COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

COULOMMIERS. — TYP. ALBERT PONSOT ET P. BRODARD.

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

DIŒCESIS AMBIAN. PRESBYTER.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IRREPSERANT

TOMUS SEXTUS

IN PROVERBIA SALOMONIS

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXVII

COMMENTARIA

IN

PROVERBIA SALOMONIS.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pauper ambulans in simplicitate præstat diviti insipienti; divitiæ addunt amicos; non decent stultum deliciæ; doctrina per patientiam probatur; ira et hilaritas regis; mulier litigiosa; uxor prudens donum est Dei; pigritia parit soporem et famem; custodiens legem custodit animam; fœneratur Deo qui miseretur pauperis; erudiendi sunt filii; audienda consilia; pauper præstat mendaci; timor Domini parit vitam; piger torpet; flagellatione impii sapit pius; affligens patrem, infelix; testis iniquus ridet justitiam; irrisoribus parata supplicia.

1. Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quam dives torquens labia sua, et insipiens. 2. Ubi non est scientia animæ, non est bonum : et qui festinus est pedibus, offendet. 3. Stultitia hominis supplantat gressus ejus, et contra Deum fervet animo suo. 4. Divitiæ addunt amicos plurimos : a paupere autem et hi, quos habuit, separantur. 5. Testis falsus non erit impunitus : et qui mendacia loquitur, non effugiet. 6. Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis. 7. Fratres hominis pauperis oderunt eum : insuper et amici procul recesserunt ab eo. 8. Qui tantum verba sectatur, nihil habebit : qui autem possessor est mentis, diligit animam suam, et custos prudentiæ inveniet bona. 9. Falsus testis non erit impunitus, et qui loquitur mendacia peribit. 10. Non decent stultum deliciæ : nec servum dominari principibus. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur, et gloria ejus est iniqua prætergredi. 12. Sicut fremitus leonis, ita et regis ira : et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus. 13. Dolor patris, filius stultus : et tecta jugiter perstillantia, litigiosa mulier. 14. Domus et divitiæ dantur a parentibus : a Domino autem proprie uxor prudens. 15. Pigredo immittit soporem, et anima dissoluta esuriet. 16. Qui custodit mandatum, custodit animam suam : qui autem negligit viam suam, mortificabitur. 17. Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis; et vicissitudinem suam reddet ei. 18. Erudi filium tuum, ne desperes : ad interfectionem autem ejus ne ponas animam tuam. 19. Qui impatiens est, sustinebit damnum : et cum rapuerit, aliud apponet. 20. Audi consilium, et suscipe disciplinam, ut sis sapiens in novissimis tuis. 21. Multæ cogitationes in corde viri : voluntas autem Domini permanebit. 22. Homo indigens misericors est, et melior est pauper quam vir mendax. 23. Timor Domini ad vitam, et in plenitudine commorabitur absque visitatione pessima. 24. Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam. 25. Pestilente flagellato stultus sapientior erit; si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam. 26. Qui affligit patrem, et fugat matrem, ignominiosus est et infelix. 27. Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ. 28. Testis iniquus deridet judicium, et os impiorum devorat iniquitatem. 29. Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum corporibus.

Vers. 1. 1. MELIOR EST PAUPER, QUI AMBULAT IN SIMPLICITATE (Syrus, *in innocentia*) SUA, QUAM DIVES TORQUENS LABIA SUA, ET INSIPIENS. — « Melior, » tum ethice, id est justior, innocentior, sanctior; tum physice, id est præstantior, quia quietior et sapientior. Pro *in simplicitate sua* hebraice est בתמו *betummo*, id est *integritate*, vel *perfectione sua*. Sic sæpe alibi תם *tam*, id est simplex, vocatur vir sincerus, doli malique expers, integer et perfectus, ut cum Job vocatur « vir simplex et rectus, » id est perfectus, *Job*. I, 1. Pro *torquens* hebraice est עקש *iekes*, id est pervertens, depravans. Unde Septuaginta vertunt στρεβλὸς, id est *tortuosus*, qualis est vafer et astutus. Igitur Septuaginta Complutenses (nam in Romanis hic versus et duo sequentes desiderantur) sic habent, *melior est mendicus ambulans in simplicitate sua, quam perversus labiis suis, et ipse stultus*; Pagninus, *quam perversus propter labia sua, qui est stultus*; Vatablus, *quam qui prava labia habet, et stultus est*; Syrus, *quam stultus, cujus viæ pravæ sunt*; Chaldæus, *quam ille qui pervertit vias suas, ipse est stultus*. Vox enim *dives* non est in Hebræo, nec in Græco Complutensium : unde nonnulli codices, ac ex iis Jansenius eam a textu Latino expungit, sicque explicat, quasi pauper non opponatur diviti, sed torquenti labia sua, qui est stultus, *q. d.* Melior est paupertas quam stultitia, quia paupertas consistit et facile associatur cum sapientia et integritate vitæ : contorsio vero, id est depravatio labiorum, cum ea consistere nequit, sed est insipientia et pravitas. Nam contorquens labia est is qui non sincere agit, sed verba componit fallacia, quibus decipiat, cum aliud corde gerat, aliud ore promat. Melior est ergo pauper, qui simpliciter et innocenter vivit, quam contorquens labia, qui plenus est dolo : hic enim hominem dolosum et perversum efficit. Verum Auctor *Catenæ Græc.*, Beda et Codices Romæ emendati legunt τὸ *dives* : sic enim clara est antithesis inter divitem, sed simplicem et sincerum, ac divitem, sed depravantem sermones, et dolosum.

Sensus ergo est, *q. d.* Melior est pauper doli expers, ac candide, innocenter integreque vivens, quam dives versutus, qui suis dolis, artibus et fraudibus magnas sibi parat opes : hic enim est insipiens, id est impius; pauper vero est sapiens, id est probus et pius. Nam τὸ *et insipiens* non connexionem, quasi possit esse contorquens vel depravans labia, qui non sit insipiens (hoc enim falsum est); sed causam significat, *q. d.* Melior est pauper simplex divite torquente labia, quia scilicet labia componit et torquet ad decipiendum; *et*, id est *quia*, hic est insipiens, id est impius. Innuit Salomon paupertati cognatam esse sapientiam, id est simplicitatem, innocentiam, sanctitatem; opibus vero cognatam esse insipientiam, id est fraudes, usuras, injustitiam, pravitatem, juxta illud : « Omnis dives aut iniquus, aut iniqui hæres. »

Ratio ergo a priori, cur pauper simplex præstet diviti doloso, est quod simplicitas et innocentia, quam affert paupertas, præstet dolo et pravitate, quam affert cupiditas opum : illa enim est veritas, veraque et mera sapientia; hæc vanitas est, vanaque et mera insipientia : illa enim ducit ad felicitatem cœlestem, hæc ad ignes gehennæ. Unde Aben-Ezra sic exponit, *q. d.* Vir integer melior est perverso, qui sermones suos pervertit. Sic et R. Levi.

Exemplum hujus rei est in S. Francisco, qui pauper fuit non tantum censu, sed et sensu ac spiritu, hoc est amator mirus paupertatis Evangelicæ, ideoque per eam ad magnam simplicitatem et sanctitatem pervenit. Hic enim sapientior, melior, sanctior, Deo et mundo gratior et honoratior fuit, quam omnes divites dolosi et versuti. Idem dicas de quibuslibet Religiosis paupertatem professis et colentibus. Rursum exempla hujus sententiæ sunt in pauperibus opificibus et mercatoribus, qui, quia candide justeque juxta conscientiam operantur et negotiantur, hinc parum lucrantur : hi enim in sua innocenti pauperie præstant divitibus, qui per dolos et fraudes se in immensum locupletant. Illi enim habent bonam conscientiam, ideoque justitiam, pacem, gaudium et spem vitæ æternæ : hi vero malam habent conscientiam, ideoque injustitiam, turbationes, mœrores, ac de sua salute desperant. Nam, ut ait Apostolus, I *Timoth*. VI, 9 : « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. »

Mystice Beda : « Melior, ait, est simplex auditor verbi Dei, si ea quæ intelligere in Scripturis potuit, operando perficit, quam eruditus quisque, si in illis quæ acute intellexit, ad hæresim prædicandam labia retorquet. »

Vers. 2. 2. UBI NON EST SCIENTIA ANIMÆ, NON EST BONUM : ET QUI FESTINUS EST PEDIBUS, OFFENDET. — Chaldæus et Syrus, *qui festinus est pedibus in malum, peccat*; Aben-Ezra, *qui ad rapinam festinat, piaculi noxam subit*. Est miosis : « non est bonum, » id est, est malum, imo pessimum. Τὸ *animæ* potest referri vel ad τὸ *scientia*, ut comma ponatur post *animæ*, uti ponunt Romani; vel ad τὸ *non est bonum*, *q. d.* Ubi non est scientia, ibi animæ non est bene, sed male. Unde Auctor *Catenæ Græcor.* vertit, *anima sapientia destituta non est bona*, id est non est pulchra, non est bene instituta. Alius vertit, *ne vita quidem sine scientia suavis est*; Tigurina, *neque bene habet animus imperitus, ut qui festinat et pedibus offendit*, quasi hic versus pertineat ad versum præced., ejusque det causam, *q. d.* Ideo præstat pauper simplex diviti perverso et insipiente, quia ubi non est scientia sive sapientia, ibi animus male habet : quia caret oculo et duce, ac proinde instar cæci festine ambulantis in saxa et scandala impingit et offendit. Vatablus

vero per נפש *nephes*, id est animam, intelligens vim animalem et concupiscibilem sive desiderium, sic vertit et explicat : « Etiam absque prudentia desiderium res pessima est, et velox pedibus peccat : velox scilicet ad implendum desiderium suum, » *q. d.* Concupiscentia quæ non regitur a prudentia, res pessima est, quia velociter hominem trahit ad sui expletionem, cumque cæca sit, facile in scopulos impingit, hominemque in ruinam præcipitat (1).

Significat ergo Salomon proprium animæ bonum, et quasi peculium, esse scientiam : cætera enim bona, ut opes, honores, deliciæ animæ sunt extrinseca; scientia vero eidem est intrinseca; quare scientia est vitale bonum animæ (utpote vitalis ejus actio, cognitio et intellectio), cum cætera bona sint exanima et mortua. Unde R. Levi sic explicat, *q. d.* Cum quis peritia rerum spoliatus est, contingit ejus cupiditatem et libidinem in id ferri, quod honestum non sit; qui vero præceps cupiditatibus obsequitur, crimine se obstringit. Causam dat S. Augustinus, tract. *De Vita beata:* « Major, ait, ac miserabilior egestas non est, quam egere sapientia; et qui non eget sapientia, nulla re omnino egere potest. Est ergo animi egestas nihil aliud quam stultitia. » Et inferius : « Beatum esse nihil est aliud quam non egere, hoc est esse sapientem. Sapientia enim nihil est aliud quam modus animi, hoc est quo se animus liberat, ut neque excurrat in nimium, neque infra quam plenum est coarctetur. » Additque sapientem, qui habet sapientiam, habere Deum, ideoque esse beatum. Verum Romani cæterique τὸ *animæ* combinant cum scientia; esto eodem fere sensus redeat.

Scientia animæ, quæ? Resp. primo.

Quæritur ergo quænam sit *scientia animæ? Primo,* Chaldæus *scientiam animæ* accipit eam qua anima scit et cognoscit seipsam. Unde vertit, *qui nescit animam suam, non est ei bonum.* Nam, ut ait Agapetus Diaconus, *Admonit. ad Justinianum Imperatorem,* num. 3 : « Divinum documentum et potissimum nos homines, ut cognoscat se quisque, docemur. Qui enim seipsum cognovit, cognoscet Deum; Deum vero qui cognovit, assimilabitur Deo; assimilabitur autem Deo, qui dignus factus Deo est; dignus denique fit Deo, qui nihil indignum patrat Deo, sed qui ut cogitat quæ ipsius sunt, ita tam loquitur quæ cogitat, quam facit quæ loquitur. » Hinc illud templo Apollinis Delphici inscriptum velut oraculum : γνῶθι σεαυτόν, id est, *nosce teipsum.*

Secundo.

Secundo, alii *scientiam animæ* accipiunt pro scientia spiritus, quæ opponitur scientiæ et sapientiæ carnis, *q. d.* Qui sapit ea quæ sunt animæ et spiritus, non quæ carnis, hic ingens habet bonum; quia qui eo caret, cæcus est et exoculatus : unde instar cæci festinantis in saxa impinget. Nam, ut ait Apostolus, *Rom.* VIII, 6 : « Prudentia carnis mors est; prudentia autem spiritus vita et pax : quoniam sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subjecta. » Vide ibi dicta.

Tertio.

Tertio, alii τὸ *scientiam animæ* interpretantur eam quæ intimos animæ sinus, fundum, sensa, cogitationes, intentiones scrutatur, penetrat et pervidet; a bona enim volitione et intentione pendet tota operis bonitas. Unde S. Gregorius, XIX *Moral.* cap. VIII, moraliter explicans Cherubinos, quos Ezechiel, cap. I, vidit tam intus quam foris plenos oculis : « Hinc est, ait, quod animalia quæ per Prophetam videntur, in circuitu et intus plena oculis esse memorantur. Quisquis enim exteriora sua honeste disponit, sed interiora negligit, in circuitu oculos habet, sed intus non habet. Sancti vero omnes, quia et exteriora sua circumspiciunt, ut bona de se exempla fratribus præbeant; et interiora sua vigilanter attendunt, quia sese irreprobabiles interni judicis obtutibus parant; et in circuitu oculos et intus habere perhibentur, magisque se, quo Deo placeant, in sua interna componunt, sicut per Psalmistam quoque de sancta Ecclesia dicitur : Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus, » *Psalm.* XLIV, 14.

Quarto.

Quarto et genuine, *scientia animæ* est sapientia, prudentia et providentia, qua anima non solum præsentia, sed et præterita ac futura circumlustrat et prospicit, ut actiones suas ita honeste et perfecte componat, ut eas in judicio Christi, coram oculatissimis Christi oculis defendere et tueri possit, itaque ab eo bravio et gloriæ cœlesti adjudicari mereatur. Prudentia enim est oculis animæ, et qui ea pollet, prudenter videt, prævidet et providet, ubi figat actionis suæ gressus, quare secure incedit, perinde ut qui in tenebris præviam facem sequitur. Qui vero prudentia caret, velut cæcus in tenebris hujus vitæ ambulat et cespitat, quia quo eum rapit cæca concupiscentia, eo festinus sequitur; quare in multa scandala et scelera impingit, ac tandem in barathrum gehennæ præceps corruit. Scientia ergo animæ est prudentia, quæ consulit saluti animæ, quæ prospicit ejus præmia et supplicia, ideoque hominem incitat ad bene vivendum, et ad fugiendum peccata; quam proinde Sapiens cap. IX, 10, nuncupat « scientiam Sanctorum; » et Angelus, « prudentiam justorum, » *Lucæ* I, 17. « Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? » *Matth.* XVI, 26. Quæ verba ponderans S. Chrysostomus, hom. 56 *in Matth.* : « Non, ait, aliam habes animam, quam possis pro anima tua dare. Nam pecuniam qui amisit, aliam pro amissa potest afferre : similiter qui ædes, qui servos, qui cætera hujusmodi amisit; animam vero si perdas, aliam pro ea dare nunquam poteris; sed si rex orbis atque dominus esses, si omnia quæ in orbe sunt, et ipsum orbem

(1) *Etiam* (conf. notat. supra XVII, 26) *in imprudentia,* inconsiderantia *animi non est bonum*, id est, cum quis non circumspecte et provide, sed caute et temere agit, etc.

offerres, non poteris animam eruere unam. » Unde concludit : « Cæteris omnibus neglectis, omnem curam, omne studium, omnem operam tuam ad ipsam conferas. Noli igitur de alienis curare, et te ac tua negligere : quod plerique omnes nunc faciunt; his similes qui metallorum operi traditi sunt : nullum enim illi emolumentum, nullas opes inde consequuntur, sed magno periculo atque detrimento suo aliis laborant, nihil prorsus de sudore ac labore et morte, quam plerumque obeunt, ad fructum suum inde convertentes. Hos igitur plurimi nunc imitantur, qui non sibi, sed aliis divitias quærunt. Imo vero et his multo miseriores sumus; quoniam mors doloris finem illis, nobis autem quos gehenna exspectat, veræ afflictionis initium affert.

Idem S. Chrysostomus, hom. 13 *in Epist. ad Romanos*, docet animam tam sapienter et concinne debere vivere, et regere corpus, quam sapienter et concinne citharœdus componit pulsatque citharam, et navarchus navim.

Mystice Beda : « Animæ quidem humanæ, ait, scientia vitæ cœlestis est necessaria, quia nimirum sine hac beata in perpetuum esse non potest; attamen qui effrenatis sensibus mentis plus appetit sapere quam decet, plerumque offensionem hæreticæ stultitiæ temerarius incurrit. Quod in primis humani generis parentibus mystice signatum est, qui dum appetitu scientiæ majoris vetitum contingere properabant, a statu beatitudinis, in qua conditi sunt, deviantes, in pœnam miseriæ et mortalitatis inciderunt. »

ET QUI FESTINUS EST PEDIBUS, OFFENDET. — Festinationem opponit scientiæ, id est prudentiæ, quia prudens lente progreditur ad opus (pedes enim sunt symbolum actionis et operis) : prius enim considerat ejus rationem, qualitatem, modum, pericula, commoda, etc.; imprudens vero hæc non considerans, temere properat ad opus, ideoque sese in pericula et damna tam culpæ quam pœnæ præcipitat. Sapiens ergo maturus est et lentus, insipiens vero festinus et præceps; unde illud vulgo tritum : « Festina lente; » et : « Canis festinans cæcos parit catulos. » Sapienter Plato in *Politico* : « Qui, ait, plus satis festinat initio, serius ad finem pervenit. » Idem, lib. VII *De Republica* : « Dum festino, ait, omnia celeriter percurrere, tardior sum. » S. Augustinus, *Contra Petilianum*, ait iis qui perturbatione aliqua festinant, accidere ut vestem, aut calceos perverse induant, quæ res postea moram afferat; idem usu venire his qui multa simul citoque agere conantur, neque quidquam assequuntur. Vide dicta ad illud, cap. XIII, vers. 11 : « Substantia festinata minuetur. » Sane Augustus Cæsar, teste Suetonio in ejus *Vita*, cap. XXV, dicere solebat, « nihil minus duci perfecto convenire, quam festinationem; » crebroque illud jactabat : « Sat cito, si sat bene. » In re bellica plus effecit Fabii cunctatio, quam M. Minutii præcipitatio; unde Ennius :

Unus homo nobis cunctando restituit rem (1).

Hanc gnomen apposito equi et bovis apologo, venustis parabolis coronato, graphice repræsentat Cyrillus, lib. I *Apolog. moral.*, cap. XII, cujus titulus : *In omnibus ordinata gravitate procede.* « Cum agiliter, ait, equus hinc inde discurreret, onustum bovem obvium habuit graviter incedentem. Cui dixit : Quid divisa est tibi ungula, cum sub tanto pondere magis tibi nunc esset soliditas opportuna? At ille respondit : Nimirum qui me condidit, hoc providit ut semper ita procedam, quo sub onere magis incedam ordinata gravitate. An ignoras quod sæpe perditio a pede celeri derivetur? Nam mortalia omnia plena sunt periculis; quare ubique oportet cum gravitate incedere, ut possis statuto pede uno, ubi ponendus sit alius, salubriter providere. Similiter tarda sapientia est hominibus : nam sensibus membrisque mortalibus aggravati, sapientiæ lumen absconditum, in altissimis situm, longis temporibus vix attingunt. Et ob hoc quanto maturius eam quærunt, tanto securius inveniunt. Nos vero, si gravitate tarda incedimus, moderatius laboramus, et hoc quod agimus, lucidius intuemur, et quiescente anima, cuncta melius judicamus. Nam et sapientia attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Quamobrem si cum tarditer procedimus, velocius id quod intendimus, expedimus. Quia hoc modo lucerna prudentiæ ducimur, qua per directum veritatis amotis deviis, melius fini operis providemus. » Deinde idipsum similitudine cœlorum, navis et imbris confirmat : « Nonne mutari cœlestis facies non videtur, et tamen rapidissima regularitate defertur? Repentinum sagax natura non patitur, et quæ subito ingruunt, plus confusa mentem subvertunt. Immoderato cursu nisi gravitate præpediatur navis, dissolvitur, et festinato partu fertur catulus natus cæcus. Moderatiori vero imbre tellus pinguis efficitur, et ordinato gressu non solum decentius, sed etiam salubrius grues incedunt. Tu autem, charissime, quia indivisa ungula velocior agitaris, sæpe lapsu confunderis, quo nimirum etiam immundum animal judicaris. Quo audito, recedens equus erubuit. »

Apologus gravitatis. — Exempla.

3. STULTITIA HOMINIS SUPPLANTAT GRESSUS EJUS; ET CONTRA DOMINUM FERVET ANIMO SUO. — Septuaginta, *imprudentia viri vastat vias ejus, Deum autem accusat corde suo*; Symmachus, *et contra Dominum irascitur cor ejus*; Chaldæus, *stultitia hominis instabilem facit viam ejus, et cor ejus murmurat*; Syrus, *conqueritur corde suo*. Pro *fervet* hebraice est verbum יזעף *zaaph*, quod significat perturbari, jactari, æstuare : sicut fervet olla aquæ, dum vi ignis

Vers. 3.

(1) Et Statius, *Thebaid.* X, 699 :

Male cuncta ministrat
Impetus.

bullit; et sicut mare æstuat, dum ventis fluctibusque jactatur. Simili enim modo fluctibus passionum alternantium nunc iræ, nunc tristitiæ, nunc indignationis jactatur anima stulti, id est improbi; unde Aben-Ezra explicat, *q. d.* « Irascitur, tristatur, et cum vexatur, in Deo spem non collocat. »

Jam *primo*, R. Salomon sic exponit, *q. d.* Ob crimina adversis vir premitur, cum præ sua dementia consuetudines suas pervertat, criminaque incurrat, quorum pœnas persolvat; cum vero calamitate vexatur, in Deum ira æstuat, et in divinum judicium machinationes molitur, ut constat de fratribus Joseph, qui aiebant : « Quidnam est hoc, quod fecit nobis Deus? » Sic R. Levi : Viri dementia efficitur, ut negotia male succedant; cum aliquid vehementer optarit, quod accommodata ratione illa non sit aggressus : et post hæc cum cogitata ex animi sententia non absolvuntur, in Deum ira effertur, a quo plectitur, ut arbitratur, cum animo destinata irrita sint, nec id a dementia sua comparatum fuisse animadvertit.

« Stultitia » hic dupliciter capi potest : *primo*, proprie pro imprudentia; *secundo*, pro improbitate : sic enim hoc libro stultus passim vocatur improbus. Sensus ergo hic duplex est. *Primo*, proprie, *q. d.* Cum homo imprudenter et stulte quid egit, indeque optato caret successu, imo in pericula et damna se conjecit; non accusat suam imprudentiam et stultitiam, sed eam transcribit in Deum, Deique providentiam accusat, quod non direxerit et fortunaverit actiones ejus, sed infelices sibi dederit sortes, casus et eventus. Sicut ergo mare, dum æstuat, videtur fluctus in cœlum attollere et jacere : sic stulti, dum ira æstuant, in cœlum os attollunt, ac murmura et blasphemias in Deum jaciunt, quod res suas non prosperarit. Est autem hæc insignis stultitia, eo quod contra Deum indignetur et insurgat, cui nulla in re nocere potest, et cujus manum justamque vindictam effugere nequit. Hoc proprie hic intendit Salomon.

Secundo, *q. d.* « Stultitia, » id est impietas et improbitas, « hominis supplantat gressus ejus, » id est, adigit eum in scelera scelerumque pœnas; at ille hæc ipsa non suæ stultitiæ, id est improbitati (quæ vera et propria eorum est causa), sed Deo assignat; quare contra Deum murmurat, quod is sua providentia omnes causas ordinando ita eas disposuerit, ut ipsum illicerent in scelera scelerumque pœnas. Unde S. Augustinus, *epist.* 105, legit : « Insipientia viri violat vias ejus, Deum autem causatur in corde suo. » Ita Calvinus cum suis in Deum quasi primam causam rejicit omnia opera hominum tam mala quam bona. Et Melanchthon sacrilege evomuit tam esse Dei opus proditionem Judæ, quam vocationem Pauli, quod sub anathemate damnat Concilium Tridentinum, *sess.* VI, can. 6. Idem fecere Philosophi, qui omnia tam bona quam mala tribuerunt fato; fatum enim æstimarunt vel esse Deum, vel Dei providentiam, quos proinde refutat S. Augustinus, lib. V *De Civitat.* cap. I, S. Chrysostomus, orat. 3 *De Provid.*; Lactantius, Justinus, Athenagoras et alii scribentes contra Gentiles. Idem faciunt rudes Christiani, quin et litterati, cum furiis iræ et impietatis aguntur. Tunc enim impius, ut ait Psaltes, ponit in cœlum os suum : « Posuerunt, ait, in cœlum os suum, et lingua eorum transivit in terra, » *Psal.* LXXII, 9; Deumque probris et maledictis sacrilege lacessit. Quin et Adam post peccatum superbiens, culpam peccati assignans Evæ, tacite eamdem retorsit in Deum, dicens : « Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi, » *Genes*, III, 12. Unde Nazianzenus in Iambico *de Ira* : « Vidi ipse, ait, saxa, pulverem et verba aspera quæ jaceret in Deum. » Hæc est summa improbitatis, hic impietatis apex et culmen, ut mirum sit terram talibus non dehiscere vivosque absorbere, sicut vivos absorbuit Core, Dathan et Abiron contra Deum et Mosen murmurantes, *Numer.* XVI. Unde tales redarguens Ecclesiasticus, cap. XV, 11 : « Non dixeris, ait, per Deum abest; quæ enim odit ne feceris. Non dicas : Ille me implanavit. Non enim necessarii sunt ei homines impii. Omne execramentum erroris odit Dominus. » Vide ibi dicta.

Ratio a priori hujus sententiæ est ipsa indoles stultitiæ et improbitatis; stultitia enim non est aliud quam stultus et superbus amor sui ipsius; stultus enim, quia laborat philautia, nimis amat seipsum : hinc nimis magni æstimat seipsum. Quare, cum errat et peccat, errorem et peccatum suum videre non vult; sed a seipso oculos avertens, illud transcribit in Deum occasione accepta, quod Deus omnium rerum sit causa prima, quæ causas secundas regit, disponit et ordinat. Verum fallit et fallitur. Nam Deus disponit quidem causas secundas, sed unamquamque juxta suam conditionem, nimirum necessarias necessario, liberas vero libere. Quare liberas libertati suæ permittit, ut in eorum potestate sit operari bene vel male, ac consequenter mereri præmium vel supplicium. Alioqui enim Deus esset causa peccati, quod tam insulsum est quam impium; Deus enim, cum sit purissimus, optimus et sanctissimus, exsecratur omne peccatum, eique gehennam præparavit. Perinde ergo dicunt, qui Deum faciunt auctorem peccati, ac si solem, qui est fons lucis, dicerent esse fontem caliginis : vel ignem, qui est fons caloris, dicerent esse fontem frigoris : vel animam, quæ est fons vitæ, dicerent esse causam mortis. Peccatum enim est caligo, frigus et mors animæ : Deus vero est sol, ignis et anima animæ nostræ. Id videntes Manichæi, licet hæretici et impii, tamen, ut a Deo tantum nefas averterent, finxerunt duos esse deos, unum bonum, qui esset auctor omnis boni; alterum malum, qui esset auctor omnis mali et peccati, v. g. diabolum vel Luciferum. Vide S. Basilium, hom.

Quod Deus non est auctor malorum, ubi tantumdem esse ait facere Deum auctorem peccati, quantum est negare Deum; Deus enim auctor peccati non est deus, sed diabolus. Vide et S. Augustinum, *De Gratia et Libero arbitrio*, cap. II, ubi concludens, ait : « Nemo ergo Deum causetur in corde suo, sed sibi imputet quisque, cum peccat. »

Vers. 4.

4. DIVITIÆ ADDUNT AMICOS PLURIMOS : A PAUPERE AUTEM ET HI, QUOS HABUIT, SEPARANTUR. — Septuaginta, *at pauper et ab existente amico relinquitur;* Syrus et Symmachus, *at pauper segregatur ab amicis suis;* Chaldæus, *opes adducunt amicos plurimos.* Sensus clarus est, *q. d.* Divitiæ diviti multos parant amicos; quia omnes cupiunt amici esse divitis, ut ejus divitias participent : quare non tam divitis quam divitiarum sunt amici. At vero si quis in paupertatem incidat, nullos acquiret amicos; quin et ab aliis, quos in pinguiore fortuna habuit, deseretur : quia omnes fugiunt pauperem et paupertatem, utpote a qua nihil commodi, sed multa incommoda exspectare debeant. Si enim veri essent pauperis amici, utique ejus pauperiem suis opibus levarent; amicorum enim omnium sunt communia. Hoc ipso ergo, quo amicum pauperem deserunt, significant se non personas, sed fortunas amare, nec veros, sed ollares et personatos esse amicos. Vide dicta cap. XIV, 20, et *Eccli.* XIII, 25. Tales ergo sunt sicut hirundines, quæ in æstate ad calidas regiones advolant, hieme aufugiunt : sic enim isti ad opes advolant, ab inope devolant. Divitiæ ergo addunt amicos plurimos, eo modo quo popinæ carnium nidore multa muscarum examina advocant et alliciunt; cessante autem nidore avolant omnes : sic divitiæ, spe lucelli (nam suavis odor lucri) omnes ad divitem invitant; sed spe per pauperiem evanascente, illico dilabuntur universi. A Salomone idem hausere Plato et Philosophi. Platonis enim gnome est in *Epigramm.* :

Divitis multi amici, pauperis pauci.

Gnomæ.

> An tandem expertus nosti verbum vetus illud,
> Quod qui nil habet, huic nullus amicus adest?

Comici :

> Felicibus cognatus est vel quilibet.

Et :

> Adversa cui sors, huic amici sunt procul.

Petronii Arbitri :

> Cum fortuna manet, vultum servatis, amici :
> Cum cecidit, turpi vertitis ora fugæ.

Plauti *Epidic.* :

> Is amicus est, qui in re dubia te juvat,
> Ubi re est opus.

P. Mimi :

> Amicum opimæ res parant, tristes probant.

Ausonii :

> Amicos rebus adversis probas.

Symbolice.

Symbolice, Jansenius per divitem accipit liberalem; per pauperem, avarum, *q. d.* Divitiæ liberaliter erogatæ addunt amicos plurimos, juxta illud Salvatoris : « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. » At ab eo qui pauper est animo, tenuis scilicet in benefaciendo propter avaritiam, etiam quos habuit amicos, separantur, exosi scilicet ejus avaritiam, aut, ut habent Hebræa, *pauper ab amico separatur* : quod in paupere per avaritiam optime locum habet, qui non solum separatur ab amico, quia ab illo relinquitur, sed quia ipsemet illum prior relinquit, metuens ne quid cogatur impendere amico, quia pluris facit pecuniam quam amicum.

Mystice.

Mystice, Beda per divites accipit Apostolos et sanctos Doctores, qui divites sunt, multosque ditant gratia et gloria : per pauperes philosophos, utpote vacuos veris virtutibus, gratia et gloria, *q. d.* Divitiæ regni cœlestis, quæ per sanctos Doctores fidelibus tribuendo prædicantur, multos amicos et eisdem prædicatoribus, et earum largitori Domino asciscunt. A Philosophis autem cæterisque Gentium magistris, quia nihil certæ beatitudinis in futurum norunt promittere, et hi quos habuere separantur, videlicet conversi ad fidem spemque Dominicæ passionis certissimam. Accedit et anonymus in *Catena Græcorum* : « Agitur, ait, hic de sapientiæ et cognitionis opibus; hæ enim (quod virtutibus ornatæ sunt) Angelorum amicitiam nobis adjungunt, a qua homo immundus et impurus, sicut ab Angelo quoque quem a puero custodem acceperat, sejungitur. Hunc talem proinde secundum virtutem appellat pauperem, siquidem spiritalis amicitia virtute et cognitione nititur. Per has enim sacris illis cœlestibusque virtutibus et potestatibus consociamur.

Vers. 5.

5. TESTIS FALSUS NON ERIT IMPUNITUS : ET QUI MENDACIA LOQUITUR, NON EFFUGIET, — scilicet pœnam et vindictam, vel hominum vel Dei. Ex Hebræo ad litteram vertunt Aquila, Theodotion et Chaldæus, *testis falsus non erit innocens*, sed *innocens* per metalepsin sumitur pro *impunitus*, uti et *Exod.* XX, 7 : « Nec enim habebit insontem, » id est impunitum, « Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. » Nonnulli putant idem dici hemistichio posteriori, quod dictum est priori. Melius alii censent hemistichium prius pœnam intentare testi falso duntaxat; posterius vero eamdem pœnam extendere ad quemlibet, qui mendacium perniciosum quomodolibet concinnat in noxam proximi, sive ut falsus testis, sive ut accusator, sive ut sycophanta et calumniator, etc. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*, R. Levi, Jansenius et alii. Unde Septuaginta, accusatori adaptantes sic vertunt, *testis falsus non erit impunitus; et qui accusat inique, non effugiet;* Aquila et Syrus, *non evadet salvus.* Sensus ergo est, *q. d.* Testis qui falsum crimen alteri impingit, aut quomodocumque falsum testatur, præsertim in judicio, hic pœnam talionis falsariis jure statutam

non evadet. Solet enim falsitas hæc detegi, vel a parte adversa, quæ injuste læditur, vel a judice, vel ab alio falsitatis conscio et hoste. Sic testes falsi accusantes Susannam adulterii, ex lege talionis lapidationem adultero statutam, ipsimet falsitatis a Daniele convicti subierunt, *Daniel.* cap. XIII. Quod si quando falsus testis oculos et manus hominum eludat vel evadat, certe non eludet, nec evadet oculos omnia intuentis et manus omnipotentis Dei, qui falsitatem et injuriam hanc vel præsenti, vel æterna pœna plectet in gehenna.

Similiter qui mendacia quomodolibet velut bullas ore efflat et eloquitur, quibus proximo nocet vel in fama, vel in fortunis, vel in libertate et vita; quia scilicet suo mendacio causa est ut proximus infametur, aut opibus spolietur, aut incarceretur, vel occidatur : hic non effugiet judicium et vindictam vel hominum, vel certe Dei, qui eo acrior in eum vindex insurget, quo potentior et justior. Magis enim graviusque hac falsitate læditur veritas et majestas Dei, quam hominum : quocirca majori huic culpæ et offensæ majus supplicium irrogabit. Maxime vero falsus testis in judicio lædit sanctitatem Dei per perjurium quod committit; solet enim judex testem ad juramentum adigere, ut juret per Deum se dicturum veritatem; quare, cum falsum jurat, Deum facit testem vel contestem falsitatis, quæ ingens est Dei injuria. Quare fidem suam liberare volens Deus, veritatem ipsam eruit, et in lucem educit, itaque falsum testem prodit, ac ut falsarium et perjurum vel per se, vel per judicem punit.

Nota : Τὸ *qui mendacia loquitur* Hebraice est, *qui mendacia* יפיח *iaphiach*, id est *efflat*, vel *expirat*; Vatablus, *evomit*. Qua voce significatur *primo*, mendacem hunc esse effrontem et impudentem; nam, cum communiter mendax, utpote male sibi conscius metuensque redargui, tremula et anhela voce mendacium enuntiat, tamen quando fit effrons et impudens, contenta fortique voce expirat mendacia, perinde ac si certam veritatem intrepidus enuntiaret; *secundo*, eum cum impetu gravia et copiosa efflare mendacia, sicut caminus efflat scintillas; *tertio*, dignum esse cui flatus et spiritus strangulando intercludatur, cum eo abutatur ad efflandum mendacia; *quarto*, eum diu latere non posse. Sicut enim spiritum, quem respirando attrahimus, mox expiramus (respiratio enim est reciprocatio spiritus inspirantis et expirantis), sic pariter mendax non potest diu continere mendacium, quin protinus illud expiret, id est revocet, vel signis aliquibus prodat. Mendax enim inconstans est, et, quod asseruit, mox negat. Unde illud : « Oportet mendacem memorem esse sui. » Exemplum dat Petrarcha, lib. I *De Vita solitaria in urinatoribus* : « Nemo, ait, sub aquis diu vivit, erumpat oportet, ac frontem, quam celabat, aperiat : » nam spiritus diu contineri non potest. Plura de voce *iaphiach*, id est efflat, dixi superius.

Vers. 6. Vers. 7.

6 et 7. MULTI COLUNT PERSONAM POTENTIS, ET AMICI SUNT DONA TRIBUENTIS. FRATRES HOMINIS PAUPERIS ODERUNT EUM : INSUPER (Hebraice אף כי *aph ki*, quod passim vertunt, *quanto magis*) ET AMICI PROCUL RECESSERUNT AB EO. — Hebraice est in singulari, *et amicus*, id est quisque amicorum, ait Aben-Ezra, *recessit ab eo*. Pro *potentis* hebraice est נדיב *nadib*, id est liberalis, indeque potentis et principis, ut vertit Noster, Syrus, Chaldæus et Septuaginta, tum quia liberalis meretur evehi ad principatum; tum vicissim quia principes maxime decet liberalitas, ut videatur eis esse propria et regia dos. Hebræa ergo ad verbum sic habent, *multi deprecantur faciem liberalis* (1), *et omnis amicus est* (est, vel esse cupit) *viro doni*, id est viro munifico, qui copiosa dona largitur. Ita Vatablus, Pagninus et alii. Rursum pro *multi* Hebraice est רבים *rabbim*, quod subinde optimates significat, ut patet *Jerem.* LXI, 1.

Unde *primo*, Aben-Ezra, R. Levi et Vatablus sic vertunt, *viri præclari*, vel *optimates deprecabuntur faciem liberalis; et omnis amicus* (est) *viri munifici*, ut commendet liberalitatem, *q. d.* Liberalis et munificus adeo præclarus et excellens est, ut etiam optimates eum rogent, illis ut suppetias ferat, vel benevolentiæ necessitudinem non deneget.

Noster cum Septuaginta, Syro et Chaldæo vertit, *potentis*, ob causas jam dictas, et ob antithesin pauperis, de qua vers. seq. Sensus ergo planus est, *q. d.* Plerique omnes colunt viros divites et potentes, quia eorum potentiam timent et amant: timent, ne per eam sibi noceant; amant, quia ab ea dona et beneficia exspectant. Ex adverso pauperem nec timent, nec amant, sed oderunt et recedunt ab eo non tantum fratres, sed et amici, qui sæpe magis amant amicum quam fratres, uti dixit cap. præced. vers. ult. Hoc est quod dixit vers. 4 : « Divitiæ addunt amicos, a paupere et hi quos habuit, separantur ; » et alibi sæpe. Quo significat *primo*, commodum divitiarum, quod multos concilient amicos; et incommodum paupertatis quod omnes eam æque ac pauperes fugiant ; ut hac ratione incitet quemque ad honestum laborem, quo moderatas opes indeque amicos sibi paret; et ad fugam otii, quod est causa paupertatis, quam omnes fugiunt et horrent. Rursum non esse fidendum amicis, quod multi vere non sint amici divitum, sed divitiarum; ideoque ficti et simulati, uti dixi vers. 4. Quocirca Agapetus Diaconus, *Admonit. ad Justinianum Imperatorem*, eum impense hortatur ad beneficentiam, ut per eam sibi homines, imo Deum conciliet. Sic enim ait, num. 35 : « Existima tunc demum te tuto regnare, cum volentibus imperas hominibus. Quod enim invito animo subjicitur, seditionibus fluctuat

Benevolentia firmamentum imperii.

(1) Qui proprius hujus vocis significatus hic retinendus est ob parallelismum.

capta occasione; quod vero vinculis benevolentiæ regitur, stabilem servat erga rectorem obedientiam. » Et num. 44: « Inexhaustæ sunt beneficentiæ opes. Nam largiendo acquiruntur, et dissipando colliguntur. Has tuo insitas animo habens, munificentissime Imperator, largire omnibus affatim petentibus abs te. Infiniticuplas enim pro eis habebis remunerationes, cum tempus operam remunerandi venerit. » Et num. 48 : « Esto subditis, pientissime Imperator, et formidabilis, ob excellentiam potestatis; et amabilis, ob largitionem beneficentiæ. Neque formidinem contemnens propter amorem : nec item amorem negligens, ob formidinem; sed tam mansuetudinem præ te ferens haud aspernabilem, quam aspernabilem familiaritatem immiti severitate castigans. » Et num. 58 : « Arx quidem, indepopulabilibus muris munita, contemnit obsidentes se hostes; pium autem vestrum imperium, cum et liberalitate erga miseros veluti muro cinctum, et precum turribus corroboratum sit, invictum nullisque hostium telis pervium fit, præclara et celebria contra eos erigens trophæa.»

Mystice Jansenius : Multi, inquit, colunt personam potentis, id est Christi; hunc enim multi colere cœperunt, ejusque vultum deprecari, ac gratiam favoremque ambire (nam pro *colere personam*, Hebraice est *deprecari vultum*), postquam ascendendo in altum potens factus est et liberalis, dona sui Spiritus diversa varie distribuens, juxta illud : « Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. » Contra etiam fratres et amici Judaici populi, postquam pauper factus est in Scripturarum intelligentia et donis Dei, odire cœperunt eum et relinquere, quia Apostolis et Judæis oriundi ab eis alienati sunt.

Porro Chaldæus et Septuaginta pro רֵעַ *harea*, id est *amicus*, alio puncto legunt רַע *hara*, id est *malus*. Unde Chaldæus vertit, *multi sunt qui ministrant coram principe, et malus dat munera;* Hebraice, *et malus vir munerum;* Symmachus, *vir donorum, q. d.* Multi serviunt principi, at mali magis ei adulantur, magisque sunt petaces et importuni : hinc plura ei extorquent munera; cum boni et probi, quia sinceri sunt, honesti et verecundi, nesciant adulari et improbe postulare, unde pauciora obtinent; sed hi sua probitate decori sunt principi, illi sua improbitate dedecori et probro. Unde Septuaginta vertunt, *multi colunt faciem principis ; omnis autem malus fit opprobrium viro*. Quod aliqui sic exponunt per antithesin, *q. d.* Princeps et liberalis sua liberalitate omnes sibi conciliat et amicat : at malus, id est sordidus et avarus, viro, id est cuilibet, est odio et probro.

Verum Auctor *Catenæ Græc.* aliter hanc sententiam ex Septuaginta vertit, aptiusque ad Hebræa et Chaldæa explicat ex S. Chrysostomo, quasi contortam in adulatores principum; sic enim vertit, *multi passim regis personam observant et colunt; interim improbi viro principi probrum et dedecus conciliant potius quam gloriam.* Deinde sic explicat : « Qui, inquit, externæ dignitatis vel auctoritatis rationem habent, illi in προσωποληψίας et adulationis vitium facile incidunt. At vir sincerus et verax malis, cujuscumque tandem conditionis aut qualitatis exstiterint, non adulatur, neque serviliter blanditur, sed quoscumque tales noverit, palam reprehendit et corrigit. Admonet hic illos qui aliorum obsequiis demulceri sermonibusque extolli solent, quales sunt reges virique principes, ne ejusmodi assentatorios cultus ab improbis sibi deferri facile patiantur, cum nihil hinc fere aliud, nisi dedecus et probrum referre queant; nam sive pecunia assentator donetur, sive alia quacumque re, turpiter semper et sordide adulatur. »

Subdunt Septuaginta, *omnis qui fratrem inopem odit, etiam ab amicitia recedit.* Quod dupliciter accipias : *Primo, q. d.* Qui amicum pauperem odit, ostendit se vere non esse amicum : amici enim est amico in necessitate, v. g. in paupertate constituto succurrere. *Secundo, q. d.* Qui odit paupertatem et pauperem, ineptus est ad amicitiam : amicus enim in omni fortuna amico adhæret et copulatur, nec opes amici, sed mores et amicitiæ honestum spectat.

Vers. 8. 8. QUI TANTUM VERBA SECTATUR, NIHIL HABEBIT : QUI AUTEM POSSESSOR EST MENTIS, DILIGIT ANIMAM SUAM; ET CUSTOS PRUDENTIÆ (Syrus, *qui fidelitatem servat*) INVENIET BONA. — Hebraice, *qui persequitur verba, non ipsa* (id est *non erunt*); *possidens cor diligens animam suam; custodiens intelligentiam ad inveniendum bonum;* Chaldæus et Syrus, *ubi sunt qui insectantur verbis suis, nihil* (gratiæ et amicitiæ) *eis erit residuum. Qui possidet cor bonum, custodit animam suam; qui custodit prudentiam, inveniet bonum.* Septuaginta vero plura addunt, quæ non sunt in Hebræo, *cogitatio bona scientibus eam appropinquabit, et vir prudens inveniet* (Auctor *Catenæ Græc., facile deprehendet*) *eam. Multa mala faciens perficiet malitiam; qui autem contendit* (nonnulli legunt περιχαντεῖ, id est *pungit, stimulat*) *verbis, non salvabitur. Qui possidet prudentiam, diligit seipsum; qui autem custodit prudentiam, inveniet bona.* Pro *perficiet malitiam*, Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *ad malitiæ fastigium pertinget.*

Jam multi prima verba : « Qui tantum verba sectatur, nihil habebit, » jungunt versui præcedenti. Unde *primo*, Rabbini in *Berescit Rabba*, id est in *Genesi Magna*, puta in *Magno Commentario Geneseos*, et ex eis R. Salomon hic pro לא המה *lo hemma*, per א, id est *non illa*, legentes לו המה *lo hemma*, per ו, id est *ipsi illa*, sic vertunt, *qui alium prosequitur verbis*, puta accusationibus, calumniis vel probris, *ipsi illa*, id est in ipsummet illa recident, in illius caput revolventur; atque explicant de Joseph patriarcha : Qui, inquiunt, accusavit fratres apud patrem mendaciter de tribus criminibus, *primum*, quod viventium membra ederent : sed hoc in ipsum Josephum recidit, cum

Tria crimina Josephi fabulosa

ipse vivens a fratribus divenditus est Ismaelitis; *secundum*, quod ancillarum patris sui, puta Balæ et Zelphæ, filios aspernarentur : hoc quoque in ipsum recidit, dum ipse idcirco in servitutem ab Ismaelitis abductus est in Ægyptum, ac in servum venditus fuit Putiphari; *tertium*, quod fratres conjicerent oculos in alienigenas mulieres : hoc quoque in ipsum recidit, dum uxor Putipharis oculos conjecit in Joseph, ac renuentem sibi obsequi in vincula conjici curavit. Verum hæ sunt fabellæ Rabbinicæ, imo calumniæ et blasphemiæ in Josephum patriarcham et Prophetam eximie sanctum : cujus proinde accusatio fratrum vera fuit, non mendax calumnia, uti patet ex iis quæ dixi *Gen.* XXXVII, 2. Aptius est quod subdit Aben-Ezra : « Qui autem possessor est mentis, » Hebraice est, inquit, *qui acquirit cor*, id est qui comparat scientiam (hæc enim cordis nomen sortitur), hic ***diligit animam***, id est vitam, *suam*, ut eam usque ad senectutis ætatem producat. *Secundo*, melius alii hæc ita versui præced. connectunt, *q. d.* Amicus recedit a paupere, qui, dum sectatur verba promissionum sibi ab amicis factarum, hoc est, dum illa reposcit, invenit ea non subsistere, sed cassa esse et irrita, ideoque nihil ex iis quæ sectatus fuit, assequitur (1).

Verum Noster, Chaldæus, Syrus, Septuaginta et cæteri, τὸ ***qui tantum verba sectatur nihil habebit***, referunt ad sequentia : « Qui autem possessor est cordis, diligit animam; » horum enim sunt antithesis. Unde *primo*, noster Salazar profunde per *cor* accipit secretum; per eum, « qui verba sectatur, » revelatorem secreti, *q. d.* Inter prudentem et imprudentem hoc interest, quod vir imprudens, sui non compos, verbis temere effusis mentem suam ubique prodit, ac proinde secreti et arcani nihil sibi servat. At prudens cautusque vir, qui possessor est mentis suæ, nimirum qui sui compos est, nec temere aperit consilia sua, diligit animam suam, id est, semetipsum a multis malis et infortuniis immunem ac liberum præstat, quæ ex proditione mentis et consiliorum evenire solent.

ET CUSTOS PRUDENTIÆ INVENIT BONA. — Hic scilicet, qui prudenter consilia sua celat, non solum mala vitat plurima, sed etiam pleraque bona sibi comparat, quæ sæpius consiliis caute celatis efficaciter assequi licet : itaque « prudentiæ custodem » vocat eum qui prudentissima consilia sua apud se custodit clauditque.

Secundo, planius, plenius, generalius magisque adæquate opponit sectantem verba possessori mentis, et custodi prudentiæ, id est eum qui solis verbis pascitur, illi qui per sapientiam possidet cor, huncque illi longe præfert, *q. d.* Qui pascitur verbis, pascitur vento : verba enim mox, ut prolata sunt, in ventum abeunt et evanescunt : nihil ergo habebit; at qui pascitur sapientia, possidebit eam, imo per eam fiet possessor cordis, id est mentis, ut omnes ejus affectiones, actiones, motus sapienter juxta dictamen rectæ rationis et legis divinæ regat componatque. Quare talis diligit animam suam, quia illi optime consulit, ac felicitatem et gloriam æternam conciliat. Igitur custos sapientiæ et prudentiæ inveniet bona tum præsentia in terris, tum æterna in cœlis. Unde Jansenius : Sensus est, inquit, *q. d.* Qui sive docendo, sive audiendo alios, tantum sectatur verba, hoc est, ornatum verborum tantum spectat, solum curans ut bene et eleganter dicat, non ut bona et utilia proferat aut audiat; aut qui id tantum agit, ut dicat aut audiat, non autem ut ea quæ dicit aut audit, etiam faciat, is nullum solidum fructum inde consequetur : « Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. » Et : « Qui fecerit et docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. » Qui vero « possessor est mentis, » vel, ut est hebraice, *cordis*, hoc est qui cordatus est, nec contentus est verbis, sed intra se possidet sapientiam, eamque animo retinet, meditando jugiter in lege Dei, is vere « diligit animam suam, » hoc est seipsum, quia sibi bene prospicit et benefacit; et qui prudentiam non tantum audit, sed etiam custodit in animo suo et operibus, is inveniet bona et in præsenti et in futuro sæculo : « Beati enim qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. »

Accedit et Lyranus : « Qui tantum verba sectatur, nihil habebit. » Hoc, inquit, dupliciter exponitur. Uno modo de discipulo, qui magis diligit ornatum verborum, quam bonam scientiam, et ille nihil reportat veritatis a doctore, aut ita parum, ut pro nihilo computetur. Alio modo de doctore, qui habet bona verba et nulla facta, et iste nihil præmii reportabit a Deo : et huic consonat littera sequens, cum dicitur : « Qui autem possessor est mentis, » per virtutes morales, quibus vires sensitivæ continentur in obedientia rationis, « diligit animam suam, » quia vult ei verum bonum, quod est bonum virtutis. « Et custos prudentiæ, » quæ dirigit virtutes morales, « inveniet bona, » gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro. Hucusque Lyranus.

Soli boni amant se, mali oderunt se.

Hinc D. Thomas, I II, *Quæst.* XXV, art. 7, docet solos bonos diligere seipsos, malos vero se odisse, idque probat ex quinque proprietatibus amoris et amicitiæ assignatis ab Aristotele, lib. IX *Ethic.*

(1) Τὸ ***qui tantum verba***, etc., duplici modo ad præcedentia jungi potest. 1. *Sectatur* ille pauper ***verba***, id est, fidem habet verbis quibus amici auxilium promittunt; ***non sunt***, vana sunt, promissis non statur. 2. Si quod ***keri*** dat, legeris : *Sectatur verba, sunt ei*, habet verba, cassa scilicet. Maurero probabile est hæc verba esse alius sententiæ reliquias, ea præsertim ratione, quod trium membrorum sententiæ ab hac libri parte abhorrent.

Vers. 8. *Qui acquirit cor*, id est intelligentiam (conf. supra XV, 32), *amat animam suam; qui servat*, custodit ***prudentiam***, est ***ad inveniendum bonum***, bonum assequitur.

cap. IV : « Unusquisque enim amicus, inquit, *primo* quidem vult suum amicum esse et vivere; *secundo*, vult ei bona; *tertio*, operatur bona ad ipsum; *quarto*, convivit ei delectabiliter; *quinto*, concordat cum ipso, quasi cum eodem delectatus et contristatus. Et secundum hoc boni diligunt seipsos, quantum ad interiorem hominem, quia etiam volunt ipsum servari in sua integritate, et optant ei bona ejus, quæ sunt bona spiritualia, et etiam ad assequenda opera intendunt, et delectabiliter ad cor proprium redeunt; quia ibi inveniunt bonas cogitationes in præsenti, et memoriam præteritorum bonorum, et spem futurorum bonorum, ex quibus delectatio causatur. Similiter etiam non patiuntur in seipsis voluntatis dissensionem, quia tota anima earum tendit in unum. E contrario autem mali non volunt conservari in integritate interioris hominis, neque appetunt ei spiritualia bona, neque ad hoc operantur, neque delectabile est eis secum convivere redeundo ad cor; quia inveniunt ibi mala et præsentia, et præterita, et futura quæ abhorrent; neque etiam sibi ipsis concordant propter conscientiam remordentem, secundum illud psalmi : Arguam te, et statuam contra faciem tuam. Et per eamdem probari potest, quod mali amant seipsos secundum corruptionem exterioris hominis, sic autem boni non amant seipsos. »

Igitur qui verba sectatur, similis est chamæleonti qui aura pascitur; qui vero sectatur sapientiam, qua fit possessor mentis, similis est homini qui solido cibo vescitur, quo roboratur et vegetatur ad opera virilia et heroica : ille philologus est, hic philosophus; ille verbosam et inanem eloquentiam, hic realem et solidam sapientiam venatur; illi dicas illud quod loquaci rhetori vel rabulæ peroranti dixit vir sapiens : « Incipit flumen verborum et mentis gutta. » Et illud quod Lacon lusciniæ, cum plumis revulsis minimum reperisset carnium, dixit, teste Plutarcho in *Lacon* : « Vox es, et præterea nihil. » Quocirca Thales, qui fuit primus septem Græciæ Sapientum, apud Laertium, lib. I, cap. I, ait, « multa verba non arguere sapientiam. » Sapiens enim non nisi cum res postulaverit, loquetur, et paucis suam absolvet sententiam : insipiens ergo est graculus, quia garrulus; sapiens vero est cygnus, quia silens et mente sapiens. Unde illud Gregorii Nazianzeni, epist. 1 *ad Celeusium* sibi silentium exprobrantem : « Tunc cantabunt cygni, cum graculi tacuerint. » Similia in verbosos sunt Græcorum et Latinorum proverbia. Synesii epist. *ad Theophilum* : « Levissima res oratio; » Homeri, qui passim verba vocat πτερόεντα, id est volucria sive alata; Juvenalis : « Volat irrevocabile verbum; » Ciceronis : « Sunt Hermodori verba mercimonium. » Hermodorus enim pro mercibus vendebat verba scriptaque Platonis. Huc faciunt illa usu trita : « Turture loquacior, cicada vocalior; Hirundinum musæa; Arabius tibicen; Architæ crepitaculum; Dodonæum æs; Daulia cornix; Lingua, quo vadis? Telenia Echo; λογέμποροι, qui præter verba nihil affert; Verba pro farina, » cum e contra moneat Jurisconsultus, « peculium re, non verbis augendum esse; Verbigerari; Verbis pugnas, non re; Verborum strepitu ne quid moveare. »

Gnomæ in loquaces.

Proverbia.

9. FALSUS TESTIS NON ERIT IMPUNITUS : ET QUI LOQUITUR MENDACIA, PERIBIT. — « Mendacia » accipe nociva et perniciosa; hæc enim plena et perfecta sunt mendacia, qualia sunt calumniatorum, susurronum, seditiosorum, hæreticorum, etc., qui suis mendaciis et calumniis rixas et bella concitant. Unde Septuaginta vertunt, *qui autem accendit malum, peribit ab eo*. Justa enim numinis vindicta fit, ut susurrones, calumniatores, seditiosi, etc., deprehensa eorum falsitate et perversitate, illius pœnas dent vel per judicem, vel per plebem, vel per Deum, aut in rixa et bello quod suscitarunt, communi cladi involvantur, et cum rixantibus occidantur et pereant. Hæc sententia repetitur; audivimus enim eamdem vers. 5, ubi eam fusius explicui.

Vers. 9.

10. NON DECENT STULTUM DELICIÆ, NEC SERVUM DOMINARI PRINCIPIBUS. — Hebraice, *non est decora stulto delectatio*, vel *voluptas, quanto magis servum dominari principibus*, repete *non est decorum*; Septuaginta, *non conferunt stulto deliciæ, et si servus incipiat cum contumelia dominari*, vel *in dynastam et principem dominari*; utrumque enim significat Græcum δυναστεύειν, ut notat Auctor *Catenæ Græc.*

Vers. 10.

Primo, Vatablus sic exponit, *q. d.* Non decet stultum delectatio, id est, non decet stultum pace conscientiæ frui, quæ est summa lætitia. Ratio est, quia conscientiam habet sibi similem, id est stultam, temerariam et impiam, quæ non nisi turbida, tumultus, lites et rixas spirat; unde pace frui nequit.

Secundo, alii, *q. d.* Non decet stultum ut se oblectet falsa opinione sapientiæ, de eaque sibi blandiatur, persuadendo scilicet se esse sapientem, imo octavum Sapientum, et sapientissimum mortalium, uti subinde superbos stulte sibi persuadere cernimus. Quid enim eo superbius? quid stultius? Multo minus decet, si servus, id est homo plebeius et vilis, ita se efferat, ut principibus se sapientia vel industria, etc., antecellere, æstimet, eosque præ se despiciat.

Tertio, plane et genuine, *q. d.* Non decet stultum deliciari, vel delicate ab hero aliisque tractari, multo minus decet servum dominari, id est imperiose præesse et imperitare (hoc enim est משל *mescol*) principibus. Apposite comparat stultum servo, quia servus servili, id est hebeti et stolido, est ingenio instar stulti; vicissim stultus est servus suæ stultitiæ stultæque cupiditatis. Est argumentum a minori ad majus, ut patet ex Hebræo, *q. d.* Si non decet stultum deliciari, multo magis non decet servum dominari, idque viris principibus. Pro *non decet* hebraice

Non decent stultum deliciæ.

est לֹא נָאוֶה *lo nave*, id est, non est decorum, non est pulchrum, nec speciosum, hoc est, turpe est, indignum et valde noxium : est miosis. Stultus toto hoc libro intelligitur non physice, id est mente captus : hic enim instar bruti temperans est, nec plus deliciarum sumit quam natura ferat; sed ethice, id est imprudens, insipiens, qui stulte suas concupiscentias sequitur ac sensum rationi, humana divinis, carnalia spiritualibus anteponit.

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quod stultus sit liber et dissolutus, qui omne quod concupiscit, protinus arripit, eoque voluptuatur, sese opplet et inebriat. Illi ergo congruit disciplina potius quam deliciæ, castigatio potius quam epulatio, virga potius quam vina; servo vero ex natura, conditione et ingenio suo convenit servire, non dominari. Quare indecorum est, quasi inversus naturæ ordo, si deliciæ dentur stulto immerenti, qui iis abutitur, magisque stultescit et insolescit; non vero sapienti, qui eas meretur, iisque recte utitur, ut melius et jucundius orationi, studio et sapientiæ vacare possit. Multo magis indecorum est, si servus stolidus imperiose dominetur heris et principibus sapientibus, quorum est regere et imperare, præsertim cum servus, si evehatur ad principatum, superbiat et insolescat, ac tyrannice dominetur, sæviatque in liberos et potentes, quasi sibi contrapositos et toto genere adversos, quod indignum videtur, tyrannicum et intolerabile, ac sæpe causa est eversionis regis et regni. Unde illud cap. XXX, 21 : « Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere : per servum, cum regnaverit; per stultum, cum saturatus fuerit pane; per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ (1). » Intellige hæc de servis serviliter natis et educatis, sive de iis qui servili sunt indole et ingenio, ideoque hebetes, viles et abjecti. Nam servus liberaliter educatus, vel qui sapientia et animo pollet, non tam servus est quam liber, ac liberis et nobilibus subinde imperat, juxta illud *Eccli*. X, 28 : « Servo sensato liberi servient. » Ita sextus Romanorum rex servus fuit et serva natus, indeque vocatus Servius Tullus : cum enim illi adhuc puero dormienti circa caput flamma emicuisset, prodigium hoc Prisci Tarquinii regis uxor Tanaquil admirata, Servium serva natum in modum filii educavit, et ad regium fastigium evexit, ait Valerius Maximus, lib. I, cap. VI; atque Servius hic præcipuus sancitor legum fuit, ait Tacitus, lib. III. Sic Joseph servus Putipharis, ob sapientiam et prophetiam, a Pharaone evectus fuit ad principatum Ægypti, *Genes*. cap. XLI, 40. Verum enim vero servi sapientes dum ad gradum altiorem, vel etiam regnum evehuntur, summe student modestiæ et humilitati, ut mitigent rei indignitatem, et sopiant invidiam nobilium, eosque sibi concilient. Ita fecit Agathocles, qui, ex figulo factus rex Siciliæ, in figulinis vasis cœnabat, ut pristinæ tenuis fortunæ memor subditis sese non anteferret, sed æquaret, imo supponeret; de quo eleganter et sapienter Ausonius in *Epigramm*. sect. 1

Nec servum dominari. Cur?

Agathocles ex figulo rex.

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis cum poneret aurea vasis,
Et misceret opes pauperiemque simul,
Quærenti causam respondit : Rex ego qui sum
Sicaniæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habe, quicumque repente
Dives ab exili progrediere loco.

Mystice, non decet stultam concupiscentiam deliciis indulgere, sed potius ab iis refrenari, ne in gulam, ebrietatem, libidinem aliaque scelera velut sus in lutum proruat. Similiter non decet servum hero et principi, id est corpus animo, ac sensum rationi et menti dominari, sed potius illi subjici, ab eoque regi; si enim corpus contra mentem dominatum obtineat, non proderunt illi ullæ spirituales deliciæ, ait Auctor *Catenæ Græcor*. Additque : « Sancti in continuis rerum spiritualium deliciis ætatem transigunt. Ad hos namque pertinet illud : Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui; hæ autem deliciæ apud stultos et improbos nullum locum habent. » Rursum non decet servum, id est eum qui servit suis passionibus et vitiis, evehi in principem vel prælatum, ut dominetur sapientibus et principibus, puta probis et justis, qui sapienter cupiditatibus suis, animo et affectibus dominantur. Ita Beda : « Non decent, ait, hæreticum deliciæ Scripturarum, quia his bene uti non novit; neque illum, qui servus adhuc peccati esse probatur, præferri aliis in regimine Ecclesiæ »

Vers. 11.

11. DOCTRINA VIRI PER PATIENTIAM NOSCITUR : ET GLORIA EJUS EST INIQUA PRÆTERGREDI. — « Doctrina » hic non speculativa, sed practica intelligitur, puta sapientia, prudentia, discretio. Multi enim sunt docti speculative, qui tamen sunt impatientes, imo speculatio non raro causat impatientiam; at vero qui sapiens est et prudens, is simul et patiens est. Hebraice, *intelligentia viri prolongat narem*, id est iram ejus; ira enim in naribus cernitur. Unde Hebræi longum naribus vocant tardum ad iram; brevem vero, vel arctum naribus, vocant citum pronumque in iram. Sensus ergo est, *q. d.* Intelligentia et sapientia prolongat iram, id est, facit hominem iræ potentem, patientem et longanimem. Prudentia enim est mater patientiæ; dictat enim in adversis illam, velut unicum malorum remedium, exercendam et capessendam esse. Symmachus et Theodotion, *prudentia hominis longanimitas ejus;* Syrus, *doctrina viri est patientia* : R. Sa-

Sapientia noscitur ex patientia.

(1) Et Claudianus in *Eutrop*. lib. I, vers. 181 seqq. :

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.
Cuncta ferit, dum cuncta timet; desævit in omnes,
Ut se posse putent; nec bellua tetrior ulla est,
Quam servi rabies in libera colla furentis.

lomon, *si vir iram conbeat, mente præstabit;* Chaldæus, *intellectus hominis est differre furorem suum;* Aben-Ezra, *a viri prudentia et doctrina furor protrahitur;* R. Levi, *viri prudentia iram produci parat, ne facile ab illa inflammetur, cum illa occurrunt quæ bilem ciere solent;* Septuaginta vero, *misericors vir longanimis est,* quia scilicet prudentia dictat misericordiam, scilicet misericorditer et longanimiter tolerandas esse proximorum infirmitates, defectus, dicteria et injurias; prudentia ergo gignit patientiam mediante misericordia, juxta illud: « Charitas patiens est, » I *Cor.* XIII. Sic enim et misericordia patiens, imo compatiens est.

Primo. Jam *primo,* S. Gregorius, hom. 35 *in Evang.*, et III, part. *Pastor.* admon. 10, hæc accipit de doctoribus; horum enim est id quod docent, confirmare per patientiam. « Per impatientiæ vitium, ait, ipsa virtutum nutrix doctrina dissipatur. Scriptum namque est: Doctrina viri per patientiam noscitur. Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto convincitur minus patiens. Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si vivendo nesciat æquanimiter mala aliena tolerare. » Huc accedit Beda ac Lyranus, qui hæc accipiunt de Apostolis ac viris Apostolicis, qui doctrinam suam ac prædicationem Evangelii obsignarunt sua patientia tot laborum, dolorum, mortis et martyrii. Reipsa enim ostenderunt quam vera et salutaris esset doctrina Christi, cum pro ea mori non dubitarunt, cumque omnia iniqua, id est, omnes illecebrosas iniquitates huic doctrinæ repugnantes, generose prætergressi sunt, ut illi se suosque actus per omnia conformarent. Significatur ergo Apostolos suam doctrinam confirmasse per duo, scilicet per patientiam, et per vitæ innocentiam. Igitur hi auctores *doctrinam* active accipiunt, qua scilicet doctor ea quæ docet, per patientiam et sanctitatem probat et corroborat.

Secundo. *Secundo*, alii *doctrinam* passive accipiunt, scilicet quam a doctore excipit hauritque discipulus, *q. d.* Probus discipulus se ostendit doctrinæ salutaris, et veræ sapientiæ esse studiosum. *Primo*, per patientiam, qua et patienter magistrum audit, et ex ejus doctrina adversa quæque æquanimiter tolerat, juxta illud *Jacobi* cap. I: « Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram; » cupido enim audiendi, et tarditas loquendi, parit tarditatem irascendi. *Secundo,* per fugam iniquitatis, si scilicet iniqua prætergrediatur; hoc enim docet doctor, ipsaque doctrina sapientiæ.

Tertio. *Tertio*, Jansenius ex Hebræo six explicat: Hebræa, inquit, habent, *intelligentia hominis protrahere* (vel *differre*) *facit iram ejus.* Qui enim intelligens est et prudens, tardus est ad iram et vindictam, tum quod perpendat se pleraque admittere, quæ a Deo severius punienda sunt, si pergat in proximum severus esse; tum quod advertat indecorum esse passionibus suis obsequi, statimque ad ultionem et iram prosilire; deinde, iram impedire animum, ne possit cernere verum, atque ex acceleratione ultionis plerumque committi quæ postea displicent. « Ira enim viri Dei justitiam non operatur. »

Accedit noster Salazar, qui ex Chaldæo sic explicat: Chaldæus vertit, *intellectus hominis est differre furorem, et pulchritudo ejus prætergredi malitiam.* Et consonat cum Hebræo, *intellectus viri prolongavit narem suam.* Nam quid aliud est narem prolongare, nisi indignationem differre? iram autem differre, exstinguere est: nam indignatio subito sævit, ac subito desævit; atque adeo qui illi non statim obtemperat, eamdem differendo fallit atque eludit. Et quidem in hac dilatione iræ sapientia viri præcipue declaratur. Nam cum iram sola ratio coercere possit, qui subitos illius impetus (quos acres et vehementes esse constat) e vestigio compescit, in eo quidem rationem plurimum vigere perspicue ostenditur; itaque acceptis injuriis, non irasci, non indignari, sapientiæ maximæ argumentum est.

Hic sensus subtilis et appositus est, sed arctior, nec sententiæ Hebraicæ et Vulgatæ versionis vim et pondus adæquat, mentemque exhaurit. Nam Hebræum *prolongare narem,* id est iram, non tantum significat differre iram; sed eam sopire, et prorsus exstinguere per patientiam et longanimitatem.

Quarto. *Quarto* ergo plane, plene et adæquate, *q. d.* Doctrina, id est, ut Hebræa, intelligentia et prudentia, viri prolongat iram, id est facit longanimem, patientem et tardum ad iram, imo iræ herum et dominum, ut ad libitum pro re nata eam assumat et deponat: vera enim prudentia dictat in adversis usurpandam esse patientiam; ac proinde « doctrina, » id est prudentia, « viri per patientiam noscitur, » ut vertit Noster. Ex eo enim quod prudentia causet patientiam, recte ex patientia, velut effectu, cognoscitur prudentia ejus causa, ita ut vera certaque consequentia, et argumento ab effectu ad causam colligas: Hic homo est patiens; ergo est prudens, quia prudentia infallibiliter causat patientiam. Vicissim ex causa colligas effectum: Petrus est sapiens; ergo est et patiens. Atque e converso: Judas impatiens est; ergo insipiens. Vicissim: Judas insipiens est; ergo impatiens. Dicit hoc Solomon, ut vulgi errorem confutet. Vulgus enim æstimat eos qui patienter tolerant probra et injurias esse simplices et pusillanimes, viles et abjectos. Contrarium ergo hic docet Salomon, nimirum *primo,* insigniter sapientes et prudentes esse, qui patienter sustinent probra et adversa; *secundo*, magnanimos et gloriosos esse, qui injurias non vindicant, sed eas magno animo transcendunt et contemnunt. Hoc est enim quod subdit: « Et gloria ejus est iniqua prætergredi. »

Qui latis sunt naribus, sunt fortes, cur? Alludit ad physiognomiam hominis et animalium; omnia enim animalia, quæ breves habent nares, et modice respirant, sunt infirma et invalida: quæ vero longas latasque habent nares, et

magnum attrahunt spiritum, sunt fortia et valida, aptaque ad magna onera ferenda, quia abundant calore, indeque robore. Ideo enim magnum attrahunt spiritum, quia magnarum sunt virium, et ut magnum calorem, quo æstuant, temperent. Sic qui longas habent nares, ut habent Hebræa, id est, qui longum ducunt patientiæ spiritum, animo sunt magno et valido ad multa adversa fortiter sustinendum; qui vero breves habent nares, id est arctum patientiæ spiritum, animo sunt parvo et invalido ad adversa, dura et gravia sufferendum. Rursum longitudo narium signum est sapientiæ et prudentiæ, teste Aristotele in *Physiognom.* Unde illud :

Et pueri nasum rhinocerotis habent.

Sic ergo Physica consonat et subservit Ethicæ, nimirum longitudo narium designat prudentem et fortem, sicut longitudo animi, id est patientia et longanimitas, signum est animi sapientis, validi et magnanimi. Unde illud *Cant.* VII, 4 : « Nasus tuus sicut turris Libani, qui respicit contra Damascum, » in quem locum vide S. Gregorium, Rupertum, Philonem Carpathium, nostrum Delrio et Gislerium.

Cur sapiens est patiens? Ratio a priori. Primo.

Ratio a priori est *primo*, quod sapiens et prudens sapienter intelligat, in hac vita adeo infelici et misera, multa adversa homini esse exspectanda et toleranda, ac proinde ad ea se comparat, ut per patientiam ea facile sufferat; scit enim, si in iis sit impatiens, malum malique sensum se duplicaturum : cruciabitur enim et sensu mali, et sensu suæ impatientiæ, cum simplum habiturus sit dolorem, si patiens sit; tantum enim affligetur sensu mali, sed et hunc imminuet et alleviabit per patientiam. Adde quod, si sit impatiens, incurret offensam Dei, ac novæ pœnæ et cruciatus ab eodem infligendi reatum. Qui ergo sapit, ut hanc offensam et reatum evitet, cavet ab impatientia, studetque patientiæ.

Secundo.

Secundo, quod sapiens prudenter intelligat summum hujus vitæ animæque bonum esse pacem, pacem autem gigni a patientia; quare in omnibus adversis patientiam amplectitur, ut pacem animæ adeo optatam consequatur. Unde S. Chrysostomus, hom. 33 in epist. I *ad Cor.*: « Lenitas, ait, et patientia est radix totius philosophiæ; quocirca dicebat quidam sapiens : Vir patiens est multæ prudentiæ. » Nam, ut ait Christus, *Lucæ* XXI : « In patientia vestra possidebitis animas vestras. »

Tertio.

Tertio, quod sapiens sit magni animi, quocirca magna tolerat, juxta illud Senecæ in *Troade* :

Quo plura possis, plura patienter feras.

Rursum intelligit vindictam esse opus animi abjecti et feminei, ideoque se indignum, juxta illud Juvenalis, *satyr.* 13 :

Infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio : continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet quam femina.

Ex adverso S. Chrysostomus loco jam citato : « Lenis, ait, et patiens idcirco dicitur μακρόθυμος, id est longanimis, quod longam quamdam et magnam habeat animam : nam quod est longum, dicitur etiam magnum; animam vero spes longam efficit. » Et Valerius Maximus, lib. III : « Longanimiter se in adversis gerere, ait, quid aliud est, quam sævientem fortunam pudore victam in sui adjutorium convertere? »

Quarto.

Quarto, quod sæpius sciat ira et vindicta non tolli, sed augeri et exacerbari malum, tam suum, qui illud patitur, quam inimici, vel æmuli, qui illud agit et infligit; patientia vero utrumque leniri, sopiri et exstingui.

Denique scit sapiens et magni animi esse, superiorem se exhibere et sublimiorem omni injuria, fortuna et adversitate; quare omnia generose despicit, mentemque in Deo et cœlo defigit quasi mundo superior, civis Angelorum, animæ possessor, cœli dominus, Dei filius et hæres.

Exemplar hujus sapientiæ fuit Christus Dominus, qui summam sapientiam ostendit in summa patientia tormentorum maximorum et crucis acerbissimæ; adeo ut hæc patientia certum argumentum fuerit divinitatis illius, scilicet esse Deum, qui tanta tam placide et fortiter tolerabat, præsertim quia illa tolerabat, quia dixerat se esse Deum, ac ut ostenderet se vere, ut dixerat, esse Deum. Nisi enim verax fuisset et sanctus, utique non potuisset tanta tolerare. Mendax enim et superbus sui jactator millies in tantis tormentis defecisset, suamque jactantiam et impatientiam ostendisset. Hoc est quod ait Apostolus, *Ephes.* III, 18 : « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum; scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi. » Ubi fuse egi de quatuor dimensionibus crucis Christi, æque ac patientiæ ac charitatis.

Mensura sapientiæ est mensura patientiæ.

Hinc sequitur mensuram sapientiæ esse mensuram patientiæ, ac, quantum quis crescit in patientia, tantum et crescere in sapientia. Unde S. Gregorius, lib. II *in Ezech.*, hom. 21 : « Scriptum est, ait : Doctrina viri per patientiam noscitur. Si itaque index doctrinæ patientia est, tanto quisque doctus ostenditur, quanto patiens fuerit. » Jam tres sunt patientiæ gradus : *primus* est patienter pati adversa; *secundus*, libenter; *tertius*, gaudenter quælibet dura sufferre. Iidem sunt gradus sapientiæ. Unde S. Bernardus tertium hunc gradum asserit esse proprium sapientiæ, quæ a sapore nomen habet, ideoque sapit et gustat adversa : « Ad virtutem, ait, spectat injurias fortiter ferre, ad sapientiam in tribulationibus gaudere : nam sustinere Dominum, virtutis est; gustare autem et videre, quia suavis est Dominus, sapientiæ. » Vide eumdem, serm. 48 *in Cantic.*, et sermone *De Sapientia, Obedientia et Patientia.*

ET GLORIA EJUS INIQUA PRÆTERGREDI. — Chaldæus, *et pulchritudo* (Syrus, *laus*) *ejus prætergredi mali-*

tiam; Aquila, *gloriatio ejus gradi super prævaricationem;* Symmachus, *splendor ejus supergredi injustitiam.* *Primo,* R. Salomon, Aben-Ezra, Beda et alii exponunt, *q. d.* Gloria hominis est fugere iniquitatem et sectari æquitatem. Honor et decus viri, quo a cæteris afficitur, in eo situs est, ut crimina inoffenso pede prætergrediatur. Sed quid hoc ad prius hemistichium? *Secundo,* Septuaginta vertunt, *gloriatio autem ejus supervenit iniquis,* quod Scholiaste exponit, *q. d.* Justi gloriatio est punire iniquos, hæc enim est gloria et decus justitiæ vindicativæ. Sed hic sensus videtur adversari hemistichio præcedenti. Unde planius et concinnius auctor *Catenæ Græcor.* sic explicat, *q. d.* Dum patitur vir pius et misericors, exsultant et gloriantur iniqui. *Tertio,* Jansenius et Vatablus, *q. d.* Gloria hominis est connivere ad transgressionem fratris sui. Vir enim excelsus aliorum lapsus dissimulat, et quasi non videt; quia altiora cogitat, et mente in cœlis cum Deo et Beatis versatur. *Quarto,* genuine, plane et apposite ad prius hemistichium, *q. d.* Non probrosum, ut vulgus existimat, sed honorificum et gloriosum est, contemptus, prævaricationes (has enim significat Hebræum פשע *pesca*) et injurias sibi illatas alto pede et animo excelso transgredi, despicere et transilire. Unde Tigurina vertit, *prudens homo differt iram suam, et delicta dissimulando major et major fit.* Rationem a priori dat S. Chrysostomus, homil. 22 *in epist. ad Roman.*, et 16 *in epist. ad Ephes.*, quod sancta summaque ultio sit injuriam dissimulare et condonare: « Nihil, ait, æque confusionem facit ingerenti mala, sicut fortis tolerantia patientis, et neque in verbo, neque in opere reddere vindictam. » S. Basilius, homil. *De ira :* « Inimicum si despexeris, acrius illum vindicabis. Quid enim adversario durius esse potest, quam te animum gerere injuriis omnibus altiorem? sine illum frustra te adlatrare, in seipso disrumpi.» Nuper Philippus II, Hispaniæ rex, mire patiens iræque potens, cum, litteris manu sua ad Pontificem scriptis, famulus præceps pro pulvere atramentum injecisset, subrisit, aliamque poposcit chartam ad rescribendas litteras, dicens: « Qui nescit tolerare, nescit regnare.»

Gloria est transilire injurias.

Hoc significat Hebræum תפארתו *tipharto,* id est gloria ejus, decor, ornatus, splendor, magnificentia; estque gradatio, *q. d.* Sapientis est patienter ferre adversa, adeoque eximia sapientia est patientia : at vero adversa, probra et injurias prætergredi, id est dissimulare, despicere, et quasi non videre, non curare, nihil facere, ingens est non tantum sapientia, sed et gloria, splendor et magnificentia; hoc enim indicat, imo efficit hominem gloriosum, splendidum et magnificum, utpote laude et vituperio superiorem, terra celsiorem; ac consortio, felicitate et gloria Dei et Angelorum, quos nulla probra tangunt, perfrui incipientem.

Rursum, pro *iniqua prætergredi* hebraice est עבר על פשע *abor al pesca;* quod *primo* vertas, *transire juxta* vel *præter prævaricationem,* vel *iniquitatem.* Unde Noster vertit, *prætergredi iniqua.* Sicut enim peregrini, dum in longinquam regionem abeunt, ibi a pueris et incolis subinde ridentur, ac dicteriis et probris impetuntur, ob peregrinum habitum, linguam et mores; illi tamen scientes se esse peregrinos, omnia illa dissimulant, et taciti, quasi ad se non pertinerent, prætergrediuntur, ac suo itinere pergunt, anhelantes ut ad optatum viæ terminum pertingant. Sic pariter vir sapiens et patiens, sciens se peregrinum in terra, civem vero cœli et domesticum Dei, omnes injurias, probra et adversa, quæ in peregrinatione sua per hanc in terra vitam sustinet, prætergreditur, dissimulat, non curat, imo non aspicit, quasi ad se non pertinerent, ac per patientiam pergit strenue ad patriam cœlestem; dicitque cum Psalte: « Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum, » *Psalm.* XXXVII, 14.

Secundo, abor al pesca vertas, *transire* vel *transilire super prævaricationem.* Sicut enim viatores, si in sordes, fossas, vel cloacas incidant, non per eas transeunt ne maculentur, sed eas passum dilatando vel saliendo transcendunt et transiliunt : sic pariter sapiens magno animo superat et transcendit omnia dicteria, convicia, injurias, easque quasi viles et exiles infra se positas, despicit, pedibus calcat, imo quasi in cœlo positus ex alto videt et ridet. Unde S. Chrysostomus, hom. 41 *in Acta,* audet dicere : « Non ulcisci, Deo facit æqualem. » S. Isidorus, lib. II *Soliloq.*: « Magna, ait, est virtus, si non lædas eum a quo læsus es; magna est fortitudo, si etiam læsus remittas; magna est gloria, si cui potuisti nocere parcas. » Quin et Seneca : « Magni, ait, animi est injurias despicere, etc. Pusilli hominis et miseri est repetere mordentem, ut mures et formicæ, ad quas si manum converteris, ora convertunt imbecillia; se lædi putant, si tanguntur. » Exemplum insigne præbuit Theodosius Imperator, qui constitutionem sancivit hoc modo, lege unica, cap. *Si quis :* « Si quis, inquiens, modestiæ nescius et pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit, eum pœnæ nolumus subjugari, neque durum aliquid aut asperum nolumus sustinere : quoniam, si id ex levitate processerit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab injuria, dimittendum. » Digna profecto tanto principe vox, et quam aureis inscriptam characteribus suis in aulis præferre principes deberent.

Non ulcisci facit similem Deo.

Vidit hoc per umbram Socrates præcipuus moralis philosophiæ doctor, qui doctrinam suam mira morum lenitate et patientia confirmavit, adeo ut non tantum ab exteris, sed etiam ab uxore sua Xantippe indigna non tantum verba, sed et verbera, placido et tranquillo semper an-

mo tolerarit, ac tandem carcerem et mortem pro veritate, puta pro unius Dei assertione et cultu, a suis civibus irrogatam patienter et fortiter sustinuerit, teste Laertio in ejus Vita.

Vers. 12. 12. SICUT FREMITUS (Pagninus, *rugitus*) LEONIS, ITA ET REGIS IRA; ET SICUT ROS SUPER HERBAM, ITA ET HILARITAS EJUS. — Chaldæus, *fremit sicut leo irâ regis, et sicut ros super herbam voluntas* vel *beneplacitum ejus;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *gratia ejus;* Syrus, *benevolentia ejus*. Hanc enim significat Hebræum רצון *ratson;* Vatablus, *clementia, q. d.* « Ut rore herba virescit, ita populus clementia regis crescit et vires colligit; » Septuaginta, *regis minæ similes fremitui* (Lucifer Calaritanus, Apol. *pro S. Athanasio*, legit *gemitibus*) *leonis*. Pro *leonis* hebraice est כפיר *kepir*, id est leo adolescens qui mediæ est ætatis, medius scilicet inter catulum et leonem statæ ætatis. Hic enim quia more juvenum famelicus est, magnamque habet orexin, hinc prædæ est cupidissimus, adeoque rugit, fremit, gemit et sævit. Huic similis est ira regis, sive ea justa sit, sive injusta. Justæ regis iræ hanc gnomen applicat S. Augustinus, epist. 68 *ad Januarium*, ubi ait Circumcelliones hæreticos conatos fuisse concitare Imperatoris iram in Catholicos, sed Deum eamdam convertisse in ipsosmet hæreticos : « Scriptum est, ait : Nihil interest minas regis et iram leonis. Danielem calumniosi inimici in lacum leonum mitti coegerunt, vicit innocentia ejus eorum malitiam, illæsus inde levatus est, ipsi illuc missi perierunt. Similiter majores vestri Cæcilianum et ejus societatem regiæ iræ consumendam objecerunt; cujus innocentia liberata, ab eisdem regibus eadem vos patimini, quæ illos pati vestri voluerunt, quoniam scriptum est : Qui parat proximo foveam, ipse incidet in eam. » Magis tamen convenit hæc gnome iræ regis injustæ, uti mox patebit. Finis et scopus ejus est *primus*, ut ostendat quam subditi debeant revereri regem, eique obsequi, ne ejus iram instar leonis formidabilem incurrant. Quod enim leo est in animalibus, hoc rex est in populis; leo enim est rex animalium. Unde Amos, cap. III, 8 : « Leo rugiet, ait, quis non timebit? »

Secundus, ut moneat reges compescere iram, ne, si eam sinant indomitam, imo ei obsequantur, quasi leones sæviant et lacerent populum. Ita R. Levi. Unde S. Chrysostomus regem alloquens hom. 4 *in Matth.*, eum monet ut iram quasi ferum leonem contineat et domet. Et Seneca, lib. I *De Clementia*, cap. V : « Non decet, ait, regem sæva et inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli, nisi rerum potenti, licet. » Quocirca, eodem lib. cap. VII, idem sapienter reges monet : « Quod si dii, ait, placabiles et æqui delicta potentium non statim fulminibus prosequuntur quanto æquius hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, et cogitare utrum mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno et puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti atque moderati imperii, quam sereni cœli atque nitentis; crudele regnum turbidum tenebrisque obscuratum est inter trementes, et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo qui omnia conturbat inconcusso. »

Tertius, ut moneat electores regum et principum, ne regem vel principem eligant iracundum, et iræ impotentem. Hic enim, si fiat rex, grassabitur in populum ut leo per rapinas, cædes, expilationes, etc.; ac nemo ei resistere poterit. Talis fuit Nero, qui crudelissime sæviit in cives, in Senatum, in Apostolos, in Romam universam. Unde Apostolus, II *Tim.* cap. IV, 17 : « Liberatus, inquit, sum de ore leonis, » id est Neronis. Quare qui reipublicæ consultum volunt, eligant regem natura mitem et placidum, uti apes eligunt regem carentem communi aculeo, ac placidum. « Iracundissime, ait Seneca, lib. I *De Clementia*, cap. XIX, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt : rex ipse sine aculeo est, etc. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto hominum moderatior animus esse debeat, quanto vehementius nocet. » Et post nonnulla : « Errat si quis existimat tutum esse regem, ubi nihil a rege tutum est; sed securitas securitate mutua paciscenda est. Salvum regem in aperto clementia præstabit : unum est inexpugnabile munimentum, amor civium. » Et sub finem cap. : « Proximum illis (diis) locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, et in melius potens. Hoc affectare, hoc imitari decet, maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur. »

Ira regis similis rugitui leonis. Primo.

Porro, ira regis apposite comparatur fremitui leonis. *Primo*, quia leo pronus est ad iram, et fere semper iratus, atque ira ejus gravis est, ideoque horrende rugit et sævit. Audi Plinium lib. VIII, cap. XVI : « Leonum animi index cauda, sicut et equorum aures. Immota ergo, placidus, clemens, blandientique similis : quod rarum est; crebrior enim iracundia ejus. In principio terra verberatur : incremento terga, seu quodam incitamento, flagellantur. » Sic pariter reges natura proni sunt ad iram; quia enim sublimes sunt et elati, non ferunt se vel in minimo lædi vel despici : unde, si id fiat, irascuntur, indignantur et rugiunt. Hinc Seneca poeta, *tragœd.* 6 : « Gravis ira regum est semper. » Et Seneca philosophus, lib. III *De Ira*, cap. XXX : « Frivolis, ait, turbamur et inanibus; taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana : idem quoque inquietis ac stolidis ingeniis evenit, rerum suspicione feriuntur, adeo ut interdum injurias vocent modica beneficia. » Ita reges, non sapientes

et graves, sed superbi et feri, umbris injuriam feriuntur et indignantur.

Secundo. *Secundo,* quia sicut leo iracundus est et fortis, iraque ejus acuit fortitudinem, et vicissim fortitudo acuit iram : sic in rege iræ juncta potestas est, ideoque formidabilis. Nam, ut ait Seneca in *Proverbiis :* « Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.» Audi S. Basilium, hom. 9 *Hexam.:* «Una cum leone animositas et ad incandescentiam iræ propensio illi agnata est, vita solitaria, expers societatis ad ea quæ genus subeunt idem. Velut enim tyrannus quidam animantium rationis expertium, pares honores congressionesque cum cæteris non acceptat, sed aspernatur. » Unde Auctor *Catenæ Græcor.:* « Regum minæ, ait, recte leonum rugitui assimilantur. Nam, si illis ita visum fuerit, indicta causa statim occidunt. Quis enim, si voluerit, prohibebit eos ? Siquidem exsequendi facultas adjuncta est voluntati. »

Tertio. *Tertio,* rugitus leonis adeo terribilis est, ut animalia omnia eo percellantur et obstupescant, adeo ut quasi attonita hæreant, nec se loco moveant, quo fit, ut fugere nequeant, sed a leone accurrente comprehendantur et lanientur. Leo ergo remotas a se bestias rugitu suo sistit; ac deinde ad eas accurrit et necat. Sic pariter voces, edicta et imperia regum omnes, quatumvis remotos, percellunt, nec ea quis effugere potest. Nam illico adsunt regii satellites qui ea exsequuntur. Audi S. Basilium, loco citato : «Cui (leoni) tanta quoque vocis eliciendæ natura præstitit instrumenta, ut animantium complura longe ipso celeriora solo sæpe rugitu capiantur. » S. Ambrosius, lib. VI *Hexamer.* cap. III, more suo secutus S. Basilium : « Leo, inquit, naturæ superbus ferocia, aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium; quæ autem se ei sociare fera audeat? cujus voci tantus naturaliter inest terror, ut multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita, atque icta deficiant? »

Quarto *Quarto,* leo per iram efferatur et furit : ita et rex per iram hominem exuit, feram et leonem induit, imo instar furiæ furit; ira est fera, furor est furia. Audi Senecam lib. I *De Ira,* cap. I: « Quidam e sapientibus iram dixerunt brevem insaniam, etc. Ut autem scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax et minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra et vehementius acta suspiria : ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo præruptus, et complosæ sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu et horrenda facies, depravantium se atque intumescentium. » Subdit deinde omnia animalia per iram feritatem suam exasperare : « Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu; taurorum cornua jactantur in vacuum, et arena pulsa pedum spargitur; leones fremunt; inflantur irritatis colla serpentibus; rabidorum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, si ira invasit, novæ feritatis accessio. »

Ira est quasi furia.

Quinto, Physici perhibent leonem ex ira et rabie emori, ideoque morientem gemere et lacrymari. Unde Plinius, loco citato : « Creditum, inquit, est a moriente humum morderi, et lacrymam letho dare, » scilicet ex rabie et furore. Unde et Lucifer legit : « Regis minæ similes gemitibus leonis; » ita non raro principes ex ira et furore, præsertim si eam explere seque ulcisci nequeant, apoplexia tanguntur et exanimantur, aut ab iis quos impetunt, occiduntur. Vide Senecam, lib. I *De Ira,* cap. II et III.

Sexto. *Sexto,* rugitus leonis prænuntius est necis. Leo enim, cum in aliquem rugit, mox in eum involat, lacerat, occidit et devorat. Sic et « indignatio regis nuntii mortis, » uti dixit cap. XVI, vers. 14. Et sicut leo eum quem laniavit, sic et rex eum quem ex ira occidit, nequit revocare ad vitam, etsi eum facti pœniteat, ac iram in clementiam commutarit, ait anonymus in *Catena Græcorum.* Rursum leones integras urbes et provincias vastant. Unde Polybius, apud Plinium loco citato, ait leones in senecta grassari in homines, « ac tunc obsidere Africæ urbes; eaque de causa crucifixos vidisse cum Scipione, quo cæteri metu pœnæ similis absterrerentur a noxa. » Sic rex iracundus et sæviens integras urbes totumque regnum expilat et vastat. Unde Ezechiel Joakim regem Juda comparans leunculo, cap. XIX, vers. 5 : « Tulit, ait, unum de leunculis suis, leonem constituit eum qui incedebat inter leones, et factus est leo; et didicit prædam capere, et homines devorare; didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere; et desolata est terra, et plenitudo ejus, a voce rugitus ejus. » Merito exclamat Seneca, lib. I *De Clementia,* cap. ult. : « Quod istud, dii boni, malum est occidere sævire, delectari sono catenarum, et civium capita decidere; quocumque ventum est, multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, et a nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis, et tuta est inter feras similitudo morum. Apud homines tamen nec a necessariis quidem rabies temperat sibi. »

Septimo, leones ponunt iras et fremitus, si audiant galli cantum, si videant, ignes, vel rotarum

orbes circumactos, si in oculos eorum pallium vestemve injicias: hæc enim expavescunt. Unde Plinius loco citato docet rationem capiendi leonem esse, si quis in caput eorum velum immittat: « Vix credibili modo, inquit, torpescente tanta illa feritate, quamvis levi injectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans: videlicet omnis vis constat in oculis. » Ita reges iracundi et tyranni timent umbras, res nihili suspectas habent: nimirum populi concursum et globum expavescunt, putantes se peti, se ad necem quæri, ut contigit Neroni; præsertim vero si oculi eis obvelentur et caput comminatione altioris vel majoris potestatis, quæ eos principatu spoliatura sit, illico ponunt animos et iras. Vere Seneca in *Œdip.*:

> Qui sceptra duro sævus imperio regit,
> Timet timentes: metus in auctorem redit.

Et apud eumdem *Thyestes*, act. 3:

> Dum excelsus steti, nunquam pavere destiti,
> Atque ipsum mei ferrum pavere lateris.

Hoc est quod ait Job cap. XXIV, vers. 22: « Et cum steterit, non credet vitæ suæ; » nam, ut ait S. Chrysostomus hom. 2 *in Matth.*: « Semper major potestas majori timori subjecta est. Sicut enim rami arborum in excelso positarum, etiamsi levis aura flaverit, moventur, sic et sublimes homines etiam levis nuntii fama conturbat. » Sic adventum Magorum « audiens Herodes rex turbatus est, » *Matth.* II. Sic Domitianus Imperator adeo pavidus erat et suspicax, « ut parietes porticuum, in quibus spatiari consueverat, sphengite lapide distinxerit, e cujus splendore per imagines, quidquid a tergo fieret, provideret, » ait Suetonius in ejus *Vita*, cap. XIV. Vere Petrarcha, *dial.* 95: « Contemplare, ait, Caium, Neronem, Domitianum, Commodum, Bassianum, etc., videbis usitatum et communem tyrannorum exitum, aut gladium aut venenum. »

ET SICUT ROS SUPER HERBAM, ITA ET HILARITAS EJUS. — Alia metaphora et similitudine (quod Hebræis est familiare) explet antithesin. Iram enim regis comparavit rugitui leonis, nunc ei opponit regis hilaritatem et benevolentiam, eamque componit comparatque rori ob multas analogias. *Primo* enim, sicut ros matutinus solis ardores temperat, ac herbas æstu hesterni solis arescentes humectat, refrigerat et exhilarat, æque ac homines, qui quot roris stillas, tot unionum margaritas sibi videntur intueri, quæ et visum oblectant, et æstum mitigant; imo Plinius, lib. IX, cap. XXXIII, docet rorem, cum in concham apertam illabitur, ac vi cœlesti, præsertim fulminis, constringitur, verti in margaritam: sic pariter serenus et hilaris regis vultus subditorum timores et mœrores abstergit, eosque exhilarat, amœnat, et in spem rerum magnarum erigit.

Hilaritas regis similis rori. Primo.

Secundo, sicut ros suavem auram et halitum vitalem aspirat animantibus, omnibusque viventibus: sic pariter rex, hilari vultu suos contuens, eis animos, vigorem et vitam aspirare videtur.

Tertio, ros pinguis est, pinguemque et quasi oleatum succum germinibus, seminibus et plantis instillat, itaque eos irrorando impinguat, incrassat et fecundat: sic pariter rex sua benevolentia, liberalitate et beneficentia subditos alit, ditat, bonisque omnibus cumulat.

Quarto.

Quarto, ros leniter et sensim sine sensu suaviterque herbis illabitur, itaque eis succum vitalem suggerit, quo adolescant et crescant in folia, fructus et flores: sic etiam regis comitas et lenitas leniter suaviterque in subditos influit, facitque ut opibus deliciisque crescant et abundent. Ex adverso ira et sævitia regis est velut imber procellosus, qui secum vehit fulmina et tonitrua, quibus segetes herbasque sternit, vastat, exanimat et perdit. Unde S. Chrysostomus, serm. *De Mansuetudine*, tom. V: « Ira, inquit, est quasi fulmen et tempestas magna in anima, servientemque sibi amentem reddit. » Hinc Christi ortus, vita et regnum, quia lenissimum et suavissimum, comparatur rori, *Isaiæ* XLV, 8: « Rorate, inquit, cœli desuper, et nubes pluant justum. » Ubi multa de rore ejusque symbolis dixi.

Mystice Beda, Baynus et Jansenius hæc accipiunt de Christo, qui est Rex regum et Dominus dominantium. Christus enim in judicio hilaris et blandus justis ut ros, ac terribilis apparebit injustis ut leo. Ipse enim ut leo de tribu Juda in eos rugiet fulminando sententiam æternæ damnationis: « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Ejusdem erga justos et sanctos favor, ac vultus hilaritas, tanquam ros herbam irrigans, eosdem post præsentis vitæ dolores et cruces recreabit, ac virere faciet omni gratia et gloria in domo Dei in æternum.

Vers. 13.

13. DOLOR PATRIS, FILIUS STULTUS; ET TECTA JUGITER PERSTILLANTIA, LITIGIOSA MULIER. — Hebraice, *contritiones patris filius stultus, et sicut distillatio continuans sunt contentiones mulieris*; Symmachus, *et guttæ festinantes rixæ mulieris*. Sicut enim est guttarum in pluvia, sic et conviciorum in rixa reciprocatio. Aquila, *et stillicidium continuum contentiones mulieris*; Septuaginta, *verecundia patri suo filius imprudens, et non pura vota de mercede meretricis*; Chaldæus, *filius stultus gravis est patri suo sicut acida uva* (labrusca, quæ nunquam maturescit et dulcescit); *et sicut stillicidium, quod distillat, litigia mulieris*; Syrus, *confusio patris filius vecors, et tanquam guttæ stillantes cogitatio mulieris*; Vatablus, *calamitas patris filius stultus, et uxor rixosa sicut tectum jugiter perstillans*; R. Salomon sic explicat, *stillicidium assiduum pluviæque in domum defluentes vexant domesticos, eosdemque domo pellunt, quod idem pravæ mulieris rixæ efficiunt*. Aben-Ezra vertit, *infortunia patris filius stultus, et stilla expellens, jurgia mulieris, q. d.* Demens filius in causa est ut parenti suo adversa contin-

gant; ac sicut stillicidium domesticos domo ejicit, ita muliebres rixæ, quæ nunquam quiescunt, sed semper stillant, eosdem domo eliminant. R. Levi: Vecors parenti est ipsa calamitas, et pernicies ob iram vehementem et mœrorem, quibus succumbit ob nefariam agendi rationem filii. Idem etiam gravissime angitur, cum ab uxore sua jurgia rixasque seri advertit, quemadmodum ab assiduo stillicidio in domum jugiter defluente vexatur; hinc enim efficitur ut domi se continere gravissimum ducat, quod idem ob mulierem seditiosam contingit.

Beda per mulierem litigiosam accipit hæresin et hæreticos, qui non nisi lites et rixas stillant, quibus evertant domum Ecclesiæ. Verum hoc mysticum est.

Igitur ad litteram Salomon duo hic velut homonyma assignat, ejusdem scilicet generis et cognominis (nam filius stultus sæpe vel nascitur, vel educatur a matre stulta, imprudenti et rixosa, quæ marito permolesta sunt, et dolores graves creant. *Primum* est filius stultus, id est imprudens, liber, vagus, inobediens, rebellis, ebriosus, rixosus, etc.; hujus enim stultitia, id est malitia et pravi mores, tribuuntur patri, quasi is illos eum docuerit, aut dissimularit nec correxerit. Vide dicta cap. X, 1, et cap. XIII, 1. *Secundum* est uxor rixosa, quæ crebris suis litibus et quiritationibus, velut stillis assidue tundit et pulsat aures animumque mariti, ac tandem pertundit, ut eum in iram, impatientiam et tristitiam, mœroremque continuum, qui eum consumat, adigat. Sicut enim stillæ continuo cadentes cavant sensim lapidem, sic rixæ uxoris assiduæ excavant et exhauriunt cor mariti, licet robustum et adamantinum. Rursum et magis apposite Noster *stillicidium* (ut habent Hebræa) refert ad tecta, *q. d.* Sicut tecta jugiter perstillantia exedunt trabes, lapides, tabulatum, pavimenta, totamque domum destruunt faciuntque inhabitabilem, et idcirco cogunt incolam alio migrare: sic et uxor assidue litigans cogit pene maritum ei dare libellum repudii, aliamque ducere, quod olim Judæis erat licitum, aut certe facere divortium jam Christianis permissum, ut se ab ejus thoro et consortio separet, imo in alias domos, terras et regiones commigret. Hoc enim suavius est, quam omnem in querelis et rixis transigere vitam: hæc enim non humana, sed canina est vita, ac mors potius quam vita. Nec tantum maritum, sed et famulos, ancillas, filios et filias litigiorum ejus impatientes et pertæsos cogit alio aspirare et migrare. Hunc esse sensum liquet ex cap. XXVII, 15, ubi hæc sententia repetitur: «Tecta perstillantia, inquit, in die frigoris et litigiosa mulier comparantur.» Ibi enim Septuaginta vertunt, *guttæ ejiciunt hominem in die hiemali de domo sua; sic et mulier conviciatrix de propria domo.*

Porro mulieres multæ in lites et rixas pronæ sunt quia natura sua superbæ sunt, loquaces, dicaces, invalidæ; unde quod vi et armis non possunt, hoc verbis et querelis extorquere conantur; iracundæ præsertim, cum prægnantes sunt, et uterum ferunt ex femella, cujus causam physicam dat Petrus Apponensis, insignis medicus, in *Problem. Aristotelis*, lib. X, cap. XXXV. Hinc Menander: «Tempestas in domibus est viris mulier.» Ovidius, libro II *De Arte amandi*: «Dos est uxoria, lites.» Juvenalis, *satyra* 6:

> Nulla fere causa est, in qua non femina litem
> Moverit.

Et post pauca:

> Semper habet lites alternaque jurgia lectus,
> In quo nupta jacet: minimum dormitur in illo.

Certe Socrates assidue suæ Xantippes jurgiis exagitatus ad ea jam occalluerat, ut iis non magis offenderetur, quam si rotæ putealis stridorem audiret; dictitabatque se domi ab ea discere tolerantiam, qua in publico utendum esset. Vide Laertium, libro II, cap. V. Socratem imitentur mariti, qui Xantippes duxerunt. Terentius in *Eunuch.*:

> Novi ingenium mulierum:
> Nolunt ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro.

S. Hieronymus, lib. I *in Jovin.*, citat illud ex Vario Gemino: «Qui non litigat, cœlebs est.» Xystus Pythagoricus in *Enchir.*: «Si pugnare vis, uxorem duc, et filios procrea.» Exstat hic juxta Romam in via Tiburtina monumenti inscriptio, quam citant Jovianus Pontanus, lib. *De Obedientia*, Volaterranus in *Philolog.*, et alii; estque hæc: «Heus, viator, miraculum! hic vir et uxor non litigant. Qui sumus, non dico. At ipsa dicam: Hic Bæbius ebrius ebriam me nuncupat. Hei, uxor, etiam mortua litigas!»

Nota: Septuaginta Hebræum מדינים *midiene*, id est contentiones, lites, eliso *iod*, derivant a נדה *nede*, id est meretricium, puta merces quæ datur meretrici, a radice נדה *nada*, id est removit, elongavit, fugavit; quod hæc merces quasi sordida, et scelere fornicationis maculata, arcenda esset a sancto templo, sacrisque ejus oblationibus. Unde Ezechiel cap. XVI, 33, נדנין *nedanain* cum *nun* paragogico vocat dona et mercedes meretricis. Hac ergo de causa Septuaginta vertunt, *neque vota de meretricis mercede oblata casta sunt.* Alludit ad illud a Deo sancitum: «Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini tui, etc., quia abominatio est utrumque,» *Deuter.* XXIII, 18. Vide ibi dicta, et Philonem in eleganti oratione cujus est titulus, *Mercedem meretricis non esse recipiendam.*

Tropologice, Auctor *Catenæ Græcorum*: Merces meretricis, inquit, est animi impuritas, cujus oblatio Deo placere nequit. Huc accedit S. Ambrosius, lib. III, epistola 19 *ad Constantium*: «Totus mundus, inquit, possessio ejus (sapientis)

est, quoniam toto eo quasi suo utitur. Quid igitur circumscribitur frater? quid fraudatur mercenarius? Non magna, inquit, lucra de mercede meretricis (*Proverb.* XIX), id est lubricæ istius fragilitatis. Meretrix ipsa non specialis, sed publica. Non una mulier, sed vaga omnis cupiditas, meretrix est.» Verum Vulgata versio uti aptior et Hebræo conformior, sic et verior est ac germanior.

Vers. 14. 14. DOMUS ET DIVITIÆ DANTUR A PARENTIBUS : A DOMINO AUTEM PROPRIE UXOR PRUDENS. — Hebraice, *domus et divitiæ* (sunt) *hæreditas patrum; sed a Domino uxor intelligens*; Aquila et Theodotion, *sciens*; Syrus, *a Domino desponsatur uxor viro;* Chaldæus, *a Deo traditur mulier viro;* Septuaginta, *domum et substantiam dividunt patres pueris; a Domino autem aptatur mulier viro;* S. Ambrosius, *a Deo præparabitur uxor viro;* Auctor *Catenæ Græcorum, uxorem autem marito consociat Deus.*

Per *domum* accipe tum proprie dictam, tum familiam familiæque splendorem, dignitatem et nobilitatem; hæc enim a parentibus transmittitur ad filios.

Nota τὸ *proprie, q. d.* Uxor prudens est proprium et singulare donum Dei. Sic Sara a Deo data fuit Abrahæ, et altera Tobiæ, Rebecca Isaaco, Rachel Jacobo.

Dices : Etiam domus et opes sunt donum insigne Dei. Respondeo : Verum est; sed quia illa a parentibus hæreditate relinquuntur filiis, uxor vero commoda et prudens; licet sollicite inquirenda sit, maxime tamen a Deo procuratur, et ab eo petenda est; Deus enim licet sua providentia omnia regat, curet et procuret, magis tamen curat et procurat majora et magis necessaria : talis autem est uxor fidelis, sapiens, commodis moribus, et viri ingenio congruens, quia inde pendet fides, pax, salus et prædestinatio viri, filiorum et totius familiæ. Sicut ergo in vocatione ad statum Religionis, hæc potius Religio quam illa huic homini congruit, et a Deo præparatur, si Deum vocantem consulere, audire et sequi velit : sic pariter qui vocatur ad matrimonium, non tam suæ aut parentum, sive phantasiæ, sive cupiditati, sive sollicitudini et industriæ, quam Deo debet inniti, atque ab eo, ut sibi commodam et congruam dirigat, identidem obsecrare. Simili sensu dixit cap. XVI, 1 : « Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam,» uti ibidem explicui. Septuaginta pro *aptatur* græce habent ἁρμόζεται, quæ vox valde accommodata est rei præsenti, habetque emphasim; ἁρμόζω enim est idem quod congruo, adapto, quadro, compono, conglutino, tempero : et maxime competit musicis, qui voces diversas, graves, acutas et medias inter se contemperant, ut suavem concentum et harmoniam efficiant. Similis debet esse harmonia, id est compositio, coaptatio, congruentia, consonantia inter virum et uxorem; hanc autem solus efficere potest Deus. Itaque hac sententia non tantum significatur matrimonium, sive connubium viri et uxoris, institutum esse a Deo, uti explicat S. Chrysostomus, homil. 23 *in epist. ad Romanos*, et Innocentius Pontifex, XXVI, C. 3 *Deinde*, § *Si vero* : hoc enim commune est omnibus matrimoniis, etiam rixosis et pessimis; sed insuper significatur in particulari, viro prudenti et probo a Deo præparari uxorem prudentem et probam, hocque esse ingens et proprium donum Dei.

Uxor congrua viro ingens Dei donum.

Harmonia viri et uxoris.

Dixerat versu præcedenti Sapiens quantum malum sit uxor rixosa : nunc mali remedium exhibet, scilicet ut quæratur uxor prudens, ideoque compositis moribus, placida et obediens; hanc autem esse donum Dei asserit, ideoque a Deo assidue flagitandam. Non enim omnis uxor, etiam bona, cuilibet viro est congrua, v. g. tristis non est commoda læto, nec pauper diviti, nec plebeia principi, nec liberalis tenaci, nec lenis austero, et ita de cæteris; sed lenis leni, læta læto, austera austero, dives diviti, nobilis nobili, pauper pauperi, adeoque inter virum et uxorem debet esse proportio et congruentia affectuum, morum, conditionum, qualis est vocum in harmonia musica. Cum ergo hanc harmoniam solus norit Deus, utpote qui solus novit et pervidet internas affectiones, conditiones, infirmitates viri et uxoris, ideoque solus novit quæ uxor cui viro congruat, hinc ipse solus hanc conjugum et matrimonii harmoniam vel procurare, vel efficere potest. Verum, quia plerique, dum quærunt uxores, non spectant hanc harmoniam, sed uxorum opes, nobilitatem, pulchritudinem, etc., hinc multa videmus molesta et infausta passim conjugia. Quæ enim potest esse voluptas, quæ consonantia, quæ felicitas, ubi quod maritus vult, uxor non vult; quod ille amat, hæc odit; de quo ille lætatur, hæc tristatur? Quæ recreatio cohabitare tali, eique intime conjungi, idque per omnem vitam, quæ tuis moribus et sensibus plane est adversa? Omitto lites, rixas, zelotypias, etc., quæ inde nascuntur, ac non raro utrisque exitium præsens et æternum afferunt. Sane multi damnantur, eo quod conjuges sibi incongruas, ideoque molestas et rixosas nacti sint.

Sextuplex.

Porro hæc harmonia viri et uxoris, ut sit suave probumque conjugium, multiplex est, multaque requirit, nimirum *primo*, consonantiam religionis, fidei et pietatis, ut scilicet uxor non sit hæretica, infidelis et impia, sed cum marito in fide et pietate consentiat; *secundo*, consonantiam morum; *tertio*, consonantiam conditionum; *quarto*, consonantiam amoris; *quinto*, consonantiam temperandi prospera et adversa; *sexto*, consonantiam pacis et concordiæ in familia.

Prima, religionis.

Igitur, uxor intelligens et prudens est *primo*, quæ se accommodat religioni et pietati mariti, imo quæ maritum a religione et pietate deflectentem in viam revocat, et ad eam reducit, uti Patricium æque ac filium S. Augustinum reduxit S. Monica, Clodovæum Clotildis, Constantinum

S. Helena, etc. Hæc enim prima maximeque necessaria conjugii est harmonia. Audi S. Ambrosium in cap. XVI *Lucæ*, lib. VIII, sub initium: « Domum et substantiam patres partiuntur filiis; a Deo autem præparatur viro uxor : quod qui in Græco legit, non putat esse contrarium; bene enim dixit Græcus ἁρμόζεται. Harmonia enim conveniens et apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est, cum fistulæ organi per ordinem copulatæ legitime tenent gratiam cantilenæ, chordarumque aptus servat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, quando Christiano viro Gentilis mulier non legitime copulatur. » Ac post nonnulla concludit: « Ergo ubi nuptiæ, harmonia esse debet; ubi harmonia est, Deus jungit; ubi harmonia non est, pugna atque dissensio est, quæ non est a Deo; quia Deus charitas est. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ diffitearis auctorem; etenim si alienos, multo magis uxorios debet tolerare et emendare mores. »

Hæc est prima causa cur non sit ducenda uxor infidelis vel hæretica, quia scilicet solvit harmoniam fidei et conjugii. Duas alias dat idem S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. IX, scilicet *primo*, quod casta probisque moribus esse nequeat illa quæ caret fide; fides enim est basis et fundamentum castitatis cæterarumque virtutum; *secundo*, quod periculum sit ne infidelis et hæretica maritum pervertat, faciatque sibi similem infidelem et hæreticum. « Cum sancto enim, inquit, sanctus eris, et cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi una caro et unus spiritus est; quomodo autem potest congruere charitas, si discrepet fides? Et ideo cave, Christiane, Gentili aut Judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, Gentilem, aut Judæam, atque alienigenam, hoc est hæreticam et omnem alienam a fide tua, uxorem accersas tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat, quorum prædicantur adulteria; si Christum neget, qui præceptor et remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis Sacramento baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, et conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas a Deo tibi quod sortitus es, conjugium datum. Unde et Salomon ait : A Deo præparatur viro uxor. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colunt, putent sibi connubii impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla movent. Sæpe illecebra decepit etiam fortiores maritos, et a religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in conjugio religio quæritur.» Ita Nonna, mater S. Gregorii Nazianzeni marito suo Gregorio seniori, fidei et pietatis magistram se præbuit, ait eorum filius S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 12.

Secundo, uxor prudens est, quæ se moribus mariti conformat, imo suos ad ejus mores fingit et format. Non sufficit enim uxori, quod sit casta, proba, sancta; sed insuper marito obsequi et obsecundare debet, ut conjugii in morum consonantia suavem gratamque harmoniam efficiat. Sicut enim in cithara, lyra, vel organo non sufficit chordam vel fistulam quamlibet gratum sonum reddere, sed quælibet alteri, adeoque omnes inter se apta proportione contemperari debent, ut unius sonus alteri congrue respondeat et succinat, itaque omnes simul unum modulentur concentum : sic pariter in societate, præsertim conjugii, non sufficit quemque sibi esse bonum, sed unus alterius moribus et sensibus sese accommodet oportet, ut unum omnes edant civilis societatis concentum. Rursum, sicut materia certis qualitatibus, v. g. lignum siccitate et calore, formæ, puta igni, congruentibus præparari et disponi debet, ut deinde in eam forma ignis inducatur : sic pariter uxor moribus mariti congruere debet, ut unum cum eo conjugium et quasi compositum œconomicum efficiat. In hoc enim uxor materiæ, maritus formæ analogiam subit. Quocirca Socrates dicere solebat viros oportere parere legibus civitatis, uxores vero maritorum quibuscum vivunt, moribus; norma enim conjugis vir est. Æquitas ergo docet ut viris velut capiti obtemperent. Præclare S. Ambrosius, lib. III, epist. 25 *ad Eccles. Vercellensem*, sub finem : « Mulier, inquit, viro deferat, non serviat; regendam se præbeat, non coercendam. Indigna est conjugio, quæ digna est jurgio. Vir quoque uxorem tanquam gubernator dirigat, tanquam consortem vitæ honoret, participet ut cohæredi gratiæ. »

Secunda, obsequii.

Tertio, uxor prudens est, quæ quærit vel facit consonantiam sortis et conditionis cum marito. Quocirca virgo prudens, si sit tenuis fortunæ, non consentiet nubere marito nobili vel principi, nisi ejus ancilla, non conjux, esse velit; sed quæret maritum suæ sortis, conditionis et status. Prima enim conjugii lex est :

Tertia, conditionis.

Si qua velis apte nubere, nube pari.

Ita Ovidius in *Epist. Dejaniræ ad Herculem*. Eadem fuit septem Græciæ Sapientum aliorumque plurimorum sententia, uti fuse ostendit Tiraquellus, leg. 5 *Connub.*, num. 16 et seq. Unde Ausonius Solonem ita loquentem inducit :

Par pari jugato conjux : quod impar est, dissidet.

Quod si quo casu contingat virginem tradi marito impari, puta ditiori, vel nobiliori, sataget ipsa suo labore, sua virtute, sua prudentia compensare quod opibus vel nobilitati deest, adeoque adæquare vel superare opes et genus mariti. Sicut ergo cum ramus unius arboris alteri inseritur, ejus conditioni per omnia se conformat et adæquat, ut videatur non insitus, sed enatus : sic pa-

riter uxor insita quasi marito per conjugium, ei per omnia se accommodet et adæquet. Hinc sicut, ut surculus unius arboris alteri inseratur, necesse est ut ejusdem cum eo sit conditionis et generis; nec enim surculus nucis inseritur piro, sed alteri ex genere nucum; nec pirus inseritur nuci, sed piro alterius speciei: sic pariter ut uxor inseratur marito, curet illum deligere, qui ejusdem secum sit sortis et conditionis. Unde Cleobulus æqualem uxorem ducendam esse suadebat; si enim ex superiore familia duxeris, inquit, non affines tibi, sed dominos comparabis. Ita Stobæus, serm. 3 *De Temperantia.*

Quarta, amoris. *Quarto* et maxime uxor prudens est, quæ cum marito efficit consonantiam amoris; hæc enim est vinculum, nodus et anima conjugii. Quocirca nullum amabit nisi maritum, affectum omnem in eum defiget, cor suum ei tradet; quod ipse diligit, diliget et ipsa; quod ipse odit, oderit et ipsa. Ubi enim est amor, ibi Deus est auctor et mediator conjugii; ubi vero est odium, ibi diabolus est paranymphus conjugii. Audi auctorem *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, homil. 1 *in Matth.*: «Booz, ait, interpretatur *in virtute,* vel *virtus in ipso,* sive *prævalens,* qui secundum imperium Dei accipit uxorem Ruth a Deo provisam; in virtute generat filios, et in seipsis virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem accipiunt uxores ex provisione diaboli, id est, non religionis intuitu, nec fideles, in infirmitate generant filios, nec prævalentes unquam, nec fortes nisi in malo, et ad pœnam irreligionis suæ, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse.» Hoc est, quod Deus instituens matrimonium in copula Adami et Evæ sanxit: «Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ,» *Genes.* II, 24.

Quinta, affectuum. *Quinto,* uxor prudens temperabit mariti nimiam in prosperis lætitiam, et nimiam in adversis mœstitiam, atque iram cæterosque immoderatos ejus affectus componet. Sicut enim David, pulsando concinne citharam, leniebat iram, melancholiam et spiritum malignum Saulis, I *Reg.* XVI, 23: sic et uxor prudens sua gratia, prudentia et blandiloquentia, velut citharæ pulsu mitigat et temperat omnes mariti mœrores, indignationes cæterasque animi perturbationes. Ita S. Monica sua modestia, silentio, prudentia, iras et æstus Patricii moderabatur, et quasi modulando componebat, uti refert S. Augustinus, lib. IX *Confess.* cap. IX. Sic Abigail sua humili et gratiosa oratione lenivit iras Davidis jam properantis ad cædem et vindictam ob duritiem Nabal, I *Reg.* XXV, 23.

Sexta, concordiæ. *Sexto,* uxor prudens sua sapientia facit harmoniam pacis et concordiæ in familia, ut omnes suo gradu contenti unanimiter vivant, nec alter alteri invideat, sed omnes in unum conspirent ad commune familiæ lucrum et commodum. Hæc enim insignis est pacis et unanimitatis œconomicæ consonantia, teste Plutarcho in *Moral.*, in qua maritus velut bassum modulatur, filii altum, servi et ancillæ contratenorem, uxor tenorem, velut medium, qui bassum cum alto et contratenore harmonice componit et consociat. Quis tantam tamque multiplicem conjugii, id est uxoris et mariti, harmoniam procurabit vel efficiet, nisi Deus omniscius et omnipotens, qui omnia in mensura, numero et pondere disponit? *Sap.* XI, 21. Deus enim solus est qui prudentiam dat mulieri, et prudentem congruamque viro merenti deputat, juxta illud *Eccli.* XXVI, 3: «Pars bona mulier bona, in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.» Hinc vulgo aiunt matrimonia in cœlis copulari. Confirmat Salomon: «Domus et divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem uxor prudens.» Sic Moses attestatur Abrahami filio Isaaco Rebeccam a Deo præparatam fuisse uxorem. Saram propterea alius ducere nequivit, quia Tobiæ juniori timenti Deum illa ex ordinatione divina debebatur. Samson puellam Philistæam sibi uxorem dari petebat, parentes vero illius contra legem Dei hoc esse matrimonium arbitrantes, dehortabantur eum ne duceret; nesciebant enim quod res a Domino fieret, ut ex illis nuptiis bellum inter Judæos et Philistæos oriretur, quo Judæi e diuturna servitute liberarentur. Estheri, ut cæteris virginibus ab Assuero regepræferretur, Deus admirabilem pulchritudinem contulit, ut absque ornatu externo, aliis comptis atque delibutis virginibus longe præcelleret.

Quocirca conjuges, si sextuplicem hanc harmoniam jam recensitam optent, Deum ament et colant. Si enim Deo per amorem uniantur, eodem unientur inter se: tum quia quæ uniuntur eidem tertio, uniuntur inter se; tum quia idem est amor, quo amamus Deum et proximum, præsertim conjugem propter Deum.

Moraliter discant hic juvenes, cum uxores quærunt commodas, non fidere sibi, nec parentibus et amicis, sed Deum sibi constituant ducem, ac proinde ejus gratiam pœnitentia, oratione, eleemosynis aliisque piis sanctisque operibus conciliare studeant, ut ab eo ad uxorem prudentem sibi congruentem manu ducantur. Legant sapiens piumque consilium quod Raphael Archangelus dedit Tobiæ ducturo Saram, *Tob.* VI, 16, illudque sibi applicent et opere expleant.

Mystice Auctor *Catenæ Græc.* sic exponit, *q. d.* «Domus et divitiæ,» etc., hoc est, sapientiæ virtutisque doctrinam impertiuntur doctores; ipsam autem virtutem et sapientiam (quæ quasi sponsa et uxor est viri sapientis) largitur Dominus. Rursum anima et mens virtute ornata est sponsa, quam sibi præparat et despondet Christus. Unde S. Ambrosius, lib. VIII *in Luc.*, post initium: «Invenis, ait, conjugium quod nemo dubitet a Deo junctum, cum ipse dicat: Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me attraxerit eum. Ille enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideo mystice Salomon dixit: A Deo præparatur viro uxor.

Vir Christus, uxor Ecclesia est : charitate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non avertat luxuria, non philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, non Arianus avertat, non Sabellianus inficiat. Deus junxit, Judæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei et sapientiæ veritatem. » Et paulo post : « Mane ergo tu in domo patris, mane cum sponso, enitere ut placeas viro. Mens quæ credidisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa vel anima, vel Ecclesia, de qua dicit Salomon : Mulierem fortem quis inveniet? Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est; confidit in ea vir suus. » Et post nonnulla : « Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi : Inveni quem dilexit anima mea; introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis), inebrietur spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum. »

Vers. 15. 15. PIGREDO IMMITTIT SOPOREM, ET ANIMA DISSOLUTA ESURIET. — Septuaginta, *pavor* vel *timiditas* (hæc enim est comes et soror pigritiæ) *detinet effeminatum; anima autem otiosi esuriet.* Pro *soporem* hebraice est תרדמה *tardema*, quæ vox gravem soporem et veternum significat; unde Aquila et Symmachus vertunt, ἔκστασιν. Sic sopor Adæ immissus fuit exstasis, *Genes.* II, 21. Theodotion vero vertit, καταφοράν, id est gravem soporem. Pro *dissoluta* hebraice est רמיה *remia*, id est remissa vel fraudulenta, uti dixi cap. X, 4. Unde Chaldæus vertit, *et anima dolosa* (Syrus, *superba*) *esuriet.*

Soporis mala et damna. Salomon hic duo mala assignat, quæ consequuntur ex pigritia et torpore. Prius est sopor. Sicut enim labor facit vigilem, sic otium et torpor facit dormire et stertere; sopor autem ingens est malum. *Primo*, quia sopor parit penuriam et famem, uti mox dicam.

Primum.

Secundum. *Secundo*, quia sopor laxat et dissolvit nervos, indeque omnia membra, ac idcirco facit hominem nervem, invalidum, languidum. « Torpore enim vires alligantur et enervantur, » ait R. Levi; ac tandem torpor vertitur in lethargum. Causam a priori dat S. Augustinus, lib. *De Quantit. animæ* : « Nervos, ait, vegetat mollioresque efficit siccitas calorque moderatus; contra eos laxat atque infirmat humidus rigor : itaque somno nimio (quia eum frigidum et humidum dicunt medici, et probant) membra languescunt, atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior, ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliæ et acutæ febres, id est tot calida plus nimio nervos tendunt atque durant, majoribus viribus quam integra valetudine reluctare videmus, etiamsi eorum corpus sit ægritudine attenuatius et exilius. »

Tertium. *Tertio*, quod sopor non tantum corpus, sed et ingenium mentemque hebetet et corrumpat. Sicut enim gladius in vagina semper conditus æruginem sibi inducit : sic et quies ac torpor animo gravedinem et hebetudinem, quasi æruginem, afferunt. Unde Baptista Mantuanus, lib. I *Parthen.* :

> Calcar, *ait*, erit segni, pigros rubigine sensus
> Otia corrodunt, sopitaque pectora torpor.

Et Plutarchus in *Moral.* : « Ingenium hominis, ait, seu cariem et senium in otio contrahit, et muta quies, vitaque sedentaria non solum corporibus, sed etiam animis marcorem conciliat. »

Quartum. *Quarto*, quia torpor et sopor sunt mortis imago, in eamque vergunt, adeoque non tam vita quam mors esse videtur. Unde illud Philosophi : « Otium est vivi hominis sepultura. » Vita enim in motu et actione consistit; piger ergo, qui ab eo vacat, non tam vivus est quam mortuus. Hinc pigritiæ symbolum est torpedo piscis, qui e longinquo per retia torporem immittens torpere facit, imo stupefacit piscatorum manus, teste Aristotele, lib. IV *Histor. animal.* cap. XXXVII, Æliano, Plinio et aliis. Sic et pigritiæ symbolum est narcissus flos, ita dictus a ναρκή, id est *torpor*, quod suo odore torporem et veternum inducat, teste Plutarcho, lib. III *Sympos.*

Torporis symbolum torpedo piscis et narcissus flos.

Ubi nota ex hoc flore Furiis infernalibus coronam necti solitam, ut Eustachius affirmat; et Sophocles narcissum vocavit magnorum Deorum subterraneorum coronamentum : nimirum qui torpori student, et florem hunc desides olfaciunt, coronam infernis diis nectunt; et ut strenui atque diligentes in bonis operibus corona regni sunt in manu Dei, sic contra ipsi corona ob desidiam fiunt dæmonum in inferno.

Gnomæ. Huic sententiæ antistrophæ sunt illæ Philosophorum et Theologorum apud Antonium in *Melissa*, cap. XLV et XLVI : S. Gregorii Nazianzeni : « Segnities somni conjux. Infirma et dissoluta ingenia tum ad virtutem, tum ad vitium similiter remissa et languida sunt, difficiliaque ad se commovendum, et in neutram partem insigniter inclinant otiosorum momenta; » S. Clementis : « Qui infirmi et imbecilles sunt, iis vel quod mediocre est, supra vires ipsorum videtur; » S. Chrysostomi : « Nihil est tam facile, quod non valde grave et invisum magna pigritia reddat; nec quidquam tam laboriosum et difficile, quod studium et alacritas non facillimum efficiat; » S. Basilii : « Otium maleficii principium; » Democrati : « Natura virtutem corrumpit incurius; improbitatem corrigit doctrina; et facilia negligentibus elabuntur, difficilia vero curis capiuntur; ut enim instrumentum quod remittitur et intenditur, jucunda voluptate oblectat : sic etiam vitæ ratio hominum et otio et negotio dispertienda est; » Xenophontis : « Deus sic statuit, ut illis qui nolint imperare et præscribere sibi honesta facta, alios eis imperantes inducat dominos. »

ET ANIMA DISSOLUTA ESURIET. — « Dissoluta, » id est remissa (hoc enim significat hebræum רמיה *remia*), pigra, torpida. Alterum hoc est pigritiæ

malum, scilicet esuries. Ratio est, quod pigritia pariat soporem, sopor otium et inertiam, inertia penuriam et famem. Qui enim nolunt laborare, sed otiando torpescunt, nihil lucrantur vel comparant, ex quo vivant. Vide dicta cap. x, 4.

Hæc gnome locum habet in bonis tam spiritualibus, quam corporalibus. Sicut enim pigritia temporalis parit soporem et penuriam temporalium; sic pigritia spiritualis parit soporem et penuriam bonorum spiritualium. Qui enim nolunt exercere actus charitatis, misericordiæ, orationis, pietatis, patientiæ, etc., hi torporem et soporem quemdam contrahunt, quo ad omne bonum opus fiunt inhabiles et inepti, ac insuper penuriam gratiæ, consolationem, omniumque donorum spiritualium incurrunt. Ita Beda ex S. Gregorio, Hugo, Dionysius et alii. « Piger, ait Beda, appellatur qui recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nihil operando torpescat. Sed pigredo immittit soporem, quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum a bene operandi studio cessatur. »

Labor parat omne bonum.

Quocirca recte Philo apud Antonium in *Melissa*, loco jam citato: « Principium omnis boni, ait, virtutis laborem esse Deus hominibus ostendit; quo remoto nihil boni apud genus humanum constitui potest. Qui laborem fugit, ipsa bona fugit; qui autem toleranter et fortiter sustinet dura, ad beatitudinem festinat. » Præclarius S. Gregorius Nazianzenus ibidem: « Generosa, ait, ingenia ratione quidem moderante et dirigente, magnum habent ad sequendam virtutem momentum. » Et S. Chrysostomus ibidem: « Exiguo tempore, o perdilecti, ait, elaboremus, ne bonis excidamus æternis. Brevis est temporis labor, at in sæcula multa requies. Ubi major labor, ibi major voluptas. Qui prudentia præditus est, ad laborem non gravate accedit, propter consequentes laborum fructus. »

Gnoma.

Denique S. Gregorius hunc locum egregie pertractat, III part. *Pastor.* cap. XVI: « Pigris itaque, ait, intimandum est, quod sæpe, dum opportune agere quæ possumus, nolumus, paulo post cum volumus, non valemus. Ipsa quippe mentis desidia, dum congruo fervore non accenditur, a bonorum desiderio funditus convalescente furtim torpore mactatur. Unde apte per Salomonem dicitur: Pigredo immittit soporem. Piger enim recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nihil operando torpescat. Sed pigredo soporem immittere dicitur, quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum a bene operandi studio cessatur. Ubi recte subjungitur: Et anima dissoluta esuriet. Nam quia se ad superiora stringendo non dirigit, neglectam se inferius per desideria expandit; et dum studiorum sublimium vigore non constringitur, cupiditatis infimæ fame sauciatur; ut quo se per disciplinam ligare dissimulat, eo se esuriens per voluptatum desideria spargat. Hinc ab eodem rursus Salomone scribitur: In desideriis est omnis otiosus. Hinc ipsa veritate prædicante, uno quidem exeunte spiritu munda domus dicitur; sed multiplicius redeunte, dum vacat, occupatur. »

Vers. 16.

16. QUI CUSTODIT MANDATUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM NEGLIGIT VIAM SUAM, MORTIFICABITUR. — Hebraice, *servans præceptum servat animam suam; et qui vias suas* (Vatablus, *officium suum*) *despicit, morietur*; Syrus, *interimetur*; Chaldæus, *qui spernit viam suam morietur*; Cajetanus, *et contemnens vias ejus peribit*: *ejus*, scilicet *mandati*, *q. d.* Qui *vias*, id est directiones et ordinationes mandati contemnit, contemptum hunc luet morte præsenti vel æterna; illam enim inferet ei judex, hanc Deus. Ita Aben-Ezra: « Mortificabitur, ait, id est morte afficietur, Deo ita statuente, immaturo adhuc tempore (in flore ætatis); scribitur autem יומת *iumat*, quia morte mulctabitur a judicibus, si evulgetur eum propalam præcepta contempsisse. » Sic et R. Levi. Hinc toties in Exodo, Levitico, Numeris et Deuteronomio, Deus legibus suis pœnam mortis adjicit, eamque prævaricantibus interminatur; vide inter alia *Levit.* cap. XX, ubi singulis pene versibus iis mortem intentat.

Porro *viam* vocat mandatum sive legem; hoc enim exigit antithesis (1). Dei enim mandatum est via homini a Deo præscripta, per quam recta ad virtutem, salutem et Deum ipsum continuis animi passibus tendere debet. Ita Auctor *Caten. Græc.*: « Mandata, ait, vocantur præcepta, quia mentem ad præcipientem dirigunt et impellunt; viæ vero, quia hominem ad Deum iter instituentem suaviter ducunt, et quo eundum sit clare illi ostendunt. » Sensus ergo est, *q. d.* Qui custodit mandatum Dei, vel hominis vice Dei mandantis, hic custodit animam, id est vitam suam, tum præsentem, tum æternam; qui autem spernit mandatum, quod quasi viam ad salutem homini præstituit Deus, hic morte afficietur præsenti a judice, æterna a Deo. Hoc est quod ait Ecclesiasticus, cap. XV: « Si volueris servare mandata, conservabunt te. » Et Christus, *Matth.* XIX, 17: « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. » Hinc et Plato dixit: « Lex est liberi hominis anima, » tum quia lex quasi anima hominem dirigit et impellit ad actionem honestam lege præscriptam, in qua vita homine digna consistit; tum quia, sicut anima abeunte, perit homo, sic lege contempta, perit animus. Lex ergo servat aut perdit animam vitamque hominis, ut proinde recte ejus anima dici queat.

Lex custodienda ob tres causas. Prima.

Moraliter, hic disce quam legem amare, colere et custodire debeamus, idque triplici ex causa. *Prima* est ex parte Dei, quia qui amat et colit legem, amat et colit Deum legislatorem. Lex enim

(1) Melius alii *viam* sensu obvio accipiunt: Qui non curat *instituta omnia sua et acta* componere et revocare ad divina præcepta, is sibi ipse perniciem arcessit.

non est aliud quam ratio, mens et voluntas Dei; a lege enim æterna, quæ est in mente Dei, derivatur omnis lex nostra, sicut radius derivatur a sole, et splendor ab igne. Quare qui conformat se legi, conformat se rationi et voluntati Dei. Unde Christus : « Si diligitis me, ait, mandata mea servate, » *Joan.* XIV, 15. *Secunda* est ex parte legis, quia legis objectum est dictamen virtutis; lex enim præscribit officia virtutum omnium. Si ergo amas virtutem, ama legem. *Tertia,* quam dat hic Salomon, est ex parte nostra, quia qui custodit legem, custodit animam, qui vero eam spernit, spernit animam suam, id est vitam, salutem et felicitatem animæ suæ. Quantum ergo illam amas, tantum ama et serva legem.

Secunda.

Tertia.

Vers. 17.

17. FOENERATUR DOMINO, QUI MISERETUR PAUPERIS; ET VICISSITUDINEM SUAM REDDET EI, — ut sicut ille misertus est pauperis, illique benefecit, sic illius misereatur Deus, illique benefaciat, ait Aben-Ezra; ac illum sua benedictione cumulet, ut, ad quodcumque manum extenderit, benedictionem rerumque copiam ei tribuat, ait R. Levi. R. Salomon vero : Cum quis æger, inquit, decumbit, in limineque mortis ambulat, tunc eleemosyna apud divinam justitiam intercedit pro liberali, inquiens : Cum pauperes animam agerent ob famem, hos hic ad vitam revocabat, abunde opportuna suppeditans; cur ergo istius animus longam cum corpore vitæ usuram non habeat? cur membris non restituatur?

Pro *fœneratur* hebraice est מלוה *malue*, id est mutuat vel mutuum dat, ut vertit Pagninus, sive simpliciter, sive cum usura, ut patet *Deut.* cap. XXVIII, 12 et 44. Sic et Græcum δανείζω, ut vertunt Septuaginta, ambiguum est; nam significat ex æquo, et qui citra usuram dat mutuo, et qui ad usuram. Sic et Latinum *fœnerari*, etsi proprie significat, dare ad usuram, tamen subinde idem est ac mutuare. Hebræa ergo ad verbum habent, *mutuat Domino, qui miseretur tenuis; et retributionem suam reddet ei*; Septuaginta, *et secundum donum ejus retribuet ei*; Chaldæus, *qui quærit commodare Domino, miseretur pauperis, et retributio bona retribuetur ei*; Syrus, *secundum opera ejus retribuetur*; Vatablus, *secundum beneficium, vel officium, rependetur ei*. Igitur sensus est, *q. d.* Qui pauperi benefacit, fœneratur, id est mutuum dat Deo, quod amplo cum fœnore et incremento ab ipso est recepturus; quare non tam donum dat quam mutuum, imo usuram et fœnus. Igitur mutuum hic non simplex, sed cum augmento, puta fœnus et usura, intelligitur. Ita Interpretes et Patres mox citandi. Audi S. Basilium in *Psalm.* XXXVIII : « Cur, ait, non dixit : Qui miseretur pauperi, dat Deo? novit Scriptura avaritiam nostram, intellexit appetitum nostrum insatiabilem, qui sibi majora ad habendum proponit redundantiam, ac plus semper quærere; ob eamque causam non dixit omnino : Qui miseretur pauperi, dat Deo, ut ne simplicem largitionem et retributionem sortis existimes; sed : Fœneratur Deo, ut avarus et lucri cupidus, audito usurarum nomine, seipsum misericordiæ dederet. »

Salomon ergo ut declaret vim eleemosynæ, quantumque Deo placeat, asserit Deum æstimare sibi datum quod datur pauperi, ac quasi se obligare, ut illud danti restituat cum magno sortis incremento, usura et lucro : Deus enim pauperes et miseros, utpote omni ope destitutos, sibi arrogat, et quasi providentiæ suæ filios adoptat, ac eorum se peculiariter Deum et curatorem in Scriptura indigitat. Unde ipse ait *Matth.* XXV : « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, » *q. d.* Me debitorem agnosco. Hoc ergo fœnus, hæc usura beneficentiæ sancta est et divina, æque ac fructuosissima, atque longe fructum lucrumque usurariorum superat. *Primo* enim, si dignitatem et nobilitatem debitoris requiris, per hoc eleemosynæ fœnus debitorem nobis facimus non hominem pauperem et vilem, sed Deum ipsum nobilissimum et ditissimum. Quanti est sibi obligare Deum, eumque sua fidejussione quasi vadimonio sibi obstrictum detinere? Audi S. Ambrosium, lib. *De Tobia,* cap. XVI : « Docebo, ait, quomodo boni fœneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis usuras. Dicit Salomon : Fœnerat Domino qui miseretur pauperi, secundum datum autem ejus retribuet ei. Ecce bonum fœnus de malo factum est, ecce irreprehensibilis fœnerator, ecce usura laudabilis. Nolite ergo jam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fœnerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur et tenetur, ille scribit quidquid egenus acceperit; Evangelium ejus cautio est. Ille promittit pro omnibus indigentibus, ille dicit fidem. Quid dubitatis dare? Si quis vobis dives hujus sæculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam. Pauper est vobis Dominus cœli, et conditor mundi hujus? et adhuc deliberatis, quem ditiorem quæratis fidejussorem?» Et S. Gregorius Nazianzenus in *Tetrast.*:

Eleemosyna est fœnus Deo, idque fructuosissimum.

> Livori et atræ deme quid rubigini,
> Ac debitorem præfer omnibus Deum,
> Frusto rependit sceptra qui cœlestia;
> Alis tegisque, pauperes pascens, Deum.

Secundo, usurarius ultra sortem accipit, jure usuræ et lucri, sortis duntaxat vigesimam partem, v. g. Si mutuet centum aureos, recipit centum et quinque : Deus autem sortem duplicat, imo centuplicat. Hoc est enim centuplum a Christo promissum iis qui se sectantes sua distribuunt in pauperes, *Matth.* XIX, 29. Unde S. Chrysostomus, hom. 3 *in Gen.* : « Qui miseretur, ait, pauperi, fœneratur Deo. Vide usuræ raram naturam et admirabilem. Alius est qui accipit, et alius qui se dandi fœnoris reum facit; et non hoc solum

Secunda.

nomine; sed quia in hoc usuræ genere non est locus ingratitudini, neque ulli alii damno; neque sicut hic, semel dare qui pollicetur, sed centupla dantur, et non solum centupla; nam aliqua dantur in præsenti vita, aliqua in futura, nempe vita æterna. Et in præsenti quidem vita, si quis nobis solum duplicia polliceretur pro his quæ a nobis dantur, parati essemus illi omnem nostram substantiam afferre. Tametsi ibi magna ingratitudo, multæ et stupendæ avarorum fraudes; et multi qui boni habentur fœnus non solvunt, vel ob malevolentiam nolentes, vel sæpe et propter inopiam non valentes. Quoniam autem nihil tale omnium Domino imputari potest (nam et capitalis summa in tuto est, et centuplum hic promittitur eleemosynam expendentibus, et in futurum vita æterna reponitur), quæ igitur nobis defensio erit, si negligentes fuerimus, et non festinaverimus centupla pro paucis accipere, et pro præsentibus futura, et pro temporalibus æterna? »

Fusius idipsum ostendit idem S. Chrysostomus, hom. 53 *ad Populum*, ubi inter alia incusat divitum insipientiam, qui Deum centuplum promittentem dimittunt, et opes suas iis tradunt qui ne sortem quidem reddent : « Quid enim, ait, nobis venter reddit, qui plurima consumit? stercus et corruptionem. Quid inanis gloria? livorem et invidiam. Quid avaritia? curam et sollicitudinem. Quid intemperantia? gehennam et veneniferum vermem. Hi namque sunt divitum debitores, has sorti jungentes usuras, præsentia mala pœnasque futuras. His ergo, quæso, ad tantam mutuabimus ultionem, et nostra Christo non credemus cœlum prætendenti, æternam vitam et arcana bona? » Si excuses : Christus post longum tempus differt solutionem hujus usuræ, occurrit Chrysostomus : « Hoc tibi talentum multiplicat. Fœnus enim efficitur majus; nam in mutuando hoc facere videmus fœneratores, qui post multum temporis redimentibus libentius fœnerantur : qui namque statim totum reddit, usuræ cursum interrumpit; qui vero diu retinet, majorem facit usuræ fructum ac quæstum. »

Tertio. *Tertio*, quod Deus bis solvit hoc fœnus, scilicet semel in terra, secundo in cœlo. In terra enim eleemosynariis multiplicat opes, uti docet Apostolus, II *Corinth.* IX, 10, et S. Chrysostomus, hom. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Idipsum constat jugi experientia. Exemplum illustre est in Vita S. Joannis Eleemosynarii, qui quo plus erogabat in pauperes, eo duplo et triplo amplius recipiebat. In cœlo vero longe plura et majora rependit Deus. Unde S. Gaudentius, *serm.* 13 : « Qui miseretur pauperis, Deo fœneratur. Recipit enim, inquit, magna pro modicis, et cœlestia pro terrenis. » Et S. Ambrosius, loco jam citato : « Non peribit, inquit, quod pauper acceperit, et vobis quod dederitis inopi sine custode servabitur. Quod si incrementum usurarum quæritis, in lege benedictio, in Evangelio cœlestis est merces : quid suavius benedictione? quid majus est cœlo? Si escarum desideratur usura, ea quoque præsto est, sicuti legimus. Is enim qui miseretur pauperum, ipse pascetur. » Vide et S. Chrysostomum, hom. 15 *in Matthæum.*

Quarto. *Quarto*, quod usurarius tam sortem quam usuram exponit perdendi periculo. Si enim debitor non sit solvendo, vel nolit solvere usuras, utpote injustas et extortas, usurarius perdet eas. Incertum ergo et anceps est ejus lucrum, æque ac sors. At eleemosynarius securum et certum apud Deum repositum habet cum sorte lucrum. Quocirca sapiens consilium suggerit S. Basilius, hom. 8 *in Divites avaros* : « Si, inquit, unus tantum tibi sit panis, ad fores autem rogator adsit, deprome illum; dans vero manus in cœlum tolle, dicque miserabilia hæc et benigna verba : Unum hunc panem habeo, quem vides, Domine; et occasio periculi est. Ast præceptum tuum mihi propono, et de modico do fratri esurienti. Da et tu, Domine, periclitanti servo tuo. Novi tuam bonitatem, tuæ potentiæ confido, quod non diu tuam gratiam differes; sed brevi, cum tibi placuerit, affatim dona tuæ magnificentiæ patebunt. Quod si ad hunc modum feceris et dixeris, non dubium quin panis hic quem in hac dabis angustia, agriculturæ semen ac copiam suppeditabit, multumque tibi ex terra fœnoris reddet, arrhabo cibi futuri, misericordiæ conciliator. Dic rursus illud Sidoniæ mulieris verbum, quod maxime huic proposito quadrat, opportunæ historiæ illius memor : Vivit Dominus, quod hunc solum in domo habeo, quem ego et filii mei edamus. Tu quoque similiter olei lecythum gratia Dei refertum habebis, nec minus farinæ hydriam continuo plenam, si ex eo quod habes dederis. Qui enim dando divinæ gratiæ confidunt, puteos imitantur, qui continuo exhausti minime deficiunt, sed duplo copiosiores evadunt. Si eges, Deo diviti fac fœneres : crede, inquam, illi qui quod afflicto datur, perpetuo quasi suæ personæ datum amplectitur, et de suo reddit dignus ubique fidejussor, terra marique apertos habens thesauros. Quod si navigas, mutuum repetes. In medio maris sortem cum fœnore capies. Magnificus enim est in dando fœnore. »

Igitur « si vis fœnerari, fœnerare Deo. » Deus enim assecurat tibi sortem et ingens ejus lucrum, dum semetipsum in hypothecam dat, et promissionem suam pro cautione. Ita S. Chrysostomus, in *Psalm.* XXXVIII : « Medium, inquit, se et quasi sequestrem præstitit pauperi quidem sponsorem, pignus autem vel hypothecam creditori. Non habeo, inquis, huic fidem propter inopiam; mihi crede propter copiam. Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo. Ne time, inquit, mihi fœneraris. » Et S. Augustinus, in *Psalm.* XXXVI : « Cum autem pauper orat pro se, tanquam Deo dicit : Domine, mutuum accepi, fide dic pro me proinde; et si non tenes pauperem creditorem, sed idoneum

tenes fidejussorem. Ecce Deus de Scriptura sua dicit : Da, securus esto, reddam. »

Quinto, accipiens pecuniam ad usuram ingens ex ea accipit commodum, ob quod ad usuram se obligat. Deus autem nihil ex eleemosyna utilitatis accipit, sed omne opus nostrum illi est sterile et infecundum ; et tamen pro eo promissione sua se obstringit ad solvendam ingentem ejus usuram, quæ ingens ejus est dignatio et liberalitas. Ita S. Irenæus, lib. VI *Contra hæres.* cap. XXXIV : « Qui miseretur, inquit, pauperis, fœneratur Deo; qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras ad hoc, ut præstet nobis retributionem bonorum suorum. » Et S. Basilius, in *Psalm.* XIV, serm. 2 *Contra fœneratores* : « Quando pauperi, inquit, das in Domini gratiam, idem ipsum et donum et fœnus est : donum quidem, quod a paupere non speres te recepturum ; mutuum vero sive fœnus, ob Domini munificam liberalitatem, qui parva per pauperem cum acceperit, magna pro illis retribuet. Non vis universorum Dominum tibi ad exsolutionem auctoratum habere? Si quis in civitate dives tibi pro aliis spondeat, fidejussionem illius accipis; Deum vero non admittis, tanto se plura persoluturum pauperum causa pollicentem ? »

Sexto, quod is qui accipit ad usuram, usurario solum se obliget ad solvendam usuram, non autem sese obstringit ad alendas vel ditandas ejus proles, uxorem et familiam. Utrumque autem eleemosynario præstat Deus. Unde S. Cyprianus, tract. *De Opere et Eleemosyna* : « Qui miseretur, inquit, pauperis, fœnerat Deo; » ac deinde objiciens sibi excusationem divitum qua obtendunt se prolibus et familiæ debere providere, ideoque non posse dare eleemosynam, respondet : « Illi, inquit, assigna facultates tuas, quas hæredibus serves; ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes injurias sæculares divina majestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit; in tuto est hæreditas, quæ Deo custode servatur. Hoc est caris pignoribus in posterum providere, hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ sanctæ dicentis : Junior fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, neque semen ejus egens pane. Tota die miseretur et fœnerat, et semen ejus in benedictione erit. » Et S. Chrysostomus, homil. 7 *in epist. ad Romanos* : « Itaque, inquit, si liberis tuis magnas opes relinquere vis, Dei providentiæ relinquito. Nam cum ille liberorum tuorum facultates una cum ipsis liberis sibi impertiri viderit, nonne illis divitias omnes adaperiet? » Et post nonnulla : « Quapropter si illos citra periculum relinquere vis divites, relinquito illis Deum debitorem, ipsique Deo has testamentarias tabulas porrigito. »

Septimo, quod usurarius pecuniam dat suam, non alienam; at eleemosynarius dans eleemosynam non dat de suo, sed ex eo quod Dei est, quodque a Deo accepit; et tamen Deus poscens ab eo ut per pauperem tibi reddat suum quod dedit, insuper pro eo spondet fœnus : pro veteri ergo credito novum spondet debitum. Unde S. Basilius, citatus a Damasceno, lib. II *Paral.* cap. XVI : « Qui tibi, inquit, dedit opes, per pauperum manus eleemosynam a te petit; fœnerare ergo Deo, quia licet ipse quæ sua sunt accipiat, tamen perinde ac si beneficio affectus fuisset, integram gratiam persolvit. » Porro hoc credito et debito suo mire oblectatur Deus, avetque fieri nobis debitor, uti docet S. Chrysostomus, homil. 15 *in Matth.* Imo idem S. Chrysostomus ait Deum sinere quasi se corrumpi hoc eleemosynæ credito, ut in judicio debita et peccata nostra dissimulet, non videat et condonet : sicut judex a reo pecunia corrumpitur, ut eum non damnet, sed absolvat. Sic enim scribit in cap. XXII *Lucæ* : « Judex noster per pauperes corrumpitur. Fac ergo per pauperis manum judicis posticum pulses; etenim ille munera tua per eam accipit, ac leges adulterat. Accipit, inquam, atque ex justo benignus efficitur; accipit, inquam, et veritati misericordiam anteponit, ac cum peccatorum lance pauperum manum contra perpendit. » At rursus, homil. *in Psal.* XXXVIII : « Si Deus a nobis fœnori cipit, ergo noster est debitor; utrum ergo eum habere vis judicem, an debitorem? Debitor creditorem veretur, judex eum qui in judicium adducitur, non veretur. »

Hic ergo ingentes sunt stimuli ad exercendam eleemosynam, tum corporalem, tum spiritualem, quæ quanto corporali est dignior et major, tanto majus a Deo tum opum, tum gratiæ et gloriæ fœnus recipiet. Vide S. Paulinum, epist. *ad Alethium*, tam ipsius, quam Ruffinæ uxoris, quæ filia erat S. Paulæ, eleemosynas celebrantem. Unde ita concludit : « Pretiosa Domino anima, quæ de rebus pretium margaritæ capit. Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus. » Et epist. sequenti *de Gazophylacio*, ubi inter cætera adhortando ait : « Excitemus ergo nos ab inertiæ somno, et velut negligentiæ torporem discutiamus, et avaritiæ vincula rumpamus. Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi Propheta : Qui miseretur pauperis, Deum fœnerat. Cœlestis igitur trapezitæ hæc mensa est, thesaurum vitæ struens, et ad margaritam negotiandam Dei fœnus exercens; qui enim fœneratur pauperes Domini, præstolatur a Domino Deo retributionem mercedis æternæ. »

Illustre est exemplum in *Prato spirit.* Joannis Moschi, cap. CXCV, de Evagrio philosopho, qui audiens a Synesio Episcopo hanc gnomen Salomonis : « Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, » dedit ei pecunias erogandas in pauperes, poposcitque ab eo chirographum, quo promitteret sibi eas in alia vita cum fœnore reddendas;

quod et moriens secum sepeliri jussit; ac post mortem apparens Synesio, jussit ut illud reciperet, sibi enim abunde satisfactum esse. Porro in chirographo subscriptum invenerunt : « Ego Evagrius philosophus tibi S. D. Synesio Episcopo salutem. Accepi debitum in his litteris manu tua conscriptum, satisfactumque mihi est, et nullum habeo contra te jus propter aurum quod dedi tibi, et per te Christo Deo Salvatori nostro. »

Vers. 18.

18. ERUDI FILIUM TUUM, NE DESPERES; AD INTERFECTIONEM AUTEM EJUS NE PONAS ANIMAM TUAM. — Hebraice, *castiga filium tuum, quia est spes* (correctionis), *et ad occisionem ejus ne leves animam tuam;* Chaldæus, *et ad mortem ejus ne extollas animam tuam*; Septuaginta, *erudi filium tuum; sic enim erit* εὔελπις, id est *bonæ spei; ad contumeliam autem ejus ne eleveris animo tuo*; Vatablus, *castiga filium tuum, dum spes superest; et ad clamorem illius ne advertas animum, q. d.* « Sine eum clamare, et ne desinas castigare : » sic et Cajetanus; qui pro המיתו *hamito*, id est *interfectionem ejus*, aliis punctis legunt המיתו *hemiato*, id est *tumultum*, fremitum et clamorem *ejus*; המה *hama* enim significat strepere, clamare, tumultuari. Sic et Pagninus in *Lexico :* « Ad sonitum ejus, inquit, id est ad fletum ejus, ne apponas cor tuum, *q. d.* Ne audiens eum ejulantem ex commiseratione parcas, manumque inhibeas, sed pergas castigare, donec vitium extundas (1).

Sensus planus est, *q. d.* Ne cesses erudire, id est bonis moribus et disciplinis informare, corripere et castigare filium tuum; esto enim sit hebetior, durior vel protervior, tamen de ejus correctione et probitate ne desperes, ut eruditionem et castigationem omittas; qui enim hodie non instruitur, nec corrigitur, cras instituetur et corrigetur. Disciplinæ enim et ætati puerili suum dandum est tempus; et nullum vitium ita pertinax est, præsertim in puero, quin eruditione et castigatione, si ea constans et continua sit, eximatur et eradatur. Unde Septuaginta vertunt, *erudi filium tuum, sic enim erit bonæ spei;* Hebræa et Chaldæa, *quia est spes*, ut per instructionem et castigationem filius evadat eruditus et probus, ideoque longævus, ait Aben-Ezra, *q. d.* In castigatione sita est tota spes probitatis filii; si vero eam negligis, ac filio omnia indulges, tollis omnem spem virtutis et salutis ipsius.

Aliter Jansenius explicat τὸ *ne desperes, q. d.* Erudi filium tuum, ne, si eum non erudias, sed illi frena laxes, de ejus correctione diffidas, ac de ejus probitate et salute desperes. « Ad interfectionem autem ne apponas animam tuam, » *q. d.* Ne eum desperatione quasi inutilem, imo probrosum et noxium interficias. Salazar vero, *q. d.* Ne tibi in animum veniat ut tibi persuadeas filium interficiendum, si eum durius educes, increpes et castiges; nam severior educatio filios facit vitales, vegetos et fortes, uti docet S. Ambrosius, lib. V *Hexamer.* XIII, exemplo alcyonis avis, quæ juxta mare media hieme pullos excludit, et nudos exponendo frigori, mari et ventis, dure educat. Verum quia non dicitur *non pones* in futuro, sed *ne ponas* in optativo vel imperativo, hinc prior explicatio genuina est. Igitur jus patriæ potestatis extendit se ad hæreditatem et libertatem, non autem ad vitam. Potest enim parens filium perversum et rebellem exhæredare, potest et eumdem in casu extremæ necessitatis in servum vendere, non tamen potest ei vitam adimere.

Ratio a priori, cur non liceat patri filium occidere.

Ratio physica a priori est, quod parens non potest filio adimere id quod ei non dedit; atqui non dedit ei animam et vitam : anima enim rationalis a solo Deo creatur, et creando infunditur. Ergo non potest illam ei adimere, sed solus Deus, qui illam creavit, et creando infudit, ac proinde solus in illam habet jus necis et vitæ. Secus est in aliis animalibus, quorum animæ sunt ex traduce. Nam bos, v. g., generando bovem communicat ei non tantum corpus, sed et animam ac vitam; sicut enim lux candelæ producit lucem, accenditque aliam candelam : sic anima bovis vel vaccæ producit animam vituli. Hinc fit ut jus plenum in fœtus animalia cætera usurpent, ac binde eos vita privent, uti aquilæ, ciconiæ, etc., filios degeneres præcipitant et occidunt. Quocirca modeste Ben-Syra, *Alphabeto* 1 littera *Beth :* « Filium, inquit, non filium (id est filium rebellem, qui se non gerit ut filium, et perversum) sine ut in aquæ summo remiget; » quia sæpe remus emendat quos non potuit paterna castigatio.

Barbari nonnulli filios occidunt.

Inhumani ergo sunt Japones, similesque aliæ barbaræ gentes, qui sibi fas putant filios, quos alere nequeunt, occidere; quod satius censeant illos mori, quam vitam pauperem miseramque agere. Unde noster S. Franciscus Xaverius, veniens in Japonem, Bernardum Japonem hac de causa morti a parente destinatum eripuit, eique vice patris exstitit alendo, et erudiendo eum tam ad vitam præsentem quam æternam. Impii pariter fuere Carthaginenses, qui filios suos mactabant ut sacrificarent eos Saturno, teste Platone in Minoe; et Judæi, qui filios suos concremabant idolo Moloch, uti dixi *Levit.* XVIII, 21. Barbari et olim fuere Persæ, de quibus scribit Aristoteles, lib. VIII *Ethic.* cap. X : « Apud Persas patris imperium tyrannicum est, qui ut servis filiis suis utuntur. » Porro Plato, lib. VII *De Legibus*, docet in educatione filiorum cavenda esse duo extrema, scilicet delicias et nimiam severitatem, quod illis dissolvatur animus, hac fiat servilis : « Hæc; inquit, nostra est sententia, delicias puerorum mores reddere difficiles, morosos, iracundos, et qui levibus occasionibus vehementer per-

(1) Hebr. est, *castiga filium tuum, dum spes est*, dum corrigi potest; *sed ne in animum induxeris eum necare*, quasi de eo corrigendo desperes. Phrasis, *ne attollas animam tuam*, significat : ne appetas, vel desiderium tuum illuc tendere permittas : vid. *Deut.* XXIV, 15; *Ps.* XXIV, 1; XXV, 1; *Jerem.* XXII, 27.

cellantur. Contra vero nimiam et feram severitatem eorumdem mores reddere humiles, illiberales, ab humanæ societatis commerciis abhorrentes.» Et mox mediocritatem inculcans, asserit « rectam vivendi rationem ita esse constitutam, ut neque voluptates tantum persequatur, neque a doloribus omnino abhorreat, sed medium quoddam amplectatur; quod medium ego nunc tranquillum pacatumque habitum vocabam. »

ὕβρις tria denotat. Primo.

Porro Septuaginta pro *interfectionem* vertunt ὕβρις, quod *primo* vertas, immanior improbitas, protervia, insolentia, fastus, procacia, *q. d.* Noli ponere animam, id est ne consideres, nec cures quod filius sit improbior, protervior, procacior, ut ob id eum castigare omittas, quasi desperans de ejus emendatione; imo vero eo magis eum castiga, et flagella flagellis adde, donec hanc ejus proterviam et improbitatem sternas et contundas : sicut equi petulci et feroces tamdiu calcaribus urgendi sunt, donec ferociam ponant, et a sessore se regi sinant.

Secundo.

Secundo, ὕβρις vertas vituperium, contumelia, *q. d.* Castiga filium mente quieta et sedata; at noli ex ira eum probris et contumeliis proscindere, ne vel in desperationem ruat, vel in proterviam, ac pudorem et reverentiam exuens, contumeliam contumeliæ regerat, ac verba verbis, quin et verbera verberibus reponat. Unde Apostolus, *Coloss.* III : « Patres, inquit, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.» Servilis enim educatio facit filios serviles, id est timidos et pusillanimes, ait S. Chrysostomus ibidem. Unde Auctor *Catenæ Græc.* vertit, *erudi filium tuum, et frugi bonæque spei vir evadet*; *animo autem ne in insolentiam te efferas*, ut filium superbe et insolenter increpare et sternere velis. Et Syrus, *ad opprobrium ejus ne adjicias animam tuam.* Cum enim filio improperas, tibi ipsi improperas; dedecus enim filii est dedecus patris. Hinc S. Gregorius Nazianzenus in Carmine *ad Vital.* docet, patres debere moderate castigare filios, eo quod nimia objurgatio pariat impudentiam, quæ mater est scelerum. Sic enim canit :

> Ne tenerum abrumpat reprehensio dura pudorem,
> Auxilium patribus quo nullum firmius usquam est.
> Probra etenim effrontes faciunt, bonitasque modestos
> Et venia, ac natos præsertim laudis amantes, etc.

Tertio.

Tertio, ὕβρις est vis illata, sævitia, ferocia, detrimentum, injuria in corpus, *q. d.* Castiga filium, at noli ei inferre vim, ut in eum sævias, eum lædas, mutiles, interficias, ut vertit Noster.

Quarto.

Quarto. Aben Ezra injuriam et *interfectionem* accipit non passivam, quam scilicet filius patiatur a patre sæviente, sed activam, quam scilicet filius sæviens aliis infligit. Unde sic exponit, *q. d.* Erudi filium, quia est spes; sperandum enim est, cum illum castigaveris, ad diuturnum tempus vitam producturum. « Ad interfectionem ejus (qua cæteros morti dedit), ne ponas animam tuam, » nimirum ei consentiendo, ut ex ejus præda nutriaris. Aut « ad interfectionem ejus ne ponas animam tuam,» *q. d.* Cum filius tuus alium interfecerit, tu, o pater, illum interfecisti, quia filium non castigando eique indulgendo in sceleribus et cædibus eum aluisti.

Huc facit historia vel apologus pueri et matris apud Æsopum : « Puer, inquit, ex litterario ludo condiscipuli librum furatus tulit matri. Cum ea vero non corripuisset, sed potius amplexata fuisset, provectus ætate cœpit et majora furari. In ipso autem furto aliquando deprehensus, ducebatur recta ad mortem. At sequente et lugente matre, ille carnifices orabat, ut pauca quædam matri colloqueretur in aurem. Quæ cum illico ori filii se admovisset, ille aurem dentibus demorsam abscidit. Matre autem et aliis accusantibus, quia non solum furatus sit, sed jam et in matrem impius esset, ille ait : Hæc enim mihi perditionis fuit causa. Si enim cum librum furatus eram, me corripuisset, non ad hæc usque progressus nunc ducerer ad mortem. » Affabulatio : « Fabula significat eorum, qui non in principio puniuntur, in majus augeri mala.»

Verum præcedentes expositiones germaniores sunt, ac tertia plane consentit Vulgatæ. Interfectio enim hic filii non activa, sed passiva, qua scilicet interficiatur a patre, intelligitur. Unde et Hebræa sic plane cum Pagnino vertas, *et ad interficiendum eum ne eleves animam tuam.* Hoc enim est immane parricidium superans communes animæ conceptus, destinationes et machinationes. Unde ad illud velut exorbitans oportet levari, et vi attolli animam patris parricidæ, ut naturalem animæ pietatem et amorem in filium sævitia inhumana superet et transcendat. De filiorum castigatione plura dixi *Eccli.* XXX, 1 et seq.

Loquitur Salomon de interfectione quæ propria auctoritate fit, non quæ publica. Nam *Deuter.* cap. XXI, 20, jubetur vel permittitur parentibus ut filium inobedientem, epulonem, protervum ducant ad judices, qui eum lapidari decernant; et tamen hoc ipsum parentis est probrum et damnum. Unde de Junio Bruto primo consule Romæ, qui Tarquinios et reges urbe expulit, ac filios Tarquiniis faventes securi percuti jussit, ita cecinit Virgilius, lib. VI *Æneidos :*

> Consulis imperium hic primus sævasque secures
> Accipiet, natosque pater nova bella moventes
> Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
> Infelix, utcumque ferent ea fata minores.
> Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Vers. 19.

19. QUI IMPATIENS EST, SUSTINEBIT DAMNUM; ET CUM RAPUERIT, ALIUD APPONET. — Hebraice, *magnus ira sustinet mulctam*; *quia si eripias* (eum), *adhuc tamen addet*, supple ira effervescere, consequenter et mulcta, *q. d.* Qui proclivis est ad iram, in pœnas et damna incurret, ac licet ex uno libere-

tur, iterum effervescente ira in alia eaque majora temere se conjiciet. Hic versus accipi potest ut connexus præcedenti, quasi ejus det causam. Unde Complutenses et alii nonnulli addunt particulam causalem *enim*: «Qui enim impatiens est,» etc. Igitur Vatablus sic vertit et explicat, *si nimium severus fueris* (in castigando filium, eum vulnerando vel interficiendo), *damnum accipies; si liberas, rursum addes*. Cajetanus, *grandiens* (grandem faciens) *iram, sustinebit pœnam; quia si facies evadere, adhuc addes*. Idque sic explicat, *q. d.* Qui filium iracundius usque ad morbum vel mortem castigat, non tam filium quam seipsum plectit, quia privat se filio unice dilecto, itaque sibi perpetuum dolorem et mœrorem, ac Dei vindicis, quin et sæpe hominis judicis, vindictam accersit. «Quia si facies evadere, adhuc addes,» *q. d.* Si moderate castiges filium, ut ex castigatione salvus integerque evadat, adhuc licebit alias eum instruere et castigare, ut quod prius non didicit, posterius discat. Unde Pagninus plane vertit, *magnus ira addit pœnam; quia si erueris eum, adhuc addes castigare*. Aben-Ezra vero sic explicat, *q. d.* Sine filium iracundum irasci et furere, ut ita det pœnas sicut peccato se obstrinxit. Neque vero eum liberare studeas; cum enim semel illum incolumem præstiteris, necesse erit ut alias sæpissime ad eum eripiendum labores, quia in iram præceps in alias lites et rixas noxasque irruet, præsertim quia confidit se rursum a patre liberatum iri (1).

Verum esto occasione castigationis filii versu præcedenti sancitæ hæc sententia ingeratur, ad eamque referri possit, tamen generalis est, et ad quamvis iracundiam et impatientiam extendenda est. Nam particulam *enim* non habent Hebræa, nec Græca, nec Latina Romana. Unde *primo*, R. Salomon sic explicat, *q. d.* Qui nimius est in ira dabit pœnas : quod si ira edomita hostem tuum imminenti discrimini subtraxeris, adhuc addes dies et bona. *Secundo*, melius R. Levi : Qui modum, inquit, irarum excedit non evadet, quin abjectæ hujus consuetudinis pœnas solvat : nam cum hac ratione jurgia inter mortales excitet, si aliquando ob iram servatus sit, quod qui hunc appetebat timore perculsus sit, immoderatum ejus æstum contemplatus, iræ tamen assuescet, rursumque in alios excandescet, ut denique quispiam existat, qui in hunc insurgat et mactet; atque hic prava hujusmodi institutione calamitatis sibi opifex erit.

Nota : Pro *cum rapuerit* hebraice est תציל *tatsil*, quod R. Levi, Pagninus et alii vertunt, *si liberaveris*, si eripueris; et Theodotion, *homo magnæ iræ*, inquit, *mulctabitur; quoniam si eripueris, adhuc adjiciet*. Noster tamen vertit, *cum rapuerit;* et Septuaginta ἐὰν λυμαίνηται, id est *si vastaverit*, corruperit. Radix enim נצל *natsal*, id est liberare, subinde significat rapere, diripere, spoliare, ut patet *Genes.* XXXI, 9 et 16; *Exodi* III, 22, et II *Paralip.* XX, 24 et 25. Rursum *tatsil* et תוסיף *tosiph*, id est *addet*, sunt futuri temporis, et significant tam secundam personam masculinam, *q. d.* «Cum tu, o impatiens, aliquid rapueris, addes damnum;» quam tertiam femininam, scilicet : «Cum rapuerit, addet,» ut respiciat חמה *chema*, id est iram quæ præcessit, *q. d.* Magnus ira sustinebit damnum, et cum ira ejus quid rapuerit, aliud damnum addet. Sic utraque expositio eodem redit, uti recte advertit Baynus. Unde Noster sensum plene reddidit dicens : «Cum rapuerit,» scilicet quippiam impatiens præ impatientia et ira (hanc enim in se includit impatiens) «aliud addet,» scilicet damnum quod præcessit.

Jam τὸ *cum rapuerit* varii varie explicant. *Primo*, aliqui supplent pronomen *se*, id est, cum impatiens se abripuerit et liberaverit ab uno damno, relapsus in impatientiam, aliud sibi accerset. Simili phrasi ait Horatius, lib. II *Serm.* satyr. 7 :

> Ocius hinc te
> Ni rapis, accedes opera agro nona Sabino.

Et Ovidius, de vacca, *Fragmento* 6 :

> Illuc se rapuit, gregibusque immiscuit illis.

Secundo, Jansenius : «Cum rapuerit, inquit, hoc est, cum raptim tulerit et reportarit unum damnum, mox in aliud incurret. Sic Horatius, lib. II *Serm.* satyr. 5, ait :

> Sic tamen ut limis rapias, quid prima secundo
> Cera velit versu,

id est, obliquis oculis raptim legas. Simili enim modo ira raptim inferens noxam alicui, raptim vicissim similem sibi accersit.

Rursum *rapere* est raptim ac festinanter ducere. Unde Plinius in *Panegyr. Trajani*: «Per hoc omne spatium, inquit, cum legiones duceres, vel potius (tanta velocitas erat) raperes, non vehiculum unquam, non equum respexisti.» Sic impatiens per impatientiam rapit, id est, raptim damnum aliis irrogans, idem in se concitat et abripit.

Tertio et proprie, *rapere* est per vim aut cum festinantia, sive cum ira vel furore trahere, evellere, auferre; hi enim sunt effectus iræ et impatientiæ. Ejus ergo proprium est rapere, id est trahere et raptare eum cui irascitur, eique vel pilos, vel vestes, vel pecunias, vel libertatem, vel sanitatem, vel vitam auferre et eripere.

(1) Rosenmullerus, *sors* (legit גורל, translata *sortis* significatione) *excandescentiæ* est *accipere*, vel, ut *accipiens* quis sit *pœnam; etiamsi eripueris* illum, ad iracundiam pronum, *et adhuc addes*, id est ales illius iracundiam; vel *addet*, seu *perget* ira ejus. Maurer, iræ *præceps*, vel *properus* (legit גְרַל, radicem autem גרל eodem fere sensu accipit ac גרר *volvi, ruere*) *luit pœnam*, id est luat pœnam; *nam, si eripueris*, impunitum evadere sineris, *iterum facies*, denuo necesse habebis sinere evadere, quippe mox relapsurum. — Quod *keri* legi jubet, emendatio videtur verbi non intellecti.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui impatiens est sive in instruendo et corrigendo filium, sive in paupertate, morbo, contumeliis aut qualibet alia adversitate toleranda, hic sustinebit damnum, quia tum seipsum pace mentis privat, et impatientia sua seipsum cruciat; tum aliis per suas querelas, iras et rixas ingentem creat molestiam; eosque contra se concitat; at si impatientiæ suæ indulgens alterum raptet, trahat et vellicet, aut ei vestem, famam, pecuniam vel sanitatem et vitam auferat (v. g. veneno aut verberibus interficiendo filium, uti præcessit), tunc utique longe majora damna sibi accerset, mulctasque vel pecuniæ vel libertatis in carcere, vel necis a Deo vel judice infligendæ sibi accerset. Ita Dionysius Carthusianus : « Qui impatiens est, inquit, id est, ex filii sui peccato ad impatientiam concitatur, sicque illum impetuose redarguit, sustinebit damnum, quia seipsum graviter lædit in anima, et subditum magis exasperat, scandalizat, perturbat, quam sanet. Ideo ait Apostolus : Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant; sed educate illos in disciplina et correptione Domini. Hinc asserit Augustinus : Quidquid lacerato animo dixeris, punientis est impetus, non charitas corrigentis. Et Prosper : Leviter castigatus exhibet reverentiam castiganti, asperitate autem nimiæ increpationis offensus, nec increpationem, nec salutem recipit; et cum rapuerit, id est aliquem violenter tractaverit, aut alicui sua subtraxerit, aliud apponet, id est majus damnum incurret. Taliter igitur studeamus delinquentem curare in anima, ut non per iram, impatientiam, aut alio modo lædamus aut perimamus propria corda, cum dicat Salvator : Quid proficit homo si lucretur universum mundum, se autem ipsum perimat, et detrimentum sui faciat? »

Huc accedunt Septuaginta, qui vertunt κακόφρων, id est *vir malæ mentis, insanus, impatiens, mala cogitans et machinans, multa damna patietur, q. d.* Impatiens qui mala aliis vult et optat, eadem sibi creat, eademque tacite sibi vult et optat. Lex enim talionis est, quod alteri feceris, mereris ut idem tibi fiat. *Si autem vexaverit* vel *læserit, et animam suam addet, q. d.* Sin autem impatientia ejus in actum externum proruperit, aliosque vel in fama, vel in opibus, vel in corpore læserit, tunc sane graviora damna subibit; reddetur enim ei talio, ut oculum det pro oculo, dentem pro dente, animam, id est vitam suam, pro anima, id est vita quam alteri eripuit, ac proprie animam suam ob injuriam proximo illatam æternæ damnationi et morti obligat. Ita Auctor *Catenæ Græcor.* : « Mentis pravitas, inquit, per se minore pœna mulctatur; majori vero, si in opus externum exeat. » Et Chaldæus, *vir iracundus,* inquit, *suscipiet pœnam,* id est, iracundiæ suæ illico damna sentiet; *et quando exaltatur, super onus suum addit, q. d.* Si ira excrescat, et in noxam necemve alterius ruat, utique majoris supplicii onus et debitum sibi concitat.

Hæc est generalis et adæquata hujus sententiæ expositio, sub qua particulatim ad varias impatientiæ species pariter et damna descendere licet. Unde Beda eam explicat et appropriat, *primo,* correptioni mananti ex animo impatienti; *secundo,* furto et rapinæ. « Si enim duritia, inquit, contradicentis fratris quem erudire cœpisti, provocatus ipse in impatientiæ vitium labaris, damnum profecto tuæ virtutis incurris; et cum illi durius forte increpando, spem promerendæ salutis agendæque pœnitentiæ quam habuerat, rapueris, rationem pro eo quod fratrem scandalizasti, districto judici reddes. Patet litteræ sensus, quia qui per impatientiam inopiæ, furto servit, aut rapinis, damnum suæ animæ facit; et cum rem proximi tollit, etsi non homini pro hoc, certe æterno judici rationem reddere debet. Unde alia editio ita hunc versum transtulit : Male cogitans homo multo damno affligitur; et si perniciosus fuerit, animam suam apponet : quia nimirum cum pecuniam violentus abstulerit, pro hac animam invitus dabit. »

Accedit Lyranus : « Impatiens, inquit, sustinebit damnum, scilicet patientiæ quam perdit. Et cum rapuerit rem alienam ex impatientia, aliud apponet, scilicet damnum innocentiæ cum damno patientiæ. » Quocirca illos tantum paupertatis damna experiri, qui paupertatem ægre ferunt, docet S. Chrysostomus, in epistola I *ad Corinth.* hom. 20 : « Propterea, inquit, pauperes sumus; quia paupertatem formidamus, etiamsi talenta habeamus innumerabilia. Non enim qui nihil habet est pauper, sed is qui horret paupertatem. Nam et in calamitatibus non eos deflemus, qui multa mala patiuntur, sed eos qui ferre nesciunt, » etc. Quin et Seneca, *epist.* 123 : « Paupertas, ait, nulli malum est nisi repugnanti. »

Patiens sibi est medicus, impatiens sibi est carnifex.

Moraliter, disce hic impatientiam sibi ipsi esse carnificem, sicut vice versa patientia malorum omnium sibi ipsi est medicina et medicus. Patiens enim omnia leniter, patienter, et sæpe hilariter fert, ideoque ea vel parum vel nihil sentit; at impatiens, sua impatientia se discrucians, omnium malorum sensum sibi auget et duplicat. Rursum inimicitias, lites, rixas sibi accersit. Denique per injurias quas aliis infert, reum se constituit, ut pecunia, libertate vel vita mulctetur, eo quod alios injuste iisdem mulctaverit. Sic ira et impatientia Simeonis et Levi vindicantium stuprum Dinæ sorori illatum, maxima damna attulit; nam omnes Sichimitas occidit, ac totam Jacobi familiam stirpemque Israel periculo excidii objecit. Unde Jacob moriens eis maledicens : « Maledictus, inquit, furor eorum, quia pertinax; et indignatio eorum, quia dura. » Sic ira et impatientia Saulis non ferentis Davidem sibi æquari, se suamque familiam perdidit, dum perdere sategit Davidem.

Exemplum rarum.

Memorabile et huic loco perappositum est exemplum, quod recitat Phædrus libertus Augusti Cæsaris, lib. III *Fabul.* cap. XLIX. Quidam, inquit, libertus accusavit heram apud herum de adulterio, ut utriusque hæres evaderet. Herus, ut scelus deprehenderet, finxit se foras proficisci; at noctu festinus domum rediit : adit lectum in tenebris, virum in eo cubantem deprehendit, quem suspicans esse adulterum, ex impatientia præcipitanter confodit. At illato lumine videt esse filium suum : quare præ dolore impatiens eodem pugione seipsum transverberat. Uxor apud centumviros agitur rea viricidii et filiicidii, quod tam virum quam filium occiderit. Augustus Cæsar, rei veritate vestigata et perspecta, hanc tulit sententiam : « Libertus, qui omnis mali causa exstitit, det pœnas: nam heram orbatam tam viro quam filio miserandam magis quam damnandam censeo. » En pater impatiens impatientiæ suæ hæc damna retulit : *primo*, cædem filii; *secundo*, cædem sui ipsius; *tertio*, uxoris orbitatem, calumniam et vitæ periculum.

Præclare S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 10 : « Audient, inquit, impatientes quod electis suis Veritas dicit : In patientia vestra possidebitis animas vestras. Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus. Jus vero animæ a corporis possessione repellitur, si non prius anima a ratione possideatur. Custodem igitur conditionis nostræ patientiam Dominus esse monstravit, quia in ipsa nos possidere nosmetipsos docuit. Quanta ergo sit impatientiæ culpa cognoscimus, per quam et hoc ipsum amittimus possidere quod sumus. »

Vide de damnis iræ et impatientiæ S. Basilium, hom. *De ira;* Cassianum, lib. VIII *De Instit. renunt.* cap. I; S. Nazianzenum in carm. *De ira;* S. Chrysostomum, hom. 5 *in Matth.*, et Senecam, lib. I *De Ira*, cap. II.

Vers. 20.

20. AUDI CONSILIUM, ET SUSCIPE DISCIPLINAM, UT SIS SAPIENS IN NOVISSIMIS TUIS. — Chaldæus, *in fine tuo;* Syrus, *in semitis tuis;* Symmachus, *audiens consilium suscipiet disciplinam;* Vatablus, *audi consilium, et castigationem amplectere, tandemque sapies;* Septuaginta, *audi, fili, disciplinam patris tui, ut sis sapiens in novissimis tuis.* Ad omnes enim, sed maxime ad juniores hæc exhortatio pertinet, quæ apte versibus præcedent. subnectitur : sicut enim ibi docuit parentes ut filios instruant et castigent, sic hic monet filios ut castigationem hanc velut paternam humili libentique animo suscipiant. Solet enim Salomon disciplinam filiis et adolescentibus commendare, quia hæc ætas, cum sit flexilis et instar tabulæ rasæ, disciplinæ est capax, eaque indiget, ne in vitia, ad quæ fervor juvenilis trahit, abripiatur.

Sensus ergo est, *q. d.* O juvenis, audi et sequere consilia et monita patrum et seniorum, idque non semel, sed assidue et continuo : sic enim magnam colliges sapientiam et vir in senecta plane sis sapiens et virtute præditus. Sicut enim flumen, v. g. Rhenus in Alpibus, ubi nascitur, est exiguus, sed sensim progrediens illabentibus in eum rivulis augetur, ut tandem plenus ingensque fiat fluvius : sic prorsus puer exiguum habet sapientiæ, sed audiens et discens sensim colligit sapientiæ cumulum, ut in senecta illam habeat perfectam, adeo ut et in alios eam derivare, eosque sapientes efficere possit. Unde illud Hesiodi : « Bella sunt juvenum, opera virorum, consilia senum. » Sapientia ergo senes decet, *primo*, quia ipsa senectutis est decus; *secundo*, quia senium est finis vitæ hominis: a fine autem bono pendet bona mors, salus et felicitas æterna; in senio ergo quemque sapere convenit; *tertio*, quia senum est juvenes docere prudentiam et virtutem tam verbo quam exemplo. Unde illud : « Corona senum multa peritia, » *Eccli.* cap. XXV, 8. Vide ibi dicta.

Vers. 21.

21. MULTÆ COGITATIONES IN CORDE VIRI; VOLUNTAS AUTEM DOMINI PERMANEBIT. — Aben-Ezra et Baynus hunc versum nectunt præcedenti, quasi ejus det causam, *q. d.* Suscipe, o fili, disciplinam Dei et patris tui, ac ne declines post cogitationes et desideria cordis tui, quia cum multis cogitationibus humana mens scateat, nulla tamen præter Dei consilium consistere potest. R. Levi vero hunc versum absolute accipit, refertque tam ad beneficia quam ad supplicia, quæ Deus pro peccatis irrogat, *q. d.* Fieri nequit ut cogitationibus et consiliis tuis frustreris cogitationes et consilia Dei, quibus tibi aliisque benefacere vel malefacere cogitat et destinat. Si ergo peccasti, noli sequi cogitationes tuas, ut media invenias quibus judicium Dei et meritas pœnas evadas; sed ad Deum pœnitens recurre, veniamque posce, et ejus gratiam concilia. Quidquid enim aliud cogitaris et machinatus fueris, frustraneum experieris. Deus enim mille scit modos et vias illud evertendi, ac stabiliendi beneficium vel supplicium, quod tibi irrogare decrevit, vultque hoc suum decretum permanere, et in executionem deduci.

Denique generalis hæc gnome generatim significat cogitationes et consilia hominum esse varia, incerta et evanida; Dei vero esse una, certa et stabilia. Per *cogitationes* enim accipe consilia, volitiones et decreta. Unde pro *voluntas* hebraice est עצת *etsa*, græce βουλή, id est consilium. Opponit enim consilia et providentiam hominum consiliis et providentiæ Dei, quod illa sit incerta et instabilis, hæc certa et stabilis, juxta illud *Sapientiæ* IX, 14 : « Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ. »

Homo sua consilia substernat Dei consiliis.

Dicit id Salomon hoc fine et fructu : *Primo*, ut doceat nos non confidere nostris cogitationibus et consiliis, sed eas substernere consiliis et providentiæ Dei; sic enim erunt stabiles et efficaces, atque ad optatum finem rem deducent. Unde Tobias moriens hoc consilium dedit filio, cap. IV, vers. 20 : « Omni tempore benedic Deum; et pete

ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. » *Secundo*, ut doceat nos nostra desideria conformare voluntati Dei : sic enim prudentia erunt æque ac sancta. *Tertio*, ut doceat nos orare Deum, ut consiliis suis nostra dirigat, nobisque inspiret ea quæ ipsi placita, vel ab ipso sancita et decreta sunt. Si enim nostris inventis nitamur, quæ sæpe Dei consiliis et voluntati contraria sunt, incassum laborabimus. Dei enim voluntas et providentia omnia nostra consilia elidet et dissipabit instar fumi, uti dissipavit consilia fratrum Joseph; fecit enim ut eum vendendo facerent principem Ægypti et Pharaonis, qui volens perdere infantes Hebræorum, magis eos multiplicavit, *Exod.* I. Sin autem Dei providentiæ nostra consilia committamus, ipse ea diriget, et ad felicem exitum perducet, juxta illud quod de sapientia dicitur, *Sapient.* VI, 17 : « Quoniam dignos seipsa circuit quærens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentia occurrit illis. »

Ratio a priori. Prima.

Ratio a priori est : *Prima*, quod cogitationes, consilia et providentiæ hominum sint multæ, ideoque variæ, instabiles, incertæ. Homo enim cum parum futura penetret et provideat, dum iis consulere vult, multa cogitat consilia, quibus mens ejus in varia distrahitur, ut nesciat quid eligere et capessere debeat. Unde quod ei initio placuit, mox displicet; quod elegit, mox refutat : hinc quia toties mutat, nutant labantque ejus consilia, ac sæpe dicit quod deterius, inutilius et inefficacius est, vel futurum est. Deus autem sibi constat; nam unum capit consilium optimum et sapientissimum, illudque sua providentia et decreto sancit stabilitque, ut immobile sit, ideoque futurum efficax. Ita Auctor *Catenæ Græcor.* : « Hominis, inquit, animus instabilis et mutabilis est; Dei vero mens et sententia stabilis et immutabilis. »

Secunda.

Secunda, quod consilia ad res futuras provide et sapienter disponendas pendeant a multis causis secundis, quæ contingentes sunt, ideoque homini incertæ, quia in se mutabiles : quo fit ut, dum homo iis innititur, iis deficientibus pariter deficiat, omniaque ejus consilia corruant et evanescant. Deus vero, cum sua providentia omnia contingentia dirigat et disponat, facit ut certo eveniat id quod ipse voluit et decrevit; quare idipsum reipsa fieri necessum est.

Tertia.

Tertia, quod voluntas hominis sit imbecilla, nec rebus causisque a se cogitatis efficaciam dare possit; hanc autem dare valet Deus. Quare cum Deus absoluta voluntate aliquid vult, idipsum fiat necesse est, nec ullus dæmonum vel hominum id impedire valet, quia ejus voluntas est omnipotens æque ac sapientissima, ac proinde omnia hominum ac dæmonum consilia sibi contraria dissipare potest, et mille rationes facile rem conficiendi advinvenire et depromere. Hoc est quod ait David (quo hic alludit Salomon, utpote filius ejus) : « Consilium Domini in æternum manet, cogitationes cordis ejus in generatione et generationem, » *Psalm.* XXXII, 11.

Igitur in rebus omnibus, præsertim incertis, dubiis et perplexis, non tamen a ratione nostra, quam a Dei mente pendere et consilium petere debemus, ac dicere cum Josaphat rege in arctis posito, et pene a Moabitis perdito : « In nobis quidem non est tanta fortitudo, ut possimus huic multitudini resistere, quæ irruit super nos. Sed cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te. » Quo enim majora sunt pericula, eo majora Deus suggerit auxilia; quo remotior est homo, eo vicinior est Deus, si invocetur; quo longius abest creaturarum subsidium, eo præsentius est divinum, uti patet ex promissis S. Scripturæ, et ex ipsa fidelium experientia. Quisque enim idipsum reipsa in se sæpe expertus est, experitur et experietur. Hoc est quod cap. sequenti, vers. 24, ait Salomon : « A Domino diriguntur gressus viri; quis autem hominum intelligere potest viam suam? »

Vers. 22.

22. HOMO INDIGENS MISERICORS EST; ET MELIOR EST PAUPER, QUAM VIR MENDAX. — Hebræa ad verbum habent, *desiderium hominis misericordiæ ejus; et bonus pauper præ viro mendacii.* Sic et Chaldæus et Syrus, qui addit, *quam vir dives qui mentitur.* Unde *primo*, ex Hebræo sic explicat R. Salomon, quasi dicat : Misericordia et pietas in primis efficit ut vir misericors sit in hominum desideriis; unde pauper præstantior est mendace, qui montes aureos pollicetur, et nihil præstat.

Secundo, Aben-Ezra, *q. d.* Desiderat homo misericordiam exercere in miseros, qui illa indigent, quia virum maxime decet pietas et misericordia: hinc præstat pauper mendaci se misericordem et beneficum ostentanti, sed fallenti spem.

Tertio, R. Levi prorsus contrarie vertit. Nam per חסד *chesed*, id est misericordia, accipit probrum et vituperium (sic enim *chesed* pro probro accipitur *Levit.* XX, 15, et alibi per antiphrasim); unde vertit, *cupiditas hominis est probrum*, id est vitiosa et probrosa, cum cuncta humani cordis cogitatio et cupiditas ab ipsis incunabulis prona et intenta sit ad malum, *Genes.* VI, 5. Quamobrem illius cupido et vota nihil aliud spectant, quam res carnis et materiæ sordibus constantes, in quo cum mutis et brutis animantibus convenit. Atque ideo pauper, qui cupiditatem suam explere nequit, præstat mendaci, qui rebus hisce vanis et mendacibus fruitur, et ad satietatem, imo nauseam, sese oblectat et ingurgitat.

Quarto, Tigurina vertit, *volupe sit homini benefacere; melior est vir pauper homine negante*, qui negat pauperi eleemosynam.

Quinto, Vatablus, *desiderium hominis est* (vel esse debet) *gratia ejus* (scilicet Dei, qui præcessit vers. præced.), *et præstantior est pauper homine mendace*, id est hypocrita, qui sibi aliquid tribuit.

Sexto, Baynus, *q. d.* Homo naturaliter desiderat audiri misericors, et habere nomen laudemque liberalis et benefici, adeo ut etiam avari subinde benefici sint, ut beneficentiam suam ostentent; sed præstat pauperem esse nihil aliis donantem, quam divitem misericordiam per ostentationem simulantem.

Septimo, Cajetanus pronomen *ejus* referens ad Deum, qui præcessit vers. 21, sic vertit et explicat, *desiderium hominis est misericordia ejus,* id est primum et summum hominis desiderium est, Deum misericordem experiri. Idem aptius τὸ *ejus* refert ad hominem, *q. d.* Hominis desiderium, appetitus et propensio natura sua fertur ad miserendum et succurrendum miseris. Hebræum enim תאוה *taava* significat desiderium avidum : radix enim אוה *ava* idem est quod Latinum *aveo*, id est avide cupio.

Octavo, magis connexe Jansenius, *q. d.* Desiderant homines ut possint esse benefici et liberales in egenos, prætexunt id suo desiderio et avaritiæ, asserentes se desiderare divitias ob beneficentiam et misericordiam egenis exhibendam. At melior est vir pauper, qui sua sorte contentus vivit, quam is qui mendaciter suo ad conquirendas divitias desiderio prætexit opera beneficentiæ. Vel sic : Omnes quidem homines ex natura desiderant esse benefici; præstat tamen pauperem esse, et beneficum esse non posse, quam mendaciter de beneficentia gloriari, et suam, quam quis non exercuit beneficentiam prædicare.

Nono, Septuaginta Hebræum *taava*, id est desiderium, vertunt, καρπός, id est *fructus* (*fructus* enim est desiderium, id est res desiderata et summe optata agricolæ et laboranti) *viro est misericordia ejus; melior est autem pauper justus quam mendax dives.* Jam per fructum Auctor *Catenæ Græc.* accipit meritum et mercedem; unde vertit, *magnus proventus est homini eleemosyna*, vel *misericordia*, quasi dicat : Ingens census et redditus est eleemosyna : quia ingentem affert mercedem et compensationem a Deo. Eleemosyna ergo est prædium quovis agro feracius. Alii *fructum* accipiunt pro effectu et proprietate, quæ ex hominis natura et indole prodit et resultat, *q. d.* Sicut ex arbore vel semine prodit et producitur fructus, v. gr. pomum : sic ex hominis natura et indole prodit humanitas, beneficentia et misericordia. Homini enim congenita est humanitas, ut homo non sit qui humanus non sit et misericors, sed inhumanus, crudelis ac barbarus. Unde S. Chrysostomus, homil. 54 *in Matth.* : « Non voluntati, inquit, solum et arbitrio humanitatem et misericordiam Deus commisit, verum etiam ejus non parvas partes naturæ ipsi insevit; qui hanc non habet, a natura hominis decidet. » Unde Job XXXI, 18 : « Ab infantia mea, inquit, crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum (1). »

Ubi nota : Humanitas et commiseratio naturalis a natura insita est homini, ut videns hominem sibi congenerem miserum naturaliter ei condoleat et misereatur : at misericordia supernaturalis, qua quis compatitur homini, non tantum ut creaturæ, sed ut homini elevato ad statum supernaturalem, scilicet ut capaci gratiæ et destinato ad gloriam sempiternam, præsertim si compatiatur, ex charitate et amore Dei, cujus proximus miser est imago; hæc, inquam, misericordia supernaturaliter inseritur homini, sed apte et accommodate ad ejus naturam, quæ, ut dixi, propensa est ad humanitatem et misericordam. Unde sicut ramus piri unius ramo piri alterius sibi congeneris inoculatur et inseritur, atque per hanc insertionem fit melior et feracior, pluresque et meliores fructus profert, ut docent agricolæ, et constat experientia : sic pariter cum per Dei gratiam, perque merita et exempla Christi inseritur naturæ nostræ misericordia supernaturalis, tunc utique majores et præstantiores beneficentiæ dat fructus et opera.

Hæc de lectione Hebræa et Græca. Jam dubium est qua ratione noster Latinus Interpres pro *taava*, id est *desiderium*, verterit *egestas*, nimirum : « Egestas hominis est misericordia ejus, » id est, ut ipse explicat : « Homo indigens misericors est. »

Respondeo, quia Hebræi egentem et pauperem vocant אביון *ebion*, id est desiderantem, eo quod pauper omnibus egens omnia desideret, ut suam egestatem levet. Pauper ergo est *ebion*, id est multivolus (radix enim אבה *aba* significat velle, cupere, desiderare), desiderans et desiderius, ac quasi ipsum desiderium : quia totus ex desideriis conflatus videtur. Hinc et desiderare subinde idem est quod deficere et deesse, ut cum dicimus in familia desiderari supellectilem, proles, ancillas, etc., id est deesse. Unde hæreticus ille priscus vocari voluit *Ebion*, id est pauper, quod volens libensque esset pauper effectus, testans se fuisse unum ex illis qui pretium rerum suarum posuissent ad pedes Apostolorum, uti testatur Eusebius, lib. III *Histor.* cap. XXI. Verum S. Ignatius, epist. *ad Philadeph.*, apposite ludens idipsum in eum retorquet, asseritque eum vere ebionem, id est pauperem, vocari, eo quod pauperrime sentiret de Christo, spolians eum divinitate, dicensque eum merum esse hominem. Hic, inquit, vere est ebion, id est inops mentis, et pauper sensu potius quam censu.

Ebion, id est pauper, unde ?

Hinc moraliter disce avarum, licet divitem,

(1) *Desiderium* si passive seu objective capitur, emerget sensus concinnus, scilicet hic : *Desiderium hominis*, id est, quod hominem facit desideratum, amatum, omnibusque acceptum, est *beneficentia ejus. Vir mendax* hic est dives qui benefacturum se falso pollicetur. Non male Maurer תאוה *desiderium* accipit ut *Gen.* XLIX, 26, vertitque *decus.* Vulgatus interpres *desiderium hominis* cepit pro *indigente*, quia quis eorum tantum, quibus caret, desiderio tenetur.

vere tamen pauperem esse, quia quo plura habet, eo plura desiderat; suis vero contentum, esto pauper sit, vere esse divitem. Porro homo indigens est misericors, quia, ut ait Lyranus : « Experientia miseriæ suæ movet eum ad miserendum aliis in affectu, licet non valeat in effectu, » juxta illud Didonis apud Virgilium, lib. IV *Æneid.*:

Non ignara mali, miseris succurrere disco.

Nullus enim ita sentit miseriam alienam, atque is qui eamdem in se expertus est. Hac de causa Christus incarnatus est, ut hominum misereri disceret: « Debuit enim per omnia fratribus similari ut misericors fieret, » ait Apostolus, *Hebr.* II, 17. Eadem de causa Deus permisit S. Petrum labi in peccatum abnegationis Christi, et S. Paulum in peccatum persecutionis fidelium, ut pœnitentes discerent compati peccatoribus et pœnitentibus. Quin et Aristoteles in *Politic.* ait : « Senes proni sunt ad compatiendum, quia pluribus indigent, similiter et feminæ. » Indigens igitur miseretur affectu, quin et effectu si potest; dat enim parva quæ habet liberali animo et affectu, cum non potest magna. Significat ergo, inquit Jansenius, nostra littera, hominem indigentem ut plurimum magis esse misericordem, quam sit dives, ut qui per experientiam novit quam gravis sit miseria et indigentia, ideoque virum pauperem præstare diviti mendaci, qui ne benefaciat, mentitur se non habere quod tribuat. Ille enim, quanquam non possit, cupit benefacere; hic vero, cum possit, non vult. Aut significatur indigentiam hoc boni conferre homini, ut misericors sit erga alios miseros, atque inter duo mala, nempe paupertatem et mendacium, minus malum esse paupertatem, quanquam illam valde fugiant homines, et pro extremo malo ducant. Juxta priorem intelligentiam significatur paupertatem duo bona conferre homini, nempe voluntatem benefaciendi, et præservationem a peccato mendacii. Vere enim potest dicere non posse benefacere. Hic enim verum est illud Apostoli : « Si voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet, » II *Cor.* VIII, 12. Vide ibi dicta.

Mystice Beda hæc refert ad egestatem et paupertatem mentis : « Indigentem, inquit, dicit humilem qui se perpetuis bonis egere sine cessatione recolit; talis namque ut misericordiam consequatur a Domino, nunquam proximo misereri recusat. De quo et subsequenter annectit : Et melior est pauper quam vir mendax. Melior est namque humilis corde, qui nihil fidit suis operibus, quam qui se præ excellentia virtutum viri nomine dignum ducens, fallitur nescius quod, dum gloriam Dei in se transfert, superbiendo perdit bona quæ gessit. »

Porro Lyranus legit : « Melior est pauper justus quam vir mendax, » sicque explicat, *q. d.* Melior est pauper, qui non declinat a veritate justitiæ, quam vir potens, qui ab ea declinat per mendacia. Verum τὸ *justus* non est in Hebræo et Latinis Romanis; est tamen in Græco, ac ibi per justum commodius accipies misericordem, de quo sermo præcessit, *q. d.* « Fructus viri est misericordia ejus; » quare melior est pauper justus, id est misericors, qui miseretur affectu, quin et effectu dans pauca quæ habet, quam *vir mendax*, puta dives vel simulans se divitem, qui mendaciter multa promittit, cum parva præstet.

Vers. 23. 23. TIMOR DOMINI AD VITAM : ET IN PLENITUDINE COMMORABITUR ABSQUE VISITATIONE PESSIMA. — Hebraice, *timor Domini ad vitas; et satur pernoctabit, non visitabitur a malo;* Chaldæus, *timor Domini ad vitam; et qui satiabitur ab eo, pernoctabit, nec visitabitur a malo.* De versione Septuaginta dicam inferius. R. Levi sic explicat, *q. d.* Dei timor instituit ad vitam nullis terminis circumscriptam; quocirca qui Deum veretur, satietate perfusus durabit, neque unquam esurie premetur, nec corporis cupiditatibus æstuabit, nec in memoriam ejus aliquid mali revocabitur, quod cogitationem abripiat, cum a divino timore coerceatur, ne turpia exoptet. Vatablus, *timor Domini affert vitam, exsaturat, et sic commorari facit, ut nullum malum ingruat.* Lyranus et Dionysius sic exponunt, *q. d.* Timor Dei filialis, qui ex amore Dei cavet offensam, ducit ad vitam beatam; *et in plenitudine*, scilicet beatitudinis, *commorabitur* (in perpetuum) *absque visitatione pessimi* (sic enim ipsi legunt pro *pessima*), scilicet cacodæmonis, cui ad Beatos nullus patet accessus. Alludere enim videtur Salomon ad illud Davidis patris sui, *Psalm.* XC : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. »

Per *vitam* intellige vigorem, sanitatem, longævitatem. Nam, ut ait Poeta : « Non est vivere, sed valere vita. » Vera ergo vita est vegeta, sana, longæva : quæ enim misera est, infirma et caduca, mors potius est quam vita, ut ait S. Gregorius. Per *plenitudinem* accipe saturitatem, ut habent Hebræa : venter enim satur cibo plenus est; saturitas ergo est stomachi plenitudo.

Quatuor fructus timoris Dei. Commendat timorem Dei a quatuor eximiis ejus dotibus et fructibus. *Primus* est vita, id est vigor et sanitas; *secundus*, saturitas; *tertius*, suavis somnus et quies; *quartus*, liberatio ab omni malo. Est prosopopœia. Timor enim Dei hic comparatur bonæ validæque complexioni hominis validi et robusti. Sicut enim homo bonæ firmæque complexionis vitam habet vegetam et stomachum robustum, ut quoslibet cibos naturæ congruos appetat, comedat et concoquat, iisque se saturet. Unde fit ut ex cibis bonis bene concoctis suaves vapores et halitus de stomacho in caput ascendant, cerebrumque inhalent, itaque ei suavem et amœnum soporem concilient : quo fit ut nullos malignos, biliosos vel melancholicos vapores in caput

admittat, qui ei tristia phantasmata et spectra repræsentent, ac bilem vel tristitiam et pavorem injiciant: sic pariter timor Dei est optima hominis interioris mentisque complexio, quæ ei spiritus vigorem, sanitatem et robur conciliat, ac stomachum bonum, puta bonam conscientiam (hæc enim est animæ stomachus : nam, ut ait S. Augustinus, tract. 32 *in Joan.*: «Venter interioris hominis est conscientia cordis,»), quæ legis divinæ dictamina, Deique inspirationes Sanctorum hortamenta et exempla, etc., velut cœlestes animæ cibos, summe appetit, comedit et digerit, iisque se exsaturat. Unde fit ut anima eorum ruminatione velut halitibus quibusdam divinis imbuta, placide in Deo rebusque divinis conquiescat, et quasi indormiat, dicens cum Psalte, *Psal.* III : « In pace in idipsum dormiam et requiescam.» Hæc quies miram ei lætitiam omnis mœroris et tristitiæ malique expertem parit et producit.

Primus est vita. *Primo* ergo, timor Dei affert vitam, imo vitas, puta temporalem et spiritualem, præsentem et æternam, naturæ, gratiæ et gloriæ, juxta illud *Eccli.* I, 12 : « Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam et gaudium et longitudinem dierum.» Causas ibidem assignavi.

Secundus, saturitas. *Secundo*, timor Dei affert saturitatem : solus enim Deus, utpote infinitus, et bonum immensum, potest animam animæque immensam capacitatem implere et saturare. Timor ergo, id est amor Dei, quia Deum Deique gratiam secum adducit, saturat mentem; cum timor et amor mundi eam siliquis porcorum, puta bonis exilibus et caducis, scilicet auro, argento, vino deliciisque, et pompis sæculi pascens, saturare nequeat, sed jejunam, aridam et famelicam relinquat. Rursum timor Dei saturat corpus et ventrem, quia qui timet amatque Deum, paucis contentus, terrena non admodum concupiscit, satur, dum habet necessaria, ita ut dicat cum S. Paulo : « Habeo autem omnia et abundo,» *Philip.* IV, 18. Et vere, cum omnium auctorem secum habeat, cujus rei famem sustinere possit?

Tertius, quies. *Tertio*, saturitas hæc menti quietem et mirum tranquillitatis somnum inhalat et irrorat, ut inter omnes mundi varietates et turbines semper sibi similis, quieta, placita et immota consistat, juxta illud cap. XII, 21 : « Non contristabit justum, quidquid ei acciderit.»

Quartus, gaudium. *Quarto*, hæc quies expellit omnem tristitiam omneque malum, ac perenne gaudium mentisque jubilum excitat, ut tam in adversis quam prosperis Deo gratias agat, exsultet, et dicat cum Psalte : « Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus ejus in ore meo,» *Psalm.* XXXIII. Hinc non metuit dæmonum hominumque terriculamenta, illusiones et phantasmata, scrupulos et tentationes; sed cum S. Antonio illa ridet, illisque insultat, dicendo : « Dominus illuminatio mea, et salus mea: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ : a quo trepidabo? » *Psalm.* XXVI, 1. Quare etsi pro justitia, vel conditione hujus mortalitatis quid patiatur, non dolet, sed gaudet, dicitque illud Apostoli : « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti,» *Rom.* VIII. Quare malum omne ipsi vertitur in bonum.

Ratio a priori. Ratio a priori ergo hujus sententiæ est, quod timens Deum eum habeat hyperaspisten, qui illi omne bonum accersat, et omne malum avertat, imo scuto suæ providentiæ et omnipotentiæ propulset. Quis ergo ei noceat? quid ipse timeat? « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » *Rom.* VIII, 31. Hoc est quod orando profitetur, postulatque Ecclesia in collecta Dominicæ infra octavam Corporis Christi, dicens : « Sancti nominis tui, Domine, timorem pariter et amorem fac nos habere perpetuum, quia nunquam tua gubernatione destituis, quos in soliditate tuæ dilectionis instituis.»

Porro Septuaginta vertunt, *timor Domini ad vitam;* ἄφοβος, id est *carens timore vero morabitur in locis ubi non est scientia;* Scholiastes, *errans et satur pernoctabit sine visitatione mala.* Videntur ergo Septuaginta contrariari Vulgatæ versioni, *q. d.* Pius, qui habet timorem Dei, perveniet ad vitam; impius vero qui caret timore Dei, cupiditate et vitiis suis velut ebrius, oberrabit, et in obvia quæque impinget proruetque, ac sine metu intrepide in omnia scelera, indeque in gehennam præcipitem se dabit. Pius tendit ad vitam in cœlis perennem, impius vero ad mortem in gehenna perpetuam, ubi nulla est Dei verique scientia. Ita Auctor *Catenæ Græcorum.*

Verum hic sensus adversatur Hebræo, Chaldæo et Latinæ Vulgatæ; quocirca eum non intendisse Septuaginta interpretes, dum Hebræa in Græcum verterunt, certum videtur. Igitur τὸ ἄφοβος non notat impium timore Dei vacuum, sed ipsum timorem Dei, *q. d.* φόβος Κυρίου ἐστὶ ἄφοβος, id est, timor Dei caret timore, impavidus est et intrepidus, ut vertunt Complutenses. Est hoc timoris paradoxum. Timor enim Dei omnem aliarum rerum terribilium metum excludit, sicut metus mortis et gehennæ omnem alium metum extundit, et sicut lux solis obscurat lucem stellarum, juxta illud Christi : « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam,» *Matth.* X, 28. Vis ergo nihil timere? Time Deum. Timor enim Dei omnem alium timorem expellit. Unde *Eccli.*cap. XXXIV : « Qui timet Dominum, inquit, nihil trepidabit, et non pavebit; quoniam ipse est spes ejus.» Vide ibi dicta. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, Chaldæo, Vulgata et cæteris interpretibus.

φόβος Dei ἄφοβος.

Vers. 24. 24. ABSCONDIT PIGER MANUM SUAM SUB ASCELLA, NEC AD OS SUUM APPLICAT EAM. — Pro *ascella* hebraice est צלחת *tsallachat*, id est *lebes*, vel olla; alii, *frixorium*, vel *patina*. Unde Tigurina vertit, *piger manum suam in patinam inserit, nec eam ad os suum retrahit:* R. Salomon, *piger lebeti, cum is ab*

igne removetur, supponit manus, ut eo se calefaciat; Aben-Ezra : « Deses desidet, perinde ac si in vase manus haberet absconditas et sepultas; quare, cum ob inertiam nihil inveniat quod comedat; manum ad os applicare non poterit; » Lyranus : « Piger sub caldaria abscondit manum suam, id est, tempore frigido interrumpit comestionem propter manuum calefactionem; » Cajetanus : « Piger mittit manum in ollam calentem, atque ejus calore delinitus non vult eam extrahere, et ad os applicare; » R. Levi : « Inerti idem contingit ac si manus exiguæ lanci inclusisset, ex qua illas ægre abstrahere posset; præ desidia enim manibus sopitis ligatisque videtur, ita ut nullum opus præstet; licetque alimenta desint, ut ideo oporteat aliqua arte necessaria ad vitam transigendam lucrari, manibus tamen suis imperare nequit, ut aliquid elaborent, quo vitam conservet, quod insinuant illa : Nec ad os suum applicat, » etc. (1).

Alius vertit, *condit piger manum suam in frixorium, et hanc piget referre ad os suum, q. d.* Citius patitur piger corrumpi in caldaria cibum, quam ut statim in os ingerat, quod nimirum quæ friguntur et torrentur, statim incalescant, et, nisi illico excipiantur, adustione dispereant. Noster vertit, *sub ascella :* hanc enim metaphorice significat Hebræum *tsallachat*, quia ascella vel axilla, utpote concava et profunda, speciem habet lebetis vel ollæ. Unde Baynus, Pagninus et alii, quin et Septuaginta ac Syrus vertunt, *in sinu;* sub axilla enim quasi in sinu pigri et frigidi recondunt manus, ut calefiant et torpeant. Graphice ergo depingit pigritiæ habitum et gestum. Sic enim pigros videmus complicatis sub anxilla manibus desides et inertes sedere, ut præ inertia, torpore et frigore vix manum ex sinu extrahere, et ad os admovere sustineant.

Dicitur ascella vel axilla diminutive quasi parva ala, sicut maxilla a mala, paxillus a palus; nam brachia sunt homini quod alæ avi. Ita Priscianus. Melius alii alam ab axilla per detractionem litteræ mediæ derivant. Ita Cicero in *Orat.:* « Quomodo enim, inquit, vester axilla Ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam e maxillis, e taxillis, et vexillo, et paxillo consuetudo elegans Latini sermonis evellit. »

Igitur *primo*, significatur et culpatur hic extrema pigrorum ignavia, qua torpere malunt quam manducare. Est hyperbole. Vix enim invenitur adeo piger, qui esuriens manum ori, ut cibum ingerat, non applicet, ut famem depellat, et stomachum latrantem saturet. Sunt tamen nonnulli adeo torpidi et frigidi, inquit Baynus et Jansenius, qui malunt torpere quam comedere; frigus enim et torpor famem hebetant et sedant, ut vel nullam vel exiguam sentiant. His ergo molestum est vel cibum capere, vel faciem lavare, aut caput pectere, vel tantillo tempore calore quem in sinu quærunt, aut otii suavitate carere. Summa, significatur tantam nonnullorum esse pigritiam, ut et quæ facillima sunt factu, et necessaria corpori vel animo detrectent et recusent. Hunc esse sensum patet ex cap. XXVI, 15, ubi hæc sententia repetitur et explicatur : « Abscondit, inquit, piger manum sub ascella sua, et laborat, si ad os suum eam converterit. »

Secundo, significatur pigrum manibus otiosis desidere, nec velle laborare, ut cibum comparet : quare non habere quod comedat et ori applicet. Unde Vatablus ex Hebræo sic ad verbum vertit, *abscondit piger manum in sinu suo, etiam ad os suum non adducet illam, q. d.* Nihil habebit quod in os ingerat. Et sic exponi potest Vulgata versio : Nec ad os suum applicat illam, *q. d.* Nec ad comparandum ori suo victum applicat illam.

Emblema pigritiæ.

Hac de causa Hieroglyphici pingunt acediam quasi anum deformem, male vestitam, sedentem capite innixam in manum sinistram quæ cubito incumbit genibus, a dextera tenet funem, sinistra torpedinem vel testudinem domiportam, cum hoc lemmate : « Torpet iners; » anum, quia senes sunt segnes; male vestitam, quia « pigritia est nutrix egestatis, » ait Seneca, lib. *De Benef.*; sedentem, quia facit desides. Unde S. Bernardus acedos stimulans : « O homo, inquit, impudens! millia millium ministrant ei, et decies millies centena millia assistunt ei, et tu sedere præsumis? » Capite devexo et declivi, quia « per torporem vires et ingenium defluunt, » ait Isidorus, lib. II *Soliloquiorum*. Tenet funem, quia ligat homines, facitque inhabiles ad operandum. Gestat torpedinem pisciculum, quia hic remoratur sistitque naves in medio cursu : unde et remora dicitur. Testudo in incessu tardissima est, uti et acedus. Ita Cæsar de Ripa, in *Iconologia*, pag. 8.

Porro Septuaginta addunt τὸ *injuste*, sicque vertunt, *qui manus in sinu suo injuste abscondit, neque ori suo applicabit eas;* quod Auctor *Catenæ Græcorum* ex variis varie explicat : « Qui, inquit, manum in sinu suo abdit injuste, hoc est, aliena rapit et occultat, nunquam abundabit, quia cum ea semper sterilitate et rerum penuria conflictabitur, ut illud quoque, quod ori suo applicet, hoc est comedat, ei defuturum sit. » Alius : « Qui virtutes in actione positas hausit, neque illas tamen in opus deducit, is vero germanoque alimento seipsum privat. » Didymus : « Qui improbe vivit, manusque contra animam injuste abscondit, neque terram suam excolit, quo tandem modo panibus ille impleri quandoque poterit? siquidem virtutes circa actiones occupatæ manuum rationem obtinent, ut quæ panem illum ori nos-

(1) *Tsallachat* non dubium significare *paropsidem* seu *patinam*, qua cibus apponitur. Manum quidem ad escam capiendam in ea altius immergit piger esuriens, sed tædet ipsam cibo repletam ori suo admovere. Cæterum notum est, Orientales in capiendis cibis nec fuscinis, nec cultris, nec cochlearibus, sed solis manibus uti.

tro adferant, qui de cœlo descendit. Non poterit proinde talis, quod sit piger et ignavus, ullum omnino frugi actionis initium comparare. » Alius : « Qui Dei voluntatem novit, neque illam tamen facit, æternis bonis nunquam potietur, ut qui manus in sinu suo turpiter abdiderit; quamobrem qui nihil operis præstat, nihil quoque habebit quod in os ingerat. Adverte autem ut ridiculo schemate ignavi hic ingenium exprimat, nempe per manus in sinu abditas. »

Pressius, concinnius et profundius noster Salazar, *q. d.* Qui vi et injuria alienas pecunias auferunt, ori suo nequaquam eas admovent, quia citius quam illas in usus proprios convertere possint, ipsis peribunt; ita enim experientia duce novimus ablatas furto pecunias male dilabi et perire solitas. Alia etiam accommodatior expositio est : « Qui abscondit manus suas in sinu injuste, » id est, qui pecunias ex avaritia celat, manus contrahens, atque in sinum immergens contra jus fasque ; « neque ori suo admovebit illas, » is profecto neque illas in usus proprios expendere audebit : ita enim fert avarorum ingenium, ut non modo pecunias suas aliis non impendunt, sed neque eisdem ipsi victitare ausint; avaritia enim, quæ largitiones in pauperes vel amicos inhibet, sumptus etiam ad proprias utilitates spectantes, sordidissime vetat. Hæc juxta Septuaginta.

Mystice et tropologice, S. Gregorius, lib. XII *Moralium,* cap. x : « Pigro, inquit, labor est manum suam ad os porrigere; quia desidiosus quisque prædicator nec hoc vult operari quod dicit. Manum quippe ad os porrigere, est voci suæ opere concordare. » Quæ verba hic transcripsit Beda. Præclare S. Bernardus, serm. 63 *in Cantica*, pigritiæ effectus et damna enumerans : « Hoc frigus, inquit, si semel animum pervaserit, subit quidam animi rigor, et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitat paupertatis, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitæ, sopitur ratio, spiritus exstinguitur, defervescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigescit fraterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocat consuetudo. Quid plura? Dissimulatur lex, abdicatur jus, fas proscribitur, derelinquitur timor Domini. Dantur postremo impudentiæ manus : præsumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, ille plenus ignominia et confusione saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de cœlo in cœnum, de claustro in sæculum, de paradiso in infernum. »

Torporis schema.

Vers. 25.

25. PESTILENTE FLAGELLATO STULTUS SAPIENTIOR (Septuaginta, πανουργότερος, id est *astutior*) ERIT : SI AUTEM CORRIPUERIS SAPIENTEM, INTELLIGET DISCIPLINAM. — Septuaginta, *si autem corripueris virum prudentem, cogitabit sensum;* Hebraice, *derisorem si quis percusserit, simplex astutus efficitur : et si increpueris intelligentem, intelliget scientiam* (1); Chaldæus, *percute illusorem, et insipiens astutior* (cautior) *fiet : et corripe prudentem, ut intelligat scientiam;* Syrus, *stultus, quando flagellatur, prudens cavet.*

« Pestilentes » ergo hic et alibi vocantur derisores et illusores, qui omnia sacra et sancta rident, et in jocum ludumque vertunt, imo traducunt et subsannant; hi enim sunt summe noxii et pestilentes. Hi proinde pene sunt incurabiles, nec verbis, sed verberibus comprimendi, ut, si non ipsi, certe alii eorum supplicio resipiscant et sapiant. Pro *stultus* hebraice est פתי *pethi*, id est parvulus, simplex, rudis, innocens, insipiens. Pro *sapientor erit*, hebr. est יערים *iaraim*, id est, astutus cautusque fiet instar serpentis. Tradunt enim physici, et inter eos Albertus Magnus, lib. *De Animal.*, in *serpente,* quod, si quis serpentem occidat vel comburat, ejus nidore et fœtore percepto fugere reliquos serpentes, quasi verentes ne idem sibi contingat; itaque unius exemplo sapere et fuga sibi consulere; atque hoc esse singulare remedium ad purgandum locum serpentibus infestum. Simili modo sapere jubet nos Salomon, ut, dum flagitiosum quempiam vel a Deo, vel a judice acriter plecti videmus, flagitium omne caveamus. Unde S. Chrysostomus, homilia 17 *in Genesim,* docet Deum serpenti qui Evam decepit, graves inflixisse pœnas, *Genes.* III, 14; ideoque Adæ leviores imposuisse, utpote qui ex serpentis pœna jam cautior evasisset. Tritum est illud :

> Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Sic ob plagas Pharaonis et deletum Amalec, Jethro resipuit ad Dominum conversus, et proselytus est effectus; ait R. Salomon. Vide *Exod.* cap. XVIII, 9.

Vere Comicus:

> Puni malum unum, et mille corriges malos.
> Dilata pœna bis nocet innocentiæ.
> Unicum reum coerce, facinus sustulisti.
> Nulla ubi pœna est malorum, ibi esse non licet bonis.
> Corpus omne ne tabescat, membra quædam tollimus.
> Conterendus illico est, ut apparuerit scorpius.

Et Seneca : « Sapiens ex correctione peccati alterius emendat suum. » Hoc est quod sancit Apostolus, I *Timoth.* v, 20 : « Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant. »

SI AUTEM CORRIPUERIS SAPIENTEM, INTELLIGET DISCIPLINAM, — *q. d.* Pestilens et stultus non nisi flagellis et verberibus; sapiens vero verbis duntaxat correptus resipiscet, discetque disciplinam,

(1) Hoc sensu : Si sannionem, qui profano animo religionem honestatemque omnem despicit, percutias, haud quidem illum corriges, sed hoc tamen efficies, ut simplicior, qui non malo consilio peccat, pœna illi inflicta monitus, prudentior fiat. Is cui opponitur *intelligens*, est *simplex; irrisor* non nisi secundas partes agit.

ait R. Levi, juxta illud : « Sapientem nutu, stultum fuste, » scilicet corripe. Unde Apostolus *ad Titum*, I, 12 : « Cretenses, inquit, semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri, etc., quam ob causam increpa illos dure. » Sic S. Stephanus dure duros Judæos increpavit, vocans eos proditores et Christicidas, *Act.* VII. Sicut enim silices non nisi malleorum ictibus crebris finduntur, arenæ vero levi tactu : sic pariter dura corda non nisi acribus plagis et flagris scinduntur; mollia vero leni castigatione.

Vers. 26. 26. QUI AFFLIGIT PATREM ET FUGAT (male aliqui legunt, *fugit*; Hebraice enim est יבריח *iabriach*, id est fugat; græce, ἀπωθούμενος, id est impellens, expellens) MATREM, IGNOMINIOSUS EST ET INFELIX. — Pro *affligit* hebraice est משדד *mescadded*, id est vastat, perdit, diripit, expilat, prædatur, item affligit, ut patet *Psal.* XVI, 9 : « A facie impiorum qui me afflixerunt. » Unde *primo*, Pagninus vertit, *qui destruit paterna bona, fugabit matrem, filius pudore afficiens et erubescere faciens*; Tigurina, *qui patri damnum dat, et matrem expellit, dedecorosus est filius et ignominiosus*; Vatablus, *qui diripit patrem, et fugat matrem, est filius pudore et probro afficiens*, scilicet parentes; Aben-Ezra, *qui patrem aboleri jubet, matremque effugare curat, hic filius est ignominiosus*; R. Salomon : « Qui perdit patrem, matremque fugat, iis ignominiam inurit, improbumque terit iter. Sic cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ (Ismaelem) idolis cultum deferentem, et verenda nudantem, tam filium quam matrem cum probro domo expulit. » Hæc ille; R. Levi : « Ignominia, inquit, probrisque progenitores suos afficiens ob morum improbitatem, tum etiam quod cupiditatibus obsequatur, hic, inquam, parentem suum a prædonibus diripi curat, quo prædæ partem cum illis ineat. Vel etiamsi forte ab illis mutuo acceperit, hi ad parentem hujus accedunt, ut, quæ filius debebat, persolvat, eademque de causa mater in fugam conjicitur. Quamobrem filios a prima ætate a parentibus recte institui necesse est, ne ab iis pernicies inferatur. »

Sensus ergo est, ait Jansenius, *q. d.* Is qui impia sua vita patrem affligit, eumque suis bonis exuit, sive per violentiam, sive per decoctionem bonorum ; et matri causa est ut fugere cogatur, ac domum suam, sive patriam, relinquere, vel quia non potest ferre insolentiam filii, vel quia per ipsum ad paupertatem redacta, diutius in domo ac patria manere non potest, talis plane est ignominiosus, omnique vituperio dignus et opprobrio (1). Dignus item qui et hic, et in futuro, infelix sit, quia infelices reddit suos parentes. Hebræa etiam aliter verti possunt, ut sit sententia majoris ponderis, hoc modo : « Vastat patrem, et fugat matrem filius pudendus et probrosus, » hoc est qui pudendam vitam vivit, parentes sæpe spoliat et bonis et domo : aut, tantum peccat atque qui parentes ad inopiam et exilium adigit.

Rursum, si pro משדד *mescadded* per *schin* legas משדד *mesadded* per *sin*, significat qui contundit, confringit, vel conterit patrem : שדד *sadad* enim significat confringere et conterere glebas, dum aratur ager, puta occare. Unde Septuaginta vertunt, *qui inhonorat patrem, et fugat matrem suam, confundetur, et exprobrabilis erit*; Chaldæus, *qui deridet patrem, et fugat matrem, filius est ignominiosus, et confusione dignus*; Syrus, *filius est pudorem incurrens et confundens*, *q. d.* Qui patrem senescentem et in terram per mortem devergentem, quasi glebam vilem despicit, probris et injuriis afficit, eumque quasi pedibus proterit et conculcat, hic tam se, quam parentes ignominia et probro gravissimo afficit, ideoque infelix est et erit. Solet enim hæc parentum dehonestatio et afflictio, futuræ infelicitatis esse præsagium, imo illicium.

Afflictio parentum infelicitatis præsagium.

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quod talis sese naturæ hostem, omnisque honestatis inimicum palam ostendat, ait Auctor *Catenæ Græcorum*. Nihil enim turpius quam eos, a quibus naturam et omne bonum accepisti, affligere et injuriis afficere. Rursum, sicut decus parentum est decus filiorum, sic dedecus et probrum parentum est dedecus et probrum filiorum, præsertim cum ipsimet hoc illis irrogant : quocirca homines tales ut scelestos vituperari et execrari solent. Ac Deus naturæ auctor hanc parentum injuriam graviter ulciscitur, atque filios injurios gravibus ærumnis castigat, ut miseri et infelices ubique degant, ac easdem molestias, injurias et probra a filiis suis patiantur, quas ipsi parentibus suis irrogarunt, uti crebra experientia constat. Celebre est illud patris, qui a filio ex domo ignominiose protractus usque ad limen ostii : « Sine, inquit, fili, hucusque enim ego protraxi patrem meum. » Sic Deus injuriam parentum talione ulciscitur; pater enim Deum patrem filiis repræsentat, ejusque vices gerit. Unde Plato, lib. XI *De Legibus*, parentes filiis colendos esse docet « quasi quædam numina : Nullum aliud tale, inquit, et tam efficax simulacrum domi haberi potest, si recte, et, ut decet, a filiis colantur; » quare parentum dogmata velut oracula a filiis excipienda esse asserit. Ita Cain occidendo Abelem, affligens et dehonestans parentes Adamum et Evam, tremore membrorum percussus a Deo miser, vagus et profugus oberravit, *Genes.* IV, 12. Ita Absalom, Davidem patrem regno spoliare satagens, in arbore coma implicitus suspensus hæsit, ac a Joab tribus lanceis confossus interiit, II *Regum*, XVIII, 14. Vide quæ de honorandis parentibus dixi *Eccli.* III, 1 et sequentibus.

Parentes quasi domestica numina et oracula.

(1) Præstat, per transpositionem subjecti et prædicati, qualis sæpius in hoc libro observatur (e. g. VI, 23), verba in hunc modum interpretari, *filius turpis et nequam*, seu *probro afficiens* parentes, *perdit patrem et fugat matrem*, maximum detrimentum affert patri, matrem cogit excitatis in domo turbis fuga sibi consulere, vel dissipatis facultatibus ex ædibus fundisque suis excedere.

Symbolice, Auctor *Catenæ Græcorum* per patrem accipit mentem, per matrem sensum, *q. d.* Qui rectas mentis semitas studio repudiat, rectæque sententiæ via deserta in contrariam ingreditur, ille confundetur. Possunt hæc quoque ad hæreticos referri : illi enim veritatem repellentes, et falsitatem ipsi præferentes, patrem quidem Deum, quod in se est, dehonestant; matrem vero Dei Ecclesiam irritant. Hæc ille.

Denique filii spirituales, puta discipuli, Religiosi, subditi, qui suos magistros, Prælatos, rectores vexant et affligunt, probrum perenne, ac infelicitatem vitæ præsentis et futuræ sibi accersunt.

27. NON CESSES, FILI, AUDIRE DOCTRINAM, NEC IGNORES SERMONES SCIENTIÆ. — Hebraice est affirmative, *cessa, fili mi, audire doctrinam, ad errandum ab eloquiis scientiæ.* Est concessio et ironia, *q. d.* Concedo ut, si tibi lubeat, non audias doctrinam, permitto te tuæ surditati, sed scito quod per eam a scientia aberrabis (1). Unde Noster clare sensum reddidit addendo negationem, *non cesses audire, fili, doctrinam;* Chaldæus, *cresce, fili mi, et audi disciplinam, et non cesses a verbis oris ejus.* Accedunt Septuaginta, *filius,* inquiunt, *omittens custodire disciplinam patris, meditabitur eloquia mala,* vel *improbos sermones* (id est res) *animo versat, q. d.* « Qui præcepta divina animo nunquam pertractat, immundas agitat eructatque cogitationes, » ait Auctor *Catenæ Græcorum.*

Porro Vatablus, Baynus, Cajetanus et alii hebraizantes hæc accipiunt de doctrina mala; unde ex Hebræo sic vertunt, *cessa, fili mi, audire eruditionem, quæ adducit te ut erres ab eloquiis scientiæ.* Ita Pagninus; vel: *Desine, fili mi, audire disciplinam a verbis scientiæ seducentem.* Ita Vatablus et Aben-Ezra : Cessa, inquit, et abstine ab errando, errorique modum statue. Longius abit R. Levi, qui censet hic vetari nimium philosophiæ studium, ne quis ætatem universam in philosophia politica terat, sed potius veræ sapientiæ, id est moribus formandis, virtutibusque acquirendis et augendis, assidue incumbat. Verum nostra Vulgata versio, cui astipulantur Septuaginta, plana et vera est; Hebræum enim מוסר *musar* significat doctrinam bonam, puta disciplinam et castigationem sapientum. Eamdem significat *scientia; scientia* enim hic passim sumitur pro sensu, prudentia ac sapientia. Quare posterius hemistichium connexum est cum priore, ejusque fructum et effectum denotat, *q. d.* Fili, ne cesses audire sanam patris tui doctrinam; sic enim fiet ut non ignores, sed calleas sermones scientiæ, id est prudentes et sensatos, quos identidem tuis auribus inserit insonatque pater. Hinc Syrus vertit, *permane, fili mi, ausculta correptionem, ne obliviscaris sermonis scientiæ.*

(1) Ita Ewaldus; quanquam Vatabli et Aben-Ezræ interpretatio, quæ datur infra, non contemnenda.

Vers. 28.

28. TESTIS INIQUUS DERIDET JUDICIUM, ET OS IMPIORUM DEVORAT (Chaldæus, *profert;* Syrus, *sectatur* et *investigat*) INIQUITATEM. — Hebraice, *testis Belial deridebit judicium,* etc. *Belial* enim, id est sine jugo, significat hominem valde impium, qui jugum omne legis excutit, rebellem, apostatam, qualis initio fuit Lucifer, uti dixi cap. VI, vers. 12. Unde aliqui pro *testis Belial* vertunt, *testis diaboli,* id est diabolicus. Sic falsi testes, qui Naboth innocentem accusarunt de blasphemia, vocantur *testes Belial,* id est filii diaboli, ut vertit Noster lib. III *Regum,* XXI, 13. Nam, ut ait S. Augustinus, tract. 42 in illud S. *Joannis* VIII : *Cum loquitur mendacium; ex propriis loquitur, quia mendax est, ut pater ejus* (scilicet mendacii; hoc enim latet in voce *mendax*). « Quomodo, inquit, Deus Pater genuit Filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium. » Et inferius : « Nam forte tu mendax es, quia mendacium loqueris, sed non es pater mendacii. Nam quod dicis mendacium, a diabolo accepisti, et illi credidisti. » Sicut ergo veraces sunt membra Christi, qui est ipsa veritas, teste Apostolo, *Ephes.* IV, 15: sic mendaces sunt filii et membra diaboli, qui est pater mendacii, uti docet S. Augustinus, lib. *De Mendacio.* Pluribus idipsum confirmat hic noster Salazar. Pro *deridet* hebraice est יליץ *ialits,* quod secundo verti potest, *interpretatur, effatur, loquitur.* Pro *devorat* Rabbini vertunt, *tegit, abscondit.* Unde

Primo, R. Salomon sic vertit et explicat : Iniquus testis in alium illa effatur et testatur, ex quibus jure in judiciis verberibus morteque afficiatur. « Et os impiorum devorat iniquitas, » id est, iniquitas et scelus vorat impios; alii, *interpretatur judicium,* id est, illud in alteram et malam falsamque partem inclinat.

Secundo, Aben-Ezra : Testis iniquus, inquit, testimonia sua vera sinceraque esse affirmabit, perinde ac si esset judicii, id est veritatis et justitiæ interpres, vel certe pronuntiabit ludibria in judicio; os impiorum tegit, id est occultat, iniquitatem et scelera. Sic et R. Levi.

Tertio, alii, *q. d.* Testis iniquus deridet judicium, id est legem Dei quæ sancit : « Non dices falsum testimonium. » Item deridet judicium, id est vindictam Dei, æque ac judicium in mendaces et perjuros, juxta illud : « Testis falsus non erit impunitus. » Ipse enim putat suam falsitatem latere homines, nec curari aut puniri a Deo.

Quarto, Cajetanus vertit, *testis iniquus deridere faciet judicium,* id est ludibrio et risui exponit sanctas judicum sententias, dum eas falso suo testimonio torquet ad injustitiam, facitque ut nocens absolvatur, innocens plectatur : quod est illudere judicio et judicibus, illosque ridiculos efficere.

Quinto, Vatablus vertit, *testis inutilis vel nihili subsannat æquitatem, ac os ejus devorat,* id est dissimulat, *iniquitatem,* ac mala corde suo tegit et

occulit, *q. d.* Abscondit intra se iniquitatem, dum veritatem tegit mentiendo, vel dum meditatam iniquitatem apud se servat, ut suo tempore eam in alios effundat, juxta illud : « Sub lingua ejus labor et dolor, » *Psalm.* IX.

Sexto et genuine : « Testis iniquus deridet, » id est contemnit, floccipendit, et quasi ridendo abjicit, « judicium, » id est justitiam, quia contra eam imprudenter falsum dat testimonium. Hinc deridet judicium et sententiam judicum, quia eam velut rem nihili, falsum testando, vel verum obscurando, pervertit. Deridet quoque « judicium, » id est vindictam Dei, quia eam sibi superventuram nec credit, nec metuit, sed fallitur. Nam vero Dei judicio condemnabitur, et dabit pœnas in igne, qui paratus est diabolo et angelis ejus; illi enim, qui est pater mendacii, obsecutus est. Unde sequitur : « Parata sunt derisoribus judicia. »

ET OS IMPIORUM DEVORAT INIQUITATEM. — « Impiorum, » tum testium falsorum, de quibus sermo præcessit, tum quorumlibet aliorum, *q. d.* Impii avidissime et plenissime patrant scelera, eaque in conscientiæ stomachum quasi devorando trajiciunt, ea scilicet aviditate, magnitudine et copia, qua famelici devorant panem cibosque delicatos, *q. d.* Impii sunt helluones non tam vinorum quam scelerum. Ita Beda et Lyranus, qui notant dici *devorat,* quia impius non masticat, nec expendit sceleris gravitatem, eique impendens supplicium; quod si faceret, utique sentiret et saperet ejus amaritudinem, illudque rejiceret et evomeret. Huc facit illud *Job.* XV, 16 : « Homo inutilis, qui bibit quasi aquam iniquitatem. » Mendaces enim, perjuri, ebriosi, luxuriosi, cæterique impii scelera instar epularum vorant. Notus est impius ille jocus parasiti et irrisoris, qui adulando concupiscentiæ Henrici VIII, Angliæ regis, Annam Bolenam uxorem ducere volentis, cum rex quæreret, « quantum foret peccatum matrem simul et filiam cognoscere ? » (ferebatur enim Anna esse Henrici filia) sacrilege respondit : « Tantumdem ac pullum cum gallina devorare, » uti refert Sanderus in *Histor. Schism. Angl.*

Secundo, « os impiorum devorat iniquitatem, » id est, sine rubore et pudore, impudenter mentitur, quasi mendacium esset res nihili, imo ludicra, ridicula et delectabilis, quo sensu Christus ait Pharisæos culicem colare, et camelum glutire, *Matth.* cap. XXIII.

Tertio, Baynus τὸ *devorat,* vel, ut ipse vertit, *abscondit,* explicat de judicibus iniquis, qui falsis testibus patrocinantur, *q. d.* Testis Belial, id est testis nihili, nullius honoris et famæ, pejerans ridet judicium et justitiam, atque os impiorum judicum eos tuetur, tegit et abscondit; itaque eorum iniquitatem consentiendo et cooperando in se transcribit, et quasi devorat, *q. d.* Judicia instituta sunt, ut iniquitates detectæ per veros testes, et bonorum judicum sententias, puniantur. Sed longe aliter usu venit subinde, dum testis Belial loquitur falsum testimonium in judicio, et iniqui judices abscondunt iniquitatem malorum, quos adductos in judicio punire oportuit, et imprimis hos falsos testes.

Porro Septuaginta alio abeunt : nam עד *ed,* id est *testis,* derivant a יעד *iaad,* id est condicere, promittere, despondere; unde vertunt, *qui spondet puerum imprudentem, injuria afficit justificationem.* Sive, ut clare vertit Auctor *Catenæ Græcor., qui fidem suam pro puero stulto obligat, justitiam injuria afficit : os impiorum devorat judicia.* Quod anonymus ibidem sic explicat mystice : « Per sponsionem justitiæ, offensionem, sicut per puerum humanæ naturæ infirmitatem et cæcitatem designat. » Aquila et Theodotion, *devorabit* vel *deglutiet legem,* id est legem transgredietur audacter, perinde ac si eam deglutiret. Ad litteram vero *primo,* sic exponas, *q. d.* Qui vovet offertque Deo in religione, vel templo ad clericatum aut sacerdotium, filium imprudentem et stultum, alios prudentiores et præstantiores sibi et sæculo reservans, hic injuria afficit justificationem, id est Dei justitiam et sanctitatem : hæc enim quia optima et præstantissima, optima et prudentissima sibi offerri deposcit. Unde Cain culpatur quasi violator Numinis et profanus, quod non optima ut Abel, sed pessima ex gregibus Deo obtulerit, *Genes.* IV.

Secundo, q. d. Pater qui filio suo minorenni vel imprudenti, uxorem despondet, injuria afficit justitiam et sanctitatem matrimonii : quia exponit illam periculo dissolutionis et violationis, ne scilicet minorennis grandior factus, aut imprudens per imprudentiam, matrimonii jura violet et abrumpat. Græcum enim ἐγγυάομαι dicitur de patre, cum uxorem filio stipulatur, et Hebræum עד *ed,* si a יעד *iaad,* id est desponsare, derives, significat desponsantem.

Tertio et optime, Complutenses vertunt, *qui spondet pro filio imprudente, injuria afficit justitiam, q. d.* Qui filium, nepotem vel amicum commendat ad beneficia vel officia, v. g. ut sit Pastor, Episcopus, judex, consiliarius, senator, gubernator Reipublicæ, eumque spondet sufficienti prudentia cæterisque dotibus ad officium requisitis esse præditum, cum ipse sit imprudens et insufficiens, hic utique graviter lædit justitiam, id est jus Reipublicæ, vel Ecclesiæ, quæ juste exigit præfici sibi Episcopos et Præsides idoneos et dignos, qui jura sacra et profana juste sancteque administrent. Quare qui imprudentes et ineptos commendat, pro eisque spondet, omnium damnorum, quæ inde consequuntur, reus est, et ad eorum restitutionem tenetur. Qui ergo spondet pro Pastore vel Episcopo imprudente et inepto, omnium animarum quæ ejus culpa pereunt, reus est, easque in die judicii tam a sponsore, quam a Pastore vel Episcopo requiret Deus. Qui ergo sapit, suæque animæ consultum vult, non nisi insignes, quorum prudentia et virtus diu probata est

commendet, nec sinat se trahi ab affectu sanguinis et cognationis, qui multos excæcat, et in ruinam agit.

Vers. 29. 29. PARATA SUNT DERISORIBUS (Symmachus, *pestilentibus*) JUDICIA : ET MALLEI PERCUTIENTES STULTORUM CORPORIBUS. — Hebraice, *et percussiones stultorum dorso*; Septuaginta, *parantur* ἀκολάςοις, id est *intemperantibus* (Complutenses, *luxuriosis*) *flagella et supplicia, similiter imprudentibus*; Theodotion, *et confractiones dorso dementium*. Pro *mallei percutientes*, Hebraice est מהלמות *mahalumot*, id est graves percussiones, quibus res quassatur, cuditur, contunditur : הלם *halam* enim significat pulsare, concutere, conquassare, conculcare. Chaldæus vertit, *verbera;* Vatablus, *vibices;* Syrus, *virgæ populo dementi*. Sensus est, *q. d.* Irrisores derident judicia Dei et hominum; at sciant certo ea sibi parata esse, maxime ob hanc causam et culpam, quod ea derideant : similiter et stulti, id est peccatores quilibet, sciant suo dorso paratas imminere graves a Deo plagas, quæ quasi mallei eos contundant et conterant.

Per *judicia* accipe tum judicium proprie dictum, quo Deus iniquos testes justitiæ et judicii irrisores per se vel per judices condemnat; tum supplicium justo Dei, vel regum, tyrannorum aut judicum judicio, reo et scelerato inflictum. Unde Chaldæus vertit, *dolores*. Noster Salazar per *malleos percutientes* censet alludi ad crurifragium, quod iis qui in crucem agebantur dari consuevit; hoc enim malleis inferri solitum credibile est, ut sensus sit : « Mallei percutientes stultorum corporibus, » vel, ut habent Hebræa, *confractiones* vel *contusiones stultorum corporibus*, id est crux et crurifragium stultis illis derisoribus, *q. d.* Adeo severe cum illis nugatoribus fiet, ut extrema supplicia, crucem videlicet, et crurium totiusque corporis effractionem experiri cogantur. De crurifragio vide Lipsium, *De Cruce*, lib. II, cap. 14.

Lyranus hæc refert ad supplicia sontibus a regibus vel judicibus inflicta : nam alii, inquit, suspenduntur, alii decapitantur, alii comburuntur, alii aliis pœnis corporalibus puniuntur secundum diversa flagitia ab eis commissa, et hoc ad terrorem aliorum. Sic Nabuchodonosor vocatur « malleus universæ terræ, » *Jerem.* L, 23, quia Deus eo quasi malleo contudit et vastavit omnes gentes ob earum scelera. Et Jahel impium Sisaram malleo occidit, *Judic.* IV, 21. Præclare S. Augustinus in *Psalm.* XXXVI : « Quid, inquit, sibi plaudit iniquus, quia de illo flagellum sibi fecit Pater meus? illum assumit ad ministerium, me erudit ad patrimonium. » Beda hæc refert ad supplicia gehennæ : « Reprobi, inquit, jussionis vel comminationis divinæ judicium derident; parata tamen eos exspectant judicia damnationis, quæ ut mallei ferrum candens, ita eos in fornace gehennæ sine fine verberant. » Vidi ingentes malleos ferreos molis aquatilibus elevari, quibus tundebatur ferrum candens in Ardenna, qui sane horrorem intuentibus incutiebant, atque ex illis imaginatus sum malleos gehennæ, quibus in incude ardenti tunduntur reprobi.

Mallei gehennæ quales?

Optime Dionysius hæc refert ad supplicia tam a judicibus in hac vita, quam a Deo in die extremi judicii reis irroganda : « Parata sunt, inquit, derisoribus veritatis et æquitatis judicia, quoniam Deus paratus est eos judicare et condemnare, juxta illud Isaiæ : Stat ad judicandum Dominus. Et Judas ait : Ecce venit Dominus facere judicium, et arguere impios. In lege quoque divina ac positiva instituta sunt justa judicia contra tales, et mallei percutientes parati sunt stultorum, id est impiorum, corporibus, quibus etiam in hac vita pro diversis flagitiis varia et amara infliguntur tormenta et flagellationes, mutilationes, suspendia, rotationes ac consimilia genera mortis, infernalia quoque supplicia impœnitentibus, quemadmodum in Apocalypsi dicitur : Timidis, et incredulis, et execratis, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure. »

Mystice, *mallei* peccatorum sunt concionatores efficaces, qui sceleratis intentando minas et flagella Dei, eos conterunt et convertunt, *Jerem.* cap. XXIII, 29.

Denique sapienter S. Augustinus, in *Psalm.* XXXI, sub finem, docet flagella quælibet, quibus affligimur, non esse referenda ad hominem vel ad diabolum, sed ad Deum, qui homine vel diabolo utitur ad nos flagellandum, uti eo usus fuit in flagellando Job I. Deus enim, inquit S. Augustinus, filios flagellat ad disciplinam, ut emendentur; reprobos autem ad pœnam, ut crucientur ad aliorum exemplum; nullus vero sine flagello fuit, est, vel erit in hac vita, ne quidem ipse Unigenitus Dei. Idem Augustinus in *Psalm.* XXXVII, ad illa : *Quoniam ego in flagella paratus sum :* « Si flagellat, inquit, me pater meus, in flagella paratus sum, quia mihi hæreditas præparatur. Non vis flagellum, non tibi datur hæreditas. Omnis enim filius necesse est ut flagelletur : usque adeo omnis flagellatur, ut nec illi pepercerit qui peccatum non habebat. »

Pœna nocentum tuetur innocentes.

Sacro huic Salomonis oraculo congruit oraculum datum Pausaniæ, duci Laconico :

Gnomæ.

Pœna luenda tibi est, affert injuria clades.

Et oraculum Græco carmine datum Pisistrato :

Οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀδικῶν τίσιν οὐκ ἀποτίσει.

Hoc est, *nemo hominum iniqua agens pœnam non pendit*.

Socrates asserebat, « civitates optime gubernari, cum injusti dant pœnas, » uti refert Plato, lib. II *De Philosoph.* Lycurgus dictitabat, « duabus rebus contineri rempublicam, præmio scilicet et pœna, » uti refert Cicero, epist. *ad Brutum*, ubi et citat Solonem qui, rogatus, « quid reipublicæ

maxime esset salutiferum, » respondit : « Si boni præmiis invitarentur, mali autem pœnis coercerentur.» Catonis censura fuit, « injuriam, etiamsi facienti nihil afferat periculi, universis tamen periculosam esse. » *q. d.* Pœna delicti non est negligenda, ne ex unius injuria impunita, multi alliciantur ad similem aliis irrogandam spe similis impunitatis. Sapienter Seneca, lib. *De Clementia* : « Ut fulmina, inquit, paucorum periculo cedunt, omnium metu : sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius quam nocent. »

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Luxuriosa res vinum; de peccante in regem, et relinquendis contentionibus; piger ob frigus non laborans mendicat; rex justus dissipat omne malum; nemo potest dicere mundum se habere cor. Vitanda sunt pondus et pondus, somnus, panis mendacii, revelatio mysterii, cupido vindictæ, devoratio sanctorum, et festinata hæreditas; sectanda vero lucerna Domini, misericordia, veritas et clementia.

1. Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas; quicumque his delectatur, non erit sapiens. 2. Sicut rugitus leonis, ita et terror regis : qui provocat eum, peccat in animam suam. 3. Honor est homini, qui separat se a contentionibus : omnes autem stulti miscentur contumeliis. 4. Propter frigus piger arare noluit : mendicabit ergo æstate, et non dabitur illi. 5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri : sed homo sapiens exhauriet illud. 6. Multi homines misericordes vocantur : virum autem fidelem quis inveniet? 7. Justus, qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet. 8. Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo. 9. Quis potest dicere : Mundum est cor meum, purus sum a peccato? 10. Pondus et pondus, mensura et mensura : utrumque abominabile est apud Deum. 11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera ejus. 12. Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque. 13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat : aperi oculos tuos, et saturare panibus. 14. Malum est, malum est, dicit omnis emptor : et cum recesserit, tunc gloriabitur. 15. Est aurum, et multitudo gemmarum : et vas pretiosum labia scientiæ. 16. Tolle vestimentum ejus, qui fidejussor exstitit alieni, et pro extraneis aufer pignus ab eo. 17. Suavis est homini panis mendacii, et postea implebitur os ejus calculo. 18. Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella. 19. Ei qui revelat mysteria, et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne commiscearis. 20. Qui maledicit patri suo et matri, exstinguetur lucerna ejus in mediis tenebris. 21. Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. 22. Ne dicas : Reddam malum; exspecta Dominum, et liberabit te. 23. Abominatio est apud Dominum pondus et pondus : statera dolosa non est bona. 24. A Domino diriguntur gressus viri : quis autem hominum intelligere potest viam suam? 25. Ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare. 26. Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem. 27. Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. 28. Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus. 29. Exultatio juvenum, fortitudo eorum : et dignitas senum, canities. 30. Livor vulneris absterget mala, et plagæ in secretioribus ventris.

1. LUXURIOSA RES VINUM, ET TUMULTUOSA EBRIETAS; QUICUMQUE HIS DELECTATUR, NON ERIT SAPIENS.— Pro *luxuriosa res est vinum*, Hebraice est *derisor* vel *illusor est vinum*. Ita Aquila et Theodotion. Quod varii varie explicant.

Primo, Chaldæus vertit, *ad illusionem est vinum*, Pagninus, *derisorem facit vinum :* temulenti enim omnes et omnia rident, omniaque jura et sacra in ludos, nugas et jocos vertunt; Vatablus, *subsannator est qui vino deditus est, tumultum facit, qui*

siceram amat; Aben-Ezra, *derisor vini*, supple *vir*, *q. d.* « Derisor est vir vini, id est, vino addictus (1). »

Secundo, Tigurina vertit, *ludicra res est vinum*, quia scilicet facit homines ludicros et ridiculos; dat enim multos spiritus, qui causant effusam lætitiam, quæ solvitur in risus, ludos et jocos. Unde illud Homeri apud Stobæum : « Vinum quemvis sapientissimum cantare, molliter ridere et tripudiare impulit. »

Tertio, Syrus vertit, *forte est vinum, et ebrietas probrosa*. Vide de vini fortitudine III *Esdræ* III, vers. 10 et 18. Unde Varro vinum a vi dictum censet, quod vim inferat rationi, menti totique homini.

Vinum a vi.

Quarto, Symmachus et alii vertunt, *pestilens est vinum*. Sic enim hebræum לץ *lets*, id est irrisor, Noster et Septuaginta subinde vertunt *pestilens*, *q. d.* Vinum est res summe noxia et pestilens, quia rationem, quæ est quasi vita et anima hominis, qua homo et rationalis est, illi eripit, ut homo videatur esse bestia et brutum : unde in omnem licentiam et petulantiam se effundit. Hinc Septuaginta ample et nervose vertunt ἀκόλαστος, quod multa significat : *primo*, petulantem; *secundo*, libidinosum et impudicum; *tertio*, protervum et procacem; *quarto*, prodigum; *quinto*, intemperantem et immoderatum; *sexto*, immodestum, indomitum, effrenem; *septimo*, improbum, perditum, impium; hæc omnia competunt vino : vinum enim temulentos facit, petulantes, impudicos, procaces, prodigos, intemperantes, indomitos, improbos. Proprie ἀκόλαστος dicitur quasi α, id est sine, et κόλασις, id est castigatione, non quæ punitio dicitur, sed quæ cohibitio est appetitionis, *q. d.* Incastigatus, incoercitus, effrenis, qui suos libidinum et concupiscentiæ impetus, quos vinum excitat, non castigat, nec refrenat. Audi Gellium, lib. XIX, cap. II : « Quæ nimia, ait, ex gustu atque tactu est voluptas, ea, sicut viri sapientes censuerunt, omnium rerum fœdissima est, eosque maxime qui duabus istis belluinis voluptatibus sese dediderunt, gravissimi vitii vocabulis Græci appellant ἀκολάστους vel ἀκρατεῖς; nos eos vel incontinentes dicimus vel intemperantes. » Audi S. Basilium, homil. *De ebrietate* : « Ipsa, ait, incontinentia aperte ex vino velut ex quodam fonte manat, quæ brutorum omnem in feminas insaniam longe superat; siquidem animantia bruta naturæ terminos non excedunt, at hi qui vino obruuntur, in masculis feminam, in femina rursus masculum quærunt. » Et S. Chrysostomus, homil. *De ebrietate* : « Quid enim non mali facit ebrietas? porcos facit ex hominibus, ac porcis etiam deteriores; nam porcus quidem in luto volutatur, ac stercore pascitur; illa vero abominabiliori quam illa est, mensa vescitur, illicitos concubitus excogitans et exleges amores. »

Ἀκόλαστος quis?

(1) Sensus est, *irrisor est vinum*, *tumultuans sicera*. Vino et siceræ per metonymiam effecti pro efficiente tribuitur quod illis sese inebriantibus erat tribuendum. Cf. *Habac.* II, 5. Similiter Latini *mors pallida*, *otium segne* dicunt. *Et quisque errans*, seu *titubans eo*, alterutro, *non sapiet*.

Noster secutus Septuaginta vertit, *luxuriosa res est vinum*; ubi *luxuriosa* idem est quod ἀκόλαστος. Luxuria enim hic non solam libidinem remque veneream, sed quemlibet luxum significat. Unde huc alludens Apostolus, *Ephes.* V, 18 : « Nolite, ait, inebriari vino, in quo est ἀσωτία, » id est luxus, lascivia, crapula, spurcitia, impudicitia, « luxuria. » S. Ambrosius, lib. II *Offic.* cap. XXI, legit : « Prodigum est vinum, et contumeliosa ebrietas; » *prodigum*, quia opes consumit et dilapidat. Unde addit S. Ambrosius : « Prodigum est sumptuosis affluere conviviis et vino plurimo. Prodigum est popularis favoris gratia exinanire proprias opes. » Vinum enim animum solvit, facitque effuse lætum et hilarem : quo fit ut sua profundat, faciatque donationes enormes, et omnia sua dissipet, quorum mox, dum sobrius est, eum sera capit pœnitentia. Rursum *prodigum*, quia temulentos facit profusos in petulantiam, cachinnos, sannas, contumelias, revelationem secretorum, maledicta, crapulam, libidinem : hæc enim prodigalitas, sive luxuria, quemlibet luxum, quo homo in illicita diffluit, significat.

Igitur vinum est res luxuriosa, quia omnem luxum creat; est et tumultuosa, quia tumultus, lites et pugnas ciet. Itaque vinum, ait Jansenius, « luxuriosa res » dicitur, quod ad luxum, prodigalitatem, libidinem ac omnem lasciviam et petulantiam homines provocet. Duo ergo mala vino vel ebrietati tribuit, quorum unum ad immodicas voluptates, alterum ad turbas et iram pertinet; unum ad concupiscibilem, alterum ad irascibilem vim. Unde S. Ambrosius, *Exhort. ad virgines* : « Ebrietas, inquit, est flagitiorum omnium mater, procella corporis, naufragium castitatis. » Insuper vinum est ἀκόλαστον, id est indomitum, quia dum semel hominem occupat, arcem mentis invadit, ut homo ei resistere nequeat, sed sinat illud sibi dominari, imo ex una ebrietate trahatur ad aliam et aliam : huc enim eum trahit vini dulcedo et consuetudo.

Audi S. Basilium, hom. *Contra ebrietatem* : « Cum enim multum meri, inquit, infusum fuerit, quasi tyrannus quidam arcem petit, et a summo vertice ingentes tumultus animo præbet, nulli rei nec principi quidem parcens; sed ipsam primum rationem in servitutem adducit, deinde eam dispositionem et ornatum qui doctrina partus est, confundit atque perturbat, risu indecoro, horrenda voce, ira præcipiti, libidine effrenata, œstro ac furore in omnem voluptatem. »

Hoc est quod ait Salomon, cap. XXIII, 29 : « Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? »

ET TUMULTUOSA EBRIETAS. — Hebraice, *et tumultuans sicera: sicera* vocatur omnis potus inebrians; Chaldæus, *inebriat sicera;* alii, *derisorem facit vinum, et turbatorem sicera;* Pagninus, *tumultuantem efficit sicera.* Septuaginta, ὑβριστικὸν μέθη, id est *injuriosa, insolens*, vel *contumeliosa est ebrietas.* Sic et Syrus; nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 54 *ad Populum* : « Sicut hostibus urbem subeuntibus, et obsidione facta, ex perturbatione multus efficitur tumultus : ita fit et in anima subrepente vino. » Idem, *homil.* 51 : « Ubi ebrietas, inquit, ibi diabolus; ubi turpia verba, ubi saturitas, ibi dæmones choreas agunt. » Aben-Ezra arctius : Temulentus, inquit, tumultuatur et exclamat, ut sibi vinum infundant.

Moraliter de vini damnis tribus.

Moraliter, tria hic ebrietatis damna notat Salomon : *primum*, quod temulentos faciat derisores et ridiculos quasi simias; *secundum*, quod faciat luxuriosos, petulantes et spurcos ut sues; *tertium*, quod faciat rixosos et pugnaces ut canes et leones.

Hoc ut symbolice repræsentent Gesta Romanorum, fingunt Noe, qui vini fuit inventor, *Genes.* IX, 20, miscuisse viti et vino sanguinem quatuor animalium, puta simiæ, leonis, porci et agni: nam vinum inebriat, et ebrios alios facit moriones quasi simias; alios pugnaces et crudeles quasi leones; alios lubricos et fœdos quasi porcos; alios mites, blandos et pios quasi agnos.

Audi S. Basilium, homil. 14 *In ebrietatem* : « Ebrietas, ait, dæmon est voluntarius, ex voluptate animis nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est, virtutis inimica ; fortem virum reddit ignavum, ex temperante facit lascivum; justitiam ignorat, prudentiam exstinguit. Sicut enim aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationi, etc. Quid, quæso, sunt ebrii aliud quam Gentium idola? Oculos habent, et non vident. » S. Ambrosius, in lib. *De Elia et Jejunio* : « Ebrietas fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum insipientiæ. Hæc sensus hominum mutat et format; per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes, etc. Vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt. » S. Hieronymus in cap. V *ad Galat.*: « Quartum decimum locum inter carnis opera ebrietas apud Apostolum tenet. Ebriosi quippe regnum Dei non possidebunt. Et Dominus ad discipulos: Cavete, ait, ne forte graventur corda vestra vino et crapula. Vino hominis sensus evertitur, pedes corruunt, mens vacillat, libido succenditur, etc. Pulchre quidam non ignobilis orator, cum ebrium de somno describeret excitatum, ait : Nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat. Qua sententia expressit quodam modo nec mortuum eum fuisse, nec vivum. » S. Chrysostomus, homil. 57 *ad Populum* : « Ubi ebrietas, ibi diabolus. Talem habebat mensam dives ille Epulo, propterea ne quidem guttæ aquæ dominus fuit. » Et iterum, *homil.* 1 : « Ebrius dæmon est voluntarius, mortuus animatus, morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium. Non enim in conventibus tantum inutilis ebrius, aut in privatis et publicis negotiis, sed et solo aspectu est omnibus gravissimus, fœtores exhalans teterrimos, eructationes et oscitationes. »

E Philosophis instar omnium sit Seneca, ita ad Lucilium scribens : « Dic quam turpe sit plus sibi ingerere, quam capiat, et stomachi sui non nosse mensuram. Quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant! nihil aliud esse ebrietatem quam voluntariam insaniam, etc. Omne vitium ebrietas et intendit et detegit, obstantem malis conatibus verecundiam removet. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat emergit. » Et paulo post : « Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit; hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit; hæc contumacissimos, et jugum recusantes in alienum egit arbitrium ; hæc invictos acie mero domuit. »

Exempla.

Vis exempla? Audi Clementem Alexandrinum, lib. II *Pædag.* cap. II : « Ebrietate, ait, maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ nationes, pulchrumque ac beatum vitæ suæ studium belligerare putant. Nos autem qui sumus genus pacificum ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitiæ ergo bibamus, velut convenienti nomine appellentur pocula amicitiæ. » Causam dat S. Chrysostomus, homil. *De ebrietate* : « Quanto magis meri sibi infundunt, tanto majores iti inardescunt semper; haustus plurium phialarum sitis fit; fomes et voluptas ad extremum evanescit; sitis vero facta insedabilis, in ipsum ebrietatis præcipitium relabi passim facit eos quos captivos tenet. » Addit deinde : « Hinc vel maxime stupescat quis amentiam eorum qui vino dediti sunt, quod ne sibi ipsis tantum parcere volunt, quantum alii utribus : nam hos quidem vini venditores non patiuntur plus æquo impleri, ne rumpantur ; ipsi vero miserum ventrem nec hac quidem providentia dignantur, sed usque ad crepitum et ruptionem implent et infarciunt. » Et S. Basilius, homil. *De ebrietate* : « Sicut, ait, navigia onusta, tempestate si forte correpta fuerint, necessario onerum abjectione levia fiunt : sic etiam etsi necessario ea quæ ipsis oneri sunt, deponunt, vinumque vomentes et eructantes vix onere liberantur; sed tanto miserabiliores sunt his qui adversa tempestate jactantur, quanto hi ventos, mare necessitatemque omnem externam accusant; at ipsi voluntariam ex ebrietate tempestatem subeunt. »

Symbolice Auctor *Catenæ Græcor.* per *vinum* et *ebrietatem* accipit iram, de qua sequitur : « Sicut rugitus leonis, ita et ira regis. » Est enim excandescentia et furor quædam temulentiæ species,

atque illa ex vino nascitur; vinum enim sanguinem accendit, indeque bilem concitat. Quamobrem Nazaræi, quo iræ expertes viverent, a vino abstinere jubebantur : hæc ille.

QUICUMQUE HIS DELECTATUR, NON ERIT SAPIENS. — Pro *delectatur* hebraice est שגה *soge*, id est *errans;* sed errare in vino et amore est iisdem delectari, ut patet ex cap. V, 19; qui enim quapiam re delectatur, in ea totus animo errat et oberrat, hoc est, totus in ea occupatur, hæret et pascitur. Unde Septuaginta vertunt, *omnis autem imprudens talibus complicatur;* vel, ut Procopius legit, *qui commiscetur his, non est sapiens;* Complutenses vero, *omnis autem qui se perdit* (vino se ratione privans, et mentem quasi exuens), *non erit sapiens;* Chaldæus, *quicumque erraverit in ea;* Syrus, *quicumque ea exarserit*. Sensus est, ait Salazar, *q. d.* Vinum non modo libidinem alit, et iram accendit, sed etiam rationis ac sapientiæ lumen exstinguit, non solum quia in ebrietate ratio ac mens exulat, sed quia bibaces etiam, cum sibi constant, desipere solent. Hinc pervulgatum illud Menandri dictum : « Multum merum pauca cogit sapere. » Causam attingit Galenus : quia vinum merum caput petere solet, ac cerebro immersos sensus nimia humiditate hebetat. Unde est illud Heracliti apud Stobæum, serm. 5 *De temperantia :* « Homo vinosus vacillat, et ab impubere puero ducitur, animam habens humidam, ignarus quorsum eat; est autem anima sicca sapientissima et optima. » Siccam animam appellat eam, cujus aciem vini humiditas nimia obtusis sensibus non hebetavit.

Anima sicca sapit.

Rursum vinum excitat passiones appetitus concupiscibilis et irascibilis, qui turbant judicium rationis, ut verum cernere nequeat; ad hoc enim requiritur animus sedatus, et corpus temperatum. Unde Osee cap. IV : « Fornicatio, ait, vinum et ebrietas auferunt cor; » vide ibi dicta.

Denique anima humana, ingurgitans se vino, deprimit se ad res materiales et carnales, fitque similis jumentis et brutis : sapientia enim sita est in rebus spiritualibus a sensu abstractis, uti patet in Angelis. Intemperans ergo hebescit et brutescit ut sus; temperans acuitur, sapit et intelligit ut Angelus. Hinc σωφροσύνη Græcis tam temperantiam quam prudentiam significat; adeoque sobrietas, teste Aristotele, lib. VI *Ethic.* cap. V, dicitur σωφροσύνη quasi σώζουσα τὴν φρόνησιν, id est servans prudentiam, et, ut ait Socrates apud Platonem, quasi σωτηρία τῆς φρονήσεως, id est salus prudentiæ et sapientiæ. Sobrietas ergo est mater sapientiæ, columna fortitudinis, galea contra lasciviam, oculorum auriga, benevolentiæ custos, cogitationum circumcisio, luxuriæ castratio, animæ corporisque harmonia; opera turpia impedit, continentiam promovet, cor flectit, precibus et votis rationem ceu regulam adhibet. Contraria prorsus facit ebrietas et temperantia.

Sobrietatis elogia.

Hinc quoque Philosophi, ut studio philosophiæ essent apti, a vinolentia, gula, luxuria diligenter abstinuerunt. Atque, ut in *Phædro* asserit Plato : « Nequaquam est philosophi circa delectationes gustus et tactus versari. » Unde cum quidam interrogasset Platonem : « Unde tibi sapientia tanta? » respondit : « Quia plus consumpsi olei in lampade, quam vini in calice. » Aristoteles quoque in *Problematibus* suis fatetur « quod amatores dulcium sunt fatui. » Nec dissonat inde, quod de sapientia scriptum est in *Job :* « Non invenitur in terra suaviter viventium. »

Hinc, ut ait Dionysius lib. IV *Proverb.* suorum, cap. V, scribit Cyrillus : « Vinum mel ori est, sed fel capiti venenosum; sapit in ore, ardet in ventre, fumat in capite, contundit sensus, vigorem confundit, imaginationem destruit, tollit mentem, visum obnubilat, nervos laxat, linguam balbificat et inhonestat, manus mobilitat, pectus inflammat, spumat luxuriam, vim gignitivam enervat, gressus inordinat, totumque corpus vastat, ita quod a planta usque ad verticem non est in eo sanitas. » Hæc Dionysius.

Vers. 2.

2. SICUT RUGITUS LEONIS, ITA ET TERROR (hebraice אימה *ema*, id est *terror*) REGIS; QUI PROVOCAT EUM, PECCAT IN ANIMAM SUAM. — Pro *leonis* hebraice est כפיר *kephir*, id est leunculi, sive catuli leonis : hic enim præ fame latrante stomacho juvenili magis rugit ad prædam quam leo grandævus. Prius hemistichium hujus versus audivimus et explicuimus cap. præced. vers. 12. Septuaginta vertunt, *non differunt minæ regis a furore leonis; qui autem irritat eum, peccat in suam ipsius animam.* Pro *irritat,* Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, ὑπερβαίνων, id est *qui insultat;* Pagninus, *qui irascitur cum eo;* Syrus, *rugit sicut leo furor regis; qui illum ira inflammat, peccat in animam suam;* R. Salomon, *qui regi iram ciet* (1). Hebræum מתעבר *mitabber,* cum sit *hitpael,* significat actionem in agentem reflexam, sive actionem quæ desinit in passionem, *q. d.* Transiens in iram, et transire sibi faciens iram, hoc est, ira sua prorumpendo in contumelias et maledicta, provocat in se iram et ultionem regis. Complutenses addunt καὶ ἐπιμιγνύμενος, id est *et qui immiscet,* scilicet se regis negotiis, ait Auctor *Catenæ Græcorum.* Unde S. Ambrosius, lib. II *Apolog. David,* cap. III, legit : « Non distat ira regis ab ira leonis; qui stimulat eum et admiscet, peccat in animam suam, » id est in vitam suam, quia eam objiciens iræ regis, exponit certo mortis et ultionis periculo : uti Clitus, arguens Alexandrum, ab eo occisus est. *Secundo,* « in animam, » id est in conscientiam, quia eam lædit gravissimo inobedientiæ, irreverentiæ et contemptus scelere, *Rom.* XIII, 1 et seq. Posset quoque τὸ *immiscet* vel *admiscet* sic accipi, *q. d.* Non solum qui provocat iram regis, peccat in animam suam, sed etiam is qui provocanti se admiscet et associat. Sicut enim ignis

(1) Rosenmullerus, *qui excandescit in eum* id est, regi palam irascitur. Maurer, *qui irritat eum.*

non tantum objecta ligna, sed et vicina proserpendo comburit : sic et ira regis non tantum in reos illam provocantes, sed in eorum parentes, amicos et socios grassatur.

Huc facit illud *Isai.* XXV, vers. 4 : « Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem. » Furit interdum et sævit concitatissimus regis spiritus, exsurgit subitus, agit atras minarum nubes, evertit obvia quæque, concitat maria, et firmissimis ædificiis atque antiquissimis roboribus increbrescens minatur ; quem sedare et compescere illius est solius, qui « imperat ventis et mari ; » nam « in hominis potestate non est prohibere hujusmodi spiritum. »

Addit S. Ambrosius : « Cave ergo ne aliquis stimulet potestatem, ne cassibus animo irretita vitio se non possit exuere, » *q. d.* Noli provocare regis iram, quia provocando iram stimulas ejus potestatem; ira autem potestate armata est indomabilis: est enim instar retis quod hinc ira, inde potestate animam regis implicat et complicat, ut ab hoc iræ vitio se non possit exuere; illico enim ut vult iram ponere, intervenit potestas et majestas, dictitans se esse læsam, ac vindictam exposcens. Excipe casum, quo rex jubet aliquid contra Deum : tunc enim magis timenda est ira Dei quam ira regis. Unde S. Chrysostomus, hom. 5 *De verbis Isaiæ,* laudans Azariam pontificem, qui increpuit Oziam regem volentem contra jus et fas adolere Deo incensum ; hoc enim proprium est sacerdotum et pontificum : « Non aspiciebat, ait, principatus fastum; non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere; non audiebat illud Salomonis : Minæ regis, sicut ira leonis ; sed sublatis oculis ad cœlum, easque pœnas considerans, illudque tribunal, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, quod comminatio regis similis sit iræ leonis, duntaxat his qui terram spectarent. Verum homini qui cœlum haberet præ oculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius deponeret, quam sacras leges conspiceret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas leges conculcat; et contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam qui peccatum committit, servus est peccati, etiamsi decem millia coronarum habeat in capite. Rursus, si quis facit justitiam, ipso rege regalior est, etiamsi omnium fuerit infimus. »

Apposite hic versus subnectitur præcedenti, quia vinum et ebrietas ebrium faciunt impudentem, iracundum et vesanum, ut quoslibet probris et rixis appetat, nec parcat regi aut principi; quare ejus iram et vindictam in se concitat. Ita Baynus. Apposite quoque rex comparatur leoni, et ira regis rugitui leonis, quia sicut leo eminet in animalibus, eorumque est rex et princeps, sic et rex in populo, et sicut celsitudo acuit iram in leone, sic et majestas læsa acuit furorem in rege. Quare qui regem provocat et stimulat, leonem provocat et stimulat; leo enim, nisi stimuletur, non irascitur, sed stimulatus excandescit, nec sedari potest : sic et rex leonem quasi in corde gerit, ut, si eum stimules, ungues leonis experturus sis.

3. Honor est homini qui separat se a contentionibus; omnes autem stulti miscentur contumeliis, — id est contentionibus; hæ enim in probra et contumelias prorumpunt. Hebraice, *gloria est homini quiescere* (Aquila, *supersedere*) *a lite; quisquis se liti miscet, stultus est ;* Septuaginta, *gloria est viro aversari contumeliam : omnis autem stultus talibus complicatur;* Symmachus, *gloriosum est separari ab odiosa contentione.*

Pro *miscetur* hebraice est יִתְגַּלָּע *iitgala,* quod Syrus et Chaldæus vertunt, *deridet : Omnis,* inquiunt, *qui stultus est, deridet,* scilicet contentionem, hoc est, contentiones et lites quasi ridens et ludibundus capessit; at postea sentiens earum damna sero pœnitet. R. Salomon vertit, *patefiet, q. d.* Probra et ignominia stulti, qui se non separat a contentione, revelabuntur et patefient. Irati enim et contendentes sibi mutuo omnia vitia et probra etiam secreta, quæ norunt, objiciunt, et palam exprobrant. Unde et Symmachus vertit, *stultus autem revelatur,* aut *revelat se.* Aben-Ezra hunc versum nectit præcedenti, *q. d.* Rex honorem impendit viro rixoso, quando a rixa quieverit, et se a dissidiis exemerit; illi, inquam, a quo ad iram inflammatus fuerat. Verum hoc arctius est; hæ enim gnomæ generales sunt, ideoque sæpe disparatæ, nec inter se connexæ. Igitur hac sententia, uti et aliis pluribus, dehortatur Salomon a litibus et rixis, occurritque tacitæ objectioni, itaque fontem mali indicat et succidit, *q. d.* Solent homines, si verbulo asperiori tangantur, lites capessere, atque huic suæ cupiditati prætexunt sui nominis famam et honorem. Dicunt enim : Talis læsit meum honorem; ergo lis illi intentanda est mihi, ut honorem meum ab eo ablatum recuperem. Rursum, si lis sit inchoata, ac in ejus decursu deprehendant eam esse injustam, aut valde molestam et noxiam, nolunt ab ea cessare, nec pedem referre, ne videantur injuste vel temere eam inchoasse, aut parti adversæ victoriam cedere. At errant, quia honor et gloria hominis est litem non inchoare, et si inchoata sit, ab ea cessare.

Lites fugiendæ. Ratio prima.

Ratio est *prima,* quod lites mille afferant curas, molestias, mœrores, pericula, ignominias, profusionem opum, etc., quæ longe plus damni afferunt quam sperari possit lucri ex lite, etiamsi illa nobis adjudicaretur, quod tamen anceps est et dubium. Sapientis ergo est eam non natam præcidere, vel natam illico succidere.

Secunda, quod lites auferant pacem et charitatem, quæ præstat omnibus mundi bonis. Unde vere dixit Cardinalis Bellarminus : « Melior est uncia pacis et charitatis, libra victoriæ. » Quid honorificentius pace? quid gloriosius charitate?

Tertia, quod lites, nisi succidantur, crescant

in immensum, fiantque immortales et irreconciliabiles, juxta illud cap. XVII, 11 : « Semper jurgia quærit malus ; angelus autem crudelis mittetur contra eum. » Et illud cap. XVIII, vers. 6 : « Labia stulti miscent se rixis, et os ejus jurgia provocat. » Quare sapientes litem comparant serpenti, qui, cum per foramen caput inseruerit, per illud totum deinde corpus infert, insinuat et irrepit. Hinc lis una serit aliam, et aliam sine fine, sicut fragum unum serit aliud et aliud, ut totum hortum pervadat. Quocirca prudenter Salomon, cap. XVII, vers. 14 : « Qui dimittit aquam, inquit, caput est jurgiorum ; et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit. » Et Ecclesiasticus, cap. XXVIII, vers. 10 : « Abstine te a lite. » Vide ibi dicta.

Quarta. *Quarta,* quod lis cum proximo pariat litem internam cum animo ; anima enim irati et litigantis mille passionibus æstuat perpetim, secum disceptat et litigat, dum ira et cupido vindictæ cum recta ratione illam vetante, decertant et digladiantur. Unde S. Ambrosius, et ex eo Dionysius : « Contentio, ait, est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Melius est cum pace et gratia emigrare, quam cum contentione et discordia cohabitare. Melius est sine lite abire, quam cum jurgio resistere. » Nam, ut ait S. Jacobus, cap. III, vers. 15 : « Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica ; ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum. » Fons omnis mali est superbia, indeque odium latens in corde, qua quis non vult proximo cedere, nec reconciliari, multo minus reconciliationem quærere, eamque prior poscere. Hoc enim vile et inglorium æstimant homines sæculi.

Gloriæ. Sed errant, quia honorificum est quærere opus heroicæ virtutis, puta reconciliationis et amicitiæ ; quare qui prior eam occupat, et partem adversam prævenit poscitque pacem, hic sine dubio magnanimus est, quia iræ et vindictæ victor et dominus, ac proinde ingenti honore et gloria dignus ; et quia inimicitias tam in seipso quam in inimicis suis sopit et interficit. Hoc autem est opus heroicum, magnanimum et gloriosum. Id ita esse patet ex more Dei ; Deus enim, quem decet omnis honor et gloria, peccatores gratia sua prævenit, monetque ut sibi reconciliari velint, imo ad hoc Christum misit, juxta illud Apostoli : « Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. » Deus ergo hoc opus, ut scilicet quis prior se reconciliet inimico, suo exemplo honestavit, decoravit et glorificavit. Quis enim indecorum sibi æstimet, quod decorum sibi duxit Deus ?

Audi S. Basilium apud Antonium in *Melissa,* part. II, cap. LXVIII ; « In certaminibus improbitatis miserior est qui vicerit, propterea quod peccatis onustior discedit ; » et S. Gregorium Nazianzenum : « Præstat honeste vinci, quam periculose et injuste vincere. Qui ingenio sunt bellicoso, gloriam suam ex publico malo venantur, et dedecore suo gloriantur. » Et S. Chrysostomum ibidem : « Quid inter nos temere digladiamur ? Quid bellamus alii cum aliis, quibus præceptum est ut eos qui nos oderint, amemus ? »

Salomonem secuti Philosophi idem profitentur. Euripides in *Andromache* : « A pravo initio, ait, lites magnas hominis lingua producit. Hoc vero sapientes cavent, ne quid inter amicos contentionis excitent. » Idem in *Protesilao* : « Altero duorum colloquentium indignante, is qui se non opponit, plus sapit. » Demosthenes a quodam conviciis lacessitus : « Nolim, ait, tecum in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur, ipso victore est melior. » Aristippus contumeliis appetitus a quodam : « Penes te, ait, est maledicere : penes me autem recte audire. » Musonius in serm. An Philosophus actionem injuriarum contra aliquem suscepturus sit : « Satius est, ait, et excelso viro dignius, injuriam vincere quam litem. Magnanimus quisquis est, litem exscindit, et adversario parcit. » Pittacus, cum posset injuriantem ulcisci, pepercit dicens : « Venia ultione melior est. Illa namque mitis est ingenii, hæc ferini. » Pythagoras : « Magnam peritiam, ait, existimato, qua ferre potes aliorum imperitiam. » Theophrastus : « Qui inimicum suo cum malo vindicat, dat potius pœnam, quam ab illo sumat ; non autem ita inimicos ulciscaris, ut tibi magis quam illis obsis. » Plutarchus, tract. *De utilitate ex inimicis capienda* : « Silentium, ait, in aliorum conviciis nescio quid egregium, Socraticum, aut potius Herculeum præ se fert. Siquidem et ille non quantum muscam odiosa verba curabat. » Seneca : « Turpius nihil est quam cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris. » Valerius Maximus : « Plena victoria est ad clamantem tacere, nec respondere provocanti. » Habet enim mercedem et gloriam de sua patientia, et de proximi medela. Quare sicut nihil deformius quam respondere furentibus, sic nihil utilius quam tacere provocatis. Denique sapiens sciens verum esse illud Senecæ : « A malis vituperari, laudari est, » non movetur contumeliæ verbis.

4. PROPTER FRIGUS PIGER ARARE NOLUIT : MENDICABIT ERGO ÆSTATE, ET NON DABITUR ILLI. — Hebraice, *postulabit in messe et non,* supple, accipiet vel inveniet. Pro *frigus* hebraice est חרף *choreph,* quod proprie significat probrum vel exprobrationem, ut vertunt Septuaginta. Inde hiemem, quasi cana, horrida et algida est quasi probrum et dedecus totius anni ; inde pueritiam et adolescentiam, quæ multa risu et probro digna per imprudentiam committit. Pro *arare* hebraice est חרש *charas,* quod significat *primo,* arare ; *secundo,* fabricare ; *tertio,* silere ; *quarto,* obsurdescere. Pro *mendicabit* hebraice est שאל *scaal,* quod *primo,* postulare significat ; *secundo,* mendicare ; *tertio,* commodare ; *quarto,* mutuo accipere vel petere. Hinc

Primo, Chaldæus vertit, *penuriam sustinet piger, et non tacet; petet in messe, et non habebit*; Syrus, *deest pigro, postulat in messe, et non est*, *q. d.* Piger dum ex omissione arationis et laboris penuriam sustinet, non tacet, sed penuriam suam passim gemens exponit; unde petit panem in messe, et nemo ei velut ob pigritiam indigno dare curat.

Secundo, Septuaginta vertunt, *exprobratus piger non confunditur; similiter et qui fœnore accipit frumentum in messe*, *q. d.* Piger adeo deses est et torpet, ut, etiamsi quis ei pigritiam indeque penuriam exprobret, non erubescat: malens torpere et mendicare cum pudore, quam victum sibi parare cum labore. Talis est qui, cum in hieme arare noluerit, cogitur in messe frumentum accipere ad usuram, cum non habeat unde restituat. Hic enim mavult onus fœnoris et usuræ cum otio et torpore, quam laboris et arationis suæ fructu gaudere in messe.

Tertio, optime vertit Noster, cui consentit Symmachus dum vertit, *propter frigus piger non arabit, et poscet in messe, et non inveniet*; et Tigurina, *præ frigore non arat piger, sed mendicans in messe nihil auferet*; Vatablus, *et interrogabit famulum de messe, num pulchra sit? et nulla erit.*

Sensus obvius, facilis et planus est, *q. d.* Piger in hieme fugiens laborem et frigus, negligit colere suum prædium; quare nullam in æstate colliget messem, sed cogetur mendicato petere vel eleemosynam vel mutuum, ut vivat. Sed vix erit qui ei det, tum quia pigritia sua se indignum reddidit, tum quia mutuum nemo ei dabit, cum sciat eum ob inopiam non esse solvendo, nec posse reddere. Huc facit proverbium Apostoli, II *Cor.* IX, 6: « Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus (id est copiose et largiter), de benedictionibus et metet. » Et: « Si quis non vult operari, nec manducet, » II *Thessal.* III, 10.

Tropologice et anagogice, Patres hoc referunt ad torporem bonorum operum, præsertim eleemosynæ, quo pigri negligunt bene operari et laborare in hac vita, ob desidiam timentes asperitatem et molestias virtutis, ideoque in altera mendicabunt; sed nemo eis opitulabitur, juxta parabolam virginum petentium oleum veniente sponso, *Matth.* XXV. Nam, ut ait Apostolus, *Galat.* VI, 8: « Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes. » Ita S. Gregorius, III part. *Pastor.* admonit. 16: « Propter frigus, ait, quippe piger non arat, dum desidia et torpore constrictus, agere quæ debet bona considerat et dissimulat. Propter frigus quippe piger non arat, dum parva ex adverso mala metuit, et operari maxima prætermittit. Bene autem dicitur: Mendicabit æstate, et non dabitur ei. Qui enim nunc in bonis operibus non exsudat, cum sol judicii ferventior apparuerit, quia frustra regni aditum postulat, nihil accipiens æstate mendicat. » Hugo Cardinalis duas alias affert expositiones. Prior est: « Piger (id est tepidus) propter frigus (charitate) arare noluit, » ideo scilicet inservire in agro seu vinea Ecclesiæ recusavit. « Ea propter mendicabit æstate, » in die videlicet judicii. Posterior: Vir, frigore charitatis intepescens, sui cordis agrum aratro pœnitentiæ proscindere non vult, et bonis operibus conserere. « Mendicabit ergo æstate, » nimirum instante jam morte, morbo ingravescente, et febri exæstuante, postulabit tempus pœnitentiæ, « et non dabitur ei. »

Accedit R. Salomon: « Propter frigus, ait, piger noluit arare, hoc est, algorem timens deses, sedentarius jacet, neque ullum opus præstat, studioque legis non vacat. » Et R. Levi: « Deses, ait, in rei exordio corpus suum arare, id est ad institutionis conformationem recipiendam parare non studebit, atque ideo sapientiam adipisci nequibit, nec in illa ullam operam impendet; ex quo fiet ut mens a Deo indita opportunos fructus non ferat. » Porro apposite præsens vita hiemi, futura in cœlo æstati comparatur, tum quia vita hæc plena est mœroris, asperitatis, ignorantiæ et tenebrarum; tum quia destinata est arationi, id est labori ad proferendas felicitatis et gloriæ fruges. In futura autem et cœlesti, discussa hujus vitæ caligine et frigore, dies æterna Solis divini perpetuo fulgore et calore clarescet, ac messem omnis felicitatis dabit. Hoc est quod dicitur *Cant.* II, 11: « Jam hiems transiit, imber abiit et recessit, flores apparuerunt in terra nostra. » Et *Psal.* CXXV, 6: « Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. » Huc facit Hebræorum proverbium: « Qui in vespere sabbati non paravit quod comedat die sabbati, non comedet in sabbato, » id est, qui non laborat, ut merita bonorum operum sibi congreget in hac vita, mercedem vitæ et gloriæ sempiternæ non percipiet in futura. Hoc enim sæculum est laboris et meriti, futurum vero quietis et mercedis.

5. SICUT AQUA PROFUNDA, SIC CONSILIUM IN CORDE VIRI, SED HOMO SAPIENS EXHAURIET ILLUD. — Syrus, *aquæ profundæ verbum in corde regis*. Pro *sed* hebraice est *et;* verum *et* hebraice ponitur pro *sed, enim, quanquam*, et qualibet alia conjunctione, utpote qua carent Hebræi. Unde hoc loco pro *et* Septuaginta quoque vertunt *sed*. (Vers. 5.)

Primo, Aben-Ezra exponit, *q. d.* Sicut aquæ profundæ, frigidæ pellucidæque sunt; nullius enim pedibus perturbantur: ita sapientia consiliumque, quibus cor prudentis affluit, sincera perspicuaque erunt. « Sed homo sapiens, » etc. *q. d.* Vir autem, postquam prudentiæ compos factus fuerit, consilium ex corde suo hauriet, id est sibi magister erit, et suamet industria hanc comparabit. Accedit Hugo: Comparatur, inquit, consilium viri profundæ aquæ propter ablutio-

nem, propter irrigationem, propter fecunditatem, propter refrigerationem.

Secundo, R. Salomon, *q. d.* Doctrina sapientis in animi penetralibus seposita est; sed enim accedat prudens discipulus illum, ex cujus præcordiis expiscabitur et hauriet, *q. d.* Feminæ sunt similes fontibus supra terram erumpentibus, qui omnem aquam quam recipiunt protinus effundunt : sic enim feminæ quidquid sciunt, effutiunt. At viri cordati et cauti similes sunt puteis profundis, qui doctrinam suam celant, ideoque mentem instar putei, nova semper per meditationem et studium assiduum affluente aqua doctrinæ, eadem augent et adimplent; quocirca vir sapiens assidue ex eis hauriet et discet, ut et ipse mentem suam profundum doctrinæ puteum efficiat.

Tertio, noster Salazar censet esse hypallagen, quare sic esse verba ordinanda : Dcotrina in corde viri eruditi est profunda instar putei, quare qui illam exhauriet, utique evadet eritque homo sapiens; sicut enim putei ab imo scaturientes, quo plures ab his aquas extrahunt, eo amplius redundant, nam aquæ ad locum nuper exhaustum sponte decurrunt : sic etiam accidit doctoribus; nam quo plures ab his doctrinam et sapientiam profundam hauriunt, eo major et profundior in ipsis sapientia affluit. Deinde auditores sapientiæ studiosi admonentur non esse obvium ac facile doctrinam parere, sed aquæ adinstar profundissimæ magno labore exhauriri. « Homo exhauriens illud sapiens erit; » optimi auditoris præcipua officia complectitur : silentium scilicet, ne effundat audita; animi demissionem et docilitatem, ut disciplinæ sese adaptet; perseverantiam, ut ad profundissima sapientiæ dogmata pertingat; conatum ac robur, ne languescat; et hæc omnia ad sapientiam comparandam necessaria esse ostendit.

Quarto, proprie et genuine, per « consilium » accipias arcanas viri cordati cautique cogitationes, consilia, intentiones, machinationes : hæ enim profundæ sunt; sed tamen a viro sapiente erui et educi possunt, juxta illud : « Pravum est cor omnium et inscrutabile, quis cognoscet illud? » *Jerem.* XVII, 9. Unde Lyranus, per *consilium* accipit secretum. Ita Vatablus, qui vertit, *velut aqua profunda est consilium in corde viri; at vir intelligens eliciet illud;* sicque explicat, *q. d.* Difficile est ex mente hominis extrahere consilium. Et R. Levi : Consilium, ait, in corde viri latens non ita facile exploratur, sed tantum post singularem indaginem, cum sit velut aqua profunda, cui quæ subsunt difficile pertingi possunt; verum prudens sedula investigatione, ac diligenti studio consilium ex illius animo hauriet. Et Auctor *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta sic vertit et explicat, *et si consilium in corde calidi viri abditum est instar aquæ profundæ, attamen vir prudens exhauriet illud, q. d.* « Et si hominis versipellis consilium instar gurgitis vel putei cujusdam sit altum, nihilominus vir prudens exhauriet, et in manifestam lucem proferet illud. » Et Jansenius hæc intelligit de cogitationibus et consiliis, quibus quid agere sapiens aliquis decrevit. Hujusmodi enim consilia et animi decreta is qui vere virilem habet animum, non instar feminarum cuivis facile prodit, sed abscondita servat in penetralibus cordis sui, veluti aquam profundam, ita ut non facile quivis eam expiscari et intelligere possit. Attamen vir prudens, et intelligentia multa præditus, ex profundo cordis alieni eruere novit, et veluti profundam aquam exhaurire, latens in corde consilium; uti enim novit variis rationibus, ut penetret quod erat occultum consilium in corde viri. Adhibet enim multas circumlocutiones et sermones a re remotas, aperit quædam sua, aliaque pleraque facit, quibus quod occultum erat, percipiat.

Significat ergo hæc gnome viros cordatos esse profundos et secretos, eosdemque per sapientiam et solertiam varias adinvenire praxes et modos expiscandi aliorum consilia et secreta. Quocirca a pari hæc accipias de consiliis quibuslibet, quibus plenum est cor sapientis, quibusque ipse alios erudit, consulit, instruit, sive in rebus civilibus, sive œconomicis, sive spiritualibus : hæc enim, quia profunda sunt, difficile capiuntur; sed tamen vir prudens assidue ea hauriens, audiens et meditans, tandem percipiet ea. Sic Paulus loquebatur sapientiam in mysterio, I *Corinth.* II. Sic Christus profundam sapientiam docebat per parabolas, quas ægre auditores capiebant; Apostoli tamen, secreto eum interrogantes, earum sensum et mentem Christo interpretante discebant. Cæteri enim, ut mundani et animales, non capiebant sublimia et profunda consilia Christi : eis enim paradoxa videbantur; qualia sunt : « Qui vult venire post me, tollat crucem suam, et sequatur me. Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si vis exaltari, humilia te. Morere, ut vivas. Esto pauper spiritu, ut sis dives in cœlo. Si vis esse beatus, patere persecutionem pro Christo. » At sapientes, puta veri Christiani, spirituales et religiosi hæc capiunt, et practicando exhauriunt.

Paradoxa Christi.

Septuaginta pro *exhauriet* vertunt ἐξαντλήσει, id est *exantlabit;* qua voce significatur ad hauriendum et eruendum consilia viri cordati profunda, opus esse non solum fune et situla, sed et antlia, imo machina tubica (aqua enim in sui profundo adeo arcta est, ut situlam non admittat, sed tubum duntaxat, vel canalem); sicut enim per illam aquæ profundæ per tubos exiguos suctu vel attractu aeris sursum elevantur et adducuntur, sic sagaci et solerti vestigatione sapientis consilium latens in corde viri sursum ad os attrahitur et elicitur. E tubis enim aer in iis latens et arctatus attractu antliæ sursum educitur, ideoque ad impediendum vacuum cogitur aqua e sui profundo ascendere, ad implendum spatium intrinsecum tuborum, quod deseruit aer per antliam sursum

attractus; et vacuum reliquit. Sic pariter dum sapientes varias miscent quæstiones et interrogationes, varias audiunt responsiones, e quibus inter se collatis eliciunt secretum latens in corde respondentis, imo cogunt eum idipsum fateri et prodere, ne vacuus mente vel cerebro ac vecors appareat. Sapientes enim ex causis colligunt effectus, ex antecedentibus sequentia, ex signis conjectant de re cujus sunt signa, ex connexis divinant ea quæ communiter conjungi et comitari solent; dato enim uno connexorum, alterum necesse est ut comitetur et detur. Denique ex locis et argumentis topicis Dialectici multa rimantur, inferunt et colligunt.

Intellige hæc ut plurimum ita se habere. Nam subinde contrarium accidit; sunt enim quidam ita cauti et tecti, ut facilius e pumice aquam, quam ex ore et corde eorum secretum elicias. Quocirca tales in aulis principum magni æstimantur; principes enim, qui sua consilia volunt esse secretissima, non nisi secreti tenacibus ea communicant. Hinc legatis suis hoc primum dant præceptum, ut arcana sui principis celent, aliorum vero expiscentur. In secreto enim consistit vis et nervus rei conficiendæ, uti alias monui. Igitur in aulis videas subinde ingens certamen inter legatos, dum alii aliorum secreta expiscari, alii vero ea studiose occultare conantur; at vincit qui sapientia et calliditate antecellit. Sunt qui ad expiscandum utantur hac praxi: Invitant alios ad convivium, laute habent, vino et propinationibus obruunt, ac cum exhilarati et inebriati fuerint, secreta exquirunt. «In vino enim veritas, et, quod latet in corde sobrii, hoc natat in ore ebrii.»

Praxis expiscandi secretum.

Vers. 6. 6. **Multi homines misericordes vocantur, virum autem fidelem quis inveniet?** — Hebræa ad verbum habent, *multitudo hominis vocabit virum misericordiæ*, vel *gratiæ suæ; et virum* אמונים *emunim*, id est *veritatum*, vel *fidelitatum, firmitatum et constantiarum quis inveniet?* Unde

Primo, Aben-Ezra, id est filius Ezræ, sic vertit: Multi homines prædicant suam beneficentiam, ut Pharisæi, qui facturi eleemosynam tubam inflabant, *Matth.* VI, 2. Verum quis inveniet virum fidelem, qui beneficia conferat, nec eadem prædicet? vel quis ille est qui de se vera loquatur (1)?

Secundo, Pagninus vertit, *magni hominis prædicabit unusquisque misericordiam, et virum veracem quis inveniet?* Scriptum est enim: «Omnis homo mendax,» *Psal.* CXV, 11, *q. d.* Multi inveniuntur misericordes, at pauci veraces. Aut, *q. d.* Multi ore prædicant, et in cœlum evehunt benefactorum suorum beneficentiam: at qui opere fideles sint, id est beneficia beneficiis rependant et compensent; perrari sunt. Ita R. Levi.

(1) Ita et Maurer, *multi hominum prædicant suam quisque beneficentiam*, sed verum hominem, *fidum*, qui opere præstet quod jactat, *quis inveniet?*

Tertio, idem R. Levi explicat, *q. d.* Multi sunt qui semel iterumve misericordiam exercent: at qui in ea fideles, id est constantes et perpetui sint, perrari sunt.

Quarto, Cajetanus vertit, *multi vocantur viri gratiæ, sed virum fidelem quis inveniet? q. d.* Multi sunt qui gratuita beneficia libenter acceptant, et gratias agunt; at qui fideliter res alienas suæ fidei commissas curent, perpauci sunt, *q. d.* Magnificum est gratiam aliis præstare, sed sua alteri administranda committere, intutum et periculosum est: pauci enim fideles inveniuntur; omnes enim quæ sua sunt, quærunt.

Quinto, Vatablus vertit, *multi invocant virum in quem contulerunt beneficia; virum autem fidelem quis inveniet? q. d.* Quotus quisque est qui, licet a benefactore suo rogatus et invocatus, invenitur memor beneficii accepti, gratus, et qui rependat? Alii vertunt, *multi volunt dici benefici, sed fide non præstant quod dicuntur, parum suo nomini respondentes.*

Sexto, noster Salazar, *q. d.* Multi sunt qui misericorditer sua aliis elargiuntur, et pauci qui sint fideles, id est justi, ut aliena non invadant, aut invasa restituant, *q. d.* Facilius est exercere misericordiam, quam servare justitiam; facilius est sua impertiri, quam aliena restituere, vel non appetere. Sic enim videmus multos ex rapto facere eleemosynas, imo ea dare templo; at nolle ea dominis suis restituere, ne videantur raptores et injusti.

Septimo, Beda, R. Salomon, Jansenius et alii explicant, *q. d.* Multi vocantur misericordes, at pauci in misericordia sunt fideles. Multi habent nomen misericordium, at pauci fidem, id est rem et veritatem, quia scilicet in eleemosyna quærunt ostentationem, lucrum aut aliud interesse: unde eam faciunt ficte, non fideliter, id est vere et sincere propter Deum; ut sit antithesis inter vocari misericordem, et esse fidelem, *q. d.* Multi vocantur misericordes et fideles, at pauci reipsa sunt.

Octavo, ample et adæquate, Scriptura solet jungere misericordiam et fidelitatem, sive veritatem et justitiam, ac per misericordiam intelligit opus virtutis liberale et indebitum, per fidelitatem vero necessarium et debitum, quod multiplex est, sicut multiplices sunt leges æque ac officia, ad quæ quisque se obligavit. Dicit ergo Salomon: Facile est esse misericordem, quia qui per vices ad libitum exercet misericordiam, vocatur misericors, et ut talis ab omnibus laudatur: at virum qui per omnia sit fidelis, id est sincere, integre et fideliter exsequatur omnia ad quæ legibus tenetur, item omnia ad quæ ex officio obligatur, invenire est difficile. Multi enim dant eleemosynas, sed interim rapiunt, fallunt, fraudant alios: multi ergo sunt misericordes, at rari fideles. Fidelis enim omni tempore debet esse fidelis, atque ad plurima ex fide præstanda obligatur, quæ

omnia fideliter præstare est difficile. Unde Lyranus et Dionysius hæc applicant fidelitati correctionis vitiorum, *q. d.* « Multi homines misericordes vocantur, » qui tamen non sunt secundum veritatem, sed magis pusillanimes, impunita vitia relinquentes, ideo subditur : « Virum autem fidelem » in correctione vitiorum, secundum officium sibi impositum, « quis inveniet? » *q. d.* Raro invenitur. Propter quod dicitur *Luc.* XVIII : « Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra, » id est fidelitatem, puta fidelem hominem, qui postposito humano timore et favore justitiam faciat? Hucusque Lyranus. Unde S. Augustinus, serm. 13 *De Sanctis*, ex nuper inventis : « An non, inquit, sunt in te viscera pietatis Christianæ, ut plangas corpus a quo recessit anima, et non plangas animam a qua recessit Deus? » *q. d.* Rarus vir ita fidelis, amicum suum non palpans, nec veritatem relinquens.

Opponitur enim hic איש חסדו *is chasdo*, id est *vir misericordiæ suæ*, id est, suis operibus pietatis, quæ ipsi sua devotio suggerit, addictus, τῷ איש אמונים *is emunim*, id est *viro veritatum*, fidelitatum, firmitatum, constantiarum, *q. d.* Qui non semel, sed ubique et semper fidelis est, sui similis et constans instar SS. Constantii et Constantini.

Is emunim quis? *Is emunim* ergo est, qui sua commoda posthabet fidei, qui sua munia integra cum fide obit, qui in tentatione ab officio se dimoveri non patitur, qui nec minis, nec promissis, nec donis ab æquo et justo abduci se sinit, qui usque ad mortem et martyrium iniquitati resistit, qui quos ex officio corrigere debet, corrigit, et nemini licet potenti parcit. Virum ergo misericordem facile est invenire, quia ad misericordiam invitat tum benignitas naturæ, tum laus hominum : sed virum fidelem, qui in quavis adversitate Deo et hominibus maneat fidus, qui sibi in quavis virtute ubique constet, qui impiis animose resistat, qui vitam pro fide prodigat, qui cæteris a fide deficientibus solus in fide perstet, instar *Tobiæ* I, 5, quis inveniet? Utique hic rarus est et difficilis inventu.

Rara avis in terris, nigroque simillima cygno.

Exempla. *Is emunim* fuit Abraham, qui Deo fidelis exstitit usque ad immolationem filii sui Isaac. *Is emunim* fuit Joseph, qui hero suo fidelem se præbuit usque ad calumniam et carcerem. Unde Mathathias moriturus, Judam cæterosque filios suos Machabæos exhortans ad fidelitatem præstandam Deo in persecutione Antiochi : « Nunc, ait, confortata est superbia et castigatio, et tempus eversionis, et ira indignationis; nunc ergo, o filii, æmulatores estote legis, et date animas vestras pro testamento patrum vestrorum, et mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis; et accipietis gloriam magnam, et nomen æternum. Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, et reputatum est ei ad justitiam? Joseph in tempore angustiæ suæ custodivit mandatum, et factus est dominus Ægypti. Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni. Jesus, dum implevit verbum, factus est dux in Israel. » Et Judith. VIII, 22, exhortans suos ad constantiam in obsidione Holofernis : « Memores, ait, esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, et per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. Sic Isaac, sic Jacob, sic Moyses, et omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Illi autem qui tribulationes non susceperunt cum timore Domini, et impatientiam suam et improperium murmurationis suæ contra Deum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore, et a serpentibus perierunt. » Sic Mosen a fide laudat Deus, *Num.* XII, 7 : « At non talis, ait, servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. » Unde et præmium subdit : « Ore enim ad os loquor ei; et palam, et non per ænigmata et figuras Dominum videt. » Et Apostolos a fide commendat et præmiat Christus : « Vos, ait, estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, et (idcirco) ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, » *Lucæ* XXII, 28.

Porro Septuaginta hebr. רב *rab*, id est multus vel multitudo, vertentes *magnus* vel *magnitudo*, sic transferunt, *magnum homo, et pretiosum vir misericors; hominem autem fidelem opus est invenire.* Citat hanc Salomonis gnomen S. Chrysostomus, homil. 4 *in epist. ad Philipp.*, sub finem. Verba ejus quæ a nonnullis male citantur sic præcise habent : « Magnum quid est homo, propter quid? et pretiosum, ait, vir misericors. Istud enim est homo misericors : imo misereri est Deum esse. Vides quanta sit misericordiæ Dei potentia? illa omnia fecit, illa mundum operata est, illa Angelos fecit propter solam bonitatem. Propterea et gehennam minatus est, ut regnum consequamur : regnum vero consequamur per misericordiam. Quanam ratione, cum solus esset, tot ac tanta fecit? an non propter bonitatem? an non propter benignitatem? »

Nota quod ait : « Imo misereri est Deum esse, » *q. d.* Deo et divinitati propria dos est se communicare, benefacere, et misereri miserorum, adeo ut hæc ejus videatur propria esse indoles et natura, utque Deus videatur esse Deus per beneficentiam et misericordiam. Quare qui eam imitantur divini fiunt, et quasi dii quidam terrestres, juxta illud S. Gregorii Nazianzeni, *De Cura pauper.* : « Esto calamitoso Deus. »

Porro Auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta sic legit et explicat : « Res magna homo, quippe qui secundum Dei imaginem et similitudinem conditus sit. Porro autem si homo misericordiam secundum usum, reliquasque virtutes complexus fuerit, ex magno pretiosus evadit. Interim quempiam ex hominum numero invenire, qui ob Dei

honorem et ex fide officium faciat, perrarum, magnæque difficultatis res est : siquidem τὸ *opus est* idem est hoc loco, quod arduum vel difficile est talem aliquem invenire. » Et S. Ambrosius, in *Psal.* CXVIII, octonario 18 : « Magnum sane munus, si se ipse cognoscat, et quædam forma justitiæ, mundo magis quam sibi nasci. Unde Salomon ait : Grande homo et pretiosum vir misericors; virum autem fidelem opus est invenire. Et vere magnus est qui divini operis interpres est, et imitator Dei. Homo est enim qui potuit dicere : Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Terram excolit, mari tanquam possessione utitur, cœli ornamenta grandis miratur assertor. Evanuerat rerum natura, nisi qui ea uteretur divina providentia esset adjectus. Denique postquam fecit Deus cœlum et terram et maria, posteaquam omnia reptilia, volatilia, animantia protulit, hominem fecit, quem animantibus viventibus anteferret. De quo non immerito cœlestis sententia resultavit : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Idem S. Ambrosius, conc. 3 *in funere Theodosii Imperatoris,* tom. V, hanc sententiam adaptat Theodosio, ejusque misericordiam et fidem celebrat.

Denique D. Hilarius in *Psal.* CXVIII, littera *iod :* « Grande, ait, homo, et pretiosum vir misericors; virum vero fidelem opus est invenire. Quid enim tam difficile est, quidve tam ardui operis est, quam invenire eum qui meminerit secundum imaginem et similitudinem Dei se esse factum, divinorum eloquiorum studio intentus, rationem animæ suæ corporisque cognoverit, et originem utriusque generis naturamque perceperit, ad quem denique finem hæc institutio sua ortusque contendat? Atque ob id magnum quiddam est homo. Hoc enim nomen, ubi rerum superius commemoratarum cognitione neglecta in vitia deciderit, amittit, indignus scilicet jam judicatus homo nuncupari. Et cum secundum imaginem et similitudinem Dei factus sit, secundum exprobrationes Propheticas et Evangelicas, aut serpens, aut progenies viperarum, aut equus, aut mulus, aut vulpes ei nomen est, et proprietas ei nominis sui, ubi de innocentia exciderit, auferetur. »

Igitur magnum quid est homo misericors, sed necessarium homo fidelis; ubique enim opus est fidelitate et fidelibus officialibus ac ministris, quibus nos et nostra credamus, præsertim res conscientiæ et salutis. Talis fuit S. Paulus, qui proinde, I *Timoth.* I, 12 : « Gratias, ait, ago ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio. » Tales ministros, puta Sacerdotes et Episcopos, quæsivit, et in Ecclesia quærendos docuit Christus, *Matth.* cap. XXIV, 45 : « Quis, putas, ait, est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus quem, cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. » Et Christus scribens Episcopo Smyrnæ, *Apocal.* II, 10 : « Esto fidelis, inquit, usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ. » Et vers. 13: « Antipas, inquit, testis meus fidelis, qui occisus est apud vos. » Et cap. I, vers. 5, Christus ipse vocatur « testis fidelis. » Et cap. XIX, vers. 11 : « Ecce, ait, equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verus, et cum justitia judicat et pugnat. » Fidelis Deo et Ecclesiæ fuit Archidiaconus S. Laurentius, qui ad ignem assatus : « In craticula, inquit, te Deum non negavi, et ad ignem applicatus te Christum confessus sum. Probasti cor meum, et visitasti nocte; igne me examinasti (acri utique examine), et non est inventa in me iniquitas. »

Vers. 7. 7. JUSTUS, QUI AMBULAT IN SIMPLICITATE SUA, BEATOS POST SE FILIOS DERELINQUET. — Pro *in simplicitate* hebraice est בְּתֻמּוֹ *betummo,* id est *in integritate sua;* Pagninus, *in perfectione sua.* Sic *Job,* I, 1, et passim alibi, justus et sanctus vocatur *simplex,* id est integer vitæ scelerisque purus. Arctius ergo Lyranus : *In simplicitate,* hoc est, inquit, *sine falsitatis plica.* Plenius dixisset, sine iniquitatis vel peccati plica. Quare ex Hebræo sic ad verbum vertit Vatablus, *ambulantis in probitate sua justi felices sunt filii post ipsum;* Chaldæus, *qui ambulat in simplicitate sua justus est, et beati filii ejus post eum;* Septuaginta, *qui conversatur sine vituperatione,* id est *inculpate in justitia, beatos filios suos derelinquet,* hoc est, inquit Auctor *Catenæ Græcor.*: « Qui justitiam coram Deo et hominibus exercet, et seipsum et alios quoque qui ipsum audiunt, salvat. » R. Levi : Probus, inquit, integritatis æquitatisque semitam capessens, non ipse solum a calamitatibus servatur, sed etiam ejus soboles divinæ providentiæ maxime cordi est ob parentis merita; quin eadem, cum a parente suo honeste informata fuerit ad cultum divinum, id sibi demeretur, ut peculiarem providentiam Dei propitiam experiatur.

Nota τὸ *ambulat,* id est, continue progreditur et proficit. Unde S. Bernardus, serm. 49. *in Cant.*: « Ambulare, inquit, proficere est. Ambulabat Apostolus qui dicebat, *Philip.* III : Non arbitror me comprehendisse; et addit : Unum autem quæ retro sunt obliviscens, ad ea quæ ante sunt me extendo, etc. Ergo non ambulantem, sed sedentem a mortis tenebris comprehendi periculum est. Et quis sedens, nisi qui non curat proficere? » Pro *beatos* hebraice est אַשְׁרֵי *asre,* id est *beatitudines filiis ejus post ipsum. q. d.* Non una, sed multiplex, imo omnimoda beatitudo dabitur filiis justi.

Proles um filii beati.

Prima. *Prima* est ipsa justitia. Justus enim ambulans in simplicitate, id est justitia et probitate, in eadem educat filios eosque facit sibi similes, simplices, id est justos et probos. Ad hoc enim obligat eum simplicitas, id est justitia et officium parentis : hujus enim est in probitate vivere, in

eaque filios educare. Hic est fons cæterarum beatitudinum : quia enim justus ad justitiam efformat suos filios, hinc Deus tam illi quam ipsis benedicit, omnique bono cumulat et beat. Hoc enim promisit, *Exodi* xx, 5, dicens : « Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans (id est puniens) iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me; et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea. »

Ratio physica.

Ratio physica est, quod filii sint portio et quasi membra parentum. Quare dum pater bene vel male agit, punitur vel præmiatur non tantum in se, sed et in filiis, tanquam in sui partibus et membris. Sic Adam peccans, tam culpam quam pœnam transcripsit in omnes posteros, utpote sui partes et propagines.

Ethica.

Ethica est, ut hoc frenum Deus daret parentibus, quo eos a peccato cohiberet, et in officio suique cultu contineret, scilicet minando se eorum male facta puniturum etiam in filiis, et promittendo se benefacta eorum præmiaturum in posteris. Magna enim est in parentibus cura et sollicitudo filiorum, ac propter eos beandos multa agunt, quæ non agerent pro seipsis.

Secundo.

Secunda ergo beatitudo, qua Deus beat filios justorum, est hominum favor et benedictio. Omnes enim probis proborum parentum filiis applaudunt et benedicunt, ut contigit Tobiæ juniori, cui Raguel socer ait : « Benedictio sit tibi, fili, quia boni et optimi viri filius es, » *Tobiæ* vii, 7. Ita Aben-Ezra : Qui integritatis, inquit, semitæ insistit, justus vocabitur, et beatos post se filios relinquet. Hi enim propter parentum integritatem a cæteris honore afficientur, ita ut etiam beati prædicentur. Beatitatem ergo ex parentum æquitate assequimur. Sic et Lyranus.

Tertio.

Tertia est abundantia rerum hujus vitæ, prosperitas, potentia, gloria. Hæc enim Judæis promiserat Deus, si juste viverent, se daturum tam ipsis quam filiis eorum, juxta illud *Psal.* cxi : « Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus (Chaldæus, *fortes in lege erunt filii ejus*), generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in domo ejus. »

Quarto.

Quarta et summa beatitudo promissa justis justorum filiis est gloria et felicitas sempiterna : hæc enim certo et semper eis obtingit, cum temporalis sæpe denegetur, atque hæc maxime pendet a bona institutione parentum. Certum enim signum divinæ prædestinationis filiorum est bona educatio parentum, sicut reprobis est mala. Unde Tobias moriturus hoc ultimum filio dedit monitum, cap. iv, 23 : « Noli timere, fili mi; pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, et recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene. »

Citat hanc gnomen S. Cyprianus, tract. *De Opere Eleemosyna*, de eaque illam explicat, *q. d.* Pater qui justitiam, id est eleemosynam facit, filios divites et beatos efficit. Simplicitas enim vocatur simplex et candida liberalitas eleemosynarii. Unde Apostolus ait, II *Corinth.* ix, 11 : « Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, » id est eleemosynam. Sed audi S. Cyprianum :

Pater curatorem Deum filio relinquat.

« Si ergo vere filios tuos diligis, si eis exhibes plenam et paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, ut filios tuos Deo justa operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui et temporarius et infirmus est; sed illum pares, qui æternus et firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas hæredibus servas; ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes injurias sæculares divina majestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur. » Probat deinde idipsum ex Scriptura, dicens : « Hoc est charis pignoribus in posterum providere; hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ sanctæ dicentis : Junior fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus egens pane. Tota die miseretur et fœnerat : et semen ejus in benedictione est. Et iterum : Qui conversatur sine vituperatione in justitia, beatos post se filios relinquit. Prævaricator itaque et proditor pater es, nisi filiis tuis fideliter consulas, nisi conservandis eis religiosa et vera pietate prospicias : qui studes terreno magis quam cœlesti patrimonio, filios tuos diabolo magis commendare quam Christo, bis delinquis, et geminum ac duplex crimen admittis; et quod non præparas filiis tuis Dei Patris auxilium, et quod doces filios patrimonium plus amare quam Christum. »

Exemplum.

Illustre hac de re exemplum exstat apud Joannem Moschum in *Prato spirit.* cap. cci, de filio Constantinopolitano, cui pater, omnia sua expendens in pauperes, non aliam hæreditatem quam Christum curatorem reliquit; qui proinde ei unicam viri nobilis et divitis filiam uxorem, et cum ea totam ejus hæreditatem procuravit.

Vers. 8.

8. Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo. — Vatablus, *intuendo;* Chaldæus, *a facie sua omnes impios;* Septuaginta, *cum rex justus sederit super thronum, non adversatur* (id est, non objicit se, Scholiastes, *non subsistit*) *omne malum in oculis ejus;* Auctor *Catenæ Græcor.*, *nullum malum in oculis illius se ingerit* (1).

Sensus est, *q. d.* Rex qui ex alto celsitudinis suæ throno regnum suum circumlustrat, gubernat, regit et judicat, solo hoc sui intuitu omnia scelera et scelestos fugat et dissipat : omnes enim male sibi conscii, verentes regis judicium, iram

(1) Rosenmullerus, *dissipat*, exterminat, plectitque *oculis suis omnem malum* virum. Maurer, *ventilat*, id est se cernit, *oculis suis* lustrantibus *omne malum*. Cf. vers. 26.

et vindictam, diffugiunt, et sese abscondunt; quique scelus aliquod machinabantur vel machinaturi erant, regis acrimoniam metuentes, mentem manusque a scelere cohibent. Vident enim regem non esse desidem, nec otiari, sed vigilem et acrem suum capessere solium, id est usurpare suam auctoritatem, officio regali perfungi, et strenue potestatem sibi a Deo creditam exercere, ut bonis se patrem et tutorem, malis se terribilem et vindicem exhibeat, illisque ampla præmia, his acria supplicia irroget. Docet ergo hæc gnome quantum valeat auctoritas ac vigilantia regum et principum, cum suum munus strenue obeunt; ac quantum valeant eorum decreta et judicia, quando cum æquitate et auctoritate tractantur, ac fortiter exsecutioni mandantur. Vere Perses apud Aristotelem in *Œconom.*: « Ut oculo domini, inquit, equus pinguescit, sic sane coram oculis principis jus viget. »

Sedere in solio judicii quatuor notat.

Nota: τὸ *qui sedet in solio judicii* multa involvit et complectitur. *Primo* enim significat regem debere esse rectum et acrem, ut e solio judicii justum judicium proferat, ac pios præmiet, impios castiget; *secundo*, eum debere esse sapientem, ut bonum a malo secernat, justos ab injustis dijudicet; *tertio*, eum habere amplissimam judicandi potestatem; *quarto*, debere per se judicare, nec credere omnia suis consiliariis, prætoribus, judicibus, quin potius debere eis invigilare, eosque judicare, an sinceri sint, an muneribus sinant se corrumpi, an per gratiam et favorem jus dicant, etc. Sic enim omnes continet in officio, dissipatque sua vigilia suoque intuitu omne malum. Unde Ptolemæus Philadelphus septuaginta S. Scripturæ Interpretibus, uti refert Aristæas, singulis singulas quæstiones politicas proponens, hanc ei, qui ordine erat decimus quintus, proposuit: « Quid in regno potissimum observandum? » Ad quam ille: « Conservare, inquit, se a muneribus incorruptum, et magnam vitæ partem invigilare, justitiamque ante omnia colere, et hujusmodi amicos sibi comparare. Justos enim Deus amat. » Quinquagesimo quarto deinde hanc proposuit: « Quid regnum conservet? » Ad quam ille: « Cura, inquit, et meditatio, ne quid a rerum præpositis male agatur committaturque in plebem, quemadmodum facis cum tibi Deus præstantem intellectum præbeat. »

S. Ludovicus per se jus dicebat viduis et miseris.

Hac de causa S. Ludovicus, inclytus Franciæ rex, singulis hebdomadis bis pro tribunali sedebat, ut causas viduarum et miserorum a senatoribus neglectas cognosceret, et decideret pari justitia ac clementia. Idem moriens Philippo filio inter alia monita hoc reliquit: « In administranda justitia esto severus et rectus, ut facias quæ leges decernunt, nec ab iis declines ad dexteram vel sinistram. Diligenter ausculta querelas pauperum, et satage ut veritatem intelligas. Non tibi sufficiat elegisse in judices meliores regni viros, sed insuper iis invigila et investiga, qua ratione officio suo fungantur. » Rex enim, qui omnia sua consiliariis vel officialibus credit, iis solium suum cedit, ac scabellum sibi diligit, in quo quasi puer vel pupillus sedens, ab iis se et regnum regi sinit: quæ res ipsi vituperium, officialibus invidiam, toti reipublicæ odium et indignationem creat.

Quarto, significat hæc phrasis regem, dum sic sedet in solio judicii quasi vicarius Dei, ab eo peculiariter illustrari, dirigi, corroborari ad dissipandum omne malum, juxta illud cap. XVI, vers. 10: « Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus. » Vide ibi dicta.

Rex est Cyrus, id est sol. Primo.

Igitur rex est quasi sol, unde primus Persarum rex dictus est Cyrus, id est sol: hoc enim persice significat Cyrus. *Primo* enim sicut sol oriens, in suo quasi curru et solio gloriose residens, fugat tenebras ac feras, quin et fures, homicidas, adulteros cæterosque scelestos, qui lucifugæ tenebras captant ad sua scelera celandum: sic pariter rex justus et sapiens suo intuitu, quasi solari, dissipat omnes peccatorum umbras et caligines.

Secundo.

Secundo, sicut sol obit et lustrat successive singulas terræ regiones, ut eas illustret, calefaciat, fecundet: sic rex obeat subinde suas provincias: sua enim præsentia multa scelera dissipabit, multas lites et difficultates componet, subditos recreabit, audiet, solabitur, ab iisque gravamina nimia depellet, et beneficia grandia conferet. « Principibus adeunda sæpius longinqua imperii. Quoties Divum Augustum meminimus in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia? » ait Tacitus, III *Annal.* Sane si rex Hispaniarum, initio tumultuum Belgicorum, in Belgium, uti fecerat Carolus V, se contulisset, aut conferre potuisset, eos sedasset, qui usque nunc perdurant, et pene sunt insanabiles. Præclare Diotogenes apud Stobæum, serm. 48 *De regno*: « Judicare, inquit, et jus suum singulis distribuere proprium opus est regis, qui ceu deus quidam in mundo est. » Divinius D. Thomas, lib. III *De Regim. Principum,* cap. III, regem comparat angelo summo, qui a Deo illuminatur, ut cæteros illuminet.

Tertio.

Tertio, sol thronum suum quasi collocat in meridiano: ibi enim splendidius coruscat, et radios potentissimos in omnes orbis partes ejaculatur, quibus omnia luce et ardore suo complet: ita rex thronum judicii sui collocet in motropoli, ut in medio regni situs velut in centro, omnes regni sui provincias quasi circuli sui peripheriam circumspiciat, judicet, zelo justitiæ et virtutis accendat.

Quarto, sicut sol oculis validis est placidus, gratus et hilaris, infirmis vero apparet fulmineus, ingratus et noxius: sic vultus regis bonis est jucundus, malis terribilis, ut solo ejus aspectu percellantur et fugiant. Quod de Rege dicitur, intellige de quovis Principe, Prælato, Rectore, Pastore, Episcopo, Præside, imo de quovis patrefa-

milias: hic enim in sua domo et familia est quasi rex.

Symbolice. Symbolice Auctor *Catenæ Græcor.*: Rex, inquit, sedens in solio judicii est Deus, qui in curia cœlesti residens inde omne malum prospicit, corrigit et dissipat. Rursum rex hic est Christus, qui in die judicii mala et malos omnes, quantumvis occulta et occultos, suo aspectu, voce et sententia auferet a terra, et relegabit in tartara. Ita Beda, Salonius et Hugo.

Mystice S. Augustinus, lib. *De Corrept. et Gratia*, cap. XIII, et alii: Rex, inquiunt, est Christus, qui jam ad dexteram Dei sedens, inde radiis gratiæ suæ illustrat mentes peccatorum, ab iisque omnia mala et peccata abigit, et ad Dei gratiam omnemque virtutem traducit, juxta illud *Psalm.* XLIV: « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis virga regni tui. » Ubi S. Augustinus: « Rex, inquit, a regendo dicitur: non autem regit, qui non corrigit. Ad hoc est Rex noster rectorum rex; quomodo et sacerdos a sanctificando nos, sic et rex a regendo nos. » Et paulo ante: Sagittæ tuæ acutæ, Potentissime; populi sub te cadent in corda inimicorum regis. » Ubi S. Augustinus: « Occisus est inimicus Christi, ut vivat discipulus Christi; de cœlo emissa est sagitta, corde percussus est Saulus, etc. O sagittam acutam potentissimam, qua accepta cecidit Saulus, ut esset Paulus! »

Tropologice, Rex sedens in solio judicii est mens et ratio, quæ, dum in homine solium regni et judicii occupat, fugat et dissipat omne malum errorum et vitiorum, quod sensus et potentiæ cæteræ, præsertim concupiscentia, et appetitus tum concupiscibilis, tum irascibilis suggerit. Hinc rex dicitur quasi recte agens, ait Isidorus. Mens ergo dum recte agit, et cæteras potentias recte agere cogit, rex est. Quare qui sapit, menti dat suum regimen, non appetitui, non concupiscentiæ: mentem ergo in throno regali judicii collocet, ut illæ cæteris potentiis imperet, illasque menti obedire compellat. Hac ratione regnum animæ quietum, nobile, sanctum et gloriosum nanciscitur. Ita R. Levi. Hinc illud: « Rex eris, si ratio te rexerit. » Audi S. Gregorium in *Psalm.* V *Pœnit.* vers. 23: « In conveniendo populos in unum, et reges, ut serviant Domino: Per reges, ait, eos intelliges, qui animorum suorum motus secundum Dei voluntatem dirigunt, eisque regum more dominantur, dum in rationis eminentia quasi solio regali præsidentes, repugnantia quæque servituti subjiciunt, et pacatis omnibus, æquitatis leges et innocentiæ jura in seipsis disponunt. »

Gnomæ de regis dotibus. Salomoni succinunt cæteri Theologi et Philosophi. Antonius in *Melissa*, part. II, cap. I, citat S. Irenæum dicentem: « Rex omnis justus sacerdotalem obtinet ordinem, » id est auctoritatem, jus et officium, ut profana dissipet, sancta sanciat; et Democritum dicentem: « Principem in rerum opportunitatibus uti decet ratione, adversus hostes audacia, benevolentia autem erga subjectos; » et Isocratem dicentem: « Gravis et metuendus fac videare, nihil eorum quæ fiunt inexploratum relinquendo; clemens autem leviora delictis supplicia statuendo; » et Diodorum dicentem: « Regem bene fungentem suo munere decet justum et magnanimum et veracem et liberalem in largiendo esse, ac quavis cupiditate majorem: supplicia leviora delicto, gratiam autem beneficio majorem referre, tum subjectis, tum amicis. » Et cap. VI, citat S. Chrysostomum dicentem: « Non in pretiosa veste et zona, nec in præconis voce cernitur princeps; sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt, corrigat, ac in universos animadvertat, nec patiatur a potentioribus jus auferri. » Agapetus Diaconus Justinianum Imperatorem in *Admonitorio* ita commonefacit, num. 2: « Ceu gubernator vigilat perpetuo Imperatoris oculatissimus intellectus, continens tuto æquitatis clavos, atque expellens fortiter impetuosos iniquitatis fluctus, ut ne cymba mundanæ reipublicæ illidatur fluctibus iniquitatis. » Et num. 9: « Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta judicia inde condiscat; nihil enim adeo facit, quæ peragenda sunt, conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram. » Et num. 27: « Tibi ipsi custodiendi leges impone necessitatem, cum non habeas in terris, qui te possit cogere. Sic enim tum legum præ te feres cultum ipse, ante alios eas reverendo; tum subditis constabit legum prævaricationem periculis non esse immunem. » Et num. 28: « Peccare et non cohibere peccantes juxta æstima. Si quis enim in civitate vitam quidem ipse traducat juste, toleret autem viventes inique, socius malorum apud Deum judicatur. Quod si velis bifariam approbari, ut pulcherrima quæque gerentes honora, ita teterrima patrantibus succense. » Et num. 30: « Terrarum orbis a Deo cum creditum tibi sit regnum, cave ne aliquo utaris ex pravis ad rerum administrationes. Quæ enim illi perperam fecerint, eorum rationem reddet Deo, qui peccandi facultatem ipsis indulserit. Magna igitur et diligenti cum perscrutatione magistratuum promotiones fiant oportet. » Et num. 36: « Ut dominium imperii tui facias decantabile, quantam habes adversus subditos peccantes iram, tantam habendam esse tibi adversus teipsum peccantem censeto. Nemo enim valet tanta pollentem potestate corrigere, nisi ratio propria, quæ ex ipso peccante moveatur. » Et num. 42: « Intenta mente auscultari debent rerum judices. Difficilis namque captu est justi inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes. Quod si prætermissa dicentium eloquentia, dictorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint, sic demum haurient

quod ab ipsis quæritur; geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id, ut committant, concedendo. » Et num. 46 : « Sicut oculus innatus est corpori, ita Imperator mundo adaptatus est, a Deo datus pro administratione rerum quæ usui sunt. Oportet igitur eum omnibus hominibus quasi propriis membris prospicere, ut proficiant in bonis, neu malorum offensaculo illidantur. » Et num. 48 : « Esto subditis, pientissime Imperator, et formidabilis ob excellentiam potestatis, et amabilis ob largitionem beneficentiæ; neque formidinem contemnens propter amorem, nec item amorem negligens ob formidinem; sed tam mansuetudinem præ te ferens haud aspernabilem, quam aspernabilem familiaritatem immiti severitate castigans. » Euripidis in *Syleo* aurea de principe vox est : « Justis sit æquus et justus; malis vero omnium maximus hostis in terra. » Et Isaiæ : Qui puniunt injustos, ii reliquis injuriam fieri prohibent. » Et Hyperidis : « Incipientibus malis obstruendæ sunt viæ. » Et Pythagoræ : « Qui de malis pœnas non sumunt, bonos affici volunt injuriis. »

Vers. 9. 9. QUIS POTEST DICERE : MUNDUM EST COR MEUM, PURUS SUM A PECCATO? — Hebraice, *quis dicet : Mundavi cor meum, purus sum a peccato meo?* Ita Symmachus; Septuaginta, *quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis libere dicere audeat* (hoc est enim παῤῥησιάσεται, uti legunt Complutenses, S. Chrysostomus, S. Hieronymus, lib. I *Contra Pelag.*, qui vertit, *quis confidit*, pro quo Romani et S. Augustinus repetunt καυχήσεται, id est *gloriabitur*) *se mundum esse a peccatis?* Unde liquet Septuaginta æque ac Nostrum pro זכיתי *zickiti* in *piel*, id est mundavi, legisse זכיתי *zachiti* in *cal*, id est, mundus sum corde meo; atque מחטאתי *mechattati*, id est a peccato meo, accepisse pro מחטאת *mechattat*, id est a peccato, ut *iod* non sit pronomen affixum, sed paragogicum, uti est alias sæpe.

Calvinus, lib. III *Institut.* cap. XIII, § 3, ex hoc loco et similibus contendit neminem in hac vita vere esse justum, ut cor habeat intrinsecus purum a peccato, sed illud semper infectum esse et inordinatum aliqua ἀταξίᾳ, sive aliquo pravo motu superbiæ, luxuriæ, similisve concupiscentiæ. Quare omnes ejus actus esse peccata : ac proinde non habere justitiam sibi intrinsecam, sed justificari per extrinsecam Christi justitiam sibi imputatam. Verum hæc est hæresis damnata ab Ecclesia et Concilio Tridentino, *sess.* VI, imo a S. Scriptura, in qua Christus ait : « Beati mundo corde, quonium ipsi Deum videbunt, » *Matth.* V, 8. Et David, *Psalm.* L, 12 : « Cor mundum, ait, crea in me, Deus. » Et *Psalm.* CXVIII, 1 : « Beati immaculati in via. » Et Paulus, *Ephes.* I, 4 : « Ut essemus, ait, sancti et immaculati in conspectu ejus. »

Nemo mundus a peccato, quo sensu? Igitur hanc Salomonis gnomen, ne aliis S. Scripturæ sententiis jam citatis videatur adversari, Interpretes varii explicant, omnes apposite.

Resp. Primo. *Primo*, Cajetanus respondet, in Hebræo esse : « Quis potest dicere : Mundavi cor meum, et purificavi me a peccato meo? *q. d.* Superbe quis sibi suisque viribus arroget justitiam et munditiem a peccato, cum hoc sit opus Dei, non hominis, gratiæ, non naturæ? Dicat ergo : Deus mundavit cor meum, non ego.

Secundo, S. Chrysostomus in *Psalm.* CXLII, ad illa vers. 2 : « Non intres in judicium cum servo tuo; » Gabriel Vasquez, II II, disput. 200, cap. IV, et Salazar sic exponunt, *q. d. Quis dicit*, id est, quis dicere et jactare audeat se purum a peccato? Unde Septuaginta vertunt, *quis gloriabitur*, id est quis gloriabundus prædicet, *se castum habere cor?* Taxatur ergo hic non simplex affirmatio, sed superbia, jactantia et gloriatio : quia nonnulli instar Pharisæi Evangelici de sua innocentia vel justitia gloriantur, eamque sibi adscribunt, non Deo. Esto enim nonnulli sunt justi et mundi corde, tamen de eo gloriari seque jactare non debent, tum quia hæc mundities non est opus ipsorum, sed Dei; tum quia qui hodie justus est, cras potest fieri injustus, et ex fragilitate innata corruere in peccata, uti plerique corruunt.

Tertio. *Tertio*, S. Augustinus in *Psalm.* CXLIX, Beda, Jansenius, Baynus et Bellarminus, lib. III *De Justificat.* cap. IV, hæc exponunt de incertitudine gratiæ, eamque hinc probant contra Hæreticos et Catharinum, qui volunt justos certo scire se esse justos et puros a peccato. Ut sit sensus, *q. d.* Nemo, quantumvis justus, certo scit se esse justum, hoc est, se esse in gratia et amicitia Dei : non enim habent testimonium infallibile suæ gratiæ et justitiæ, ac multa latent in fundo cordis occulta, quæ homo ipse non videt, nec perspicit, sed solus Deus. Hic sensus Vulgatæ versioni valde inhæret et consonat, æque ac textui Hebræo, qui habet, *quis dicet : Mundavi cor meum, et purus sum a peccato meo? q. d.* Quis certo scit, ut dicere et asserere audeat, se veram egisse pœnitentiam, ac per eam emundasse se a peccatis præteritis : præsertim in adolescentia, inquit Aben-Ezra, commissis? juxta illud : « De propitiato peccato noli esse sine metu, » *Eccli.* cap. XV, 5.

Quarto. *Quarto*, alii exponunt, *q. d.* Nemo potest diu vivere sine peccato saltem veniali. Esto enim quandoque justus sit purus ab omni peccato etiam veniali, ut cum recens est baptizatus, cum plene confessus est et absolutus, cum vehementes actus contritionis et charitatis elicit, tamen in hoc puritatis statu diu durare nequit, quin ex innato peccati formite in illud relabatur, juxta illud *Eccli.* VII, 21 : « Non est homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet. » Ita explicat S. Augustinus, lib. *De Bono virg.* cap. XLVIII, et S. Hieronymus, lib. I *Contra Pelag.*, et S. Chrysostomus, conc. 3 *De Lazaro*. Huic expositioni favet hebræum זכיתי *zicchiti*; radix enim זכה *zacha* vel *zachah* significat mundum esse ab omni labe, seu vitio aut macula. Unde זך *zach* vocatur mundus, cui

nihil labis aut vitii est admixtum, sincerus, clarus, irreprehensibilis; et זכוכית *zecuchith* vocatur crystallus, ob munditiem et claritatem transparentem, ut sensus sit, *q. d.* Quis dicere audeat se habere cor plane purum ab omni labe, imo cor crystallinum, id est purum, sincerum, lucidum instar crystalli, cui nulla macula etiam levicula et venialis insit? *q. d.* Nemo.

Quinto. *Quinto,* S. Chrysostomus in terræ motum et Lazarum, *serm.* 6, per peccatum accipit fomitem peccati, sive sordes concupiscentiæ reliquas ex peccato, quibus nemo in hac vita carere potest: « Licet, ait, justus sit quis, licet millies sit justus, et ad culmen ipsum ascenderit, ita ut expers sit peccati, non potest esse mundus a sorde; licet millies justus sit, est tamen homo. Quis enim gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidit mundum se esse a peccato? Propterea dicere in oratione jubemur: Dimitte nobis debita nostra, ut orationis consuetudine admoneamur illis nos obnoxios esse suppliciis. Etenim Paulus Apostolus, vas electionis, Dei templum, os Christi, lyra Spiritus, doctor orbis terrarum, qui terram et mare peragravit, qui peccatorum spinas revulsit, qui religionis semina jactavit, ille regibus opulentior, ille divitibus potentior, ille magis philosophus quam ipsi philosophi, ille disertior oratoribus, qui nihil habebat et omnia possidebat, qui mortem umbra sua solvebat, qui morbos suis vestimentis fugabat, qui trophæa erexit in mari, qui ad tertium usque cœlum raptus est, et in paradisum ingressus, qui Christum Deum prædicavit; ille dicit: Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum, I *Corinth.* IV, 4. Qui talem tantamque virtutum multitudinem acquisierat, ait: Qui autem judicat me, Dominus est. Quis ergo gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidet mundum se esse a peccato? Impossibile est igitur ut ullus homo sit a peccato immunis. Quid enim ait: Justus est? misericors est? pauperum amans est? at vitium aliquod habet, vel importune contumeliis afficit, vel inani gloria ducitur, vel aliud quippiam tale agit; non enim recensenda sunt omnia. »

Porro hic fomes concupiscentiæ maxime cernitur in libidine et rebus venereis. Harum enim concupiscentia ita innata est homini, ut nemo possit habere ab eis purum cor, quin aliquando sentiat impuras et obscenas imaginationes, titillationes, motus, nisi id singulari dono alicui concedat Deus, uti concessit S. Thomæ Aquinati, qui fugata meretrice ad se sollicitandum immissa, orans et indormiens visus sibi ab Angelis cingulo castitatis præcingi, deinceps omni libidinis sensu caruit. Idem donum habuit noster B. Aloysius Gonzaga, ideoque Angelus est nuncupatus. Unde Septuaginta vertunt, *quis gloriabitur castum* (scilicet ab incestis et fœdis luxuriæ cogitationibus et stimulis) *se habere cor?* Harum remedium est humilitas humilisque gratiæ Dei invocatio. Unde S. Augustinus, *De S. Virgin.* cap. LI: « Quod bonum (virginitatis), ait, quanto magnum video, tanto ei ne pereat futuram superbiam pertimesco. Non ergo custodit bonum virginitatis, nisi Deus ipse qui dedit; et Deus charitas est. Custos ergo virginitatis charitas; locus autem hujus custodis, humilitas. Ibi quippe habitat qui dixit super humilem et quietum, et trementem verba sua, requiescere spiritum suum, *Isaiæ* cap. LXVI. Fidenter enim dico: Facilius sequuntur Agnum, etsi non quocumque ierit, certe quocumque potuerint, conjugati humiles, quam superbientes virgines. »

Ratio a priori. Ratio a priori est, quod motus hujus appetitus et concupiscentiæ sint maxime homini carnali, æque ac cæteris animantibus, connaturales: quare sæpe rationem præveniunt, ita ut voluntas eos cogatur sentire invita, etsi consentire in ejus sit arbitrio. Jam enim perdidimus frenum justitiæ originalis, quo Adam hosce motus ita frenabat et cohibebat, ut exsurgere non possent, nisi eo vidente et volente. Igitur sicut ulcus, puta vomica, perpetuo putidum ebullit vomitque pus, et sicut cloaca jugiter exhalat fœtidos vapores, et sicut caminus ardens continuo ejaculatur fumum ignisque scintillas: sic pariter concupiscentia, luxuriæ præsertim, assidue exhalat fœdas imaginationes et motus libidinis.

Antistropha hujus sententiæ Salomonis est illa S. Joannis, *epist.* I, cap. I, 8: « Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. » Vide ibi dicta.

Vers. 10. 10. PONDUS ET PONDUS, MENSURA ET MENSURA, UTRUMQUE ABOMINABILE EST APUD DEUM, — *q. d.* Duplex et diversum pondus, duplex et diversa mensura, cum scilicet quis majori utitur dum emit, minori dum vendit, facit rem abominabilem Deo et hominibus, quia facit injustitiam, et evertit hominum societatem et commercia, quæ in justitia justisque ponderibus et mensuris consistunt. Vide dicta cap. XI, 1, et cap. XVI, 11. Hebraice est, *lapis et lapis* (quia lapidibus olim utebantur pro ponderibus), *epha et epha, abominatio sunt ista ambo coram Domino,* id est, ut Vatablus, *diverso pondere uti, et diversa mensura uti, utrumque detestatur Dominum;* Septuaginta, *pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices immundæ sunt apud Dominum.* S. Hieronymus in cap. XLV *Ezechiel.* « Statera grandis et minor, abominabile est utrumque in conspectu Dei. »

Duplices mensuras odit Deus. Quas? Resp. Primo. Mystice, *primo* R. Levi, *q. d.* Non licet veritati pondus addere, ut eam plus æquo amplifices; nec detrahere, ut eam plus æquo imminuas.

Secundo. *Secundo*, S. Gregorius, hom. 4 *in Ezechielem*: Pondus et pondus, etc. « Scimus, ait, quia in negotiatorum duplici pondere aliud majus, aliud minus est; nam aliud pondus habent ad quod pensant sibi, et aliud pondus ad quod pensant proximo; ad dandum quidem pondera leviora, ad accipiendum vero gravia præparant. Omnis

itaque homo qui aliter pensat ea quæ sunt proximi, et aliter ea quæ sua sunt, pondus et pondus habet. Utrumque ergo abominabile est apud Deum: quia si sic proximum ut se diligeret, hunc in bonis sicut se amaret; et si sic se sicut proximum adspiceret, se in malis sicut proximum judicaret. »

Tertio, Auctor *Catenæ Græc.* sic ex Septuaginta legit : « Statera parva et magna, aliaque et alia mensura, utraque coram Domino sunt immunda; sed ille quoque qui facit ea, in studiis suis præpedietur. » Quæ sic explicat : Mens mala dolosaque animi affectio, cujusmodi ea est, quæ oratione quidem utitur blanda et commoda, opus autem adfert nullum, vel tantum immundum, exsecrabiles sunt apud Dominum. Aut per parvam et magnam mensuram, in quavis re vel actione defectus et excessus denotatur; utrumque enim adjunctum habet vitium. Aut mensura duplici utuntur, qui ab aliis beneficia accipere volunt, paria tamen reddere animum nunquam inducunt. Qui enim facit talia, in manuum suarum operibus impeditur, hoc est, nullum felicem successum sortietur. Hæc ille.

Quarto. *Quarto*, Cassianus sic ex Septuaginta legit et explicat, *Collat.* XXI, cap. XXII : « Pondus magnum et pusillum, etmensuræ duplices, immunda sunt apud Dominum utraque, et qui facit ea, in adinventionibus suis compedietur. Proinde non solum illo quo diximus, sed etiam hoc modo studendum est nobis, ut ne iniqua pondera in cordibus nostris, nec in horreis conscientiæ nostræ mensuras duplices habeamus, id est ne ipsi ea quæ districtionis regulam molliunt, remotiore indulgentia præsumentes eos quibus verbum Domini prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus, quam ipsi perferre possimus, ponderibus obruamus. Quod cum facimus, quid nisi duplici pondere atque mensura præceptorum Domini, mercem frugemque vel appendimus, vel metimur? Rationem subjicit : Si enim aliter ea nobis, aliter nostris fratribus dispensemus, recte increpamur a Domino, eo quod stateras dolosas ac mensuras duplices habeamus, secundum illam sententiam Salomonis qua dicitur : Abominatio est Domino pondus duplex, et statera dolosa non est bonum in conspectu ejus. Hoc etiam modo reatum dolosi ponderis duplicisque mensuræ evidenter incurrimus, si districtiora quædam, quæ privatim per nostras cellulas exercere consuevimus, humanæ laudis cupiditate coram fratribus ostentemus, abstinentiores scilicet et sanctiores apparere affectantes humano conspectui quam divino. »

Vers. 11. 11. EX STUDIIS SUIS INTELLIGITUR PUER, SI MUNDA ET RECTA SINT OPERA EJUS. — Pro *studiis suis* hebraice est מעלליו *maalalau*, id est molimina, studia, cogitationes, machinationes, exercitia, consilia, adinventiones, occupationes. Radix enim עלל *alal* significat meditari, cogitare, conari, moliri, facere, designare, animi vim et potentiam declarare. Unde עולל *olel* vocatur puer, qui semper aliquid agit et molitur; et תעלולים *taalulim* vocantur ludicra, quæ machinantur pueri, quibus animi sui indolem et propensionem indicant.

Pro *intelligitur* hebraice est יתנכר *iitnacker*, quod proprie significat *cognoscitur, intelligitur*. Subinde tamen contrarium significat, scilicet occultatur, abscondit se, vel alienat se. Unde R. Levi et Aben-Ezra sic vertunt, *in studiis suis occultat se puer, etiamsi purum et rectum sit opus ejus, q. d.* Non facile cognoscitur natura pueri ex operibus. Nonnulli enim pueri astuti sunt dissimulatores et fallaces, ita ut tegant sua studia et consilia. Unde fit ut ea quæ agunt in fronte probitatis speciem præbeant; eorum vero mens impura sit, et sceleribus scateat. R. Emmanuel vertit, *in operibus suis alienum se præbet puer, q. d.* Subinde pueri alios se præbent in pueritia, quam futuri sint in virili ætate; mutant enim indolem et mores, et alienant se a moribus quos habituri sunt in senectute. Aut potius, *q. d.* Puer, cum munda et recta opera exercet, alienat se ab infantia et ætate puerili, quia super ætatem præclare se gerit, ut non tam puer, quam vir vel senex esse videatur.

Verum יתנכר *iitnacker* proprie significat *cognoscitur, intelligitur*, itaque hic vertendum esse patet ex antecedentibus et sequentibus; sic enim plana et clara fluit oratio, *q. d.* Ex studiis suis cognoscitur puer, qualis futurus sit vir. Si enim munda et recta sint opera ejus in pueritia, verisimiliter talia quoque erunt ejusdem in virili ætate. Aut : Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta *sint*, id est futura sint, opera ejus in senectute; τὸ enim *sint* non est in Hebræo : Hebræi enim subintelligunt verbum substantivum. Unde hic subintelligas tam *erunt*, aut *futura sunt*, quam *sint*.

Rursum, *iitnacker* descendit a נכר *nachar*, quæ radix uti litteris, ita et significatione alludit ad כרה *cara*, id est fodit, perfodit; dum enim oculus corporis vel mentis quid cognoscit et perspicit videtur idipsum sua acie penetrare et perfodere Unde Plato censuit visionem fieri emissione specierum ex oculis ad rem visam penetrandam, et quasi perfodiendam; licet verius Aristoteles et Peripatetici censeant visionem fieri non emissione, sed receptione specierum ab objecto : per illas enim res visa penetratur, et quasi perfoditur ab oculo. Quare, sicut thesaurus, vel venæ auri et argenti a peritis vestigantur et inveniuntur; sciunt enim certa signa, ex quibus cognoscunt ibi latere aurum; v. g. si superficies terræ extima herbas et germina non proferat, sed sterilis sit et glabra; si color terræ accedat ad colorem auri, si in ea ramenta vel venæ auri argentique appareant, uti docet Gregorius Agricola, lib. I *De Re metallica*. Unde Plinius, lib. XXXIII, cap. IV: « Montes Hispaniæ, ait, aridi sterilesque, et in quibus nihil aliud gignatur, huic bono (auro) coguntur fertiles esse. » Additque : « Aurum qui

Venæ auri indicia.

quærunt, ante omnia segulum tollunt : ita vocantur indicium; alveus, ubi id est, arenæque lavantur, atque ex eo quod resedit conjectura capitur, ut inveniatur aliquando in summa tellure protinus, rara felicitate. » Segullum est terræ genus in summo solo, ex quo metallarii cognoscunt subesse venam auri. Quare, visis his signis, perfodiunt terram, et latens aurum eruunt. Sic pariter pueri in pueritia dant signa et specimina futuræ probitatis, quæ viri sagaces vestigant et quasi perfodiunt; signa hæc sunt : si opera eorum sint munda, id est pura ab omni lascivia et impuritate; ac recta, id est aliena a fraude, fuco, simulatione, dolo, mendacio, nequitia, malignitate. Inde enim sagaces conjiciunt eorum in virili ætate opera fore similia, imo majora et heroica. Itaque natura præludit in pueris id quod factura est in viris, juxta illud Ovidii :

Pueritia præludit virilitati.

> Ingenium cœleste suis velocius annis
> Surgit, et ingratæ fert mala damna moræ.

Exempla.

Sic S. Ambrosius puer, rebus sacris se oblectans, prælusit se fore sacerdotem, imo Episcopum; unde et manum osculandam sorori præbuit, edixitque se fore Episcopum. Sic S. Thomas Aquinas infans volvebat chartas, ac præsertim unam in qua scriptum erat : « Ave, Maria, » illamque sibi a nutrice arreptam omni studio reposcit, ac redditam transglutivit, qua re portendit se fore libris et cultui B. Virginis addictum. Sic S. Nicolaus infans, feria quarta et sexta abstinens a sugendis matris uberibus, futuræ abstinentiæ et sanctitatis specimen dedit. Plura hac de re exempla recensui II *Timoth.* III, 15.

Hinc Spartani pueris exhibebant instrumenta artium omnium, et illis ad quæ sponte accurrebant, quibusque se occupabant, eosdem applicabant; in illis enim ad quæ indoles naturæ fert hominem, quisque excellit. Significat ergo Salomon ex pueritiæ indole et moribus fere deprehendi, qualis totius vitæ deinceps futura sit ratio.

Intellige gnomen hanc communiter et ut plurimum veram esse, at non semper, tum quia pueri subinde vafri dissimulant interna sua consilia; tum quia subinde a seipsis degenerant, præsertim cum in malos incidunt socios, ut alii prorsus sint viri, aliaque agant et appetant quam fecerint pueri. Sed ut plurimum qualis quis est in pueritia, talis quoque est in virili ætate. Quocirca omnes Theologi et Philosophi, ac nominatim Plato et Aristoteles in *Politic.*, docent summam in Republica habendam esse curam puerorum, ut recte instituantur : pueros enim esse seminarium Reipublicæ; quales enim formantur pueri, tales evadunt viri. Monet ergo parentes et magistros hic Salomon, ut in puerorum indolem invigilent, eorumque vitia et propensiones indagare satagant, ut deinde eas corrigere, et in virtutes flectere queant.

Porro codices Septuaginta hic variant. Complutenses enim legunt, *in studiis suis impedietur adolescens, cum sancto, et recta via ejus*, *q. d.* Vir sanctus impediet et coercebit prava adolescentis studia, ejusque vias et actiones moderabitur, et rectas efficiet; Romani, *in adinventionibus suis impedietur adolescens; cum sancto, et recta via ejus*, id est, ut clare vertit Auctor *Catenæ Græcor.* : « Adolescens, cum sancto familiariter conversans, rectam faciet viam suam. » Cassianus, *Collat.* XXI, cap. XXII, et alii aliter dispungunt; priorem enim partem versus referunt ad versum præcedentem hoc modo : « Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices immundæ sunt apud Dominum, et qui facit ea, in adinventionibus suis compedietur, » id est capietur vinculis, constringetur et punietur. Deinde subdunt quasi novam sententiam : « Adolescens cum sancto (si versetur); recta erit via ejus. »

Vers. 12.

12. Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque. — Septuaginta vertunt, *auris audit et oculus videt, Dominus fecit et utraque*, vel *utrumque est opus Domini*, ut vertit Auctor *Catenæ Græc.*, qui *primo*, sic explicat, *q. d.* Ut oculus, qui recte videt, videt opera Domini; ita auris quoque, quæ recte audit, audit mirabilia ejusdem Domini. Utrumque ergo fit opera et operatione Domini, *q. d.* Deus dedit homini non solum potentiam videndi et audiendi, sed et rectum ejus usum, tum physicum, ut scilicet auris recte sonos et sonorum discrimina percipiat, oculus vero recte colorum omnium species videat et discernat; tum potius ethicum, ut scilicet aure utamur ad audiendum honesta, casta, sancta, oculis utamur ad eadem intuendum. Unde inferendum relinquit hominem Deo in hoc recto sensuum usu gratias agere, obsequi et obsecundare debere, ut iis utatur ad Dei honorem et beneplacitum, scilicet ut aures non aperiat nisi ad audiendum Dei legem, psalmodiam, officia divina, scientias et res honestas, etc.; oculos vero non pandat nisi ad intuendum creaturas Dei, ut ex iis Creatorem agnoscat et laudet. Hoc enim fine Deus homini oculos et aures dedit. Vide S. Chrysostomum, homil. 11 *in epist. ad Romanos*, et homil. 22 in I *ad Corinthios*.

Secundo, noster Salazar apposite hunc versum refert ad præcedentem. Nam cum præmiserit Salomon, inquit, ex primis studiis et conatibus pueri ingenium et indolem deprehendi, an docilis ad audiendum, et acris ad speculandum sit; apte quidem subdit : « Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque, » *q. d.* In his non intercedit consilium aut libertas; quod enim quis ad audiendum sit docilis, et ad speculandum acris, pars naturæ est a Deo ipso creata, atque adeo in pueris etiam qui nondum consilii et rationis compotes sunt, non parum elucet. Itaque « in animo scintillæ sunt, quæ præceptoris spiritu excitatæ, generosum disciplinæ fomitem arripiunt : alioquin algidum in cinerem ne-

quidquam flaveris, » ait Petrarcha, *Dialog.* 81.

Tertio, alii hæc referunt ad Deum, *q. d.* Deus dedit homini oculos ad videndum, aures ad audiendum; quanto magis ipse oculos habet oculatissimos, et aures ad audiendum acerrimas, juxta illud *Psal.* XCIII, vers. 9 : « Qui plantavit aurem, non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat? » Contra eos qui vers. 7 dixerunt : « Non videbit Dominus; nec intelliget Deus Jacob. » Et : « Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat, » *Job.* XXII, 14. Significat ergo omnia nuda et aperta esse oculis Dei lucidissimis, et auribus auritissimis (1). « Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur, » *Sapientiæ*, I, 10. Huc facit illud Plinii, lib. II, cap. VII : « Deus totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui. »

Quarto, plenius et profundius noster Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. XII, vers. 2 : Oculo videre, inquit, est perspicue et aperte cernere; aure audire, est percipere et tenere recte quæ audis; idem est videndo videre, et audiendo audire. Ratio hujus significationis est, quia ii ablativi, infinitivi, vel gerundia augent et complent actionem verbi, importantque modum quo fieri solet; et quoniam visio fit mediante luce, et auditio excipiendo et tenendo verbum quod profertur, inde videndo videre, est dilucide cernere; et audiendo audire, est recte tenere; sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato, quia vere verbum oris est id quod mente concipitur et cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus et voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus et intellectus claritate delectantur et operantur : auris et voluntas suavitate et bonitate capiuntur); inde est ut pro intellectu non excæcato usurpetur *oculus videns*, et *auris audiens* pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato apud *Matth.* XIII, 9, et in *Apocal.* XIII, 9 : « Qui habet aures audiendi, audiat, » id est voluntatem morigeram et obedientem. Inde illud *Psalm.* XVII, 45 : « In auditu auris obedivit mihi. » Et *Proverb.* XX, 12 : « Oculum videntem, et aurem audientem, Dominus fecit utrumque, » id est doctorem eruditum, et auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum, quoniam, ut notavit Polychronius, visus et auditus tantum recipiunt admonitionem; aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem revertimur, aut audientes divinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur, neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Hæc Prado.

Accedit R. Salomon : « Divinum opus, ait, sunt aures et oculi mortalium; summopere delectatur Deus auribus reprehensionem audientibus, oculisque rerum eventum prospicientibus. » Et R. Levi : « Hi duo sensus, ait, visus scilicet et auditus, peculiarem præ cæteris operam præstant, ut vir quoad mores et animi sensa absolutus veraxque evadat. » Et Vatablus : « Audientem, ait, Dei præcepta, et videntem quæ bona sunt, utrumque facit Dominus. » Alii hæc referunt ad bonam obedientiæ politiam. Hæc enim existit, cum Superiores oculo, id est bonis consiliis, omnia administrant, et populus aure obedienti eis paret, *q. d.* Utrumque est Dei donum et benedictio; nam in utroque consistit reipublicæ et cujusvis collegii vel congregationis columen, salus et felicitas.

Vers. 13. 13. NOLI DILIGERE SOMNUM, NE TE EGESTAS OPPRIMAT : APERI OCULOS TUOS, ET SATURARE PANIBUS. — Pagninus, *satura te panibus* : *saturare*, id est saturaberis. Sæpe enim apud Hebræos imperativus ponitur pro futuro, ut *Psalm.* XXXIII : « Accedite ad eum, et illuminamini, » id est illuminabimini. Pro *ne te egestas opprimat*, hebraice est פן תורש *pen tiuvares*, id est, ne hæreditate priveris, ne depaupereris. Radix enim *iaras* significat hæreditare et possidere, sed in *niphal* est contrariæ significationis, et significat hæreditate depelli ac depauperari, cum quis ex Croeso fit, non Cyrus, sed Irus et Iro pauperior. Est metalepsis; ex somno enim intelligitur desidia, ex desidia otium, ex otio laboris fuga, quæ parit egestatem. Vice versa, ex apertione oculorum intelligitur vigilia, ex vigilia surrectio, ex surrectione labor, qui parit saturitatem, id est rerum abundantiam. Hæc enim instar catenæ connexa sunt, unumque alteri velut annulus annulo inseritur et innectitur, ut ex uno cætera inferas et intelligas.

Aben-Ezra hunc versum nectit præcedenti, *q. d.* Aures ad institutionem auscultandam, oculi vero ad ea contemplanda, quibus corrigimur, procreati sunt a Deo; quamobrem ne diligas somnum, oculi enim non nisi ad somnum statis horis capessendum sunt effecti, cum postea penetrandis ac arripiendis disciplinæ institutis vacare debeant. Redit ad vetandam socordiam; hujus enim comes, imo parens est somnus, vel potius dilectio et amor somni. Somnus enim naturalis est, et naturæ debitus; et amor somni fere vitiosus est, quia nimius. Dormire, inquit Cajetanus, necessitatis est; sed diligere dormitationem, voluntatis est ac pigritiæ, et hic affectus longiorem efficit somnum quam opus sit. Qui enim amat dormire, pergit dormire in multam lucem, nec exsurgit, sed somno indulget, donec torpori suo satisfaciat, juxta illud S. Dominici Loricati : « Somnus somnum adescat, vigilias vigiliæ pariunt. » Sensus ergo est, *q. d.* Noli diligere somnum, nec ei ad pigri corporis libitum indulgeto, ut lucem et tempus labori destinatum otiando et dormitando transigas, ne ex otio in egestatem incidas, illaque te opprimat, et fame emaciari, imo mori cogat; quare aperi oculos tuos, expergiscere, somnum excute, labora ut victum tibi pares, ac satureris panibus, id est abundes omni re ad victum ne-

(1) Ita hodiernorum plerique.

cessaria vel opportuna; panis enim Hebræis quemlibet cibum significat.

Mystice, *q. d.* Excute somnum desidiæ ac concupiscentiæ, ac bonis operibus te dede, ut victum spiritualem tibi compares, quo vivas in omnem æternitatem. Victus hic est Eucharistia et S. Scriptura in præsenti vita, ac gloria et felicitas perpetua in futura. Ita Beda : « Noli, ait, diligere somnum peccati et inertiæ, de quo Apostolus ait : Hora est jam nos de somno surgere, ne te, si non bene vigilare noveris, egestas opprimat in futuro : illa scilicet gravissima egestas, ubi nec stillam aquæ unam sitiens invenire queas, nec oleum exstinctis lampadibus infundere. Aperi oculos tui cordis ad vigilias sanctas, ac saturitatem tibi gaudiorum cœlestium bene vivendo conquire. »

Septuaginta alio abeunt, vertunt enim, *noli diligere detrahere, ne extollaris; aperi oculos tuos, et implere panibus.* Quod aliqui explicant de furto, quod comes, imo filia est somni, otii et desidiæ, *q. d.* Noli otiando detrahere et furari res et opes proximorum, ne extollaris in patibulum, et suspendaris. Verum pro *detrahere* græce est καταλαλεῖν, quod significat detrahere non opibus, sed famæ obloqui, deblaterare, criminari. Igitur hebræum שנה *scena*, quod proprie somnum significat, a radice ישן *iascan*, id est dormivit, Septuaginta vertunt *detractionem*, a radice שנה *scana*, id est mutavit, alteravit, id est detraxit famæ. Detractor enim solet res aliter narrare quam gestæ sint, itaque eas mutare et alterare in pejus, imo fingere et mentiri. Unde cap. XVII, vers. 9, dicitur : « Qui celat delictum, quærit amicitias; qui altero sermone repetit (hebraice שנה *scana*, id est *mutat*), separat fœderatos. » Noli ergo detrahere et obloqui proximo, ne extollaris, id est, noli alterum criminando deprimere, ut te extollas. Radix enim detractionis est superbia, qua quis ut se extollat, alium sibi æqualem vel æmulum vituperando deprimit. Unde S. Hieronymus, vel potius Paulinus *ad Celantiam* : « Nulli unquam, ait, omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabiliorem videri velis; magis tuam vitam exornare disce, quam alienam carpere. » Adde etiam Hieronymum in epist. *ad Rusticum* : « Vilium satis hominum est, et suam laudem quærentium, alios viles facere; quia alterius vituperatione se laudari putant. Et cum suo merito placere non possint, placere volunt in comparatione malorum. »

Pro *ne extollaris* græce est μὴ ἐξαρθῇς, quod Complutenses et Regia Biblia vertunt, *ne pereas*; Cyprianus, lib. III *Testimon.*, *ne extollaris*; licet nonnulli codices habeant, *ne eradiceris*. Verum huic Septuaginta versioni, puta detractioni famæ, non satis respondet id quod additur : « Aperi oculos tuos, et saturare panibus; » ac hebræum שנה *scena* semper alibi somnum significat, non detractionem : quare Vulgata versio, uti aptior et verior, anteferenda est.

Vers. 14. 14. **MALUM EST, MALUM EST, DICIT OMNIS EMPTOR : ET CUM RECESSERIT, TUNC GLORIABITUR.** — Hebraice יתהלל *iithallel*, id est laudat se et jactat, quod rem pretiosam vili emerit. Pro *malum* hebraice est רע *ra*, pro quo Chaldæus aliis punctis legens רע *rea*, id est *socius*, vertit, *socius ad socium dicit quod emit, et tunc gloriatur et prædicat*; Hebraice est, *malum, malum, dicit emptor, et abiens sibi laudabit se.* Redundat more Hebraico τὸ *sibi*, *q. d.* Cum rem emit, illam habet in honore et pretio. Aut τὸ *sibi* emphasim habet, *q. d.* Cum recesserit, sibi rem vili emptam vindicans, tunc gloriatur. Id enim per aposiopesin intelligi patet ex sensu et mente sententiæ. Quidam vertunt, *cum vero amiserit, tunc laudat.* Res enim, cum possidentur, vilescunt; cum vero amittuntur, habentur in pretio et anxie requiruntur. Hic est hominis genius. Unde R. Levi : « Longe dissimilis, ait, est possessio sapientiæ ab aliarum rerum possessione : cum enim cætera argenti pretio æstimentur, ea ab emptore deprimuntur, et vitii insimulantur, pretioque paria negantur quod venditor exigit; postquam autem hic discesserit, merces dilaudat, seque eas non emisse dolet, atque ideo vilia videntur quæ obtineret, et optima quibus careat. Secus vero prorsus contingit in sapientia comparanda : nec enim eam quis sibi utilem arbitratur, nisi cum illam sit adeptus. »

Jam *primo*, Baynus hæc refert ad labores, ærumnas et pericula, quæ subeunt mercatores, ut ditescant, *q. d.* Multa mala, id est multas molestias, curas et dolores subeunt mercatores, ut merces et opes comparent; at ubi eas compararint, gaudent et gloriantur. Unde illud Horatii :

> Impiger extremos currit mercator ad Indos,
> Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Hinc mystice Salonius, et ex eo Glossa : « Qui æterna, ait, præmia desiderat, malum est, malum est, dicit; quia in præsenti debet sustinere, ut, cum recesserit de mundo, glorietur, perspiciens quia non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Accinit etiam Hugo Cardinalis qui non tam ad laborum tolerantiam, quam ad pœnitentiam hanc gnomen refert. Mystice, inquit, exponitur de eo qui nummo pœnitentiæ merces emit cœlestes; malum est, dicit, id est nimis carum, nimis molestum pœnitere, et cum emptor, id est pœnitens, recesserit a foro pœnitentiæ in domum cœlestis patriæ, tunc sane gloriabitur, quia bonum forum habuit. Addit etiam merces cœlestes non tam ideo caras videri, quia multis constent laboribus, quam ex eo, quia nondum explicatæ sunt.

Huc accedit expositio R. Salomonis : « Qui sacræ legis, ait, cognitione ditatur per ærumnarum famisque flagella, illud sæpe queritur, et heu clamitat ob hunc cruciatum et angustiam; verum ubi sapientia cumulabitur, labores, quibus functus est, sibi gloriosos prædicabit. »

Secundo, idem Baynus : Exemplo mercatorum,

inquit, vult nos spectare non initia, sed fines laborum. Ut enim illi rem primo vituperant, quo vilius emant; deinde ubi emerint, jactant se et gloriantur de sua sive industria, sive peritia in rebus comparandis : sic sapientia, in cujus acquisitione vigilare et laborare suum filium monet Sapiens, minime juvenibus arridet; sed malum est, malum est, inquiunt, mane somnum excutere, et litterarum studiis sive rebus divinis indulgere; sed olim, ex ephebis et puerilibus annis egressi, ubi maximis sudoribus veluti negotiator venditis omnibus unicam sibi margaritam comparaverint, sibi gratulabuntur ipsis.

Sicut ergo mercatores labores damnant, cum eos subeunt et sentiunt; at ubi aliis esurientibus ipsi saturantur panibus et deliciantur, tum eosdem laudant, tum gloriantur se laborasse, et laboribus tot opes et commoda comparasse : sic qui virtutibus et sapientiæ insistunt, initio ardua multa et difficilia experiuntur; at postea sibi gratulantur, quod virtutem et sapientiam suis laboribus pepererint, et cum ex hoc sæculo laboribus et doloribus referto recesserint, tunc gloriabuntur; quia tunc clare videbunt, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, *Roman*. VIII. Hic sensus valde appositus est; hæ enim parœmiæ velut parabolæ sub cortice litteræ arcanum quid et latens sapientiæ et virtutis decus significant. Unde et Chaldæus hanc gnomen nectit sequenti, in qua studium sapientiæ onibus et auro antefertur.

Tertio, Jansenius censet hac parœmia insinuari hominis ingenium, quo fere aliena vituperamus, nostra laudamus, in eis nobis placentes et gloriantes, adeo ut easdem omnino res et actiones cum quis apud alios videt, audacter damnet; cum vero in seipsum translatas conspicit, laudet atque extollat. Vulgari enim parœmia quis merces suas vendere dicitur, cum res suas dilaudat. Unde noster Salazar ita exacte singula adaptat et explicat, *q. d.* Fere ita accidit, ut aliis res suas venditantibus et ostentantibus, auditores velut astuti quidam emptores non solum non probent, sed etiam verbis suis extenuent. Hi vero qui ea ratione alienas res extenuant, si forte earum aliquam adepti sint, non solum apud se gloriantur et gestiunt, sed etiam illam simili modo venditare, et aliis commendare maxime adnituntur. Itaque his verbis Salomon improbam quorumdam hominum propensionen ad suas res laudandas, alienas aspernandas et extenuandas, mercatorum exemplo damnat.

Quarto, plane et genuine notat hic Salomon genium et indolem hominum in emendo et vendendo; in emendo enim rem plus æquo vituperant, in vendendo plus æquo laudant. Malum est, dicit emptor, ait Lyranus, quia replicat rei defectum, ut imminuat ejus pretium. Qui enim emunt, rem emendam malam et vitiosam causantur, imo omnes ejus defectus et vitia enarrant, et nimis amplificant, ut venditor viliori pretio eam vendat. Qui vero vendunt, rei vendendæ præstantiam extollunt, ut ejus pretium adaugeant. Qua in re subinde contra charitatem peccant, subinde etiam contra justitiam, ut cum quodam ingenio artis rei vitium tegunt; cum mentiuntur, rem vitio carere, vel habere dotes quas non habet; cum rem vitiosam tanto pretio vendunt, quanto integram; cum simplices decipiunt et fraudant; cum venditor ignorat rei præstantiam et pretium, ut cum gemmam vendit pro vitro; aut emptor vitrum emit pro gemma. Denique cum emptor rogat an res vitio careat, tenetur ex justitia venditor rei vitia, maxime occulta, aperire, uti docet noster Lessius, lib. II *De Justitia*, cap. XXI de emptione, dubit. 11. Ratio a priori est hominum cupiditas et avaritia : « Omnes enim quæ sua sunt quærunt, » ut ait Apostolus; ad lucrum ergo suum rem pretiosam extenuant, dum emunt; et vilem extollunt, dum vendunt. Huic cupiditati medetur charitas, quæ jubet et dictat : « Dilige proximum tuum sicut teipsum. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter, » *Lucæ* cap. VI, 31.

Hic est sensus litteralis et quasi grammaticus hujus parœmiæ, sub quo profundius symbolice significantur illa quæ paulo ante, præsertim secundo loco annotavi. Sic enim parabolæ suum in cortice habent sensum grammaticum, sub quo aliud parabolice, seu ad litteram significatur, quod paulo ante indicavi.

Mimi lepos.

Huc facit « facetissima cujusdam mimi urbanitas, qui, ut refert S. Augustinus, lib. XIII *De Trinitate*, cap. III, cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, et quod vellent omnes, aliis ludis esse dicturum, atque cum ad diem constitutum ingenti exspectatione major multitudo conflueret, suspensis et silentibus omnibus dixisse perhibetur : Vili vultis emere, et caro vendere. In quo dicto levissimi scenici, omnes tamen conscientias invenerunt suas, eaque vera ante oculos omnium constituta, et improvisa dicenti admirabili favore plauserunt. » Subdit S. Augustinus hoc omnium esse non omnino, sed plerorumque : « Nam scio ipse hominem, ait, cur venalis ei codex fuisset oblatus, pretiique ejus ignarum, et ideo quiddam exiguum poscentem cerneret venditorem, justum pretium, quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam quispiam nequitia tanta possessus, ut vili vendat quæ dimiserunt parentes, et care emat quæ consumat per libidines, magno pretio stupra emendo, parvo autem rura vendendo? Largitionis etiam gratia novimus quosdam emisse frumenta carius, et vilius vendidisse suis civibus. » Subdit deinde simile de cupiditate laudis : « Illud etiam quod vetus poeta dixit Ennius : Omnes mortales sese laudari exoptant; profecto et

de seipso, et de iis quos expertus fuerat, conjecit in aliis, et videtur prænuntiasse hominum omnium voluntates. Denique si et mimus ille dixisset: Laudari omnes vultis, nemo vestrum vult vituperari; similiter quod esset omnium voluntatis, dixisse videretur. Sunt tamen qui vitia sua oderint, et in quibus sibi displicent ipsi, nec ab aliis se laudari velint, gratiasque agunt objurgantium benevolentiæ, cum ideo vituperantur ut corrigantur. At si dixisset : Omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis; dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret voluntate. Quidquid enim aliud quisquam latenter velit, ab hac voluntate, quæ omnibus hominibus satis nota est, non recedit. »

Vers. 15. 15. EST AURUM ET MULTITUDO GEMMARUM; VAS AUTEM PRETIOSUM LABIA SCIENTIÆ, — *q. d.* Aurum est pretiosum, et multitudo gemmarum est pretiosa; at longe pretiosiora sunt labia plena scientiæ. Tò enim *pretiosum* in priori membro intelligitur, et ex posteriori membro per zeugma repetendum est, *q. d.* Homines aurum et gemmas magno habent in pretio; at ego verum et summum rerum pretium colloco in corde et ore erudito. Hoc enim fundit auri massas et tot gemmas, quot sententias. Cum enim de castitate disserit, fundit aureas gnomas, et quasi smaragdos virginitatis. Cum de temperantia ratiocinatur, fundit amethystos sobrietatis. Cum de amore Dei, fundit carbunculos charitatis. Cum de patientia, fundit jaspides fortitudinis. Cum de constantia, fundit adamantes martyrii, etc. Per *scientiam* enim hic et toto hoc libro non speculativa, sed practica intelligitur, quæ in prudentia et virtutum studio consistit. Per *vas* phrasi Hebræa accipe organum et instrumentum. Unde Auctor *Catenæ Græcor.* pulchre ex Septuaginta vertit, *exstat aurum, exstat pretiosorum lapidum copia, at plus utroque honoratum organum sunt labia intelligentiæ.* Hebræa habent, *est aurum et multitudo gemmarum, et vas pretiosum labia scientiæ*; Syrus, *et vasa pretiosa et labia scientiæ.* Chaldæus hunc nectit versui præcedenti, quasi sint verba emptoris, qui cum tolerando multa mala, id est labores et ærumnas, comparavit scientiam, gloriatur, prædicat et dicit ; « Est aurum et multitudo margaritarum pretiosarum, et vasa pretiosa labia scientiæ, » *q. d.* Parvo malo et labore comparavi mihi scientiam, quæ pretiosior est gemmis et auro. Sic et R. Levi.

Jam *primo*, R. Levi sic exponit, *q. d.* Sunt qui auro et lapidibus pretiosis abundant, sed tamen res pretiosæ, ut sunt labia scientiæ, non sunt illis.

Secundo, Baynus, *q. d.* Facile sibi comparat opes, aurum et multas margaritas et vasa pretiosa, qui pollet scientia labiorum, hoc est, vir sapiens et eloquens facillime potest ditescere : ut jam juvenibus debeat prima cura haberi de sapientia, non de mercatura, aut aliis artibus quibus opes acquiruntur. Facile est, dicebat olim Thales Milesius, philosophis ditescere, si velint; id quod re ipsa ostendit: nam perspecta per cursum siderum olei futura caritate, omnes totius provinciæ comparavit olivas; quare dives admodum evasit.

Tertio, melius Cajetanus ex Hebræo censet hic pretium scientiæ comparari pretio auri et margaritarum. Copula enim *et* Latinis, ac magis Hebræis, sæpe est nota comparationis. Unde Vatablus vertit, *et velut vas pretiosum est sermo scientiæ, id est sermo doctus et eruditus.*

Quarto, profundius Noster, Septuaginta et alii pro *et* vertunt, *autem*; Hebræum enim ו *vau,* id est *et*, sæpe Hebræis est adversativum significans *autem.* Unde Tigurina vertit, *os scitum auro, gemmis ac pretiosis vasis pretiosius est.* Hæc versio verbotenus liberior est, sed sensum fere adæquat. Igitur scientia hic non tantum confertur, sed antefertur auro et gemmis, *q. d.* In auro laudatur fulgor, soliditas, pretium; at magis fulget, magis solida, constans et pretiosa est scientia, id est prudentia, virtus et sapientia. Tagus et alii nonnulli fluvii, sed pauci et eximii, sunt auriferi, vehuntque ramenta auri : at magis aurifera sunt labia sapientis ; vehunt enim aurum sapientiæ, virtutis et charitatis. Talia fuere labia S. Joannis Constantinopolitani Patriarchæ, qui proinde cognominatus est Chrysostomus, id est aureum os; et B. Petri Ravennatis, qui inde dictus est Chrysologus, id est aureus sermo, ob eloquii suavitatem et elegantiam. Unde a Sixto III Pontifice Maximo jussu S. Petri Apostoli, et S. Apollinaris primi Ravennatium Episcopi, illi in somnis apparentium, ætate licet juvenis, creatus est Ravennæ Archiepiscopus. Sic S. Athanasii, Basilii, Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini aurea, imo gemmea, erat sapientia et eloquentia.

Margaritarum omnis laus et « dos in candore, magnitudine, orbe, lævore, pondere consistit, » ait Plinius lib. IX, cap. XXXV. Ita vir sciens, id est sapiens et eloquens, præsertim Apostolicus, candoris laudem habet in castitate, magnitudinis in magnanimitate, orbis sive orbiculatæ et rotundæ figuræ in animi resignatione et obedientia, lævoris in modestia et morum compositione, ponderis in gravitate et prudentia. Vide 13 dotes margaritarum, quas viris Religiosis et Apostolicis applicavi *Apoc.* XXI, 21.

Porro Hebræum פנינים *peninim,* non tantum margaritas sive uniones, sed et lapides pretiosos, ut vertunt Septuaginta, sive gemmas, ut vertit Noster, significat. Igitur vir sapiens et eloquens dotes habet carbunculi, sapphiri, berylli, adamantis cæterarumque gemmarum, quas recensui *Apoc.* XXI, 19 et seq. Aliqui *peninim* vertunt, *penitissima* vel *intima*, tum quia uniones intimæ sunt suæ conchæ, tum quia ex intimo et profundissimo mari eruuntur; inde enim nautæ eas expiscantur. Sic profundum est cor sapientis, et quasi pelagus inexhaustum sapientiæ, ex quo

auditorem sapientiam expiscari assidue usque ad fundum convenit, ut penetret intima ejus sensa, ac dictorum et sententiarum ejus profunda arcana scrutetur. Hoc est quod dixi cap. III, 13: « Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia. » Rationem subdit dicens: « Melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi, et purissimi fructus ejus; pretiosior est cunctis opibus; et omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari. » Et cap. VIII, 19: « Melior est fructus meus auro et lapide pretioso, et genimina mea argento electo. » Vide ibi dicta; et *Job.* cap. XXVIII, 15: « Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus, » etc.

VAS AUTEM PRETIOSUM LABIA SCIENTIÆ. — *Vas*, id est *primo*, organum promens et suavi quasi harmonia modulans scientiam; *secundo*, *vas*, id est, hominis supellex et divitiarum pars: omnis enim supellex Hebræis *vas* dicitur, ait Jansenius; *tertio*, proprie *vas*, puta dolium, amphora, crater aut cyathus continens ornansque sapientiam rem pretiosissimam. Igitur τὸ *vas* notat *primo*, quod, sicut vas, puta dolium vel crater, plenus est vino, sic cor et os sapientis plenum est scientia; *secundo*, sicut crater impletur vino, ut convivis propinetur: sic sapiens non sibi soli sapit, sed sapientiam suam ore et labiis aliis propinat et communicat; *tertio*, sicut crateres e quibus divites hauriunt et bibunt vina, solent affabre elaborari, auroque artificiose ornari, et gemmis distingui ac quasi ocellari, tum ad ornatum, tum ut suaviorem efficiant potum: sic pariter sapiens affabre dicta sua sermonesque elaborat, distinguit, disponit, concinnat, ut videatur esse crater quidam concinnus et affabre compositus. Sapientia enim et eloquentia maxime consistit in ordine et apta rerum sententiarumque dispositione, compagine ac nexu. Sic enim fit concinna et apposita quasi structura et fabrica, ut ab auditoribus perspici possit et capi, itaque in eorum animos influat et persuadeat ea quæ virtutis et salutis sunt. Sicut enim exercitus decor et robur consistit in castrorum acie rite disposita et ordinata; hæc enim hostibus est impenetrabilis, ideoque invicta et victrix omnium, cum turba inordinata et confusa se invicem impediat, et hosti protetendam objiciat: sic pariter orationis energia et vis consistit in apta eorum quæ dicuntur serie et dispositione, ut quælibet res et ratio suo ordine collocetur, ubi plus habitura est ponderis et efficaciæ, æque ac decoris et elegantiæ: sic enim animos audientium docet, delectat, movet et penetrat, ut ei resistere nequeant. Vide Ciceronem in *Oratore*.

Os sapientis crater sapientiæ. Primo. Secundo. Tertio.

Hinc Themistocles ad regem Persarum fugiens, cum coram eo peroraret, dixit orationem similem esse picturatis stragulis, quæ, dum explicantur, rerum pictarum ordinem et concinnitatem ostentant. Ita Plutarchus in *Apophthegm*. Augustus vero Cæsar, scribens ad suum Mæcenatem, taxavit ejus in stylo lasciviam, et in compositione insolentiam; unde eam imitando repræsentans, hanc subjecit clausulam: « Vale mel gentium, ebur ex Etruria, laser Aretinum, adamas Lupernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, jaspis figulorum, berylle Porsennæ, carbunculum habeas malagma mœcharum. » Ita Suetonius in *Augusto*.

16. TOLLE VESTIMENTUM EJUS QUI FIDEJUSSOR EXSTITIT ALIENI; ET PRO EXTRANEIS, AUFER PIGNUS AB EO. — *Fidejussor alieni* est, qui fidejubet, sive spondet pro alieno, id est extraneo: hunc enim significat hebræum זר *zar*. Rursum *pro extraneis* hebraice est *pro extranea*, vel incognita, scilicet non re, sed femina; hanc enim significat hebræum נכריה *nochria*, pro quo Regia et alii codices melius cum Vulgata et Pagnino legunt, נכריים *nochriim*, id est extraneis. Perperam enim Rabbini puncta supposuerunt, ac pro *nochriim* punctant *nochriam*; *nochriam* enim Hæbræis non est usitatum nihilque significat, quanquam ipsi id fecerint bono fine, ut scilicet innuerent veram lectionem esse *nochria*, uti notatur in margine.

Sensus ergo est, *q. d.* Si quis sibi fidejubeat pro extraneis, puta pro extraneo viro vel extranea et incognita femina, ut tibi consulas, tuamque rem assecures, accipe ab eo pignus, adeoque si aliud non habeat, accipe vestem ejus in pignus, ut, si uterque vel alteruter fidem fallat, aut solvendo non sit, ex pignore rem tuam recuperes. Ratio est, quod anceps et lubrica sit negotiatio cum extraneo, utpote non satis cognito, et remote habitanti: quocirca si debitum solvere nolit, aut non possit, elabitur, et ad suos redit; unde a creditore ad solvendum cogi nequit: civem et vicinum ad civitatis magistratum cites, externum si cites, aufugiet. Sic Gallus Hispanum, Germanus Polonum, Anglus cotum, Italus Græcum difficulter coget ad debitum præstandum: si enim cogere velit, debitor in suam Hispaniam, Poloniam, Scotiam, Græciam redibit, itaque manus creditoris effugiet. Quis enim eum in oris tam remotis requiret? aut quis ei litem apud suos intentare audeat? Quare qui sibi consultum velit, fidejussorem pro extraneo exigat, pignusque ab eo accipiat, ut securius et citius debiti solutionem extorqueat. Extraneo enim tardante, vel tergi versante, solvere tardat, quoque, vel tergiversatur solvere ejus fidejussor; non enim vult ex suo alienum debitum dependere. Quare ut eum cogas cito et secure sponsionem suam præstare, pignus ab eo tolle, præsertim si ipse quoque fidejussor sit extraneus, ut ex Hebræo verti potest; Hebræi enim carent casibus, unde idem nomen quemlibet casum significat. Hinc Tigurina vertit, *si alienus spoponderit, eripe vestem ejus, ut pro extraneo sit pignus ejus*. Melius tamen Noster vertit in genitivo, *sponsor* sive *fidejussor alieni*, hoc est extranei. Sequi-

enim : *Et pro extraneis, pignus aufer ab eo* (1).

Hunc esse sensum liquet ex cap. XXVII, vers. 13, ubi in Hebræo eadem ad verbum est sententia quæ hic, ibique Noster vertit, *tolle vestimentum ejus qui spopondit pro extraneo ; et pro alienis aufer ei pignus*. Porro si pignus hoc esset pauperis, puta vestis in qua pauper dormire solebat, ante vesperam ei reddendum erat; mane tamen rursus illi auferri poterat, juxta legem veterem latam *Exodi* XXII, 26. Quanquam illa lex proprie spectat ad pauperem debitorem, ex mutuo præsertim, ut patet ex vers. 25, non ad fidejussorem, licet a pari ad eum extendi queat : fidejussor enim est debitor ejus pro quo fidejussit. Unde *Deut.* XXIV, 10, extenditur ad debitorem quemlibet, qui rem aliquam alteri debet quomodolibet.

Hic versus nunc deest in Septuaginta Romanis et cæteris; Complutenses tamen (indeque Regii) qui in Septuaginta suppleverunt illa quæ deerant, imo Septuaginta accommodarunt Hebræo et Vulgatæ versioni, hunc versum sic efferunt, *tolle vestimentum spondentis pro alieno, et pro alieno accipe pignus ab eo* (Chaldæus, *pignora illud*). Unus codex vetus Septuaginta sic habet, *tolle vestem ejus, qui fidejussor exstitit alieni, et pro extraneo oppignavit se.*

Directe ergo et expresse hæc gnome monet creditores ut sibi caveant in commerciis cum extraneis, ideoque sponsorem exigant, et ab eo vestem in pignus accipiant, ut, cum fidejussor sua veste carere nequeat, cogatur ad eam recipiendam stimulare extraneum ad persolvendum illico debitum. Indirecte vero et tacite monet fidejussores ut in sponsione, præsertim pro extraneis, non sint temerarii et præcipites, uti sunt prodigi et libidinosi, utpote a quibus creditor vestem in pignus accepturus sit, et debitum omne exacturus. Cum enim extraneos abeuntes insequi nolit, fidejussorem adibit, ab eoque fidem datam debitumque omne reposcet. Vide quæ de periculo fidejussoris dixi cap. VI, 1. R. Salomon, in cap. XXVII, vers. 13, et alii nonnulli τὸ *tolle et aufer* accipiunt δυνητικῶς in modo potentiali, pro *potest tolli et auferri*, vel meretur ut tollatur, aut reipsa tolletur et auferetur, *q. d.* Is qui facile et temere fidejubet pro extraneo, meretur ut ab eo vestis et pignus tollatur, imo deficiente extraneo judex fidejussorem ad pignus, omneque debitum extranei præstandum condemnabit, ideoque vestem reliquamque supellectilem ei auferet. Simili phrasi ait Psaltes, *Psal.* CXLIII, 5 : « Tange montes, et fumigabunt, » id est, superbi et tumidi, instar montium, si a Deo tangantur, id est fulmine siderentur, similive plaga afflentur, uti merentur, mox in fumum abibunt, et in cinerem vertentur. Ita S. Hieronymus ibidem.

Juxta hunc sensum tropologice R. Levi exponit, *q. d.* « Qui fidejussor exstitit alieni, » id est, qui obsequitur concupiscentiæ, quæ mentem a Deo et lege alienat, omnium rerum possessione spoliatur, et pro ea omne peccatorum, ad quæ illicit concupiscentia, debitum persolvet. Vatablus per *alienum* accipit infidelem et hæreticum; qui enim pro eo qui fide caret, spondet, fidem suam periculo, et res suas spolio exponit.

Allegorice, Christus, spondens pro debito et culpa extranei Adæ et hominum peccatorum a Deo alienorum, spoliatus fuit vestibus et stragulis, adeoque nudus plane pependit in cruce, in eaque velut in lecto mortis obdormiit.

Mystice Hugo : Tolle vestimentum, id est curam sæcularium, inquit, ejus qui fidejussit pro animabus et pro extraneis. Pressius noster Salazar : Tolle, inquit, a Prælatis et Pastoribus vestem, id est stragula delicatiora, ne dormiant, sed magis vigilent, et insomnes sint. Ipsi enim pro animabus proximorum fidem suam obstrinxerunt; ideoque, ut eis gratiam et salutem a Deo impetrent, decet eos austerior vita, vigiliæ et chameuniæ, id est humicubationes.

17. SUAVIS EST HOMINI PANIS MENDACII (Complutenses, *mendax*; Auctor *Catenæ Græc., mendacis*), ET POSTEA IMPLEBITUR OS EJUS CALCULO. — Complutensis et Regia, *silicibus;* Auctor *Catenæ Græc., lapillis*; alii, *arena*, ut arena opponatur farinæ, unde panis conficitur : sicut calculi opponuntur frustulis panis.

Panis mendacii quis?

Quæres, quis est « panis mendacii, » sive mendax? Respondeo, ad litteram grammatice panis mendax est panis lapidosus, cui lapilli vel arenæ sunt immixti. Hic enim præ se fert veritatem panis, sed mentitur, et fallit comedentes. Dum enim eum comedunt, initio quidem bolos panis vident et gustant : at ubi eum masticant et comminuunt, lapillis plenum sentiunt, quibus dentes et palatum offendunt, juxta illud *Thren.* III, 16 : « Fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere. » Vide ibi dicta.

Resp. Primo.

Jam sub hoc cortice litteræ, seu parabolæ, « panis mendacii » parabolice significat *primo*, cibos et opes mendacio, puta usura, fraude et injustitia partos. Unde Tigurina vertit, *dulcis est homini panis fraude partus; at tandem os ejus scrupulis implebitur.* Sicut enim panis scrupulis et lapillis mixtus aspicienti pulcher, sed masticanti molestus, utpote lapidosus et scrupulosus, accidit : ita opes et deliciæ fraude partæ initio suaves videntur; at in fine exitiosæ deprehenduntur, cum scilicet conscientiam, quæ animæ est os, mille scrupulis, angoribus, litibus, onere restituendi, etc., lancinant, cruciant et excarnificant

(1) « Ostendere vult scriptor, quam periculosum sit promittere aliquem, se alius loco aliquid præstiturum esse, cum, si, quod fiat plerumque, debitor solvere nequeat, ejus loco in potestatem creditoris incidat sponsor. Quod ut vividis coloribus exprimat, ad creditorem conversus : Age, inquit, comprehende sponsorem loco debitoris, cape, vindica tibi de bonis sponsoris tantum, quantum incautus ille se præstiturum esse promiserat. » Hæc Maurer ad hunc locum.

præsertim dum a judice fraudulenti damnantur, aut a Deo fraus eorum detegitur et punitur. Tunc ergo, quod inique partum est, concoqui non potest, sed os, stomachum totumque hominem cruciat.

Secundo. *Secundo*, « panis mendacii » per synecdochen significat quaslibet opes, delicias, voluptates, etiam juste partas. His enim si quis per gulam, superbiam, avaritiam, aliudve vitium indulgeat vel inhiet, initio quidem suaves videntur; at tandem sentiuntur perniciosæ, perinde ac si panem lapidosum manderet. Punietur enim vel ab hominibus, vel a Deo, vel a remorsu conscientiæ, vel a crapula damnisque gulam cæteraque vitia consequentibus. Unde mystice Beda, et ex eo Glossa : « In quocumque membro, ait, quis amplius peccaverit, in eo punietur. Qui in lingua magis deliquerit, in ea plus arsurus esse perhibetur, dum os ejus calculo, qui est lapis ignitus, implendum dicitur, quod accidit diviti qui epulabatur quotidie splendide, cum in inferno ardens linguæ refrigerium petebat, quæ in verbis superfluis in epulando defluxerat, *Lucæ* XVI.

Parabolice ergo significat hæc gnome deliciis, voluptati, gulæ et cuivis vitio in speciem blando suum inesse calculum, suos lapillos et scrupulos, qui longe magis illis vacantem cruciant, quam voluptas prævia oblectarit. Omne enim peccatum hanc habet naturam et consuetudinem, ut primo dulcedine quadam sensus mulceat, animumque titillet et oblectet; at postea dentes comedentium lædat, sive per remorsum conscientiæ, sive per pœnam multiplicem peccato debitam. Unde Poeta :

Omne peccatum est panis lapidosus.

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.

Gnomæ. Quocirca Aristoteles admonebat ut « voluptates contemplemur non venientes, sed abeuntes, » hoc est non a fronte, sed a tergo. Venientes enim fucata specie blandiuntur, abeuntes autem pœnitentiam ac dolorem relinquunt. Ita Laertius, lib. V, cap. I. Et Socrates voluptatem pruritui et frictioni comparans : « Quam mire, ait, hoc naturæ comparatum est, ut hæ duæ res sese invicem comitentur, voluptas et dolor. » Prurientes enim se fricant cum voluptate, sed mox a frictione se morderi et vellicari sentiunt. Idem Socrates dicebat, « eos qui se ad continentiam ac frugalitatem exercuissent, et longe plus habere voluptatis, ac minus dolorum, quam qui summa cura undique pararent oblectamenta. » Quod voluptates intemperantium præter animi sibi male conscii cruciatum, præter infamiam ac paupertatem, frequenter ipsi etiam corpori plus afferant molestiæ quam delectationis. Contra quæ sunt optima, eadem sunt jucundissima, si quis assueverit. Ita Laertius, lib. II, cap. V.

Tertio, Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *panis mendacis*; ψεύδου; enim a ψεῦδος significat *panis mendacii*; a ψευδής vero, si ultimam notes accentu circumflexo ψευδοῦς, significat *panem mendacis*. Jam *panis mendacis* sunt adulationes, artes, fraudes, quibus mendax alios oblectare et sese exaltare satagit. Hæ enim initio suaves tam dicenti quam audienti accidunt : at tandem deprehensa earum falsitate et vanitate, utrumque cruciant, sicut contingit hæreticis et Judæis, uti mox ostendam.

Nonnulli *calculum* hic accipiunt arithmeticum; calculis enim solet fieri supputatio et computus nummorum, huncque dant sensum, quasi dicunt: Qui alienas facultates administrant, easque per mendacia et fraudes in suos usus convertunt, initio earum commodis fruuntur; at ubi ab heris, vel judicibus, vel confessariis in confessione, aut a Deo in die judicii, earum rationem reddere cogentur, tunc ora ipsorum implebuntur calculis, id est numeris ac ratiociniis quibus rem alienam defraudarunt, quos tunc partiri et digerere non poterunt.

Alii *calculum* condemnatorium accipiunt. Olim enim judices ferebant sententiam condemnationis, conjiciendo in urnam calculum nigrum; absolutionis vero, conjiciendo candidum, quasi dicant : Os mendacis et fraudatoris implebitur calculo, id est condemnabitur vel a judice, vel a Deo.

Insuper noster Salazar per *calculum* accipit minora pondera, qualia sunt drachmæ et scrupuli. Unde scrupulosi vocantur, qui minutim res parvas nimis expendunt et ponderant, *q. d.* Qui in vita res alienas fraudarunt vel diripuerunt, ac voluptate allecti magna rapinarum pondera corraserunt, nec tamen æstimarunt vel curarunt; hi in hora mortis scrupulis conscientiæ angentur, ac minima quælibet delicta stimulantia sentient, ut eorum remorsu crucientur et obruantur. Si ad Deum judicem hoc referas, sensus erit : « Et postea os ejus implebitur calculo, » id est pristinæ voluptatis et deliciarum; id tamen reliqui manebit, experientia scilicet sævissimi cujusdam examinis, in quo judex non modo ingentia furta et rapinas arbitrii sui libra expendet, sed etiam scrupulis, hoc est minutissimis ponderibus utetur, ut levissimas culpas trutinet.

Verum Hebræum חצץ *chasats* calculum significat, non arithmeticum, nec condemnatorium, nec libralem; sed naturalem, puta lapillum asperum, acutum et penetrantem, qui pani immixtus dentes et palatum offendit. Alludit enim ad קצץ *katsas*, id est extrema præcidere, et ad חצה *chatsa*, id est dimidiare, hoc est rem in duas vel tres medias partes discindere. Inde חץ *chets* vocatur *sagitta* a penetrando, eo quod dividat et dimidiet id quod tangit. Sensus ergo initio assignatus germanus est et genuinus.

Mystice. Mystice : Hæreticis suavis est panis mendacii, id est falsa doctrina, quam pro pane Evangelico gaudent populo ministrare ; at postea sentire coguntur non esse vere panem quod porrigunt,

dum suam doctrinam defendere non possunt, sed eam evomere et abjicere adiguntur, præsertim in judicio Dei et in gehenna. Ibi ergo Arius, Nestorius, Calvinus et similes vident hæresim suam fuisse panem mendacii, eumque in calculum, id est acrem pœnam ignemque gehennæ, esse conversum. Ita Jansenius. Unde Glossa per *calculum* accipit amaritudinem pœnitentiæ succedentem voluptati concupiscentiæ.

Hinc Galatinus, lib. VII *De Arcanis fidei*, cap. XV, hunc versum apposite explicat de Judæis : hisce enim mendacium perfidiæ suæ est delectabile. Cum enim oderint Christum et veritatem, Talmudicis Rabbinorum mendacium fabellis, quasi epulis suavissimis, sese oblectant; sed os eorum implebitur calculo, id est, pœna inferni æterna. Nam calculus, inquit, cum durus sit, masticari non potest, neque consumi, neque deglutiri, neque expui, cum totum os plenum est. Sic pœna inferni durissima est et perdurat, nullatenusque evadi potest, neque finiri, neque diminui, neque aliqua lacrymarum humiditate molliri. Hoc est quod de iisdem vaticinatus est Jeremias, IX, 3 : « Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis, etc., et me non cognoverunt, dicit Dominus. » Et vers. 5 : « Docuerunt linguam suam loqui mendacium; ut inique agerent, laboraverunt. » Hoc est quod de iisdem prædixit S. Paulus, II *Thessal.* II, 9, Deum scilicet permissurum Judæos Antichristo : « Cujus est adventus, ait, secundum operationem Satanæ, in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. » Antichristi ergo signa, opes et deliciæ erunt Judæis panis mendacii, qui mox eis vertetur in calculum et tormentum.

Vers. 18. 18. COGITATIONES CONSILIIS ROBORANTUR, ET GUBERNACULIS TRACTANDA SUNT BELLA. — Syrus, *propter provocationem fit bellum*, ut cum quis alium per injuriosum dictum vel factum ad duellum vel bellum provocat. R. Salomon sic explicat, *q. d.* Cum ad pugnandum cum Satana deveneris, id aggredere munitus auxiliis pœnitentiæ, precum et jejunii. Pro *roborantur* hebraice est תכון *ticcon*, quod Chaldæus vertit, *diriguntur*; R. Levi, *rectificantur* : « Cum, ait, quis cogitationibus inter se repugnantibus implicatur consilio inito, tranquillitate et quiete fruetur; id autem evenit, cum molitionibus hisce animi simul collectis, vera a falsis secernuntur, contemplatione suis numeris absoluta, et animo sedato. Quod si duæ aliquæ cogitationes inter se pugnent, alacriter bellum gere in eam, cujus opera a virtutum coronide arcearis; ita enim tutus eris ab iis, quibus gravissimis difficultatibus irretiris : nam inter se pugnantes cogitationes, quibus quis distrahitur, perturbationem pariunt quoad rerum seriem (1). »

Noster et alii passim melius vertunt *roborantur*. Robur enim includit directionem, eique vires superaddit. *Gubernaculis*, id est, consiliis quibus bella gubernantur, et ad felicem exitum victoriamque diriguntur. Hoc enim significat תחבלות *tachbulot*; Septuaginta, *et in rationibus gubernandi fac bellum*; Cajetanus, *in ingeniis*, puta in solertia, sagacitate, astutia, quæ maxime cernitur in stratagematibus, quibus periti duces hostem superant, et insignes referuntvictorias. Hebræum *tachbulot* alludit ad חבל *chibbel*, id est malus, funes, rudentes; et ad חובל *chobel*, id est gubernator navis. Sicut enim peritus nauclerus apposite ad ventos extendens funes et vela, ac movens gubernaculum, dirigit navim ad destinatum portum : ita gubernator exercitus apposite disponens regensque milites suis consiliis, artibus et stratagematibus, dirigit exercitum ad victoriam. Hinc reges sapientes habent consilium belli quod vocant, puta consiliarios rei bellicæ peritos, qui consilia bellum dextre gerendi inveniant et suggerant. Unde noster Salazar per *gubernacula* accipit duces strenuos et militaris artis peritos : hi enim bella prudenter conficiunt, sicut Jurisperiti in pace juste et pacate rempublicam administrant. Favent Septuaginta in *Catena Græcorum*, dum sic vertunt, *cogitationes firmantur per consilium; per gubernatorum autem industriam geritur bellum*. Unde Leo Imperator, *De Re militari*, cap. I, num. 11 : « Proprium, ait, imperatoris munus est subjectos suos prudentia, fortitudine, justitia, temperantia anteire. » Et cap. II, num. 7 : « Circumspectum, prudentem et solertem oportet esse imperatorem, in omnes partes cogitationem animi quadam celeritate versantem; perturbationes enim inopinatæ cum incidunt, confestim præsentis auxilii excogitationem requirunt. »

In bello plus valet consilium quam robur. Ratio.

Sensus ergo est, *q. d.* « Cogitationes, » id est cogitata, destinata, proposita hominum in se incerta, instabilia, mutabilia, roborantur et confirmantur per prudentia sapientum consiliariorum consilia, ut ex incertis fiant certa, ex instabilibus stabilia, ex mobilibus immobilia. Ratio est, quia plures consiliarii prævident omnes difficultates, omnesque modos et media rei conficiendæ; quibus perspectis et sapienter ordinatis, res liquida et moraliter certa efficitur, ut nihil in ea mutare vel innovare oporteat. Rursum, qui plurimum nititur consiliis, certus et intrepidus rem aggreditur. In iis enim prudenter figit pedem : sperat enim prudenter felicem rei exitum; quod si is non succedat, ipse extra culpam et infamiam est: habet enim quo se tueatur, prudentum consilium. Significat ergo hæc gnome in bellis rebus-

(1) *Cogitata* (pluralis distributivus, nam sequitur in hebr. verbum singulare) *consilio* adhibito *firmantur*, *et cum consiliis*, nec sine consiliis sanis, *fac*, gere *bellum*.

que conficiendis plus valere industriam, consilia, artes et stratagemata quam copiam et robur militum; ac gnavum ducem, qui rei bellicæ peritus sit, plus effecturum quam externas quaslibet vires et munitiones.

Exempla. Unde Alexander Magnus, rogatus qua ratione tot hostes tam brevi tempore debellasset, respondit : « Consilio, eloquentia et arte imperatoria. » Ita Stobæus, *serm.* 54. Ita Gedeon cum trecentis duntaxat militibus, tubis totidem clangendo, et lagenas titione flammante inserto complodendo, ingentem exercitum repræsentans, tantum pavorem Madianitis injecit, ut innumera eorum agmina fuderit fugaritque, *Judic.* cap. VII, vers. 18. Ita Abraham cum trecentis octodecim vernaculis noctu hostes imparatos et dormientes invadens, quatuor regum exercitus cecidit, *Genes.* XIV, 15. Ita Judith profugam se simulans Holofernem occidit, totaque Assyriorum castra dissipavit, *Judith* cap. XIII, 11. Ita Romani « possederunt omnem locum consilio suo et patientia, » I *Machab.* VIII, 3. Ita Samson per trecentas vulpes, titiones ardentes caudis singularum alligando, ingentem Philistæis cladem dedit, omnesque eorum segetes combussit, *Judic.* XV, 5.

Gnomæ. Quocirca Leo Imperator in *Tacticis*, sive *De Re militari*, quam contra Saracenos instituendam conscripsit, cap. I, num. 3 : « Ars imperatoria est, ait, in quibus exercitatio, vel studium, aut industria ponitur cum ςρατηγημάτων, id est consiliorum imperatoriorum et trophæorum collectione. » Et cap. III, num. 2 : « Ante omnes res maxime bellicas, cum iis præfectis consilium capias, qui tibi ad hoc idonei videbuntur, cujus generis turmarchæ reliquique sunt. Ubi vero firmitatem aliquam habere consilium videbitur, rem ipsam, de qua deliberasti, omni studio ac diligentia contendas ad exitum perducere. » Et num. 6: « Consultores autem adhibe experientes rerum, providos, perspicaces, ærumnarum ac prosperitatis tuæ socios, ad excogitandum solertes, fideles, qui neque tibi ad gratiam obtemperabunt, neque illi qui rei susceptor existit, neque sibi mutuo; sed qui quod cogitant dicunt, qui simplici et incorrupto animo sunt, nullumque ex iis rebus lucrum quærunt, sed eo ipso tempore quid maxime utile sit explorant. » Et num. 9 : « Delibera tarde, nisi aliqua necessitas celeritatem requirit; ubi consulueris, si nullum impedimentum sit, mature facito. » Et cap. XX, num. 7 : « Magna imperatoria laus est temperantem in victu et vigilantem esse; noctu enim de rebus gravibus magis deliberamus, faciliusque noctu concluditur, quando animus ab omni externo rerum tumultu quiescit. » Et num. 8 : « Alia inimicis dicito, alia facito. Res graves et secretas cum multis ne communices, sed paucis, iisque fidelioribus amicis tuis. Ita enim hostes decipere sæpe necessarium est. » Et num. 108 : « Solem et ventum et pulverem a tergo habeas tuorum, et ex adverso faciei hostium; siquidem hostium oculi vel sole hebetati vel spiritus pulvere obstructus, vel corpora vento transverberata facile tibi victoriam concedunt. » Similia habet Vegetius, lib. III, cap. IX. Plura de utilitate consilii dixi cap. I, 5, ad illa : « Intelligens gubernacula possidebit. »

Vers. 19. 19. EI QUI REVELAT MYSTERIA, ET AMBULAT FRAUDULENTER, ET DILATAT LABIA SUA, NE COMMISCEARIS. — Multi ex Hebræo bimembrem faciunt hanc sententiam. Hebræa enim ad verbum sic habent, *revelans secretum vadens delator, et dilatanti*, vel *pellicienti, labiis suis ne misceas te* (1). Unde Septuaginta bimembri modo sic vertunt, *revelans mysterium ambulat fraudulenter, et seducenti labiis suis ne commiscearis.* Complutensis et Regia legunt, *revelans consilia in consessu vadit duplex lingua, et cum extendente labia sua ne misceare.* Auctor *Catenæ Græc.* clarius, *qui aperit consilia secreta in consessu, bilinguis incedit; cum eo porro, qui dilatat labia sua, ne te misceas.* Vatablus, *qui revelat secretum, ambulat in delatione, et cum eo qui homines allicit, verbis suis ne misceas te, q. d. Fuge consilium delatoris, et præterea blandientis.* Cajetanus, *revelans mysteria ambulat explorator, q. d.* Qui secreta revelat non tam amicus est, uti se esse simulat, quam explorator et delator. Aut, *q. d.* Ex hoc cognosces quempiam non esse amicum, sed exploratorem, si nimirum tua secreta revelet et prodat. Hic enim est bilinguis, quia amice coram te loquitur, inimice vero et hostiliter apud alienos, quibus te tuaque consilia prodit.

Verum quia, si bimembrem facias sententiam, nulla est connexio posterioris hemistichii cum priore, hinc Noster melius Hebræa vertit in dativo (nomina enim Hebræa cujuslibet sunt casus), itaque unimembrem et connexam efficit sententiam, hoc modo : Revelanti mysterium, sive secretum, et fraudulenter instar delatoris ambulanti, et dilatanti labia sua ne commiscearis. Tria enim hic notat vitia inter se connexa, quorum unum ex alio ordine suo manat et profluit. *Primum* est revelare mysteria, sive secreta, alterius sibi commissa, quod est crimen infidelitatis et proditionis; *secundum*, ambulare fraudulenter ut exploratorem et delatorem. Explorator enim agit loquiturque fraudulenter, ut secreta expiscetur, quæ ad alios deferat. *Tertium* est dilatare labia sua, id est blandiri verbis amplis, speciosis et magnificis; hisce enim solent exploratores expiscari secreta quæ aliis prodant. Monet ergo cavendum esse proditorem, qui hisce tribus vitiis scatet, qui scilicet ample blandiendo expiscatur secreta, quæ deinde ad alios defert. Unde Tigurina vertit, *ne ineas amicitiam cum eo qui secretum revelat, aut qui ut mercator circuit et blandiloquus est.* Hebræum enim רכיל *rachil* significat mercatorem, indeque delatorem : quia sicut mercator

(1) Rectius, *qui revelat secretum, incedit detractor*, delator; *et ei cujus patent labia*, garrulo, *ne te admisceas.*

merces, ita delator sermones factaque aliorum ad alios defert et traducit.

Antistropha huic gnomæ est illa Arabum, *Centuria* 1, num. 36 : « Ne aperi secretum tuum simiis, » id est derisoribus et revelatoribus. Sicut enim simiæ gestus hominum, quos conspicantur, imitando referunt : sic derisores et proditores eorum, quos derident et produnt, dicta factaque narrando aliis repræsentant. Et illa, *Centuria* 1, num. 56 : « Ne profer opprobrium fratri tuo ; » vel, ut alii vertunt, *ne manifesta fœditatem fratris tui*. Et illa Ben-Sira, *Alphab.* 2, littera *scin* : « Supersede litigare cum vicinis tuis; et si animadverteris in sociis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua. » Si quid ergo in amico videris vituperabile, sile; si quid laudabile, prome et lauda. Nam, ut aiunt Arabes : «Quando magnificabis eum quem vides, is magnificabit te quem non vides. » Et rursum : « Laudatio ditat, diffamatio mulctat. »

Nota : Pro *dilatat* hebraice est פותה *pothe*, quod *primo* Syrus vertit, *festinat*; sic enim vertit, *qui fidelis est spiritu rem occultat, et cum eo cujus labia sunt festinantia ne commiscearis, q. d.* Fidelis est tardiloquus, et arcana occultat; at vero infidelis est præceps et festinus ad loquendum, ideoque facile secreta effudit : quare ei ne commiscearis. Et sic aliqui exponunt τὸ *dilatat labia sua, q. d.* Qui verbosus et garrulus est : hic enim longiorem quam par est habet linguam, ut vulgo dicitur, et latiora æquo labia, quia ultra secreti fidem debitique silentii limites temere se dilatant et extendunt. Probant ex Aristotele, qui in *Physiognomicis* docet eos, qui labra extenta et magnum oris rictum habent, esse loquaces nimium ac mordaces, et ad canes referri. Addit vero Albertus Magnus eosdem esse secreti revelatores : hæc enim duo sibi semper invicem hærent, multum loqui et nullum secretum servare. Ita docet Plutarchus in lib. *De Garrulitate*, ubi garrulis et loquacibus hæc duo vitia familiaria esse dicit, arcana detegere, et sermonibus ab aliis acceptis semper aliquid addere. Quocirca Seneca, epist. 110 *ad Lucilium* : « Nihil æque proderit ad quietem commodam retinendam, quam minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. »

Secundo, proprie פתה *patha* significat allicere, pellicere, blandiri, adulari, seducere, decipere. Qui enim decipere satagunt alios, ipsis adulantur et blandiuntur, ut blanditiis suis eos fallant et capiant, sicut pisces et aves capiuntur esca. Unde Tigurina vertit, *ne ineas amicitiam cum eo qui blandiloquus est*, nimirum cave a blandiente et blanditias : sicut Ulysses cavebat Sirenes eorumque cantus abblandientes : et sicut viatores cavent canes dolosos, qui abblandiendo mordent. Alii, *pellicienti*, vel *decipienti*, vel *adulanti*, vel *seducenti ne commiscearis*. Ita R. Salomon, Aben-Ezra et alii. Idem significat Noster, Septuaginta et Pagninus, dum vertunt, *dilatat*; adulator enim et seductor dilatat labia sua, ampla et speciosa narrando vel promittendo, ut iis audientem illiciat et capiat, ac præsertim ut ejus arcana expiscetur, quæ deinde aliis prodat, quod proprie hic intendit Salomon. Omnia enim hæc ad secreti revelationem ejusque proditorem spectant. Hoc enim ingens est crimen, exosum et noxium. Rationem a priori dedi *Eccli.* XXVII, 19. Hinc patet hebræum פתה *patha* non tantum significare *illicere* et *decipere*, sed etiam *dilatare*, quia deceptor dilatat labia sua ultra limites veritatis et fidelitatis ad falsa, speciosa, vana, fallacia, quibus alium capiat. Unde cap. XXIV, 28, Septuaginta Hebræum *patha* vertunt, *ne dilateris labiis tuis*. Et *Deut.* XI, 16, Septuaginta τὸ *patha* vertunt, *ne dilatetur cor vestrum*, id est, ut Noster explicat, *ne decipiatur cor vestrum*, ut scilicet bonis terræ satiati lasciviatis instar vitulorum, ac dilatetis cor vestrum ultra cultum veri Dei ad adorandum deos alienos, quæ summa est deceptio et error.

Vers. 20.

20. QUI MALEDICIT PATRI SUO ET MATRI, EXSTINGUETUR LUCERNA EJUS IN MEDIIS TENEBRIS. — Hebraice, *in nigredine* vel *obscuritate caliginis*; Chaldæus, *sicut caligo tenebrarum*; Syrus, *sicut pupilla tenebrosa*. Hæc enim hebraice vocatur אישון *ischon*, a similitudine virunculi, sive pupulæ, quæ apparet in pupilla. Unde et græcum κόραι, ut vertunt Septuaginta, et pupillas et puellas sive pupulas significat. Ex Septuaginta ergo sic vertas, *pupillæ* vel *puellæ ejus videbunt tenebras, q. d.* Filiæ ejus in ætate puellari ante nuptias morientur : quare ejus prosapiæ et propaginis spes exstinguetur. « Maledicit, » id est probris, sannis, conviciis, irrisionibus incessit : aut eis mortem, pestem aliudve malum imprecatur : aut simili modo dictis vel factis in eos injurius, maledicus vel maleficus est.

Nota *et matri*, id est vel matri : sufficit enim ad culpam et pœnam alterutri maledicere, ut patet *Levit.* XX, 9. Unde Septuaginta vertunt, *maledicentis patrem aut matrem exstinguetur fax, pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras*; Symmachus, *exstinguetur fax ejus* ἐν σκοτομήνῃ, id est, *in obscurilunio*, vel *in luna illuni*; alii, *in pupilla noctis* vel *caliginis*, id est in nigerrima et obscurissima nocte; pupilla enim oculi, quia nigerrima, hinc symbolum est nigredinis, caliginis et obscuritatis.

Lucernæ symbola.

Quæres, quænam hæc « lucerna, » et quomodo exstinguenda in mediis tenebris?

Primum.

Respondeo *primo* : « Lucerna » sua luce symbolum est claritatis, excellentiæ, famæ, nominis et gloriæ. Unde vulgo dicimus aliquem officere luminibus alterius, dum ejus famam et gloriam obscurat. Sensus ergo est, *q. d.* Qui maledicus vel maleficus est in patrem vel matrem, etiamsi alias præclarus sit, et multis nominibus illustris, obscurabit omnia hæc nomina, atque omne decus, claritatem, dignitatem et gloriam exstinguet, et obruet tenebris impiæ in parentes maledicen-

tiæ, et quæ ex ea sequitur ignominiæ, probri et infamiæ; imo non tantum se, sed et totam familiam, ejusque splendorem, hujus impietatis et infamiæ probro et caligine offuscabit. Hic sensus planus est, obvius et communis.

Secundum. *Secundo,* « lucerna » symbolum est rationis, cognitionis, prudentiæ, *q. d.* Punientur magna ignorantia, ait Vatablus, ut ratione capti et mente privati, nec tam homines quam bestiæ esse videantur, eo quod sponte lumen naturalis rationis, quæ dictat parentes esse colendos, sopierint vel exstinxerint. Unde noster Salazar sic exponit, *q. d.* Filius qui parentes violat, ipsosque maledictis ac conviciis a se longius pellit, « exstinguetur fax ejus in nocte illuni, » id est, ratio et consilium in ipso deficiet, et in nocte atra versabitur. Quia is qui proprio consilio caret, et patris matrisve exhortationes documentaque præsto non habet, in nocte agit sine sole, sine luna et sine face. Et quidem ejus qui parentes læsit, decens utique pœna est defectus consilii et rationis. Is enim qui humanitatem omnino exuit, et ad feras quodam modo per immanitatem descivit, digne mulctatur in his bonis quæ maxime hominem a feris discernunt, scilicet in ratione et consilio.

Tertium. *Tertio,* « lucerna » symbolum est filiorum, nepotum et posterorum. Sicut enim lucerna una accendit aliam et aliam, per eamque lumen suum propagat: sic pater suum quasi spiritum et vitam inspirat filiis, eamque per nepotes et posteros propagat. Unde multi veterum censuerunt animam hominis, æque ac equi et bestiarum, nasci ex traduce, hoc est, animam filii traduci et gigni ex anima parentis, sicut lumen lucernæ unius traducitur ex luce lucernæ alterius. Verum hic est error; verum tamen est spiritus vitales et consequenter vitam filii traduci ex spiritu et vita parentis. Hinc illud Lucretii, lib. II :

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Et Plato, lib. VI *De Legibus*, docet parentes vitam filiis tradere, sicut cursores tædas accensas, quas initio stadii a præfecto acceperant, eo emenso tradebant aliis, et hi aliis et aliis; is autem in cujus manu fax exstinguebatur, habebatur infaustus, turpis et inglorius : sic pater qui moriebatur sine liberis, ut in eo lucerna familiæ exstingueretur, habebatur infelix et inglorius. Rursum patris vita et gloria post mortem superest et vivit in filio, quem post se quasi alterum se relinquit. Dicit ergo Salomon quod maledici in parentes exstinguetur lucerna, id est filiorum generatio et propago, ut scilicet filios non generet, vel si generet, cito emoriantur, itaque ipse ejusque nomen emoriatur, abeatque in tenebras mortis et oblivionis æternæ. Qui enim patrem non honorat, meretur carere honore paterno, ut scilicet pater non fiat. Qui generantem spernit, dignus est qui genitura et generatione privetur. Ex adverso Deus in Scripturis dicitur filiis piis parare lucernam, id est filios et posteritatem illustrem et splendidam, ut Davidi et Christo dicens : « Paravi lucernam Christo meo, » *Psalm.* CXXXI, vers. 17. Et de Abia : « Propter David dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Jerusalem, ut suscitaret filium ejus post eum, » III *Regum* XV, 4. *Lucerna* ergo *Davidis* regis est posteritas regia, sive filii et nepotes Davidi in regno ex ordine succedentes. Igitur hic sensus valde huic loco appositus, æque ac phrasi ac Scripturæ conveniens est.

Quarto, « lucerna » symbolum est vitæ. Sicut enim vita alitur humido radicali : sic lucerna ardens alitur oleo, eoque deficiente languet et emoritur. Unde illud Polyxenæ in *Iphigenia* Euripidis : « Vale, amicum lumen, » id est vale, vita; en morior. Ignis enim est vivax, videturque vivere; unde a nonnullis existimatus est esse animal, non ea tantum de causa, quod ut animalia cætera nutriatur, imo omnivorus sit et insatiabilis; sed quod etiam sensu pollere videatur, quod tunc præcipue, cum exstinguitur, apparet, quippe qui velut principii vitalis expers minime sit, inclamat, excandescit, stridet, ulcisci studet, reluctabundusque resistit, velut reliqua faciunt animantia quæ violenta morte perimuntur, inquit Pierius, *Hieroglyph.* 46, cap. XIV. Sensus ergo est, *q. d.* Maledicus in parentes non tantum filiis et prosapia, sed et vita ipsa privabitur vel a judice, vel a Deo, juxta legem ab eo sancitam, *Levit.* XX, 9 : « Qui maledixerit patri suo, aut matri, morte moriatur; patri matrique qui maledixit, sanguis ejus sit super eum; » idque « in mediis tenebris, » cum maxime lucerna opus est, id est in juventute, ait Cajetanus, cum maxime eum vivere oportebat, immatura morte et illiberis morietur æterna oblivione sepultus. Addit Pierius, cap. IX : At vestalis ignis, inquit, quem tanta diligentia Romanæ virgines nutriebant, sublimiorem diviniorem-que vitam præ se ferre videbatur : hunc itaque et custodia et nutrimento adjuvabant, quod superioris illius vitæ symbolum æternum videretur. Atque inter portenta, ut Dionysius et alii referunt urbis perituræ præsagium habebatur, si casu aliquo accidisset eum exstingui. Hinc Camillus ad Quirites ait : « Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar? » Et Virgilius, *Æneid.* II :

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Cernere est nonnunquam lucernam in basi alicujus simulacri : id æternitatem significare nonnulli arbitrantur. Hucusque Pierius. Sane Romæ in cœmeteriis S. Priscillæ, S. Sebastiani, S. Laurentii et aliorum, in sepulcris Martyrum et fidelium, videmus passim appositas lucernas testaceas quasi ipsorum fidei, spei et virtutis redivivæ indices, ac triumphi, vitæ et gloriæ tesseras, quod, licet mortui mundo, vivant tamen Deo in spe vitæ æternæ, exspectantes gloriosam corporis resurrectionem. Hæc lucerna pariter maledicis filiis

exstinguetur, quia vita æterna privabuntur, ibuntque in tartara ad tenebras exteriores.

Quintum. *Quinto*, « lucerna, » puta lux et ignis, symbolum est pietatis, sanctitatis, religionis, cultus divini ipsiusque divinitatis. Hinc lucernæ in Missa et Officiis divinis adhibentur, et ad corpora Martyrum appenduntur, uti Romæ in templo S. Cæciliæ 80 lampades jugiter noctu diuque ardentes conspicimus. Cur ignis deceat Deum et divina septemdecim rationes et analogias recensui *Levitici* IX, in fine capitis. Sensus ergo est, *q. d.* Maledicus et impius in parentes exstinguit in mente sua lucernam, id est lumen pietatis, sanctitatis et cultus divini; quia Dei jubentis coli parentes, metum, amorem et obedientiam exuit, viderturque plane profanus, impius et atheus. Hinc Plato, lib. XI *De Legibus*: « Cultus deorum, inquit, ad honorandum parentes velut procemium est. » Hinc rursum lucerna symbolum est sacerdotii, ut *Jerem.* XXV, 10: « Perdam, etc., lumen lucernæ, » id est perdam sacerdotium cujus est lucernas curare, et templum in quo accendebantur, ac sabbata et sacra quæ earum splendore celebrabantur, evertam. Quocirca sacerdotes olim lucernas, lampades et tædas accensas præferebant. Unde illud Clementis Alexandrini in *Protreptico* de sacerdotibus Bacchi: « Exstingue ignem, o sacerdos, reverere lampades, o tu, qui faces geris! Tuum Iacchum lux arguit. » Pluribus id demonstrat Lipsius in *Electis*, et Martinus de Roa, lib. II *Singul.* cap. XVI.

Sextum. *Sexto*, « lucerna » symbolum est dominatus, opum regni et imperii; quia, sicut ignis est rex elementorum, ita princeps est hominum. Quapropter lucernæ, faces et ignes regibus præferri solebant, uti ostendi *Jerem.* cap. I, 13. Hinc ortum ut a sacris maxime scriptoribus lucerna pro regno ac regibus, pro splendore ac gloria capiatur, ut purpura et faces pro magistratu, et ejus generis alia. Sic dicitur II *Regum* XXI, 17: « Non exstingues lucernam Israel, » id est regnum aut regem. Et Regius Propheta: « Paravi, inquit, lucernam Christo meo, » id est regnum atque imperium regi meo. Joannes vero Baptista *lucerna* dicitur, primum quia Christo divum atque hominum vero regi terras ineunti facem præluxit: sive imperium ejus et principatum hoc veluti symbolo profitens; sive nuptias, quas cum sponsa sua Ecclesia celebraturus advenerat. Deinde etiam *lucerna* dicitur, quia non erat ipse lux, sed lucis nuntius, et ideo lucerna lucens; et, quia ignem continebat illum, qui ignem venerat missurus in terras, ardens. Hæc accensa primum in utero parentis, cum ambo pueri ne suscepti quidem in lucem, lucem alter dedit, alter recepit; deinde inflammata uberius, cum ad Jordanem die coivere lustrali. Ita noster Martinus de Roa, lib. II *Singular.* cap. XVII. Significat ergo Salomon filios licet potentes principes late dominantes, si maledici et impii sint in parentes, per justam Dei vindictam hac potentia, dominatu et regno exuendos, uti contigit Absalomo regnum Davidis patris impie invadenti, qui in arbore capillis suspensus a Joab tribus lanceis confossus est, II *Regum* XVIII, 14.

Septimum. *Septimo*, « lucerna » et lux symbolum est lætitiæ, prosperitatis et felicitatis; hæc enim animum recreat et beat, uti lux oculos. Hinc de impio audivimus, cap. XIII, 9: « Lucerna impiorum exstinguetur. » Et Job cap. XVIII, 6: « Lux, inquit, obtenebrescet in tabernaculo ejus, et lucerna quæ super eum est exstinguetur. » Et cap. XXIX, 3: « Quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris, » id est, quando prospera utebar fortuna, quando copiosus eram, felix et fortunatus. Lucerna ergo maledici in parentes exstinguitur in tenebris, cum in impietatis pœnam Deus illi prosperitatem adimit, eamque commutat in calamitatem, et felicitatem in infelicitatem, dum scilicet efficit ut omnia ei cadant infeliciter, ac in caput maledicum resultent, quod patri suo insultare non est veritum. « In tenebris » ergo, id est per tenebras, cum scilicet gravissimæ tenebræ eam obruent. Id autem fit tum in morte, quæ omnem claritatem et felicitatem impiorum tollit; tum in tempore etiam temporalis ultionis divinæ, quæ frequenter per tenebras significatur. Contra de justo dicitur: « Orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies, » *Isaiæ* cap. LVIII, 10. Et rursum: « Quis ex vobis timens Dominum, qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei? » *Isaiæ* L, 10. Adveniente enim die mortis et ultionis divinæ, non vincitur ab eis tenebris virtus et claritas justorum, sed magis elucescit et tenebras superat: at contra impiorum claritas ab illis tenebris superatur et opprimitur.

Hic sensus valde appositus æque ac communis et amplus est, cæterosque omnes complectitur; lucerna enim et lux symbolum est lætitiæ et felicitatis, omniumque quæ voluptatem et gaudium pariunt, aut habentur in honore, in deliciis ac pretio; ejusmodi sunt opes, fama, potentia, dominatus, regna, imperia, triumphi, decus ac gloria, cæteraque hujus generis.

Symmachus vertit, *exstinguetur fax ejus in nocte illuni*, id est in densissimis tenebris, cum nec a lucerna, nec a cœlo lumen habebit. Omne enim noctis lumen est a luna et stellis.

Symbolice, luna repræsentat matrem, sicut sol patrem. Juxta illud Josephi: « Vidi quasi solem et lunam et stellas undecim adorare me, » id est vidi patrem, matrem et undecim fratres adorare me, *Genes.* XXXVII. Sicut enim nocte, absente sole, luna præbet lumen: sic absente vel moriente patre mater filio exhibet solatia, consilia et monita salutis; si luna fiat illunis, id est, si absit vel moriatur mater, filius patre et matre carens omni solatio et consilio destituitur. Dicit ergo Salomon: Filius, qui probris vel conviciis incessit patrem

et matrem, meretur utroque orbari, æque ac filiis, nimirum meretur ut ipse nec sit pater filiis amissis, nec filius parentibus exstinctis; sic enim omnis illi lucerna tam superne quam inferne exstinguitur.

Mystice, per patrem et matrem accipe Prælatos, Pastores, Principes; qui enim his maledicit, lucerna ejus septuplex jam recensita exstinguetur. Hinc Auctor *Catenæ Græcorum :* Per patrem, inquit, hoc loco accipe Deum; per matrem vero, legis justitiam : quos qui maledictis incesserit, aut aspernatus alioqui fuerit, *lucerna,* hoc est cognitionis lux, quæ in ipso erat, exstinguetur. Pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras, nempe futuri judicii terrorem et obscuritatem.

Vers. 21. 21. HÆREDITAS AD QUAM FESTINATUR IN PRINCIPIO, IN NOVISSIMO BENEDICTIONE CAREBIT. — Hebraice et Chaldaice, *in fine non benedicetur;* Septuaginta, *pars festinata in primis, in novissimis non benedicetur.* Est hic in Hebræo *keri uketif,* ut vocant Massoretæ, id est varietas lectionis et scriptionis. Scribitur enim מבוחלת *mebochelet* per *chet,* quæ radix tantum hic reperitur, et *Zachar.* XI, 8, ubi fuse eam explicui. Significat enim rem detestabilem, quam abominamur et nauseando evomimus, qualis est « hæreditas festinata, » præsertim furto et malis artibus parta, ait Aben-Ezra. Sed legendum est מבוהלת *mebohelet* per *he,* id est festinata, ut vertunt Septuaginta, Symmachus, Theodotion, Pagninus et alii; Tigurina, *præpropera;* Vatablus, *præcipitata,* vel *cum præcipitatione parta;* Aben-Ezra, *ex rapina congesta :* tales enim sæpe sunt, quæ cito et festinanter per fas et nefas corraduntur. Radix enim בהל *bahal* importat cum passione celeritatem temporis et præcipitantiam, ac significat acceleravit, festinavit, præcipitavit, turbavit, subito terrore perculit. Congruit significatione, æque ac litteris per metathesin transpositis, cum הבל *habal,* quod subitam evanescentiam significat; unde הבל *hebel* est vanitas, indeque dictus est *Abel,* quod cito occisus a Cain fratre suo subito evanuerit. Sic et hic *bahal* vertitur in *habal,* id est opes cito partæ cito evanescunt (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Hæreditates et opes cito et præcipitanter partæ carent benedictione, id est successu, felicitate, abundantia et fructu; quia adeo non augentur, ut sensim decrescant et deficiant, tum quia præcipitanter et tumultuarie, ideoque imprudenter, ac sæpe per fas et nefas corraduntur : præcipitantia enim opponitur considerationi et consilio, quo res firmari et felicem exitum sortiri solent; tum quia hæros illas cito sine magno labore, imo facile peperit : hinc minoris eas æstimat, minusque tutatur et conservat; quæ enim quis magno labore et sudore peperit, illa diligit, curat, studiose conservat, ait R. Levi. Ut hæc gnome idem dicat quod illa cap. XIII, 11 : « Substantia festinata minuetur; quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur ; » ubi multis eam explicui. Exemplum dat R. Salomon, tribus Gad, Ruben et dimidiam Manasse, quæ quia festine partem suam acceperunt cis Jordanem, hinc primæ patuerunt incursui hostium, ac primæ vastatæ sunt ab Hazael rege Syriæ, tempore Jehu regis Israel et Joas regis Juda, IV *Reg.* X, 33.

Igitur hanc sententiam recte adaptes parentibus, qui per fas et nefas opes accumulant, ut amplam hæreditatem filiis post se relinquant; nam hi non raro sua spe frustrantur, ac sæpe filios pauperes dimittunt. Ratio est, quod male parta male dilabuntur; et, ut vulgo dicitur :

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Secundo, Cajetanus apposite sic exponit, *q. d.* Hæreditas, quam filius juvenis ante mortem patris adire festinat, benedictione caret; quia ab eo regi et conservari nequit, sed juveniliter et temere dissipatur, consumitur et decoquitur. Hinc illud vulgo tritum : « Si vultur es, exspecta cadaver; » si vis hæreditate paterna gaudere, eaque satiari et frui, exspecta mortem patris, instar vulturis, qui nullum animal occidit, sed mortua vel ab aliis occisa depascitur. Exemplum est in filio prodigo, qui præpropere portionem hæreditatis suæ a patre exigens, eam consumpsit luxuriose vivendo cum meretricibus. Unde ad tantam pauperiem redactus est, ut coactus sit fieri subulcus et pascere porcos, *Lucæ* XV.

Tertio, τὸ *festinatur* accipi potest pro « cito et festinanter consumitur, » *q. d.* Hæreditas, quæ cito et festinanter consumitur, benedictione carebit, id est, ocius deficiet et dissipabitur. Sic enim helluones et juvenes, cum ad mensam dapum opumque festinata ingluvie accedunt, illico eam absumunt, devorant et dissipant. Est metalepsis.

Triplex hæc expositio oritur ex triplici acceptione verbi *festinatur. Primo* enim « festinatur, » id est festinato acquiritur; *secundo,* « festinatur, » id est festinato aditur et occupatur; *tertio,* « festinatur, » id est festinato consumitur.

Mystice, homines mundani, quia festinant hæreditare terram et frui præsentibus, hinc amittunt bona futura et hæreditatem cœlestem. Ita Cain, ædificans civitatem in terra, amisit civitatem supernam, *Genes.* IV : « Hunc imitantur homines, qui festinant ad festivitatem terrenæ felicitatis, nec futuram exspectant dedicationem regni filii Dei (unde et illud dictum Sapientis : Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimis benedictione carebit), » ut exspectavit Henoch, id est dedicatio, « qui ambulans cum Deo non inveniebatur, quia tulit eum Deus. Siquidem justi per fidem in septima mundi ætate dedicatam sibi

(1) Ewaldus vertit, *hæreditas devota, detestata,* collato ejusdem significationis verbo arab. בחל. Qui significatus nec male derivatur a significatu *fastidiendi,* vel, ut alii volunt, *propulsandi,* et apte respondet verbo ברך in altero hemistichio. Cæterum *hæreditas* hic, ut sæpe alias per synecdochen pro omni eo quod quis possidet, si tuam non jure hæreditario illud obtinuerit, usurpatur.

sperant requiem, et eorum spes in illud proficiscitur, quod in præsenti non videtur. Non enim habemus, inquiunt, hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus, » inquit Rupertus, lib. IV *in Genes.* cap. x.

Sicut ergo Esau gulose, avide et præpropere inhians pulti Jacobi, vendidit eidem et perdidit jura primogenituræ, *Genes.* xxv, 34 : sic impii, quia præpropere et impatienter inhiant felicitati et voluptati, hinc eam quam mundus affert, accipiunt in terra, ideoque perdunt cœlestem, quam justi longa spe et patientia in tribulationibus hujus mundi exspectantes, nanciscuntur in cœlis. Unde Apostolus, *Hebr.* xi, 1 : « Fides, ait, est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. » Vide totum illud caput. Accedit Auctor *Catenæ Græc.*, qui sic explicat, *q. d.* Malitia initio avidis faucibus haurit voluptatem; at sub finem sectatorem suum in maledictionem dejicit. Porro autem virtus, quæ a labore exordium facit, desinit tandem in benedictionem. Aut pars accelerata ea hic dicitur, quæ nimia festinatione et tumultuatione suscepta est, juxta illud : « Tunc festinaverunt principes Edom, » *Exodi* xv. Hæc ille.

Mature consulendum.

Moraliter, hic disce quantum malum sit præpropera festinatio ac præcipitantia, quamque sapientiæ et prudentiæ, quæ consilium et maturitatem requirit ad opes spiritales æque ac corporales comparandas, contraria. Hinc Augusti Cæsaris gnome erat, σπεῦδε βράδεως, id est *festina lente*, teste Gellio, lib. X, cap. xi. Et Comicus : « Tutiora sunt quæ lentis consiliis providentur, quam quæ calidis consiliis properantur. Delibera utilia, mora tutissima est. In nocte consilium. » Sallustius : « Antequam incipias, consulta; ubi consulueris, mature facto opus est; » quam sententiam laudat Aristoteles, lib. VI *Moral.* Bias : « Cunctanter aggredere negotium, verum in suscepto constanter persevera. » Terentius in *Phorm.*: « Dii bene vertant quod agas, pedetentim tamen; » et, ut Plutarchus ait, « bubulo pede. » Sophocles in *Œdip.*: « Periculosa est præpropera prudentia. » Mimus Publianus : « Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius. » Quintilianus : « Præcox illud ingeniorum genus non temere pervenit ad frugem. » Vulgo dicunt : « Qui pueri adhuc et velut ante tempus sapiunt, in senectute stultos evadere. » Aetius apud Gellium, ait sibi in juvenilibus ingeniis, itidem ut in pomis immaturis, placere acerbitatem, nam hæc demum maturescere; porro maturitas tempestivam affert suavitatem : reliqua ante tempus putrescere. Hoc innuit Homerus, *Iliad.* I, ubi Pallas a tergo stat Achilli, eumque manum admoventem gladio coercet.

Præcipitantiæ pœna.

Festinationis comites esse solent error et pœnitentia, juxta illud : « Multis malorum causa est præcipitantia. » Et illud : « Canis festinans cæcos parit catulos. » S. Hieronymus *ad Pammach.*: « Scitum est, inquit, illud Catonis : Sat cito, si sat bene. » Sic qui præpropere virtutes consecrantur, properatas potius et evanidas acquirunt quam solidas et perpetuas. Solent enim præcocia cito flaccescere; quod autem paulatim accrescit, durabile est, juxta illud Horatii : « Crescit occulto velut arbor ævo. » Unde Pindarus, hymno 8 in *Nemeis* : « Augescit, ait, virtus velut cum arbor virente rore surgit, sapientes inter viros sublata justosque ad liquidum æthera. »

Tropologice S. Gregorius, III *Pastor.* admon. 21, hanc gnomen adaptat, imo objicit avaris, qui caducis obviis inhiantes amittunt æterna, quasi inquilini terræ et exules cœli : « Cum quælibet, ait, præsentis mundi lucra desiderant, et quæ de futuro damna patientur, ignorant, audiant quod scriptum est : Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. Ex hac quippe vita initium ducimus, ut ad benedictionis sortem in novissimo veniamus. Qui itaque in principio hæreditare festinant, sortem sibi in novissimo benedictionis amputant; quia, dum per avaritiæ nequitiam hic multiplicari appetunt, illic ab æterno patrimonio exhæredes fiunt. » Beda vero sic : « Hæreditas ad quam festinatur, » etc., hoc est : « Qui gradum regiminis, priusquam subesse didicerit, id est ante tempus, festinans, præposterus, accipit, in novissimo mercede benedictionis, quæ bonis rectoribus debetur, carebit; qui ad mysterium altaris indoctus et temerarius accessit, et ipse in die novissimo gratiam remunerationis, quæ bene ministrantibus repromittitur, perdet. Potest et ita accipi, quod qui in præsenti suas ulcisci vult injurias, hic corona patientiæ in futuro carebit. Cui sensui potissimum videtur convenire quod sequitur : Ne dicas : Reddam malum; exspecta Dominum, et liberabit te. »

Vers. 22.

22. Ne dicas : Reddam malum; exspecta Dominum, et liberabit te. — Hebraice וישע לך *veiosca lach*, id est salvabit te, erit tibi Jesus. Nomen enim Jesus, id est salvator, derivatur a ישע *iasca*, id est salvavit. Septuaginta, *ne dixeris : Ulciscar inimicum* (S. Cyprianus, lib. III *Testimon.*, et *ad Demetrianum* legit : *Ulciscar me de inimico meo*), *sed sustine Dominum, ut tibi auxilio sit;* Syrus : *Reddam malum pro bono* ; melius alii : *Reddam malum pro malo*. Proprie enim vetat vindictam et retaliationem, ne scilicet malum malo rependatur. Reddere enim est simile simili vel par pari retribuere. Unde Aben-Ezra : « Ne dicas, ait, te par pari repensurum iis qui te malo affecerint. » Hic enim appetitus par pari regerendi in malis, valde vehemens est in homine, illique quasi innatus; ac nonnullæ nationes ad hoc ita proclives sunt, ut in ea re suum honorem, imo felicitatem sitam putent. Auctor *Catenæ Græcorum* : « Ne teipsum vindices, inquit, sed præstolare Dominum, qui dixit : Da mihi vindictam, et ego retribuam, » *Roman.* cap. xii, vers. 19.

Ne dicas — in animo tuo, et multo minus ore tuo, tum quia ore enuntiando malum vindictæ

animo conceptæ propositum, illud obfirmas; tum quia alios scandalizas; tum quia sunt qui putant se obligari in conscientia præstare id quod dixerunt, esto malum sit et alteri injurium, quales sunt hodie Puritani puriores; imo impuriores, in Anglia.

Ratio a priori est, quia reddere malum pro malo non est actus justitiæ, sed vindictæ, quæ illicita est omnique jure vetita; malum ergo repercutiendum est scuto patientiæ, non telo vindictæ. Rursum qui malum intulit, dedit tibi occasionem magnæ virtutis et meriti; non ergo tibi malum, sed ingens bonum obtulit; materiam enim tibi dedit magnæ victoriæ et coronæ. Quare non odio, sed amore, non vindicta, sed potius gratiarum actione dignus est. Qui ergo nos verbo aut verbere lædunt, non tormentorum carnifices, sed coronarum aurifices sunt : igitur benefici sunt, non malefici, ac tantum eorum beneficium (materiale, non formale, quia non est ex eorum mente et intentione) beneficio pari pensandum est. Vide quæ de hac re dixi *Rom.* XII, 17; *Eccli.* XXVIII, 7 et seq., et I *Petr.* II, 23.

EXSPECTA DOMINUM, ET LIBERABIT TE. — Non dicit, *et vindicabit te,* licet et hoc sæpe vere contingat, sed *liberabit te,* ut significet læsum debere desiderare sui liberationem, non læsoris pœnam et noxam. Chaldæus, *spera in Deo, et salvabit te.* Pro *exspecta* hebraice est קוה *kauue,* quod verbum dicitur de iis qui magno animi desiderio in aliquem intenti sunt et respiciunt, eumque exspectant et amplectuntur, sibique applicant. Significat ergo læsum non ad amicos, non ad satellites, non ad milites, sed ad Deum confugere debere, in eum respicere, totaque spe intendere, ab eoque exspectare sui liberationem; igitur toto corde debere Deum amplecti, eumque suæ læsioni et dolori velut pharmacum efficacissimum et solatium certissimum applicare. Hoc facit noster Jesus, id est salvator, suis dilectis in se confidentibus, totaque acie mentis intendentibus. Aspice ergo in eum, et ipse te vicissim oculo paternæ providentiæ respiciet et salvabit, juxta illud Psaltis : « Sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri, » *Psalm.* CXII, 2. Intuere quo affectu canes in herum prandentem respiciunt, ut ab eo escam accipiant; pari affectu tu respice in Jesum, et omni bono pascet te.

Panoplia læsi et victoria quintuplex. Prima.

Hæc ergo gnome eum, qui injuriam patitur, instruit docetque quid facere debeat, eique panopliam invictam suggerit, qua omnia vincat et superet. Panoplia hæc est patientia, mititas, animi resignatio et spes in Deum. Hac enim tolerando vincit *primo,* injuriam, quamvis atrocem et multiplicem, uti Christus dux noster vicit, teste S. Petro, loco jam citato.

Secundo, vincit ipsum injuriantem, dum injuriis ejus se non moveri, imo iis fortiorem et celsiorem ostendit, ac bonum pro malo rependit; qua charitate velut igne cor ejus succendit, sibique devincit, illudque cogit, ut amantem se redamet, itaque ex inimico facit amicum.

Tertia.

Tertio, vincit seipsum, puta suam iram, vindictæ cupidinem, impatientiam, omnibusque hisce, ac cæteris animi motibus quasi rex dominatur et imperat. Patiens ergo sui est dominus et rex animi, ac consequenter dæmonis, imo dæmonum omnium, qui olim victi ab ira, nunc omnes ad eamdem suscitare conantur.

Quarta.

Quarto, vincit adstantes et audientes. Hi enim, audita ejus invicta patientia, eum admirantur, amant et colunt.

Quinta.

Quinto, vincit ipsum Deum, ab eoque opem elicit, ut eum ab omni malo liberet. Ex adverso impatiens vincitur *primo,* ab injuria proximi; *secundo,* ab injuriante, ab eoque se lædi et subigi fatetur; *tertio,* ab ira et impatientia sua, ac a dæmone qui eam suscitat; *quarto,* ab adstantibus, qui eum irrident; *quinto,* a Deo, qui eum deserit, et injuriis majoribus exponit.

Gnome.

Hanc ergo gnomen usurpa, tibi applica, rumina et practica, quicumque pateris, et omnis mali in ea levamen invenies. Vere S. Augustinus : « Maledictum, ait, patientia repercussum in auctorem redit, eo qui petebatur illæso. » Hinc Jeremias Christi patientis typus, tot probris et plagis a Judæis affectus, ad Deum confugiens, cap. XVII, 14 : « Sana me, Domine, inquit, et sanabor; salvum me fac, et salvus ero, quoniam laus mea tu es. » Et mox : « Et ego non sum turbatus te pastorem sequens, et diem hominis non desideravi, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit. Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis. » Et David, fugiens Absalon, maledictis a Semei appetitus : « Dimitte eum, inquit, ut maledicat juxta præceptum Domini, si forte respiciat Dominus afflictionem meam, et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna, » II *Regum,* cap. XVI, vers. 11.

Salomoni succinit Siracides, *Eccli.* I, 29 : « Usque in tempus, ait, sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis. » Et cap. II, 21 : « Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius. » Et vers. 2 : « Ne festines in tempore obductionis (afflictionis), sustine sustentationes Dei, conjungere Deo, et sustine, ut crescat in novissimo vita tua. » Et vers. 6 : « Crede Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam, et spera in illum. » Et S. Ignatius, apud Antonium in *Melissa,* part. II, cap. LXXXIX et XC : « Firmiter, ait, dum cæderis, quasi incus stato. Generosi athletæ est cædi et vincere; maxime autem propter Deum omnia nobis patienda sunt, ut ipse nos patiatur. Patienter alii alios cum mansuetudine patimini, ut semper Deus nos leniter ferat. » S. Gregorius

Nazianzenus, ibidem : « Est in fabulis, ait, plantam quamdam esse, quæ, cum inciditur, germinet, quæque cum ferro certare dicatur; quæ morte vivat, et incisione nascatur, et consumptione augeatur. Talis mihi videtur esse sapiens, qui in perturbationibus claritatem consequitur, cui virtutis materia est molestia, et adversis ornatior redditur. Utile est audaciam mansuetudine vincere, et meliores reddere injuriam facientes, quæ nobis inferuntur patienter ferendo. Nihil est fortius iis qui ferre omnia parati sunt. » S. Chrysostomus ibid. : « Nulla res æque facit venerabiles, ait, atque injuriam sustinere. Solet Deus non a principio mala avertere, sed cum usque ad summum venerint et creverint, cum nihil prætermissum fuerit ab hostibus, quin omnia experti sint, tum simul omnia in summam tranquillitatem convertit, ac præter omnium exspectationem res ipsas optime constituit et firmat. Cum quis te offendit, noli ad ipsum aspicere, sed ad dæmonem impellentem, et iram totam in illum effundito; illius autem miserere, qui a dæmone impellitur. » S. Basilius ibid. : « Si irasceris convicianti, ait, convicia approbasti. Quid enim ira insipientius? Sin vero nihil moveris iram, injuriam facientem pudore affecisti, re ipsa temperantiam declarans. » S. Gregorius Nyssenus, S. Basilii frater, apud Maximum, *sermone* 42 : « Conviciorum, ait, et contumeliarum progressus lenitate ferendi sistitur. Nam si quis contumelia contumeliam, et convicio convicium ulciscatur, hæc ipsa vitia augebit, dum quod absurdum est similibus alit. Firma et indubitata gratiæ spes, et fruitio est iis qui per patientiam exspectant. »

Vers. 23. 23. ABOMINATIO EST APUD DOMINUM PONDUS ET PONDUS : STATERA DOLOSA NON EST BONA, — sed mala, imo pessima. Est miosis : minus enim dicitur, et plus significatur. Hebraice, *bilances doli non bonum;* Chaldaice, *non placet coram eo.* Audivimus hanc gnomen vers. 10, et cap. XI, vers. 1, ubi eam explicui.

Mystice, S. Ambrosius in *Psalm.* LXI, ex Septuaginta sic legit : « Exsecrabile Domino duplex pondus, et statera fallax non bona; » sicque explicat : « In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt Tales scribæ Judæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum jugum animæ suæ, sed propensa iniquitate curvati : ipsi autem suorum præceptorum refugi sunt. »

Rursum alii hæc applicant iis qui se coram Deo in secreto humiliant, sed coram hominibus publice extollunt. Audi S. Bernardum, serm. 42 *in Cantic.* : « Pondus, ait, et pondus abominatio est apud Deum. Quid enim? tu te depretiaris in secreto apud teipsum veritatis trutina ponderatus, et foris alterius pretii mentiens majori te pondere vendis nobis, quam ab ipsa accepisti! Time Deum, et noli hanc rem pessimam facere, ut, quem humiliat veritas, extollat voluntas : hoc enim est resistere veritati, hoc pugnare contra Deum. » Verum, ut idem ait : « Hæc humilitas, quam nobis veritas parat, non habet colorem; » sed necesse est charitate formetur et inflammetur.

Vers. 24. 24. A DOMINO DIRIGUNTUR GRESSUS VIRI (fortis et strenui, qui magna et ardua molitur : hunc enim significat hebræum גבר *geber;* unde *Gabriel,* id est *fortitudo Dei*) : QUIS AUTEM HOMINUM INTELLIGERE POTEST VIAM SUAM ? — Septuaginta, *mortalis autem quomodo cogitaverit vias suas?* Hebraice, *a Domino gressus hominis,* subaudi, pendent, sunt, diriguntur; *et homo quomodo intelliget viam suam?* Hanc gnomen mutuatus est Salomon a patre suo Davide, *Psalm.* XXXVI, vers. 23 : « Apud Dominum (Hebraice, *a Domino*) gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet. » Ubi pro *dirigentur.* hebraice est כוננו *conannu,* id est, ut S. Hieronymus, *firmantur;* alii, *præparantur,* vel aptantur; alii, *ratificantur;* alii, *perficiuntur.* Radix enim כונן *conen* dicitur de quacumque aptatione, quæ in se includit firmitatem, certitudinem et soliditatem. *Gressus* et *via* significant opera, studia, actiones, totumque vitæ institutum et decursum. Hæc enim omnia in homine, utpote viatore, non sunt stabilia, sed perennis quidem motus et transitus, ut ex Origene ait S. Ambrosius. Significat ergo non hominis, sed Dei ejusque providentiæ esse actiones, status totamque vitam hominis disponere, ordinare, stabilire, prosperare, perficere et ad felicem finem deducere. Hæc enim omnia significat τὸ *diriguntur.* Porro actiones hominis sunt duplices, scilicet naturales et supernaturales : illas dirigit Deus naturali et communi sua providentia, has supernaturali et speciali. Unde de naturalibus Rabbini et Baynus sic exponunt, *q. d.* Nescit homo profecturus alio, quando, quod et quale iter debeat capessere, præsertim in bivio vel trivio; nescit rursum quid in itinere ei sit eventurum, et quando quomodoque domum sit reversurus. Melius fideles de supernaturalibus accipiunt. Unde David, *Psalm.* XXXVI, hanc gnomen applicat justo (hic enim est *geber,* id est vir strenuus), cujus gressus, id est actiones et studia Deus dirigit, id est secundat, moderatur et prosperat, ut ad finem felicitatis æternæ perveniat. Igitur dirigit eum, id est regit et protegit inter tot adversa, tentationes et pericula, ne in peccatum (nisi veniale) labatur. Quod si in mortale lapsus sit, illico eripit eum, uti Davidem lapsum in adulterium et homicidium Uriæ erexit. Unde subdit : « Cum ceciderit, non collidetur; quoniam Dominus supponit manum suam. »

Directio Dei supernaturalis multiplex. Prima. Directio ergo hæc Dei est multiplex : *primo* enim Deus dirigit actiones nostras, cum ab æterno eas destinat et præordinat, ut in tempore ad eas hominem excitet, juxta illud : « Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis (hoc est ad opera bona) quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus, » *Ephes.* II, 10.

Secunda. *Secundo*, cum in tempore ad eas hominem excitat et dirigit mentem illuminando, et voluntatem ad eas impellendo.

Tertia. *Tertio*, cum modum eas ordinate et feliciter exsequendi homini suggerit. Sic dirigit gressus viatoris, cum vias securas illi suggerit: sæpe enim nisi a Deo dirigeremur, eligeremus vias periculosas, in quibus incideremus in latrones vel temporales, vel spirituales, uti sunt dæmones, mali socii, scandala, tentationes, illecebræ peccandi.

Quarta. *Quarto*, cum obstacula et obstantes studiis nostris amovet, ut cum S. Paulo amovit obstacula Judæorum et Gentilium prædicationi Evangelii obsistentium. Unde ipse rogat Thessalonicenses, *epist.* II, cap. III, 1, dicens : « Orate pro nobis, ut sermo Dei currat et clarificetur, sicut et apud vos; et ut liberemur ab importunis et malis hominibus : non enim omnium est fides. »

Quinta. *Quinto*, cum in exsecutione hominem dirigit, ne erret, ne labatur, ac, si erravit vel lapsus sit, eum corrigit et erigit; si lassus sit, sustentat; si pusillanimis desperet, in spem elevat; si dubius sit, ostendit quid eligere debeat. Hoc est quod quotidie orat Ecclesia ad Primam : « Sit splendor Domini Dei nostri super nos; et opera manuum nostrarum dirige super nos : dirigere et sanctificare, regere et gubernare dignare, Domine Deus, rex cœli et terræ, hodie corda et corpora nostra, sensus, sermones et actus nostros in lege tua, et in operibus mandatorum tuorum, ut hic et in æternum te auxiliante salvi et liberi esse mereamur. »

Sexta. *Sexto*, cum eas secundat et prosperat, ut optatum finem consequantur, v. g. ut prædicatores, confessarii, doctores auditores suos illuminent, convertant, sanctificent. Ita Christus, Deo dirigente, « exsultavit ut gigas ad currendam viam, etc. nec est qui se abscondat a calore ejus, » *Psal.* XVIII, 7. Et Apostoli, de quibus ait Isaias, cap. LII, 7 : « Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem! »

Septima. *Septimo*, cum homini suggerit illum vitæ statum, illas occupationes et studia, illum vitæ tenorem, quo prævidet eum sine peccati periculo et lapsu victurum, ac recta perventurum ad gloriam et felicitatem æternam, dando continue gratiam quam prævidet fore congruam et efficacem: unde pro ea assidue orandus est Deus, ut eam suggerat; ab illa enim pendet nostra salus, prædestinatio, electio et felicitas æterna. Hinc orandum crebro cum Psalte : « Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea, » *Psalm.* XVI, 5. Et : « Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis injustitia, » *Psalm.* CXVIII, 133.

Octavo, cum eas perficit, ut in dies in virtutum intensione et extensione crescamus et perficiamur. Hoc est quod Deum orat Ecclesia Dominica infra Octavam Nativitatis : « Dirige actus nostros in beneplacito tuo, ut in nomine dilecti Filii tui mereamur bonis operibus abundare. » Hinc S. Prosper, lib. I *De Vocat. Gent.*, cap. CI, docet quod Deus sit auctor omnium virtutum et omnis boni : « Quod nemo, ait, possit recte incedere nisi Domino dirigente, liquet ex illo Salomonis : A Domino corriguntur gressus viri; mortalis autem quomodo intelligit vias suas? » Et Beda hic : « Quicumque hominum, ait, gressus rectum iter incedunt, non fit hoc libertate humani arbitrii, sed gubernatione illius cui dicit Isaias, cap. XXVI : Omnia enim opera nostra operatus es nobis. Quis autem hominum intelligere potest viam suam? In hoc, inquit, manifeste claret, quia quidquid boni habet quisque, a seipso non habet, sed per gratiam Dei : quod nec per sui libertatem arbitrii qualis futurus sit, qualiter, vel quamdiu victurus, intelligere poterit. »

Hinc de sponsa, puta Ecclesia, et anima sancta a Deo sponso directa, dicitur *Cant.* VII, 1 : « Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Deus est enim qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate, » *Philip.* II, 13. Quin et R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, *q. d.* « Incedentis gressus a Domino sunt, cum opera divina indigeat, quæ singulis passibus adsit et comitetur. » Et Auctor *Catenæ Græc.* : « Sensus est, ait, qui mortalia et terrena adhuc sapit : quomodo is rectam vitam intelligere, aut Domini vias sanctificare et consecrare valeat? » Vide ibi dicta cap. XVI, 9.

QUIS AUTEM HOMINUM INTELLIGERE POTEST VIAM SUAM?—Hebraice, *et Adam quomodo intelliget viam suam?* Adam ab *adama*, hoc est homo ab humo, *q. d.* Homo ex humo factus, et humi ut vermis repens, quomodo cognoscet viam excelsam, quæ eum ducat in cœlum? Τὸ *et*, *primo*, accipi potest ut causale pro *enim*, ut det causam præcedentis hemistichii, *q. d.* A Domino dirigi debent gressus viri : nec enim homo per se valet intelligere viam suam, ut scilicet prospiciat et prævideat qua via secure sit incedendum, quid agendum, quid in dubio eligendum, quæ sit via et modus ad feliciter rem conficiendam : hæc enim omnia superant hominis providentiam, et divinam requirunt. Sæpe enim homo putat se recta via virtutis incedere, et curva vitii incedit; putat se ire in Jerusalem, dum vadit in Jericho; putat se inire viam cœli, et init viam inferni, juxta illud cap. XVI, 25 : « Est via quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem. » Rursum putat se capessere viam ad felicitatem, et capessit contrariam. Aman, invitatus cum rege Assuero a regina Esther, putabat se ire ad gloriam, et ibat ad furcam. Æsopus in via deprehensus a magistratu, rogatus quo iret, respondit se nescire. Magistratus, sibi ab eo illudi vel insultari putans, eum abduxit in carcerem. Tum Æsopus : « Nonne, inquit, vere dixi me nescire quo irem? ibam enim in carcerem, et hoc nesciebam. » Ita quotidie dum domo eximus, nescimus quo eamus :

quia sæpe præter mentem ab occurrentibus alio abducimur. Quare, dum egredimur, oremus cum Psalte : « Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me, » ut scilicet Deus gressus nostros ita dirigat, ut nobis aliisque bonum aliquod accersamus, ac vel verbo vel aspectu malum et peccatum avertamus.

Secundo, τὸ *et* potest accipi ut illativum, indicans eventum et sequelam, ut significet idem quod *ergo, q. d.* Dei soliusest dirigere gressus viri, eosque prævidere et ordinare, ut boni sint, et ut felicem exitum sortiantur. Hoc enim solus ille potest, cujus est nosse ac præstituere omnibus finem mediaque ad finem opportuna : quis ergo hominum audeat sibi hanc prænotionem et ordinationem arrogare ? quod enim a Dei pendet directione, non potest ab homine percipi et penetrari. Ita fere Cajetanus.

Secundum utramque explicationem commendatur nobis Dei providentia, et cura peculiaris circa studia, affectus et opera hominis in hac vita: ut hoc intelligentes propriæ prudentiæ non innitamur nimium, sed a Deo in omnibus pendeamus, ejus directioni nos committentes, juxta illud *Tobiæ* IV, 20: « Pete a Deo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. » Hoc est quod Deo confitetur Jeremias cap. X, 23 : « Scio, Domine, quod non est hominis via ejus, nec viri, ut dirigat gressus suos. »

Hinc colligas causam cur hic sit felix, ille infelix, non esse fortunam, non indolem, non cœlum, sed Deum : Deus enim pro libito liberaque electione quem vult facit felicem, non tantum si prudens sit, sed et si imprudens. Prudens enim esto non semper, sæpe tamen prosperatur in actionibus, ut felices habeat successus : tum quia prudenter omnia disponit, ut feliciter eveniant; tum quia meretur ut Deus actiones suas dirigat et prosperet. D. Thomas, lib. III *Contra Gentes*, cap. XCII, quærit quæ sit causa cur quis sit fortunatus, id est, ut illi præter opinionem bona bonique eventus obveniant? ac respondet propriam causam bonæ fortunæ esse Deum, Deique benevolentiam et electionem, qua aliquem feliciter ut plurimum regit et dirigit, v. g. ut fodiat tali vel tali loco ubi inveniat thesaurum : uti autem aliquando ministerio Angelorum id suggerentium vel persuadentium; cœlum autem cœlique influxum proprie non facere bonam fortunam, sed subinde ad illam disponere per accidens, v. g. cum quem inclinat ad fodiendum, cui fossioni per accidens conjuncta est inventio thesauri. Nec enim cœlum inclinat, ut hic potius fodias ubi est thesaurus, quam alibi ubi non est. Quare cum hæc duo cœlum combinare non possit, sequitur cœlum per se non esse causam bonæ fortunæ. Deo ergo nihil est fortuitum, quia ipse est rector et director fortunæ. Denique cur hic sit felix, ille infelix, fuse docui *Genes.* XXX, 27.

Symmachus pro *via* vertit τροχίαν, id est orbitam sive semitam curulem, quæ symbolum est vitæ, sive vivendi rationis planæ et expeditæ, quam solus Deus uti novit, ita homini quem amat, suggerit. Sicut enim currus per orbitam plane et expedite rotatur, sic per vivendi rationem sibi commodam et congruam quisque facile et expedite ad metam, puta ad felicitatem et gloriam æternam Deo aurigante decurrit. Hinc conclude neminem ab ea via, in quam a Deo vocante inducitur, exorbitare debere; hæc enim illi curulis, id est facilis et proclivis est ad destinatum finem. Hæc, inquam, illi τροχία, id est currus via : quia per illam non tam incedit, quam vehitur, quo nihil suavius, ac jucundius; reliquæ vero viæ, quas homo non ex Dei impulsu, sed ex proprio consilio init, difficiles illi sunt, salebrosæ, deerrantes, et ad præcipitia ferentes, etc.

Hinc Gentiles deum faciebant colebantque Janum, tanquam viæ indicem; et Mercurium, tanquam viæ ducem; ac Domiducum vocabant invocabantque deum, qui novam sponsam domum deduceret, quamvis et domiduca eadem de causa Juno nuncupabatur. Audi ex Varrone S. Augustinum, lib. VI *De Civit.* cap. IX : « Si domum, ait, ducenda est quæ nubit, adhibetur Deus Domiducus; ut in domo sit, adhibetur Deus Domitius. » Verius Christiani Deum verum invocant, ut gressuum actionumque sanctarum directorem; sciunt enim se viam adoriri non posse, nisi Deo præeunte, juxta illud : « Post Dominum ambulabunt, » *Osee* XI, 10. Unde S. Augustinus, lib. II *Contra duas epist. Pelagian.* cap IX : « Hæc, ait, est humanæ voluntatis natura, ut ad malum quidem ejus prior sit, ad bonum vero ejus prior sit voluntas Creatoris ejus. »

Exemplum illustre hujus sententiæ fuit Littorius, qui, teste Prospero in *Chronic.*, et Baronio anno 439, pro Theodosio Imperatore et Romanis pugnans, confidens in suis Hunnis, victus vinctusque est a Theodorico rege Gothorum, qui spem ponens in Deo Arelatem obsedit et cepit. Unde Littorium tacito nomine hac Salomonis gnome perstringens Salvianus, lib. VII *De Gubern.*: « Itaque, ait, agnovit hoc ille dux nostræ partis, qui eamdem urbem hostium, quam eodem die victorem se intraturum esse præsumpsit, captivus intravit. Probavit scilicet quod Propheta dixit : Quia non est hominis via ejus, nec viri est, ut ambulet, et dirigat gressus suos. Nam quia viam suam juris sui existimavit, nec gressum directionis habuit, nec viam salutis invenit, effusa est, ut legimus, abjectio super principem; seductus est in invio, et non in via, et ad nihilum deductus est, velut aqua decurrens. In quo quidem præter ipsam rerum infelicitatem præsens judicium Dei patuit, ut, quidquid facturum se usurparat, ipse pateretur. Nam quia sine divinitatis auxilio, ac Dei ductu capiendum a se hostem credidit, ipse captus est; consilii ac sapientiæ summam usurpavit, ignominiam temeritatis incurrit; vincula

quæ aliis paravit, ipse sustinuit.» Idipsum deinde particulatim per antitheses elegantes ostendit : «Et quid, rogo, evidentius Dei judicium esse potuit, quam ut habens prædatoris fiduciam præda fieret, triumphum præsumens triumphus esset, circumdaretur, corriperetur, alligaretur, retorta tergo brachia gereret; manus, quas bellicosas putabat, vinctas videret; puerorum ac mulierum spectaculum fieret, illudentes sibi barbaros cerneret, irrisionem sexus promiscui sustineret, et qui maximum habuerat supercilium fortis viri, mortem subiret ignavi? »

25. Ruina est homini devorare Sanctos, et post vota retractare. — Ita Romani. Alii legunt *tractare*. Et sic legendum contendit Franciscus Lucas in *Notis* hic. Quintuplex hic est lectio, quam nobis indocta peperit scribarum audacia. Pro *devorare* enim alii legunt *devotare; alii, devovere; alii, denotare; alii, devocare* (1).

Quintuplex lectio. Prima. *Primo* ergo Beda, Salonius, Lyranus et alii legunt, *ruina est homini devotare Sanctos*, id est voto se obstringere ad persequendos Sanctos, inquiunt Salonius et Beda; aut Sanctis vota crebra nuncupare, inquiunt Lyranus et Hugo : hoc enim laqueus est ei quem postea votorum pœnitet, ut ea violet. Sic *Actor*. XXIII, 12 : «Quadraginta viri devoverunt se dicentes neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.» Porro τὸ *devotavit*, licet modo videatur esse vox barbara, olim tamen fuit in usu; usurpatur enim ab Apuleio, lib. IX *Metamorph.* : «Cœli numina, inquit, quæ dejerando subito devotasti.» Et Cicero in *Paradoxis* : «Quæ vis, inquit, Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, quæ filium devotavit, ac immisit in armatas hostium copias?» In antiquis enim codicibus sic legitur.

Secunda. *Secundo*, alii legunt, *ruina est homini devovere Sanctis*, id est temere res suas, vel seipsum Sanctis vovere et consecrare; postea enim res suas et suam libertatem repetens, votum transgreditur.

Tertia. *Tertio*, Cajetanus et alii legunt, *ruina est homini denotare Sanctos*, id est denigrare Sanctos, eorum famam lædere, ipsosque conviciis afficere et blasphemare.

Quarta. *Quarto*, alii legunt, *ruina est homini devocare Sanctos*, id est eos invocare, eorumque opem precibus et votis e cœlo in suum auxilium devocare, ac postea vota hæc retractare et irritare, uti nonnulli faciunt, cum voti compotes facti sunt.

Quinta. Verum vera lectio est, *ruina est homini devorare Sanctos*. Legit Noster קדש *cados*, id est Sanctum, id est Sanctos. Jam aliis punctis legunt קדש *codes*, id est sanctitatem, id est sanctuarium, vel sanctificatum, id est res Deo sanctificatas et consecratas. Unde Hebræa ad verbum sic habent : *Laqueus*, vel *muscipula est homini devorare* vel *præcipitare sanctitatem*, id est sancta, *et post vota* (converti) *ad quærendum*.

Devorare Sanctos quid? Resp. Primo. Jam tota difficultas est quid sit *devorare Sanctos*, vel, ut hebraice est, *sanctitatem? Primo*, Vatablus sic vertit et explicat : «Scandalum hominis devorat sanctitatem, et post vota quærere solemus; id est, peccatum hominis, quod est scandalum, destruere solet auxilium illud divinum, quod vere est et maxime sanctum; et postea quærere solemus quid in causa fuerit quominus consecuti simus quod petimus votis.» Huc accedit R. Salomon : «Cum mortalis, inquit, peccati piaculo obstringitur, tunc sanctitatem a Deo concessam devorat, id est perdit et corrumpit.» Sic et R. Levi et alii, *q. d.* Detrimentum est homini devorare rem Deo consecratam aut debitam, et postea quærere vota quibus Deus placetur; ut significetur sacrilegorum et sceleratorum (nam omnes scelerati rem sacram, puta virtutem et gratiam devorant perduntque) vota irrita esse et ingrata Deo.

Secundo. *Secundo*, Cajetanus, *q. d.* Laqueus est homini devorare rem sacram, ut primogenita et reliqua debita sacerdotibus ex lege aut Deo oblata; et etiam laqueus est homini post vota emissa inquirere num votum obliget, aut modum quo quis possit solvi obligatione voti, et non reddere quod vovit, ut significetur hoc versu duplex sacrilegii genus, nimirum rapere res Deo consecratas, et violare votum.

Tertio. *Tertio*, Baynus, Jansenius, Franciscus Lucas, Salazar et alii passim exponunt, *q. d.* Lapsus et piaculum est ingens, ac gravissimæ ruinæ sibi est occasio, qui, postquam ad se rapuit sanctorum justorumque bona, et devoravit innocuam Dei plebem velut escam panis, ad vota convertitur. Sic enim solent sub mortem fœneratores, et alii rerumpublicarum devoratores promittere atque assignare largam eleemosynam, quæ aut pauperibus distribuatur, aut monachorum familiis dividatur, aut in alios pios usus vertatur; quibus in hujusmodi votis fiducia perpetuæ frequenter ruinæ causam dat. Sic *devorare* sumitur pro *spoliare*, *Habac.* III, 14 : «Exsultatio eorum sicut ejus qui pauperem devorat,» id est spoliat, perdit, depauperat, «in abscondito.» Et cap. I : «Quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se?» Et *Psalm.* XXXIV : «Nec dicant : Devoravimus eum.» Et sæpe alibi. *Devorare* ergo *Sanctos*, vel, ut nonnulli legunt, Sancta, est viros justos sanctosque bonis exuere, aut vita etiam spoliare, vel consumere ea quæ Sanctis per votum aut oblationem sunt data et consecrata. Hæc homini sunt laqueus et ruina, quia ingentium calamitatum et excidii sunt causa.

Ita hoc anno 1628, Rupella hæreticorum invicta Sion, quæ tot Sancta et Sanctos devoravit, Sanctis suas, imo Dei, injurias ulciscentibus, ipso omnium Sanctorum festo in potestate Christianis-

(1) Sensus est, *laqueus hominis*, homini perniciosum est, si *temere proloquitur sacrum*, votum, *et post vota quærere*, possitne votum solvere?

Rupella festo omnium Sanctorum occupata.

simi æque ac invictissimi Francorum regis Ludovici XIII venit. Nec dubium ipso pro sancta fide et Sanctorum cultu tam pia animositate pugnante, Sanctos vicissim pro eo depugnasse, cum omnes validæ classis hostilis machinæ et machinationes, in ipsammet cœlitus vi ventorum subito retortæ et repulsæ fuerint, ut Christianissimo regi illud Claudiani de Theodosio contra Eugenium decertante vere occinere liceat :

> O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
> Et conjurati veniunt ad classica venti!

Eodem omnium Sanctorum festo per Octavam recurrente, Ferdinandus II Imperator piissimus æque ac felicissimus, ante paucos annos Duce Bavaro heroe inclyto, Pragam totamque quasi Bohemiam expugnavit, eamque Hussitis et Calvinistis Sanctorum hostibus ereptam Ecclesiæ, æque ac sibi, tanquam legitimo regi restituit. Sanctorum præsertim SS. Wenceslai, Adalberti et Viti, Bohemiæ patronorum, auspiciis victoriam hanc partam fuisse, non dubiis indiciis ostensum; quin et ipsorummet Sanctorum apparitionibus præsignificatum est, qui proinde pro Orthodoxis dimicantes, tela quasi fulmina in hæreticos duplo plures contorserunt, ut illud fulminei Barac (*barac* enim hebraice est *fulmen*) contra Sisaram præliantis hic usurpare liceat : « De cœlo dimicatum est contra eos ; stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt, » *Judic.* v, 20, nimirum uti olim duo fulmina belli Scipiadæ. Ita hoc ævo Austriadæ.

Ita Constantinopolis, vindice Spiritu Sancto, ipso ejus Pentecostes festo, Græcis pneumatomachis, utpote Spiritum Sanctum a Patre et Filio procedere negantibus, a Mahometo capta anno Domini 1453 in Turcarum manus venit. Quid hæc significant, imo clamant nisi illud :

> Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

Hic sensus planus, facilis, obvius, adeoque communis est. Verum non satis connectit prius hemistichium cum posteriore, nec satis apte explicat τὸ vota *retractare*, quæ vox significat utrumque hemistichium loqui de votis.

Quarto, ergo novum suggeram sensum, qui operosior quidem est, sed profundior, ac prius hemistichium cum posteriore aptissime connectit, quem lectoris judicio submitto. Hæc phrasis *devorare Sanctos* non accipienda est proprie; nulla enim est gens tam barbara (exceptis Brasiliis anthropophagis, qui Salomoni et Judæis incogniti vel invisi fuere) quæ proprie devoret Sanctos. Accipienda ergo est figurate, ut sit parœmia, sive phrasis proverbialis significans nominare et invocare Sanctos ita festinanter et præcipitanter, ut eos transglutire et devorare videaris. Sic qui Litanias præcipitant celerrime dicendo : « Sancte Petre, S. Paule, S. Jacobe, » etc., et spatium adstantibus respondendi ad singulos, « ora pro nobis, » non relinquunt, videntur *devorare Sanctos*, id est nomina Sanctorum. Simili modo, qui festine vovendo tumultuarie invocant Sanctos, dicendo : Sancte Deus, si mihi dederis prolem, sanctificabo tibi bovem. S. Michael, S. Gabriel, S. Raphael, si dederis mihi copiam frumenti, offeram tibi triginta modios tritici. S. Abraham, S. Isaac, S. Jacob, si mihi a Deo obtinueris amplam familiam, voveo tibi quotidianum nocturnum lumen. Quod Judæis videtur fuisse familiare.

Hi, inquam, dicebantur לוע קדש *lua kodes* vel *cades*, id est devorare Sanctos vel Sancta, quia sicut cibus dicitur devorari, cum sine masticatione et comestione integer in stomachum transmittitur, et devorando quasi devolat : sic devorantur Sancti, id est preces et vota Sanctis facta, cum ea sine prævia consideratione et consultatione integra, id est indiscussa, temere et inconsulte effutiuntur. *Lua* enim Hebræis est præcipitare, deglutire, absorbere, perdere, corrumpere. Ita *Job.* vi, 3, pro eo quod nos habemus : « Unde et verba mea dolore sunt plena ; » Vatablus vertit, *verba mea absorpta sunt;* alii, *verba mea præcipitantur,* id est temere effutiuntur. Hinc Pagninus in *Lexico* ait, *lua* significare loqui, quale est eloqui votum. Unde aliqui vertunt : *Laqueus est homini sanctitatem*, id est conceptis verbis aliquid Deo vovere, sanctificare et consecrare ; « et post vota inquirere » rem aliquam deteriorem, quam pro meliori Deo vota surroget et substituat. Sic Latini dicuntur devorare verba, quia ea præcipitant et absorbent, præcipitanter vel loquendo, vel audiendo, vel legendo, uti faciunt helluones librorum. Unde Cicero, *pro Sestio* : « Verbum ipsum, ait, omnibus modis animi et corporis devorabat. » Et Plautus in *Pœnul.* : « Orationem hanc dulces aures devorant. » Hinc devorare orationem alicujus ponitur pro non animadvertere. Unde Cicero in *Bruto* : « Ejus oratio, ait, nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris, a multitudine autem devorabatur, » id est, non intellecta transmittebatur. Quæ significatio ducta est ab iis qui cibum non gustatum transmittunt quasi stupente palato. Hinc rursum devorare nomen alicujus est nominis oblivisci. Ita Plautus in *Trinummo* : « Devoravit, ait, nomen imprudens modo. » Simili modo devorantur Sancti et vota Sanctis facta.

Hunc esse sensum liquere videtur *primo*, ex eo quod cæteri Interpretes hanc phrasim, *devorare Sanctos* vel *Sancta*, interpretentur, præcipitanter et temere vovere aliquid Sanctis. Audi Septuaginta : « Laqueus viro quid ex propriis sanctificare : postea enim quam voverit, evenit pœnitere. » Aut, ut clarius Auctor *Catenæ Græcorum* : « Laqueum tibi injicit vir, qui ex propriis facultatibus temere quippiam Deo sanctificat (id est vovet et consecrat), siquidem post votum editum inconsulte plurimum contingit pœnitudo. » Atque exemplum dat Jephte, qui temere vovit, [illegible] tor

in bello evaderet, se primum quod e domo occurreret Deo sacrificaturum; occurrit autem primo ei filia, unde eam Deo sacrificavit cum dolore et pœnitudine. Item Ananiam et Saphiram, qui facultates suas Deo cum vovissent, inde partem surripuerunt, unde morte a S. Petro puniti sunt, *Actor.* cap. v. Accedit Chaldæus: *Laqueus est*, ait, *viro qui vovit sanctitatem* (vel, ut alii vertunt, *sanctuario*), *et postea tangit eum anima ipsius*, puta animæ dolor et pœnitudo; Syrus: *Laqueus est viro qui vovit sanctitatem, et postea voti pœnitet.*

Secundo, idipsum arguit connexio prioris hemistichii cum posteriori; posterius enim explicat prius, quasi dicat: *Ruina*, Hebraice, *laqueus est homini devorare Sanctos*, id est, præcipitanter et temere instar devorantis vovere quid Sanctis, *et post vota retractare*; hoc est, paulo post vota, quæ præcipitanter Sanctis vovisti, revocare; hoc enim proprie est *retractare*. Unde Hebraice est, *et post vota* converti *ad quærendum* effugium, scilicet vestigando modos et rationes, quibus te a voto, cujus te pœnitet, liberes. Est metaphora sumpta a famelico, qui devorat cibos, id est non masticatos, nec dentibus comminutos, sed integros transglutit et transmittit in stomachum. Hic enim iis stomachum onerat et gravat, qui proinde cogitur eos retractare, id est minutim ruminare et concoquere quod potest, quod non potest rejicere et revomere. Simili modo, qui præceps temere quid vovet, post votum nuncupatum sentiens voti exsequendi difficultatem vel impossibilitatem, illud retractat, cogitatque qua ratione illud redimere, imminuere, mutare vel annullare possit. Votum ergo temerarium voventi est laqueus; quia sicut laqueus capit, stringit et strangulat aves illaqueatas: ita votum hoc capit, stringit et strangulat conscientiam, dum eam cruciat, angustat, lancinat, ac subinde suffocat et enecat, cum scilicet voti pœnitens illud violat et transgreditur. Igitur talis bis devorat Sancta et Sanctos: *primo*, cum præcipitat, et præcipitanter nuncupat eis sanctum votum; *secundo*, cum votum jam emissum rursum devorat, id est violat, perdit, consumit. Idem est ergo: « Laqueus est homini devorare Sanctos *vel* Sancta, » quod: « Laqueus est homini post vota retractare, » id est votum emissum revocare et violare.

Tertio, hæc expositio cæteras omnes complectitur, omnesque in se unit; qui enim devorat Sanctos, id est temere Sanctis quid vovet, hic temere denotat et devovet Sanctis; hic denotat, id est denigrat et dehonestat Sanctos; hic frustra devocat Sanctos in suum auxilium; hic etiam devorat, id est spoliat Sanctos re illis ex voto debita; hic etiam *devorat Sancta*, ut legunt nonnulli, id est res sanctas, quas Sanctis vovit. Sive enim legas devorare Sanctos, sive Sancta, eodem res redit; sancta enim devorantur, cum sancta eis voto debita devorantur: sicut dicimus a tyrannis devorari pauperes, cum per rapinas bona pauperum devorantur.

Quarto, quia sic se explicat Salomon, *Eccle.* v, 1, dicens: « Ne temere quid loquaris (Hebraice, *ne præcipites ore tuo*), neque cor tuum sit velox (Hebraice, *ne festinet*) ad proferendum sermonem (votum) coram Deo; » quod explicat dum subdit: « Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis et stulta promissio, etc., multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere. » Quid clarius?

26. DISSIPAT (Chaldæus, *dispergit*) IMPIOS REX SAPIENS, ET INCURVAT SUPER EOS FORNICEM. — Prior pars consentit cum vers. 8: « Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo. » Vide ibi dicta. Nota τὸ *dissipat*; docet enim modum quo cœtus, consilia et vires impiorum sint infringenda, nimirum eos dissipando et segregando; sic enim consilia et vires in unum conferre nequeunt, ac singuli, dum separati sunt, facile opprimuntur. Hic ergo verum est illud: « Si vis regnare, divide, » id est disjunge et separa; separatione enim tollitur consensus et robur impiæ multitudinis. Prior ergo pars est clara; at posterior obscura. Quæritur enim quid sit « incurvare fornicem (1)? »

Primo, Hebræa habent: *Reverti facit*, vel *reducit super eos rotam*; et Septuaginta: *Immittet illis* τροχόν, id est *rotam;* Chaldæus, *volvit eos super rotam;* Syrus, *reducit super eos currum.* Alludere enim videtur ad factum Davidis, qui impios Ammonitas a se devictos serravit, et circumegit super eos ferrata carpenta, II *Regum*, XII, 31. Est metaphora mutuata a trituratione, quæ in Syria, Italia aliisque locis rotis et equis fieri solet; hæc enim supplicii et punitionis est symbolum, juxta illud *Isaiæ* XXVIII, 27, piorum supplicia describentis per metaphoram triturationis: « Non enim, ait, in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit. » Et mox: « Non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum. »

Igitur *fornicem*, hic accipias non domus, sed rotæ, puta canthum, sive extimam superficiem et curvaturam rotæ: sicut enim fornix in domo est arcus concameratus, sic fornix in rota est rotæ curvatura et canthus, rota enim arcuata dici potest fornicata per catachresin. Quod enim est rotunditas in rota, hoc est fornix rotundus in domo: quare sicut domus ob fornicem rotunda, sic rota ob rotunditatem fornicata videtur. Hic ergo sensus valde appositus et genuinus videtur, eumque exigit vox *rota*, quæ est in Hebræo, Græco, Chaldæo et Syro. Sensus est, *q. d.* Rex sapiens acribus

(1) Maurer, *ventilat*, secernit *improbos rex sapiens*, *et ducit super eos rotam*, puta tribularem, ut palæ instar eos excutiat. Inest ὕστερον πρότερον.

tormentis, quale est rota, dissipat et exterminat impios. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben-Ezra, Vatablus, Pagninus, Baynus, Jansenius et alii.

Rursum rota, sive fornix rotæ, accipi potest pro genere quæstionis, sive torturæ et supplicii apud veteres usitati, quod τροχός, id est rota, dicebatur. Unde Cicero, *Tuscul.* V, ait, « in rotam beatam vitam non ascendere. » Torquebant enim reos rota ad eliciendam veritatem, uti nunc torquent equuleo; quod τροχίζεσθαι, id est rota torquere et examinare, dicebatur. Erat ergo rota instrumentum ligneum in modum rotæ, in quo servorum reorumque corpora distenta et circumacta examinabantur; quale est quod Galli vulgo vocant *pilori* : quare rota diversa est ab equuleo. Reos enim alligabant rotæ, pedes, manus ac totum corpus incurvando et rotæ applicando; sicque rotam gyrando eos rotabant, idque subinde supra vel juxta ignem, itaque eos assabant. Unde Tertullianus in *Apolog.*, agens de martyriis et Martyribus : « Licet, ait, nunc sarmentitios et semaxios appelletis, quia ad stipitem dimidii axis revincti sarmentorum ambitu exurimur. » Et Josephus, lib. *De Machabæis*, cap. IX et seq., docet eos ab Antiocho tortos tormento rotæ, ac primi inter septem fratres supplicium vocat rotam : « Illigari, ait, et innecti rotæ jubetur tendentibus corpus radiis. » Et in tertio : « Cum jam cruoris nimie defluentis vacuitate defectus, orbatus manibus et pedibus proximam sibi adesse mortem cerneret. » Et in quarto : « Partes et frusta corporis horrendissimo pependere aspectu. » Audi et Gentiles. Seneca in *Hercul. furente* :

Tormenta rotæ.

> Rapitur volucri tortus Ixion rota.

Alius :

> Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque.

Tibullus, lib. I, *Eleg.* 3 :

> Versantur celeri noxia membra rota.

Primo. Celerrime enim reos rotabant rotam gyrando, nunc in unam partem, nunc conversim in aliam mutato motu; quo fiebat ut in hac rotatione effunderentur viscera, et membra omnia distorquerentur et divellerentur. Unde Euripides in *Phœniss.* : « Membra alia, inquit, ab aliis disjiciebantur, tanquam si mitterentur e funda. » Et Josephus, de Machabæo : « Solutis hinc inde visceribus, venisque distentis. » Appendebant insuper pedibus rei rotæ alligati saxum, quo corpus mole illa magis premeretur. Addebant etiam vel subjiciebant ignes. Audi Josephum : « Præparatur incendium, et, ut erat affixus rotæ, igni in catasta objicitur, atque ita tendentibus corpus radiis, et contrahentibus flammis, costis deinde patentibus laterum vitalia rumpuntur. » *Tertio*, reum in rota manibus, pedibus totoque corpore distentum flagellabant. Unde Aristophanes in *Irene* : « In rota trahatur flagellandus. » *Quarto*, reum membris amputatis mutilabant. Audi Josephum : « Inter perorandum ut brutum animal excoriatur, lingua extrahitur, sartagini ipse injicitur. » Quod etiamnum reis atrocium criminum faciunt Germani in rota membra contundendo, præsertim per ossifragium, vel etiam resecando; alioqui rota Germanorum a rota veterum plane diversa est. Denique Virgilius, IV *Æneid.*, pœnas damnatorum apud inferos describens sic canit :

Secundo. Tertio.

> Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
> Districti pendent.

Ubi vide nostrum Ludovicum de la Cerda, et Plutarchum in *Nicia*, Ammianum Marcellinum, lib. XXI, et Nicephorum, lib. VII, XXIV. Unde Auctor *Catenæ Græcor.* : « Rotam, ait, super impios inducet. Per rotam autem inevitabile supplicium, quod in peccatores apud inferos constitutum est, denotat. » Quocirca et rotas apud inferos, in iisque damnatos torqueri, viderunt qui in exstasi eo rapti leguntur. Hisce enim torquet eos Christus rex sapientissimus, ait Beda.

Hinc et S. Augustinus in *Psalm.* XI, sub finem, ex Septuaginta hanc Salomonis gnomen sic legit, applicatque impiis circulantibus : « In circuitu impii ambulant, id est, ait, in temporalium rerum cupiditate, quæ septem dierum repetito circuitu tanquam rota volvitur, et ideo non perveniunt in octavum, id est in æternum, pro quo iste Psalmus titulatus est. Ita et per Salomonem dicitur : Ventilator enim impiorum est rex sapiens, et immittit illis rotam malorum. » Hoc ergo tormento rotæ acerrimo rex sapiens impios puniens, eos dissipat ac profligat.

Posset quoque τροχός, id est *rota*, accipi τροχαλία; id est *trochlea*, quod supplicii genus in martyriis erat frequens, uti docet Baronius in *Martyrol.*, ad diem 7 decembris. Ibi enim celebratur martyrium « S. Servi martyris, qui sub Hunnerico rege Ariano fustibus cæsus, trochleis sublime elevatus, atque ictu celeri super silices pondere corporis dimissus, et lapidibus acutissimis perfricatus; martyrii palmam adeptus est. » Trochlea enim proprie rota est rotam continens volubilem, per quam funis tractorius immissus, ligatum brachiis revinctum reum sursum trahit, vel remissus deorsum relaxat. Hoc ergo tormentum dictum fuit elevatio ad trochleas, ac Romæ et in Italia etiamnum est frequens, et vulgo *la corda* dicitur. De hoc recte dicitur : « Incurvat super eos rotam, » vel fornicem rotatilem; hac enim pœna et similibus rex sapiens impios percellit, fugat et dissipat. Ex rota enim, velut specie præcipua et notissima, omne supplicii genus, quo impii a regibus plectuntur, intelligit per synecdochen. Hic sensus valde appositus planeque germanus videtur, tangitque maxime impios judices, præsides, magistratus, gubernatores, quos rex plectit tormento rotæ, quo ipsi alios innocentes injuste

mulctarunt. Unde Hebraice est : *Reverti facit, vel reducit super eos rotam.*

Rota fortunæ.

Secundo, alii per *rotam* intelligunt revolutionem fortunæ et dignitatis, *q. d.* Rex sapiens sua prudentia impiorum fortunam et dignitatem rotat, incurvat et deorsum gyrat, ut qui in dignitatum culmine eminebant, conversa rota in imum deprimantur. Sic Seneca, lib. II *De Clement.*, ait : « Fastigia potius time quam ama, ne te inde vacuum et inanem fortuna, rota vertente, demittat. » Favet hebræum ישב *iascib*, id est reverti facit, convertit, revolvit et devolvit rotam.

Fornix triumphalis.

Tertio, Beda, Lyranus et alii per *fornicem* intelligunt arcum triumphalem, quem reges devictis hostibus impiis in trophæum erigere solent, *q. d.* Rex sapiens impios domat, debellat, subjugat, ac de impietate victa fornicem triumphalem excitat, uti fecit Saul devicto Amalec, I *Reg.* XV, 12. Hoc enim est regum officium, æque ac decus et gloria, quod Deus et respublica regi impios persequenti pollicetur et parat, nimirum certam de iis victoriam, ac post eam triumphum et arcum triumphalem quasi perenne victoriæ monumentum, *q. d.* Rex sapiens incurvat super eos fornicem, id est, ita impios delet et sepelit, ut super eorum cadavera fornicem vel in signum ultionis, vel in signum triumphi ædificet. Hebræum ergo אופן *ophan*, id est rota, sumitur pro fornice, qui rotundus est instar rotæ, puta pro arcu triumphali. Sic Titus et Vespasianus, devictis impiis Judæis Christicidis, Romæ erexerunt fornicem triumphalem, cui insculptus est Titi triumphus, qui etiamnum in eo exstat et visitur. Sic Constantinus Magnus, devictis cœlesti ope quinque tyrannis, Diocletiano, Maximiano, Maxentio, Maximino et Licinio, per signum S. Crucis in cœlo apparentis hoc lemmate : « In hoc signo vinces, » labarum cruce Christi signatum erexit, atque fornicem triumphalem, qui etiamnum Romæ cernitur, et Arcus Constantini dicitur. Idem fecit Theodosius, subacto Maximino, Arbogaste et Eugenio.

Fornix pro mausolæo.

Quarto, noster Salazar per *fornicem* accipit magnifica palatia et mausolæa, quæ impii sibi construxerunt, *q. d.* Rex sapiens et prudentia clarus impios de medio tollit, ac ne ipsorum memoria ad posteros decurrat, si quas sepulcrorum moles aut mausolæa sibi in posteritatis monumentum sustulerunt, hæc quidem devolvit aut decurvat super eos, id est diruit, ac solo exæquat, quemadmodum Josias fecisse fertur IV *Reg.* XXIII; hic enim eorum qui in saltibus et lucis diis adoleverant sepulcra dejecit, et ossa in cineres redegit. Vel aliter : Rex iste sapiens non solum impios exscindit, sed etiam eorum palatia et moles diruit, quam pœnam hodie in proditores leges statuunt, ut scilicet ipsorum ædes solo æquentur, et sale adspergantur, ne quod ipsorum monumentum exstet.

Fornix pro furca.

Denique per *fornicem* accipi potest furca et patibulum, *q. d.* Rex sapiens impios in fornice suspendit, itaque eorum in impietate asseclas fugat et dissipat. Sic enim olim in fornicibus, inserendo eis annulos, quibus funis suspendendorum innecteretur, reos suspendebant, uti etiamnum nonnullis in locis fit, præsertim in Lombardia. Hi enim fornices magis commodi sunt ad suspendendum, et sæpe obvii, ac magis durant; cum operosum sit cuique reo suum patibulum et crucem e ligno erigere. Quocirca vidi alicubi patibula triangula, e triplici laterum columna erecta; latera autem hæc sibi invicem per fornicem optime et solidissime junguntur et innectuntur. Rex ergo sapiens curvat super impios fornicem, dum ex curvato et arcuato fornice duram eorum cervicem curvat et suspendit.

Hinc disce quanta sit regis potentia in bonum æque ac malum. Unde ænigma septuplex :

> Quid pessimum? tyrannus.
> Quid longissimum? tempus.
> Quid brevissimum? beneficium.

Immemores enim sunt homines beneficiorum.

> Quid omnium optimum? Deus.
> Quid maxime expetendum? salus animæ.
> Quid turpissimum? mali dæmones.
> Quid potentissimum? rex.

Vers. 27. Lucerna Domini est spiraculum hominis. Primo.

27. LUCERNA DOMINI SPIRACULUM HOMINIS, QUÆ INVESTIGAT OMNIA SECRETA VENTRIS. — *Primo*, aliqui cum Aben-Ezra per *lucernam Domini* intelligunt ipsam Dei cognitionem, quæ omnia etiam secretissima cordium penetrat et pervidet. Unde ex Hebræo sic vertunt, *lux Domino spiritus hominis, perscrutanti omnia penetralia ventris, q. d.* Deo lucidus, id est perspicuus est, et patet hominis spiritus; ipse enim omnia intima mentis perscrutatur et pervidet. Spiritus ergo, id est cogitatio et intentio secreta hominis, quæ cæteros latet, Deo patet, eique perspicua est velut lux; ipse enim omnia intima rimatur, juxta illud *Jeremiæ* XVII, 9 : « Pravum est cor omnium, et inscrutabile : quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes (1). »

Hinc Septuaginta vertunt : φῶς Κυρίου πνοὴ ἀνθρώπων ὅς ἐρευνᾷ ταμιεῖα κοιλίας, id est, *lux Domini est anima hominis, qui* (Dominus) *scrutatur latebras ventris.* « Significatur, inquit Auctor *Catenæ Græcorum*, nihil in homine usque adeo abditum latere, quod Deo sit obscurum, quippe, cum ipsa etiam anima, ubi eam scrutatur, lux ipsi existat, hoc est, æque illi pateat atque lux ipsa. » Deus ergo intimos animi recessus pervadit et perspicit. Unde Scholiastes vertit, λαμπτήρ, id est *fax, Domini spiritus hominis, qui scrutatur penetralia* (alii, *cubicula*) *ventris.*

(1) *Lucerna Jovæ*, lumen a Jova accensum, divinitus datum est *animus hominis, pervestigans omnia penetralia corporis*, abditissima quæque.

Secundo, alii per *lucernam* vel *lucem Domini* accipiunt Dei favorem et benevolentiam, qui instar lucis recreat et vivificat. Unde vertunt, *exhilarari a Deo vita est hominis, et penetrat totum corpus.*

Tertio. *Tertio*, alii hebræum נשמה *nescama*, id est spiraculum vel spiritum, cum R. David vertunt *sermo*; hic enim fit per spiritum linguam certa ratione allidendo ad palatum, labia et dentes, *q. d.* «Lucerna Domini sermo hominis,» id est, sermo hominis pii et eruditi est « lucerna Domini, » id est clara et ignita lux, per quam Deus mentes audientium illuminat, et sui amore accendit, atque adeo intima ejus pervadit, eaque luce suæ cognitionis et ardoris quaquaversum complet et collustrat. Aut, *q. d.* Sermo hominis est lucerna et lux a Deo data, ut per eam homo secreta sua alteri pandat, imo ut alter ex sermone ipsius penetret ejus arcana, colligatque qualis sit ejus mens et affectus internus. Nam, ut ait S. Hieronymus : «Mens et conscientia lucet in ore.» Et Philo, lib. *Quod omnis probus sit liber* : «Sicut, ait, ea quæ in tenebris abdita sunt celantur, donec lux effulgens ea indicet, sic cogitationes meas recondit animus in loco invisibili, donec vox lucis more cunctas retegat.»

Quarto. *Quarto*, alii per *spiraculum hominis* accipiunt spiritum vitalem, ipsamque vitam hominis; hæc enim in respiratione consistit, *q. d.* Spiritus vitalis ipsaque vita hominis est quasi lumen derivatum et accensum a lucerna, id est a luce et spiritu vitali, qui est in Deo; Deus enim est ipsa vita increata et essentialis, a qua omnis Angelorum, hominum et animalium vita dimanat, ceu radius a sole. Ita Auctor *Catenæ Græc.* Lucerna enim vitæ est symbolum; sicut enim lucerna alitur oleo et aere, eoque deficiente exstinguitur : ita vita alitur humido radicali et spiritu sive halitu, eoque deficiente deficit et emoritur. Rursum, sicut lucerna una accendit aliam sibi vicinam : sic pater vitam suam communicat filio. Unde Plato, lib. VI *De Legibus* : «Gignentes, ait, et alentes liberos, vitam tanquam lampada alii aliis tradunt.» Et illud Lucretii quod citavi versu 20 :

Lucerna symbolum vitæ, cur?

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Lucernarum superstitio. Hinc illa lucernarum superstitio, ut ex ea omen caperent an proles futura esset vitalis, quam recenset et carpit S. Chrysostomus, homil. 22 *in epist.* I *ad Corinth.* : «Siquidem, ait, cum nomen filio imponendum sit, omissa Sanctorum appellatione, sicut majores faciebant, accensis lucernis, et his nominibus (Gentilium) impositis, quæ plurimum duraverit, ejus nomine filium appellant, hinc eum diuturnius victurum conjectati.» Unde et illud Plauti in *Curculione* : « Tute tibi, puer, es lautus, luces cereum.» Hinc rursum sponsis præferebant lampades et tædas accensas in nuptiis, ut significarent quod per opus nuptiale lumen vitæ prolibus a se gignendis essent communicaturi. Hoc significarunt Gentiles, dum finxerunt Prometheum furatum esse lucen a cœlo, eaque corporibus hominum inserta, illa animasse et vivificasse.

Quinto genuine. *Quinto* et genuine, *spiraculum*, sive spiritus *hominis*, est ipsa ejus anima, vel animus, ut vertit Pagninus. Hæc enim hebraice dicitur נשמה *nescama*, id est spiritus, quia anima respiratione se prodit, æque ac conservatur in homine, *q. d.* Anima hominis est quasi spiritus lucidus, sive lux spiritalis derivata et illuminata ab immensa luce, sive a spiritu lucidissimo Dei, per quam et seipsum, imo intima sua, ac Deum creatorem suum cognoscit : quod non faciunt cætera animalia. Spiritus ergo vitæ, quem Deus sufflavit in faciem Adæ, indendo ei animam rationalem, *Genes.* II, est tanquam lampas, imo fax reliquis animæ potentiis, lumen eis administrans et cognitionem, per quod lumen ei inditum anima vestigat et pervidet intimas suas cogitationes, desideria et intentiones. « Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? » I *Corinth.* II, 11. Nec tantum suas, sed et alienas rimatur et perspicit. Unde noster Salazar apposite sic explicat : « Lucerna Domini spiraculum hominis, » id est, mens quidem lux est a Deo homini immissa, vel certe lux magna et splendidissima, lucerna scilicet alias omnes lucernas vincens est mens humana; nam aliarum splendor lucernarum objecto quovis corpore opaco deficit, et ulterius non pervadit : at mens omnia penetrat, adeo ut nec crassissimi corporis objectu contineri possit, quominus ejus lux ad interna et arcana cordis perveniat, et latentes in animis aliorum cogitationes deprehendat.

Porro lucernæ hujus, puta animæ, lux est duplex : una naturalis, puta naturale rationis lumen, quo præ cæteris animantibus a Deo dotatus est homo : quod duas potentias nobilissimas, puta intellectum et voluntatem complectitur, quibus homo omnia quæ in mundo sunt intelligere et appetere valet. Altera lux animæ est supernaturalis, puta gratia cum suis virtutibus. Hæc enim est quasi lucerna et lux cœlestis, derivata et accensa a lumine divino, qua præeunte fit ut homo longe melius et clarius quam per lumen rationis naturale investiget, cognoscat et dirigat secreta ventris, id est intimas cogitationes mentis tum suæ, tum subinde etiam alienæ. Unde Baynus hunc versum nectens præcedenti : Et hæc, inquit, ad regem sapientem referri videntur, qui dum judicia Dei exercet, et in terris illius quodam modo fungitur munere, divina sapientia et lumine indiget, quo malos a bonis secernere possit, et secreta cordium investigare, quod ipse fecit Salomon, dum duabus mulieribus de infantibus mortuo et vivo contendentibus auscultaret, *III Reg.* III.

De posteriore hoc lumine supernaturali gratiæ intelligit hunc locum S. Hieronymus (vel potius

Rabanus), lib. I *in Lamentationes Jeremiæ*, cap. I, 20 : « Lucerna Domini, ait, spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. Lux enim gratiæ quæ desuper venit, spiraculum hominis præstat ad vitam; quæ videlicet lux omnia secreta ventris investigare dicitur, quia occulta mentis penetrat, ut ea quæ de ipsa latebant animam, ante ejus flendo oculos reducat. Hinc ipse Jeremias in anterioribus ait : Ventrem meum doleo; qui, ut ventrem suum quid dixisset ostenderet, adjunxit : Sensus cordis mei turbati sunt. Uteri itaque nomine mens recte accipitur, quia sicut proles in utero concipitur, sic cogitatio in mente generatur; et sicut in ventre cibi, ita continentur in mente cogitationes. » Et S. Gregorius, lib. II *Moral.* cap. XVIII : « Quid, ait, venter noster est, nisi mens? quæ, dum cibum suum supernum, videlicet intellectum suscipit, refecta procul dubio omnium membra actionum regit. Nisi enim sacra eloquia aliquando mentem nomine ventris exprimerent, Salomon utique non dixisset : Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. Quia nimirum, dum nos gratia superni respectus illuminat, cuncta etiam mentis nostræ nobis absconsa manifestat.» Idem, III part. *Pastor.* admonit. 13 : « Lucerna Domini, ait, spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris, ac si diceret : Divini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans ostendit, quæ ante Spiritus Sancti adventum cogitationes pravas et portare poterat, et pensare nesciebat. » Accedit Vatablus, qui sic vertit et explicat : « Illuminatio Domini est anima hominis vel in anima hominis, quia spiritus hominis sine spiritu Dei se non agnoscit. »

Rursum gratia animæ pro respiratione est; nam quidquid respiratio corpori præstat, hoc divina gratia præstat animæ. Hinc S. Cyprianus, orat. *in S. Pentecost.*, docet ex isto spiritu quem trahimus « fieri respirationem, aspirationem, suspirationem, exspirationem, inspirationem; » respiratio vitam, exspiratio mortem sonat, adspiratio effusum ad superiora halitum, inspiratio immissum ad interiora flatum, suspiratio vero interruptum dolore anhelitum significat. Quare, cum ait Salomon Dei gratiam pro spiraculo esse animæ, insinuat hanc illi adinstar respirationis esse, quia ex ejus aura vivit animus, et ipsa deficiente quasi emoritur.

Cur gratia assimiletur luci spiritali, voceturque lux et lucerna, causas plures assignavi I *Joan.* cap. I, 5. Gratia igitur est lux investigans omnia secreta ventris, vel, ut alii vertunt, omnia cubicula mentis, puta omnes mentis potentias, vires, secessus, easque illustrat, dirigit, purificat, accendit, præstatque omne id menti, quod lux præstat oculis et corpori.

Denique vis et energia latet in τῷ *lucerna Domini;* hæc enim continet radicem et causam totius sententiæ, quasi dicat : Causa et radix cur spiritus et mens hominis, præsertim gratia Dei illustrata, penetret secreta quæque mentis, etiam alienæ, est quod ipsa sit lucerna Domini, id est lucerna et lumen creatum accensum ex ipso lucis fonte, qui est in Deo : quia enim mens creata est lucis divinæ et increatæ participatio, hinc et ipsa cognitionem perspicientiamque divinam participat, ut, sicut Deus secreta cordium penetrat et perspicit, sic et ipsa quasi radius lucis divinæ secreta cordium, non quidem clare perspicere, uti facit Deus, sed ex signis et conjecturis sagacitate mira solerter vestigare, conjicere et quasi per rimam conspicere valeat. Hoc est quod ait Psaltes, *Psal.* IV, 7 : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine; » quia « lumen naturale rationis, ait Lyranus, est quædam impressio divini luminis; » multo magis talis est lumen supernaturale gratiæ, revelationis et directionis Dei.

Vers. 28.

28. MISERICORDIA ET VERITAS CUSTODIUNT REGEM, ET ROBORATUR CLEMENTIA THRONUS EJUS.—Hebræa : *Et fulcit in misericordia thronum suum;* Septuaginta : *Misericordia et veritas custodia est regi;* Aquila et Symmachus : *Conservabunt regem, et circumdabunt in justitia thronum ejus;* Lucifer Calaritanus, *Apolog. pro S. Athanasio*, legit : « Misericordia et veritas tutela est regi, et circuibunt justi sedem ejus. » Hebræum חסד *chesed* significat pietatem, misericordiam, clementiam.

Veritas custodit regem. Primo.

Primo, S. Athanasius, *Apolog. ad Constantium Imperatorem*, veritatem proprie accipit; unde ex hac Salomonis gnome urget Constantium, ut veritatem tum religionis et fidei, tum causæ et innocentiæ suæ contra Arianorum calumnias indaget, colat et tueatur. Hæc enim veritas, veræque religionis cultus et propugnatio, maxime custodit reges et regna, uti de regibus priscis legimus in historiis, et in modernis Hispaniæ, Germaniæ et Galliæ oculis cernimus. Sed audi S. Athanasium, imo divinum in eo loquentem Spiritum : « Ita rem examina, quasi veritas tibi in consilio adsit, quæ regum et imprimis Christianorum tutela est; cum ea vos regna administrare tutissimum est, dicente sacra Scriptura : Misericordia et veritas regi custodia est, et circumdabit justitia thronum ejus. Hanc enim cum Zorobabel ille sapiens cæteris anteferret, victoriam retulit, et acclamatum est ab universo populo : Magna res est veritas, et prævalet omnibus, » etc. Et inferius, orans Deum ut Constantio placidam veritatis mentem indat : « Domine omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, tu per Verbum tuum imperium famulo tuo Constantio dedisti, tu illumina mentem illius, ut, cognitis calumniis, benevolenter accipiat meam excusationem, omnibusque clarum reddat, quam aures habeat confirmatas communitasque veritate, solumque sibi, uti dictum est, accepta esse labia justa : ita enim solium regni fortunatum fieri per Salomonem pronuntiasti. »

Secundo.

Secundo, alii per *veritatem* accipiunt veracita-

tem in loquendo, fidelitatem in promissis, constantiam in dictis et factis. Hæc enim reges, contra omnes subditorum hostiumque querelam, calumnias, insidias, molitiones tuetur. Quocirca, cap. XVII, 7, dixit Salomon : « Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens, » ubi plura hac de re dixi. Ita Vatablus : Oportet, inquit, regem esse clementem et veracem; potior tamen est clementia.

Tertio. *Tertio,* optime ex phrasi Scripturæ per *veritatem* accipias justitiam : hæc enim componi solet et opponi misericordiæ, quod illa debita sit, hæc indebita et gratuita, atque utraque custodit regem, *q. d.* Reges multorum patent invidiæ et insidiis : quare satellites et stipatores quasi custodes corporis et vitæ sibi accersunt, qui eos vallent et custodiant. At ego, rex sapientissimus, dico et edico non esse meliores, fideliores et potentiores satellites et custodes regis quam hosce duos, scilicet misericordiam et justitiam, ac præsertim misericordiam et clementiam : hæc enim roborat thronum et regnum ejus.

Justitia est custos regnum et clementia. Ratio a priori. Prima. Hi ergo duo sunt hyperaspistæ, qui nocte dieque pro rege excubant, eumque perpetim tuentur et custodiunt. Ratio a priori est *prima,* quod rex per misericordiam sibi devinciat animos subditorum : per justitiam profliget fraudes, insidias et technas inimicorum, quibus profligatis cæteros omnes per misericordiam sibi amicat. Dum ergo omnes habet amicos, non est quem vereatur et timeat. Rursum, rex probos per clementiam sibi devincit, improbos per justitiam prosternit : illos ergo habet amicos, hos prostratos et subactos, ut nocere nequeant. Accedit quod rex justus et misericors similes sibi constituat officiales, judices et magistratus, puta justos et misericordes, qui populum rite gubernantes, eum in officio et amore regis sui continent. Unde Lucifer legit : « Et circuibunt justi sedem ejus, » justi nimirum ministri et officiales : hi enim solent se regis sui moribus conformare, eosque moribus suis exprimere et repræsentare.

Secunda, quod misericordia et justitia sint duæ bases et columnæ sustentantes quodlibet regimen, regnum et rempublicam ; justitia enim cuique jus suum tribuit, itaque pacem conciliat : misericordia in omnes liberalis est, itaque omnium gratiam et benevolentiam emeretur, adeoque ipsos inimicos amicat. Soliditas autem regis regni maxime in civium et exterorum amore benevolentia consistit. Misericordia vero regis maxime cernitur in defensione miserorum, pauperum subventione, oppressorum sublevatione, æ moderatione, clementia et vindictæ mitigatione aut condonatione, cum res et tempus poscit : justitia in justis legibus, scelerum castigatione, improborum vindicta. « Nam misericordia sine justitia, ait Lyranus, est pusillanimitas, et justitia sine misericordia est crudelitas, quæ destruunt regem et regnum; sed justitia stimulata, et justitia misericordia temperata custodiunt regem et regnum. » Hinc de veri Salomonis, id est Christi, regno perpetuo canit David, *Psalm.* XLIV, vers. 7 : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus suis. » Unde et Aristoteles, lib. V *Ethic.* : « Justitia, inquit, perfecta virtus est, et præclarissima virtutum, et neque est Hesperus ita, neque Lucifer admirabilis. » Clementia vero virtutum est suavissima, omnibusque gratissima, juxta illud cap. XVI, 15 : « In hilaritate vultus regis, vita; et clementia ejus quasi imber serotinus. »

Tertia. *Tertia,* quod misericordia et justitia regem maxime decent, ideoque maxime Deo charum efficiunt, ut ipse ejus sit custos et tutor : quocirca a Deo protectus rex, non est quod ullum metuat. Idcirco autem Deo charus est, quia Deum imitatur : Deus enim ex se propendet in misericordiam, justitiam vero non ex se exerit, sed coactus impiorum sceleribus, qui ei quasi invito vindictæ flagellum extorquent. Idem facit rex misericors et justus, uti docet S. Thomas, lib. I *De Eruditione principis,* cap. XVI, citans hanc Salomonis gnomen : « Multum, inquit, necessaria est principi misericordia; custodit enim eum, ne ignis zeli et iracundia illum destruat. Unde *Prov.* XX, dicitur : Misericordia et veritas custodiunt regem. Ignis zeli ardere debet in oleo misericordiæ; deficiente vero hoc oleo, ignis zeli destruit principes : sicut ignis, si desit oleum materiale, destruit lampadem. Gregorius super *Ezechiel.* : Sancti zeli districtio de virtute misericordiæ necesse est ut ardeat. » Et inferius : « Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli parcere; modum enim tenere debemus : sed quia difficile temperamentum est, quid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet. » Quocirca in dubio an præstet uti misericordia an justitia, princeps in misericordiam potius propendeat.

Axiomata Machiavelli. Errant ergo politici et Machiavellistæ, quorum hæc sunt principia quæ principibus instillant : « Subditos preme, ne rebellent; eos tributis aggrava, ut eorum paupertate te dites et robores. Metu eos opprime : oderint ergo, dum metuant. Eis vires, opes et animos adime, ut servos tibi facias et mancipes. Arcibus urbes doma. » Hæc et similia hic evertit Salomon. Arces enim et cætera jam dicta sæpe sunt nidi tyrannorum, ut ille aiebat; rex autem solium nulla re melius firmat, quam amore et clementia : clementia enim omnium bonorum est mater, uti ex S. Ambrosio ostendi cap. XI, 19. Vidit hoc Seneca Neronis præceptor, qui ad eumdem scribens, lib. *De Clementia* : « Non est opus, inquit, latera montium abscondere multiplicibus muris, ac turribus sepire; salvum regem clementia in aperto præstabit, crudelitas hostes multiplicat. » Et Cicero, II *Offic.* : « Malus, inquit, diuturnitatis custos est metus, contraque benevo-

lentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Etenim qui se metui volent, a quibus metuuntur, eosdem metuant necesse est. » Ita David, stabilitatem throni sibi suisque posteris a Deo poscens, ut illam impetret : « Memento, inquit, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus. » In quæ verba S. Gregorius scribens docet Davidem, singularis mansuetudinis merito, obtinuisse ut Deus ejus regnum in posteris perpetuaret usque ad excidium Judæorum; imo ipse David idipsum indicat II *Reg.* XXII, 36 : « Mansuetudo tua, inquit (quam mihi communicasti), multiplicavit me. »

Gnomæ de regum clementia. Exempla illustria, et gnomas regum et principum huic Salomonicæ persimiles accipe. Alexander magnus imperium suum stabilivit clementia, quæ tanta in eo fuit, ut Darius rex Persarum invidens precaretur a diis, ut aut superare possit clementia Alexandrum, aut, si is regno spoliaretur, solus Alexander in Persarum regno imperaret. Antigonus, rex Macedonum, amicis suadentibus ut, si Athenas caperet, validis illas præsidiis communiret, ne quando deficerent, respondit se semper in ea fuisse sententia, ut crederet « clementiam plus posse quam violentiam. » Idem cum initio regni durior fuisset, senex jam factus, clementer et placide regnum administravit. Verum, cum morum mutationem mirarentur subditi, respondit : « Prius opus erat regno, nunc gloria et benevolentia, qua regnum recuperatum servatur. » Ita Plutarchus in *Apophth. regum*. Pittacus, unus e septem Græciæ sapientibus, filii sui interfectorem ad se missum, ut de eo supplicium sumeret, causa cognita, dimisit, dicens « ignoscentiam esse potiorem pœnitentia; » vel, ut alii : « Melius est ignoscere quam punire. » Ita Laertius, lib. I. Cato monebat potentes ut parce uterentur sua potestate, qua semper uti possent, sentiens potentiam clementia et comitate fieri diuturnam, ferocia brevem. Julius Cæsar, rerum potitus, statuas Pompeii dejectas honorifice reposuit. Tum Cicero : « Cæsar, ait, dum Pompeii statuas reponit, suas stabilit, » sentiens illum hoc non in Pompeii gratiam facere, sed ut sibi clementiæ nomine cives conciliaret, sicque suum regnum constabiliret. Ita Plutarchus in *Apophth.* Nero initio imperii adeo fuit clemens, ut rei cujusdam capite damnati sententiæ subscripturus, exclamarit : « Utinam litteras nescirem; » testis est Seneca, lib. II *De Clement.* Theodosius junior, rogatus cur neminem eorum a quibus lædebatur capite mulctaret, respondit : « Utinam liceret mihi et mortuos ad vitam revocare! » Alfonsus Aragonum rex, nimiæ lenitatis insimulatus, respondit : « Malo multos mea clementia et mansuetudine servare, quam paucos mea severitate perdere. Hominis enim est clementia, belluarum feritas. Ego justitia bonis gratus sum, malis autem clementia. Nihil enim magis adversarios flectit quam placabilitatis et mansuetudinis nomen. » Ita Panormitanus, lib. II *De Gestis Alfonsi.* Vere Sallustius in *Bello Jugurth.* : « Non exercitus, ait, neque thesauri, præsidia regni sunt, verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas : officio ac fide parantur. »

Vers. 29. 29. EXSULTATIO JUVENUM, FORTITUDO EORUM : ET DIGNITAS SENUM, CANITIES. — Pro *exsultatio* hebraice est תפארת *tipheret*, id est decor, pulchritudo, gloria, magnificentia, qua juvenes quasi hinnuli subsiliunt et exsultant. Pro *dignitas* hebraice est הדר *hadar*, id est decor, pulchritudo, decus, splendor, excellentia; Septuaginta, *ornatus adolescentibus sapientia : gloria autem seniorum canities;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *ornatus juvenibus fortitudo;* Chaldæus, *decus juvenum est robur, et laus senum canities.* Auctor *Catenæ Græc.* Septuaginta sic explicat, *q. d. Sicut canities senem reddit venerabilem, ita sapientia juvenem;* Syrus, *honor senum canities;* R. Salomon, *ut juveni gloriosum est viribus excellere, ita senibus canities ornamento est.* Sic et R. Levi.

Dignitas senum canities, quæ? Resp. Primo. Per *canitiem*, *primo*, aliqui per catachresin intelligunt sensum et sapientiam : hæc enim est cana, id est antiqua; ac vicissim cani, id est senes, per experientiam multam sunt sapientes. Unde nonnulli senium a sensu dictum putant. Ita S. Isidorus, lib. II *De Offic. Eccles.* cap. VII : « Gloria, ait, senum canities, id est sapientia, de qua dicitur *Sapient.* IV, 8 : Canities hominum est prudentia. » Sic et S. Hieronymus, lib. II *Comment. in Isaiæ* cap. III, sub initium : « Gloria senum canities. Quæ est ista canities? haud dubium quin sapientia, de qua scriptum est : Canities hominum prudentia est. Cumque nongentos et eo amplius annos ab Adam usque ad Abraham vixisse homines legamus, nullus alius prius appellatus est presbyter, id est senex, nisi Abraham, qui multo paucioribus annis vixisse convincitur. Unde scribit et Joannes post pueros et juvenes etiam ad senes, dicens : Scripsi vobis, patres, quia cognovistis eum qui a principio est. Et Roboam filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros. » Quæ S. Hieronymi verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur *dist.* 84, can. fin.

Secundo. *Secundo*, alii proprie *canitiem* accipiunt, *q. d.* Capilli cani decorant senes, ipsaque canities est decus et dignitas eorum, quæ facit eos honorabiles et venerabiles, præsertim quia canities et candor capitis indicat canitiem et candorem mentis. Unde S. Isodorus, lib. XI *Origin.*, cap. II : « Canities, ait, vocata a candore quasi candities. Unde est illud : Florida juventus, lactea canities, *q. d.* Candida. Senectus autem multa secum bona affert : quia nos a potentissimis dominis liberat, voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. » Idem, lib. II *De Differentiis spirital.* § 15 : « Senectus, ait, a quinquagesimo anno incipit, et septuagesimo septimo terminatur. » Et S. Ambrosius, *ad Anysium*, lib. III, epist. 21 : « Vere, ait, senectus

illa venerabilis, quæ non canis solum, sed meritis albescit; ea enim est reverenda canities animæ, in canis cogitationibus et operibus effulgens. » Et lib. I *De Cain*, cap. III: « Senectus venerabilis est, non annis cana, sed moribus. » Et S. Chrysostomus, homil. 4 *in epist. ad Hebr.*, in morali: « Etenim, ait, canos honoramus, non quia colorem candidum nigro colore amplius honoramus; sed quia indicium est vitæ in virtute provectæ, et videntes ex hoc conjicimus interiorem canitiem: si vero contraria senectuti gesserint, irrisibiles fiunt propter hoc potius. Nam et regem honoramus et ejus purpuram et diadema, quoniam ista signa sunt principatus; si vero viderimus illum cum purpura conspui, ab armigeris suis conculcari, præfocari, in custodiam mitti, dissipari, numquid reveremur tunc purpuram aut diadema? nonne ipsum schema plorabimus? Noli ergo propter canos velle honorari, quando ipse illos contumelia afficis; nam et ipsi ulcisci se debent, quoniam schema splendidum adeo et honorabile confundis. »

Tertio. *Tertio*, per *canitiem* accipias ipsam senectutem: hanc enim significat hebræum שיבה *seba, q. d.* Decus et dignitas senum est ipsa senectus, quæ tum in canis ac vultu gressuque gravi, tum in morum et sermonum gravitate et maturitate cernitur. Hæc ergo senectus est morum gravitas et sanctitas, quæ dignitas est quasi divina. Unde Junius, orator et philosophus, apud Stobæum, *serm.* 116: « Hoc maximum, ait, et pulcherrimum a diis donum hominibus esse datum reor, per quod divinæ naturæ quodam modo similes fiant. » Et infra: « Senectus divinæ moderationis imitationem quamdam in se exprimit. » Hinc Macrobius, lib. II *Saturn.*: « Senectus, ait, nobis, si sapimus, adoranda est; » quare subdit senum consilia et monita veluti oracula, et deorum responsa accipienda esse, eo quod secura sint et certa instar oraculorum.

Senex quasi Deus inter juvenes. Primo. Igitur senectus est dignitas quædam divina, ac senex inter juvenes est quasi deus quidam terrestris. *Primo*, quia senectus est imago antiquitatis et æternitatis Dei; unde Deus visus est Danieli, cap. VII, vers. 9, quasi « antiquus dierum, » capillos habens candidos, id est canos. Similiter visus est S. Joanni, *Apocal.* I, 14. Quocirca S. Ambrosius, lib. III, epist. 21 *ad Anysium*: « Quæ, ait, est vere ætas senectutis nisi vita immaculata, quæ non diebus aut mensibus, sed sæculis propagatur, cujus sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior; et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit. »

Secundo. *Secundo*, quia sicut Deus est insensibilis carens omni appetitu, passione et perturbatione, puta ira, amore, tristitia, vindicta, etc. « Dii, ait ille, non comedunt fruges, non potant fervida vina: » sic et senex, frigescente corpore, vacat perturbationibus animi, iisque dominatur, quibus flagrat sanguinea et calida juventus; quin et appetitu cibi et potus in senibus deficit, quare frigent in eis cum Cerere et Baccho Mars et Venus. Hinc S. Chrysostomus, homil. 4 *ad Hebr.*, senem passionibus dominantem comparat æquatque regi: « Rex, ait, est senex, si voluerit, et eo qui purpuram habet regalior, siquidem passiones animi vicerit, et velut armigeros subjecerit passiones. Si vero abstrahatur et dejiciatur a solio, et amoris pecuniarum, et ornandi corpus, et deliciarum, et ebrietatis, et iracundiæ, et venerearum rerum servus effectus, et crines habeat oleo comptos, et totam ætatem suam per malam voluntatem ignominia afficiat, quali pœna non sit dignus hujusmodi? »

Tertio. *Tertio*, sicut Deus pollet sapientia, sic et suo modo senectus. Unde S. Hieronymus ait in senibus omnia deficere, excepta sapientia: hanc enim solam vigere. Et S. Ambrosius, lib. I *Hexam.* cap. VIII: « Senectus ipsa, ait, in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apostolus: Cum infirmor, tunc potens sum, » II *Cor.* XII, 10. Huc facit illud Ovidii, VI *Metamorph.*: « Seris venit usus ab annis. » Et illud Comici: « Sapientiæ ætas condimentum est, vicissim sapientia ætati cibus est, » *q. d.* Sapientia ætate senili conditur, quia ipsa velut insuavis et ingrata est in juvene: redditur enim gratior et amabilior a senectute; vicissim sapientia senectutem instar cibi pascit et vegetat. Sapientia ergo ornat senectutem, et vicissim ornatur ab illa.

Quarto. *Quarto*, sicut Deus multam numerat hominum, animalium rerumque creatarum progeniem: sic et senes multam cernunt filiorum et nepotum propaginem.

Quinto. *Quinto*, sicut Deus futura prævidet et prædicit: sic et senes per longam experientiam futura prospiciunt et enuntiant; unde juvenibus sana dant consilia de iis quæ in futurum per omnem vitam agenda vel non agenda sunt. « Testimonium enim divinitatis est veritas divinationis, » ait Tertullianus, *Apolog.* XX, juxta illud *Isaiæ* XLI, 23: « Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos. »

Denique senes saturi et pleni dierum, vicinique morti nonnisi transitum cogitant ad beatam immortalitatem, ut Deo juncti ejus gloria et vita beata in omne ævum perfruantur. Unde S. Chrysostomus, hom. 37 *in Genes.*: « Tu autem (o Abraham), ait, abibis ad patres tuos, conversus in senectute bona. Non dixit: Morieris, sed abibis, quasi peregrinaturo eo et migraturo a patria in patriam. » Mox docet senectutem bonam esse, non quæ indulget deliciis et ventri; sed « qui in via virtutis, ait, ambulavit, hic vere conversus in senectute bona, vita defungitur, et laborum præsentium invenit mercedes et retributiones. »

Quæres, quorsum et quo fine scopoque hanc gnomen assignet Salomon?

Respondeo *primo*, physice, ut significet disparitatem ætatum senectutis et juventutis, ac cuilibet ætati suum decorem ac decus attribuat : nimirum juventutis decus esse robur, senectutis ipsam senectam, ac proinde juvenes exsultare sua vivacitate vivacique robore; senes vero in sua senili gravitate conquiescere, et quasi confidere : quare juvenes non debere senibus insultare, nec hos vicissim juveniles juvenum gestus motusque aspernari, sed quemque sua sorte et ætate contentum vivere, mutuamque pacem colere, nec alterum ab altero opus et mores disparis ætatis requirere. Juvenes enim decet labor, senes quies, gravitas, maturitas.

Secundo, ethice, ut significet, licet juventuti æque ac senectuti sui sint defectus et vitia, utramque tamen suas habere dotes et dona, eaque talia per quæ utrique et sibi mutuo, et reipublicæ sint utiles et necessarii; reipublicæ enim necessaria est fortitudo juvenum, et sapientia ac reverentia senum. Et quemadmodum juvenes egent consilio ac sapientia senum, ne quid temere agant viribus corporis quibus pollent, ita senibus vires non sufficiunt, sed juniorum opera coguntur uti, ut jam illis facile coeat amicitia, et harmoniam quamdam in republica conservent. Ita Jansenius et Baynus. Quod ergo Plutarchus dixit de vino aqua miscendo, « deum furentem ab alio deo sobrio temperari, » idem dicas de juvenum fervore a senili maturitate temperando. Sicut enim juvenum ardor senum torporem exacuit, ita vicissim hic illum moderatur, et ad mediocritatem reducit. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Caïn et Abel*, cap. III : « Graves, ait, motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur. »

Tertio, tacite hic Salomon monet juvenes et senes sui officii, nimirum juvenes, ut suum robur exerceant, nec sinant illud torpore et otio marcescere, sed eo utantur ad senum et reipublicæ bonum; senes vero ut a labore juvenum conquiescant, eumque sua maturitate et consilio moderentur et dirigant. Quam senum consilium et exemplum utile sit juventuti, præclare docet S. Ambrosius, lib. II *De Caïn*, cap. III, sub finem.

Quarto, ut robur juvenibus sit stimulus ad ardua heroicaque virtutis et fortitudinis opera capessenda; senecta vero soletur senes memoria præteritorum laborum, virtutum et meritorum, eosque tacite suæ dignitatis et virtutis admoneat, ne quid ea indignum, juvenile et degener committant, sed juvenibus plenum maturitatis et morum compositionis dent exemplum. Unde S. Chrysostomus, hom. 4 *in epist. ad Hebr.*, in morali : « Absurdum est, ait, si senex in taberna sedeat, senex ad circum festinet, senex ad theatrum ascendat, instar pueri currens cum plebe; vere confusio est et irrisio, ut canitie quidem ornetur extrinsecus, intrinsecus autem animum habeat puerilem; et siquidem vituperaverit illum juvenis, statim canos in medium profert : tu illos reverere

Senectam decet morum gravitas.

primus; si vero tu eis non exhibes reverentiam jam senex, quomodo juvenem tuos canos revereri desideras? Non revereris, inquis, hos canos, sed tu eos confundis. Deus te honoravit, candorem capilli dedit, multam prærogativam contulit; quid honorem illum prodis? illum honorem quomodo revereatur juvenis, cum te viderit se quoque amplius lasciviæ deditum? Canities quippe tunc est venerabilis, quando ea gerit quæ canitiem decent; cum vero juveniliter conversatur, plus juvenibus ridicula erit : quomodo poteritis istorum juvenes admonere vos senes, dum inebriamini per incontinentiam vestram? non enim nunc accusans seniores hæc dico, sed juvenes. Qui enim hæc agitis, etsi ad centesimum veniatis annum, mihi juvenes videmini, et similes pueris. »

Exemplum Eleazari.

Exemplo sit Eleazarus, qui ab Antiocho jussus comedere porcinam lege vetitam, ni atrociter excarnificari vellet, « respondit cito, dicens præmitti se velle in infernum. Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere, ut multi adolescentium arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum, et ipsi propter meam simulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, et per hoc maculam atque exsecrationem meæ senectuti conquiram. Nam etsi in præsenti tempore suppliciis hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam. Quamobrem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo : adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo ac fortiter pro gravissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis confestim ad supplicium trahebatur, » II *Machab.* VI, 23. Unde Eleazarum celebrans S. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. X : « Non sum ita senex, ait, ut mihi non juvenescat animi fortitudo. Nequaquam contingat mihi, ut fiam senex incentivum juvenilis erroris, qui hucusque eram forma salutaris instituti. Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium. »

Salomonem de more secutus Siracides, hasce illi antistrophas edidit gnomas : « Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei, » *Eccli.* XXV, 8. Ubi senes septuplici corona donavi. « Princeps populi in sapientia sermonis sui, in sensu vero seniorum verbum, » cap. IX, 24. « Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies? » cap. XV, 5. « Quam speciosa veteranis sapientia! » ibid. vers. 7.

Et Philosophi, quos citat Stobæus, *serm.* 116, ut Euripides in *Bellerophonte* : « O fili, manus quidem juveniles ad agendum robustæ sunt, seniorum autem sententiæ præstant. » Idem in *Menalippe* : « Vetus hoc dictum est, opera quidem juniorum, consilia autem seniorum vim habere. » Alexis : « Senectus similis est vino veteri. Senectus justior est juventa. » Hippothoon : « Canæ se-

nectuti flores sunt inter homines. » Pili enim cani similes sunt floribus candidis; quos autem fructus hi flores edant, docet Democritus dicens : « Robur et forma corporis bona sunt ; senectus autem flos est temperantiæ et prudentiæ. » Antiphonius : « Leonum senecta melior est vigentibus hinnulis. » Pythagoras et Plato : « Senectus non tam est juxta finem vitæ, quam juxta principium bene beateque vivendi. » Plutarchus : « Juvenes decet ut æmulentur seniores, juxta Simonidem:

Ut lactens pullus cursum comitatur equi.

Vers. 30. 30. LIVOR VULNERIS ABSTERGET MALA ; ET PLAGÆ IN SECRETIORIBUS VENTRIS, — id est hydropisis, ait R. Salomon; at non sola : plures enim sunt morbi et plagæ, quæ secreto ventris immittuntur, quales fuere immissæ Philistæis ob oblatam arcam Dei, I *Reg.* v, 6, ad quos hic alludit Salomon. Pro *absterget* hebraice est תמרוק *tamruc*, id est defricatio, abstersio, purificatio, emaculatio, *est in malo*, id est mali et malorum : מרק *marac* enim significat tergere, defricare, polire. Unde Pagninus et Vatablus vertunt, *livor vulneris est medicina abstersiva mali*, *q. d.* « Livores vulneris tergunt hominem malum, ejusque malitiam et vitia abstergunt. » Aut : « Livores vulneris, id est qui sunt causa vulneris, sunt medicinæ hominum malorum, quia hi verbis non corriguntur, sed flagellis et virga disciplinæ, imo plagis profundis, quæ penetrant usque ad imum ventrem. » Hinc et Cajetanus vertit, *percussiones capitis mundabunt malum, et vulnera cubicula ventris.* Sicut enim catapôtia et pilulæ cubicula, id est omnes sinus stomachi et ventris pervadunt, ex iisque phlegmata et humores noxios abstergunt, itaque hominem sanant : sic pariter plagæ et tribulationes intimos mentis sinus penetrant, ex eisque quidquid vitiosum est eradunt et abstergunt, itaque eam sanitati et sanctitati restituunt. *Livor* est percussio, qua quis verberatur, ut fiat lividus, *vulneris*, id est usque ad vulnera, quibus sanguis effluit, ait Aben-Ezra, qui hanc gnomen nectit præcedenti, *q. d.* Sicut robur ornat politque juvenem, canities senem, ita livores et plagæ ornant impium, tum quia pœna decet, et quasi ornat culpam; tum quia eam eluit et abstergit, itaque impium purificat et expolit : « Plagæ, ait, sunt impii pigmenta, quibus expoliatur. » *Plaga* proprie est ictus, verber, percussio; hæc enim græce vocatur πληγή, Dorice πλαγά a πλήσσω, id est *percutio*; hinc *plagare* est percutere, ut *Zachariæ* XIII, 6, ait Christus crucifixus : « His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. » Et IV *Esdræ* XV, 51 : « Plagata et castigata a mulieribus (1). »

Livor vulneris absterg it mala. Primo. Sensus ergo planus est, *q. d.* Sicut ollæ immundæ defricantur cinere, et panni immundi lixivio, aliæque maculæ sale, aceto et nitro : sic pariter vitia tum privata hominis, tum publica civitatatis et reipublicæ defricant, detergunt et emaculant verbera, vulnera et plagæ, præsertim quæ ventrem, id est intima hominis tangunt, feriunt et cruciant. Rursum, sicut apostema, sive ulcus latens, curatur secando et aperiendo illud, ut pus et sanies effluat: eo enim absterso caro pura unitur et solidatur (eo enim alludit); unde livor vulneris idem est quod plaga vulneris, id est plaga vulnus aperiens; aut livor vulneris, id est pus et sanies livida e vulnere secto et aperto effluens : sic pariter verbera et plagæ, quæ Deus impiis immittit, eos vulnerant, et vulnerando aperiunt eorum oculos et mentem, ut sanies peccatorum per pœnitentiam effluat et tergatur; qua abstersa mens quasi polita suæ sanitati et puritati restituitur. Ita S. Gregorius cujus verba mox recitabo. Ita et R. Levi. Livore ergo et verberibus corriguntur mali, vel certe mala ipsorum, ut mali a vitiis abstineant, si non virtutis amore, certe formidine pœnæ ab iis se coerceant. Ita dolor est medicina doloris in morbis uti corporis, sic et animi. Unde Rabbini nonnulli sic vertunt, *livorem vulneris medicina est cum malo*, id est cum dolore, *et plagæ etiam intimæ sanantur cum dolore*, id est, sicut plagæ in summa cute et in anima sanantur cum dolore, sic et malus cum dolore sanatur. Hic genuinus est sensus.

Verum, quia alii alios addunt non inutiles, eos hic attexam, et quemque suo auctori ad fidem et pondus majus, de more assignabo. *Primo* ergo Chaldæus vertit, *pavores et plagæ occurrunt malo, et punctura acus in interioribus ventris ejus*, *q. d.* Tribus suppliciis mulctantur impii : *primo*, pavoribus anxiæ conscientiæ, ac subinde spectris horrendis, quæ vel imaginatio ex pavore, vel Deus ex justo judicio eis objicit, uti objecit Ægyptiis in plaga tenebrarum, *Sapient.* cap. XVII, 6 et seq.; et Theodorico regi Ariano, qui comedens piscem visus est sibi videre S. Joannem Pontificem et Symmachum consulem, quos injuste occiderat, sibi minitantes, eoque spectro ex pavore morbum et mortem incurrit; *secundo*, plagæ omnis generis; *tertio*, puncturæ intimæ et instar acus acutissimæ, quæ penetralia ventris et mentis transpungunt.

Secundo. *Secundo*, Septuaginta vertunt, *livores et contritiones*, seu *vulnera occurrunt malis; plagæ autem in secretioribus ventris*; Syrus, *contritio et cruciatus occurrunt malo.* Quod aliqui per gradationem triplicis pœnæ, sive modi feriendi exponunt. Nam gladio, v. g. quis *primo* ferire potest plano, quæ levis est percussio sine vulnere; *secundo*, acie gla-

(1) *Vibices vulneris*, id est plagarum vestigia tam alta ut in aperta desinant vulnera, sunt *purgatio in malo*, sunt id quo emendatur malus; *et plagæ penetralium corporis*, quæ in intima viscera penetrant. Verba hæc postrema partem subjecti constituunt; prædicatum vero, quod medio loco constitutum est, ad utrumque pertinet, tum quod præcessit, tum quod sequitur. Significatur, depravatos homines nonnisi severioribus castigationibus corrigi posse.

dii vulnerando, secando, mutilando; *tertio*, cuspide gladii transfodiendo. Simili modo Deus, inquit Salazar, gladium iræ suæ contra improbos vibrat, primum quidem ex plano, deinde cæsim, tandem punctim eos ferit: livorem primum, deinde vulnus, ac demum plagam profundam et interna viscera penetrantem infligens. Quos enim livor non coercet, vulnere petit; illis autem quos vulnus non cohibet, gladium profundissime in viscera immergit. Itaque Salomon gradus recenset, per quos ira Dei contra sceleratos exardescit. Hoc est quod dixit Salomon, capite præcedenti, versu ultimo: « Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum corporibus. »

Tertio. *Tertio*, R. Salomon, et ex eo Lyranus sic vertunt, *livor vulneris evacuatio in malo, et percussura in ventre*; sicque exponunt: « Evacuatio, scilicet substantiæ, vel divitiarum in malo, id est in malis operibus, sicut contingit prodigis et insipientibus, est, supple livor vulneris, causaliter, quia talibus solent inferri livores, vulnera et percussuræ in ventre, id est plagæ mortales usque ad membra vitalia in ventre latentia pertingentes, » sicut gulosis et ebriosis nimia crapula inducit hydropisin, colicam, calculum aliosque morbos intima cruciantes.

Quarto. *Quarto*, Baynus explicat, *q. d.* Quod in vulneribus corporis videmus fieri, idem sentiendum de plagis mentis. Collectio purulenta in vulneribus facit ad sanitatem et purgationem mali, et plagæ quæ fiunt in penetralibus ventris, hoc est, animæ morbi eodem modo curantur per livores et saniem in unum locum collectam; dum ad memoriam peccata revocantur, dum perpendimus quam ingens malum sit Deum offendere, dum de gravitate et facilitate peccandi cogitamus, et ex animo dolentes purulentiam plagarum animæ per pœnitentiam ad unum veluti locum revocare videmur, et purgare.

Quinto, alii per hypallagen: Livor vulneris, inquiunt, est vulnus livoris, puta vulnus stillans lividum pus et saniem, *q. d.* In apostemate et ulcere livor purulentus latens non aliter sanari potest, nisi profunde vulneretur, et collectam saniem expellat: sic etiam peccatis quæ pudor tegit et occulit, mederi fas non est, nisi profundo dolore et pœnitentia animus transfigatur, ut abrupto pudore per confessionem colluvies et sanies peccatorum effluat, quo facto abstersa conscientia, denuo ejus plagæ ita coalescent, ut nullum eorum supersit vestigium. Hæc enim est pœnitentiæ vis et energia, quæ sic animarum vulnera curat et abolet, ut neque cicatrix, neque verruca apparitura sit, ait S. Chrysostomus. Ita profundus dolor pudorem S. Magdalenæ abstersit in publico convivio.

Sexto, alii apposite censent hic doceri modum curandi morbos et vitia animi ex modo quo medici curant plagas et ulcera corporis. Unde sic gnomen exponunt: Sicut livor vulneris abstergit mala corporis, et (id est *sic*) plagæ in interioribus ventris, supple, eadem abstergunt, *q. d.* Sicut medicus curat apostema et plagam, eam vulnerando et aperiendo, ut sanies latens effluat: sic enim cum ea omne malum abstergit; sic pariter latentia et profunda animæ vitia non curantur, nisi vulnerando eam per pudorem, angorem, mœrorem: sic enim aperto vulnere latentis vitii sanies effluet, et vitium abstergetur. Ita S. Monica in juventute pronior ad vini gustum, cum ab ancilla iracunda *meribibula* vocaretur, hoc probro et pudore velut vulnere medullitus icta, omnem vini cupidinem ex animo erasit. Hoc stimulo, ait S. Augustinus, lib. IX *Confess.* cap. VIII, « percussa respexit fœditatem suam, confestimque damnavit atque exuit: sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt. » Simili modo, dum salsius et amarius aliqui de vitiis corripiuntur, pudore et dolore animam penetrante, et quasi secante, ipsi illico eadem ab se abscindunt, uti quotidiana docet experientia. Plagæ ergo in interioribus ventris sunt facta et dicta vel dicteria, quæ intimam audientis animam dolore transfigunt, itaque compungunt et curant. Hic sensus valde appositus, reconditus et illustris est.

Mystice S. Gregorius, III *Pastor.* admon. 13, et ex eo Beda hic: « Admonendi, ait, sunt ægri, ut considerent quanti sit muneris molestia corporalis, quæ et admissa peccata diluit, et ea quæ admitti poterant compescit; quæ sumpta ab exterioribus plagis, concussæ menti pœnitentiæ vulnera infligit. Unde scriptum est: Livor vulneris abstergit mala, et plagæ in secretioribus ventris. Mala enim livor vulneris abstergit, quia flagellorum dolor vel cogitatas, vel perpetratas nequitias diluit. » Et post nonnulla: « Livor ergo vulneris abstergit mala, et plagæ in secretioribus ventris; quia cum exterius percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam taciti afflictique revocamur, atque ante oculos nostros cuncta quæ a nobis sunt male gesta reducimus, et per hoc quod foris patimur, magis intus, quod fecimus, dolemus. Unde fit ut inter aperta vulnera corporis amplius nos abluat plaga secreta ventris, quia sanat nequitias pravi operis occultum vulnus doloris. » Idem, XXIII *Moral.* cap. XIII: « Menti consideranti, ait, et sese per pœnitentiam laceranti, quasi quædam plagæ percussionis sunt lamenta compunctionis. » Et mox citato hoc loco: « Per livorem quippe vulneris disciplinam insinuat corporeæ percussionis. Plagæ vero in secretioribus ventris, sunt interna mentis vulnera, quæ per compunctionem fiunt: sicut enim venter cibis repletus extenditur, ita mens pravis cogitationibus dilatata sublevatur. Abstergunt igitur mala, et livor vulneris, et plagæ in secretioribus ventris: quia et disciplina exterior culpas diluit, et extensam mentem compunctio pœnitentiæ ul-

tione transfigit. Sed hoc inter se utraque hæc differunt, quod plagæ percussionum dolent, lamenta compunctionum sapiunt. Illæ affligentes cruciant, ista reficiunt dum affligunt. Per illas in afflictione mœror est, per hæc in mœrore lætitia. »

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cor regis in manu Dei, cui misericordia et judicium placent præ victimis; rapinæ raptores devorant; angulus præstat muliere rixosa; repellens pauperem repelletur; epulæ depauperant; pro justo dabitur impius; custodiens os custodit animam; desideria occidunt pigrum; non est sapientia contra Dominum, cujus est dare salutem et victoriam.

1. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini : quocumque voluerit, inclinabit illud. 2. Omnis via viri recta sibi videtur, appendit autem corda Dominus. 3. Facere misericordiam et judicium, magis placet Domino, quam victimæ. 4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis : lucerna impiorum peccatum. 5. Cogitationes robusti semper in abundantia, omnis autem piger semper in egestate est. 6. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis. 7. Rapinæ impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere judicium. 8. Perversa via viri aliena est : qui autem mundus est, rectum opus ejus. 9. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo communi. 10. Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo. 11. Mulctato pestilente sapientior erit parvulus; et si sectetur sapientem, sumet scientiam. 12. Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios a malo. 13. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. 14. Munus absconditum exstinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam. 15. Gaudium justo est facere judicium, et pavor operantibus iniquitatem. 16. Vir, qui erraverit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur. 17. Qui diligit epulas, in egestate erit : qui amat vinum et pinguia, non ditabitur. 18. Pro justo datur impius, et pro rectis iniquus. 19. Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda. 20. Thesaurus desiderabilis, et oleum in habitaculo justi : et imprudens homo dissipabit illud. 21. Qui sequitur justitiam et misericordiam, inveniet vitam, justitiam et gloriam. 22. Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiduciæ ejus. 23. Qui custodit os suum et linguam suam, custodit ab angustiis animam suam. 24. Superbus et arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. 25. Desideria occidunt pigrum : noluerunt enim quidquam manus ejus operari; 26. tota die concupiscit et desiderat : qui autem justus est tribuet, et non cessabit. 27. Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere. 28. Testis mendax peribit : vir obediens loquetur victoriam. 29. Vir impius procaciter obfirmat vultum suum : qui autem rectus est, corrigit viam suam. 30. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. 31. Equus paratur ad diem belli : Dominus autem salutem tribuit.

Vers. 1. Cor regis in manu Dei ut aqua. Primo.

1. SICUT DIVISIONES AQUARUM, ITA COR REGIS IN MANU DOMINI : QUOCUMQUE VOLUERIT, INCLINABIT ILLUD. — *Primo*, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii, per *divisiones aquarum* accipiunt primigeniam illam separationem aquarum, qua Deus initio mundi divisit aquas superas ab inferis, interponens medium firmamentum, *Genes.* I, 6, 9 *d.* Sicut Deus primitus divisit aquas superas ab inferis, sic dividit cor regis, nunc illud elevando, ut magna et sublimia cogitet et moliatur; nunc illud deprimendo, ut exilia et humilia cogitet et tractet : imo ipsum regem nunc erigit, ut sit potens; nunc deprimit, ut sit abjectus et plebeius, uti depressit superbum Nabuchodonosorem,

commutando eum in bestiam, *Daniel.* cap. IV, 30.

Porro nonnulli per aquas superas accipiunt nubes, quæ superant cœlum, id est aerem infimæ regionis, *q. d.* Sicut Deus vento immisso agit nubes, ut depluant in eum terræ locum, quem ipse elegerit : sic pariter spiritu suo agit mentem regis, ut eo feratur, illudque exsequatur quod Deo placitum fixumque fuerit.

ndo. *Secundo,* alii referunt hæc ad divisiones maris Rubri, quas fecit Deus per Mosen, ut transirent Hebræi, et mox revoluto mari in eodem mergerentur insequentes Ægyptii. Ibi enim Deus cor Pharaonis regis inclinavit (illa ratione et modo quem recensui *Exodi* VII, 3) ad sequendum Hebræos, ut in mari eum cum suis demergeret. Simili modo Deus corda et consilia impiorum regum et tyrannorum in ipsosmet revolvit, ut iisdem, quæ in alios impie struxerant, capiantur et obruantur.

Rursum alii per *divisiones aquarum* intelligunt varias maris divisiones, tractus et sinus, qui suos divisos habent motus et æstus : in aliis enim semel per diem est æstus, ut mare nunc crescat, nunc decrescat; in aliis bis vel ter, et in aliis quater, *q. d.* Sicut mare marisque sinus et æstus in manu sunt Dei, ut eos dividat et moderetur ad libitum : sic pariter cor regis, quod instar maris variis cogitationibus, consiliis, meditationibus æstuat, in manu est Dei, ut eos dividat et dirigat ad libitum. Confirmant hunc sensum aliqui ex Hebræa voce *pelagim,* quasi inde pelagus, id est mare, sit derivatum; verum hoc præposterum est : nam *pelagim* Hebraice *divisiones* significat, non mare.

Insuper Beda per *divisiones aquarum* accipit flumina, quæ ex mari oriuntur. Unde noster Salazar sic hanc gnomen conformat, *q. d.* Sicut flumina ex mari quidem Deo auctore fluunt, et rursum eodem quasi libratore longissima telluris spatia percurrunt, abluunt et infundunt, et tandem in mare relabuntur : sic etiam regis arbitria, imperia et leges justæ ex divinæ voluntatis et imperii pelago derivantur, et in subditos ceu flumina quædam inde transeunt : adeo ut bona principis voluntas, quædam divinæ voluntatis insinuatio et derivatio dici debeat, cui contraire nefas sit. Id sibi vult illud : « Quocumque voluerit, inclinabit illud,» id est, in eam partem voluntas ejus fertur, in quam voluntas Dei pendet : ita ut justa principis arbitria, quædam divinæ voluntatis derivationes et defluvia sint, quæ ubi magnas regiones late abluerunt, ad mare ejusdem voluntatis divinæ sese referant. Itaque Salomon, secundum hanc expositionem, obsequium et obedientiam erga reges, suadet subditis : quia Deus eorum corda et studia regit, ac per ipsos suam voluntatem subditis denuntiat. Hoc est quod ipsa Sapientia, puta Deus, de se proclamat, cap. VIII, 14 : « Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam. »

Tertia. *Tertio* et genuine, per *divisiones aquarum* accipias illas quibus flumina in varias terræ partes derivantur et decurrunt, aut quibus aquarum congeries in hortos et arva deducitur, ut eos irriget et fœcundet, uti deducitur Nilus per totam Ægyptum, itaque eam oblimat et fertilem facit. Hos enim rivos significat hebræum פלגי *palge.* Unde Chaldæus, Syrus, Cajetanus, Vatablus, Pagninus et alii vertunt, *sicut rivi aquarum, ita cor regis in manu Domini.*

Porro rivi hi fiunt vel a Deo et a natura, vel ab agricola, aut aquilege qui aquam legit et colligit, eamque per aquæductus deducit quo libet, uti Romæ per tubos et canales fieri videmus. Hinc Auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta ita vertit, *sicut impetus aquæ est in manu Dei, ita cor regis; solo enim nutu quocumque voluerit, inflectit illud,* quasi dicat : Sicut Deus flumina, ut Nilum, derivat per rivos in certas terræ partes, ut illas humectent et fœcundent : sic pariter idem Deus cor et cogitationes regis derivat et deducit, ut in hanc gentem vel personam ferantur, in eamque beneficæ sint, non in aliam : nimirum quia cum alicui favet Dominus, inspirat sana principibus consilia, atque ad ea implenda impellit; cum vero alicui succenset, sinit eos in reprobum abire sensum, atque ad ea inclinat, quæ in malum et ultionem subditorum faciant. Patuit istud in Saule, prius electo et postea reprobato; item in Davide, qui quanquam esset secundum cor Domini, tamen cum addidit furor Domini irasci contra Israel, commovit David ad numerationem populi perniciosam Israel, ut patet II *Reg.* ult. Unde illud *Job.* XXX, 34 : « Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. » Quod si cor regis est in manu Domini, quod maxime liberum videtur; quanto magis reliquæ vires, castra, exercitus, reliquusque belli apparatus; quanto magis alii privati homines? Ut hæc gnome spectet ad illam cap. XX, 27 : « Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ (Septuaginta, *qui,* scilicet Dominus) investigat omnia secreta ventris. »

Rursum rivi hi deducuntur ab agricola vel aquilege, et tunc sensus erit; *q. d.* Sicut divisiones aquarum, id est rivuli fontis, vel torrentis aut fluminis, eo dividuntur et decurrunt, quo ab agricola vel aquilege deducuntur : sic cor regis eo deducitur, quo Deus illud inclinarit et deduxerit.

Gnomæ hæ quia concisæ sunt, hinc multa includunt, quæ legenti subaudienda, et interpreti supplenda relinquunt.

Corollarium primum. Igitur τὸ *divisiones* includit tam fontem ex quo deducuntur aquæ, quam rivos qui deducuntur, ac locum et terræ partes in quas deducuntur. Vicissim cor regis includit consilia, molitiones, decreta beneficia vel maleficia, quæ ex eo velut

fonte manant in subditos et rempublicam. Proprie ergo cor regis comparatur fonti; consilia et beneficia, etc., rivulis; locus et terræ partes, populis et personis in quas conferuntur, *q. d.* Sicut fons est in manu agricolæ vel aquilegis, ut pro libito eum per fossas et canales deducat in has horti domusve areolas, ut eas riget, potet, fecundet: sic cor regis est in manu Dei, ut ad libitum illud deducat in eas cogitationes, consilia et affectus, qui huic populo vel personæ utiles et commodi sint, vel inutiles et noxii, non aliter. Facit id Deus suggerendo regi consilia ita speciosa, ut mens ad ea capessenda rapiatur, atque affectum erga ea regi indendo, ut ea amet et cupiat, contraria vero fastidiat et respuat. Ita Deus dissipavit consilium Achitophel, bonum Absalomo, sed Davidi noxium, II *Reg.* XVII: « Agendo in corde Absalonis ut tale consilium repudiaret, et aliud quod ei non expediebat, eligeret, » ait S. Augustinus, *De Gratia et libero arbitr.* cap. XX. Mille autem modos et rationes, quibus id agat, novit et in mente manuque sua habet Deus, utpote omniscius et omnipotens, ac mentium rex et dominus : solus enim ipse menti illabitur, eamque mollit, indurat, flectit, gyrat, agitque quocumque ei placuerit, idque facit certo et fortiter, sed suaviter et facile, relinquendo menti liberum arbitrium liberamque electionem : sicut enim aqua facta via, puta canali vel fossa declivi, sponte in illam defluit, sic cor regis sponte fertur in ea quæ Deus illi blande et congrue suggerit, proponendo ei interius ea quæ novit illius ingenio congruere, uti hunc locum explicat D. Thomas, I part. *Quæst.* LXXXIII, art. 1, ad 3. Movet ergo non cogendo, sed mulcendo, leniendo, blandiendo, suadendo, etc.

Rex mentium Deus.

Significat ergo hæc gnome *primo*, cor regis qui nulli subditus videtur, sed omnibus dominari, subjici Deo, in ejusque esse manu, sicut lutum in manu figuli, ut illud fingat et formet prout libuerit. Esto enim omnium hominum corda sint in manu Dei, proprie tamen id dicitur de corde regis, quia Deus peculiarem habet ejus providentiam : tum quia rex est vicarius Dei in terris, Deique vice gubernat rempublicam; tum quia Deus peculiarem habet curam reipublicæ et regni, hujus autem regimen ac felicitas vel infelicitas pendet a rege. Quocirca cum Deus succenset reipublicæ ob ejus peccata, regem vel principem infatuat, ut rempublicam perdat; cum vero ei bene vult, regi sana suggerit consilia, sanumque affectum, ut reipublicæ bonum prudenter totis viribus procuret. Porro si cor regis est in manu Dei sicut lutum in manu figuli, imo magis; ergo magis illi dominatur quam figulus luto, puta pleno jure et divina potestate. Hinc ex hac Salomonis gnome infert Franciscus Suarez, tom I *De Gratia*, proleg. 1, cap. V, num. 9, Deum immediate per seipsum posse necessitare voluntatem ex parte ipsius potentiæ, nulla facta mutatione ex parte judicii seu objecti, nec in aliis conditionibus physice vel moraliter requisitis ad libere volendum, idemque satis indicat S. Thomas, Quæst. XXII, *De Veritate*, art. 8. Verum tunc voluntas non ageret libere, utpote necessitate adacta. Quare Deus hac sua absoluta potestate de facto non utitur, sed voluntatem suæ libertati relinquit.

Secundo, significat regem, si recte regere velit, debere sinere se regi a Deo, ac proinde debere ejus nutum et voluntatem per preces vestigare, ac cognitum studiose exsequi.

Secundum.

Tertio, significat, si quis quippiam a rege impetrare cupiat, debere primo adire Deum, ac ab eo postulare ut is cor regis dirigat, et ad hoc quod postulat concedendum inflectat, uti fecit Esther quæ oravit Deum, ut cor Assueri regis mariti sui inflecteret in amorem Judæorum, eisque vitam et libertatem, jam dolo Aman per decretum ereptam, condonaret, oravit et impetravit. Audi eam orantem, cap. XIV, vers. 13 : « Tribue sermonem compositum in ore meo, et transfer cor illius in odium hostis nostri, ut et ipse pereat, et cæteri qui ei consentiunt. » Qui ergo regis gratiam ambit, prius Dei gratiam ambiat sibique conciliet. Unde S. Augustinus, lib. *De Gratia et libero arbitrio*, cap. XXI, loquens de Assuero et Esther : « Intuitus est eam, ait, tanquam taurus impetu indignationis suæ, et timuit regina, et conversus est color ejus per dissolutionem, et inclinavit se super caput delicatæ suæ, quæ præcedebat eam, et convertit Deus, et transtulit indignationem ejus in lenitatem. Scriptum est in *Proverbiis Salomonis* : Sicut impetus aquæ, sic cor regis in manu Dei : quocumque voluerit, declinabit illud. Et in psalmo legitur dictum de Ægyptiis, quid eis fecerit Deus : Et convertit cor eorum ut odissent populum ejus, ut dolum facerent in servos. »

Quarto, cum principum consilia et affectus reipublicæ noxia experimur, sciamus hoc a Deo peccatis irato proficisci, ac proinde ejus iram pœnitendo placemus : cum vero salutaria, non tam regi, quam Deo, qui cor regis regit, gratias agamus. « Igitur, ait Ludovicus Molina, I, part. *Quæst.* XIV, art. 13, disp. 21, cor regis (quod in terra pœnæ timore præmiique spe alium non habet a quo coerceatur, eaque ratione difficilius quam cor cujusvis alterius, in unam aut alteram partem a quoquam alio inflectitur) dicitur esse in manu Dei, qui quocumque voluerit inclinabit illud, donis videlicet et auxiliis in unam aut alteram partem suaviter illud trahendo; quo Deus ipse voluerit servato interim integro jure innatæ libertatis humanæ. Est etiam cor regis in manu Domini; quoniam potest illi necessitatem inferre ut id velit, quod placuerit Deo ipsum velle, uti I II, *Quæst.* VI, ostendimus : verum Deus non consuevit uti hac sua potestate, sed relinquere solet homines in manu consilii sui. »

Quartum.

Denique Septuaginta vertunt, *sicut impetus aquæ*,

sic cor regis in manu Dei, q. d. Cor regis, ira aliave cupiditate æstuans, est sicut impetus fluvii vel torrentis, cui nemo resistere, nullus obex objici potest : at Deus levi flexu illos divertere, gyrare, et in adversam partem flectere valet. Rursus sicut Deus aquæ vel torrenti dat impetum, ut pronus in aliquam terræ partem ruat : sic idem Deus cordi regis immittit impetus et ardores ad id capessendum, quod ipse per eos peragere vult, juxta illud *Psalm.* XLV, 5 : « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. » Arabicus, *sicut elevatio aquarum, ita cor regis in manu Dei, quocumque annuerit, declinat illud illuc;* Syrus, *sicut rivus aquarum cor regis in manibus Dei; quocumque voluerit, declinare faciet illud.* Porro Auctor *Catenæ Græcor.* sic explicat Septuaginta, *q. d.* « Sicut impetus aquarum injectas stipulas, vel frondes, in omnem agit versatque partem : ita Deus cor regis ad quodcumque voluerit, impellit. Stimulat autem cor regis a justitia aversum ad pœnitentiam vitæque frugem, inclinat autem non vi aut potestate utens, sed erudiens et instituens, suaviterque trahens, ita ut eo sponte se vertat, quo Deus invitat, omniaque ad Dei laudem et gloriam referat. »

Insuper S. Basilius et S. Gregorius Nazianzenus censent cor regis in manu esse Dei, eo quod Deus reges regumque corda et vitas contra hostes et insidias tueatur et conservet intactos. Cor enim vitæ est principium, ideoque ejusdem symbolum. Audi eos apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. I : « Si cor regis, ait S. Basilius, in manu Dei est, non servatur armorum robore, sed divino adminiculo ac ductu. Est autem in Dei manu, non quivis, sed hoc regis nomine dignus. » S. Gregorius Nazianzenus vero : « Regis, ait, purpuram metuite ; legislator enim et legislatoribus est ipsa ratio. Quid vobis sit commissum cognoscite, et quale sit in rebus vestris mysterium : universus mundus sub manu vestra exiguo diademate et parvo panniculo tenetur. Superna solius Dei sunt, at inferna etiam vestra. Estote dii subjectis, ut aliquid dicam etiam audacius. Cor regis esse in manu Dei et dictum et creditum est : illic sit robur vestrum, non etiam in auro et phalangibus. »

Tropologice.

Tropologice, Beda per cor regis accipit cor justi, quod affectus suos regit et moderatur : « Quare cor regis, ait, et non potius omnium hominum in manu Dei esse perhibet, cum scriptum sit : Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, nisi forte regem, sanctum quemque appellat, qui vitiorum bella in seipso vincere, virtutum militiam novis stipare ? Sicut enim Dominus multifidis aquarum divisionibus terrarum fines late simul et aeris implet, tegit quoque aquis superiora cœlorum : ita cor regis quocumque voluerit, inclinabit illud ; quia sicut divisiones gratiarum juxta suam voluntatem et Angelis et hominibus tribuit : ita et corda sanctorum quibuscumque voluerit digna donationibus red[illegible]. Neque ullum habet Pelagianista locum, quo absque Dei gratia quis salvus fieri possit. »

Cor justi regnum Dei.

Cor ergo justi regnum est in quo regnat Deus. Unde S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octon. 14, ad illud : *Anima mea in manibus tuis* : « Scit, ait, Propheta, scit ubi animæ suæ præsidium locet, unde opem speret ; in manibus Dei vult constituere animam suam, quia cor regis in manu Dei est. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ejus passionibus turbari animam suam rector sui congrua vivacitate permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens rex dicitur, quod regere se noverit, arbiter sui juris sit, ut non captivus trahatur in culpam, nec præceps feratur in vitium : hujus anima non perit in æternum, nec quisquam rapit eam de manu Patris omnipotentis, aut Filii. Manus enim Dei, quæ solidavit cœlum, quos tenuerit non amittit. »

Rursum S. Ambrosius (vel quisquis est auctor : nam non esse hoc opus S. Ambrosii Mediolanensis ostendi proœmio *in Apocal.*) in *Apoc.* cap. VIII, sub initium : « Angelus, ait, thuribulum aureum in manu tenuisse dicitur, quia corda Apostolorum in manu Dei erant, sicut dicit Salomon : Cor regis in manu Dei, quocumque voluerit inclinabit illud. Numquid cor istud Salomonis in manu Dei erat, quando idola adorabat ? numquid cor Antiochi aut Herodis in manu Dei erat ? Numquid corda regum sanctos Dei persequentium in manu Dei erant ? non, sed in manu diaboli erant ; quia ad quæcumque volebat facinora, ea inclinabat. Corda vero regum spiritualium, id est sanctorum, in manu Dei sunt, et ideo ad quæcumque voluerit, inclinabit ea. » Quocirca Synesius, *hymno* 4, ita Deum celebrat et invocat : « Mens es mentis, animarum anima, naturarum natura. »

Vers. 2.

2. OMNIS VIA VIRI RECTA SIBI VIDETUR : APPENDIT AUTEM CORDA DOMINUS. — Syrus, *viæ hominis rectæ sunt in oculis animæ ejus ; et Dominus aptat, disponit, stabilit cor.* Arabicus, *omnis homo apparet apud semetipsum justus, et Dominus perforat* (penetrat) *corda.* Quæres, quomodo omnis via viri recta ei videatur, cum multi scelerati, ut homicidæ, raptores, adulteri, blasphemi, sciant se perverse et sceleste agere ?

Primo, Lyranus respondet causamque dat : quia, ait, « sicut dicit S. Dionysius, nullus aspiciens ad malum operatur, sed semper aspicit ad bonum verum vel apparens. Appendit autem corda Dominus in statera suæ justitiæ, ut secundum merita vel demerita reddat eis præmia vel supplicia. » Sic et Jansenius, Cajetanus et alii. Verum peccator aspicit ad bonum utile vel delectabile, non autem ad rectum, id est honestum et legi consonum : unde scelestis via sua et vita non videtur recta, sed torta et scelesta. Sed responderi potest etiam scelestos suam habere honestatem mundanam et umbraticam, qua vitia sua virtutum nomine palliant, dum iram vocant ge-

nerositatem; luxum; magnificentiam; prodigalitatem, liberalitatem; temeritatem, animositatem, etc.; adeoque de suis sceleribus quasi de facinoribus egregiis gloriantur.

Secundo et magis genuine, *vir* hic et alibi vocatur homo probus, honestus, virtutis et famæ studiosus: a viro enim dicta est virtus, quasi viri opus; unde Septuaginta vertunt, *omnis vir videtur sibi justus; dirigit autem corda Dominus.* Sic *vir* pro viro probo et cordato sumitur *Job.* cap. I, 1: « Vir erat in terra Hus nomine Job; » ubi vide S. Gregorium. Talem virum jubetur in plateis Jerusalem quærere Jeremias, cap. V, vers. 1. Et *Prov.* X, 23: « Sapientia autem est viro prudentia. » Et cap. XX, vers. 24: « A Domino diriguntur gressus viri. » Et cap. XII, 8: « Doctrina sua noscetur vir. » Et cap. XVIII, 4: « Aqua profunda verba ex ore viri. » Et vers. 14: « Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam. » Similia sunt cap. XIX, 11 et 21, cap. XX, 5. Huc facit illud Herodoti in *Polyhymn.*: « Homines permulti, viri perpauci. » Unde Diogenes, accensa lucerna meridie in medio foro, rogatus quid quæreret: « Hominem, ait, quæro, virum quæro. » Sensus ergo est, *q. d.* Omnis vita, id est actio viri probi, videtur ipsi eam studiose perpendenti et perscrutanti esse proba et recta: at Deus penetrat ponderatque singulorum corda, ac sæpe videt in eo latere aliquem affectum vitiosum, qui causa est actionis, illamque vitiat et inquinat, aut certe minus probam et sanctam efficit, juxta illud cap. XVI, 2: « Spirituum ponderator est Dominus. » Per *cor* enim accipe spiritum, affectum et intentionem cordis: hæc enim ponderat, id est librat, examinat, appretiat, æstimat, judicat Deus. Vide ibi dicta. Multi enim ex cupiditate, vel philautia, vel errore specie boni falluntur, putantque se bene agere, cum male agunt: quia fundum cordis sui, et latentes in eo occultos vindictæ, avaritiæ, superbiæ, etc., affectus, qui eos ad actionem impellunt, non pervident: hosce autem pervidet et ponderat, ex eisque actionem bonam vel malam æstimat judicatque Deus. Quare homines sibi de bonitate suarum actionum blandiri, fidere et credere non debent, sed Dei judicio cum timore se submittere, illudque exspectare ac dicere cum S. Paulo: « Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum; qui autem judicat me, Dominus est, » I *Corinth.* IV, 4.

Solus ergo Deus est verus cordium libripens, mentium librator, et spirituum ponderator, qui exactissima judicii sui lance corda singulorum et opera trutinat et expendit, ac adamussim quodlibet discernit et dijudicat, quid scilicet, quale et quantum sit, quantique valoris et meriti, quod justus, licet probus et studiosus actionum suarum scrutator, præstare nequit. Addam hic alias aliorum versiones et expositiones, ne lector per libros oberrare cogatur, sed hic omnes in unum congestas reperiat, iisque pro re nata uti queat.

Primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Nulla via, id est nulla actio, tam prava et distorta est, quin alicui pravo et distorto recta et honesta esse videatur. Hinc Deus constituit in homine stateram rectæ rationis et judicii, ut in illa appendantur omnes actiones et intentiones cordis, et ex ejus æquilibrio videatur adamussim quid æquum et rectum sit. « Tibi, ait S. Basilius in *Psalm.* LXI, propria datur libra, quæ sufficiens discrimen boni et mali demonstrat. »

Secundo, alii, *q. d.* Omnis via, id est actio et vita viri probi ex probitate manans, recta et proba uti ei videtur, sic et est non ex ipso, sed ex Deo, qui corda appendit, id est librat et complanat, ut planum virtutis iter videant, ineant et capessant. Unde Chaldæus et Septuaginta vertunt, *dirigit* (Symmachus et Theodotion ἑτοιμάζει, id est *parat, firmat;* Cajetanus, *adaptat*) *autem corda Dominus;* Vatablus, *concinnat, q. d.* « Qui infundit bonam voluntatem est Dominus. » Sic et R. Levi, R. Salomon et Aben-Ezra, qui proinde hunc versum nectit sequenti: « Facere misericordiam et judicium magis placet Domino quam victimæ. » Ecce sic appendit corda Dominus. Quocirca Nazianzenus in *Apolog.*: « Præstantissimum, ait, est ut omnis nostra oratio et actio a Deo incipiat, et in Deum desinat. Principium tibi sit, tibi finiat omnia Christus. » Ita hanc gnomen explicat S. Prosper, lib. I *De Vocat. Gentium,* cap. IX; atque ex ea contra Pelagianos probat quod Deus sit auctor omnis virtutis et omnis boni.

Tertio, noster Salazar duas alias adjungit expositiones. Prior est, *q. d.* Homini quidem plana et proclivis videtur via, quæ ad exsecutionem mali tendit, quia videlicet delectabilis est, sæpius etiam expedita et nullis impedimentis difficilis: Deus autem non hanc externam viam, sed internam illam, qua itur ad consensum, libella sua examinat, atque in illa insuperabiles malæ conscientiæ clivos invenit. Posterior, quam ipse præfert, est: homo quidem, sibi placens in suæ æstimationis statera, vanæ elationis levitate efferri solet; sed tamen Deus tantam cordis levitatem solet immisso pondere degravare, et (liceat sic dicere) sublimem lancem, quam sui existimatio extulit, ad terram deponere. Quod duplici modo præstare potest, humilitatis videlicet, aut etiam humiliationis, onere imposito: utrumque enim animi elationem deprimit, et fastum dejicit.

Quarto, Pagninus vertit, *numerat autem corda Deus, q. d.* Numerat Deus an in homine sint duo corda, unum exterius simulatum, alterum interius verum, qualia habent hypocritæ. Hæc numerat et exsecratur Deus, qui unum nobis cor indidit, quod tam interius gerere, quam exterius proferre nos voluit. Rursum numerat Deus corda, id est cordium cogitationes et intentiones, ex eisque actionis pondus et valorem metitur et æstimat.

3. Facere misericordiam et judicium magis placet

CET DOMINO QUAM VICTIMÆ. — Pro *misericordiam* hebraice est *justitiam*, et sic legerunt multi codices Latini ante correctionem Romanam, æque ac Septuaginta, Chaldæus, Vatablus, Pagninus et alii. Hebræa ergo sic habent, *facere justitiam et judicium electum Domino præ sacrificio*; quod Septuaginta sic explicant, *facere justa, et veracem esse, placita Deo magis quam hostiarum sanguis*; et Chaldæus, *qui facit justitiam et judicium, complacet sibi in eo Deus magis quam in sacrificio*. Auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta sic vertit, *fili, opus justum et oratio vera, magis placent Deo quam cruentæ victimæ*. Magna hæc est justitiæ et veritatis laus, quod Deo placeant præ victimis : ipse enim est prima et summa Veritas, a qua omnis veritas dimanat; sicut e contrario : « Diabolus mendax est, et pater ejus, » scilicet mendacii, *Joan.* VIII, 44. Huc facit proverbium Arabicum : « Esto unicuique libra, » id est esto justus, neque declina ab æquo, et nemini injuriam facias ut deprimas libram justitiæ. Et : « Non est justitia cum avaritia, » *q. d.* Difficile est justum simul et avarum esse. Et : « Non est justitia celeritas justitiæ, » puta ut judex præcipitet sententiam re non satis explorata.

Verum Noster per *justitiam* intellexit misericordiam : opus enim præclarum justi, indexque ejus justitiæ et sanctitatis est misericordia. Unde subinde « justitia » ponitur pro misericordia, ut *Daniel.* IV, 24 : « Peccata tua eleemosynis (Chaldæus, *justitia*) redime. » *Psalm.* CXI, 9 : « Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in sæculum sæculi. » Justitia, id est eleemosyna quam dedit pauperibus, uti explicat Apostolus II *Corinth.* IX, 9. Adde quod hoc loco *justitia* proprie dicta intelligatur per *judicium* quod sequitur : solet enim Scriptura omne officium virtutis complecti his duobus, *misericordia* et *justitia*; omne enim vel debitum est, et significatur justitia : vel indebitum et liberale, et significatur misericordia. Sensus est, *q. d.* Studere virtuti et sanctitati, puta operibus vel debitis ex justitia, vel gratuitis ex misericordia, magis placet Deo quam victimæ; quia hæ mortuæ sunt et cadavera bestiarum, illæ vero vitales sunt vivæque actiones hominum, quibus propter Deum Deique leges mortificatur concupiscentia per misericordiam et justitiam, quam proximo, qui est imago Dei, ejus causa et amore exhibemus. Rursum per *misericordiam* quasi vitam damus proximo famæ aliove malo emorienti, et in proximo vitam quasi damus ipsi Deo, qui quod proximo datur, sibi datum æstimat. Gloriosius enim est Deo, quod sit vitæ, quam quod sit necis auctor et dominus : vitæ autem auctor est per misericordiam, necis per victimationem.

Unde huc alludens Michæas (quem sequitur Christus, *Matth.* IX, 13), cap. VI, 6, ex persona aliorum interrogans : « Quid dignum offeram Domino? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo? aut numquid placari potest Dominus in millibus arietum? » respondet : « Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te : utique facere judicium, et diligere misericordiam. » Vide ibi dicta; ibi enim causas recensui, cur opera misericordiæ et justitiæ magis placeant Deo quam victimæ. Quare illas hic non iterabo, ut pergam ad alia.

4. EXALTATIO OCULORUM EST DILATATIO CORDIS : LUCERNA IMPIORUM, PECCATUM. — Pro *est* Hebræa habent *et*, et sic legunt Complutenses : verum Romani et alii legunt *est*; quia Hebræum *vau*, id est conjunctio copulativa, subinde significat *est* : sicut enim *et*, sic et *est* copulat prædicatum cum subjecto (1). *Vers. 4.*

Quæres quænam sit *exaltatio oculorum* et *dilatatio cordis?* *Exaltatio oculorum et dilatatio cordis, quid? Resp. aliquorum.*

Nonnulli hæc in bonum accipiunt pro virtute; unde *primo*, aliqui per *exaltationem oculorum* accipiunt magnanimitatem : magnanimus enim, uti altam habet mentem, ita et altis oculis magna aspicit magnaque meditatur, *q. d.* Magnanimitas uti exaltat oculos, sic et dilatat cor, illudque facit magnificum, ut magna moliatur et ambiat. Favent Septuaginta, qui vertunt, μεγαλόφρων, id est *magnanimus*, vel magna sapiens et meditans, *in injuria audax : fax autem impiorum peccatum*. Et sic clara est antithesis prioris hemistichii cum posteriore, *q. d.* Magnanimitas exaltat oculos ut magna spectet, et dilatat cor ut magna amet, destinet et moliatur : hinc magnanimus in injuriis quibusvis, etiam atrocibus, perferendis et despiciendis est animosus et audax; e contrario impii peccata, velut lucernam semper ob oculos habent, quæ eorum mentem deprimit, arctat, vilemque et pusillanimem efficit. Constat enim aves rapaces, ut milvos, lucerna oculis objecta hebetari et ferociam ponere : sic et impii, dum peccata perpetrata memoriæ obversantia recogitant et intuentur, contrahunt mentem, fiuntque timidi et pusillanimes. Rursum, sicut muscæ ad lucernam advolantes alas adurunt, seque comburunt et enecant : sic impii ad peccati flammulam advolantes ea se comburunt, occidunt et in gehennæ flammas præcipitant. Huc facit illud Nazianzeni in *Iambicis* :

> Pulchrum invideri, turpis invidentia;
> Incede celsus invidos linquens humi.

Secundo, Hugo et Dionysius : *Dilatatio cordis*, inquit, est charitas (vel ut alii, spes) cor dilatans ad omnes et omnia, ut iis benefaciat; hæc est *exaltatio oculorum*, quia oculos attollit, ut spectet superna et cœlestia, utque spe bonorum æternorum magna meditetur et moliatur, sicut ex adverso cupiditas cor contrahit, et ad terrena deprimit, juxta illud Psaltis : « Oculos suos statuerunt declinare in terram. »

(1) Est in hebr. *elatio oculorum*, superbia, *et latitudo cordis*, vana sui fiducia, quod utrumque vitium est *lucerna*, lumen, gloriatio *impiorum* (eo gaudent et sibi placent), est *peccatum*, quod Dei iram provocat.

Tertio, R. Levi : *Exaltatio oculorum*, inquit, est scientia; hæc enim oculos attollit ad videndum sublimia, hæc pariter dilatat cor, id est tumidum et superbum efficit, juxta illud Apostoli : « Scientia inflat, charitas ædificat. »

Verum alii passim hæc in malam partem accipiunt, ut significent vitium. Unde

Resp. genuine Primo.

Primo, aliqui per *exaltationem oculorum* accipiunt avaritiam, juxta illud cap. XXIII, 5 : « Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere. » Avaritia autem est « dilatatio cordis, » quia illud dilatat ad multa, etiam aliena, concupiscendum et rapiendum. Quod enim de aquis dicitur : « Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ, » idem de opibus dicas. Hæc est lucerna impiorum, quam dum sequuntur, in peccata multa incidunt : « Radix enim omnium malorum est cupiditas, græce φιλαργυρία, id est *argenti cupido*, I *Tim.* VI, 10; unde *Psalm.* C, 5, ubi nos ex Septuaginta legimus : « Superbo oculo et insatiabili corde, » Hebræa eadem verba habet, quæ hic usurpat Salomon, quæ sic ibidem vertit S. Hieronymus, *superbum oculis et latum corde*. R. Abraham : « Latus corde, ait, est qui dilatat cor suum ad ferendum adversa, et nec Deum quidem veretur; » quales sunt avari, qui toti opibus inhiant; unde hæc cupiditas ita cor, id est conscientiam, dilatat, ut omnia iniqua putent esse æqua, ac mille titulos suis usuris et fraudibus prætexant : in his enim inveniendis sunt acutissimi et oculatissimi.

Secundo.

Secundo, alii melius per *exaltationem oculorum* ex phrasi Scripturæ accipiunt superbiam, juxta illud cap. VI, 17 : « Oculos sublimes, linguam mendacem. » Et cap. XXX, 13 : « Generatio cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ. » Et *Eccli.* XXIII, 5 : « Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi. » Et alibi sæpe. Per « dilatationem cordis » vero Jansenius et alii accipiunt avaritiam, quasi hic duo vitia capitalia notentur, quæ velut lucerna impiis ad omnia peccata facem præferant; duo hæc sunt, superbia et avaritia.

Tertio et genuine, *extollentia oculorum* notat animi libertatem et superbiam, qua arrogantes oculos attollunt, cuncta arroganter circumspiciunt, omnesque et omnia præ se despiciunt. *Dilatatio cordis* notat voluntatis tumorem, fastum, libertatem et concupiscentiam, qua superbi et impii, effrænes et libertini suam cupidinem ad omnia extendunt, omnia sibi licere putant, omnia sibi deberi æstimant, ut quidquid lubet et libet agant. *Extollentia* ergo *oculorum* spectat ad imaginationem et intellectum; *dilatatio cordis* ad affectum et voluntatem, hæcque illius est causa; idcirco enim superbi altam et vagam habent imaginationem, quia latum et tumidum habent cor et voluntatem. Alludit ad proportionem dimensionis corporum; corpora enim hominum quantum in altum crescunt et extolluntur, tantum proportionaliter in latum dilatantur et intumescunt. Simili enim modo arrogantes et concupiscentes quantum dilatant suam voluntatem et concupiscentiam, tantum et dilatant suam phantasiam, ut omnia præsumant, nihil timeant, nullis legibus coarctari se sinant : excluso enim timore Dei, qui animum ad angustias redigebat, eum dilatat ad quidlibet audendum.

Explicat quod dixit versu præced. : « Omnis via viri sibi recta videtur, » *q. d.* Quisque, etiam superbus et impius, putat se recte agere, etiam dum prave agit, quia *dilatatio cordis*, id est, ejus arrogantia et concupiscentia, est *exaltatio oculorum*, id est exaltat et dilatat oculos aciemque mentis, ut putet sibi omnia licere, sibi omnia esse proba et recta : altum enim oculorum supercilium effectus et signum est tumoris et arrogantiæ, qua tumet cor et voluntas. Quocirca « lucerna impiorum est peccatum. » *Lucerna*, id est gloria, excellentia et felicitas impiorum et superborum, qua ipsi insolescunt, gloriantur seseque jactant, *est peccatum*, puta arrogantiæ et concupiscentiæ jam dictæ, significatæ per exaltationem oculorum et dilatationem cordis. Posterius hemistichium explicat prius. Alludit ad lucernam de qua dixit, cap. XIII, 9 : « Lux justorum lætificat, lucerna autem impiorum exstinguetur. » Et cap. XX, vers. 27 : « Lucerna Domini spiraculum hominis, » *q. d.* Deus indidit homini lucernam rationis, ut illam sequens rectam capessat virtutis viam; at impii, hac excussa, lucernam sibi statuunt « elevationem oculorum et dilatationem cordis, » hoc est, arrogantiam et concupiscentiam; ac proinde eligunt non viam justitiæ, nec judicii, nec divini cultus, sed peccati, puta concupiscentiæ et arrogantiæ, quæ illis recta videtur, facitque ut omnia quæ agunt eis recte acta videantur.

Hunc esse sensum liquet ex Septuaginta qui vertunt : « μεγαλόφρων, id est *magna sapiens*, hoc est magnanimus, arrogans et gloriosus, in injuria est audax; fax autem impiorum est peccatum; » vel, ut clarius vertit Auctor *Catenæ* : « Superbus in irroganda injuria temerarius et audax est; impiorum autem lucerna est peccatum, » quod sic explicat, *q. d.* « Temerarie audaces de iis plerumque gloriari solent, de quibus pudore merito affici deberent. Impii enim ita comparati sunt, ut ipsa etiam peccata sibi honori ducant. Significantiora sunt verba Græca Septuaginta : μεγαλόφρων ἐφ' ὕβρει θρασυκάρδιος, id est, *arrogans in injuria est thraso*, sive *audaci et thrasonico est corde*. Nam ut ait S. Gregorius : « Superborum mens semper ad irrogandas contumelias est valida, ad perferendas infirma. » Quocirca hæc tria eodem pertinere censent Aben-Ezra, Jansenius et alii; unde sic ex Hebræo vertunt, *exaltatio oculorum, et dilatatio cordis, quæ sunt lucerna impiorum, sunt peccatum*; grande scilicet et insigne; Syrus, *lux oculorum et dilatatio* (Chaldæus, *tumor*) *cordis et lucerna impiorum peccatum*, *q. d.* Superbia et tumor impiis facem et lucem ad omnia scelera præfert. Rur

sum, *q. d.* Superbi suum fastum ostentant, eoque velut lucerna se splendidos et gloriosos effici putant. Præclare Philo apud Damacenum, lib. III *Paralip.* cap. XXXV: « Impudens aspectus, ait, et pendula cervix, ac continua superciliorum agitatio, et superbus incessus, et nulla ex re rubore affici fœdissimi animi indicia sunt, obscuras probrorum suorum formas in conspicuo corpore insculpentis.

Pro *lucerna* hebraice est נר *nir*, quod Aben-Ezra apposite vertit, *aratio, sulcus*; Baynus, *novale*; unde Vatablus vertit, *novale impiorum progerminat peccatum*, nempe *fastum et cupiditatem insatiabilem*, *q. d.* Novale, sive ager novus quem arant impii et superbi, est peccatum. Impius crebro arat, id est molitur et machinatur peccatum; quot sulcos arando ducit arator, tot peccata arat et concinnat impius et superbus. Aratio ergo significat *primo*, consuetudinem peccandi; *secundo*, facilitatem; *tertio*, contemptum: sicut enim arator calcat sulcos a se arando productos, sic peccator calcat et floccipendit peccata a se patrata. Pagninus *nir* vertit *cogitatio*, *q. d.* Cogitatio impiorum et superborum tota fertur in peccatum. R. Salomon *nir* vertit *cultura*, sicque explicat: Cum quis cupiditates animi explere optat, impiorum culturam amplectitur, qui quidem nihil aliud animo agitant et conantur, quam crimina et impia. Hæc ergo est via, qua incedunt imo quam arant impii, quæ proinde eis recta videtur, juxta illud *Osee* X, 13: « Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii, quia confisus es in viis tuis. » Vide ibi dicta. Hinc pro *peccatum* hebraice est חטאת *chattat*, id est error, deviatio, *q. d.* Impii dum concupiscentias et peccata vel lucernam suam sequuntur, putantque se rectam felicitatis viam inire, falluntur, et toto cœlo aberrant: sequuntur enim *chattat*, id est devium iter, quod eos deducet in errores, hæreses et gehennam. Huc enim superbos ducit superbia, juxta illud S. Augustini: « Superbi magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli esse noluerunt. »

Aratio tria notat

Denique noster Martinus de Roa, lib. II *Singul.* cap. XVIII, lucem et lucernam docet esse symbolum dominatus, regni, triumphi, decoris et gloriæ; unde hanc gnomen Salomonis sic legit, et sic nove exponit: *Exaltatio oculorum*, id est, altæ magnæque et vanæ spes opum et honorum, quas impii oculis mentis suæ proponunt et promittunt; *et dilatatio cordis*, id est, impiorum festa, deliciæ, gaudia, convivia, triumphi; *et lucerna impiorum*, id est modicus eorum splendor et gloria, quæ est instar modicæ lucis lucerna conclusæ, ac instar modici aeris et auræ tenuis, est *peccatum*, id est vanitas, inanitas, ac velut umbra, et citius evanescit, atque in nihilum redigitur; sic enim subito transit voluptas superbiæ, gulæ, omnisque peccati, cui ex adverso consonat illud *Psalm.* XVII, 28: « Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis, hoc est, eorum superbiam comprimes, spiritus franges, spes omnes rescindes, et gloriam obscurabis; quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine. Hoc est, tu oleum lætitiæ mihi instillas, qui exhilaras faciem meam in oleo, tu meæ felicitatis et gloriæ auctor es; impiis autem lucernas inanes et vacuas reddis, et tandem exstinguis, cum divites dimittis inanes, et nullum eis veræ voluptatis atque felicitatis gustum habere permittis. Illuminare autem, et illuminatio idem in sacris Litteris valent quod exhilarare, et exhilaratio. Huc etiam allusit idem Sapiens *Proverb.* XXIV, cum dixit: Ne æmuleris impios, quoniam non habent futurorum spem mali. Et *Proverb.* XIII, dicitur: Lux justorum lætificat, lucerna autem impiorum exstinguetur; quod eisdem pene verbis legitur *Job.* XVIII et XXI. Et quoniam multa exemplaria legunt: Exaltatio oculorum est dilatatio cordis, etc., addo etiam significanter id dictum, oculos quippe, ut ait S. Gregorius Nazianzenus, cor nefarie sequi solet, ut vere dixerit Jeremias Propheta, *Thren.* cap. III: Oculus meus deprædatus est animam meam. Ideo B. Job pepigit fœdus cum oculis suis, non ut ne videret, sed ut ne cogitaret quidem de virgine. Nam ubi oculi viderint extraneas (*Prov.* XXIII) cor loquetur perversa; » nimirum magna vis, magnus dominatus oculorum in corda, magna vicissim cordium adversus oculos servitus, eaque præsens et subita. Hucusque Martinus de Roa.

Vers. 5

5. COGITATIONES ROBUSTI SEMPER IN ABUNDANTIA (id est, tendunt et ducunt ad abundantiam, pariuntque rerum copiam), OMNIS AUTEM PIGER SEMPER IN EGESTATE EST. — Pro *robusti* hebraice est חרוץ *charuts*, id est præcisi, strenui, diligentis, impigri, laboriosi; hic enim vere robustus est tam corpore quam animo, qui robusto et sedulo corde capessit labores, superatque omnes difficultates occurrentes. Hebræa videntur Vulgatæ adversari: nam pro piger habent אץ *ats*, id est festinus, celer, præceps; unde sic habent, *cogitationes strenui vere in abandantiam, et omnis festinus vere ad defectum.* Ex Hebræo ergo *primo*, Chaldæus vertit, *cogitationes collectæ ad abundantiam, et pes festinus ad egestatem tendit;* Giggeius, pro *collectæ* vertit *electæ*. Sensus est, *q. d.* Cogitationes hominis, quæ se non dispergunt in varia, sed in pauca colligunt, ideoque secura et meliora eligunt, sensim res augent, et pariunt abundantiam; at vero quæ festinæ sunt et præcipites, dum in varia se spargunt, cupiuntque subito multa corradere, pariunt egestatem. Ratio est, quod hæc amplectantur omnia etiam dubia et periculosa, ubi parva spes lucri, et periculum est perdendæ sortis; unde subinde in momento omnia perdunt: illæ vero non amplectantur nisi secura, quæ carent periculo, et meliora quæ plus dant lucri et fructus; quare sensim colligendo, opes suas valde adaugent. Patet hoc in mercatoribus; qui e [illegible] prudentes sunt, pecu

nias suas non expendunt nisi in cambia et merces securas et meliores, itaque mire ditescunt. Imprudentes vero, dum pecunias expendunt in obvia quæque, sæpe merces emunt parvi momenti, vel corruptas vel periculosas, quarum deinde jacturam faciunt; itaque depauperantur.

Secundo, Syrus vertit, *cogitationes electi, fideles; flagitiosi, ad penuriam, q. d.* Cogitationes viri justi et probi sunt fideles, id est, stabiles et efficaces, ac fideliter eum ad optatum finem, puta ad rerum, quas ambit, copiam deducunt; cogitationes vero flagitiosi, qui scilicet per scelus, per fas et nefas cupit res suas augere, eum deducunt ad penuriam. Ratio est, quod male parta male dilabuntur; quæ vero juste parta sunt, fideliter permanent. Sic et R. Salomon : *Charuts,* inquit, id est robustus, sedulus, est vir integer, qui veritatis viæ insistit, et æquitatem colit; hujus cogitationes tendunt solum ad felicitatem et honestum lucrum : præceps autem et moræ impatiens, qui tempus trudere velit, in egestate est. Et Aben-Ezra : Qui, inquit, ad male agendum præceps ruit, ideo id efficit, ut rerum suarum copia spolietur.

Tertio, Pagninus vertit, *cogitationes viri solliciti vere tendunt ad superabundantiam, et omnis qui est inconsideratus, tendit vere ad defectum;* qui enim sunt præcipites, non considerant incommoda et pericula rei annexa, in quæ proinde dum incidunt, damna incurrunt non levia. Sic et Vatablus, *cogitationes seduli,* ait, *profecto tendunt ad abundantiam, et omnis ardelio* vel *præceps profecto tendit ad inopiam.*

Quarto, Codices Septuaginta hic variant. In Romano enim hæc gnome deest; in Complutensi autem et Regio sic habet : *Cogitationes fortium in satietatem, omnis autem festinans tantum in minore.* In Vaticano autem sic : *Cogitationes* συντέμνοντος, id est *præcidentis, concidentis, colligentis* (alii legunt συντέμνοντες, id est *præscindentes,* scilicet a supervacuis, hoc est præcisæ, concisæ, collectæ) *tantum ad abundantiam;* omnis autem festinus tantum ad inopiam. Hebræum enim *charuts* significat hominem præcisum et præcidentem, qui scilicet præcidit sua consilia, rationes, sumptus, ac superfluos resecat, atque præcisos duntaxat præciseque necessarios facit; hic enim hac sua præcisione fit locuples. Rursum *charuts* significat hominem diligentem et præcidentem, qui scilicet rejicit et recidit res inutiles et illicitas, ac cogitat duntaxat agitque quæ commoda sunt et utilia. Ita R. Levi, quem audi : « Solertis, ait, et acuti viri cogitationes limitibus circumscriptæ, et veluti judicio decisæ sunt ab ipso negotii exordio, cum nimirum actiones suas aggreditur; hinc ad emolumentum et copiarum incrementum spectant : in suis enim negotiis aptam init rationem, ideoque optato rerum fine potitur. Piger, Hebraice אץ *ats,* id est *festinus, præceps* vero in agendo nullam cautionem adhibens, vel attentam meditationem, an consentaneum id agere sit necne, quæve ratio ineunda. Hic, inquam, nihil aliud reportabit, quam rerum indigentiam, non autem cumulum bonorum et incrementum. »

Quinto, Noster pro אץ *ats,* id est *festinus, præceps,* vertit contrarie, scilicet piger. Unde hoc? aliqui censent per antiphrasin pigrum vocari *ats,* id est festinum, quia minime festinat, sed tardus lentusque est velut testudo. Verum nihil est hic quod hanc antiphrasim subindicet. Quare videtur Noster pro אץ *ats* legisse עצל *atsel;* id est piger; vel certe pro *ats* legit לא אץ *lo ats,* id est non festinus, tardus, piger. Nam et quidam codices Septuaginta; ut patet ex *Catena Græcor.,* habent μὴ ἐπισπουδάζων, id est, *non festinans.* Hic enim directe opponitur τῷ *charuts,* id est præciso, diligenti, strenuo, festino : videtur enim ל, quia immediate præcessit in כל *col,* id est omnis, et א, quia sequitur in אץ *ats,* quasi superflue iterarentur, excidisse ex textu Hebræo, sicque excidisse negatio לא *lo,* id est *non.* Denique hac ratione plane consentit hic versus cum vers. 4, cap. x : « Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat. » Fortes enim vocantur diligentes, impigri, laboriosi, industrii, strenui, qui sua solertia et strenuitate ad magnas opes tum corporales, tum spirituales; puta ad magnam gratiam magnasque virtutes facile evadunt; cum pigri et acedi sua pigritia in inopiam extremam prolabantur. Fuse hac de re dixi cap. x, vers. 4; quare hic ea non repetam, ac paucis gnomen præsentem explicabo.

Potest ea dupliciter accipi : *Primo, q. d.* Cogitationes robusti et strenui cogitant et machinantur robusta et strenua, ut iis sibi pariant rerum abundantiam; piger autem non cogitat nisi de otio et inertia, et consequenter de egestate, qua sentit se affligi. Strenuus ergo pascitur, lætatur, roboratur et dilatatur suis generosis cogitationibus; piger vero suis pigris affligitur, arctatur et cruciatur.

Secundo, q. d. Cogitationes robusti tendunt ducuntque eum ad abundantiam : cogitationum enim viri robusti et strenui finis et fructus est rerum copia; cogitationum vero pigri finis et fructus est egestas, *q. d.* Diligentia parit opes, negligentia inopiam; labor et strenuitas pariunt rerum copiam, inertia et pigritia penuriam. Exemplum est in muliere forti, cujus opes et gloriam describit Salomon toto cap. xxxi.

Moraliter, hinc disce a cogitationibus primis pendere futuram copiam vel inopiam : quare qui in juventute magna cogitant, et animo destinant, magni evadunt; qui parva et pigra, parvi, pigri et inopes. Sic a novitiatu pendet tota deinceps vita in Religione : qualis enim quis fuerit novitius, talis evadet Religiosus; si fervens et strenuus fuerit, in resecandis vitiis, in exercendis virtutibus in novitiatu, strenuus et in virtutibus locuples evadet Religiosus; sin in novitiatu fuerit tepidus et torpidus, tepidus et torpidus per om-

...nem vitam manebit Religiosus. Ita ordinarie fieri videmus : pauci sunt qui singulari Dei gratia per terrorem aut occasionem vehementem excitati, teporem hunc in fervorem commutent.

Vers. 6. 6. QUI CONGREGAT THESAUROS LINGUA MENDACII, VANUS ET EXCORS EST, ET IMPINGETUR AD LAQUEOS MORTIS. — Noster cum Septuaginta legit מוקשי *mokesce*, id est, *laqueos mortis;* jam legunt מבקשי *mebakesce*, id est *quærentes mortem*. Rursum pro *vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis*, Hebraice est, *vanitas expulsa*, vel *impulsa in laqueos mortis;* Theodotion, *est vapor agitatus;* alii, *fumus expulsus;* Chaldæus, *dissipabuntur et evellentur*. Hebræa ergo sic habent ad verbum : *Opus*, vel *operatio thesaurorum in lingua mendacii vanitas expulsa*, vel *impulsa ad laqueos mortis*. Unde recte sensum reddidit Noster mutans abstractum *opus*, in concretum, *qui operatur;* si enim ipsa operatio, et coacervatio thesaurorum per mendacia, est vanitas expulsa in laqueos mortis; ergo et ipse eorum operator et coacervator per mendacia est vanus et excors, qui scilicet per avaritiam a corde, id est a sapientia et prudentia, quin et ab ipsa vita, seipsum expellit et impellit in laqueos mortis. Τὸ ergo *expulsa*, quod est in Hebræo, Noster per duo verba reddidit, scilicet per *excors* et *impellitur;* avaritia enim expellit hominem a recta ratione, et impellit in cæcitatem, ut implicet se in laqueos et pericula mortis. Hinc Septuaginta vertunt, *qui operatur thesauros lingua mendaci, vana sectatur in rete mortis;* vel, ut alii legunt, *et venit*, aut *veniet, in rete mortis*. Jam pro *mokesce*, id est *laqueos*, legentes *mebakesce*, id est *quærentes*, vel, ut Symmachus legit, *quærens mortem*, vertunt varie, sed eodem sensu; Chaldæus, *opera cellariorum* (Interpres non sat clare expressit vocem דסימתא *desimata*, id est *thesaurorum*) *in lingua mendacii dissipabuntur, et evellentur illi qui quærunt mortem;* Syrus, *qui congregant thesauros lingua mendacii, ad perditionem destruentur mortem quærentes*, *q. d.* Qui quærit thesauros per mendacia, non quærit opes, sed vanitatem et mortem; hanc enim acquirit. Pagninus : *Congregatio thesaurorum lingua mendax est, ut stipula propulsata : quærunt mortem qui eos congregant;* Vatablus clare : *Congregatio thesaurorum cum sermone mendaci est vanitas, et res quæ propelli solet, tendentia ad mortem : Res*, ait, *quæ propelli solet a vento, id est nullius commodi;* Cajetanus : *Vanitas impulsa quæstores mortis*, *q. d.* Vulgo quæstores pecuniæ sunt qui corrogant nummos : hi vero sunt quæstores mortis, qui per opes mortem sibi et suis conquirunt (1).

Lingua mendax sepuplex. Porro thesauros congregant per linguam mendacem, *primo*, judices qui, auro corrupti, mendacem ferunt sententiam; *secundo*, falsi testes, qui falsum testimonium vendunt auro; *tertio*, advocati, qui injustam causam defendunt ob lucrum; *quarto*, mercatores, qui mentiendo merces esse tantæ bonitatis, tantæ substantiæ, tanti valoris et pretii, aut tales quales non sunt, eas justo carius vendunt; *quinto*, qui mendaciter adulando emungunt crumenas divitum et principum; *sexto*, qui mendaciter promittunt montes aureos, ut confectionem auri ex ære, argento, etc., per alchymiam, itaque corradunt a variis pecuniæ acervos et fugiunt, uti nuper in Italia fecit Græcus quidam, qui propterea a Duce Bavariæ in furcam actus est; denique qui quomodolibet per fraudes et dolos colligunt nummos. His opes fraude partæ fiunt laquei et pedicæ mortis, dum fraude deprehensa velut falsarii et fures vita mulctantur præsenti a judice, vel a parte læsa, et æterna a Deo.

Hæc ergo coacervatio thesaurorum per fraudes et mendacia vocatur *vanitas*, tum quia consuta et conflata est ex re vana et inani, puta mendacio, quod statim veritate comperta difflatur et evanescit instar vaporis et fumi. Ita Aben-Ezra; tum quia cito evanescens hominem vanum, nudum et miserum reliquit. Verum miserrimum, et maxime divitem mendacem crucians est, quod per opes tam vanas et mendaces accersat sibi mortem et gehennam. Hæ enim opes gutture et lingua mendaci partæ, in ejus jugulum redeunt, illamque ream velut feroces carnifices et tortores laqueo stringunt, strangulant, suffocant, perinde ut aves, v. g. perdices, furtim et quasi per fraudem et mendacium carpentes messem alienam, laqueo capiuntur et strangulantur; ac sicut feræ, ut lepores, ursi, lupi, furtim et mendaciter invadentes agros alienos, retibus ad id paratis illaqueantur, capiuntur et necantur. Quanta, putas, est crux et afflictio animæ perjuri, falsi testis, falsarii, mercatoris fraudulenti, in gehenna, dum ob opes tam frivolas, quas per mendacium acquisivit, videt sese in ignibus flammantis incendii perpetuantis in æternum! quam illa suam dementiam accusat, seque ipsam cædit et lancinat, quod ipsa sibi ob cupidinem rei tam inanis et caducæ, torturæ, et tormentorum fuerit causa et parens! nimirum rugit et exclamat illud *Isaiæ*, cap. XXXIII, 14 : « Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? »

Apologus corvi et serpentis. Huc facit apologus corvi et serpentis apud Æsopum. Corvus, ait, cibi indigens, ut serpentem in aprico dormientem vidit, devolando rapuit. Hic cum se vertisset, atque momordisset ipsum, corvus moriturus dixit : « Me miserum, qui tale reperi lucrum quo etiam pereo! » Corvus est raptor, serpens sunt opes raptæ, quæ ipsum raptorem mordent et perimunt. Similis est apud eumdem apologus cassitæ, quæ laqueo capta plorans

Et cassitæ. dicebat : « Hei mihi miseræ et infelici volucri! non aurum surripui cujusquam, non argentum, non aliud quidquam pretiosum; granum autem

(1) *Opus thesaurorum*, thesauri (*opus* ponitur pro *collectione*. Pro *poal* Alexandrini legerunt *poel*, quod Vulgatus reddidit) *parti lingua mendaci*, fraude et dolo, sunt *halitus dispulsus*, halitus instar evanescunt, *petentes mortem*, exitium iis afferentes, qui illos parant.

tritici parvum mortis mihi causa fuit. » Ita raptores ob viles opes terrenas incurrunt mortem præsentem et æternam, tuncque lugent dicuntque simile illi quod cassita dixit.

Laquei fraudulentorum. Jam retia hæc et laquei, quibus vincuntur, cruciantur et suffocantur ii qui colligunt opes per fraudes et mendacia, sunt varii et multiplices. Primus. *Primus* est angor conscientiæ, qui semper eos remordet, quod perperam et injuste opes per fraudes colligantur. Secundus. *Secundus* est cupiditas et affectus erga opes injuste partas : hic enim eos ita stringit et illaqueat, ut etiam cum Dei ad pœnitentiam impulsus sentiunt, imo cum pœnitent et confitentur, remaneant in habituali affectu opes male partas retinendi, nolintque eas restituere uti obligantur : aut, si velint, idque promittant confessario, mox a confessione in pristinum affectum eas retinendi relabantur ; quare omnis eorum pœnitentia vana est, et confessio irrita, ac sæpe sacrilega, quia non habent verum propositum se emendandi, et restituendi ea quæ abstulerunt. Hinc videmus ex centum vix tres reperiri qui Tertius. ablata restituant. *Tertius* laqueus est horror mortis, qui eos ita affligit, ut ejus nomen audire non sustineant; adveniente vero morte, sola ejus cogitatione torquentur, ideoque citius moriuntur et exanimantur. Post mortem vero hunc laqueum deferunt ad tribunal Christi, eoque illaqueati a Christo damnantur, et præcipitantur in tartara, ubi vinculis æternis gehennæ astringuntur. Unde hic quidam, pro *impellitur in laqueos mortis*, legunt, *venit in profundum inferni*, *q. d.* Gravissimum est hoc scelus falsariorum; quare non in summum, nec in medium, sed in imum inferni, ut cum Juda proditore et falsario sedeant, præ- Quartus. cipitantur. *Quartus* est timor infamiæ et punitionis humanæ, ne scilicet a judice condemnentur velut fures et falsarii, itaque opes, famam, libertatem, Quintus. et subinde vitam amittant. *Quintus* laqueus est filiorum et nepotum, quibus opes male partas relinquunt : hi enim omnibus laqueis jam dictis a parentibus innectuntur, dum eis in hæreditate fraudibus parta succedunt, nec de ejus restitutione cogitant. Quocirca sapienter monet S. Augustinus, *serm.* 25 : « Patrimonii tui, quo es ligatus, compedes in hac vita resolve, abjice a te divitiarum onera, abjice vincula voluntaria. » Et S. Chrysostomus, homil. *in Psalm.* XLIX : « Tortor, ait, corpus vincit, divitiæ vero animum vinciunt. Vides enim vinctum, nec illius te miseret : eum propterea adi, quod vincitur non necessitate, sed consulte, et quod ipse vincula sibi attraxit. »

Vers. 7. 7. RAPINÆ IMPIORUM DETRAHENT EOS, QUIA NOLUERUNT FACERE JUDICIUM, — id est facere id quod justum est, puta non rapere aliena, et reddere cuique suum jus et debitum. Pro *rapinæ* hebraice est שוד *sod*, id est vastitas, vastatio, rapina, perditio, pernicies. Pro *detrahent* hebraice est יגורם *iegorem*, quod derivari potest, *primo*, a גור *gur*, id est peregrinari, commorari, pavere, contrahere; *secundo*, a גרה *gara*, id est attrahere, detrahere, serrare; *tertio*, a גרם *garam*, id est exossare : unde vertas, *vastatio*, vel *rapina impios exossabit*. Hinc *primo*, R. Salomon vertit, *rapina impiorum habitabit cum eis*, *q. d.* Impii rapinam prædando acciverunt in domum suam; hinc ipsa rapina apud eos habitans diripiet eos (rapinæ enim officium et opus est rapere), ut sicut alienos diripuerunt, ita et ipsi diripiantur. Est prosopopœia : fingitur enim rapina quasi persona et carnifex diripiens impios raptores. Unde Syrus vertit, *fractio impiorum veniet super eos*, id est, vastitas qua alios confregerunt, redibit in eorum caput; et Tigurina, *damnum, quod dant impii, ad ipsos redibit, qui noluerunt facere quod æquum et justum est*; Pagninus, *rapinam impiorum adducet Dominus super eos*.

Secundo, Noster genuine vertit, *rapinæ impiorum detrahent eos*, *q. d.* Rapinæ et opes raptæ, quæ impios in altum opulentiæ, potentiæ et dignitatis fastigium evexerunt, hæ ipsæ paulo post velut pondus plumbeum et gravissimum ex hoc culmine detrahent eos, quando ob rapinam, vel a judice, vel a Deo opibus non tantum raptis, sed et legitime partis spoliabuntur, quin et libertate, fama, vita et salute privabuntur. Hinc Zacharias, cap. V, vers. 7, vidit impietatem in amphora sedentem occlusam talento plumbi. Vide ibi dicta. Unde Symmachus vertit, *rapina impiorum diruet eos*; Chaldæus, *tollet eos*; Vatablus, *direptio impiorum perdet eos* (1).

Tertio, Aben-Ezra vertit, *rapina impiorum serrabit eos*, *q. d.* Rapina est quasi serra serrans, et dissecans raptorum conscientiam, animum et mentem. Rapina enim magis mordet conscientiam, quam cætera crimina, ac sicut vulnus serra inflictum difficile coalescit, ut tradunt chirurgi, eo quod inæqualiter admorsæ, et extritæ dentibus serræ carnes non coeant : sic pariter vulnus menti inflictum a furti conscientia vix coalescit et persanatur, etiam post pœnitentiam, et rei furto sublatæ restitutionem : rapinæ enim præteritæ memoria jugiter conscientiam flagellat, eique occlamat : Cur aliena rapuisti? cur hoc te dedecore et macula inussisti? ut in perpetuum auditurus sis, raptor, omnesque conscii digito te ostensuri dicant : En ille raptor, en ille fur.

Quarto, alii vertunt, *rapina* vel *vastitas impios exossabit*, id est, usque ad ossa consumet, ossa eorum comminuet, perdet, devorabit, juxta illud *Sophoniæ* III, 3 : « Principes ejus in medio ejus, quasi leones rugientes; judices ejus lupi vespere non relinquebant (hebraice גרמו *garemu*, id est exossabant, ne ossa quidem relinquebant) in mane. »

Quinto, Septuaginta vertunt, ὄλεθρος, id est *perditio*, vel *pernicies*, *impiis hospitabilis erit*, vel *hos-*

(1) *Violentia improborum abripit eos*, sua improbos abripit, perdit violentia, etc.

pitio suscipietur; non enim volunt facere justa, vel, ut vertit et explicat Auctor *Catenæ Græcor.* : «Pestis aut exitium apud impios morabitur, » ut qui æquum et justum facere nequaquam velint. Recte hæc : neque enim calamitates et miseriæ ab impietate divelli, neque pœnæ rursum et cruces ab iis qui justa facere detrectant, sejungi possunt. Igitur sicut mortis domus est in inferno (ibi enim quasi in propria domo moratur) : sic exitii et cladis sedes propria est anima et domus impiorum, salutis vero et felicitatis sedes est anima et domus justorum.

Opes male partæ peregrinantur ab uno ad alium.

Noster vero Salazar sic exponit, *q. d.* Rapina ab impiis hospitio suscipietur, id est, fortunæ fraudibus partæ non diu apud improbos morantur, sed adinstar hospitis seu peregrini in diversorio manentis ocius discedunt, et ad alios divertunt, tam diu quidem per hospitia et diversoria pererrantes, quoad sedem et regionem sibi propriam nanciscantur, quoad nimirum ad aliquem perveniant, qui juste eas et sine fraude acquirat : ibi enim diutius hærent, et tanquam incolæ in patria sua morantur.

Hinc pro *hospitabitur*, alii vertunt *peregrinabitur*, *q. d.* Opes male partæ apud impios sunt quasi peregrinæ et exules; unde anhelant, ut ad justos velut in patriam redeant. Hinc S. Chrysostomus solet divitias comparare servis fugitivis, qui ab hero extero fugiunt ad suos. Audi illum, hom. in illud : *Astitit regina a dextris tuis*, etc. « Videte, ait, divitias quas semper vocabam servum fugitivum; nec fugacem modo dixerim, sed et viricidam : non enim se possidentes deserunt solum, sed et ipsos jugulant; cum enim eas quis solerti magis studio coluerit, tunc vel maxime proditionem moliuntur in sui cultorem. »

Apologus rapinæ.

Idipsum eleganti apis et araneæ apologo festivis antithetis venusto repræsentat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. XIII, cui titulus : *Contra eos qui laborare omittunt, et student de rapina vivere* : « Aranea, ait, arte fraudis suæ retiaculum texens, cum coram illa apis ad laboris sui studium pergens transiret, dixit illi : Quonam, quietis impatiens, tota die vaga curris ac circuis? Cui illa virtutis suavitate mellita patienter respondit : Discurro per flores, meis laboribus pabulum mellis emens. Tunc aranea dixit : Stultum est, tantum pro stilla roris melliflui circuire. Ad hæc apis adjunxit : Imo stultum est quod judicas non sentire; stolidissimum autem est pro victu vitam evomere, pro vilissima re carissimam medullam fundere, pro incerto certum expendere, pro minimo magnum perdere, ac pro fœtidissima musca te ipsam eviscerare. Ego nihil certe de propriis amittendo, semper in re certa laboro. Tu vero tota die insidiaris eviscerata, et pro incerto das et perdis interiora tua, ut rapias extrinsecum alienum. » Deinde id alia ratione ostendit : « Cæterum cum in retiaculum occultatum nihil inciderit, quid habes aliud, nisi quod perdidisti tuum? omnis namque fur ante perdit sua quam aliena. Nempe dat pro veste fidei gloriam, pro auro justitiam, pro cibo vitam, pro accidente substantiam, et pro iniquitate pascenda, tanquam mercator stolidus, virtutis clarissimæ famam perdit. Melior est igitur labor factus fructu justitiæ, quam tempestuosissima quies rapacis avaritiæ. His auditis, aranea se abscondit. »

Ratio a priori.

Vers. 8

8. PERVERSA VIA VIRI ALIENA EST : QUI AUTEM MUNDUS EST, RECTUM OPUS EJUS. — Tigurina, *perversi viri via aliena est, mundi autem opus rectum.* Opponitur enim *perversus* τῷ *mundo*, quod perversi via et opus alienum sit, mundi autem rectum. Nam hominis perversi via et vita pariter perversa et aliena est. Per *perversum* accipe generatim quemlibet impium et improbum; sed proprie vafrum, dolosum, fictum, malitiosum, fallacem, fraudatorem, impostorem : hic enim opponitur mundo, Hebraice זך *zach*, id est puro, pellucido, limpido, vitreo, sincero et aperto, cujus scilicet cor et opera candida, aperta et simplicia omnibus patent, et pellucent instar vitri (1).

Quæres, a quo aliena sit via viri perversi, sive perversa? Respondeo, a recto; opponit enim viam alienam perversi operi recto mundi, quasi dicat: Perversi via et opus alienum est a recto et rectitudine, quia obliquum est, pravum, distortum; probi vero et mundi conforme est recto.

Via pravi aliena quintupliciter. Primo. Secundo.

Igitur *primo*, opus perversi alienum est a recto, hoc est, ab eo quod recta ratio dictat esse rectum, probum, honestum : hinc consequenter *secundo*, alienum est a dignitate hominis, quæ consistit in ratione et natura rationali, quod scilicet sequatur ductum et dictamen rectæ rationis, agatque et vivat non ut brutum animal, sed ut homo rationalis : unde malitia non est aliud quam dissonantia operis, sive operatio dissonans a natura rationali, et conveniens animali bruto; hoc enim non rationem, sed phantasiam et concupiscentiam sequitur. Ita Beda, Jansenius et alii.

Tertio.

Hinc *tertio*, via perversi perversa et aliena est a Deo, uti legunt nonnulli Codices : Deus enim instituit in homine tribunal judicii et rectæ rationis, sanxitque ut homo illud quasi libellam et perpendiculum rectitudinis in omnibus sequatur.

Quarto

Quarto, via perversi aliena est a societate et convictu hominum : hic enim nititur ratione rectitudinis, æquitatis et justitiæ, *q. d.* Impius et dolosus abit a via trita et communi agendi ratione

(1) Post Schultens Gesenius, *perversa*, seu *tortuosa est via viri criminibus onusti*, ut *vazar* sit pro *iazar* (uti *Gen.* XI, 30, *valad* pro *ialad*), ab arab. *vazar*, portavit, unde *vizir*, proprie negotiis publicis onustus, gall. *chargé des affaires de l'Etat*; hinc metaphor., *portavit onera aliena, pœnas luit*, passive *crimine gravatus est*. Maurer, *qui tortuosæ viæ est vir*, *recedit* a veri rectique via, a Deo, ut *vazar* compositum sit ex copula prædicati indice, et *zar*, 3 perf. זור verbi; *recedere* autem absolute positum pro recedere a recto et a Deo, prorsus ut *Psal.* LVIII, 4.

hominum; quare incedit per avia, novosque loquendi et agendi modos pravos et distortos comminiscitur: hinc, quasi alienus, omnibus invisus est.

Quinto.

Quinto, eadem aliena est a seipso. Unde Pagninus vertit, *reversa* (inversa) *est via viri impii et alieni;* et Syrus, *qui pervertit viam suam, vir est extraneus;* et Aben-Ezra, *via derversa est alieni viri via, qui nimirum,* ait R. Salomon, *a præceptis divinis fit alienus.* Igitur impius et dolosus alienat se a seipso, quia cum nihil tam conjunctum sit et unum, quam homo sibi ipsi, per dolum et fallaciam abit ab humanitate et puritate candoreque humano sibi innato, quem alias præ se tulit, ut jam non idem qui ante, sed plane alius, et a seipso diversus esse videatur.

Proteus est dolosus.

Hinc dolosum veteres, ait Nazianzenus, *orat.* 22, repræsentarunt per Proteum qui se in omnes, quas volebat, formas transformabat, et ex homine nunc se faciebat vulpem, nunc leonem, nunc lupum, nunc aliud quodlibet animal. Simili enim modo homo dolosus nunc astutiam vulpis, nunc leonis minas, nunc lupi sævitiam, etc., assumit et inducit; imo per dolum quasi transformat se in vulpem, per gulam in porcum, per iram et rixam in canem, per acediam in asinum, per superbiam in leonem, per rapinam in lupum. Unde Glossa: « Juste, inquit, coram Deo vivere est proprium humanæ conditionis, juxta illud *Eccle.* XII: Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. Qui perverse vivit, alienam ab humana natura viam incedit; perversa ergo actio est contra naturam et aliena; qui autem mundus est opere, recte quod per naturam originaliter sumpsit, exsequitur. »

Porro Chaldæus vertit, *qui pervertit viam alicujus, extraneus est, q. d.* Qui alium depravat, et in scelus inducit, est sicut ethnicus et publicanus. Alludit ad Judæos, qui extraneos, puta Gentiles, utpote idololatras, abominabantur velut ethnicos et atheos vel polytheos, *q. d.* Qui alium ad flagitium pellicit et pervertit, fugiendus est et aversandus velut ethnicus, quia sicut ethnicus, a Deo vero alienus, alios ab eodem alienat: sic pariter seducens alios ad scelus, a Deo alienus, alios ab eodem alienare satagit: quare ejus conversatio, velut aliena et ethnica, omni studio viro probo fugienda est. Ex adverso vero viri mundi et probi, cujus recta sunt opera, conversatio ambienda et accersenda est. Hic enim secum omnes ducit ad Deum suum.

Denique Septuaginta vertunt, *ad perversos perversas vias mittit Deus; munda enim et recta opera ejus, q. d.* Deus facit ut perversi incidant in perversa, id est tristia et adversa, ac præsertim ut dolosi incidant in fraudes et dolos eosdem vel similes, quos aliis struxerunt, quia munda, recta, sincera et candida sunt opera Dei, utpote qui per essentiam est ipsa increata et immensa puritas, mundities, candor et sanctitas. Quare ipse perversos et dolosos odit, plectit et punit, ut suis dolis capiantur et pereant. Hoc est quod Deo ait Psaltes, *Psalm.* XVII, 27: « Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris, » id est non benigne, sed maligne et perverse ages, quia ipse perverse agit cum Deo suo. Auctor *Catenæ Græcor.* « perversas vias, » quas Deus mittit perversis, accipit vias gehennæ, *q. d.* Deus perversos ablegat ad sempiterni ignis supplicia, ut viæ suæ fructus ibi capiant, suisque desideriis saturentur.

Via ergo impiorum est perversa, et mille difficultatibus implicita, ex quibus se explicare et extricare nequeunt. In illos ergo competit proverbium Hebræorum: *Asino-camelus.* Camelum fune ducunt, asinum agunt agasones ante se. Qui contra facit, hunc vocant *Asino-camelum;* et est in proverbio, ubi quis neque regredi, neque progredi potest. Auctor *Lexici Thalmudici:* « Mos asini est, ait, ut ducatur, et mos cameli ut trahatur. Qui vero habet asinum et camelum, si collocaverit asinum post se ad trahendum eum, et camelum ante se ad ducendum eum, cum neque ille trahi se sinat, neque iste duci, manet homo inter illa jumenta medius, ita ut progredi nequeat. Ideo fecerunt inde quasi adagium de eo qui non potest ire, perinde ut asino-camelus. »

Vers. 9.

9. MELIUS EST SEDERE IN ANGULO DOMATIS, QUAM CUM MULIERE LITIGIOSA IN DOMO COMMUNI. — *Domatis* est vox Græca significans *tectum*: hoc enim significat hebr. גג *gag;* unde Chaldæus vertit, *in angulo tecti;* Syrus, *super cornu tecti.* Hebræa ad verbum habent, *in pinna tecti; pinna* enim hebraice et angulum et pinnam significat. *Tectum* proprie accipe; synecdochice tamen tectum significat domum, uti et Græcum δῶμα. In Palæstina enim tecta sunt plana, non culminata, ait S. Hieronymus, quasi mœniana et solaria, in quibus proinde ambulare, cœnare, imo tota æstate per noctem sub dio, ob regionis æstum ad captandam auram, dormire solent. Septuaginta vertunt ὑπαίθρου, id est subdialis, ubi non sub tecto, sed sub dio degas. Pro *in domo communi* hebraice est בבית חבר *bebeth cheber,* id est *in domo societatis,* ubi scilicet non sis solus, sed cum pluribus in societate vivas. Septuaginta vertunt, κοινῷ, id est *communi,* pro quo S. Hieronymus in *Sophonia* legit καινῷ, id est *nova.* Hebræa ad verbum sic habent: *Bonum est habitare super angulo,* vel *pinna tecti, præ muliere contentionum et domo societatis.* Unde vertit Tigurina: *Præstat habitare in pinna tecti, quam cum muliere rixosa, quæ partem ædium habet;* et clare Vatablus: *Satius est habitare in angulo tecti, quam cum muliere contentiosa, et in domo societatis, q. d.* Præstat solum habitare, sub dio in loco sublimi, in quo a ventorum injuria non sis tutus, quam cum muliere rixosa.

Mulier rixosa omnes cœli tempes-

Sensus ergo est, *q. d.* Satius est solitarium degere in tecto, ac sub dio, ventis, pluviis cæterisque aeris injuriis exponi, quam in domo communi, et domesticis frequente habitare cum mu-

tates exprimit.

liere contentiosa. Hujus enim litigia omnibus cœli injuriis respondent iisque præponderant : hæc enim, ait noster Salazar, dum clamat, tonat; cum probra et maledicta jacit, fulminat; cum contendit et litigat, nimbos et tempestates ciet; urit, cum querula est, et cum rigidam se et minime amantem exhibet, glaciem effundit. Demum si quæ aliæ sunt graviores cœli injuriæ, hæ certe uxoris morosæ injuriis omnino cedunt. Et quidem Socrates uxori suæ tonitrua dedit, quem cum post multos clamores uxor sua Xantippe aqua e fenestra emissa perfudisset : « Facile, ait, futurum putabam, ut post tonitruum pluviam sentirem; » quemadmodum ergo tonitrua, sic et reliquas cœli inclementias uxori aptare licet. Porro nominat *angulum*, hebraice *pinnam*, vel *pinnaculum tecti*, ut significet majus esse periculum a litigiis mulieris, quam a statione in pinna tecti, tum plani, tum magis fastigiati, sive acuminati, qualia modo sunt, et olim quoque non deerant in Judæa : qui enim stat in pinna, subit periculum ruendi in terram, seque collidendi, si in alteram partem corpus inflectat et declinet, quod facile fit; qui vero assidue audit litigia mulieris, in majori est periculo non corpus duntaxat, uti prior; sed et animam per iram, impatientiam, vindictam collidendi, ne scilicet lites litibus, probra probris, verbera verberibus, sanguinem sanguini regerat, imo uxorem litigiosam veneno gladiove perimat, ut se a tanta tamque continua molestia liberet : facilius est enim homini in angulo pinnaque fastigii rectum cautumque ne in alteram partem devergat, indeque ruat, consistere, quam inter assidua litigia mentem rectam serenamque, ne in iram et vindictam, prolabatur, conservare.

Angulus domatis notat quatuor.

Angulus ergo *domatis*, sive tecti, notat *primo*, locum excelsum; *secundo*, semotum et solitarium; *tertio*, periculosum; *quarto*, angustum : accedit *quinto*, in pinna acumen pungens sedentem in ea; unde opponitur *domui communi*, scilicet multis, hoc est sociali, ut habent Hebræa, et *amplæ*, ut vertit Pagninus. Hinc anguli etymon hoc dat Varro, quod sit locus angustissimus. Pomponius Lætus vero : « *Angulus*, inquit, dicitur a Græco ἀγκύλος, sive ab eo quod est ἐγγύς, id est *prope*, quod aduncatur, quod res diverso coactæ faciunt anguli formam. » Præstat ergo has angustias, et quatuor cætera incommoda jam dicta subire, quam habitare in domo ampla, sociali et commoda, sed litigiosa per uxorem morosam et rixosam : hæc enim magis pungit et cruciat. Huc facit lepos Rabbini cujusdam ex Cabala acceptus: אשה ואיש *ischa*, ait, et *isch* conjugii sunt vocabula, atque Dei auctoris conjugii nomen יה *ia* continent : quando autem in conjugio non adest יה *ia*, et adimitur ex איש *isch* littera *iod* media, et ex אשה *ischa* ultima littera *he*, quæ simul junctæ *ia*, quod est nomen Dei, puta abbreviatum *Jehova*, constituunt, cum scilicet abest a conjugio Dei timor, invocatio, fides, dilectio, et consequenter Dei favor et benedictio, manet utrinque אש et אש *es* et *es*, id est ignis et ignis, puta hic ignis Purgatorii, et illic gehennæ æternus. Hunc ignem parit ignis irarum, litium et rixarum. Annon ergo præstat habitare in angulo domatis, quam cum muliere rixosa. Gnome hæc igitur significat quantum malum sit mala mulier, ideoque caute deligendam esse uxorem, nec ducendam malam, etiamsi quis cum ea habiturus sit pulchras ædes et latos fundos.

Anguli etyma.

Lepos conjugii ex cabala.

Hinc *secundo*, aliqui sic exponunt, *q. d.* Melius est habitare in angulo domus, id est in loco aliquo secreto et semoto in domo parentum, id est, melius est cælibem domi parentum secreto degere, quam uxorem ducere, quæ ex indole feminea sæpe clamosa est et litigiosa, ac cum ea in domo ampla et communi habitare. Alii explicant, *q. d.* Melius est cum servis secedere in angulum domus, quam in media domo versari inter lites uxorias. « Quam rarum, ait S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*, mulierem sine his vitiis inveniri, novit ille qui duxit uxorem; unde pulchre Varius Geminius, sublimis orator : Qui non litigat, inquit, cælebs est; melius est enim habitare in angulo tecti, quam cum uxore maledica in domo communi. Si domus communis mariti et uxoris erigit uxorem in superbiam, et contumeliam viro facit; quanto magis si ditior uxor fuerit, et in domo ejus vir manserit. Incipit enim non uxor esse, sed domina, et viro, si offenderit, migrandum est. » Huc facit festivum epigramma Ausonii de Grammatici cujusdam rixoso matrimonio:

Arma virumque docens, atque arma virumque peritus,
  Non duxi uxorem, sed magis arma, domum.
Namque dies totos totasque ex ordine noctes
  Litibus oppugnat meque meumque larem.
Atque ut perpetuis dotata a Marte duellis,
  Arma in me tollit, nec datur ulla quies.
Jamque repugnanti dedam me, ut denique victum
  Jurget ob hoc solum, jurgia quod fugiam.

Huic simile est Palladæ pariter de Grammatico :

Grammatico ducta est uxor mihi pestifer ira,
  Artis et infelix ira mihi auspicium.
Heu miser! en gemina fatis modo comprimor ira,
  Artis grammatices feminèæque domi.

Tertio, aliqui mulierem litigiosam accipiunt meretricem; hujus enim domus est multis amasiis communis, et meretrices maxime sunt litigiosæ, ac lites et rixas inter amasios excitant, ideoque sæpe pugnarum et cædium sunt causa, *q. d.* Melius est noctem in angulo quolibet transigere, quam in domo meretricis ampla et spatiosa. Unde Symmachus et Theodotion vertunt : *Melius est sedere in angulo domatis, quam habitare cum muliere in domo* ἑταιρικοῦ, id est *sodalitia* aut *meretricia*.

Allegorice, melius est sedere in *angulo domatis*, id est Ecclesiæ, quæ est domus Dei, quam cum

muliere litigiosa, id est cum synagoga Judæorum, quæ cum Deo et Christo litigat et contendit. Unde R. Salomon : « Midras Agadæ ait hoc esse vaticinium, quo insinuatur divini numinis præsentiam ab Israelitis tandem ablatum iri, cum essent tanquam mulier litigiosa; domus autem communis seu societatis appellatur, quod in ea additi sint præpotenti Deo socii, velut simulacrum a Manasse in templo collocatum. » Similiter mulier litigiosa, ait Jansenius, est Ecclesia malignantium et hæreticorum, quæ contentionum et rixarum nullum facit neque modum, neque finem, cum qua in eisdem habitare mansionibus, et in eisdem civitatibus et regionibus quam durum sit et molestum homini Catholico, temporis hujus calamitas per experientiam docet. Certe eorum consortium fugiendum juxta Pauli monitionem etiam hic docemur, ac eligendum, ut cum Propheta efficiamur passer solitarius in tecto.

Mulier litigiosa est vita activa. Tropologice Beda per *angulum domatis* accipit vitam Religiosam, cœlestem et contemplativam, quæ præstat uxore litigiosa, id est vita activa, negotiosa, mille curis implexa, et perturbata in sæculo. Aliter : « Quid per augulum domatis, inquit, nisi vita Religiosa ab omni actione terrena remota, et a turbationibus vitæ præsentis quieta? Quid per mulierem litigiosam nisi perturbati sæculi actio designatur, quæ amatoribus suis incessanter tentationes movet, jurgia atque scandala seminat, immittit lites, concitat bella, dividit unitatem, pacem violat, amicitias dissipat, eosque, dum variis cupiditatibus inflammat, nec in semetipsis quiescere sinit, nec in fraterna dilectione connexos esse permittit? »

Exempla. Huc facit illud Thomæ a Kempis auctoris aurei libelli *De Imitatione Christi* : « In omnibus requiem quæsivi, et non inveni nisi *in een hoecxken met een boecxken*, » id est *in angulo cum libello*. Ita S. Alexius maluit sedere, imo instar canis jacere, in angulo domus paternæ, quam habitare cum uxore in domo ampla, et mundi pompis implicari. Idem fecit B. Joannes Calybita, cujus proinde angulus in ecclesiam conversus Romæ religiose visitur. Solebat S. Ignatius fundator Societatis nostræ a curis et tumultibus secedere in solarium, ibique contemplando stellas et cœlum in lacrymas diffluere, atque ad Sanctorum societatem anhelando exclamare : « Quam sordet mihi terra, cum cœlum aspicio! »

Denique Codices Septuaginta hic variant inter se, et nonnihil discrepant ab Hebræo, Syro et Vulgata; Romani enim sic habent : *Melius habitare super angulum sub dio, quam in calce litis cum iniquitate, et in domo communi*; Complutenses et Regii : « Melius habitare in angulo subdiali, id est sine tecto, quam in pictis domibus cum injustitia, et in domo communi. » Quod mystice sic explicat Auctor *Catenæ Græcorum* : « Subdialis angulus est secreta studiosi hominis actio a sole justitiæ illustrata; domus autem picta est malitia virtutis colore vestita, aut virtutem simulans. »

Præclare S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXVI : « Quies, inquit, initium est purgationis animi, cum neque lingua res humanas loquitur, nec oculi corporum colores, et aptas membrorum compactiones circumspiciunt; nec aures animi intentionem solvunt audiendis canticis ad voluptatem modulatis, aut dictis scurrilibus et ridiculis, qua re animi intentio languescere maxime solet; mens enim cum ad res externas non dissipatur, nec in mundum per partes, in quibus siti sunt sensus, diffunditur, ad seipsam revertitur, ac per sese ad Dei notionem ascendit, atque illa pulchritudine cum circumlustratur ac illuminatur, ipsius quoque naturæ obliviscitur, non alimenti cura aut vestimenti animam sollicitans; sed liberata terrenis curis omne suum studium ad comparanda bona sempiterna transfert; quo nimirum temperantiam et fortitudinem, justitiam et prudentiam et reliquas virtutes habeat et exerceat. » Ibidem S. Gregorius Nazianzenus, S. Basilii collega : « Quietos, ait, nos esse oportet, ut non turbulente cum Deo colloquamur, et paululum revocemus mentem ab iis quæ seducunt, et errore involvunt. » Et S. Gregorius Nyssenus, S. Basilii frater : « Otiosa quies pluris æstimanda quam negotiorum illustris tractatio. » Ibidem et cap. seq. B. Nilus : « Sapiens, ait, otium et quietem prosequitur ut rerum divinarum opportune compos fiat; sapiens demigrat a vita confusa et perturbata ad beatam vitam et pacificis convenientem. Perfecti animi est curæ vacuitas, impii autem curis conteri. » Et B. Cyrillus : « In mente tumultu et angore plena, neque rerum honestarum cogitatio, neque Dei gratia inest. »

Vers. 10. 10. ANIMA IMPII DESIDERAT MALUM, NON MISEREBITUR PROXIMO SUO. — Hebraice : *Misericordiam et gratiam non inveniet in oculis ejus amicus*, vel *proximus ejus*; Chaldæus : *Et non consequetur misericordiam in oculis ejus socius ejus*; Vatablus : *Impio nullus alius placet, quidquid tandem egerit, non reddetur gratus quibuscumque officiis*. Pro *impius* hebraice est רשע *rasca*, id est improbus, inquietus, turbator, damnosus, malignus. Hujus ergo indoles et ingenium hic describitur, *q. d.* Improbus mali est cupidus, improbus sua improbitate desiderat improba; improbitas sua eum non sinit quiescere, sed instigat ad desiderandum mala, ut scilicet alios vexet, turbet, malis afficiat, perinde ac si dæmonem (huic enim similis est improbitas) in ventre gereret, qui eum ad omne scelus impelleret; quare « non miserebitur proximo suo, » sed eum sine causa invadit, probris afficit, verberat, male mulctat. Est miosis : « non miserebitur, » id est immisericors, sævus et crudelis est in proximos, juxta illud cap. XII, 10 : « Novit justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia. »

Significatur ergo improbitatis natura, quod ma-

ligna sit, malefica, sæva et crudelis, nata in aliorum perniciem, ut eam continuo desiderare et machinari videatur, nec quiescat donec eam expleat, eaque expleta, aliam ordiatur et aliam; ex adverso probitatis et sanctitatis natura est nulli malefacere, sed omnibus quoad potest benefacere, uti fecit Christus, de quo ait S. Petrus, *Actor.* x, 38 : « Qui pertransiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. » Huc facit illud S. Cyrilli apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXXVIII : « Principium et radix, et quasi fons et procreatio nostrarum perturbationum est ad malum propensus appetitus, ad ipsas invitans mentem, ac primo præstigiis illudens, postea vim adhibens et concutiens. Siquidem fumi more, vel etiam quemadmodum vapores quidam, insitarum voluptatum appetitus in nobis nascuntur; sed qui temperans est et fortis, motus increpat, nec longius progredi sinit, facile infirmos adhuc perturbationis motus superat. Iners autem et negligens voluptatum principia admittit, quasi cogitationes nudas; cum permiserit in latitudinem progredi, difficillimum erit resistere ; nam qui ante captus est, et jam occupatus, is consiliorum suorum non est dominus, imo magis victrici perturbationi quasi barbaro alicui subjicietur. » Pro בעיניו *beenau*, id est *in oculis ejus*, Septuaginta legentes בעיני *beene*, id est *in oculis*, vertunt, *anima impii, quæ desiderio fertur ad mala, non consequetur misericordiam ab ullo hominum.* Hæc est enim lex talionis, ut, qui immisericors est et sævus in alios, ipsos cæterosque omnes immisericordes et sævos in se experiatur; omnes enim oderunt et persequuntur immisericordem et crudelem. Ex adverso Christus *Matth.* v : « Beati misericordes, ait, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Huc accedit Syrus, qui vertit : *Impius non apparet in conspectu sociorum suorum.* Nota : Voluntas non potest desiderare nisi bonum, ut docet D. Thomas, I II, *Quæst.* VIII, art. 1 ; bonum enim est objectum voluntatis. Impii ergo, cum desiderant mala, in iis aliquid boni, non honesti, sed utilis vel delectabilis considerant, illudque appetunt et desiderant : malum enim in se appeti nequit.

Vers. 11. 11. MULCTATO PESTILENTE SAPIENTIOR ERIT PARVULUS : ET SI SECTETUR SAPIENTEM, SUMET SCIENTIAM. — Hebraice, *castigato illusore sapiet parvulus, et intelligendo sapientem assumet scientiam.* Quod *primo,* Syrus sic vertit, *ad punitionem irrisoris stolidus sapiens fiet; sapiens autem in consilio* seu *meditatione accipit scientiam*, *q. d.* Stolidus emendatur et sapit per castigationem impiorum et irrisorum; at vero sapiens consulendo et meditando fiet sapientior, cautior et doctior. Accedit R. Salomon : « Castigationes, inquit, et verbera illusoribus inflicta, fatuis sapientiorem mentem injiciunt ut resipiscant, » ut caveant scelera, si non amore justitiæ, certe timore vindictæ.

Secundo, Septuaginta vertunt, *intemperante mulctato simplex redditur astutior; quin sapiens quoque, si judicio valet, cautionis notitiam hinc capiet.* Sensus est, ait Auctor *Catenæ Græcorum*, *q. d.* « Dum mali improbique homines propter scelera sua puniuntur, pueri et indocti redduntur cautiores et prudentiores. Ad hunc quoque modum justus in sanguine peccatoris lavat manus suas, pœnaque illius animadversa actiones suas expiat. Ita etiam meretrices in sanguine Achab et Jesabel sese lavisse scribuntur. Sapiens, ait, hinc admonitus, et quodam modo redargutus, dabit operam ne ipse etiam in eadem incommoda incidat. »

Tertio, R. Levi et Vatablus vertunt, *dum mulctant judices derisorem, sapiens redditur simplex; et cum omnia prospera cedunt sapienti, accipit scientiam;* hebræum enim *haskel*, id est intelligere, vel prudenter agere, subinde per metalepsin significat prosperari : prudentiæ enim comes et fructus solet esse felicitas, et prosper rei successus. Sensus est, *q. d.* Simplex dum videt puniri derisores, id est impios, qui omnia rident, discit sapere, ut eorum scelera devitet, ne in similem eorum pœnam incidat; dum vero videt sapienti, id est prudenti et justo, omnia prospere cedere, fit sciens et prudens, ut sapientis sapientiam et opera sancta imitetur, itaque ejus prosperitatem sibi pariter accersat.

Quarto, Noster optime vertit, *mulctato pestilente sapientior erit parvulus; et si sectetur sapientem, sumet scientiam;* practicam scilicet, puta Ethicam humanam et divinam, quæ docet scienter et prudenter vitam instituere, ut per eam ad veram felicitatem perveniamus; hæc enim est vera scientia sanctorum, in qua proinde scientiam actiones sequuntur, ut corpus umbra, ait Clemens Alexandrinus; cum ex adverso « neque in piscibus vox, neque in indoctis virtus quærenda sit, » ait Plutarchus in *Moral.* Omnia enim hæc spectant ad parvulum, hebraice פתי *pethi*, id est simplicem, imperitum, persuasibilem, flexilem, docilem, qui facile se doceri, flecti et persuaderi sinit. « Simplicem enim format morum simplicitas, » ait S. Basilius. Hunc ergo docendi duos modos assignat. Primus est per castigationem improbi; secundus est per auditionem, et sequelam sapientis, *q. d.* Parvulus, id est simplex et facilis, adeo docilis est, ut non egeat castigari in se, sed sufficiat ei, quod videat castigari alios qui improbi sunt; inde enim discit cavere improbitatem, ob quam videt eos puniri. Adit ergo sapientem, eumque audiens plenam discit recte agendi vivendique scientiam. Nam ut divine ait S. Gregorius Nazianzenus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. L : « Nihil inexpugnabilius philosophia, nihil tranquillius. Omnia prius cedent, quam philosophus. Duo sunt invicta, Deus et Angelus; et tertium philosophia; est enim philosophus non materialis in materia, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in affectibus imperturbatus, ubique inferior cæteris, præterquam animi ma-

gnitudine, et cedendo vincens illos qui se vincere putant. Unam ego sapientiam novi, timere Deum. Etenim sapientiæ initium timor Domini. » Et alibi : « Audi summam sermonis : Deum time, et præcepta ejus observa. » Prior hujus versus pars iteratur cap. XIX, 25, ubi eam explicui ; posterior patet ex dictis cap. I, 4 : quare hic iota non addam. Exemplum est in Pharaone, cujus flagellis sapuere Hebræi aliæque gentes, *Rom.* IX, 17. Unde S. Augustinus : « Plagæ Ægyptiorum, ait, est eruditio filiorum Israel ; » nam, ut vulgo dicitur : « Cæditur canis, ut paveat leo (1). »

Vers. 12. 12. EXCOGITAT JUSTUS DE DOMO IMPII, UT DETRAHAT IMPIOS A MALO. — Hebræa ad verbum sic habent, *intelligens justus ad domum impii, deflectens impios ad malum* ; quod varii varie vertunt et explicant. Pro *deflectens* hebraice est מסלף *mesalleph*, id est detorquens, detrahens, deflectens, pervertens, subvertens. Pro excogitat hebraice est משכיל *maskil*, id est intelligens, intelligenter scrutans, investigans, excogitans (2).

Primo, R. Salomon per *justum* accipit Deum, qui justissimus est bonorum malorumque judex et vindex, *q. d.* Deus excogitat modos quibus aboleat domum impii, ut eam detrahat in ruinam et exitium, uti fecit Amalecitis. Aben-Ezra prius hemistichium refert ad virum justum, posterius vero ad Deum, *q. d.* Justus excogitat, hebraice *maskil*, id est intelligit quam male se gerat domus impii, ideoque quam parum ab exitio absit ; unde prudentiam comparat, et sapientior redditur a domo impii, ut ejus impietatem et annexum exitum caveat ; quia *pervertit impios ad malum*, supple Deus, *q. d.* Exitium imminet domui impii, quia Deus eam diris devovebit et exterminabit. Accedit Pagninus, qui vertit, *considerat justus finem domus impii, et videt quod Dominus pervertit impios ad malum ipsorum* ; et Vatablus, *sapiens redditur justus propter domum impii ; pervertit* (supple *Deus*) *impios in malum. Sapiens, ait, fit justus propter domum ac familiam impii, quam videt perire, quia Dominus pervertit impios, ut male pereant.*

Secundo, R. Levi, *q. d.* Justus domui impii prosperam fortunam parat, cum nimirum in ejus domo moratur ; tunc enim Deus in justi gratiam iniquum benedictione cumulat, uti benedixit Laban propter Jacob.

Tertio, Chaldæus vertit, *contemplatur justus domum impii, et transfert impios ad malum* ; Symmachus, *et subvertit impios in malum*, *q. d.* Justus princeps vel judex impios persequendo exterminat, et scelestos capite mulctat, ut Rempublicam eorum sceleribus et impietate liberet. Ita se fecisse testatur David *Psalm.* C : « Declinantem a me malignum non cognoscebam, detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem. »

Quarto, Tigurina vertit, *erudiat licet justus impiam domum, impii tamen ad scelus deflectunt*, *q. d.* Impii magis propensi sunt ad malum, quam pii potentes sunt ad erudiendum et convertendum, quia prævalet eorum impietas et malitia pietati et zelo piorum.

Quinto, Septuaginta *domum impii* accipiunt internam, puta cor et conscientiam ; unde vertunt, *contemplatur justus corda impiorum, et vilipendit impios in malum* ; et Syrus, *intelligit justus corda iniquorum, detrudit scelestos in malum*, *q. d.* Justus considerat quam impii in cordibus angantur scrupulis, curis crucientur, timoribus et periculis affligantur ; quare vilipendio externam eorum pompam, opes et felicitatem tanquam « ad malum » deputat, id est non inter bona, sed inter mala enumerat et recenset. Auctor vero *Catenæ Græc.* sic Septuaginta vertit et explicat : « Justus impiorum corda intelligit, neque insultat illis, dum versantur in malis. Sensus est : Justus impiorum facta non incusat, nec insectatur, nec aspernatur, ut impius justorum opera solet. Nam et falsas sæpe accusationes contra justum intendit, et malis illum tametsi insontem involvere contendit, quorum omnium nihil facit justus ; imo vero a malis illos abducere satagit. »

Sexto, optime Noster τὸ לרע *lara*, id est *malum*, accipiens (hoc enim Hebræis usitatum est) pro מרע *mera*, id est *a malo*, vertit, *excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios a malo*, *q. d.* Tanta est charitas, tantus zelus justi, ut non tantum curet res suas domusque suæ, sed et alienas, etiam impiorum ; quare omni solertia et studio excogitat modos et rationes convertendi domum, id est familiam impii, ut impios in ea degentes, puta herum, heram, filios, filias, servos, ancillas detrahat a malo, puta a mala vita et sceleribus, quibus eos implicitos videt.

Facit id justus *primo*, ex amore impiorum, quia eorum boni et salutis est studiosus ; *secundo*, ex amore viciniæ, civitatis et Reipublicæ, quia scilicet domus impii sua scelera, eorumque vindictam humanam et divinam velut pestem afflat vicinis, ac toti civitati et Reipublicæ ; quare, ut ab ea malum avertat, radicem vitiatam, puta domum impii, sanare conatur ; *tertio*, ex amore Dei quem adeo videt offendi in domo impii : Dei enim offensa maxime tangit et cruciat cor justi ; unde, ut eam avertat, excogitat omnia media illam tollendi ; quare excogitat omnes modos convertendi ad frugem domum et familiam impii.

(1) Verte ex Hebr., *ubi mulctant irrisorem, sapit*, illius damno monitus, *simplex ; et docendo sapientem*, hic *accipit scientiam*. Conf. XIX, 25.

(2) Rosenmullerus, attente *considerat justus* homo *impii familiam*, ut aliquandiu floreant, dum alios opprimunt ; *sed est qui pervertat impios in malum*, scilicet Deus, ut expresse dicitur infra, XXII, 12. Maurer, *attendit justus*, id est Deus, *ad domum improbi : dejicit* præcipites dat *improbos in malum*.

Hoc est quod ait S. Jacobus cap. v, 20 : « Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Vide ibi dicta.

Ingeniosus amor miros modos excogitat ad salvandum animas. Exemplum Christi.

Ita Christi ingeniosa et immensa charitas excogitavit modos Angelis et hominibus inopinabiles, quibus impios a peccatis abstraheret, nimirum Verbum caro factum est, ac semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, ut homines verbo et exemplo doceret peccata cavere, et caste sancteque vivere : qua de causa usque ad mortem obiit vicos et castella, prædicans regnum Dei, sanans infirmos, energumenos a Satana liberans, mortuos suscitans. Denique, hac de causa opprobria, tormenta atrocissima, ac tandem acerbissimam mortem crucis subiit, ut homo videns se tam caro stetisse Christo, adeoque dilectum a Christo, amorem amori rependeret, ac mundo carnique abrenuntians, soli Deo et justitiæ viveret. Nullum enim decorum dignumque amoris est pretium, nisi reciprocus amor. Hunc disce in cruce, quam atrocissimam pro inimicis suis ultro Christus subiit usque ad mortem. Academia enim amoris est Calvaria. Nec hic stetit incensus et immensus Christi amor, sed et modum excogitavit admirabilem, quo post abitum in cœlum visibiliter absens, invisibiliter fidelibus esset præsens quotidie in Eucharistia, per eamque totum se totamque deitatem et humanitatem cum universis suis dotibus nobis communicaret, ut in ea seipsum singulis, et singulos omnibus omnesque singulis, in seipso realiter uniret, et substantialiter incorporaret. Quid mirabilius, quid ingeniosius, quid amabilius, quid divinius ab amore nostro excogitari potuit? Quocirca nihil Christum in hac vita mortalem ita afflixit, ac etiamnum jam immortalem in cœlo ita male habet, quam dum videt homines ingratos amorem hunc suum non æstimare et parvipendere. Unde ipse apparens S. Brigittæ quasi recenter crucifixus, cum illa rogaret : « Quis te, o Domine, ita crucifixit? » respondit : « Hi qui charitatem meam contemnunt. » Ita habet *Vita S. Brigittæ*. Hinc et B. Jacoponus assidue lacrymabatur : causam rogatus, dixit : « Eo quod amor non ametur. » Idem deflebat S. Franciscus aliique Sancti, et etiamnum deflent.

Pretium amoris est amor.

Christum secuti sunt Apostoli et viri Apostolici. Unde S. Paulus mille modos excogitavit convertendi animas, ut patet ex idea vitæ ejus, quam præfixi *Actibus Apost.* Quocirca ipse Corinthios ita exstimulat *epist.* II, cap. v, 20 : « Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. »

S. Ignatii.

Ita, ut alios innumeros omittam, S. Ignatius fundator Societatis nostræ miros excogitabat modos retrahendi homines a vitiis, ut, cum se in gelidam aquam demersit, quo lascivum juvenem ab obscenis amoribus retraheret, eosque quasi injecta frigida restingueret. Hinc obibat urbes et provincias in summa egestate catechizans, admonens, docens, concionans, hoc fine et fructu, ut ex orbe auferretur peccatum. Hac de causa *Exercitia spiritualia*, quæ multis saluti fuere, conscripsit, scholas omnium liberalium artium ubique terrarum, ad juventutem a teneris bonis moribus ac litteris imbuendam fundavit, missiones ad Indos luce Evangelii collustrandos instituit; collegia, domos professorum, residentias ubivis gentium, ad eas in Christiana vita confirmandas stabilivit. Denique totus fuit in excogitandis modis et rationibus, quibus populos omnes, omnem ætatem, conditionem et sexum ad salutem perduceret.

S. Xaverii.

Assecla ejus fuit S. Franciscus Xaverius, qui magnis itineribus, laboribus, periculis, innumera Indorum millia ad fidem et sanctitatem convertit, ac mira ad eorum salutem excogitavit, uti videre est in ejus Vita. Ubi inter cætera duo videre est efficacissima ad peccatores convertendos arma, nimirum vitæ sanctitatem et charitatem; utraque enim ipse pollens, barbaros et peccatores maximos ad Christum traduxit; unde solebat ultro eos adire, imo cum eis cœnare et prandere, ac mira comitate et gratia nunc unam, nunc alteram pellicem eis detrahere, donec tandem omnes avelleret; sanctitati enim ejus et charitati, quam in singulos profundebat, nemo resistere poterat.

Apposite Christus Petrum constituturus suum Vicarium, et Ecclesiæ totius Pastorem, prius ejus amorem prætentavit, dicens : « Petre, amas me plus his? » illoque respondente : « Domine, tu scis quia amo te; » iterum et tertio idem ab eo interrogans et audiens, subjunxit : « Pasce oves meas, » ut significaret summo amore præditum esse debere eum qui earum pastor et sanctificator esse velit.

Vers. 13.

13. QUI OBTURAT AUREM SUAM AD CLAMOREM PAUPERIS, ET IPSE CLAMABIT, ET NON EXAUDIETUR. — Hebraice, *et non respondebitur ei*; Septuaginta, *qui obturat aures suas ne audiat infirmum, et ipse invocabit, et non erit qui exaudiet. Obturare aurem suam*, inquit Jansenius, metaphorice positum est pro nolle audire, et se gerere quasi non audiat alicujus clamorem, imo declarare sibi alterius clamorem esse molestum. Et bene non dicit : Ad precem, sed « ad clamorem, » ut quorumdam inclementiam designet, qui non solum precibus egenorum non excitantur, sed nec clamoribus superantur ad audiendum. Proinde juste talibus duplex malum eventurum subjungitur : *primum*, quia etiam talis clamabit, quo significatur ipsum in gravem aliquam calamitatem casurum, quæ ipsum clamare præ angustia compellet; *secundum*, quia etiam cum clamabit, et summis precibus contendet impetrare liberationem et subsidium, non exaudietur, juxta illud Psalmi : « Cla-

maverunt, nec erat qui salvos faceret; ad Dominum, nec exaudivit eos. »

Ratio hujus sententiæ est lex talionis, sancita a Deo et a Christo, *Lucæ* VI : « Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis, » tum ab hominibus, tum potius a Deo, qui sicut in misericordes misericors, sic in duros durus est, præsertim quia ipse est pauperum pater, ac beneficentiam, vel duritiem erga eos sibi arrogat; unde eos contra divites avaros ad se clamantes exaudit. Rursum durus, qui Deum in paupere, et ex paupere ad se clamantem non audit, is sane dignus est, ut vicissim clamans ad Deum ab eo non audiatur. Unde Chaldæus vertit, *vocabit quoque Deum, et non exaudietur;* et S. Cyprianus, *De Opere et Eleemosyna:* « Et ipse invocabit Deum, et non erit qui exaudiat; » et Syrus : « Deum invocabit, et non respondebit. » Exemplum est in divite Epulone, qui clamantem Lazarum non audiens, in gehenna pro refrigerio clamans ad Abraham, ab eo non est exauditus. Juste guttam aquæ petiit nec impetravit, qui micam panis Lazaro negavit. Desiderat guttam, qui negaverat micam. « O dives, qua fronte petis guttam, qui noluisti porrigere micam? » ait S. Augustinus, serm. 237 *De Temp.* Unde idem S. Augustinus, hom. 25 *De verbis Domini secundum Lucam*, agens de divite et Lazaro : « Pensantur, ait, pro divitiis pœnæ, refrigerium pro paupertate, pro purpura flamma, refectio pro nuditate, ut salva sit æquitas stateræ; et non mentitur modus illius mensuræ : In qua, ait, mensi fueritis mensura, ita metietur vobis. Ideo negatur in pœnis misericordia diviti, quia ipse, dum viveret, noluit misereri; ideo rogans dives non exauditur in tormentis, quia rogantem pauperem non exaudivit in terris. Dives et pauper duo sibi sunt contraria; sed iterum duo sibi sunt necessaria. Nullus indigeret, si invicem se supportarent, et nemo laboraret, si se ambo juvarent. Dives propter pauperem factus est, et pauper propter divitem. Pauperis est orare, et divitis erogare : Dei est pro parvis magna pensare, de misericordia ejus parva, magna nascitur copia. Fecundus est ager pauperum, cito reddit dominantibus fructum. Via cœli est pauper, per quam venitur ad Patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare : patrimonii tui, quo es ligatus, compedem in hac vita resolve, ut libere ad cœlum possis accedere. »

Gnome. Denique huic gnomæ similis est illa Philonis apud Maximinum, *serm.* 7 : « Talem te servis et miseris præsta, qualem Deum in te esse velles; ut enim audivimus, sic a Deo audiemur; atque ut intuemur alios, sic Deus nos intuebitur; offeramus ergo misericordiæ misericordiam, ut simili simile consequamur. » Et illa Sixti Pythagoræi, *sententia* 208 : « Orationem Deus non exaudit hominis, qui egenum non exaudit. » Exstant tomo V *Bibliothecæ SS. Patrum* hujus Sixti sententiæ sapientes, et pene Christianæ. Et illa S. Gregorii Nazianzeni in *Carmine* :

> Pauper accessit, et nihil consecutus abivit.
> Metuo, Christe, ne et ego manu tua excidam :
> Nam quod quis non dedit, accipere etiam non speret.

Hæc sciens Tobias ita moriturus mandat filio suo, cap. IV, 7 : « Ex substantia tua fac eleemosynam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere; ita enim fiet ut nec avertatur a te facies Domini. »

Vers. 14. 14. MUNUS ABSCONDITUM EXSTINGUIT IRAS, ET DONUM IN SINU INDIGNATIONEM MAXIMAM. — Tigurina : *Munus clandestinum restinguit iram.* Aliqui per *donum in sinu* accipiunt donum in sinu non pauperis datum, sed in sinu avari reconditum, ut sit antithesis inter liberalem et avarum. Unde Septuaginta vertunt, *munus occultum avertit iras; muneribus autem qui parcit, furorem suscitat fortem;* et Syrus de more secutus Septuaginta, *et qui præbere negat, excitat furorem, q. d.* Liberalis, qui occulte dat irato principi vel potenti munera, per illa avertit et placat ejus iras; e contra avarus, qui parcit muneribus, excitat iram Dei et hominum : quia per avaritiam multos offendit, ac ut opes corroget, sæpe jura violat, itaque Dei hominumque in se iras suscitat, quas magis adauget, dum avare et injuste partis parcit, nec ea in pauperes, uti charitas exigit, erogat, ut offensas sopiat vel mitiget. Verum alii passim censent hic nullam esse antithesin, sed eodem, puta ad liberalem munera dantem utrumque hemistichium pertinere. Idem est ergo « munus absconditum, » quod « donum in sinu, » scilicet alterius, clam reconditum et immissum.

Sensus ergo est, *q. d.* Munus absconditum, id est, secreto et clam datum judici vel principi, sedat ejus iras; donum vero insigne (hoc enim significat שחד *sochad*) eidem quasi nescienti vel dissimulanti occulte in sinum suggestum, exstinguit ejus indignationem quantumvis magnam. Vis est in τῷ *absconditum* et *in sinu.* Judices enim et principes nolunt publice et palam sibi dari munera, ne videantur ea expetere, vel iis corrumpi ad iniquas sententias proferendum, itaque viles et infames habeantur; quare eis abscondite, et in sinu quasi ignorantibus, vel repugnantibus, oportet immittere dona quæ animas eorum emolliunt, alliciunt et elucrantur, ut iram et odium in amorem et benevolentiam convertant, ut dixi cap. XVIII, vers. 16. Rursum principum aulicis et ministris secreto danda sunt munera, ne principes id resciant iisque offendantur : secreto ergo accipientes munera mediatores erunt apud principem, et dantem ei conciliabunt. Ita R. Levi, Aben-Ezra et alii passim.

Significat ergo, ait Baynus et Jansenius, Salomon, hac gnome, quantum valeat liberalitas si prudenter exhibeatur, quod per munera culte data sedentur sæpe iræ etiam maximæ, et quæ multis verbis ac personarum auctoritate exstingui non possunt. Aut significat quorumdam

avaritiam qua plerumque ob munera secreto data se sinunt corrumpi, ut, quam deberent vindictam inferre, non inferant. Juxta mysticam intelligentiam commendatur hac sententia virtus eleemosynæ, quæ, si fiat juxta præscriptum Evangelii, nempe : « Nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua, » hoc est, si fiat in occulto, non ad ostentationem, non ad vanam gloriam, sed coram eo qui videt in abscondito, iram exstinguet judicis, sedabitque et mutabit sententiam illam plenam iræ et furoris in illam clementissimam : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. »

Et omnino verisimile est hunc sensum proprie esse intentum, idque sub similitudine simplicis intelligentiæ, ut ex his quæ inter homines fiunt, intelligamus quid liberalitas valeat apud Deum, sicque commendetur misericordia in pauperes, sicut et superiori versu, ut et R. Salomon. Unde nonnulli priorem hemistichii partem referunt ad Deum, posteriorem ad judicem, ut prior confirmetur per posteriorem. *q. d.* Donum secreto datum pauperi sedabit iram Dei, sicut munus secreto injectum in sinum judicis, ejus furorem et severitatem legum, quantumvis magnam et vehementem exstinguere solet.

Exemplum est in Abigail, quæ suis muneribus restinxit iras Davidis properantis ad exitium Nabal, I *Reg.* XXV, 18. Vere Poeta munus comparat torpedini pisciculo, qui manum piscatoris tangens eam stupefacit :

> Anne manus torpent tibi, cum clam munera sumis?
> Non sentis? certe mens animusque stupent.

Nimirum « placant Deos, nedum homines ipsos munera. Nil non potest jam muneris suffragium. » Apposite Plinius, *Panegyr. ad Trajanum*, cap. XLIII, munera vocat « illitos cibis hamos, opertos præda laqueos. » Narrat S. Hieronymus in *Vita S. Hilarionis*, Hilarionem decem auri libras sibi a dæmoniaco a se sanato oblatas respuisse, eique panem hordeaceum offerendo dixisse : « Qui tali cibo aluntur, aurum pro luto ducunt. » At quam pauci tales!

Porro noster Pineda in *Eccle.* cap. VII, 10, « donum in sinu » componit, opponit et præponit indignationi in sinu, quæ maxima est : ira enim quæ in sinu animæ reconditur, tegitur et quasi radicatur, intima est, profundissima, diuturna et gravissima. Unde de ea ait *Eccle.* cap. VII, 10 : « Ira in sinu stulti requiescit. » Et Aristoteles, IV *Ethic.* cap. V, docet « iracundos, quamvis cito irascantur, et quibus non oportet, et magis quam oportet, et manifestos esse ob celeritatem ; at illud optimum habere, quod cito etiam desistunt : amaros autem illos esse, qui cum difficultate placantur, et longo tempore sunt sub ira ; detinent enim illam, et nisi ponant ultro iræ modum, longo tempore opus est ut ira in se coquatur : etenim quia manifesti non sunt, nemo illis persuadet. »

Igitur amari iram habent in sinu reconditam : quare ut hæc eis evellatur per beneficientiam, oportet etiam donum, quod eam evellat, in sinum mitti, ut in absconditum indignationis penetrale penetret pariter ejus antidotum præsentaneum, quod ejus acrimoniam vel retundat, vel pervincat, sicut scamonium in intimas corporis venas pervadit, indeque noxios humores evocat, itaque hominem sanitati restituit.

Donum in sinu, id est sinuale, et gratissimum.

Quocirca τὸ *donum in sinu* rursum significat donum sinuale, hoc est animæ suave et gratum, quod ipsa sinu amoris sui cupide complectatur : nisi enim tale sit, non excludet ex sinu iram et odium ; quare ut illam excludas, quære et offer irato donum quod scis illi fore sinuale, id est apprime exoptatum et gratum, ut ex eo iram exprimat et expungat.

Igitur sicut venatores viverras in terræ sinus et antra immittunt, ut inde lepores expellant, itaque prodeuntes in lucem capiant : sic pariter donum in sinum irati ingerendum est, ut ex eo malevolentiam extorqueat.

Vers. 15.

15. GAUDIUM JUSTO EST FACERE JUDICIUM, ET PAVOR OPERANTIBUS INIQUITATEM. — Pro *pavor* hebraice est מחתה *mechitta*, id est *consternatio*, *contritio* ; Syrus, *confractio*. Hæc recte per antithesin opponitur gaudio justi, quia ipsa comes individua est mœroris et tristitiæ : ubi enim est mœror, ibi est pavor et consternatio ; ubi vero est gaudium, ibi pariter est confidentia, securitas, animositas. *Judicium*, id est justitiam ; jam quia justitia tripliciter sumitur, hinc triplex hic oritur sensus.

Justitia triplex. Prima.

Primo, *justitia* hic proprie et stricte accipi potest, quæ scilicet jus suum cuique reddit, ac præsertim, quæ probo merita præmia, improbo merita supplicia attribuit, sive id fiat a Deo, sive ab homine judice. De Deo accepit R. Salomon, *q. d.* Magnam capit Deus voluptatem judicio in justos exercendo, ut vitam bonis omnibus cumulatam sæculi venturi meritis circumfluentes obtineant. Gaudio item justus, id est Deus, perfunditur, cum flagella ærumnasque in justos immittit, ut futuro ævo puri reddantur. « Pavor operantibus iniquitatem, » *q. d.* Cum illi animum non adjungant, ut ad meliorem frugem redeant, nec fructum ullum ex hisce calamitatibus percipiant, nec ærumnis vexati proficiant, hinc consternantur. De homine judice accepit R. Levi : Cum justitia, inquit, apud mortales exercetur, id justo gaudium afferet : tunc enim confidet regni retibus haud se involutum iri, cum a nefarie agendo sedulo abstineat. Hoc idem agentibus inique est ipsa calamitas et consternatio : vehementer enim formidant, ne criminum suorum pœnas luant.

Hinc latrones, ait Lyranus, communiter timidi et pavidi sunt : nam, ut docet S. Paulus, *Rom.* XIII, ministri justitiæ in bonum sunt bonis, in malum, puta in pavorem et vindictam, malis

Huc accedit noster Salazar : « Gaudium est justo facere judicium, » *q. d.* ait : Justus, cum videt Superiorem ac Principem juste agere, ac subditos suos in officio continere, gaudet utique ac gestit : quod ex adverso metum et pavorem maximum improbis incutere solet. Ille gaudet, quia immunis est a delicto; hi pavent ac metuunt, quia eisdem sceleribus obstricti, eam quæ aliis juste infligitur pœna, sibi quoque a justo et severo judice imponendam timent.

Nota hebræum *mechitta*, id est *angustia*, vel *dolor parturientis*, *his qui operantur iniquitatem.* Origenes enim, hom. 2 *in Josue*, legem cum obstetrice acute composuit : quia nimirum reluctantes subditorum voluntates ad vitam et mores secundum rationem, ut ita dicam, pariendos obstetricis in morem juvat. Cogita ergo in omni homine etiam improbo voluntatem rectis consiliis et cogitationibus bonos mores suadentibus gravidam, ad bonam honestamque vitam pariendam nunquam non stimulari. Ergo dum adest Superior ac Princeps aliquis juste agens, et severitate sua subditos urgens, illico improbos omnes dolor quidam et angustia parturienti similis invadit, illos nimirum ad bonos mores etiam cum dolore et molestia pariendos, præceptis ac legibus obstetricantibus Superioris severitas cogit. Hæc expositio commoda est et apposita, eamque sequitur Auctor *Catenæ Græcorum.*

Secunda. *Secundo*, aliqui per *justitiam* acceperunt eleemosynam, quæ non raro in Scriptura vocatur *justitia* ob causas ante recensitas, *q. d.* Justus beneficus cum gaudio facit eleemosynam, tum quia jucundum est benefacere, tum quia scit et experitur opes suas per eleemosynas non decrescere, sed accrescere, tum denique quia scit eleemosynariis promissum a Christo regnum cœleste, *Matth.* xxv. At vero avarus inique negans eleemosynam, et iniquitates suas eleemosynis non redimens, mœret et pavet, tum quia avaritia in se sordida est, contracta et mœsta; tum quia sentit per eam opes suas imminui et exhauriri, seque depauperari; tum quia pavet gehennam avaris et illiberalibus a Christo comminatam, *Matth.* xxv. Ita Baynus.

Tertia. Justus gaudet, impius mœret. Cur? *Tertio*, alii *justitiam* ample et generatim capiunt pro qualibet virtute, sive pro eo quod justum est, æquum et honestum, *q. d.* Justus facit opera virtutum cum gaudio, et impii operantur iniquitatem cum mœrore, pavore et angore, tum quia virtus in se jucunda est, læta et delectabilis, vitium vero fœdum, triste et abominabile; tum quia Deus virtuti ampla præmia præsertim in cœlo, vitiis vero ampla supplicia in gehenna proposuit; tum denique quia Deus consolationes cœlestes animabus bene operantium, præsertim ubi opus est arduum; desolationes vero, angores et pavores mentibus male operantium, in justum vel præmium, vel supplicium immittit. Hinc S. Agatha, S. Cæcilia, S. Agnes, S. Laurentius, etc., ad tormenta et martyria ibant lætabundæ quasi ad epulas et delicias. Ita Beda : « Gaudet justus, ait, cum bonis desudat operibus, quia sperat se propter hæc bonis remunerandum esse perennibus; at vero reprobi, dum mala, quæ Dominum prohibuisse norunt, faciunt, quamvis luxuriæ suæ perpetratione carnaliter delectentur, mentis tamen pavore interno carere nequeunt, quia se mala perpetua passuros, pro his quæ temporaliter male fecerint, non ambigunt.

Rursum magis connexe et profunde cum Jansenio utrumque eodem referas, ut unum et idem significetur, et justo esse gaudium, et operantibus iniquitatem esse pavorem, nempe facere judicium; facere enim judicium justis est gaudium, malis autem pavor vel contritio (nam et sic Hebræa verti possunt), quia et justi gaudent, cum quod æquum est ac bonum eis aggrediendum est, et mali cum tale quid eis incumbit, cum metu animoque languido illud aggrediuntur, atque a bene operando sibi metuunt, tanquam re ipsis difficili et insolita.

Similis est hæc gnome illi cap. x, 29 : « Fortitudo simplicis via Domini, et pavor his qui operantur malum. » Huic pertinet versio Septuaginta: « Gaudium justorum est facere judicium : sanctus autem apud homines impuros, et facinoribus obstrictos, immundus habetur, » tum quia impuri justos impuros suique similes judicant; tum quia, sicut justi vituperant actiones injustorum, gaudentque cum vident eos puniri : sic ex æquo injusti justorum actiones et virtutes vituperant, et velut impuras et vitiosas accusant. Ita Auctor *Catenæ Græcorum.*

Virtus sola parit gaudium, cur? Causa prima. Moraliter, hic disce solam justitiam, id est opera virtutis, parere gaudium : *primo*, quia justus ex habitu justitiæ operatur. Delectabile autem cuique est secundum habitum operari, ait Lyranus; *secundo*, quia opera virtutis pariunt bonam conscientiam, quæ mire animum tranquillat et exhilarat; sunt enim opera et fructus Spiritus Sancti, qui est fons omnis gaudii, juxta illud *Galat.* v, 22 : « Fructus Spiritus, ait, est charitas, gaudium, pax, » etc. Audi B. Cæsarem Arelatensem, *hom.* 12 : « Verum gaudium non possidetur, nisi pax et justitia teneatur; *prima* est enim, et quasi radix justitia, *secunda* pax, *tertia* gaudium : de justitia nascitur pax, de pace gaudium generatur. Justitia et pax quasi bona opera esse videntur; gaudium vero fructus esse bonorum operum intelligitur. » Et S. Bernardum in lib. *De Consideratione* : « Quid ditius, quid in corde dulcius, quid in terra quietius est et securius bona conscientia? damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, quæ et ipsa morte magis erigitur quam deprimitur. » Gnoma

Consentiunt nostris scriptores Ethnici. Cicero, *ad Torquatum* epist. famil. : « Conscientia rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum. » Et Seneca, *ad Lucilium* : « Nolo tibi

unquam deesse lætitiam, volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leves sunt, nisi forte tu judicas illum gaudere, qui ridet. Mihi crede, res secura est verum gaudium. » Et paulo post : « Veri boni aviditas tuta est; quid sit istud interrogas, aut unde subeat? dicam : Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ et continuo tenore unam prementis viam. »

Secundo, quia opera bona Deum sibi conciliant, in eoque velut sui fine et centro conquiescunt, atque ab eo gaudium omne præsens et æternum exspectant. Hoc est quod ait *Eccli.* cap. I, 11 : « Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum. » Et Malachias, cap. IV, 2 : « Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. » Unde Chrysostomus, hom. 18 *ad Populum* : « Non multis opus est sermonibus; sed si solum dictum Apostoli cogitemus, vitam inveniemus; nec enim simpliciter dixit : Gaudete semper; sed addidit continuæ voluptatis causam, cum dixit : Gaudete in Domino semper. In Domino semper gaudens, ex accidente nullo voluptate hac excidere potest. Alia nempe cuncta, in quibus gaudemus, mutabilia sunt et transitu facilia; Deum vere sicut oportet timens, et in ipso confidens, voluptatis radicem lucratus est, et omnem habet lætitiæ fontem. »

Denique S. Bernardus, epist. 114 *ad Sanctimonial. quamdam* : « Magnum est mihi gaudium quod te ad verum et perfectum gaudium velle tendere comperi; quod non est de terra, sed de cœlo, id est non de hac convalle plorationis, sed de illa quam fluminis impetus lætificat, civitate Dei. Et revera illud verum et solum est gaudium, quod non de creatura, sed de Creatore concipitur, et quod, cum possederis, nemo tollet a te; cui comparata omnis aliunde jucunditas mœror est, omnis suavitas dolor est, omne dulce amarum, omne decorum fœdum, omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum. »

Vers. 16. VIR, QUI ERRAVERIT A VIA DOCTRINÆ, IN COETU GIGANTUM COMMORABITUR. — Hic ecce est pavor et contritio destinata operantibus iniquitatem, uti dixit vers. præced. Pro *gigantum* hebraice est רפאים *rephaim,* quod Noster alibi vertit, *mortuos;* alibi, *dæmones* : quia enim gigantes cum Deo pugnantes ab eo morte puniti, et in tartara ad dæmones, quorum superbiam et scelera imitati fuere, deturbati sunt, hinc per *rephaim*, id est gigantes, significantur mortui et dæmones, puta status damnatorum in gehenna. Vide dicta *Gen.* VI. Hebraice dicuntur *rephaim* a percellendo, quod sua monstruosa proceritate, deformitate, robore et sævitia homines percellerent, metu dissolverent, et quasi exanimarent : רפה *rippa* enim est dissolvere. Græce dicuntur γίγαντες, gigantes, quasi γηγενεῖς, id est terra geniti, terræ filii, ut vertit Chaldæus et Syrus : γηγενεῖς enim dicitur a γίγνομαι, id est nascor, et γαῖα seu γῆ quod lingua dorica γᾶ facit, et terram significat. Vide dicta cap. IX, 18. Unde Philo, lib. *De Gigantibus* : « Legislator, ait, te docere vult alios esse terræ, alios cœli, alios Dei homines. Terræ, eos qui venantur voluptates corporis, et harum usumfructum, quærendo undecumque singularum materiam; cœli, eos qui tenent artes ac scientias : quod enim nostri cœleste est, mens est; Dei vero homines, sacerdotes et Prophetæ sunt. »

Pro *via doctrinæ* hebraice est *via intelligentiæ,* id est via prudentiæ, qua scilicet prudenter itur ad virtutem, ad salutem et felicitatem, quæ est *via justitiæ*, ut vertunt Septuaginta. Hæc via est ipsa lex Dei; qui enim in ea conversando ambulat, rectam salutis viam incedit. Hinc Chaldæus vertit, *filius hominis, qui errat a via intellectus, cum filiis terræ commorabitur;* Syrus, *cum filiis terræ requiescet,* Symmachus, *in cœtu θεομάχων*, id est *eorum qui cum Deo pugnant*, puta gigantum; Septuaginta, *vir errans a via justitiæ in synagoga gigantum requiescet;* Aben-Ezra, *in cœtu mortuorum quiescet, nec amplius aberrabit;* R. Levi, *cum ad adultam ætatem venerit, cito et repentino casu morietur, et ad cœtum mortuorum transibit;* R. Salomon, *in cœtu gehennæ erit.*

Jam hæc sententia ample accipi potest, ut conveniat cuivis peccatori, *q. d.* Peccator qui relicta via recta virtutis et prudentiæ, quæ ducit ad felicitatem, capessit viam aviam voluptatis, carnis et mundi, quam olim capessivere gigantes, et ante eos dæmones duce Lucifero; hic utique ad eorum, quorum viam secutus est, metam et terminum, puta ad gehennam deducetur, ac eorum cœtui copulabitur. Itaque significatur, ait Jansenius, eos qui, via quæ ducit ad vitam deserta, hic maluerunt sequi impulsus ac consilia dæmonum, qui velut superbi gigantes se Deo opposuerunt, ac æquare voluerunt, socios futuros damnationis eorum, cum eis dicetur : « Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. » Aut eos qui hic Deo obedire noluerunt, partem habituros cum gigantibus illis, ob quorum scelera mundus in initio periit diluvio. Consistit autem versus hujus elegantia in oppositione erroris et quietis, nempe quia qui erravit a recta via, post longos errores tandem quiescet, sed infeliciter, et, ut meruit, in cœtu mortuorum atque gigantum. Ita S. Gregorius, lib. XVII *Moral.* XII, ad illa *Job.* XXVI : « Ecce gigantes gemunt sub aquis, » per gigantes accepit peccatores, qui de peccato superbiunt : « Illi enim non vivunt, ait, quia peccando vitam justitiæ perdiderunt. Isti etiam post mortem resurgere nequeunt, quia post culpam suam inflati per superbiam, ad pœnitentiæ remedia non recurrunt. Hinc rursum scrip-

tum est : Vir qui erraverit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur; quia quisquis iter rectitudinis deserit, quorum se numero nisi superborum spirituum jungit? »

Rursum, proprie et præcise hanc gnomen tribuas hæreticis, falsis doctoribus, similibusque erronibus; hi enim proprie errant a via doctrinæ, puta a vera fide, ac proinde ad cœtum gigantum detrudentur. Apposite hæretici comparantur gigantibus : **primo**, quia eorum superbiam et fastum imitantur, quo æque ut gigantes cum Deo ejusque Ecclesia superbissimum ineunt bellum, ut Deum fidei auctorem falsitatis insimulare, eumque quasi ad duellum perfidiæ provocare audeant. Hæretici ergo æque ac gigantes sunt θεόμαχοι, ut vertit Symmachus, ideoque si in hæresi perdurent, tandem in atheismum ruunt, ac velut athei Deum et omne numen pernegant, uti quotidiana docet experientia.

Gigantes sunt hæretici. Primo.

Secundo. *Secundo*, sicut Deus ob gigantes induxit diluvium, eoque vasta illorum corpora mersit et perdidit : ita ob hæresim Deus provinciis illa infectis immittit gravissimas bellorum, seditionum, tumultuum, etc., clades, quibus hæreticos absorbeat et interimat, uti accidisse vidimus hoc sæculo in Francia, Germania, Belgio, Anglia, Scotia, etc. Fabulantur poetæ Titanes a Jove fulmine afflatos : ita hæretici a Deo siderantur et deturbantur in tartara.

Tertio. *Tertio*, gigantum parens fuit diabolus suadens filiis Dei, id est filiis Seth, ardentissima libidine copulari filiabus hominum, id est filiabus Cain, ob earum pulchritudinem : sic pariter hæresis et hæreticorum parens est diabolus, mater est libido. Audi S. Gregorium Nazianzenum, orat. 48 *De conventiculo hæreticorum* : « Chorus ille diaboli propugnaculum erat, ibi exercitum sibi construxerat, ac defensores et satellites suos in eo collocarat. Hic mendacii exercitus, fraudis propugnatores, dæmonum expeditio, immundorum spirituum legiones. Ac, si etiam externorum nominum aliquid ursurpare licet, ibi pravus furiarum exercitus adversus Ecclesiam bacchatus est. Sic enim, ut feminas eas appellem, adducor, quæ supra naturam ad malum viriles se præbebant. » Idem, *orat.* 4, asserit hæreticos superare diabolum malitia et perfidia. Hinc plerique hæresiarchæ dæmonem habuere paredrum, id est assessorem et familiarem, uti pluribus exemplis ostendi I *Tim.* cap. IV, vers. 1.

Quarto. *Quarto*, quia hæreticorum, utpote nocentissimorum, locus est in profundo inferni sub cæteris damnatis, ubi pariter degunt gigantes et dæmones cum suo Lucifero.

Quinto, de gigantibus mira fabulati sunt poetæ, quæ fuse recenset Salazar, et apposite adaptat hæreticis. Ita Irenæus, lib. II *Advers. hæreses*, cap. LIII; Origenes, homil. 7 *in Numer.*; Hieronymus in XXIV cap. *Isaiæ*, asserunt gigantum impiissimorum et superbissimorum figuram gerere hæreticos omnes, et qui adversus Deum rebellant, et Ecclesiæ contumeliam faciunt. Vide Gregorium loco citato, et Cassianum, *Collat.* VIII, cap. XXI; atque hanc interpretandi rationem cum refert Theodoretus, Quæst. 48 *in Gen.*: « Nonnulli, inquit, dicunt gigantes esse Dei osores, et Dei adversarios homines. » Denique audi Auctorem *Catenæ Græcorum* in hunc locum : « Errat, inquit, a via justitiæ, qui aberrat ab orthodoxa fide, vel a vita et conversatione Christiano homine digna. In his enim positæ sunt viæ justitiæ. Gigantes autem vel dæmones appellat, vel hæreticos, vel alios quoscumque a Deo alienos; designat autem illos hoc nomine, quod ad mala patranda præpotentes sint. » Alius ibidem : Scriptura, inquit, *gigantes* homines fastu plenos Deoque rebelles, et insigniter improbos vocare solet. Sensus ergo est : Annumerabitur gigantibus, hoc est diabolis, vel hæreticis Deum oppugnantibus. Cæterum nomen hoc *gigas* tria significat : *primo* namque denotat hominem Deo ex instituto adversantem, ut : « Non recipiet quispiam a gigantibus spolia, » quod Symmachus reddidit παρὰ θεομάχων, « Deove rebellibus. » Mox vero hominem vasta corporis mole præditum, ut : « Vidimus ibi filios gigantum, et eramus coram illis quasi locustæ. » Postremo autem fortem vel robustum, ut : « Exultavit sicut gigas ad currendam viam suam. » Hæc ille.

Vers. 17. 17. QUI DILIGIT EPULAS IN EGESTATE ERIT; QUI AMAT VINUM ET PINGUIA, NON DITABITUR. — Hebraice, *vir egestatis* (erit) *diligens gaudium; et diligens vinum et oleum non ditabitur*, id est, qui diligit assidui convivii epulas et gaudia, ad egestatem redigetur. Unde hoc gaudium explicans subdit : « Qui amat vinum et pinguia, non ditabitur; » hebræum enim שמן *scemen*, id est oleum, significat quidquid est pingue, tum in carnibus et epulis, tum in aromatibus : unde significat unguentum, quo convivantes olim deliciarum causa solebant inungi, tum ob mollitiem, tum ob odoris fragrantiam. Significat ergo divitem, si opiparis mensis et gaudiis conviviorum indulgeat, in illaque tempus et opes profundat, iis exhaustis ad egestatem redigendum; pauperem vero qui ditari satagit, esto multum laboret, tamen non ditandum, si labores suos in vino et symposiis decoquat et consumat. Generatim significat epulas lautamque vitam parere inopiam; sobriam vero et parcam labori mixtam afferre rerum copiam. Unde Chaldæus, Syrus et Vatablus hanc gnomen sub una periodo reddunt. Chaldæus sic : *Vir qui egenus est, et diligit lætitiam diligitque vinum et unguentum, non ditabitur*; Syrus : *Vir indigens, et diligens gaudia et vinum et jucunditatem, non ditabitur*; Vatablus breviter et clare : *Vir tenuis, qui lætitiæ, vino et unguentis indulget, nunquam ditabitur.*

Nota, Salomonem non absolute insectari bibentes vinum, et edentes pinguia, sed eos qui hæc diligunt, ut cor et mentem iis affigant : hi enim intemperanter ea sectantes consumunt amittunt-

que divitias præsentes et æternas. Celebre est illud :

Venter, pluma, venus laudem fugienda sequenti.

Nimirum tres sunt capitales veræ laudis ac honestatis omnis hostes, tres exitiales pestes, gula, inertia, luxuria. Hæ scilicet sunt pellaces illæ Sirenes, quibus sapientiæ adumbrator Ulysses aures obstruxerat : hæ veræ Gorgones, torporem menti industriæque conciliantes : hæ rapacissimæ Harpyiæ animorum pabuli depeculatrices, quæ patria, hoc est mentis, bona comedunt, ratione exuunt, mentisque lumen excæcant.

Porro Septuaginta vertunt contrarie, *vir egenus amat lætitiam ; diligens vinum et oleum ad divitias.* Sed conciliandi sunt, *q. d.* Qui amat læta festaque symposia, semper egenus erit, quia diligit vinum et oleum eaque habet pro summis deliciis : quare in ea suas divitias expendit et consumit, ut iis leniat et sopiat suos angores et mœrores, quos ei suggerit paritque paupertas : nam vinum animum mœrentem exhilarat, oleum mulcet et delinit corpus. Auctor vero *Catenæ Græcor.* mysticum dat sensum : « Per virum inopem, ait, sobriam continentemque mentem designare videtur. Hæc enim lætatur cum justis, et amicam habet munditiem, et eleemosynam olei nomine significatam inter præcipuas opes censet. »

Verum, ut idem Auctor subdit, probabile est Codices Septuaginta hic æque ac alibi esse vitiatos, ac in iis desiderari negationem *non*, ut pro *ad divitias* legas, *non ad divitias*, id est, *non ditabitur.* Sic enim habent Hebræa, Chaldæa, Syrus, Aquila, Symmachus, Theodotion. Vulgata et cæteri Interpretes ad unum omnes.

Apologus pinguedinis. Hujus sententiæ veritatem eleganti aquæ et olei apologo venustat, et ad oculum demonstrat Cyrillus, lib. IV *Apolog. moral.* cap. VI, cui titulus, *Contra amatores pinguium* : « In vitrea, ait, lampade, cum oleum aqua superfusum ad infima prius descendisset, et mox in sublime moveretur, locuta est ei aqua dicens : Utquid, frater mi, in olivæ radicibus te nutrivi, et tanto impetu ingratitudinis spreta reverentia ascendisti? Cui oleum respondit : Quippe naturæ impetum, et rationis gressum sequens, hoc facio; quibus non licet esse rebellem. Nonne et tu, carissima, eadem te impellente natura, cum grata superius fuisses, abstracta de supernis, ad ima descendisti? Ad hoc aqua quiete subjunxit. Ut video nosti, doce me quomodo te natura supernatare faciat. Cui oleum dixit : In promptu causa est, quia ignea pinguedo me levat. Quod cum aqua diligenter notasset, lychnus illico accensus cœpit se oleo enutrire. Cumque se videret oleum guttatim decrescere, flammam vero excrescere, paulatim indignatum ita fertur dixisse : O flamma, adhæsisti suaviter, ut consumeres socium fraudulenter : quando satiabitur ardor tuus? Cui illa respondit : Quando nimirum unctuositas tua desiccabitur; nisi enim prius a te amoveatur pinguedo, comburendi actio nunquam cessabit. » Probat idipsum exemplo asbesti, corporis et libidinis. « An ignoras quod ab asbesto in æternum non separor, quoniam unctuoso humido invisibiliter adhærente perpetuo vivit meus vigor? sic in vitæ primordio semel in medullis corporis accensa tamdiu exardeo, quamdiu in eis cibi pinguedo regenerabitur. Nonne ardor libidinis tantum protenditur, quantum vita in luxuria incrassatur? Quibus dictis post modicum consumpto oleo, flamma venit ad aquam : cui statim contra calidum illa frigus suum opposuit, et contra ardoris voraginem substantiali macredine se armavit; cœpitque mox aqua clamare, et dixit : Quid est hoc quod agis, avara? cur vis extinguere vitam meam me consumendo, ut paulo ante oleum destruxisti? Novi malitiam tuam, ego sum medicina tua. Quo dicto, flamma exstincta est. » Exempla.

Parcimonia ditat. Gnoma. Moraliter, disce hic convivia et symposia parere egestatem, tum corporalem, tum spiritalem; parcimoniam vero parere abundantiam. Sapienter Dionysius apud Antonium in *Melissa,* parte I, cap. XL : « Des operam, ait, ut nunquam temere consumas pecuniam, unde nullam tibi gloriam paries; nam divitiæ magnæ non tam multa accipiendo, quam non multa expendendo colliguntur. » Quam id verum sit norunt mercatores et patresfamilias opulenti, quia frugales. Intuere Hollandos. Tritum est illud : « Magnum vectigal est parcimonia. » Quocirca ab hac parcimonia S. Ambrosius laudat Satyrum fratrem in ejus *Obitu* : « Nunquam, ait, accuratioribus epulis, aut congestis ferculis delectatus est, nisi cum amicos ad epulas rogaret; quantum naturæ satis esset, non quantum voluptati superesset requirens, et certe erat non pauper opibus, sed tamen pauper spiritu. » Idem in *Ps.* CXVIII, octon. 9 : « Multa, ait, videntur in hoc sæculo jucunda esse quæ non sunt : luxuries videtur esse jucunda, sed exhausto fit amara patrimonio. Suaves epulæ cum sumuntur, sed fœtidæ, cum egeruntur. » Nota est historia filii prodigi, qui epulis et luxui vacando dissipavit patrimonium, eoque redactus est, ut coactus sit agere subulcum et pascere porcos, *Luc.* XV, 15.

Multo magis deliciæ et epulæ pariunt egestatem spiritalem deliciarum, gratiæ, virtutum et consolationum divinarum : quia sicut « gustato spiritu desipit omnis caro, » ut ait S. Bernardus, sic vicissim, « cui sapit caro, ei desipit spiritus. » Unde S. Gregorius, homil. 40 *in Evang.* : « Mala, ait, Lazari purgavit ignis inopiæ, et bona divitis remuneravit felicitas vitæ præsentis. Illum paupertas afflixit et tersit, istum abundantia remuneravit et repulit; quicumque ergo in hac vita bene habetis, cum vos bona egisse recolitis, valde in eis pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum; et cum quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpe-

trare conspicitis, nolite despicere, nolite desperare: quia fortassis quod superfluitas tenuissimæ pravitatis inquinat, caminus paupertatis purgat. Vide *Amos*, cap. VI, 4; S. *Jacobum* cap. V, 5, qui acriter epulones insectantur, eisque inopiam et væ æternæ maledictionis intentant, ubi pluribus hac de re egi.

Vers. 18. 18. PRO JUSTO DATUR IMPIUS, ET PRO RECTIS INIQUUS. — Hebraice כופר *copher*, id est *expiatio justi impius;* Chaldæus et Syrus, *in commutatione justi tradetur impius, et pro rectis direptores;* Vatablus, *redemptio est pro justo impius*, etc. *id est, subducitur periculo justus, et impius pro eo subit periculum;* Tigurina, *impius expiat pro justo et prævaricator pro recto;* Pagninus, *pro redemptione justi dabitur impius, et pro rectis prævaricator.*

Porro Septuaginta hanc gnomen jungentes præcedenti, *copher* vertunt περικάθαρμα, id est *purgatio*, vel ad verbum, *circumpurgatio autem justi est iniquus;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *propitiatio autem justi iniquus.* Auctor *Catenæ Græc.* exponit Septuaginta, *q. d.* « Iniquus quasi quisquiliæ, et alvi purgamenta apud justum contemptibilis est. » Verum frigida est hæc expositio : unde idem auctor aliam magis genuinam adjungit, de qua mox.

Primo ergo Beda pro *datur* legendo, ut videtur, *damnatur*, sic explicat : « Justi et recti idem esse videntur; sed distat inter impios et iniquos, quod iniqui sunt omnes reprobi, impii vero, qui majoribus implicati sceleribus, vel nunquam sanctæ mysteria fidei perceperunt, vel post accepta ad apostasiam redierunt. Unde potest hoc loco impius, omnis fidelium persecutor accipi. Porro iniquorum vocabulo generaliter omnes mali videntur signari. Et pro justo datur impius, cum pro martyre persecutor, qui eum morti dederit, punitur; pro rectis iniqui, qui eorum justitiam videntes imitari nolebant. Damnatur Herodes non tantum pro innocentibus, quos impie neci tradidit, sed et augmentum damnationis accipit, quia fidem Magorum sequi ad quærendum Dominum noluit, cum esset Judæus, et Prophetarum dicta cognosceret. Hinc enim Dominus ait : Regina Austri surget in judicio cum generatione ista et condemnabit eam, etc. : non quia ipsa sua virtute ac potentia condemnabit, sed quia in ejus comparatione condemnabuntur, qui devotionem ejus scientes, cum multo facilius possent sapientiæ curam, quam dissimulabant, habere. » Verum hæc explicatio non satis exhaurit vim sententiæ, nec satis explicat τὸ *pro* et Hebræum כופר *copher*, id est expiatio, redemptio, pretium.

Secundo, aptius Baynus : « Pro justo datur impius, » id est, inquit, cum malum aliquod impendet justo, frequenter fit ut justus illud evadat, et impius illud pro eo patiatur. Verum nec hoc satis exhaurit Hebræum *copher* et Græcum περικάθαρμα. Quocirca

Tertio, profundius et nervosius, *copher*, id est « expiatio justi est impius, » hoc est, impii sunt quasi piaculum, pretium et velut hostia pro peccato justi, *q. d.* Cum Deus urbi vel reipublicæ cladem immittit in pœnam peccatorum, quæ clades etiam justis obtingeret ob levia quædam eorum peccata, quibus particulam pœnæ meriti sunt; Deus eos diligens, eorum miserens, facit ut clades pœnæ tota in impios devolvatur, ut ipsi, qui potissimam cladis causam dederunt, illam totam exsorbeant, ac proinde pro justis iræ Dei patiendo satisfaciant : quare tunc justi supplicio impiorum quasi rediimuntur et expiantur, quia impii sunt cladis immissæ pretium et redemptio, quam acceptat Deus, ut iis punitis cesset ejus ira, ac vindictam revocet, gladiumque exertum in vaginam condat. Impii ergo sunt περικάθαρμα, id est piaculum mundi et justorum, uti vertunt Septuaginta. Exemplum illustre est II *Regum*, cap. XXI, ubi inducta Israel a Deo fames ob cæsos a Saule Gabaonitas, contra fidem eis a Josue datam cap. IX, 16, expiatur nece septem nepotum Saulis, utpote posterorum Saulis rei et nocentis. Ita Lyranus, R Salomon, Aben-Ezra, Jansenius et alii. Ratio a priori est : Quod impii sint summe nocentes et rei, merentur ergo esse piaculum commune tam suorum scelerum, quam delictorum justi : piaculum enim unum pro omnibus deligi solet ex omnibus caput maxime reum et nocens, nec impii queri possunt se pœnam alieni peccati, puta justi, luere, quia solis suis sceleribus longe majorem merentur : quare Deo potius gratias agant, quod supplicium sibi debitum mitiget, puniatque citra condignum. Hic enim agitur de clade communi reipublicæ, cujus piaculum sunt impii : nam in particulari quisque etiam justus particularem a Deo vel in hac vita, vel in futura pœnam et pœnitentiam accipiet singulorum delictorum.

Impius piaculum pii

Ratio a priori.

Porro gnome hæc generalis multis aptari potest : *primo*, applices criminatoribus, qui alios falso criminis accusant : falsitate enim deprehensa lege talionis pœnam, quam falso alteri accersere cogitabant, subire coguntur. Hæc enim justa est iniquæ accusationis vindicta, et justitiæ justique quasi piaculum. Sic iniqui senes, falso Susannan adulterii accusantes, lapidationem adulteris decretam subierunt, *Daniel.* cap. XIII; et Aman subiit pœnam perduellionis Mardochæo et Judæis intentatam, *Esther* cap. VII, vers. 9.

Primo.

Secundo, iis qui injustam necem simileve damnum per vim vel fraudem insonti machinantur : justo enim Dei judicio solet hæc vis et fraus in machinantium caput retorqueri. Exemplum appositum recenset S. Gregorius, III *Dial.* cap. XV, de S. Sabino Canusino Episcopo, ad quem ejus Archidiaconus ambiens ejus episcopatum venenum misit per puerum, cui S. Sabinus fraudem spiritu Dei præsentiens : « Da mihi, ait, ego bibo; sed valde dic ei qui tibi illud dedit : Ego quidem venenum bibo, sed tu Episcopus non eris. Facto

Secundo.

Exemplum.

igitur signo crucis venenum Episcopus bibit securus, eademque hora in loco alio in quo erat Archidiaconus ejus defunctus est, ac si per os Episcopi ad Archidiaconi viscera illa venena transiissent. Cui tamen ad inferendam mortem venenum quidem corporale defuit, sed hunc in conspectu æterni Judicis venenum suæ malitiæ occidit. »

Tertio, et maxime apposite, in communibus reipublicæ cladibus, quas Deus illi ob civium peccata immittit, esto subinde bonos cum malis involvat, sæpe tamen bonos vel ex parte, vel in totum indemnes servat, ac victimæ destinat impios, utpote maxime reos et nocentes. Illi ergo sunt περικάθαρμα, id est piaculum, sive victima piacularis, quæ expiet noxas omnes reipublicæ, ac iustos a damno eximat. Ita imminente obsidione et excidio Hierosolymæ per Titum, Christiani cum suo Episcopo S. Simeone monitu Dei urbe excesserunt, secesseruntque in Pellam urbem, itaque a clade salvi mansere, uti ex S. Epiphanio, *hæresi* 29 et 30, docet Baronius anno Christi 68, cap. XLVII et L.

Quarto, in particularibus casibus sæpe damnum justo imminens a Deo devolvitur in impium, ut hic illius vice in exitium ruat : oculus enim providentiæ Dei justus et vigil excubat, in damno et vindicta, petitque reum et noxium caput. Cum forte, inquit R. Levi, juxta communis providentiæ ordinem noxium quid justo obvenire oporteret, pro illo Deus iniquum supponit, ut pro integris scelesti calamitatibus involvantur; quod quidem evenit, cum ob peculiarem providentiam, qua Deo cordi sunt, subducantur probi hisce ærumnis. Cum vero impii fructum hunc reportent ex suis criminibus, ut ab iisdem aboleantur (crimina scilicet, hoc est, ut peccare cessent et pœniteant), hac de causa profligati ad hujusmodi calamitatem adiguntur.

Deum imitantur pii reges et principes, qui onera reipublicæ declinant a fidelibus et probis in infideles et impios, præsertim hæreticos : unde eis graviora cæteris vectigalia imponunt, ut sic eos ad fidem et probitatem compellant. Sic hoc anno Domini 1629, Ferdinandus II Imperator piissimus et invictissimus, per suum Chiliarcham milite præsidiario onerando hæreticos velut infidos et rebelles, Catholicos vero exonerando, Silesiam ad fidem orthodoxam convertit : hæretici enim Silesitæ, ut milite liberarentur, hæresim ejurarunt.

Hujus rei figura fuit duplex hircus, in festo expiationis, scilicet unus emissarius, qui liber a sacerdote dimittebatur; et alter pro peccato, qui pro emissario mactabatur et immolabatur. Emissarius enim repræsentat justos, alter pro peccato impios, *Levit.* XVI, 8 et seq. Vide ibi dicta.

Intellige hæc subinde vel non raro fieri, non tamen semper. Nam quandoque Deus facit contrarium, sinitque justos pro impiis, imo per impios affligi in hac vita; sed in futura certo certius injusti pro justis punientur in gehenna. Ita Christus justus pro impiis omnibus passus est, ut eos a peccato, dæmone, morte, inferno liberaret, quæ sane immensa ejus fuit clementia et charitas, juxta illud *Isaiæ* LIII, 4 : « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, etc.; ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra : disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus : omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. » Sic Apostolus, I *Corinth.* IV : « Tanquam purgamenta, ait (græce καθάρματα, id est *piacula*, quorum morte purgetur et expietur mundus), hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc. » Vide ibi dicta.

19. MELIUS EST HABITARE IN TERRA DESERTA, QUAM CUM MULIERE RIXOSA ET IRACUNDA. — Septuaginta addunt, *et linguaci*, hæc enim est causa iræ et rixæ. Ratio a priori est : *Prima*, quod satius sit in deserto solitarium degere in quiete, quam in domo et turba cum ira et rixa, præsertim mulieris linguacis et contentiosæ.

Vers. 19. Præstat desertum uxore rixosa. Ratio a priori. Prima.

Secunda, quod in deserto vita agatur cum feris, puta cum leonibus et draconibus; his autem sævior et truculentior est mulier rixosa et nequam, uti ait *Eccli.* cap. XXV, vers. 23.

Secunda.

Tertia, quod in deserto vita agatur sine labe peccati, quæ in conversatione hominum, ac præsertim mulieris dicacis et rixosæ, facile et crebro contrahitur, juxta illud S. Leonis : « Necesse est de terreno pulvere etiam religiosa corda sordescere. » In deserto licet libetque contemplari cœlum et cœlestia, ac conversari cum Deo et Angelis, agereque vitam cœlestem et angelicam, qualem in eo egit S. Joannes Baptista, S. Antonius, S. Paulus, S. Hilarion, S. Hieronymus, S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus et innumera Anachoretarum millia. Vide quæ de deserti et solitudinis commodis dixi *Osee* II, vers. 14, ad illa : « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus. » Reliqua quæ ad hanc gnomen spectant, explicui vers. 9.

Tertia.

Mystice, Auctor *Catenæ Græcorum* : Mulier pugnax et linguax, inquit, est vitium et malitia; hæc enim illum, cum quo habitat, rixosum, linguacem et iracundum facit. Terra deserta est virtus, quæ non habet pristinos habitatores, neque homines secundum desideria erroris depravatos; sed novos et integros, adeoque inimicus homo diabolus non invenit in ea requiem, juxta illud : « Ambulat per loca arida et inaquosa, quærens requiem, et non invenit; » est enim ille rex omnium, qui in humidis et aquosis locis degunt; unde et de sapientia, ut in iisdem illi se opponat, scriptum exstat : « Aquosæ sunt semitæ domorum ejus. » *Job.* XL, 16, juxta Septuaginta.

Rursum « terra deserta » est vita contemplativa,

quæ sane præstat mulieri rixosæ, id est vitæ activæ et negotiosæ, quæ multis curis, rixis, tumultibus immixta est et obnoxia.

Vers 20. 20. THESAURUS DESIDERABILIS, ET OLEUM IN HABITACULO JUSTI : ET IMPRUDENS HOMO DISSIPABIT ILLUD. — Hebraice, *in habitaculo sapientis, et stultus homo absorbebit illud;* Septuaginta, *thesaurus* (Chaldæus, *argentum*) *desiderabilis requiescet super os sapientis; imprudentes autem viri devorabunt illum;* Syrus : *sapientia et prudentia filiorum hominum deglutiet illud.* Huic gnomæ similis est illa Plutarchi in *Moral.* : « Prudentia, ut plurimum, bonam fortunam donat; fortuna vero prudentiam non facit : omnia quidem negotia curabis, imprimis autem prudentiam exercebis; quippe maxima res inclusa minima, bona mens est in humano corpore. » Et illa Solonis : « Prudentiam tantum cæteris virtutibus, quantum visus cæteris sensibus præstat. » Et illa Nazianzeni in *Distichis* : « Malo mentis stillam quam fortunæ mare. »

Rabbinus quidam exponit, *q. d.* Viri studiosi et sapientes carius habent oleum quam vinum cæterasque delicias, eo quod oleo utantur in lucubratione et nocturnis antelucanisque studiis. Unde rogatus ille cur plus sociis saperet, respondit : « Quia plus lucratus sum oleo meo, quam vicini mei vino. » Sic Demosthenes orator, rogatus unde tantam nactus esset facundiam, respondit : « Quia plus olei quam vini consumpsi. »

Germanius Aben-Ezra : אוצר *otsar*, inquit, id est thesaurus, est nomen genericum, universa præstantiorum ciborum genera comprehendens, quæ a viro reponuntur; olei vero tantum facta est mentio, quod inter cætera primas obtineat, cum illo cultum Deo deferamus; mortales autem inter arbores cæteras oleæ principatum tribuerunt, ob illius præstantem pinguedinem, ut testatur tritum illud, sapientis esse oleum recondere nec illo vesci; imprudens vero, Hebraice כסיל *kesil*, id est stultus, mox ut oleum et cibos compararit, eosdem devorat et dissipat.

Olei usus quadruplex. Oleum ergo per synecdochen significat abundantiam annonæ et deliciarum, quia Terræ sanctæ opulentia in Scriptura commendatur a fertilitate olei; olei enim magnus est usus : *primo*, in cibis; *secundo*, in luminibus; *tertio*, in medicinis; *quarto*, in unguentis ad robur, æque ac ad recreationem et refocillationem corporis jucundam et deliciosam.

Sensus itaque est, *q. d.* Sapiens sua sapientia, prudentia et providentia comparat sibi opum, vestium rerumque omnium ad familiam necessariarum thesauros desiderabiles, id est pretiosos, ingentes et eximios, ideoque expetibiles, ac præsertim oleum, id est annonam omnis generis ad se suosque copiose alendos; imprudens vero et insipiens hæc omnia a majoribus prudenter congesta subito per epulas, convivia, largitiones, ludos, etc., prodige consumet, ac in meretrices, parasitos, scurras profundet. Posset quoque שמן *scemen*, id est oleum, ad thesaurum referri, *q. d.* Thesaurus oleatus, id est pinguis et uber, est in domo justi. Unde Vatablus vertit, *thesaurus expetibilis, et copiosus* sive *pinguis est in domo justi.* Rursum hac gnome significat Salomon thesauros, id est res pretiosas, comparari et studiose conservari a sapiente, ab insipiente vero prodigi et dilapidari. Ita sapientes alii libros pretiosos et bibliothecas instruunt, uti fecit Ptolemæus Philadelphus; alii raras vestes, alii picturas, alii gemmas, alii vina, alii aromata pretiosa, etc., comparant et recondunt, ut suis et suorum usibus, cum opus erit, serviant; at insipientes et improvidi statim omnia prodigunt, ideoque, cum iis indigent, ea mendicare coguntur.

Olei symbola. Primum. Mystice, *oleum, primo,* symbolum est gratiæ et charitatis; unde Beda sic explicat, *q. d.* « Claritas bonorum operum Deo semper amabilis, et pinguedo dilectionis in sanctorum Ecclesia refulget. Verum reprobi non tantum virtutes re non assequi, sed et persequi, et quantum valent in bonis obruere festinant. Potest sane hic versus et de quolibet Martyrum accipi, in cujus habitaculo, id est copore, anima sancta Dei videlicet thesaurus servatur; abundat et unctio gratiæ spiritualis : at persecutor imprudens hujusmodi habitaculum disrumpere potest; thesaurum vero, qui habitaculo tenebatur, et oleum nequaquam tangere potest. Unde Dominus docet : Non timete eos qui occidunt corpus, et post hæc non habent amplius quid faciant, » *Matth.* cap. x.

Secundum. *Secundo, oleum* symbolum est misericordiæ et eleemosynæ, *q. d.* Hæc duo cernas in justi domo, thesaurum ingentem, hoc est amplas opes et oleum, id est effusam misericordiam; utraque enim inter se connexa sunt; nam largior eleemosyna opes adauget. « Imprudens homo dissipabit illud, » quia videlicet avare recondens, ac piis largitionibus parcens, illico utraque consumit ac perdit.

Tertio, oleum symbolum est consolationum spiritualium, quas Deus immittit justo, ut virtutis labores et dolores soletur et mulceat, ac ad majores invitet et corroboret, juxta illud *Isaiæ* x, 27 : « Computrescet jugum a facie olei. » Ubi plura hac de re dixi. Hoc oleum experiuntur novitii in ingressu Religionis, eoque fit ut subito in alios homines commutentur. Delicatus adolescens, ait noster Alvarez de Paz, et inter delicias et voluptates enutritus, qui laute et opipare vescebatur, et mollissimas vestes induebat, jam cibis insulsis et male apparatis vescitur, imo ipsa inedia et fame reficitur, et vilissimo sacco, aut asperrimo cilicio tectus hilaris et lætus incedit. Voluptuosus atque illecebris suæ carnis addictus jam honestatem amat, carnem flagris, vigiliis et ciborum parcitate domat, et omnem sensum voluptatis exhorret; ambitiosus et honorum, famæ ac dignitatum cupidus, jam pedibus proteri et conculcari appetit, ignominiam amplectitur, et vilia ob-

sequia, abjecta servitia et humiles functiones non erubescit : iracundus, velut ovis mansueta, nec provocatur injuriis, nec lacessitur contumeliis, nec conviciis irritatur : avarus opes spernit, et paupertatem non timet, quia pauperes Christus beatos appellat : otiosus et acedus laborem non fugit, quia nemo athleta sine sudore coronatur; de cibo non cogitat, quia fides, aut vera de Deo fiducia concepta famem non metuit; non horret super nudum humum exesa jejuniis membra collidere, quia Dominus secum jacet; squalidi capitis incultam cæsariem non perhorrescit, quia Christus sui est capitis ornamentum; cœnobii silentium et cellæ secretum eum non terret, quia per paradisum mente deambulat. Ecce has metamorphoses facit oleum consolationum Dei. Vide P. Platum, *De Bono status Religiosi*, lib. III, initio, per plura capita. Vide et Cassianum, *Collat*. XII, cap. XII.

Porro Septuaginta pro בנוה *binue*, id est, *in tabernaculo*, per affinitatem characterum legentes בפה *bepe*, id est *in ore* sapiente, hoc est *in ore* sapientis, vertunt, *thesaurus desiderabilis requiescit super os sapientis; imprudentes autem viri devorabunt illud*. Hic thesaurus est sapientia S. Scripturæ et lex Dei. Unde Auctor *Catenæ Græcorum* : « Qui vere sapiens est, ait, divina eloquia nunquam non in ore suo circumfert; amentes autem et stulti oblivioni tradunt illa. » Et S. Gregorius, lib. II *in Ezechielem*, hom. 18, hinc docet os justi esse gazophylacium sapientiæ : « Sapientia etenim, ait, atque scientia doctrinæ spiritalis veræ sunt divitiæ, in quarum comparatione quæ transire possunt, falsæ nominantur. De his divitiis per Salomonen dicitur : Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis; excepto autem eo, quod ad æternam patriam divitiæ spiritales ducunt, est eis a terrenis divitiis magna distantia : quia spiritales divitiæ erogatæ proficiunt, terrenæ autem divitiæ aut erogantur et deficiunt, aut retinentur et utiles non sunt. Qui ergo has in se veras divitias continent, recte gazophylacia nominantur. »

Thesaurus ergo, id est inexhausta sanæ utilisque doctrinæ affluentia, est in ore justi, indeque velut ex fonte jugiter manat, rigatque mentes audientium. Alii per *thesaurum* intelligunt secretum, *q. d.* Sapiens ore suo continet secretum sibi commissum, velut thesaurum in ore suo depositum : celat ergo illud, nec alicui revelat aut prodit; at vero insipiens sua garrulitate secretum effutit, propalat, dissipat et perdit.

21. QUI SEQUITUR JUSTITIAM ET MISERICORDIAM, INVENIET VITAM, JUSTITIAM ET GLORIAM. — Hebraice est רודף *rodeph*, id est *qui prosequitur*, scilicet ardenter et constanter, sicut venatores et canes venatici prosequuntur leporem, *justitiam et misericordiam*. *Justitia* significat officium virtutis debitum, ut scilicet cuique tribuat suum jus et quod ei jure debetur. *Misericordia* vero est opus virtutis indebitum, id est liberale et gratuitum. Qui ergo utrique serio et constanter incumbit, hic « inveniet vitam, » scilicet prosperam et longævam, ac « justitiam, » ut alii jus suum ei tribuant, sicut ipse idem aliis tribuit, utque Deus præmium justitiæ et misericordiæ ejus jure debitum retribuat; et « gloriam, » tum præsentem apud homines, tum æternam apud Angelos in cœlis. Itaque his tribus significatur quod vulgo dicimus, « bene beateque vivet. » Unde Septuaginta vertunt, *via justitiæ et misericordiæ inveniet vitam et gloriam*. Hoc est quod Salomonem secutus Siracides ait, *Eccli*. I, 11 « : Timor Domini (hic enim parit justitiam et misericordiam) gloria et gloriatio, et lætitia et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum, » etc. Vide ibi dicta. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*. De ea gloria hic sermo est, inquit, de qua scriptum est : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Deus namque hominum recte studioseque operantium merita remuneratione quam impendit, multis partibus excedit.

22. CIVITATEM FORTIUM ASCENDIT SAPIENS, ET DESTRUXIT ROBUR FIDUCIÆ EJUS. — Septuaginta, *et diruit munitionem in qua confidebant impii;* Syrus, *domuit* (Chaldæus, *detrahit*) *arces fortitudinis ejus*. Ascendit, id est ascendendo occupat et expugnat; cum enim milites urbem invadunt, multos conscendunt muros, iisque obtentis, obtinent urbem : est metalepsis. Unde Vatablus vertit, *fortium urbem expugnat sapiens, et robur quo fidunt dejicit, q. d.* Sapientia vincit fortitudinem corporis; plus enim valent in bello et expugnatione urbium sapientum consilia, artes, machinæ et stratagemata, quam robur militum, uti docent Vegetius, Leo Imperator et alii qui scripsere de Re militari. Ita sapiens illa mulier, persuadens civibus ut traderent caput Seba rebellis Davidi et Joab, civitatem Abelam eidem subjugavit, II *Reg*. cap. XX, vers. 22.

Vers. 22.

Secundo, S. Hieronymus in cap. III *Ezech*., per *sapientem* accipit justum ; sic enim legit : *Civitates firmas ascendit justus, q. d.* Justus subinde sua pietate, sanctitate et fiducia in Deum domat subjugatque urbes armis indomabiles. Ita Moses sua pietate et oratione cepit civitates Sehon regis Amorrhæi et Og regis Basan, ait Lyranus. Ita Josue nixus Deo civitates Chananæorum devicit. Ita Machabæi, sua probitate et zelo pugnantes pro Deo Deique lege, ejus ope præclaras et miraculosas de Antiocho obtinuere victorias, æque ac Hispani et Lusitani præcedenti sæculo pugnantes contra Mauros et Indos, aliosque infideles, ita ut totius pene Indiæ Occidentalis sint domini ; quin et Romani idem de seipsis professi sunt. Audi Ciceronem in prima *contra Rullum* : « Quam volumus, ait, Patres Conscripti, ipsi nos amemus ; tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec

denique hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed et pietate ac religione, atque hac una sapientia (quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus) omnes gentes nationesque superavimus. »

Tertio, noster Salazar per *sapientem* accipit legatum, sive oratorem disertum et facundum, *q. d.* Sæpe accidit ut eam urbem, quam confertissimæ militum phalanges debellare non potuerunt, unus aliquis legatus aut orator eruditus, ipsam adiens suis persuasionibus ad deditionem compellat, ita ut fortissimi viri, qui olim belli et armorum vim facile fregerant et repulerant, unius viri oratione exarmati cedant, et arma deponant. Sic Pyrrhus rex Epiri subegit gentes non armis, sed facundia legati sui Cyneæ. Hinc illud Ciceronis in Sallustium :

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

« Qui togatus armatos, et pace bellum oppressi, audes mihi eloquentiam ut vitium objicere. » Et lib. I *De arte Rhetor.* : « Eloquentia multæ urbes sunt constitutæ, et plurima bella restincta. » Sic Menenius Agrippa sua eloquentia conciliavit plebem senatui.

Mystice Auctor *Catenæ Græcor.* : Per civitatem munitam, ait, accipe doctrinam ab orthodoxa fide et veritate alienam, aut improbos certe sceleratorum hominum conatus et cogitatus. Et Beda : « Civitatem fortium, ait, id est mundum, subegit Christus, sed et quotidie civitatem fortium ascendit sapiens, et destruit robur fiducia ejus, cum aliquis fidelis doctor argumenta philosophorum vel hæreticorum, vel etiam contumaces carnalium fratrum contradictiones, quibus scelera sua defendere et alleviare nituntur, aspersione fidei Ecclesiasticæ, castigationis disciplina redarguit, atque eviscerans annullat. » Eadem pene ad verbum habet Salonius.

23. Qui custodit os suum et linguam suam, custodit ab angustiis (Septuaginta, *de tribulatione;* alii, *a pressuris;* alii, *a torturis*) animam suam. — Lyranus, Aben-Ezra et Auctor *Catenæ Græc.* hæc accipiunt de gula et crapula; qui enim ab ea custodit os suum, custodit a doloribus et cruciatibus angustiantibus animam, id est stomachum, respirationem, conscientiam suam, juxta illud *Eccli.* xxxi, 23 : « Vigilia, cholera et tortura viro infrunito. »

Melius alii passim hæc accipiunt de sermone, *q. d.* Qui custodit os suum ne prodat secretum, ne quem calumnietur, ne infamet, ne mentiatur, ne falsum testetur, ne pejeret, ne blasphemet, etc., hic ab angoribus custodit animam suam. Angores hi sunt, *primo*, remorsus jugis conscientiæ; *secundo*, dolor et pœnitudo de ore imprudenter laxato; *tertio*, inimicitiæ, lites, rixæ et cædes ex dicacitate consequentes; *quarto*, pericula carceris, infamiæ, spolii, necis, etc.: *quinto*, obligatio restitutionis famæ proximo ablatæ; *sexto*, damna proximo aut reipublicæ per verba injuria vel imprudentia illata; *septimo*, reatus iræ Dei; *octavo*, angor in die judicii, pavorque damnationis et gehennæ. Hi enim sunt quasi totidem aculei arctantes, torquentes et cruciantes animam linguæ incontinentis, loquacis et maledicæ.

Octo cruciatus linguæ incontinentis.

Identidem Salomon et eum secutus Siracides inculcant linguæ noxas et damna, ut moneant quam arcte illa frenanda et custodienda sit. Vide dicta *Eccli.* xxviii, 29, et *Jacobi* iii, 6.

Veterum Anachoretarum in *Vitis Patrum* fuit axioma : « In omni loco si taciturnus fueris, requiem habebis. » Unde tria illa dogmata S. Arsenii : « Fuge, tace, quiesce. » Qui et Seneca, *epist.* 107 : « Nihil, ait, æque prodest quam quiescere, et minimum cum aliis loqui, secum plurimum. » Nam, ut ait Horatius, *epist.* 19, lib. I :

Et semel emissum volat irrevocabile verbum.

Et S. Hieronymus, epist. *De Virgin. serv.* : « Lapis emissus est sermo prolatus. » Huc facit proverbium Arabicum, *Cent.* 1, num. 37 : « Appone januæ tuæ frenum, et non timebis inimicos tuos; id est frena os tuum, et impone illi frenum silentii, et non metues ab adversariis. »

Vers 24.

24. Superbus et arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. — Pro *indoctus* hebraice est לץ *lets*, id est irrisor, illusor, ac consequenter pestilens, nefarius. Hinc *primo*, ex Hebræo sic vertas, *superbus arrogans* (Vatablus, *petulans superbus*), *cujus nomen illusor, per iram operatur superbiam*, id est audax et superbum facinus designat, quod R. Salomon exponit, *q. d.* Qui animo tumido arrogantique est, ad extremum delusor fiet, aures arguenti præbere denegans. Aben-Ezra vero, *q. d.* Superbus arrogans derisoris appellationem sortietur, quia in ira excedet limites modestiæ, charitatis et justitiæ, ac prorumpet in verba et facta contumeliosa, aliisque injuria. Ira enim hebraice vocatur עברה *ebra*, transitus, excessus, quod limites benevolentiæ, rationis et æquitatis prætergrediatur, excedat et violet.

Secundo, Chaldæus verba invertens sic vertit, *derisor tumidus, superbus est nomen ejus, faciens iram superbia sua, q. d.* Derisor, id est nefarius et sceleratus, est homo superbus et fastu tumens, quia per suam superbiam et fastum in iracunda verba et verbera, quibus alios irrideat, contemnat, vexet, conterat, prorumpit.

Tertio, Syrus vertit, *audax, cujus nomen validum est, iniquitatem facit in furore suo, q. d.* Superbus qui omnia audet, ideoque validi et præpotentis nomen obtinet, hic in audacia et furore præceps insolenter omnia agit, omnibus est injurius et noxius, omnibus præesse et imperiose dominari satagit.

Quarto, Septuaginta vertunt, *audax et arrogans et ostentator, pestilens vocatur, qui autem injuria-*

rum memor est, iniquus; alii, *qui operatur in ira, superbus*; Lucifer Calaritanus, *Apolog. pro S. Athanasio,* legit, *temerarius et superbus pestilentia vocabitur;* Auctor *Catenæ Græcor.* legit : « Temerarius et arrogans, et superbus, designatur appellatione pestis; qui autem memor est injuriarum, vocatur iniquus. » Atque simpliciter ut verba sonant explicat.

Pressius noster Salazar : Vir audax, ait, qui temere et ex tempore ad ulciscendum sese projicit (quod superbiæ et arrogantiæ proprium est), pestilens aut pestilentia vocatur; pestilens nimirum existit, seu pestis ipsa. Quia sicut pestis eos quos afflavit aut perculit ocius perimit, sic etiam ille quam citissime conceptum in alios furorem effundit. Subdit : « Et qui injuriarum memor est, iniquus, » supple, « vocatur, » id est existit, nimirum qui injurias non statim ulciscitur, sed eas memoria retinens opportunitatem vindictæ sumendæ exspectat, is utique iniquus, græce παράνομος, id est exlex, est, et ab omni æquitate et justitia valde remotus. Hujus autem malitiam præfert Salomon, quia ille alius subitaneus et improvidus ultor, non ita injustus existit : si enim dat, etiam subinde recipit refertque damnum. Hic vero injuriarum memor ideo injustus magis et iniquus, quia opportunitatem ulciscendi captans, ita certe aliis damnum infert, ut ipse nihil damni referat, quod certe passim usu venit : *iniquus* est ergo, quia non æque, sed inique damnum cum inimico partitur, imo totum in eum dolose devolvit. Adde quod multa inique contra eum machinetur : *iniquus* enim notat malitiam, malignitatem, continuumque nocendi studium sive per vim, sive per dolum.

Superbus est stolidus, cur?

Quinto, Noster pro *lets,* id est derisor, nefarius, pestilens, vertit *indoctus,* id est insipiens, stultus, fatuus, hoc est impius, sceleratus, nefarius. Sicut enim *doctrina,* id est sapientia et probitas viri per patientiam noscitur, uti dixit cap. XIX, vers. 11, sic pariter ignorantia, id est insipientia et improbitas viri noscitur per superbiam, iram et impatientiam. Sensus ergo est, *q. d.* Qui superbus est et arrogans, vocatur et reipsa est *indoctus*, id est insipiens, fatuus, stolidus, improbus et sceleratus, quia talis pronus in iram per eam designat opera superba et iracunda, quibus aliis vel famam, vel bona, vel pacem, vel vitam etiam ipsam injuste per vim vel dolum eripit; superbi enim levi verbo vel facto, quo se tangi deprimive imaginantur, illico instar canum concitantur in bilem, per eamque prosiliunt in contumelias, jurgia, rixas, rapinas, cædes, etc. Igitur superbus vocatur *indoctus* et imprudens, quia esto se aliis doctiorem et prudentiorem æstimet, tamen opera ejus contrarium indicant, eo quod multa superbe operetur per iram; superbia enim et ira superbiam sequens efficiunt ut quis multa imprudenter et stulte agat. Quo significatur, inquit Jansenius, eum qui superbus est, cum honorem quærat et famam maxime, famam tamen et celebritatem nominis non assecuturum, imo ignominiosis nomenclaturis appellandum, dignumque imprimis qui vocetur derisor, ut qui alios præ se contemnat et irrideat, ac salutares aliorum munitiones cum derisione rejiciat, ex ira animi fastuosi superbe se contra omnes gerens. Superbiam enim non tantum sequitur irrisio et contemptus aliorum, sed et ira et excandescentia contra eos qui non satisfaciunt desideriis, aut qui contrariantur voluntati superborum, qua impulsi, in aliorum noxas, verbera et cædes prorumpunt. Talis ergo vocatur et revera est *lets*, id est irrisor, pestilens, nefarius, sceleratus. Vere Evagrius, apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXIV : « Superbus animus, inquit, diversorium est latronum. » Et Siracides, cap. X, vers. 7 : « Odibilis coram Deo est et hominibus superbia. » Vide ibi dicta (1).

Vers. 25.

25. DESIDERIA OCCIDUNT PIGRUM; NOLUERUNT ENIM QUIDQUAM MANUS EJUS OPERARI. — Significantius Hebræa : *Desiderium pigri occidet eum, quia renuerunt manus ejus operari.* Septuaginta : *Non enim manus ejus eligunt facere quippiam.* Symmachus et Theodotion : *Concupiscentia pigri interficiet eum*; alii, *dejicit eum.*

Desideria necant pigrum. Primo.

Verbum *occidunt* tripliciter exponi potest : *Primo*, indirecte et concomitanter, quia scilicet desideria comitantur pigrum usque ad mortem, ipseque in suis desideriis moritur non assecutus quod desideravit, ut desideria eum occidere dicantur, quia eum ad mortem usque perducunt aut concomitantur. Istud ut in corporaliter pigris accidere videmus, ita similiter in spiritualiter pigris, qui cum salutem desiderent et tamen labores bonorum operum subire detrectant desiderando, et nihil præterea agendo, incidunt in mortem animæ, et tandem etiam in mortem æternam.

Secundo.

Secundo, directe et dispositive, *q. d.* Desideria pigrum assidue cruciant, itaque affligunt, ut eum enecare videantur, imo sensim eum consumendo et tabefaciendo ad necem disponant et deducant. Ratio est *prima*, quod pigritia cum sit otiosa, nec alia re sese occupans, tota diffluit in cogitationes et desideria, eaque varia et multiplicia : nam otiosus ex uno desiderio labitur in aliud et aliud, adeoque in plurima et quasi infinita, quæ ei mens otiosa instar molendini versatilis, imo operantis semper et rotantis, continuo suggerit, et suggerendo atterit et consumit; quare sicut occupatio et labor habendi desideria hebetat et restinguit, sic otium eadem acuit et accendit : cumque nulla ex parte eis satisfiat, crescunt, et instar flammæ exardescunt et gliscunt. Unde recte Noster תאות *taauat*, id est desiderium, expli-

(1) Rosenmullerus, *superbum* et *inflatum*, seu *elatum*, quod attinet, *irrisor* est *nomen ejus agens in* id est cum, *excessu insolentiæ*.

cans per plurale תאוות *taauoth*, vertit, *desideria occidunt pigrum*. *Secunda* ratio est egestas et fames: cum enim nolit laborare, indiget pane et cibo; ejus ergo desiderium et fames eum assidue cruciat, consumit, et subinde sensim enecat.

Simili phrasi Dalila suis desideriis fatigans Samsonem, ut revelaret ei secretum, in quo sita erat sua fortitudo, dicitur eum quasi occidisse; sic enim de eo dicitur *Judic.* XVI, 16: « Cumque molesta esset ei, et per multos dies jugiter adhæreret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima ejus, et ad mortem usque lassata est; tunc aperiens veritatem, » etc.

Tertio, effective et plene: « Desideria, » id est carentia rei desideratæ, puta carentia panis et cibi, quem desiderat piger famelicus, occidit eum; quia pigri non raro fame moriuntur et enecantur: desiderium enim cibi non est aliud quam inedia et fames. Adhæc desideria concupiscentis adeo sunt æstuantia, ut eum in lites, rixas et pugnas adigant, quibus et facultates, et famam, et vitam subinde amittat. Tritum est illud Hebræorum: « Camelus, desiderans cornua, etiam aures perdidit. » Et illud S. Cypriani: « Qui totum vult, totum perdit. » Et illud Hesiodi: « Stolidi ignorant quanto plus sit dimidium toto. » Fit enim sæpe ut qui iniqua desiderat, æqua perdat; et qui aliena concupiscit, propriis spolietur. « Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam, » ait Ecclesiasticus, cap. XIV, 9.

Rursum desideria ejus subinde sunt tam vehementia et impotentia, ut eum conficiant, imo aliquando ad sui necem impellant, ut seipsum in flumen præcipitet, aut laqueo vel veneno vitam sibi adimat; pigritia enim, sive ignavia, mater est mœroris, tædii, pusillanimitatis, desperationis. Sic Rachel adeo impotenter desiderabat filios, ut diceret Jacobo marito, *Gen.* XXX, 1: « Da mihi liberos, alioquin moriar, » hoc est, « mortem mihi ipsa consciscam, » ait Isidorus Pelusiiota, lib. II, *epist.* 274.

Sic desiderium sanctum videndi Christum eoque fruendi, quotidie gliscens, tandem confecit consumpsitque B. Virginem, ut eo solo sine morbo mortua credatur, uti docet Suarez et multi Theologi, juxta illud *Cant.* II: « Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo; » tanta est vis incensi et ardentis desiderii.

Mystice R. Levi: Iners, inquit, cupiditate jugiter inflammatur coronidis virtutum obtinendæ, verum a desidia retrahitur, quo minus huic comparandæ vacet: ex quo mortem obibit, nihilque eidem præter cupiditates supererit, cum illius manus elaborare aliquid noluerint, quo vota succederent.

Huc accedunt gnomæ sapientum: « Omnium tentationum et cogitationum malarum et inutilium sentina otium est. Summa mentis malitia est otium iners, » ait S. Bernardus *ad Fratr. de Monte Dei*. Cassianus: « Acedus præsentia odit, absentia desiderat; laborans ab uno, otiosus ab infinitis dæmonibus oppugnatur. » Ennius in *Iphigenia*: « Otioso in otio animus nescit quid velit. Imus huc, hinc, illuc: cum illuc ventum est, ire illinc lubet; incerte errat, præter propter vitam vivit. » Diogenes apud Laertium, lib. VI, ait, « otiosorum negotium esse amorem et cupiditatem, » quod hic affectus maxime occupet otio deditos; ita enim fit ut, dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant. Quocirca quot scintillas ejaculatur fornax ardens, tot desideria suscitat mens otio æstuans: qui ergo pravas cogitationes et concupiscentias effugere vult, fugiat otium, det se labori. Rursum quidam vir doctus et pius sic exponit: « Desideria occidunt pigrum, id est, piger, qui per inertiam Dei inspirationes, et sancta virtutum vitæque perfectioris desideria sibi ab eo immissa non exsequitur, justo Dei judicio a gratia deseritur, ac permittitur labi in gravia mala, tum pœnæ, tum culpæ, imo subinde in peccatum mortale, quod occidit animam. Hoc enim meretur ejus socordia, ingratitudo et gratiæ neglectus. Vide dicta *Prov.* I, 24.

26. TOTA DIE CONCUPISCIT ET DESIDERAT; QUI AUTEM JUSTUS EST TRIBUET, ET NON CESSABIT — tribuere æque ac laborare, ut laborando comparet plura quæ tribuat et eroget, tum ad familiam copiose alendam, tum ut egenorum inopiam sublevet. Hebraice, *tota die concupiscit concupiscentiam*, id est cupide et ardenter concupiscit, ut anima ejus plena sit concupiscentiis et desideriis habendi. Vatablus, *tota die flagrat cupiditate; justus autem largitur, nec parcit*. Pergit explicare desideria et concupiscentiam pigri, qui nolens laborare alienis injuste inhiat, quem proinde opponit justo, qui juste laborando et erogando, sua aliis liberaliter communicat. Aben-Ezra, *probus*, ait, *inerti largietur*; R. Levi: « Æstuat subinde piger desiderio, sed id nullam in eo impressionem facit; justus autem opportunam actionem studiique partem singulis rebus impendit, nec operam suam deesse vult ad artes vel sapientiam adipiscendam. » Est antithesis inter pigrum et justum, id est sedulum, ideoque liberalem et beneficum; sæpe enim in Scriptura beneficentia vocatur justitia. Antithesis hæc est, quod piger totus sit in desiderio, ideoque in inopia et tortura perpetua; justus vero, id est sedulus et liberalis, totus sit in operatione, ideoque in rerum copia et gaudio, adeo ut non tantum ipse copiose vivat, sed et aliis superflua tribuat, nec tribuere cesset, aut laborare, ut plura tribuat. Hic enim est genius liberalis et seduli, hæc ejus indoles et conditio, ut aliena non concupiscat sicut piger, sed potius sua aliis largiatur, idque *tota die*, id est assidue et continuo; τὸ enim *tota die* ex antithesi in posteriori hemistichio est repetendum. Justus ergo tota die sua largitur et tribuit, adeoque quo die nihil cuipiam tribuit, mœrens dicit

cum Tito Imperatore : « Amici, diem perdidi. »

Septuaginta hanc gnomen videntur a præcedenti disjungere, nec de pigro, sed de quovis impio, præsertim avaro accipere; unde sic vertunt, *impius tota die concupiscit concupiscentias malas; justus autem miseretur et miseratur non parce. Concupiscentias malas* vocat *molestas*, quia scilicet animum affligunt et excruciant. Rursum proprie *malas*, quia impius desiderat rapere aliena, ditare se per fas et nefas, aliaque scelera perpetrare. Unde Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *impius tota die improbis desideriis jactatur et agitatur, justus autem prodige et citra intermissionem largitur et miseretur.*

Mystice, idem Auctor : « Hoc loco, ait, diabolus impius appellatur, ut qui tota die homines impetat, et in peccata præcipites agere desideret. Justus autem est Christus; hic enim est qui, generis nostri misertus, seipsum pro nobis in mortem tradidit. Angelorum proprium est nunquam male concupiscere, sed semper bene : dæmonum vero est tota die totaque vita malis semper desideriis æstuare; hominum autem, modo bona et justa, modo mala et injusta desideria concipere. »

Vers. 27. 27. HOSTIÆ IMPIORUM ABOMINABILES, QUIA OFFERUNTUR EX SCELERE. — Pro *quia* hebraice est אף כי *aph ki*, quod Pagninus, Vatablus et alii vertunt, *quanto magis*; sed Noster disjunctim ea accepit, *q. d. Certe quia* : sic et Aquila, Septuaginta et alii. Rursum pro *ex scelere* hebraice est בזמה *bezimma*, id est, *in mala cogitatione*, machinatione, scelere; Syrus, *in iniquitate*. Unde triplex hic oritur versio, triplicem notans hostiæ impiorum defectum et vitium, scilicet *primo*, quod sint hostiæ impiorum, id est inimicorum et hostium Dei, qui gratiæ Dei expertes in peccato et scelere constituti offerunt illam Deo, qui exosi sunt; *secundo*, quod offerantur ex scelere, imo quod impii offerant scelus, puta hostiam furto aliove scelere comparatam et maculatam; *tertio*, quod hostiam offerant mala intentione. Quando hæc tria concurrunt, dicitur pravus pravum prave offerre. Cum ex adverso, ut hostia sit Deo grata, tria requirantur : *primum* est offerentis dignitas, ut scilicet sit justus Deoque gratus; *secundum*, ut offerat hostiam probam et sanctam; *tertium*, ut bona mente, bono fine, bona intentione illam offerat. Hostias hic proprie dictas, puta sacrificia et victimas accipio : has enim significat hebræum זבח *zebach*; licet et ad improprie dictas, quales sunt eleemosynæ, vota, dona, etc., extendi possit.

Ad hostiam Deo gratam tria requiruntur.

Primo, ergo Vatablus vertit, *immolatio impiorum abominanda est, quanto magis si in scelere obtulerunt eam? q. d.* Deus abhorret a sacrificio impiorum, quod summopere gratum illi esse debuerat, eo quod offeratur ab indignis, puta impiis; ergo multo magis abhorret ab impiis eorum operibus et sceleribus. Impii enim, ait R. Levi, hostias offerunt, ut suam impietatem iis expient, ac interim in sua impietate remanere volunt, nec de ea pœnitere : quare perinde faciunt ac qui lavant immundas manus, nec maculas eluunt, id est lavant manus Æthiopis; aut perinde ac qui lavant manus aqua, et simul stercore inquinant. Itaque hæc gnome in eos quadrat, ait Jansenius, qui cum sint scelere aliquo obnoxii, cujus pœnitudine non ducuntur, nihilominus putant per alia pietatis opera iram Dei posse placari; hanc impiam et scelestam cogitationem de Deo concipientes, quasi licentiam alicui concederet male agendi ob quædam ipsius munera, quemadmodum faciunt nonnunquam terreni judices. Convenit cum hoc illud *Isaiæ*, cap. I, vers. 13 : « Incensum abominatio est mihi, » etc. Et valet contra eos qui, cum perseverent in peccatis, putant se Deum placare eleemosynis, contra quos scripsit D. Augustinus librum *De Fide et Operibus*.

Secundo, Aquila vertit, *hostiæ impiorum abominatio, quia cogitatio* (mala) *afferet illud*; et Pagninus, *sacrificium impiorum est abominatio, quanto magis si mala intentione attulerit illud* (1)? זמה *zimma* enim significat malam cogitationem, intentionem, machinationem et molitionem sceleris. Hostiæ bonæ oblatio vitiatur ex intentione mala, si videlicet offeratur ad obtinendam a Deo rem injustam vel impiam; ut cum fures, raptores, adulteri offerunt Deo hostias eo fine ut det eis amplas prædas et speciosas mulieres. Sic quoque accipi potest quod Noster vertit, *quia offeruntur ex scelere, q. d.* ex intentione sceleris. Ita Deus detestatus est victimas Balaam et Balac regis Moab, quæ non nisi ad execrationem gentis Israeliticæ offerebantur, *Num.* XXIII, 1 et seq.

Tertio, proprie Noster cum Chaldæo vertit, *ex scelere*; et Septuaginta, *hostiæ impiorum abominatio Domino; etenim inique offerunt eas, q. d.* Deus abominatur hostias quas impii ei offerunt ex furto, rapto aliove scelere. Ratio est, quia hæ hostiæ sunt scelestæ, imo scelus; res enim furto subducta vel rapta vocatur et revera est furtum vel rapina, quia furti vel rapinæ objectum et materia, ideoque maculata et scelerata. Rursum hostiæ offeruntur Deo, quasi primo rerum omnium auctori. Quare fur vel raptor ex rapto offerens hostiam Deo tacite protestatur et significat Deum sui furti et rapinæ esse auctorem, seque in gratiarum actionem hanc suæ rapinæ partem Deo quasi primo auctori offerre. Hoc autem ingens est blasphemia, quia impius suum scelus in Deum velut primam ejus causam refundit, eumque facit scelestum, imo primum sceleris effectorem, quo nihil horribilius dici vel cogitari potest.

Salomonem secutus Siracides *Eccli.* XXXIV, 23 et seq., multis insectatur impiorum hostias et munera. Vide ibi dicta.

28. TESTIS MENDAX PERIBIT : VIR OBEDIENS LOQUETUR VICTORIAM. — Hebraice : *Testis mendaciorum*

(1) Ita Maurer. *Mala intentione*, scil. de scelesto facinore perpetrando cogitans.

peribit; sed vir audiens loquetur in finem, vel *loquetur victoriam;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *ad victoriam ibit.* Hebræum enim נצח *netsach* et finem et victoriam, quæ litis bellique est finis, significat. Radix enim נצח *natsach* significat prævalere, vincere et ad finem perducere. Hinc *primo*, Cajetanus vertit, *testis mendax peribit; vir autem audiens semper aut fortiter loquetur, q. d.* Mendax qui testatur ea quæ non vidit nec audivit, sed quæ ipse confinxit, hic deficiet, et mendaciis suis se perdet, quia sibi in dictis suis non constabit, sed variabit, et subinde sibi contradicet; at qui ea tantum quæ audivit testatur, hic fortiter et constanter loquetur, quia semper sibi constabit, nec in ullo quod sibi contradicat, redargui poterit, sed sui semper similis idem perpetuo dicet et testabitur. Unde Chaldæus vertit, *et vir audiens recte loquetur;* et clare hunc sensum exprimens Pagninus vertit, *testis mendax peribit; et vir qui testatur quod audivit, semper testificatur idem, q. d.* Vir qui testatur quod audivit, ac certo novit, nec ex suo fingit cerebro sicut testis mendax, is semper loquetur, non imponetur ei silentium sicut mendaci testi, nec afficietur pudore, nec morte, nec aliqua alia pœna, sicut testis mendax, contra quem etiam profana lege sancitur lex talionis. Dignus enim est qui suo testimonio pereat, qui per illud alios perdere voluit; divina autem lege testis mendax in æternam incidet mortem et perditionem. Secundum hunc sensum pulchra est oppositio membrorum hujus sententiæ. Sic et R. Levi, nisi quod τὸ *qui audivit*, arctet ad eum, qui audivit mendacium testis mendacis, quasi dicat : Mendax in suis dictis sibi non constat, sed sæpe contradicit : at testis qui testatur se a mendaci mendacium audivisse, verum testatur, ideoque sibi constat.

Secundo, R. Salomon : Testis, inquit, falsum testimonium dicens perdetur, vel a judice vel a Deo ; testis autem qui audit et obedit legi dicenti : « Non dices falsum testimonium,» hic assidue loquetur, id est vivet, ac vita longæva a Deo donabitur. Sic *loqui* pro *vivere* sumitur *Hebr.* IX, 4, ubi de Abel dicitur : « Defunctus adhuc loquitur, » id est adhuc vivit; et *Gen.* cap. II, vers. 7 : « Factus est homo in animam viventem; » Chaldæus vertit, *factus est homo in animam loquentem.*

Tertio, Aben-Ezra, quasi dicat : Testis mendax et perjurus peribit; qui autem audierit eum periisse, id omni ætate quam deget cæteris prædicabit, scilicet testis mendacis memoriam propter ejusdem mendacia periisse.

Quarto, Septuaginta vertunt, *testis mendax interibit; vir autem obediens custoditus loquetur*, id est, ut clare vertit Auctor *Catenæ Græc.*, *vir autem legi obediens caute loquetur*, cavens scilicet studiose ne mendacium aut falsum testimonium dicat, per quod intereat et pereat.

Mystice idem Auctor : « Testis falsus, ait, vocatur diabolus (διάβολος enim græce idem est quod *calumniator*, qui scilicet bona justorum opera apud Deum criminatur et mendaciter accusat). « Nam hic semper et præpostere agit, eaque nobis suggerit quæ et Deo sunt adversa, et a veritate aliena. Vir autem obediens est Christus. Nam, ut Apostolus docet, factus est Patri obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

Quinto, Noster profunde et nervose cum Aquila, Symmacho et Theodotion vertit, *testis mendax peribit; vir obediens loquetur victoriam :* testi mendaci pereunti opponitur vir audiens veritatem illique obediens : hic enim vivit et vincit; veritas enim vincit mendacium, de eoque triumphat (1).

Ad litteram significat *primo*, ait Jansenius, testem mendacem, et omnem qui in perniciem alterius mentitur, quia contra legem agit, male periturum, ita ut sive hic, sive alibi dignas persolvat pœnas; at omnem qui legi divinæ obedit, et ob id mendacia, sicut et omnia alia vitia declinat, confidenter locuturum, quomodo omnia supplicia vicerit, omnesque inimicos suos superaverit, atque pulchram de omnibus victoriam reportaverit; cum testis mendax tacere cogetur pudore affectus, et digne punitus.

Secundo, pressius, ac magis apposite et contraposite, significat, eum, qui contra aliquem profert falsum testimonium, periturum; illum vero qui innocenter vivit, obediendo legi divinæ, liberandum a malo quod falso testimonio ei parabatur, et gloriose triumphaturum de illo.

Tertio, et perfectissime, noster Salazar per testem mendacem intelligit eum qui falsum testimonium in aliquem dicit, et a Superiore ac judice iniquam adversus illum sententiam extorquet. Ait ergo Salomon : Ejusmodi testis falsus, etsi ad horam vincere, et de adversario suo triumphare videatur, tandem aliquando peribit, ac suæ falsitatis pœnas dabit; vir autem obediens loquetur victorias, id est, qui iniquam sententiam a Superiore latam æquo animo fert, et eidem humiliter paret : tametsi ab adversario suo victus et ejectus videatur, tamen illi victorias demum suas enuntiare et prædicare licebit, vel quia detecta fraude amissam gloriam recipiet, et in falsum testem pœna recidet; vel certe quia injustæ sententiæ parens et acquiescens nobilem de adversario sibi injurio, nobiliorem de iniquo judice, nobilissimam de semetipso victoriam reportat.

Huc facit illud S. Augustini in *Psal.* LXX : « Sola obedientia tenet palmam, sola inobedientia invenit pœnam. » Et illud Q. Curtii, lib. VIII *De Vita Alexandri Magni :* « Obsequio mitigantur imperia, et principum sævitia in mansuetudinem vertitur civium obedientia. » Ita Christus Patri, imo

(1) Maurer, *sed vir qui audivit*, testis auritus, qui non nisi quæ ipse audivit testatur, testis verax, *in perpetuum loquetur*, dabitur ei semper facultas testandi. Ewaldus *audientem* eum esse censet, qui admittit disciplinam et monita salutaria, ita ut sceleribus se abstineat tam aliis omnibus quam falso testimonio.

Pilato, Annæ, Caiphæ ac tortoribus obediens usque ad mortem crucis, de omnibus, deque ipsa morte, peccato, gehenna, dæmonibus triumphavit. Unde Philo Carpathius in *Cant.* cap. III, num. 3, ad illa : *Invenerunt me vigiles*, legit : « Sola patientia canit victorias. » Crux Christi ergo fuit quasi triumphus et currus triumphalis obedientis patientiæ, et patientis obedientiæ.

Symbolice, potest ad falsos et veros doctores hæc sententia accommodari : falsi enim, quales sunt hæretici, cito cum sua falsitate pereunt; veri vero vincunt et triumphant. Super omnia enim vincit virtus et veritas, quæ falsitate et hæresibus instar ceræ liquescentis evanescentibus, semper perdurat ac triumphat.

Mystice Beda : « Testis mendax peribit, » etc., hoc est, ait, « qui se Deo servire testatur, nec factis dicta exsequitur, peribit; qui vero fideliter, ut promittit, jussis subditur divinis, hujus loquela ad victoriam perveniet, quia dum per obedientiam suam desideria vincere satagit, per justitiam judicis postmodum victoriæ palmam percipit. »

Tropologice, disce hic quam potens debellatrix et victrix sit obedientia, quæ de adversariis omnibus reportat victoriam, deque rebus omnibus triumphat.

Obediens vincit dæmones.

Primo enim obediens loquetur, id est loqui poterit victoriam, et canere triumphum de victo diabolo omnibusque ejus asseclis dæmonibus. Nam, ut ait S. Gregorius, lib. IV *in I Reg.* cap. V : « Victimæ sunt obsequia obedientium : quia dum pro Deo hominibus subjicimur, superbos spiritus superamus, cæteris quidem virtutibus dæmones impugnamus, per obedientiam vincimus : victores ergo sunt qui obediunt, quia dum voluntatem suam aliis perfecte subjiciunt, ipsi lapsis per inobedientiam angelis dominantur. » Una autem ex præcipuis causis quare per obedientiam diabolum vincimus, ea est, quia ejus dolos et technas obediendo detegimus. Quoties nos ille sub specie boni ad malum pertrahit? quoties ad indiscretum fervorem aut ad ridiculum teporem impellit? Hos insultus obedientiæ virtus eludit : nam dum ad Patrem spiritualem accurrimus, dum ei cogitationes immissas detegimus, dum ab eo eruditi simpliciter obedimus, et quid unumquodque sit, an bonum, an malum, clare cognoscimus, et quousque progrediendum nobis sit, et quid tanquam supra vires fugiendum, quid vero tanquam juxta vocationem nostram amplectendum, nequaquam ignoramus. Ideo dicebat S. Antonius (ut in *Vitis Patrum* narratur) : « Si fieri potest, quantos passus ambulat monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, declaret senioribus, ut a recto non deviet. » B. Dorotheus, *Doctrina* 5, narrat quemdam monachum a dæmone fuisse dilectum, ab eoque cæteris prælatum eo quod nollet a Superiore gubernari, statimque subdit : « Tales diligit, atque his maxime delectatur qui sine duce sunt; non his qui sese submittunt ei, qui post Deum auxilium præstare potens est, et manum dare. Neque enim diabolus ille cunctos adeundi fratres potestatem habuit, cum illum sanctus Pater reperit tot potiunculas, tot pigmenta, tot alabastra circumferentem, non omnibus propinavit. Nam quisquis illius præsentit insidias, accurrit illico, et cogitationes suas quascumque latentes aperuit Patri, et sic auxilium invenit in tempore tentationis; et hac de causa non potuit adversus eos iniquus insidiator. Infelicem illum unum invenit, qui seipsum regeret et instrueret, qui nullum haberet coadjutorem, quemque ut voluit, ludo habuit, discedensque soli gratias egit, cæteros omnes detestatus. »

Quocirca S. Bernardus, serm 3 in psalm. *Qui habitat* : « Obsecro, ait, vos novellæ plantationes Dei, vos qui nondum exercitatos habetis sensus ad discretionem boni et mali, nolite sequi cordis vestri judicium, nolite abundare in sensu vestro, ne vos tanquam rudes adhuc versutus ille venator decipiat : nam silvestribus illis, et omnino bestialibus bestiis (sæculares homines loquor) apertos satis expandit laqueos, utpote quos facile capiendos esse non dubitat; vobis autem qui tanquam prudentiores cervi serpentes necatis, et desideratis ad fontem vivum, subtiliores occultat laqueos, et callidiora fraudis suæ argumenta conquirit. Unde, obsecro vos, humiliamini sub potenti manu Dei pastoris vestri, et acquiescite eorum consiliis qui melius norunt venatoris illius versutias, edocti diuturno longi temporis exercitio, et crebris experimentis, tam in se quam in multis. »

Mundum.

Secundo, obedientia vincit mundum, quia mundi præcipuum desiderium suis sectatoribus immissum est, cæteris omnibus dominari; obedientia vero plane hoc desiderium rejicit et calcat, quia non tantum Superioribus, sed et paribus, imo inferioribus, se subjicit et obedit. Rursum nihil est aliud mundum vincere, quam pessimorum hominum voluntati conversatione nostra contradicere, et Dei voluntatem amplecti : hæc autem ille solus facit, qui fideliter ejus mandatis obedit. S. Joannes quidem mundi victoriam fidei ascribit, sed si bene intelligatur, quatenus se obedientiæ conjungit. « Omne, ait, quod natum est ex Deo vincit mundum, et hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra, » I *Joan.* V, 4.

Tertio, obediens vincit tertium suum hostem maxime periculosum, quia internum et interius sibi assidue insidiantem, puta carnem, ejusque appetitus et concupiscentias, præsertim gulæ et libidinis. Unde noster Thomas theodidactos, lib. III *De Imitatione Christi*, cap. XIV : « Qui non libenter, ait, et sponte suo Superiori se subdit, signum est quod caro sua necdum perfecte sibi obedit, sed sæpe recalcitrat et murmurat, » quasi diceret : Carni suæ ille se subdit, qui Prælato obtemperare non nititur; et dum illi sponte se

submittit, miro modo ab imperio carnis liberatur. Sic etiam S. Bernardus, serm. *in Festo omnium Sanctorum*, secundam illam beatitudinem intellexit : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*. « Hanc ego terram, ait, corpus nostrum intelligo. Quod si possidere vult anima, si regnare desiderat super membra sua, necesse est ut sit ipsa mitis et Superiori suo subjecta : quoniam tale inveniet inferius suum, qualem se exhibuerit Superiori ; armatur enim creatura ad ulciscendam sui injuriam creatoris. Et ideo noverit anima quæ rebellem sibi invenit carnem suam, se quoque minus quam oporteat superioribus potestatibus esse subjectam. Mansuescat ipsa, et humilietur sub potenti manu Dei altissimi : subjecta sit Deo, et his pariter, quibus vice ejus habet obedire Prælatis; et continuo corpus suum inveniet obediens et subjectum. » Sic ille.

Primus homo per inobedientiam a Deo descivit, et statim carnem adversus mentem rebellantem sensit, cui ipsa inobedientia contra spiritum vires adjecit. « Aperti sunt oculi amborum, » ait Scriptura, ut scilicet impetum carnis suæ adversus spiritum insurgentis adverterent, et se peccato pacem perdidisse cognoscerent. Nam, ut docet S. Augustinus, lib. XIV *De Civit.* XVII, ad hominis inobedientiam redarguendam, sua inobedientia caro quodammodo testimonium perhibebat, gratiaqua remota, ut pœna reciproca inobedientia plecteretur, exstitit in motu corporis quædam impudens novitas et fecit attentos, reddiditque confusos. Hinc pariter *primo*, parenti inobedienti obedientiam debitam negavere cætera animalia, paulo ante ei a Deo subjecta. Audi S. Gregorium, lib. XXXV *Moral.* cap. XIII : « Adam quia suo auctori esse subditus noluit, jus carnis suæ, quam regebat, amisit, ut in seipso inobedientiæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisisset. » Hanc vero proprii corporis rebellionem non Adamus tantum, sed etiam ejus posteri Deo inobedientes experiuntur, ut notat D. Bernardus, serm. 1 *in Festo omnium Sanctorum*. Eleganter vero S. Augustinus, in *Psalm.* CXLIII, in hanc sententiam argumentatur : « Agnosce, ait, ordinem, tu Deo, tibi caro (scilicet obediat) : quid justius? quid pulchrius? Tu majori, minor tibi. Servi tu ei qui fecit te, ut tibi serviat quod est factum propter te; si autem contemnis tu servire Deo, nunquam efficies ut tibi caro : qui non obtemperas Domino, torqueris a servo. »

Insuper obedientia vincit et superat reliquas virtutes. Hinc cum quatuor totidem virtutibus excellentes offerrentur Abbati Pambo, *primus* in jejunio, *secundus* in paupertate, *tertius* in charitate, *quartus* in obedientia præcellens; Pambo quartum obedientem cæteris tribus prætulit : esto enim charitas in se maxima sit virtutum, ideoque major obedientia, tamen perpetuo obediens habet nexum, firmitatem et statum virtutis, quem non habet charitatem ad libitum exercens : obediens enim alienæ voluntatis se servum fecit. Quocirca tales viri Confessores sunt, si ad finem vitæ ita permanserint. Hæc Abbas Pambo in *Vitis Patr.* lib. V, libello XIV, num 7.

Quarto, obediens vincit seipsum, puta suam voluntatem et judicium proprium, quorum uti jam post lapsum difficillima et periculosissima, sic pariter nobilissima et gloriosissima est victoria. Unde S. Gregorius, XXXV *Moral.* cap. X : « Vir, ait, obediens loquetur victorias; quia dum alienæ voci humiliter subdimur, nosmetipsos in corde superamus. » Addit noster Alvarez de Paz, tract. *De Obedientia* : « Et vero hæc est præcipua obedientiæ victoria : quia homo vincens seipsum, qui vicit reliqua omnia, fortior ostenditur, et majorem ex hoc facinore, quam ex aliis gloriam assequitur. Vincit homo seipsum per obedientiam : nam judicio suo compedes injicit, ac voluntatem catenis illigat, et corpus ac omnem motum ejus a noxia libertate avocat, et ad Dei servitium provocat. Vincit seipsum, quia suis desideriis vim infert, et libens propter amorem Domini alterius voluntati subjicit. » Obediens ergo loquetur victorias quas de dæmone, mundo, carne ac seipso triumphans retulit, earumque ampla a Christo præmia recipiet, juxta illud *Apoc.* cap. II, vers. 7, 11, 17, 26 : « Vincenti dabo edere de ligno vitæ. Qui vicerit, non lædetur a morte secunda. Vincenti dabo manna absconditum, et calculum candidum. Qui vicerit, et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virga ferrea. » Et cap. III, vers. 5, 12 et 21 : « Qui vicerit, ait, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de libro vitæ, et confitebor nomen ejus coram Patre meo, et coram angelis ejus. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo. » Hinc noster Alvarez de Paz, lib. V, pag. 3, cap. XIV *De Obedientia*.

Quinto, obediens vincit hostes in bello, Paganos, hæreticos, et quoslibet homines quantumvis sceleratos et impios. Hostes in bello : quia cum in militia milites prompte obediunt capitaneo, capitanei duci, fiunt invicti, sternuntque hostes. Ita Abraham cum trecentis vernaculis expeditis, ac ad nutum obedientibus prævertit prostravitque quatuor reges. Sic Religiones in quibus subditi prompte obediunt Prælato, sunt invictæ, vincuntque omnes adversarios. Paganos, puta Indos, vicit, et Christo sibique subegit S. Franciscus Xaverius per obedientiam, qua a S. Ignatio subito missus in Indiam, illico paruit, ac postero die Roma eodem perrecturus discessit. In India quoque per omnia S. Ignatii monitis promptissime obtemperavit.

Hæreticos, puta Lutheranos, per obedientiam vicit noster Petrus Canisius. Nam anno Domini 1557, cum Melanchthone, Illyrico, Brentio, Bullingero, cæterisque Lutheranorum gigantibus Wormatiæ disputaturus coram Ferdinando Impe-

ratore cum superbi illi terræ filii numero et tumultu superiores, violentam præsumerent, imo molirentur victoriam, Canisius ad P. Jacobum Lainium Vicarium Societatis Jesu Generalem, cujus obedientia certamen susceperat, intrepidus ita scripsit : « Loquitur in me Dominus Deus : per servum suum et superiorem meum audiam eum, et non trepidabit cor meum, etiamsi consistant adversum me castra, quoniam in obedientia spes est fortitudo mea, nec eligam in domo Dei esse aliud quam jumentum apud te omnibus diebus vitæ meæ. » Nec eum spes fefellit. Immisit enim Deus in gigantes illos spiritum dissensionis et confusionis, quo factum, ut princeps eorum Melanchthon a suis alumnis mire discerperetur, cæteri inter se digladiantes invicem sese lacerarent et conficerent. Ita noster Sacchinus in *Vita Canisii*, lib. II, pag. 121 et 131.

Similiter quotidie experimur in Religione. Ad orbis enim victorias mittendi viri Religiosi, a sui victoria incipiendum esse probe noverunt, nihilque proinde difficultatis in præcepto causantes, promptos et expeditos se monstrant ad opus. Quocirca prompta obedientia Xaverium fecit non tantum Apostolum Indiarum, sed et thaumaturgum, ut plurimos a morte ad vitam excitaret: nam ad hoc vocati sumus, ut vulneratos curemus, alligemus confractos, et erroneos revocemus. Multi enim sunt membra diaboli, qui futuri sunt Christi discipuli, ait S. Franciscus Assisias.

Sexto, obedientia victrix est maris, ignis, terræ et animalium, cœli et inferni, adeoque nihil fere per obedientiam tentatur, quod Dei virtute propter quem obeditur, non facile superatur : maris, ut cum Petrus jussu Christi supra mare ambulavit, *Matth.* XIV, 29; cum Moses jussu Dei mare Rubrum divisit, ut sicco alveo transirent Hebræi, quo facto divisum reduxit, in eoque mersit Pharaonem ejusque exercitum, *Exodi* cap. XIV; cum Josue, cap. III, jussu Dei Jordanem dispescuit, et sicco pede castra Hebræorum traduxit.

Ignis, cum tres pueri Hebræorum Deo fideles et obedientes, jussu Nabuchodonosoris in fornacem ardentem conjecti, in ea illæsi perstiterunt, *Daniel.* III. Sic in *Vitis Patrum*, lib. V, cap. IV, num. 18, jussu Abbatis pater filium jactavit in furnum ardentem. Statim autem factus est furnus velut ros, qua ex re acquisivit gloriam sicut Abraham patriarcha immolans filium suum.

Simile est exemplum Religiosi qui a Superiore jussus furnum ardentem ingredi, illæsus in eo perstitit. Refert idipsum graphice ex *Vitis Patrum* Severus Sulpitius in *Vita S. Martini*; dialog. 1, cap. XII : « Exundabat, ait, abruptis flamma fornacibus, et intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Hoc igitur advenam illum jubet magister intrare. Nec distulit parare præcepto, medias flammas nihil cunctatus ingreditur, quæ mox tam audaci fide victæ, velut illis quondam Hebræis pueris cessere venienti. Superata natura est, fugit incendium, et qui putabatur arsurus, velut frigido rore perfusus seipsum miratus est. »

Terræ et bestiarum. Notus est Paulus ille magni Antonii discipulus, miraculorum facultate ipso magistro major, cum Antonius quos ipse curare non poterat, ad eum mitteret, neque aliam ob causam nisi unius obedientiæ. Sic enim Antonius ipse prædicabat, eumque quasi obedientiæ exemplar omnibus ostendebat, et exstat adhuc multorum ejus illustrium factorum memoria. Notus etiam Joannes, qui a suo Abbate, et quidem joco, jussus ut leænam comprehenderet, ipse serio accipiens non solum non expavit irruentem, sed etiam fugientem insecutus, iteratis vocibus Abbatis sui nomine sistere jussit, captamque ac ligatam ad monasterium perduxit. Notus etiam alter Joannes, qui cum triennio toto aridum stipitem, ut erat ei injunctum, quotidie irrigasset, idque aqua longe hausta, demum viruit fructusque edidit, quos ejus magister ad ecclesiam deferens fratribus ostentabat : « Ecce, inquiens, obedientiæ fructum. » Vide *Vitas Patrum*, lib. V, cap. XIV *De obed.*, et lib. IV, cap. XXVI. Ibidem lib. VIII, num. 145 (sequor sectionem nostri P. Heriberti), narratur quod cum duo germani fratres in monasterio quodam viverent, alter obediendi, alter castigandi corporis studiosissimus, hunc quidem ad alterius sanctitatem explorandam mandasse ei, ut in fluvium crocodilis refertum descenderet, idque eum impigre fecisse, ita ut immanes illæ belluæ accurrerent, et quasi blandiendo corpus ejus oblingerent; paulo autem post cum in humanum cadaver incidissent, prece communiter facta, excitatum esse a morte; eamque laudem cum sibi abstinens ille tacitis cogitationibus arrogaret, severius objurgatum esse ab Abbate, cui revelatum fuerat non illius jejuniis, sed alterius obedientiæ beneficium illud a Deo donatum fuisse. Celebris est sententia seniorum apud Antonium in *Melissa*, parte II, cap. XCI : « Obedientia juncta continentiæ vel bestias subigit. »

Cœli, ut cum Josue pugnans contra quinque reges Amorrhæorum, obediens Deo stitit solem cœlosque omnes : « Obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel, » *Josue* cap. X, 14. Cum Ezechias Deo obediens meruit per Isaiam a morbo lethali sanari, et in ejus signum umbram solis, ipsumque solem retroagi per decem lineas, IV *Reg.* XX, 3 et 11.

Inferni, ut cum Christus « factus obediens usque ad mortem meruit, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum, » *Philip.* II, 8 et 9, ideoque descendens ad infernum de eo triumphavit, ex eoque patres omnes in cœlum per triumphum eduxit.

Tentationes, mortem et gehennam.

Septimo, obedientia vincit tentationes quaslibet et peccata, mortem et gehennam. Hinc de Christi obedientia ait Paulus *Hebr.* X, 7 et 10 : « Tunc

dixi : Ecce venio; in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam, etc. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi. » Idem asserit Isaias, cap. LIII, 10 et 11. Unde Paulus I *Cor.* cap. XV, 55 : « Absorpta est, ait, mors in victoria; ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus? stimulus autem mortis peccatum est; virtus vero peccati lex : Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. » Exempla hujus victoriæ, præsertim in tentatione luxuriæ, videre est in *Vitis Patrum,* lib. V, cap. XIV.

Denique per obedientiam superamus omnia pericula damnationis, quæ sane summi momenti est victoria. Quocirca Climacus, *gradu* 4 : « Obedientia, ait, est perfecta abnegatio propriæ animæ et proprii corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis, vita humilitatis, et quasi si quis dormiendo iter faciat. » Idemque addit, vivere in obedientia nihil aliud esse quam suum onus aliorum humeris imponere, natare super aliorum ulnas, et sustentari in aquis ne mergamur, sed sine periculo hoc grande pelagus hujus vitæ transeamus, et quidem brevissima navigatione. Quid melius, aut quid majus dici poterat?

Vidit Anachoreta ille in *Vitis Patrum,* lib. V, cap. XIV, num. 19, quatuor ordines Sanctorum in cœlo : *primum,* infirmorum in infirmitate Deo gratias agentium; *secundum,* proximis ex amore ministrantium; *tertium,* in solitudine Deo servientium; *quartum* et summum, obedientium, hosque torque aurea et corona insignes illustriori cæteris gloria decorari. Ratio est, quia obediens similis est angelis, de quibus dicitur *Psalm.* CIII : « Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem, » qui omnia vincit, imo urit et ignit. Nam, ut ait S. Bernardus serm. *De virtute obedientiæ,* « velociter currit sermo Dei, et velocem habere desiderat sequentem. Vides enim quanta velocitate currit ille qui dicit *Psal.* CXVIII : Viam mandatorum tuorum cucurri. Fidelis obediens nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes; totum se colligit, ut imperantis colligat voluntatem. Vide Dominum festinanter præcipientem, et hominem festinanter obedientem. »

Octavo, obedientia vincit ipsummet Deum, ut obedienti nihil negare queat. Sic enim par pari refert, ut, cum obedimus Deo, ipse vicissim quasi mira dignatione obediat nobis, juxta illud a se promissum : « Voluntatem timentium se faciet, » *Psalm.* CXLIV, 19. Unde auctor serm. *ad Fratres in eremo* apud S. Augustinum, tomo X, serm. 61 : « Sciendum, ait, fratres, quod quanto modo erimus ipsi obedientes Superioribus nostris, tanto erit Deus obediens orationibus nostris. » Congruum enim est, ut si Dei voluntatem faciamus, ipse vicissim faciat nostram, et sic obedientia in Deo facit nos quasi omnipotentes. Hinc S. Gregorius XXXV *Moral.* cap. X, explicans illud I *Reg.* XV : *Melior est obedientia quam victimæ* : « Quia, ait, per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante ejus oculos repressa arbitrii sui superbia, gladio præcepti se immolat. » Hinc Jacob obediendo matri supplantavit Esau, matrisque jussu eum fugiens, et Dei jussu ad suos rediens, atque cum Deo, vel verius cum angelo Dei luctans, Israel, id est, Deo dominantis, nomen et benedictionem accepit, *Genes.* XXXII, 9 et 28. Simile dicitur de Abraham, *Genes.* XVIII, 18, 24 et seq. Item de Mose, *Exodi* XXXII, 9, 10 et 11.

Potest etiam verti plane ex hebræo cum recentioribus : « Obediens in perpetuum loquetur, » et vivet; loquetur, inquam, tum huic sæculo per celebrem sui memoriam, et relictum posteris sui exemplum, sicut *Hebr.* XI, 4, dicitur Abel defunctus adhuc loqui; tum in futuro. Loquetur, inquam, ut testis verax Dei æquitatem, et obedientiæ victricis veram prudentiam, securitatem, præmium æternum et palmam. Ita Beda. Et sic constat antithesis cum præcedenti hemistichio. Illustre exemplum habet Climachus, *gradu* 4 de obedientia, ante finem, de insigni quodam obediente, Achatio nomine, qui mortuus e sepulcro a sene evocatus, et interrogatus num mortuus esset? respondit, obedientem non posse mori.

29. VIR IMPIUS PROCACITER OBFIRMAT VULTUM SUUM; QUI AUTEM RECTUS EST, CORRIGIT VIAM SUAM. — Syrus, *dirigit viam suam;* Hebræa, *vir impius roborat facies suas, et rectus ipse parabit viam suam;* Chaldæus, *impudens facie est vir impius;* Septuaginta, *impius vir imprudenter subsistit facie; rectus autem ipse intelligit vias suas;* Theodotion, *vir impius obfirmabit faciem suam.* Ac pro illis verbis, *corrigit faciem suam,* Aquila et Symmachus vertunt, *parabit,* aut *expediet viam suam.* Nota : Pro יכין *iachin,* id est dirigit, corrigit, Septuaginta legerunt, יבין *iabin,* id est intelligit. Unde Auctor *Catenæ Græcor.* vertit, *rectus autem vias suas discutit et deligit,* id est, etiamsi a nemine admoneatur, seipsum tamen examinat, et si qua parte opus videtur, emendat (1).

Pro *vultum suum,* hebraice est בפניו *bepanau,* quod R. Salomon accipit pro באפיו *beappau,* id est *in ira sua, q. d.* Quo tempore perditus excandescit, impudentiam ac proterviam suam demonstrat, quam in accensis naribus vultuque ostendit. Verum aliud est *bepanau,* aliud *beappau.* Jam *primo,* Pagninus vertit, *roboravit contra eum vir impius faciem suam; rectus autem ipse disponet viam suam,* ut hic versus referatur ad præcedentem,

(1) Sensus est : Perfricta fronte improbus divina omnia et humana ferociter contemnit; probus vero suam agendi rationem componit ad pietatis morumque præcepta.

q. d. Testis mendax dum contra innocentem falsum profert testimonium, contra eum se roborat, et obfirmat ut videatur verum, non falsum dicere. Et R. Levi : Impius, inquit, et perditus frontem perfricat, ne illius mutatio cognoscatur, atque is motus qui consequi solet speciem vultus cum quis mentitur. Verum vir integer optime perspectum habebit, quod institutum quoad oris vultusque conformationem, amplecti oporteat.

Et Baynus : *Roborat,* inquit, *vir impius*, supple verba falsa, *vultu suo,* cum imprudentia videlicet proferens falsum testimonium, et ipso vultu affirmans falsum; vel *contra vultum ejus*, hoc est illius qui respondet et contradicit. Sed justus et æquus judex facile intelliget vias et mores illius. Aliter, qui rectus est, et affert verum testimonium, faciet judices intelligere vias ejus, satis habens rem exponere nude tanquam simplicem veritatem. Hæc ille.

Secundo, melius idem Baynus : Hæc gnome, inquit, significat discrimen inter impium et rectum sive justum, quorum ille vultum firmat, et magna sive constantia, sive impudentia, facit malum : hic vero dirigit vias suas, ut neque deficiat a recto, nec cum ostentatione quidquam faciat; non enim vultu aut fastu rectitudinem suam præ se fert. Si legatur *intelliget*, erit sensus : Qui rectus est, satis habet quod intelligat vias suas, absque eo quod vultu ex tenore ostentet, multo minus vultu præfert pervicaciam vel impudentiam; scit enim utrumque dedecere sapientem et virum probum.

Tertio et genuine, hæc gnome significat discrimen recti et impii, dum uterque de aliquo defectu, errore aut lapsu admonetur vel corripitur, sive exterius ab homine, præsertim Superiore, sive interius a Deo. Impius enim quia superbus, et quia vitio, in quod lapsus est, pertinaciter adhærere decrevit, contra monentem et monitionem sese roborat, mentem vultumque procaciter obfirmat, ac vitium suum proterve tuetur, et monenti insultat; rectus vero si moneatur, erratum lapsumque agnoscit et corrigit, quia humilis est et prudens, ac recti justique amans.

Antitheses sex justi et impii dum corripiuntur.

Hinc collige has impii rectique antitheses. *Primo*, impius si moneatur, erubescere nescit : rectus illico erubescit, ac pudore et rubore suffunditur. *Secundo*, impius imprudenter et impudenter vitium excusat vel pernegat; rectus agnoscit et confitetur. *Tertio*, impius in vitio obstinatus est et impœnitens; rectus flexilis pœnitet et dolet. *Quarto*, impius in lapsu persistit; rectus lapsum corrigit et emendat. *Quinto*, impius fronte ænea monenti resistit et resultat; rectus oculos frontemque demittit, et cervicem monenti inclinat ac submittit. *Sexto*, impius obfirmat vultum, ut scilicet perficiat id quod destinavit vel cœpit, licet impium per fas et nefas, etiam si famæ, opum, vitæ et animæ jacturam facturum se sciat; at rectus periculum videns prudenter id declinat et cavet.

Audi S. Gregorium, lib. X *Moralium*, cap. III : « Sicut recti, inquit, de quibusdam, quæ ab eis non recte gesta sunt, correptionis vocem ministerium charitatis æstimant, sic perversi contumeliam derisionis putant. Illi se protinus ad obedientiam sternunt, isti ad insaniam suæ defensionis eriguntur. Illi correptionis adjutorium vitæ suæ patrocinium deputant, per quod, dum præsentis vitii culpa corripitur, venturi judicii ira temperatur; isti cum se impeti redargutione conspiciunt, gladium percussionis credunt; quia dum per correptionis vocem culpa detegitur, præsentis gloriæ opinio fœdatur. Hinc quippe in laudem justi per Salomonem dicit veritas : Doce justum, et festinabit accipere. Hinc pravorum contumaciam despicit dicens : Qui erudit derisorem, ipse sibi facit injuriam. Sic Judas, inquit Beda, quia impius corde erat, quamvis ipso Domino se redarguente, noluit male cœpta restringere. Porro Petrus, quia rectus erat corde, id est rectitudinis amator, respiciente se Domino mox pœnitendo correxit, quod negando deliquit. »

Sic Pharao Deo Mosique monenti, ut tyrannidem fastumque deponeret, ac Hebræos in Ægypto oppressos missos faceret, obstrependo restitit, obduravitque cor vultumque suum instar tauri torvi et sævi, *Exodi* VII, 3. Sic Jeremias, cap. III, vers. 3, ait : « Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere; » et Ezechiel, cap. III, 7 : « Domus Israel attrita est fronte, et duro corde. » Vide quæ hisce locis annotavi. Sic hæretici pro veritate et sinceritate, quam sustulerunt, substituere impudentiam, ac obfirmato taurinoque vultu fidei resistunt, suamque perfidiam insolenter propugnant.

Moraliter, disce hic stultum recte monenti resistere et obstrepere; at prudentis et recti esse, correptionem admittere, ac corripienti parere, lapsusque corrigere : sic enim homo sibi, legique et Deo restituitur, imo legem prius violatam adimplet. Nam, ut ait S. Bernardus, *De Præcepto et Dispens.* cap. XVI, « partienda est observatio regularis in præcepta et remedia; præceptis instituitur vita contra peccatum, remediis restituitur post peccatum innocentia. Sic ergo utraque ista complectitur nostra professio, ut professus quisque cum in aliquo forte regularium mandatorum deliquerit, si ad remedium æque regulare confugerit, etsi convincitur transgressor mandati, non tamen pacti prævaricator. Solum itaque censuerim fregisse votum, violasse propositum, pactum prævaricasse, et qui præceptum contempserit et remedium. Nam illum sane dico securum, qui etiamsi interdum obedientiæ limitem præterit, consilium non respuit pœnitentiæ. Regulares namque terminos, etsi sæpe deliquerit, non evadit, qui censuræ, quæ ex regula est, disciplinam non subterfugit. Pars siquidem regulæ est regularis correctio, et in ea reperitur non solum bonæ vitæ instructio, sed etiam emendatio pravæ : inve-

niuntur in ea et præcepta obedientiæ, et inobedientiæ remedia, ut ne peccando quidem a regula recedatur. »

Corripiens amandus ut medicus.

Rationem ad correctionem admittendam, imo ambiendam suggerit efficacem S. Basilius, in *Regulis fusius disput.*, regula 52 : « Eorum, ait, quibus medicina fit, partes existimari debent, antistitis in se animadversiones non ad odium accipere, neque impotentem dominationem existimare curationem eam, quam misericordia quis adductus, consulendi causa animæ ipsorum saluti, ipsis adhibeat. Esset enim a decoro abhorrens, si cum qui adversa corporis valetudine laborant, ii usque adeo magnam medicis fidem habeant, ut, esto ipsos secent, esto urant, esto amarissimis dandis medicamentis medeantur, nihilominus tamen inter bene meritos de se illos numerent : nos non itidem quoque adversus animarum nostrarum medicos, quandocumque duriore imponenda nobis re aliqua salutem nobis efficiunt, fuerimus animati, cum Apostolus dicat : Et quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me? » II *Cor.* II, 2. Porro qui correptionem alterius vult effugere, faciat id quod monet proverbium Arabicum, *Centuria* 1, num. 22 : « Puta vitem tuam manu tua, non manu aliena, id est, reprehende teipsum super delicto tuo, priusquam alius te reprehendat super eodem; » et num. 26 : « Non scabat caput tuum præter ungues tuos. »

Vers. 30.

30. NON EST SAPIENTIA (Chaldæus, *intelligentia*), NON EST PRUDENTIA, NON EST CONSILIUM CONTRA DOMINUM. — Syrus, *non est consilium sicut Domini*; hebraice, לנגד יהוה *leneged Jehova*, id est coram vel e regione Domini, ut scilicet cum eo componi, illique opponi possit, *q. d.* Humana sapientia si cum divina conferatur, non est sapientia, vel prudentia, sed insipientia potius et amentia. Rursum, « non est sapientia, non est prudentia coram Domino, » scilicet non tantum ut Deo resistat, sed ut nec coram eo stare possit, imo ut divinæ voluntati et nutui volens nolens inserviat, sicut patuit in fratribus Joseph, qui sua malignitate et venditione eum evexerunt in principem Ægypti, ut Dei consilium implerent. Sic malitia Aman evexit Mardochæum et Judæos. Sic dæmonis machinamenta extulerunt Job, et Judæorum sævitia Christum crucifixum. Unde Septuaginta Romani habent, *non est sapientia*, etc., *apud* (minus recte Complutenses vertunt, *contra*) *impium*, quæ scilicet Deo sese opponat, eique resistat, et illius consilia vel decreta eludat : apud impium, inquam, tam hominem quam dæmonem, ait Cassianus, *Collat.* VII, cap. XVIII, licet verius sit apud Septuaginta legi debere, *non est sapientia*, etc., *contra Dominum*, ut monet Auctor *Catenæ Græcor.* Sic enim constanter legunt Hebræa, Chaldæus, Syrus, Vulgata, Aquila, Symmachus, Theodotion cæterique Interpretes.

Sententia est clara, et usu quotidiano evidens et certa. Unde R. Salomon sic explicat : « Sapiens quilibet ac prudens in nulla prorsus est æstimatione, si cum Deo comparetur; multoque magis si sua sapientia abutatur in Deum, licet nobilis sit magister, nullo honore afficietur. » Aben-Ezra sic : « Conjunguntur hæc duo ad hunc sensum : Non est vir cui prudentia, sapientia vel consilium prosit contra Dominum, hoc est, ut ab illius manibus subducatur aliqua horum ope, etiamsi ad fugam capessendam, ad prælii diem equum præpararit, se tamen subducere nequit, et discrimen evadere. Dei enim est incolumem præstare, quem pro arbitratu voluerit. » R. Levi vero sic : « Non est sapientia, etc., nulli usui sunt sapientia, prudentia, consiliumque in iis quæ quis animo in Deum machinatur : licet enim is maxima sapientia polleat, remque apprime intelligat, aptissimum denique consilium ineat; haud tamen poterit divinum decretum immutare, vel illud assequi, ut constat ex iis quæ Josepho contigerunt, ac ex variis historiis, quæ in sacris vaticiniis passim leguntur. Illam etiam mentem hujus versiculi forte affirmabimus : Haud nimirum opus est sapientia, prudentia consilioque illi qui charus sit Deo proximusque ejusdem curæ, qui nempe Deo adhæserit, ut votorum suorum compos fieri studeat : divinum enim numen ita conatus et studia mortalis instituit, ut recte cogitata succedant. Utrique autem explicationi optime consentit quod mox subditur. »

Ratio a priori.

Ratio hujus sententiæ est, *prima*, quia sapientia Dei est increata et infinita, quæ in immensum superat et transcendit omnem sapientiam prudentiamque creatam et finitam omnium hominum, dæmonum et angelorum; *secunda*, quia sapientia Dei est omnipotens, cui proinde nemo resistere valet : quis enim arietet contra omniscium et omnipotentem?

Finis, scopus et fructus hujus sententiæ est, ut ex ea discamus unumquemque quantumvis sapientem, merito debere ab illo uno pendere, illi fidere, non sibi, nec quidquam illi tentandum, quod divinæ voluntati noverit esse contrarium, quæ adeo non potest impediri humana vel dæmoniaca prudentia, ut magis per eam promoveatur et perficiatur, dum quid contra eam homo vel dæmon tentat, ut patet in fratribus Joseph, in Pharaone, in Herode, et redemptione generis humani, quam diabolus omnibus modis impedire studuit.

Vers. 31.

31. EQUUS PARATUR AD DIEM BELLI : DOMINUS AUTEM SALUTEM TRIBUIT. — Hebræa, *Dominus autem est salus* (1); Chaldæus, *a Domino autem salus*; Septuaginta, *a Domino autem auxilium*; Vatablus, *a Domino autem datur salus*, qui et addit : Hæc gnome pendet a præcedente, eamque probat, *q. d.* « Equites impii parant sibi equos, quibus fidant; cum tantum salus a Deo, non ab equo, pendeat. » Per *equum* intellige equites : hi enim in bello sunt

Dei est dare victoriam.

(1) Proprie, *sed Jovæ est victoria.*

validissimi, et peditatum sternunt et proculcant: item currus, arma, machinas omnemque bellicum apparatum. Salus intelligitur non tantum liberatio a nece omnique malo et periculo, sed et victoria: hæc enim plena in bello totius exercitus et gentis est salus. Sensus est, *q. d.* Duces et milites ad bellum comparant equos, arma, currus, etc., idque congrue et prudenter; sed tamen hæc omnia frustra sunt, nisi Deus auxilietur: Dei enim est dare salutem et victoriam. Quare hinc discant duces et milites ita apparare bellum, ut potissimam spem in Deo collocent, ideoque assiduis precibus, ac puritate vitæ et eleemosynis ejus opem sibi concilient. Utrilibet enim dimicantium parti sive aciei, licet infirmiori minusque armis et militibus instructæ Deus faverit, victoriam obtinebit, et victrix triumphabit. Frustra ergo acies, frustra arma, frustra milites, ni Deus propitius concurrat, detque victoriam.

Ratio a priori. Prima. Ratio a priori est, *prima,* quod præparatio rei facilis, exsecutio vero ob varias rerum peristases et circumstantias, dum præsertim variæ hinc inde occurrunt remoræ, quæ rem impediunt, sit difficilis, ideoque licet utraque pendeat a Deo; magis tamen secunda, quam proinde Scriptura tribuere solet Deo, quasi primo et principali effectori. Juxta illud cap. XVI, 1: « Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam; » et vers. 9: « Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus. » Ubi plura hac de re dixi.

Secunda. *Secunda,* quod Deus peculiarem habeat curam rerum magnarum, quæ multa complectuntur, magnique sunt momenti: tales autem sunt principum gentiumque plurium exercitus, bella, victoriæ.

Tertia. *Tertia,* quod Deus maxime curet gubernationem regum et regnorum, et ab æterno decreverit ut regna et imperia sibi vicissim per sæcula succedant, eantque per gentes et familias quasi circulando in orbem, juxta illud *Daniel.* IV, 14: « In sententia vigilum decretum est, et sermo sanctorum, et petitio: donec cognoscant viventes, quoniam dominatur. Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, dabit illud; » et *Proverb.* VIII, 15: « Per me reges regnant. » Hæc autem regum et regnorum translatio et vicissitudo fit per bella et victorias. Quocirca cum Deus vult regnum de gente una in aliam transferre, facit ut hæc illam bello appetat, debellet et vincat. Sic monarchiam Assyriorum transtulit ad Babylonios, Assyrios debellando per Nabuchodonosor; Babyloniorum transtulit ad Persas, Balthasarem et Babylonios debellando per Cyrum; Persarum ad Græcos, Darium et Persas debellando per Alexandrum Magnum; Græcorum ad Romanos, Græcos debellando per Scipionem, Paulum Æmilium, aliosque duces Romanos. Simili modo singulis fere sæculis, sive singulis annorum centuriis, videmus Deum regna de una domo et familia in aliam per bella et victorias transferre.

Hinc illud oraculum Balaam: « Dominus Deus ejus cum eo (Israele) est, et clangor victoriæ regis in illo. Deus eduxit illum de Ægypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis, » *Num.* XXIII, 21; et illud Davidis: « Tua est, Domine, magnificentia, et potentia, et gloria atque victoria, etc. Tuum, Domine, regnum, tu es super omnes principes, » I *Paralip.* XXIX, 11. Quocirca Judas Machabæus « considerans adventum multitudinis, et apparatum varium armorum, et ferocitatem bestiarum (Nicanoris), extendens manus in cœlum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam, » II *Mach.* XV, 21.

Porro, hæc gnome locum habet in bellis et victoriis non solum corporalibus, sed et spiritualibus, quibus contra tentationes carnis, mundi et dæmonis assidue confligimus, et vincimus. Hæc enim victoria fit per gratiam Christi, juxta illud Pauli: « Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum, » I *Cor.* XV, 57; et: « Deo autem gratias, qui semper triumphat (id est triumphare facit) nos in Christo, » II *Cor.* II, 14; et: « Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra, » I *Joan.* V, 4. Unde mystice Beda sic explicat: « Equus paratur ad bellum, Dominus autem salutem tribuit, » *q. d.* « Hominum quidem est Deo devote tempore persecutionis animum præparare, corpus offerre discrimini; sed divini est adjutorii, ut cœpto labori agonis victoria salusque succedat; » et S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.* cap. IX, et cap. XIX: « Equi nomine, inquit, præparatio rectæ intentionis accipitur, sicut scriptum est: Equus paratur in diem belli, sed Deus salutem tribuit, quoniam contra tentationem quidem se animus præparat; sed nisi adjuvetur desuper, salubriter non decertat. » Plura vide ibidem in S. Gregorio. Sic et Auctor *Catenæ Græc.*: Equum, inquit, appellat mentem contra vitia strenue pugnantem; equus enim in prælio acer est, animosus, velox, ferox, exsultans. Vide *Job.* XXXIX, 21 et seq. Sic et Hugo per equum accipit hominis animum et corpus: utrumque enim præparatur ad bellum tentationum ab equite, id est mente et ratione, quæ utrumque frenat, regit, dirigit, acuit, accendit ad prælium, ut per Dei opem et gratiam victoriam adipiscatur. « Præparatur autem, inquit Hugo, ad bellum equus iste tempore persecutionis in tribus. *Primo,* in assuefactione laboris, doloris, famis, sitis, frigoris et cæterarum ejusmodi molestiarum, ne cum in bellum venerit, solo sonitu buccinæ terreatur. *Secundo,* præparatur virtute et animositate sessoris: equus enim sub strenuo sessore strenuior est. *Tertio,* præparatur armorum munitione, ne ad singula jacula vulneretur. Arma voco hic fortitudinem, patientiam, audaciam, quibus contemnitur mors:

tunc vero equus hic expeditus et comparatus ad sonitum buccinæ exsultans dicit vah, et audaciter pergit in occursum armatis. »

Item passiones et virtutes. *Secundo,* equi sunt passiones et virtutes, quas regit ratio et gratia Christi ut vincat. Ita S. Ambrosius, *De Isaac et anima,* cap. VIII. Rursum equus est humanitas Christi, cui inequitans divinitas devicit peccatum, mortem, terram, cœlum et infernum. Ita S. Ambrosius, in *Psalm.* XL. Ejus verba recitavi *Habacuc* III, 8, ad illa : « Qui ascendens super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio. »

Tertio, equus symbolum est Apostoli et prædicatoris ; ejus sessor et auriga est Christus, victor infidelium et peccatorum, juxta illud *Apoc.* VI, 2 : « Ecce equus albus, et qui sedebat super illum, habebat arcum, et data est ei corona, et exivit vincens ut vinceret, » ut scilicet Christus per Apostolos debellaret, suæque fidei subjugaret omnes gentes. Ubi plura hac de re dixi.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Melius est nomen bonum quam opes : callidus videns malum se abscondit : qualis puer, talis senex : seminans scelus metet mala : misericors benedicetur; derisorem ejice : mundus corde amicus erit regi : dicit piger : Leo est in via : *os adulteræ est vorago : stultitia pueri fugatur virga : opprimens pauperem, opprimetur a ditiore. Vers.* 17, *adhortatur ad studium sapientiæ : vitandi iracundi et sponsores : termini antiqui servandi; velox coram regibus stabit.*

1. Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ : super argentum et aurum, gratia bona. 2. Dives et pauper obviaverunt sibi : utriusque operator est Dominus. 3. Callidus vidit malum, et abscondit se : innocens pertransiit, et afflictus est damno. 4. Finis modestiæ timor Domini, divitiæ et gloria et vita. 5. Arma et gladii in via perversi : custos autem animæ suæ longe recedit ab eis. 6. Proverbium est : Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea. 7. Dives pauperibus imperat : et qui accipit mutuum, servus est fœnerantis. 8. Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virga iræ suæ consummabitur. 9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur : de panibus enim suis dedit pauperi. Victoriam et honorem acquiret qui dat munera : animam autem aufert accipientium. 10. Ejice derisorem, et exibit cum eo jurgium, cessabuntque causæ et contumeliæ. 11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem. 12. Oculi Domini custodiunt scientiam : et supplantantur verba iniqui. 13. Dicit piger : Leo est foris, in medio platearum occidendus sum. 14. Fovea profunda os alienæ : cui iratus est Dominus, incidet in eam. 15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit eam. 16. Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori, et egebit. 17. Inclina aurem tuam, et audi verba sapientium : appone autem cor ad doctrinam meam : 18. quæ pulchra erit tibi, cum servaveris eam in ventre tuo, et redundabit in labiis tuis. 19. Ut sit in Domino fiducia tua, unde et ostendi eam tibi hodie. 20. Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientia : 21. ut ostenderem tibi firmitatem, et eloquia veritatis : respondere ex his illis qui miserunt te. 22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper est, neque conteras egenum in porta : 23. quia judicabit Dominus causam ejus, et configet eos, qui confixerunt animam ejus. 24. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso : 25. ne forte discas semitas ejus, et sumas scandalum animæ tuæ. 26. Noli esse cum his qui defigunt manus suas, et qui vades se offerunt pro debitis : 27. si enim non habes unde restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo? 28. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. 29. Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.

1. MELIUS EST NOMEN BONUM, QUAM DIVITIÆ MULTÆ : SUPER ARGENTUM ET AURUM, GRATIA BONA. — Hebraice, *eligibile nomen præ opulentia, præ auro et argento gratia est bona*, vel *bonum*; Chaldæus, Aquila et Theodotion, ἐκλεκτόν, id est *electum*, vel potius, *eligendum nomen bonum præ divitiis*. Sic et Chaldæus.

Per *nomen* accipe famam, per *gratiam* gratiositatem, favorem, benevolentiam, amicitiam. Τὸ *bona* non tam referas ad τὸ *gratia*, quasi ejus sit epithetum, quam ad τὸ *super*. Notat enim gradum comparationis, quo confert et præfert gratiam auro et argento, *q. d.* Gratia est bona super argentum et aurum, id est præstat auro et argento. Unde Vatablus vertit, *fama præferenda est magnis opibus, et gratia auro et argento melior est*; et Pagninus, *eligibilius est nomen bonum quam divitiæ, et quam aurum et argentum eligibilior est gratia bona*, id est benevolentia vicinorum et civium.

Sensus ergo est, *q. d.* Fama majus bonum est quam sint opes; fama præstat opulentiæ : similiter gratia et benevolentia præstat auro et argento. Posterior hæc pars dat causam prioris, *q. d.* Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ, quia nomen bonum conciliat gratiam et favorem hominum, qui præstat auro et argento. Hæc enim gratia in se ingens est bonum, et præstantius opibus, atque ex ea necessaria vitæ et opes facile comparantur, uti comparavit Joseph in carcere, *Genes.* XXXIX, 29; Ruth in paupertate, cap. II, 13; Esther in condemnatione Judæorum, cap. III, 9, et cap. VII, 3. Adeoque nihil crebrius in Scriptura, quam quod Sancti cupiant invenire gratiam in oculis Dei et hominum. Nam, ut ait Antonius in *Melissa*, part. II, cap. XLIX : « Gratia est veluti paradisus copiosus. » Hinc B. Virgo præ aliis titulis hoc uno salutatur ab Archangelo, quod sit « gratia plena, » græce κεχαριτωμένη, id est gratiosa effecta, gratia repleta.

Rursum hæc gratia arcet invidiam, quæ ingens est malum, ingentiumque damnorum mater; ac parit amorem et charitatem, quæ omnium bonorum est fons et origo. Quocirca tacite hic monet Sapiens opes vel spernendas esse, ne tibi invidiam et nomen avari afflent : vel, si eas habeas, in indigentes erogandas esse, ut hominum gratiam concilies. Nihil enim illam ita conciliat atque eleemosyna et liberalitas. Unde Syrus vertit, *præ auro et argento bona est misericordia*. Nam Hebræum חן *chen* tam misericordiam quam gratiam significat : quin et Latinum *gratia* sæpe pro misericordia accipitur. Hinc Auctor *Catenæ Græc.* per *bonam gratiam* accipit honestam actionem, qualis est eleemosyna. Qui ergo gratiam hominum, quin et Dei, indeque nomen et famam ambit, studeat virtuti, præsertim misericordiæ et liberalitati : hæc enim est radix et basis tam benevolentiæ et gratiæ, quam nominis et famæ.

Tertio, hæc gratia et fama perdurat, cum opes diffluant, et cum vita finiantur. Fama enim post mortem crescit et perennat : præsertim quia homine vita functo, nullo jam scelere fama ejus maculari aut dedecorari potest. Ob has ergo tres rationes gratia et fama præstat opibus, ac præ iis bonum est altioris ordinis. Infimum enim bonum sunt opes, medium fama, summum vita, præsertim animæ per gratiam et gloriam : opes enim mere sunt bonum externum et indifferens, utpote quibus tam male, quam bene uti possumus; fama vero magis intrinseca est homini, quia nititur et fundatur in ejus virtute, præsertim liberalitate et charitate. Hinc Cato :

Omnia si perdas, famam servare memento.

Et Plautus in *Mostell.* : « Ego si bonam famam servasso, sat ero dives. » Unde R. Levi : « Constat inter omnes, ait, famam viro parari morum probitate, ac recte factis; quod lectius est quam si opulentissimis facultatibus instructus esset. Benevolentia etiam, quam sibi quis a cæteris conciliat, auro et argento est præferenda : majori namque præsidio et robori in calamitatibus est morum integritas, præclare facta et charitas; quam si quis auro argentoque muniatur, ut trito proverbio circumfertur, præstantius esse habere amicum in foro, quam aurum arca reconditum. » Quod alii concinnius dicunt : « Utilior est favor in aula, quam aurum in arca. » Ita S. Cyrillus, lib. XI *in Joannem*, cap. XVIII : « Melius est, ait, nomen bonum quam divitiæ multæ, id est, melior est existimatio nominis atque gloria, quam divitiarum splendor; *nomen* enim sumitur pro gloria, ut *Joan.* XV : Manifestavi nomen (id est gloriam tuam) hominibus; et *Isaiæ* LVI : Deus promittit eunuchis voluntariis *nomen*, melius præ filiis : nomen, id est gloriam. »

Quocirca Salomonem de more secutus Siracides, *Eccli.* cap. XLI, 15 : « Curam, ait, habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni. » Vide ibi dicta. Et *Eccli.* cap. VII, 2 : « Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa. » Hinc de Josia dicitur *Eccli.* XLIX, 15 : « Memoria Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria. » Hos secutus Isocrates, *ad Nicoclem* : « Magis expetendum ducito, ait, ut liberis tuis honestam famam, quam opes magnas relinquas; nam hæ mortales sunt, illa immortalis; pecuniæ acquiri possunt, fama pecuniis emi non potest; opes etiam improbis contingunt, gloriam vero parare non possunt, nisi virtute præstantissimi. » Nam, ut ait Cicero, II *Tuscul.*, et II *De Invent.* : « Gloria est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellenti virtute. »

Gratia Dei præstat rebus omnibus.

Anagogice, melius est nomen justi, religiosi, sancti, filii Dei, quam omnis rerum copia : hæc enim corporea est, illud spirituale : hæc caduca, illud stabile : hæc temporalis, illud æternum.

Rursum præstat inire gratiam Dei, quam corrogare omne aurum et argentum : gratia enim Dei parit felicitatem et gloriam æternam. Ita Beda : « Nomen bonum, ait, est nomen Religionis, quod divitiis mundialibus jure præfertur. Nam etsi mundum quis lucraretur universum, merito hunc contemneret, tantum ut nomen ejus scriberetur in cœlo, ejusque memoria et inter Angelos et inter homines sanctos figeretur æterna. Super argentum et aurum gratia bona : illam significat gratiam, cum quis pro bono opere laudatur a bonis, imo pro collatis ei donis meritorum glorificatur Pater qui in cœlis est. »

Ratio a priori. Prima. Ratio a priori est *prima*, quia gratia est bonum supernaturale, ideoque transcendens opes omniaque bona et dona.

Secunda. *Secunda*, quia gratia secum ducit virtutes et charitatem, quæ summum hujus vitæ est bonum.

Tertia. *Tertia*, quia gratia est semen gloriæ : unde sicut ex semine nascitur seges et fructus, sic ex gratia nascitur gloria.

Quarta. *Quarta*, quia gratia facit nos sanctos, amicos, filios et hæredes Dei, ac cohæredes Christi.

Quinta. *Quinta*, quia gratia est summa participatio Dei et divinitatis, juxta illud S. Petri, *epist.* II, cap. I, vers. 4 : « Per quem maxima et pretiosa dona accepimus, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ. » Et illud *Psalm.* LXXXI, 6 : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes. »

Vers. 2. 2. DIVES ET PAUPER OBVIAVERUNT SIBI (*mutuo*, ait Chaldæus), UTRIUSQUE OPERATOR EST DOMINUS.—Syrus, *ambos fecit* (Arabicus, *creavit*) *Dominus*; Hebræa, *faciens omnes ipsos Dominus : omnes ipsos*, id est utrumque. Est hebraismus, similis illi *Eccle.* III, 20 : « Omnia pergunt ad unum locum ; » omnia, id est uterque, vel utrique, scilicet homo et jumenta, uti præcessit. Hebræi ergo vocem *omne* tribuunt etiam binario, cum Latini et Græci tribuant ternario. Unde illud Aristotelis : « Tria sunt omnia, » scilicet prima, quibus datur vox *omnia*.

Primo, Aben-Ezra hanc gnomen ad præcedentem refert, quasi illam confirmet et probet, *q. d.* « Tam gratia quam nomen honorificum divitiis est anteponenda; dives enim et inops sibi obviaverunt. Atque hoc ita intelliges, cum rerum causæ cœlitus in terram deveniant, homines qui hisce afficiuntur, eas obvias habere, *q. d.* huic divitias, alteri egestatem cœlitus occurrere, quod quidem indicant illa : Utriusque operator est Deus, cum a Deo divitiæ pauperiesque impertiantur, divitesque ac indigentes efficiantur ; verum honorifica fama sorte non est obvia : hanc enim mortales sibi comparant præclare gestis, ut etiam gratia, quam ab illis inibunt qui horum gloriosa gesta contemplati fuerint; quocirca multitudini divitiarum hæc sunt anteponenda. » R. Levi quoque hanc gnomen ad præcedentem refert, sed paulo alia ratione et textura : Ut, ait, declaretur divitias haud ita præoptandas contingere, ut dives inopi mutuo occurrat, hoc est, paulisper divitem a suis facultatibus decidere, inopem vero promoveri, et paulatim iisdem augeri, ita ut hi pares facultatibus evadant, Deo hunc ad pauperiem tradente, alterum ad divitias provehente. Accedit R. Salomon : « Cum pauper, ait, divitis opem implorat, ut sibi alimenta subministret, divesque acerbis verbis in illum utatur; tunc omnia a Deo mutantur, ita ut hic ad egestatem redigatur, alter divitiis cumuletur. »

Secundo, idem R. Levi sic explicat : « Obviant, ait, sibi pauper et dives, quod alter absque alterius opera vitam traducere nequeat, atque ut exemplis agamus : Si universi facultatibus pollerent, nullus esset qui in ulla arte ac opere insudaret, communisque societas interiret. Quod si omnes paupertate laborarent, alter ab altero educari non posset : quamobrem constat aliquos a Deo divites, alios inopes fieri, ut res creatæ conserventur. Hæc etiam : Dives et pauper obviaverunt sibi, eamdem habebunt sententiam, quam illa : Misericordia et veritas obviaverunt sibi; justitia et pax osculatæ sunt se, » *Psalm.* LXXXIV. Accedit Auctor *Catenæ Græcor.* : « Dives, ait, per eleemosynam expiat noxam, aboletque promeritam pœnam, per hanc nimirum adeptus charitatem : pauper autem per humilitatem et egestatem castigatur et eruditur. Universi itaque Deum agnoscant et laudent, qui hunc quidem vult castigare et premere, illum vero distribuere et erogare. »

Tertio, Beda : « Neque divitem, ait, propter divitias, honores, neque pro inopia pauperem despicias; sed hoc in utroque merito venerare, quia opus sunt divinum, et ad imaginem Dei facti sunt. » Et S. Augustinus, in *Quæst. veteris et novi Testamenti*, Quæst. XLII, divitem et pauperem accipit materialiter, non formaliter, *q. d.* Deus naturam humanam tam dedit pauperi quam diviti; Deus utrumque fecit hominem rationis compotem, et felicitatis capacem. Objectioni enim occurrens sic ait : « Cum legamus apud Salomonem : Dives et pauper obviaverunt sibi; fecit autem ambos Dominus; quomodo ergo personarum acceptio non est apud Deum? longe absit a fidelium mentibus hæc impietatis assertio. Nam Scriptura, ne pauperem contemnendum doceret et divitem honorificandum, ostendit amborum opificem esse Deum, non utique in paupertate et divitiis, sed in eo quod sunt. Si enim facultatibus ab invicem discrepant, non tamen naturæ substantia. Nec enim, quia occasiones proventus quosdam faciunt in mundo, aut prosperos in divitiis, aut infaustos in paupertate; idcirco despiciendi sunt, quos Deus non illuminavit, aut suspiciendi, quibus Veritas non dedit testimonium; sed contemnendi plane sunt corruptores morum et sacrilegi in lege Dei : honorandi vero diligentes Deum et disciplinæ cultores. Hi enim divites apud Deum habentur, qui bonæ conversationis

sunt; et quanto in mundo contemptibiliores sunt, tanto magis honorificentiores sunt in cœlo.» Causam ab imis fundamentis, et rationem a priori subdit : «Ipsi ministrant eis, ut perspicientes Dei voluntatem non solum in mundo, sed et in cœlo divites sint, ne pauci temporis divitiæ excludant æternas; illi vero quos paupertatis causa despiciendos putant, si futurum Dei judicium contemplentur, illic semper divites erunt, ubi divites sæculi egebunt, pœnitentes se pauperes non fuisse.»

Quarto, noster Pineda, lib. VI *De Rebus Salomonis*, cap. XI, in fine, urget τὸ *obviaverunt*, id est occurrerunt, obviam iverunt, quasi eo significetur sua ratione pauperi et indigenti subveniendum sit ad illius inopiam sublevandam, nimirum non solum non fugiendo, sed sponte accedendo, contra quam illi faciebant, qui « de longe steterunt » ad pauperis clamorem, *Psalm.* XXXVII, 12; non enim permittendus egenus, ut integrum ipse iter conficiat, quoad te deprecandum pervenire possit; sed pars etiam viæ a te suscipienda, ut illum quæras illique occurras, sicut scriptum est *Proverb.* cap. XXII, 2 : « Pauper et dives obviaverunt sibi, utriusque operator est Dominus. » Non dissimili sane ratione optimus princeps et pietatis cultor, sive quivis alius familiæ probus moderator, sponte obviam procedere debet indigentibus, non petitus, non vocatus; sed sua tantum pietate et officio impulsus, vel ad debito præmio subditorum suorum spontanea obsequia prosequendum, vel ad ærumnas sublevandas, vel etiam ad imminentia damna opportuno remedio reprimenda. Quod a Salomone optimo sane principe et pietatis amante, tum sui muneris, tum parentis nomine sancte et pie præstitum est. Hæc Pineda. Unde David, III *Reg.* II, 7, moriens Salomoni ita præcepit : « Sed et filiis Berzellai Galaaditis reddes gratiam, eruntque comedentes in mensa tua; occurrerunt enim mihi, quando fugiebam a facie Absalon fratris tui. »

Quinto, alii per divitem accipiunt creditorem, ut idem dicatur hic quod cap. XXIX, 13: «Pauper et creditor (Hebræa, *vir usurarum*; Septuaginta, *fœnerator*) obviaverunt sibi; illuminator (fautor, custos, beneficentissimus provisor) est Dominus:» divites enim solent fœnerari pauperibus, eosque suis usuris sibi obligare et debitores efficere, de quo plura cap. XXIX, 13.

Sexto, Baynus alio sensu urget τὸ *obviaverunt*, *q. d.* Fieri potest et sæpe fit ut, rota fortunæ gyrante, dives ab opibus ad inopiam, et pauper ab inopia ascendat ad opes : in qua gyratione rotæ et commutatione fortunæ videntur occurrere invicem, dum alter ascendit, alter descendit, et tamen « utriusque est factor Dominus,» *q. d.* Nemo æstimandus est ex opibus, neque ex paupertate, cum ex his non pendeat neque fama nominis, neque gratia apud Deum aut homines; sed hæc quæ sunt maxime optanda, comparantur per obedientiam creatoris et factoris. « Utriusque operator est Dominus, » *q. d.* Dum occurrunt invicem dives et pauper, in habitu exteriori ingens discrimen inter eos videtur, et longe pluris æstimatur unus quam alter apud homines, et tamen uterque ad imaginem Dei factus est : quam si pauper servaverit integram per vitæ puritatem, apud Deum factorem non erit inferior vel fama nominis, vel gratia, quam dives, quantumvis alioqui sit hic splendidus, bysso et purpura vestitus, ille vero squalidus et ulceribus plenus, juxta parabolam Evangelicam, *Lucæ* XVI. « Utriusque ergo operator est Dominus, » id est, utrique suam sortem assignat Deus, ut dives pauperem non spernat, et ut pauper diviti non invideat, sed sua sorte et gradu contentus uterque vivat, cum sciat illam non casu, sed sapienti Dei consilio et destinata voluntate sibi obvenisse, quam proinde omnes colere et venerari debent.

Septimo, alii contrarie accipiunt τὸ *obviaverunt* : nam metaphora sumpta a bellantibus, sibi inimico aut contrario animo occurrentibus, intelligunt hic significari contrarietatem, quæ est inter divitem et pauperem; unde vertunt, *dives et pauper contrarii sunt,* habitu scilicet et conditione, et frequenter etiam animo, cum ille insolescat animo, iste humilietur, ac demisse se gerat; sed « utriusque operator (hebraice עשה *ose,* id est formator, fictor et pictor) est Dominus,» *q. d.* Quod hic sit pauper, ille dives, non disparis naturæ est conditio, sed paris naturæ dispar qualitas, sive pictura diversa : sicut enim pictor unam imaginem nudam pingit et fingit, aliam vero vestit et ornat; atque sicut in pictura nuda magis apparet ars pictoris, et pulchritudo picturæ quæ in vestitu regitur et obscuratur : sic in paupere magis apparet ars Dei, et paritas naturæ quam in divite, quem opes vallant et velant. Igitur pauper est homo pictus, sed nudus; dives pictus, vestitus : tolle picturam, manet par eademque natura humana, quæ in utroque velut imago Dei pariter est veneranda. Ita S. Chrysostomus, homil. 4 *De Lazaro*, et in *Psal.* XLVIII, ad illa, *Simul in unum dives et pauper :* « Est enim, ait, communis nostra natura, communiter omnes voco; communis nostra mater, communiter voco; communis nostra civitas est orbis terrarum. Sed si ex paupertate ac divitiis differentiam aliquam et inæqualitatem introduxistis, atque eam quoque rursus ejicio, non divites quidem vocans, pauperes autem expellens, sed et hos et illos, et non solummodo hos et illos (verbi gratia) : hos, id est divites, priores, illos vero, id est pauperes, posteriores; sed simul in unum, ut sit communis conventus, communis oratio, communis etiam auditio. Licet sis dives, ex eodem luto natus es, idem tibi fuit cum paupere ingressus, et idem ortus, et tu hominis filius es, et ille. » Tandem ex hisce concludit : « Cum ergo quæ sunt præcipua et magis opportuna, et honore æqualia, ex æquo habeatis cur

propter umbras et somnia intumescis ex his quæ nihili sunt, communia distinguens, communia naturæ, communia ortus et generationis, communia affinitatis et necessitudinis? cur amictum exteriorem adducis, ut distinctionem in eo efficias? non fero, non patior, et ideo voco te cum paupere simul; simul, inquam, in unum dives et panper. »

Dives paupere et, et pauper divite.

Octavo et optime, *q. d.* In eadem civitate et republica alii sunt divites, alii pauperes, quia Deus ita statuit et operatus est, ut alter alterius auxiliis juvaretur, itaque in unum corpus civile et politicum coalesceret respublica, omnique arte et supellectile abundaret; divites enim suis opibus alunt pauperes, ut alii sint sartores, alii sutores, alii pistores, alii fabri, alii aliam artem mechanicam exerceant : hasce enim omnes paupertas adinvenit, fecitque ut nulla reipublicæ deesset; nam si omnes essent divites, nemo vellet laborare, et sic artes omnes mechanicæ cessarent magno hominum damno; quare dives pauperem fovere, et pauper diviti subservire, pro eoque laborare debet : qua in re mira fuit Dei sapientia et dispositio, dum duas res ita dispares et quasi contrarias univit, et quasi æquavit, faciendo ut nec dives sine paupere, nec pauper sine divite vivere posset. Quod admirans Aristoteles, lib. IV *Polit.* cap. I : «Necesse est, inquit, duas civitates in una esse civitate, et eas quidem inter se contrarias, scilicet unam pauperum, aliam divitum; » sed utramque tanta harmonia inter se colligavit et consociavit Deus, ut concordiam et concentum mirabilem efficiant. Unde S. Augustinus, serm. 25 *De Verbis Domini* : « Dives, ait, ac pauper duo sibi sunt contraria; sed iterum duo sunt sibi necessaria : nullus indigeret, si invicem se supportarent; et nemo laboraret, si se ambo juvarent : dives propter pauperem factus est, et pauper propter divitem factus est. Pauperis est orare, et divitis erogare. »

Nota τὸ *obviaverunt*, scilicet non tam casu quam studio, hoc est, obviam sibi mutuo iverunt sese invicem quærentes, *q. d.* Dives et pauper destinato consilio sibi invicem obviam eunt, quia alter alterius ope indiget, eamque requirit et postulat. Dives enim a paupere postulat operam, ut pro eo sarciat, pinsat, fabricet, aret, serat, etc.; pauper vicissim a divite postulat pecuniam et alimoniam. Dives ergo quærit pauperem eique obviam vadit, ut ejus operam conducat; pauper vicissim obvius vadit diviti, ut ab eo victum et lucrum aucupetur : et sic Deus divitem per pauperem, ac pauperem per divitem sustentat et ditat.

Hic dives et ille pauper Dei consilio.

Significat igitur hac gnome Salomon *primò*, Dei consilio sapientissimo factum, ut in hoc corrupto per peccatum mundo alii sint pauperes, alii divites; ut divites pauperibus succurrant, pauperes vero pro divitibus laborent, itaque mutuo uniantur, invicemque adament, juvent, foveant. Audi S. Augustinum, *hom.* 13 inter 50: « Pauperes egere voluit Christus, sed propter nos. Omnes pauperes quos videtis, potuit illos Christus pascere, quomodo per corvum Eliam pavit; tamen cum et ipse Eliæ subtraxit corvum, ut a vidua pasceretur, non Eliæ præstitit, sed viduæ. Quando ergo Deus pauperes facit, quia ipse non vult ut ipsi opes habeant; quando, inquam, facit pauperes, probat divites; sic enim scriptum est : Pauper et dives occurrerunt sibi. Ubi sibi occurrerunt? in hac vita natus est ille, natus est et iste; invenerunt se, occurrerunt sibi. Et quis fecit illos ambos? Dominus divitem quidem fecit, unde pauperem adjuvaret; pauperem, unde divitem probaret. Pro viribus suis unusquisque faciat. »

S. Basilius, hom. *In ditescentes avaros* : « Quis, ait, peculator? ille qui ad se unum transfert quæ singulorum sunt, etc. Esurientis est panis quem tu retines; nudi est vestis, quam in arca custodis; discalceati calceus, qui apud te marcescit; egentis argentum, quod tu terræ infossum possides : quare tot injustus es hominibus, quot poteras opem conferre. »

Simile de ulmo et vite

Pulchra similitudine vitis et ulmi idipsum declarat Hermas S. Pauli discipulus in libro qui dicitur *Pastor*. Sicut enim vitis humi jacens est infructifera; si vero elevetur et sustentetur ab ulmo, tam sibi quam ulmo fructus suavissimos, puta uvas, profert : sic pauper et paupertas sibi relicta inutilis est et misera; sin a divite erigatur et sustentetur, tam sibi quam diviti commoda et fructifera est. Audi Hermam : « Vitis fructifera est, ulmus autem lignum sine fructu est; sed vitis, nisi applicata fuerit ulmo, non potest fructum multum facere: jacens enim in terra malos fructus dat; sed si suspensa fuerit super ulmum, et pro se et pro ulmo fructum dat. Ulmus ergo non minorem fructum dat quam vitis, sed potius majorem. Hæc igitur similitudo posita est in servos Dei, in pauperem et divitem. Dives enim habet opes, a Domino vero pauper est. Distrahitur enim circa divitias suas, et valde exiguam habet orationem ad Dominum, et quam habet, inertem habet, et non habentem virtutem. Cum igitur dives præstat pauperi quæ illi opus sunt, pauper orat ad Dominum pro divite, et Deus præstat diviti omnia bona, quia pauper dives est oratione, et virtutem magnam habet bonorum operum suorum. »

Uterque est opus Dei.

Aliam similitudinem affert S. Chrysostomus, hom. 35 in I *ad Corinth.* : « Sicut radix, inquit, in pingui plantata solo, quæ nobis singulis annis tempestivos affert fructus : sic pecunia in manibus pauperum plantata non solum in singulos annos, sed et in singulos dies spirituales nobis fructus affert, fidentiam scilicet in Deum, peccatorum abscessum, conscientiam bonam, lætitiam spiritualem, spem jucundam, aliaque bona quæ præparavit Deus diligentibus se. »

Secundo, hac gnome significat Salomon utrumque esse opus Dei, tam quoad substantiam, puta

humanam naturam, quam quoad conditionem paupertatis vel opulentiæ; Deus enim hunc facit pauperem, illum divitem justissimis de causis. Hoc ergo opus Dei quisque agnoscat, veneretur et laudet. Ait ergo : « Dives et pauper obviaverunt sibi, » id est, passim sibi occurrunt dispares opibus, sed pares creatione, ideoque nec diviti superbiendum, nec pauperi mœrendum : tum quia natura, ut dixi, sunt pares; tum quia sic voluit Dominus, ut mutuis auxiliis et officiis hæc vita contineretur, non omnes esse divites : tunc enim nemo laboraret; nec omnes pauperes : tunc enim possent sese alere; tum denique quia tam paupertas, quam divitiæ donum est Dei. Nam sicut Deus divitibus dat divitias ad charitatis et eleemosynæ, ita pauperibus dat paupertatem ad laboris et patientiæ materiam et meritum, cum gratia utriusque proportionata. Et hæc omnia hic intendere videtur Sapiens.

Tertio, utrumque sua sorte contentum esse debere, ac in Dei ita dispertientis beneplacito conquiescere, præsertim quia Deus sæpe pauperes censu facit divites sensu et sapientia, uti patuit in Apostolis et primis fidelibus, teste S. Jacobo in *epist.* cap. II, 25 : « Nonne Deus, inquit, elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?» Imo Deus ipse veniens in carnem pauperem vitam egit. Unde S. Chrysostomus apud Maximum, *sermone* 12 : « O quanta, ait, dignitas paupertatis est! Dei fit persona (vel Dei sustinet personam), latet in paupertate Deus. Et pauper est, qui manum protendit, sed Deus est qui recipit. » Et Plutarchus ibidem : « In bello, ait, ad se tuendum utilius est ferrum quam aurum; in vita autem ratio divitiis præstat. Talares togæ corpora, nimiæ divitiæ animos impediunt. » Et Aristoteles : « Paupertas multis eget : insatiabilis cupiditas omnibus. » Democrates, rogatus qua ratione « quis dives fieri possit, » respondit : « Si cupiditatum pauper erit; si non multa concupiscas, pauca etiam multa videbuntur : exigua enim appetentia paupertatem opulentiæ efficit parem. Quantum est in natura, omnes sumus divites; sed quantum est in nobis, omnes sumus pauperes. Maxima mala effugerunt pauperes, insidias, invidiam, odium, in quibus divites quotidie versantur. » Aristides cognomento Justus, cuidam paupertatem sibi exprobranti : « Mihi, ait, paupertas nihil mali videndum præbuit; tibi autem divitiæ turbas non paucas. » Musonius : « Crœsi, ait, et Cyri thesauros, velut extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat. » Xenophon : « Paupertas est philosophia; quod enim hæc ore suadet, illa opere perficit. »

Gnomæ.

Quarto, Salomon monet divites non debere aspernari pauperes, sed eos ut fratres ejusdemque Dei Patris filios complecti, alere et fovere; ad hoc enim eis Deus dedit opes. Unde Philo apud Maximum, *serm.* 12 : « Divitiarum pulchritudo, ait, non est in crumena, sed in egentium subventione. » Et Moschion : « Sicut ornatus equorum et nidus avium, ut extollantur et gestiant, non efficiunt, sed in illo pedum velocitas, in his alæ : sic homini non ornatus, non deliciæ, sed bonitas et beneficentia gloriam parturiunt. » Menander : « Beatus est ille qui opes et mentem habet. Is enim honeste ubi decet eis utitur. Animam decet habere divitem; pecuniæ vero istæ nil aliud sunt quam ostentatio et exterior ornatus vitæ. » Dion : « Deridendi, ait, sunt, qui ejus generis divitiis student, quas fortuna largitur, liberalitas servat, benignitas aufert. »

Divites ament pauperes. Gnomæ.

Denique hac gnome tacite monet pauperi per laborem et tolerantiam, diviti per continentiam et liberalitatem contendendum esse ad vitam futuram, quæ solidis æternisque opibus abundat; ad hanc enim utrumque creavit, vocavit et destinavit Deus. Unde Isocrates : « Præsentibus, ait, contentus esto, et meliora quærito. » Et Philistion : « Etiamsi fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium duntaxat vel quatuor. »

Uterque quærat opes cœlestes.

3. Callidus videt malum, et abscondit se : innocens pertransiit, et afflictus est damno. — « Callidus, » hebraice ערום *arum*, id est astutus, dupliciter capitur : *primo*, in malam partem pro vafro, doloso et fraudulento; *secundo*, in bonam pro prudente, cauto et circumspecto. Innocens quoque oppositus callido, hebraice פתי *pethi*, id est simplex, dupliciter capitur : *primo*, in bonam partem pro sincero, candido, recto, mali et doli experte; *secundo*, in malam pro inexperto, rudi, imprudente, insipiente, de quo dicitur cap. XIV, 15 : « Innocens credit omni verbo. »

Vers. 3.

Primo, Beda et Hugo juxta priorem callidi et innocentis acceptionem sic explicant : « Callidus, » id est hypocrita, vafer et fictus, qui cum fidelibus et probis fidelis est et probus, ubi ipsis pro fide et probitate imminere videt persecutionem, subducit et abscondit se; at vero « innocens, » id est sincerus et rectus, firmo pede procedit, ac pro fide et virtute damno mortique se fortiter exponit. Unde Beda per exemplum sic exponit : « Multi ex principibus credidere in Dominum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de Synagoga non ejicerentur. Etenim erant callidi; videbant malum persecutionis quod imminebat, et absconderunt fidem pietatis, quam parumper conceperant. Innocentes vero Apostoli pertransierunt itinere recto professionis quo cœperunt, et afflicti sunt verbere, vinculis, carcere, et ipsa etiam morte mulctati. Utrumque autem exemplum usque nunc in certamine fidei, et in communibus multi sequuntur actibus. » Sic ille. Huc facit parabola pastoris et mercenarii proposita a Christo, *Joannis* X. Mercenarius enim velut hypocrita et callidus veniente lupo, ut vitæ periculum declinet,

fugit: unde lupus rapit et dispergit oves; at vero pastor bonus velut innocens, id est sincerus et rectus, lupo se opponit, imo « animam, » id est vitam suam, « ponit pro ovibus, » uti fecit Christus.

Secundo, melius alii passim juxta secundam acceptionem callidi et innocentis sic exponunt, *q. d.* « Callidus, » id est vir prudens et cautus; eminus prospicit futura; unde prævidens imminere aliquod malum solerter illud declinat, et prudenter sese abscondit, itaque malum evadit; at vero « innocens, » id est inexpertus, imprudens, insipiens, qui futura non prospicit, securus via sua pergit; unde sæpe in damna non levia incurrit, ut hic idem fere dicatur quod cap. XIV, 15 : « Sapiens timet et declinat a malo; stultus transit et confidit. » Hebræum enim פתי *pethi* proprie significat rudem, inexpertum, incautum, temerarium, stultum, ut vertunt Septuaginta, Chaldæus, Syrus et alii, qui instar ovis stolidæ ultro se in periculum ingerit et incurrit, dum sponte occurrit lupo vel lanioni, ab eoque pacifice sinit se duci ad macellum.

Hæc gnome generalis est et ampla; unde variis casibus aptari potest, ut legibus pœnalibus, exactionibus, mulctis, insidiis, periculis, incursibus hostium, etc.; in hisce enim cauti et prudentes subducunt sese et abscondunt, uti fecit S. Athanasius in persecutione Arianorum, imo Christus in persecutione Pharisæorum; stulti vero eas temere prævaricantes, vel audacter cæcisque oculis pertranseuntes, mulctantur et damnis afficiuntur. Quocirca Septuaginta hanc gnomen arctantes ad leges pœnales, quibus proprie competit, sic vertunt, *callidus, videns malignum punitum, valde ipse eruditur; imprudentes autem prætereuntes damno affecti sunt;* vel, ut nervosius paraphrastice vertit Auctor *Catenæ Græcorum : Cum prudentes promerita pœna nequam homines mulctari cernunt, præpotens eruditionis exemplum inde capiunt; at stulti, qui clausis oculis hæc pertranseunt, in detrimentum incurrunt.* Septuaginta sequitur Syrus : *Astutus,* ait, *vidit improbum flagellari, et vehementer correptus est; stulti autem pertransierunt super eum, et damno affecti sunt;* Chaldæus : *Insipientes transierunt, et mulctati sunt.* R. Salomon : Prudens, ait, pœnam noxæ impositam animadvertit et abscondit se, hoc est, ne piaculum indeque pœnam illi statutam incurrat, se maxime cohibet : imprudens et temerarius audacter prorumpit, et in periculum damnumque ultro se conjicit.

Sapiens declinat periculum. Salomon ergo hac sententia, ait Jansenius, indicat fructus sapientiæ et insipientiæ, ut sic ad sapientiam invitet, et a stultitia avocet : ut autem in temporalibus rebus, quod hic Sapiens dicit, usu venire videmus, ita multo magis in spiritualibus rebus illud observandum est. Qui enim vere secundum Deum prudens est, per fidem et Scripturarum cognitionem videt mala aliquando peccatoribus obventura, ideo abscondit se a peccatoribus, inter quos versari recusat; abscondit se elongando se ab his rebus, per quas in mala illa posset incidere; abscondit se latitando sub umbra alarum Dei; stultus vero et imprudens transit confidenter, in suis desideriis progrediens et illecebris mundanis. Inde affligetur aliquando, sive hic, sive in futuro, malo quod prævidere et cavere noluit; qua in re sapiens imitatur astutiam serpentis, qui, *Genes.* III, 1, dicitur ערום *arum,* id est callidus. Serpens enim in hieme, ut frigoris damna caveat, in antris et latebris, ubi aura est calidior, sese abscondit; itaque calorem et vitam conservat, donec ver et æstas appetat. Rursum, cum homines eum persequuntur, in silvis sub herbis et foliis se abscondit, itaque mortem effugit. Idem facit vir prudens.

Idem faciunt animalia Hanc calliditatem fugiendi et abscondendi se, ingruente periculo, natura docuit bestias et animalia, præsertim invalida et imbecilla, quibus omnis salus est in fuga et in latebris, ut ex iis eamdem discant homines. *ut conchæ,* Ita conchæ contra polypos et similes venatores sua testa se abscondunt; unde « polypi insidiantur apertis, imposi toque lapillo, ita securi grassantur, extrahuntque carnes, » ait Plinius, lib. IX, cap. XXX. *polypi,* Polypus vicissim, cum hostem metuit, « sub saxa subtectus desidet, et in horum colorem se mutat, ut saxum esse videatur : » sic pisces majores fugit; minores autem fallit; nam hos « ad ipsum tanquam ad saxum adnatantes incautos brachiis suis, tanquam retibus capit, » ait Ælianus, lib. I *Var. Hist.* Idem docet Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. XXXVII, Plinius, lib. IX, cap. XXIX, Oppianus et alii. *ostrea,* Ostrea sive conchylia, cum cancrum suum hostem sentiunt, concham claudunt, eaque se condunt : unde cancer illis insidians « explorat, ait S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap VIII, si quando ostreum remotis in locis ab omni vento, contra solis radios diptychum aperiat, et reseret claustra testarum, ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat; et tunc clanculo calculum immittens impedit conclusionem, ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur. » *cancri* Cancri pariter dum crustam mutant, sicut serpentes pellem, in sabulo jacent et latent, mortuorum similitudinem speciemque gerentes, donec crusta recrescat, qua tecti et armati amisso timore confidentes prodeunt, ait Ælianus, lib. IX *De Animal.* cap. XLV. *testudines,* Testudines domiportæ sua testa quasi concha se abscondunt; idem faciunt cochleæ. Rursum Ælianus, lib. X, cap. V, perdices et ardeas hostes suos a cochleis agnosci scribit, et fuga sibi cavere. Atque e cochlearum genere ariones vocari, quæ naturali quadam calliditate aves jam dictas decipiant et eludant; egressas enim testis suis absque metu pasci; aves vero ad testas vacuas frustra advolare, et ut inanes viderint tanquam inutiles abjicere, et se resipere alio; dein redire illas, quamque ad suam domum, et cibo jam saturas, et dolo suo incolumes. Histrix,

ericii. sive ericius, porcellus hortensis, ex horto poma suffuratur; dumque venatorem videt, se intus colligit, totumque se spinis velut lanceis suis obtegit et abscondit. Idem faciat vir cautus et prudens, ac præsertim dum alias non habet latebras, ad mentis arcanum confugiat, ibique Deum in auxilium vocet, in eoque se abscondat, uti faciebat S. Catharina Senensis : sic quasi echinus quidquid insidiarum præsenserit spinis suis claudetur, atque in sua se arma colliget, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur, inquit S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. IV, et S. Basilius, crocodili, hom. 9 *Hexam.* Crocodili Nili augmenta præsentiunt; unde ante illa, ova sua ad inaccessa Nilo loca mira providentia transferunt. Hinc qui ea offendunt, quantum Nili futurum sit incrementum, milvi, quantaque terræ fertilitas, facile colligunt. Milvus, ut docent Physici, quin et Jeremias, cap. VIII, 7, hibernis mensibus latet, novitque quando sit prodeundum, aura scilicet clementiore; quod idem de turture, de hirundine, de cuculo, de gruibus, de ciconia dixeris, quibus id solemne est, ut intelligant sibi brumæ tempore a nobis abeundum, turtures, atque in aprica loca recedendum. Præterea turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, providet, apes, squillæ ei folia superjaciendo. Apes pluvias et frigora præsentiunt, et quando horum alterum, aut utrumque impendere conjecturis assequuntur, non procul ab alveari volitant, sed circum illud convolantes veluti foribus incubant. Denique grues. grues tempestates præsentiunt : unde a mari devolant ad Mediterranea : sic et boves, equi, oves cæteraque animalia eas præsagiunt, et ad stabula locave tuta confugiunt.

Hinc disce Providentiam, o homo, et per rationem prospice corporis animæque pericula, eaque fugiendo præcave : prospice, inquam, Sodomæ, id est mundi libidinibus omnique scelere æstuantis incendia, ac cum Lot fuge ad montem, ad secessum, inquam, ad statum tutiorem et perfectiorem. « Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? » ait æterna Veritas. Vide S. Ambrosium, tract. *De Fuga sæculi*. Nota est vox Angeli ad S. Arsenium, Arcadii et Honorii Imperatorum magistrum : « Arseni, fuge, tace, quiesce, sic salvus eris. »

4. Finis modestiæ timor Domini, divitiæ, et gloria, et vita. — Pro *finis* hebraice est עקב *ekeb*, quod *primo*, significat calcaneum et plantam pedis : unde dictus est *Jacob*, id est supplantator, quod nascens tenuerit plantam Esau fratris, cumque postea supplantarit præripiendo ei jus primogenituræ; *secundo*, finem, quia ultimum et finis humani corporis est calcaneus; *tertio*, mercedem et fructum : merces enim est finis operis.

Primo, continentia. Jam *primo*, Lyranus per *modestiam* accipit moderationem actionum et passionum, puta continentiam; hæc enim parit timorem Domini, opes, gloriam, vitam longam et æternam. Modestia enim a modo dicta est, ait Cicero in *Offic.*, et Isidorus, lib. X *Etymol.*, littera *M* : « Modestus, ait, a modo dictus et temperie, nec plus quidquam, nec minus agens. » Et Nonnius Marcellus : « Modestia, ait, moderatio, modus, modicum, mediocre, est basis virtutis, ex qua gignitur moderatio, quæ temperat aurigatque modos in factis et dictis. » Alii : « Modestia dicitur quasi modus honestatis; honestas autem est pulchritudo virtutis. »

Secundo, constantia. *Secundo*, Beda per *modestiam* accipit constantiam : « Modestiam, ait, dicit constantiam operum bonorum, timorem vero Domini illum qui permanet in sæculum sæculi; quia nimirum perfectio virtutum est ad hunc animi statum conscendere, quo gratiam conditoris vel in modico timeamus offendere, nihil prorsus ejus memoriæ præponentes, quæ alibi vocatur charitas perfecta, foras mittens timorem, servilem videlicet et insipientem, quo metuit quisque, ne forte peccando pœnis mereatur subigi. Quod autem subjungit : Divitiæ, et gloria, et vita, in futuro significat. Finis ergo modestiæ timor Domini, divitiæ et gloria et vita; quia nimirum perfectio virtutum est in hac vita, ut timeamus Dominum timore sancto, hoc est, sincera illum dilectione colamus; finis virtutum in futuro, ut divitiis hæreditatis promissæ regni cœlestis gloriam, et vitam sine fine percipiamus a Domino. Unde Petrus : Itaque cum videritis, exultabitis lætitia inenarrabili et glorificata, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum, » I *Petr.* I.

Tertio et genuine, humilitas. *Tertio* et genuine, modestia est humilitas et mansuetudo, qua quis modeste, id est humiliter et mansuete, se gerit; hæc enim hebraice vocatur ענוה *anava*. Unde ענו *anau* vocatur mitis et mansuetus. Humilitas enim est fundamentum, radix et parens timoris Domini et virtutum omnium; ipsa enim humilem substernit Deo et hominibus, ut Deum revereatur, metuat, colat, amet, ejus leges servet, ipsique per omnia obediat. Ipsa ergo parit timorem Domini ejusque augmentum, ac per eum Dei gratiam, per quam a Deo emeretur et impetrat opes, gloriam, longævitatem et tandem vitam æternam, juxta illud cap. III : « Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria. » Ubi « longitudo dierum, » ac vita diuturna proponitur tanquam primum et præcipuum bonum; unde et dexteræ tribuitur. « Divitiæ et gloria » subsequuntur, et sinistræ tribuuntur, tanquam bona vitæ accessoria. Et cap. X, longitudo dierum timori Dei tribuitur : « Timorr ait, Domini apponet dies. » Et cap. XIX : « Timo, Domini ad vitam » esse dicitur : tria autem illa humilitas et timor Domini adfert homini plerumque etiam in hac vita, semper autem copiosius et perfectius in futura vita. Hunc sensum ut et nostra littera habeat, sic accipienda est, ut significetur modestia perducere hominem ad firmiter et sancte timendum Deum, et per hunc timorem adferre

etiam homini divitias, gloriam et vitam. Ita Jansenius. Similia prorsus habet Siracides, *Eccli.* I, 11 et seq. Vide ibi dicta.

Hinc Chaldæus vertit, *merces mansuetudinis* (Syrus, *extremæ humilitatis*) *est timor Domini, opes, gloria et vita;* R. Salomon, *propter modestiam*, inquit, *divinus timor inditur.* Alii subaudiendo copulam *et* ex Hebræo sic vertunt, *merces modestiæ, et timoris Domini sunt divitiæ, gloria et vita*, quia modestia timori Domini est conjuncta, et sicut illum parit, sic vicissim ab illo paritur et augetur, adeoque quantum crescit una, tantum crescit et altera.

Septuaginta pro *modestiæ* vertunt *sapientiæ*, quia modestia et humilitas est vera sapientia, sicut superbia est insipientia. Unde humilis practice est sapiens, superbus vero insipiens. Vertunt ergo, *generatio*, vel *progenies, sapientiæ timor Domini, et divitiæ, et gloria, et vita*, hoc est, ut vertit et explicat Auctor *Catenæ Græc.* : « Timor Domini parit sapientiam, et gloriam, et spiritales opes. Cæterum per sapientiæ ortum virtutes omnes inter se connexas indicat, ut quæ omnes sapientiam habeant matrem. Aut contra, Domini timorem sapientiæ parentem esse significat, aut sapientiæ sane generationem timorem Domini includere insinuat; siquidem timor Domini iis sunt opes, et gloria, et vita, qui possident illam. » Hæc est ergo progenies et prosapia sapientiæ: sapientia sive prudentia generat timorem Domini, hic generat opes, hæ gloriam, gloria vitam longævam et æternam.

Alii per hypallagen, vel per metathesin, verba transponentes sic vertunt, *progenies timoris Domini est modestia*, vel *mansuetudo, divitiæ, gloria et vita*, juxta illud *Isaiæ* XXVI, secundum Septuaginta: *Propter timorem tuum, Domine, utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quam fecimus super terram.*

Secundo, Cajetanus hebræum עקב *ekeb*, id est *finis*, vertit *calcaneus;* unde sic transfert per metathesin jam dictam : *Calcaneus timoris Domini est mansuetudo, divitiæ, honor et vita*, quod Cajetanus sic explicat : Vis mansuetudinis qualis ac quanta sit describitur relative ad Deum, facultates, honores et vitam : est enim sensus, quod vera mansuetudo calcat omnia, relative quidem ad Deum, timendo summum Deum; relative vero ad facultates, merendo divitias; relative autem ad honores, reddendo eos debitos sibi; et demum relative ad vitam animæ, servando illam : quamvis etiam ad vitam corporis extendi possit, eo quod mansuetus calcat præcipue iras proprias et alienas, ac per hoc nocumentis vitæ corporeæ obviat. Describitur autem mansuetudinis vis a calcaneo, tum ad designandam mansuetudinis virtutem perfectam usque ad extremam partem, significatam calcaneo; tum ad significandum actum mansuetudinis, qui est calcare : mansuetorum enim est officium vincere, et calcare omnia animi quiete; sed nisi ipsa calcatio fiat filiali timore Dei, non virtus, sed apparentia virtutis est; cum autem timore Dei fit, omnia meretur bona facultatum, honorum et vitæ, frequenterque affert ea in republica bene disposita; libenter enim tales eliguntur et promoventur ab aliis. Hæc Cajetanus.

Igitur hac versione significatur *primo*, magnanimitas et celsitudo viri sapientis, humilis et mansueti, quod scilicet animo fixus in cœlo et Deo pedibus et calcaneis calcet omnes terræ opes, honores et pompas, æque ac omnem animi fastum, libidinem, cupiditatem, juxta illud *Eccli.* XXV, 14 : « Timor Domini super omnia se superposuit. »

Calcaneus lupi stupefacit equum, cur?

Huc facit quod scribit Plinius, lib. XXIX, cap. XX, lupi calcaneum tantæ esse energiæ, ut si ejus vestigia calcet equus, quasi obstupescens sistat, pedemque figat. Rationem physicam dant physici, quod equus ex vestigio lupum hostem suum subodoratus metu percellatur, ideoque quasi pavidus horreat, spiritus irasque suas frangat et domet; simili enim modo timor Domini mentem percellens omnem ejus fastum et cupiditatem frangit et edomat. Narratur de equo feroci et indomito, hac ratione eum fuisse edomitum et cicuratum. Immissus fuit in eum leo, equus ferox in angulo caput collocans calces obvertit leoni, iisque in caput ejus impactis hostem interemit; sed ex timore in hoc duello concepto ferociam ponens, cicur evasit, frenaque et sessorem passus est : sic pariter timor Domini feroces, altos, cupidosque mentis spiritus edomat, et per mansuetudinem subigit et cicurat.

Ad hæc calcaneus significat mansuetum, calcando opes et honores, iis dominari, eorumque dominium et possessionem immisso quasi per mansuetudinem pede et calcaneo adire. Rerum enim possessio pedis calcisque impositione captatur. Hinc possessionem a pedum sessione Grammatici derivant. Mansuetudo ergo est quasi calcaneus, quo capitur tum corporis et passionum, tum opum honorumque possessio, juxta illud a Christo promissum, *Matth.* V : « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. » Recte autem, inquit Salazar, mansuetudini calcaneus datur, quia calce vestigia premuntur, et via teritur; nulli autem hominum vestigia sua tenacius virtuti affigunt, atque adeo ejusdem viam tritam et apertam aliis capiendam offerunt, quam mites. Hinc est illud *Psalm.* XXIV, 9 : « Diriget mansuetos in judicio, docebit mites vias suas, » ut nimirum alii vestigiis eorum insistant, et quam ipsi extriverint viam carpant.

Denique R. Salomon vertit, *calcaneus modestiæ est timor Domini :* « Quia, inquit, modestia est præcipua rei pars, et quasi fundamentum; timor autem est id, cujus minor ratio habetur, quando subsequitur : ad pedes enim modestiæ timor incedit, » tum quia modestia a modo dicta mentem componit, et in medio virtutis collocat: unde imperat timori cæterisque animi passionibus et

affectibus, quos facit sibi obsequi, et quasi ad pedes suos incedere; tum quia hæc modestiæ et humilitatis congrua est merces, ideoque illi debita, et a Deo attributa, ut quantum se omnibus subjicit, tantum omnibus emineat et dominetur, adeoque ipsa virtutum omnium sit uti fundamentum et basis, sic et culmen apexque; quod cæteras virtutes contineat, imo progeneret et regat, ut velut filiæ ad pedes ejus incedant (1).

Vers. 5. 5. ARMA ET GLADII IN VIA PERVERSI : CUSTOS AUTEM ANIMÆ SUÆ LONGE RECEDIT AB EIS. — Pro *arma* hebraice est צנים *tsinnim,* quod significat quid præacutum; unde *primo,* significat spinas, sudes et tribulos, quia acutos; *secundo,* lanceas, clypeos et arma acuta; *tertio,* frigus, ut patet *Proverb.* XXV, 13, quia frigus instar spinæ acutæ penetrat et pungit carnem.

Rursum pro *gladii* hebraice est פחים *pachim,* id est *laquei*; item *laminæ,* quæ instar laqueorum extensæ et expansæ sunt, ut patet *Exod.* XXXIX, 3; *Num.* XVII, 3. Item *gladii;* hi enim sunt laminæ extensæ, et a Belgis aliisque gentibus laminæ vocantur. Hinc

Primo, R. Levi vertit, *frigus et laquei in via perversi;* aliqui legunt *superbi, q. d.* Via, per quam ad sua scelera procedunt perversi et superbi, est molesta et horrida, quasi rigida et frigore congelata, atque laqueis obsepta, nimirum est laboriosa, ardua, periculosa, plenaque molestiis, curis, angoribus, doloribus. Considera viam vitamque latronum in silvis, qui frigora omnesque cœli injurias, item metus et pavores assiduos, ac pericula quotidiana patiuntur, et cogita similem esse vitam quorumvis perversorum. Rursum, sicut frigore concrescunt, et in altum tolluntur cumuli glaciei et nivis, sic et superbia in sublime jugiter attollit superbos. « Quoniam enim quasi cumulos erigit glacies, sic stultos erigit superbia, » ait S. Augustinus in *Psalm.* CXLVII. Denique sicut frigus glaciem durat solidatque in crystallum, sic malitia obdurat corda perversorum.

Secundo, melius alii passim vertunt, *spinæ et laquei.* Ita Septuaginta : *Tribuli,* ait, *et laquei in viis tortuosis occurrunt; qui autem custos est animæ suæ, abstinebit ab illis;* Syrus, *retia et laquei in via perversa;* Chaldæus, *pedica et laquei, q. d.* Perversi perversitatis suæ duplicem pœnam luunt : *primam,* quod illa quasi spinæ ipsos pungat et cruciet; *secundam,* quod eadem quasi laqueus eosdem irretiat et obstringat, ut ab ea se liberare et expedire nequeant. Ita gulosus sua gula et crapula, libidinosus sua luxuria velut spina pungitur et cruciatur, dum per eam morbum Gallicum, aliosque morbos, angores et pericula incurrit, ac illa ipsa velut laqueo detinetur, ut ab illa se expedire et castitati vacare nequeat, uti de se in *Confessionibus* fatetur S. Augustinus. Sic avari, inhiantes lucro et opibus, iis velut spinis punguntur, et velut laqueis illaqueantur, dum ob eas fraudes et usuras committunt, quibus animam illaqueant et suffocant. Hinc Cajetanus et Baynus per spinas et laqueos hoc loco intelligunt divitias, sicut Christus easdem nuncupavit spinas, *Matth.* XIII, 22 : « Spinæ enim sunt, ait S. Gregorius, quia cogitationum suarum punctione mentem lacerant, cumque ad peccata pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant.

Tertio, et nervosius, pro *spinæ et tribuli* Noster vertit, *arma et gladii;* eaque tam active, quæ scilicet feriant alios, quam passive, quibus scilicet feriantur et ipsi, sive quæ impii tum aliis, tum sibi ipsis nescientes struunt. Unde Beda : « Dupliciter, ait, intelligendum, quia perversi armati semper sunt ad nocendum proximis verbo vel opere scelesto, et ipsos parata semper exspectat ultio divini examinis. Qui vero animam suam in æternum salvari procurat, longe refugit ab hujusmodi armis et gladiis, quia et mentem manumque suam a proximorum læsione refrenat, et ne animadversione districti judicis feriatur, intenta mente præcavet.

Et clarius Jansenius : Dupliciter, inquit, hæc gnome intelligi potest; nam « in via perversi, » hoc est in ejus vivendi ratione, sunt « arma et gladii, spinæ et laquei, » sive quia perversus aliis verbo et facto nocere studet, et veluti armis et gladiis impetere, ac veluti spinis pungere, atque laqueis fraudis et doli involvere; sive quia ipsemet sua perversa vita sibi mala conciliat, ac veluti gladiis confoditur, spinisque conscientiæ remordentis pungitur, ac laqueis diaboli implicatur, a quo captivus detinetur ad ipsius voluntatem. Consentit cum illo : « Contritio et infelicitas in viis illorum. » Sic et dupliciter accipi potest quod sequitur : « Custos autem animæ suæ longe recedit ab eis. » Nam qui sollicite animam suam servare studet, mentem manumque suam ab omni læsione proximi refrenat, et ne conscientia sua hic veluti gladiis et spinis quibusdam lædatur, aut ne aliquando gladio ultionis divinæ feriatur, tota mentis intentione præcavet. Unde Irenæus, lib. III, cap. III, refert de S. Joanne, quod cum Ephesi vadens lavari vidisset intus Cerinthum, exilierit de balneo non lotus, dicens quod timeret ne balneum concideret, quod in eo esset Cerinthus inimicus veritatis.

Denique τὸ *custos* significat sapientem qui curam animæ gerit, quasi excubitorem in statione excubare, indeque eminus prospicere hostium insidias, arma, machinationes et fraudes, ut contra ea se muniat, vel fugiendo evadat juxta illud : « Vita mortalium vigilia. » Hinc R. Salomon hebræum *tsinnim,* id est *arma,* vertens *latrones :* « Latrones, inquit, et laquei sunt absconditi in via profligati, » id est, calamitates et pœnæ eidem imminent; custos vero animæ suæ, qui scilicet rebus

(1) Recentiores vertunt, *merces humilitatis* et (est ἀσύνδετον) *timoris Jovæ,* sunt *divitiæ et gloria et vita,* felix puta.

suis prospicit, suasque actiones rite instituit, hujusmodi discrimina evadet. Alludit ad illud *Psalm.* x : « Pluet super peccatores laqueos, ignis et sulphur pars calicis eorum (1). »

Mystice Hugo : Arma et gladii, inquit, sunt potentia et opulentia sæcularis, quibus perversi pollent justosque premunt, et sæpe opprimunt; sed qui vigil est et custos animæ suæ, sua vigilantia et solertia ea declinat et effugit.

Vers. 6. 6. PROVERBIUM EST : ADOLESCENS JUXTA VIAM SUAM ETIAM CUM SENUERIT, NON RECEDET AB EA. — Putant aliqui τὸ *proverbium est* non esse in Hebræo, Chaldæo, Græco et Syro; sed subintelligi. Hanc enim gnomen citat hic Salomon velut proverbium usu tritum, quod in vulgi ore passim versabatur. Verum errant, ut mox patebit.

Hebræa sic habent : *Dedica*, vel *initia puerum ad os viæ suæ; etiam cum senescit, non recedet ab ea.* Græca Complutensis et Regia (in Romanis enim hic versus deest), ἐγκαίνισον, id est *dedica*, vel *innova puerum juxta viam ejus; et quamvis senuerit, non recedet ab ea;* aliqui legunt : *Dedicatio juvenis secundum viam ejus;* Chaldæus, *erudi adolescentem;* Syrus, *qui corripit puerum juxta vias suas, quamvis senescat, non recedet ab eis;* Pagninus, *imbue puerum;* Cajetanus, *assuefac puerum.* Hebræum, enim חנך *chanoch* significat initiare, dedicare, imbuere, erudire, assuefacere. Sicut ergo *chanucchath habbait* vocatur dedicatio domus, sic *chanucchath hannaar* vocatur dedicatio, id est prima institutio pueri. Græci κατήχησιν vocant. Unde exstat apud Hebræos : *Sepher chinnuch* de prima puerorum institutione, *q. d.* Catechismus, sive doctrina puerorum.

Noster vertit, *proverbium est*; at qua ratione, quo respectu? Respondeo, quia חנך *chanoch* accepit non ut imperativum, sicut cæteri jam citati, sed ut infinitivum, qui sæpe subit vicem nominis : *chanoch* ergo idem est quod *dedicare* et *vernaculare, q. d. Dedicatio est, sive vernaculum est*, hoc est, inter vernaculos et domesticos vulgatum, et solemni omnium usu quasi dedicatum « proverbium est. » לנער *lannaar*, id est pueri, vel de puero.

Sensus ergo clarus est, *q. d.* Proverbium vulgo receptum, et communi usu jugique experientia comprobatum sancitumque, ideoque verissimum est, puerum viam, id est modum vivendi, quem a teneris edoctus fuerit, hauserit, imbiberit, ita ut ei assueverit, retenturum usque ad senium, imo ad finem vitæ. Intellige ita communiter accidere, at non semper : quidam enim a moribus pueritiæ in ætate virili degenerant, ac per occasiones sociorum, vel honorum et dignitatum, similemve occasionem, mutant plane mores, imo indolem et naturam. Alii tacti a Deo efficaci gratia, eique strenue cooperantes in virili ætate vel senectute, corrigunt vitia adolescentiæ. Sed hi perpauci sunt, hæcque vis est gratiæ, non usus naturæ.

Quæres *primo*, quid sit τὸ *juxta viam suam*, vel, ut Hebraice est, *juxta os viæ suæ? Primo*, Pagninus *os viæ* interpretatur *modum :* « Imbue, inquit, puerum secundum modum ejus, » *q. d.* Institue puerum juxta capacitatem suam, ut scilicet menti ejus teneræ facilia primum, deinde difficilia sensim instilles. Mens enim pueri est velut vas habens os angustum, cui liquor sensim instillandus; alioqui si totum simul infundas, ad latera diffluet et perdetur. Simili enim modo sensim et quasi guttatim, probi sensus et mores ingerendi sunt menti puerili : quod si fiat, puer sensim crescente judicio crescet et aviditate discendi, adeo ut etiam in senecta discere et proficere aveat et gaudeat.

Secundo, Vatablus *os viæ* interpretatur *bivium : Initia*, inquit, *puerum juxta bivium viæ suæ*, id est institue, et erudi puerum ab incunabulis, *q. d.* Si recte institueris juvenem, ille usque ad senium in primæva rectitudine perseverabit : puer enim est in bivio virtutis et vitii, unde si viam virtutis ineat, usque ad senium perseverabit; sin viam vitii capessat, in senio eam non deseret. Recte autem *os* vocatur *bivium*, quia sicut os est bifidum (finditur enim in duo labra), sic bivium est bifidum : finditur enim et secatur in duas vias, uti hic bivium adolescentiæ secatur in viam virtutis et viam vitii.

Tertio, R. Levi per *os viæ* accipit *propensionem, q. d.* Institue puerum juxta propensionem ejus : vide qua via, id est, quo feratur ejus propensio, et juxta illam ipsum institue. Alii enim propendent ad studia, alii ad agriculturam, alii ad artes mechanicas, etc. Dispice ergo ad quid feratur puer tuus, ac eo illum dirige et institue, ut recte et prudenter juxta illud vitam instituat. Nam si contra propensionem ejus ipsum ad aliud, a quo abhorret, cogere velis, operam perdes, juxta illud :

Tu nihil invita facies dicesve Minerva.

Quarto, Cajetanus per *os viæ* accipit *aperturam*, sive initium, *rationis* et judicii : sicut enim per os est aditus et ingressus in hominis corpus, et in vas quolibet : sic pariter per aperturam rationis est aditus et ingressus in mentem pueri. Unde *os* Hebræis metaphorice significat initium et ingressum, *q. d.* Cum primum in puero aperitur judicium ususque rationis, imbue eum disciplina et bonis moribus : quia mens pueri est quasi tabula rasa, quæ id quod primum illi imprimitur facile recipit, et tenaciter retinet, sicut lana primum colorem, quo tingitur, imbibit et mordicus retinet. Imo ante usum rationis assuefac puerum bonis moribus. Monet Salomon, inquit Cajetanus, ut non differatur instructio pueri; sed *in ore* (ait) *viæ ejus* (hoc est, in ipso principio viæ pueri) cum

(1) Rosenmullerus, *spinæ* et *laquei* sunt *in via perversi: qui custodit animam suam*, qui saluti suæ consulit, *elongabit se ab iis*, spinis et laqueis, vel a perversis.

incipit patere ingressus in animum pueri, assuefac illum : quamvis enim non sit capax doctrinæ, est tamen capax consuetudinis ; hoc est, curato ut incipiat assuescere bonis actibus, verbis moribusque. Et rationem subjungit : quia quæ primum imbibimus, retinemus etiam in senectute. Et verum dicit secundum rationes communes progressus humani : nihil enim adimitur per hanc sententiam efficaciæ divinæ gratiæ, vel etiam alicujus studii rari ad mutandum mores hominis cujuscumque ætatis. Neque huic Salomonis sententiæ obstat verbum Apostoli : « Cum essem parvulus, sapiebam ut parvulus, loquebar ut parvulus; quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli, » quia Apostolus loquitur de conditionibus consequentibus ætates, Solomon vero loquitur de moribus et habitibus qui ex nostro usu adjunguntur pueri adolescentisque ætati. Hinc symbolice, sicut os in se est angustum, se deinde oris angustia dilatatur in vase, ac in magnam vasis capacitatem desinit : sic pariter arcta pueri disciplina desinit in magnam felicitatis et jucunditatis amplitudinem; hanc enim parit exercitatio et assuefactio.

Quinto et plane, Noster *ad os viæ* vertit, *juxta viam* : nam עַל פִּי *al phi* vel לְפִי *lephi*, id est *ad os*, Hebræis idem est quod *secundum*, *juxta*, uti Hebræi norunt, et mille S. Scripturæ exemplis probari potest. Sensus est ergo, *q. d.* Pueri juxta viam suam, id est juxta modum agendi et methodum vivendi, quem in pueritia haurit et imbibit, cuique assuescit, perget deinceps in eodem, adeo ut nec in senectute ab eo recedat. Unde Noster pro *puer* vertit *adolescens*, quæ vox, ut advertit Jansenius, hic potius est participium a verbo *adolesco*, quam nomen, *q. d.* Puer in certo vivendi modo, seu bonus et probus ille sit, sive pravus et improbus, adolescens et crescens ita eum imbibet, ut ne in senio quidem ab eo dimoveri se sinat. Talis fuit Joseph, cui proinde pater Jacob moriendo benedicens : « Filius, ait, accrescens Joseph, filius accrescens et decorus aspectu, » *Gen.* XLIX, 22, ubi Septuaginta, *filius auctus Joseph, filius auctus desiderabilis, filius meus junior, ad me revertere.* Quare qui puero laxat habenas, sperans eum frenare dum grandior fuerit, fallitur : provectior enim faciet id quod fecit, dum erat puer, nec vivendi consuetudinem mutabit, eritque quasi equus indomitus. Puer enim est instar animalis, puta equi, bovis, leonis, leporis, qui quam viam initio tenuit, deinceps semper retinet. Noster לנער *lannaar*, id est *puerum* in accusativo, accepit pro הנער *hannaar*, id est *puer* vel adolescens in nominativo. Sic enim articuli hi apud Hebræos subinde commutantur. Aut potius, ut paulo ante dixi, *lannaar* est genitivi casus, vel ablativi, *q. d.* Proverbium est pueri vel de puero, quod scilicet puer vel adolescens viam quam trivit in pueritia, non deseret in senio.

Nota : Hebræum חנך *chanoch*, *primo*, verti potest cum Septuaginta, *dedica puerum*, vel *dedicatio pueri* ; sicut enim altare vel templum dedicatur Deo, sic puer et pueritia velut pura et intacta statim dedicanda est Deo, ut per eam reliqua omnis ætas Deo, velut ejus auctori et domino, dedicetur Vide S. Chrysostomum, hom. *De Anna et Samuele* : Anna enim Samuelem puerum Deo dedicavit ; ubi inter cætera ait : « Annon absurdum est nos domum ruinam minantem fulcire, pecunias impendentes, fabros accersentes, denique nihil non facientes ; domum autem Dei (nam Dei domus esse debet adolescentis anima) ne vulgari quidem dignari cura. » Et inferius : « Si mater fueris, ad Annæ exemplum consecra filium tuum Deo, et in templum adducito, quin ipsum potius templum Deo regale para. Membra vestra, ait Apostolus, corpus Christi sunt, ac templum S. Spiritus qui est in vobis ; » ergo quamprimum sacrari et dedicari Deo debent. Accedit S. Ambroisus *De Virgin.* lib. II ; nam quod ibi de puellis scribit, id etiam de pueris eodem modo scribi dicique potest : « Virgo, ait, Dei domus est, munus parentum, sacerdotium castitatis ; virgo matris hostia est, cujus quotidiano sacrificio vis divina placatur, » etc. Quocirca S. Thomas, I II, *Quæst.* LXXXIX, art. 6, in corp., docet puerum, cum incipit uti ratione, teneri converti ad Deum per actum fidei, amoris et religionis, ei se offerendo vitamque omnem dedicando, sub pœna peccati mortalis.

Dedicatio puer.

Secundo, *chanoch* verti potest, *initia puerum*, quasi tironem ad bellum per omnem vitam ineundum cum carne, mundo et dæmone : חניך *chanich* enim est tiro, qui discit arma tractare, paraturque ut fiat miles, et ad omnia quæ militiæ sunt instruitur, ut patet *Genes.* XIV, 14. Pueri ergo instructio debet esse similis tirocinio militis, qui assuefit armis, frigori, inediæ, labori, pugnæ, etc. Audi Theodoricum regem suos Gothos ad militiam instruentem apud Cassiodorum, lib. I, *epist.* 24 : « Producite, ait, juvenes vestros in Martiam disciplinam ; nam quod in juventute non dicitur, in matura ætate nescitur. » Vegetius etiam, lib. I, cap. IV : « Incipientem, ait, pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat ; non enim tantum celerius, sed etiam perfectius imbibuntur, quæ discuntur a pueris. » Diodorus quoque de Balearicis eorumque peritia in lapidando sic scribit : « Ita recte lapides propellunt, ut raro effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo a pueritia usus præbet, a matribus ad id certamen coactis : imponunt enim supra erectum lignum panem signum, quod jactu petant, neque ante cibum capiunt, quam panem lapide ejectum pro cibo sumant, » etc. Simili ratione parentes, magistri, pædagogi instruant pueros quasi tirones, ut contra concupiscentias decertent, et virtutis palmam obtineant.

Tirocinium.

Tertio, *chanoch* verti potest, *initia puerum*, ut scilicet initium rationis, ætatis et vitæ recte for-

metur ad omnem honestatem et probitatem, sicut Religiosi in ingressu Religionis et novitiatu formantur ad omnia Religionis officia, ut probi Religiosi evadant. Quocirca Sophar amicus Job, cap. XX, 11: « Ossa, ait, ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient. » Cur, quæso, non dixit, *caro*, sed *ossa ejus?* Plane, quia sicut quæ ossibus insident, cum ipsis durescunt ac durant, ita prorsus vitia juventutis, ut ibi notat D. Gregorius, lib. XV *Moral.* cap. V, quotidie duriora existunt, adeoque inolescunt, ut etiam in senectute solidentur, et, quod deterius est, non imminuta, sed plerumque multiplicata, ut idem D. Gregorius citatus advertit. Unde Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædagogi*, cap. X: « Sæpenumero, inquit, viri in malis vitæ institutis educati, evaserunt mulieribus magis effeminati, » quasi diceret: Illi ipsi, qui homines nascuntur, sæpenumero ob malam educationem, non crescunt in viros, sed senescunt in feminas, natura per malam educationem degenerante. Atque utinam juventutis vitia in senectute sisterent! sed proh dolor! cum peccatore « in pulvere dormient, » hoc est, in sepulcro reponentur: nam cum cætera omnia, ut bene ad eum locum Titelmannus advertit, post mortem relinquantur, sola opera ab incunabulis, usque ad sepulcrum mortuos consequuntur. Ita noster Mendosa in I *Reg.* cap. I, vers. 28.

Tinctura. *Quarto, chanoch* verti potest, *imbue puerum*, ut alludatur ad pannos, qui in tinctura suis coloribus imbuuntur, juxta illud S. Hieronymi, epist. 7 *ad Lætam,* de institutione filiæ: « Difficulter eraditur, quod rudes anni perbiberunt; lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? recens testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est. » Alludit ad illud Horatii, I epist. *ad Lollium:*

> Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
> Testa diu.

Et ad illud Quintiliani, I *Institut.*: « Natura, inquit, tenacissimi sumus eorum quæ rudibus annis percepimus, ut sapor, quo nova imbuis, durat; nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. » Huic affinis est illa sententia Philonis, lib. *Quod omnis probus sit liber:* « Sicut vasa, inquit, odorem, quo primum fuerint imbuta, referunt; sic juvenum animi, quas primum formas imaginatione conceperint, nunquam aboleri sinunt. » Et illa Poetæ:

> Quod nova testa bibit, inveterata sapit.

Quod ergo quis adolescens discit, hoc vir aut senex factus ægre dediscit.

Quinto, chanoch verti potest, *innova puerum*, ut alludatur ad novalia, id est agros novos, qui arantur, occantur, seruntur, ut copiosam segetem proferant. Simili enim modo aranda, occanda, et serenda est bonis præceptis et moribus mens pueri, ut virtutum omnium messem producat. Hinc Septuaginta vertunt ἐγκαίνισον; unde *encœnia* vocantur, quasi dicas *renovalia*: a vetustate enim veteris Adæ, puta a concupiscentia, renovanda est mens pueri, ut novitati suæ, in qua condita est a Deo in Adamo, restituatur: senectus enim et senes innovari nequeunt; unde Diogenes dicebat, « mortuo mederi et senem docere, » idem esse. Quare stultus ille senex apud Theogenem non patiebatur se ab alio doceri, dicens: « Ne doceas, ætas me facit indocilem. » Quibus assentitur Seneca, lib. III, *epist.* 25: « Grandior ætas, ait, dura et intractabilis, non potest reformari; tenera finguntur. » De proprio Philosophiæ penu suum illud hexametron deprompsit Mantuanus, X *Æneidos*:

Senectus indocilis

> Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
> Prima fugit.

Ubi primam ætatis diem, hoc est primam juventutem optimam appellavit. Rationem inculcat Seneca, lib. VI, *epist.* 109, quia sola juventus disciplinæ capax est, non senectus: « Quare, ait, optima? quia juvenes possumus discere: hoc tempus idoneum est agitandis per studia ingeniis: quod superest, segnius et languidius est. » Quasi optima vitæ pars illa sit, in qua discimus; pessima, in qua a discendo languescimus et otiamur, qualem esse imperitam senectutem Philosophus hic testatur. Unde illa parœmia: « Senex psittacus negligit ferulam. » Nam, ut Apuleius, lib. II *Floridor.*, et Plinius, lib. X *Natur. Hist.* cap. XLII, memoriæ prodiderunt, psittacus in primo vitæ biennio facile addiscit quidquid suggeritur, in senio sic obstupescit, ut, quantumvis flagelletur, nunquam doceatur. Eamdem difficultatem fatetur D. Hieronymus, Præfat. *in Evangelia*: « Periculosa, ait, præsumptio est senis mutare linguam, et canescentem mundum ad initia retrahere parvulorum. » Ita Mendoza in I *Reg.* III, 13.

Sexto, chanoch verti potest *assuefacito puerum*, juxta illud *Thren.* 3: « Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua; » nam, ut ait Aristoteles, II *Ethic.* cap. I: « Non parum refert, quin imo, id est quod rem causamque continet, homines a pueris ἐθίζεσθαι, id est assuefieri. » Consonat Plato, lib. II *De Legibus*, ubi sic de pueris statuit: « Disciplinam, ait, appello virtutem, quæ puerorum animos continere potest; voluptas enim et dolor, amor et odium, quam recte fieri potest, antequam ratione moveantur, in animos eorum influant, ut facilius cum ad ratiocinandum pervenerint, convenienter rationi omnia peragant. » Unde concludit: « Assuescat ergo a pueritia dolore ac voluptate recte moveri, ut a principio usque ad extremum vitæ oderint quæ odisse oportet, et ament quæ amanda sint. »

Quocirca S. Hieronymus et ex eo Beda: « Græca, ait, narrat historia Alexandrum, potentissimum regem orbisque domitorem, et in moribus

et in incessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus parvulus adhuc fuerat infectus. » Sic Susanna castitatem et constantiam, quam a teneris imbiberat, usque ad mortem retinuit, *Daniel.* XIII, 3.

Ratio a priori.

Rationem physicam a priori dat Plato, lib. VII *De Legib.*: « Prima luce, ait, pueri in ludum litterarium proficiscantur. Quoniam vero nec pecudes, neque ullum aliud animal sine custode vivere debet, neque pueri etiam sine pædagogis, neque sine dominis servi; puer autem omnibus bestiis intractabilior est : cum enim sapientiæ fontem nondum absolute compositum habeat, insidiosissimum est, acerrimum, petulantissimum omnium brutorum animalium. Idcirco multis quasi frenis constringendus est puer, et cum primum a matribus nutricibusque sejungitur, pædagogis continuo tradendus est, qui ejus lasciviam regant atque doment : deinde præceptoribus commendandus est ad eas disciplinas discendas, quæ liberum hominem decent. »

Rursum Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.* cap. V : « Est, inquit, in nobis uber ætatis ipsa juventus, » *q. d.* Sicut ex materno ubere sugitur lac, quo omnia infantis membra nutriuntur : ita ex juventute hauriuntur mores, quibus reliquæ ætates informantur.

Diabolus insidiatur adolescentibus quatuor de causis.

Prudenter ergo vir sapiens : « Quatuor de causis, ait, dæmon adolescentes maxime venatur. *Primo,* quia scit a Deo pios adolescentes maxime amari et expeti, ideo hunc florem ætatis gaudet Deo præripere. » Hujus rei symbolo Deus, *Levit.* XII, 8, non columbas, sed pullos columbarum sibi offerri præcepit; quia, ut ibi ait Theodoretus, detestabatur in adultis columbis lasciviam, in parvis pullis innocentiam amplectebatur.

Secundo, « quia sic viam sternit ad sequentis vitæ peccata. »

Tertio, « quia adolescentes facile falli, difficile se expedire ex diaboli vinculis possunt. »

Quarta adolescentibus commendanda.

Quarto, « quia dum peccant, impotenter peccant. » Unde S. Augustinus, serm. 246 *De Temp.*: « O juvenes, inquit, flos ætatis, periculum mentis. » Idcirco, « quatuor sunt adolescentibus in omnem vitam profutura : *Primo,* Deum pluris omnibus æstimare, animamque omnibus post Deum rebus pretiosiorem esse scire.

Secundo, « B. Virginem Mariam ex toto corde, ut filii Dei matrem amare, eique se quotidie commendare, et aliquid in ejus honorem facere. »

Tertio, « nunquam peccatum mortale in conscientia sustinere, sed singulis diebus de peccatis dolere, et ea quamprimum confiteri. »

Quarto, « quod morituri sint brevi crebro cogitare, quodque post mortem aut in æternum in inferno cum diabolo sint arsuri, aut in æternum Deo et Angelis in cœlo felicissime fruituri. » Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. I *De Interpellat. Job*, cap. VII : « Adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. » Unde Poeta :

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper.

Qua de re plura vide apud S. Augustinum, serm 246 *De Temp.* Vide et quæ annotavi *Eccli.* XXX, 11 et seq.

7. DIVES PAUPERIBUS IMPERAT : ET QUI ACCIPIT MUTUUM, SERVUS EST FOENERANTIS, — id est, dantis mutuum. Hebræum enim מלוה *malue* significat eum qui dat mutuum sive cum usura, sive sine usura. Unde in Scriptura fœnerans subinde idem est quod mutuans. Quocirca Pagninus vertit clare, *dives pauperibus dominabitur, et servus erit mutuum accipiens viro mutuanti*; Vatablus, *et obæratus servit fœneratori.*

Primo, Baynus sic explicat, quasi Salomon taxet hic perversum mundi usum, quo divitibus assignat dominium in pauperes, ob ipsorum opes, cum regere et dominari sit non opulentiæ, sed prudentiæ et judicii, quod sæpe majus et sincerius habent pauperes, quam divites, utpote ab eorum cupiditate et ambitione magis alieni.

Secundo, Lyranus et Cajetanus censent hic accusari divitum supercilium et fastum, quo sibi arrogant imperium in pauperes, eosque quasi servos sibi mancipant. Audi S. Basilium in orat. *De divitiis et paupertate* : « Canes, inquit, ubi aliquid acceperint, subito mansueti fiunt; at fœnerator magis ac magis irritatur; non enim latrare cessat : etiamsi te jurejurando obstringas, fidem non habet, perscrutatur interna commercia, tua curiose inquirit, uxore præsente pudore affectum coram amicis contumeliis onerat, in foro minas jactat, vitam denique tuam intolerabilem efficit. »

Tertio, plenius et simplicius R. Levi, Aben-Ezra, Jansenius et alii : Hæc gnome, inquiunt, declarat divitiarum commodum, et paupertatis incommodum, quod scilicet divitiæ secum vehant robur, potentiam, dominium; paupertas vero ærumnas, infirmitatem, obsequium et servitutem : unde tacite monet quemque, ut moderatas saltem opes sibi laborando paret, quo earum commodis fruatur, et paupertatis incommoda devitet. « Dives ergo pauperibus imperat, » tum quia eos sibi muneribus, contractibus, mutuo, etc., obligat et obstringit; tum quia dives per opes facile sibi comparat famulos, asseclas et milites, quibus cæteris prævaleat, iisque imperet; tum quia opes faciunt animosos et confidentes, paupertas vero facit pusillanimes et diffidentes; tum denique quia pauperes a divite alimoniam, multaque beneficia exspectant; dives vero a pauperibus nihil sperat. Quocirca solent in republica divites eligi in magistratus, velut honoratiores et potentiores, ut cæteris velut inferioribus et subjectis dominentur.

Mystice, Beda explicat, *q. d.* « Divites virtutibus in judicio occulti inspectoris principantur eis, imo eorum in futuro judices existunt, qui virtutum divitiis caruerunt. Et qui verbum doctrinæ salu-

taris accipit a doctore, servus est ejusdem doctoris, id est debitor implendi omnia quæ illi magisterii cœlestis jure præcipit. » Sic et Auctor *Caten. Græc.*, R. Salomon, Hugo et alii.

Et qui accipit mutuum, servus est fœnerantis. — Hebraice, *et servus mutuum accipiens viro mutuum danti.* Apud Hebræos enim למלוה *lemalue,* sicut et quodlibet participium vel nomen pene cujuslibet est casus; unde verti potest in dativo, *mutuum danti*; et in ablativo, *mutuum dante*; et in accusativo, *virum mutuum dantem*, supple colet et venerabitur. Septuaginta ergo vertunt, *divites pauperibus imperabunt, et famuli propriis dominis fœnerabunt, q. d.* Divites pauperibus imperare solent, at modeste iis imperent memores rotam fortunæ sæpe verti et converti, quo fit ut divites fiant pauperes, pauperes vero fiant divites, scilicet ut famuli mutuum dent heris ad inopiam redactis, itaque eos sibi subjiciant, et velut debitores obstringant; sic non raro fieri videmus, ut pauper fiat dives, debitor fiat creditor, famulus fiat herus, servus fiat dominus, subditus fiat Rex et Imperator. Ad hunc sensum nonnulli inflectere conantur versionem Vulgatam : « Et qui accipit mutuum, servus est fœnerantis; » sed vim ei faciunt, eamque a se ipsa alio detorquent.

Syrus secutus Septuaginta amplius planeque contrarium Hebræo asserit; sic enim habet, *pauper imperat diviti, et servus mutuum dabit fœneratori.* Septuaginta et Syrum secutus S. Ambrosius *De Nabuthe*, cap. XIV : « Nescis, inquit, o homo, struere divitias. Si vis dives esse, esto pauper sæculo, ut sis dives Deo. Dives fidei, dives esto Deo. Qui dives est in misericordia, hic est dives Deo. Dives in simplicitate, dives Deo est. Dives sapientiæ et scientiæ, dives est Deo. Sunt qui in paupertate abundent, et qui in divitiis egeant. Abundant pauperes, quorum profunda paupertas abundavit in divitiis simplicitatis suæ : divites autem eguerunt et esurierunt. » Probat id ex præsenti Salomonis gnome, dum subdit : « Neque enim otiose scriptum est : Divitum pauperes præpositi erunt, et propriis servi dominis fœnerabunt; quia divites et domini supervacua et mala seminant, ex quibus non fructum colligant, sed spinas metant. Ideo pauperibus divites erunt subditi, et servi dominis spiritalia fœnerabunt, quemadmodum dives rogabat ut sibi stillam aquæ pauper Lazarus fœneraret. Potes, et tu dives, istam implere sententiam, si largiaris pauperi. Qui enim largitur pauperi, Domino fœnerat. »

Deo dives quis?

Idem S. Ambrosius mystice hanc gnomen exponens, lib. II *De Jacob et Vita beata*, cap. III, eamque applicans Esau qui servivit Jacobo, et Judæis qui serviunt Christianis : « Multorum servus est, inquit, qui subjectus est vitiis, multis se dominis addixit. Nam qui omnia prudenter agit, et ita vivit ut vult, is solus est liber : non conditio fortuita servum facit, sed probrosa insipientia. Denique famulus prudens reget dominos stultos, et propriis dominis servi fœnerabunt. Quid fœnerabunt? non utique pecuniam, sed sapientiam, sicut et lex dicit : Fœnerabis gentibus multis, tu autem mutuum non accipies, *Deut.* XV. Fœnerabit Judæus proselyto divinæ legis oracula, sed quia ipse legis mysteria videre non potuit, et quæ habebat nescivit oracula, qui litteram fœnerabat Gentibus, nunc ab his spiritualis doctrinæ gratiam mutuatur, meritoque subjectus est servituti, quoniam qui mutuatur, servus est, quasi addictus fœnori creditoris; qui autem piæ doctrinæ fœnus impertit, is est princeps, sicut lex dicit : Princeps eris gentium multarum; tibi autem princeps ex ipsis non erit, *ibid.* Princeps enim est qui regit, qui et habet sapientiæ principatum, quem habuit populus Judæorum. Sed quoniam quod docebat servare non potuit, debet discere quod docere nescivit. » Idem in *Psal.* CIV : « Denique famulo sapienti, inquit, multi (ut scriptum est) serviunt liberi, et est servus intelligens, qui regat dominos stultos. Quem ergo magis liberum censes? sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fœnerare dominis facit, fœnerare non pecuniam, sed intellectum. » Et nonnullis interjectis, subdit : « Sed ille magis liber, qui intra se liber est, qui legibus naturæ liber est, legem sciens naturæ præscriptam esse moribus, non conditionibus, et mensuram officiorum consentaneam non hominis arbitrio, sed naturæ disciplinis : utrum igitur iste liber tibi tantummodo, an quidam censor videtur, et præfectus moribus? Unde vere ait Scriptura : Quia pauperes divitum præpositi erunt, et privati utique administrantium. Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus. »

Quis v[illegible]

Verum hæc lectio Syri et S. Ambrosii minus sincera minusque vera videtur : repugnat enim Hebræo, Vulgatæ, Symmacho, Theodotioni, Chaldæo et cæteris, qui omnes consentiunt cum Vulgata.

Vulgata ergo versio vera et genuina est; ejusque sensus planus est, *q. d.* Qui accipit mutuum, fit quasi servus mutuantis; et qui accipit ad fœnus vel usuram, fit servus fœnerantis vel usurarii : quia illis debito mutui vel usuræ obligatur, eisque quasi creditoribus fit debitor, ac se suaque obligat : quocirca fœnerator et creditor hebraice vocatur נושה *nose*, ab elevando et extollendo; quia qui ab eo mutuum accipit, cogitur ob beneficium acceptum ei supplicare, eum venerari et colere. Chaldaice vero vocatur רשיא *raschia*, a radice רשא *rasca*, id est potuit : creditor enim quasi potestatem et jus habet in eum cui mutuum dedit. Hinc vidua illa ad Elisæum ait IV *Reg.* IV, 1 : « Ecce creditor venit, ut tollat duos filios meos ad serviendum sibi. » Hoc enim legibus priscis creditori licebat, uti notat Budæus in suis *Forensibus*, imo Christus, *Matth.* XVIII, de servo nequam, cui fuerant dimissa decem millia talenta : « Cum, ait,

non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi. »

Porro legibus priscis creditores vindicasse sibi debitores quasi mancipia, adeoque olim in usu et lege fuisse, ut debitores tanquam servi et captivi ac vincti traderentur creditoribus, liquet ex veterum monumentis. Certe apud Hebræos rei hujus non obscura sunt testimonia, *Isaiæ* LVIII, vers. 6 : « Dissolve colligationes impietatis; » solve videlicet obligationes et vincula illa quæ impii et improbi creditores debitoribus injiciunt ex pignoribus et fœnore contracta.

De Græcis idem testatur Plutarchus Comment. *De vitando ære alieno*, ubi eleganti similitudine de creditoribus et exactoribus sic loquitur : « Sicut Darius Athenas misit Datin et Artaphernem, catenas et vincula manibus gestantes ad vinciendum captivos, ita hi syngrapharum et tabularum tanquam compedum plena vasa Græciæ importantes, circum urbes ambulant. »

De Romanis docet Livius, lib. II et VIII : « Qui, ante nexi fuerant creditoribus tradebantur, et nectebantur alii; » apud Romanos enim nexus aut nexum erat obligationis genus, « cum corpus debitoris ut pignus capi poterat obligationis jure atque conditione, » ut explicat Budæus : nam debitor oppignoratus tradebatur creditori nexus. De quo ac de immanitate fœneratorum videndus Livius loco citato; Varro, lib. VI *De Lingua Lat.*; Cicero, in *Topic.* de abalienatione, mancipio et nexu disserens; Budæus in *Pandect.* in tit. *De in diem addict.*; Quintilianus, lib. VII, cap. IV et cap. VIII; Gellius, lib. XX, cap. I; Macrobius, lib. I, cap. XVI; Cælianus, lib. XII, cap. XX et XXI. Sed Solon, ut Diodorus, Plutarchus et Laertius scribunt, illam legem Athenis abrogavit. « Solutio, ait Diodorus (de Ægyptiorum legibus loquens), ex bonis debitoris solum fiebat, corpus non poterat addici creditori. »

Torquebantur. Addit Christus, *Matth.* XVIII, creditori jus fuisse in corpus debitoris, ut illud torqueret : « Iratus, ait, dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum. » Quod sane videtur olere immanissimam illam creditorum inhumanitatem, qua ad creditorum libidinem post vincula et catenas debitorum membra dilaniabantur, quam refert Aulus Gellius, lib. XX, cap. I, ex leg. 12 Tabularum, cujus iste est verborum tenor : « Æris confessi, rebusque jure judicatis triginta dies justi sunto, post deinde manus injectio esto, in jus ducito, secum ducito, vincito, aut nervo aut compedibus quindecim pondo, aut, si volet, majore vincito. » Deinde vero docet, si plures essent creditores, eos habuisse jus secare corpus debitoris. « Tertiis, inquit, nundinis partis secanto, si plus minusve secuerunt, sine fraude esto. » Addit deinde ex suo Gellius : « Nihil profecto immanius, nihil immitius, nisi (ut reipsa apparet) eo consilio tanta immanitas pœnæ denuntiata est, ne ad eam unquam perveniretur. » Et Plutarchus, Commentario jam citato : « Nos dum contentos esse nostris rebus pudet, dandis pignoribus contractibusque subeundis in servitutem nosmet damus. » De carnificina autem et laniena illa paulo inferius : « Hi miseris debitoribus de foro locum flagitiosorum pœnis destinatum redegerunt, vulturum instar eos edentes et laniantes, et

Altius inserto tundentes viscera rostro.

Ita noster Pineda in *Job.* XXII, 6.

Quocirca Persæ, teste Herodoto, dictitabant duo esse peccata inter homines turpia, quorum primum est debitorem esse (hoc enim fere vel ex ignavia, vel ex gula et luxu nascitur), alterum mentiri, quod ex priori consequitur. Anonymus apud Suidam miserrimos ait esse homines, qui modo rubros, modo pallidos habent dentes, quo dicto notabat eos qui mutuo acceperunt ab aliis : hi enim, dum mutuum repetitur, erubescunt; dum vero creditorem viderint, pallescunt ne cogantur ad solvendum.

Miseria debitorum. Præclarius S. Basilius, apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. XXVIII : « Qui se fœnoribus, ait, subjectum reddit, quorum possessionem non tenet, voluntariam perpetuamque servit servitutem. Rem miserabilem spectavi, liberos homines, quorum patrimonia essent obærata, qui traherentur ut venirent; non noctes debitori quietem adferunt, non dies est jucunda, non sol delectans, sed per omnem vitam in tristitia versatur : dies odit, qui ad præscriptum tempus properant; menses formidat, quasi usurarum genitores; si dormierit, in somnis videt fœneratorem capiti imminentem, infaustum somnium; sin vigilarit, cogitatio et sollicitudo de usuris est. » Si hæc vera sint in debito et debitore pecuniæ, multo veriora sunt in debito animæ, puta in peccato et peccatore, qui semper pavidus timet mortem, judicium, dæmones, gehennam, quæ eum exspectat, ut solvat novissimam quadrantem, *Matth.* cap. V, 26.

Vers. 8. 8. QUI SEMINAT INIQUITATEM, METET MALA, ET VIRGA IRÆ SUÆ CONSUMMABITUR. — Pro *iniquitatem* hebraice est עולה *aula*, quæ vox est generalis significans omne pravum, quod contra leges vel æquitatem et honestatem committitur. Proprie tamen notat injustitiam et injuriam quæ alteri infertur. De injuria enim hic agi patet ex eo quod subdit : « Et virga iræ suæ consumetur; » quem enim injurius percutit, hunc percussus repercutit.

Pro *metet mala* hebraice est *metet* און *aven*, id est iniquitatem, vel dolorem : *aven* enim significat malum tum culpæ, tum pœnæ culpam consequentis. Unde Vatablus vertit, *calamitatem*; Septuaginta, *qui seminat mala, metet mala*; Theodotion, *qui seminat injustitiam, metet iniquitatem*; Aquila, *damnum*; Symmachus, *qui seminat iniquitatem, metet injustitiam.*

Seminans mala metit mala. Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, et juxta versionem Septuaginta attexi potest, at non juxta Vulgatam: juxta eam enim hæ duæ sententiæ plane videntur disparatæ. Juxta eam ergo sensus est, *q. d.* Qui seminat culpam, metet pœnam, imo non raro novam culpam cum nova pœna. Vis et energia est in τῷ *seminat*. *Primo* enim, sicut semen habet vim producendi granum sibi simile, sic culpa vim habet producendi tam pœnam, quam culpam sibi similem. Ita injuria parit injuriam, rixa serit rixam, cædes provocat cædem, convicium elicit convicium, ut qui iniquus et injurius est alteri, vicissim ab eo similem injuriam, puta verber vel verbum asperum, velut prolem a se elicitam recipiat. *Secundo*, sicut unum granum satum, sic pariter una culpa multiplicem parit culpam et pœnam : mala enim semina fœcundiora sunt bonis. Si ergo semen virtutis unius parit multas virtutes et præmia gloriæ, multo magis semen peccati pariet multa scelera et supplicia. *Tertio*, semen quodque suum profert granum, ut tritici triticum, hordei hordeum; sic quæque culpa proprias parit culpas et pœnas : nam superbia parit iram, invidiam, rixam, cædes, etc.; gula vero parit comessationes, ebrietates, crapulas, asotias, libidines, lites, etc., insuper pœnam fastidii, vomitus, insomnii, catarrhi, febris, dysenteriæ, vertiginis, et mille morborum, quæ gulam consequi solent. Similiter alias pœnas parit avaritia, alias acedia, alias invidia, etc. *Quarto*, sicut eadem terra, quæ semen recipit, recipit ad messem; et sicut agricola, qui serit, idem et metit: sic pariter peccator, qui serit iniquitatem, idem et metit iniquitatem ejusque pœnam multiplicem; nam noxa caput sequitur, sicut carnifex sequitur reum, ut eum torqueat et plectat. Hoc est quod ait Job cap. IV, 8 : « Qui seminant dolores, et metunt eos. » Et Paulus, *Galat.* VI, 8 : « Quæ seminaverit homo, hæc et metet. » Et Christus, *Matth.* VII, 2 : « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. »

ET VIRGA IRÆ SUÆ CONSUMETUR. — Alii legunt, *consummabitur*, hoc est *consumetur*. « Virga iræ » *primo*, est ipsa ira, qua iratus quasi virga sævit, et verberat alios vel verbis asperis, vel etiam inflictis plagis et verberibus : ob hanc enim justo Dei judicio simili aliorum ira et sævitia plectetur, qua alios vexavit et oppressit; ira enim virgæ comparatur, ait Aben-Ezra, juxta illud *Isaiæ* X, 5 : « Virga furoris mei. » Sensus ergo est, *q. d.* Ira ejus, sævitia et injustitia vertetur ei in virgam, qua puniatur et perdatur.

Secundo, « virga iræ » est potestas (hujus enim insigne est virga et sceptrum, ut habent Hebræa) cui juncta est superbia et ira : hæc enim vehementer premit, imo opprimit, juxta illud Senecæ in *Proverbiis* : « Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia. » Verum tales similem aliorum potestatem ira exacutam experientur et sentient, vel in præsenti vita, vel in futura.

Tertio, apposite ad semen et messem, de qua præcessit sermo, *virga* hic accipi potest triturationis, flagellum scilicet quo e segete grana excutiuntur, *q. d.* Iniquus qui alios aliorumque segetem et bona flagellavit, et trituravit, ipse pariter segesque et bona ipsius ab aliis flagellabitur et triturabitur, ut in quo peccavit, in eodem et puniatur, juxta legem talionis. Sic ergo virga sive flagellum, qua excutiendæ erant ejus fruges, non fruges quæ nullæ sunt, sed ipsummet ejusque lolia et spinas, id est scelera et crimina, diverberabunt et excutient; virga, inquam, et flagellum quo flagellabitur, vel a Deo, vel a judice, vel ab alio quomodolibet.

Pro *consumetur* Vatablus et Pagninus vertunt, *deficiet*, *q. d.* Deus secundum opera retribuet unicuique, et privabit facientes iniquitatem omni auctoritate, qua utuntur cum sævitia erga subditos; ita R. Levi et Aben-Ezra. Alii vertunt *consumet*, scilicet eum, *q. d.* Ipsa virga irati consumet iratum, sive percutientem in ira. Unde Septuaginta vertunt, *plagam autem operum suorum consummabit*, vel *operum suorum virus vulnusque ad finem sentiet*, ut vertit Auctor *Catenæ Græcor.* Sicut enim plaga pus ejicit virulentum, sic ira et sævitia parit dolorem et noxam auctori (1).

Mystice Beda : « Qui seminat, ait, iniquitatem, metet mala, » id est, « qui verbo aut exemplo suam in alios iniquitatem spargit, messis loco vindictam recipiet. » Porro quod sequitur : « Et virga iræ suæ consumetur, » recte adaptes Doctoribus et Superioribus, qui subditos peccantes rigide castigant, cum ipsi graviora peccent; aut iis qui æqua et proba docent, cum ipsi sint iniqui et improbi. Hi enim verbis suis damnant se ipsos : censuram enim, qua alios feriunt, ferunt in se ipsos; quare castigatione qua alios castigant, ipsi castigandi sunt, juxta illud Apostoli, *Rom.* II, 21 : « Qui ergo alium doces, te ipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non mœchandum, mœcharis, » etc.

9. QUI PRONUS EST AD MISERICORDIAM, BENEDICETUR : DE PANIBUS ENIM SUIS DEDIT PAUPERI. — Pro *qui pronus est ad misericordiam*, hebraice est טוב עין *tob ain*, id est *bonus oculus*, vel potius *bonus oculo*; Chaldæus, *qui bonum oculum habet*. « Bonus oculus, » ait Vatablus, est homo liberalis, benignus et candidus. « Bonus oculo » est, qui placido et benigno oculo respicit pauperes, eo quod pronus sit ad misericordiam, tum pronitate naturæ, tum pronitate virtutis, puta pronus tum ex compassione naturali, tum potius ex assuefactione charitatis, ait Lyranus. « Hic benedicetur, » id est fortunabitur a Deo, omnique benedictione temporali et cœlesti, humana et divina,

(1) Gesenius, *et virga iræ ejus*, Dei scil. qua sontes castigat, *parata est*. Ewaldus, *et virga iræ ejus*, i. e. divinæ ejus pœnæ, *parata est*. Maurer, *et virga insolentiæ ejus*, qua insolentia ejus castigabitur, *parata est* : quod præplacet.

præsenti et æterna cumulabitur. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 12 *in epist. ad Hebr.* : « Eleemosyna ac misericordia est tanquam quædam aurea et vivens columba, placidum habens aspectum et mitem oculum : nihil est illo oculo melius; itaque misericordiæ oculi obvenerunt columbini, placidi, benevoli, et ipsa mititate quodam modo mitiores. »

Oculi misericordiæ columbini.

Posset quoque τὸ *benedicetur* accipi pro laudabitur, *q. d.* Laudabunt et benedicent eum homines, imo Deus et Angeli; sic enim huc alludens videtur explicare *Eccli.* cap. XXXI, 28, dum ait : « Splendidum in panibus benedicent labia multorum. »

Sensus est ergo, *q. d.* Qui benignum habet cor, indeque benignum oculum, quo benigne respiciat egenos, esto ipse sit pauper, ut iis large benefacere nequeat : tamen benedicetur a Deo, quia liberali corde de pane sibi etiam necessario dedit pauperi, imo panem dimidiavit, dimidium pauperi tribuens, reliquum sibi servans : Deus enim magis respicit dantis promptitudinem benignamque mentem et oculum, quam doni magnitudinem, juxta illud Christi, *Luc.* XXI, 3 : « Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plus quam omnes misit; nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei : hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit. » Hinc Septuaginta vertunt, *hilarem datorem benedicit* aut *diligit Deus.*

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quod donum magis æstimetur ex affectu dantis, quam ex doni præstantia : qui enim rem parvam dat ingenti animi affectu et benevolentia, gratior est, et plus dare censetur, quam is qui rem magnam dat parvo animi affectu. Jam affectus animi, præsertim amor et benevolentia æque ac odium et indignatio, maxime pellucet emicatque in oculis, quasi in cordis fenestris. Hinc invidi et maligni, uti fascinatores, fascinum et virus gestant in oculis, illisque illud vibrant in astantes, præsertim pueros, quo fit ut pueri cibum fastidiant, et tabe conficiantur : ex adverso benigni et benefici, benigno corde, oculo et manu intuentes egenos, eisque benefacientes pro facultate sua, licet exigua, ipsis vitam et salutem conferunt. Salomonem secutus Ben-Sira, *alphabeto* 1, littera *iod* : « Manum tuam, ait, a beneficentia ne abstrahas. »

Quæres quantum, quibus, quoties et quomodo benefaciendum sit? Respondeo, dandum esse quantum vires permittunt, ut potius supra vires largiendum quam infra. At imprimis habenda est ratio eorum quibus damus : nam, si parvo egent, parum detur; si multo, multum. Jam vero dandum est, quoties indigent pauperes. Unde dicebat Aquila, præceptor Aquilæ Pontici, inopem qui mane nostram beneficentiam esset expertus, si vespere redeat, non esse dimittendum vacuum. Sed quomodo, inquies, dabimus? Hic tria observanda esse monent Hebræi : *primo*, ut eleemosyna detur clam et in occulto, non palam et in aperto aut publico; *secundo*, ut detur vultu hilari : nam hilarem datorem amat Deus, juxta dictum Apostoli; *tertio*, ut, cum damus, verbis blandis alloquamur : nam dono gratiam conciliat oratio, quæ sæpenumero plus valet ac potest, quam ipsum donum. Huc facit gnome Arabum, *Cent.* I, num. 80 : « Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominis, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni, » *q. d.* Beneficus et liberalis felix est in hac vita et futura, in terra et in cœlo. Præclare Nazianzenus, orat. *De Cura pauperum* : « Deus esto, ait, calamitosis Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit. » Et rursum : « Pulcherrime hoc et benignissime Deus facit, quod non ex pretio rei datæ, sed offerentis facultate et animo donum æstimat. Benignus esse ne differas; sed nunc esto; nec ideo quia pretii te summa destituit, totam relinquas liberalitatem, sed partem reipsa præstes, partem animi promptitudine, aut proposito in posterum (utrumque enim significat græcum προθυμία). Magnum calamitoso remedium est misericordia ex animo collata, et genuina condolentia multo leviorem reddit calamitatem. »

Apologus misericordiæ.

Huc facit apologus ursi, agni et columbæ, nervosis similitudinibus armatus, quem recenset Cyrillus, *Apolog. moralium*, lib. I, cap. XXII, cujus titulus : *Magis semper partem misericordiæ teneas* : « Ursi catulum, ait, in captum agniculum sævientem desuper columba prospiciens, dixit : Ut quid in miserum sævis? Cui ille : Si generationem complexionemque et morem meum attenderes, tu tibi responderes : Nimirum ursi filius sum, ursum me fore physionomia ostendit, atque ideo nunc ursi morem imitor. Tunc illa subjunxit : Linque corruptam generationem, vince sævam complexionem, depone ferinum morem; nam Deus clemens creavit te, natura pia nutrit te, plana terra sustentat te. Dulci sanguine vivis, amica membrorum compagine subsistis, et humorum tuorum pacis fœdere solidaris. Revera, totus ordo naturæ ad pietatem te trahit. Cœlestia enim ac terrestria omnia tantum tibi bonitatis indulgent, ut vivas. Quippe non emis corporis vivificum motum, nec cœli lumen, nec aeris flatum, nec telluris granum, nec exuberantis aquæ profluvium, quibus vivis. Unde, quæso, tibi hæc omnia, nisi ex sola naturæ clementia? Igitur derelinque furorem, mitiga rabiem, desine sævire, et te ad imitandam communem pietatem converte. Ad hæc ille parum emollitus respondit : Profecto quæ sapienter hortaris hæc agerem, si domantem omnia mala rationem haberem. Mox illa : Bene, inquit, dixisti. Quoniam omnis crudelis asperitas ex feritate bestialis mentis exsurgit. Exasperatum enim mare tenebris offunditur, et aurum politura complanatum rutilantius micat. Sic lux sapientiæ benignitatis est socia, et pietatis semper amica, sed in mente perturbata suscita-

tur ira turbida, insipientia obscura, crudelitas aspera. » Unde hanc conclusionem practicam educit, et velut epimythium assignat : « Sapiens ergo ratione mala omnia vincens, passus offensam, magnanimitatis potentia spernit iram, beneficentia liberalitatis injuriam et crudelitatem remittit, nec amplius aliud quam beneficentiam sui cordis meminit. Sic illata mala constantia frangit, patientia vincit, et ex toto corde triumphatorem misericordia ostendit. Novit enim nocentem fore iracundiæ jam subjectum, et idcirco devicto victor compatitur, et per suæ pietatis antidotum infirmitatis alterius curat malum. Ita igitur sapientis invicta pax est, et vindicta, clementia. In bonis enim summa ejus victoria; et in malis, virtus inviolata. Qui vero flammis iræ cito accenditur, fœtet igneum ut sulphur. Sed cum opportune prudens irascitur, splendet ut aurum politum. Iracundus ergo est sulphur fœtidum, et iratus sapiens est aurum digestum. Quibus dictis abiit. »

Porro hæc sententia est illustris : hac de causa eam Septuaginta quasi paraphrastice per trinam dilatant et explicant; *prima* est : « Virum hilarem et datorem benedicit; » vel, ut alii legunt : « Diligit Deus; vanitatem operum ejus consummavit. » Priorem partem citat Apostolus, II *Cor.* IX, 7 : « Unusquisque, ait, prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus. » Et *Roman.* XII, 8 : « Qui miseretur in hilaritate, » ubi plura de eadem annotavi. Præclare S. Augustinus in *Psal.* XLII, sub finem : « Si fregeris, ait, ex animo esurienti panem tuum, quia plerumque fit a tristibus et murmurantibus, ut careant tædio interpellantis, non ut reficiant viscera indigentis. Hilarem autem datorem diligit Deus : si panem dederis tristis, et panem et meritum perdidisti. » Expende τὸ *non ut reficiant viscera indigentis*, *q. d.* Qui mœstus vel indignans dat eleemosynam, reficit corpus pauperis, at sua mœstitia vel indignatione cruciat et vulnerat ejus animum et viscera; qui vero eam hilariter impertit, tam animum et viscera, quam os et corpus egeni pascit et recreat. « Ergo ex animo fac, ut ille qui intus videt, adhuc te loquente, dicat : Ecce adsum. » Et mox : « Vis orationem tuam volare ad Deum? fac illi duas alas, jejunium et eleemosynam. » Porro quod addunt Septuaginta, *vanitatem operum ejus consummavit*, antithesis est ejus quod vers. præcedenti de iniquo dixere : *Qui seminat mala, metet et mala; plagam autem operum suorum consummavit*, *q. d.* Qui seminat mala, plagam pœnamque plenam et consummatam malorum quæ sevit, reportabit; qui vero seminat bona, ac præsertim eleemosynas in pauperes hilariter dispertit, hic sua hilaritate supplebit, perficiet et consummabit quidquid in ejus operibus et moribus vanum, id est vacuum est et inane. Eleemosyna enim implet ea quæ actionibus cæteris desunt aut deficiunt, ac præsertim hilaris promptusque animus dandi, supplet ea quæ donationi ob paupertatem aliamve causam desunt. Deus enim æstimat non tam donum quam donantis affectum; sicut ergo si aquam e vase effundas, in vas vacuum subintrat, ejusque vacuitatem replet succedens aer : sic si eleemosynam parvam des, bursam mentemque videris evacuare, atque vacuam, id est exilem et nullius momenti, rem efficere, sed vacuum illud supplet et replet hilaritas et promptitudo plura dandi, si facultas suppeteret. Quocirca Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* XXXV, 11 : « In omni dato, ait, hilarem fac, » græce ἱλάρωσον, id est hilarifica, « vultum tuum. »

Eleemosyna ditat.

Secunda est : « Qui miseretur pauperis, ipse vicissim enutritur, ut qui egeno de panibus suis impertitus sit. » Qui enim miseretur, meretur misericordiam; et qui pascit alios, meretur pasci, juxta illud Christi, *Matthæi* V : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Et Apostolus, II *Cor.* IX : « Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. » Vide sequentia et quæ ibidem annotavi.

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum* : « Doctores, ait, qui pauperes spiritu doctrina sua pascunt, seipsos vel maxime alunt, juxta illud : In diebus famis suis ipsi panibus (hoc est sua ipsorum doctrina, per quam nimirum ipsi quoque sustentantur) saturabuntur. » Exempla hujus sententiæ et benedictionis eleemosynæ sunt in *Vita S. Joannis Eleemosynarii*, qui quo plura dabat pauperibus, eo plura recipiebat, uti fusius alibi recensui; in *Vita S. Lydwinæ*, quæ sua liberalitate meruit obtinere bursam Christi, ex qua quantumcumque erogaret, semper supererat, quod ulterius erogaret; in *Vita S. Catharinæ Senensis*, et aliorum plurium.

Exempla.

Memorabile est quod de S. Liberali, nobili Altinatæ et Tarvisii protectore legimus, eum in ægros et pauperes mire fuisse liberalem, ideoque multos a variis morbis curasse, adeoque una die 120 personis sanitatem divina virtute impertivisse. Cum vero hiemis tempore ad ecclesiam cathedralem pergeret, paupere nudo et frigore trementi obvio, sibi vestem detractam tradidit, qui illi sequenti nocte apparens Christum se esse dixit, et vestem restituit, quam ille induens, a periculis non semel servatus est. Nam, cum Arianis prævalentibus, S. Heliodorus cum suis discipulis ut solitarium locum inveniret, in quo Deo deserviret, navim conscendisset, sævaque orta esset tempestas, illam Liberalis extremo vestis illius demisso in mare illico sedavit : ita ex monumentis Ecclesiæ Tarvisinæ narrat Philippus Ferrarius in *Catalogo Sanctorum Italiæ*, ad diem 27 aprilis.

Tertia est : « Victoriam et honorem acquirit munera dans, et animam quidem aufert possidentium, vel acceptantium; » vel, ut Vulgata legit, *accipientium*. Hæc gnome non est in Hebræo, sed ex Septuaginta transcripta. Pro *aufert* græce est

[illegible], quod Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *evertit*, accipitque de donis quæ dantur principi vel judici ad evertendam justitiam.

Verum alii referunt ad eleemosynam et misericordiam, de qua hoc versu omnis est sermo, ut sensus sit, *q. d.* Beneficus et liberalis, qui dat eleemosynas vel munera, vincit sibique devincit et subjugat animos accipientium; quare ab eis impetrat omne quod vult, ab eisque honoratur ut munificus, imo ut curator et pater, uti honoratus fuit Joseph ab Ægyptiis, dans eis frumenta et alimenta, ideoque vocitatus « Salvator mundi, » *Genes.* XLI, 45. Vere Comicus : « Magnes animi aurum, magnes animi munus. »

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum* : Munera, inquit, sunt virtutes per quas homo animam suam dæmonibus, qui illam possidebant, eripit, imo animum Dei, Angelorum et hominum sibi conciliat, itaque quasi aufert et suffuratur, sed pio fortique benevolentiæ furto.

Posset *secundo*, hæc gnome accipi, ut sit argumentum a simili, puta a judice et principe, cui dantur munera, *q. d.* Sicut qui munera dat judici, victoriam in lite obtinet; et qui ea dat principi, ab eo ad honores evehitur, eo quod dans munera accipientis animum per ea sibi obstringat : sic pariter victoriam et honorem omneque bonum, quin et gloriam æternam a Deo consequetur, qui Dei amore dat dona pauperibus; hisce enim Dei animum, id est gratiam et benevolentiam demeretur sibique conciliat.

Eleemosyna vincit accipientem. Moraliter, nota hic quanta vis sit eleemosynæ et beneficentiæ, utpote, quæ ardua quæque vincit, et de omnibus reportat victoriam. *Primo* enim vincit eos quibus benefacit, esto inimici sint et infensi; eorum enim cor emollit, allicit et in benefacientem reflectit; quis enim amantem se non redamet? quis benefactori suo malefaciat? Hoc est potens et nobile victoriæ genus, de quo Apostolus *Rom.* XII, 20 : « Si esurierit, ait, inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi : hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus; noli vinci a malo, sed vince in bono malum. »

Vincit avaritiam. *Secundo*, eleemosyna vincit avaritiam et cupiditatem cæteraque vitia; nam, ut ait Apostolus, I *Timoth.* VI, 10 : « Radix omnium malorum est cupiditas. » Ratio est, quia contraria contrariis vincuntur ; sicut ergo ignis exstinguitur aqua, sic cupiditas restinguitur eleemosyna et liberalitate.

Vincit peccata. *Tertio*, eleemosyna vincit deletque peccatum, non tantum præsens et futurum, sed et præteritum, juxta illud Danielis, cap. IV, ad Nabuchodonosorem : « Peccata tua eleemosynis redime. » Et *Eccli.* III, 33 : « Ignem ardentem exstinguit aqua, et (sic) eleemosyna resistit peccatis, et Deus prospector est ejus qui reddit gratiam. » Ratio est, quia eleemosyna facta ex amore Dei et proximi est actus charitatis; charitas autem abolet omne peccatum.

Expugnat cœlum *Quarto*, eleemosyna expugnat cœlum avaris clausum; ob eleemosynam enim datam Christus judex eleemosynarios adjudicabit cœlo, immisericordes inferno.

aurum. *Quinto*, eleemosynarius vincit aurum omnesque opes mundi, quæ mortalibus dominantur : ipse ergo quasi auri mundique dominus illud regit, dispensat, erogat.

dæmones. *Sexto*, beneficentia vincit dæmones, eosque fugat et expellit. Ratio est, quod dæmones ob iram et invidiam, qua flagrant in Deum et homines, sint plane maligni et malefici; maleficium autem vincitur a beneficio, et maleficus a benefico; sicut ergo amor vincit odium, et amans odientem : sic eleemosynarius vincit dæmones; similis enim est Angelo, qui totus est beneficus; Angeli autem vincunt fugantque dæmones. Huc facit illud *Psal.* XL, 2 : « Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conservet eum, et vivificet eum, et non tradat eum in animam inimicorum ejus, » id est « dæmonum, » ait ibidem S. Chrysostomus : « Sicut enim oleum efficit ut athletæ elabantur e manibus adversariorum, ita etiam eleemosyna facit ut qui ea utuntur, declinent ac fugiant dæmones. » Idem S. Chrysostomus, in cap. VI *ad Ephesios* : « Non est, ait, nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus mundi principes et potestates tenebrarum harum; ideo adversus tenebras lucis arma suscipere jubet Paulus : Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Hanc ergo lucem, ne deficiat, continua olei instillatio nutriat, misericordiam adhibeamus; hæc enim nos contra validissimos hostes omni armorum genere instruit. »

Deum. *Septimo*, eleemosyna vincit Deum; unde ipsa specie reginæ apparens S. Joanni Eleemosynario asseruit se Deo esse familiarissimam, et ab eo omnia ad libitum impetrare. Quocirca Poeta :

> Munera, crede mihi, placant hominesque deosque.

Similem victoriam eamque multiplicem Salomon assignavit obedientiæ et obedienti, cap. XXI, 28. Si beneficentia vincit Deum, vincit et naturam (cujus auctor et rector est Deus), omniaque naturæ commoda et incommoda, ut paupertatem, famem, sitim, opulentiam, delicias, gulam, etc. Unde S. Chrysostomus, hom. 19 in II *ad Cor.*, in morali, celebrans viduam, quæ parum farinæ sibi et filiis ad vitam necessariæ dedit Eliæ, asserit illam vicisse *primo*, naturam, quia filiis non pepercit; *secundo*, famem, quia cibo se privavit, ut eum daret Eliæ; *tertio*, mortem, quia ejus periculo per inediam se exposuit; *quarto*, Abrahamum, quia sibi necessaria dedit : « Quid enim, ait, illa fortius fuit muliere? nonne contra naturæ tyrannidem, et contra famis violentiam, et contra mortis minas generose stetit, et omnium fuit fortissima? Sed audi quomodo Christus illam prædicat : Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ, et ad

nullam missus est propheta quam ad illam. Dicam aliquid magnum et admirabile. Ista patre nostro Abraham plus in hospitalitatem impendit; non enim ad armentum cucurrit sicut ille; sed pugillo illo farinæ præcurrit omnes in hospitalitate celebres: nam ille quidem vincebat, quod ad hoc seipsum exhibebat; ista vero neque pueris pepercit propter hospitem, etiam nondum futura exspectans. »

Hinc noster Martinus de Roa, lib. I *Singul.* cap. IX, sic exponit: « Qui pronus est in misericordiam, benedicetur, » id est bonus, imo optimus, hoc est divinus, imo Deus quidam terrestris, vocabitur. Nam bonitatis (Deus autem est ipsa bonitas) maxime proprium est benefacere. Nihil vidit melius Cicero, lib. II *De Natura Deorum* : « Sed ipse Jupiter, ait, id est Juvans pater, etc., a majoribus nostris optimus maximus dicitur; et quidem ante optimus quam maximus, quia majus est certeque gratius prodesse omnibus, quam magnas opes habere. » Hinc Varroni *dives* dictus est, quasi *divus*, quod perinde ac Deus circumfluat maximis copiis, et alienam inopiam ac miseriam, nihil ipse interea incommodi accipiens, levare tam velit, quam possit. Nomen autem Dei nomen est liberalitatis et magnificentiæ; Jupiter a juvando dictus est, Deus a dando. Hinc olim Mæcenates, patroni ac principes liberalitate in clientes ac suos, nomen sibi invenere divinum.

Dives quasi divus.

Jupiter a juvando, Deus a dando.

Vers. 10.

10. EJICE DERISOREM, ET EXIBIT CUM EO JURGIUM (Symmachus et Theodotion, *rixa*), CESSABUNTQUE CAUSÆ ET CONTUMELIÆ. — Septuaginta, *ejice pestilentem e consessu, et exibit simul cum illo jurgium; nam cum sederit in consessu, omnes inhonorat*, Græca, ἀτιμάζει, id est dehonestat, inhonorat, ignominia afficit, nihil æstimat, contemnit; Syrus, *cessabit lis et opprobrium, ne, si sedeat in consessu, omnes probris afficiat;* Chaldæus, *ejice derisorem, et expelle contentiosum, et cessabit jurgium et ignominia.*

Pro *derisorem* hebraice est לץ *lets*, quæ vox significat hominem noxium et pestilentem, qui alios irridet, subsannat, divexat, pacem turbat, lites et pugnas concitat, qualis est susurro, detractor, conviciator, irrisor, turbulentus et seditiosus; talis enim est causa et fomes continuus jurgiorum et rixarum; alios enim probris et sannis impetit, ac seminat dissidia et lites. Ait ergo: « Ejice derisorem, » id est susurronem et turbatorem, « et exibit cum eo jurgium, cessabuntque causæ, » id est lites et contumeliæ. Ait *derisorem* in singulari, non *derisores* in plurali, quia unus inquietus et turbulentus sufficit ut totum cœtum, totam urbem et rempublicam turbet, vexet, affligat, sicut modicum fermentum totam farinæ massam inficit et fermentat. Qua similitudine probat Apostolus, I Cor. cap. V, 6, incestuosum scandalosum ejiciendum esse ab Ecclesia. Ejice ergo derisorem vel e vita, ne vivens alios turbet, ita aliqui; vel simplicius, ejice e cœtu, ex urbe et republica, ut cum eo velut suscitatore et face succendente exeant pariter jurgia, lites et contumeliæ. Sicut enim in cithara, lyra, testudine, organo, harmonia consistit in consona et congrua singularum fidium vel fistularum inter se contemperatione, ita ut, si una dissonet, totam harmoniam turbet et perdat; quare citharœdus, lyricen vel organista, qui acutas habet aures, statim advertens quæ fides vel fistula dissonet (esto cæteri artis imperiti, ubi sit vitium non advertant, sed illud toti citharæ vel choro tribuant), illam cæteris contemperat, vel, si contemperari nequeat, ejicit, aliamque ejus loco consonam substituit, itaque redit consona prior melodia : sic pariter vita et pax communis conflatur et consistit ex singulorum civium pace et concordia; quod si quis inquietus illi se attemperare nolit, magistratus vel principis est eum notare et ejicere; eo enim ejecto, redibit communis pax et concordia, et cum ea salus. Unde Concilium Toletanum II, et habetur 5, *Quæst.* IV, cap. ult., in fine, sancit ut clamosi et contentiosi e concilio et cœtu Episcoporum ejiciantur : « Ne contentiosi vocibus, ait, sensus audientium conturbent, aut judicii vigorem tumultu perturbent. Quicumque ergo in conventu concilii tumultu, aut contumeliis, vel risibus concilium perturbaverit, juxta divinæ legis edictum quo præcipitur: Ejice derisorem, et exibit cum eo jurgium; cum omni dedecore de confessione abstractus, a communi cœtu secedat, et trium dierum excommunicationis sententiam ferat. »

Tales præ cæteris sunt hæretici, qui omnia humana et divina rident et in jocum vertunt, ideoque turbant fideles Catholicos. Unde Beda sic explicat : « Ejice hæreticum, quem corrigere non potes, de Ecclesia, et cum illi libertatem prædicandi abstuleris, Catholicæ paci auxilium præstabis. » Hac de causa Ecclesia hæreticos, velut turbatores, seditiosos et seductores excommunicat et ab Ecclesia ejicit, ut fidelium pacem, fidei integritatem et salutem tueatur.

Monet ergo hæc gnome patresfamilias, ut e domo; præsules, ut ab Ecclesia; principes, ut e civitate et Republica, expellant homines turbulentos et pestilentes. Hi enim pacem turbant, omnes vexant, lites serunt, cives inficiunt; quare ut pestes contagiosæ a patre, præsule, vel principe, studiose indagandi, ac rigide eliminandi et expellendi sunt, ut cæterorum quieti et saluti consulat.

Et Auctor *Catenæ Græcorum* partim litteraliter, partim tropologice : Ejice, inquit, e doctrinæ cathedra hominem pravis opinionibus pravisque actionibus imbutum. Ejice itidem ex animæ tuæ regno pestilentem diabolum, neque solum illum inde expelle, sed odio quoque persequere : si enim sedem in illa ceperit, omnes bonas illius cogitationes per innatam malitiam et immunditiam turbabit et inquinabit; Apostolus enim ani-

mam per ea ipsa quamdam concilii similitudinem obtinere aperte ostendit, per quæ cogitationes hinc inde excusantes et accusantes inducit, *Rom.* II, 15.

Vers. 11. **11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum amicum habebit regem** (1). — Quæres, quænam vocetur hic *cordis munditia*, et quænam *gratia labiorum? Primo*, Baynus, Cajetanus et Jansenius per *cordis munditiam* accipiunt cordis candorem et sinceritatem, per *gratiam labiorum* veracitatem : utramque enim adamant reges et principes, tum quia vicarii sunt Dei, qui est prima veritas, puritas et sinceritas; tum quia vere et sincere jus dicere, populum regere, et omnia Reipublicæ munia administrare debent; quare summe oderunt hypocritas, dolosos, mendaces, fraudulentos, qui hanc veritatem adeo ipsis decoram, et ad bonum regimen necessariam offuscare, adimere vel pervertere conantur. Sensus ergo est, *q. d.* Qui diligit « munditiem cordis, » id est candorem et sinceritatem, atque illi similem « gratiam labiorum, » id est sinceritati conformem veracitatem, a dolo, fuco et fraude alienam, hic placebit regibus et principibus, ut eum habere amicum et familiarem percupiant. Reges intellige probos et sapientes : nam improbi et insipientes amant sibi similes, præsertim eos qui sibi adulantur, esto mentiantur, fucum faciant, decipiant et illudant, uti Nero amabat Simonem magum et impostorem.

Cordis munditia amicat regem, quæ? Resp. Primo.

Secundo, noster Salazar per *munditiam cordis* accipit cor ab odio, malignitate et malitia purum, placidum, pacificum, quietis et concordiæ studiosum; per *gratiam labiorum*, gratiam dicendi, et conciliandi amorem, pacem, concordiam, ut hic versus annectatur et opponatur præcedenti de ejiciendo derisore, *q. d.* « Qui diligit cordis munditiam, » etc., id est, si quis est sincero vir animo, verax, pacis et concordiæ studiosus, hunc certe aliis posthabitis sibi rex in amicum adlegere debet; is enim per omnia aptus est, ut ejus muneris functiones obeat. Itaque sicut illum alium derisorem quam longissime arcendum esse in superiori versu dixerat, ita hunc veracem et placidum hominem, quam proxime sibi adjungendum copulandumque docet hic Salomon. Cito subinde verba auctorum, quia nullus seipso melior est mentis suæ interpres : a qua non raro aberrant, qui illam suis verbis interpretantur.

Tertio, Beda, Hugo, Dionysius et alii per *cordis munditiam* accipiunt castitatem cordis; per *gratiam labiorum*, castitatem verborum, ob quam Christo, Regi regum, præ cæteris Apostolis dilectus fuit S. Joannes, et utramque in suis familiaribus adamant reges et principes, tum ne aulæ, vel etiam thori regalis, pudicitiam suo scelere et infamia commaculent; tum quia ubi est castitas a libidine, ibi est etiam castitas et puritas ab omni scelere, imo fidelitas, sinceritas, integritas; amor enim carnis sive libido ita potens est in homine, ut qui eam vicerit facile cætera vitia vincat, imo illa sine reliquis virtutibus, ac præsertim sine ingenti amore vinci nequit. Unde S. Augustinus, lib. *De S. Virginitate,* docet charitatem velut ignem purgare et exurere omnes libidinis fæces, ideoque virginitatem puriorem et splendidiorem efficere. Hæc vero castitas cordis parit castitatem oris, ut non nisi honesta, verecunda, casta, gravia, justa, sancta proloquatur; quæ insignis est gratia, qua omnes, sed maxime reges et principes, sibi conciliat. Tritum est illud :

Ubi castitas, ibi omnis puritas et virtus.

> Os castum in verbis, a furto candida palma,
> Climata terrarum visere cuncta queunt.

« Antiquitus, ait Lyranus, reges non permittebant aliquem sibi assistere, nisi mundum et honestum. »

Quarto, R. Levi per *munditiam cordis* accipit sincerum amorem et charitatem, *q. d.* Cum quis sincero corde præstat, aliosque sincero amore prosequitur, hujusmodi benevolentia et charitas, quam in socios suos amicosque verbis suis prodit, in eos imperium ac potestatem obtinet, ut eorum rex esse videatur. Hæc ille qui verba per hypallagen invertit, *q. d.* Amicus erit regis, id est rex erit amicorum.

Quarto.

Quinto, et plenissime, per *munditiam cordis* accipias omnia jam dicta, puta munditiam ab omni simulatione, duplicitate, mendacio, dolo, libidine, omnique alia pravitate et cupiditate : hæc enim est plena et perfecta cordis munditia. Sensus ergo est, *q. d.* Qui cor habet mundum ab omni vitio pravisque desideriis, ac simul habet gratiam dicendi, qua auditorum benevolentiam sibi conciliet, hic amicabit sibi reges et principes. Duo ergo ad hanc amicationem requirit, scilicet *primo*, munditiam cordis; *secundo*, gratiam labiorum, qua amabiles et gratiosi apud auditores reddimur, juxta illud *Psalm.* XLIV, 3 : « Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum. » Et *Cant.* I, 2 : « Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te. » Sic Judæi « mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius » (Christi), *Luc.* IV, 22. Et Isaias, cap. L, 4 : « Dominus, ait, dedit mihi linguam eruditam. »

Quinto, plenissime.

Porro unum sine altero non sufficit, sed tam munditia cordis, quam gratia labiorum adsit oportet. Unde ex Hebræo cum Tigurina vertas, *rex amicus ejus qui munditiam cordis diligit et labiorum gratiam.* Noster tamen vertit, *propter gratiam labiorum*, quia Hebræi sæpe subaudiunt *propter*, ut significet munditiem cordis parere gratiam labiorum; hæc enim mundities cordis parit munditiem honestatemque verborum, quæ audientes demeretur, et in sui amorem rapit; cs

(1) Hebr. est, *qui amat munditiem cordis*, qui mentem pravis affectibus purgare studet, *cujus labia* sunt *grata* et *gratiosa, ejus amicus rex est.*

enim simulacrum est cordis, et in verbis mundis velut in speculo resplendet mundities cordis, quæ omnibus, sed maxime regibus carissima est. Sicut ergo auri a scoria defæcati mundities, puritas et probitas tinnitu dignoscitur: sic mundities cordis ex tinnitu et sonitu verborum mundorum patescit et cernitur. Hos ergo amicos sibi diligit rex, tum quia talibus se suaque credere audet, tum quia eos socios gubernationis asciscere potest: eorum enim puritas et integritas in totum populum redundat; qualis enim gubernator, talis esse solet et populus: tum quia eorum munditiesregi est decori et ornamento. Inde enim vulgus colligit regem purum habere cor ab omni vitio, utpote qui non nisi puros et mundicordes sibi amicos et socios asciscat. Impuri enim, si in amicitiam regis irrepant, eum dedecorant et infamant, quasi ipse eis similis sit et impurus; perinde ac si quis nummum adulterinum regis imagine nsigniret, regem dedecoraret: imago enim regis nummis ab eo cusis additur, ut significet nummos esse legitimos; qui ergo adulterinis eamdem addit, mentitur eos a rege cusos probatosque, velut legitimos, quæ ingens regi est injuria et infamia. Sicut ergo imago regis nummum verum purumque esse testatur: sic pariter regis gratia et amicitia viri puritatem et præstantiam suo testimonio commendat. Talis fuit Chusai, munditiei studiosus, ideoque amicus regis Davidis, qui proinde fideliter a Davide rebellionem Absalonis depulit, II *Reg.* XV et XVI. Et Zabud, filius Nathan, amicus Salomonis, III *Reg.* IV, 5.

Significat ergo hæc gnome, ait Jansenius, eum qui amat integritatem animi, atque a fuco et impietate liber est, si accedat etiam dicendi gratia, regi ac magnatibus placiturum. Aut significatur talem non posse non habere gratiam labiorum apud reges, hoc est, talium ut plurimum verba sermonesque grata esse, quod sincero animo dicantur, cum impiorum et fucatorum blandiloquentia, etiam elegans et compta, sapientibus ingrata sit et odiosa, utpote per quam malum machinentur. Unde de Dario scribitur quod, cum malum punicum in manu teneret, dixerit se non optare majorem thesaurum ullum, quam ut tot haberet Zopyros, quot essent grana illius pomi: significans regibus nihil gratius esse debere fidis amicis.

Porro mundus corde et gratiosus labiis non solum amicus est regis terreni, sed et regis cœlestis, puta Dei, juxta illud Christi, *Matth.* V: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Ita R. Salomon: Qui cordis, ait, et labiorum puritate præstat, amicum habet regem, id est Deum, qui et hunc amabit, et ut cæteris in amoribus sit curabit. Quocirca pro *qui diligit*, hebraice est אהב *oheb*, id est *diligens*, quod multi ad Deum referunt. Ita Chaldæus: *Diligit*, inquit, *Deus mundum corde, et in gratia labiorum suorum socius erit regis*; Syrus, *et amat labia sociorum regis*; Vatablus, *amat* (supple Dominus) *eum qui puro est corde; propter gratiam labiorum suorum socius ejus* (*est ut*) *rex, id est, tanto amore prosequitur amicum suum, quanto, si rex esset, quem ne verbo quidem offendere vellet*; Septuaginta, *diligit Deus corda sancta* (Aquila et Theodotion, *munda*; Symmachus, *casta* vel *pura*), *et accepti sunt ei omnes immaculati in viis*, vel *qui tales sunt ut reprehendi non possint*. Deinde quod sequitur de rege, ad sequentem versum rejicitur, hoc modo: *Rex labiis pascit* (legerunt רעה *raah*, id est pascit, pro רע *rea*, id est amicus); *oculi autem Domini custodiunt sensum, q. d.* Regni robur magis consistit in regis prudentia, quam in potentia aut populi frequentia. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*.

Denique Beda partim litteraliter, partim mystice sic explicat: « Qui mundo corde recta prædicat, inter illos annumerabitur, de quibus eidem regi et conditori sæculorum Propheta dicebat: Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Nam si quis gratiam labiorum recta prædicando præmonstrat, cordis autem munditiam custodire dissimulat, nequaquam talis æterni regis amicitia frui posse putandus est. »

Ratio a priori. Ratio a priori est, quod Deus uti in essentia est spiritus purissimus et simplicissimus, carens omni compositione, etiam quæ sit duntaxat ex actu et potentia, ex genere et differentia, ex essentia et existentia, qualis est in Angelis: sic pariter purissimus est in intellectu et voluntate, ideoque remotissimus ab omni errore, duplicitate, simulatione, cupiditate, passione, impuritate; quare diligit Angelos, utpote puros spiritus, et ad suam puritatem præ cæteris creaturis accedentes. Item animas castas et puras, quia in his velut in terso limpidoque speculo resplendet divinæ puritatis et splendoris imago. Hæ ergo Dei simillimæ sunt; similitudo autem causat amorem et amicitiam, similis enim amat sibi similem. Hinc animæ castæ et puræ sunt templum Dei, juxta illud II *Cor.* VI, 16: « Vos enim estis templum Dei, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus, » *Levit.* XXVI, 12. Unde ex Chaldæo et Vatablo hoc loco sic vertas, et versionem jam recensitam invertas (Chaldæa enim et Hebræa nomina, cum sint indeclinabilia, in quolibet casu verti possunt): « Diligit Deum mundus corde, » etc. Talis ergo cum Harminio dicit: « Malo mori quam sordidari; » puritas enim mihi carior est vita. Puritas autem summa et increata est ipse Deus.

Gnomæ de puritate cordis. Huc faciunt gnomæ sapientum. Antonius in *Melissa*, parte II, cap. LXXXVII et LXXXVIII, citat illud Basilii: « Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum, quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium. » Et illud Nazianzeni: « Non est pietas in vultus demissione, sed in cogitationis puritate. » Et illud Clementis: « Non facinorum abstinentia fidelem justificat,

sed cogitationum castitas et pura sinceritas. Oratio casta et vita nulla labe contaminata, thronus, et verum Dei templum est. » Et illud Philonis : « Domus Dei cogitatio sapientis, ac hujus proprie vocatur Deus qui universorum est, quod Deus in ea tanquam in regia ambulat. » Et illud S. Luciæ Virginis et Martyris ad Paschasium præfectum ; « Caste et pie viventes templum sunt Spiritus Sancti. »

Modus mundandi cor.

Jam modum mundandi cor suggerit ibidem S. Cyrillus : « Concupiscentia, ait, suscitat omnes impuras cogitationes et perturbationes (sicut ignis excitat fumum), ad ipsas invitans mentem, ac primo præstigiis illudens, postea vim adhibens et concutiens : siquidem fumi more, vel etiam sicut vapores quidam, insitarum voluptatum appetitus in nobis nascuntur; sed qui temperans est et fortis, motus increpat, nec longius progredi sinit, ac facile infirmos adhuc perturbationis motus superat; iners autem et negligens voluptatum principia admittit quasi cogitationes nudas; cumque permiserit in latitudinem progredi, difficillimum erit resistere : nam qui ante captus est et jam occupatus, is consiliorum suorum non dominus est, imo magis victrici perturbationi quasi barbaro alieni subjicitur.

Quocirca sapienter S. Basilius, hom. in principium *Proverb.*, et ex eo Damascenus, lib. III *Parallelorum*, cap. XXVII : « Mentem, ait, oportet non secus ac gubernatorem quemdam, supra vitiosas affectiones insidentem, ac carnem velut navem conscendentem, rationemque tanquam clavum perite huc atque illuc obvertentem, fluctus generoso ac forti animo obterere; atque ita se comparare, ut sublimis manens, ac perturbationibus impervia, earum amarulentia, perinde ac maris salsugine minime impleatur. » Citat ibidem Damascenus illud Didymi : « Diuturno studio et meditatione, concitatorum animi motuum vis ac feritas debilitatur. Nec perturbationum aurigæ simul atque eas semel subegerit, tranquilla sunt omnia; semper enim quamdiu homo in hac vita versatur, hoc bellum durat. »

Vers. 12.

12. OCULI DOMINI CUSTODIUNT SCIENTIAM ; ET SUPPLANTANTUR (male in Regiis legitur, *superplantantur*) VERBA INIQUI. — Pro *custodiunt* hebraice est נצרו *natseru*, id est *observant*. Oculorum enim proprium est observare rem visam; item *custodiunt*, *servant*, *conservant*. Rursum pro *supplantantur*, hebraice est יסלף *iesalleph* active, id est supplantat, calcat, proterit, evertit, scilicet Dominus Deus (1).

Quæres, quænam hæc scientia, et quomodo oppsita verbis iniqui?

Oculi Dei servant scientiam, quam? Resp. Primo.

Primo, Aben-Ezra per *scientiam* accipit viros scientia præditos : sic enim constat antithesis inter sapientes et iniquos, *q. d.* Oculi, id est intellectus vel voluntas et beneplacitum, puta providentia Domini, custodit viros scientia imbutos ab universis calamitatibus; verba autem iniqui prave machinantis in scientia excultos, pervertet, et irrita reddet. *Scientiam* intellige practicam, puta studium virtutis, quæ est scientia Sanctorum. Scientes ergo, sive sapientes, iidem sunt qui justi et sancti. Et R. Levi : Sapientum mentem, inquit, conservant oculi, seu providentia Dei, ut illorum cogitata et consilia reipsa eveniant. Idem vero Deus iniquorum verba demolitur, cum eos dejiciat ab iis quæ consulto deliberaverunt. Et Vatablus : *Deus*, inquit, *approbat ea quæ a viris sapientibus geruntur; reprobat vero verba* (id est res), *opera et gesta prævaricatorum.*

Secundo.

Secundo, Beda per *scientiam* accipit veritatem, præsertim religionis et fidei, *q. d.* Superna conspectio custodit semper in Ecclesia scientiam veritatis quam docuit; verba autem hæreticorum imo omnis sermo pietati et justitiæ contrarius, qui a Domino rege non servatur, cum suo auctore subvertitur. Supplantantur ergo verba iniqui, dum hæretici dogmata exstinguuntur, et quasi planta pedis calcantur et suffocantur, ne sese propagent, et ad vicinos posterosve inficiendos proserpant.

Tertio.

Tertio, Jansenius per *scientiam* accipit veritatem ore prolatam, præsertim cum testis verum a se cognitum testatur. Potest, inquit, *scientia* simpliciter accipi pro cognitione rei, de qua aliqui loquuntur et testificantur : ut significetur providentiam Domini conservare et tueri testimonium veritatis, illud scilicet, quo id quod sciunt homines loquuntur et testantur; contra vero illum subvertere iniquorum verba, quæ in aliorum perniciem contra veritatem cogitaverunt, aliud dicentes quam sciunt esse verum. Favet versio Chaldæi, quæ pro *supplantantur verba iniqui*, vertit, *protudit verba prædonum;* et Syri, *profliganturverba mendacii.* Chaldæum et Hebræum טלטל *tiltel* idem est quod protudit, profligat, ejicit, evellit, transportat; vel tegit, obtegit, offuscat, obumbrat.

Quarto.

Quarto, alii per *scientiam* accipiunt prudentiam et sapientiam. Hanc enim oculi, id est providentia Domini in orbe, ac præsertim in Ecclesia sua, tuetur et custodit, ac « verba, » id est dicta et facta insipientium, id est iniquorum, prudentiæ et sapientiæ contraria subvertit.

Quinto, genuine.

Quinto, plane et genuine, noster Salazar censet hæc dici adversus mendaces derisores, de quibus vers. 10, *q. d.* Deus quidem omnia intuetur; nihil enim est quod ipsius perspicacissimam aciem fugiat, atque adeo ipse rerum omnium testis oculatus est; id sibi volunt illa verba : « Oculi Domini custodiunt scientiam, » id est certissimam intuitivamque rei cujuslibet notitiam apud se asservant; « et supplantantur verba iniqui. » In

(1) *Oculi Jovæ observant*, custodiunt *scientiam*, i. e. tuentur viros scientia et sapientia præditos, ne quidquam in eos possint impii ; *et pervertit verba perfidi*, seu *prævaricatoris*, res et instituta impiorum, faciens ut excidant suis conatibus.

Hebræo hæc oratio est activa, hoc modo : *Et supplantat*, vel *pervertit verba iniqui*. Nimirum ipse Deus, qui oculatus rei testis est, *verba*, hoc est mendacia et dolos improbi impostoris coarguit, ejusque falsitatem palam evincit. Significat utique Salomon, etiam tunc cum quis confidentissime mentitur, quia rem prorsus latere existimat, haud tutum esse, quia Deum spectatorem habuit, qui rei cognitionem notitiamque apud se retinens, eam tunc cum volet, convicta ipsius falsitate aperire, et in vulgus spargere poterit. Quæ sane est perelegans Deoque digna sententia.

Denique generatim *scientia* hic accipi potest pro qualibet cognitione et veritate, sive fidei, sive morum, quam Deus in orbe et Ecclesia sua per doctores et sapientes tuetur et custodit, ac contrariam illi falsitatem, quam iniqui inducere conantur, supplantat et obterit; Deo enim, qui prima est veritas, competit cujuslibet veritatis cura et tutela, ut ipsa esto ad tempus ab iniquis opprimatur, tamen Deo tutore et vindice tandem caput efferat, clarescat, vincat et triumphet, uti patuit in Christo, Apostolis, S. Athanasio, S. Chrysostomo, S. Gregorio Nazianzeno, cæterisque fidei, veritatis, prudentiæ et sapientiæ doctoribus, defensoribus et athletis.

Septuaginta vertunt, *pascit labiis rex; oculi autem Domini conservant sensum; vilipendit autem verba iniquus, q. d.* Rex sapientibus suis edictis, responsis, dictis, subditos velut oves pascit, id est regit et in civili vita enutrit; iniqui autem ejus verba legesque vilipendunt, easque in alium sensum, qui suis cupiditatibus faveat, perperam interpretando detorquent; sed oculi Domini verum earum sensum conservant, juxta quem suo tempore, ac præsertim in die judicii iniquos, vel, ut hebraice est, בגד *boged*, id est prævaricatorem legis, judicabit, condemnabit et puniet. Itaque hac gnome Salomon metu divini judicii percellit impios, qui leges regum pervertunt et violant, ut ejus timore ipsos ad sanam mentem regisque et legum obedientiam reducat.

13. DICIT PIGER : LEO EST FORIS, IN MEDIO PLATEARUM OCCIDENDUS SUM. — Septuaginta, *excusationem affert et dicit piger : Leo in viis, et in plateis sicarii*; Syrus, *dicit piger quando mittitur : Leo in via, ecce occisor in platea*; Chaldæus, *dicit socors in socordia; Ecce leo foris, et in plateis homicidæ*. R. Levi : Ignavus, ait, domo non prodit ad opus suum præ insigni desidia qua torpet, inquitque leonem foris esse a quo discerpatur, si domo exeat, prædones que forum occupare, a quibus juguletur, si in illud se conferat.

Hæc gnome socordiam pigrorum graphice repræsentat; ne enim cogantur laborare et labore sibi victum parare, fingunt sibi mille inanes metus et pericula, ac parvas difficultates elevant, æstimantque maximas, sicut pueri formidant umbras et larvas; et, ut vulgo dicitur : « Ex formica faciunt leonem; » fingunt, inquam, sibi *myrmicoleonem*, id est formicarium leonem, cum rem levem et occupationem facilem apprehendunt et reformidant, velut rem terribilem et insuperabilem. Unde Olympiodorus in illud *Job* cap. IV, 11, juxta Septuaginta : « Myrmicoleon periit, eo quod non haberet prædam : » Myrmycoleon, ait, id est formica leo, est diabolus, qui strenuis et generosis contemptui est ut formica; timidis vero et ignavis terribilis est ut leo. Unde diaboli typus est : « Crocodilus, fugax animal audaci, audacissimum timido, » ait Seneca, lib. IV *Natur. Quæst.*, cap. II. Ex adverso de Modesto Valentis Imperatoris præfecto, frustra S. Basilium ad arianismum pertrahere conante, canit Cyrus Theodorus :

> Modeste, Basilio Magno subes;
> Formica es, rugias licet ut leo.

Dicit ergo piger : « Leo est foris, » id est leo extra urbem in agris grassatur, qui me, si urbe egrediar, laniabit et vorabit. « In medio platearum occidendus sum, » id est, in ipsa urbe ejusque plateis grassantur rixæ et sicarii, qui, si domo egrediar, me occident; ubique ergo obtendit pericula lethifera et insuperabilia, ne ad opus egredi cogatur, *q. d.* Nec urbe, nec domo tuto egredi possum. Si enim urbe egrediar, incidam in leonem qui me discerpet; si domo exeam, incidam in rixantes et sicarios, qui me confodient. Necessum ergo, si vitam tueri velim, ut domi quietus et iners desideam. Contingit aliquando fortuito urbe exeuntes incidere in leones, et ab eis laniari, uti contigit Prophetæ illi a Deo misso in Samariam, eo quod contra jussum Domini in ea cibum sumpsisset, III *Reg.* cap. XIII, 24; idque in Africa nonnullis in locis frequens est, teste Plinio, lib. VIII, cap. XVI. Verum pigri periculum alterius loci in suum, ubi nullum est, transferunt, et quod semel uni contigit, universale faciunt, sibique appropriant. Hoc enim facit metus quem parit inertia. Hebraice est, *dicit* עצל *atsel*, id est piger et tardus instar asini : *Leo est foris*. Asinus enim mire formidat leonem, quasi hostem proprium suæ vitæ insidiantem, ut carnibus suis pascatur. Hinc illud *Eccli.* XIII, 23 : « Venatio leonis onager in eremo. » Alludit ad indolem et rugitum leonum. Hic enim adeo terribilis est, ut omnia animalia percellat et stupefaciat, itaque sistat, capiat, laniet et devoret, uti superius docui ex Plinio; simili enim modo phantasmata terrifica et apprehensio difficultatum, quas pigro suggerit ignavia, ita eum percellunt, ut eum stupefaciant, sistant, consumant, tabefaciant et enecent. Generosi enim sunt quasi leones, qui nihil timent, sed omnibus sunt timori, præsertim asinis, id est pigris, qui omnia etiam tuta et non timenda timent; unde timoris se faciunt mancipium, pabulum et ludibrium.

Piger similis asino.

Strenuus similis leoni.

Causa est, quod otium et inertia mille homini suggerat apprehensiones et imaginationes, quæ

Ratio a priori.

omnes laboris et rei faciendæ difficultates, etiam minimas, ad vivum repræsentant, exaggerant et aggravant, quibus animus metu percellitur et laborem exhorret. Unde S. Basilius, apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. XLVI : « Otium, inquit, maleficii principium. Propria est hæc ægritudo otiosi et desidiosi animi, ut vigilante corpore somnia videat. » Ibidem S. Chrysostomus : « Nihil, inquit, est tam facile, quod non valde grave et invisum magna pigritia reddat, nec quidquam tam laboriosum et difficile, quod studium et alacritas non facillimum efficiat. » Et Clemens : « Qui infirmi et imbecilles sunt, iis vel quod mediocre est supra vires ipsorum videtur. » Et Philo : « Innumeri neglecta exercitatione robur etiam naturale enervarunt. Consuetudine et quiete confirmatum otium, insidiosum est. »

Hæc sententia vera est in temporalibus, verior in spiritualibus. Tardi enim et pigri fingunt sibi pericula et onera quæ nulla sunt, ac trepidant timore ubi non est timor. Jejunare, orare, cupiditatibus resistere, etc., carnales et pigri putant sibi esse intolerabile et impossibile. Unde Beda : « Leo, inquit, foris, in medio platearum occidendus sum, quod est aperte dicere : Et verba et opera virtutum, ubi ostendi foris cœperint, statim persecutio vel hominum, vel spirituum comitatur invidorum, nec valeo in tentationibus resistere, sed in piis boni propositi vincor incœptis. » Sic et Auctor *Catenæ Græcorum* : « Qui, inquit, ad virtutem deses est, dicere solet : Leo est in via, hoc est, satius est vulgariter et incuriose vivere, quam periculum aliquod propter pietatem adire. Per leonem autem designatur diabolus : hic enim est qui virtutum vias obsidet; quin homicidarum quoque nomine dæmones haud inconcinne adumbrantur; » ac paulo post : « Aliter, piger dicit : Leo est in via, hoc est, dæmones pravæque cogitationes impedimento mihi sunt, quo minus in Dei præceptis progressus faciam. »

Rursum hanc gnomen adaptes tepidis pigrisque Clericis, Sacerdotibus et Religiosis, qui otiari volunt nihilque agere, nec vacare contemplationi, nec actioni. Talis ergo reipsa dicit : Nolo secedere extra urbis frequentiam, in locum secretum, ut vacem contemplationi, quia ibi grassatur leo, id est diabolus, qui anachoretis et contemplantibus mille parat tentationes et laqueos; nolo pariter vacare actioni, nolo concionari, catechizare, audire confessiones, quia in his pericula sunt ne perdam meipsum, et alienorum peccatorum reum me faciam, eaque in me transcribam; sed hi cogitent in otio et desidia sibi longe gravius imminere periculum a pardo et panthera, qui desidibus insidiatur, ut in eos insiliat, eosque laniet et devoret, puta ab Asmodæo et spiritu fornicationis, qui mille in otiosis suscitat cupiditatum omnium desideria, et concupiscentias quæ illos opprimunt et suffocant, uti Asmodæus suffocavit septem sponsos Saræ ob inertiam et libidinem, *Tobiæ* cap. III, vers. 8.

Præclare S. Augustinus, serm. 65 *De Temp.*, loquens de sedulitate hospitalitatis, qua Abraham excepit Angelos, *Genes.* XVIII : « Videte, ait, fratres, quam ferventi animo hospites debeatis excipere. Ecce ipse Abraham currit, uxor festinat, puer accelerat; nullus est piger in domo sapientis. » Idem, *serm.* 245 : « Noli, ait, piger esse in opere, cujus mercedem desideras, etc.; transit labor, venit requies. » Labora ergo in tempore, ut quiescas et exsultes in æternitate : « Non enim sunt condignæ passiones (pariter et actiones laboresque) hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, » *Rom.* cap. VIII, 18. Vive ergo, labora, patere, suda æternitati. Momentum est quod cruciat, æternum quod delectat et beat.

14. FOVEA PROFUNDA OS ALIENÆ : CUI IRATUS EST DOMINUS, INCIDET IN EAM. — Hebraice, *fossa profunda os alienarum : cui succenset Dominus, cadet illuc.* Sic et apud Symmachum et Theodotionem, *os alienarum,* scilicet mulierum, puta adulterarum et meretricum. Septuaginta tamen *os alienarum,* scilicet rerum, accipiunt pro ore impii, quod aliena a lege et Deo eructat; unde vertunt, *fovea profunda os iniqui ; qui autem odio habetur a Deo, incidet in eam.* Sic et R. Levi, qui sic explicat : Cum quis aliena pugnantiaque loquitur, quæ nimirum veritati artisque fundamentis et principiis repugnant, id prorsus simile videtur profundæ foveæ, in quam qui decidat nullum habet adminiculum, quo inde exeat. « Cui iratus est. » Et iratus est Deus ei qui in hanc foveam corruit : nam subinde a recto tramite virtutumque culmine recedet, ita ut semper in pernicioso hoc instituto firmius obdurescat.

Verum alii passim per *alienas* accipiunt *meretrices.* Unde Vatablus, *os scorti profundus est hiatus, in quem cadet cui Dominus irascitur.* Per *os*, accipe oscula, nutus et eloquia, cæteraque meretricia oris et vultus blandimenta, quibus meretrices quasi iynges viros ad se rapiunt et dementant. Sensus est, *q. d.* Os meretricis, quod osculis et verbis cantibusque amatoriis, instar sirenis juvenes et viros ad se allicit, est vorago profunda, juvenes virosque absorbens, instar Heclæ, Vesuvii et Ætnæ. Sicut enim hi montes ignibus æstuantes globos igneos ejaculantur, quibus omnia circumcirca inflammant et comburunt : sic os meretricis igne libidinis æstuans amoris flammas facesque ejaculatur, quibus omnes in sui concupiscentiam rapit et accendit. Rursum sicut Vesuvius propius ad os ejus accedentem Plinium secundum, tempore Vespasiani Imperatoris, ut causas tanti incendii investigaret, rapuit et absorbuit : sic os meretricis juvenes ad se accedentes rapit et devorat, ut sirenes devorarunt socios Ulyssis, quos cantibus dulcisonis ad se illexerant et dementarant.

Fossa profunda per catachresin significat hic

exitium et perniciem extremam, puta pauperiem, morbos, infamiam, mortem, ac tandem barathrum gehennæ, in quæ incidunt qui ad meretrices accedunt. Hæc ergo fossa adeo profunda est, ut careat fundo, sitque intermina et æterna. Itaque meretrix est gurges patrimoniorum, vorago bonorum omnium, abyssus gehennæ, juxta illud cap. VII, 27 : « Viæ inferi domus ejus, penetrantes interiora mortis. »

Porro sicut Ætna non semper ignes vomit, sed prius eos intra se colligit et coacervat, ut stato tempore simul ingentes flammarum moles et quasi montes evibret : sic os meretricis studio subinde premit suos amores, ut collectos majori impetu suo tempore in accedentes ejaculetur, adeo ut iis resistendo non sint. Os ergo meretricis est quasi os barathri, imo quasi vestibulum inferni, ut, si in os meretricis incidas, casurus sis in amores et tricas meretricias, ex quibus nunquam te extricabis, ac tandem in barathrum inferni, ex quo per omnem æternitatem emergere non valebis. Ita Beda : « Fovea profunda, inquit, os alienæ, etc.; qui enim verba vel oscula meretricis libenter amplectitur, quasi januam jam gehennalis pulsat abyssi, citoque mergitur, si pedem cautus non retrahit, si non membra reliqua a vicinia cohibet foveæ pœnalis, in quam nullus omnino nisi filius iræ illabitur. »

CUI IRATUS EST DOMINUS, INCIDET IN EAM.—Hebraice est זְעוּם zeum, quæ vox notat ingentem iram, æstum et furorem, *q. d.* Cui vehementer irascitur Deus, sive qui est objectum indignationis divinæ, et in quem ira fervet, ac furorem suum vibrat Deus, incidet in hanc meretricis fossam. Nonnulli hæc verba per hypallagen accipiunt, *q. d.* « Cui iratus est Dominus, incidet in eam, » id est, qui in ipsam inciderit, iram Dei in caput suum acserset : præcipua vero ruinæ illius pars ea erit, ex ruina illa ac fovea nunquam emergere. Verum alii simplicius hæc accipiunt uti sonant, *q. d.* Incidere in meretricem est pœna præcedentis peccati : tantum enim lapsum tamque perniciosum non solet permittere Deus, nisi illi cui ob præcedentia peccata vehementer irascitur.

Significat ergo Salomon quod, uti singularis est gratia Dei ab hac meretricia fovea præservari, quod paucis Deo dilectis contingit, ita peculiaris ejusdem vindictæ esse in eam incidere. Hinc Theologi docent peccatum posterius esse pœnam prioris, ac Deum minus peccatum præcedens punire majori subsequenti, uti docet Magister Sententiarum in II, dist. XXXV, S. Augustinus, in *Psalm.* LVII; S. Gregorius, lib. XXVI *Moral.* cap. XII, et alii passim; quod Hebræi dicunt : *Transgressio trahit transgressionem.*

Luxuria est pœna hæresis.

Porro peccata, ob quæ Deus permittit homines incidere in meretricios amores inextricabiles, præcipue sunt duo : *primum* est hæresis et infidelitas, ob quam Deus permisit Philosophos in præposteras incidere libidines, uti docet Paulus, *Rom.* I. Sic hoc sæculo hæresim Calvini, Lutheri, Anabaptistarum vagis horrendisque libidinibus puniri, quas inauditi morbi et lues Gallica, aliæque horribiles pœnæ ac miseriæ consequuntur, audimus et oculis conspicimus. *Secundum* est superbia : superbiæ enim congrua pœna est luxuria, ut qui per superbiam se ad summa attollunt, per luxuriam in ima deturbentur. Unde S. Gregorius, lib. XXVI *Moral.* cap. XIII, docet castitatis custodiam esse humilitatem, superbiæ vero pœnam esse libidinem : « Sic sic elati justa fuerant retributione feriendi; ut, quia superbiendo se hominibus præferunt, luxuriando usque ad jumentorum similitudinem devolvantur. Homo quippe, cum in honore esset, non intellexit : comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Et pluribus interjectis : « Hinc quippe per Oseam, cap. V, contra Israelitas dicitur : Spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt; qui, ut ostenderet quod causa libidinis ex culpa proruperit elationis, mox subdidit dicens : Et respondebit arrogantia Israel in faciem ejus. Ac si diceret : Culpa, quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto respondit. » Unde sapienter concludit dicens : « Proinde per humilitatis custodiam servanda est munditia castitatis; si enim pie spiritus sub Deo premitur, caro illicite super spiritum non levatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Deo recognoscit jura legitimæ servitutis. Nam si Auctorem suum superbiendo contemnit, jure et a subjecta carne prælium suscipit. Unde et ille primus inobediens, mox ut superbiendo peccavit, pudenda contexit. Quia enim contumeliam spiritus Deo intulit, mox contumeliam carnis invenit. Et quia Auctori suo esse subditus noluit, jus carnis subditæ, quam regebat, amisit : ut in seipso videlicet inobedientiæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisisset. »

Et superbiæ.

Custos castitatis humilitas.

Tropologice meretrix est hæresis.

Tropologice, *fovea profunda* est os meretricis, id est os hæresis et hæretici : hoc enim ab uno errore in alium, ab uno scelere in aliud prolabitur, aliosque secum trahit, itaque implicat, ut se extricare nequeat, quin profundius semper cadant, donec in abyssum inferni corruant; ab hæresi enim rarus ad fidem orthodoxam est regressus : pauci enim errorem agnoscunt, pœnitent et resipiscunt. « Cui iratus est Dominus, incidet in eam, » quia hæresis nunquam primum est peccatum, sed pœna præcedentis superbiæ, injustitiæ, vel luxuriæ. Summa enim ira est Dei, cum quem permittit in hæresim labi : quare gravia scelera præcedant oportet, quæ tantam iram Dei provocent, ut in hæreseos barathrum eum prolabi sinat. Unde Septuaginta Vaticani hic aliam gnomen congrue subtexunt, quæ non exstat in Hebræo, Chaldæo et Vulgata, nimirum hanc : « Sunt viæ malæ coram viro, et non dili-

git reverti ab eis; avertere autem se oportet a via perversa et mala. » Scholia huic et aliam congruam attexunt : « Sunt viæ per quas non est ambulandum viro; impius autem vias mortis et perditionis diligit. »

Porro ingens est stoliditas hominum, qui in hanc fossam et malorum voraginem non tantum incidunt, sed et ultro se injiciunt et insiliunt. Delirus fuit Empedocles philosophus, Pythagoræ discipulus, et Rhetoricæ inventor, qui, ut deus immortalis haberetur, in Ætnam insiliit; sed ferreæ ejus crepidæ ex camino per flammam rejectæ, rem patefecerunt. Unde Horatius, *De Arte Poetica* :

Empedocles in Ætnam insiliit, ut Deus haberetur.

> Deus immortalis haberi
> Dum capit Empedocles, ardentem fervidus Ætnam
> Insiluit.

Idem, lib. 1, *epist.* 12 :

> Empedocles, an Stertinium deliret acumen.

Empedoclis delirium imitantur, qui ultro in meretricios amores se præcipitant.

Vers. 15. 15. STULTITIA COLLIGATA EST IN CORDE PUERI, ET VIRGA DISCIPLINÆ FUGABIT EAM. — Vatablus, *et ferula castigatrix longe propellet eam ab illo*; Septuaginta Vaticani, *dementia pendet ex corde juvenis, virga autem et disciplina longe est ab eo*; Complutenses et Regii, *stultitia suspensa est in corde juvenis*, etc.; Syrus, *stultitia avolare facit cor pueri, et virga disciplinæ longe est ab eo*; nimirum pro ירחיקנה *iarchikenna* in *hiphil*, id est *elongabit* vel *fugabit eam*, Septuaginta et Syrus aliis punctis legerunt ירחיקנה *iarchecna*, id est *elongabunt se ab eo virga et disciplina*; Auctor *Catenæ Græc.* legit, *disciplina longe est ab ea*, scilicet a stultitia pueri, *q. d.* Stultitia colligata est in corde pueri, quamdiu ipsa manet incastigata : castigatione enim solvitur et tollitur; « colligata est, » id est adhæret, annexa est, copulata est, perinde ac si fune alligata foret. Est catachresis (1).

Stultitia hæc est puerilis levitas, petulantia, ruditas, incogitantia, imprudentia, inexperientia, inconstantia, concupiscentia : hæc enim colligata, imo innata sunt puero : puer enim est quasi animal brutum, quod non ratione, sed sensu agitur, omniaque quæ videt concupiscit. « Pueris et bestiis, inquit Aristoteles, VI *Ethic.* cap. XIII, naturales insunt habitus, sed sine intellectu et mente, noxii esse apparent. » Quare sicut asinus, equus, mulus, virga vel baculo arcentur a suis cupiditatibus, et recta aguntur diriguntur que quo sessor vel auriga voluerit : sic pariter puer arcetur a stultis suis cupidinibus, et agitur in viam rectam, ut vivat secundum dictamen legis et rectæ rationis, per virgam disciplinæ, qua castigatur a patre, magistro vel pædagogo : pueri enim stulti et servi, quia rationem animumque habent debilem, hinc virgas timent magis quam enses et gladios : hinc stultitia proprie coercetur virgatione, uti patet in fatuis.

Concupiscentia puero colligata. Primo.

Τὸ ergo *colligata* significat *primo*, fortem, nodosam et pertinacem hærere in puero stultitiam et concupiscentiam; sed ita ut non sit insolubilis et inemendabilis, quin vero per virgam disciplinæ solvi tollique possit et debeat.

Secundo.

Secundo, naturam pueri ex se non esse stultam et pravam, sed sanam et bonam; stultitiam vero illi extrinsecus advenire; sicut ligamen extrinsecus advenit rei ligatæ; puta ex peccato Adæ : per hoc enim omnes pueri trahunt stultitiam, id est concupiscentiam et peccatum originale.

Tertio.

Tertio, pueros a stultitia se non posse expedire, quia ei colligati sunt, ac ligatam habent mentem per infantiam; quare stultitia hæc virga pellenda est. Pueri enim uti animalia rationem non capiunt, sed virgæ flagra sentiunt, itaque stultitiam abdicant.

Quarto.

Quarto, « stultitia, » id est concupiscentia, hic anthropopathos inducitur ut persona, v. g. ut ludicrus genius, vel dæmonculus colligatus puero, eumque obsidens, occupans et ad ludicras actiones excitans, qui castigatione fugandus est.

Quinto, hac voce significatur concupiscentiam instar validi funis ligare filios Adæ per omnem vitam. Nam, ut ait Isaias, cap. V, 18 : « Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum! » Et Salomon, *Proverb.* V, 22 : « Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. » Vide utrobique dicta.

Hugo censet stultitiam colligatam puero, sicut grana vel paleæ colligantur in sacco; aut potius sicut paleæ colligantur grano, quæ virga excutiuntur et eventilantur, itaque granum manet purum et integrum. Cajetanus vero censet metaphoram peti ab ebrietate, quæ ligat mentem ebrii, sed excutitur et discutitur verberibus et plagis. Puer enim, instar ebrii, sua cupiditate veluti ebrietate ligatam habet mentem et rationem; sed virga disciplinæ eam discutit, ut mens sit libera, et ratio evigilet. Alii censent tropum peti ab equis et asinis, qui fune alligantur præsepio et pabulo : sic enim pueri fune stultitiæ et concupiscentiæ alligantur suis ludicris et cupediis.

Porro Septuaginta qui vertunt, *stultitia suspensa est ex corde pueri*, videntur alludere ad bullas, quas veteres ex collo puerorum nobilium supra cor appendebant, quasi dicant : Stultitia instar bullæ, adhæret cordi pueri nobilis vel libertini, quem scilicet parentes non castigant, sed sinunt agere quod lubet. Unde subdunt, *virga autem et disciplina longe est ab eo*, *q. d.* Causa stultitiæ pueri libertini est absentia virgæ, quod scilicet parentes nimis ei indulgentes virgæ parcant, itaque sinant eum in stultitia manere, in diesque magis stul-

(1) Sensus est : *Etiamsi* animo pueri stultitia sit conjunctissima, si intimis pueri visceribus inhæreat stultitia, *tamen* eam inde expellet virga castigatrix.

tescere, ac suis affectionibus puerilibus libere incubare.

Simili modo stultitia, id est concupiscentia, colligata est in corde cujuslibet hominis, qui puer, id est, filius est Adæ, ideoque plenus ignorantia et concupiscentia : quare hæc illi adimenda est per virgam, tum abnegationis et mortificationis propriæ, tum castigationis et directionis alienæ, quam scilicet ei præstat Superior, vel socius et amicus. Concupiscentia enim similis est puero, et ex viris facit pueros ob analogias, quas ex Thoma recensui *Eccli.* XXX, 8.

Porro, Syrus vertit, *stultitia avolare facit cor pueri.* Volatica enim est mens pueri, et nunc huc, nunc illuc avolat, dum nunc hoc concupiscit, nunc istud; dum inquieta nusquam sistit, sed nunc hoc cogitat et vult, nunc istud; nunc huc fertur, nunc alio et alio, instar aviculæ quæ nunc huc, nunc illuc avolat : sic enim pulli avium, dum e nido avolant, nusquam quiescunt, sed ex uno ramo in alium et alium assidue devolant; discunt enim volare, et volaturiunt. Similiter volat mens et phantasia pueri, donec virga disciplinæ cohibeatur et frenetur, libroque et scholæ similive rei alligetur et astringatur.

Denique notandum, ait Jansenius, quod dicat *virga disciplinæ,* significans moderatam castigationem pueris adhibendam, non virgam iræ et sævitiæ, hoc est, castigandos eos non tam ad puniendum, quam ad emendandum. Virga iræ impiis debetur, qui scientes peccant; *virga disciplinæ* pueris, qui ex ignorantia peccant et inscitia. Hæc virga non fugat stultitiam ab impiis, cum in profundum peccatorum venerint : fugat a pueris qui timore pœnæ ad virtutes sunt formandi. Quantum enim hominum cura valeat ad corruptæ naturæ mutationem et correctionem ostendit D. Basilius, homil. 5 *Hexam.*, ex cura agricolarum, qua fructus feri et silvestres emolliuntur, et ad utilitatem humanam transmutantur.

Salomonem de more secutus Siracides, *Eccli.* XXX, 1 : « Qui diligit filium suum, inquit, assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo. » Et vers. 8 : « Equus indomitus evadit durus, et filius remissus evadet præceps. Lacta filium, et paventem te faciet, » etc. Vide ibi dicta.

Gnomæ de juventutis lascivia.

Salomoni et Siracidi astipulantur cæteri sapientes. Antonius in *Melissa,* part. II, cap. XX, citat S. Basilium dicentem : « Juventutis naturale vitium est, ut propter levitatem consilii ea se habere jam arbitrentur, quæ spe concupierunt, ideoque inflantur : quia præ stultitia speratis se frui putant quasi præsentibus. Juventus est levis, et ad improbitatem proclivis : cupiditas effrenata, belluarum ira, temeritas, injuria, superbia, inflationes, magnique spiritus congenita et coalita malo juventutis sunt : invidiæ adversus rem excellentem, suspiciones de familiaribus, denique malorum omnium examen juventuti connexum et copulatum est. Mobilissima est juventus; diversis enim perturbationum fluctibus agitur. Eget ergo ductore, qui ad portum recta deducat; » et S. Nazianzenum dicentem : « Juventus est æstus temporis; » et S. Chrysostomum : « Ira et cupiditatibus facilius juvenes ducuntur et vincuntur; quare majorem custodiam requirunt et frenum durius; » et Philonem : « Juvenis summam potestatem adeptus cupiditatibus utens effrenatis, malum est inexpugnabile. » Apud Spartanos si puer a magistro, vel ab alio ob delictum castigatus querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium castigasset. Siquidem ex instituto majorum hanc habebant filiorum curam, æque ac hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse qui cujusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhonestum. Ita Plutarchus in *Apophth. Lacon.* Vide Aristotelem, lib. VIII *Politic.* cap. I et seq., præsertim cap. V, ubi docet pueros docendos esse musicam, ut per eam quasi disciplinam mores suos harmonice componant : « Cum vero contigerit, inquit, musicam esse delectabilium, virtutem autem esse circa lætandum recte, et amare et odisse, oportet perfecto addiscere et assuefieri ad nullam rem adeo, ut ad judicandum recte, et ad gaudendum mansuetis moribus et laudabilibus operibus. » Quod efficit harmonia musica, quæ a terrenis voluptatibus ad se rapit aures mentemque pueri, eamque modulando quasi contemperat et componit, sicut David citharam pulsando et modulando contemperabat et sedabat perturbationes Saulis, I *Reg.* XVI, 23.

Pueri discant musicam ut mores componant.

Vers. 16.

16. QUI CALUMNIATUR PAUPEREM, UT AUGEAT DIVITIAS SUAS, DABIT IPSE DITIORI ET EGEBIT. — « Calumniatur, » id est per calumnias expilat, spoliat, defraudat; hebræum enim עָשַׁק *asec* significat calumniari, opprimere, defraudare bona aliena per sophisticas artes et lites occupare quod Græci dicunt συκοφαντεῖν, sive id fiat mercedem promissam negando, sive rem alterius injuste detinendo, vel invadendo, sive quomodolibet decipiendo, et jure suo spoliando, vel re debita privando. Qui quidpiam horum facit, dicitur Sycophanta : de cujus vocis vi et etymo plura dicam cap. XXVIII, vers. 16. Unde Pagninus vertit, *qui vi aufert a paupere ut augeat sua;* Vatablus, *qui per injuriam et violentiam opprimit pauperem, ut ditescat ipse.* Hebræa ergo ad verbum sic habent, *qui defraudat pauperem ad multiplicandum, dans diviti certe ad defectum;* quæ verba generalia, illigata et illimitata varie necti, ligari, limitari, et ad varios sensus particulares trahi possunt. Unde

Primo, Chaldæus vertit, *qui calumniatur pauperem, multiplicat sibi malum; et qui dat diviti, egestas erit ei,* ut sententia sit bimembris duoque significet : *primo,* eum qui expilat pauperem, accumulare sibi mala, id est damna rerum et fortunarum suarum; *secundo,* eum qui sua dat diviti spe retributionis, ad egestatem redigendum, um divites superbi avari et ingrati sæpe omnia reci-

piant, sed parum retribuant. Sic et Pagninus. Accedit Syrus, *qui opprimit pauperem, multiplicat malum; qui dat ditiori, est sibi pernicies.*

Secundo, Septuaginta hic variant; Complutenses enim et Regii habent : *Qui calumniatur pauperem multiplicat sua mala; dat autem diviti ad minus.* Quod Auctor *Catenæ Græcor.* sic una sententia transfert et elucidat : « Qui pauperem calumniatur, diviti autem in re minoris momenti plusquam par est largitur, is mala sua cumulatiora reddit. Verum Vaticanus Codex delet τὸ *mala,* uti delent Hebræa et Latina. Unde sic habet : *Qui calumniatur pauperem, multa facit sua; dat autem diviti ad minus.* Hæcque vera videtur et genuina lectio Septuaginta. Jam τὸ *ad minus* varii varie explicant. Auctor *Catenæ Græcor.*: *Ad minus*, id est, inquit, in re minoris momenti; Scholiastes contra, *majorem dat occasionem malefaciendi, q. d.* Qui expilat pauperem, ut se ditet, hic pauperi dat occasionem, ut suæ inopiæ levandæ causa alium minorem pari modo expilet et spoliet. Alii, *ad minus, q. d.* Minor hæc est pœna, quod scilicet sua cogatur dare ditiori : nam alia major manet eum pœna in futuro sæculo. Verum τὸ *ad minus* idem est quod Hebræa habent, *ad defectum, q. d. ad minus,* id est ad defectum et inopiam redigetur. Unde Symmachus vertit, *dabit diviti, omnino egestas.* Sensus ergo est, *q. d.* Qui expilat pauperem, ut ditetur, hic dabit pariter sua diviti; itaque *ad minus,* id est ad inopiam deducetur. Sic Septuaginta consentiunt cum Vulgata.

Mystice Basilius, sive Magnus, sive Seleuciensis, in *Catena Græc.* : « Vide, inquit, ut diabolus inique et calumniose nobiscum agat. Adimit nobis virtutes quas ipsi nos dederamus; reddit porro vitia quæ non petiveramus. Accipimus autem ab illo, tanquam ab eo qui in virtutibus pauper est. Donamus contra nostras illi virtutes, tanquam illi qui in malitia et vitiis dives est, idque cum aperto nostro detrimento : siquidem quo quis plura illi donat, eo animam suam magis vulnerat. »

Tertio, R. Levi vertit, *qui premit pauperem, multiplicabit sibi opes; qui vero dat diviti, ad egestatem tendet;* ac per pauperem et divitem accipit appetitum et concupiscentiam, quam boni reprimunt et stringunt, ut fiat inops et tenuis; mali vero laxant, ut fiat dives et ampla. Qui coercet, inquit, appetentem facultatem, qua corporis cupiditatibus inflammatur, cum nimirum hujus propensioni morem non gerit, id maximi lucri erit : quanto enim magis iis cohibendis quis assidue insudabit, tanto minori cura et cupiditate laborabit, atque ideo maxima copia ad satietatem semper affluet. Qui vero diviti dabit, qui nimirum cupiditatibus suis obsequetur, exinde egestate laborabit : tanto enim magis assidue esuriet, quo plura desiderabit, juxta tritum illud : « Homini exigua sunt membra, quæ qui saturet, famescat; qui fame excruciet, satur sit. » Hæc R. Levi. Verum hæc mystica sunt, nec apposite litteræ inædificantur, quod requiritur in sensu mystico, ut vere sit mysticus, et intentus a Spiritu Sancto.

Quarto, Baynus explicat, *q. d.* Qui calumniatur pauperem, id est, qui bona pauperum violenter rapit, vel qui egentem debita eleemosyna defraudat, ut ditescat; item qui dat diviti, id est qui blandiendo divitibus iis parva donat, ut majora recipiat (« qui, ut ait Isocrates, artificiosius ea vendunt, quam qui ex professo cauponantur »), uterque ad defectum et inopiam perveniet : nam vera ars ditescendi est largiri pauperibus, non auferre, juxta illud cap. XIX, 17 : « Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei. » Nec divitibus data dona prosunt, sed potius perduntur, quia divites semper suis augendis inhiantes datorum sunt immemores et ingrati, nova danda exspectantes.

Quinto, Rabbinus quidam τὸ *multiplicat*, vel; ut hebraice est, *ad multiplicandum,* accipit de multiplicatione tam passiva, quam activa, tam pœnæ, quam culpæ, *q. d.* Qui pauperem bonis suis spoliat, id lucri reportat, ut res sua multiplicetur; sed sicut multiplicat opes, sic et multiplicat opum dispersionem, ut, sicut ipse multas multorum divitias rapuit, et in se uno collegit, sic vicissim illæ ex se uno in multas partes secentur, et in multos dispertiantur, itaque multis ditatis ipse ad egestatem redigatur. Sicut ergo multiplicavit sibi opes, sic multiplicabit et pœnam; multos fraudavit, a multis fraudabitur; multa rapuit, multa rapientur ab eo.

Sexto, Noster optime vertit, *qui calumniatur pauperem ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori et egebit, q. d.* Qui defraudat et expilat pauperem ut se ditet, hic pariter expilabitur a ditiore, quo fiet ut in egestatem incidat. Hæc enim congrua est pœna talionis, quam Dei providentia eis irrogat, uti experientia comprobat. Sic videmus eos qui alios deprædantur prædam fieri potentiorum : sicut piscis, qui prædatur minorem, fit præda et pabulum majoris, adeòque omnes tandem fiunt præda ceti sive balenæ. « Ineunt, ait Aristoteles, lib. IX *Histor. animal.* cap. II, prælium pisces majores contra minores; major enim quisque et robustior minorem inferioremque devorat. » Idem docet S. Basilius, homil. 7 *Hexam.*, cujus verba recitavi *Habacuc* I, 14, ad illa : « Et facies homines quasi pisces maris. » Rursum qui violenter opprimunt pauperes, coguntur multa dare præsidibus, ut illorum patrocinio defensi licentius rapiant et opprimant tenues, qui nec viribus, nec opibus se tueri possunt; aut vicissim divites iis potentiores juste aut injuste ab eis male parta rapiunt, quemadmodum videmus principes spoliare usurarios et raptores. Munit nos hæc sententia, ut, cum videamus malis artibus quosdam ditescere, non offendamur statim, sed exitum exspectemus, certoque nobis persuadeamus non fore illis divitias stabiles, sed auferenda aliquando quæ inique sunt ablata, et per eadem pu-

niendos, per quæ peccaverunt, ut est *Sapient.* cap. XI (1).

Queruntur multi subinde in variis provinciis se a principibus, magistratibus, præfectis, magnis urgeri tributis, et immanibus exhauriri exactionibus; sed non aspiciunt ad causam et ad justum Dei judicium : causa enim est quam hic suggerit Salomon, scilicet, quod multi opes suas parent per usuras, fraudes et oppressiones pauperum; quare illas ut injuste partas Deus permittit rapi a fisco, judice, principe. Quid quereris, o raptor, tua a principe rapi, qui aliena diripuisti? quæ juste capit, vel injuste rapit princeps, non tua, sed aliena sunt; alius ergo queratur de te tuaque rapina, non tu de principe. Hoc est quod intonat Isaias cap. XXXIII, 1 : « Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis? » et *Jerem.* cap. XXX, 16 : « Qui te vastant, vastabuntur; cunctosque prædatores tuos dabo in prædam; » prædo enim major quærit rapitque minorem. Hebræa habent plus energiæ : « Qui calumniatur, etc., certe vel tantum ad defectum, » *q. d.* Qui expilat pauperem, ex hoc spolio sperat se ditare : sed fallitur, quia hoc spolium non alio tendit quam ad defectum, ut scilicet spoliantem velut furem deducat ad inopiam, vel ad furcam. Potest hæc gnome adaptari eleemosynæ, *q. d.* Qui calumniatur pauperem objiciendo ei quod sit dives, fictus, impostor, validus, qui possit laborando parare sibi victum, ideoque eum velut indignum eleemosyna debita defraudat, hic pariter incidet in calumnias ditiorum, et bonis suis privabitur.

Porro Cajetanus per ditiorem accipit Deum, *q. d.* Qui spoliat pauperem, etc., « dabit ipse ditiori, » id est, dabit opes rapto partas Deo, qui uti ditissimus est, sic et justissimus, ideoque injuste parta ab injustis possessoribus aufert. Verum hoc symbolicum et mysticum potius est quam litterale et genuinum.

Quod non capit Christus, rapit fiscus. Gnome.

Præclare S. Augustinus, in *Psalm.* CXXIII : « Ideo, inquit, te quærit major raptor, quia invenit minorem raptorem; ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem : præda tibi fuit minor, prædaeris majori. » Idem, *homil.* 48 inter 50 : « Majores nostri, inquit, ideo copiis omnibus abundabant, quia Deo decimas dabant, et Cæsari censum reddebant; modo autem quia discessit devotio Dei, accessit indictio fisci. Nolumus partiri cum Deo decimas, modo autem totum tollitur. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus. » Sic piratæ capti ab Alexandro Magno, rogati qui et quales essent, responderunt : « Sumus qualis tu, nos prædamur una navi, tu tota classe; » sed prædones minores præda fiunt majori. Imo Vespasianus Imperator, ait Suetonius, rapacissimum quemque ad gubernacula Reipublicæ promovere solebat, ut mox ditatos condemnaret. Unde vulgo dictus est officiarios suos habere pro spongiis, quos veluti spongias et siccos madefaceret, et humentes exprimeret. Cato dicebat, « privatarum rerum fures in compedibus vitam agere, publicarum vero in auro et purpura conspicuos incedere. » Unde Diogenes Cynicus videns furem a magistratu duci in carcerem : « Magni, inquit, fures parvum ducunt. »

Mystice Beda : Is, inquit, qui pauperem spiritu fratrem calumniatur virtutibus ejus detrahendo, ut per hanc vituperationem ipse divitias quas desiderat, augeat, id est, gloriam laudis humanæ majorem quasi sanctior accipiat; merito talis calumniator quidquid bonæ actionis habere videbatur, amittet, et a fructu virtutum vacuus in fine manebit.

Baynus vero : Violentia, inquit, aufert a paupere, et dat diviti, qui mentem suam et rationem virtutibus nudam et tenuem in bonis animæ, quotidie tenuiorem reddit per luxum et voluptates; parti vero brutæ et irrationali nihil negat, quasi pacem redimens, et se tutum existimans, si suo indulgeat genio; hic ad magnam inopiam veniet et defectum, et cum divite Epulone cogetur a Lazaro mendicare, et petere ut veniat Lazarus et intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam flamma voluptatis ardentem.

Vers. 17.

17. INCLINA AUREM TUAM, ET AUDI VERBA SAPIENTIUM : APPONE AUTEM COR AD DOCTRINAM MEAM. — Septuaginta, *sermonibus sapientum admove aurem tuam, et audi meum sermonem, et confirma cor tuum, ut cognoscas quia boni sunt.* Salomon primis novem hujus libri capitibus multa præfatus est de studio et dignitate sapientiæ, ut ad eam mox a se enarrandam auditorem vel lectorem præpararet et accenderet. Inde cap. X huc usque sapientiam more veterum per breves gravesque gnomas evolvit et explicuit. Jam, quia longior ejus fuit oratio, et longior in cæteris deinceps evolvendis futura est, ne lector fatigatus vel tædio affectus iis audiendis legendisve oscitet vel indormiat, eum compellando excitat, acuitque proposita nova sapientiæ excellentia, ut evigilet novamque attentionem dicendis præbeat. Sic enim magistri discipulos, et oratores suos auditores post longam perorationem fatigatos et oscitantes, nova aliqua re proposita excitant, ut tædium somnumque excutiant, et quasi experrecti novo studio conatuque dicendis vigilanter attendant. Idem facit Siracides, *Eccli.* cap. XV, vers. 24, et alias sæpe post gnomas parænesim ad earum, id est ad sapientiæ studium velut novum calcar interserit, eoque legentem ad attentionem pungit et stimulat. Ait ergo : « Inclina aurem tuam, » id est, aures acue et propius adhibe, ut melius audias, magisque attendas iis quæ dicturus et docturus sum. « Et audi verba sapientium, » id est verba

(1) Umbreitus et Maurer, *opprimit* aliquis *pauperem, ad augendum ei*, i. e. haud raro eo eventu opprimit, ut res ejus augeat, quum eo illo excitetur ad contendendos nervos; *dat* aliquis *diviti, tantummodo ad egestatem*, i. e. dives qui plura accipit, eo ipso redigi potest ad egestatem, videlicet si vitæ se det otiosæ.

mea, quæ quasi ex omnibus sapientibus collecta sunt sapientiæ medulla et compendium; unde explicans subdit : « Appone autem cor ad doctrinam meam. »

Suspicatur noster Salazar non improbabiliter, Salomonem notare hic duos sapientes hujus sui convivii sapientiæ convivas et interlocutores, nimirum Agur et Lamuel, de quibus cap. XXX. Illorum enim verba et dogmata inserenda videntur inter capita XXIV et XXV, ubi ea interserunt Septuaginta, licet in nostra Vulgata, æque ac in Hebræo a collectoribus Proverbiorum translata sint in caput XXX. Dicit ergo Salomon : Vos, o convivæ, audistis hucusque meam sapientiam, jam locum paro sociis meis Agur et Lamueli, ut ipsi velut in dialogo conviviali more prisco interloquantur, itaque convivas alternis suis dictis recreent et pascant: quare attendite ad horum sapientum verba; interim pauca quæ cap. XXIII et XXIV adjiciam, ut meam mentem, sapientiam et doctrinam expleam, attenta placidaque non tantum aure, sed et mente cordeque excipite. Nam, ut ille ait : « In corde, non in ore, nec in aure sita est sapientia. » Addunt Septuaginta, *et cor tuum confirma, ut cognoscas quia boni sunt, q. d.* Cordis tui vagam levitatem, mobilitatem et inconstantiam hisce meis dictis stabili et confirma; sic enim experieris eorum bonitatem, id est usum et fructum. Sicut enim navis, ne maris fluctibus æstibusque jactetur, stabilitur et firmatur imposita saburra : sic cor, ne cogitationum appetituumque æstibus in hujus vitæ pelago abripiatur, stabiliendum est sapientum dictis. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 3 in epist. I *ad Thessal.*: « Navis sine onere, et mens sine præcepto, utraque instabilis ac mobilis est. »

Vers. 18. 18. QUÆ PULCHRA ERIT TIBI, CUM SERVAVERIS EAM IN VENTRE TUO, ET REDUNDABIT IN LABIIS TUIS. — Pro *pulchra* hebraice est נעים *naim*, id est pulchra, suavis, jucunda; Chaldæus, *dulcis;* Pagninus, *delectabilis;* Baynus, *amœna.* Hinc illud *Ruth* I, 20 : « Hæc est illa Noemi; » et mox : « Nolite me vocare Noemi, id est pulchram. » Pro *redundabit* hebraice est יכונו *iicconu*, id est parabuntur, disponentur, dirigentur, firmabuntur, stabilientur. Septuaginta, *si immiseris* (sermones) *in cor tuum, ædificabunt te simul in labiis tuis;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *parabuntur in labiis tuis;* Chaldæus, *dirigentur simul in labiis tuis;* Syrus, *firma ea tanquam unum super labia tua;* Auctor *Catenæ Græc., cum jucunditate exundabit in labiis tuis, q. d.* inquit : « Fili, incumbe lectioni non obiter aut perfunctorie, sed serio et accurate, magnoque animi judicio et indagine; per hanc et propter hanc enim lætabitur cor tuum, et recreabuntur labia tua, dicesque cum Psalmista : Quam dulcia faucibus meis, Domine! eloquia tua super mel ori meo (1). Commendat Salomon suam doctrinam, puta hasce parobolas a pulchritudine; pulchritudo autem hæc consistit tum in decore verborum, compositione et elegantia; tum potius in rerum gravitate, acumine, suavitate, nexu, similitudine, antithesi, proportione, ac præsertim in eloquio, quod scilicet is qui eam mente tenet, eamdem labiis dicere, et sapienter eloqui, aliosque docere, et in vita honesta sanctaque erudire et efformare possit; hæc enim insignis est pulchritudo, gratia et decus doctorale, quod sapientes creat Doctores, imo Prophetas et Apostolos.

Per *ventrem* aliqui accipiunt memoriam; per *labia*, ruminationem, *q. d.* Si hæc mea dogmata in ventre memoriæ condideris, poteris ea sæpe ad os revocare et mente ruminare, tumque senties eorum pulchritudinem et dulcedinem. Sicut animalia munda cibum integrum in stomachum trajiciunt, ac postea eumdem ad os revocant, ruminant, digerunt; itaque eum concoquunt, et in singula membra, ut alantur, concoctum transmittunt. Audi S. Augustinum, *De Vera innocentia*, cap. CX : « Auditor, inquit, similis esse debet animantibus, quæ ab hoc quod ruminant munda esse dicuntur, ut non pigeat cogitare quæ in alvo cordis concipit; et cum audit, sit similis edenti; cum audita in memoriam revocat, similis sit ruminanti. » Et Auctor *Imperfecti*, apud S. Chrysostomum, homil. 41 *in Matth.* : « Apud Judæos illa animalia sunt munda, quæ revocant cibos et ruminant; ergo animal illud est mundum quod mandit, et tradit ventri, et de ventre revocat et ruminat; et homo etiam ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memoriæ quasi utero tradit, et iterum de memoria tanquam ex utero ad os revocat, ruminat et retractat. »

Melius per *ventrem* accipias mentem : hæc enim est in anima quod venter in corpore, quia anima est intima, omnibusque potentiis præsidet, ac cibum, puta doctrinam sanam sanctamque, ut venter, omnibus impertit et dispertit. Sensus est, *q. d.* Si hæc mea dogmata serves in mente, eam tanta sapientia imbues, ut redundet in labia, ut scilicet labiis tuis eam eructes, et aliis affles; sicut cibus pretiosus ventrem et stomachum imbuens redundat in os, ut halitus suaves eructet aliisque aspiret. Sic sæpe in *Proverbiis* et alibi *venter* sumitur pro mente. Causas ex utriusque analogia petitas assignant S. Gregorius et Rabanus, quorum verba citavi cap. XX, 27.

Nota τὸ *redundabit, q. d.* Sicut vena aquæ, sive scaturigo copiosa, in visceribus terræ ita abundat, ut per orificium in superficie terræ manet, emanet et exundet, fontemque perennem et rivum, imo subinde flumen, efficiat : sic pariter hæc doctrina mea, quasi vena perenniter scaturiens tot conceptus, tot dogmata, tot sententias tibi suggeret,

(1) Hebr. est, *quia jucundum est si custodieris ea verba in pectore tuo, et cum stabilientur simul super labiis tuis;* vel, *si parata fuerint omnia in labiis tuis*

ut perenniter eas proloqui, docere et eructare possis; quare te ex discipulo faciet doctorem facundum et fecundum, qui jugiter in alios eloquia sapientiæ effundas. Doctor enim et « concionator debet imitari fontes, qui semper emanant aquas, etiamsi nemo sit qui eas hauriat. Sic enim oportet illum qui concionatur, quamvis nullus auscultet, tamen doctrinam suam semper effundere, » ait S. Chrysostomus, hom. 1 *De Lazaro*, Vere Comicus : « Ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia; sapiens est speculum Dei limpidissimum, sapientia verbis non stat, sed virtutibus. »

Idem voluere Septuaginta : *Si immiseris*, inquiunt, *eos in cor tuum, ædificabunt te* (aliqui legunt, *ædificabuntur;* minus recte Complutenses legunt, *lætificabunt*) *in labiis tuis, q. d.* Hi sermones mei fundabunt te in vera sapientia, quo fiet ut nihil nisi rectum, certum, solidum et in sapientia fundatum proloquaris.

Idem voluere Aquila, Symmachus et Theodotion, dum vertunt, *parabuntur in labiis tuis, q. d.* Ita facundus evades ex hisce sententiis, ut, cum opportunum erit eas citare, illico in memoriam recurrant, et ultro ad labia veniant, adeo ut ea in promptu, et quasi in labiis parata et recondita habere videaris.

Idem voluit Chaldæus, dum vertit, *diriguntur simul in labiis tuis, q. d.* Frequenter et opportune loqueris de hisce sententiis et mandatis. Ita Vatablus : diriguntur enim verba in labiis, cum data occasione quasi recta via occurrunt et enuntiantur, et ad aliorum salutem ordinantur.

Nota hic quam utile sit has et similes S. Scripturæ sententias tenere, volvere, et memoriæ commendare; sic enim eis ad aliorum commodum quavis occasione facillime uti possumus. Ita videmus viros religiosos, confessarios, concionatores, qui hasce sententias callent, eis in familiari colloquio, in confessione, in concione, etc., ad libitum pro re nata uti, eisque veluti jaculis ignitis Spiritus Sancti, conscientias et mentes auditorum ferire et ignire. Qua in re insignis fuit illustrissimus et reverendissimus Dominus Matthias Hovius, Archiepiscopus Mechliniensis, de quo plura dixi Procemio in S. Paulum. Excelluit hac in re S. Willibaldus, S. Richardi regis Angliæ filius, primus Eystettensium Episcopus consecratus a Bonifacio; hic enim libros Sapientiales et Proverbia Salomonis præ Prophetis aliisque veteris Testamenti libris lectitans, ut habet ejus Vita conscripta a Philippo tertio Eystettensi Episcopo, quam edidit et notis illustravit eruditus noster Jacobus Gretserus, mirus evasit in animarum vulneribus persanandis, huic iram, illi luxuriam, tertio superbiam, quarto tristitiam, quinto invidiam eximens, cunctosque ad omnem virtutem et perfectionem efformans, cuique sua ex hisce sententiis pharmaca opportuna propinando, adeo ut et patri suo S. Richardo persuaserit regno Angliæ renuntiare, et Christum pauperem nudumque sequi; qui proinde purpuram cum sacco, sceptrum cum baculo commutans, Romam peregrinans Lucæ (quæ urbs est Italiæ) sancto fine quievit, ac post mortem Comiti cuidam apparens, eumque a paralysi sanans : « Ego, inquit, sum S. Richardus, quondam rex Anglorum, prius Dux Sueviæ, exsul patriæ, spretor mundi, contemptor sui, qui regionum reliqui tributa, et Sanctorum quæsivi limina, simulque cum filiis meis peregre profectus sum ad regiones multas, et post longa exilia, post multa certamina in præsenti civitate, quæ Luca vocatur, finita est mea pugna, et ex hoc sæculo nequam ereptus, ad suam gloriam assumpsit me Dominus. » Ita habet *Vita S. Willibaldi*, cap. XII.

S. Willibaldus versabat Proverbia Salomonis.

Porro, cap. LVI, S. Willibaldi dotes eloquii et vitæ ita recensentur : « Erat in eleemosynis largus, in vigiliis sedulus, in oratione devotus, in charitate perfectus, in humanitate profusus, in doctrina præcipuus, in sermone paratus, in conversatione sanctissimus; sinceritatem mentis vultus sui serenitate monstrabat, et pietatem clementissimi cordis ostendebat in lenitate sermonis; quidquid ad salutem pertinere posse æternam, non minus implebat beatissimus opere, quam sermonis prædicatione docebat. » Et nonnullis interjectis : « Neglector etiam exstitit suæ quietis, refuga propriæ voluntatis, appetitor laboris; patiens abjectionis, impatiens honoris; pauper in pecunia, dives in conscientia; humilis ad merita; superbus ad vitia. Denique nulla illi propensior cura, quam ut de Deo in lectione atque sermone, aut cum Deo in oratione loqueretur; » quocirca magno meritorum fructu, æque ac animarum messe cumulatus evolavit in cœlum anno Domini 781.

Ejus virtutes.

Vers. 19.

19. UT SIT IN DOMINO FIDUCIA TUA, UNDE ET OSTENDI EAM TIBI HODIE.— Τὸ *ut* et *unde* indicant hunc versum pendere a præcedenti, *q. d.* Commendavi tibi doctrinam meam, jussique eam studiose servari in ventre mentis, hoc fine et fructu, ut scilicet Deo fidere possis, et cum eo confidenter agere, ac fiducialiter ab eo exspectare in hac vita ejus gratiam et opem in qualibet re, in futura vero præmia æterna : hæc enim omnia tibi obtingent, si spem tuam a rebus creatis in Deum transtuleris, sequendo meam doctrinam : mea enim doctrina et lex est doctrina et lex Dei; si ergo eam serves, Dei gratiam et amicitiam tibi conciliabis, ut omnem tuam spem et fiduciam in eo secure collocare possis. Unde Auctor *Catenæ Græcor.* sic hunc versum nectit præcedenti : « Si illam dimiseris in cor tuum, non absque jucunditate exundabit in labia tua, efficietque ut spes tua in Dominum sit defixa, et vias suas tibi manifestabit. » Spem hanc explicat subdens : « Dum tu, inquit, Domini eloquia studiose evolveris, erigetur spes tua in illum, hoc est, omnem sensum omnemque mentem tuam in illum defixam erectamque habebis; »

ac proinde merito ab eo sperabis gratiam, salutem et omne bonum; ut te rectis itineribus deducat, velut pastor ovem, instar Josephi, ac perducat ad felicitatem æternam. Igitur attentionem auditoris excitat Salomon spe fructus, qui est fiducia in Domino. In Hebræo hic versus sibi nexus per se consistit: « Ut sit, inquit, in Domino spes tua, ostendi eam tibi hodie, etiam tu, » *q. d.* Ostendi tibi legem et voluntatem Dei, ut eam amplexans, queas omnem tuam spem secure in eum defigere, et ab eo sperare omne bonum.

Τὸ *etiam tu* varii varie explent. Pagninus et Vatablus, *q. d. Etiam tu cooperare Deo*; Jansenius, *etiam tu nosti* vel *meministi*; aut, *etiam tu ostendas eam aliis, sicut ego illam ostendi tibi*. Verum dico esse hebraismum, puta hebraicum pleonasmum cum emphasi, *q. d.* Tibi, tibi, inquam, hæc ostendi: τὸ enim *tu*, id est *tibi*, repetit, ut majori energia hæc auditori inculcet. Sic apud Latinos pronomina *mihi*, *tibi*, sæpe per pleonasmum redundant. Unde Noster, Septuaginta et Chaldæus omiserunt τὸ *etiam tu*. Similis plane hebraismus est cap. seq. vers. 15, et alibi sæpe. Chaldæus vertit, *ut sit in Domino fiducia tua, et ostendam*, aut *scire faciam tibi hodie*; ubi τὸ *hodie* habet emphasim, *q. d.* Ut secure possis spem tuam figere in Deo, ostendam tibi ejus voluntatem et leges; ac ne queraris eas longas fore et prolixas, *hodie*, id est, uno hoc die cætera præcepta tibi tradam et absolvam; non est quod diu scholam meam frequentes: si enim me hodie dicentem attente audieris, hodie etiam doctus evades.

Septuaginta alio nonnihil abeunt: *Ut fiat*, inquiunt, *super Dominum spes tua, et notam tibi faciat viam tuam*; vel, ut Complutenses legunt, αὐτοῦ, id est *suam*, *q. d.* Si meæ doctrinæ obsequendo spes tuas locaris in Deo, ipse diriget vias, id est actiones tuas, ut prudenter eas instituas, ordinesque ad suum finem, puta ad felicitatem æternam; ipse rursum faciet tibi notas vias suas, id est leges suas, per quas statuit te deducere ad suam gloriam; quare non tam me quam Deum doctorem et ductorem habebis, qui nec fallere, nec a meta aberrare potest.

Denique Aquila et Symmachus vertunt, *notam tibi feci viam*, id est modum recte sancteque vitam instituendi, quam si sequaris, pertinges ad vitam felicem et æternam (1).

Vers. 20. 20. ECCE DESCRIPSI EAM TIBI TRIPLICITER, IN COGITATIONIBUS ET SCIENTIA. — Pro *tripliciter* hebraice est שלשים *scaliscim*, quod significat *tria* vel *terna*, inde *triarios* et *tristatas* et *triumviros*, qui ternis decem, id est triginta militibus præsidebant, aut terni rempublicam gubernabant; sicut Romam cæso Julio Cæsare gubernarunt triumviri, scilicet Antonius, Lepidus et Augustus; ac tertius a rege apud Hebræos *scalis* dicebatur. Unde R. Levi: Sicut, inquit, rex populum universum regit et moderatur, idemque præstatur ab eo qui a rege secundus est, duces autem partem aliquam ex universo populo regunt: ita pari ratione duces appellantur præcepta, quibus quis dirigatur quoad res singulares, in unoquoque prudentiæ et scientiæ genere.

Rursum, hæ sententiæ possunt vocari triarii, ob earum constantem veritatem, robur, et efficaciam; triarii enim erant milites fortissimi et robur exercitus. Hinc mira hic versionum varietas. Vatablus: *Ecce descripsi tibi triarios* vel *principes*, puta Agur et Lamuel, quos post me loquentes inducam, cap. XXX. R. Abraham: *Ecce descripsi tibi verba principalia* aut *ducalia*; alii, *principes ac duces*; R. Levi, *verba gloriosa*; Pagninus, *perfecta*; Aben-Ezra, *tribus diebus*; alii: *Ecce descripsi tibi triplicata* aut *triplicia*; noster Vulgatus, *tripliciter*, secutus videlicet Septuaginta, qui in editione Romæ correcta sic habent: *Et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et in scientia, super latitudinem cordis tui*; Complutensis autem et Regia translatio verba ultima expunxit: « Tu autem, inquit, exscribe tibi tripliciter in consilium et cogitationem; » Chaldæus: *Ecce descripsi ea tibi in tribus vicibus, in conciliis et in scientia.*

Jam Vatablus, R. Salomon et Lyranus censent hic Salomonem loqui in persona Dei, *q. d.* Ego Deus doctrinam et legem meam descripsi in ternis S. Scripturæ voluminibus, puta in Lege, Prophetis et Hagiographis. Hinc Rabbini in *Midras* tradunt ex tribus triplicatis omne legis opus constare, tres esse reipublicæ et Ecclesiæ ordines, Sacerdotes, Levitas et Israelitas; tertio mense, et tertio mensis die legem datam a Deo; totam legem in tribus litteris, quæ sunt אמת *emet*, id est veritas, consistere: datam enim esse legem a Deo Mosi in veritate, scriptam in veritate, acceptam ab Israelitis in veritate. Plura addunt ternarii mysteria et symbola, quæ magis cabalistica sunt, quam ad litteram germana et solida.

Hugo vero et Dionysius censent Salomonem loqui de se, *q. d.* Ego Salomon meam sapientiam ternis libris conscripsi, nimirum Proverbiis, quibus incipientes; Ecclesiaste, quo proficientes; Canticis, quibus perfectos informo et instituo.

Verum alii proprius et pressius, ideoque germanius censent Salomonem de hoc uno *Proverbiorum* libro loqui; nam Ecclesiasten et Cantica postea conscripsit. Igitur R. Levi, Vatablus et Aben-Ezra vertunt, *ecce descripsi verba principalia*, aut *ducalia*, aut *gloriosa*, *q. d.* Non levia, non humilia, non vulgaria e trivio, sed insignes, principales, selectas, doctas et acutas sententias, atque axiomata conscripsi, quæ proinde hebraice vocantur משלי *misle*, id est sententiæ prædominantes et eximiæ, uti dixi in Procemio.

Verum Noster optime vertit: *Ecce descripsi eam tibi tripliciter*; sic enim vertunt et Septuaginta,

(1) Maurer, *ut sit in Jova fiducia tua, doceo te hodie, te, inquam.*

Origenes, S. Hieronymus, Cassianus et alii mox citandi; sed quomodo *tripliciter?*

Sapientia descripta tripliciter. Primo. *Primo,* S. Ambrosius in *Psal.* CVIII, octon. 16, ad illa : *Oculi mei defecerunt in salutare tuum.* « Habes, inquit, in Proverbiis scriptum : Et tu describe hæc tibi tripliciter, in consilium et in cognitionem. Triplicem promisit scriptionem, et duo subdidit, consilium et cognitionem; sed cognitio gemina est : una spiritualium, altera corporalium, » *q. d.* Scribe hæc tripliciter, *primo,* in consilio; *secundo,* in cognitione angelorum et animarum; *tertio,* in cognitione corporalium.

Secundo. *Secundo,* Cajetanus : *Scripsi,* inquit, *ea tripliciter,* id est librum hunc divisi in tres sectiones : *prima* sectio est a cap. I usque ad cap. X; *secunda,* a cap. X usque ad cap. XXV; *tertia,* a cap. XXV usque ad finem libri. Baynus vero tertiam sectionem hinc orditur.

Tertio. *Tertio,* Origenes, lib. IV *Periarch.*, S. Hieronymus in cap. XVI *Ezech.*, et Cassianus, *Collat.* XIV, cap. VIII : *Scripsi,* inquiunt, *ea tripliciter,* id est triplici sensu, *q. d.* Sententiæ hæ meæ non unum duntaxat continent sensum, sed triplicem, puta litteralem, tropologicum et allegoricum. Litteralis est quem primo et immediate ad litteram ipsa sententia significat; tropologicus est, cum sensus litteralis accommodatur ad mores formandos; allegoricus, cum aptatur Christo et Ecclesiæ; anagogicus, cum assurgit ad res cœlestes et Ecclesiam Beatorum in cœlis cum Christo regnantem. Dicit hoc Salomon, ut lectoris attentionem et studium acuat, *q. d.* Hæ meæ sententiæ non simplices, nec planæ et obviæ sunt; sed triplices, profundæ et arcanæ : triplicem enim continent sensum, eumque profundum, quem magno studio et indagine rimari oportet, uti Esseni olim rimabantur sensus mysticos S. Scripturæ, teste Eusebio, Josepho et Philone. Sic Jerusalem ad litteram significat urbem Hierosolymitanam; tropologice, animam sanctam, quietam et pacificam, quæ est urbs et templum Dei : Jerusalem enim hebraice idem est quod visio pacis. Allegorice, significat Ecclesiam terrestrem; anagogice, Ecclesiam cœlestem. Sic et Auctor *Catenæ Græcor.*, quem audi : « Sicut homo, inquit, constat ex corpore, anima et spiritu : ita sacra Scriptura constituitur ex littera tanquam ex corpore, ex tropologia tanquam ex anima, et ex anagoge tanquam ex spiritu. Exempli gratia, in asina quæ ad castellum, quod ex adverso positum erat, ligata tenebatur, ac Christum servatorem sessorem habuit, primo observa τὸ ῥητόν, hoc est historiam, sive rem ipsam simpliciter gestam; mox vero secundum tropologiam expende quomodo, ut primum Deus Verbum super illam tanquam super jugale jumentum ascendisset, statim juxta rationis præscriptum moveri et incedere incœperit. Postremo autem secundum anagogen spiritalemve theoriam considera humanam Christi naturam, e loco ex adverso paradisi posito assumptam, quo imaginem illius ferens qui extra paradisum pulsus fuerat, nos denuo in paradisum reveheret atque reduceret. » Hæc ille.

Quarto, tripliciter, id est dissecte. *Quarto,* noster Salazar : Tripliciter, inquit, hoc est varie, dissecte et inconnexe. Nam Plutarchus in *Symposiac.*, præcipit ut ea quæ a sapientibus inter epulas jactantur problemata, soluta sint et ab invicem distracta, ne auditorum in convivio mens laboret. Salomon igitur, ut docilem sibi præstet discipulum, sic ait : « Ecce descripsi eam tibi tripliciter, » id est multipliciter et multifariam; non enim unam aliquam orationem ex partibus inter se cohærentibus pangere aut contexere animus fuit; sed ut mos fert in convivialibus colloquiis multiplices, varias, solutas et incohærentes sententias conflare volui, quæ ob varietatem delectarent, et ob incohærentiam nimia mentis contentione non indigerent.

Quinto, genuine. *Quinto* et genuine : « Ecce descripsi eam (meam doctrinam et sapientiam ethicam) tibi tripliciter, » id est multipliciter, varie, plene et perfecte, ut præter eam nihil requiras; sed illa velut omnibus numeris absoluta te de omnibus agendis, quæ ad salutem ducunt, plene instruat; ternarius enim est symbolum multitudinis, perfectionis et universitatis. Unde Aristoteles ait : « Tria sunt omnia. » Et illud : « O terque quaterque (id est plene et summe) beati ! » Et Hermes sive Mercurius vocatus est τρισμέγιστος, id est ter maximus, quod et maximus philosophus, et sacerdos, et maximus denique rex fuerit; et S. Hieronymus acute ludens Tertullianum ait esse ter Tullium, quia Ciceronem perfecte imitatus est. Plura de ternario ejusque symbolo vide apud Petrum Bongum, lib. *De Numeris* (1).

Excitat Salomon attentionem lectoris, dicendo sua hæc dogmata esse plenissima et absolutissima, idque « in cogitationibus et in scientia, » *q. d.* Scripsi hæc non obiter, non impræmeditate, uti in buccam venerunt, sed cum præmeditata exactaque cogitatione, ac multa rerum experientia et scientia. Hebraice est, *in consiliis et in scientia, q. d.* Non temere hæc scripsi, sed cum multa deliberatione, præmeditatione, consilio et ex multa rerum cognitione et scientia. Solent oratores in exordio orationis auditorem reddere attentum, benevolum et docilem : attentum et benevolum reddidit vers. 18 et 19; nunc hoc vers. 20 eumdem reddit docilem, ostendens modum quo hæc conscripsit, ut facilius ex methodo eorum

(1) Rosenmullerus, ***nonne scripsi tibi,*** in tuum usum et commodum, ***ducalia,*** seu ***principalia,*** id est eximia et præstantia consilia, ***de consiliis et scientia,*** id est, ad scientiam comparandam pertinentia? Maurer τῷ *kclib* adhærens, ***nonne scripsi tibi jam pridem de consiliis et scientia?*** « Possint ad ea, inquit, hæc referri, quæ continentur libris superioribus. Sed quæ subjiciuntur ostendunt, ad hunc ipsum librum referenda esse, ita ut dudum a se parata esse quæ docenda sint dicat scriptor.

doctrina capiatur. Ait ergo : « Descripsi eam tripliciter, » hoc est multipliciter ac variis modis, phrasibus, similitudinibus, antithesibus et figuris, quas passim cernere est in hisce Proverbiis ; item diligenter et frequenter, scilicet non semel nec iterum, sed crebro sæpiusque eadem iterando et inculcando. Minutius alii, *q. d.* Tripliciter scripsi : *primo*, acriter vitia corripiendo ; *secundo*, blande ad virtutem alliciendo ; *tertio*, perfectissima quædam suggerendo.

Mystice, S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octon. 18, ad illud : *Ignitum eloquium tuum :* « Tripliciter, inquit, describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes, » *q. d.* Scripsi hæc triplici fine et fructu : *primo*, ad mundandos a vitiis lectores ; *secundo*, ad eos amore Dei accendendos ; *tertio*, ad eos in via virtutis et perfectionis illuminandos.

Tropologice Beda et Salonius : « Descripsi eam tripliciter ; » quia, inquiunt, trinas tuas actiones, puta cogitationes, locutiones et operationes erudire et informare constitui, ut corde, ore et opere virtutem præferas. Et Hugo : « Ecce descripsi eam tripliciter, id est, inquit, in tribus habendam, scilicet in cogitatione, locutione, operatione ; ita se explicat Salomon, subdens : In cogitationibus, id est ad cogitandum interius corde ; et scientia, id est ad docendum exterius ore et opere. Ecce tripliciter descripta est sapientia ad cogitandum, ad loquendum et ad operandum. Sic debet eam habere omnis doctor, et sic debet eam recipere omnis auditor, ut scilicet sciat, dicat, faciat. » Rursum tripliciter, id est ad tres animæ potentias rite efformandas, puta ad illuminandum intellectum, ad exstimulandum voluntatem, ad confirmandum memoriam.

Porro Septuaginta hic variant. Auctor enim *Catenæ* *Græcorum* sic legit : « Tute autem trifariam illam ipsam doctrinam describe, nempe in consilio, in notitia, et in cordis tui latitudine. » Ecce hic est ternarius subjectorum vel potentiarum, *q. d.* Scribe eam in intellectu, ubi viget consilium ; in memoria, ubi servatur rerum notitia ; et in cordis, id est voluntatis tuæ amplitudine, ut ea ample et late per omnia illa imbuatur, imo circumfundatur. Cassianus loco citato legit, *tu autem describe ea tibi tripliciter super altitudinem cordis tui ;* Complutenses, *tu autem describe ea tibi ipsi tripliciter in consilium et cogitationem ;* Vaticanus Codex, *et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et scientia super latitudinem cordis tui, q. d.* Sic ea exara et incide menti, ejusque consiliis et scientiæ, ut animo semper altissime hæreant. Unde Chaldæus vertit, *descripsi ea tribus vicibus*, id est multis iteratisque vicibus ea inculcavi, ut plane menti tuæ infigatur.

Vers. 21. 21. UT OSTENDEREM TIBI FIRMITATEM ET ELOQUIA (id est firmitatem eloquiorum : est hendyadis) VERITATIS, RESPONDERE EX HIS ILLIS QUI MISERUNT TE. — Hebraice, *ad sciendam certitudinem eloquiorum veritatis, ad referenda eloquia veritatis mittentibus te* (1) ; Septuaginta, *doceo igitur te verum sermonem et scientiam obaudire, ut respondeas sermones veritatis his qui proponunt tibi ;* Syrus, *ut notum faciam tibi consilium et scientiam ;* Chaldæus, *veritatem et verba recta, ut referas verba veritatis illis qui miserunt te.*

Verba sunt clara ; tantum quæritur quid sit τὸ *mittentibus te?* Restringunt hoc aliqui ad legatum vel nuntium, *q. d.* Cum a quopiam mitteris legatus vel nuntius, hæc doctrina mea docebit te quid agere debeas, quidve referre et respondere principi, vel alteri qui misit te. Verum hic sensus, uti arctior, ita impertinens videtur.

Secundo, alii melius explicant, *q. d.* « Respondere illis qui miserunt te, » scilicet consultum vel rogatum, *q. d.* Hæc doctrina te faciet doctum, imo doctorem, ut possis respondere omnibus qui suos famulos vel familiares mittent ad te, ut te de dubiis suis consulant vel interrogent. Unde Vatablus vertit, *ad referenda eloquia veritatis his qui ad te mittunt* ; Septuaginta, *qui proponunt tibi*. Sic enim ad sapientes et doctores undequaque mittuntur quæstiones difficiles, ut ab iis resolvantur, uti Hiram mittebat ad Salomonem, teste Josepho, VIII *Antiq.* II ; imo « regina Saba, audita sapientia Salomonis, venit tentare eum in ænigmatibus ; et docuit eam Salomon omnia verba quæ proposuerat, » III *Reg.* X, 1. Sic ad S. Hieronymum, quasi ad oraculum, S. Damasus, S. Augustinus et alii mittebant quæstiones e S. Scriptura resolvendas ; et ad S. Augustinum mittebantur quæstiones de fide et hæresibus Pelagianorum, Donatistarum, Arianorum, etc. Hic sensus planus et genuinus est.

Tertio, vir doctus exponit sic : Ex his meis sententiis poteris respondere his qui miserunt te invitatum ad convivium, *q. d.* Cum aliqui mittent servos ut te invitent, ac in convivio more prisco proponent tibi quæstiones difficiles, ex hac mea institutione poteris eis respondere, easque dissolvere Olim enim sapientes in conviviis sibi invicem quæstiones proponebant, ut patet ex Athenæo in *Cœnis sapientum*, Plutarcho in *Sympos.* et aliis.

Denique plane, ut sonat, posset accipi hæc missio de filio vel puero, quem parentes, cognati vel amici mittunt ad scholas, ut hanc Salomonis sapientiam ediscat, *q. d.* In hac sapientiæ meæ schola, o fili, ita institueris, ut domum ad parentes vel amicos reversus possis de omnibus quæ ab iis aliisque tibi proponentur respondere.

(1) Rectius, *ad notum tibi faciendum*, ut docerem te *rectitudinem eloquiorum veritatis* (alii ἀσυνδέτως, *rectitudinem* et *eloquia veritatis*), i. e. verba solida et vera ; *ad respondendum dicta veritatem*, i. e. talia dicta quæ sint mera veritas, *mittentibus te*, id est, ut in obeundis negotiis tibi commissis noveris, qualem te et agendo et loquendo gerere debeas.

Quare, remota et impertinens est Aben-Ezræ expositio : « Qui miserunt te, hoc est, inquit, referam Domino a quo missus sum, ut te erudirem; intelligendi enim facultas Dei nuntius appellatur. » Mystice tamen admitti potest. Doctor enim ad Deum omnia sua referat oportet; a Deo enim mittitur, et illi rationem doctrinæ suæ reddat necesse est, æque ac Principibus et Prælatis Ecclesiæ : hi enim vice Dei eum mittunt.

Vers. 22. Vers. 23. 22 et 23. NON FACIAS VIOLENTIAM PAUPERI, QUIA PAUPER EST : NEQUE CONTERAS (Syrus, *humilies*) EGENUM IN PORTA, QUIA JUDICABIT DOMINUS CAUSAM EJUS, ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EJUS. — Hebraice, *non diripias tenuem, quia tenuis est, neque conteras afflictum in porta*; Septuaginta, *neque inhonores imbecillum in portis*; Chaldæus, *ne deprehenderis pauperem*; Vatablus, *pauperem nec vi opprimas, nec juris specie*, scilicet ut per amicum judicem eum condemnes *in porta*, id est in tribunali.

Hæc sententia potest *primo*, referri ad judices et principes. Hi enim olim sedebant *in porta* urbis, velut in loco aperto et libero, ad quem agricolæ et externi facile et secure convenire possent. In porta ergo sedebant, ut pro tribunali lites audirent, et cuique jus dicerent. Sic sensus erit, *q. d.* Noli vim et injuriam facere pauperi eo quod pauper est, qui se tueri et ulcisci nequit, neque opprimas egenum *in porta*, id est in judicio, ut eum licet insontem condemnes, causamque adjudices diviti vel potenti, qui injustam contra egenum causam litemque movet, ab eo muneribus corruptus, vel ejus potentiam reveritus; quia Deus summus judex causam pauperis suscipiet, et damnabit tam judicem qui injuste damnavit pauperem, quam divitem qui injustam ei litem intentavit, et damnationis ejus fuit causa. Maximæ enim injustitiæ est, *porta*, id est loco et potestate judicii, abuti ad conterendum pauperem, qua pauperes et innocentes deberent ab injuria et oppressione defendi, quamque Deus velut sacrum asylum ad eorum tutelam instituit.

Secundo, generalius potest hæc gnome accipi de quolibet divite vel potente; tales enim non raro pauperes deprimunt, imo opprimunt : ut sensus sit, *q. d.* Noli, o potens, pauperem premere, diripere, affligere, neque injustam ei litem moveas, ut condemnari eum cures, et conteras *in porta*, id est in judicio per favores vel munera quæ das judici; quia ejus causam in se suscipiet, ac judicabit Deus, tuum judicium condemnando et puniendo, atque ejus innocentiam declarando et præmiando; Deus enim singularem curam pauperum gerit, utpote a cæteris derelictorum et sibi uni relictorum, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor, » *Psalm.* IX, vers. 14.

Τὸ *quia pauper est*, vel referas ad *violentiam*, *q. d.* Solent superbi facere violentiam pauperibus, quia pauperes, id est miseri et impotentes, sunt qui se a potentiorum vi defendere nequeunt; at tu noli eorum paupertate abuti, nec ei insultes; aut potius ad τὸ *non facias*, *q. d.* Noli vim et injuriam inferre pauperi, cum ille sat mali patiatur in sua paupertate; ne ergo addas dolorem dolenti, afflictionem afflicto. Ita Aben-Ezra.

ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EJUS, — *q. d.* Sicut dives per injuriam, vim et fraudem opprimens pauperem, velut adacto clavo vel pugione doloris et angoris, intimam ejus animam transfigit et transpungit : sic pariter Deus par pari reddet, ac intima divitis viscera similibus doloris et angoris aculeis punget et transfiget, idque sæpe in hac vita, semper in futura. Noster Martinus de Roa, lib I *Singular.* cap. IV, τὸ *configit* exponit « manus injiciet, » tanquam creditor in debitorem; cum enim, inquit, hortatus esset Sapiens ne pauperes ob debita in judicium vocaremus, opprimeremusque pro libidine, causam adjungit : « Quia judicabit Dominus causam ejus, et configet eos qui confixerunt animam ejus. » Hoc est, coget eos Dominus eamdem subire fortunam, et ad egestatem rediget, ita ut ære alieno obligentur, ut creditores manus in eos injiciant vinciantque, non secus atque ipsi in defixos, id est obligatos sibi, pauperes sævierunt.

Pro *configet* hebraice est קבע *kaba*, quod tantum hic repetitur, et *Malach.* III, 8 : « Si affiget homo Deum, quia vos configitis me. » Ubi S. Hieronymus asserit *kaba* ex Syrorum et Chaldæorum lingua significare *configere;* quare qui Levitas et pauperes rebus suis defraudat, eosque dolore et ærumna velut aculeo configit et quasi crucifigit, hic Deum et Christum (qui in pauperibus vivit, famet, sitit, patitur, affligitur, *Matth.* XXV, 35), quasi clavis adactis iterum configit et crucifigit. Aben-Ezra *kaba* tripliciter vertit, *corrumpet*, aut *perdet*, aut *capiet eos qui corrumpunt*, vel *perdunt*, aut *rapiunt animam ejus;* Chaldæus, *ulciscetur ultiones animarum eorum*; Syrus, *et retribuet oppressionem animæ eorum*; Vatablus, *spoliabit spoliatores eorum vita* (1); Symmachus, *torquebit eos qui torquebant animam ejus*; alii magis genuine, *supplantabit, calcabit, conculcabit*, *pessumdabit eos qui supplantarunt, calcarunt*, *conculcarunt*, *pessumdederunt animam ejus*. Plura de hoc verbo dixi *Malach.* III, 8.

Pauperes vexans, Christum vexat.

Porro Septuaginta vertunt contrarie, *et liberabis animam tuam ἄσυλον*, id est *innocentem, sanctam, tutam et inviolabilem instar asyli, q. d.* Si violentiam non feceris pauperi, sed ab omni injuria innoxium, integrum purumque te servaveris, tutam præstabis et ab omni malo liberam animam tuam, ut videatur esse instar asyli sacrosancti et inviolabilis. Nullum enim tale asylum, quale est innocentia, justitia et sanctitas. Dicuntur enim ἄσυλοι homines a violentia tuti, ut sunt sacrosancti, quos attingere sine periculo non licet, quales apud Romanos erant tribuni plebis et cadu-

Asylum est innocentia.

(1) Proprie, *anima* : ita hodierni omnes.

ccatores, quos ædere vel violare scelus erat inexpiabile. Et statuæ Imperatorum ad se confugientibus dabant jus asyliæ, id est immunitatis et impunitatis; cujusmodi statuam Tiberii fuisse scribit Philostratus. Multo magis asylum tutum et inviolabile coram Deo et hominibus præstat innocentia, integritas et ab omni crimine puritas. Forte Septuaginta *kaba* vertunt ῥύσῃς, id est *liberabis*, respicientes ad קובע *koba*, id est *galea*, *q. d.* Innocentia erit tibi quasi galea, muniet caput tuum quasi galea, ipsa enim te ab omni malo liberabit, et indemnem tutumque ab omni hostili ictu per omnia præstabit, ut videare inviolabilis.

Aliqui censent hæc de paupere dici : ad eum enim a divite hic deflecti sermonem, *q. d.* Dives ille opes injusto lucro pariens animam perdit; tu vero fortunas amittens animam servas, atque adeo longe deterior est illius conditio : nec tantum animam tuam ab interitu servas, sed etiam illam « in asylo et jugi securitate ponis; » paupertas enim homini pro asylo est. Audi S. Chrysostomum in hom. *De recipiendo Severiano* : « Paupertas, inquit, tutum est asylum, portus tranquillus, perpetua securitas, deliciæ periculorum expertes, voluptas sincera, vita turbationum nescia, via fluctuum ignara. » Verum prior expositio magis connexa, ideoque magis apposita et germana est.

Exempla.

Exempla hujus sententiæ sunt in Aman, qui Judæos pessumdedit, ideoque in eodem ligno in quo configere destinarat Mardochæum, ipse confixus fuit, *Esther* VII et seq.; in Sodomitis qui, affligentes Lot ejusque hospites, cœlesti igne percussi conflagrarunt, *Genes.* XIX; in Pharaone et Ægyptiis qui, opprimentes Hebræos eosque persequentes, in mari Rubro defixi et demersi sunt, *Exod.* XIV; in Christo et Christianis, quos afflixerunt et cruciferunt Judæi, ideoque ipsi a Tito et Vespasiano afflicti et crucifixi sunt; reliquiæ vero eorum per orbem dispersæ, exules et miseræ usque nunc vagantur, adeo ut nec palmum terræ possideant. Unde Beda : « Melius, ait, hic locus, de illo intelligitur, qui, cum dives esset, pauper pro nobis factus est; et non solum pauper, ut nos ditaret, sed et ut nos redimeret, crucifigi dignatus est. Prohibet ergo sapientia suos auditores Domino in carne prædicanti violentiam mortemque inferre, quia nimirum certus restat interitus eis qui in auctorem vitæ manum mittere non timuerunt. » Hæc ille.

Vers. 24. Vers. 25.

24 et 25. NOLI ESSE AMICUS HOMINI IRACUNDO, NEQUE AMBULES CUM VIRO FURIOSO : NE FORTE DISCAS SEMITAS EJUS, ET SUMAS SCANDALUM ANIMÆ TUÆ. — Hebraice, *ne associeris viro* vel *domino nasi* (id est pollenti ira : qui abundat ira, hæc enim se ostendit in naso rugoso et ardente), *et cum viro excandescentiarum ne incedas*; Septuaginta, *noli esse sodalis viro furioso, cum amico iracundo ne cohabites;* Symmachus, *ne amicitiam contraxeris;* Chaldæus, *non commiscearis cum viro bilioso.*

Pro *scandalum* hebraice est מוקש *mokes*, id est *laqueum*; Aquila, σκῶλον, id est *offendiculum*. Pro *homini iracundo* hebraice est את בעל אף *et baal aph*, id est ad verbum, *domino nasi*, vel *iræ* : non qui illam in potestate habeat, illique dominetur; sed *domino*, id est possessori, qui magnam multamque bilem possidet, id est tenet et continet. Et significat, inquit Baynus, non eum duntaxat qui frequenter irascitur, sed eum etiam qui aliis iram suam afflat, eosque ad iram provocat; ac proinde eum qui dignus est ira, et meretur ut quis ei irascatur, iramque in eum refundat, *q. d.* Ne societatem vel amicitiam jungas cum bilioso, qui iram exerit, lites ciet, iras provocat, ideoque Deo et hominibus displicet. Alii *baal aph* vertunt, *marito iræ*, qui scilicet iram quasi uxorem sibi despondit et copulavit, ut ab ea divelli nec velit nec queat. Solent enim mulieres esse iracundæ, et iras litesque in domo ciere.

Causas hujus moniti duas affert : Prior est, *ne forte discas*, hebraice תאלף *teelaph*, id est assuescas semitis ejus; biliosus enim suam bilem socio affricat, imo ira et rixa sua iras ejus rixasque suscitat, sicut canis allatrans cani ejus latratum provocat et reciprocat; socius enim socii, amicus amici mores imbibit et induit. Difficile enim est cum eo qui crebro irascitur jugem servare sapientiam et mansuetudinem, ac iram, quam ille prolicit, cohibere ut non erumpat; qui hoc potest et facit, hic sane vir magnus et perfectus est. Et ad hoc conandum esse docet S. Basilius, homil. *De ira* : « Noli, inquit, tuo adversario pro magistro uti, nec fieri velut speculum irati velis, illius formam in teipso ostendens, » ut scilicet ejus gestus, sermones et mores, truces, sævos, minaces et furibundos in te velut in speculo referas, regeras et exprimas. Noli ergo irascenti irasci, convicianti convicium regerere, rixanti rixam reciprocare, latranti allatrare; sed gravitate et silentio iram ejus supera et seda, latratum canis te audire æstima, et quietus pertransi. Hinc disce quod, sicut iratus socio afflat iram, ita mansuetus socio aspirat mansuetudinem, perinde ut rosæ suavem et roseum astantibus aspirant odorem; talis enim quisque evadit, quales sunt ii cum quibus conversatur. Si vis ergo effici mitis, placidus, humilis, sanctus, zelosus, fuge asperos, sævos, superbos, impios, acedos, ac versare cum mitibus, placidis, humilibus, sanctis, zelosis, juxta illud : « Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris; et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris, » *Psalm.* XVII, 26. Cæterum ex subjuncta hac ratione patet non omnibus semper declinandam societatem iracundorum. Generaliter enim viri perfecti perversos fugere non debent, sed cum illis nonnunquam conversari, ut ad rectitudinem illos pertrahant, a quorum perversitate et vitiis non facile vincuntur. Unde ad infirmiores hoc præceptum potissimum pertinet, quibus a conspectis exemplis plus est periculi, ut et Beda annotavit. Ita Jansenius.

Si vis esse sanctus, versare cum sanctis.

Posterior causa fugiendæ societatis cum irato est : « Ne sumas scandalum animæ tuæ, » id est, ne ponas laqueum quo illaqueetur et stranguletur anima, id est vita tua, tum naturalis per mortem, tum supernaturalis per peccatum rixæ, pugnæ et homicidii, tum æterna per pœnam gehennæ, irascentibus et conviciantibus decretam a Christo, *Matth.* v, 22. Unde Vatablus explicat, *q. d.* « Ne tandem male pereas, et ab aliis interficiaris; » facile enim ex ira itur in litem, ex lite in rixam, ex rixa in pugnam, ex pugna in verbera et cædes. Nam, ut ait S. Basilius, homil. *De ira* : « Primo jaciuntur contumeliæ inter iratos, et sic durant, donec contumeliæ sicuti sagittæ deficiant; deinde omni contumelia per linguam consumpta ad manus venitur et pugnam; ira namque certamen excitat, certamen vero convicium, convicium verbera, hæc vulnera, ex quibus et mortes sæpe sequuntur. » Et pluribus interjectis : « Postquam semel deturbata ratione iræ perturbatio animi dominatum occupaverit, hominem efferat omnino, nec hominem esse patitur, qui a ratione amplius auxilium habeat; nam quod est in venenatis venenum, id est in irritatis et acerbatis ira. Quemadmodum enim torrentes, per cava loca fluentes, quidquid occurrerit secum trahunt : sic iratorum impetus violenti sunt, talesque ut retineri non queant, ac per omnia similiter incurrunt. » Causam subdit : « Iratis non veneranda canities, non victus vitæ, non propinquitas generis, non præterita beneficia, non aliud quidquam talium apud tales magno æstimatur. Irati non prius desistunt, quam per magnum et insanabile malum iræ, ipsorum veluti bulla erumpat, et inflammatio discutiatur; neque enim gladii acies, neque ignis, neque aliud quidquam eorum quæ maxime timentur, ira furentem animum coercere potest, non magis quam eos qui a dæmonibus occupati tenentur, a quibus irati nihil prorsus, neque habitu, neque animi affectione differunt. »

Ira est laqueus. Ira ergo est laqueus animæ et vitæ. Sicut enim aves capiuntur laqueis, et mures muscipula imprudentes : sic homines, dum indulgent iræ, imprudentes et incogitantes incidunt in laqueos et tricas, ex quibus se extricare nequeunt. Porro hic laqueus est, *primo*, in ira et lite exorta contra amicum iracundum; crebro enim iracundorum lites prosiliunt tandem in verbera et neces, præsertim quia ira est subita, et velut furor illico manum gladio admovet, antequam mens videat quid agat, atque amore amicorum quo major est, eo in majus vertitur odium et iram : amicus enim censet ab amico majorem sibi fieri injuriam, si ab eo lædatur, a quo omnem benevolentiam exspectabat, quam si ab extraneo, uti alibi ostendi. Sic Alexander Magnus in ira Clitum sibi amicissimum occidit, cujus mox eum summe pœnituit. *Secundo*, hic laqueus est in ira et lite exorta contra alios et exteros; qui enim cum iracundo amico conversatur, hic ejus iras, lites et rixas, quas crebras et cum multis alit, in se suscipit. Quare cum in pugna ad manus venitur, oportet ut amicum juvet, eumque contra exteros propugnet. Jam pugna est laqueus cædium; in ea enim pugnaces levi momento vel occidunt, vel occiduntur. Quocirca Auctor *Imperfecti*, hom. 12 *in Matth.*: « Sicut ira, inquit, mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii. » Et S. Chrysostomus, hom. 16 *in Matth.*: « Radix, inquit, homicidii iracundia est. Qui ergo radicem abscindit, multo facilius ramos ipsos poterit amputare, imo nec germinare quidem illos patietur. » Hinc sapienter Nazianzenus : « Freno, inquit, coerce iram, ne mente excidas. » Ira enim est instar feræ sævissimæ, quæ crudeliter in omnes sævit. Rursum, ira est sicut mare ventis et procellis agitatum, quod fluctus in cœlum jactat, omniaque collidit et elidit, ait S. Cyrillus. Denique « ira furor brevis est, » ait Poeta.

Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* VIII, 19, specie tenus oppositam, sed reipsa appositam, similemque habet sententiam : « Cum iracundo, inquit, non facies rixam, et cum audace non eas in desertum; quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, et ubi non est adjutorium, elidet te. » Qui enim amicus est iracundo, necesse est ut sæpe in rixas cum eo incidat; amicitia enim iracundi est iracunda et rixosa, uti jam ostendi. Vide ibi dicta.

Iracundi parum apti ad amicitiam. Ex hoc loco auctor lib. *De Amicitia*, cap. XII (exstat tom. IV Operum S. Augustini), docet biliosos parum aptos esse ad amicitiam : « Sunt vitia quædam, inquit, quibus si quis fuerit involutus, non diu leges amicitiæ vel jura servabit; non enim ad amicitiam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi, quæ quatuor in electione amici notanda sunt. Difficile est eum, quem sæpe iracundiæ furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum. Unde Ecclesiasticus: Est amicus qui odium et rixam et convicia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, ne sumas scandalum animæ tuæ. Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen hanc ita comprimere et temperare solliciti sunt passionem, ut in quinque, quibus teste Scriptura amicitia dissolvitur atque corrumpitur, nunquam prosiliant : quamvis nonnunquam amicum sermone vel actu, vel zelo nimio offendant. Tales tolerandi sunt, et cum nobis constet de affectu certitudo, si quis fuerit vel sermonis, vel actionis excessus, amico id indulgendum est; vel certe sine aliquo dolore, jocose insuper, in quo excesserit commonendus. »

Vers. 26. Vers. 27. 26 et 27. NOLI ESSE CUM HIS QUI DEFIGUNT MANUS SUAS, ET QUI VADES SE OFFERUNT PRO DEBITIS : SI ENIM NON HABES UNDE RESTITUAS, QUID CAUSÆ EST UT TOLLAT OPERIMENTUM DE CUBILI TUO ? — « Qui defigunt, » id est qui fidejubent defixa et data manu, quasi stipulatores et sponsores pro aliis. Hebraice, *ne*

sis in percutientibus volam, in spondentibus pro debitis: si non est tibi ad reddendum, ut quid accipiet lectum tuum desubter te? Septuaginta, *ne personam cujuspiam erubescens*, vel *reveritus teipsum offeras sponsorem; si enim non habueris unde debitum solvas, unum hoc restat, ut lectum lateribus tuis substratum in pignus auferant.* Ita Auctor *Catenæ Græc.* Chaldæus, *ne pepigeris manum tuam in fidejussione pro socio tuo: si non habueris unde restituas, subtrahetur stratum tuum de sub te;* Syrus, *ne des teipsum fidejussioni, quod vultum reverearis, confunderis a persona,* etc., *lectum auferent.* Defigere manus est vadem se dare creditori, eique se quasi in manus tradere, ut ab eo prehendi, judici sisti, vinciri et in carcerem duci possit, si is pro quo spondet solvendo non sit, aut solvere nolit. Hæc ergo vincula sibi injicit sponsor, uti dixi cap. VI, 1.

Sensus est, *q. d.* Ne te jungas, ingeras et inseras his qui timere spondent pro debitis alienis, ut tu in partem sponsionis venias, fiasque unus ex vadibus et sponsoribus, præsertim si tibi parum sit opum et bonorum, ita ut non habeas unde debitum pro quo spondes, spondere valeas: « Quid enim causa est? » *q. d.* Cur te in periculum summæ et extremæ necessitatis ultro conjicias, ut creditor tollat pro pignore lectum vel stragula lecti, in quo cubas et dormis, ita ut commode cubare nequeas? Lectus enim jure Cæsareo auferri nequit, si adsint alia minus necessaria, quæ a creditore in pignus tolli queant. Unde nec lectus venit in generali hypotheca bonorum, ut patet leg. I Codic. : *Quæ res pignori obligari possunt.* Hinc et lege divina, *Exodi* XXII, 21, et *Deuter.* XXIV, 12 et 13, jubetur lectus ante solis occasum debitor reddi, ut in eo noctu dormire queat.

Causam facilitatis spondendi suggerunt Septuaginta, dum addunt : *Erubescens faciem, q. d.* Dum versaris inter eos qui facile fidejubent pro amicis, erubesces, nisi et tu pariter fidejubeas : videberis enim vel timidior, vel scrupulosior, vel minus humanus minusque amicus amico; ut ergo hanc verecundiam et periculum fidejussionis devites, noli cum fidejussoribus versari, sed te ab eis subducito et abscedito. Vide quæ de periculo sponsionis dixi cap. VI, vers. 1.

Porro *vadis*, et per syncopen *vas*, est sponsor alterius in re capitali, ait Festus, ita dictus a *vadendo*, quod qui vades dederit, vadere ei, id est discedere, interim liceat. Unde Horatius, lib. I *Sermon.*, satyra 1 :

Vadis etymon.

> Ille datis vadibus, qui rure extractus in urbem est.

Hinc sponsio ejus dicebatur *vadimonium*. *Vas*, ait Varro, lib. V *De Lingua latina*, dictus est, qui pro altero vadimonium promittebat. Et *vadari*, ait Priscianus, erat vadimonio obstringere, sive diem judicii ex compacto constituere, et in jus vocare. Cicero, lib. III *Offic.*, de duobus Pythagoreis, cum is qui morti addictus erat, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus est alter sistendi ejus, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. Hic tamen et alibi *vas* sumitur pro sponsore cujuslibet debiti, ut sit idem quod *præs*, qui ita dicitur, quod præstare debeat quod fidejubendo promisit, ait Festus.

Vadimonium quid?

Mystice anonymus in *Catena Græcorum*, *q. d.* « Ne inconsulte pro carne vadimonium præstes; » et R. Levi : « Adhortatur, inquit, ne animus pro facultate concupiscentiæ fidejubeat. »

Tropologice, Beda hæc accipit de Pastoribus et Episcopis : « Noli, inquit, esse cum his qui se, cum essent liberi, ac sibi vacantes, defigunt manus in curas salutis malorum, spondentes se rationem pro eorum animabus Domino reddituros. Si enim ille pro quo spopondisti non habet bona opera quibus te liberum ac securum reddat tuæ sponsionis, quæ tibi utilitas est, ut in die judicii pro ejus anima judiceris, amittasque habitum justitiæ quo indutus esse videbaris, ac nudus ab ornamento virtutum existere comprobaris? quia quod Domino teste pollicitus es, implere nequiveras? Hoc autem dictum est, non quod curam regendarum animarum, cum tibi regulariter imposita fuerit, suscipere non debeas, sed ne passim nullo jubente doctoris tibi, ac præsulis officium temerarius usurpes. »

Vers. 28.

28. NE TRANSGREDIARIS TERMINOS ANTIQUOS QUOS POSUERUNT PATRES TUI. — Hebraice, *ne retroagas terminum sæculi, quem fecerunt patres tui;* Pagninus, *ne transferas;* Vatablus, *ne moveas loco perennes terminos;* Chaldæus, *ne mutes terminum, qui a sæculo est;* Septuaginta, *noli transferre terminos æternos, quos posuerunt patres tui;* Cajetanus, *ne adjungas terminos.* Omnia eodem redeunt. Septuaginta more suo sequitur Syrus.

Grammatice ad litteram sancit, ne quis transferat et plus æquo extendat limites agrorum, possessionum, et rerum suarum, ut invadat et occupet agros vicinorum, et res alienas, juxta legem a Deo sancitam *Deuter.* XIX, 14 : « Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua, quam Dominus Deus dabit tibi in terra quam acceperis possidendam. » Rursum Judæis non licebat agrum emptum detinere ultra annum jubilæi : hic enim erat terminus alienationis; quo elapso ager emptus ad vendentem redire debebat, juxta legem, *Levit.* XXV, 13. Ita Baynus, Cajetanus, Lyranus, Jansenius et alii.

Ratio est, quod transferre terminos sit contra jus gentium et naturæ : quia violat justitiam, tum commutativam, qua res aliena invaditur et occupatur; tum legalem et politicam : nam turbat communem civium et vicinorum pacem, ac possessiones hæreditatesque confundit, ideoque gravium litium, rixarum et cædium est causa. Hac de causa, priscis summa limitum fuit cura. Unde Virgilius :

Limitum cura, quanta priscis.

> Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.

Limitum enim contentio privata sæpe in bellum

adolescit, veluti inter Iapyges et Tarentinos in Italia eo pervenit de finibus controversia, ut Iapyges ad usque viginti hominum millia collegerint exercitum, et instructa acie adversus Tarentinos et Rheginos depugnaverint. Sic et inter Corinthios et Megarenses privata de finibus contentio bellum genuit, et inter Egesteos et Selinuntios. Hæc et plura narrat Diodorus Siculus, lib. II et lib. XII. Quocirca statuit Numa Pompilius, secundus Romanorum rex, teste Dionysio Halicarnasseo, lib. II, unumquemque fines suos circumscribere, et finibus apponere lapides quos sacravit Jovi Terminali, atque decrevit sacra quotannis super eosdem fieri a continentibus, et fines ipsos terminos vocavit, quos si quis occuluisset aut transtulisset, sacrum eum esse Dei lege sancivit, ita ut cuicumque volenti eum occidere liceret, tanquam sacrilegum. Verba legis antiquæ de termino non movendo refert Crinitus : « Qui secus faxit, et terminum exarassit, ipsius et boves sacri sunto. » Romulus ante statuerat, ut qui vicini terminos usurpasset, is cui voluisset eripere, totum agrum usurpantis in mulctæ locum acciperet, et ad eum juste pertineret. Constantinus Cæsar hanc legem retinuit in termino moto pendente controversia finium, et ante definitum sententia negotium : « Qui finalem, inquit, intulerit quæstionem, si priusquam aliquid sententia terminetur, rem sibi alienam usurpare voluerit, non solum id quod male petebat, sed lite superatus tantum agri modum, quantum diripere tentavit, amittat, ut quisque contentus suo, non expetat quod juris est alieni. » Hodie tamen, ut scribit Dynus in cap. *Ex litteris*, 13 *De Probat.*, arbitrio judicis relinquitur, quas velit, nummarias, vel corporales, imponere terminorum translatoribus pœnas, adhibitis circumstantiis facti et personarum.

Terminus deus Romanorum.

Hac de causa Romani deum fecere Terminum, ut ejus religione cohiberent hominum cupiditatem, ne terminos agrorum transferrent, veriti ne dei Termini iram et vindictam in se concitarent. Audi Ovidium, lib. II *Fastorum* :

> Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
> Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.
> Tu populos, urbesque et regna ingentia finis;
> Omnis erit sine te litigiosus ager.
> Nulla tibi ambitio est, nullo corrumperis auro;
> Legitima servas credita rura fide.
> Termine, post illud levitas tibi libera non est :
> Qua positus fueris in statione, mane.
> Et seu vomeribus, seu tu pulsabere rostris,
> Clamato : Tuus est hic ager, ille tuus.

Huc facit illud S. Augustini, lib. IV *De Civit.* XXIII : « Cum rex Tarquinius Capitolium ædificare vellet, cumque locum qui dignior esset ab alienis diis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, credensque illos tanto numini, suoque principi sponte cessuros, per augurium quæsivit utrum Jovi locum concedere vellent? Annuerunt omnes præter Martem, Terminum et Juventatem. » Adeo Terminus Romanis erat immobilis et inviolabilis, ut ne quidem Jovi locum cederet, aut ejus gratia suos limites transferri pateretur. Pergit S. Augustinus : « Atque ideo Capitolium ita constructum est, ut etiam isti tres essent tam obscuris signis, ut hoc vix homines doctissimi scirent. » Causam subdit, cap. XXIX : « Sic enim, inquiunt, significatum est Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem teneret, daturam; Romanos quoque terminos, propter deum Terminum, neminem commoturum ; juventutem etiam Romanam, propter deam Juventatem, nemini esse cessuram. » Plura de deo Termino, et ejus festis Terminalibus vide apud Gyraldum, *De Diis Gentium*, syntagm. 1, pag. 60.

Denique Plato ita sancit, lib. VIII *De Legibus* : « Primæ igitur sunt agriculturæ leges, ac Jovis quidem Terminalis prima hæc lex sanciatur : Nemo limites terminosve agri moveto cujusvis domini, sive civis, sive peregrini finitimi, si in extrema regionis parte habeat agros, ratus nefas esse hæc movere, et in quæ quadret illius dictum, immobilia movere; malitque quilibet ingens saxum movere, quam parvum lapidem jurejurando a diis firmatum, quo amicitiæ et inimicitiæ, interposita deorum auctoritate, terminentur : alterius enim, Jupiter contribulis; alterius, hospitalis est testis, qui cum infestissimis bellis excitantur. »

Symbolico.

Symbolice, sub hoc grammatico sensu, et quasi cortice litteræ altius quid spectavit Salomon, nimirum, *q. d.* Ne transgrediaris limites fidei aut morum, quos orthodoxi Doctores aut Patres fixerunt, ut aliter credere, docere vel agere velis, quam ab illis sancitum est. Ita Salonius : « Terminos antiquos, inquit, dicit terminos veritatis et fidei, quo statuerunt ab initi o Catholici doctores; hoc ergo præcipit, ut veritatem Catholicæ doctrinæ nemo aliter suscipiat, quam a Patribus est tradita, sive hoc præcipit, ut eloquia sanctarum Scripturarum nemo aliter interpretetur. » Pari modo non licet transgredi limites et statuta Rerumpublicarum, Ecclesiarum, Religionum, Ordinum, Monasteriorum, etc., quos fundatores et Patres constituerunt. Sic et Beda, Hugo, Dionysius et alii, quin et R. Salomon sic explicat, *q. d.* « Ne a parentum consuetudine institutisque recedas, teque retro avoces. »

Addunt alii : Ne hæreditatem et censum tibi a parentibus relictum nimis augere satagas, ut opes immensas aggreges. Qua in re insigne exemplum dedit Thomas Morus Angliæ Cancellarius et Martyr, qui amplissimis honoribus in republica plurimos annos perfunctus, annuum tamen censum non auxit ad ducentos aureos, uti refert Stapletonus in ejus Vita. Accedit R. Levi : « Monemur, inquit, non esse mutandas definitiones et terminos, quos priores statuerint, cum ex his universis emolumentum constet; » et Auctor *Catenæ Græc.* : « Patres, inquit, hoc loco appellat

mentis vires et facultates. Transfert autem is proprie patrum terminos, qui religionis metas et terminos pietatis transmutat in hæresim, aut superstitionem, aut impietatem. »

Hinc Calixtus Papa, ut habetur 9, *Quæst.* II, cap. I : « Nullus, inquit, alterius terminos usurpet, nec alterius parochianum judicare vel ordinare præsumat : quia talis judicatio, vel ordinatio aut excommunicatio, vel damnatio nec rata erit, nec vires ullas habebit; unde et Dominus loquitur : Non transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. » Hæc enim generalis est gnome; unde ad quoslibet terminos tam jurisdictionis, quam possessionis, Religionis, ordinationis, etc., aptari potest.

S. Hieronymus in *Osee* cap. V, 10 : « Transferunt, inquit, principes terminos, quos posuerunt patres eorum, quando immutant in mendacio veritatem, et aliud prædicant quam ab Apostolis acceperunt. » Qua de re vide egregie ratiocinantem Vincentium Lirinensem in aureo contra profanas hæresum novitates libello. Hoc est quod Judæos culpans intonat Deus, *Osee* V, 10 : « Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum. » Vide ibi dicta.

Denique hanc gnomen intorqueas in eos qui Evangelio, Religioni, Regulis a Patribus sancitis aliqua quasi perfectiora addere volunt, quasi illi soli plus cæteris videant et sapiant, quæ tacita est arrogantia. Quocirca S. Benedictus prudenter Regulis suis quippiam addi vetuit. Esto enim unus quid perfectius quam regula jubeat, comminisci et agere queat, tamen id non expendit toti communitati, Ordini aut collegio imponere. Præclare S. Gregorius Nazianzenus : « Noli, inquit, esse legalior, nec regula æquior, nec mandato sublimior. » Melius est ut traditioni patrum et legi te conformes, regula dirigaris, teque præcepto commodes, quæ te docet Evangelium, nec adinvenias regulas et leges novas, quæ te ab antiquis et veris retrahant, prætextu illo ut magis in eis emineas.

Vers 29.

29. VIDISTI VIRUM VELOCEM IN OPERE SUO? CORAM REGIBUS STABIT, NEC ERIT ANTE IGNOBILES. — Pro *velocem* hebraice est מהיר *mahir*, id est festinum, expeditum, strenuum, celerem, industrium. Pro *stabit* et *erit*, hebraice est יתיצב *itiatseb*, id est statuet se, sistet se, estque tam activum quam passivum, et significat actionem ab agente in seipsum reflexam ; quasi dicas : Sistetur et sistet seipsum. Pro *ignobiles* hebraice est חשכים *chasukim*, id est *tenebrosi*, ut vertit Theodotion; tenebrosi autem vocantur luridi, squalidi, viles, pauperes, ignavi, per catachresin. Hebræa ergo sic habent : *Vidisti virum celerem in opere suo, ad faciem regum sistetur*, vel *sistet se, non sistet se ad facies tenebricosorum*; Septuaginta, *virum perspicacem, suisque in operibus argutum et expeditum regibus assistere oportet; viris autem segnibus et ignavis nequaquam*. Ita vertit Interpres *Catenæ Græcor.* Est laus industriæ et velocitatis, *q. d.* Vir industrius, strenuus et velox est magnanimus, et ad res magnas expeditus; quare magnatibus et regibus insinuabit se, ut illis ad res magnas, præsertim in reipublicæ gubernatione obsequatur et subserviat : nec sese abjiciet ad personas viles, ut res viles et exiles tractet. Quare vicissim hæc ejus industria et strenuitas placebit regibus, ut optent ambiantque eum sibi assistere, eumque ad res magnas admoveant, et ad magnas dignitates præfecturasque promoveant. Ita R. Levi : Significat, inquit, a sedulitate solertem ad dignitates evectum iri, et egestatem rerumque tenuitatem evasurum, juxta tritum illud : « Sex annis fames cuncta occupat, nec ad ostium artificis pertingit. » Stare enim coram rege, vel regi assistere, Hebræis idem est quod regi esse in pretio, in deliciis, regi esse familiarem, eique in aula ministrare, a rege evehi ad ampla et regalia officia, cum rege regere regnum. Assistentes ergo regi vocantur regis intimi et consiliarii. Sic III *Reg.* XII, 6 : « Iniit consilium rex Roboam cum senioribus qui assistebant coram Salomone patre ejus. » Sic septem duces erant, « qui ex more regio semper ei (regi Assuero) aderant, et illorum faciebat cuncta consilio, *Esther* I, vers. 13. Sic septem angeli primarii dicuntur assistere Deo, *Tobiæ* XII, 15; *Zachar.* III, 9, et alibi. Rursum assistere regi dicuntur præfecti stationarii, qui quasi proreges suo quisque loco consistunt, et provincias pro rege gubernant. Sic Azarias, filius Nathan, dicitur fuisse super eos qui assistebant regi Salomoni, id est principum præpositus, III *Reg.* IV, 5. Vide nostrum Pinedam, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. XIII, num. 8.

Qui a regibus officiales seligendi?

Moraliter, docet hic Salomon reges et principes debere seligere viros industrios et strenuos, ut eos officiis publicis præficiant : qui enim in regenda re privata, uti familia, strenuus est, hic pariter strenuus erit in regimine publico : uti docet Christus, *Lucæ* XIX, 17 : « Euge, inquit, bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates; » et cap. XVI, 10: « Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; » et Paulus, I *Timoth.* III, 5, jubet eligi Episcopum « suæ domui bene præpositum. » Causam subdit: « Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? » Quin et Aristoteles, lib. I *Polit.*, cap. I, docet ex bonis œconomis fieri, ideoque deligendos esse bonos politicos. Quare reges non sinant tales delitescere inter ignobiles, id est inter privatos, sed ad nobilia et publica reipublicæ officia admoveant. Sic M. Agrippa rebus gerendis admotus fuit a Cæsare Augusto, quia, ut ait Velleius : « Vir fuit labore, vigilia, periculo invictus, et per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. »

Velocitas si in executione, tarditas

Ubi nota : Celeritas hæc laudanda est non tam in consilio, quam in consilii exsecutione. Nam, ut ait Aristoteles, VI *Ethic.* IX : « Celeriter deliberata

consilio.

peragenda sunt, deliberandum autem tarde. » Scitum est illud Taciti, lib. I *Hist.*, scelera impetu, bona consilia mora valescere; » et illud Livii, lib. XXXV : « Consilia callida et audacia prima specie læta sunt, tractatu dura, eventu tristia; » et lib. XXII : « Omnia non properanti clara certaque sunt; festinatio improvida est et cæca; » et lib. XXXI : « Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum quam celeritas. » Velocitas tamen ingenii in inveniendis consiliis, præsertim in rebus et periculis subitis, quæ moram non patiuntur, laudanda est.

Mystice Auctor *Caten. Græc.* : « Qui ad rerum, ait, quæ existunt comprehensionem ingenium nactus est perspicax, ille humanarum materiaque concretarum rerum consideratione missa, in Prophetarum et Apostolorum oraculis, tum in Christi Salvatoris mysteriis et dogmatis sese occupare debet; » et Beda : « Quemcumque, inquit, velocem videris in opere suo, vel in opere bono, quod erat ei faciendum, strenuum atque sollicitum, scito hunc in die novissimi examinis coram Apostolis, qui cum Christo mundum judicantes sedebunt, esse staturum, quia videlicet eorum jussa servaverit, neque in parte ignobilium doctorum, quorum cavere fecit errorem, id est ad sinistram judicis esse ponendum. »

Tropologice, disce quam velocitas sit efficax ad res magnas rite conficiendas, si maturo consilio dirigatur. Hinc David laudat Saulum et Jonatham defunctos, quod fuerint « aquilis velociores, leonibus fortiores, » II *Reg.* cap. I, 23. Asael a rege Davide fuit accersitus inter triginta suos triarios et fortissimos heroes, quia « velocissimus fuit quasi unus de capreis, » II *Reg.* cap. II, 18; Isaias, cap. XVIII, 2 : « Ite, inquit, angeli veloces ad gentem convulsam. » Ecclesiasticus cap. XXXI, vers. 27 : « In omnibus, inquit, operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi. » dicta.

Velocitas enim rem cito conficit, æque ac fortiter; facit enim ut res existat antequam ab æmulis sentiatur, et impediri possit. Rursum velox multa magnaque expedit; reges autem multa magnaque expediant necesse est : quare velocibus, non tardis lentisve utantur oportet.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Quomodo sit edendum cum principe : non appetendæ divitiæ, nec cibi invidorum : non vexandi pupilli : castigandus puer : quærenda sapientia : fugiendi peccatores et gulæ dediti : honorandi parentes : fugienda meretrix et ebrietas.

1. Quando sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam : 2. et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam. 3. Ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii. 4. Noli laborare ut diteris; sed prudentiæ tuæ pone modum. 5. Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere : quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum. 6. Ne comedas cum homine invido, et ne desideres cibos ejus. 7. Quoniam in similitudinem arioli et conjectoris, æstimat quod ignorat. Comede et bibe, dicet tibi : et mens ejus non est tecum. 8. Cibos, quos comederas, evomes : et perdes pulchros sermones tuos. 9. In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui. 10. Ne attingas parvulorum terminos : et agrum pupillorum ne introeas. 11. Propinquus enim illorum fortis est : et ipse judicabit contra te causam illorum. 12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, et aures tuæ ad verba scientiæ. 13. Noli subtrahere a puero disciplinam : si enim percusseris eum virga, non morietur, 14. Tu virga percuties eum : et animam ejus de inferno liberabis. 15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum. 16. Et exsultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua. 17. Non æmuletur cor tuum peccatores; sed in timore Domini esto tota die. 18. Quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur. 19. Audi, fili mi, et esto sapiens, et dirige in via animum tuum. 20. Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt. 21. Quia vacantes potibus, et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio. 22. Audi

patrem tuum, qui genuit te : et ne contemnas cum senuerit mater tua. 23. Veritatem eme, et noli vendere sapientiam, et doctrinam, et intelligentiam. 24. Exsultat gaudio pater justi : qui sapientem genuit, lætabitur in eo. 25. Gaudeat pater tuus, et mater tua, et exsultet quæ genuit te. 26. Præbe, fili mi, cor tuum mihi : et oculi tui vias meas custodiant. 27. Fovea enim profunda est meretrix : et puteus angustus, aliena. 28. Insidiatur in via quasi latro, et quos incautos viderit, interficiet. 29. Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? 30. Nonne his, qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? 31. Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus; ingreditur blande, 32. sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. 33. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa. 34. Et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo : 35. et dices : Verberaverunt me, sed non dolui : traxerunt me, et ego non sensi : quando evigilabo, et rursus vina reperiam?

Vers. 1. Vers. 2. 1 et 2. QUANDO SEDERIS UT COMEDAS CUM PRINCIPE, DILIGENTER ATTENDE QUÆ APPOSITA SUNT ANTE FACIEM TUAM : ET STATUE CULTRUM IN GUTTURE TUO, SI TAMEN HABES IN POTESTATE ANIMAM TUAM. — Hebraice, *si es dominus animæ*, vel *vir animæ*. Quod *secundo*, Vatablus exponit, *q. d.* Si animæ, id est gulæ et concupiscentiæ, es obnoxius. Unde vertit, *si tu gulæ tuæ indulgere voles, gutturi tuo cultrum intentabis*, id est, te mortis necisve periculo exponens. Aut, ut Baynus, *q. d.* Si gulæ indulseris, tantum tibi creabis periculum, ac si cultrum in guttur tuum immitteres, teque sauciares et interimeres. Unde Syrus vertit, *ne imponas cultrum in os tuum, si es vir animatus* (id est animalis, indulgens carni) *quoniam panis ejus panis est mendacii*. Pro *cultrum* hebraice est שכין *sackin*, quod Vatablus et alii vertunt, *spinas*; et cultelli instar spinarum sunt acuti. Syrus contrarie vertit, *ne ponas cultrum in ore tuo*, sed eodem sensu, *q. d.* Noli indulgere gulæ, ne indulgendo, illa quasi cultro te interimas, teque in mortis periculum conjicias; Septuaginta, *si sederis cœnare ad mensam potentis*, vel *dynastæ*, *magna attentione considera cujusmodi fercula tibi sint apposita; injice in illa manum, sed ita ut certo statuas te quoque ejusmodi præparare debere*. Ita Auctor *Catenæ Græcor.* Jam

Primo, S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXXI et XXXII, et Cassianus, *Collat.* II, cap. I, hanc gnomen explicant de gratiarum actione, *q. d.* Cum laute tractaris a principe, cogita quomodo ei gratias agas vel verbis, vel obsequiis, vel reddendo par pari, ut simili splendida cœna eum excipias. Unde Septuaginta addunt, *et injice manum tuam, sciens quoniam talia te oportet præparare*. Alius ergo, inquit S. Ambrosius, fructum accepti beneficii, ut aurum auro, argentum argento rependit; alius laborem, alius, haud scio an etiam locupletius, solum restituit affectum. Quid enim si reddendi nulla facultas suppetit? In beneficio reddendo plus animus quam census operatur, magisque præponderat benevolentia, quam possibilitas referendi muneris. Gratia enim in eo ipso quod habetur, refertur. »

Hinc Ecclesiasticus, cap. XIII, vers. 2 et seq., monet cavenda esse pauperi convivia et consortia divitum, velut onerosa illi nimis et sumptuosa : « Pondus, ait, super se tollet, qui honestiori (id est ditiori) se communicat; et ditiori te ne socius fueris; » et vers. 6 : « Si habes, convivet tecum, et evacuabit te, et ipse non dolebit super te; » et vers. 8 : « Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis et ter, et in novissimo deridebit te. »

Secundo, R. Levi : Cibus hic, inquit, est sapientia, qua vescitur pars in homine imperium obtinens, id est intelligens facultas. Cum ergo animo sedato consederis ad sapientiam adipiscendam, continget tibi ut ea intelligas quæ sub aspectum cadunt; si tamen in potestate habebis animam tuam, ut vescaris illius cibis, hoc est, si imperium obtinebis in cupiditatem, quæ menti dominatur. « Et statue, » *q. d.* Spinas potius in gutture tuo ponas, et in ea parte qua cibum deglutimus, a quibus eneceris, *q. d.* Præstat enecari quam obedire gulæ, aut præstat enecare gulam et concupiscentiam, quam illi vivere et obsequi. Verum clarum est hunc sensum non esse litteralem, sed mysticum.

Tertio, R. Salomon, *q. d.* Dum cœnas cum principe, diligenter attende ut intelligas quisnam is sit erga te, an avarus, an splendidus; quod si illum avarum videris, ne re quapiam illius vescaris.

Quarto, argute noster Salazar, per « ea quæ apposita sunt » accipit non cibos, sed mentales quæstiones, problemata, ænigmata, quæ olim a sapientibus sibi invicem in convivio proponebantur. Itaque sensus est, inquit, totum mentis conatum atque vim exere, ut gryphos atque problemata tibi inter epulas objecta calleas. « Statue gladium in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam. » *Primo, q. d.* Tunc cum ad hunc modum problematis jaciendis inter convivas confligitur aut pugnatur, si tui compos es,

si videlicet mens tibi libera et constans fuerit, vinique injurias non sensisti; linguam ad respondendum exacue et elima, ut exscindas ænigmatum et problematum tibi propositorum nodos.

Addunt Septuaginta, *et injice manum tuam, sciens quod talia te oportet præparare,* id est, bellariis ferculisque sobrie ac frugaliter sic fruere, illud sciens, opus tibi esse, ut similes etiam parabolas gryphosque ad percontandum expedias.

Quinto, et genuine : Salomon hic docet pericula imminentia convivis principum, nisi sobrie, sapienter et circumspecte in iis se gerant; quod ut faciant eos hic admonet, *q. d.* Cum accubueris mensæ principis, velut ejus conviva, mentem collige, et diligenter solerterque adverte ea quæ tibi proponuntur, puta epulas, item actiones, studia, inte..-rationes, et quæcumque in convivio a domino vel principe exercenda sunt; adverte, inquam, ne deliciæ et vina te seducant, et in nimiam hilaritatem vel ebrietatem quasi mente mota transferant; unde fiet ut arcana tua vel aliena patefacias, aut in dicta vel facta improvida, injuriosa, noxia vel suspecta erumpas, quæ tibi vel aliis periculum bonorum, famæ aut vitæ creent, quia « in vino est veritas, » III *Esdræ* III, 10 et 18; ergo « statue cultrum in gutture tuo, » id est refræna gulam tuam, et ex ea consequentem pruritum loquendi, per constans ac firmum propositum servandi sobrietatem et silentium, perinde ac si cultrum gutturi interius immitteres, vel exterius apponeres et apprimeres. Est catachresis, *q. d.* Ne laxes gulæ et concupiscentiæ habenas; satius enim est immisso vel admisso gutturi cultello gulam faucesque sibi præcludere, quam hilariter comedendo, bibendo et garriendo in periculum vel indignationem principum incurrere, ut ait Horatius, *De Arte poetica:*

> Dicuntur reges multis urgere culullis,
> Et torquere mero, quos perspexesse laborant.

Et Theognis :

Tormentum vini.

« Vim mihi facit vinum, animique non sum amplius compos mei. » Hoc enim tormentum meri, sive vini, valentius est tormento equulei; ex corde enim sobrii omnia secreta elicit in os bibonis et temulenti, ut omnia pandat et prodat. « Si tamen habes in potestate animam tuam, » *q. d.* Pones cultrum continentiæ et mortificationis in gutture tuo, si quidem dominus es animæ tuæ, id est appetitus tui, ut eum regere, moderari et frænare valeas; si enim id nequeas, nullus culter tibi fauces occludet. Audi Plinium, lib. XIV, cap. ultim.: « Tunc (cum vinum solverit rigorem vigoremque mentis) animi secreta proferuntur; alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera loquuntur, redituras que per jugulum voces non continent, quam multis ita peremptis; vulgoque veritas jam attributa vino est. » Optime omnium D. Ambrosius: « Plerique etiam vino utuntur ut equuleo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia; virtus enim plerumque vincit dolorem, fidem autem potus excludit. Cognovi plerosque fidiculis exulceratos nomen suum negasse. Quis inter cyathos texit, quod latere cupiebat? » Culter ergo abstinentiæ hic adhibendus est, æque ac silentii. Nam, ut ait S. Basilius in *Regulis fusius explicatis*, Reg. 13 : « Silentium est quoddam velut gymnasium bene loquendi. »

Hunc esse genuinum hujus loci sensum, patet tum ex ipsis sententiæ verbis, tum ex eo quod sequitur : « Ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii. » Ex quibus liquet de cibo et gula hic agi, *q. d.* Noli inhiare ejus cibis, esto opiparis et delicatis, quia mendaces, id est fallaces sunt, ut te in ruinam trahant. Ita Lyranus, Hugo, Dionysius, Baynus, Jansenius, Vatablus, et alii passim. Accedit et Cajetanus, nisi quod τὸ *statue cultrum in gutture tuo* sic exponat, *q. d.* Si vis intelligere quæ ante faciem tibi proponuntur, pones multitudinem cultrorum circa guttur tuum, id est, cogitabis et considerabis te tanquam positum sub multitudine gladiorum imminentium gutturi tuo, ut hac consideratione intelligas si es herus animæ tuæ, id est, quod tu non es herus vitæ tuæ, cum inter tot gladios verseris, ac proinde caute te geras tibique consulas : τὸ enim *si* subinde Hebræis est negativum, idemque valet quod *non* (1).

Damoclis cœna.

Rem explicat exemplum Dionysii tyranni Syracusanorum, quem cum Damocles beatum prædicaret, jussit eum Dionysius « collocari, inquit Cicero V *Tuscul.* v, in aureo lecto strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosque complures ornavit argento auroque cælato; tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque ad nutum illius intuentes diligenter ministrare; aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur : fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari seta equina appensum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus, itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam, jam ipsæ defluebant coronæ : denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. »

Quocirca Ptolomæus princeps astronomorum,

(1) Rosenmullerus, *considerando considera*, probe considera, *eum qui* est ante *faciem tuam*, cum quo verseris, et cave ne inter geniales epulas tibi verbum excidat, quo vel princeps offendatur, vel quod ab aliis in perniciem tuam possit converti. *Pone cultrum ad guttur tuum, si præditus appetitu tu* sis, i. e. si te incitat appetitus ad cibos immodice capiendos, cohibe gulam tuam veluti cultro ei admoto. Minus recte Ewaldus, *cultrum admovebis gutturi tuo*. i. e. in vitæ discrimen te inferes, *si avidus fueris*.

ut habetur in *Præfatione Almagesti*, invitatus a rege ad prandium, sese excusavit dicens, « Regibus contingere quod contingit considerantibus picturas, quæ cum a longe videntur, placent, propinque vero non dulcescunt. »

Mensa Ecclesiæ. Tropologice, mensa hæc est Ecclesia, in qua Martyrum, Confessorum, Virginum fortia et heroica virtutum exempla nobis ad imitandum proponuntur. Unde S. Gregorius, lib. IV *in I Reg.* cap. IX, tropologice explicans illud : *Tulit ergo cocus armum, et posuit ante Saul*, quem Samuel in regem jussu Dei ungere designabat: « Armum, ait, manducare est, quod exterius de forti actione præcipitur, per propositum in mente recondere : quasi enim armum ante se ponere, et manducare electo cuique suadebat, qui dicebat : Si sederis ad mensam potentis, sapienter attende quæ apponuntur tibi, quia similia oportet te præparare. In mensa quippe potentis virtutem armi designavit; et dum dixit: Sapienter attende quæ apponuntur tibi, armum ante se eum, cui dixit, ponere docuit; sed manducare eum debere insinuavit, quia dixit : Similia oportet te præparare; similia enim præparando manducabimus, quia dum fortia quæ audimus, proponimus agere, velut comedentes in cordis ventre reponimus cibos vitæ. »

Mensa sapientiæ. Symbolice, mensa hæc est sapientiæ, id est S. Scripturæ et legis divinæ. Ita S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXXII : « Cum sederis, inquit, ad illam mensam potentis, intellige quis sit iste potens; et in paradiso delectationis positus, atque in convivio sapientiæ collocatus, considera quæ apponuntur tibi. Scriptura divina convivium sapientiæ est, singuli libri singula sunt fercula : intellige prius quæ habeantur in ferculis dapes, et tunc mitte manum ut ea quæ legis, vel quæ accipis a Domino Deo tuo, operibus exsequaris; et collatam in te gratiam officiis repræsentes, ut Petrus et Paulus, qui evangelizando vicem quamdam largitori muneris reddiderunt, ut possint singuli dicere : Gratia autem Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me egena non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi. » Et fusius pleniusque, cap. XXXI : « Itaque et illud convivium in Proverbiis non de cibis, sed de operibus est bonis; quo enim melius epulantur animi quam bonis factis? aut quid aliud tam facile potest justorum explere mentes, quam boni operis conscientia? qui autem jucundior cibus, quam facere voluntatem Dei? quem cibum sibi solum Dominus abundare memorabat, sicut scriptum est in Evangelio : Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui est in cœlo. Hoc cibo delectemur, de quo ait Propheta : Delectare in Domino. Hoc cibo delectantur, qui superiores delectationes mirabili ingenio comprehenderunt; qui possunt scire qualis sit illa munda et intelligibilis mentis delectatio. Edamus ergo panem sapientiæ, et saturemur verbo Dei; quia non in solo pane, sed in omni verbo Dei vita est hominis facti ad imaginem Dei. »

Accedit Auctor *Catenæ Græcorum* : Si numero singulari, inquit, *dynastes* legatur, ut quidam legunt, per *dynastam* aut principem Christum accipit; sin autem pluralì *dynastarum*, per *dynastas* virosve principes designatos æstima Moysen, cæterosque Prophetas. Per *mensam* porro et fercula, salutarem Christi servatoris doctrinam, æternæque vitæ præmia; per accubitum autem ad mensam, quemvis fidelem doctorem, facta honesta dictaque salubria animo identidem versantem, nec non divina Christi Domini documenta fideliter tradentem; per manuum tandem ad escas propositas applicationem, a bonis operibus exordium faciendum, ipsaque adeo re, non verbis tantum, veros nos Christi imitatores esse, palam ostendendum significatur : qui enim hanc viam non ingrediuntur, sed ad fluxa vitæ hujus commoda sese convertunt, frustra æterna illa bona præstolantur, quandoquidem nunquam illa consequentur. Per mensam dynastarum Prophetarum oracula designat. « Et injice manum tuam, » quasi dicat : Ne in sola historia pedem figas, verum secundum illam ejusque notitiam virtutibus incumbas oportet, quo hinc animam tuam nutrias. Hæc Auctor.

Mensa Incarnationis Christi. Allegorice, per mensam hanc accipit Incarnationem Verbi, totamque Christi in carne œconomiam et vitam. S. Bernardus (vel quisquis est auctor : stylus enim arguit non esse S. Bernardi), serm. 2 *in Cœna Domin.*, in hanc Salomonis sententiam, cujus initium est : « Sedisti ad mensam divitis. » *Primum*, ait, mensæ hujus ferculum est Christi obedientia; *secundum*, paupertas; *tertium* mors Christi reverenda. « Tu itaque qui sedes ad mensam divitis (Christi), ferculis quæ præmisimus appositis teipsum subjiciens et humilians, incarnationis Dominicæ sacramento non negligenter, sed diligenter attende quæ apponuntur tibi; attende, inquam, ut discas in referendo gratiam non esse tardus aut segnis, ut discas ad singula dona agere gratias : attende, inquam, ut nulla Dei munera debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non modica. » Et post nonnulla : « Sed quid illud, quod terribile videatur? hoc est: quoniam talia te oportet præparare. Nota, quoniam compatiendo, commoriendo et consepeliendo teipsum, et cætera; dignum est enim, et tibi multum expedit compati, commori, consepeliri passo, mortuo et sepulto : ad hoc enim facta sunt hujusmodi, ut his omnibus configuretur et conformetur vita Christiani; qui enim tanquam membrum Christi dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare; nam propter crucem ejus dictum est : Qui sunt Christi Jesu, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis; propter sepulturam dictum est : Consepulti sumus cum Christo, » etc. Vide sequentia, ubi hujus mensæ

fercula recenset omnes actiones et passiones Christi, quæ nobis imitandæ et moribus exprimendæ proponuntur.

Mensa Eucharistiæ.

Rursum, magis apposite et presse S. Augustinus, tractat. 47 et 48 *in Joan.*, per mensam hanc accipit Eucharistiam : « Quæ mensa est potentis, ait, nisi unde sumitur corpus et sanguis ejus qui animam suam posuit pro nobis? et quid est ad eam sedere, nisi humiliter accedere? et quid est considerare et intelligere quæ apponuntur tibi, nisi digne tantam gratiam cogitare? et quid est sic mittere manum, ut scias, quia talia te oportet præparare, nisi quod jam dixi : quia sicut pro nobis Christus animam suam posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus ponere? Sic enim ait etiam Apostolus Petrus : Christus pro nobis passus est relinquens nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus. Hoc est talia præparare; hoc beati Martyres ardenti dilectione fecerunt, quorum si non inaniter memorias celebramus, atque in convivio, quo et ipsi saturati sunt, ad mensam Domini accedimus, oportet ut, quemadmodum ipsi, et nos talia præparemus. » Subdit deinde S. Augustinus : « Neque hoc ita dictum est, quasi propterea Domino Christo pares esse possimus, si pro illo usque ad sanguinem martyrium duxerimus. Ille se nobis palmitibus præbuit vitem, nos habere præter illum non possumus vitam. Imitari qui potuit morientem, non autem potuit redimentem, » etc. Id probat ex sequenti Salomonis sententia, juxta Septuaginta : « Quod si avidior es, noli concupiscere cibos ejus : satius est enim ut nihil inde sumas, quam tibi plusquam oportet assumas : hæc enim, inquit, vitam habent fallacem, hoc est hypocrisim. Dicendo enim se sine peccato esse, justum non potest exhibere, sed fingere, ideo dictum est; hæc enim habent vitam fallacem. Unus est solus, qui et carnem hominis habere, et peccatum potuit non habere. Merito quod sequitur nobis præcipitur, ac tali verbo atque proverbio humana infirmitas convenitur, eique dicitur : Noli extendere te, cum sis pauper, contra divitem. Dives enim qui nec hæreditario, nec proprio unquam debito obnoxius, et ipse justus est, et alios justificat Christus. Noli contra eum te extendere, in tantum pauper, ut remissionis peccatorum appareas quotidianus in oratione mendicus. »

Accedit S. Chrysostomus, homil. *in Psalm.* XXII et CXVI : « De mensa illa, ait, inebriati sunt, de qua dictum est : Accedens ad mensam potentis, considera ea quæ apponuntur tibi, sciens quod talia te oportet præparare. Quid est talia te oportet præparare, nisi corpus et sanguinem quod accipis? Nam et illi Apostoli de ipso calice inebriati erant, de quibus dicebatur : Hi ebrii sunt musto, cum esset hora diei tertia. Sed quam præclarus est iste calix? videte quanta est claritas ex passionibus Apostolorum et Martyrum, » etc. Probat S. Chrysostomus ex illo *Psalm.* CXV : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me : quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, » *q. d.* Calicem patientiæ et martyrii illi qui pro me passus est retribuam, reddam sanguinem sanguini, vitam vitæ. Præclare enim S. Hieronymus, *epist.* 22 : « Hæc est sola, ait, retributio, cum sanguis sanguine compensatur, et redempti cruore Christi pro redemptore libenter occumbimus. »

Communicans edit Christum, et editur a Christo.

Porro si singula verba expendas, et Eucharistiæ applices, miram in eis vim reperies. *Primo* enim ait : « Quando sederis ut comedas cum principe, » puta cum Christo, *q. d.* In Eucharistia est convivium Christi, in quo communicans quasi conviva cum Christo epulatur : tum quia Christus per sacerdotem, quasi sui vicarium, seipsum in Eucharistia immolat et manducat; tum quia sicut communicans comedit Christum, sic vicissim ab eo comeditur et incorporatur, ut ait S. Bernardus. Audi S. Thomam, Opuscul. LVIII *De Sacramento altaris*, cap. XX : « Tertio circa hunc modum consideranda est ratio remanducationis digne manducantium, de qua remanducatione dicitur, quod tales manducant et manducantur; et hujus ratio est, quia dum corpus Domini digne a fidelibus manducatur, non ipsum ut alii cibi in manducantem convertitur, sed e converso illum vere manducans in illud spiritualiter mutatur; nam manducantem te Dominus sui corporis membrum facit, » etc. Quod triplici deinde similitudine confirmat.

Secundo ait : « Attende diligenter quæ apposita sunt ante faciem tuam, » hebraice est, *intelligendo intellige, et perspice*, *q. d.* In Eucharistia visus et gustus judicant species panis tibi exhiberi; at intellectus fide illustratus intelligit, perspicit et credit, non panem, sed ipsum Christi corpus sub specie panis tibi apponi : attende ergo, et dic cum Hebræis manna e cœlo ningere cernentibus, *manhu*, id est, quid hoc ut mihi Christus totum se, id est totam humanitatem suam cum deitate manducandam proponat? In Eucharistia enim summa requiritur consideratio, ut tanti epuli cibique dignitatem et pretium æstimes, reverearis, colas et adores, uti par est.

Tertio, ait : « Pone cultrum in gutture tuo, » quasi dicat : Adhibe cultrum discretionis et fidei, quo cibum hunc divinum a communi dijudices et separes : « Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini, » I *Cor.* XI, 29, *q. d.* Indigne manducans Christum quasi gladium in gutture suo ponit, quo Christum per guttur transeuntem, quantum est ex se, confodit et occidit : reus enim est corporis Domini, id est, adeo graviter peccat, ac si Christum ipsum perimeret, uti peremerunt Judæi. Rursum, statue gladium continentiæ in gutture, ne post communionem te effundas in epulas, nugas, risus, turpiloquia

detractiones, etc.; sed mentem intro colligas, et cum Christo tuo colloquaris, eoque fruaris. Denique scito post communionem utendum tibi assidue cultro mortificationis, ad resecandum passiones et vitia, quæ Christo displicent, ut illi te immoles, commoriaris et crucifigas. Unde Hugo : « Statue, ait, cultrum in gutture tuo, ut jugületur scilicet vetus homo in te, ac novus, id est Christus, vivat. » Ex Cajetani sententia sic exponas, *q. d.* Cogita fulgentes cultros et gladios angelorum altari assistentium, tanquam Christi militum et satellitum, capiti tuo imminere, in illudque vibrari, si irreverenter, oscitanter, vel indigne tanta Sacramenta tractes. Si sacerdoti consecranti hunc cultrum adaptare velis, sic concinna, *q. d.* Tu, ô sacerdos, Christum immolans, cogita te quasi cultrum gestare in gutture, dum verba consecrationis profers : illis enim ceu gladio quasi dissecas et immolas Christum, dum vi consecrationis, sive vi verborum, corpus Christi ponis sub specie panis in patena, quasi separatum a sanguine; sanguinem vero sub specie vini ponis in calice, quasi separatum a corpore, ut Christi mortem repræsentes, esto per concomitantiam naturalem, ubi est corpus Christi, ibi sit et sanguis Christi, ac vice versa.

Quarto, « si tamen habes in potestate animam tuam, » significat cultrum discretionis, mortificationis et continentiæ tam gulæ quam loquelæ, etc., non esse cujuslibet, sed ejus duntaxat, qui, ut Hebræa habent, est בעל נפש *baal nephes*, id est dominus et possessor animæ suæ, ut ejus appetitui affectibusque dominetur, eosque moderari, frenare et regere sciat. Rursum hoc animæ dominium et passionum quietem esse effectum Eucharistiæ; sed ita, ut requirat nostram cooperationem et laborem : si enim gratiæ per Eucharistiam datæ cooperemur, supprimemus vitia, dominabimur affectibus, erimus domini et reges animæ nostræ. Ita S. Catharina Senensis ex unica communione adepta est hoc animæ suæ dominium, imo ἀπαθείαν, ut inter prospera æque ac adversa eodem esset vultu, menteque constanti semper et imperturbabili.

Quinto, Septuaginta addunt, *sciens quoniam talia te oportet præparare*, *q. d.* In Eucharistia non tantum manducas Christum, sed et remanducaris a Christo, ait S. Thomas; non enim mutabis me in te, sed tu mutaberis in me, ait Christus per os S. Augustini : fac ergo ut teipsum iis dotibus et moribus condias, ut sapidum de te Christum epulum exhibeas. « Hoc, inquit S. Augustinus, beati Martyres fecerunt : talia enim Domino exhibuerunt, qualia de Domini mensa perceperunt. » Idem Christiani omnes quisque in suo statu imitari debent : quisque enim status uti suam habet crucem, sic et suum habet martyrium. Unde S. Bernardus in *Sententiis* : « Martyrium, ait, sine sanguine triplex est : parcitas in ubertate, quam habuit David et Job : largitas in paupertate, quam exercuit Tobias et vidua : castitas in juventute, qua usus est Joseph in Ægypto. » Pluribus idipsum ostendi *Osee* XI, in fine cap. Rationem a priori eleganter assignat S. Chrysostomus, in *Psalm.* XCV : « Exercitatio, inquit, pietatis quoddam est sine sanguine martyrium, hoc est testimonium evidens ac professum, et quomodo? Audi et considera : in omni tribunali quid aliud Martyri proponitur, quam ut abneget Deum ? at dum adversus hanc propositionem decertat, manifestam accipit coronam martyrii. Super hos vero sanctos qui sine sanguine passi sunt, est utique pro judice ac tribunali ipsa conscientia, in quo justitiam tueri, et a Deo nunquam deficere Martyres facit. » Idem, hom. 3 in epist. *ad Thessalonicens.*, docet patientiam in morbo esse longum lentumque martyrium. Et S. Augustinus, serm. 40 *De Sanctis*, sic statuit : « Non martyrium sola effusio sanguinis, nec sola dat palmam exustio illa flammarum : pervenitur non solum occasu, sed etiam contemptu carnis ad coronam. Absque injuria Sanctorum in persecutionibus defunctorum, dicere liceat, carnem afflixisse, libidinem superasse, avaritiæ restitisse, de mundo triumphasse, pars magna martyrii est. »

Quisque status suum habet martyrium.

Porro Christus in hoc Eucharistiæ convivio, decem miracula nobis exhibet ; similia nos illi per gratiam suam præparare oportet. *Primum* est transsubstantiatio, qua panis et vini substantia, solis accidentibus remanentibus, vi consecrationis transsubstantiatur et convertitur in substantiam corporis et sanguinis Christi. Pari modo peccator jam pœnitens in hoc convivio se quasi transsubstantiet oportet, ut qui antea fuit carnalis, fiat spiritalis; qui fuit superbus, gulosus, luxuriosus, invidus, iracundus, vi corporis Christi fiat humilis, sobrius, castus, liberalis, mansuetus, juxta illud *Ephes.* cap. IV, 23 : « Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Induite, inquam, Christum, imo transsubstantiamini in Christum, ut dicatis cum Paulo : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus, » *Galat.* II, 20. Sic species externa hominis erit eadem quæ prius, sed interior homo mutabitur, eritque alius, puta transformatus in Christum, ut quicumque Christianum talem viderit, Christum se videre putet : Christianus enim debet esse imago Christi, et quasi alter Christus, ait Nyssenus, tract. *Quid sibi velit nomen Christiani.* Unde infert : « Christianismus est imitatio divinæ naturæ, » puta imitatio similitudinis Dei, in qua creatus est Adam, juxta illud *Genes.* I : « Fecit Deus hominem secundum imaginem et similitudinem suam; » et Christianismi professio est, ut homo reducatur ad pristinam et antiquam felicitatem, scilicet ut reducatur ad pristinam Dei similitudinem, ad quam primitus creatus est : in hac enim primæva creatione, et Dei similitudine consistit ejus felicitas.

Decem miracula Eucharistiæ. Primum.

Christianismus et imitatio deitatis.

Secundum. *Secundum* est, quod cum corpore et sanguine Christi in Eucharistia, per concomitantiam ponatur quoque ejus anima cum tota sua sanctitate, cum visione et amore beatifico, atque cum omnibus suis ornamentis et dotibus naturalibus et supernaturalibus. Rursum, quod ponatur unio hypostatica, ipsaque hypostasis Verbi cum tota sua deitate, et omnibus perfectionibus suis divinis. Hæc omnia ecce Christus in Eucharistia nobis proponit, hæc omnia manducamus cum Eucharistiam sumimus. Simili modo nos non tantum corpus, sed et animam ejusque potentias, intellectum, voluntatem et memoriam, item sensus interiores et exteriores, omnesque vires, cogitationes, intentiones, actiones et operationes Christo offerre et consecrare debemus, ut totæ ferantur et dirigantur in Christum, ejusque amorem, honorem et laudem; nec aliud quid extrinsecus spectare, non plausum, non delicias, non opes, non honores.

Tertium. *Tertium,* quod Christus hic se summe humiliet; cum enim sit immensus, totum se claudit in parvula hostia, imo in quolibet hostiæ puncto. Disce humiliari a Christo, o conviva Christi! indignum enim est ut ubi se humiliat Deus, ibi superbiat homo, ait S. Bernardus. Rursum, Christus se in hoc Sacramento abscondit, ita absconde tuas virtutes et dotes, ut soli Deo cupias patere et placere. Insuper Christus in multis Ecclesiis, præsertim in pagis et locis desertis, latet absconditus, desertus et incognitus, ita ut multis diebus, et forte mensibus lateat solus, nec ab ullo visitetur, quin et aeris corruptioni, mucori et sordibus exponatur, præsertim ubi negligentes et irreligiosi sunt sacerdotes: ita et tu disce latere et tolerare, si cum S. Alexio negligaris, vilipendaris, et in angulum domus retrudaris. Christus solus latet, et tu vis omnibus patere, ab omnibus coli et honorari!

Quartum. *Quartum* est; Christus in Eucharistia est totus in tota hostia, et totus in qualibet hostiæ parte: ita et tu totum te trade Christo in tota vita, et totum in qualibet vitæ parte, hora et actione. «Nam, ut ait S. Bonaventura, Dominus indivisum et integrum corpus suum obtulit, male ergo dividor, et vel minima mei parte illum defraudo.» «Qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est,» ait Apostolus, I *Cor.* VII; at in Eucharistia docetur et roboratur, ut indivisum integrumque se præstet in rebus tam divinis quam humanis, tam in conjugio quam in Religione. Ita enim in oratione tota mens communicantis intendit Deo, ut familiæ non obliviscatur, sed gratiam a Deo poscat illam rite administrandi; ita vicissim tota intendit familiæ, ut non nisi propter Deum, et ad Dei gloriam illam gubernet. Talis erat Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, quæ, ut ipse ait in ejus *Encomio,* crebro sumens sacram synaxim, «tota erat in domesticis, et tota in divinis.» Hoc maxime convenit Sacerdotibus et Prælatis: horum enim est miscere actionem contemplationi, ut toti videantur esse in actione, et toti in contemplatione. Unde S. Gregorius, II parte *Pastor.* cap. VII: «Sit rector, inquit, internorum curam in exteriorum occupatione minuens, exteriorum providentiam in internorum occupatione non relinquens.»

Quintum. *Quintum,* quod ex præcedenti sequitur, est quod Christus in Eucharistia sit impassibilis: esto enim species panis gladio transfigatur, lædatur, comburatur, Christi tamen corpus sub iis latens transfigi, lædi, comburi, imo tangi nequit: sicut si sub iisdem lateret Angelus, transfigi, lædi et tangi non posset. Imitare hanc Christi impassibilitatem. «Christus, ait S. Thomas in Opusculo *De Impassibilitate,* a nullo externo agente pati potest, non ab igne, non ab aqua, non a gladio, etc. Tu ergo, cum non possis esse impassibilis, esto tamen cum quadam impassibilitate patiens,» id est, sic fortiter patere, ut videaris esse impassibilis.

Sextum. Christus in Eucharistia est insensibilis. *Sextum:* Christus in Eucharistia est insensibilis, tum passive: nullo enim sensu percipi potest, adeoque fallit et hebetat visum, auditum, odoratum, gustum et tactum, qui non aliud quam species panis et vini vident, audiunt, odorantur, gustant et tangunt; tum active, quia, ut docet D. Thomas, et ex eo Franciscus Suarez, III part. *Quæst.* LXXVI, art. 7, disp. LII, sect. 3, Christus in Eucharistia, eo quod loco non coextendatur, sed quasi in punctum loci sit contractus, naturaliter non potest sentire, audire, videre astantes, imo nec seipsum: quia species visivæ cæteræque sensibiles requirunt extensionem ad locum; eamdem requirit ipsa potentia visiva, ut operari et videre possit. Dico naturaliter, quia supernaturaliter vi Spiritus divini id fieri potest: Deus enim utrumque defectum supplere potest, vel per se indendo oculo Christi species visivas objectorum, vel elevando illas, ut in Christi oculum, licet in puncto loci positum, agant et influant. Denique visiones rerum quas habet Christus in cœlo, omnino videntur eidem communicari in Eucharistia. Sicut enim substantia Christi eadem est in Eucharistia quæ est in cœlo: sic et eadem utrobique habet accidentia, qualia sunt visiones et sensationes. Disce a Christo tuos sensus mortificare, fierique insensibilis, ut non nisi secundum mentem et spiritum vivas instar Christi, Dei et Angelorum: sensus enim trahunt ad concupiscentias, spiritus vero ad cœlestia et divina; sensus ad vitia, spiritus ad virtutes; sensus ad infernum, spiritus ad paradisum.

Septimum. *Septimum:* Christus reliquas dotes corporis gloriosi tibi propinat, puta claritatem, agilitatem, subtilitatem: Christus enim habet corpus immortale, clarum, agile et subtile: ita et tu præbe illi corpus mentemque tuam puram per castitatem, claram per splendorem boni exempli, agilem per fervorem, subtilem per contemplationem.

Octavum. *Octavum:* Christus potestatem consecrandi et

conficiendi Eucharistiam non uni, non decem, non centum, sed pluribus hominum millibus, adeoque omnibus sacerdotibus, etiam impuris, adulteris, homicidis, blasphemis, schismaticis et sceleratis concessit, neque ob ullam scelerum immanitatem ademit; voluitque hanc indignitatem pati ad nostrum commodum, ut nobis ubique et semper hoc divinum sacrificium, et æternitatis alimentum etiam per indignos sacerdotes copiose suppeteret, neque ob eorum malitiam nos tanto bono frustraretur. Ubique ergo divinam hanc mensam ac epulum hoc cœleste mira largitate cuilibet instruit. Exhibe ergo vicissim tu Christo cor amplum et amore latum, ut etiam inimicos tuos ames et colas, iisque beneficia pro maleficiis, et benedictiones pro maledictis rependas. Esto enim ipsi amorem hunc non mereantur, eum tamen meretur Christus. Christi ergo amore eos qui te non amant ama, et Christum in iis redama, Christo in iis benedicito et benefacito.

Nonum. *Nonum :* Corpus Christi in Eucharistia est sine partium membrorumque commixtione, aut confusione : esto enim omnes simul et in eodem puncto sint, nec loco aerive ambienti coextendantur, quælibet tamen retinet suum temperamentum, suam unionem, suam connexionem, suum ordinem, et omnem internam dispositionem, quæ a respectu et commensione loci non pendet. Caput enim Christi connexum est non ventri aut pedibus, sed collo, collum humeris, humeri pectori, pectus ventri, venter femoribus, femora tibiis, tibiæ pedibus : similiter et tu esto in humili parvoque verseris officio aut gradu, tamen in omnibus serva ordinem et decorem, ut discrete, prudenter et decore singula facias et obeas. Sic præclara facies : pulchritudo enim et præstantia operis non tam in ejus magnitudine et excellentia quam in ejus modo, ordine, decore et perfectione consistit. Unde Siracides, cap. XXXIII, 23 : « In omnibus, inquit, operibus tuis præcelens esto. »

Decimum : Christus in Eucharistia omnes totius orbis Christiani fideles pascit, sibi unit et incorporat, eisque suum divinitatis spiritum impertit, ut jam non tam homines quam dii quidam humani, ac homines quidam divini esse videantur, idque non tantum omnes simul, sed et singuli seorsim : sicut enim ferrum ignitum vi ignis ligna quælibet accendit, sic caro Christi vi divinitatis sibi conjunctæ homines ignit, facitque divinos. Hæc ergo est effusa Christi charitas, qua ipse velut caput nostrum, nobis singulis velut membris suis communicat suum spiritum suamque vitam, colligens omnes in unum corpus, et in unam veluti hypostasim perfectam et completam, omnesque illi inserimur et veluti incorporamur, sicut partes alimenti convenienter intus applicitæ, per meatus naturæ incorporantur nobis, unaque fiunt hypostasis nobiscum, cum spiritus noster ad informandas et vivificandas illas se extendit. Unde Apostolus, I *Cor.* X, 17 : « Unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. » Unus panis, quia iste panis non a comedentibus in illorum substantiam convertitur (sicut fit in pane terreno et corruptibili), sed contra potius ipsos comedentes in seipsum convertit, et unum secum efficit, suas proprietates suamque formam illis communicans. Mirum sane consilium Dei, ut nos ad se attraheret, suique spiritus et vitæ efficeret participes, in uno naturæ nostræ individuo unitur carni humanæ hypostatice, deinde hanc carnem speciebus panis et vini convestitam dat nobis in alimentum, et per illud alimentum nobis conjunctum et commixtum, spiritum et divinitatem suam ei alimento connexam in nos transfundit, ut hoc modo nos omnes sanctificet, et ad suam unitatem et vitam redigat. Nullus modus suavior, efficacior, admirabilior aut sapientior poterat excogitari.

Imitare hanc immensam Christi charitatem, ut omnes tam exteros quam domesticos, tam Asianos et Indos quam Europæos, tam inimicos quam amicos, tam pauperes quam divites, omnes in Christo, imo Christo capiti unire, et in ejus viscera trajicere satagas. Ob hoc enim Christus Eucharistiam instituit, ut sibi quasi capiti omnes fideles totamque Ecclesiam velut corpus et membra realiter et substantialiter uniret et incorporaret, ut omnia in omnibus sit, vivat et agat Christus. Unde Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* IV *Mystagog.* : « In Eucharistia, inquit, fimus concorporei et consanguinei Christi. » Et Cyrillus Alexandrinus, lib. IV *in Joan.* cap. VII : « Sicut, ait, si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat necesse est : sic qui carnem et sanguinem Domini accipit, cum ipso ita conjungitur, ut Christus in ipso et ipse in Christo inveniatur. » Si hæc feceris, implebis quod hic dicunt Septuaginta : « Quoniam talia oportet te præparare. »

Vers. 3. 3. NE DESIDERES DE CIBIS EJUS, IN QUO EST PANIS MENDACII. — « In quo, » id est in quibus, scilicet cibis; vel « in quo, » scilicet cibo : hic enim continetur in τῷ *cibis*, sicut singulare continetur in plurali : est synthesis. Hebraice, *ne concupiscas delicias ejus, et* (id est *quia*) *ipse est panis mendaciorum.* Ita Aquila et Theodotion. Chaldæus, *ne desideres obsonia quæ sunt cibaria mendacii;* Syrus, *si est vir insatiabilis, ne desideres cibum ejus;* Septuaginta, *si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus : hæ enim obtinent vitam falsam;* Auctor *Catenæ Græcorum* : « Plerumque enim cum mendaci vita hærent conjunctæ. » Quod sic explicat, *q. d.* « Ne concupiscas vana et fluxa hujus vitæ commoda, quæ avari carnisque voluptatibus dediti, nunquam non insatiabiliter captant et consectantur. » Clare Vatablus, *ne concupiscas cupedias ejus, cum sit esca fallax.* Hic versus cohæret cum præcedenti, ut patet ex pronomine *ejus*, scilicet *principis*, de quo sermo præcessit, *q. d.* Cum assides mensæ

principis, pone cultrum sobrietatis et continentiæ in gutture tuo, siquidem habes in potestate animam tuam, id est animæ et gulæ tuæ appetitus, ut eos cohibere queas. Ne ergo concupiscas cibos ejus delicatos (hos enim significat hebr. מטעמותיו *matammotau*), quia ipsi sunt panis mendacii, id est cibi mendaces et fallaces.

Deliciæ sunt mendaces. Primo. At cur mendaces? *Primo*, Isidorus Clarius : Cibi delicati, inquit, sunt mendaces, quia plerumque consistunt in rebus levibus et tenuissimi succi, qui gulam titillant et oblectant, sed comedentem non alunt, nec roborant; verus enim cibus est qui hominem alit et roborat, quales sunt cibi solidi, qui plus substantiæ habent, et minus saporis.

Secundo. *Secundo*, Aben-Ezra : Sunt, inquit, panis mendacii, id est viri loquentis mendacia.

Tertio. *Tertio* et genuine, deliciæ principis vocantur *panis mendacii*, tum quia hominem etiam sobrium deliciosa sua illecebra illiciunt et fallunt, ut plus comedat quam sanitas et sobrietas requirant, utque intemperanter se vinis delicatis ingurgitet, fiatque temulentus et ebrius. Fallunt ergo, tum quia hominem inebriant et dementant; tum quia vina hæc fallunt bibentem, eumque loquacem, hilarem et garrulum efficiunt, ut in hilaritatem effusus secreta sua et aliena prodat, quibus non raro se et alios perdit. Addit Cajetanus mendaces dici mensas regias, quia principes sæpe ad epulum invitant, quos capere et occidere destinant, uti Aman ab epulis Assueri sublatus fuit in patibulum; et nostra memoria Dux Albanus principes nonnullos in Belgio ad solemne convivium invitavit, quos in eo captos jussu regis Philippi paulo post capite mulctavit. Dum ergo ad mensam a principe invitatus accumbis, cogita epulas ejus mendaces esse et insidiosas, ac tot gulæ tuæ gladios imminere, quot offeruntur deliciæ. Cave ergo tibi a gula, a loquacitate, ab omni cætero periculo, tuisque rebus prudenter quoad potes prospice.

Quarto. *Quarto*, noster Salazar hunc versum a præcedenti disjungit, ac separatum constituit, sicque explicat : Carpit Salomon nimiam opum injuste partarum appetentiam, aitque : « Ne desideres cibos ejus, » id est, ne concupiscas aut aspires ad nimiam illam divitiarum et deliciarum affluentiam, qua gaudet ille « in quo est panis mendacii; » nam ejusmodi opes fallaces sunt et mendaces, atque adeo possidentem ocius deserunt, et ad alios migrant. Congruit autem secundum hanc expositionem versus iste cum duobus seq. : « Noli laborare ut diteris, » etc. Et infra : « Ne erigas oculos tuos ad opes, » etc. Verum ex Hebræo liquet hunc versum pendere a præcedenti; id enim inter alia arguit pronomen *ejus*, quod in Hebræo cum sit affixum, non nisi præcedens, puta principem respicere potest. Rursum « deliciæ » proprie non opes, sed escas delicatas significant. Denique de escis hic agi patet ex vers. 1 et 2.

Porro Septuaginta ex præcedenti versu repetunt τὸ *si es* בעל נפש *baal nephes*, id est *dominus animæ*, vel, ut ipsi intelligunt, *habens animam*, id est animæ concupiscentiam et gulam; unde vertunt, *si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus : hæ enim obtinent vitam falsam*, *q. d.* Esto sis insatiabilis et gulosissimus, noli tamen concupiscere epulas principis, quia illæ vitam sæpe fallunt, et cum illis mors glutitur, quia, ut alia omittam, epulæ principum sæpe veneno inficiuntur : qua de causa principes solent adhibere prægustatores, qui cibos prælibent, ut in eis venenum, si quod sit, se prodat, itaque ab eis abstineant et periculum declinent. Sic olim in Italia venenum propinabatur in vino Setino, quod delicatum est, idque in phiala aurea.

Mundi voluptas mendax. Primo. Moraliter, hic disce delicias omnesque hujus mundi voluptates et pompas non esse veraces, sed fallaces, idque multis de causis, ob quas hebraice vocantur *panis mendaciorum* in plurali; et latine *deliciæ* vocantur, quia illiciæ, id est illices illecebræ, ab illiciendo, id est fallendo et decipiendo. Præter enim causas jam dictas, *primo*, mentiuntur se habere veritatem voluptatis, cum ejus inanem duntaxat contineant speciem et umbram; tenues enim sunt, viles, exiles, breves, quæ superficiem carnis et sensuum tantum titillant, at non penetrant interiora animæ et cupiditatis, ut eam reficiant et satient. Vere Climachus apud Maximum, *serm.* 27 : « Palato tenus, ait, percipitur ciborum voluptas, atque ibi terminum habet, ultra palatum non sentitur discrimen eorum quæ ingeruntur, cum omnia deinde æqualiter per naturam in fœtorem reducantur. » Ibidem S. Basilius : « Venter, ait, est perfidus mercator, penus nihil conservans, multarum rerum incommodum retinens, res autem ipsas non conservans. » Et Epictetus : « Cura ut te non cibi, qui in ventrem ingeruntur, alant, sed animi lætitia : illi enim in excrementa vertuntur, et simul perit laus eorum; animus autem a corpore sejunctus, incorruptus perpetuo manet. »

Secundo. *Secundo*, quia voluptates mox abeunt, et abeuntes in dolores desinunt, ac tristitiæ aculeos menti æque ac corpori infigunt, juxta illud : « Extrema gaudii luctus occupat, » *Proverb.* XIV, 13; creant enim nauseam stomachi, gravedinem capitis, vigilias, tormina, flatus, phlegmata, febres, ardores, calculum, pleuritides, apoplexias milleque alios morbos et ærumnas. Unde *Eccli.* XXXI, 23 : « Vigilia, ait, cholera et tortura viro infrunito. » S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 38, delicias vocat pretiosum stercus : « Nec terra et mare, ait, pretiosum nobis stercus dono offerant : hoc enim honore delicias afficere soleo; at nos in sermone deliciamur et in lege divina. » Idem nomen deliciis indit S. Hieronymus, S. Gregorii Nazianzeni discipulus et assecla.

Præclare S. Chrysostomus, homil. 48 in *Matthæum* : « Deliciis, ait, senectus citius surrepit, de-

liciis sensus obtunduntur, deliciis cogitatio retardatur, citius mens tenebris obducitur, corpus dissolvitur, major stercoris copia reconditur atque reponitur; ita ex ingenti afflictorum acervo, navigio nimium oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia : quid enim? responde, quæso, ita corpus pingue efficere studes? an ut te ad immolandum ducamus, an ut immolatum mensæ apponamus? aves certe pingues ad saniorem diætam inutiles sunt. » Idem, homil. 58 *in Matthæum* : « Quid deliciarum fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit; imo vero etiam multo majores : sus enim in luto volvitur, et stercore nutritur; hic vero abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas commixtiones excogitans : hic nullo certe a dæmoniaco discrimine separatur; imprudens et furiosus pariter est : et dæmonia quidem miseramur; hunc vero aversamur et odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, aures et cætera simpliciter sensuum instrumenta amarissimas voluptatis conficit cloacas. »

Idem, hom. 13 in epist. I *ad Timoth.*, explicans illud cap. V : *Vivens in deliciis mortua est* : « Vivit enim, ait, solummodo ventri (gulosus), cæteris sensibus mortuus est, neque aspicit quæ aspicienda, neque audit quæ necessario audire convenit, neque loquitur quæ loqui oportet. Quemadmodum mortuus quispiam in lecto jacens, complosis palpebris clausisque luminibus, nullum omnino sensum habet, ita et hic, imo longe deterius hic quam ille affectus est; ille enim bona æque atque mala non sentit, hic autem malorum tantum amittit sensum, nihilque boni penitus sentit. »

Audi et B. Laurentium Justinianum in *Ligno vitæ*, tract. *De Paupertate*, cap. III : « Si pecuniam congregare conaberis, ait, eripies habenti, aut cupiditatibus laceraberis; si dignitatibus fulgere velis, danti supplicabis, et qui præire cæteros cupis, poscendi humilitate erubesces; si potentiam desideras, subjectorum insidiis obnoxius periculisque subjacebis; si gloriam appetis, per aspera quæque distractus quietus et securus esse desistes; si voluptuosam vitam eligis, quis non aspernetur atque abjiciat vilissimæ fragilissimæque rei, corporis scilicet, servus esse? »

Tertio, quia inter epulas, soluta lingua, multa a convivis dicuntur mendacia, adulationes, hypocrises, fraudes, etc. Qua de causa S. Augustinus ad mensam lectionem et disputationem adhibebat, ut noxias fabulas et detractiones excluderet; imo nunquam ad convivia accedebat, esto invitaretur, secutus exemplum S. Ambrosii, uti refert Possidonius in ejus Vita.

Quarto, quia invitans sæpe mentitur amorem, cum in corde tegat odium vel similem pravum affectum. Fere enim invitat alios, non ad ipsorum, sed ad suum commodum, ut eos sibi obliget, ab eisque aliquid, quod optat, impetret; imo suspectos vel inimicos invitat, ut in vino eorum consilia expiscetur, aut ut in sceleris societatem pertrahat, aut ut noceat et lædat vel in fama, vel in sanitate et vita. Plura de deliciarum fallacia et frugalitatis commodis dixi *Daniel.* I, 16. Vide et S. Hieronymum, lib. II *Contra Jovinianum*, fuse in deliciosos et gulones detonantem.

4. NOLI LABORARE UT DITERIS : SED PRUDENTIÆ TUÆ PONE MODUM. — Gnome hæc facilis est : vetat enim nimium ditescendi studium nimiamque opum cupiditatem, *q. d.* Noli te cruciare et fatigare ut aurum auro, opes opibus aggreges, et sine fine accumulare satagas; hoc enim est vitium avaritiæ, et jugis animæ avaræ cruciatus, qui sæpe hominem adigit ad usuras, fraudes aliasque illicitas artes, ut per fas et nefas divitias in immensum coacervet quibus animam suam perdat trudatque in gehennam. « Sed prudentiæ tuæ pone modum. » Prudentiæ proprie dictæ modus poni nequit, cum ipsa sit modus virtutum omnium; ipsa enim est virtus in medio rectæ rationis librata, cæterasque virtutes omnes librans et dirigens. Per *prudentiam* ergo hic solertiam, industriam et providentiam ad parandas opes intellige, ut patet ex hebræo בינתך *bina*, id est *intelligentia*. Et ex vers. sequenti : « Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere. » Unde Aben-Ezra : « Abstine, ait, a prudentia qua ad divitias comparandas utaris, » quæ est prudentia, id est solertia avarorum.

Sensus ergo est, *q. d.* Noli nimis esse solers, industrius et providus ad quærendas rationes lucrandi et modos ditescendi; sed huic tuæ industriæ pone modum, quem vera prudentia dictat, ut scilicet non plus opum velis coacervare, etiam justis licitisque modis, quam ad tuum tuæque familiæ usum statumque requiritur. Quorsum enim corrogabis opes, quas in arcis cellisque recondas, nulli usui futuras, nisi ut ab ærugine tineisque rodantur et consumantur?

Alii exponunt, *q. d.* Noli desiderare opes impossibiles vel illicitas, sed divitiis tuis pone modum *prudentiæ*, in casu genitivo, ut scilicet modus, quem prudentia suggerit, moderetur tuum ditescendi studium tuasque divitias. Ita explicat S. Thomas, II II, *Quæst.* CLXX, art. 4, ad 3 : « Significatur, ait, non quod ipsa prudentia sit moderanda, sed quia secundum prudentiam est aliquis modus imponendus. » Modus autem hic est ut non pares opes nisi licitis justisque artibus, easque moderatas, quæ sufficiunt ad honeste vivendum. Hic sensus apte cohæret versui seq. : « Ne erigas oculos tuos ad opes, quas habere non potes. » Hebræa ad verbum habent : « Ne labores ad ditescendum; ab intelligentia tua cessa. » Quæ verba, quia generalia et limitata, varie limitari et ad varios particulares sensus derivari queunt; omnes tamen eodem tandem desinunt, et in unum coeunt.

Primo igitur Pagninus vertit, *ne labores ut diteris, ne ab intelligentia tua desinas*, *q. d.* Noli in-

hiare opibus, ne opum cupido tibi intelligentiam, id est sanam mentem et sapientiam eripiat. Sic et R. Levi : Cum, inquit, ea adeptus fueris, quæ tibi satis sint, ne de facultatibus coacervandis amplius angaris ; id enim te a sapientia longe arcet, cum tempus in divitiis cumulandis insumas, diverso prorsus fine ab eo qui proponendus sit in facultatibus comparandis; nam ideo illæ parantur, ut mortali sint adjumento, quo curis omnibus solutus totus investigationi sapientiæ et prudentiæ vacare possit.

Secundo, Cajetanus, *ne labores ad ditescendum, et ab intelligentia tua cessa;* hoc est, inquit, non sat est ut supersedeas labore ad parandas opes, sed insuper ab opum cogitatione et amore intelligentiam et mentem tuam avoca, ut de iis ne cogites quidem. Sic enim poteris mente quieta et serena, itaque fructuose vacare studio sapientiæ et virtutis.

Tertio, Aquila vertit, *noli laborare ut ditescas ab intelligentia tua, q. d.* Ne labores aggerere opes, quia quantascumque aggesseris, non eris reipsa dives, sed tantum dives « in intelligentia, » id est in opinione et æstimatione tua : nam reipsa eris pauper, cum quo plura aggesseris, eo plura aggerere desiderabis : nam

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Pauper autem est, qui suis non est contentus, sed plura semper desiderat, et velut famelicus esurit sititque. Alii explicant, « ab intelligentia, » id est sine intelligentia tua, *q. d.* Noli velle ditescere sine ratione et labore per meram fortunam, per usuram, per rapinam ; sed satage ditescere per intelligentiam, id est per industriam tuam : hoc enim licitum et honestum, prius vero illicitum et injustum est.

Quarto, Chaldæus vertit, *ne accedas ad divitem, sed in intelligentia tua recede ab eo, q. d.* Noli convivari cum divitibus, cum iisque splendide vivere et incedere cum multo famulatu, equis et rhedis : sic enim opes tuas profundes et ad paupertatem redigeris ; sed sequare dictamen prudentiæ, ut ab eis te separes, ac separatus privatim sobrie et parce vivas : sic enim quietus ages, et res tuas augebis. Syrus vero vertit, *ne appropinques diviti, sed sapienter ad illum accede, q. d.* Noli esse familiaris diviti, ne tua cum eo consumas ; sed tamen subinde, ubi illius ope, mutuo auxilio opus habes, ad illum prudenter accede, ut tibi opituletur et benefaciat.

Quinto, Septuaginta vertunt, *ne extendas te, cum sis pauper, ad divitem; tua autem consideratione abstine;* Complutensis et Regia, *ne contendas, cum sis pauper, cum divite;* clare Auctor *Catenæ Græc.*, *si pauper fueris, ne cum divite contendas; verum prudentia tua usus ab ejusmodi contentione abstineas;* ἔννοια enim Græcis idem est quod cogitatio, intentio, sententia, item prudentia, sensus, intelligentia, etc. Sunt nonnulli pauperes, sed superbi, qui imprudenter volunt se æquare divitibus, cum iisque certare in splendore victus, vestitus, familiæ, supellectilis cæterarumque rerum. Hos redarguit hic Salomon, tum quia supra vires et facultates se extendunt, pluraque expendunt quam habeant : quare perinde faciunt ac si puer parvulus vellet se coextendere et æquare viro grandi ; tum quia immodico sumptu sese et familiam illico exhauriunt, et ad pauperiem redigunt, quæ mera est imprudentia et fatuitas ; nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. *Quod nemo læditur nisi a seipso* : « Pauperes, dum cupiunt divitibus exæquari, insanabilem rabiem patiuntur, insaniunt, furunt ; nam idem morbus diversos singulis generat languores. »

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum* : Condemnat hic, inquit, eos manifeste qui divina mysteria æque se explorata habere arbitrantur, atque Deus ipse. Pauper enim secundum se est omnis omnino homo ; solus autem Deus absolute dives est. Ne ergo Dei mysteria quæ ratione pervestigari plane non possunt, mente tua rimari frustra contenderis. R. Salomon vero sic, *q. d.* « Ne valde sollicitus sis de doctrina augenda, transcursim et desultorie rebus colligendis, et voraci lectione ; nam tandem hæc omnia oblivioni trades. » Sicut enim cibus non masticatus devorando transglutitur, ac indigestus sæpe emittitur : sic qui multa celeriter obiterque legendo transcurrunt, et quasi devorant, hi parum retinent, et eorum quæ legerunt illico obliviscuntur.

Rursum hanc gnomen applices iis qui supra vires jejunare, orare, corpus affligere, laborare satagunt, ut in sanctitate et virtutibus emineant, atque sanctos Anachoretas, Martyres, quin et Apostolos adæquent. Qua in re arrogantes et stolidi sunt : perdunt enim sanitatem corporis, nec sanctitatem mentis assequuntur. Sanctum quidem est illud : « Metire te pede magnorum virorum, » sed intra limites tuæ naturæ et gratiæ tibi a Deo destinatæ ; nam sanctum æque ac prudens est illud : « Metire te tuo pede : Ne sutor ultra crepidam : Naturæ sequitur semina quisque suæ : Noli altum sapere, sed time : quare in magnis et voluisse sat est. » Esto enim coneris extremis viribus, nunquam ad sanctitatem B. Virginis, vel S. Pauli, aut S. Laurentii, aut S. Francisci pertinges, quia Deus longe majorem eis dedit gratiam quam tibi. Unde S. Paulus carpens pseudo-apostolos, qui se Apostolis veris æquabant, imo anteponebant, II *Cor.* x, 12 : « Non enim audemus, ait, inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant ; sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos ; usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi » Ubi pro *superexten-*

dimus, in Græco est verbum ὑπερεκτείνομεν, quod congruit cum nostro παρεκτείνου hoc loco. Et rursum, *Rom.* XII, 3 : « Dico non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei. » Unde sequitur :

Vers. 5. 5. NE ERIGAS OCULOS TUOS AD OPES QUAS NON POTES HABERE; QUIA FACIENT SIBI PENNAS QUASI AQUILÆ, ET VOLABUNT IN COELUM. — Hebraice, *nam avolare facies oculos tuos in eo*, id est ad eum (puta עשר *oscer*, id est opes, quod tacite latet in העשיר *hascir*, id est *ditescas*, de quo versu præcedenti : *oscer* enim Hebræis est masculinum, sicut Latinis est *Plutus*, id est opes), *et non ipse; quia faciendo faciet sibi alas, sicut aquila volabit in cœlum* (1). R. Salomon τὸ *in eo* refert ad laborem et studium ditescendi, de quo præcessit, *q. d.* Si momento oculos deflectas, illosque claudas, studium illud evanescit, tum quia mens et appetitus hominis est inconstans et volubilis, tum quia labor et angor comparandi opes homini est molestus, eumque discruciat : illum ergo sentiens, cito deponit et abjicit.

Jam τὸ ואיננו *veenennu*, id est *et non ipse*, dupliciter accipi potest : *primo*, *q. d.* Cum ipse, scilicet Plutus (id est opes) non sint, vel non existant: *secundo*, *q. d. Et non ipse*, scilicet est in tuo jure vel potestate, hoc est, ut vertit Noster, « quas non potes habere. » Igitur

Primo, hæc gnome accipi potest de opibus jam partis et possessis, ut earum inconstantiam et fugacitatem significet, *q. d.* Ne oculos, mentem et cor defigas in tuis opibus, quia eas diu non potes habere; fugaces enim sunt, et illico ab uno in alium devolant instar aquilarum, quæ a terra avolant in cœlum; τὸ enim *habere* sumitur in actu perfecto pro *habitas retinere et firmiter possidere*. Hoc significat hebræum *veenennu*, id est *et non ipse*, *q. d.* Plutus non habet stabilem existentiam, consistentiam et constantiam; sed instar avis inquietæ, vagæ et fugacis transit et avolat, ut amplius non appareat nec esse videatur. Unde Tigurina vertit, *num intenderes oculos tuos in id quod mox non est? Sumunt enim sibi alas divitiæ, et velut aquilæ in aerem evolant*; Vatablus, *an conjicias oculos tuos in eas, cum nullæ sint? Quoniam parando parabunt sibi alas et volabunt in cœlum*; Chaldæus, *si alligaveris oculos tuos in eum, non comparabit tibi*; Syrus, *si fixeris oculos tuos in illo, non apparebit tibi*.

De fugacitate divitiarum vide S. Chrysostomum, hom. 1 *in Genesin*, cujus verba recitavi *Amos* VI, 5, ad illud juxta Septuaginta : *Sicut stantia putaverunt, et non sicut fugientia*. Et hom. aurea *in Eutropium*, cujus exordium est : « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, » ubi ad vivum ob oculos ponit opum omniumque mundi pomparum vanitatem et fugacitatem : exstat sub finem tom. V. Et hom. 11 in I *epist. ad Corinth.*, ubi divitias comparat servo fugitivo et perfido.

Opes avolant ut aquilæ. Primo. Porro hæc fugacitas opum apte comparatur aquilæ in cœlum evolanti. Aquila enim adeo alte volat, ut non tantum hominum, sed et avium cæterarum aspectum fugiat; longe enim cæteris omnibus supervolat, ut a nemine capi, sed omnes capere et prædari possit : ita quantumcumque opes capere coneris, illæ velut aquilæ evolabunt altissime, et non tantum manus tactumque, sed et aspectum tuum fugient.

Secundo. *Secundo*, simplicius et aptius Baynus, Jansenius et alii hanc gnomen referunt ad opes non jam partas, sed parandas, quæ vires nostras superant, *q. d.* Noli corde concupiscere et oculis sequi opes, quæ tuas vires et facultates superant, sive quas tua industria comparare non potes; quia si illas sequaris, illæ velut aquilæ evolabunt in cœlum, ut eas assequi nequeas. Emphasis est in Hebræo : *Num avolare facies oculos tuos*, *q. d.* Opum nimiarum et impossibilium cupido est merus oculorum mentisque volatus, imo avolatus : facit enim ut mens a se avolet ad id quod assecutu est impossibile; oculi enim talium volando certare volunt cum volatu aquilarum, sed vincuntur : nam aquilæ ita alte volant, ut omnem oculorum aciem ictumque effugiant.

Rursum, esto oculis opes instar aquilarum assequerere, an ideo eas manu prehenderes et tui juris efficeres? utique non : non enim magis eas occupares quam aquilas volantes, quas oculis sequens tui juris efficis. Docet ergo hæc gnome cavendum esse ab avaritia et concupiscentia oculorum, et moderandum esse studium se ditandi juxta sortem, artem et industriam a Deo datam; si enim modum hunc excesserimus, frustra Deo adversante laborabimus. Salomonem secutus Siracides, cap. XI, 10, pari modo a nimio opum studio avocat : « Si enim, ait, secutus fueris, non apprehendes, etc.; est homo laborans et festinans, et dolens impius, et tanto magis non abundabit. » Vide ibi dicta.

Porro τὸ *quas habere non potes* dupliciter accipi potest : *primo*, *q. d.* Quas physice obtinere nequis, quia tuas vires et facultates transcendunt; *secundo*, *q. d.* Quas ethice, id est, licite et bona conscientia obtinere nequis, ut sensus sit : Noli per usuras, fraudes, injustos contractus aspirare ad opes illicitas; illas enim bona mente et fide obtinere vel retinere nequis : quare justo Dei judicio juste illæ a te, velut ab injusto invasore, vel possessore, aufugient et avolabunt. Huc facit illud Catonis :

> Quod potes, id tentes; operis ne pondere pressus
> Succumbat labor et frustra tentata relinquas.

Opes similes aquilis. Est prosopopœia : opes enim hic inducuntur quasi aves et aquilæ, quæ alas sibi faciunt, qui-

(1) Vel, si *ketib* retineas, *num volabit oculus tuus in illud, et evanescit*, quum evanescat, i. e. num in divitias avide oculos conjicies, quum subito evanescant? *nam faciet sibi alas aquilæ instar et avium cæli*, nam velut alis sibi factis avium instar in auras avolabunt divitiæ.

bus se ab avaris se persequentibus proripiunt et longissime avolant. Recte autem opes aquilis comparantur : *primo*, quia aquila et robore, et volatu, et prædatione cæteras aves excellit, ut nullam sibi supervolare permittat, omnibus superior, nulli inferior, ut omnes prædetur, ipsa vero nulli sit præda : pari modo opes impossibiles vel illicitæ superant omne avari studium et conatum, ut ab eo se rapi prædarique non sinant, sed potius eum prædentur, aliorumque rapinæ et prædæ exponant. Vere Apuleius in *Floridis*, lib. I : « Cum nubium tenus, ait, sese aquila extulit, nutu elementi lævorsum vel dextrorsum tanta mole corporis labitur, velificatas alas, quo libuit, advertens modico caudæ gubernaculo, inde cuncta despiciens; ibidem pennarum eminus indefesso remigio, ac paulisper contabundo volatu pene eodem loco pendula circumtuetur, et quærit quorsum potissimum in prædam superne sese ruat fulminis vice. »

Secundo. *Secundo*, aquilæ volant celerrime, ac cum in terra pabulum ceperint, illico in cœlum avolant : sic et opes, præsertim impossibiles et illicitæ, et ubi exiguam sui potiundi spem ostenderint, eaque inaniter avarum et stolidum lactarint, illico avolant. Aquila, ait Aldrovandus, fortissima et pernicissima, pennas habet firmitate ac duritie insigni; sola inter aves recta via, non oblique, ut cæteræ aves, fertur sursum. Hinc sub pedibus fert fulmen, quasi Jovis avis : nam « fulmina sub Jove sunt; » fulmen autem ejus volatus celeritatem, vim impetumque notat. Sicut ergo nulla avis audet invadere aquilam, sed ipsa cæteras invadit et sternit : sic vir prudens non persequitur opes, quæ suam sortem et industriam superant, ne modicas quas habet frustra insumat et prodigat, sed eas quæ sibi commensæ sunt, quasque sua industria et labore assequi potest. Quare sicut stolidus esset falco, vel accipiter, si prosequeretur aquilam, quia ab aquila sterneretur et necaretur : sic stolidi sunt, qui opes suas fortunam transcendentes sectantur, quia non tantum illas non assequuntur, sed et proprias perdunt, dum minores majoribus in prædam cedunt, uti experientia constat.

Tertio. *Tertio*, aquilæ volant altissime : sic et opes omnem oculorum avari aciem cogitationemque eludunt et effugiunt. Aquila, inquit Aldrovandus, magnas habet alas, *Ezech.* XVII, 3 et 7; alte volat, juxta illud Poetæ :

> Ila etiam sublime volans cœloque propinquans,

velut cœlipeta, atque ardentes solis radios fixe intuetur; nidum in sublimi petra reponit, ne callidus raptor prope quandoque accedat. Rursum aquila, quia sicca et calida, ingeniosa est, sagax, solers, astuta. Hinc a Poetis dicitur Jovis ales Jovem comitari, ut pavo Junonem : Jovi nectar afferre, imo Jovem ferre. Hac de causa nonnulli olim aquilæ divinos honores deferebant, tanquam sub ejus specie Jovem venerantes. Unde Martialis, lib. V *Epigram.* :

> Dic mihi quem portes, volucrum regina? Tonantem.
> Nulla manu quare fulmina gestat? amat

Hinc Jupiter ei dedisse dicitur dominium avium, ut earum sit rex vel regina : hinc et aquila biceps insigne est imperii et imperatoris universi. Quocirca Pyrrhus rex a militibus acclamatus aquila : « Aquila, inquit, sum qui vestris armis quasi pennis sublevor. » Sic prorsus opes impossibiles et illicitæ altissime ab avaro avolant, velut aquilæ ab aucupe.

Quarto. *Quarto*, pennæ aquilæ mixtæ pennis anserum aliarumque avium eas exterunt, arefaciunt et consumunt : sic et opes inique et male partæ reliquas æquas justeque partas devorant et absumunt. Id de pennis aquilæ docet Plinius, lib. X, cap. III, Albertus Magnus, Aldrovandus, Gesnerus in *Aquila*. Quocirca Ægyptii perniciosam potentiam per aquilarum pennas designabant. Audi Pierium, *hierogl.* 19, cap. XI : Sacerdotes Ægyptii potentiam cujuspiam, quæ sociis et amicis omnibus perniciosa esset, per aquilæ pennas significabant. Hujusmodi siquidem ea vis est, ut aliarum avium plumas, si commisceantur, interterere et quodam modo devorare videantur, quod et in tergoribus pantheræ atque hyænæ identidem fieri compertum est; pantherinum quippe tergus hyænæ cedere suo loco diximus. Eamdem inter juglandem et quercum antipathiam esse scribit Plinius, tanto quidem naturæ dissidio, ut, si quercus juxta nucem juglandem sata sit, prorsus emoriatur. Est et illud huic miraculo perquam simile, quod de cardamo fertur. Olus id apud Persas usitatissimum, cujus natura est humorem omnem terræ ad se ita attrahere, ut reliquæ circumpullulantes herbæ cogantur arescere, de quo proverbium est apud Aristophanem. Id alio vocabulo scaphon vocant, iberis est Dioscoridi, Ægyptiis semeth, nasturtium Romanis. Causam vero super aquilæ pennis philosophi commentantur, quod, cum avis ipsa sit omnibus aliis infensa, derivetur vis ipsa animalis in res quoque ejus inanimes per sympathiæ contagionem. Alii pestiferam maleolentiæ vim quamdam inesse aliti deprehendere, propter quam tacta ab ea facile computrescant; indicio esse reliquias ejus hesternas neque ab ea ipsa, neque ab alio quopiam animalium repeti. Permeare vero contagionem eam etiam in pennas, quæ alienas juxta se positas adurere propemodum pro comperto traduntur. Ita ejus qui rerum summa potiatur, majestas fulgore suo reliquos obscurat, et veluti micantissimum solis jubar ubi exortum fuerit, lucem omnibus stellis intercipit. Objiciunt alii hoc in multorum principum tyrannidem et rapacitatem, quibus non sine rerum tuarum jactura possis adhærescere : quomodocumque autem quispiam acceperit, natura hoc comparatum, ut debiliora

Pennæ aquilæ alias devorant.

Ratio physica.

a validioribus absumantur. Hæc Pierius; eadem ad verbum habet Aldrovandus in *Aquila*.

Denique Septuaginta, Chaldæus et Syrus hunc versum præcedenti nectunt, ut omnia a vers. 1 hucusque significent vitanda esse convivia et consortia principum et divitum. Igitur τὸ *in eo* vel *in illum*, quod est in Hebræo, referunt ad divitem vel principem; sic enim habent Septuaginta, *si intenderis oculos in eum* (principem, vel divitem), *nusquam apparebit; paratæ enim sunt ei alæ, et revertitur in domum præsidis* vel *præfecti sui*, *q. d.* Si spes tuas defigas in potente vel divite, falleris: nam ipse, ubi maxime eo opus habebis, se subducet, et te relicto ad suos, v. g. ad suum præsidem, vel præfectum se recipiet. Aut per præsidem accipe Deum, qui omnibus potentibus dominatur et præsidet, *q. d.* Noli sperare in potente, quia brevi morietur, nec apparebit; vita enim animaque hominum præsertim potentum alata est, et cito avolat ad vitæ mortisque præsidem Deum, ut ea velut judici sistatur, pro meritis vel cœlo, vel gehennæ adjudicanda. Huc facit illud *Eccli.* x, 11: « Omnis potentatus vita brevis. » Porro S. Hieronymus in cap. xvii *Ezech.* et Septuaginta sic legit: « In bonam, inquit, partem de aquila dicitur, quod justus dives effectus faciat sibi alas sicut aquilæ, ut possit reverti in domum præcessoris sui. Et in *Isaiæ* cap. xl scriptum est, quod justi pennas afferant sicut aquilæ, currant, et non lassentur, ambulent, et non esuriant. » Similia habet in cap. i *Sophoniæ*, ubi tamen pro *præcessoris* minus recte legitur *præceptoris*.

Chaldæus sic habet: *Si alligaveris oculos tuos in eum* (divitem, qui præcessit), *non comparebit tibi; quoniam faciens faciet sibi alas, sicut aquila quæ volat in cœlum*, *q. d.* Si spem tuam alliges diviti, ille ubi te ad miseriam redactum viderit, velut humi afflictum despiciet, ac celsitudinem suam repetens ad suos divites avolabit: sicut aquila ubi in terram se demisit, modice ibi consistens escamque sumens, ea sumpta, illico in cœlum revolat.

Aquilæ sunt Sancti.

Anagogice Beda: « Ne erigas, ait, mentem ad perscrutanda divinitatis arcana, quæ penetrare non potes: hæc enim cœlestibus solum avibus patent, » puta Angelis et Beatis; hi enim sunt aquilæ, quæ suis meritis velut alis in cœlum evolarunt, juxta illud *Job* xxxix: « Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? » Ubi S. Gregorius, lib. IX *Moral.* cap. xvi, per aquilam accipit Sanctos rerumque sublimitatem et contemplationem. Idem per umbram videre prisci Romani, qui in suorum Imperatorum apotheosi, ex pyra, in qua comburebant eorum cadavera, emittebant aquilam, quasi illa animam Imperatorum volando sursum ferret in cœlum, teste Herodiano, lib. IV. Unde Dion, lib. LVI: Aquila, ait, animam Augusti in pyra extulit in cœlum.

Tropologice, ne aspires ad officia et virtutes tuo statu et gradu celsiores; hæ enim avolabunt a te: v. g. pauper es, noli nimis esse liberalis in erogando, ne te depauperes, et nihil amplius erogare queas; esto liberalis affectu, ubi nequis effectu; vocatus es ad sortem Marthæ, noli aspirare ad sortem Magdalenæ; opifex vel agricola es, noli aspirare ad statum nobilis vel doctoris; Grammaticus aut Rhetor es, noli te venditare aut præponere Philosopho, vel Theologo; Religiosus es, noli affectare Pastoratum vel Episcopatum; subditus es, noli ambire Rectoratum: honor enim velut aquila fugit sequentes, sequitur fugientes.

Apologus cameli.

Huc facit apologus cameli apud Festum Avienum, *fabul.* 8, et alios: « Camelus enim, sui pœnitens, querebatur tauros insignes ire geminis cornibus, se inermem objectum cæteris animalibus; orat Jovem sibi donari cornua. Ridet Jupiter stultitiam cameli, nec modo votum negat, verum auriculas belluæ decurtat. » Affabulatio: « Sit quisque fortuna contentus sua, etenim multi fortunam meliorem secuti, incurrere pejorem. » Sic qui sectantur opes nimias vel illicitas, perdunt modicas et proprias. Camelus enim mercibus onustus divitis et divitiarum est symbolum; unde illud Christi: « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum, » *Matth.* xix, 24. Et sicut camelus non potest sequi aquilas, sic nec avarus opes immodicas. Unde Ægyptii, inquit Horus Apollo, lib. II, cap. c, hominem tardum et segnem repræsentarunt per camelum: « Hic enim solus ex omnibus animantibus crus inter eundum inflectit; unde et appellationem nactus est, cum græce κάμηλος, quasi κάμπρος, a crurum inflexione dictus videatur. » Sapienter Ovidius, IV *Trist.*:

> Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra
> Fortunam debet quisque manere suam.

Exemplum.

Memorabile est exemplum in *Vitis Patrum* de Joanne Parvo. Hic enim cum, relicto socio Anachoreta, solus vivere vellet sine cibo labore suo parto, in jugi contemplatione instar Angeli, post paucos dies famere et egere cœpit; unde noctu rediens ad socium, pulsando ostium ab eo audivit: « Joannes cibo non eget, quia factus est Angelus; » quare totam noctem sub dio in fame et frigore peregit; mane a socio intromissus et increpitus, resipuit didicitque laborare, et labore sibi cibum parare. Exstat de eo elegans carmen Fulberti Carnotensis in fine *Epistolarum*, cujus hæc est clausula: « Cum Angelus esse non potuit, vir bonus esse didicit. » Qui ergo nequit esse Anachoreta, sit bonus Cœnobita; qui nequit esse Cœnobita, bonus sit Clericus; qui nequit esse Clericus, bonus sit laicus; multi enim in conjugio salvantur, qui in clericatu et cælibatu damnarentur.

Gnome.

Prudenter Plato in *Phædone*: « Nulli homini, ait, fas est discedere ab eo munere, quod ei Deus imperavit. » Et Ptolomæus in *Præfat. Almagesti*:

« Insipiens est, ait, qui sui ignorat quantitatem. Qui scientiam suam ultra astutiam, quæ in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus quas pascere et regere nequit. » Divinè *Eccle.* cap. III, 22 : « Altiora te, ait, ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris. »

Rursum tropologice sic exponas, *q. d.* Cum oculi carnis et concupiscentiæ avolant ad suas cupidines, quas licite habere non potes; tu ab iis mente ad Deum et cœlum instar aquilæ avola. Unde B. Gregorius Nazianzenus, Iambico 3 *ad Seleucum*, sic canit :

> Statim atque vitium noveris, sceler avela
> Mentis volatu, nil enim pernicius.

Vers. 6. Vers. 7. Vers. 8.

6, 7 et 8. NE COMEDAS CUM HOMINE INVIDO, ET NE DESIDERES CIBOS EJUS; QUONIAM IN SIMILITUDINEM ARIOLI ET CONJECTORIS, ÆSTIMAT QUOD IGNORAT. COMEDE ET BIBE, DICET TIBI : ET MENS EJUS NON EST TECUM. CIBOS QUOS COMEDERAS, EVOMES; ET PERDES PULCHROS SERMONES TUOS. — Hebraice, *ne comedas panem mali oculi; et ne concupiscas epulas ejus, quoniam sicut æstimavit in anima sua, sic ipse,* scilicet judicat et loquitur, vel *sic ipsum,* scilicet esse censet et judicat, *q. d.* Quod ipse imaginatur et phantasia sua concipit, hoc censet reipsa ita esse vel fore : qua in re sæpe errat et fallitur. Melancholici enim, invidi et similes, qui corruptam habent phantasiam, multa tristia, suspiciosa, exotica, peregrina, horrida, timida et anxia sibi fingunt et imaginantur, quæ a parte rei non existunt, sed tantum in falsa eorum imaginatione. Unde hydrophobis et vertiginosis, quibus omnia gyrari videntur, dicimus : « Ne metuas, domus non gyrat, sed cerebrum tuum gyrat; gyrus non est in re, sed in phantasia tua. » Quocirca Noster apte clareque vertit, *quoniam in similitudinem arioli et conjectoris æstimat quod ignorat.* Hebraice est שער *scaar*, quod per ש et ש multa significat : *primo*, cogitare, æstimare, conjectare; *secundo*, horrere et horripilare; *tertio*, spectrum, vel quid terrificum et horrendum; *quarto*, portam; *quinto*, mensuram et mensurare, *q. d.* Avarus et sordidus præscribit in mensa exiguam mensuram; si quam quis edendo vel bibendo excedat, ægre fert, etiamsi exterius dicat : Comede, bibe. Aut, quasi dicat : Avarus mensurat ac numerat id quod quisque edit aut bibit, imo quasi singulos bolos computat. Ita Isidorus Clarius.

Hinc varietas mira versionum; Cajetanus enim vertit, *quia sicut amaritudo in anima ejus, sic ipse,* id est, ait, *sicut amaritudo occultatur, sic occultat ipse se tibi*; Tigurina, *nam intus in animo suo mentitur, idque faciens dicit tibi : Ede et bibe; cor autem ejus non est tecum* Vatablus, *quia quemadmodum cogitat in anima sua, id est animo suo, ita res habet,* nimirum : « Comede et bibe, dicit tibi; at cor illius non est tecum; » Chaldæus, *ne comedas cum eo qui habet oculum nequam, quoniam sicut porta erigitur, sic elevatur in anima sua*; Septuaginta, *ne cœnes cum viro invido, neque concupiscas illius escas; sicut enim si quis deglutiat pilum, sic comedit et bibit*; Symmachus, *sicut conjectans in animo suo, sic comedit et bibit*; Syrus, *ne vescaris cum homine guloso; quia sicut vir deglutit picem, sic manducas et bibis cum eo, et cor ejus non est tecum*; Aben-Ezra, *velut vir qui animo destinet suo versetque cogitationem de te, ita alloquendo : Comede et bibe, ita se geret ille*; alii, *sicut spectrum fuit in anima, ita ipse est, dicit : Comede,* etc. (1).

Panis mali oculo quis?

Panis *mali oculo* est panis avari, ideoque sordidi, invidi et maligni, qui scilicet malignis oculis te hilariter comedentem intuetur; veretur enim ne nimis multa consumas, eumque sua annona prives et quasi depauperes. Ita Aben-Ezra, R. Levi et R. Salomon, qui sic explicat : Avaro grave est et acerbum si cibis illius vescaris, perinde ac si ejusdem ori amarissimum fel instillares : vox enim *scaar* significat ficus præcoces amaras, *Jerem.* cap. XXIX, 17. Hæc ille. Syrus per *malum oculo,* accipit gulosum; hic enim maligne aspicit cibos, utpote quos gulose vorare, perdere et prodigere cogitet. Alii per *malum oculo,* accipiunt dolosum et malitiosum, qui noxia tibi molitur, ac, si possit, cibos veneno inficiet, ut te perimat. Unde Chaldæus vertit, *cor ejus dolosum est apud te.* Hinc Cajetanus per *malum oculo,* accipit eum qui bene dicta, vel facta male interpretatur, et in malum convertit. Plures aptius ex Septuaginta et Chaldæo per *malum oculo* accipiunt invidum, qui invidet felicitati aliorum, juxta illud Christi : « An oculus tuus nequam (id est invidus) est, quia ego bonus sum? » *Matth.* XX, 15. Sic sensus erit, *q. d.* Ne comedas cum eo qui tibi invidet, quia, licet amicum se simulet teque invitet, dicendo : Comede et bibe; tamen quia in corde te odit, hinc ficta et periculosa est ejus invitatio. Periculum enim est ne cibum vel potum veneno inficiat, eoque te interficiat, aut ne cibo potuque te obruat in tuum dedecus et perniciem, ut scilicet secreta tua prodas, vel aliquid liberius aut inconcinnius dicas vel facias, quo tibi noxam et probrum crees.

Unde mystice per invidum nonnulli accipiunt diabolum, nostræ saluti invidentem, qui, etsi favere nobis videatur, dum ad mundi voluptates nos invitat, animo tamen est a nostra felicitate alieno : proinde monemur non desiderare ex cibis ejus, hoc est ex voluptatibus hujus mundi, ad quas pertrahit : quod si fecerimus, evomendum aliquando erit quod sumpsimus, sive nunc

(1) Vers. 7. שער verbi primaria significatio est *fidit, scidit;* hinc *æstimavit :* verba enim findendi ad judicandi potestatem transferuntur; sensusque est, *nam sicut in anima sua æstimat,* cogitat, *ita est,* non qualis simulata humanitate videri vult. Maurero שער significatu idem est as שער, *horruit :* hinc *horridus, fœdus, sordidus, illiberalis;* sensusque est, *nam ut sordidus est in animo suo, sic est, q. d.* Noli eum invitantem æstimare ex benignis quibus utitur verbis, nam ut intus illiberalis est, sic est.

per pœnitentiam, sive postea per pœnam, quando dabit quisque tantum pœnarum, quantum se deliciis intemperate immerserit.

Verum germanius alii passim per *malum oculo*, accipiunt avarum : hic enim oculo malo, id est ægro, tristi et invido aspicit largius epulantes, eorumque epulatione torquetur, quod sua liberalius videat comedi et consumi : sic enim Siracides, Salomonem de more secutus, avarum vocat lividum, id est invidum, eique tribuit oculum nequam et malum, cap. XIV, 8 : « Nequam, ait, est oculus lividi, etc. Oculus malus ad mala, et non satiabitur pane; sed indigens et in tristitia erit super mensam suam. » Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, *q. d.* Ne comedas cum homine avaro et sordido, ideoque refectioni tuæ invido, qui scilicet tibi cæterisque convivis epulationem et hilaritatem dolendo invidet. « Quoniam in similitudinem conjectoris et arioli æstimat quod ignorat. » Quemadmodum enim illi frequenter sibi persuadent quod non est et quod ignorant, ita et avarus. Putat enim alios ejusdem esse ingenii, cujus est ipse, cum ex se alios metiatur, ut, quemadmodum ipse non ex animo favet convivis mensam, etiamsi verbis contrarium simulet : ita etiam convivas putat non ex animo loqui jucunda et amica verba quæ cum eo proferunt. Unde subditur : « Comede et bibe, dicet tibi; et mens ejus non est tecum, » hoc est, animo tibi non favet quod offert. Et seq. : « Cibos quos comederas evomes, et perdes pulchros sermones tuos, » hoc est, insuaves tibi erunt apud sordidum epulæ, ac ubi illius sordes adverteris, displicebit tibi illius mensa, adeo ut velis te evomere posse cibos comestos, et peribit tibi omnis sermonis et confabulationis elegantia quæ solet in conviviis adhiberi, quia non commovet avarum ad animi jucunditatem. Nihil proderit tibi quidquid pulchrum in convivio apud eum locutus es, vel laudando ejus dapes, vel agendo ei gratias, aut denique quidquid pro more in mensa locutus es. Ita Jansenius et alii.

Est metalepsis, *q. d.* Nil tibi conferet avari cibus, licet delicatus, nec jucunda pulchraque super mensam colloquia : quia ubi animadvertes ejus avaram invidamque hypocrisin, dolebis te ei convivam fuisse, optabisque te nunquam cum eo cibum sumpsisse, sed potius omnem quem cum eo sumpsisti posse evomere.

Aliter τὸ *evomes* explicat Vatablus, *q. d.* Avarus et invidus adeo insulsas, sordidas et immundas tibi apponet epulas, ut nauseam et vomitum tibi moveant.

Noster Salazar apposite per pulchros sermones accipit problemata, ænigmata et gryphos qui olim in conviviis a sapientibus sibi invicem proponi solebant, *q. d.* Si avaro et invido difficile aliquod problema, ænigma aut gryphum inter epulas objeceris (quæ est illius malitia et veteratoria calliditas), ejus sensum, arioli in morem, se divinare significabit; et licet illud non assequatur, tamen illum se penitus calluisse simulabit, atque adeo contemnet et pro nihilo habebit; quare « cibos quos comederas evomes, » ex fastidio scilicet respues, ac malles impransus manere. Aut, *q. d.* « Dicet tibi : Comede et bibe, » id est, urgebit te ut cibo vinoque te infarcias, non ex benevolentia, sed ex invidia, ut scilicet tibi per ebrietatem et crapulam mentem sensumque eripiat, teque omnibus deridendum proponat, cum natura urgente cogeris crapulam evomere, itaque perdes pulchros sermones quos dixisses, si sobrius fuisses; nam ebrius existens non nisi deformes, inconcinnos et insulsos loqueris. Summa, convivium hoc invidi nil tibi voluptatis et honoris, sed plurimum doloris et dedecoris afferet.

Nota : Ariolus vel hariolus est divinus, qui de futuris conjectat et divinat (hoc enim est שער *scaar*), ita dictus, ait Donatus : « Quasi fariolus, a faris, vel a fando; *H* enim pro *F*, et *F* pro *H* in multis locutionibus mutabantur. An ab halando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant, unde et vocem ejusmodi dabant quæ est *O E*, quod *O E* sonus exhalandi vim præstet. » Hæc Donatus. Significat ergo quod, sicut ariolus et conjector conjectant ea quæ ignorant, prout ipsi imaginantur, ac proinde eorum conjectatio, sæpe falsa, semper anceps est et dubia. Unde illud vetus : « Ridet haruspex, dum videt haruspicem; » ridet nimirum hominum stultitiam, quod sibi ex aris et intestinis avium vel victimarum divinanti, quasi Prophetæ veridico crederent, cum omnis ejus divinatio mera esset conjectura et impostura : sic pariter avarus et invidus judicant et conjectant ea quæ ignorant, imo ea quæ non sunt, nec erunt, sed quæ ipsi imaginantur, quæque ipsis avaritia, melancholia et invidia suggerit, scilicet te nimis liberaliter comedere, epulas omnes discindere, singula convivis distribuere, eosque ad bibendum invitare, ac proinde se magnam ciborum et opum jacturam facturum, teque illud intendere, ut scilicet ejus avaritiam rideas et calces : talem enim te æstimat, qualis ipse est, scilicet fictum, avarum, invidum, quæ omnia meræ suspiciones sunt et sæpe falsæ.

Ariolus quasi fariolus, a fando.

Sapienter Elias Cretensis in *Orat.* 1 *Nazianzeni* : « Sicut, ait, ad sinistri aliquid suspicandum segnis est, qui a vitio liber est : sic contra ad suspicionem proclivis esse solet, qui se vitio addixit, præsertim eidem de quo proximum tacite vel aperte insimulat, uti docent experientia et Cassianus, cæterique rerum spiritualium magistri. Vitium enim, quod temere alteri imputas, in teipso habes : ex te enim metiris alios, et tuum vitium cæteris commune esse putas, quæ omnia meræ suspiciones sunt et sæpe falsæ. Vere S. Eucherius, epist. *ad Valerianum* : « Si vis esse verax, ait, suspicax non eris; non enim suspicamur nisi quæ nescimus. » Et Nazianzenus, *orat.* 8 : « Non facile is malum de alio suspicatur, qui non facile ad

malum impellitur, » quasi dicat : Probi minime suspicaces esse solent, sed improbi. Septuaginta Hebræa legerunt שער *scaar* per ש, ideoque vertunt *pilum : Sicut enim,* inquiunt, *si quis deglutiat pilum, sic comedit et bibit;* de quo mox plura. Syrus vertit, *sicut vir deglutit picem, sic manducas et bibis cum eo, q. d.* Sicut pix comesta non reficit, sed fauces conglutinat, obstruit, strangulat et enecat : sic cibus avari et invidi te non reficiet, sed instar picis te torquebit, cruciabit et strangulabit. Ita Daniel, cap. XIV, 26, draconem Babyloniorum massa ex pice et pilis in os ejus injecta suffocavit, ut creparet. Vide ibi dicta. Chaldæus Hebræum שער *scaar* vertit, *portam : Sicut porta erigitur,* ait, *sic elevatur in anima sua.* Quod R. Levi exponit, *q. d.* Sicut porta assidue patet, ut per eam homines egrediantur et regrediantur : sic os avari et improbi multa falsa proloquitur, quæ postea eum falsi convictum revocare et retractare necessum est. Alii vero sic explicant : Suadet Salomon, inquiunt, ne quis cum viro malitioso aut captioso commercium ineat, ut dolos ejus vitare possit; nam similis est portæ alicui ex his quæ levari aut demitti solent, quæ primo quidem patet, et occurrentes sibi benigne excipit, deinde vero eosdem subito includit ac tenet. Et quidem cum in loco isto de ænigmatibus aut gryphis, qui inter epulas jactari solebant, sermo sit, non inepte quadrat hæc levatæ portæ similitudo in eum qui eo animo in conviviis ænigmata et gryphos rogat, ut auditores captiose teneat et includat, ne evadere possint.

Verum τὸ *erigitur* et *elevatur* significat hæc a Chaldæo dici de superbo et invido, qui scilicet invidet alienæ sapientiæ et laudi ex superbia, qua ipse iisdem antecellere aliis satagit, *q. d.* Ne comedas cum superbo et invido, quia esto simulet se tibi comem et æqualem, tamen sensim eriget se supra te, tuaque dicta et facta deprimet et despiciet, ut ipse supra te emineat; sicut porta eminus ad illam pergenti videtur ipsi æqualis, at quo propius ad illam accedit, eo magis limen ejus supremum attolli videtur, ut longe supra caput ejus elevatum et excelsum appareat.

Porro Septuaginta hanc gnomen accipiunt quasi Salomon consulat, non tam ne quis invitatus ab invido ad convivium illud adeat, quam ne quis invidum invitet : hic enim invitantis epulas, mensam et honorem dedecorare et perdere sataget. Unde Syrus, Septuaginta de more exponens, invidum vocat gulosum; unde sic vertunt, *ne cœnes cum viro invido,* etc.; *neque enim secus cibum et potum ingerit, quam si quis pilum* (Auctor *Catenæ Græcorum* habet *filum*) *absorbeat, q. d.* Helluatur, et velut helluo epulas et vina transglutit, perinde ac si omnia essent instar exilis unius pili vel fili. Aut per pilum significat noxam et venenum : pili enim cibis ingesti fauces oppilant et suffocant. « Vidimus, ait Adagiographus, aliquem lactis pilo ebibito strangulatum. » Unde Syrus pro *pilo* vertit *picem,* quam certum est comedentes suffocare et strangulare. Pergunt Septuaginta, *ne ergo adducas eum ad te, ut comedas buccellam cum eo; evomet enim illam, et contaminabit sermones tuos,* quia scilicet præ helluatione vomet, atque ad sermones tuos æque ac ad cibos nauseabit, ostendetque eos sibi displicere, seque eos parvipendere et fastidire. Ita Auctor *Catenæ Græcorum.* Loci hujus scopus, ait, huc tendit : Ne facile hominem invidum ad mensam tuam admittas; nam cum ingratus sit, nullam dapibus tuis habiturus est gratiam : sed nec prius quoque ingerere et helluare desistet, quam ingesta per vomitum abjecerit; hoc est; perinde sese geret ac si per vomitum evacuasset, aut pilum deglutisset, neque ullum illarum sensum capiet, sed pro nihilo ducet. Sublimiori autem sensu per invidum, illiberalis abjectique animi hominem significat, qui Scripturam divinam aspernatur, ejusdemque majestatem contemptui ducit : ne tali ergo, ait, mysticos Scripturæ sensus aperias; per pili autem exemplum aliter docentium doctrinam insinuat, ut quæ venenum suggerat verius quam alimentum. Hæc ille.

Mystice quoque Beda hanc gnomen accipit de hæreticis : « Ne comedas, ait, cum homine invido, et ne desideres cibos ejus, etc. De Scripturis cum hæretico non loquaris, qui invidet humanæ saluti, et mallet decipere quam corrigi. Quoniam sicut ariolus et conjector somniorum æstimat quod ignorat : ita hæreticus quæ non intelligit in Scripturis, prout libet interpretari præsumit. Comede et bibe, dicet tibi; et mens ejus non est tecum... Securus, inquit, disce quæ dico, et age quæ doceo, cum in his quæ docet ipse fidem certam non habeat, sciens se finxisse quæ docet. Cibos quos comederas evomes, et perdes pulchros, etc. Sensus perversos quos ab hæreticis didiceras, necesse est ut vel per pœnitentiam corrigendus deseras, vel post mortem pro his pœnas luere cogaris, perdasque sermones confessionis, quibus eis prædicantibus humiliter favendum esse putaveras. »

Vers. 9. 9. IN AURIBUS INSIPIENTIUM (Syrus, *coram insipiente*) NE LOQUARIS : QUIA DESPICIENT DOCTRINAM TUAM. — Hebraice, *quia spernent intellectum verborum tuorum;* Septuaginta, *in auribus imprudentis noli quidquam dicere, ne forte irrideat sapientes* (S. Cyprianus, lib. III *Testim.* legit, *sensatos*) *sermones tuos.* « Insipientem » hic intellige in actu perfecto, qui scilicet in sua insipientia, id est imprudentia et vitiis obduratus, indocilis et incorrigibilis est : nam alioqui sapientis est docere insipientes qui discere volunt, ut fiant sapientes et virtute præditi. Τὸ *in auribus* idem est quod *audiente stulto,* ut vertit Vatablus. Nota tamen quid amplius, nimirum res secretas, altas et sublimes (has enim in aurem dicere solemus), ut mysteria arcana fidei nostræ non esse committenda insipienti, qui eas non capit, ideoque ridet et despicit. Unde Auctor *Catenæ Græc.* sic vertit, sicque explicat : Insipientis auribus nihil quidquam se-

secreto committas, ne forte prudentes sermones tuos derideat. Hic illud Christi Servatoris insinuatur simul et declaratur : « Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus, » *Matth.* VII.

10 et 11. NE ATTINGAS PARVULORUM TERMINOS, ET AGRUM PUPILLORUM NE INTROEAS : PROPINQUUS ENIM ILLORUM FORTIS EST, ET IPSE JUDICABIT CONTRA TE CAUSAM ILLORUM. — Hebraice, *ne loco moveas terminos sæculi*, id est ab antiquo, vel ab olim longo tempore positos. Ita Vatablus; Chaldæus, *ne mutes terminum qui a sæculo est*; Septuaginta, *ne transponas terminos æternos, et in possessionem orphanorum ne ingrediaris*. Symmachus, μὴ μετακινήσῃς (sic enim corrigendum), id est, *ne transmoveas limites sæculi*. Pro *parvulorum* enim hebraice est עולם *olam*, id est sæculi, id est sæculares, priscos et antiquos : Noster legit עוללים *olelim*, id est parvulorum; vel עלם *elem*, id est pueri qui domi latet, idque congruentius respondet τῷ *pupillorum*, quod sequitur. Sicut enim cap. XXII, vers. 28, vetuit transferri terminos agrorum quorumlibet : ita hic vetat transferri limites agrorum parvulorum et pupillorum, eorumque jura invadi. Parvuli enim et pupilli, quia judicio et robore carent ob teneram ætatem, hinc subjacent vicinorum injuriis. Eas ergo hic vetat Salomon, *q. d.* Ne attingas, id est, ne attingendo moveas et transferas agrorum terminos, ut invadas possessiones parvulorum, qui tibi resistere nequeunt, eorumque partem occupes; et agrum pupillorum ne introeas, ut eum occupes, aut viam in eo faciendo, vel aquæductum per eum deducendo, aliove onere vel servitute gravando tibi contra jus et fas obnoxium facias; causam subdit.

PROPINQUUS ENIM ILLORUM FORTIS EST. — Chaldæus, *quia redemptor eorum fortis est, et judicabit causam eorum contra te;* Aquila et Symmachus, *vindex eorum fortis;* Hebraice, *litigabit litem eorum tecum*, vel *contra te*. Pro *propinquus* hebraice est גאל *goel*, id est assertor, vindex, propinquus, consanguineus, redemptor, qui scilicet olim apud Judæos jure propinquitatis, vel in se devolvebat causam propinqui læsi, aut interfecti, ejusque sanguinem et necem vindicabat, ut patet *Num.* XXXV, vers. 12, 19, 21, 24, 25, 27; vel si de bonis consanguinei agebatur, rem ab eo devolutam et venditam solebat redimere, et ad se revolvere : qualis erat frater, et eo deficiente patruus, ac post eum ejus filii, puta patrueles defuncti, ac deinceps reliqui consanguinei ordine quisque suo. Hujus erat ducere fratris sui sine liberis defuncti uxorem, ut fratri mortuo semen suscitaret, ejusque nomine filium procrearet, et nominaret : sicut Booz duxit Ruth, cap. II, vers. 20, et cap. IV, 4. Hinc Septuaginta *goel* nunc vertunt *redemptor*, nunc *propinquus*, nunc *cognatus*, nunc *affinis*, nunc *liberator*.

Sensus ergo est, *q. d.* Ne invadas agros vel bona parvulorum et pupillorum, quia licet parentum et propinquorum ope destituantur, ut tuam injuriam repellere nequeant, tamen sunt in cura et tutela Dei, qui fortis est, imo omnipotens : ipse enim est eorum *goel*, id est propinquus, tutor, curator et vindex, ac proinde causam eorum aget contra te, teque injustitiæ et rapinæ condemnabit, et pro meritis puniet. Porro Deus vocatur *goel*, id est propinquus vel consanguineus hominum, quia eos creavit, et quasi genuit ad imaginem et similitudinem suam, ut haberent animam spiritalem, rationalem, liberam, immortalem, etc., sibi similem, *Genes.* II. Sed proprie Deus dicitur *goel*, id est propinquus pauperum et pupillorum, quia eos utpote ab omnibus derelictos sibi asciscit, in suam curam recipit, et quasi filios adoptat, ut præ cæteris peculiarem eorum habeat rationem et providentiam. Sicut enim pupillos in republica sibi arrogat magistratus et princeps, ut eorum tutor et curator sit, ac eorum tutelam et curam fidissimis committat, qui nomine magistratus eos tueantur et curent : sic prorsus eosdem sibi arrogat Deus, qui est summus omnium princeps, judex et vindex; Dei enim est complecti et curare eos qui a cæteris negliguntur et deseruntur, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor, » *Psal.* IX, 34. Pauperes ergo, præsertim voluntate et spiritu, ac pupilli sunt quasi filii providentiæ Dei; unde Deus vocatur « Pater orphanorum et judex viduarum, » *Psal.* LXVII, 6. Illorum ergo gloria hæc est, ut cum Psalte dicere possint, *Psal.* XXXII, 20 : « Anima nostra sustinet Dominum, quoniam adjutor et protector noster est; quia in eo lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus. » Et ille vicissim unicuique eorum dicat quod olim dixit Abrahæ : « Noli timere, ego protector tuus, et merces tua magna nimis, » *Genes*, XV, 1.

Deus pupillorum propinquus, cur?

Sic in *Vita* S. *Onuphrii*, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus ipsum similesque Anachoretas a Deo traditos peculiari curæ Angelorum, utpote quos homines relinquentes, et ab hominibus derelictos, Angelorum vitam æmulantes, par erat Angelis singulariter esse curæ et cordi. Unde narrat ibidem S. Onuphrius se ab Angelo ductum in eremum, quotidie ab eodem panem et aquam accepisse, diebus autem Dominicis sacram quoque Eucharistiam; quin et ab eodem non raro in cœlum fuisse raptum, ut Beatorum consortio frueretur, atque hac ratione septuaginta annos in eremo nullo hominum viso alacrem vixisse. « Cumque moreretur, ait Paphnutius, vocem Angelorum multorum audivi laudantium Deum, ac æthera Angelicis cantibus resonantia gaudium ineffabile astris intulerunt, per quæ cœlestes exercitus animam militis inclyti cœlis invexerunt. »

S. Onuphrius et Anachoretæ curatores habebant angelos, cur?

Rursum cum Scriptura Deum vocat *goel*, insinuat quod Dei Filius, puta Christus, assumpturus sit carnem nostram, nosterque futurus cognatus, imo frater, proximus et redemptor, ut jure

propinquitatis nos redimat, et in libertatem vindicet. Hinc paupertatem assumpsit : natus enim est in stabulo, vixit in hospitio, mortuus est nudus in patibulo, ut significaret se peculiariter esse propinquum, affinem, tutorem et redemptorem miserorum et pauperum, juxta illud *Isaiæ* LIX, 20 : « Cum venerit Sion redemptor (Hebraice *goel*), et eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob. » Et cap. LXI, 1 : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, etc., ut consolarer omnes lugentes. » Et cap. XLI, 14 : « Noli timere, vermis Jacob, ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus; et redemptor tuus sanctus Israel. » Et *Job* cap. XIX, 25 : « Scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et in carne mea videbo Deum meum. » Christus ergo est judex, tutor et vindex pauperum, qui proinde in die judicii eos qui benefici fuerint in pauperes, quasi suos propinquos et fratres, adjudicabit cœlo; qui vero in eos fuerint avari vel malefici, condemnabit ad tartara, *Matth.* XXV; causamque addit : « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. » Hinc idem Apostolos, qui parvulos a se amovebant, increpans ait : « Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cœlorum, » *Matth.* XIX, 14.

Christus pauperum tutor.

Christus ergo est hominum, præsertim pauperum, pupillorum et miserorum *goel*, id est consanguineus, propinquus, frater, tutor, curator, liberator, redemptor, actor, judex et vindex. « Ipse enim judicabit contra te (qui eos opprimis) causam illorum, » tanquam eorum vindex tuusque judex. Hebraice, *ipse enim litigabit litem eorum tecum*, vel *contra te*, *q. d.* Ipse quasi actor litem causamque pauperum contra te qui eos affligis, judicio prosequetur, aget et peraget : teque reum ostendet, convincet et condemnabit. Quis ergo parvulos et pupillos, licet mentis opisque inopes tangere, quis invadere audeat ? utique non alius nisi insanus, qui Deum ipsum, qui pater est pauperum, tangere et invadere audeat, qui cum Deo instar gigantum contendere, eumque ad bellum, imo ad duellum provocare præsumat. Hinc de Christo vaticinatus est Isaias, ut refert S. Lucas cap. IV, 18 : « Evangelizare pauperibus misit me. » Et David, *Psal.* LXXI, 4 : « Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem. » Et vers. 12 : « Liberabit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. »

Vers. 12.

12. INGREDIATUR AD DOCTRINAM COR TUUM, ET AURIS TUA AD VERBA SCIENTIÆ. — Hebraice, *ingredi fac ad disciplinam cor totum, et aurem tuam ad verba scientiæ*; Chaldæus, *introduc ad doctrinam cor tuum*; Vatablus, *accommoda ad eruditionem cor tuum*; Septuaginta, *da*, vel *dede, in disciplinam cor tuum; aures autem tuas adhibe sermonibus sensus* vel *intelligentiæ*. Quod Auctor *Catenæ Græcor.* sic exponit, *q. d.* Mancipa cor tuum ad usum et habitum practicum; ubi autem virtutem practicam feliciter assecutus fueris, tum demum contemplatricem quoque venare, *q. d.* Da te primo vitæ activæ, eaque perfecta, da te deinde vitæ contemplativæ.

Verum hic sensus mysticus est et anagogicus. Constat enim ex sæpe dictis, scientiam, doctrinam, intelligentiam, sensum, disciplinam, etc., hoc libro idem significare, nimirum scientiam ethicam sive practicam, quæ in virtutum non arida speculatione, sed ardenti operatione consistit. Huic ergo dedendum esse cor et aures monet hic Salomon : aures, ut eam audiant, auditæque obediant; cor, ut eam meditetur, sapiat, amet et exerceat : sic enim doctrina in mores influet, atque in sensus, manus, pedes cæteraque membra se exeret.

Verbum *ingrediatur* significat *primo*, studium et conatum adipiscendi doctrinam, id est sapientiam et virtutem, ob ejus difficultatem, naturæ nostræ corruptæ et concupiscentiæ repugnantem. *q. d.* Excita et impelle te magno conatu ad capessendam viam virtutis, quæ initio tibi erit ardua, at paulatim usu ipso fiet plana et facilis. Unde Seneca, lib. II, *epist.* 51 : « Quemadmodum, ait, virtutes retentæ exire non possunt, facilisque earumdem tutela est; ita initium ad illas ingrediendi arduum (rationem attexit), quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est formidare inexperta. » S. Ambrosius adeundæ virtutis difficultatem in alio ponit : « Cum renuntiatur, ait, improbitati, statim asciscitur virtus. Egressus enim malitiæ, virtutis operatur ingressum : eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. » Hinc R. Salomon sic vertit et exponit, *adduc cor tuum ad doctrinam*, id est ad locum, v. g. ad scholam in qua sapientia informeris.

Secundo, verbum *ingrediatur* significat subjectionem et attentionem : sicut enim bos subdit inseritque collum jugo, sic studiosus aures mentemque subdit inseritque disciplinæ, juxta illud *Eccli.* VI, 25 : « Injice pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum; subjice humerum tuum, et porta illam. » Præmium dat ibid. vers. 30, quod compedes hi erunt in bases virtutis, et torques in stolam gloriæ.

Introit homo in virtutem, et virtus in hominem.

Tertio, significat arctum doctrinæ complexum : sicut enim forma ingreditur in materiam, et vicissim materia in formam; atque sicut sigillum impressum ceræ arctissime illi conjungitur, ita ut sigillum ingrediatur in ceram, illique sui imaginem imprimat, et vicissim cera ingrediatur in sculpturam sigilli ad ejus imaginem excipiendam sibique imprimendam : sic doctrina ingreditur in aures et mentem discipuli, dum eas erudit; ac vicissim aures et mens discipuli ingreditur in doctrinam, dum eam haurit et sibi imprimit.

Quarto, vox *ingrediatur* significat doctrinæ, id est virtutis, capacitatem et amplitudinem, ut eam non tam capere, quam ab ea capi, in eamque ingredi videamur. Nam sicut lux magna et copiosa

ingreditur in oculos, et vicissim oculi in lucem : sic pariter cognitio ingreditur in cognoscentem, et vicissim cognoscens ingreditur in cognitionem, præsertim practicam, dum eam sibi accommodat, ac in mentem moresque suos confert et transfert. Sic sensibile vehemens ingreditur sensum (v. g. color visum, sonus auditum), ac vicissim sensus ingreditur sensibile per vehementem sensationem. Sic amor Dei ingens et ardens est velut ingens rogus et caminus, qui non tam in amantes ingredi, quam amantes circumfundere et complecti videtur. Talis est amor et gaudium Beatorum in cœlo, de quo proinde Christus ait *Matth.* XXV, 21 : « Intra in gaudium Domini tui; » quia hoc gaudium tantum tamque vastum erit, ut in eo velut in Oceano Beati natare, mergi et absorberi videantur. Hinc illæ phrases S. Pauli : « Induite novum hominem, » *Ephes.* IV, 24. « Induite viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, » *Coloss.* III, 12. Hæ virtutes enim sunt quasi vestes splendidæ et divinæ, in quas ingreditur homo, iisque se vestit, circumdat et ornat.

Vers. 13. Vers. 14. 13 et 14. NOLI SUBTRAHERE A PUERO DISCIPLINAM : SI ENIM PERCUSSERIS EUM VIRGA, NON MORIETUR; TU VIRGA PERCUTIES EUM, ET ANIMAM EJUS DE INFERNO LIBERABIS. — Hebraice, *ne prohibeas a puero correptionem*; Septuaginta, *ne destiteris parvulum emendare*.

Virga est frænum puerorum, cur? Nota : « Virga » proprie est ferula et castigatio puerorum lascivientium, a natura et Deo ad id facta et composita, sicut frenum est equo et camus asino. Unde videmus pueros formidare virgas, et earum metu se ab omni petulantia cohibere, quin et litteris diligentem navare operam, a qua alias abhorrent, denique omnia quæ jubentur strenue peragere. Pueri enim cum rationis et virtutis non sint capaces, nec suas passiones continentiæ freno cohibere queant, sed instar bestiolarum agantur sua phantasia et appetitu, hinc tam ille quam hic virga coercendus et dirigendus est. Hinc « virga » symbolum est disciplinæ, quæ lasciviam juventutis castigat, et mores ad honestatem efformat. Quocirca virga Palladi totius sapientiæ deæ ab Homero passim accommodatur. Ulyssis quoque socii uno virgæ capite, puta falsa persuasione ac insipientia, in brutorum species transformati, altero vero virgæ capite, puta vera disciplina ac rerum peritia, in humanam restituti effigiem perhibentur. Ita Pierius, *hieroglyph.* 15, cap. XLIX.

Verius et efficacius S. Benedictus, monachum vagum a dæmone vexatum virga percutiens, et divagatione et dæmone liberavit; « sicque antiquus hostis dominari non ausus est in ejus cogitatione, ac si ipse percussus fuisset ex verbere, » ait S. Gregorius, lib. II *Dialog.* cap. IV. Hac de causa in Capitulis monachorum defectus virga castigantur; virga enim curantur, qui crebra admonitione non emendantur. Rursum, virga notat rectorem debere castigare errata subditorum, sed moderate. Audi S. Gregorium, II part. *Past.* cap. VI, sub finem : « Curandum quippe est ut rectorem subditis et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina. Atque inter hæc sollicita circumspectione providendum, ne aut districtio rigida, aut pietas sit remissa. » Et inferius : « Quod juxta Pauli vocem bene illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est; quia cum Scripturæ sacræ scientia in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sit et manna dulcedinis. Hinc David ait : Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt; virga enim percutimur, baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ quæ feriat, sit et consolatio baculi quæ sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate sæviens; sit pietas, sed non plusquam expediat, parcens; ut, dum se in arce regiminis justitia clementiaque permiscet, is qui præest, corda subditorum et terrendo demulceat, et tamen ad terroris reverentiam demulcendo constringat. »

Τὸ *non morietur* tripliciter exponi potest : *Primo, q. d.* Si percusseris eum virga, liberabis eum morte tum corporis, tum animæ : utramque enim incurret, si impune sibi suæque libertati et concupiscentiæ permittatur. Notum est exemplum adolescentis, qui materna indulgentia, ut fit, corruptus, cum ob scelera duceretur ad supplicium, exclamavit : « Non prætor, sed mater mea me ducit ad furcam. »

Secundo, q. d. Virgæ plaga non est lethifera, non occidet puerum; sed modico doloris sensu carnem ejus perstringet, ut anima sanetur, discatque suas cupidines frenare. Ictus virgæ non est ictus pugionis aut gladii, qui interimit, sed est ictus disciplinæ et medicinæ, qui vitia curat. Unde S. Gregorius Nyssenus, homil. 12 *in Cant.* : « Ergo videtur, ait, vox percutiendi hoc loco notare immortalitatem, juxta illud *Deuter.* XXXII, 39 : Ego interficiam, et vivificabo; ego percutiam, et rursum ipse sanabo : unde et David de hac virga oriri ait non vulnus, sed consolationem. Virga tua, inquit, et baculus tuus, ipsa consolata sunt me, » *Psalm.* XXII, 4.

Severa educatio facit robustos. *Tertio, q. d.* Parentes nimis amantes filiorum verentur quod, si eos castigent frequentius, eorum membra debilitabunt, ut fiant invalidi, infirmi, citius moriantur. At errant, nam disciplina et severa educatio robustos efficit pueros, ut diu sani vegetique vivant; mollis vero et indulgens educatio eosdem facit flaccidos, debiles, infirmos, ut cito moriantur, uti experientia constat. Unde

Exempla. Aben-Ezra sic exponit : « Non morietur, id est illum liberabis, ne animus corpori similem mortem oppetat; vel servabis, ne immatura adhuc ætate diem suum obeat. » Ita et R. Levi. Sic aquila pullos alis flagellando, adversis solis radiis exponendo, rostro ad sanguinem pungendo, excitat ad volandum, vegetosque ac validos efficit. Idem

facit accipiter, ursa, luscinia, cerva et hirundo, uti ex S. Ambrosio docui *Eccli.* XXX, 13, in fine. Idem S. Ambrosius severæ educationis filiorum exemplum et specimen dat alcyonem avem: « Merito, ait, filios quos tam sollicite induimus, fovemus, abscondimus, servamus, exuimus divinæ clementiæ involucro; alcyon vero quos nudos projicit, divino vestit indutu, » quia in mediæ hiemis rigore Deo fovendos, et contra æstus maris tutandos committit.

Symbolice, Rupertus, lib. IV *in Genes.* cap. XVI, per puerum accipit mundum recentem, quem lascivientem Deus virga diluvii castigavit, ut scirent ventura sæcula quantum ille peccatis adversetur: « Recte, ait, et utiliter, ut sapientia Dei docuit, petulantem, atque in carne et sanguine lascivientem mundum recentem, tanquam stultum puerum corripuit, tali percutiens vulnere, quod tota sua ætate nequeat oblivisci. »

Et animam ejus ab inferno liberabis. — Septuaginta, *a morte;* alii, *e sepulcro;* Cajetanus, *a fovea evadere facies*, id est a casibus et ruinis, inquit, in quas incidere solent filii, quibus parentes laxarunt frena libertatis et concupiscentiæ; vel a fovea, id est ex profundo ignorationis antro, per doctrinam eum educes. Verum hebræum שאל *scheol* proprie infernum significat, uti Noster vertit, idque nervosius et significantius est. Docet ergo hic Salomon parentes, qui nimis indulgenter amant tractantque filios, nec peccantes castigant, exponere eos periculo inferni; ac proinde pro virga dare eis gehennam, quæ sane ingens est imprudentia, imo maleficium et odium filiorum. Si ergo, o pater, amas filium, da ei virgam disciplinæ, si non vis ei dare ignem gehennæ; alterutrum enim ei des oportet, virgam vel gehennam, elige. Quocirca prædestinatio, electio, salus et beatitudo filiorum pendet ab educatione, severa castigatione et virga parentum. Vice versa licentior educatio, ac omissio castigationis et virgæ parentum, est causa reprobationis et damnationis filiorum; ex illa enim ruunt in scelera, ob quæ reprobantur et damnantur. Nota est historia pueri quinquennis, qui ob blasphemias suas e sinu patris a dæmonibus abreptus est ad tartara, quam recenset S. Gregorius, IV *Dialog.* cap. XVIII. Quot putatis in inferno sunt filii, qui maledicunt parentibus, et maledicent dirasque omnes imprecabuntur in æternum, quod ob omissam castigationem sibi fuerint causa damnationis æternæ! Nec sine causa: fuerunt enim eis parentes non vitæ, sed mortis; non cœli, sed inferni; non felicitatis, sed gehennæ in æternum. Mores enim, quos puer induit, retinet in senium usque ad mortem: sicut psittaci, quod juvenes discunt, retinent et loquuntur etiam senescentes; senescentes autem nihil addiscunt, licet blanditiis allecti, vel verberibus adacti, juxta illud: « Senex psittacus negligit ferulam. » Quocirca sapienter Virgilius, lib. III *Georg.*:

Virga est causa electionis ad gloriam.

Tu quos, *ait*, ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.

15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum. — Hebraice, *fili mi, si sapuerit cor tuum, lætabitur et cor meum, etiam ego.* Est Hebraicus pleonasmus, similis illi cap. præcedentis, vers. 19, continentque auxesin, *q. d.* Ego, ego, inquam, toto corde, pleno meroque gaudio lætabor et jubilabo. Septuaginta, *fili, si sapiens fueris, cor tuum lætificabis et cor meum;* Chaldæus, *si sapiens est cor tuum, lætabor ego in corde meo.*

Vers. 16.

16. Et exsultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua. — Hebraice, *cum locuta fuerint labia tua rectitudines;* Septuaginta, *et immorabuntur tua labia ad labia mea.* Post varios stimulos huc usque adhibitos, hic stimulat Salomon sapientiæ discipulum ad ejus studium, per aculeum reverentiæ filialis, et amoris paterni, *q. d.* Fili, si amas me patrem et præceptorem tuum, uti scio te intime amare, stude sapientiæ, id est honestati et virtuti; sic enim te æque ac me magno bono magnoque gaudio cumulabis. Profectus enim filii et discipuli est gaudium patris et magistri, præsertim si eum adeo profecisse videat, uti ex discipulo factus doctor, recta quæ didicit proloquatur, aliosque doceat: sic enim sapientiam, et per eam seipsum suumque nomen et decus in nepotes et abnepotes, cæterosque futuri ævi posteros in multa sæcula transmittet et propagabit; pater enim vivit in filio, præceptor in discipulo, quem moriens doctrinæ et virtutis suæ hæredem relinquit, juxta illud *Eccli.* cap. XXX, 4: « Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus; similem enim reliquit sibi post se. » Ita gaudebat Apostolus in profectu Christianæ doctrinæ et vitæ Philippensium et Thessalonicensium, dicens: « Itaque, fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea, » *Philip.* cap. IV, 1; « Quæ est enim nostra spes, gaudium aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus? » I *Thessalon.* II, 19. Vide ibi dicta.

Renum symbola. Primum

Et exsultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua. — « Renes, » *primo*, sedes et symbolum sunt affectus, desiderii, concupiscentiæ, et inde, si re desiderata et concupita potiatur, gaudii. Ita Aben-Ezra (1). Quocirca Mathematici tradunt splenem regi a sidere Saturni, hepar a Jove, sanguinem a Marte, cerebrum et cor a Sole, linguam a Mercurio, stomachum a Luna, renes vero et genituram a Venere, quos proinde in Veneris potestate constituunt, ait Pierius, *hierogl.* 33, cap. XL, et *hierogl.* 34, cap. XVIII.

Secundo, R. Levi: « Renes, » inquit, id est cogitationes; quæ enim concupiscimus, de iis crebro cogitamus; ubi enim est cor, ibi est et mens, *q. d.*

(1) Rosenmullerus: « *Renibus* et *cordi* Hebræos vehementiores affectus adscribere constat. »

Lætitia voluptateque perfundentur cogitationes meæ, quando audiam labia tua quoad sapientiam recta locuta fuisse.

Tertio, « renes, » quia in eis origo seminis, sunt symbolum generationis et propaginis. Unde illud III *Reg.* cap. VIII, 19 : « Filius tuus qui egredietur de renibus tuis. » Hinc *renes* dicti, quod ab eis rivi seminalis humoris oriantur, ait Varro. Semen enim est spuma probatissimi sanguinis, qui ab hepate ad renes immittitur; inde per meatus ad id aptos flexuoso quodam tramite ad genitalia dilabitur, quod in Anatomiis apertissime compertum est.

Avi magis amant nepotes, quam pater filium. Cur?

Sensus ergo est, *q. d.* Cum ego pater et præceptor tuus videro te ex filio et discipulo factum patrem et doctorem aliorum, intimis animi sensibus affectibusque, quorum symbolum sunt renes, exsultabo. Nam, ut docet Aristoteles, lib. VIII *Ethic.* cap. XI et XII, solent avi magis diligere nepotes, quam patres diligant filios; quia in nepotibus vident magis suam stirpem propagari, quam in filiis, ideoque se in iis diutius fore superstites : ita hic docet Salomon se gavisurum, si filius discat sapientiam, sed longe magis exsultaturum, si eamdem alios doceat et in posteros propaget, ut multos sibi, velut ex patre jam avo effecto, pariat nepotes et abnepotes.

Septuaginta vertunt, *et immorabuntur sermonibus tua labia ad labia mea, si recta fuerint, q. d.* Si labia tua recta fuerint, ut recta, honesta et sancta loquantur, aliosque doceant, inhærebunt et immorabuntur mihi meæque institutioni ac sermonibus, quos labiis meis labiis tuis ingessi, sicut avicula solet ore suo cibum ori pullorum fame hianti ingerere. Rursum, *immorabuntur, q. d.* Non cessabo te instruere, si videro te alios instruentem; sed labia mea quasi affigam labiis tuis, ut eis immorari videantur, ad jugiter tibi suggerendum honesta, quæ alios doceas. Hic enim ingens est stimulus magistro ad alacriter constanterque docendum, si videat suæ doctrinæ ingentem fructum, scilicet se docendo facere non tantum discipulos, sed et doctores, qui doctrinam suam in plurimos spargant, eosque sapientes, id est probos sanctosque efficiant.

Auctor *Catenæ Græcor.* sic legit : *Si labia tua recta fuerint, cum labiis meis sermonem conferent, ne æmuletur cor tuum peccatores;* quæ ultima verba Noster et alii rejiciunt in sequentem versum. Idem Auctor sic explicat, *q. d.* Si sermones tuos cum sermonibus meis contuleris, meamque doctrinam et institutionem secutus fueris, tum demum sermones tui recti erunt; nam cum ex bonis initiis probisque causis sint orti, non poterunt non bonos cogitatus proferre. Secundum quosdam autem indicat hic multos illum discipulos et auditores habiturum, qui una cum bona doctrina bonam quoque doctrinæ methodum tenuerit.

Sola virtus affert gaudium.

Moraliter, hic disce nihil verum afferre gaudium discenti æque ac docenti; quam sapientiam, id est honestatem et virtutem. Sicut enim agricola gaudet, si sementis suis copiosam proferat messem : sic gaudet docens, si copiosos se in discipulo, et per eum in aliis, virtutis et pietatis fructus producere videat. Nam, ut ille ait : « Agricola terram, philosophans animum excolit. » Et S. Gregorius Nazianzenus apud Antonium in *Melissa,* part. I, cap. L : « Nihil inexpugnabilius, ait, philosophia, nihil tranquillius; omnia prius cedunt quam philosophus. Duo sunt invicta, Deus et Angelus; et tertium philosophia. Est enim philosophus, non materialis in materia, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in affectibus imperturbatus, ubique inferior cæteris præterquam animi magnitudine, et cedendo vincens illos qui se vincere putant. Unam ego sapientiam novi, timere Deum. Etenim sapientiæ initium est timor Domini. » Et alibi : « Audi summam sermonis, Deum time, et mandata ejus observa. Hoc est enim omnis homo, » *Eccle.* XII. Quin et Socrates, ibidem rogatus quid in vita esset suavissimum, respondit : Disciplina et virtus.

17. NON ÆMULETUR COR TUUM PECCATORES : SED IN TIMORE DOMINI ESTO TOTA DIE. — Pro *esto* Tigurina vertit *persta,* scilicet immobilis, velut basis et columna fundata in Deo Deique timore, ut nullis tentationum procellis ab eo dimoveare, juxta illud *Psalm.* CXVIII, 38 : « Statue servo tuo eloquium tuum, in timore tuo; » in quæ verba vide S. Ambrosium.

Vers. 18.

18. QUIA HABEBIS SPEM IN NOVISSIMO, ET PRÆSTOLATIO TUA NUNQUAM AUFERETUR. — Ex Hebræo repetendo τὸ יְקַנֵּא *iekanne,* id est *æmuletur,* sic verti potest cum Aben-Ezra et Vatablo, *non æmuletur cor tuum peccatores, sed potius æmulare timorem Domini,* id est virum timentem Dominum, *tota die,* id est omni tempore vitæ tuæ, *q. d.* Non doleat cor tuum, non affligatur, non se cruciet, non invideat quod impios videat ditari et prosperari, ut eorum vivendi et ditescendi rationem æmulari et imitari velit; sed potius æmulare et imitare timentes Deum, idque vehementi ardore et zelo; quia esto ad tempus depaupereris, et adversa sustineas, tamen « in novissimo, » id est tandem aliquando vel in hac vita, vel in futura prosperitatem et felicitatem, quam sperasti, nancisceris, illaque tibi non auferetur, sed perdurabit, teque beabit in æternum. Hebræum enim קנא *kana,* id est æmulari, significat concitationem animi, qualis est in zelo. Hinc quando construitur cum *lamed,* significat *zelare,* et ardenter aliquid appetere vel ambire; quando vero construitur cum *beth,* uti hic fit, significat *invidere;* unde aptius explices, *q. d.* Non invideas peccatoribus felicitatem; sed hæc invidia causa est zeli : qui enim invidet alteri felicitatem, eam sibi cupit, zelatur et ambit. Alludit ad illud Davidis patris sui, *Psalm.* XXXVI, vers. 1 : « Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniqui-

tatem, » quasi dicat : Ne æmuleris, id est ne crucieris, ne invideas malignis et impiis prosperitatem, ut per hoc conciteris ad eam cum eis appetendam, ut scilicet cum impiis vivas impie ad parandas tibi per impietatem opes, bonam sortem et fortunam; quia hæc brevis, vilis et exilis, nec cum pretio et præmio pietatis conferenda. Unde subdit Psaltes : « Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident. » Pariter Salomon subdit hic pietatis præmium dicens : « Quia habebis spem, » etc. Unde R. Salomon sic explicat : « Ne flagitiosorum prosperitati et felicitati invideas, ut ideo illorum impia instituta sequaris, quia habebis spem, » *q. d.* Hoc enim illud est, propter quod ad extremum speres. Sic et R. Levi.

QUIA HABEBIS SPEM IN NOVISSIMO, ET PRÆSTOLATIO TUA NUNQUAM AUFERETUR. — Hebraice, *quia erit tibi posterius* vel *novissimum, et spes tua non succidetur;* Septuaginta, *nam si servaveris eam, erunt tibi nepotes, spes autem tua non recedet;* Tigurina, *ecce enim tibi posteritas;* Chaldæus, *ut sint novissima tua bona, et spes tua non consumatur;* Syrus, *ut sit tibi novissimum, et spes tua non pereat;* Aquila et Symmachus, *et spes tua non exterminabitur;* Pagninus, *quia est tibi merces;* Cajetanus, *sed est finis, et spes tua non succidetur;* Vatablus, *erit tibi revera finis, id est præmium : præmium enim censetur nomine finis, quod detur in fine operum;* Aben-Ezra, *quia in novissimo sperabis, id est in extrema vitæ tuæ parte : vel enim senectus innuitur, vel filii quos post se relinquit; et spes tua non auferetur;* Hebraice, *non succidetur, quia scilicet Deum tibi,* velut se timenti et colenti, *beneficia collaturum sperabas.* Apposite Jansenius : Vocatur, ait, *novissimum* Hebraica phrasi merces operis, et id quod tandem homo consequitur fructus et commodi, *q. d.* Revera tibi persistenti in timore Domini est novissimum quoddam, hoc est spes quædam certa mercedis tibi in futurum repositæ, aut merces ipsa tibi in novissimo danda. Unde non male sensum reddidit noster Interpres: « Quia habebis spem in novissimo, » hoc est, per perseverantiam in timore Dei erit et crescet in te spes in illud quod tandem assequeris. Aut habebis « in novissimo, » hoc est, tandem in exitu tuo id quod modo speras : ut *spes* pro re sperata accipiatur. Aut cum jam tibi erit decedendum, habebis bonam spem, decedes cum spe bona, et id quod es præstolatus, non auferetur a te, non frustraberis tua exspectatione sicut frustrabuntur impii (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Ne invideas impiorum felicitati, ut eam et eos æmulari et imitari velis, quia illa celerem habet finem, citoque instar floris vel fœni deflorescet et interibit; sed potius æmulare timentes Deum : quia, etsi ad tempus cum iis affligaris et labores, tamen spes mercedis magnæ, tum in hac vita, tum in futura te manet, quæ nunquam succidetur; quod scilicet brevi erit finis laborum et dolorum tuorum, ac incipiet tua felicitas et gaudium, quæ nunquam succidetur.

Nota : Τὸ *habebis spem* dupliciter accipi potest : *primo,* proprie, *q. d.* « Habebis, » id est retinebis « spem, » sperare nunquam desines te certo mercede timentibus Deum promissa potiturum, imo crescente virtute usque ad mortem cresces pariter in hac spe, cum impii ruente eorum felicitate perdant spem, cadantque in desperationem recuperandæ felicitatis amissæ. *Secundo,* « habebis spem, » id est objectum spei, puta rem speratam, *q. d.* Assequeris mercedem quam tanto tempore sperasti, spes tua vertetur in rem, fides in speciem, exspectatio in possessionem. Quare Socrates, rogatus qua re pii differrent ab impiis, respondit : Spe; sperant enim laborum præmium. Piorum ergo propria est spes, impiorum vero desperatio. « Nihil, ait S. Chrysostomus, perinde animam nutrit et vegetat, atque spes læta et bonorum exspectatio. » Et Philo : « Spes, ait, est prævia mentis affectio, gaudium ante gaudium, ut quæ bonorum sit exspectatio. » Et Nyssenus apud Maximum, *serm.* 38 : « Eorum quæ exspectantur bonorum, afflictatio flos est; ergo propter fructum florem etiam decerpamus. » Hinc Apostolus spem vocat anchoram vitæ nostræ naufragæ, *Hebr.* VI, 19.

Porro spes hæc, sive res sperata, partim est æterna, puta felicitas cœlestis; partim temporalis, puta longæva et felix vita. Item filii et nepotes longævi pariter et felices, uti explicant Septuaginta, juxta illud Davidicum : « Quoniam qui malignantur, exterminabuntur : sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram, » *Psal.* XXXVI, 9. Prior spes est Christianorum, posterior Judæorum. De hac spe et felicitatis præmio timentibus Deum promisso, multa habes *Sapient.* cap. V, vers. 16, et *Eccli.* cap. I, 12 et seq. Vide ibi dicta. Et *Isaiæ* cap. LXV, vers. 13 : « Ecce, ait, servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis; ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini; ecce servi mei laudabunt præ exsultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis. » Vide eumdem, cap. LXVI, 10. Nam, ut ait Nazianzenus, apud Antonium, in *Melissa,* part. II, cap. XCIII : « Præmium virtutis est Deum fieri, et purissima luce collustrari. » Hac spe, hoc præmio illecti veteres Ascetæ et Anachoretæ, ad omnia dura timore et amore Dei subeunda ultro procurrerunt : qua de re lege Damascenum, in *Histor. Barlaam et Josaphat.* cap. XII.

Mystice, Auctor *Catenæ Græc.* per *nepotes* accipit pias cogitationes et desideria menti inspirata a Christo, qui est pater et avus fidelium et sanc-

(1) Rosenmullerus, *nam si adest finis,* tandem, *spes tua non succidetur,* quum contra spes impiorum sit peritura. Maurer, *sed est eventus* felix, sed veniet exitus optatus quo spes tua implebitur; *et spes tua non delebitur.*

torum. Per nepotes, inquit, vel filios, subindicat hoc loco bonas cogitationes, quæ utique a bona mente oriuntur : eodem illo nomine spiritalia quoque theoremata designantur. Anima proinde ab ejusmodi contemplationibus et cogitationibus vacua, sterilis prolisque expers merito appellatur. Proveniunt autem bona cogitata, salubriaque animi sensa a spiritali sponso, nempe Christo.

Vers. 19. 19. AUDI, FILI MI, ET ESTO SAPIENS, ET DIRIGE IN VIA ANIMUM TUUM. — Hebraice, *audi tu, fili mi, et sapito, et rectifica*, vel *beatifica, in via cor tuum.* Hebræum enim אשר *ascer* proprie est *beatifica*, a radice אשר *ascar*, id est beatus fuit : sin a ישר *iascar* derives, idem est quod *rectifica* (litteræ enim אהוי *ehevi*, inter quas sunt *aleph* et *iod*, non raro inter se commutantur). Hinc Tigurina vertit, *sape, ut beatum sit in via cor tuum.* Nam, ut dicitur *Psal.* I, 1, et alibi : « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, etc., sed in lege Domini voluntas ejus. » Et *Psal.* CXI, vers. 1 : « Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. »

Juvenum est audire doctrinam sapientum, et ex ea dirigere in via sapientiæ et virtutis omnia cordis sui cogitata, decreta et acta. Auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristoteles; si enim non audiant sapientiam, sed suam concupiscentiam ejusque asseclas, a via virtutis ad viam conviviorum et symposiorum, in quæ propendet natura, facile deviabunt. Unde hoc monitum consulto sequenti versui de symposiis præmittit.

Huic proverbio simile est istud Comici : « Qui viam nescit ad mare, fluvium sequatur; qui viam nescit, vergiferum eligat, » *q. d.* Qui nescit viam sapientiæ, interroget doctorem, et sequatur ductorem.

Septuaginta vertunt, *dirige cogitationes cordis tui;* cogitationes enim sunt quasi viæ, per quas cor vadit ad cogitatorum desideria, exsecutiones et actiones; Pagninus, *ambulare fac* (alii, *fac progredi*) *in via cor tuum;* Vatablus, *facies incedere per viam regiam cor tuum;* Baynus, *fac ire*, vel *deducito cor tuum, q. d.* Verbis monitisque sapientum, quasi stimulis excita cor tuum torpidum, illudque adige ad capessendam, vel strenue prosequendam arduam virtutis viam. Rursum R. Salomon sic exponit, *q. d.* « Postquam sapientiam adeptus fueris, cordis tui semitas tuto inire poteris, cum mens sapientia exculta te ad crimina sollicitatura non sit. » Erit enim cor per sapientiam, id est per virtutem, jam purificatum, rectum et sanctum, utpote viæ et legi Dei conforme. Aben-Ezra : « Castiga, ait, cor tuum, ac rite animum institue; » R. Levi : « Animum tuum assuesce præclaris institutis, tum quoad mores, tum quoad opiniones. » Denique Syrus vertit, *audi, fili, et sapito, et exsultabit cogitatio mea in corde tuo*, videns scilicet cor tuum sapere; ac recta velle et agere.

20. 20 et 21. NOLI ESSE IN CONVIVIIS POTATORUM, NEC IN COMESSATIONIBUS EORUM QUI CARNES AD VESCENDUM Vers. 21. CONFERUNT : QUIA VACANTES POTIBUS, ET DANTES SYMBOLA CONSUMENTUR, ET VESTIETUR PANNIS DORMITATIO. — Dehortatur Salomon a symposiis et comessationibus duplici ratione : prior est, quod iis consumantur opes; posterior, quod iis inducatur dormitatio, otium, torpor et ignavia, quibus fit ut homo potando consumens, et otiando dormitandoque nihil acquirens, ad extremam inopiam redigatur, adeo ut laceris vestibus indui, iisque velut centone ex variis particulis consuto pannosus incedere cogatur. In Hebræo non fit mentio symbolorum expressa, sed tacita; Hebræa enim ad verbum habent, *ne sis inter potatores vini, et inter epulones* vel *helluones carnis sibi; quia potator et epulo depauperabitur, et laceris vestiet sopor.* Est prosopopœia : sopori enim et dormitationi velut personæ hic actio tribuitur, *q. d.* Sopor facit ut sopori deditus incedat lacer, pannosus et squalidus.

Τὸ *sibi* Cajetanus refert ad mutuas potatorum et epulonum propinationes et ferculorum missiones : illorum enim partes sibi invicem mittunt convivæ, ut se invicem ad epulationem et hilaritatem invitent, uti fecit Joseph fratribus, quos convivio excepit, *Genes.* XLIII, 34, ut sensus sit, *q. d.* Noli frequentare symposia et convivia, in quibus bibones et epulones se mutuo propinando, cogendoque respondere ad æquales haustus, ac mittendo delicatas epularum partes, ad epulandum et compotandum provocant, imo adigunt. Verum melius Noster per τὸ *sibi* censuit notari symbola. Solebant enim olim, et etiamnum solent, epulones et potatores instruere splendida convivia et symposia, conferendo *sibi*, id est inter se, symbola : quisque enim suam partem, vel carnium, vel vini, vel aliarum deliciarum, in commune epulum conferebat : quod proinde vocabatur *symbolum*, id est collatio et corrogatio. Unde illud vetat Concilium Laodicense, cap. LV : « Non oportet, ait, ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos, ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, convivia celebrare. » De his symbolis hunc locum quoque accepere Septuaginta, dum vertunt, *ne sis bibax vini, aut frequens in symbolis et carnium coemptionibus;* et Aquila, Theodotion et Symmachus, *ne sis cum his qui ex symbolis carnes edunt inter se;* Chaldæus, *ne sis inter eos qui comessantur carne, nec inter illos qui inebriantur vino;* Syrus, *ne sis ebrius in vino, et ne sis carnium helluo* (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Noli societatem et amicitiam inire cum illis qui, crebro conferendo sym-

(1) *Ne sis inter potantes vinum, inter prodigentes carnem sibi*, pro sua libidine cibos lautiores ingurgitantes (Maurer, *inter eos qui prodigi sunt corporis sibi*, i. e. sui, qui libidinibus dediti sunt : nam vini comes lascivia est); *quia bibax et epulo pauper efficitur, et pannos induere facit dormitatio.*

bola et partes, instituunt opiparas mensas et symposia; quia in his tuas opes exhauries et consumes, atque epulis vinoque oneratus fies somnolentus, iners et ignavus; quo fiet ut ad pauperiem redigaris, cogarisque pannis laceris vestiri. Unde vertunt Septuaginta, *omnis enim ebrius et scortator mendicabit, omnisque somnolentus laceris detritisque vestibus induetur*; S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. VIII, legit, *et induet se scissa vestimenta insipientiæ*, quæ scilicet per suam insipientiam et insipientem gulam acediamque cogitur induere; gulam enim velut individua comes sequitur libido, utramque acedia, acediam somnolentia, somnolentiam paupertas et laceræ vestes, uti patet in filio prodigo, *Luc.* cap. XV, 14. Syrus, *quia vinolentus et intemperans in carnium voracitate peribit, et qui dormit, vestietur pannis laceris et discissis*; Chaldæus, *quia qui ebrius et vorax est, inopia afficietur, et pannis ruptis vestietur dormitatio*; R. Salomon, *ignavia et somnus asseclas suos laceris vestimentis induet*.

Moraliter, hic disce quam gula sit exitialis; nam omnia prodigit, perdit et consumit; nulla est vorago, nullum barathrum, quod magis absorbeat, magisque præcipitet rem quam gula; quo magis impletur, eo magis esurit; quo melius prandet, eo melius cœnare studet. Facete Diogenes, cum luxuriosi cujusdam nepotis venalem domum proscriptam legeret: « Sciebam, ait, quod vino ciboque oppleta quamprimum dominum evomeret. » Idem, cum nimio luxu ad inopiam redactus adolescens oleas in cœna esitaret, forte prætериens: « Si sic pransus, ait, esses, non ita cœnares. » Non insulse etiam Bion Borysthenites, philosophus peracutus et gravis, ad quemdam qui possessiones suas voraverat, inquit: « Terra Amphiaraum absorbuit, tu autem terram. »

Non opus est hic veterum quorumdam lurconum exempla commemorare, qui patrimonia sua per luxuriam subito prodegerunt, cujusmodi fuit Fabius ille, qui a devorato patrimonio Gurges fuit cognominatus; C. Sergius, cui Oratæ nomen fuit, quod id genus piscium magna aviditate vorarit; Abidius civis Romanus, quem Cato proterviam fecisse per jocum dixit; Æsopi tragœdi filius, qui quo majorem pecuniæ vim citius in ventrem mergeret, liquefactos uniones prandio apposuit, et psittacos et aviculas cantu commendabiles, et in deliciis habitas, magno quoque emptas præ ficedulis condire non dubitavit. Quotidiana, proh dolor! experientia magnam ejusmodi exemplorum copiam suppeditat, ut auctiones proscriptionesque quotidianæ testantur. Vide S. Gregorium, lib. XXX *Moral.* cap. XIII.

Mystice Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. II: « Omnis enim ebriosus, ait, et fornicator mendicabit, et induetur laceris et pannosis omnis somnolentus; somnolentus enim est quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. Et laceris, ait, induetur debacchator, et per ebrietatem pudore afficietur propter eos qui aspiciunt. Peccatoris enim foramina sunt ea quæ ex veste carnali sunt lacerata, perforata libidinibus, per quæ dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum, propter quod non facile servabitur vestis, quæ undique divulsa est et dilaniata, multis marcescens cupiditatibus, a salute separata ac discissa. »

Detractor edit carnes proximi.

Tropologice S. Gregorius, lib. IV *Moral.* cap. XXV, hunc locum acute exponit de detractoribus: « Sciendum quoque est, ait, quod hi qui alienæ vitæ detractione pascuntur, alienis procul dubio carnibus saturantur (expendit quippe illa *Job* verba: Et carnibus meis saturamini). Unde per Salomonem dicitur: Noli esse in conviviis potatorum, neque comedas cum eis qui carnes ad vescendum conferunt; carnes quippe ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere. De quorum illic pœna mox subditur: Quia vacantes potibus et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio. Potibus enim vacant, qui de opprobrio vitæ alienæ sese inebriant; symbolum vero dare est, sicut unusquisque solet pro parte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre. Sed tamen vacantes potibus et dantes symbola consumentur, quia scriptum est: Omnis detractor eradicabitur. Vestietur autem pannis dormitatio; quia despectum et inopem ab omnibus bonis operibus mors sua inveniet, quem hic ad alienæ vitæ exquirenda crimina detractionis suæ languor occupavit. » Eadem ex S. Gregorio transcripsit hic Beda et Glossa.

Auctor vero *Catenæ Græc.* hanc gnomen adaptat primo hæretico, deinde acedo et ad virtutes pigro: sic enim ait: « Omnis somnolentus vestietur, » etc., qui ut virtutem comparet non advigilat, neque sobrietati operam navat, is animæ suæ indumenta lacera et vilia ostendit: sordido enim humique repente studio illa disrumpit atque discindit. Animæ autem vestimenta sunt recta et sana dogmata, veraque et sana eorumdem sententia in opus et praxim deducta: quæ quidem vestimenta homo studiosus virtutibusque ornatus, nitida lucidaque adeptus, omni tempore candidis nitidisque indutus incedit, odioque habet tunicam carnis sordibus contaminatam. Hæc ille.

Denique Cassianus, lib. X *Institut.* cap. XXI, per pannos, quibus se tegit piger, accipit excusationes frivolas impotentiæ vel infirmitatis, etc., quibus ipse suam velat ignaviam: « Sine dubio enim, ait, non merebitur vestimento incorruptionis ornari, etc., quisquis somno otii vel acediæ superatus, non industriæ suæ labore, sed inertiæ pannis operiri maluerit; quia non vestimentum gloriæ, nec decoris, sed ignominiosum excusationis velamen suæ coaptavit ignaviæ, » etc.

22. AUDI PATREM TUUM, QUI GENUIT TE: ET NE CONTEMNAS, CUM SENUERIT MATER TUA. — Chaldæus,

acquiesce patri tuo; Syrus, *ne despicias senectam matris tuæ*. Gnome hæc clara est : monet enim filium obedientiæ et reverentiæ quam præstare debet parentibus, sive cum expresse quid præcipiunt; sive cum hortantur, monent vel suadent; sive cum filium instituunt et ad honestatem erudiunt. Semper enim filius audire debet patrem, vel præcipientem, vel suadentem, vel instituentem, eique auscultare et quoad potest obedire. Rationem subdit : *Qui genuit te, q. d.* Audi patrem tuum, quia ipse genuit te : generatio enim hoc tibi audiendi debitum imponit; pater enim generando dedit tibi vitam humanam et rationalem, sed rudem et impolitam : illam ergo erudiendo polire et perficere debet, ut perfecta sit ejus genitura, quæ sine illa manca et velut dimidia duntaxat foret. Jure ergo naturæ pater debet erudire filium, et filius eum audire, ut sinat se ab eo erudiri. Sic aves pullos quos generarunt, voce et cantu suo erudiunt ad canendum, volatu ad volandum, venando et quærendo cibum ad venandum; ac pulli per omnia parentes suos audiunt, eisque obsequuntur, itaque in sua specie perfecti evadunt. Simili modo equi, cameli, boves, quin et feræ, ut leones, pardi, ursi, lupi catulos suos efformant ad omnes actiones naturæ suæ congruas, ac catuli adamussim eorum efformationem suscipiunt et sequuntur.

Rursum, ejus qui genuit prolem est eamdem alere tam in corpore, quam in anima. Sicut autem corporis alimentum est cibus corporeus : sic animæ alimentum est doctrina et disciplina. Tam ergo hanc quam illum parentes exhibere, et liberi filiali affectu suscipere debent.

ET NE CONTEMNAS, CUM SENUERIT MATER TUA. — Sæpe enim mater senescens a filiis grandescentibus contemnitur, non solum ob sexum femineum, sed etiam ob ætatem senilem, quæ infirma est, morosa, tetrica, ac subinde judicio vacillat; unde a filiis despicitur, imo subinde ridetur quasi delira anus. Monet ergo filium ut semper memor sit juris materni, ac matrem licet senem æstimet et revereatur ut matrem, cogitando quot fastidia pro eo sustinuerit novem mensibus in utero, quot labores, metus et sollicitudines, ut natum aleret, fasciaret, educaret, solaretur, et de omnibus etiam minimis illi accurate provideret, idque per plures annos. Vide dicta *Eccli.* III, vers. 3 et seq., ubi multis hac de re egi.

Mystice Auctor *Catenæ Græcor.* per matrem senem accipit doctrinam sanam et canam, de qua subdit : « Veritatem eme, » etc. Matris nomine, inquit, hoc loco doctrina sacra significatur; ait ergo : Quæ doctrina infirma et ægra tibi forte videtur, ea secundum se fortis et robusta est. Excita proinde teipsum, et matrem sanam planeque vegetam invenies : tu enim tua negligentia et ignavia illam senilem et imbecillem reddis. Mens, inquit, et sensus animæ tuæ gressus recte pieque dirigant. Hæc ille.

Vers. 23. 23. VERITATEM EME (Chaldæus, *posside*), ET NOLI VENDERE SAPIENTIAM, ET DOCTRINAM, ET INTELLIGENTIAM. — Idem sunt *veritas, sapientia, doctrina* et *intelligentia*, sed connotato differunt. Unde Tigurina vertit, *veritatem, sapientiam, disciplinam et prudentiam compara, et ne vendas*. Geminat, imo conternat hæc, ut ostendat quanta quantique facienda sit veritas, utpote quæ *primo*, sit *sapientia*, qua sapientiam Dei participamus; *secundo, doctrina*, scilicet practica, quæ mores erudit et componit; *tertio, intelligentia*, qua intelligentes, prudentes et circumspecti in omni actione efficimur.

Sensus ergo est, *q. d.* Omni studio, omni labore et pretio compara et conserva tibi veritatem et sapientiam ethicam, nec ullo voluptatum, opum aut honorum pretio eam vendas, id est commutes vel abjicias, quia ipsa pretiosior est omni auro et pretio, uti dictum est cap. III, 14. Unde Septuaginta, Complutenses et Regii (nam in Vaticanis hic versus deest) habent, *veritatem acquire, et ne repellas sapientiam;* Vatablus, *da operam ut tibi compares veritatem, et ne rejicias, ut solent qui aliquid vendunt.* Hoc fecere e Philosophis Diogenes, Bias, Crates, Aristoteles, Democritus et alii qui opes spreverunt, imo abjecerunt, ut toti vacarent philosophiæ. Longe verius hoc præstitere Christiani doctores, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Chrysostomus, S. Hilarius, S. Athanasius et cæteri, qui præ sapientia et virtute Christiana abdicarunt a se omnes opes et voluptates. Idem faciunt hodie Religiosi, qui illud Christi sequuntur : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Audi Nazianzenum in carm. *De Beatitudine :*

> Felix qui Christum fortunis omnibus emit,
> Multisque est vitæ regula lexque piæ.

Secundo, alii τὸ *vendas* proprie accipiunt, *q. d.* Ne ob lucrum alios sapientiam doceas, ut hoc pretio eam velut caupo nundineris, illisque divendas. Ubi nota : Veritas proprie vendi nec potest, quia est actus vitalis cuique proprius et inhærens, vel ejus objectum, puta conceptio et judicium mentis conforme rei, cum scilicet mens rem concipit prout in se est; nec vendi debet, quia veritas est spiritalis : quæ si sit supernaturalis, eam vendere erit simonia. Unde S. Augustinus, tract. *De Disciplina Christiana*, cap. I, tom IX: « Indignum, inquit, est, injuriosum est, si sapientia pecunia comparetur. » Vide nostrum Lessium, tract. *De Simonia*, dubit. 13, ubi fuse et exacte docet quibus casibus pro doctrina pretium accipere liceat, quibus non : Doctori, inquit, licet vendere suum docendi laborem, industriam et vocem, non autem ipsam sapientiam, etc.

Veritas vendi nequit, cur?

Rursum vendunt veritatem, qui ægre, nec nisi magnis precibus fatigati eam aperire et docere volunt. « Quod enim precibus emitur, caro emitur; » insuper qui eam venditant et ostentant : hi enim pretio laudis et gloriæ eam vendunt.

Denique R. Salomon sic exponit, *q. d.* « Quando veritatem absque pretio assequi nequibis, eam persoluta mercede adipiscere; verum ne postea dicas : Sicut sapientiam meis sumptibus mihi comparavi, sic pretio mihi persoluto eadem alios imbuam. » Aben-Ezra sic, *q. d.* « Eme libros in quibus veritas continetur, emptosque ne distrahas et divendas; » R. Levi : « Veritatis cognitionem obtine, et cognitæ ne obliviscitor. » Primus sensus genuinus est.

Vers. 24. 24. EXSULTAT GAUDIO PATER JUSTI : QUI SAPIENTEM GENUIT, LÆTABITUR IN EO. — Hebraice, *exsultando exsultabit pater justi, et gignens justum gaudebit in eo*; Septuaginta, *bene educat pater justus, et in filio sapiente lætabitur anima ejus.*

Vers. 25. 25. GAUDEAT PATER TUUS ET MATER TUA, ET EXSULTET QUÆ GENUIT TE. — Chaldæus, *quæ peperit te.* Prior gnome spectat ad patrem, posterior, quæ quasi conclusio ex priore infertur, ad filium, *q. d.* Mire gaudet et exsultat pater, si videat filium justitiam colere, pie et sancte vivere. « Qui enim genuit sapientem, » id est prudentem et probum, lætatur in eo, quia gaudet tum de bono filii, tum de suo : bonum enim et decus filii est bonum et decus patris, ac insuper indoles et semina virtutis filiorum hauriuntur et manant a parentibus; quare si homines videant filium egregie moratum, censent eum a patre et matre hosce mores, vel certe bona morum semina bonamque indolem hausisse, juxta illud Horatii :

> Fortes creantur fortibus et bonis :
> Est in juvencis, est in equis patrum
> Virtus : nec imbellem feroces
> Progenerant aquilæ columbam.

Sapientis genitor, ait R. Levi, gaudet ob ejusdem præclare gesta et negotia, cum illud præterea accedat, ut majori Dei cura gaudeat ob filii merita. In hoc ergo parentes gaudio efferuntur eadem de causa, qua ob filii insipientiam dolore ærumnisque anguntur.

Inde conversus ad filium conclusionem hanc elicit : Ergo, o fili, ita vitam et mores institue, ita sapienter et probe vive, ut parentes hoc gaudio ingenti afficias, ut scilicet exsultet tam mater quam pater de tua virtute, præclare gestis, fama et gloria : redde hoc solatium matri, quæ genuit te pro tot laboribus, molestiis et periculis quæ subiit in te concipiendo, pariendo, lactando, educando, ut benedictionem eorum consequaris. Hanc enim Deus exaudit et adimplet, uti adimplevit benedictionem Isaaci morientis datam Jacobo, *Genes.* cap. XXVII, 28.

Mystice Beda : « Gaudeat, inquit, Deus pater de tua justitia, gaudeat et Ecclesia mater tua; sed et sacerdos qui te per gratiam baptismi regeneravit, qui te erudivit a parvulo, de tuis bonis gratuletur operibus. »

Vers. 26. 26 et 27. PRÆBE (Hebraice, *da*), FILI MI, COR TUUM MIHI : ET OCULI TUI VIAS MEAS CUSTODIANT (Chaldæus, *pone, fili mi, cor tuum ad me*). FOVEA ENIM PROFUNDA EST MERETRIX, ET PUTEUS ANGUSTUS ALIENA. — Septuaginta, *dolium pertusum* (alii, *fractum*) *est domus aliena, angustusque est puteus alienus.* Τὸ *enim* significat hunc versum cohærere præcedenti, ejusque dare causam. Vers. 27.

Unde *primo*, aliqui exponunt, *q. d.* O fili mi, dede cor tuum sapientiæ, mihique ejus doctori; ne illud dedas insipienti meretrici : si enim ei illud dederis, absorbebitur velut in fovea profundissima, ex qua illud extrahere et sapientiæ reddere erit difficile et pene impossibile. Ita Hugo, Dionysius et alii.

Secundo et potius, *q. d.* O fili, præbe (Hebraice, *da* vel *trade*) cor tuum sapientiæ, ut ejus studio, mihique ejus magistro illud totum applices, et consequenter da mihi oculos tuos, ut illos dirigas ad vias, id est leges meas perlegendas, et magis ad easdem custodiendas : sic enim fiet ut non incidas in retia quæ tibi parat meretrix, ut te in suam nassam et fossam ruinamque pertrahat : meretrix enim se comit, polit, ornat, ut oculos et corda juvenum ad se quasi siren rapiat, illiciat et perdat. Nihil enim ita contrarium et insidiosum sapientiæ et virtuti ac libido et meretrix. Per *cor* accipe mentem et voluntatem. *Præbe mihi cor* significat exigitque animi attentionem ad sermonem animo accipiendum, ait Aben-Ezra, qui תצרנא *tissorna*, id est custodiant, censet per metathesin positum pro תרצנה *tarosna*, id est excurrant. Percurrant, inquit, oculi præceptorum meorum semitas. R. Levi : « Præbe, fili mi, cor tuum, » id est, inquit, ne aliud appetas, velisque quam ut virtute cumuleris. « Oculi tui vias meas custodiant; » eas servent vias, ad quas te in hoc libro institui, ut nimirum corporis cupiditatibus bellum indicas, mentisque absolutioni studeas. Cum autem cupiditates, quibus maxime abstrahitur mortalis, sint libidinis illecebræ vinique voluptas, ab iis abstinendum imprimis admonet. Ut ergo repudiemus fœdæ libidinis vitium, inquit meretricem esse tanquam profundam foveam.

Nota : Jungit cordi oculos, quia est magna sympathia cordis cum oculis, ut cor in oculis, et oculi in corde siti esse videantur. Quod enim cor amat, ad illud intuendum dirigit oculos, ut objecto amato per visum et intuitum se pascat. Unde vulgo dicitur : « Ubi oculi, ibi cor, ibi amor; ubi manus, ibi dolor. » Hinc oculi sunt in amore duces. « Oculi, ait Cicero *De Oratore*, sunt quorum intensione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum significamus. »

Rursum oculi congrue junguntur viæ, quia oculi dirigunt incedentem, ut via recta incedat, ne ab ea deflectat in avia, neve in scopulos et saxa impingat, aut in fossam corruat.

Moraliter, Deus exigit cor hominis, præsertim fidelis et sancti, quia cor est principium vitæ omnisque cogitationis, voluntatis et actionis. Hinc cor est primum vivens, et ultimum moriens :

quare si Deus possidet cor, possidet totam animam totumque hominem. Cor enim, id est voluntas, est quasi regina, quæ omnibus sensibus, potentiis et membris, vel politice vel despotice imperat et dominatur. Voluntas enim movet intellectum, ut in eo quod amat, rationes et motiva ad amandum inveniat; movet memoriam, ut eorum jugiter recordetur, sibique ad jugiter amandum repræsentet: movet oculos ad intuendum rem amatam; aures, ad audiendum ejus laudes; tactum, ad illam amplectendam; pedes, ut ambulent ad eam possidendam; manus, ut eam prehendant; et sic de cæteris.

Deus ergo ab homine donum exigit. Sed quod? cor. Cur? quia cor est potissimum in homine, et virtute totus homo; cor enim complectitur regitque memoriam, intellectum cæterasque potentias. Cor enim hic *primo*, mentem; *secundo*, amorem, affectum et voluntatem, quæ origo est omnis affectus et actionis, significat. Deus cor suum, puta Spiritum Sanctum, ut ait S. Thomas et Nyssenus, vel, ut Eucherus in *Formul. spirital.* cap. I, Filium suum qui erat in ejus sinu et visceribus, dedit tibi : « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret; » antidoton ergo poscit parile, scilicet cor tuum. Ferunt Eremitam quemdam postulasse a Deo quodnam donum cuperet, quo ejus gratiam cœlumque promereri posset; at responsum ei datum a versipelle dæmone, donum hoc constare tribus partibus, scilicet nova luna, solis circulo, et quarta parte rotæ : nimirum luna nova semicorniculata refert litteram *C*, solis circulus litteram *O*, quarta rotæ pars litteram *R*. Junge hasce tres litteras, habebis *cor*, hoc est donum, quod poscit Deus. Ita refert noster Maximilianus Sandæus in *Donario cordis Julii Episcopi Herbipolensis*. Simile quid habet Robertus Olkot, aut potius Thomas Gnalessus, lect. 12 *in Prov.* Ita Abel, cor suum offerens Deo, illi placuit præ Cain. Unde Rupertus in *Genes.* IV : Uterque, inquit, obtulit, sed non recte divisit. Nam Cain, cum offerret sua Deo, seipsum sibi retinuerat, repositum habens cor in cupiditate terrena. Hujusmodi Deus portionem non accipit: « Sed præbe, ait, fili, cor tuum mihi. » At Cain cor suum retinuit sibi; et fructus terræ obtulit Deo. Abel autem primo cor suum, deinde rem suam offerendo plurimam hostiam obtulit. Sic Rupertus. Abel igitur præter selectissima illa et adipalia munera suum amorem, quo nihil electius Deoque gratius, obtulit. Nam quid ante oculos Dei valent munera omnia etiam pinguissima, si tamen amor negetur? « Operationes, ait D. Ambrosius, lib. I *De Jacob,* cap. VIII, bono commendantur affectu. »

Audi S. Augustinum (vel quisquis est auctor : stylus enim arguit non esse S. Augustini), tract. *De quatuor virtutibus charitatis*, post medium, tom. IX : « Quid a te (Deus) expetit? quod Abraham illi dictum est : Da mihi unicum dilectum filium tuum; tibi dicit Sapientia : Da mihi, fili, cor tuum, ipse est dilectus unicus. Quid metuis offerre cor tuum? offer sacrificium, contritionem cordis Domino Deo tuo, et dic ei cum Propheta : Holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Nihil metuas tali sacrificio oblato, et tibi acceptum erit, et quod obtuleris integrum permanebit. »

Pulchre hanc sententiam pertractat S. Bernardus, *epist.* ad quemdam postulantem : *Quid a nobis requirat Deus?* « Cor nostrum, ait, nihil dignius producere potest, quam ut ei se restituat a quo factum est, et hoc a nobis Dominus expetit, dicens : Fili, da mihi cor tuum. Tunc siquidem cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat et circumflectitur super eum, et nihil vult penitus possidere præter eum, sicque colligato sibi animo eum diligit, ut sine ipso amarus sit omnis amor. Nec aliud dixerim cor dono dare, quam ipsum captivare in omne obsequium ejus; et ita voluntati ejus ex toto supponere, ut nihil aliud velit, quam quod noverit eum velle. » Ex quibus concludit : « Itaque cor Domino datum, ipsum in omnibus et de omnibus adorabit, et gratias aget; etiamsi multa nostris sensibus molesta videantur, nihil turbationis ex rerum novitate suscipiet; tentatus a Domino per tribulationes et asperas qualitates non movebitur; aporiatus, id est inops, gaudebit. Quidquid illatum fuerit, etiamsi habeat asperum sensum, velut impellens ad superna, suscipiet. Qui cor suum dedit Deo, cantabit melodice, et dicet cum Propheta David : Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam in gloria mea. » Subdit deinde modos et gradus quibus cor dandum et dirigendum est ad Deum, quos in ipso perlege.

Oremus ergo assidue cum nostro P. Alvarez, lib. III *De Perfect.* pag. 2, cap. XVII : Domine Deus meus, et Deus cordis mei, qui corde meo hæc verba intonare non cessas : « Præbe, fili mi, cor tuum mihi, » quibus amorem cordis efflagitas, et ad dilectionem ex toto corde meam voluntatem inflammas : da, obsecro, cordi meo perfectum cordis amorem, quem præceptis, consiliis, beneficiis, suasionibus, promissis et comminationibus postulare dignatus es : quia nemo tibi reddere aliquid poterit, nisi ut prius idem illi benigne concesseris, et larga manu donaveris. Amorem totius cordis a me postulas, dicens : Dilige me ex toto corde tuo; et ego quidem fundum totius mei cordis, si tu prius dederis, tibi restituo. Da igitur, Domine, per infinitam bonitatem tuam, ut te toto corde diligam, ut scilicet beneplacitum tuum et amorem tuum omnibus donis ac charismatibus præferam, et nunquam ad diligenda creata, aut contra te, aut supra te, aut præter te, noxia præsumptione pereffluam.

Memorabile est exemplum in *Vita D. Henrici*

Susonis, cap. IV; hic enim dum flagrantissimo æternæ sapientiæ desiderio arderet, illa se ipsi specie corporali videndam exhibuit : nunc enim elegantis puellæ, nunc pulcherrimi juvenis præ se ferebat imaginem. Itaque dulcissime ad eum convertens se, comiter, non tamen sine divina quadam majestate illi arridens, benigne his eum verbis affata est : « Præbe, fili, cor tuum mihi. » Tum vero vestigiis illius advolutus, medullitus ac humillime illi gratias egit. Inde illius in eam amor ardentior, ut eam sibi in sponsam copulare gestiret; quare amore ebrius exclamabat : « Ego toto corde, sensibus et animo te inexhaustam omnium desiderabilium abyssum, ardenti cordis mei affectu complector. » Interim nonnunquam cordi illius se communicabat ipsa, velut omnis boni fons et profluvium, in quo simul reperit quidquid pulchrum, amabile vel desiderabile esset : siquidem id in ea modo ineffabili existebat. Ergo identidem illam velut gratissimam amicam lacrymantibus oculis, et in immensum expanso cordis sinu complexus, illi totum cor suum obtulit, indeque Minister æternæ sapientiæ est appellatus.

FOVEA ENIM PROFUNDA EST MERETRIX. — Idem dixit cap. XXII, vers. 14, ubi id explicui. Nota : Tò *profunda* significat hanc meretriciam foveam adeo esse altam voraginem, ut cadentibus in eam vix ulla sit spes emergendi. Ita enim in ea meretrix melleis suis laqueis et meretriciis artibus detinet amasios, ut ab ea se expedire nequeant. Unde Comicus :

> Nil amor est aliud, nisi tristis et ægra voluptas;
> Nil nisi dulce malum, nil nisi triste bonum.
> Diminuit famam, factis melioribus obstat :
> Exiguo magnas tempore perdit opes.

Pro *fovea* hebraice est שוחה *scucha*, quod proprie significat foveam vel fossam, in quam incidentes perduntur; unde sumitur pro corruptione, desolatione, interitu, sepulcro. Hinc Septuaginta *scucha* nunc vertunt *fovea*, nunc *dolium*, ut hoc loco : dolium enim est cavum ut fossa; nunc *sordes*, quia fossæ solent esse lutosæ et sordidæ, ut patet *Job* IX, 31; nunc *mors*, ut *Job* XVII, 14 (ubi Noster vertit, *putredo* : « Putredini, ait, dixi : Pater meus es; mater mea, et soror mea, vermibus »); nunc *corruptio*, ut *Jonæ* II, 7; *pernicies*, vel *interitus*, vel *internecio*, ut *Psal.* IX, 15, *Isaiæ* LI, 14; nunc *nugacitas*, ut *Psal.* CXVIII, 85; nunc *invius*, ut *Jerem.* II, 6; nunc *verbum*, ut *Jerem.* XVIII, 20 et 22.

Hæc omnia competunt meretrici. *Primo* enim meretrix est fossa profundissima, in quam amasii præcipites ruunt, perduntur et intereunt, tam quoad animam, quam quoad corpus. Alludit ad domos et gurgustia meretricum, quæ non tam domus quam antra, fossæ et ferarum lustra videntur; unde et subterranei fornices vocantur, indeque nomen fornicationis : quin et non raro in fossis mœnium urbiumque, arboribus virgultisque degunt, ibique velut vulpes transeuntibus insidiantur, eosque ad nemorosas hasce fossas pelliciunt et pervertunt, uti in nonnullis Germaniæ urbibus ab eis factitari vidi. Mystice, fossæ hæ apposite significant juvenes a meretricibus seductos, ex alto vitæ civilis et honestæ muro, puta ex culmine honestatis, rationis et virtutis præcipitare se in foveam profundissimam luxuriæ, infamiæ omnisque dedecoris et sceleris.

Eadem est mors,

Secundo, meretrix est mors, quia amasiorum animas et sæpe corpora interficit; imo causa est ut ob ejus pulchritudinem inter se rixentur juvenes, seque mutuo digladiando occidant. Hinc S. Isidorus, de fornicariis agens : « Hi, ait, sunt quos jam lethale θ obsignat; » per θ enim judices olim reos damnabant ad θάνατον, id est mortem. Unde illud Persii : « Et potis est vitio nigrum præfigere theta. » S. Chrysostomus vero, hom. 49 *in Matth.* : « Luxuria, ait, non solum petulantes, sed et homicidas facit, » uti Herodiadem fecit homicidam S. Joannis Baptistæ.

et sepulcrum,

Tertio, meretrix est sepulcrum, sed dealbatum, ait S. Chrysostomus in *Psalm.* L, quia exterius alba et compta apparet, sed interius plena est sordibus, putredine, lue venerea, aliisque morbis amasios inficit et perdit; ipsa est sepulcrum, in quo vivos defodit libido. Unde Stobæus, serm. 6 *De intemperantia* : « Diogenes, ait, dicebat plerosque vivos seipsos humare, et putrefacere balneis humectantes, et re venerea putrefacientes. Morientes autem demum mandare corpus in suffimentis et aromatibus recondi; alios etiam melle, ne cito putrescant, » *q. d.* Diogenes ridebat hominum dementiam, quod ipsi vivum corpus, quod conservare oportebat integrum, corrumpant tabo et sordibus luxuriæ : mortuum vero corpus, quod corrumpi necesse est, ipsi condiant balsamo, myrrha aliisque odoramentis, ut incorruptum servent : cum viva corpora potius condienda forent ad longiorem vitam, mortua vero incondita sinenda ut cito consumantur.

et sordes,

Quarto, meretrix est sordida, imo sordes meræ, quia pauperrima, sordidissima, fœtidissima, plena putore, sanie, putredine. Unde S. Chrysostomus, hom. 29 *in Matth.* : « Quid, ait, luxuria correptus a dæmoniaco differt? Quo fit ut nunquam sit in seipso, sed in sepulcris versetur. Sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fœtore, multa putredine sint repleta. Non minæ, non exhortationes ipsum ligare poterunt : omnia hæc vincula spernit. »

et pernicies,

Quinto, meretrix est pernicies tam sibi quam amasiis totique reipublicæ; perdit enim nobilissimos ejus juvenes et cives.

et nugacitas,

Sexto, meretrix est nugacitas, quia plena nugis, fraudibus et mendaciis, quibus accedentes illicit, illaqueat et dementat, adeo ut ex iis conflata et consuta videatur.

et dolium perforatum,

Septimo, meretrix est dolium perforatum, in quod, etiamsi Crœsi opes injicias, effluunt et prodiguntur, ipsaque semper eget, remanetque inops

et pauper. Unde Menander misit Venerem ad aurifodinas, quod nullo auro ejus inopia et sitis expleatur, teste Rhodigino, lib. VIII, cap. v. Vere S. Augustinus, serm. 50 *De Temp.* : « Sæpe admodum, inquit, perdit luxuria, quod congregavit avaritia. » Vide dicta cap. v, vers. 10.

Et puteus angustus (1), aliena. — « Aliena, » id est meretrix, quæ non est tua uxor. Hæc comparatur puteo angusto, *primo*, quia sicut puteus profundus est et obscurus, ut videatur esse barathrum, sic est et libido ac meretrix. Audi S. Chrysostomum, homil. 11 in I *ad Corinth.* : « Quando enim, ait, ab impudica libidine capta fuerit anima, sicut nubes et caligo corporis oculos : ita cum illa eripuerit menti perspiciendi facultatem, nihil sinit videre ulterius, non præcipitium, non gehennam, non timorem, sed ab illius occupata tyrannide deinceps facile potest expugnari a peccato, et tanquam fenestris carens paries undique ante oculos excitatus, non sinit radium justitiæ menti illucescere, absurdis libidinum cogitationibus ipsum undique arcentibus. »

Secundo, sicut puteus est angustus; unde illud ejus ænigma :

> Dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
> Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas?

utique in puteo : sic pariter angusta est domus, supellex, anima resque omnes meretricis. Rursum ipsa se et amasios in extremas angustias adducit. Unde Syrus vertit : *Puteus angustiæ et tribulationis.*

Tertio, puteus est cœno lutoque, inquit Auctor *Catenæ Græcorum*, quin et ranis bufonibusque refertus : sic et meretrix tota spurca est et fœtida, quin et bufonem, id est dæmonem, in pectore gestat. Septuaginta vertunt, *et puteus angustus alienus.* Alludit ad puteos privatos domus alienæ, qui angusti esse solent, utpote proprii domus unius : unde sæpe non sufficiunt dare aquam vicinis. Quocirca multis in locis singulæ domus suos habent puteos. Sensus est, *q. d.* Sicut puteus alienæ domus est angustus, illiqui soli sufficit, non autem vicinis : sic pariter angusta est uxor aliena, quæ uni marito suo lege matrimonii astricta, ad alios se extendere nequit sine ingenti perfidia et periculo vitæ; si enim maritus resciat vel suspicetur uxorem alium adamare, utrumque ad necem persequetur, juxta illud cap. vi, 34 : « Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima. » Hoc est quod ait Isaias cap. xxviii, 20 : « Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest. » Vide dicta cap. v, 15, ad illa : « Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, etc., habeto eas solus; nec sint alieni participes tui. »

(1) Unde non patet exitus

28. Insidiatur in via quasi latro, et quos incautos viderit, interficiet. — Hebraice est כחתף *kecheteph*, id est *sicut prædo et rapina.* Hinc *primo*, Pagninus vertit, *etiam ipsa tanquam prædæ insidiabitur, q. d.* Sicut astuta vulpes insidiatur gallinis, et lupus ovibus, ut eas faciant suam prædam et escam : sic pariter meretrix insidiatur juvenibus incautis et inexpertis, qui sunt velut simplices oves et gallinæ, ut eos eorumque opes, quin et sanitatem, famam, vitam, conscientiam prædetur et diripiat : unde a lupis, id est meretricibus, dicta sunt lupanaria.

Secundo, Marinus in *Lexicon* vertit, *etiam ipsa tanquam rapina insidiabitur.* Est hebraismus elegans, quo abstractum ponitur pro concreto. Rapina, id est rapacissima, scilicet fera, vel raptrix et latro. Unde Chaldæus vertit, *sicut rapinæ fera* (hoc est sicut *fera rapiens*) *oculis insidiabitur.* Meretrix enim est fera rapacissima et voracissima, imo congeries ferarum omnium, ut ex omnibus conflata videatur. In meretrice enim est astutia vulpis, ingluvies lupi, rixa canis, malignitas aspidis, sævitia tigridis, superbia leænæ, virulentia serpentis, truculentia draconis, uti docet S. Chrysostomus, hom. 15 *in Matth.* Vox *oculis* tam ad *rapiens*, quam ad *insidiabitur* referri potest, *q. d.* Cæteræ feræ oculis insidiantur, at pedibus unguibusque duntaxat prædam rapiunt; meretrix vero feras superat, nam eminus oculis non tantum insidiatur, sed et rapit intuentes velut Siren, eosque ad se allicit et pertrahit, sicut magnes ad se trahit ferrum semotum et dissitum; raptos vero spoliat, necat, devorat instar Sirenum.

Tertio, Septuaginta vertunt συντόμως, id est *concise*, hoc est brevi, cito, repente, raptim, uti vertunt Syrus, R. Salomon, Complutenses et Regii; aut potius *concise*, id est in concisura et conscissura rapinæ. Feræ enim, dum ovem vel gallinam capiunt, illico eam dentibus unguibusque conscindunt, discerpunt et lacerant, ut devorent. Sic ergo ex Septuaginta vertas, *hic enim* (fornicator) *in concisura peribit*, quia scilicet meretrix velut fera eum ut prædam conscindet, laniabit et devorabit.

Quarto, Noster clare et nervose vertit, *insidiabitur quasi latro*, quia *rapinam* cum Marino accipit pro raptore, qualis est latro, aut pro חתף *cheteph*, id est rapina, aliis punctis legit חתף *coteph*, id est raptor, latro, prædo. Unde Tigurina vertit, *hæc etiam perinde, ut prædones solent, insidias struit.* Sic et R. Levi et Aben-Ezra.

Meretrix insidiatur ut latro. Primo.

Primo enim, sicut latro latet in cavernis, antris, sylvis, et fere in tenebris ac nocte grassatur; unde latro dictus est a latendo, vel quod a latere adoriatur, ait Festus : sic et meretrix occulte insidias struit, ac fere noctu prædam rapit. Rursum eadem hominem excæcat et dementat, spoliatque luce rationis et judicii, ut cæcum rapiat et prædetur. Audi S. Chrysostomum, homil. 11 in I *ad Corinth.* : « Sicut, ait, latrones et murorum effos-

sores, quando volunt aliquid pretiosum capere, lucerna exstincta hoc faciunt : ita etiam in nobis facit libido; est enim in nobis perpetuo ardens lumen rationis. Ille igitur spiritus nequitiæ (nempe luxuria) magno impetu irruens flammam illam exstinguit, et protinus diripit spoliatque omnia quæ sunt recondita. » Quod enim facit libido, hoc facit libidinosa meretrix; hæc enim est libidinis illex et iynx ipsaque quasi libido.

Secundo. *Secundo*, sicut latro primo thesaurum eripit, deinde vitam: sic et meretrix eripit primo opes et pudicitiam (quæ ingens est thesaurus), deinde sanitatem et vitam, ac amasios trudit in mortem et gehennam. Quocirca S. Bernardus, cum juvenis esset forma eleganti, noctu tertio tentatus ab hospita ad fornicationem, exclamavit : « Latrones, latrones! » itaque pudore suffusam, et metu ne proderetur confusam abegit. Mane rogatus quosnam latrones noctu vidisset, respondit : « Veraciter aderat latro, et mihi castitatem hospita nitebatur auferre, irreparabilem thesaurum; » unde ut hæc latronum pericula evaderet, Ordinem Cisterciensem ingressus est. Si enim latro est qui opes rapit, quanto magis latro est, qui pudicitiam, quæ thesaurus est incomparabilis, eripere satagit? Ita habet Vita ejus, lib. I, cap. III.

Tertio. *Tertio*, sicut latrones vias publicas obsident, ut transeuntes invadant: sic et meretrices : unde et Semitariæ sunt appellatæ. De insidiis meretricis plura dicta sunt cap. VII, 10.

Mystice, omnia quæ dicta sunt de meretrice, adaptes concupiscentiæ et voluptati cuilibet illicitæ, uti dixi cap. VII, 10 et seq.

ET QUOS INCAUTOS VIDERIT, INTERFICIET. Hebr. *et prævaricatores in homine addet* (1); Syrus, *et multi homines iniquitatem multiplicant;* R. Salomon, *rebelles in homine addet*, id est *numerum eorum augebit, qui inter Israelitas Deo sint offensi;* Aben-Ezra, *prædonem in hominem addet,* id est prædonibus junget alios consimiles. Meretrix enim, ait R. Levi, cum parricidis et prædonibus societatem contrahit, atque incautos artibus suis in eum locum pellicit, in quo sicariorum manu cadant. Cajetanus, *et peccatores in hominibus addet*; Tigurina, *sibi prævaricatores adjungit;* Vatablus, *multiplicat;* quia nimirum meretrix invitat omnes ad sui amorem, inde ad lites, rixas et cædes : quocirca incautum interficit, ut apte vertit Noster. Nam ex Hebræo sic ad verbum vertas, *et prævaricatores ad Adamum congregabit* (si enim יוסיף *iosiph*, id est *addet*, derives ab אסף *asaph*, significat *congregabit*), hoc est *interficiet*. Hebr. enim mors vocatur *congregatio*; unde *congregari ad patres*, idem est quod mori; *congregare* vero *ad patres* est interficere. Causas hujus phrasis assignavi *Osee* IV, 3, ad illa : « Et pisces maris congregabuutur, » id est deficient et morientur, ut vertunt Septuaginta et Chaldæus. Hinc et Theodotion hoc loco vertit, *et prævaricatores in hominibus tollet;* Chaldæus, *et venatur filios insipientes;* Septuaginta, *et omnis iniquus absumetur*. Vere S. Cyprianus, *De Singularitate Cleric.* : « Tempus, inquit, luctaminis adhuc geritur, et mors per feminam adhuc grassatur, » *q. d.* Sicut Eva, seducens Adamum, induxit peccatum et mortem in omnes posteros : sic etiam femina illex et libidinosa perdit majorem partem hominum, eosque in libidinem; mortem et gehennam secum pertrahit. Pergit S. Cyprianus : « Mentior, si non videmus exinde interitus plurimorum. Quanti et quales Episcopi et clerici simul et laici post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa, vel mirabilia usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volunt in navi fragili navigare! Quantos leones domuit una infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera, de magnis efficit prædam! » Unde exhortando subdit : « Longe sit pestis ista et lues, et clandestina pernicies. O quam inordinabilis feminæ propinquitas jaculatur, cujus vicinia est delictorum latrocinium! » *q. d.* Sicut urbes et viæ propinquæ latronibus, cædibus et latrociniis quæ ab iis assidue perpetrantur, plenæ sunt et infames : sic et meretrix omnia vicina infesta reddit suis libidinibus et sceleribus, quæ ex illis consequuntur, adeo ut meretrix, sive lupa et lupanar, videatur esse delictorum omnium spelæum et latrocinium.

Vers. 29. 29. CUI VÆ? CUJUS PATRI VÆ? CUI RIXÆ? CUI FOVEÆ? CUI SINE CAUSA VULNERA? CUI SUFFUSIO OCULORUM? — Gnome hæc torquetur in bibones et temulentos, eorumque gulæ et crapulæ multa graviaque damna accenset. Unde subdit :

Vers. 30. 30. NONNE HIS QUI COMMORANTUR IN VINO, ET STUDENT CALICIBUS EPOTANDIS? — « Cui væ, » id est cui ingens calamitas et ejulatus, nisi vinoso et ebrio? R. Levi, *cui damnum perniciesque infertur? quisnam lamentis querelisque æthera pulsat? Ebriosus. Væ* enim significat gemitum insignem cum tunsione pectoris, et complosione manuum, ob ingentem cladem et dolorem, juxta illud : « Et scriptæ erant in eo lamentationes, et carmen, et væ, » *Ezechiel.* II, 9. Vide ibi dicta. Ubi S. Gregorius ait *væ* notare æternam maledictionem et damnationem gehennæ : hæc ergo paratur ebriis, ut patet *Galat.* V, 21.

CUJUS PATRI VÆ? — Recte : Hebræum enim אבוי *aboi* componitur ex אב *ab*, id est *patris*, et אוי *oi*, id est *væ* (2). Filii enim ebriosi parentibus mille dolores, molestias, tristitias, timores, lites, rixas et pericula creant. *Secundo*, alii *aboi* derivant ab אבה *aba*, id est desideravit; unde vertunt, *cui appetitus* seu desiderium habendi multa, quæ in symposia insumat et absumat? utique guloso et vinoso. *Tertio*, alii cum Aben-Ezra ver-

(1) Id est, et prævaricatores inter homines multiplicat.

(2) Hodierni vertunt, *cui heu?* Simillimum est græcum αἰβοῖ.

tunt, *cui egestas?* אבה *aba* enim sicut desiderare, sic et egere significat : hinc *ebion* vocatur egenus et pauper, quia cum multis egeat, multa desiderat, *q. d.* Vinoso est cupido omnium rerum, eo quod omnibus indigeat. Symposia enim eum deducunt ad extremam inopiam, faciuntque omnibus egere. *Quarto,* Syrus vertit, *cui perturbatio?* et Septuaginta, *cui tumultus?* Vinum enim ciet tumultus, ebriosque facit tumultuosos. Cum enim cerebrum habeant omnino perturbatum, et ut mare æstuans, omnia perturbant et litibus inflammant. *Quinto,* Chaldæus, *cui deformis aspectus?* Ebriosi enim fiunt lividi, luridi, tetrici, morosi, atque varias informes bestiarum formas speciesque induunt; nunc enim ringunt ut canes, nunc grunniunt ut porci, nunc rugiunt ut leones, nunc gesticulantur ut simiæ, nunc torve intuentur ut tauri, nunc ululant ut lupi.

Cui rixæ? — Septuaginta, *cui judicia?* id est lites. Vinum enim fumos calidos in caput exhalat, qui cerebrum indeque bilem accendunt; unde ira, lites, rixæ, cædes et verbera. Ita quotidiana docet experientia gulonum convivia et symposia desinere in rixas et cædes. Quocirca S. Chrysostomus : « Sicut oleum, ait, alit lucernam, sic vinum iram inflammat, velut convenienti nomine appellentur pocula amicitiæ. » Exstat antiqua Francorum lex apud beatum Rhenanum, lib. II *Rerum German.*, hac forma : « Nemo militiæ socium aut quemlibet alium ad potandum invitato; quod si quis ebrius repertus fuerit, ejectus quoad culpam agnoscat, aquam bibito. » Utinam illa in praxim revocetur!

Cui foveæ? — Legit שוח *scuach* per *schin*, id est fossa, fovea, sepulcrum, uti dixi vers. 27. Jam legunt שיח *siach,* per *sin*, id est garrulitas. Unde Pagninus, *cui mussitatio?* Regia, *cui murmur?* Complutenses, *cui tristitiæ et ineptiæ?* Vaticana, *cui molestiæ et tricæ?* Vatablus, *apud quem nugæ?* Syrus, *cui mala?* Chaldæus, *cui malorum congeries?* Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 10 *in Genesim*: « Vini largior usus infinitorum est causa malorum. » Ebrius enim vino dissolutus effundit cordis sui ineptias, suspiciones, odia, secreta, maledicta, calumnias, quibus mille malorum sibi et aliis est causa (1).

Τὸ *foveæ* notat *primo,* ebrium præ vertigine temulentiæ non posse rectos figere gressus, sed cespitare, impingere, et non raro in fossas prolabi, vel certe turbata imaginatione eas sibi fingere. Unde S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio* : « Hinc, ait, vanæ imagines, incerti visus, instabiles gressus; umbras sæpe transiliunt sicut foveas. »

Secundo, fovea est sepulcrum. Nam, ut ait S. Augustinus : « Ebrietas est quædam vivi hominis sepultura; » ebrius enim vino obruit sepelitque rationem et mentem, indeque hominem, ac induit speciem bestiæ, quæ nonnisi tactu sensuque agitur, imo cadaveris insensibilis et mortui. Unde S. Chrysostomus, hom. 10 *in Genes.*, ebrium vocat « vivum cadaver. »

Tertio, fovea symbolice significat pericula quælibet, in quæ temulentus, utpote mero æstuans, intrepidus et audax ultro se conjicit. Vere S. Chrysostomus : « Ebrius, ait, est voluntarius dæmon, » quia ebrius ita sævit, clamat, furit, et omne nefas dicit, agitque perinde ac si esset dæmon incarnatus; sed in hoc dæmone est pejor, quod in hæc scelera se ultro et libere conjiciat, cum dæmon obduratus in malo nil possit boni velle vel agere, sed tantum id quod malum est. Unde in dæmonis arbitrio non est ut redeat ad statum Angelicum, sed necessario dæmon est, et dæmon perseverat.

Ebrius est voluntarius dæmon.

Cui sine causa vulnera? — Ebrius enim sine offensa aut causa, quam aliquis ei dederit, rixatur, meledicit, verberat; ideoque vicissim percutitur et verberatur, idque certius et certiore ictu, utpote quem librat directa firmaque manu sobrius et sui compos. Hebrea, *cui vulnera gratis?* Cajetanus, *cui percussiones capiti frustra?* Septuaginta, *cui contritiones supervacuæ?* Temulenti enim vino accensi temere rixantur, pugnant, et se invicem convulnerant. Audi S. Basilium, hom. *De Ebrietate* : « Hem! quid agis, o homo? famulus fugit dominum cædentem ac vulnerantem; tu autem permanes cum vino, quod singulis diebus caput ferit seu percellit tuum. » Hæc est prima vini plaga, qua per se cerebrum percutit et sternit, ut rationis sit inops. Sequitur secunda, qua vinum per alios, quos ebrius lacessit, proprie dictas ei plagas infligit, de quibus S. Ambrosius, *De Elia et Jejunio*, cap. XII : « Uno die bibunt multorum dierum labores, de ebrietate ad arma consurgunt, ealicibus tela succedunt, pro vino sanguis effunditur, et ipsum sanguinem vina fuderunt. » Quocirca Fulgentius in *Mythologia*, in fabula Dyonisii : « Jupiter, ait, ex Semele genuit Bacchum. Cum Semele quatuor ejus sorores appellatæ sunt : Ino, Autonoe, Semele et Agave. Quid sibi hæc fabula velit exquiramus. Quatuor sunt ebrietatis genera : *primo,* vinolentia; *secundo,* rerum oblivio; *tertio*, libido; *quarto*, insania. Unde et hæ quatuor sorores dictæ sunt Bacchæ, quasi vino vacantes. *Prima* Ino : οἶνος enim græce, latine *vinum* dicimus; *secunda* Autonoe, quasi αὐτὴν οὐ νοοῦσα, id est *seipsam non cognoscens; tertia* Semele, quasi σωμάλυον, quod nos latine *corpus solutum* dicimus. Unde ipsa genuisse Liberum patrem (Bacchum) dicitur, id est de libidine nata ebrietas; *quarta* Agave, quæ ideo insaniæ comparatur, quod caput filii violenter abscidit. » Ita Fulgentius, quem nonnulli S. Fulgentium Ruspensem Episcopum, qui floruit anno Domini 520, existimant. Verum Fulgentius hic Mythologus, alius a S. Fulgentio videtur, cum materies illa fabularum et stylus S. Fulgentii gravitatem non sapiat, ait noster Possevinus in *Biblioth.*

(1) Maurer, *cui querela?* Rosenmullerus, *cui sollicitudo?*

CUI SUFFUSIO OCULORUM ?—Hebraice, חכלילות *chachlilut*, id est *cui rubedo oculorum?* alii *chachlilut* derivant a כלל *calal*, id est consummavit, consumpsit, evertit; unde vertunt, *cui suffossio oculorum?* Ebriosorum enim oculi videntur suffossi, ac vino madentes, videntur ei quasi innatare. Septuaginta, πελιδνοί, id est *lividi* (Complutenses, *nigri*) *oculi*. Oculos lividos vel nigros, ait Auctor *Catenæ Græc.*, appellat cæcutientes et cadaverosos, tenebrisque oppletos; Aquila, καθαροί, id est *vacui;* sed videtur legendum καταῤῥοί, id est *laborantes distillatione*, puta rheumate et catarrhis; Chaldæus, *cui extrema oculorum prominent?* Igitur hæc omnia eodem redeunt, sed unius mali oculorum varias conditiones et damna recensent. Vinum enim, primo ignitos vapores in caput ejaculans, oculos facit rubentes et quasi igneos, qui signum sunt audaciæ et impudentiæ, ait Aristoteles in *Physiognom.* Rubedo enim fit ex concursu sanguinis et caloris; sicut ex adverso pallor in metu fit ex fuga sanguinis et caloris. Ex rubedine sequitur hebetudo oculorum : oculi enim humore suffusi caligant et cæcutiunt, inde eorumdem tumor, livor, caligo ac nigredo.

Audi Clementem Alexandrinum, II *Pædag.* cap. II : « Vino immodico oculi detorquentur ac divertuntur, cum præ humoris multitudine visus tanquam in piscina natitet, atque adeo mentiri coacti existimant quidem omnia in orbem cicumagi; numerare autem non possunt quæ procul sunt, tanquam sint unica. Atque duos soles videre mihi videor ebrius, dicebat ille Thebanus senex. Motus enim visus a vini calore, sæpe ejus quod est unum, multiplicatam apprehendit visione substantiam : nihil enim differt an visum videat, an id quod videtur. Idem enim visui ex utrisque accidit, qui propter fluctuationem non potest subjectum perfecte comprehendere. » Et post nonnulla : « Cui sunt lividi oculi? an non eorum qui in vinis tempus consumunt? etc. Salomon quidem eum qui potu nimio delectatur, etiam rationi mortuum esse ostendit per liventes oculos, quod est signum mortui, eam, quæ est in Domino, ei mortem annuntians : oblivio enim eorum quæ ad veram vitam pertinent, vergit ad interitum. » Præclare Lucretius :

> Cum vini, *inquit*, vis penetravit
> Acris, et in venas discessit diditus ardor,
> Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
> Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
> Nant oculi, clamor, singultus, jurgia gliscunt.

Porro, pro *suffusio* alii legunt *suffossio*, alii *confusio*, alii *confessio*. Audi singula enarrantem Franciscum Lucam hic erudite *notat.* 187 : Suffunduntur, inquit, ebriosorum oculi, nasusque rubore, quem humorum ex vino ortorum calor efficit. Efficit quoque humorum vis oculorum aciem obtundi, et suffundi oculos caligine, quæ videndi imminuat facultatem. Trilinguis Collegii manuscriptum *confusio* habet, quod similiter vel ad ruborem est relatum : habent enim potatores ruborem perpetuum, quem verecundi temporarium; vel ad humorem, quo potatorum visus offunditur. Est autem apertum mendum quod habet Neurenbergensis editio, *confessio*, quamvis prodant et confiteantur oculi ebrietatis studium. Chaldaica Paraphrasis, in Regia editione latine versa, est : *Et cui extrema oculorum prominent?* id quod pro suffossionis lectione facere possit; nam quæ suffodiuntur prominent, sicut prominet terra quam talpa suffodit. Sed non satis scio quid designet Paraphrasis, an oculos prominentes, an prominentes genas, quæ in rugas ebriosis contrahuntur, an quid aliud. Porro subministrat continue multus frequensque vini potus calorem, qui oculorum humorem paulatim exhauriat, et videndi facultatem debilitet, tandemque arefactis organis exstinguat, quod suffossione oculorum significari possit; nisi forte respectum sit, ab iis, inquam, qui pro *suffusio, suffossio* substituere (verisimillima est enim *suffusio* nostri Interpretis scriptura), ad potatorum pugnas, qui dum in prælia inermes traduntur, fortasse quod mulieribus est consuetudo, manibus sibi invicem exarant genas, oculosque suffodiunt. Huc (ad pugnam dico) haud dubie respexerunt Græci, cum transtulerunt : Τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί, *cujus lividi oculi?* solent enim pugnis aut poculis cædere, et lividos mutuo sibi oculos dare. Cæterum, graviora his non raro et designant et perpetiuntur, eoque deveniunt, ut in crucem agantur, ubi eorum oculos suffodiant corvi de torrentibus, et comedant filii aquilæ. Hæc Lucas.

NONNE HIS QUI COMMORANTUR IN VINO, ET STUDENT CALICIBUS EPOTANDIS? — Hebraice, *nonne his qui tardant super vinum, et egrediuntur ad scrutandam mixtionem?* id est, qui longas moras trahunt in compotationibus, quique sollicite investigant et scrutantur, ubinam sit vinum præstantius et generosius ad potandum? ait R. Salomon et R. Levi. Vatablus, *apud eos nimirum qui vinum sectantur, qui veniunt scrutatum, ubi vinum misceatur;* Septuaginta, *nonne vestigantibus ubi compotationes fiant?* Chaldæus, *his qui investigant domum mixtionis*, id est popinam et vini tabernam. Syrus, *iis qui ita se detinent, ac si esset domus compotationis.* Mox addit : *Ne vino inebrieris, sed loquere cum viris justis, et ambula cum illis, et sermones consere,* quod accepit ex Septuaginta, de quibus vers. seq.

Potores ergo ita vino inhiant, ut cum Diogene Cynico in dolio morari et habitare videantur, non ad illud implendum, ut ille, sed ad illud evacuandum; non ad speculandum cœlos, uti ipse, sed ad exhauriendum calices. Hinc non tantum dies integros, sed et noctes subinde perpotant et pergræcantur, nec cessant, nisi vel somno obruantur, vel sopiti a mensa ad lectum velut porci vel cadavera auferantur. Nota : Vinum ab Hebræis vocatur *mixtio* vel *mixtura*, quia solent vina te-

nuia generosis, acria lenibus, austera dulcibus misceri (1). Aut potius, quia Hebræi prisci, utpote temperantes, vina sua, quæ generosa sunt, aqua miscebant et diluebant, uti alibi ostendi. Præclare S. Augustinus, serm. 231 *De Tempore*, ebrios comparat paludibus, in quibus nil nisi ranæ et serpentes nascuntur; ac inter alia ebrietatis damna hæc recenset : « Et est in illis oculorum caligo, vertigo, fatigatio, et dolor capitis, suffusio vultus, membrorum omnium tremor, animæ ac mentis stupor. In talibus impletur quod scriptum est : Cui væ? cui tumultus? cui iræ? cui rixæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui morantur in vino, et eis qui investigant ubi potus fiunt, et student calicibus epotandis? Sed illi qui tales esse volunt, miserabiliter se excusare conantur dicentes : Ingratum habeo amicum meum, si, quoties illum ad convivium vocavero, potum ei, quantum voluerit, ipse non dedero. At non sit tibi amicus qui te Deo vult facere inimicum, qui et tuus et suus est inimicus : si et te et alium inebriaveris, habebis hominem amicum, habebis Deum inimicum. Et ideo sapienter considera si justum sit ut te a Deo separes, dum te ebrioso conjungis. »

Audi dotes sobrietatis et damna ebrietatis ex Beda in *Collectaneis* : « Sobrietas servat memoriam, acuit sensum, sincerat mentem, dirigit vultum; integrat pudorem, mitigat vitia, figurat aciem, elinit aures, exonerat cerebrum, exprimit linguam, explicat sermonem, nutrit medullam, confirmat sanguinem, procurat venas, constringit nervos, contemnit libidinem, recreat somnum, propagat senectutem, perhibet mysterium, et hominem constabilit. Ebrietas est imbecillitas, prima obvolvit memoriam, evacuat sensum, negligit mentem, confundit intellectum, concitat libidinem, involvit linguam, impedit sermonem, corrumpit sanguinem, obtundit visum, perturbat venas, obturat auditum, infirmat nervos, subvertit sensum, resolvit viscera, onerat cerebrum, debilitat memoriam, aufert fortitudinem, flagitat somnum, impedit menstrua, obturat animum, maculat corpus, et hominem suo vitio coinquinat et sine honore facit. »

Vers. 31. Vers. 32. 31 et 32. NE INTUEARIS VINUM, QUANDO FLAVESCIT, CUM SPLENDUERIT IN VITRO COLOR EJUS : INGREDITUR BLANDE, SED IN NOVISSIMO MORDEBIT UT COLUBER, ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET. — Hebraice, *ne aspicias vinum, quando rubescit,* quia in Palæstina non habent vinum album, sed tantum rubrum, uti mihi viri graves Romæ asseverarunt (2), *cum dederit in calice oculum suum.*

Noster pro *rubescit* vertit *flavescit*, quia flavus color est e viridi, rubro et albo concretus : hoc est fulvus color, qualis est color auri, mellis et aristarum maturescentium. Unde hic color valde gratus est oculis, valdeque irritat appetitum et gulam. Sane in Italia multa vina videmus aurescentia et aurei coloris, quæ oculos æque ac gulam illiciunt.

Rursum, flavus color non tantum in vino rubro, sed et albo cernitur : quare cuilibet vino competit. Denique flavus color ad rubrum accedit et pertinet, ejusque est velut species. Unde Gellius, lib. II, cap. XXVI : « Asseverat rufum colorem multas habere species differentes, quas Latina oratio singulis propriisque vocabulis non demonstrat, sed una ruboris appellatione significat : quippe rufus color a rubore quidem appellatus est, sed aliter rubet ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, aliter crocus. Et tamen ex ipsis rebus vocabula colorum mutuatur, et igneum aliquid dicitur, et flammeum, et sanguineum, et croceum, et ostrinum, et aureum. Rufus enim et ruber nihil a vocabulo rubei differunt. » Sed eodem loco Fronto contendit latine etiam sub *rufo* et *rubro* colore has item differentias significari : « Fulvum, flavum, rubidum, phœniceum, rutilum, luteum, spadicem, aut acuentes, aut incendentes rufum, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes, aut virenti sensim albo illuminantes. »

Oculus vini quis? Resp. Primo. Pro *color ejus* hebraice est *oculus ejus*. ***Primo***, ad litteram et genuine, *oculum* Hebræi vocant *colorem*, et, ut Chaldæus vertit, *splendorem* : tam enim lux sive splendor, quam color, est objectum oculi et visus. Est metonymia frequens Hebræis : ponitur enim potentia pro objecto, puta oculus pro colore. Unde Syrus vertit, *cum in calice sui pulchram speciem præbuerit*; Chaldæus, *cum posuerit in calice colorem suum.*

Secundo, Cajetanus : « Oculus, ait, vini appellatur perspicuitas ejus. Oculus enim naturalis est animantis pars habens in se perspicuum et vivum; ac propterea quod est perspicuum ac vivax ipsius vini, ejusdem oculus appellatur. » Vinum enim generosum est spiritosum, ac spiritus per bullas seu oculos ejaculatur.

Tertio, oculus vini vocatur *lux solis*, vel *candelæ* aut *lampadis*, quæ recepta a vino in vitro, ab eoque refracta vel repercussa speciem splendentis oculi exhibet : lux enim est figuræ orbicularis instar oculi. Rursum, sicut per oculos maleficorum fit fascinum (per eos enim fascinantur pueri) : sic per hosce quasi vini oculos fascinantur et illiciuntur ad potandum intuentium aspectus et animi.

Significat ergo continendos esse oculos, ne vinum flavescens et aurescens intueamur : ipsum enim est pellax et illecebrosum, rapitque ad se intuentis gulam, sicut species feminæ rapit intuentis libidinem. Ita Eva, videns lignum pulchrum et gustatu suave, illecta fuit ad comedendum pomum vetitum, illoque se, maritum et posteros omnes perdidit. Cohibe ergo oculos, ne vinum in vitro flavescens et subsiliens intueantur,

(1) Non nisi probe aromatibus dilutum vinum et Græci et Orientales veteres bibere solebant.

(2) Rectius : Vinum rubrum veteres, uti hodienum Orientales, pluris æstimarunt quam album.

quia si videris, bibes. Magna enim est vis, magnus oculorum dominatus in corda, magna vicissim cordium adversus oculos tum sympathia, tum servitus ; quo enim feruntur oculi, eo repente et furtive rapiunt secum animos et corda.

Septuaginta paraphrastice nonnulla ex suo addentes, sic vertunt, *ne inebriamini vino*(Vaticana, *vinis*, quia mixtura variorum magis illecebrosa et deliciosa est, magisque turbat cerebrum et inebriat. Unde Nazianzenus apud Maximum, *serm.* 30 : « Damnum, ait, putamus, nisi vernaculo vinum aliquod externum, velut tyrannus misceatur. » Vinum ergo mixtum sævit in cerebrum instar tyranni), *sed conversamini cum hominibus justis* (sobriis et sapientibus), *et conversamini in deambulationibus*, id est, ut clarius vertit Auctor *Catenæ Græc.* : « Sed in porticibus publicisque ambulacris cum viris justis familiariter conversamini; nam si in phialas et pocula dederis oculos tuos, postea ambulabis nudior pistillo, » id est; ad extremam paupertatem et nuditatem redigeris. Pistillum enim quo aromata in mortario, aut uvæ in vase torcularis tunduntur, assidua tunsione plane nudatur, imo decorticatur et raditur ; unde proverbia : « Pistillo calvior, » pro valde glabro et calvo. « Pistillo nudior, » pro exhausto. « Pistillo retusior, » pro obtuso et hebete, quales facit temulentia. « Hyperi vertigo, sive pistilli circumlocutio, » de quo Plato in *Theæteto*, pro eo cujus sermo in idem revolvitur, sive qui idem semper agitat, neque quidquam tamen explicat; vel, ut interpretatur Hesychius, qui idem semper agit, neque quidquam tamen proficit, uti potores opera multa inchoant, sed nullum absolvunt, quia toti sunt in calicum circumvolutione. Alii τὸ *pistillo nudior* referunt ad revelationem secretorum : ebrii enim nudant et enuntiant omnia cordis arcana et secreta. Huc facit axioma Plutarchi in *Moral.* : « Mundus aqua et igne corrumpitur; luxuriosorum autem opes, amore et ebrietate; » et Menandri : « Multum meri parum sapere cogit; contumelia et vinum, amicorum mores amicis detegere solent. »

INGREDITUR BLANDE. — Chaldæus, *recte;* Hebraice, *procedit in rectitudinibus*, id est procedit recte, jucunde, blande. Aben-Ezra id refert ad vitrum vel calicem, *q. d.* Vinum infusum recte illabitur in calicem, videturque rectum et naturæ consentaneum, ita ut damnum inferre nequeat. R. Levi : « Vinum, ait, in calice miram sui speciem exhibet; servat enim naturæ cursum ad rectitudinem, et ad æqualitatem vergit, ut solet vinum generosum, quod in suprema calicis superficie cum primum effunditur, pars subtilior apparet. » R. Salomon refert ad actiones quæ temulento rectæ videntur, esto obliquæ et pravæ sint. « Quando, ait, quis ebrietate diffluit, quæcumque crimina incurrit, rectas actiones arbitratur, cum omnia sua instituta et vias rectas æstimet. » Vatablus refert ad colorem et splendorem, quem vinum directe jacit in oculos intuentium; unde vertit, *noli contemplari vinum cum rubet, et cum phiala colorem suum reddit recta procedentem.*

Noster longe aptius refert ad gulam et guttur potantis, *q. d.* Vinum decipit tum colore, tum gustu, quia gustatu est blandum, suave et delicatum; ingreditur enim in guttur directe, quia illi jucundum est et suave; suo enim vinoso sapore, qui dulcedinem habet, non mollem et flaccidam, sed acrem et igneam, pungit stimulatque fauces ad illud avide hauriendum. Vinum ergo ambulat et illabitur *in rectitudinibus*, id est sine offensione, sine asperitate, leniter et suaviter; ac videtur rectum, id est bonum, blandum et appetibile. Sic *rectum* sæpe capitur pro jucundo, ut cum crebro in Scriptura dicitur : « Rectum fuit in oculis ejus, » id est ei placuit, fuitque gratum et jucundum.

SED IN NOVISSIMO MORDEBIT UT COLUBER, ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET. — Hebraice, *et sicut regulus expandet*, scilicet suum virus et venenum. Hebraice est יפרש *iaphris*, quod Aben-Ezra vertit, *pungit*, propter calcaria quæ regulus in pedibus gerit; R. Salomon, *separat*, id est, eum a vita disjungit; Pagninus, *dolore afficiet*; Chaldæus, *novissimum autem ejus sicut coluber mordet, et sicut aspis quæ volat;* Vatablus, *velut aspis punget;* Syrus, *sed cogita mœstitias, quia finis vini est sicut plaga colubri, et sicut regulus qui volat;* Septuaginta, *at novissime tanquam a serpente vulneratus extenditur, et tanquam a ceraste diffunditur ejus venenum.* Cerastes est serpens bino cornu cornutus : κέρας enim Græcis est cornu; dolosum esse, arena se condere, et oblata necare, tradunt Plinius et Nicander. Unde Auctor *Catenæ Græc.* sic explicat : Ad postremum, ait, et animæ et corporis mortem non secus a vino, quam si a ceraste, vel alio venenoso serpente esses morsus, moriere; qui enim a serpente mordetur, morsus doloris initio vix sentit; ad finem tamen perit. Est autem cerastes pessimum et callidissimum serpentis genus : etenim toto reliquo corpore sub arena abdito, sola cornua superne prominere sinit : hæc autem dum instar vermiculi subinde movet et agit, incautas volucres aliasque animantes ad se allectat. Porro autem ut primum ad cornua, tanquam ad certam escam advolaverint, vel adrepserint, statim illas intercipit et interimit. Hæc ille. Albertus Magnus, Gesnerus et alii volunt cerastem esse dipsadem; dipsas est serpens ita græce dictus, quod mordendo excitet sitim, qua fit ut morsi assidue sitientes jugiter bibant, et tandem bibendo se suffocent vel crepent : sic et vinum in potoribus sui sitim acuit, ut quo plus bibunt, eo plus bibere sitiant, donec vino se obruant, et non raro enecent (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Vinum blande, jucunde et sapide per fauces in stomachum illabitur; at

(1) Hebr. est, *exitus ejus serpentis instar mordet et sicut basiliscus* (alii, *vipera*) *pungit.*

in stomacho suum calorem et vinolentiam quasi virulentiam exercens, sanguinem et spiritus, ac per eos omnia membra inficit et inflammat, ut jam non vinum, sed venenum serpentis et reguli esse videatur, quod proinde creat ardores, febres, catarrhos, nauseam, vomitum, milleque alios morbos, qui sæpe mortem afferunt, quin et corpus mentemque incitant ad libidines, rixas, cædes omneque nefas. Quare vinum pestilentius est quovis serpente et quovis veneno, quia hoc solum corpus inficit et necat; vini autem vis a corpore in animam mentemque proserpit, in eaque rationem ac judicium sopit, et quasi interimit, ut anima sui impotens agatur phantasia ac concupiscentia gulæ, luxuriæ, iræ, cæterorumque vitiorum, quam vinum suscitat et accendit.

Unde S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. XVI : « Ebrietas, ait, fomentum libidinis, incentivum insaniæ, venenum sapientiæ; » et cap. XIV : « Quis tale miscuit furoris poculum? quis tantum infudit mentibus venenum? » et infra : « Cibos promittis, tormenta irrogas; vina prætendis, venena suffundis. Omne enim quidquid nocet, venenum est; tollit sensus, viscera exurit, somnum infestat, caput vexat. Etiam major vis vini, quam veneni est. Denique venenum vino excluditur, non vinum veneno. Merito Deus per Mosem non solum veneno, sed etiam veneno draconum, vinum comparavit dicens : Furor draconum vinum eorum, et ira aspidum insanabilis. Et pulchre additur, insanabilis; multi enim a reliquorum serpentum veneno curantur, nemo ab ebrietate; certe veneno caro vulneratur, vino mens. »

Porro noster Martinus de Roa, lib VI *Singularium*, cap. XII, per serpentem, sive colubrum, accipit viperam, sicque explicat : Quemadmodum ubi corpus ac mentem vinum occupavit, omnia perturbata et confusa cernimus, ex una duas flammulas videmus, firmissimæ columnæ nutant : ita etiam quæ sunt in mente, rerum figuras atque imagines, sive phantasmata, turbat ac miscet, facitque ut amici arcanum, quod, cum esset integer, visum est dulcissimum amicitiæ pignus, in ebrietate sit vipera, quæ viscera disrumpat ut exeat; deinde cum exierit, et auctorem perdit primum, et alios deinde discruciat. Convenit cum hac sententia Plutarchus, qui in Comment. *De Loquacitate* : « Balænas, inquit, pisces et viperas partu rumpi aiunt; arcana autem eos qui non continent, foras elapsa perdunt. »

Mystice, vinum est quælibet voluptas et peccati illecebra; peccatum enim vinum est, non illud quod bonæ vites germinant, sed quod pestilens adversarius noster propinat : nam « fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile, » *Deuter.* XXXII, 33. Hujus primus aspectus insipientibus pulcher et delectabilis videri solet, qui vindictæ appetitu, superbiæ dominatu, et voluptatis gustu lætantur; sed faucibus mentis trajectum, ac in stomachum spiritualem translatum, o quales torsiones excitat, et quantis inquietudinibus animam gravat!

ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET. — *Regulus* latine idem est quod græce *basiliscus;* hic enim est rex serpentum, sicut aquila avium, balæna piscium, elephas jumentorum, leo ferarum. Apposite vinum comparatur basilisco. *Primo,* quia, sicut basiliscus solo intuitu eos quos aspicit necat, halitus venenatos et lethiferos oculis suis in eos vibrando : sic pariter vinum intuitu suo rapit, inficit et perdit potores. Unde ait Salomon : « Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color; » Hebraice, *oculus ejus.* « Basiliscus, ait Festus, dictus est, vel quod in capite habeat album quiddam instar diadematis, vel quod reliqua serpentum genera vim ejus fugiant; » sic pariter ebrios velut rixosos, pugnaces, homicidas, imo insanos et furiosos, fugiunt omnes, etiam scelerati. « Basilisci, ait Plinius, lib. XXIX, cap. IV, quem etiam serpentes ipsi fugiunt, alios olfactu necantem, qui hominem, vel si aspiciat tantum, dicitur interimere, sanguinem magi miris laudibus celebrant; » sic et magi vino et vinosis se pascunt, suaque magica exercent.

Prim.

Secundo, Plinius, lib. VIII, cap. XXI, basiliscum ita describit : « Cyrenaica hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate insignem. Sibilo omnes fugat serpentes, nec flexu multiplici, ut reliquæ, corpus impellit, sed celsus et erectus in medio incedens. Necat frutices non contactos modo, verum et afflatos; exurit herbas, rumpit saxa. Talis vis malo est. » Sic pariter temulentus suis sibilis, clamoribus, minis et rixis fugat omnes; idem celsus et superbus incedit. Vis mali ejus est in halitu, quo quasi igneo et se et alios accendit et ignit, ut videatur totus esse igneus, imo ignis omnia accendens et vastans. Et hoc maxime hic spectat Salomon.

Tertio, Ælianus, Solinus et alii tradunt veneni basilisci remedium esse speculum : hoc enim illi objecto halitus ejus venenatos reverberari, et in basiliscum retorqueri, ipsumque enecare. Ita remedium temulentiæ et ebrietatis est, si quis inconditos et fœdos tum suos, tum aliorum ebriorum mores, velut in speculo intueatur; mox enim ut eos viderit, ipsum vini et crapulæ odium et horror capiet. Hinc Pythagoras rogatus : « Quomodo quis temulentiam relinqueret? » respondit : « Si sæpe quæ per temulentiam designet, consideret, et si ante oculos habeat vitam ebriorum. » Ita Maximus, *serm.* 30. Et Plato temulentiæ deditis suadebat, ut poti ad speculum se contemplarentur; ita fore ut ab eo vitio recederent conspecta fœditate illius. Ita refert Laertius, lib. III; nihil enim insano similius quam ebrius. Quocirca Lacones pueris ostendebant servos vino temulentos, ut eorum gestus inconditos videntes, odio haberent ebrietatem. Ita Plutarchus in *Lacon.*

Gnome contra temulentiam.

Tropologice, disce hic quanta sit malignitas vini nimie hausti ac temulentiæ. Comparatur enim veneno, imo colubro et basilisco. Præclare S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, parte I, cap. XLI : « Ebrietas, ait, est dæmon sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis. Hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, justitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua pugnat cum igne, sic immoderatio vini mentem sobriam exstinguit. Ebriorum vita nec somnus est, nec vigilia, sed insomnium. His livent oculi, pallet cutis, spiritus est angustus, lingua resoluta, vox incerta, et pedes tanquam pueris cespitantes. Ebrietas est rectæ rationis alienatio et delirium, luxuriæ fomes, voluptatum suppeditatio, lues juventutis, animæ venenum, rationis exstinctio, virtutis alienatio. »

Ibidem Anacharsis : « *Primum*, ait, poculum bibitur sanitatis, *secundum* voluptatis, *tertium* injuriæ, *quartum* insaniæ. » Et Pythagoras : « Tres botri nascuntur in vite, *primus* voluptatis, *secundus* ebrietatis, *tertius* injuriæ. » Plato vero : « Ebrius gubernator, ait, omnia evertit, sive navim, sive currum, sive exercitum, quodcumque tandem sit, quod ab illo gubernatur. » Sixtus, non Pontifex, sed philosophus, in *Sententiis*, quæ exstant tomo V *Bibliothecæ SS. Patrum*, ait : « Ebrietatem quasi insaniam fuge. » Plura de damnis temulentiæ vide apud S. Chrysostomum, S. Basilium, S. Augustinum, hom. *De Ebrietate*. Vide et quæ dixit *Eccli*. cap. XXXI, vers. 38.

Quocirca ebrietatem ita pingit S. Augustinus (vel quisquis est auctor : stylus enim arguit non esse S. Augustini), tract. *De Sobrietate et Virgin*. cap. I, tom. IX : « Ebrietas ab animæ injuria incipit, et flagitiorum omnium mater est, culparum materia, radix criminum, origo omnium vitiorum, turbatio capitis, subversio sensus, tempestas linguæ, procella corporis, naufragium castitatis. Ebrietas est insania voluntaria, turpitudo morum, dedecus vitæ, honestatis infamia, animæ corruptela. »

Vers. 33.

33. OCULI TUI VIDEBUNT EXTRANEAS, ET COR TUUM LOQUETUR PERVERSA. — Pergit recensere damna vini et ebrietatis. Eo enim hæc omnia pertinent, ut patet ex ultimis capitis verbis. Tò *videbunt* sumitur in actu non inchoato, sed perseveranti et perfecto, *q. d.* Videndo inhærebunt extraneis, earumque specie et concupiscentia se pascent et oblectabunt. Unde Pynufius Abbas apud Cassianum, *Collat*. XX, cap. IX, ex hoc loco docet, oculos cum vident meretricem, vel rem turpem, illico ab ea esse avocandos : « Impossibile namque est, ait, mentem bonis cogitationibus immorari, cum principale cordis ad turpes atque terrenos intuitus fuerit devolutum. Vera est enim illa Salomonis sententia : Oculi tui cum viderint alienam, os tuum tunc loquetur prava, et jacebis tanquam in corde maris, et sicut gubernator in magna tempestate. Dices autem : Ferierunt me, sed non dolui; et deluserunt me, ego autem nescivi. Relictis ergo non solum turpibus, sed etiam terrenis cogitationibus universis, erigenda est semper ad cœlestia nostræ mentis intentio, secundum Salvatoris nostri sententiam : Ubi enim ego sum, inquit, illic et minister meus erit, » *Joan*. XII.

Pro *extraneis* hebraice est זרות *zaroth*, quod Chaldæus, Vatablus, Cajetanus et alii vertunt, *extranea*. Hebræi enim genus femininum sæpe usurpant pro neutro, ut sensus sit, *q. d.* Si vino deditus fueris, extranea, puta absurda phantasmata, visiones et spectra videbunt oculi tui, propter confusionem vaporum ascendentium ad cerebrum. Hac enim de causa ebriis omnia videntur gyrare et in orbem agi; aut pugnis, cædibus et funeribus misceri; aut aquis mergi et suffocari; oculi enim eorum vino mersi sunt et quasi innatant. Posset quoque τὸ *extranea* referri ad peccata et libidines peregrinas et sodomiticas, de quibus mox.

Noster melius cum Septuaginta, R. Salomone et Aben-Ezra vertit *extraneas*, id est feminas alterius viri aut domus, quæ non sunt tuæ uxores, quales sunt meretrices. Unde Tigurina vertit, *si oculi tui spectabunt meretrices, jam pectus quoque tuum perversa cogitabit*, *q. d.* Si vino indulseris, sines, imo stimulante vino ultro quæres, videre meretrices, et filias vel uxores alienas, earumque concupiscentia exardescet cor tuum, ut actus venereos secum loquatur, verset ac cogitet, ad eosque illas aliosque incitet et sollicitet. « Ebriosi enim et vinolenti cor habent in lingua, » ait Plutarchus in *Moral*., cum sobrii linguam habeant in corde. Ebrii enim effutiunt omnia quæ cogitant et desiderant; sobrii vero tacenda silent et in corde servant. Causam dat S. Hieronymus ad Eustochium *De Virginitate servanda* : « Venter, inquit, mero æstuans despumat in libidines; » quare qui ventrem farcit, venerem nutrit, » ait B. Odo, Abbas Cluniacensis qui floruit anno Christi 900. Quocirca S. Basilius, hom. *De Ebrietate*, docet ebrios pejores et luxuriosiores esse bestiis, quia contra naturam Sodomæ peccata imitantur, quod non faciunt bestiæ : « Dicere ausim, inquit, temulentos magis expertes rationis esse quam ipsas belluas; quadrupedia enim ac feræ omnes ordinatos habent ad coitum impetus; at illi quorum animus ebrietate detinetur, corpusque præternaturali calore refertum est, omni tempore et omni pene hora ad immundos et turpes complexus dilabuntur. »

Porro Septuaginta vertunt, *oculi tui cum viderint alienam, os tuum tunc loquetur perversa, q. d.* Cum vino te ingurgitaris, si forte videris meretricem feminamve pulchram et comptam, protinus rapieris in ejus concupiscentiam; adeo ut nec os et labia cohibere queas, quin verba obscœna et venerem stimulantia proloquantur. Vinum enim et venerem excitat, et linguam ad

venerea proloquendum exstimulat. Vere S. Hieronymus, in cap. I *epist. ad Titum* : « Ubi saturitas, inquit, et ebrietas, ibi libido dominatur. Specta ventrem et genitalia, qualis ordo membrorum, talis et vitiorum. Nunquam ego ebrium castum putabo, qui etsi vino consopitus dormierit, tamen potuit peccare per vinum. Dicat quisque quod volet, ego loquor conscientiam meam, scio mihi abstinentiam et nocuisse intermissam, et profuisse repetitam. » Idem, alibi : « Vinolentia scurrarum est et comessatorum, venterque mero æstuans cito despumat in libidinem ; » idque mox Noe et Lot exemplis confirmat. Quamobrem Plato : « In civitate, inquit, nec servus, nec serva unquam vinum gustet, nec ipsi quidem magistratus illo, quo magistratus gerunt, anno ; neque gubernatores, neque judices, dum munus suum exercent, ullo modo vinum gustent. »

Hac de causa prisci ascetæ, virgines ac juvenes sapientiæ et castitatis studiosi, vino abstinuere, vel non nisi modico usi sunt. Nam, ut ait S. Hieronymus ad Eustochium *De Custod. Virgin.* : « Vinum et adolescentia duplex est voluptatis incendium : quid oleum flammæ adjicimus ? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus ? Paulus *ad Timoth.* epist. I, cap. V : « Jam noli, inquit, aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum et frequentes tuas infirmitates. Vide quibus de causis vini potio concedatur, ut ex hoc stomachi dolor et frequens medeatur infirmitas. »

Quocirca prisci primique Patriarchæ, imo homines omnes ab Adam usque ad Noe per 1500 et amplius annos abstinuere vino. Hoc enim invenit Noe post diluvium, *Genes.* IX, 20. Sic Nazaræi abstinebant vino, *Numer.* cap. VI, æque ac sacerdotes ingressuri tabernaculum, idque ex lege a Deo sancita *Levit.* X. Idem fecere Esseni, ut toti vacarent contemplationi et studio rerum divinarum, teste Josepho, Philone et Eusebio. Quin et Porphyrius, lib. *De Abstinentia ab esu animal.*, asserit plerosque ex eis divino afflatos spiritu vates exstitisse. Sic vino abstinuere Samuel, Samson, S. Joannes Baptista, S. Timotheus S. Pauli discipulus, S. Antonius, S. Hilarion, S. Paula, cæterique eximii Prophetæ et Anachoretæ ; quin et cœnobitæ, teste S. Hieronymo, Palladio, Evagrio et Ruffino in Vitis Patrum. Plura hujus rei exempla recensui *Daniel.* I, vers. 17.

Vers. 34. 34. ET ERIS SICUT DORMIENS IN MEDIO MARI, ET QUASI SOPITUS GUBERNATOR, AMISSO CLAVO, — id est gubernaculo navis. Hebraice est, *sicut dormiens in summitate* aut *vertice mali*, puta in carchesio seu gabia, in qua stat excubitor, ut piratas, rupes cæteraque pericula eminus ex alto prospiciat, de iisque nautas admoneat. Hic enim, si dormiat, nautas omnes periculo exponit, quin et seipsum, ne scilicet ex alto in præceps ruat. Similiter facit ebrius. Regia et Cajetanus vertunt, *in capite rudentum*, sive funium nauticorum ; R. Salomon *sicut sopitus in vertice clavi*, quod Noster sensate vertit, *amisso clavo* ; consentiunt Septuaginta, Syrus et Chaldæus, de quibus inferius. Unde liquet Hebræum חבל *chibbel*, et rudentes, et malum, et clavum navis significare. Radix enim חבל *chabal* significat gubernare navem ; navis autem his tribus gubernatur, scilicet rudentibus, malo et clavo ; unde חבל *chobel* vocatur nauta, nauclerus, gubernator. Denique R. Emmanuel vertit, *sicut dormiens in vertice*. Hic enim anchoram, quæ in mare mittenda erat ut navim firmaret, in ipsa navi detinet, eique indormit, quo fit ut assidue navis jactetur et fluctuet. Similiter jactatur et fluctuat ebrius, dum vino anchoram rationis amisit, illique sopitus indormit.

Recensuit Salomon multa et gravia vini et vinolentiæ damna, scilicet *primum*, vers. 29, quod pariat rixas, foveas, vulnera et suffusionem oculorum ; *secundum*, vers. 32, quod mordeat ut coluber, et ut regulus venena diffundat ; *tertium*, vers. 33, quod suscitet luxuriam, tum oculorum, tum cordis et oris : quartum hic recenset, scilicet quod ebrium faciat similem navarcho dormienti, qui in navi jactatur fluctibus, iisque hauritur et mergitur.

Pro quo nota cum Lyrano hominem comparari navi ; sicut enim navarchus assistit navi ut eam regat, sic ratio et mens assistit corpori et homini ut illum dirigat, ait Plato. Simili modo intelligentiæ, sive Angeli præsides cœlorum, assistunt suis orbibus cœlestibus, periade ac navarchus assistit navi, ut eos moveant et gyrent ; sed hoc discrimine, quod Angeli duntaxat assistant cœlis, anima vero et mens non tantum assistat corpori, sed et illud informet, ita ut ex anima et corpore velut ex forma et materia coalescat et confletur una res, sive unum compositum, quod est homo : quare navis est corpus, nauclerus est mens, clavus est ratio, judicium prudentia, quam rapit perditque ebrietas. Ita Beda.

Quocirca Gentiles, teste Carneade apud Philostratum, lib. III *De Imagin.*, Bacchum compotationis præsidem finxerunt et pinxerunt vehi navigio, in cujus prora erat panthera, in puppi tigris, hinc inde hedera et musica instrumenta, in medio canalis vino æstuans : nulli in navigio remi, nullum velum, nullus gubernator, ut significarent in compotationibus ita navigari inter turbines et tempestates litium, detractionum, clamorum, pugnarum, ad naufragium omnis honestatis et virtutis. Bacchum velut navarchum sequuntur potandi nautæ, et calicum remiges, ut ait Athenæus, lib. X, qui vinum pro remo ducentes, et ranarum more bibentes naufragium faciunt, jactura tum pecuniæ, tum mentis, tum virtutis.

Ebrius est quasi navarchus dormiens. Primo.

Igitur *primo*, sicut dormiens in navi jactatur ventorum flatibus, ac maris æstibus et fluctibus, et nunc ad sidera videtur ascendere, nunc in abyssum descendere et demergi : sic pariter æstibus phantasmatum et cupiditatum sursum et deor-

sum jactatum ebrius. Ita S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. XVI.

Secundo. *Secundo*, sicut nauclerus dormiens sinit navim agi in rupes, scyllas et charybdes, quibus eliditur vel circumrotatur et mergitur : sic ebrius in mille fortunarum et vitæ pericula sinit se abripi, imo ultro velut insanus iis se ingerit conviciando et rixando : quare non raro se suaque perdit et in exitium agit. Rursum, sicut nautæ in tempestate navim exonerant, mercesque pretiosissimas in mare abjiciunt : sic ebrius sæpe onus vini, quo ventrem saburravit, cogitur evomere ne crepet; quo facto, rursum potat et ventrem onerat. « Cernas juvenes, ait S. Ambrosius, lib. *De Elia*, cap. XIII, terribiles visu hostibus de convivio portari foras, et inde ad convivium reportari : repleri, ut exhauriant; et exhauriri, ut bibant. » An non horum vita est ingerere, digerere, egerere? ut ait S. Bernardus.

Tertio. *Tertio*, sicut dormiens in navi, sopita ratione, non sentit piratas, cæteraque necis discrimina, unde contra ea se munire nequit : sic pariter ebrius vino sopit mergitque rationem, qua sopita, nequit se contra hostes, qui corpori vel animæ insidiantur, tutari; sed utrumque iis in prædam offert.

Quarto. *Quarto*, sicut navis, dormiente nauclero, qui clavum regere nequit, sed eum dimittit vel amittit, abit in vada, syrtes, scopulos, id est in certum naufragium, quo ipsa cum nauclero omnibusque qui ea vehuntur, mergatur et pereat : sic pariter ebrius ruit in sui suorumque naufragium et ruinam. *Primo* enim vino mergit rationem; *secundo*, mersa ratione, velut amisso mersoque clavo, mergitur voluntas, phantasia, sensus omnes; quin et totum corpus vino oppletur et obruitur. Hinc *tertio*, sequitur naufragium sanitatis, temperantiæ, castitatis omnisque honestatis, sapientiæ et virtutis.

Nautæ sunt vires et potentiæ animæ, gubernator est voluntas; proreta, id est custos et rector navis in prora, est mens et ratio; navigantes sunt sensus et membra corporis. Rursum mystice nautæ sunt virtutes internæ, gubernator est charitas, proreta est prudentia, navigantes sunt virtutes externæ, præsertim modestia, morumque et gestuum compositio; hæc omnia ebrietate velut maris eluvione obruuntur et pereunt.

Quocirca S. Basilius, *homil.* 14, quæ est de ebrietate : « Ebrietas, ait, est dæmon voluntarius ex voluptate animabus nostris inditus, malitiæ mater, virtutis inimica. Sicut aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationem supprimit. » Idemque addit : « Ebriorum animæ vino submersæ sunt. » Rursus : « Mentis lumine per ebrietatem te privas? inter bestias ratione carentes annumerari potes, similisque illis videri. » Quocirca vere Isaias : « Absorpti, ait, sunt a vino; » et alibi : « Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis. » Ubi Septuaginta legunt, *vinum enim succendet eos*, hoc est, interprete S. Basilio, affectuum flammis et incendio. « Vini, inquit, fervor corpori infusus, incendium fit ignitorum inimici vinculorum; rationem enim ac mentem deprimit, voluptates et animi cæteros affectus malos velut apum examen excitat. »

Porro hæc gnome spectat ad omnes, sed maxime ad gubernatores, præsides, judices, rectores eosque quibus aliqua publicæ vel privatæ rei administratio incumbit; hæc enim prudenter et recte peragi nequit ab ebrio, quia requirit limatum rationis judicium, consilium, vigilantiam et circumspectionem, quam præstare nequit nisi sobrius, cui mens viget. Qui enim regat alios qui se regere nescit, sed regitur a vino? Unde Salomon, cap. XXXI, vers. 4 : « Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum; quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis. »

Gnoma de vino. Salomonem de more secutus Plato, lib. III *De Republica*, sic statuit : « Principibus ab ebrietate diximus abstinendum : unicuique enim magis concedi, quam custodi, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat; nempe ridiculum esset custode indigere custodem. » Et ante Platonem Solon, Atheniensium legislator, sanxit principem vel magistratum ebrium morte esse mulctandum, teste Laertio in Vita Solonis. Soloni coævus Cyrus Persarum rex, rogatus ab Astyage avo, cur vinum sibi propinatum non ebibisset, respondit : « Quia in vino venenum infudistis; vidi enim vino hausto vos neque corporis, neque mentis esse compotes. » Ita Xenophon in *Pædia Cyri*. Androclides vir sapiens monuit Alexandrum Magnum vino deditum, dicens : « Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ sanguinem : cicuta homini venenum, cicuta vinum. » Verum dixit. Nam Alexander ebrius occidit Clitum sibi amicissimum. Hinc Tiberius postea Imperator, quod avidius vinum biberet, a militibus pro Tiberio Claudio Nerone, dictus est Biberius Caldius Mero, militari joco, sed probroso scommate. Aurelianus Imperator de Bonoso bibace, qui postea creatus est Cæsar, falso dixit : « Non ut vivat, sed ut bibat natus est; » testis est Vopiscus.

Apologus vini. Gnomen hanc festivo apis et potatoris apologo, ex vini damnis nervoso, repræsentat Cyrillus, lib. IV *Apolog. mor.* cap. V : « Apem, ait, mellis stillicidia in floribus lingentem bibio reperit, et quid ibi quæreret, exquisivit. Cui illa respondit: Mel sitibunda quæro, mel colligo de florum profundo. At ille hoc audiens, cum risu dixit : Bene scripsit Aristoteles in Problematis suis fatuos esse dulcium amatores. Putaveram certe te sensatam fore ex regis gubernatione et arte; sed, ut cerno, operatione minor est res tua. Nam nondum nosti quid sit mel et vitalis suavitas, quæ de radice, et de fructu ac flore, stillat. Attamen quia

compatior siti tuæ, veni mecum, et dabo tibi cellarium mellis plenum; utquid tota die sitibunda et anxia in aridis floribus tempestaris? Egredere, ecce te ducam ad fontem dulcedinis. At vero, cum illum credula sequeretur, deductam ad vitem sic allocutus est eam, dicens : Hic est flagrantia vitæ, abundantia gratiæ, dulcedo lætitiæ, valetudo mirificæ medicinæ. Istud est mel suavissimum cor sustentans; hic liquor balsamiticus substantiam salvans; hic ros nitidissimus homines deosque lætificans. Bibe ergo mecum, tu, sitibunda satis, et cum jucunditate recumbe. Ad hæc sagax illa, vini odorem sentiens, mox ita fertur dixisse : Certe hoc dudum audiveram, sed experientia nesciebam, quod amatores vini sint ebrii : idcirco quia vino mades, semper ebrius es, et rationis lucerna cares, quia de vini corruptione genitus es. Atque ideo de proprietate vini corruptissime es locutus.» Deinde vini damna nervose conglomerans, subjicit : « Nam vinum ori quidem est mel, sed capiti venenosum fel; sapit in ore, ardet in ventre, fumat in capite, obtundit sensus, vigorem destruit, confundit imaginationem, tollit mentem, visum obnubilat, nervos laxat, linguam balbificat et inhonestat, manus mobilitat, pectus inflammat, spumat luxuriam, gignendi vim enervat, gressus inordinat, et totum corpus vastat, ita ut a planta pedis usque ad verticem capitis non sit in ebrio sanitas. » Exemplis denique idipsum confirmat : « Vinum quippe qui primus bibit (*Genes.* IX, 21) inebriatus est; inebriatus autem sopitus, nudatus, inhonestatus, derisus fuit. (*Genes.* XIX, 33) Lot eodem infectus stuprum filiarum non sentit. (II *Reg.* XIII, 32) Amnon temulentus fratris gladio cecidit; et (*Judith.* XIII, 4) Holofernes dux invictus, muliebri manu prostratus, pugione suo caput amisit. O amabile, dulce, et omne venenum! odis amantes te, diligis abhorrentes te, occidis te perfruentes, submergis te sectantes, lædis abutentes, mederis te utentes : novi te, mellitum venenum! Quibus dictis recessit. »

Vini damna.

Exempla.

Denique Septuaginta vertunt, *jacebis velut in corde maris, et tanquam gubernator clavo destitutus in magna tempestate.* Ita legit Auctor *Catenæ Græcorum*; quanquam *clavo destitutus* non legunt Regia, Complutensis et Vaticana; Chaldæus vero, *jacebis sicut in corde maris, et sicut nauta qui dormit in navi*; Syrus, *sicut nauta in fluctibus maris.* Septuaginta egregie explicat Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. II : « Jacebis, ait, tanquam in corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus. Ex hoc loco etiam adjuta dicit Poetica :

> Vinum hominem vincens, velut ignis corda furore
> Pellit, ceu Libyci fluctuat unda maris,
> Quam notus aut Boreas agitant, etc.

Videtis naufragii periculum. Cor quidem multo potu obruitur, multam autem temulentiam minis maris comparavit, in qua corpus tanquam navis, demersum turpitudinis ac dedecoris profundum subiit, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernator autem, mens scilicet humana, supereminentis ebrietatis fluctu circumagitur; et in mari versans caligat, et propter procellæ tenebras a portu veritatis aberrat, donec in saxa mari latentia irruens seipsum, in voluptates impactum perdiderit. » Porro quanta sit ebrietatis tempestas, luculenter depingit S. Basilius, homil. *De ebrietate.*

Quarum vero quantarumque mercium in hac tempestate projectarum fiat jactura, describit S. Chrysostomus, *homil.* superius citata : « Similiter, ait, fit in ista temulentiæ tempestate; sicut enim illic fit mercium jactura, et istic omnium fere bonorum efficitur : sive modestiam inveniat, sive pudorem, sive prudentiam, sive mansuetudinem aut humilitatem, in iniquitatis pelagus omnia projicit ebrietas. » Est ergo ebrietas « sicut gubernator in magnis fluctibus, aut in magna tempestate. »

Mystice S. Gregorius, part. III *Pastor.* admon. 33 : « In medio mari dormit, ait, qui in hujus mundi tentationibus positus providere motus irruentium vitiorum, quasi imminentes undarum cumulos negligit; et quasi clavum gubernator amittit, quando mens ad regendam navem corporis, studium sollicitudinis perdit. Clavum quippe in mari amittere, est intentionem providam inter procellas hujus sæculi non tenere. Si enim gubernator clavum sollicite stringit, modo in fluctibus ex adverso navem dirigit, modo ventorum impetus per obliquum findit. Ita cum mens vigilantem animam regit, modo alia superans calcat, modo alia providens declinat, ut et præsentia laborando subjiciat, et contra futura certamina prospiciendo convalescat. »

Accedit Hugo : « Dormit, ait, in medio mari, id est in vita præsenti, cujus fluctus, et sollicitudines, et desideria multos submergunt, sopitus gubernator amisso clavo remigis, id est studio sollicitudinis. Navis quidem est anima, ratio gubernator, clavus sollicitudo. Verberaverunt me dæmones tentationibus, illusionibus, quæ sunt verbera spiritalia; sed non dolui, non sensi, vel ignoravi. Traxerunt me in vitia sæculi, in funiculis vanitatis et voluptatis, et ego non sensi, quia omnis peccator quasi ebrius vino voluptatis palatum cordis omnino emortuum habet, nec spiritualia vulnera, nec delectationem cordis sentit. » Hæc ille.

Igitur sicut dormiens inter procellas propior est periculo quam vigilans, ita qui plagas conscientiæ non sentit magis periclitatur quam qui illas subinde experitur. Quare D. Hieronymus in epist. 1 *ad Heliodorum* : « Erras, ait, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati. Tunc maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. Adversarius noster tanquam leo rugiens circuit, etc., et tu pacem putas? Insidiatur in oc-

culto sicut leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem; et tu frondosæ arboris tectus umbraculo, molles somnos futurus præda carpis?» Et paulo post : «Licet in modum stagni fusum æquor arrideat, licet vix summa jacentis elementi spiritu terga crispentur : intus inclusum est periculum, intus est hostis, expedite rudentes, vela suspendite, crux antennæ figatur in frontibus; tranquillitas ista tempestas est.»

Vers. 35. 35. ET DICES : VERBERAVERUNT ME, SED NON DOLUI (Syrus, *et non passus sum*); TRAXERUNT ME, ET EGO NON SENSI : QUANDO EVIGILABO, ET RURSUS VINA REPERIAM? — Pro *traxerunt* hebraice est הלמוני *halamuni*, id est concusserunt, confregerunt, contuderunt me quasi malleo : הלמות *halmut* enim est malleus; Syrus, *spreverunt me, et ignoravi;* Chaldæus, *diripuerunt* vel *spoliaverunt me, et nescivi;* Septuaginta, *illuserunt mihi, ego autem non sensi.* Ita Vaticana; vel, ut Auctor *Catenæ Græcorum, illudebant et vellicabant me, neque tamen quando esset diluculum advertebam.* Quod Auctor mystice exponit de dæmonibus, qui ebrio et peccatori cuilibet illudunt, eumque cædunt, præsertim apud inferos ubi sera est pœnitentia, nec ullum resipiscendi diluculum. Theodotion, *plausu exceperunt me;* Aben-Ezra et R. Levi, *contriverunt me;* Pagninus, *verberaverunt me, non ægrotavi; concusserunt me, non cognovi eum qui me percussit.*

Quinta est hæc noxa vini et vinolentiæ, eaque triplex : *prima,* quod ebrium omnium ludibriis velut probrum, imo monstrum, ac verberibus, velut facinorosum vel furiosum exponat; *secunda,* quod reddat hominem insensilem ad plagas et verbera, ictusque malleorum, instar trunci vel saxi; *tertia,* quod faciat adeo dementem, ut post tot vini damna, nonnisi de nova potatione somniet et cogitet; solent enim uxores, filii vel famuli, maritos, vel parentes aut heros ebrios trahere, pulsare, vellicare, partim ex ira, ut eos castigent et ludibrio habeant; partim studio, ut ebrietatem discutiant, eosque sanæ menti reddant : verbera enim et plagæ spiritus et sanguinem ad dorsum quod verberatur, evocant, itaque caput exonerant, ut cerebrum ad se redeat, et rationis fiat compos. Unde hoc remedium curandis tum ebriis, tum delirantibus præscribunt Medici. Hinc Moscovitæ ebrios tamdiu verberant, donec sobrii fiant, teste Sigismundo in *Historia Moscov.*

Quocirca S. Chrysostomus, hom. 58 *in Matth.*, ebrios asinis et canibus turpiores vocat, additque: «Diabolo, ait, nemo magis amicus quam qui deliciis et ebrietate maculatur; hic enim fons, hæc mater atque origo vitiorum omnium est. Quid deliciarum hæc fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit. Deliciis vacans nullo discrimine a dæmoniaco separatur; impudens enim et furiosus pariter est, et dæmoniacum omnes miseremur; hunc vero aversamur, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, nares, cæteraque simpliciter sensuum instrumenta; amarissimas voluptatis conficit cloacas.» Et Origines, homil. 3 *in Levitic.* : «Sobrietas, inquit, omnium virtutum mater est, sicut e contrario ebrietas omnium vitiorum.» Et aliquando post : «Est ergo ebrietas vini perniciosa in omnibus; sola namque est quæ simul cum corpore et animam debilem reddat.» Et mox : «In ebrietatis ægritudine corpus simul et anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne vitiatur; omnia membra debilitat, pedem, manum, linguam resolvit; oculos tenebrat, mentem velat oblivio, ita ut hominem se esse nesciat, nec sentiat.

Quocirca S. Basilius, hom. *De ebrietate :* «Ebrietas, ait, rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea; quid, quæso, sunt ebrii quam Gentium idola? oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt; manus paralysi affectas habent, pedes infirmos ac facile offendentes.»

QUANDO EVIGILABO, ET RURSUS VINA REPERIAM? — Ebrius non optat evigilare ab ebrietate; illam enim amat, imo nescit se esse ebrium, sed a somno et nocte, ut scilicet oriatur aurora, et mane consurgat ad vina nova quærendum et hauriendum : præter vina enim nihil amat, nihil somniat. Unde Hebr. est, *quando expergiscar, addam, quæram illud* (vinum) *adhuc;* Chaldæus, *rursus addam quærere illud;* Aben-Ezra, *nunquam illud quærere intermittam;* Septuaginta, *quando erit diluculum, ut vadens quæram quibuscum conveniam?* puta compotores meos. R. Salomon : Quando, inquit, evigilabit, vini vi debilitata non advertet damna et plagas quas recepit, dum vino madesceret, ac denuo ad bibendum strenuus potator exsurget. Hoc enim in vinolentis est solemne; vinum enim eos totos ad se rapit, ut sine eo vivere nequeant; sicut porci ita inhiant cœno, quasi in illo ipsorum vita, salus et felicitas consistat; vinum enim sui sitim acuit et accendit, juxta proverbium : «Parthi quo plus bibunt, eo plus sitiunt.» Causam dat S. Basilius, hom. *De ebrietate,* quod vinum, utpote calidum, ardores excitet, ardores sitim. His proinde Isaias væ præsentis et futuræ æternæque maledictionis intentat, dicens cap. v, 11 : «Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis.» Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. I *De Elia et Jejunio,* cap. xv : «Non immerito væ illis qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat Deo laudes referre, prævenire lucem, et vacare orationi, occurrere soli justitiæ, qui nos visitat, et exsurgit nobis; si quidem nos Christo, et non vino aut siceræ surgamus. Hymni dicuntur, et tu citharam tenes? psalmi canuntur, et tu psalterium personas aut tympanum? Merito væ qui salutem relinquis, mortem eligis. Vix diluculum, et jam cursatur per tabernas, vinum quæritur, excutiuntur tapetes, accubitum festinant sternere, lagenas aureas, aureos calices exponunt.»

Sapienter Seneca, *epist.* 39 : « Quis hostis, ait, tam contumeliosus in quemquam fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insaniæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod, quæ fecere, patiuntur; nec immerito hic illos furor vexat : necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transilit. Illa enim habet suum finem, inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, supervacua quo rediges? voluptatibus itaque se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt. Et ob hoc miserrimi sunt, quod eo pervenerunt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur, et mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt. »

Symbolice, sub vino quamvis voluptatem et concupiscentiam accipe. Hæc enim si frequentetur, hominem dementat, totumque occupat et sibi vindicat.

Unde tropologice, disce quod fructus sceleris, præsertim consuetudine roborati, sit insensibilitas mentis; hæc enim sceleratum invadit et corripit instar lethargi vel apoplexiæ, adeo ut nec monita parentum, magistrorum, confessariorum, concionatorum admittat, nec verbera et flagella quantumvis acria et dura sentiat, perinde ac si rationis, imo sensus et animæ esset expers, foretque stipes vel marmor. Quare a veterno peccatorum non evigilat, sed illi soporatus inhæret et immoritur.

Audi S. Gregorium, III part. *Pastor.* admonit. 33 : « Unde et per Salomonem vox percussi et dormientis exprimitur, qui ait : Verberaverunt me, sed non dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursum vina reperiam? Mens quippe a cura suæ sollicitudinis dormiens verberatur, et non dolet; quia sicut imminentia mala non prospicit, sic nec quæ perpetraverit agnoscit. Trahitur, et nequaquam sentit, quia per illecebras vitiorum ducitur, nec tamen ad sui custodiam suscitatur. Qui quidem evigilare optat, ut rursum vina reperiat, quia quamvis somno torporis a sui custodia prematur, vigilare tamen ad sæculi curas nititur, ut semper voluptatibus inebrietur; et cum ad illud dormiat, in quo solerter vigilare debuerat, ad illud vigilare appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset. »

Vide quam gravi somno consopitur peccator post ebibitum voluptatis vinum, ut miser novis insuper inflictis vulneribus laceretur, nec tamen doleat; trahatur per abrupta vitiorum, de barathro in barathrum præcipitetur, nec tamen sentiat. En qualis veternus est peccatum, ut et vulnerum dolorem et ruinarum sensum adimat? Contra vero mira est perspicacitas hominis, et sollicitudo evigilantissima in negotiis hujus sæculi, in captandis vanitatibus honorum, in conquirendis illecebris voluptatum, quod statim adjungit Salomon : « Quando evigilabo, et rursus vina reperiam? »

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Non rapinis et fraudibus, sed sapientia, erigitur et ditatur domus : sapiens est fortis, cogitans mala est stultus. Erue destinatos neci. Sapientia melle suavior. Septies cadet justus, et resurget. Ne gaudeas in lapsu inimici : detractorum perditio repente consurget. Impium justificans maledicetur, arguens laudabitur. Exerce agrum tuum. Ne dicas : Reddam par pari, *Pigro egestas adveniet quasi cursor, et quasi vir armatus.*

1. Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis : **2.** quia rapinas meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur. **3.** Sapientia ædificabitur domus, et prudentia roborabitur. **4.** In doctrina replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa et pulcherrima. **5.** Vir sapiens, fortis est : et vir doctus, robustus et validus. **6.** Quia cum dispositione initur bellum : et erit salus ubi multa consilia sunt. **7.** Excelsa stulto sapientia, in porta non aperiet os suum. **8.** Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur. **9.** Cogitatio stulti peccatum est : et abominatio hominum detractor. **10.** Si desperaveris lassus in die angustiæ, imminuetur fortitudo tua. **11.** Erue eos qui ducuntur ad mortem : et qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. **12.** Si dixeris : Vires non suppetunt : qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera

...a. 13. Comede, fili mi, mel, quia bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo. 14. Sic ... doctrina sapientiæ animæ tuæ; quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peribit. 15. Ne insidieris, et quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus. 16. Septies enim cadet justus, et resurget : impii autem corruent in malum. 17. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsultet cor tuum. 18. Ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. 19. Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris impios. 20. Quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum extinguetur. 21. Time Dominum, fili mi, et regem, et cum detractoribus non commiscearis : 22. quoniam repente consurget perditio eorum : et ruinam utriusque quis novit? 23. Hæc quoque sapientibus : Cognoscere personam in judicio non est bonum. 24. Qui dicunt impio : Justus es, maledicent eis populi, et destestabuntur eos tribus. 25. Qui arguunt eum, laudabuntur : et super ipsos veniet benedictio. 26. Labia deosculabitur, qui recta verba respondet. 27. Præpara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum : ut postea ædifices domum tuam. 28. Ne sis testis frustra contra proximum tuum : nec lactes quemquam labiis tuis. 29. Ne dicas : Quomodo fecit mihi, sic faciam ei : reddam unicuique secundum opus suum. 30. Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti : 31. et ecce totum repleverant urticæ, et operuerant superficiem ejus spinæ, et maceria lapidum destructa erat. 32. Quod cum vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam. 33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres, ut quiescas : 34. et veniet tibi quasi cursor egestas, et mendicitas quasi vir armatus.

Vers. 1. Vers. 2. 1 et 2. NE ÆMULERIS VIROS MALOS, NEC DESIDERES ESSE CUM EIS; QUIA RAPINAS MEDITATUR MENS EORUM, ET FRAUDES (1) LABIA EORUM LOQUUNTUR. — Pro *viros malos* hebraice est *viros malitiæ*, qui scilicet non simpliciter mali sunt, sed toti malitiæ dediti, ut non nisi rapinas et fraudes meditentur. Pro *rapinas* hebraice est שׁד *scod*, id est vastitatem, perniciem, exitium. Pro *fraudes* hebraice est עמל *amal*, id est laborem; sed *labor* Hebræis sæpe sumitur pro fraude, iniquitate, injuria, injustitia. In hac enim concinnanda laborant impii, et laborare faciunt ac dolere eos in quorum damna istam concinnant, ut eos fortunis evertant. Unde Chaldæus vertit, *iniquitatem*. Sensus ergo est, *q. d.* « Ne æmuleris, » id est, ne invideas prosperitati malorum, ut ad eam assequendam desideres cum eis inire societatem, eorumque malitiam imitari, quia mens eorum nonnisi modos furandi et rapiendi excogitat, et os eorum non nisi fraudes et iniquitates eloquitur; quare scelerata est eorum societas æque ac prosperitas, ac proinde non invidenda, sed miseranda, tum quia diu durare nequit : opes enim injuria et scelere partæ cito diffluunt et evanescunt; tum quia brevi atroces dabunt scelerum pœnas, vel in hac vita, vel in gehenna. Vide dicta cap. XXIII, vers. 17. Septuaginta vertunt, *quia mendacia et fucos meditatur cor eorum, et labores labia eorum loquuntur*; quæ verba eumdem reddunt sensum. Aliqui tamen per *mendacia, fucos* et *labores*, accipiunt divitias etiam licitas et licite partas : hæ enim non sunt veræ divitiæ, quia animum non satiant, nec beant; sed fucatæ duntaxat, ideoque similes meretricibus, quæ cum sint deformes, formam et pulchritudinem fuco et pigmentis sibi conciliant, non veram et naturalem, sed fucatam, id est pictam et fictam, ut pulchre docet S. Chrysostomus, hom. *De divitiis et paupertate.*

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum* per viros malos accipit dæmones; hi enim mala et fraudes hominibus suggerunt, eosque ad mala suis consiliis impellunt, ut eos agant in ruinam et gehennam. Porro id faciunt magna arte et fraude. Nam, ut ait Apostolus : « Satanas transfigurat se in Angelum lucis; » ubi enim Satanas agnoscitur, facile repellitur. Quare prima in tentatione, quam ipse suggerit, homini cura sit ut agnoscat quod hæc sit tentatio, immissa non a spiritu bono, sed malo, puta a Satana. Qui enim hoc advertit, omni studio tam Satanæ quam ejus suggestioni resistit. Rursum, Satanas plenus est mendaciis, fucis et fraudibus; quare fel malitiæ suæ obtegit melle voluptatis et fuco probitatis, ut videatur id quod suggerit esse probum et justum. Quocirca magna solertia et discretione hi ejus fuci detegendi sunt, ejusque sophismata resolvenda; sic enim fiet, ut appareat eorum inanitas et impostura; ac facile instar telæ aranearum diffluentur et evanescant.

Vers. 3. 3. SAPIENTIA ÆDIFICABITUR DOMUS, ET PRUDENTIA ROBORABITUR. — Est antithesis versus præcedentis, *q. d.* ait Beda : Ne misceare malis, ut per fraudes et rapinas pares tibi opes amplamam.

(1) Rectius, *ærumnas*, quas scilicet creant aliis.

quia hæc vere et solide non paratur rapinis, sed sapientia; illi ergo operam dato.

Porro *sapientia* tripliciter accipi potest : *primo*, pro prudentia : hæc enim est sapientia practica justorum, quam toto hoc libro docet Salomon; *secundo*, pro industria, arte et solertia : industrii enim in sua arte sapientes sunt; *tertio*, pro virtute et probitate : hæc enim est sapientia sanctorum. Hinc triplex pariter consurgit sensus.

Domus ædificatur, primo, prudentia.

Primus, q. d. Per sapientiam, id est prudentiam, ædificatur domus tum materialis, tum potius civilis, puta familia ampla, ac posteritas longæva, dives et splendida. Per eamdem quoque roboratur, crescit et perficitur; iis enim quibus res fiunt et constant, iisdem et roborantur, crescunt et perficiuntur. Hic sensus genuinus est, proprieque et primario a Salomone et Spiritu Sancto intentus. Hæc ergo gnome docet tum prudentiæ usum et fructum, tum modum parandi domos et familias, consistere non in rapinis, non in opibus, non in nobilitate, non in amicorum copia, sed in prudentia; vir enim prudens prudenter investigat rationes commodas, sed justas et probas, quibus res suas facile augere possit, easque capessit, ac vitat contrarias, quæ sibi damno fore videntur, ut res suas imminuant; unde hac via secure et juste res suas auget et promovet. Hoc est quod ait Sapientia, cap. VIII, 18 : « Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia. »

Secundo, arte.

Secundus, q. d. Per sapientiam, id est per industriam et artem ædificatur domus et familia, ac per eamdem roboratur. Id in domo materiali clarum est; hæc enim per artem architectonicam fabricatur, et quo major est in architecto hæc ars, eo pulchrius consurgit ædificium, fiuntque mœnia, testudines, substructiones, quæ naturæ artedestitutæ videntur impossibiles. Considera Romæ fabricas priscas et novas, v. g. Pantheon, sine columnis, trabibus, fenestris, una continua testudine compaginatum, ac sursum in orbem apertum, ut lumen recipiat quo tota fabrica illustretur. Ita amphitheatrum, columnas Trajani et Antonini, colossos et pyramides; maxime vero basilicas S. Mariæ Majoris, S. Laurentii, S. Joannis Lateranensis, S. Pauli, ac præsertim S. Petri, quæ urbis et orbis est miraculum, ac videbis hæc omnia per artem et industriam magnorum artificum esse constructa, ac firma et robusta per tot sæcula consistere. Rursum, prudentia dictat in ædificandis domibus æque ac urbibus, uti docet Aristoteles in *Politic.*, duo maxime spectanda et captanda esse, scilicet salubres aquas et auras, id est aerem et ventos, uti Romæ captant Aquilonem; hic enim Romanis est salutifer et vitalis; quia tam aer quam aqua intima hominis pervadit et penetrat. In domo vero civili, id est in familia, idem est clarum per experientiam. Videmus enim artifices, mercatores aliosque viros intelligentes et industrios, per suam solertiam ad magnas opes et fortunas evadere, easque sibi formare et stabilire.

Tertio, virtute.

Tertius, q. d. Non per rapinas, fraudes et injustitiam, sed per sapientiam, id est per virtutem, probitatem et justitiam erigantur amplæ familiæ, ac per eamdem conservantur, roborantur et crescunt, tum quia Deus virtuti hoc dat, non tam quasi præmium (virtus enim majus meretur præmium, scilicet cœleste et æternum), sed quasi congiarium et mantissam, quæ ultra præmium laboranti adjici et supererogari solet; tum quia virtus omnibus est amabilis, omniumque favorem conciliat, ut omnes virtute præditum juvare et promovere satagant. Opes ergo et familiæ virtute comparatæ sunt stabiles et firmæ : cum illæ quæ rapinis et scelere parantur, statim collabantur et ruant. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 *in epist. ad Ephesios.* : « Quænam vis, ait, te impellit ad rapiendum? Paupertas, inquies, ac timor de rebus necessariis. Imo propterea non debes rapere; non sunt enim stabiles et firmæ istiusmodi divitiæ. Tu autem idem facis ac si quis, rogatus cur in arena domus fundamenta jaciat, dicat : Propter frigus et propter pluviam. Propter hoc quidem non oportebat fundamenta jacere in arena; ea enim certo evertunt procellæ et venti. Quare si vis esse dives, non sis avarus, nec plura habendi cupidus; si vis filiis tradere divitias, posside justas, si ullæ sint tales : eæ enim manent, stantque firmæ ac stabiles. » Hoc est quod dixit cap. XXIII, 17 : « Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tota die; quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur. »

Nota : Pro *roborabitur* hebraice est יתכונן *iitconan*, quod multa significat et varie vertitur.

Primo, Chaldæus vertit, *et in prudentia præparatur, q. d.* Sapiens magnam erigit domum et familiam, quia antea congruo tempore sibi comparat et præparat omnia ad ejus fabricam necessaria, atque sumptus omnes justo calculo subducit, ne vires et opes suas excedant, juxta consilium Christi : « Quis ex vobis, volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum? » *Lucæ* XIV, 28.

Secundo, Septuaginta vertunt, ἀνορθοῦται, id est, *corrigitur, emendatur, instauratur*. Unde Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *per sapientiam domus e fundamentis ædificatur, et per prudentiam collapsa denuo instauratur.* Nam per familiaris rei curam et providentiæ virtutem, tam novæ domus et familiæ exstruuntur, quam collapsæ in integrum restituuntur; uti per eam labentem Jesse familiam restituit, imo ad regium fastigium evexit David. Unde de eo dicitur, I *Reg.* XVIII, 14 : « In omnibus quoque viis suis David prudenter agebat, et Dominus erat cum eo. Vidit itaque Saul quod prudens esset nimis, et cœpit cavere eum. » Et vers. 30 : « Prudentius se gerebat David quam omnes servi Saul, et celebre factum est nomen ejus nimis. »

Tertio, **Vatablus** vertit, *sapientia ædificatur domus, et intelligentia absolvitur*; R. Levi, *prudentia absolvetur et exornabitur*, *q. d.* Sapiens per suam sapientiam et prudentiam, uti domum et familiam prudenter ædificare inchoat, sic et eamdem prudenter et feliciter absolvit : quia sapiens familiæ suæ limites statuit suæ prudentiæ et sorti consentaneos, iisque contentus est, nec ultra eos ambitiose et imprudenter se extendere destinat. Scit enim hoc esse superbum, æque ac periculosum plenumque curis et angoribus ; quare ut quiete vivat, suo se pede metiens sua sorte contentus est : e contrario insipientes et arrogantes majora animo destinant, quam perficere queant ; unde se exponunt omnium ludibrio, de illisque dicitur illud : « Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare, » *Luc.* XIV, 30.

Quarto, Noster optime vertit, *roboratur* : Hebræum enim כונן *conen* significat firmare, roborare, stabilire, itaque rem complere et perficere; unde Pagninus vertit, *et intelligentia stabilietur ;* Syrus, *firmatur*. Roboratur autem familia a prudentia, tum quia hæc statuit et assignat cuique in familia congruum sibi officium, gradum et ordinem familiæ necessarium vel utilem; tum quia rixarum semina amovet, omniaque quæ ad pacem tuendam faciunt procurat; tum quia familiam stabilit annuis censibus, prædiis et proventibus, e quibus de copiosa annona et supellectile illi opportune providet et procurat, uti sequitur.

Quinto, Cajetanus et alii vertunt, *dirigitur* vel *disponitur*. Prudentiæ enim est familiam, *primo*, erigere ; *secundo*, dirigere et disponere ut cuique suum officium assignet ; ac *tertio*, ei de annona et supellectile providere.

Huic Salomonis gnomæ antistrophæ sunt illæ septem Græciæ sapientum, quas recenset Plutarchus in *Convivio sapientum*. Hi enim rogati quæ esset optima domus et familia, sic ordine quisque suo responderunt. Solon : « Ea, ait, mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentiæ, vel insumenda pœnitentiæ est locus. » Bias : « In qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges. » Thales : « In qua plurimum otii domino conceditur. » Cleobulus : « In qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum. » Pittacus : « Ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria. » Chilon : « Maxime oportet domum urbi, quæ sub rege est, similem esse ; adjecitque Lycurgum cuidam, qui populare imperium Spartæ instituere ipsum juberet, respondisse : Prius tu hoc domi tuæ facito. »

Allegorice, Christus mira sapientia ædificavit et roboravit domum Ecclesiæ suæ, ut patet ex Evangeliis, tum ex ejus firmitate et propagatione per omnes gentes et per omnia sæcula. Simili sapientia fundatores Ordinum fundarunt suas domus et familias Religiosas, uti fecere S. Basilius, S. Augustinus, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, ut patet ex innumeris viris sapientibus et sanctis, qui ex iis prodierunt et prodeunt.

Tropologice, domus spiritalis, quæ in perfectione virtutum consistit, puta animus sanctus, ædificatur triplici sapientia, scilicet *prima*, prudentia ; *secunda*, praxi et industria ; *tertia*, virtute. Nam discretionem et industriam ad perfectionem virtutis multum valere ex hoc loco docet Cassianus, *Collat.* II, cap. IV, ac patet experientia.

Praxis ædificandi domum perfectionis. Primo. *Primo* enim, qui sequuntur statum et virtutem ad quam natura apti, habiles et proclives sunt, multum in ea proficiunt ; qui vero sequuntur statum et virtutem, ad quam natura inepti sunt, et a qua abhorrent, ii nihil vel parum promovent : navigant enim adverso flumine et vento, quod durare nequit ; illi vero secundo feruntur flumine et vento. Natura enim obsecundat gratiæ, et gratia perficit naturam ; cum ergo hæc duo in unum conspirant, magnum quid efficiunt. Ad hoc enim homo a Deo factus fictusque videtur.

Secundo. *Secundo*, multi magnos subeunt labores, jejunia, austeritates, et parum in virtute promovent, quia nesciunt vim virtutis non tam in labore corporis, quam in vigore spiritus consistere. Sapiens ergo, id sciens, huic præcipue intendit ; illum tamen non negligit. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 23 : « Animi acrimonia, ait, cum ad pietatem accesserit, zelum parit ; zelus autem fidei præsidium est. »

Tertio. *Tertio*, multi nesciunt, vel non cogitant de rectis intentionibus operi indifferenti, vel alias bono, addendis ; hæ enim bonitatem operis tot virtutibus, quot intentionibus adaugent. Vir ergo sapiens et industrius cum orat, cum studet, cum concionatur, etc., cogitabit et dicet : Ego hoc opus volo destinoque facere ex virtute, sive ex intentione et motivo charitatis, ut scilicet magis placeam Deo ; et simul ex virtute gratitudinis, ut ei gratias agam pro innumeris beneficiis in me collatis ; et ex virtute pœnitentiæ, ut satisfaciam Deo pro peccatis contra eum admissis ; et ex amore proximorum, ut illis prosim, eosque ad salutem conducam ; et ex imitatione Christi, ut ejus vitæ et passioni me conformem, etc.

Quarto. *Quarto*, multi nesciunt quæ major, quæ minor sit virtus. Vir autem sapiens scit potissimas virtutes esse tres, scilicet humilitatem cum obedientia, religionem et charitatem ; quare in iis se assidue exercet, ac præsertim in charitate : hæc enim est regina virtutum, earumque nodus, vinculum et complexio. Quare qui omnia sua ex charitate facit, eamque quotidie intendit, hic mire in virtutibus et meritis crescit, perinde ut qui aurum eligit pro argento, ære cæterisque metallis, cum omnia indifferenter ei offeruntur, ut ipse capessat quod volet. Hoc suadet Apostolus Colossensibus III, 14, dicens : « Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. »

Et I *Corinth.* cap. XVI, 14 : « Omnia vestra in charitate fiant. » Et *Galat.* cap. V, 13 : « Per charitatem Spiritus servite invicem. » Et Timotheo, *epist.* I, cap. I, 5 : « Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona et fide non ficta. »

Vers. 4. 4. IN DOCTRINA REPLEBUNTUR CELLARIA, UNIVERSA SUBSTANTIA PRETIOSA ET PULCHERRIMA. — Hebraice, *in scientia penetralia replebuntur omni substantia pretiosa et pulchra;* Chaldæus, *et suavi;* Vatablus, *omnigenis opibus raris et amœnis;* Septuaginta, *per sensum et intelligentiam implentur cellaria ex omnibus divitiis pretiosis et bonis;* Syrus, *replebuntur omni possessione, et gloria, et voluptate. Doctrina,* sive scientia, idem est quod prudentia et industria, uti sæpius monui. Sensus ergo est, *q. d.* Prudentiæ opus et fructus est *primo*, domum et familiam exstruere; *secundo*, eamdem stabilire et roborare, uti dixi vers. præced.; nunc addo *tertio*, ejusdem esse familiam instruere tum annona copiosa, tum supellectile pulchra et pretiosa : sic enim domus et familia omnem suam perfectionem, omne suum decus et ornamentum obtinebit. Significat ergo hæc tria esse operosa et difficilia, ac proinde ad ea paranda opus esse magna prudentia et industria. Rursum, notat prudentiam præscribere ordinem congruum in hisce tribus servandum, scilicet *primo*, parandam esse domum et familiam, cujusque statui et facultatibus commensam, ut tot sint famuli, ancillæ, clientes, equi, rhedæ, quot status requirit, et quot alere sufficit; *secundo*, eamdem roborandam esse tum operibus inter famulos et ancillas rite partitis; tum procurando eorum probitatem, pacem et concordiam; tum providendo de annuo censu et prædiis ad eos alendos necessariis. Inde *tertio*, comparandam esse annonam et supellectilem decentem et lectam. Provisio enim utriusque in menses et annos sequentes opportuno tempore fieri debet, juxta leges prudentiæ œconomicæ. Hic est genuinus sensus Vulgatæ nostræ. Cajetanus et alii hebraizantes, qui hebræum יתכונן *iitconan* vertunt, non *roboratur*, sed *dirigitur* vel *disponitur*, paulo aliter vertunt et explicant, uti dixi vers. 3; sed eodem sensus redit. Huc alludens Siracides, *Eccli.* I, 21 : « Omnem domum illius, ait, implebit a generationibus (frugibus et fructibus a se genitis et productis), et receptacula a thesauris illius. » Exemplum est in Joseph, qui sua sapientia futuram famem prævidens, implevit horrea Ægypti tritico, quo per septem sterilitatis annos aluit Ægyptum, et totum pene orbem, *Gen.* XLI, 47 et seq.

Mystice R. Levi : Cum sapientiæ, ait, id est sanctæ legis, arcana penetraris, cellaria, id est intima hominis, puta mens replebitur bonis pulchris et pretiosis; longe enim gloriosior et jucundior est viro hujus perfectionis possessio, quam quælibet pretiosæ opes.

Præclare has spiritales viri justi strenuique opes describens S. Prosper, lib. II *De Vita contempl.* cap. XIII : « Illæ nobis, ait, sunt ambiendæ divitiæ, quæ nos ornare possunt, pariter et munire, quas nec acquirere possumus inviti, nec perdere, quæ nos contra hostiles impetus armant, a mundo disterminant, Deo commendant, ditant animas nostras atque nobilitant; nobis cum sunt, intra nos sunt. » Et statim, ut istas opes amplissimas clarius manifestet, subdit : « Divitiæ nostræ credendæ sunt pudicitia, quæ nos pudicos; justitia, quæ justos; pietas, quæ pios; humilitas, quæ humiles; mansuetudo, quæ mansuetos; innocentia, quæ innocentes; puritas, quæ puros; prudentia, quæ prudentes; temperantia, quæ temperantes; et charitas, quæ nos facit Deo et hominibus charos, virtutum potentes, sæculi contemptores, ac bonorum omnium sectatores. »

Vers. 5. 5. VIR SAPIENS, FORTIS EST : ET VIR DOCTUS, ROBUSTUS ET VALIDUS. — R. Salomon, *semper viribus pollet sapiens;* Aben-Ezra, *vir sapiens robore præditus invenitur; et qui scientia præditus est, vires firmat et roborat.* Dixit sapientiam ædificare, augere et ditare domos ac familias; nunc addit eamdem esse robustam, ac sapientes facere fortes et validos ad quælibet ardua, vel conficienda, vel sustinenda, etiamsi corpore infirmi sint et invalidi.

Sapientia infirmos facit validos.

Ratio est, quia fortitudo corporea, qualis est taurorum, consistit in lacertorum robore; at fortitudo animi et virtutis, quæ priori præstat tantum quantum animus præstat corpori, quæque res maximas conficit et perficit, consistit in sapienti consilio, directione, arte, industria, quæ per vires parvas et infirmas magna et miranda efficit, uti patet in bellis de quibus vers. sequent. Unde hebraice est, *vir sapiens est in fortitudine; et vir scientiæ, roborans potentiam,* vel præcise, *surrigens virtutem.* Hebræum enim אמץ *amats* significat surrigere et erigere vires corporis vel animi, esse strenuum, esse erecto animo vel virtute. Prudens enim consilium suggerit mille modos rem arduam conficiendi, itaque erigit et surrigit vires et animos ad rem fortiter conficiendam.

Ratio a priori.

Adde : Sapiens est *vir*, ut hic ait Salomon : quare virili fortique est animo; hinc et virtus, quæ propria est sapientis, a *viro* dicitur, quasi virilitas. Audi S. Bernardum, tract. *De Vita solitaria,* ad Fratres de Monte Dei, longiuscule ante finem : « Quid est virtus ? filia rationis, sed magis gratiæ. Vis enim quædam est ex natura; ut autem virtus sit, habet ex gratia. Vis est ex judicio approbantis rationis; virtus autem ex appetitu illuminatæ voluntatis. Virtus enim est voluntarius in bonum assensus. Virtus est æqualitas quædam vitæ per omnia congruens rationi. Virtus est ad judicium rationis usus liberæ voluntatis. »

Secundo, Vatablus sic vertit et explicat, *vir sapiens in potestate est; et vir eruditus fortificat vires suas,* id est : « Vir sapiens plurimum valet auctoritate, et subinde in ea crescit. »

Tertio, R. Levi sic vertit et explicat, quasi dicat : Vir fit sapiens ob fortitudinem et robur; mortalis enim sapientiæ fit compos, ob vim qua ejusdem mens pollet ad coercendas materiæ cupiditates, easdemque prorsus expugnandas. « Vir doctus, robustus, » *q. d.* Qui autem doctrina refertus est, vires, quibus præstat mens, firmat et roborat, ut cæteras facultates coerceat; atque in suam potestatem redigat, quod quidem evenit ob præstantiam scientiæ, ejusque incredibilem amorem, quo ad se doctum rapit, ita ut in ea studium vigiliasque suas collocet universas; eidemque invigilet assidue, cæteræque vires huic uni adipiscendæ subjiciantur. Hæc ille.

Quarto, Syrus, Chaldæus et Septuaginta hebræum מאמץ *meammets*, id est *robustus*, legunt alio puncto מאמץ *meammits*, id est *præ robusto* (est enim *min* comparationis, idem valens quod *præ*, vel *melior*), et sic vertunt: Chaldæus, *melior est vir sapiens robusto, et vir scientiæ magis quam qui accinctus est fortitudine sua*; Syrus, *melior est sapiens forti, et doctus gigante robusto*; Septuaginta, *melior est sapiens forti, et vir prudentiam habens agricola magno*. Ita Complutenses et Regia; licet Vaticana vertant, *agro magno* : γεώργιον enim et agrum et agricolationem, indeque figurate γεωργόν, id est agricolam, significat.

Videntur Septuaginta hunc versum nexuisse præcedenti de annona et opibus quas parat sapientia, quasi dicant : Sapientia valida et potens est replere cellaria omnia annona et re pretiosa, magis quam strenuus agricola, qui sua industria penum implet omni frugum et fructuum copia. Aut, si vertas *agro magno*, *q. d.* Plures fruges et opes parit sapientia, quam agricolæ gnavo pariat ager magnus diligenter ab eo excultus; validior ergo et ditior ad replendam penum omni rerum copia est sapientia, quam sit ager magnus et fertilis. Comparat sapientiam agro, quia optimus est proventus qui ex agro colligitur. Audi Aristotelem, lib. II *De Re familiari*, post initium : « Optimus proventus est ille qui de iis quæ propria sunt regionis percipitur; proximus, qui de mercatibus; postremus, is qui ex annuis et in orbem redeuntibus.

Sapiens est fortis tripliciter.

Sapiens igitur fortis est *primo*, quia sapienter fortia, v. g. bella vel heroica opera, aggreditur, eaque feliciter conficit; *secundo*, quia fortiter cupiditates sapienti ratione cohibet et refrenat. Nam, ut ait Aristoteles apud Antonium in *Melissa*, p. I, cap. XII : « Fortior est ille qui cupiditates, quam qui hostes vincit, nam seipsum vincere difficillimum est. Fortis ergo est qui superat hostes, sed fortior qui voluptatibus superior est : multi enim qui hostes vicerunt, a mulieribus victi sunt, » uti Samson, David, Salomon, Alexander Magnus. *Tertio*, quia adversa quælibet sapienter, ideoque fortiter tolerat; sapientia enim facit excelsum et magnanimum.

Præclare Seneca, *ad Helviam*, cap. V : « Nec secunda, inquit, sapientem evehunt, nec adversa demittunt. » Præclarius S. Ambrosius, lib. *De Jacob et Vita beata*, cap. VIII : « Manet, inquit, semper inter adversa et delectabilia virtus perfecta, neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni. » Et paulo post : « Perfecti enim est viri communitatem naturæ sustentare animi virtute, et ad meliora adducere, nec succumbere iis quæ plerisque terribilia et formidolosa videntur, sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursum, conflictus subire, et quasi providum gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus magis vitare naufragium sulcando undas, quam declinando. » Hæc ille. Quibus satis apparet sapientem virum non debere vitare pericula, sed illis occurrendo superare.

Ejus symbolum est asinus: cur? Exempla.

Hinc Hebræi, teste Aldrovando in *Asino*, sapientis symbolum dant asinum, eo quod instar asini multa sapienter et fortiter perferre debeat. Merito Ammonius Alexandrinus, magno Origene et Porphyrio discipulis clarus, asinum his condiscipulum fertur adhibuisse : neque verecundatus Cleanthes appellatione hujusmodi, confidentissime respondit : « Asinus quidem sum, sed qui portare possum sarcinam Zenonis. » Debet igitur sapiens juxta hunc sensum omnia libentissime ferre; de suo enim filio Jacob dixit, *Gen.* XLIX, 14: « Issachar asinus fortis; » Issachar autem præmium et mercedem significat : hoc enim præmii ac mercedis loco sapiens æstimare debet, ut sit asinus fortis, nec laboribus defatigetur, sed incommoda omnia libens subeat.

Vers. 6.

6. QUIA CUM DISPOSITIONE INITUR BELLUM; ET ERIT SALUS UBI MULTA CONSILIA SUNT. — Probat virum prudentem esse fortem, ex eo quod prudenti ejus dispositione et consiliis bella gerantur et conficiantur. Est argumentum ab exemplo, vel a specie ad genus.

Dispositio in bellis triplex.

Dispositio hic tripliciter accipi potest : *primo*, pro gubernatione, vel pro imperatore, qui exercitum gubernat et disponit; *secundo*, pro ordine et acie, qua exercitus apte congrueque disponitur; *tertio*, pro consiliis quibus bella instruuntur et disponuntur. Hebræum enim *tachbulot* significat gubernationem, ordinem et consilia quibus navis a navarcho, et analogice exercitus ab imperatore, vel respublica a principe aut magistratu gubernatur, disponitur, regitur. Sicut enim navarchus gubernat navim suo consilio, industria et experientia : sic et hisce tribus dux gubernat exercitum, et rex regnum.

Prima.

Primo ergo, juxta primum significatum, sic exponas : Consilio atque arte imperatoris exercitus regitur, perinde ac navis clavo et gubernaculo. Nam sicut mirum est unum hominem converso clavo vastam navim arbitrio suo in omnem partem impellere : ita etiam mirum est unius imperatoris prudentia et arte integros exercitus

coerceri atque regi. « Et erit salus ubi multa consilia, » *q. d.* Imperator, si salvum velit exercitum, multis prudentum et expertorum militum ducumque utatur consiliis. Id enim faciendum esse docet Vegetius, lib. III *De Re milit.* cap. IX et XXVII : « Quid fieri debeat, inquit, tractato cum multis; quid vero facturus tandem sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum. » Et Plutarchus in *Moral.* : « Gubernator, inquit, optimos quærit nautas, eosque sæpius in consilium adhibet : ita etiam princeps eos asciscat consiliarios, qui ad rempublicam administrandam maxime idonei sint. » Ita præ aliis fecit Severus Imperator, teste Lampridio in ejus Vita. Porro quantum valeat in bello dux prudens et rei bellicæ peritus, suo exemplo docuere Annibal, Scipio, Alexander, Julius Cæsar; et e fidelibus David, Judas Machabæus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, qui sua prudentia et peritia orbem victoriis et triumphis complevere. Hinc Auctor *Catenæ Græcorum* ex Septuaginta sic vertit, *bellum per gubernatorum prudentiam feliciter administratur; subsidium autem ex prudenti consultoque corde petendum est.*

Secunda. *Secundo*, juxta secundum *dispositionis* significatum sensus est, quasi dicat : Bella gerenda sunt non tam militum numero, quam ordine et congrua dispositione. Pauci enim in acie rite dispositi superabunt multos, qui sine ordine tumultuarie depugnant. Pulchre id ex analogia fabricæ domus ostendit Xenophon, lib. *De Dictis et factis Socratis* : « Bonum, inquit, est imperatori, ut aciem ordinare perquam docte sciat. Quemadmodum enim lapides, ligna et tegula inordinate quidem projecta ad nihil utilia sunt, eadem vero si recte sursum deorsumque ordinentur, domum fortem et nunquam ruituram componunt : idem de exercitu judicium est. Nam militum confertissimæ phalanges, nisi in ordinem redigantur, ad nihil præstant : paucissimi autem bellatores, si rectum ordinem et dispositionem suscipiant, validissimi atque insuperabiles sunt. » Hinc concludit quod, sicut in domo, summa et ima debent esse firmissima et fortissima, media autem minus fortia, verbi gratia ex lateribus esse possunt : sic quoque in conflictu primam aciem et ultimam debere esse fortissimam, in medio autem collocandos « esse timidiores, ut a primis ducantur exemplo, et a posterioribus vi impellantur in prælium. » Sapienter Macrinus apud Herodianum, lib. IV : « Arma, inquit, corripiamus, et, ut mos est Romanis, ordines in acie servemus, quippe in acie barbarorum incomposita multitudo et tumultuaria, ipsa se impediet ac premet. » Hinc videmus paucos Christianos milites, bene dispositos, multa Turcarum agmina inordinate et tumultuarie irruentia sternere et profligare.

Denique Vegetius docet modum efficacem vincendi esse, si dux hostes invadat imparatos, nec det eis tempus aciem apte ordinandi. Idem lib. III, cap. XVII et XXVII, docet non esse persequendum hostem jam fugientem, si in persecutione periculum sit ne ordines turbentur : « Qui enim dispersis suis inconsulte sequitur, inquit, quam ipse acceperat hosti vult dare victoriam. » Id Christianis nuper accidit in Hungaria cum Turca depugnantibus, frustra suos, qui Turcas fugientes persequebantur confusis ordinibus, revocante Sigismundo principe Transylvaniæ; et Belgis apud Neoportum cum Hollandis confligentibus, qui victoriam adepti præfidenter sine ordine Hollandos persequentes, ab eis cæsi, eisdem victoriam tradidere.

Tertia. *Tertio*, et maxime genuine, *dispositio* hic capitur pro consiliis et stratagematibus, quibus bella gubernanda et disponenda sunt ut victoriam pariant; hæc enim proprie significat hebræum *tachbulot*. Unde Pagninus vertit, *in consiliis facies tibi bellum*; Cajetanus, *in ingeniis conficitur bellum;* Septuaginta, *cum gubernatione*, id est cum ratione gubernandi, *fit bellum*; Chaldæus, *quoniam in gubernaculis facies tibi bellum : salus autem erit in multitudine consilii*. Minus apte Syrus, *quoniam in provectione facies bellum;* aptius Vatablus, *quia industriis facies bellum, et salus in multitudine consiliariorum, q. d.* Quia debes gerere bellum industria, quam dat sapientia, quæ reddit hominem consultum et industrium.

Significat ergo *primo*, in bellis plus valere prudentiam et stratagemata quam copiam militum, aut eorum robur et vires ; *secundo*, bellum egere magna accurataque gubernatione, magnaque ducum et gubernatorum consideratione, circumspectione et solertia ; *tertio*, hostibus non temere, neque inconsulto, ait Auctor *Catenæ Græc.*, « obviam eundum esse, sed considerate maturaque adhibita deliberatione, sive id fiat animæ viribus, sive quibuscumque aliis. » Hoc est quod ait Euripides in *Anthrope* : « Viri prudentia ad bellum magnum momentum est : consilium enim sapienter initum multas manus vincit; imperitia cum multitudine deterius malum est. » Præclarius Plutarchus in lib. *Contra vires corporis* : « Quænam tibi, inquit, tanta felicitas videtur viribus pollere, ut ejus causa naturam existimes hominibus novercam, brutis autem parentem fuisse? at hominibus propria vis in animi ratione consistit, quæ elephantes per silvas pedicis capit, frenat equos, subjugat boves, volucres dejicit arundinibus, et in profundo submersa retibus extrahit. Quis non Ulysses quam Cyclops esse malit ad bellum? » Plura hac de re dixi cap. XI, 14 : « Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia. » Quod enim ibi de populo et republica, hic de bello et exercitu dicitur. Et cap. XX, 18 : « Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella. »

« Et erit salus ubi multa consilia. » Salus hic quælibet accipitur : quamlibet enim pariunt sana consilia. Quia tamen hic agitur de bello, proprie

salus exercitus hic notatur, præsertim victoria. Unde Tigurina vertit, *consiliis enim bella geruntur, et victoria multitudine consiliariorum paratur.*

Tentationes consilio non vi superandæ.

Mystice, in tentationibus et bellis spiritalibus, quæ gerimus contra diabolum, mundum et carnem, plus valet prudentia quam vires. Prudentia enim docet libidinem superandam esse non viribus illi resistendo, sed solertia ejus cogitationes et incentiva fugiendo : dæmonis suggestiones vinci humilitate, si eas illico superiori vel viro prudenti detegas : mundum superari, si pomparum ejus inanitatem intuearis et consideres, hoc est videas et rideas : carnem domari, si ejus appetitibus brutalibus contradicas, eamque maceres jejuniis, chameuniis, id est humicubationibus, ciliciis, æstu, frigore, cæteraque vitæ austeritate. Unde S. Antonius dictitabat discretionem esse omnium virtutum principem, utpote quæ tentationes superet, quæ fixo gradu intrepidum monachum perducat ad Deum, quæ virtutes cæteras conservet illæsas. « Omnium namque virtutum generatrix, custos moderatrixque discretio est, » ait Moses Abbas apud Cassianum, *Collat.* II, cap. IV, qui deinde pluribus exemplis idipsum demonstrat. Vide Alvarez de Paz, tom. II, tract. *De victoria tentat.* lib. I, part. III, cap. XI, ubi decem imprudentia et stulta militaria consilia recenset militi Christiano prudenti fugienda.

Vers. 7.

7. Excelsa est stulto sapientia, in porta non aperiet os suum. — Pro *excelsa* hebraice est ראמות *ramoth*, quod *primo*, *excelsa* significat; *secundo*, *cornua unicornis*, vel rhinocerotis : hic enim hebraice vocatur ראם *reem*, quia cornua ejus excelsa sunt, et contra venena efficacia; *tertio*, *coralia* : sic enim vertunt Pagninus, Vatablus, R. David et alii, *Job* cap. XXVIII, 19. R. Salomon hic censet *ramoth* esse gemmam maximi pretii. Denique Noster, *Ezech.* XXVII, 16, vertit *sericum.* Porro *ramoth*, id est excelsa, est pluralis numeri : et sic olim vocabantur templa et altaria Deo erecta in montibus et locis excelsis, ad quæ hic alludit, *q. d.* Sapientia stulto videtur esse sacrosancta, et in excelsis templis abscondita, sibique inaccessa. Unde ad ejus portas non audet accedere.

Rursum, pro *sapientia* hebraice est חכמות *chachmot*, id est *sapientiæ* in plurali : tum ut significet esse quidem unam sapientiam, sed res multas complecti. Eadem de causa Deus vocatur *Elohim* et *Adonai* in plurali, quia ipse, licet unus sit gubernator et dominus, tamen omnes et reges et dominos transcendit, eosque eminenter in se complectitur; tum quia variæ sunt species, partes, leges et dictamina sapientiæ.

Stulto ardua sapientia : cur?

Sensus ergo est, *q. d.* Sapientia practica, puta prudentia et virtus, stulto, id est imprudenti, qui suam phantasiam et cupiditatem sequitur, videtur esse excelsa, ardua et quasi cognitu et practicatu impossibilis, adeoque facilius sibi putat invenire aut comparare cornu unicornis, aut coralia, gemmasque pretiosissimas, quam sapientiam et virtutem; coralia enim rara erant et in pretio. Unde Plinius, lib. XXXII, cap. II : « Quantum apud nos, inquit, Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio. »

Ratio a priori. Prima.

Ratio a priori est *prima*, quod nonnulli adeo ingenio sunt obtuso, depresso et hebeti, ut alta sapientiæ dogmata non capiant. Tales multi sunt apud Indos, quin et apud Christianos in locis montanis et inaccessis, qui mysteria fidei, Deum, cœlum ignorant, nec sermones de rebus salutis intelligunt, perinde ac si Hebræi vel peregrini forent.

Secunda.

Secunda, quod multi sunt inertes et pigri, ut nolint audiendi discendique, multo minus exsequendi ea quæ salutis sunt, laborem capessere.

Tertia.

Tertia, quod bonis terrenis et carnis voluptatibus sint immersi et demersi, quo fit ut ea quæ spiritus sunt non capiant, nec ad cœlestia et divina mentem manusque erigant.

Quarta.

Quarta, quod multi sunt superbi, ut nolint se demittere ad audiendam sapientiam : alii vero ex adverso sunt pusillanimes, qui nolunt assurgere mentemque erigere ad sapientiæ dogmata et præcepta. Ita S. Augustinus in *Psal.* LVIII : « Duplex, inquit, hominum genus est, qui ad sapientiam pervenire non possunt, superbi ac pusillanimes. Est igitur sapientia erga superbos profunda (quia ex fastu nolunt ad eam se deprimere), erga pusillanimes excelsa, » quia ex vilitate animi nolunt ad eam se erigere.

Quinta.

Quinta, quæ magis huic loco convenit, est quod insipientes adeo celsam et sublimem æstimant sapientiam, ut ad eam se aspirare posse desperent : putant enim sapientiam se altiorem et in cœlis positam, dicuntque cum Judæis illud *Deut.* XXX, 12 : « Quis nostrum valet ad cœlum ascendere, ut deferat illud (mandatum Dei) ad nos, et audiamus atque opere compleamus? » Hinc Chaldæus vertit, *murmurat stultus adversus sapientiam*, quasi supra captum et vires suas sit, illaque ei præcipiatur, quæ captu et factu ipsi sit impossibilis. Hinc « stultus in porta non aperiet os suum, » *q. d.* Non audebit inter viros sapientes et primores (quales sunt judices qui olim judicia exercebant in portis urbium) loqui vel hiscere; sed, ut stultus et stupidus, præ inscitia et insipientia obmutescet et obstupescet, eritque velut noctua inter aves, velut anser inter olores, velut asinus inter leones.

Tacite significat Salomon præter sapientiæ fructus jam assignatos, puta præter opes et splendorem familiæ, præter fortitudinem et victoriam, sapientiam quoque afferre dignitates, cathedras, officia; sapientes enim eliguntur in judices, magistratus, rectores; ab hisce vero muniis excluduntur insipientes. Unde Septuaginta vertunt, *sapientia et cogitatio bona* (vel *intelligentia recta*) *in portis sapientum comperitur*; *non declinant ab ore* (Complutenses, *a lege*) *Domini, sed cogitant in consessibus*, id est, ut Auctor *Catenæ Græcorum* vertit,

in prudentum cœtum constituti, quid proponatur prudenter expendunt. Hoc est, ut recte explicat noster Salazar : *In portis sapientum*, id est in senatu et subselliis judicum, seu magistratuum, scientia et doctrina præstantium, sapientia ipsa præsidet, ac moderatur omnia, ejusque auxilio judices in sententiis dicendis nec latum unguem discedunt ab ore Domini, hoc est a legibus et statutis, quas Dominus ore suo denuntiavit. In his vero ubi lex nihil sanxit, sed judicis arbitrio transigenda sunt, non temere judicant; sed longa cogitatione justitiæ momenta librant, et sic demum sententias justissimas pronuntiant.

Porro, ut intelligas quam excelsa sit hæc spiritalis sapientia, audi septem ejus gradus quos recenset S. Augustinus, lib. II *De Doctr. Christ.* cap. VII : « Timor Dei, pietas, dilectio Dei super omnia, consolatio Spiritus Sancti, desiderium rerum cœlestium, mori sæculo, ac tunc demum in septimi gradus fastigio est vera sapientia. » Hæc S. Augustinus, qui deinde singulos hosce gradus sigillatim et fuse explicat. Denique excelsa est sapientia, si meras naturæ vires spectes; has enim longe transcendit; eadem vero facilis et plena est, si vires gratiæ, quam Deus cuique præparat, consideres; sapientia enim, id est virtus et sanctitas, gratiæ Dei est connaturalis, ejusdemque cum ea rationis et ordinis; stulti autem metiuntur se viribus naturæ, sapientes vero viribus gratiæ; quare illis sapientia videtur excelsa et impossibilis, his vicina et facilis. Nam, ut ait Sextus Pythagoræus, *Sent.* 136 : « Semper juxta Deum est mens sapientis; sapientis mentem Deus inhabitat. » Et *Sent.* 140 : « Sufficit ad beatitudinem agnitio Dei solius et imitatio. » Et *Sent.* 40 : « Templum sanctum Deo est mens pii, et altare optimum est cor mundum et sine peccato. » Nam, ut ait Nazianzenus, *Iambico* 18 : « Qui se Deo dat, Deum accipit; talis enim est natura dantis Dei. » Et alias : « Sapiens est speculum Deo limpidissimum; ut sapiens Deum, sapientis sic animam sequitur Deus. » Sicut enim herba dicta heliotropium, sive solisequium, semper soli se obvertit, ac vicissim sol heliotropio : sic anima sapientis jugiter Deum respicit, et vicissim a Deo respicitur. « Sicut enim sol oculorum, ita cordis lumen est sapientia; » hoc autem lumen est Deus Deique aspectus, illustratio et gratia. Aurea est gnome Senecæ, *epist.* 41 : « Sicut solis radii contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur : sic animus magnus et acer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illud spectat ac nititur. » Brevius et divinius S. Paulus : « Nostra conversatio in cœlis est, » *Philip.* III, 20. Vide ibi dicta.

Sapientia facilis virtus: cur?

Gnomæ.

8. QUI COGITAT MALA FACERE, STULTUS VOCABITUR. — Pro *stultus* hebraice est בעל מזמות *baal mezimmot*, id est *vir machinationum*, vel dominus molitionum, qui scilicet excogitat artes, rationes argutias, technas et fraudes male agendi aliisque nocendi, inventor malorum, architectus et auctor scelerum, qui non ex infirmitate, sed ex proposito mala aliis inferre destinat, imo ea excogitat, quomodo Apostolus philosophos in Deum impios vocat *inventores malorum*, *Rom.* I, 30. Cum enim pollerent ingenio et scientia sæculari, iis abusi sunt ad excogitandas nequitias, easque fictis rationibus defendendas, sicut nonnulli sodomiam et pæderastiam nequiter defenderunt. Noster vertit, *stultus*, scilicet practice, hoc est impius et sceleratus, scilicet eximie per antonomasiam; talis enim est qui machinatur et excogitat artes malignandi et nocendi, uti faciunt qui excogitant modos duplicandi et triplicandi usuras, novos contractus fraudulentos et injustos, novas artes circumveniendi emptores, novas exactiones, et tributa iniqua, etc.; atque advocati versuti, qui spe lucri excogitant mille subtilitates et argutias ad movendas lites etiam in re clara, sive ea sit facti, sive juris. Hebræum enim בעל *baal* significat dominum, virum, habentem, possidentem, potentem, patronum, maritum. Talis enim est excogitator artium ad malefaciendum; hic enim eis quasi dominatur et imperat. Unde Chaldæus vertit, *habens astutiam pessimam;* Syrus, *iniquus;* alii vertunt, *maritum* vel *conjugem malarum artium*. Sicut enim maritus ex uxore progignit proles, sic hic suo subtili et maligno ingenio ex malis artibus, quibus se quasi maritum despondit totumque addixit, progignit mille nocendi modos, mille mala opera et scelera.

Hinc et Cajetanus vertit, *cogitantem ad faciendum malum, illum herum cogitationum malarum vocabunt*, cui scilicet velut malitiæ hero et domino malæ suæ cogitationes et inventiones velut servi illico se sistunt, famulantur et obsequuntur; qui proinde instar diaboli in regno nequitiæ excellit, dominatur et præsidet. Cogitatio enim est velut imperator, qui in corde velut in throno residet : unde si bona est, imperat bona; si mala, imperat mala, uti docet S. Augustinus, Præf. *in Psalm.* CXLVIII. Addit Cajetanus machinantem mala vocari *herum cogitationum*, quia cogitationes illi famulantur ad optatum successum, ut scilicet mala quæ destinat reipsa opere perficiat. Ratio autem, inquit, quare cogitantes malum potius quam cogitantes bonum fiunt votorum compotes, est multiplex. Nam et ipse cogitans pronior est ad malum quam ad bonum, ac per hoc propensior et studiosior est ad malum, et multitudo ministrorum idonea ad malum in promptu magis est quam ad bonum, et bonum multa habet impedimenta quibus caret malum, quia bonum consurgit ex causa integra, malum autem ex quolibet particulari defectu.

Igitur hac gnome significat Salomon, ait Jansenius, venia quidem dignum esse eum qui ex infirmitate et ignorantia labitur et peccat; at eum qui studet mala facere, et cogitationes suas in hoc insumit, ita ut sit ex his de quibus dicit Propheta :

« Iniquitatem meditati sunt in cubili suo; » quique novas semper malefaciendi et nocendi rationes excogitat, infamiam magnam consecuturum apud homines. Id enim significatur, cum dicitur ipsum vocandum sceleratum, vel, ut Noster vertit, *stultum*. Quanquam merito *stultus* vocandus sit talis, quod salutis suæ nullam habeat rationem, nec timore judicii divini a malo proposito ac cogitatione malefaciendi avocetur, aut quia vanitas cogitationum ejus aliquando tandem innotescet. Cogitationes enim malæ, præsertim crebræ, destinatæ, et aliis noxiæ, animo celari nequeunt, quin erumpant in dicta et facta noxia quæ animo machinantur: quare cum erumpunt, auctores earum ab omnibus stulti, id est impii et scelerati, nominantur, infamantur et damnantur.

Sancti novos excogitant modos placendi Deo.

Porro, sicut scelerati toti sunt ad machinandum et excogitandum mala, ut videantur esse quasi dæmones incarnati : sic vice versa eximie sancti toti sunt, ut excogitent novos modos et rationes quibus magis placeant Deo, magisque ejus gloriam in animarum salute propagent, uti fecere S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius (cujus hoc erat dictum : « Ad majorem Dei gloriam »), S. Xaverius, etc. Sapientia enim, sanctitas et charitas insatiabilis est, crescitque instar ignis, ut quo major est, eo plura ambiat, et magis crescere satagat.

Vers. 9

9. COGITATIO STULTI PECCATUM EST; ET ABOMINATIO HOMINUM DETRACTOR. — Hebraice, *cogitatio mala*, vel *machinatio stultitiæ, peccatum est, et abominatio homini derisor;* Pagninus, *cogitatio mala hominis stulti peccatum est;* Vatablus, *facinus hominis stulti peccatum est, et irrisorem abominabuntur homines;* Chaldæus, *astutia stulti peccatum est, abominatio viri sapientis derisor;* Syrus, *improbitas stulti peccatum est, et iniquos malitia reget.*

Primo, R. Salomon sic exponit: *Cogitatio stulti*, id est consilium stultum est peccatum, quia qui illud sequitur, peccati piaculo se obstringit. Rursum cogitatio et actio stulti peccatum est, ait R. Levi, quia illam obit absque ulla deliberatione et consilio; idem facit derisor: omnis enim consultatio derisori est invisa, cum in ridiculis tantum rebus versetur absque ullo maturo providoque consilio; quare imprudenter agit committitque peccatum.

Secundo, Aben-Ezra hunc versum nectit præcedenti, tanquam ejus det causam, *q. d.* Cogitans mala vocabitur stultus, quia stulti cogitationes non nisi ad patrandum peccatum feruntur; quare qui illud patrare cogitat, stultus est et vocari debet.

Tertio, Cajetanus hunc versum pariter nectit præcedenti, sed alio nexu, *q. d.* Populus laudat eum qui cogitat mala, eumque vocat *herum cogitationum*, quod ei cogitationes ad felicem votorum suorum successum famulentur, ut quæ cogitat reipsa adimpleat, ut dixi vers. præced. At in hac sua opinione et laude graviter errat populus, quia cogitationes stultorum, quales sunt qui destinant mala, sunt peccata, ideoque vituperio digna, non laude; quin et stultus qui eo devenit, ut sit derisor recteque facta irrideat, hic sane populo est abominabilis et detestabilis. Verum hic sensus Vulgatæ versioni aptari nequit, quæ mala cogitantem ab hominibus vocari *stultum* asserit, ideoque non laudari, sed vituperari ab hominibus.

Quarto, noster Salazar exponit, *q. d. Stultus*, id est impius, adeo ad malum pronus est, ut, cum operis externi copia non est, sola animi cogitatione et destinatione graviter delinquat; pascit enim se cogitatione mala, cum se voluptate et re mala pascere nequit. Similiter iratus, qui alterum lædere reipsa nequit, gaudet eum lædere suis sannis et irrisionibus.

Quinto, Jansenius valde apposite explicat, *q. d.* Stultitia, id est improbitas, hominis assidue ei cogitationes malas suggerit, ut nonnisi peccare libeat, ac bene agentes et monentes rideat, eisque detrahat. Pergit Sapiens, inquit, avocare a stultitia. *Primum* quidem dicens quod omnis cogitatio quam stultitia homini suggerit, hoc est, omnis cogitatio stulti quatenus est stultus, est mala et peccatum, atque ad peccatum tendit, quod non manebit impunitum. *Secundo*, subjungens eum qui non tantum male cogitat, sed etiam irridet bene monentes et consulentes, hominibus esse abominabilem, ut de quo nulla sit spes. Idem recte dicitur et de detractore, qui, cum de omnibus male loquatur, nusquam bene audit, sed merito omnibus est ingratus; quanquam singulariter illud intelligi potest de detractore qui detrahit bene monentibus et docentibus ipsum; sic enim idem erit detractor et irrisor. Significat ergo stultitiam fugiendam, ut cujus omnis cogitatio sit mala, quæ si eo progrediatur, ut etiam ore irrideat bene consulentes, ac aliis detrahat, se abominabilem faciet omnibus hominibus.

Dixerat Salomon, vers. 8 : « Qui cogitat mala facere, *baal mezimmot*, id est *vir machinationum* vocabitur; » nunc explicat quales sint hæ ejus machinationes, atque non esse bonas, sed malas, esseque peccata. Unde pro *cogitatio* hebraice est זמה *zimma*, id est *machinatio stultitiæ* vel stulti, *est peccatum*. Significat ergo stultum, id est sceleratum, ita suis malis cogitationibus et machinationibus agi et rapi, ut earum non tam dominus quam servus esse videatur, eo quod eas cohibere nequeat, sed instar equi effrænis eas explere et peccatum perpetrare satagat, adeoque bene monentes et corripientes irrideat, eisque detrahat. Hoc enim inter sapientes et stultos est discrimen, quod utrique licet malis cogitationibus pulsentur, sapientes tamen resistendo eas statim elidunt, stulti vero consentiendo eis obsecundant. Unde S. Chrysostomus, homil. 4 *in Gen.* : « Justi, ait, primam quamque malam cogitationem stran-

gulant, improbi autem eamdem excipiunt atque alunt. » Nota τὸ *strangulant*; sicut enim proditor aut serpens, mox ut deprehenditur, strangulatur, ne aliquod post se semen noxium relinquat : sic mala cogitatio, illico ut sentitur, suffocanda est, ne aliquam post se titillationem et tentationem pestilentem relinquat. Impii ergo quia eam non suffocant, sed alunt et indulgent, hinc cor et fauces eis pandunt, ut eas eloquantur, ac correpti corripientes irrident, eisque detrahunt, quod apud homines infame est et abominabile.

Porro Septuaginta alio abeunt; vertunt enim, *indisciplinatis occurrit mors; moritur autem imprudens in peccato*. Est antithesis illius quod apud eosdem præcessit : « Sapientes a lege Domini non deflectunt, » quasi dicant, ait Auctor *Catenæ Græcorum* : Sapientes, qui virtutum studio incumbunt, omni diligentia et contentione illis incumbunt, neque levi de causa ab ea deflectunt; at homines scelerati et pestilentes, qui peccatis et vitiis obstinate adhærent, eademque in fixum firmumque habitum jam verterunt, usque ad ultimum vitæ halitum, hoc est, tantisper dum mors illos excipiat, peccare et mala agere non desistunt, adeoque in peccatis suis exstinguuntur. Id videre est in hæreticis, et similibus qui pravis suis sententiis, quas imbiberunt, obstinate et mordicus adhærent usque ad mortem, quasi possessi a spiritu erroris.

Cur semper cogitet bonum. Moraliter, disce hic summam cogitationibus adhibendam esse curam, ut malæ arceantur, bonæ accersantur, ex bonis enim sequitur bona voluntas, bona sermocinatio, bona operatio, ut ex malis mala. **Gnomæ.** Huc faciunt sententiæ Patrum apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXXVII : Clementis : « Non facinorum abstinentia fidelem justificat, sed cogitationum castitas et pura sinceritas; » Philonis : « Domus Dei, cogitatio sapientis, ac hujus poprie vocatur Deus, qui universorum est dominus, quod in ea quasi in regia inambulet; » S. Basilii : « Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum, quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium. » Et alius : « Talis es qualia sæpe cogitas; » carnalis, si carnalia; cœlestis, si cœlestia; superbus, si superba; humilis, si humilia.

Vers. 10. 10. SI DESPERAVERIS LASSUS IN DIE ANGUSTIÆ, IMMINUETUR FORTITUDO TUA. — Aliqui Codices legunt *lapsus*; sed corrigendum cum Romanis, *lassus*; hebraice enim est, *si remissus fueris*, vel *remissum te feceris in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua;* Cajetanus, *si laxaveris animum in die angustiæ*, ut scilicet ex parte illi cedas et succumbas, *angusta erit fortitudo tua*. Qui enim cœpit succumbere, ait, non erit amplius in amplitudine fortitudinis suæ, sed eam diminuit et arctavit cedendo. Quod tam in temporalibus, quam in spiritualibus verum esse experimur. Vatablus, *si sis dejecto animo in die tribulationis, angusta est virtus tua*, id est non poteris ferre tribulationem; Chaldæus, *si remiseris in die tribulationis, arctabitur fortitudo tua;* Symmachus, *cessare quasi desperantem in hora tribulationis, tardi atque ignavi est;* Aquila, *si tardus* vel *ignavus fuisti;* Theodotion, *si remissus fuisti*.

Syrus et Septuaginta Complutenses et alii nonnulli hunc versum nectunt sequenti. Syrus enim sic vertit, *in die angustiæ libera eos qui ad mortem ducuntur*. Unde R. Salomon, Aben-Ezra et Baynus : Si remissus, inquiunt, fueris in succurrendo proximo, qui in angustiis est positus, tu pariter justo Dei judicio deficies a tua fortitudine, et ad similes angustias redigeris, quibus succumbes; lex enim talionis est : « Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. » Unde Maximus, *serm.* 45 : « Nostræ, ait, beneficentiæ per omnes suas dimensiones divina exæquatur beneficentia, » ut quam longa, larga et profunda fuerit tua beneficentia in egenos, tam longam, largam et profundam experiare vicissim Dei beneficentiam in te, « ut in proximis nostram beatitudinem et felicitatem veluti præludamus, » ait S. Augustinus, serm. 20 *De Temp.*, juxta illud *Psal.* XXXVI : « Tota die miseretur et commodat, et semen illius in benedictione erit. » Ex adverso de immisericorde ait S. Jacobus, cap. II, 13 : « Judicium sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam. »

Verum, alii passim hanc gnomen ut separatam, ample et generatim ut sonat, accipiunt : sed particulatim varie explicant, ita tamen ut omnes in unam generalem expositionem terminentur et coeant.

Primo ergo R. Levi sic explicat : Si remisse te gesseris in studio sapientiæ, sane tempore adverso vires tuæ imbelles erunt et impares, ut hujusmodi calamitati possis obsistere : tum quia sapientia est, quæ prudentibus rationibus et consiliis animum roborat ad patientiam et constantiam in adversis; tum quia, ut ait R. Salomon, si remissus et deses fueris in sacra lege, Angeli qui sunt divinæ voluntatis ministri, haud vires tuas firmabunt, sicque ab eis desertus perdes robur, fiesque debilis et infirmus ad resistendum tribulationi.

Secundo, Jansenius : Hebræa, ait, sic habent : *Si defeceris in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua, q. d.* Si cum adversum quid acciderit, animo defeceris per impatientiam, id ex eo provenit, quod fortitudo animi tui sit angusta et exigua, non autem ex eo quod adversitas sit intolerabilis vel insuperabilis, uti docet S. Chrysostomus, hom. 44 *ad Popul.* Hic sensus ægre aptari potest Vulgatæ, quæ vertit in futuro : « Minuetur fortitudo tua. »

Tertio, alii cum Cajetano vertunt, *si laxaveris animum in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua*, sicque explicant, *q. d.* Si animi vigorem laxaveris in die tribulationis vacando deliciis et solatiis carnalibus, fies enervis, delicatus et debilis

ad resistendum adversis : deliciæ enim laxando animum ejus rigorem et vires dissolvunt, itaque armatum exarmant et inermem reddunt; austeritas vero eum stringit et roborat. Sic deliciæ Capuanæ fregerunt robur Annibalis et Pœnorum; antea invictum, ut a Romanis victus sit et prostratus : nimirum ubi rigor, ibi vigor; ubi voluptas, ibi laxitas et debilitas.

Ubi rigor, ibi vigor.

Id expertus est S. Franciscus, de quo S. Bonaventura, cap. v *Vitæ* ejus : « Experientia, ait, certa didicerat dæmones asperitate terreri, deliciosis autem et mollibus vestibus ad tentationem fortiter animari. Unde cum nocte quadam propter infirmitatem capitis, præter solitum cervical de pluma positum haberet, dæmon, in illud ingressus, ipsum usque ad horam matutinam inquietavit. »

Quarto, alii valde apposite censent Salomonem suadere ut in die tribulationis mens se roboret, omnes vires ad se evocando, ut iis stipata et munita quasi collectis copiis tribulationi resistat : sic enim dux evocat omnes copias, cum hostis ingruit, ut totis viribus ei repugnet. Quare Hebræa, *si remiseris* vel *remissus fueris*, sic exponas, *q. d.* Si in tentatione remiseris solita pietatis et mortificationis exercitia, puta si dimiseris orationem, jejunium, pœnitentias, officia humilitatis et charitatis; minuetur tua fortitudo, ut vix tentationi resistere valeas.

Quinto, alii censent Salomonem hic suadere continuam laboris et pugnæ exercitationem. Sicut enim milites robusti fiunt quotidie arma tractando, laborando, pugnando; infirmi vero et inertes, si arma ponant, vacentque otio : sic pariter fidelis robustus fit, si assiduis laboribus et dimicationibus contra adversa se exerceat; debilis vero, si quieti vacet et ignaviæ.

Sexto, noster Interpres solerter et profunde pro hebræo, *si remissus fueris*, vel *si te*, id est animum tuum, *remiseris*, vertit, *si desperaveris lassus*. Dat enim duplicem radicem et causam remissionis animi, de qua hic agitur. Prior est diffidentia et desperatio; secunda est lassitudo. Cum enim animus diffidit se posse ex angustia, quæ eum affligit, eluctari, aut posse eam superare et vincere, eo quod putat illam viribus suis esse superiorem; tunc remittit suum vigorem et robur sustinendi, fitque remissus, enervis et languidus. Rursum, cum angustia diutius durat, animus mollis in ea toleranda delassatur : unde remittit et laxat suam contentionem resistendi, ac lassus incipit ei cedere et succumbere. Igitur sicut animi vigor et robur consistit in spe eluctandi vel vincendi : sic animi languor, remissio, infirmitas et lapsus consistit in desperatione sustinentiæ vel victoriæ. Spes enim extendit, dilatat et roborat animum, proponendo ei præmium virtutis et triumphi; desperatio vero eum contrahit, arctat et infirmat : id videre est in pugna militum, et in obsidione urbium; quamdiu enim cives sperant se posse eam sustinere, et hostem depellere, fortiter resistunt; cum vero de eo desperant, animis cadunt, cogitantque de deditione. Sensus ergo est, *q. d.* Si in die angustiæ fractus fueris animo per desperationem, fortitudo animi tui fiet magis angusta, hoc est, per eam desperationem magis fies infirmus, ad evadendam incidentem angustiam. Ut hac sententia monere velit, ut, cum premunt angustiæ, animum non despondeamus, sed animi magnitudine adversa superare contendamus, juxta illud Poetæ :

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Pusillanimis ergo, et quasi desperans se ex tribulatione posse emergere, facit se debiliorem ad emergendum : victoria enim sita est in magnanimitate, quam parit spes vincendi; quare spes est radix patientiæ et fortitudinis. Valet autem hæc sententia ad erigendum animum, non tantum cum adversitatum externarum procellæ ingruunt, sed etiam cum conscientia angitur ob criminum admissorum gravitatem : tunc enim non dejiciendus animus, nec de Dei misericordia desperandum; sed per fiduciam in Dei misericordia erigenda mens, ne penitus pereat robur animi. Ita Lyranus, Hugo, Jansenius et Beda, quem audi : « Nihil exsecrabilius, ait, desperatione, quam qui habuerit, et generales hujus vitæ labores, et, quod maxime nocet in fidei certamine, constantiam fortitudinis perdit. » Et S. Isidorus, lib. II *De Summo bono*, cap. xiv : « Perpetrare, inquit, flagitium aliquod mors animæ est, sed desperare est descendere ad infernum. » Ex quibus S. Thomas, II II, *Quæst.* XX, art. 3, docet desperationem esse maximum peccatorum, non in se : nam majus peccatum est infidelitas et odium Dei; sed quia desperatio est causa omnium peccatorum : in hæc enim agit desperatum. Hoc autem intellige non tantum in eadem angustia, tentatione et tribulatione, sed et quavis alia postea obventura : qui enim semel in una tribulatione animum despondit, sternit viam, ut idem faciat in quavis alia; itaque vires imminuit ut succumbat. Ratio est, quod spes addit acuitque animum, itaque vires adauget, et tentationem pugnamque extenuat : vice versa desperatio animum hebetat et retundit, itaque vires imminuit, et tentationem pugnamque adauget.

Quocirca Psaltes tentationis et tribulationis hoc suggerit scutum : « Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino, » *Psalm.* xxvi, vers. ult. Et S. Petrus, *epist.* I, cap. v, vers. 8 : « Adversarius vester tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret, cui resistite fortes in fide, » et consequenter fortes in spe ; fortitudo enim fidei parit fortitudinem spei : qui enim viva fide credit Deum esse fidelem in promissis, quibus pollicitus est se iis qui [illegible] spem reponunt, seque in tribulatione invocant, robur ad vincendum daturum, utique illud ipsum

firmiter a Deo sperant, postulant, exspectant et reipsa impetrant.

Exempla.

Hæc gnome experientia est testatissima, præsertim in lucta cum dæmone. Id expertus Noster S. Franciscus Xaverius in itinere Japonico, quod variis artibus dæmon, præscius futuræ in ea messis fidelium, impedire conabatur, scribit in quadam epistola se tunc reipsa didicisse in tali tentatione nihil magis timendum, quam diffidentiam : si enim quis fortis in spe divinæ opis consistat, illam sentiet, et dæmonis suggestiones machinationesque velut telas aranearum difflabit; sin in spe titubet et diffidat, sentiet dæmones acerrime contra se insurgere, ut vix repelli queant. Idem sensere et docuere prisci Ascetæ in *Vitis Patrum*, lib. VI, libell. IV, num. 29. Senex quidam tentato dixit tentationes fortiter esse sustinendas, sicut Joseph easdem viriliter pertulit, et Deus glorificavit eum usque in finem : « Videamus, inquit, et Job, quod se usque in finem non relaxaverit Deum timens; unde eum nullus a spe Dei movere prævaluit. » Ibidem, lib. V, libell. V, num. 10 : « Abbatissa Sara, ait, mansit tredecim annis fortiter a fornicationibus dæmonum impugnata, et nunquam oravit ut recederet ab ea hujusmodi pugna; sed solum hoc dicebat : Domine, da mihi fortitudinem. » Et num. 15, ait senex : « Sunt in sæculo Pancratiarii, qui, cum nimis cæsi steterint et fortes apparuerint, coronas accipiunt. Aliquoties autem et unus a duobus cæditur ; et confortatus plagis cædentes se vincit. Vidisti quantam virtutem per carnis exercitium acquisivit ? Et tu sta, et confortare, et Dominus expugnat pro te inimicum. »

S. Ephrem, in *Vita S. Abraham Eremitæ*, scribit eum graviter et diu a dæmonibus tentatum, omnes ejus tentationes constanter contempsisse, dicendo : « Anathema tibi et omni virtuti tuæ, pollutissime dæmon ; gloria autem et honor Domino, soli sancto ac sapienti Deo, qui nobis dilectoribus suis te tradidit conculcandum, et idcirco versutias tuas subsannamus atque contemnimus. Agnosce ergo, infirmissime et infelicissime dæmon, quia nos neque te, neque tuas pertimescimus phantasias. » Subdit deinde dæmones variis argumentis et machinis eum exagitasse, sed irrito conatu, adeo ut ne pavorem quidem illi incusserint : « Magis autem, ait, præliando alacritatem in eo, et charitatem apud Deum maximam suscitabat; diligens namque Deum ex toto animo, et conversationem suam secundum voluntatem ejus instituens, affluenter divinam gratiam promeruit, et propterea non valebat diabolus lædere eum : perseveranter namque pulsaverat, ut ei thesauri divinæ gratiæ panderentur. » Quocirca cum magnam videret dæmonum turbam in se irruentem, fidens et alacer psallebat : « Circumdederunt me ut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et in nomine Domini vindicabor in eis, » *Psalm.* CXVII. Vide S. Basilium in *Regulis fusius disput.*, Regula 63; Cassianum, *Collat.* IX, cap. XXII, et *Collat.* XXIV, cap. XXV. Vide et quæ fuse de tentationum remediis dixi *Eccli.* II, 1 et seqq.

Gnome Philosophi de fortitudine.

Idem per umbram videre et a Salomone didicere philosophi, quorum hæc est sententia, virum fortem adversis roborari, suamque fortitudinem exacuere, uti gladius acuitur cote ; adversa enim sunt cos fortitudinis. Ita Seneca, *epist.* 24 : « Acrior, ait, est ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. » Et *epist.* 72 : « Virtutem enim intelligo animosam et excelsam, quam incitat quidquid infestat. » Et lib. *De Gubern. mundi :* « Avida est periculi virtus, et quo tendat, non quid passura sit, cogitat. » Et *epist.* 114 : « Fortitudo est munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile ; quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. » Hinc illa : « Marcet sine adversario virtus. Multum adjicit sibi virtus lacessita. » Cicero, lib. III *De Officiis :* « Est fortitudinis proprium et magnitudinis animi nihil extimescere, omnia humana despicere; nihil quod homini accidere possit, intolerandum putare. » Et lib. III *De Finibus :* « Qui magno animo est atque forti, omnia quæ cadere in hominem possunt, despicit, et pro nihilo putat. Atque iste vir altus et excellens magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducit. » Chrysippus dicebat dolere quidem sapientem, sed non cruciari, utpote cujus animus malo non cederet. Græci dixere fortitudinem esse animam sapientis. Plato, rogatus quomodo animatum esse oporteat circa res adversas, respondit : « Ita ut quis providendo caveat ne in eas incidat; quod si per imprudentiam in eas inciderit, nihil curet. »

Virgilius :

> Tum pudor incendit vires, et conscia virtus.

Ovidius :

> Apparet virtus arguiturque malis.

Lucanus :

> Crescit in adversis virtus.

Silius Italicus :

> Explorant adversa viros, perque aspera duro
> Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

Horatius :

> Fortiaque adversis opponite pectora rebus.

Seneca Tragœdus :

> Virtutis est domare quæ cuncti pavent
> Quemcumque fortem videris, miserum neges.

Plautus :

> Fortiter malum qui patitur, idem post patitur bonum.

Porro Septuaginta hic variant; nam pro eo quod vers. præced. dictum est : « Abominatio ho-

mmum derisor,» vel *pestilens*, puta detractor, ipsi vertunt, *immunditia autem* (infamiæ et abominationis hominum) *viro pestilenti inquinabitur*. Deinde eodem tenore addunt Vaticana : *In die mala et in die tribulationis quoadusque deficiat, q. d.* Derisor et detractor est odium Dei et hominum; quare incidet in tribulationem, in qua ab omnibus desertus velut abominabilis misere morietur et peribit. Auctor vero *Catenæ Græc.* hæc exponit de obstinatis, qui ad finem vitæ in peccatis persistunt, *q. d.* « In viro scelerato et pestilente peccatum in modum habitus jam induratum alteque infixum tantisper perstat, donec tandem in die judicii corrumpatur, mortique sempiternæ mancipetur. » Complutenses autem et Regia τὸ *immunditia autem viro pestilenti inquinabitur* cum præcedentibus nectunt; deinde interposito colo novam ordiuntur sententiam : *In die mala et in die tribulationis quousque deficiat* (dies illa), *erue eos qui ducuntur ad mortem*; quæ lectio plana est, sed dissidens a dispunctione textus Hebræi et Latini Vulgati : licet eam secutus sit Syrus, ut dixi initio hujus versus.

11. ERUE EOS QUI DUCUNTUR AD MORTEM : ET QUI TRAHUNTUR AD INTERITUM, LIBERARE NE CESSES. — Hebraice, *libera eos qui capti sunt ad mortem, et nutantes ad interitum* (liberare) *si cesses*, id est ne cesses (1); *si* enim Hebræis sæpe servit negationi, valetque idem quod *ne* vel *non*. Pagninus legit per interrogationem, *si cessabis? q. d.* Minime cessabis. Chaldæus, *redime eos qui capiuntur ad mortem, et qui ducuntur ad interfectionem prohibe*; Septuaginta, *et redimere eos qui interficiuntur ne parcas*, id est ne tardes, ne cuncteris. Loquitur de iis qui injuste ducuntur ad mortem : nam si juste, non convenit, imo non licet, eos liberare et justitiam impedire, uti docet D. Thomas, III part. *Quæst.* LXVIII, art. 10, ad 1 : justitia enim fit ut cæteri terreantur, et metu similis supplicii a scelere abstineant; unde illud : « Fiat justitia aut pereat mundus. » Ratio est, quia charitas dictat consulendum esse proximo in fame aliave necessitate constituto : summa autem necessitas est discrimen vitæ; quare illi succurrendum est ex lege charitatis. Id ergo significat hæc gnome, ut eos qui injuste ducuntur ad mortem liberemus, vel supplicando, vel consulendo, vel pecunia redimendo, vel etiam vi armisque eripiendo, si id fieri possit. Sic Ruben et Judas liberarunt Joseph a morte quam fratres ei minabantur, *Genes.* XXXVII, 21 et 26; et Daniel liberavit Susannam a calumnia et morte, *Daniel.* XIII.

Ita S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, serm. 8 : « Eripe, inquit, eum qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe cum intercessione, eripe gratia tu sacerdos, aut tu, imperator, eripe subscriptione indulgentiæ, et solvisti peccata tua, eruisti te a vinculis; vinculis enim peccatorum suorum unusquisque constringitur. »

Rursum S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXXVI, et habetur 23, *Quæst.* III, cap. VII, docet hanc liberationem innocentis esse actum veræ fortitudinis : « Non in inferenda, inquit, sed in depellenda injuria lex virtutis est; qui enim non repellit a socio injuriam, si potest, tam est in vitio quam ille qui facit. Unde S. Moyses hinc prius orsus est tentamenta imbecillis fortitudinis repellere. Nam cum vidisset Hebræum ab Ægyptio injuriam accipientem, defendit ita, ut Ægyptium prosterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait : Eripe eum qui ducitur ad mortem. » Ibidem Anastasius et Damasus Papa : « Qui potest, inquiunt, obviare et perturbare perversos, et non facit, nihil est aliud quam favere impietati eorum. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. »

Porro, si charitas jubet hominem eripi a morte corporali, multo magis a spirituali et æterna : quare viri religiosi, sacerdotes, imo quivis fideles, cum quem vident peccatum mortale animo destinare, aut illud jam perpetrasse, et periculum esse ne in eo moriatur et damnetur, putent insonare auribus suis : « Erue eos qui ducuntur ad mortem, » imo ad gehennam. Unde Beda : « Potest, inquit, accipi mystice. Erue eos qui ab hæreticis decipiuntur, rectam fidem prædicando; libera, bonorum operum exempla monstrando, eos qui a male viventibus Catholicis trahuntur ad interitum : sed et si quos in certamine persecutionis lapsos vel lapsuros aspexeris, sollicita hos exhortatione ad vitam restaurare satage. Si quos fame perituros, si quos algore videris, illis dato victu et vestitu recrea. »

Sic et Cassianus, *Collat.* II, cap. XIII, hanc gnomen applicat tentatis : hi enim ducuntur a dæmone ad mortem gratiæ, quos proinde leniter tractandos, consolandos et animandos docet exemplo cujusdam, qui dure arguens tentatum, mox eadem tentatione pulsatus, eidem pene succubuit.

Porro solet Deus hoc peccatum talione punire, ut qui alios a morte liberare noluit, cum posset, idem periculum incurrat, nec inveniat qui eum liberet. Exemplum memorabile est apud Joannem Moschum in *Prato spirit.* cap. CLXVII. Abbas Pœmen inquit Abbati Agathonico se a feris devorandum; causam addidit : « In provincia nostra, inquit, cum essem (erant autem ambo Galatæ), pastor ovium eram, et contempsi transeuntem peregrinum, et a canibus comestus est; cum enim illum salvare possem, non feci, sed dimisi eum, et a canibus discerptus est; scioque quia et ego ita mori debeo. Quod et factum est : post tres enim annos a bestiis, ut dixerat, et ipse discerptus est. »

Similia plura et mira sunt in *Vita S. Ephrem*, quæ breviter recensui *Genes.* XLII, 21.

(1) Alii, *utinam retineas*, conibeas a morte. Non male.

Vers. 12. 12. SI DIXERIS : VIRES NON SUPPETUNT; QUI INSPECTOR EST CORDIS, IPSE INTELLIGIT, ET SERVATOREM ANIMÆ TUÆ NIHIL FALLIT, REDDETQUE HOMINI JUXTA OPERA SUA. — Hebraice, *si dixeris : Ecce non novimus hunc* (vel *hoc*), *nonne librans corda ipse intelliget, et custodiens animam tuam ipse cognoscet?* Septuaginta, *si autem dixeris : Nescio hunc, scito quoniam Dominus omnium corda noscit, et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus*; Aquila, *nonne ponderans corda ipse intelligit?* Lucifer, *et qui figuravit spiritum omnibus illis*. Noster pro *non novimus hoc*, vertit, *vires non suppetunt*, quia qui non novit modum liberandi innocentem a morte, huic vires non suppetunt ad eum liberandum. Unde Syrus vertit, *si dixeris : Nescio* (eum liberare, id est non possum), *scito Deum cogitationes mentis tuæ introspicere, et tui servatorem scire, quod forte possis eum liberare* (1).

Jam *primo*, aliqui sic exponunt, *q. d.* Si vere et non simulate dixeris, ad eripiendum neci proximum vires te deficere, ne propterea deficiat animus, sed bonam voluntatem habeto, quia Deus, qui corda hominum penitus callet, bonam cujusque voluntatem probat et boni consulit, quoties operis facultas deest. Itaque illud *juxta opera sua* perinde est ac juxta facultatem suam, *q. d.* Deus non operum quantitatem, sed facultatem pendit; et licet opera absint, voluntatem solam præmiis compensat.

Secundo et genuine, *q. d.* Si dixeris : Vires non suppetunt ad liberandum innocentem a morte, vide ne hæc sit calva excusatio, quam prætexas tuæ negligentiæ vel torpidæ voluntati, ut cum nolis molestias liberandi subire, dicas tibi vires liberandi non suppetere; quia Deus qui inspector est secretorum cordis, ejusque fundum perspicit, quique servator est animæ tuæ, id est, qui animam tuam uti creavit, ita assidue conservat, ne in suum nihilum, ex quo illam per creationem eduxit, relabatur, ac proinde intima animæ tuæ, utpote a se creatæ et conservatæ, pervidet, ut eum fallere eique fucum facere nequeas : hic, inquam, videt an hæc tua excusatio sit vera, an a te conficta, ideoque tibi ac cæteris reddet meritum præmium vel supplicium, non juxta tua dicta et prætextus, sed juxta opera tua; ut, si innocentem a morte liberes, ipse vicissim te liberet a morte præsenti et æterna : sin eum liberare nolis, falsoque dicas te non posse, sinat te pari modo labi in periculum mortis utriusque, nec invenire qui te liberet : cujus rei exempla paulo ante recitavi; hanc enim talionem tua crudelitas, quæ omnia charitatis jura violat, meretur.

Nota Deum vocari servatorem animæ, *primo*, quia eam conservat; *secundo*, servatorem, id est observatorem, quia observat omnia hominum cogitata et facta; *tertio*, quod eam custodiat et præservet a multis malis, ut hoc titulo et hujus beneficii commemoratione magis excitet ad vicissim præservandum alios a morte cæterisque malis.

Porro Septuaginta et cæteri qui vertunt, *si dixeris : Non novimus hunc*, etc., dupliciter exponi possunt. *Primo, q. d.* Non novimus an hic supplicium mortis commeritus sit an non, ac proinde eum liberare non audemus. *Secundo, q. d.* Si dixeris : Hic qui ducitur ad mortem, nullo amicitiæ vel cognationis fœdere mihi conjunctus est, sed externus et ignotus; externis ergo qui illum norunt, eum liberandum relinquam : si, inquam, id dixeris, scito hanc esse calvam excusationem, quia hic, licet tibi sit ignotus, Deo tamen est notus et charus, qui ejus liberandi curam tibi quasi proximo demandavit; quare Dei, qui tibi animam et vitam inspiravit, et assidue conservat hac lege, ut tu eamdem proximo conserves, offensam et indignationem incurres, *q. d.* Noti tui notus est. Nam a Deo, qui tibi tot nominibus notus esse debet, probe agnoscitur : etenim lex amicitiæ hæc est, ut amicorum etiam familiares et notos amplectamur. Subdit : « Qui reddit unicuique secundum opera sua. » Deo, inquam, hæc gratia reddenda est, qui operibus nostris paria refert, et ad eumdem modum nobiscum agit, quo nos ipsi cum proximis nostris.

Paulo aliter Septuaginta explicat Auctor *Catenæ Græc.*, *q. d.* Omnes homines mutuo se noscunt, cum unius sint naturæ et figuræ. Si, inquit, dixeris : Non novi talem; redarguet te Deus mendacii, evadesque duorum criminum reus, cædis nimirum et mendacii. Cum enim mortales omnes unius sint originis, non possunt se mutuo non agnoscere, cum unius quoque speciei animantia bruta se invicem agnoscant et juvent.

Vers. 13 et 14. 13 et 14. COMEDE, FILI MI, MEL, QUIA BONUM EST, ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI TUO : SIC ET DOCTRINA SAPIENTIÆ ANIMÆ TUÆ, QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT. — Septuaginta, *comede, fili, mel; bonus enim favus, ut dulcescat guttur tuum : sic senties sapientiam in animo tuo; si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret*; Chaldæus, *sic sapiens esto in animo tuo; quod si inveneris, primis venient novissima meliora, et spes tua non consumetur*; Hebræa et Syrus, *non succidetur* (2).

Sensus est, *q. d.* Sicut esus mellis et favi bonus

(1) Hebræa verte, *quod si dixeris : Ecce non novimus hunc* (Vulgatus vertit *hoc*, scil. *non novimus*, id est, *non possumus*. Cf. *Jerem.* IV, 22), *nonne qui ponderat corda, is intelliget* id quod facis, quam vana sit ista excusatio? — *Et qui observat animam tuam, is cognoscet* prætextus tui vanitatem, *et rependet homini*, adeoque et tibi, *secundum opus suum*. Cæterum, si tertium quoque et quartum membrum interrogative accipias, non displicet.

(2) Vers. 14. Rosenmullerus, *sic*, talem *scito sapientiam* esse *animo tuo*. Maurer, *sic*, eadem cupiditate, qua appetis comedisque mel dulce, *disce sapientiam animo tuo*, quæ quam dulce mel est palato tuo, tam dulcis futura est tuo animo; *si inveneris*, consecutus eam fueris,

et salutaris est stomacho totique corpori, æque ac suavis palato, dulcisque gutturi : sic pariter sapientia salutaris est animæ, æque ac dulcis menti : atque in eo mel superat, quod mel veterascens acescat, et in acorem vertatur; sapientia vero quo magis veterascit, eo magis dulcescit. Huc alludens Isaias, cap. VII, 15, de Christo ait : « Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum. » Vide ibi dicta. Et sponsa, *Cant.* V, 1 : « Comedi, inquit, favum cum melle meo. »

Mel symbolum sapientiæ et sanctitatis.

Nota : Mel symbolum est sapientiæ veræ et practicæ, quæ homines facit virtute præditos, et ad cœlum deducit; quæ proinde est ipsa prudentia, sanctitas et charitas : idque ob multas utriusque analogias.

Primo.

Prima est, quod mel e cœlo depluat, sitque quasi manna cœleste. Unde Plinius, lib. XI, cap. XII, de melle loquens : « Sive, inquit, ille cœli sit sudor, sive siderum saliva. » Et cap. XIV, illud vocat « divinum nectar; » unde Virgilius, I *Georg.* :

Aerii mellis cœlestia dona.

Idem, lib. IV :

Aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.

Saccharum an sit mel?

Rursum Galenus, lib. VII *De Simplic. medic. facult.*, cap. X, asserit saccharum esse mel : « Saccharum, inquit, quod ex India atque Arabia Felici convehitur, in calamis, ut aiunt, concrescit, et ipsum mellis est species. » Idem docet Plinius, lib XII, cap. VIII, et Dioscorides, lib. II, cap. CIV. Alii tamen, uti nostri Conimbricenses, verius censent contrarium, scilicet mel ex rore concrescere, saccharum vero ex succo cannarum gigni. Sic pariter sapientia vera desursum est, ideoque Christus de cœlo descendit, ut eam in terras deferret, hominesque doceret, *Baruch* III, 38.

Qua ratione mel generetur?

Audi mellis causas et generationem ex Varrone, Aristotele et Plinio physice enarrantes nostros Conimbricenses, tract. VII *in Meteora*, cap. IX. Quando una cum vapore illo tenui ex quo ros generatur, efferuntur, potissimum sublucanis temporibus, partes quædam terræ subtiles, ex varia ejusmodi partium cum humido tenui commixtione, si humidum aqueum non multum dissolvatur, gignitur succus prædulcis, qui herbis, foliis, flosculis et terræ solo excipitur, atque hic mel vocatur. Hujusmodi liquore sub prima aurora folia arborum roscida inveniuntur; eodem perunctas vestes et concretum capillum sentiunt aliquando, qui noctu sub dio fuere; eumdemque apes uterculis congestum in alvearia convehunt; nec ex alio succo earum mel constat, ut docet Aristoteles, lib. V *De Hist. animal.* cap. XXII. Itaque favos eas construere ait e floribus, ceram ex arborum lacryma effingere, mella ex rore aeris colligere. Ac quod mel ipsæ non faciant, sed confectum exportent, duplici argumento concludit. *Primum,* quia uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarii. Item, quia in autumno mel sibi detractum non reparant, cum tamen illo etiam tempore flores suppetant. At sublato magna ex parte cibo, vel ad inopiam redactæ repeterent certe, qua vigent solertia et providentia, munus conficiendi mellis, si id conficerent e floribus. Nonnulli tamen, quos refert Seneca *epist.* 84, arbitrati sunt apes proprietate quadam sibi ingenita, et quasi fermento collectum rorem in saporem illum mutare; sed amplectenda est sententia Aristotelis, quam tuetur etiam Plinius loco citato.

erit tibi *eventus* seu *finis* optatus, *et spes tua non delebitur.*

Secundo.

Secunda, mel conficitur, vel potius colligitur ab apibus, quia castæ sunt et virgines; unde et mel a puris confici et tractari debere docet Plinius, Columella, Varro et alii. Hinc Pindarus in *Pythiis* apes « sacras Cereris ministras » appellavit; alii, « Nymphas sacrificiorum præsides. » Sic pariter sapientia amat, imo facit castos et virgines. Addit Plutarchus in *Conjugial. præceptis* : « Apes eos male excipiunt, qui recentes a muliebri copula superveniunt; sed mulieres quæ veneri operam dederunt, acrius invadunt, quique vel vinum vel unguenta oleant : » sic sapientes et sancti oderunt impuros et incestos, et subinde odorem eorum intolerabilem sentiunt, uti sentiebat S. Catharina Senensis.

Tertio.

Tertia, mel conficitur ab apibus pacificis, et mira concordia in suo alveari collaborantibus et mellificantibus : sic pariter sapientia pacifica est, amat concordiam, fugit discordiam. Quocirca Christianis in baptismo olim dabatur lac et mel. « Inde suscepti lactis et mellis concordiam prægustamus, » ait Tertullianus, et ex eo S. Hieronymus, *Contra Luciferian.*; et Nazianzenus, *orat.* 17 : « Christiana charitas, ait, et animorum consociatio incredibilis ab ipsis religionis cunabulis suscipienda est, iis præsertim qui serio Christum volunt consectari. » Huc facit quod scribit S. Isidorus, lib. XII *Orig.* cap. VIII : « Apes, ait, dictæ, vel quod se pedibus invicem alligent, vel quod sine pedibus nascantur; nam postea et pedes et pennas acquirunt, » quasi *apis* sit ἄπους, id est *expes,* hoc est pedibus carens; primum enim *alpha* est privativum, significans *sine* vel *carens*. Sic pariter sapiens in terra sit expes, et mentis pennis evolet in cœlum ad Deum, ut ex floribus paradisi mel divinæ sapientiæ colligat.

Apis etymon.

Quarta, optimum mel conficitur ab apibus parvis. Audi Columellam, lib. IX *De Re rustica,* cap. III : « Aristoteles, ejusque auctoritatem sequens Virgilius, maxime probat apes parvulas, oblongas, leves, nitidas, ardentes auro, et paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis; nam quanto grandior apis atque etiam rotundior, tanto pejor. » Ita vera sapientia optime discitur et docetur ab

humilibus et mansuetis, juxta illud Christi : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus (sæculi, puta superbis philosophis), et revelasti ea parvulis, » *Matth.* XI, 25.

Quinta, mel est succus dulcissimus, subtilissimus et saluberrimus, ait Plinius, qui proinde omnibus gratus est, omnesque cibos condit, dulcorat et sapidos efficit : sic et sapientia omnibus recta ratione utentibus grata est et suavis, omnesque res, licet tristes et adversas, dulcorat, et leves sapidasque efficit. « Mel, ait Varro, lib. III *De Re rustica*, cap. XVI, dulcissimum quid est, et diis et hominibus est acceptum; favus enim venit in altaria, et mel ad principia convivii, et in secundam mensam administratur. »

Sexta, mel, omnibus se immiscens, omnium tamen sapori se suamque dulcedinem accommodat; in vino enim habet dulcedinem vinosam, in aceto acetosam, in carne carneam, in farina farream, etc.: sic pariter sapientia et sanctitas omnibus rebus, temporibus, personis se attemperat; quare alia est sapientia juvenum, alia senum, alia Sacerdotum, alia Religiosorum, alia virorum, alia feminarum, alia Prælatorum, alia Principum, etc.; in juvenibus enim est juvenilis et alacris, in senibus senilis et gravis, in Sacerdotibus sacerdotalis, in Religiosis religiosa, in Regibus regia, etc.

Septima, mel est beneficium, quia saluberrimum plurimisque morbis medetur, quos recenset Plinius, lib. XI, cap. XIV, et Dioscorides, lib. II, cap. CI : « Medicamenta, ait Plinius, non mella gignuntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona cœlestia. » Et mox : « Non alia suavitas visque mortalium malis a morte vocandis, quam divini nectaris, » id est mellis. Et fusius, lib. XXII, cap. XXIV : « Aculeos, ait, et omnia corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores nervorum mulcet, ulceraque jam desperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipsius natura talis est, ut putrescere corpora non sinat, jucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura : faucibus, tonsillis, anginæ omnibusque oris desideriis utilissimum, arescentique in febribus linguæ : jam vero peripneumonicis, pleuriticis decoctum; item vulneribus a serpente percussis, et contra venena fungorum. »

Idem docet mel et mulsum, quod ex melle et aqua conficitur, facere sanos et longævos : « Multi, ait, senectam longam mulsi tantum nutritu toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo. Centesimum annum excedentem eum D. Augustus hospes interrogavit quanam ratione maxime vigorem illum animi corporisque custodisset; at ille respondit : Intus mulso, foris oleo. Varro regium cognominatum morbum arquatum tradit, quoniam mulso curetur. »

Sed et Aristoxenus, ait Pierius, *hieroglyph.* 28, cap. VIII, Pythagoricos plurimum melle usos tradit. Neque tantum calidi panis suffitu Democritus vitam dies aliquot in amicorum obsequium produxisse fertur, verum et vapore mellis naribus admoto. Omnino autem ferunt quibus mellis usus frequentior fuerit, vitam diutius producere; contra vero qui cibis acidis delectentur, brevioris esse vitæ. Sane Cyrinos populos, qui scilicet Corsicam insulam incolebant, longævos vixisse tradit Athenæus, quod assidue mellis uterentur cibo. Nam et Diophanes, qui de re rustica libros conscripsit, longævos evadere dicit, qui mellis esitatione delectati fuerint. Præstat vero in senecta ipsa plurimum pane et melle pasci; neque enim solum, ut is asserit, vivacitatem adjuvat, sed et sensus omnes sanos et integros custodit. Sic pariter sapientia est saluberrima omnesque animæ, et sæpe corporis, morbos persanat, ac facit longævos, imo æternos.

Octava.

Octava, mel sincerum est; purum et minime fucatum, ideoque flavum et odoriferum; unde illud Virgilii : « Fragrantia mella thymo redolent. » Sic pariter sincera et candida est sapientia, omnisque fuci et simulationis expers. Has octo conditiones eodem ordine quo jam recensui, sapientiæ attribuit S. Jacobus, cap. III, 17 : « Quæ autem desursum est sapientia, ait, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione. » Vide ibi dicta. « Apis, ait Varro, *De Re rustica*, cap. XVI, minime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius : neque ignava, ut non ei qui ejus opus conetur disturbare, resistat. » Et mox cum apes vocasset *Musarum volucres* : « Neque ipsæ, ait, sunt inficientes (otiosæ, inertes), nec non oderunt inertes; itaque insectantes a se ejiciunt fucos. »

Nona.

Nona, apes nulla re magis consternantur et in fugam vertuntur quam fumo supposito : sic sapientia odit ostentationem fumumque vanæ gloriæ, ac jactabundos ac gloriosos fugit. Hinc sæpe Scriptura melli comparat sapientiam, ut *Psalm.* CXVIII, 103 : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo. » Et *Psal.* XVIII, « judicia Dei » dicuntur esse « dulciora super mel et favum. » *Debora* quoque prophetissa, *Judic.* IV, 4, hebraice *apis* interpretatur, ut ait Adamantius, puta Origenes. Et omnes Prophetæ, ait Pierius, *hieroglyph.* 26, cap. XIV, sub apis nomine comprehenduntur earumque favi ea sunt oracula, quæ litteris mandavere. Atque hoc est bonum illud mel, quod comesse jubemur. Quicumque enim oracula ea divina meditatione complectitur, scriptisque vatum nostrorum sermonibus alitur et recreatur, is mandatum illud divinum exsequitur, quo præceptum est : « Comede mel, fili, » bonumque id esse reipsa protinus experitur. Quod autem de Christo assertore nostro prædictum est : « Mel comedet, » mel hic Adamantius nostra de virtute colloquia significare profitetur. Quoties-

Debora, id est apis.

cumque enim de abstinendo a voluptatibus, de domanda nequitia, de justitia, de prudentia, ex animo disserimus, sermonis istiusmodi suavitate libentissime pascitur Deus, hosque liquores assidue sitibundus inquirit; cui, si nequitiæ, si pusillanimitatis, si scelerum et stultitiæ amarulenta pocula propinaverimus, gustum ut offensus refugit, et ut fel odiosum aversatur.

Decima, apes magno labore, molimine et industria texunt favos et mella : sic magno labore, diligentia et industria paranda est sapientia. Sed cogitent sapientes illud Pindaricum : « Olympios victores vitæ reliquum agere in terra melliflua, » puta in cœlis, ubi felicitas est et copia bonorum omnium. Sicut enim Christus « favos post fella gustavit, » ut ait Tertullianus, sic et eosdem Christiani ejus asseclæ gustabunt.

Undecimo. *Undecima*, mel optimum legitur ex thymo similibusque herbis odoratis. Unde optimum mel est Hyblæum, ita dictum ab Hybla urbe et monte Siciliæ, qui thymo odorato abundat, ex quo apes pastæ optimum mel conficiunt. « E fico, ait Varro, lib. II *De Re rustica*, cap. XVI, mel insuave, e cytiso bonum, e thymo optimum. » Ita sapientia colligitur ex sententiis præstantibus Patrum, Doctorum et præsertim Auctorum sacræ Scripturæ. Horum enim sapientiæ et sanctitatis fama oculis et mentibus legentium vel audientium suavissimum doctrinæ et pietatis sensum odoremque aspirat. Audi Dioscoridem, lib. II, cap. CI : « Principem locum obtinet mel, quod Atticæ regionis est, præcipue ex Hymetto, mox Cycladibus insulis, et e Sicilia cognomine Hyblæum. Magis probatur dulcius, et acre odoratius, subflavum, nec humectum, grave et minime fluxum, quod ob sequacem lentitiam non facile abrumpitur, tractumque resilit in digitos. Mel abstergendi vim habet, ora venarum aperit, humores evocat, qua ratione in sordida ulcera sinusque commodissime infunditur. » Sic pariter magis probatur sapientia, quæ γλυκύπικρον, id est dulcedinem habet non fatuam et beticam, sed cum acrimonia mixtam et acredine exacutam, quæque odorem suum longe lateque spargit, ac gravis est et solida, ut humores vitiorum e mente evocet et abstergat.

Duodecimo. *Duodecima,* mel, si purum sumatur, stomachum inflat; at cum aliis commixtum pituitam siccat, ventriculum purgat, nutrit, calefacit, et stomachum ad concoquendos cibos roborat, ut docent medici et Hippocrates, lib. II *De Diæta* : pari modo sapientia sola inflat; at charitate et virtutibus mixta, frigidam pituitam, id est phlegmaticam lentamque socordiam siccat et acuit, animi sordes expurgat, nutrit spiritum, eumque calore divino accendit, ac mentem ad quævis adversa digerenda confirmat, juxta illud Nazianzeni : « Patientia est decoctio molestiarum. » Patientia autem est sapientia, aut magna sapientiæ pars.

Rursum, mel vulneribus infusum medetur, corruptioni resistit, adeo ut etiam cadavera integra servet ne putrescant. Hinc olim Ægyptii corpora defunctorum melle condiebant, itaque servabant incorrupta in plures annos. Simili modo sapientia omnibus animi doloribus, mœroribus et passionibus medetur, corruptioni concupiscentiæ resistit, ac corpus hoc quod quasi cadaver circumferimus, ne gula, luxuria aliove vitio putrescat, conservat, atque tandem corpus ipsum corruptibile quoque in resurrectione faciet incorruptum, immortale et gloriosum.

ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI TUO. — Hebraice, *et favum dulcem super palatum tuum.* Favus proprie est apum domus, et cellulæ, ita dictus a fovendo, quod in his sobolem foveant, juxta illud Virgilii, IV *Georg.* :

> Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
> Suspendunt ceras.

Rursum, favi continent mel, ideoque melliti non raro toti cum melle comeduntur. Unde Plinius : « Buccellam panis dedit et favum mellis, » hoc est frustum operis apiarii melle plenum. Sic Christus post resurrectionem favum mellis ab Apostolis exhibitum comedit, *Lucæ* XXIV, 42.

Favus mellis est sapientia mellita. Primo. Igitur favus mellis significat hic sapientiam mellitam esse et dulcissimam instar favi : *primo,* quia vera sapientia est cœlestis et divina, ideoque suavissimus animæ cibus; mentis enim cibus est veritas, præsertim cœlestis et divina. Unde S. Augustinus, lib. I *Contra Academ.* cap. III, docet felicitatem consistere in investigatione veritatis : quid enim anima fortius desiderat quam veritatem? Tum puritas, charitas, passionum vacuitas, conscientiæ pax et sanctitas quam affert sapientia. « Mel, ait S. Augustinus in *Psal.* LXXX, sapientia est, primatum dulcedinis tenens in escis cordis. »

Secundo. *Secundo*, quia sapientia sapientibus suis rationibus, consiliis, considerationibus, condit et dulcorat omnia, quantumvis aspera et adversa, quæ sapienti in hac vita quotidie occurrunt. Ita Beda : « Patet, ait, facillime quare doctrina sapientiæ melli comparetur, quia nimirum sicut illud cibis, ita hæc doctrinis cæteris dulcedinem præstat. »

Tertio, quia Deus sapientiæ auctor cum ea miscet consolationes cœlestes, quas mentibus sapientum, id est sanctorum, crebro infundit, quæ omne mel suavitate superant, juxta illud S. Bernardi : « Jesus meus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. » Has expertus noster B. Xaverius clamabat : « Satis est, Domine, satis est; non enim capit cor terrenum tantam consolationum cœlestium affluentiam. Aut ergo eas aufer, aut transfer me ad te in paradisum, ubi dilatato corde hauriam mare gaudiorum tuorum, quod electis tuis ab æterno præparasti. » Et Psaltes, *Psal.* XXX, 20 : « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! » Et : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos, » *Psal.* XXXV, 9.

Symbolice Beda per mel accipit sensum litteralem S. Scripturæ; per favum, allegoricum: « Hoc, ait, inter utriusque significantiam distat, quia mel, quod in promptu est ad comedendum, moralem litteræ superficiem insinuat; favus autem, in quo mel de cera exprimitur, allegoricam locutionem figurate denuntiat, ut subducto litteræ velamine suavitas sensus spiritualis aliquanto cum labore vel mora percipiatur. » Hanc favi atque mellis differentiam hausit ex Augustino in *Ps.* CXVIII, ad illa verba: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* Sic enim ait, « Melli est similis aperta doctrina sapientiæ; favo vero, quæ abstrusioribus sacramentis, tanquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur. » Item Pseudo-Augustinus, serm. 14 *De Verbis Domini*, qui est Eradii Presbyteri: « Quando possumus de divinis operibus quæ leguntur intellectum alicujus mysticæ significationis exsculpere, quasi de abstrusis favorum cellis mella producimus. » Vice versa Auctor *Catenæ Græcorum* per favum accipit sensum litteralem, per mel allegoriam; hæc enim in sensu litterali ceu mel in favo includitur. Per *mel*, ait, designat allegoriam, per *favum* autem historiam; nam in illa veluti in cellula quadam sublimior quidam sensus absconditus latet; per guttur vero vegetabiles animæ vires. Is mel comedit, qui ex divinis Litteris usum et adjumentum accipit; qui autem ex rebus ex quibus sancti Prophetæ et Apostoli hauserunt, doctrinam haurit, ille comedit favum. Et quidem mel comedere cujusvis volentis est; verum mellis favum comedere, id solius puri mundique pectoris est. Sensus porro vel gustus sapientiæ aliud nihil sunt, quam ipsamet sapientiæ dogmata et decreta.

Mel sunt patrum exempla. Rursum, noster Alvarez de Paz, lib. IV *De Dignit. perfectionis*, part. III, cap. XXXVIII, per mel et favum accipit sancta virtutum exempla. Vita patrum nostrorum, ait, est mel, quia ejus memoria suavissima est, et sapor sive imitatio dulcissima. Hæc nobis in mensa Religionis apponitur, dum mens nostra exemplis perfectorum eruditur, et monitis Prælatorum accenditur, et lectione regularum ad eorum sequelam et imitationem invitatur. Comedamus hoc mel, quia revera bonum est, et nostro cordi salutiferum, quia dulcissimum est, et palato considerationis suavissimum. Comedamus, inquam, illud, et vitam patrum nostrorum sequamur, quæ in hora mortis dabit nobis certam salutis spem, quæ nequaquam nos decipiet, sed in possessionem illius rei quam speramus deducet.

QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT. — Alludit ad convivia, in quibus novissimo loco inferuntur et comeduntur bellaria mellea, ut placentæ mellitæ et favi, ac simul solebant olim in fine mensarum eas condire sapientibus colloquiis et dissertationibus, uti dixi *Eccli.* cap. XXXII, 4. Rursum alludit ad mel, quod vetustate acescit, *q. d.* Mel ætate vertitque in acorem; at sapientia semper suam suavitatem retinet, imo quo annosior, eo dulcior efficitur. Nam ut alia taceam, illa in novissimis, puta in senio et morte, dat certam spem adipiscendæ felicitatis; hac autem spe nil dulcius, nil jucundius animæ accidere potest. Unde Septuaginta vertunt, *quod si mel istud inveneris, finis* (vel *obitus*) *tuus bonus erit, neque spes tua te fallet.*

Duas alias appositas expositiones suggerit noster Salazar. Prior est: Mel utique vitam servat, adeo ut plures mellis auxilio ad multam senectam vegeti admodum ac robusti pervenerint. Ergo Salomon ait: « Quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, » id est, ad canos usque pervenies, non quidem infirmus et imbecillis, sed spe roboratus ac confirmatus. Unde ex Hebræis nonnulli sic vertunt, *habebis in senecta spem.* Posterior: Mel quidem atque mellita, ut modo prænotabam, sub finem convivii exhiberi solebant. Ergo Salomon his verbis suadet ne studium sapientiæ unquam intermittatur, sed hoc etiam in senectute tanquam mel in convivii clausula adhibeatur. Quid inde? « Et habebis in novissimis, » aut « in senecta spem; » vel, ut Chaldæus transtulit, *primis venient novissima meliora,* id est, quemadmodum in convivio dulcia et salubria magis fercula sub finem inferuntur: ita etiam doctrina atque sapientia in senectute colenda est; sic enim fiet ut ea vitæ tuæ clausula suavior sit atque sanior, plena videlicet futurorum bonorum spe.

Vers. 15 et 16. 15 et 16. NE INSIDIERIS, ET QUÆRAS IMPIETATEM IN DOMO JUSTI, NEQUE VASTES REQUIEM EJUS. SEPTIES ENIM CADET JUSTUS, ET RESURGET; IMPII AUTEM CORRUENT IN MALUM. — Noster legit רשע *resca*, id est *impietatem;* jam aliis punctis legunt רשע *rasca*, id est *impie;* unde vertunt, *ne insidieris, o impie, habitaculo justi, neque vastes* (Pagninus, *rapias;* Cajetanus, *deprœderis*) *accubitum* vel *cubile ejus: justus enim, etsi septies cadat, resurget tamen; impii autem in malum corruunt;* Chaldæus, *ne insidieris, impie, habitaculo justi, neque projicias domum habitationis ejus;* Syrus, *neque diripias* (1).

Justi casus est duplex: prior in pœnam vel calamitatem, in culpam posterior; unde duplex hic oritur sensus.

Prior de malo pœnæ, *q. d. Ne insidieris,* o impie, domui justi, *neque vastes ejus cubile,* ut rapias ejus uxorem vel filios, aut *accubitum,* id est quietem, ut turbes ejus pacem, quia Deus eum tutatur: etsi enim sinat eum septies, id est sæpius, in aliquas calamitates labi, tamen facit ut ex iis

(1) In Hebr. est, *ne insidieris, o impie* (Maurer, *improbus*, scil. existens, id est, more improbi) *habitaculo justi; ne devastes cubile,* mansionem *ejus.* Nam etsi *septies,* sæpe *cadat justus* in varias calamitates, ex omnibus tamen *surgit,* Deo eum liberante. Cf. *Ps.* XXXIV, 18. *At improbi corruunt in malo* vel uno, ex eo nunquam emergunt. Vulgatus de *peccato* intellexit נפל; sed nusquam aut raro Hebræis נפל est *peccare.*

illico fortior resurgat, uti contigit S. Job. « Impii autem corruunt in malum » proni, ut in eo jaceant et maneant sine spe resurgendi et emergendi. Ita Vatablus : Justus, inquit, frequenter discrimini objicitur, et evadit periculum, juxta illud *Psalm.* XXXIII : « Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus. » Impii vero primo quoque periculo solent corruere. Sic et Isidorus Clarius, Jansenius et Salazar, quin et S. Augustinus, lib. XI *De Civit.* cap. XXXI : « Septenarius numerus, inquit, pro universo sæpe ponitur, sicut scriptum est : Septies cadet justus, et resurget; quotiescumque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit. » Hoc est quod dicitur *Job* V, 19 : « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. »

Præclare Nazianzenus, *orat.* 27 : « Est, ait, quædam in fabulis arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat, ac si de re nova novo more loquendum est, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confingentem. Mihi vero ejusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur; floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur; sic nimirum se comparans, ut neque ob dextra justitiæ arma, nec ob sinistra flectatur, sed in diversis rebus idem semper suique similis permaneat, atque adeo probatior tanquam aurum in fornace reperiatur. » Et infra invictum et insuperabilem justi animum describens : « Nihil, ait, philosophia fortius est, nihil inexpugnabilius; omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus, etc. Ut in summa dicam, duo hæc arripi et superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia materiæ expers, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile cedens præterquam animi magnitudine, et eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi esse videntur, devincens. »

Tria invicta: Deus, angelus, sapiens.

Huic expositioni favet textus Hebræus. Vulgata, etsi dissonare videatur, tamen eo quoque revocari potest, si sic exponas : Ne insidieris justo licet afflicto et tribulato, ut eum ad impietatem pertrahere satagas, neque turbes conscientiæ ejus pacem et tranquillitatem; quia, etsi septies, id est sæpius in tribulationes cadat, tamen iis animo non dijicitur, ut a justitia vel latum unguem dimoveatur, sed in ea constans et immobilis consistit, ideoque hac sua constantia omnes tribulationes dispellit, ac velut adamas ictus malleorum eludit et respuit, imo ex iis generosior, animosior et lætior resurgit, uti contigit tribus pueris in fornace Babylonica, *Daniel.* III. Hunc sensum innuunt Septuaginta, dum vertunt, *noli applicare impium ad pascua justorum* (S. Hieronymus in *Mich.*, *in tabernaculum*; S. Cyprianus, lib. III *Testim.*, *in habitaculum justorum*: scilicet legit μόνην, id est *habitaculum*, pro νομὴν, id est *pascua;* utrumque significat Hebræum נוה *neve*; Aquila et Theodotion, *in decore justi*), *neque decipiaris pabulo ventris : septies enim cadet justus et resurget; at impii infirmabuntur in malis.* Porro Auctor *Catenæ Græcorum* et Cassianus, *Collat.* XIV, cap. XVII, sic Septuaginta explicant, *q. d.* Pascua justi sunt sermones secretiores de virtute et perfectione; hi non sunt applicandi, id est explicandi impiis, ne margaritas projiciamus ante porcos.

Mystice, requies vel cubile justi vocatur conscientiæ mentisque tranquillitas : in hac enim suaviter quasi in lecto requiescit, hanc proinde vetat hic turbari.

Secundo, plane et simpliciter juxta Vulgatam versionem hæc accipias de casu justi in culpam, *q. d.* Noli insidiari justo, ut satagas per calumniam in ejus domo aliquam gravem impietatem reperire, itaque turbare ejus requiem et pacem : quia justus, qui scilicet justitiæ constanter adhæret, omnem impietatem procul a se repellit; etsi enim in leves et veniales aliquas culpas septies, id est sæpius, cadat, tamen hæ justitiam ei non adimunt, nec impietatem impingunt, atque ex his mox per pœnitentiam resurgit. Impii autem in peccata mortalia corruunt, ex quibus viribus suis resurgere nequeunt, nisi peculiari Dei gratia præveniantur, et ad pœnitentiam erigantur.

Rursum ea iterant, iisque se velut porci luto involvunt et quasi sepeliunt; quare difficilius est ut ex iis ad gratiam quam a morte ad vitam resurgant. Et S. Gregorius, lib. VI in I *Reg.* cap. XV : « De justorum casu scriptum est : Septies in die cadit justus et resurgit. Justorum certe casus quodam modo status eorum est, quia aliquando permittuntur cadere, ut semper valeant fortius stare; permittuntur ut in malis corruant, ne summa virtutum dona per elationem perdant. Hi profecto, etsi verba Domini quandoque non implent, a Domino longius non recedunt, quia ad tempus relinquuntur, ut in æternum teneantur, et modico desipiunt, sed postmodum resipiscunt. »

Nota τὸ *casus quodam modo status eorum est* : quia justi ex casu illico resurgentes magis in statu gratiæ se obfirmant. Unde in justorum lapsu impletur illud S. Chrysostomi, homil. 12 in I *ad Cor.*: « Peccatum, si ad animam tuam divertit, hospes sit, non incola; » quia justi illico peccatum expellunt, et ad statum gratiæ redeunt, ut non tam cecidisse, quam modicum se inclinasse videantur; moniti enim statim pœnitent et resipiscunt, etiam si lapsus fuerit gravis et lethalis, qualis fuit S. Petri negantis Christum, et Davidis dum occidit Uriam et Bethsabee corrupit, qui ad primam Nathan vocem et correptionem exclamavit : « Peccavi. »

Justus ergo cadens est sicut arbor per procellam prostrata, quæ idcirco profundiores in terra

agit radices, ideoque statim regerminat et repullulat. « Evulsa enim cupiditate, ut ait S. Augustinus, cito plantam recipit charitatis. » Unde S. Bernardus, serm. 1 *in Canticum :* « Vigilandum proinde, ait, et vigilandum omni hora, quia nescimus qua hora spiritus venturus sit, seu iterum abiturus. It et redit spiritus, et qui stat eo tenente, deserente cadat necesse est; sed non collidetur, quia Dominus rursum supponit manum suam. Et has alternare vices non cessat in his qui spirituales sunt, vel quos potius spirituales provide ipse creare intendit, visitans diluculo, et subito probans. Denique septies cadit justus, et septies resurgit, si tamen cadat in die, ut se cadere videat, et cecidisse sciat, et resurgere cupiat, ut requirat manum adjuvantis, et dicat : Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus. »

Quorcirca ex hoc loco justos non esse impeccabiles, sed aliquando peccare, æque ac distinctionem peccati in veniale et mortale (justi enim corruunt in veniale salva justitia, injusti in mortale, quod negarunt Jovinianus, Pelagius, Wicleph, Calvinus et Lutherus) recte colligunt Doctores Orthodoxi, ut Cassianus *Collat.* XXII, cap. XIII; Bellarminus, lib. *De Amiss. gratiæ,* cap. V, et alii : veniale enim consistit cum justitia justi, cum qua mortale consistere nequit : justus enim manens justus septies cadit in peccatum veniale, et ab eo resurgit. Scio S. Hieronymum, epist. 16 *ad Rusticum,* de gravi lapsu hunc locum intellexisse, dum ait : « Sed justi vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit. » Nihilominus de levibus culpis, ac proinde de justo manente justo, communiter intelligitur, estque contextui magis consentaneum. Dixerat enim Sapiens : « Ne insidieris, et quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus; » et subdit : « Septies enim cadit, » ubi particula *enim* notat connexionem et causam prioris sententiæ. Unde sensus est : Non invenies in justo impietatem, quia licet septies in die cadat, sunt offensiones leves, a quibus per justitiam suam facile resurgit. Hinc Augustinus, lib. XI *De Trinit.* cap. XXXI, ita exponit : « Quotiescumque ceciderit justus, non peribit » Quod non esset verum, si de casu, quo justitia amittitur, sermo esset; et ideo addit : « Quod non de iniquitatibus (id est peccatis mortalibus), sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit. » Quod ita accipiendum judico, ut sub his tribulationibus etiam occasiones venialiter peccandi comprehendantur, tum quia hæ plus justum humiliant, quam tribulationes externæ; tum etiam quia condistinguit ibi Sapiens casus justorum ab impietate; ergo et a casu impii corruentis in malum; ergo loquitur de casu aliquo qui, licet sit culpa, non tamen est impietas seu peccatum grave per quod cadens corruit in malum. Et ita exponit Glossa Ordinaria et Beda, *Jacob.* III, et S. Thomas, *Quæst.* VII *De malo*, art. 2, ad 13.

Nota : Aliqui legunt : *Septies in die cadit justus.* Ita legit Auctor *Catenæ Græc.*, Cassianus, *Collat.* XXII, cap. XIII, et nonnulli Codices manuscripti; ex quo colligunt nonnulli justum ordinarie non posse se cohibere per unum diem, quin in aliquod peccatum veniale, imo in septem, id est plura, labatur. Verum τὸ *in die* delendum est : nec enim est in Hebræo, nec in Septuaginta et Vulgata Romana cæterisque impressis. Unde justos, præsertim cautiores et puritatis conscientiæ studiosos, posse aliquo tempore esse puros ab omni peccato veniali docet S. Augustinus, lib. II *De Peccat. merced.* cap. II, et *epist.* 95, in fine, et Franciscus Suarez, tom. III *De Gratia,* lib. IX, cap. VIII, qui tamen negat hoc tempus esse longum. Dominicus Soto asserit justum ad unum diem posse abstinere a peccato veniali, alii ad tres vel quatuor horas. Vide ibidem Suarez, num. 27.

Aliqui nunquam peccant deliberate. Rursum justos aliquos valde perfectos, qui toti student puritati et sanctitati, posse tota deinceps vita vivere sine peccato veniali plane voluntario et deliberato, docet ibidem Suarez, num. 25, Alvarez de Paz, tom. III, *De Extermin. mali* lib. I, pag. 1, cap. IX, pag 60 et 61, et Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.* cap. II, idque videntur fecisse Apostoli post receptum in Pentecoste Spiritum Sanctum. *Exempla.* De S. Maria Oigniacensi sic scribit Cardinalis Jacobus de Vitriaco in *Vita* ejus, cap. VI : « Ab exiguis venialibus culpis adeo sibi cavebat, ut crebro ad dies quindecim neque unam inordinatam cogitationem in suo pectore posset reperire. » Et S. Chrysostomus, hom. 20 *in Matth.*, ad illud : *Fiat voluntas tua :* « Nihil enim est, ait, quod propter terrenarum rerum habitaculum, ad supernarum virtutum perfectionem homines prohibeat pervenire. Est quippe possibile ut in terrarum adhuc regione degentes, quasi jam in cœlis habitent, ita cuncta perficiant.» Certe de Abbate Pambo multisque aliis Anachoretis legimus, eos per multos annos ne unum quidem verbum otiosum dixisse; potuere tamen illi otiosam vanamque cogitationem in animum admittere. Difficilius enim est cor cohibere quam linguam.

Symbolice, septem justi lapsus recenset Cassianus, *Collat.* XXII, cap. XIII. Cæterum justos, inquit, non esse immunes a culpa, manifeste Scriptura pronuntiat, dicens : « Septies in die cadit justus, et resurgit. » Quid enim aliud est cadere quam peccare? et tamen cum dicatur septies cadere, justus nihilominus pronuntiatur, nec justitiæ ejus præjudicat lapsus fragilitatis humanæ : quia multum interest inter sancti et peccatoris hominis lapsum. Aliud enim est admittere mortale peccatum, et aliud est cogitatione, quæ peccato non careat, præveniri vel ignorantiæ, aut oblivionis errore, aut facilitate otiosi sermonis offendere, aut ad punctum in fidei theoria

aliquid hæsitare, aut subtili quadam cenodoxiæ titillatione pulsari, aut necessitate naturæ aliquantisper a summa perfectione recedere. Hæc enim sunt septem lapsuum genera, in quibus vir sanctus, licet nonnunquam cadat, tamen justus esse non desinit, quæ, quamvis levia videantur ac parva, tamen faciunt eum sine peccato esse non posse. Hucusque Cassianus.

Denique aliqui, sed pauci, casum justi accipiunt lethiferum in peccatum mortale. Unde S. Hieronymus, epist. *ad Rusticum :* « Septies, ait, cadit justus et resurgit. Si cadit, quomodo justus? si justus, quomodo cadit? sed justi vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit : et non solum septies, sed septuagesies septies delinquenti, si convertatur ad pœnitentiam, peccata donantur. Cui plus dimittitur, plus diligit. Meretrix lacrymis pedes Salvatoris lavat, et in typum Ecclesiæ de Gentibus congregatæ meretur audire : Dimittuntur tibi peccata tua. Pharisæi justitia perit superbia, et Publicani humilitas confessione salvatur. » Justus ergo, etsi subinde cadat in peccatum grave, cito tamen resurgit, et non tam resurrectioni casus, quam casui resurrectio succedit; quare ob resurgendi sollicitudinem et celeritatem, justi nomen non tam videtur perdere, quam ad momentum abscondere. Sic in Davide tantum sanctitatis splendorem non tam obscuravit peccatum, quam illustravit pœnitentia, et, ut ait Theodoretus, Quæst. XXV in II *Regum* : « Regis admirabilem gloriam effecit splendidiorem; » et, ut ait S. Ambrosius, *Apolog.* 1 *David*, cap. II : « Nullum attulit lapsus impedimentum, sed velocitatis incentiva cumulavit, et acrior ad currendum surrexit. » Similia habet S. Chrysostomus, hom. 77 *ad Populum*. Rursum S. Ambrosius, *Apolog.* 2 *David*, cap. III : « Si David, inquit, infirmus, tu fortis? Si Salomon lapsus est, tu potes primus esse sanctorum? Ergo si erraverunt justi, erraverunt tanquam homines, sed peccatum suum tanquam justi agnoverunt. »

17 et 18. CUM CECIDERIT INIMICUS TUUS, NE GAUDEAS, ET IN RUINA EJUS NE EXSULTET COR TUUM (Chaldæus, *et cum corruerit in malum, ne exsultet cor tuum*), NE FORTE VIDEAT DOMINUS, ET DISPLICEAT EI, ET AUFERAT AB EO IRAM SUAM. Septuaginta, *si ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas super illum, et in supplantatione ejus ne extollaris : quoniam videbit Dominus, et non placebit ei, et avertet indignationem suam ab eo.*

Prior versus clarus est : vetat enim gaudium de calamitate inimici velut contrarium charitati, qua omnes etiam inimicos propter Deum diligere debemus, eisque optare bona, et mala avertere; quare qui de fratris sui, licet inimici, casu lætatur, eidemque propter acceptum damnum insultat, similis est diabolo, qui neminem salute potiri desiderat, ait Auctor *Catenæ Græc.* Loquitur enim de gaudio vindictæ privatæ et propriæ, non publicæ : nam de publica vindicta (uti docet B. Antiochus, *homil.* 58), utpote actu justitiæ, gaudere licet; unde ait, « inimicus tuus, » non Dei vel Ecclesiæ. Sic submerso Pharaone et Ægyptiis hostibus suis in mari Rubro lætati sunt Moses et Hebræi, cecineruntque epinicion Deo, *Exodi* XV. Idem fecit Debora et Barac cæso Sisara hoste Judæorum, *Judic.* V. Idem fecere Moses et Josue cæso Amalec, *Exodi* cap. XVII, 15; Machabæi cæso Nicanore, Judith cæso Holoferne, David subactis Philistæis, Ammonitis, Syris cæterisque hostibus, II *Reg.* XXII, 1 et seq. Nimirum : « Lætabitur justus, cum viderit vindictam; manus suas lavabit in sanguine peccatoris, » *Psal.* LVII, 11. Salomoni succinit Plutarchus, lib. *De Utilitate ex inimicis capienda;* ubi inter alias hanc recenset, quod convicia inimicorum moneant nos nostrorum vitiorum, ut ea eluamus; unde, ait, ab Antisthene dictum est recte, « eum qui salvus esse debeat, opus habere vel probis amicis, vel inimicis vehementissimis, quod illi admonendo peccantes, hi criminando a vitiis avertant. » Sed, quoniam nostra ætate ad liberas reprehensiones voce valde exili est prædita amicitia, loquax in adulando, muta in castigando, audienda est nobis ex inimicis veritas : sicut enim Telephus domestico destitutus remedio, vulnus hostili hastæ sanandum præbuit : ita quos defecit benevolus castigator, ii ut inimici sermonem audiant necesse est reprehendentis et prementis culpam, non animum maledicentis, sed rem ipsam considerantis. Jasonem Thessalum qui volebat interficere, gladio vomicam ejus aperuit, eaque rupta salutem homini attulit : sic sæpe convicium ab irato inimico nobis inflictum animi morbum latentem neglectumve sanavit.

Posterior versus dat causam prioris, sed difficilem et obscuram; videtur enim repugnare charitati, si cui dicas : Noli lætari de malo inimici, ne Deus ab eo auferat iram suam, cum charitas dictet optandum esse ut ab eo, licet inimico, Deus auferat iram suam. Ira enim Dei incumbens inimico est grande ejus malum, quod proinde charitas non optat, sed aversatur et deprecatur : charitas enim eodem amoris sinu tam inimicos quam amicos complectitur.

Primo, Beda respondet τὸ *suam* referre non Deum, sed inimicum, *q. d.* Noli gaudere de malo inimici, ne Deus auferat ab eo iram suam, quam scilicet inimicus tuus contra te concepit, quaque tibi velut adversario suo irascitur, hoc est, ne Deus ab eo auferat inimicitiam et odium tui, illudque convertat in amicitiam et charitatem, ut ea te jam diligat velut amicum, quem antea oderat velut inimicum. Tunc enim dolebis et erubesces te prius de ejus malo exsultasse, utpote quem jam reconciliatum habes amicum, cuique optas omne bonum. Huc facit illud Biantis : « Ama tanquam osurus, odito tanquam amaturus. » Posterius enim huc spectat, docetque odium moderandum esse spe ineundæ vel redintegrandæ amicitiæ. Prius vero carpit Cicero, lib. *De Amicitia*, et Aris-

toteles in *Rhetor*. Amicitia enim debet esse stabilis et perpetua, ut nunquam in odium vertatur et desinat.

Secundo, Cajetanus : Salomon, ait, dirigit hoc mandatum ad imperfectos, et, ut inducat eos ad continendum seipsos a peccato gaudii de malo inimici, proponit eis periculum mali proprii, ut si non amore virtutis, saltem amore boni proprii abstineant ab hujuscemodi peccato : declarat enim eis quod hujusmodi lætitia videtur a Deo, et displicet Deo, utpote peccatum; et forte Deus ob hoc peccatum tuum desinet punire inimicum tuum, quia lætitia tua est addere afflictionem afflicto, et inde succedent tibi duo mala : alterum confusionis, quia confundetur lætitia tua cessante ira Dei super inimicum; alterum, vitium inimici, quoniam cessante ira Dei super illum, reparabit vires inimicus tuus. Non itaque ratio affertur contra charitatem, sed ut homo imperfectus habendo rationem boni proprii hoc peccatum evitet : revocatio enim iræ divinæ ab inimico, non quatenus est bona inimico homini, sed quatenus esset mala tibi, pro ratione affertur. Inimicus enim jam a Deo suis viribus restitutus fortius tibi resistet, teque validius quam ante impugnabit. Hoc damni referes ex tuo perverso de ejus calamitate gaudio. Hæc Cajetanus.

Tertio, aptius et plenius, compescit hic Salomon gaudium de malo inimici : *primo*, dicendo quod hoc displiceat Deo, quæ ingens est pœna; *secundo*, quod Deus auferet ab inimico iram, id est supplicium et calamitatem, quam illi ob peccata iratus inflixit, illumque restituet suæ integritati et prosperitati. Qua in re duo sunt damna partis adversæ, puta gaudentis de inimici clade : prius, quod Deus castiget inimicum hoc ejus gaudium, tristitia et mœrore. Tantum enim dolebit et mœrebit invidus de inimici felicitate, quantum antea gavisus fuit de ejusdem afflictione et infelicitate, eoque magis, quod cogitabit, Deum hoc mœrore castigare suam invidiam invidumque gaudium; unde dicet : Utinam ego prior sponte castigassem malum hoc meum gaudium! nunc enim gauderem, tum quia sponte hoc fecissem, tum quia elicuissem actum charitatis; jam vero cum Deus castigat præposterum hoc meum gaudium, me invitum castigat, atque castigat meum peccatum, puta odium et invidiam pro meis demeritis; insuper me castigat mœrore felicitatis contrariæ, quam quotidie in inimico cogit me videre, et invidia doloreque tabescere, quæ omnia magna crux et pœna sunt gaudenti, ut longe magis crucietur prosperitate inimici, quam prius lætatus fuit ejus adversitate.

Quarto et plenissime, cum ait : « Ne forte Dominus auferat ab eo iram suam, » tacite intelligit, « eamque transferat in te. » Unde Hebræa habent, *ne forte Dominus reverti faciat*, scilicet ad te, *iram suam*. Solet enim Deus invidos punire talione, ut malum quod optarunt inimico, et de quo gavisi sunt, in ipsos recidat, imo ab inimico in ipsos revolvatur, quod mire invidos cruciat. Sic magna fuit crux Aman, quod furcam a se paratam Mardochæo, illo procurante ipsemet conscenderit, in eaque suspensus sit. Hoc est quod Idumæis imprecatur Psaltes, *Psalm*. CXXXVI : « Memor esto, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem, qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea, » *q. d.* Excidium Hierosolymæ illatum a Chaldæis revolve, o Domine, in Idumæos hostes nostros, qui de eo exsultarunt, nobisque captis insultarunt. Atque ita illud in eos reipsa Deus revolvit; nam Chaldæi vastarunt Idumæos simili modo quo Judæos. Et Abdias ad Idumæos, vers. 12 : « Non magnificabis, inquit, os tuum in die angustiæ, » id est, non insultabis Hebræis in angustias a Chaldæis redactis. Causam subdit : « Quoniam sicut fecisti, fiet tibi; » quisquis enim misero insultat, talionem reportat. Similia plura occurrunt in Threnis et Prophetis.

Vere Tertullianus, lib. II *Contra Marcion*. cap. XVIII : « Nihil amarius quam idipsum pati quod feceris aliis, » præsertim si pœna inimici in te transferatur, ut te dolente ille exsultet, imo tibi afflicto insultet, sicut tu illi insultasti. Talia quoque crebro facta legimus et vidimus. Nota est historia Sapricii, qui cum duceretur ad martyrium, obviaretque ei Nicephorus inimicus postulans ei reconciliari, postulantem respuit, ideoque a Deo desertus in morte fidem negavit, palmamque martyrii perdidit, quam Deus in Nicephorum transtulit, uti narrat Metaphrastes, et ex eo Surius, die 9 februarii. Hanc rationem affert Lyranus, Vatablus, Jansenius; quin et Beda, qui eam damnis spiritualibus adaptat : « Ne gaudeas, ait, de casu inimici, ne forte Dominus superbiam tuam, quæ illi absque dubio displicet, hoc ordine dejiciens, humiliet, ut te cadente in peccatum, ille resipiscens sanetur, » uti contigit S. Nicephoro et Sapricio. Et Cassianus, *Collat*. V, cap. XV : « Si ceciderit, ait, inimicus tuus, noli gratulari; in supplantatione autem ejus noli extolli, ne videat Dominus, et non placeat ei, et vertat iram suam ab eo, id est, ne perspiciens elationem cordis tui, ab ejus impugnatione discedat, et incipias derelictus ab eo, rursus ab illa, quam per Dei gratiam ante superaveras, passione vexari. Non enim orasset Propheta dicens : Ne tradas, Domine, bestiis animam confitentem tibi, *Psalm*. LXXIII, nisi scisset propter inflationem cordis quosdam ut humilientur, eisdem rursum vitiis quæ vicerant, tradi. »

Virtus ulciscitur invidiam.

Notanda S. Chrysostomi sententia, hom. 24 *in Matth.* : « Quanto majori, ait, invidia laboras, tanto majora illi offers bona cui invides. Deus enim qui omnia perspicit, cum viderit innocentem injuria circumventum, extollit multo magis, clarumque illum facit, invadentem autem deprimit; nam si eos qui ob inimicorum incommoda lætantur, non sinit esse impunitos (ne gaudeas enim, ait, casu inimicorum tuorum, ne quando videat Deus et displiceat ei), multo majoribus profecto eos, a

quibus innocentes per invidiam exagitantur, suppliciis tradet. Interimamus ergo hanc pestiferam bestiam. »

Accedit quod, ut ait Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. 181 *ad Eutonium*: « Hæc duo ad patientiam contumeliarum hortari debent: *primo*, quod eos qui contumeliam inferunt nihil æque discruciat, ut eorum qui contumelia afficiantur, patientia; *secundo*, quod nulla ratione ipsos æque ulcisci queamus, quam virtutem colendo. » Probat auctoritate viri sapientis qui, « rogatus a quodam qua ratione hostem ulcisceretur, respondit: Si ipse probum atque honestum virum te præbueris. Igitur qui virtutem et patientiam colit, mortiferas hostibus plagas infligit, » etc. Quocirca P. Jacobus Lainez, secundus Societatis nostræ Præpositus Generalis, censebat « optimam refutandi maledicta rationem esse recte factorum constantiam. » Idem censuit et fecit P. Petrus Canisius, uti refert, lib. II *Vitæ* ejus, P. Sacchinus.

Vers. 19 et 20. 19 et 20. NE CONTENDAS CUM PESSIMIS (Hebraice, *cum malis* vel *malignis*), NEC ÆMULERIS IMPIOS: QUONIAM NON HABENT FUTURORUM SPEM MALI, ET LUCERNA IMPIORUM EXSTINGUETUR. — Alludit, imo citat illud patris sui Davidis, *Psalm.* XXXVI, 1: « Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem; » ibi enim in Hebræo sunt eadem verba quæ hic, præsertim אל תתחר *al titchar*, quod Septuaginta vertunt, *noli æmulari*; S. Hieronymus vero et Aquila, *ne contendas*; Symmachus, *ne certes*; Theodotion, *ne irriteris*; proprie *al titchar* significat *ne irascaris*, ne indigneris, ne excandescas. Sensus ergo genuinus est, *q. d.* Ne succenseas, ne indigneris viris malis et malignis (1), nec æmuleris, id est, ne zelo invidiæ contra impios movearis, ut invideas eis felicitatem, ob eamque te crucies et lancines. Posset *secundo*, τὸ *ne æmuleris* sic exponi, *q. d.* Ne zelo et amore impiorum movearis, ut eos spe similis felicitatis imiteris, eorumque vitam affectes, et mores impios secteris. Ita Chaldæus, S. Cyrillus, Hesychius in *Psal.* XXXVI; Chaldæus enim ibi æque ac hic vertit, *ne imiteris pessimos*; Syrus, *ne invideas scelestis*.

Rationem reddit, « quoniam non habebunt futurorum spem mali, » *q. d.* Impii non exspectant post hanc vitam aliam felicem in cœlo, sed miseram in gehenna; quare potius commiseratione digni sunt, quam ira, æmulatione et invidia.

Noster et Aquila vertunt, *ne contendas cum pessimis* vel *malignis*; Symmachus, *ne certes*; quia ex ira et indignatione sequitur contentio: si enim indigneris malignis, facile cum eis contendes et rixaberis, præsertim ab illis læsus: maligni enim sunt malefici, quia aut verbis probra jaciunt in obvios, aut reipsa eos injuria afficiunt, unde læsus ab eis facile contentionem et rixam cum eis contrahit. Quare monet eum hic Salomon ut nec irascatur malignis, nec cum eis contendat, sed potius eorum dicteria et leves injurias silens patiatur et dissimulet, ut se in pace conservet, Deoque judici causam remittat, suamque innocentiam commendet, ac se soletur cogitando breve fore impiorum regnum, cum non habeant futurorum spem, uti habent pii et innocentes ab eis læsi. Non tamen vetat quin innocens, ab impiis graviter in fama vel in bonis læsus, possit cum iis judicio contendere, ut ablatam sibi famam vel bona repetat; alioqui enim improbi impune contra probos insolescerent, ac probi suis omnibus pro libito improborum privarentur. Ita Hugo, Salazar et alii.

Huc facit proverbium Arabicum: « Ne jace sagittas tuas in idolum ferreum, » id est, ne jace verba in hominem durum et præfractum, quales sunt pessimi, ut cum eis litiges et rixeris, ubi et vincere turpe est, et vinci turpius. Sicut enim sagitta, jacta in idolum ferreum, resultans jaculatorem ipsum lædit: sic præfracti et maligni proborum querelis et probris non læduntur, sed ea potius in ipsos retorquent.

Aliter Jansenius: Loquitur, ait, Salomon de contentione, qua quis in animo suo secum contendit et disputat, videns impiorum prosperitatem, qualem disputationem et disceptationem Propheta exprimit in se, *Psal.* LXXII, 2 et seq.

Quocirca impertinens est Lyrani expositio, quæ sic habet: Ne contendas cum pessimis, id est incorrigibilibus, verbo correctionis, quia hoc est inutile; sed judex debet cum talibus contendere pœnis, ut a malo arceantur et alii terreantur: de ira enim et contentione hic agitur, non de correctione.

Porro addamus hic aliorum versiones et expositiones, quæ tamen eodem redeunt: *primo*, R. Salomon et Aben-Ezra vertunt, *ne commiscearis, societatemque ineas cum impiis*, ut eorum actiones studiose imiteris; *secundo*, R. Levi, *ne dissidia cum perditis exerceas*, ne ab illis e medio tollaris; *tertio*, Cajetanus, *ne impliceris cum malis*; *quarto*, Pagninus, *ne commercium habeas cum malignis*; *quinto*, Septuaginta, *ne gaudeas in malefactoribus*, vel, ut vertit Auctor *Catenæ Græcor.*, *cave malefactoribus aduleris*, aut *peccatores æmuleris*; *sexto*, Chaldæus, *ne imiteris pessimos*.

QUONIAM NON HABENT IMPII FUTURORUM SPEM. — Hebraice, *non erit novissimum maligno* (2), quod *primo*, Septuaginta sic explicant, *non enim fiunt posteri maligno*, *q. d.* Noli invidere impiis prosperitatem, quia eam brevi Deus succidet, non tantum quoad ipsos, sed etiam quoad posteros, ut brevi deleat omnes eorum filios et nepotes, planeque eorum stirpem, familiam et nomen aboleat, quæ ingens est pœna. Rex enim, cum sceleratum punit, filios ejus intactos relinquit: at

(1) Rectius, *ne te accendas ad iram in*, seu *propter malefacientes*, i. e. ne ob felices impiorum successus ad indignationem et invidiam abripi, animumque in transversum agi sinas.

(2) *Quia non erit finis*, exitus optatus *malo*.

Deus filios cum patribus tollit, ut nullos hæredes post se relinquant. Alludit ad illud *Psal.* XXXVI, 38 : « Simul reliquiæ impiorum interibunt. » Et vers. 28 : « Injusti punientur, et semen impiorum peribit. »

Secundo, Pagninus et Cajetanus vertunt, *quoniam non erit finis malo, q. d.* Noli impiis succensere et invidere, quia hi privandi sunt fine suo propter quem creati sunt, puta privandi sunt regno Dei. Aut, *q. d.* In impiis sunt duo, puta bonum et malum : bonum est prosperitas temporalis, quæ instar lucernæ cito exstinguitur; malum est pœna et gehenna æterna, quæ non habet finem, sed in æternum perdurat, *q. d.* Noli impio invidere felicitatem temporalem, quia exspectat eum pœna æterna.

Tertio, Vatablus, *nam malo tandem nihil supererit, q. d.* Omnis felicitas, opes, gloria impiorum cito pertransit, ut nihil ex eis remaneat, sed omnia instar fumi vel somnii evanescant, juxta illud *Psalm.* LXXV, 6 : « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. »

Quarto, Chaldæus, *non erunt novissima bona pessimis;* Syrus, *quia non habebunt perditi extrema, q. d.* Non obtinget malo bona mors, bonum judicium, bona sors, puta felicitas et gloria cœlestis. Et Baynus : Non erit impio merces, quia nullum ejus fuit meritum, sed multa demerita, ob quæ manent eum multa supplicia et tormenta in gehenna. Noli ergo a malefico qui te læsit deposcere vindictam, quia illam deposcet Deus, ac pro temporali irrogabit perpetuam, pro levi gravem, pro terrena infernalem et igneam.

Denique S. Thomas, II II, *Quæst.* XVIII, art. 2 et 3, docet nec Beatos, nec damnatos, habere spem : non Beatos, quia spes est exspectatio boni futuri; Beati autem beatitudinem habent præsentem, non futuram. « Quod enim quis videt, quid sperat? » *Rom.* VIII, 24. Non damnatos, quia hi non possunt apprehendere beatitudinem ut sibi possibilem; certi enim sunt damnationem suam fore æternam. Soli ergo et omnes viatores sperare possunt, quia possunt apprehendere beatitudinem, ut bonum futurum et sibi possibile. In improbis tamen languida est spes, sensimque deficit et emoritur, ut tandem cadant in desperationem, uti hic ait Salomon.

ET LUCERNA (Septuaginta, λαμπτήρ, id est *lampas, fax*) IMPIORUM EXSTINGUETUR. — « Lucerna, » id est gloria, felicitas, posteritas impiorum morte exstinguitur, et in æternam infamiam, miseriam et oblivionem convertitur, uti fuse dixi cap. XIII, vers. 9, et cap. XX, vers. 20. Alludit ad illud *Job,* cap. XVIII, vers. 5 : « Nonne lux impii exstinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus? lux obtenebrescet in tabernaculo illius; et lucerna, quæ super eum est, exstinguetur. »

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum* : Lucerna, ait, id est omnis illorum doctrina et celebritas, fugax est, citoque instar fumi evanescit.

21 et 22. TIME DOMINUM, FILI MI, ET REGEM (Syrus, *et regnato* : servire enim Deo regnare est); ET CUM DETRACTORIBUS NON COMMISCEARIS : QUONIAM REPENTE CONSURGET PERDITIO EORUM, ET RUINAM UTRIUSQUE QUIS NOVIT? — Pro *detractoribus* hebraice est שונים *sonim,* id est mutantibus, iterantibus, alterantibus, variantibus, quod varii varie explicant.

Vers. 21. Vers. 22.

Primo, Septuaginta pro *sconim* alio puncto legentes שנים *scenaim,* id est *duobus,* aut certe *sconim,* id est varios, diversos, accipientes pro *scenaim,* id est duobus (duo enim sunt primi varii, qui scilicet primo recedunt ab unitate : binarius enim est primus numerus multitudinis), vertunt, *et cum duobus ne te misceas,* id est, neutri eorum (puta nec Deo, nec regi) sis inobediens. *Secundo,* alii vertunt, *et cum aliter agentibus,* qui scilicet non timent Deum et regem, *ne misceas te.* Et sic habent nonnulla exemplaria Vulgatæ editionis. *Tertio,* Pagninus, *et cum iterantibus iniquitatem ne misceas te. Quarto,* Chaldæus, *et cum stultis ne misceas te* : « stultus » enim « sicut luna mutatur, » *Eccli.* cap. XXVII, vers. 12. *Quinto,* Isidorus Clarius, *et cum variantibus ne misceas te*; Cajetanus, *cum mutatoribus;* Aben-Ezra, *cum variis et inconstantibus. Sexto,* Vatablus, *et cum his qui rerum novarum sunt studiosi ne misceas te* (1). *Septimo,* R. Salomon hebræum *sconim* vertit, *duplicantes, q. d.* « Ne commiscearis cum iis qui duos deos duasque potestates (duo numina) affirmant. » *Octavo,* R. Levi *sconim* vertit, *mutantibus, q. d.* « Ne verseris cum iis qui commutant Dei regisque præcepta, hoc est, qui utriusque leges convellunt, repugnantiaque iisdem præstant. » *Nono,* optime Noster hebræum *sconim,* id est mutantibus, iterantibus, alterantibus, vertit *detractoribus;* detractores enim solent aliorum dicta factaque secreta evulgare, mutare, alterare, hoc est, aliter quam gesta sint narrare, et in pejorem partem interpretari. Hinc detractores hebraice vocantur *sconim,* id est mutatores, alteratores.

Porro per *detractores* maxime intelligit eos qui regibus et principibus detrahunt. His enim, utpote conspicuis, et tributa aliaque onera imponentibus, vulgo homines maxime solent obtrectare : sic enim cohæret hoc hemistichium cum præcedenti : « Time Dominum, fili mi, et regem. » Sensus ergo est, *q. d. Time,* id est cole, reverere, obedi, ama Deum quasi summum rerum dominum, gubernatorem, judicem et vindicem; ac deinde reverere, obedi et ama regem vel principem, quasi Dei in terris vicarium, ac proinde cum iis qui vel Deo vel regi detrahunt, ne commiscearis, præsertim cum, ut vertit Vatablus, novarum rerum sunt studiosi, ut regem regno deponere, et alium in solio collocare velint; et, ut Aben-Ezra, qui animo versant varia consilia, multaque machinantur in regis et regni perni-

(1) Recte et genuine.

ciem. His enim velut perduellibus, seditiosis et læsæ majestatis reis, repentina imminet perditio: nec enim hæc rebellio diu latere potest; quare reges, ubi eam resciscunt, omnes ejus conscios morte atroci mulctant.

Significat ergo hæc gnome, *primo*, ordinem et gradum timoris et reverentiæ, scilicet ante omnes et omnia summe timendum esse Deum; deinde, secundo loco et longe inferiori gradu, timendum esse regem : rex enim, cum sit homo, a Deo in infinitum distat.

Hinc *secundo*, regi esse obediendum, quando non præcipit contraria Deo; si enim id faciat, ei dicendum est : « Obedire oportet Deo magis quam hominibus, » *Act.* v, 29. Unde R. Salomon sic exponit : « Regem etiam, qui corporis sanguinisque concretione constat, verere, nisi quando te a divino timore revocabit; semper enim Dei timor cunctis præponendus. » Et R. Levi : « Deum timore prosequere, ejusque præcepta et legem sedulo observa; regem etiam verere, statuta serva, nec ea parvipendas; sed timorem divinum regius subsequatur, nec divino regis timor adversetur; nec enim rex timendus in iis quæ divino Numini adversantur. »

Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 6 *De Verbis Domini* : « Rex carcerem, Deus gehennam minatur. » Et Tertullianus, *Apol.* cap. XXXVI : « Cœlum debellet imperator, cœlum captivum triumpho suo invehat, cœlo mittat excubias, cœlo vectigalia imponat; non potest utique. Ideo magnus est, quia cœlo minor est : illius enim est ipse cujus cœlum est, et omnis creatura. Inde est Imperator, unde est et homo, antequam Imperator. Inde potestas illi, unde spiritus, » etc.

Tertio, significat regi obediendum esse propter Deum : Deus enim jussit ut regi obediatur, adeoque Deus regiam potestatem instituit, ut per eam apposite ad hominum conditionem totum regnum regat et gubernet, juxta illud *Rom.* XIII, 1 : « Non est potestas nisi a Deo; quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt; itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. » Et S. Petrus, *epist.* I, cap. II, vers. 13 : « Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum; sive regi, quasi præcellenti; sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, » et mox : « Deum timete, regem honorificate (1). »

QUONIAM REPENTE CONSURGET PERDITIO EORUM; ET RUINAM UTRIUSQUE QUIS NOVIT? — Quando scilicet, quomodo et quanta futura sit. Chaldæus, *quoniam repente veniet interitus eorum, et calamitatem amborum quis scit?* Septuaginta, *subito enim ulciscentur impios, supplicia autem utrorumque quis novit?* Syrus, *et terminum annorum eorum quis novit?* Hebræum enim שני *scene* et *ambos* et *annos* significat. Sensus est clarus. Solent enim reges in detractores et rebelles eorumque complices, utpote sibi insidiantes, et pacis publicæ perturbatores, statim et severe animadvertere, uti jam dixi. Exempla hoc sæculo plura spectavimus. Unde τὸ *utriusque* refert detractorem et complicem, qui detractori commiscetur. Tam enim rei sunt mortis rebelles qui detrahunt regi, quam qui eis auscultant, admiscentur et obsequuntur. Aut *utriusque,* scilicet Dei et regis, *q. d.* ruinam, id est punitionem a Deo et rege infligendam quis novit? ut τὸ *ruina* sumatur active (2). Hebraice est פיד *pid,* id est clades, contritio, exitium certum et inevitabile, a quo nulla obtingit liberatio vel redemptio. Ita Baynus, Jansenius, Aben-Ezra. Unde Auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta sic vertit : *Repente namque de hominibus impiis vindictam et pœnam exigunt Deus et rex; modum autem et rationem suppliciorum utriusque quis intelligit?*

Alii qui ad quoslibet detractores hanc gnomen extendunt, sic explicant, *q. d. Utrique,* id est tam detractori quam eum audienti, imminet gravis ruina : uterque enim graviter peccat, ac proinde graviter puniendus est, vel a Superiore vel a Deo. Dum ergo detractor incipit detrahere, candide et libere ei dicito : Dum aliquod bonum fratris mei effers, libenter audio; sin autem mala effutire vis, non audio, sed abeo. Zelemus nos ipsos, ploremus peccata nostra, curemus infirmitates nostras; aliorum vero dicta et facta, quæ ad nos non attinent, relinquamus. Allegorice, *utriusque,* id est derogantium Christo qui est Rex regum, « et decepti ab eis populi, sive lacerantium fidem hæresiarcharum, et auscultantium illis auditorum, » gravis erit ruina et contritio, ait Beda.

Post hanc gnomen Septuaginta Vaticani attexunt aliam, nimirum : « Verbum custodiens filius extra perditionem erit; excipiens autem excepit illud; » quam Noster reponit cap. XXIX, vers. ult., ubi eam explicabo. Addunt deinde aliam quæ neque in Hebræo, neque in Nostro, neque in Complutensibus et Regiis exstat; estque hæc : « Nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi de lingua illius exeat; gladius lingua regis, et non carnea : quicumque autem traditus fuerit, conteretur. Si enim irritatus fuerit furor ejus, cum nervis homines absumit, et ossa hominum devorat, et comburit tanquam flamma, ita ut sint inepta esui pullis aquilarum. » Quæ sic exponi potest, ut nectatur versui præced. *q. d.* Detractor et rebellis regi ab eo agetur in ruinam et mortem, uti dixi : at nunc ad vos, o reges, sermonem converto, vosque sancte moneo ut exacte causam

(1) Confer hæc Sophoclis in *Ajace* :

Τὸ γὰρ τὸ λοιπὸν εἰσόμεσθα μὲν θεοῖς
Εἴκειν, μαθησόμεσθα δ' Ἀτρείδας σέβειν·
Ἄρχοντές εἰσιν.

In posterum sciamus diis morem gerere discamus Atridas colere : nam *principes sunt.*

(2) Alii : *Utriusque,* qui vel Deum vel regem non veretur *Quis novit?* i. e. superveniet iis non opinantibus.

illius et similium examinetis, ne quid falsi de ore procedat, quo, secuti falsam informationem calumniatorum, ex præcipiti ira falso et injuste innocentem quempiam condemnetis : sententia enim oris vestri est ineluctabilis, ut nemo ei obniti, vel eam effugere possit; quia lingua vestra est instar gladii, ut quos velit morti dedat. Quare lingua vestra non tam carnea est, quam ferrea vel fulminea : quicumque enim ab ea traditus fuerit morti, certo conteretur et perimetur. Quare furor regis irritatus est instar fulminis, quod cum nervis homines absumit, et relicta carne, utpote molli, intacta, ossa, utpote dura et sibi resistentia, devorat, id est confringit et incinerat, velut flamma sulphurea, ita ut non sint edulia pullis aquilarum. Aquilæ enim, præsertim vulturinæ, cadaveribus hominum pascuntur et inhiant, nisi ea fulmine sint icta : fulmen enim corpora quæ afflat, tetro odore et sapore inficit, ita ut nec aquilæ, nec aliæ aves carnivoræ, aut feræ ea gustare velint, uti tradit Albertus Magnus, et Physici.

Est metaphora, qua significat regis furorem ita grassari in eorum, etiam nobilium et principum, quibus irascitur, fortunas, domos et vitas, ut instar fulminis ea sideret et perdat, nec quidquam filiis vel cognatis occisi, qui nobiles et generosi sunt instar pullorum aquilæ, hæreditandum relinquat, sed miseriis et famæ tabescere sinat. Huic sententiæ favent sequentia, quæ pariter ad judices et principes, ut ex æquitate, non ex ira vel passione judicent, pertinent. Ait enim :

Vers. 23. 23. HÆC QUOQUE SAPIENTIBUS : COGNOSCERE (Syrus, *accipere*) IN JUDICIO PERSONAM NON EST BONUM. — Chaldæus, *hæc quoque sapientibus dico*; Septuaginta, *hæc autem dico vobis sapientibus : Cognoscere et revereri faciem in judicio non est bonum, q. d.* Hæc quoque quæ subjicio ad sapientes pertinent, puta ad judices et principes, quorum est sapienter subditos regere, jus dicere et rempublicam administrare. Vatablus vero vertit, *hæc quoque sapientum sunt*, quasi hic finiantur parabolæ Salomonis, iisque attexantur sequentes, quæ aliorum sint sapientum (1), ut Ithiel, Agur, Uchal, Lamuel, de quibus cap. XXX et XXXI. Est enim hic quasi convivium sapientiæ, de quo cap. IX, 1, in quo sapientes sua sapientiæ symbola et sententias in commune alternis conferunt, uti fit in dialogismis.

COGNOSCERE IN JUDICIO PERSONAM. — Hebraice, *agnoscere vultum*, id est, habere rationem personarum et dignitatis cujusque non est bonum, id est, est pessimum : perturbat enim omnem justitiam totamque rempublicam. Est miosis : minus enim dicitur, sed plus significatur. Vere S. Bernardus, lib. I *De Considerat.* : « Qui cognoscit in judicio faciem, inquit, a facie Dei utique stare non poterit. » Et Ægidius Diaconus, *De Regim. principis* : « Ne sis specularis, sed opacus, o princeps, » *q. d.* Ne instar speculi vultus deformes amicorum, vel potentium, in animum tuum admittas : sed esto opacus ut omnium imaginem excludas, itaque sincere ex æquitate velut clausis oculis judices. De personarum acceptione plura dixi cap. XVIII, vers. 5; *Jacobi* II, 1; *Rom.* II, 11, et rursum dicam cap. XXVIII, 27.

Vers. 24. 24 et 25. QUI DICUNT IMPIO : JUSTUS ES; MALEDICENT EIS POPULI, ET DETESTABUNTUR EOS TRIBUS. Vers. 25. QUI ARGUUNT EUM, LAUDABUNTUR, ET SUPER IPSOS VENIET BENEDICTIO. — Hebraice, *benedictio boni*, id est, magna et eximia benedictione, quæ ingentia eis bona afferet, cumulabuntur. Proprie hæc spectant ad sapientes, id est judices et principes, de quibus vers. 23. Ita docent Rabbini et Latini Interpretes, *q. d.* Judices et principes, qui in judicio respiciunt personam, ut faveant diviti præ paupere, amico præ inimico, ideoque pervertunt justitiam, ut impium pronuntient pium et justum, his maledicent populi. Posset quoque verti, *hos perforabunt ensibus* (hebræum enim נקב *nakab* proprie est *perforare*); non raro enim populus indignans judici iniquas ferenti sententias in eum insurgit, eumque confodit et enecat. Ita Baynus.

Qui vero impium impietatis arguunt, ut eum vel corrigant, vel puniant, ad exemplum aliorum, hi laudabuntur tum a Deo, tum a populo; unde Hebraice est, *increpantibus* vel *castigantibus dulcescet*, vel *pulcher et jucundus erit*, tum Deus, ut supplet Pagninus et Baynus : unde Aben-Ezra : Qui nefarium arguunt, ait, divina voluptate suavitateque perfundentur, ut qui ex justitia in reos severi fuerint, hi nectar divinæ dulcedinis et misericordiæ percipiant; tum os populorum, ait Cajetanus, *q. d.* Populis grati erunt judices castigantes impios, ab eisque laudabuntur, et pulchris justitiæ elogiis ab omnibus, velut communi omnium ordinum consensu suavique concentu celebrabuntur : et veniet super eos benedictio, tum Dei, tum populi, puta fausta imprecatio et acclamatio dicentium: Vivat noster judex et princeps, qui impios adeo juste castigat et pios præmiat! Vide dicta cap. XVII, 15, ad illa : « Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. »

Chaldæus vertit, *corripientibus autem suave erit, q. d.* Judices justi qui corripiunt et castigant impios, sentient suavitatem et dulcedinem tum laudis divinæ æque ac humanæ jam dictam, tum justitiæ : justitia enim est res pulcherrima et suavissima, utpote quæ reipublicæ bonum et decus in pace conservat et tuetur. Quare principes, dum justitiam exercent et reos plectunt, ex ea miram jucunditatem sentiunt. Unde David exsultans dicebat : « Feci judicium et justitiam, » *Ps.* CXVIII. Idem moriturus Salomoni filio d

(1) Adde, ut vera sit Vatabli sententia, *a Sancto Spiritu afflatorum.*

Semei reos, quibus ipse pepercerat, plecteret, III *Reg.* II, 5 (1).

Septuaginta vertunt, *qui redarguunt impios, meliores apparebunt*, id est cæteris meliores a populo habebuntur, ait Auctor *Catenæ Græcorum*. Aut in bonitate, puta in justitia et fortitudine crescent per actus justitiæ, quos fortiter neminem verentes exercent; aut ad meliores, id est digniores honorum officiorumque gradus promovebuntur. Solent judices et principes vereri ne, si severe castigent impios, male audiant apud populum, sibique periculum creent, ne ab amicis vel cognatis rei a se occisi perimantur. At Salomon hic docet contrarium, quasi dicat : Neminem vereare, o judex, sed tuum officium strenue perage : Deus justitiæ patronus te tuamque vitam non solum tutabitur, sed et laudem gratiamque populi conciliabit, teque ad majores dignitates evehet; si secus faxis, incurres Dei iram : unde fies odium et ludibrium Dei et hominum, ac dignitate, sorte et vita spoliaberis; ad Dei enim providentiam specialem spectant judices, utpote in quorum manu est jus et justitia, ac consequenter et salus totius reipublicæ.

Potest *secundo*, hæc gnome generatim ad omnes extendi, ut dicta sit contra adulatores qui vitia aliorum, præsertim principum, excusant, palpant et justificant, *q. d.* Adulatores qui impio principi dicunt : Justus es, omniaque ejus injuste facta, iusta esse proclamant, his maledicent populi. Qui vero libere vitia principum arguunt, hi a populis laudabuntur, benedicentur a Deo et hominibus : solet enim populus detestari eos qui vitia principum adulando fovent; amare vero et colere eos qui illa arguunt, et arguendo tollunt vel minuunt. Unde Diogenes Cynicus, libere allatrans vitiis regum, in honore fuit apud populum. Quocirca Alexander Magnus aliique principes Diogenem coluere, ut probitatis nomen et populi gratiam sibi conciliarent. Quamobrem Syrus vertit, *pauperes jucunditate perfundentur*.

Quocirca Plinius apposite adulatorem comparat hyænæ, lib. VII, cap. II : « Hyæna, ait, vocem humanam imitatur, et nomen alicujus ediscit, quem evocatum lacerat: ita quidam obsequio blandiuntur, donec in perniciem trahant. » Idem cap. XXX : « Quod oleum, ait, est muscis, formicis, fereque reliquis insectis, id est adulatio stultis principibus. Siquidem oleo peruncta moriuntur illa : hi assentatione et obsequio palponum in exitium trahuntur; ipsi trahunt rempublicam. » Idem, lib. VIII, XXIV : « Cupresso non innascuntur cerastæ propter amaritudinem, nec buxo propter duritiem : ita pestis adulationis fugit severa ac tristia ingenia, mollia captat et facilia. » Idem, lib. XVIII, cap. XXVII : « Quemadmodum heliotropium herba semper in eam spectat partem qua sol est, et eo condito florem contrahit : sic nonnulli ad regis omnes nutus obsecundant, et in quodcumque viderint illum esse propensum, in id feruntur et ipsi. » Plura hac de re dixi *Eccli.* XXXVII, 1.

Vers. 26 26. LABIA DEOSCULABITUR, QUI RECTA VERBA RESPONDET. — Proprie τὸ *deosculabitur* active pertinet ad eum qui recta respondet, quod is quærentium et audientium labia deosculetur. Nonnulli tamen τὸ *deosculabitur* referunt ad audientem et quærentem, quasi is recta respondentis labia deosculetur. Unde vertunt, *deosculabuntur*, in plurali, ut hebræum *deosculabitur* sumatur distributive pro *quisque deosculabitur*, id est, multi deosculabuntur. Ita Chaldæus : *Osculabuntur*, ait, *labia eorum qui respondent verba recta*. Sic et Septuaginta. Theodotion vero utrumque complexus : καταφιληθήσεται, ait, id est, *labiis dabit*, vel *accipiet oscula*, *qui recta verba profert*. Est enim verbum reciprocum, quod tam actionem quam passionem significat : qui enim dat osculum alteri, idem ab altero recipit; sic et qui recipit, dat : osculum enim est osculantis et osculati osculum. Adde : Septuaginta et Chaldæus pro ישק *iissac*, id est, osculabitur, videntur legisse ישקו *iissaku*, id est osculabuntur.

Osculum quadruplex. Primo. Osculum priscis erat multiplex : *primum*, communis benevolentiæ signum, quo amici amicos osculari solent; *secundum*, singularis benevolentiæ, quo pater filium, magistri discipulos, et discipuli magistros osculabantur. Unde *Psal.* II, 12, pro eo quod Septuaginta verterunt, *apprehendite disciplinam*, Hebræa et S. Hieronymus habent, *osculamini filium*, quia osculum symbolum erat disciplinæ et discipuli; sic Judas quasi discipulus more communi osculatus est Christum, cum osculo eum prodidit. Secundo. *Tertium*, obedientiæ et honoris, quo subditi osculantur manum regis : principes vero et amici intimi os et labia ejusdem. Sic Persarum reges osculo honorasse suos proceres et principes, docet Xenophon, lib. I et V *Pædiæ Cyri* : sic David osculatus est Berzellai sibi amicissimum, ut eum præ aliis honoraret : sic et Darius osculatus est Zorobabelem, III *Esdræ* IV, 47. Tertio. *Quartum*, adorationis, qua osculamur altaria, reliquias et imagines Dei et Sanctorum. Quarto.

Rursum τὸ *recta*, *primo*, significat *justa*; *secundo*, *vera*; *tertio*, mollia et blanda; *quarto*, apposita et quasi e regione posita, qualia sunt responsa quæ quæsitis directe et ex æquo respondent, et quasi parilia occurrunt, ut ea impleant, sicut semicirculus implet semicirculum sibi adæquatum, itaque iis plane et ex æquo satisfaciant. Hoc enim significat hebræum נכחה *nocach*. Ex his significatis quatuor oriuntur sensus.

Primo, multi hæc connectunt præcedentibus, ut spectent ad integra rectaque judicia judicum et principum. Unde Septuaginta addunt τὸ *autem*; sic enim vertunt, *labia autem osculabuntur respondentia sermones bonos*; et Vatablus, *labia deosculabitur, qui respondet verba justa*.

(1) Vers. 25. *Sed iis qui arguunt*, vel *puniunt* impium, *suave*, jucunda sors *erit*; *iisque eveniet adprecatio boni* cujusque viri, vel *adprecatio felicitatis*.

Sensus ergo est, *q. d.* Princeps, vel judex qui in judicio sine personarum acceptione *recta*, id est justa, respondet, æquam justamque sententiam proferendo, hic populi amorem et benevolentiam sibi conciliabit, perinde ac si ejus labia suaviaretur et deoscularetur. Est catachresis; osculari enim sumitur pro conciliare, demereri, devincire sibi; verba enim justa verbis litigantium occurrunt velut osculum osculo; justitia enim justaque sententia et decisio est velut osculum adæquans et concilians omnes lites, causas et controversias; quare dum eas solvit et conciliat, eas osculari videtur. Ita Beda : « Osculum, inquit, pacis et amoris est signum; qui ergo respondet recta, labia deosculabitur, quia quicumque neglecta acceptione personarum sola justitiæ verba sequitur, iste et insipientibus gravis forte videtur et austerus; multos tamen cum quibus pacem habeat prudentes, multos qui sua dicta cum amore amplectantur, inveniet. Sæpe et illos quos adversantes suis rectis assertionibus toleraverat, conversos postmodum ad meliora amicos recipiet et socios. » Sic et Glossa, Hugo et alii. Hinc vicissim populus judici justa decernenti ita afficietur, ac si ejus labia deoscularetur, ait Aben-Ezra : talem enim virum par est ut omnes dissuavientur et osculentur, ait R. Salomon.

Secundo, Lyranus per *recta* accipit vera, *q. d.* Labia deosculabitur, id est pacem reformabit, cujus signum est osculum, qui recta, id est vera, respondet; ille enim qui respondet ex transverso, veritatem fugiendo, non reformat pacem, sed magis dissipat eam. Vatablus vero : Qui verax est, inquit, habetur eo loco, ut non solum admittatur ad osculum manus, sed in arctam amicitiam recipiatur. Sicut enim matres cibum ore comminutum ori infantuli instillant : sic doctor sapientiam ore labiisque suis digestam, ori auribusque discipulorum infundit. Idem facit consultor dando consilium dubio et perplexo.

Tertio, alii pro *recta* accipiunt gratiosa, mollia, blanda. Unde Septuaginta vertunt, *sermones bonos*, *q. d.* Judex etsi condemnet reum, tamen si verbis blandis condemnationem hanc molliat, dicendo se dolere quod ex allegatis et probatis convictus cogatur eum damnare, alioqui paratum se in omnibus illi favere et commodare, hic leniet asperam condemnationis sententiam, ac videbitur reum deosculari, et pacis osculo complecti, sibique devincire. Idem dicas de Superiore, magistro et quovis alio, qui cogitur subditum vel discipulum reprehendere et castigare : hic enim, si mollibus verbis castigationem condiat, omnem ejus amaritiem absterget, ac castigatum videbitur deosculari, perinde ac si fel melle condivisset. Idem dicas de quovis alio, qui quidlibet interroganti blande et gratiose respondet : hic enim videtur interrogantes osculari, et vicissim ab eis osculum recipere, *q. d.* Talis erit omnibus gratus; ac cunctis erit in deliciis et amoribus, ut singuli cum eo conversari optent, et quasi labia ejus tam gratiosa exosculentur. Unde S. Chrysostomus, homil. *De mansuetudine* : « Mansuetus, inquit, gratus et amabilis est videntibus, gratus etiam et his quibus solo nomine notus est. Neque facile ullum invenies, qui audiens laudari hominem mansuetum, illum videre et exosculari non desideret, et non habeat in aliqua lucri sui parte, ejus amicitia posse perfrui. »

Quarto, directe et adæquate per *recta* accipias apta, apposita, interrogationi ex æquo et adamussim respondentia, quæ scilicet non tantum justa sint, vera et blanda, sed etiam quæstioni ita adæquata et conformia, ut ejus difficultatem exhauriant, planeque illi satisfaciant, ac mentem quærentis adimpleant. Hoc enim significat hebræum *nocach*, ut jam dixi : adæquata enim responsio ita quadrat interrogationi, sicut labium labio, et osculum osculo. Qui ergo adæquate respondet, ita labiis suis demeretur et mulcet interrogantem, ut eum deosculari videatur. Unde Tigurina vertit, *si quis apte respondet, perinde est ac si labiis oscularetur*. Quare hujus amicitiam, colloquium, consilium et doctrinam omnes ambiunt illique obediunt; quin et discipuli ejus fieri cupiunt, ac ut tales manum ejus, velut sui magistri et consiliarii exosculari; osculum enim, uti dixi, symbolum erat tum discipulatus, tum obedientiæ. Unde *Genes.* cap. XLI, 40, pro eo quod Vulgata habet, *ad oris tui imperium cunctus populus obediet;* Hebræa habent, *super os tuum osculabitur omnis populus*. Si ergo ad judices et principes hanc gnomen arctes, sensus erit, *q. d.* Judex et princeps apposite respondens, judicans, discernens, ita subditos cæterosque demeretur sibique conciliat, ac si labiis labia eorum deoscularetur. Vicissim subditi eos ita reverentur et amant, ut eis manum osculari, et per omnia obedientes esse satagant, quin et reges eosdem ita diligunt, ut in amoribus et deliciis habeant, ac ut tales ad osculum labiorum admittant, atque ad majores dignitates promoveant, cum sciant populum his addictum eorum manus osculari, ac per omnia obedire; quare per hos totum populum in officio continent, sibique tot subalternis reverentiæ et obedientiæ osculis devinctum arctius astringunt.

Sin generatim hanc gnomen, ut sonat, accipias, recte eam adaptes cuilibet viro prudenti et veraci, ac præsertim consiliariis, magistris, confessariis, etc. Hi enim cum pœnitentibus, præsertim dubiis, anxiis, vel scrupulosis, de quæstionibus conscientiæ interrogantibus apte et adæquate respondent; omne dubium, omnem anxietatem, omnem scrupulum eis eximunt, ac conscientiam pacant, serenant, lætificant, perinde ac si eidem osculum pacis imprimerent, ac labia labiis osculando conjungerent, imo compaginarent. Huic similis est gnome cap. seq. vers. 11 : « Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. » Talis fuit Christus, de quo turba : « Nunquam

sic locutus est homo. » Et S. Petrus : « Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes, » *Joan.* VI, 69. Talis fuit S. Petrus, S. Paulus cæterique Apostoli. Talis fuit S. Athanasius, S. Antonius, S. Basilius, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, S. Xaverius, ad quos proinde undique concurrebant ii qui veritatis, virtutis et salutis erant studiosi, ex omni gente, statu, sexu, conditione, eisque suas proles ad sapientiam et virtutem efformandas tradebant. Quare hi ipsorum non tantum labia, sed manus, pedes et vestigia deosculabantur, juxta illud *Isaiæ* vaticinium, cap. XLIX, 23 : « Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent, » *q. d.* Te, o Ecclesia et Ecclesiæ doctor, omnes dissuaviabuntur et deosculabuntur. Quare quadruplex eis osculum deferebant, et talibus etiamnum deferunt: *primo,* amoris et benevolentiæ; *secundo,* discipulatus, quo velut discipuli suos magistros reverentiæ ergo osculabantur; *tertio,* obedientiæ, qua eorum dictis velut cœlestibus oraculis adamussim obediebant; *quarto,* adorationis et venerationis, non latriæ, sed duliæ, qua Sanctorum vestes, imagines et reliquias exosculamur. Hinc osculum humilitatis et subjectionis est symbolum. Unde si etymon spectes, diminutivum est ab *os;* dicitur enim osculum quasi parvum os sive oscillum; osculando enim os coarctamus atque minuimus, et quasi ex ore osculum facimus. Porro cum magister osculum dat discipulo, videtur osculando suum os et cor illi tradere, suique oris sapientiam, facundiam, gratiam, affectum et amorem in eum transfundere. Unde hoc sponsi osculum postulans sponsa, *Cant.* I, 1 : « Osculetur, ait, me osculo oris sui; » ubi vide S. Bernardum.

Quadruplex osculum doctoribus delatum.

Osculi etymon.

Denique osculum a labiis vel labris dictum est labratum, quale erat, cum populus principem veneraturus, manu labris admota, eamque deosculans, illa deinde purpuram aut genua principis reverenter contingebat. De quo Cujacius, lib. XI *Observat.* cap. XXVII. Rursum manu ori admota deos per osculum quasi adorabant, ut patet *Job,* cap. XXXI, 27. Unde adorationis etymon derivat Lipsius, lib. II *Elect.* cap. VI, quasi adorare sit ad ora manum reverenter admovere.

Vers. 27.

27. PRÆPARA FORIS OPUS TUUM, ET DILIGENTER EXERCE AGRUM TUUM, ET POSTEA ÆDIFICES DOMUM TUAM. — « Opus » intellige agriculturæ, ut patet ex Hebræo, qui sic habet, *præpara foris opus tuum, et instanter urge illud in agro tibi, postea et ædificabis domum tuam.* Aben-Ezra ultimum *et* accipit pro *aut, q. d.* Aut, si tibi nullum foris sit opus, domum tuam construe. Verum melius alii τὸ *et* per metathesin trajiciunt, *q. d.* « Et postea ædificabis, » id est licebit ædificare, « domum tuam, » Unde Chaldæus, *præpara foris opus tuum, et statues tibi illud in agro, et postea fabrica tibi domum.* Sic et Septuaginta.

Agricultura enim olim erat in usu communi omnium, etiam Nobilium et Principum, utpote ars innocentissima, ut ait S. Augustinus, et quæstuosissima. Sub ea tamen, ut specie præcipua, omne aliud opus artis fabrilis aut cujuslibet alterius, æque ac mercaturæ intellige. Præclare Aristophanes in *Pace* agriculturam ita celebrat :

> O cunctis hominibus gratæ pacis
> Fida nutrix, prona, opifera procuratrix,
> Filia et soror! hæc omnia me nominabat;
> Sed quodnam tibi nomen est? Agricultura.

Plura de ea dixi *Gen.* II, 15, et *Gen.* IX, 20. Pro *diligenter exerce* hebraice est עתדה *atteda,* id est insta, urge, incumbe, instanter age et exerce. R. Salomon vertit, *hircos, q. d.* Opus agri exerce, deinde hircos gregesque colloca in agro, ac domum ædifica, id est uxorem tibi adjunge; sed errat: עתודים *attudim* enim significat hircos, non *atteda.*

Sensus ergo est, *q. d.* Ante omnia compara tibi sumptus tum ad vitam, tum ad fabricam, si eam velis, necessarios, exercendo opus tuum, id est tuam artem, tuum opificium, quod commune omnibus olim erat agricultura, cui postea successere variæ artes mechanicæ et mercatura; ac deinde ædifica domum tuam (1). Unde Syrus vertit, *præpara in agro, et postea ædifica.* Docet ergo hæc gnome prudentiam œconomicam, scilicet prius laborandum esse ut opes compares, quam domum fabrices, juxta illud Christi, *Luc.* XIV, 28: « Quis ex vobis, volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum? ne posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare. »

Contra hoc peccant nonnulli, præsertim Religiosi, qui temere ampla monasteria construunt, confisi in eleemosynis fidelium, cum non habeant reditus quibus fabricent, imo quibus vivant. Hic enim est defectus prudentiæ, quæ docet magis necessaria prius comparanda esse, deinde ea quæ ad splendorem pertinent : præposterum est si secus fiat; ex quo fit ut crebro ingentia debita contrahere (quæ sæpe posteris solvenda cum magno onere et damno disciplinæ relinquuntur), aut opus inchoatum cum dedecore et damno relinquere debeant; studium enim fabricandi avertit eleemosynas fidelium. Dicunt enim fideles, præsertim mercatores : Fabrica hæc indicat vos esse divites, nec egere eleemosyna; nemo enim prudens tantam fabricam ordietur nisi dives. Quare idipsum Religiosis severe vetuit nuper S. D. N. Urbanus VIII.

(1) Τὸ *ædifica domum tuam* non tantum accipiendum de externa structura, sed etiam de instruenda domo rebus necessariis, ad quam rem prius oportet parare in agris ea, unde vivas domi.

Igitur suadet hic Salomon ante omnia diligenter colendum esse agrum, more prisci illius ævi: pro cultura enim dabit messem et fructus; unde illud præceptum agricolationis: « Laudes ingentia rura, exiguum colito. » Exiguus enim ager sedulo excultus plus dabit frugum quam magnus obiter subactus. Unde Plinius, lib. XVIII, cap. III: « Antiqui, ait, censebant satius esse minus serere, et melius arare. Qua in sententia et Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam, jam vero et provincias. » Huc facit historia vel apologus patris, qui moriens filiis edixit se in agro ingentem auri vim condidisse; illud ergo post mortem suam eruerent. Fecere filii, totumque agrum suffodere, sed nihil auri inventum, quia nihil conditum. At ager illo labore subactus ingentem dedit messem. Tum primus fratrum rem odoratus ad cæteros conversus: « Hic ille nimirum, ait, thesaurus est, quem sedulus nobis pater moriens reliquit, noster, o fratres, labor et agricultura. »

Secundo, sub hoc symbolo altius quid spectat Salomon, *q. d.* Præpara, id est prius para tibi opus, id est artem operandi qua te tuosque alas, ac deinde ædifica domum, id est instrue familiam ducendo uxorem, suscipiendo liberos, etc.; qui enim contrarium facit, ut prius ducat uxorem et familiam instruat, antequam sciat artem eam sustentandi, imprudens est, ac se suosque famis et multarum ærumnarum periculis exponit.

Septuaginta vertunt, *præpara in egressu* (vel *in egressum*) *opera tua, et præpara in agro, et vade post me, et ædificabis domum tuam, q. d.* ait S. Hieronymus in cap. III *Sophon.*: Primo diluculo surge, ut incipias operari et agrum colere; itaque præpara, id est præmitte opera tua futuræ domus fabricæ, quam animo destinas, *q. d.* Primo mane, id est a prima adolescentia tua, incipe laborare, ut vitæ necessaria tibi compares, ac deinde comparato sumptu necessario ædifica, si lubet, domum tuam. Jubet ergo a teneris assuescere labori, ac excutere otium et desidiam, ut laborando quis artem addiscat, vel agricolandi, vel fabricandi, vel quam aliam, qua sibi in omnem vitam victum et cætera requisita paret.

Addit Salomon: « Et vade post me, » quasi dicat: Imitare me qui ab adolescentia cœpi laborare, cum habenas regni tam operosi et difficilis suscepi adolescens duodecim, ut S. Ignatius censet, vel ut alii, viginti annorum.

Auctor vero *Catenæ Græcor.* sic ex Septuaginta vertit sicque explicat, *para ad exitum opera tua, et excole agrum, et sequere me, et instaurabis domum tuam.* Quæ dicit huc spectare videntur, operare omnia tanquam moriturus; sive ergo agrum colueris, tanquam mortalis cole illum; sive lætus fueris, tanquam mortalis jucundus esto. Quod si vitam recte instituere volueris, me tanquam legislatorem pone, a tergo sequere, hoc est, quodcumque lege cavi, aut alias jussi, id fideliter exsequere. Alias si ad futurarum rerum statum prospexeris, præsentem recte moderabere. Itaque per justitiam virtutesque et studiosas actiones, quæ domus tua sunt, me sequaris: hæc in *Catena.* Sic et S. Cyrillus, lib. III *in Joannem*, cap. XXVII.

Plenius S. Epiphanius censet hic notari mortem et resurrectionem: Para, inquit, in exitum opera tua, id est ad mortem, præpara te ad agrum, quia depositio corporis agri instar est, ob sepulturam et vitæ exitum. Unde resurrectionem ostendens ait: « Et instaurabis domum tuam, » cum dejecta in agrum domus corporis tui, in resurrectione rursus erigetur, juxta illud Christi *Joannis* II, 19: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud; » ita S. Epiphanius, lib. II *Contra hæres.* cap. LXXI.

Perperam R. Salomon per *opus* accipit S. Scripturam, per *agrum* sententias Doctorum, per *domum Talmud*: tempore enim Solomonis non erat *Talmud,* sed illud post Christum, imo contra Christum a perfidis Judæis conscriptum est. Melius sic exponas, *q. d.* Antequam fabricare domum per verbi Dei prædicationem incipias, præpara opus tuum per studium S. Scripturæ. Nam, ut ait S. Basilius in *Ethicis,* Regul. 26, cap. I: « Quidquid vel dicimus, vel facimus, id testimonio divinarum Litterarum confirmari debet, ad confirmationem fidei bonorum et confusionem malorum. »

Tropologice, S. Gregorius, lib. X *Moral.* cap. XI: « Quid namque est, ait, præparato opere agrum diligenter exterius exercere, nisi evulsis iniquitatis sentibus actionem nostram ad frugem retributionis excolere? et quid est post agri exercitium ad ædificium domus redire, nisi quod plerumque ex bonis operibus discimus, quantam vitæ munditiam in cogitatione construamus? pene cuncta namque bona opera ex cogitatione prodeunt, sed sunt nonnulla cogitationis acumina, quæ ex operatione nascuntur. Nam sicut ab animo opus sumitur, ita rursus ab opere animus eruditur. Mens quippe divini amoris exordia capiens, imperat bona quæ fiant; sed postquam fieri imperata cœperint, ipsis suis exercitationibus discit, cum imperare bona inchoaverat quantum minus videbat. Foris ergo ager excolatur, ut domus postmodum exstruatur; quoniam plerumque ab exteriori opere videmus quantam subtilitatem rectitudinis in animo teneamus. »

Idem ex S. Gregorio transcripsit hic Beda, Glossa et Hugo, qui per *agrum* accipit quoque corpus, per *domum* vero conscientiam; Jansenius vero per *agrum* accipit vitam activam, per *domum* contemplativam, *q. d.* Prius exerce te in vita activa serviendo proximis in assiduis laboribus, ac per eos te præpara ad contemplativam, in qua quasi in domo conquiescas. Sicut enim labores juventutis præparant opes, in quibus conquiescas in senectute: sic pariter Martha sternit viam Magdalenæ.

Vers. 28. 28. NE SIS TESTIS FRUSTRA CONTRA PROXIMUM TUUM; NEC LACTES QUEMQUAM LABIIS TUIS. — Tigurina, *non testeris temere contra proximum tuum; nam labiis tuis persuadebis*. Pro *lactes* hebraice est פתה *pitta*, quod Chaldæus vertit, *ne decipias*; Syrus, *ne blanditiis delineas*; R. Salomon, *ne sermone tuo amicum transversum agas* (1).

Primo, Beda, Hugo, Lyranus et Jansenius censent hic duo vitia sibi opposita vetari, scilicet calumniam et adulationem, *q. d.* Noli per calumniam falsum testificari contra proximum tuum; noli vicissim quemquam adulando lactare, ut tuis blanditiis eum decipias, et in ruinam agas. Hic sensus facilis est et obvius, satisque constat lepos et nervus sententiæ in antithesi calumniæ et adulationis, *q. d.* Sicut calumnia est noxia, sic et adulatio, et subinde magis; ne ergo uni aduleris, alteri vero calumniosus sis et injurius: utrumque enim vitium est et nefas. Tantum huic expositioni obstat, quod hebraice, græce et latine non sit, *testis falsus*, sed *testis gratis* vel *frustra*, id est, qui temere sine causa testatur, etiamsi verum testetur. Favent tamen illi Septuaginta et Syrus, qui τὸ *gratis* exponunt per *falsum*: *Ne sis testis falsus*, ait, *in civem tuum, neque dilateris in labiis tuis,* ut lato, plano et effronti ore falsum contra eum testeris, uti solent facere mendaces et impudentes. Et Pagninus, *ne sis testis mendax*. Sic et Septuaginta, cap. I, vers. 11 et 17, Hebræum *chinnam* vertunt, *injuste*.

Secundo, Baynus sic vertit, *ne sis testis falsus pro amico tuo contra proximum tuum*; *neque lactes eum labiis tuis*, id est ne, ut lactes, id est blandiaris et faveas amico tuo, in ejus gratiam falsum testificeris contra tertium, cum quo amico tuo lis est. Verum τὸ *pro amico tuo* non est in textu.

Tertio, Vatablus, *q. d.* Ne falsum testeris contra proximum tuum, neque lactes et pellicias tertium, ut hoc tuum falsum testimonium suo approbet et confirmet; hoc enim est duplex crimen falsi. Sic et Aben-Ezra, *q. d. ne falsa testeris, nec alium ad idem faciendum pellicias*.

Quarto, Rabbini et Pagninus pro *lactes* vertunt, *conteras*, *q. d.* Ne falsum testeris contra proximum tuum, neque eum hac falsitate tua conteras et evertas. Verum Hebræum *pitta* non significat conterere, sed pellicere, lactare, seducere, decipere, persuadere; פתת *patath* autem significat frangere, conterere; הפתיתה *haphitita* vero, quod hic est in hebræo, descendit a *pitta*, non a *patath*; forte S. Hieronymus legit הפתיתה *hiphitita*; hoc enim proprie est *hiphil* a *pata* vel *pitta*.

Quinto, Cajetanus, *q. d.* Ne contra proximum testem te offeras frustra, id est non vocatus, non citatus, nulla necessitate adactus, ut tuo odio, invidiæ et malevolentiæ, quam contra eum concepisti, obsequaris; esto enim verum dicas, tamen peccas odio et livore, nec tam testis es quam accusator. Unde Chaldæus vertit, *ne sis testis accusator adversus proximum tuum*. Huc usque recte Cajetanus, sed sequens hemistichium huic non coaptat.

Sexto ergo, magis connexe et genuine ex Hebræo sic vertas et explices, ut utrumque hemistichium ad unum eumdemque pertineat: *Ne sis testis chinnam*, id est *gratis* vel *frustra*, *contra proximum tuum*, *et lactabis labiis tuis*, *q. d.* Noli gratis, id est sine causa, nec coactus, ut tuæ passioni et cupiditati obsequaris, secreto et occulte testari contra fratrem tuum, eumque accusare etiam de vero crimine, cum interim publice eum lactes, id est illi aduleris, teque ejus amicum et fautorem esse simules; hæc enim est fraus, hypocrisis et dolus.

Huic sensui, quem indicant Hebræa, facile accommodes Vulgatam, si τὸ *quemquam* referas ad *proximum* qui præcessit, ut unus idemque indicetur, *q. d.* Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec eumdem lactes labiis tuis, ut scilicet eum palam lactando decipias, et secreto contra eum testimonium dicas. Si tamen omnino velis Vulgatam de alio et alio exponere, dicito duo vitia sibi opposita hic notari et vetari, scilicet noxæ, sive inimicitiæ et adulationis, *q. d.* Ne *frustra*, id est sine causa, non citatus, contra aliquem testimonium dicas, eo quod tibi sit exosus, vel ut amico tuo qui contra eum disceptat patrocineris; neque rursum aliquem vanis verbis, promissis aut laudibus lactes ei adulando, eumque decipiendo, et in fraudem agendo. Videtur enim hic magis agi de testimonio non tam quod in judicio, quam quod extra illud inter socios vel alios quavis de causa profertur.

Huic expositioni valde favet id quod sequitur: « Ne dicas : Quomodo fecit mihi, sic faciam ei, et reddam unicuique secundum opus suum, » *q. d.* Ne dicas : Sine causa et ultro contra ipsum testatus sum, vitiumque ejus detexi, vel detectum assertione mea firmavi, eo quod ipse alias contra me ultro testimonium dixerit, ac contra me testis steterit, meumque lapsum prodiderit, aut proditum confirmarit. Rursum eumdem vel alium verbis vanis lactavi et fefelli, quia ipse alias similibus me lactavit et fefellit: ego enim unicuique talionem reddo, et par pari refero, maledico et malefico me maledicum et maleficum exhibeo; benevolo et benefico benevolentiam et beneficentiam regero.

Vers. 29. 29. NE DICAS : QUOMODO FECIT MIHI, SIC FACIAM EI; REDDAM UNICUIQUE (2) SECUNDUM OPUS SUUM, — ut

(1) Hebr. est, *ne sis testis temere*, temerarius, id est rei falsæ vel incertæ testis, *in socium tuum; et num decipies labiis tuis?* id est, num decipere velles quemquam labiis tuis? hoc te pudeat. Alii, *ne sis testis inconsiderate*, id est, ne imprudenter proximi secreta reveles; *num* hoc faciendo *eum prodere velles?*

(2) Pro *unicuique* Hebræa verti possunt, *homini illi*. Hic versus pro seorsa sententia capiendus est, quæ generatim vindictæ cupiditatem prohibet.

mihi detrahenti detraham, me lactantem lactem et fraudantem fraudem, eo modo quo jam explicui. Septuaginta, *ne dicas : Sicut usus est me, utar eo; reddam autem ei in quibus mihi injuriatus est*. Valde innata est homini hæc propensio per talionem par pari referendi, ut beneficis sit beneficus, maledicis et maleficis se vicissim exhibeat maledicum et maleficum : unde et brutis animantibus eadem innata est, ut canibus, equis, bobus, quin et leonibus ac serpentibus. Corrigit et castigat eam hic Salomon : esto enim in bono et beneficentia sit bona, in malo tamen et maleficentia est mala; nulli enim ne inimico quidem licet malefacere. Hic enim est spiritus ultionis et vindictæ charitati repugnans. Adde, maleficentia in se est mala et perversa, tam in inferente quam in regerente maleficium. Si enim quis maleficentiam, id est scelus, contra me exercuit, utique perperam facio si scelus hoc ejus imiter, et in me transcribam, nec tam illi quam mihi ipsi maleficus sum; animam enim meam gravi criminis, puta odii et maleficentiæ, reatu obstringo, et gehennæ obnoxiam reddo.

Præclare S. Augustinus, serm. 41 *De Verbis Domini secundum Matthæum* : « Cum humiliare dedignantur, vindicari volunt, quasi pœna cuique prodesse possit aliena; læsus et injuriam passus vindicari vult, de aliena pœna sibi quærit medicamentum, et acquirit grande tormentum. » Nam, ut ait idem Augustinus : « Magnum aliquid putas si te de inimico tuo vindicas; sed si te vis vindicare de inimico tuo, ad ipsam iram te converte, quoniam ipsa est inimica tua, quæ occidit animam tuam. » Quare, ut idem alibi ait, orandus est Deus ut occidat non inimicum, sed inimicitiam; hæc enim est sancta vindicta.

Dices : Moses permittit, imo sancit vindictam, *Exodi* XXI, 24, dicens : « Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, » etc. Quomodo ergo eam vetat hic Salomon? Respondetur : Moses non sancit vindictam privatam, sed publicam, quæ fit a judice, ut ipse pœna talionis injurias petulantium compescat, non autem ut cuilibet det potestatem talionem reddendi, ut scilicet eum qui oculos exemit, pari modo exoculet, mutilantem mutilet, etc. Salomon autem vetat vindictam quæ privata auctoritate fit. Rursum, Salomon resecat libidinem vindicandi, Moses sancit talionem puniendi; hic enim est modus et limes quem dictat justitia. Porro vindicta sancta debet fieri animo dilectionis, non ultionis, uti docet S. Augustinus in *Psal.* CII, ut justitia sibi copulet charitatem, et charitas justitiæ sororietur. Vide dicta *Exodi* XXI, 24, et *Eccli.* XXVIII, 1 et seq., et S. Augustinum, lib. *Contra Adimantum*, cap. XVII.

Vers. 30. Vers. 31. 30, 31 et 32. PER AGRUM PIGRI HOMINIS TRANSIVI, ET PER VINEAM VIRI STULTI : ET ECCE TOTUM REPLEVERANT URTICÆ, ET OPERUERANT SUPERFICIEM EJUS SPINÆ, ET MACERIA LAPIDUM (Syrus, *sepes lapidum*) DESTRUCTA ERAT. QUOD CUM VIDISSEM, POSUI IN CORDE MEO, ET EXEMPLO DIDICI DISCIPLINAM. Vers. 32. — Pro *stulti* hebraice est, *carentis corde;* Chaldæus, *carentis intelligentia, et ecce pullulavit tota silva* (1).

Grammatice et in cortice litteræ, verba hæc ut sonant accipienda sunt de pigri socordia, damnis et egestate. Alludit enim et prosequitur id quod dixit vers. 27 : « Diligenter exerce agrum tuum, » atque per antithesim ostendit in quantas miserias se conjiciat, qui illum negligenter colit et exercet. Idque dupliciter : *primo*, quia ob oculos ponit quod per experientiam didicit, bona scilicet pigri per ipsius negligentiam et socordiam pessum ire, ut qui viderit illius agrum repletum urticis, quod ab eo relinqueretur incultus, vel illi neglexerit semen bonum immittere, vel post injectum semen a zizaniis repurgare; viderit etiam vineam ejus omnium incursui et direptioni fuisse expositam, destructa scilicet maceria lapidum ad custodiam vineæ prius congesta, ita ut quæ fructus adferre poterat bonos, nihil nisi malos protulerit, aut nullos. *Secundo*, quia ex his quæ vidit, prudenter apud se colligit, et pigris prædicit imminentem eis egestatem : « Cum vidissem, ait, posui in corde meo, et illius exemplo didici disciplinam, » hanc scilicet quæ sequitur, ut increparem pigritiam ejusque socordiam pungendo, ei dicerem : « Usquequo, piger, dormies? » etc. Ita Jansenius, Baynus, Cajetanus, Vatablus et alii.

Jam sub hoc quasi cortice litteræ et sensu grammatico altius quid parabolice significat Salomon : nimirum per pigritiam temporalem describit pigritiam spiritalem, ejusque damna et noxas, *q. d.* Sicut pedibus transiens per agrum pigri, vidi ejus squalorem defectu culturæ : sic oculis mentis transiens, lustransque vitam, animam et conscientiam (hæc enim cujusque est ager, et prædium illi a Deo datum, imo elocatum ad culturam) hominis inertis, qui illam excolere negligit, non tantum vacuam virtutibus et fructibus bonorum operum, sed repletam quoque urticis, carduis et spinis vitiorum omnium, ac dæmonum, carnis et mundi incursionibus et tentationibus expositam, eo quod maceria sive sepes ejus sit diruta. Sepes hæc est intrinsecus gratia et custodia sui, extrinsecus protectio Dei et Angelorum : utraque enim hac sepe disjecta anima, ceu vinea disjecta sepe, aperta patet bestiarum et hostium, id est tentationum et dæmonum, incursibus, qui eam radicitus depascuntur et demoliuntur; quo fit ut in extremam sterilitatem et penuriam rerum omnium incidat, ac in morte

(1) Vers. 31. Hebræa sic ad verbum vertenda, *et en! ascendit totus ille* ager *in urticas, contexta erat* (præterit. Puhal, posito *kametz-chatouf* loco *gibbouts*) *superficies ejus spinis*, etc.

Vers. 32. *Et vidi ego* illud, *adverti animum, meum*, ut causam desolationis cognoscerem; *vidi*, inquam, *et accepi admonitionem*, scilicet pigritiam vitandam esse.

eum opprimat omnis meritorum inopia, ideoque subito et inevitabiliter relegatur in gehennam, ubi cum divite Epulone in flammis sitiens, nec guttam aquæ ad linguam refrigerandam inveniat. Sic fere S. Gregorius, lib. XXXIX *Moralium* cap. XX : « Per agrum, ait, hominis pigri, atque per vineam sulti transire, est cujuslibet vitam negligentis inspicere, ejusque opera considerare, quam urticæ vel spinæ replent, quia in corde negligentium prurientia terrena desideria, et punctiones pullulant vitiorum, quia scriptum est : In desideriis est omnis otiosus. Maceria lapidum destructa erat, id est disciplina patrum ab ejus corde dissoluta erat, atque ideo protinus adjunxit : Quod cum vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam. »Sic et Beda, Glossa aliique.

Hæc prior est agri et vineæ, puta conscientiæ propriæ cultura, vel potius culturæ neglectus; posterior est agri et vineæ alienæ, puta Ecclesiæ, collegii, vel cœtus, cui quis præest quasi Episcopus, Pastor, Abbas, Prior, Rector, etc., cui proinde apposite parabolam hanc applices, *q. d.* Lustrans oculis corporis vel mentis Ecclesiam vel cœtum pigri pastoris sive rectoris, vidi eam scatere spinis scandalorum, errorum, scelerum, ejusque sepem dirutam, puta solutam disciplinam, et legum custodiam : quare impune in eam irruere tum dæmones, tum hæreticos, tum homines sceleratos, eamque vastare, ac suis hæresibus et sceleribus velut zizaniis contaminare, imo opplere.

QUOD CUM VIDISSEM, POSUI IN CORDE MEO, ET EXEMPLO DIDICI DISCIPLINAM, — *q. d.* Hoc videns alte in cor demisi, et exemplo ejus statui sapere, ut non tantum animum meum strenue expurgarem, sed et alios mihi creditos omni studio excolerem. Vere Cato : « Stulti, ait, multum sapientibus prosunt, quia eorum exemplo sapere discunt; prudentes vero nihil conferunt stultis, quia hi illorum recte facta non animadvertunt. » Ubi adverte hunc quoque sensum esse litteralem, ut patet ex Septuaginta, qui diserte vertunt, *tanquam ager vir imprudens, et tanquam vinea homo egens sensu. Si dimiseris eum, desertus fiet, et silvescet totus,* de quo mox plura. In parabolis enim duplex est sensus litteralis : prior grammaticus, qui ipso cortice litteræ et parabolæ significatur, qualis hic est de agro et vinea, ejusque pigro cultore. Posterior et potior parabolicus, qui rem per parabolam adumbratam significat, qualis hic est piger cultor animæ vel Ecclesiæ; hunc enim significat et adumbrat piger cultor agri, vel vineæ. Sic Isaias, cap. XIV, 12, casum regis Babylonis parabolice repræsentat per casum Luciferi : « Quomodo, ait, cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? » Et Ezechiel, cap. XXVIII, 14, decorem et ruinam regis Tyri adumbrat per decorem et lapsum Cherubini : « Tu, ait, Cherub extentus et protegens, et posui te in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulasti, » etc. Vide utrobique dicta.

Porro apte piger cultor agri vel vineæ significat pigrum cultorem animæ vel Ecclesiæ, *primo,* quia, ut ait Philo, lib. *De Plantat. Noe* : « Videamus quomodo in homine minore mundo sapientissimus opifex Deus arbores quasdam condidit: primum in corpore nostro tanquam in bono agro sensuum scrobes præparavit, in quas unumquemque tanquam mitem utilemque vitem indidit; auditum in aures, visum in oculos, in nares odoratum, et suis quisque locis cæteros. Attestatur autem huic meæ sententiæ fatidicus Vates, qui in suis hymnis sic loquitur : Qui plantavit aurem, non audiet? »

Cultor vineæ est cultor animæ. Primo.

Secundo, quia, ut ait S. Bernardus, serm. 63 *in Cantic.* : « Homini est vinea, quod vita; et bona vinea justi, imo bona vinea justus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis. Denique gloria nostra hæc est, ait, testimonium conscientiæ nostræ. Vides apud sapientem vacare nihil. Sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini sabaoth? » Et paulo ante citata hac Salomonis gnome : « Audis, ait, sapientem irridentem stultum, quod bona naturæ et dona gratiæ, quæ forte per lavacrum regenerationis acceperat, tanquam illam quam plantavit Deus, et non homo, primam suam vineam in non vineam negligendo redegit. Denique non potest vinea esse, ubi vita non est. Nam stultus quod vivit, mortem potius quam vitam esse censuerim. Quomodo vita cum sterilitate? Arbor arida et in sterilitatem versa, nonne mortua judicatur? Et sarmenta mortua sunt. Et occidit, inquit, in grandine vineas eorum, monstrans vitas privatas, quæ sterilitate damnatæ sunt : sic stultus eo ipso quod inutiliter vivit, vivens mortuus est. Soli itaque convenit sapienti habere, vel potius esse vineam, qui vitam habet. Est lignum fructiferum in domo Dei, ac per hoc lignum vivens; siquidem et ipsa sapientia, qua sapiens dicitur et est, lignum vitæ est apprehendentibus eam. »

Secundo.

Tertio, sicut vinea inculta non tantum spinas et urticas profert, sed et tota silvescit : sic pariter anima inculta fit vepretum et silva horrida; quare ne id fiat, assidue colenda et putanda est.

Tertio.

Quarto, sicut ager cultus plus profert messis, quam accipit seminis : sic et anima, gratia Dei exculta, plures virtutum et meritorum fruges proferre debet, quam primitus acceperit : alioquin infecunda est et ingrata suo creatori, sicut ingratus et rusticus est, qui benefactori tantum præcise restituit quantum accepit; hic enim ex benefactore facit venditorem beneficii. Qui ergo benefactori gratus esse cupit, plus restituat quam accepit. Audi Senecam, *epist.* 81 : « Ingratus est qui beneficium reddit sine usura. » Et nonnullis

Quarto.

interjectis : « Beneficia insipienti qui dat, perdit. Silvestris rusticitas creditum semen restituere non potest, » quasi dicat : Ingratus est rusticus, imo rus silvescens, quod semen in eo satum non reddit cum fœnore, sed devorat et perdit.

Quinto.

Quinto, sicut ager et vinea inculta in summam sterilitatem et desolationem tendit, sic et anima pigra et torpida. Audi egregie damna et exitium ejus recensentem S. Bernardum, serm. 63 *in Cantic.* : « Hoc frigus, ait, si semel animam, animam quidem (ut assolet) incuria spiritus dormitantem pervaserit, ac nemine deinde (quod absit) inhibente ad interiora ejus pervenerit, descenderit in viscera cordis et sinum mentis, concusserit affectiones, occupaverit consilii semitas, perturbaverit judicii lumen, libertatem adduxerit spiritus; mox (ut in corpore solet evenire febricitantibus) subit quidam animi rigor, et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitat paupertatis, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitæ, sopitur ratio, spiritus exstinguitur, defervescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigescit fraterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocat consuetudo. Quid plura? Dissimulatur lex, abdicatur jus, fas proscribitur, derelinquitur timor Domini; dantur postremo impudentiæ manus, præsumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, plenus ille ignominia et confusione saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de cœlo in cœnum, de claustro in sæculum, de paradiso in infernum. »

Animæ pigræ torpor depingitur.

Porro Septuaginta sic vertunt, *tanquam ager vir imprudens, et tanquam vinea homo egens sensu. Si dimiseris eum, desertus fiet, et silvescet totus, fiet derelictus; sepes autem lapidum ejus defodientur.* Vel, ut clarius Auctor *Catenæ Græcorum* : « Tanquam ager ad culturam idoneus vir stultus, et tanquam vinea homo mentis inops; si incultam dimiseris, evadet sensim horrida, planeque silvescet, et tandem omnino deseretur, lapidesque maceria ejus effodientur. »

Unde S. Ambrosius hanc gnomen ex Septuaginta citans et explicans de gratitudine, lib. I *Offic.* cap. XXXI : « Imitanda, ait, nobis est in hoc quoque natura terrarum, quæ susceptum semen multiplicatiore solet numero reddere quam accipit. Ideo est tibi scriptum : Sicut agricultura est homo insipiens, et tanquam vinea homo egens sensu; si reliqueris eum, desolabitur, » etc. (usurpat Ambrosius translationem Septuaginta); « sicut agricultura ergo etiam homo sapiens, et tanquam fœnerata sibi majore mensura semina suscepta restituat. Terra ergo aut spontaneos fructus germinat, aut creditos uberiori cumulo refundit, ac reddit. »

Pergunt Septuaginta : *Postea* (Vaticana, *novissime*) *ego quoque egi pœnitentiam, respexique ut eligerem disciplinam.* Unde consent nonnulli tota hac parabola suaderi pigro pœnitentiam, ut pigritiam pœnitentia diluat, et novum efficaxque concipiat diligentiæ propositum. Ita Auctor *Catenæ Græcorum* : « Observa, ait, consentaneum congruumque sermonis ordinem; nisi enim pœnitentiam egisset, disciplinam non elegisset. Nam nemo ante disciplinam elegit, quam super his quæ male admisit compungatur. Rei itaque præsentis scopus ad pœnitentiam tendit, » *q. d.* Ego videns damna pigri et pigritiæ in inculto agro et vinea, reflectens et assurgens ad animam meam in virtutibus tepidam et torpidam, cum Deus eam mihi dederit, ut strenue velut agrum Dei eam excolerem, cœpi pœnitere et compungi, ac destinavi animo eligere disciplinam, puta diligens studium et exercitationem virtutum.

Ex hisce verbis probabiliter S. Cyrillus, *catech.* 2, et S. Hieronymus, in cap. XLIII *Ezech.*, censent Salomonem post lapsum in idololatriam egisse pœnitentiam esseque salvatum : « Peccavit, inquit S. Hieronymus, Salomon, licet postea egerit pœnitentiam, » scribens Proverbia, in quibus ait : «Novissime ego egi pœnitentiam.» Unde et cap. XXX, 2, pœnitens ait : « Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum. » Idem S. Hieronymus, initio *Comment. in Eccles.*, asserit, Hebræos tradere Ecclesiasten esse librum Salomonis pœnitentiam agentis; unde omnes hujus mundi delicias expertus exclamat : « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Vide Pinedam, lib. VIII *De Rebus Salomonis*, cap. I, sect. 6. Majorem vim haberet hoc argumentum, si certo constaret Proverbia et Ecclesiasten conscripta esse a Salomone post lapsum, non ante.

USQUEQUO, PIGER, DORMIES? USQUEQUO DE SOMNO CONSURGES? — Hæc verba in multis Codicibus exstant, sed delent ea Romana et Hebræa; quare transcripta esse videntur ex cap. VI, vers. 10, idque satis innuit τὸ *inquam*, quod sequitur : « Parum, inquam; » nam alioqui illud præponendum erat, dicendumque : « Usquequo, inquam, piger, dormies? »

Vers. 33.

33 et 34. PARUM, INQUAM, DORMIES, MODICUM DORMITABIS, PAUXILLUM MANUS CONSERES (complicabis quasi iners) UT QUIESCAS (Chaldæus, *parum applicabis manus tuas ad pectus, ut dormias*); ET VENIET TIBI QUASI CURSOR (puta celerrime) EGESTAS, ET MENDICITAS QUASI VIR ARMATUS. — Hebræa et Chaldæus, *quasi vir scutatus*, id est scuto armatus, ideoque qui vinci et repelli nequeat; Septuaginta, *parum dormito, parum dormio, parum manibus pectora demulceo. Quod si hæc facere perrexeris, dicebam apud me : Veniet propere paupertas tua, et egestas tua quasi expeditus cursor.*

Vers. 34.

Duplex est hic expositio, ait Jansenius. Quidam censent Salomonem hic docere quid facere quis debeat, ut egestatem effugiat, videlicet quod parum ei sit dormiendum, hoc est, quod pauco somno, et quiete parva debeat esse contentus; id enim si fecerit, etiamsi egestas et inopia aliqua

accedat, non adhærebit tamen ei, sed veluti cursor et vir armatus, qui festinat procedere ad aciem belli, cito pertransiet, eamque sua diligentia facile superabit. Alii rectius intelligunt hic indicare Sapientem, per quid fiat ut quis in egestatem incidat, quam effugere et superare non valeat; nempe per hoc quod quis nunc parum somno indulget, rursum modicum, ac iterum modicum : modicum scilicet ibi, et modicum ibi, sicque multis vicibus dormiendo parum, dormiat multum, tametsi parum se dormire dicat, hoc est, ubique et semper otiosus sit, et moras nectat varias sui otii causas prætexens. Nam somno, dormitatione et complexu manuum pigrorum otium designat. Hac ergo cessatione et otio fit ut et de improviso egestas adveniat, quemadmodum cursor aliquis subito et inexspectato adest, et eadem tanquam vir armatus opprimat sic hominem, ut eam non possit effugere, sed ab ea penitus consumatur. « Fames enim, inquit Hesiodus, est individuus comes hominis ignavi. »

Porro hi duo versus hic repetuntur : ad verbum enim iidem exstant cap. VI, vers. 10 et 11, ubi eos explicui; quare hic iota non addam. Hi ergo acres sunt stimuli quibus Salomon pungit pigrum, ut desidiam excutiat ac laborare assuescat; labore enim sedulo et continuo ager quantumvis senticosus et silvosus expurgatur, ac suæ culturæ, semini et messi restituitur. Tritum est exemplum senis in *Vitis Patrum*, cui, cum quidam quereretur se vitiis oppletum, ac proinde de eorum extirpatione desperare; jussit ille ut secum hortum quemdam carduis sentibusque obsitum expurgaret, quotidie ergo operi manum admovendo sensim omnes extirparunt, hortumque plene intra paucos dies expurgarunt. Tunc senex ad juvenem conversus : « Fac, ait, o fili, similiter in agro animæ tuæ; quotidie aliquod vitium reseca et extirpa, idque constanter urge et continua, itaque sensim omnia evelles, et animum primævo nitori restitues. »

Hoc capite Septuaginta Vaticani valde mutant ordinem, versusque plures transponunt. Nam post vers. 22, interponunt totum pene caput XXX, ut patet intuenti, quod signum est has gnomas Salomonis olim sparsas fuisse, et a variis vario ordine collectas et collocatas. Idem faciunt Syrus et Arabicus, qui de more sequuntur Septuaginta.

TERTIA PARS LIBRI.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gloria Dei et regum : cor regis inscrutabile : justitia firmatur thronus ejus : ne te coram rege exaltes : ne in jurgio secreta prodas : mala aurea sunt verba opportuna : inauris aurea qui arguit sapientem : quod frigus in messe, hoc legatus fidelis est hero : nubes sine pluvia est promissa non complens : lingua mollis frangit duritiem : comede mel moderate : falsum testimonium est jaculum in proximum : dens putridus est infidelis : acetum in nitro est cantus mœsto ; quod tinea vesti, hoc tristitia est cordi : ciba et pota inimicum : facies tristis fugat detrahentes : quod frigida sitienti, hoc nuntius bonus amanti : scrutator majestatis opprimetur a gloria : urbs sine muro est nesciens cohibere linguam.

1. Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Juda. 2. Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem. 3. Cœlum sursum, et terra deorsum, et cor regum inscrutabile. 4. Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum. 5. Aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus. 6. Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris. 7. Melius est enim ut dicatur tibi : Ascende huc, quam ut humilieris coram principe. 8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio cito : ne postea emendare non possis, cum dehonestaveris amicum tuum. 9. Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles. 10. Ne forte insultet tibi cum audierit, et exprobrare non cesset. Gratia et amicitia liberant : quas tibi serva, ne exprobrabilis fias. 11. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in

tempore suo. 12. Inauris aurea, et margaritum fulgens qui arguit sapientem, et aurem obedientem. 13. Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei, qui misit eum, animam ipsius requiescere facit. 14. Nubes, et ventus, et pluviæ non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens. 15. Patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiam. 16. Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud. 17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te. 18. Jaculum. et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium. 19. Dens putridus, et pes lassus, qui sperat super infideli in die augustiæ : 20. et amittit pallium in die frigoris. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo. Sicut tinea vestimento, et vermis ligno : ita tristitia viri nocet cordi. 21. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum : si sitierit, da ei aquam bibere. 22. Prunas enim congregabis super caput ejus, et Dominus reddet tibi. 23. Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem. 24. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo communi. 25. Aqua frigida animæ sitienti, et nuntius bonus de terra longinqua. 26. Fons turbatus pede, et vena corrupta, justus cadens coram impio. 27. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum : sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria. 28. Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.

Vers. 1. 1. HÆ QUOQUE PARABOLÆ SALOMONIS, QUAS TRANSTULERUNT VIRI EZECHIÆ REGIS JUDA. — Syrus, *hæc quoque proverbia Salomonis profunda, quæ scripserunt amici Ezechiæ regis Juda;* Arabicus, *disciplinæ Salomonis filii David, quarum solutio est admirabilis, quas scribi petierunt amici Ezechiæ.* Pro *transtulerunt* hebraice est העתיקו *hetiku,* quod *primo* verti potest, *antiquarunt,* id est antiquitate donarunt, non novas, sed antiquas genuinasque Salomonis esse testati sunt. Unde R. Salomon vertit, *confirmarunt; secundo, adauxerunt,* multiplicarunt, locupletarunt; *tertio, roborarunt,* id est robur auctoritatis eis dederunt; Lyranus vertit, *fortificaverunt imponendo eas,* inquit, *in libro authentico; quarto,* Septuaginta et Syrus vertunt, *transcripserunt; quinto,* Noster, *transtulerunt.* Porro R. Levi : «Ideo, inquit, hæ sententiæ seorsim a cæteris collocatæ sunt, quod decerptæ fuerint ex sapientum scitis et enuntiatis; cætera enim, quarum hucusque facta est mentio, ea ratione et serie repertæ fuerunt, quam habent inter Salomonis pronuntiata.» Verum errat; nam titulus harum parabolarum, æque ac præcedentium, est : *Parabolæ Salomonis.* Unde constat ex scriptis Salomonis, non aliorum sapientum, eas esse decerptas.

Quæres, quomodo viri Ezechiæ transtulerint has parabolas Salomonis? Suppono non transtulisse eas de una lingua in aliam, uti opinatus est Dionysius Carthusianus. Constat enim Salomonem scripsisse eas lingua Hebraica, atque eadem huc translatæ sunt a viris Ezechiæ.

Communis interpretum sententia est sequentes parabolas ante Ezechiam non fuisse copulatas præcedentibus, sed in alia membrana, et forte in variis membranis et schedis fuisse conscriptas; Hebræi enim non scribebant in foliis diversis, quæ deinde in unum volumen compinguntur, uti fit in libris modernis; sed codicem totum scribebant in una membrana, ex una vel multis (si liber esset longus) pellibus compaginata, quam deinde in orbem circa cylindrum convolvebant, revolvebant vero et explicabant cum eam legere vellent, uti Christus revolvit et explicuit codicem Isaiæ, cap. *Lucæ* IV, 17. Igitur ne parabolæ hæ dissectæ et dispersæ perirent, aut robur et nomen Salomonis longinquitate temporis amitterent, curavit Ezechias eas conquiri annectique cæteris Salomonis parabolis, et in eamdem cum eis membranam sive codicem transcribi. Itaque ante Ezechiam liber *Proverbiorum Salomonis* finiebatur in cap. XXIV; Ezechias vero addidit cap. XXV et seq. Ita Lyranus, Cajetanus, Jansenius, R. Salomon, Aben-Ezra et cæteri Hebræi, Græci et Latini.

Aliter noster Salazar : censet enim librum hunc Proverbiorum esse quoddam convivium sapientiæ et sapientum Salomonis, in quo nimirum more prisco interloquantur alternis Salomon, Agur et Lamuel, primi sapientes illius ævi. Cum ergo hucusque locutus sit Salomon, vices loquendi cessit Aguri et Lamueli; unde eorum sententias ante cap. XXV collocant Septuaginta in codice Vaticano pervetusto (licet Noster secutus Hebræa eas transtulerit in cap. XXX et XXXI), quibus expletis Salomon vices suas loquendi suamque sapientiam complendi resumpsit, ac sententias quæ hoc capite et seq. ponuntur, deprompsit. Porro viri Ezechiæ ut sententias Salomonis omnes conjungerent, eas huc transtulerunt, ut immediate præcedentibus, quas Salomonis esse constat, necterentur, reliquas vero Aguris et Lamuelis, quæ olim interpositæ erant inter utrasque (uti dixi) sustulerunt, et post omnes sententias Salomonis collo-

carunt cap. xxx et xxxi. *Transtulerunt* ergo, id est de loco in locum mutarunt, ut, cum prius sequerentur sententias Aguris et Lamuelis, jam eas præcedant, et proxime cæteris Salomonis parabolis cohæreant.

Hæc sententia videtur probabilis et plausibilis. Sic enim Plato in suo *Convivio* Socratem, Pausaniam, Phædrum, Eriximachum et alios de amore disserentes; ac Plutarchus in suo *Epulo* septem Græciæ sapientes de legibus disputantes introducit. Verum illi quædam obstare videntur. *Primum*, quod Septuaginta nullam Aguris et Lamuelis faciant mentionem, sed hæc nomina non ut propria, verum ut appellativa, accipiant et interpretentur, uti facit et Noster. Deinde, quod post verba Aguris Septuaginta intexant verba Salomonis, quæ nos habemus cap. xxiv, 23 : « Hæc quoque sapientibus, » etc. Adde multos per Agurem et Lamuelem non alium intelligere quam ipsum Salomonem, de quo plura cap. xxx. Sic hoc sæculo viri docti varios S. Augustini, S. Gregorii, S. Basilii, S. Cypriani, S. Bernardi, etc., libros vel tractatus dispersos in unum eorum volumen redegerunt, ut suis eos auctoribus tribuerent.

Dico ergo certius videri quod initio dixi, sequentes parabolas ante Ezechiam fuisse separatas a præcedentibus, et in aliis schedis vel membranis conscriptas; Ezechiam vero curasse ut prioribus in eadem membrana et codice annecterentur, ut nomen et auctoritatem Salomonis et S. Scripturæ æque ac cæteræ obtinerent; unde hebraice העתיקו *hetiku* verti potest, ut dixi, *antiquarunt* et *roborarunt*, id est robur antiquitatis eis addiderunt (1).

Addunt Beatus Hippolytus Martyr et Eusebius viros Ezechiæ selegisse meliores sententias et utiliores Salomonis, easque huc transcripsisse; cæteras vero minus insignes minusque utiles neglexisse et reliquisse. Sane si sequentes gnomas introspicias, videbis eas præ cæteris quid acre, selectum, vivum et igneum spirare. Quocirca Chaldæus hoc loco vertit, *parabolæ Salomonis profundæ*; Syrus, *abstrusæ*. Unde Aben-Ezra ait has parabolas esse singulares, et maxima suavitate affluentes. Constat enim ex lib. III *Reg.* cap. iv, vers. 32, Salomonem supra mille carmina, sive odas, et tria millia parabolarum dictasse. In hoc autem libro vix exstant mille parabolæ, imo si a cap. x, ubi præcise incipiunt parabolæ, eas numeres usque ad finem, præcise invenies duntaxat 659.

Sed audi B. Hippolytum et Eusebium apud Anastasium Nicænum, *Quæst.* XXXIX *in Script.*: B. Hippolytus in *Cantica Canticorum*, inquit Anastasius, asserit in diebus Ezechiæ regis Juda alios quidem libros fuisse electos, alios vero neglectos, idque probat ex cap. xxv *Proverbiorum*, ubi viri Ezechiæ dicuntur transtulisse quasdam Salomonis parabolas; ipse autem ait discretas descripsisse. « Unde autem, inquit, selegerunt, nisi ex libris qui inerant in ter mille odis seu Canticis Canticorum? ex ipsis sapientes amici Ezechiæ elegerunt ea quæ pertinebant ad ædificationem Ecclesiæ. » Sic ipse qui legit in Septuaginta, αὗται αἱ παροιμίαι Σαλομῶντος αἱ διάκριτοι, non, ut nunc legitur in editione Romana, ἀδιάκριτοι; habet enim, *hæc sunt Proverbia Salomonis discreta, quæ scripserunt amici Ezechiæ regis*. Refert idem Anastasius, Episcopus Nicænus, in eamdem sententiam Eusebii Pamphili in antiquitatis historia hæc verba : « Libros autem Salomonis Proverbiorum et carminum nomine, in quibus de natura plantarum omnisque generis animalium, qui in terra et aere versantur, de ipsis etiam adversus omnes morbos remediis disseruerat, ea de causa sustulit Ezechias, quod morborum sanationem ad ea referret populus, et nihil faceret a Deo petere curationes. » Abulensis quoque Hippolyto consentiens : « De parabolis, ait, et carminibus Salomonis forte sic res se habebat, ut magis essent curiosa et ostentantia magnitudinem ingenii, quam utilia, et maxime carmina, ideo non fuerunt in Scripturæ canonem translata. Idem dicendum est de disputationibus Salomonis de arboribus, de volucribus, de piscibus et jumentis, quæ non fuerunt transcriptæ in canonem, quod pure pertinerent ad philosophiam naturalem, quæ directe ad mores non prodest. Unde non convenit ei quod dicit Apostolus : Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, » etc. Hæc Abulensis in lib. III *Reg.* cap. iv, *Quæst.* VIII.

Ex quibus Eusebii et Hippolyti verbis liquet, veram lectionem Septuaginta hoc loco esse διάκριτοι, id est distinctæ, selectæ, discretæ, scilicet a minus præstantibus minusque utilibus, uti dixi. Jam contrarie legitur ἀδιάκριτοι, id est indistinctæ, indiscretæ, id est, ut explicat Auctor *Catenæ Græcor.*, citra certum delectum collectæ. Parœmiæ, inquit, quæ usque ad hunc locum expositæ sunt, ab ipsomet Salomone in unum corpus redactæ, digestæque compertæ sunt. At multæ adhuc aliæ sententiæ in apophthegmatum specie, ab ipso Salomone depromptæ sparsim ferebantur, quas amici Ezechiæ regis hinc inde nullo certo ordine observato, et in unum quasi fascem redactas, regi Ezechiæ, quod is pius admodum et religiosus haberetur, quasi honorarium aliquod obtulerunt. Salazar vero : Hæ parabolæ, inquit, vocantur *indistinctæ*, quia cum ante Ezechiam a præcedentibus, quas

(1) Sensus genuinus est, *etiam hæ* quæ sequuntur, perinde ac superiores, sunt *parabolæ*, gnomæ *Salomonis*, *quas transtulerunt* ex aliis scriptis, v. g. annalibus regni Salomonis (conf. *Esther* vi, 1, 2), in quibus dispersæ erant, et collegerunt in hunc locum, *viri Hiskiæ*, *regis Judæ*, litterati, quibus hoc negotii injunxit Hiskias. — Cæterum, quæ tertia hac parte continentur sententiæ, sensus fere sunt abstrusioris et magis ad ænigmaticam rationem compositæ, quam quæ in duabus partibus prioribus leguntur, præcepta maximam partem moralia formandis animis ad pietatis et virtutis studium inservientia.

hucusque audivimus, distinguerentur per interpositas Aguris et Lamuelis sententias, viri Ezechiæ exclusis iis quæ erant Aguris et Lamuelis, ac in cap. XXX transpositis, nexuerunt sequentes præcedentibus, ut nulla esset auctorum distinctio, sed omnes uni eidemque auctori, puta Salomoni, cujus revera sunt, indistincte tribuerentur.

VIRI (id est famuli et officiales) EZECHIÆ. — Ezechias enim pietatis et rerum sacrarum valde fuit studiosus, ut patet II *Paralip.* cap. XXIX et XXX. Unde suis demandavit ut libros sacros, ac præsertim Salomonis, integros purosque et sinceros conquirerent, transcriberent, et suo quemque loco et ordine digererent; dedit autem curam hujus rei Sobnæ scribæ suo, qui id diligenter cum suis præstitit. Ita Aben-Ezra cæterique Hebræi. Unde liquet hunc versiculum, sive hanc epigraphen non esse Salomonis, sed additam a Sobna virisque ab Ezechia ad colligendas hasce parabolas deputatis. Habet tamen hæc epigraphe auctoritatem canonicam, quia exstat in Hebræo, Græco, Chaldæo, Syro, Latino, ac communi calculo comprobata est tam a Synagoga Judæorum, quam ab Ecclesia Christianorum, ideoque intertexta est velut titulus ipsismet Parabolis.

An Isaias Proverbia conscripserit?

Porro inter hos Ezechiæ viros primarium fuisse Isaiam prophetam, utpote Ezechiæ consanguineum et perfamiliarem, multi autumant; imo Hebræi, teste Eugubino in cap. I *Genesis*, et Thalmudici, teste Melchiore Cano, lib. II *De Locis*, cap. XI, quin et ipse Eugubinus ac R. Moyses Kimchi, tract. *De Scriptoribus sacrorum librorum*, asserunt Isaiam fuisse scriptorem librorum Salomonis, præsertim Parabolarum, quasi Salomon hasce parabolas non scripserit, sed dixerit, easque vulgus ore usuque communi celebrarit, quas deinde Isaias scripserit, ac calamo posteritati mandarit. Salomon enim fuit rex; regum autem non est scribere, sed eloqui, suaque dicta aliis scribenda relinquere. Insuper fuit typus Christi, qui Evangelia non scripsit, sed dixit, et viva voce docuit, ac Evangelistis scribenda reliquit. Fuit enim in Christo « decus linguæ regnumque loquendi, » ut loquitur Manilius.

Verum contrarium docent cæteri omnes, idque longe verius est, scilicet Salomonem immediate hæc Proverbia scripsisse, vel certe scribæ excipienti dictasse. Id enim diserte ipse asserit *Eccle.* XII, 9, dicens de se in tertia persona : « Ecclesiastes, cum esset sapientissimus, docuit populum, et enarravit quæ fecerat, et investigans composuit parabolas multas; quæsivit verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos. » Alias harum Parabolarum non tam Salomon, quam Isaias esset conscriptor et auctor, sicut S. Matthæus auctor est Evangelii a se conscripti, etsi a Christo dicti et pronuntiati. Et qua ratione, quæso, populus tot centenas, imo millenas sententias Salomonis, easque plane diversas et disparatas, per ducentos annos, qui a Salomone usque ad Isaiam interfluxerunt, tam integre et exacte in mente et memoria conservasset?

Respondent aliqui Proverbia, Ecclesiasten et Cantica a Salomone Hebræo carmine et metro esse conscripta, ut mente retineri et ore concini possent; carmina enim memoriæ facile mandantur, quia certis numeris astringuntur. Ita censet Nazianzenus, poem. 33 *De germanis Script. libris*, dum ita canit :

> Quinque metris constant, Job, David, tres Salomonis :
> Concio, et insignes Cantus, Proverbia sacra.

Concio est Ecclesiastis. Quam eamdem sententiam eisdem fere verbis repetit Amphilochius suo carmine iambico *De Script. libris legendis*, et Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XVIII, dicens : « Tertius sacrorum librorum quinquernio versibus constat, nempe Job, Psalterium, Proverbia Salomonis, ejusdem Ecclesiastes et Canticum Canticorum. » Neque a Satyrica poesi alienum est, publicam morum corruptelam carpere, vitia peculiaria omnium Reipublicæ ordinum notare, et ex abrupto ordiri, nec sine indignatione et amarulentia. Quæ, ut in *Proverbiis* et *Ecclesiaste* inveniuntur, ita propria esse Satyricorum poetarum certius est, quam ut probatione egeant. Verum Procemio *in Ecclesiasten* ostendam hæc oratione soluta, non carmine esse conscripta. Adde quod S. Hieronymus, epist. *ad Paulam Urbicam*, censeat ultimam duntaxat *Proverbiorum* partem, scilicet cap. XXXI, vers. 10 usque ad finem, carmine esse conscriptam : « Proverbia Salomonis, ait, extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur ab eo loco in quo ait : Mulierem fortem quis inveniet? »

Vers. 2.

2. GLORIA DEI EST CELARE VERBUM, ET GLORIA REGUM INVESTIGARE SERMONEM. — Hebraice, *gloria Dei est abscondere verbum, et gloria regum scrutari verbum*; Arabicus, *gloria Dei velat intellectum, et gloria regis honorificat rem*, vel negotium.

Apposite et pie pii regis Ezechiæ scribæ exordium hujus partis Parabolarum ducunt a divino cultu et honore, ait Aben-Ezra.

Aliqui τὸ *celare* referunt ad hominem, non ad Deum, *q. d.* Ad gloriam Dei spectat quod homo ex humilitate celet sua benedicta vel benefacta; hoc ipso enim eorum gloriam sibi detrahit, et Deo adscribit; aut potius, *q. d.* Ad gloriam Dei pertinet quod sacerdotes et doctores nonnulla ejus verba abscondant, ut vulgus ea non intelligens admiretur et colat. Vicissim gloriosum est regibus per se vel suos consiliarios aut Prælatos investigare et penetrare arcana quæ vulgus ignorat : sic enim Dei, vulgi scientiam transcendentis, gloriam imitatur. Unde Chaldæus et Syrus vertunt, *gloria Dei est qui abscondit verbum, et gloria regum qui investigat sermonem*. Hinc sacerdos dictus μυςὴς quasi celator, ἀπὸ τοῦ μύειν τὸ ςόμα, id est quod os clauderet, nec mysteria populo aperiret; divina enim casto sunt honoranda silentio, ut ait S. Dio-

nysius. Verum antithesis Dei et regum magis suadet τὸ *celare* referre Deum, non hominem.

Rursum R. Levi sic explicat : Gloria Dei est celare verbum; vis horum est, cum quispiam aliquid a Deo votis exposcit, haud e Dei gloria est, ut quæ postulat, patefaciat, cum Deus rerum omnium sit conscius; an non enim animadvertis uxorem Jeroboam dissimulasse, cum ad Abiam Silonitem accederet, atque antequam in ejusdem conspectum adventaret, hunc quæ expetebat patefecisse, Deo illi arcana revelante? « Gloria regum investigare sermonem, » *q. d.* Secus vero se habet regum gloria; illi enim rite investigare debent quæ proponuntur, ut jus ad veritatis præscriptum administrent. Hi enim illa tantum perspecta habent quæ exponuntur, cum secus in Deo accidat : hæc R. Levi. Verum hic sensus arctior et alienior est.

Dico ergo, sensus est, *q. d.* Immensa Dei majestas et gloria elucet in eo quod verba quædam, id est conceptus, cogitationes et sapientiam quamdam maxime arcanam habeat, quam homines scrutari nequeunt; regum vero laus et gloria est scrutari sermonem, vel, ut hebraice est, *verbum*, id est rem ac sapientiam arcanam et absconditam. Ratio disparitatis est, quod Deus sit uti essentia, sic et sapientia summa, quæ res omnes omnesque intellectus creatos et possibiles hominum vel Angelorum in infinitum transcendit. Decet ergo ejus sublimitatem et majestatem multa sibi servare et abscondere, ut hominum reverentiam acuat, eorumque venerationem sibi conciliet. Reges vero, quia homines parum habent sapientiæ, multa tamen indigent ad regendos tot populos et urbes; quare ipsorum est eamdem magno studio inquirere et scrutari. Huc facit illud Sapientis : « Res divinas decet ab hominum usu et visu esse remotissimas, ut sui ignoratione hominum admirationem et venerationem concilient. » Et illud Valerii Maximi, lib. II, cap. VII : « Quidquid in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit. »

Igitur per *verbum* generatim hic accipe sapientiam; hæc enim est verbum mentis, tam in Deo quam in regibus, quod deinde verbo oris proloquuntur. Particulatim vero verbum hoc et sapientia est multiplex. Quocirca *primo*, per *verbum* hoc accipias verbum S. Scripturæ, *q. d.* Verbum Scripturæ, ac præsertim oracula Prophetarum sunt arcana, symbolica et recondita, ut gloriam Dei apud homines velent et celent; regum vero est eadem retegere, vestigare et perscrutari, ut eorum arcanos sensus cognoscant, aliisque cognoscendos tradant. Unde Moses, imo Deus, sanxit ut reges initio regni Deuteronomium sibi describant illudque crebro perlegant, *Deuter.* XVII, 18 (1).

Verbum quadruplex. Primo.

Nota appendicem harum parabolarum collectam a viris Ezechiæ esse obscuram et profundam, ac magis quam eas quæ præcesserunt involutam allegoriis, figuris et tropis, uti ex Chaldæo, Syro et aliis dixi, vers. 1, *q. d.* Dei gloria est suam sapientiam celare his parabolis Salomonis : at tuum decus esto, Ezechia rex, easdem colligere, vestigare, scrutari, uti facis per Sobnam ejusque socios; æque ac decus Salomonis atavi tui fuit, easdem meditando scrutari et conscribere. Quare insulse Rabbini nonnulli ex hac gnome fabulantur viros Ezechiæ resecuisse parabolas Salomonis obscuras, solisque regibus perspectas; faciliores vero et populo obvias duntaxat collegisse. Hunc sensum dat S. Gregorius, lib. I *in Ezech.*, hom. 6, ubi tamen crassum scriptorum est mendum; directe enim verbis Salomonis adversatur, ideoque corrigendum. « Tenebrosa aqua, ait, in nubibus aeris, quia obscura est scientia in Prophetis. Sed Salomonis voce attestante audivimus : Gloria regum celare verbum, et gloria Dei est investigare sermonem; quia honor est hominum eorum secreta abscondere, et gloria Dei est mysteria sermonis ejus aperire. » Mendum habes, quod plane Scripturæ textum invertit. Sic ergo corrige : « Sed Salomonis voce attestante audivimus : Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem, quia honor est Dei secreta sua abscondere, et gloria hominum mysteria sermonis ejus aperire. » Unde apposite ad hanc sententiam subjungit : « Ipsa quidem per se Veritas discipulis suis dicit : Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine, id est, aperte exponite quæ in allegoriarum obscuritatibus auditis. Magnæ vero utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat quod capere non potest otiosus. Habet quoque aliud magis, quia Scripturæ sacræ intelligentia, si in cunctis esset aperta, vilesceret. Atque adeo in quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit, quanto majori labore fatigat animum quæsita. » Hoc est quod ait Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.*, magis dulciusque sapit verum studio quæsitum, et labore paratum, sicut venatoribus et canibus post longos cursus et venationis labores, suavissima accidit fera jam capta et possessa.

Secundo, per *verbum* hoc accipias mysteria et Sacramenta fidei, quale est SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, etc.; hæc enim arcana sunt et omnem hominum captum superant. Unde S. Athanasius in *Synopsi S. Scrip.* legit : « Gloria

Secundo.

(1) *Gloria Dei*, gloriosum Deo est *occultare rem, et gloria regum investigare rem.* « Deo gloriam et admirationem illud conciliat, quod in rerum omnium gubernatione suum tantummodo idque secretum consilium sequatur, ita ut suæ administrationis arcanæ rationes mortalium nulli pateant; regibus gloriosum est, sagacitate sua explorare ardua, quæ ad officium pertinent regum, potissimum ad justitiæ administrationem in causis dubiis, ut diligenter inquirant in ea quæ ipsis proponuntur. » Hæc Rosenmullerus ad h. l.

Dei operit vel obscurat rationem, » *q. d.* Gloria SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ adeo sublimis est et arcana, ut humana ratio in ea vestiganda caliget, ejusque acies in tam splendidum solis increati jubar hebetetur et obscuretur. Hinc S. Dionysius, *epist.* 5, et *De Divin. Nomin.*, docet Deum habitare in caligine, nec nisi per eam se patefacere mortalibus.

Notent hoc hæretici, discantque credere Deo dicenti se esse trinum et unum, Verbum esse incarnatum, in Eucharistia esse verum Christi corpus, etc., etiamsi ea non capiant, quia plus potest Deus facere quam humana mens comprehendere. Scriptum est enim vers. 27 : « Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria. » Captivent ergo intellectum suum in obsequium fidei, imo Dei. Hinc Dei arcana gloria repræsentata fuit curru Cherubico, *Ezech.* I, qui plenus est involucris, symbolis et ænigmatibus, ait R. Salomon; porro regum et principum, præsertim prælatorum est, hæc, quoad licet, puta in quantum ea Deus per Ecclesiam revelavit, scrutari, tum ut subditos ea doceant, tum ut ea contra hæreticos defendant.

Tertio. *Tertio*, per *verbum* accipias rerum creationem, quæ verbo Dei facta est : « Dixit enim, et facta sunt, » *q. d.* Deus in rebus creatis abscondit suam sapientiam, quam homines, præsertim reges et principes, vestigare voluit, ut in ea Deum auctorem agnoscant et celebrent. Hoc est quod ait Siracides, *Eccli.* III, 25 : « Plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi; » quis enim causam ventorum, nivis, grandinis, tonitrui, fulminis; item motus solis, lunæ et stellarum, æstuum maris, et infinitorum similium, præcisam et adæquatam assignare valeat? Et cap. XLIII, vers. 34 : « Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis : non enim comprehendetis, etc., multa abscondita sunt majora his; pauca enim vidimus operum ejus. » Ita Aben-Ezra.

Quarto. *Quarto*, et magis apposite, per *verbum* accipias decreta et judicia quæ ab *elohim* (hoc enim nomen hic est in Hebræo), id est a Deo judice, gubernatore et vindice universorum proficiscuntur; horum enim rationes et causas penetrare sæpe est difficile, v. g. cur nunc Assyrii, nunc Chaldæi, nunc Medi, nunc Persæ, nunc Græci, nunc Romani rerum potiantur? cur Turcis Deus tot dederit victorias, regna et imperia? cur in particulari hunc faciat divitem, nobilem, principem, regem, pontificem; illum pauperem, vilem, plebeium, etc.? Regum tamen est hæc Dei judicia, eorumque causas quoad licet vestigare, ut Deum revereri, colere totique ab eo pendere discant. Aut planius, *q. d.* Gloria Dei est decretorum et judiciorum suorum rationes celare, ut eminentem suam majestatem, sapientiam, dominium et potestatem ostendat; at vero regum est nihil decernere, nihil judicare, nisi prævio exacto examine, ut constet legem vel sententiam quam edituri sunt esse justam, honestam, utilem alioqui enim multas ferent sententias et leges injustas, inhonestas, inutiles, quibus tam Deum quam populum graviter offendent, cum periculo seditionis vel rebellionis. Hic sensus valde appositus, et verbis ipsis quasi innatus videtur.

Aliqui sic exponunt, *q. d.* Gloriosum est apud plebem rudem et incapacem celare alta divinitatis mysteria et judicia, ne ab indignis et non intelligentibus spernantur et rideantur; at vero gloriosum est regibus, si ipsorum dicta factaque diligenter perquirantur, et perquisita inveniantur æqua et recta. Verum τὸ *gloria regum est investigare sermonem* proprie significat vestigationem hanc a regibus ipsis faciendam esse.

Aptius Cajetanus : Opponuntur, inquit, honor Dei et honor regis penes actiones istas, videlicet celare verbum et inquirere verbum; itaque celare verbum est honor *Elohim*, et non regum; et e contra inquirere verbum est honor regum, et non *Elohim*. Oportet enim hæc præintelligere, ut cognoscantur sensus parabolæ. Cum igitur verbum *Elohim* (hoc est Dei, quatenus est judex) sit ipsum judicium, consequens est quod celare verbum significet occultare rationes judiciorum. Et est sensus : Ad honorem summi judicis spectat abscondere rationes judiciorum; occultissimæ siquidem nobis sunt in particulari rationes divinorum judiciorum quæ sæpe exercet. Et inter Deum et regem disparitas tanta est, quod ad ignominiam regum spectat celare rationes judiciorum suorum, quia debent manifestare quare sic judicant, quare illum damnant ad exilium aut mortem, etc.; ad Dei autem honorem pertinet occultare rationes judiciorum suorum, quia per hoc innotescit quod non habet superiorem aut parem, quod non pendet dominium suum aut justitia sua a nobis, sed a sola sua voluntate. Ad regum autem honorem spectat quærere aut investigare verbum, hoc est verborum, factorum et rerum notitiam ac veritatem; quod fas non est attribuere Deo. Inquirere enim est nescientis : Deus autem in seipso ab æterno omnia novit. Huc pertinet illud Cleomenis : « Vulgi arbitrium super principem est. » Rex enim pendet a regno et republica, Deus autem a nullo; imo totus orbis pendet a Deo, sicut radius a sole.

Simplicius Jansenius, *q. d.* Pertinet ad Dei gloriam quod nihil debeat inquirere, cum omnia sciat, et quod, cum omnia sciat, non tamen omnia se mox scire declaret, sed cuncta quæ aguntur modo et dicuntur apud homines, celet ac dissimulet, suo tempore omnia revelaturus, cum omnia adducet in judicium : hoc enim mirifice commendat ejus patientiam et lenitatem, quod qui omnia novit, tanto tamen tempore omnia tegat, ac patienter ferat. Ne autem hoc exemplum in Deo imitari velint reges, qui in ejus locum hic sunt constituti, ex opposito subjicitur ad gloriam regum pertinere, investigare sermonem, hoc est, diligenter inquirere de statu regni sui, deque his

quæ a subditis in regno ipsorum aguntur, ut quæ sunt corrigenda ac punienda, corrigant ac puniant. Neque enim ignominiosum sibi ducere debent inquirere de rebus, quamvis hoc sit nescientium; nec instar Dei se gerere debent, quasi omnia scientes; nec quæ noverunt corrigenda instar Dei debent celare, sed detegere ac punire. Sensus ergo est : Sicut ad gloriam Dei facit quod non debeat inquirere de re aliqua, sed quod, cum omnia sciat, celet tamen ea : ita ad gloriam regum e contrario facit, quod, cum fateri debeant se pleraque ut homines nescire, diligenter scrutentur res scitu necessarias, ut investigatas detegant et dirigant.

Quinto. *Quinto*, per *verbum* aliqui accipiunt præceptum. Unde Septuaginta vertunt, *gloria Dei est celare verbum; gloria autem regis honorat res*, vel, ut alii legunt, *honorat præcepta;* nimirum pro πράγματα, id est *res*, Procopius et alii legunt προστάγματα, id est præcepta. Unde Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *gloria regis mandata sua magni facit*, non permittens ut quis ea impune violet. Alii passim legunt, *gloria regis honorat præcepta ejus*, scilicet Dei, *q. d.* Gloria Dei est celare præceptorum suorum rationes et causas, v. g. cur jusserit ne quis vestiatur veste e lana et lino contexta, ne quis agrum serat diverso semine, ne quis comedat primos fructus pomorum, etc., *Levit.* XIX, 19 et seq.; ipse enim absolutus et summus est omnium dominus, atque sapientiæ ejus non est numerus; quare illi omnes, etiam reges, cervices, rationem et judicium humillime submittere debent, ejusque præcepta exosculari, ac sicuti fas est eorum rationes modeste vestigare, ubi vero fas non est, in Dei arbitrio et judicio conquiescere. Rursum noster Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis*, cap. VI, num. 14, explicans illud *Sapientiæ*, cap. IX : « Cogitationes enim mortalium timidæ : » Indicat, inquit, regum cogitationes in eam unam rem insumi debere, ut consequi possint quid velit Deus; cum enim ille consilia sua et voluntates diligenter inquiri velit, celat tamen aliquando, ut oscitantibus et desidentibus non omnino pateant, sicut scriptum est *Proverb.* XXV, 2 : « Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem, » videlicet illum ipsum quem Deus celat. Itaque proprium regum est cogitare et investigare quid ille velit.

Mystice Beda : « Gloria, ait, Domini est in carne apparentis, humanitatis suæ infirmitatem magis quam divinitatis æternitatem mortalium oculis ostendere, et se potius operum miraculis, ac mysticis locutionibus quam apertis assertionibus Verbum, id est Dei Filium, fateri. Unde multo sæpius in Evangelio Filium se hominis, quam Filium Dei appellare consuevit. Et gloria fidelium ejus discipulorum est diligenter ejus investigare sermonem, quo se Deum etiam ubi patenter non dicit, mystice significat, quale est illud : Ego et Pater unum sumus, et cætera hujusmodi. Denique celans Verbi æternitatem, et prætendens carnis infirmitatem, ait : Quem dicunt homines esse Filium hominis? Cui rei eximius investigator ejus sermonis, quem antea sæpius audierat, respondit : Tu es Christus Filius Dei vivi. Nec parvam hac investigatione meruit gloriam; nam protinus audivit : Beatus es, Simon Barjona, » etc.

Ex dictis liquet hanc gnomen Salomonis non adversari illi Raphaelis, *Tobiæ* XII, 7 : « Sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est. » Per *sacramentum* enim intelligitur secretum, quod rex omnino celari vult; per *opera Dei* vero illa quæ Deus hominibus ostendit, illisque per angelos vel homines revelari jubet. Hic vero tantum dicitur, Dei gloriam esse quod multa celet, eaque hominibus præsertim regibus vestiganda relinquat : unde patet utrumque esse verum, nec posterius priori adversari.

Vers. 3. 3. COELUM SURSUM, ET TERRA DEORSUM, ET COR REGUM INSCRUTABILE. — Hebraice, *cœlorum in altitudine, et terræ in profunditate, et cordis regum non est investigatio;* Chaldæus, *cœli sunt excelsi, et terra profunda; et cor regum investigabile;* Syrus, *non investigatur.*

Primo, R. Salomon exponit, *q. d.* Sicut cœli sublimitas et terræ profunditas investigari nequeunt : Quoties enim, inquit, illi jus dicendum? quot etiam bella eidem gerenda? quibus omnibus provida cura adstet necesse est : quod si linguæ omnes sermonem sererent, manusque omnium scribendo vacarent, haud satis essent ad describenda imperii gravia multaque negotia.

Huc accedit Baynus, qui sic explicat, *q. d.* Rex non habet otium ut vestiget cœlorum altitudinem et terræ profunditatem, quia tot reipublicæ negotia cor ejus occupant, ut illa omnia scrutari pene sit impossibile.

Secundo, Vatablus contrarie exponit, *q. d.* Utrumque, scilicet tam cœlum quam terra, est in loco definito, ideoque utrumque comprehendi potest; at cor regum quia indefinitum, et quasi infinitum, nulla disquisitione comprehendi potest.

Tertio, Aben-Ezra hunc versum nectit præcedenti, *q. d.* Gloria Dei celatur in cœlorum altitudine, et terræ profunditate, ac rebus innumeris maxime variis et pulcherrimis, quæ illorum ambitu continentur; quare cor regis ea scrutari et penetrare nequit, nec intelligere potest ea quæ sursum sunt in cœlis, nec ea quæ deorsum in terra. Ipse ergo *inscrutabile* accipit non passive, quod scilicet ab aliis scrutari nequit; sed active, quod scilicet cœlos et terram scrutari non prævalet. Unde hebraice est, *cordis*, vel *cordi*, *regum non est scrutatio*, scilicet cœlorum et terræ

Quarto, R. Levi, *q. d.* Cœlum summe est altum, et terra summe est profunda; et cor regis altius debet esse cœlo, et profundius terra : debet enim esse quasi immensum, quod immensa rei-

publicæ totius æque ac singulorum sibi subditorum negotia complectatur, disponat et expediat, ideoque inscrutabile et impervestigabile.

Cor regum inscrutabile. *Quinto*, genuine, *q. d.* Sicut cœli sublimia et terræ profunda sunt inscrutabilia (*et*, id est *sic*), pariter cor regum est inscrutabile : τὸ enim *inscrutabile* ad τὸ *cœlum* et τὸ *terra* per zeugma repetendum est, ut patet ex Hebræo, atque vocula *et* hic notat similitudinem et comparationem, uti et alibi sæpe in *Proverbiis*, idemque valet quod *sic*, *simili modo*; licet enim Astrologi cœlorum altitudinem et terræ profunditatem dimensi sint, tamen nullam certam et definitam utriusque mensuram assignare potuerunt : unde magna est eorum varietas et dissonantia, quam recenset noster Clavius in lib. I *Sphæræ*. Rursum nullus perscrutari potuit omnia quæ cœli et terræ ambitu continentur; quare hæc perscrutatio est curiosa, vana et inutilis, ait S. Augustinus, æque ac curiosa et vana est investigatio profundorum cordis regii consiliorum. Ita Beda, Hugo, Cajetanus, Jansenius et cæteri passim (1).

Ratio a priori. Prima. Ratio a priori est, *prima*, quod reges ingens habeant cor, id est ingentes animos et spiritus, ut maxima meditentur et animo destinent, ut Alexander Magnus animo destinabat totum orbem sibi subjugare. Hæc autem consilia scrutari est difficile, et sæpe impossibile. Ita Joannes Austriacus, Caroli V nothus, cum secreto in Hispania educaretur, essetque puer, rogatus quisnam suus esset pater, respondit se id nescire, sed magni viri alicujus se esse filium augurari ex ingenti corde et animis quos tum sentiebat, et paulo post declaravit cum Turcas, anno Christi 1571, apud Echinadas, et Geusios in Belgio apud Gemblacum, anno 1577, ingenti clade cecidit; Secunda. *secunda*, quod in republica et regnis tot quotidie enascantur novitates, novi motus, tumultus, conspirationes, lites, difficultates, ut regis cor quotidie mille nova mente sua versare debeat consilia, ut omnibus occurrat : hæc autem privato perscrutari est perdifficile; Tertia. *tertia*, quod cor regum in sublimi quasi æthere positum sit mobile, variarumque passionum, informationum, adulationum ventis expositum, ut sæpe decreta mutet, et quod hodie placuit cras displiceat : quare sicut gallus in culmine turrium flabris ventorum assidue rotatur et circumagitur, sic et cor regis; Quarta. *quarta*, quia reges affectant sapientiam, majestatem et eminentiam super omnes : unde multa animo celant, ut videantur omnibus eminere, omnibusque esse sapientiores, atque ut ea quæ destinant feliciter exsequantur : ad hoc enim mire valet secretum; Quinta. *quinta*, quod Deus cor gyret et flectat quocumque vult, ut per eum sua decreta, supplicia, vindictas exsequatur, juxta illud cap. XXI, 1 : « Cor regis in manu Domini. » Sic Nabuchodonosor cor a Deo agebatur ad punitionem et excidium gentium impiarum. Sic Attila aiebat se esse flagellum Dei. Consilia autem et arcana Dei quis investiget? Quare hæc gnome parallela est præcedenti, *q. d.* Gloria Dei est celare verbum : hoc autem celat in corde regis, ut per eum illud exsequatur. Rursus, sicut gloria Dei, sic et regis, qui est quasi Deus in terra, est celare verba et arcana cordis sui. Notat præ aliis regibus Salomonem, cujus parabolas hic describit : Salomon enim a Deo accepit sapientiam infusam rerum omnium, ideoque hominibus cæteris impervestigabilem et impenetrabilem.

(1) Simile illud M. Terentii apud Tacitum, *Annal.* lib. VI, cap. VIII, dictum : « Abditos principis sensus, et si quid occultius parat exquirere illicitum, anceps, non ideo assequare. »

Dicit idipsum Salomon hoc fine et scopo: *primo*, ut compescat curiosorum vanitatem. Sunt enim nonnulli otiosi et curiosi, qui aliud non agunt quam scrutari et conjectare arcana consilia regum et principum; qua in re et terunt tempus inutiliter, et sæpe falluntur, quia cor regum inscrutabile, ac quantum distat cœlum a terra, tantum cogitationes regum eminent superantque cogitationes privatorum.

Secundo, ut doceat non esse ambiendas privatas regum amicitias, familiaritates et favores, quia cum illi emineant instar cœlorum, qui illis adhæret, instar cœlorum assiduo cum ipsis motu rotatur; qui vero ab eis longius abest paucis contentus, quietus et firmus in terra consistit; præsertim quia reges sæpe intimos suos quos in altum et quasi in cœlum elevarunt, ob parvam offensam dejiciunt, et in imam quasi terram prosternunt. Id hoc sæculo in omnium pene regum aulis factum vidimus, quia corda regum sunt mobilia et inscrutabilia. Hoc est quod ait Psaltes : « Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus, » *Psal.* CXLV, 3.

Hinc Septuaginta pro *inscrutabile* vertunt, ἀνεξέλεγκτος, id est *imperscrutabile*, vel *quod redargui non potest*, quia scilicet rex non habet superiorem in terra a quo redargui possit, aut *irreprehensibile*, *omnive reprehensione majus*, ut vertit auctor *Catenæ Græcor.*, tum quia cor regis nulli mortalium est plane perspectum, tum quia nullius reprehensionem admittit, *q. d.* Summa est regis in omnes potestas, ut quidquid faciat impune faciat; et esto innocentem dejiciat, aut veluti e cœlo in terram deprimat, nullus eum culpare vel arguere audeat. Exempla. Ita Philippus rex venenum jussit dari Arato, qui id præsentiscens ad familiarem conversus : « O Cephale, inquit, hæc sunt præmia regiæ amicitiæ. » Antipater cum didicisset Parmenionem ab Alexandro interfectum, dixit : « Si Parmenio struxit insidias Alexandro, cui fidendum est? si non struxit, quid agendum? » Erat Parmenio velut alter Alexander in rebus militaribus. Si tantus amicus fefellit, non est tutum cuiquam amico fidere; si Alexander nihil commeritum sustulit, præstat a regum negotiis abstinere Ita Plutarchus in *Apophth. regum et imper.*

Antisthenes rogatus quomodo ad rempublicam capessendam sit eundum? Velut, inquit, ad ignem, ne nimis admotus exuraris, procul amotus frigescas. Ita Stobæus, *serm.* 43.

Mystice, rex est justus et vir spiritualis, cujus cor regitur a Spiritu Sancto, ideoque magna et cœlestia cogitat, ac proinde homini animali est inscrutabile, juxta illud I *Cor.* II, 15 : « Spiritalis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur. » Ita Auctor *Catenæ Græcor.* Beda vero sic : « Sicut, inquit, altitudo cœli et profunditas terræ conjici ab hominibus non potest, ita scientia Prophetarum et Apostolorum, qui arcana divinitatis Spiritu Sancto revelante cognoverunt, nostræ fragilitatis capacitatem transcendit. »

Vers. 4. Vers. 5.

4, 5. AUFER RUBIGINEM DE ARGENTO, ET EGREDIETUR VAS PURISSIMUM; AUFER IMPIETATEM DE VULTU REGIS, ET FIRMABITUR JUSTITIA THRONUS EJUS. — « Firmabitur justitia » dupliciter, *primo, q. d.* Firma erit justitia regis et regni. Unde Vatablus vertit, *justus erit rex. Secundo, q. d.* Firmum et stabile erit regis regnum, utpote firma et stabili justitiæ base subnixum (1).

Impietas quadruplex. Primo.

Impietatem quadrupliciter accipias; unde quadruplex hic oritur sensus : *primo*, pro sævitia, minis et crudelitate, *q. d.* Sicut extersa ab argento et rubigine argentum evadit nitidum, pulchrum et splendidum : sic si rex deposito vultu severo, minaci et crudeli, induat mentem et faciem benignam, clementem, hilarem, instar argenti splendebit, suoque hilaritatis splendore subditorum animos sibi devinciet, quo fiet ut libere et sine periculo justitiam exercere, jus dicere, et iniquos quoslibet plectere valeat; cum enim ab omnibus ametur, a nemine quid rebellionis vel mali metuet. Ita Beda : « Qui enim, inquit, præsunt populis, si volunt firmum esse solium suum, semper hilaritate et gratia plenos vultus exhibeant, ne per arrogantiam rigidiores effecti in mussitationem incidant populorum. » Sic Julius Cæsar, Augustus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus pluresque alii, sua benevolentia et hilaritate conciliarunt sibi omnium animos, ut a se sancitas justitiæ leges licet severas ultro susciperent.

Gnomæ de regis benevolentia.

Sic nimirum sapientia divina « attingit a fine usque ad finem fortiter, *dum* disponit omnia suaviter, » *Sapient.* cap. VIII, 1. Scitum est illud Antigoni regis : « Nullum regni præsidium firmius civium benevolentia. » Et illud Apollonii, qui rogatus a rege Babylonis, qua ratione tuto regnaret, respondit : « Si multos honoraveris, paucis vero crediderís. » Et illud Themistoclis, qui cuidam admonenti : « Bene principatum geres Athenis, si cunctis communis esse velis et mansuetus, » respondit : « Nunquam ei sellæ insederim, unde nihilo plus a me ferrent amici quam alieni. »

Secundo.

Secundo, impietatem proprie accipias regis ipsius, *q. d.* Aufer a rege impietatem, quæ est quasi rubigo argentei cordis regalis, illud obscurans, exedens et corrumpens, ac facito ut rex sit pietatis, virtutis et justitiæ studiosus; sic fiet, ut justitiam ubique exerceat, per eamque suum solium et regnum roboret et confirmet. Sic, si Saul ex animo abstulisset odium Davidis, in justitia firmasset solium suum.

Tertio.

Tertio, impietatem metonymice accipias pro impiis, uti est in Hebræo, Chaldæo, Syro, Septuaginta, Vatablo, Pagnino. Noster enim legit רשע *resca*, id est impietatem; Chaldæus vero et moderni aliis punctis legunt רשע *rasca*, id est impium; unde sic vertunt, *remove scorias de argento, et egredietur conflatori vas*, scilicet pretiosum, quia conflatum et purgatum. *Remove impium coram rege, et dirigetur* vel *firmabitur in justitia solium ejus*; Chaldæus, *colligite rubiginem de argento, ut egrediatur vas a conflatorio, et præparabitur in justitia solium ejus*; Syrus, *secernite scorias ab argento, ut egrediatur vas purum, confringetur iniquus ante regem*, etc.

Sensus ergo est, *q. d.* Aufer a conspectu et conversatione regis impios consiliarios, principes, amicos, adulatores, qui prava ei suggerunt consilia; ac eorum loco surroga consiliarios, principes, familiares, qui sint probi, justi, sapientes : horum enim suggestione, exemplo et auxilio fiet, ut rex justa et sancta sanciat, eaque fortiter exsequendo, justitia et probitate se suumque regnum stabiliat. Ex adverso Isaias, cap. I, 23, excidium Hierosolymæ et regum Juda tribuit malis consiliariis et principibus : « Principes tui, inquit, infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. » Unde illis exclusis alios probos se surrogaturum pollicetur, qui Jerusalem pristino nitori restituant : sic enim ait, vers. 25 : « Excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum; et restituam judices tuos, ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus; post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis. » Vide ibi dicta, et *Jerem.* cap. VI, 29 et 30, ubi eadem metaphora argenti purgandi a scoria Israeli attribuitur.

Hic sensus valde est appositus; tangit enim radicem omnis boni vel mali regiminis regum; radix enim est, boni vel mali consiliarii, et familiares intimique regis : quales enim hi sunt, talis erit et rex; si ergo justos et probos sibi rex asciscat, et expellat improbos, utique in republica vigebit probitas et justitia, in eaque firmabitur regnum ejus. Ita R. Levi, Aben-Ezra, Jansenius et alii. Vere Plutarchus in *Moral.* : « Adulator, inquit, principi ceu scoria argento tenacissime miscetur. »

Quarto, ample et generatim per *impietatem* accipias quælibet scelera et sceleratos, *q. d.* Sicut

(1) *Remove* (infinit. absol. vim habens jubendi, ut sæpissime alias) *scorias ab argento, et prodibit aurifici vas. Remove improbum*, improbos consiliarios qui stant *in conspectu regis, et stabilietur justitia solium ejus.*

conflator, sive aurifex et argentarius per ignem tollit scoriam ab argento : sic pariter rex per supplicium et vindictam impios tollere debet de conspectu suo et totius regni; quod ergo facit conflator in purgando argento a scoria, hoc faciat rex in purgando regno ab impiis. In republica enim et regno mixtum est argentum cum scoria, id est probitas cum improbitate, virtutes cum vitiis, probi cum improbis : separet ergo eos rex, probos retinendo, improbos exterminando; sic fiet ut justitia et justi toto regno triumphent, ac proinde a nullo injusto quidquam regi vel alteri cuilibet metuendum erit. Unde Septuaginta vertunt, *percute argentum improbum vel adulterinum, et mundabitur mundum totum. Interfice impios a facie regis, et recta procedet in justitia thronus ejus.* Ubi nota τὸ *percute :* sicut enim continua percussione argentum purgatur a scoria, suæque puritati restituitur : sic et respublica, si in ea percutiantur et interficiantur improbi, justitiæ, paci et felicitati reddetur. Ita R. Salomon, Salazar et alii.

Regis idea. Præclare Diotogenes Pythagoræus, lib. *De Regno*, apud Stobæum, *serm.* 48 : « Tria, inquit, sunt regis officia, imperare, judicare, deos colere. Idcirco in rege perfecto, ut bonus sit imperator, judex et sacerdos, requiritur; gubernatoris enim opus est servare navim, aurigæ currum, medici ægrotantes, regis autem et imperatoris in bello periclitantes. » Et inferius : « Uti Deus ad mundum, ita se rex ad civitatem habet, et ut civitas ad mundum, ita rex ad Deum. Civitas enim mundi structuram et harmoniam imitatur; rex autem nulli obnoxius, et lex viva existens, Dei figuram inter homines repræsentat. Perinde oportet regem a voluptate non vinci, sed ejus victorem esse. Rursum, qui alios regere volet, prius suas affectiones regere discat. » Causam rege dignam subdit : « Convenit enim ut aliis semper virtute præeat, et secundum ipsam imperio dignus æstimetur, non secundum opes aut potentiam, aut jus armorum. » Unde et hisce concludit : « Itaque rex qui circa voluptates temperans, liberalis circa pecunias, prudensque et gravis in imperio fuerit, ille revera rex erit : consequetur hæc si primum fuerit verendus tum aspectu, tum auditu, et dignum se gesserit imperio; deinde benignus colloquio, vultu et conferendis beneficiis : decet id quod agit admirabile esse, uti regemo portet, ut eminentior cæteris quasi divinitatem quamdam præ se ferat. »

Mystice, Auctor *Catenæ Græcor.* : « Qui turpia, inquit, carnis desideria, pravosque ejusdem ad libidinem impetus in se mactat, is mentem suam ad justitiam componit, in qua Christus Dei sapientia et scientia requiescit. » Christus enim est rex mentium, ac mens ipsa rex est animæ totiusque hominis.

Vers. 6. 6, 7. NE GLORIOSUS APPAREAS CORAM REGE, ET IN LOCO MAGNORUM (Septuaginta, δυναςῶν, id est dynastarum, principum) NE STETERIS. MELIUS ENIM EST UT DICATUR TIBI : ASCENDE HUC, QUAM UT HUMILIERIS CORAM PRINCIPE. — Vers. 7 Pro *ne gloriosus appareas*, Hebraice est אל תתהדר *al tithaddar,* id est ne te ostentes, ne te ornes, ne te glorifices, ut vel splendore vestium, vel famulorum, equorum, rhedarumque copia, vel sapientia aut facundia, aliave re magnates et majores imitari aut superare velis, imo cum ipso rege quasi certare; omnis enim privati hominis decor et splendor, dum majestati et splendori regio objicitur, hebetatur, refringitur et evanescit. Septuaginta vertunt, μὴ ἀλαζονεύου, id est *ne superbias*, ne arrogantem te exhibeas. Romana, *ne gloriosum te ostentes;* ἀλαζονία enim est jactantia, strepitus, fastus, superbia, ostentatio, insolentia, vaniloquentia. Chaldæus, *ne splendidus sis in conspectu regis*; Syrus, *ne glorieris;* Cajetanus, *non te pulchrifacias*, *et in loco magnorum ne steteris,* id est, ut Vatablus, *ne locum magnatum occupes*, *cum magnus non sis.* R. Salomon : Ne te magnifice jactes coram rege ut gloriam tuam ostentes, atque superbe te geras coram eo qui tibi dignitate sit superior; satius enim est, ut tibi dicatur : Ascende huc, quam si absque venia aliquem locum ingrediaris, et inde te recedere jubeant. Aben-Ezra, *ne gloriosus appareas,* ne velut ille curru splendidus sis; *et in locum magnorum*, ubi magnates versantur, ne ingrediare et commorere. *Ascende huc,* nam magis e re tua est ut dicatur tibi : Ascende huc, et nobiscum morare, quam inspectante rege e gradu dejiciaris, cum ab ejus conspectu te abire jusserint.

Agitur hoc versu, uti et quinque præcedentibus, de rege ejusque consessu inter magnates : sicut enim, vers. 2, regem comparavit cum Deo, ac tribus seqq. eumdem comparavit cum subditis : ita hic vicissim subditos comparat cum rege, eosque docet modestiam, ut humiliter et reverenter agant cum rege et magnatibus. Sensus ergo proprie est, *q. d.* Ne coram rege te tuasque vestes, opes, nobilitatem, facundiam, bellicam artem, prudentiam, peritiam, etc., ostentes, neve ejus magnatibus te inferas vel ingeras; sic enim et regem et magnates tua superba audacia offendes, atque ab utrisque humiliaberis et dejicieris.

Ratio est, quod superbia et ostentatio omnibus quidem exosa sit, sed maxime regibus et dynastis, tum quia reges omnibus eminere volunt, nilque præ se magni faciunt aut mirantur : unde Cyrus apud Xenophontem docebat suos nihil admirari, utpote qui magis admiranda viderint, et præ cæteris hominibus sint admirandi ; tum quia reges volunt majestatem suam ab omnibus agnosci, et magna omnibus in rebus submissione coli et suspici : quare superbos et ostentatores velut qui tenebras majestati suæ offundant, detestantur; ex adverso amant modestos et humiles, qui sua demissione reges honorant, ac sua exigua sorte et statu contenti nihil ambiunt : unde eo-

rum sapientia et industria per sagacitatem qua pollent, perspecta, ipsos ad majores honores pedetentim promovent, dicuntque : Ascende huc. Hinc periculosissimam tibi esse puta ostentationem agendi, quippe ex qua existit invidia, magnus aulæ turbo. Ea igitur quæ agenda sunt, age sine ulla ostentatione agendi. Sapienter ergo : « Sallustius Crispus, cui suberat vigor animi ingentibus negotiis, eo acrior, quo somnum et inertiam magis ostentabat, » ait Tacitus, lib. III *Annal.*; et Seneca in *Œdipo* :

> Certissima est regnare cupienti via,
> Laudare modica, et otium ac somnum loqui.

Emmanuel rex Lusitaniæ laudis eloquentiæ avidus, jussit Aloysio Silveiræ sibi scribere litteras peregregias ad Pontificem, addiditque se alias quoque suo marte et manu scripturum. A se scriptam epistolam regi obtulit Aloysius; ea ubi recitata est, subrisit rex, manuque Aloysii comprehensa : « Vicisti, ait, Aloysi, epistola tua plane digna est, quæ ob nitorem et acumen Romam mittatur, et mittetur; meam vix lectu dignam puto. » Erubuit Aloysius, et gratiis de more actis, e vestigio domum suam reversus, equos insterni jubet, atque una cum liberis in ipso meridie, nullo cibo prægustato, magnoque silentio solum vertit. Ut extra urbem fuere, substitit paululum Aloysius, et ad liberos conversus : « Alio, alio, ait, o filii, nobis migrandum est; nec enim in eo regno diutius vivere libet, in quo sciat rex me sibi ingenio ac doctrina præcellere. » Nempe vir prudens illud divinæ sapientiæ oraculum memoria tenebat: « Coram rege noli videri sapiens. » Plura hac de re dixi *Eccli.* VII, 5.

Exstat hac de re illustris apologus firmamenti et Saturni apud Cyrillum, lib. II *Apol. moral.* cap. XXIV, cui titulus : *Contra pomposos ex magnitudine gratiarum* : « Fixarum stellarum sphæra, ait, gloriabatur corporis sui magnitudine, et motus velocitate, atque universalis virtutis granditate, nec non astrorum multitudine, cujus quidem pompam Saturnus intelligens, ei ita dixisse fertur : Gloriatio si falsa est, confusio est vera. Sed dic mihi, rogo te, firmamentum, unde tibi sit tantæ molis realitas, tantæ motionis velocitas, tanta stellarum luciditas et numerositas? At illa respondit: Ab intelligentia quidem ventilor, a sole illustror, universorum auctor me condidit, et in me sidera ipsa idem fixit. Tunc Saturnus adjunxit : Nihil ergo habes quod ex te sit, sed totum aliunde sumpsisti. Cui illa : Fateor, ait. Mox alter subjunxit : Cur igitur quasi non acceperis, de communicatis tibi perfectionibus glorieris, et alienæ gloriæ usurpatrix erigeris? Non attendis quod ubi pompositatis rapina sapientem contaminat, nulla sit vera gloria, cujus est bonitas universa; sed falso verum perdere, et per gloriam vanam in confusionem incidere maxime stultum est. » Deinde variis parabolis scitisque gnomis idipsum corroborat : « Sic et dicendo, ait, hoc tuum, facit totum te suum, ac fallaci gloria foris depictum, intus te rodit gratia vacuum. Quamobrem quanto generosior es, et in bonis tibi communicatis præstantior, tanto sis intra solidum humilitatis sinum collecta latentior. Dives es, time furem, cum lynce thesaurum reconde, gratiarum spiritum sub duarum velationum tunicis absconde. Aurum es, sub terra late. Pretiosissimus es rubinus, in petra bellagii te reconde. Quid plura? fuge gloriam sparsæ lucis, et tunc cum noctiluca intrinseco gloriæ splendore fulgebis. Quibus dictis, exhortator conticuit. » Hucusque Cyrillus.

Similia.

Mystice, si apud regem, quanto magis apud Deum, qui est Rex regum, et summe odit superbos, humiliare nos oportet, ac meminisse conditionis nostræ et fragilitatis, nec eximium sanctitatis aut sapientiæ locum nobis apud illum vindicare, nec in ipsius Ecclesia eminentem aliquem honoris gradum ambire! ne cogamur aut hic, aut postea coram Deo, angelis et justis hominibus pudefieri, dum vel non assequimur desideratum in Ecclesia honorem, vel assecuti deprehendimur inferiores esse munere suscepto, ut aliis cedendum sit dignioribus. Hoc est quod monet S. Petrus, *epist.* I, cap. V, 5, dicens : « Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis. »

Antistropha huic gnomæ Salomonis est illa Christi, qui verus est Salomon, *Lucæ* XIV, 8 : « Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, et veniens is qui te et illum invitavit, dicat tibi : Da huic locum, et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut, cum venerit qui te invitavit, dicat tibi : Amice, ascende superius, et erit tibi gloria coram simul discumbentibus. »

Vita privata, vita beata.

ET IN LOCO MAGNORUM NE STETERIS. — Præter sensum proprium jam datum, hos quoque addas, *primo, q. d.* Ne ambias alta subsellia, magnas dignitates, primas præfecturas; sed tuo licet modico vel mediocri gradu contentus quiete et modeste vive, donec a Deo vel a principe ad altiora evoceris. Vita enim privata et humilis est beata, quia caret mille curis, distractionibus, periculis, quibus scatet vita aulica magnatum et principum. Idipsum sero expertus Ovidius, lib. III *Tristium*, eleg. 4, ita canit, imo gemit :

> Usibus edocto si quidquam credis amico,
> Vive tibi, et longe nomina magna fuge.
> Vive tibi, quantumque potes prælustria vita :
> Sævum prælustri fulmen ab arce venit.

Et inferius :

> Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit; et intra
> Fortunam debet quisque manere suam.
> Vive sine invidia, mollesque inglorius annos
> Exige, amicitias et tibi junge pares.

Denique noster Salomon, imo per eum loquens Spiritus Sanctus, *Eccle.* IV, 6 : « Melior est, ait, pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi. »

Contentio de loco vitanda. *Secundo, q. d.* Noli contendere cum magnis de loco, ut, si illi locum aliquem occuparint, tu eodem stare velis, prætendasque illum tibi deberi: hæ enim contentiones nascuntur ex ambitione, creantque periculum duelli, imo non raro belli cum publica magnaque multorum clade. Sane in Belgio sæpe vidimus urbes ab hoste occupari, ac exercitus potentes profligari aut dissolvi, eo quod capitanei inter se loco certarent, nec alter alteri cedere vellet. Quocirca Romani prisci hanc non generositatem, sed stoliditatem censebant, eamque morte puniebant. Sapienter et heroice Damonides, cum a chori magistro postremum in choro locum accepisset : « Euge, ait, chorage, reperisti quo pacto et hic locus per se inhonoratus, fiat honorificus. » Et Agesilaus puer, licet jam rex designatus, in ludo solemni a præfecto loco parum honorifico collocatus : « Bene habet, ait, ostendam enim non locum viris, sed viros loco conciliare dignitatem. » Ita Plutarchus in *Lacon.* Dionysius rex cum offensus esset ab Aristippo philosopho, hominem ad cœnam vocavit, et jussit eum in convivio infimum omnium accumbere. Hic Aristippus nihil offensus : « Hunc, inquit, locum, o rex, illustrare vis, ac honorificum reddere; » significans non locum reddere hominem viliorem, sed ex dignitate hominis honorem addi loco. Ita Laertius, lib. II, cap. VIII.

Exempla.

Gradatim ascende. *Tertio, q. d.* Noli subito ambire magnos magistratus et subsellia, sed initio parvos capesse, ab eisque gradatim ad majores ascende, sic enim tandem ad summos evades. Ratio est, *prima,* quod omnium invidiæ pateant qui illico summa ambiunt, ac saltu heteroclito ex humo in thronum transilire nituntur; *secunda*, quod hic sit ordo omnis naturæ, artis et disciplinæ, ut a parvis pedetentim ad majora fiat progressio. Sic enim puer sensim crescit, fitque adolescens, juvenis, vir et tandem senex. Sic fruges et fructus omnes sensim crescunt; sic enim in militia tiro fit miles, deinde decurio, mox vexillifer, inde centurio, inde chiliarcha, etc. Sic in Ecclesia, nemo repente fit presbyter vel diaconus, sed per sex minores Ordines velut gradus sensim eo ascendit : ita enim in singulis probat suam virtutem, et ad majorem gradum se præparat et disponit. Unde S. Cyprianus, lib. II *ad Antonianum,* laudat S. Cornelium, quod gradatim per singulos officiorum ordines ad Pontificatum ascenderit : « Non iste, ait, ad Episcopatum subito pervenit, sed per omnia Ecclesiastica officia promotus, et in divinis administrationibus Dominum sæpe promeritus, ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. »

Vers. 8. 8. QUÆ VIDERUNT OCULI TUI, NE PROFERAS IN JURGIO CITO, NE POSTEA EMENDARE NON POSSIS, CUM DEHONESTAVERIS AMICUM TUUM. — Ex Hebræo verti quoque potest, *cum dehonestarit te amicus tuus;* amicus enim a te læsus te vicissim lædet, et probrum probro regerens, secreta et verecunda tua nudabit.

Est hic triplex dispunctio : *primo* enim R. Levi, R. Salomon, Aben-Ezra et moderna Biblia Hebræa τὸ *quæ viderunt oculi tui* referunt ad vers. præced. de rege et magnatibus (1); *secundo*, Septuaginta illa a cæteris sejungunt, et subaudiendo verbum *dicito*, gnomen separatam constituunt: unde vertunt, *quæ oculi tui viderunt ea dicito, ne temere proruas in litem* vel *pugnam, ne ad finem facti te pœniteat; tertio*, optime Noster, Pagninus, Vatablus et alii sequentibus annectunt.

Igitur *primo*, Hebræi illis verbis omissis, et ad versum præcedentem rejectis, sic hanc gnomen efferunt. R. Salomon, *ne litem capessas contra amicum, ut non pudefias, quod cum amico jure certaris, cum quo gratia certare debebas;* Chaldæus, *ne egrediaris ad jurgium cito, ut non contendas postea quando exasperaveris amicum tuum*, vel *quando te exasperaverit amicus tuus;* Syrus, *ne egrediaris ad judicium velociter, ne, quando judicaveris, exprobret tibi amicus tuus;* Baynus, *ne egrediaris ad litem, sed festina ut finem imponas, ne pudefaciat te amicus tuus*, præoccupando te, et ad amicitiam redintegrandam invitando ; Aben-Ezra, *ne exeas ad litigandum nisi prius causam expenderis, et eam justam esse apud te decreveris, ne male audias apud amicos tuos, et litium consectator appelleris.*

Secunda dispunctio Septuaginta ambigua est, et tam ad præcedentem quam ad præsentem versum referri potest. Ad præcedentem, *q. d.* Ne ostentes te tuamque sapientiam coram rege; sed si qua de re ab eo rogeris, candide et simpliciter dicito ea quæ viderunt oculi tui, id est ea quæ vidisti vel audivisti : sic enim arrogantis fastum devitabis, et modesti veracisque nomen apud eum obtinebis. Hic sensus valde appositus est. Si ad præsentem referas, per jurgium accipe causam et litem civilem, *q. d.* Tu qui in lite testimonium apud judicem dicis, ea tantum depone quæ oculis tuis aspexeris, et rursus ex his quæ vidisti, ne quid celeriter et imperate in causa aliqua rogatus dixeris, ne sera te postea pœnitentia dictorum capiat, tunc scilicet cum reum liberare non possis, aut nolis; ne cogaris retractare quod dixisti, itaque mendax habearis; uti faciunt multi, qua in re similes sunt crocodilis, canibus venaticis, similibusque bestiis, quæ cum semel prædæ dentes infixerint, vix unquam evellunt. Ita Salazar. Huc facit illud : « Nescit vox missa reverti. »

(1) Hoc sensu, *coram principe, quem viderunt oculi tui,* cui te insolenter propius admovisti, ita ut eum e proximo et familiariter videre posses.

Vers. 8. *Ne exeas ad litigandum festinanter,* i. e. temere, *ne*, i. e. nam, *quid facias postea* ignores, *cum te pudore affecerit socius,* adversarius *tuus.* — Vulgatus legit מַהֵר, *ne proferas temere in jurgio.*

Tertia dispunctio nostri commodissima, aptissimum et maxime connexum sensum exhibet. Monet enim, ait Jansenius, ne quis per jurgium et contentionem publicum faciat alicujus crimen, etiamsi oculis suis illud conspexerit, multo minus si vano audierit tantum rumore; sed secundum Christi præceptum cum peccaverit frater aliquis, secreto moneatur, idque non per contentionem, sed in spiritu lenitatis, contra quorumdam morem, qui statim ubi aliqua viderint in proximo, quæ sint reprehendenda, mox cum jurgio et stomacho proferunt, ac palam faciunt. Itaque notanda tria quæ hic dicuntur : *Ne proferas*, et *in jurgio*, et *cito;* neque enim crimina, maxime secreta, sunt proferenda et publicanda, nec cum jurgio sunt reprehendenda, nec cito aut præcipitanter, sed tempore et loco opportuno. Quanquam illud *in jurgio* aliter accipi possit, videlicet non pro *cum jurgio*, aut *per jurgium*, sed pro *inter jurgandum*, ut significetur, si litem aut contentionem aliquam habere cum aliquo contingat, cavendum, ut ne per impatientiam animi ac se vindicandi causa, quid etiam earum rerum quas vidit, effutiat contra alium, ne, cum proximum suum infamia aliqua asperserit, non possit id postea corrigere, et famam ereptam restituere, sicque se et coram Deo obnoxium faciat magno peccato, et apud læsum magno exponat periculo.

Sapienter Plutarchus in *Moral.* : « Velut navem, ait, arreptam fluctibus anchora non licet sistere, ita nec verbum in altum emissum; » et rursum : « Ut proclive non est avem e manu emissam recipere, ita nec dictum semel ab ore profectum. »

Vers. 9 et 10. 9, 10. CAUSAM TUAM TRACTA CUM AMICO TUO, ET SECRETUM EXTRANEO NE REVELES : NE FORTE INSULTET TIBI CUM AUDIERIT, ET EXPROBRARE NON CESSET.—Pro *insultet* hebraice est יחסדך *iechassedecha*, quod proprie significat, *ne in te pius et beneficus sit;* sed hic et alibi per antiphrasin contrarium significat. Unde Tigurina vertit, *ne forte audiens subtrahat a te beneficentiam;* Vatablus et Pagninus, *probris ne afficiat te*; Chaldæus, *ne exprobret tibi.*

Causa hic quintuplici respectu, quintupliciter accipi potest : unde quintuplex oritur sensus.

Primo enim Cajetanus sic ex Hebræo vertens, *lis tua lis socii tui, et secretum alterius ne detegas, ne exprobret tibi, et infamia tua non quiescat*, sic explicat : Charitatis plena monitio, ut litigiosam causam amici tui reputes tuam, et simile huic est mandatum, ut secretum alterius non detegas, sed tanquam secretum tuum habeas. Et ratio subditur : Ne propria fama damnum patiatur irreparabile, afficiente te contumelia audiente detegi secreta, causamque amici a te non æstimari. Irreparabilitas enim famæ significatur dicendo : « Infamia tua non requiescet; » infames enim sunt, et læsæ amicitiæ rei, qui amici secreta produnt, aut ei in lite et adversitate non opitulantur. Hæc Cajetanus.

Secundo, R. Salomon, *q. d.* Tu quidem juste causam tuam cum amico jure prosequi potes, si ipse tecum litigare velit, teque ad litigandum cogat; cave tamen ne in lite secretum ejus reveles, ut probrum majorum ejus, qui jam vita functi sunt, quod cæteri ignorabant, in lucem revoces. Sic enim proditor amicitiæ et secreti audies, atque amicus a te læsus, cæterique hoc proditionis crimen tibi exprobrare non cessabunt.

Tertio, Vatablus, *q. d.* Causam et litem tuam quam cum alio habes, age non coram judice, sed coram amico, ut is amice et secreto velut arbiter litem dirimat vel componat : si enim causam in judicium deducas, omnium sermonibus, judiciis et dicteriis te expones, atque pericula diffamationum, expensarum aliorumque damnorum, quæ lites consequi solent, subibis.

Quarto, Hugo, Arboreus et Jansenius : Significatur, inquiunt, non debere quemquam nimis fidere sibi in gerendis suis negotiis et causis, sed si quod habeat negotium, maxime singulare et arduum, tractandum illud cum alio; non tamen cum quovis, sed cum amico quopiam, de cujus fide non dubitetur, qui et bene consulere velit et secretum servare. Cavendum enim ne quis secretum suum homini extraneo, cujus integritas non sit satis explorata, revelet, ne forte quod audivit secretum, publice objiciat, et sine cessatione improperet. Huc accedit S. Thomas, II II, *Quæst.* CLXXXIX, art. 10, ad 2, ubi docet causam temporalem tractandam cum amico temporali, spiritalem (qualis est ingressus Religionis) cum amico spiritali.

Quinto et genuine, hæc gnome pertinet ad litem et jurgium, de quo vers. præced., *q. d.* Si quid causæ, litis, jurgii et querelæ habeas contra amicum, cum eo amice et secreto illam pertracta, exponendo illi ea dicta vel facta ipsius, quæ tibi injuria videntur, teque affligunt et cruciant, ut ipse vel earum rationem reddat, vel veniæ petitione aliave satisfactione læsionem sarciat, et amicitiam redintegret : quare secreta hæc inter te et amicum dissidia, secreta probra, secretas injurias extraneo (cujus incerta et dubia est fides) ne reveles, uti imprudentes et impatientes facere solent, qui læsi ab amico, illico queruli eum apud obvios et exteros quoslibet traducunt, eisque injurias sibi ab eo illatas narrant et amplificant. Extraneus enim facile te ridebit tibique insultabit, et eadem divulgare, imo in faciem tibi exprobrare non cessabit. Hoc est quod sanxit Christus, *Matth.* XVIII, 15, dicens : « Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. » Ita Beda.

Hunc esse sensum patet ex Hebræo qui habet : *Litem tuam litiga* (Chaldæus, *judica*) *cum amico tuo, et secretum alteri ne reveles; ne forte exprobret tibi, et infamia tua non revertatur* (1); Chaldæus,

(1) Id est, *non recedat*, id est, ne sempiterna tibi infamiæ nota inuratur.

ne forte exprobret tibi cum audierit, et famam tuam pervertat; Syrus, *et multi te judicent*, id est vituperent et condemnent. Et ex Septuaginta, qui in Romanis et Complutensibus intricati et obscuri sunt; clare vero ab Auctore *Catenæ Græc.* sic redduntur : « Si quando probro te affecerit amicus tuus, dissimula, retroque secede; neque ob id illum asperneris, ne conviciis te appetat, adeoque talis hinc rixa et inimicitia oboriatur, quæ non facile decedat, verum diu multumque instar mortis te infestet, » *q. d.* Si lis tibi inciderit cum amico, illumque videris ira accensum parturire verba indignationis plena, quæ in te evomat; tu prudenter abi et secede, dum ira ejus deferveat, quo facto quiete cum ratione causam tuam cum eo age : si enim furenti obsistas, tu quoque furere incipies, ejusque furorem magis accendes, unde fiet ut utrinque multa probra jaciantur, quæ utrumque apud audientes infament, et infamia semel contracta deinde deleri non possit. Huc facit symbolum Pythagoræ : « Cibum in scapham putridam ne ponas, id est secretum ne committas improbis et garrulis. »

Nota : Pro τὸ *rixa et inimicitia,* etc., *quæ instar mortis te infestet*, Romana et Complutenses vertunt, *rixa tua et inimicitia non aberit, sed erit tibi æqualis morti,* tum quia durabit usque ad mortem : amicus enim læsus ab amico improperio, revelatione secreti et plaga dolosa, est irreconciliabilis, uti ait Ecclesiasticus cap. XXII, 27; tum quia inimicitia interimit amicitiam, quæ est quasi vita amicorum; amans enim vivit in amato, et amicus in amico : anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat. « Sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem, vel simul mori, quia morte illis pejus erat non simul vivere, » ait S. Augustinus, lib. IV *Confess.* cap. V. Amicitia ergo est amicorum vita, inimicitia vero eorumdem mors. Tum denique quia perpetuæ inimicitiæ et rixæ, præsertim eorum qui antea fuerunt amici, sunt molestissimæ, ut homo malit mori quam in perpetuis litibus rixisque vivere, simul et periculosissimæ, ac non raro in mutuas cædes desinunt. Quocirca Moses, imo Deus, Judæis ita sancit, *Levit.* cap. XIX, 17 : « Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum. »

GRATIA ET AMICITIA LIBERANT, QUAS TIBI SERVA, NE EXPROBRABILIS FIAS. — Pro *liberant* græce est ἐλευθεροῖ, id est libertate donant, servitute liberant, liberum, ingenuum, liberalem, generosum efficiunt. Hic versus non est in Hebræo : unde et versui præcedenti sub eodem numero annectitur; sed transcriptus est ex Septuaginta, ubi sic habet : *Gratia et amicitia libertatem pariunt, quas, ne probris obnoxius fias, tibi serves, viasque tuas custodi* εὐσυναλλάκτως, id est *conciliabiliter*, placide, benevole, composite; εὐσυνάλλακτος enim vocatur liberalis, placidus, facilis, compositus, benignus, benevolus, qui sua benevolentia et compositione morum omnes sibi devincit et conciliat.

Dixerat Salomon non esse litigandum cum amico, sed ejus injuriam vel dissimulandam, vel secreto et amice cum eo pertractandam, ut amicitia non dissuatur, sed fortius coalescat et redintegretur; nunc causam subdit, quod gratia et amicitia sint virtus et dos nobilissima, quæ hominem liberum, liberalem et generosum efficiat, ut malit sapiens eam servare, et aliquid injuriæ ab amico perpeti, quam amicitiam frangere, et injuriam lite prosequi vel ulcisci. Hoc enim est animi liberalis et generosi, qui aliam parit libertatem, qua homo a metu, periculis, rixis aliisque mille malis, quæ ex inimicitia consequi solent, liberatur. Unde Jansenius sic explicat : Significatur, inquit, gratiam et amicitiam, id est favorem et benevolentiam Dei et hominum, liberum et ingenuum reddere hominem, ita ut servili timore sibi male non metuat, sed per gratiam ac amicitiam Dei hominumque securus sit, ac libero vivat animo, atque sæpe a multis malis per illa liberetur : proinde merito curam illorum habendam ut custodiantur et firmentur, ne qui prius bene munitus erat aliorum gratia et amicitia, illis amissis fiat exprobrabilis. Sic etiam cuique custodiendas vias et actiones omnes, ut facile cum ipso transigi possit, nec durus sit ac præfractus, sed semper facilem se præbeat ac pacificum, ita ut, etiamsi quid controversiæ incidat, facile conciliationem admittat, ne scissa amicitia postea non facile resarciri possit.

Unde Septuaginta addunt : *Custodi vias tuas* εὐσυναλλάκτως, id est *composite* et *conciliabiliter, q. d.* Ita mores tuos compone, ut omnium gratiam tibi concilies, in diesque novos tibi parias amicos, qui te diligant, protegant, promoveant. Qua in re vites imitari debemus. Vites enim, ait Plutarchus, lib. *De Adulatoribus vitandis,* « effusis palmitibus proxima quæque arbusta claviculis suis complexa, lætiores fiunt : sic plures per amicitiam sibi adjungere felicissimum est. » Hinc Epaminondas, teste Æliano, lib. *Variar. histor.*, dicere solebat : « Non prius interdiu discedendum e foro esse, quam novum aliquem amicum ad veteres adjeceris; » idque Scipionem Africanum factitasse perhibent. Socrate interrogante Crœsum, quid magni e regno esset consecutus? cum ille respondisset : « Ut hostes ulciscerer, et amicos beneficio afficerem : Multo, inquit, melius fecisses, si et illos tibi amicos ascivisses. » Ita Maximus, *serm.* 6. Sic cum Pompeius hostes ferro perdomandos, amicos favore colendos censeret, Julius Cæsar melius utrosque beneficiis devinciendos censuit. Majus enim meliusque est ex inimico amicum facere, quam eum perdere et ulcisci. Porro τὸ εὐσυναλλάκτως, id est *conciliabiliter*, egregie explicat S. Bernardus, serm. 2 *in Festo SS. Petri et Pauli* : « Arbitror, inquit, quod tu qui in congregatione es, bene vivis, si vivis or-

Amicos multiplica. Gnoma.

Modus bene vivendi triplex.

dinabiliter, sociabiliter et humiliter. Ordinabiliter tibi, sociabiliter proximo, humiliter Deo. Ordinabiliter, ut tu in omni conversatione tua sollicitus sis observare vias tuas, et in conspectu Domini, et in conspectu proximi, cavens et tibi a peccato, et illi a scandalo : sociabiliter, ut studeas amari et amare, blandum te et affabilem exhibere, supportare non solum patienter, sed et libenter infirmitates fratrum tuorum, tam morum quam corporum. Humiliter, ut, cum hæc omnia feceris, spiritum vanitatis studeas exsufflare, qui ex hujusmodi nasci solet, et quantumcumque illum senseris, negare omnino consensum. »

Vers. 11. 11. **Mala aurea in lectis argenteis, verbum dictum in tempore suo.** — Noster videtur legisse משכבות *miskabot*, id est lectis. Jam legunt משכיות *maskiot*, id est cælaturis vel cancellis. Unde Septuaginta vertunt, *malum aureum in monili sardii;* Symmachus et Theodotion, *in conspicuis argenti;* Syrus, *pomum aureum in opere fusili argenti*; Pagninus, *in picturis argenteis;* Chaldæus, *in imaginibus argenteis*; Cajetanus, *in cæsuris*; alii, *in cælaturis*; R. Abraham, *in absconditis*, vel *in thesauris argenti;* Vatablus, *in cælatis vasis argenti;* Arias, *in thecis transparentibus argenti* (1).

Igitur primarum trium linguarum trina hic est lectio et versio, ac consequenter trinus sensus. Discrepant enim a se invicem latina, hebræa et græca, ac proinde cuique sua danda est explicatio.

Primo ergo Latinus Vulgatus interpres *mala aurea* ab aurifice fabrefacta accipere videtur, quæ ex lectis argenteis suspensa sunt, hoc est ad argenteum et cælatum lectorum operculum dependent. Sic enim *Esther.*, I, 6, rex Assuerus magnificentiæ causa in convivio suo regali lectulos apparavit aureos et argenteos, ut in iis convivæ discumberent, in quibus elegantiæ causa mala aurea incidi vel affigi poterant, ut convivarum oculos pascerent, ac simul ciborum orexim et appetitum acuerent. Sensus ergo [illegible], ait Jansenius : Quemadmodum mala aurea affixa lectis argenteis, aut ab eis dependentia, exornant multum lectos, recreant atque delectant, et propter varietatem et propter artis elegantiam : ita verbum opportuno tempore dictum multum afficit audientes, et ipsum proferentem mire exornat : verbum enim prudens si non dicatur suo tempore, est quidem quasi pomum aureum, ac in se multi pretii; sed si jungatur tempori suo, quo commode dicatur et opportune, veluti aureum pomum est argenteis lectis insertum, valde scilicet recreans hominesque afficiens: antiquitus enim ditissimi et potentissimi reges lectos habebant aureos et argenteos, eosque mira varietate exornatos, ut habetur *Esther*, I. Hebræa habent, *verbum dictum in rotis suis*, hoc est, dictum debitis quibusdam modis ac coloribus rhetoricis exornatum, quibus veluti rotis vehatur in audientium aures.

Hinc mystice Beda : « Verba, inquit, prædicatoris apposite ad captum auditorum concinnata sunt mala, quia de arbore vitæ, hoc est, de Dei sapientia sunt orta : aurea, quia charitatem menti infundunt; lectis etiam comparantur, quia requiem præstant animabus audientium : argenteis, quia splendore fulgent veritatis. Mala ergo aurea superaddit ornatui lectorum argenteorum, quisquis divina eloquia spiritualibus plena sensibus atque mysteriis, quibus suaviter animus pascitur et accenditur, opportuno tempore superaddit rudioribus ac simplicioribus doctrinis, per quarum custodiam et hic præstatur pax animæ, et ad quietem pervenitur æternam. »

Minus concinne alii per « mala aurea » accipiunt pedes aureos lectorum, quos Clemens Alexandrinus in *Pædag.* vocat χρυσοτεύκτους, id est auro insistentes, puta aureis pedibus subnixos, *q. d.* Sicut pedes lectorum tornati ex auro, ac rotundi, ut videantur esse mala aurea, lectos tricliniorum tam ornant quam sustinent : sic et verbum dictum in tempore suo. Minus, inquam, apte, tum quia mala aurea dicuntur esse in lectis, non lecti incumbere malis aureis; tum quia tempus opportunum dicitur potius ornare verbum sapiens, quam ab eo ornari.

Secundo, juxta textum hebræum, valde apposite verbum opportune dictum comparatur malis aureis collocatis במשכיות *bemaskioth*, id est in sculpturis, cælaturis, vel cancellis argenti, quæ scilicet inclusæ sunt thecis argenteis, sed cancellatis, ut per cancellorum foramina malum aureum quod intrinsecus est, conspiciatur : radix enim שכה *sacha* significat conspicere et intueri res cælatas, pictas, figuratas et affabre elaboratas. Unde Symmachus vertit, *in thecis perspicuis.* Forte Noster has thecas vocat *lectos* per hebraismum, quia sicut homo in lecto, sic mala aurea in theca sua requiescunt. Jam si aurum ornandum erat pretioso alio metallo, nullum quidem opportu-

(1) Sermonis tempestivi laudatio, per comparationem ita concepta, ut præcedat res, cui comparatur, sequatur sermo comparatus. *Mala aurea in figuris,* seu *ornamentis argenteis verbum* est *dictum suo tempore.* Per *mala aurea* alii intelligunt sphærulas sive corollas, quales sunt columnarum, figuris argenteis ornatas : ita Gesenius et Ewaldus; alii, vera mala et quidem cydonia seu chrysomela, quæ ob colorem aurea dicuntur. De iis Virgilius, *Eclog.* 3 :

Aurea mala decem misi, cras altera mittam,

Difficilius est quod in altero hemistichio est *al ophenav.* Voci quidem *rotæ* significatum tribuendum putat Ewaldus (*ophan* enim est *rota*), tum propter *al,* tum maxime propter formam ipsius nominis, cum ea aperte sit dualis, qui abhorreat a *temporis* significatu, aptus vero sit in nomine *rotas* significante. Gesenius vero *ophan* docet significare *tempus*, a *vertendo volvendoque* dictum : plures enim voces *annum* designantes proprie orbem indicant, ut *annus*, unde *annulus*, ἐνιαυτός, περίοδος, etc. Ewaldo responderi potest, *al* vertendum esse non *super,* rotas scil., sed *secundum;* dualis autem formam inesse voci *ophenav,* quia notio *temporis* duo complectitur, præteritum scilicet et futurum.

nius quam argentum, per cujus foramina subtilissima introspici posset splendor auri, si quis attente dispiceret; sin longiuscule videret, nihil præter argentum videre videretur. Huc facit illud *Cant.* cap. I, 11 : « Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. »

Verbum opportunum simile pomo aureo in theca argentea. Primo. Secundo. Tertio.

Igitur *primo*, sicut mira est elegantia pomi aurei affabre inclusi cancellis argenteis, quæ intuentium oculos insigniter oblectat et rapit : sic pariter mira est venustas sententiæ gravis opportune dictæ. *Secundo*, sicut magnum est pretium auri involuti argento, sic magnum est pretium sententiæ prudenter prolatæ. *Tertio*, sicut in pomo aureo argenteis cancellis incluso, magna est et concinna varietas auri, argenti, cancellorum, figurarum, sculpturarum, etc., quæ mire intuentes recreat : sic pariter in dictis sapientum magna est sapientiæ, eloquentiæ, figurarum, troporum, similitudinum copiosa varietas, et variegata copia, quæ audientes pascit et recreat. *Quarto*, sicut malum aureum interius latens, exterius cancellis argenteis velatur et ornatur, ita ut aspicienti primo occurrat aspectus argenti cancellati, deinde penitus perspicienti occurrat species mali aurei interius latentis : sic pariter sermo sapientis exterius decoram habet phrasim, et quasi tegmen eloquentiæ, quæ argento sonoro comparatur : interius vero habet sensum reconditum sapientiæ, quæ auro respondet. Id videre est maxime in parabolis, quales sunt hæ Salomonis, quæ exterius elegantem parabolæ speciem compositis et reticulatis verbis exhibent, sed interius arcanum, puta parabolicum et symbolicum sensum penitius eas rimanti ostentant.

Quarto.

Quocirca R. Moses in libro *More hannebuchim*, id est doctore perplexorum et ductore dubitantium, cap. I, apud Galatinum, lib. I *De Arcanis fidei*, cap. VI, vertit, *sicut malum aureum in reticulo argenti, sic verbum dictum ad duas facies suas*, *q. d.* Sicut malum aureum inclusum reticulo argenteo duas quasi habet facies, unam externam reticuli argentei, alteram internam et reconditam mali aurei : sic et parabola duplicem habet sensum, unum externum et apertum, qui est litteralis; alterum internum et reconditum, qui est mysticus, puta allegoricus, vel anagogicus, sive cabalisticus. Vide igitur quanto artificio, et quam exquisita arte elaborari oporteat parabolam, quanto verborum splendore, quam gravis sententia exornandæ ei recondenda. Ita R. Levi, R. Salomon, Aben-Ezra, Lyranus, et noster Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis*, cap. XVI.

Accedit versio Tigurina, *mala aurea in cœlatis vasis argenteis, est verbum tempestive prolatum*; Vatablus, *mala aurea in cœlaturis argenteis*. Additque : « Proprie vox Hebræa significat thecas, in quibus lapides pretiosi recluduntur, ita tamen ut videantur, Gallice, *claires voies*. Hæ autem thecæ fiebant ex argento, ubi erant foramina, per quæ poma illa aurea conspicerentur a Salomone ipso. » Verisimile est tempore Salomonis qui præ regibus omnibus abundavit auro et argento, has thecas in usu fuisse in ornatu tum palatii regii, tum templi, tum privatorum; ac forte ea velut monilia ex collo gestabant, uti modo nobiles gestant bullas aureas et argenteas supra pectus, quæ ob rotunditatem a nonnullis poma aurea et argentea vocitantur. Alii per thecas hasce accipiunt abacos sive armaria et repositoria, in quibus Salomonis aurea supellex recondebatur, quæ januis reticulatis argenteis claudebantur, per cujus foramina videri poterat supellex aurea.

Cajetanus vertit, *mala auri in cæsuris argenti, verbum ordinatum super rotas auri*, sicque explicat, *q. d.* Sicut si quis artifex efformet arbusculam, vel virgultum argenteum variis intersectionibus quasi ramis incisum, producens mala auri, non solum pretiosum, sed artificiosum pulchrumque spectaculum oculis intuentium exhibebit : sic pariter qui ordinat verba super rotas suas, audientium gratiam sibi conciliat; est enim et pretiosus, et pulcher, ac mirandus sermo ordinatus super rotas suas, hoc est super loca topica, super colores rhetoricos, super phrases modosque loquendi elegantes et concinnos. Hæ enim sunt rotæ sermonis, quibus vehitur sermo ad persuadendum et instruendum auditorem. Ita Cajetanus.

Tertio, Septuaginta græce vertunt, *sicut aurea mala in monili sardii*, vel, ut legit Auctor *Catenæ Græcor.*, *quod malum aureum est monili sardio, hoc sermo opportunus suo est auctori*. Aliqui hoc per hypallagen exponunt, *q. d.* Quod monile sardii est malo aureo, hoc sermo opportunus suo est auctori. Nam sardius est lapis pretiosus qui in palis annulorum aureorum velut gemma, vel in collaribus et catenis aureis velut bulla adjungi, et super pectus dependere solet. Congruit enim sardius cum aureo colore : est enim rubeus ut aurum; unde simili phrasi subditur apud Septuaginta : *Quod sardius insertus est aureæ inauri, hoc sermo sapiens est auri obsequenti*. Simili modo ait Ecclesiasticus cap. XXXII, vers. 7 : « Gemmula carbunculi in ornamento auri, et (sic) comparatio musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo et moderato vino. » Mystice Auctor *Catenæ Græcor.* : Sicut, ait, malum aureum congruit sardio, sic Dei cognitio congruit animæ castæ et puræ. Per aurum enim designatur cognitio, per sardium honesta actio.

Dubito an in Septuaginta pro σαρδίου non legendum sit ἀργυρίου, id est *argenti*. Sic enim habent Hebræa, Chaldæa, Latina, quin et Syrus qui sequi solet Septuaginta. Tunc sensus foret appositus, *q. d.* Sicut malum aureum annulo argenteo velut pala insertum, aut catenæ argenteæ velut bulla appensum, eamdem decorat et exornat : sic pariter opportunitas ornat verbum, si videlicet illud congruo et opportuno loco et tempore pro-

feratur. Hinc Syrus vertit, *sicut pomum aureum in opere fusili argenti*. Quod rursum sic exponas, *q. d.* Sicut pomum aureum in phiala vel lance argento cælata positum, pulchrius et speciosius apparet: sic pariter verbum sapiens opportuno tempore prolatum, novum quemdam decorem acquirit, et seipso pulchrius apparet. Huc quoque posset revocari lectio vulgata : phiala enim vel lanx argentea hebraica metaphora potest vocari lectus, quia in ea quasi in lecto malum aureum decore collocatur et requiescit. Hic sensus valde planus est et obvius : solent enim mala aurea tum fabrefacta, tum naturalia et viva in lancibus argenteis proponi, et convivis exhiberi.

Verbum suas habet rotas: quas?

VERBUM DICTUM IN TEMPORE SUO. — Hebraice, באפניו *beophnau*, id est *dictum in rotis suis*. At quid rotis cum verbis, et cum lectis argenteis? Respondetur alludi ad lectos rotatiles veterum, quales etiamnum videmus in domibus nobilium et principum, qui de una aula in aliam, de uno triclinio in aliud, per rotas illis subjectas facile moveri et rotari possunt : lectus enim quadratus habet speciem currus, cui rotæ inferne subjici queunt et solent : hic autem olim argenteis laminis obduci, vel operculo ex argento cælato tegi et ornari solebat, et etiamnum solet apud principes; superne vero quatuor columellis ad quatuor ejus angulos insistebant capitella rotunda ex auro in speciem pomorum, quæ proinde hic *mala aurea* vocantur, quæ idcirco lecto et rotis argenteis incumbere et quasi vehi videbantur. Rursum *mala aurea* ex cœlo, sive tecto lecti argenteo suspendi solebant. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut mala aurea insistentia, et quasi vecta lecto rotisque argenteis, magnum sui pretium æque ac pulchritudinem intuentibus exhibent : sic pariter verbum in rotis suis, id est in suis circumstantiis circumspecte, apposite et opportune dictum, magnum audientibus exhibet ornatum et fructum : uti imprimis patet in verbo Dei, quod interius animæ loquitur, ut eam a peccato ad justitiam, vel a justitia et sanctitate minore ad majorem traducat. Ista enim si dicantur congrue et opportuno tempore, animam convertunt et sanctificant. Hæc enim est gratia efficax et congrua, quæ scilicet datur congruo tempore, congruaque audientis dispositione ad eam recipiendam illique obediendum.

Opportunitas similis rotæ. Primo.

Porro verba opportune dicta recte dicuntur dicta in rotis suis. *Primo*, quia instar rotarum sunt rotunda et apte composita, ut nihil in eis sit scabrum, nihil durum, nihil præfractum. Sic Cicero, lib. *De claris Orator.* : « Verborum, ait, apta, et quasi rotunda connexio; » et *De Oratore* : « Thucydides autem præfractior, nec, ut ita dicam, rotundus. » Et Juvenalis :

> Aut curtum sermone rotundo
> Torqueat enthymema.

Et Horatius :

> Graiis dedit ore rotundo
> Musa loqui.

Secundo. Tertio.

Secundo, quia instar rotarum concinne decurrunt et volvuntur in animam audientis. *Tertio*, quia instar rotarum nusquam exorbitant, sed in orbitis suis plane, secure et celeriter rotantur.

Quarto. Quinto.

Quarto, quia instar rotarum placide suaviterque vehunt, tam verba, quam sensus verborum ad aures mentemque audientium. *Quinto*, quia sicut rota aptatur et æquatur orbitæ suæ, sic et verbum aptandum et æquandum est tempori et occasioni.

Verbum ergo dictum in rotis suis est verbum concinnum, compositum et aptatum tempori. Hinc Hebræi per אופן *ophan*, id est rotam, metaphorice significant circumstantiam, modum, occasionem, congruentiam. Est metaphora ab aurigatione; quod enim est auriga in curru, hoc est mens in sermone: mens enim est auriga linguæ et sermonis. Opportunitas ergo, sive opportunum tempus, puta si verbum dicatur congruo modo, loco, tempore, etc., est quasi rota quæ verbum quasi malum aureum vehit, et inserit in animum audientis; si enim idem verbum alio et importuno tempore dicatur, ab audiente non capietur, imo refutabitur et respuetur, uti patet experientia. Hinc qui aliquid alteri persuadere conantur, captant commodas occasiones, et mollia fandi tempora. Quocirca pro *verbum dictum in rotis suis*, id est *in tempore suo*, alii vertunt, *dictum in circumvolutione sua*; Baynus, *in circumferentia sua*; Pagninus, *in modis suis*; alii, *in circumstantiis suis*; Chaldæus et Vatablus, *verbum dictum opportune*; Symmachus et Vulgata, *in tempore suo*; R. Salomon, *sermo supra basim pronuntiatus*, id est, *recte fundatus et fixus*; Aben-Ezra vero et R. Moyses vertunt, *dictum in faciebus suis*, vel *in utraque facie sua*; censent enim א in אפניו *aphnau* non esse radicale, sed heemanticum et ascititium, uti est in אשמורה *asmura*, id est custodia, a rad. שמר *scamar*, id est custodivit. Consequenter censent *aphnau* radicaliter idem esse quod פניו *panau*, id est facies suas, vel ad utramque faciem suam, ut sit duale.

Jam *verbum dictum ad facies suas* R. Moses exponit dictum juxta sensum litteralem et mysticum, id est dictum circumspecte, quod scilicet antequam proferatur, respicit et circumspicit omnes peristases et circumstantias loci, temporis et personarum, ut nonnisi opportuno tempore, ut vertit Noster, se exerat et depromat.

Ex dictis liquet mala aurea non naturalia, vera et viva, qualia sunt citria, aurantia et cydonia, sed artificialia, puta ab aurifabro formata ex auro, passim ab Interpretibus hic accipi. Noster tamen Salazar concinnius et venustius mala aurea vera accipit, puta cydonia, quæ suo odore, æque ac rosæ cæterique flores, convivas recreant, et

ebrietati resistunt, eaque de causa cum floribus solebant lectulis et mensis convivarum inspergi, uti docet Athenæus, lib. III : « Multa mala, ait, cydonia mittebant in thorum regi, multaque myrti folia, rosarumque ac violarum elegantes orbes, » ut sensus sit, *q. d.* Quemadmodum *mala aurea*, id est cydonia aut melina, super lectos argenteos, id est tricliniares, seu epulares, ad stipandos convivas missa, ebrietatem arcent : sic etiam *verbum dictum in tempore suo*, vel *cum rotis suis*, nimirum problema aliquod obscurum opportune inter epulas conjectum, mirifice convivarum ebrietati succurrit, vel potius ipsam prohibet; nam ne mentes obtusis mero capitibus ad illud edisserendum ineptæ reddantur, nullus non temperanter bibit.

Hæc expositio apta est, sed arcta : arctat enim verbum opportune dictum ad problemata convivii. Quare melius generaliusque Baynus accipit verbum congruæ amicæque monitionis et correptionis, *q. d.* Quemadmodum mala super lectulos triclinii argenteos conjecta convivæ temulentiam coercent, et caput contra merum obfirmant : ita etiam benevola et amica correptio morum tempestive adhibita, hominem ira aut aliqua alia vehementi affectione correptum deebriat ac sibi reddit.

Generalissime et plenissime accipias hic verbum quodlibet, sive monitionis, sive consilii, sive instructionis, sive consolationis, etc., *q. d.* Sicut mala aurea lectulis argenteis inspersa convivas recreant, roborant, pascunt : sic pariter verbum quodlibet congrue et opportune dictum audientes recreat, roborat et pascit. Huic similis est gnome S. Chrysostomi apud Maximum, *serm.* 31 : « Libere loqui subinde etiam vulgares solent; at decenter et tempestive cum modo et prudentia licentia uti, hoc demum magni est et admirabilis animi. » Et illa Plinii, lib. XXV, cap. V, in fine : « Ut elleborum tametsi efficax, tamen medici vetant dari senibus, aut pueris, aut exilibus, aut timidis : ita admonitio sic est temperanda, ut ferre possit quem velis emendare; nec solum spectandum est vitium, sed natura quoque ejus, cujus vitio studeas mederi. » Idem, lib. XV, cap. XIV : « Morus, ait, novissima omnium germinat, et tamen parit inter primas : ita qui tempus optimum opperiuntur rei conficiendæ, etiamsi serius cœperint, tamen maturius conficiunt. » Idem, lib. XI, cap. VI et X : « Apes peragunt opus suum non statis diebus, sed quoties cœli commoditas invitat : ita suo quoque tempore capienda est occasio. »

GR. 12. 12. INAURIS AUREA, ET MARGARITUM FULGENS, QUI ARGUIT SAPIENTEM, ET AUREM OBEDIENTEM. — Pro *margaritum fulgens* hebraice est חלי כתם *choli chatem*, quod Hebræi passim vertunt, *ornamentum auri obryzi*, vel *monile aureum*. Ita Pagninus, Cajetanus, Vatablus et alii. Septuaginta vertunt, *sardium pretiosum;* Syrus, *sardium bonum;* Chaldæus, *vasa smaragdina;* alii, *diadema*, vel *corona aurea;* alii, ut Noster, *margaritum fulgens;* alii, *orarium precatorium*, *placatorium aureum*, id est monile omnibus placens, omnesque alliciens et placans. Rursum, pro *sapientem* ex hebræo verti potest cum Cajetano, *sapiens* in nominativo, ut sapiens qui arguit, hic comparetur inauri aureæ et margarito fulgenti. Insuper, variant hic prisci Interpretes : aliter enim vertunt Septuaginta, aliter Chaldæus, aliter Noster. Trina ergo hic versio trinum pariter poscit sensum (1).

Primo, Septuaginta et ex eis Syrus vertunt, *quod pretiosus sardius illigatus*, vel *insertus est aureæ inauri, hoc sermo sapiens dimissus in aurem obedientem est auri*. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*, ubi corripiens et correptio, sive sermo sapiens, comparatur sardio; correptus vero et edoctus qui sermoni obedit, comparatur inauri aureæ, *q. d.* Sicut sardius apte componitur cum inaure aurea, illamque exornat : sic pariter sapiens monitor et monitio apte componitur cum aure obediente, illamque mire condecorat. Ad hunc sensum Vulgatam Latinam accommodat Beda : « Recte, ait, humilis auditor inauri comparatur aureæ, qui dum libenter increpanti et arguenti aurem accommodat, jam se ad recipiendam claritatem cœlestis sapientiæ præparat, jam supernæ lucis visioni appropriat. » Postea vero subjicit de doctore : « Recte doctor eruditus margarito fulgenti assimilatur, quia dum emendationem morum, dum supernorum scientiam desiderantibus, ac pie quærentibus animis ostendit, quasi aureo ornatui majorem insuper gratioremque fulgorem gemmæ ardentis adnectit. »

Huc pertinet versio Cajetani : *Inauris aurea et monile obryzi, arguens sapiens super aurem obedientem, q. d.* Correptio et disciplina ornat tam corripientem quam correptum, tam doctorem quam docilem discipulum : hic enim qui aure eam excipit, est loco inauris aureæ; illi vero qui illam ore promit, est loco monilis et torquis aurei.

Secundo, Chaldæus vertit, *inauris aurea et vasa smaragdina, correptio sapiens in aure obediente.* Per *vasa smaragdina* aliqui accipiunt pocula pretiosa e smaragdo, quibus divites et nobiles in conviviis utebantur, iisque invicem cum apprecatione salutis præbibebant, *q. d.* Sicut modimperator, sive herus et præfectus convivii, convivis propinat calicem pretiosum, v. g. smaragdis ornatum, in eoque vinum præstans, sed acre et amarum (unde Italorum proverbium : *Il vino amaro te sia caro;*

(1) *Annulus aureus et monile aureum* (alii, *annulus aureus* qui aurem perforat, *et globulus aureus* qui ex annulo dependet) est *reprehensor sapiens*, qui sapienter reprehendit *in aure audiente. Sapientiæ inauribus ornare quem* frequentatur Arabibus pro : pulchris et salutaribus præceptis aures ei imbuere. Ita Arabschiades in *Deliciis Chalifarum :* « Vivificasti corda nostra florida tua sapientia, et aures nostras instruxisti inauribus margaritarum sermonis tui. »

amarum enim roborat stringitque stomachum, quem dulce vinum laxat et solvit); convivæ vero calicem hunc ut amoris symbolum, atque salutiferum, cum simili salutis apprecatione avide excipiunt et hauriunt : sic quoque sapiens doctor discipulo propinat amaram disciplinam et correctionem, ut vitia ejus resecet, velut calicem vinumque amarum, sed pretiosum et salutiferum, quem proinde discipulus amanter avideque excipiat et hauriat oportet. Possunt tamen quælibet vasa smaragdina hic accipi; smaragdus enim et pretio et colore viridi effulgurans inter gemmas eminet, mireque omnium oculos recreat. Vide dicta *Apocal.* XXI, 19, ubi dixi smaragdum virentem esse insigne virginitatis, esseque amuletum contra venena : sic et correptio virginitatem animæ tuetur, estque amuletum contra omnia vitia.

Tertio, Noster optime ex hebræo vertit, *inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem et aurem obedientem*; et Tigurina, *torques aureus et monile aureum, est increpatio sapientis auri obtemperanti.* Sic disciplinam comparavit torqui aureo, cap. I, 9. Sensus ergo est, *q. d.* Correptio severa, sed matura et amica, quam sapiens opportune adhibet audienti, ideoque obedienti, non vilis est et infamis, sed res nobilis, pretiosa et pulcherrima instar inauris aureæ et margariti fulgentis, quæ proinde tam corripienti quam correpto magno ornamento est, æque ac saluti. Unde Pagninus clare vertit, *ut inauris aurea, et ornamentum obryzi est, qui arguit sapientem cui est auris obtemperans.* Noster pro *ornamentum obryzi* melius vertit, *margaritum fulgens,* quia inauris aurea proprie erat circulus instar annuli auri insertus, ex quo dependebat margaritum splendidum velut monile, uti docet S. Hieronymus in *Ezech.* XVI, et ex eo noster Pineda in *Job* cap. XLII, vers. 11, num. 12.

Gnomæ de correptione congrua. Huic gnomæ similes sunt illæ sapientum apud Maximum, *serm.* 31 : Hermis : « Reprehensio, si agnoscatur, o Imperator, ad cupiditatem eorum quæ prius non norat, reprehensum ducit. » Isocratis : « Sicut mel exulcerata mordet; secundum naturam vero constitutis suave est : ita habet et oratio Philosophorum. » Aristonymi : « Qui ex oratione libertatem arguendi tollit, perinde facit ac si ex absinthio tollat acorem. » Phocionis : « Nec sol e mundo, nec loquendi libertas ex hominum congressu removenda. » Anonymi : « Ut elleborum si parcius sumas, magis offendit, quod inhæreat visceribus inficiatque corpus; sin copiosius sumas, proderit : erumpet enim liberius : ita non est objurgandus amicus, nisi ea vehementia quæ vitio liberet illius animum. Nam lenior expostulatio contristat amicum nullo fructu.» Plutarchi in *Moral.* : « Medici pharmacis amaris nonnihil sacchari aspergunt, ut ægros alliciant ad ea sumenda : ita parentes objurgationis asperitatem lenitate debent mitigare. » Rursum : « Ut lienosis acria et amara prosunt, dulcia obsunt, sic et vitiosis. »

Correptio est inauris aurea. Porro severus monitor, et severa monitio sive correptio, recte comparatur inauri aureæ et margarito fulgenti. Primo. *Primo,* quia, sicut inauris aurea pretiosa est, nec dedecorat, sed ornat decoratque aurem; unde inauris olim nobilitatis erat insigne, uti ex Platone et Apuleio docet Rhodiginus, lib. III, cap. XXV : sic pariter correptio pretiosa est, nec infamat, sed ornat et nobilitat audientem et obedientem; magna enim ejus laus est, quod pareat corripienti. Hoc enim signum est magnæ humilitatis et obedientiæ, æque ac prudentiæ.

Secundo. *Secundo,* sicut inauris perforat et pertundit aurem cum dolore, ac deinde firmiter auri adhæret, eamque assidue vellicando stimulat, et ornat velut monile : sic pariter acris correptio ferit tunditque aurem mentemque, imo intima mentis audientis, ac deinde fortiter illi adhæret; correptus enim hoc stimulo punctus resipiscit et correptionem constanter retinet, nec eam sibi excidere sinit. Igitur, sicut iis qui aures et auditum habent hebetem et obtusum affigitur inauris, ut sua punctura hebetatam audiendi vim excitet et acuat : sic iis qui proprii sunt cerebri et durioris cervicis, adhibetur acris correptio, quæ cervicem sternat, eosque legi obedientes faciat. Vere Plutarchus in *Moral.* : « Remedia, ait, statim mordent, vel offendunt, postea conferunt salutem et voluptatem. Ita salubria monita initio nonnihil sunt amara, postea correcto jucundissima. »

Tertio. *Tertio,* olim in inaure, æque ac in annulo incidebant nomen Dei sui, vel rei summe amatæ : sic pariter correptio hæc accipitur a sapiente ut res summe utilis, salutifera et dilecta, imo divina et a Deo manans. Hoc est quod ait Deus per Oseam, cap. II, 13 : « Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua et monili suo. » Deus enim inauri insculptus videbatur homini quasi ad aurem semper assistere, illique in aurem loqui, et eum sui cultus perpetim admonere. Hinc Jacob defodiens idola familiæ suæ, simul cum eis defodit inaures, *Genes.* XXXV, 4. Hinc et Gedeon ex inauribus fecit ephod, quod deinde Hebræi coluerunt ut idolum, *Judic.* VIII, 24. Et Aaron ex inauribus conflavit vitulum aureum, *Exodi* XXXII, 2 et 4. Addit R. Abraham Hebræos inauribus incidere solitos id quod semper memoria et mente gestare vellent. Igitur inauri comparatur correptio, quia eam dat corripiens correpto, ut ejus perpetuo sit memor, ac juxta eam mores corrigat, et vitam componat, ac simili modo acceptat eam is qui correptionem benevole accipit, illique obedit.

Quarto. *Quarto,* inauri aureæ solent innecti margaritum fulgens, quod mire ornat aurem æque ac inaurem, ac utrumque sane pretiosum est, sed ponderis exigui : nam qui vellet massam quamdam auri gravissimam auribus innectere, aures minime ornaret, sed potius oneraret, et fœde discerperet,

Similis esto correptio, non levis pretii, sed levis tamen ponderis, ut scilicet sit prudens et cordata, sed tamen lenis et blanda, ne gravi iræ vel tristitiæ pondere animum correpti premat, deprimat vel opprimat. Vide duodecim dotes margaritarum recensitas, *Apocal.* XXI, 21, quas facile est adaptare correptioni et corripienti. Præclare Plutarchus in *Moral.*: « Quemadmodum medicus, ait, ubi secuit carnem, non statim deserit sectum, sed rigat ac lenit : sic qui acrius objurgavit, debet reliqua vitæ consuetudine lenire eam molestiam. » Ibidem : « Pharmacum non adhibitum in loco dolet absque fructu : sic objurgatio non ut debet admota. Atque idem facit amicus cum molestia, quod adulator cum voluptate. Lædit enim uterque. » Ibidem : « Ut Telephi vulnus eadem hasta sanatum est quæ vulnus inflixerat : ita vulnus objurgationis ab eodem sanabitur qui fecit. » Alius : « Ut perniones et facit et tollit frigus : item ignis ambusta sanat : ita amici objurgantis oratio dolori quem facit, eadem medetur. »

Gnomæ.

Quinto.

Quinto, inauris symbolum est disciplinæ et obedientiæ, quia, sicut inauris inseritur in aurem, sic et verbum disciplinæ ingeritur in aurem et mentem. Hinc de Christo dicitur, *Psal.* XXXIX, 7 : « Sacrificium et oblationem noluisti; aures autem perfecisti mihi, » hebraice, *perforasti mihi*, nimirum subula servitutis, qua inaurem obedientiæ auribus meis appendisti, mentique inseruisti. Unde « tunc dixi : Ecce venio : In capite libri scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam; Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei. » Quæ verba citat Apostolus *Hebr.* X, 5. Vide ibi dicta. Hinc et illud Christi Patri obedientis usque ad mortem crucis : « Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas vellentibus : faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me, » *Isaiæ* L, 5.

Sexto.

Denique inauris symbolum erat reconciliationis et pacis; unde amici Job, qui cum eo disceptantes eum sæpius male redarguerant, pœnitentes tulerunt singuli ad eum inaurem auream in signum reconciliationis, *Job* cap. XLII, 11. Unde et Plautus in *Epidico* : « Non meministi, ait, me inaurem auream ad te adferre natali die. » Ubi Scholiastes : Solebant, ait, hi qui amicos per annum aliqua ratione læserant, illos in die natali inaurium donatione placare, ut injuriarum obliti cum eis in gratiam redirent. Correptio ergo, quæ quasi inauris aurea a corripiente datur, et a correpto accipitur, significat eam amice et placide a corripiente dari, et a correpto accipi, ut si quæ prius inter utrumque intercesserit injuria aut simultas, hæc jam per correptionem obliteretur, et pristina amicitia redintegretur; per correptionem enim quasi auris, imo os et mens corripientis, auri et menti ejus qui corripitur, copulatur, sociatur et unitur.

Vers. 13.

13. SICUT FRIGUS NIVIS IN DIE MESSIS, ITA LEGATUS FIDELIS EI QUI MISIT ILLUM, ANIMAM IPSIUS REQUIESCERE FACIT. — Hebraice, *animam domini reverti facit;* Septuaginta, *sicut eruptio nivis messis tempore ardorem restinguit, æstuque laborantibus grata existit : ita fidus legatus his qui miserunt illum, siquidem animos illorum qui illo usi fuerant, recreat et refocillat.* Ita Auctor *Catenæ Græcorum.* Syrus, *sicut quando descendit nix in tempore messis æstum refrigerat, sic legatus,* etc., *animam heri reducit;* Chaldæus, *animum domini sui reficit;* Aben-Ezra, *reducit :* « Quasi domini animus, ait, discedenti legato conjunctus fuisset, eo denique redeunte in domini corpus reductus sit, quod is legatum fidum se præbuerit. » R. Levi : Sicut frigus, inquit, ex nive proveniens æstatis tempore jucundissimum est, vitalemque calorem conservat, ne præ nimio aeris æstu, qui illa tempestate immoderatus est, evanescat, eumdemque ad intima corporis præcordia retrudit : ita legatus fidelis eum oblectat a quo missus fuerit, dominoque suo animum reddit, vitamque præbet, cum illius optata rite absolverit, riteque legationis negotia obierit. Hæc ille.

Quæres, quod sit frigus nivis in die messis? Cum in æstate et messe nulla sit nix, sed summus æstus, nisi Deus faciat miraculum, quale fecit B. Virgo Romæ sub Liberio Pontifice, cum ei locum basilicæ S. Mariæ Majoris in Esquiliis ædificandæ, nive de cœlo missa die 5 augusti, cum in Urbe summi sunt calores, designavit et delineavit. Respondetur *primo*, nivem a divitibus in hieme colligi, ut in æstate illi pocula et cyathos imponant, itaque frigidum vinum bibant, imo nonnulli nivem vino miscent, ut frigidius potent, etsi medici id ut valetudini et calori naturali noxium improbent. Vide Franciscum Valesium, *De Sacra Philos.* cap. LXI. Verum hæ paucorum divitum sunt deliciæ, quæ ad messem et messores pauperes non pertinent. *Secundo*, ventus præsertim Aquilonaris, per montes et Alpes nive etiam in æstate oppletos, frigus ex nivibus contrahens, illud defert ad subjectas valles et camporum messores, illosque mire refrigerat, uti Romæ, quæ montibus circumdatur, fieri experimur. Unde signanter ait, « frigus nivis, » id est ex nive a vento contractum, non nix ipsa. *Tertio*, nix ipsa subinde dum copiosa est, ex montibus nivosis in campos illis subjectos devolvitur, ibique metentes recreat, et æstum restinguit (1).

Nix æstate.

Primo.

Secundo.

Tertio.

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut frigus a vento nivoso, vel ab ipsa nive afflatum messoribus calore æstuantibus sudantibusque æstum mitigat, ac

(1) Sententiam recte exposuit Rosenmullerus his : Minime est dubium, comparationem h. l. depromptam esse inde, quod in terris ad Austrum et Orientem sitis, vinum vel etiam aqua nive refrigerari solet, unde Xenophon in *Memorabil.* lib. II, cap. II, § 30 : « Ut suaviter bibas, et vina pretiosa tibi comparas, et æstate circumcursans nivem quæris. » Cf. Plinium, *Hist. nat.* lib. XIX, cap. IV.

mire eos recreat et refocillat, dum incendia solis refrigerat, sudorem laborum tergit, et ardentes temperat anhelitus : sic pariter legatus fidelis animam heri qui eum misit sollicitudine et curis æstuantem, ab hoc curarum æstu requiescere facit, refrigerat et solatur. Sicut enim tale frigus valde desideratum et exspectatum, recreat et reparat æstuantium ac laborantium animos simul et corpora : ita et nuntius talis post negotium fideliter peractum reversus, suo bono nuntio mittentis animam laborantem et anhelantem præ desiderio reficit, tranquillamque ac pacatam reddit; vel, ut habent Hebræa, *animam ejus restituet,* quasi scilicet collapsam et moræ impatientia languidam factam. Monet ergo hæc sententia legatos sui muneris, ut cogitent quanto desiderio suspensi maneant qui miserunt eos tantisper, donec perficiant injunctum officium, et quantum refrigerium ac solatium eis afferat fideliter ab eis obita legatio. Ita Jansenius, Baynus et alii.

Nota : Anima physice a plerisque vocatur ipsa respiratio, seu qui respirando attrahitur spiritus; atque Diogenes, ut tradunt qui de ejus placitis scripserunt, in eo aere animæ essentiam esse putavit. Sed utcumque de animæ essentia sentiat physicus, quia respiratu vita servatur, ipsam respirationem *animam* vocat, atque hujus ipsius facilitatem seu tranquillitatem animæ requiem. Itaque facere animam requiescere, est physicis respirationem facilem reddere; id vero fit igneum calorem exstinguendo, atque hominem attemperando.

Legatus fidelis similis nivi in messe. Primo. Apposite comparatur sollicitudo æstui, frigus nivis legato fideli : *primo,* quia sicut æstus corpus, sic sollicitudo animum urit et cruciat; legatus vero fidelis instar nivis et auræ nivosæ, hanc ustionem et cruciatum lenit et sopit, tum quia in ejus fide requiescit animus heri anxius et sollicitus; tum quia re ipsa experitur per eum fideliter et feliciter negotia sua curarum plena transigi et expediri. Rursum, sicut frigus in æstu summe desideratur, sic et legatus fidelis in rebus arduis et perplexis. Secundo. *Secundo,* quia sicut ventus est velox, et velociter frigus nivium ad messores profert : ita et legatus fidelis velociter res heri sui perplexas conficit, eumque sollicitudine levat et pacat, ut placide in ejus fide conquiescat. Tertio. *Tertio,* sicut messores sudantes ingenti egent refrigerio : ad calorem enim eorum restinguendum non sufficit pluvia, nec aura lenis, sed requiritur Aquilo nivosus, qui nivali frigore intima penetret et pervadat. Unde hebræum צנה *tsinna* significat frigus acutum, quod instar hastæ vel teli intima penetrat. Sic pariter ad anxias heri curas levandas non sufficit famulus vel nuntius quilibet, sed requiritur legatus expertus et fidelis, in cujus fidem et sinum omnes curarum æstus resignet et deponat. Aben-Ezra *tsinna* vertit *scutum,* quia nive velut scuto munit se messor contra æstum : sic et herus fide legati quasi scuto munit se contra curas et anxietates negotiorum. Quarto. *Quarto,* sicut frigus nivis in messe homines æstu gravatos, et messores metendo anhelantes, eo magis recreat, quo magis rarum, novum et inexspectatum obvenit : sic pariter legatus fidelis rarus est, et subinde sua diligentia prævenit et superat exspectationem heri mittentis eum, eoque magis eum lætificat et exhilarat.

Talis legatus fuit Moses, missus a Deo ad liberandum Hebræos ex Ægypto; hoc enim fideliter præstitit, itaque tam Deum quam Hebræos mire recreavit. Item Josue, qui missus a Deo et Mose ad inducendum Hebræos in Terram promissam, idipsum bellando fideliter complevit. Talis quoque fuit Caleb, qui a Mose missus cum Josue ad explorandam Terram sanctam, cum cæteri exploratores dicerent eam esse inexpugnabilem, Dei ope expugnatu facilem ostendit, ideoque hi duo soli eam ingressi sunt, *Num.* XIII, 31. Talis nostro ævo fuit Thomas Morus qui legatus ab Henrico VIII, sæpius missus in Galliam, Flandriam, ac tandem Cameracum, mira dexteritate pacem inter summos Christiani orbis monarchas, magno Henrici, omniumque ordinum gaudio et bono confecit, stabilivitque. Unde ab eo creatus Angliæ Cancellarius eidem in deliciis fuit, donec ejus libidini resistens, capite ab eodem mulctatus gloriosum obiit martyrium.

Mystice, talis legatus Deo Patri fuit Christus, qui ab eo missus ad hominum redemptionem et salutem, idipsum fideliter præstans, summe Deum, Angelos et homines exhilaravit. Talis item fuit Gabriel Archangelus nuntians, imo afferens B. Virgini incarnationem Christi. Tales quoque fuere Apostoli a Christo missi ad conversionem Gentium. Unde Beda : « Legatus fidelis, ait, doctor est Catholicus; qui autem mittit eum, Dominus. Porro dies messis in æstu, tempus est prædicationis inter fervores persequentium, de quo dictum est : Messis quidem multa, operarii autem pauci. Frigus nivis in messe, aliquantula est quies prædicantium a persecutione repugnantium. Recte ergo dicitur : Sicut frigus nivis in die messis, etc., quia sicut optabile est prædicatoribus verbi, cum ab infidelium rabie forte aliquid refrigerii accipiunt, nec facultas docendi negatur : ita ipsi qui ad prædicandum eos misit Domino gratum esse constat, cum susceptum ab eo legationem etiam inter adversa obsistentium fideliter complent. »

14. NUBES, ET VENTUS, ET PLUVIÆ NON SEQUENTES, VIR GLORIOSUS, ET PROMISSA NON COMPLENS. — Hebraice, *vapores, et ventus, et non pluvia, vir se jactans in dono falsitatis;* Chaldæus, *diei nubium et venti, in quo non est pluvia, similis est vir qui gloriatur in dono falsitatis;* Vatablus, *qui magnifice pollicetur, sed præstando fallit;* Septuaginta, *sicut venti, et nubes, et pluviæ clarissimæ, sic qui gloriatur in dono mendaci;* Symmachus, *in dono iniquo.*

Hæc tria, scilicet nubes, ventus et pluviæ non sequentes, tripliciter conternari possunt; unde

triplex resultat comparatio, et consequenter triplex sensus. *Primo*, plane, *q. d.* Sicut si nubes oriantur, et ventus imbrifer, qualis est Auster, perflet, portendunt et quasi promittunt pluviam, et tamen subinde nil pluviæ sequitur : sic est vir gloriosus qui multa promittit, et tamen ea non complet. Ita Chaldæus, Vatablus, Pagninus et alii passim.

Secundo, sic : Sicut si nubes densentur, præsagium est pluviæ, et tamen si cooriatur ventus validus (qualis est Aquilo), nubes dispellit et dissipat, ut nulla sequatur pluvia : sic, etc.

Tertio, sic, ut *τὸ non sequentes* referatur tam ad nubes et ventum, quam ad pluvias, *q. d.* ait Cajetanus : Sicut quandoque videntur orituræ nubes, oriturus ventus, et oritura pluvia, et tamen nil horum oritur aut sequitur : sic est qui multa promittit et parum præstat. Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *sicut venti, nubes et pluviæ clarissimæ*, vel, ut Vaticanus legit, *clarissima*, ut ad omnia tria referatur; *clarissima*, id est diaphana et subtilia, quia tenuia et exilia, *q. d.* Sicut se habent venti clarissimi, id est qui aerem serenant, nubesque fugant; et sicut nubes clarissimæ, id est exiles, diaphanæ et subtiles, quæ levi aura ventoque dissipantur; et sicut pluviæ clarissimæ, id est raræ, subtiles et exiguæ, ut justam aquæ copiam, quæ requiritur ad terram irrigandam, non afferant : sic se habet qui magnifica omnibus promittit. Hic enim omnibus ea præstare nequit; quare fidem fallat, et paucis, vel nulli quæ promisit præstet, oportet. Hoc est quod ait Threverius in *Apophth.*: « Cum cœlum mane rutilat, tempestatem præsagit : sic quam minimum exspectandum est ab eo qui plurima arroganter promittit. »

Juxta primam conternationem, quæ planior magisque obvia videtur, sensus est, *q. d.* Sicut nubes et ventus inanes et steriles, spe pluviæ quam dederunt, fallunt homines cum non sequitur pluvia, maxime cum avide desideratur ad æstus refrigerium et terræ fertilitatem, sicque homines majori afficiunt postea tristitia ac molestia : ita et qui multa promittit, quæ deinde non præstat, cum exspectatione sua homines frustretur, molestiam duplicem eis ingerit, cum et exspectare eos fecerit, et datæ exspectationi non satisfaciat. Apposite, vir gloriosus in verbis et promissis suis comparatur nubibus et vento, quod nubes res sint altæ, et ventus res videatur maxime inanis et nihili ac instabilis, ut significetur illius superbia et ventosa inanitas atque inconstantia.

Rursum, sicut dies in quibus nubes atræ solem tegunt, et venti horridi cum fragore in terra personant, qui imbrem promittunt, nec tamen præstant, atri sunt, tristes, melancholici et permolesti : sic pariter qui magna jactat et pollicetur, parumque re ipsa exhibet, omnibus gravis est, molestus, invisus et exosus. Tales sunt arrogantes, ostentatores et jactabundi. Ratio est, quod superbia et jactantia efficiat eos magniloquos, ut ingentia supra vires promittant, quæ deinde præstare nec velint, nec possint. Hinc omnia quæ multum habent ostentationis, parum habent rei et veritatis; ac quæ multum habent pompæ, parum dant utilitatis et fructus : hic enim totus in pompam insumitur; sicut arbores et vites quæ foliorum luxuriam ostentant, parum dant uvarum et vini, quia totus earum succus abit in folia. Prorsus eodem modo res hic sese habet.

Juxta secundam conternationem nova datur causa, cur promissa quis non præstet, scilicet levitas animi et inconstantia : hanc enim repræsentat ventus Aquilo, *q. d.* Sicut Aquilo dispellit nubes vapore gravidas ut pluviam pariant, easque facit vagas et steriles : sic pariter levitas animi facit, ut quis id quod pollicitus est non adimpleat, sed eum promissionis factæ pœniteat, illamque irritet et annullet; talis enim est instar venti et auræ mobilis, quæ illico pertransit, et locum statumque mutat. Id videre est in Religiosis qui per levitatem animi Ordinem quem capessivere, deserunt fiuntque apostatæ. Quocirca Superiores qui sapiunt, novitiorum indolem exacte introspiciunt, ac si eos videant leves, mutabiles et inconstantes, ad Religionem non admittunt. Huc facit illud Ovidii :

> Mobilis Æsonide, vernaque incertior aura,
> Cur tua promissi pondere verba carent?

Juxta tertiam conternationem, tria symbola; scilicet nubes, venti et pluviæ impluviæ, id est exiles et steriles, tres notant causas cur quis promissa non præstet : *primo* enim nubes vacuæ et inanes impluviæ sunt, quia carent materia, puta vapore humido qui resolvatur in pluviam. Hæ ergo notant ostentationem et arrogantiam fraudulentam, quæ causa est, efficitque ut arrogans et fraudulentus plura ostentet et promittat, quam in sensu habeat et præstare possit aut velit, ut alios decipiat et fallat. *Secundo*, venti mobiles, ideoque impluvii, notant animi mobilitatem, quæ facit ut propositum mutent et promissum retractent.

Tertio, pluviæ graciles et steriles repræsentant imprudentiam et loquacitatem, qua fit ut quis non considerans, nec dimetens vires et opes suas exiles majora spondeat, ac deinde præ inopia minora dare cogatur.

Huc pertinet illud Mercurii Trismegisti ad Statium apud Stobæum, serm. 11 *De veritate* : « Siquidem, ait, inter homines, tres exstant causæ propter quas pollicita violant et mentiuntur. Aut enim statim a principio quispiam aliquid per fraudem dicit; aut ejus quod dixit, postea ipsum pœnitet; aut ad perficiendum invalidus est factus. Ex his primum pravæ voluntatis est, alterum imbecilli judicii, tertium infirmæ facultatis. Hæc omnia Deus declinat : bonitatis studio fraudem, constantia revocationem ejus cujus ipsum pœ-

nitere posset, postremo agendi efficacia finis impedimentum. »

Symbolice Cassianus, *Collat.* XV, cap. VII, hanc gnomen adaptat iis qui jactant se de potestate faciendi miracula, ut ejiciendi dæmones, cum Christianus non nisi in humilitate, quæ Christi est virtus, gloriari debeat : « Quapropter, ait, nunquam monachos probos, et morbo cenodoxiæ vacuos nostri majores esse dixerunt, qui semetipsos exorcistas coram hominibus profitentur, et inter admirantium turbas hanc, quam invenerunt, gratiam jactantissima ostentatione diffamant, sed in cassum; sine dubio enim eveniet eis illud quod in Proverbiis dicitur : Sicut venti et nubes et pluvia manifestissima sunt, ita qui gloriatur in dato falso. Ita si quis coram nobis horum aliquid fecerit, non de admiratione signorum, sed de ornatu morum debet apud nos esse laudabilis. »

Stultitia ostentationis.

Tropologice, hic disce quanta sit vanitas et stultitia ostentationis, mendacisque promissionis. Hæc enim facit homines arrogantes, vanos, mendaces, infames, ut nemo deinceps eis credat exosos, invisos ; hæc eos quos fefellit ex amicis facit inimicos. Chamæleon, ait Plinius, lib. XI, cap. XXXI, maximum habet pulmonem, et nihil aliud intus : quidam præter ostentationem et ventosam jactantiam nihil habent. Eleganter Plutarchus in

Ex similibus.

Moral.: « Ut ova plena, ait, sidunt, inania fluitant, ita qui veris virtutibus aut litteris est præditus, minus ostentat se quam qui secus. Animantia quibus longa sunt crura, iisdem longum sit collum oportet : ita qui magno strepitu student vivere, longius rapiant necesse est unde suppetat sumptus. Ut sol quo magis in alto est, hoc minores facit umbras; quo terræ propinquior, hoc majores, puta mane ac vesperi ; ita virtus quo major est et excelsior, hoc minus videri cupit, minusque sese ostentat; contra qui minus ipsa re valent, magis sese dilatant ostentatione. »

Gnomæ.

Idem in *Apophth.*: « Cum Leosthenes, ait, civitatem Atheniensium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac principatus erectam; Phocion illius verba dicebat esse cupressis similia, quæ sublimes cum sint ac pulchræ, fructum non habent. » Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendide magnificeque pollicentem, sed infrugiferum, quemadmodum cupressus arbor sublimi compositoque in conum vertice procul egregium quiddam polliceri videtur, at vix ulla est sterilior. Quocirca sapienter idem Phocion dicebat : « Non magna quidem promittenda sunt, sed magna facienda. » Ita Stobæus, serm. 1 *De prudentia.* Contrarium faciunt multi qui aureos montes, ac Crœsi opes pollicentur, cum ne gry quidem præstent. Aurea Pythagoræ vox exstat : « Age res præclaras, nihil magnifici interim promittens. » Et illa Sixti Philosophi, *sentent.* 187 : « Age magna, non magna pollicens. » Sapientes enim sunt silentes et humiles qui pauca dicunt, sed multa faciunt : insipientes vero sunt loquaces et superbi, qui pauca faciunt et multa jactant; hi ergo similes sunt cicadis, quæ semper catillant, et nil operantur : illi apibus, quæ silent et mel ceramque conficiunt. Et illa Stobæi, lib. *De Moribus* : « Antequam pollicearis delibera, et cum pollicitus fueris, facito : nam postea non facere, fallere est. Vide ergo ne quis merito tuo te oderit. »

Vers. 15.

15. PATIENTIA LENIETUR PRINCEPS, ET LINGUA MOLLIS CONFRINGET DURITIEM. — Syrus, *confringet ossa;* Hebræa, *in longitudine narium persuadebitur gubernator, et lingua mollis confringet os ;* Pagninus, *in longanimitate flectetur princeps, et verbum molle confringet os ;* Vatablus, *longanimitate suadetur princeps;* Septuaginta, *in longanimitate prosperitas principis, lingua autem mollis conterit ossa;* Aquila, *lingua autem simplex ;* alias, *lingua tenera.*

Primo, R. Salomon hanc gnomen accipit de Dei ira precibus placanda, *q. d.* Quando Deus iram suam patienter differt, nec statim pœnas reposcit a criminosis, curandum est sedulo, ut illum precibus et resipiscentia deliniant. « Et lingua mollis, » id est precibus vacans, miserationemque excitans ; « confringet duritiem, » id est judicis severam sententiam mitigabit. Hic sensus mysticus et symbolicus est potius quam litteralis, unde eum more suo sequens Beda : « Quamvis, ait, peccando Dominum offendisti, potes tamen ejus promereri clementiam, si adversa, quæ pro peccatis irrogantur, patienter pertuleris. »

Secundo, Aben-Ezra vertit, *ob patientiam princeps seducitur.* Hebræum enim יפתה *iephutte* significat *persuadetur, lenitur, illicitur, seducitur,* et, ut Chaldæus, *lactatur, q. d.* Propterea quod patienter ferat eos a quibus ad iram sit inflammatus, nec ex eis vindictam sumat, tunc illorum hostes hunc seducent, atque in illum vim habent, ac prævalent. Horum igitur lingua mollis et blanda ossa confringet; hæc ille. Verum Noster et alii passim melius vertunt : « Patientia lenitur princeps, » non *seducitur.*

Tertio, Jansenius, Baynus, Cajetanus vertentes, *lenietur*, hæc exponunt de patientia principis ipsius, non subditorum. Per *patientiam* enim hic non significatur tolerantia malorum, sed longitudo ad iram, ut habent Hebræa. Unde Septuaginta vertunt μακροθυμία, id est *longanimitas*, ut gnome hac significetur principis iram leniendam per suam longanimitatem, hoc est, si non mox princeps sit ad ultionem, sed tardus sit ad eam. Dum enim iram protrahit et non statim punit, frequenter per ipsam dilationem sedatur furor. Unde cum Theodosius Imperator nimis festinus ad vindictam in civitatem Thessalonicam graviter sæviisset, accepit ab Ambrosio legem huic sententiæ convenientem, nempe ut non nisi post aliquot dies sententia principis lata exsecutioni mandaretur, ut videre est in *Histor. Tripart.* lib. VII, cap. XXX ; et apud Theodoretum, lib. V, cap. XVIII.

Monet ergo Salomon priore parte hujus senten-

tiæ principes, ne subito prosiliant ad ultionem, sed longanimitate differant et temperent iram; posteriore vero subditos, ut verbis mollibus et blandis infringant durum principum furorem. Aut si utrumque ad principem referre velis, lingua mollis ejusdem frangit os vel ossa, id est duritiem, duramque cervicem subditorum : princeps enim non dure minans, sed dulciter blandiens, efficit, ut subditi dura colla submittant rigidis ejus legibus, tributis, vectigalibus, similibusque oneribus. Rursum R. Levi sic exponit: Si princeps patiens sit, iramque moderetur, inde fiet ut non nisi justæ pœnæ ab eo inferantur. Atque argumento id est, quod, si nimium iræ indulgeat, æstus hic universa ejusdem negotia perturbaturus sit, nemoque futurus qui eum a sententia revocare possit, ne ea præstet ad quæ ab iræ impetu propellitur.

Huc pertinere videtur versio Septuaginta, *in longanimitate prosperitas regibus*, *q. d.* Regibus omnis felicitas, omnis securitas, omne bonum, situm est in longanimi patientia : hæc enim subditos hostesque amicat, sicut ex adverso ira et vindicta omnes inimicat; hæc rursum regi principique rationem sinceram mentemque pacatam, qua nihil melius ad rectum animæ statum, et ad bonum reipublicæ regimen, conservat. Etenim, inquit Auctor *Catenæ Græcorum*, cum reges multas quotidie querelas et controversias audire, multasque causas cognoscere compellantur; nisi leni patientique animo præditi fuerint, atque ita comparati ut in iram non statim efferantur, non poterunt et sibi, et ipsis quoque rebus ac negotiis discernendis et dijudicandis, non maximum detrimentum afferre. Cæterum ut regem patientem esse decet, ita eumdem quoque sagacem, et judicandi gnarum esse oportet, quo nimirum assentatores e medio submovere, placideque et patienter deliberare et judicare valeat.

Quarto, melius alii accipiunt hæc de patientia et lingua molli subditorum : si enim subditus longanimi patientia et tolerantia excipiat iram principis, eamque deinde verbis mollibus et suavibus leniat, utique eam, licet osseam et instar ossis duram rigidamque infringet. Quæ res sane mira est, scilicet ut res mollis duram instar ossis confringat, nimirum « mollis humilisque sermo est quasi fulmen, quod omnia ossea duraque penetrat et sternit, » ut aiebat S. Ægidius. Unde R. Levi : Longanimitate, inquit, iræque tolerantia lenitur princeps quando in subditos exarserit; si quis nempe verba illius audiens haud excanduerit, sed patienter illa pertulerit : nam inde fit, ut a se calamitatem arceat, quam princeps moliebatur repentinam,

Rursum significat principem, quando in quempiam ira effervescit, tolerantia leniri, cum nimirum non statim rogabitur ut det veniam et vitam ei cui irascitur, sed aliquo temporis spatio iræ indulgere permittitur : ita enim fiet ut tempore ira subsidat, ac tunc si verbis mollibus rogetur, veniam concedat. Verba enim mollia iræ ossa, id est duritiem acrimoniamque, demulcendo infringunt. Hæc R. Levi. Sic Abigail blando sermone eblandita est, et infregit iram Davidis, I *Reg.* XXV. Vere Plutarchus : « Animæ morbidæ, ait, remedium est oratio : ut temperata aqua inflammationes, sic lenis oratio iram sedare solet. » Et Menander : « Nullum est iræ remedium, nisi apta amici oratio. »

Vidi Romæ virum religiosum et sapientem, qui magno cuidam Ecclesiæ Præsuli erat a confessionibus, et simul a consiliis. Hic dum Præsuli sana suggereret consilia a quibus abhorrebat Præsulis animus vel cupiditas, ideoque ille excandesceret, multa ab illo acerba et acria verborum jurgia, quæ ira suscitabat, silenti et constanti tolerantia patiebatur, eaque tandem vincebat animum Præsulis, ut defervescente cholera, sedata mente, eam damnaret, ac rationes a confessario propositas quiete considerans, probaret et sequeretur. Hunc imitentur principum confessarii ac consiliarii, ac reipsa discent quod « patientia leniatur princeps. »

Chaldæus vertit, *in patientia spiritus lactatur princeps*, quasi patientia respondentis iratum principem reddat non minus placidum, quam infantulum lactaneum; ut sicut infans epoto lacte consopitur, ita princeps audito molli responso a furore detumescat. Nota illud *princeps*, qui maxime voluntarius, et velut torrens in quam partem inclinaverit, vehementissimus, et proinde qui a solo Deo coerceri possit ac frenari, juxta illud : « Sicut divisiones aquarum (seu, ut habent Septuaginta, *sicut impetus aquæ*), ita cor regis in manu Domini, » *Prov.* XXI, 1.

Vertunt Septuaginta *conterit ossa*, pulchra antithesi ad linguam sine osse, et ipsa ossa durissima : nam verbis mollissimis durissima conteruntur.

Vere S. Chrysostomus, serm. *De mansuetudine*, tom. V : « Quisquis, ait, furibundos vincere voluerit, fortiter ferat eorum injurias. » Huc facit gnome Arabum *Cent.* 1, num 68 : « Non fert iram is, cui gradus exaltati sunt; nec adipiscitur summa; cujus natura est iracundia, » id est iracunda, *q. d.* Sicut principes aliorum indignationem non ferunt, ita ad principatum non pertingunt, qui natura sunt iracundi : multos enim offendunt.

Symbolice, *princeps*, vel, ut alii vertunt, *gubernator*, est animus excelsus et generosus, qui motus iræ quos ei suggerit vel injuria illata, vel complexio cholerica, vel diabolus, novit rationibus lenire, sibique persuadere ut iram patientia et mansuetudine superans, illi dominari discat : unde iræ suæ duritiem, id est robur et vehementiam, verbis mollibus in ratione solida fundatis enervat et infringit, dum v. g. sibi ipsi interius dicit cum Psalte : « Quare tristis es (quare irasceris : tristitia enim iræ est comes et assecla)

anima mea, et quare conturbas me? » Cur indignaris, o anima mea, ob rem tam levem? Cur tibi ob festucam mentis quietem adimis, rationem offuscas, charitatem lædis? Considera quanta patientia Christus injurias atrocissimas sibi in vita et in morte illatas tulerit. Nam ut nervose ait Sidonius Apollonaris lib. IX, *epist.* 4 : « Quantaslibet nobis anxietatum pateras vitæ propinet afflictio ; parva toleramus, si recordamur quid biberit ad patibulum, qui invitat ad cœlum. » Hac Christi patientis et patientiæ consideratione, omnes irarum motus leniebat et sedabat S. Elzearius Comes Ariani, adeo ut ad qualisbet etiam atroces famulorum injurias immotus, ἄχολος et ἀπαθὴς videretur.

Hinc Hebræa habent, *in longitudine narium lenietur princeps.* Tradunt enim Plinius et Physici animalia et homines, qui longas et latas habent nares, esse longanimes et tardos ad iram, eo quod per latas nares facile iræ fumos spiritusque biliosos emittant et exspirent. Hinc elephas, qui est rex animalium, quia proboscidem et nares habet ingentes, et ad libitum flexiles, cum cætera animalia habeant breves ac rigidas, lentus est tardusque ad iram, ut dicat de eo Philosophus : « Æqualis proboscidi ejus ira, nimirum eadem longitudine prædita. » Talis sit nasus et longanimitas principis, puta animi celsi et generosi. Quocirca Sotion, disput. *De Ira* : « Sapientibus et doctis, ait, Heraclito pro ira lacrymæ, Democrito risus movebatur ; ut enim naves egregiæ sunt non quæ cœlo sereno navigant, sed quæ tempestati resistunt et servantur : sic homines iræ resistentes magni sunt et fortes. » Et ipse Democritus : « Iræ, ait, repugnare difficile est, vincere autem viri est optima ratione præditi. » Nam, ut ait Aristoteles apud Maximum, *serm.* 19 : « Ira est perturbatio, belluarum motui similis, quæ perpetuo premit, duraque et violenta quadam vi prædita, homicidiorum causa, calamitatum socia, infamiæ et incommodorum conciliatrix, pecuniarum consumptrix. »

Hinc rursum pro *princeps* alii vertunt, *gubernator*, quia sicut naucleros navis, tempestatum, sic gubernator animæ, irarum motus sulcare, frangere et componere potest. Unde S. Chrysostomus, homil. 34 *in Genes.*: « Mansuetudo, ait, animam nostram in perpetua tranquillitate, et quasi in portu constituit, et omnis recreationis ac quietis nobis occasio est. Quid enim beatius quam intestino liberari bello? nam quamvis plurima pace externa fruamur, si intra nos irarum nascatur tempestas, tumultus et seditio, nihil externa pax proderit. »

Qui ejusmodi sunt, non tantum suos, sed et aliorum irarum litiumque tumultus facile sedant et componunt. Ut huc pervenias, animum ab omnibus mundi illecebris avoces, et in uno Deo defigas oportet. Talis fuit S. Sabinus Canusii in Apulia Episcopus sub Justiniano Imperatore, de quo hæc legimus in ejus Vita : « Hic ab infantia se totum Deo mancipavit. Nam carnis spretis illecebris, in divinis meditationibus assiduus, nihil nisi quo pacto Deo placeret, curare videbatur : erat cultor pietatis, justitiæ amans, in pauperes et advenas præcipue liberalis. Orphanorum et viduarum pius pater, nec quisquam ad eum adeo tristis aliquando accedebat, quin lætus abiret ; nemo iratus aut superbus, qui mansuetus et humilis non recederet. » Quocirca dono prophetiæ et miraculis clarus effulsit, quæ recenset S. Gregorius, lib. II *Dialog.* cap. XV, et lib. III, cap. V. Ita ex monumentis Ecclesiarum Capuanæ et Canusinæ, Philippus Ferraris in *Catalogo Sanctorum Italiæ*, ad diem 9 februarii. Nimirum sicut « tranquillus Deus tranquillat omnia, » ut ait S. Bernardus, sic vir, iræ et passionum dominus, easdem facile in aliis sedat et componit.

S. Sabini longanimitas.

16. MEL INVENISTI, COMEDE QUOD SUFFICIT TIBI (Hebraice, *comede sufficientiam tuam* ; Syrus, *partem tuam*), NE FORTE SATIATUS EVOMAS ILLUD. — Septuaginta, *melle reperto, comede quantum sat est, ne, si forte nimium te obsaturaveris, evomere compellaris.* Ita Auctor *Catenæ Græcorum.*

Vers.

Mel, quia calidum est et dulce, si sobrie comedatur, corpus nutrit, vegetat, exhilarat, facitque longævos, ut tradunt Medici ; sin nimium et immodice sumatur, corpus gravat, nauseam tam sui quam ciborum omnium movet, bilem ciet (nam dulcia se in bilem vertunt), ventriculum solvit, et vomitum provocat, uti docent Plinius, lib. XXII, cap. XXIV, et Galenus, lib. III *De Diæta.* Mel symbolum est cujuslibet rei suavis, dulcis et delectabilis. Igitur hæc gnome generalis significat generaliter omne id quod delectat, sive corpus, sive animum, moderate sumendum, ut prosit ; si enim immoderate sumatur, obesse et quasi mel verti in fel : ibi enim natura dulce amaro copulavit. Insomniosum, ait Pierius, *hierogl.* 26, cap. VIII, mel apud Macronas memorat Xenophon, quod qui copiosius edissent, et vomere et excernere cogebantur, neque quidem omnino stare poterant.

Particulatim vero hæc gnome variis rebus quæ oblectant applicari potest.

Primo, voluptatibus corporis, quibus modice sumptis corpus restauratur ; immodice vero sumptis gravatur, enervatur, obruitur. Unde voluptas mel est, sed felle mixtum, puta est mel Corsicum, quod apes ex cicuta colligunt, ideoque venenatum, de quo Ovidius :

Mel symbolum, primo, voluptatis.

Quam puto de longe collectam flore cicutæ,
Melle sub infami Corsica misit apis.

Ita S. Chrysostomus, hom. 2 *in Marcum*, ait mel vetitum in sacrificiis, *Levit.* II, 11 : « Quia, ait, mel voluptatis indicium est et suavitatis ; semper enim voluptas mortificat, semper voluptas Deo non placet. » Unde constat inter mella apum, dum moriuntur, cadavera et sordes inveniri,

sicut omnis voluptas desinit in sordes et putredines.

Symbola voluptatis. Huc facit mel Heptacometarum, de quo noster Causinus, lib. IX *Parabol.* cap. VIII : Heptacometæ, inquit, sive Septempagani, mel legunt ex summis arborum ramis, quod homines adigit ad insaniam. Hujus cum crateras Pompeianis militibus propinassent, a sensu alienatas tres eorum cohortes conciderunt, teste Strabone, libro XI, pag. 377, numer. 30. Simili modo voluptas mellis illecebra aucupatur, quos ferro deinde laniat.

Impia sub dulci melle venena latent.

Itaque respondendum est voluptati ad sua lenocinia stimulanti, quod asinus apud Phædrum hero jubenti sibi reliquias hordei dari, quas porcellus repente mactatus conficere non potuerat :

Tuum libenter prorsus appeterem cibum,
Nisi qui nutritus illo, et jugulatus foret.

Ita Phædrus, lib. V, cap. LXXXV. Videtur plane voluptas similis illi Gelopum fonticulo, cujus meminit Aristoteles in *Admirandis* : « Habet, inquit, aquas mire pellucidas et puris fontibus concolores. Verum ubi animal quodvis ex illis gustaverit, continuo moritur. » Quocirca Sixtus Philosophus, *Sententia* 237, et Medici hoc dant sanitatis remedium et præceptum : « Ede citra satietatem; ebrietatem quasi insaniam fuge. »

Secundo, sapientiæ. *Secundo, mel* hoc applices cum Auctore *Catenæ Græcor.*, R. Levi et Jansenio sapientiæ perceptioni (uti Salomon ipse applicat, vers. 27), quæ animæ non modicum affert voluptatem, unde ad eam superius sub similitudine mellis Sapiens invitavit dicens : « Comede, fili mi, mel, quia bonum est : sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ. » Et mox postea simili comparatione ad modum in cognitione servandum adhortans : « Sicut qui mel, inquit, multum comedit, non est ei bonum : sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria, » ut videri possit hac sententia peculiariter exigere voluisse modum in percipienda sapientia servandum. Jucunda enim est et suavis hominibus divinorum eloquiorum lectio et meditatio, iis potissimum qui contemptis hujus mundi bonis ad alteram vitam anhelant, ita ut dixerit Propheta : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo. »

Huc pertinet proverbium Arabum : « Gusta, cibaberis, » id est gusta mel similemve cibum, et ipse te vocabit ad appetitum sui, quod Galli dicunt : *En mangeant l'appétit vient.* Est adhortatio ad eos quos magnitudo laboris deterret a studio sapientiæ et virtutis. Et tamen qui ex Scripturarum dulcedine plus præsumunt quam valent concoquere, volentes sapere plus quam oportet, et nolentes sapere ad sobrietatem; frequenter etiam quæ bene intellexerunt amittunt, excidentes a recta fide, seseque variis malis animi et corporis involventes, ut experientia multa docet. Recte enim cecinit Martialis :

Quisquis plus justo non sapit, ille sapit.

Et Cicero, lib. II *Tuscul.*, Neoptolemum apud Ennium ait dicere, « necesse sibi esse philosophari, sed paucis; nam omnino haud placere. »

Pulchre autem Beda insinuat singulariter per mel designari dulcedinem cœlestis sapientiæ, quod hæc spiritualium patrum officio, quasi prudentissimarum apum labore hominibus ministretur. Huc facit illud vulgo tritum : « Omnis satietas mala, studiorum autem pessima. » Ita S. Gregorius, lib. XX *Moral.* cap. X : « Mel invenisti, inquit, comede quod sufficit tibi, ne forte saturatus evomas illud. Dulcedinem quippe spiritalis intelligentiæ qui ultra quam capit comedere appetit, etiam quod comederat evomit; quia, dum summa intelligere ultra vires quærit, etiam quæ bene intellexerat amittit. Hinc rursum dicit : Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum : sic qui perscrutator est majestatis, opprimetur a gloria. Gloria quippe invisibilis conditoris, quæ moderate inquisita non erigit ultra vires, perscrutata premit. Itaque hæretici, qui de sublimitate intelligentiæ quanto amplius repleri ambiunt, tanto amplius inanescunt. »

Tertio, amicitiæ. *Tertio*, R. Levi, R. Salomon, Cajetanus, quin et Beda hanc gnomen nectunt sequenti, quasi ibi ejus comparatio expleatur; unde ibidem repetitur τὸ *satiatus*, ut per *mel* accipias amicitiam et amicum, *q. d.* Utere amicitia et amico, sed moderate quasi melle : nam si immodice cum amico converseris, ipse satiatus fastidiet, ac tuam nimiam familiaritatem aversabitur et respuet, juxta illud Comici : « Nimia familiaritas parit contemptum. » Atque tandem tuum mel in fel, id est tua amicitia non tantum in tædium, sed et in odium vertetur, ut te tantum odiat, quantum ante amaverat.

Huc pertinet proverbium Arabum : « Cum fuerit amicus tuus mel, ne comede eum totum. » Multi enim abutuntur lenitate et facilitate amicorum. Quocirca talibus dicunt suadentque Arabes : « Qui rogat amicum suum supra vires, meretur prohibitionem, » id est repulsam. Hinc rursus iidem suadent amico : « Ne sis canis amicorum tuorum. »

Quarto, S. Bernardus, *serm.* 47, inter breves, per *mel* accipit laudes humanas : « Merito, inquit, non ab omni, sed immoderato mellis hujus edulio prohibemur. Est enim cum utiliter humanas laudes recipimus, fraternæ duntaxat intuitu charitatis, et ad salutem eorum qui nobis propterea facilius acquiescunt. Hac ergo parcitate servata, mellis hujus moderata comestio non nocebit. Si quid vero amplius est, a malo est, et in perniciem convertetur. Invento enim melle immoderatius vescitur, quisquis apponens omnino cor suum favore humanæ laudis inflatur,

incrassatur, impinguatur : a quo se Propheta sanctus custodiri deprecatur a Domino, non quidem mellis, sed olei satis vicina appellatione ipsum quem prædiximus favorem exprimens, ubi ait : Oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum, » *Psalm.* CXL. Denique quo fastidio et ratione mel hoc evomatur subtexit, dicens : « Vis nosse quando evomat immoderatus epulator mellis edulium, quod usque ad satietatem sumens modum parcitatis excessit? Tunc sunt sine dubio laudes quibus satiabatur, non alium fructum quærens, sed favore ipso contentus humano; tunc, inquam, multa cum anxietate evomit, quod cum perniciosa delectatione comedit, cum alium quemlibet laudari audiens, invidia contabescit. Mens enim dedita vanitati, et arrogantia tumens, laudem alterius, suam reputat vituperationem. »

Quinto, opum.

Quinto, per *mel* accipias divitias, *q. d.* Congere opes quæ satis sint ad alendam familiam, quantum citra injuriam juste et honeste potes : nam quod ultra congesseris, evomere tandem cum dedecore et damno cogeris, juxta illud Plutarchi in *Moral.* : « Congere aurum contra fas, contrahe argentum, exstrue ambulationes, comple domum servitiis, urbem nominibus : vinum roganti, febricitanti, et bilioso mellis copiam tribueris, unde non confirmetur, sed maximopere lædatur. »

Sexto, consolationis spiritualis.

Sexto, per *mel* accipias delectationem orationis, meditationis et consolationum spiritualium; hisce enim moderate non fruendum, sed utendum est : nam qui nimis iis indulget, lædit caput et valetudinem, proprii durique fit cerebri, fit deses, et otium captans, labores vitæ activæ refugit, etc., uti docent rerum spiritualium periti, ac quotidiana experientia. Oratio ergo dirigatur ad actionem, præsertim quam vel officium, vel obedientia, vel charitas exigit, et sic oratio non minuetur, sed crescet et augebitur, tum quia in actionem sanctam et proximos se effundet, tum quia actio nutrit acuitque orationem. Rursum mortificatio præstat orationi; quare oratio ejus qui suam iram, impatientiam, proprium judicium, etc., non mortificat, inanis est et inefficax; ut ergo oratio sit fructuosa et efficax, comitem adsciscat sibi mortificationem. Unde S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, cum quidam laudaretur quod vir esset multæ orationis, idipsum correxit, dicens : « Imo vir multæ mortificationis. »

Denique hanc gnomen adaptes cuivis occupationi, officio, negotio suavi et delectabili; huic enim modus adhibendus est, ne immoderatio noceat et lædat. Docet ergo Salomon, si modice eo utaris, delectationem tuam fore durabilem; sin immodice, non duraturam, sed vertendam in fastidium : ut ergo suavitas tibi sit perpetua, moderate illa utere.

Ratio a priori est : *Prima*, quod mel, atque omnes delectationes et res delectabiles hujus vitæ limitatæ sunt, modicæ et exiles; quare dum homo iis nimis indulget, earum dulcedinem exhaurit, qua exhausta, non restant nisi fastidii et amaritudinis fæces. Quocirca mens hominis, quæ infiniti boni et divinæ delectationis est capax, exhausta unius rei dulcedine aliam quærit et aliam, quæ infinitam hanc suam capacitatem impleat et satiet, atque per omnia oberrans nullam invenit nisi in Deo infinito et immenso.

Secunda.

Secunda, quod, sicut stomachus melle oppletus eo oneratur et depravatur, præsertim quia mel non tantum habet dulcedinem, sed et suum acorem; rursum mel est aereum et flatulentum, quare in stomacho ventositates creat et tormina, quæ eum lancinant et torquent, ut illud evomere satagat : sic pariter omnis res delectabilis, si sensum vel potentiam oppleat, eam onerat et gravat sua tam delectatione quam acore et vitio, quod annexum habet; quare creat gravedinem, fastidium, dolorem, vomitum. Sicut enim cibus ideo tantum sapit et delectat, quod explet orexin et famem; qua expleta si plus sumatur, oneri est et nauseæ. Unde S. Leo : « Subtrahe, ait, voluptati quod futurum est oneri. » Sic pariter quævis alia delectatio eo usque delectat, quousque ejus fames et desiderium animæ naturale expleatur : qua expleta quod additur tædio est et tormento. Atque hæc est causa cur satietas pariat nauseam, fastidium et vomitum.

Tertia.

Tertia, quod sensus et potentiæ animæ sint limitatæ virtutis, unde usque ad certum sensationis et delectationis terminum se extendere et intendere possunt; quem si per intemperantiam excedant, superantur, obruuntur, enervantur et corrumpuntur. Unde illud Aristotelis, *De Anima* : « Vehemens sensibile corrumpit sensum. » Contra se res habet : in cœlo, ubi desiderium visionis et fruitionis Dei acuit satietatem, et satietas acuit desiderium. Beati enim semper Deo satiantur, ideoque Deum semper videre desiderant, quia Deus solus est bonum immensum, animam implens et satians, ideoque summe semper desiderabile. Rursum Deus extendit animæ capacitatem, ut tantum bonum capere possit, nec unquam eo oneretur, lassetur, sed jugiter ad illud totis animæ medullis anhelet et aspiret.

Quarta.

Quarta, quod, sicut dulcedo mellis dissolvit laxatque stomachum, ideoque parit nauseam tam sui quam aliarum epularum, ac vomitum, nisi modice sumatur : sic pariter quævis alia dulcedo et suavitas sensus potentiasque animæ dissolvit, si intemperanter usurpetur, atque tam sui quam omnium aliarum bonarum actionum et occupationum tædium creat. Hæc est enim dulcedinis et delectationis immoderatæ proprietas. Dulcedo enim est nauseabunda, et nauseam parit, sicut acredo parit horrorem et stuporem, nisi modice capiatur. Austerum vero quod proprie dulci opponitur, stomachum contrahit et roborat, et sua

austeritate intemperantiam inhibet, nec nisi modice sumi potest.

Quinta. *Quintam* dat noster Salazar : Sicut, inquit, in favis cum melle pariter putredines sunt austeri admodum saporis, ita etiam voluptatibus multi insunt acerbi et amari angores, qui dulcedinem illarum corrumpunt. Rursus, quemadmodum sæpe apes ipsæ melli tenacissimo immersæ pereunt, ita etiam sæpius homines voluptatibus dediti, iisdemque ingurgitati, miserrimum interitum sibi accersunt.

Dulcia sunt gravia, quia terrea. Adde dulce grave esse, plus habere terræ et terrei; ideoque aqua salsa vino dulci supernatat, non austero, ut docet Aristoteles in *Problem.* sect. XXIII, Quæst. XXVI. Hinc mel in imo vasis est optimum, quia eo descendit dulcissimum, utpote maxime terreum. Vice versa oleum, quia aereum, in summo vasis est optimum; vinum vero, quia medium inter aerem et terram, in medio vasis est optimum. Rursum dulcia magis sunt concocta, adeoque plus habent succi et alimenti; austera vero minus sunt concocta, ideoque minus habent alimenti, et plus excrementi, ideoque dulcibus citius implemur et satiamur, quam austeris, ut docet Aristoteles *Problem.* sect. XXII, Quæst. II et III. Hinc fit ut dulcia citius impleant et saturent, ac paulo post in fastidium vertantur; quod enim post saturitatem ingeritur, fastidio est et nauseæ. Addit Galenus dulcia vina lædere hepar et splenem : hepar enim oppilare, et crassum reddere splenem; insuper generare calculum in renibus. Rursus, saties nimia, inquit, vitales operationes impedit, et calculum renum gignit.

Vers. 17. 17. SUBTRAHE PEDEM TUUM DE DOMO PROXIMI TUI, NE QUANDO SATIATUS ODERIT TE. — Hebraice, *pretiosum* (id est rarum; rara enim sunt pretiosa et cara) *fac pedem tuum a domo proximi tui;* Septuaginta, *introduc pedem ad amicum tuum;* Chaldæus, *prohibe;* Symmachus, *contine;* Vatablus, *revoca pedem tuum.*

Hæc gnome derivatur et clara est ex præcedenti, imo, ut nonnulli censent, ejus est antapodosis, ac parabolæ mellis applicatio et explicatio, uti ibidem dixi. Non vetat omnem ingressum in domum proximi vel amici; amicitia enim postulat familiarem conversationem mutuamque visitationem: sed jubet ne nimis sit creber et frequens, ut amico fastidium et odium creet. « Vera amicitia, ait Isocrates apud Maximum, *serm.* 6, tria requirit maxime : *primo,* virtutem, tanquam honestam; *secundo,* familiaritatem, ut jucundam; *tertio,* usum, tanquam necessarium : nam ubi judicaris, recipere debes, et congressu lætari, et, egeas, uti. »

Igitur, si per proximum hic accipias amicum, sic expone, *q. d.* Ne nimis crebro ad amici domum vadas, sed nimiam visitationem raritate tempera, quantum amicitiæ leges et jura patiuntur; sic enim fiet ut amico fias eo pretiosior et carior, quo rarior. Nam « rarum esse oportet quod diu carum velis, » ait Seneca, lib. I *De Benefic.* cap. XV. Huc facit illud Martialis :

> Nulli te facias nimis sodalem:
> Gaudebis minus, et minus dolebis.

Exemplum est in Vita Catonis : Munacio enim conquerenti quod in Cypro Catonem adire cupiens, parum civiliter ab eo repulsus esset, cum illi nihil esset negotii, sed intus cum Canidio fabularetur, sic se purgavit Cato ut diceret. « se vereri ne juxta Theophrasti sententiam, nimia amicitia causam aliquando daret odio. »

Sin proximum hic quemlibet accipias, etiam non amicum, sic expone, *q. d.* « Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, » ut eam non ingrediaris nisi cum necessitas, vel utilitas, sive tua, sive illius, sive publica, sive alicujus tertii, id postulat; ac etiam tum curato, ut non nimis crebro ad eum introeas, ne parias ei satiem, quæ fastidium et odium parit, præsertim dum, ut fieri solet, frequenter aliquid ab eo postulas. Petitiones enim hæ assiduæ amicis sunt onerosæ et molestæ; unde dum vident petitores adventantes, animos vultumque contrahunt, ac se subducunt, domique se non esse simulant, ac quandoque dum nimis importuni et petaces sunt, eos harpyas nuncupant, ac ut harpyas fugiunt.

Rara pretiosa. Accedit quod creber ingressus in domum vicini moveat illi suspicionem quod secreta familiæ explorare velis, aut aliquid ex ea subducere, aut pudicitiæ uxoris vel filiarum insidiari, etc., quæ omnia te illi invisum et exosum faciunt. Igitur, sicut creber adventus amici ad amicum fastidiosus est, ita rarus pretiosus. Quod D. Hieronymus in epist. 2 *ad Nepotianum,* sub finem, clericis eleganter inculcat : « Facile, ait, contemnitur clericus, qui sæpe vocatus ad prandium non recusat; nunquam petentes, raro accipiamus rogati. Nescio enim quomodo etiam ipse, qui deprecatur ut tribuat, cum acceperis, viliorem te judicat; et mirum in modum si eum rogantem contempseris, plus te posterius veneratur. » Idem S. Hieronymus, epist. 85 *ad Evagrium :* « Omne, inquit, quod rarum est plus appetitur. Pulegium apud Indios pipere pretiosius est. Diaconos paucitas honorabiles, Presbyteros turba contemptibiles facit. » Denique Martialis, lib. IV, *epigram.* 29, alias 22 :

> Rara juvant : primis sic major gratia pomis;
> Hybernæ pretium sic meruere rosæ.

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum,* per *proximum* vel amicum accipit Deum, sicque exponit, *q. d.* Arcaniora divinitatis mysteria ne attingas, ne quando per mentis infirmitatem a spirituali cognitione excidas.

18. JACULUM, ET GLADIUS, ET SAGITTA ACUTA, HOMO QUI LOQUITUR CONTRA PROXIMUM SUUM FALSUM TESTIMONIUM. — Pro *jaculum* hebraice est מפיץ *mephits,* quod Chaldæus et alii

Septuaginta, *clavam*, a radice פוץ *puts*, id est fregit, contrivit, dispersit. Pro *acuta* Septuaginta vertunt, ἀκιδωτόν, quod Complutentes vertunt, *spiculata;* alii proprie, *in cuspidem desinens;* S. Ambrosius, III *Offic.* cap. XVI, *ferrata;* S. Hieronymus contra Ruffinum, *perniciosa.*

Sensus est, *q. d.* Falsus testis, qui falsum contra proximum dicit testimonium in judicio, vel etiam extra judicium, ita proximum lædit et ferit, perinde ac si jaculum vel telum esset, proximum configens et confringens, aut gladius eumdem confodiens vel dissecans, aut sagitta eumdem penetrans, et subinde lethaliter saucians ac perimens. Nam semper famam, sæpe opes et bona, subinde quoque vitam ipsam eripit, ac proximo causa est ut is a judice condemnetur, vel ab alio privato occidatur. Insuper ingenti doloris vulnere animum proximi ferit et sauciat.

Nota : Per hæc tria, scilicet jaculum, gladium et sagittam, quasi per arma olim maxime usitata, significat *primo,* quodvis genus armorum, *q. d.* Lingua falsi testis est nocentior quibuslibet armis et telis, quia sæpe insontes graviter sauciat et lædit, ac non raro eis causa est mortis, et mortis cujuslibet, ut scilicet hic jaculo, ille gladio, tertius sagittis, quartus laqueo, etc., necetur et perimatur.

Secundo, hæc tria acutissima notant acumen linguæ falsi testis, quod scilicet instar jaculi, gladii et sagittæ sit acutissima, ac intima non tantum corporis, sed et animæ feriat, penetret, cruciet et secet, juxta illud *Psalm.* LIV, 22 : « Molliti sunt sermones ejus super oleum; et ipsi sunt jacula. » Et *Psalm.* LVI, 5 : « Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. » Et alibi : « Acuerunt linguam suam sicut serpentes. »

Tertio, quidam duas tantum ponit similitudines, scilicet gladii et sagittæ; vertit enim, *dispergens gladius, et sagitta acuta, qui loquitur contra proximum falsum testimonium, q. d.* Lingua falsi testis nocet feritque eminus velut sagitta, cum absente reo falsum ei crimen impingit; eadem nocet feritque cominus velut gladius, cum coram reo apud judicem falsum suum testimonium impudenter tuetur et confirmat.

Quarto, Lyranus, Dionysius, Jansenius et alii passim tres ponunt similitudines, *primam* jaculi sive mallei vel clavæ, *secundam* gladii, *tertiam* sagittæ; notantque malleo vel clava solere caput hominis contundi et confringi, gladio vero jugulum peti, sagitta denique cor transfigi, ut significetur eum, qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium, perinde facere ac si caput hominis malleo vel clava contunderet, gladio eum jugularet, aut denique sagitta cor transfigeret. Tria autem hæc diversos et omnes pene modos comprehendunt, quibus homo homini nocet, ut annotat Cajetanus; malleus enim tundendo, gladius scindendo, sagitta acuta penetrando nocet et occidit. Unde significatur omnigenum nocumentum quod excipitur a falso testimonio; nocet enim et personæ, et famæ, et rebus.

Mystice, Hæretici sunt jacula, gladii et sagittæ acutæ, quia falso citant testimonia S. Scripturæ, ac perperam intelligendo depravant, ut iis pervertant mentes audientium, easque in hæresim pertrahant, quo fit ut non unam duntaxat animam, sed millenas et millenas, imo integras urbes et provincias perdant et interimant.

Vers. 19 et 20.

19 et 20. DENS PUTRIDUS ET PES LASSUS, QUI SPERAT SUPER INFIDELI IN DIE ANGUSTIÆ, ET AMITTIT PALLIUM IN DIE FRIGORIS. — Hebræa habent, *dens fractus, et pes luxatus est fiducia prævaricatoris in die angustiæ;* Chaldæus, *dens malus, et pes labens;* Pagninus, *dens fractus, et pes non insistens suo vestigio;* Cajetanus, *et pes dimotus;* Septuaginta vero, *via mali et pes iniqui peribit in die mala.* Pro *lassus* hebraice est מועדת *muadet,* id est nutans, vacillans, titubans : radix enim מעד *maad,* uti litteris transpositis, sic et significatione contraria est verbo עמד *amad. Amad* enim significat stare, consistere; *maad* vero notat standi vacillationem, titubationem, mutationem et inconstantiam, significatque nutare, labi, declinare in ruinam. Noster pro מבטח *mibtach,* id est spes, fiducia, videtur aliis punctis legisse מבטח *mebatteach,* id est sperans, confidens, sed eumdem facit sensum; aut potius solita Scripturæ phrasi abstractum accepit pro concreto, puta *spes* pro *sperans, q. d.* Qui fiduciam ponit in infideli, similis est illi qui habet dentem putridum et pedem lassum, illique confidit et confidenter incumbit, denti quidem putrido ad masticandum et comedendum, pedi vero lasso ad standum et incedendum. Est metonymia : dens enim ponitur pro dentato, spes pro habente pedem lassum. Aut vice versa τὸ *qui sperat* ponitur pro *spes* vel *fiducia,* scilicet concretum pro abstracto; spes enim in infideli est quasi dens putridus et pes lassus. Jam

Primo, Beda et Vatablus per *prævaricatorem* vel *infidelem* accipiunt hominem : omnis enim homo est prævaricator et peccator, tum quia peccavit in Adamo originaliter, tum quia per se sæpe peccat actualiter; quasi Salomon doceat hic spem non esse collocandam in homine, sed in Deo, juxta illud *Jerem.* XVII, 5 : « Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum. » « Hic enim, ait Beda, recte denti putrido et pedi lasso comparatur; quia qui illud unicum homini bonum, hoc est adhærere Deo, et ponere in Deo spem suam, nescit, iste nec vitæ percipere cibum, nec ad mansionem potest desideratæ salutis pertingere. Et talis amittit pallium in die frigoris, quia etsi in serenitate vitæ præsentis, habitu religionis videtur indutus, ubi tamen districtio justi judicii ingruerit, nudus omnimodis ab ornatu justitiæ patebit, nec eorum consortio

dignus, de quibus scriptum est : Beatus qui vigilat et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem ejus. »

Secundo, alii per *prævaricatorem* accipiunt impium, sceleratum, et, ut Syrus vertit, *iniquum*, *q. d.* Qui fidit in impio et scelerato, similis est illi qui manducat cibumque comminuit dente putrido, et illi qui incumbit pedi lasso : sicut enim hunc dens putridus et pes lassus fallit onerique succumbit, sic et impius fallit spem confidentis in se. Chaldæus vero per *prævaricatorem* accipit prædonem : *Dens malus*, ait, *et pes lassus* (Syrus, *pes luxatus*), *sic erit spes deprædatoris in die angustiæ*, *q. d.* Prædones sperant ingentes opes ex prædis ; sed spes hæc fallit eos, cum videbunt se ob prædas occidi, vel a judice suspendi.

Tertio, proprie et genuine Noster per *prævaricatorem* accipit *infidelem*, id est infidum et perfidum, qui spem fallit. Tam ergo fidens infido, quam ipsa fiducia collocata in infido, comparatur hic denti putrido et pedi lasso. Elegantius autem ipsa fiducia quæ habetur in infideli, hoc est infido homine, comparatur denti putrido et confracto ac pedi lasso, quam is qui super illo sperat, cum significandum sit fiduciam talem, et ipsum in quo quis fisus est, in tempore necessario hominem destituere, sicut dens talis et pes hominem in re necessaria destituit, nempe in manducatione et ambulatione. Bene tamen etiam juxta nostram versionem, is qui sperat super infideli, comparatur denti putrido et pedi lasso, quia talis per suam fiduciam non potest sibi suæque necessitati in die angustiæ prodesse, sicut dens putridus et pes lassus suum non possunt facere, cum necesse est, officium. Ita Jansenius et alii.

Spes infida est dens putridus et pes lassus. Primo.

Igitur *prima* et propria ratio hujus analogiæ et comparationis, qua spes fallax, quæ collocatur in infido, comparatur denti putrido et pedi lasso, est quod utraque sit infida. Sicut enim dens putridus manducantem, et pes lassus ambulantem fallit et destituit, sic pariter et infidus fidentem in se fallit et deserit in die angustiæ; imo sicut putredo corrumpit dentem ipsum qui adeo validus est, ut nec ferro, nec igne lædatur. Unde Aristoteles, lib. V *Hist. animal.* cap. VII : « Os dentium, ait, adeo firmum, ut solum inter ossa aciem ferri respuat; » sic pariter infidelitas amici vel servi corrumpit omnem fidem et fiduciam heri, ut nemini deinceps credat aut fidat, itaque vivat in perpetua diffidentia, pavore et anxietate.

Secundo.

Secunda, quod dens putridus edenti, et pes lassus ambulanti damnum creat; idem creat infidus fidenti in se. Sæpe enim per hanc perfidiam ingentia opum, famæ et vitæ damna incurrit.

Tertio.

Tertia, quod dens putridus humoribus et catarrhis e capite in fibras ejus labentibus ingentes dolores ciet, æque ac pes luxatus ambulanti. Similes ciet perfidus hero suo. Audi Plinium, lib. VIII, cap. XVI : «Dentes, ait, invicti sunt ignibus, et flammis indomiti, cavantur tabe pituitæ. »

Quarto.

Quarta, sicut dens putridus fœtorem excitat in ore et stomacho, atque anhelitum putidum efficit quem astantibus aspirat : sic pariter perfidus infamiam affert hero, eumque omnium risui et ludibrio exponit. Addit Plinius, lib. XI, cap. XXXVI : « Hominum dentibus, ait, quoddam inest virus; namque et speculi nitorem ex adverso nudati hebetant, et columborum fœtus implumes necant. » Multo magis virulenti sunt dentes putridi, et longe amplius amici perfidi.

Quinto.

Quinta, sicut dens putridus suum putorem et corruptionem vicinis affricat, eosque vitiat et corrumpit : sic et perfidus cæteros heri sui famulos vel socios perfidia sua inficit et corrumpit. Quocirca Hippocrates, lib. *De Affectionibus*, ita statuit : « Si corrosus fuerit dens et moveatur, illico eximatur. » Similiter de infido amico ait Plutarchus in *Moral.* : « Amicum tollere, est dentem excutere.

Sexto.

Sextam dat noster Salazar. Scitum est, inquit, dentibus putridis ac luxatis pedibus id maxime proprium esse, ut temporum differentias in se exprimant : nam sereno et candido cœlo valent; cum autem tempestas verti, et cœlum nubibus obduci incipit, tunc quidem dolere solent, *q. d.* Sicut ejusmodi pes vel dens nubilo tempore dolent, atque alter ad ambulandum, alius vero ad cibos terendos ineptus redditur : ita etiam infidus sodalis reflante fortuna, et adverso tempore deficit, et amicum deserit.

Rursum et pressius, dens putridus et pes lassus tribuitur non servo infideli, sed hero qui in eo confidit et sperat, ut vertit Noster, *q. d.* Qui in perfidum servum vel amicum spem suam contulit, denti putrido et pedi lasso aut languido assimilis est; nam sicut ejusmodi dens atque pes cœlo sereno bene habent, nubilo autem cœlo dolent maxime ac languescunt : ita etiam ille, cum prospera adflat fortuna, amico suo jucunde fruitur, gaudet, ac validus est; cum vero eadem reflat, et serenitas in nubilum vertitur, amico fugiente dolet plurimum et angitur.

Septimo. Tria officia dentium.

Septima, dentes sani ideoque fidi tria ingentia bona præstant homini et animalibus : *primo* enim cibum masticant et digerunt ut in stomacho plenius et planius concoquatur : prima enim digestio cibi fit in ore a dentibus; *secundo*, vocem et loquelam efficiunt, eamque articulatam et sermocinantem in homine; *tertio*, arma sunt, quibus se animal tueatur contra suos hostes; unde brutorum arma non alia sunt quam dentes, ungulæ, sive calces, et cornua. Hæc tria homini adimunt dentes putridi, ideoque infidi; nam inutiles sunt ad masticationem, ad loquelam, ad morsum. Eadem tria adimit amicus vel servus infidelis hero in se confidenti, scilicet opes et epulas, famam et gloriam, ac subinde sanitatem et vitam.

Audi Plinium, lib. VII, cap. XVI: « Nec cibo tantum et alimentis necessarii dentes, quippe vocis sermonisque regimen primores tenent, concentu quodam excipientes ictum linguæ, seriemque structuræ, atque magnitudine mutilantes molientesve aut hebetantes verba, et cum defluxione explanationem omnem adimentes. » Audi et Aristotelem, lib. III *De Part. animal.* cap. I: « Homo, ait, ad usum communem probe factos obtinet dentes, videlicet primores acutos, ut secent; maxillares latos, ut molant; discriminant eos utrosque hi, qui canini appellantur, media inter eos natura conditi; nam et medium particeps utriusque extremi est. Et canini ipsi partim acuti sunt, partim lati: quod idem in cæteris quoque animalibus est, quibus non omnes acuti habentur, sed potissimum locutionis gratia tales totque numero dentes homo sortitus est. Ad litteras enim exprimendas plurimum conferunt primi dentes. Nonnulla animalia, quod dictum jam est, cibi tantum conficiendi gratia dentes obtinent; quibus autem et auxilio sunt et robori dentes, hæc aut exertos habent, ut sus; aut acutos pectinatim sese stipantes, unde serratis ea dentibus esse diximus. »

Sicut ergo putredo dentem, indeque hominem et animal exarmat, nudumque et inermem hostibus objicit: sic pariter infidelis herum in se fidentem enervat, exarmat, hostibusque perdendum tradit et prodit. Denique Galenus, lib. *De Partibus*, docet dentes putrescere ex otio et inedia. Qui enim una mandibula semper mandunt, horum dentes molares alterius mandibulæ, utpote otiosi, citius tabescunt et putrescunt. Sic perfidia amici non raro oritur ex otio et desidia; hæc enim parit penuriam et famem, quæ eum adigit ad perfidiam, ut per eam vitæ necessaria acquirat; egestas enim uti facit fures, sic et proditores.

Vers. 20. 20. ET AMITTIT PALLIUM IN DIE FRIGORIS. — Pro *amittit* hebraice est מעדה *maade*, quod contrariæ est significationis: proprie enim significat addere, ornare, vestire; hic vero significat contrarium, scilicet vestem adimere, detrahere, amittere, uti vertit Noster, Pagninus, Vatablus et alii passim; quare minus apte Cajetanus vertit hic *ornatum*, puta *sericum*: *Parans sericum*, ait, *in die frigoris*, *q. d.* Sicut sericum, quia tenue, non arcet frigus: sic nec amicus infidus avertit imminentem amico calamitatem. Est hæc tertia similitudo, *q. d.* Sicut qui cibum sumit confisus in dente putrido, ocius dolorem sentit et damnum; et sicut qui graditur pede lasso, deficit in via; et sicut qui amittit pallium in die frigoris, alget: sic pariter nullum commodum sentit, sed multum damni et incommodi, qui confidit in homine infideli, quales sunt omnes homines inconstantes ac leves et varii: horum enim uti animus, sic et fides non solida est, sed levis, mobilis et infida. Nonnulli sent hic duas notari causas infidelitatis, cur scilicet quis fidem alteri datam fallat, nimirum fortunam adversam, et hanc significari *die angustiæ*; ac simultatem et discordiam, et hanc significari *die frigoris*, quo scilicet animus odii frigore rigescit, *q. d.* Qui fidit amico dubio in fortuna sibi adversa, temere facit, sentietque damnum, quia illa fugare solet amicos, facereque desertores: sic et qui fidit amico, cum quo fovet simultatem et discordiam; hæc enim faciet eum infidum, ut pallium opis suæ illi subtrahat, eumque velut nudum in die frigoris, id est afflictionis, derelinquat.

Hebræi et Chaldæus ante hæc verba ponunt *soph pasuc*, id est punctum, quasi ea pertineant ad versum sequentem, cum quo proinde ea nectunt. Unde Vatablus sic vertit, *mœsto cordi carmen canere, perinde est atque detrahere vestes tempore frigoris, aut nitrum aceto perfundere*; sic et Pagninus. Verum longe aptius Noster ea nexuit huic versui. Amicus enim infidus in adversitate est instar pallii amissi in die frigoris. Quid enim hoc pallium simile habet cum corde mœsto (1)?

ACETUM IN NITRO, QUI CANTAT CARMINA CORDI PESSIMO. — Hebraice, *acetum super nitrum, et cantans in canticis super corde mali*, vel *malo*; Syrus, *sicut qui projicit acetum super fidibus*, scilicet eas solvit, hebetatque eorum sonum et concentum in testudine. R. Salomon: *Nitrum*, ait, *est genus terræ mollis instar argillæ, ex qua figuli vasa conficiunt; quod si in eamdem acetum decidat, dissolvitur, neque ulli usui esse potest;* Cajetanus, *sicut acetum super saponem;* Chaldæus alio abit: *Sicut*, ait, *qui projicit acetum super nitrum, ita probat corda dolor;* Septuaginta, *sicut acetum trahit inutile, sic accidens in corpore passio cor contristat.*

Nitri natura et vires. Nota *primo*: De nitro ita scribit Galenus, lib. IX *Simplic. med.*: « Nitrum dictum est supra in medio esse aphronitri et salis virium; cæterum ustum potius ad aphronitrum accedit, utpote exustione tenuius redditum. Desiccat itaque et digerit, et si intra corpus sumatur, siccat et extenuat crassos lentosque succos, potentius multo quam sal. » Et Dioscorides, lib. V, cap. LXXXIX: « Nitrum, ait, vim et ustionem salis habet; tormina sedat, si tritum cum cumino libatur in hydromelite; febribus circuitu redeuntibus illinitur ante suspectam accessionem; miscetur emplastris, quæ extrahunt et discutiunt, extenuant et lepras abstergunt. Cum aqua autem calida aut vino infusum inflationes purulentas, aures et sonitus earumdem sanat, sordes expurgat cum aceto instillatum. » In quem Dioscoridis locum ita scribit Matthiolus: « Nitrum et spuma nitri, quorum antiquis maximus fuit in medicamentis usus, diu sane est quod ad nos convehi desierunt; proinde hallucinantur mea qui-

(1) Sicut *qui removet* a se, exuit *vestem die frigoris, et acetum super nitrum* (Schultens, *super vulnus*, coll. arab. נתר; non male), *et*, id est *sic*, *qui canit canticis super cor malum*, cordi tristi. Sensus est: Hæc qui faciunt, res faciunt sibi contrarias et a se alienas.

dem sententia (alii enim contrarium sentiunt, scilicet esse idem nitrum modernum quod priscum, sed non adhiberi ad medicinas uti olim, servire vero pulveri tormentario), qui putant sal nitrum vocatum, quo ad tormentorum bellicorum pulveres utuntur, et ad fortissimas aquas conficiendas, quibus argentarii fabri aurum ab argento separant, verum ac legitimum esse nitrum, cujus meminere Theophrastus, Dioscorides, Galenus, Plinius et antiquorum alii, si quidem id manifeste falsum demonstrat Plinius, lib. XXXI, cap. x, ubi fuse vetus nitrum describit. » Porro « in medicinis nitrum calefacit, extenuat, mordet, spissat, siccat et exulcerat, » ait Plinius, lib. XXXI, cap. x.

Georgius Agricola, *De Re metallica*, lib. XII, modos conficiendi nitrum ita colligit. Nitrum, ait, fieri solet vel ex aqua nitrosa, vel ex diluto, vel ex lixivio. Aqua etiam Nili in nitrarias derivata, et eodem ardore solis detosta vertitur in nitrum. At dilutum ex quo conficitur nitrum, fit ex aquis dulcibus terra nitrosa percolatis.

Beda, cujus verba transcripsere Lyranus et Dionysius : « Nitrum, ait, non multum a salis Amoniaci specie distat; nam sicut salem in littore maris fervor conficit solis, durando in petram aquas marinas, quas major vis ventorum, vel ipsius maris fervor in littoris ulteriora projecerit : ita in Nitria, ubi æstate pluviæ prolixiores tellurem infundunt, adest ardor sideris tantus, quod ipsas aquas pluviales per latitudinem arenarum concoquat in petram, salis quidem vel glaciei aspectui simillimam, sed nil gelidi rigoris nisi salsi saporis habentem, quæ tamen juxta naturam salis in caumate durare, et in nubiloso aere fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenæ sumentes servant, et ubi opus exstiterit pro lomento utuntur. » Lomentum est farina fabacia, qua ad eruganda corpora usa est antiquitas, item genus smigmatis, de quo Plinius, lib. XXXIII.

Nitri etymon.

Censet ergo Beda et Lyranus nitrum dictum esse a Nitria Ægypti provincia, ubi abundat. Potius dixerim Nitriam dictam a nitro; nitrum vero esse Hebræum nomen, quod æque ac saccus, cornu et similia quædam nomina, ab Hebræis ad Græcos, Latinos, Ægyptios, Italos, Gallos et omnium pene nationum idiomata et linguas transiit. Nitrum enim hebraice dicitur נתר *nether*, a radice נתר *nathar*, id est removit, transtulit, quod maculas amoveat et extergat : sicut Græci νίτρον derivant a νίζειν vel νίπτειν, id est lavare, abstergere, purgare. Unde illud : *Caput asini ne laveris nitro*, id est, ne in rem vilem rem pretiosam expendas. Vel potius a נתר *nathar*, id est saliit, exsiliit, circumsiliit, eo quod nitrum saliat et circumsiliat, perinde ac sal in igne. Aberrat ergo Pagninus et Cajetanus, qui secuti R. Davidem censent nitrum esse alumen, quo lana dealbatur, aut saponem quo vestes mundantur.

Una parœmia contrarios habet sensus.

Nota *secundo* : Quædam parœmiæ diversos et contrarios admittunt sensus; variatis enim circumstantiis, fine et modo, variatur veritas sententiæ. Tales sunt illæ cap. XXVI, 4 : « Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. » Et illæ Comici : « Ferendo veterem injuriam, invites novam; ferendo veterem injuriam, vites novam. » Certis enim modis et circumstantiis fit ut prior injuria novam nunc invitet, tunc vitet et evitet. Et illæ P. Syri : « Amici vitia si feras, facis tua; amici vitia nisi feras, facis tua. » Pari modo hæc gnome contrarias admittit explicationes quas mox recensebo.

Nota *tertio* : *Cor mali* vel *malum* tripliciter accipi potest. *Primo*, pro corde tristi et mœsto; sicut enim bonum accipitur pro jucundo, sic malum pro tristi, ut : « Sufficit diei malitia (id est afflictio, tristitia) sua, » *Matth.* VI, 34. Similia sunt *Eccli.* XIV, 10 et cap. XXII, 27; *Psalm.* CXXXII, 1, et alibi. Unde Symmachus vertit, *sicut acetum in nitro, qui cantat in canticis ad cor triste;* Septuaginta, *passio in corpore cor contristat.*

Secundo, cor malum est cor iratum, indignabundum, cholericum.

Tertio, cor malum est cor pravum, malignum, vitiosum, sceleratum.

Acetum in nitro ad quid?

Tota difficultas est quid faciat acetum in nitro. Jam enim uti nullus est nitri in medicinis usus, sic vix ulla aceti cum nitro commixtio. Aliqui censent acetum acuere nitrum, illique acrimoniam indere; acetum enim suum acorem cibis omnibus et potibus communicat. Unde Isidorus, lib. XX *Origin.* cap. III : « Acetum dicitur, ait, vel quod acutum, vel quod aqua mixtum; vinum enim aqua mixtum in hunc saporem redigitur. Unde et acidum quasi aquidum, quia aqua lavantur uvæ in torcularibus post expressum vinum. Est vilis potus et servis aptus. » Accedit Galenus, lib. I *De Simplic. medicam.*, et alibi, qui asserit acetum terram fermentare, item exasperare : « Acetum, ait, mixtum cum attenuantibus auget illorum vim. »

Alii ex adverso censent acetum nitrum nitrique vim solvere et temperare; acetum enim valde refrigerat, ait Galenus, lib. III *De Simplic. medic.* Idem, lib. I et II *Composit. medic.* : « Acetum, ait, incidit, discutit et reprimit, penetrat, siccat et detergit ut sal, nec habet vim astringendi ut sal. » Et Plinius, lib. XXIII, cap. I : « Aceto, ait, summa vis in refrigerando, non tamen minor in discutiendo, ita fit ut infusum terræ spumet. » Hinc qui explodunt tormenta bellica, accendentes pulverem nitratum, ne illa vi ignis fundantur et crepent, mox ea refrigerant aceto. Rursum Plinius, lib. XIV, cap. XX : « Aceti nequitiæ, inquit, inest virtus magnos ad usus, sine quibus vita mitior duci non potest. »

Utraque sententia vera est suo tempore, loco et modo. Acetum enim ex se habet acorem, quo omnia quibus miscetur, acuit. Idem tamen vim nitri infringit, solvit, liquefacit, ac vicissim vis

ejus et acrimonia a nitro refringitur et temperatur. Audi Aristotelem, lib. IV *Meteorol.* cap. III : « Nitrum autem et sales solubilia humido; non omni autem, sed frigido. » Acetum autem frigidum est humidumque; solvit ergo et temperat nitrum, quod calidum est et siccum. Et Galenus, lib. III *De Medicam. compos.*, docet nitrum optime solvi acri vino et aceto. Igitur acetum nitri vim temperat, ac vicissim nitrum aceti acorem emollit. Quocirca medici tam nitri vim aceto infringunt, quam aceti acorem nitro mitigant. Hinc et acetum pulveri nitrato sive tormentario infusum, illius celeritatem remoratur et tardat. Porro, licet alterum alterius acrimoniam hebetet, vim tamen purgandi adauget; cum enim utrumque suam habeat purgandi vim, si commisceantur, alterum alteri suam vim communicat, itaque propriam exacuit. Quocirca aurifabri ad abstergendas auri et argenti maculas sordesque, adhibent nitrum aceto mixtum. Denique hac mixtione olim prisci maxime utebantur in medicinis. Unde Dioscorides, lib. V, cap. LXXXIX : « Nitrum, ait, purulentas aures et sonitus earum sanat, sordes expurgat cum aceto instillatum. » Idem docet Plinius, lib. XXXI, cap. X, et Galenus, lib. III *De Compos. medicam.* Additque Plinius curare vitiligines, id est maculas per totum corpus respersas, item serpentum morsus aliaque ulcera, insuper lassitudinem membrorum : « Comprimit, inquit, et pruritus suffusorum felle (ictericorum, quibus fel e suo folliculo diffunditur ad membra exteriora), » maxime cum aceto datum. Nunc

Prima expositio.

Primo, si per *cor malum* accipias mœstum, multi cum Jansenio sic exponunt, *q. d.* Sicut acetum nitrum exacuit, illudque facit acrius et asperius : sic musica musicumque carmen magis exasperat cor pessimum, id est mœstum nimis, juxta illud: « Musica in luctu importuna narratio, » *Eccli.* XXII, 6. Unde S. Paulus monet « gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus, » *Roman.* XII. Favere videtur quod nitrum tam colore atro quam sapore amaro et salso, æque ac acetum suo acore symbolum sit tristitiæ, et, ut ait Galenus, lib. III *De Simplic. caus.* : « Bilis atra (id est melancholia parens tristitiæ) mordax et valida est ut acetum et cinis. » Addit Cajetanus se experientia didicisse sapone, si acetum addatur, vestes non mundari, sed magis maculari, *q. d.* Sicut præpostere facit qui vestes nitro, id est, ut ipse ait, sapone et aceto eluit, cum aqua sint eluendæ; ita præpostere facit qui afflicto cordi accinit carmina lætitiæ; non enim ea ratione tollit afflictionem, sed auget, mitigaturus eam, si cum lugente etiam lugeret. Sic et Aben-Ezra.

Alii ex adverso melius sic exponunt, *q. d.* Sicut acetum refringit lenitque vim nitri, ac nitrum vim aceti : sic pariter suavis sermo et cantilena refringit lenitque sensim malitiam, id est mœstitiam cordis, *q. d.* Hæc quatuor similiter dissimilia, et dissimiliter similia sunt. Similia enim sunt quia, sicut acetum nitro, aut sali vel alumini admixtum, ex medicorum sententia valet ad curationem aurium purulentarum, earumque sordes tergit, ac tinnitum tollit : sic sane decantata carmina, quæ scilicet carmina sunt, id est, habent numerosam orationem certis suavibus selectissimisque verbis constantem, valent ad curandas et leniendas ægritudines mœsti cordis; uti David, pulsans citharam, easdem abigebat a Saule, I *Reg.* cap. XVI, 23. Dissimilia sunt, quod non sit eadem aurium et animi curatio; nam auribus instillandum acetum cum nitro, quorum utrumque partem affectam acriter mordet et dolore compungit; e contrario cordi ægro suavissimæ sententiæ et carmina occinenda sunt, quibus nihil insit acrimoniæ, nihil mordacitatis. Huc accedit expositio R. Levi : Sicut, ait, ex nitro et aceto vestibus infuso duplex utilitas capitur, tum ut prorsus aboleatur macula, tum etiam ut aceti odore vestes imbuantur, quo mucedo situsque removeatur : ita cum quis multas variasque cantilenas animo mœrore obruto canit, id assequitur, ut jucundis cantionibus dolorem prorsus ex animo evellat, eumdemque præterea voluptate cumulet.

Rursum τὸ *acetum in nitro* notat modum quo tristitia, quam Cassianus, lib. X, vocat *cordis rubiginem,* per carmina levari lenirique debeat, nimirum occinendo ei tristitia oppresso primum carmen mœroris et condolentiæ, deinde ubi excitari erigique cœperit, occinendo ei carmen lætitiæ. Acetum enim mœrorem significat, nitrum vero lætitiam et voluptatem.

Audi S. Gregorium, lib. III *Moral.* cap. X : « Ordo, ait, consolationis est, ut, cum volumus afflictum quempiam a mœrore suspendere, studeamus prius mœrendo ejus luctui concordare; dolentem namque non potest consolari qui non concordat dolori, quia eo ipso quod a mœrentis afflictione discrepat, minus ab illo recipitur, a quo mentis qualitate separatur; sed emolliri debet animus prius, ut afflicto congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro conjungitur, si non utrumque exustione ignis liquetur, » etc.

Idipsum significat vox *carmina.* Sicut enim carmen longis brevibusque pedibus constat, ita exacte ad numerum et mensuram compositis et modulatis, ut nec una syllaba supersit aut desit: sic consolatio quæ ingeritur mœsto, ex exhilaratione et condolentia omnibusque quæ dicenda sunt, ita concinne et quasi ad libellam componi debet, ut nil sit vel nimium, vel diminutum, sed tota sit instar affabre compacti et modulati carminis, vel concentus musici.

Seca

Secundo, si per *cor pessimum* accipias valde exacerbatum, iratum et indignabundum, simili modo exponas, mutando nomen tristitiæ in nomen iræ. Hæ enim duæ passiones cognatæ sunt et commixtæ; ira enim communiter habet adjunctam tristitiam : tristatur enim et dolet quis de malo

ob quod irascitur; vicissim tristitia comitem habet iram : irascitur enim quis malo de quo tristatur.

Aliqui ergo sic exponunt, *q. d.* Sicut acetum vim nitri exacuit ut ebulliat, sic carmina mordacia, puta dicteria et convicia, exacuunt cordis malitiam, id est iram et indignationem. Hoc enim, ait Hugo, effervescit atque ebullit irascendo, crepitat murmurando. Unde *aceto perfundere* est acriter perstringere et mordere, juxta illud Persii :

> Stoicus hic aurem mordaci lotus aceto.

Et illud Horatii, lib. I *Serm.* :

> At Græcus postquam est Italo perfusus aceto.

Italum enim acetum, æque ac vinum, præ cæteris aliarum regionum est præstans, acre et mordax. Unde proverbium : *Acetum Hetruscum*; ex acri enim et generoso vino fit acre et generosum acetum. Huc facit gnome R. Simeonis in *Pirke Avoth*, id est in *Apophtheg. Patrum*, cap. IV : « Noli, ait, frustra conari, ut eum blandis sermonibus lenias, in quo adhuc fervet iracundiæ spiritus; neque in vanum studeas amici tui mitigare dolorem, cum adhuc ei extensus ante oculos mortuus jacet, nec devoventi se præ ira de voti absolutione mentionem facias, nec denique videre eum aut consolari quæras in fervore calamitatis suæ. » Hinc amici Job, venientes ut eum consolarentur, ploraverunt « et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur ei verbum : videbant enim dolorem esse vehementem, » *Job* cap. II, 13.

Alii et melius e contrario sic exponunt, *q. d.* Sicut acetum nitro refractum et temperatum curat ictericos, quorum bilis effunditur in membra, uti paulo ante ex Plinio dixi : sic pariter carmina et sententiæ placidæ, lenes, suaves et lætæ leniunt et curant cordis iracundiam. Unde S. Gregorius Nazianzenus, in carm. *De Ira*, docet iram solvi per lepores, risum et jocos, sicut glacies solvitur æstu, cera calore, vini vis aqua :

> Ira torridum, *inquit*, jocis pete :
> Adversus iram nam joco nihil fortius.

Exemplum est in S. Francisco, qui in gravi ira et dissidio magistratus Senensis a suo Episcopo, fratres suos misit, qui utrique parti suavi modulatione occinerent carmen sive canticum, quod ipse solis nuncupabat, adderentque : « Laudetur Dominus propter ea quæ mihi condonat ex amore; » qua carminis melodia, ac multo magis viri charitate et sanctitate dissidentes compuncti, posita ira in mutuos ruerunt amplexus. Ita habent *Annales Ordinis S. Francisci*, et *Speculum Vitæ* ejusdem, cap. XCVII.

Tertia. *Tertio*, si per *cor pessimum* accipias valde malignum et sceleratum, S. Gregorius, lib. I *in Ezech.* hom. 9, sic exponit : « Acetum, si in nitrum effundatur, effervescit nitrum protinus et ebullit : sic et perversa mens, quando per increpationem corripitur, aut ei per prædicationis dulcedinem bona suadentur. De correptione enim fit deterior et deinde in murmurationis iniquitatem succenditur unde debuit ab iniquitate compesci. » S. Gregorium secutus de more Beda, ejus verba hic transcripsit. Pessimorum ergo et obstinatorum mentes non sunt carminibus, id est suavi monitione mulcendæ, quia per illam exasperantur, insaniores fiunt, et contra stimulum calcitrant; sed terribili rugitu, minis et plagis vulnerandæ et contundendæ, ac veluti tonitru et fulmine percellendæ et confringendæ. Accedit R. Salomon : Carmen cordis pessimi, ait, est lex qua a præceptore discipulus flagitiosus imbuitur, qui illam non est servaturus, sed ex ea futurus nequior et deterior.

Alii ex diverso sic exponunt : Sicut nitrum cum aceto instillatum purulentas aures et tinnitus earum sanat, uti jam dixi ex Dioscoride, Galeno et Plinio, earumque sordes expurgat : ita et acres exhortationes, admonitiones, increpationes, quas Socrates apud Platonem in *Charmide* animi incantationes et carmina vocat, licet initio molestæ sint, et acriter mordeant instar nitri aceto perfusi, postea tamen vitia extergunt, eluuntque sordes animi, nisi quis prorsus in iis sit obstinatus et immedicabilis, ac præsertim perturbationes animi, quasi sonitus aurium, prohibentes audire veritatem, sanant. Durat vero hæc mordicatio, usque dum pars senescat et cute obducatur. Ita Franciscus Valesius, lib. *De Sacra Philosoph.* cap. LX. Huc facit versio Chaldæa, *sicut qui acetum in nitrum projicit, ita probat cor dolor, sicut argenteum vas*, *q. d.* Sicut nitrum aceto infusum detergit rubiginem vasorum aureorum et argenteorum, eaque pristino nitori et splendori restituit : sic pariter dolor quem infligit acris objurgatio, castigatio, labor et afflictio, probat, id est probando abstergit et purgat cor, quod ex otio, luxu et lascivia vitiorum rubigine obductum est. Pro *probat* enim Chaldaice est מצרף *metsareph*, id est conflat et conflando purgat, sicut aurifex in fornace conflat, et conflando expurgat aurum et argentum a scoria. Unde pro *argenteum vas* melius ex Chaldæo vertas, *sicut argentum in vase*, puta conflatorio, in igne excoquitur et purgatur : ut sit nova hæc comparatio distincta a comparatione aceti in nitro. Porro, sicut aceti acrimonia nitro retunditur et temperatur, ut sordes eluat : sic acrimonia increpationis suavitate et blanditiis increpantis lenienda et condienda est, ut vitia animi abstergat. Unde Samaritanus vulnera euntis in Jericho curavit, infundens eis oleum et vinum, puta oleum lenitatis et vinum acrimoniæ, *Lucæ* cap. X, 34.

Huc facit versio Septuaginta, *sicut acetum trahit inutile, sic accidens passio in corpore cor contristat.* *q. d.* Sicut acetum e terra nitrosa exsugit attrahitque nitrum, itaque ex terra sterili et salsuginosa facit fertilem tem et mes-

sem, uti docet Columella et alii *De Re rustica* : sic pariter passio et pœna inflicta corpori peccatoris cor ejus contristat et compungit, itaque fit ut ex eo vitia inolita educat, illudque sanitati et virtuti restituat. Auctor vero *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta sic legit : *Sicut acetum officit dentibus, et fumus oculis : ita morbus, qui corpori accidit, contristat cor.* Quæ sententia per se clara est et manifesta.

Sicut tinea vestimento, et vermis ligno : ita tristitia viri nocet cordi. — Hic versus deest in Hebræo; transcriptus est ex Septuaginta. Chaldæus, *sicut tinea* (vel *teredo*) *in ligno, sic stoliditas irritat cor hominis;* Origenes, in cap. XIII *Matth., sicut in ligno vermis, sic dolor viri cor lædit;* S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovinian., sicut in ligno vermis, ita perdit virum suum uxor malefica.* Hæc enim est causa omnis tristitiæ, ut jure ipsa tristitia nuncupari possit, *Eccli.* XXV, 17. Mystice uxor malefica est mala conscientia, de qua mox plura. S. Augustinus, lib. XXI *De Civitate Dei*, cap. IX : « Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri. » Unde ex hac gnome demonstrat id quod dicitur de damnatis, *Isai.* LXVI : « Vermis eorum non morietur, » apposite per vermem intelligi dolorem, qui mentem damnatorum velut vermis rodit et cruciat.

Tristitia similis tineæ. Primo. Porro apte tristitia assimilatur tineæ et vermi, *primo,* quia sicut tinea vestem, et vermis lignum, sensim sine sensu (ita ut arrosio non sentiatur) arrodit, et tandem penitus consumit : ita pariter tristitia cor tum corporale cum toto corpore, tum spiritale, puta mentem hominis, ita sensim sine sensu rodit et cruciat, ut tandem absumat et interimat : vita enim hominis sita est in corde. Unde illud cap. XVII, 22 : « Spiritus tristis exsiccat ossa. »

Secundo. *Secundo,* quia sicut tinea in ipsa veste et ex ipsa veste, ac vermis in ligno et ex ipso ligno generatur : ita tristitia in corde et ex ipso corde nascitur, ibique nutritur, alitur et fovetur. Tinea, ait S. Gregorius, lib. V *Moral.* XXVIII, damnum facit, sonitum non facit, ac de veste nascitur, et eamdem vestem de qua oritur oriendo corrumpit : sic et tristitia tacite in corde oritur, crescitque, ac ipsum cor cum corpore exedit et consumit. Unde S. Antiochus, *homil.* 25 : « Tristitia vermis, ait, est cordis, suammet exedens matrem. » Et infra : « Quod si mens inertia animi enervetur, mox tristitia arrodere incipit hominis cor, juxta sententiam superiorem, ceu assolet pallium exedere tinea, vermis lignum in ligni quasi ossibus prognatus. »

Et S. Chrysostomus, epist. 8 *ad Olympiad.*: « Tristitia, ait, animarum crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, et judicium omni judicio vindictaque deterius. Nam et vermi est similis venenato, non solummodo carnem, sed et animam ipsam perimens. Et tinea non solum ad ossa, sed et ad corda pertingens, et perpetuus quidam carnifex, non animam dilacerans, sed vires animæ consumens ; et jugis nox, ac tenebræ profundæ, et tempestas, et turbo; febris non apparens, omni igne validius incendens, et pugna requiem non habens. »

Adde : Tinea seipsam cum veste consumit, uti et teredo : sic pariter tristitia seipsa pascitur, et seipsam depascitur. Unde Seneca, lib. *De Consol. ad Martiam,* cap. I : « Quemadmodum, ait, omnia vitia insidunt, nisi dum surgunt oppressa sint : ita quoque hæc tristia et misera, et in se sævientia, ipsa novissime acerbitate pascuntur, et fit infelicis animi prava voluptas, dolor. »

Tertio. *Tertiam* analogiam dat Cassianus, lib. IX *De Spiritu tristitiæ*, cap. III : « Vestimentum namque, ait, tinearum esu attactum, nullius pretii vel honesti usus poterit ulterius habere commercium; itidemque lignum vermibus exaratum, non jam ad ornatum vel mediocris ædificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita igitur et anima, quæ edacissimis tristitiæ morsibus devoratur, inutilis erit vel vestimento illi Pontificali, quod unguentum Spiritus Sancti de cœlo descendens prius ad barbam Aaron, deinde in oram suam solere suscipere S. David vaticinio perhibetur, secundum illud : Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus, *Psal.* CXXXII; sed nec ad structuram templi illius spiritalis atque ornatum poterit pertinere, cujus Paulus architectus sapiens posuit fundamenta, dicens : Vos estis templum Dei, et Spiritus Dei habitat in vobis, I *Corinth.* III. Cujus qualia sunt ligna, sponsa describit in Cantico Canticorum : Trabes, inquiens, nostræ cupressus, tigna domorum nostrarum cedri, *Cant.* I. Et idcirco hujuscemodi ad templum Dei lignorum genera deliguntur, quæ sunt et bonæ fragrantiæ et imputribilia, quæque nec corruptelæ vetustatis, nec esui vermium valeant subjacere. »

Adde : Sicut vir veste a tineis corrosa indutus non audet in publicum prodire, et sicut trabs a vermibus erosa non sustinet molem ædificii, sed sub ea corruit, et in ruinam trahit totam domum: sic vir tristis ineptus est ut in publico versetur, et publica negotia tractet ; idem invalidus est ut domestica administret : quare curæ rei familiaris succumbit, totamque familiam secum perdit. Unde Ovidius exsul et mœstus, lib. I *De Ponto,* sic luget :

> Estur (editur) vitiata teredine navis,
> Æquoreos scopulos ut cavat unda salis :
> Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
> Fine quibus nullo conficiantur, habent.

Quarto. *Quarto,* tineæ rei molli, puta lanæ, innascuntur, æque ac teredines ligno tenero : sic tristitia innascitur cordi molli, infirmo, debili, pusillanimi. Audi S. Basilium, homil. *De Grat. actione* : « Ut vermes plurimi innasci solent tenerioribus lignis, haud secus angor ipse dejectioris animi in eos

homines se insinuat, qui molliore sunt nec contanti ingenio. » Unde Plinius, lib. XVI, cap. XLI : « Teredines, ait, nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso, et oleastro, et cedro; in aliis durities, ut buxo : » ita tristitiam arcet cordis robur, magnanimitas, severitas. Qui vero cor habent invalidum, pusillum, depressum, terrestre, carnale, ut opibus et deliciis terrenis inhient, hi, cum illis adeo adamatis privantur, statim tristantur et mœrent. Ex illis ergo oritur tristitia, perinde ac tineæ oriuntur ex terreno pulvere, situ et putredine. Idem pulvis, ait Plinius lib. XI, cap. XXXV : « In lanis (linum enim tineas non sentit) et veste tineas creat, præcipue si araneus una includatur; sitit enim, et omnem humorem absorbens, siccitatem ampliat. » Idem, lib. XXVII, cap. VII : « Absinthium, ait, vestibus insertum tineas arcet » sua amaritie; easdem suo acore pellit allium in aceto mulso coctum, ut idem docet lib. XX, cap. VI. Et lib. XV, cap. VIII, asserit « vestiarium contra teredines et noxia animalia amurca aspergi. » Sic pariter vita severa, excelsa, sublimis, arcet tristitiam : hæc enim oritur ex otio, ignavia, dejectione animi et concupiscentia. Unde S. Gregorius, lib. V in I *Reg.* cap. XIV, tristitiæ remedium assignat cogitationem et desiderium bonorum cœlestium : « Sic, ait, acediæ vitium, id est tædium cordis, depellitur, si semper bona cœlestia cogitentur. Tædere quidem mens nullatenus potest, quæ tam jucunda bona lætanter videt. Tristitiæ enim angustiosum malum, spiritualis lætitiæ campo devoratur; sed tamen ipsa spiritualis lætitia se menti non infundit, quæ temporalis vitæ angustias transgredi contemplando non novit. Bene quidem tristitia vincitur, si temporalium laborum præmia videantur; quia unde electa mens temporaliter se affligi considerat, inde gaudere in cœlesti patria æternaliter sperat. »

Remedium tristitiæ cogitare cœlestia.

Puerile ergo, stolidum et stultum est de rerum temporalium damnis tristari, cum sciamus per hæc nos bona cœlestia et æterna lucrari. Unde Chaldæus vertit, *sicut teredo ligno, sic stoliditas irritat cor hominis*. Vere S. Bernardus, *De Interiori domo* : « Mala conscientia deliciarum et voluptatum assiduus vermis est, » quia assidue rodit gulæ et voluptatibus deditos, omnemque deliciarum sensum eis adimit et exedit. Denique Cassianus, lib. IX *De Spiritu tristitiæ*, cap. XIII, hoc tristitiæ pharmacum propinat : « Hanc ergo perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, si mentem nostram spiritali meditatione jugiter occupatam futuri spe, et contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus, etc. Cum æternarum rerum ac futurarum intuitu læti atque immobiles perdurantes, nec casibus dejecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, utraque velut caduca, et mox transeuntia contemplantes, vel, ut alii legunt, contemnentes. »

Porro tristitia multiplex est multisque ex causis oritur, atque in omni locum habet hæc Salomonis sententia. Tristitia enim oritur ex multis curis, sollicitudinibus, timoribus, anxietatibus, quibus abundant homines negotiosi, præsertim Prælati et Principes, qui proinde iis ita terebrantur, uti vestis et lignum perforatur teredine. Sane Carolus V, cum regiminis pertæsus illud omne in Philippum filium Bruxellæ transferret, coram toto Ordinum Senatu illacrymans professus est, se toto regiminis sui tempore ne vel quadrantem horæ curis, molestiis et mœroribus vacuum habuisse, quo sincere conquiescere animumque laxare e exhilarare posset.

Maxime vero hæc tristitiæ corrosio cernitur in peccatoribus, quibus mala conscientia parit vermem, id est remorsum conscientiæ, qui eos perpetuo corrodit, ut summe doleant, angantur et crucientur. Unde S. Augustinus, lib. XXI *De Civit.* cap. IX, de eo verme, qui præsertim in damnatis est, hunc locum explicat. Et S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. LXVI : « Vermis, ait, qui non morietur, a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, quod vitio suo atque peccato caruerint electorum bono, juxta illud quod dicitur : Versatus sum in miseria, dum infigitur spina. Et in *Proverbiis* : Tinea ossium cor intelligens; et iterum sub obelo : Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri. » Sicut ergo teredo, teste Plutarcho in *Sympos.*, oritur ex putredine, sic tristitia nascitur ex conscientiæ per peccatum putrefactione. Albertus Magnus, lib. XIX, cap. XVIII *De anima*, refert Avicennam scribere quod amicum habuerit, qui, cum vellet, scorpiones e putrefactis lignis generaret : sic peccator, dum vult suæ corruptæ propensioni indulgere, creat scorpios et vermes tristitiæ, qui animam rodunt. Plinius, lib. XXVIII, cap. III : « A scorpione aliquando percussi, ait, nunquam postea a crabronibus, vespis apibusve feriuntur. Minus miretur hoc, qui sciat vestem a tineis non attingi quod fuerit in funere : » ita tinea acediæ et tristitiæ non attingit eum qui jugem habet memoriam funeris et mortis præsentis et æternæ, ubi « vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur, » *Isaiæ* LXVI. Hæc enim memoria superat omnes labores, dolores, angores qui tristitiam parere possunt, atque hominem exstimulat, ut ardua quæque alacriter fortiterque capessat. Quocirca sapienter S. Isidorus, lib. III *De Summo bono* : « Semper, ait, conscientia servi Dei humilis esse debet ac tristis, ut per humilitatem non superbiat, et per utilem mœrorem cor ad lasciviam non feratur. »

Rursum nonnulli per tristitiam accipiunt invidiam, quæ tristatur de aliena felicitate, virtute et bono, ideoque non aliud est quam tristitia invida, sive tristitia manans ex invidia. Invidia enim animum invidi rodit et cruciat, sicut tinea rodit vestem, et teredo lignum. Unde S. Chrysostomus, hom. 45 *ad Popul.* : « Talis, ait, est hujus vitii malitia, ut se parientem prius offendat, et sicut ver-

mis de ligno nascens ipsum prius absumat, sic et invidia illam prius quæ se peperit animam corrumpit. » Et infra : « Antequam ab externis hostibus, ab ipso obsessus vitio tantum non consumitur, et tanquam occultis depastus dentibus, ita clanculum, ut ita dicam, absumptus remanet. »

Quocirca S. Basilius, hom. *De invidia,* ait: Philosophi invidiam comparant ærugini quæ æs, et ferrugini quæ ferrum consumit. Simili enim modo invidia exedit invidum, juxta illud cap. XIV, vers. 30 : « Putredo ossium invidia. » Vide ibi dicta.

Salomonem de more secutus Ecclesiasticus, cap. XXV, vers. 17 : « Omnis plaga, ait, tristitia cordis est. » Et cap. XXX, vers. 24 : « Tristitiam longe repelle a te; multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in ea. » Vide ibi dicta.

Gnomæ de malo tristitiæ.

Utrique succinunt Philosophi. Menander in *Gnomis :* « Cum natura, ait, cunctis hominibus multa mala hæreant, maximum tristitia est malum. Nulla est, si quis recte consideret, quam tristitia major ægritudo suapte natura inter humanas res. » Apollodorus in *Paralogizomenis :* « Non appellandus est felix qui pecunias habet plurimas, sed qui contristatur. » Idem in *Galatis* : « Tristitia insaniæ vicina mihi esse videtur; » imo ipsa multos fecit facitque dementes et insanos. Phocion: « Multo satius est, ait, humi cubantem vivere, ac bono quietoque animo esse, quam perturbatum in aureo lecto. » Ita Stobæus, serm. 1 *De Prudentia.* Diogenes autem Laertius, lib. VI : « Fortunæ, ait, oppone animi fiduciam, legi naturam, affectibus rationem; hisce enim tribus paratur et servatur hominum tranquillitas. » Aristippus aiebat : « Neque de præteritis curam suscipiendam, neque de futuris. Solum enim præsens in nostra manu positum, non præteritum, neque futurum : illud enim abiit, hoc an eventurum sit incertum est. » Ita Ælianus, lib. XIV *Variar. Hist.,* Antonius in *Melissa,* part. I, cap. LXXII, et Maximus, *serm.* 28, citant Plutarchum dicentem : « Thoraci tunicam, tristitiæ vero mentem et rationem inducere oportet; » et Theopemptum : « Si quis plurimas opes possidens cum tristitia vitam transigat, is certe fuerit omnium qui sunt, quique futuri sunt hominum, miserrimus; » et Epictetum : « Insipientes tempus, sapientes ratio mœrore liberat. Sapit qui non tristatur propter absentia, sed gaudet præsentibus. Qui ob calamitates tum animo minime sunt tristi, tum reipsa maxime resistunt, ii et civitatum et privatorum præstantissimi sunt habendi; » et Euripidem : « Expers doloris nulli vita permanet. »

Vers. 21 et 22.

21 et 22. SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM : SI SITIERIT, DA EI AQUAM BIBERE ; PRUNAS ENIM CONGREGABIS SUPER CAPUT EJUS, ET DOMINUS REDDET TIBI. — Sub aqua et pane quemlibet potum et cibum phrasi hebræa intelligit. Id præstitit Elisæus, qui regi Israel de Syris hostibus suis ita præcepit : « Pone panem et aquam coram eis ut bibant et comedant, et vadant ad dominum suum, » IV *Reg.* cap. VI, 22.

Alludere videtur ad medicos, qui phrenesi vel apoplexia ex frigore laborantibus, rigentibus et torpentibus, ad frigus hoc solvendum capiti fomenta calida, ac subinde testam vel acerram prunarum adhibent. Simili modo inimici, qui frigent rigentque odio, beneficiorum congerie velut prunarum acerra calefaciendi sunt, ut frigus odii mutent in calorem amoris. Unde S. Augustinus, serm. 163 *De Tempore : Carbones ignis congeres super caput ejus.* « Nam cum, ait, pœnitentiam cœperit agere, sensus rationalis, hoc est caput ipsius, incipit charitatis igne succendi ; et qui prius quasi frigidus et phreneticus contra te consueverat iracundiam retinere, spirituali calore de tua bonitates uccensus, incipit toto corde diligere. » Et Dominus reddet tibi, scilicet rependet tibi beneficentiæ tuæ fructum, ait Aben-Ezra ; et beneficium beneficio compensabit, ait R. Levi (1).

Aureum ergo S. Paulini est dogma, epist. 6 *ad Severum :* « Memento, ait, granum sinapis (de quo semine sumus), si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti inardescamus ad fidem, et eos ipsos qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi granum sinapis (quod mininum est seminum), frangere conantur, uramus. » Hæc est sancta et efficax vindicta de hoste, cum in eo hostilitatem igne amoris occidis, eumque amicum tibi efficis. Tria ergo bona ex ea reportabis, victoriam de hoste tuo, lucrum proximi tui, præmium a Domino tuo. Sic et Saul, postquam ex beneficio David agnovit culpam suam, et dicens : « Justior tu es quam ego : tu enim tribuisti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala; » subjecit : « Sed Dominus reddat tibi vicissitudinem hanc, pro eo quod hodie operatus es in me, » I *Reg.* XXIV.

Didicit idipsum a Salomone et Hebræis Plato, et Plutarchus, qui lib. *De Utilit. ex hostibus capienda :* « Cæsari, ait, cum statuas Pompeii dejectas erigi jussisset, Cicero dixit : Pompeii statuis restituendis tuas defixisti ; laudatio enim inimici laudanti majorem quam laudato conciliat laudem, etc. Et vero quænam alia exercitatio majorem animis nostris utilitatem aut affectionem conferat meliorem, quam quæ ex eis invidiam æmulationemque malignam aufert? » Imo ipse Cicero Gabinium, a quo Urbe expulsus fuerat, et Vatinium sibi semper infestum duobus publicis judiciis tutatus est : « Quia speciosius aliquanto injuriæ beneficiis vincuntur, quam mutui odii per-

Speciosa vindicta.

(1) *Carbones super caput alicujus ingerere* est idem ac intolerabile quid ei facere. Sensus igitur est : Beneficia hosti collata similia erunt prunis capiti inimici illatis, quibus ipse vehementer movebitur et quasi adigetur ad deponendum odium. Quod si vero usque eo ingratus sit, ut collatum sibi beneficium non agnoscat, *tunc Jova rependet tibi* ea quæ in illum contuleris.

tinacia pensantur, » ait Valerius Maximus, lib. IV, cap. II. Ubi plura hujus rei Romanorum exempla recenset.

Symbolice Rabbini, ait R. Salomon, de mali concupiscentia et fomite exposuerunt : Si mali cogitatio famescet, teque ad ejus cupiditatem criminibus explendam sollicitarit, ad gymnasii sedem te subducito, ibique ejus fami sacræ legis panibus satisfacere curato, aquasque subministra, divinæ nimirum legis. Sunt enim velut prunæ, quas tu ex hujusmodi statione assumis et hauris, ut in ejusdem caput congeras.

Auctor vero *Catenæ Græc.* sic exponit, *q. d.* Si inimicum cibes et potes, ures eum, scilicet diabolum, qui inimico est auctor omnis inimicitiæ, quia illum cruciabis, et summo dolore afficies. Nostra enim charitas et sanctitas cruciat diabolum, qui ardet odio, invidia et malitia. Verum hæc nec litteralia sunt, nec satis cohærentia.

Citat duas hasce gnomas Apostolus, *Rom.* XII, 20, ubi eas copiose explicui; quare ea hic non repetam.

Vers. 23. 23. VENTUS AQUILO DISSIPAT PLUVIAS, ET FACIES TRISTIS LINGUAM DETRAHENTEM. — Hebraice, *linguam absconsionis*, id est se abscondentem et in secreto abscondite detrahentem, instarque serpentis mordentem.

Pro *dissipat* hebraice est תחולל *techolel*, quod proprie a חול *chol* derivatur, et significat, dolore afficiet, cruciabit, parturiet; sin a חלל *chalal* derives, significat vulnerabit, occidet, perdet, fugabit, dissipabit, interimet. Unde duplex est hic versio, et una alteri ex diametro contraria. Multi enim vertunt, *aquilo parturit pluvias ;* alii vero cum Nostro contrarie, *aquilo dissipat* vel perdit *pluvias*. Prius secutus Chaldæus vertit, *ventus Aquilo concipit pluviam, sic facies irati et lingua abscondita* concipit iras, calumnias, vindictas, quas ceu pluviam et grandinem in eum cui offensus est, effundat. Septuaginta, *ventus Aquilo suscitat nubes : facies autem* ἀναιδὴς, id est *impudens* (in Vaticanis legitur, *imprudens*, chalcographorum, ut videtur, errore), aspera, inverecunda, procax, audax, *linguam irritat ;* Aquila, *ventus Aquilo parturit imbrem.* Sic et R. Salomon, ac R. Levi. Clarius vertit Cajetanus, *aquilo parturit pluviam, et faciem iracundam lingua absconsionis* (1). Alii cum Vulgato pro *parturit* contrarie vertunt, *prohibet*, vel *dissipat*. Unde Vatablus, *ventus Aquilonaris pellit pluvias, at vultus severus linguam delatricem.* Si enim vultu severo ostendas tibi eam displicere, obmutescet, tum ex pudore et verecundia, tum ex remorsu malæ conscientiæ, tum quia cupit tibi placere, nec tibi sibique parere tristitiam. Pagninus : « Sicut ventus Aquilo fugat pluvias, sic et facies iracunda linguam occulte detrahentem. »

Utraque hæc versio verum commodumque capit sensum. Aquilo enim in locis Septentrionalibus acer est, fugatque nubes et pluvias : in Meridionalibus vero, qualis est Judæa, nubes cogit, paritque pluvias. Sicut vice versa Auster in locis Aquilonaribus generat pluvias; in Australibus vero, ut in Africa, siccitatem et serenitatem affert. Ita R. Levi : Aquilo, ait, in Jerusalem humores ex mari consurgentes adducit, cum mare Judææ sit occiduum. Audi Aristotelem, lib. II *Meteor.* cap. III : « Aquilones, ait, evaporosi sunt, quippe qui ab locis humidis et frigidis ingruant, atque ob id frigidi; sed apud nos amœni mitisque cœli auctores sunt, quod nubes dejiciant et ebibant. Contra Australibus in locis, iis denique contrariis, in quæ nubes impellant, aquosi. » Et iterum in *Problemat.* sect. XXVI : « Aquilo, inquit, Hellesponto atque Cyrenæ imbrem affert. »

Rursum physici docent, imo reipsa sæpe Romæ cæterisque Europæ locis experimur, quod Aquilo in æstate subinde cogat nubes, ex eisque nimbos, grandinem, tonitrua et fulgura proliciat. Igitur sic vertas et sic explices, *q. d.* Sicut Aquilo quandoque cogit nubes in æstu, paritque nimbos et pluvias : sic lingua detractrix parit nubila tristitiæ et lacrymarum nimbos.

Insuper, sicut Aquilo quandoque ciet grandines, fulgura et tonitrua : sic lingua detractoris ciet iras et vindictam, tum illius cujus famæ detrahitur, tum virorum proborum, tum ipsius Dei, cujus iracundiam inflammat, ait R. Salomon : sic et Cajetanus.

Septuaginta vero qui vertunt, *ventus Aquilo suscitat nubes; facies autem impudens* vel *aspera linguam irritat*, sic exponas, *q. d.* Homo perfrictæ frontis provocat hominum linguas contra se. Rursum, *q. d.* Si Superior, Princeps, vel Prælatus subdito, vel cuivis alteri faciem asperam, morosam vel procacem ostendat, eum irritat et provocat, ut intra se colligat irarum et maledictionum vapores, quos, data occasione, inter socios in ipsum turmatim vibret et ejaculetur, perinde ac Aquilo cogit nubes quæ in grandinem, fulmina et tonitrua erumpunt. Quare Superiores nimis severi et morosi sua sævitia et asperitate causa sunt multorum peccatorum, quorum Deo rationem reddent. Exagitant enim subditos ut in convicia et maledicta, obedientiæ votorumque violationem audacter prorumpant.

Auctor vero *Catenæ Græcorum* Septuaginta mystice sic exponit : Durus et indomitus ventus est diabolus; hic enim os impudens vultumque omnis pudoris expertem indutus, varias Christi fidelibus excitat tentationes, animosque illorum ad malitiam et vitia allectat, sed et linguam quoque illorum ad blasphemiam provocat.

Secundo, longe melius Noster, Pagninus, Vatablus, Aben-Ezra et cæteri contrarie vertunt, *ventus*

(1) *Lingua absconsionis*, seu *occulti*, qui alterius existimationi clam detrahit, parit *facies indignatione affectas.* Intelligendus ille ventus, qui inter Aquilonem et Occasum flat, Thrascias, sive Caurus, qui a Seneca in *Hippolyt.* VI, 1180, *imbrifer* vocatur. Sed Vulgati sensus præplacet.

Aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem. Aquilo enim sua asperitate communiter dissipat nubes : sic et facies tristis dissipat criminationes; quia, ut ait Beda : « Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi; si vero tristi vultu hæc audieris, ut dicit quidam vir Dei, discit non libenter dicere, quod didicerit non libenter audiri. » Criminationes enim sunt velut atræ nubes, quæ famam proximi offuscant et obscurant, quas Auster loquacitatis inducit, juxta illud Antonii in *Melissa :* « Ut Cæcias ventus nubes, sic piorum vita improborum in se cogit convicia. » Sed has fugat et dissipat Aquilo severus et rigidus faciei tristis et severæ.

Facies tristis similis Aquiloni. Primo.

Nota *primo :* Apposite facies tristis, vel, ut hebraice est, iracunda comparatur Aquiloni. *Primo,* quia sicut Aquilo asper est, sævus, siccus et horridus : sic est quoque facies tristis et iracunda; vice versa, sicut Auster jucundus est, gratus et humidus, sic est quoque facies amœna, læta et hilaris.

Secundo.

Secundo, sicut Aquilo fugat nubeculas, aeremque et terram serenat : sic et facies tristis et indignans fugat detractiones et criminationes privatas et secretas, omniaque serenat, amœnat, exhilarat. Criminationes enim promit lingua absconsionis, ut habent Hebræa, id est occulte, secrete et abscondite detrahens, quæ proinde recte comparatur nubi umbriferæ. Hujus enim superna pars, ait noster Salazar, qua soli obvertitur, candida est ac splendida, acceptosque radios per repercussionem in solem ipsum quodam modo reverberat; inferna vero, quæ ad terram spectat, atra et obscura ipsius solis candorem effundens : non aliter lingua detrahens erga præsentes candidam faciem ac jucundam præbet, eorum laudes libenter usurpat, et per omnia illis probari cupit; absentium vero splendorem famamque denigrat et offuscat, et in ipsorum probra et vituperia tota solvitur.

Tertio.

Tertio, sicut Aquilo in æstu quandoque ciet grandines, fulmina et tonitrua : sic et facies iracunda sæpe erumpit in jurgia, objurgationes et minas, quibus detrahentem lacessit, propellit et fugat, imo subinde ferit, vulnerat, necat.

Unde Aben-Ezra hebræum תחולל *techolel,* id est *dissipat*, proprie et apposite vertit, *cruciat*, *q. d.* Sicut Aquilo quasi cruciat, ac dolorem imbecillitatemque pluviæ infert, dum eam ita dispergit et premit, ut prohibeatur ne in terras defluat, imo tota diffletur et evanescat : sic et facies irata cruciat detrahentem, ejusque linguam maledicam, imbecillem debilemque reddit, ut mala proloqui non valeat, nec audeat.

Nota : Pro *tristis* hebraice est נזעמים *nizamim*, id est perturbata, iracunda, accensa, indignans; hæc enim magis fugat detractiones, quam quæ solam tristitiam præ se fert. Et quidem si detractor sit Superior aut vir magnæ auctoritatis, sufficit ei faciem tristem ostendere; sin autem sit æqualis, minor vel inferior, palam vultu gravi, severo vel irato dicendum est ei : Si bona affers proximi, libens audio; si mala effutire vis, non audio. Hoc est quod ait S. Hieronymus, epist. *ad Rustic.*: « Sicut sagitta, ait, si mittatur contra duram materiem, nonnunquam in mittentem revertitur, illudque completur : Facti sunt mihi in arcum pravum. Et : Qui mittit in altum lapidem, recidit in caput ejus : ita detractor, cum tristem faciem viderit audientis, imo ne audientis quidem, sed obturantis aures suas, illico conticescit, pallet vultus, hærent labia, saliva siccatur. »

Exempla compescentium detractores

Verum, quia vita Sanctorum est viva interpretatio Scripturæ, meliusque illa docetur et discitur facto quam verbo; accipe eorum exempla quæ imiteris. S. Joannes Eleemosynarius, si quis coram eo alteri detraheret, aliam induebat personam; sin vero ille detrahere pergeret, præcipiebat cubiculario ne amplius illi aditum ad se patefaceret, ut per eum cæteros erudiret. Ita Leontius in ejus Vita.

S. Pachomius audiens quem detrahentem : « Avertens se ab eo velut a facie serpentis concitus abscedebat, illud Psalmi frequenter insinuans : Detrahentem proximo suo occulte hunc persequebar, *Psalm.* x. Nullus (aiebat) bonus de ore suo profert quidquam mali, nec sanctis patribus venenato prorsus obloquitur. De qua re multis quidem Scripturis Dei monstrabat indignantis offensam. Præcipue tamen Mariæ proferebat exemplum, quæ mox uti adversus Mosen querelas obtrectationis effudit, divinum judicium vitare non potuit. » Nam, ut narratur *Num.* XII, lepra cœlitus percussa fuit. Ita Dionysius in *Vita Pachomii*, cap. XXVII.

Maches Abbas in *Vitis Patrum*, audiens detractionem, illico in somnum incidebat. Ibidem, lib. III, num. 133, Abbas Pœmen, rogatus « quomodo potest homo vitare ne loquatur malum de proximo suo, » respondit : « Ego et proximus meus duæ imagines sumus; cum ergo meam perspexero, et reprehendero me, invenitur imago fratris mei apud me venerabilis; quando autem meam laudavero, tunc fratris mei imaginem pravam respicio. Tunc ergo de alio non detracto, si semper meipsum reprehendo. » Dixit Abbas Hyperichius : « Melius est comedere carnes et vinum bibere, quam comedere in vituperatione carnes fratrum. Sicut enim susurrans serpens Evam de paradiso excussit, ita qui de fratre suo detrahit, non suam solum, sed et audientis animam perdit. » Solebat dicere Abbas Joannes : « Parvam sarcinam dimisimus, id est nos ipsos reprehendere, et gravem portare eligimus, id est ut nos justificemus, et alios condemnemus, nimirum « sui inspector proximi est laudator; sui reprehensio sola est hominis justitia, » ait Abbas Pimenius.

Gnomæ de vitanda detractione.

Accipe et Philosophorum apophthegmata ex Antonio in *Melissa*, part. I, cap. LIII. Plutarchi : « Quemadmodum gallina, cum ægrotaret, ad fe-

lem interrogantem eam tanquam ex benevolentia quomodo valeret : Recte dixit, si tu discedas; sic ad ejusmodi hominem qui super dissensione sermonem movet, et interrogat, et secreta aliqua suffodit, dicendum est : Atqui nihil ego in fratre desidero, si nec ipse calumniantes audiam, nec ille. » Socratis : « Loquacem et calumniatorem ne admittas; non enim ex benevolentia id facit, sed ut aliorum arcana tibi detexit, similiter etiam quæ tu dixeris, exponet aliis. » Moschionis : « A multis malis traduci, neque verum, neque damnosum est; ab uno autem bono reprehendi, et verum et utile est. » Demonactis : « Cum sophista quidam culparet eum et diceret : Cur mihi maledicis? respondit : Quoniam tu maledicentem non contemnis. »

Vers. 24. 24. MELIUS EST SEDERE IN ANGULO DOMATIS (Chaldæus, *in angulo tecti*; Syrus, *super cornua tecti*), QUAM CUM MULIERE LITIGIOSA IN DOMO COMMUNI (1).— Syrus, *in domo divisionum*. Hic versus hoc loco repetitur; eum enim audivimus cap. XXI, 9, ubi eum explicui. Pro *in angulo* hebraice est על פנה *al pinna*, id est super angulum vel conum; unde Latinum *pinnaculum*, id est culmen domus, *q. d.* Satius est sedere in pinnaculo tecti, ubi summo periculo casus, pluviæ et ventorum molestissime exponaris, quam habitare cum muliere rixosa.

Vers. 25. 25. AQUA FRIGIDA ANIMÆ SITIENTI, ET NUNTIUS BONUS DE TERRA LONGINQUA. — Copula *et* hic, uti et crebro in hoc libro, quia nectit similia, valet idem quod *sic*, *similiter*, *q. d.* Sicut aqua frigida mire grata est animæ sitienti : sic quoque nuntius bonus de terra longinqua mire gratus est eum exspectanti, vel audire cupienti. Pro *nuntius* hebraice est שמועה *scimua*, id est auditus, nuntium, nuntiatio. Sed eodem res redit : nuntius enim bonus est qui læta affert nuntia audientibus. Pro *sitienti* hebraice est עיף *iaeph*, id est *lassæ*, id est ex lassitudine æstuanti, exhaustæ et sitienti. Est metalepsis. Hebræa ergo ad verbum habent, *aquæ frigidæ super animam lassam, et auditus bonus de terra longinqua;* Chaldæus, *sicut aquæ frigidæ animæ lassæ, sic nuntium bonum de terra remota;* Septuaginta, *sicut aqua frigida sitienti animæ est perjucunda, sic nuntius quoque bonus, qui de terra longinqua præsto est, mire eamdem recreat.* Ita Auctor *Catenæ Græcorum.*

R. Levi : Sicut, ait, animus labori succumbens emolumentum fructumque singularem percipit ex aquis refrigeratis, quibus revocetur ad corporis intimas partes calor vitalis, qui ad motum dispersus erat, ita singularem quis haurit utilitatem ex jucundo bonoque nuntio, quod ei de consanguineis amicisve allatum sit ex longe dissitis regionibus; id enim animum revocare videtur, quemadmodum ab aquis frigidis animus labore victus redditur vitæ.

Finis hujus sententiæ est ut doceat, ait Aben-Ezra, quemque felicia faustaque narrare, et a tristibus infaustisque narrandis abstinere; rursum, ut moneat nuntios, cognatos et amicos, ut læta nuntia cito perscribant vel proferant ad suos, quos sciunt illa avide anxieque exspectare.

Sensus ergo est, ait Jansenius, *q. d.* Sicut aqua frigida hominem præ lassitudine et siti valde anhelantem ad aquam, et propemodum deficientem refrigerat, recreat et restituit, viresque reparat : ita nuntius bonus ex terra longinqua rediens eum qui diu ipsum exspectavit, et præ exspectatione jam delassatus est, ac præ timore deficiens propemodum, mire delectat, ac veluti præbito potu, ejus desiderio cum voluptate satisfacit, collapsas animi vires restituens. Quod non omni nuntio bono hic tribuitur, sed ei potissimum qui advenit ex terra longinqua, quia ut talis et diutius et cum majori anxietate exspectatus est : ita reversus cum majori lætitia et aviditate auditur et recipitur.

Hæc gnome similis est illi vers. 13 : « Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit. » Sic Jacob audito nuntio quod Joseph filius ejus viveret, et dominaretur in Ægypto, revixit spiritus ejus, *Genes.* XLV, 27.

Noster Salazar *de terra longinqua* repetit, jungitque tam aquæ frigidæ quam nuntio bono. Quam repetitionem etsi gnome absolute non exigat, si tamen addatur, gnomen aptiorem et nervosiorem efficiet, *q. d.* Sicut viator aliquis in loco inaquoso siti arescens et lassitudine deficiens, ulteriusque ad fontem progredi non valens, adducta longo ex intervallo aquæ frigidæ potione reficitur, vires ac spiritum recuperat : ita etiam homo loco dissitus, ex desiderio optatæ rei sitiens, diuturna exspectatione lassus et a spe in desperationem nimiam decidens, cum quisquam boni aliquid e longinquo perlatum certo denuntiat, refrigerium, vires ac spiritum recipit.

Mystice hæc gnome verior fuit et est in nuntiis spiritualibus, puta Prophetis, qui adventum Messiæ annuntiarunt, atque hoc nuntio lætissimo mire pios Judæos eum avide exspectantes recrearunt, qualis fuit Isaias. Unde cap. XL, 9, ait : « Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; dic civitatibus Juda : Ecce Deus vester; ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, » etc. Talis quoque fuit Archangelus Gabriel annuntians B. Virgini conceptionem Verbi, qui mire ipsam omnesque omnium sæculorum fideles recreavit, dicendo : « Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum; hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, » *Lucæ* I, 31. Talis fuit Angelus nuntians pastoribus Christi nativitatem : « Ecce, ait, evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David, » *Luc.* II, 10. Sed

(1) Proprie, *quam mulier rixosa et domus communis*

præ omnibus talis fuit ipse Christus, qui Evangelium, id est lætum nuntium gratiæ et salutis, missus a Patre e cœlo attulit, obtulitque mundo universo, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. « Angeli quoque, ait Beda, quotidie de terra longinqua, hoc est a superna patria descendentes, justos vel in tentatione spe cœlestium roborant, vel finitis tentationum certaminibus ad palmam perpetuæ retributionis inducunt.» Et Hugo : « Bonus nuntius, ait, est bonus prædicator bonos rumores nuntians de terra longinqua, id est de patria cœlesti. »

Anagogice Auctor *Catenæ Græcorum* : Nuntius, inquit, de carnis resurrectione divinarumque promissionum certitudine cœlitus allatus, non potest homini justo non esse pergratus, animæque bene affectæ non oblectabilis. Sane justo lætior accedere nequit nuntius, quam qui nuntiat ei gloriam cœlestem, de eaque ipsum securum reddit. Unde S. Franciscus accepto cœlitus nuntio, imo oraculo, de sua prædestinatione et salute, exsultavit in spiritu, et per septem dies continuos, quasi impos sui, nec comedere poterat, nec bibere, sed tantum canere et jubilare Deo.

S. Nicolaus Tolentinas sex mensibus ante mortem, singulis noctibus suavissimum Angelorum concentum se ad cœlum invitantium audivit; unde identidem ingeminabat illud Apostoli : « Cupio dissolvi et esse cum Christo, » *Philip.* I. Cum vero dissolutionis tempus instaret, in extremo spiritu voces fundere cœpit gaudentis et gestientis : cujus inusitati gaudii cum Fratres qui aderant causam reposcerent, attonitus ille vixque sui compos præ magnitudine rei : « Dominus meus Jesus Christus, ait, S. Matri suæ et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi : Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui. » In quibus verbis exspiravit. Similia de morte fratris sui Gerardi scribit S. Bernardus, serm. 26 *in Cantic.* Similia de læto beatæ mortis felicitatisque nuntio dato Antonio sui cœnobii monacho, Merulo pluribusque aliis recenset S. Gregorius, IV *Dialog.* cap. XLVII et seq. ac præced.

Vers. 26. 26. FONS TURBATUS PEDE, ET VENA CORRUPTA, JUSTUS CADENS CORAM IMPIO. — Hebraice, *fons pede conculcatus et vena excisa, justus nutans*, vel *corruens, ad faciem impii*; Chaldæus, *sicut qui obturat fontem, et corrumpit venam, sic justus cadens coram impio*; Septuaginta, *sicut si quis fontem obstruat, et aquæ exitum disperdat, sic indecens est justum cecidisse coram impio* (1).

Hæc gnome dupliciter accipi potest, puta de duplici casu justi, id est de casu in calamitatem, et de casu in peccatum.

Primo ergo, de casu in calamitatem sic exponunt Baynus et Jansenius. Per fontem et venam idem significat : non enim de vena corporis humani, sed magis de vena aquarum sermo est, sicut et superius cum dicitur cap. X : « Vena vitæ os justi. » Fons natura sua limpidissimus, jucundissimus et utilissimus, limpiditatem suam, gratiam et utilitatem perdit, dum conculcatur et turbatur pede, ita ut pulvis et lutum excitetur, aut dum alias corrumpitur injectione seu admixtione aliquarum sordium, aut obturatione venæ, ita ut aut non reddat aquam, aut non copiosam, nec limpidam. Huic comparatur justus cadens coram impio, cadens, inquam, in carcerem, necem aliamve calamitatem, quam illi inflixit impius ipsum persequens, et in calamitatem dejiciens. Exemplum appositum Baynus dat S. Joannem Baptistam, qui ab Herode conjectus in carcerem, et tandem capite plexus, fuit velut fons pede Herodiadis et puellæ saltatricis conculcatus, conturbatus et corruptus, ut amplius non posset aquis salutaris doctrinæ bonorumque exemplorum populum potare. Herodias ergo hunc publicum doctrinæ fontem innumera commoda in populum effundentem conculcavit, corrupit et oppressit, atque os illud aureum quod, erat vena vitæ et vitalium eloquiorum, eo quod ab illo liberius de adulterio redargueretur, obturavit, occlusit et exscidit.

Secundo et melius hanc gnomen accipias de casu in peccatum, *q. d.* Cum justus vidente impio cadit in peccatum, est velut fons turbatus, et velut vena corrupta, tum quia exemplum corruptum et pravum aliis propinat; tum quia impius lapsum ejus evulgat et exaggerat, itaque lapso infamiam et populo scandalum creat, quorum utrumque sæpe est irreparabile. Rursum et potius casum hunc justi coram impio accipias, quo justus ab impio vel minis et pœnis, vel blanditiis, promissis et muneribus impellitur in peccatum; hoc enim innuit hebræum מט *mot*, id est nutare, inclinare, declinare, labi, cadere, ruere, scilicet impio impellente. Unde Vatablus pro *cadens* vertit, *cedens impio*. Hoc autem variis modis fit, nimirum

Justus cadit coram impio. Primo. *Primo*, cum justus in adulterium, fornicationem aliudve scelus in gratiam impii, aut ob terrorem minasve impii prolabitur. Justus enim est veluti speculum virtutis : quare ejus mores, verba et facta reipsa ostendunt et damnant turpitudinem et mores corruptos impiorum, qui ut hoc suum dedecus tollant, justum in suam nassam et scelera pertrahere omni studio conantur.

Secundo. *Secundo*, cum justus, præsertim Sacerdos, Religiosus, Doctor, etc., ob minas vel promissa impii, veritatem religionis deserit, fitque hæreticus, ut qui ante fuerat præco fidei, jam fiat præco erroris, quales sæculo elapso fuere Lutherus, Calvinus, Brentius, etc., atque olim fuere Origenes, Tertullianus, et Hosius Episcopus Cordubensis, præses Concilii Nicæni, qui in senectute minis Aria-

(1) Ut *fons* calcando *turbatus, et* sicut *puteus corruptus*, infectus rebus sordidis vel obturatus, triste quid aspectu est, ita *justus vacillans coram impio*, id est oppressus ab impio; alii minus recte : ob animi pusillanimitatem blandiens et consentiens impio.

norum adactus subscripsit damnationi S. Athanasii. Talis enim est quasi fons turbatus, imo veneno lethali infectus, ut qui prius fundebat aquas doctrinæ salutiferæ, jam fundat lethiferæ, pluresque corrumpat et perdat, quam orthodoxus existens converterit et salvarit. Hinc Beda, Glossa et Aben-Ezra, hanc gnomen nectentes sequenti, sic explicant, *q. d.* « Evenit sæpe ut qui majori præditi scientia fulgebant, ad ultimum plus volentes sapere quam fragilitati humanæ concessum est, in insipientiæ foveam decidant. Unde adjungit : « Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum, sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria, » ut non capiens mysterium unius deitatis in SS. Trinitate, v. g. incidat in hæresim Arii, Macedonii, Sabellii.

Tertio. *Tertio, justus* hic accipi potest judex et magistratus, qui, minis vel muneribus impiorum corruptus, iniquas fert sententias, et jura pervertit. Hic enim cum prius esset fons illimis et limpidus veritatis et justitiæ, jam limo avaritiæ vel timiditatis vitiatus, lutulentus et cœnosus fit fons falsitatis et injustitiæ. Quare non minus, imo longe magis, reipublicæ et bono publico officit, qui judicem justum pervertit facitque injustum, quam qui publicos reipublicæ fontes vitiat, obturat vel exscindit.

Beda per *impium* accipit diabolum, qui justum ad peccatum impellit ex odio tum Dei, tum justi, tum cæterorum hominum. Justus enim est velut fons purus, per quem Deus veram fidem, exempla virtutum, suaque dona et gratias in cæteros emanat; quare illum omni modo obstruere vel vitiare conatur diabolus, ut tanta bona impediat, et tria contraria mala inducat, scilicet injuriam et offensam Dei, ruinam justi et scandalum cæterorum. Bona enim vita justi est quasi fons manans juges ejus laudes per honesta et sancta ejusdem opera, quæ, cum intercipit diabolus, simul ejus laudes et famam intercipit. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 24 *ad Populum :* « Bona hominis fama ex bona ejusdem vita, velut ex fonte manat.»

27. SICUT QUI MEL MULTUM COMEDIT, NON EST EI BONUM : SIC QUI SCRUTATOR EST MAJESTATIS, OPPRIMETUR A GLORIA. — Hebraice, חקר כבודם כבוד *cheker kebodam kabod*, id est *scrutatio gloriæ eorum, gloria*, vel *scrutatio gravitatis eorum, gravitas.* Quod varii varie vertunt et explicant.

Primo, Septuaginta, *comedere mel multum non bonum; in pretio autem habere oportet sermones gloriosos*, scilicet non curiose et superbe eos scrutando, sed modeste admirando et venerando eos casto silentio, uti docet S. Dionysius, *De Cœlesti Hierarch.*, et *De Divin. Nomin.* Unde Auctor *Catenæ Græc.* sic vertit et sic explicat : « Ut multum mellis comedere non est bonum, ita doctrinam sublimem sobrie oportet gustare, magnoque in pretio habere. » Insinuat per hæc in divinorum judiciorum rationes parcius inquirendum esse, neque dogmata de ejusmodi rebus tradita, promiscue omnibus proponenda et quasi prostituenda, sed dignis tantum, eademque magno in honore et reverentia habenda : hæc ille.

Secundo, Aben-Ezra vertit, *qui justorum gloriæ investigandæ vacat, gloriam reportabit, q. d.* Sicut mellis nimius usus nocet, moderatus tamen valde prodest : sic qui moderate justorum sapientiam scrutatur, referet gloriam : in sapientia enim justorum eorum gloria splendorque consistit ; et hanc significat mel, juxta illud cap. XXIV, 13 : « Comede, fili mi, mel, quia bonum est, etc. : sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ. »

Tertio, Pagninus vertit, *sicut mel comedere multum non est bonum, sic investigatio diversarum scientiarum non est gloria*, scilicet vera, sed curiosa et vana.

Quarto, Cajetanus sic vertit, *sicut mel comedere multum non est bonum, sic* ex adverso *quærere honorem ipsorum honor*, sicque explicat : Gloria, ait, ipsorum est gloria communis toti communitati, collegio, urbi, reipublicæ, *q. d.* Propriam et singularem gloriam aucupari, instar mellis multi, dulce quidem est ac volupe, at inutile et noxium; at vero gloriam communitatis vel reipublicæ vestigare et venari, perquam utile est et honorificum.

Quinto, alii vertunt, *sicut comedere mel multum non est bonum, sic scrutari glorias non est gloria :* nimirum proprias laudes et glorias aucupari vanitas est, non veritas; superbia est, non gloria.

Sexto, optime et profundissime Noster vertit : « Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum : sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria, » tum quia subtiliter intellexit ad aptam hujus sententiæ conformationem et comparationem, more Hebræo repetendem esse negationem *non*, hoc modo : *Sicut mel multum comedere non est bonum, sic scrutatio gloriæ eorum* (id est rerum divinarum, quæ solæ sunt meræ et veræ) *non est gloria.* Unde Chaldæus vertit, *comedere mel multum non est bonum, neque scrutari verba gloriosa;* et Vatablus, *quemadmodum multum mellis edere non est bonum, sic qui gloriam eorum* (supple, cœlestium rerum divinarumque, unde solet peti gloria) *nimium scrutatur*, supple, *non est gloria*, non est laudabile; et Symmachus, *investigare autem honorem sibi et gloriam*, repete, *non est bonum*, vel multo magis non est bonum; Theodotion, *investiganti quoque per ea quæ glorificata sunt, gloriam*, repete non est bonum (1).

Aut potius Noster litteram *mem* ultimam in כבודם *kebodam* per diæresim retulit ad vocem sequentem כבוד *cabod*, sicque legit חקר כבוד

(1) Maurer, *et investigatio gravium, honor,* honorificum est, id est, sed in investigandis rebus difficilibus intellectu nunquam nimius eris, quum contra id tibi laudi sit. Rosenmullerus, *et investigatio gravium, grave*, id est res gravissimas, scrutatu difficillimas perarduasque, quarum causæ et rationes mentis humanæ captum superant, pervestigare velle, molestiam et sollicitudinem creat. Non male Vulgatus hæc de rebus divinis intellexit.

מכבד cheker kabod miccabod, id est *scrutatio gloriæ a gloria*, subaudi *opprimetur*; ac pro חקר *cheker*, id est *scrutatio*, legit aliis punctis חקר *choker*, id est *scrutator*.

Scrutatio majestatis similis melli nimis comesto. Primo.

Huc pertinet quod aliqui vertunt, *scrutari gravia*, hoc est, res graves et intellectu difficiles, vel gloriosas, *gravitas est*, vel grave est, hoc est, res ea hominem deprimit et opprimit, ut vertit Noster. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut mel rem per se optimam sumere bonum est; si autem in sumendo modus non servetur, perniciem affert, cruciatum scilicet, rupturam et mortem) mel enim celerrime vertitur in rubram bilem; quare qui avidius usi sunt melle, sæpe periculose inflammantur) : ita quamvis per se bonum sit et jucundum majestatem ipsam divinam, et cujusvis rei præclarissimæ, sive in Scripturis, sive alibi, cognitionem degustare, tamen eam supra modum naturæ aut intellectui convenientem perscrutari, sua claritate opprimit et gravat, in stultitiam, amentiam et errores ipsum præcipitando, non secus quam solis claritas directe ipsam inspicientem hominem excæcat, quæ alioquin reficit et illuminat. Ita Jansenius.

Analogia ergo esus mellis et scrutationis majestatis in eo consistit quod, sicut mel grave est, et si nimium sumatur, hominem degravat et obruit : sic majestas gloriæ divinæ ingens et immensum est gloriæ pondus, quod infirmos mentis oculos hebetat, gravat, excæcat et opprimit. Unde S. Gregorius, lib. XIV *Moral.* cap. XII, vel, juxta aliam sectionem, cap. XIV : « Dulcedo, ait, mellis, si plusquam necesse est sumitur, unde delectatur os, inde vita comedentis necatur. Dulcis etiam est requisitio majestatis Dei; sed qui plus illam scrutari appetit, quam humanitatis cognitio permittit, ipsa hunc ejus gloria opprimit, quia velut immoderate mel sumptum, perscrutantis sensum, dum non capitur, rumpit. » Ex S. Gregorio transcripsit hæc Beda.

Secundo.

Secundo, sicut mel, utpote aereum, flatulentum est, ideoque si nimis sumatur, ventrem distendit, inflat, et tandem rumpit, ut crepet : sic et scientia inflat, charitas ædificat, ait Apostolus. « Manducare mel multum non est bonum; magis enim inflat parum fundatum sensum scientia, quam ædificat, » ait Faustus Regiensis in epist. *Contra Nestorium.* Sicut ergo mel nimium vertitur in tumidas ventositates et flatus, sic et nimia speculatio rerum divinarum, nata ex superbia, vertitur in arrogantiam et fastum.

Tertio.

Tertio, mel nimis comestum vertitur in bilem, quæ acriter intestina mordet, premit, cruciat, et subinde enecat opprimitque : sic et nimia speculatio divinitatis vertitur in errores et hæreses, quæ non tantum speculantem, sed et plures alios, ac non raro totam Ecclesiam gravant et cruciant, multosque enecant et perdunt. Rursum, mel nimiæ speculationis vertitur in bilem, id est iram, indignationem et invidiam, quia speculantes facit iracundos, indignabundos et invidos, dum se ab aliis vident superari, ac vicissim aliorum contra ipsos invidiam provocat et irritat.

Quarto.

Quarto, mel nimium in fastidium, nauseam et vomitum vertitur : sic nimium studium, et nimia vestigatio et contemplatio rerum divinarum, fatigat cerebrum, indeque parit illarum fastidium, ut homo ad eas nauseans iis spretis dedat se otio, carni et ventri, fiatque gulosus et carnalis, aut obstupescens fiat phantasticus, delirus et amens. Unde illud : « Omnis satietas mala, studiorum autem pessima. » Et illud vers. 16 : « Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud. » Vide ibi dicta.

Quinto.

Quinto, mel repræsentat divinæ majestatis dulcedinem immensam, quæ non nisi a valentissimis stomachis, id est mentibus Beatorum, capi potest.

Sexto.

Sexto, mel gravius est oleo, vino, aceto cæterisque liquoribus, qui proinde melli innatant. Unde Galenus, lib. I *De Aliment. natur.* : « Mel, ait, pondere suo reliquis alimentis subsidit, et ad imum stomachum demittitur; » sic pariter Dei majestas et gloria onus est et pondus rebus omnibus gravius, imo res omnes velut anchora firmans, degravans et stabiliens. Unde hebraice est ænigma כבוד כבד *cabod cobed*, id est *gloria est gravitas,* quæ scilicet in se gravis res omnes graves efficit. Hæc omnia facile adaptes honori et gloriæ, quam vane aucupantur homines. Hebræa enim dispuncta uti Vulgatus dispunxit, ad verbum habent : *Scrutatio gloriæ a gloria,* scilicet opprimetur.

Humilis potest scrutari divina. Primo.

Denique discrete et sapienter hanc Salomonis gnomen pertractans S. Bernardus, serm. 62 *in Cant.*, docet viros humiles contemplationi deditos non debere eam vereri, nec ob eam abstinere a contemplanda Dei majestate. Causas tres affert : *Prima* est, quod illa contra elatos et superbos sit dicta : « Nec verearis, ait, illud quod Scriptura minatur scrutatoribus majestatis; tantum affer purum et simplicem oculum, non opprimeris a gloria, sed admitteris, nisi non Dei, sed tuam quæsieris gloriam : alioquin sua quisque opprimitur, non Dei gloria, dum proclivis in istam, ad illam levare cervicem non sinitur, nimirum gravem cupiditate. Hac excussa, secure scrutemur in petra, in qua thesauri absconditi sapientiæ et scientiæ sunt. Si adhuc dubitas, audi ipsam petram : « Qui operantur, ait, in me, non peccabunt (*Eccli.* XXIV, 31). Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam (*Psalm.* LIV, 7)? Ibi requiem invenit et mansuetus et simplex, ubi dolosus opprimitur, vel elatus et cupidus inanis gloriæ. »

Secundo.

Secunda, quia talis anima non tam majestatis quam voluntatis divinæ est scrutatrix : « Non opprimitur, ait, quia non scrutatrix majestatis est, sed voluntatis : nam quod majestati attinet, interdum quidem et in ipsam intendere audet, sed quasi admirans, non quasi scrutans; sed et si

quando per excessum rapi in illam contingat, digitus Dei est iste dignanter levans hominem; non hominis temeritas insolenter Dei alta pervadens. Cum enim Apostolus raptum se commemoret, ut ausum excuset, quisnam alter præsumat mortalium, huic se divinæ majestatis horrendo scrutinio propriis intricare conatibus, et importunus contemplator pavenda irrumpere in arcana? Scrutatores proinde majestatis tanquam irruptores dici reor, non qui scilicet rapiuntur in eam, sed qui irruunt. Ipsi itaque opprimuntur a gloria. Ergo formidolosa scrutatio majestatis, at voluntatis tam tuta quam pia. Quidni tota diligentia scrutando instem sacramenta gloriæ voluntatis, cui mihi parendum per omnia scio? »

Tertio. *Tertiam* subdit, quod talis non tam opprimatur, quam imprimatur et conformetur gloriæ Dei. « Non me opprimet, ait, gloria ista, totis licet viribus intendentem in se, ego potius imprimar illi. Etenim revelata facie speculantes in eamdem imaginem transformamur de claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu. Transformamur, cum conformamur. Absit autem ut in majestatis gloria, et non magis in voluntatis modestia, Dei ab homine conformitas præsumatur. Gloria mea hæc est, si unquam de me audiero : Inveni hominem secundum cor meum; cor sponsi, cor patris sui. Ipsum quod? Estote, ait, misericordes, sicut et Pater vester misericors est (*Luc.* VI, 36). Hæc forma, quam videre desiderat, cum Ecclesia dicit : Ostende mihi faciem tuam, forma pietatis et mansuetudinis. »

Salomonem secutus Siracides, cap. III, 22 : « Altiora te, ait, ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris. » Vide ibi dicta.

Exstat hac de re elegans emblema apud Alciatum inscriptum : « Quæ supra nos, nihil ad nos. » Emblema Promethei. Emblema, inquam, aquilæ voracissimæ jecur Promethei exedentis, significans curiosos majestatis cœlestis et rerum divinarum scrutatores, a Deo acriter puniri. Ejus hi sunt versus :

> Caucasea æternum propendens rupe Prometheus,
> Diripitur sacri præpetis ore jecur :
> Et nollet fecisse hominem, figulumque perosus
> Accensam rapto damnat ab igne facem.
> Rodentur variis prudentum pectora curis,
> Qui cœli affectant scire Deumque vices.

Noctua. Rursum noctua tenebris gaudet, et lucem solis non sustinet; aquila vero hilariter, et cum fructu oculos in jubar solis intendit. Dum noctua es vilis, et nondum ad spiritalem vitam accessisti, nec te tuasque passiones edomasti, tenebras tuorum peccatorum aspice, ut ea plores. Si quando vero aquila factus fueris, et ad magnam virtutem contemplationemque provectus, divinitatem contemplaberis, ut amore inflammeris.

Vers. 28. 28. SICUT URBS PATENS, ET ABSQUE MURORUM AMBITU, ITA VIR QUI NON POTEST IN LOQUENDO COHIBERE SPIRITUM SUUM. — Τὸ *in loquendo* non est in Hebræo, Chaldæo et Septuaginta. Hebræa ergo sic habent, *urbs dirupta* (Chaldæus, *diruta*) *sine muro, vir cui non est cohibitio spiritui ejus;* Cajetanus, *vir cui non est resistentia spiritus;* alii, *prævalescentia* vel *dominium spiritus;* alii, *clausura* vel *claustrum spiritus.* Hebræum enim מעצר *matsar* significat dominium et imperium, quo quis rei cuipiam, v. g. spiritui, prævalet, ut eum ad libitum retinere, cohibere, coercere, constringere et concludere valeat.

Spiritus cohibendus triplex. Primus iræ. Quæres, quis sit hic *spiritus? Primo,* Vatablus accipit iram; ira enim est vehemens spiritus impellens hominem ad aspera verba, minas, gestus et verbera, *q. d.* Sicut urbs mœnibus nudata, cujus scilicet murus est diruptus, non est ab hostibus tuta, sed earum incursibus patet : sic et qui in iram proclivis est, neque eam cohibere valet, multorum malorum quæ suggerit ira, incursibus patet.

Secundus superbiæ. *Secundo,* Rabbini nonnulli per *spiritum* accipiunt superbiam : superbi enim altos gerunt spiritus, tumentque typho et spiritu arrogantiæ. Hi ergo cum suo huic spiritui indulgeant, patent incursibus hostium et malorum omnium, in quæ superbia hominem præcipitare solet, ac proinde ipsi similes sunt civitati muris nudatæ, et hostibus expositæ : murus enim virtutum, et bonorum omnium homini est humilitas, iisque insuperabilis, qui hominem contra omnes diaboli mundique insultus fortissime tutatur.

Tertius cupiditatis. *Tertio,* alii adæquate per *spiritum* accipiunt generatim quamlibet animi affectionem, aviditatem, incitationem et impulsum, præsertim cum vehementia, impetu, pruritu et ardore conjunctum, quem Græci ὁρμὴν vocant, Latini *spiritum* vel *æstum animi,* qui genericus est, et late patet : varias enim species sub se comprehendit; alius enim est spiritus, id est aviditas, impulsus et impetus gulæ, alius luxuriæ, alius iræ, alius invidiæ, alius curiositatis, alius avaritiæ, alius superbiæ, etc. Qui ergo hos coercere, comprimere, concludere, inhibere, frenare, regere nequit, sed iis indulget, imo sinit se ab eis regi et abripi, hic similis est urbi cujus dirupti sunt muri, ut quivis in eam libere ingredi egredique possit, ac proinde hostium proditioni, prædæ et vastitati patet et objecta est. Qui enim concupiscentiis suis laxat habenas, nimiamque eis libertatem indulget, nec eas cohibet freno rationis et timoris Dei, sinit ab eis multa prava committi, quæ ipsi perniciem creant, talisque expositus est suis hostibus, dæmonibus scilicet, et impiis quibusque, qui ea ratione ipsum facile sibi subjugare, et ad suam trahere voluntatem possunt. Sicut contra qui vallo timoris Dei, et retinaculo rectæ rationis suos affectus cohibet, veluti civitas est bene murata, ut ex qua non libere progrediantur actiones, nec in quam facile patet hostium incursus.

Ita R. Levi : Vir, ait, qui sibi pro arbitrio imperare nequeat, subactæ urbi similis est, mœnibusque exspoliatæ, quibus aditus prædonibus

solerti custodia non prohibetur : qui ergo voluntatis suæ frena non moderatur, plurimis calamitatibus est expositus, quod in cupiditatum suarum voluntatisque potestatem veniat ; qui vero cupiditatibus suis imperat, muri vicem obit : prohibet enim ne direptor sævus ingrediatur animum ob turpes cupiditates.

Quare totum cujusque studium esse debet, ut discat appetitibus suis, etiam bonis et spiritalibus, dominari, ut discat eos moderari, regere, sistere et flectere juxta præscriptum rectæ rationis et discretionis. Hic enim est vir prudens, sapiens, purus, patiens, perfectus, imperturbabilis, dominus sui, angelus in carne, imo Deus quidam terrestris. Quare hac in re omnem suam operam vitamque impenderunt veteres Ascetæ et Anachoretæ, ut per eam puritatem cordis, in qua perfectio consistit, assequerentur, ac intactum a cunctis perturbationibus cor custodirent, Deoque in holocaustum offerrent, uti docet Abbas Moses apud Cassianum, *Collat.* I, cap. VI et VII.

Noster addens τὸ *in loquendo* (sic et Aben-Ezra) restrinxit hanc gnomen, et spiritum generalem ad spiritum et pruritum loquendi : quia hic in homine cupido et affectionibus æstuante vehementissimus est, cohibituque difficillimus ; et quia hic omnibus affectibus respondet, eosque tacite in se comprehendit : omnes enim affectus maxime se exserunt per sermonem et linguam. Quare qui linguam cohibere nequit, signum est eum affectus suos cohibere non posse : ac vicissim qui affectus suos cohibere nequit, impossibile est ut linguam cohibeat, quin eos per verba iracunda, cupida, superba, etc., patefaciat et prodat. Hic ergo incursibus mille malorum, quæ lingua incontinens parit, seipsum objicit, estque instar urbis mœnibus nudatæ, et cuilibet etiam hosti ad ingressum et expilationem patenti.

Unde S. Gregorius in *Pastor.* part. III, admon. 15 : « Anima, ait, totam se insidiantis hostis vulneribus detegit, quam nulla munitio custodiæ circumcludit. Unde scriptum : Sicut urbs patens, etc. : quia enim murum silentii non habet, patet inimici jaculis civitas mentis, et cum se per verba extra semetipsam ejicit, apertam se adversario suo ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto ipsa quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat. » Simili phrasi, ait Jansenius, dicitur cap. XXIX, vers. 11 : « Totum spiritum suum profert stultus. » Et certe qui adeo est intemperantis linguæ vel animi, ut sine retinaculo rationis quidvis ubique dicat, bene singulariter civitati diruptæ, patenti et muris carenti assimilatur, quod in eo nullum lateat secretum, sed quævis nimia libertate, e cordis civitate profundantur, cum maximo sæpe hominis detrimento : quodque talis eorum qui nocere volunt injuriæ facile pateat et obnoxius sit, ut qui suis ipsius verbis capiatur et involvatur. Monet ergo proverbium unumquemque debere se reputare velut civitatem quamdam cui multi insidiantur, ac proinde quibusdam retinaculis ac veluti muris omnes animi motus et affectiones ac potissimum linguam cohibendam, tum ne ex homine prodeant quæ non debent, tum ut ne ingrediantur qui admitti non debent, et quos non convenit nobis dominari.

Vere Henricus Harpius, lib. I *in Cant.*, part. II, cap. XXXV, damna linguæ incontinentis recensens : « Multiloquium, ait, est argumentum insipientiæ, minister mendacii, manuductor scurrilitatis et levitatis, potator detractionis, exstinctor compunctionis, conditor acediæ, dissipator devotionis, obscuratio orationis, frigefactio caloris et fervoris, exstinctor pacis, et eversor totius rectitudinis. »

Multiloqui noxa.

Quæres, quisnam sit murus sive clausura spiritus et linguæ, eam sepiens, et arcens hostes ? *Primo*, S. Chrysostomus, homil. *ad baptizandos*, respondet esse labia ac dentes : « Armetur, ait, lingua adversus peccata tua, non adversus fratris plagam præparetur, et ideo Deus illam velut muro duplici voluit circumdari : nam dentium tegmine et labiorum custodia continetur, ne verba improvida garrulitate proferantur. Refrena igitur linguam, et, si non patitur reticere, dentium morsu quiescat, et tanquam carnifici tradatur dentibus. »

Clausura linguæ, primo, sunt labia et dentes.

Hic physicus est linguæ murus, nimirum retinaculum labiorum et dentium : accipe nunc murum ejusdem ethicum. *Secundo*, alii censent murum hunc esse retinaculum rationis, consilii, legis et timoris Dei. Unde Septuaginta vertunt, *sicut urbs muros dejectos habens et non murata, sic vir qui non cum consilio quid agit.* Citat hanc gnomen juxta Septuaginta Cassianus, *Collat.* II, cap. IV, ac per *consilium* accipit discretionem et prudentiam, per quam ædificatur omnis fabrica virtutum.

Secundo, est ratio, lex et timor Dei.

Hinc Philo, *De Sacrif. Cain et Abel* : « Sicut, ait, urbium tutissimum munimentum, viri fortes sunt pro mœnibus stantes : ita etiam in cujusvis nostrum urbe, quæ constat ex animo et corpore, pro firmissimo propugnaculo sunt cogitationes amicæ prudentiæ. » Hinc et Auctor *Caten. Græc.* Septuaginta sic clare vertit, *vir qui citra delectum quidvis aggreditur, similis est civitati dirutæ, murisque et mœnibus orbatæ.*

Tertio, alii censent murum hunc esse continentiam linguæ, moderationem in loquendo ac silentium : ita S. Gregorius, verbis jam citatis. Et Isidorus Pelusiota, lib. I, epist. 307 *ad Cassianum,* citans explicansque hanc Salomonis gnomen, ait : « Non cohibere linguam est relinquere hosti portam apertam. » Lepide B. Petrus Damianus, epist. 39 *ad Desideratum*, ait silentii violatores similes esse crocodilo oscitanti, cui tunc hostis hydrus (Plinius ichneumoni tribuit has insidias) fauces ingreditur, et alvum erodit. Item ostreo sese ad

solem incaute aperienti, cui primum insidiatur cancer, et calculum injicit ne claudatur, deinde ejus viscera depascitur; tum concludit: « Qui (Religiosus) nimirum vivit, dum sub silentii censura concluditur : perit autem, cum ad loquendum immoderatius aperitur. »

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Stulto non convenit gloria, sed virga: responde stulto quandoque stulte, quandoque sapienter: stulto non congruit legatio nec parabola, sed silentium; iterans stultitiam est quasi canis ad vomitum; sicut ostium vertitur in cardine, sic piger in lectulo: miscens se rixæ est quasi auribus tenens canem: dolose nocens amico dicit: Ludens feci: *subtracto susurrone jurgia quiescunt: sicut ligna ignem, sic iracundus suscitat rixas: cave susurronem, superbum, inimicum, esto se humiliet: qui operit odium, revelabitur: qui fodit foveam, incidet in eam: os lubricum operatur ruinam.*

Summam horum omnium ad tria capita redigas: nam primo, a vers. 1 *ad* 13, *agit de stulto et stultitia; secundo, a vers.* 13 *ad* 18, *agit de pigro et pigritia; tertio, a vers.* 18 *ad finem, agit de dolo et doloso.*

1. Quomodo nix in æstate, et pluviæ in messe: sic indecens est stulto gloria. 2. Sicut avis ad alia transvolans, et passer quo libet vadens : sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet. 3. Flagellum equo, et camus asino, et virga in dorso imprudentium. 4. Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. 5. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. 6. Claudus pedibus, et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum. 7. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias : sic indecens est in ore stultorum parabola. 8. Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii : itaque tribuit insipienti honorem. 9. Quomodo si spina nascatur in manu temulenti : sic parabola in ore stultorum. 10. Judicium determinat causas : et qui imponit stulto silentium, iras mitigat. 11. Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens, qui iterat stultitiam suam. 12. Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. 13. Dicit piger : Leo est in via, et leæna in itineribus. 14. Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo. 15. Abscondit piger manum sub ascella sua, et laborat si ad os suum eam converterit. 16. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias. 17. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, et commiscetur rixæ alterius. 18. Sicut noxius est, qui mittit sagittas et lanceas in mortem : 19. ita vir qui fraudulenter nocet amico suo; et cum fuerit deprehensus, dicit : Ludens feci. 20. Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis : et susurrone subtracto, jurgia conquiescent. 21. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas. 22. Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris. 23. Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata. 24. Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos. 25. Quando submiserit vocem suam, ne crederis ei : quoniam sptem nequitiæ sunt in corde illius. 26. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio. 27. Qui fodit foveam, incidet in eam : et qui volvit lapidem, revertetur ad eum. 28. Lingua fallax non amat veritatem : et os lubricum operatur ruinas.

Vers. 1. 1. QUOMODO NIX IN ÆSTATE, ET PLUVIÆ IN MESSE : SIC INDECENS (alii legunt, *indecora*) EST STULTO GLORIA. — Symmachus et Theodotion, *non decet insipientem honor*; Cajetanus, *non est pulcher insipienti honor;* Vatablus, *sicut intempestiva est in æstate nix, et in messe pluvia, sic intempestivus est honos qui stulto impenditur;* Septuaginta, *quomodo ros in messe, et quomodo pluvia in æstate, sic non est insipienti honor) non est,* id est non convenit, non congruit, uti explicat Auctor *Catenæ Græc.*); Arabicus, *sicut ros qui est in messe, et sicut pluvia in æstate, sic non est stulto honor.*

Primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Sicut nix subinde cadens in æstate, et pluvia decidens in messe, non durat, nec satiat terram aridam et sitientem, sed ab ea et ab æstu illico sorbetur et evanescit : sic pariter gloria collata stulto non durat, multo minus ejus animam gloriæ sitientissimam satiat, sed illico transit et deperit, eumque vilem et inglorium derelinquit. Utrumque verum est, sed huic loco impertinens. Ait enim sic : « Indecens est stulto gloria, » quod longe differt a τὸ *stulti gloria non durat, stultum gloria non satiat* : multa enim sunt indecentia, et tamen non durant, nec satiant stolidos.

Secundo ergo, genuine, *q. d.* Sicut nix in æstate et pluvia in messe indecora est, quia importuna : æstatem enim decet calor, et messem siccitas; hiemem vero decet nix et pluvia : hæc enim eorum sunt tempora opportuna et naturæ congrua : sic pariter *stultum*, id est vecordem, imprudentem, vitiosum, improbum, non decet, id est dedecet, gloria, tum quia ille gloriæ est incapax, tum quia illi debetur probrum et vituperium, tum quia laudando vitiosos laudantur vitia, itaque restinguitur in sapientibus studium sapientiæ et virtutis, dum vident in conferendis dignitatibus sibi anteponi improbos, imo probi incipiunt improborum hypocrisim fraudes et artes imitari, ut per eas magistratus et dignitates ipsorum assequantur. Unde Æschines apud Stobæum, serm. *De Republica* : « Hoc, ait, reputate, quod si munera et honores paucis, eisque condignis et secundum leges, contuleritis, multos vos habituros esse pro virtute certantes; si autem cuilibet cupienti, et his qui nihil egregium fecerint aut sapuerint, gratificemini, frugi etiam ingenia corrupturos. » Notanda sane principibus hæc sententia.

Stulto noxii honores. Rursum indecens est stulto gloria, non tantum quia incongrua et indecora, sed etiam quia noxia; improbus enim nocet sibi, dum gloria sua abutitur ad fastum; nocet aliis, dum alios premit, opprimit; et nocet reipublicæ dum eam expilat, et in eam suam improbitatem et vitia transcribit. Igitur, sicut frigida nix vel pruina, quæ subinde cadit sub initium æstus et æstatis, suo frigore primos flores et fructus protuberantes enecat, et sicut pluvia in messe segetes jam maturas sternit, humectat, putrefacit, corrumpit : sic et honores collati stulto, in juvenibus primos virtutis ardores hebetant et enecant, dum vident stultitiam et improbitatem honorari; in viris vero maturos jam virtutum fructus corrumpunt, dum sibi vivere volunt, nec rempublicam capessere, utpote quam viderint a stultis regi : aut certe si ad ejus regimen aspirent, stultorum viam ineunt et cum stultis stultescunt, et cum impiis impie agunt.

Gnomæ. Salomonem et Hebræos secuti Græci, indignis honorem exhiberi hoc trito vetant dicterio : « Asini caput ne laves nitro. » Et Publius Syrus hoc mimo : « Loco est ignorantiæ apud indignum gloria. » Et S. Hieronymus *ad Pammach.* : « De Cæsare, inquit, egregie dixit Tullius : Cum quosdam, ait, ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit. »

Exempla. Vis exempla? accipe. Alfonsus, Aragonum rex, cognomento Sapiens, amico suadenti ut tranquille et voluptuose viveret, nec tot se periculis objiceret, respondit : « Romani honoris templum virtutis templo junxere, in quod nisi per virtutis templum introire nemini licebat, ut significarent ad honoris fastigium non voluptatum via, sed virtutis, illa quidem aspera et salebrosa enitendum esse. » Ita Panormitanus, lib I *De Gestis Alfonsi*. Antisthenes rogatus, « quæ res urbi exitium portenderet, » respondit : « Cum nullum est bonorum et malorum discrimen, » cum scilicet nec boni honore, nec mali vituperio afficiuntur. Longe enim pejus et indignum adhibere gubernaculis reipublicæ, quam si asinum pro equo adhibeas aratro. Ita Laertius, lib. VI, cap. I.

Cato Senior aiebat « populum Romanum non tantum purpuræ, verum etiam virtuti plurimum conducere : quemadmodum enim tinctores eum potissimum colorem inducunt, quo vident homines maxime delectari, ita juventus ad ea studia potissimum incumbit, quibus populus defert honores : honos enim non solum alit artes, verum etiam virtutem. » Hoc pacto monebat populum, ut magistratus his demum committerint, qui de se virtutis specimen dedissent, ita fore ut quam plurimi sese ad egregia studia conferrent. Idem, qui virtutem honore suo fraudarent, eos dicebat ipsam virtutem a juventute auferre, sentiens præmiis animos juvenum ad virtutem accendi; quæ si detrahas, ipsa virtus elanguescit. Ita Plutarchus in *Roman. Apophthegm.*

Idem censuram petens, cum cæteros competitores videret supplices populoque blandientes, ipse clamabat populo opus esse medico austero validisque remediis, proinde eligendum non qui jucundissimus esset, sed qui inexorabilis. Atque hæc dicens ante omnes censor creatus est. Agnovit populus morbum suum, eoque Cato plus valuit objurgando, quam cæteri blandiendo : ibidem.

Augustus Cæsar Romanum admonuit magistratum, ut rempublicam committerent iis qui usu et experientia rerum plurimum possent, nec eam sinerent pendere ex cujusquam voluntate. Nihil enim in republica perniciosius esse putavit, quam si magistratus rerum imperitus dominium obtineat. Ita Xiphilinus Dionis abbreviator in *Augusto*.

Mystice Beda : « Hic versiculus, ait, ne indoctis honor docendi committatur, præmonet. Nix namque æstate, et pluviæ in messe, sunt persecutiones infidelium in tempore prædicationis Evangelicæ, quæ dum graviores forte insistunt, et calorem in multis impediunt dilectionis, et fruges bonæ operationis fœdant. Quibus recte gloria quæ stulto confertur, esse similis asseveratur : quia si indocto cathedra docendi tribuitur,

æque similiter per hoc Ecclesia ut infidelium persecutione læditur, quod esse verissimum Arianæ tempestatis calamitas probavit. »

2. SICUT AVIS AD ALIA TRANSVOLANS, ET PASSER QUO LIBET VADENS : SIC MALEDICTUM FRUSTRA PROLATUM IN QUEMPIAM SUPERVENIET. — Beda, Lyranus et alii præponunt *nam*, et pro *alia* legunt *alta* : verum τὸ *nam* delent, et pro *alta* legunt *alia* codices Romani, idque magis consentit Hebræo, Chaldæo, et Græco. Hebræa ad verbum sic habent, *sicut avis ad vagandum, et passer* (vel *hirundo*, ut vertunt Vatablus, Pagninus, Arias, R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra) *ad volandum : sic maledictio gratis non veniet.*

In Hebræo hic duplex lectio : alii enim legunt לא *lo* per *aleph*, id est *non superveniet*; alii vero legunt לו *lo* per *vau*, id est *ei superveniet*, quare in speciem contrarie vertunt; utramque lectionem sic nectit Aben-Ezra : *Lo*, ait, cum *aleph* scribitur, et sine *aleph* cum *vau* legitur, ut significetur imprecationem illam in eum devolutum iri a quo prolata fuerat, non autem in illum quem alter diris devoverat.

Negative legunt Biblia Regia, Chaldæa et Septuaginta, qui sic vertunt, *sicut aves avolant et passeres, sic maledictum vanum* (id est vane et falso confictum) *non superveniet ulli*; vel, ut Auctor *Catenæ Græc.*, *sicut aves et passeres citra ullius offensionem volitant, ita stulta maledictio neminem cum offensione invadit*. Jam *primo*, Cajetanus sic vertit et explicat, *sicut avis vagari, et hirundinis volare est : sic maledictio* (prolata) *non veniet*, *q. d.* Maledictum et calumnia in innocentem prolata sine causa, est sicut avis transvolans, quia nequaquam innocentem tangit, sed mera quædam est velut avolantis verbi in aere verberatio.

Secundo, Vatablus, *ut passer*, ait, *natus est ut fugiat, et hirundo nata est ut volet : sic maledictio immerito prolata non veniet, id est non lædet, quasi dicat : Ut passer viso arcu vel homine fugit, ut non lædatur : sic non lædit maledictio, quæ immerito mittitur in aliquem* (1).

Tertio, noster Salazar sic : Sicut hirundines et aliæ aves, quæ regiones mutant, hiems ingruens nunquam opprimit : ita etiam viros insontes et innocuos seu maledicta, seu probra, seu convicia, seu contumeliæ nunquam afficiunt. Sicut enim aves illæ ad aprica prævolantes ab injuriis temporum sese vindicant : ita etiam isti ad innocentiam et probitatem (licet sic dicere) confugientes, illatas sibi contumelias, injurias et probra facile declinant.

Dices : Hirundo in hieme mutat regionem, at non passer qui suo loco remanet. Respondetur : Passer generatim sæpe sumitur pro qualibet ave per synecdochen. Rursum : Passer in hieme, etsi regionem non mutet, mutat tamen locum frigidum in calidum; degit enim in antris et foraminibus calidis, ubi se abscondit ut calescat.

Quarto, Chaldæus vertit, *sicut passer qui volat, et sicut volucris quæ volat, sic maledictio non frustra veniet.* Nonnulli putant alludi ad aves rixosas et pugnaces, quales sunt passeres, accipitres, galli gallinacei, ac proinde illis hic recte comparari maledicta, rixas et jurgia, *q. d.*. Sicut avis rixosa, v. g. passer transvolans ubique quiritatur, miscetque rixas et pugnas, quibus tam se quam alios affligit et lædit : sic pariter maledicta, convicia et jurgia, quæ maledici rixosique ubique serunt, tam alios quam ipsosmet maledicos affligunt; convicium enim convicio, verber verbere repercutitur. Arbores reperiuntur quarum e succo, foliis, trunco, ramis aves enascuntur, rostro obvios quosque mordentes. Sic Vincentius in *Speculo naturalis histor.* lib. VIII, cap. XL, Olaus, lib. XIX, cap. XVI, Ortelius in *Scotia et Hibernia*. Non igitur ut aliæ fœtu et incubatione nascuntur, sed sponte ex arboribus nulla præexistente materia, quæ aves aliorum judicio ferre posset, educit. Haud aliter reperiuntur aliqui ad instar harum arborum, qui nulla occasione de rebus nihil ad se pertinentibus quasi aves pariunt rixarum et contentionis.

Porro Pierius, *hieroglyph.* 24, tradit aves ad pugnandum et contendendum incitari allio in cibum dato, quod vile est, sed acre et mordax : ita re levi vilique, puta verbulo uno, sed acri et mordaci, concitantur rixosi ad rixas et jurgia. Unde illud : « Ne edas allia. » Affirmative vero vertit Noster : « Sicut avis ad alia transvolans, et passer quo libet vadens : sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet, » hebraice, *superveniet ei*. Sic et Beda, Baynus, Jansenius et alii passim. Per *maledictum* accipe probrum, convicium et injuriam quamlibet; hoc enim significat « maledictum, » *Eccli.* XXII, 30, et cap. XXIX, vers. 9, et alibi sæpe, ut ibi dixi. Beda accipit mali imprecationem.

Primo ergo Lyranus, Baynus et Jansenius sic explicant : « Superveniet » ei, scilicet proferenti maledictum, non vero ei contra quem profertur, *q. d.* Sicut avis, ut passer vel hirundo, e nido suo ad alia et alia volat, redit tamen in nidum suum unde avolavit : ita maledictio quæ frustra in aliquem profertur, superveniet in illum, a quo progressa est, ita ut ea maledictio sit ei contra quem dicta est, velut avis in aere vagans; ei vero a quo emissa est, veluti avis in nidum suum reversa, quia redundabit in caput ejus, et propter eam a se in alium prolatam maledictioni ipsemet subjacebit.

Huc accedit Beda : « Verba, ait, recte avibus comparantur, quod sonando per aera transvolant ab ore videlicet loquentis ad aures usque

(1) Ita et Rosenmullerus : *Sicut passer* (seu *avis minor quævis*) *ad vagandum est, et hirundo ad volandum, sic imprecatio gratis*, abs re in aliquem prolata, *non veniet* in eum, puta in quem profertur, sed cito ab eo abibit, passeris aut hirundinis instar. לו, quod Masorethæ legi jubent, sensum fundit nullum.

audientis. Sed distant in eo, quia potest fieri ut avis quolibet volans eo loco resideat, ubi nil ei certæ necessitatis aut utilitatis suppetat; verba autem quæ loquimur, non quolibet dispersa in ventum defluunt atque evanescunt, sed in auctorem suum cuncta revertuntur, et vel bene prolata juvant loquentem, vel male edita gravant. Neque enim maledici regnum Dei possidebunt. » Subjungit deinde : « Non autem sine causa dicit, maledictum frustra prolatum. Est enim maledictum juxta divinæ districtionis iram in impios emissum, ut est illud B. Petri in Simonem magum : Pecunia tua tecum sit in perditionem; et ea quæ in apostatas et hæreticos Ecclesiastica animadversione proferuntur anathemata, de quibus Dominus eidem Ecclesiæ dicit : Quæcumque alligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis, » *Matth.* XVI.

Sic maledictio Elisæi in impios pueros se irridentes auctoritate prophetica fulminata, fuit efficax, puerosque ursis devorandos objecit, IV *Reg.* II, 24; talis ergo non se habet instar avis avolantis, sed instar gladii secantis, imo instar fulguris siderantis.

Secundo, « maledictum superveniet sic, » scilicet « sicut avis transvolans, » ut scilicet eum in quem profertur non tangat, vel si tangat, non hæreat, sed avolet et transvolet instar avis; sic ergo superveniet, ut transvolet et supervolet, itaque illico redeat pristinus famæ splendor et gloria.

Hic sensus valde appositus est; tota enim vis consistit in τὸ *sicut* et *sic;* est enim similitudo, in qua maledictum volans comparetur avi huc illucque instabiliter volanti, et ab uno loco mox ad alium transvolanti; sic enim transvolat maledictum. Quare

Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

Educit enim tandem quasi lumen Dominus justitiam piorum, et judicium eorum tanquam meridiem, ut est *Psal.* XXXVI, 6. Unde recte Titus Vespasiani filius audiens sibi quosdam maledixisse, dixit : « Ego, cum nihil faciam dignum propter quod contumelia afficiar, mendacia nihil curo. » Et S. Augustinus, epist. *ad Secundinum :* « Senti de Augustino quidquid libet : sola coram Deo conscientia me non accuset. »

Tertio, maledictum temere prolatum, et generatim quasi in aerem jactum in aliquem superveniet, id est aliquem feriet, alicujus animum sauciabit, qui proinde se eo læsum ostendet, et in maledicente maledicta, aut etiam verbera regeret, ut hac gnome Salomon moneat garrulos pronos ad irrisiones, scommata et convicia, quæ in quoslibet jaciunt, ut ab iis abstineant, nec putent illa in aerem jaci, sed sciant aliquos illis feriri et vulnerari, qui ultionem a maledicente expetent. Huic sensui favet versio Syri : *Sicut passer, et animal alatum volant in aere : sic maledictio errat si vagatur,* ut vage nunc illumve tangat et affligat instar fulminis vagi, quod hunc illumve tangit, afflat et incinerat.

Ex dictis patet quod sive affirmative legas, *superveniet,* sive negative, *non superveniet,* in idem redit, vel certe eodem coit sensus.

Vers. 3. FLAGELLUM EQUO, ET CAMUS ASINO, ET VIRGA IN DORSO IMPRUDENTIUM. — Pro *camus* hebraice est *meteg,* id est frenum, retinaculum, habena et lorum, sive in os insertum, sive circum faciem et collum ligatum, quo animal cohibetur et regitur, ne feratur pro libidine. Talis habena in asino est lorum, vel funis capiti asini alligatus. *Camus* græca est vox κῆμος, idem significans, sed variis modis et formis : *camus* enim vocatur fiscella e vimine, aut reticulum e funiculis plexum, quod equisones equis, mulis et asinis ad os circumponunt imposito in id hordeo, avena fœnove, ita ut equi, muli, asini itinere non subsistant quærendi pabuli gratia. Rursum, *camus* est capistrum, quo alligantur ora equorum et asinorum ne mordeant, vel ne germina carpant. Insuper *camus* est frenum, laqueus, funis, qui collo capitique asini alligatur, ut a sessore regi possit. Denique Septuaginta, Chaldæus et Syrus, Hebræum *meteg* vertunt, *stimulum;* sic enim habent, *flagellum equo et stimulus asino : sic virga genti iniquæ;* Lucifer, *genti insipienti;* Aquila, *corpori dementis.*

Camus quid?

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut flagello et freno reguntur equi et asini, sic et imprudentes virga castigandi regendique sunt, ut recta virtutis via strenue incedant. Elegantiæ tamen causa flagellum tribuit equo, camum (id est frenum) asino, quia equi mirifice timent scuticam sive flagellum, adeo ut sola ejus intentatione et comminatione excitentur ad cursum; asini vero, quia vagi sunt et stolidi, indigent freno, puta loro vel fune ad caput alligato, ut a sessore dirigantur ad recta incedendum, necubi deflectant vel exorbitent a semita, quia pigri egent camo ut trahantur ad pergendum. Iidem gramini et pabulo inhiant; freno ergo et capistro ab eo avocandi sunt, ut omissa pabulatione suo itinere pergant. Similiter imprudens, quia vagus et stolidus æque ac piger est, virga castigationis impellendus est, ut impigre incedat in studio prudentiæ et virtutis. Eadem cohibendus est a gula et deliciis quibus inhiat, ut ab iis avulsus strenue pergat in virtutis studio. Igitur *flagellum* notat incitationem ad bona, *camus* refrenationem a malis, quorum utrumque necessarium est imprudenti.

Adde asinos in Syria et Palæstina longe nostris esse vivaciores et generosiores, ac assimilari equis et mulis, ideoque camo et freno indigere. Quocirca legimus filios Judicum et principum Israel inequitasse asinis. Vide Abdon, *Judic.* XII, 14 : « Habuit, ait, quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes ascendentes super septuaginta pullos asinarum. » Et Christus Dominus, velut Messias rex Israelis inaugurandus in Jerusalem, cum cum triumpho

sus est in die Palmarum inequitans asinæ, *Matth.* cap. XXI. Huc facit illud Senecæ : « Nobilis equus umbra virgæ regitur, ignavus nec calcaribus concitatur. »

Aliter respondent alii, scilicet per metathesim transponi hic voces, easque proinde sic suo ordini esse restituendas. Sicut camus, hoc est frenum equo, et flagellum competit asino : sic et virga congruit dorso imprudentium. Equi enim petulantia coercenda est freno, asini vero tarditas incitanda flagello. Utroque eget insipiens, qui, ut equus, lascivit et currit ad vitia; ut asinus vero, tardus est ad virtutes : tarditatem ergo hanc virga exstimulare, lasciviam vero eadem cohibere oportet.

Aliter quoque noster Salazar, *q. d.* Correptio et supplicia stulto inflicta, siquidem stultus equi ad instar præceps ac ferox sit, illum utique incitant, et ad vitia præcipitem magis ac ferocem efficiunt : si autem asini in morem socordia et inertia torpeat, illum sane inertem magis ac socordem reddit animadversio.

Symbolice Beda : « Quid per equum, ait, nisi superbum? et quid per asinum nisi luxuriosum quemlibet figurat? et ideo necesse est ut per divinum flagellum elatio humilietur superborum, ut per infirmitatem carnis velut par camum cohibeatur voluntas lubricorum; ut qui sponte converti nolunt, coacti flagellis convertantur a vitiis, sicut ait Propheta : In camo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. »

Plura de hac virga dixi cap. XXIII, 13, et *Eccli.* XXXIII, 25, ad illa : « Cibaria, et virga, et onus asino : panis, et disciplina, et opus servo. »

4. NE RESPONDEAS STULTO JUXTA STULTITIAM SUAM, NE EFFICIARIS EI SIMILIS. — Hebraice, *ne ei adæqueris.* Nam, ut ait Plato in *Dialog. de Amore* : « Sapiens toto capite supra insipientem attollitur. » Septuaginta, *noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis ei fias.* Pro כאולתו *keiuvalto,* id est *juxta stultitiam suam,* Cajetanus et alii legunt באולתו *beiuvalto*, id est *in stultitia sua;* litteræ enim ב et כ sunt vicinæ et affines. Huc facit proverbium Arabum : « Esto cum paliuro oliva, id est, esto cum stulto sapiens, et cum insano mentis compos. »

5. RESPONDE STULTO JUXTA STULTITIAM SUAM, NE SIBI SAPIENS ESSE VIDEATUR. — Hebraice, *ne forte sit sapiens in oculis suis;* Septuaginta, *sed responde stulto ad stultitiam ejus, ne videatur sapiens apud se;* Chaldæus, *sed loquere cum stulto in sapientia sua, ne existimet seipsum sapientem;* Syrus, *alloquere stultum juxta sapientiam tuam,* etc.; S. Cyprianus, lib. *De Singul. Cleric., responde insipienti contra ipsius insipientiam.* Græcum enim πρὸς non tantum *ad* vel *juxta,* sed et *contra* significat.

Primo, generatim has duas gnomas sibi in speciem contrarias sic concilies, et explices cum S. Hieronymo, lib. I *in Ezech.* : « Utrumque, ait, pro temporum et personarum diversitate concordat, dum et stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam; et stulta superbia alia decutitur stultitia, juxta quod Apostolus dicit II *Cor.* XII : « Factus sum insipiens, vos me coegistis. » Sensus ergo est, *q. d.* Est tempus quando non oportet stulto respondere juxta stultitiam suam, cum scilicet, si ei loquenti stulta, stulta respondeas, cum eo stultescere videberis, vel stultitiæ notam apud prudentes incurres. Est rursum tempus quando oportet stulto respondere juxta stultitiam suam, cum scilicet ille insolescit, et sibi videtur præ aliis sapere; tunc enim retundenda est stulta hæc ejus præsumptio, ne sibi et audientibus noceat, idque faciendum respondendo ei *juxta stultitiam suam,* id est stultitiam ejus stultitia castigando. Sic hæreticorum stultas quæstiones simili stulta responsione vel oppositione sternimus, aliisque ridendas exhibemus. Huc facit illud Catonis :

> Insipiens esto, cum tempus postulat, aut res :
> Stultitiam simulare loco, prudentia summa est.

Exempla mox subjungam. Ita S. Paulus, II *Corinth.* XI, seipsum impense dilaudat, eo quod pseudoapostoli seipsos extollerent et Paulum deprimerent : contra hos ergo cogitur seipsum laudare, ut suam contra eos auctoritatem tueatur. « Utinam, ait, sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; » et cap. XII, 11 : « Factus sum insipiens, ait, vos me coegistis. » Insipientis enim est se laudare ; sed hanc insipientiam usurpavit Paulus sapienter, quia ea decussit insipientiam, id est laudes pseudoapostolorum. Sic Melania senior a præfecto Palæstinæ spe pecuniæ incarcerata, dixit : « Ego illius quidem sum filia; hujus vero uxor, qui in terra fuit genere clarus; nunc autem sum ancilla Christi. Vide ne meos in te concites. Oportet enim adversus stolidos tanquam cane et accipitre uti animi elatione, et in tempore eorum superbiæ in ipsos immittere. » Unde territus præfectus se excusavit, et ipsam adoravit. Ita Palladius in *Lausiaca,* cap. CXVII.

Ergo elatio stultorum elatione sapientum retundenda est, ut ab injuria compescantur metu mundi, qui Christum non timent. Mundani enim levibus et stultis rationibus moventur, non stolidis et sapientibus; sicut pueri concitantur umbris non rebus, pomo non auro, virga non gladio. Illorum ergo stultitia simili stultitia decutitur, et velut clavus clavo pellitur, cum sapientiam non capiant, nec curent. Simili modo avaro persuadebis quod voles, v. g. frequentationem S. confessionis et communionis, non per rationes æternas, promittendo ei regnum cœlorum, sed per rationes viles et temporales, promittendo ei opes terrenas; ac guloso, promittendo ei delicatam mensam ; superbo, promittendo ei honores, etc. Talibus ergo vir prudens respondebit non juxta suam sapientiam, sed juxta illorum stultitiam. Breviter, responde stulto apposite ad capacitatem suam eum edocendo : ne respondeas stulto, ejus

stultitiam imitando: sic et ille stultus esse desinet, et tu non fies.

Secundo, particulatim, *q. d.* Est tempus cum stultum stultescentem non oportet corripere, v. g. cum ira vel insania exæstuat; qui enim eum tunc corripit, imprudens et stultus censebitur, quia tempus correptioni opportunum non observat. Est rursum tempus quando eum corripere oportet, cum scilicet *stultitia*, id est ira et passio ejus, subsedit, atque correptionis est capax. Sicut enim medicamenta corpori, sic et correptionem animo non nisi congruo tempore adhibere oportet, alioquin morbum non sanabit, sed irritabit. Antistropha Salomoni est gnome Arabum: « Tege mercem tuam melle, et projice eam in cisternam luti, id est, concilia corda stultorum sermone dulci. »

Tertio, et omnino genuine, *q. d.* Ne stulte loquaris cum stulto, ne illi assimileris et adæqueris, ut cum stulto stultescas; hanc enim rationem subdit Salomon, v. g. cum stultus stulta, insana, inhonesta, erronea, etc., effutit, tu cave ne similia effutias; cum ille te probris et maledictis appetit, cave ne similia in illum regeras: sic enim in vitio illi similem te efficies. « Responde tamen stulto juxta stultitiam suam, » id est, ejus vecordiam, iram, scurrilitatem, convicia, errores, etc., sapienter corripe, et cum ratione redargue, ut stultitiam suam agnoscat, et agnitam corrigat, præsertim si periculum est ne eadem alios inficiat. Unde notat Lyranus præpositionem *juxta* hic aliter et aliter accipi, nam in priori versu significat imitationem, in posteriori exigentiam, *q. d.* Noli imitari stulta stulti dicta, ne fias stultus, id est vecors et impius; « responde tamen stulto juxta stultitiam suam, » id est, rationibus probis et validis insipientiam ejus confuta pro exigentia stultitiæ ejus, ut illa ipsi demonstretur, ipseque eam videat et emendet. Unde Cajetanus priori loco legens *beiuvalto*, id est *in stultitia sua*; posteriori vero *keiuvalto*, id est *juxta stultitiam suam*; sic vertit, *ne respondeas stulto in stultitia sua, ne ei similis efficiaris; sed responde stulto secundum stultitiam suam, ne sapiens sibi videatur*. Et Vatablus: « Si stulto, ait, stulta effutienti loquaris, ne tu etiam stulta effutias: si probris te afficiat, ne tu illi malum pro malo rependas; redargue tamen stultum propter suam stultitiam, » hoc est, « ostende ei stultitiam suam. » Sic et R. Levi: *Ne respondeas stulto*. Quando stultus, ait, te rei cujuspiam insimulabit ob dementiam qua laborat, ne quidquam respondeas, cum te aures præbere dedeceat ejus lymphatis sermonibus. *Ne efficiaris ei similis*, si ejus verba æstimes, ita ut ab illis te moveri turbarive patiaris, dementiæ id erit tuæ. *Responde stulto*. Stulto responde, ut illum ab errore revoces, quo in sapientiæ rebus laborat. *Ne sibi sapiens esse videatur*. Quando hujusmodi errore captus a vero alienam opinionem animo fovebit, haud tibi silentio utendum est, cum operæ pretium sit, ut offendicula a mortalium conspectu amoveas pro viribus.

Sic et Salonius, Beda, Jansenius, Baynus, R. Salomon, Aben-Ezra et alii passim. Huc facit illud Ciceronis contra Sallustium: « Mihi ratio habenda est non quid Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam quæ ego honeste effari possum. »

Stulto respondendum ad stultitiam.

Denique S. Cyprianus, epist. *ad Demetrium*, censet stulto non respondendum silentio, ut silentes contemnamus et inhibeamus ejus stultiloquia, sicut canis latratum cohibent transeuntes ei non oblatrando, sed silenter transeundo. Eidem vero respondendum non disputatione, sed acri reprehensione aut castigatione et verbere; stulti enim non nisi plagis emendantur. Sic enim scribit: « Oblatrantem te, et adversus Deum, qui unus ac verus est, ore sacrilego et verbis impiis obstrepentem frequenter, Demetriane, contempseram, melius existimans errantis imperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam provocare. Nec hoc sine magisterii divini et nomini auctoritate faciebam, cum scriptum sit: Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis fias illi. » Rationem subdit: « Nam cum ad me sæpe studio magis contradicendi quam voto discendi venires, et clamosis vocibus personans malles tua ingerere, quam nostra patienter audire; ineptum videbatur congredi tecum, quando facilius esset, ac levius turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere, quam tuam rabiem tractatibus coercere. Certe et labor irritus et nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. »

Idem S. Cyprianus, tract. *De Singul. Cler.*, posteriorem Salomonis gnomen sic ex Septuaginta legit, sicque explicat: « Tales ergo (nimirum stulti) non per orationem, sed per correptionem revincendi sunt. Nam adversus ejusmodi homines Salomon edocet nos, dicens: Noli respondere insipienti ad ipsius insipientiam, ne similis fias illi; sed responde insipienti contra illius insipientiam, ut non videatur sibi sapiens esse. »

Exempla.

Ita Christus Judæis stulte eum capere volentibus in sermone, et quærentibus an liceret tributum dare Cæsari, ostensa sibi Cæsaris in nummo imagine, sapienter juxta stultitiam eorum respondit: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo, » *Matth.* XXII, 21. Idem fecit stoliditatem Pharisæorum redarguens, *Math.* XXIII, toto capite; et cum stolidis Judæis et Scribis disputans, *Joan.* cap. V, 19, et cap. VI, 43, et VII, 27, et cap. VIII, 12 et seq. Et S. Paulus Elymam magum stulte suæ prædicationi resistentem juxta stultitiam suam coarguit, cæcitateque percussit: « O plene omni dolo, ait, et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus, » *Act.* XIII, 10.

Quin et diabolus Judæos exorcistas stulte volentes se, instar Pauli, in nomine Jesu ab energumeno ejicere, prudenter eorum stultitiam confutavit : « Jesum novi, ait, et Paulum scio ; vos autem qui estis? et insiliens in eos, etc., invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa, » *Act.* XIX, 15. Idem hoc sæculo contigit Luthero dum vellet dæmonem expellere. Ita ludimagister Orthodoxæ Antiochiæ stulte rogatus a Libanio sophista, Juliani Apostatæ amico : « Quid facit fabri filius (ita per scomma vocabat Christum Dominum)? » stultitiæ ejus sapienter respondit : « Juliano loculum fabricatur. » Et verus fuit vates : nam paulo post Julianus occisus in loculo ad sepulcrum elatus est. Ita Theodoretus, lib. III *Hist.* cap. XVIII. Et Maris Episcopus Chalcedonis exprobrans Juliano apostasiam, cum ab eo stolide velut cæcus rideretur, audiretque : « Non te Galilæus tuus sanabit, » prudenter ei juxta stultitiam suam regessit : « Gratias ago Deo quod cæcus sim, ne te apostatam oculis aspiciam. » Ita Sozomenus, lib. V, cap. IV. S. Basilius fatue reprehensus a Demosthene coco Valentis Imperatoris Ariano, quod ὁμοόυσιον crederet et doceret, subridens sapienter fatuo respondit : « Demosthenem illitteratum hodie vidimus : tuum est jusculorum curare condimenta, nam cum aures habeas oppletas sordibus, sacrosancta dogmata audire non potes. » Ita Theodoretus, lib. IV, cap. XVII.

Festive, sed false, nuper in Belgio frater quidam Franciscanus, irrisus ab hæretico insolente, alapaque percussus, cum stulte is ipsi objiceret, ut alteram maxillam feriendam offerret; scriptum est enim, ait : « Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram, » *Matth.* V, 39. Tu autem cum tuis, Evangelii ad litteram custodem te profiteris. Mox frater sagax et nervosus sapienter et fortiter stultitiam ejus contudit; nam prosternens eum in terram pugnis male mulctavit, dicens : Scriptum est pariter : « Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. » Cum tertius quis superveniret, velletque eos separare : « Sine, inquit, doceo enim hæreticum hunc sacras Scripturas, quas stulte citavit, sane intelligere. Scriptum est enim : Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. »

Vers. 6. 6. CLAUDUS PEDIBUS, ET INIQUITATEM BIBENS, QUI MITTIT VERBA PER NUNTIUM STULTUM. — Hebraice, *incidens pedes, rapinam bibens, mittens verba in manu stulti*; Regia, *decurtans pedes*; Vatablus, *detruncat pedes, et bibit violentiam, qui per stultum aliquid demandat*; Chaldæus, *qui currit pedibus suis, bibens iniquitatem : sic est, qui mittit verba in manu stulti*; Septuaginta, *ex viis suis opprobrium facit, qui mittit verba per nuntium stultum*; Procopius, *ex pedibus suis opprobrium facit*, etc.; Syrus, *de sub pedibus suis bibit iniquitatem, qui mittit nuntium stultum*. Pro *iniquitatem* hebraice est חמס *chamas*, id est vis, rapina, violentia, tyrannis, iniquitas, injustitia, opprobrium, damnum : sumiturque tam active pro rapina, quam quis facit, quam passive pro rapina, injuria et probro, quod quis patitur. Sic *Job* cap. XV, 16, de impio dicitur : « Qui bibit quasi aquam, iniquitatem; » et cap. XXXIV, 7 : « Bibit subsannationem quasi aquam, » hoc est, ab omnibus male audit, ridetur et subsannatur. Pro *claudus pede*, Noster legit מקצה *mekutse*, quod est participium passivum *pual*, significans *succisus*, ut vertit Pagninus, vel *incisus pede*, hoc est claudus : cui enim incisi sunt nervi et tendines genuum, hic necessario claudus est, et claudicat. Jam nervosius aliis punctis legunt מקצה *mekatse*, quod est participium activum *piel*, significans *incidens* vel *succidens pedes*, uti vertunt alii jam citati (1).

Nota : Herus et servus, mandans et mandatarius, mittens et missus, puta nuntius vel legatus, œconomice censentur unum, et civiliter computantur ut una eademque persona, quia servus, mandatarius et missus omnia agit ex commissione et præscripto sui heri, mandantis et mittentis; quare quod unus facit, errat vel peccat, alter quoque censetur facere, errare et peccare. Hinc Salomon hic loquitur de mittente et nuntio misso complexim quasi de uno et eodem, esto unum epithetum magis conveniat uni, alterum alteri. Nam τὸ *claudus* magis convenit nuntio; τὸ vero *bibens iniquitatem* magis convenit mittenti; sed quia hi duo civiliter sunt unum, hinc quod uni convenit, tribuitur et alteri.

Sensus ergo est, *q. d.* Mittens nuntium stultum ad negotia sua peragenda, perinde faciet ac si *claudum pedibus*, id est tardum, invalidum, ineptum et impotentem mitteret : stultus enim non potest prudenter ea peragere, quare multa imprudenter faciet, multos contra se et herum mittentem se concitabit, multaque temerarie dicet et aget, quæ in mittentem transcribentur, ut ipse videatur bibere copiosam iniquitatem nuntii, ac consequenter luat meritas ejusdem pœnas, probra et damna. Demus enim ut recte referat ea quæ sibi commissa sunt, at, si super eis examinetur, non sibi constabit, sed vacillabit quasi in utramque partem claudicans, multaque alia effutiet et faciet quæ hero infamiam et damna creabunt. Ad hæc sinet se decipi, et mille dolis et mendaciis imponi sibi. Unde R. Levi : Iniquitatem bibit, ait, propter ea quæ a stulto referuntur. Quod quidem duplici ratione contingit, tum quidem quod stultus sermones non renuntiet, quemadmodum jussus fuerat : ex quo fiet ut mittenti grata non respondeantur, iisque consentientia quæ proposita fuerant. Ideoque iniquum se præbebit ei ad quem legatio destinata est, licet is crimine culpaque careat : id enim a legati demen-

(1) *Abscindit* sibi *pedes*, *injuriam bibit*, id est, ingerit sibi noxia quæque, *qui mittit verba*, mandata, *per manum stulti*.

tia effectum fuit. Tum quod stultus sermones non referat ut jussus fuerat a responsum dante, ideoque fiet ut negotia implicita sint difficultatibus, consentaneaque gratia destituantur. Hæc R. Levi.

Igitur τὸ *claudus pedibus* complexim tribuitur mittenti et nuntio misso : proprie tamen nuntio competit, sed in mittentem transcribitur, quia quod missus facit, censetur facere mittens, et quia censetur claudicare tam mente, id est vacillare judicio et esse amens, quam pede, qui stultum cui mens magis vacillat quam pes mittit: et quia claudus, id est impotens ad negotia sua tractandum, sit oportet, qui non alium quam claudum, id est stultum, habet quem mittat.

Jam nervosius legunt et vertunt, *incidit* vel *truncat pedes,* scilicet *mittens, nuntio* quem mittit, *q. d.* ait Vatablus : Qui verba aut negotia magni momenti homini insipienti ad alium deferenda tradit, similis est ei qui, ut aliquo mittat quempiam, pedes illi succidit, id est eum mittit, qui aut nunquam perveniet ad eum, ad quem destinatur; aut, si ad eum devenerit, rem perperam aget vel dicet; atque adeo quidquid erraverit aut deliquerit, id bibere ac devorare mittentem coget.

Addit Aben-Ezra et Cajetanus, eum qui mittit stultum, non tantum stulto, sed et sibi ipsi pedes incidere et truncare, quia sicut pedes sibi ipsi succidens, privat se facultate ambulandi; sic quoque res suas tractans per stultum, privat se facultate easdem per semetipsum peragendi; stultus enim ita eas intricat et pervertit, ut vix a quoquam extricari et in integrum restitui possint. Idem bibit iniquitatem, quia inique facta et gesta a stulto quem mittit, eorumque probrum et pœnæ in ipsum, utpote qui misit, derivantur. Ulterius R. Salomon τὸ *incidens pedem* extendit ad quoslibet negotii administros, *q. d.* Qui stulti opera in legationibus utitur, multorum pedes præcidit, quos denuo reponere debeat, ut rem a priori legato male gestam reparet. Idem vero iniquitatem bibit, quod eidem amici irascantur ob stulti legationem.

Noster Salazar subtilius censet τὸ *incidens pedem* significare missionis pœnam et pœnitentiam, *q. d.* Herus in pœnam missi a se stulti pœnam hanc erroris sui a se exiget, ut pedem sibi ipsi incidat, id est verberet et cruentet, volens nimirum membra punire quæ sibi detrimentum attulerunt : nam cum posset pedes suos ad rem agendam movere, horum ignavia aut inertia calamitati aut infortunio causam dedit.

Septuaginta vertunt, *ex viis suis opprobrium sibi facit,* vel *probrum refert, qui mittit verba per nuntium stultum:* ita Auctor *Catenæ Græc.;* quia legatus stultus opprobrium est mittentis : mittens enim stultum censetur et ipse stultus, quia stulte dicta factaque et errores nuntii quem misit videtur probare. Procopius, *ex pedibus suis opprobrium sibi facit;* pedibus enim, et multo magis mente claudicat tam missus quam mittens, ideoque magis ridetur quam pedibus claudus, de quo Poeta :

Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus.

Mystice Beda : « Qui hæreticum, ait, sciens mittit ad prædicandum populis, claudus est pedibus, et iniquitatem bibens, quia et operis boni incessum amisit, et interiora sui sensus haustu stultitiæ deebriat. »

Mystice, pariter B. Petrus Damianus, lib. I, *epist.* 18, hanc gnomen explicat de iis qui indignos promovent ad prælaturas : « Claudus pedibus et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum. Quibus nimirum verbis, ait, quid aliud videtur expressum, nisi ut carnaliter sapienti, ac per hoc stulto cuilibet non committatur prædicationis officium? De sanctis enim prædicatoribus dicitur : Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Itaque quilibet ordinator Ecclesiæ, si dignos et idoneos in dignitate constituit, quasi pedibus rectis incedit. Per eos enim verbum spargendo circumquaque discurrit, et quod per semetipsum non valet agere, per illos satagit efficaciter adimplere. Sin autem carnales quosque ac reprobos ordinare præsumat, hic claudus pedibus ambulat. Qui etiam iniquitatem bibere dicitur : quia dum verba sanctæ prædicationis per stultum nuntium mittit, et contra Apostolum cito manus imponit, peccatis communicat alienis. Nam etsi prudenter quisque loquatur, si tamen non agit ipse quod loquitur, in spirituali claudus itinere non immerito judicatur. » Hæc P. Damianius.

Vers. 7. 7. QUOMODO PULCHRAS FRUSTRA HABET CLAUDUS TIBIAS : SIC INDECENS EST IN ORE STULTORUM PARABOLA. — Pro *parabola* hebraice est משל *mascal,* id est *prædominans,* hoc est sententia illustris, erudita, gravis, acuta, præsertim ethica, quæ mores hominum ad prudentiam et virtutem efformat, quales sunt hæ Salomonis; vide dicta cap. I, 1. Hebræa ergo sic habent : *Elevata sunt crura a claudo, et* (id est *sic*) *parabola in ore stultorum.* Pro *elevata sunt* hebraice est דליו *daleiu,* qui est imperativus a דלה *dala,* significans haurite, elevate, exaltate, per ironiam, *q. d.* frustra elevabitis. Vel potius indicativus significans, elevata vel exaltata sunt crura claudo; unum enim crus ejus altius est altero : sicut situla una altior est altera, dum hauriunt aquam e puteo : una enim deprimitur, altera elevatur. *Elevata* ergo, id est inæqualia sunt crura claudo, ut vertit Pagninus, Baynus et alii. Alii vertunt, *exhaustæ sunt,* id est aruerunt, vel siccatæ sunt tibiæ claudi (1).

Primo, ergo ex Hebræo sic vertunt et explicant

(1) Rosenmullerus, *elevatio crurum,* saltatio, quæ *a claudo* fit, id est claudi, *et parabola,* sententiose dictum, *in ore stultorum :* utrumque movet risum. Maurer, *laxa,* languida, *dependent* (tertia præteriti pluralis persona verbi דלה) *crura a claudo, et sententia in ore stultorum* inepta est.

nonnulli, quasi significet parabolam, id est sententiam sapientem et gravem non reperiri in ore stulti, sicut rectus incessus non reperitur in claudo : sicut enim claudus incedendo claudicat, sic stultus loquendo imprudentiam et inconstantiam suam ostendit. Unde Chaldæus vertit, *si dederis ambulationem claudo, suscipies verbum ab ore stulti*. Septuaginta, *aufer gressum crurum et parabolam* (hoc enim significat græcum παροιμίαν, ut habent Complutenses et Auctor *Catenæ Græcorum*, pro quo minus recte alii legunt παρανομίαν (id est *iniquitatem*) *ex ore imprudentium*, hoc est, ut clare Symmachus, *defecerunt tibiæ a claudo, et parabola in ore stulti*; Vatablus, *exaruerunt crura claudo*, etc.

Secundo, alii sic vertunt et explicant, *q. d.* « Ablatæ sunt tibiæ a claudo : sic parabolæ in ore stulti, » *q. d.* Quod est corpus sine tibiis, hoc est parabola sine intellectu in ore stulti. Huc accedit Aben-Ezra, qui vertit, *an elevabunt extollentque claudi crura, cum is pedibus careat? q. d.* « Proverbium absque intelligentia est tanquam corpus carens pedibus. Aut sicut attenuata sunt crura claudi, sic tenuis imbecillaque est parabola sine intelligentia. »

Tertio, Salomon, *q. d.* Sicut claudo videntur crura cujuslibet viri altiora suis : sic stulto parabola et sapientia videtur altior se, ut ad eam se erigere eamque prehendere nequeat.

Quarto, Vatablus, *q. d.* Elevate et erigite claudum in pedes suos : tamen non propterea rectus incedet aut gressus reget, quinimo statim concidens procumbet. Ad eumdem modum, si in ore stulti ac stolidi hominis perelegans et peracuta parabola ponatur, non propterea mente discurret, et ex acceptis ad alia scandet; sed quam primum vacillabit, et in absurdiora dilapsus corruet.

Quinto, melius alii vertunt, *clevatæ*, id est *inæquales*, ideoque indecentes *sunt tibiæ claudo, sic et parabola in ore stultorum*; quod Noster clare vertit, *quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola, q. d.* Sicut pulchræ tibiæ claudum non ornant, sed dehonestant, et spectantibus ridendum exponunt, eo quod iis uti recteque incedere nesciat, sed eis abutatur ad claudicationem quæ intuentibus ridicula videtur, et risum movet : sic pariter *parabola*, id est sententia sapiens et gravis, stultum non decet, neo decorat, sed dedecorat, quia ea recte uti nescit, sed ea ridicule abutitur ad suam stultitiam, idque *primo*, quia eam profert non opportune et congrue, sed importuno tempore locoque incongruo. Sic Salomonem explicat *Eccli.* cap. XX, 22, dicens : « Ex ore fatui reprobabitur parabola; non enim dicit illam in tempore suo. » Vide ibi dicta.

Quod pulchra tibia claudo, hoc parabola stulto. Primo.

Secundo. *Secundo*, quia sicut claudus tibiis pulchris, sio stultus parabola pulchra recte uti nequit, tum quia aliquid ei addit vel detrahit, ait R. Levi; tum quia recte eam applicare nescit, sed inepte et inconcinne eam accommodat rei cui non debet, et modo quo non debet.

Tertio. *Tertio*, sicut claudus, licet pulchras habeat tibias, tamen inæqualiter ambulat, quod una tibia sit brevior altera, ideoque claudicando saltitat, nunc pedem unum longiorem attollens, nunc alterum breviorem deprimens : ita pariter, licet in ore stultorum sit prudens aliquis sermo, tamen cum aliis eorum verbis non consentit; sed velut inæqualibus tibiis ambulant et claudicant, dum post dictum aliquod sapiens, ad suas nugas et stultitias revolvuntur. Sermonis sapientis ergo nervos incidit stultitia stulti, dum post eum subnectit inconcinna, inepta, dissoluta quæ non cohærent, quæque nec cœlum nec terram tangunt, ut vulgo dicitur. Quare sicut homo est monstrosus, cujus membra sunt inæqualia, vel debita proportione carentia : sic monstrosus est sermo stulti, cujus partes sunt inæquales et justa proportione destitutæ. Sic Cicero, *De Claris Orat.*, notans quemdam qui pulchris inepta miscebat : « Actio, inquit, paululum, tum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. » Huc facit proverbium Arabicum, *Cent.* 1, num. 20 : « Ne incarcera pavonem et columbam simul, id est, ne sis modo compositus, modo dissolutus, modo gravis, modo levis et insolens; » uti faciunt stulti, qui modo graves et compositi in dictis et verbis incedunt quasi pavones; modo leves et ridiculi volitant ut columbæ.

Quarto *Quarto*, Baynus : Parabola, ait, id est sermo eruditus et elegans in ore stulti, cum a vita ejusdem et actione discordat, indecenter claudicat. Duo enim velut animæ crura sunt dictio et actio; quapropter cum sermo sublimis est, actio humilis, indecora admodum claudicatio, ac turpis pedum nutatio fit, qualibus dici potest illud Eliæ : « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si vero Baal, sequimini eum, » III *Reg.* XVIII. Igitur hæc gnome in eos intorqueri potest, in quorum ore semper est Evangelium, quique illud ex officio aliis prædicant, cum improbæ sint vitæ, quales omnes Sapiens stultos vocat. Sancta enim hæc prædicatio illis indecens est, ut qui ea nec ornentur, neo eamdem ornent, sed inæqualitate dictorum et factorum dehonestent, quantum in se est, omnino claudis similes, qui pulchras quidem habent tibias, sed eis non pulchre incedunt : claudicant enim et illi in duas partes, dum ore Deum, vita mundum prædicant. Ita Beda, Jansenius et alii.

Hinc et apposite B. Petrus Damianus, lib. I, *epist.* 18, hanc gnomen de prædicatoribus male viventibus exponit : « Quomodo, ait, pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola. Pulchris plane innititur tibiis, qui luculenti nitet claritate sermonis; sed dum sine bonis operibus accuratum deprimit eloquium, velut sine gressu promovet recta crura verborum. Quasi pulchras ergo habet tibias ad

videndum, sed non utiles ad gradiendum, qui podagricis vitiorum laqueis innodatus, ipse quidem turpiter claudicat, dum alios ut agiliter gradiantur invitat. In istorum ergo stultorum ore indecens est parabola; quia, dum spiritualiter sonant et carnaliter victitant, eorum vita cum labiis non concordat : quos nimirum honesta loquentes, sed inhoneste viventes prædicatio recta non liberat, sed mordax conscientia vehementer accusat. »

Vers. 8.

8. SICUT QUI MITTIT LAPIDEM IN ACERVUM MERCURII: ITA QUI TRIBUIT INSIPIENTI HONOREM. — « Insipientem » hic accipe tum physice, id est dementem et stultum; tum ethice, id est vitiosum et sceleratum.

Margema quatuor significat. Primo.

Pro *acervum Mercurii* hebraice est מרגמה *margema*, quod derivatur a רגם *ragam*, id est lapidare, lapides jacere, vel lapidibus obruere; unde quadrupliciter vertitur : primo, *acervus lapidum;* secundo, *purpura;* tertio, *funda;* quarto, *acervus Mercurii;* hinc quadruplex oritur versio : *primo*, *margema* Hebræi passim interpretantur *acervum lapidum*, *q. d.* Sicut qui lapidem, præsertim pulchrum, politum vel pretiosum, projicit in communem acervum lapidum, rem facit inutilem; lapis enim unus, esto pretiosus, in acervo tot lapidum, nec numerum, nec pretium habet, imo nec apparet, nec agnoscitur : sic pariter rem inutilem facit, qui dat honorem insipienti; perdit enim honorem, dum eum collocat in indigno, in quo nec pretium nec dignitatem habet : honor enim suum pretium habet in sapiente et virtute prædito. Rursum, *q. d.* Qui stulto magistratum defert, totam rempublicam confundit et perturbat, eamque facit instar acervi lapidum, qui non est aliud quam rudis indigestaque lapidum moles sine lege, sine ordine permixta et confusa : sic enim in Republica est rerum omnium confusio, cum stulti, qui regi deberent, præsunt; sapientes vero, quorum est regere, subsunt. Hic etiam acervus potest dici *acervus Mercurii :* quia enim olim acervi plurimi erant dicati Mercurio, hinc videtur manasse usus, ut quilibet lapidum acervus vocaretur *Mercurii :* sic enim sæpe nomina sacra ad res profanas ex usu vulgi translata sunt (1).

Nonnulli hanc expositionem acuunt, per acervum lapidum accipientes polyandrium, sive locum et sepulturam cadaverum; in hunc enim solebant coacervare lapides : sepulcra enim et busta plebeiorum habebant congeriem lapidum; unde illud Virgilii :

> Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus.

Sic sensus erit, *q. d.* Sicut si mittas lapidem in polyandrion, non ornat locum, sed sordidatur a loco : sic si des honorem stulto, non eum ornat, sed ab eo sordidatur, juxta illud Ciceronis quod citavi vers. 1 : « Cæsar, cum quosdam ornare voluit, non ipsos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit. »

Ulterius alii acervum hunc lapidum subtilius exacuunt, arctantque ad funestum lapidum acervum, qui destinatus erat ad hoc, ut eo damnati ad lapidationem obruerentur; ut enim eos lapidaturi lapides haberent ad manum, faciebant eorum congeriem, ex qua lapides depromerent: quare hic acervus Judæis erat abominabilis. Sic sensus erit, *q. d.* Sicut lapis missus in congeriem lapidum damnandorum fit abominabilis, sic pariter abominabilis fit honor qui stulto tribuitur. Hinc de Achan lapidato a Josue, cap. VII, 26, dicitur : « Congregaveruntque super eum magnum acervum lapidum, qui permanet usque in præsentem diem. » Huc facit etymon *margema*, quod est רגם *ragam*, id est lapidare, quasi *margema* sit acervus lapidationis.

Rursus alii *margema* vertunt *acervum margaritarum*, *q. d.* Sicut lapis pretiosus perdit suum decus, si acervo margaritarum ponatur et condatur; gemmæ enim suum habent splendorem, si non in acervo, sed suo loco et ordine collocentur : sic pariter honor stulto collatus suam perdit dignitatem, quia non suo et congruo, sed indecenti et indecoro loco collocatur. Aut, *q. d.* Sicut lapis ementitus, puta gemma adulterina mixta aliis gemmis et margaritis veris, eis fidem detrahit, facitque omnes de adulteratione et fictione suspectas : sic pariter stultus unus positus in senatu, congregatione vel cœtu sapientum, cæteris notam inurit et famam sapientiæ derogat, omnesque facit de stultitia et scelere suspectos.

Insuper quidam vertit, *sicut fragmentum testæ* (Chaldæus, *laminæ*) *in lapidum acervum*, scilicet conjectum dissipatur, imo in mille frusta dissilit illisum ad lapides, ut plane conteratur et perdatur : sic et dignitas, si conferatur stulto, dissilit, desinitque esse dignitas, ita ut nullus sapiens eam velit, quia videt eam sibi cum stulto communem, et a stulto jam profanam et vilem effectam.

Secundo.

Secundo, Aben-Ezra et R. Joseph hebræum *margema* accipiunt pro ארגמן *argaman*, id est purpura, vel רגמה *rigma*, id est splendor et gloria, *q. d.* Sicut inepte facit qui lapidem abjectum purpura involvit, sic et qui stulto honorem defert : qui enim lapidem involvit purpura, honorem ei defert; lapis enim stulto, purpura honori respondet. Rursum, *q. d.* Si quis lapidem, id est caput lapideum, vel statuam lapideam principis,

(1) Erant apud priscos Ἑρμαῖοι λόφοι, sive lapidum acervi Mercuriales, seu ἑρμαῖα, viis publicis et compitis ad itinera demonstranda congesti, quos transeuntes viatores crebro lapidum jactu in Mercurii honorem augebant. Vide Seldeni *De Diis Syris* syntagm. 2. — Cæterum hujus loci sensus genuinus nobis hic esse videtur, *ut scrupulus lapidis*, ut lapillus, seu pondus *in funda*, id est, ut qui lapillum, id est pondus, *ponit in funda*, ut is inde excutiatur, dum eum in marsupio de more recondere debuisset : *sic est qui dat stulto honorem.*

vestiat purpura, ponatque in solio quasi jus populis dicturam, rem facit ridiculam; nec enim lapidem honestat, sed purpuram dehonestat : sic pariter qui stultum ornat honore magistratus, judicis vel præfecti, rem facit ridiculam, imo noxiam : stultus enim hoc honore rite defungi nequit; sed stulte subditos reget, stultasque proferet sententias, leges, dicta, juxta illud : « Simia in purpura; » quare qui stulto confert magistratum, magistratum violat et contaminat.

Tertio, Septuaginta *margema* vertunt σφενδόνην, id est *fundam*, qua lapides rotati in orbem magna vi funduntur, torquentur et vibrantur in scopum : *Qui alligat*, inquiunt, *lapidem in funda, similis est ei qui dat insipienti honorem;* Chaldæus, *sicut fragmentum laminæ in funda*, etc.; Syrus, *sicut lapis in funda, sic qui laudat stultum;* Arabicus, *qui ligat lapidem in funda, assimilatur illi qui tribuit stulto honorem.* Sic et Vatablus, Pagninus, Baynus, R. Salomon et R. Levi qui sic explicat, *q. d.* Sicut lapis pretiosus non est ponendus in funda ut abjiciatur : sic nec conferendus stulto honor, id est sapientia, cum illa ipse sit indignus; sapientia enim vocatur honor, quod in ea mortalium decus splendorque consistat, juxta illud cap. III, 35 : « Gloriam sapientes possidebunt; stultorum exaltatio, ignominia. » Funda enim dicitur σφενδόνη a σπεύδειν, id est a festinando, quod festinato rotetur et jaciatur; unde σφεδανὸν, vocatur τὸ σπευστικόν.

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut qui ligat lapidem in funda, ut projiciatur, stulte facit; nec enim lapis ligatus projici potest : sic stulte facit, qui insipienti dat honorem. Aut potius, *q. d.* Sicut qui lapidem ligat, id est fundæ imponit, et rotando stringit, ut validius et certius ejaculetur, hic eum projicit, abjicit et perdit; lapis enim ejaculatus abjicitur, evanescit et perit : sic honor tributus stulto non diu permanet, sed illico abjicitur et perditur. Aut *tertio*, magis apposite, *q. d.* Sicut qui vibrat lapidem e funda in scopum, sæpe sæpius ab eo aberrat, et in devia torquet : sic qui dat honorem stulto, a scopo honoris, qui est ut is detur sapienti et probo, aberrat, ac in devia, puta in insipientem, improbum et indignum eum transmittit.

Rursum, S. Ambrosius in *Psal.* CIV, sub finem, sic versionem Septuaginta concinnat : « Libertas, ait, sapienti, non insipienti convenit; quoniam qui illigat lapidem in fundibulo, similis est ei qui dat insipienti claritatem; seipsum vulnerat, atque sibi potius, dum intorquet jaculum, affert periculum. Deinde sicut tormento acerbatur, et geminatur malum saxi ruina, sic insipientis in libertate ruina vehementior. » Mens S. Ambrosii est, *q. d.* Sicut is qui rotat fundam, affert sibi periculum, ne rotando lapidem in caput suum impingat : sic qui stultum promovet ad honores, creat periculum suo capiti, ne scilicet populus a stulto læsus invadat eum qui ipsum promovit : in promoventem enim solent promoti lapsus et errata transcribi. Rursum, sicut lapis funda valido impetu contortus in altum, mox graviore ruina descendit ferturque deorsum : sic stultus, ad honores evectus, graviore lapsu in ima corruit, juxta illud : « Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant; » sicut enim lapidis, sic et stulti locus est imus. Denique Adagiographus sic adaptat, *q. d.* Sicut qui lapidem fundæ impositum dat in manus stulti, dat ipsi arma quibus alios ipsumque dantem feriat : sic qui eidem dat dignitatem, dat ei lapidem quo alios et ipsum dantem vulneret : stulti enim dignitate nesciunt uti moderate, sed ea ad libidinem in aliorum perniciem abutuntur.

Funda pro pala annuli.

Nonnulli valde congrue græcum σφενδόνη, id est funda, accipiunt pro pala annuli aurei, eamdemque censent notari per hebræum *margema*, id est purpuram. Solet enim palæ annuli addi bracteola coloris purpurei, ne gemma palæ inclusa fulgore auri hebetetur et offuscetur, sed suum splendorem teneat, illoque colore exacuat. Sic sensus erit, *q. d.* Sicut qui lapidem vulgarem ligat in pala annuli aurei, absurde facit : sic et qui dat honorem insipienti. Ita noster Menochius in *Hieropol.* lib. II, cap. XI. Nam σφενδόνη δακτυλίου est *pala annuli*, ut Cicero interpretatur apud Platonem, lib. XXI *Polit.* Et Plinius fundam quoque hoc significatu dicit, ut : « Fundæ, ait, includuntur perspicuæ, cæteris subjicitur aurichalcum. » Est autem pala annuli funda, circulus ille auri vel alterius metalli, quo gemma annuli includitur, perinde ac fundæ sinus lapidem ejaculandum includit.

Et pro crumena.

Denique funda accipi potest pro sacculo, crumena et marsupio facto instar retis; unde Macrobius : « Demissa, ait, in fundam pauperem manu, pauculos denarios protulit. » Funda enim subinde rete significat, ut patet ex illo Virgilii, II *Georg.* :

> Atque alius latum funda jam verberat amnem,
> Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.

Ubi Servius : « Funda, ait, est retis genus dictum a fundendo. »

Consequenter per lapidem accipias vel calculum rationum, quo scilicet mercatores supputant summas pecuniarum, vel lapides ponderum; olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, et tam hos quam calculos rationum includebant sacculis et marsupiis. Si calculos rationum accipias, sensus erit, *q. d.* Sicut calculus in se parvi est valoris, sed magni ob summam quam significat : sic stulto ad magistratum evecto deferendus est honor, non propter se, sed propter Deum et communitatem, cujus personam repræsentat. Ita D. Thomas, II II, *Quæst.* LXIII, art. 3, cujus verba mox recitabo. Sin lapides ponderum accipias cum nostro Salazar, sensus erit, *q. d.* Qui virum stultum et insipientem ad honores, id

est ad magistratum vel principatum extollit, ut ex jure publicam rem administret, perinde facit ac si pondera marsupio includat et inclusa obliget, *q. d.* Illo imperante, nullus erit justitiæ locus, nihil ex jure, nihil æquitate geretur, sed in omnibus summa temeritas erit. Itaque Salomon stultos et insipientes homines a magistratu arcendos idcirco dicit, quia illis Rempublicam gerentibus jus et æquitas exulat, ac consequenter exulant merces et mercatores, et mercatura qua Reipublicæ opes et rerum abundantia constat

Ex dictis liquet σφενδόνη, id est fundam, tria significare : *primo*, fundam; *secundo*, palam annuli; *tertio*, sacculum et marsupium, triaque hæc significata apte huic sententiæ et similitudini congruere, juxta sensus quos assignavi.

Quarto, Margema est acervus Mercurii. Probatur.

Quarto, solerter noster Interpres *margema* vertit *acervum Mercurii*; esto enim *margema* in genere significet acervum lapidum, usu tamen appropriata fuit hæc vox ad *acervum Mercurii*, utpote olim apud Gentiles communissimum et celeberrimum, ac Judæis notissimum. Id ita esse docet *primo*, noster Interpres qui sic vertit, ejusque versionem probavit et probat tota Ecclesia. *Secundo*, quia *margema* idem est quod *Mercolis* רגמה *regama*, id est Mercurii (hunc enim Hebræi vocant *Mercolis*) acervus. *Tertio*, ita docent Rabbini in *Sepher Amana*, cap. XX et alibi, ac *Speculum Historiale*, lib. XXIV, quos citat Joannes Drusus, licet in fide heterodoxus, ideoque minus favens Vulgato Interpreti, lib. III *Quæst.* cap. LXVI; et in Classe Proverb. lib. II, cap. XXXIV; et R. Salomon hic : « Rabbini, inquit, eum qui legis doctrina imbuat discipulum ineptum, similem esse lapidem in mercurium jacienti affirmant. » Sic et Mercerus hic (cujus verba mox recitabo) testatur veteres Hebræos *margema* vertisse *Mercurium*. Idem docet Elias in *Tisbi*, R. Ismael in *Gemara*, R. Nathan in *Lexico Juris Hebræorum*.

Denique id magis constabit ex mox dicendis. Nec novum est in Scriptura citari deos Gentilium, ad eorumque fabulas alludi. Sic enim alludit ad fabulam Titanum, *Judith* XVI, 8 : « Nec percusserunt, ait, eum (Holofernem) filii Titan. » Et *Job* cap. ult. 15, pro *Cornu stibii*, quod erat nomen filiæ Job, Septuaginta vertunt, *Cornu Amaltheæ*, id est cornu copiosum, dives rerum omnium affluentia abundans. Fabulantur enim Poetæ Amaltheam fuisse capram nutricem Jovis, e cujus proinde cornu Jupiter omne bonum fundebat. Ita Olympiodorus et Nicetas ibidem, qui sapienter advertit : « Cum Scriptura, ait, cornu copiæ aut Sirenum, aut vallis Titanum, aut Gigantum mentionem facit, tantum utilitatem illis fabulis significatam, non vero falsitatem ullam nobis propinat. » Sic et Nyssenus, hom. 9 *in Cant.* Jam

Mercurii acervus quis? Resp. primo.

Quæritur quis sit *acervus Mercurii? Primo*, Beda, Arboreus, Hugo, Lyranus et Glossa interlinearis per *Mercurii acervos* lapidum aggeres seu cumulos, ad Mercurii templum exædificandum collectos, accipiunt, *q. d.* Qui hominem rudem et imperitum Reipublicæ præficit, aut illi docendi munus attribuit, peccat æque ac illi qui falsis idolis, congestis lapidibus, templa ædificant. Nam, sicut Mercurii fanum exstruere idololatria est, ita etiam, inquit Hugo, idololatriæ quoddam genus est insipientem virum magistratum creare, juxta illud *Zachar.* cap. XI : « O pastor et idolum! » Audi Bedam : « Qui insipienti, id est hæretico, honorem docendi confert, non minus delinquit, quam qui deos ac delubra Gentilium cultu veneratur inani. » Verum hæc expositio videtur aliena et longe petita. Multo alienior, imo falsa et erronea est illa Merceri hoc loco : « Veteres Hebræi, ait, margema accipiunt pro simulacro Mercurii, quod ex magna lapidum mole factum esset; quo sensu Vulgatus Interpres vertit acervum Mercurii, qualis est imago Christophori, quæ magna mole lapidis in nostris templis alicubi cernitur. » Unde ipse hunc locum cum Beda torquet contra invocationem S. Christophori aliorumque Sanctorum, ac venerationem imaginum eorumdem, *q. d.* Sicut absurde facit, imo peccat in Deum, qui statuam Mercurii, qualis est Christophori, lapidibus pretiosis ornat : sic et peccat qui honorat stultum. Verum hæc est hæresis. Aliud enim est idolum et dii Gentium, aliud est S. Christophorus et Sancti Christianorum eorumque imagines, uti ostendi I *Corinth.* VIII, 4. Rursum, *margema* non significat Mercurii statuam, sed *acervum lapidum*. Denique S. Christophori imaginem esse imaginem veri Sancti et Martyris, non autem emblema cujuslibet pugilis Christiani, qui Christum laborando et patiendo portet, uti volunt hæretici, fuse et efficaciter demonstrat Joannes Molanus, lib. III *De S. Pictur. et imagin.*

Secundo.

Secundo, Pagninus vertit, *sicut qui ligat*, vel *mittit lapidem in cumulum lapidum*, etc., id est, inter honorem qui homini sapienti exhibetur, et eum qui stulto impenditur, hoc interest, quod inter lapidem qui in ædificio affabre constructo loco aptatur suo, et inter eum qui in cumulum et aggerem lapidum temere jacitur, *q. d.* Honor sapienti impensus aptissime in illum cadit, et quasi lapis suo cohærens loco speciosus est; is vero qui stulto adhibetur, lapidem aliquem rudem temere in acervum projectum, et a suo loco emotum imitari videtur.

Tertio, S. Thomas, II II, *Quæst.* LXIII, art. 2, Hugo et Lyranus, per *acervum Mercurii* accipiunt acervum mercatoris, puta lapillos (pro quibus jam utuntur nummis æreis), sive numerarios calculos, quibus summas pecuniarum subducunt et computant. Mercatores enim a mercibus dicti sunt Mercurii. Unde Fulgentius in *Mythologia* : « Omnis negotiator, ait, dicitur *Mercurius*, quasi mercium suarum curam habens. » Vide Giraldum, *syntagm.* 9. Audi S. Thomam : « Quia Gentiles ratiocinationem attribuebant Mercurio, *acervus Mercurii* dicitur cumulus ratiocinii, in quo mercator

aliquando mittit unum lapillum loco centum marcarum; ita etiam honoratur Prælatus, qui ponitur loco Dei et loco totius communitatis, etiamsi improbus fortasse sit. » Similia habet Lyranus, quem vide, si libet, æque ac Hugonem.

Noster vero Salazar per lapides Mercurii accipit lapides quibus utimur pro ponderibus ad ponderandum res quaslibet, *q. d.* Quisquis stulto homini magistratum aut imperium defert, ei similis est, qui lapides, hoc est pondera quibus res librari et appendi consueverunt, non quidem ad librandum adhibet, sed in acervum cogit ac colligit, id est, hoc efficit ne quid exacte et ex jure et justitia peragatur, sed quasi sublatis remotisque ponderibus omnia temere et confuse fiant; vel hoc præstat, ut, quemadmodum sublatis ponderibus mercatura cessat, ita quoque judicia cessent, et fora sileant.

Quarto, genuine. *Quarto*, simpliciter et genuine : Acervus Mercurii significat lapides congestos tumulatim in honorem Mercurii, qui erat dux viæ ad indicandam viatoribus viam, quos Græci *Hermœa* et *Hermacas*, id est Mercuriales, vocabant, ut patet ex Nicandro in *Theriacis*, ubi Scholiastes : « *Hermacas*, ait, poeta appellat lapides acervatos in honorem Mercurii. » Et Hesychius : « Mercurialis acervus, ait, significat cumulos lapidum Mercurii, quos in viis acervabant in honorem illius dei. » Solebant enim antiqui in biviis aut triviis statuam Mercurii collocare, quo cum perveniebant qui faciebant iter, ac mercatores præcipue quorum deus erat Mercurius, honoris gratia offerebant lapillum. Is, ut viarum præses, effingebatur trunco habitu, ex lapide rudi, in formam quadratam, hisce græcis verbis subscriptis ὅδιος, id est *auspicatus ad iter*; ὁδηγός, id est *dux viæ;* unde εὔοδιος, teste Hesychio, sive ἐνόδιος. Lapides hosce ergo *Hermam* vocabant Græci, et acervi dicebantur ἕρμακες : *Viacum* vocant Latini; vetustissimi Judæorum vocant *Mercolis* sive *Mercurium*. Citant ex Glossis Thalmudicis, tract. *De Idololatria*, fol. 42, part. I : « Sunt gentes quæ colunt lapidum acervum, quem Mercolis vocant. Cultus autem ejusmodi est : Quisquis venit, projicit lapidem in acervum illum. » Unde veterum Hebræorum proverbium simile huic Salomonio, imo idem cum eo erat : « Projicit lapidem in Mercolis. » Nam *Mercolis* est Mercurius, aut potius acervus lapidum Mercurio sacer. Hinc in *Lexico Hebr. Juris* dicitur : « Quid est *beth* (domus) *Mercolis?* est fanum idoli cujusdam quod Mercolis nominabatur, cujus cultus fuit projectione lapidum, de quibus R. Israel in *Gemara* : Isti, ait, sunt lapides fani Mercolis, unus hinc, alter illinc, tertius super utrumque jacet. » Meminit horum lapidum non semel auctor *Sepher Amana* (id est *libri veritatis*), ut cap. XX et alibi.

Quare autem mercatores aut iter facientes Mercurium honoris ergo lapideo acervo cumularent, ex antiqua fabula dimanavit, quam Didymus, lib. XVI *Odyss.*, in hanc sententiam græce narrat, Anticlidemque narrat auctorem. Auctor item Etymologici hoc idem narrat. Stultus autem apte vocatur lapis, quia, ut ait Plautus in *Milite* : « Nullum hoc stolidius est saxum. » Hoc ergo proverbium vel manavit a superstitione et cultu Mercurii, *q. d.* Quemadmodum ad statuam Mercurii lapides mittere, honoris causa, summa dementia est, quia statua Mercurii aut lapis est, aut lignum nihil sentiens : ita stulto homini honorem tribuere inscitia est. Enimvero stultus apud Terentium *caudex*, et *stipes*, et *lapis* appellari solet in *Heautontimorumeno*. Vel id manavit a pietate in viatores, *q. d.* Simile est beneficium conferre in stultum (quoad remunerationem intellige) illi quo prosequitur viatorem, quisquis lapidem in acervum jacit in signum et indicium viæ. Beneficium enim est peregrinaturis deinceps, sed eorum nemo imputat datori, quia ignoratur : ita beneficium perdis, si beneficium das stulto et fatuo; nescit namque ille referre. Hinc fluxit apud Christianos, ut juxta cruces in itineribus lapides videamus accumulatos. Nam primi Christiani, quo pravum antiquum morem exstirparent, crucem pro Mercurio substituere cœperunt, et lapides cum magna reverentia mittere in memoriam Calvarii montis, deducentes superstitionem illius sæculi corruptissimi in veram pietatem et religionem; sicque idololatriam fugarunt omnem.

Indi vero et Mahumetani adhuc retinent superstitionem illam projiciendorum lapidum, ut patet ex verbis quæ apud Vincentium Bellovacensem citata comperit Josephus Scaliger, et ipse refert lib. V *De Emendatione temporum*. Verba sunt : « Indiæ gentium, quæ Zechiam et Albarachuma dicuntur, antiqua consuetudo fuit nudos et decalvatos, magnisque ululatibus personantes simulacra dæmonum circuire, angulos osculari, et projicere lapides in acervum, qui quasi pro honore diis exstruebatur. Inde enim est quod in libro Salomonis dicitur : Qui projicit lapidem in acervum Mercurii. Faciebant autem hoc bis in anno, sole scilicet existente in primo gradu Arietis, et rursus cum esset in primo gradu Libræ, hoc est initio veris et autumni. Hæc ergo consuetudo cum ab Indis ad Arabas descendisset, eamque suo tempore apud Mecham in Veneris honorem Mahumeth celebrari reperisset, sic illam manere præcepit, cum tamen cætera idololatriæ vestigia removisset. »

Lapis mnisurim quis? Affinis, si non idem, lapidi *Mercurii* est lapis Chaldæorum superstitiosus, dictus *mnisurim*, de quo ita Zoroaster : « Quando, ait, conspexeris dæmonem terrestrem (tibi responsum expetenti) accedere, incantans sacrifica lapidem *mnisurim*. » Ubi Psellus in *Scholiis* rem aperit : « Dæmones, ait, circa terram volitantes natura sua sunt mendaces. Quod si ex his verum aliquem sermonem audire cupias, aram appara, et sacrifica lapidem *mnisurim*. Habet enim hic lapis vim advocandi

majorem dæmonem, qui occulta ratione materiali genio applicatus, rerum inquisitarum veritatem insusurrat, quam ille porro homini interroganti profert. Indicat enim nomen ipsum, quo in advocatione utendum est una cum lapidis sacrificatione. » Hæc Psellus. Cui similia Nicephorus ad lib. Synesii *De Insomniis*. Fuit hæc vanissima superstitio putantium non omnes dæmones æque mendaces, sed aliquos veraces. Deinde et illud erroneum, quosdam esse materiales, materia tenebrosa plenos, ut loquitur. Hic ergo magicus fuit ritus Chaldæorum.

Hæc et plura de acervo Mercurii erudite collegit Laurentius Ramires in *Pentacontarcho*, cap. penult. Huc facit adagium : « Mercurius triceps, » dici solitum in ambiguos et ancipites. Mercurius enim Gentilibus erat deus index viæ; quare in trivio tria ei dabant capita, et cuique inscribebant quonam quodlibet caput et quælibet via (quam caput indicabat) duceret. Exstat de hoc acervo Mercurii elegans epigramma apud Alciatum hoc emblemate : « Qua dii vocant, eundum :

In trivio mons est lapidum, supereminet illi
Trunca dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurii est igitur facies, suspende, viator,
Serta deo, rectum qui tibi monstret iter.
Omnes in trivio sumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam. »

Mercurius interpres deorum, princeps orationis et sermonis, viatorumque numen credebatur; unde ejus statuæ in biviis triviisque constituebantur ad indicanda viarum discrimina; viatores itaque statuis solebant lapidum acervos accumulare; sic enim Deum putabant honorari, ea scilicet re quæ in promptu esset et obvia, vel quod ita viam repurgare viderentur, vel quod eo lapidum cumulo Dei effigies prætereuntibus esset notior. Ulpianus, Annotat. in Oration. Demosthenis *adversus Leptinem*, ait Hermas, id est Mercurios, ejusmodi fuisse quadrangulos, superiore parte Mercurii figuram gerentes, inferius inscriptiones viarum ostendentes, qua de re Giraldus, *syntagm.* 9, et Cælius Rhodiginus, lib. XXVIII, cap. XII. Adagiographus, Proverb. *De Mercurio dextro*, et *Mercuriale*, et *bifrons Mercurius*. Hoc autem emblemate quasi ænigmate monemur ea tantum sequenda esse, ad quæ Deus et natura nos reddit idoneos, cum summæ fatuitatis et dementiæ sit aliquid invita, quod aiunt, Minerva suscipere et prosequi. Hinc dicebat Cato apud Ciceronem naturam optimam ducem esse sequendam; nihilque aliud fuisse gigantum more bellare cum diis, nisi naturæ repugnare. Unde et D. Paulus adhortatur eam ut sortem retineamus, in qua nos esse Deus voluit. Sed quoniam mentis humanæ tanta est cæcutientia et ignoratio, ut qua via sit eundum plane ignoret, supplici oratione et submisso animo recurrendum est ad eum qui est via, veritas et vita, quem qui sequitur, in tenebris non ambulat; continuoque illud Davidicum repetendum : « Ostende mihi, Domine, viam in qua ambulem. » Certe et Socrates apud Platonem pergendum ea solum esse via, qua Deus nos ducit, asseverat. Porro Mythologi sacri per Mercurium, olim deorum nuntium, vel sacras Litteras, quæ nobis divinam voluntatem aperiunt, intelligunt; vel Prophetas et Doctores apte divina oracula nuntiantes, ex quibus orthodoxam salutis æternæ viam excipere est necesse; serta autem suspensa, honorem et reverentiam illis exhibendam esse declarant.

Hinc Paulus a Lycaoniis vocatus est Mercurius, quia ipse erat dux verbi, *Actor.* XIV, 11. Mercurius enim fuit Jovis ex Maia filius, deorum nuntius, et, ut canit Orpheus, Jovis angelus, indeque dictûs Mercurius, quasi medicurrius, quod medius curreret inter Deum et homines. Plura de Mercurio dixi *Actor.* XIV, 11.

Sed redeamus ad acervum Mercurii, cujus hic meminit Salomon. Apposite sane eum, qui honorat stultum, comparat viatori qui mittit lapidem non quemlibet, sed pretiosum in acervum Mercurii. Nam pro *qui mittit lapidem*, hebraice est צרור אבן *tseror eben*, id est *ligaculum lapidis*, hoc est lapis, qui ligari solet in pala annuli, quod nulli fit, nisi pretiosus sit et gemmeus; unde Vatablus vertit, *ut est inclusio lapilli in acervo lapidum, sic qui dat stulto gloriam*, *q. d.* Ut lapillus in pala annuli inclusus decorus est, indecore autem in acervo aliorum lapidum, ac præsertim Mercurii, jacet : sic honor decore collocatur in sapiente, indecore in insipiente. *Primo* enim, sicut indecens et ridiculum est gemmis ornare lapidem aut lapideam statuam Mercurii, ac ante eam procumbere eamque adorare : sic et indecens ac ridiculum est stultum ornare, honorare et adorare, cum ipse sit bardus instar stipitis aut saxi. Rursum, sicut saxum aut saxea statua non sentit ornamenta et honores sibi impensos, nec impendentibus gratias refert : sic nec stultus eos pro dignitate æstimat, nec impendentibus gratus est. *Tertio*, sicut Mercurius vivus fuit inventor et præses artium sapientiæ et eloquentiæ, ac proinde honore dignus; statua vero Mercurii, utpote lapidea et inanimis, nec fari, nec sapere poterat, ideoque cultu et honore erat indigna : sic pariter sapiens quasi vivus Mercurius honorem meretur, insipiens vero quasi fictus pictusque Mercurius, qui in sapiendo et loquendo est infans, honoris est incapax. Hinc prisci olim statuam Mercurii manibus pedibusque mancam truncamque efformabant, imo deformabant, atque homines stupidos, bardos, insulsos et insipientes, saxeos ligneosque Mercurios vocitabant; unde illud Juvenalis in quemdam stolidum, *Satyra* 8 :

Stultus similis Mercurio. — Primo. — Secundo. — Tertio.

At tu
Nil nisi Cecropides, truncoque simillimus Hermæ.
Nullo quippe alio vincis discrimine, quam quod
Illi marmoreum caput est, tua vivit imago.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui insipientem honorat, perinde facit ac si statuam saxeam Mercurii manibus pedibusque trunci colat et veneretur; insipiens enim est quasi saxeus Mercurius brachiis tibiisque truncus, ad agendum loquendumque ineptus et impotens.

Mystice B. Petrus Damianus, lib. I, epist. 8 *ad Alexandrum* II, Romanum Pontificem, hanc gnomen exponit de iis qui lucro deditos promovent ad prælaturas : « Et certe qui talis est, ait, quoniam pro amore pecuniæ suum violat ordinem, indignus est procul dubio ut Ecclesiasticam obtineat dignitatem. Unde et Salomon ait : Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem. Nam quia apud Gentiles Mercurius deus lucelli sive pecuniæ dicebatur, acervus Mercurii cumulus atque congeries est nummorum. Et quia nummo regula monetalis imprimitur, quid per nummorum designatur acervum, nisi regularium ac veræ sanctitatis imaginem præferentium concio clericorum? Quid vero per lapidem nisi duram, stolidam et insensibilem illius mentem accipimus, qui, dum Deum esse indubitata fide non credit, spem suam in terrena qualibet possessione constituit? de quo per Prophetam dicitur : Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Huic autem insipienti honor tribuitur, cum ad Ecclesiastici gradus apicem quispiam non Deo, sed pecuniæ deditus promovetur. » Addit deinde apposite : « Sed sicut nummorum dissipatur acervus, si desuper lapis immittitur : ita per indigni, sive lapidei pastoris accessum quasi constipatus ordo destruitur regulariter gradientium, et in charitate obedientium Clericorum : gravatur enim mali pastoris umbraculo, et tanquam nummorum cœlestium cumulus tartarei lapidis mole diruitur. Stulto igitur et insipienti denegandus est honor Ecclesiasticus, ne sanctorum Clericorum, tanquam nummorum spiritualium, mergatur acervus. »

Huc facit Auctor *Catenæ Græc.*, qui ex Septuaginta sic legit sicque explicat : « Qui stulto impertitur gloriam, similis est illi qui ligat pretiosum lapidem in funda. Stulti enim de re augenda anxii opibusque cogendis, et quæstui faciendo toto animi sensu intenti, nulla honesti aut decori habita ratione turpia quæque consectantur. »

9. QUOMODO SI SPINA NASCATUR IN MANU TEMULENTI: SIC PARABOLA IN ORE STULTORUM. — Chaldæus, *spina ascendit in manu ebrii, et stultitia in ore stulti.* Pro *nascatur* hebraice est עלה *ala,* id est ascendit, hoc est, germinat vel quomodolibet invenitur, exstat et prodit. Apte stultus comparatur ebrio, quia sicut hic, sic et ille rationis est impos, nec judicio, sed phantasia et cupiditate agitur. Parabola vero et sermo stulti comparatur spinæ, quia instar spinæ pungit, sauciat et lædit (1). Igitur *Primo,* Hebræi nonnulli sic exponunt; *q. d.* Sicut est aliquod spinarum genus, quod manu ebrii gestatum eum facit sobrium : sic parabola in ore stulti eum ex stulto sapientem efficit. Hoc spinæ genus putant esse spinam regiam, qua vina condiri solere docet Plinius, lib. XIII, cap. XXIV, quia scilicet vim refrigerandi habet, per quam vim vini inhibet et infringit. Rursum, sicut spina pungens manum ebrii eum excitat ut evigilet et crapulam excutiat, sic sententia gravis et pia in ore stulti, id est impii, eum compungit ut impietatem abdicet. Ita Baynus.

Secundo, alii hebræum חוח *choach,* id est spina, vertunt *manicas* et *compedes*, ad ligandum reos et captivos. « *Choach* enim significat spinam, tum e terra natam, tum artificialem ex ferro, qua quis perforatur ac captivus constringitur et retinetur, » aiunt Lexicographi, *q. d.* Sicut manicæ et vincula obveniunt ebriis (ob rixas, injurias, pugnas et cædes quas in ebrietate commiserunt), quibus manus eorum pugnaces vinciantur : sic eædem obveniunt manibus stultorum, qui sunt similes ebriis ob stultitias et stultas injurias quas aliis inferunt. Unde Septuaginta vertunt, *spinæ nascuntur in manu temulenti, servitus vero in manu imprudentium.* Servi enim vinciuntur manicis ne manibus abutantur. Ita S. Ambrosius, lib. II, *epist.* 7 : « Recidenda, ait, insipienti potestas, non adjicienda libertas est; servitus enim ei convenit, ideoque adjicit Salomon : Spinæ nascuntur in manu inebriosi (hoc est valde ebriosi), servitus autem in manu imprudentis, quia sicut ille suis vulneratur poculis, ita insipiens suis factis; ille bibendo se peccato inserit, iste operando se culpæ adjudicat, et factis suis trahitur in servitutem. »

Ubi nota : Hebræum משל *mascal* significat proprie dominium, inde sententiam prædominantem, qualis est parabola. Septuaginta acceperunt *mascal* pro dominio quod est in domino; huic enim respondet servitus in servo, *q. d.* Sicut spinosæ compedes et manicæ nascuntur, id est, apte congruunt manibus ebriorum, ita ut in eis natæ videantur (id enim est nasci in manu per catachresin) : sic pariter servitus apte congruit stultis, ut domino alicui subjiciantur, qui eos servitute constringat, ne stulta libertate sua liberaque et indomita stultitia abutantur in suam et aliorum perniciem. Sic dominium accipitur passive, quod scilicet stultus pati cogitur. Posset quoque dominium accipi active, *q. d.* Sicut ebrius suis rixis et pugnis, velut spinis, omnes configit et sauciat : sic servus, si dominio potiatur possitque aliis imperare, ipsos dura servitute premit, ac velut servos tyrannice tractat, affligit et cruciat : horum

(1) Maurer, *spina ascendit,* prominet, *in manu ebrii, et sententia,* sententiose dictum, *in ore stultorum,* id est acute dictum in ore stulti non est nisi ad alios lædendos, spinæ instar quam manu tenet ebrius. Rosenmullerus, *spina* quæ *adscendit*, id est sublata devenit *in manum ebrii*, et ab eo gestatur, et qua se ipsum et alios lædit; quemadmodum Latini dicunt : *Gladius in manu furiosi.*

ergo dura servitus est in manu et arbitrio imprudentium.

Tertio, alii *mascal*, id est parabolam, accipiunt pro probro et convicio, *q. d.* Sicut ebrius suis conviciis velut spinis quosvis obvios impetit, sic et stultus in quoslibet jacit parabolas, id est scommata et probra, quorum aculeis velut spinis omnes pungit et perforat. Unde Chaldæus vertit, *spina descendit in manu ebrii, et stultitia in ore stulti*. Simili phrasi ait Christus, *Psal.* LXVIII, 12 : « Factus sum illis in parabolam, » id est in probrum et ludibrium. Et sic *parabola* pro probro accipitur *Jerem.* XXIV, 9; II *Paral.* VII, 20; *Isaiæ* XIV, 4, et alibi.

Parabola est stulto velut spina. Primo.

Quarto et genuine, *q. d.* Parabola in ore stulti se habet sicut spina in manu ebrii, ob multas analogias : *prima* est, quod, sicut spina nascitur, id est, natura sua congruit manui ebrii, ut ex ea nasci videatur, utpote quæ spinosa sit, id est aculeata, malefica, pugnax et rixosa : sic et parabola spinosa natura sua congruit stulto, qui instar ericii spinosus est, id est aculeatus, pungens et sauciens.

Secundo.

Secunda est, quia, sicut ebrius per ebrietatem suam ita decipitur, ut, cum putat se vel florem vel fructum aliquem decerpturum in horto, aut commune aliquod lignum tractaturum, incidat inopinato in spinam, a qua læditur cum multorum irrisione : ita et inopinatum est, ut in ore stultorum inveniatur aliqua prudentia, et, cum invenitur, nocet eis magis quam prodest, ac risum potius provocat in aliis quam venerationem; ita ut dicatur de iis illud veteris proverbii : « Num et Saul inter Prophetas? » I *Reg.* XIX, 24; præsertim dum carpunt vitia aliorum, quibus ipsimet æque vel magis obnoxii sunt. Vere Seneca : « Multi, cum aliis maledicunt, sibi ipsis convicium faciunt. »

Tertio.

Tertia est : Sicut ebrius, manu tractans spinas et sentes, eas non sentit, cum tamen a sentiendo dictæ sint sentes, quod vel leviter tactæ sensum lædant : sic et stultus, id est impius, ex parabola, id est sententia gravi et pia, quæ compunctionem movet, non compungitur, imo ejus sensa non percipit, nec sentit, sed in sua stoliditate et improbitate velut hebes et obtusus permanet.

Quarto.

Quarta et potissima : Sicut ebrius spinis suis tum realibus, tum mysticis, puta litibus et rixis, omnes pungit, vulnerat et lædit : sic pariter stultus, esto quandoque parabolas, id est sententias graves, proferat, tamen eas apte ad aliorum ædificationem proferre nequit, sed eas detorquet ad auditores stolide et petulanter objurgandos, ridendos, vexandos et probris injuriisque afficiendos, aut ut eis suos errores et vitia persuadeat. Id patet in indoctis hominibus qui sacras Scripturas legentes, et aliis prædicantes, eas depravant ad suam ipsorum et aliorum perditionem, ut ait S. Petrus, *epist.* II, cap. III, vers. 16.

Porro Auctor *Catenæ Græcorum*, sequens Septuaginta ac pro *parabola* legens *servitus*, sic explicat : Temulentus assiduæ ignaviæ sese dedit, neque quidquam unquam quod homine dignum sit, facere ex animo proponit, adeoque animæ suæ manus, fundumque ejusdem universum prorsus spinosa et inculta relinquit. Amens autem et excors non intelligit quid, aut quomodo, vel quatenus operandum sit : nam cum proprii sensus dominus non sit, sine ratione et delectu operatur, si quid est tamen quod operatur. Hæc ille.

Mystice B. Petrus Damianus, lib. I, *epist.* 18, hanc gnomen applicat prædicatoribus malæ vitæ : « Quomodo si spina, ait, nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum. Spina quippe in manu temulenti nascitur, cum illi qui hujus vitæ amore est ebrius, reprehensionis in mente aculeus generatur. In ore itaque stultorum parabola quasi spina est, quia, dum aliud loquuntur, aliud agunt, mens eorum in semetipsa aliquando redarguitur, et quodam quasi spinæ pungentis aculeo perforatur. Velut spina certe male viventis et bene dicentis conscientia pungit, dum in eo quod extrinsecus loquitur, quodam pudoris aut formidinis stimulo intrinsecus sauciatur. »

10. JUDICIUM DETERMINAT CAUSAS : ET QUI IMPONIT STULTO SILENTIUM, IRAS MITIGAT. — Hebræa hic toto cœlo videntur dissentire; sic enim habent : רב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים *rab mecholel col, vesocher kesil, vesocher oberim*, id est, *magnus creat omnia, et mercedem dat stulto, et mercedem dat transgressoribus* (1). Quod explices :

Primo, cum Jansenio, *q. d.* Deus sicut magna sua potentia omnia creavit, ita eadem omnia gubernat, ac proinde non solum sapientes, sed et stultos et trangressores legis suæ, tanquam suos mercenarios pascit; quod vocat *dare mercedem*, quia ipse alit eos, ac si deberet eis escam tanquam eorum dominus, quemadmodum quispiam tenetur dare mercedem suis mercenariis. Aut loquitur de mercede quam impiis reddit, tanquam omnium dominus et creator, juxta eorum merita, irrogando scilicet et eis qui per stultitiam peccant aut ignorantiam, et eis qui per malitiam voluntarie transgrediuntur, commerita supplicia, sive hic, sive in futura vita. Dat causam et radicem justitiæ justæque vindictæ Dei, *q. d.* Ideo Deus præmiat bonos, ac pascit stultos et impios, quia ipse eosdem creavit sua omnipotentia : unde in eos plenum jus herile acquisivit, ut possit debeatque eos regere, bonos præmiando, malos cruciando. Ejusdem enim est opus formare, et formatum dirigere et gubernare.

(1) Hic nobis simplicissimus hujus loci sensus esse videtur : *Sagittarius temere vulnerans omnes*, est *qui conducit stultum et qui conducit prætereuntes*, τοὺς τυχόντας. Ita Ewaldus. Minus recte Rosenmullerus, *magnus*, id est potens, qui scilicet potentia abutitur ad exercendam violentiam, *terrore afficit omnes, et conducit stultum, et conducit transgressores*, improbum quemque tanquam suæ proterviæ administrum sibi adsciscit.

Secundo, R. Levi, *q. d.* Magnus, id est princeps, qui in jurgiis dissensioneque versatur, omnes dolore afficit (hoc enim proprie est *mecholel*), affligit et perdit: idem vero stultos nefariosque præmiis cumulat, ut eos sibi sceleris socios adjungat. Idem alias explicationes adjungit, æque ac Aben-Ezra, R. Moses, R. Salomon et Baynus, sed peregrinas et longe petitas.

Tertio, Tigurina vertit, *egregius aliquis ac magnus vir conficit per se omnia: stultus autem mercede conducit transgressores;* alius, *magister exacte facit omnia; at conducens mercede stultum, conducit etiam transitores*, vel *transgressores*.

Quarto, planius et commodius Vatablus vertit, *princeps coercet omnes, et dat præmium stulto, et dat præmium transgressoribus, id est dat singulis quod meruerunt; qualis princeps, tales et subditi. Transgressores vocat nebulones, negligentes, ignavos.* Ubi nota : Princeps hebraice vocatur רב *rab*, id est *magnus*, vel proprie *multus* et multiplex, quia unus ipse est instar multorum; multorum enim, imo omnium subditorum curam gerere, ac negotia et commoda procurare debet : quare valde magno et capaci ingenio, æque ac animo sit oportet, ut omnia vestigare, nosse, dirigere valeat. Talis fuit Ulysses, quem proinde Homerus vocat πολύτροπον, id est *multiformem*, multivarium, multiplicem, quia versatili erat ingenio, atque noverat se in varias formas, modos et figuras vertere, ut omnibus personis, locis et temporibus se accommodaret. Sic Carolus V cum Italis erat Italus, cum Hispanis Hispanus, cum Belgis Belga, cum Germanis Germanus.

Hinc rursum princeps et dux hebraice vocatur אלוף *alluph*, id est millenarius, quod non unus et simplex, sed multiplex et quasi millenus esse debeat. Unde Plato in dialogo *De Regno* : « Custos sapiens, inquit, et boni universalis studiosus, unus est pro multis. »

Verum Noster aliis punctis legit Hebræa, ideoque aliter vertit, nec id mirum, cum idem fecerint Septuaginta, Chaldæus, Syrus, Theodotion et Symmachus, qui Nostro suffragantur. Igitur Noster *primo*, pro רב *rab*, id est *magnus*, legit ריב *rib*, id est judicium. *Secundo*, מחולל *mecholel* proprie significat parturire, formare, perficere, compingere. Unde Noster vertit, *judicium format*, id est determinat, et determinando ad formam veritatis justitiæque redigit omnia controversa, puta omnes causas et lites. *Tertio*, pro שכר *socher*, id est mercede conducit, legit שבר *scober*, id est confringit, *q. d.* Confringit stultum, id est stulti dicteria, ac iras et rixas, quas iis ipse suscitavit; quod idem est cum eo quod vertit Noster, *qui imponit stulto silentium, iras mitigat*. Aut potius שכר *socher* per *sin*, accipit pro *socher* per *samech*; *sin* enim et *samech* ejusdem prorsus soni sunt, ideoque inter se commutantur; *socher* autem per *samech* idem est quod *claudens et obturans*, scilicet os stulti, illique silentium imponens. *Quarto*, pro *oberim*, id est transgressores, legit עברות *abarot*, id est *sira* aut certe ab *abarot*, id est *iras*, derivans *oberim* vertit *iratos*, quorum iras mitigat is qui stulto silentium indicit. Sic quoque legit Symmachus, qui vertit, *qui cohibet imprudentem, obstruit iras ejus;* et Theodotion, *frenans impudentem, frenat iras*.

Sensus est, *q. d.* Sicut judex, causas litesque decidendo, imponit eis finem et silentium : sic pariter sapiens iras rixasque quas stultus sua stulta dicacitate suscitat, componit et mitigat, vel ex parte, vel ex toto, dum stulto os claudit indicitque silentium, *q. d.* Sicut judicium judicis finem litibus, sic silentium stulto a sapiente indictum, finem iris et rixis imponit. Rursum, sicut judex determinat causam adjudicando eam juste litiganti, et abjudicando eam silentiumque imponendo injuste litiganti : sic pariter sapiens mitigat tollitque rixas et iras, dum stulto injuste et imprudenter eas suscitanti obsistit, et silentium imperat. Hac enim ratione eos qui a stulto injuste ridentur, vexantur, ideoque irascuntur et litigant, defendit, eosque innocentes declarat, quo fit ut ipsi iras litesque deponant, utpote in causa victores. Innuit ergo hæc gnome lites et jurgia pleraque oriri ex stultorum, id est impiorum, improbitate et dicacitate; quare illi obsistendum et silentium indicendum a judice vel superiore; quod si fiat, illico lites cessaturas, et pacem omnibus fore reddendam. Hinc « judex, inquit S. Isidorus, lib. XVIII *Origin.* cap. XV, dictus quasi jus dicens populo, sive quod jure disceptet. Jure autem disceptare est juste judicare; non est autem judex, si non est in eo justitia. Accusator vocatus quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat. Reus a re quæ petitur nuncupatus, quia, quamvis sceleris conscius non sit reus, tamen dicitur, quamdiu in judicio pro re aliqua petitur. » Et paulo ante : « Jurgium dictum quasi juris garrium, eo quod qui causam dicunt, jure disceptent. Lis a contentione limitis nomen sumpsit: de quo Virgilius: Limes erat positus, litem ut discerneret agri. » Et anterius : « Forum, exercendarum litium locus, a fando dictum, » quasi farum a fari. « Causa vocatur a casu, quo evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussione et examine patefacta, quæ dum proponitur, causa est; dum discutitur, judicium est, quasi juris dictio, et justitia, quasi juris status. »

Septuaginta vertunt, *multis procellis jactatur* (Complutenses, *multum æstuat* concupiscentiis et passionibus) *caro imprudentium; conteritur enim exstasis* (Complutenses, *stupor*) *eorum;* vel, ut Auctor *Catenæ Græcorum, siquidem insania mentisque alienatio consumit illos, q. d.* Siquidem malitia mentis judicium tollit: anima enim per malitiam incrassata et impinguata, sensum sibi judiciumque sincerum eripit, ut velut exstatica et mente emota ac extra se posita, insanire videatur; quare multum fluctuat graviterque quassatur, dum in

varias tricas, rixas, peccata et pericula imprudenter ex perversitate ultro se ingerit et injicit. Ita Auctor *Catenæ Græcorum.*

Aliter noster Salazar, qui hanc gnomen Septuaginta accipit de ira, quæ summa est animi ominisque tempestas, *q. d.* Quemadmodum navis fluctuans in mari, amisso gubernaculo, ad scopulum illisa dehiscit ac mergitur : sic etiam homo iratus abjecto consilio, ac mente emotus, ad damna pleraque et incommoda, tanquam in scopulos aut Syrtes impingit. Itaque illud *conteritur exstasis eorum,* perinde est ac si dicat : Ipsi præ exstasi et stupore conteruntur.

Chaldæus vertit, *multum dolet caro stulti, et ebrius transit mare;* Syrus, *multum patitur caro stulti.* Idem utriusque est sensus, quia Septuaginta uterque sequitur, quasi dicant : Stultus multa patitur, quia instar ebrii navigantis in mari, qui cum undis et fluctibus imperite contendit, se mari discordiarum, litium et tumultuum hujus sæculi inserit et immergit, ac ubique cum quibuslibet disputat, contendit et rixatur. Nam, ut ait Nazianzenus in citato Iambico *De Ira :*

> O ira, fervor, dæmonis domus horridi,
> Manifesta vultus macula, turbo mentium,
> Crapula, et asile, tartari ad lacus ferens,
> Horrenda legio, multiplex labes mali.

Et S. Chrysostomus, homil. 29 *ad Populum :* « Ebrietas quædam est ira, imo vero difficilior ebrietate, et dæmone miserabilior. » Idem, homil. 47 *in Joan. :* « Inter iram et insaniam nihil interest, sed brevis quidam dæmon est, imo quam qui dæmonio vexantur gravior; ille enim venia dignus est; iratus nulla, sed suppliciis innumeris; sponte sua in profundum perditionis defertur, et etiam ante futuram gehennam pœnas dat. »

Idipsum claris parallelis demonstrat Seneca, lib. I *De Ira :* « Ut furentium, ait, certa indicia sunt, audax et minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra et vehementius acta suspiria : ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus in ore toto rubor, æstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo præruptus, et complosæ sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu et horrenda facies depravantium se atque intumescentium. »

Quæres, unde ista varietas versionum? quid causæ ut ab Hebræo ita dissonent Septuaginta, Chaldæus et Noster? Respondetur : Causa est varietas codicum Hebræorum. Septuaginta enim in suis codicibus Hebræis pro שכר *socher,* quod priori loco ponitur pro כ legentes ei affinem ב, per metathesin legerunt בשר *bascar,* id est caro; posteriori vero loco pro שכר *socker* legerunt שבר *scubbar,* id est conteritur, confringitur. Denique pro עברים *oberim* legerunt עברם *ebram,* id est transitus, hoc est exstasis eorum; vel עברתם *ebratam,* id est ira eorum : ira enim est quasi animi exstasis, ut eum extra se rapiat, ut homo non in sua ratione, sed extra se in furore et furiis positus videatur. Pro ἔκστασις, unus codex habet ἔκτασις, id est *extensio.* Chaldæus vero similiter priori loco pro *socher* legit *basar,* id est caro; posteriore vero loco pro *socher* per *sin* legit *sehicker* per *scin,* id est ebrius; ac pro עברים *oberim* per diæres in aliis punctis legit עבר ים *ober iam,* id est transiens mare.

Quare non mirum Nostrum quoque aliter legisse, uti superius ostendi. Hinc disce quanta olim codicum Hebraicorum fuerit varietas, ac proinde potius fidendum et credendum Vulgatæ Latinæ, quæ in omnibus exemplaribus eadem est, sibique constat, quamque probavit tota Ecclesia et unanimis duodecim sæculorum consensus.

11. SICUT CANIS QUI REVERTITUR AD VOMITUM, SIC IMPRUDENS, QUI ITERAT (Syrus, *contemnit*) STULTITIAM SUAM. — Septuaginta : *Sicut canis ad vomitum suum regressus fit exosus et exsecrabilis, ita stultus quoque qui per innatam malitiam ad suum redit peccatum.* Ita Auctor *Catenæ Græc.* Aquila et Symmachus, *sic demens iterans in stultitia sua,* id est iterans stultitiam suam. Hoc enim significat hic hebraismus. *Vers. 11.*

Iterantis *stultitiam,* id est imprudentiam et peccatum, fœditas hic significatur tripliciter : *primo,* quod comparetur cani, qui est animal vile, immundum et impudens; *secundo,* quod comparetur vomitui sive cani vomenti, quem omnes abominantur; *tertio,* quod comparetur cani vomitum resorbenti, quo nihil est detestabilius. Citat hanc gnomen S. Petrus, *epist.* II, cap. II, vers. ult., ubi multis eam explicui.

Denique canis cum stomachum cibo, vel potius vermibus oneratum sentit, vomitum procurat, mandendo herbam, quæ a cane canaria dicitur, de qua Plinius, lib. XXV, cap. VIII : « Invenerunt, ait, canes canariam, qua fastidium deducunt, eamque in nostro conspectu mandunt, sed ita ut nunquam intelligatur quæ sit; etenim depasta cernitur. » Redeunt vero ad vomitum resorbendum non ex fame, sed ex innata ingluvie et voracitate, quæ tanta est ut rem fœdissimam, qualis est vomitus, appetant. Sic peccator, dum conscientia compungitur sentitque peccati onus et pondus, illud per pœnitentiam evomit : quod si illud jam evomitum repetat, id facit non ex cupiditate, sed ex malitia, ut vertunt Septuaginta, id est ex depravata peccandi consuetudine, qua v. g. ebriosus se inebriare assuetus ad ebrietatem rapitur, etiam sine siti cum cibo et potu plenus est, ex pravo bibendi usu et habitu. Quocirca

S. Bernardus, serm. 3 *De Assumpt.* : « Reversus, ait, ad vomitum canis odibilis erit multo plus quam ante, et fiet filius gehennæ multipliciter, qui post indulgentiam delictorum in easdem denuo sordes inciderit. »

Audi eum, serm. 59 *in Cantic.*, relapsis metum incutientem : « Timeas quidem, ait, pro accepta gratia, amplius pro amissa, longe plus pro recuperata; » et appositas de primo ac secundo timore causas reddens, de tertio attexit : « Jam si gratia propitiata redierit, multo magis tunc timendum ne forte contingat recidivum pati, juxta illud : Jam amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Audis recidere, quam incidere esse deterius! perinde invalescente periculo invalescat et metus. » Et S. Chrysostomus, serm. *De lapsu primi hominis*, tom. I : « Noli, ait, peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam. » Et statim singulorum causas reddens : « Cogita, ait, graviorem culpam esse post veniam, renovatum vulnus pejus dolere post curam, molestius hominem sordidari post gratiam. » Et rursum harum mutationum perversitatem expendens : « Indulgentiæ, ait, ingratus est, qui post veniam peccat; sanitate indignus, qui semetipsum, postquam curatus est, vulnerat; nec mundari meretur, qui seipsum post gratiam sordidat. » Ac tandem hujus gravitatem relapsis demonstrans : « Grave est, ait, hominem instructum derelinquere, gravius absolutum peccare. Servo pejor est, qui patronum post datam libertatem offendit. »

Vers. 12. 12. VIDISTI HOMINEM SAPIENTEM SIBI VIDERI? MAGIS ILLO SPEM HABEBIT INSIPIENS, — id est indoctus et imperitus, qui se doceri patitur, imo cupit et optat. Hic ergo « spem habebit, » vel in seipso, vel certe in animis hominum, hoc est, homines magis de eo sperabunt. Unde ex Hebræo vertas, *spes est de stulto magis quam de illo;* clare Chaldæus : *Si videris virum qui sapiens est in oculis suis, melior est illo stultus;* et Vatablus : *Si videris hominem qui sibi sapere videtur, de stulto melius sperandum quam de illo,* quod scilicet *stultitiam,* id est peccata, deponet, et *sapientiam,* id est virtutem, discet per pœnitentiam et morum mutationem.

Sibi sapiens pejor stulto.

Ratio a priori. Prima. Ratio *prima* est superbia et philautia, qua laborat is qui sibi sapiens videtur, ut putet se omnibus esse sapientiorem et meliorem, ac proinde a nemine discere, sed omnes docere velit. *Secunda,* quod Deus talibus, utpote superbis et sibi præfidentibus, neget suam gratiam et lumen, itaque illos in sua perfidia relinquat, excæcet et obduret, quo fit ut sint indociles et incurabiles. Tales fuere philosophi, de quibus Apostolus, *Rom.* I : « Dicentes, ait, se esse sapientes, stulti facti sunt. » Et Isaias, cap. V, vers. 21 : « Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes! » *Tertia,* quod tales, qui sibi videntur sapientes, ut de sua sibi placeant sapientia, alios præ se contemnentes, aut sunt frequenter omnium pene rerum imperitissimi, putantes se intelligere quæ non intelligunt; aut etiamsi pleraque bene sciant, tamen agnoscere nolunt se pleraque nescire, quæ ab aliis discere debeant : quare nulla spes est ut aliquando sapientes fiant; sed « insipiens magis illo spem habebit, » hoc est, magis sperandum est de insipientis alicujus, qui talis vulgo habetur, salute et sapientia adipiscenda, quam de illius. Ita Jansenius. Tales fuere olim Scribæ et Pharisæi qui, putantes se summos esse legis et veritatis doctores, Christum verum doctorem respuerunt : itaque in sua cæcitate se obduraverunt, æque ac jam se in judaismo obdurant eorum sequaces Judæi omnes. Tales quoque sunt hæretici, præsertim hæresiarchæ, et magistri ac ministri, qui superbia tumidi putant se sapientissimos, nec quidquam discere, sed omnes docere volunt. Præclare Quintilianus, lib. I : « Nihil, ait, pejus est iis qui paulum ultra primas litteras progressi falsam scientiæ persuasionem induerunt. Nam et credere præcipiendi peritis indignantur, et velut jure quodam potestatis, quo fere hoc hominum genus intumescit, imperiosi, atque interim sævientes stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. » Tritum est illud : « Qui sibi sapit, summe desipit. »

Secunda. Tertia.

Porro « sapiens » et « insipiens » hic notant prudentem et imprudentem, et consequenter probum et improbum.

Unde *secundo* hanc gnomen sic exponas, *q. d.* Magis sperandum est de improbo qui suam improbitatem agnoscit, quod ad frugem se recipiet, quam de probo qui in sua probitate gloriatur, quod in ea sit perseveraturus. Exemplum est in Pharisæo venditante suam justitiam, et Publicano agnoscente suas culpas, quorum proinde vices sortesque commutans Christus ait : « Descendit hic justificatus ab illo, id est præ illo, in domum suam, » *Luc.* cap. XVIII.

Accedit quod qui sibi sapientes videntur, facile a dæmone decipiuntur et perduntur; at qui suam insipientiam agnoscit, ducem et doctorem quærit, ideoque secure incedit facileque salvatur. Nota est Heronis historia apud Cassianum, *Collat.* II, cap. V. Is enim propterea quod in remissione jejunii et silentii nunquam majorum consiliis et mandatis acquievit, permissus est a dæmone miserabiliter decipi. Persuasit enim illi ut in profundissimum puteum se conjiceret, quo experimento probaret tanta esse merita sua, ut nequaquam jam posset alicui discrimini subjacere. Paruit miser consilio hostis malignissimi, qui monitis amicorum et præceptis majorum obedire noluerat, et ingenti casu præcipitatus, in eadem opinione, quod angelo lucis credidisset, post tertiam diem misere vitam finivit.

Similes Anachoretarum sibi præfidentium lapsus recenset ibidem Cassianus, cap. seq. Palladius, in *Lausiaca*, cap. XXXI narrat Valentem

Anachoretam sibi sapientem, putantemque secum Angelos versari, Sacramentorum communionem contempsisse, et dæmonem salvatoris specie sibi apparentem adorasse. Idem, cap. CV, narrat, Abrahamum a dæmone illusum credidisse se a Deo ordinatum esse sacerdotem. Plures tales Sanctorum sibi sapientium casus lugubres exstant in Vitis Patrum.

Tertio, S. Chrysostomus, hom. 39 *ad Popul.*, hanc gnomen sic exponit, *q. d.* Qui sibi videtur sapiens, id est qui superbus est, pejor est fatuo. Quare superbia est summa fatuitas : « Magnum, ait, est elationis malum; stultum esse melius est quam insolentem. Illic enim stultitia tantum est mentisque tarditas, hic autem stultitia pejor est et fatuitas cum furore. Stultus sibimetipsi malum est, elatus et aliis pestis; ex amentia hoc vitium nascitur. Non potest esse superbus qui fatuus non sit; stultitia vero plenus est superbus. Audi quemdam sapientem qui dicit : Vidi hominem apparentem esse prudentem apud seipsum, spem autem habet magis insipiens eo. Vides quod non temere dicebam esse malum fatuitate pejus? spem enim, inquit, habet magis insipiens eo. Propterea Paulus quoque dicebat : Nolite prudentes esse apud vosmetipsos, » *Rom.* XII.

Septuaginta huic gnomæ annectunt, imo præmittunt hanc : « Est confusio adducens peccatum, et est confusio gloria et gratia, » id est adducens gloriam et gratiam. Verum eam delent Hebræa, Latina, Chaldæa, quin et Septuaginta Complutenses; quare huc translata videtur ex *Eccli.* cap. IV, 25, ubi eam explicui.

13. DICIT PIGER : LEO EST IN VIA, ET LEÆNA IN ITINERIBUS, — id est in viis et plateis, ut vertit Chaldæus; quare ne me leo invadat, domi me continebo, et otiosus pigerque desidebo. Significat hæc gnome pigri inertiam qua vult domi desidere, neo egredi ad opera et labores sibi suisque necessarios, prætexendo calvas excusationes, puta terrores et pericula quæ non sunt.

Pro *leo* hebraice est שכל *scachal,* quod Noster et Septuaginta transferunt *leo;* Pagninus et Vatablus, *pardus* : sic enim iidem vertunt *Osee* V, 14; alii, *aspis* : sic enim reddunt iidem et Noster *Psal.* XC, 13. Septuaginta ergo sic vertunt, *dixit piger missus ad viam : Leo est in viis, et in plateis sicarii,* qui homines prædasque discerpunt instar leonum (inde enim leo hebraice vocatur ארי *ari* ab ארה *ara,* id est discerpsit); Syrus, *dicit piger quando mittitur,* etc.

Hæc gnome hic iteratur : audivimus enim eam cap. XXII, 13, ubi eam explicui. A vers. 1 huc usque egit Salomon de stultitia et imprudentia; nunc gnomas nonnullas subjungit de pigritia usque ad vers. 17.

Mystice, Hugo per *leonem* accipit diabolum, per *leænam* carnis delicias, quæ desides et pigros a capessenda ardua et laboriosa virtutis via absterrent.

Denique pigris et sceleratis leo est leo, at sedulis et sanctis leo est canis : eis enim servit et obsequitur ceu canis suo hero. Ut alia taceam, Joannes Moschus, in *Prato spir.* cap. CLXXXI, narrat leonem, Joanni Anachoretæ inter duas arctas sepes occurrentem, illi iter aperuisse, et sepes dorso amovisse, donec Joannes transiret. Ita leo justo iter sine impedimento præbuit : post cujus transitum et ipse de sepe exsurgens peregit iter suum.

14. SICUT OSTIUM VERTITUR IN CARDINE SUO, ITA PIGER IN LECTULO SUO. — Hebraice, *super lectum suum;* Syrus et Vatablus, *sicut fores volutantur in cardine suo, sic volutatur piger in lectulo suo.* Igitur *primo,* analogiam ostii in cardine, et pigri in lecto, sic explicat Aben-Ezra : Ostium, inquit, assidue in cardine volvitur, tum cum clauditur, tum cum aperitur. Non dissimili ratione piger in lectulo modo in hoc, modo in aliud latus volutatur, nec ad ea comparanda consurgit, quibus vitam sustentet, ideoque deinde subditur : « Abscondit piger manum sub ascella sua. »

Vers. 14. Piger in lecto volvitur ut ostium in cardine. Primo.

Secundo, idem aliam analogiam assignat : Cardo, inquit, vertitur eo quod patefactæ sint fores, ut quisque ad opus suum progrediatur, sed tamen deses adhuc in lecto deliciatur.

Secundo.

Tertio, R. Levi hanc affert : Quemadmodum, inquit, ostium semper in cardine suo volvitur, nec unquam ab eo avellitur : ita iners nimius est somni amator, cum inertia somnum conciliet.

Tertio.

Quartam dat Hugo : Sicut, inquit, ostium, dum movetur in cardine, stridet : sic piger, dum a sua desidia extrahitur, stridet : id est murmurat, strepit et clamat, juxta illud Virgilii, I *Æneid.* :

Quarto.

> Foribus cardo stridebat ahenis.

Et lib. VI :

> Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
> Panduntur portæ.

Quocirca S. Ephrem, *Parænesi* 22 : « Piger, ait, assidue obmurmurat, et seipsum deplorat. » Idem, lib. *De Virtut. et vitiis* : « Pigritia, ait, murmurationi conjunctissima est; si quo enim piger mittatur, dicit : Leo est in via, in medio platearum occidendus sum. Pigro semper excusationes in promptu sunt; si quod ei opus agendum injungitur, obmurmurat, et alios mox etiam pervertit, dicens : Et quorsum hoc? Cur istud vel illud? non expedit, inquiens, istud fieri. Si aliquo mittatur : Damnum, inquit, ex illo itinere proveniet. Si ad psalmos decantandos excitetur, irascitur; si ad vigilias, stomachi vel capitis sibi dolores prætexit; si illum admoneas : Teipsum, inquit, admone, de me erit sicut Deo placuerit. »

Quinta est : Sicut ostium totum pendet a cardine, in eoque fixum firmumque hæret, et esto volvatur, tamen semper cardini suo insistit : sic piger totus pendet a lecto desidiæ suæ, in eoque fixus hæret, ut, licet in eo volvatur, mutetque

Quinto.

sua otia, et otiosas cogitationes, sermocinationes et actiones, tamen eidem semper insistat, nec ullius monitis aut minis ab eo se extrahi patiatur. Cardo enim et summa vitæ et voluptatis pigri est otium, torpor et desidia, in qua omne suum bonum et felicitatem collocat; unde ultra eam se duci trahive non sinit. Hinc cardo dicitur quasi cor ostii, quo scilicet illud movetur, ait Servius. Hinc et de Jove ait Seneca in *Hippolyto :*

Celerique polos cardine versat.

Sic et cor pigri est ipsa pigritia : hic est cardo ejus, hic polus, circa quem gyrantur omnia ejus desideria.

Sexto. *Sextam* dat Jansenius quod, sicut ostium in cardine hæret, sed non quiescit, quia crebro volvitur, aperitur et clauditur : sic piger ita deditus est otio, ut ne otium quidem otiose et quiete ferre possit, sed in eo inquietus volvatur: nam etiam cum non dormit, nec lecto ei amplius opus est, vertitur in lectulo suo nunc in hoc, nunc in illud latus, adfixus pertinaciter lecto, sed in eo inquietus, qui quieti tantum et somno destinatus est. Pulchre ergo pigritiei absurditatem depingit, significando pigrum etiam quiete uti inquiete, et nec tunc quietem relinquere posse, cum incipit esse molesta.

Septimo. *Septimam* dat noster Salazar : Sicut ostium, inquit, in cardine vicissim clauditur et aperitur : sic etiam piger per vices quasdam vult et non vult, juxta illud cap. XIII, vers. 4 : « Vult et non vult piger, » id est, nunc laborem affectat, nunc detrectat. Hos pigri hominis contrarios valde motus erudite descripsit S. Augustinus, serm. 22 *De Verbis Apostoli*, ubi pigritiam cum avaritia in viro inerte confligentem inducit : « Habes cum avaritia alterum onus pigritiæ, et ista duo nequissima onera secum pugnantia premunt te, et dilaniant te. Non enim paria imperant, non similia jubent. Pigritia dicit : Dormi; avaritia dicit : Surge; pigritia dicit: Noli pati frigidos dies; avaritia dicit : Tolera in mari etiam tempestates; illa dicit : Quiesce; illa non sinit quiescere. »

Piger ergo nunc proponit e lecto surgere, et ad opus regredi, nunc sese retrahit et lecto includit, ceu cuniculus in suo antro, et pullus in suo nido, dum frigus vel quid aliud parum molestum sentit. Unde hæc sententia ad litteram, ut sonat, verissima est in pigris, hieme in lucem multam in lecto stertentibus.

Denique, sicut ostium in cardine movetur, at non promovetur : ita pigri multa movent, at nil promovent, nihil proficiunt, ne hilum in virtute progrediuntur, de quibus proinde David : « In circuitu, ait, impii ambulant, » *Psalm.* XI, vers. 9. Tanquam bestiæ in pistrino, quæ incedunt semper, procedunt nunquam : ita hi plane suam sibi voluntatem, velut quoddam suarum actionum centrum quodam modo præfigunt; circa hoc centrum circumferuntur alia atque alia objecta amplexantes, nunquam tamen a sua voluntate recedentes; et cum semper in via ambulent, nunquam tamen ad patriam, quæ est viæ terminus, appropinquant : de quibus consule D. Bernardum, tract. *De diligendo Deo*, post medium, et in suis *Declamationibus*, item post medium, et serm. 12 in Psalm. *Qui habitat*.

Mystice, hanc gnomen accipe de lecto pravæ consuetudinis et vitiorum, in quibus quidam cum voluptate quiescunt, volutantes sese de uno vitio in aliud, et nunc quidem proponentes vitia relinquere, nunc vero in eadem relabentes, præ pigritia virtutis viam et labores arripere recusantes.

Vers. 15. 15. ABSCONDIT PIGER MANUM SUB ASCELLA SUA (Septuaginta et Syrus, *in sinu suo*); ET LABORAT, SI AD OS SUUM EAM CONVERTERIT. — Pro *laborat* Symmachus vertit, *obtorpuit*. Est hyperbole, *q. d.* Adeo piger est deses, ut videatur laborare et fatigari cum manum ori admovet, ut illi famenti cibum ingerat. Rursum est gradatio; tres enim gradus desidiæ affert. *Primus* est, vers. 13 : « Dicit piger : Leo est in via. » *Secundus* major est, vers. 14, quod volvatur in lecto sicut ostium in cardine. *Tertius* et summus est, quod manum sub ascella condat et laboret ut eam ori admoveat. Hunc versum audivimus cap. XIX, 24, ubi eum explicui. Nec mirum eumdem versum hic subinde repeti; causa enim est, vel quod a diversis collectæ sint hæ sententiæ, uti præsentes a cap. XXV usque ad finem libri collectæ sunt a viris Ezechiæ, præcedentes vero ab aliis; vel quia eadem sententia variis convenit locis, varioque fine et scopo affertur, uti hic affertur ad gradationem jam dictam.

Mystice Beda : « Pigro, ait, labor est ad os manum suam porrigere, quia desidiosus quisque prædicator non vult hoc operari quod docet; manum quippe ad os porrigere, est voci suæ prædicationis opera concordare. »

Vers. 16. 16. SAPIENTIOR SIBI PIGER VIDETUR SEPTEM VIRIS LOQUENTIBUS SENTENTIAS. — Hebraice, *sapientior piger in oculis suis quam septem referentes judicium exactum*; Chaldæus, *quam septem reddentes rationem*; Septuaginta paulo aliter, *sapientior sibi piger videtur eo qui in saturitate refert nuntium*; Syrus, *ignavus, qui sibi sapiens videtur, melior est septem rationem reddentibus*.

Pro *sententias* hebraice est טעם *taam*, id est gustus, sapor, indeque per metaphoram consilium, judicium, ratio, sententia : hic enim est gustus et sapor animæ et mentis; item sententiæ pulchræ, facetiæ, lepores, sales : hi enim sunt gustus et sapor aurium et auditorum, sicut cibus sale conditus saporem dat linguæ et palato. *Septem*, id est multis, imo omnibus; septenarius enim est symbolum multitudinis et universitatis. Rursum præcise septem, scilicet consiliariis regiis regnique administratoribus. Alludit enim, ut recte advertit Aben-Ezra, ad septem consiliarios regum olim celebres. Quia enim Deus in curia cœlesti habet septem Angelos primarios quasi as-

sessores, per quos velut summos cœli principes res omnes regit et administrat, ut patet *Tob.* XII, 15; *Zachar.* IV, 10; *Apocal.* I, 4. Hinc reges idem imitati sunt in curia terrestri, ut septem deligerent viros, imo principes, sapientia præstantes, quorum consilio et opera uterentur in administrando regno. Tales septem habuisse Assuerum regem Persarum patet *Esther* I, 14. Plura de his septem viris, tum cœlestibus, tum terrestribus, dixi *Apoc.* I, 4.

Sensus ergo est, *q. d.* Piger sibi videtur esse sapientissimus, adeoque sapientior septem consiliariis regum, qui olim in toto regno sapientissimi habebantur, eo quod ipsi regnum administrarent, et tamen piger est stultissimus; componendo enim opponitur hic septem summe sapientibus, quibus nulli nisi summe stulti opponuntur. Piger enim sua inertia perdet opes, sanitatem, famam, vitam, conscientiam, quæ omnia lucratur, illisque se ditat et beat vir laboriosus; hic ergo sapiens est, ille stultus. Unde S. Augustinus, serm. 70 *De Temp.* : « Videte, ait, fratres, attendite quam ferventi animo hospites debeatis excipere. Ecce ipse Abraham currit, uxor festinat, puer accelerat. Nullus est piger in domo sapientis. »

Piger putat se sapientissimum.

Ratio a priori. Prima.

Ratio a priori hujus sententiæ est quod piger, ut dixi, summum bonum et felicitatem putet esse otium, quietem et desidiam ; quod, cum sperni videat a sapientibus, utpote laborantibus et desudantibus in studio sapientiæ, et operatione virtutum, hinc censet esse miseros et insipientes, seque omnibus esse sapientiorem, et, ut Syrus vertit, *meliorem*, id est melius se habere, meliorem sortem elegisse, ac esse feliciorem et beatiorem cæteris, præsertim principibus et consiliariis regum, qui mille subeunt labores, curas et dolores pro salute regis et regni, ut consilia, modos et rationes inveniant et ineant, utrumque tueantur, quod ipse in quiete, otio et desidia vitam transigat.

Secunda.

Secunda, quod pigri sint loquaces et garruli; cum enim manu sint otiosi, lingua negotiantur, eamque exercent; quare sibi eloquentes, facundi et sapientes videntur, cæterisque sapientibus, qui pauciloqui et tardiloqui sunt, esse sapientiores. Unde aliqui pro *sententias* vertunt *facetias*, vel *lepores*; in his enim excellunt otiosi et nugosi; nam, ut ait S. Bernardus : « Otiosa vita mater est nugarum, noverca virtutum. »

Tertia.

Tertia, quod pigri et otiosi sint curiosi et dicaces. Cum enim nihil agant, curiose intuentur facta aliorum, eaque censurant, carpunt, rident; quare se quasi censores omnium constituunt, itaque se cæteris plus sapere arbitrantur : censor enim plus aliis quos censurat, sapiat oportet. Hoc est quod ait Apostolus, II *Thessal.* cap. III, 11 : « Audivimus, ait, inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes, » id est, ut explicat Maximus, *serm.* 46 : « Nihil operis ipsi facientes, sed in aliena opera curiose inquirentes. Nam, ut ait ibidem Theophylactus : « Eorum qui nihil agunt proprium est alienas sciscitari vitas (1). »

Porro Septuaginta vertunt, *sapientior sibi piger videtur eo qui in saturitate refert nuntium*, quia pro שבעה *sceba* per *schin*, id est *septem*, legerunt שבעה *sebua* per *sin*, id est *saturitas*, ac טעם *taam* vertunt *nuntium*; hic enim nova afferens, saporem dat audientibus, *q. d.* Mavult piger iners desidere et famere, quam aliis serviendo et nuntia perferendo epulari et saturari, saltari et tripudiare. Græcum enim ἀγγελία et nuntium, et temulentorum saltationem tripudiumque significat.

Vers. 17

17. SICUT QUI APPREHENDIT AURIBUS CANEM, SIC QUI TRANSIT IMPATIENS, ET COMMISCETUR RIXÆ ALTERIUS. — A vers. 13 huc usque egit de desidia et pigritia, nunc usque ad finem capitis agit de impatientia, ira, odio, dolo et fraude. Hebraice, *apprehendens aures canis, sic transiens et se ingerens transeundo super litem non suam*; Pagninus, *sic est qui transit, et irascitur in lite non sua;* Chaldæus, *sic ille qui contendit in causa quæ non est sua;* Septuaginta, *sicut qui tenet caudam canis, sic ille qui præsidet alieno jurgio.*

Omnes hæ versiones in eumdem sensum conspirant, et Vulgatam illustrant. Septuaginta pro *auribus* ponunt caudam, quia cauda in canibus valde sensibilis est, neque illa etiam, cum blandiuntur, se tangi aut teneri patiuntur. Cauda enim cani est instar alarum et remorum, ad omnem motum et ad omnem affectum significandum: irati enim canes erigunt caudam, timidi demittunt, blandientes agitant, etc.

Non vetat ne quis interponat se rixæ, ut eam dirimat, et rixantes separet. Hoc enim, si prudenter fiat, exigit charitas in æqualibus, et justitia in superioribus; horum enim est lites et rixas sedare, ac innocentes contra invadentes defendere, uti Moses defendit Hebræum inique invasum ab Ægyptio rixante, eum occidendo, quia jam a Deo destinatus erat dux, imo liberator Hebræorum a tyrannide Ægyptiorum, uti docet S. Stephanus, *Actor.* VII, 25.

Vetat ergo ne quis temere ex ira et impatientia se rixæ aliorum misceat, ut ipse cum rixantibus rixari incipiat, vel studio rixandi, uti sunt nonnulli rixosi et pugnaces, qui quibuslibet rixis et pugnis se miscent, imo eas ambiunt et quærunt, vel quia favet uni parti, eamque tueri vult, vel quia sperat lucrum aut commodum aliquod, vel ex zelo indiscreto, vel qualibet alia de causa; hoc enim proprie est commisceri rixæ alterius, scilicet cum rixante rixari, et hoc significat vox *impatiens*, et hebræum מתעבר *mitabber*, id est *ira exardescens*, excandescens : radix enim עבר *abar* significat transire; sicut enim qui transit per ignem, corpore exardescit : sic qui transit per

(1) *Quarta* et verior, ut videtur, quod, cum piger se satis sapientem opinatur, in eo quod scire opinatur, acquiescit.

iram, mente exardescit et excandescit. Hic ergo si rixæ se misceat, eam magis accendit, eamque in se provocat et concitat. Nam, ut ait Nazianzenus, apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXI: « Solent magno spiritu præditi (quales sunt iracundi et rixosi) contumaciter præfracteque resistere, et sicut flamma a vento excitata tanto magis accendi, quanto magis sufflatur. » Et S. Chrysostomus, hom. *De mansuetudine*, tom. V: « Vir iracundus, ait, communis est hostis et civium et peregrinorum, quamvis levissime læsus clamat, vociferatur, plagas occurrentibus intentat, dicenda et non dicenda loquitur, aspectu torvo, inflata facie, lingua rabida, » etc. Hæc sane omnia canina sunt.

Miscens se rixæ tenet canem aure. Primo.

Hunc ergo Salomon apte comparat ei qui auribus canem apprehendit; nam, ut recte Jansenius, canis est animal maxime irritabile, nec alia re magis irritatur, quam si auribus apprehendatur, parte scilicet minime tractabili in canibus: quod qui faciunt, temere contra se canem provocant ad oblatrandum, insurgendum et mordendum, cum id facile vitare possent, canem intactum relinquendo: ita qui aliis inter se contendentibus se immiscet in causa ad se non pertinente, dum vel uni parti studet favere, vel utramque vult reprehendere, animos jam per contentionem irritatos et accensos, vel alterum ipsorum facile contra se adeo provocat, ut jam vel ambo, vel alter, cum ipso contendere incipiat, et in ipsum insurgat, nonnunquam et lædat, cum transeundo et causam eorum intactam relinquendo, omne incommodum effugere facile posset. Monet ergo proverbium non facile quemquam ingerere seipsum debere aliorum causæ, ne temere provocet aliorum in se inimicitias et odia.

Secundo, hæc comparatio notat rem esse ancipitem et plane perplexam miscere se rixæ alterius, sicut qui tenet auribus canem perplexus est, et nescit quo se vertat: si enim tenere pergat, magis canem irritat, ut is impatiens vel aures excutiat, vel caput retorquens tenentis se manum, vel, si id nequit, genua, coxas, vel pedes admordeat; sin canem laxet, periculum est ne canis ab eo irritatus injuriam suam ulciscatur, ac auctorem ejus invadat et laceret. Sic pariter qui rixæ se miscere cœpit perplexus est, et nescit quid agat: si enim rixam prosequatur, facile in ea lædet et lædetur; sin cesset, ab aliis rixantibus, quos contra se invitavit, invadetur et ferietur. Hoc est quod vulgo dicitur: « Lupum tenet auribus, neque eum retinere, neque dimittere potest. » Quod Suetonius Tiberio imperatori adscribit: « Cunctandi causa, ait, erat metus undique imminentium discriminum, ut sæpe lupum se tenere auribus diceret. » Lepus enim, quia prælongas habet aures, iis commode teneri potest; at lupus, quia aures habet præ corpore breviores, teneri iis nequit; neque rursum citra summum periculum e manibus dimitti bellua tam mordax; similis est canis: pari modo miscenti se rixæ, eam nec relinquere integrum est, nec prosequi tutum.

Tertio.

Tertio, hæc comparatio notat in rixa periculum esse multiplex a casu et verbere fortuito; sicut enim canis morsus sæpe est inopinatus et fortuitus; unde Belgæ de eo qui casu incerto auctore læsus est, dicunt: « Canis eum momordit: » sic pariter qui rixæ miscetur, non tantum ab inimico, sed et ab amico aliisque qui rixam sedare volunt, sæpe ictu fortuito vulneratur, et subinde occiditur; si enim uni rixantium faveat, alterum contra se concitat; si neutri, utrumque; si utrique, utriusque casualibus ictibus se feriendum exponit. Vis est in τῷ *rixa alterius*. Sicut canis proprius patitur quandoque ab hero se auribus teneri, et alienus non: sic qui rixatur cum alio, non patitur se ab alieno, cum quo nec amicitiam, nec quid aliud commune habet, teneri, vel in rixa impediri.

Quarto.

Quarto, canes, quia impatientes, et quia aures habent delicatas, acriter dolent, si iis teneantur et premantur, præsertim dum rixantur; tunc enim rixa aures facit rigidas, quæ si comprimantur acrius dolent: sic pariter rixantes sunt tactus sensusque acuti et delicati, ut levi verbere vel verbulo tacti, etiam ab amico qui rixam dirimere satagit, acriter doleant, et in auctorem insurgant, eumque præcipites confodiant.

Quinto.

Denique censent aliqui hac gnome moneri ne quis rixantes in ipso rixæ fervore admoneat et corripiat, utpote sui impotes et admonitionis incapaces, sed exspectet dum æstus iræ deferveat, ut sibi mentique reddatur. Verum nulla hic admonitionis vel correptionis fit mentio: aliud enim est impatientem se rixæ miscere, quod ait Salomon; aliud imprudenter et intempestive rixantes corripere, quod aiunt ipsi.

Rursum, Beda et Hugo censent eum qui se miscet rixæ alterius, comparari non tenenti canem, sed ipsi cani qui auribus tenetur, *q. d.* Qui miscet se rixæ alterius, est instar canis cujus aures vellicantur; sic enim et ipse auribus a rixantibus vellicatur, dum ab iis multa convicia et probra auribus excipere cogitur, ideoque quasi canis vicissim eos allatrat et mordet.

Verum cæteri aptius censent eum qui miscet se rixæ, comparari non cani detento, sed homini canem auribus detinenti, juxta sensum initio assignatum, ob causas quas adjunxi, et hoc verba sonant: « Sicut qui apprehendit canem, sic qui, » etc.; nam tenens canem est quasi tenens rixam: hujus enim idea est canis.

Moraliter, de cavenda rixa.

Salomoni succinunt prisci sapientes, philosophi et poetæ. Eum imprimis de more secutus Siracides, cap. XXVIII, 10: « Abstine te, ait, a lite, et minues peccata; homo enim iracundus incendit litem: secundum enim ligna sylvæ, sic ignis exardescit; et secundum virtutem hominis, sic iracundia illius erit. » Vide ibi dicta. Isocrates

apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXVIII : « Prava ingenia, ait, solent esse contentiosa, ut non prius faciant finem pugnæ et contentionis, quam lethalem acceperint plagam, et supplicio memorabili afficiantur. » Demosthenes a quodam conviciis lacessitus : « Nolim, ait, tecum in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior. » Ita Stobæus, serm. 19 *De Patientia*. Euripides in *Protesilao* : « Altero, ait, duorum colloquentium indignante, is qui se non opponit, plus sapit. » Idem in *Andromache* : « A parvo initio lites magnas hominis lingua producit. Hoc vero sapientes cavent ne quid contentionis excitent. » Plautus in *Persa* : « Stultitia est cui bene esse licet eum præverti litibus. » Comicus : « Migrat lis omnis ut migrat pecunia. Ne quære litem, fuge litem, si potes. Non est suus qui litigat, sed judicis, » imo secum litigantis. « Vis canes rixari? tenue os inter ipsos abjice. » Nazianzenus in carm. *De rebus suis*, docet eos qui se admiscent litibus, aut noxam aut infamiam contrahere :

> Ut qui se flammæ propius junxere vapori,
> Aut flammæ aut fumi referunt in corpore signa.

Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist*. 361 : « Quid, ait, gigantes adversus teipsum armas? Quid rabie percitos canes, quorum pestiferi morsus sunt, exasperas? Quid maledicas linguas exacuis? quid tuam ipsius existimationem commaculas cum illis te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam mente præditus uti velit? » Cicero : « Perditissimi, ait, hominis est simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum qui læsus non esset, nisi credidisset.

Vers. 18 et 19.

18 et 19. SICUT NOXIUS EST, QUI MITTIT SAGITTAS ET LANCEAS IN MORTEM : ITA VIR QUI FRAUDULENTER NOCET AMICO SUO, ET CUM FUERIT DEPREHENSUS, DICIT : LUDENS FECI. — Symmachus pro *qui fraudulenter nocet*, vertit, *vir fraudum*; S. Hieronymus, *Contra Ruffinum* : « Qui insidiatur amicis suis, cum visus fuerit, dicit : Ludens feci (1). »

« Lanceas in mortem, » id est lanceas mortiferas. *Lancea* est spiculum venabuli vel jaculi, ait Budæus; unde hebraice est חץ *chets*, id est jaculum, sagitta; lancea ergo est teli genus longissimum, ita dicta a latitudine ferri, vel potius a Græco λόγχη, id est *lancea*, *hasta*, ait Festus; vel, ut Isidorus : « *Lancea* dicta, quia *æqua lance*, id est æquabili amento ponderata vibratur. »

Lanceæ etymon.

Pro *noxius est* hebraice est מתלהלה *mitlaleah*, quod varii varie vertunt : Pagninus apposite, *abscondit se*; Tigurina, *fatigat se*; Vatablus, *simulat se infirmum et debilem*; Noster, *laborare et dolere facit*, id est *noxius est*. Radix enim להה *laha* significat laborare, dolere, affligi; Septuaginta, *curat* vel *curatur*; Chaldæus, *dejicit se*; Syrus, *fastuosus est*; Aben-Ezra, *simulat se insanum*; R. Levi : *Sicut*, ait, *quispiam se labore fessum, viriumque expertem ad malum præstandum præ se fert, qui, cum postea locum accommodatum invenerit, scintillas igneas emittit, sagittas et mortem jacit*.

Pro *sagittas* hebraice est זקים *zickim*, quod R. Salomon, Aben-Ezra, R. Levi et Pagninus vertunt, *scintillas ignis*; Noster vertit, *flammas*, *Isaiæ* L, 11 ; alii vertunt, *laqueos et compedes*; Chaldæus, *sagittas*. Igitur *zickim* significat sagittas ardentes, vel bolides et missilia ignita, qualia ab hostibus in urbes vel naves jaciuntur, ut eas inflamment et comburant.

Ex Hebræo ergo sic vertas ad verbum, *sicut abscondit se jaciens scintillas, sagittas et mortem : sic vir qui fraudavit socium suum, et dicit : Nonne ridens egi?* Tigurina, *ut qui se fatigat jaciendo flammas, tela lethalia*, etc.; Chaldæus, *sicut ille qui dejiciens se mittit sagittas acutas mortis, sic ille qui fraudulenter decipit amicum suum, et dicit : Ludens ludebam*; Syrus, *sicut fastuosi projiciunt verba velut sagittas acutas mortiferas*. Versionem Septuaginta mox subtexam.

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut valde nocet qui occulte sagittas ignitas et lanceas mortiferas jaculatur in eos qui nil tale timent aut suspicantur : sic pariter magis nocet, qui fraudulenter et latenter lædit amicum, quam qui palam et aperte; idque *primo*, quia sicut cominus gladio te impugnantem, gladio et clypeo repellere potes; eminus vero te sagittis impetentem repellere nequis : pari modo palam te invadentem devitare potes, at non eum qui fraudulenter te inopinantem, imo ignorantem invadit. *Secundo*, sicut hostis jaciens tela ignita in urbem post mœnia, pluteos et aggeres se abscondens occulte grassatur et perimit : sic et qui fraudulenter lædit amicum, occulte et gravissime eum sauciat, ut eum agnoscere, declinare et effugere nequeat. Quis enim læsionem ab amico timeat vel caveat? lædit ergo inevitabiliter, qui inimicitiam occulit et amicitiam simulat; quod si læsio ejusque auctor appareat vel deprehendatur, ita ut se celare vel excusare nequeat, dicit : « Ludens feci, » jocari mihi fuit animus, non lædere; intentionem lædendi non habui, sed improviso et casu læsio præter mentem meam accidit.

Docet ergo hæc gnome multo minus nocere apertos inimicos, qui aperte, quam tectos et simulatione amicitiæ fucatos, qui occulte nocent, ideoque eos velut pestes esse indagandos et devitandos. Tales sæpe sunt in aulis principum; imo subinde principum familiares et consiliarii intimi, sed nomine tenus, cum revera sint hostes perfidi et proditores nocentissimi, utpote qui vix deprehendi et caveri queant.

Præclare S. Basilius apud Antonium in *Melissa* Gnome.

(1) Recte Maurer, *ut insanus* (להה, *gravissima siti arsit*, hinc *rabiosus fuit*, *insanuit* : ita Gesenius in *Thesauro*), *qui jaculatur malleolos*, seu *sagittas*, *tela et mortem : sic* est *vir qui decipit alterum*, *et* deinde *dicit : Nonne jocor ego?* Qui temere fraudat per jocum, haud minus perniciosus est, quam qui mortiferis telis ludit insanus.

part. II, cap. LXXXVI : « Occulta malitia, ait, perniciosior est quam aperta ; » et Philo : « Quibus vires desunt tyrannicæ naturæ homines, rem astu et insidiis moliuntur ; » Plinius, lib. XVIII, cap. XVII : « Orobanche, ait, ciceri infesta est et ervo, ut æra tritico, hordeo festuca, quæ vocatur ægilops, lenti securidaca; atque hæ quidem omnes complexu necant : » ita quorumdam amicitia pestilens magis est quam inimicitia ; Xenophon, lib. V *Pædiæ Cyri* : « Neque, ait, beneficium majus amicis præstiteris in bello, quam si inimicus ipsorum esse videaris; vel magis hostibus ullo pacto nocueris, quam si amicitiam ipsorum simules ; » Seneca, lib. *De Providentia* : « Nullæ, ait, sunt occultiores insidiæ, quam hæ quæ latent in simulatione officii ; nam eum qui palam est adversarius facile vitare possis; et Trojanos equus ideo fefellit, quia formam misericordiæ mentitus est; » et Boetius, lib. *De Consolatione* : « Nulla pestis est efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus ; » Demonax apud Antonium in *Melissa* : « Pauciora, ait, mala contingunt hominibus ab inimicis quam ab amicis ; inimicos enim cum metuant, ab eis cavent, amicis vero aperti sunt; unde periculis exponuntur, et insidiis ipsorum facile capiuntur. » Ita Antonius part. II, cap. XXV.

Porro Septuaginta pro *noxius est* vertunt ἰώμενοι, quod cum sit conjugationis mediæ, tam active verti potest *curant*, quam passive *curantur*. Active clare sic vertit cum Complutensibus Auctor *Catenæ Græcorum, qui speciosis dictis insidias amicis struunt, haud absimiles sunt circulatoribus medicis. Nam, ut hi gloriosa verba inter homines jactant, interim qui in sermonem illorum primus incurrit, supplantatur : ita illi callida oratione amicos circumveniunt; ubi autem in fraude deprehensi fuerint : Joco feci, dicunt.* Passive sic vertunt Vaticani, *sicut qui curantur, projiciunt verba in homines; qui autem occurrit verbo primus, supplantabitur : sic omnes qui insidiantur suis amicis, cum autem visi fuerint, dicunt : Quia ludens feci.*

Est similitudo petita ab ægris phreneticis, qui in medicos se curantes stomachantur, et primo obvios verbis ac subinde verberibus impetunt, *q. d.* Sicut phrenetici, probra et maledicta in medicos jacientes, excusantur per phrenesin : sic fraudulenti nocentes aliis excusant se quod præter intentionem per errorem id fecerint. Sin autem in re aperta id prætendere nequeant, dicunt se non serio, sed joco id fecisse.

Denique Scholiastes Vaticanus ἰώμενοι vertit *insanientes*. Nonnulli codices legunt πειρώμενοι, id est *lacessentes*, quod Scholiastes tribuit Symmacho, sicut Aquilæ κακοηθιζόμενοι, id est, *male morati*.

Exemplum illustre hujus sententiæ est in Tryphone, qui, ut se regem faceret Syriæ, Antiochum regem adolescentem suæ curæ fideique commissum perfide et nequiter occidit, æque ac Jonathan Judæ Machabæi fratrem cum filiis, I *Machabæorum*, cap. XII, 39.

Vers. 20.

20. CUM DEFECERINT LIGNA, EXSTINGUETUR IGNIS : ET SUSURRONE SUBTRACTO JURGIA CONQUIESCENT. — Hebraice, *et in non susurrone silebit contentio*. Pro *susurrone* hebraice est נרגן *nirgan*, id est susurro, delator, detractor, calumniator.

Sensus est clarus, *q. d.* Sicut ligna fovent ignem, ut quo plus lignorum aggeritur, eo magis ignis crescat et inardescat; lignis vero deficientibus deficiat et emoriatur, utpote carens fomento et pabulo : sic pariter susurrones fovent lites, ut quo magis illi susurrant et increscunt, eo magis increscant lites et jurgia; iis vero deficientibus cessent et conquiescant. *Susurro* enim est, qui discordias inter amicos seminat, dum uni apud alterum vicissim detrahit, ejus dicta et facta referendo, et sinistre interpretando ac exaggerando, imo ex se multa addendo et effingendo. Ipse ergo est fomentum et flabellum odiorum et jurgiorum; eo vero amoto utraque subsidunt et cessant. Quocirca Deus sanxit, *Levit.* XIX, 16, dicens : « Non erit criminator, nec susurro in populo. » Et David, *Psalm.* C, vers. 5 : « Detrahentem, ait, secreto proximo suo, hunc persequebar. » Quin et Titus Imperator susurrones et delatores cæsos flagellis ac fustibus in exilium deportari jussit.

Septuaginta vertunt, *in multis lignis germinat*, id est exsurgit et crescit instar germinis sensim pullulantis et proserpentis. Auctor *Catenæ Græc.*, *fervet ignis; ubi autem non est dissentiens, quiescit rixa.* Pro *dissentiens* græce est δίθυμος, id est bianimis, discors, non tantum passive, sed et active, qui scilicet suis susurris et criminationibus animos unitos separat, et quasi in duas partes dissecat, itaque schisma facit, ac lites et bella concitat ; δίθυμος ergo est susurro : hic enim hebr. vocatur *nirgan*. Quare idem est sensus Septuaginta qui lectionis Hebraicæ et Vulgatæ, *q. d.* Sicut multa ligna excitant magnum ignem : sic multi δίθυμοι, id est susurrones, suscitant multas lites. Vice versa, sicut detractis vel deficientibus lignis deficit ignis : sic deficiente δίθυμος, id est susurrone, cessant lites. Aliud ergo est δίθυμος, id est bianimis, discors ; aliud δίδυμος, id est geminus, duplex, dubius, qui hebraice vocatur תאום *teom*; unde dictus est Thomas Apostolus, utpote de fide resurrectionis Christi hæsitans et dubius, *Joan.* cap. XX, 24. Idem igitur est hebraice *Thomas*, quod græce δίδυμος, latine geminus, ait Angelus Caninius *De Nominibus Hebraicis novi Testamenti*.

Δίθυμος et δίδυμος quis?

Rursus δίθυμος est dissentiens; qui enim dissentit ab altero, alterum et secundum ab eo habet animum, id est alterum judicium, et consequenter alterum et contrarium affectum, qui est causa dissensionis et litium ; quare esto unus laboret ira et odio, si tamen alter ab eo non dissentiat, sed ei per omnia, quoad licet, consentiat et obsecundet, illico prioris contra eum ira et odium subsidet et conquiescet, omnisque rixa cessabit. Et hoc significant Septuaginta dicentes : *Ubi non est δίθυμος, quiescit rixa.* Quocirca Apostolus iden-

tidem monet noeles ut sint μονόθυμοι, id est, ut idem dicant et sapiant, itaque pacem et concordiam colant, ut patet *Rom.* XV; *Philipp.* III; II *Corinth.* XIII.

Pro δίθυμος alii legunt ὀξύθυμος, id est acuti animi, id est. iracundus, præceps, rixosus; unde legunt: *Ubi non est* ὀξύθυμος, id est *iracundus, cerebrosus, quiescit rixa.* Ira enim est quæ suscitat rixas; unde quidam codex habet : *Ubi autem est* θυμός, *id est ira et furor, non cessabit pugna.* De susurrone plura dixi *Eccli.* V, 16, et cap. XXVIII, 15 et seq.

Vers. 21. 21. SICUT CARBONES AD PRUNAS, ET LIGNA AD IGNEM: SIC HOMO IRACUNDUS SUSCITAT RIXAS. — Hebraice : *Carbo ad prunas, et ligna ad ignem, et vir contentionum ad succendendam litem;* Septuaginta : *Craticula carbonibus, et ligna igni, vir autem maledicus ad tumultum rixæ.* Ita Vaticanus; Complutenses vero, *vir autem conviciator ad turbationem rixæ;* Aquila, *vir autem susurro;* Symmachus, *vir dolosus;* Theodotion, *vir murmurator.*

Sensus est clarus, *q. d.* Sicut carbones valent, imo nati factique sunt ad prunas ardentes augendas et acuendas; ac sicuti ligna valent ad augendum ignem : sic ira et homo iracundus valet, imo natus factusque videtur ad excitandas rixas. Duo sunt fomites rixæ : prior est exterior, puta susurro, hunc sustulit vers. præced.; alter est interior, puta ira, quam hic aufert, *q. d.* Aufer exterius flabellum rixæ, puta susurronem; aufer et interius irritamentum, puta iram, atque omnem rixam sustuleris : ira enim excitat iratum ad rixandum; rixa autem unius provocat rixam partis adversæ. Patet ex dictis vers. præced., et cap. XV, 18, ubi eamdem gnomen pene in terminis audivimus. Hebr. est, *vir contentionum,* id est vir pronus ad contendendum, qualis est iracundus : ira enim suscitat contentionem, contentio rixam, rixa pugnam, verbera et cædes. Septuaginta ἐσχάρα, id est focus; Vaticana, *craticula* tegens et continens focum *carbonibus et ligna igni, vir autem maledicus ad turbationem* vel *tumultum rixæ;* Aquila et Theodotion, *ad succendendam litem.* Pro *maledicus* græce est λοίδορος, id est *conviciator;* Aquila, *susurro;* Symmachus, *dolosus;* ἐσχάρα quoque significat *aram,* idque hic est appositum, *q. d.* Sicut in ara ardet ignis, quo victimæ Deo cremantur : sic in ira ardet rixa, qua homines Marti, imo diabolo, mactantur et sacrificantur. Ergo ira est ara diaboli, in qua ignis est rixa, sacrificans iracundus, victimæ sunt hominum cædes. Auctor *Catenæ Græc.* : « Focus, ait, destinatur carbonibus, et ligna igni; vir autem conviciator valet ad concitandas turbas et seditiones. »

Rursum, sicut carbones non tantum accendunt, sed et fuligine sua fuscant et denigrant; et sicut ligna accensa, si restinguantur, fumigant, ac carbones velut ustionis notas retinent; unde et torres vocantur : sic pariter præter noxas acceptas in rixa remanet nota infamiæ, præsertim ex probris et conviciis a rixante in te jactis; quæ in multa tempora perdurat, et subinde est indelebilis.

Tertio, Vatablus vertit, *carbo prunam et ligna ignem, contentiosus rixam incendit, q. d.* Ex carbone facile fiunt prunæ, carbo facile in prunas vertitur, et ligna in ignem : sic contentio illico transit in rixam.

Vers. 22. 22. VERBA SUSURRONIS QUASI SIMPLICIA, ET IPSA PERVENIUNT AD INTERIORA VENTRIS. — Hanc gnomen audivimus cap. XVIII, 8, ubi eam explicui. Aquila vertit, *verba susurronis decipientia;* Symmachus, *verba murmuratorum obiter dicta;* Theodotion, *verba astuti quasi simplicia;* Septuaginta, *sermones assentatorum sunt molles, penetrantque usque ad intimos viscerum recessus.* Pro *assentatorum* græce est κερκώπων, id est *caudatorum,* hoc est cauda blandientium. Audi Auctorem *Catenæ Græcorum* : Vox κερκώπων, id est astutorum caudave blandientium, sumpta est a vulpibus; hæ namque non alia arte simpliciores aves venari et capere solent, quam una hac : etenim cauda oculis obtensis fingunt se dormire, et interdum quoque vere dormiunt, eoque somni figmento simpliciora et infirmiora animantia alliciunt, temereque accedentia vel advolantia intercipiunt.

Denique Syrus vertit, *verba iracundi perturbant, et ipsa pertingunt ad interiora cordis.* Pro *quasi simplicia* hebraice est כמתלהמים *kemithlahamim,* de quo R. Salomon : Vox hæc, inquit, idem est ac כמתלחמים *kemithlachamim*, id est susurronis verba sunt tanquam bellum gerentia. Rabbini vero hanc eidem interpretationem adhibuerunt, inquiuntque idem esse ac כמת לחם *chemath lahem,* id est, *verba delatoris sunt tanquam mors illis.* Aben-Ezra censet *kemithlahamim* per metathesin positum pro *kemithallamim,* id est sicut percutientia vel malleantia : חלם *halam* enim est tundere, percutere; et חלמות *halmuth* est malleus; unde vertit, *verba susurronis sunt tanquam plagæ et vulnera.* Denique R. Levi : Verba susurronis quasi simplicia, id est, inquit, quasi interrupta; illud enim sæpius usurpant : Haud tibi cuncta recensebo, haud totam rei seriem tibi expono; quæ quidem vehementem faciunt impressionem in auditoris animo, ut is sibi persuadeat quæ ab altero silentio prætermissa sunt, longe graviora esse iis quæ narrata fuerint. Hæc R. Levi (1).

Vers. 23. 23. QUOMODO SI ARGENTO SORDIDO ORNARE VELIS VAS FICTILE, SIC LABIA TUMENTIA CUM PESSIMO CORDE SOCIATA. — Hebraice, *argentum scoriarum obductum super testam, labia ardentia* (2) *et cor malum.* Pro *tumentibus labiis* hebraice est דולקים *dolekim.* Symmachus vertit, *labia inflammantia;* Aquila et Theodotion, *labia ardentia;* Pagninus, *succendentia lites;* Clarius, *labia blandientia;* Chaldæus, *sicut*

(1) Pro *simplicia* Hebræa vertenda sunt *buccellæ,* nempe delicatiores, avideque deglutitæ; alii, *mollia, lambentia*, hoc sensu, audientem vix perstringere videntur, sed, etc.

(2) *Ardentia,* quæ scilicet amorem ardentem testantur.

argentum fœculentum, quo opertum est vas fictile, sic labia incensa cum corde pessimo.

Quare minus recte Cajetanus argentum hic accipit id quod in vase fictili per ignem scoria expurgatur, *q. d.* Sicut in vase fictili per ignem scoria ab argento dignoscitur et separatur : sic in labiis pravis et malitia ardentibus proditur et dignoscitur interna cordis malitia et pravitas. Minus recte, inquam, quia Hebræi et Interpretes omnes accipiunt hic argentum non testæ inclusum, sed testam tegens.

Primo ergo Jansenius putat hac gnome significari congruentiam labiorum tumentium cum corde pessimo, *q. d.* Dignum patella operculum, ut vulgo dicitur, est os malum cordis mali, æque ac scoria argenti vasi fictili superinducta. Pravum enim os congruit apteque respondet pravo cordi, et scoria congruum est tectorium testæ.

Secundo, Vatablus censet eorumdem vilitatem notari, *q. d.* Sicut scoria argenti res vilis est, quia vili testæ obducitur : sic vile est os pravum quod cordi pravo sociatur et obducitur.

Tertio, noster Salazar censet notari eorumdem imbecillitatem et fragilitatem, *q. d.* Vir hypocrita, qui cor nequam subdolis verbis et falsa probitatis ostentatione contegit, similis est fictili vasi scoriis argenteis imbuto, quod exterius candorem argenti mentitur, intus vero testam lutumque decolorem includit : quod fortasse etiam argenti minime lentam firmitatem præ se fert, sed revera fragile est. Non aliter vir hypocrita et simulator simplicitatem et animi candorem verbis et reliqua conversatione ostentat, dolos vero perversasque affectiones deintus celat; æqui bonique tenax foris apparet, sed fragilis, et ad omnem malitiam labilis ac deciduus est.

Quarto et maxime genuine, hæc gnome significat artes et fraudes quibus dolosi simulant et tegunt internam cordis malitiam, id est iram, odium et nocendi studium, per verba amica et blanda, quibus amorem et studium bene faciendi præ se ferunt. Unde per *labia tumentia* intellige cum Clario adulantia et blandientia, aut potius dolosa et ficta, quæ scilicet interius in corde tument, et, ut hebraice est, *ardent* ira, odio, malignitate; exterius vero in ore tument simulatione et simulato amore, sed ita ut intermicent subinde, itaque ostendant interni odii signa : ignis enim odii in corde latens se celare nequit, quin aliquando in bullas et scintillas verborum, æstuumque iracundorum et minacium erumpat. Hoc ergo comparat argento sordido tegenti vas testaceum, hebraice, *argento scoriarum*, quod Aben-Ezra interpretatur argento defæcato a scoriis et puro. Verum alii passim accipiunt argentum scoria mixtum, ideoque sordidum; vel per hypallagen ipsam scoriam argenti, puta ramenta plumbi, stanni aut stibii : hæc enim tria mixta sunt argento, cum illud impurum e suis fodinis eruitur, suntque argenti scoria et fæx, uti docent rei metallicæ periti, ac nominatim Georgius Agricola, lib. IX, et Plinius, lib. XXXIV. Hoc autem stannum et stibium, ita cum argento erutum, ideoque impurum, adhiberi solet ad imbuenda vasa testacea, ac præsertim eorum orificium, ut os illi admovens non testæ et luto, sed stanno vel argento os admovere videatur. Talia vasa in usu esse etiamnum crebro videmus. Hisce ergo comparat *labia tumentia*, id est dolosa, manantia ex corde pessimo. Igitur hac comparatione significatur dolus, quo sua dicta contegunt inimici fraudulenti, præsertim susurrones, ut decipiant, simulque ipsa doli detectio, *q. d.* Sicut figuli subinde vasi testaceo superinducunt limbum vel crustam e scoria argenti, ut speciosum appareat, ac eminus videatur esse argenteum, non testaceum : sic pariter fraudulentus testam, id est odium corde gerens, superinducit illi quasi limbum et crustam sermones speciosos, quibus amicitiam, imo ardens desiderium juvandi alterum præ se fert, ut eum in fraudem et perniciem inducat : at sicut, si cominus limbum argenteum teste inductum intuearis, videbis non esse argentum, sed scoriam et fæces argenti : sic pariter si propius intuearis verba modosque loquendi, et gestus fraudulenti, deprehendes ejus fraudem, ac verba ejus speciosa esse ficta et dolosa, atque sub eis tegi testam odii et malevolentiæ.

Rursum sicut limbus hic argenteus tenuis sensim usu defricatur, et deteritur ut appareat nuditas testæ : sic sensim fraudulentus in longiori colloquio, vel crebriore conversatione, deterit suam verborum speciem, ac interserit agitque nonnulla, e quibus ejus testa, id est odium et malevolentia, detegatur et denudetur; difficile enim est diu animum tegere, nec prodere vultu, quin erumpat, seque pandat et ostendat. Porro cor malevoli, quod nil nisi terrena cogitat, recte comparatur vasi fictili, id est fragili, quod tum ab homine facile conteritur, tum a Deo, juxta illud : « Tanquam vas figuli confringes eos, *Psalm.* II, 9. Ita R. Salomon, Aben-Ezra et R. Levi, Isidorus Clarius et alii.

Hunc genuinum hujus sententiæ esse sensum patet : *primo*, quia omnes hi versus a vers. 18 usque ad ultimum spectant ad dolosos et susurrones, eorumque fraudem et latens odium describunt; *secundo*, quia vers. seq. (ubi est apodosis, id est redditio et expositio hujus sententiæ) ita explicatur, dum ait : « Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos; » *tertio*, idem liquet ex Septuaginta qui vertunt, *argentum datum cum dolo tanquam testa reputatum; labia levigata* (aliqui vertunt, *dolosa*) *occultant cor triste*, id est iratum et malignum, uti vertunt nonnulli. Sic *tristis* pro irato sumitur *Eccli.* XXII, 27, ut ibidem pluribus ostendi : « Ad amicum, ait, si aperueris os triste, » id est si locutus fueris morose et iracunde, « non timeas; est enim concordatio. » Sensus est, *q. d.* Sicut argentum cum dolo, id est dolosum puta adulterinum, cum scilicet datur scoria

argenti pro argento, prima specie fallit : putatur enim esse argentum, cum sit scoria; at ubi propius inspicitur, apparet id quod est, scilicet scoria, ac tum vilescit instar testæ : sic pariter « labia levigata, » id est blanda et subdola assentatorum, « occultant cor triste, » id est inimicum et malignum; at ubi inimicitiam et malignitatem celare non possunt, sed eam dicteriis et gestibus pandunt, illico proditur et reprobatur eorum dolus, adulatio et perversitas, quæ instar testæ ad lapides allisæ dissilit, diffringitur et evanescit. Hinc

Mystice Beda : « Quid, ait, per argentum sordidum, nisi scientia corrupta? et quid per vas fictile, nisi cor carneum designatur? quod cum de ipsa falsa scientia se ornare satagit, in sua locutione contra veritatem tumet, et magister erroris fit. »

Vers. 24. 24. LABIIS SUIS INTELLIGITUR INIMICUS, CUM IN CORDE TRACTAVERIT DOLOS. — Chaldæus, *et in interioribus suis reponit fraudulentiam.* Pro *intelligitur* hebraice est יתנכר *iitnacher,* a radice נכר *nachar,* id est agnosci, intelligi; sed *iitnacher* in *hitpael* est contrariæ significationis : significat enim ignosci, et incognitum esse, puta alium præ se ferre et simulare, id est, verbo aut factis ostendere se alium quam sit : utraque significatio huic loco congruit. Est enim antapodosis, id est redditio et explicatio parabolæ versus præcedentis, ut ibi dixi, *q. d.* Amicus falsus et dolosus, qui exterius se simulat amicum, cum in corde foveat odium et inimicitiam, hic labiis et loquela alium se simulat, quam revera sit, scilicet se esse amicum, cum revera sit inimicus et in corde tractet dolos, unde verbis suis blanditur et adulatur, ut odium simulato amore contegat; sed tandem ex iisdem labiis suis proditur et intelligitur quis et qualis sit, scilicet quod sit amicus fictus et verus inimicus : quia viri prudentes et solertes fictionem et simulationem facile deprehendunt ex signis (1).

Signa ficti amici. Primum. Signa hæc sunt *primo,* quod simulatores qui odium tegere student, composita et exquisita quadam uti solent verborum mollitie et blanditie, ita ut plane appareat non esse veram, sed fictam et fucatam. Unde sequitur : « Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei. » *Secundo,* quia iidem solent esse inconstantes in verbis. *Tertio,* quia iidem in facie laudant, a tergo vituperant. *Quarto,* quia odium latens ita tegi nequit, quin subinde per amarulenta verba, nutus et gestus ebulliat et emicet. *Quintum* dant Septuaginta cum vertunt, *labiis omnia annuit inimicus, in corde autem suo fabricatur dolos.* Fictus enim amicus et adulator annuit omnibus dictis et factis amici, illa laudans et in cœlum extollens, cum verus amicus laudanda moderate laudet, vituperanda vituperet, ac libere amicum sui vitii et erroris admoneat; denique omnia signa quæ adulatorem

(Secundum. Tertium. Quartum. Quintum.)

(1) Hebraice est, *labiis suis alium præ se fert osor, et in pectore suo reponit fraudes.*

produnt et dolosum amicum : omnis enim adulator fictus pictusque amicus est, ac verus inimicus. Vide Plutarchum, *De Differentiis adulatoris et amici.*

Vers. 25. 25. QUANDO SUBMISERIT VOCEM SUAM, NE CREDIDERIS EI : QUONIAM SEPTEM NEQUITIÆ SUNT IN CORDE ILLIUS. — « Nequitiæ, » hebraice תועבות *toebot,* id est abominationes, exsecrationes; Chaldæus, *mala.* Pro *submiserit* hebraice est יחנן *iechannen,* id est gratiosam fecerit vocem suam; alii, *vocem dederit deprecantem veniam,* et pro gratia ornantem. Radix enim חנן *chanan* significat gratificari, misereri, precari. Unde varii varie vertunt. Pagninus, *quando extulerit orando vocem suam;* R. David, *cum gratificavit vocem suam;* Tigurina, *quando voce sua benignus est;* Chaldæus, *si deprecatur voce sua;* Septuaginta, *si te rogaverit voce magna;* S. Hieronymus, *Contra Ruffinum, si te rogaverit inimicus parcens* (forte *precans*) *voce magna.*

Submiserit ergo non significat submisse in aurem susurrarit, modeste suggesserit et admonuerit, sed, *q. d.* Quando submissa et delicata voce, velut humilis et supplex gratiam tuam captarit, aut pro erratis veniam poposcerit. Vox enim demissa, velut pudoris et humilitatis index, solet esse gratiosa et grata, qualis est virginum et pœnitentium. Videtur enim præcipue loqui Salomon de amico ficto, qui aliquando fuit publicus inimicus, sed pœnitens ficte reconciliatus est, ita ut odium pristinum mente conservet. Huic enim nulla ratione credendum est, quia *septem,* id est multæ, *nequitiæ in corde illius, q. d.* Odium latens in corde suggerit illi multiplices, imo omnes artes et technas quibus fraudulenter tibi noceat, teque supplantet. Alii, *q. d.* Odium est instar septem nequitiarum, quia omnes malitias et nocendi artes in se complectitur. Salomonem secutus Siracides, cap. XII, 10 : « Non credas, ait, inimico tuo in æternum; et, si humiliatus vadat curvus, adjice animum, et custodi te ab illo, » etc. Vide ibi dicta. Hugo per *septem nequitias* accipit illas de quibus Christus, *Lucæ* XI : « Et assumit septem alios spiritus nequiores se. » Alii accipiunt septem vitia capitalia, *q. d.* Inimicus occultus ut odium suum in te expromat, advocabit septem vitia : superbiam, ut te deprimat; avaritiam, ut te bonis spoliet; iram, ut tecum rixetur; invidiam, ut tuæ prosperitati succenseat; luxuriam, ut tuæ uxoris et filiarum castitati insidietur; gulam, ut se tuis deliciis satiet; acediam, ut in tua necessitate pigrum et tardum ad succurrendum sese exhibeat.

Mystice Beda per inimicum dolosum accipit hæreticum : « Quia, ait, cum verba prædicationis suæ ficta humilitate submittit, corda innocentium et minus intelligentium demulcendo seducit. » Auctor vero *Catenæ Græc.* per inimicum accipit Satanam. Satanas, inquit, variis modis nos rogat, et ad peccatum provocat : modo namque immundos obscenosque suggerit, diversasque voluptatum illecebras proponit; modo rursum de-

dis aut calamitatis cujuspiam rumorem spargit; modo denique alia via in nos invadit: cui viriliter resistendum est, ut qui continuum et irrevocabile bellum adversum nos gerat, septemque, hoc est, omnis generis nequitiam in corde suo verset. Hæc ille.

Inimico, id est gulæ ne credas. Denique Cassianus, *Collat.* V, cap. XXV, per inimicum accipit gulam: « Si te rogaverit, ait, inimicus magna voce, ne consenseris ei; septem enim sunt nequitiæ in anima ejus, id est, si superatus gastrimargiæ spiritus cœperit tibi sua humiliatione blandiri, rogans quodam modo ut aliquid relaxans a cœpto fervore impertias ei, quod continentiæ modum, et mensuram justæ districtionis excedat, ne resolveris subjectione ejus, nec arridente impugnationis securitate, qua videris paulisper a carnalibus incentivis factus quietior, ad pristinam remissionem, vel præteritas gulæ concupiscentias revertaris. Per hoc enim dicit spiritus ille quem viceras: Revertar in domum meam unde exivi. Et procedentes ex eo confestim septem spiritus vitiorum, erunt tibi acriores quam illa passio quæ in primordiis fuerat superata, quæ te mox ad deteriora pertrahent genera peccatorum. »

Vers. 26. 26. QUI OPERIT ODIUM FRAUDULENTER, REVELABITUR MALITIA EJUS IN CONCILIO. — Hebraice, *operiet se odium in desolatione: manifesta erit malitia illius in concione;* Septuaginta, *qui occultat inimicitiam, componit dolum; revelat autem sua peccata bene notus in consessionibus;* Symmachus, *qui occultat odium per captiones, revelabitur malitia ejus in Ecclesia;* Vatablus, *odium, quod abdit se in solitudine, revelari solet in cœtu.* Hinc patet in Septuaginta Complutensium ἐκκαλύπτει non recte verti, *celat, abscondit*, cum contrarie vertendum sit, *revelat, manifestat,* uti vertunt Vaticani, Hebræi, Symmachus et Noster. Pro *fraudulenter* hebraice est במשאון *bemassaon*, id est *in deceptione*, a radice נשא *nasa*, id est decepit; alii, *in desolatione*, a radice שאה *scaa*, id est desolavit; alii, *in obscuritate, occulte;* R. Salomon, *in tenebricosa vastitate, q. d.* Qui fraudes molitur in tenebris, revelabitur in publico conventu; R. Levi, *in vasta solitudine,* ubi fraus est secreta et nulli cognita (1).

Hucusque malitiam fraudulenti amici descripsit, nunc ejusdem pœnam adjungit, quod scilicet ejus malitia, puta odium et fraus, sit revelanda publice in concilio, ibique damnanda et perenni probro notanda.

Nonnulli, ut Dionysius, τὸ *consilio* per *s* scribunt, *q. d.* Per consilium, id est per prudentem inquisitionem poterit deprehendi fraus; sicut Judas Machabæus et fratres ejus sæpe deprehenderunt dolos suorum adversariorum, uti narratur in libris *Machab.* Verum τὸ *concilio* scribendum est per *c*, ut patet ex Hebræo, Romanis, Septuaginta, Symmacho et cæteris. Per *concilium* ergo accipe consessum judicum et magistratus, item quemlibet seniorum aut populi cœtum, *q. d.* Fraudulentus celat suum odium et fraudes, putatque eas fore secretas; at sciat eas delatum iri ad judices, ab eisque justa pœna mulctandas. Item eas emanaturas ad cœtus populi, ut in iis ipse traducatur, fiatque omnium fabula et probrum. Omnes enim odere fraudes et fraudulentos, eosque e suo cœtu et republica exturbandos censent. Nota est Dei vindicta justa, qua punit fraudes et scelera occulta per publicam infamiam et pœnam, quam maxime expavescunt et horrent fraudulenti; optant enim sua probra tegi et latere. Hoc ergo est quod ait Christus *Lucæ* XII, 2: « Nihil opertum quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur, » tum hic sæpe, tum semper in futuro judicio, præsertim extremo, in quo pudendæ fraudes et scelera a Christo toti mundo, id est omnibus Angelis et hominibus, promulgabuntur: quæ summa erit reproborum verecundia, ut optent dicantque « montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos, » *Apocal.* VI.

Vers. 27. 27. QUI FODIT FOVEAM (Aquila et Symmachus, διαφθορὰν, id est *corruptelam, perniciem*), INCIDET IN EAM; ET QUI VOLVIT LAPIDEM, REVERTETUR AD EUM.— Tὸ *revertetur* aliqui referunt non ad lapidem, sed ad eum qui ipsum volvit, *q. d.* Sicut si quis lapidem e sublimi loco in alicujus verticem demittat, ac vicissim ipse e sublimi devolutus in eumdem lapidem incurrat, illidaturque: ita is qui e fastigio alicujus dignitatis ad quam evectus est, inferiores subditosve homines damno afficit, hanc mercedem refert, ut inde dejectus, eadem quæ aliis intulit, damna sufferre adigatur.

Verum τὸ *revertetur* referendum ad *lapidem*, non ad eum qui ipsum volvit, patet ex hebræo תשוב *tascub*, id est *revertetur*, quod est femininum, quod proinde cohæret cum אבן *eben*, id est lapide, pariter feminino, non cum וגולל *vegolel*, id est *et qui volvit*, utpote masculino. Unde Septuaginta vertunt, *qui volvit lapidem, super seipsum devolvit eum.* Ita Auctor *Catenæ Græc.* Sensus ergo est, *q. d.* Sicut fodiens foveam, ut capiat apros, lupos aliasque feras, sæpe ipse incautus in eamdem incidit; et sicut qui volvit lapidem per trochleas vel rotas, aut tigna rotunda in altum, sæpe casu incaute laxatis trochleis vel rotis, lapis revolvitur in rotantem eumque qui volvit, atque ipsum lædit vel opprimit: sic pariter qui dolos alteri struit, ipse in similes, imo eosdem sæpe incidit, ut fraude sua, quam alteri machinatus est, ipse comprehendatur et pereat, uti Aman suspensus est in cruce quam paraverat Mardochæo, et Perillus offerens Phalaridi tyranno bovem æneum, ut igne subjecto in eo torreret homines, primus ab eodem in

(1) *Tegitur odium simulatione, retegitur,* palam fit *malitia ejus,* osoris, *in concione.* Sensus: Quacumque simulatione clandestinus inimicus odium suum tegat, tamen aliquando in publico populi conventu inter consultandum et perorandum palam fiet illius malitia; vel: Tegit osor odium suum callide dissimulando usque ad tempus opportunum, quo illud tuto prorumpere sinere possit.

illum conjectus horrende mugiit. Unde Ovidius *De Arte amandi* :

> Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
> Torruit : infelix imbuit auctor opus.

Sic Abimelech, qui septuaginta fratres occidit super lapidem unum, ictu lapidis a muliere occisus est, *Judic.* IX, 53. Hanc gnomen fuse explicui *Eccli.* XXVII, 28; quare hic plura non addam. Hoc est quod vulgo dicitur : « Damnosus aliis, damnosus est sibi. » Exemplum plane ad litteram est in Saule, qui persequens Davidem velut regni æmulum, eique tendens laqueos et foveas, in speluncam purgandi ventris causa ingressus, incidit in manus Davidis ibidem latentis, qui proinde præscidit oram chlamydis ejus, sed vitæ pepercit, I *Regum* cap. XXIV, 4 et seq. Ita S. Isidorus, in I *Reg.* cap. XVII. Quare Davidi similibusque dolum et fraudem patientibus attribuas proverbium Arabum, *Cent.* 2, num. 50 : « Sors super te cecidit, et sors tua est ; » vel, ut alii magis apposite vertunt : « Sagitta contra te, sagitta tibi est, » *q. d.* Quod contra te afferebatur, id pro te est : suo inimicum jugulas gladio. Memorabile est quod in Vita S. Elizabethæ reginæ Lusitaniæ legimus, famulum quemdam socio gratiam reginæ invidentem, illum apud regem accusasse de adulterio cum regina; quare regem jussisse fabris, ut quem postero mane primum ad illos mitteret, illico in ardentem fornacem conjicerent. Misit ergo accusatum, at ille de more prius Sacrum audivit, interim rex submisit accusatorem, ut videret an fabri jussa peregissent. At illi eum ut primo venientem in fornacem conjecerunt; quare in foveam, quam socio innocenti paraverat, justa Dei vindicta ipsemet incidit. Plura talia exstant in Vitis Sanctorum.

Vers. 28. 28. LINGUA FALLAX NON AMAT VERITATEM : ET OS LUBRICUM OPERATUR RUINAS. — Hebraice : *Lingua mendacii odiet contritionem sui* (1), vel *conterentem se* (2), *et os blandum faciet impulsionem*, id est impellet ad casum, id est *operatur ruinas* ; ut vertit Noster. Pro *os lubricum* hebraice est חלק *chalac*, id est dispertitum, diffusum, glabrum, lubricum, leve, blandum ; Aquila, Symmachus et Theodotion, λεῖον, id est *levigatum*; Syrus, *os ejectionis*; Vatablus, *lingua fallax odit qui illam reprimit*, scilicet, confutando illam, convincendoque per contrariam veritatem, ut vertit Noster, Chaldæus et Septuaginta. Hebræum *contritio* alludit ad nucem : sicut enim cortex nucis frangendo conteritur, ut nucleus appareat et eximatur, sic fraudes dolosi confutando franguntur, ut latens sub eis veritas, id est vana falsitas et simulatio, appareat et deprehendatur.

(1) Seu potius *contritos suos*, ut si gallice dicas *ses victimes*. Alexandrini legisse videntur דך sive דכים, et vertisse *verum*, *vera*, ut זך.

(2) Id est *castigantem*, *arguentem se* : ita Gesenius, sed minus recte.

ET OS LUBRICUM OPERATUR RUINAS, — *q. d.* Molles et leves homines, qui non amant veritatem, sed falsas suas laudes, quas os lubricum adulatorum eis instillat : hi utique per eas gravia sentient damna et ruinas, sicut qui per loca lubrica ambulat, sæpe cadit et ruit in lutum, saxa et fossas.

Per *os lubricum*, *primo*, Lyranus et alii accipiunt os quod non servat secretum, sed illud lubrica garrulitate effutit et effundit; unde Septuaginta vertunt, *os non tectum*, id est patens : hoc enim multis causa est damni et ruinæ, quasi Salomon hic duo vitia contraria notet et insectetur, *q. d.* Prava est lingua fallax, quæ scilicet machinatur occulte malum, sed exterius dolos suos celat, ut adversarium fallat, et incautum opprimat : prava, inquam, est, quia non amat, imo odit veritatem veramque sinceritatem et fidem ; pravum pariter est « os lubricum, » quod scilicet nimis patulum est, omniaque secreta effutit : hoc enim sibi et aliis est causa ruinæ. Nec ergo dolosum silentium, nec nimia loquacitas laudanda, sed media virtutis via incedendum, ut nec per dolosum silentium veritatem abscondamus, nec per garrulitatem arcana pandamus, sed dicamus veritatem, quæ sine noxa dici potest, taceamus vero secreta quæ noxam afferre queunt.

Secundo, alii per *os lubricum* accipiunt os varium et inconstans, quod nunc asserit rem, nunc negat. Unde Chaldæus vertit, *os bifidum* vel *bipartitum*; hoc enim lubricum est instar anguillæ, ut, si illud in assertione sua tenere et comprehendere velis, lubricando elabatur, alia et alia, imo contraria asserendo. Hoc multos simplices, qui ei credunt, agit in ruinam. Unde Septuaginta vertunt, *os autem patens facit inconstantiam*.

Tertio, noster Salazar per *os lubricum*, sive lene et molle, æque ac per *linguam fallacem*, accipit os et linguam adulatoris, *q. d.* Adulator, qui adulando fallit et multa mentitur, odit fugitque rigidum et austerum veritatis amatorem, qui ejus falsas adulationes redarguit et refutat; amat vero et sequitur homines molles et lentos, qui suis laudibus licet falsis mirifice delectantur, juxta illud B. Petri Chrysologi : « Vitiis semper serviunt blandimenta, lenocinantur dulcia; virtutibus vero austera et fortia sunt amica. » Talis fuit indoles S. Augustini, qui de se ita scribit, lib. IX *De Trinit.* : « Magis optabo a quolibet reprehendi, quam ab adulatore laudari : nullus enim reprehensor formidandus est amatori veritatis. »

Quarto et genuine, « os lubricum, » id est blandum et blanditiis fallens, ac lingua fallax est os et lingua dolosi, qui dolose odium in corde tegit, ac ore simulat amicitiam. De doloso enim egit a versu 18 huc usque. Hujus enim blanditiæ instar olei lubrici illabuntur in mentes audientium, easque inungunt, deliniunt et fallunt. Sensus ergo est, *q. d.* Lingua mendax dolosi odit eos qui dolos ipsius detegunt, et veram ejus inimicitiam pandunt : is enim ore suo lubrico, id est blando

et simulato, non aliud quærit quam per blanditias hasce dolose operari aliorum ruinam, sed revera magis operatur suam ipsius propriam.

Hæc gnome ergo duo significat : *primo*, dolosi ingenium, quod amet dolos et fraudes, fugiatque eos qui illas detegunt; *secundo*, ejusdem damnum et pœnam. Aut potius duo ejus damna repræsentat : prius, quod suis mendaciis obscuret perdatque veritatem, sinceritatem et fidem; posterius, quod sua lubricitate et blandiloquentia instar serpentis aut veneni melliti illabens in animos hominum, eos secum agat in ruinam.

Ubi nota cum Jansenio τὸ *operatur ruinas* posse accipi, vel de ruinis aliorum quibus dolos struit, vel de ruinis sui ipsius. Priori modo sensus erit : Lingua mendax non amat veritatem ipsam convincentem et redarguentem, sed non obstante veritatis reprehensione, os quod blanditiis verborumque lenociniis decipere conatur, pergit homines impellere in perditionem, ac in mala dejicere. Posteriori modo sensus erit : Lingua mendax, vel homo qui delectatur lingua mendaci, non amat veritatem quæ mendacium detegit et reprehendit, ideoque os tale fallax operatur sibi ipsi perditionem, et in multa mala præcipitationem. Qui sensus præcedentibus magis convenit, ut hactenus per aliquot versus semper sermo fuerit de linguæ fallacis, ac ad decipiendum compositæ vitiis ac pœna : de vitiis enim egit a versu 18 usque ad vers. 27, de pœna vers. 27 et hoc 28.

Septuaginta *os lubricum* vocant *os patens*, id est omnibus apertum, obvium, amabile, blandum : « Os patens, » inquiunt, facit ἀκαταςασίαν, id est seditionem, inconstantiam, tumultum, confusionem, turbatum rerum ordinem, hoc est *ruinam*, ut vertit Noster; et Chaldæus *os lubricum* vocat *os bifidum*, quia partitum in odium et amorem : corde enim odium celat, ore amorem præ se fert; unde præsenti blanditur, absenti maledicit. Dolosus ergo duplex habet os, ideoque bifidum.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Non gloriandum in crastinum : ne teipsum laudaveris : ira stulti intolerabilis : manifesta correptio melior amore abscondito : vulnera diligentis præstant osculis adulantis : anima saturata fastidit mel : vicinus præstat amico remoto : spondens pro extraneo capiat ab eo pignus : benedicens voce grandi similis maledicenti : litigiosa mulier similis tecto perstillanti : vir acuit amicum : corda patent prudentibus : oculi insatiabiles : homo probatur ore laudantis : stultus contusus manet stultus; vers. 23, ad finem capitis, laudat artem pastoritiam ejusque frugalitatem.

1. Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies. **2.** Laudet te alienus, et non os tuum : extraneus, et non labia tua. **3.** Grave est saxum, et onerosa arena : sed ira stulti utroque gravior. **4.** Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati ferre quis poterit? **5.** Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus. **6.** Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis. **7.** Anima saturata calcabit favum, et anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet. **8.** Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum. **9.** Unguento et variis odoribus delectatur cor, et bonis amici consiliis anima dulcoratur. **10.** Amicum tuum et amicum patris tui ne dimiseris, et domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ. Melior est vicinus juxta, quam frater procul. **11.** Stude sapientiæ, fili mi, et lætifica cor meum, ut possis exprobranti respondere sermonem. **12.** Astutus, videns malum, absconditus est : parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia. **13.** Tolle vestimentum ejus, qui spopondit pro extraneo : et pro alienis aufer ei pignus. **14.** Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit. **15.** Tecta perstillantia in die frigoris, et litigiosa mulier comparantur : **16.** qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, et oleum dexteræ suæ vocabit. **17.** Ferrum ferro exacuitur, et homo exacuit faciem amici sui. **18.** Qui servat ficum, comedet fructus ejus : et qui custos est domini sui, glorificabitur. **19.** Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus. **20.** Infernus et perditio nunquam implentur : similiter et oculi hominum

insatiabiles. 21. Quomodo probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum: sic probatur homo ore laudantis. Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam. 22. Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus. 23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera: 24. non enim habebis jugiter potestatem; sed corona tribuetur in generationem et generationem. 25. Aperta sunt prata et apparuerunt herbæ virentes, et collecta sunt fœna de montibus. 26. Agni ad vestimentum tuum, et hædi ad agri pretium. 27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, et in necessaria domus tuæ, et ad victum ancillis tuis.

Vers. 1. 1. NE GLORIERIS IN CRASTINUM, IGNORANS (quia ignoras) QUID SUPERVENTURA PARIAT DIES. — Hebraice: *Ne te laudes in crastinum, quia non scis quid paritura* vel *generatura sit dies*, scilicet superventura, id est crastina, vel etiam hodierna, ut vertit Chaldæus: *Nescis*, ait, *quid paritura sit hodierna dies;* Septuaginta, *ne glorieris ob futura in crastinum*, vel *de iis quæ ad diem crastinum exspectantur: nescis enim quid superventura paritura sit dies. Crastinum* significat quodlibet futurum in Scriptura per synecdochen, *q. d.* Ne glorieris de futuris, dicendo, v. g.: Cras convivabimur, cras ibo ad nuptias, cras fiam consul, doctor, canonicus, senator, episcopus, vicerex, etc.; cras ædificabo palatium, emam vineam, plantabo paradisum, etc.; cras fundabo hospitale, erigam collegium, instituam academiam: quia nescis « quid pariet, » id est afferet dies crastina, imo hodierna. Nescis enim an cras, an vespere vives; nescis an eadem tibi tunc mens erit, quæ modo est; nescis an eadem occasio faciendi tunc erit, quæ nunc est. Vetat ergo hæc gnome nimiam fiduciam futurorum, utpote incertorum, ac proinde ne quis differat in futurum bona opera quæ mente destinavit: sed illico ea exsequatur, ne postea ea exsequi nequeat.

Ubi nota: Tempus dicitur parere metaphorice, quia edit in lucem futura, eaque facit præsentia; et metonymice, quia profert causas secundas, quæ novas res pariunt et causant; et quia servit Deo Deique ordinationi, quæ id quod mente concepit et decrevit, stato tempore edit et promit, *q. d.* Non hoc fiet quod tu concipis, nec quod fatum decrevit, sed id proferet dies, quod est a Deo conceptum. Proprie autem quæ casu et fortuito fiunt, dicuntur generari a tempore: quia tempus, quod, ut ait Aristoteles, est numerus motus primi mobilis, ex hoc motu adducit varias combinationes stellarum, ventorum, qualitatum aliarumque causarum secundarum, quarum casualis occursus et concursus causa est eventuum fortuitorum et contingentium: casus ergo et fortuna sunt partus temporis.

Gnomæ. Huic gnomæ affinis est illa Ben-Sira in fine Alphabeti secundi: « Ne te cruciet ærumna diei crastini, quia nescis quid paritura sit dies. » Et illa Horatii:

> Quis scit a: adjiciant hodiernæ crastina summæ
> Tempora dii superi?

Et illa Propertii:

> Forsitan includet crastina fata dies.
> Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Et illa Comici:

> Nescis quid serus vesper vehat.
> Longa dies crastina, vive hodie.

Et illa Ovidii, lib. III *De Arte amandi*:

> Utendum est ætate, cito pede labitur ætas,
> Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.

Et illa Virgilii, III *Georgic.*:

> Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et illa Senecæ, lib. *De Brevitate vitæ*, cap. VII: « Præcipitat quisque vitam suam, et futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est quod jam ulla hora novæ voluptatis possit afferre? Omnia vota ad satietatem percepta sunt, de cætero fors fortuna, ut volet ordinet; vita jam in tuto est. Huic adjici potest, detrahi nihil, et adjici sic, sicut aliquis ventre admodum saturo jam, ac pleno, aliquid cibi nec desiderat, nec capit. » Idem, epist. 1 *ad Lucilium*: « Magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars ejus jam præteriit, quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere, sic fiet ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum injeceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili aliena sunt, tempus tantum nostrum est. » Idem: « Omnes, ait, vitam differentes incerta mors præveniet. Omnis igitur dies tanquam ultimus ordinandus est. »

Inspice imaginem temporis cum hoc lemmate: « Quid longa speras? breve est quidquid hic vides. » Sublimius Psaltes, *Psalm.* XCIV, 8: « Hodie, ait, si vocem ejus (Domini) audieritis, nolite obdurare corda vestra. » Ex quo τὸ *hodie* urget Apostolus, *Hebr.* III, 13: « Adhortamini, ait, vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognomi-

natur. » Planius et plenius S. Jacobus, cap. IV, 13, hanc Salomonis gnomen ceu paraphrastes explicat dicens : « Ecce nunc qui dicitis : Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus : qui ignoratis quid erit in crastino. Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur. » Ubi plura hac de re dixi. Qui ergo sapis, vive hodie, cras forsan moriture.

Vers 2. 2. LAUDET TE ALIENUS, ET NON OS TUUM : EXTRANEUS, ET NON LABIA TUA. — Septuaginta, *laudet te vicinus, et non os tuum : alienus, et non labia tua;* S. Augustinus, tract. 36 et 58 *in Joan.* : *Non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui.* « Alienus, » hebraice זר *zar*, vocatur *exterus*, puta qui est alterius cognationis, aut familiæ et domus, aut civitatis, aut gentis, aut fidei et religionis, quales Judæis erant Gentiles, qui proinde vocabantur זרים *zarim*, id est alieni et alienigenæ. Idem vocatur נכרי *nachri*, id est incognitus, extraneus. Quare *nachri* proprie non significat hostem vel inimicum, sed ad eum extendi potest, quia hostis est summe alienus, et quia hostes Judæorum erant Gentiles, qui erant alienigenæ. Hoc ipso enim quo nati erant ex Esau, Ismael aliisque gentibus, non ex Abraham, Isaac et Jacob, ex quibus prognati erant Judæi, trahebant quasi ab ipsa prosapia et parentibus alienationem, et quasi naturale odium Judæorum : uti etiamnum nonnullas gentes ab ipso ortu naturaliter quasi certis aliis quibusdam adversari, et quasi nasci inimicas conspicimus.

Laus propria sordet. Sensus ergo est, *q. d.* Non decet te laudare temetipsum, sed digna laude gerere, quæ suo splendore alios, præsertim extraneos compellant ad te laudandum, non quod laudem hanc quæras et intendas, sed quod laus ex virtute etiam eo qui laudatur ignorante, imo invito, naturaliter quasi emanet et resultet : propria enim virtutis dos est laus, juxta illud Socratis apud Stobæum, *serm.* 1 : « Thus diis, laus vero bonis viris debetur. » Et illud : « Virtus laudata crescit. » Et illud S. Basilii, apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LI : « Præcipuum beneficium est in rebus honestis laudari; laus enim parit æmulationem, æmulatio virtutem, virtus felicitatem, quæ supremum et finis est omnium quæ desiderantur, et quo omnis viri boni motus refertur. » Igitur sinas te laudari non a tuis cognatis, amicis, domesticis, sed ab alienis et extraneis, atque quo magis alieni a te fuerint, eo major erit laus, si te laudent. Unde summa est laus, quæ ab inimicis alicui tribuitur. Illi enim non spe, non adulatione, non amicitia, sed veritate et magnitudine virtutum moventur ad te laudandum : laus ergo ab inimico extorta est pura.

Ratio a priori. Ratio a priori hujus sententiæ est, quod seipsum laudare sit vanum, superbum et stultum. Hæc enim laus procedit a philautia, qua quis uti nimis amat, sic et nimis laudat se ipsum. Amor enim proprius hominem excæcat, ut omnia sua, licet prava vel parva, æstimet bona vel magna. Externi autem qui nullam habent nobiscum conjunctionem, purius et sincerius de nostris rebus et factis judicant. Unde eorum judicium et laus vel vituperium verius est.

Ita censent omnes sapientes fideles et profani : Gnomæ. fideles, ut S. Paulus, qui coactus suas laudes recensere ut suum apostolatum tueretur : « Factus sum, ait, insipiens, vos me coegistis; ego enim a vobis debui commendari, » II *Corinth.* XII, 11; et Christus : « Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum; alius est qui testimonium perhibet de me, » *Joan.* V, 31; S. Chrysostomus, homil. 5 *De laudibus Pauli* : « Extremæ, ait, dementiæ est nulla imminente necessitate, et necessitate violenta propriis laudibus velle decorari. »

Exempla. Lucas medicus, vir disertissimus, cum orationem apud Alfonsum Aragonum regem eloquentissimam habuisset, eumque exquisitis et heroicis laudibus extulisset, rex hæc audiens dixisse fertur : « Si vera sunt, Luca, quæ de me prædicas, Deo optimo maximo gratias ago; sin aliter, vera ut isthæc faciat oro atque obsecro, » innuens maxime decere reges ut laudibus dignos ubique se præbeant. Ita Panormitanus, lib. I *De Rebus gestis Alfonsi*.

Agesilaus rex dictitabat sibi jucundum esse ab hostibus laudari, qui non verentur vituperare si quid ipsis displiceat. Tales enim si quid laudant, judicio laudant, non metu, aut adulatione. Ita Plutarchus in *Lacon.* Themistius apud Stobæum : « Nulla, ait, narratio tam odiosa est, quam sui ipsius encomium. » Hinc illud vulgo tritum : « In ore proprio laus sordet. » Et illud Zenodoti : « Te ipsam laudes, mulier, sicut Astydamas, » quod usurpans Julianus, epist. *ad S. Basilium* : « Laudavi me ipsum, ait, ut Astydamas. » Plinius Junior, lib. I, epist. 8 *ad Saturninum* : « Id quod magnificum referente alio fuisset, ait, ipso qui gesserat recensente vanescit. » Causam subjicit : « Hi qui benefacta sua verbis adornant, non ideo prædicare quæ fecerint, sed ut prædicarentur fecisse creduntur. » Cuidam apud Lysandrum jactanti quod ipsum et laudibus eveheret, et adversus obtrectantes tueretur : « Duo, ait, sunt boves ruri, et tacentibus ambobus tamen certo novi uter sit ignavus, uter ad laborem strenuus. » Sensit veram virtutem non egere laudibus humanis, cum ipsa secum ducat suam laudem ac decus. Cæterum, qui nihil gerunt præclari, his opus est præconibus. Ita Plutarchus in *Laconicis*.

Cum Pescennio Nigro Imperatore creato quidam Panegyricum recitare vellet, Imperator dixisse fertur : « Scribe laudes Marii, vel Annibalis, vel alicujus ducis optimi vita functi, et dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur. Nam viventes lau-

dare irrisio est, maxime Imperatores a quibus speratur, qui timentur, qui præstare publice possunt, qui possunt necare, qui proscribere; se autem vivum placere velle, mortuum etiam laudari. » Ita Ælius Spartanus in ejus Vita.

Hujus sententiæ veritatem pulchro galli et vulpis apologo, bellis similitudinibus variegato, oculis subjicit Cyrillus, lib. II *Apol. moral.* cap. XXVIII, cui titulus : *Contra eos qui se ipsos commendant* : « Gallus, ait, positus juxta corvum, cum intelligendi lumine et pennarum specie ventosa superbia non parum esset inflatus, et erecto polymito collo sua se cœpit cantatione laudare, dixitque : O quantus in cœlo est fons sapientiæ, ac vena splendoris, et ars primaria venustatis, quandoquidem nobis terrigenis tanta pulchritudinis et intelligentiæ dona tradiderit? Cui erudite corvus sic respondit : Cara quidem est intelligentia, et est jucunda venustas; sed optima est sapientia, sine qua aut sibi non sunt, aut nihil sunt omnia. A sapientioribus autem nostris audivi quod luce lucem perdere, virtutemque virtute, maximæ sit dementiæ. Utique etiam laude laudationem amittere idipsum est. Nimirum ab Aristotele laus definitur, esse sermo illucidans virtutis magnitudinem; unde nec minima virtus est, imo maximum vitium, laudare seipsum. Dicentes enim se esse sapientes, facti sunt stulti (*Rom.* I, 22). Verumtamen sapiens, dum laudatur in facie, flagellatur in mente. » Deinde id ipsum ratione a priori demonstrat : « Virtus enim vera, ut virgo pudicissima, sine rubore se videri non patitur, et quasi stella rutilans ab apparente sole absconditur, et veluti chrysoprasium splendens in tenebris, ita erubescens laus in lumine occultatur. Igitur qui seipsum commendat, se vituperat, quia laus ejus vitium generat, dum sine splendore virtutis ac castitatis, hunc informem esse demonstrat. Verum si hoc aure intelligentiæ percepisti, scriptum est (*Joan.* cap. VIII, vers. 13) : Tu testimonium de te ipso perhibes, ac testimonium tuum non est verum. Atque in communi mundi lege pro se nemo suscipitur, eo quod linguæ libra privati amoris ad se pondus attrahit. Est ergo laus propria dedecus, quia lingua sibi testis non suscipitur, aut mentitur. Quin et illud nos approbat, quod exaltat : hoc autem est laudum fugitiva humilitas (*Matth.* XXIII, 12). Qui enim se humiliat, exaltabitur. Humilitas enim per semitam mundialis confusionis atque caliginis in finem luciditatis adducit. » Denique novo dilemmate idipsum evincit, eoque gnomen Salomonis elucidat : « Sed ad quid te laudas? certe si notus es, agis superfluum; si non notus, memento quod latere desiderat vera virtus. Verum nec tempus laudandi quemquam est, donec vivit; nam commendatio vera non præterit, quam possessæ virtutis æternitas stabilivit. Laudet ergo te os alienum (*Proverb.* XXVII, 2), accuset te os tuum, humilitatis te approbet virtus, dies te commendet ultimus et æternus. Quibus auditis, gallus, quia se laudaverat, erubuit. »

Ratio a priori.

3. GRAVE EST SAXUM, ET ONEROSA ARENA : ET IRA STULTI UTROQUE GRAVIOR. — « Gravior, » id est molestior, magis premens et affligens, portatu et toleratu difficilior. Gravitas enim proprie est corporum; metaphorice vero, cum ad animum transfertur, significat molestiam, afflictionem, cruciatum. Hebraice, *gravitas lapidis, et pondus* (vel elevatio aut cumulus) *arenæ, et ira stulti gravior est præ utrisque.* Septuaginta, *gravis est lapis, et vix portabilis arena, sed ira stulti utroque est gravior.*

Vers. 3.

Primo, R. Salomon *iram stulti* accipit non passivam, quam ipse in se habeat, sed activam, quam ipse scilicet excitet et causet in Deo, *q. d.* Ira Dei, quam sua stultitia, id est impietate, ciet et provocat stultus, id est impius, gravior est quovis saxo et arena : quia ipse eamdem Dei iram et vindictam non tantum in se et suos, sed et in totam rempublicam, imo in totum universum redundare facit. Subinde enim Deus totum populum castigat ob scelus unius stulti et impii, uti castigavit sacrilegium Achan prosternendo castra tota Israelis, *Josue* cap. VII, 13. Verum alii passim accipiunt iram stulti passivam, quæ scilicet sit et resideat in ipso stulto. Unde

Secundo, Lyranus exponit iram stulti gravem et importabilem esse ipsi stulto et cæteris stultis, non autem sapientibus, *q. d.* Gravissimum sane ad portandum est saxum, et arenæ etiam pondus minime leve, sed tamen hæc duo stultus aliquis viribus pollens levare poterit; at ira stulti longe gravior ac onerosior est : illius enim pondus nullus stultus sustinere potest.

Rursum, ira stulti gravior est saxo et arena, quia homo insipiens nec magnam aliquam instar saxi ac vehementem indignationem, nec leviores ac crebros iracundiæ motus (qui sunt instar arenæ minutæ) perferre potest.

Tertio et genuine, *q. d.* Ira stulti gravior est saxo et cumulo arenæ, ac utroque onerosior et importabilior sapienti, multis de causis. *Prima* est, quia onus saxi et arenæ corpus gravat; ira vero mentem sapientis premit et degravat. Majora autem et magis sensibilia sunt onera quæ mentem, quam quæ corpus affligunt.

Ira stulti intolerabilis, cur? Causa prima.

Secunda, saxum et arena dorso imposita a sapiente deponi et excuti possunt; at ira stulti nequaquam. Nam, ut ait Auctor *Catenæ Græc.*, stultus iratus se furore incensum non animadvertit, atque ita ut animum ab ira sevocet, furoremque comprimat, non laborat; imo eum amat et fovet. Credit enim se prudentem et intelligentem esse, adeoque juste insanire : hunc ergo stulti furorem in se concitatum patiatur sapiens oportet.

Secunda.

Tertia, quod saxa et arenæ arte et instrumentis allevari possunt, puta curru, equo, mulo vectari queunt : at stulti ira nulla re naturali (sed sola Dei illuminatione et gratia) non dico tolli, sed nec minui potest, præsertim quia stultus iram ha-

bet pro ratione, putatque se juste et cum ratione irasci. Quocirca a nullo se moneri, doceri aut mitigari patitur, sed plane iram suam explere satagit; quare iracunda, contumeliosa, indigna dicit et agit, quibus quoslibet ferit et sauciat, premit et opprimit, nec pacari aut teneri se sinit. An non hic gravior et molestior est saxo et arena quantumlibet gravi? stultus enim suas iras ferre et moderari nequit, sed iis totum se obrui sinit, ac se captivum dat et mancipat, uti fecit Nabal, qui stulta indignatione oppressus mortuus est, II *Reg.* XXV. Eadem deinde premit et opprimit alios, in quos ipsam effundit.

Quartam suggerit versio Septuaginta, *et vix portabilis arena*, *q. d.* Arena portari nequit, nec elevata et constipata, uti aliqui ex Hebræo vertunt, *utpote nimis densa, onerosa et gravis;* nec divisa et minuta, quia grana arenæ minuta manibus quis complecti et stringere nequit, quin plurima per digitos elabantur. Sic pariter ira stulti si elevata sit et exaggerata, id est, si prodeat ex magno animi tumore et fastu, tam intolerabilis et insuperabilis est, quam insuperabilis est ejusdem fastus; sin parva et instar arenæ minuta sit, pariter intolerabilis est, quia instar arenæ est plurima et innumera : ob quaslibet enim causas minimas stultus irascitur, imo sine causa indignatur, vociferatur, rixatur, verberat, et pugnas ciet. Quis talem ferat? unde sequitur : « Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati spiritus ferre quis poterit? » Ira ergo stulti gravior est saxo, quia irrationabilis, quia impetuosa et immodica, quia implacabilis, et sedari nequit; cum sapientis ira sit rationabilis, moderata, placabilis, juxta illud Ovidii :

Quo quisque est major, magis est placabilis ira :
Et faciles animos mens generosa capit.

Quinta. *Quinta* est, quod gravitas saxi et arenæ natura sua feratur quidem ad centrum terræ, sed ab extrema terræ superficie, ejusque gravitate inhibeatur et sistatur, ut in ea conquiescat : at stulti ira reipsa tendit, multosque secum ducit ad ipsum terræ centrum, puta ad gehennam et ad æternos ignes. Unde Salomonem secutus Siracides, cap. XXII, 17 : « Super plumbum, ait, quid gravabitur? et quod illi aliud nomen quam fatuus? Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem et fatuum et impium (1). »

Mystice Beda : « Grave admodum est, ait, vel uno aliquo crimine capitali, quasi vasti cujusdam saxi pondere premi, vel quasi glareis arenæ, innumeris peccatis levioribus onerari; sed utroque gravior est ira stulti. Quia nimirum hæc, quo certius quam sint mala patescunt, eo acrius animum compungunt : ira vero, quia non corporale, sed spirituale est vitium, quo minus deprehenditur, eo amplius gravat; unde non absolute iram, sed iram stulti dixit. Nam sapientes quomodo actus suos ac sermones, ita mentis quoque motus solerter examinare et castigare satagunt. »

Bedam secutus Dionysius, clarius idipsum explicat, dum ait : Grave est saxum, ut lapis molaris quodcumque mortale peccatum, quod suo mox pondere trahit ad aliud, et impœnitentem præcipitat in gehennam; « et onerosa arena, » conglutinata, seu multiplicata, vel venialium multitudo; sed ira stulti, id est hominis vitiosi, utpote ira per vitium, non per zelum, utroque est gravior ad portandum hominibus, nisi sapientibus ac perfectis. Multis enim mortalibus peccatis, non omnibus, ira est gravior, coram Deo atque hominibus. Hæc Dionysius.

Vers. 4. 4. IRA NON HABET MISERICORDIAM, NEC ERUMPENS FUROR; ET IMPETUM CONCITATI SPIRITUS FERRE QUIS POTERIT? — Hebraice, *crudelitas indignationis et inundatio nasi* (id est iræ, hæc enim in naso ardente se ostendit), *et quis stabit ad faciem zeli?* Pro *zeli* hebraice est קנאה *kina*, id est zelus, item æmulatio, invidia, zelotypia. Septuaginta, *crudelis est indignatio et acuta ira, sed nihil sustinet zelus;* Chaldæus, *crudelitas est indignatio et inundatio iræ, sed quis stabit coram zelo?* S. Hieronymus *Contra Ruffinum, sed zelus impatiens est;* Scholiastes, *sed zelus utrisque difficilior* (2).

Primo, aliqui hæc referunt ad iram stulti, quæ præcessit, *q. d.* Ira stulti non flectitur illis monitis vel precibus, quæ eum ad misericordiam moveant, nec furor ejus erumpens et sæviens; quis enim ferre queat impetum furoris ejus, sive spiritus ejus furentis? qui instar spiritus et venti validissimi, sua vi et violentia omnia perflat et sternit, nec a quoquam teneri aut cohiberi potest.

Secundo, alii hic tres iræ gradus notari putant; gradatim enim ira increscit : *primo* enim est ira quæ, quamdiu durat, expers est misericordiæ, capax tamen adhuc rationis, ita ut homo maneat compos sui; *secundo*, ira increscens fit furor, ut jam homo sui et rationis sit impos, et agatur furore, furatque et sæviat velut insanus; *tertio*, ira et furor fit zelus, cum non tantum corpus et rationem, sed et ipsum spiritum occupat; fitque impetus concitati spiritus, ut vertit Noster, cum scilicet spiritus iratus et furens omnes animæ corporisque vires inflammat, easque convertit et traducit ad sumendam vindictam, qualis est ira Luciferi et dæmonum, damnatorum et desperatorum.

Tertio, alii verisimilius putant hic zelum, id est invidiam, componi, opponi et anteponi iræ et fu-

(1) Pro *ira* Maurer vertit *ægritudo*, qua scilicet se cruciari patitur homo stultus.

(2) Sensus est, *gravitas*, immane quid, est *excandescentia, et impetus* tanquam aquarum magna vi irruentium est *ira; sed quis consistet coram zelotypia?* gallice, *jalousie*, qui animi sensus apud Orientales vehementissimus est; nemo tolerare potest fervorem, qui solet violati conjugis esse in suspecta matrimonii fide.

rori. Hebræa enim non distinguunt iram a furore, sed tantum iram, sive nasum, id est indignationem, opponunt zelo sive invidiæ, quam Noster vocat *impetum concitati spiritus*, *q. d.* Gravis et portatu difficilis est ira et excandescentia, cum erumpit et sævit, ac longe gravior et portatu difficilior est zelus sive invidia : ira enim cito transit instar venti et flammæ, ut ait Poeta : « Ira furor brevis est; » at livor et invidia sedem figunt in anima quam occupant, totumque concitant spiritum ad nocendum ei cui invident; quare difficulter eradicari possunt. Unde Pagninus vertit, *crudelitas est in ira, et impetus in furore, et quis stabit coram invidia?* et Vatablus, *crudelis est ira, et impetuosa iracundia* (vel *inundatio,* id est, impetus convenit *iracundiæ*); *at quis consistet ante invidiam? q. d.* « Invidiæ non possumus resistere, quamvis iræ possimus et homini iracundo. » Unde Cassianus, *Collat.* XVIII, cap. ult., de invidia hanc gnomen exponens : « Nam usque adeo, ait, incurabilis est ista pernicies, ut blandimentis exasperetur, infletur obsequiis, muneribus irritetur, quia, ut idem Salomon ait, nihil sustinet zelus. Quanto enim amplius alius aut humilitatis subjectione, aut patientiæ virtute, aut munificentiæ laude profecerit, tanto ille majoribus invidiæ stimulis incitatur, qui non nisi ruinam aut mortem ejus, cui invidet, concupiscit. » Probat id exemplo filiorum Jacob Josepho fratri invidentium : « Denique illorum undecim Patriarcharum zelus, in tantum nulla obnoxii fratris subjectione potuit deliniri, ut de his Scriptura commemoret : Invidebant autem ei fratres sui, eo quod diligeret eum pater suus, et non poterant ei loqui quidquam pacificum; donec zelus eorum, qui nulla germani obsequentis atque subjecti sustinuit blandimenta, mortem ejus cupiens, vix posset venditionis fraternæ crimine satiari. Cunctis ergo vitiis perniciosiorem atque ad purgandum difficiliorem esse constat invidiam, quæ ipsis remediis, quibus reliqua exstinguuntur, accenditur. »

Posset quoque per קנאה *kina*, id est *zelus*, accipi *zelotypia;* hæc enim est fervor, culmen et summitas zeli. Unde videmus maritos zelotypos uxorum suarum, ex zelo fieri maniacos et insanos; zelotypiam enim hanc statam et permanentem nemo cohibere, nemo vincere, nemo sustinere potest. Ita Auctor *Catenæ Græcorum.* Unde Chaldæus, *quis stabit coram zelo?* et Septuaginta, *nihil sustinet zelus.* Vide de vi zelotypiæ dicta cap. VI, vers. 34. Huc facit illud S. Chrysostomi, homil. *De Virginitate* : « Nihil ab hoc zelo hominem potest abducere, sed omni vel commodorum cura, vel incommodorum sollicitudine violentior ista procella est. Etenim ea morbi istius insania est, ut neque sumpto de eo supplicio, a quo læsus sit, dolorem æger abjiciat. Itaque multi adultero sæpe sublato neque iram, neque angorem tolerare potuerunt. Sunt etiam qui uxore jugulata iidem manserint, vel majore rogo consumpti. » Idem etiam, homil. 38 *in Genes.*, sic habet : « Qui zelotypia laborant, et bonum pacis amittunt, turbas et fluctus sibi quotidie excogitant, nullamque voluptatem habere possunt, interno bello omnia confundente, multamque amaritudinem eis invehente. »

Adde, invidiam et zelum esse potentiorem ira et furore, quia zelus uritur ira, eaque velut cote se exacuit. Unde Nazianzenus, orat. 1 *in Laud. S. Athanasii* : « Iram, ait, zelus exacuit, » *q. d.* Naturalem ipsius iræ aciem zelus elimat et acuit, adeoque coram zelo qui iram distringit, eamque ignit, ut ignitus effulguret, imo fulminet, nullus immunis tutusque consistere potest.

Gnomæ de vi invidiæ.

Parallelæ huic sensui sunt gnomæ sapientum, quas citat Antonius in *Melissa,* part. I, cap. XXVI, et Maximus, *serm.* 54. S. Basilii : « Nullus affectus perniciosior animis hominum innascitur, quam invidia; nam ut ærugo ferrum, sic invidia quam inficit animam consumit. » S. Gregorii Nazianzeni : « Utinam pereat ex hominibus invidia, habentium se consumptio et affectorum ærugo! Sola inter affectus injustissima, simul et justissima : injustissima, quia præclaris omnibus molesta est; justissima, quia lædit eos a quibus fovetur. » Socratis : « Invidia est serra animæ. » Cleobuli : « Duo maxime sunt cavenda, amicorum invidia, et inimicorum insidiæ. » S. Chrysostomi : « O invidia mortis radix, multiplex morbe, cordis acutissime clave! Quis enim clavus acutissimus tam pungit, quam invidia cor occupatum vulnerat? » Quocirca Euripides in *Phœnice* : « Invidia, ait, dea est pessima et injustissima, malisque gaudet, et bonis tristatur. » Et Palladias apud Stobæum, *serm.* 38, exclamat : « O maximam invidiæ improbitatem! invidus odit fortunatum, quem Deus amat. Adeo stolide, et per invidiam errat; manifeste enim contra Deum ipsum pugnat, maximam iram ex invidia recipiens. Amandus est enim quem Deus amat. »

Vis zeli quanta?

Quocirca Abbas Pastor in *Vitis Patrum*, lib. V, libello X, num. 45, dicebat : « Non habites in loco ubi vides aliquos habentes adversus te zelum, quia ibi non proficies. » Cæteri quoque sapientes docent prudentis esse studiose fugere invidiam et invidos quoad licet, non ita iram et iratos, quia invidia vix superari potest, et declinari a præsente nequit.

Denique hebræum *kina,* id est zelus, posset hic generatim accipi tam de bono, qui in objectum bonum, quam de malo, qui in malum rapitur, ut significetur vis et violentia zeli cujuslibet esse potentior et efficacior ira ac furore, *q. d.* Sæva et violenta est ira furibunda, at sævior et violentior est zelus; hic enim omnes obices disjicit vel transcendit, nihilque ei resistere valet, uti Apostoli, zelo Dei armati, subjugarunt orbem Christo, et Elias, zelo Dei ignitus, vicit iras Jezabelis et exercitum Baalitarum. Unde Elisæus ei in cœlum rapto succlamavit : « Pater mi, currus Israel et

auriga ejus, » IV Reg. cap. II, 12. Mathathias, ejusque filius Judas Machabæus, hoc zelo instructus, parva manu vicit iras Antiochi, ejusque ingentes debellavit exercitus. Aristonymus in *Diatribis* : « Invidia, ait, tanquam malus demagogus honestis actionibus obsistit. » Josephus in opere *De Captivitate* : « Nihil, inquit, inter omnia bona tam firmum est, quod invidiæ perpetuo resistat. »

Angelos facit zelus. Præclare S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII : « Angeli quoque, inquit, sine zelo nihil sunt, et substantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent. » Unde Psaltes, *Psalm.* CIII, 4 : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Et inferius : « Ipse Deus Pater ait : Zelans zelabo Jerusalem zelo magno; quia Deus magnus, ideo et zelus magnus est, et pro uniuscujusque potentiæ qualitate, ita et zelus aut mediocris aut magnus est; zelo vindicatur Jerusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque Jesus ait : Zelus domus tuæ comedit me, increpans Judæos quod domum orationis fecerint speluncam latronum et domum negotiationis. » Et nonnullis interjectis explicans illud *Cantic.* VIII, 6 : *Fortis ut mors dilectio, dura ut infernus æmulatio* : « Durus, ait, zelus, quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur ut vivamus Deo. » Et S. Chrysostomus, homil. 52 *in Acta*, de zeloso ita loquitur : « Qui igne Christi captus fuerit, talis sit qualis esset homo solus super terram habitans; adeo nihil curæ est ei gloria et ignominia, tentationes autem sic contemnit, et flagella, et carceres, quasi in alieno corpore pateretur, vel quemadmodum si adamantinum possideret corpus. Quæ autem suavia sunt in hac vita, ita ridet et non sentit, sicut nos ipsi mortui corpora mortua. Et sicut muscæ in medium flammæ non incidunt, sed fugiunt : ita et affectiones illos accedere non audent. »

Zelus enim est instar ignis qui omnia devorat, et in se transmutat. Unde Christus de hoc zelo loquens : « Ignem, ait, veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » *Lucæ* XII, 49. Audiant Christiani S. Augustinum, tract. 10 *in Joan.* : « Unumquemque Christianum zelus domus Dei comedat. Verbi gratia, vides fratrem currere ad theatrum, prohibe, mone, contristare, si zelus domus Dei comedit te. Vides alios currere et inebriari velle, et hoc velle in locis sanctis, quod nusquam decet, prohibe quos potes, terre quos potes, quibus potes blandire, noli quiescere. Tamen, si amicus est, admoneatur leniter; uxor est, severissime refrenetur; ancilla est, etiam verberibus compescatur. Fac quidquid pro persona potes. » Hunc zelum charitatis ostendit Christus apparens Carpo, ut illi zelum iræ et indignationis excuteret : « Feri, ait, me, paratus enim sum rursum salutis hominum causa mortem perpeti; mihique hoc pergratum est dum alii homines non peccant; » uti refert S. Dionysius, epist. 8 *ad Demophilum*.

5. Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus. — Vers. 5. Septuaginta : *Meliores correptiones manifestæ, quam abscondita amicitia;* Auctor lib. *De Amicitia* apud S. Augustinum : « Meliores sunt correptiones, quam tacita amicitia, » id est, quæ lapsus amici tacet et dissimulat, nec eos corripit et castigat. « Manifesta correptio » non est publica, sed aperta et libera; opponitur enim occultæ, quæ fit in corde, vel a tergo ejus qui reprehenditur.

Quæres, quisnam *amor absconditus*? *Primo*, Auctor *Catenæ Græcorum* respondet esse amorem fictum et simulatum; unde hunc versum nectens sequenti, sic utrumque ex Septuaginta vertit et explicat : Melior est aperta reprehensio, quam simulata amicitia; sicut majorem quoque fidem et benevolentiam testantur amici vulnera, quam voluntaria oscula inimici. Nam cum ex amore illud se facere confingat, neque tamen faciat (siquidem ex animo non amat, sed odio habet), fœde contra amicitiæ leges peccat. Alius ibidem : Utiliores sunt, ait, amicorum correptiones, et manifesta eorum vulnera, qui peccata palam arguunt, quam illorum oscula et adulationes, qui illa dissimulant et tegunt. Nam cum placere et prodesse hac ratione velint, magis obsunt. Hæc Auctor *Catenæ*.

Secundo, Beda et Salonius amorem absconditum censent esse amorem venereum; hic enim præ sui turpitudine ex pudore quærit latebras in quibus se abscondat, *q. d.* « Multo melius est aliquem, ut corrigatur, manifeste increpare, quam studio simul peccandi occulte diligere. » Aut, *q. d.* Longe satius est palam corripi, id est vexari, verberari, necari ob studium virtutis, v. g. castitatis, quam occulte mala perpetrare, v. g. fornicari. Sic Susanna maluit periculo calumniæ et lapidationis se exponere, quam fornicari cum senibus, *Daniel.* XIII. Et Joseph maluit longum pati carcerem, quam heræ amoribus consentire, *Genes.* XXXIX.

Tertio, Lyranus et Dionysius : Amor absconditus, inquiunt, est amor habitualis, qui in actum non exit, *q. d.* Præstat actus charitatis, qualis est correptio fraterna, habitui charitatis otioso, qui nihil operatur.

Quarto, Aben-Ezra : Amor absconditus, inquit, est correptio occulta, *q. d.* Utilior est correptio publica correptione privata et occulta. In publica enim correptus pudore suffunditur, et vitium emendat; verum sæpe contrarium accidit. Ex publica enim correptione potentes et magnanimi gravius irritantur, et in odium corripientis exardescunt, quia vident se infamari; quare ut suam famam et decus tueantur, peccatum suum defendunt, in eoque se obfirmant.

Quinto et genuine : « Amor absconditus » est amor delicatus et pusillanimis, qui in corde se

absconditt, nec audet amicum errantem corripere ex verecundia, vel ne eum contristet: quomodo matres sæpe amore femineo omnia indulgent filiis, nec audent eos peccantes reprehendere. Ita R. Levi, Jansenius et alii passim. Sensus ergo est : Amor qui se prodit corripiendo vitia amici, præstat amori abscondito, id est latenti, qui se non prodit, nec vitia carpit, sed dissimulat, vel etiam ea tegit et abscondit : prior enim est amor masculeus, cordatus, efficax; posterior est femineus, abjectus, iners et inutilis : qua de causa etiam correptio quæ ab inimico manat, utilior est, quam amor amici absconditus et vitia dissimulans; ille enim vitia emendat, hic dissimulat, abscondit et fovet. Quare Plutarchus in *Moral.* : « Quemadmodum Telephas, ait, quoniam carebat amico, coactus est ab hoste petere remedium ad medelam vulneris : ita qui non habent liberos amicos, a quibus admoneantur, sæpenumero ab inimicis audiunt sua vitia. » Unde pro *amor absconditus* hebraice est מסתרת *mesutaret*, quod si alio puncto legas מסתרת *mesatteret*, idem est quod *amor abscondens*, scilicet amici vitia. Imo Baynus τὸ *absconditus* accipit pro *abscondens*. Sic *Psalm.* LXVII, 17, vocantur *montes coagulati*, id est coagulantes. Et *Job* XX, 26 : « Tenebræ absconditæ, » id est, quæ res celant et abscondunt.

Significat ergo hæc gnome veri amoris et amicitiæ esse, corripere vitia amici; hoc enim exigit charitas, et lex correptionis fraternæ sancita a Christo, imo ab ipsa indole et natura amoris et charitatis, *Matth.* cap. XVIII, 15 : « Si peccaverit, ait, in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. » Et Ecclesiasticus cap. XIX, 13 : « Corripe, ait, amicum, ne forte non intellexerit, et dicat : Non feci; aut si fecerit, ne iterum addat facere. » « Corripe ex amore, non ex rancore, » ait S. Augustinus.

Amicus corripiat amicum peccantem.

Audi Auctorem lib. *De Amicitia*, cap. XXVII, apud S. Augustinum, tom. IV, hunc locum ex S. Ambrosio elucidantem : « Non solum arguendi sunt amici, sed, si opus fuerit, objurgandi. Objurgandus est amicus, si veritatem aspernatur et obsequiis atque blanditiis in crimen appellatur; sed monitio acerbitate, objurgatio contumelia careat. Ambrosius : Si quid vitii in amico deprehenderis, corripe occulte, si te non audierit, corripe palam. Sunt enim bonæ correptiones, et plerumque meliores quam tacitæ amicitiæ. Et si lædi se putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici vulnera, quam adulantium oscula. »

Præclare S. Augustinus, epist. 1 *ad Bonifacium* : « Molestus, ait, est medicus furenti phrenetico, et pater indisciplinato filio ; ille ligando, iste cædendo, sed ambo diligendo. Si autem istos negligant, et perire permittant, ista potius mansuetudo falsa, crudelitas est. Si enim equus et mulus, quibus non est intellectus, morsibus calcibusque resistunt hominibus, a quibus eorum curanda vulnera contrectantur, et cum inter dentes eorum et calces sæpe homines periclitentur, aliquando verentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores et molestias medicinales revocent ad salutem; quanto magis homo ab homine, frater a fratre, ne in æternum pereat, non est deserendus, qui correctus intelligere potest quantum sibi præstatur beneficium, quando persecutionem perpeti querebatur? »

Gnoma.

Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædagog.* cap. V : « Reprehensio, ait, est velut quædam chirurgia animæ. Admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ. » Clemens vero Romanus, lib. II *Constitut. Apost.* cap. XLV : « Tu igitur, ait, uti clemens medicus peccatores omnes cura, utens accommodatis ad salutem medicamentis, non modo secando, urendo, novaculam adhibendo, sed etiam alligando, exsiccando, injiciendo medicamenta lenia, cicatricem obducentia, emolliendo sermonibus consolatoriis. Si vulnus altum fuerit, reficito suavi unguento, ut repletum reliquis partibus æquetur; si sordes collegerit, novacula purgato, hoc est, sermone ad incidendum idoneo; si intumuerit, id acri collyrio complanato, hoc est judicii minis; si serpat, cauterio cohibeto, tabeque excidito jejunii acrimonia. »

Idem censuere Philosophi. Diogenes Cynicus dicere solebat non tantum fidis amicis, sed etiam acribus inimicis opus esse, eo quod illi nos admoneant, hi vero nostros errores vitæque nostræ flagitia reprehendant atque castigent. Ita Laertius, lib. VI (1).

Memorabile et imitabile est quod subjicio. Demades orator cum vidisset Philippum regem, largius potum, cum amicis saltasse per mediam captivorum turbam, eisque petulanter exprobrasse suam calamitatem, libere dixit : « Cum, o rex, fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit, non pudet te factis agere Thersiten? » Ea vox potum regem in diversum vitæ genus immutavit.

Vers. 6.

6. MELIORA SUNT VULNERA DILIGENTIS, QUAM FRAUDULENTA OSCULA ODIENTIS. — Hebraice : *Fidelia vulnera diligentis, et suppliciter adulantia oscula odientis.* Ubi licet non sit expresse τὸ *quam*, quæ est nota comparationis, tamen tacite intelligitur. Est enim antithesis, qua opponuntur et præponuntur vulnera diligentis osculis odientis, eo quod illa sint fidelia et sincera, hæc adulantia et ficta. Quis enim non videt fidelia meliora esse simulatis et fictis? unde Septuaginta comparationem hanc exprimentes vertunt, *fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici;* et Chaldæus, *pulchra* vel *placida sunt vulnera diligentis, mala*

(1) Cicero, *Læl.* cap. XXV : « Ut igitur et monere et moneri proprium est veræ amicitiæ, et alterum libere facere, non aspere, alterum patienter accipere, non repugnanter : sic habendum est, nullam in amicitiis pestem esse majorem, quam adulationem, blanditiam, assentationem. »

oscula odientis. Quis enim bonum, imo pulchrum non præferat malo (1)?

Huic affine est proverbium Arabicum : « Inimicitia sapientis præstat amicitiæ stulti ; » illa enim corripit et emendat, hæc blanditur et perdit. « Quare inimicus sapiens præstat amico stulto. » Et illud Catonis apud Ciceronem, lib. *De Amicitia :* « Multo melius de quibusdam acerbi inimici merentur, quam amici illi qui dulces videntur. » Porro S. Augustinus, tract. 6 *in Joannem :* « Habeamus, ait, veram pacem cum proximis, habeamus pacem columbinam; osculantur enim se columbæ, osculantur et corvi. In columbis vera pax; in corvis falsa pax, quia osculantur et laniant. »

Pro *fraudulenta* hebr. est נעתרות *nataroth,* quod Chaldæus vertit, *mala;* Septuaginta, *spontanea,* id est amica, benevola; Tigurina, *coacta;* Aben-Ezra et Vatablus, *conferta, densa, spissa :* solent enim ficti iterare et densare oscula; Pagninus et Cajetanus, *multa;* Symmachus, *turbata;* optime Aquila, *supplicantia,* id est suppliciter blandientia, orantia et adulantia. Radix enim עתר *athar* significat supplicare, orare, dissuaviari, sive suavibus verbis blandiri, ut quid impetres.

Sensus est clarus; probat enim id quod dixit vers. præced., manifestam correptionem esse bonam, imo meliorem amore abscondito, ex eo quod meliora sint vulnera amantis, quam oscula odientis. Significat ergo quod, sicut odium habet oscula amara, ita ex adverso amor habet vulnera suavia et dulcia. Talia sunt vulnera mortificationis et charitatis se vel suos mortificantis. « Meliora » ergo, id est mitiora et suaviora, non solum quia charitas vulnerat ut medeatur ægris, sed quia sua dulcedine involuta leniter et suaviter ferit : illa enim procedunt ex amore, hæc ex rancore et odio; illa sanant, ac proinde non tam vulnera sunt quam pharmaca, hæc seducunt, ac in laqueos et exitium inducunt; illa fidelia sunt et sincera, hæc fucata et fraudulenta; illa manant ex studio salvandi, hæc ex animo decipiendi et perdendi. Vulnera amantis hebraice vocantur *fidelia,* tum quia sincera sunt, non proditoria; tum quia ex fidelitate et fideli amore manant; tum quia ad fidelem finem diriguntur, ut scilicet amicus corripiatur et malis subducatur, ait R. Levi; tum quia fidem in amico excitant, ut is se amanti, esto vulneranti, tuto et secure credere et committere possit, ait Baynus; tum denique *fidelia,* id est firma et valida, quia eum qui castigatione indiget, publice vulnerant et contundunt, ut emendetur, ait Aben-Ezra.

Per vulnera intellige correptionem severam; quæ animam percellit et sauciat, atque castigationem etiam seriam, qua cum opus est corpus verberetur, flagelletur et cruentetur.

Porro vulnera infidelia vocant medici, ut Galenus, et ex eo Celsus, lib. I, ea quæ curant quidem morbum, sed partem incisam lædunt, v. g. dum ita vena inciditur, ut nervus lædatur : fidelia vero, quæ ita temperata sunt, ut curent, non lædant, quæ scilicet non penetrant intima, sed cutem tantum aperiunt, ut carnem putridam eximant, integram vero non tangant, *q. d.* Correptiones quas amans amato ad ejus bonum, puta ad vitiorum emendationem, exhibere tenetur, vulnera esse debent vitium tangentia et eximentia, non famam lædentia, ac proinde non injuriosa, non iracunda, non exprobrantia, non conviciantia; hæc enim plagas veteres non curant, sed novas infligunt. Nam, ut ait S. Isidorus, lib. III *De Summo bono,* cap. XCI : « Qui delinquentem superbo vel injurioso animo corripit, non emendat, sed percutit. » Unde Chaldæus vertit, *pulchra* vel *placida sunt vulnera amici,* tum quia placent correpto, cum oscula fraudulenti summe displiceant; tum quia ejus animam serenant, placant, componunt ad modestiam, gravitatem omneque decus et virtutem : sic pulchra sunt vulnera quæ miles recipit ab hoste, dum fortiter cum eo cominus decertat : hæc enim vulnera sunt notæ et signa ejus fortitudinis et generosæ dimicationis. Pulchriora sunt vulnera Martyrum, de quibus Poeta :

Pulchramque petunt per vulnera mortem.

Hæc enim Martyres velut coronæ et laureæ triumphales ornant. Unde S. Augustinus, lib. *De Conflictu vitiorum :* « Genus, ait, quoddam martyrii est non ignobile, reprehendentes æquanimiter ferre. » Sicut ergo corpora Martyrum gloriosa in cœlo, servabunt vulnerum suorum vibices et cicatrices, quasi tesseras suæ passionis, martyrii et triumphi (uti eadem de causa Christus servabit suas), ut eas in omne ævum Domino, Angelis et Beatis gloriose ostentent : sic pariter qui correptiones, increpationes et castigationes ceu vulnera humiliter, patienter et amanter suscipiunt, hi pulchras illarum vibices et notas martyrii æmulas, gloriose in die judicii toti mundo ostentabunt.

Ex adverso fraudulenta oscula inimici sunt osculanti probrosa, osculato noxia et exitialia, de quibus Clemens, lib. II *Pædag.* cap. IX : « Est aliud, ait, quoddam osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis quod etiam phalangia si ore tantum tangunt, graves dolores hominibus afferant? » Phalangium est genus aranearum, quod si vel leviter carnem tangat, venenum instillat, et per membra dispergit, quod graviter ea cruciat. Idem facit qui dolose osculatur amicum. Fraudulentum fuit osculum Judæ quo prodidit Christum, de quo S. Ambrosius in cap. XXII *Lucæ,* ad illa verba : *Juda, osculo*

(1) *Fidelia* sunt *vulnera amici,* id est, sinceræ sunt asperiores amici monitiones; *et perfida oscula osoris.* עתר *supplex oravit, desideravit,* hinc in forma niphal *desideratus est, absfuit, fefellit, perfidus fuit.* Alii aliter. Maurer, *et larga,* id est crebra, multa *oscula osoris;* Rosenmullerus, *et fallacia* seu *offensiones* sunt *oscula inimici,* coll arab. *caespitavit, caespitans cecidit.*

Filium hominis tradis? sic subnectit : « Amoris pignore vulnus infligis? charitatis officio sanguinem fundis, et pacis instrumento mortem irrogas? servus dominum, discipulus prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est illud : Utiliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. » Idem S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXXIV : « Benevolentia, ait, gladium iracundiæ extorquere consuevit. Benevolentia facit, ut amici vulnera utilia magis quam voluntaria inimici oscula sint, etc. Simul advertimus etiam correptiones in amicitia gratas esse, quæ aculeos habent, dolorem non habent. Compungimur enim censoriis sermonibus, sed benevolentiæ delectamur sedulitate. »

Porro hæc gnome variis particularibus casibus aptari potest : *primo*, pueris et discipulis, *q. d.* Meliora sunt verbera patris et magistri filios vel discipulos peccantes castigantis, quam oscula sociorum illos seducentium. Quocirca in Belgio parentes et magistri honestiores ita instituunt filios et discipulos, ut, postquam ab iis vapularint, jubeant eos manum patris vel magistri, qui eos flagellavit, aut etiam ferulam vel virgas ipsas, quibus flagellati sunt, osculari, ut hoc modo ostendant sese humiliter et amanter castigationem velut disciplinam paternam suscipere, omnemque rancorem ex animo deponere, imo patri gratias agere, quod hanc eis errati sui medicinam salubrem propinarit. Imitantur hi S. Augustinum, cujus, teste Dionysio, hoc loco, ista est vox : « Si me posses docere quod nescio, non solum verbis reprehendentem, sed et pugnis cædentem, deberem patientissime sustinere. »

Rursum hæc gnome competit amico corrigenti lapsum vel errorem amici, uti S. Augustinus correxit sententiam S. Hieronymi, putantis S. Paulum non vere, sed simulate reprehendisse S. Petrum, *Galat.* II. Hinc ipse, epist. 19 *ad S. Hieronymum* : « Nescio, inquit, utrum Christianæ amicitiæ putandæ sunt, in quibus magis valet vulgare proverbium : Obsequium amicos, veritas odium parit; quam Ecclesiasticum : Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. »

Fraudulentum pariter fuit osculum Joab, II *Reg.* cap. XX, vers. 9, quo osculans Amasam ei dixit : « Salve, mi frater; et tenuit manu dextera mentum Amasæ, et percussit eum in latere, et effudit intestina ejus in terram. » His dolosis osculis meliora erant vulnera Pauli, incestuosum tradentis Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus esset in die Domini, I *Corinth.* V.

Audi S. Chrysostomum, hom. *De reprehensionibus ferendis*, et *Conversione S. Pauli* : « Sane inimicum ne laudantem quidem probo, amicum vero etiam reprehendentem amplector. Ille etsi me osculetur insuavis est, hic etsi vulneret amabilis; illius osculum suspicione plenum est, hujus vulnus medicamenti vim habet. Propter hoc dicit quidam : Fideliora sunt vulnera amici, quam blanda oscula inimici. Quid dicit? vulnera amicorum fideliora dicit : non enim ad naturam eorum quæ fiunt, sed potius ad affectionem eorum qui faciunt, attendit. Vis discere quomodo fideliora sunt vulnera amici, etc.? Osculatus est Dominum Judas; sed osculo suo prodidit venenum quod habebat os ejus, malitiaque impleta erat lingua ejus. Paulus vulneravit eum qui apud Corinthios scortatus fuerat, sed salvavit, » etc.

Secundo, hæc gnome aptari potest reis qui a judicibus et magistratu puniuntur, puta flagellantur vel capite mulctantur, *q. d.* Meliora et fideliora sunt vulnera, inflicta reo a judice, quam oscula fraudulentorum qui eos ad scelus illexerunt : vulnera enim hæc procedunt ex amore justitiæ, quo judex reum amat, ideoque juste plectit, ne deinceps peccent; et ex amore reipublicæ, ut cæteri timore similis pœnæ a peccatis abstineant, itaque respublica in pace et justitia degat.

Unde S. Augustinus, epist. 48 *ad Vincentium*, ex hoc loco et similibus docet charitati Christianæ non repugnare, sed consentaneum esse, ut principes cogant hæreticos redire ad fidem orthodoxam, propositis pœnis non tantum confiscationis bonorum, sed et capitis vitæque : « Non omnis, inquit, qui parcit amicus est, neque omnis qui verberat inimicus : meliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici; melius est cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. Et qui phreneticum ligat, et qui lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis nos potest amplius amare quam Deus? et tamen nos non solum docere suaviter, verum etiam salubriter terrere non cessat, fomentis lenibus, quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum tribulationis medicamentum adjungens. » Idem etiam *Contra litteras Petiliani* : « Malim, ait, me objurgatione misericordi sanari, quam blanda adulatione, tanquam mihi caput ungatur, decipi atque perverti : meliora enim sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. » Porro verba hæc S. Augustini translata sunt in jus canonicum, et habentur 5, *Quæst.* V, cap. II, in princip., et 23, *Quæst.* IV, cap. *Nimium.*

Tertio, hæc gnome aptari potest quibusvis fidelibus, quos Deus castigat per tribulationes famis, morbi, belli, persecutionum, etc. Hæc enim vulnera sunt pharmaca, imo philtra Dei, quæ Deus ex amore summo nobis propinat, ut a carne, mundo et peccatis ad se, id est ad spiritum, virtutem et cœlum traducat, et cum caro, mundus et dæmon illecebris suis velut fallacibus osculis nos decipiant, et in interitum ducant. Unde S. Chrysostomus, *hom.* jam citata, vulnera a Deo Adæ inflicta opponens blandis diaboli osculis, quibus per serpentem Adamum seduxit : « Verum inquiramus, ait, quomodo hoc dictum non solum in hominibus, sed et in Deo et diabolo habeat locum. Ille enim amicus, hic inimicus; ille salvator et curam nostri gerens, hic inimicus et deceptor. Et hic quidem aliquando dedit osculum, ille

vero vulnus inflixit. Et quomodo hic osculatus est, et ille vulneravit? Hic quidem dixit: Eritis sicut dii; ille autem: Terra es, et in terram abibis. Uter igitur magis profuit, hicne qui dixit: Eritis sicut dii; an ille qui dixit: Terra es, et in terram abibis? Ille mortem interminatus est, hic immortalitatem promisit. Atqui hic qui immortalitatem pollicitus est, e paradiso ejecit; ille vero qui mortem comminatus est, in cœlum invexit. Vides quomodo fideliora vulnera amici, quam blanda oscula inimici? » Subjicit deinde: « Proinde hoc primum declarare volui, quod gratiam habeam his qui me arguunt. Amici enim sive juste, sive injuste arguunt, non approbare volunt, sed hoc faciunt ut emendent; inimici autem etsi juste reprehendunt, hoc tamen agunt non ut corrigant, sed ut exsibilent: sicut et illi dum laudant, hoc unum spectant ut meliorem reddant, et hi dum laudant, student quomodo supplantare possint. »

Quarto, hæc gnome aptari potest prædicatoribus veris severe in vitia detonantibus, et falsis qui vitiis potentum adulantur. Unde Philo Carpathius in cap. VI *Cantic.*: « Nec durum, inquit, illi est asperius increpari, modo id Domino placiturum intelligat; unde Salomon: Meliora sunt verbera diligentis, quam fraudulenta oscula inimici; hæc enim ad salutem perennem feriunt, illa miserrime occidunt. Utinam ab his verberibus assidue cæderetur sponsa Christi (scilicet Ecclesia); non enim tot (heu miseri!) Christiani quotidie per assentationes prædicantium miserrime perirent! » Et post nonnulla eos qui hæc vulnera ex amore auditoribus infligunt, ita condecorat: « Hi sunt qui sanctissime cædunt, et saluberrime vulnerant, et ab his cupiant peccatores sibi vulnus infligi, et ab his velle curari: ab his enim satius est ad tempus occidi, quam ab adulatoribus ad gehennam exosculari. »

Et S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octon. 5: « Nos quoque, ait, vulnus confitemur, cum prædicamus Christum crucifixum; sed bonus odor sumus Deo, etc. Hoc vulnere Ecclesia vulneratur, cum Salvatoris sui prædicat mortem; sed hoc vulnus est charitatis. Denique qui non credit negat, qui diligit confitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; et ideo scriptum est: Utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. Pulchre ergo dicit Ecclesia: Quia vulnerata charitate ego sum. Nudemus membra nostra bono vulneri; nudemus sagittæ electæ. Sagitta hæc Christus est, qui dicit: Posuit me sicut sagittam electam. Bonum est ergo hac vulnerari sagitta. » Ac deinde hæc vulnera adaptat Martyribus: « Non omnes, ait, possunt dicere, quia vulnerati sunt dilectione. Dicebant Apostoli, cum pro Christo lapidarentur, et Christum prædicarent. Dicebat Paulus, cum ter virgis cæderetur, et die ac nocte Christum adorandum Gentibus disputaret. Dicunt hoc Martyres, qui vulnerantur pro Christo, et quia vulnerari pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt. »

Mystice, idem S. Ambrosius in *Psalm.* CXI, octon. 18, in fine, per *vulnera* accipit mortificationem carnis, quam fidelis amore Christi sibi infligit, quæ melior est blanditiis quibus caro dolose nobis adulatur.

7. ANIMA SATURATA CALCABIT FAVUM; ET ANIMA ESURIENS ETIAM AMARUM PRO DULCI SUMET.—Hebraice, *et animæ famelicæ omne amarum dulce;* Septuaginta, *anima quæ in saturitate est favis illudit, egenti etiam amara dulcia videntur;* Cassianus, *Collat.* XII, cap. XIV et XV; legit, *animæ esurienti;* Chaldæus, *et animæ esurienti quidquid amarum est, dulce est;* Syrus, *animæ esurienti etiam amara dulcia erunt.*

Grammatice, sive in cortice litteræ, hac gnome significatur saturitatem parere ciborum fastidium, famem vero afferre saporem et delectationem, qui enim satur est, fastidit omnes cibos etiam delicatissimos; qui vero esurit, omnes cibos quantumvis insulsos vel amaros, judicat suaves et gratos. Unde illud: « Optimum cibi condimentum est fames, potionis sitis. » Et illud: « Fames efficit, ut crudæ fabæ saccharum sapiant; præter seipsam edulcat omnia fames. » Et illud Lucii: « Copia rerum fastidium parit. » Hinc Socrates in multam vesperam inambulans ante fores, rogatus quid ageret? « Paro, inquit, condimentum in cœnam (1). »

Parabolice vero, et præcipue sub hoc cortice et grammatico litteræ sensu, hac parabola significatur, *primo*, quantum distet, imo præstet paupertas divitiis, ac inopia opibus et rerum copia. Divites enim, cum omnibus abundent, semperque sint saturi, etiam delicatissimos cibos fastidiunt, semper aliquid quærentes quod appetitum excitet, et palato sapiat. Pauperes vero qui multam sæpe esuriem patiuntur, raroque plenum habent ventrem, etiam siccum panem ac puram aquam avidissime et cum voluptate sumunt, quæque aliis insipida sunt et insuavia, illis optime sapiunt. « Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt, » ait Job cap. VI, 7. Huc facit proverbium Arabum: « Omni calceo calceatur nudipes, » *q. d.* Pauper defectu meliorum, vilioribus quibusque contentus est et gaudet.

Exempla clara subjicio. Ptolemæus Lagi filius, cum peragranti Ægyptum comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, negavit ullum cibum unquam sibi visum suaviorem. Aderat enim optimum condimentum fames. Ita Cicero, lib. V *Tuscul. Quæst.*

Darius in fuga cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse jucundius. Nunquam autem vel perrare sitiens biberat. Ita Cicero, lib. V *Tuscul.*

(1) Horatius, lib. II, *satyr.* 2, 38:

Jejunus raro stomachus vulgaria temnit.

Artaxerxes, cum in fuga quadam direpto illius commeatu, aridis ficis et hordeaceo pane vesceretur : « Dii boni, ait, ejusmodi voluptatis hactenus inexpertus fui. » Ita Plutarchus in *Reg. et Imperat. apophth.* Artaxerxi jam siti deficienti Peribarzanes eunuchus, cum aliud non liceret, a rustico quopiam sordidum utrem detulit, putris aquæ cotylas octo continentem; eam aquam cum rex ebibisset, se nunquam vinum potasse jucundius, nec ullam aquam quamvis purissimam, sibi visam suaviorem confessus est.

Voluptas non in satie, sed in fame. *Secundo*, voluptatem consistere non in rerum abundantia et saturitate, sed fame et desiderio. Sicut enim saturitas nauseam, sic fames et desiderium pariunt voluptatem, cum quis re desiderata fruitur ; desiderium enim omnia facit sapida et dulcia. Quocirca bona hujus vitæ magis æstimantur ab hominibus ex appetitu et desiderio ipsorum, quam ex rebus ipsis. Sæpe enim videmus nos aliquid vehementer appetere, et ut illud assequamur omnem laborem parvipendere, ac mire gaudere dum illud adipiscimur; at vero ubi, desiderio expleto, re illa saturi sumus, parvi illam pendere, et tandem fastidire. Docet hoc præclare S. Chrysostomus, hom. *Quod nemo læditur nisi a seipso* : « A prudentibus, ait, ita definitur, quia hæc sit sola voluptas cum quis desideriis suis fruitur. Ubi vero frui desideriis non potest, dum, vel ægritudo non sinit, vel satietas ipsa desiderari non facit quæ onerosa efficit abundantia, sine dubio et voluptas in eis pariter et jucunditas perit. Denique considera ægros qui fastidio perurgentur, quomodo, quamvis suaves eis et lauti apponantur cibi, horrori tamen eos magis accipiunt, quam voluptati. Sic ergo, cum per abundantiam cupiditas fuerit exstincta, pariter et voluptas ac jucunditas perimitur, quia non tam ciborum gratia, quam desiderii gignit satisfactio voluptatem. Unde et sapiens quis, atque in horum disciplina philosophari bene sciens, aiebat : Anima in satietate posita favis illudit ; ostendens etiam ipse, quia voluptas non in natura, ut diximus, ciborum, sed in desiderii vigore consistit. » Probat deinde eleganter idipsum ex petra, quæ percussa a Moyse Hebræis sitientibus in deserto aquam ad potum dedit, *Psalm.* LXXX : « Propter hoc et Propheta mirabilia enarrans, quæ in Ægypto gesta sunt, quæque in eremo, inter cætera etiam hoc dicit : De petra melle saturavit eos. Equidem nusquam invenimus mel fluxisse de saxo : quid ergo est quod dixit ? Quoniam quidem post multam itineris defatigationem et laborem, sitientes aquis frigidis e saxo fluentibus fruebantur, easque multo cum desiderio hauriebant. Hoc ipso ergo quod dulcissime et desiderabiliter potandi cupiditas explebatur, aquas illas mel appellavit, non quod natura aquarum fuerit commutata, sed quod dulcedo poculi instar mellis sitientibus et desiderantibus obtineret dulcorem. »

Idem locum habet in rebus spiritualibus. Multi enim ex continua pia lectione et quotidiana confessione, communione, sacrificio, horis, etc., saturitatem quamdam, et ex ea tædium nauseamque concipiunt, quibus remedium hoc dat Cassianus, ut quotidie famem et desiderium rerum spiritalium, licet earumdem, excitent, quasi prima hæc, nova et hactenus inaudita eis foret pia lectio, collocutio, communio, juxta illud Thomæ Theodidacti, lib. IV *De Imitatione Christi*, cap. II : « Ita magnum, ait, novum et jucundum tibi videri debet, cum celebras aut Missam audis, ac si eodem die Christus primum in uterum Virginis descendens homo factus esset, aut in cruce pendens pro salute hominum pateretur et moreretur. » Sed audi Abbatem Nesterotem apud Cassianum, *Collat.* XIV, cap. XIII : « Illud omni observantia custodire te convenit, ut etiamsi ea quæ optime nosti forte audieris in collatione proferri, non ex hoc quod tibi jam nota sint aspernanter fastidioseque suscipias ; sed ea cordi tuo illa aviditate commendes, qua debent desiderabilia salutis verba vel auribus nostris indesinenter infundi, vel de nostro jugiter ore proferri. Evidens namque est tepidæ ac superbæ mentis indicium, si verborum salutarium medicinam, quamvis studio nimiæ assiduitatis ingestam, fastidiose negligenterque suscipiat. Anima enim, quæ in satietate est, favis illudit ; animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur. »

Hinc Abbas Chæremon, *Collat.* XII, cap. V, propendenti ad perfectionem quotidie acuendum ejus desiderium esse docet. « Nam, ait, quem semel ejus desiderium accenderit, famen, sitim, vigilias, nuditatem, cunctos labores corporis non solum patienter, verum etiam libenter sustinere compellit. Vir enim in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ ; » et iterum : « Animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur. Alias namque non possunt desideria præsentium rerum reprimi vel avelli, nisi pro istis affectibus noxiis quos cupimus amputari, alii salutares fuerint intromissi. Nullatenus enim valet vivacitas mentis absque alicujus desiderii vel timoris, gaudii vel mœroris affectione subsistere, nisi hæc eadem in bonam partem fuerint immutata. Et idcirco, si carnales concupiscentias de cordibus nostris desideramus extrudere, spirituales earum locis plantemus protinus voluntates, ut his noster animus semper innixus, et habeat quibus jugiter immoretur, et illecebras præsentium ac temporalium respuat gaudiorum. »

Tertio, hæc gnome docet moderate utendum esse creaturis omnibus, licet jucundis, etiam studiis et scientiis, quia voluptates commendat rarior usus. Unde illud : « Omnis satietas mala, studiorum autem pessima. » Audi S. Chrysostomum, orat. 6 *De Providentia* sive *De Fato*, quæ exstat sub finem tom. V : « Si voluptatem quærimus, in eo quod satis, potius quam in deliciis inveniemus. Audi quomodo in eo major, quam

in his, et uberior voluptas est. Hæc enim moderari seipsam de cætero non potest, neque naturam sanguinum idoneam sibi invenit, illa vero contra sibi moderari potest. Quis hoc ait? qui maxime ex omnibus ea fruebatur. Animæ, ait, vacuæ, quæ amara sunt, dulcia videntur : anima satiata etiam cum favo ludit; si enim in abundantia ne favum quidem expetimus, quid volupe potest esse de cætero? Si id quod suavissimum est, afferre voluptatem non potest, quid potest nos in voluptate constituere? quare si voluptatem quærimus, hic magis, id est in paupertate, inveniemus. »

Symbolice aliqui sic exponunt, *q. d.* Senes qui saturi sunt voluptatum carnalium, eas calcant et fastidiunt; at juvenes qui eas esuriunt, pro iis omnem laborem suscipiunt, dulcemque æstimant.

Mystice Beda, Salonius et Hugo : « Anima divitum (qui habent consolationem suam in hoc sæculo, de quibus dicitur in Evangelio : Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis), anima, inquam, divitum favum calcat, quia pro terrenis bonis spernit dulcedinem regni cœlestis; anima vero esuriens etiam amarum pro dulci sumet, quoniam qui esurit ac sitit justitiam, omnem hujus vitæ adversitatem avide sumit pro amore cœlestis patriæ. » Sic et Auctor *Catenæ Græcorum.*

Contrarie, sed magis apposite Jansenius, ut saturitas in bonam partem, esuries in malam capiatur, *q. d.* Qui jam amplius non esurit temporalia bona, sed animo rebus divinis adjuncto satur est de illis, contentus victu et amictu, et per illa judicans cum Paulo se habere omnia, fastidit hæc omnia terrena quæ alii dulcissima ducunt. Contra vero qui insatiabili tenentur vel bonorum, vel voluptatum hujus vitæ cupiditate, res istas caducas, et voluptates hujus vitæ (quæ revera sunt amaræ iis qui cœlesti sapientia sunt imbuti, et palatum non habent infectum) dulces judicant, virtutibus animæ et cœlestibus rebus eas anteponentes, quod vere est amarum pro dulci sumere. Juxta hanc enim adaptationem fastidium est in eisdem rebus, in quibus est saturitas; item esuries earumdem rerum, quæ tanquam dulces sumuntur : cum in priori non ita sit, quod tamen vera parabolæ intelligentia videtur requirere.

Accedit Dionysius : Anima, inquit, saturata consolatione interna ex contemplatione et gustu summi et incircumscripti boni calcabit favum, id est omnia terrena oblectamenta.

Vers. 8. 8. SICUT AVIS TRANSMIGRANS DE NIDO SUO, SIC VIR QUI DERELINQUIT LOCUM SUUM. — Arabicus, *nidum suum.* Nonnulli, ut Aben-Ezra, Clarius, Baynus, Vatablus, hanc gnomen in bonam partem accipiunt, *q. d.* Sicut avis, ut cibum quærat, de loco in locum avolat, atque tempore hiemis, ut frigus fugiat, in regionem calidam transmigrat : sic pariter qui rebus suis studet, non desidet domi socors et piger, sed inde evolat in forum, in agrum, imo in alienas regiones, ut sibi suisque vitæ necessaria conquirat.

Verum alii passim hanc gnomen in malam partem accipiunt. Taxat ergo eos, qui sine justa causa ex animi levitate, mobilitate et inconstantia, instar avium, temere ex uno loco in alium et alium migrant, uti faciunt vagabundi. Hebræum enim נדד *nadad* significat vagari, agitari, fugere, celeriter transire. Unde Hebræa habent, *sicut avis vagans a nido suo, sic vir vagans a loco suo;* Vatablus, *homo qui de loco suo migrat, similis est passerculo derelinquenti nidum suum;* Syrus, *sicut avis transferens nidum suum : sic qui instabilis mutatur a loco suo.*

Dixi *sine justa causa*, quia justa causa facit ut mutatio loci sit honesta, utilis et necessaria. Justa autem causa est triplex : *prima,* necessitas; *secunda,* utilitas; *tertia,* pietas. Necessitas est, cum quis ob famem, pestem, bellum, etc., locum mutat, uti fecit Noemi ob famem peregrinans in Moab, quæ tamen ibidem maritum, filios et opes perdidit; sed unam Ruth secum reduxit et convertit; ex qua prognatus est Christus, *Ruth* cap. I. Rursum necessitas est, cum urget persecutio : uti Elias fugiebat persecutionem Achab et Jezabelis, et S. Athanasius exsul et profugus toto orbe vagatus est per quadraginta sex annos ob persecutionem Arianorum. De talibus ait Apostolus, *Hebr.* XI, 37 : « Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ. »

Utilitas est, cum quis causa mercaturæ abit in exteras regiones ut se ditet, et merces reipublicæ utiles adducat. Rursum, cum quis creatur Senator, Præses, Episcopus, Vicerex alterius urbis aut provinciæ.

Pietas est, cum quis jussu Dei peregrinatur, ut fecit Abraham, Isaac et Jacob, « confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram : exspectabant enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus, » *Hebr.* XI, 11. Rursum, cum quis ingreditur Religionem, in eaque ex uno monasterio vel collegio in aliud, ex una provincia in aliam mittitur : sed hic ubique est domi, utpote cosmopolita et civis mundi, qualem se esse dicebat Socrates. Religiosus enim ubique invenit sui instituti Patres et Fratres, ubique idem vitæ Religiosæ genus, eamdem disciplinam, pietatem, charitatem, adeoque juxta centuplum a Christo promissum centum domos, patres, matres, fratres pro una quam Dei amore reliquit, recipit. Major pietas est, cum quis ex zelo evangelizandi peregrinatur ad hæreticos vel Paganos, v. g. ad Indos, Japones et Sinas, uti fecerunt Apostoli, et hodie faciunt viri zelosi Apostolicæ vitæ æmuli.

Porro hisce causis cessantibus, ex sola animi mobilitate migrare de loco in locum, indecorum est, inutile et noxium, variis de causis.

Prima. *Prima* est, quod talis careat quiete et statu, cum ubique sit vagus et peregrinus : nusquam enim habet propriam domum vel cubiculum, in quo quiete degat, sed ubique est velut in hospitio et taberna communi. Hæc enim vaga vita misera est, eoque miserior quo manat a vago animo, cujus est index. Vere Seneca, *epist.* 2 : « Primum argumentum, ait, compositæ mentis existimo, posse consistere, et secum morari ; » et mox : « Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio; non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur; non convalescit planta, quæ sæpius transfertur : nihil tam utile est, quod in transitu prosit. »

Secunda est, quod vagabundus non potest attendere educandis filiis, instruendæ et augendæ familiæ, comparandis vitæ necessariis, quia in perpetuo est motu et mutatione, ideoque est instar avis, quæ nec opes nec familiam instruit, sed in jugi est volatu, imo ave est deterior : avis enim dum ovis incubat et pullos fovet, donec ii adolescant, et cibum sibi quærere queant, manet in nido, ut pullis consulat; vagabundus autem et uxorem, et filios, et familiam deserit, unde necesse est eos rerum penuria affligi. Quare similis est struthioni, de quo Job, cap. XXXIX, vers. 13 : « Penna struthionis, ait, similis est pennis herodii atque accipitris : quando derelinquit ova sua in terra, obliviscitur quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat; duratur ad filios suos quasi non sint sui, frustra laboravit nullo timore cogente, privavit enim eam Deus sapientia, » etc.

Tertia est, quod mutans locum perdit notos et amicos, vaditque ad incognitos et extraneos, qui nec illi fidunt, nec ipse eis confidit : quare solus sine amico, omnium sæpe rerum indigus, sine spe opis degit. Quocirca Plato, Dial. 7 *De Legibus*, ait : « Mutatio omnibus in rebus, præterquam in malis, est periculosa. »

Quarta est, quod, sicut aves dum de loco in locum transvolant, sæpe incidunt in retia, vel jaculis confinguntur : ita qui peregre vadit, legum et periculorum loci ignarus, sæpe carceris, bonorum, famæ et vitæ discrimen incurrit. Unde Septuaginta vertunt, *sicut cum avis devolarit a proprio nido, sic homo servus fit cum peregrinatus fuerit a propriis locis*; Auctor *Catenæ Græcorum*, *sicut avis cum nidum suum deserit, capturæ periculo se exponit : ita homo cum a loco suo peregre abit, in servitutem abripi consuevit nonnunquam*; Symmachus, *cum translatus fuerit*, etc.

Quinta, sicut avis commodissime degit in suo nido, et si inde avolet, in incommodiorem locum migret oportet : sic et quisque in suo loco et domo habitat commodissime : quare si ex eo in alium transeat, in incommodiorem transeat necesse est. Ad hæc : Sicut avis, inquit R. Levi, relicto nido sæpe eo spoliatur, aliumque sibi struere cogitur : sic qui suum locum temere deserit, rerum omnium penuria premitur.

Sexta. Rursum, sicut avis que hieme appetente nidum deserit, in quo per æstatem degerat, cum rursus post hiemem redit, nidum eversum prorsus et dissipatum invenit, adeo ut novum construere ac fabricare ipsi opus sit : ita etiam homo, quem a domo sua et a domesticis aliquando abesse contigit, cum iterum redux ædes suas repetit, omnem familiam omnemque rem domesticam confusam et perturbatam invenit, ita ut omnia instaurare opus sit. Ita Salazar. Salomonem de more secutus Siracides, *Eccli.* XXIX, 31 : « Vita nequam, ait, hospitandi de domo in domum, et ubi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os. » Et cap. XXXVI, 28 : « Quis credit ei qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit? » etc. Vide utrobique dicta.

Mystice. Mystice Beda : « Sicut avis quæ negligit ova sua, sive pullos suos quos foverat, aliorum animantium vel avium raptui dimittit : sic nimirum ille qui custodiam virtutum, in quibus proficiebat, deserit, earumdem virtutum, quas habere videbatur, immundis spiritibus ipse proditor existit. »

Quocirca hanc gnomen apte attribuas iis qui leviter studia, officia, occupationes, pia exercitia, imo statum mutant, v. g. qui leviter de uno monasterio in aliud, de uno Ordine in alium, prætexentes majorem quietem vel sanctimoniam, transmigrant, cum vere ea causa non subsit, sed tantum mobilitas et inconstantia animi, quæ ubique eos comitantur. Stabilitas enim mentis, et subinde loci (quam proinde multi cœnobitæ vovent) necessaria est ei qui contendit ad magnam virtutis et vitæ Religiosæ perfectionem.

Monet ergo hæc gnome persistendum esse in gradu et vocatione sua ei qui suam quietem, stabilitatem, securitatem, profectum et perfectionem amet : hunc enim qui deserit, incidit in mille turbationes, quibus fit inquietus, instabilis, dubius, devius et pronus in lapsum. Sapienter Poeta :

> Qua fueris positus in statione, mane.

Qui instabilitate ducti nunc hanc, nunc aliam artem profitentur, in nulla proficiunt. Idem est in studiis, officiis, virtutibus.

Præclare S. Basilius, *Constitut. monast.* cap. XXII : « Omnis, ait, prætextus, ut rationi dissentaneus, præcisus est ei et ademptus, qui a spiritali cœtu segregare se velit, demonstratumque originem istiusmodi consilii nihil aliud esse quam vitiorum intemperantiam, et laborandi fugam, et judicii corruptelam instabilitatemque. » S. Ephrem Syrus sic sancit : « In loco habitationis tuæ, vel quem

a Deo assignatum accepisti, lubens permaneto, otium atque desidiam a te repellens, cum neque in loci mutatione atque distantia situm sit ut passiones nostras reprimamus, sed in attentione et cura mentis. »

Audi S. Bernardum, epist. 32 *ad Abbatem S. Nicasii* : « Franc. Hugonem de Lausania ore tuo et nostro spiritu commonemus, non omni spiritui credere, et ne cito moveatur certa pro incertis deserere, sciens diabolum soli semper perseverantiæ insidiari, quam solam virtutem novit coronari, tutiusque esse in ea vocatione qua vocatus est simpliciter perseverare, quam sub specie quasi melioris boni, id quidem quod jam cœpit amittere, nec ad id quod præsumit fortassis sufficere. » Denique S. Thomas, II II, *Quæst.* CLXXXIX, art. 8, transitum ab una Religione in aliam improbat, nisi gravis causa ad id cogat. Plura hac de re dixi *Eccli.* XVII, 24.

Vers. 9. 9. UNGUENTO ET VARIIS ODORIBUS DELECTATUR COR : ET BONIS AMICI CONSILIIS ANIMA DULCORATUR. — Hebraice : *Et dulcedo amici a consilio animæ*, vel *pro consilio animæ*, vel, ut vertit Pagninus, *propter consilium animæ* (1).

Primo, R. Salomon sic explicat, *q. d.* Qui ita confirmat actiones suas, ut Deo jucundæ suavesque contingant, præstantius facit quam si animi sui cupiditates expleret. Verum hæc expositio longius a verbis Salomonis abit.

Secundo, melius idem R. Salomon, Aben-Ezra, R. Levi et Baynus ad verbum ex Hebræo vertunt, *unguentum et suffimentum lætificabit cor, et dulcis est amicus magis quam consilium animæ*; vel, ut Vatablus, *et dulce consilium amici magis* (repete *lætificat* et exhilarat *cor* hominis) *quam consilium animæ*, scilicet propriæ, puta quam consilium proprium, *q. d.* Sicut unguentum quo inungimur, et odor opobalsami, thuris, aliorumque aromatum, quorum fragrantia animus recreatur, mire exhilarat et reficit hominem : sic pariter magis exhilarat animum amici suavitas, quando ei arcanum aliquod consilium communicabit, quam exhilaret consilium, cujus ipse sibi auctor erat. Rationem dat R. Levi : Cur unguentum suffitusque varii odoris suavitate animum oblectent, ideo contingit, quod res quodammodo extraneæ in animum illabantur : ita secreti suavitas cum amico communicata ad consilium accipiendum, præstantior est consilio quod quis secum sine alterius ope deliberavit, quia utrinque communicatio suavis consilii extrinsecus, et quasi cœlitus in animum amici illabitur.

Tertio, Chaldæus vertit, *sicut oleum bonum et aromata lætificant cor : sic homo suavis amico suo in consilio animæ suæ*; Syrus, *sic vir qui delectat amicum consilio animæ suæ*; quod clare explicat Tigurina, *et habere amicum ex animo consulentem res dulcissima est*. Magis enim placent et delectant amici benevoli et blandi, quam eruditi et prudentes in consiliis.

Quarto, ex hebræo plane vertas cum Pagnino, *et dulcedo amici a consilio*, id est *propter consilium animæ*, id est, ut Noster vertit, *et bonis amici consiliis animæ dulcoratur*. Pro *unguento* hebraice est שמן *scemen*, id est oleum, quod quia principem in unctionibus locum tenet, hinc ad quodlibet unguentum significandum per synecdochen extenditur. Si *oleum* hic vertas, sensus erit, *q. d.* Sicut oleum lucet, pascit, ungit : sic amici consilium illuminat mentem, pascit voluntatem, affectus iræ et tristitiæ ungit et lenit. Idem magis præstant unguenta ex opobalsamo aliisque rebus pretiosis confecta. Pro *odoribus* hebraice est קטורת *ketoret*, id est thus incensum, et quidquid suavem odorem suffitu suo exhalat. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut unguenta cor exhilarant, et odores caput cerebrumque lætificant et corroborant : sic pariter sana et sincera amici consilia cor mœrore, angore, ira, aliave passione oppressum excitant et lætificant, atque mentem illuminant, lætificant et confortant magis quam consilia quæ mens propria cuique suggerit.

Consilium simile aromati. Primo.

Secundo, sicut suaves odores et unguenta confortando cerebrum resistunt ebrietati, eaque de causa olim solebant adhiberi in conviviis : sic et sana consilia amici arcent præcipitantiam et temeritatem, quæ sunt quasi animæ insipientis ebrietas, faciuntque ut homo sobrie, caute et provide in suis rebus, præsertim dubiis et perplexis, procedat.

Secundo.

Tertio, in rebus adversis sana consilia animum depressum et mœrentem erigunt, exhilarant instar unguenti pretiosi; in prosperis vero ne insolescat, velut aromata confortant.

Tertio.

Quarto, unguentis et suavibus odoribus respiratione attractis redit quasi anima; id est halitus vitalis antea languidus, prostratus et emoriens, ut patet in animi deliquio : unde illud Sponsæ *Cant.* II, 5 : « Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo, » *q. d.* Amoris languore pene emorior, odore ergo florum et malorum revocate animam fugientem. Ratio est, quod odorata omnia sint calida; imo odor est calor, ait Aristoteles in *Problem.* sect. XII, num. 4. Calida autem vitam revocant; vita enim in calore et humore consistit, quorum utrumque habent res odoratæ; exspirant ergo halitus et vapores suaves et igneos, qui mire spiritus vitales et cerebrum reficiunt et roborant : sic pariter bonum consilium animam mœrore et angore prostratam, in corpus caputque revocat

Quarto.

(1) *Unguentum* (quod funditur) *et suffitus* odore suo et fragantia *exhilarat cor; et*, id est non secus *dulcedo amici ejus*, amici cujusque dulcis consuetudo, exhilarat *ex consilio animæ*, seu ob consilium animæ, id est quod e sincero proficiscitur animo, quo amico consulimus tanquam nobismet ipsis. Ita plerique. Sed melius, ni fallor, מ voci *atsath* præmissum, comparative sumeretur, hoc sensu, *sed dulcedo amici ejus* suavis est *præ* omni *consilio animæ*, suavitate superat omnem mentis cogitationem.

se in peccati lapsum proclivem in se reducit, ut sibi et Deo in sanctitate vivat et serviat. Sic Paulus de se cæterisque Apostolis sana consilia ad salutem dantibus ait : « Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt : aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam, » II *Cor.* II, 15. Sicut odor rosæ scarabæum necat, hominem vivificat. Huc facit quod Plinius, lib. VII, cap. II, ex Megasthene tradit, populos esse in India dictos astomos, qui sine cibo et potu ex solo halitu et odore florum, pomorum et radicum vivant; sed ego id fabulosum existimo.

Quinto. *Quinto*, res odoratæ augent homini crisin et judicium : excitant enim et roborant spiritus vitales et animales, qui cerebrum confortant ad recte eligendum et judicandum; idem facit sanum amici consilium. Hinc Ælius Verus Imperator lectulo suo minutulum reticulum foliis rosæ (quæ inter flores est odoratissima, unde Græce ῥόδον dicitur, quia, ut ait Plutarchus, ῥεῦμα πολὺ τῆς ὀδμῆς ἀφίησι, id est ingenti odoris redundantia defluit) repletum sibi substerni jubebat, in quo Persicis odoribus perunctus recubare consueverat, ut hisce odoribus excitaretur animus, et vividum acueretur judicium. Quin et Apuleius in Asino aureo fabulatur se ex homine in asinum conversum, rosis toto orbe perquisitis tam multa pertulisse incommoda, donec demum oblata earum copia quas decerperet, humanæ formæ restitutus, pristino decori, menti et judicio est redditus.

Sexto, Aristoteles in *Problem.* sect. XII, num. 7 et seq., docet acrius olere, et diutius aromata cinere suffita quam igne, eo quod ignis celeriter vires eorum domat et concoquit, itaque odorem alterat et commutat. Rursum suavius olere aromata et flores e remoto quam e proximo; item cum moventur; insuper rosas suavius olere, quibus umbilicus est asper quam quibus lævis, eo quod plene modum naturæ suæ sint consecutæ : rosa enim natura sua est spinosa et aspera. Sic pariter saniora et suaviora sunt consilia amici, quæ matura et modesta sunt, quam quæ sunt ardentia et temeraria; item quæ aliquid asperi habent et ardui præ delicatis et mollibus. Hinc et odorata fere omnia sapore sunt amara, adeoque quæ odore pollent, carent sapore. Audi Plinium, lib. XXI, cap. VII : « Odorato sapor raro ulli non amarus; e contrario dulcia raro odorata. Itaque et vina mustis odoratiora, et silvestria magis omnia sativis. Quorumdam odor suavior e longinquo, propius admotus hebetatur, ut violæ. Rosa recens a longinquo olet, sicca propius. Omnis autem verno tempore acrior, et matutinis : quidquid ad meridianas horas diei vergit, hebetatur. Novella quoque vetustis minus odorata; acerrimus tamen odor omnium æstate media. Rosa et crocum odoratiora cum serenis diebus leguntur, et omnia in calidis quam in frigidis. »

Porro Septuaginta alio abeunt, nimirum pro רעהו *reehu*, id est amici sui, aliis punctis legentes, רועה *roah*, id est conteritur, frangitur, rumpitur, ac pro עצה *atsa*, id est consilium, legentes עקה *aka*, id est afflictio, angustia, vertunt, *unguentis, et vinis, et odoramentis delectatur cor, disrumpitur autem a calamitatibus anima, q. d.* Qui genio indulgent vacantque deliciis, puta conviviis et symposiis lautis, in quibus convivæ unguntur unguentis, et recreantur suffitibus pretiosis; hi quidem modico tempore cor oblectant; at dum in iis opes exhauserint, ad pauperiem redacti, in famem, nuditatem, labores et dolores incidunt, qui animam lancinant et pene disrumpunt. Unde Auctor *Catenæ Græc.* vertit, *anima autem variis casibus* (hos enim significat vox Græca συμπτωμάτων, quod Complutenses vertunt, *ab accidentibus*) *jactata, tantum non disrumpitur.* Idem Auctor per *cor* accipiens mentem, per *animam* vim concupiscibilem et irascibilem, symbolice sic exponit, *q. d.* Cor, id est mens, quæ in cogitationes suas dominatum obtinet, variis modis in sapientiæ studio se oblectat; hi enim sunt unguenta, vina et odoramenta cordis sive mentis. At cum anima, id est concupiscens aut irascens vis, principatum in anima tenet, tunc obscuratur ac disrumpitur, et ad nihilum redigitur.

Vers. 10. 10. AMICUM TUUM, ET AMICUM PATRIS TUI NE DIMISERIS ; ET DOMUM FRATRIS TUI NE INGREDIARIS IN DIE AFFLICTIONIS. — Aquila, *in die angustiæ;* Hebraice, *in die exitii;* Septuaginta, ἀτυχῶν, id est *in infortunio existens;* Chaldæus, *in die interitus tui;* Syrus, *in die confractionis tuæ;* Vatablus, *tempore calamitatis tuæ;* Pagninus, *in die contritionis tuæ.* Hebræum איד *ed*, proprie significat vaporem, nubem, aut potius gurgitem aquarum, uti ostendi *Gen.* II, 6, ac metaphorice cladem et calamitatem, quæ subito et improviso ceu nubes et gurges depluit et detonat, præsertim summam et extremam, qualis est interitus, exitium vel excidium.

Aliqui hic duos amicos intelligunt, scilicet unum tuum, alterum patris tui. Simplicius alii unum eumdemque accipiunt. Monet ergo non dimittendum esse amicum veterem, nec dissuendam ejus amicitiam, qui fidem suam tibi multo tempore probavit, adeoque non heri accitus, sed ab olim hæreditarius quasi est amicus, qui scilicet non tantum tuus, sed et patris tui fuit amicus. Hunc enim nosti, huic certo fidere potes. Scis qua ratione cum eo agere debeas, expertus es ejus probitatem, fidem, constantiam : illius consilio, velut fragrantia odoramentorum, lætificabitur cor tuum. Denique amicitias immortales esse oportet. Et veteres amicitiæ magis sunt solidæ novis et recentibus, ait Lyranus. Unde Isocrates *ad Dæmonicum* ait, « liberos hæredes esse non modo facultatum, sed etiam amicitiarum paternarum. » Et Cicero : « Amicitia, ait, est optima et pulcherrima vitæ supellex. » Et Herodotus : « Pretiosissimus, ait, thesaurus est, et omnibus opibus antecellit amicus prudens et benevolus. » Porro

Amicum veterem ne dimitte. Ratio priori. Gnoma.

causam cur amicus subinde amicum dimittat, dat Seneca, *epist.* 9 : « Qui se spectat, inquit, et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat : quemadmodum cœpit sic desinet. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit quamdiu utilis fuerit. » Quam sæpe, ut dicebat Plutarchus, sicut Hypsipylæ alumnus ille in prato sedens, carpebat alium post alium florem, infantia inutilem reddente delectum : ita quivis nostrum studio quodam novitatis, et præsentium fastidio, recenti semper et quasi virente capitur amico, ac subinde mutatur, multas simul imperfectasque ordiens amicitias?

Mystice R. Salomon : Deus, ait, est amicus Israelis et patris ejus, puta Abrahæ; unde vocatur Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, qui proinde nunquam nec ullo casu dimittendus est.

Et domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis. — Nonnulli fratrem censent esse eumdem cum amico qui præcessit, *q. d.* Adi domum fratris tui, id est amici tui, cum ipse te juvare, et tu ab eo juvari potes; at cum res tuæ sunt prorsus afflictæ et desperatæ (puta *in die exitii tui*, ut habent Hebræa), ut nec ipse te juvare, nec tu ab eo juvari queas, noli frustra eum adire et opem poscere, ne pro hilaritate, quam tibi afferre solet, molestias ei reponas, ac pro gratia tædia rependas. Rursum noli illum adire, cum adeundo illi periculum es creaturus, ut velut socius tuus in idem exitium, in quod tu detrusus es, tecum retrudatur. Aliis tamen casibus in die afflictionis adeundus est amicus, ut opem et solatium impendat. Ad hoc enim contrahitur amicitia et amicus, ut in rebus adversis afflictum amicum adjuvet et sustentet, uti alibi ostendi.

Secundo et planius, fratrem hic proprie accipias : illum enim componit et postponit amico, *q. d.* Probatum veteremque amicum tuum et patris tui nullo modo dimiseris : ille enim fidelior, amicior et utilior tibi erit quam frater; quare in die afflictionis adi potius amicum quam fratrem : plus enim subsidii, consolationis et auxilii hauries a cordato amico, quam a fratre, qui vel longius abest, vel rarius tecum versetur, vel res tuas non novit aut non curat, imo subinde simultates et lites tecum exercet. Unde illud : « Fratrum quoque gratia rara est. » Ita sæpe fit, at non semper : invenire enim est fratres amicissimos, qui se suaque fratribus impendunt.

Docet ergo hæc gnome, quanti facienda et colenda sit amicitia verusque amicus, utpote cui plus fidere possis quam fratri, et a quo plus opis in adversis sperare queas, quam a germano fratre, juxta illud cap. XVIII, 24 : « Vir amabilis ad societatem magis amicus erit quam frater. » Vide ibi dicta. In calamitate enim fere fratribus et cognatis invisum et molestum est, ut suum auxilium fratres vel cognati implorent, uti dixit cap. XIX, 7, præsertim si remoti sint, amicus autem vicinus. Unde sequitur :

Melior est vicinus juxta, quam frater procul. — Hebraice : *Bonus vicinus propinquus præ fratre longinquo*; Septuaginta : *Melior* (Auctor *Catenæ Græc.*, *opportunior*) *est amicus qui prope, quam frater qui longe.* Beda et Hugo per *vicinum* accipiunt amicum, *q. d.* Melior est amicus fidus et cordatus, quam frater longe dissitus. Major enim est sæpe communio amicitiæ quam fraternitatis. Inter fratres enim sæpe sunt simultates, uti fuere inter Isaac et Ismael, inter Jacob et Esau, inter Joseph et fratres ejus. Unde R. Salomon sic exponit, *q. d.* Ne, o Israel, in prole Ismaelis spem tuam reponas, quod sint futuri tibi propinqui. Qua de re narrat deinde historiam, vel potius fabellam.

Secundo et simplicius, *vicinum* proprie accipias, *q. d.* Plus opus sperare potes a vicino benevolo, quam a fratre longe dissito : tum quia vicinus opportunior est et ad manum, ut in necessitate tua illico accurrat et succurrat, frater vero remotus, quem proinde adire nequis, aut si adeas, sero post rem transactam ad eum pervenies; tum quia vicinia continuæ communicationis, opisque mutuæ plures quotidie occasiones suggerit, cum loci distantia inter fratres sæpe communicationem, indeque amicitiam et opem mutuam minuat et deterat.

Vicinos tibi devinci

Monet ergo hæc gnome, *primo*, ad amicitiam diligendos esse potius vicinos quam remotos. Amicus enim crebro cum amico conversetur oportet : quod non potest, nisi sit vicinus; *secundo*, cum vicinis colendam esse si non amicitiam plenam, certe benevolentiam, beneficentiam, et communicationem opis mutuæ, cavendumque ne eos offendamus, aut, si offensi sunt, nobis reconciliemus : si reconciliari nequant, de migrando in aliam viciniam cogitemus. Unde S. Ambrosius, lib. *Offic.* cap. XXXIV : « Ad summam, ait, non omnibus eadem semper officia debentur, nec personarum, sed plerumque causarum et temporum prælationes sunt, ut vicinum quis interdum magis quam fratrem adjuverit. Quoniam et Salomon dicit : Melior est vicinus in proximo, quam frater longe habitans, et ideo amici plerumque se benevolentiæ quisque libentius committit, quam fratris necessitudini. Tantum valet benevolentia, ut plerumque pignora vincat naturæ. » Quocirca S. Augustinus, serm. 1 *De Tempore*, docet vicinos subinde ad mensam esse invitandos, ut major cum eis coeat amor et benevolentia. Idque faciunt viri honesti et prudentes. Huc facit gnome Ben-Sira, *alphabeto* 1, littera *resch* : « Procul recede a vicino malo, et ne annumereris societati eorum, nam pedes eorum ad malum currunt; nihilominus misereat te vicinorum tuorum, licet mali sint; et da illis de cibo tuo, quia eo tempore quo ad judicium stabis, pro te testimonium dicent. » Huc quoque pertinet illud Catonis :

Utilius regno est meritis acquirere amicos

Et illud Comici :

> Melior est alauda in terra, quam grus in cœlo.

Gnoma. Salomonem de more secuti cæteri sapientes et philosophi, censent vicinitatem pro quadam affinitate censeri, eamque Terentius in *Heautont.* reputat in propinqua parte amicitiæ. Cicero, lib. I *Offic.* : « Vicinum, ait, citius adjuveritis in fructibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem. » Herodotus, lib. I, tradit Persas illos imprimis observare reverenter qui proxime habitant, secundas tribuere his qui a primis proximi; atque sic deinceps progredientes, quo viciniores, hoc arctiori necessitudine junctos existimare. Hesiodus in fine lib. I, cui est titulus *Opera et Dies*, vicinos potissimum ad convivium vocandos esse monet. Proinde apud D. Lucam, cap. xv, vers. 6, qui ovem invenit quam perdiderat, veniens domum, convocat amicos et vicinos (de consanguineis autem nihil dicit) dicens illis : « Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat; » quod et repetitur in Decretis Canonicis, in cap. *Pœnitentem*, XXVI, Quæst. VII. Ex quo facile possumus colligere arctiorem quodammodo et amicitiam et familiaritatem nobis esse cum vicinis, quam cum consanguineis. Ideoque sacræ Litteræ in ordine Scripturæ vicinos cognatis anteponunt, *Luc.* cap. I, 58 : « Et audierunt vicini et cognati ejus. »

Disertis versibus pluribus idipsum asseverat Hesiodus, *De Operibus et diebus* :

> Si qua domi inciderit tibi res, tunc illico omissis
> Adsunt vicini zonis, cinguntur at ipsi
> Affines : noxa est vicinus ut improbus ingens,
> Contra ita maxima commoditas, si commodus adsit.
> Deest honor huic, bona quem vicinia deficit; at nec
> Intereat bos, ni vicinus ubi improbus adsit.

Illam autem sententiam, « cladem esse malum vicinum, » tanquam proverbialem adfert Callarus in epist. *ad Calliclem*, inter epistolas rusticas Æliani. Quam quidem sententiam cum Spartiata quidam laudibus efferret, audiens Diogenes ille Cynicus : « Atqui, ait, et Messenii periere, et eorum boves, in vicinia vobis constitutis; » quippe Messenam bello Lacedæmonii afflixerant. Auctor Pausanias. Themistocles autem Atheniensium princeps, ut Plutarchus in *Apophth.* et in *Vita* ipsius retulit, cum agrum venalem proscriberet, cæteris commendationibus illud addere præconem jussit, quod vicinos bonos haberet, quasi vicini commendatione futurus esset longe vendibilior. Cui et suffragatur quod scribit Cicero in epistolis *ad Atticum*, lib. XII, epist. 27, omnium vero 258 : « Domum tuam pluris video futuram vicino Cæsare. » Et illud Martialis, lib. VI, *epigr.* 9 :

Exempla

> Non de vi, neque cæde, nec veneno
> Sed lis est mihi de tribus capellis :
> Vicini queror has abesse furto.

Et alibi, scilicet lib. VII, *epigr.* 92 :

> Propter vicinum qui pretiosus erat.

Nec hic omittendum exstare apud Jovianum Pontanum in *Action.* dialog. 1, exemplum instrumenti veteris venditionis, in quo inter cætera illud scribitur : « Tribules ac vicinos bonos habet, » quos mox nominat. Multæ gentes relicto solo patrio exterum petivere, puta Achæi, Iberi, Albani, Siculi, Pelasgi, Aborigenes, Arcades, non alia de causa, quam quia malos vicinos ferre non potuerunt. Plinius, lib. XVIII, cap. v : « Agrum, ait, paraturos ante omnia intueri oportet aquarum vim, et vicinum; » singula magnas interpretationes habent nec dubias. Palladius quoque qui de eadem disciplina scripsit, lib. I, cap. vi : « Tria, ait, mala æque nocent, sterilitas, morbus, vicinus. » Ante hos Plautus in *Mercatore*, actu iv, scena 4 :

> Nunc ego verum illud verbum esse experior vetus :
> Aliquid mali esse propter vicinum malum.

Et huc quoque alludit illud Virgilii, *eclog.* 1 :

> Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

Et *eclog.* 9 :

> Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!

Unde et illud Martialis sumptum est, lib. VIII, *epigr.* 55 :

> Jugera perdiderat miseræ vicina Cremonæ.

Scitum est illud Sallustii in *Bello Jugurthino* : « Uti quisque potenti vicinus erat, sedibus pellebatur. » Et illud Demosthenis adversus Calliclem : « Non erat quidquam, viri Athenienses, perniciosius quam improbum vicinum, nec suis contentum esse nactum. » Cui astipulatur illud Aristidis in Themistoclem : « Sit salsuginosa (ut aiunt) vicinia; » quod citat Plato, lib. IV *De Legibus*, de mala vicinia. Hæc et plura Tiraquellus, lib. *De Pœnis temperandis*, Causa 23. Notum est quanta Cacus Aventini montis incola Palatinis finitimis damna intulerit. Quocirca sapienter Cato, lib. I *De Re rustica*, cap. v, villico commendat bonum commodumque vicinum, utque eum sibi conciliet et demereatur : « Frons, ait, occipitio prior est. Vicinis bonus esto; familiam ne siveris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, jumentis, materia adjuvabunt. Si quid (bona salute) usus venerit, benigne defendent. » Catonem secutus Columella, lib. I *Rei rusticæ*, cap. III, colono bonum vicinum dilaudat, citatque illud Hesiodi : « Nec bos intereat, vicinus si improbus absit. »

Denique Plutarchus, lib. *De Liberis educandis* : « Si, inquit, juxta claudum habites, subclaudicare disces. » Et Pindarus in *Nemeis*, hymn. 7 : « Si vir viro eget, quid dicemus vicinum esse vi-

cino animo constanti amicum? gaudium omni re dignum. » Et Alexander Aphrodisæus : « Balbutire discit qui cum balbo assidue versatur. » Fugit S. Joannes e balneo, in quo lavabatur Cerinthus hæreticus, nolens talem vicinum, ne cum eo, si terra dehisceret, periret. S. Ambrosius perhibetur fugisse e villa, cum audiret ab hero eum nil infelicitatis in vita habuisse : « Fugiamus, inquit, a domus hujus vicinia; nam tam felici magna infelicitas imminet. » Fugit, et ecce mox domus cœlitus igne tacta conflagravit.

11. **Stude sapientiæ, fili mi, et lætifica cor meum; ut possis exprobranti respondere sermonem.** — Pro *possis* nonnulli cum Græcis et Hebræis legunt *possim* (1), sed eodem redit sensus : pater enim et filius censentur una persona civilis et œconomica : quare quod filius pro patre respondet, id est dicit vel agit, hoc pater dicere et agere videtur, præsertim cum pater jam senex curam domus in filium transtulit, aut eo administro ad omnes res suas utitur. Hebræa ergo ad verbum sic sonant, *esto sapiens, fili mi, et lætifica cor meum; et respondebo probris afficienti me*; Chaldæus, *respondebo verbum his qui mihi exprobrant;* Septuaginta, *sapiens esto, fili mi, ut lætetur cor tuum, et averte a te exprobrabiles sermones;* Symmachus, *et respondebo probris afficienti me verbum;* Syrus, *et cessabit a me probrum mihi exprobrantium.*

Identidem Salomon post præcepta sapientiæ inserit adhortationes ad eorum studium, uti solent apud discipulos facere magistri, et apud filios parentes. Sensus ergo est, *q. d.* Nava, o fili, operam sapientiæ, quam tibi paterno affectu trado; sic enim duplici bono et beneficio me afficies : *primo*, lætitia, et lætitia cordis, id est cordiali, intima et summa : pater enim summe amat filium; unde summe gaudet si sapientiam, id est prudentiam et virtutem mente addiscat, eamque opere exerceat; *secundo*, honore : filius enim sapiens et bene moratus honori est parentibus; quare si quis vel filium vel parentem calumnietur, filius pro patre respondebit, et calumnias tam de vitiis suis ex mala educatione patris contractis, quam de male administrata re familiari, aut injuria aliis illata, sive patri, sive ipsi filio objectas tam verbis quam factis confutabit efficaciter, ac rei prudenter gestæ rationem exactam assignabit. Stude ergo, o fili mi, sapientiæ, ut lætifices cor meum æque ac tuum, utque mihi ac tibi sis honori; ac ab utroque omne probrum dedecusque strenue propellas.

12. **Astutus videns malum, absconditus est; parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia.** — Hebraice, *mulctati sunt*; Pagninus, *puniti sunt;* Septuaginta, ζημίαν τίσωυσιν, id est *pœnam solvent*. Ita Complutenses; vel *damnum patientur*. Ita Vaticana; Chaldæus, *pœnariam sustinent*. Hic versus in Hebræo ad verbum idem est cum vers. 3 cap. XXII, ubi Noster vertit, *callidus vidit malum, et abscondit se; innocens pertransiit et afflictus est malo.* Quare innocens idem est quod parvulus, hebraice פתי *pethi*, id est simplex, rudis, inexpertus, imperitus. Unde Auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta sic clare vertit, *astutus ab ingruentibus malis se subducit : stulti autem qui quidvis temere aggrediuntur, detrimentum capiunt*. Cætera ibidem explicui, quare actum non agam.

13. **Tolle vestimentum ejus qui spopondit pro extraneo : et pro alienis, aufer ei pignus.** — Vers. 13. Extranei enim subinde infidi in sponsorem sua debita transcribunt, nec conveniri possunt, ut sponsorem indemnem præstent nisi per pignus. Unde Septuaginta vertunt, *aufer vestimentum ejus : advenit enim injuriosus, qui quidem aliena vastat;* Scholiastes : *Quorum aufer vestimentum; nam cum injuriosi sunt, alii perniciem afferunt*; clare Auctor *Catenæ Græc.* : *Tolle vestimentum tuum : præsto est enim violentus oppressor, qui aliena disperdit*. Legit hic Auctor cum S. Ambrosio σαυτοῦ, id est *tuum*, pro αὐτοῦ, id est *ejus*. Aquila et Symmachus, *quia spopondit alienum*. Audi S. Ambrosium, lib. *De Tobia*, cap. XX, mystice hanc gnomen explanantem : « Hoc est vestimentum, quod etiamsi oppignoraveritis, recipiendum in Proverbiis S. Salomon præcipit, dicens : Aufer vestimentum tuum, præteriit enim injuriosus. Sapientiæ vestimentum est ex illis vestimentis, quæ ex bysso et purpura sapientia sibi fecit, hoc est indumentum fidei, quod constat et prædicatione cœlestium, et Dominicæ sanguine passionis. Bysso enim æthera figurantur, purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cœleste confertur. » Et post nonnulla gnomen hanc ita pertexit : « Aufer vestimentum tuum, aufer scilicet, ne damnum recipias imprudentiæ, et ne exutum te proprio vestimento nequissimus ille communis fœnerator agnoscens, confusionem tui detegere conetur opprobrii, et persuadeat tibi ut te foliis tegas, et nudam te esse conspiciens in Dei vereatis venire conspectum. » Fusius verba Patrum cito, quia religioni duco ea decurtare; et si id fecero, sensum mutilabo.

Hanc gnomen totidem verbis audivimus cap. XX, vers. 16, ubi eam explicui.

14. **Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens, maledicenti similis erit.** — Hebraice, *benedicens socio suo in voce grandi in mane manicando* (id est multo mane), *maledictio reputabitur ei*; Tigurina, *laudanti proximum suum magna voce; mane consurgenti reputabitur ac si exsecratus eum fuisset;* Septuaginta, *qui benedixerit amicum mane grandi voce, a maledicente nihil differre videbitur;* Syrus, *non dissimilis est illi qui maledicit*. Suppono maledicere et benedicere in S. Scriptura tripliciter sumi : *primo*, pro male et bene precari; *secundo*, pro vituperare et laudare; *tertio*, pro malefacere et benefacere. Jam *primo*,

(1) Hoc sensu : Et habebo quod respondeam exprobranti sobolem male moratam.

R. Levi sic exponit; *q. d.* Cum quis elata voce socio suo felicia precatur, idque solemne habet, ita ut singulis diebus summo mane ad id præstandum consurgat, id, inquam, a Deo eidem maledictionis loco vertetur, quod hominem velut Deum habeat, iisque laudibus ac benedictionibus hunc prosequatur ad eum morem, quo Deo impendi hæc oporteret.

Secundo, R. Salomon sic exponit, *q. d.* Est qui amicum ob beneficia ab eo in se liberaliter collata, quotidie elata voce magnis laudibus prosequatur: sed laudes hæ in vituperia convertuntur, cum de eodem mox rumor spargatur, eum prodigum esse et opibus nimis potentem, ita ut universi ab illo mutuum petant, atque ita fiscus regius in hunc excitatur ad divitias ejus emungendas. Sic et R. Levi, qui exemplo rem illustrat: Si Ruben, ait, elatæ vocis præconio Simeonem prosequatur, quod generosi vini lagena ab eo donatus fuerit, cum id improbus quispiam resciverit, Simeonem conveniet, eumque rogabit hujusce vini copiam faciat, ex quo pro beneficio quod in alterum contulit, jacturam faciet. Hæc ille.

Tertio, Aben-Ezra hunc versum nectens præcedenti de pignore, sic exponit; *q. d.* Qui pro alieno fidejusserit, fœneratorem benedictione prosequetur elata voce, ita ut a cæteris audiatur, ad gratiam ab eodem ineundam, ne, cum mane surrexerit ad negotia sua peragenda, illi vestes auferat. Verum is infaustæ id precationis loco ducet, nec parcet quin vestimenta tollat.

Quarto, Vatablus, *q. d.* Qui de nocte, id est intempestive et præpropere, juvenem extollit grandibus laudum vocibus, ob exiguam virtutis speciem et specimen, quod præbet; hujus laus vertitur in vituperium, cum juvenis hisce laudibus insolescens, vel a sociis seductus, a specimine suo deviabit, fietque degener et pravus, vel certe negligens et torpidus. Addit Beda: « Voce grandi proximo benedicit, qui eum favore superfluæ laudis extollit, vel malis actibus ejus contra justitiam favendo, vel bona plus justo laudando; sed hic maledicenti assimilatur, quia plurimum lædit eum cui laudando sive in mala actione confidentiam tribuit, sed in opere recto simplicitatem puri cordis imminuit, ut videlicet bonum quod supernæ virtutis intuitu inchoarat, transitoriæ laudis amore consummet. »

Quinto, alii *benedicere* et *maledicere* accipientes pro benefacere et malefacere, ac per *vocem grandem* intelligentes probra et objurgationes quas benefaciens arroganter jacit in pauperem, sic exponunt, *q. d.* Qui beneficium in proximum collocat, atque eum simul superbis ac conviciosis sermonibus violat, etiamsi alioqui tale beneficium non procrastinet, sed maturet ac properet, et studiose accurateque illud præstet, ejus certe donum damni ad instar dati obtinebit apud eum qui accepit.

Sexto et genuine, hæc gnome est parabola, per quam grammatice et in cortice litteræ proprie notantur et suggillantur matutinæ et antelucanæ salutationes et acclamationes laudum et bonarum apprecationum, quas pauperes stipis causa, vel ambientes officium aliquod aut beneficium, deferebant divitibus et potentibus, ut eorum gratiam et beneficentiam sibi conciliarent; clamabant enim: « Ave, princeps liberalissime, Deus hunc diem tibi sospitet, et provehat, et beet, » etc. Verum hæ acclamationes et benedictiones potius erant maledictiones, tum quia sæpe fiebant ab iis qui infensissimo in eos erant animo, irridendo potius quam vere bene precando, uti testatur Seneca, lib. VI *De Beneficiis;* unde qui palam acclamabant laudes patronis, privatim apud se invicem eos vituperabant, tum quia patronorum bursas emungebant, postulando ab eis stipem vel pensionem; tum quia patronis dormire cupientibus clamore suo somnum excutiebant, auresque obtundebant; denique non ex animo procedebant, sed erant fictæ et simulatæ ad potentium gratiam captandam.

Has antelucanas acclamationes usitatas fuisse apud Romanos, manifestatum est ex Seneca tragœdo in *Hercule furente;* Juvenali, *satyr.* 5; Symmacho, lib. VIII, *epist.* 41: « Nondum, ait, ante januas eminentium potestatum vigilem noctem salutator expertus est; » et ex Seneca philosopho, lib. *De Brevitate vitæ,* cap. XIV, qui graphice depingit quam nocturni hi salutatores molesti et importuni essent: « Quidni, ait, ab hoc exiguo et caduco temporis transitu in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnia limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores præterierint, cum per diversas domos meritoriam salutationem circumtulerint, quotumquemque ex tam immensa et variis cupiditatibus districta urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoveat? quam multi qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, et per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere quam excludere! quam multi hesterna crapula semisomnes et graves, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum exspectent, vix allevatis labiis insusurratum millies nomen oscitatione superbissima reddent? »

Easdem apud Hebræos usitatas fuisse, patet tum ex hac gnome salutationis, quæ aperte idipsum significat; tum ex Rabbinis jam citatis; tum ex R. Tanchuma (quem citat R. Salomon), qui hanc gnomen accipit de Balaam, qui sublimi voce Israelitis benedicens, eosdem tamen maledicere, id est ad cultum Beelphegor per speciosas feminas pellicere, itaque perdere satagebat, *Num.* XXIII,

vers. 11, et cap. XXV, 1, uti ibidem ostendi; nam antelucanam et matutinam fuisse hanc Balaam benedictionem patet, *Num.* XXII, 41. Eamdem insinuat id quod cap. VIII, 34, ex ore Sapientiæ audivimus : « Beatus homo qui audit me, et vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei : qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. » Et illud *Sapient.* XVI, 28 : « Oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare. » Et *Psal.* LXII, 1 : « Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. » Et illud *Thren.* II, 19 : Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum. »

Grammatice ergo Salomon hac gnome perstringit nocturnos hosce et importunos salutatores, quod patronis caput obtunderent, ut stipem vel alimoniam extunderent. Simili modo Columella, lib. I, perstringit eosdem, hortaturque ut indecora hac turpique victitandi arte relicta agriculturam exerceant, ejusque labore honeste sibi victum parent : « An honestius, ait, duxerim mercenarii salutatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis suis rumoribus inaugurantis? Neque enim roganti quid agitur, intus respondere servi dignantur. »

Intempestive laudare est vituperare.

Parabolice vero sub hoc cortice et grammatico litteræ sensu altius quid significat, scilicet benedictiones, id est nimias laudes et præconia, quæ grandi voce fiunt *noctu*, id est intempestive et importune, esse fictas et simulatas assentationes, ideoque non tam esse benedictiones et laudes, quam maledictiones, id est irrisiones et vituperia. Qui nimis accurate, ait Vatablus, et magnifice laudat aliquem, videtur exsecrare : laudare aliquem nimis mane, id est antequam tibi perspectus sit, vitio vertitur. Commendatio intempestiva perinde habebitur ut maledictio. Tales sunt laudes hypocritarum et adulatorum, qui eas confingunt, ut aliquid per eas emendicent aut extorqueant, quas proinde sapienti aversandas esse significat, cum ipsi non decus, sed dedecus afferant, quandoquidem qui eas deferunt, ficte deferant, non ex amore, sed ad suum lucrum, ideoque non tam laudatores quam vituperatores sint, imo irrisores. Unde S. Augustinus in *Psal.* LXIX : « Duo, ait, sunt genera prosecutorum, scilicet vituperantium et adulantium; sed plus prosequitur lingua adulatoris, quam manus prosecutoris, » tum quia magis nocet : inflat enim hominem ut plus se esse et posse putet, quam revera sit et possit; tum quia qui sic hominem laudat, vituperio eum afficit : re ipsa enim indicat ipsum esse vanum et vanæ gloriæ cupidum, ideoque venari laudes humanas, ac simul esse indignum alieno præconio ob defectum virtutis propriæ : quod non est laus, sed vituperium et contumelia; quare qui talis est, non tam laudator quam calumniator et maledicus est; at vir sapiens eum ut maledicum fugiet et repellet.

Gnoma.

Salomoni succinunt cæteri sapientes tam orthodoxi quam philosophi; citat eos Antonius in *Melissa*, part. I, cap. LI et LII, ut S. Basilius : « Ne nobis, ait, stulte placeamus propter laudes quæ veritatem excedunt. » S. Gregorius Nazianzenus : « Nimii honores redigunt aliquos ad nimiam superbiam. » Clemens : « Assentatores beatum prædicabant sapientem quemdam; ille vero dicebat ad eos : Si me laudare destiteritis, ex discessu vestro magnum aliquem meipsum cogitabo; si vero laudare non desinitis, ex laude vestra meam impuritatem conjicio : venatores canibus venantur lepores, stultos autem plerique capiunt laudibus. » Antigenes : « Cum multi me laudant, tum nullius pretii meipsum existimo; cum vero pauci, bonum et egregium hominem. » Plutarchus : « Sicut corvi cadaverum oculos effodiunt, sic adulatores suis laudibus animos hominum corrumpunt. Lepori canis, amico adulator natura infestus est. Odio habeas adulantes, sicut decipientes : utrique enim ubi eis fides habetur, credentibus injurii sunt. » Diogenes rogatus quodnam animal pessime morderet : « Ferorum, ait, calumniator, cicurum autem adulator. » Epictetus : « Satius est εἰς κόρακας ἢ εἰς κόλακας, id est, *in corvos quam in adulatores* incidere. » Phavorinus : « Sicut Actæonem nutriti ab eo canes, ita devorantur ab adulatoribus nutritores eorum. » Pythagoras : « Gaude potius arguentibus quam adulantibus, et tanqum deteriores inimicis adulatores aversare. » Socrates : « Adulatorum benevolentiæ tanquam hostibus dato tergo, fuge infortunium. » Huc facit illud S. Ignatii apud Maximum, *serm.* 43 : « Ut sanus, ait, sum in his quæ ad Deum pertinent, vehementius tamen verendum et cavendum ab iis qui laudant me; laudantes enim me flagellant. » Et illud S. Chrysostomi, ibid. : « Qui improbitatem laudat, eam pœnitentiæ remedio fraudat. » Huc facit illud Euripidis in *Oreste* : βάρος ἐστὶν αἰνεῖσθαι λίαν, id est, *onus est laudari valde*. Denique Christus, *Lucæ* cap. VI, vers. 26 : « Væ, ait, cum benedixerint vobis homines! »

Vers. 15.

15. TECTA PERSTILLANTIA IN DIE FRIGORIS ET LITIGIOSA MULIER COMPARANTUR. — Septuaginta, *stillicidia ejiciunt hominem in die hiemali de domo sua, similiter et mulier maledicta maritum ex domo propria expellit.* Solebat enim sponsus sponsam in domum suam traducere; sed hæc, si litigiosa sit, sponsum de domo propria expellit. Hanc gnomen audivimus cap. XIX, 13, ubi eam explicui. « Assiduis quippe jurgiis, ait S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovinian.*, et quotidiana garrulitate facit perfluere domum ejus, et ejicit eum de ædibus suis, id est de Ecclesia (1). »

(1) *Stillatio trudens*, assidua, *in die pluviæ, et mulier rixarum æquatur. Nishthavah*, juxta Rosenmullerum, ad mulierem refertur, per zeugma vero ad utrumque pertinet; juxta Maurer, est masculinum, pro neutro positum; denique Gesenius hanc vocem habet pro forma pas-

Vers. 16. 16. QUI RETINET EAM, QUASI QUI VENTUM TENEAT, ET OLEUM DEXTERÆ SUÆ VOCABIT. — Ita Romana, Hebræa, Chaldæus et alii. Male ergo Lyranus et alii pro *vocabit* legunt, *evacuet*; alii, *evocet*. Hebræa sic habent : *Abscondens eam abscondit ventum, et oleum dexteræ ejus vocabit*, vel *clamabit*.

Sensus est, *q. d.* Qui uxorem clamosam et litigiosam cohibere velit ut taceat, perinde facit ac qui conetur ventum impetuosum manu tenere aut certo loco claudere, aut intra viscera terræ absconditum detinere ne erumpat et terram perflet, *q. d.* Sicut hoc, sic et illud est impossibile. Sicut enim ventus teneri et abscondi nequit, imo quo majores invenit obices et retinacula, eo majori turbine erumpit et perrumpit, adeo ut arbores, domos et turres prosternat : sic qui rixosæ mulieri os claudere vel eam domi concludere velit, facit ut majori impetu foras erumpat, et clamoribus non tantum domum et familiam, sed et viciniam impleat, concutiat et evertat, juxta illud Persii :

> Tot pariter pelves, tot tintinnabula dicas
> Pulsari.

Vi ergo, minis et verberibus coerceri nequit; perinde enim est ac si vento mineris, eumque verberes. Cedendum ergo viro uxoris clamoribus per taciturnitatem, modestamque gravitatem, donec illa tonitrua sua detonet, et sponte taceat et subsidat, uti faciebat Socrates detonante Xantippa. Ita R. Salomon, Aben-Ezra, R. Levi, Lyranus, Baynus, Jansenius et alii passim.

Præclare S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. XXXIV : « O malum, ait, quovis malo pejus mulierem improbam ! Asperi sunt dracones, aspides maleficæ; sed mulieris asperitas acerbior quam ferarum. Improba mulier nunquam mansuefiet; si durius tractetur, furit; si blandius, tollitur et elata est. Ferrum coquere, quam mulierem castigare facilius. Qui habet uxorem malam, suorum se peccatorum mercedem accepisse intelligat. Nulla in mundo bellua est, quæ cum muliere improba conferatur. Quid leone inter quadrupedes ferocius ? nihil quam mulier improba. Quid crudelius dracone inter serpentia ? nihil quam mulier improba. »

ET OLEUM DEXTRÆ SUÆ VOCABIT. — *Primo*, *q. d.* Mulier clamosa et vaga coerceri nequit, sicut ventus coarctari nequit; et sicut oleum dextera contineri non potest, quin lubricitate sua diffluat et effluat, ut proinde illa vocari possit ventus perfluens, et oleum e dextera diffluens.

Secundo, « vocabit, » id est revocabit, quasi dicat : Mulier rixosa a marito in domo compesci nequit, uti compesci nequit ventus : at si e domo eruperit, et a marito aufugerit, multo minus in domum revocari potest, sicut oleum e dextera in cineres vel terram dilapsum et diffusum, colligi et revocari nequit.

Tertio, Aben-Ezra, *q. d.* Maritus ut uxori iratæ et clamosæ quietem et modestiam persuadeat, blandietur ei, vocabitque eam oleum dexteræ, hoc est unguentum myrrhinum, quo dextera mulieris inungitur. Dicet ergo ei blande : Veni, dilecta mea; veni, oleum dexteræ meæ. Unde Chaldæus vertit, *unguentum dexteræ ejus vocatur*. Accedit noster Salazar, qui sic explicat : « Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, » id est, vir qui uxorem fastu turgidam, difficilem et morosam per vim et severitatem continere ac coercere velit, ei adsimilis est, qui ventum fugacem et lubricum comprimere ac cohibere contendat. « Et oleum dexteræ suæ vocabit, » *q. d.* E contra vero mariti lenitas et blanditiæ ipsam evocabunt, allicient et ad virum convertent. Itaque « oleum dexteræ » appellat Salomon blandimenta, delinimenta ac poppysmos : hi enim longe melius feminæ rigidæ duritiem demulcent atque emolliunt, quam severitas et acerbitas viri.

Quarto, R. Levi, *q. d.* Sicut qui dexteram suam unguento odorato perfuderit, id celare nequit, cum ejus dextra suo odore idipsum vocet, id est prædicet et clamet, scilicet se esse unguento delibutam : sic pariter celari nequit rixa et jurgia uxoris, quia seipsis, id est suo strepitu, sua voce et clamoribus se produnt, clamantque illam rixari et jurgari. Perstat in metaphora mulieris cum dicit « vocabit, » vel « clamabit; » nam tribuit unguento quod mulieri erat tribuendum, nempe clamorem. Ita Vatablus qui vertit, *qui recondit eam, recondit ventum, et* (repete *recondit*) *oleum quod clamabit*. Hinc proverbium : « Tria celari nequeunt, quia seipsa produnt faciuntque sentiri, scilicet mulier, ventus, unguentum; » mulier voce, ventus impetu, unguentum odore.

Quinto, plene et genuine, *q. d.* Velle uxorem rixosam cohibere, est impossibile, perinde ac si velis oleum fluidum et lubricum manu tenere, illudque vocare, eique imperare ne e dextra elabatur, aut si elapsum fuerit, velle illud revocare; ita Cajetanus. Unde Tigurina vertit, *qui cohibet eam, ventos cohibet, et dextera sua oleo occurrit*, ut scilicet defluens cohibeat. Hebræum enim קרה *kara* per *he* significat occurrere; קרא *kara* vero per *aleph* significat vocare, clamare. Jam hæ duæ radices inter se commutantur, quia litteræ *aleph* et *he* sunt commutabiles (1).

Porro Septuaginta pro צפן *tsophen*, id est abscondens, legentes aliis punctis צפן *tsaphon*, id est Aquilo, sive Septentrio quæ est pars orbis

siva conjugationis *hithpael*, quam *nithpael* vocat, e radice שמן, quæ hoc loco *metuendi* significatum obtineat.

(1) Alii aliter. Eichel, *sed oleum*, id est medullam, vim *dexteræ suæ advocet*, id est, rixosæ mulieris os verberibus est compescendum ; sed vox *shemen* de *vi* usurpari nequit. Maurer, *et oleum dextra ejus provocat*, arcessit, id est, ejus dextræ oleum opus est, ejus dextra brevi se sentiet unguibus rixosæ mulieris laceratam : oleo enim mitigantur vulnera, *Isai.* I, 6.

frigore, gelu et nivibus abscondita, atque pro שמן *scemen*, id est *unguentum*, legentes שם *scem*, id est nomen, vertunt, *Aquilo durus ventus, nomine autem dexter vocatur;* et Chaldæus, *sicut ventus Aquilonaris gravis;* Aquila et Symmachus, *absconditus Aquilo ventus;* Syrus, *ventus Boreas gravis est, et de nomine dexter vocatur.*

Sensus est, *q. d.* Aquilo ventus est frigidus et rigidus: vocatur autem a nonnullis *theman*, id est *dexter*, a rad. ימין *iamin*, id est dextra, tum quia si faciem convertas ad Occidentem, ad dexteram habebis Aquilonem, ad sinistram vero Austrum, ait S. Hieronymus in *Sophon.* cap. II. Sicut vice versa si faciem convertas ad Orientem, Aquilo tibi erit ad sinistram, Auster vero ad dexteram; ideoque passim in Scriptura (quæ loquitur congrue ad situm Judææ et nostri hemisphærii) Auster vocatur *Theman*, id est dexter. Denique Antipodes conversi ad Orientem ad dexteram habent Aquilonem, ad sinistram Austrum, tum quia qui habitant in Africa et locis calidis, gaudent Aquilone, eo quod ipse calores nimios illius climatis suo frigore temperet. Unde Romæ omnes ad Aquilonem etiam in hieme suspirant, ceu pisces ad aquam; Aquilo enim est salus et salubritas Romæ. Dexter ergo, id est prosper, saluber et faustus; dextera enim felicitatis et prosperitatis est symbolum, sicut sinistra infelicitatis et adversitatis: unde Cicero, lib. *De Divinatione:*

Prospera Juppiter his dextris fulgoribus edit.

Sensus ergo est, *q. d.* Uxor rixosa est similis Aquiloni rigido et impetuoso; sed sicut Aquilo in calida regione habitantibus et æstuantibus est dexter, id est prosper et faustus, quia æstum temperat: sic maritus si uxoris amore exæstuet, facile uxorem rixosam perferet, tanquam amoris sui flabellum, ut eum moderetur et temperet. Rursum sicut Aquilo in se asper, a nonnullis tamen dexter vocatur: sic uxor licet aspera, si tamen a marito honoretur, et ad dexteram collocetur (uti ab honestis maritis fieri solet) ut sit illi dextera, eoque et similibus honorificis nominibus blande compelletur, leniatur et mulceatur, fiet ut ponat asperos suos mores, fiatque comis et benevola. Ideo enim viris nonnullis uxores asperæ videntur, quia ipsi in eas asperi sunt aut frigidi, ut parum eas ament: quod si valde eas amarent, amor omnem asperitatem in dexteritatem, id est lenitatem et facilitatem converteret.

Aquilo notat tribulationes. Mystice, Aquilo notat molestias et tribulationes, quæ in se asperæ sunt; sed si ad occidentem, id est ad mortem, Purgatorium et gehennam respicias, præ illis hæ dextræ, id est leves, faciles et felices videbuntur.

[illegible] pios. Rursum Aquilo notat impietatem [illegible] impios, utpote in quibus refrixit charitas, quique « obriguerunt frigore nequitiæ, et calorem fidei perdiderunt, » ait S. Hieronymus in cap. I *Jeremiæ*.

Et detractorem. Insuper per Aquilonem accipias detractorem et conviciatorem, qui rigide famam alterius perstringit, uti Aquilo mordet aures et caput, *q. d.* Detractor instar Aquilonis sævit in famam proximi, sed tamen sæpe est dexter, id est faustus et felix, quia causa est ut proximus caute vivat, ne quid in eo carpi possit, et vitium, si quod habet, emendet; quocirca non est odio habendus, nec calumniator vocandus, sed ἐπιδέξιος, id est dexter, ingeniosus, expeditus, facetus. Tales enim solent esse dicaces, qui suis facetiis et falsis acuminibus alios mordent, et mordendo non raro curant.

Et diabolum. Denique Auctor *Catenæ Græcor.*: Aquilo, ait, est diabolus, qui dixit: « In cœlum conscendam; super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, » *Isaiæ* cap. XIV, 13. Hic ab impiis et obsequentibus « dexter » vocatur, quia eis illecebras mundi et carnis propinat; a piis vero vocatur « dexter, » id est felix et faustus, sed per accidens, quia per tentationes quas eis objicit, quasque ipsi superant, ipsis est occasio felicitatis æternæ.

Vers. 17. 17. FERRUM FERRO EXACUITUR, ET HOMO EXACUIT FACIEM AMICI SUI. — Hebraice, *ferrum in ferro acuetur, et vir acuet facies amici sui;* Vatablus, *ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur.* Hebræum enim יחד *iachad*, si a rad. חדד *chadad* deducatur, significat acuere; sin a יחד *iachad*, significat unire, committere, consociare; sin a חדה *chada*, significat exhilarare. Unde *tertio* vertas, *sicut ferrum ferro expolitur, sic vir exhilarabit facies amici sui.* Tristitia enim est velut ferrugo animi et vultus, quæ ab amico exhilarante discutitur, expolitur et exhilaratur (1). Jam

Primo, R. Levi et R. Salomon exponunt, *q. d.* Qui sapientis præceptoris opera instruuntur, mutuis quæstionibus acuuntur, uti quotidie fieri videmus in scholis per disputationes philosophicas et theologicas, in quibus respondens ab argumentante dum rationibus stringitur, acutior redditur. *Secundo*, Aben-Ezra, *q. d.* Ferrum acuitur per ferrum aliud, ita pariter vir per alterius iram ad iram acuitur, cum nimirum ad contentionem cum eodem exercendam excitatur, ob iram qua ille sit inflammatus. Unde Septuaginta vertunt παροξύνει, id est acuit, irritat, provocat, exacerbat faciem amici. Est metaphora a fabris qui gladios, lanceas, cultros lima ferrea perfricando elimant. Baynus cum aliis hanc gnomen refert ad versum præcedent. *q. d.* Sicut ferrum ferro acuitur, sic vir rigidus si in rigidam et rixosam uxorem incidat, alius alium ad iram rixamque exacuet; quare ne hoc fiat, lenitas et patientia unius asperitatem iramque alterius ceu lima excipiat, hebetet et obtundat, imo leniat et molliat. Unde Vatablus vertit, *ensis ensem acuit: ita vir exacuit*

(1) Hodierni fere omnes post Aben-Ezram, *ferrum ferro acuitur, et alter alterius vultum acuit,* id est, alter alterius iram excitat, seu irati se invicem irritant. *Acuere vultum* alterius est eum irritare, ut vultu torvo et minaci te intueatur. Cf. *Job* XVI, 9.

iram amici sui, cum quo scilicet contendit. Oportet igitur cedere et dare locum iræ.

Arabes simile habent proverbium : « Omnis rei corruptio, inquiunt, est a genere suo, adeoque ferrum ferro scinditur et finditur : non dentat ferrum, nisi ferrum. »

Alii, *q. d.* Si uxor sit aspera, maritus conetur eam mollire, lenire scilicet per oleum dexteræ, ut dixit versus præcedens; quod si lenitate olei non mollescat, vir induat duritiem ferri, et asperitatem asperitate majori verborum et verberum, si opus sit, retundat et contundat. Quocirca Poetæ Veneri procaci maritum dedere Vulcanum fabrum ferrarium, qui ejus procacitatem malleando contunderet. Ira enim est acuta, uti habent Septuaginta, vers. 4, et recte acutiei comparatur, quia omnia scindit, perdit, penetrat.

Tertio, Tigurina vertit, *ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur*. Quod apte consonat gnomæ præcedenti, ejusque dat remedium, *q. d.* Ex eo sæpe uxores sunt litigiosæ, quod maritis suis sint ditiores vel nobiliores : inde enim superbiunt, voluntque maritis non subesse, sed præesse. Ut ergo mariti hæc litigia effugiant, ducant uxores sibi opibus, conditione et genere pares, vel inferiores, non superiores. Sicut enim ferrum consociatur et coalescit cum ferro, non cum auro vel argento : sic pariter pares cum paribus conjugio sociandi sunt, ut in amore mutuo coalescant. Unde illud Ausonii : « Par pari jugato conjunx : quod impar est, dissidet. » Et : « Si vis nubere, nube pari. » Qua de re plura superius dixi.

Rursus, sicut ferrum cum ferro coalescit vi ignis, cum scilicet ignitur, et ignitum malleatione cuditur, ut in unum v. g. gladium, cultrum, lanceam, etc., coalescat : sic pariter vir et uxor amore igniendi sunt, ut in unam familiam et personam œconomicam coalescant.

Potest quoque hæc Tigurinæ versio adaptari cuivis amicitiæ et consociationi, in qua pares cum paribus ceu ferrum ferro optime copulantur, et hoc significat τὸ *faciem amici sui* : sub amico tamen viro et amicæ feminæ intelligendæ sunt. Inter feminas enim quoque est amicitia; sed ut solida sit, inter pares ineunda est.

Quarto, noster Salazar per ferrum accipit chalybem, quod est genus ferri durissimi : chalybs enim cum ferro miscetur ad formandum gladium, cultrum, lanceam, etc., ut ferrum ex se lentum et flexile chalybis duritie fiat durum et rigidum, aptumque ad scindendum : sic « homo exacuit faciem amici sui, » id est, illam adversus omnes casus, et ad omnes actiones roborat. Nam liceat sic dicere : Duo singulares homines, etiamsi alter chalybeus sit, et alter ferreus, hic tamen lentus ac flexibilis, ille fragilis erit : quod si utrumque amicitia et familiaritas copulet, ad omnia ardua et difficilia bene temperati animatique erunt.

Hæc expositio elegans est, sed non adeo respondet Vulgatæ, quæ vertit *exacuit* : chalybs enim ferrum non acuit, sed durum rigidumque efficit; melius respondet versioni Tigurinæ : *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur* : est enim communio et consociatio chalybis cum ferro.

Quinto, plane et genuine, *q. d.* Sicut ferrum simili ferro, puta lima, acuitur : sic homo hominem sibi similem exacuit in qualibet re, puta in scientia, arte, consilio, industria et virtute. Poterat dicere : Ferrum cote acuitur. Unde illud Horatii, *De Arte poetica* :

> Fungar vice cotis, acutum
> Reddere quæ ferrum valet exsors ipsa secandi.

Verum maluit dicere : « Ferrum ferro acuitur, » tum quia cos non acuit ferrum, nisi jam fabrefactum et politum, v. g. cultrum vel gladium; ferrum autem, puta lima, acuit ferrum etiam rude et impolitum, dum ex eo fabricatur culter vel gladius; tum quia ferrum simile et ejusdem naturæ est cum ferro, non autem cos. Aptius ergo significat hominem similem in natura, arte et officio acuere alterum hominem in iisdem sibi similem. Hæc enim gnome significat homines similes a sibi similibus in eadem arte vel occupatione exacui; unde illud : « Unus vir nullus vir; » exacui, inquam, conferendo, interrogando, disputando, animando, instruendo, exhortando, etc. Exemplis res fiet clara.

In ingenio præceptor, imo discipulus, acuit condiscipulum docendo, interrogando, argumentando : in argumentatione enim quasi confricantur, et colliduntur ingenia, itaque acuuntur. In consilio unus consiliarius promendo sua consilia acuit consilia alterius consiliarii; ideoque ait Salomon : « Salus populi, ubi multa consilia; » quod enim unus non videt, hoc vident et afferunt alii. In arte unus faber acuit alium : quisque enim suas habet rationes et modos fabricandi, quibus alter instruitur et acuitur : quisque enim habet ingenium proprium, quod invenit rationes et modos sibi proprios, quos non invenit alterius ingenium. Hoc est quod ait Euripides : ὁμιλία ἔτεκε τέχνας, id est *collatio peperit artes*, collatio, inquam, sententiarum, et colloquium hominum atque congressus. In prudentia unus prudens acuit alium : quisque enim sua suggerit prudentiæ dogmata et monita. In virtute qualibet unus acuit alium; castus acuit castum, humilis humilem, lætus lætum, animosus animosum efficit. Unde S. Antonius considerabat virtutem quæ in singulis eminebat, et ab uno discebat patientiam, ab alio humilitatem, a tertio charitatem, etc.

Vitæ socialis commoda.

Quocirca S. Basilius in *Constitut. monast.* cap. XIX, vitam cœnobiticam, utpote socialem, præfert anachoreticæ et solitariæ, quod in cœnobitica unus alium juvet, verboque et exemplo expoliat, quod non fit in solitaria. Hinc et Victor Antiochenus in cap. I S. *Marci*, inter commoda vitæ so-

cialis hoc recenset, quod convictu et assidua conflictatione plurium ferrei et quasi chalybei evadant illi qui inter socios diu vixerunt : « Mox, ait, et hac conflictatione velut ferrum induratus, fortior subinde evades, » etc. Societas enim in qua quisque alium juvare, ejusque mores et imperfectiones sustinere, imo curare debet, non solum homines cæteroqui ferreos acuit et expolit; sed etiam quamlibet eorum pusillanimitatem vel animositatem, adeoque quamlibet infirmitatem ad ferri firmitatem roburque elimat. Hoc est quod ait *Eccle.* cap. IV, 9 : « Melius est duos esse simul, quam unum; habent enim emolumentum societatis suæ; si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli! quia, cum ceciderit, non habet sublevantem se. »

18. QUI SERVAT FICUM, COMEDET FRUCTUS EJUS, ET QUI CUSTOS EST DOMINI SUI (Syrus, *qui prospicit domino suo*), GLORIFICABITUR. — Alii, *honorabitur*, id est, ad honores promovebitur. Pro *servat* hebraice est נוצר *notser*, id est custodit, servat : unde Christus vocatus est Nazarenus, id est custos, servator (1).

Sub *custodia* curam et culturam intellige, *q. d.* Qui custodit, id est curat et colit ficum : dicit tamen *servat*, sive custodit, potius quam colit, quia ficus præ vite, olea, etc., exiguam exigit culturam. Vitis enim debet seri, repastinari, aggerari, putari, foliis distringi, ut uvæ a sole coquantur et maturescant, etc., quorum nihil fit in ficu.

Obsequia similia ficui.

Unde Septuaginta vertunt, *qui plantat ficum*; ficus enim vix aliam culturam quam plantationem et ablaqueationem uti cæteræ arbores, qua radices earum circumfodiendo aperiuntur, et aeri exponuntur, requirit : ficus ergo exigua sui cultura multos dat fructus, puta ficus præstantissimas; sic qui sedulo et fideliter colit dominum ei obsequendo, ejusque res sibi commissas sedulo curando, hic pro parvis officiis et obsequiis magnas ab hero percipiet mercedes et fructus, adeoque *glorificabitur*, id est si servus sit, libertate donabitur. Nam, ut ait Julius Cæsar : « Nulla voluptas viris ingenuis suavior est libertate. » Et Seneca, *epist.* 79 : « Inæstimabile bonum est suum esse. » Sin liber sit, ad magna officia, beneficia, honores et præfecturas ab hero promovebitur, uti quotidie in aula Romana eos qui Cardinalibus et Prælatis fideliter et studiose famulantur, ad magna promoveri cernimus. Hæc ergo gnome prudens consilium dat famulis, ut scilicet heris suis fideliter et officiose serviant : sic enim fore ut ab iis ingentibus beneficiis et præmiis ornentur.

Primo.

Secundo, arbor fici profert ficus, qui est fructus suavissimus et saluberrimus, omniumque arborum fructus antecellit, tum sapore, tum salubritate, tum integritate : sapore, quia melleum habet similem mannæ; salubritate, quia plane percoctus est, unde nihil habet acerbum, indigestum et crudum, uti habent cæteri omnes; integritate, quia nullos habet acinos aut lapillos, uti habent omnes aliarum arborum. Sic fructus quos famuli seduli ab heris benevolis et beneficis percipiunt, sunt suavissimi, saluberrimi et integerrimi : adeoque dominus, puta Prælatus vel Princeps, sit instar fici oportet, ut scilicet suam dulcedinem dulcesque fructus impertiat subditis, austeritatem vero sibi servet, ideoque in apologo rhamni ficus, licet invitata, noluit esse rex vel regina arborum, dicens : « Numquid possum deserere dulcedinem meam fructusque suavissimos, et ire ut inter cætera ligna promovear? » *Judic.* IX, 11. Quo significatur eos qui sua quiete dulcique contemplatione gaudent, refugere regimen aliorum, ne dulce otium cum molesto negotio permutent.

Tertio, ficus est bifera : nam bis fert ficus, scilicet temporarias in autumno, puta in septembri, uti faciunt cæteræ arbores, et præcoces in æstate, puta in junio et julio; hinc ficus non dat flores, sed sine flore illico fructum producit. Addit Plinius, lib. XIII, cap. XVIII, ficus Chalcidicas esse triferas, sive ter in anno dare fructus : imo « sunt, ait, et hybernæ quibusdam provinciis; » sic servus, qui fideliter servit suo hero, multiplicem ab eo mercedem recipiet, scilicet condictam juxta pacta conventa stato et condicto tempore, ac ante eam honestam tractationem, dona, munera et præmia, quæ honesti heri famulis officiosis liberaliter præstare solent, velut præcoquas ficus nanciscetur. « Admirabilis (ait Plinius loco citato) est pomi hujusce (fici) festinatio, unius in cunctis ad maturitatem properantis arte naturæ. »

Quarto, stercoratio ficum fecundat. Audi Plinium, lib. XVII, cap. XXVII : « Uberrimas ficus rubrica amurca diluta, et cum fimo infusa radicibus frondere incipientium, facit. » Et lib. XV, cap. XVIII : « Cato de ficis ita memorat : Ficus moriscas in loco cretoso aut aperto serito, in loco autem crassiore stercorato; » sic et famuli, si ad vilissima obsequia sese dimittant, herorum gratiam et beneficentiam elucrantur. Addit Plinius : « Colitur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis, magisque ob memoriam ejus, quod nutrix Romuli et Remi conditoris appellata, quoniam sub ea inventa lupa infantibus præbens rumen, id est mammam. »

Quinto, τὸ *servat* aliqui exponunt *exspectat*, unde vertunt, *qui exspectat ficum, comedet fructum ejus, et qui exspectator est domini sui, glorificabitur.* Nam qui cupit ut ficulnea copiosos proferat fructus, decutit primas ejus ficus, seu grossos, itaque posteriores meliores et copiosiores exspectat. Audi Columellam, lib. V, cap. IX : « Si voles ficum quamvis non natura seram facere, et uberiores demum ex illa fructus carpere, tunc grossulos prioremve fructum decutito, iterum alterum edet,

(1) *Custodire dominum suum*, id est, ejus jussa prompte exsequi.

quem in hiemem usque differet. » Scholiastes addit : « Iterum alterum uberiorem reddet. »

Hac de causa in lege Veteri, *Levit.* XIX, 23, ita de ficu cæterisque arboribus fructiferis sanxit Dominus : « Quando ingressi fueritis terram, et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum ; poma, quæ germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. Quinto autem anno comedetis fructus, congregantes poma quæ proferunt : ego Dominus Deus vester. » Vide ibi dicta.

Simili modo famuli ut ineant gratiam herorum, aliquanto tempore fideliter et officiose eis serviunt, parvam vel nullam ab eis exigendo mercedem : nam inita eorum gratia, copiosiorem et præstantiorem recipient.

Ficus est Eucharistia.

Mystice, qui Deum et Christum, ejusque voluntatem et leges, ac præsertim Eucharistiam, quæ quasi ficus est Ecclesiæ præstantissima, custodit et colit, hic utique ab eo omnem gratiam et gloriam consequetur. Christus enim in Eucharistia est nostra ficus et nostrum manna, sine labore continens in se omne delectamentum et omnem saporis suavitatem, *Sapient.* XVI, 20; *Joan.* VI, 31. Ita Auctor *Catenæ Græc.* « Dominus, ait, est ficus ; fructus illius sanat lepram. Qui sermonem acceptum servat, in honore et pretio erit. » Dulcedinem hujus ficus gustarat Psaltes, cum cecinit : « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus, » *Psal.* XXXIII. Et cum exclamavit : « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ! » *Psal.* XXX.

Vers. 19.

19. QUOMODO IN AQUIS RESPLENDENT VULTUS PROSPICIENTIUM, SIC CORDA HOMINUM MANIFESTA SUNT PRUDENTIBUS. — Hebraice, *sicut aquis facies ad facies* (resplendent), *sic cor hominis ad hominem.* Quæ verba, quia indeterminata sunt, varie a variis determinantur et explicantur, uti videre est apud Rabbinos et Latinos Interpretes. E multis paucas magis appositas et probabiles afferam (1).

Primo, R. Salomon explicat, quasi dicat : Sicut aquæ faciem repræsentant, quam tu iisdem offers, qua quod ostendis reddunt : ita socio parem se præbet vir, ut sicut ipse alteri se charum esse intelligit, ita vicissim eum redamet, et benevolum ei vultum præferat.

Secundo, Aben-Ezra, *q. d.* Sicut aquæ crescunt ob alias quæ admiscentur : sic etiam facies propter faciem, id est furor furore alterius augetur : ita quoque viri cor malo cumulatur ob alterum, cujus cordi se invisum esse animadvertit.

Tertio, Vatablus vertit, *ut aquarum facies ad facies, sic cor hominis ad homines;* sicque exponit, quasi dicat : Ut eadem aqua diversas reddit facies, sic alia aliorum hominum sunt corda. Aut, sicut in aqua vultus vultui respondet, ita cor hominis cordi hominis respondet, quasi dicat : Sicut cor unius hominis inclinat ad malum, ita et omnium aliorum corda : similia enim sunt. Verum nimis ampla, ideoque frigida et insipida est hæc expositio.

Quarto, R. Samuel hæc accipit de fraudulentis falsisque amicis, qui vultu præferunt amorem, corde tegunt odium ; vertit enim, *quomodo in aquis facies ad facies, sic cor hominis ad hominem, q. d.* Sicut facies in aqua apparens oculos fallit, qui non falsam imaginem, sed ipsissimam rem sibi intueri videntur : sic quoque homines alii alios decipiunt, mendacia et fraudes sub veritatis specie sibi mutuo offerentes.

Quinto, alii accipiunt hæc de mutabilitate et inconstantia hominis, *q. d.* Sicut facies apparens in aqua mobilis et instabilis est, cumque ipso aquæ motu mutatur et variatur assidue : sic pariter inconstans et mutabile est cor hominis, ut ab altero homine certo et solide conspici nequeat, quia firmitatem et constantiam non habet, sed in dies, horas, imo sæpe momentis singulis, mutat sua proposita et consilia.

Sexto, alii ex adverso hæc referunt ad firmitatem quæ ex plurium consensione nascitur, quasi dicant : Sicut aquæ aquis additæ maximam vim habent, et facies faciebus, id est viri viris adjuncti validissimi sunt : ita etiam corda cordibus, id est sententiæ sententiis cohærentes maximum ad persuadendum pondus habent.

Septimo, Septuaginta vertunt negative, *sicut non similes facies faciebus, ita neque cogitationes hominum.* Origenes, homil. 2 *in Numeros,* legit : *Sicut diversi sunt vultus vultibus, ita et diversa sunt corda hominum.* Sic et Auctor *Catenæ Græcorum.* Aquæ enim agitatæ et fluitantes agitant pariter species et facies in se receptas, ut non videantur esse eædem, sed aliæ ab iis quas repræsentant. Aut potius, *q. d.* In aquis iisdem apparent variæ variorum facies, et nulla est alteri similis, sed omnes dissimiles : sic pariter in eadem domo, urbe, consessu sunt multa hominum corda, mentes, cogitationes et sententiæ ; nulla tamen alteri est similis, sed omnes dissimiles et diversæ. Hoc enim est quasi naturæ miraculum, quod, cum multi sint similes manibus, pedibus cæterisque membris, nullis tamen sit eadem facies, uti nec eadem vox, ut scilicet quisque ab alio tam voce quam facie dignosci et discerni possit, uti pulchre do-

Singulis sua est facies et vox ab aliis diversa.

(1) Maurer, *ut aquæ* ostendunt *faciem adversus faciem, sic cor hominis adversus hominem* est, id est, inspicit in alterum tanquam in speculum quisque. Rosenmullerus, *sicut* in *aquis facies* hominis *faciei* ejusdem respondet, *sic cor hominis homini,* id est, ut aquæ eamdem quam aquis faciem ostendis, tibi reddunt, ut ridenti respondeat ridens, mœrenti mœrens, etc. : sic cor hominis homini respondet, id est, prout erga alterum se gerit quisquam, eum vicissim fore experietur : fidelem, si fidelis, etc. Juxta alios nil aliud hoc versu diceretur, quam notissimo illo proverbio gallico : *Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es;* sicut, cum quis aquis propendet, efficit in iis alium vultum suo simillimum : ita homines qui inter se familiariter vivunt, similes eosdemque mores induunt.

cet S. Augustinus, lib. XXI *De Civitate*, cap. VIII. Unde Persius :

> Mille hominum species, et rerum discolor usus ;
> Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.

Audi Origenem, *hom.* jam citata : « Alterius, ait, motus animi lenior est, mitis, placidus; alterius turbidus, elatior, petulantior. Alius cautus, sollicitus, impiger; alius deses, negligens, incautus. Et in his alius plus, alius minus. Audeo dicere quod forte quanta in specie vultus inest diversitas hominibus, tanta et in animis invenitur differentia, juxta illud Salomonis : Sicut diversi sunt vultus vultibus, ita et diversa sunt corda hominum. » Sic legit Origenes paulo aliter ac Noster, et dat exemplum : Eædem, ait, sunt litteræ, et tamen in iis scribendis tanta est diversitas, ut quisque ex charactere proprio dignoscatur, unde eum quasi chirographum litteris suis subsignat. Sic et virtus eadem ab uno sic, ab alio aliter apprehenditur et practicatur : « Intuere, ait, singulorum virorum chirographa, et vide, verbi gratia, quomodo animus Pauli proposuit castitatem, et animus nihilominus Petri; sed est propria quædam castitas Petri et alia castitas Pauli, etiamsi una eademque videatur. Denique alterius ipsorum talis est castitas, quæ requirat macerari corpus, dicatque : Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans reprobus efficiar; alterius autem castitas talis est, quæ istud forte non timeat. Similiter et justitia habet aliquid proprietatis in Paulo, habet et in Petro. Eodem modo et sapientia cæteræque virtutes. » Unde illud : « Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi. » Quod Ecclesia singulis sanctis Confessoribus attribuit, quia in singulis enituit peculiaris aliqua virtus, vel virtutis ejusdem peculiaris species et modus.

Chaldæus vero sic vertit, *sicut aqua, et sicut vultus qui non sunt similes ad invicem : sic cor filiorum hominum non est inter se simile*, *q. d.* Sicut una eademque aqua diversis eam intuentibus diversas sui exhibet redditque facies : sic una eademque quæstio diversis diversas suggerit responsiones, ut omnes in varias abeant sententias, nec unus cum alio per omnia consentiat.

Denique Syrus vertit, *sicut vultus vultui non sunt similes, sic corda cordibus non sunt similia*, *q. d.* Ex dissimilibus vultibus licet conjicere dissimiles cordium affectiones : hæ enim in vultu velut in speculo relucent; sic ex signis physiognomicis quæ in vultu relucent, dignosci posse quis sit magnanimus, quis timidus, quis invidus, quis luxuriosus, quis ingeniosus, quis sanguineus, quis melancholicus, etc., docet Aristoteles in *Physiognomicis*.

Octavo, optime Noster vertit, *quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*, *q. d.* Specula ex ære, stanno, crystallo, sæpe sunt fallacia; alia enim augent rem objectam, alia minuunt, alia distorquent; at speculum aquæ naturale est et sincerum, ac plane rem repræsentat talem qualis sibi objicitur : sic et corda hominum plane talia, qualia sunt, cognoscuntur a prudentibus. Vide de fallacia speculorum Senecam, lib. I *Natur. quæst.* cap. XVII, et S. Augustinum, epist. 150 *ad Nebridium*, et Plinium, lib. XIII, cap. IX.

Corda hic tum propria accipi possunt, tum aliena. De propriis accipit Jansenius et Salazar, *q. d.* Sicut aquæ sunt quasi speculum, quod speciem faciei intuentis recipit, eamque reddit et repræsentat intuenti : sic pariter cor, id est mens et conscientia, est quasi speculum hominis, id est affectionum hominis, quod easdem ipsi homini repræsentat : « Quemadmodum enim, ait Jansenius, in aquis resplendent vultus prospicientium, sic ut unusquisque suum ibi vultum tanquam in speculo contemplari possit, quem alioquin non videt : ita ipsi prudentes seipsos et sua cognoscunt corda, dum ad ea redeunt, et exacta consideratione advertunt qualia sint, expendendo scilicet ad quæ inclinantur, in quibus potissimum occupentur et hæreant, ut ipsummet cor hominis maxime apud prudentes, sit homini et ipsi cordi pro speculo, sive pro aqua limpida, in qua homo seipsum et cor intuetur, juxta illud Pauli : Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sicut ergo necesse est homini, si proprium vultum videre velit, illum in speculo videat, aut in aqua, aut alio simili : ita si quis qualis sit cognoscere velit, non potest id alibi melius cognoscere quam in propria sua mente. » Porro, sicut in aqua, utpote facile mobili et agitabili, sæpe species facierum hominum cum motu aquæ turbantur, alterantur, dimidiantur et confunduntur : sic pariter in corde sæpe species sui ipsius turbatur per passiones, quæ sunt quasi fluctus, hasce species miscentes et confundentes : si enim ira, odio, timore, livore, cor agitetur, non sincere et plane poterit seipsum cognoscere. Quare ut sincere seipsum videat, placidum et tranquillum, liberumque a passionibus et perturbationibus sit oportet : sic enim erit instar aquæ pellucidæ et immotæ, quæ clare et fideliter reddit et repræsentat res et facies tales, quales sibi objiciuntur.

Mens sibi ipsi speculum.

Rursum corda aliena hic accipias, idque bifariam : *primo, q. d.* Sicut aquæ sunt speculum faciei tuæ, ut illam tibi repræsentent : sic pariter cor tuum est speculum cordis alieni, ut, si scire velis quale sit alterius cor, id est affectus erga te, illud cogniturus sis ex corde tuo, atque ex eo metiri cor alienum possis. Examina enim cor tuum, et vide quomodo illud erga alium affectum sit : si illud videris erga alium benevolum, amœnum, sincerum, scito alium simile plane cor amore et benevolentia plenum erga te gerere : sin tuum cor videris ab alio aversum, rancidum, amarulentum, scito pariter alterius quoque a te

Ex affectu tuo metire alienum erga te.

esse aversum, et odio aut livore rancidum. Ratio est, quod affectus odii et amoris corde ita tegi nequeant, quin per signa, puta per verba, vultus et opera, subinde erumpant, quæ dum alius videt, eosdem affectus assumit, induit et rependit; magnes enim amoris est amor, et magnes odii est odium. Qui enim sentit se amari, amantem redamat; qui sentit se odio haberi, odientem se vicissim odit. Hinc sæpe fit ex quadam quasi antipathia vel sympathia naturali, ut, cum duo qui se invicem amant, sibi occurrunt, cor utriusque pandatur, dilatetur, exhilaretur, exsultet : ex adverso cum duo, qui se invicem etiam tacite oderunt, occurrunt, cor utriusque claudatur, stringatur, tristetur, amarescat.

Cor patet ex ore. *Secundo*, sicut cor tuum est speculum cordis alieni, sic vicissim cor alienum est speculum sui ipsius, *q. d.* Sicut aqua est speculum in quo apparent vultus non solum proprii, sed et alieni; ita ut ex eis ipsos agnoscas, etsi eos directe in facie non videas : sic pariter cor hominis est speculum, in quo apparent ejus affectus erga alium : cor enim prodit se per gestus, sermones et actus, quibus velut in speculo suos affectus odii, timoris, amoris, iræ, etc., aliis patefacit et ostendit, ita ut viri prudentes ex verbis et actionibus cujusque conjicere et dispicere possint internas cordis alieni affectiones. In Sanctis id clarum est. Sic enim S. Ludovicus et S. Ægidius, socius S. Francisci, se invicem salutantes sine verbis, cordibus solis mutuo loquebantur, suosque amoris et pietatis affectus invicem repræsentabant et inspirabant. Sic S. Antonius, S. Catharina Senensis, S. Hilarion multique alii in Vitis Patrum, ex solo vultu pervidentes cor cujusque, illius statum et affectus dignoscebant. Idem in quibuslibet prudentibus et sagacibus locum habet, sed gradu inferiore. Prudentes enim facile ex notis et signis fucum et imposturam faciei, si quis sit, deprehendunt. Ita Lyranus, Hugo, Dionysius et alii.

Gnomæ. Huc faciunt illæ sapientum gnomæ apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XLVIII. Photii Patriarchæ : « Speculo similis est sermo (puta cor in ore et sermone tralucens), et sicut in illo repræsentatur species corporis et formæ, ita in colloquiis animæ forma expressa conspicitur; » Isidori Pelusiotæ : « Quod si sermo et vita conveniant, totius vitæ simulacrum perficient; » Theognidis : « In speculis quidem faciei, in colloquiis character animæ videtur; » Romyli : « Sicut vas fictile ictu et sono, sic homo sermone probatur. » Huc facit illud S. Ambrosii, *De Elia et Jejunio*, cap. X : « Index facies plerumque est conscientiæ, et quidam tacitus sermo mentis, cum aut peccato compungimur, aut integritate lætamur. » Nota : Solus Deus est cardiognostes, id est cordium cognitor et inspector, quia ipse solus omnes omnium Angelorum, dæmonum et hominum cogitationes, volitiones, intentiones, etiam intimas, profundissimas et secretissimas, quæ nullo signo produntur, pervidet et introspicit. Ratio est, quia Deus solus mentem et volitionem singulorum, velut creator et conservator, occupat, possidet et comprehendit; hinc et ipse solus illabitur animæ et menti, ut in ea operetur mentem illuminando, et voluntatem flectendo quocumque ipse voluerit. Prudentes tamen homines æque ac Angeli, per nutus, voces, signa et gestus possunt multas cordis cogitationes et intentiones probabiliter cognoscere et conjectare : prudentiæ enim pars est solertia sive sagacitas, hoc est solers et sagax conjectatio. Prudentiæ autem hujus tres sunt gradus : *primus* est prudentiæ naturalis, quæ ratione ac discursu et experientia naturali nititur, ac per illa conjectat de naturalibus cordium cogitationibus; *secundus* est prudentiæ supernaturalis, quæ fide, gratia, discursu et experientia supernaturali nititur, qualem habent Christiani et justi, ac per illam conjectant etiam de supernaturalibus cordium cogitationibus; *tertius* est prudentiæ singularis et divinæ, quæ vocatur donum discretionis spirituum, per quod Deus revelat nonnullis eximie Sanctis arcana cordium, uti revelavit S. Antonio, S. Hilarioni, S. Francisco et similibus; atque etiamnum revelat viris magnis et Apostolicis, præsertim Confessariis, per quod conscientias pœnitentium subinde usque ad fundum introspiciunt, et latentes intentiones quas ipsi pœnitentes non vident vel tacent, in lucem proferunt, ut pœnitentes in spiritu ad suam salutem et perfectionem securius dirigant. Unde hoc donum, vel certe particula hujus doni, officio eorum congruens, ipsis postulanda est a Deo.

Conjectationis tres gradus. Primus. Secundus. Tertius.

Vers. 20. 20. INFERNUS ET PERDITIO NUNQUAM IMPLENTUR (hebraice, *saturantur*), SIMILITER ET OCULI HOMINUM INSATIABILES. — *Perditio* est mors quæ omnia perdit, et status mortuorum. Perperam R. Levi per *infernum* et *perditionem* accipit materiam primam, quæ nunquam formis expletur, sed semper alias et alias appetit. Melius R. Salomon : « Nunquam, ait, saturantur infernus et perditio, quominus scelératorum piacula recipiant admittantve, quemadmodum oculi improborum nunquam ad satietatem expleri possunt, cum assidue pravæ propensioni ad crimina sollicitanti obtemperent, cupiditatibusque ejus obsequi studeant. »

Optime Cajetanus et Jansenius per *oculos* accipiunt cupiditatem tum videndi, tum habendi : neutra enim unquam satiatur, quin plura videre et habere cupiat. Cupiditas autem tribuitur oculis, quia oculi rerum pulchrarum et concupiscibilium species et ideas ad phantasiam, indeque ad mentem et voluntatem, transferunt, ac per eas in voluntate earum cupidinem excitant; unde illud : « Oculi sunt in amore duces. » Significat ergo Sapiens cupiditatis grande malum, scilicet quod sit inexplebilis et insatiabilis, instar mortis et inferni, ac proinde nos eam odio prosequi debere velut mortem et infernum : ideoque cohibendos et claudendos esse oculos qui cupiditatum sunt

internuntii, imo illices et excitatores. Plura hac de re dicam cap. XXX, vers 15 et 16 (1). Rursum significat frenum injiciendum esse cupiditati, ut sit rationabilis et moderata; hæc enim satiari potest, cum effreni sint insatiabiles. Quocirca Plato, lib. V *De Republ.*, citat laudatque illud paradoxum Hesiodi : « Dimidium plus toto, » applicatque tyrannis, avaris, ambitiosis, qui omnibus volunt dominari, et suos fines undequaque dilatare, cum satius esset suis paucisque vivere contentum. Idem, lib. III *De Legibus*, ut ostendat infinitam principum potentiam, nullisque finibus determinatam esse præsentem pestem omnium imperiorum, subdit id ideo accidere, quod ignorent principes cupidi et ambitiosi Hesiodum recte dicere, « dimidium sæpe toti præstare; quandoquidem damnosum est rem totam accipere : dimidium tantum accipere moderatum est; moderatum vero immodico et immoderato, tanquam potius pejori, sane antecellit. » Sic in litibus avari actores qui totam rem cupiunt, nolentes dimidio cum parte adversa transigere, sæpe totam perdunt; quibus sane utilius fuisset petere dimidium quam totum, cum, ob dimidium quod recusarunt, perdant totum quod avare ambierunt. Plura in hanc rem vide apud Maximum, *sermone* ultimo. Septuaginta post hanc gnomen aliam addunt, quæ non est in Hebræo, nec in Vulgata, scilicet hanc : « Abominatio est Domino obfirmans oculos, et indisciplinati incontinentes lingua, » vel « indocti petulantis sunt linguæ. »

Dimidium plus toto, quando et cur?

Vers. 21. 21. QUOMODO PROBATUR IN CONFLATORIO ARGENTUM, ET IN FORNACE AURUM : SIC PROBATUR HOMO ORE LAUDANTIS. — Hebraice, *conflatorium argento, et caminus auro, et vir secundum laudem suam*; Septuaginta, *probatio argento, et auro ignitio : vir autem probatur per os laudantium eum*; Chaldæus, *conflatorium est argento, et fornax auro, et vir ex ore laudantium eum*, scilicet probatur et judicatur.

Primo, R. Salomon et Aben-Ezra exponunt, *q. d.* Sicut cognoscitur bonitas vel pravitas auri et argenti per ignem quo conflatur : sic pariter cognoscitur bonitas et malitia alicujus ex ore laudantium. Si enim populus eum laudet, signum est eum esse probum et laudabilem; sin vituperet, signum est eum esse improbum et vituperabilem. Vox enim populi, vox Dei.

Secundo, Auctor *Catenæ Græcor.* : « Vir, inquit, probatur et exploratur per os laudantium, hoc est, per id cognoscitur, quod neque extollitur in prosperis, neque dejicitur in adversis et tristibus : nam boni laudant, quia bonus est; mali autem laudant, quia malus est. » Hæc ille.

Tertio, S. Augustinus in *Psalm.* LXIX, per os laudantis accipit os adulantis : « Duo, inquit, sunt genera persecutorum, vituperantium et adulantium; plus persequitur lingua adulatoris, quam manus interfectoris. Nam et ipsum caminum dixit Scriptura. Certe cum de persecutione loqueretur Scriptura, dixit : Tanquam aurum in fornace probavit eos; de Martyribus interfectis : Et sicut holocausti hostiam accepit illos. Audi quia et lingua adulantium talis est : Probatio, ait, argenti et auri ignis, vir autem probatur per os laudantium eum. Argenti, ait, et auri, ignis ille, ignis et iste, de utroque te salvum oportet exire. Fregit te reprehensor, factus es in fornace tanquam vas fictile. » Et mox : « Rursus si lauderis ab adulantibus et assentantibus, et annueris eis, veluti emens oleum, non tecum portans, sicut quinque virgines insipientes, erit caminus fracturæ tuæ, etiam os laudantium te. »

Quarto et genuine, *q. d.* Sicut ignis ostendit probitatem et puritatem vel impuritatem auri et argenti, sic pariter laus ostendit hominis virtutem aut vitium, veritatem aut vanitatem. Sicut enim si aurum et argentum perstet integrum, nullamque det scoriam, signum est esse purum; sin scoriam det, signum est esse impurum : sic pariter si quis ex laude superbiat et intumescat, signum est virtutem ejus esse impuram et imbecillam : scoria enim virtutis est tumor et superbia; sin laudatus maneat in pristina sua humilitate et modestia, signum est ejus virtutem esse puram et solidam. Humiles enim laudes sui respuunt; vani et superbi iis inflantur et insolescunt. Vera ergo virtus et laus est spernere laudem, sicut vera gloria est gloriam contemnere : hoc enim magni et celsi est animi, qui supra gloriam et res omnes eminet fixus in cœlo. Hinc sicut aurifices ut probent an aurum et argentum sit purum, an impurum et mixtum, solent illud ponderare tam ante quam post conflationem per ignem : si enim illud idem pondus reddat post eam, quod dedit ante, evidens signum est esse purum : sin minus ponderet quam ante, signum est fuisse vel adhuc esse impurum : ignis enim dempsit ab eo scoriam, ideoque minus ponderat; sic pariter si post laudes homo maneat idem, æque scilicet modestus et gravis, signum est hominem esse probæ et solidæ virtutis; sin post eas leviter infletur, et vane sese extollat, signum est ejus virtutem esse levem, vanam, et instar venti tumidam. Os quoque est quasi conflatorium, in quo laude, quasi igne, probatur virtus laudati. Leves enim et vani in ea ebulliunt, abeuntque in bullas et fumos vanitatis et superbiæ, ac laudati cum alto supercilio se circumspiciunt, sinumque dilatant, pectus attollunt, brachia explicant, et quidquid pulchri habent, cum fastu ostentant; imo plus æquo exaggerant et magnificant, perinde ac pavones, ubi se ab hominibus inspici advertunt, inflant pectus, ac turgidi syrma caudæ expandunt, ut suos in ea ocellos, velut totidem stellas miro colore variegatas ostentent. E contrario sapientes et cordati, si laudentur, manent iidem, inconcussi et invariati, æque scilicet humiles, compositi et graves, quia nec laudibus attolluntur, nec vituperiis

Laus probat cor cujusque.

(1) Cont. Eccli. I, 8; IV, 8.

deprimuntur. Vere Nazianzenus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LI : « Nimiæ laudes, ait, aliquos redigunt ad summam elationem. » Et S. Augustinus in serm. 5 *De Verbis Domini secundum Matth.* : « Laudes, ait, istæ vestræ gravant nos potius, et in periculum mittunt; toleramus illas, et tremimus inter illas. » Quin et Gentilis Seneca, lib. II *De Ira* : « Laude, ait, crescit licentia; spiritus assurgit, si laudatur, et in spem suam bonam adducitur; sed eadem ista insolentiam et iracundiam generant (1). »

Cordati crucientur dum laudantur, our?

Rursum sicut ignis in conflatorio urit, coquit et quasi cruciat aurum et argentum : sic laus urit et cruciat viros cordatos, tum quia verecundi sunt et humiles; tum quia timent ne per eam superbiant et evanescant, itaque virtutem cum laude deperdant; tum quia metuunt ne Deus, sincerus operum inspector, videat in eis defectus quos homines non vident, ideoque vituperet opera quæ homines laudant. Unde S. Augustinus, lib. X *Confess.* XXXVI : « Qui, ait, laudari vult ab hominibus, vituperante te (Domine), non defendetur ab hominibus, judicante te, nec eripietur, damnante te; » tum quia verentur ne laus hominum sit eis loco mercedis, itaque perdant mercedem æternam quam exspectant in cœlis. Ita S. Gregorius, lib. XXII *Moralium*, cap. V : « At contra, ait, si cor veraciter humile est, bonaquæ de se audit, aut minime recognoscit, et quia falsa dicuntur metuit, aut certe si adesse sibi ea veraciter scit, eo ipso formidat, ne ab æterna Dei retributione sint perdita : pavet enim vehementer, ne spes futuri muneris in mercedem reputetur transitorii favoris. Qua ex re agitur ut electorum animus magno laudum suarum igne crucietur, atque ab omni torporis sui rubigine mœrore cogitationis excoquatur : cauta enim consideratione trepidat, ne aut de his de quibus laudatur, et non sunt, majus Dei judicium subeat; aut de his in quibus laudatur, et sunt, competens præmium perdat. » Et post nonnulla id probat ex hac Salomonis gnome : « unde bene per Salomonem dicitur : Sicut probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum, ita probatur homo ore laudantis. Argentum quippe vel aurum, si reprobum est, igne consumitur; si probum vero, igne declaratur : sic nimirum est, et sensus operantis. Nam qualis sit, in eo quod laudatur, ostenditur; si enim se auditis suis laudibus extollit, quid iste aliud quam aurum vel argentum reprobum fuit, quem videlicet fornax linguæ consumpsit? Si autem favores suos audiens, ad superni judicii considerationem redit, ac ne de his apud occultum arbitrum gravetur, metuit, quasi expurgationis igne ad magnitudinem claritatis excrescit. et unde incendium trepidationis sustinet, inde clarius effulget, » etc.

Ad hæc, sicut aurum et argentum igne probatum nitidius et fulgidius resplendet : sic Sancti, dum laudantur, fulgidiores fiunt, tum ob causas a S. Gregorio recensitas, tum quia laus hæc eis stimulus est ad majorem virtutem, juxta illud : « Virtus laudata crescit. » Nam, ut ait S. Gregorius, hom. 9 *in Evang.* : « Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum : tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. » Hinc utile est laudare pusillanimes, ut per laudem animos abjectos erigant, et ad heroica laudum opera attollant, uti docet S. Gregorius, III part. *Past.* admonit. 9. « At contra, ait, pusillanimes aptius ad iter bene agendi reducimus, si quædam illorum bona ex latere requiramus, ut dum in eis alia reprehendendo corripimus, alia amplectendo laudemus, quatenus eorum teneritudinem laus audita nutriat, quam culpa increpata castigat. Plerumque autem utilius apud illos proficimus, si et eorum bene gesta memoramus. Etsi quæ ab eis inordinate gesta sunt, non jam tanquam perpetrata corripimus, sed quasi adhuc ne perpetrari debeant prohibemus, ut et illa quæ approbamus, illatus favor augeat, et contra ea quæ reprehendimus, magis apud pusillanimes exhortatio verecunda convalescat. » Et alter S. Gregorius, puta Nazianzenus, apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LI : « Præcipuum, ait, beneficium est in rebus honestis laudari; laus enim parit æmulationem, æmulatio virtutem, virtus felicitatem. » Ibidem S. Chrysostomus : « Laus, ait, propter egregia facta auget cupiditatem ad meliora. »

Insuper sicut argentum in igne conflatur per plumbum : plumbum enim igne consumitur, et argentum purum integrumque relinquit; verum quia plumbum semper aliquid argenti admixtum habet, illud ad argentum quod purgatur, accedit, illudque adauget, quo fit ut argentum ex conflatorio majus quam fuerat ante, et adauctum prodeat, uti testantur aurifices et rei metallicæ periti : sic pariter Sancti, dum laudantur, ex laude adaucti prodeunt, tum quia virtutes adaugent, ut laudi respondeant; tum quia per laudem humiliores fiunt, et ad Deum per gratiarum actionem assurgunt : sciunt enim se ex se, puta ex corrupta sua natura, nihil habere nisi concupiscentiam et peccatum, si quid vero habent boni, id eis provenire ex gratia Dei, cui proinde omne operis decus et laudem, uti debent, refundunt et adscribunt, juxta illud S. Pauli : « Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? » I *Cor.* IV, 7. Dicunt quoque cum Psalte : « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, » *Psal.* CXIII. Et cum viginti quatuor senioribus mittunt coronas suas ante thronum Dei, dicentes : « Dignus es, Domine, accipere gloriam

(1) Gesenius et Winerus in *Lexicis* versum hunc recte sic interpretantur, *quod conflatorium est argento, et catinus auro*, idem *vir ori laudis ejus*, i. e. id homini est agendum cum eo qui ipsum laudat, examinandum, videndum, quis et qualis sit ille a quo laus proficiscitur.

et honorem et virtutem, quia tu creasti omnia; » *Apoc.* IV, 11. Talis fuit S. Gregorius Nazianzenus qui de se ita scribit, orat. 14 *De pace* : « Nec item me, ait, vel laudatores vel vituperatores immutabunt. Quod enim sum, hoc maneo, sive maledictis afficiar, sive laudibus in cœlum vehar. » Et S. Augustinus, epist. 64 *ad Aurelium* : « Magnum est, ait, de honoribus et laudibus hominum non lætari, sed omnem pompam inanem præcidere; et si quid inde necessarium retinetur, id totum ad utilitatem honorantium salutemque conferre. » Huc pertinet dogma Catonis in *Distichis* :

Cum quis te laudat, judex tuus esse memento :
Plus aliis de te, quam tu tibi, credere noli.

COR INIQUI INQUIRIT MALA, COR AUTEM RECTUM INQUIRIT SCIENTIAM. — « Scientiam, » id est prudentiam, probitatem et virtutem. Hæc gnome deest in Hebræo et Græco et nonnullis Latinis : habetur tamen in Vaticanis. Sensus est, *q. d.* Mens et cogitatio impii propendet in mala, ut scilicet malas suas cupiditates, iræ, gulæ, invidiæ, libidinis, superbiæ, etc., expleat, ideoque rationes et modos eas explendi studiose vestigat et inquirit. Ex adverso cor recti et justi propendet ad bona, puta ad opera virtutum, quibus placeat Deo; ideoque studiose exquirit ea, ut in dies magis Deo placeat, illique opera gratiora exhibeat, quibus Deum suum oblectet, juxta illud Apostoli, *Roman.* XII, 2 : « Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta; » qua de re plura superius dixi.

Vers 22. 22. SI CONTUDERIS STULTUM IN PILA QUASI PTISANAS FERIENTE DESUPER PILO, NON AUFERETUR AB EO STULTITIA EJUS. — Hebraice, *si contuderis stultum in mortario, in medio farrum* vel *ptisanarum in pistillo, non recedet desuper eo stultitia ejus*; Chaldæus, *etiamsi percusseris stultum plagis inter cœtus, idque pistillo, non transibit ab eo stultitia ejus*; Syrus, *si verberaris vecordem in consessu, nihil ei lucraberis, neque ab eo stultitiam amovebis*. Huic affine est proverbium Arabum, *Cent.* 2, num. 51 : « Cauda canis non corrigitur, etiamsi contundatur in mortario. » Canis enim symbolum est insolentiæ, rixæ, fœditatis et impudentiæ, quæ propria sunt stulto. *Ptisana* est hordeum decorticatum, quod deinde aqua decoctum bibitur aut sorbetur, et saluberrimum est, præsertim in febribus; vulgo hordeaceam aut hordeatum vocant. Audi Plinium, lib. XVIII, cap. VII : « Ptisanæ ex hordeo usus validissimus saluberrimusque tantopere probatur; unum laudibus ejus volumen dicavit Hippocrates. » Et lib. XXII, cap. XXV : « Hippocrates ptisanam tantum sorbitionis causa laudavit, quoniam lubrica ex facili hauriretur, quoniam sitim arceret, quoniam in alvo non intumesceret, quoniam facile redderetur, et assuetis hic solus cibus in febri bis die posset dari. » Pro *ptisanas* hebraice est רִיפוֹת *riphot*, id est farra, vel grana tritici contusa, vel contundenda; unde et far a frangendo

Ptisanæ usus.

dicitur, ait Varro. Rursum *riphot* significat hordeum et quodvis legumen, quod in mortario contunditur, vel ut a siliquis exuatur, vel ut jam exutum conteratur et comminuatur : radix enim רוף *ruph* significat conterere, contundere. Septuaginta, II *Reg.* XVII, 19, *riphot* vertunt massas ficuum. Solebant enim Græci, et, ut videtur, Hebræi, ficus viles et fatuas in massas contundere, ut hoc modo maceratæ servarentur ad usum servorum et mancipiorum. Sic sensus appositus erit, *q. d.* Sicut qui ficus fatuas, sive insipidas, contundit, ab eis non tollit fatuum et insipidum saporem, ac nihilo dulciores et sapidiores efficit : sic qui stultum verbis et verberibus sæpius contuderit, non extundet ab eo insipientiam, nec hilo eum sapientiorem et meliorem efficiet. Vulgatæ vero (quæ communis est) versionis hic est sensus : facilius purgaveris ptisanas quam stultum; hordeum enim magno quidem labore, et crebris pili ictibus in mortario tunditur, *primo*, ut corticem sive siliquam exuat, deinde ut exutum conteratur et comminuatur; at tandem magno conatu repetitis ictibus siliquis revera exuitur, ac conteritur et comminuitur : stultus vero nullis ictibus, nullis minis et flagellis adduci potest ut stultitiam exuat, utque mores stultos, superbos et pravos frangat et conterat; sed durus, imo durior instar silicis vel adamantis, qui tundendo magis indurescit, flagellis evadit. Hinc Aquila et Theodotion vertunt, *si cædas stultum in medio pistorum in pistrino*. Solebant enim servi et homines scelerati relegari ad pistrinum, ut in eo frumenta contunderent et commolerent ad pinsendos panes, *q. d.* Etiamsi hominem stultum et perversum releges ad pistrinum, ut in eo cum frumentis pilo a pistoribus tundatur, non tamen extuderis illi stultitiam, adeo in ea pertinax hæret, ut illi insita et innata videatur.

Septuaginta non verbum verbo, sed eumdem sensum paraphrastice reddentes vertunt, *si flagellaveris imprudentem in medio consessus inhonorans, non auferes imprudentiam ejus*.

Stulti et obdurati sunt indociles.

Stultum et *stultitiam* accipe tum physice, puta indocilem, hebetem, vecordem; tum ethice, puta imprudentem, improbum, sceleratum, obduratum : nec enim hebes doceri potest, esto eum fustibus contundas, nec obduratus molliri, esto plagis eum conteras. Unde S. Gregorius ex hoc loco docet cum obduratis dure esse agendum. Sic enim scribit in *Pastor.* part. III, admon. 14 : « Aliter admonendi sunt, ait, qui flagella metuunt, et propterea innocenter vivunt; atque aliter admonendi sunt, qui sic in iniquitate duruerunt, ut neque per flagella corrigantur. Dicendum namque est flagella timentibus, ut et bona temporalia nequaquam pro magno desiderent, quæ adesse etiam pravis vident; et mala præsentia nequaquam velut intolerabilia fugiant, quibus hic plerumque etiam bonos affici non ignorant. » Et inferius : « At contra hi, quos ab iniquitatibus nec

flagella compescunt, tanto acriori invectione feriendi sunt, quanto majori insensibilitate duruerunt. Plerumque enim sine dedignatione dedignandi sunt, sine desperatione desperandi, ita duntaxat, ut et ostensa desperatio formidinem incutiat, et subjuncta admonitio ad spem reducat. Districte itaque contra illos divinæ sententiæ proferendæ sunt, ut ad cognitionem sui considerata æterna animadversione revocentur. Audiant enim in se impletum esse quod scriptum est : Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas, feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus. »

Gnomæ. Huc faciunt sententiæ sapientum : « Quid prodest asino hinnitum docere? nam propterea rudere non desinet. » Et illa Anuli in *Picta Poesi* :

> Indocile ingenium si pergas velle docere,
> Infelix operam perdes, ut si quis asellum
> In campo doceat parentem currere freno, etc.

Unde concludit :

> Ergo
> Desine : nam nunquam ars naturam vincit, equusque
> Nusquam ex degeneri fiet generosus asello,
> Et nunquam ex stolido cordatus fiet in arte.

Rationem a priori dat Petrarcha, *dialog.* 41 : « Sic habe, ait, omnes qui sunt et qui erunt aut fuerunt virtutibus clari, non posse unum ingenium accendere, nisi aliquæ intus in animo scintillæ sint, quæ præceptoris spiritu excitatæ et adjutæ, generosum disciplinæ fomitem arripiant; alioqui algidum in cinerem nequidquam flabis. »

Huc spectant parœmiæ : « Æthiopem dealbas. Suem doces. Caput cerebro vacuum erudis. Mens non inest Centauris. Midas auriculas asini. Bœoticum ingenium. » Et illud Persii :

> Inguinis et capitis quæ sint discrimina nescit.

« Phryx plagis emendatur. Pistillo retusior. Colophonium calceamentum. »

Rursum, *Eccli.* cap. XXI, 17 : « Cor fatui, ait, quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit. » Et cap. XXII, 7 : « Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam. » Audi S. Gregorium, loco jam citato : « Contra hos Propheta, ait, Domino conqueritur dicens : Attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam. Hinc est quod Dominus dicit : Interfeci et perdidi populum istum, et tamen a viis suis non sunt reversi. Hinc rursum ait : Populus non est reversus ad percutientem se. Hinc voce flagellantium Propheta conqueritur dicens : Curavimus Babylonem, et non est sanata; Babylon quippe curatur, nec tamen ad sanitatem reducitur, quando mens in prava actione confusa, verba correctionis audit, flagella correptionis percipit, et tamen ad recta salutis itinera redire contemnit. Hinc captivo Israelitico populo, nec tamen ab iniquitate converso Dominus exprobrat dicens : Versa est mihi domus Israel in scoriam; omnes isti æs, et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis. » Exempla hujus sententiæ sunt in Judæis et hæreticis, cæterisque in peccato quopiam obduratis, uti fuit Pharao, qui nullis minis, nullis plagis moventur ut sapiant et perfidiam scelusve deserant.

Denique hanc gnomen commutes et adaptes sapienti hoc modo : « Si contuderis sapientem in pila sicut ptisanas, feriente desuper pilo, non auferes ab eo ejus sapientiam, » id est virtutem et constantiam. Ita Anaxarchus philosophus cum a Nicocreonte Cypriorum tyranno, post alia acerbissima tormenta in mortario pistillo ferreo tunderetur, generose respondit : « Tunde, tunde Anaxarchi follem (ita vocabat carnes et ossa, quorum spiritus est anima), Anaxarchum non tundis; » anima enim est immortalis et invicta in sapiente, quæ tundi nequit. Ita refert Philo in libro, *Quod omnis probus sit liber*. Idem dixerunt septem fratres Machabæi, cum in sartagine ab Antiocho tunderentur et frigerentur, II *Machab.* VII. Idem dixere Martyres in pila contusi.

Vers. 23 et 24. 23 et 24. DILIGENTER AGNOSCE VULTUM PECORIS TUI, TUOSQUE GREGES CONSIDERA : NON ENIM HABEBIS JUGITER POTESTATEM, SED CORONA TRIBUETUR IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM. — Hebraice, *agnoscendo agnoscas facies pecoris tui, et pone cor tuum ad greges, quia non in sæculum fortitudo, et an corona in generationem et generationem?*

Pro *potestatem* hebraice est חוסן *chosen*, id est fortitudo, potestas, potentia, thesaurus, divitiæ. Unde Pagninus vertit, *quia non in sæculum divitiæ sunt duraturæ;* Chaldæus, *quia non in perpetuum possessio, nec pax* (Tigurina, *corona*) *ad perpetuam posteritatem;* Septuaginta, *evidenter cognosces animas gregis tui, et applicabis cor tuum tuis armentis; quoniam non in sæculum viro robur et fortitudo, neque tradit ex generatione in generationem*, hoc est, ut vertit Auctor *Catenæ Græc.*, *viri enim pastoris imperium et robur non se protendit in ævum, neque de generatione in generationem vitæ pabulum administrabit illis;* Syrus, *pascendis gregibus tuis oves tuas noscito*, juxta illud Christi : « Ego cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ, » *Joan.* X.

Hucusque Salomon dedit præcepta ethica, nunc dat œconomica, quæ scilicet pertinent ad instruendam alendamque familiam : quare commendat artem pecuariam et pastoritiam, quæ innocentissima est et antiquissima, utpote nata cum homine. Abel enim filius Adæ fuit pastor ovium, æque ac Cain frater ejus agricola, *Genes.* IV; sic et cæteri Adæ filii et nepotes pastores pariter ovium et armentorum fuere, Abraham, Isaac, Jacob, Job, Joseph cum fratribus, Moyses, David cæterique prisci Patriarchæ, qui ex iis ditissimi evasere, imo principes et reges. Unde David canit de se : « Et elegit David servum suum, et sustulit eum de gregibus ovium, de post fœtantes accepit eum, pascere (ut pasceret, id est regeret quasi rex) Jacob servum suum, et Israel

Pastoritia ars innocens et antiqua.

Exempla.

hæreditatem suam, » *Psalm.* LXXVII, 70. Magnus ille Spiridion, ex pastore ovium factus Episcopus Trimytuntis, oves tamen pascere non desiit : unde sanctitate et miraculorum frequentium gloria claruit in Concilio Nicæno. Sic Romulus ex pastore factus est rex et conditor Romæ, ac primi Romani fuere pastores et agricolæ. Unde Camillus ab aratro vocatus est ad imperium. Audi Plinium, lib. XVIII, cap. III : « Quænam ergo, ait, tantæ ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri, (ut fas est credere), gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore : sive illi eadem cura semina tractabant qua bella, eademque diligentia arva disponebant qua castra; sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt. Serentem invenerunt dati honores Serranum, unde cognomen. Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Cincinnato viator attulit dictaturam, et quidem, ut traditur, nudo plenoque pulveris etiamnum ore. Cui viator : Vela corpus, ait, ut proferam senatus populique Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est subinde et ex agris senatum ducesque accersentibus. »

Igitur ad litteram jubet Salomon patrifamilias, sive agricolæ et pastori, ut curam diligentem habeat pecoris sui : sic dabit lac, lanam, carnes, corium omniaque quæ ad victum et vestitum familiæ necessaria sunt. Jubet quoque diligenter inspici vultum pecoris, quia in vultu pecoris, æque ac hominis, relucet tota corporis complexio et constitutio : unde ex vultu colligas pecoris æque ac hominis sanitatem vel morbum, maciem vel pinguedinem, robur vel infirmitatem, etc.; rursum an studiose pabulum cibumque ore carpant et capiant : hoc enim signum est bonæ valetudinis et roboris; an vero segniter et interpolate, velut nauseantes id faciant : hoc enim signum est invaletudinis et infirmitatis.

Improprie quoque Vatablus et alii nonnulli per *pecus* accipiunt opes et pecuniam : opes enim priscorum sitæ erant in pecoribus; unde et a pecore dicta est pecunia, quod effigie pecoris signaretur, teste Plinio, lib. XVIII, cap. III. Rationem duplicem subdit. *Prima* est : « Non enim habebis jugiter potestatem; » *secunda* est : « Sed corona tribuetur in generationem et generationem. » Ex Hebræo passim utramque negative vertunt, hoc modo, *neque enim perpetuus erit thesaurus, neque corona in generationem et generationem, q. d.* Etsi habeas opes, puta auri et argenti thesaurum, is tamen non erit perpetuus, nec diuturnus, quia sensim expendendo absumitur, nec raro furto, incendio, prædatione similive casu aufertur. Etsi quoque sis princeps aut rex corona redimitus, tamen hic principatus et regnum tibi et tuis posteris non erit perpetuus : sæpe enim nepotes, imo et filii patri in regno non succedunt : imo patres ipsi non raro regno dejiciuntur, vel ab æmulis et hostibus, vel a subditis, præsertim si tyrannice eis dominentur. Gregum autem cura et custodia pastori quotannis continuam dat alimoniam, imo opes ingentes. Ergo præstat greges pascere, quam opibus aut honoribus utpote incertis et instabilibus incubare et indormire.

Verum Noster vertit, *non enim habebis jugiter potestatem*, scilicet pascendi et alendi greges, quia senesces, nec vires suppetent ut eos pascas. Unde Varro, lib. II *De Re rustica*, cap. XVII, pastores vult esse juvenes, fortes et validos, ut in campis cum gregibus pervigilare, eosque per montes saltusque sequi, et a lupis ferisque defendere valeant.

SED CORONA TRIBUETUR IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM. — Pro *sed* hebraice est ואם *veim*, id est *etsi*, hoc est *neque*, ut passim vertunt alii. Noster *veim* accipit pro כי אם *ki im*, id est *sed;* hebraice enim *vau* est generale, et significat quamlibet conjunctionem, qualis est *ki*. Sensus ergo est, *q. d.* Si diligenter paveris gregem, nancisceris magnas opes, quæ tibi parient coronam, id est ingens decus et gloriam. Rursum *coronam* proprie dictam, *q. d.* Fies præses et princeps pastorum, quem Varro loco citato vult esse cæteris seniorem; hic enim quasi princeps coronabatur, æque ac præses convivii, *Eccli.* XXXII, 3. Hinc Romulus spiceam coronam dedit agrorum sacerdotibus, qui inter agricolas et pastores eminebant velut principes. Audi Plinium, lib. XVIII, cap. II : « Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit, seque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua, spicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio ei pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos fuit corona. » Pan vero princeps pastorum a priscis corona batur corona e pinu in signum puritatis et virginitatis; hujus enim symbolum est pinus, juxta illud Virgilii :

Coron principi pastorum olim qualis?

> Pronuba nec castos accendet pinus odores.

Unde Propertius, lib. I :

> Fagus et Arcadio pinus amata Deo.

Et Ovidius, IV *Metamorph.* : « Pinu præcincti cornua Panes. » Pluribus idipsum probat Carolus Paschalius, lib. VI *De Coronis*, cap. XXVIII. Idem, Lib. II, cap. III, docet agrestia numina floribus coronari solita.

Insuper fies proprie princeps et rex : olim enim cum omnes pene homines essent agricolæ et pastores, qui inter eos arte, industria et opibus excellebat, creabatur princeps et rex. Denique corona gloriæ in cœlo donaberis, de qua mox. Sic Abraham, Isaac et Jacob fuerunt pastores et simul principes, sive reges. Sic Moses, Joseph, David, ab ovibus vocati sunt ad principatum Hebræorum et Ægypti, æque ac Cyrus ad regnum Persarum. Vide dicta *Exodi* III, 1.

Reges ex pastoribus olim creabantur : cur?

Symbolice, per pastores gregum accipe principes et prælatos hominum. Quod enim pastores præstant ovibus, hoc Superiores et Prælati præstare debent subditis, nimirum cujusque vultum, id est mores et actiones sedulo intueri, dirigere, erudire, corrigere. Unde pro *tuosque greges considera*, Septuaginta vertunt, *et applicabis cor tuum armentis tuis*; Aquila et Theodotion, *pone cor tuum in armentis*, ut quasi tota cordis tui intentio sit in armentis. Per *cor* accipe mentem et voluntatem: mentem, ut intente consideres quid gregibus utile proficuum sit; voluntatem, ut illud eis singulari amore et cura procures. Quocirca Christus Dominus ascensurus in cœlum, S. Petrum relinquens sui gregis, id est suæ Ecclesiæ suorumque fidelium, pastorem, tertio ab eo amorem poposcit, dicens : « Petre, amas me? » ac cum ille tertio respondisset : « Domine, tu scis quia amo te, » ei gregem suum pascendum tradidit, dicens : « Pasce oves meas, » *Joan.* cap. XXI, 17. Rationem subdit, quod scilicet non habebunt jugiter potestatem eos pascendi et regendi; sed si pauco tempore pastorali munere sedulo perfuncti fuerint; accipient a Deo immarcescibilem gloriæ coronam, quam capiti eorum imponet princeps pastorum Christus Dominus, ut ait S. Petrus, *epist.* I, cap. V, vers. 4. Vide ibi dicta. Audi Bedam : « Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera. Pastori, ait, dicitur Ecclesiæ : Diligenter adhibe curam eis quibus te præesse contigerit, agnosce animos actusque singulorum; et si quid in eis vitii sordidantis inveneris, citius castigare memento : non enim tu semper oves Dominicas pascendi potestatem habebis; sed æterna est corona, quam percipies, si commissum tibi gradum suo tempore bene ministraveris. »

Vers. 25. 25. APERTA SUNT PRATA, ET APPARUERUNT HERBÆ VIRENTES, ET COLLECTA SUNT FOENA DE MONTIBUS. — Hebraice, *revelata est herba, apparuit germen, collectæ sunt herbæ montium*; Chaldæus, *humiliatum est fœnum, et apparuit herba*, etc. Septuaginta, *adhibe curam his, qui in campo sunt, viridibus, et attondebis herbam, et congrega fœnum æstivum*; Syrus, *apparuit ver*, puta Nisan sive aprilis, qui ab aperiendo dictus est, quasi terras hieme rigentes tepore suo aperiens, ait Servius (1).

Demonstrat quam facile a Deo et natura parvo vel nullo labore hominis paretur cibus gregibus, ut eorum pastum et artem pastoritiam commendet a facilitate, mox eamdem commendaturus a fructu et utilitate; nam sine fossione hominis in vere terra ex rigore hiemis algens et rigida, tepore solis redeuntis calefacta, aperit se, et germina herbasque ad ovium et pecorum alimoniam producit. Unde agricolæ plerique pluris faciunt prata quam agros, et ex pratis tantumdem fructus colligunt, quantum ex agris. Facile est quoque pascere gregem, cum in aliis artibus magnus sit labor artifici subeundus, ut agricolæ aratio, occatio, satio, messio, etc.; mercatori mercium emptio, transportatio, venditio, distributio; fabro, pistori, sartori, sutori ingens et continuus labor fabricandi, pinsendi, sarciendi, suendi, etc. Porro dicit : « Collecta sunt fœna de montibus; » licet enim ex vallibus plus fœni colligatur quam ex montibus, tamen quod ex montibus colligitur, utpote locis arentibus et aqua destitutis, siccius est, ideoque ægre putrescit, ac in horreis servari potest per totam hiemem; cum aliud quod ex vallibus colligitur humidius sit, ideoque citius putrescat, nec adeo diu servari possit. Hinc et oves capræque, quæ siccum amant pabulum, ne humore graventur et ægrotent, amant gramina montium, velut sicciora, ideoque saniora. Unde illud Virgilii :

> Mille meæ Siculis errant (*errando pascuntur*) in montibus agnæ.

Mystice Salonius : « Aperta sunt prata, quia per gratiam Salvatoris revelata sunt cœlestia sacramenta, quando aperuit discipulis suis sensum, ut intelligerent Scripturas; tunc apparuerunt herbæ virentes, id est novæ sententiæ Evangelicæ veritatis et gloriæ. Rursus per montes significantur sancti Patres veteris Testamenti; per fœna, scripta eorum. Collecta sunt ergo fœna de montibus, quia scripta sanctorum Patrum collecta sunt ad pabulum ovium Dominicarum, » etc. Sic et Beda.

Tropologice Auctor *Catenæ Græc.* : « Agrum, ait, vel pratum appellat hic mentem; virentes autem herbas, beneque olentes flores, virtutes quæ in illa existunt. Harum porro rerum qui curam habet, is demetit herbam viridem, nempe Dei cognitionem. Per fœnum montanum cœlestium sanctarumque virtutum et potestatum cognitio designatur, quæ infirmiori et rudi adhuc animarum constitutioni convenit. Solent enim Scripturæ sanctos montium nomine exprimere; ut : Levavi oculos meos ad montes, unde veniet auxilium mihi. Rursum : Montes exsultaverunt ut arietes, utique propter Israelis salutem, » *Psalm.* CXIII, 4.

Vers. 26. 26. AGNI AD VESTIMENTUM TUUM, ET HÆDI AD AGRI PRETIUM. — Chaldæus, *agni sunt ad vestimentum tuum, et hædi ad negotiationem tuam*; Syrus, *in cibum tuum*; Septuaginta, *ut habeas oves in vestes tuas, cole campum, ut sint tibi agni*; Scholiastes, *ut sint tibi armenta boum*. Ostendit ex parabili pratorum esca quam agni et hædi iis pasti parabilem dent escam et vestem, *q. d.* ait Jansenius : « Agni tui sunt tibi ad vestimentum tuum, quia ex lana agnorum, sub quibus oves omnes comprehenduntur, texuntur vestimenta, fiuntque ex pellibus eorum. Et hædi sunt tibi ad pretium agri, hoc est, quibus venditis persolvere poteris pretium agri a te conducti, aut sumptus agri colendi, aut quibus emere poteris fructus agrorum,

(1) *Prodit* (alii, *migravit*, scilicet invectum in horrea, *gramen*, id est fœnum, *et conspiciuntur*, renascuntur *gramina tenella, et* insuper *colliguntur herbæ montium*.

ut triticum familiæ tuæ necessarium; quasi diceret : Si diligenter gregem paveris, non erit necesse agros colere. Nam pretio hædorum poteris agrorum fructus comparare. »

Sub agnis et hædis synecdochice intelligit vaccas, boves, equos, omniaque jumenta et pecora, quæ ingens dant lucrum. Sed præ cæteris meminit agnorum et hædorum, quia hos fere solos olim paverunt primi orbis pastores, ut Abel, Jacob, Moyses, David, etc.; hos enim facile est pascere et regere, cum majora difficile et sæpe cum periculo regantur; aut, ut Vatablus, *q. d.* Vendes hædos, et ex pecuniis conflabis servos, qui colant agrum tuum. Significat ex grege et pecoribus posse colligi cætera omnia ad victum necessaria.

Symbolice, sicut agni tonderi solent ad lanam, ut ex ea fiat vestis, non autem excoriari : sic princeps, qui est populi pastor, eum non gravet tributis et exactionibus nimiis, sed moderata et necessaria tantum ab eo accipiat, ita plura ab eo percipiet; opes enim populi sunt opes principis. Unde Tiberius Imperator Æmilium Rectum Ægypti præfectum reprehendit, quod nimiis tributis populum oneraret : « Tondeto, ait, pecus, non deglubito. » Ita Dio Nicæus in *Tiberio*.

Tonde pecus, non excoria.

Mystice Beda : « Agnos, ait, innocentes, hædos pœnitentes nominat. Agnorum ergo vellere vestieris, dum bonis obedientium discipulorum moribus pastor ipse profeceris, eorumque laudabilia facta cernens, et in ornatu virtutum, et in calore dilectionis ipse gloriosior exstiteris. Hædis agrum comparabis, dum peccatores ad pœnitentiam vocando, sublimiorem tibi in terra viventium locum acquires. »

27. SUFFICIAT TIBI LAC CAPRARUM IN CIBOS TUOS, ET IN NECESSARIA DOMUS TUÆ, ET AD VICTUM ANCILLIS TUIS. — Hebraice, *sufficientia lactis caprarum in panem domus tuæ, et vitas ancillis tuis;* Septuaginta, *fili, a me habes verba fortia ad vitam tuam, et ad vitam ministrorum tuorum;* Aquila, *ad panem domus tuæ;* Symmachus et Theodotion, *ad necessaria domus tuæ.*

Sub *lacte caprarum* intellige lac ovium atque etiam vaccarum, item butyrum, caseum cæteraque lacticinia, *q. d.* Esto frugalis in victu et vestitu; vestire quoque velleribus agnorum, ut iisdem vestitus est Adam, Eva, cæterique primi homines, *Genes.* III, 21; ac prisci Romani, quin et moderni agricolæ et pastores Romæ accolæ, qui pura ovium vellera leviter consuta collo injiciunt, itaque pectus et dorsum vestiunt; vescere vero lacte, butyro et caseo gregis tui, uti prisci iisdem vescebantur ab Adam usque ad Noe : ante diluvium enim homines abstinuere carnibus, uti ostendi *Gen.* IX, 3. Itaque Salomon hic ante oculos ponit simplicissimum et innocentissimum vitæ genus, quod Abel cæterique primi homines secuti sunt, ex gregis lacte victitantes, et ejus velleribus se vestientes, ut ostendat quam paucis quamque simplicibus natura hominum contenta esse possit; ac redarguat insatiabilem hominum gulam et luxum, qui delicias tota urbe et orbe conquirunt. Salomonem secutus S. Paulus : « Habentes, ait, victum, et quibus tegamur, his contenti simus, » I *Timoth.* VI, 8. Quin et prisci Romani non pane et carne, sed lacte et pultibus vescebantur; unde pultiphagi sunt appellati. Audi Plinium, lib. XVIII, cap. VIII : « Pulte non pane longo tempore vixisse Romanos manifestum; quoniam inde et pulmentaria hodieque vocantur. Et Ennius antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca atque natalium pulte fritilla conficiuntur. » Frugalitas hæc Romanos fecit sanos, validos, opulentos, rerumque dominos. Audi eumdem Plinium, lib. XVIII, cap. VI : « Summum providentiæ illorum fuit, ait, ut quam minimum esset impendii; præcipiebant enim ista, qui triumphali denas argenti libras in suppellectile crimini dabant, qui mortuo villico relinquere victorias, et reverti in sua rura postulabant, quorum prædia colenda suscipiebat respublica, exercitusque ducebant senatu illis villicante. Inde illa reliqua oracula nequam agricolam esse quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset; malum patremfamilias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cœli; pejorem qui pro festis diebus ageret, quod ferialis deberet; pessimum qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro. » Eamdem frugalitatem est hodie videre in Hollandis, quæ proinde eos vegetos, robustos, divites efficit. Denique Columella, lib. II *De Re rustica*, pastorum fidem in eo reponit, ut lacte et caseo contenti, oves aut agnos non mactent.

Prisci lacte vescebantur, non carne.

Præcepta agricolandi.

Præclare Seneca simplicem et parabilem victum commendans, *epist.* 120 : « Quidquid, ait, naturam excedit, scias esse precarium, non necessarium; esurio? edendum est : utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio? utrum hæc aqua sit, quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive elisero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet : illa hoc unum jubet, sitim exstingui; utrum sit aureum poculum vel crystallinum, an vitreum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem enim rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat, ad proxima quæque porrigatur manus. Ea ipsa mihi commendavit quodcumque comprehendero; nihil contemnit esuriens. »

Natura necessaria postulat, non delicata.

Mystice Beda : « Tanta, ait, instantia pecus tibi commissum pasce, ne tibi lac æstate novum, nec frigore desit; sed tibi semper tuisque sufficiat, id est, tam sedulo doctrinæ insta, ut etiam quosdam pœnitentes ad officium docendi provehas, quatenus per illos, qui pridem pro fœditate vitio-

Agni sunt innocentes, hædi pœnitentes.

rum ad sinistram judicis videbantur esse ponendi, modo rationabile, et sine dolo, lac verbi parvulis sensu ministretur. Fit autem lac caprarum ad victum ancillis, quando hi qui nondum amore perfecto, sed adhuc timore servili Domino deserviunt, per exemplum vel verba eorum, qui per pœnitentiam salvi facti sunt, vivificis verbi epulis reficiuntur, atque ut ad majora virtutum proficiant, incrementa juvantur. »

Symbolice lac significat pastores parva et simplicia duntaxat a subditis accipere debere, scilicet quæ ad simplicem victum et vestitum sufficiant : lac, inquit, non sanguis, quia hoc indigent pecora, non illo. Innuit quoque periniquum esse, si necessaria ovibus alimenta in pastorum oblectamenta transferantur. Hinc illud cap. XXX, vers. 34 : « Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum; et qui vehementer emungit, elicit sanguinem. »

Anagogice idem Beda ex quodam sic exponit : « Aperta sunt prata, » id est *monumenta* Christo moriente, *Matth.* XXVII; « apparuerunt corpora rediviva, sequestrati sunt peccatores a sanctis : fœnum ad comburendum de locis excelsis. Sequestrati sunt agni ad dexteram, pædi ad sinistram; agni ad vestimentum regis, quia ipse dixit : Inhabito in eis; hædi pro pretio sanctorum quibus nocuerunt, ignibus venundantur. »

Porro Septuaginta pro *lac* vertunt, *verba fortia* : « Fili, inquiunt, accepisti a me verba fortia, quibus tuam et tuorum ministrorum vitam sustentes. » *Verba* hæc sunt documenta œconomica hic tradita ad alendam familiam ; vocantur *fortia*, id est severa et frugalia, quæ te et fortem corpore, et robustum animo efficient : utrumque enim præstat frugalitas et parcimonia.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fugit impius, justus ut leo confidit, peccata multiplicant principes; pauper calumnians pauperes parit famem; præstat pauper simplex divite pravo; epulo confundit patrem; usurarius opes corrogat liberali; pauper prudens scrutatur divitem sibi sapientem; regnante justo oritur gloria, injusto ruina; confessio parit veniam; beatus semper pavidus; tyrannus est leo et ursus; dux liberalis longævus; homicida omnibus exosus; labor parit satietatem, otium famem; festinans ditari fit reus; judex iniquus pro pane vendit veritatem; corripiens invenit gratiam; fur patris sui est homicida; cupiditas serit lites, spes pacem et satietatem; stultus est audax, sapiens est catus et cautus; liberalis ditatur, avarus depauperatur; regnante impio fugiunt justi, regnante pio multiplicantur.

1. Fugit impius, nemine persequente : justus autem quasi leo confidens, absque terrore erit. 2. Propter peccata terræ multi principes ejus : et propter hominis sapientiam, et horum scientiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit. 3. Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames. 4. Qui derelinquunt legem, laudant impium : qui custodiunt, succenduntur contra eum. 5. Viri mali non cogitant judicium : qui autem inquirunt Dominum animadvertunt omnia. 6. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam dives in pravis itineribus. 7. Qui custodit legem, filius sapiens est; qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum. 8. Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas. 9. Qui declinat aures suas, ne audiat legem, oratio ejus erit exsecrabilis. 10. Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet : et simplices possidebunt bona ejus. 11. Sapiens sibi videtur vir dives : pauper autem prudens scrutabitur eum. 12. In exsultatione justorum multa gloria est : regnantibus impiis ruinæ hominum. 13. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur ; qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur. 14. Beatus homo, qui semper est pavidus : qui vero mentis est duræ, corruet in malum. 15. Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem. 16. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam : qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus. 17. Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet. 18. Qui ambulat simpliciter, salvus erit : qui perversis graditur viis, concidet semel. 19. Qui operatur terram suam, satiabitur

panibus : qui autem sectatur otium, replebitur egestate. 20. Vir fidelis multum laudabitur : qui autem festinat ditari, non erit innocens. 21. Qui cognoscit in judicio faciem, non benefacit : iste et pro buccella panis deserit veritatem. 22. Vir, qui festinat ditari, et aliis invidet, ignorat quod egestas superveniet ei. 23. Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit. 24. Qui subtrahit aliquid a patre suo, et a matre, et dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est. 25. Qui se jactat, et dilatat, jurgia concitat : qui vero sperat in Domino, sanabitur. 26. Qui confidit in corde suo, stultus est : qui autem graditur sapienter, ipse salvabitur. 27. Qui dat pauperi, non indigebit : qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. 28. Cum surrexerint impii, abscondentur homines : cum illi perierint, multiplicabuntur justi.

1. FUGIT IMPIUS, NEMINE PERSEQUENTE : JUSTUS AUTEM QUASI LEO CONFIDENS ABSQUE TERRORE ERIT. — Hebraice, *fugerunt, nemine persequente, impius* (id est quisque impiorum), *justi* (quisque justorum) *autem sicut leunculus fidet;* Arabicus, *impius fugit, nemine abhorrente; justus autem domans velut leo, q. d.* Sicut leo omnia animalia domat sibique subjicit : sic et justus omnes terrores; Vatablus, *fugiunt, nemine persequente, impii; justi ut leones confident;* S. Hieronymus in *Micheæ* II : *Nemine*, inquit, id est *dæmone persequente*. Dæmon enim tam vilis et infirmus est, ut censeatur et vocetur nemo, quia « ex quo bene esse perdidit, ad non esse tetendit, » ait S. Gregorius, XIV *Moral.* XI. Sed hoc mysticum est. Hebræis solemne est jungere verbum plurale nomini singulari, cum pluralitas, sive distributio in plures significatur. Sic hic dicitur : *Fugerunt impius*, id est impii, sive quisque impiorum; *justi fidet*, id est fident, sive quisque justorum fidet. Intellige justum realem et solidum, qui in justitia continuo perseverat et proficit; hic enim confidit ut leo, et quo magis proficit in justitia, eo fit confidentior et animosior; si vero in ea intepescat, intepescit pariter in eo confidentia et animositas.

Hujus gnome veritas in omnibus piis et impiis cernitur, sed maxime in principibus : unde Salazar per *impium* accipit tyrannum, per *justum* vero regem justum qui populum juste regit, suumque cuique jus administrat. Tyranni enim ubique pavidi mille timoribus et suspicionibus agitantur, omniaque tuta timent, quia male sibi conscii sciunt se Deo et hominibus esse exosos; rex vero justus scit se Deo et hominibus charum, ideoque a nullo metuit. Unde Job, cap. XV, 21, tyrannum describens : « Sonitus, ait, terroris semper in auribus illius; et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur : non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem, circumspectans undique gladium. » Quocirca Dionysius tyrannus Damocli ejus felicitatem laudanti instruxit opiparum convivium; sed e tabulato gladium cervici ejus imminentem suspendit, ut ostenderet felicitatem tyrannorum esse infelicem, utpote quibus omni hora cædes immineat. Et Plato, lib. IX *De Republica* : « Tyrannus, ait, intra ædium parietes formidolosus velut mulier commoratur. » Causam dat Phavorinus apud Stobæum, *serm.* 49 : « An fieri, ait, potest ut Deum effugiant? certe quocumque fugerint, deprehendentur a justitia. » Exempla sunt in C. Caligula, Domitiano, Nerone, Dionysio, Decio, Diocletiano et Maximiano, etc.

Leo impavidus, cur?

Porro, cur leo sit impavidus et nullum timeat, causa est quam dat Albertus Magnus in *Leone* : « Certe, ait, leoni hos animos naturale robur non facit; » nam multi elephantes, imo multi tauri simul juncti, sunt leone fortiores. « Sequitur ergo alias feras non leonis fortitudinem vereri, sed naturale illius imperium et dominium recognoscere, » sicut aves omnes recognoscunt aquilæ imperium. Sensus ergo est, ait Salazar, *q. d.* « Sicut omnes feræ leoni, naturale ejus imperium veluti agnoscentes, ultro parent : ita etiam principi, qui naturale, justum ac legitimum imperium gerit, omnes ultro acquiescunt, ita ut contra illum nec singulares subditos perfide ac proditorie, nec multitudinem per seditionem moveri contingat. Hæc enim est vis et potentia legitimi ac justi imperii. »

Hic sensus valde appositus est, sed inadæquatus et æquo arctior. Cur enim verba Salomonis ad solos reges et tyrannos restringemus? præsertim cum Hebræa habeant, *fugerunt impius*, id est quisque impiorum; *justi fidet*, id est quisque justorum. Sensus ergo est, *q. d.* Quisque impiorum pavet, ac ex pavore suspicans malum sibi imminere fugit, etiam dum nullum imminet, ac nemo eum persequitur, idque non tantum cum in actu peccati versatur, et actu scortatur, vel aliud nefas peragit, sed etiam cum a scelere quiescit; ex adverso quisque justorum, qui solide perfecteque justus est, etiam in mediis persecutionibus confidit ut leo, estque impavidus, sicut impius ubique est pavidus. Hunc impiorum pavorem graphice depingit Job, cap. XV, 21, et Sapiens, *Sapientiæ*, cap. XVII, 10 et seq.

Impius pavet, justus impavidus : cur?

Ratio prima.

Ratio a priori est : *prima*, quia justitia, utpote recta, innocens, inculpabilis, est libera et animosa, justosque facit generosos et animosos; iniquitas vero, utpote prava, nocens, rea, est timida

et pavida, ac iniquos facit pavidos et pallidos; quia, ut ait Plutarchus : « Improbitas ex seipsa sibi supplicium struit. » Et Seneca, *epist.* 97 : « Sceleris in scelere supplicium est. » Et alius : « Conscientia ante peccatum est frenum, post peccatum est flagrum. » Justus ergo confidit ut leo, iniquus pavet ut lepus. Unde Poeta :

« Non fulminantis magna Jovis manus » terrebit justum.

> Etiamsi fractus illabatur orbis,
> Impavidum ferient ruinæ.

Esto enim justus sit humilis et mitis ut ovis, tamen idem magnanimus est ut leo; nam, ut ait S. Laurentius Justinianus (ut habet ejus *Vita*, cap. IX) : « Humilitas similis est torrenti, qui æstate tenuior quasi serpit, hieme vero et vere inundat : sic humilitas in prosperis quidem exigua est, in adversis vero magnanima esse debet, » uti fuit in S. Joanne Chrysostomo, cum throno dejectus ageretur in exilium. De quo audi ipsummet, epist. 9 *ad Cyriacum*, tom. V : « Etenim ego, ait, cum a civitate fugarer, nihil horum curabam; sed dicebam intra memetipsum : Siquidem vult regina me exulem, agat in exilium, Domini est terra et plenitudo ejus. Et si vult secare, secet; idem passus est et Isaias, subscribar illi. Si vult in pelagus me mittere, Jonæ recordabor. Si vult in caminum injicere, idem passi sunt tres illi pueri. Si me feris vult objicere, objiciat; Danielis in lacum leonibus objecti recordabor. Si me lapidare vult, lapidet me; Stephanum habeo primum martyrem socium. Si et caput tollere vult, tollat; habeo socium Joannem Baptistam. Si et substantiam auferre, auferat; nudus exivi de utero matris meæ, nudus etiam abibo. Me admonet Apostolus : Hominis personam Deus non accipit. Et si adhuc hominibus placerem, servus Christi utique non essem. Armat me et David dicens : Loquebar coram regibus, et non confundebar. »

Magnanimitas S. Chrysostomi.

Secunda.

Secunda, quod justitia pariat bonam securamque conscientiam; iniquitas vero malam, ideoque timidam et anxiam. Bona enim conscientia nil timet, mala ad omnia expallescit, juxta illud *Sapient.* cap. XVII, 10 : « Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis; semper enim præsumit sæva perturbata conscientia. » Qua de re alibi dixi plura.

Tertia.

Tertia, quia justi parvi faciunt res omnes hujus vitæ, sive prosperas, sive adversas, quas injusti magni faciunt; justi enim sperant et anhelant ad opes cœlestes; unde eorum conversatio, mens et spes in cœlis est : quare nil in hac vita est eis terribile nisi peccatum. Ita S. Hilarion, ut scribit S. Hieronymus in ejus Vita, captus a latronibus, rogatus an timeret, respondit : « Nudus latrones non timet. Et illi : Certe, aiunt, occidi potes. Possum, ait, possum; et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. » Idem latronibus respondit S. Martinus et S. Dominicus. Hac de causa dixit Salomon, cap. XII, 21 : « Non contristabit justum quidquid ei acciderit; impii autem replebuntur malo. » Vide ibi dicta.

Quarta.

Quarta, quia justi sciunt se Deo esse cordi et curæ; Deo ergo nixi nil metuunt; dicunt enim cum S. Paulo : « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » *Roman.* VIII, 31. Hanc causam assignat *Eccli.* cap. XXXIV, 16 : « Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit; quoniam ipse est spes ejus. » Vide ibi dicta. Hinc pro *leo* hebraice est כפיר *kephir,* id est leunculus, qui plane impavidus est, longe magis quam leo senior, tum quia necdum venatores et hostes expertus est ut leo; tum quia fames acris, qua assidue laborat, et aviditas sanguinis, quem recens degustavit, ideoque sitit, acuit ei animos et iras; tum quia dentes habet acutiores et firmiores : nam per ætatem leonibus dentes non raro conteruntur vel excidunt. Unde illud *Job* IV, 10 : « Rugitus leonis, et vox leænæ, et dentes catulorum leonum contriti sunt; » tum quia sub alis patris et matris, id est leonis et leænæ, securus requiescit : ita justi requiescunt sub alis Dei, qui illis est pater et mater, ideoque sunt interriti, juxta illud *Psal.* XC : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur, etc. Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno; a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano. » Et *Psalm.* XXIX : « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. »

Hasce rationes paucis assignat S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.* cap. XIV : « Justus, ait, quasi leo confidens absque terrore erit; in occursu enim bestiarum idcirco leo non trepidat, quia prævalere se omnibus non ignorat; unde viri justi securitas recte leoni comparatur; quia, dum contra se quoslibet consurgere conspicit, ad mentis suæ confidentiam redit; et scit quia cunctos adversantes superat, quia illum solum diligit, quem invitus nullo modo amittat. Quisquis enim exteriora, quæ etiam nolenti subtrahuntur, appetit, sua se sponte extraneo timori substernit; infracta autem virtus est concupiscentia vitæ æternæ, terrenæ contemptus, » etc.

Quinta est, quod Deus sæpe terrores panicos immittat sceleratis, uti minatus est Judæis, si a lege sua desciscerent, *Levit.* XXVI : « Qui, ait, de vobis remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hostium, terrebit eos sonitus folii volantis, et ita fugient quasi gladium : cadent, nullo persequente, et corruent singuli super fratres suos quasi bella fugientes; nemo vestrum inimicis audebit resistere : peribitis inter gentes, et hostilis vos terra consumet. Quod si et de iis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis in terra inimicorum suorum, e

propter peccata patrum suorum et sua affligentur; donec confiteantur iniquitates suas, et majorum suorum, quibus prævaricati sunt in me, et ambulaverunt ex adverso mihi. »

Tales pavores Deus immisit Ægyptiis et Pharaoni per tenebras palpabiles, in quibus pariter immisit in eos spectra et visiones rerum horrendarum, quas fuse describit Sapiens, cap. XVII, 2 et seq. Tales quoque immisit Madianitis ad clangorem Gedeonis et trecentorum sociorum ejus, *Judicum* VII, 21, ac Syrus per Elisæum, IV *Reg.* cap. VII, 6.

Ex adverso justis et Sanctis Deus in rebus asperis vel arduis subinde immittit tantas spes et animos, ut omnia audeant et intrepide aggrediantur, imo hostibus omnino sint terribiles. Tales animos immisit S. Petro, S. Paulo cæterisque Apostolis; S. Athanasio, qui ut leo restitit Arianis totique pene orbi; et, nostro sæculo, S. Ignatio et S. Francisco Xaverio, qui innumeras et ingentes persecutiones, Deo nixi, animose et intrepide superarunt, quosque Deus non tantum hominibus, sed et dæmonibus terribiles effecit, juxta illud ab eo promissum : « Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, ut audito nomine tuo paveant, et in morem parturientium contremiscant, » *Deuter.* II, 25.

Analogia justi et leonis. Prima.

Porro apte justus impavidus comparatur leoni, *primo*, quia « leo (ut dicitur cap. XXX) fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum. » Nam, ut ait Aristoteles, lib. V *Hist. anim.* cap. XIII : « Leo in venatu, dum cernitur, nunquam fugit aut metuit; sed etiamsi venantium multitudine cedere aliquando cogitur, sensim pedetentimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quam maxime potest veloci se subtrahit; tum rursus lente incedit. » Ex Aristotele hæc descripserunt Plinius, Ælianus et alii. Addit Plinius, lib. VIII, cap. XXXVI : « Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum; » sic justus omne robur habet in capite, id est in mente et voluntate generosa et amore Dei armata.

Secundo, quia, ut ex S. Basilio, hom. 9 *Hexam.*, ait S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. III : « Leo naturæ suæ superbus ferocia, aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. » Ita justus dedignatur vitam sæcularium, esto delicatam, splendidam, pomposam, quia omnia terrena arbitratur ut stercora.

Tertiam analogiam suggerit Chaldæus, dum vertit, *justi autem sicut leo, qui intendit cibo suo, sperant in sapientiam.* Leo enim securus præda sua vescitur, nec alias feras circumstantes metuit vel aspicit; ubi vero se satiaverit, reliquum feris cæteris comedendum dimittit. Sic justi toti intendunt justitiæ et Deo; hic enim est cibus illorum, nec quidquam timent quod illum illis auferat, per quem sperant nancisci ipsam sapientiam, id est gratiam, virtutem, gloriam, visionem Dei, felicitatem et omne bonum : atque hujus sui epuli mystici reliquias communicant proximis, quibus suam sapientiam aspirant.

Quarta, quia leones contemnunt omnes feras, hostes et terrores; ac quo illi majores sunt, eo magis accrescit illis confidentia et animus. Vidimus leonem, in quem immissi canes venatici et molossi, cum unus eum fronte apprehenderet, alii auribus, alii cauda, alii dorso, alii pectore, immotum persistere; ac cum jam plane canibus circumdatus esset, singulos pedibus complecti, ac omnes ex ordine a primo ad ultimum sigillatim lacerare et discerpere, ea facilitate et quiete, qua chartam discerpimus. Ita justo cum adversis et periculis crescunt animi, juxta illud : « Crescit adversis agitata virtus. » Hinc justus gaudet adversis, quod in iis habeat materiam exercendæ virtutis, acuendique animos. Unde animose dicit cum S. Paulo : « Quis nos separabit a charitate Christi? certus sum quia neque mors, neque vita, » etc., *Rom.* VIII, 35.

Sicut ergo leo confidit, quia videns feram æmulam confidit se illam prostraturum, imo destinat eam sibi prædam et escam : sic justus, viso hoste et tentatione, confidit, quia certa spe opis divinæ præcipit victoriam et triumphum. Rursum Aristoteles, lib. II *Hist. animal.* cap. I : « Leoni, ait, cervix osse uno rigida constat, nec vertebris ullis jungitur. » Et lib. IV *De Part. animal.* cap. X : « Collum, ait, cæteris animalibus flexibile, et vertebris compactum est; at lupo et leoni osse perpetuo riget : commodius enim ad robur, quam ad cæteros usus collum iis esse natura voluit. » Ita interrita et ad omnia terriculamenta inflexa est justorum confidentia, ac perpetua constantia riget vigetque. Spartiatarum dux et leo fuit Leonidas, qui cum trecentis civibus objecit sese toti Xerxis exercitui ad Thermopylas, dicens suis : « Prandete hic, commilitones, apud inferos cœnaturi. » Ita Cicero in *Tuscul.* Sic S. Leo leonina confidentia occurrit Hunnorum regi Attilæ, qui se vocabat « flagellum Dei, » eumque repressit, et ex Italia discedere compulit, teste Eutropio, lib. XV. Christianorum dux et leo fuit S. Ignatius; hic enim ut leo confidebat, cum inter leones rugientes martyrii avidus dixit : « Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar; » ipse ergo leonibus fuit fortior, ac leonum leo. Unde damnatus a Trajano, ad leones, eos non tam ad duellum, quam ad sui convivium provocans, epist. *ad Romanos* : « De Syria, ait, usque Romam pugno ad bestias, in mari et in terra, nocte dieque ligatus cum decem leopardis, hoc est militibus qui me custodiunt. » Et mox : « Utinam fruar bestiis, quæ mihi sunt præparatæ, quas et oro mihi veloces esse ad interitum, et ad supplicia, et allici ad comedendum me, ne, sicut et aliorum Martyrum, non audeant corpus attingere! Quod si venire noluerint, ego vim faciam ego me urgebo, ut devorer. Filioli,

ignoscite mihi, quid mihi prosit, ego scio. » Et paulo post : « Nunc incipio discipulus esse Christi, nihil de his quæ videntur desiderans, ut Jesum Christum inveniam. Ignis, crux, bestiæ, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contortio et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum Christo fruar. »

Denique hanc gnomen luculenter et eleganter explicat S. Chrysostomus, hom. 8 *ad Popul.*, quam audi : « Talis est peccantium consuetudo, omnia suspecta habent, umbras tremunt, omnem strepitum timent, et quemque putant ad se venire. Multos igitur sæpe conspicati peccatores, ad aliud ministerium currentes ad se venire cogitaverunt, et aliis alia inter se disserentibus, peccati sibi ipsis conscii putant illos de se sermocinari. Talis enim res peccatum est, nullo prodit arguente, nullo condemnat accusante, pavidum facit et timidum peccatorem, sicut justitia contrarium. Audi igitur quomodo et hujus pavorem et illius libertatem Scriptura designavit : Fugit impius, persequente nemine, ait. Quomodo, persequente nemine, fugit? Intus habet agentem conscientiæ accusatorem, et hunc undique circumfert; et sicut seipsum non potest fugere, sic nec intrinsecus ipsum agentem ; sed quocumque abeat, flagellatur, et vulnus habet immedicabile. Sed non talis justus; sed qualis, audi : Justus tanquam leo, ait, confidit. Talis erat Elias. Vidit igitur regem ad se venientem, et dicente illo : Tune es ille qui conturbas Israel? Non ego turbavi Israel, ait, sed tu, et domus patris tui. Vere justus ut leo confidit. Sicut enim leo in regem tanquam vilem catulum quemdam insurrexit. » Et nonnullis interjectis leonem vocans S. Paulum, ita pergit : « Talis erat leo et B. Paulus, *Act.* XVI; carcerem enim ingressus, solo clamore omnia fundamenta concussit, vincula rosit non dentibus, sed verbis. Propterea non leones ipsos tantum, sed et aliud quid leonibus majus oportet appellare. Leo enim in retia sæpe lapsus capitur; sancti vero, cum ligantur, hinc fortiores fiunt. Sicut et hic beatus in carcere tunc fecit, solvens compeditos, parietes concutiens, carceris terrefaciens custodem, et pietatis verbo capiens. Leo clamat, et omnes bestias fugat; sanctus clamat, et dæmones undique expellit. Leonis arma : jubarum horror, unguium cuspis et dentes acuti; arma justi : sapientia, temperantia, patientia, tolerantia, præsentium contemptus omnium. Hæc arma quisquis habet, non homines tantum improbos, sed et ipsas adversarias potestates deridebit. Meditare igitur, homo, secundum Deum vivere, et nemo te unquam superabit. Sed etiamsi omnium vilissimus esse videaris, omnium eris potentissimus : sicut si animi virtutem neglexeris, etiamsi omnium sis potentissimus, omnibus insidiantibus eris facile expugnabilis. »

Objicit S. Thomas, III part. *Quæst.* XV, art. 7, ad 1 : De Christo dicitur *Marc.* XIV : « Cœpit Jesus pavere et tædere; » Christus autem fuit maxime justus; ergo in justum cadit pavor et terror. Ac respondet : « Justus dicitur esse absque terrore, secundum quod terror importet perfectam passionem avertentem hominem ab eo quod est rationis; et sic timor non fuit in Christo, sed solum secundum propassionem, et ideo dicitur quod Jesus cœpit pavere, quasi secundum propassionem, ut Hieronymus exponit. »

Huc facit quod Ezechiel, cap. I, Cherubinis, qui sunt typi justorum, Apostolorum et præconum Evangelii, dat quatuor facies, scilicet faciem hominis, leonis, vituli et aquilæ, ubi leo notat eorum fortitudinem : hæc enim habet aliquid leonini et ferocientis naturæ. « Minister ergo Evangelicus, ait noster Alvarez, debet esse homo, qui sciat pusillis ac miseris peccatoribus compati; leo, qui noverit adversus peccata rugire, et comminationes divinas terribiliter intonare; bos, qui possit sollicitudinem onera sustinere; et aquila, quæ contemplando cœlestia valeat res terrenas effugere, et ad Deum sublimiter evolare. Alio modo istas perfecti hominis facies exposuit S. Gregorius : Omnis, ait, qui in ratione perfectus est, homo est. Et quoniam semetipsum ab hujus mundi voluptate mortificat, vitulus est. Quia vero ipsa sua spontanea mortificatione contra adversa omnia fortitudinem securitatis habet (unde scriptum est : Justus autem quasi leo confidens absque terrore erit), leo est. Quia vero sublimiter contemplatur ea quæ cœlestia atque terrena sunt, aquila est. » Hæc S. Gregorius, hom. 4 *in Ezech.* Vide dicta *Ezech.* I.

2. PROPTER PECCATA TERRÆ MULTI PRINCIPES EJUS : ET PROPTER HOMINIS SAPIENTIAM, ET HORUM SCIENTIAM QUÆ DICUNTUR, VITA DUCIS LONGIOR ERIT. — Vers. 2 Hebraice, *in prævaricatione terræ multi principes ejus ; et in homine intelligente et sciente* כן *ken*, id est *rectum*, vel *sic prolongabit*, vel *prolongabitur*, scilicet principatus, vel ira principis; Chaldæus, *in peccato terræ multi principes ejus : et filii hominum qui intelligunt scientiam, durabunt*; hoc est, ut Syrus, *et viri justi, qui sciunt* (practice, id est faciunt) *justitiam, longos facient dies suos ;* Septuaginta, *propter peccata impiorum judicia et lites suscitantur; vir autem astutus* vel *prudens*, *exstinguit ea.* Pro *judicia* græce est κρίσεις, pro quo Complutenses legunt βρίσεις, id est *gravamina, oppressiones* (1).

PROPTER PECCATA TERRÆ MULTI PRINCIPES EJUS. —

(1) *In defectione*, rebellione *terræ* alicujus, cum rebellionem facit regio aliqua, *multi* sunt *principes ejus*, sive hoc intelligatur de crebra principum mutatione, cum alii aliis intra breve tempus succedunt, quæ mutationes fere non sine stragibus et magnis discriminibus accidunt; sive potius de multis simul eodem tempore dominantibus, in regem legitimo modo constitutum rebellibus, qui de regno potiendo inter se decertant. *Et*, sed *ubi homines*, cives sunt *intelligentes* et *prudentes*, *sic*, sic si est, hac conditione *diuturnus* est princeps.

Hoc est, inquiunt nonnulli, ex peccato Adæ orti sunt principatus et regna, principes et reges : nam ante peccatum non fuere; tunc enim omnes erant æquales, ac per justitiam originalem quisque se gerebat, et in justitia continebat; at ubi per peccatum ab ea exorbitarunt, opus fuit principibus, qui eos in orbitam reducerent, et in ea legibus, pœnis et præmiis continerent. Unde S. Gregorius, lib. XXI *Moral.* cap. x : « Omnes, ait, homines natura æquales sumus, sed accessit dispositorio ordine ut quibusdam prælati videamur, ipsaque diversitas quæ accessit ex vitio, recte est divinis judiciis ordinata, ut quia omnis homo iter vitæ æque non graditur, alter ab altero regatur. »

Alii *secundo*, hæc accipiunt de polyarchia, *q. d.* Optimum regimen est monarchia; monarcha enim omnibus subditis præest, omnesque in officio et pace continet; at propter peccata hominum, præsertim ambitiones, orta est polyarchia, id est plurium dominatus : sive optimatum, uti fit in aristocratia; sive populi, uti fit in democratia, in quibus crebræ oriuntur seditiones, schismata, tyrannides, cædes aliaque scelera. Unde monarchiam optimum esse regimen, et polyarchiam non tam regimen, quam seditionem nuncupandam esse docet Plato, *De Legibus,* dialog. 8; et Aristoteles, lib. V *Politic.* cap. xii. Et Euripides in *Archelao :* « Regnum, ait, deorum quædam vita videtur nam præter immortalitatem reliqua habent omnia : » *regnum,* id est monarchia; nam in regno rex velut monarcha imperat.

Tertio, alii accipiunt de divisione regni unius in multos principatus, *q. d.* Sæpe ob peccata populi regnum unum dividitur in multos principatus. Sicut divisum est regnum Hebræorum in duo, scilicet in regnum Juda et regnum Israel sub Roboam ob peccata Salomonis, III *Reg.* xii. Talis enim regnorum divisio sicut oritur ex peccatis regis et populi, sic populo gravis est et damnosa, quia ex ea oriuntur majores sumptus. Facilius enim est alere unum regem regaliter, quam duos vel tres; inde nova tributa et exactiones, novæ leges, nova jura, et sæpe cædes ac bella, dum quisque studet suos et regni fines dilatare; aut cum rege vicino odia et lites intercedunt, uti crebra fuere bella inter reges Juda et Israel.

Verum hi sensus omnes non cohærent cum versibus sequentibus, nec cum iis ullam habent antithesin, quam aliæ gnomæ continent. Quare genuinus sensus antitheticus est, *q. d.* Ob peccata populi Deus facit ut principes boni sint brevis ævi, itaque alii et alii succedant, qui populum novis tributis, legibus, impensis, oneribus, bellis gravent : at vero princeps sapiens et probus cohibet peccata populi; itaque facit ut Deus, in præmium tam populi quam principis probi, utrique prolonget vitam, imperium et prosperitatem. Propter hujus enim sapientiam et scientiam eorum quæ dicuntur et aguntur in regno, hoc est, quia diligenter scire omnem populi statum studet, ac prudenter prospicit, ut in officio populus contineatur et in religione, ideo vita ejus longior erit. Superius enim dixit : « Aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur in justitia thronus ejus. » Potest et sic intelligi nostra littera. Sicut ob peccata terræ multos contingit esse ejus principes : ita ob sapientiam alicujus, cujus opera utitur princeps, et scientiam eorum quæ in sententiis ferendis dicenda sunt, vita ducis Dei munere prolongabitur. Aut propter scientiam eorum quæ dicuntur a Deo, hoc est, propter scientiam mandatorum Dei: ob hanc enim in Deuteronomio promittitur regni diuturnitas. Ita Jansenius.

Alii, per *scientiam eorum quæ dicuntur,* accipiunt publicorum scelerum cognitionem, eorum, inquam, scelerum quæ fama vulgavit; nam publica crimina subditorum coercere, præcipuum regis munus est. Aut plane et simpliciter, *quæ dicuntur,* scilicet a prudentibus consiliariis, et principi suggeruntur, *q. d.* Ob sana et sapientia consilia, quæ sibi a sapientibus suggesta prudens princeps amplectitur et exsequitur, *q. d.* Insipientia et peccata abolent, mutant et multiplicant imperia; sapientia vero et justitia eadem firmat, prorogat et prolongat, ut patet *Deuter.* xvii, 20. Unde clare ex Hebræo cum nonnullis vertas, *propter hominem sapientem et intelligentem prolongabitur,* scilicet regnum.

Nota : Per *hominis sapientiam* significat principis vel alicujus eminentis viri, cujus consilio princeps omnia facit, sapientiam. Aut singulare accipe pro plurali, *q. d.* Propter homines sapientes, solertes et probos prolongabitur vita ducis, sicut Ezechiæ regi prorogata est vita ad quindecim annos per consilium et preces Isaiæ, cap. xxxviii.

Vers. 3. 3. Vir pauper, calumnians pauperes, similis est imbri vehementi (Syrus, *concutienti et prosternenti;* Aben-Ezra, *semina divellenti*), in quo paratur fames.— Pro *calumnians* hebraice est עשק *osec,* id est injuriam faciens, opprimens injuste, mulctando, rapiendo, spoliando, etc. Sic ergo habent Hebræa, *vir pauper opprimens pauperes, pluvia trahens,* vel *detrahens, ut non sit panis.* Ex Hebræo hæc referas tam ad principatum, quam ad ducem et principem; unde ex eo sic vertit Pagninus, *vir pauper et rapiens pauperes est ut pluvia inundans, et non est panis;* et Vatablus, *vir pauper, qui pauperes violentia opprimit, perinde est ac imber putrefaciens segetem ut nihil proveniat.* Doctus interpres censet hac gnome significari divites sæpe injurios esse pauperibus, ideoque pauperes ut se tueantur, inter se conspirare debere. Si enim se invicem vexent, omnes res suas pessumdabunt, atque ad summam famem redigentur. Rursum principi curandum ut lites pauperum, præsertim agricolarum, impediantur, vel ortæ illico sopiantur aut dirimantur, ut agricolationi, ex qua vivit Respublica, vacare possint, ne tam ipsi quam respublica famem patiatur. Quare Plato in lib. *De Re-*

publ., censet agricolis dandos esse judices vicinos et contribules, quos ipsi sibi in arbitros deligant, ne, si urbes et forenses judices adeant, agriculturam intermittere debeant, idque fit apud Turcas. Hinc Dionysius Halicarnassæus, lib. II : « Diviso, ait, universo agro in pagos, suum cuique præposuit ruralem magistratum (Romulus Romæ conditor) qui eos curaret, segnes colonos objurgaret, mulcta castigaret etiam, et de eorum controversiis judicaret (1). »

Verum dico : Hæc gnome proprie tangit eum qui, cum pauper sit, præficitur aliis pauperibus, sive ut gubernator, sive ut censor, sive ut fiscalis, sive ut prætor, sive quo alio titulo; qui cum sit pauper, ut suam paupertatem alienis pauperum bonis levet, maciemque et famem opum expleat, pauperes usque ad ossa expilat. Hic enim hebraice vocatur גבר *geber*, id est *vir;* Septuaginta, ἀνδρεῖος, id est virilis, fortis, potens, scilicet per curam, vel officium quod obtinet in plebeios et paganos, sive rusticos pauperes. Atque hic (ut recte Jansenius) comparatur pluviæ, quæ cum vehementia magna inundat terram, eamque obruit, quæ et semina denudat, et segetes natas prosternit, sicque sterilitas sequitur, inopia et fames. Quæ similitudo consistit in duobus : *primo*, in eo quod, sicut hujusmodi pluvia sua quadam vi et oppressione terræ inopiam inducit et famem, ita vir talis opprimens pauperem, inopiam ei adfert et famem sua oppressione et injuria.

Pauper expilans pauperes similis imbri.

Primo.

Secundo.

Secundo, quod, cum pluvia in hoc a natura sit data, ut terram ex sese inopem et indigam fœcundet, et fertilitatem rerumque adferat abundantiam, contra naturam hujusmodi vehemens et inundans pluvia sterilitatis causa est : ita et cum ex naturali quadam condolentia pauper pauperi consolationem et opem debeat, naturæ ordine inverso sua crudelitate desolationem et inopiam adfert.

Tertio, sicut pluvia obiter verrit montes, indeque defluit in valles, easque inundat, ut in torrentes coiens segetes sternat, imo semina stirpitus evellat, itaque agris extremam vastitatem inducat. Sic officialis pauper non audet affligere divites et potentes; hi enim quasi montes omnia tributa et onera decutiunt in valles, id est in plebem et paganos, qui proinde plane depauperantur, et ad indusium rediguntur.

Quarto, sicut pluvia inundans agros inundat pariter vicinas urbes, sic qui expilat pauperes, expilat et cives. Pauperes enim bonis exuti deserunt agriculturam et artes mechanicas; quare civitates fame et rerum omnium inopia laborare necesse est.

Tacite ergo Salomon monet hic principes et magistratus, ut pauperes, præsertim cupidos et avaros, non præficiant muniis publicis, ne expilent pauperes (hebraice, *dallim,* id est extenuatos, exhaustos) cives et agricolas, non tantum cum ipsorum, sed et cum totius reipublicæ jactura et damno. Nam subinde pauperes expilati in desperationem et furorem versi, ipsos principes, potentes, mercatores et divites invadunt, spoliant, diripiunt. Exemplum est in Dionysio seniore, qui, ut ait Plutarchus in *Apophth. regum* : « Exegerat pecunias a Syracusanis, deinde cum videret illos lamentantes, obsecrantes, ac negantes se habere quod darent, indixit alteram exactionem, idque iterum ac tertio fecit. Ac posteaquam ubi majorem summam imperasset, audiret illos in foro obambulantes ridere, et scommata in regem jacere, jussit præfectos ab exigendo quiescere. Jam enim, ait, nihil habent, posteaquam contemnunt nos. »

Gravem notam et censuram subiit Vespasianus Imperator, quod pauperem quemque rapacissimum promovere soleret, ut mox citatum condemnaret; unde vulgo dictus est officiarios suos habere pro spongiis, quod veluti spongias et siccos madefaceret, et humentes exprimeret. Ita Suetonius in ejus Vita. « Batto Dalmata, a Tiberio interrogatus cur toties cum suis defecisset, et Romanis tantam cladem intulisset, respondit : Vos in causa estis, qui ad greges vestros custodiendos non canes dedistis aut pastores, sed lupos. Sentiens gubernatorum aut Cæsaris tyrannidem defectionis causam fuisse. » Ita Dionysius in *Augusto*.

« Antigono occiso, ejus occisores rerum potiti, omni injuriarum genere Phrygios affecerunt. Agricola vero quidam agellum fodiens, rogatus quidnam faceret : Ego, suspirans ait, Antigonum refodio. » Ita Brusius, lib. VI, cap. XXI.

Quocirca Solon legislator Atheniensium sanxit ut soli divites in magistratum adoptarentur, teste Aristotele, lib. III *Polit.* cap. X, et Plutarcho in *Vita Solonis*. « Apud Indos quoque, ait noster Octavianus, ditiores rempublicam gubernabant, ut ait Plinius, lib. XVI, cap. XIX, et Solinus, *Collect.* cap. LX. Idem præstabant Carthaginenses, ut ait Aristoteles eodem lib. III *Polit.* cap. IX, qui, lib. II, cap. VII, Lacedæmones carpit, quod inopes ad summum magistratum erigerent. Consonat his quæ Isaias habet, cap. III. Vocatus enim ad regnum respondit : In domo mea non est panis neque vestimentum, quod satis esse, ut non eligeretur, existimabat : nimirum verum est quod Silius Italicus habet, lib. XIII :

Sceleri proclivis egestas.

Ideo Philemon, poeta Comicus, apud Stobæum, *sermon.* 94, dicebat inopiam promptam esse in perpetrandis malis; quare Ecclesiasticus ipse,

(1) Cogitandum est, ut videtur, de homine qui opus facit per pauperes; sed cum ipse egenus sit, pauperum quibus utitur, operam pessimo pretio pensat. Talis homo apte comparatur pluviæ terram pinguem segetemque abripienti, quæ alimenta non suppeditat : tam apte profecto, quam magister opificum, qui operariis quod debet ad diem solvit, comparabitur pluviæ irriguæ multarumque feraci frugum.

cap. XXVII : Propter inopiam, inquit, multi deliquerunt. »

Huc facit Scipionis Æmiliani responsum apud Valerium Maximum, lib. VI, cap. IV : « Cum enim Servius Sulpitius Galba et Aurelius Cotta in senatu contenderent uter adversus Viriatum in Hispaniam mitteretur, rogatus suam sententiam Scipio : Neutrum, ait, mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis; æque malum tenentis imperium magistrum judicans inopiam et avaritiam. Cicero etiam duas esse res quæ possunt homines ad turpe compendium commovere ait, inopiam et avaritiam. »

Mystice hæc gnome aptari potest iis qui, cum sint infirmi et vitiis obnoxii, tamen eadem in aliis castigant. Sic enim fit ut qui sibi nimis est indulgens, in alios nimis sit rigidus. Tunc enim vir pauper opprimit pauperes.

Porro Septuaginta vertunt, *fortis qui in impietatibus* (hebræum רש *ras,* id est pauper, per apocopen acceperunt pro רשע *rasca,* id est impietas) *calumniatur pauperes, tanquam pluvia vehemens et inutilis,* id est damnosa et noxia. Est miosis. Per fortem accipe principem vel potentem quemlibet, *q. d.* ait Salazar : « Quemadmodum cum pluvia vehemens decidit, collectis hinc et inde rivis torrentes redundant, et agros longe lateque implent, atque adeo messes convellunt et secum auferunt; quæ vero ea ratione collegerunt, non continent, sed in alia flumina notiora, hæc vero in mare ipsum effundunt : sic quicumque per violentiam et injuriam pauperes spoliant, nihil inde ditescunt; nam quæcumque ab his contra jus fasque evulserunt, tanquam torrentes quidam rapidi in ditiores alios, velut in grandiora flumina devolvunt, et hi rursus in mare effundunt, quia vel morte deseruntur, vel ob crimen aliquod fisco adjudicantur. »

Vers. 4. 4. QUI DERELINQUUNT LEGEM, LAUDANT IMPIUM : QUI CUSTODIUNT, SUCCENDUNTUR CONTRA EUM. — Vatablus, *succendent ei.* Ita Romana. Minus recte aliqui legunt, *succendunt,* etsi sensu non incommodo, *q. d.* Pii qui custodiunt legem, non tantum succenduntur zelo justitiæ contra impium et impietatem, sed et eodem alios succendunt, ut conjunctis ardoribus et viribus impios et impietatem exterminent; hebraice est יתגרו *iitgaru,* id est *litem miscebunt in eis,* contendent, confligent, copias contrahent, bellum gerent contra eos; Cajetanus, *excitabuntur contra eos;* Chaldæus, *qui relinquunt legem, gloriantur in impietate* (Syrus, *laudantur in iniquitate*); *et hi qui custodiunt legem, contendent cum eis,* scilicet impiis; Syrus, *magnificant seipsos.* Est antithesis inter derelinquentes legem, et custodientes eam, quod illi laudent impios, hi vero eis indignentur (1), *q. d.* Qui violant legem Dei, amant et laudant impios, tum quia sibi in impietate sunt similes, tum quia regnum impietatis propagare satagunt, tum quia iis se obarmant contra pios, et regnum pietatis, quod ipsi exhorrent. Ut enim alia taceam, vita piorum est tacita reprehensio vitæ impiorum. Cum ergo numero et virtute crescunt pii, vituperantur et vilipenduntur, imo sensim exterminantur impii. Quare ne hoc fiat, impii gaudent et satagunt plures sibi asciscere socios, eosque facere sibi in impietate similes, ut contra pios se muniant.

E contrario pii qui custodiunt Dei legem, ira, vel potius charitate et zelo succenduntur contra impios, tum quia indignantur eorum impietati et violationi legis divinæ; tum quia eos reprehendunt, et severe verbis castigant, quin et si potestatem habeant, pœnis et verberibus puniunt, ut eos emendent, aut certe ut alios ab eorum impietate absterreant; tum quia alios eodem zelo succendunt, et, ut hebraice est, יתגרו *iitgaru,* id est, copias viresque contrahunt ad impugnandum debellandumque impios cum impietate. Significat ergo, sicut impii ardent studio impietatis, sic pios ardere zelo pietatis propagandæ; quare non sufficere pio, si sibi et Deo pie vivat, sed et hunc zelum induere debere ad impietatem in aliis profligandam : hoc enim exigit zelus honoris divini et salutis proximorum. Hunc habebat David cum diceret, *Psal.* CXVIII, vers. 136 et 139 : « Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. » Et *Psal.* C, 5 : « Detrahentem secreto proximo suo hunc persequebar. » Et Elias, III *Reg.* XIX, 14 : « Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filii Israel; altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt, » etc. Hoc zelo Phinees occidit Zambri, Mathathias Judæum idololatrantem, S. Petrus Ananiam et Sapphiram, ac Simonem Magum acriter castigavit; imo Christus Dominus ementes et vendentes ejecit e templo.

Porro Septuaginta ex præcedenti versu ad hunc accersentes τὸ *tanquam pluvia,* sic nectunt et vertunt, *tanquam pluvia vehemens et inutilis, sic qui derelinquentes legem laudant impietatem; qui autem diligunt legem, circumdant sibi murum,* hoc est, ut vertit Auctor *Catenæ Græc.* : Impii qui deserta lege Dei impietatem laudant, et junctis viribus propagant, sunt similes noxio impetuosoque imbri, qui instar torrentis omnia secum rapit : sic enim impii pios ad suam impietatem rapere satagunt; at pii, qui legem diligunt, valido muro se cingunt, ut contra hunc impiorum furorem se tueantur, ne ab eorum impietatis torrente abripiantur. Murus hic est duplex, scilicet custodia legis divinæ, puta constans et obfirmatus animus ad eam usque ad mortem observandam, ac invocatio et protectio Dei. Qui enim legem Dei constanter custodit, is quamdam impatibilitatem Deique favorem sibi parit, qui illum vicissim custodit, tutumque ab hostibus reddit, ait uctor *Catenæ Græcor.* Hoc

Deus est murus piorum.

(1) Laudare unumquemque sui similem, posse ex laudibus vituperationibusve, quibus aliquis alliciat improbum, qualis ipse sit colligi, hoc est quod vult sententia, ait Umbreitus.

est quod Deus novæ Jerusalem, id est Ecclesiæ, ac fideli pioque cuilibet, promittit Zacharias, II, 5, dicens : « Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus. » Vide ibi dicta.

Hujus gnomæ veritas patet in hæreticis, qui sicut vulpes Samsonis caudis conspirant, licet ore, verbis, hæresibus et sententiis discriminentur, ut Catholicos junctis viribus oppugnent, et a fide ad hæresin pertrahant; e contrario veri Catholici contra eos se uniunt et muniunt, imo eis sacrum bellum indicunt, uti jam a Serenissimo Imperatore Ferdinando II, in Germania, ac vicinis regibus in suis regnis acre et internecinum hæresi bellum indici videmus. Hinc et hebræum *iitgaru*, id est *litem movent in eis*, sic aliqui exponunt, *q. d.* Seminant in eis dissidia, aut seminari et crescere permittunt, ut ipsi se invicem, velut Madianitæ, *Judic.* VII, mutuis litibus et gladiis conficiant, ac divisi et pene confecti plane a Catholicis conficiantur. Bellum enim hæreticorum est pax et victoria Catholicorum.

Vers. 5. 5. VIRI MALI NON COGITANT JUDICIUM : QUI AUTEM INQUIRUNT DOMINUM, ANIMADVERTUNT OMNIA. — Hebraice, *intelligunt omnia;* Chaldæus, *intelligunt omnia bona;* Septuaginta, *in omni.* Pro *cogitant et animadvertunt*, hebraice est idem verbum יבינו *iabinu*, id est intelligunt, prudenter considerant et advertunt. Per *judicium, primo,* accipe id quod æquum et justum est, *q. d.* Improbi non considerant quid sit æquum et justum, quid æquitas et virtus postulet, sed quid optet eorum cupiditas; qui autem student Deo placere, studiose considerant omnia et singula quæ ei placent vel displicent, ut illa amplectantur, hæc toto corde refutent. Hæc enim est una et vera sapientia, intelligentia et scientia sanctorum, de qua Moses, *Deuter.* IV, 6 : « Hæc, ait, est vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes universa præcepta hæc, dicant : En populus sapiens et intelligens, gens magna; nec est ulla natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. » Unde Nazianzenus, *orat.* 14 : « Prima, ait, sapientia est vita proba et honesta, Deoque perpurgata, vel certe se purgans. » Et S. Chrysostomus, homil. 19 *in epist. ad Coloss.* : « Nihil est eo sapientius qui ex virtute se recte gerit. Vide enim quomodo sit philosophus. » Ac deinde id ostendit ex definitione philosophiæ. « Ergo vir justus rerum divinarum et humanarum cognitionem habet : novit enim quæ sunt res divinæ, et quæ humanæ; et ab his quidem abstinet, illas vero exercet et operatur (1). »

Secundo, per *judicium* accipias Dei vindictam et supplicium, tum temporale quod irrogat impiis in hac vita; tum æternum et gehennale, quod irrogabit eis in die judicii, *q. d.* Impii non cogitant terribilia Dei judicia et supplicia, quæ improbis solet infligere, et maxime quæ infliget in extremo judicio : quocirca licenter et impune suas cupiditates sequuntur, juxta illud S. Brunonis fundatoris Carthusianorum :

> Sic vivunt homines tanquam mors nulla sequatur,
> Et velut infernus fabula vana foret.

At vero qui timent Deum, ejusque voluntatem et legem inquirunt, hi omnia Dei judicia, ac præsertim æterna bonorum præmia, et impiorum tormenta, assidue considerant et formidant; atque hac consideratione ad peccatorum fugam et ad virtutis studium, velut acri stimulo, jugiter sese excitant et exstimulant. Sane hac consideratione judiciorum Dei, et æternitatis beatissimæ vel miserrimæ, nulla alia efficacior dari potest. Audivi senem quemdam valde religiosum et timoratum dicentem : « Ego quotidie mane ascendo ad cœlum ut considerem Beatorum gaudia, ac descendo in infernum ut spectem damnatorum supplicia; itaque ex matutina hac consideratione toto die me sentio perurgeri ad omne bonum, licet arduum et difficile. » Stimulus acer ad bonum.

Vers. 6. 6. MELIOR EST PAUPER AMBULANS IN SIMPLICITATE SUA, QUAM DIVES (2) IN PRAVIS ITINERIBUS. — *Simplicitate sua*, hebraice תמו *tummo*, id est innocentia, integritate ; Pagninus, *perfectione sua.* Sic Job cap. I, 1, dicitur *vir simplex*, id est integer, et *rectus. Pravæ viæ*, vel itinera, sunt pravæ actiones et mores. Septuaginta, *melior est pauper vadens in simplicitate, divite mendaci*, id est injusto et fraudulento; Chaldæus, *quam ille qui perversus est in via et ipse est dives;* Syrus, *pauper ambulat in simplicitate sua, et dives in viis obliquis.*

« Melior, » id est præstantior, ditior, felicior, ac reipublicæ utilior, est pauper recte vivens, quam dives perverse, quia summæ opes et summa felicitas est virtus et gratia Dei; vice versa, summa inopia et infelicitas est vitium et inimicitia Dei. Hinc aperte S. Gregorius Nazianzenus in Carm. *ad Nicobulum*, in divitem carentem sapientia et virtute intorquet illud vulgo dictum : « Simia est simia, etiamsi aurea gestet insignia. » Et illud : « Asinus etiam auro onustus propterea rudere non desinet. » Et illud : « Ensi plumbeo ut quid vagina aurea? » Huic versui similis, imo pene idem est ille cap. XIX, 1. Vide ibi dicta. Huc allusit S. Jacobus, *epist.* cap. I, vers. 9, 10 et 11 : « Glorietur frater humilis in exaltatione sua, dives autem in humilitate sua; quoniam sicut flos fœni transibit, etc., et dives in itineribus suis marcescet. »

7. QUI CUSTODIT LEGEM, FILIUS SAPIENS EST; QUI

(1) *Homines mali non intelligunt jus*, quid juris sit; *at qui quærunt Jovam, intelligunt omnia* quæ pertinent ad jus. Mentem divini et humani judicii nonnisi ii perspiciunt, qui illud exercent, et toti vivunt in eo.

(2) Adde ex Hebræo, *se contorquens* ut possit ambulare *in duplici via.*

AUTEM COMESSATORES PASCIT (1), CONFUNDIT PATREM SUUM. — Septuaginta, *custodit legem filius intelligens; qui autem pascit luxuriam, inhonorat patrem;* Chaldæus, *qui socius est comessatorum* (Syrus, *qui vana et inutilia præstat*), *exacerbat patrem.*

Difficile est hic assignare solitam antithesin inter prius hemistichium et posterius. *Primo,* Jansenius : Sicut, ait, sapiens est ille filius qui custodit legem Dei, quæ inter cætera vetat omnem luxum præcipue in juvenibus, et proinde talis honore et lætitia afficit patrem, quia filius sapiens lætificat patrem suum : ita qui alit comessatores, contra legem Dei faciens, ignominia afficit patrem suum, quia in patris ignominiam cedunt filii vitia, tanquam qui non bene instituerit filium. Recte ista dicuntur, nisi quod antithesis hæc nimis generalis sit et longe petita; sic enim superbiam, iram, luxuriam, invidiam, et quodvis vitium opponas legi, quia lex omnia prohibet. Quocirca

Secundo, strictius noster Salazar per *legem* accipit, non præceptum Dei, sed hæreditatis portionem a parentibus cuique filiorum relictam, quam *legitimam* vocant, eo quod secundum legem tam naturalem quam positivam filiis debetur, *q. d.* « Qui legitimam suam, quam lex etiam retinere, ac minime alienari præcipit, legi ipsi parens asservat, nec profundit, is certe filius est sapiens, et parentibus suis gloriosus. Qui autem comessationibus acceptam a patribus hæreditatem profundit, ad extremam inopiam redactus, dum inglorius obscurusque mendicare, aut aliis inservire compellitur, dedecore afficit parentes suos. » Verum nusquam, quod sciam, lex sumitur pro legitima hæreditatis paternæ portione filiis debita.

Tertio ergo et plane, Vatablus *legem* sumit pro *modo, q. d.* Qui in expensis servat modum, ut juxta statum et opes ex virtute temperantiæ moderetur sumptus mensæ et familiæ, hic sapiens est, quia temperans, et quia opes suas servat ad majores et meliores usus, ut nunquam egeat, sed semper abundet. Qui autem comessatur convivando ac compotando, ac cum helluonibus sua abligurit, hic insipiens est, et confusione afficit tam se quam parentes suos, tum quia parentibus adscribuntur vitia, uti prodigalitas et comessatio filiorum, quasi eam illis indulserint, aut in ea illos educarint; tum quia comessationes hæ tam filium quam parentes ad inopiam et manticam redigunt, ut cogantur mendicare. Sic *lex* sæpe sumitur pro norma, regula, forma et modo, ut cum Cicero ait, III *De Orator.* : « Hanc ad legem formanda nobis oratio est. » Et : « Difficilius est oratione uti quam versibus, quod in illis certa quædam et definita lex est, quam sequi oportet. » Sicut enim virtus, sic et lex in modo et medio consistit.

Denique per *legem* accipias legem temperantiæ et continentiæ, quæ virtus est generalis, et voluptatibus quibuslibet modum ponit, easque certis limitibus circumscribit, quos limites transgreditur comessator et helluo.

Vers. 8.

8. QUI COACERVAT DIVITIAS USURIS ET FOENORE LIBERALI IN PAUPERES CONGREGAT EAS. Lyranus τὸ *liberali* jungit cum *fœnore.* Fœnus enim liberale est, quod non ex pacto, sed liberaliter ultra sortem a mutuatario datur mutuanti sive fœneranti : quod quidem non est expresse contra justitiam, sæpe tamen est contra charitatem, cum mutuans illud tacite intendit et exspectat; repugnat enim sanctioni Christi : « Mutuum date, nihil inde sperantes, » *Lucæ* VI, 35. Sic ergo explicat Lyranus. Qui coacervat divitias ex usuris et fœnore, esto « liberali, » sive liberaliter dato, « in pauperes, » id est contra pauperes, « congregat eas; » nam pauperes æque exhaurit, ac si ex pacto easdem usuras exigeret. Verum τὸ *liberali* non cohæret cum *fœnore,* sed cum τῷ *in pauperes;* id patet ex Hebræo, Chaldæo et Septuaginta. Hebræa enim habent : *Multiplicans copiam suam in usura et augmento, ad miserescendum egenis congregavit ea* : Chaldæus, *miserenti pauperum congregat ea;* Septuaginta, *qui multiplicat bona sua cum usuris et excrescentiis, ei qui miseretur inopum, congregat ea;* Syrus, *relinquet eas illi qui pauperum misereatur* (2). Jam

Primo, aliqui ex Hebræo sic explicant, *q. d.* Qui vult multiplicare opes suas per usuram fecundam æque ac sanctam, hic eas expendit in miserias pauperum; miserando enim pauperum meretur ut Deus vicissim ejus misereatur : quod enim datur pauperi, Deus sibi datum æstimat; quare cum liberalitate se vinci non sinat, plura rependet danti, quam dans erogarit in pauperes. Unde illud, cap. XIX, vers. 17 : « Fenœratur Domino qui miseretur pauperis. » Verum hic sensus coactus videtur, et verba invertit.

Secundo, Vatablus per *liberalem* accipit judicem, *q. d.* Judex ab usurario repetit usuras, utpote injuste acceptas, easque reddit pauperibus, a quibus extortæ sunt. Accedit R. Salomon ex R. Tanchuma : « Qui usura, ait, et fœnore divitias coacervat, id ad erogandum in pauperes facit; cum enim magistratus resciverint hunc inique partis opibus opulentum esse, eum divitiis spoliant, quibus pontes construunt, viasque reficiunt : quod quidem est in pauperes pium beneficumque se exhibere. »

De[illegible] opes av[illegible] ri derivat in liberalem.

Tertio et genuine, *q. d.* Qui opes ex usuris coacervat, non coacervat eas suis hæredibus avaris; nam « de male quæsitis non gaudet tertius hæres; » sed alicui viro qui liberalis et munificus

(1) Pro *pascit* in Hebræo est, *qui delectatur,* familiariter utitur *gulosis,* prodigis.

(2) *Qui auget opes suas usura et fœnore, benefico in tenues colligit eas,* idque non sponte, sed sapientissimo Dei consilio.

sit in pauperes : Dei enim providentia solet transferre opes ab avaris et usurariis in liberales, tum ad castigandam eorum avaritiam et usuram, tum ut opes a pauperibus per usuras injuste extortæ, a liberalibus iisdem juste pieque reddantur. Exemplum est in S. Joanne Eleemosynario, Patriarcha Alexandrino, qui quia liberalissimus erat in pauperes, hinc Deus ad eum derivabat avarorum et usurariorum, quin et proborum misericordiumque, opes. Sic sæpe usurariorum bona, si sine hæredibus et intestati moriantur, devolvuntur ad Ecclesiæ Prælatos et Episcopos, qui post factam restitutionem possibilem, quæ supersunt in pauperes erogant. Ita Alexander III, cap. *Cum tu*, tit. *De usuris*, jubet, « ut ea quæ usuris inique acquisita sunt, si non supersint illi quibus debentur, aut eorum hæredes, dentur pauperibus; et usurarii eorumque hæredes Ecclesiasticis pœnis ad hoc cogantur; » quod Navarrus, Covarruvias cæterique Doctores extendunt ad bona incerta, ex aliis delictis debita, ut ex furto, rapina, damno dato et iniquis contractibus, idque merito, quia eadem vel major est in his ratio, ne videlicet hominibus iniquis liceat ex iniquitate et injuriis ditescere. Unde noster Lessius, lib. II *De Restit. rat. rei acceptæ*, dubit. 6, docet bona incerta, sive ex contractu, sive ex delicto, restituenda esse pauperibus, non jure naturæ, sed jure positivo vel consuetudine. Hinc patet usuras esse illicitas et injustas. Idem docuere Philosophi. Unde Aristoteles, lib. I *Polit.* : « Juste, ait, in odio est fœneratoria, quia nummo utitur tanquam merce, et ex eo quod non fructificat natura, fructum capit. At commutationis causa factus est nummus. Maxime igitur præter naturam est nummum fieri mercem. » Et Cato, interrogatus « quid esset fœnerari, » respondit : « Quod hominem occidere. »

Huic gnomæ antistrophæ sunt hæ : « Si comportaverit quasi terram argentum, et sicut lutum præparaverit vestimenta; præparabit quidem, sed justus vestietur illis, et argentum innocens dividet, » *Job* XXVII, 16. « Bonus relinquit hæredes filios et nepotes, et custoditur justo substantia peccatoris, » *Prov.* XIII, 22. « Peccatori autem dedit (Deus) afflictionem et curam superfluam, ut addat, et congreget, et tradat ei qui placuit Deo, » *Eccle.* cap. II, 26, ubi rursum hac de re dicam. Notent hic avari viam et modum ditescendi non esse studium et sollicitudinem coacervandi opes; sed justitiam et probitatem, ac præsertim liberalitatem et studium eleemosynæ. Vis ergo te et tuos ditare, dita prius pauperes Dei, ita te ditabit Deus vicissim.

Vers. 9. Non audiens pauperem non audietur a Deo, cur?

9. QUI DECLINAT (Syrus, *obturat*) AURES SUAS NE AUDIAT LEGEM, ORATIO EJUS ERIT EXSECRABILIS. — Hebræa, Aquila, Symmachus et Theodotion, *etiam oratio ipsius abominatio;* Septuaginta, *et ipse orationem suam abominabilem fecit;* Syrus, *etiam oratio ipsius erit abominabilis*, *q. d.* Qui legem, quæ est interpres voluntatis divinæ, non audit, id est non ei obedit, hic meretur vicissim non audiri a Deo, cum eum orat; imo non tantum vitia, sed et oratio ejus est Deo exsecrabilis. Ratio a priori *prima* est pœna talionis; Deus enim par pari refert : sicut enim ipse non vult audire Deum loquentem per legem, sic Deus vicissim ipsum non vult audire sibi loquentem per orationem.

Ratio a priori. Prima.

Secunda, quia oratio volentis perseverare in peccato est peccatum, ideoque Deo abominabilis; est enim conjuncta cum affectu peccati, ac proinde sic orans videtur ridere Deum; talis enim reipsa dicit : Volo Deum colere et invocare, et simul volo eumdem offendere et irritare, quare perinde facit ac Judæi, qui flexo poplite Christum adorabant, dicentes : « Ave, rex Judæorum; » et simul eodem ore ipsum conspuebant et colaphizabant. Quin et subinde videtur Deum facere socium sceleris, ut cum fures orant Deum, ut sibi occasionem largiatur multa furandi, adulter adulterandi, homicida occidendi inimicum, etc. Hæ enim orationes petunt ut Deus faveat sceleri, ideoque sunt blasphemiæ et summæ Deo injuriæ. Hinc illud *Psalm.* CVIII : « Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum, » id est in offensam, ut oratio hominis tam impii magis offendat et exacerbet Deum, quam placet, quia, ut ait ibid. S. Gregorius, hom. 27 *in Evang.*, oratio in peccatum est, petere ea quæ prohibet Deus, v. g. ut Deus ulciscatur inimicos, occidat Christum et Martyres; anima enim orationis est charitas. Nam psalmo illo CVIII, petunt orantque Judas et Judæi ut Christi et Christianorum nomen deleatur, ait ibidem Euthymius. Et S. Augustinus ibidem : « Oratio, ait, Judæ fuit in peccatum, quia non fiebat per Christum, quem noluit sequi, sed persequi. » Talis fuit oratio Antiochi jam quasi condemnati et desperabundi, orantis pro remissione non tam culpæ quam pœnæ, II *Machab.* IX, 13 : « Orabat, ait, scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus. » Unde Auctor *Imperfecti*, hom. 15 *in Matth.* : « Ille, ait, orat, qui jam non peccat; qui autem rogat et peccat, non tam rogat quam deludit Deum. » Vide S. Gregorium, XVIII *Moral.* cap. V.

Secunda.

Tertia, quia, sicut aroma in se odoratum male olet si in stercore, cloaca aut fimeto ponatur, eo quod ejus tetro odore inficiatur : sic pariter oratio, licet in se sit odorata et grata Deo, tamen, quia ex corde peccatoris putido, quod suos concupiscentiæ fœtores exhalat, promanat, hinc ejus putoribus maculatur, maleque olet coram Deo; bene autem olet, si ex corde puro et virtutibus fragrante eliciatur.

Tertia.

Quarta, quia qui manet in peccato, manet in hostilitate Dei; Deus autem hostem suum odit, nec ejus preces acceptat. Quare, qui in peccati affectu persistens orat Deum, perinde facit ac Judas, qui osculatur Christum, et interim eum prodit; aut sicut qui una manu blanditur amico,

Quarta.

altera illum verberat vel occidit. Oratione enim quasi osculatur Deum, illique blanditur; pravo vero opere vel affectu Deum offendit, et quasi verberat. Hoc est quod ait *Eccli.* cap. XXXIV, vers. 23: « Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum. » Vide ibi dicta, et *Prov.* XV, 8.

Apposite Ambrosiaster in cap. IV *Apoc.*: « Ad eorum, ait, cæcitatem demonstrandam quamdam similitudinem proponam. Homo quidam usque ad collum defixus in limo tenebatur: cumque vidisset quemdam prætereuntem, extendens manum clamabat, dicens: Miserere mei, et extrahe me ab hoc luto. Cumque manum porrigeret, ut istum extraheret, iste manum, quam extenderat, sub luto demersit. Dumque ille qui ad extrahendum venerat recedere vellet, iste iterum ut erueretur postulabat. Cumque ille secundo ad eruendum manum extenderet, iste sicut prius manum sub luto demersit. Dumque crebrius hoc faceret, ille iratus dixit: Cur petis ut eruaris, cum in tuo periculo persistere velis? et quia interitum tuum diligis, posside quod elegisti. Similiter isti Deum deprecantur assidue, ut a vitiis eruantur, et tamen ista vitia ita amplectuntur, ut ab eis nullo modo divelli possint. » Unde subjungit justum semper orare, quia quando mens ab oratione vacat, ipsa opera intercedunt; imo quando dormit, opera ejus in conspectu Dei refulgent, et ipsa sunt intercessores apud Deum.

Intellige hæc de iis qui in peccati actu vel affectu obfirmati persistunt; nam, si quis cupiat e vinculis peccati egredi, recte orat Deum, ut illi gratiam et vires id perficiendi largiatur: peccator enim id suis viribus præstare nequit, sed ad hoc eget potenti Dei gratia, quam proinde precibus implorare potest et debet. Ita D. Thomas, II II, *Quæst.* LXXVIII, art. 2, ad 1, ubi objiciens sibi illud cæci nati: « Scimus quia peccatores Deus non audit, » *Joan.* cap. IX, vers. 31; et hanc Salomonis gnomen, respondet: « Oratio in impetrando non innititur merito, sed divinæ misericordiæ, quæ etiam ad malos se extendit; et ideo etiam quandoque peccatorum oratio a Deo exauditur. Unde S. Augustinus dicit super Joannem, tract. 44, quod illud verbum cæcus locutus est, quasi adhuc inunctus, id est nondum perfecte illuminatus; nam peccatores exaudit Deus. Quod autem dicitur, quod oratio non audientis legem est exsecrabilis, intelligendum est quantum est ex merito peccatoris; sed interdum impetrat ex misericordia Dei, vel propter salutem ejus qui orat, sicut auditus est Publicanus, ut dicitur *Luc.* XVIII, vel etiam propter salutem aliorum et gloriam Dei. »

Hoc est quod terribili voce per Isaiam, cap. I, vers. 15, Deus intonat: « Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis; et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam, manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Efficax profecto ratio, ait noster Alvarez, et cui nulla tergiversatione satisfieri possit. Non exaudiam, quoniam manus peccatorum sanguine, id est peccatis et iniquitatibus plenæ sunt, quibus (quod ad se attinet) iterum Christi sanguinem fundunt. Egregie enim dixit S. Basilius: Hæc causa est cur Deus oculos avertere soleat, quando manus extendimus, nimirum quod judicia supplantationis occasionem iræ præbeant. Quemadmodum si quis interfecto filio alicujus, quem ille in oculis ferebat, adhuc cruore conspersas manus habens, extendat ipsas patri, etiam tunc stomachanti petens in amicitiam ut se recipiat; nonne sanguis filii, qui in manu ejus apparet, qui filio necem attulit, ad iram magis incitabit eum, cui injuria data est? Si pater ejus petitionem non audiet, cujus manus videt sanguine filii sui pollutas, quo pacto Deus orationes iniquorum suscipiet, quos scit in legem suam esse prævaricatores, et in seipsum injuriosos, et in sanguinem et merita Filii unigeniti sui crudeles existere? »

Vers. 10. 10. QUI DECIPIT JUSTOS IN VIA MALA, IN INTERITU SUO (Syrus, *in foveam*) CORRUET: ET SIMPLICES POSSIDEBUNT BONA EJUS. — Tò *ejus* non est in Hebræo, Chaldæo, Septuaginta, Aquila et Theodotione, nec in multis Latinis. Hebræa enim sic habent: *Errare faciens rectos in viam malam, in foveam suam ipse cadet, et integri hæreditabunt bonum;* Chaldæus, *in foveam cadet; perfecti autem et immaculati hæreditabunt bona;* Septuaginta, *qui seducit rectos in viam malam, in corruptionem ipse incidet; iniqui autem transibunt bona, et non ingredientur in ea;* Aquila et Theodotion, *et simplices obtinebunt bona.*

Igitur delendo τὸ *ejus*, gnome hæc generalis hunc dat sensum. Qui errare facit simplicem et justum, seducendo eum in viam vel per viam malam, per quam scilicet eum deducat in foveam aliquam et interitum ei paratum, sive is corporalis sit, sive spiritualis, qualis est error, hæresis, libido, rixa, etc., hic in illud ipsum malum, quod simplici, id est recto et innocenti, paravit, incidet; simplices autem, id est recti et doli expertes, seductore pereunte, et suis dolis capto, pro malo eis structo, Deo eos protegente et dirigente, bonum recipient et possidebunt, ut v. g. pro errore capessant veritatem, pro hæresi fidem, pro libidine castitatem, pro rixa pacem, in eaque velut possessores firmentur et solidentur, etc. Igitur hæc gnome consentit cum illa cap. XXVI, vers. 27: « Qui fodit foveam, incidet in eam. »

Vulgatæ vero versionis quæ addit τὸ *ejus*, ut arctetur hæc gnome ad fraudulentos, qui per dolos et fraudes alios suis bonis privare satagunt, hic est sensus: « Qui decipit, » id est decipere nititur (significatur enim actus decipiendi inchoatus, non perfectus, ut patet ex seq.) justos « in via mala, » id est aliqua fraude, arte, vel dolo, puta actione aliqua perversa et fraudulenta, v. g. per consilium, machinationem, vel contra-

tum aliquem dolosum, ut opes ejus ingeniosa fraude sibi vindicet; hic « in interitu suo, » id est per artem et fraudem suam, qua aliis interitum et perniciem machinatus est, corruet, id est malum quod justis struxit ipse incurret, ut per fraudem, qua eos bonis spoliare putabat, ipsemet per eamdem bonis suis spolietur, illaque in justos transcribantur. Sic enim non raro Dei providentia dolum et dolosos punit talione, ut dolus quem aliis paraverunt, in ipsorum caput recidat, ac qui dolose justorum bona surripere tentarunt, ipsis bona sua cedere cogantur, uti Aman moliens per fraudem Mardochæum et Judæos spoliare dignitate, bonis et vita, iisdem ipse cum suis per eosdem spoliatus est.

Deus bona dolosorum in rectos transcribit.

Hoc voluerunt Septuaginta dum verterunt, *qui seducit rectos in viam malam, in corruptionem ipse incidet; iniqui autem transibunt bona, et non ingredientur in ea, q. d.* Iniqui videbunt bona rectorum et justorum, ad quæ per fraudes aspirant; sed non ingredientur in ea, nec ea possidebunt, quia ipsi per bona, vel potius juxta bona hæc duntaxat transibunt, ut in transitu ea videant, sed mox cum mœrore ea pertransire et relinquere cogantur, perinde ut qui vult possidere aquam fluvii, frustra laborat; aqua enim hæc teneri nequit, quia jugiter fluit et transit, illicoque præterfluit: tales prorsus sunt divitiæ, præsertim quæ injuste et fraude doloque parantur; transeunt enim, fugiuntque ab iniquo possessore, et avolant ad justos et rectos, ac vicissim avari et dolosi transeunt per eas, alioque, puta in pauperiem, vel mortem et gehennam, abeunt, juxta illud : « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis, » *Psal.* LXXV, 6.

Exempla.

Exemplum illustre est in Laban, qui volens circumvenire Jacob per pacta nova et iniqua, iisdem Dei nutu circumventus est. Audi ipsum Jacob loquentem uxoribus suis, *Genes.* XXXI, 7 : « Sed et pater vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem vicibus, et tamen non dimisit eum Deus, ut noceret mihi. Si quando dixit : Variæ erunt mercedes tuæ, pariebant omnes oves varios fœtus; quando vero e contrario ait : Alba quæque accipies pro mercede, omnes greges alba pepererunt. Tulitque Deus substantiam patris vestri, et dedit mihi. » Deus enim est innocentiæ et justitiæ tutor, ac nocentum et iniquorum ultor. Justum est enim ut qui alium dolo circumscribere conatur, ipse eodem circumscribatur; æquum est ut qui aliena appetit, sua perdat; par est ut qui alterius bona per fraudem concupiscit, sua ei cedat. Sic Pharao et Ægyptii dolose spoliantes et opprimentes Hebræos, eodem dolo ab eis spoliati et oppressi sunt, *Exod.* XII, 36, et cap. XIV, 27. Sic hisce annis principes hæretici satagentes invictissimum imperatorem Ferdinandum, per clancularias conspirationes et rebelliones ditionibus suis exuere, per easdem suis ab ipso exuti sunt. Similia crebro legimus in Historiis.

Mystice, hæretici, luxuriosi cæterique impii, qui rectos per fraudem in hæresim, libidinem aliaque scelera pertrahere conantur, itaque eos spoliare cœlesti gloria, ac in gehennam pertrahere, ipsimet in gehennam corruunt, ac gloriam sibi in cœlis præparatam rectis et constantibus cedunt. Ita Baynus.

Vers. 11

11. SAPIENS SIBI VIDETUR VIR DIVES : PAUPER AUTEM PRUDENS SCRUTABITUR EUM. — Varii varie exponunt. *Primo*, aliqui, *q. d.* Dives videtur sibi sapere, eo quod norit modum coacervandi opes, etiam per contractus iniquos et usurarios, quibus pauperum crumenas emungit; at pauper, qui prudens est, hosce modos et contractus sagaciter odorabitur, eosque detestabitur et fugiet.

Secundo, alii, *q. d.* Dives videtur sibi sapiens, id est prudens, honestus et probus, quod honeste splendideque alat familiam; at ne sibi blandiatur de probitate; hujus enim testes et judices sunt pauperes : probitas enim divitis maxime consistit in eleemosyna, cujus testes sunt pauperes. Unde B. Chrysologus, homilia *De Divitiis et Paupertate* : « Dives, ait, sive bonus, sive malus, in conscientiis pauperum apparet; talis eris, qualem te æstimant pauperum greges. »

Tertio, Rabbini et Baynus, *q. d.* Dives putat summam sapientiam esse industriam congerendi divitias; pauper autem qui vere sapit, hoc ejus judicium scrutatur et damnat, dum censet sapientiam non in opibus, sed in opum contemptu consistere, quod etiam censuere Philosophi, ut Seneca, *epist.* 119, Diogenes, Aristides, Crates, etc. Unde Chaldæus vertit, *et pauper prudens contemnit eum.*

Quarto et genuine, *q. d.* Diviti opes addunt animos, eumque inflant, ut putet se præ cæteris sapere, præsertim quia a vulgo magnus et excelsus prædicatur, et ab adulatoribus prudens et felix nuncupatur : at pauper prudens hunc ejus fastum despiciens, per colloquia, quæstiones et actiones scrutari potest, et non raro reipsa scrutatur, an præter divitias vera sapientia polleat, facileque ejus insipientiam deprehendet, coarguet et damnabit. Tacite innuit Salomon divitias esse impedimentum sapientiæ, paupertatem vero ejus esse incitamentum, tum quia divitiæ inflant, faciuntque superbos, paupertas vero facit modestos et humiles : sapientia enim vera est humilitas, sicut insipientia est superbia et fastus ; tum quia divitiæ amantem sui cura cruciant, et deprimunt ad opes et res terrenas, ut de rebus altis, quas spectat sapientia, non possint sincere judicare : paupertas vero ab opibus expedita, libere intendit opibus rebusque melioribus et cœlestibus ; tum quia divites abundant voluptatibus, vacantque gulæ et luxuriæ, quæ mentem hebetant et obtundunt ; pauperes vero sunt frugales et temperantes ; temperantia autem mater est sanitatis, sanctitatis et sapientiæ : unde Philosophi opes abjecerunt, ut libere serena mente philosopha-

Opes obstant sapientiæ : cur?

rentur. Hinc Crates Thebanus ingens auri pondus projecit in mare, dicens : « Mergo illud ne mergat me, » teste S. Hieronymo, epist. 13 *ad Paulinum*, et epist. 33 *ad Julian.* Et Menander : « Beatus ille qui opes et mentem habet, » quia utrumque habere est difficile : opes enim mentem sæpe opulento eripiunt. Tum quia Deus ita dona sua dividit, ut diviti det opes, pauperi ingenium et sapientiam : hinc videmus pauperes esse sapientiores, pientiores, sanctiores divitibus. Unde S. Jacobus, cap. II, 5 : « Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni quod promisit diligentibus se ? »

Gnomæ.

Præclare S. Chrysostomus, homil. *in Psalm.* IV : « Divitiæ, ait, sunt vitiorum et errorum ministræ, paupertas autem mater philosophiæ. Idque res ipsæ indicant quotidie, quod pauperes sint divitibus prudentiores, et sapientiæ amantiores. » Et Abbas ille in *Vitis Patrum* : « Paupertas voluntaria, inquit, est animæ requies. » In quiete autem anima invenit videtque verum veramque sapientiam. Hinc veteres Ascetæ et Anachoretæ paupertatem et quietem professi, evadebant sanctissimi et sapientissimi. Nota est historia pauperis apud Damascenum in *Vita Barlaam et Josaphat,* cap. IV, qui profitebatur dicebatque : « Ego sermonibus læsis medeor. » Unde accitus a principe, qui ob sermonem incautum iram regis et mortis periculum incurrerat, sapiens ei dedit consilium, quo et regem placavit, et mortem evasit.

Rursum significat Salomon divites habere specimen et pompam sapientiæ, pauperes vero rem et medullam sapientiæ. Divites enim suo splendore vestium, famulorum, palatiorum, exterius ostentant gravitatem et sapientiam ; at pauperes scrutantur ejus interiora, puta animum et mentem, illamque sapientia sæpe vacuam deprehendunt. Sic Diogenes scrutatus est, libereque carpsit Alexandri Magni ambitionem, eoque illum deduxit, ut diceret : « Si non essem Alexander, vellem esse Diogenes. » Quocirca Diogenes dictitabat « paupertatem subsidium esse ad philosophiam, quia quæ philosophia verbis persuadere conatur, ad ea cogit paupertas. » Ita Stobæus, *serm.* 93. Et Ariston aiebat, « paupertatem esse lucernam quæ omnia mala demonstret. » Xenophon : « Paupertas, ait, per se est docta philosophia. » S. Chrysostomus : « Qui cum paupertate philosophantur, magis magisque Deo appropinquant. » Ita refert Antonius in *Melissa,* part. I, cap. XXXIII.

Denique « scrutabitur » per metalepsin significat *judicabit* et *condemnabit*. Judex enim per scrutinium scelerum judicat et condemnat reum. Sic judex pauper, sed prudens, sæpe scrutatur, judicat et condemnat divites, quod per usuras, iniquos contractus et rapinas oppresserunt pauperes ; paupertas enim præstat judicium sincerum, quod cupiditas inficit et offuscat. In divite ergo sunt multa fucis illita, multa avaritiæ, fastus et vitiorum speciosa tegmina ; hæc retegit, vitiaque sub eis latentia scrutatur, ostendit et damnat pauper prudentia pollens.

Maxime vero hujus gnomæ veritas apparebit in die judicii : tunc enim Apostoli et viri Apostolici, qui in hac vita fuerunt pauperes spiritu, judicabunt et condemnabunt divites superbos et iniquos, uti Lazarus in sinu Abrahæ cum eo damnavit divitem Epulonem ardentem in gehenna, *Luc.* XVI, 25, juxta illud Christi promissum, *Matth.* XIX, 28 : « Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. » Et *Lucæ* XVI, 9, Christus pauperes facit cœli janitores, judices et præsides, dicens : « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula ; » illis ergo præsunt pauperes.

Vers. 12.

12. IN EXSULTATIONE JUSTORUM MULTA GLORIA EST : REGNANTIBUS IMPIIS, RUINÆ HOMINUM. — Syrus, *in exaltatione*, seu *corroboratione justorum multa est laus ; cum consurgunt impii, investigatur filius hominis* (1). Exaltatio enim justorum parit eorumdem exsultationem ; et exaltatio justorum directe opponitur regno impiorum. Sensus ergo est, *q. d.* Cum justi exaltantur ad dignitates, officia, prælaturas, regimen et regnum, ideoque exsultant ; exaltatur pariter et exsultat tota Ecclesia et respublica, ideoque in summa est lætitia et gloria. E contrario cum exaltantur et regnant impii, deprimitur, cadit et ruit communis hominum vita et respublica. Ratio a priori est quod justi, dum regunt, faciunt ut justitia, probitas et pietas in republica floreat : inde autem oritur pax, vigent commercia, exercentur strenue artes et agricultura, ex quibus oritur omnium rerum copia et abundantia. Denique Deus reipublicæ ob justitiam et probitatem principum et civium, per omnia benedicit. Ex adverso dum regnant impii, inducunt in rempublicam suam impietatem, fraudes, scelera, ex quibus oriuntur schismata, seditiones, lites, bella, quæ fugant agricolas, opifices et mercatores : unde necesse est sequi pauperiem, famem et rerum indigentiam. Denique Deus principi et reipublicæ impiæ maledicit. Sicut enim dominante justo regnat et triumphat justitia et virtus : sic dominante impio regnat et triumphat impietas et scelus. Justus enim princeps omnes subditos sibi similes, id est justos, efficere satagit ; impius vero impios. Unde illud : « Qualis rex, talis populus. » Et :

Regnante justo floret respublica.

Ratio a priori.

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Pro *gloria* hebraice est תפארת *tipheret*, id est

(1) *Cum exsultant*, prospera utuntur fortuna *justi*, *magnus* est *splendor,* vestibus splendidis ornati incedunt cives, plena sunt lætitia omnia ; *at cum surgunt*, florent *impii*, *abdunt se homines*. Rosenmullerus, *magna* fit *gloria*, scilicet totius populi eique magnus apud alios conciliatur honor.

gloria, decor, nitor, magnificentia, *q. d.* Cum dominantur et exsultant justi, omnia templa, fora, plateæ, curiæ, domus, negotia, merces, opificia, studia, artes, status, cives, omniaque quæ in republica sunt, existunt splendida, gloriosa, decora, nitida, magnifica; cum vero regnant impii, omnia hæc ruunt fiuntque ingloria, fœda, spurca, vilia. Sic imperante Constantino, Theodosio, Carolo Magno, qui Christi fidem, Pontifices et Christianos exaltarunt, communis fuit orbis et urbis exsultatio, felicitas et gloria: ex adverso regnante Nerone, Decio, Diocletiano, Valente, Juliano, communis fuit omnium mœror, squalor, strages et ruina. Tyrannorum enim est ex aliorum damnis et ruina se ditare et magnificare. Unde Aristoteles, lib. VIII *Ethic.* x, hæc tyrannorum propria esse dicit: « Arma civibus adimere, multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, et vacuam habitatoribus urbem reddere, vexare nobilitatem, clam evertere, et palam in exsilium pellere tanquam adversarios et machinatores contra potentiam suam: unde Periandri consilium Thrasybulo datum, supereminentes spicas decerpere quam opportunum fuerit, id est, eminentiores civium de medio tollere. »

Exempla.

Pro *ruinæ hominum* hebraice est יחפש אדם, *iechuppas adam*, id est *scrutabitur*, explorabitur, perquiretur *homo*; alii, *nudabitur homo*: cum enim impii tyranni aliquem scrutantur, eum nudant et spoliant; alii, *mutabitur homo*. Hinc Chaldæus vertit, *quando lætantur justi, multa est pulchritudo; cum consurgunt impii, investigatur filius hominis.*

Unde *primo*, R. Salomon sic explicat, *q. d.* Cum dominantur impii, quilibet homo investigatur et exquiritur ab eis, ut ad quodlibet eorum scelus pertrahatur; impii enim cupiunt ut omnes suas flagitiosas actiones imitentur: putant enim par esse ut ad suas actiones reliqui omnes etiam suas moderentur et conforment, utpote eis subditi.

Secundo, Aben-Ezra, quasi dicat: Cum impii evehuntur, explorabitur vir; impii enim cæterorum facultates explorant et violenter diripiunt.

Tertio, R. Levi, quasi dicat: Cum exaltantur impii, pii fugiunt abduntque se in latebras: quare impii eos scrutantur et indagant, ut inde eos in lucem ad se educant et abstrahant.

Quarto, Baynus, *q. d.* Cum regnant impii, omnes ad eorum impietatem se flectunt; quare tunc difficile est invenire virum qui eis resistat, et sibi in probitate constet, ita ut, si lucerna omnes perscruteris, vix unum e mille sis inventurus. Unde Cajetanus vertit, *et surgentibus impiis mutatur homo*, *q. d.* Cum regnant impii, homines etiam pii mutant mores, et ad regum impietatem se flectunt, uti Constantio Ariano regnante plerique amplexi sunt arianismum. Et nuper in Anglia Henrico VIII schisma faciente ab Ecclesia, tota Anglia schisma ejus secuta est. Nam, ut ait Sosipater apud Stobæum, *serm.* 46: « Quisnam adeo quadratus est, qui per omnem fortunæ, rerum, ac imperiorum mutationem firmiter consistat, accommodans se principibus ac subditis, ac sibi ipsi concilians cunctos, et omnem ubique differentiam ad unam rationem connectens? » Aut, *q. d.* Cum dominantur pii, felix et stabile est regnum, unde cives in eo læti manent et consistunt; at vero dominantibus impiis, fugiunt eorum tyrannidem, ideoque domum mutant, et alio se transferunt. Aut, ut Pagninus, *q. d.* Cum regnant impii, homo mutabitur in vestibus, id est mutabit vestes, aliumque habitum assumet ne agnoscatur, sed ut sese abscondat et lateat. Rursum per regem impium mutantur officia, commercia, leges, totusque Reipublicæ status, uti nuper factum vidimus in Anglia. Huc facit factum Diogenis, qui, teste Laertio, lib. VI: « Quodam tempore lucernam laterna inclusam gestans obambulabat in foro clarissima luce, quærenti similis. Rogantibus quid ageret: Hominem, ait, quæro, notans scilicet publicos civitatis mores ne homine quidem dignos esse. »

Quinto, Vatablus vertit, *et surgentibus impiis explorabitur homo*, *q. d.* Regnantibus piis omnes sunt, vel simulant se esse pios et probos: quare tunc probitas alicujus explorari nequit; at si regnent impii, tunc exploratur hominis virtus et constantia. Si enim, cum passim alii cedunt impietati et impio, ipse unus animose utrique resistat, signum est eum magnæ et probatæ esse virtutis; qualis fuit Tobias, qui contribulibus suis euntibus ad adorandum vitulos aureos, ipse solus ibat in Jerusalem adoraturus Deum, *Tob.* I. Unde S. Gregorius, lib. I *in Job*, cap. I: « Inter malos, inquit, bonum esse immensæ bonitatis est. » Hinc Septuaginta vertunt, *per auxilium justorum multa fit gloria; in locis autem impiorum capiuntur homines.*

Omnia hæc eodem redeunt, omniaque Noster complexus est vertens, « regnantibus impiis ruinæ hominum; » hæ enim ruinæ contingunt per scrutinium, quo eos scrutantur impii, ut bonis spolient, nudosque cogant mutare domum et exsulare, aut ut eos ad impietatem pertrahant.

Anagogice, « in exsultatione justorum, » id est Beatorum, in regno cœlesti, ubi Sancti exsultant gaudiis et hymnis ineffabilibus, summa est gloria Ecclesiæ tam militantis quam triumphantis. Dico *tam militantis*, quia Ecclesia militans ingenti gloria celebrat eorum festa, ac præsertim festum omnium Sanctorum (uti hoc die quo hæc scribo, illud celebramus Romæ magnifice in B. Mariæ ad Martyres, olim Panthæo), in quo eis accinit: « O quam gloriosum est regnum, in quo cum Christo gaudent sancti, amicti stolis albis, sequuntur agnum quocumque ierit. » Alludit ad illud Davidis patris sui: « Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis; exsultationes Dei in gutture eorum, » *Psalm.* CXLIX, 5. S. Evergistus Archiepiscopus Coloniensis, ut habet ejus Vita, ingrediens templum S. Gereonis et sociorum

Martyrum, salutavit eos dicendo : « Exsultabunt sancti in gloria; » mox S. Gereon et socii e sepulcris, quasi applaudentes exsultando responderunt : « Lætabuntur in cubilibus suis. » De hac eorum gloria ait Isaias, cap. LXIV, vers. 4; et ex eo S. Paulus, I *Corinth.* II, 9 : « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum. » Hinc immensa illa Sanctorum exsultatio, jubilus et tripudium. Hebræum enim עלץ *alats* significat exsultare, tripudiare, gestire, exsilire præ gaudio, jubilare, uti faciunt Beati in cœlis perenniter. Vice versa in inferno, ubi regnat Lucifer et impii dæmones, sunt ruinæ et strages æternæ tam hominum quam dæmonum. Ut enim taceam gehennæ incendia æterna, ibi sunt odia, rixæ et pugnæ, tam dæmonum, quam hominum inter se, quibus se invicem mordent et cruciant, imo discerperent, si possent.

Vers. 13.

13. QUI ABSCONDIT SCELERA SUA, NON DIRIGETUR : QUI AUTEM CONFESSUS FUERIT, ET RELIQUERIT EA, MISERICORDIAM CONSEQUETUR. — Hebraice, *tegens prævaricationes suas, non prosperabitur,* etc. Septuaginta, *qui cooperit iniquitatem suam, non prosperabitur; qui autem narrat redargutiones, diligetur;* Symmachus, *qui enuntiat* (Aquila et Theodotion, *confitetur*) *redargutiones, prosperabitur;* Chaldæus, *miserebitur ejus Deus.*

Confessionem laudat Salomon: quam?

Quæres, quam confessionem requirit et commendat Salomon?

Aliqui censent eum exigere auricularem et sacramentalem, quæ in lege nova fit confessario ad recipiendam peccatorum absolutionem in sacramento Pœnitentiæ. Ita Hugo, Dionysius, Baynus et Cajetanus. Verum hæc tempore Salomonis nondum erat instituta, nam post mille annos sancita est a Christo. Dico ergo eum loqui de confessione quæ est juris naturæ, eaque duplici. Prior est, qua peccator pœnitens coram Deo confitetur peccata sua, supplexque ab eo postulat veniam et remissionem. Ita Publicanus confitebatur dicendo : « Deus, propitius esto mihi peccatori, » *Luc.* cap. XVIII, vers. 13. Ita Daniel, cap. IX, vers. 5, confitetur sua et populi peccata, ut misericordiam et liberationem e captivitate Babylonica a Deo impetret. Ita Jeremias, Isaias cæterique Prophetæ, tres pueri in fornace Babylonia, *Daniel.* III, 29, Machabæi aliique Sancti veteris Testamenti in Scriptura crebro Deo humiliter confitentur peccata, ut Dei gratiam obtineant; nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 20 *De confessione :* « Apud judicem bonum confessio est mater indulgentiæ. » Recte *mater,* quia sicut mater cum dolore parit filium, sic confessio cum dolore parit veniam. Ita David, quamdiu abscondit suum adulterium et homicidium, Deo fuit exosus; at ubi, arguente Nathan, illud confessus est, dixitque : « Peccavi Domino, » illico gratiam consecutus est, dicente Nathan : « Dominus quoque transtulit peccatum tuum, » II *Reg.* XII, 13 Unde ipse, *Psal.* XXXI, 5 : « Dixi, ait : Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei. »

Posterior confessio est, qua quis de peccato suo a Superiore, vel quo alio, admonitus et correptus, illud humiliter agnoscit et confitetur, ac emendationem spondet; aut qua is qui alium læsit vel offendit, coram eo culpam agnoscit, et veniam precatur, ut ei de offensa satisfaciat, eumque sibi reconciliet : ad veniam enim et reconciliationem nullum est efficacius remedium, quam humilis culpæ confessio. Unde senior in *Vitis Patrum* : « Cum quem offendisti, ait, illico dic : Mea culpa. » Sensus ergo est, *q. d.* Humilitas confessionis confitenti et pœnitenti, veniam et condonationem petenti, eamdem, tum a Deo, tum ab hominibus impetrat. Ipsa enim est actus pœnitentiæ et contritionis, quæ etiam in lege nova sine Sacramento reipsa suscepto, cum solo ejus voto et proposito culpam abolet, ut docet Concilium Tridentinum, *sess.* XIV, cap. IV. Contritio enim est actus charitatis, quo quis Deum amans super omnia summe dolet se eum offendisse; « charitas autem operit multitudinem peccatorum, » ut ait S. Petrus, *epist.* I, cap. IV, vers. 8.

Adde Judæis non solo jure naturali, sed positivo quoque et divino, præceptam fuisse in certis casibus specialem peccati cujuspiam confessionem, uti ostendi *Num.* V, 7, et *Levit.* V, 5. Christianis vero confessio cujuslibet peccati mortalis præcepta est a Christo in lege Evangelica, idque apposite ad naturam peccati, confessionis et remissionis. Nulla enim virtus vel actio tam apposita, et, ut ita dicam, connaturalis est ad impetrandam peccati veniam, quam humilis ejusdem confessio; hæc enim includit contritionem et satisfactionem : nam non parva satisfactio, et offensæ compensatio est ipsa ejus confessio. Confessio ergo includit tres partes pœnitentiæ, sive tria officia pœnitentis, quæ sunt contritio, confessio, satisfactio. Rursum, ut docet Tertullianus, lib. *De Pœnitentia,* confessio vice Dei fungitur; facit enim ut peccatum suum ipse pœnitens confitendo judicet et vindicet; atque seipsum damnans et castigans iram Dei prævenit, nihilque illi castigandum aut peragendum relinquit.

Confessionis dignitas.

Adde : confessio est peccati retractatio, itaque congrua ad veniam dispositio; pœnitens enim, confitendo peccatum suum, illud revocat, retractat, et, quantum in se est, destruit aboletque, quia de illo dolet, illudque refutat et detestatur; quare meretur ut Deus illud condonet, et per gratiam suam destruat. Qui vero peccatum suum non agnoscit, sed excusat vel defendit, in eo se obfirmat, ideoque veniæ est incapax, tum ob ejus superbiam et fastum, tum quia ipse peccatum impœnitentiæ et defensionis, peccato concupiscentiæ, in quod lapsus est, addit et accumulat. Sic Saul nolens inobedientiam suam Samueli confiteri, qua contra Dei jussum pepercerat gregibus Amalec, sed illam excusans, iram Dei in-

currit, ac regno et vita privatus est, I *Reg.* XV. Et Cain, nolens confiteri parricidium Abelis fratris sui, a Deo maledictus est, *Gen.* cap. IV.

Sensus ergo est, *q. d.* « Qui abscondit scelera sua non » prosperabitur, nec « dirigetur » ad eorum veniam, gratiam, virtutem et salutem; « qui autem ea confessus fuerit » eo modo et ritu quo lex sua exigit, ac Deus pro varietate temporum instituit, v. g. ut Gentilis fide et gratia Dei illustratus confiteatur ea Deo, Judæus sacerdoti sacrificanti, Christianus sacerdoti absolventi; ac simul ea reliquerit, vitamque emendarit, hic eorum veniam, « misericordiam » et gratiam « consequetur. » Nam, ut ait S. Augustinus in *Sententiis*, num. 240 : « Apud misericordiam Dei plurimum valet confessio pœnitentis, qua facit peccator confitendo propitium, quem negando non fecit nescium. » Igitur ex hoc loco non male Theologi probant confessionem sacramentalem, tum quia hæc prævisa fuit a Spiritu Sancto, et per os Salomonis hic adumbrata; tum quia gnome hæc generalis est, quæ proinde cuique Ecclesiæ statui aptanda est juxta rationem et modum a Deo cuique præscriptum. Jam autem Deus in statu legis novæ præscripsit modum confessionis sacramentalis, tanquam necessarium ad peccati remissionem, nec aliud peccati abolendi remedium esse voluit, quam Sacramentum confessionis. Ergo illud peccatori usurpandum est, si rite pœnitere velit et veniam gratiamque Dei consequi : idque inter alia significat hic Salomon actus et instinctus a Spiritu Sancto. Nam, ut ait S. Cyprianus : « Quod ignorat medicina, non sanat. » Vide gnomas et exempla Patrum de confessionis fructu, quæ citavi *Levit.* cap. VI, vers. 4, et in *epist.* S. *Jacobi*, cap. V, vers. 16.

Quinque modis expiatur peccatum.

Apposite S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XVII, inter quinque expiandi peccati modos primum confessioni assignat : « Viæ, ait, pœnitudinis sunt quinque : *prima*, agnitio et increpatio peccatorum; *secunda*, proximis suos errores condonare; *tertia*, quæ fit per orationem; *quarta*, per eleemosynam; *quinta*, per humilitatem animi. » Et rursum : « Dum tempus, ait, nos sinit, præveniamus faciem Dei in confessione, ut mitem et placidum ipsum tunc videamus, et minaces illos Angelos effugiamus. Peccatum si confitearis, minues; secus, augebis. » Sic Judæi peccata sua Joanni Baptistæ confessi sunt, ac deinde ab eo baptizati, *Matth.* III, 6; et *Act.* XIX, 18, fideles Apostolis peccata confessi sunt. Vere S. Augustinus in *Sententiis*, num. 118 : « Melior est, ait, in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio. »

Vers. 14.

14. BEATUS HOMO QUI SEMPER EST PAVIDUS (Galatinus, *timoratus*); QUI VERO MENTIS EST DURÆ, CORRUET IN MALUM. — Hebræa : *Beatitudines sunt homini paventi semper, et indurans cor suum cadet in malum*; Chaldæus : *Beatus vir qui veretur omnia per metum, durus autem corde incidet in malis*; Septuaginta : *Beatus vir qui omnia timet* δι' εὐλάβειαν, id est *ob pietatem, metum et reverentiam Dei*, qua veretur ne qua in re eum offendat; vel, ut Complutenses, *ob cautelam*, vel cautionem, qua prudens timens malum caute illud declinat. Unde Cicero, *Tuscul.* IV : « A malis, ait, natura declinamus; quæ declinatio, si cum ratione fiat, cautio appellatur; quæ autem sine ratione, metus. » Jam

Primo, Rabbini sic exponunt; R. Salomon : « Beatus, ait, ille qui semper pœnam suppliciumque formidat : ita enim se a noxis continebit; » Aben-Ezra : « Beatus, ait, qui semper Deum veretur, nec in eumdem sceleribus se obstringit; qui vero animo ita est obfirmato, ut arguenti aures præbere nolit, eis calamitatibus obnoxius erit, quas cæteris se illaturum arbitrabatur; » R. Levi : « Ter felix qui eum paveat, quem timere oporteat; id enim in causa erit, ut accommodatis consiliis incundis sapienter se gerat, ut calamitatibus, quas formidat, sese subducat. Qui vero animo est pervicaci, sibique pro Deo statuit, quæ extimescenda essent, extrema patietur. An non liquet ob animum obstinatum tum primo constructum, tum restauratum templum, prorsus abolitum fuisse? nisi enim Sedecias contumaci animo fuisset, et si regis Babylonis jugo collum supposuisset, haud tunc e nostris sedibus migrare coacti fuissemus; idemque censendum est de restaurato templo : nec enim Romano Imperio subjecti fuissemus, nec ejus jugum ferre cogeremur. »

Secundo, S. Gregorius, et ex eo Beda, Hugo, Dionysius, et alii accipiunt hæc de pavore et metu extremi judicii et supplicii. Audi S. Gregorium, homil. 40 *in Evang.* : « Sic præsentis vitæ agenda est lætitia, ut nunquam amaritudo sequentis judicii recedat a memoria : quatenus dum mens pavida extremæ ultionis timore transfigitur, quantum nunc præsens lætitia, tantum post ira subsequens temperetur. Hinc namque scriptum est : Beatus homo qui semper est pavidus; qui vero mentis est duræ, corruet in malum : sequentis enim ira judicii tanto tunc districtius portabitur, quanto et nunc et inter culpas minime timetur. »

Tertio, Auctor *Catenæ Græcorum* accipit hæc de timore et reverentia Dei; unde ex Septuaginta sic vertit et explicat : « Beatus vir qui quadam Dei reverentia tactus extimescit omnia; ast homo duri præfractique cordis incidit in mala. Qui Dei timorem obtinet, ille, inquit, omnia quæ aliquod contagium vel detrimentum animæ adferre poterant, formidat, suspectaque habet : adeoque beatus censendus est. Ast improbus neminem timet, atque ita in varia incidit incommoda. »

Interpres S. Chrysostomi, homil. 55 *in Genesin*, pro reverentia vertit *pietatem* : « Beatus, ait, qui timet omnia propter pietatem. Nam si nos cum videmus famulum qui nostra cum diligentia timoreque multo curat majorem erga illum declaramus benevolentiam; multo magis bon[illegible] Do-

minus propter hoc dicebat : Super illum respiciam qui tremit sermones meos. Tremamus igitur, oro, et cum magno timore sermones ejus impleamus; nam ejus sunt sermones. Et cum didicerimus quæ illi placent, et quæ probat, ea obeamus, et tales quales vult, fieri studeamus. » Quænam illa sint particulatim subnectit : « Quietem, mansuetudinem, humilitatem magnam exhibeamus, et omnia quæ ab eo mandata sunt, cum reverentia adimpleamus, ut, cum approbarit affectionem mentis nostræ, placatus nostra obedientia, respicere etiam super nos dignetur. Quod si nobis continget, erimus per omnia securi. Dicit enim : Respiciam, hoc est, cura mea dignabor, manum porrigam, in omnibus auxiliator ero, ubertim in eum meam liberalitatem profundam. »

Beatus ubique pavidus.

Accedit Vatablus : *Beatus*, ait, *qui jugiter pavet, ne offendat Deum*. Ubi nota τὸ *omnia* et τὸ *semper*, uti habent Latina et Hebræa; quod S. Chrysostomus restringit ad Dei præcepta, *q. d.* Beatus qui timet, id est, ex timore et reverentia Dei observat omnia ejus præcepta. Alii generatim exponunt, quasi dicat : Omnia negotia, omnia opera, omnes personas, omnem sexum, omnia contingentia verere et extimesce, necubi Deum offendas. Dæmon enim in omnibus tibi tendit insidias, ut in omnibus lateat peccati periculum. Hic sane optimus et sanctissimus est pavor et timor. Sic Job, cap. IX, 28 : « Verebar, ait, omnia opera mea, sciens quia non parceres delinquenti. » Et cap. XXXI, 23 : « Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum. » Et David, *Psalm.* CXVIII, 120 : « Confige, ait, timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timui. » Et Ecclesiasticus cap. XXV, 15 : « Beatus homo cui donatum est habere timorem Dei; qui tenet illum, cui assimilabitur? Timor Dei initium dilectionis. » Vide ibi dicta.

Exempla.

Quarto, generatim et adæquate Jansenius hæc accipit de timore et cautela in omnibus rebus adhibenda, quæ temeritati opponitur, ut is dicatur hic « beatus, » hoc est felix, qui sic in omnibus rebus est timidus, ut prospiciat ne quid temere aggrediatur, nec absque debita deliberatione et consilio aliorum, sollicite cavens ne quid omittat eorum quæ requiruntur. Talis enim in negotiis suis prosperari solet; cum contra qui « mentis est duræ, » hoc est, obstinato animo sine aliquo metu res suas aggreditur, nihil curans quidquid suggeritur et consulitur, ruit sæpe in multa mala, et damna multa perferre cogitur.

Ubi nota : Timor hic non debet esse nimius; sic enim fit anxietas et scrupulus, qui hominem vexat, exedit, et a rebus magnis deterret et avertit, agitque in desperationem. Unde Seneca, *epist.* 56 : « Imperitus est, ait, qui omnibus rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem una quælibet vox pro fremitu accepta dejicit, quem motus levissimi exanimant. »

Timor sit moderatus ut sit virtus.

Timor ergo hic debet esse moderatus : timor enim hic est virtus, ac proinde in medio duorum vitiorum extremorum, scilicet audaciæ durique cordis, quod impavidum nihil metuit, et nimiæ timiditatis positus; estque animi sapientis metus et cautio, qua omnia quæ contingere possunt, caute prævidet et providet, necubi decipiatur, fallatur aut labatur; quare tute et secure in omnibus procedit cum debita cautela, ut vertunt Septuaginta. Timor ergo hic non destruit, sed efficit securitatem, fiduciam et magnanimitatem. Sic mercatores caute ineunt contractus, coemunt merces, naves transmittunt, etc., ut pericula perdendæ sortis evitent. Eamdem cautelam in commerciis adhibent cives, opifices ceterique prudentes viri, quia experientia docuit nimiam præfidentiam, temeritatem et audaciam multos decepisse et in ruinam egisse.

Denique pie et sapienter S. Bernardus, *serm.* 54 *in Cant.*, hanc gnomen accipit de timore conservandæ gratiæ : « In veritate, ait, didici nil æque efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quam si omni tempore coram Deo inveniaris non altum sapere, sed timere. Beatus homo qui semper est pavidus. Time ergo cum arriserit gratia, time cum abierit, time cum denuo revertetur, et hoc est semper pavidum esse. Succedant vicissim sibi in animo tres isti timores, secundum quod gratia vel adesse dignatur, vel offensa recedere, seu iterum placata redire sentietur. Cum adest, time ne non digne opereris ex ea. Hæc monet Apostolus : Videte, inquiens, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Idem, epist. 87 *ad Ogerium* : « Nolo te illud tanquam nullum, vel parvum malum negligere; imo semper timere, semper pœnitere, semper securum non esse; sicut scriptum est : Beatus homo qui semper est pavidus. Vides certe quem timorem tibi incutere nitor : non qui tibi sit laqueus desperationis, sed qui spem acquirat beatitudinis. Est siquidem timor inutilis, tristis, crudelis, qui veniam, quia non quærit, non consequitur. Est siquidem timor pius, humilis, fructuosus, qui cuilibet, quantumlibet peccatori, facile misericordiam promeretur. Talis timor generat, nutrit et servat humilitatem, sed mansuetudinem, sed patientiam, sed longanimitatem. Quem non delectat tam inclyta proles? Alterius vero misera soboles est pertinacia, immoderata tristitia, rancor, horror, contemptus et desperatio. Non hoc ergo, qui desperationem, sed illo, qui generat spem, timens ne non timeres, vel parum timeres, tuam tibi culpam sic rememorandam esse putavi. »

Vers. 15.

15. LEO RUGIENS ET URSUS ESURIENS, PRINCEPS IMPIUS SUPER POPULUM PAUPEREM. — Pro *ursus* hebraice est דוב *dob*, quod Septuaginta hic et alibi vertunt, *lupus*. Pro *esuriens* hebraice est שוקק *scokeck*, id est *excurrens* præ fame ad diripiendum, devorandum, puta *grassans*; Pagninus, *avidus*; R. Salomon, *frendens*; Vatablus, *cum fremitu discurrens*; Chaldæus, *clamans*; Septuaginta, *sitiens*; Noster, *esuriens*; Aben-Ezra, *more ferino diripiens* : præ

fame enim et siti discurrit et grassatur, ut famem sitimque expleat. Pro *princeps* hebraice est מושל *mosel*, id est *dominator*. Pro impius est רשע *rasca*, quod Septuaginta per apocopen legentes רש *ras* vertunt, *inops, pauper*; Septuaginta ergo sic habent : *Leo rugiens et lupus sitiens, qui, cum inops sit, tyrannizat gentem pauperem*; Chaldæus, *leo rugit et ursus clamat propter impium, qui dominatur super populum pauperem*; Syrus, *ursus dat vocem, quod proficiatur iniquus populo pauperi*.

Recte princeps impius et tyrannus comparatur leoni et urso, sicut princeps pius comparatur cani et pastori ovium. Unde Plato, lib. II *De Republ.* : « Existimasne, ait, differre naturam generosi canis et generosi principis ad custodiam agendam? Quorsum hæc? Utrumque ipsorum sagacem oportet esse ad sentiendum, et velocem ad insequendum; ac demum robustum, cum assecutus fuerit, ad pugnandum capiendumque. » Princeps ergo similis est cani vigili et custodi gregis; tyrannus vero leoni et urso invasori, *primo*, quia sicut leo suo rugitu percellit cætera animalia et stupefacit, itaque capit, rapit et vorat; ac sicut ursus frendens suo fremitu terrefacit hinnulos et porcos : sic et princeps impius sua terrifica voce, minaci vultu et impiis edictis terrorem incutit plebi.

Tyrannus similis leoni et urso. Primo.

Secundo. *Secundo*, leonis et ursi summa est immanitas et sævitia, præsertim raptis catulis, *Oseæ* XIII, 8, et cum fament : ideo præ fame leones rugiunt, ursi frendent. Leones fament, quia alternis tantum diebus comedunt, ob quartanam, qua perpetuo laborant, teste Aristotele et Plinio. Ursi autem, quia per hiemem latent nihilque comedunt, ait Aristoteles, lib. VIII *Histor.* cap. XVII. Inde ergo urso per hiemem exinanito in vere summa existit inedia et fames, adeo ut omnia voret, etiam formicas et apes. Hinc ab Aristotele ibidem, cap. V, vocatur omnivorus. Talis prorsus est tyranni immanitas, avaritia et cupiditas, ut ex omnibus rebus etiam vilibus et sordidis captet lucrum, sicut Vespasianus captabat ex urina et sordibus.

Tertio. *Tertio*, in leone notatur tyranni crudelitas, in urso dolus et astutia. Unde Plinius, lib. VIII, cap. XXXVI : « Nec alteri, ait, animantium in maleficio astutia solertior. » Hinc *Apocal.* XIII, 2, Antichristus, qui erit versutissimus, comparatur urso. Et *Thren.* III, 10, vocatur « ursus insidians; » quia, ut ait S. Ambrosius, libro VI *Hexamer.* cap. IV : « Plena fraudis est fera. » Et ante eum S. Basilius, homil. 10 *Hexam.* : « Quoties, ait, dolus in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegit domicilium, nonne urso quolibet in suo spelæo collatebrante est implacabilior? » Similiter lupi, ut vertunt Septuaginta, sunt astuti et dolosi; nam ovilia oberrant, « ac somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ovium guttur invadunt, ut cito strangulent, » ait S. Ambrosius in cap. X *Luc.* Quin et hyæna, quæ certa est species lupi, pastorum nomina audiendo ediscit, eosque deinde per nomen ex ovili evocat, perinde ac si homo quispiam eos evocaret; prodeuntes deinde invadit et strangulat, ac mox ovile perrumpens in oves grassatur. Similis est crudelitas et astutia tyrannorum.

Quarto. *Quarto*, leo noxia invadit animalia; ursus innoxia, puta oves et agnos : ita tyrannus tam probos quam improbos vexat, expilat et mactat. Unde Antisthenes apud Stobæum, *serm.* 49, tyrannum ait esse pejorem carnifice : quia, ait, carnifex occidit duntaxat reos et sceleratos, at tyrannus insontes æque ac sontes.

Quinto. *Quinto*, tam leo quam ursus symbolum est rapacitatis et injustitiæ, quia aliena invadit, rapit, mactat et vorat. Rursum leo reliquias sui prandii ursis, lupis et feris devorandas relinquit. Sic tyrannus est rapacissimus et injustissimus, ac similes sibi magistratus et officiales rapaces et violentos creat, ut tyrannidis suæ congruos habeat socios et adjutores, ut docet Plato, lib. IX *De Republica*. Audi S. Ambrosium, *serm.* 59 : « Aiunt plerique lupos leonum subsequi solere vestigia, et non longe ab eorum venatibus oberrare, scilicet ut rabiem suam rapina satient aliena, et quod ex leonum saturitate remanet, id luporum rapacitate consumatur. Sic et isti avaritiæ lupi prædonum vestigia subsecuti sunt, ut quod illorum rapacitate superavit, horum cederet feritati. » Rursum ursa sævior est urso, teste Aristotele : sic uxores et concubinæ tyrannorum sæpe sæviores et rapaciores sunt ipsis tyrannis.

Princeps non vendat officia. Ex hac auri esurie evenit ut princeps avarus nil faciat gratis, sed ob res quaslibet poscat munera, imo præfecturas et officia pretio divendat, qua ex re non modica sequuntur in rempublicam damna. Quocirca Basilius Imperator, *Exhortat. ad Leonem filium*, cap. XLIII, præscribit ne officia divendat : « Auro, ait, et muneribus venales honores et dignitates cave ne habeas, sed eas dignis largire gratis; qui enim magistratum pretio emit, subjectos illi magistratus multo magis emit, ut muneribus quæ dedit fretus, ipse audacius munera capiat. Proba igitur atque explora diligenter, atque ita demum provehe eos qui sine muneribus ambiunt, si vis a republica omnem sordium et concussionis labem exsulare. » Rationem nervosam affert : « Nam qui dat, ait, ut magistratum capiat, quæstum sibi a magistratu captat; dat enim ut jus capiendi habeat, contra leges hoc agens, ut nullis legibus teneatur. Qui enim magistratum mercari didicerit, is nunquam munera capere dediscet, et sine muneribus aliquid facere nunquam volet : te autem corruptionis et sordium habebit magistrum, quem debuerat habere vindicem. Neque ipse solum munera capiet, sed eos etiam qui sub ipso erunt, munera capere coget. »

Sexto. *Sexto*, leo et ursus hinnulos aliasque feras inter se dimicantes invadunt, occupant et laniant : sic tyranni gaudent subditorum dissensionibus, imo

eas serunt et fovent, ut partem debiliorem juvent et fortiorem opprimant, qua oppressa debiliorem jam sibi obligatam facile occupant, ut facit Turca. Unde Aristoteles, lib. V *Politic.* cap. XI : « Calumniari, ait, invicem, et amicos committere cum amicis, et plebem cum nobilitate; et divites inter seipsos, et subditos ad paupertatem redigere, tyrannicæ est pravitatis, ut neque sumptus fiat in custodia, et illi quotidianis molestiis occupati vacare non possint ad consilia contra tyrannos ineunda. »

Septimo. *Septimo*, Septuaginte pro *princeps impius* vertunt *princeps inops*; unde indicant causam rapacitatis et avaritiæ principum esse, quod sint inopes, tenues et pauperes, vel quia prodigi, vel quia avari et insatiabiles, vel quia ex infima plebe emergunt, et ad principatum assurgunt. Quare ut insignem suam inopiam levent, imo impleant, minima quælibet exigunt, ac pauperes vectigalibus et tributis exhauriunt usque ad ossa. Princeps ergo cui dominatur paupertas, eidem sæpe dominatur rapacitas et impietas. Hinc rursum Septuaginta eos comparant lupo sitienti, tum quia inopes semper sitiunt opes, suntque inexplebiles et insatiabiles; tum quia lupus sitit sanguinem animalium, ideoque guttur invadit ut strangulet et sanguinem hauriat : sic tyranni sitiunt sanguinem subditorum, omniaque cædibus et stragibus implent. Unde Ptolemæus Philadelphus dicebat in tyrannide cum multa alia esse gravia, tum illud maxime, quod immeritos occidere cogatur utilitatis suæ gratia. Ita Stobæus, *serm.* 49. Ibidem Ælianus : « Tyranni, ait, omnia suspicantur et metuunt. Sciunt enim quod sicuti sues, ita et ipsi vitam omnibus debeant. Quam inopia sit causa avaritiæ, ac proinde inopes non esse præficiendos reipublicæ, pluribus ostendi vers. 3.

Octavo. Denique leones, ac præsertim ursi, pedibus valent iisque feras minores calcant, proterunt, pessumdant : sic tyranni majores et potentes non audent lacessere, sed pauperem plebem exagitant, et quasi pedibus calcant et exterunt, quia nemo eis resistere audet aut valet (1).

Exempla. Talis leo, ursus et lupus pauperis plebis, præsertim Christianorum, fuit Nero, Domitianus, Decius, Maximianus, Constantius, Julianus. Vide S. Gregorium Nazianzenum, oratione *in Julian.*, S. Athanasium, Luciferum Calaritanum, et S. Hilarium, *Contra Constantium.* Talis ante Christum fuit Nabuchodonosor, de quo *Jerem.* cap. IV, 7 : « Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit. » Et Ezechiel, cap. XIX, 2 et seq., Joachaz, Joakim, Joachim et Sedeciam reges Juda comparat leunculis, ac de Joakim ait, vers. 6 : « Qui incedebat inter leones, et factus est leo, et didicit prædam capere et homines devorare. Didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere; et desolata est terra, et plenitudo ejus, a voce rugitus ejus. » Ubi plures analogias leonis et tyranni assignavi. Hinc Bias interrogatus quodnam animal esset perniciosissimum : « Silvestrium, ait, tyrannus, domesticorum autem adulator. »

Mystice, leo, ursus et lupus est diabolus, tyrannorum omnium princeps, inventor et choragus, cujus sævitia, astutia, cupiditas, nequitia, superat omnem leonum et ferarum crudelitatem, dolum et voracitatem.

Vers. 16. 16. DUX, INDIGENS PRUDENTIA, MULTOS OPPRIMET PER CALUMNIAM : QUI AUTEM ODIT AVARITIAM, LONGI FIENT DIES EJUS. — Hebraice, *dux carens intelligentiis, multus oppressionibus; odiens avaritiam, prolongabit dies*; Chaldæus, *et qui odit calumnias, prolongabuntur dies ejus*; Septuaginta, *rex egens proventuum, magnus sycophanta : qui autem odit injustitiam, longum tempus vivet;* Scholiastes, pro *magnus sycophanta*, vertit, *abundans extorsionibus*, et addit, *qui autem odit injustitiam, vitam vivit;* Tigurina, *sub stulto principe crebræ sunt violentiæ : qui autem odit avaritiam* (Syrus, *fraudem*), *diu imperabit;* Vatablus, *princeps carens prudentia et* (id est idcirco, *q. d.* quia parum habet prudentiæ, ideo multum habet injuriæ) *multus in injuriis non prolongabit dies: at qui odit avaritiam, prolongabit dies.* Ex fine enim versus exponitur ejus principium : τὸ enim *prolongabit dies* per zeugma initio repetendum, et ob antithesin negandum est, addita negatione *non.* Alludit ad ursum, cui, teste Plinio, caput est debilissimum : sic princeps oppressor, capite, id est cerebro, judicio et prudentia, est debilissimo.

« Demonstrat hæc sententia, ait Jansenius, qui sint principes illi impii, qui se gerunt ut leones et ursi, nempe qui indigent prudentia, qua intelligere deberent quod sit eorum in subditos officium, et qua in re sit propria sita prosperitas, nempe si subditos habeant sibi bene affectos, et amantes potius quam metuentes. Qui ergo hujusmodi caret prudentia, multos opprimet per calumniam, hoc est per quamvis injuriam, ideoque multos sibi faciet inimicos : unde a suis desertus facile et ipse ab hostibus suis opprimetur, vel, quod tyrannis solet evenire, a suis trucidabitur. Hoc enim in hac prima parte relinquitur intelligendum ex secunda parte. Qui autem odit avaritiam, et ideo non premit populum suum exactionibus, longi fient dies ejus, sive quod Deus illius vitam propter pietatem prolongabit, sive quia talis a suis stipatus et dilectus, non solum tutus erit a suorum insidiis, sed et ab hostium incursu. Indicat sententia errare principes, qui ad sui tuitionem et conservationem vitæ suæ putant undiquaque comparandas divitias et opes, ideoque multos expilant, nunquam satiati. » Tales enim sunt imprudentes et *deficientes intelligentiis,* ut habent Hebræa, id est multipliciter insipientes, tum quia populum a se avertunt, cum bonum

(1) *Pauperem*, id est tenuem, qui tyrannidi resistere non potest.

principis sit amare populum et ab eo amari; tum quia eum expilando seipsos depauperant et expilant: opes enim principis consistunt in opibus subditorum; tum quia rebellionis dant causam, ut æmuli in eos insurgant, imo totus populus eos ut tyrannos expellat, et principatu, vel etiam vita privet, juxta illud Poetæ:

> Ad generum Cereris (*ad Plutonem, puta ad inferos*) sine cæde et sanguine pauci
> Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Tyrannos enim parvo tempore vivere et regnare constat ex historiis et jugi experientia. Unde ipsi omnia formidant: sciunt enim quod ut sues vitam suam multis debeant, uti paulo ante dixi. Hinc Thales ex longa peregrinatione domum rediens, rogatus quid in ea novi vidisset: « Vidi, ait, tyrannum senem, » quasi id prodigiosum esset, inauditum et pene miraculum. Ita Plutarchus.

Porro, Septuaginta vertunt, *rex egens proventuum magnus sycophanta*, id est, rex avarus opumque avidus est calumniator, oppressor et expilator populi. Sycophanta enim ad litteram idem est quod observator, et delator ejus qui ficos furto sustulisset, ita dictus ἀπὸ τοῦ σύκα φαίνειν, id est ab indicando eum qui ficos ederat: hinc sycophanta pro mendace, cavillatore, quadruplatore et fraudatore ponitur. Quod hinc originem habuit. E duobus servis Græci cujusdam viri alter ficus, quæ domi paratæ erant, absumpserat: alter quis eas abstulisset, ignorabat. Quærenti eas domino sons innocentem accusabat. Herus, ut veritatem exploraret, haurire utrumque subtepidam aquam jussit, deinde evomere. Tunc primum sycophantæ ortum vocabulum: eo ita appellato qui ficos devoraverat, culpamque in innocentem cavillando ac mentiendo rejecerat. Festus: « Sycophantas, ait, appellatos hac de causa dicunt, Atticos quondam juvenes in hortos irrumpere solitos, ficosque deligere: quam ob causam lege constitutum fuisse, ut quicumque id fecisset, capite plecteretur. Hanc igitur pœnam qui persequerentur ob parvula detrimenta, sycophantas, hoc est ficorum edones, esse appellatos. » Hæc Sipontinus. Sycophantas ergo ad verbum vertas ficosos, ficorum studiosos, ficos numerantes, ficorum custodes, ficis viventes, de ficis calumniantes. Festus et Athenæus, lib. III *Dipnosop.*, testantur Athenis pœnam capitis constitutam iis qui ficos furto tollerent; hinc sycophantia vocatur calumnia, delatio falsa, accusatio, dolus et circumventio.

Sycophanta, quis?

Talis sycophanta fuit Constantius Imperator, qui, teste Marcellino, lib. XIV, delatoribus non tantum dictorum et factorum, sed et somniorum aurem præbebat. Præcipue vero indulsit Mercurio cuidam, qui se specie familiaritatis conviviis admiscebat, et si quis nocturnum visum effutisset, depravata narratione ad Constantium deferebat, adeo ut vix quispiam auderet fateri se dormisse, ac docti nonnulli sortem suam deplorarent quod apud Atlanteos nati non essent, ubi negant videri somnia: quod et Stephanus fatetur in dictione *Atlantes*.

Sycophantia Juliani Apostatæ

Maximus sycophanta fuit Julianus Apostata Constantii consobrinus, qui miris artibus et dolis Christianos circumveniebat, ac inter alia spoliabat eos bonis eo titulo, quod ipsi ea e templis Gentilium rapuissent. Cumque id falsum esse ostenderent: « Christus vester, inquiebat, vobis paupertatem consuluit, et beatos pauperes prædicavit, eisque regnum cœlorum promisit; obedite ergo Christo et legi vestræ, ac cedite mihi opes vestras. » Ita invasit prædia B. Gallicani, qui fuit gener Constantini Magni; sed Christus sycophantiam detexit, imo ultus est: quotquot enim Gallicani prædia invadebant, corripiebantur a dæmone, aut lepra tacti recedebant. Ita habet Vita B. Gallicani, et Baronius, anno Christi 362.

Rex pauper est sycophanta. Primo.

Igitur, « rex egenus proventuum magnus est sycophanta, » *primo*, quia avarus vilis et abjecti est ingenii, ideoque opibus subditorum per fraudem inhiat; cum verus « rex non sit, inquit Aristoteles, lib. VIII *Ethicæ*, cap. X, nisi sit ex se sufficiens, et bonis omnibus antecellat. Talis autem nullius indiget rei. » Subditos ergo potius ditat quam ab eis ditetur. *Secundo*, quia levi de causa eis litem intentat, ut sycophanta ob ficus, captatque legum transgressiones, imo earum occasiones suggerit, ut transgressores graviter mulctet, et bona eorum sibi vindicet et confiscet. *Tertio*, quia cavillatur et falsa crimina subditis imponit, aut subtili legum interpretatione culpam eis injicit, ubi vere non est culpa, teste Aristotele, lib. III *Polit.* cap. VI; idque facit per prætextus et species honestatis, nimirum falsa fucis, turpia phaleris indigent, hoc est: « Putre salsamentum origano vel aceto, » ut vulgo dicitur. An non talis sycophanta?

Secundo. *Tertio.*

Rex moderetur tributa minuendo sumptus.

Quocirca Phavorinus apud Stobæum, cap. XLV, hoc sycophantiæ et avaritiæ dedit remedium: Ut non augeas tributa, minue sumptus. « Si plura præsentibus desidero, ait, demam aliquid de præsentibus, et præsentia mihi sufficiunt. » Hinc et Basilii Imperatoris exhortatio ad Leonem filium, cap. XXVII, inculcat ei pecuniæ contemptum et justam vectigalium moderationem. Et Agapetus Diaconus in *Admonitorio ad Justinianum Imperatorem*, cap. XLVII: « Tutissimam, ait, arbitrare salutis tuæ custodiam, nulla quemquam ex subditis afficere injuria; qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem. Quod si nulla quemquam afficere injuria tutelam conciliat, longe magis beneficiis collatis id præstabit; nam ut tutelam exhibet, ita charitatem non prodit. » Plutarchus: « Nullum, ait, firmius principi præsidium, quam vera et constans benevolentia. » Philo: « Deus nullius indiget, rex solius Dei. Imitare igitur eum qui nullius eget, ac largiter impertire petentibus misericordiam, non summo jure nec restrictione cum supplicibus agens, sed omnibus quæ ad

Gnoma.

vitam degendam pertinent petentibus præbens. » Agathon : « Tria meminisse decet magistratum : *primo*, se hominibus imperare; *secundo*, ex legibus imperare; *tertio*, non semper imperaturum esse. » Diodorus : « Regem bene suo munere fungentem decet esse justum, magnanimum, veracem et liberalem in largiendo, ac quavis cupiditate majorem; supplicia leviora delicto, gratiam autem majorem beneficio referre tum subjectis, tum amicis. » Ausonius : « Niti decet ut subjectis venerabilis magis, quam terribilis esse videaris; illud enim gravitas, hoc vero feritas comitatur. » Hæc refert Antonius in *Melissa*, part. II, cap. I.

Munia regis veri.

Vers. 17.

17. HOMINEM, QUI CALUMNIATUR ANIMÆ SANGUINEM, SI USQUE AD LACUM FUGERIT, NEMO SUSTINET. — Pro *lacum* hebraice est בור *bor*, id est cisterna, puteus, lacus, sumiturque pro sepulcro et inferno. « Calumniatur, » id est, per calumniam aut vim opprimit, et effundit « sanguinem animæ, » id est sanguinem, in quo est anima, id est vita. Est periphrasis homicidæ. Hebræum enim עשק *asac*, id est *calumniatur*, significat opprimere, vim inferre, fraudare, vi extorquere, per calumniam, vim aut dolum eripere : sæpe enim quis occidit alium non gladio transfodiendo, sed falsum testificando, uti faciunt falsi testes; aut iniquam capitis sententiam ferendo, uti faciunt perversi judices; aut apud principem aliumve potentem falso accusando, ut ab eo occidatur, uti faciunt invidi et detractores, qui omnes sunt homicidæ non physice feriendo, sed ethice per calumniam curando, ut ab alio interimatur. Hoc significat hebræum *asac*, id est *calumniatur* (1). Jam

Primo, Rabbini sic exponunt. R. Levi, *q. d.* Homicida, ob multitudinem eorum qui eum insectabuntur ut capiant et plectant, ita diffugiet, ut ad sepulcrum descendat, neque quispiam sit qui cadentem sustineat auxiliumque ferat, *q. d.* Omnium odio et insectationi erit expositus. R. Salomon : Homicida neque ab æthere, neque a terra, neque ab ullo hominum sustinebitur, quin in lacum gehennæ trudatur. Aben-Ezra : Qui violentus est in sanguinem animæ, parricida nimirum et cædis patrator, a suis flagitiis in hujusmodi calamitatem detrudetur, ut in foveam descendat necem sibimet illaturus, seque in calamitosum locum conjecturus; neque vero ullus existat a quo revocetur. Rursum, *q. d.* Qui a seipso et a divitiis suis supplantatus fuerit, propterea quod humanum sanguinem effuderit, donec in sepulcrum inferatur, sedes mutans, hinc inde diffugiet sibi ipsi maxime timens. Nemo enim hunc, cum ceciderit, sustinet, nec ulla in eum miseratione movetur, eo quod divinam imaginem in homine, quem occidit, labefactarit. Hæc Aben-Ezra.

Secundo, Syrus vertit, *vir qui conscius est sanguinis animæ, ad electos confugiet, et non adjuvabunt illum*. Hebræum enim בר *bar* (unde בור *bor*) purum, nudum, electum significat, *q. d.* Homicida qui sibi est conscius effusi sanguinis, implorabit opem electorum tum cœlitum, puta Angelorum et Sanctorum, tam terrigenarum, puta hominum piorum et misericordium; at nemo a pœna liberabit eum. Omnes enim exhorrent homicidium et homicidam, cupiuntque illum tanti sceleris tam humano generi noxii pœnas luere.

Tertio, Septuaginta vertunt, *qui in causa cædis pro altero spondet* (qui se vadem dat judici pro homicida), *et exsilio multabitur* (cum homicida metuens pœnam capitis non se sistet, sed fugiet et in latebras se abdet), *et nulla unquam securitate potietur*. Amici enim et parentes occisi eum ut homicidam, pro quo spopondit, persequentur, et jugiter lacessent.

Quarto, Chaldæus vertit, *filius hominis qui sollicitus est de sanguine animæ, si usque ad lacum fugerit, non comprehendent eum*, *q. d.* Homo sanguinis effusi reus, ideoque sollicitus et anxius, esto fugiat in antra, specus et fossas, v. g. in fodinas auri, argenti, æris, carbonum, quales sunt Leodii, ut ibi se abscondat; tamen nec carbonarii, nec cæteri qui in fodinis sunt aut laborant, eum recipient, sed ut communem hostem propellent, verentes ne et ibi quempiam ex ipsis occidat.

Quinto, Vatablus vertit, *qui violenter*, vel *per violentiam, sanguinem fuderit, usque ad sepulcrum fugiet, et non retinebunt eum*, *q. d.* Homicida in certum mortis periculum, ut a judice, vel a cognatis ejus, quem occidit, necetur, se conjicit, nec quis ab eo illum eripiet. Rursum, « ad sepulcrum fugiet, » quia multi homicidæ, conscientia sceleris adacti, seipsos occidunt, aut judici occidendos tradunt, uti Judas proditor Christi seipsum suspendit. Juste enim qui aliorum fuit, etiam sui ipsius fit carnifex; hæc enim congrua est sceleris talio Deique ultio.

Sexto, Lyranus, *q. d.* « Homicida, si usque ad lacum fugerit, » id est, si usque ad mortem et sepulcrum pœnitere distulerit, « nemo sustinet, » id est nemo potest ei auxiliari, quia post mortem non est locus pœnitentiæ et gratiæ. Verum hoc mysticum est.

Septimo, Pagninus et Baynus vertunt, *homo oppressor in sanguine animæ*, id est, qui violenter alteri animam ex sanguine et corpore per homicidium extorsit, *ad foveam fugiet*, puta ad antra et cavernas, ut ibi lateat, *ne teneant eum*, ne scilicet eum capiant et judici plectendum sistant. Spiritaliter multi homicidæ pœnitentes fugerunt ad antra et speluncas, ibique tota vita austeram egere pœnitentiam, et sancti evasere, uti latro conversus ab Abbate Apollo apud Palladium in *Lausiaca*, cap. LII; et alius apud Moschum in *Prato Spirituali*,

(1) *Homo oppressus sanguine animæ*, sanguine alicujus fuso tanquam ineluctabili onere gravatus, *usque ad foveam*, sepulcrum *fugiet*, *ne prehendant eum* propinqui occisi. Alii, *non sustinebunt eum*, quasi לא pro אל positum esset : ita Vulgatus.

cap. CLXVI; et alius apud Ruffinum, cap. XVI, quem S. Paphnutius per visum vidit sibi meritis æquari. Sic spiritaliter S. Magdalena, S. Pelagia, S. Maria Ægyptiaca, etc., quæ suis illecebris multorum animas occiderant, pœnitentes in antris vitam duxere Angelicam. Mirum est quod de Maria infanticida scribit Joannes Moschus in *Prato*, cap. LXXVI, scilicet ea fugiente ad navim, eam stetisse ut nequiret progredi; ea deinde in scapham expulsa et submersa, navim cursum suum perfecisse. Idem, cap. CLXVI, narrat latronem quemdam pœnitentem monasterium adiisse, ibique monachum effectum spectrum pueri vidisse, dicentis : « Cur me occidisti ? » quare ad sæculum redeuntem postero die decollatum fuisse. Ita ultio homicidas sequitur usquead aras.

Octavo, noster Salazar ingeniose, ut solet, per *lacum* accipiens puteum, censet hic alludi ad ritum veterem, quo ii qui alios juste vel injuste occiderant, lavabant manus, ut quasi contaminati sanguine effuso eum abluerent, itaque puri ad aras et sacra accederent, uti Pilatus lavit manus in condemnatione Christi, *q. d.* Homicida, si privatus sit, erit omnibus exsecrationi, ut, etiamsi fugiat ad puteum ejusque aquis se abluat, omnes tamen eum detestentur : sin dux sit aut princeps qui multorum sanguinem fudit, et contra jus fasque innocentes capite damnavit, « si usque ad lacum effugerit, » etiamsi quotidie acceptis ex lacu aut puteo copiosissimis aquis manus suas lustraverit, « nemo sustinet, » id est purum ipsius imperium subditi tolerare non possunt, atque adeo illum aut imperio aut vita privant.

Homicidam omnes persequuntur, etiam bestiæ.

Nono, solide et genuine, *q. d.* Homicida quasi pestis communis humani generis, ita est omnibus exosus et exsecrabilis, ut lucem, solem hominesque fugiat : quin sub terra in antra se abdat, ut velut socius ferarum cum eis habitet, quas feritate superavit; nec tamen ibi erit tutus, sed ubique pavidus et tremens, instar Cain parricidæ profugus, omnes auræ foliorumque sibilos, omnes avium garritus, omnem auræ ventique strepitum expavescet, velut qui sit odium Dei et hominum, ideoque ab hominibus neci devotus, ut tanquam justitiæ victima, vindictæ divinæ et humanæ suo sanguine parentet; quin et bestiis invisus ab eis neci dedatur aut prodatur. Exempla sunt in Ibyco, qui, cum a latronibus in solitudine occisus esset, grues eos qui auctores erant sceleris prodiderunt, qui et scelus morte luerunt; in Besso, cujus parricidium hirundines evulgarunt; in canibus, qui homicidas Pyrrhi et Hesiodi allatrarunt, itaque prodiderunt; et in aliis pluribus, quos recenset Plutarchus lib. *De Sera numinis vindicta*. Hinc leges civiles parricidio pollutis viventibus adimunt elementa quatuor, dum jubent culeo insutos inter fera animalia sine usu elementorum interire, utpote qui eorumdem usum suis parentibus ademerint, ideoque sint homines scelesti et catharmata mundi.

Exempla.

Hoc est quod severe ab olitanis sæculis sanxit Deus, *Genes.* IX, 5 : « Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis, etc. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem quippe Dei factus est homo. » Vide ibi dicta.

Vers. 18.

18. QUI AMBULAT SIMPLICITER, SALVUS ERIT (hebraice *salvabitur*); QUI PERVERSIS GRADITUR VIIS, CONCIDET SEMEL. — Hebraice, *et perversus in viis* (Cajetanus, *transversans vias*) *cadet in una;* Chaldæus, *et cujus universæ sunt viæ, corruet semel;* Septuaginta, *qui ambulat juste, adjutus est; qui autem perversis viis graditur, implicabitur;* vel, ut clarius vertit Interpres *Catenæ Græcorum*, *cave obsequaris genti iniquæ : qui ambulat juste, auxilium consequetur; qui autem graditur viis perversis, erroribus et tricis implicabitur;* Syrus, *concidet in foveam.*

Sensus est clarus, *q. d.* Qui in suis actionibus, quæ sunt quasi viæ, procedit simpliciter, hebraice תמים *tamim*, id est innocenter, innoxie, candide, integre : hic esto in obtrectatores, æmulos, aliaque damna et pericula, quæ parit misera hæc vita, incidat, tamen Dei ope ex illis salvabitur, et incolumis evadet; at vero qui in actionibus suis procedit prave, distorte, maligne, dolose, esto ad tempus illæ prospere et ex voto succedant, tamen tandem in una eorum corruet irreparabiliter, nimirum in adversitates incidet, e quibus emergere et resurgere non poterit. Ergo τὸ *concidet semel* duo significat : *primo*, *q. d.* Corruet in una machinatione sua, ut suis artibus dolisque capiatur; *secundo*, corruet irreparabiliter. Ita Aben-Ezra, R. Salomon et alii. Aliter R. Levi : Corruet *semel*, id est *semper* : cum enim, inquit, una sit via virtutis et boni, multæ vero sint viæ vitii et mali, perversus autem viam boni deserat, necesse est ut viam mali capessat, in eaque in malum corruat.

Antistropha Salomoni est gnome *Isaiæ* cap. XLIII, 2 : « Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te; cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te, quia ego Deus tuus, sanctus Israel, salvator tuus. » Vide ibi dicta. Ita tres pueros Hebræos Deus in igne Babylonio illæsos servavit, *Daniel.* cap. III, ac Jonam in ventre ceti. Idem Hebræos per mare Rubrum quasi per aridam deduxit, submerso in eo Pharaone insequente, *Exodi* XIV. Joannes Moschus in *Prato*, cap. II, narrat senem quemdam tantæ virtutis fuisse, ut leones secum in eadem spelunca susciperet, cum eis ambularet, et cibum eis in suo sinu præberet. Et cap. XVIII, narrat vitam alterius senis, qui cum leonibus passim dormiebat. « Die vero quadam, ait, tulit duos leonis catulos in ecclesiam, dicens fratribus : Si mandata Domini nostri Jesu Christi custodiremus, ista animalia profecto nos timerent; sed propter peccatum servi effecti, nos illa timere comprobamur. »

Vers. 19. 19. Qui operatur terram suam, saturabitur panibus; qui autem sectatur otium, replebitur egestate. — Hebraice, *qui vanos* vel *vacuos*, id est otiosos, *sectatur, satiabitur paupertate*; Syrus, *qui ambulat post vanitatem* (otium vanum), *satiabitur egestate*. Est elegans antithesis, *q. d.* Operans satiatur esu panum: otiosus vero satiatur, id est repletur, sua fame et inedia; laborans abundabit opibus: piger et deses abundabit et conficietur inopia.

Hanc gnomen audivimus cap. XII, 11, ubi eam abunde explicui.

Mystice de otio spiritali bonorum operum hanc gnomen exponit Cassianus, lib. X *De Spiritu acediæ*, cap. II: « Otiosus, ait, replebitur paupertate, vel visibili scilicet, vel invisibili, quia necesse est otiosum quemque e diversis vitiis involutum teneri, et alienum semper existere a contemplatione Dei, vel divitiis spiritualibus, de quibus beatus Apostolus: Quia in omnibus, ait, divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia, » I *Cor.* I, 5. Si hæc est otiosorum paupertas, laborantium divitiæ in verbo et in scientia consistunt, non in verbo quod aerem verberet, neque in scientia quæ mentem inflet et in superbiam efferat; sed in verbo quod mentem erudiat, et in scientia quæ doctorem ipsum et audientes ædificet. His divitiis strenui operatores ignorantes docent, frigescentes accendunt, pusillanimes roborant, et sibimetipsis novos meritorum thesauros accumulant.

Vers. 20. 20. Vir fidelis multum laudabitur: qui autem festinat ditari, non erit innocens. — Hebraice, *vir verax*, vel *fidelis, multus in benedictionibus*; Aquila, *vir fidem faciens*; Chaldæus, *viri fidelis multæ benedictiones* (Syrus, *fidelis benedicetur*): *qui autem cucurrerit in iniquitate ut ditetur, non erit innocens*; Septuaginta, *vir fidelis multum benedicetur: malus autem non erit impunitus*.

Benedictio duplex est, verbalis et realis: verbalis est laus et boni apprecatio, realis est rerum copia; hinc duplex oritur sensus:

Prior, *q. d.* Qui fidelis est in actionibus, ac cum fide negotiatur, hunc omnes laudabunt, eique omnia bona acclamando apprecabuntur: qui vero festinat ditari, ideoque dolis et fraudibus per fas et nefas opes corradit, hic non erit innocens, sed ut nocens et fraudator, culpabitur et damnabitur ab omnibus. Ita Vatablus.

Posterior, *q. d.* Qui fidelis est in suis negotiis, hic « multus erit in benedictionibus, » id est cumulabitur rerum copia ut opibus circumfluat: Deus enim omnia ejus negotia prosperabit, ut quotidie ejus fortunæ promoveantur et crescant; qui vero per fraudes et usuras festinat ditari, hic non erit innocens, id est impunitus, quia opibus non tantum speratis, sed et iis quas habet privabitur et depauperabitur (1).

S. Gregorius exponit: « Non erit innocens, » scilicet a peccato. Audi eum, III part. *Pastor.* admon. 21: « Cum repleti homines cunctis simul opibus inardescunt, audiant quod scriptum est: Qui festinat ditari, non erit innocens. Profecto enim qui augere opes ambit, vitare peccatum negligit, et more avium captus, cum escam terrenarum rerum avide conspicit, quo stranguletur, peccati laqueum non agnoscit, » juxta illud Pauli: « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem, » I *Tim.* VI, 9. Huic gnomæ similem audivimus cap. XIII, 11, et cap. XX, 21, ubi eam explicui.

Vers. 21. 21. Qui cognoscit in judicio faciem, non benefacit, et (id est *quia*) iste pro buccella panis deserit veritatem. — Hebraice, *cognoscere faciem*, aut *vultum, non bonum: et super buccellam panis prævaricabitur vir*; Chaldæus, *æstimare faciem non est bonum, et pro buccella panis peccabit vir*; Septuaginta, *qui non reveretur facies justorum, non est bonus; qui talis est, buccella panis vendit virum*. Ita Complutenses, Regii cæterique; quare in Vaticanis mendose pro *vendit virum* irrepsit *vendit vinum*; Syrus, *ob buccellam panis prodit virum*. Noster pro *virum* vertit *veritatem* paraphrastice, quia, cum deseritur veritas in judicio, proditur, venditur et perditur vir, qui in eo false et injuste damnatur; τὸ *in judicio* non est in Hebræo, sed subintelligitur, quia acceptio personarum maxime cernitur, maximeque nocet in judicio.

Priorem partem hujus sententiæ audivimus cap. XXIV, 23. Sensus est, *q. d.* Accipere personam præsertim in judicio, ut propter munera vel amicitiam amico adjudices causam, quæ parti adversæ ex justitia erat adjudicanda, non est bonum, imo grande malum et nefas. Est miosis. Nam, ut ait Cicero: « Exuit personam judicis, quisquis amicum induit. » Oportet ergo ut judex clausis oculis judicet, nec ullius personam recipiat. Hac de causa Areopagitæ judicabant in tenebris noctu. Rationem (2) subdit: « Et, » id est *quia*, talis « pro buccella panis deserit veritatem, » id est pro re parva parvique pretii et momenti veritatem commutat in falsitatem, æquitatem in iniquitatem, dum in gratiam amici falsam et injustam contra partem adversam profert sententiam. Omnis enim res, esto in se pretiosa, vilis

(1) Hic sensus genuinus est. Confer hic Juvenalem, *Satyra* XIV, vers. 173 seqq.:

> Nec plura venena
> Miscuit, aut ferro grassatur sæpius ullum
> Humanæ mentis vitium, quam sæva cupido
> Indomiti census: nam dives qui fieri vult,
> Et cito vult fieri; sed quæ reverentia legum,
> Quis metus aut pudor est unquam properantis avari?

(2) Aut potius merum additamentum, ad quod confer simillimum Catonis de M. Cælio, tribuno plebis, apud Gellium, *Noct. Attic.* lib. I, cap. XV: « Frusto panis conduci potest, vel uti taceat, vel uti loquatur. »

est, si cum pretio veritatis et justitiæ comparetur. Adde : Non pauci judices iniqui pro re vili, ut pro munere unius hædi vel agni, pervertunt justitiam. Adeo vilis est eis animus, vilis fides, vilis honos, vilis justitia. Hoc est quod queritur Deus, *Ezech.* XIII, 19 : « Violabant me, ait, ad populum meum, propter pugillum hordei et fragmen panis, » perinde ac aves et pisces capiuntur hamo per micam panis : per illam enim adescati unco lethifero os inserunt; aut sicut oves quæ frusto panis a lanione ducuntur ad macellum ut mactentur. Quare, licet nonnulli Doctores asserant licere judicibus accipere esculenta et poculenta, id tamen taxat hic Salomon, quia subinde ob ea pervertitur judicium. Hinc Justinianus Imperator, § *Oportet*, de mandat. princip. *Authent.* coll. III, sanxit, « ut (præfecti et judices) nullum omnino, neque majus neque minus donum accipiant. Oportet, ait, te pure sumentem administrationem, et sine omni suffragio, et præ omnibus aliis mundas servare manus Deo, nobisque et legibus, et nullum contingere lucrum, neque majus neque minus, » etc.

De turpitudine acceptionis personarum, æque ac munerum, dixi cap. XXIV, vers. 23, et alibi: per hæc enim corrumpitur et quasi constupratur Astræa, id est justitia, quam veteres instar virginis integerrimæ pingebant; unde illud : « Concupiscentia spadonis devirginabit juvenculam, sic qui facit per vim judicium iniquum, » *Eccli.* cap. XX, 2. Vide ibi dicta.

Vers. 22. 22. VIR QUI FESTINAT DITARI, ET ALIIS INVIDET, IGNORAT QUOD EGESTAS SUPERVENIET EI. — Hebraice, *festinus ad opes vir mali oculi, et non sciet quod egestas veniet ei*; Chaldæus, *qui festinat ad substantiam, vir est oculi nequam*; Septuaginta, *festinat ditescere vir invidus, et non novit quod vir misericors obtinebit eum;* Syrus, *festinat ditari oculo invido.* Oculus nequam est oculus avari, qui, ut se ditet, aliis lucrum invidet et surripit, ut illud ad se derivet, juxta illud de avaro : « Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur, » *Eccli.* XXXI, 15. Vide ibi dicta.

Significat Salomon avaritiam parere invidiam, ac vicissim invidiam parere avaritiam : quocirca omnis avarus est invidus, et omnis invidus avarus. Vide S. Chrysostomum, homil. 63 *in Joan.* : « Gravis, ait, quidam affectus est invidia : hic orbem terrarum innumeris implevit malis. Hinc judicia complentur, hinc livores et pecuniarum amor. » Et paucis interjectis : « Hic morbus avaritiam peperit, quæ omnia confudit, et justitiam corrupit. Dona enim excæcant oculos sapientum, et tanquam frenum ori, avertunt et cohibent testimonia. » Et S. Augustinus, tract. 8 *in Joan.* : « Si vis ditior esse quam alius homo, invidebis ei, cum videris tibi illum æqualem. Debes ergo velle omnes homines tibi æquales esse. » Et in *Psalm.* CXXV : « Nemo, ait, invidet alteri in eo quod non vult vel esse, vel videri. Alius tibi invidet, quia dives es; hic autem aut dives vult esse, ut tibi invideat, aut dives putari vult. » Quocirca idem Augustinus sæpe inculcat efficax contra invidiam pharmacum esse opum contemptum. Nervosius S. Cyprianus, tract. *De Zelo et livore* : « Late patet, ait, zeli multiplex et fecunda pernicies. Radix est malorum omnium, fons cladium, seminarium delictorum, materia culparum; inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat, dum quis suo non potest esse contentus, videns alterum ditiorem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus auctiorem. Zelo excæcante sensus nostros, atque in ditionem suam mentis arcana reducente, Dei timor spernitur, magisterium Christi negligitur, judicii dies non providetur. » Hæc et alia multa Cyprianus.

Invidiæ damna.

ET IGNORAT QUOD EGESTAS SUPERVENIET EI, — quia avaritia excæcat cor ejus æque ac invidia, atque ideo in corradendis divitiis per fas et nefas finem non facit. Egestatem accipe tum temporalem in hac vita, tum spiritalem in gehenna, ubi dives Epulo a Lazaro poposcit guttam aquæ, nec accepit. « Juste enim non accipit guttam, qui Lazaro negavit micam, » ait S. Augustinus. Porro causas hujus egestatis recensui cap. XIII, vers. 11, ad illa : « Substantia festinata minuetur. » Hic alia causa innuitur, nimirum invidia; cum enim ipse invideat aliis, alii vicissim invident ipsi, ideoque ab eo lucrum avertere, eumque depauperare satagunt. Adde justo Dei judicio fieri, ut avarus invidens aliis ut solus emineat et ditescat, cæteri vero depauperentur, talione puniatur, nimirum ut cæteri ditescant, ipse solus depauperetur.

Septuaginta pro חסר *cheser,* id est egestas, legentes חסד *chesed,* id est pietas, misericordia; vel potius חסיד *chasid,* id est pius, misericors, vertunt, *festinat ditescere vir invidus, et non novit quod misericors obtinebit eum, q. d.* Avarus invidens aliis lucrum, satagit coacervare opes, et nescit quod Deus in pœnam avaritiæ illas auferet ab eo, et transcribet in virum liberalem et misericordem, qui in pauperes a quibus exortæ sunt, eas refundat, juxta illud vers. 8 : « Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas. »

Vers. 23. 23. QUI CORRIPIT HOMINEM, GRATIAM POSTEA INVENIET (aliqui legunt, *gratiam audiet*) APUD EUM, MAGIS QUAM ILLE QUI PER LINGUÆ BLANDIMENTA DECIPIT. — Hebraice, *arguens hominem post me gratiam inveniet magis quam blandiens lingua;* Chaldæus, *qui corripit filium hominis gratiam inveniet coram eo, magis quam ille qui bifidus est lingua;* Septuaginta, *qui corripit hominis vias, gratias reportabit magis illo qui lingua gratificatur;* Aquila, *præ deliniente linguam.*

Pro *postea* Noster legit אחרי *achare,* id est post, postea; jam alio puncto legunt אחרי *acharai* (1),

(1) In codicibus pluribus et antiquioribus libris editis,

id est *post me;* R. Joseph Kimchi apud Pagninum legit אחרי *ochari,* ut sit *benoni* cum *iod* paragogico, id est retro aversum, tardantem, retrocedentem, resilientem, scilicet a lege Dei; unde vertit, *qui increpat hominem, qui retrocedit* (a via Dei, virtutis et legis), *gratiam magis inveniet quam is qui blanditur lingua;* Aben-Ezra et Vatablus, *qui corripit hominem post me,* id est, inquiunt, ut me measque leges sequatur, ut sint hæc verba Dei, aut Salomonis jubentis contra has suas leges peccantem corripi, et juxta eas emendari corrigique. Baynus vero τὸ *post me* exponit, *q. d.* Qui peccantem acrius corripit, gratiam correpti inibit, perinde ac ego Salomon pravos subditorum mores gravius castigare soleo, et tamen ipsis pergratus sum.

Verum anteferenda est Vulgata versio, quæ commodiorem dat sensum, *q. d.* Qui corripit errantem, initio acerbitate correptionis eum mordet, affligit et cruciat; sed ubi correptionis fructum correptus percipit, grate eam accipit, imo corripienti gratias agit; ut vertunt Septuaginta, quia per correptionem videt se mores pravos in probos commutasse, itaque evitasse gravia damna et pericula famæ, fortunarum, vitæ et gehennæ : at vero adulator blanda et suavia propinans, esto initio delectet, tamen postea ubi auditor ejus rixas et damna persentiscit, eum odit et detestatur. Adulator enim est *bifidus lingua,* ut vertit Chaldæus, quia quasi duplicem habet linguam : unam, qua præsens adulatur, aliam, qua absens calumniatur; unam, qua blanditur, aliam, qua mordet; unam, qua lambit, aliam, qua pungit. Huc facit illud cap. XXVII, vers. 6 : « Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis. » Vide ibi dicta.

Ita videmus viros probos parentibus et magistris gratias agere, quod in pueritia et adolescentia pravos suos mores et lascivas cupiditates castigarint, ac ingenue confiteri : Nisi me corripuisses, o pater, nisi me castigasses, o magister, perdidissem meipsum, ad furcam, imo ad gehennam ivissem : tibi ergo debeo meam probitatem, vitam, salutem. Ex adverso multi dum ob scelera ducuntur ad furcam, et plures in gehenna maledicunt parentibus et magistris, quod se male agentes non corripuerint, dicuntque : Maledictus sis, pater, qui me genuisti; maledicta, mater, quæ me peperisti : quia si a puero mea vitia castigasses, non evasissem prædo, adulter, homicida, nec torquerer in gehenna cum dæmonibus, sed regnarem in cœlo cum Angelis.

Porro initio molesta cuilibet est correptio, uti declarat apologus, quem refert noster Pontanus, volum. III, pag. 1, cap. XL. Veritas olim toto orbe profuga, cum erraret, sub noctem aliquando ad casam pauperculæ anus divertit. Ab ea hospitio perbenigne excepta interrogatur quænam sit, unde et quo tam sero? Illa : Sum veritas, ait, cui omnes invident, et quam nullo consistere loco patiuntur. Quid commeruisti? omnium accuso vitia, nihil dissimulo. Et quia sese reprehendi nemo ferre moderate potest, hinc mihi fuga et exilium perpetuum. Quid deinde? post cœnulam dormitum eunt. Uni lecto se ambæ commendant. Orta luce, cum vestes rursum induerent intuita veritas aniculam, altero oculorum orbatam esse animadvertit, nec vitium tacet. Irascitur illa, et veritatem cum impetu e tugurio expellens addit : Non mirum si nusquam tibi locus, si te oderunt omnes, quando tam libere omnibus vitia sua objicere soles. Nuper quidam nobilis privatam vitam agens, de illa familiariter colloquens cum Philippo II, Hispaniæ rege, eamdem prætulit regiæ dignitati, quod illa tribus magnis dotibus polleret, quibus careret regia : *primo,* amicitia et amico vero, pro quo regi se substituunt adulatores; *secundo,* veritate, quam raro audit rex, seductus a parasitis; *tertio,* aurora Musis amica, cum rex subinde in multam lucem dormiat.

(Apologus veritatis.)

24. QUI SUBTRAHIT ALIQUID A PATRE ET A MATRE, ET DICIT HOC NON ESSE PECCATUM, PARTICEPS EST HOMICIDÆ. — (Vers. 24.) Hebraice, *diripiens patrem suum et matrem suam, et dicens : Non est prævaricatio, socius est viri corrumpentis* (1); Chaldæus, *socius est viri dissipantis;* Septuaginta, *qui abjicit patrem vel matrem, et videtur ipsi non peccare, hic consors* (Aquila, Symmachus et Theodotion, *particeps*) *est viri impii;* Syrus, *viro iniquo sociatur;* Pagninus, *particeps est dissipantis bona sua.* Pro *homicidæ* hebraice est משחית *maschit,* id est corruptoris, perditoris, excisoris, vastatoris, *grassatoris,* ut vertit Vatablus.

Primo, Lyranus, Hugo, Dionysius, censent hic refutari errorem Scribarum et Sacerdotum, dicentium licitum, imo pium esse, si filii subtrahant alimenta debita parentibus, modo ea dent templo et Sacerdotibus, quos refellit Christus, *Matth.* XV, 5, ut sensus sit, *q. d.* Qui subtrahit, id est negat patri vel matri alimenta ad vitam necessaria, ut ea conferat templo, dicens id non esse peccatum, imo esse sanctum, is socius est homicidæ, quia cogit parentes inedia mori. Accedit noster Salazar, qui sic exponit, *q. d.* Qui parentum indigentiæ non succurrit, atque ideo illis debitum naturæ subtrahit, cum homicidis, imo parricidis, censendus ac numerandus est, juxta illud S. Ambrosii in avaros : « Si non pavisti, occidisti. »

Verum obstat, quod pro *subtrahit* hebræum sit גוזל *gozel,* id est rapit, furatur, prædatur, quod longe plus est quam *negat* vel *non succurrit.*

quos recenset De Rossi, legitur אחרי *achare,* per ellipsin positum pro *achare ken, postea;* imo multi *acharai* pro adverbio habent, eodem sensu ac *achar, post.*

(1) Id est, æquiparandus homini nequissimo, qui nihil non audet, quod ad perniciem aliorum vergit.

Secundo, ergo Cajetanus vertit, *qui deprædatur patrem aut matrem, et dicit : Non est crimen, socius est viri destructoris*, quia scilicet destruit et expilat familiam et domum paternam.

Tertio, Jansenius et Baynus hebræum *maschit*, quod Noster vertit *homicidæ*, vertunt *dissipatoris*, uti vertit Noster cap. XVIII, vers. 9, ut sensus sit, *q. d.* Qui parentum bona suffuratur, idque sine delicti agnitione, socius est dissipatoris, quia tali se conjungit, et cum tali etiam ipse dissipat paterna bona. Solent enim juvenes ad hoc parentum bona suffurari, ut dilapident, et dissipatoribus se conjungant. Et fere tales fiunt postea egregii dissipatores et homines perditi.

Fur bonorum patris est socius homicidæ. Primo.

Quarto et genuine, Vulgata versio filium furantem bona paterna vocat *socium homicidæ* : primo, quia continuis furtis parentes exhaurit, itaque eos inopia æque ac mœrore conficit et occidit, præsertim dum dicit id non esse peccatum, eo quod parentum bona æstimet sua, quod eorum futurus sit hæres. Qua in re graviter errat, gravemque injuriam facit parentibus : esto enim parentum bona sint filiis debita, ut in ea post mortem succedant, needum tamen filii eorum sunt domini; multo minus eorum habent administrationem, ut eis ad libitum uti possint, quare peccant mortaliter, si notabilem summam parentibus surripiant; hæc tamen notabilis summa debet esse major in filio quam in famulo vel externo, quia pater plus indulget filio quam externo; unde et facilius filius a restitutione excusatur, uti docte docet Petrus Navarra, et ex eo noster Lessius, lib. II *De Injur. fortun.* cap. XIII.

Secundo. *Secundo*, quia filii decoctores solent esse socii nebulonum, hominum perditorum, raptorum et sicariorum. Rursum rapina, et dissipatio bonorum paternorum ducit ad rapinas bonorum externorum, indeque ad cædes et latrocinia, *q. d.* Filius decoctor tandem evadit homicida, prædo et latro, ac ut talis capite plectetur, vel suspendetur, uti sæpe fieri videmus. Hinc Plato in *Phædro* parentum violatores in inferno cum homicidis accenset, similique cum eis pœna multari affirmat.

Mystice, R. Salomon : Qui, ait, subtrahit animas a patre, id est a præpotenti Deo, et a matre, id est ab Ecclesia, qui scilicet auctor est ut illæ scelus committant, et Deum furto petit, a quo filios avocat; hic similis est homicidæ, puta Jeroboam, qui sub Roboam schisma fecit, et decem tribus a duabus ac a templo, Deique cultu ad cultum vitulorum aureorum in Dan et Bethel abduxit.

Vers. 25. 25. **Qui se jactat et dilatat, jurgia concitat; qui vero sperat in Domino, sanabitur.** — Hebræus : *Latus anima miscebit litem, et fidens in Domino impinguabitur*; Aquila et Symmachus, πλατύψυχος, id est *latus anima*, sive latianimis, *acuit litem*; Septuaginta, ἄπληστος, id est *insatiabilis* (minus apposite ad Hebræum Vaticanus legit ἄπιστος, id est *infidelis*) *vir judicat temere; qui autem confidit super Dominum, in cura diligenti erit.*

Latus anima quis? Resp. Primo.

Quæres, quis sit *latus anima*, sive latianimis? *Primo*, Syrus vertit, *vir avidus et gulosus* : hic enim latus est anima, id est animæ gula et aviditate, qui, ut eam expleat, debita contrahit, indeque lites et jurgia concitat, quæ gulam exinaniunt, ut pro escis litibus pascatur; qui vero sperat in Domino, alimenta, quin et delicias consequetur, quibus animæ suæ appetitum expleat, satiet et impinguet.

Secundo. *Secundo*, R. Levi per *latum anima* accipit profusum et prodigum : hic enim dilatat animam profusione opum.

Tertio. *Tertio*, Pagninus : *Latus anima*, ait, est animosus, audax et iracundus, qui proinde jurgia, rixas et pugnas concitat; sed qui sperat in Domino et implet illud : « Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus, » *Deut.* XXXII, 35; *Rom.* XII, 19, hic impinguabitur tranquillitate conscientiæ, et pace cum omnibus hominibus, quantum in ipso est.

Quarto. *Quarto*, Baynus : *Latus anima*, ait, est avarus, qui animam suam dilatat ad multa capienda et rapienda. Unde Septuaginta vertunt, *insatiabilis* : hic enim dum festinat ditescere, et insatiabili opum desiderio laborat, dum multos afficit injuria, multos habebit inimicos, et lites excitabit; sed qui super Dominum (sic enim legunt Hebræi) spem collocavit, a nemine quidpiam rapit, mori potius eligens, quam aliena deprædari, huic honestus et sufficiens victus nunquam deerit, imo deliciis affluet, si non corporis, saltem anima illius pinguescet et crassescet cœlesti pinguedine, de qua loquitur Psaltes : « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. »

Quinto. *Quinto*, Jansenius : *Latus anima*, ait, est superbus et arrogans, ut vertit Chaldæus (1). Nam per superbiam animus hominis dilatatur et extenditur supra se ad honores hujus mundi; quod secutus noster Interpres vertit, *qui se jactat et dilatat* : hoc est, qui immodicus est sui laudator, animum suum expandens ad honores, talis jurgia concitat, quia non patitur aliquem sibi præferri aut æquari. Qui vero non extollitur in seipso, sed humiliter se Deo subjicit, spem omnem suam collocans in ipsum, talis *impinguabitur*, hoc est prosperabitur in omnibus, Deo ipsi favente; tranquillitate mentis perfruetur, et, ut nos legimus, *salvabitur* ab omnibus malis; aut, ut potius legendum est, quemadmodum habent Codices emendatiores, *sanabitur*.

Sexto, noster Salazar : *Latus anima*, ait, duo significat, scilicet superbum et avarum. Hinc Vulgata vertit, *qui se jactat et dilatat* : nam verbum *jactat* fastum superbiæ, verbum *dilatat* avaritiæ cupiditatem innuere videtur. Hic ergo superbus simul et avarus homo excitat jurgia, vel miscet

(1) Recte.

lites, scilicet intra seipsum : duo nimirum vitia continet, quæ sibi invicem lites intentant. Superbia enim profusos sumptus poscit ad venditationem gloriæ; avaritia vero e contra sumptus inhibet, ac sordidum hominem reddit.

Septimo genuine.

Septimo et genuine : *Latus anima* est cupidus. Anima enim est inferior animæ pars, in qua residet appetitus et concupiscentia; animus vero est pars animæ superior, in qua residet ratio, mens et spiritus; unde ab anima quæ nobis communis est cum brutis, dicimur animales, sicut ab animo et spiritu spirituales. Aliud ergo est latitudo cordis, puta magnanimitas, quæ fuit in Salomone, III *Reg.* IV, 29, ac magna charitas, quæ fuit in S. Paulo, cum diceret : « Os meum patet ad vos, cor nostrum dilatatum est, » II *Cor.* cap. VI, 11; aliud est latitudo animæ, id est cupiditatis : hæc enim est mala et prava. » *Latus* ergo *anima* est, qui magnis desideriis æstuat, qui multa concupiscit, qui omnes vires dilatat ut cupiditates suas expleat. Porro latitudo hæc animæ, sive cupiditas est triplex, puta : *prima* est cupiditas honorum, quæ dicitur ambitio; *secunda* opum, quæ dicitur avaritia; *tertia* voluptatum, quæ dicitur gula et luxuria. Unde illud I *Joan.* II, 16 : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. *Latus* ergo *anima* trifariam dicitur : *primo* enim significat ambitiosum; *secundo*, avarum; *tertio*, gulosum et luxuriosum, et sic omnes aliorum expositiones jam datas lato et generali hoc sensu complectimur. Hinc Septuaginta vertunt ἄπληστος, id est insatiabilis; talis enim est omnis cupidus et cupiditas. Hinc et Noster, ut hæc omnia complecteretur, solerter vertit, *qui se jactat et dilatat.* Superbus enim se jactat et ostentat ut pavo, avarus et gulosus dilatant gulam cupiditatis suæ, ut lupus fame tabescens.

Igitur sensus est, *q. d. Latus anima*, id est superbus et ambitiosus, *qui se jactat*, item *qui dilatat* hiatum suæ concupiscentiæ, puta avaritiæ, gulæ et luxuriæ, id est avarus, gulosus et luxuriosus, hic ut suam vel ambitionem, vel avaritiam, vel gulam et luxuriam expleat, confidens in eadem anima sua, id est in animæ suæ sagacitate, viribus et robore, cum omnibus lites et jurgia concitat, ex quibus fit ut et honoribus quos ambivit, et opibus ac deliciis quas concupivit, privetur, maneatque inanis, jejunus et siccus; lites enim hominem exhauriunt et emaciant. Qui vero sperat in Domino, ab omnibus hisce sanabitur, ac honores, opes et escas, quæ illi abunde sufficiant, consequetur, iisque impinguabitur, ut habent Hebræa; unde videri posset in Vulgata pro *sanabitur* legendum *satiabitur*, vel *saginabitur*, si sic aliqui libri haberent, quia id conveniret cum verbo *impinguabitur*. Verum est verisimile nostrum Interpretem hic, ut et alias, secutum Græca quæ habent, ἐν ἐπιμελείᾳ ἔσται, hoc est, *in cura erit*, vel *curabitur*, itaque vertit, *sanabitur*, significans eum Deo curante sanum fore, et liberum ab omnibus perturbationibus.

Nota ex Septuaginta τὸ *qui autem sperat in Dominum, in cura diligenti erit*, scilicet ipsius Dei. Unde Auctor *Catenæ Græc.* clare vertit, *qui confidit in Domino, is Domino curæ erit, hoc est*, ait, *is in animi et corporis sanitate a Domino conservabitur.* Sperantis ergo in se Deus est provisor et curator, isque exactus et diligens, juxta illud *Psalm.* LIV, 3 : « Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet. » Nam Deus res ejus curabit, perinde ac si suæ essent et propriæ. Diligens enim cura, ait Jurisconsultus, est, cum quis ea cura curat res alienas qua proprias, quo fiet ut rebus omnibus abundet, ac nullius indigens αὐτάρκης, id est sibi sufficiens, nihilque appetens, suis contentus læte et beate vivat, quod proprium est Dei.

Spes nos locat in cura Dei.

Magna hæc dignitas, magnus fructus spei, quod sperantem collocet in cura et sinu Dei, Deumque ejus faciat curatorem, id est sollicitum in omnibus custodem et provisorem. *Cura* enim est vehemens et anxia sollicitudo, ita dicta, ait Festus : « Quod cor edat, vel quod curat; » unde Ennius apud Ciceronem, *De Senectute :*

> Curamve levasso,
> Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa.

Sicut ergo tutor et curator gerit curam sollicitam pupilli suæ fidei commissi, sic Deus similem gerit sperantis in se; spes enim illum curæ Dei tradit, Deusque in suam curam eum acceptat, ut in ea secure conquiescat, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. » Rursum, sicut pastor curam habet ovium sibi creditarum, sic Deus curam habet sperantium in se, ut illi fidenter dicere queant cum Psalte : « Dominus regit me (Hebraice, *pastor meus*), et nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me collocavit, » *Psalm.* XXII, 1; quare qui tangit sperantem in Deum, cor Dei tangit, juxta illud : « Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei, » *Zachar.* II, 8. Vide ibi dicta. Cura ergo nostri urit oculos, urit cor Dei. Quocirca S. Petrus, *epist.* I, cap. V, 7, adhortatur fideles dicens : « Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. » Et S. Paulus, *Philip.* IV, 6 : « Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum. » Nam, ut ait Psaltes, *Psalm.* XXXIX, 18 : « Dominus sollicitus est mei. » Ita S. Joannes Silentiarius irruentibus Saracenis fugere noluit, dicens : « Si Dominus mei curam non gerit, ut quid vivo? sin autem gerit, quem timebo? » Testis est Cyrillus in ejus Vita.

Moraliter, disce hic cupidum dilatare fauces cordis et corporis sui, ut omnia rapiat et sorbeat, ideo sibi jurgia et bella quibus pereat, accersere; hinc infernus pariter, ut eum ejusque latas

vastasque cupiditates excipiat, dilatat seipsum. Audi Isaiam, cap. v, 14 : « Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino; et descendent fortes ejus, etc., ad eum; » et cap. xxx, 33 : « Topheth (id est gehenna) dicitur præparata, profunda et dilatata; nutrimenta ejus ignis et ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. » Ignis enim cupiditatis accendit et dilatat ignem gehennæ, ut in eo perpetim ardeat et comburatur. At vero qui sperat in Deo, dilatat in eo res et spes suas, ut in eo placide et secure conquiescat, sciens se spes suas a Deo per preces obtenturum, et votorum suorum compotem futurum, juxta illud *Psalm.* LXXX, 11 : « Dilata os tuum, et implebo illud. » Spes ergo in Deum est securis resecans omnes inquietas cupiditates; sperans enim in Deum, illo unico contentus vivit : scit enim se in Deo omnia possidere. Quare tacite secureque sibi dicit : « Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus. »

S. Laurentius Justinianus sæpe monebat « nunquam amittendam de Deo fiduciam; illam esse in qua animæ vita consisteret. » Ita habet ejus Vita.

Hoc est quod ait Paulus, I *Timoth.* VI, 17 : « Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum. Quin et Seneca, *epist.* 119 : « Quanti, ait, animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare et dicere : Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. » Et *epist.* 120 : « An parum habet qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Jupiter non habet. Nunquam parum est quod satis est. Nunquam multum est quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo; quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium! »

Ex dictis collige hoc axioma : « Cupiditas est mater jurgiorum et bellorum, indeque paupertatis et inopiæ : » hæc enim individua est bellorum comes et assecla; « mortificatio vero, et abdicatio cupiditatis est mater tranquillitatis et pacis, » qua quis in Deo Deique providentia confidens et conquiescens, ab eo nanciscitur omnem rerum sufficientiam, imo abundantiam. Hoc est quod alacriter fidelibus inculcat S. Jacobus, cap. IV, 1 : « Unde bella et lites in vobis? nonne hinc, ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, et non habetis; occiditis, et zelatis, et non potestis adipisci; litigatis, et belligeratis. »

Et S. Chrysostomus, hom. *De S. Philogonio,* cœlitum felicitatem describens : « Ubi, inquit, non est meum ac tuum : frigidum (utpote calori fraterni amoris repugnans) illud verbum, et quidquid est malorum, in vitam nostram invehens, innumeraque gignens bella. » Quin et Seneca, *epist.* 120 jam citata : « Nihil, ait, mi Lucili, interest utrum non desideres, an habeas; summa rei in utroque eadem est : non torqueberis. » Unde illud Italorum : *Desiderare fà penare, non desiderare fà non penare.*

26. QUI CONFIDIT IN CORDE SUO, STULTUS EST : QUI AUTEM GRADITUR SAPIENTER, IPSE SALVABITUR. — Perperam quidam pro *salvabitur* legunt *laudabitur.* Nam Hebraice est, *et ambulans in sapientia, ipse evadet;* Chaldæus, *qui ambulat in sapientia, protegetur a malo;* Septuaginta, *qui confidit in audacia cordis, ipse est imprudens; qui autem ambulat sapientia, salvabitur.* Hæc gnome similis et affinis est præcedenti. (Vers. 26)

Quæritur, quis est is qui confidit in corde suo? *Primo,* Lyranus et Hugo censent esse eum qui confidit in sapientia sua, *q. d.* Qui fastu tumens præfidit sapientiæ suæ, hic stultus est, juxta illud cap. XXVI, 12 : « Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem habebit insipiens; » qui autem ipsam in se sapientiam sequitur, hic salvabitur. Innuit sapientiam sitam esse non in superbia, nec in præfidentia suæ sapientiæ, sed in regulis sapientiæ a S. Scriptura et Patribus traditis. (Confidens in corde suo quid? Resp. primo.)

Secundo, Cajetanus per *cor* accipit cordis cupiditates, *q. d.* Qui confidenter sequitur suas cupiditates, hic stultus est; qui vero sequitur dictamina sapientiæ, id est legis divinæ, hic salvabitur eritque beatus in cœlis. (Secundo.)

Tertio, melius Jansenius per *cor* accipit cordis judicium et consilium, *q. d.* Qui confidit in consiliis et cogitationibus cordis sui, ita ut ea sequatur in omnibus actionibus suis, nullius quærens sententiam, sed suo innixus judicio; talis stultus est, et per suam stultitiam in multa incidet pericula et mala; qui autem graditur sapienter, ita ut non suum cor, sed sapientiam habeat ducem suarum actionum, talis salvabitur, ita ut vel non incidat in mala, vel, si incidat, liberetur ab eis per suam sapientiam et Dei gratiam. (Tertio.)

Quarto et genuine, notat hic temerarios et præsumptuosos, *q. d.* Qui præfidit cordis sui imaginationibus, id est consiliis et viribus quas ipse sibi imaginatur et fingit, ideoque audacter et temere se conjicit in tentationes et pericula; hic stultus et demens est, quia in iis succumbet et corruet; qui vero graditur sapienter, id est provide et caute ut pericula declinet, hic discrimina et lapsus evadet, ac salvabitur. Est metalepsis : nam per *confidere in corde* significat confidenter pericula aggredi, in eaque temere irruere. Sic *confidere* pro audere, et audacter aggredi ardua, sumitur cap. XXVIII, 1, cum dicitur : « Justus quasi leo confidens; » et cap. XIV, 16 : « Stultus transilit, et confidit; » et II *Machab.* XV, 7 : « Machabæus autem semper confidebat. » Quin et Cicero, (Quarto genuine. *Confidere* pro *audere.*)

Tuscul. III : « Qui fortis est, idem et confidens. » Terentius in *Phorm.* : « Homo confidens, illum dii omnes perdunt. » Ubi Donatus : Confidens, ait, est improbus, audax, temerarius. Plautus in *Amphitr.* : « Qui me est alter audacior homo, aut qui confidentior? » Virgilius, *Georg.* IV :

> Nam, quis te juvenum confidentissime (*id est audacissime*) nostras
> Jussit adire domos?

Præfidens et audax impius est.

Hunc esse sensum liquet ex Septuaginta, ex quibus Auctor *Catenæ Græcorum* sic clare vertit, *qui in cordis sui audacia spem ponit, stultus est; qui autem ambulat prudenter et caute, salutem consequetur,* sicque explicat, *q. d.* « Stultus merito vocatur, qui audaci cordi suo confidit, quia plus tribuit temeritati quam judicio, plus rursum iniquitati quam æquitati. »

Salomonem de more secutus Siracides, cap. III, 27 : « Qui amat periculum, inquit, in illo peribit. » Vide ibi dicta.

Audi et Senecam Tragœdum in *Hercule furente* :

> Nemo se tuto diu
> Periculis offerre tam crebris potest :
> Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.

Hinc videmus natatores natandi peritissimos, natando casu aliquo perire, et optimos milites pugnando.

Vers. 27.

27. QUI DAT PAUPERI, NON INDIGEBIT : QUI DESPICIT DEPRECANTEM, SUSTINEBIT PENURIAM. — Hebraice, *qui dat pauperi, non deficiet, et abscondenti oculos suos multitudo maledictionum*; Chaldæus, *et qui prohibet oculum suum a paupere, multæ erunt maledictiones ejus;* Septuaginta, *qui autem averterit oculum suum, in multa erit penuria.*

Hæc gnome clara est. Ratio a priori est, quia, ut dixi cap. XIX, vers. 17 : « Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. » Vide ibi dicta, et S. Chrysostomum, hom. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Eleemosyna ergo non depauperat, sed summe ditat. Audi S. Cyprianum hanc gnomen eleganter pertractantem, hom. *De Opere et eleemosyna* : « Si vereris ac metuis ne, si operari plurimum cœperis, patrimonio tuo larga operatione finito ad inopiam redigaris, esto in hac parte intrepidus, esto securus; finiri non potest unde in usus Christi impenditur, unde opus cœleste celebratur. Non hoc tibi de meo spondeo, sed de sanctarum Scripturarum fide, et divinæ pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur enim per Salomonem Spiritus Sanctus, ac dicit : Qui dat pauperibus, nunquam egebit; qui autem avertit oculum, in magna penuria erit, ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos ac steriles ad inopiam postmodum devenire. »

Sane mirum est divites fideles, cum fidem habeant, reipsa et factis non credere huic Salomonis oraculo Deique promisso. Deus tibi, o mercator, promittit augmentum opum, si eas pauperibus communices. Non credis Deo asseveranti et promittenti? cautionem exigis? En cautio tibi est hæc Salomonis ex Dei ore asseveratio, chirographum tibi est S. Scriptura. Audi et S. Basilium, *hom.* 6 : « Imitare, ait, homo, vel terram : ut illa fructus proferto, ut ne illa conspiciaris esse deterior, quæ inanimis est; sane illa non in suum usum aut commodum, sed in tuum ministrare contendit; tu autem quem debueras ostendere beneficentiæ fructum, illum tibi ipsi congregas; nam benefactorum gratiæ in dantes revertuntur : dedisti esurienti, tibi consuluisti; quod dedisti, ad te cum auctario revertetur : quemadmodum enim frumentum in terram cadens lucrum projicienti parit, sic et panis in esurientem porrectus multam in posterum tibi reddet utilitatem. »

Exempla hujus rei pete ex Gregorio Turonensi, lib. V *Histor. Franc.* cap. XIX, ex Vita S. Joannis Eleemosynarii, ex S. Gregorio, lib. II *Dialogor.* cap. XXIX, ex Sophronio in *Prato spirituali*, cap. CLXXXV, CXCV et CCI.

Porro ponderanda sunt verba Hebræa, quæ habent : *Et abscondenti oculos a paupere multitudo maledictionum, q. d.* Multi, puta Deus, Angeli, dæmones et homines, maledicunt avaro et immisericordi, tum verbis, tum factis, quia ei malefaciunt, ut in pauperiem, infortunia et adversa multa incidat; privant eum donis et gratiis tam spiritualibus quam corporalibus, tam præsentibus quam æternis. Maxime autem maledicunt et diris eum devovent pauperes, quibus negat eleemosynam, uti maledixerunt Troilo avaro, teste Leontio in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Denique in die judicii Christus septem maledictionibus oppositis totidem operibus misericordiæ, quæ immisericordes neglexerunt, eis maledicet, dicens : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus; esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi potum, » etc. *Matth.* XXV, 41.

Multiplicem vero avarorum paupertatem justitiæ et virtutum describit S. Chrysostomus, hom. 15 *in epist. ad Hebr.* et alibi : « Sunt, ait, peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrotantes, quorum animæ omnem escam spiritualem abominantur, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. »

Hinc videmus avaros immisericordes in multas ærumnas, lites, infortunia, damna incidere, adeoque acerbe cum paupertate non raro conflictari; liberales vero et misericordes bonis omnibus affluere.

Communicans sapientiam, eam adauget.

Mystice R. Salomon hæc accipit de eleemosyna spiritali, *q. d.* Doctor, qui suam doctrinam aliis communicat, non indigebit, sed semper affluet conceptibus sapientiæ, ut eos aliis impertiat; qui vero avare eam sibi servat, sentiet ejus inopiam et defectum. Idem dicas de concionatore, consul-

Ratio a priori. Prima. Secunda. tore, confessario, etc. Ratio est duplex : prior, quod doctrina exercitio, puta docendo augetur; unde illud : « Qui alios docet, docet seipsum; » posterior, quod Deus doctori strenuo in præmium sui laboris et doctrinæ nova assidue lumina instillet, ut ea aliis communicet.

Vers. 28. 28. CUM SURREXERINT IMPII, ABSCONDENTUR HOMINES : CUM ILLI PERIERINT, MULTIPLICABUNTUR JUSTI. — Hugo τὸ *abscondentur* accipit imperative pro *abscondantur, q. d.* Suadeo et jubeo justis ut, cum regnant impii, abscondant sese, tum ut vitæ suæ consulant, tum ut melioribus temporibus se reservent, quibus persecutione cessante collapsam in ea fidem et pietatem restituant; tum ne animos et furorem impiorum se persequentium irritent, itaque persecutio increscat, et in omnes desæviat. Ita sanxit Christus Apostolis : « Cum, ait, persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam, » *Matth.* x, 23.

Exemplum fugæ fuit S. Athanasius, cujus vita per 46 annos in Episcopatu Alexandrino non fuit aliud quam assidua fuga et latebræ. Vide eumdem in *Apolog. de fuga sua,* et S. Augustinum, tract. 46 *in Joannem,* et epist. 180, ubi fuse docet quando fuga sit consilii, quando præcepti; quibus licita, quibus illicita. Hinc damnandus est liber Tertulliani *De fuga*, quo probare contendit illicitum esse fugere persecutionem, quem scripsit post lapsum in hæresim Montanistarum.

Verum τὸ *abscondentur* futurum est, non imperativus, ac proinde rei eventum significat, non præceptum, *q. d.* Cum ad regnum vel gubernationem assurgunt et evehuntur impii, quasi per antipathiam (qua calor fugit frigus, et frigus calorem, ac quodque contrarium fugit aliud sibi oppositum) fugiunt et abscondunt sese homines, ut declinent impiorum tyrannidem, nimias exactiones, vexationes, etc. Maxime justi : tum quia, inquit Jansenius, in carcerem conjiciuntur ab impiis regnantibus; tum quia ultro se dant in exsilium, solumque patrium vertunt, ut impiorum furorem et persecutionem declinent; tum quia etiam in patria manentes se continent in silentio. Unde Arabicus vertit, *in locis impiorum status justorum coarctatur.* Contra, cum impii perierint, et in eorum locum pii surrexerint, justi multiplicantur, tum quia qui prius justi erant et latebant, palam et ubique se non verentur exhibere; tum quia eorum exemplo et doctrina multi ad justitiam amplexandam excitantur. Docet hæc sententia quantum intersit qui præsint. Sic, regnante Achab cum sua Jezabel, absconditi sunt Prophetæ Domini in speluncis; ipsis vero perditis, tempore Jehu multiplicati sunt justi ; et in hoc gratiæ tempore, persecutione tyrannorum sæviente in Christianos, latibula quæsierunt Christiani, qui sublatis tyrannis multiplicati sunt. Sed et nostra ætas ostendit quomodo silere, latere et fugere piis necesse sit, ubi regnant hæretici (1).

Ratio est, quod impii, dum regunt, suam impietatem propagare, omnesque sibi similes, id est impios, efficere satagunt, tum per exemplum vitæ, tum per impias leges, tum per ruinas et pœnas, tum per honores et præmia, quæ sui sequacibus proponunt, tum per officiales impios quos sibi adsciscunt : quo fit ut multi pusillanimes et timidi cedant, et eorum impietati se conforment; qui vero solide pii sunt, fugiant et se abscondant. Ex adverso, dum regunt pii, suam pietatem spargere, omnesque probos et pios efficere conantur : quare plerique omnes ut ipsis placeant, pietati student, vel studere se simulant; impii vero abeunt, et latebras quærunt. Tanti est princeps bonus vel malus, ut, si bonus sit, omnes pene subditi sint boni; si malus, mali, juxta illud :

> Regis ad exemplum totus componitur orbis

Princeps est animata lex. Magnum enim dat auctoramentum rex virtuti aut vitio. Et illud : « Princeps est animata lex. » Lex multum potest, dum cives cohibet et in officio continet; at inanimis est : si animetur per vitam principis, efficacissima erit ut eamdem omnibus aspiret, omnesque faciat principi similes, probos et sanctos, non tantum præsentes, sed et posteros. Posthuma enim principis pii fama perennat, et ad multos annos sui memoriam, laudem et stimulum ad imitandum transmittit.

Sapienter Agapetus Diaconus in *Admonit. ad Justinianum Imperatorem*, num. 49 : « Quæ subditis, ait, verbo quasi lege præscribis, hæc tu præveniens reipsa præstitisti, ut verbis, quibus persuades, integra quoque vita adstipuletur; sic enim commendabile tuum asseverabis imperium, si et ratiocineris non sine opere, et opereris non sine ratione. » Et num. 53 : « Quantum potestate cæteris antecellis, tantum factis etiam emicare ante alios enitere; persuasissimum enim habe eam abs te postulari honestorum rationem, quæ magnitudini virium proportione respondeat. » Et num. 61 : « Sicut a Deo omnibus hominibus es prælatus, sic magis omnibus eum honestare festina. »

Denique hæc gnome similis et pene eadem est cum illa vers. 12 : « In exsultatione justorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinæ hominum. » Vide ibi dicta.

Porro Septuaginta vertunt, *in locis impiorum gemunt justi; in illorum autem perditione abundabunt justi. Gemunt,* tum quia dolent dominari impios et impietatem, ac ad Deum assiduis gemitibus suspirant ut eam tollat; tum quia ab impiis vexantur, ridentur, ignominia afficiuntur, spoliantur, incarcerantur, et non raro vita privantur.

(1) *Multiplicabuntur justi*, id est augentur florentque.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Corripientem spernens cito interibit; in multitudine justorum lætatur, impiorum gemit populus; rex justus erigit terram, avarus destruit; blandus rete tendit; novit justus causam pauperum; pestilentes dissipant urbem, sapientes servant; contendenti cum stulto nulla requies; totum spiritum profert stultus, sapiens reservat; principis gaudentis mendaciis ministri sunt impii; pauperis et divitis Deus est illuminator; regis justi thronus æternus; virga tribuit sapientiam; justi impiorum ruinas videbunt; erudi filium tuum, et refrigerabit te; deficiente prophetia dissipatur populus; servus verbis non eruditur; loquax insipientior stulto; servus delicate habitus fit contumax; ira multiplicat peccata; superbum sequitur humilitas, et humilem gloria; particeps furis odit animam suam; timens hominem corruet, sperans in Domino sublevabitur; magis timendum Dei judicium, quam potentum; abominantur pii impios, et impii pios.

1. Viro qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus : et eum sanitas non sequetur. 2. In multiplicatione justorum lætabitur vulgus : cum impii sumpserint principatum, gemet populus. 3. Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum : qui autem nutrit scorta, perdet substantiam. 4. Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam. 5. Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus. 6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus : et justus laudabit atque gaudebit. 7. Novit justus causam pauperum : impius ignorat scientiam. 8. Homines pestilentes dissipant civitatem : sapientes vero avertunt furorem. 9. Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem. 10. Viri sanguinum oderunt simplicem : justi autem quærunt animam ejus. 11. Totum spiritum suum profert stultus : sapiens differt, et reservat in posterum. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios. 13. Pauper et creditor obviaverunt sibi : utriusque illuminator est Dominus. 14. Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur. 15. Virga atque correptio tribuit sapientiam : puer autem, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam. 16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera : et justi ruinas eorum videbunt. 17. Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animæ tuæ. 18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus : qui vero custodit legem, beatus est. 19. Servus verbis non potest erudiri : quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit. 20. Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio. 21. Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem. 22. Vir iracundus provocat rixas : et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior. 23. Superbum sequitur humilitas : et humilem spiritu suscipiet gloria. 24. Qui cum fure participat, odit animam suam : adjurantem audit, et non indicat. 25. Qui timet hominem, cito corruet : qui sperat in Domino, sublevabitur. 26. Multi requirunt faciem principis : et judicium a Domino egreditur singulorum. 27. Abominantur justi virum impium : et abominantur impii eos, qui in recta sunt via. Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

Vers. 1. 1. VIRO QUI CORRIPIENTEM DURA CERVICE CONTEMNIT, REPENTINUS EI SUPERVENIET INTERITUS, ET EUM SANITAS NON SEQUETUR. — Chaldæus, *vir qui non recipit correptionem, et indurat cervicem suam, cito conteretur* (Syrus, *repente profligabitur*), *et non erit ei medicina;* Hebraice, *vir increpationum* (1) *indu-*

(1) Id est, qui sæpe ob sua vitia corripitur. Alii, *vir reprehensionum*, id est reprehensione dignus. Gesenius, *vir defensionum*, qui, ubi vituperatur, obloqui et se defendere solet.

rans cervicem repente conteretur, et non sanitas, vel *non medela*, id est conteretur insanabiliter, irreparabiliter et immedicabiliter citra ullum remedium, ait Aben-Ezra, R. Levi et R. Salomon.

Quæritur, quis sit vir increpationum? Rabbini aliqui active accipiunt, *q. d.* « Vir increpans » alios delinquentes. Unde Septuaginta vertunt ἐλέγχων, id est corripiens, ut transferunt Complutenses : *Melior est*, inquiunt, *vir corripiens*, scilicet leniter, *viro duræ cervicis*. Nam, ut explicat Auctor *Catenæ Græcorum* : « Qui dextere reprehendit, sanat; qui vero pro cervicis suæ duritia conviciatur, non tam sanat quam irritat, et propter ruborem, quem temere ingerit, quos objurgat, impudentes reddit. » Hunc lenem correptionis modum sancit Apostolus, *Galat.* VI, 1 : « Fratres, ait, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, ejusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. » Vide ibi dicta.

Et S. Gregororius, II part. *Pastor*. cap. X, et S. Chrysostomus, hom. 30 *in epist. ad Hebr.* : « Non videtis, inquit, medicos, quando urunt vel secant aliquos, cum quanta lenitate opus curationis exercent; multo magis corripientem oportet hoc agere, ut mansuetus ac lenis sit, » ut acerbitatem pilfulæ tam amaræ, lenitatis saccharo circumliniat et edulcoret.

Rabbini vero sic exponunt : *Vir increpans obdurans cervicem, q. d.* Si is qui alios increpat, ut eos legi et disciplinæ subdat, ipsemet ejus jugum dura cervice excutiat, faciatque illa quæ in aliis objurgat, hic *subito conteretur, et non sanitas*, id est in casum aliquem incidet, quo plane conteratur, ut sanari et reparari nequeat.

Spernens correptionem perit.

Verum cæteri omnes τὸ *vir increpationum* passive accipiunt, ut idem sit quod vir increpitus, ut vertit Pagninus. Sic et Chaldæus, quin et Septuaginta; nam τὸ ἐλέγχων non est participium a verbo ἐλέγχω, significans *corripiens*, increpans; sed est nomen plurale a singulari ἔλεγχος, id est *correptio, increpatio*. Unde Vatablus ex Septuaginta vertit, *melior est vir correptionum*, id est crebro correptus, qui corripi se sinit, qui correptiones placide excipit, *viro duræ cervicis; repente enim ardente eo non est medela*. Est metaphora a bobus et tauris, qui dura cervice feroces jugum excutiunt, *q. d.* Qui frequenter ob vitia increpatur, vel ab homine per verba, vel a Deo per flagella et verbera, aut per internas inspirationes, et tamen instar tauri indurat cervicem, ut in vitiis perduret et increpationes obstinate respuat; huic repentinus superveniet interitus, et eum sanitas non sequetur: quia vel in rixa ab inimicis cædetur, vel in scelus aliquod grave incidet, ob quod a Deo vel a judice morte mulctabitur. Exemplum est in Pharaone, qui decies increpitus a Moyse ut dimitteret Hebræos, quos tyrannice opprimebat, cum ille obduraret cervicem, Mosique et Deo obduratus resisteret, Deus cervicem ejus confregit, mergens eum cum omnibus suis in mari Rubro, *Exodi* XIV. Sic Ophni et Phinees luxuriose viventes, sæpe correpti ab Heli patre suo, cum nihilominus in scelere perseverarent, ambo una die repente in prælio occisi sunt, I *Regum* IV, 11. Nota est cædes et damnatio Udonis Archiepiscopi Magdeburgensis, eo quod a Deo increpitus : « Udo, Udo, cessa a ludo, lusum satis, Udo, » in sua tamen luxuria persisteret.

Sic sæpe videmus filios parentum monita et reprehensiones spernentes, sensim in scelera ruere, ac tandem furtum, homicidium, aut simile facinus designare, ob quod a judice capite mulctentur. Ratio a priori est : *prima*, quod tales, ut dixi, in scelere se obdurent, ut ex minori in majus pedetentim labantur, quo fit ut tandem aliquid enorme morte puniendum admittant; *secunda*, quod hanc pœnam mereatur contemptus correptionis et dura cervix correpti. Hæc enim, cum leni correptione non sinit se flecti, sed superbe et dure illi obluctatur, malleo contundenda, aut ferro recidenda est; *tertia* est justum Dei judicium, quo correptionis et gratiæ suæ neglectum, æque ac obstinationem in malo, ulciscitur, ut sinat talem ruere in exitium, tum corporis, tum animæ.

Ratio a priori. Prima.

Secunda.

Tertia.

Porro interitus hic tum temporalis est, puta mors, tum æternus, puta damnatio in gehenna; sæpe enim talis præoccupatur morte temporali, et non raro æterna, a qua revocari nequit : « In inferno enim nulla est redemptio. » Et merito : quia enim correptus prævidere noluit et effugere interitum, juste ei inexspectatus supervenit; et quia, cum sanari posset, medicinam salutarem non recepit, cum sanari volet, sanitatem non consequetur.

Baynus vero interitum hic mysticum et spiritalem accipit, quo scilicet anima labitur in peccatum enorme, ita ut ex eo non resurgat, sed in eo moriatur et damnetur, *q. d.* Præfractus, qui suæ opinioni et prudentiæ præfidit, ac suis desideriis mordicus inhæret, ut monita omnia respuat, hic tandem in peccatum mortale corruet, quo confringetur irreparabiliter, sicut vas vitreum aut testaceum saxo illisum in minutissima frusta dissilit, ut redintegrari nequeat. Ita sane fieri videmus in sæcularibus clericis, et Religiosis, qui Superiorum reprehensiones spernunt, ut tandem in gravia scelera labantur, imo subinde apostatent ab Ordine, quin et a fide et Ecclesia, fiantque hæretici et ministri, quales multos hæc tulit ætas.

Quæres, cur Septuaginta vertunt, *melior est vir correptionum viro duræ cervicis?* τὸ enim *melior* non est in Hebræo, Chaldæo et Vulgata. Respondeo : Septuaginta pro מקשה *macse*, id est *obdurans*, legerunt alio puncto cum *daghes* מקשה *mickesce*, id est *præ duro*. Sic ergo ad verbum vertere ex Hebræo, *vir correptionum præ duro cervice; præ*, id est præstat, hoc est, melior est eo qui durus est cervice, *q. d.* Melior est qui sinit se corripi, quam

qui dura cervice correptioni obstrepit. Subdunt causam : *Repente enim eo ardente non est medela, q. d.* Sæpe enim monitus et increpitus exardescet in impatientiam, iram, rixam, obstinationem, ut scelera sua excusare, et quasi virtutes defendere velit : quare tunc nulla curationis ejus superest spes; non enim admittit medicinam, puta correptionem. Tales sunt Judæi, qui suæ perfidiæ reprehensores audire nolunt, sed surda aure instar aspidum obstinate in judaismo persistunt, ideoque sunt incurabiles. Tales quoque fuere Pharisæi increpationibus Christi obluctantes, et opera Spiritus Sancti adscribentes diabolo, quorum proinde peccatum fuit in Spiritum Sanctum, quod non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro, *Matthæi* XII, 32.

Vers. 2. 2. IN MULTIPLICATIONE JUSTORUM LÆTABITUR VULGUS (Syrus, *multiplicatur populus*, tum numero, tum censu, tum virtute) : CUM IMPII SUMPSERINT PRINCIPATUM, GEMET POPULUS. — *In multiplicatione*, hebraice ברבות *birboth*, id est *in multiplicari*, hoc est, in magnificari et exaltari justos, cum scilicet justi dominantur, et consequenter subditi eorum exemplo et jussu (hæc enim est multiplicatio justorum) student justitiæ, itaque justi multiplicantur : opponitur enim impiorum principatui. Nam hebræum רב *rab* et *rabbi*, id est multus, non tantum est quantitatis et numeri, sed et qualitatis et potentiæ, ac significat idem quod magnus, potens, princeps; unde רבים *rabbim* vocantur optimates et principes, *Isaiæ* XLI, et *Job* cap. XVI. Clare ergo vertit Pagninus, *cum dominati fuerint justi*, etc.; Chaldæus, *in multitudine justorum*, etc.; Septuaginta, *dum laudantur justi, lætabuntur populi; imperantibus autem impiis gemunt viri;* Aquila, *in multiplicatione justorum*.

Igitur hæc gnome concinit, et quasi eadem est cum illa cap. XXVIII, 12 : « In exsultatione justorum multa gloria est, regnantibus impiis ruinæ hominum. » Unde R. Salomon : « Multa gloria, ait, est multiplicatio justorum. » Significat ergo quantum bonum populi et reipublicæ sit princeps probus, et quantum malum improbus, ac proinde tam electoribus curandum ut probum eligant, quam electo satagendum, ut probitate præcellat : sic enim sibi populi benevolentiam, obedientiam, reverentiam conciliabit, ut alacriter et læte per omnia sibi obediat : sin ex adverso sit improbus, populi odium, inobedientiam, contemptum sibi accerset, ut ægre et coacte sibi obtemperet, imo eum principatu, vel etiam vita privare satagat.

Causa est *prima*, quod probus princeps populum benigne habeat, nec tributis gravet, sed ejus commodis magis quam suis consulere satagat. Quidni ergo sub tali lætetur populus? Improbus vero populum dure tractet, oneribus premat, exhauriat, ut se ditet et exaltet; quidni ergo sub eo gemat populus, et, ut Cajetanus vertit, *suspiret*, et ad alium clementiorem anhelet? *Secunda*, quod probus princeps faciat ut subditi pariter sint probi; itaque multiplicentur justi, et regnet justitia et virtus, unde pax summa, concordia et amor civium consequitur, sic ut civitas videatur esse felix et beata instar paradisi. Ex adverso improbus princeps subditos facit improbos, ut omnes passim sint impii, regnetque impietas et vitia, ex quibus discordiæ, lites et seditiones oriuntur, ut videatur civitas esse aula vel atrium inferni. *Tertia* est, quod Deus sæpe benedicat omnique bono cumulet subditos ob probum principem, maledicat vero et malefaciat eisdem ob improbum; ita R. Levi. Hinc Christi ortum et regnum dilaudant Prophetæ, quod sub eo regnatura sit justitia, pax, felicitas, in eaque exsultaturi sint populi. Exsultationem hanc et jubilum graphice depingit Psaltes *Psalm.* LXXI, 7 : « Orietur, ait, in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna, » etc. Unde vers. 17 : « Et benedicentur, ait, in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. » Et Isaias, cap. XXXV, 1 : « Lætabitur, ait, deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans : gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron, » etc. Tertia.

Exempla. Sic sub piis Imperatoribus, Pontificibus et Prælatis fuit communis populi lætitia, et quasi totius orbis ovans exsultatio, ut sub Constantino, Theodosio, Carolo Magno; sub Sylvestro, Leone, Gregorio Magno Pontificibus ; sub S. Augustino, S. Hieronymo, Basilio, Chrysostomo; sub S. Benedicto, Romualdo, Bernardo, Dominico, Francisco, Ignatio. Nam, ut ait Sapiens, cap. VI, 26 : « Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. » Et Ruffinus, Procemio ad Vitas Patrum : « Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum? » Tunc ergo jubilando dicebant cum Psalte, *Psalm.* LXIV, 12 : « Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, pinguescent speciosa deserti, et exsultatione colles accingentur. »

Audi quid de S. Antonio, ejusque Religiosorum multiplicatione scribat S. Athanasius : « Erant, ait, in monte tanquam tabernacula plena divinis choris psallentium, legentium, orantium, qui infinitam regionem quamdam, et oppidum a mundana conversatione sejunctum videbantur incolere. Quis tum monachorum agmen aspiciens, quis virilem illum concordiæ cœtum cernens, in quo nullus nocens, nulla detractio, sed multitudo abstinentium et certamen officiorum erat, non statim in ejusmodi vocem erumperet? Quam bonæ domus tuæ, Jacob, tabernacula tua, Israel! tanquam nemora obumbrantia, tanquam paradisus super fluvios, tanquam tabernacula, quæ fixa sunt a Domino, tanquam cedri Libani circa aquas, » *Num.* XXIII. Rectorem enim suum sequuntur subditi, patrem filii, magistrum discipuli, ducem milites.

Porro quam hoc naturæ sit consonum, et ex eius

ex principiis naturæ. quasi principiis promanans, declarat Seneca, *epist.* 90 : « Naturæ est, ait, potioribus deteriora submittere. Multis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorum gregem excellentissimus ducit. Inter homines in summo est optimus; ideoque summa felicitas erat gentium, quibus non poterat potentior esse nisi melior : tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet non putat posse. »

Vers. 3. 3. **Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum : qui autem nutrit** (hebraice, *pascit*) (1) **scorta, perdit substantiam.** — Chaldæus, *qui adhæret* (Syrus, *qui associatur*) *meretrici*. Sapientia præsertim juvenum sita est in continentia et temperantia, quæ moderatur brutas voluptates gulæ et luxuriæ, ad quas fervore naturæ et sanguinis rapitur juventus; unde S. Hieronymus, *ad Eustoch.*: « Adolescentia, ait, et vinum duplex voluptatis incendium. » Sensus est ergo, *q. d.* Juvenis sapiens qui studet continentiæ et castitati, hic sua probitate magno gaudio afficit patrem, quia cum casto corpore et mente castum quoque integrumque servat patrimonium : e contrario juvenis vecors, qui indulget ventri et veneri, hic suas et patris opes cum meretricibus prodigit et dilapidat, ideoque se penuria, patrem mœrore afficit : meretrices enim exhauriunt opes licet amplissimas, sciuntque mille artes quibus ab amasiis eas emungant, imo extorqueant; ac libido cæca est et prodiga, unde juvenes ea acti omnia in meretrices profundunt. Exemplum est in filio prodigo, qui omnia sua cum eis vivendo luxuriose consumpsit : quare ad extremam famem redactus, coactus est agere subulcum, et pascere porcos, *Lucæ* XV. De quo eleganter Chrysologus : « Quæ composita fuerant patre moderante, prodigente filio dissipantur. Moritur virtutibus, qui vitiis crescit : sepelitur famæ, perit gloriæ, qui manet turpitudini, crescit infamiæ. » Porro filius prodigus recte opponitur sapienti, quia prodigus est insipiens et similis furioso : unde ut tali Jure Cæsareo datur curator in leg. *His qui in ea*, Caus. XII, § 1. Hinc Tiberius Imperator, teste Dione, lib. LVII, senatori cuidam luxurioso et prodigo curatorem dedit, quasi pupillus foret, imo amens et furiosus. Hinc et § *Si adolescens*, lib. XII, leg. 17, tit. I, sancitur ut is qui adolescenti luxurioso mutuo dat nummos, non habeat jus eos repetendi, quia sciens ac volens dedit eos juveni prodigo, certissime illos perdituro. Vide quæ de artibus et damnis meretricum dixit Salomon cap. VII, 6 et seq.

Vers. 4. 4. **Rex justus erigit terram, vir avarus destruit eam.** — Hebraice, *rex in judicio stare facit terram, et vir oblationum diruit eam*; Chaldæus, *rex in judicio stabilem facit terram, vir impius dissipat eam*; Septuaginta, *rex justus erigit provinciam, vir autem iniquus destruit;* Vatablus, *judicio rex ditionem firmam facit; at qui tributa extorquet, destruit eam.*

Pro *vir avarus* hebraice est איש תרומות *is terumot*, id est *vir elevationum*, hoc est *oblationum*. Hinc passim in Scriptura *teruma* vocatur donum vel munus, quod Deo per sacerdotem elevatis manibus offerebatur.

Quæres, quis ergo hic est *vir terumot*, sive *elevationum?*

Primo, R. Salomon vertit, *vir elationum*, id est vir superbus, qui non veretur fore ut a quoquam in judicium vocetur; unde pro libito et fastu suo judicat, itaque judicium pervertit. Hic sane destruit rempublicam.

Secundo, alii : *Vir elevationum* vel *oblationum*, inquiunt, est princeps vel judex, qui res sacras diripit, et oblationes Deo factas sibi adscribit. Hic sane evertit Ecclesiam, et consequenter rempublicam : religio enim et pietas est fundamentum reipublicæ, ut si illam tollas, hanc ruere necesse sit. Tales sunt non pauci, qui prædia et rura Ecclesiæ invadunt, ac proventus Ecclesiasticos suo applicant fisco, quos Deus punit talione, ut qui Ecclesiastica invadunt, perdant propria et sæcularia, ut contigit Henrico VIII Angliæ regi. Huc facit quod scribit R. Salomon : « Rabbini, ait, illud pronuntiarunt, judicem, si regi similis sit, quem nec amicos sibi comparare, nec munera oblata recipere necesse sit, hac ratione terram firmare; quod si similis sit sacerdoti per areas oberranti ad primitias postulandas, eamdem diripere et perdere. »

Tertio, Aben-Ezra *is terumot* vertit, *vir exactionum*, qui tributa exigit. Constat autem tributa, quæ a populo princeps refert, esse sextam ephæ partem, *q. d.* Rex, cum juste se gerit, terram firmam stabilemque reddit; sed qui tributa ampliora sumit quam certo ordine mensuraque constitutum sit, eamdem demolitur. Sic et Vatablus.

Quarto, Septuaginta et Syrus vertunt, *vir iniquus*, qui æquitatem et leges violat; Aquila et Theodotion, ἀνὴρ ἀφαιρεμάτων, id est *vir demptionum* vel *oblationum*, qui aliena demit, vel oblata ambit et occupat.

Quinto, Baynus vertit, *vir munerum* : Rex, ait, justo judicio creatus, hoc est legitime electus, puta qui bonis actibus, sive virtutibus, aut legitima successione pervenit ad regnum, hic illud stabiliet, id est diu regnabit in populo; sed vir munerum, qui per largitionem et munera evectus est ad principatum, hic destruet terram, id est expilabit populum terræ.

Sexto et genuine, *vir terumot*, id est *oblationum*, est *vir munerum*, qui scilicet non dat, sed ambit et accipit munera, puta *avarus*, ut vertit Noster, ideoque *iniquus*, ut vertunt Septuaginta, et *vir demptionum*, id est demens subditis dona et bona, ut vertit Aquila et Theodotion, *q. d.* Rex qui juste

(1) Rectius, *delectatur scortis*.

judicat, justeque administrat regnum, hic illud faciet stabile, dives, felix et prosperum : at qui recipit munera, quibus placatus scelera dimittit impunita, permittit fieri mala, bonos viros opprimit, sontes absolvit, insontes injuste condemnat. Rursum, qui officia et magistratus confert non dignis, sed indignis offerentibus dona, hic sane destruet rempublicam et populum terræ sibi subjectæ. Talis enim *primo,* subditos gravabit et excoriabit, ut munera, quæ pro principatu dedit (uti ea solent dare avari, ut illo ditescant) a subditis recuperet in triplum, imo in decuplum, ut ait Justinianus Imperator. *Secundo,* talis subditos velut mancipia munerum pretio a se coempta dure et indigne tractabit. *Tertio,* hac ratione via aperitur, ut boni et prudentes, qui non possunt vel nolunt dare munera, ab officiis excludantur, improbi vero et insipientes, sed divites, per munera eadem obtineant.

Scripsit hac de re insigne opusculum ad Ducissam Brabantiæ S. Thomas Aquinas, ubi plane dissuadet illi ne magistratus pretio licitetur et vendat.

Nota hebræum יעמיד *iaamid,* id est stare facit, statuit, stabilit terram, alludere ad centrum terræ, eique comparare regem, vel potius judicium regis, *q. d.* Rex justus stabilit terram instar centri, vel potius per justitiam quasi per centrum. Sicut enim centrum, teste Aristotele, lib. I *De Cœlo,* terræ et corporibus omnibus, quæ ad illud tendunt, confert triplex beneficium, scilicet unitatem, conservationem et quietem; sic et rex per justitiam, quam omnibus unam eamdemque administrat, omnes in eadem sibi unit, et in concordia, amotis seditionibus, conservat, ac quietem a bellis hostibusque, quos ab eis propulsat, tribuit. Ex adverso vir avarus, id est tyrannus, regis nomine indignus, ut vir privatus potius vocandus sit quam rex, qui muneribus vendit justitiam, subditos quasi a suo centro avellit facitque excentricos, ac pro unitate affert discordiam et schismata, pro conservatione ruinam et exitium, pro quiete seditiones et tumultus. Unde noster Salazar : Sicut corpora, ait, e centro separata non quiescunt, sed vi sua ad ulteriora nituntur; ita etiam cives tyrannum principem nacti, incredibilem vim sustinent, atque adeo in ipsius obedientia non diu persistunt, sed inquieti ac mobiles alium cogitant, et alium affectant. Rursum, sicut corpora a centro dissita, a contrariis suis corrumpi solent; ita etiam imperia quæ ad tyrannos principes devenerunt, ab externis hostibus petita, facilius everti ac destrui solent.

Justitia est centrum regni per tres dotes.

Tyrannus facit populum [illegible]cum.

Hanc tyrannidis esse indolem et proprietatem docet Plato, Plutarchus et Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. x. Quocirca Agapetus Diaconus, *Admonit. ad Justin. Imperat.,* identidem ei commendat justitiam et beneficium in subditos: « Solis profecto, ait, partes sunt, illustrare radiis orbem; principis vero virtus est, egenorum misereri. Porro his clarior est imperator, qui plus est : ille namque cedit succedenti nocti; hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgetve quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit. » Et Plutarchus in *Moral.* : « Ut Deus, ait, in cœlo pulcherrimum ac jucundissimum sui simulacrum constituit solem; sic in republica principem, qui prudentia, justitia, benignitate se erga omnes repræsentet. » Sixtus Pythagoræus in *Sententiis,* Sent. 15 : « Sapiens vir, ait, et pecuniæ contemptor similis est Deo. » Et Sent. 33 : « Revereatur vitam tuam mundus : nihil admittas quod tibi invehat notam. » Alius : « Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvas oportet. Nam potentia sine bonitate mera tyrannis est; sine sapientia, pernicies, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quam maximam sapientiæ vim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit perspicias. Denique ut quam maxime prodesse studeas omnibus: nam id est bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantumdem et possis, imo plus velis quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes. »

Rex sit justus et beneficus. Gnomæ.

Rex tres Dei dotes imitetur.

5. HOMO QUI BLANDIS FICTISQUE SERMONIBUS LOQUITUR AMICO SUO, RETE EXPANDIT GRESSIBUS EJUS. — Ita Romani et cæteri impressi; manuscripti tamen pro *ejus* legunt *suis,* et sic vertit R. Levi, Aben-Ezra et Septuaginta; Hebræum enim pronomen affixum tam est reciprocum quam absolutum, ut tam *suis* quam *ejus* verti possit.

Vers. 5.

Nostra ergo Vulgata versio, quæ habet *ejus,* significat cavendam esse assentationem tam assentato quam amico assentanti, *q. d.* Is qui amico blandis et ad assentationem compositis sermonibus adulatur, non amicus est, sed adulator et hostis : quia vel sciens, vel nesciens, vel simpliciter, vel fraudulenter, rete et laqueum expandit moribus et actibus ejus cui adulatur. Facit enim ut is superbiat, et majorem se putet quam revera sit, utque vitia quæ adulator excusat vel laudat, pro virtutibus habeat et exerceat. Est metaphora a venatoribus, qui aves et feras reti expanso illaqueant ; sicut enim aves et feræ laqueo hoc capiuntur et necantur; sic adulatione capiuntur et necantur animæ insipientum. Ita Plutarchus, tract. *De differentia adulatoris et amici* : « Adulator, ait, trahit, et in laqueum injicit imitando. » Et post pauca : « Nec feram moratur, sed ipsum in plagas conjicit, et indagine cingit venatorem. » Vide ibi plura. Seneca, *Natur. Quæst.* lib. IV, in Præfat. : « Nec adulatoribus latus præbeas, artifices enim sunt ad captandum superiores (en artem qua venatores ipsos ad retia pertrahunt). Mihi crede, capieris, si proditioni eorum ipse te tradis. » Plato vero in *Gorgia* :

« Adulator, ait, optimi nullam habet curam, sed semper eo quod dulcissimum est, quasi hamo incautam illaqueat mentem, et usque adeo decipit, » etc. Hæc est philautia hominis, ut, etiamsi sciat adulatorem adulari, et imprudenter falsa dicere, ac mentiri splendide, tamen eo delectetur, suisque falsis laudibus ab eo decantatis palpetur et gaudeat. Graviter Seneca, *epist.* 59 : « Cito, ait, nobis placemus, si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus, nec sumus modica laudatione contenti : quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus; optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. » Non minus vere ac graviter, *De Tranquill.* cap. x : « Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipsi assentatus est? » Ergo quod adulatorum deceptione seducamur, ex nostro errore nostraque assentatione manat. « Amor proprius (ait Plutarchus) facit, ut quisque sui ipsius assentator cum sit primus atque maximus, non difficulter admittat externum, quem putat ac vult esse sibi atque accedere testem adstipulatoremque. » Quocirca sapienter Diogenes apud Dionem, orat. 3 *De regno :* « Omnium, ait, vitiorum turpissimum invenias adulationem : etenim id quod honestissimum justissimumque in vita est corrumpit, nempe laudem, ut jam amplius haud videatur credibilis, neque vera; aut (quod omnium pessimum est) virtutis præmia vitio attribuit. Itaque multo pejus faciunt, quam qui corrumpunt monetam, qui virtutem fide carere faciunt. » Et inferius : « Qui pauperem laudat ut divitem, ipse quidem mentitur, laudato autem paupertatem exprobrat. »

Philautia adulationis.

Vulgatæ accedit Chaldæus qui vertit, *vir qui dividitur* (hebræum enim חלק *chalac* et blandiri sive adulari, et dividere significat) *a socio suo, rete expandit gressibus ejus, q. d.* Qui per litem, iram vel odium separat se ab amico, hic machinatur ei laqueum, id est fraudem et dolum, quo eum decipiat et supplantet.

Hebraicus est, *vir leniens* (1), vel *blandiens, super socium suum, rete expandit gressibus ejus, q. d.* Ideo lenibus utitur verbis, et blanditur proximo suo, ut per has blanditias eum decipiat, vel aliquid ab eo impetret quod sibi commodum, danti grave est et incommodum. Monet ergo blanditias et blandiloquos cavendos, quia fere decipere intendunt, vel aliquid extorquere : id ita esse quotidie experimur. Blanditiæ ergo sunt dulces et melliti laquei imprudentium. Unde Cato in *Distichis*, Salomonem secutus ita monet :

Noli homines blandos nimium sermone probare :
Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

(1) Intellige לשון *linguam.*

Et inferius :

Sermones blandos blæsosque cavere memento :
Simplicitas, veri forma est; fraus, ficta loquendi.

Huc facit gnome Syrorum et Arabum, *Cent.* I, num. 97 : « Quando audieris unum de te loquentem bonum, quod in te non est, ne credas (ne in sinu gaudeas) : loquetur enim et malum de te, quod in te non est. » Hinc mollire sermones, sive blandiri, in Scriptura idem est quod decipere, ut : « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula, » *Psalm.* LIV, 22. Sic Dalila blanditiis suis Samsonem seduxit, et in mortem induxit, *Judic.* cap. XIV, 15. Similia sunt *Proverb.* II, 16, et cap. VI, 26, et cap. XXIII, 31, et cap. VII, 23.

Pari modo qui hosti dolose propinant venenum, id porrigunt in vinis dulcibus delicatisque, et pateris auratis. Unde Juvenalis :

Nulla aconita bibuntur
Fictilibus : tunc illa time, cum pocula sumes
Gemmata, et lato Setinum ardebit in auro.

Olim enim Setina vina (ex oppido Setia non longe a Roma) erant delicatissima, unde illa bibebat Augustus Cæsar; jam mutato situ oppidi, mutatæ sunt perieruntque hæ vinorum ejus deliciæ.

Septuaginta vero Vaticani qui habent *suis*, sic vertunt, *qui præparat ad faciem amici sui rete, circumdat illud pedibus suis;* quæ sententia nervosior est, monetque astutos et fraudulentos, qui aliis tendunt insidias et machinantur fraudes, ut iis abstineant, eo quod hæ fraudes in eorum caput recisuræ sint, *q. d.* Qui amico suo machinatur per insidias malum, ipse eodem velut reti suo illaqueabitur et capietur, juxta illud cap. XXVIII, 10 : « Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet, et simplices possidebunt bona ejus; » et cap. XXVI, 27 : « Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui volvit lapidem, revertetur ad eum. » Hoc enim est justum Dei judicium ac justa talionis pœna, ut dolosi suis dolis quos aliis tetenderunt, illaqueentur, ut ibi dixi, juxta illud *Psalm.* XXXIV, 8 : « Veniat illi laqueus, quem ignorat; et captio quam abscondit, apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum. »

Porro Septuaginta Complutenses et Regii sic habent : *Qui præparatur ad vultum amici sui, rete circumjaciet ei pedibus suis.* Verum hæc lectio obscura et implexa est, dissidetque ab Hebræo, Chaldæo, Vulgata, quin et a Septuaginta Vaticanis, et ab Auctore *Catenæ Græcor.*, qui omnes delent τὸ *ei;* forte quia pronomen hebræum, ut dixi, tam verti potest *ejus* quam *suis* : aliquis ad marginem Septuaginta adjunxit τὸ *ejus* vel *ei*, ut utramque versionem indicaret, quod postea in textum irrepsit.

6. PECCANTEM VIRUM INIQUUM INVOLVET LAQUEUS : ET JUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT. — Hebraice,

in prævaricatione viri malus laqueus (1), *et justus præconia dicet et lætabitur;* Cajetanus, *et justus cantabit atque gaudebit;* Chaldæus, *vir malus in peccato suo capitur*, etc.; Septuaginta, *peccanti viro magnus laqueus, justus autem in gaudio atque lætitia erit;* Aquila, *in peccato viri iniqui offensio;* Symmachus, *in injustitia viri malum scandalum. Offensio* et *scandalum* hic tum active accipi possunt, *q. d.* Iniquus sua iniquitate offendit et scandalizat proximos; tum passive, *q. d.* Iniquus in sua iniquitate offendet, scandalizabitur et capietur, sicut mus in esca decipulæ capitur et scandalizatur: inde enim vox scandali deducta est, ut alias dixi. Et hic posterior sensus conformior est Hebræo, Chaldæo, Vulgatæ et Septuaginta; unde Pagninus vertit, *propter prævaricationem viri, veniet ei malus laqueus; justus autem laudabit et lætabitur;* Vatablus, *ipsi malo sua transgressio laqueus est; justus autem ovat et gaudet.*

Iniquus suo reti illaqueatur: quis? Resp. primo.

Quæres, quis hic vocetur *peccans* et *vir iniquus*, qui suo peccato et iniquitate illaqueatur? *Primo*, Baynus intelligit fraudulentum et dolosum, de quo vers. præced., cui hunc versum ipse annectit, *q. d.* Rete expansum ab adulatore non impediet gressus alicujus, sed iniquitates suæ capiunt impium, et funibus suorum verborum constringitur. Vel nervosius, *q. d.* Vafer et fraudulentus cum rete alteri parat, ipse sibi injicit laqueum, quo stranguletur et præfocetur: fraudes enim in fraudulentum recidunt, ipsumque præfocant.

Secundo.

Secundo, Aben-Ezra intelligit rebellem: rebellio enim hebraice vocatur פשע *pesca*, id est prævaricatio. Solent enim rebelles in rebellione sua capi, et ob eam a principe capite mulctari.

Tertio.

Tertio, R. Levi intelligit scandalosum, qui alios ad sua scelera pellicere satagit, juxta illud: « Væ scelesto, væ scelesti vicino. » Hic enim velut pestis reipublicæ, ob hoc scandalum morte puniri et exterminari solet; sicut hæreticos dogmatizantes, qui scilicet alios ad suas hæreses sollicitant, plecti videmus. De his ait Deus, *Jerem.* cap. v, 26: « Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros: sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plena dolo. »

Quarto.

Quarto, noster Salazar intelligit desperantem; huic enim sua desperatio est laqueus, id est peccatum gravissimum et immedicabile, quod eum necat et suffocat; sicut videmus desperantes seipsos sæpe laqueo præfocare, aut aquis submergere. Desperatio ergo primo animam, deinde corpus strangulat. Ex adverso vir justus spe erectus præ gaudio gestit, et in Dei laudes erumpit. Sensus ergo est, *q. d.* Peccatorem maximorum criminum reum, sæpe sua ipsius conscientia ad desperationem adducit, et collum laqueo inserere cogit, suo ipsius damnatum judicio. Sic Judas proditor admissi sceleris conscientia stimulatus, sibi ipsi laqueum injecit. Hæc apposita, sed inadæquata et partialis est explicatio. Desperatio enim tantum est pars et species una peccati, quod uti varias species alias continet, ita varios præter desperationem sibi nectit laqueos.

Quinto.

Quinto, ergo plene et adæquate quemlibet hic peccantem accipias, scilicet peccato gravi et enormi, qui in alios injurius, malignus et maleficus est. Hic enim hebraice vocatur רע *ra*, atque injuriam notat פשע *pesca*, id est prævaricatio. Docet ergo hæc gnome peccatum simile esse escæ ad quam dum advolant aves, mures et feræ, reti vicino vel laqueo implicantur et capiuntur. Simili enim modo peccatum suam habet escam et illecebram, nimirum voluptatem gulæ, luxuriæ, ambitus, vindictæ, etc., sed cum ea peccatorem criminis unco perfodit, tenet et capit, juxta illud *Sapient.* XIV, 11: « Creaturæ Dei in odium factæ sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium. »

Voluptas esca peccati.

Uncus peccati reatus.

Uncus hic est reatus peccati, quo se peccans dæmoni obstringit, iræque Dei sese obnoxium ac gehennæ reum efficit. Unde sequitur perpetuus conscientiæ mœror et angor, infamia, pœna judicis, milleque ærumnæ, vel a Deo, vel ab hominibus, in peccatorem immissæ. Hoc est quod Salomonem secutus Isaias ait, cap. v, 18: « Væ, ait, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum; » et Job cap. XVIII, 9: « Tenebitur, ait, planta illius laqueo, etc., abscondita est in terra pedica ejus, et decipula illius super semitam; » et Salomonis pater David: « Funes, ait, inferni circumdederunt me: prævenerunt me laquei mortis, » II *Reg.* XXII, 6. Vide dicta v 22, ad illa: « Iniquitates suæ capiunt impium, » etc.

JUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT. — Hebraicus, *jubilabit* (2) *et lætabitur;* tum quia gaudet scelera et scelestos puniri ex zelo justitiæ; tum quia ab utrisque se liberatum videt; tum denique quia justitia lætus lætam habet conscientiam, ac securus gaudia et præmia tum præsentia, tum æterna a Deo exspectat. Cajetanus, *cantabit atque gaudebit*, ut alludatur ad illud *Isaiæ* XXXV, 8, juxta Septuaginta: *In siticulosa terra erit fons aquæ, illic erit lætitia avium.* Cyrillus autem ad hæc alludens verba: « Fons, ait, aquæ vivæ Christus salvator, in illo factus est avium concursus et lætitia. Aves hic dicit, qui ultra res terrenas evolant, et qui libertate spiritus utuntur, qui alti sunt propter virtutem, et quæ supra sunt sapiunt. »

Vere et pie S. Augustinus in *Sententiis*, num. 90: « Non potest, ait, quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exsultatio est, quæ bono lætatur æterno. »

(1) Alii, *in delicto viri malum*, seu *peccatum*, *est ipsi laqueus:* רע enim, si adjectivum esset, consueta Hebræis syntaxi substantivo postponendum fuisset.

(2) Rectius, *vincet*, id est florebit.

et num. 113 : « Christiano recte gaudendi causa non præsens sæculum est, sed futurum. Et ita utendum est temporalibus, ne obsint æternis, ut in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam. » Plura de hoc justorum gaudio dixi cap. XV, 15, ad illa : « Secura mens quasi juge convivium. »

Vers. 7. 7. **Novit justus causam pauperum : impius ignorat scientiam.** — Pro *causam* hebraice est דין *din*, id est judicium, hoc est, litem et causam forensem quæ in judicio disceptatur. Unde patet maxime hic de judice et advocatis agi, *q. d.* Justus judex et advocatus curæ et cordi habent, ideoque diligenter scrutantur causas forenses pauperum, ut earum justitiam et æquitatem a radice et fundamentis cognoscant, tueantur et decidant. At injustus et impius judex vel advocatus non curat lites pauperum, quia ab eis parum lucri sperat, ideoque non vestigat eorum rationes et fundamenta, imo affectat earum ignorantiam, ne cogatur pro eis stare contra divites et potentes, quorum munera et gratiam ambit; quales increpans Isaias, cap. I, 23 : « Pupillo, ait, non judicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos. » Contra id quod sancit Propheta, *Psal.* LXXXI, 3 : « Judicate egeno et pupillo, humilem et pauperem justificate. » Unde hebraice est לא יבין *lo iabin*, id est *non discernit*, scilicet בין *ben*, id est inter æquum et iniquum, inter litem divitis et pauperis, inter legem generalem et casum particularem; sed omnes una generali lege et sententia involvit : itaque pauperes sæpe excipiendos injuste condemnat. Talis justus fuit S. Job dicens, cap. XXIX, 16 : « Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. » Talis fuit S. Ludovicus IX, rex Franciæ, qui metuens ne causæ pauperum negligenter a judicibus audirentur, ipse singulis hebdomadis easdem audiebat, discernebat et dijudicabat. Idem fecit S. Ivo, qui totum se gratis addixit patrocinio pauperum, ac proinde quasi patronus pauperum in Sanctorum numerum est relatus. Hac de causa in multis academiis gradum Doctoratus aut Licentiæ in jure suscepturi, ac tribunalium advocati, jurant se pauperum causas gratis acturos : imo Romæ stipendiis publicis designantur advocati, qui pauperum lites gratis peragant. Huc spectat illud Democriti apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. VII : « Optimus judex est qui cito intelligit et lente judicat; alterum enim benevolentiæ est, alterum vero diligentiæ exquisitæ. » Præclare Theodoricus rex apud Cassiodorum, lib. III *Variarum*, cap. XX : « Inter gloriosas, ait, reipublicæ curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante revolvimus, cordi nostro est levamen humilium contra potentiam superborum. » Et Plinius in *Paneg. Trajani* : « Rex est cujus imperii majestas salutis est tutela. » Et alius : « Principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungatur. »

Justi sciunt causas pauperum. — *Exempla.* — *Romæ.*

Porro Septuaginta vertunt, *novit justus judicare pauperibus : impius autem non cogitat scientiam;* Complutenses, *non cogitat causam;* Regia, *non intelligit judicium.* Adduntque : *Et pauperi non inest mens cognoscens*, vel *solertia*, ut vertit Auctor *Catenæ Græc.* Quæ verba non sunt in Hebræo, Chaldæo, Vulgata : quare vel paraphrastice a Septuaginta sunt addita, vel certe ex alia versione adjecta. Si enim pro רשע *rasca*, id est *impius*, per apocopen legas רש *ras* (ut alibi legisse Septuaginta superius adnotavi) id est *pauper*, et reliqua quæ sequuntur eidem addas, prodibit hic sensus : « Pauper non intelligit scientiam, id est pauperi non est mens cognoscens, » quasi dicat : Ideo justus judex vel advocatus scrutatur jus pauperis, quia pauper per se vel simplex est, stupidus aut stolidus, vel ignorans, aut ignarus juris : eo ergo magis ejus miseretur, magisque curæ habet tam miseri causam, eique sedulo studet, ut ejus æquitatem vestiget et tueatur. Hoc est quod de Salomone in typo Christi, qui regum et principum fuit idea, cecinit David, *Psalm.* LXXI, 12 : « Quia liberabit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. »

Vers. 8. 8. **Homines pestilentes dissipant civitatem : sapientes vero avertunt furorem.** — Hebraice, *viri irrisionum* (id est *irrisores*; Syrus, *illusores*, qui omnia humana et divina irrident, ideoque pestilentes) *efflant*, vel *sufflant civitatem : Sapientes vero reverti faciunt nasum*, id est iram et furorem. Pro *dissipant* hebraicus est יפיחו *iapichu*, id est *efflant;* Chaldæus, *loquuntur mendacium.* Vulgo enim *sufflare* dicuntur, qui mentiuntur : sicut enim sufflando concitamus ventum, sic mentiendo nil nisi vanitatem et mendacium efflamus; Symmachus, *incenderunt;* Septuaginta, *exusserunt;* alii, *fluctuare faciunt;* Vatablus et Pagninus, *illaqueant*, ut *iapichu* alludat ad פח *pach*, id est laqueus.

Primo, Aben-Ezra sic exponit, *q. d.* Deus ob derisores parat civibus laqueos, quibus implicentur; sapientes vero ob prudentiam, qua pollent, divinam iram sedant, laqueosque devitant.

Secundo, R. Levi : Derisores, ait, jurgia dissidiaque serunt, quibus perditur civitas; sapientes vero pacem conciliare student, iramque et æstum, quo quis in alterum exardescit, prorsus deliniunt. Et Vatablus : Illusores, ait, sunt exitio civitati, at sapientes avertunt iram a sannionibus excitatam.

Tertio, Hebræi, qui *iapichu* vertunt, *efflant*, vel sufflant, vel *fluctuare faciunt*, censent esse metaphoram a vento, *q. d.* Sicut validi venti, præsertim contrarii, dum inter se conflictantur, sternunt arbores, evertunt turres, lacerant urbes, naves in mari collidunt et confringunt, atque altos tollunt ad sidera fluctus; sic pariter homines tumultuosi et seditiosi concitant rixas, schismata et seditiones, quibus tota civitas collidatur et conquassetur; at vero sapientes sua prudentia et

tranquillitate hos fluctus motusque sedant, ac cives paci, civitatem integritati restituunt.

Quarto, Septuaginta, Symmachus et alii, qui *iapichu* vertunt, *incendunt* vel inflammant, censent metaphoram duci vel a folle, vel flabris ventorum, *q. d.* Sicut folle sufflando excitatur ignis, qui totam lignorum struem, imo silvam aut domum, plateam, urbem, proserpendo comburat; sic pariter susurrones, qui serunt inimicitias, discordias et lites, sunt quasi folles et flabella, quæ iras et lites inter cives succendunt, ut tota civitas rixis exæstuet, abeatque in pugnas et cædes; at vero sapientes hosce folles comprimunt, ac malitiam et pacem civitati reddunt.

Quinto, Noster *iapichu* vertit, *dissipant*, id est difflant, metaphora sumpta a paleis et stipulis, *q. d.* Sicut ventilator tritici ventilando difflat et dissipat paleas, ut tenues vanescant in auras; sic pariter susurrones et seditiosi suis susurris et tumultibus vulgus leve et mobile agitant ventilantque, ut seditiones concitet, quibus divites spolientur, probi necentur, potentes fugentur, itaque cives dispereant et evanescant; at vero sapientes sua sapientia et gravitate hosce tumultus pacant, ac plebem cum senatu conciliant, itaque civitati concordiam et tranquillitatem restituunt : uti Romæ olim fecit Menenius Agrippa, qui plebem a senatu dissidentem et secedentem in Aventinum montem, eo quod a susurronibus concitata quereretur se a senatu opprimi, per apologum ventris et membrorum, quem recitavi I *Cor.* XII, 23, cum senatu conciliavit, urbique pacem reddidit.

Præclare Epictetus apud Stobæum, *serm.* 43 : « Sicut, ait, faces in portu sublatæ magna flamma in paucis cremiis (rebus combustibilibus) excitata, navibus per mare errabundis multum auxilii ferunt; sic et viri splendidi in urbe periclitante paucis ipsi rebus contenti, magnis beneficiis cives afficiunt. » Exemplo sit mulier sapiens Thecuitis, quæ urbem Abelam a rebelli Seba infestam sua sapientia a rebellione liberavit, ac Joab et Davidis bellum discussit, II *Reg.* XX. Moses quoque et Aaron sæpe averterunt iram Dei ab Israele, ut et Phinees occidens pestilentes cultores Beelphegor fornicantes cum Madianitibus, qui eam concitarant, *Num.* XXV.

Vers. 9. 9. VIR SAPIENS, SI CUM STULTO CONTENDERIT, SIVE IRASCATUR, SIVE RIDEAT, NON INVENIET REQUIEM. — Hebraice, *vir sapiens judicium subiens cum viro stulto, et irascetur, et ridebit, et non requies*; Chaldæus, *vir sapiens contendens cum viro stulto, sive irascatur, sive rideat, non conteretur*; Septuaginta, *vir sapiens judicabit gentes : vir autem nequam succensens deridetur et non terret;* Syrus, *non fert moleste*, vel *non indignatur*.

Primo, R. Salomon per virum sapientem accipit Deum, qui cum stultis, id est impiis, contendit jugiter sine requie.

Secundo, Baynus, *q. d.* Stultus est incorrigibilis : aliorum enim monita vel ridendo, vel irascendo explodit; quare non verbo, sed fuste et verbere contundendus et emendandus est.

Tertio et genuine, τὸ *sive irascatur, sive rideat*, refer ad sapientem corripientem, non ad stultum correptum. Sensus ergo est, ait Jansenius, *q. d.* Si sapientem sive in judicio, sive extra judicium, disceptare contigerit cum viro stulto, hoc est homine improbo, sive sapiens irascatur, sive rideat, hoc est, sive serio agat, sive joco; sive seriis verbis justam suam indignationem ostendat, sive ridendo declaret se contemnere illius improbitatem; sive dure cum illo agat, sive blande et benigne, non inveniet requiem, id est non facile ab illo liberabitur; non facile illi satisfaciet, ut ab illius impetitione sit habiturus quietem. Proverbium docet stultum et improbum esse implacabilem et incorrigibilem; quare sapientibus caute declinandum esse a contentionibus cum eo. Exemplum est in Pharisæis, cum quibus Christus contendens nunquam potuit quietem ab eis obtinere, cum nunc dure eos incesseret, nunc blande eis satisfacere studeret. Stulti enim quasi feræ stolidæ et stupidæ nec blanditiis verborum, nec minis plagisve verberum ad sapientiam virtutemque transferri se sinunt; sapientes vero, utpote animo et judicio pollentes, utrisque ad honestatem excitantur. Huc facit illud Sixti Pythagoræi : « Neque vox in piscibus, neque virtus in hominibus imperitis quærenda. » Et illud Crateris : « Stulti similes sunt terebris, eo quod nisi vinculis et necessitate coacti officium suum non faciant. » Et illud : « Phryx non nisi plagis emendatur. »

Porro Septuaginta vertunt, *vir sapiens judicabit gentes : vir autem nequam succensens deridetur, et non terret, q. d.* Vir sapiens facile regit populos : tum quia prudens est et moderatus; tum quia suo exemplo subditis præit, qui proinde eum sequuntur, et libenter obtemperant; at vero nequam et improbus nil a subditis impetrat, sed, esto eis immorigeris succenseat, ab eisdem deridetur, neque minando terret, parvi habetur et contemnitur; tum quia subditos gravat legibus, tributis et oneribus; tum quia imprudens est; tum quia subditis dat scandalum et malæ vitæ exemplum, severa præcipiendo, et dissolute vivendo. Unde Auctor *Catenæ Græc.* Septuaginta sic clare vertit, *vir sapiens recte judicat populum; vir autem improbus ira incensus deridiculum se facit, nec ulli terrorem incutit.* Hinc disce probitatem plurimum valere ad regimen, et ad impetrandam a subditis obedientiam; hanc enim impetrat prudentiæ et virtutis opinio, æque ac vitæ exemplum. Unde Plutarchus in *Moral.* principem componit cum lege et jure : « Tot tantorumque, ait, bonorum et munerum, quæ dii largiuntur, nullus est fructus aut usus rectus sine lege, jure et principe. Jus finis est legis : principis opus lex; princeps autem imago Dei cuncta administrantis. » Unde Cato pessimum dicebat esse principem, qui sibi ipsi

Probitas valet ad regimen.

imperare nequiret, ut rationi, legi et virtuti se subderet : qua enim ratione talis alios sibi legique subdet?

Vers. 10. 10. **Viri sanguinum oderunt simplicem : justi autem quærunt animam ejus.** — Pro *simplicem* hebraice est תם *tam*, id est *integrum*, immaculatum, incorruptum; Syrus, *innocentem;* Saptuaginta, ὅσιον; id est *sanctum.* Hic autem maxime notat justum justitiæ propugnatorem et vindicem, qui scilicet injustos prædones et homicidas acriter increpat, et si magistratu fungitur, eos insectatur et morte mulctat; hunc enim ut vitæ suæ perniciem oderunt homicidæ.

Sensus est, *q. d.* Viri sanguinarii et homicidæ oderunt virum innocentem et virtutis studiosum, tum quia moribus suis contrarius est, eosque tacite vita sua condemnat : quia ergo delectantur scelerata vita, hinc virtutem et virtute præditos oderunt. Unde Chaldæus vertit, *viri sanguinem effundentes oderunt simplicitatem; recti autem quærunt eam,* tum quia bonis ejus inhiant, ideoque illius velut in prædam sibi expositi vitæ insidiantur, *justi autem quærunt animam ejus* : student vitæ ejus conservandæ, utpote quæ sibi et toti reipublicæ ob exemplum, consilium, preces et merita apud Deum sit utilissima; tum denique, quia, ut dixi, sicarii oderunt viros integros, qui jura tuentur, et injurios, præsertim homicidas persequuntur : eos ergo ut suos judices et carnifices immitissimos odiis insectantur.

Nota : Τὸ *quærunt animam ejus* varie exponitur : *primo,* Tigurina vertit, *rectis autem vita ejus curæ est; secundo,* Syrus, *recti amant eum,* scilicet amant cum eo versari et loqui, ut ab ejus anima sapiente et sancta instruantur, dirigantur, sanctificentur, ac consilium, consolationem, opem accipiant; *tertio,* Vatablus, *recti quærunt voluntatem ejus,* id est student ei in omnibus obsequi. *Anima* enim sæpe metonymice significat animæ desideria et consilia. Unde R. Salomon : « Vox hæc, ait, charitatem et benevolentiam significat, eamdemque vim habet quam illa Davidis ad Abiathar, » I *Reg.* XXII, 23 : « Si quis quæsierit animam meam, quæret et tuam, id est, qui mihi beneficiis gratificabitur, tibi etiam gratificabitur. » Sed alius illius loci est sensus : *anima* enim ibi vitam significat. *Quarto,* R. Levi : *Justi,* ait, *quærunt animam suam,* ut scilicet expleant sancta animæ suæ desideria, *q. d.* Omni modo tentant illa quæ desiderant exsequi; *quinto,* Aben-Ezra, Salazar et Baynus, *q. d.* Animam, id est vitam, justo ab homicidis ereptam requirent et vindicabunt recti et æqui judices, nec permittent homicidas grassari impune, ut sanguinem proborum fundant, *q. d.* Hoc imprimis spectat ad judices æquos, ut, sicut causas pauperum, ne a divitibus opprimantur, scrutantur et tuentur, sic et viro simplice, id est innocente, justo et integro, interfecto inquirant et puniant cædis auctores, ut sanguinem innocentis ulciscantur. Hoc sensu dicitur *Ps.* CXLI, vers. 5 : « Non est qui requirat (id est ulciscatur), animam meam. » Et *Ezech.* III, 20 : « Sanguinem vero ejus de manu tua requiram; » et alibi sæpe. Cum enim simplices et innocentes sint modesti et patientes, nec suas injurias vindicent, par est ut id faciant justi judices, ut justitiæ læsæ tum humanæ, tum divinæ, per sontium pœnam satisfiat. Unde Phocylides : « Scelesti, ait, juste necati, victimæ sunt Jovis. »

Ex hisce sensibus maxime genuinus est primus et ultimus. Utrumque sic connectas, *q. d.* Sicarii oderunt virum integrum, qui fortiter stat pro justitia quam ipsi violant, ideoque in ejus necem conspirant, uti Pharisæi conspirarunt in necem Christi. Unde hæc eorum vox est, *Sap.* II, 12 : « Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, etc.: morte turpissima condemnemus eum. » At justi, præsertim judices et magistratus, vice versa conspirant, ut vitam viri integri tueantur, et, si illa ipsi ab homicidis erepta sit, vindicetur, et talione puniatur, etiamsi mors illius multorum cæde, qui mortis auctores vel adjutores fuere, luenda et expianda sit.

Hæc gnome verissima est in probis sedulisque prætoribus et magistratibus qui sicarios persequuntur : hos enim cane pejus et angue oderunt sicarii, ac eos ad necem quærunt; justi vero, præsertim judices et præsides, tales circumdant, ut eorum vitam tueantur : quod si occidantur, acriter necis reos puniunt. Sic Davidis innocentis, et prædones persequentis, vitam tuebantur Gethæi et stipatores sexcenti, adeoque Saulem illi insidiantem occidissent, ni David prohibuisset, I *Reg.* XXIV, 5.

Vers. 11. 11. **Totum spiritum suum profert stultus : sapiens differt et reservat in posterum.** — Nota : *Spiritus* in Scriptura multa significat : *primo,* mentem et sensa animi; *secundo,* sapientiam; *tertio,* desideria et cupiditates animi; *quarto,* secreta mentis; *quinto,* animum animique vires et impetus. Juxta quintuplicem hanc *spiritus* acceptionem quintuplex oritur sensus.

Spiritus quintuplex.

Primo. *Primo* ergo, R. Salomon *spiritum* accipiens pro mente sic explicat : Cum stultus totam mentem suam depromat, accedit sapiens, eumque improbat, compescit et deprimit responsis suis.

Secundo. *Secundo,* Aben-Ezra per *spiritum* accipiens sapientiam, et per אחור *achor,* id est *posterius,* accipiens cor hominis, quod est post labiorum pronuntiationem, sic exponit, *q. d.* Universos scientiæ spiritus exerit stultus cæterisque divulgat, juxta illud : « In corde prudentis requiescit sapientia, et in stulti corde dignoscetur; » sed sapiens scientiæ spiritum continet cohibetque corde, quod est post organa pronuntiationis, nec eam stulto evulgat, ut testatur illud : « In corde prudentis requiescit sapientia. »

Tertio, R. Levi per *spiritum* accipiens desideria et cupiditates, sic exponit : In cupiditates

suas stultus se effundit, seque dat præcipitem; sapiens vero eas ratione refrenat et cohibet, quare qui sapit, illas abscondit et cohibet. Vere S. Ephrem, serm. ad pietatem bonaque opera exercentes : « Ille vere divinus est philosophus, inquit, qui omni tempore pravis suis concupiscentiis resistit : nam qui solo nomine sapientiæ sibi blanditur, insipiens hic prorsus ac stultus reputabitur, quod de tam modicis passionibus ipse inquietari atque torqueri velit. »

Quarto, Cajetanus et Baynus per *spiritum* accipientes secretum, interpretantur, *q. d.* Nullum majus stultitiæ argumentum, quam non posse servare secretum : totum statim effutire quidquid animo quis concepit, summa stultitia est; quare sapiens illud reprimit et mente recondit, juxta illud cap. XVII, 27 : « Pretiosi spiritus vir eruditus; » et cap. XXV, 28 : « Qui potest in loquendo cohibere spiritum suum. »

Quinto.

Quinto, Chaldæus per *spiritum* accipit iram et furorem : irati enim spiritus et fumos naribus efflant; unde vertit, *omnem furorem profert stultus, at sapiens in prudentia reprimit eum*; et Vatablus, *omnem iram suam effundit stultus, sapiens autem postea pacat eam.* Quod dupliciter accipi potest : *primo*, de ira stulti, *q. d.* Stultus litigans et excandescens effutit quidquid illi bilis suggerit, ac sapiens reddita ratione pacat eum ut bile posita mitescat; *secundo*, de ira ipsius sapientis, *q. d.* Stultus nequit cohibere iram, at sapiens eam prudenti silentio et consideratione reprimit; unde Symmachus vertit, *in novissimo mitigat eam.* Accedunt Septuaginta qui pro *spiritum* vertunt θυμὸν, quod S. Hieronymus et ex eo Cassianus vertunt *iram.* Audi Cassianum, *Collat.* XVI, cap. XXVII : « Totam iram suam profert stultus, sapiens autem dispensat per partes, id est stultus quidem ad ultionem sui iræ perturbatione succenditur; sapiens autem paulatim eam maturitate consilii ac moderationis extenuat et expellit. Tale est et illud quod ab Apostolo dicitur : Non vosmetipsos vindicantes, charissimi, sed date locum iræ, hoc est, nequaquam ad vindictam iracundia cogente tendatis; sed date locum iræ, hoc est, non sint corda vestra sic impatientiæ et pusillanimitatis angustiis coarctata, ut violentam commotionis procellam, cum irruerit, sustinere non possint : sed dilatamini in cordibus vestris, suscipientes adversos iracundiæ fluctus in illis extentis sinibus charitatis, quæ omnia suffert, omnia sustinet; et ita mens vestra amplitudine longanimitatis ac patientiæ dilatata, habeat in se consiliorum salutares recessus, in quibus receptus quodammodo atque diffusus teterrimus iracundiæ fumus, protinus evanescat. » Et post nonnulla : « Hæc est enim natura iræ, ut dilata langueseat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret. » Docet ergo hic Salomon efficax iræ remedium esse, si ultio, verba aspera, rixæ, etc., ad quæ ira exstimulat, differantur, ut maturius considerentur : ira enim est velut flamma, quæ ubi efferbuit, illico defervescit et subsidit. Optimum ergo iræ remedium est mora, præsertim quia per eam ratio evigilat, et multa prudenter considerat, quæ iræ tumultus reprimant, illosque per partes carpant et dissipent : hoc enim est iram fallere, et fallendo eludendoque enervare. Idem docuere Philosophi : Aristoteles : « Ut ira coquatur, ait, tempore opus est, nec aliud salubrius remedium occurrit : » Athenodorus hoc monitum Augusto Cæsari velut monile aureum dedit : « Quoties irasceris, nihil dicito vel agito, donec viginti quatuor alphabeti litteras recitaveris. » Simile documentum dedit S. Ambrosius Theodosio Imperatori, cum subita ira jussisset Thessalonicenses, qui statuam suam dejecerant, occidi. Seneca, lib. II *De Ira*, cap. XXVI : « Maximum, ait, remedium iræ est mora, nec ab illa pete initio ut ignoscat, sed ut judicet : desinet, si exspectat; nec universam illam tentaveris tollere : graves habet impetus primos : tota vincetur, dum partibus carpitur. » Idem, lib. III, cap. XII : « Nemo se differt : atqui maximum iræ remedium dilatio est, ut primus ejus fervor relanguescat, et caligo quæ premit mentem, aut resideat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet; quædam ex toto evanescent. » Præclare Nazianzenus in *Iambicis* : « Patientia, ait, molestiarum decoctio est. » Hic sensus recte cadit in versionem Chaldæam, Vatablum et Septuaginta, at minus commode in Vulgatam, qui habet, *sapiens autem differt et reservat in posterum* : nec enim ira differendo reservanda est, sed plane exstinguenda.

Iræ remedium est mora.

Gnoma.

Porro S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 10, per *spiritum* accipit impatientiam, quam reservari ait in posterum, dum ultimo Dei judicio remittitur : « Audiant, ait, impatientes, quod per Salomonem rursum dicitur : Totum spiritum suum profert stultus, sapiens autem differt et reservat in posterum. Impatientia quippe impellente agitur, ut totus foras spiritus proferatur, quem idcirco perturbatio citius ejicit, quia nulla interius disciplina sapientiæ circumcludit; sapiens autem differt et reservat in posterum; læsus enim in præsens se ulcisci non desiderat, quia etiam tolerans parci optat; sed tamen juste vindicari omnia extremo judicio non ignorat. »

Sexto et genuine, Septuaginta Hebræum רוח *ruach*, id est *spiritum*, vertunt θυμὸν, id est *animum*, animique vim, energiam, efficaciam, impulsum, fervorem, æstum, qui hominem stimulat et agitat ad illa quæ animo concepit, præpropere eloquendum vel operandum, *q. d.* Stultus omnes animi sui vires, impetus et æstus expromit, ut nihil sibi servet, sed totum se effundat et exhauriat; at vero sapiens animi sui vires et impulsus retinet reprimitque, et, ut aliqui ex Hebræo vertunt, *retrorsum agit*, ut totum se non exhauriat, sed aliqua sibi servet, quæ deinceps expromat, et per partes dispenset, ut vertunt Septuaginta. Stultus, ait

Cajetanus, impetu agitur, sapiens impetum reprimit et freno rationis moderatur. Sic videmus stultos omnem suam scientiam simul et semel effundere, ac postea velut infantes obmutescere; rursum in agendo omnem suam industriam viresque simul et semel expromere, ac mox velut stupidos torpere et hebescere. Ex adverso sapientes ea quæ sciunt, pedetentim per intervalla enarrare, ut semper dicendi et docendi eis materia supersit. Rursum in agendo moderatos esse, ac vires suas temperare, et per partes successive exerere, quo fit ut diu operari valeant, et industriam viresque operando adaugeant. Unde ex Hebræo vertas, *sapiens autem in posterum promovet eum* (1), scilicet spiritum suum : hebræum enim שבח *scabach*, contraria significat, scilicet promovere et cohibere, item laudare et glorificare. Unde cum Cajetano vertas, *sapiens autem in posterum laudabit*, vel *glorificabit eum*, id est laudabilem et gloriosum efficiet spiritum suum et animum, dum scilicet sensim ejus vires expromit, ut semper operari valeat : itaque ejus virtutem et energiam continua operatione jugique exercitio auget et exacuit. Natura enim operando progreditur, opusque suum pedetentim polit et perficit; idem facit gratia. Unde in arboribus primo producit frondes, mox flores, deinde fructus, eosque sensim format, auget, maturat. Ex adverso, cum arbor vel vitis luxuriat, totamque se in folia effundit, nil sibi servat succi quod in flores et fructus conferat : quare sterilis est et infrugifera; idem fit si uno anno in fructibus luxuriet, totamque vim suam exhauriat: mox enim sterilescit et exarescit. Idem fit in aqua et lacte, quod in olla igni impositum fervore ignis ebullit, et totum pene se effundit ut ignem exstinguat, ac mox plane detumescit et subsidit. Similes prorsus sunt fervores tironum, qui subito ebulliunt, sed mox subsidunt. Exempla hujus sententiæ quotidiana sunt in tironibus qui viam virtutis inchoant, ac præsertim in novitiis Religionum qui præpropero fervore, nimiis jejuniis, pœnitentiis, orationibus caput corpusque fatigant, ac omnes vires suas consumunt, quo fit ut languescant tum corpore, tum spiritu fatiscant et tabescant, utque vigor ille concidat, et in morbos corruant, fiantque infirmi, enerves; torpidi et inepti ad omnia. Unde sapienter eos moderationis admonet S. Basilius, tract. *De Virgin.*

Fervor tironum ut flamma evanescit.

Vers. 12. 12. PRINCEPS, QUI LIBENTER AUDIT VERBA MENDACII, OMNES MINISTROS HABET IMPIOS. — *Primo*, Baynus hæc accipit de mendaciis adulatorum, *q. d.* Princeps, qui pascitur adulationibus assentatorum, ministros habet impios : impii enim sunt assentatores qui vitia principis quasi virtutes adulando laudant, quo fit ut princeps vitiosus et tyrannus evadat, et rempublicam opprimat.

Secundo, alii accipiunt hæc de eo cui princeps irascitur vel offensus est, ac proinde de eodem libenter audit falsas accusationes et criminationes, ut eum perdat : cum enim id sciunt subditi, student ei obsequi, ac multa falsa in eum comminiscuntur, ut principis gratiam ineant cum damno innocentis et pernicie reipublicæ. Verum his sensus arctior est.

Tertio ergo, adæquate et genuine, *mendacium* hic planum et plenum accipe, puta non jocosum, nec officiosum; sed perniciosum, quod scilicet aliis gravem injuriam et damnum vel in bonis, vel in fama, vel in vita affert, quale est cum quis alteri in re gravi detrahit, aut eum calumniatur, vel falso accusat de crimine, ob quod infamia vel bonis mulctandus est, aut incarcerandus, vel vita privandus. Princeps enim qui calumnias et falsas accusationes libenter audit, facit ut ministri tales quærant et fingant, ut ei placeant, quo fit ut innocens opprimatur, justitia pessumdetur et evertatur. Hunc esse sensum liquet ex Septuaginta qui vertunt, *rege audiente sermonem injustum, omnes subditi injusti;* hebraice, *dominator, qui attendit super verbis falsitatis, omnes famulos habet impios.* Nam, ut ait Ecclesiasticus, X, 2 : « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. » Vide ibi dicta. Hinc in aulis principum malorum, ministros videmus se eis in malitia conformare, imo satagere ut eis sint pejores.

Nota : Pro *impios* hebraice est רשעים *rescaim*, id est inquietos, tumultuantes, turbulentos, puta litium non tam compositores quam structores et incitatores, mendaces, neque tam veritatis quam imposturarum studiosos, cupidos, avaros : ideo sane « in loco judicii » non solum est impius judex, sed judiciorum subsellia plena sunt iniquissimis sycophantis, et nefariis delatoribus, improbis ministris, rabulis non tam veracibus quam verbosis, causidicis non tam veritatis quam sui lucri causam dicentibus. Denique forum plenum est avaritia et calumnia, ut Isaias, cap. LIX, vers. 4, conquerebatur : « Non est qui invocet justitiam; » quippe justitia exsul abest a suo loco : potius implorant præsens impietatis et iniquitatis auxilium. Vel : « Non est qui invocet juste, » qui vocet alium juste in jus. Hoc est quod velut grande scelus et piaculum deplorat *Eccle.* cap. III, vers. 16 : « Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitiæ iniquitatem, » ut thronum justitiæ possideat impietas et injustitia, in eoque velut regina imperet et dominetur, hoc est, ut solium Dei occupet Lucifer, ac solium Christi occupet Antichristus, ut ibidem pluribus dicam. Vide dicta cap. XVII, vers. 7, ad illa : « Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens. »

Præclare Agapetus Diaconus Justinianum Im-

(1) Rectius, *retrorsum compescit eum*. Sensus : Homo stultus temere promit omnes animi sensus, motus et studia, inconsiderate effluit omnia quæ intus apud se habet; sapiens vero ea caute reprimit et celat. Minus apte per *spiritum iram* intelligunt Winerus et Ewaldus.

peratorem ita admonet, num. 41 et 42 : « Æqua lance tam ad amicos quam ad inimicos vergens judicandi munus obito, neque bene sentientibus de te gratificans ob benevolentiam, neque malevolis resistens propter inimicitias : quoniam ejusdem est absurditatis, et secundum iniqua petentem dare litem, etiamsi sit amicus; et injuriam justo inferre, etiamsi sit inimicus : malum enim utrobique simile est, tametsi in contrariis inveniatur. » Unde concludit : « Intenta mente auscultare debent rerum judices. Difficilis namque captu est justi inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes : quod si prætermissa dicentium eloquentia, dictorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint, sic demum haurient quod ab ipsis quæritur, geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id ut committant concedendo. »

Vers. 13. 13. PAUPER ET CREDITOR OBVIAVERUNT SIBI : UTRIUSQUE ILLUMINATOR EST DOMINUS. — Hanc gnomen audivimus cap. XXII, vers. 2, nisi quod pro *illuminator* ibi sit *operator;* sed utrumque eodem redit. Illuminator enim est creator et provisor, qui lucis usuram et vitam utrique largitur, conservat, dirigit, prosperat, beat : lux enim symbolum est vitæ, lætitiæ, gratiæ, felicitatis omnisque boni. Unde hebraice est : *Utriusque oculos Dominus illustrat,* ut scilicet lucis hujus usura fruantur, juxta illud *Job* III, 20 : « Quare misero data est lux? » et cap. XXXVIII, vers. 15 : « Auferetur ab impiis lux sua, » id est vita; et alibi sæpe. « Illuminator » ergo idem est quod fautor, custos et beneficentissimus provisor; vel, ut Baynus, nutritor, *q. d.* Utrumque nutrit et pascit Dominus, juxta id quod Jonathas fame deficiens gustato melle ait : « Illuminati sunt oculi mei, » id est pastus et refectus sum, ut oculi fame, defectu spirituum visivorum caligantes, jam melle refecti illustrarentur et exhilararentur, I *Reg.* XIV.

Pro *creditor* hebraice est איש תככים *is tecachim;* quæ vox hic tantum reperitur, unde incertum quid proprie significet. Rabbini, Pagninus, Baynus, Cajetanus et alii passim vertunt, *vir contritionum* (1), vel *fraudum,* vel *usurarum* (hæ enim summæ sunt fraudes, quia sub specie commodatæ pecuniæ multiplicatum lucrum exigunt), qualis active est *fœnerator,* ut vertunt Septuaginta, et *creditor,* ut vertit Noster. Cajetanus vero et Aben-Ezra passive capiunt, ut idem sit quod *vir contritus,* fraudem passus, afflictus, et, ut Syrus, *dolore affectus.* Hic jungitur pauperi, quia afflictus afflicto sociari solet, ut mutuo se invicem solentur per spem in Deum ejusque invocationem : Deus enim utriusque desolati, et afflictione quasi excæcati est illuminator id est consolator, provisor et exhilarator. Alii cum Chaldæo, *tecachim* a תוך *toch,* id est *medium,* derivantes, vertunt, *vir meditatum,* id est mediocris fortunæ vir, vel vir fraudum : *toch* enim, id est medium vel intraneum, Hebræis subinde notat fraudem, eo quod in medio, puta pectoris, occultetur et concinnetur in corde. R. Levi vertit, *vir perplexus:* hujus enim Deus illuminat oculos, cum ejus perplexitates et scrupulos mentem ejus illuminando dissolvit; alii vertunt, *vir intermedius* vel *mediator*, scilicet ad faciendam misericordiam. Magis credendum nostro Interpreti qui vertit, *creditor*, et Septuaginta qui vertunt, *fœnerator,* et aliis qui vertunt, *vir usurarum.* Divites enim sæpe sunt usurarii, et fœnerantur pauperibus : unde qui hic vocatur *creditor* et *fœnerator,* cap. XXII, 2, vocatur *dives.*

Mystice Baynus : Deus, ait, illuminat oculos pauperis, cum luce gratiæ suæ ei ostendit quantum bonum Deique donum sit paupertas, ut illam patienter ferens mereatur opes æternas. Creditoris vero oculos illuminat, dum ei ostendit quantum donum sit beneficentia, qua pauperi succurritur : ut hæc gnome pauperes moneat patientiæ, creditores et divites beneficentiæ, utrosque spei in Deum et confidentiæ, ut se resignent divinæ Providentiæ. Hanc enim notat τὸ *illuminator.* Unde Septuaginta vertunt, *fœneratore et debitore ad invicem convenientibus,* ἐπισκοπὴν, id est *inspectionem,* vel *visitationem, facit utriusque Dominus*, hoc est, utrosque inspicit et visitat, utrisque de necessariis providet et prospicit.

Mystice, rursum pauper est subditus, qui doctrina eget et reverentiam ac obedientiam debet; creditor vero Prælatus, qui doctrinam erogat, creditque et committit subdito : utriusque illuminator est Dominus : hunc enim illuminat, ut recta doceat; et illum, ut per os istius quæ Deo sunt placita, videat et intelligat.

Vers. 14. 14. REX QUI JUDICAT IN VERITATE PAUPERES, THRONUS EJUS IN ÆTERNUM FIRMABITUR. — Sub pauperibus intellige et divites : qui enim judicat in veritate pauperes, ait Cajetanus, multo magis in eadem judicabit divites : solent enim pauperes a divitibus opprimi : divites enim gratia et potentia valent apud principes et judices, eosque muneribus corrumpunt, ut pro se contra pauperes sententiam ferant. Rex ergo qui divitum potentiam non veretur, nec munera respicit, sed in veritate jus dicit pauperi, ac æquam pro eo profert sententiam, hujus thronus firmabitur *in æternum,* id est per totam vitam, ut scilicet quamdiu vivit judicatque in veritate, perpetuum obtineat regnum. Unde Aquila vertit, *in posterum;* Theodotion, *in sæculum.* Rursum « in æternum, » quia regnum ejus transferetur in posteros per multa sæcula, uti translatum fuit regnum Davidis usque ad gentis excidium per Chaldæos. Ad hæc, « in æternum, » quia perpetua regni ejus tam æqui et justi apud posteros perennabit fama et gloria. Deni-

(1) Recte. *Obviant sibi*, id est passim occurrunt, æquales sunt coram Deo. Ewaldus, *inter se opponuntur*, sed quam male! *utriusque* enim, etc.

que « in æternum » cum Christo Rege regum in cœlis regnabit.

Solerter advertit Baynus : Sapientia divina, ait, longe aliis quam humana semper incedit vestigiis : nam in humana opibus et potentia divitum, gratia atque amicitia ad regnum pervenitur, armis vero et munitionibus stabiliri solet et retineri diadema. Contra hæc cœlestis plane Salomonis sapientia, pauperum defensione quam diutissime solium firmari posse docet : quod qui pauperibus patrocinatur, Dei optimi et maximi vice in terris quodammodo fungitur. Nam pauperum peculiarem defensionem sibi vindicat Dominus, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper; orphano tu eris adjutor, » *Psal.* IX.

Porro Septuaginta pro לָעַד *laad*, id est *in perpetuum*, alio puncto legentes לְעֵד *laed*, vertunt, *in testem*, vel *in testimonium* : *Principis*, inquiunt, *judicantis in veritate pauperes, sedes ejus in testimonium constituetur*, ut scilicet subditi ad veritatem a se dictam confirmandam citent in testem regem, regisque dictum velut oraculum infallibile, perinde ac in veritatis a nobis assertæ testimonium jurando citamus Deum in testem, dicendo : Testor Deum me vera dicere.

Rursum, *sedes ejus in testimonium constituetur*, ut scilicet thronus ejus habeatur, et sit infallibile testimonium veritatis, utque rex e throno judicans et definiens quippiam, non tam ipse quam veritas ipsa per eum loqui, judicare et definire videatur.

Veritas regi sit curæ. Primo.

Moraliter, hic disce quam veritas et veracitas, præsertim æquitatis et justitiæ, regi debeat esse cordi et curæ. *Primo*, quia rex est vicarius Dei, et quasi vicedeus in terris : Deus autem est ipsa prima, increata et essentialis veritas. Unde S. Dionysius apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XXI : « Veritas, ait, est Deus, utpote unum, non multa secundum naturam. Verum quippe est unum, mendacium autem multiplex. Nam et Christus ait, *Joan.* XIV : Ego sum via, veritas et vita. » Ibidem Evagrius : « Veritatem tacere, ait, est aurum sepelire. » Hinc Dei jussu Moses in Rationali Pontificis insculpsit : « Doctrina et veritas, » *Exod.* XXVIII, 30. « Pythagoras dicebat hæc duo divinitus hominibus data esse longe pulcherrima, veritatem amplecti, et beneficiis operam dare; » et addebat; « utrumque cum deorum immortalium operibus comparari posse. » Ita Ælianus, lib. XII *De Variar. histor.* : « Idem interrogatus quid Deo simile facerent homines : Cum veritatem exercent, respondit. » Ita Stobæus, *serm.* 9.

Secundo, quia veritas veraque justitiæ administratio est basis et columen reipublicæ. Ex hac enim oritur civium inter se concordia, pax, æquitas, probitas, sanctitas. Unde princeps judicum apud Ægyptios sapphirum e collo gestabat, cui inscripta erat Veritas. Audi Ælianum, lib. XIV *Variar. histor.* : « Eum omnium hominum esse justissimum et sincerissimum oportebat, qui circa collum imaginem ex sapphiro gemma confectam gestabat, quæ vocabatur Veritas. Ego vero judicem non tam in lapide sculptam aut expressam veritatem circumferre, quam in animo menteque insitam et infixam habere velim. » Cujus quoque rei meminit Diodorus, lib. II, cap. I, scribens in vestibulo illo Simandii Ægyptiorum regis : « Triginta ligneas judicum statuas positas, et in medio judicandi principem, cujus a collo suspensa veritas penderet, et oculis esset subclausis librorum cumulo circumstante. » Addit vero Diodorus : « Hæ imagines præferebant judices integros esse debere, prætorem solam inspicere veritatem. »

Tertio.

Tertio, quia veracitas regi conciliat subditorum amorem et reverentiam; fallacia vero odium et contemptum. Unde Plinius in *Panegyr. Trajani* : « Nunquam, ait, deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit. »

Alfonsus Aragonum rex semper hoc in ore habuisse fertur, « tantum valere ad fidem debere unicum principis viri verbum, quantum privatorum jusjurandum. » Veritas enim licet omnibus curæ esse debeat, principum tamen præcipuum debet esse ornamentum. Panormitanus, lib. I *De Gestis Alfonsi*.

Æschines contra Timarchum, « veritatem rem adeo validam esse » dicebat, « ut omnes humanas cogitationes facile superet. » Ita Stobæus, *serm.* 9. Demosthenes interrogatus « quid Deo simile haberent homines, » respondit : « Benefacere, et veritatem amare. » Ita Maximus, *serm.* 8. Tritum est illud Zorobabelis Dario regi propositum : « Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, fortissima est veritas : super omnia enim hæc vincit, » III *Esdræ* III, 10.

Error Platonis, regi utendum esse mendacio.

Errat ergo graviter non tantum contra fidem, sed et contra politiam Plato, dum, lib. V *De Republ.*, scribit : « Crebro mendacio et fraude uti imperantes debere ad subditorum commodum. » Verba Platonis sunt hæc, « multiplici mendacio magistratum instructum esse debere, varioque errore, quo ad subditorum utilitatem abutatur; diximus autem hujuscemodi omnia, velut pharmacum utilia esse; » et Plinius, lib. XII *Epist.*, dicens : « Decipere pro moribus temporum prudentia est; » et ille apud Plutarchum in *Apophthegm.*, asserens, « pueros quidem talis circumveniri oportere, at viros juramentis. » Hæc Atheorum et Machiavellistarum impia, imperita et impudentia sunt axiomata, quæ passim hic confutat Salomon, politiæ doctor et politicorum princeps, eademque damnat Ecclesia, imo omnis respublica bene constituta. Vide S. Augustinum, lib. *Contra mendacium*, ubi docet nullo casu licere mentiri. Et *epist.* 8 : « Mentiri, ait, non licet nec pro laude Dei. »

15. VIRGA ATQUE CORREPTIO TRIBUIT SAPIENTIAM : PUER AUTEM QUI DIMITTITUR VOLUNTATI SUÆ, CONFUNDIT MATREM SUAM. — « Sapientiam » hic practicam sive ethicam intellige, puta morum compositionem,

honestatem, virtutem. Septuaginta, *plagæ et correptiones dant sapientiam : puer autem errans confundit parentes suos*; Aquila et Symmachus, *juvenis autem dimissus*; Chaldæus, *puer qui non recipit correptionem*. Sub *matrem* intellige et patrem. Unde Syrus vertit, *puer, qui non castigatur, pudefacit patrem suum;* nominat tamen matrem præ patre, quia ad matrem spectat puerorum educatio et institutio : quare si ipsa eam negligat, filiumque suæ voluntati dimittat, ab eo pudefiet. Sicut Ismael, ait R. Salomon, pudefecit Agar matrem suam, dum vexans Isaacum, a Sara et Abraham jussu Dei una cum matre domo expulsus, eamdem magno dedecore, æque ac miseria et mœrore affecit, *Genes.* XVI.

Huc pertinet proverbium Arabum : « Jocus (collusio) aufert reverentiam. » Itali dicunt : *Baldezza di padrone, cappello di matto*. Pergunt Arabes : « Ne lude cum optimate, ne irascatur tibi, neque cum infimate, ne audeat super te, » id est ne te abutatur.

Puer domandus ut pullus equinus. Significat hæc gnome puerum esse instar pulli equini, petulantem, lascivum, et suæ phantasiæ ac cupiditati obsequentem; quare sicut pullus freno, calcari, flagello domatur, ut hero serviat : sic correptione et castigatione, puta verbis et verberibus domandus formandusque est puer, ut non cupiditati, sed rationi et doctrinæ obsequi discat; alioquin instar pulli indomiti fiet protervus, pervicax, et sese in omne scelus et dedecus præcipitem dabit, eoque secum trahet patrem et matrem. Ita R. Levi : Flagellis, inquit, et correptione puer sapientia excolitur : ita enim honestis moribus informatur; quibus si careat, nulla semita relinquetur ad sapientiam obtinendam : puer autem, qui suæ voluntati permittitur, tum recta institutione, tum sapientia caret, atque ideo matri probro est ob improbitatem suam; præcipue vero cum in eamdem plerumque improbitatis culpa rejiciatur, universis affirmantibus id ab illa effectum fuisse, quæ puerum a teneris recte non imbuerit. Hæc ille.

Salomonem secutus Plutarchus, lib. *De Officio auditoris*, docet puerum castigandum et formandum sicut castigatur et formatur pullus equinus, ut sessori sit tractabilis, flexilis et commodus. Prudenter vero monet Seneca, lib. II *De Ira* : « Plurimum, ait, proderit pueros statim salubriter instituere; difficile autem est regimen; quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. » Et post nonnulla concludit : « Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frenis utamur, modo stimulis. » Sane nimis severi parentes naturam indolemque puerorum nimia castigatione hebetant, obtundunt, indurant, durosque et pervicaces efficiunt; nimis vero lenes et blandi, quales plures sunt, eamdem cupidinibus suis tradunt, vitiant et corrumpunt. Plura de educatione et castigatione puerorum dixi cap. X, 1, et cap. XXIII, 13, et fusius *Eccli.* XXX, 1 et seqq.

16. IN MULTIPLICATIONE IMPIORUM MULTIPLICABUNTUR SCELERA : ET JUSTI RUINAS EORUM VIDEBUNT. — Hebraice, *multiplicabitur prævaricatio*. Causa est, quod impius impio ad scelus auxilium præstet, animosque et audaciam addat, qui, si solus esset, invalidus esset, et timeret in scelere deprehendi et puniri. Rursum, multitudo impiorum inducit licentiam peccandi, ejusque impunitatem, quod nemo multitudinem plectere audeat; insuper multitudo auctoritatem et decus conciliat sceleri : quo enim quisque est sceleratior, eo se videt pluribus placere, esseque in pretio, quasi qui choragum impietatis eorum agat. At ne pii hac impiorum multitudine percellantur, eamque in impietate sequantur et æmulentur, eos in pietate corroborat Salomon, dum subdit : « Et justi ruinas eorum videbunt, » *q. d.* Breve erit impiorum gaudium, breve impietatis regnum, quia mox a Deo vindice punientur, perdentur et in ruinam agentur; quam justi videbunt et gaudebunt, tum ob impietatis supplicium et excidium, tum ob suam justitiæ sortem sanctam et beatam, quæ eos a communi impiorum excidio separavit et vindicavit.

Septuaginta pro יראו *iiru*, id est *videbunt*, aliis punctis legentes יראו *iireu*, id est *timebunt*, a ירא *iare*, id est *timuit*, vertunt, *justi autem illis cadentibus timidi fiunt*; vel, ut Auctor *Catenæ Græc.*, *in illorum ruina consternantur justi*, id est gravitate supplicii impiorum percelluntur et cohibentur justi, ne eorum scelera imitari cogitent.

Gnome hæc affinis est illi vers. 2 : « In multiplicatione justorum lætabitur vulgus; cum impii sumpserint principatum, gemet populus. » Et illi vers. 6 : « Peccantem virum iniquum involvet laqueus; et justus laudabit atque gaudebit. » Et illi cap. XXVIII, 12 : « In exsultatione justorum multa est gloria, regnantibus impiis ruinæ hominum. » Exemplum est I *Machab.* I, 55, ubi per Antiochum multiplicatis in Judæa impiis, multiplicata narrantur scelera, sed eorum cum Antiocho celeris et horrenda fuit ruina, ut patet II *Machab.* cap. IX.

Vers. 17. 17. ERUDI FILIUM TUUM, ET REFRIGERABIT (Hebraice, *requiescere faciet*) TE, ET DABIT DELICIAS ANIMÆ TUÆ. — Septuaginta, *erudi filium tuum, et requiem dabit tibi, et dabit ornatum animæ tuæ*.

Nota : Tò *erudi*, hebraice יסר *iasser*, id est corripe, castiga, erudi, proprie ad cupiditatum castigationem et morum conformationem pertinet; potest tamen quoque ad artes et scientias referri : filius enim a patre eruditus, ac ad scholas amandatus, si doctus et sapiens evadat, *primo*, patri magnæ est consolationi et refrigerio, ut in eo quasi in baculo senectutis suæ, imo quasi in centro et complemento votorum suorum, placide conquiescat; *secundo*, eidem est in *deliciis animæ*, id est summis et profundis, quæ ad intima animæ penetrant, eaque deliciosa voluptate mirisque oblectamentis perfundant et repleant; *tertio*,

eidem est magno ornamento, ut vertunt Septuaginta, quia per filium doctum et eruditum, qui ob scientiam fit doctor, episcopus, senator, præfectus, gubernator, etc., reipublicæ pater honoratur, laudatur, ornatur, ac per filium nomen et fama ejus in multos annos celebratur, ac subinde in multa sæcula perennat. Vide dicta *Eccli.* XXX, 1 et seq., ubi eadem pene est sententia, imo plures aliæ in eamdem rem.

Huc spectat proverbium Arabum, *Cent.* 2, num. 66: « Rami, quando correxeris eos, rectificantur; trabs autem non lentescit, quando correxeris eam, » id est, tenera ætas flecti dirigique potest, at indurata corrigi nequit. Hoc est quod Gallice dicitur : *Vieil arbre, malaisé à redresser.*

Vers. 18. 18. CUM PROPHETIA DEFECERIT, DISSIPABITUR POPULUS : QUI VERO CUSTODIT LEGEM, BEATUS EST. — Chaldæus, *in multitudine impiorum dissipabitur populus;* Septuaginta, *non erit enarrator* (Auctor *Caten. Græc., qui legem interpretatur*) *genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus.* Pro *dissipabitur* hebraice est יִפָּרַע *iipara*, id est, ut Cajetanus, *nudabitur*, vel *spoliabitur populus;* Pagninus, *rebellis erit;* Syrus, *scindetur populus;* alii, *retrocedet;* Baynus, *cessat et otiosus est populus.* Omnia huic loco quadrant : nam ubi deficiunt Prophetæ et pii doctores et concionatores, primo populus cessat a bonis operibus, deinde deficit et recedit a religione, mox scinditur in sectas et schismata, illico rebellat suis pastoribus, itaque tandem nudatur omni virtute omnique bono spiritali et sæpe temporali.

Quæres, quænam hæc est prophetia?

Prophetia multipliciter dicitur. Primo. *Primo*, Rabbini ad litteram proprie dictam accipiunt. Hanc enim significat hebræum חָזוֹן *chazon*, id est *visio* : unde Prophetæ vocati sunt Videntes, quod futura et abscondita acuto et illuminato a Deo mentis oculo eminus viderent et prospicerent. Prophetæ autem prisci, ut Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, etc., non tantum erant veri Prophetæ, sed et doctores, concionatoresque a Deo missi ad populum, ut ejus idololatriam et scelera castigarent, et ad fidei legisque studium reducerent, minando et prædicando captivitatem, aliasque pœnas a Deo infligendas, ac proponendo libertatem, pacem cæteraque præmia a Deo, si legem servarent, promissa et revelata. Quare prophetiæ defectus recte hic opponitur legi, legisque studio et observationi, *q. d.* Cum defecerint Prophetæ, qui populum in idola et vitia abeuntem corripiant, doceant, refrenent, minando futuras pœnas, et promittendo futura præmia sibi a Deo revelata, tunc populus effrenis in idololatriam suasque cupiditates vagus abibit, et dissipabitur in varios errores et scelera, ob quæ in captivitatem Assyriacam, Babylonicam, Romanam, etc., abducetur. Cum vero fuerint Prophetæ virique sancti, quorum monitis et exemplo populus, vel quilibet privatus obediens legem custodiat, tunc felix et beatus erit, quia pœnas a Deo legis prævaricatoribus intentatas evadet, et præmia ejus observatoribus promissa consequetur (1).

Hunc sensum confirmat rei eventus. Cum enim Israelitæ sub Osee et Sedecia regibus contempserunt Prophetas, comminantes captivitatem Assyriacam et Babylonicam, abeuntes ad idola et scelera, tunc in eamdem abducti, ac per Assyriam ac Babyloniam dispersi fuere. Quamdiu vero eosdem audivere sub Davide, Salomone et cæteris, tamdiu incolumes, opulenti et felices in Judæa perstitere. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben-Ezra et alii. Sic sub Heli pontifice et principe, ob nequitiam filiorum ejus deficiente prophetia, dissipatus est populus et traditus Philistæis, I *Reg.* cap II et sequent. Unde Deus tunc suscitavit Samuelem, qui populum Deo et paci restitueret : quia « sermo Dei erat pretiosus (id est rarus) in diebus illis, non erat visio manifesta, » I *Reg.* III, 1. Hoc est quod Deus interminatur per Isaiam, cap. XXIX, 9 : « Obstupescite, et admiramini; fluctuate, et vacillate; inebriamini, et non a vino; movemini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent : Lege istum; et respondebit : Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei : Lege; et respondebit : Nescio litteras, » quod explicans subdit : « Peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. » Hac de causa Elias propheta ab Elisæo nuncupatus est « currus Israel, et auriga ejus, » quia ipse velut currus vehebat, protegebat et aurigabat populum per legis studium ad felicitatem et omne bonum, IV *Reg.* II, 12.

Secundo, Beda, Hugo, Cajetanus, Baynus, Vatablus, Jansenius, per *prophetiam* accipiunt interpretationem sacræ Scripturæ. Sic Franciscus Suarez, tract. *De Fide*, disput. 8, sect. III, num. 5; prophetia enim late patet, et complectitur interpretationem sacræ Scripturæ, doctrinam sacram concionem, psalmodiam, etc., uti dixi I *Cor.* XIV, 1. Sensus ergo est, *q. d.* ait Beda : « Cum cessaverit sacerdotalis eruditio, solvetur continuo disciplina divinæ legis, qua populus ad beatitudinis præmia pertingere debuerat. » Significat ergo, ait Jansenius, populum dissipandum, cum prophetiam, hoc est Prophetarum oracula, et in illorum locum concionatorum sacram doctrinam recipere recusabit, ut deficere prophetiam sit, eam amplius non admitti, nec recipi; cum enim hoc fit, tunc necesse est ut populus dissipetur, hoc est, dispergatur in varios errores et sectas, ac separetur a vera religione et pietate. « Qui vero cus-

(1) Hic sensus genuinus est.

todit legem (populus scilicet), beatus est, » *q. d.* Beatus ergo et felix ille populus, qui legis Dei rationem habet, eamque observare studet. *Secundo*, *q. d.* Cum demerentibus hominum peccatis, ita per divinam ultionem fieri contigerit, ut prophetia et sacra doctrina deficiat, et hominibus subtrahatur, certe tunc male erit illi populo : dissipabitur et distrahetur in varios errores, sectas, vitia et dissensiones. Est enim hæc vel maxima Dei ultio, et multorum malorum in republica seminarium, quod subtrahat sinceram suæ voluntatis annuntiationem. Unde per *Amos* cap. VIII, minatur se missurum famem in terram, non panis, sed audiendi verbum Dei.

Tertio. *Tertio*, noster Salazar per *prophetiam*, æque ac per *legem*, accipit veram religionem verumque Dei cultum, *q. d.* Si desit in populo prophetia, id est religio et veri Numinis cultus, continuo pax solvitur et in factiones plebs secatur, ruitque respublica. « Religio una, ait Philo in *Vita Mosis;* civium animos adstringit, et conturbernia societatesque confirmat. » Seneca, in *epist.* 95 : « Primum, ait, militiæ vinculum est religio. » Livius, lib. V : « Omnia prospera eveniunt colentibus deos, adversa spernentibus. » Plinius, lib. XIV : « Religione vita constat. » Cicero, act. 5 *in Verrem* : « Omnes religione moventur. » Hæc « illa lux doctrinarum; » sic enim Ciceronem vocat Plinius, lib. XVII, cap. v. Flavius Vopiscus, lib. II : « Romanorum respublica, ait, inter multorum imperia per religionem stetit. Qui vero custodit legem, beatus erit, » id est, populus veram religionem observans fortunatissimus erit, uti fuere Hebræi quamdiu Deum verum sincere coluerunt, teste S. Augustino, libro III *De Civitate Dei*, cap. XXXIV.

Omnes hæ explicationes eodem tendunt.

Mystice nonnulli sic exponunt, *q. d.* Cum defecerit, id est expleta fuerit prophetia, id est oracula Prophetarum per ortum et mortem Christi, dissipabitur populus Judaicus, quia vastata a Tito Judæa dispergetur per totum orbem. Deficit enim prophetia quæ est de futuro, cum impletur et transit in præsens vel præteritum, juxta illud *Daniel.* IX, 24 : « Impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. »

19. SERVUS VERBIS NON POTEST ERUDIRI, QUIA QUOD DICIS INTELLIGIT, ET RESPONDERE CONTEMNIT. — Hebraice, *quia intelligit, et non respondet*, nec verbo, nec facto, id est non obedit, non facit quæ ei ab hero jubentur. Septuaginta, *verbis non erudietur servus durus : nam etsi intellexerit, non obediet;* Syrus, *scit enim se non esse verberandum*, vel *vulnerandum;* Chaldæus, *qui cognoscit jugum, nec patitur.*

Servum ergo intelligit qui servili est indole, ut nil faciat nisi plagis et flagris adactus. Hinc servilis metus nomen accepit, qui nil facit amore boni, sed omnia timore mali, puta metu castigationis. Servus enim qui herum amat illique ex amore obsequitur, non tam servus est quam liber et libertus. Unde servus ille apud Euripidem in *Helena*, ait : « Nomen quidem non habeo liberum, sed animum. » Et ille apud Sophoclem : « Etsi corpus, ait, servum sit, mens tamen libera est. » Qualem proinde benigne ab hero tractandum esse docet *Eccli.* cap. XXXIII; nam cum vers. 28 dixisset : « Servo malevolo tortura et compedes; » de benevolo subdit, vers. 31 : « Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua; quasi fratrem sic eum tracta. » Vide ibi dicta. Servi ergo alii servile habent ingenium, suntque hebetes et stupidi : hi docendi sunt quantum fert eorum capacitas; alii servilem habent voluntatem, puta duram, præfractam, rebellem, cujus proinde durities, inobedientia et rebellio plagis contundenda est. Huc facit adagium : « Phryx plagis emendatur, » dici solitum in barbaros, servilique ingenio homines, qui non pudore, neque monitis, sed verberibus redduntur meliores, cum contra generosus animus, ut ait Seneca, rectius ducatur quam trahatur. Phrygia enim multa dabat mancipia. Unde proverbium : « Phrygium mancipium. » Huc quoque facit illud apud Macrobium in *Saturnal.* : « Quot servi, tot hostes ; » tum quia olim hostes victi captique servituti addicebantur : unde vocabantur mancipia quasi manu capta, et hæc prima servitutis et servorum est origo; tum quia « dimidium mentis servis ademit Jupiter, » ut ait Homerus, *Odyss.* V, et ex eo Plato lib. VI *De Legibus* : « Nihil enim integrum, ait, neque sanum habet animus servilis. Nam nihil oportet credere his hominem qui sapiat; siquidem Poeta doctissimus ait :

Servi dimidie mentis carent.

> Dimidio mentis deprivat Juppiter illos,
> Servilis quoscumque viros sors ceperit unquam.

Tum quia, sicut verus amor libertatis est alumnus, sic merus timor servitutis est assecla : odit enim quisquis metuit. Unde genuinum quoddam odium insitum videtur servis in dominos. Hinc Euripides in *Alcmæone* : « Quisquis, ait, fidem habet servo, perquam stultus esse videtur. »

Quocirca sapienter Philo hic monitum dat servis libro *Quis divinarum rerum hæres?* « Est, ait, servi laus maxima, nil ex jussis dominicis contemnere, sed impigre industrieque vel supra vires conari cuncta exsequi ex illius animi sententia. Servi etiam audire debent potius quam loqui, ad quos nimirum dicitur : Tace et audi : præceptum pulcherrimum. » Unde, ut idem ait : « Nemo tam insanit, quam qui servus cum sit, domino adversatur; » eum enim contra se irritat, itaque non nisi probra et flagra sibi accersit. Vide monita quæ hac de re servis dat S. Paulus *Ephes.* VI, 5; *Coloss.* III, 22; et S. Petrus, I *epist.* II, 18.

Symbolice S. Augustinus, *epist.* 48 et 50, per *servum* accipit hæreticum, qui suæ imaginationi et hæresi se mancipavit et servum addixit. Unde ex hac gnome probat hæreticos, quia verbis et

argumentis cedere nolunt, pœnis cogendos, ut fidem Orthodoxam, quam perfide deseruerunt, resumant. Sic enim ait, *epist.* 50 : « Proponunt nobis, ait, quidam sententiam sæcularis auctoris (Terentii in *Adelphis*) qui dixit : Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo, quam metu. Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam, ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt : Tu, nisi malo coactus, recte facere nescis. Porro autem divina Scriptura et propter illos meliores dixit : Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait : Verbis non emendabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obediet. Cum dixit verbis eum non emendari, non eum jussit doceri, sed tacite admonuit unde debuit emendari. Alioqui non diceret : Verbis non emendabitur, sed tantummodo diceret : Non emendabitur. »

Rursum Beda : « Servus, ait, est quilibet peccator recte quidem intelligens, sed in opere veritatis absque flagelli disciplina respondere contemnens. De talibus ait Veritas : Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, digne plagis vapulabit multis, » *Lucæ* XII.

Vers. 20. 20. VIDISTI HOMINEM VELOCEM AD LOQUENDUM? STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO. — « Homo velox ad loquendum, » ait Beda, Hugo, Lyranus, Cajetanus et alii, est garrulus, futilis, vaniloquus, qui præceps est et prurit ad loquendum; unde effutit quidquid ei in buccam venit; quare stultitia magis speranda est, quam correctio, quia multa dicit futilia, vana, inepta, quæ ejus stultitiam indicant et adaugent, tum quia iis quæ dicit, totus intendit, nec alios sinit suum sermonem interrumpere : quare eorum correptionem non audit, nec curat. Hanc causam dat Beda : « Grave quidem, ait, vitium stultitiæ, sed non levius verbositatis. Nam sæpe contingit ut idiota aliquis citius verba salutiferæ correptionis accipiat, quam is qui, affluentia præditus sermonis, magis sua quæ novit, vel quæ nosse autumat, jactanter proferre, quam dicta sapientum audire contendit, » *q. d.* Talis est incorrigibilis, quia sibi placens, totus suis quæ loquitur, intendit : quare aliorum monitis quibus corrigeretur, attendere nequit.

Secundo et potius, « homo velox ad loquendum » est, qui sibi præ aliis sapere videtur, ideoque quavis re proposita suum judicium præcipitanter interponit et anteponit cæteris; quare eorum sententiam non exspectat, nec rem satis examinat et considerat, sed sententiam præcipitat : quo fit ut sæpe ea dicere et docere velit, quæ non didicit et nescit, eaque deinde tueri velit, nec sinit se corrigi. Quocirca a tali nil exspectandum, nisi ut stultitiam suam magis magisque loquendo prodat, imo multa parerga, absurda, falsa, stulta proferat, ac magis stultescat. Hæc enim gnome est eadem cum illa cap. XXVI, 12 : « Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. » Ibi enim causa indicatur, scilicet quod sibi sapiens videatur; hic vero effectus notatur, scilicet quod sit velox ad loquendum, ideoque stultus et incorrigibilis. Talem S. Jacobus monet dicens, cap. I, 19 : « Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum; » et *Eccli.* cap. IV, 34 : « Noli citatus esse in lingua tua; » et cap. XIX, 28 : « Est tacens, et ipse est prudens; » et cap. XX, 5 : « Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis, qui procax est ad loquendum. »

Hoc vitium se detestatum esse scribit Nazianzenus, orat. 1 *Apologet.* : « Hæc cum nobiscum, ait, ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe collocuti, præstabilius esse duximus, cum ea quæ dicenda et facienda essent nesciremus, ea discere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti adhuc in pietate animæ adjumento esse possit. » Causam subdit : « Nam certe alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti, valde stultorum aut temerariorum hominum esse videtur : stultorum quidem, si ne inscitiam quidem suam cognoscant; temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur. »

Audi Nesterotem Abbatem apud Cassianum, *Collat.* XIV, cap. IX : « Esto ergo per omnia citus ad audiendum, tardus autem ad loquendum, ne cadat in te illud quod notatur a Salomone : Si videris virum velocem in verbis, scito quia spem habet magis insipiens quam ille. Nec quemquam verbis docere præsumas, quod opere ante non feceris. Hunc enim nos ordinem tenere debere etiam exemplis suis Dominus noster instituit, de quo ita dicitur : Quæ cœpit Jesus facere et docere. Cave ergo ne ante actum prosiliens ad docendum, in illorum numero deputeris, de quibus in Evangelio Dominus ad discipulos loquitur : Quæ dicunt vobis, servate et facite ; secundum vero opera eorum nolite facere : dicunt enim, et non faciunt. »

STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO. — *Primo*, aliqui sic exponunt, *q. d.* Magis speranda, id est timenda et exspectanda est ejus stultitia, quod scilicet fiet stultus, quam quod correptus sese corriget. Sic *sperare* pro *timere* sumitur per catachresin apud Virgilium, I *Æneid.* :

> Si genus humanum, et mortalia temnitis arma,
> At sperate deos memores fandi atque nefandi.

Ubi Servius : *Sperate*, inquit, id est timete abusive. Idem, lib. IV *Æneid.* :

> Hunc ego si potui tantum sperare dolorem :

dolor enim non speratur, sed timetur; spera-

mus enim bona, timemus tristia et adversa.

Secundo, alii, *q. d.* Ab homine ad loquendum veloci, si quem monere aut corripere debeat, potius speranda et exspectanda est stulta quam vera utilisque correptio, ut scilicet aduletur potius quam corripiat, aut exasperet quam emendet delinquentes. In tanta enim profusione et velocitate verborum multa improvide miscet, quæ adulentur vel exasperent.

Tertio, alii, *q. d.* Plus sperandum est de stultitia, quam de velocis ad loquendum correptione, hoc est, plus efficiet in corripiendo stultitia, quam loquacitas, puta stultus quam loquax. Stulto enim si quid effutiat inepte, condonatur, quia stultus est; si quid dicat apte, excipitur cum plausu: at loquaci, qui sapit, nihil condonatur.

Quarto et genuine, *correptio* sumenda est passive, non active, *q. d.* Majorem de se correctionis spem præbet stultitia, quam velocitas ad loquendum, puta loquacitas: stultitia ipsa in stultis hominibus majorem de se exhibet spem, quod corripi, et per correptionem corrigi se sinet, quam exhibeat spem velocis ad loquendum correptio et correctio. Hoc est, stultus facilius corripietur et corrigetur quam velox ad loquendum. Ratio est, quia stultus nescit se stultum, unde ostensa sibi stultitia eam damnabit, et sapientiam a sapiente exhibitam amplectetur. Ita R. Levi: Stultus, ait, sua stoliditate animadversa, consilio in suis negotiis utitur; sed præceps neminem consulit, cum sibi satis superque sapere videatur. Hic ergo neminem audit, sed omnes præ se spernit, quasi sapientum octavus, imo primus: censet enim se plus omnibus sapere, ideoque incorrigibilis est. Sic et Auctor *Catenæ Græc.*: « Velox enim, ait, et præceps ponit id esse quod non est, atque ideo ab illius quod est, spe alienus est. De stulto autem spes est fore, ut stultitiam aliquando deponat, nempe ubi de veritate edoctus fuerit. »

Hunc esse sensum liquet *primo*, ex Hebræo, qui sic habet, *spes stulto est præ illo;* Chaldæus, *melior est spes de stulto, quam de illo;* Syrus, *scito hoc meliorem esse stultum;* Septuaginta, *cognosce quia spem magis habet insipiens.* *Secundo*, ex cap. XXVI, 12, ubi hæc gnome sic effertur: « Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. » *Tertio*, quia Codices manuscripti, Rabanus et Beda pro *stultitia* legunt *stultitiæ* in genitivo, hoc modo: « Stultitiæ magis speranda est, quam illius correptio, » hoc est, facilius speres stultitiæ stulti, quam velocis ad loquendum, correptionem et correctionem: quæ lectio sane plana est, planeque respondet Hebræo, Chaldæo, Syro et Septuaginta. Hinc Isidorus Clarius hanc gnomen sic emendavit: « Stultitia magis speranda est, quam illius correctio; » ita Jansenius, et Franciscus Lucas in *Notat.* hic, num. 189.

Remedium verbositatis et velocitatis ad loquendum opportunum suggerit S. Gregorius, lib. VIII *Moral.* II, nimirum libram rationis et præmeditationis, ut illa pensemus quæ dicere cogitamus, ne si id negligamus, auditores illa pensent et reprobent. « Is qui loquitur, ait, de verbis suis auditoris sententiam exspectat, et quasi ejus judicio supponitur, a quo auditur. Qui igitur in dictis suis reprobari metuit, ipse prius debet examinare quod dicit, quatenus inter cor et linguam æquus quidam discretusque arbiter sedeat, subtiliter pensitans si verba recta cor offerat, quæ utiliter suscipiens ad auditorum judicium lingua perducat. » Et post pauca sic scribit: « Si in eo quod ad nos per gressum locutionis exitis, reprehendi non vultis, intus justitiæ libram tenete, ut tanto foris quod dicitur ex veritatis pondere placeat, quanto hoc interius trutina discretionis pensat, » *q. d.* Tibi ipsi esto verborum tuorum librator, ne si quid impræmeditatum et inconcinnum effutias, prudens auditor eorum sit libripens, eaque exacte ad libram judicii expendens, ut futilia, insulsa, stulta reprobet, rideat et condemnet. Plura de hac libra dixi *Eccli.* XXVIII, 29, et cap. XIX, vers. ult., et initio cap. XXIII. Apposite Plutarchus, lib. *De Offic. auditoris*, præcipites ad loquendum comparat puerperis abortientibus, quæ ante tempus fœtum emittunt, ideoque imperfectum, mancum, debilem et parum vitalem: sic enim præcipitatio loquendi, sermonis non tam partus et ortus, quam abortus est; ideoque mutila, hiulca, futilia et inepta effundit, imo effutit. Item gallinis præpropere ova parientibus; hæ enim ova edunt subventanea, id est evanida et sterilia. Sic enim verbositas evanida est et sterilis, nullumque fructum affert dicenti vel audienti.

Præmeditationis est libra rationis.

Loquaces similes abortienti.

21. QUI DELICATE A PUERITIA NUTRIT SERVUM SUUM, POSTEA SENTIET EUM CONTUMACEM, — ut, obsequia heri detrectet, imo velit haberi et tractari quasi filius, adeoque esse hæres heri sui. Hoc enim significat hebræum מנון *manon*, id est arrogans sibi jus filiationis: נין *nin* enim est filius; unde Hispanicum *niño*. Unde Tigurina vertit, *postremo jus filiorum occupare molietur;* Vatablus, *novissime ejus erit filius*, id est, *volet haberi pro filio;* Pagninus, *in novissimo erit superbus perinde ac filius*, imo litem movere poterit filiis, ut cum ipsis sit hæres, allegans jus præscriptionis, quod scilicet a puero alitus et habitus sit quasi filius, itaque tacite a patre sit adoptatus, ac tanto tempore jus filiationis et hæreditatis præscripserit. Sic Siba, servus Miphiboseth filii Saulis, indulgenter ab eo habitus, partem hæreditatis ejus invasit, dum herum apud Davidem accusando, ab eo eamdem obtinuit, II *Reg.* XIX (1).

Vers. 21.

Significat ergo hæc gnome, ait Jansenius, eum qui servo suo nimis est familiaris, nimisque indulget, deliciis ciborum eum nutriens, et vestitus splendore ornans, ac otium ei permittens, postea

(1) Ewaldus *manon* vertit *ingratus*, coll. arab. מנון.

pro præstitis beneficiis experiri illum sibi magis rebellem; proinde subindicat proverbium patresfamilias diligenter circumspicere debere, ut sic a principio agant cum servis suis, ut sibi quam maxime utiles et morigeros habeant. Indicat item proverbium eos qui ignobilis sunt conditionis et animi, prosperam fortunam ferre non posse, eaque abuti ad insolentiam et superbiam. Videre est illud in populo Judaico, qui cum servilis esset conditionis, de servitute Ægyptiaca liberatus, post multa ac magna beneficia, quibus ab exitu de Ægypto fuit affectus, factus est contumax et rebellis, juxta vaticinium Moysis in suo cantico : « Incrassatus est dilectus, et recalcitravit; incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo, » *Deuter*. XXXII, 15.

Salomonem secutus Siracides, cap. XXXIII, 25, de servis ita sancit : « Cibaria, et virga, et onus asino; panis, et disciplina, et opus servo; » ubi plura hac de re dixi. Quin et Plato, dialog. 6 *De Legibus*, docet durius tractandos servos, ne molliores fiant : « Allocutio omnis, ait, ad servos quodam modo imperium sit, neque jocus ullus cum illis habeatur; quod multi stulte facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem viam et sibi ad imperandum, et illis ad obediendum reddunt. »

Septuaginta pro מנון *manon* videntur legisse מאון *maon*, id est dolor, *q. d.* Erit hero dolori, sicut Benjamin matre moriente natus, inde vocatus est *Benon* vel *Benoni*, id est filius doloris. Septuaginta ergo sic vertunt, *qui deliciatur puero, famulus erit; novissime autem dolebit super se*. Sicut doluit filius prodigus, cum post consumpta bona in deliciis et luxuriis, coactus est mendicare et pascere porcos, *Luc*. XV. Et Chaldæus, *qui deliciis indulget a pueritia, servus evadet, et ad extremum evertetur*; Syrus, *ad extremum gemet*; Symmachus, *et in novissimo erit murmuratio*. Huc facit quod scribit Celsus, lib. IV : « Caducus morbus, ait, pueris ex deliciosa educatione contingere solet. » Denique Septuaginta *manon* forte acceperunt quasi conflatum ex מן *man*, id est *pars*, vel *manna*, et און *on*, id est *dolor*, *q. d.* Qui delicate se nutrit, tandem pars et sors ejus erit dolor, hoc est, incidet in morbos, egestatem, ærumnas aliosque dolores. Aut *manna*, id est dulces ejus deliciæ fient dolor, id est vertentur in dolores; littera enim *aleph* quæ est in און *on*, quia quiescens, sæpe eliditur et omittitur.

Tropologice, servus animæ est corpus : qui ergo illud delicate nutriet, sentiet illud sibi contumax et rebelle, ut suis deliciis addictum nolit animæ obsequi ad orandum, meditandum, cæteraque opera pœnitentiæ et virtutum arduarum obeundum; sed potius animæ dominari velit, illamque trahere ad suas cupedias. Dicat ergo animi sui cultor, liber et dominus, cum Philosopho : « Ad majora natus sum, quam ut me corporis mei mancipium efficiam; » et : « Magna corporis cura, magna virtutis est incuria. » Crates, teste Maximo, *serm*. 27, conspicatus adolescentulum athleticum vino, carne et exercitatione corpulentiorem : « O miser, ait, desine adversus temetipsum carcerem munire. » Ibidem Diogenes ait : « Quibus in ædibus magna est ciborum copia, ibi multi solent esse mures et feles : sic ea corpora, quæ multum cibi capiunt, solent plures morbos contrahere. » Ibidem S. Basilius : « Venter, ait, est perfidus mercator (græce συναλλάκτης, id est permutator, qui cum alio contrahit, paciscitur, vel merces commutat), penus nihil conservans : multarum rerum appositarum incommodum retinens, res ipsas autem non conservans. » Rursum S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. XXXIX : « Cum corpus, ait, bene habitum est, et multa carne gravatur, necesse est infirmam et imbecillem esse mentem ad proprias functiones; contra cum anima bene habet, et exercitatione rerum bonarum ad suam magnitudinem attollitur, consequens est ut corporis habitus emarcescat; » sicut emarcuit in ipsomet S. Basilius, qui orationibus, studiis, jejuniis attritus, nihil in corpore præter pellem et ossa habere videbatur. Pergit S. Basilius : « Robur Satanæ, ait Job, cap. XL, in lumbis situm est, et potentia ejus in umbilico ventris. » Ibidem S. Chrysostomus : « Frugalitas, ait, et alimentum est, et voluptas, et sanitas; nimium vero noxam, fastidium et morbum gignit. » Sapienter vero Nazianzenus cum suo corpore ita disserit, *orat*. 16 : « Cui quonam modo conjunctus sim haud equidem scio, quoque pacto simul et imago Dei sim, et cum cœno voluter. Quod et cum pulchra valetudine est, bello me lacessit; et cum bello premitur, mœrore me afficit. Quod et uti conservum amo, et veluti inimicum odi atque aversor. Quod et uti vinculum fugio, et ut cohærens vereor; si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar; sin contra, ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam; compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, et insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo amplector, quod amo pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruar, ab eo dissideo. » Qui ergo sapit, carnem suam edomet jejuniis et ciliciis, ac S. Paulum imitetur dicentem : « Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar, » I *Cor*. IX, 27.

Gnome de malo delicatæ nutritionis.

22. VIR IRACUNDUS PROVOCAT RIXAS : ET QUI AD INDIGNANDUM FACILIS EST, ERIT AD PECCANDUM PROCLIVIOR. — Hebraice, *vir nasi miscebit litem, et auctor excandescentiæ multus prævaricatione*; Chaldæus, *et viri furiosi multa sunt peccata*; Septuaginta,

Vers. 22.

vir indignabundus suscitat contentionem, et vir iracundus effodit peccatum. Pro *suscitat* legunt aliqui codices ὀρύσσει, id est *fodit rixam*; Symmachus, *irritat pugnam*; Syrus, *iracundus multiplicat peccata.* Perperam R. Salomon accipit rixas Dei, *q. d.* Iracundus Dei iram et judicium in se advocabit. Non enim agitur hic de ira Dei, sed de rixis hominum, quas iracundus provocat.

Prius hemistichium audivimus cap. xv, 18; posterius idem quod prius dicit, sed illud aliis verbis repetit et exaggerat, nimirum quod indignabundus proclivis sit ut ruat in multa peccata cordis, oris et operis : cordis, scilicet in internas murmurationes, excandescentias, impatientias, cogitationes vindictæ, etc.; oris, scilicet in clamores, jurgia, convicia, lites, maledicta; operis, scilicet in pugnas, rapinas, cædes, etc. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. I, 20 : « Ira viri justitiam Dei non operatur, » sed omnem injustitiam et iniquitatem diaboli, qui totus ardet ira, et omnes ad iram succendit. Unde Nazianzenus in Carmine *De Ira :*

Irascor, *ait*, iræ, dæmoni intus condito.

Iratus enim videtur esse dæmon incarnatus : nam ita sævit, clamat, furit, pugnat, etc., ac si non homo, sed dæmon esset. Nam, ut ait S. Ephrem, tract. *De Virtutibus et vitiis*, § *De Iracundia :* « Ex ira mens perturbatur, sensus debilitatur, et cogitationes vindictæ fluminis instar scaturiunt. »

Porro Septuaginta vertunt, *vir iracundus effodit peccatum*, ubi τὸ *effodit* magnam habet energiam et emphasim. Sicut enim fossor qui effodit terram, ut thesaurum vel rem reconditam eruat, profunde fodit, et multum terræ fodiendo exhaurit, donec ad thesaurum perveniat : sic pariter iracundus profunde cogitat et scrutatur tum gravitatem injuriæ sibi factæ, tum gravem et condignam ejus ultionem : quare multos iræ, superbiæ, invidiæ motus ex corde irato quasi effodit, ac multas vindictæ rationes et modos comminiscitur, donec ad commodum et condignum vindictæ modum in quo acquiescat, perveniat. Rursus iracundus contumeliam vel injuriam sibi olim illatam, et longa oblivione sepultam demersamque eruderat, atque iterum iterumque memoria repetens ulciscendi libidinem, illa recordatione incitat et exacuit : imo iræ indulgens, alia etiam delicta et crimina quælibet oblivioni jam tradita, renovare velut effodiendo, eique, cui irascitur, in faciem objicere et exprobare solet. Ita Salazar, Baynus, Jansenius et alii. Unde hac phrasi effodiendi in ira utuntur Belgæ, Germani cæteræque nationes, dum dicunt iracundum effodere et eruere veteres injurias, oblivione jamdiu obrutas.

Vers. 23. 23. SUPERBUM SEQUITUR HUMILITAS (non quæ sit voluntaria et virtus, sed involuntaria et coacta, quæ sit pœna, puta humiliatio, depressio, vilipensio), ET HUMILEM SPIRITU SUSCIPIET GLORIA. — Nervose hebræa *superbia hominis humiliabit eum, et humilis spiritu assequetur gloriam*; Chaldæus, *et qui submissus est spiritu, dividet gloriam*; Septuaginta, *contumelia virum humiliat; humiliter autem sentientes firmat gloria Dominus*; Syrus, *demissa humilitas honores multiplicat.*

Humilitas glorificat, superbia probro efficit.

Pro *suscipiet* hebraice est יתמוך *iitmoch*, id est sustinebit, sustentabit, *q. d.* Humilis etiam cum deprimetur, sustinebitur, ne honore spolietur; vel qui animo est demisso, a divina gloria sustinebitur, ait Aben-Ezra. Gloria ergo humiles suscipit, id est sursum capit et rapit sursum, elevat ad altos honorum gradus, et elevatos ibidem retinet, ne quo casu deorsum labantur. Unde R. Salomon : Animo submissus, ait, proxime accedit ad gloriam, illamque semper fovebit, vel potius ab ea fovebitur. Est prosopopœia : gloria enim hic inducitur quasi persona, puta quasi agonotheta humilibus in agone humilitatis strenue decertantibus, attribuens suum decus et lauream, imo suum gradum et locum, scilicet, ut ad excelsum gloriæ gradum thronumque eleventur, in eoque secum una consideant. Pariles enim comites sunt et asseclæ, gloria et humilitas, atque ex adverso ignominia et superbia. Unde superbia hic inducitur quasi judex vel carnifex superbum humilians et dejiciens. Sicut igitur aquila pullos suos alit, excipit elevatque in altum, atque ibi detinet et sustinet ne prolabantur : sic pariter gloria alis humerisque suis excipit, et in altum elevat humiles, ibique sustentat et firmat, ne quis casus eos deprimat.

Huc allusit verus Salomon Christus Dominus dicens : « Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur, » *Luc.* XIV, 11. Nihil hac sententia in re verius, nihil tamen in praxi difficilius. Scimus, imo credimus, omnes quotquot fideles sumus, Salomoni et Christo, asserentibus viam veram et securam ad gloriam esse humilitatem, viam vero ad ignominiam esse superbiam; et tamen conamur eniti ad gloriam superbe nos nostraque ostentando et magnificando, humiliare vero et deprimere æmulos nostros, ut eis conflemus ignominiam : cum juxta hanc Salomonis et Christi gnomen, hac ratione nobis per superbiam conciliemus ignominiam, humilitatis vero gloriam, sæpe in hac vita, semper in futura. Quantus hic error, quanta abusio filiorum Adæ! ait S. Bernardus.

Denique hæc gnome concinit cum illa cap. XVI, 18 : « Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus; » et cap. XVIII, 12 : « Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur. » Vide utrobique dicta. Ratio est justum Dei judicium, qui justa congruaque talione superbos castigat depressione et ignominia, humiles vero præmiat celsitudine et gloria.

Septuaginta vertunt, *spiritu humiles gloria firmat Dominus*, dum scilicet eos continet in humilitate, ne per gloriam superbiant, itaque utramque per-

dant; sed ut, quanto fiunt gloriosiores, tanto fiant et humiliores, utpote qui gloria se indignos et confusione dignos autumant, omnemque suam virtutem et gloriam uni Deo Deique gratiæ adscribunt. Chaldæus vertit, *et qui submissus est, dividit gloriam*, id est tam copiosam recipit gloriam, ut eam cum aliis dividere queat, imo optet et velit. Superbi enim indoles est, omnem gloriam sibi soli servare, imo alienam rapere et sibi attribuere : humilis vero indoles est, gloriam suam aliis cedere, eamque cum aliis partiri et dividere, aliosque gloriæ suæ socios asciscere, ejusque participes efficere. Syrus, *demisso humilitas honores multiplicat, q. d.* Una humilitas multos parit honores : honoratur enim a Deo, ab Angelis, ab omnibus hominibus, idque non uno, sed multiplici honore, tum temporali, tum æterno. Rursum humilis sicut multiplicat humilitatis actus, sic per eos adauget et multiplicat sibi gloriam : nihil enim ita gloriosum est atque præclara agere et humiliter de se sentire; hoc enim proprium est gloriæ objectum. Quocirca humilis quo præclariora agit, eo humilius de se sentit, eoque maiori laude et gloria dignum se efficit.

Nota : Primus hujus axiomatis, quod Deus superbos humiliet, et humiles exaltet, auctor fuit S. Job, cap. XXII, vers. 29, dicens : « Qui humiliatus fuerit, erit in gloria; et qui inclinaverit oculos (humiles enim demittunt oculos ex demissione animi), ipse salvabitur. » Idem confirmat hic Salomon, et Christus *Luc.* XVIII, cap. 14, et B. Virgo canens in suo *Magnificat* : « Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles. » Hi ergo quatuor hominum sapientissimi hanc gnomen asseverarunt, ut eorum testimonio cedat et convincatur omnis hominum incredulitas et diffidentia. Humilem igitur spiritu in suum hospitium, imo thronum, excipiet gloria, præsertim cum Deus Angelis, imo Seraphinis (quibus insertus est humillimus S. Franciscus) cum inseret, ac in cœlo et terra totoque mundo, etiam inferno, illustrem et gloriosum efficiet. Sunt enim superbia et humilitas quasi duæ lances, quarum si superbia ascendat et crescat, homo decrescit et descendit; si vero humilitas descendat et se deprimat, homo in magnam dignitatem ascendit. Exemplo sint primi utriusque choragi et antesignani S. Michael et Lucifer. Lucifer enim arroganter dicens : « In cœlum conscendam, etc., similis ero Altissimo, » *Isaiæ* XIV, 13, mox audiit, vers. 15 : « Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci ; » Michael vero humillime dicens מי כאל *mi cael*, id est, *quis ut Deus?* primatum inter Angelos et thronum Luciferi occupavit. Eamdem ducum suorum sortem exspectent humiles, qui militant sub vexillo S. Michaelis; et superbi, qui militant sub signis Luciferi. « Ipse enim est rex super universos filios superbiæ, » *Job* XLI, 25.

Humilis S. Petri Alexandrini exaltata. Exemplum illustre suggerit hodierna dies 26 novembris qua recolimus memoriam S. Petri Patriarchæ Alexandrini et Martyris, qui singulari sua humilitate et charitate meruit *primo*, honorem et amorem totius populi, ut pro eo e carcere liberando contra præsidis exercitum depugnaturus fuisset, nisi ipse modum mortis sententiam contra se latam inscio populo exsequendi, Præsuli suggessisset. *Secundo*, meruit martyrium, ut Christus illi apparens illud ipsi præsignificaret, ac simul instantem Arii hæresim revelaret. *Tertio*, ut in morte ejus cœlitus audiretur vox : « Petrus primus Apostolorum, Petrus ultimus Martyrum » inter Episcopos Alexandriæ. *Quarto*, ipse quoad vixit Patriarcha, in Ecclesia præ humilitate nunquam in throno patriarchali considere voluit, sed in ejus duntaxat scabello, quod throno se indignum diceret, in quo sederat S. Marcus totque sancti Patriarchæ. Unde meruit ut ejus corpus post mortem in eodem throno a fidelibus collocaretur : sedit ergo in throno jam Martyr, qui non sederat Episcopus. Quot quantæque hic ejus gloriæ! Omitto enim eas quas in cœlis recepit.

Vers. 24. 24. QUI CUM FURE PARTICIPAT, ODIT ANIMAM SUAM : ADJURANTEM AUDIT, ET NON INDICAT. — Hebraice, *exsecrationem audiet, et non annuntiabit*; alii legunt, *perjurium audiet*, etc.; Chaldæus, *jusjurandum defertur ei, et non confitebitur*; Septuaginta hunc versum cum sequenti sic nectunt : *Qui participat furi, odit animam suam; si autem juramentum propositum audientes non annuntiaverunt, timentes et reveriti homines supplantati sunt; qui autem confidit in Domino, lætabitur. Supplantati sunt*, id est supplantabuntur adeo certo, ac si jam supplantati essent, certo subvertentur, ut habent Complutenses Regii et Auctor *Catenæ Græc.*

Passim Interpretes simpliciter et plane hanc gnomen accipiunt de furis socio, qui furti est particeps. Sunt enim nonnulli adeo hebetes vel cupiditate cæci, ut putent, vel putare et sibi persuadere velint, furari quidem esse peccatum; at ubi jam res furto sublata est, sine peccato a se usurpari posse, quod jam extra heri potestatem sit : imo satius esse ut illa a se innocente quam a fure nocente, qui eam injuste rapuit, occupatur. Hunc errorem convellit hic Salomon, docetque tam reum esse furti socium, qui participat in furto, quam furem qui furtum committit. Ratio est, quod furi et furto cooperetur. Idem est in alio quovis scelere; qui enim participat in scelere, sceleri et scelesto cooperatur, ac proinde et ipse scelus committit, et scelestus est. Sensus ergo est, *q. d.* Qui cum fure rem furto ab eo sublatam partitur, odit animam suam, quia pro exiguo lucro temporali animam suam maculat peccato furti, illamque ream facit gehennæ, ac insuper infamiæ, et pœnæ temporariæ a judice infligendæ eam obnoxiam reddit.

Societas furti multiplex. Variis autem modis quis partiri potest cum fure : nimirum, *primo*, si herus mittat famulum vel filium ad furandum, ut se ditet; *secundo*, si cum fure habeat societatem ad furandum : est enim

in nonnullis locis et urbibus societas furum, sicut est mercatorum, in qua sicut hi lucra; sic fures cum sociis furta dividunt; *tertio*, si furi præbeat receptum, puta hospitium, ad quod divertat, ut securus furetur; *quarto*, si rem a fure sublatam divendat et distrahat, ut nummos conficiat.

ADJURANTEM AUDIT, ET NON INDICAT. — Est hæc alia ratio cur patiens cum fure oderit animam suam, quia scilicet violat justitiam et judicium publicum, ac sæpe est perjurus. Audit enim adjurantem judicem legitime et juridice, ut indicet furem ejusque socios et participes, et tamen non indicat, ne se ipsum prodat (1). Judex dupliciter adjurat : *primo*, cum eum quem citat cogit jurare quod non sciat quis rem furatus sit, quique ejus sint socii. Unde Chaldæus vertit, *jusjurandum defertur ei, et non fatetur;* et Septuaginta, *si autem proposito juramento non annuntiaverint, timentes et verentes ipsos homines, supplantabuntur. Secundo*, cum reum, v. g. furem ejusque socios, metu religionis violandæ, aut ultionis vel maledictionis divinæ incurrendæ, sub obtestatione nominis divini adigit et astringit ad dicendam veritatem, an scilicet rem furati vel inter se partiti sint; hoc enim proprie est aliquem adjurare. Quare reus, legitime a judice adjuratus, tenetur dicere veritatem. Unde Tobias, cap. IX, vers. 5, ait Raphaeli : « Vides quomodo adjuravit me Raguel ? cujus adjuramentum spernere non possum. » Sic Caiphas adjuravit Christum, dicens : « Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei. » Unde Christus non tam metu judicis, utpote cui non suberat, quam reverentia nominis divini, per quod adjurabatur, illico respondit se esse Christum, *Matth.* XXVI, 63. Similis erat adjuratio adulteræ in lege veteri, *Num.* V, 19. Quare minus recte et frigide Pagninus et Vatablus vertunt, *audit exsecrationem, et non indicat, q. d.* « Qui particeps est furti, male audit ab hominibus, qui eum exsecrantur, nec audet conqueri se male audire. »

Secundo, aliqui per partientem cum fure accipiunt testem; unde ex Hebræo sic vertunt, *partiens cum fure, odiens animam suam; adjurationem audiet, et non annuntiabit, q. d.* Testis adjuratus a judice ut prodat furem, si eum non indicet, sed celet et abscondat, censetur partiri cum fure, et odire animam suam, tum quia gravi perjurio animam vulnerat, tum quia in causa est ne furtum prohibeatur, ac ne domino res sua restituatur : utrumque autem satis est ut in ipsius furti consortium vocetur, censeaturque cum fure dividere, et rei furtivæ esse particeps. Huc quoque vocari posset Vulgata versio, si nonnulla suppleas, hoc modo : « Qui cum fure participat, odit animam suam. » Talis autem est testis, qui judicem « adjurantem audit, » ut furem prodat, et tamen « eum non indicat. » Verum hic sensus multa supplet, quæ non sunt in textu. Quare prior sensus, uti simplicior et planior, sic et germanior videtur, nec idcirco jacet et marcet; sed suum habet usum, suam vim et pondus, uti liquet ex dictis. Unde eumdem furti socium increpans Salomonis pater David, ait : « Si videbas furem, currebas cum eo, » *Psalm.* XLIX, 18.

25. QUI TIMET HOMINEM, CITO CORRUET : QUI SPERAT IN DOMINO, SUBLEVABITUR. — Hebraice, *pavor* vel *tremor hominis dabit laqueum, et fidens in Domino elevabitur ;* Chaldæus, *calumnia filii hominis accersit ei offendiculum; et qui sperat in Deo, roborabitur.* Septuaginta hunc versum nectunt præcedenti, ut paulo ante dixi. Unde hanc gnomen iterato quasi separatam sic efferunt : *Impietas* (qua quis magis hominem veretur quam Deum, ideoque in quælibet scelera, etiam hæresis et idololatriæ prolabitur) *dat prolapsionem : qui autem confidit in Domino salvabitur ;* Syrus, *magnus erit.* Aben-Ezra tripliciter explicat : *primo, q. d.* « Sperantem in se Dominus a timorem injiciente sublevabit; » *secundo, q. d.* « Dominus timore eum percellet, laqueisque implicabit, quos pauperibus irretiendis collocarat; » *tertio, q. d.* « Timore anxium, nec in Deo spem suam collocantem, mala quæ formidabit, deprehendent. » R. Levi, *q. d.* Formidolosus incidet in hominem scelestum, qui ejus formidinem animadvertens, ei damnum perniciemque inferet. Verum *timor* hominis hic non active, quo scilicet homo quippiam timet et formidat, sed passive, quo scilicet homo timetur et formidatur, accipiendus est; unde Noster vertit, *qui timet hominem*, sic et Septuaginta. Loquitur de timore nimio et inordinato, quo quis adeo timet hominem, ut ejus metu legem Dei deserat, et peccet, malitque Deum quam hominem offendere. Qui enim sic timet hominem, in gravia mala corporis et animæ corruet, a quibus liberabitur is qui timet Deum magis quam hominem, et in Deo spem suam collocat. Nervose ex Hebræo vertit Vatablus, *pavor hominis injicit laqueum* (pavido); *qui autem confidit in Domino, exaltabitur.* Exaltari est servari quasi in arce et loco sublimi. Est metaphora sumpta a militibus, qui, imminente hoste, sese in loca alta recipiunt, quasi ad tutum confugium et asylum; tale enim est Deus sperantibus in se, et ab hominibus quos timent, confugientibus ad se. Unde David Deum sæpe vocat משגב *misgab*, id est altitudinem, exaltationem, locum editum et hostibus inaccessum, munitionem altiorem, quam ut transcendi vel capi possit; refugium tempore persecutionis aut belli, ut *Psal.* XVII, 3 : « Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus; » et vers. 17: « Misit de summo, et accepit me, etc., eripuit me de inimicis meis fortissimis. » Deus enim sperantes in se servat, et omnem timorem hominum ab illis propulsat, ac mala quæ ab eis vel aliunde quomodolibet timeri poterant, plane dispellit :

(1) Respicitur quæ *Levit.* V, 1, habetur lex.

ut dispulit a Davide mala et necem quam ei identidem machinabatur Saul.

Antithesis exigebat ut diceret : « Qui timet Dominum; » sed maluit dicere : « Qui sperat in Domino, » quod spes semper juncta sit timori; Deo autem gratior est spes in illum erigens hominem, quam timor deprimens. Sic pariter pro *qui timet hominem,* dicere potuisset : « Qui sperat in homine, cito corruet : » hi enim duo affectus, puta spes et timor, sunt comites individui, unusque ex alio nascitur; spes enim acquirendi bonum ab aliquo, parit timorem eum offendendi, ne bonum ab eo sperato privetur.

Pavor pavido est laqueus: cur?

Pavor ergo homini paventi est laqueus, qui eum stringit, illaqueat et quasi strangulat, tum quia illi causa est ut Deum offendat, et animam suam laqueo hujus pavoris illaqueet et necet; tum quia gratiam hominis, quem nimis expavit, non acquirit, sed hujus indignationem sæpe incurrit, ac in malum, quod per humanum timorem declinare satagit, justo Dei judicio incidit; tum quia in alia gravia corporis et animæ damna impingit, quæ velut laquei eum irretiunt et suffocant, ac præsertim quia laqueum æternæ damnationis et gehennæ sibi innectit.

Est qui sic explicet, *q. d.* Quisquis hominum gratiam ambitiose aucupatur, et illis serviliter displicere timet, ei persimilis est qui collum suum inseruit laqueo, quia jugiter suspensus hæret, quamdiu ex hominum voluntate, metu et studio placendi pendet; atqui eo modo pendere, perinde est ac suspendi, et quasi assidue strangulari; qui timet enim, observat omnes ejus quem timet, nutus, gestus, verba, actus, et, si solito severiores viderit, angitur, trepidat, cruciatur; quare quot per diem habet angores, pavores, metus, trepidationes, tot habet laqueos, qui fauces non corporis, sed animæ stringunt, et quasi strangulant. Idcirco apposite pavor et metus recte comparatur laqueo; sicut enim laqueus collum, sic pavor animam stringit et angit, ut vocem, spiritum, motum et vitam intercludat. Hoc est quod ait Psaltes, *Psalm.* LII, 6 : « Deum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor, » *q. d.* Timuerunt non timenda, metuerunt homines in quibus nil est quod justum metum ciere queat; « quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent : confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos. » En triplex grandis ruina quam parit studium placendi hominibus, scilicet omnium ossium confractio, confusio, et Dei aspernatio sive reprobatio, ait S. Bernardus (vel quisquis est auctor; stylus enim arguit non esse S. Bernardi) serm. *De Miseria humana.*

26. MULTI REQUIRUNT FACIEM PRINCIPIS : ET JUDICIUM A DOMINO EGREDITUR SINGULORUM. — Hebraice, *multi requirunt faciem dominantis, et a Domino judicium viri.* Ita et Syrus. Chaldæus, *et a facie Domini judicium viri*; Septuaginta, *multi colunt facies ducum; a Domino autem fit justum viro.*

Quæres, quodnam judicium singulorum, quod a Domino egreditur?

Judicium Dei multiplex. Primo.

Primo, judicium Hebræis sæpe idem est quod sors, conditio, status, fortuna. Unde Vatablus vertit, *a Domino proficiscitur sors uniuscujusque,* vel *fortuna et conditio, q. d.* Multi et magni, ait Aben-Ezra, ambiunt faciem, id est gratiam et benevolentiam principis, ut ab eo ad status, dignitates, officia et opes evehantur; verum a Domino pendet cujusque sors, status et officium, cum illius sit cuique admetiri suum gradum et honorem, suam dignitatem et vilitatem, suas opes et inopiam, *q. d.* Ergo magis ambienda est facies, id est gratia et benevolentia Dei, quam principis. Deus enim est mundi rector, hominum arbiter, orbis œconomus, officiorum distributor, statuum partitor, opum dispensator, qui cuique suam mensuram opum, honorum, officiorum admetitur et dispensat, prout ipsi placuerit. Deus etiam regit corda regum et principum, ut cuilibet eamdem mensuram, quæ ipsi placuerit, distribuant. Hoc est quod agnoscit et orat Psaltes, *Psal.* XXX, 16 : « In manibus tuis sortes meæ, » *q. d.* Status, casus, eventus, vicissitudo rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, sanitas et infirmitas, honor et abjectio, pax et bellum, ait Theodoretus, hæ, inquam, et quælibet aliæ sortes, status et conditiones non a fortuna, non a principibus, sed a tua, o Domine, providentia pendent, reguntur et dispensantur; unde ab illa sortem meam postulo et exspecto.

Hic sensus valde appositus et genuinus est, ac hanc gnomen nectit præcedenti, imo ejus dat causam, *q. d.* Ideo qui timent homines, corruent; qui vero timent et sperant in Domino, exaltabuntur, quia non hominum, sed Dei est cuique suam sortem bonam vel malam miseramque distribuere. Deus autem sperantes in se amat, ideoque bonam eis sortem dispensat, eosque sublevat et exaltat. Eos vero, qui se posthabito timent homines in eisque sperant, odit, ideoque eis sortem miseram attribuit, ut in multas ærumnas corruant. Nota : Requirere faciem principis vel Dei, est ambire et captare benevolentiam principis vel Dei. Hoc sensu ait Psaltes, *Psal.* XXVI, 8 : « Faciem tuam, Domine, requiram; » et *Psal.* CIV, 4 : « Quærite faciem ejus semper, » et alibi sæpe. Favor enim et benevolentia alicujus, in ejus facie vultuque sereno et benevolo apparet et resplendet.

Secundo.

Secundo, judicium vocatur id quod æquum et justum est, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Multi suæ causæ litisque jus et justitiam requirunt a principe, ideoque ejus faciem, id est benevolentiam, sibi conciliant, ut in judicio rem rite perpendat et sibi adjudicet; at non animadvertunt judicium, id est juris administrationem, judicisque et principis sententiam pendere a Deo magis quam a principe. Quare, qui sapit, illam a Deo efflagitet, ad quem judicis jus spectat, cum princeps a Deo regatur, illisque quæ Deus suggerit mentem ac-

commodet, juxta illud cap. XXI, 1 : « Cor regis in manu Domini : quocumque voluerit, inclinabit illud. » Ita R. Levi, R. Salomon et Jansenius qui sic explicat, *q. d.* Multi student placere principibus, qui tantum sunt judices quorumdam, et in quibusdam causis; at multo magis quærenda est facies, id est favor Domini, utpote a quo omnes et singuli sunt judicandi, quique etiam judicum judicia examinabit, et, si injusta sint, retractabit, ac injuste damnatis suum jus restituet. Accedit et Salazar, qui *faciem requirere* accepit pro gratiam et favorem alicujus aucupari per munera, puta judicem vel principem donis sibi conciliare vel comparare, juxta illud *Psal.* XLIV, 13 : « Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, » *q. d.* Quamvis principes et magistratus muneribus inflexi injustam sententiam ferant, non ideo acta res est et causa perfecta; adhuc enim restat extremum illud judicium, cui tam princeps, quam is qui illum donis corrupit, subjici oportet, ut ex jure absolvantur aut damnentur. Hoc autem est ipsius Dei severissimum et incorruptissimum arbitrium, quod effugere nulli integrum est.

Tertio, per *judicium* aliqui accipiunt Dei judicium extremum, *q. d.* Multi timent judicia hominum et judicum, ideoque eorum gratiam venantur : at hæc parvi momenti sunt; summi vero momenti est judicium extremum, quod Deus feret de anima cujusque, ejusque meritis vel demeritis, ut eam adjudicet cœlo vel inferno per omnem æternitatem, de quo tamen homines parum cogitant et curant, *q. d.* Quantæ dementiæ est exilia hominum judicia vereri, et Dei judicium, a quo pendet æterna nostra salus vel miseria, non formidare, ideoque ejus gratiam per bona opera non ambire! O vanitas! o stupor hominum! o mentes amentes!

Hic sensus cordatus est, pius et profundus. Extremum enim Dei judicium antonomastice vocatur *judicium*, *primo*, quia ultimum erit et summum, a quo nulla cadit appellatio; *secundo*, quia sincerissimum et æquissimum : in illo enim scrutabitur Deus Jerusalem in lucernis; *tertio*, quia efficacissimum et plane inevitabile : illico enim bonos consignabit cœlo, malos inferno; *quarto*, quia longissimum, immensum et æternum : durabit enim quamdiu durabit Deus per omnia sæculorum sæcula. Quis ergo non timebit te tuumque judicium, o Rex sæculorum, in cujus manu est singulorum vita et mors, electio et reprobatio, salus et perditio, felicitas et infelicitas totius æternitatis? « Timete ergo Dominum, omnes gentes, tribus, linguæ et populi, pusilli et magni, et date illi honorem, quia venit hora judicii ejus, et adorate eum, qui fecit cœlum et terram, mare et fontes aquarum, » *Apocal.* XIV, 7.

27. ABOMINANTUR JUSTI VIRUM IMPIUM : ET ABOMINANTUR IMPII EOS QUI IN RECTA SUNT VIA. — Qui recte vivendi viam et consuetudinem ineunt, ait R. Salomon. Hebraice, *justorum vir iniquitatis, et abominatio impii rectus via;* Septuaginta, *abominatio justus vir viro injusto; abominatio autem iniquo recta pergens via.*

Concludit Salomon hac gnome suas parabolas, qua instar S. Augustini, duas civitates constituit sibi contrarias, unam Dei, alteram diaboli; unam justorum, alteram impiorum, inter quas perpetua est lis et bellum. Justi ergo abominantur et insectantur impios, ac vicissim pii justos, tum ob morum dissimilitudinem et repugnantiam, tum quia justi satagunt propagare regnum probitatis. Probitas ergo ne improbitati victa succumbat, semper in armis excubare, et improbitatis satellites non tantum depellere, sed et expellere nitatur oportet; est enim inter utramque internecinum odium et dissidium. Justi igitur non oderunt impios, sed eorum impietatem; impii vero oderunt justos, æque ac justitiam et pietatem. Unde Syrus vertit, *impii rectas semitas abominantur.* Hic est piorum et impiorum ἀσπονδος πόλεμος, et irreconciliabile bellum. « Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial? » II *Cor.* VI, 14. Hinc dignoscat quisque an justus sit, an impius. Si enim impios et impietatem abominatur, justus est; sin pios et pietatem insectatur, impius est. Videat ergo quisque utrius regni civis sit, pietatis an impietatis, Dei an diaboli. Fructum et finem subdit, quod regni impietatis terminus sit perditio, pietatis vero liberatio a perditione. Huic gnomæ similem audivimus cap. XXI, 8 : « Perversa via viri, ait, aliena est; qui autem mundus est, rectum opus ejus. »

VERBUM CUSTODIENS FILIUS, EXTRA PERDITIONEM ERIT. — Hic versus desideratur in Hebræo, Chaldæo et Septuaginta Complutensibus. Transcriptus est ex Septuaginta Vaticanis qui eum habent cap. XXIV, in fin. vers. 22, ante *Hæc quoque sapientibus.*

Igitur hæc gnome est quasi coronis et clausula Parabolarum Salomonis, significans earum fructum et præmium, ut hoc quasi epiphonemate opus suum concludat, omnibusque commendet, *q. d.* Quicumque hæc mea parabolarum verba, id est monita, dogmata et præcepta mente custodierit, ut ea opere exerceat, et juxta ea omnes suos actus componat et dirigat, hic evadet perditionem impiis ea prævaricantibus paratam in gehenna, atque felicitatem gloriamque sempiternam ab æterno piis legem Dei (quam hisce parabolis complexus sum) servantibus decretam consequetur. Quam ergo cuique chara est anima, animæque salus æterna, tam chara sint et hæc mea verba et præcepta : hæc enim indicant viam rectam in cœlum ad salutem et felicitatem perennem, juxta illud cap. XII, 28 : « In semita justitiæ, vita; iter autem devium ducit ad mortem. »

Citat hanc gnomen S. Augustinus, lib. *De Mendacio ad Consentium*, cap. XVIII, et nonnulla addit, quæ fere consonant cum iis quæ habent Septua-

ginta Vaticani, cap. xxiv, 22. Sic enim habet Augustinus : « Verbum excipiens filius a perditione longe aberit; excipiens autem excipiet illud sibi, et nihil falsi de ore illius procedit. » Pro quo Vaticani, cap. xxiv, 22, habent, *nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi ex lingua ipsius exeat* : pluraque addunt, quæ regem concernunt, quorum sensum reddidi cap. xxiv, 22. S. Augustinus vero omisso τῷ *nihil falsi de ore regis dicatur*, sequentia, scilicet, *nihil falsi ex lingua ipsius exeat*, vel, ut ipse legit, *exit*, sive *procedit*, attexuit filio excipienti verbum, quasi non regi, sed cuilibet hæc dicantur, ad commendandum studium veritatis et odium mendacii, scilicet ut probet nunquam licere mentiri : unde per *verbum* accipit Christum, qui est veritas. De eo igitur ipse sic exponit : « Dicet aliquis non aliud hic accipiendum esse quod positum est : Excipiens verbum filius, nisi Verbum Dei, quod est veritas. Ergo excipiens veritatem filius a perditione longe aberit, referturque ad illud quod dictum est : Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Quod vero sequitur : Excipiens autem excipit illud sibi, quid aliud insinuat, nisi quod Apostolus dicit : Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gratiam, et non in altero? Qui enim excipit verbum, id est veritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit cum eis videt posse placere mendacia. Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit, quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentietur ille qui veritatem non qua illis, sed qua Deo placeret, excepit sibi. Itaque non est cur hic dicatur : Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium. »

Igitur mens S. Augustini est, Verbum Dei esse Christum qui est veritas, ac proinde eum qui Christum custodit, custodire pariter veritatem, ut sit verax tam sermone quam opere; ideoque talem tam longe abesse a perditione, quam abest Christus qui est Jesus, id est Salvator, ipsaque salus et vita, juxta id quod Judæis ait Christus, *Joan.* vi, 40 : « Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die; » et cap. viii, 24 : « Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro; » et vers. 51 : « Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum; » et cap. xvii, 3 : « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. » Hic sensus sublimis est, sed mysticus potius quam litteralis.

QUARTA PARS LIBRI.

PRIMA ENIM CŒPIT, CAP. I. SECUNDA, CAP. X. TERTIA, CAP. XXV. QUARTA, hoc CAP. XXX.

Quarta hæc pars elegantissima est et pulcherrima, æque ac difficillima et obscurissima. Priores enim tres partes continent proverbia et parœmias claras, ac antithesibus et similitudinibus perspicuas et illustres; hæc vero continet ænigmata et gryphos insignes, sed arcanos et perdifficiles, tum ex phrasi, quæ involuta est et ænigmatica; tum ex sensu et materia, quæ sublimis est et profunda. Merito ergo eam Salomon, ut præstantissimam, ultimo libri loco reservavit, ut hanc velut auream coronidem operi suo imponeret.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon in persona Agur vocat se stultissimum virorum, celebratque elementa et opera Dei incomprehensibilia. Inde, vers. 11, sex gryphos, sive ænigmata, proponit per totidem quaterniones. Primus quaternio est quatuor generationum perversarum, vers. 11. Secundus, sanguisugæ et quatuor insaturabilium, scilicet inferni, oris vulvæ, terræ et ignis, vers. 15. Tertius, quatuor viarum difficilium, scilicet viæ aquilæ in cœlo, viæ colubri super petram, viæ navis in mari, et viæ viri in adolescentia, vers. 18. Quartus, quatuor commoventium terram, quæ sunt servus, stultus et ancilla, dominantes, ac odiosa mulier, vers. 21. Quintus est de quatuor terræ minimis, et tamen sapientissimis, scilicet formica, lepore, locusta et stellione, vers. 24. Sextus, de quatuor quæ bene gradiuntur, quæ sunt leo, gallus, aries et rex, vers. 29.

1. Verba Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, ait: 2. Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum. 3. Non didici sapientiam, et non novi scientiam Sanctorum. 4. Quis ascendit in cœlum, atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? 5. Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se: 6. ne addas quidquam verbis illius, et arguaris, inveniarisque mendax. 7. Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar. 8. Vanitatem, et verba mendacia longe fac a me. Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria: 9. ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei. 10. Ne accuses servum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi, et corruas. 11. Generatio, quæ patri suo maledicit, et quæ matri suæ non benedicit. 12. Generatio, quæ sibi munda videtur, et tamen non est lota a sordibus suis. 13. Generatio, cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ. 14. Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, et pauperes ex hominibus. 15. Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer. Tria sunt insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit: Sufficit. 16. Infernus, et os vulvæ, et terra, quæ non satiatur aqua: ignis vero nunquam dicit: Sufficit. 17. Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ. 18. Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: 19. Viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. 20. Talis est et via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit: Non sum operata malum. 21. Per tria movetur terra, et quartum non potest

sustinere : 22. Pers ervum cum regnaverit ; per stultum cum saturatus fuerit cibo : 23. per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta : et per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ. 24. Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus. 25. Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi. 26. Lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum. 27. Regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas. 28. Stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis. 29. Tria sunt, quæ bene gradiuntur, et quartum, quod incedit feliciter. 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum. 31. Gallus succinctus lumbos : et aries : nec est rex, qui resistat ei. 32. Est qui stultus apparuit postquam elevatus est in sublime : si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum. 33. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum : et qui vehementer emungit, elicit sanguinem : et qui provocat iras, producit discordias.

1. **Verba Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui cum Deo secum morante confortatus, ait.** — Multi τὸ *congregantis, vomentis*, etc., accipiunt ut nomina non appellativa, sed propria, unde et in Bibliis Romanis scribuntur majusculis litteris C et V; quare ex Hebræo sic vertunt, *verba Agur filii Iake; prophetiam dixit vir ad Ithiel et Uchal.* Ita Chaldæus; sic fere et Syrus, *verba Agur*, ait, *filii Iake, qui recipit prophetiam, et corroboratus est, et dixit ad Ithiel;* Aquila, *ad Ethel, et perfice;* Theodotion, *ad Ethel, et potero*, etc. Ita et Vatablus, Pagninus, Baynus, Jansenius; et Aben-Ezra, qui proinde censent hæc verba non esse Salomonis, sed Agur qui tempore Salomonis floruit sapientia, probitate, auctoritate, atque hanc suam doctrinam tradidit Ithiel et Uchal, duobus discipulis vel sociis suis, ideoque Salomonem ejus sapienter dicta in suum librum huc transtulisse, vel ab alio quopiam illa Salomonis libro esse addita. Quam suam sententiam verisimilem faciunt, tum quod tria accurate hinc expressa sint nomina, patris, filii et discipulorum, quæ non nisi contorte appellative accipi possint; tum quod adeo dissimilis sit hic stylus et sermo a reliquo sermone et stylo Proverbiorum; tum denique quod prophetia dicatur, et visio, cum Salomon hoc libro non Prophetam egerit, sed juvenum instructorem. Alii ex adverso contendunt hæc omnia, æque ac præcedentia, non esse Agur, sed ipsius Salomonis, ideoque nomina *Agur, Iake, Ithiel* et *Uchal*, quæ propria videntur, appellative esse accipienda, ut significent proprietates et dotes Salomoni convenientes, uti eas appellative accepit et exposuit tam Noster quam Septuaginta. Ecclesia enim et Patres hæc, æque ac præcedentia, tribuunt Salomoni, citantque nomine Salomonis, non Aguris; ita Beda, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Peltanus et alii (1).

Ego inter utramque sententiam medius incedo, et utramque in concordiam redigo. Dico ergo, sicut in parabolis Evangelicis Christi Domini et aliorum, duplex est sensus : prior est grammaticus, sive corticis litteræ vel parabolæ; posterior parabolicus et præcipuus, qui per grammaticum sive corticem litteræ parabolice significatur, et per parabolam, velut per imaginem et ideam sibi similem, repræsentatur. Sic pariter hic accidit : est enim hæc parabola vel ænigma Salomonis, in quo sensu grammatico, sive in cortice parabolæ, alludit ad virum sua ætate sapientia insignem, puta ad Agur, quasi his hic suos discipulos vel familiares, Ithielem et Uchal instruat, suamque sapientiam doceat. Imo Salomon Agurem hoc cap., et cap. seq. Lamuelem, ut interlocutores inducit; sicut Plato in *Dialogis*, et Plutarchus in *Symposiis* (est enim et hoc symposium, sive convivium sapientiæ Salomonis) varios inducunt interlocutores, ut Socratem, Protagoram, Menonem, etc. In Aguris ergo et Lamuelis persona loquitur hic Salomon : eorum enim nomen et personam induit, ut nominis significata sibi attribuat. Ac probabile est gryphos et ænigmata hujus capitis dictata fuisse ab Agure, sed ea sua facit et in se transcribit hic Salomon, imo ea confirmat, eisque suum dat calculum, pondus et auctoritatem.

Sensus grammaticus.

Sub hoc ergo grammatico sensu et cortice nominum propriorum Aguris, Jake, Ithielis et Uchal, parabolice significat res arcanas, dum nomina hæc propria interpretatur, eorumque significata sibi adscribit, *q. d.* Verba Aguris, id est Salomonis, qui fuit Agur, id est congregans; et filius Jake, id est vomentis, quia ipse suam sapientiam hic congregavit, eamque

(1) In re tam incerta, ego quid sentiam, exponere tamen liceat. Nomina hæc symbolica esse cum Hebræorum pluribus interpretibusque antiquis suspicor; Agurem tamen non esse Salomonem, quæ dicuntur vers. 2 videntur indicare. Hæc igitur sit totius loci interpretatio : *Verba hominis collecti* (gall. *recueilli*, in sensu mystico : quis tandem ille sit, ignoro), *filii* hominis *Deum timentis*, vel potius *a Deo inspirati* (quo innuitur ipsum quoque divina inspiratione frui), *effatum*, scilicet propheticum, seu a Deo inspiratum. *Dictum illius viri* collecti *ad Ithielem, ad Ithielem*, inquam, *et Uchalem*, ejus discipulos, saltem ex hypothesi.

in paucos quaternarios contraxit, ac suam mentem sensusque in Deum collegit, ut ejus lumina divina abunde hauriret eisque plenus, illa deinde aliis pleno ore eructaret tanta abundantia, ut eam evomere videretur; perinde ac fornax non absurde, sed eleganter dicitur vomere scintillas et ignes, quia illos copiose ejaculatur; et Virgilius ait : « Umbo vomit aureus ignes, » et : « Purpuream vomit ille animam, » *Æneid.* IX; et Ovidius, *epist.* 18 : « Fluctus vomit atque resorbet Scylla, » et lib. I *Fastorum* : « Flammas ore vomit Cacus. » Sicut ergo gurgites et fontes egurgitant vomuntque aquarum copiam cum impetu, sic Salomon vomit hic aquas sapientiæ velut fons exuberans.

Parabolicus. Significat ergo τὸ *filius vomentis*, id est abundans vomitu (sicut *filius iniquitatis* dicitur abundans iniquitate), Salomonis mentem adeo divinis revelationibus fuisse collustratam et repletam, ut instar abundantis, vomitu cogeretur eructare, et toti mundo profundere hæc salutaria dogmata, quæ collecto spiritu quasi plenus musto didicerat et hauserat a Deo; sicut Apostoli, recepto Spiritu Sancto in Pentecoste, quasi pleni musto eructabant magnalia Dei, ut viderentur ea vomere esseque ebrii. Hinc hanc doctrinam vocat prophetiam, quia cœlesti lumine acceptam, dicitque *leithiel*, id est *per Ithiel*, id est per hoc quod mecum est Deus (nam אתי *itti* significat *mecum*, אל *el*, id est *Deus*); et *Ithiel*, id est Deo mecum existente et morante; *Uchal*, id est *potero*, *q. d.* Confortatus a Deo potero altam hanc sapientiam edere et depromere, sicut de facto eam edo et depromo. Unde Cajetanus sic ad verbum ex Hebræo apposite ad nostram versionem transfert : *Verba collecti filii vomentis. Prophetia, dictum viri per mecum el* (id est *Deus*), *mecum el, potero.* Sic Salomon, *Eccle.* I, 1, vocat se *Ecclesiasten*, id est concionantem, convocantem et congregantem, docentemque Ecclesiam, sive cœtum fidelium. Planius *leithiel* exponas, *cui nomen est Ithiel*, id est *mecum est Deus*, hoc est, ut vertit Noster, *cum quo est Deus; lamed* enim initiale articulus est dativi casus; *Ithiel* vero idem est quod *mecum Deus*.

Symbolicus. Sub hoc secundo parabolico sensu, qui genuinus est et litteralis, latet tertius symbolicus altior et sublimior, quo Salomon assurgit ad Deum et Christum Salomonis antitypum, quem proinde vocat *Ithiel*, id est mecum Deus. Cum Christo homine enim fuit divinitas et persona Verbi; unde Christus ab Isaia, cap. IX, vocatur *Emmanuel*, id est nobiscum Deus : igitur Salomon hic adumbrat, et per umbram horum hominum obscure repræsentat mysterium SS. Trinitatis. *Agur* enim, id est congregans, est Deus Pater, in quo est formaliter et radicaliter omnis collectio sapientiæ, et totius divinitatis ac sanctæ Trinitatis congregatio; unde vocatur *filius vomentis*, id est ex abundantia majestatis et gloriæ eructans, et quasi vomens, id est profundens gignensque *Ithiel*, id est filium : hic enim dicit *Ithiel*, id est *mecum est Deus*, quia in Christo inhabitat « omnis plenitudo divinitatis corporaliter, » *Coloss.* II, 9. Hic etiam profundit spiratque *Uchal*, id est Spiritum Sanctum : hujus enim nomen et vox est *Uchal*, id est *potero*, quia Spiritus hic validissimus et potentissimus est, ut nemo ejus vi et efficaciæ resistere valeat. Repetitur et geminatur τὸ *Ithiel*, ob geminam in Christo naturam, divinam et humanam. Hoc ergo est ænigma SS. Trinitatis; hujus enim mysterium non aperte, sed per involucrum obscuri hujus ænigmatis, Salomon prudenter Judæis rudibus et crassis hoc schemate adumbrare, imo celare voluit et abscondere, ne, si clare illud enuntiaret, ab ipsis non caperetur, sed rideretur, exploderetur et forte blasphemaretur. Hæc ita se habere liquet ex seqq. vers. 4 et 5, ubi Deitatis omnipotentiam, ac SS. Trinitatem, et nominatim generationem Filii clare exprimit, dicens : « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? » In quo secutus est Davidem patrem suum, dicentem *Psalm.* CIX : « Dixit Dominus Domino meo (puta Deus Pater, Deo Filio) : Sede a dextris meis; » unde ex hoc loco Christus convicit Pharisæos. Nunc sigillatim ex ordine verba expendamus singula.

VERBA CONGREGANTIS. — *Agur* si etymon spectes, est *paul* sive participium passivum conjugationis *cal*, significans *congregatus*, *collectus*, *contractus*; potest tamen active sumi pro *congregans*, *colligens*, *contrahens*, præsertim dum nomen est. Aliqui *Agur* vertunt *peregrinum*, advenam : גור *gur* enim significat peregrinari : ut *aleph* sit heemanticum et ascititium; verum minus apposite huic loco congruit hoc etymon.

Sed cur Salomon vocatur *Agur*, id est congregans, vel congregatus et collectus?

Salomon est Agur, id est congregans. Primo. Respondet *primo* Cajetanus, eum vocari *collectum*, quod mentem viresque et sensus omnes colligeret, et in Deum sevocaret, ut divinos sapientiæ satus exciperet, quos abunde in alios profunderet, et quasi divino musto plenus evomeret; אגר *agar* enim significat frumenta a paleis excussa et pura in horrea congregare, ac mustum in dolia condere.

Secundo. *Secundo*, Lyranus censet Salomonem dici *congregantem*, quod Israelitas sibi subditos sua sapientia in unum regnum unamque synagogam congregarit et confœderarit, ut nulla seditio aut rebellio ejus regnum concusserit : nam, ut ait Agapetus Diaconus in *Admonit. ad Justinianum Imperatorem*, « unum regis et agricolæ studium, una cura est congregare : hic quidem serit frumentum, et frumenta congregat; ille vero beneficia serit, et cives conducit. »

Tertio, Hugo *congregantem* censet idem esse quod Ecclesiasten, qui scilicet populum ad concionem evocat, et ad eos verba facit; verum hæc alieniora et remotiora a mente Salomonis, et a scopo hujus loci videntur.

Quarto et magis apposite, hebræum *Agar* significat colligere frumenta; unde *Agur* vocatur collector publicæ annonæ frumentariæ; hinc Arabes etiam nunc collectores hosce vocant *Agori*. Similis congregator et collector annonæ spiritalis, puta doctrinæ et sapientiæ, fuit Salomon, ut eam in populos distribueret, uti facit hoc libro, juxta illud Christi de servo fideli, « quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram. » *Luc.* XII, 42.

Huc facit illud Platonis in *Protagora* : « Doctrina ceu frumentum accessiones habet, » *q. d.* Sicut frumentum, quoties ad modium venit et mensuratur, toties auctius et cumulatius invenitur (uti patet experienti) donec justum statumque sui terminum acquirat, sic qui doctrinam in alios effundit, eamdem auget et cumulat.

Huc accedunt alii, qui τὸ *congregantis* exponunt de fructu auditorum, allusione ad messem messorum, *q. d.* Sicut messores amplam colligunt messem, sic ego Salomon amplum auditorum fructum, serendo et docendo hæc mea dogmata, collegi.

Quinto genuine. *Quinto* et genuine, dicitur Salomon *congregans*, id est collector et compilator, quia sententias graves, elegantes, certas, eximias, non ab alio, sed a se compositas in hoc volumen, velut grana a paleis excussa, eventilata et pura, in horreum congregavit. Proprie vero dicitur *congregans* respectu sententiarum hujus capitis et sequentis, quia illæ præ cæteris sunt selectæ et illustres, et quia eas in breves quaterniones adunavit densavitque, ut paucis verbis multa arcana et sublimia significaret, sicut multa spicarum messis, per trituram excussis paleis et culmis, in pauca redigitur grana, quæ densata in horreum inferuntur; ac sicut multa grana molita, excussis cribro siliquis sive furfuribus, in paucam farinam sive pollinem contrahuntur; aut sicut uvæ torculari expressæ, rejectis racemis, acinis et vinaceis, parum dant liquoris præstantis, puta vini, quod collectum et densatum in dolia congregatur. Radix enim *agar* alludit ad גרה *gera*, id est attraxit, contraxit, unde significat congregationem, qua res multæ in paucas contrahuntur et densantur; hinc אגרת *iggeret* vocatur epistola, quod in ea multæ res paucis scribantur et contrahantur, ut ad amicos perferantur. Unde notat Aben-Ezra *Agur*, id est Salomonem, hic compilare et condensare sententias illustres, quarum singulæ sint quadrimembres, eo quod quaternis rebus conflentur et constent, excepta una vers. 7, quæ bimembris est, et duabus tantum rebus conflatur, licet si recte consideres, in eadem invenire sit quaternionem, scilicet eam quaternis rebus, ut cæteræ, constare : nam et prima sententia, quæ primis sex versiculis absolvitur, quaterna continet, puta quatuor elementa : nimirum cœlos, quorum nomine ignis intelligitur (qui proxime ad cœlos accedit, imo veteres censuere solem esse ignem, uti dixi *Eccli.* XLIII, 3), ventum sive aerem, aquam et terram. Salomon ergo vocatur hic *Agur*, id est congregans, contrahens, densans : quia omnes hasce sententias in breves et paucos quaternarios rerum multiplicium, similium vel dissimilium densavit et contraxit.

Denique *congregans* accipi potest pro *colligans*; segetes enim congregantur, dum in manipulos et fasciculos colligantur; colligans autem idem est quod sententias involucris parabolarum et ænigmatum involvens, adstringens et celans, nec eas plana narratione explanans et explicans, juxta illud *Isaiæ* VIII, 16 : « Liga testimonium, signa legem, » *q. d.* Ne clare edicta mea Judæis enunties, sed parabolis ea involve et tege. Itaque τὸ *congregans*, id est *colligans*, notat sequentes parabolas esse gryphos et ænigmata.

Filius Vomentis, — id est plenus vomitu, ita repletus deliciis et vinis, ut eas eructet et evomat. Sicut enim si quis largiter comedat res multi succi multæque substantiæ, sed in parvam quantitatem densatas et contractas, uti sunt pultes, gallinæ aut vervecis succus contusus, distillatus, et in exiguum liquorem contractus (quod vulgo pistum sive sublimatum, vel quintam essentiam vocant), vina generosa, etc., parva earum quantitate ita stomachum infarcit impletque, ut, dum stomachus singula resolvit, enucleat et concoquit, distendatur et accendatur, nec possit ea continere, sed cogatur evomere : sic pariter mens Salomonis hisce sententiis densatis et multa significantibus plena, tumida et infarta, non tam eas eloquitur quam eructat et evomit, ob earum copiam, densitatem, præstantiam et vim, æque ac animi ardorem et impetum, ut eas expromat, aliisque infundat et imprimat. Porro Plinius, lib. XI, cap. XXXVII, docet illa animalia duntaxat vomere, quæ inferiorem ventrem habent angustum, qualia sunt homo et canis : « Subest, ait, venter stomachum habentibus, cæteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus : intestinus enim quibusdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur, ut sepiæ et polypo. In homine adnexus infimo stomacho similis canino, his solis animalium inferiore parte angustior; itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus, quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum ad inferiora transmittit. » Sic pariter Salomoni inferior mentis venter, qui res humanas contemplatur, angustior erat, præsertim zelo et ardore superioris, in mente, ut ita dicam ventris eum coarctante, ac perurgente ad contemplandas res divinas et cœlestes : quare angustiæ hæ coegerunt eum hæc eructare, et quasi emovere in bonum et salutem subditorum, omniumque hominum. Aliqui, ut Aben-Ezra et Osorius, pro *filii vomentis* vertunt, *filii obedientis*, vel *obedientiæ*. Hoc enim significat hebræum בן יקה *bin iake*, si illud a יקה *iaka*, id est audire, obedire, derives. Unde Aben-Ezra ;

Quænam animalia vomunt?

Salomon, inquit, vocatur *filius iake*, id est Davidis, cui populi auscultabant et obtemperabant, aut potius qui Deo per omnia auscultabat et obtemperabat. Unde a Deo vocatur, *vir secundum cor Dei*. Verum Noster et alii passim *iake* derivant a קוא *ko*, id est vomuit, ut *iod* sit heemanticum, non radicale. Vertendum ergo, *filii vomentis*.

Igitur τὸ *vomentis* significat redundantiam sapientiæ et spiritus in Salomone, ut eam quasi continere non valens, cogeretur pleno ore et gutture effundere et quasi vomere, perinde ac David dicens, *Psalm*. XLIV : « Eructavit cor meum verbum bonum, » *q. d.* Præ copia et præstantia sapientiæ divinæ, quam cœlitus hausi, non possum eam cohibere, quin eam eructem, et cum impetu proloquar. Alludit ad mustum vini generosi, quod æstuans et bulliens superne per orificium emittit igneos vapores, halitus et bullas, adeo ut, si orificium hoc claudas, vinum suo æstu ipsa vasa disrumpat; spiritus enim vini æstuantis vase contineri nequit : similis erat spiritus Davidis et Salomonis, ac similis est cujusvis viri Apostolici et zelosi. Huc facit illud Rhodigini, lib. XXI, cap. VIII, vomentes olim vocatos, qui non præmeditata oratione, sed ex tempore aliquid profarentur : « Hodie, ait, proponas, cras vero audias, non enim sum ex vomentibus, sed ex accurate dicentibus. » Prophetæ vero, qualis erat David et Salomon, quia Spiritu Sancto afflante ex tempore sua dogmata proloquebantur, inter vomentes censeri poterant. Idem Rhodiginus, lib. XXI, cap. XLIV : Palaton, ait, pictor pinxit Homerum vomentem, reliquos vero Poetas circumstantes, atque exsorbentes quæ ille ore et pectore funderet : qualem etiam Ovidius eleg. 8 *Amor.*, eumdem describit, velut perenniter scaturientem, reliquosque Poetas ex illo « ingeniorum fonte, » uti eum vocat Plinius lib. XVII, cap. v, bibentes, cujus

« Vatum Pieriis ora rigantur aquis. »

Addamus hic aliorum aliter opinantium expositiones.

Primo, R. Levi : Salomon, ait, vocatur *congregans*, *filius vomentis*, quod apud se collectas haberet cogitationes contrarias in gravissimis quæstionibus, evomereque voluerit onerosum et inutile pondus cogitationum, quæ ad veritatis normam exactæ non essent, ut eas reservaret sibi, quæ utiles essent, veritatique consentirent, *q. d.* Salomon evomuit vanas cogitationes et desideria concupiscentiæ, ut in cor vacuum congregaret et coacervaret cogitationes sanctas et desideria cœlestia.

Secundo, Hugo : Salomon, inquit, est *filius vomentis*, id est filius Davidis ex Bethsabee : *Bethsabee* enim, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Bat sceba*, idem est quod *filia saturitatis*; filius ergo vomentis idem est quod filius exsatiatæ et saturæ, quia scilicet Salomon deliciis sese exsaturavit usque ad fastidium et vomitum, *q. d.* Apposite Salomonis mater dicta est *Bethsabee*, id est filia saturitatis, quia ipsa paritura erat filium qui se omnibus mundi voluptatibus exsatiaret usque ad nauseam et vomitum : hoc omen habuit Bethsabee nomen.

Tertio, idem Hugo : Salomon, inquit, vocatur *filius vomentis*, id est Davidis qui, ut periculum capitis evaderet, salivam vomens simulavit stultitiam coram rege Achis, I *Reg.* XXI. Unde apposite subditur : « Stultissimus virorum ego sum, » *q. d.* Apposite ego Salomon genitus sum a Davide qui stultitiam simulavit, quasi stultus a stulto, ut stultitia patris simulata, omen et præsagium foret veræ stultitiæ filii, cum ipse idola adoravit.

Quarto, vir eruditus censet τὸ *vomentis* alludere ad morem veterum, quo in conviviis olim dicturi sententiam, et sapientiam suam deprompturi, ut serenius id facerent, prius stomachum caputque cibo et vino gravatum vomitu levabant. Unde Plutarchus in *Symposio* docens in convivio philosophandum, consulit vomitum ei qui apte et erudite dicere velit, cum caput vino oneratum sentit. Agur ergo, id est Salomon, vocatur *filius vomentis*, quia ex vomitu levato capite et expeditis sensibus, ad docendum prosilierat : verum hæc sententia Epicuro quam Salomone dignior videtur.

Quinto, alii per vomitum putant notari severitatem et acrimoniam harum parœmiarum, quod sint satyricæ, acriusque vitia et vitiosos perstringant : hoc enim vulgo vocamus evomere quid in quempiam. Sic Cicero, *Philip.* V : « In me absentem, inquit, orationem evomuit, » id est invectivam in me habuit. Unde Septuaginta paraphrastice vertunt : « Mea verba, fili mi, timeto, et suscipiens ea pœnitentiam age. »

Hæc enim verba non recte omissa a Complutensibus et Regiis habent codices Vaticani, cap. XXIV, cum toto hoc cætero capite, quibus non alia respondent quam ista : « Verba congregantis filii vomentis, » ut patet conferenti textum Hebræum, Græcum et Latinum. Sensus ergo est, *q. d.* Cum verba mea exceperis, o fili, timor Dei astringat et congreget ad se et ad Deum mentem tuam, ut præteritorum peccatorum pœnitentiam agas, itaque ea evomas et expellas, *q. d.* Verba mea sunt catapotia sive pharmaca catarthica, quæ stomachum mentis timore sancto commovent et compungunt; itaque vomitum peccatorum per pœnitentiam eliciunt et provocant.

Sexto, alii per vomitum censent notari pœnitentiam Salomonis, *q. d.* Ego Salomon congregavi mihi opes, delicias et voluptates totius mundi; at omnium vanitatem expertus, earum me tæduit, easque nauseabundus respui et quasi evomui, ac pœnitentiam agens vitam præteritam damnavi, dixique : « Stultissimus virorum ego sum. » Ita R. Salomon, R. Levi, Arboreus, et noster Pineda, lib. VIII *De Rebus Salomon.*, cap. I, sect. 6. Hinc sicut vis vomitus ciet lacrymas

ideoque Plinius ait vomitum levare stomachum, sed nocere oculis; sic pœnitentia lacrymas excivit Salomoni. Quocirca in laminis Eliberitanis nuper inventis, lingua Mozarabum inscriptum legitur de Salomone : « Et flevit scelus suum vehementi fletu, et condonatum est ei, » uti citat Pineda, esto alii de laminarum istarum fide dubitent. Addunt iidem Salomonem amissum per peccata prophetiæ spiritum recepisse per pœnitentiam, ideoque subjungere : « Visio quam locutus est vir cum quo est Deus. » Hæc illi non improbabiliter, at incerte : de Salomonis enim pœnitentia et salute nil certi statui potest, quæcumque enim ad utramque astruendam a multis proferuntur, vel ambigua, vel incerta sunt. Utramque ergo Deus voluit hominibus esse incertam, ut eis sanctum timorem incuteret, eosque metu pio semper suspensos dubio et terribili Salomonis exemplo detineret.

Allegorice, *filius vomentis*, puta Salomonis, fuit Christus Dominus verus Salomon, qui ejus ad instar Evangelium docuit, imo eructavit parabolas, nec nisi in parabolis loquebatur turbis, « ut impleretur quod dictum erat per prophetam Davidem *Psalm.* LXXVII, 2, dicentem : Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi, » *Matth.* XIII, 35.

VISIO QUAM LOCUTUS EST VIR CUM QUO EST DEUS. — Hebraice, *onus dictum viri ad Ithiel : onus*, hebraice משא *massa*, vocatur prophetia minax et onerosa, quæ a Deo velut onus grave humeris populorum imponitur, uti dixi *Isaiæ* XIII, 1; inde extenditur ad quamlibet prophetiam etiam faustam et lætam. Hæc enim vocatur *onus*, quia, ut ait S. Dionysius, Prophetæ *divina patiebantur*, id est, non tam agebant quam sustinebant, patiebantur et portabant spiritus divini vim et impetum. Hinc pro *vir* hebraice est גבר *geber*, id est potens, robustus, qui scilicet ad portandum hoc onus vires habet firmaque latera. Unde ex Hebræo vertas, *onus*, sive *prophetia dicta a viro* dicente : *Per mecum Deus, mecum Deus, et potero*. Insinuat enim Salomon mysterium SS. Trinitatis, *q. d.* Illustret me Deus Pater, illustret me Deus Filius, illustret me Spiritus Sanctus, et sic prævalebo et potero digna iisdem effari.

Salomon hic prophetat.

Porro hæ parabolæ et ænigmata hujus capitis vocantur *onus*, id est *visio* et *prophetia*; *primo*, per catachresin, quia obscuræ sunt et arcanæ, ideoque illustrante Spiritu Sancto revelatæ et dictatæ a Deo instar prophetiæ; *secundo*, proprie, quia vere futura enuntiant, sed obscure per ænigmata, enuntiant enim Filii Dei incarnationem, nativitatem, passionem, ascensionem in cœlum, etc., uti patebit vers. 4, in fine, et vers. 19. Quocirca Salomon a S. Epiphanio, *hæresi* 67, vocatur *Propheta beatissimus*; S. Gregorius Nazianzenus quoque eum Prophetis cæteris annumerat, tract. *De Veris et germanis Scripturæ lib.*, æque ac S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christ.*, cap. VIII, et lib. XVII *De Civit.*, cap. XX, diserte asserit « Salomonem in tribus suis libris prophetasse. » Sic et Theophylactus, lib. II *De Fide*, ac Psellus, *Præf. in Cant.* Denique Chaldæus Paraphastes sic Ecclesiasten orditur : *Verba prophetiæ, quæ prophetavit Ecclesiastes. Ipse est Salomon filius David.*

Rursum vocantur *onus*, quia castigationem concupiscentiæ per legem et disciplinam Dei proponunt, quæ sane homini in natura corrupta ingens est onus, præsertim quia violantibus eam intentat pœnas graves, tum in hac vita, tum in gehenna.

Hinc pro *quam locutus est*, hebraice est נאם *neum*, id est dictum certum et indubitatum, certaque fide instar prophetiæ a Deo revelatæ credendum, quod S. Paulus, I *Tim.* I, 15, vertit vocatque πιστὸς ὁ λόγος, id est *fidelis*, sive fidus certusque *sermo*. Unde sicut prophetæ et Paulus, sic et Salomon hic dicturus res certas et indubitatas, imo oracula Dei, præmittit τὸ *neum*, *q. d.* Quod dicturus sum certissimum est, et omni fide dignum, quia Dei est oraculum.

CUM QUO EST DEUS, ET QUI DEO SECUM MORANTE. — Hebr. לאיתיאל לאיתיאל *leithiel leithiel*, id est *per mecum Deus, per mecum Deus*, qua geminatione significat Salomon se copiosam Dei illuminationem accepisse, ut Deo plenus, ac a Deo potentissime afflatus eructaret, et quasi evomeret hæc Dei oracula. Rursum, ea non semel, sed iterum et iterum sibi esse revelata a Deo, simul impellente ut ea depromeret et eructaret. Septuaginta paraphrastice vertunt, *hæc dicit vir credentibus Deo, et quiesco*; et Arabicus, *hos sermones dicit homo iis qui credunt et abstinuerunt* : cum credentibus enim Deus est per fidem et gratiam, *q. d.* Ego hæc Dei oracula iis enuntio, qui Deo credunt; hi enim mihi pariter Deo afflato, et ex ore Dei loquenti credent. « Et quiesco, » id est sic parabolis meis finem impono, ac finito dicendi et scribendi labore, perfectoque opere conquiesco.

CONFORTATUS. — Hebraice est אכל *uchal*, id est *potero*; nam est futurum *cal* a יכל *iachol*, id est potuit, prævaluit, vicit, superavit. Unde Theodoretus et Cajetanus vertunt, *potero* vel *prævalebo*; Aquila vero vertit, *perfice*, quia *uchal* derivat a כלל *calal*, id est perfecit. Huc spectant Septuaginta vertentes, *et quiesco*; vel, ut Auctor *Catenæ Græc.* vertit, *nunc finem facio*, *q. d.* Finito perfectoque opere cessabo et quiescam. Hæc versio symbolice valde congruit Spiritui Sancto : ipse enim est *uchal*, id est perfectio, sive terminus, et complementum SS. Trinitatis, æque ac Christi Domini, Apostolorum et fidelium omnium; hos enim charitate, zelo, omnique virtute, gratia et gloria cumulat ac perficit. Denique *tertio*, alii *uchal* derivant ab אכל *achal*, id est comedit, ac pro אכל *uchal*, alio puncto legunt אכל *ochal*, id est comedam, hoc est, comedo vel comedi; quod recte respondet τῷ *filii vomentis*, *q. d.* Ego id eructo et quasi evomo, quod affatim Deo me cibante et inebriante co-

medi, quoque totum mentis ventrem et stomachum opplevi, et quasi saburravi.

2. STULTISSIMUS SUM VIRORUM, ET SAPIENTIA HOMINUM NON EST MECUM. — Pro *stultissimus* hebraice est בער *baar*, id est tardus, stupidus, stolidus, pecuinus, animalis, qui instar pecudis hinc inde oberrat, nec se regere sua ratione valet, sed ductore et rectore opus habet. *Baar* enim derivatur a בעיר *beir*, id est pecus, animal, brutum, a depascendo ita dictum; *baar* ergo est qui pecudem sapit, qui animalem vitam agit, qui bruti mores refert. Igitur Hebræa ad verbum habent : *Quia bardus ego sum præ viro* (quolibet, id est præ viris omnibus), *et hominum intelligentia non est mihi;* Septuaginta, *insipientissimus enim sum omnium hominum, et prudentia hominum non est in me;* Syrus, *quoniam egentissimus ego sum cogitationum;* Vatablus, *stupidior quidem ego sum quam quisquam alius;* Baynus, *cum stultior sim quovis, et non sit intelligentia hominis mihi.* Hebræa incipiunt a כי *ki*, id est quia, nam, enim, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Ideo ego hic in persona mea non loquor, sed in persona Aguris, eumque a Deo confortatum induco loquentem, quia ego, cum meipsum penitus considero, video me esse bardum, amentem, infantem et elinguem: Noster tamen omisit τὸ *quia*, quia hebræum *ki* sæpe per pleonasmum redundat, tantumque dat initium sermoni, *q. d.* Equidem bardus sum, et stupidum me agnosco præ cæteris hominibus. Jam

Primo, Rabbini apud Lyranum, Arboreus, Pineda et alii. vers. 1 citati, censent hæc esse verba Salomonis de luxuria et idololatria sua dolentis et pœnitentis, quasi ipse hic seipsum accuset, quod, cum sapientia summa a Deo dotatus fuisset, tamen se ad tantam insipientiam abjecerit, ut inter concubinas velut sus sese volutans, eis placendi studio deos eorum, id est lapideas et aureas statuas, adorarit, *q. d.* Accuso me quod, cum cæteris plus sapere debuissem, plus omnibus desipui, et qui unum Deum colere debui, idola adoravi, imo toti populo idololatriæ choragus et magister exstiti. Sed mirum cuipiam videatur, si Salomon hic pœnitet, cur peccatum ipse idololatriæ publicum et scandalosum, cujus eum pœnitet, hic non nominet, et nominatim retractet damnetque, ut scandalum quod populo dederat, amoveat et tollat : hoc enim vera pœnitentia jubet et exigit. Unde hanc Rabbinorum sententiam refellit Lyranus qui, cum Abulensi aliisque, censet Salomonem in idololatria mortuum impœnitentem, esseque damnatum. Quia, inquiunt, si pœnituisset, debuisset destruere templa idolorum a se fabricata; hoc autem non fecit, quia illa steterunt usque ad Josiam, qui ea evertit, IV *Reg.* XXIII : sed de hoc plura alibi.

Secundo, R. Salomon censet Salomonem se vocare stultum, eo quod sapientiæ suæ confisus, contra præceptum Dei dicentis, *Deut.* IV, 2 : « Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo, » quod citat hic Salomon, *vers.* 6, multa verbis Mosis addiderit vel detraxerit. Verum hac in re stultior et stolidior Salomone est R. Salomon : constat enim Salomonem has parabolas ex instinctu Dei dictasse, nec iis eum quid addidisse contrarium, vel detraxisse necessarium legi Mosis, sed potius eam explicasse et inculcasse.

Tertio, R. Levi autumat Salomonem se nuncupare insipientem, eo quod cœlestium orbium scientiam non habuerit; ideoque explicando subdere : « Quis ascendit in cœlum atque descendit? » Hinc eumdem dicere de Ecclesiaste, id est de seipso, cap. XII, 10 : « Quæsivit verba utilia, » ut nimirum voce de cœlo delapsa sibi responderetur, quod tamen non est consecutus. Rursum Salomon postulavit æquari summis Prophetis in patrandis miraculis, ut omnibus elementis dominaretur. Hoc autem ab eo flagitari nefas erat, quod tamen aliis licebat, ut Mosi qui in cœlos ascendit et descendit; Aaroni qui spiritum cohibuit, juxta illud : « Et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit » in seditione Core, quem vivum terra absorbuit, et plaga in cæterum populum desæviit, *Num.* XVI, 48; Eliæ, qui vestimentis aquas cohibuit, IV *Reg.* II, 14; Josue, qui firmavit terræ terminos, cum sol in Gabaon fixus constitit, *Josue* X, 13. Verum hæc, æque ac illa R. Salomonis, insulsa ac stolida sunt.

Quarto, Auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta sic vertit, *nunc finem facio : sum enim mortalium omnium stultissimus, neque ulla humana prudentia in me exstat*, sicque explicat, *q. d.* In posterum morum doctrinam vobis tradere, ac ad illam vos amplius exhortari desistam, quia mortalium sum stultissimus, hoc est, Deo divina sapientia me illustrante, omnis humanæ prudentiæ jacturam feci, ac vera sapientia a Deo mihi infusa sustulit ex me omnem falsi nominis scientiam.

Huc accedit expositio S. Gregorii Nazianzeni, *orat.* 29, post initium : « Stultissimus sum virorum : significat, ait, Salomon nullam se propriam habere prudentiam, sed divina et perfectiori sapientia afflari. Siquidem, et Paulus cum aiebat, *Galat.* II : Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus; non utique de seipso quasi mortuo loquebatur, sed tanquam de eo qui præstantiorem quam vulgus mortuum soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ particeps esset. »

Quinto et genuine, Salomon, licet sapientissimus mortalium, vocat tamen se insipientissimum ex modestia et studio humilitatis, quia humiliter de se sentiens, ex seipso talem se agnoscebat, omnem vero sapientiam suam non sibi, sed Deo a quo illam infusam acceperat, et cujus illa erat, jure adscribebat. Simili sensu S. Paulus (uti et S. Franciscus), licet sanctissimus, vocat se primum peccatorum, I *Timoth* I,

Vers. 15. Humilis enim de seipso sensus sua parvi, aliena magni æstimat. Sensus ergo est : « Stultissimus virorum ego sum, » id est mihi esse videor, dum scilicet me, ac mea quæ ex meipso habeo, seclusa Dei illuminatione, specto; dum sapientiæ meæ parvitatem intime perpendo ac penetro, eamque tum cum mea ignorantia, tum cum divina sapientia comparo; videor mihi esse ignorantissimus, adeoque abyssus ignorantiæ et stultitiæ, quodque cæteri quorum ita mihi perspecta ignorantia non est, longe sint me sapientiores, præsertim in sapientia practica, atque in cognitione sui, et Dei. Unde putant Hebræi Salomonem, suæ idololatriæ et peccatorum conscium, pœnitentem hæc dixisse, licet eos refellat Lyranus.

Summa, hisce verbis docere nos vult Salomon, sapientiam veram maxime sitam esse in cognitione sui, suæque miseriæ et insipientiæ, atque humili de seipso sensu et æstimatione. Sic Socrates rogatus quid sciret, respondit : « Hoc unum scio quod nihil scio. » Imo alius idem rogatus respondit, addiditque se ne hoc quidem, quod scilicet nihil sciret, scire. Sic S. Augustinus aiebat : « Domine, norim te, norim me; » in his duobus enim summa sapientiæ practicæ consistit. Et S. Franciscus : « Domine, ait, quis tu? quis ego? tu abyssus sapientiæ, entis, omnisque boni; ego abyssus insipientiæ, nihili, peccatorum, omnisque mali. » Hunc esse sensum liquet ex eo quod mox immensam Dei sapientiam et potentiam in rerum omnium creatione et gubernatione, præ sua obstupescens subdit : « Quis ascendit in cœlum, etc.; quod nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? »

Mystice S. Hieronymus, lib. II *Contra Pelagium*, et S. Augustinus, *epist.* 49, censet Salomonem hic loqui in persona Christi; Christum ergo vocare se stultissimum, tum quia nostras stultitias, cupiditates ac scelera in se luenda et expianda suscepit; tum quia sapientia Christi mundo videtur, stultitia : Christus enim docuit verbo et exemplo beatos esse pauperes, lugentes, esurientes, persecutionem patientes, etc., quæ omnia mundanis videntur esse stulta. Unde Christus ait, *Psal.* LXVIII, 6 : « Deus, tu scis insipientiam meam; » et Paulus I *Cor.* I, 23 : « Nos autem, ait, prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. » Hoc est quod ait hic Salomon : « Et sapientia hominum non est mecum. »

Vers. 3. 3. NON DIDICI SAPIENTIAM (1), ET NON NOVI SCIENTIAM SANCTORUM. — Hebræa videntur contrarium dicere; habent enim : *Et novi scientiam Sanctorum* (2); itaque legunt nonnulli codices Latini, ac Beda, qui sic explicat, *q. d.* Polleo sapientia non humana et studio acquisita, sed divina cœlitus mihi indita; et, ut ait Vatablus, « expers sum humanarum artium, et divinarum gnarus sum. » Unde Septuaginta vertunt, *Deus docuit me sapientiam, et scientiam Sanctorum cognovi.* Sic et Arabicus. Verum repetendum ex priori hemistichio τὸ *non*, ac legendum cum Romanis negative : *Et non novi scientiam Sanctorum;* prima enim negatio ad sequentes omnes sententiæ partes, sæpe apud Hebræos per zeugma extenditur, ut *Psalm.* CXLII, 7 : « Ne avertas faciem tuam a me, et (non) similis ero (sim) descendentibus in lacum, » id est, ne avertas a me faciem, neque me similem mortuis efficias. *Psal.* XLIII, 19 : « Non recessit retro cor nostrum, et (non) declinasti semitas nostras a via tua. » *Psal.* I, 5; *Psal.* IX, 19; *Prov.* XXIV, 28, in Hebræo, et sæpe alibi. Jam aliqui sic exponunt, *q. d.* Cum difficultatem eorum quæ dicturus sum considero, hæreo et quasi obstupesco; video enim meam ignorantiam, et ad illa declaranda ineptitudinem, meque stultissimum agnosco, quia careo sapientia humana, quæ docendo et discendo acquiritur; careo et scientia divina, quam Deus Sanctis infundit : nec enim sapientiam meo marte didici, aut studio acquisivi, nec tantam cœlitus hausi, quanta ad ea quæ enuntianda supersunt requiritur : sed eam sapientia Sanctorum, qualem quantamque scilicet habuere sancti Prophetæ, longe inferiorem et imparem profiteor. Verum planius exponas eo modo quo dixi vers. 2, *q. d.* Quod ad me attinet, videor mihi ex me meisque ingenii et naturæ viribus mortalium esse insipientissimus : etsi enim ex infusa mihi cœlitus sapientia sim omnium sapientissimus, tamen hoc totum est donum Dei : quare illud mihi non arrogo, nec meum esse censeo, sed totum Deo auctori, cujus in solidum est, regero et refundo. Restat ergo ut ex meipso mihi videar bipedum hominumque stultissimus.

4. QUIS ASCENDIT IN COELUM ATQUE DESCENDIT? QUIS CONTINUIT SPIRITUM IN MANIBUS SUIS? QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO? QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ? QUOD NOMEN EST EJUS, ET QUOD NOMEN FILII EJUS, SI NOSTI? — Syrus præponit : *Dic mihi quis ascendit*, etc.

QUIS CONTINUIT SPIRITUM IN MANIBUS SUIS? — Hebraice, *quis collegit spiritum in pugillis suis?* Pagninus, *in velis suis*; Septuaginta, *in sinu suo*; Chaldæus, *quis tenuit ventum in pugillis suis?* Aquila, *quis collegit spiritum in palmis?* Symmachus, *quis congregavit ventos in pugillis?*

QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO? — Chaldæus, *quasi in pallio;* Syrus, *in sudariolo*; Septuaginta, *quis convertit aquas in vestimento?* vel, ut legit Auctor *Catenæ Græc.*, *quis universam*

(1) Scilicet rerum humanarum.

(2) Pro *sanctorum* melius vertas *sanctissimi*, scilicet Dei; aut *sanctorum*, in neutro, rerum scilicet divinarum.

aquam, quasi intra vestimentum conclusam, in unum cogit?

QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ? — Hebraice, *quis statuit omnes fines terræ?* Septuaginta, *quis tenuit omnia extrema terræ?* Chaldæus, *quis statuit terminos terræ?* Syrus, *quis constituit validos terræ?* Auctor *Catenæ Græc.*, *quis in omnem terræ summitatem dominatum obtinuit?* Jam

Primo, Rabbini apud Lyranum hæc omnia de Moyse exponunt: « Quis ascendit in cœlum atque descendit? » *q. d.* Quis Moysi par aut similis exstitit, qui in montem Sina cœlo proximum conscendit, ibique cum Deo collocutus legem ejus ad nos descendens detulit? « Quis continuit spiritum in manibus suis? » quis aerem et ventos habuit sibi subjectos, ut instar Mosis eos virga verberans, culices et ciniphes eliceret, qui totam Ægyptum opplerent? « Quis colligavit aquas quasi in vestimento? » sicut fecit Moyses dividens aquas maris Rubri, ut transiret populus Israel, cui proinde aquæ fuerunt pro muro a dextris et a sinistris, *Exodi* cap. XIV. « Quis suscitavit omnes terminos terræ? » sicut fecit Moses, qui in erectione tabernaculi suis meritis immisit terrorem omnibus gentibus Chanaan, ut in ea Hebræos per Josue collocaret, ipsique omnes ejus regiones firmiter possiderent, juxta illud *Deut.* II, 25: « Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos. » « Quod nomen est ejus? » *q. d.* Si dicatur quod alius ante Mosen exstitit, qui similia portenta patrarit, declaretur quis ille fuerit, et quod fuerit nomen ejus. Et si respondeatur eum esse vita functum, et nomen ejus datum oblivioni, declaretur « quod nomen filii ejus? » quænam scilicet fuerit genealogia, ac filiorum et nepotum propago, per quam illius ad nos fama transmissa est; cumque nemo talis reperiri aut nominari possit, superest ut concludamus neminem exstitisse Mosi parem aut similem; atque idcirco, cum Moses ex ore Dei in *Deut.* cap. XVII, 16 et seq. prohibuerit ne rex Israel multiplicaret sibi equos, aurum, argentum, uxores, etc., et tamen ego Salomon fecerim contrarium; hinc liquet me fuisse stultissimum virorum, uti dixi. Hæc Rabbini.

Verum hæc omnia recte confutat Lyranus. Nulla enim Mosis hic fit mentio, nec Moses ascendit in cœlum, ex eoque descendit, nec omnes terræ terminos, sed exiguam terræ portionem, scilicet Chananæam, duntaxat tradidit Hebræis, etc. Igitur hæc et cætera soli Deo competunt, ut patebit ex similibus Scripturæ sententiis, quas mox citabo.

Dico ergo Salomonem ex sua insipientia et infirmitate assurgere, et admirari immensam Dei potentiam et sapientiam, ut ostendat se comparatum Deo esse insipientissimum et stultissimum, atque in his duobus consistere veram sapientiam, scilicet ut cognoscas quis sis, et quis sit Deus, ac dicas cum S. Augustino: « Domine, noverim te, noverim me; » scilicet noverim me esse insipientissimum, infirmissimum, miserrimum, qui nihil scientiæ, entis aut virtutis habeo ex me; sed quidquid habeo, totum est ex dono Dei. Noverim deinde te esse sapientissimum, potentissimum, optimum, adeoque Ens entium, scilicet te esse immensum et increatum entis pelagus, in quo est infinita entis cujuslibet amplitudo, a quo singula entia creata exiguum suum esse emendicant et hauriunt, juxta illud: « Ego sum qui sum, » *Exodi* III, 14. Vide ibi dicta.

Porro hæc interrogative proponit Salomon: « Quis ascendit? » etc., tum quia hic gryphos et ænigmata sua affert, hi autem per interrogationem proponi solent; tum quia solet Scriptura infinitam Dei sapientiam et potentiam, quæ incomprehensibilis et inexplicabilis est, non affirmative enarrare, sed interrogando contemplari et admirari: sic enim de ea interrogat Isaias, cap. XL, 12: « Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in statera? quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit et ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt. » Sic *Eccli.* cap. I, 2, interrogat: « Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies sæculi quis dinumeravit? Altitudinem cœli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est? sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? radix sapientiæ cui revelata est, et astutias illius quis cognovit? » Hisce gnomis monetur homo, ut Dei comparatione cognoscat suam tum insipientiam, tum infirmitatem, Deoque soli, qui omnia solus potest et novit perfecte, omnem tribuat sapientiam. Sic et Job, cap. XXVIII, 20: « Unde ergo, ait, venit sapientia? et quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres quoque cœli latet. Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam ejus. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius: ipse enim fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cœlo sunt, respicit. Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. »

Igitur Salomon hic per compendium perstringit totum opus creationis et gubernationis universi, ut ex eo ostendat incomprehensibilem Dei sapientiam et potentiam, quæ in eo mire resplendet, ut ex eo gradatim assurgamus ad contemplandum et admirandum abyssum longe majorem sapientiæ et potentiæ, quæ in ipso Deo latet abscondita. Celebrat enim hic opus creationis cœlorum et elementorum, sub quibus corpora cætera mixta quæ ex elementis conflata sunt, intelligit; sub cœlis enim comprehendit ignem, sub spiritu aerem, sub aqua et terra elementum utriusque. Sensus ergo est, *q. d.* Professus sum me esse stultissimum et vacuum sapientia, cum meam ignorantiam confero cum immensa Dei sapientia. Hanc enim considerans non video cur

ego vel quis alius se sapientem æstimare, sibique sapientiam aliquam arrogare possit. Etenim estne quisquam qui in cœlum ascenderit, ut ibi cœlorum ordines, motus, stellas ordinate disponeret, ac deinde descenderet in terras ut eadem hominibus enarraret? Estne quisquam qui « continuit manibus spiritum », id est aerem et ventos plurimos et validissimos, qui maria terrasque perflant, arboresque, naves, turres, arces et urbes dejiciunt et sternunt? Estne quispiam qui ligarit aquas tam quæ in mari, quam quæ in aere sunt, in suis alveis et nubibus quasi in vestimento? Estne quispiam qui « suscitavit », id est erexit, constituit et stabilivit « omnes terminos terræ », id est totum orbem? Nonne solus Deus, qui hæc omnia potest, et fecit? ipse enim cœlos ascendit, omnia supergressus, omnia lustrans, quantumvis alta, sicut dicit Amos : « Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, » *Amos* IX; et Psaltes : « Qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem, » *Ps.* LXVII. Ipse est qui descendit, quia sicut dicit Job : « Ipse fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cœlo sunt respicit. » Ipse est qui ventum continet in manibus suis; et cujus cursum et impetum nullus, quantumvis potens aut ingeniosus, cohibere potest ullis machinis et obstaculis, ipse cohibet et tenet in manu omnipotentiæ suæ, emittens, cum vult, ventos de thesauris suis, qui, ut habet Job : « Fecit ventis pondus, » ipse est qui ligavit « aquas velut in vestimento. » Quia, sicut dicit Psalmista : « Congregans sicut in utre aquas maris, » *Ps.* XXXII. Ergo solus Deus est cœlorum, ventorum, aquarum et terræ dominus, opifex, creator et gubernator invisibilis et immensus, qui lucem habitat inaccessibilem. Unde de eo more suo interrogans subjicit : « Quod est nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? » Nomen Dei proprium est arcanum, incomprehensibile et ineffabile, multo magis arcanum est nomen filii ejus. Alludit ad nomen *Jehova*, quod est ineffabile, juxta illud *Exodi* VI, 3 : « Nomen meum Adonai (hebraice, *Jehova*) non indicavi eis. » Vide ibi dicta. Mox singula penitus expendam.

Allegorice S. Augustinus, epist. 49 *ad Deogratias*, in responsione ad quintam ejus quæstionem, docet Salomonem hic contra Judæos modernos docere Deum non esse unum in persona, sicut est unus in essentia, sed in una essentia duas, imo tres habere personas; ac deinde de Dei Filio, puta Christo incarnato, totum hunc locum sic mystice exponit : « Quodam, ait, loco Proverbiorum dicitur : Quis ascendit in cœlum atque descendit? quis collegit ventos in sinu? etc. Horum duorum quæ in extremo commemoravi, unum retulit ad Patrem : Quod nomen est ei? propter quod dixerat : Deus docuit me sapientiam; et alterum evidenter ad Filium, cum ait : Quod nomen filii ejus? propter cætera quæ de Filio magis intelliguntur, hoc est : Quis ascendit in cœlum, et descendit? quod Paulus ita commemorat : Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos. » Pergit deinde cætera eidem adaptare : « Quis collegit ventos in sinu? id est animas credentium in occultum atque secretum, quibus dicetur : Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Quis convertit aquam in vestimento, ut dici posset : Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis? Quis tenuit fines terræ? qui dixit discipulis suis : Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa et Samaria, et usque ad fines terræ. »

QUIS ASCENDIT IN CŒLUM ET DESCENDIT? — Cajetanus vertit, *quis instar ascendentis et descendentis cœlestes sphæras contorquet?* Nam cum hæ, inquit, ab Oriente ad Meridiem sursum ferri et ascendere videantur, a Meridie vero ad Occidentem occidere et quasi descendere, Deus etiam earum motor, cum eis pariter ascendere et descendere videtur. Verum hic sensus arctior et alienior videtur. Aptius et plenius Lyranus et alii per hunc Dei ascensum et descensum censent significari omnimodam Dei gubernationem, qua tam supera, quam infera regit et gubernat, *q. d.* Solus Deus omniscius et omnipotens est, qui non mutatione loci (est enim ubique et immensus), sed sua sapientia et operatione, quasi ascendit in cœlum, et descendit; dum in creaturis cœlestibus et sublunaribus, summis æque ac imis operatur : dum scilicet sursum sapientissime cœlos constituit, ordinat, stellis ornat, movet, regit, gubernat, ac deorsum in aere, terra et mari, omnia animata æque ac inanimata creat, pascit, conservat, fecundat, etc. Alludit ad *Deut.* XXXIII, 26 : « Ascensor cœli auxiliator tuus; magnificentia ejus discurrunt nubes : habitaculum ejus sursum, et subter brachia sempiterna; » et ad illud *Amos* IX, 6 : « Qui ædificat in cœlo ascensionem suam. » Vide utrobique dicta.

Allegorice vero, proprie Christus descendit de cœlo, cum per incarnationem in uterum Virginis terramque sese demisit; atque inde ascendit, cum post resurrectionem coram Apostolis gloriosus in cœlum conscendit, juxta illud Christi, *Joan.* III, 13 : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo; » et illud Pauli *Ephes.* IV, 9 : « Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ (in infernum)? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. »

QUIS CONTINUIT SPIRITUM MANIBUS SUIS? — Beda *spiritum* quemlibet accipit, puta angelos, dæmones, animas, *q. d.* Deus solus est qui omnes hosce spiritus *manu*, id est potestate sua, *continet*, puta frenat, regit, moderatur, ut nihil agant nisi quod ipse voluerit, id est decreverit aut permiserit. Melius alii per *spiritum* accipiunt ventum, uti vertunt Septuaginta et Symmachus. Mira enim est ventorum agilitas, subtilitas, contrarietas, vis

et impetus, adeo ut montes urbesque succutiant. Unde Scriptura solet Dei sapientiam et potentiam commendare, ex eo quod ambulet super pennas ventorum, id est eos regat, imo eis quasi inequitando dominetur, et aurigando præsideat. Hinc et Poetæ fabulantur Æolum ventis præesse eosque frenare, et in caveas antraque velut in carceres concludere. Ergo Septuaginta vertunt, *quis colligit ventos in sinu suo?* Hebraice, *in pugillis suis, q. d.* Deus ventos ita agiles, subtiles et labiles, æque ac impetuosos et perstrepentes, ut nemo iis resistere queat, pugno suo claudit et concludit, ut ad nutum aperta manu eos quo libuerit emittat, clausa vero comprimat et tranquillet. Tò *in sinu* significat ventos esse in arcanis Dei. Cur enim Auster flet a Meridie, Aquilo a Septentrione, Eurus ab Oriente, Zephyrus ab Occidente? cur Typho res in orbem circumagat, cur Præster sit fulmineus, ut domos loco moveat, alioque transferat? etc. Physici causas naturales planas et adæquatas, quæ menti satisfaciant, dare nequeunt : sed hoc pertinet ad secreta Dei, qui ventorum dominus eos ad libitum movet, flectit, gyrat, mutat, cohibet et sedat. Sicut ergo secreta condimus sinu, sic Deus ventos quasi sinu suo condit, hoc est, in arcano suæ potentiæ et sapientiæ reservat et continet.

Quis colligavit aquas quasi in vestimento? — *Primo,* Cajetanus per *aquas* accipit pluvias, fontes et fluvios : pluviæ enim videntur stillare e cœlo, sicut pannus madidus stillat guttas. Idem censent nonnulli, teste Aristotele, de fontibus et fluviis, quod scilicet, sicut pannus impositus cantharo exsugit liquorem canthari, ut se humectet, itaque eum attollit, ac deinde extra cantharum eumdem per stillas emittit; sic pariter terra, licet altior sit mari, tamen quia fungosa et spongiosa est, exsugat et attrahat aquas e mari, easque imbibendo attollat, quas deinde per fontes et fluvios certis locis distillet et emittat.

Secundo, melius alii per *aquas* accipiunt superas, quæ in nubibus atris quasi in vestimento nigro colligantur, adeo ut solem, stellas et lunam nobis abscondant; dum vero hoc nubium vestimentum a Deo aperitur et quasi scinditur, erumpunt aquæ per pluvias et imbres. Hoc est quod ait Job cap. XXVI, 8 : « Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum. »

Tertio et optime, per *aquas* accipias aquas maris, stagnorum et fluviorum, de quibus canit Psaltes, *Psalm.* XXXII, 7 : « Congregans sicut in utre aquas maris, » quia nimirum eas congregavit in unum locum, ut appareret arida, terminum illis ponens, ne transirent illum, neque converterentur operire terram. » Unde et Dominus suam sapientiam et potentiam commendans ad deprimendum Job inter cætera dicit, *Job* XXXVIII, 8 : « Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem? Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia, et dixi : Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos. » Unde Auctor *Catenæ Græc.* sic explicat, *q. d.* Quis per sapientiam et potentiam suam fluxæ et inconstanti rerum naturæ et conditioni stabilitatem et constantiam indidit? utique solus Deus.

Mystice, Christus Dominus ventum continuit in manibus suis, et aquas colligavit, quasi in vestimento, cum imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna, *Matth.* VIII; cumque pedibus calcans fluctus maris super eos ambulavit, *Matth.* XIV.

Quis suscitavit omnes terminos terræ? — *Primo,* Beda per *terminos terræ* accipit animalia, plantas, gentes, omniaque quæ terræ terminis clauduntur, *q. d.* Quis omnia animata, æque ac inanima conservat, fovet, fecundat, ut his arescentibus et emorientibus, alia et alia serie continua nascantur et succedant? utique non alius nisi Deus.

Secundo, melius alii per *terminos terræ* accipiunt terminos, quibus terra maris undas fluctusque coercet, ut ipsa eis emineat, juxta illud *Gen.* I, 9 : « Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida. »

Tertio et optime accipias hæc de immobilitate terræ : hanc enim significat hebræum הקים *hekim,* id est statuit, stare fecit, *q. d.* Quis terram in aere quasi pendulam ita stabilivit, ut nulla ventorum, inundationum, aliarumve rerum vi loco suo moveri queat, sed ipsa immobilis consistat, imo sit centrum totius universi, quod omnibus suum statum suamque immobilitatem affert? utique non alius id præstat nisi Deus. Alludit ad illud *Job* XXXVIII, 4 : « Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? etc. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis dimisit lapidem angularem ejus? » Et ad illud *Psalm.* CIII, 5 : « Qui fundasti terram super stabilitatem suam; non inclinabitur in sæculum sæculi. » Deus enim statuit terram in centrum universi, ut in eo terminarentur et firmi consisterent omnes orbes elementorum et cœlorum, qui illud circumdant. Rursum Deus ipsi terræ statuit terminos, scilicet ut ab Oriente terminaretur mari Eoo et India; ab Occidente mari Occiduo et Italia, Gallia, Germania; a Septentrione mari Glaciali ac Norwegia; a Meridie mari Australi et Africa, etc.

Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? — Est gryphus sive ænigma, *q. d.* Dic mihi tu, qui te sapientem æstimas et sapientiam tibi arrogas, quod est nomen ejus qui, uti dixi, cœlos, spiritum, aquas et terram creavit, suoque loco ordinate constituit, moderatur et gubernat? Dices nomen ejus esse Deus. At quid sibi vult hoc nomen Deus? cujus essentiam significat? quæ, qualis et quanta est hæc ejus essentia? utique eam comprehendere nequis. Fateare ergo te no-

men Dei non comprehendere, multo minus nomen Filii ejus : unde ait : « Si nosti? » *q. d.* Imperfecte nosti, perfecte non nosti.

Alludit ad nomen tetragrammaton, quod Hebræis erat incognitum, quia ineffabile. Videbant enim illud in Bibliis scriptum quatuor litteris consonantibus, nimirum יהוה, ac nesciebant quibus vocalibus et quo sono pronuntiari deberet, an *Jehova*, an *Jeheve*, an *Jehu*, an *Jaho*, an quo alio modo; qui vero id sciebant, ut mystæ et mysteriorum conscii, quales erant pontifices et legisperiti, hi præ reverentia non pronuntiabant, nec alios qua ratione pronuntiandum esset docebant; ideoque Judæi quoties occurrebat יהוה, vice ejus legebant *Adonai*, id est Dominus. Quare significabat *Deus*, non tantum summam reverentiam deberi nomini suo, illudque casto mysticoque silentio venerandum, sed etiam rem nomine significatam, puta essentiam Dei, esse incomprehensibilem, uti dixi *Exod.* VI, 3. Igitur imperfecte et quasi per umbram cognoscimus nomen Dei, plene autem et proprie illud non cognoscimus. Non enim cognoscimus Deum nisi per relationem et respectum ad creaturas, v. g. quod Deus sit ille qui cœlum, terram et omnia quæ in eis sunt, creavit, conservat, regit et gubernat; ac sicut creaturas perfecte non cognoscimus, sic multo minus cognoscimus Deum creatorem, multo adhuc minus qualis in se sit Deus, cujus scilicet essentiæ et quantæ majestatis in seipso; minime omnium autem cognoscimus SS. Trinitatem, et pluralitatem personarum in eo, scilicet quod Deus non tantum sit Deus, sed et Pater generans Filium, et cum eo spirans Spiritum Sanctum.

Unde D. Thomas, I part. *Quæst.* XIII, art. 1 et seq., citato hoc Proverbii loco, docet nullum dari nomen, quod perfecte Dei naturam significet et repræsentet. Ibidem Franciscus Suarez et Gabriel Vasquez : Nullum, inquiunt, est nomen quod adæquate explicet naturam Dei, multo minus naturam et proprietatem Filii Dei : « Generationem enim ejus quis enarrabit? » *Isaiæ* LIII, 8. Ratio D. Thomæ est, quod Deum in se videre et cognoscere nequeamus, sed tantum ex creaturis gradu facto ad earum auctorem, Deumque creatorem mente ascendamus. Creaturæ autem in infinitum a Deo distant, magisque imperfecte eum repræsentant, quam umbra solem. Quare omnia nomina, ex creaturis Deo indita, imperfecte duntaxat et tenuiter Dei naturam significant et repræsentant; tenuissime autem SS. Trinitatem. Hinc S. Dionysius, cap. I *De Divinis Nomin.* : « Dei, ait, neque nomen est, neque opinio, » quod *Quæst.* citata ad 1 explicans S. Thomas : « Deus, ait, dicitur non habere nomen, et esse supra nominationem, quia essentia ejus est supra id quod de Deo intelligimus, et voce significamus : » hinc Cicero, *Tuscul.* I, et ex eo S. Augustinus, XXII *Civit.* XX, Deum ita definit : « Deus est mens quædam soluta et libera, secreta ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque prædita motu sempiterno. » Sed audi S. Dionysium : « Hoc Theologi cum intelligerent, eam (divinitatem) et ut nomine vacantem laudant, et ex omni nomine : ut vacantem quidem nomine, velut cum aiunt divinitatem ipsam in una mysticarum symbolicæ divinæ demonstrationis visionum, objurgasse eum qui interrogasset : Quod est nomen tuum? et quasi eum ab omni Dei nominis cognitione abducentem dixisse : Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? An non nomen hoc vere planeque mirabile est, quod omne nomen superat, quod vacat nomine, quod super omni nomine quod nominatur sive in hoc sæculo sive in futuro, tanquam fundamento collocatum eminet? » Sic et Trismegistus loquens de ineffabili Dei majestate, Deum esse ἀνώνυμον, id est innominem et innominabilem dixit.

Dei definitio ex S. Augustino.

Gnoma de Dei nomine.

Annon ergo recte præ Deo et coram Deo se considerans Salomon, ait : « Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum? » Tertullianus quidem, lib. III *Contra Marcion.*, sub medium, ait, « Dei nomen esse quasi naturale divinitatis; » quia, ut ait S. Justinus in *Exposit. fidei* : « Si essentiam divinam intelligere velis, Dei nomine expresseris. » Sed tamen S. Augustinus in *Psal.* LXXXV : « Quæris, ait, quid sit Deus? quod oculus non vidit, nec in cor hominis ascendit : quid quæris ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit? » Quin et Plato ex *Trismegisto*, teste S. Cyrillo, lib. I *Contra Julianum*, et Nazianzeno, orat. 2 *De Theolog.* : « Deum, ait, intelligere quidem difficile est, loqui autem impossibile. » Et S. Athanasius in epist. *De Nicœnæ Synodi decret.*, post medium : « Cum audimus, ait, vocabulum *Deus*, nihil aliud nisi ipsam incomprehensibilem Dei substantiam significari intelligimus : » nam, ut ait S. Augustinus, serm. 1 *De Verbis Apostol.* : « Universa Deus præcellit : si quæras magnitudinem, major est; si pulchritudinem, pulchrior; si dulcedinem, dulcior; si splendorem, fulgidior; si justitiam, justior; si fortitudinem, fortior; si pietatem, clementior. » Et Nyssenus, lib. *ad Ablabium* : « Quod prorsus est infinitum, nulla re definitur : sed omni ratione infinitas effugit definitionem. » Quocirca Evagrius, audiens nonnullos de Deo et SS. Trinitate curiose disputantes, « divinitatem nequaquam definiendam esse respondit; ideoque quod ineffabile est, silentii tantum oratione esse orandum. » Ita Socrates, lib. VI *Tripart.* cap. XXI; et Attalus, martyr, a tyranno interrogatus « quod nomen haberet Deus, » respondit : « Qui plures sunt nominibus discernuntur; qui autem unus est, non indiget nomine. » Ita Eusebius, lib. VI *Histor.* cap. III. Cogitari ergo potest Deus, plane nominari non potest. Nam, ut ait Sixtus Pythagoræus in *Sentent.* num. 45 : « Omne tempus, quo de Deo non cogitas, hoc puta te perdidisse. » Idem dixit S. Dominicus, et ex ejus disciplina S. Thomas, doctor Angelicus.

Deus ineffabilis.

Vide S. Augustinum, lib. *De Cognitione veræ vitæ*, cap. XVIII, et serm. 38 *De Verbis Domini*, et lib. XV *De Trinitate*, cap. II, ubi inter cætera ait : « Excedit supereminentia Deitatis, non solum usitati eloquii nostri, sed etiam intelligentiæ facultatem; verius enim cogitatur Deus quam dicitur, et verius est quam cogitetur. Non parva autem notitiæ pars est, si antequam scire possimus quid sit Deus, possimus scire quid non sit. » Audi Arnobium, lib. III *Contra Gentes* : « Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum transit et corrumpitur sensum; nec habet propriæ significationis notam, quod nostris dicitur verbis, atque ad negotia humana compositis. Unus est hominis intellectus de Dei natura certissimus, si scias et sentias nihil posse de illo mortali oratione depromi. » Idem, lib. VIII : « Eloquar, ait, quemadmodum sentio; magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit; qui non vult minuere, non novit. » Quocirca Ægyptii in Hieroglyphicis pingebant crocodilum et ciconiam lingua carentes, ut significarent Deum esse ineffabilem. Simonides, rogatus ab Hierone quid esset Deus, spatium unius diei ad respondendum petiit, deinde duorum, mox quatuor, ac deinceps duplicatum semper postulavit, negans ullum satis esse : « Quo enim diutius considero, ait, eo res videtur obscurior, » ut refert Cicero, lib. I *De Natura Deorum*.

ET QUOD NOMEN FILII EJUS? — Hinc contra Judæos ex Salomone constat Deum habere Filium, ideoque plures in Deo esse personas, scilicet Patrem et Filium : ita S. Augustinus, *epist.* 49, Quæst. V. Quod enim Rabbini id eludere conantur, dicentes Salomonem loqui non de Deo rerum opifice, sed de viro sapiente, aut de Moyse, qui hoc Dei opificium plene cognoverit, *q. d.* Quis vir adeo sapiens est aut fuit, qui hæc quæ dixi de cœlis et elementis a Deo conditis plene pernoverit? « et quod nomen illius? » Si dicas eum vita functum, « quod nomen filii ejus? » Hæc certe frivola sunt, et veræ nugæ ad eludendum hoc argumentum confictæ. Liquet enim clare Salomonem non loqui de sapiente, sed de Deo res omnes potentissime creante, et sapientissime gubernante, ideoque de eo quærit : « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus? » *q. d.* Nostis, o rudes Judæi, aliquatenus Deum creatorem, at Deum esse patrem ac habere filium non nostis. Paucissimi enim Rabbinorum et sapientum, tempore Salomonis plane et distincte cognoverunt mysterium SS. Trinitatis : unde moderni Judæi et Rabbini, æque ac Turcæ et Gentiles, idipsum omnino pernegant. Multo minus norant *nomen*, id est rem nominatam et dignitatem Filii, quod scilicet ipse sit ὁμοούσιος et consubstantialis Patri, ac proinde illi coævus æterna generatione productus, par et æqualis; quod ipse sit imago Patris; quod « sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit : cui enim dixit aliquando Angelorum : Filius meus es tu, ego hodie genui te? » *Hebr.* I, 3.

Verbum divinum Judæis incognitum.

Noster Salazar per *nomen* accipit personam : per nomen enim persona una ab alia secernitur et dignoscitur, *q. d.* « Quod est nomen, » id est quæ persona Dei Patris, « et quod nomen, » id est quæ est persona « Filii, » qua scilicet Filius distinguatur a Patre? nam essentia et cætera omnia indiscreta sunt, eademque in Patre et Filio. Subtilius et præcisius Bartholomæus Torres, et ex eo noster Molina, I part. *Quæst* XL, art. 2, disput. 2, membr. 3, initio, respondet duo esse nomina relativa propria Filio Dei, unum nomen Filii, alterum nomen Verbi; atque hoc secundum fuisse magis occultum in veteri Testamento, de eoque inquirere Sapientem quasi de occulto, quod postea per S. Joannem apertissime manifestatum est in novo Testamento, dum dixit : « In principio erat Verbum; et Verbum caro factum est. » Unde S. Ignatius, epist. 8 *ad Philip.* : « Unus, ait, est Filius, Verbum, Deus : quod nomen illi, et quod nomen filio ejus, ut cognoscamus. » Pro quo Noster vertit, *si nosti*.

Porro Septuaginta pro *filii* vertunt *filiis* in plurali, quia mysterium SS. Trinitatis apud Judæos incredulos abscondere voluerunt; aut certe pro *filiis* legendum *filii* in singulari, sic enim constanter legunt Hebræa, Chaldæus, Vulgata, Aquila, Symmachus, Theodotion et cæteri, et codex unus Septuaginta citatus a Caraffa in notis ad Septuaginta Vaticanos, quin et S. Augustinus, *epist.* 49.

Meminit solius Filii, non Spiritus Sancti, tum ne multitudine tot personarum in SS. Trinitate Judæos rudes hebetaret et offenderet; tum quia hic agitur de sapientia Dei : hæc autem appropriatur Filio; tum quia per Verbum Deus creavit cœlum et universa : « Verbo enim Domini cœli firmati sunt, » *Psal.* XXXII, 6; Filius autem est Verbum notionale et personale Dei Patris; tum denique quia Filius Judæis erat promissus, quasi venturus Messias et redemptor. Hinc notat duplicem Filii generationem, divinam et humanam, duplexque ejus nomen : qua Deus enim, vocatur Verbum; qua homo, vocatur Jesus Christus, *q. d.* Nosti quod sit Verbum, et quis sit Jesus Christus, imo quod verbum sit Jesus Christus? Hinc ejus incarnationem, passionem, ascensionem tacite adumbrat per symbola aquilæ, colubri, navis, virginis, vers. 19, uti ibidem videbimus.

Adde symbolice notari hic Spiritum Sanctum, cum dicit : « Quis continuit spiritum in manibus suis? » Spiritus enim, puta ventus, symbolum est Spiritus Sancti, qui in specie venti validi et linguarum ignearum, descendit super Apostolos in Pentecoste, *Actor.* II. Unde de eo dictum est *Gen.* I, 2 : « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas. » Spiritus Sanctus enim est Spiritus Patris et Filii.

individuus, qui proinde a Patre et Filio nec essentia, nec operatione, nec quo alio modo separari potest. « Eadem, ait S. Augustinus, lib. I *De Doctrina Christiana*, cap. v, tribus est æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu Sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum Sanctum. »

Vers. 5 et 6. 5 et 6. OMNIS SERMO DEI IGNITUS, CLYPEUS EST SPERANTIBUS IN SE : NE ADDAS QUIDQUAM VERBIS ILLIUS, ET ARGUARIS INVENIARISQUE MENDAX. — Pro *ignitus* hebraice est צרופה *tserupha*, quod proprie significat conflatus, et conflando excoctus, defæcatus et purgatus, sicut in fornace per ignem conflatur aurum, ut sublatis fæcibus et scoriis, purum, nitidum et splendidum exeat. Septuaginta, *omnia verba Dei ignita; protegit autem eos qui reverentur ipsum;* Chaldæus, *omnes sermones Dei conflati* (Syrus, *electi*), *et auxiliatur confidentibus ipse.*

Quæres *primo*, quomodo hi versus cohæreant cum præcedentibus? Respondetur quia Salomon fecit mentionem Filii Dei, puta Verbi æterni; hinc illi attexit, quomodo Verbum quod ab æterno erat apud Deum, in tempore emanarit ad homines per sermones S. Scripturæ, legis et Prophetarum, ut Dei Patris voluntatem viamque ad felicitatem nobis annuntiaret. Hi enim sermones prodeunt a Verbo Dei, velut radius a sole, aqua a fonte, calor ab igne. Rursum, quia sapientiam Dei relucentem in cœlis et elementis celebravit; nunc eamdem celebrat quatenus se hominibus communicavit per sermonem ignitum, quo protegit sperantes in se : propter hominem enim creavit cœlum cæteraque universa. Simili modo Salomon, cap. VIII, vers. 27, cum dixisset Dei sapientiam constituisse cœlos, æthera firmasse sursum, librasse fontes aquarum, appendisse fundamenta terræ, mox de eadem ad homines descendente subjicit, vers. 31 : « Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum, nunc ergo, filii, audite me. » Sic et Baruch, cap. III, cum diu inquirens originem et locum sapientiæ, tandem, vers. 32, eum assignasset, dicens : « Qui scit universa novit eam, et adinvenit eam prudentia sua, qui præparavit terram in æterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus, qui emittit lumen, et vadit; » subjicit vers. 37 : « Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. » Similiter Job, cap. XXVIII, post verba superius citata, quibus sapientiam Deo naturalem et propriam asserit, subjicit vers. 26 : « Quando ponebat pluviis legem, et viam procellis sonantibus, tunc vidit illam, et enarravit, et præparavit, et investigavit. Et dixit homini : Ecce timor Domini, ipsa est sapientia, et recedere a malo, intelligentia. » Similiter facit Ecclesiasticus XXIV; cum enim, vers. 5, dixisset Sapientia : « Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam; ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, » etc.; subjicit vers. 12 : « Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium, etc. In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices. » Quibus omnibus significat Deus Sapientiam pro fine et scopo, imo pro domo et templo elegisse homines, puta fideles et sanctos, ut eos repleret Dei cognitione, timore et amore, itaque eos perduceret ad salutem et gloriam : atque hac de causa cœlos, elementa, cæteraque creasse, ut ex his homo Deum Deique sapientiam, potentiam et bonitatem agnosceret, amaret, coleret, eique per omnia serviret et obediret, itaque ab eo præmio æternæ felicitatis donaretur. Idem facit hic Salomon (1).

Sermo Dei ignitus, primo, quia purus. Quæres *secundo*, cur sermo Dei dicatur *ignitus?* Respondeo : *Ignitus*, id est conflatus, defæcatus et purus; hoc enim significat Hebræum *tserupha*, et Græcum πεπυρωμένον. Unde Symmachus et S. Hieronymus, *Ps.* XVII, 31, vertunt, *sermo Dei probatus*. Alludit enim ad vasa chymica, quibus per ignem aurum et argentum a scoria excoquendo purgantur, ut fiant pura et nitida. Hoc enim significat *tserupha*. Unde *Sarepta* dicta est urbs Sidoniorum, quod in ea frequentes essent officinæ conflatoriæ ad conflandum metalla. Sensus ergo est, *q. d.* Verba Dei, puta tam præcepta quam promissa Dei, adeo sunt vera, pura, sincera, certa, perinde ac si essent aurum igne eliquatum, conflatum, et ab omni fæce expurgatum. Simili enim modo, imo longe magis verba Dei sunt defæcata, et pura ab omni contagione non tantum falsitatis, fraudis et simulationis, sed et vanitatis ac superfluitatis, ut nihil sit quod eloquiis divinis desit aut abundet, nihil quod reprehendi possit, ideoque sequitur : « Ne addas quidquam verbis illius, et arguaris. » Unde et lex Dei vocatur « immaculata, » græce ἄμωμος, id est irreprehensibilis; hebraice תמימה *temima*, id est integra, inculpata, perfecta, *Psal.* XVIII, 8.

Quocirca Deus (ad Deum enim id pertinet, non ad sermonem, cum *sermo* Hebraice sit feminini generis, in se autem masculini) « clypeus est sperantibus in se, » quia scilicet amorem, opem et protectionem a se, sua præcepta servantibus, et in se sperantibus promissum vere, integre, certo ac tuto præstat, nec sinit spe sua frustrari illos qui sperant in eum, uti Davidi in se speranti miram a Saulis persecutione liberationem, item regnum ac regni perpetuam in posteros propagationem, a se promissam reipsa præstitit. Hunc esse sensum constat ex *Psalm.* XVII, 31, ubi eadem in Hebræo sunt verba quæ hic. Ibi autem Septuaginta vertunt, *eloquia Domini igne examinata*.

(1) Sententiarum nexus hic esse videtur : Quisnam illa effecerit, et etiamnum præstet, sola docet a Deo hominibus patefacta doctrina : hinc statim in illius doctrinæ laudem excurrit.

protector est omnium sperantium in se; Symmachus, *locutio Domini probata.* Sic et S. Hieronymus, ubi S. Basilius : « Eloquia, ait, igne examinata vocat probata, veracia et a mendacio libera. » Sic et Theodoretus, Euthymius, et alii ibidem. Et clarius *Psalm.* XI, 7 ; « Eloquia, inquiunt, Domini, eloquia casta, (sicut) argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. »

Pro *clypeus* hebraice est מגן *magen*, id est *scutum, clypeus;* Septuaginta vertunt ὑπερασπίζει, id est proteget, propugnabit, strenue defendet : unde ὑπερασπιστὴς est protegens alterius latus clypeo, armiger, latero, satelles, protector, auxiliator, defensor. Talis fideli in se speranti seque invocanti est Deus, quia potentia fideque sua quasi prætento clypeo suum supplicem servat, tuetur ac propugnat. Hic sensus maxime proprius est et genuinus.

Secundo, quia audientes accendit. *Secundo* tamen S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, 140, ad illa : « Ignitum eloquium tuum vehementer : » Ignitum, ait, quia igne zeli et charitatis auditores accendit. « Quem ergo ignem Dominus sparsit in novo Testamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei ac devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet. » Et brevi intervallo ; « Bonus, ait, ignis qui calefacere novit, nescit exurere nisi sola peccata. Hoc igne Apostolicum illud aurum probatur; hoc igne illud morum vel operum examinatur argentum; hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, fœnum autem et stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem. » Et rursus infra : « Hoc igne urebatur rubus, et non consumebatur; urit enim sermo divinus ut corrigat conscientiam peccatoris; non exurit ut perdat. » Vide sequentia, ubi docet ignem hunc tria potenter efficere, scilicet purgare, illuminare, inflammare. Accedit Cassiodorus in *Psalm.* XVII, 31 : « Eloquia, ait, Domini igne examinata, quasi dicat : Flamma fidei lex superna discutitur, quando sciendi desiderio divina eloquia perquiruntur. Sic et Jeremias Propheta eloquia Domini mirifica definitione conclusit, dicens cap. XXII, 29 : Nonne verba mea sicut ignis, dicit Dominus, et sicut securis concidens petram? » Noster pro *securis* vertit, *malleus.*

Tertio, S. Hieronymus in *Psal.* XVII, vers. 31, censet eloquia Dei dici ignita, « non quod ipsa, ait, in se sint examinata ab igne, aut quod fuissent inquinata; sed quod qui illa acceperit, faciant eum ut aurum mundum purificatum per ignem. Quid enim paleis ad triticum? » *Jerem.* XXIII, 28. « Quid scoriæ ad argentum? » ait S. Augustinus in *Collat. diei tertiæ contra Donatistas.* Igitur verba Dei hoc sensu dicuntur ignita, quia ut ignis castigant, excoquunt et extergunt ex anima scoriam, id est cupiditates et vitia : hinc vocantur sagittæ, quia cor feriunt, cruciant et vulnerant. Unde Origenes in *Psalm.* XXXVII, ad illa verba : « Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi : Qui ergo, ait, loquitur sermones Domini, sagittas jaculatur, et cum loquitur corripiens et castigans, correptionis jaculo cor penetrat audientis. » Nervosius et elegantius S. Augustinus in *Psalm.* VII, ad illa verba : « Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus, » etc., sic ait : « Sagittæ potentis acutæ verba Dei sunt. Ecce jaciuntur et transfigunt corda; sed cum transfixa fuerint corda sagittis verbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur; novit Dominus sagittare ad amorem, et nemo pulchrius sagittat ad amorem, quam qui verbo sagittat, » etc.

Denique quidquid efficit ignis, id efficit sermo Dei. Considera ergo dotes et proprietates ignis, præsertim in conflandis purgandisque metallis, ut auro et argento, easque mystice attribue sermoni Dei, puta S. Scripturæ, legi, inspirationi et promissis Dei. Unde Didymus in *Psalm.* XVII, 31 : « Eloquia Dei, ait, dicuntur ignita, quia ita mentem succendunt, ut terrenarum rerum et cogitationum paleas absumant. » Auctor vero *Catenæ Græcor.* hic : « Omnes, ait, sermones Dei sunt igniti; nam et omne spinosum et surculosum igne suo absumunt, et quod mundum et repurgatum est palam ostendunt, et ad salutem obtinendam sat sunt. » Rursum ignis notat efficaciam et subtilitatem verbi Dei, quod intima animæ penetret, afflet, purificet, illustret et igniat, juxta illud Pauli : « Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis, » *Hebr.* cap. IV, 12. Similes sunt prædicatores verbi Dei zelo ardentes, qui sermone Dei accensi, velut ignei non nisi ignes cœlestes spirant, quibus auditores illuminant, purificant, igniunt et inflammant. Insuper, sicut ignis aurum argentumque excoquens, illud reddit excellentissimum et pretiosissimum ; sic et sermo Dei excoquens affectus animi, illos reddit præstantissimos, summique pretii apud Deum et homines, puta cœlestes et divinos, juxta illud de Christo promissum, *Malach.* III, 2 : « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. » Ubi plura hac de re dixi.

Tropologice S. Augustinus in *Psalm.* XVII, 31 : « Eloquia Dei censet dici ignita ; Quia, ait, igne tribulationis probantur. Protector est omnium sperantium in se, quasi dicat : Et omnes qui non in seipsis, sed in illo sperant, eadem tribulatione non consumuntur; spes enim sequitur fidem. » Ruffinus in eumdem *Psalm.*: « Via Dei impolluta, inquit, verba ejus in tribulatione probata ; spes illius certa et firma, qui protegit sperantes in se, ne deficiant in tentatione. Teneamus ergo hanc viam, et mundabimur ; custodiamus ejus eloquia, et non errabimus; figamus in ipso spem

nostram, et securi sub ejus protectione ambulabimus. » Et S. Gregorius, lib. IV *Moral.* cap. XXVIII : « Eloquium Domini, ait, argentum igne examinatum dicitur, quia sermo Dei, si in corde figitur, tribulationibus probatur. » Hinc de Josepho dicitur *Psalm.* CIV, 20 : « Eloquium Domini inflammavit eum, » *q. d.* Oraculum Dei per insomnia, ac studium legis divinæ causa fuit Joseph, ut coqueretur et probaretur igne tribulationis, dum propter illud a fratribus ipsi invidentibus venditus tredecim annos servivit in Ægypto, donec anno ætatis trigesimo a Pharaone carcere liberatus, factus est princeps Ægypti.

CLYPEUS EST OMNIBUS SPERANTIBUS IN SE, — nimirum ipse Deus, ut dixi. Alludit ad *Genes.* XV, 1, ubi Deus ait Abrahæ : « Noli timere, Abram, ego protector tuus (Hebraice, *ego scutum tuum*), et merces tua magna nimis. » Posset tamen quoque ad sermonem Dei referri : hic enim est clypeus hominis contra omnes tentationes tum, quia promissio Dei, præsertim vitæ et gloriæ æternæ, animat fideles ad omnia tentamenta mundi, carnis et diaboli fortiter repellenda; tum quia præcepta Dei timorem ejus mentibus indunt qui omnes hostium insultus dispellit. Sic Christus, tentatus a diabolo, objecit ei clypeum sermonum Dei, dicens : « Scriptum est : Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, » *Matth.* IV. Idem fecit S. Paula, teste S. Hieronymo in ejus Vita, cæterique Sancti. Hoc est quod ait S. Paulus : « In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere, *Ephes.* cap. VI, 16. Ita Salonius : « Omnis sermo, ait, divinæ auctoritatis idcirco igneus clypeus dicitur, quia corda electorum, qui spem suam in Deo ponunt, et igne charitatis accendit, et scientia veritatis illuminat, et sordes vitiorum quas in eis reperit, consumit et purgat, ac ab insidiis hostium cunctisque defendit adversitatibus. »

NE ADDAS QUIDQUAM VERBIS ILLIUS, — *q. d.* Ideo verbis divinis insistendum est, quia qui ab illis deflectit, in mendacia deerrat; quia ipsa pura, vera, tornata perfectaque sunt, ut nihil illis addi aut demi possit. « Verba Dei, ait Procopius, cum plena et perfecta existant, nullum auctarium admittunt. » Intellige nihil addi posse quod eis repugnet vel deroget; sic enim se explicat Salomon, dum subdit : « Ne arguaris (1) inveniarisque mendax. Cum enim verbum Dei sit verissimum, quicumque illi addit aliquid repugnans, necesse est ut falsum dicat et mentiatur. Rursum nihil eis addi potest quasi dictum a Deo, ut vendites verbum tuum esse verbum Dei, uti faciebant olim Scribæ et Pharisæi, suas traditiones inutiles, et legi Dei contrarias pro verbo Dei venditantes; et nunc faciunt hæretici, qui verba Dei hæretica expositione vitiant et corrumpunt, dum sua somnia et deliria obtrudunt pro verbo Dei; qui proinde velut falsarii S. Scripturæ a Deo judicabuntur et damnabuntur. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 20 *in Matth.*: « Non addas verbis Dei, etc.; qui autem hoc ausus fuerit, se sapientiorem esse putat quam Deum, et incipit esse falsus testis, quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit. » Cum ergo a posterioribus, ab Apostolis, atque ab Ecclesia quædam Dei populo dicta, scripta et prædicata sunt, quæ prioribus Dei verbis non fuerunt expressa, nihil additum est verbis Dei, quia et illa quæ accesserunt verba Dei sunt. Cum interpretes explanant verba Dei, nihil addunt verbis Dei, cum suas explanationes nolint recipi pro verbo Dei, nisi quatenus cum verbo Dei consonant atque conveniunt; nec sua addunt, quasi verba Dei non sufficiant, sed quia non ab omnibus intelliguntur. Ita Jansenius. Plura de hac gnome dixi *Deuteronom.* IV, 2; *Apocal.* XXII, 18; *Galat.* I, 8.

7. DUO ROGAVI TE, NE DENEGES MIHI ANTEQUAM MORIAR, — non quasi petat duntaxat ante mortem horum duorum compos fieri, aut ante mortem de præteritis luxuriis et idololatria pœnitere (unde aliqui ex hoc loco contendunt Salomonem ante mortem scelerum suorum egisse pœnitentiam); sed quod per omnem reliquam vitam usque ad mortem hæc duo sibi præstari cupiat, *q. d.* Continuis precibus a te flagito ut duo hæc quæ subjiciam, mihi non deneges, sed concedas, ut « antequam moriar, » id est quamdiu superstes ero, quamdiu non moriar, sed vivam, hæc duo mihi semper adsint et nunquam desint : nam, ut in morte et post mortem illa mihi desint, parum curo. Unde Hebræa habent : *Duo postulavi a te, ne prohibeas a me antequam moriar;* Septuaginta : *Ne auferas a me gratiam antequam ego moriar,* quasi dicant : Non auferas a me hanc gratiam duplicem, quam postulo quoad vixero, sed gratiose et benevole utramque mihi semper elargire.

8. VANITATEM ET VERBA MENDACII LONGE FAC A ME; MENDICITATEM ET DIVITIAS NE DEDERIS MIHI, TRIBUE TANTUM VICTUI MEO NECESSARIA, — « ne scilicet, ait Beda, copia vel inopia transeuntium rerum in oblivionem decidam æternorum (2). »

Transit ab intellectu ad effectum. Dixit quanta in cœlo totoque mundo operetur sapientia, et a quo sit postulanda, scilicet a verbo Dei; nunc ostendit ejus usum et praxim, scilicet quid sapientiam consecuto ordinarie sit petendum ad vitam recte transigendam, ob quam sapientia quæritur, et ad quam verbum Dei traditum est. Demonstrat id suo exemplo dicens : « Duo rogavi te, » etc. Aliqui duo hæc esse censent, *primum :*

(1) Hebraice est, *ne increpet te.*

(2) Unum animi, alterum corporis bonum petit. Prius est, ut procul absit a sectandis rebus vanis (v. g. astrorum cultu, ait Rosenmullerus : conf. *Jerem.* XVIII, 15), falsisque opinionibus, quibus quis a justitiæ veræque religionis tramite declinet : alterum, ut mediocris fortuna obtingat.

« Vanitatem et verba mendacii longe fac a me ; » *secundum :* « Mendicitatem et divitias ne dederis mihi. » Per *vanitatem* autem Pagninus accipit *vanum,* id est *otiosum verbum;* Auctor *Catenæ Græc.*, *verbum stultum,* puta stultiloquium; Chaldæus, *detractionem,* quia detractor est instar cenotaphii, id est sepulcri vacui, quod exterius repræsentat sepulturam cujuspiam, sed interius corpore sepulto caret, estque inane et vacuum. Sic enim detractor multa fingit dicitque quæ exterius famam alterius lædant, sed interius re ipsa, puta veritate carent, suntque inania, vana et falsa. Alii per *vanitatem* intelligunt vanas opiniones, errores et hæreses, quasi ab iis præservari optet Sapiens; duo enim hæc optanda sunt : *primo*, ut de Deo recte sentiamus; *secundo,* ut recte utamur divitiis et paupertate, ne in alterutro Deum offendamus.

Rursum noster Salazar per *vanitatem*, vel *verbum vanum,* censet promissionem violatam notari, *q. d.* Verbi dati aut oblatæ fidei violationem, et mendacium amove longius a me; utrumque enim principe indignum crimen est, atque adeo ab illo procul esse debet, ita ut ne remotissima quidem ejus suspicio in illum cadat. Hinc Cassiodorus in *Variis :* « Majestas regis, ait, numinis auctoritatem sortiri, et vox illius oraculi locum habere debet; si enim vel semel mentiatur et fidem fallat, nemo deinceps ei fidem habebit. Huc facit proverbium Syrorum et Arabum, *Cent.* 2, num. 49 : « Qui notus est veracitate, recipitur ejus mendacium; et qui notus est mendacitate, non recipitur ejus veritas, » *q. d.* Eam vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cum mentitur credamus; ei vero qui sæpius mentitur, etiam tunc cum verum dicit, fides non habeatur. Hoc lucrantur mendaces, perfidi et perjuri, ut perdant famam et fidem, nec eis credatur etiam dum vera effantur et jurant; » et num. 48 : « Omitte mendacium ubi videris quod tibi profuturum erit, nam nocebit tibi. Et tuum est hærere veritati, ubi videris quod ipsa nocebit tibi, quia ipsa proderit tibi ; » et *Cent.* 2, num. 72 : « Veritas est magnificentia (id est magnifica), mendacium autem vilitas. Veritas est sanitas, mendacium infirmitas, » id est debile et infirmum, quia ad lucem veritatis evanescit.

Verum profundius et germanius alii ex hebræo *vanitatem* et *mendacium* referunt ad mendicitatem et divitias, quæ sequuntur, et per illa explicant, *q. d.* Rogo te, Domine, ut mihi duo concedas : *primo,* aufer a me divitias, quæ impellunt ad vanitatem et fastum; *secundo,* aufer a me paupertatem, quæ impellit ad verba mendacii et perjurii. Explicat, dum rationem utriusque subdit : « Ne forte satiatus illiciar ad negandum Dominum, » scilicet dicendo : « Quis est Dominus ? » hoc est, ne forte deseram Deum, et deficiam ad idola; hæc enim sunt « vanitas, » id est plane inania et vana; ipsa quoque apostasia est vanitas, id est vana superbia et fastus quo quis spernit Deum, uti fecit Salomon per delicias et concubinas a Deo apostatans ad deos Gentium. « Aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei, » negando scilicet furtum cum adjuratus fuero; hoc autem est incidere in exitialia verba mendacii : ad mentiendum enim sæpe impellit paupertas. Ita Lyranus quem audi : « Duo rogavi te, Domine : vanitatem, quæ est annexa prosperæ fortunæ; et verba mendacii, quæ frequenter annectuntur adversæ, longe fac a me; et idem repetit per alia verba : Mendicitatem et divitias ne dederis mihi, » etc. Itaque sub exemplo divitiarum et paupertatis Salomon hic orat, et orare nos monet, ut nec prosperitate extollamur, et inducamur ad vanitatem superbiæ, ac Dei neglectum cum idolorum cultura; nec per adversitatem deprimamur ad inhonesta et mendacia, inter quæ maximum est pejerare nomen Dei, hoc est, Deum facere testem falsitatis.

Hinc aliqui hebræum שאו *scau*, id est *vanitatem,* vertunt *irruptionem,* impetum, temeritatem, præcipitantiam (radix enim שאה significat irrumpere cum impetu et præcipitare), qua, scilicet, divitiis insolens et tumidus irrumpam in thronum Dei, atque arroganter cum Lucifero dicam : Quis est Dominus? quis mihi dominetur? ego sum similis Altissimo, imo Deus in regno meo, uti dicebat Pharao, *Exodi* v, 2; et rex Tyri, *Ezech.* XXVIII, 2 : « Deus, ait, ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris. » Ita hunc locum explicat S. Basilius in *Regulis fusius disput.*, interrog. 20 : « Salomon, ait, hic divitias, saturitatem; egestatem vero summam rerum ad vitam necessariarum inopiam definivit, nimirum ex eo quod dicit necessaria, medium quid inter egestatem et abundantiam rerum ad usum necessariarum declarans. » Et S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octon. 8 : « Hæc enim, ait, tentamenta duo maxima S. Salomon oratione sua declaravit et rogavit, ut posset excludere, dicens : Divitias autem et paupertatem ne dederis mihi, sed ordina mihi quæ opus sunt, et quæ abundent, ne repletus mendax fiam, et dicam : Quis me videt? aut pauper rapiam et perjurem nomen Dei. Potes igitur tu ista tentamenta contemnere quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit, et meruit? Dives erat, timuit extolli; pauper fieri formidavit, ne paupertatis necessitate abstinentiæ gratiam non teneret. » Probat id exemplis : « Quam multi qui videbantur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui? Quam multi aliqua necessitate dejecti, non potuerunt contenti esse in injuria, qui fuerant virtutum exercitio roborati? Rarus Job invenitur in terris, qui et divitias amisit et filios, et vibicibus corporis exarabatur, cum vermes toto corpore fluerent; a Dei tamen charitate non potuit separari. » Et S. Bernardus, serm. 2 *in Domin. Palm.* : « Licet, ait, multos occidat adversitas, tamen multo plures extollit prosperitas, sicut scriptum est : Cadent a latere tuo mille, si-

Mediocritas optanda.

nistro scilicet, per quod signatur adversitas; et decem millia, id est multo plures, a dextris tuis, in quibus prosperitas designatur. Denique quia utrobique periculum est, orat Sapiens et dicit : Divitias et paupertatem ne dederis mihi, ne forte aut divitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas dejiceret in impatientiam. »

Simile fuit votum Catharinæ reginæ Angliæ, uxoris Henrici VIII, quæ deinde injuste ab eo repudiata vitam martyrio persimilem egit, de qua ita scribit Sanderus, lib. I *De Schismate Anglic.* Solebat Catharina sæpissime apud suos dicere, fortunam se nec asperrimam, nec lenissimam, si daretur optio, electuram, cum utraque suas tentationes ac pericula habeat; sed mediam potius ac temperatam : si tamen alterutra eligenda esset, malle se tristissimam quam blandissimam; infelicibus enim raro deesse consolationem, fortunatissimis fere semper mentem.

A Salomone hanc sententiam didicit accepitque Plato et Philosophi; Plato enim, lib. III *De Legibus* : « In quocumque, ait, hominum cœtu nec inopia, nec divitiæ sunt, huic justissimi mores aderunt; neque enim ibi contumelia aut injuria locum habet. » Exemplum est in Sparta, a qua Lycurgus sustulit opes et inopiam, ideoque optimos et justissimos habuit cives. S. Basilius, tract. *De Legendis libris Gentilium*, citat gnomen Theognidis dicentis :

> Non ego divitias, non opto magna; sed adsint
> Parva, modo ut vivam lætus et absque malis.

Simile est votum Socratis apud Platonem in fine *Phædri* : « O amice Pan, ait, et omnes qui hunc locum incolitis dii, date mihi ut pulcher intus efficiar, et quæcumque extrinsecus habeo, intrinsecus sint amica; divitem autem sapientem solum existimem. Tantum vero mihi sit auri, quantum nec ducere, nec ferre queat alius quam vir temperans. » Nam, ut ait S. Ambrosius in lib. VI *Hexam.* cap. VIII, citans hanc Salomonis gnomen : « Fugienda et cavenda sunt tentamenta mundi, ne pauper desperet, ne opulentus insolescat. » Maximus, lib. XIII, citat S. Chrysostomum dicentem : « Dives est non qui multa possidet, sed qui non multis indiget; » et Philonem : « Vir bonus et paucis egens, in mortis et naturæ immortalis confinio quodam est. Nam indiget quidem propter mortale corpus; sed non multis propter animum immortalitatis appetentem, » Democritum : « Sumptuosam mensam apponit fortuna; quæ satis sit, temperantia. » Denique Apostolum, I *Timoth.* VI, 6 : « Est, ait, quæstus magnus pietas cum sufficientia; » id est cum animo sibi sufficienti, suisque licet modicis contento. Ubi plura hac de re dixi.

Dices : Salomon erat rex opulentissimus; regi autem non est timenda paupertas, cum regem necesse sit opibus abundare. Respondent aliqui cum Jansenio, hæc esse verba Agur, non Salomonis; sed hoc confutavi vers. 1. Alii melius censent Salomonem hic induere personam cujuslibet privati et plebeii, ut eum doceat modum orandi, scilicet petere alimenta necessaria, ut liber sit tam a copia quam ab inopia. Hoc enim majori hominum parti, et communi eorum vitæ minus perfectæ magis consonum et contemperatum videtur. Nam pauci perfecti nec divitias nec paupertatem metuunt, sed dicunt cum Paulo : « Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum), et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati, » *Philip.* IV, 12; et cum Psalte : « Proba me, Domine (penuria et afflictione), et tenta me : ure renes meos et cor meum, » *Psalm.* XXV, 2. Id verum est; unde S. Chrysostomus, hom. 18 *in epist. ad Hebr.*, et S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octon. 8, dicunt hæc verba Salomonis convenire hominibus veteris Testamenti, quia imperfecti erant.

Potest tamen hæc gnome accipi, ut dicta in persona regis Salomonis, tum quia rex potest excidere solio et regno, fierique privatus, ut accidit Mithridati, Tigrani, Antiocho, Dejotaro, Perseo, Ptolemæo, Cleopatræ aliisque regibus a Romanis devictis; tum quia rex sæpe est pauperior privato, quia etsi multas habeat opes, tamen plures habet officialium, urbium, fabricarum, bellorum expensas, ita ut ad illas opes regales non sufficiant, uti hodie in nonnullis regnis oculis cernimus : opes enim illæ æstimandæ sunt, quæ sunt liberæ ab onere expensarum. Quare mercator habens centum millia aureorum libera, sæpe ditior est rege, qui annue quindecim colligit milliones, sed omnes obligatos ad solvenda debita, bellorum expensas, aliosque regni sumptus. Hinc subinde egestas cogit reges furari et prædari, non florenos vel aureos, sed integras urbes, provincias et regna, dum vel aliena invadunt, vel propria per tributa vel præsides et milites expilant.

Dices *secundo* : Salomon hic videtur vituperare et damnare paupertatem Religiosorum ac Ordines mendicantium. Respondeo : Nequaquam, sed modum vivendi suæ ætati congruum præscribit, qui scilicet conveniebat Judæis, quin et majori Christianorum parti, qui est moderate vivere, ita ut necessaria suppetant, superflua absint; hic enim modus communi hominum generi congruit, estque salutaris. Christus autem huic perfectius vitæ genus adjunxit, cum suasit paupertatem Evangelicam tam exemplo quam verbo. Unde ipse ait : « Ego autem mendicus sum et pauper, » *Psalm.* XXXIX, 18. Et : « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet, » *Matth.* VIII, 20. Porro hæc paupertas Christi longe alia est a paupertate quam deprecatur Salomon : hæc enim est involuntaria et coacta, qualis est mendicorum; Christi vero est voluntaria et libera, quam scilicet Apostoli et Religiosi sponte assumunt

exemplo Christi, tum humilitatis studio, tum ut affectum ab opibus rebusque terrenis avocent, eumque totum in Deum et res divinas transferant. Ita respondet S. Thomas, III part., *Quæst.* XL, art. 3, ad 1. Quocirca Christus ait, *Matth.* v : « Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Vide Hieronymum Platum, lib. I *De Bono status Relig.* cap. IX, et lib. II, cap. VIII. Addit Bellarminus, lib. II *De Monachis*, cap. XLVI, Salomonem loqui de mendicitate quæ exposita est periculo; at talis non est Religiosorum, qui sciunt certo nil sibi defore, quia Christus eis promisit centuplum in hac vita, *Matth.* XIX. Imo videntur Religiosi, inquit, ad litteram petere quod Sapiens petit : nec enim volunt divitias, et ideo eas relinquunt; nec tamen volunt mendicitatem periculosam, qua moriantur fame; et ideo dicunt : « Tribue tantum victui meo necessaria. »

Mystice, hæc de divitiis et mendicitate spiritali, puta de excessu et defectu sapientiæ, virtutum, consolationum et gratiarum accipiunt S. Hieronymus in cap. II *Eccle.*, et S. Bernardus, serm. 68 *in Cant.*, quem audi : « Perniciosa paupertas, penuria meritorum; præsumptio autem spiritus, fallaces divitiæ; et ideo : Divitias et paupertatem ne dederis mihi, Domine, ait Sapiens. » Audi et S. Hieronymum : « Non solum temporalis lætitia, sed etiam spiritualis, est tentatio possidenti, ita ut aliquando indigeam angelo corripiente et angelo Satanæ, qui me colaphizet, ne hinc elever. Unde et Salomon ait : Divitias et paupertatem ne dederis mihi. »

TANTUM TRIBUE VICTUI MEO NECESSARIA. — Hebræum est verbum טרף *taraph*, id est prædari, rapere, carpere, cibare. Unde ad verbum sic vertas, *carpere me fac panem statuti mei*, vel *panem mihi demensum*, id est meæ necessitati sufficientem et commensum, juxta illud quod orare nos docuit Christus *Matth.* VI, vers. 11 : « Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. » Græce est *panem* ἐπιούσιον, id est substantialem vel substantivum, id est, ad substantiam nostram pertinentem, scilicet quotidie necessarium ut in vita subsistamus, quem alii cibarium vocant. Ita S. Chrysostomus, S. Basilius, Theophylactus, Euthymius et alii in *Matth.* cap. VI. Unde Syrus vertit, *panem indigentiæ nostræ*. Vox ergo *carpere* significat hunc panem quotidie per partes petendum et carpendum esse frugaliter et tenuiter, sicut boves, oves et jumenta quotidie carpunt pura gramina, ex iisque victitant. Alii, *ciba me cibo congruentiæ meæ*; Aquila, *institue mihi victum sufficientem*; Chaldæus, *enutri me pane sufficienti mihi*; Septuaginta, *constitue mihi quæ necessaria et sufficientia*. S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octon. 8 : « Sed ordina mihi, quæ opus sunt, et quæ abundent, » id est, constitue mihi necessaria vitæ non arcte et parce, sed large et abundanter, quanquam alii legendum censeant, « nec abundent : » hoc enim exigere videtur antithesis, petit enim sufficientia, deprecatur superflua : sufficientia, inquam, naturæ, non avaritiæ; avaritiæ enim nihil sufficere potest, etiamsi totum mundum, ut est luxuriosa, possideat.

Præclare S. Augustinus, serm. 15 *De Diversis*, cap. XV : « Istæ, ait, injustæ divitiæ dicuntur, non quia injustum est aurum et argentum; sed quia injustum est eas divitias putare quæ non auferunt egestatem. Tanto enim quisque ardebit egestate, quanto magis eas diligens majores habuerit. Quomodo ergo sunt divitiæ, quibus crescentibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quanto fuerint ampliores, non auferunt satietatem, sed inflammant cupiditatem? Divitem tu putas, qui minus egeret si minus haberet? » Probat id exemplis : « Nam vidimus quosdam cum haberent parvam pecuniam, parvis lucris fuisse contentos; sed postquam cœpit eis abundare verum quidem corpus auri et argenti, sed tamen falsæ divitiæ, cum parva obtuleris, jam recusant : credis jam eos esse satiatos; sed falsum est. Nam major pecunia fauces avaritiæ non claudit, sed extendit; non irrigat, sed accendit; poculum respuunt, quia fluvium sitiunt. »

Notat Cajetanus in III part., *Quæst.* XL, art. 3, Salomonem hic *necessaria* ponere ut medium quid inter divitias et paupertatem, ut qui necessaria duntaxat habeat, nec dives nec pauper sit censendus, sed medius inter utrumque : ac proinde Religiosum, qui pauper est, et paupertatem profitetur, debere carere non tantum superfluis, sed et subinde necessariis : his enim non raro indiget is qui vere pauper est.

Idem quod Salomon hic precatur, imprecatus est et impetravit S. Franciscus hospiti suo in villa Tyfi, quinto a monte Alverniæ milliario. Cum enim ab eo benevole hospitio fuisset exceptus, ejus domui benedixit, prædixitque ejus progeniei a generatione in generationem duraturæ, neque divitias neque paupertatem Deum daturum, sed quæ commodæ vitæ et victui essent necessaria. Antiqui hujus vaticinii adhuc recens est in dicto loco memoria : domus illa vocatur S. Francisci, omnibusque Franciscanis transeuntibus patet ad hospitium, estque hospitalis et liberalis, uti narrat Lucas Waddingus in *Annalibus Minorum*, anno Christi 1215, num. 11. « Habentes ergo, ut ait Apostolus, alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, » I *Timoth.* VI, 8. Ubi egregie S. Hieronymus excurrit in hunc modum : « Nudi nati sumus, nudi etiam morituri; quidquid hic invenitur, hic relinquetur. Non est nostrum, quod non semper nostrum est. Tanquam peregrini ergo sufficienti usu contenti simus : illas divitias acquiramus, quas nobiscum ad cœlestem patriam ferre possimus. Habentes alimenta, etc. Sufficientiam prius dixerat; quidquid his amplius est, divitiis deputetur. » Hæc S. Hieronymus.

Benedictio S. Francisci.

9. NE FORTE SATIATUS ILLICIAR AD NEGANDUM, ET

DICAM : QUIS EST DOMINUS? AUT NECESSITATE COMPULSUS FURER, ET PERJUREM NOMEN DEI MEI. — Hebraice, *ne forte satiar et negem*, vel *mentiar, et dicam;* Septuaginta, *ne saturatus mendax fiam, et dicam : Ecquis me videt?* Pro *perjurem* hebraice est, *apprehendam nomen Domini*, scilicet ut eo quasi clypeo apprehenso tuear meum mendacium, quo nego furtum a me commissum, ac me de eo accusantes eludam. Pagninus, *et assumam in vanum nomen Domini;* Chaldæus, *violem nomen Dei mei;* Septuaginta, *pejerem.*

Causæ cur opes recusanda. Prima.

Causam cur divitias deprecetur dat, quod illæ pariant rerum copiam, gulam et satiem quæ gignit fastum, qui sensim intumescens adeo crescit, ut neget Deum omneque numen, ac dicat : Quis est Dominus qui mihi opes adimat? aut iis pro libito ad omnem gulam et luxuriam uti fruique me vetet? Hæc enim est ratio cur divites et voluptuarii negent Deum, quia scilicet volunt libere sine metu pœnæ et vindictæ indulgere suis cupidinibus et libidinibus; et quia sciunt Deum illas vetare, iisque minari gravissimas pœnas in gehenna, hinc ut ejus metum excutiant, libereque epulentur et luxurientur, dicunt : Non est Deus, non est numen, non est providentia quæ me videat, judicet, damnet, puniat. Hæc enim est causa atheismi, cur scilicet voluptuarii fiant athei, juxta illud *Psal.* XIII, 1 : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. » Causam subdit : « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis, » *q. d.* Quia corruperunt sua studia, id est cogitationes, actiones et mores, ideo negarunt Deum, ne ejus vindictam extimescerent.

Altera ratio est, quod avari et divitiarum cupidi opes suas ament colantque quasi idolum; semper enim de iis parandis, servandis, augendis cogitant, illisque omnes affectus, studia et labores impendunt, illarum cupiditati per omnia obediunt, atque in eis omne bonum ultimumque finem collocant : quare earum causa Dei cultum negligunt, ejus præcepta violant, ac tandem ejus providentiam negant. Unde avaritia ab Apostolo vocatur « idolorum servitus, » *Ephes.* V, 5. Vide ibidem S. Chrysostomum, *hom.* 18, et hom. 6 in epist. *ad Roman.*, ubi docet avaros vere esse idololatras, quia auri idolum in mente sibi efformarunt, illique et corpus et animam sacrificant.

Tertia ratio est, quod unum scelus ducat ad aliud, et minus impellat ad majus, quo fit ut dives crescens in superbia, avaritia, gula, injustitia, omnique scelere, tandem labatur in hæresim, atheismum, idololatriam, uti lapsus est Salomon, ac hoc sæculo multos prolapsos vidimus.

Opes ducunt ad atheismum : cur?

Hæc enim est justa Dei vindicta, qua unum scelus alio punit, ac tandem sceleratos sinit ruere in atheismum vel idololatriam; sciunt enim scelerati idola esse lapidea et lignea, nec habere vim se vindicandi et scelestos puniendi : quare malunt illi servire, ut sint impunes, quam Deo vero, qui acerrimus est vindex scelerum. Hoc est quod Ephraim ait apud *Osee* cap. XII, 8 : « Dives effectus sum : inveni idolum mihi : omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi, » *q. d.* Effinxi mihi idolum, quod in omni meo opere et labore nullis me legibus astringet, ac proinde nullius me sceleris arguet, nullis me pœnis multabit. Hinc S. Ambrosius, lib. II *Offic.* cap. VII : « Avaritia, ait, perfidiæ vicina est; » et S. Augustinus, lib. V *De Civit.*, docet olim homines ab idolis ad Dei cultum paupertate conversos, ac paupertate in eo crevisse, per opes vero a fide in perfidiam relabi. Exemplum est in Hebræis, qui epulantes et saturi desciverunt a Deo, et fabricarunt sibi idolum vituli aurei, juxta illud *Exodi* XXXII, 4 et 6 : « Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere, dicentes : Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti; » et illud *Deuter.* XXXII, 15 : « Incrassatus est dilectus et recalcitravit : impinguatus, dilatatus dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo. Provocaverunt eum in diis alienis. » Similiter gulosus et luxuriosus pro idolo habet suam gulam et luxuriam, juxta illud *Philipp.* III, 19 : « Quorum finis interitus, quorum Deus venter est. » Nam, ut ait eleganter Tertullianus, *Contra Psychicos* : « Deus illis venter est, et pulmo templum, aqualiculus altare, sacerdos coquus, cujus tota charitas in cacabis fervet, tota fides in culinis calet, tota spes in ferculis jacet. »

Opes sunt occasio scelerum.

Moraliter, hic disce opes, licet in se nec bonæ, nec malæ sint, sed adiaphoræ, multis tamen esse occasionem et illecebram superbiæ, gulæ, luxuriæ, injustitiæ et impietatis, idque ob innatam homini ad hæc concupiscentiam. Unde Antonius in *Melissa*, I part., cap. XXXI, citat de iis Patrum et sapientum gnomas. S. Chrysostomi : « Pauper non tam desiderat necessaria, quam superflua dives; nec rursus tantam vim aut facultatem habet pauper ad exercendam improbitatem, quantam dives. Si quis cupiditate superior, vincitur a pecuniis; nec cupiditatem quidem sæpe vincit, sed a natura accepit, ut parum ei molesta sit hæc : non enim omnes similiter luxuriosi sunt. Radix omnium malorum est pecuniæ studium : desiderium enim divitiarum est perjurium, furtum, rapina, scortatio, invidia, cædes, odium fratrum, bellum, avaritia, simulatio, adulatio. » S. Gregorii Nysseni : « Honeste possidere pauca multo præstabilius est, quam improbe multa possidere. Nulla lucrandi satietas unquam oboritur, sed quod subinde accipitur, materia et fomentum majoris desiderii fit. » Clementis : « Optimæ sunt opes inopia cupiditatum. » Philonis : « Divitiarum decus non in loculis situm est, sed in auxilio egentibus exhibendo. » Nili : « Ne velis ditescere ea causa ut liberalis sis in pauperes : Deus enim justum jubet misereri ex iis quæ

habet. » Plutarchi : « Ut vestes talares corpora, sic opes immodicæ animas impediunt. Equus generosus non ex apparatu pretioso judicatur, sed qui natura sit egregius; neque vir honestus, qui magni pretii possidet opes, sed qui generoso animo sit. » Democriti : « Assidua inest cunctis hominibus divitiarum cupiditas : non acquisita enim cruciat, acquisita vero curis fatigat, perdita denique tristitia conficit. Naturales divitiæ constant pane et aqua, et parabili corporis tegumento; superfluæ vero infinitam in animo cupiditatis vexationem habent. » Eusebii : « Divitiæ multis malis quasi velum prætexunt. » Chilonis : « Quid est opulentia? Thesaurus malorum, calamitatis viaticum, improbitatis suppeditatio. » Ipsius Christi : « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum, » *Matth.* XIX, 24; S. Pauli : « Radix omnium malorum est cupiditas, » græce φιλαργυρία, id est amor pecuniæ, I *Timoth.* VI, 10. Maximus vero, *serm.* 12, inter alios perplures citat gnomen Luciani :

> Editus in lucem nudus sum, nudus abibo :
> Quid frustra sudo, funera nuda videns?

Additque : Aristides cognomento Justus, cum quidam ei dives paupertatem exprobraret : « Mihi, ait, paupertas nihil mali videndum præbebit, tibi autem divitiæ turbas non paucas. » Hiero cum vituperaretur, quod cum multos rhetoricari docuisset, ipse egeret : « Atqui, ait, ditescere non docui eos, neque pecuniæ studere. » Musonius : « Crœsi quidem et Cyri thesauros tanquam extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat. » Xenophon philosophus : « Paupertatem per se doctam philosophiam esse dicebat : quæ enim hæc verbo suadet, illa opere cogit. Multorum malorum tegumentum est opulentia. » Idem « divitem et indoctum sordes inargentatas esse dicebat. Etiamsi fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium aut quatuor : sunt quidam qui non in hac præsenti vita vivunt, sed magno studio præparant, quasi alteram vitam sint acturi, non hanc præsentem. »

Paupertas est philosophia realis.

Rursum Antonius in *Melissa*, cap. XXXIII et XXXIV, citat illud S. Basilii : « Gaudeas, o homo, in penuria, quia Lazari bona te sequentur. Aurum est laqueus animarum, hamus mortis, esca peccati. Pauper est qui multis indiget; multorum autem indigos facit cupiditas insatiabilis. Quemadmodum ebriis magis magisque occasionem bibendi vinum bibitum præstat; sic etiam homines recenter ditati cum multa possideant, plura desiderant, ex ipsa rerum accessione morbum foventes, et suum eis studium vertitur in contrarium. Quidquid vides, quidquid imaginaris, aurum est. Hæc tibi dormienti somnium, et vigilanti cogitatio est : nam ut qui per insaniam delirant, non ipsas res vident, sed quæ eis affectio suggerit, imaginantur; sic animus tibi avaritia detentus, nihil quam aurum et argentum videt, et suavius quidem aurum, quam sol conspectu tuo se offert.

Denique Secundus philosophus interrogatus ab Adriano Imperatore : « Quid sunt divitiæ? respondit : Auri pondus, curarum administer, insatiabilis invidia, desiderium inexplebile, invisa concupiscentia. Quid paupertas? odibile donum, sanitatis mater, curarum remotio, sapientiæ inventrix, absque sollicitudine felicitas. »

Paupertatis incommoda.

Causam vero cur paupertatem deprecetur, subdit Salomon, dicens : « Ne egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei : » paupertas enim ut se ditet, proclivis est ad furtum, quod ut tegat mentitur, utque mendacio credatur addit juramentum, et pejerat. Hinc videmus pauperes et mendicos furaces, tertio quoque verbo jurare et sæpe pejerare.

Huc faciunt gnomæ sapientum quas recitat Maximus, *serm.* 12. Cratonis : « Nulla major est in vita calamitas paupertate. » Et Simonidis, qui rogatus utrum magis expetendum, divitiæ an sapientia : « Nescio, ait; video tamen sapientes divitum januas frequentare. » Et Theognidis :

> Non frustra te, Plute, colunt, venerantur et omnes :
> Namque tibi facile est, non leve ferre malum.

Et Euripidis in *Danae* : « O aurum! pulcherrima felicitas hominibus. » Aristotelis : « Paupertas multis eget, insatiabilis cupiditas omnibus. » Democratis : « Si non multa concupiscas, pauca etiam multa videbuntur : exigua enim appetentia paupertatem opulentiæ parem efficit. » Sixti non Pontificis (ut voluit Ruffinus), sed Pythagoræi, *sententia* 90 : « Contentus esto mediocribus. » S. Cypriani, lib. V, *epist.* 2 : « Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus. »

Vers. 10.

10. NE ACCUSES (Syrus, *ne prodas*) SERVUM AD DOMINUM SUUM, NE FORTE MALEDICAT TIBI, ET CORRUAS. — Hebraice, *ne crimineris lingua*, aut *crimen imponas servo apud dominum suum, ne forte maledixerit tibi, et delinquas*; Chaldæus, *ne maledixerit tibi, et reus peragaris*; Septuaginta, *ne tradas servum in manus domini, nequando maledicat te, et dclearis*. Illa vero extrema, *ne delearis*, Aquila, Symmachus et Theodotion sic vertunt, *ne pecces, ne delinquas*. Hebræum enim אשם *ascam* significat, *primo*, delinquere, peccare; *secundo*, reum peccati peragi; *tertio*, ob peccatum puniri et desolari : alludit enim uti litteris et voce, sic et significato ad שמם *scamam*, id est desolari. Aliqui vertunt, *ne affleris*, vel *exsuffleris*, quia *ascam*, inquiunt, significat propter culpam vel pœnam esse afflandum et exsibilandum, ut cum afflatu quodam fiat abominationi et horrori spectantibus. Jam

Primo, Rabbini, et ex iis Baynus, hanc gnomen limitant ad servum Gentilium, qui ad filios Israel

confugiebat, ut a gentilismo conversus ad judaismum proselytus fieret; quem proinde non reddendum hero gentili, sed apud Judæos libertate donandum ipsi arbitrantur; de eoque accipiunt illud *Deuter.* cap. XXIII, 15 : « Non trades servum domino suo, qui ad te confugerit; habitabit tecum in loco qui ei placuerit, et in una urbium tuarum requiescet : ne contristes eum. »

Secundo, melius et plenius Lyranus, Hugo, Jansenius, Arboreus et alii, hæc accipiunt de quolibet servo, quem vetat accusari apud herum temere et sine gravi causa, præsertim ex dicacitate vel odio, ut illi noceas, illumque per herum affligas. Hoc enim crudelitatis est, et hoc significat hebræum תלשן *talscen*, id est linguavit, lingua detulit, a radice לשן *lascon*, id est lingua : et sic vulgo dicimus, loquaces et detractores longiorem æquo habere linguam. Nam alioqui lex jubet, *Deuter.* XXII, aberrantem bovem vel ovem reduci ad dominum, quanto magis servum? quis enim hæc sibi fieri nolit? vitia servorum suorum quis nolit cognoscere? Ad utriusque commodum spectat, si quid delinquat servus, ut herus intelligat. Reddit hujus præcepti rationem : « Ne forte maledicat tibi, et corruas vel delinquas. » Ne maledicat, id est, ne tibi male precetur, ne te execretur, *q. d.* Non minus metuenda est maledictio pauperis et impotentis injuste læsi, quam vires et opes divitum : habent enim Deum ultorem impotentes, et viduæ, et orphani, cæterique qui humana destituuntur ope, præsertim dum ad eum clamant, eique suam injuriam corde graviter saucio commendant : quo fiet ut Deus eos exaudiens sinat te, qui eos inique accusasti, in simile malum corruere, similiterque affligi. Unde Salomonem de more secutus Ecclesiasticus, cap. IV, 3 : « Cor inopis, ait, ne afflixeris, et non relinquas quærentibus tibi retro maledicere : maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius; exaudiet autem eum qui fecit illum. » Pro *ne corruas*, valde apposite cum Chaldæo vertas, *ne reus agaris*, *q. d.* Noli temere accusare servum apud herum, ne servus a te accusatus tibi maledicat, id est, male de te loquatur, teque pariter accuset, et occultum aliquod facinus pandat, ob quod reus agaris, damneris et puniaris : talis enim est indoles servorum. Hic sensus valde appositus est. A simili idem dicas de quovis subdito vel inferiore. Noli subditum temere accusare apud superiorem, ne ipse pariter de te male loquatur, teque accuset et reum peragat : unde et Vatablus vertit, *ne forte maledicat tibi, et pecces, q. d.* « Ne posteaquam peccaveris, contingat tibi maledictio, » ut sit hysteron proteron.

Docet hæc gnome, nullum esse quantumvis vilem spernendum vel lædendum, quod nemo tam vilis sit, qui se vindicare et lædentem vicissim lædere nequeat. Unde illud : « Canis in suo fimeto, et mendicus suo in loco potest plurimum. » Quot heri a servis, quot principes a cerdonibus cæsi sunt!

Mystice Beda : « Omnis, ait, qui facit peccatum, servus est peccati. Hunc ergo ille domino suo tradit, qui quemlibet delinquentem et resipiscere volentem, sua exhortatione aut exemplo præterita delicta repetere suadet. » Sic et Auctor *Catenæ Græcorum*.

11, 12, 13 et 14. GENERATIO, QUÆ PATRI SUO MALEDICIT, ET QUÆ MATRI SUÆ NON BENEDICIT. GENERATIO, QUÆ SIBI MUNDA VIDETUR, ET TAMEN NON EST LOTA A SORDIBUS SUIS. GENERATIO, CUJUS EXCELSI SUNT OCULI, ET PALPEBRÆ EJUS IN ALTA SURRECTÆ. GENERATIO, QUÆ PRO DENTIBUS GLADIOS HABET, ET COMMANDIT MOLARIBUS SUIS, UT COMEDAT INOPES DE TERRA, ET PAUPERES EX HOMINIBUS. — Subjungit hic Salomon alia vitia imprimis cavenda, multa docens et philosophans per quaternaria potissimum sex. Et primum quidem ponit quatuor *generationes*, hoc est genera hominum, quæ insinuat maxime detestanda esse, ob vitia singulariter mala, ait Jansenius. *(Vers. 11, 12, 13 et 14.)*

Qui ergo hanc gnomen præcedenti attexere satagunt, nodum in scirpo quærunt, eamque magis extenuant et obscurant, quam illustrant. Hæc ergo gnome, uti et cæteræ, illustris, per se sola consistit. Hinc enim incipiunt gryphi et ænigmata sex, quorum quodque quadrimembre est, et quaternario clauditur.

Hebræum דור *dor*, id est *generatio*, tria significat : *primo*, ætatem hominis; *secundo*, sæculum; *tertio*, genus hominum. Hinc tripliciter hæc gnome exponitur. *(Dor, generatio, tria notat.)*

Primo, de quatuor ætatibus hominis, scilicet pueritia, adolescentia, juventute et virili ætate: pueritiæ enim congruit *prima* gnome, quia solent pueri parentibus obstrepere; adolescentiæ congruit *secunda*, quia adolescentes videntur candidi et puri, et tamen ob bullientem sanguinem proni sunt in iras, rixas, libidines; juventuti congruit *tertia*, quia juvenes spiritosi sunt et animosi, ideoque excelsa ambiunt, et subinde majora viribus; virili ætati congruit *quarta*, quia viri, ut uxores, proles et familiam alant, non raro expilant alios, præsertim inopes et pauperes. Censent ergo hoc esse symbolum quatuor ætatum vitæ hominis. Verum hic sensus longe petitus et alienus videtur. *(Primo.)*

Secundo, alii per *dor* accipiunt sæculum, quasi hic notet quatuor mundi sæcula, quibus præcipua quatuor scelera viguerunt. *Primo* enim sæculo ante Abraham viguit idololatria; *secundo* post Abraham usque ad Christum viguit Judaismus, et Judæorum hypocrisis; *tertio* post Christum viguit hæresis usque ad tempora S. Gregorii; *quarto* post S. Gregorium viguit vigetque improbitas, oppressiones et tyrannides Christianorum. *Prima* ergo generatio notat idololatras : hi enim patrem suum, id est Deum, et matrem suam, hoc est Ecclesiam, maledictis proscindunt;

secunda generatio Judæos notat, qui propterea quod carnem deforis externis quibusdam lavacris et baptismatibus eluunt, sibi munditiem arrogant, cum tamen sordes animi minime deponant; *tertia* generatio hæreticos adumbrat, quos fastus, superbia et elatio animi a vera fide deficientes in tam dissimiles sectas compulit; *quarta* generatio malos Christianos innuit, qui ab omni misericordia et mansuetudine alieni viscera induunt ferrea, et in proximos sævitiem exercent. Verum hæc expositio mystica potius est quam litteralis; ut mystica tamen non incommoda, imo congrua est.

Tertio et genuine, *dor* hic, uti et alibi, significat genus et conditionem variorum hominum, quorum præcipua quatuor vitia hic describuntur, scilicet *primo*, ingratitudo et impietas in parentes; *secundo*, hypocrisis fictaque sanctimonia; *tertio*, superbia et fastus; *quarto*, injuria, vis et oppressio pauperum: hæc enim quatuor maxime totum orbem exagitant et turbant, ac Deo præ cæteris exosa sunt, ideoque ea singulis, ut ab iis sibi caveant, proponit hic Salomon. Generatio ergo, scilicet prava, et perversa, et impia, est quadruplex. Unde Septuaginta clare vertunt, *filius malus*, vel, ut Auctor *Catenæ Græc.*: « Soboles prolesque mala patri maledicit, et matri non benedicit. Soboles prolesque mala justam seipsam judicat; neque tamen exortus sui sordes abluit. Soboles mala elatos præ se fert oculos, suisque sese palpebris extollit. Soboles mala dentes habet similes gladiis, et molares instar forcipis (vel *bidentum, bipennium, asciarum*; omnia enim hæc significat vox τομίς) scindentes, ut devoret, et e terra absumat infirmos et humiles, et pauperes eorum ex hominibus tollat. »

Quatuor genera insignium peccatorum. Primum.

Prima ergo *generatio*, id est genus, ait Jansenius, est eorum qui per summam ingratitudinem peccant in eos quibus maxima debetur gratia. *Generatio*, ait, subaudi *est*, hoc est, quoddam est genus hominum, et sunt quidam qui suo patri etiam male precantur, aut de eo male loquuntur; et similiter matri non benedicunt, sicut deberent, sed contra maledicunt.

Secundum.

Secundum genus est eorum qui falso sibi vindicant sanctimoniam : « Generatio, inquit, quæ sibi munda videtur, cum non sit lota a sordibus suis, » hoc est, sunt qui se mundos esse putant, cum tamen immunditias suas non abluerint : quod fit vel quia ignorant immunditias suas et vitia, vel quia eas non curant. *Tertium* genus est eorum qui tanta inflati sunt superbia, ut ipso etiam vultu gestuque exteriori illam plane præ se ferant, nec eam in animo occultare valeant : « Generatio, ait, cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in altum surrectæ, » ipso oculorum habitu declarantes se alta petere, omnesque præ se contemnere.

Quartum.

Quartum genus est eorum qui tantæ sunt crudelitatis, ut feras imitentur, et quasi humanam carnem dentibus suis edant, quos exprimit, dicens : « Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, » hoc est, cujus dentes sunt quasi gladii; quo nihil aliud significatur, quam quosdam adeo crudeliter in alios sævire, ad perdendum eos sive facto, sive verbo, aut ad diripiendum eorum bona, et excoriandum eos, ut videantur ferarum more eos dentibus suis dissecare et commandere, atque confringere molaribus suis.

Noster in Hebræo legit, מאכלות *meachalot*, id est devorantes, sive *commandentes molares ejus*, hoc est *commandit molaribus suis*; jam aliis punctis legunt, מַאֲכָלוֹת *maachalot*, id est cultros, unde vertunt, *cultros habet molares*, id est dentes molares habet acutos, ut non tam dentes quam cultri acutissimi esse videantur. Est metaphora, *q. d.* Devorant et expilant pauperes tam crudeliter, ac si instar ferarum dentibus velut cultris eos dilaniarent et dissecarent. Hoc quartum genus cæteris tribus est deterius, adeoque omnium pessimum et sævissimum, ideoque quarto et ultimo loco ponitur quasi culmen et apex malitiæ. Sic in sequentibus quaternariis, quod quarto loco ponitur, in eis est summum.

Hunc esse sensum liquet, tum ex ipsis cujuslibet in hoc quaternione sententiæ verbis, tum ex sequentibus; quartam enim avarorum et raptorum generationem explicat, dum illico subdit : « Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer. » *Primam* vero, scilicet impiorum in parentes, generationem prosequitur, dum statim post *sanguisugam*, quasi ad caput generationum quatuor rediens, subjicit vers. 17 : « Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi. » *Secundam* deinde generationem hypocritarum persequitur, vers. 18, 19, 20, præsertim dum nominat : « Viam viri in adolescentia; » additque : « Talis est via mulieris adulteræ quæ comedit, et tergens os suum, dicit : Non sum operata malum. » *Tertiam* denique fastu sublimem generationem pertexit vers. 21 et 22, ejusdem dans exempla : « Per tria, ait, movetur terra, et quartum non potest sustinere : per servum, cum regnaverit : per stultum, cum saturatus fuerit pane : per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta : et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ. »

Simili schemate singularum generationum, sive statuum, abusus et vitia eleganter per earumdem antitheses digessit S. Augustinus, vel quisquis est auctor (nam alii adscribunt S. Cypriano, alii Climacho, alii aliis) tract. *De duodecim Abusionibus*, tom. IX : « *Primus*, ait, abusionis gradus est, si sine bonis operibus sapiens et prædicator fuerit, qui quod sermone docet, actibus complere negligit; *secundus*, si sine religione senex esse inveniatur; *tertius*, si adolescens sine obedientia deprehenditur; *quartus* est, dives sine eleemosyna; *quintus* est, femina sine pudicitia; *sextus* est, dominus sine virtute; *septimus* est, Christianus contentiosus; *octavus* est, pauper superbus; *nonus*

est, rex iniquus; *decimus* est, Episcopus negligens; *undecimus* est, plebs sine disciplina; *duodecimus* est, populus sine lege. » Quæ deinde singula copiose prosequitur.

Nota vers. 12 : « Non est lota a sordibus suis. » Noster cum Hebræo legit מצאתו *mittsoato*, id est a sordibus suis; Septuaginta vero alio puncto legerunt, מצאתו *mittseato*, id est ab exitu suo; unde vertunt, *exitum suum non lavit*, vel, ut Auctor *Catenæ Græcorum*, *exortus sui sordes non abluit*. Alludit ad secundinas et sordes, quibus involuti pueri nascuntur, dum ex utero matris in lucem prodeunt, a quibus illico obstetrices eos abluunt, juxta illud *Ezech.* XVI, 4 : « In die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita. »

Per *sordes exitus* accipe concupiscentiam cuique innatam et propriam. Alii enim ex parentibus trahunt complexionem cholericam, ac proni sunt in iram; alii sanguineam, ac proni sunt in libidinem; alii phlegmaticam, ac proni sunt in pigritiam; alii melancholicam, et proni sunt in tristitiam. Porro difficile est cuique hanc suam complexionem, illique insidentem concupiscentiam superare, quia quasi ingenita est et connaturalis cuique; unde paucissimi sunt etiam viri sancti, qui eam ita mortificent, ut non repullulet, juxta illud :

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Hinc pro magno, et pene pro miraculo, habetur quod legimus in Vita S. Ignatii, fundatoris Societatis Jesu, ipsum scilicet, cum natura esset cholericus, ita perdomuisse naturam et choleram, ut videretur lentus et phlegmaticus. Alii hanc partem referunt ad spurios; his enim libido, levitas et vitia parentum non raro ita adhærent, ut ex hoc solo eos spurios esse dignoscas. Ratio est, quia parentum intemperantia et libido inficit semen, ex quo geniti filii insita illi parentum vitia contrahunt: et esto quandoque ad tempus ea corrigant, tamen data occasione vel tentatione in illa relabuntur. Unde Septuaginta vertunt, *et non lavit exitum suum, q. d.* Esto spurius subinde recte vivat, tamen nequit eluere paternam maculam et vitium inolitum, quod a patre in ortu suo contraxit, quin in illud recidat. Unde Baldus in cap. fin. *De translat. Episcoporum*, circa medium : « Spurius, ait, legitimatus, aut aliqua ratione nobilitatus, similis est ægro curato a vulnere, cujus aliqua semper remanet cicatrix. » Et clare Sapiens, cap. IV, 6 : « Ex iniquis enim somnis, ait, filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes suos in interrogatione sua. » Idem a Salomone didicere philosophi. Unde Plutarchus, tract. *De Nobilitate* : « Absurda est, ait, sophistarum contra nobilitatem calumnia, qui vulgaria etiam et omnibus notissima non considerant, nempe quod generandæ sobolis gratia generosi equi et canes emantur; item vitium, olearum, et reliquarum arborum optima quæque semina : homini autem nihil ad futuram successionem generis nobilitatem conferre putant, sed tantum valere sive barbaram, sive græcam originem. Neque credunt latentia quædam principia et semina virtutis in generatione liberis communicari, ut Telemacho Ulyssis, de quo Homerus clarissimo vocabulo utens, dixit : Instillata patris virtus tibi, tanquam assereret ad paucas seminum guttas paternæ virtutis bona confluere. »

Spurii vitiosi.

Ratio a priori.

Xenophon de scriptis Theognidis : « Indicabat, ait, non hominem, non aliud quid bonum futurum, nisi ex bonis parentibus prognatum. Arietes asinos et equos, o Cyrne, generosos quærimus et unusquisque cupit hæc animalia ex bono genere parare sibi. » Aristoteles, lib. III *Polit.* cap. VI, docet ex nobilibus et ingenuis viris constituendam esse civitatem, causamque dat, quod ex iis prodeant viri generosi, qui civitatem illustrent. « Insuper, inquit, consentaneum est ex melioribus ortos esse meliores; est enim generis virtus, nobilitas. »

Denique tertiam generationem eorum qui altis incedunt superciliis, nonnulli attribuunt mundanæ nobilitati et nobilibus, qui celsis oculis, fastuque tumidi, despiciunt plebeios, uti faciunt Brachmanes apud Indos, qui in hodiernum diem ita genere suo inflantur, ut cum plebeiis nec loqui, nec vesci, nec habitare dignentur. Et Naires apud Calecutum, qui velut nobiles a plebeio se tangi non patiuntur, sed si casu a quo tangantur, eum fuste vel gladio multant, teste Osorio, lib. I *De Gestis Emmanuelis*. Sallustius in *Jugurtha* : « Metello, ait, quanquam virtus, gloria et alia optanda bonis superabant, tamen inerat illi contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum. » Cicero, act. 7 *in Verrem* : « Hominum nobilium, ait, non fere quisquam nostræ industriæ favet; nullis nostris officiis benevolentiam illorum allicere possumus : quasi natura et genere disjuncti sunt, ita dissident a nobis animo et voluntate, quemadmodum sanguine. »

Plutarchus in *Moral.* id declarat similitudine duarum avium, spini scilicet et hori : « Inter agathallos, ait, et acantides (sic vocat hujusmodi aviculas) tantum est odium, ut si sanguis earum vi misceatur, continuo secernat se, ac dissiliat : sic inter patricios et plebem, si quando pro rerum usu conjungantur et conspirent, durat tamen usque odium naturale. »

Verum hic fastus non est indoles veræ nobilitatis, sed vitium. Vera enim nobilitas est modestia animique demissio. Unde Diogenes rogatus : « Quinam hominum essent nobilissimi ? » respondit : « Qui divitias, gloriam, voluptatem, denique vitam contemnunt, et vincunt contraria, paupertatem, infamiam, dolorem et mortem. » Demosthenes : « Nobiles, ait, et honestos imprimis decet, ut perseverent habere pulchritudinem in facie, temperantiam in anima, in utrisque

fortitudinem, et in verbis gratiam. » Ita Stobæus, *serm.* 89. Aristoteles, in *Politic.* lib. VI, cap. V: « Gratiosorum, ait, et mentem habentium nobilium est, suscipere egenos, et occasionem præbentes convertere ad res agendas. » Sublimius S. Basilius apud Maximum, *serm.* 63; « Non possumus, ait, patres et majores nobiles dicere; nam veritatis lex cujusque requirit laudes: non enim idcirco equus est celer, si ex celerrimis natus sit; sed quemadmodum cæterorum animalium in se quodque spectatur, sic viri laudes testatæ sunt ex suis cujusque præclaris factis. » Et S. Gregorius Nazianzenus ibidem :

> Famæ malæ pudeat : malum non te genus
> Moveat : genus pridem tuum computruit.
> Genus, vel incipias, vel ad finem trahas,
> Ut vel bonus, vel ex bonis sis editus.

S. Chrysostomus : « Non majorum nobilitas, sed animi virtus nobilem et splendidum efficere solet. » Gregorius Nyssenus : « Generositas et gravitas superbiæ cum latere cognationem habet; » vel, ut citat Antonius in *Melissa*, part. II, cap. LXXIV : « Generis nobilitas et fastus superbi cognationem habent cum figlinis lateribus, » nimirum quia omnes homines in Adamo, ex luto, ut lateres originem ducunt : ex *adama* enim, id est terra et luto, formatus est protoplastus, indeque dictus *Adam*, quasi homo ab humo.

15, 16. SANGUISUGÆ DUÆ SUNT FILIÆ DICENTES : AFFER, AFFER. TRIA SUNT INSATURABILIA, ET QUARTUM QUOD NUNQUAM DICIT : SUFFICIT : INFERNUS, ET OS VULVÆ, ET TERRA QUÆ NON SATIATUR AQUA : IGNIS VERO NUNQUAM DICIT : SUFFICIT. — Septuaginta repetunt geminantque τὸ *et aqua*; sic enim habent : *Et terra quæ non satiatur aqua, et aqua et ignis non dicent : Sufficit.* Ita Vaticani et Complutenses, licet Auctor *Catenæ Græc.* deleat τὸ *et aqua*, sicut delent Hebræa, Chaldæa, Vulgata et cæteri. Pro *os vulvæ* hebraice est *clausura vulvæ*, puta ejusdem orificium angustum, ait Vatablus. Alii accipiunt mulierem sterilem (1), cujus vulvam conclusit Dominus, et tamen ardenter cupit habere prolem, qualis fuit Anna mater Samuelis.

Nonnulli vers. 15 a duobus sequentibus distinguunt, et consequenter censent duplex hic esse ænigma, unum sanguisugæ, alterum trium vel quatuor insaturabilium; alii vero hos tres versus connectunt, ut unum idemque ænigma proponant. Quod ut liquidius fiat,

Aluka quid? Resp. Primo.

Quæritur *primo* quid significet hebræum עלוקה *aluka*, quod Noster vertit, *sanguisuga?*

Primo, Aben-Ezra hebræum *aluka*, id est *sanguisuga*, per metathesin accipit pro עקולה *akula*, id est pravitas, tortuositas, perversitas : radix enim עקל *akal* significat esse pravum, tortuosum, perversum; unde nonnulli putant hac voce notari crocodilum, qui tortuosus est, sævus et perversus, ideoque dicit : Affer, affer, quia alia uno ictu glutit et devorat, alia sensim mandit et dentibus comminuit. Jam crocodilus symbolum est mortis, quia mors instar crocodili sævit in omnes, et alios quidem cito interitu, alios lento morbo et tabe consumit.

Secundo, R. Saadia et alii apud Pagninum in *Lexico*, *aluka* vertunt, *privationem*, *q. d.* « Privationis duæ filiæ sunt, Affer, Affer. » Hoc est, mors alios vita privat in utero materno, alios post nativitatem ex utero.

Tertio, alii apud R. Salomonem *aluka* censent esse synonymum שאול *sceol*, id est inferni et descensus : hujus duæ filiæ sunt, gehenna et hortus deliciarum, quorum alter assiduis vocibus sceleratos, alter vero justos sibi deposcit. Nam tempore Salomonis omnes, etiam justi, post mortem descendebant ad inferos, exspectantes Christum, qui pretio mortis suæ cœlum eis reseraret; justis ergo limbus patrum erat quasi hortus deliciarum. Verum hæc omnia Rabbinica sunt figmenta.

Tertio. Genuine. *Quarto. genuina.*

Quarto, enim constanter Septuaginta, Chaldæus, Noster, Symmachus et alii passim *aluka* vertunt *sanguisugam*, sive hirudinem. Unde et Arabes (quorum lingua affinis est Hebrææ) hirudinem vocant *aleka*, et Germani, Angli, Belgæ *echel*.

Duæ filiæ sanguisugæ quæ?

Quæritur *secundo*, quænam sit hæc sanguisuga sive hirudo, et quæ ejus filiæ? Suppono per duas filias alludi ad duo sanguisugæ ora, quibus ob ingentem sugendi aviditatem prædita est, ut magis sugere suamque aviditatem explere queat. Unde Plinius, lib. XXXII, cap. X : « Ergo, ait, sugentia ora forcipibus præcidunt. » Imo Berchorius ex S. Isidoro, os hirudinis ait esse tribus quasi angulis distinctum, ut tribus partibus carnem incidat, et sanguinem sugat. Duæ ergo filiæ metaphorice hic vocantur duplex os, et duplex aviditas sugendi. Nam proprie hirudo non generat, nec habet filias, sed nascitur ex aqua limosa æque ac limaces; licet Aldrovandus dubitet an non quandoque ova emittat, e quibus filias excludat.

Duplex os hirudinis signum est eam duplicem habere gustum, eo quod sanguis dulcissime ei sapiat : sic enim Aristoteles ex eo quod serpentes bifidam habeant linguam, colligit eos duplicem habere gustum. Imo Andreas Vesalius, insignis Anatomicus, asserit hirudini esse fistulam in ore, qua cutem terebret, ut sanguinem quem sitit hauriat. Alii hirudini dant linguam bisulcam, et fistulatam, quam penitus carni infigat. Aldrovandus, tom. *De Insectis*, cap. *De hirundine*, ait eam habere os instar aculei, et quidem trisulci, quo trisulcum vulnus carni infligit.

Jam *primo* Beda, Hugo, Lyranus et Salonius per *sanguisugam* accipiunt diabolum, qui, inquiunt, « siti peccandi, ac peccata suadendi semper accenditur. » Hinc duæ ejus filiæ sunt duæ speciales humani generis illecebræ, luxuria videlicet et philargyria. Sicut enim hirudo non lo-

(1) Cujus libido non expletur virili semine aut coitu. Ita Rosenmullerus.

num, sed corruptum sanguinem sugit: ita diabolus non nisi malas hasce cupiditates sitit, ut easdem in homine excitet. Alii per *sanguisugam* accipiunt avaritiam, alii concupiscentiam. Verum hæc omnia mystica sunt.

Secundo, physice aliqui per hasce sanguisugas, sive quatuor insaturabilia, intelligunt generationem rerum: nam infernus sive status mortuorum, repræsentat rerum corruptionem et mortem; os vulvæ, earumdem generationem et ortum, quorum utrumque usque ad finem mundi durat et durabit, nec unquam expletur. Reliqua duo elementa, puta terra et ignis, repræsentant res per quas fit generatio et corruptio, scilicet per terram, dum humorem et aquam in se assidue suscipit, ac per ignem, qui omnia calefacit, semper agit, cunctaque in terra agitat, fecundat, immutat. Verum hæc symbola sunt rei physicæ, non ethicæ, quam hic præcipue spectat Salomon.

Tertio, genuina. Dico ergo hos tres versus eodem spectare, ideoque non duo, sed unum idemque esse ænigma sanguisugæ et quatuor insaturabilium, ac proinde sanguisugam notare quatuor insaturabilia, ut idem sit sanguisuga quod insatiabilitas, sive inexplebilis aviditas: hujus enim idea et symbolum est sanguisuga, juxta illud Horatii:

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

Id ita esse liquet *primo*, quia tam Hebræa quam Romana eodem vers. 15 comprehendunt tam sanguisugæ filias quam tria, imo quatuor insaturabilia; *secundo*, quia id significant Hebræa, et plane evincunt Septuaginta: sic enim vertunt, *sanguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ, et tres illæ non explebant illam, et quarta dicere nequibat: Satis est*. Hoc est ænigma, jam ejus solutionem totidem numeris subjiciunt dicendo: « Tria sunt insatiabilia, et quartum nunquam dicit: Sufficit: Infernus, amor mulieris, et terra aqua non saturata, sed ignis quoque et aqua nunquam dicunt: Sufficit. » Et clare Arabicus: « Sanguisuga tres habet filias amabiles, diligens eas summo amore, et has tres non satiavit, et quartæ non dedit sufficientiam ut dicat: Satis est mihi; et sunt: Infernus, et amor mulieris, et terra dura quæ non est satiata imbre; et aqua et ignis nunquam dixerunt: Sufficit. »

Sanguisuga cum duabus filiabus idem quod tria vel quatuor insaturabilia. Idem erit sensus in Latina Vulgata, si sanguisugam ad numerum voces: ipsa enim cum duabus filiabus erit tertia, sicque tres sanguisugæ præcise respondent tribus insaturabilibus, cum iisque in re idem sunt. Ex quibus omnino apparet, quatuor insaturabilia esse eadem cum duabus filiabus sanguisugæ: quatuor enim illa primum numero binario, deinde ternario, et denique quaternario designantur, *q. d.* Duo sunt insaturabilia, et quæ nunquam dicunt: Sufficit, sed dicunt: Affer, affer; imo tria sunt insaturabilia, imo quatuor. Est enim hic et in sequentibus quaternariis gradatio, ac talis modus loquendi, qualis est apud Amos, qui similibus usus est quaternariis in describendis plurium gentium sceleribus, cum dicit: « Super tribus sceleribus, et super quatuor, » *Amos*, cap. I, pro eo quod est: Tria sunt scelera, imo quatuor, propter quæ non convertam vel non parcam. Sic et *Prov.* VI, ubi nos habemus: « Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus; » Hebraice non est *septimum*, sed *septem*, *q. d.* Sex sunt, imo septem, quæ odit Dominus, et detestatur anima ejus.

Unde pro eo quod nos habemus, « et quartum, nunquam dicit: Sufficit, » Hebraice est, *et* (Vatablus *imo*) *quatuor nunquam dicunt: Satis est*. Duæ ergo sanguisugæ filiæ dicentes: « Affer, affer; » vel, ut Hebraice est, *da, da*, sunt prima duo insaturabilia, puta infernus et os vulvæ: hæc duo vocantur duæ filiæ sanguisugæ, quia sicut sanguisuga duo habet ora, quæ sanguine satiari nequeunt, sic et infernus ac os vulvæ sunt quasi duo ora quæ nunquam saturantur, juxta illud:

Inferus insatiabiliter cava guttura pandit.

Hinc infernus hebraice vocatur שאול *sceol*, quod semper postulet: שאל *scaal* enim est postulare; Latinis vocatur Orcus, quod omnes ad mortem urgeat, ait Festus, ut post mortem eos glutiat. Igitur infernus, id est mors, perditio et status mortuorum, ait Jansenius (cito ejus verba, quia clara, concisa, solida), est velut os omnia devorans, nec unquam satiatur, ita ut semper reipsa dicat: Affer, et ejus nomen recte dici possit הב *hab*, ut est hebraice, hoc est *da*. Similiter et os vulvæ, quia concupiscentia mulieris semper desiderat viri congressum, ita ut reipsa dicat: « Affer, » et dici etiam possit nomen ejus *hab*, id est *da*. Insatiabilis enim est mulieris libido, juxta illud Poetæ:

Delassata quidem, sed non satiata recessit.

Hebræa non habent, *os vulvæ*, sed *clausio vulvæ* vel *uteri*, hoc est matrix impedita, contracta et sterilis, ut significetur insatiabile desiderium mulieris sterilis, cujus Dominus conclusit uterum ne pariat: hæc enim concubitus magis est avida quam cæteræ, tum propter desiderium habendæ prolis, tum quod fecundæ et gravidæ naturaliter non appetant concubitum, cum sint utero quasi stomacho pleno, ut docent medici; sterilium vero matrix non dilatetur per conceptum, maneatque vacua. Duæ ergo prædictæ filiæ hirudinis sunt ex numero quatuor insaturabilium. Tertium insaturabile est terra, quæ non facile saturatur aqua, quam semper imbibit, maxime sabulosa. Quartum est ignis, qui appositione lignorum non exstinguitur, sed magis magisque semper accenditur, semperque amplius et amplius consumit et vorat.

Verum sub hoc sensu physico litterali, et sub hoc cortice litteræ, ethicum insigne latet symbolum, quod nunc indagandum est.

Sanguisuga et quatuor insaturabilia, quæ? Resp. Primo.

Quæritur ergo tertio, quid ethice et symbolice significet sanguisuga cum duabus filiabus, sive quatuor insaturabilia, puta infernus, os vulvæ, terra quæ aqua non satiatur, et ignis?

Respondeo primo : Sanguisuga ethice significat concupiscentiam, cujus duæ, imo tres et quatuor filiæ insaturabiles, sunt quatuor primaria vitia, sive vitiosæ cupiditates, puta ira, libido, avaritia et ambitio, e quibus quatuor quasi radicibus cæteræ cupiditates et vitia oriuntur. Unde S. Augustinus, *De Civitate Dei*, lib. XIV, cap. XV : « Libido, ait, generale vocabulum est omnis cupiditatis. Est enim libido ulciscendi, quæ ira dicitur; est libido habendi, quæ avaritia nominatur; est libido seu appetentia delectabilium, quæ luxuria dicitur; est libido gloriandi et dominandi, quæ jactantia seu ambitio appellatur. »

Infernus est ira, os vulvæ est libido, terra est avaritia, ignis est superbia.

Prima ergo est ira et invidia, sive vindictæ et nocendi cupiditas, quæ recte per infernum horridum et tenebrosum significatur, quod mortem desideret; nec morte ipsa satiari potest, sed semper in alterius malum et perniciem concitatur, omnia arrodens, omnia destruens. *Secunda* est concupiscentia carnis per os vulvæ recte designata, quod in ea maxime vigeat, ut dictum est : libido enim in utroque sexu non exstinguitur, nec satiatur ipso usu, sed ejus desiderium usu magis excitatur. *Tertia* est « concupiscentia oculorum, » ut vocat Joannes, I *Joan.* II, ut Paulus φιλαργυρία (*Coloss.* III), avaritia scilicet, quæ terræ comparatur, quod omnino terrena sit, terrenis tantum inhærens rebus, ad cujus etiam similitudinem nunquam satiatur divitiis, sicut illa, maxime arenosa, quamvis multa aqua in se suscepta, parata est semper amplius suscipere. Unde et hydropico avarus comparatur, eique accommodatur illud :

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarta est cupiditas gloriæ, quæ superbia est, recteque igni assimilatur, quod, sicut ignis semper alta petit, ita et superbia; et sicut ignis omnia devorat, ita superbia omnia sibi subjicere cupit, nec satiatur omnibus etiam sibi subjectis, semper ulteriora petens : sicut patuit in Alexandro, qui, cum subjecto a se orbe audivisset philosophos de aliis mundis disputantes, ingemuisse dicitur, quasi dolens unum tantum sibi subjectum esse.

Huc accedit Anastasius Nicænus in *Quæst. S. Scripturæ*, Quæst. XLI, qui Septuaginta secutus : « Hirudini, ait, id est peccato, tres sunt filiæ dilectæ, fornicatio, invidia, idololatria. » Huc pertinet illud S. Augustini (vel quisquis est auctor : stylus enim arguit non esse S. Augustini Hipponensis Episcopi), lib. *De Salutar. docum.* cap. XLIX : « Tria sunt in hoc mundo deteriora omni malo : anima peccatoris cum peccato perseverans, quæ nigrior corvo est, et mali angeli qui eam rapiunt, et infernus in quem ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri judicii expavescens, et putredinem suam inspiciens, dicit : Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Iterum tria sunt quibus in hoc mundo non sunt meliora : anima sancti in bonis operibus perseverans, quæ speciosior est sole, et sancti Angeli qui eam suscipiunt, et paradisus in quem ducitur, et expectatio regni cœlestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animum spiritali cantico, sicut Psalmista ait : Beatus quem elegisti et assumpsisti, Domine, habitabit in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ : sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate. Hæc, frater charissime, meditemur. »

Sanguisuga typus concupiscentiæ. Primo.

Hinc concupiscentiæ symbolum appositum est sanguisuga; *primo*, quia sicut hæc in aqua limosa volvitur, ac impense sitit sanguinem, sic et concupiscentia tota est carnalis et terrena, atque in carne et sanguine volutatur, nec nisi carnalia concupiscit. *Secundo*, utraque est insatiabilis, nec patitur retardari suas appetitiones, sed quam celerrime et creberrime eas explet. *Tertio*, utraque mollis est et delicata. *Quarto*, sanguisuga purum sanguinem non tangit, sed tabidum et corruptum, eoque delectatur; sic et concupiscentia non nisi pravis desideriis, cogitationibus, operibus gaudet, v. g. iratus non cogitat nisi injurias sibi irrogatas : omnia etiam candide facta, sinistre interpretatur quasi facta ex odio; quærit modos ulciscendi, etc.; gulosus non cogitat nisi de ventre et sordibus, luxuriosus non nisi de spurca libidine, etc. *Quinto*, sanguisugæ sugendo sanguinem, hominem tandem exhauriunt et enecant. Est genus sanguisugarum, quod Germani ab equo vocant *rossegel*, eo quod novem illarum equum interimant; sic concupiscentia vires corporis et animi exhaurit, hominique causa est mortis præsentis et æternæ. *Sexto*, sanguisuga tenaciter adhæret corpori, unde dicitur hirudo ab hærendo (licet quantitas dissentiat; *hirudo* enim brevem habet primam, *hæreo* longam), ait Pontanus : sic concupiscentia tenacissime adhæret animæ, ut facilius dentem ex ore, quam concupiscentiam ex anima excusseris. *Septimo*, sanguisuga est venenata, unde solent eam chirurgi prius aqua dulci macerare, ut in ea venenum ponat, teste Galeno, tom. V, classe 6, cap. I : sic concupiscentia venenum est animæ, illam inficiens, corrumpens et perimens. *Octavo*, sanguisuga fistulam habet in ore, qua cutim perforat : sic concupiscentia habet aculeum, quo conscientiam vulnerat. *Nono*, sanguisuga in vere per teporem aeris et aquæ generatur, idque provido Dei naturæque consilio, ut sanguini eodem tempore et eadem de causa abundanti et bullienti occurrat, eumque sugendo minuat, ne inflammationes, febres et morbos causet : sic in vere ob sanguinem ferventem exardescit concupiscentia iræ, gulæ, libidinis, superbiæ, etc. *Decimo*, hirudo movetur rependo, ut reptile, scilicet nunc extendendo, nunc contrahendo caudam ad caput : sic

concupiscentia repit humi, dum terrena ambit, et circa ea nunc se extendit, nunc se contrahit et involvit. *Undecimo,* sanguisugæ cum carni adhærescunt; quanto magis trahuntur, tanto fortius insident donec rumpantur; ad hæc corruptum sanguinem ebibunt, itaque alios sanando seipsas occidunt, ait Aldrovandus. Idem facit concupiscentia, præsertim invidiæ et iræ, quæ dum alios mordet, eos a vitiis sanat, et seipsam livore tabefacit ac consumit. *Duodecimo,* sanguisuga fumi est impatiens, unde ut eam detrahant fumum adhibent, quem cum sentit, sponte abscedit, ait Aldrovandus: sic concupiscentia cohibetur fumo iræ Dei et gehennæ, ubi ignis et fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum, teste Isaia cap. XXX, vers. 33, et S. Joanne, *Apocal.* XIV, 11. Dum enim quis hæc serio meditatur, concupiscentiam compescit : sibi enim dicit : « Cave modicum quod delectat, ut vites æternum quod cruciat. » *Decimo tertio,* sanguisugæ sunt duæ filiæ dicentes : Affer, affer, hoc est duo ora assidue sugentia : sic concupiscentiæ duo sunt officia, scilicet sibi indulgere, et aliis nocere; se amare, et alios odisse; sua retinere, et aliena rapere; se satiare, et alios lædere et exhaurire. *Decimo quarto,* S. Isidorus, lib. XII *Origin.* cap. V : « Sanguisuga, ait, ubi uspiam adhæserit, sanguinem haurit, et cum nimio cruore maduerit, id evomit quod hausit, ut recentiorem denuo sugat : » sic cupiditas ubi adepta est quod concupivit, id nauseando respuit, ac novas delicias quærit, veluti cum gulosi evomunt delicias et vina, ut novis se ingurgitent. *Decimo quinto,* Galenus loco citato docet sanguisugas deliciis sanguinis inescatas, cum tenacius adhærescunt, revelli insperso sale aut cinere, tunc enim sponte decidere : sic recta ratio et sapientia, cujus symbolum est sal, ac cineris (id est mortis) memoria restinguunt sitim cupiditatis. Hæc omnia quæ de concupiscentia in genere dixi, cuilibet particulari cupiditati, puta iræ, gulæ, luxuriæ, avaritiæ, superbiæ, etc., accommodes, et mutato nomine appropries. Denique sanguisuga os habet instar trianguli, quod vulnus infligit triangulare, ut ad oculum patet : sic concupiscentia tria infligit vulnera, scilicet corpori, animæ et menti.

Porro cupiditati sive concupiscentiæ opponitur charitas, puta amori carnis, amor Dei, quæ multo magis insatiabilis est, quia nullis terminis, nullis meritis, nullis progressibus, nullis laboribus, nullis periculis, nullis tormentis satiatur, quin semper majora pro Deo sibi dilectissimo et pati et agere concupiscat. Charitas ergo est sanguisuga, quæ semper dicit : Affer, affer labores et dolores, virtutes et merita, animas et populos, quos ad Dei cultum et salutem traducam. Ipsa pariter capacior est inferno, fertilior ore vulvæ, sitientior terra sabulosa, igne ardentior, juxta illud *Cant.* VIII, 6 : « Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio; lampades ejus, lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non poterunt exstinguere charitatem, nec flumina obruent illam; si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. » Talis fuit charitas insatiabilis S. Pauli, de qua plura dixi Procemio in *Epistolas* ejus, et Procemio in *Acta Apost.* Talis pariter fuit charitas S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, S. Xaverii.

Igitur *prima* sanguisuga est ira, tum ob analogias jam recensitas; tum quia ab se interius ex omnibus partibus allicit sanguinem, eumque accendit : unde iratis extimæ partes pallent. « Nam his qui ad vindictam anhelant, ita circum præcordia sanguis fervet, quasi vi ignis ebulliat et exæstuet, » ait S. Basilius, hom. *De Ira;* tum quia « ira est homicidii mater, et homicidii bibax, » ait S. Chrysostomus in cap. VI *Matth.* Rursum ira in quatuor insaturabilibus recte comparatur inferno, tum quia est causa injuriarum et cædium, quæ homines transmittunt ad sepulcrum et infernum, juxta illud Christi : « Qui dixerit (proximo cui irascitur) : Fatue, reus erit gehennæ ignis, » *Matth.* V, 22; tum quia ira similis est incendio gehennæ, ut homo iratus videatur esse dæmon infernalis furore ardens, sicut ait Nazianzenus in carm. *De Ira,* et S. Basilius, homil. *De Ira :* « Sicut, inquit, qui charitatem habet, Deum in se habet : ita qui odium et iram habet, dæmonem in se continet. »

Audi et Senecam, lib. II *De Ira :* « Qualia, inquit, poetæ inferna monstra finxerunt, succincta serpentibus in igneo flatu; quales ad bella excitanda pacemque lacerandam teterrimæ inferni exeunt furiæ; qualem Cerberum tricipitem, flammas vomentem, talem nobis iram figuremus. »

Insuper, sicut ignis inferni urit, sed non lucet, ideoque ardentissimus est, sed obscurissimus, teste S. Basilio in *Psalm.* XXVIII : sic ira accendit animum, sed rationem obtenebrat, ut homo non videat quid agat.

Porro nonnulli per *infernum* accipiunt gulam, quia hæc, *primo,* insatiabilis est ut infernus; *secundo,* corpora tabefacit, putida facit et consumit, velut sepulcrum et infernus : unde Nazianzenus in Carm. *De Diversis vitæ gener.* : « Non epulum, inquit, adeo, ne sero domum redeam, et ventrem sepulcri adinstar vivus referam. » Vide S. Chrysostomum, homil. 26 in *Matth.*

Secundo, luxuria est sanguisuga, quia sanguinem optimum (tale enim est semen) ac spiritus nobilissimos absumit, hominemque facit pallidum, luridum, exsanguem. Unde Theocritus, *Idyll.* 2 :

> Heu! crudelis amor, nostro saturare cruore,
> Summæ affixa cuti velut hunc suxisset hirudo.

Rursum luxuria denotatur per os vulvæ, præsertim meretriciæ, quod insaturabiliter ipsa appetit, uti notant Beda, Hugo, Arboreus, Cajetanus, Jansenius et alii. Hinc Septuaginta pro os vulvæ ver-

Undecimo. Duodecimo. Decimo tertio. Decimo quarto. Decimo quinto. Decimo sexto. Charitas insatiabilis. Iratus similis dæmoni. Gula est sepulcrum et infernus.

lunt, *amor mulieris*. Unde et S. Hieronymus, *Contra Jovin.*, ex Septuaginta legens, *amor mulieris*, sic ait : « Non hic de meretrice, non de adultera dicitur; sed amor mulieris generaliter accusatur, qui semper insatiabilis est, qui exstinctus accenditur, et post copiam rursum inops est, animumque virilem effeminat, et excepta passione quam sustinet, aliud non sinit cogitare, nec ipso usu exstinguitur, sed immoderatius ac vehementius inflammatur. »

Tertio, per sanguisugam accipias avaritiam; hæc enim est tertia filia, ut vertunt Septuaginta, sanguisugæ, id est cupiditatis; sanguisuga enim sugere non cessat, donec totam se sanguine repleat; tunc vero sugere desinit, et decidit. Unde Plinius : « Decidunt satietate, pondere ipso sanguinis detractæ. » At avari cupiditas nullis opibus satiatur; sed quo plures habet, eo plures desiderat, juxta illud :

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Rursum, avarus inter quatuor insaturabilia similis est terræ, præsertim aridæ et sabulosæ, quæ non satiatur aqua, sed pluviam etiam copiosam illico haurit et sorbet, ut statim exarescat, et novum imbrem sitiat : sic enim avarus, esto ingentes opes acquirat, velut arena eas haurit, et majores sitit. Et sicut arena, licet aquis rigata, nullum fert fructum, sic nec avarus, opibus licet abundans, quia eas in arca recondit, nec in egenos erogat. Pereunt ergo in eo et cum eo opes, sicut perit aqua rigans arenam. Unde S. Chrysostomus avarum comparat hydropico, hom. 15 in epist. I *ad Corinth.*: « Recte, ait, quidam dixit avaros esse hydropicos : quomodo enim illi multam aquam ferentes in corpore magis utuntur, ita etiam avari multas circumferentes, plures pecunias concupiscunt. Causa autem est : neque illi in quibus convenit locis aquam habent, neque isti divitias in quibus convenit affectionibus et cogitationibus. » Asserit S. Chrysostomus hydropicos aqua uti, quia scilicet in eis aqua quæ stomachum et vitalia refrigeraret, trahitur ad extima, ut resideat inter carnem et cutem, quo fit ut vitalia refrigerio aquæ destituta, calore ardeant et sitiant assidue : sic et avaritia, quo majores habet opes, eo majores appetit, et quasi ardens sitit. Unde S. Chrysostomus, homil. *De Lazaro*, avarum dicit magis ardere et sitire, quam dives Epulo in inferno, qui petiit guttam aquæ, ut linguam flammantem refrigeraret, *Luc.* XVI. Idem, hom. 28 *in Matth.*, avarorum cupiditatem confert cum ardore sitique febricitantium.

Quocirca rationem a priori hujus sententiæ ex eadem hydropisi petitam, per apologum vulpis hydropicæ et mustelæ medicæ, physice et eleganter assignat Cyrillus, lib. III *Apologorum moral.* cap. VIII, cui titulus : *De causa et cura insatiabilis avaritiæ* : Vulpes, ait, hydropis onere squalida languens, reparandæ sanitati medicinam et medicum inquirebat. Verum cum mustelam obviam habuisset, ejus gnara diligentiæ, ipsi mox proposuit languoris querulam quæstionem : Memor sum, inquit, qualiter olim dente tuo vitam de laqueo mortis, quasi noviter nata receperim; quare nunc gravis morbi lethalis obsessa periculis, pristinis tuis confisa beneficiis, ad consilium sagacitatis tuæ recurro. Cui mustela non ingrate respondit : Quod si cuipiam profuerim, nescio; si vero beneficium suscepi, hujus semper reminiscor. Expone ergo morbum : quia, si scivero, lubens pandam curationis modum. Tunc vulpes gratias agens dixit : Languorem, mi soror, inexstinguibilis sitis patior, in quo hæc duo potissimum miror : unum est, quod cum bibo, plus sitio; aliud est, quod extenuatis vitalibus, deforis sola cutis intumuit. Cui magistra respondit : Putabam certe tanta te, soror, arte calliditatis aliquantulum in medicinalibus eruditam; sed video te Hippocraticæ disciplinæ totaliter esse ignaram. » Causam deinde veram hydropis ex principiis Physicæ et Medicinæ, ejusque curationem assignat : « Languor enim tuus non, ut æstimas, sitis, sed fames membrorum est; quoniam in te flamma temperati caloris infra suum modum remissa, minor fit hepatis digestio, et tunc aquam pro sanguine gignit, suoque membra incremento privantur, atque arefacta membra vitalia, famescentia pro cibo sanguinem concupiscunt. Verum tu errans in hujusmodi judicio, appetitus famem putans corporis sitim esse, dum pro cibo laticem donas, eo magis digestivam facultatem debilitas. Propter hoc, charissima, etiamsi Danubium ebiberes, minime hanc sitim exstingueres, sed potius augeres, cum juxta Galeni sententiam, latex organa carnis substantialiter non humectet. » Deinde hæc omnia adaptat avaritiæ, quæ spiritalis, sed vera et mera est hydropisis : « Nam, inquit, cum in anima ejus (avari) per cupiditatis excessivum incendium charitatis proportio corrumpatur, ac digestiva vis electionis aberret; perdito humoris substantialis sanguine, sitibunda statim ariditas derivatur in mentem. Verum cum cæcutiens mentis appetitus fluxa bona temporalia, quasi potum pro cibo cupiat, et pro substantialibus et æternis bonis perversa cura pecuniæ poculum subministret, sitis magnæ cupiditatis accenditur. Quoniam mundanis opulentiis spiritus ariditas non minuitur, sed augetur. Accendunt enim affectum eo graviori aviditate, quo fallunt boni apparitione; quia cum bonum solidum affectetur, et apparens tribuatur, bonitatis solida substantia minime reperta affectus vehementius inflammatur. Natura quippe provocat desideria mentientia desideratum. Igitur si mundus esset possessio animæ cupiditatis crescentis, rapax avaritia plus sitiret, ac mentis substantia tabescente, foris tantum inanis gloriæ cutis intumesceret. Quemadmodum ergo avarus, si charitatis largitate cupiditatem exstinxerit, satiatur : sic hydropicus naturali calore confortatus,

si arida membra cito roraverit, mox curatur. » Denique sicut sanguisuga rapina sanguinis noxii, quem sugit, crepat, seque interimit: sic et avarus opes, quas rapuit, evomit sæpe cum anima, uti ex eodem Cyrillo ostendi cap. I, 22.

Quarto, sanguisuga, sive sanguisugæ filia, est ambitio, quia ipsa instar hirudinis sugit et ad se rapit omnes sensus, sanguinem, spiritus et vires tam animæ quam corporis; omnes enim ad se advocat, ut excogitet et exequatur modos et rationes, quibus honores quos ambit, assequatur. Hæc ergo præ cæteris tribus est insatiabilis; unde de ea præ cæteris tribus dicitur: « Et quartum quod nunquam dicit: Sufficit. » Pro *sufficit* hebraice est הון *hon*, id est *satis est*, item substantia, opes, divitiæ, ut vertit Cajetanus et Aben-Ezra, *q. d.* Ignis urendo nullas opes acquirit, sed potius omnes perdit, omnemque substantiam annihilat. Talis est ambitio, quæ nullo honore satiatur, quia honor non habet subjectum et substantiam, sed illico transit et evanescit in nihilum. Septuaginta *hon* vertunt hoc loco, ut Noster, *sufficit*; alibi vero vertunt, *gloria, possessio, substantia, requies* (quod huic loco congruit, quia nec ignis, nec ambitiosus ullam habet requiem), *potentia, copia, pretium*, quia omnia non igni, nec alteri rei creatæ, sed soli Deo competunt. Deus ergo est nobis *hon*, id est sufficientia, substantia, copia et abundantia omnis boni, ideoque vocatur *Saddai, cornucopiæ*.

Rursum sanguisuga, cum caudam ad os trahit, tumescit; cum vero os ulterius promovet, extenuatur et fit gracilis: sic ambitiosus, adepto honore, intumescit; at cum ad majorem aspirat, humilis fit, vilis et supplex.

Ambitionis et ignis quatuor analogiæ. Prima. Secunda. Tertia.

Hinc rursum ambitio inter quatuor insaturabilia apte comparatur igni, ob igneam ejus vim: quia ignis ad instar, *primo*, sursum nititur, ut alta honorum culmina conscendat; *secundo*, quo plures honores et magistratus adepta est, eo acrius inflammatur, ut plures et majores ambiat, altiusque conscendat; *tertio*, sicut ignis terræ inclusus eam quatit, et terræ motum concitat: sic ambitiosus, qui humi jacet, omnia movet, omnes turbat, omnia concutit, ut dignitates concupitas adipiscatur; *quarto*, sicut ignis sua subtilitate et efficacia omnibus rebus se insinuans, eas depascitur: sic et ambitio subtiliter omnibus actionibus se inserens, eas sibi incorporat, unit et ignit. Unde Climachus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. LXXIV: « Jejunans, inquit, inanis gloriæ cupidus sum; abdo me ut ignotus sim, tanquam prudens rursus gloriam appeto; splendide vestitus, ab illa vincor; vili habitu tectus rursum gloriam cupio; loquens vincor, tacens rursus victus sum: utcumque projeceris istum tribulum, aculeus stat rectus. » Quocirca sapienter Theopompus a Pyliis summos honores sibi delatos respuit, dicens: « Mediocres honores ipsum tempus auget, immodicos abolet, » docens celsi animi esse spernere summa, et omnibus in rebus modum esse optimum. Quin et illud acute perspexit, quæ subito crescunt in altum, non esse diuturna, quod genus sunt betæ et cucurbitæ; cæterum quæ paulatim augescunt, ea ferre ætatem, veluti quercum et buxum. Ita Plutarchus in *Lacon*. Ambitiosi ergo tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant, ait Philistion.

Porro Salomon quatuor harum capitalium cupiditatum ingens malum, videlicet inexplebilem insatiabilitatem, ob oculos posuit, ut ab illis nos absterreat, doceatque eas mortificandas esse et resecandas: ut quid enim studeamus vindictæ, libidini, avaritiæ, ambitioni, quæ non satiant, sed acrius semper animum irritant, laniant et cruciant? Abdicemus igitur ea a nobis; et miram animæ pacem, satiem et gaudium adipiscemur in Deo nostro, dicemusque cum Psalte: « In pace in idipsum dormiam et requiescam. »

Resp. Secundo, sanguisuga proprie est avaritia.

Secundo, speciatim et adæquate per sanguisugam cum duabus, imo tribus et quatuor filiabus insaturabilibus, recte accipias avaritiam, de qua proxime in quarta prava generatione, vers. 14, facta est mentio, ut per hæc quatuor insaturabilia declaretur inexplebilis avarorum et raptorum conditio, indoles et mores. Unde simili modo seqq. versibus Salomon prosequitur tres priores pravas generationes, et nominatim primam filiorum maledicentium parentibus proximo versu, dicens: « Oculum qui subsannat patrem, etc., suffodiant eum corvi. » Ita Cajetanus: Avaritia, inquit, est sanguisuga, quia hæc sanguinem, illa opes et subinde cruorem pauperum exsorbet. Duo habet ora, scilicet vim et fraudem: nam quod cutem carnemque cum dolore perrumpunt, vis est; quod autem sanguinem non copiose, sed exiliter et sensim exugunt, nec vulneris vestigium relinquunt, ingens est fraus. Similiter duo ora, sive duæ filiæ, avaritiæ sunt, retinere proprium, et rapere alienum; aut vendere justitiam, et vendere gratiam, ait Cajetanus, uti faciunt avari judices, præfecti, procuratores provinciarum, quos proinde vulgo sanguisugas vocant, eosque donis satiant, ut iis pleni pecunias malis artibus non emungant. Quocirca Tiberius Imperator cum eos non facile mutandos, nec nisi defunctis fere successores dandos existimaret, apologo usus est hujusmodi, teste Josepho, lib. XVIII *Antiq. Judaic.* cap. VIII: Muscæ, catervatim advolantes, convulnerati cujusdam ulcera contexerant. Hunc quidam forte præteriens miseratus, operam ei suam in muscis abigendis obtulit; putabat enim præ virium imbecillitate ipsum eas depellere non posse. Orat saucius ut se ita sineret. Mirante altero quid esset quod ab hac molestia liberari nollet, respondit ille: « Imo, his depulsis, majore afficiar molestia et cruciatu; aliæ enim his succedent recentes muscæ et famelicæ, quæ me jam ante male habitum plane perdent; at istæ quæ mihi nunc insident, jam nonnihil remissius sugunt sanguinem, quo scilicet ferme exsaturatæ

Apologus Tiberii de muscis, id est præfectis exsugentibus subditos.

sunt. Sic ergo, inquit Tiberius, ego quoque provincialibus consulere cupio, ne multorum præsidum rapinis nimium vexentur et deglubantur; quod fieret omnino, si crebro illi mutarentur, accedente ad innatam cupiditatem etiam cito discedendi metu : malo igitur ditatos rapinis relinquere, quam novos substituere. » Apologum hunc ab Æsopo mutuatus est Tiberius. Ille enim ad Samios, cum patrocinium præstaret cuidam tribuno plebis qui capitis arcessebatur ob peculatum, similem quemdam pro ejus defensione apologum attulit de vulpe in voraginem delapsa, ac prohibente erinaceum ne muscas caninas a quibus obsidebatur, a se depelleret, ut auctor est Aristoteles, lib. II *Rhetor.* XX. Elegantior et nervosior erit apologus, si pro muscis hirudines sanguisugas substituas.

Rursum avaritia apte comparatur quatuor insaturabilibus, puta inferno, ori vulvæ, terræ quæ non satiatur aqua (Septuaginta addunt, *et aqua;* aquam geminant, ut inexplebilem opum sitim in avaro denotent), et igni. Inferno, ob rationes, quas paulo ante ex S. Chrysostomo recitavi; ori vero vulvæ, quia tanta est cupiditas auri, quanta veneris. Addit S. Bernardus, *De Conversione ad Clericos,* cap. XIV : « Non prius, inquit, satiabuntur corda auro, quam aura corpora satientur. » Cur avarus terræ, quæ aqua non satiatur, comparetur, paulo ante dixi. Idem vero confertur igni. Nam, ut ait S. Basilius, *homil.* 21 in varios Scripturæ locos : « Avaritiæ malum stare nescit, sed ignis naturæ simile. Ignis enim, postquam incendium attigit, omnem properat absumere materiam, nec prius desistere poterit quam materia defecerit. Avarum autem quid retinere poterit? Igne vehementior est : omnia continuando finibus suis occupat, ea quæ sunt vicini sibi aufert. Mox ubi alium sortitur vicinum, et quæ illius sunt ad se rapit. Non ob ea quæ possidet lætatur, sed ob ea quibus caret angitur, neque iis quæ congregavit fruitur, sed cupiditate plura consequendi se magis excruciat. Eadem similitudine utitur hom. 6 et 7 *in Divites avaros,* et orat. 15 *De Avaritia.* Itaque sicut ignis, quo plus pabuli, eo plus roboris acquirit, ut violentior grassetur; et quo plura vorat, eo insatiabilior helluatur : ita et avarus quo plures opes congerit, eo pluribus congerendis appetentior incumbit.

Tertio, S. Chrysostomus, homil. 49 *De Maledicentia* : Sanguisuga, inquit, est maledicentia, quæ corruptum humorem, id est vitiosos mores proximi, avide bibit, et aliis hauriendos propinat : hujus duæ filiæ sunt detractio et contumelia. « Omnes, inquit Chrysostomus, aversantur maledicum, ut eum qui lutum redoleat, ut hirudinem, quæ tetro sanguine; et scarabæum, qui stercore, id est alienis malis aluntur. » Addit Plinius, lib. XXXII, cap. X : « Aliquando sanguisugæ ex morsu affixa relinquunt ora, quæ causa vulnera insanabilia facit, sicut Messalinum e consularibus patriciis, cum ad genua admisisset. » Quod nonnulli adaptant superioribus, cum mordacius castigant defectus subditorum : hi enim plagas alte in animo subditorum defigunt, ideoque insanabiles efficiunt, utpote alta mente repostas. Quapropter uti medici hirudinum virus aquis dulcibus temperant et diluunt, ac deinde eas corpori admovent : sic superiores correptionis asperitatem blandis charitatis visceribus, lenibusque verbis mitigent et edulcorent.

Quarto, S. Bernardus in *Declamation.,* ad illa : « Ecce nos reliquimus omnia, » sub initium : Sanguisuga, ait, est propria voluntas, ejus filiæ sunt avaritia et ambitio : « Avaritia, inquit, et appetitus laudis sibi invicem adversantur; nam quod illa congregat, hic dispergit : hæc autem tam dissimilia mala ex una radice pullularunt, propriæ scilicet voluntatis; hujus enim sanguisugæ duæ sunt insatiabiles filiæ, clamantes : Affer, affer; siquidem nec animus vanitate, nec corpus voluptate satiatur, ut scriptum est : Non satiatur oculus visu, nec auris auditu. Fuge sanguisugam hanc, et omnia reliquisti. » Quin imo propria voluntas etiam opera bona quibus inhæret, inficit, vitiat et corrumpit. Unde S. Bernardus, serm. 71 *in Cant.,* ponderans illa *Isaiæ* cap. LVIII : « Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, » exclamat : « Grande malum propria voluntas, quo fit ut bona tua tibi bona non sint. »

Quarto, sanguisuga est propria voluntas.

Quæres *quarto,* quomodo sanguisugæ filias, sive quatuor insaturabilia, puta infernum, os vulvæ, terram quæ non satiatur aqua, et ignem explicent Rabbini, Cabalistæ et similes?

Rabbinorum expositiones.

Respondeo *primo,* Aben-Ezra, quem sequitur Baynus, hæc quatuor refert ad quatuor generationes pravas paulo ante recensitas, quasi singularum hic pœna assignetur. *Prima* enim generatio filiorum maledicentium parentibus inferno, id est morti et sepulcro, addicitur; hoc est, brevioris vitæ pœna multatur : nam qui negligit eos, per quos vita donatus est, propter hujus beneficii contemptum, debet ipso privari. *Secundæ* generationi immundæ, hoc est filiis spuriis atque nothis, « constrictio vulvæ, » id est sterilitas interminatur. Ita enim decet, ut degener plantatio sterilitate et infecunditate arescat, juxta illud *Sapient.* IV, 3 : « Spuria vitulamina non dabunt radices altas. » *Tertia* vero generatio filiorum, qui natalium suorum gloria insolescunt, paupertate castigatur. Hoc notat τὸ *et terra quæ non satiatur aqua,* nimirum terra arida et sitiens, atque adeo fructus nullos reddens. Itaque hi frugum inopia, id est paupertate, multantur : paupertas enim superborum fastum superciliumque deprimit. *Quarta* generatio avarorum, pauperes atque humiles devorantium, igni addicitur, nimirum gehennæ, ut hi quibus egeni in pabulum cedunt, ipsi quoque æterni incendii pabulum fiant et fomentum.

Verum hæc longe petita et aliena videntur.

Secundo, alii hæc quatuor referunt ad quatuor elementa, quæ nulla actione, conversione, mixtione explentur et saturantur. Verum deest hic aer : hunc enim nec infernus, qui est in terra, nec os vulvæ, quod pariter est terrestre, repræsentare potest. Rursum, alii per hæc quatuor putant notari quatuor complexiones humorum in corpore. Alii enim sunt cholerici, hos repræsentat infernus; alii phlegmatici, hos repræsentat os vulvæ, tum quia mulier est phlegmatica, tum quia semen ejus est aqueum; alii sunt sanguinei; qui rubent ut ignis; alii sunt melancholici, qui atri sunt ut terra : melancholia enim est præ ceteris terrestris affectio animum gravans, et deorsum premens. Ergo quemadmodum terra arens pluvias ebibit, sic etiam tristitia lacrymis nutritur et fovetur. Item, sicut terra aquis semel perfusa iterum arescit, et aquas identidem sitit : sic etiam gravior tristitia nunquam lacrymis exsaturatur, sed priores ebibens alias post alias impense sitit.

Tertia. *Tertio*, nonnulli hæc quatuor in bina secant, eaque hoc modo combinant. Infernus et os vulvæ repræsentant hominum ortum et interitum : os vulvæ enim significat ortum, infernus interitum, *q. d.* Omnis homo, qui nascitur ex muliere, interit vaditque ad inferos; terra, quæ aqua non expletur, significat arbores, herbas, plantas quas progignit : quæ omnia tandem siccantur, fiuntque pabulum ignis. Ut hisce quatuor notet rerum omnium vanitatem, quod scilicet omnes res postquam ortæ sunt, intereant, fiantque pabulum vel inferni, vel ignis, uti in fine mundi omnia comburentur per ignem conflagrationis. Hoc est quod ait *Eccli.* cap. XXXIII, 15 : « Contra malum bonum est, et contra mortem vita : sic et contra virum justum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo et duo, et unum contra unum. » Huic sensui physico congrue incumbit ethicus, *q. d.* Os vulvæ, id est luxuria, ducit homines ad infernum; terra quæ aqua non expletur, id est avaritia, ducit pariter homines ad ignem gehennæ. Quocirca S. Chrysostomus scortationem et meretricem inferno comparat : sic enim ait, tract. 86 *in Joan.* : « Mulierum genus temerarium est, et inferno simile, et inferno ejus assimilatur cupiditas : tunc cessat, cum amantem omnibus rebus spoliavit; imo ne tunc quidem, sed magis conviciatur et insultat jacenti. » Tam ergo meretrix quam infernus nunquam dicit : « Sufficit. » Unde S. Augustinus, tract. 107 *De Tempore* : « Infernum, inquit, et amorem mulieris recte conjungit Scriptura. Inferni ignem tenebit domus meretricis. Pro inferis ponitur domus meretricis, quia neminem repellit, omnem intrantem ad se trahit. » Et S. Hieronymus exclamat : « O ignis infernalis luxuria, cujus materia gula, cujus flamma superbia, cujus scintilla prava colloquia, cujus fumus infamia, cujus finis gehenna! » Similiter juxta secundam combinationem terræ cum igni, avarum igni gehennæ comparat idem Chrysostomus, homil. 29 *in Matth.* : « Avarus, inquit, in omnes ut mors insiliens, omnes ut infernus deglutiens, communis generis humani hostis, quippe qui nullum hominem esse vellet, ut omnia possideret. » Hinc S. Lucas, cap. XVI, narrans divitis Epulonis et avari cruciatus, ait : « Elevans oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Lazarum, etc. In tormentis erat (inquit Chrysostomus) et oculos solos liberos habebat, ut alterius divitias posset aspicere; propterea dimittuntur oculi liberi, ut magis torqueatur, quia non habebat quod alius tenebat : aliorum divitiæ, eorum qui in paupertate sunt, tormenta sunt. »

Quarto, alii censent hæc quatuor combinata notare, tum vitiorum inter se pugnam, tum vitiosorum æmulationem et invidiam; nam inferno, id est iræ, sæpe resistit os vulvæ, id est luxuria et amor mulierum; terra sine aqua, id est avaritia, resistit igni, id est ambitioni, quia non vult dare munera et opes suas expendere, ut honores quos ambitio suggerit assequatur. Rursum, dum quis velut ignis ambit dignitatem quampiam opulentam, mox exsurgit terra, id est quispiam avarus, isque non unus, sed decem, qui eamdem ambit, imo mercatur et emit.

Verum hæc omnia partim cabalistica, partim contorta sunt, ideoque alieniora a quatuor insaturabilibus; quare quæ tertia quæstione recensui, apposita et genuina videntur.

17. OCULUM, QUI SUBSANNAT PATREM, ET QUI DESPICIT PARTUM MATRIS SUÆ, EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS, ET COMEDANT EUM FILII AQUILÆ. — Pro *subsannat* hebraice est verbum לעג *laag*, id est irridet, balbutit, subsannat, sive ore et lingua balbutiendo, sive linguam extendendo, sive oculis annictando, sive quo alio modo et gestu. Oculi enim omnium affectuum sunt indices, ideoque despectus et irrisio in oculis præcipue cernitur, *q. d.* Filius qui parentes suos videns et agnoscens, apertis torvisque et superbis oculis proterve despicit, imo irridet et insultat, meretur a corvis lacerari et exoculari. Nominat oculum, ut indicet nefas esse vel oculis torvis parentes aspicere, ut inde colligendum relinquat quantum sit parricidium violentas in eos manus injicere. Pro *partum* hebraice est יקהת *iickehat*, id est *obedientiam* (1); alii, *doctrinam;* alii, *exspectationem*; Aben-Ezra vertit, *societatem*, *q. d.* Qui matris societatem consortiumque aspernatur; R. Salomon et Cajetanus vertunt, *rugas;* Septuaginta et Syrus, *senectam.*

Per *partum* aliqui accipiunt fratrem eadem matre natum, *q. d.* Sicut scelus est despicere matrem, sic et fratrem, quia frater ejusdem matris est partus; ac proinde qui fratrem despicit, despicit et matrem, quæ eum secum peperit et genuit : filius enim est imago matris, eamque velut idea et speculum repræsentat. Quid ergo ini-

(1) Recte.

quius, quam fratrem iisdem visceribus formatum, alitum, genitum derelinquere, despicere et odio prosequi? Verum melius per *partum* proprie accipias labores et dolores partus, quos scilicet mater cum filium concepit, novem mensibus in utero gestavit ac peperit, plurimos et acerbissimos pertulit; qui enim eos despicit, mortalium ingratissimus et perfidissimus est. Ratio a priori est, quod parentes sint principium et causa filiorum, a quibus scilicet filii totum suum esse, totam naturam suam, omniaque quæ habent acceperunt. Quare parentes filiis sunt instar creatoris Dei, ejusque vices gerunt in terra, ac viva quædam Dei sunt simulacra, imo terrestres quidam dii et numina, ut ait Plato; quare dignitas parentum a filiis nunquam satis æstimari, nec ullis officiis vel beneficiis pensari potest, quia omne quod rependunt, id a parentibus acceperunt, ac parentum proinde magis est, quam filiorum. Unde Herodes apud Stobæum, *serm.* 79 (qui Xenophontem, Musonium, Aristoxenum, Socratem, Platonem aliosque in hanc rem citat): « Ut igitur, ait, in promptu habeamus quibus officiis erga parentes adstringamur, summariam hanc sententiam semper animo versare oportet, quod parentes deorum nobis imagines sunt, et per Jovem dii lares, seu domestici, beneficiorum auctores, cognati, creditores, domini, et amici constantissimi; sunt enim eorum imagines certissimæ, et similitudinem eorum nobis referunt, melius quam ullius artis facultas exprimere possit, cum tanquam dii domus, patroni et nobis familiares sint.» Unde concludit, « filios existimare debere se in domo patria veluti fano quodam editos, et sacerdotes ab ipsa natura consecratos esse, ut parentum cultui operam darent. » Qui ergo parentes lædunt, non tantum immanes sunt parricidæ parentum, sed et in naturam ac Deum ipsum injurii, cum viva ejus simulacra violent.

EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS (1). — Solent enim corvi, utpote sicci, calidi et sitibundi, juxta torrentes degere, ut sese crebro aquis proluant, humectent, bibant, refrigerent. Sensus est, *q. d.* Filius parentes subsannans dignus est qui suspendatur, eat in malam crucem, affigatur patibulo, ut ibi a corvis exoculetur et devoretur, juxta illud Horatii : « Non pasces in cruce corvos. » Hinc vulgo dicitur : « Ito ad corvos, » id est in malam crucem, ubi corvos pascas; qui enim in parentes impius est et crudelis, longe impientior et sævior erit in exteros; unde videmus filios in parentes inhumanos, evadere fures, homicidas, proditores, prædones, etc. Quare oculus in parentes impius et sævus meretur ab impiis sævisque corvis effodi et vorari.

Quæres, cur præ cæteris avibus et feris nominat corvos et aquilas? Respondeo *primo*, quia corvi oculos invadunt, et rostro laniant, sive quia hi eis sunt esca suavissima, sive ex malignitate, sive ex imaginatione, ne scilicet videatur earum sævitia, eruunt oculos, ut libere deinde in exoculata et cæca corpora grassentur.

Docent hoc de corvo tum Physici, ut Ælianus, lib. II *De Animal.* cap. LI; tum experientia ipsa. Unde Catullus :

Corvi malignitas. Primo.

> Effossos oculos voret atro gutture corvus,
> Intestina canes, cætera membra lupi.

Imo corvus pugnans cum asino et tauro, quos hostes habet se robustiores, ad eos vincendum astu utitur; alis enim eos verberans oculos invadit, itaque exoculatos et cæcos facile superat. Audi Aristotelem, lib. IX *Histor. animal.* cap. I: « Corvus tauro et asino adversarius est, quippe qui advolans feriat et oculos eorum laceret. » Isidorus quoque, lib. XII *Origin.* cap. VII, docet corvos in cadaveribus primum oculos eruere. Hinc et illud Aristophanis in *Avibus* : « Corvus adveniens pejeranti, clam advolans, ejiciet oculum verberans. » Causam dant nonnulli, quod corvi in oculis vel pupillis effigiem suam, quasi in speculo intuentes, invidia et ira inflammentur, perinde ac si alios sibi adversarios conspicerent; indeque dici græce *coraces* a pupillis figendis ; κόραξ enim dicitur a κόρα, id est pupilla. Ita ipsi.

Secundò, quia corvi et aquilæ ob siccitatem, calorem, nervos et vires cæteris avibus sunt longæviores, teste Plinio, lib. VII, cap. VIII, Aristotele et aliis. Jure ergo corvis longævis perimendus datur filius in vitæ datores impius, ut ei longævitatem adimant, eumque ut vita indignum cita morte perimant. Albertus Magnus et ex eo Aldrovandus tradunt corvum vivere centum et octo annos.

Tertio, quia corvi in pullos inhumani sunt, æque ac pulli in parentes : apposite ergo impiorum filiorum sunt tortores et carnifices. Audi S. Gregorium, lib. XXX *Moral.* cap. VIII : « Corvus editis pullis (ut fertur) escam plane præbere dissimulat, priusquam plumescendo nigrescant, eosque inedia affici patitur, quoadusque in illis per pennarum nigredinem sua similitudo videatur. » Idem asserit S. Augustinus et alii Patres ad illa verba *Psalm.* CXLVI : « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum. » Qui addunt pullos muscis et culicibus prætervolantibus pasci; Cassiodorus, etiam rore cœlesti. Ulterius addit Aristoteles, lib. VI *Histor. animal.* cap. VI : « Corvus, ait, pullos nido expellit; » cogit enim vix volantes egredi et cibum sibi quærere, ne ipse eos alere cogatur; imo non permittit eos in sua regione, si arctior sit, consistere, ne sibi escam præripiant, ut diserte docet idem Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. XXXI. Unde Ælianus et Plinius aiunt hoc fertilitatis agrorum esse signum, cum corvorum copia in eis obvolitat; ubi

(1) Hebræum est, *corvi torrentis*, seu *vallis*. *Nahal* et *torrentem* et *torrentis alveum*, per quem pluviæ tempore torrens rapitur, qui vero reliquo tempore siccus est, tum *vallem* quamcumque notare constat.

enim granorum copia est, corvi corvos plures degere patiuntur. Huc facit apologus Æsopi: « Corvus, ait, ægrotans dixit matri: Mater, precare Deum, nec lamentare. Cui mater: Et quis, ait, o fili, miserebitur tui? cujus enim tu carnes non comedisti? Apologus significat eos qui in vita multos habent inimicos, amicum in necessitate neminem inventuros. »

Quarto. *Quarto*, quia corvini pulli immites in suos parentes, similes pullos progignunt, quos in se æque immites et sævos experiuntur: simili modo filii impii in parentes similes sibi filios procreant, quos proinde partim ex prava educatione praavoque exemplo, partim justa Dei vindicta, æque in se impios et crudeles sentiunt, præsertim in senio, juxta illud: « Mali corvi, malum ovum. » Quinimo pulli corvini ob voracitatem et sævitiam, deficiente esca, parentes corvos invadunt, laniant et vorant. Unde illud Philis, *De Dotibus animal.*:

> Corvus autem malus malos fœtus alens,
> Quos ipse (*ova excludens*) excussit (*genuit*) generis causa,
> Cum urget vel breve famis tempus,
> Cibum sese fœtibus alimenti loco infert.

Ælianus quoque, lib. II, cap. XLIX, docet corvos a pullis in senio deseri et fame confici, eo quod ipsi pullos in nido deseruerint. Idem, lib. III, cap. XLIII, ait pullos corvorum præ voracitate et ingluvie, ne quidem parentibus parcere, sed eos necare et devorare; quare gravissimi parricidii rei culeo insui merentur, ait Aldrovandus in *Corvo*. Noster Nicolaus Causinus, lib. VI *Parab. hist.* cap. XLIX: Corvi, inquit, meminerunt se, cum pulli essent, a parentibus fuisse desertos, famique expositos, ita parentes suos senio confectos devorant. *Corvini* igitur *pulli* significant alios negligentiæ parentum ultores. Tacite ergo parentes monet hic Salomon, ut pie educent filios, si eos in se pios experiri velint; si enim impie et corvine eos educent, impios et corvinos in se sentient, ut impietatem parentum ulciscantur, et talione puniant.

Quinto. *Quinto*, quia corvus est avis fœda, furax, atra, rapacissima, infausta; unde a S. Hieronymo vocatur *ales teterrima*: hoc ipso ergo quo impii in parentes comparantur, imo traduntur corvo, significatur nihil esse magis abominabile, nihil contemptius, nihil turpius. Hinc corvus Græce dicitur κόραξ a κορός, id est niger; vel a κάρα, id est caput, quia caput habet grande; vel a κόρη, id est pupilla, quod oculos invadat; aut, ut Rhodiginus, lib. VII, cap. V: παρὰ τοῦ κινεῖν κόρας, id est ab assiduo pupillæ motu. Suidas a κρώζειν, id est crocio vel crocito, quia vox eorum est crocitatio; ingeminant enim τὸ *coras* seu *cras*. Sic et Varro Latinum *corvus* affine docet verbo *crocio*; Isidorus vero, lib. XII *Origin.* cap. VII, corvos dici putat a *cordis voce*, quod videlicet vocem promant ex pectore, eamque expectorantes grunniant, suaque voce proditi rapiantur. Alii Latinum *corvus* et Græcum κόραξ derivant ab Hebræo עֹרֵב *oreb*, vel *goreb*, quod, ut saccus, cornu et alia nonnulla nomina, ab Hebræa lingua ad plerasque cæteras translatum videtur. Vocatur autem corvus *goreb*, quia mixtum habet colorem inter lucidum et nigrum; vel quia obscuritatem vesperæ refert, et vespere volat: עֶרֶב *ereb* enim, vel *gereb* est vespera; vel, ut alii, *oreb* dicitur ab עֲרָב *Arab*, id est Arabia, et עַרְבִי *Arabi*, id est Arabs, quod instar Arabum prædetur et latrocinetur. Imo nonnulli ab *oreb* per aphæresin derivant verbum *rapio*; unde Germanice *corvus* vocatur *raab*, Belgice *rave*.

Corvi sunt dæmones. Hinc apposite corvus symbolum est dæmonum, qui pariter atri sunt, maligni, rapaces, impii, hominemque exoculant et excæcant; unde et sæpe dæmones in specie corvorum apparuere, et etiamnum apparent. Sic Beda hic per *corvos* accipit dæmones, *q. d.* Filios in parentes impios invadent dæmones, qui eos rapient ad tartara, ubi oculos eorum, quibus parentes subsannarunt, velut feroces corvi rostro pungent et excarnificabunt.

Mystice, S. Gregorius, lib. XVIII *Moralium*, cap. XIX: *Oculum qui subsannat*, etc. « Perversi quippe, inquit, dum divina judicia reprehendunt subsannant patrem suum. Et quilibet hæretici, dum prædicationem sanctæ Ecclesiæ contemnunt, despiciunt partum matris suæ. Corvi vero de torrentibus veniunt, dum prædicatores veri ad defensionem sanctæ Ecclesiæ a sacrorum librorum fluentis procedunt, qui etiam recte corvi vocati sunt, quia nequaquam de justitiæ luce superbiunt, sed per humilitatis gratiam peccatorum in se nigredinem confitentur; qui videlicet corvi oculum subsannantis effodiunt, quia pravorum ac pertinacium hominum intentionem vincunt.

Tropologice de rebellibus. Tropologice noster Alvarez de Paz, lib. V, part. III, cap. VI *De Extermin. mali*: Quisnam, inquit, subsannat patrem suum? qui turgidus superbia non obedit prælato suo; et quis despicit partum, id est laborem in pariendo sive parturitionem matris suæ? qui, ut suæ voluntati satisfaciat, non obediendo, disciplinam Religiosam subvertit. Hic dignus est qui in crucem agatur, imo qui in æterna supplicia destinetur, ubi dæmones peccati nigredine corvis, et rapacitate aquilis similes, oculos ejus effodiant, ut solem justitiæ non videat, et omnia ejus bona carnibus similia discerpant. An non fur, si rem magni valoris surripiat, legibus ita statuentibus in crucem agitur, sive furca suspenditur? Sed fur est, et rei magni valoris, scilicet voluntatis Deo consecratæ usurpator, qui prælatis non obedit. Ideoque S. Bonaventura ait: « Te prælato dedisti propter Dominum, et propter regnum cœlorum, et jam nos es tuus, sed ejus cui te vendidisti; et ideo nihil tibi licet agere de te, sine ejus voluntate »

ipse enim est dominus voluntatis tuæ, et contrectatio rei alienæ invito domino furtum est; fur autem cœlo non appropriat. » Hæc S. Bonaventura, tract. *De Inter. homine*, cap. II.

Addit Salomon : « Et comedant eum filii aquilæ.» Censent R. Salomon et Aben-Ezra aquilas esse pios in pullos et in parentes, ideoque juste hic eis filios in parentes impios tradi devorandos, ut piæ aves impietatem vindicent. Cæterum sunt et aquilæ nonnullæ in pullos et parentes inhumanæ et sævæ; unde illud de aquila apud Aristotelem, lib. I *De Histor. animal.* cap. XXXI : « Tres parit, atque duos nido ejicit, educat unum; » et lib. IX, cap. XXXII : « Aquilæ, ait, alunt pullos suos donec potestas volandi fiat, tum nido eos expellunt; post regione, quam ipsi genitores incolunt, tota exterminant. » Quare quibus de causis jam dixi impios filios tradi corvis, ob easdem traduntur et aquilis.

Exemplum hujus gnomes appositum recenset Gregorius Turonensis, oculatus testis, Merovei, qui rerum novarum studiosus et regni avidus, a patre Chilperico rege Francorum dissidens, ab eodem attonsus fuit, et monasterio inclusus : ex quo profugiens Turonas ad templum S. Martini, a Gregorio Turonensi benevole exceptus, ibidem hoc omen quasi fulmen accepit, quod hisce verbis refert ipse Gregorius, lib. V *Histor. Franciæ*, cap. XIV : « Meroveus vero de patre atque noverca multa crimina loquebatur; quæ cum ex parte vera essent, credo acceptum non fuisse Deo, ut hæc per filium vulgarentur, sicut in sequentibus cognovi. Quadam enim die ad convivium ejus accitus, dum pariter sederemus, suppliciter petiit aliqua ad instructionem animæ legi. Ego vero, reserato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit, arripui, qui hæc continebat : Oculum qui adversus aspexerit patrem, effodiant eum corvi de convallibus. Illo quoque non intelligente, consideravi hunc versiculum a Domino præparatum, » ac juxta eum infelix fuit Merovei exitus. Nam a patre Chilperico, velut corvus a corvo, oculorum luce vitaque privatus est, teste Paulo Æmilio in *Vita Chilperici*; ubi et addit Chilperico par pari redditum, cum a Fredegonde uxore sua corvina interemptus est.

Vers. 18 et 19.

18 et 19. TRIA SUNT DIFFICILIA (Hebraice, *abscondita* vel *mirabilia*, uti vertit Aquila, itaque legit S. Ambrosius, *De Obitu Valentin.*; Chaldæus, *occulta*; Septuaginta, *tria sunt impossibilia mihi intelligere;* Vatablus, *tria sunt excellentia ac supra captum meum*) MIHI, ET QUARTUM PENITUS IGNORO : VIAM AQUILÆ IN COELO (Septuaginta, *vestigia aquilæ volantis*), VIAM COLUBRI SUPER PETRAM (perperam multi codices legunt, *super terram*), VIAM NAVIS IN MEDIO MARI (Hebræa, *in corde maris;* Septuaginta, *semitas navis navigantis*), ET VIAM VIRI IN ADOLESCENTIA. — Arabicus, *vestigia aquilæ volantis, et circuitum serpentis super petram politam, et decursus navis decurrentis per mare, et viam hominis in adolescentia.*

Tertius hic est gryphus tertiumque ænigma obscurissimum, æque ac elegantissimum et divinissimum.

Tertium ænigma quatuor difficilium intellectu.

Est hic duplex lectio : antiqui enim codices et Vaticani cum Beda et aliis multis legunt, *in adolescentia*; ac Septuaginta, ἐν νεότητι, id est *in juventute*; Syrus, *in juventa;* sicque legit S. Ambrosius, Anastasius Nicænus, Isidorus Pelusiota et alii mox citandi. Altera lectio est : *Et viam viri in adolescentula;* sic legunt Codices manuscripti, Hugo, Isidorus Clarius, Jansenius et alii, quos citat Franciscus Lucas in *Notis* hic : hebraice enim est בעלמה *bealma*, id est *in virgine*, et sic vertit Pagninus; *alma* enim significat adolescentulam absconditam (עלם *alam* enim est *abscondere*) et viro incognitam, qualis est Virgo, uti ostendi *Isaiæ* VII, 14, ad illa : « Ecce virgo (hebraice, *alma*) concipiet; » et sic transtulit S. Matthæus, cap. I, 23 : unde et Chaldæus hic vertit, *et viam viri in virgine;* et Symmachus, ἐν νεανίδι, id est *in adolescentula* (1). Suspicatur Franciscus Lucas in *Notis* hic Septuaginta primitus vertisse, ἐν νεοτίδι, id est *in juvencula*, quod postea corruptum sit ἐν νεότητι, id est *in juventute*, indeque forte derivatum τὸ *in adolescentia*, quod habent multi codices Vulgatæ. Hæc enim mutatio et lapsus uti vicinior, ita facilior et pronior est, quam ex עלמה *alma*, id est *adolescentula*, in עלמות *almut*, id est *adolescentiam*. Atque hæc lectio continet sensum sublimem, et perspectu difficilem, imo impossibilem, nimirum incarnationem Verbi in virgine, ut merito de ea dixerit Salomon cæteroquin sapientissimus : « Et quartum penitus ignoro, » cum « viæ viri in adolescentia, » ex quotidiano usu et experientia, cognitio videatur esse facilis, certe non adeo difficilis. Utraque ergo lectio gravibus fulcitur auctoribus, ac proinde utraque explicanda venit.

Prima eorum interpretatio.

Prior lectio : « Et viam viri in adolescentia, » *primo*, hunc suggerit sensum planum et plausibilem, de mobilitate adolescentiæ, et vaga instabilitate adolescentum, ob fervorem ætatis et sanguinis, *q. d.* Sicut via aquilæ, colubri et navis obliquæ sunt et tortuosæ, atque difficulter inveniuntur, quia nullum remanet vestigium earum : ita et *via*, hoc est vitæ ratio, quam quis in adolescentia sua sequitur, difficulter intelligitur; adeo enim instabilis est via hominis in adolescentia, ita se adolescens per omnes horas in diversa torquet, et nunc huc, nunc illuc rapitur, ut difficile sit id comprehendere, et animadvertere quo tendat, et in quibus versatus sit.

Porro via aquilæ in cœlo est instabilis, via colubri super petram terramque vaga et lubrica, via navis in mari fluida et fluctuans; quare tri-

(1) Intelligit furtivos et clandestinos amores, et congressum quem vir cum puella innupta exercet, nemine præter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur.

bus hisce rebus et elementis graphice depingitur, et quasi in imagine repræsentatur vaga via mentis instabilis, quæ nunc vagatur in cupiditate gloriæ mundanæ, nunc in cupiditate rerum terrenarum, nunc in cupiditate libidinum et rerum venerearum, in quibus velut in aquis homines volutantur et immerguntur.

Rursum hic aquilæ, colubri et navis gryphus significat sapientiam, consilium et omnem sublimiorem doctrinam cogitationemque, quæ similis est aquilæ, per adolescentes et adolescentiam velut per mobilem aerem transvolare, ita ut nullum sui vestigium imprimat; prudentiam, quam coluber sua vafritie repræsentat, per eamdem ætatem velut per petram serpere et labi, sic ut nulla post se indicia relinquat; custodiam, constantiam, proposita bona, omnemque virtutem per eamdem transire, instar navis mare secantis, quæ nullam mari notam infigit. Ita ut hæc omnia significent, nihil firmiter in adolescentia hærere per modum habitus, sed omnia per eam transcurrere et elabi, ut ex eo quod vides adolescentem hodie probum, pudicum, sobrium, etc., statuere nequeas an talis crastino die futurus sit; nescias pariter quid mente tegat, quos affectus, amores, vel odia animo celet; sicut adultera adulterinos amores studiose abscondit. Unde de ea subditur : « Talis est via mulieris adulteræ, » etc. Quocirca S. Chrysostomus, homil. 84 *in Matth.*, vitam nostram asserit instabilem magis fluctuare, quam fluctuet Oceanus et Charybdis : « Adolescentium fluctus, inquit, pueritiæ succedunt, qui vehementius sicut Ægeum mare concupiscentiæ ventis exagitantur, quæ quidem ætas potissimum correctione destituitur, non solum quia majoribus turbationum fluctibus cæditur, sed etiam quia pædagogus tunc et magister subtrahitur. » Vide Aristotelem, lib. VIII *Ethic.* cap. III, ubi hanc adolescentiæ mobilitatem describit; ex qua concludit nullum ex ea certum ingenii, indolis, et morum in sequenti vita futurorum argumentum capi posse. Nam, ut ait Homerus, *Iliad.* III : « Semper juniorum mentes pendent. »

Huc accedit Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis*, cap. II : Hæ quatuor res, inquit, inter se simillimæ sunt, et imaginem ultimæ, id est quartæ, repræsentant. Priorum enim trium, puta aquilæ, colubri et navis, viæ et processus tortuosi sunt et obliqui, et nunc huc, nunc illuc torquentur per momenta : navis præsertim in medio mari contrariis impetitæ ventis, rapidis impulsæ fluctibus, qui vel rectum cursum impediunt, vel navim, id est adolescentiam, demergunt in interitum. Illud enim significat apud quosdam τὸ *in medio maris*. At si sapientia contingat adolescenti, ea erit instar gubernaculi ad dirigendum cursum, et superandos fluctus, cum ipsa eadem dicatur fuisse Salomoni instar littoris, ad quod allidantur et infringuntur superbissimi maris æstus, id est adolescentiæ perturbationes et impetus cupiditatum rapidissimarum. Audi Scripturam : « Dedit Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris, » III *Reg.* IV, 29. Salomon enim in adolescentia cœpit regnare post mortem patris Davidis, anno ætatis 18, uti ibidem docet Pineda, et sub initium regni postulavit impetravitque a Deo sapientiam, III *Reg.* III, 11.

Secundo, alii ex adverso per hæc tria, imo quatuor, censent notari miram adolescentiæ et adolescentis probe instituti, cordati et strenui instar viri (hunc enim significat hebræum גבר *gaber*), virtutem et vigorem, *q. d.* Res admiratione digna est, quod aquila mole corporis gravis, solis alis per aera se libret, et in altum evolet; quod coluber, pedibus carens, velocissime per petras et saxa lubricando serpat et currat, imo altas rupes, arbores, domos sine scalis vel clavis subito conscendat; quod navis grandibus sarcinis onerata, mari velut piscis innatet, et quaquaversum ad libitum naucleri se circumagat, quin et ventis, procellis et fluctibus sulcando obluctetur, eosque calcando subigat : at magis admiranda est via *gaber*, id est viri, puta conversatio matura et proba adolescentis virilis et generosi, qui in adolescentia virtute præcoci vincit annos et præcurrit ætatem. Hic enim similis est, imo transcendit generositatem aquilæ, colubri, navis et naucleri : juvenis enim in carne vivens, et carni dominans, dum superna meditatur, et conversationem habet in cœlis, est aquila terram despiciens, et in sublime evolans. Idem prudenter et circumspecte in omnibus sese gerens, cum prudentiam necdum per experientiam didicerit, est quasi coluber astutus, qui teres et pedibus carens, insita a natura agilitate solerter fugiens saxa transcurrit, et rupes conscendit. Idem tentationes carnis et mundi caute declinans vel fortiter superans, est velut navis acta a perito nauclero, quæ procellas et fluctus vel sulcando, vel obluctando superat, ac directe in portum fertur.

Tertio, noster Salazar putat hisce quatuor designari velocem adolescentiæ et ætatis voluptatumque ejus decursum, *q. d.* Aquila per aeris levissimam regionem velocissime fertur, serpens per terram levissime labitur, navis per aquas maris mollissime, simul atque ocissime ruit; sed tamen longe velocius ac lenius vir ex adolescentia ad alias ætates fertur, labitur, ruit : quia juvenis quid sibi temporis abeat, non satis attendit, atque adeo juventus inopinantem illum et quasi aliud agentem fugit.

Simili schemate Sapiens, cap. V, vers. 10, celerem ætatis humanæ lapsum comparat navi aquam pertranseunti, et avi aerem secanti, æque ac Job cap. IX, vers. 26, et alii eam comparant serpenti per saxa fugienti. Unde Chaldæi per serpentem in orbem glomeratum, et caudam suam

ore mandentem, annum semper fugientem, circulantem et in orbem redeuntem repræsentabant; uti testis est Horus Apollo in *Serpente*. Rursum, sicut difficile, imo impossibile est aquilam, colubrum, navim per eamdem prorsus viam retrocedere et reverti : sic perdifficile est, ut adolescens viam voluptatum quam inivit relegat, viam virtutis capessat, seque ad bonam frugem convertat. Quid enim aliud est juvenis gloriæ cupiditate elatus, nisi aquila sublime volans ? quid adolescens terrena et caduca bona impense appetens, nisi coluber per terram serpens? quid denique juvenis deliciis ac voluptatibus diffluens, nisi navis per aquas ruens?

Mystice Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 416 : « Tria sunt, inquit, quæ intellectu assequi nequeo, et quartum penitus ignoro, inquit Salomon : viam aquilæ volantis; hoc autem est divina Filii natura, quæ nullo humano ingenio comprehendi potest. Et vestigia tua non cognoscentur, ait divinus Spiritus in Psalmis. Vidit autem hanc aquilam ipse quoque Moses, pennis suis populum in deserto contegentem. Et viam serpentis in petra. Obliquæ ac sinuosæ serpentis illius viæ sunt, qui mandati transgressionem nobis insusurravit, quæ quidem peccata sunt, nec viam in petra invenerunt; petra autem Christus est, qui cum carnem induit, mutationis omnis expers mansit. Neque enim peccatum fecit, neque inventus est dolus in ore ejus. Viam navis in medio mari, hoc est, divinæ Incarnationis omnibus salutem afferentis; quæ, navis instar, mortis abyssum peragravit, atque genus quidem nostrum ab ea revocavit, ipsius autem mortis semita in inferno minime inveniebatur. Viam viri in adolescentia. Per juventutem hoc loco resurrectionem a mortuis intelligit, cum nimirum corruptio immutabitur, ac natura ad statum ab omni corruptione atque interitu alienum juvenescet. Hunc tu statum quære. »

Minus apposite hæc quatuor Isidorus ibidem accommodat diabolo ejusque tentationibus. Magis apposite Auctor *Catenæ Græcor.* : « Per aquilam, inquit, accipe Christum; per aquilæ vestigia incomprehensum ejus e cœlis descensum, et ad eosdem rursum ascensum; per semitas navis, admirabilem illius ex matre virgine exortum; per viam denique anguis, diabolicas tentationum vires et operationes. »

Via viri in adolescentula, quæ? Resp. Prima.

Posterior lectio : « Et viam viri in adolescentula, » scilicet *alma,* id est *virgine,* ut habent Hebræa et Chaldæa, *primo,* a nostro Gaspare Sanchez in cap. VII *Isaiæ*, 14, sic exponitur, *q. d.* Facilius invenies viam aquilæ in aere, et viam colubri in saxis, et viam navis in mari, quam viam virorum ad januam virginis illius quæ nunquam se viris videndam offert, imo eos aversatur et fugit, ideoque est *alma,* id est abscondita. Rursum, sicut post transitum aquilæ, colubri et navis, nullum in aere, petra et mari remanet transitus vestigium : sic in virgine, cujus mens est illibata et pura cogitatio, affectus aut memoria viri nulla sui vestigia figit; sed illico hæc omnia dilabuntur et diffluunt. Quo significatur optimam virginitatis custodiam esse, *primo,* firmum et constans ejus studium; *secundo,* fugam virorum, ut domi se celet et abscondat : nec enim eam decipere poterunt juvenes petulantes, quæ omnium conspectum et colloquium velut serpentinum aversatur et horret.

Secunda.

Secundo, vice versa Jansenius censet hæc verba respondere illi generationi secundæ, de qua dixit vers. 12 : « Generatio quæ sibi munda videtur, et non est lota a sordibus suis. » Nimirum est generatio quædam, quæ cum impura sit atque impudica, tamen pudicitiam et illibatam quamdam puritatem præ se fert; hæc autem est virgo constuprata sui copiam faciens, et conjugata adulterum admittens : utraque enim facinus suum tegere ac dissimulare contendit. Itaque ait : Sicut in aere, petra et aqua nullas itineris sui expressas notas dimittunt aquila, serpens atque navis : sic etiam viri ad virginem ingressus nullum vestigium apparere solet, propter nimium studium celandi id quod sine capitis periculo evulgari non potest. Itaque juxta hunc sensum hebræum *alma* non significat adolescentulam incorruptam, sed virginem, scilicet non quæ jam sit virgo, sed quæ ante congressum fuerit, imo in ipso congressu inventa sit virgo.

Tertia.

Tertio, alii sic explicant, ut Salomon suadeat parentibus vigilem et exactam filiarum virginum custodiam, eo quod, sicut aquilæ, colubri et navis mollissimus et lenissimus est per aera, rupes et mare ingressus et incessus, adeo ut non sentiatur : sic pariter viri ad virginem introitus sit lenissimus et secretissimus, ut omnes etiam parentes fallat. Rursum, sicut aditus viri ad virginem est occultus, sic et abscessus : nullum enim relinquit sui vestigium in viro; in virgine vero etiamsi nonnulli putent manere vestigium membranæ disruptæ, quæ ante copulam virginale secretum tegebat, eratque virginitatis signaculum, tamen idipsum negant alii, ut Franciscus Vallesius medicus, uti ostendi *Deuter.* XXII, 17 et 18.

Sub hoc humili abjectoque litteræ cortice et grammatico ejus sensu, altius quid spectavit Salomon, nimirum incarnationem et nativitatem Verbi divini in B. Virgine; hanc enim significat hebræum *alma,* ad quam ingressus est *gaber*, id est vir Christus nuntiante Archangelo Gabriele, ita nuncupato, quod nuntiaret *gaber el*, id est virum Deum, puta Verbum incarnatum. Hoc enim fuit mirabile, difficile et incomprehensibile mysterium, sive portentum sæculorum omnium, juxta illud *Jerem.* XXXI, 22 : « Creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum; » et Isaias cap. VII, 14, Achaz regi hoc signum signorum maximum exhibet, dicens : « Ecce virgo concipiet et pariet filium; » et cap. LIII, 8 : « Generationem ejus quis enarrabit? » Quod ergo

B. Virgo adimplens hanc abavi sui Salomonis prophetiam, accepto a Gabriele nuntio, admirans dixit : « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco ? » atque Angelus ei respondit, id opus fore non hominis, sed Spiritus Sancti : « Spiritus Sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : » idem prorsus primus vaticinatur hic Salomon, ac tam sublime mysterium obtupescens, se modum ejus plane ignorare confitetur : unde ipse a Patribus propheta nuncupatur, imo ipse se prophetam nuncupavit hoc cap. vers. 1, dum hoc suum eloquium vocavit visionem, id est oraculum et prophetiam. Vox enim hebræa *gaber*, id est *vir robustus*, nulli proprie puero vel adolescenti, sed soli Christo nascenti competit tum ob divinitatis suæ fortitudinem, tum quod ab instanti suæ conceptionis, secundum animam omnino fuerit perfectus : nec enim mysterio videtur carere, quod non sit dictum : Via adolescentis sive juvenis in adolescentula, quemadmodum juxta illum priorem litteralem sensum videbatur dicendum, sed *via viri*. Certe in nullum alium istud verius competere potest, quam in Christum ejusque matrem virginem. Juxta quem sensum reliquæ tres viæ recte intelliguntur adductæ, ut per illarum exemplum quarta illa via, et præ aliis magis mirabilis, melius intelligeretur et adverteretur, scilicet quod, quemadmodum avis in aere volat, serpens super petram repit, navis transit in mari sine aliqua aeris, vel petræ, vel aquæ corruptione, vel divisionis alicujus signo relicto : ita et via illa viri contingit sine virginis læsione et corruptione. Ita hunc locum de Christo in Virgine incarnato explicarunt veteres Rabbini, ac inter eos R. Haccados, id est Sanctus, apud Galatinum, lib. VII *De Arcanis fidei*, cap. XV, Lyranus, Jansenius, Franciscus Suarez, III part. *Quæst.* XXVIII, art. 1, disp. 5, sect. I, et alii.

Igitur Salomon hic « viam viri in virgine, » id est Verbi in ea incarnationem, adumbrat tribus similibus, sed ænigmatibus, nimirum per viam aquilæ in cœlo, per viam colubri in petra, per viam navis in mari : unde colligas Christum esse aquilam, colubrum, navim; B. Virginem esse cœlum, petram, mare.

Christus est aquila, coluber, navis; B. Virgo est cœlum, petra, mare.

Christum esse aquilam, quæ regina est avium, ex utriusque analogiis liquet. Audi S. Ambrosium, tract. in cap. XXX *Prov.*, sub finem : « Aquila intelligitur Christus, qui volatu suo descendit ad terras; quod animalis genus non nutritur, nisi prius castitas comprobetur matris, ut apertis oculis absque palpitatione totum aspiciat solem : hoc enim animal comparatur Salvatori, quod cum aliquid rapere voluerit, non vestigiis obambulat terras, sed excelsum eligit locum : sic et Christus alta cruce suspensus, tonanti strepitu et terribili volatu impetum ad inferos fecit, sanctosque rapiens ad superna remeavit. » Christum pariter esse colubrum, qui scilicet formam peccatoris suscepit, sed veneno peccati caruit, imo illud suo sanguine expiavit, liquet ex illo *Joan.* cap. III, 14 : « Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. » Christum esse navim mercium cœlestium, quæ omnes fideles et sanctos per mare hujus sæculi vehit ad portum salutis æternæ, docet ibidem S. Ambrosius : « Christus, inquit, est navis in qua ascendunt omnium credentium animæ, quæ ut firmius inter fluctus evehatur, de ligno fabricatur, et ferro configitur : hoc autem est Christus in cruce; sed dicit navem sine vestigio, quia Verbum Dei verum et efficax per aurem penetrat ad viscera sine læsione, et homine assumpto Verbum inter homines nascitur sine sui diminutione, et Maria virgo generat sine corruptione. Transit ergo navis per mare, et nulla in undis vestigia remanent, quia venit Christus de cœlo, aure concipitur, utero portatur, et talis virgo Maria remansit postquam peperit, qualis antequam Verbum aure conceperat, et utero gestaverat. »

B. Virgo est cœlum et thronus Verbi.

Beatam Virginem vero esse cœlum liquet, quia in ea ceu in throno cœlesti omni decore et gratia adornato, per novem menses resedit Deus, puta Verbum divinum (ubi enim Deus est, ibi cœlum est; ubi Papa, ibi Roma, inquiunt Canonistæ), quod sicut aquila celerrime et sublimissime in illam advolavit, cum illa dicente : « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, » eodem temporis instanti in eamdem e sinu Patris descendit, carnem e carne ejus assumpsit, ac seipsum corporavit. Beatam Virginem esse petram limpidam puritatis, et fortitudinis, et constantiæ, manifestum est. Eamdem esse mare sapientiæ et virtutum docent Patres. Unde et *Maria*, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Miram*, vel *Mariam*, idem est quod altitudo maris, uti nonnulli volunt; licet alia plura et veriora sint ejus etyma. Hic tibi latum, o lector, campum aperio, tum in laudes B. Virginis excurrendi, tum incarnationis Verbi in Virgine modum contemplandi et admirandi. Considera enim hinc dotes aquilæ, colubri et navis, easque attribue Christo; inde expende dotes cœli, petræ vel rupis, et maris, easque attribue B. Virgini, et vere abyssum sapientiæ in hoc ænigmate latere conspicies.

Mystice, Lyranus per viam aquilæ in cœlo intelligit significatam Christi in cœlis ascensionem; per viam colubri super petram, ejus resurrectionem : qui cum tanquam serpens pependerit in cruce, in resurrectione e sepulcro surrexit clauso, ita ut in signato saxo desuper posito nullum appareret resurrectionis vestigium; per viam navis in medio mari, ipsius conversationem in hoc mundo procelloso et turbulento, in quo expositus fuit apud Judæos variis tempestatibus, ex uno loco in alium instabiliter semper vagatus. Hæ enim omnes viæ, sicut et via conceptionis ac nativitatis ejus, excedunt hominis captum.

Aliter hæc Christo adaptat Anastasius Nicænus in *Quæst. S. Script.* Quæst. XLIII; sic enim ait : Quis intelliget et mente comprehendet « Viam aquilæ volantis in cœlo, id est Christi ascensionem; viam serpentis super terram, nempe vestigium peccati in corpore Christi; et semitas navis per mare, nempe Ecclesiæ, utpote quæ in hac vita tanquam in mare, spe in Christum per crucem gubernatur; et vias viri in juventute, nempe ejus qui natus est ex Spiritu Sancto et Virgine? Ecce enim vir oriens nomen ejus, » *Zachar.* VI, 12.

Elegantius, plenius et fusius S. Ambrosius totum hoc ænigma de Christo pertractat, tract. in cap. XXX *Prov.*, sive de Salomone, qui exstat sub finem tom. II, ubi per viam aquilæ in cœlo, accipit Christi descensum in terras Virginisque uterum, ac rursum ejusdem ascensum in cœlum; per viam colubri in petra, immunitatem Christi (hic enim est petra) a peccato et servitute diaboli; per viam navis in mari, Christi tum incarnationem, tum crucem, tum Ecclesiam; per viam viri in adolescentia, Christi vitam et conversationem in hoc mundo. Sed audi ipsummet resonantem : *primum* emblema aquilæ sic Christo attributi : « Quasi vero sit facile ut suspensa aquila in altum celeri elatione pennarum plausus sui et lapsus vestigia manifesta constituat, aut viam signet in vacuo, et lineam sui volatus figat in liquido. Aquilam in hoc loco Dominum debemus accipere. Etsi enim post passionem et resurrectionem suam præsentibus Apostolis Dominus noster ascendit in cœlum, tamen cujus hominis tam altus sensus et tantus est, ut explicari possit, quomodo illa tanta majestas de cœlo aut venire dignata fuerit, aut redire? cum hoc solum nobis scire liceat, quod aut venit, aut rediit. Quis enim cognoscere potest quemadmodum Verbum in Virginem venit, ut repente conceperit, ut tam felicem fœtum partus virginalis effunderet, ut hominem Deus indueret, quem totus mundus non potest nec sufferre, nec capere? id est quod Salomon ait, vestigia aquilæ volantis, id est Christi Domini advenientis ad terram, ac redeuntis ad cœlos, vestigia comprehendi enarrarique non posse. »

Secundum emblema serpentis in petra Christo sic adaptat : « Hanc petram Christum Dominum nostrum esse ambigere non debemus; serpens autem ex ipso nomine, quod sit callidior omnium bestiarum, quæ sunt super terram, apparet quod est diabolus; qui ideo serpens dicitur, quod occulte serpat et quod sensus hominis tenuiter illabendo pertentet. Hic ergo in corpore hominis, quod omnipotens induerat Dominus, nulla malitiæ suæ potuit imprimere vestigia, quamvis illud ausus fuerit sæpe tentare. » Et in appendice docet serpentem seduxisse Adam et Evam, quia ex pulvere conditi erant pulverei et terreni; non vero Christum, quia ipse ex petra erat petrinus. « Potuit, ait, et ad ipsum tentandum aggredi; sed Christus non obtemperavit, ac diaboli verba contempsit : ideo serpens in petra vestigium non fecit. »

Tertium emblema viæ navis sic Christo adscribit : « Navem adæque Ecclesiam debemus accipere in salo hujus mundi constitutam, quæ crebris ventorum flatibus, id est tentationum plagis ac verberibus, fatigatur; quam turbidi fluctus, id est hujus sæculi potestas conatur ad saxa perducere; quæ etsi undarum fluctibus sæpe vexatur, nunquam tamen potest sustinere naufragium, quia in arbore ejus, id est in cruce, Christus erigitur. In puppi Pater residet gubernator; proram paracitus servat Spiritus. Hanc per angusta hujus mundi freta duodecim in portum remiges ducunt, id est duodecim Apostoli et similis numerus Prophetarum. »

Subdit deinde navim hanc omnes scopulos, procellas, piratas et ventorum flabra superare : « Sed quod ait vias navis navigantis, proprie significat, quod in tempore persecutionis miro modo comprehendi omnino non possit : quia scilicet vivida per interitum, et dives per damna reddatur, quæ ob hoc multis in locis soli comparatur aut lunæ, quæ etsi tunditur, non movetur, aut, si moveatur, resurgit; » scilicet luna recedens a sole, luce orbeque minuitur; accedens deinde, rursum augetur, et quasi resurgit.

Deinde *quartum* emblema viri in adolescentia sic de Christo prosequitur : « Vir iste Christus Dominus noster est; hic est vir, cujus viæ non possunt cognosci in juventute. Quis enim æstimare animo possit, quanta ille opera exercuerit, cum secundum hominem moraretur in terris, quæ itinera virtutum duxerit, quas vias beneficiorum circa humanum genus fuerit ingressus? »

Tropologice, quadriga virtutum. Tropologice, per quadruplicem hanc viam accipias quadrigam virtutum, qua imus, imo trahimur ad felicitatem æternam. Scilicet per viam aquilæ in cœlo significatur prudentia : hujus enim symbolum est aquila, utpote quæ mira pollet oculorum ad videndum et prævidendum acie, sicuti prudentiæ est providere et prospicere omnia actioni commoda vel noxia. Per viam navis in mare significatur fortitudo, qua contra fluctus et procellas tentationum mundi hujus fortiter incedimus. Per viam viri in adolescentia significatur temperantia, qua adolescentiæ æstus et cupiditates moderamur. Per viam colubri in petra significatur justitia, quæ cuique suum tribuit : sicut coluber repens per petram nil illi adimit, sed sua omnia relinquit. Vis ergo ire in cœlum, viam virtutis capesse : hac ivere Sancti omnes, Apostoli, Martyres, Virgines, Confessores.

Sed age, sanctos de via recta percunctemur. Dic, Abraham, dic, Isaac, dic, Jacob, quo compendio in cœlum evasistis? « Fide in terra quasi in aliena, habitavimus in casulis, confitentes quia peregrini et hospites sumus super terram : exspectabamus enim fundamenta habentem civitatem, cujus ar-

ifex et conditor est Deus, » *Hebr.* XI. Dic, Moses, dicite, Prophetæ, Eremitæ, dicite, aquilæ, imo angeli terrestres : « Circuivimus in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti; in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, et in cavernis terræ. Elegimus affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem : majores divitias æstimantes thesauro Ægyptiorum improperium Christi; aspiciebamus enim in remunerationem. » *Ibidem.* Dic, S. Paule, quam viam raptus in cœlum inisti? « Fratres, jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei, *Ephes.* II. Cupio dissolvi et esse cum Christo, *Philip.* I. Nostra conversatio in cœlis est. Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, *Rom.* VIII, 18 : quod enim momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, » II *Cor.* IV. Dic, S. Sebastiane : « Posuit me quasi signum ad sagittam, direxit in me filias pharetræ suæ, » *Thren.* XII : altius me cœlorum quam telorum jacula penetrarunt. Dic, S. Francisce : « Fratres, magna promisimus, majora promissa sunt nobis : servemus hæc, aspiremus ad illa. Voluptas brevis, pœna perpetua; modica passio, gloria infinita; multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio. » Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna, omnis paupertas, omnis macies, omnis labor, omnis infirmitas, omnis tentatio, omnis crux delectet. Dic, S. Laurenti, quæ te via duxit in urbem? « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas, » *Psal.* XVI, 31. Ita cor meum in Deo, in cœlo defixum, ut igne examinatus, assatus, tostus, citius animam, quam cœlum prodigerem. Dic, S. Agnes : « Carnis spurcitias et tyranni minas immaculato et inflexo calle transivi : et ecce ad te venio, quem amavi, quem quæsivi, quem semper optavi. Illi sum juncta in cœlis, quem in terris posita tota devotione dilexi. » S. Ambrosius, *serm.* 90. Dicite, Machabæi, vetus et invictum fratrum Martyrumque agmen : « Tu quidem, scelestissime, in præsenti vita nos perdis; sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus, in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. E cœlo ista possideo, sed nunc propter Dei leges hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero, » II *Mach.* VII. Dic, mater, dic, virago : « Nescio qualiter in utero meo apparuistis : sed enim Creator mundi, qui formavit hominis nativitatem, quique invenit omnium originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges ejus. Fili mi, miserere mei, quæ te novem mensibus in utero portavi, lac triennio dedi, alui, et in ætatem istam perduxi. Peto, nate, ut aspicias ad cœlum, ut non timeas carnificem istum; sed dignus fratribus tuis effectus particeps, qui, modico dolore sustentato, sub testamento vitæ æternæ effecti sunt, mortem suscipe, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam, » *ibidem.*

Hos sequamur, hos imitemur, his nos obarmemus, si bellum, si tentatio, si infirmitas, si melancholia urgeat, ut in suburbiis cœli, in atriis Dei nostri assidue versemur. Incipe esse, o anima, quod futura es; Angelorum socia destinata es, angelice vive; avidissime te custos angelus, te Sancti omnes, tot charorum numerus exspectat; curre, propera, festina; exspectat te B. Virgo, mater tua; exspectat te Christus Dominus, deliciæ tuæ; exspectat te Deus Pater, ut quasi filiam hæreditate sua, ab æterno prædestinata, te donet; exspectat te Deus Filius, ut in tuos quasi sponsæ dulcissimæ amplexus et oscula ruat; exspectat te Spiritus Sanctus quasi gratissimam amicam, ut omni gloria, omni gratia, omni decore te vestiat et ornet. Quid moraris? e salo et solo, e cœno hoc in cœlum evola. Egredere, o anima, de papilione corporis tui, ut in ostio stans videas pertransire gloriam Domini : e carcere hoc in cœlum evolanti B. Virgo mater Domini occurret choris comitata virgineis, te amplexabitur, te in suos recipiet, tibi cum omnibus suis applaudet; cum omnes Angeli tuam gloriam admirantes acclamabunt : « Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? » *Cant.* VIII, 5; cum jucundissime inspicient te omnes filiæ Sion, salutabunt, et beatissimam prædicabunt; cum jubilabunt omnes filii Dei; cum illa 144 millia in conspectu throni et seniorum, tenentes citharas cantabunt canticum novum, tuque triumphatrix præcines : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem projecit in mare, » *Exod.* XIII; cum ipse sponsus cum myriadibus Sanctorum occurret : « Surge, veni, propera, amica mea, formosa mea, columba mea. Jam hiems transiit, imber abiit et recessit. Veni de Libano; veni, coronaberis, » *Cant.* II, 10. Tunc absterget omnem lacrymam ab oculis tuis; tunc labor et dolor, tentatio, ærumna, humiliatio, pœnitentia, bilis, phlegma, melancholia non erunt ultra. Tunc pro spinea corona capiti tuo auro gemmisque fulgentem imponet; tunc osculabitur te osculo oris sui; tunc dabit tibi « coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, » *Isaiæ* LXI, 3. Tunc secura et exsultabunda in amplexus sponsi evolabis, et cum jubilo dices : « Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam eum. Gaudens gaudebo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, et indumento lætitiæ circumdedit me, et quasi sponsam decoravit me corona, » *ibid.* vers. 10. Hæc creberrime meditemur, hic assidue cum Sanctis, cum angelis versemur; hic sit cor nostrum, hic lingua nostra, hic omnes viæ et vota nostra, ut post brevem et inanem hanc vitam, post pauculos annos, utinam post pauculos dies et horas, utinam hac ipsa die et hora, in Sanctorum omnium societatem in

cœlis recipiamur, et fruamur eo qui est amor noster, finis et desiderium, Deus noster benedictus in sæcula. Amen.

20. TALIS EST ET VIA MULIERIS ADULTERÆ, QUÆ COMEDIT, ET TERGENS OS SUUM DICIT : NON SUM OPERATA MALUM. — Hæc gnome vel potest præcedentibus connecti (1), velut eis similis eo modo quo jam exposui; vel ab eis separari, et per se sola consistere. Nam, ut recte advertit Jansenius, vox *talis* non ad præcedentia, sed ad sequentia referri potest, *q. d.* « Talis est via, » id est hujusmodi agendi modus est mulieris adulteræ, quem scilicet subjungo, nempe, « comedit et tergit os suum, » etc. In Hebræo enim non est « quæ comedit, » sed tantum *comedit*. Et sic optime consistit mysterium nativitatis Christi in versu præced. Sensus ergo est, *q. d.* Hic est genius, hæc indoles, hic mos et usus mulieris adulteræ, nimirum instar gulosæ alicujus, quæ furtim comedit rem vetitam, tergit os suum, ut nullum comestionis vestigium appareat, ac præ se fert continentiam, dicitque : Non comedi rem furtivam, « non sum operata malum, » id est non commisi adulterium. Honeste enim voluptatem copulæ adulterii significat per metaphoram (similis metaphora et catachresis est cap. V, vers. 15, et cap. IX, 17) comestionis rei furtivæ, quia adultera furtum committit, tum quia corpus suum marito obligatum tradit adultero, tum quia adulteri corpus sibi alienum vetitumque furatur. Adde, solere adulteras cum adulteris convivari, itaque se ad adulterium incitare : gula enim sternit viam ad luxuriam, ac venter mero æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hieronymus. Porro adulteræ, ut gulam et adulterinos amores celent, solent epulationes cum adulteris abscondere, osque suum tergere, ac dicere : Non sum epulata cum adultero.

Mystice Anastasius Nicænus, *Quæst.* XLIII, jam citata, per adulteram accipit Ecclesiam e gentibus idololatris collectam : « Talis, inquit, est conversatio Ecclesiæ Christo credentis; quæ fornicata in idolis, ipsis renuntians et diabolo, cum peccata abluerit, et acceperit remissionem, dicit se nihil mali fecisse. » Sic et Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 417.

Elegantius et luculentius S. Ambrosius, tract. in cap. III *Ecclesiast.*, serm. 1 *De eleemosyna*, qui exstat sub finem tom II : « Scilicet de anima per baptismum abluta dixisse Salomonem puto : ejusmodi est iniqua via mulieris meretricis, quæ cum se abluerit, nihil se dicit fecisse pravum; quod de hac plane dictum est, quæ postea quam fonte abluta est Salvatoris, delictorum vitia non meminit, virtutem prædicationis assumit, et viva aqua abstergens maculas suas, ad evangelizandum non conscientia peccati retrahitur, sed fidei calore compellitur. Nihil enim dicit se fecisse pravitatis, dum fit nuntia veritatis, et oblivione abnegat impudicitiam, dum devotione prædicat castitatem. » Causam subdit : « Hæc enim virtus est Christi Domini, ut peccator qui ejus unda se laverit, denuo in virginem reparatus, non meminerit ante quod fecerit, rediviva nativitate infantiæ innocentiam præ se ferat, sitque virgo fide Christi, qui fuerat adulter corruptione peccati. » Similia, imo eadem habet S. Ambrosius, *serm.* 42 inter communes, et tract. in cap. XXX *Prov.*, sive *de Salomone*.

21, 22 et 23. PER (Chaldæus, *propter*) TRIA MOVETUR TERRA, ET QUARTUM NON POTEST SUSTINERE : PER SERVUM CUM REGNAVERIT : PER STULTUM CUM SATURATUS FUERIT CIBO : PER ODIOSAM MULIEREM CUM IN MATRIMONIO FUERIT ASSUMPTA : ET PER ANCILLAM CUM FUERIT HÆRES DOMINÆ SUÆ. — Hebraice, *sub tribus tremit terra, et sub quarto non potest sufferre*; Septuaginta, *per tria concutitur terra, quartum autem non potest sufferre*; Symmachus, *quatuor autem non potest ferre*. Septuaginta ultima duo transponunt, et mulierem odiosam quarto ultimoque loco, velut pessimam præ tribus cæteris, collocant; sic enim habent : *Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibis, si famula ejecerit suam ipsius dominam, et odibilis mulier sortita fuerit virum bonum.* Septuaginta more suo sequitur Syrus.

Quartus est hic gryphus, sive quartum quasi ænigma quatuor intolerabilium.

Quartum ænigma quatuor intolerabilium.

Per *mulierem odiosam* intellige morosam, iracundam, rixosam, cerebrosam, superbam, incontinentem, quæ suo fastu, ira, impatientia, malisque moribus se facit exosam, ut marito totique familiæ sit odio et horrori; cum ex adverso bona uxor debeat esse amabilis, omniumque amorem sua modestia et gratia sibi conciliare.

Pro *movetur* hebraice est נרגזה *nirgeza*, id est movetur, tremit, fremit : רגז *ragaz* enim uti litteris, sic et significato alludit ad רגש *ragas*, et רעש *raas*, id est tremere, contremiscere, conturbari, pavere, irasci, tamque de animatis quam de inanimatis dicitur. Unde Septuaginta *nirgeza* et *ragaz* nunc vertunt, ad iram incitari, nunc exacerbari, nunc irritari, nunc turbari et conturbari, nunc pavere, nunc contristari, nunc defatigari, nunc sollicitum esse, nunc concuti, nunc obstupescere. Vatablus hoc loco vertit, *stomachatur terra*; Chaldæus, *commovetur*; Syrus, *sub tribus nutat terra*. Alludit ad terræ motum, quo terra concutitur, fremit et tremit ob aerem et ventos inclusos, qui intus se conflictantes sub terra, eam alioqui immobilem succutiunt, ut domos, turres, templa subruant, ac subinde videantur terram e centro suo convellere, quod revera in terræ motu fieri nonnulli Philosophi censent, uti ostendam *Eccle.* I, 4. Similis est in domo et republica terræ, id est terræ incolarum, puta civium et domesticorum, non tam corporum, quam animorum motus et turbatio,

(1) *Talis*, Hebr. *sic*. refertur ad id quod dixerat de virgine.

cum servus dominatur hero, stultus sapienti, uxor viro, ancilla dominæ : hi enim superbia tumidi, cupiditate hiantes, imprudentia cæci, nova sorte et dignitate elati, non se capientes insolescunt, omnia invertunt, pervertunt, susquedeque miscent; quocirca motus, seditiones, tumultus in domo vel republica concitant, ut ipsa a fundamentis convelli et quasi excentricari videatur : omnes enim ad impotentem, iniquum, tyrannum, arrogantem eorum dominatum indignantes fremunt et frendent, ac velut contra furias facibus furoris accensi sæviunt et furunt : unde et רגז *regez* idem est quod commotio, terror, tremor, ira, furor.

Ratio a priori. Prima. Ratio est *prima*, quod indignum et contra naturam videatur herum subjici servo; sapientem, cujus erat regere, regi a stulto; maritum servire uxori, dominam ancillæ : servi enim ob indolem et mores serviles proprium est servire, domini vero et dominæ dominari, ut docet Aristoteles, lib. I *Polit.* cap. IV; quare si secus fiat, natura videtur inverti et esse mundus inversus.

Secunda. *Secunda*, quod servi, stulti, feminæ et ancillæ dominantes non capiant se suamque sortem et fortunam; sed velut emotæ mentis exsiliant, limitesque omnes transiliant, ac veluti insani bacchentur, ideoque multa indigna, aliisque injuria committant, quibus omnes contra se concitant, juxta illud :

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.

Unde Plato, lib. VI *De Legibus* : « Contra etiam dicitur, ait, nihil in animo serviente integrum esse, nec quidquam servorum generi esse demandandum, quod et sapientissimus Poetarum (Homerus) testatur nobis, cum de Jove sic loquitur : Dimidium mentis Jupiter illis aufert, qui servitutis sorti subjecti sunt. »

Similiter stultus si saturetur cibo, id est deliciis et vinis, est intolerabilis, tum quia stultus, tum quia stultitiam ejus acuit saturitas et vinum. « Saturitatis enim germana proles est petulantia, » ait Philo : uti videmus in vitulis saturis, quorum saltus et gestus petulantes imitantur stulti saturi et ebrii; sub saturitate intelligitur opulentia et divitiæ, quas in se absonum est stultum habere, ut quæ non deceant eum, qui eis recte uti non potest, sed debeantur sapienti qui earum rectum novit usum. Nam, ut supra dictum est, « quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit? » Nec est tantum hæc res in se absona, sed hinc in terra magna provenit turbatio, quod stulti divitiis abutentes multa insolenter committant, alios despicientes et injuria afficientes, ac per hæc alios ad indignationem ac zelum concitantes. Exemplum est in Nabal marito Abigail, cujus nomen hoc loco ponitur pro stulto; nam *nabal* hebraice stultum significat.

Tertia. *Tertia*, quod servi, stulti, feminæ et ancillæ dominantes non agantur ratione, sed passione et concupiscentia, quæ dum armatur potestate et imperio, in omnes impune æque ac imperiose grassatur : quare tunc domus vel regnum non regitur æqua ratione, sed impotenti et effreni concupiscentia : hæc enim regit servum, qui regit domum vel regnum; omnes autem subditi, quia homines rationales, volunt regi humana ratione, non passione : hæc enim est humana hominum regendi ratio; si secus fiat, non ratio, sed cupiditas regit domum vel rempublicam, ideoque non principatus est, sed tyrannis, quam omnes oderunt, ac propter eam irascuntur et tumultuantur, ut se in libertatem vindicent. Audi S. Augustinum, lib. IV *De Civit.* cap. III : « Proinde justus, etiamsi serviat, liber est; malus autem etiamsi regnet, servus est : nec unius domini, sed, quod gravius est, tot dominorum, quot vitiorum, de quibus vitiis cum ageret Scriptura divina : A quo, inquit, quis devictus est, huic et servus addictus est. »

Denique nihil servi, ait Auctor *Catenæ Græcor.*, quod ad regnum administrandum idoneum sit adferunt, ut sunt humilitas, scientia, experientia aliaque hujusmodi. Regnavit sane servus Jeroboam, at tanta mala hic perpetravit, quanta nullus ante, vel post ipsum, ut rerum exitus demonstravit. Simile exemplum fuit in Eutropio servo, qui Arcadio Imperatore in deliciis, sub eo imperium administravit tanto fastu et insolentia, ut a populo furente ad necem appetitus, confugiens ad asilum templi, ibi vix S. Chrysostomi oratione servatus sit, ut superius ex Baronio et aliis enarravi.

Porro plane intolerabile est, quod vertunt Septuaginta, *et serva cum dominam suam ejecerit*, ut scilicet serva dominæ a se ejectæ torum, tronum, jus, opes et regnum invadat, uti Agar Saram dominam suam despexit, ejusque locum invasit, ac ideo jussu Dei ab Abrahamo domo pulsa est, *Genes.* XVI.

Igitur parabola hæc docet hinc omnia turbari in mundo, quod his qui subesse et regi, quique inopia premi et contemni deberent, imperium obtingit, dominium, rerum abundantia et honor. Quod et in nobis ipsis usuvenit : commovetur enim ob id terra cordis nostri, quod carnalis affectus, qui spiritui deberet servire, imperat rationi; quod stultæ et brutæ portioni nimis indulgetur saturitatis; quod odiosa caro in nimio habetur honore, et quæ ancilla esse deberet, dominari vult. Ita Jansenius, Baynus et alii.

Allegorice Auctor *Catenæ Græc.* per hæc quatuor accipit peccatum, sive culpam quatuor sæculorum sibi ordine succedentium, scilicet diluvii Noetici, Sodomorum, Ægyptiorum et Judæorum. Igitur culpa, inquit, quæ natura serva est, servumque efficit, jam olim regnavit in mortali hominum corpore, semel quidem universalis diluvii tempore, mox vero ætate Sodomorum terræ suæ ubertatem modeste ferre non valentium, nec non

exteris peregrinisque hominibus ex mera petulantia vim adferentium. Hinc rursum sub odiosa Ægypto, hæc enim virum bonum, nempe Josephum nacta, ingrata exstitit. Joseph namque ne fame interirent, omnibus frumenti mensuram distribuebat, deque omnibus bene mereri studebat; verum superbia ebria, filios Israel nihil tale meritos per summam injuriam et contumeliam miserrime divexabat et opprimebat. At vero ancilla quæ dominam suam expulit, est terrena Jerusalem, propter frequentes captivitates, quas apud gentes perpessa est, appellata omnium serva vel ancilla; hæc autem ejecit dominam suam, sacram nimirum Christi Dei carnem, deicida et dominicida effecta.

Porro quod alius quidam ibidem sic explicat : Per tria, hoc est per Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, terra commovetur et gubernatur; quartum autem non potest ferre : neque enim in divinis est quaternitas, sed Trinitas tantum, cujus gloriam et majestatem universa creatura ferre non poterit. Ut ergo mysteria hæc Sapiens nos doceat, ait : « Tria sunt, quæ terra ferre non potest. » Hæc, inquam, explicatio sensui litterali non inhæret, imo adversatur, ideoque incongrua est, insulsa et indigna, ut mirum sit eamdem reperiri apud Anastasium Nicænum, *Quæst.* XLV; quis enim audeat SS. Trinitatem comparare servo, stulto, ancillæ, suisheris dominantibus?

Tropologice. Tropologice, per hæc quatuor accipias concupiscentiam animalem et brutam, rationi mentique rebellem et dominantem, quæ quadruplex est : nam carnalis appetitus, qui servire debuerat, imperat rationi et corpori, quod de se instar est bruti : quidquid petit usque ad saturitatem ingeritur, et odiosa caro in nimio habetur honore, et sensualitas dum suis deliciis fere totum tempus præripit, videtur fieri hæres rationis, scilicet dominæ suæ. Per hæc quatuor cordis nostri terra turbatur, quod cum aliqua cœlesti luce perfunditur, ea ceu indignissima ferre non potest.

Hoc est quod ait Philo, lib. *De Mundi opificio* : « Ratio inescata a concupiscentia ex regina fit subdita, et serva ex domina, et exsul ex cive, et mortalis ex immortali. » Sicut enim inter uxorem et maritum ob inæqualitatem et dissimilitudinem assidua sunt jurgia; sic et inter concupiscentiam et rationem, sive mentem et spiritum, eamdem ob causam continua sunt bella. Quid enim magis inæquale quam ratio et concupiscentia? hæc terrena, degener, imo congener brutis; illa vero spiritualis, generosa, et Angelos ipsos cognatione attingens; hæc pauper omnino et indiga, illa dives et opulenta; hujus mores aliquando rigidi et iracundi, nonnunquam molles et effeminati, aliquando fastuosi et superbi, nonnunquam humiles et depressi, quæ non conjugi suo solum, sed sibi etiam semper dissimilis est : at rationis mores severi et graves cum suavitate conjuncti. Ergo in tanta morum dissimilitudine, et conditionis inæqualitate nulla potest esse consensio. Hinc liquet quantam oporteat esse rationis constantiam et robur ad concupiscentiæ motus frenandos et coercendos : si enim hæc rationem parum robustam et vegetam experiatur, sic se habet erga illam, sicut uxor contumax erga virum imbellem ac mollem. Ita Salazar. Unde Thalassius ad Paulinum : « Sicut, ait, absurdum est subesse bonum dominum improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse mentem. » Vidit idipsum Cicero, lib. II *De Officiis*, cujus verba recitat S. Ambrosius, lib. I *Officior.* cap. XLVII : « Est, ait, in animis omnium molle quoddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum : si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius : sed præsto est domina omnium, regina ratio, quæ connixa, per se, et progressa longius fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi parti animæ, quæ obedire debet, videndum est viro, velut servo dominus, velut imperator militi, velut parens filio. »

Symbolice. Symbolice noster Salazar hæc quatuor tribuit Prælatis et principibus : sic enim aliquid obscurum et ænigmaticum, uti cæteri, hi quinque gryphi continent, *q. d.* « Per tria movetur terra, » id est impellitur ac nutat respublica; « et quartum non potest sustinere, » tria scilicet illam concutiunt, quartum omnino ipsam evertit. « Per servum cum regnaverit, » nimirum per principem, qui suarum cupiditatum servus est : hic enim rempublicam continere et juste administrare non potest. Nam principem et regem non facit purpura, non diadema, non sceptrum, non turba famulorum, non pompa equorum et curruum; sed, ut ait Seneca, *Tragœd.* 2 :

> Rex est, qui posuit metus
> Et diri mala pectoris,
> Quem non ambitio impotens,
> Et nunquam stabilis favor
> Vulgi præcipitis movet.
> Rex est qui metuit nihil:
> Hoc regnum sibi quisque dat.

Ratio est, quod regni gubernatio refertur ad id quod in rege regnat, ipsumque moderatur; nam quod regem ipsum regit, ejusque voluntatem impellit, id sane quasi a fortiori regnum gubernat. Si ergo ratio et virtus, cujus est omnia sapienter et juste constituere, in rege imperat, regnum utique ratio et virtus regit; si autem e converso cupiditas et vitia in principe imperium teneant, illumque sibi ipsis mancipent, cupiditas utique ac vitia regnum gubernant, etc.

Vers 24, 25, 26, 27 et 28. **24, 25, 26, 27 et 28.** QUATUOR SUNT MINIMA TERRÆ, ET IPSA SUNT SAPIENTIORA SAPIENTIBUS : FORMICÆ, POPULUS INFIRMUS, QUI PRÆPARAT IN MESSE CIBUM SIBI : LEPUSCULUS, PLEBS INVALIDA, QUI COLLOCAT IN PETRA CUBILE SUUM : REGEM LOCUSTA NON HABET, ET EGREDITUR PER TURMAS SUAS : STELLIO MANIBUS NITITUR, ET MORATUR IN ÆDIBUS REGUM.

QUATUOR SUNT MINIMA TERRÆ. — Hebraice, *qua-*

tuor ipsa minima terræ, et ipsa sapientia sapienter edocta; Pagninus, *et ipsa perinde sapiunt, ac si sapientiam essent edocta*; Arabicus, *quatuor sunt contemptibilia terræ, et sunt sapientissima præ sapientibus*; Vulgata, *formicæ populus infirmus*, etc. Hebræa, *formicæ populus non fortis, et præparaverunt in æstate panem suum*; Septuaginta, *formicæ quibus non est fortitudo, et præparant vere cibum suum*. Formicæ enim nomen hic est pluralis numeri, ut patet ex Hebræo : significat enim cœtum formicarum, qui typus est populi infirmi.

Pro *lepusculus* hebraice est שפן *saphan*, id est absconditus, vel se abscondens, quæ vox tria significat : *primo*, chœrogryllum, ut vertunt hic Septuaginta; *secundo*, ericium vel erinaceum, sive porcellum hortensem, spinosum, qui spinis suis poma configit, iisque se onerat; *tertio*, lepusculum sive cuniculum, ut vertit Syrus : hic enim parvus est lepus (1). Vide dicta *Levitici*, cap. XI, vers. 5.

Leporis sapientia. Porro lepores et cuniculi sunt sapientes, id est solertes ut fugiant canes, et abdant se in antris suis. Unde Aristoteles, lib. I *Hist. animal.* cap. I : « Aliæ animantes, ait, ingeniosæ sunt et timidæ, ut cervi, lepores, cuniculi; » timor enim facit cautos, solertes, providos, ut malum quod timent effugiant. Hinc et « mensibus quatuor frigidissimis latent, nec per id tempus quidquam comedunt, » ait idem, lib. VIII, cap. XV. Hinc et lepus, ut ait Plinius, animalium villosissimus, cor habet maximum, ut et cætera timida, apertis oculis dormit, cum ejus esus faciat somniculosos et formidolosos. Lepus græce dicitur λαγὼς a λάγνος, id est salax, luxuriosus, fecundus : talis enim lepus est; unde simul mas est et femina, plurimosque edit fœtus, idque crebro. **Etymon.** Hebraice dicitur ארנבת *arnebet* ab ארב *arab*, id est insidiari, et רנה *rana*, id est strepere, quod venatores et insidiantes eum persequantur cum clamore et strepitu, ululatuque turbarum et canum, juxta illud Horatii, II *Serm.*, satyra 4 :

> Fecundi leporis sapiens sectabitur armos;

armi enim ejus et pulpamentum sunt admodum delicata. Latine dicitur lepus, cujus etymon dans Varro, lib. III *De Re rustica*, cap. XII : « Lucius Ælius, ait, putabat leporem dictum a celeritudine, quod levipes esset; ego arbitror a græco vocabulo antiquo, quod eum Æoles Beotii λέπορις appellabant. » Sic et Gellius, lib. I, cap. XVIII.

REGEM LOCUSTA NON HABET. — Hebraice, *rex non est locustæ, et egreditur dimidians totum ipsum*, id est dimidians totas suas turmas et acies, hoc est, tota distributa in suas cohortes et phalanges; Pagninus, *et egreditur adunata tota ipsa*; Chaldæus, *et congregantur omnes in unum*; Syrus, *congregantur omnes velut unum*; Septuaginta, *sine rege est locusta, et pergit in acie ab una jussione ordinate*; Symmachus, *et tanquam calculus tota*, id est egreditur ordinate, uti calculi ordine collocantur in computum; Aben-Ezra, *locusta egreditur glomerata, et agminatim collecta*; alii, *egreditur aculeata*; Arabica, *in exercitu suo imperium suum*.

STELLIO MANIBUS NITITUR. — Hebraice est שממית *scemamith*, quod *primo*, Arabicus, R. Salomon, R. Levi, Marinus et alii vertunt, *araneam* : hæc enim manibus quasi telam texit; unde laboris est symbolum, et in domibus quoque regum habitat. **Scemamith quid? Resp. primo, esse araneam.** Unde Chaldæus vertit, *aranea manibus tegumenta facit, et captu facilis habitat in munitionibus regum*; Aquila, *manibus capiens* vel *tractans*; alii, *utrinque manibus apprehendens*; Vatablus, *araneus utrumque latus apprehendet*; R. Levi et R. David, *aranea pedibus carminat*, sicut carminantur lana et fila dum pectuntur, et pectendo a sordibus repurgantur. *Secundo*, Aben-Ezra, Pagninus, Jansenius et alii vertunt, *simiam*. **Secundo, esse simiam.** Hæc enim voce et significato assonat voci *scemamith* : simia quoque pedibus velut manibus utitur, et subinde bipes velut homo graditur concinne et gratiose, ac hominis mores et gestus decore imitatur : ideoque ob ingenii sui dexteritatem, et humanæ prudentiæ imitationem regibus est recreationi, et in deliciis. *Tertio*, Noster vertit *stellio*. **Tertio, genuine, esse stellionem.** Sic et Septuaginta qui vertunt, ἀσκαλαβώτης (vitiose in Complutensibus et Regiis legitur καλαμώτης), vel ἀσκάλαβος, ab ἄσκαλος, id est circulus, quia scilicet circulis quibusdam aureis, velut stellis distinctus ac varius est; unde et stellio vocatur; vel, ut alii, quia in orbem incedit, et circulatim progreditur. Animal est parvum simile lacertæ, de quo dixi *Levit.* XI, 30. Vide et Plinium, lib. XXX, cap. X, et Aristotelem in *Histor. animal.* Hebraice dicitur *scemamith* a שמם *scamam*, id est admirari, obstupescere, quod dum homines videt, hæreat, et quasi admirans consistat, aut quod homines suis stellis et gestibus in admirationem rapiat.

Quintum ænigma quatuor minimorum. Quintus est hic gryphus, sive ænigma quatuor minimorum : « Quatuor, ait, sunt minima terræ, » hoc est ex minoribus terræ animalibus, quæ tamen « sunt sapientiora sapientibus, » hoc est, quæ ex instinctu naturæ exercent quædam sapientiæ opera, magis quam hi qui nomen sapientis profitentur, aut quam homines qui vere sapientiæ sunt capaces; quia ita sibi prospiciunt quasi ex sapientia aliqua operarentur, et quia nos sapientiam docent : unde et idcirco possunt dici « sapientiora sapientibus, » quod sua actione singulari docent sapientes sapientiam, et ab eis non docentur. Rursum, quod cæteris animantibus sint sapientiora, id est sagaciora et solertiora. Ita Jansenius, Baynus et alii (2).

Docet ergo hic Salomon imitari sapientiam

(1) *Shaphan* hic est *mus jaculus*, sive *montanus*.

(2) Sensus est, *stellio* (gall. *lézard*), qui *manibus* tantum res, v. g. muscas, *apprehendit* et operatur, habitat tamen *in regiis palatiis*. Ad venatum pertinet manuum mentis.

quatuor minimorum : quo significat *primo*, sapientiam non consistere in mole corporis, nec in robore, nec in pulchritudine, nec in quavis alia re, sed in solertia solertique actione, qua quisque sibi de rebus necessariis providet, quam videre est in hisce quatuor minimis. *Secundo*, docet nos Dei sapientiam et potentiam admirari in minimis; nam, ut ait S. Augustinus, magis elucet Dei sapientia in exili ape, formica, culice, musca, quam in cœlo : non solum quia illa animata est, cœlum inanime; sed etiam quia in culice, v. g. sunt oculi, cor, stomachus, cæteraque membra, quæ in aliis animalibus, et tamen hæc oculus visu distinguere nequit, quæ Deus et natura re ipsa distinxit. Unde Poeta :

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tertio, docet nihil spernendum ob parvitatem vel imbecillitatem, cum parvi præ magnis sæpe polleant ingenio, sapientia, acrimonia, spiritu, virtute. « Natura nusquam magis quam in minimis est, » ait Plinius, lib. XI, cap. II. Sic et virtus nusquam magis quam in minimis ostenditur. Et Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. VII : « Omnino, ait, ratio brutorum magnam refert vitæ humanæ similitudinem, magisque in minori genere, quam in majori videris intelligentiæ rationes. » Tertullianus, lib I *Contra Marcion.* cap. XIV : « Animalia minutiora, ait, maximus artifex de industria, ingeniis aut virtutibus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum. Imitare (si potes) apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina. » Et Div. Hieronymus ad hæc divini Psaltis verba : « Impleta est terra possessione tua, » *Psal.* CIII, vers. 24, sic habet : « Et revera omnia opera Domini plena sunt sapientia; quando enim videmus formicam scire quando hiems venit, et reponit sibi escam; et iterum culicem tam minutum habere oculos, ventrem et universa membra sicut et nos habemus, etc., nonne hæc sunt admiratione digna et sapientia plena, videlicet cum rerum natura nusquam magis quam in minimis mira sit? Unde Salomon quoque, regum sapientissimus, hoc genus minimorum animantium imprimis obstupuit : Quatuor, inquiens, sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus, formicæ populus infirmus. »

Hæc autem sapientia elucet *primo*, quod in formicis non sit rex, uti est in apibus, ac proinde non habeant ducem, sed quæque suopte instinctu et motu agat. Apes ergo habent monarchiam, formicæ democratiam et rempublicam. *Secundo*, hæc respublica est quasi castrensis. Unde urbes quasi sub terra sibi ædificant formicæ instar castrorum, ea solertia, proportione, mensura, distributione, ut eas intuitus Simon Majolus Episcopus Vulturiac. uti ipse scribit in *Dieb. canicul.* colloq. 7, magis eas miratus sit, quam fabricam Neapolis aut alterius civitatis pulcherrimæ. *Tertio*, formicæ suas urbes in tria quasi habitacula dividunt, in quorum scilicet una vitam degunt ac communiter comedunt, in altero alimenta sua quasi in horreo vel granario recondunt, in tertio mortuos suos sepeliunt, ait Plutarchus, insigni sane amoris, benevolentiæ bonitatisque argumento. Ælianus, lib. VI *De Animalibus*, cap. XLIII, addit quartum scilicet gynecæum, ubi feminæ pariant. *Quarto*, formicæ turmatim incedunt, sed miro ordine, astutia et pace; vacuæ enim onustas non spoliant, nec eis quidquam surripiunt, sed quæque sibi colligit. « Aliæ, ait Ælianus, lib. II, cap. XXV, ad legenda grana eunt, aliæ onus portantes redeunt, ac summo cum honore et modestia (hoc imitentur fideles et Religiosi), aliæ aliis de via decedunt, » imprimis quidem expeditæ onus gerentibus. Et alibi rursus : « Formicæ imprimis, sedula atque operosa animalia, tanto laborandi studio tenentur, idque absque ulla excusatione et prætextu, quo uti solent ignavi, ut ne noctes quidem in suo opere cessent, modo sit plena luna; nec vero quemadmodum homines, inertiæ fugæque laborandi excusationes prætendunt, » etc. Exactius vero singularum opera depingens, cum cavernarum illarum artem descripsisset ac usum, addit : « Tertiam granorum acervis destinant, » cum tamen ab Ischomacho et Socrate rei œconomicæ peritis nihil tale didicerint. Cum autem tanquam ad pabulandum proficiscuntur, natu grandiores similiter eas atque exercitus duces ducunt; ut ad segetes pervenerunt, adolescentiores sub stipula stant, duces vero ascendunt, et spicas abscissas inferioribus dejiciunt; hæ vero circumstantes distrahunt simul et ex suis glumis, et vaginis grana inclusa explicant; neque ad excutiendum ullo instrumento egent, neque ad ventilandum viris, neque ventis ad purganda a sordibus grana, ex frumentis quæ homines exarant seruntque cibos sibi conficientes, humanis laboribus fruuntur. Hoc est quod admirans Virgilius, IV *Æneid.*, ita de iis canit :

> It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
> Convectant calle augusto : pars grandia trudunt
> Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
> Castigantque moras : opere omnis semita fervet.

Quinto, formicæ cœlestium notionem quamdam habent, ac sæpe cœlum suspiciunt, præsentiuntque ventos et imbres; unde tunc domi se continent. Quocirca Ælianus, lib. I, cap. XXII, eas astrologiæ peritas asserit; Plinius, lib. XI, XXX, eis tribuit vaticinam præsensionem. *Sexto*, formicæ, dum senescunt et oneri succumbunt (nam tunc alas emittunt, ut homo canos capillos), e reipublicæ administratione abeunt, et in eminentem locum, teste Alberto Magno, lib. XXVI, avolant, velut fastidientes terrena, ad cœlestia. Plura de industria formicarum dixi cap. VI, vers. 6.

Sidenotes: *In solertia.* — *In minimis lucet Dei sapientia.* — *Et natura vis.* — *Sapientia formicarum. Primo.* — *Secundo.* — *Tertio.* — *Quarto.*

Parvorum elogia.

Rursum maxima animalia horrent paventque a minimis, ut elephas a mure, leo a gallo gallinaceo, crocodilus ab ichneumone, asinus ab acanthide ave, ait Aldrovandus, lib. V *Ornithol.*

« Gratia parvis comes est, » ait S. Gregorius Nazianzenus. Auctor *Hilariorum* de parvo canit :

> Ea parvulorum est indoles, ut corpore
> Sit animus ollis (*illis*) grandior pedes decem.

Parvi enim sunt acres et magnanimi, nec corpus exile animos eorum capit. Claudianus de gente Alana :

> Cui natura breves animis ingentibus artus
> Finxerat, immanique oculos infecerat ira.
> Vulneribus pars nulla vacat, præcisaque cunctis
> Gloria fœdati splendet jactantior oris.

Et Statius, *Thebaid.* I :

> Sed non et viribus infra
> Tydea fert animus, totosque infusa per artus
> Major in exiguo regnabat corpore virtus.

De eodem ex Homero Virgilius :

> Ingenio pugnax, corpore parvus erat.

Xantippus Lacedæmonius, brevis staturæ, ita laudatur a Silio Italico :

> Exiguis vigor, admirabile, membris
> Vividus, et magnos nisu qui vinceret artus.

Quid minutius carbunculis ? quid brevius adamante ? quid hyacintho magis pusillum ? Et tamen nihil his nobilius pretiosiusve reperitur. Denique mundum circumspice, et perspicies omnes pene res orbis magis virtute, quam magnitudine æstimari. Edgarus, rex Britanniæ, cum ob corporis parvitatem a Rinando, Scotorum rege, contemneretur, eum provocavit ad duellum, ac veniam petere coegit, uti narrat Fulgosus, lib. III *De sui ipsius contemptu*. Persius quanto minor est, tanto elegantior ; quanto minus habet ponderis, tanto plus obtinet auctoritatis. Unde de eo Martialis :

> Sæpius in libro memoratur Persius uno,
> Quam levis in tota Marsus Amazonide.

Pusilli viri ter maximi fuere Philippus Macedo, Xantippus Lacon, Ulysses, Agesilaus fortes animis et corpore ; sed super omnes S. Paulus. Contra Satyricus ridet « longum invalidi collum. » Vide quæ de parvis dixi *Eccli* XI, 3, et *Zachar.* IV, 10, et Prolegomena in *Prophetas Minores*.

Maximum in minimo est Verbum in carne.

Denique ænigma celebre est : « Quodnam est maximum in minimo ? Est Verbum abbreviatum, ut ait Isaias, cap. X, et incarnatum, puta Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens, jacens in præsepio, ceu lepusculus, ceu formica, locusta, stellio in antro, ubi magnus Dominus et laudabilis nimis factus est puer parvulus et amabilis nimis, et, ut ait S. Fulgentius, serm. 4, *De Epiphan.* : « Quis est iste rex Judæorum ? pauper et dives, humilis et sublimis, qui portatur ut parvulus, adoratur ut Deus ; parvulus in præsepio, immensus in cœlo ; vilis in pannis, pretiosus in stellis. »

Indicat ergo Salomon parvos et infirmos non esse spernendos, nec ipsos sese abjicere et melioris sortis spem deponere debere ; quia si quis prudentia et sapientia polleat, fieri potest, et sæpe fit ut pauper necessaria ad victum copiose paret, et vagus seu advena domum commodamque habitationem sibi construat, et imbellis castra militiamque sequatur, ac demum plebeius et degener honestissima reipublicæ munia obeat, et inter aulicos ac regni proceres locum teneat. Hæc igitur Salomon quatuor animalium exemplo haud difficilia esse evincit. Quocirca sapienter R. Ben-Azai in *Pirke Avoth*, cap. IV : « Nullum, ait, hominem spernas unquam, aut rem quampiam nihili facias, quantumvis tibi nullius ponderis esse videatur ; cuique enim rei suus locus est et usus, sicut et cuilibet homini suum tempus. »

Jam propius et particulatim hoc emblema expendamus.

Ænigma hoc docet ethicam, œconomicam et politicam.

Dico ergo illud esse triplex, scilicet ethicum, œconomicum, politicum, ac repræsentare triplicem sapientiam, scilicet ethicam, œconomicam, politicam, ut cujusvis status et ordinis homines informet.

Ethicam, quia docet quemlibet privatum prudentiam ad vitam recte instituendam, ut vir honestus probusque evadat ; œconomicam, quia instruit maritum vel herum ad domum rite gubernandam, ut probus paterfamilias efficiatur ; politicam, quia erudit tum cives, quomodo politice debeant vivere ; tum magistratus, quomodo politice rempublicam gubernent, ut probi fiant cives et gubernatores. Singula consideremus.

Ethicam, primo.

Ethice accipit Cajetanus, Baynus, Jansenius. Docet, inquiunt, hic Salomon nos imitari formicæ sedulitatem et labores, ut iis victum corpori et animæ comparemus ; nam hæc est prima prudentiæ cura. Idipsum autem nullum animal facit neque tempestivius, neque sagacius, neque diligentius, quam formica. Unde ad eam pigros suos, cap. VI, vers. 6, misit Salomon, dicens : « Vade ad formicam, o piger. » Hic autem præter sedulitatem, meminit etiam imbecillitatis, dicens : « Populus infirmus, » ut ne quis temere prætexat corporis infirmitatem, quasi per eam non possit curare quæ sunt vitæ necessaria, significans laborem improbum omnia vincere, si opportuno tempore sit susceptus, uti formica « parat in messe, *vel* in æstate cibum sibi. »

Secundo.

Secunda sapientiæ pars est, ut nobis de commoda habitatione provideamus. Docet eam secundum animalculum, « lepusculus, plebs invalida. » Lepusculus enim, sive cuniculus, in petra vel cavernis petrosis, loco scilicet tutiore minusque accesso, sibi cubile et mansionem deligit, ut

qui suis viribus fidere non potest, eo loci securus sit; illi enim venatores ubique insidiantur, eo quod ipse sit mensarum decus, et convivantium deliciæ. Unde Martialis, lib. XIV, mensarum lautitiam pingens ita canit :

> Inter aves turdus, si quis me judice certet,
> Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Tertio. Post curam annonæ et securæ habitationis, danda est opera ut in pace et concordia vivamus cum proximis, atque cum eis charitatis et amicitiæ vinculo colligemur. Docet id tertium animal locusta, quæ naturæ ductu gregatim de agro in agrum summa concordia egreditur; et cum ducem non habeat, tamen proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes et castra, movendi opportunitatem non minus servat, quam si ducem signo dato sequeretur.

Quarto. *Quartum* animal, quod et ipsum singularem docet sapientiam, est stellio. « Stellio, ait, manibus nititur; » stellio sua industria et quasi ingenio, suaque gratia qua decore lucidis guttis quasi stellis resplendet, docet modum conciliandi sibi principum favorem et honores, esse industriam et singularis gratiæ demonstrationem : sicut stellio singulari sua industria, astu et gratia pedibus quasi manibus rependo, et stellulis collucendo, conspicuus est et admirandus regibus; manus enim notant opus, industriam et laborem quibus parandus est favor et gratia principum.

Igitur, ut summatim omnia colligam, sensus est, *q. d.* Ex formicis assidue laborantibus ut cibum in hiemem comparent, disce, o homo, prudentiam laborandi et comparandi tibi annonam, tum corpori, tum animæ necessariam; ex lepusculo sive cuniculo disce prudentiam habitandi secure in loco tuto et commodo. Ex locusta disce quantum sit bonum concordiæ, ex stellione comitatem, gratiam et splendorem bonorum operum, quibus tibi principes Deumque concilies. Locustæ enim, cum non habeant ducem vel regem, uti habent apes, tamen ita concordes sunt et conspirant in unum, ut una egrediente, cæteræ omnes turmatim egrediantur, summo agmine, ordine et quiete, ac integras provincias depascantur, perinde ac si ab uno duce tunc evocatæ essent et una jussione excitæ, ut vertunt Septuaginta. Quare pulcherrimum sunt symbolum et incitamentum pacis et concordiæ.

Œconomicam. Primo. Secundo. Tertio. Œconomice hæc quatuor significant totidem patrisfamilias officia, quorum *primum* est studiose rem familiarem curare et augere; *secundum*, prolem rite suscipere et educare; *tertium*, tam inter domesticos pacem conciliare, quam cum vicinis eamdem facere et colere; *quartum*, magistratibus honorem et obsequium debitum deferre. Discat ergo paterfamilias a formicis providere familiæ, ideoque omnes qui in ea sunt utili labore occupet, nec quemquam inertem in otio vitam agere permittat, uti formicæ omnes suas domesticas cogunt laborare

Quarto. Discat a cuniculo prolem suscipere et educare. Cuniculus enim fecundissimus est, ac singulis mensibus copiam fœtuum parit, adeo ut femina semper sit gravida. Ex fœtibus autem nullum spernit, sed omnes lactat et nutrit; hinc eorum amore se eviscerat et exhaurit, vitamque suam valde abbreviat. Ad hæc fœtuum causa domos et rupes suffodit, ut antra profunda excavet, cæteris animalibus impervia, in quibus tute et commode eos collocet. Denique per omnia eis prospicit, fovet, protegit quasi benigna et pia mater. Cuniculus ergo typus est œconomiæ, bonique patris et matrisfamilias, quæ prolem sollicite educat, ac tam corporis quam animæ alimenta et commoda procurat et subministrat.

Discat a locusta pacem cum domesticis et vicinis colere, imo conciliare, ut nulla inter eos sit lis, nulla simultas, nullum odium, sed omnes in familiæ bonum nitantur, ac agminatim velut locustæ ad illud concurrant et collaborent : sic et domum et rempublicam faciet invictam et insuperabilem.

Discat a stellione palatia regum adeunte, et eorum gratiam captante, principibus et magistratibus deferre, suaque obsequia offerre, et eorum gratiam sibi conciliare; sic et magistratum principemque fulciet, et ab eo vicissim fulcietur et promovebitur. Igitur stellionis exemplo degeneres et infimæ conditionis homines adhortatur, ne cadant animis, nec ad supremos honores aspirare desinant, quasi id prorsus impossibile sit.

Politicam. Politice hæc spectant ad rempublicam ejusque principem : ideo enim proponitur formicarum, cuniculorum et locustarum agmen, instar populi vel gentis, non autem singulare animal. Docetur ergo respublica curandum esse sibi, ut omnes in civitate sint seduli et laboriosi; deinde ut commodum sibi locum deligat, eumque muniat ut secure possit habitare; tum ut concordiam inter cives retineat, qua contra omnes hostes sit fortis et munita. Postremo, ut cum capite suo et principe ipsi bene conveniat, et vicissim princeps sedulus sit et vigilans, quod bene docet aranea telam texens, quæ ideo intelligi potest dici in domibus regum esse, ut doceat reges sedulitatem. Idem docet stellio, manibus assidue laborans et prorepens.

Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Hinc apposite noster Salazar per hæc quatuor animalia accipit quatuor hominum genera, quæ rempublicam conflant, fovent et promovent, nimirum per formicas coacervantes grana, accipit agricolas, qui fruges parant cibumque reipublicæ. Unde Plato in *Phædone* constituens μετεμψύχωσιν Pythagoricam, sive animarum post mortem in alia corpora et animantia, quorum mores in vita imitati sunt, transmigrationem, asserit agricolarum animas migrare in formicas, quia earum laborem, dum viverent, agros colendo imitati sunt.

Per lepusculum accipit cives in urbibus, quasi in antris suis degentes, et civitatem civiliaque officia et opificia curantes; per locustas accipit milites, qui urbem et rempublicam ab hostibus defendunt : locustarum enim exercitus, ordines, acies et phalanges militiam quamdam præ se ferunt, imo ipsarum forma galeatos milites refert. Hinc locustæ cum serpentibus bella gerunt, eosque necant. « Serpentem, inquit Plinius, lib. XI, cap. LXXXIX, cum libuit necant singulæ, faucibus ejus apprehensis mordicus. » Per stellionem accipit aulicos; stellio enim circa aularum fores et forium cardines versatur. A stellione ergo discant aulici gratiam agendi et conversandi, ut omnium favorem sibi concilient; item ejus ingenium et astutiam imitentur, ut ab æmulis et periculis sibi caveant. Ad hæc ejus vim et efficaciam usurpent; nam, ut ait Galenus, lib. *De Theriaca ad Pisonem*, cap. IX : « Multa sunt quæ solum inspecta vim suam ostendunt, ut stellio; quem si scorpiones intuentur, immobiles, et demum mortui redduntur. » Et Philes : « Et stellionem perditor, fur scorpius, » subaudi metuit vel odit.

Inter araneum et stellionem bellum esse, et araneos devorari a stellione tradit Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. I, et Plinius, lib. XI, cap. XXVI, qui et addit stelliones quodam modo chamæleontum habere naturam, ut rore tantum vivant, præterquam araneis. Adjungit Aristoteles stellionem araneis pasci, easque capere miro astu; nam ad telas earum arrepere, illasque vellicare et concitare; mox araneas motu excitas advolare, quasi muscas capturæ sint, sicque a stellionibus latentibus invadi et devorari : simili modo cordati aulici araneis et scorpionibus, id est venenatis sermonibus, machinationibus, consiliis, actibus hominum factiosorum caute et fortiter sese opponant, eaque dissipent et disturbent.

Caveant vero stellionis invidiam, qua pellem quam exuit devorat, ut homini præsens comitialis morbi remedium præripiat, teste Plinio, lib. XXX, cap. X; caveant ejus dolos et fraudes : a stellione enim dolus et fraus vocatur crimen stellionatus. In aulis enim viget invidia, dolus et fraus, cum is qui potentior est debiliorem supplantat, ejusque consilia et postulata miris artibus suffodit et evertit; ac officia solus præripit, nec si novis majoribus honoratur, vetera aliis cedit, sed omnia velut stellio sibi usurpat et devorat, ut sit gurges et vorago beneficiorum et officiorum.

Quæ respublica optima? Gnomæ septem sapientum.

Formicæ ergo et locustæ sunt typus reipublicæ, sive democratiæ et popularis imperii, quod maxime in æqualitate et unione mutua consistit; unde de eo ita censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarchum in eorum *Convivio*. « Primus Solon : Mihi, ait, videtur civitas maxime fore beata, et conservatura popularem statum, in qua injuriæ alicujus auctorem non minus illæsi, quam qui læsus est, in jus rapiant atque puniant. Secundus Bias dixit eum popularem reipublicæ statum esse optimum, in quo legem universi tanquam tyrannum metuant. Thales, ubi neque divites nimis, neque pauperes sint cives. Anacharsis : In qua, cum reliqua omnia æqualia habeantur, virtuti tamen potior, vitio deterior conditio deferatur. Quintus Cleobulus pronuntiavit populum maxime facturum officium, si cives reprehensionem magis metuant quam legem. Sextus Pittacus : Ubi magistratum gerere non licet malis, licet bonis. Conversus deinde Chilo : Ea, ait, optima est respublica, in qua maxime leges, minime oratores audiuntur. Rursum ultimus omnium, Periander, de dictis horum ita censuit videri sibi, omnibus his pronuntiatis, eam commendari popularem reipublicæ formam, quæ simillima sit optimatum in civitate gubernationi. »

Mystice. Primo.

Mystice, Hugo quatuor hæc animalia ait notare quatuor hominum species, in quibus excellit sapientia, scilicet per formicas significari monachos, per lepusculos doctores, per locustas anachoretas, per stellionem simplices Christianos, ac deinde singula singulis adaptat.

Secundo.

S. Gregorius vero, lib. XXI *Moral.* cap. XII, emblema locustæ Gentilibus adaptat : « Regem locusta non habet : Quia videlicet, ait, derelicta gentilitas aliena dudum a divino regimine exstitit, sed tamen ordinata postmodum contra adversantes spiritus, ad fidei bellum processit. » Idem, lib. VI, cap. V, de stellione sic ait : « Stellio manibus nititur, etc., plerumque enim aves quas ad volandum penna sublevat, in vepribus resident; et stellio qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus regis ædificium tenet. Quia nimirum sæpe ingeniosi quique dum negligentia torpent, in pravis actionibus remanent, et simplices quos ingenii penna non adjuvat, ad obtinenda æterni regni munia virtus operationis levat. Stellio ergo qui manibus nititur, in regiis ædibus moratur : quia illo simplex per intentionem recti operis pervenit, quo ingeniosus minime ascendit. »

O quanta et quam pulchra ac magna animalia terræ cavernas inhabitant, et in antris horridis delitescunt, et domos regias adire non curant! at stellio animalculum vile, quia manibus nititur, quia nimirum curat in alta quæque conscendere, in domo regia locum requietionis accepit. Ita multi viri graves, ob insignem doctrinam, eloquentiam et gubernationis peritiam nominati, in imo jacent, et ob suam oscitantiam in quadam vitæ obscuritate, et in abysso quodam imperfectionum commorantur; cum tamen stellio, id est vir ignarus et contemptibilis, qui mundum despicit, et diligenter in omnem virtutem incumbit, arcem Domini, id est perfectionem obtineat. Qui dexteritatem habet ad sæculi negotia tractanda, hoc negotium suæ salutis omittit, ex quo pendet ut domus regis, id est patriæ cœlestis, et puritatis vitæ sit habitator.

Quarto.

Cassianus, *Collat.* X, cap. x, ex Septuaginta pro *lepusculus* legens *erinaceus*, per eum intelligit Christianos et Religiosos perfectioni studentes, qui in petra, id est in Christo, ejusque passione meditando commorantur. De quibus dicitur *Psalm.* CIII : « Montes excelsi cervis, petra refugium erinaceis. Eo quod, ait, quisquis in simplicitate atque innocentia perseverans, nulli est noxius vel molestus, sed sua tantum simplicitate contentus, solummodo se ab insidiantium præda desiderat contutari, velut erinaceus spiritalis effectus, jugi Evangelicæ illius petræ velamine protegatur, id est memoria Dominicæ passionis, prædictique versiculi incessabili meditatione munitus, infestantes inimici declinet insidias. De his spiritalibus erinaceis et in Proverbiis ita dicitur : Et erinacii gens invalida, qui fecerunt in petris domos suas. Et revera quid Christiano invalidius? quid monacho infirmius, cui non solum nulla injuriarum vindicta suppeditat, sed ne levis quidem tacitaque commotio saltem intrinsecus pullulare conceditur? »

Tropologice.

Tropologice, sapientiam obtinent minima, id est plane humiles; in humilitate enim consistit vera sapientia. Unde utriusque hic quatuor species recensentur, quas ita ex Beda prosequitur noster Alvarez de Paz, lib. IV, part. I, cap. VII *De Humilitate* : Formicæ, inquit, pusillæ sunt corpore, magnæ viribus, quæ onera duplo majora se portant, populusque infirmus vocantur, quoniam ad majora animalia collatæ imbecilles esse videntur. Hæ latebras amant, et non nisi ad aliquod necessarium exeunt. In æstate cibaria parant, et in cellis promptuariis a se factis recondunt; morsu secant, ne renascantur; madefacta, sereno cœlo, ne putrescant, in medium proferunt; noctibus diebusque laborant, et mutuo se juvant, ut vicaria ope ditiores evadant. O magnam sapientiam pusillorum animalculorum, quam humilis non a formicis, sed a Deo ipso humilium præceptore hausit; ille externa specie parvus est : nec enim resistit malo, imo si quis percutit illum in dexteram maxillam, præbet ei et aliam : cui ab hominibus laudari non placet; sed virtute est magnus, qui in Deo confisus ardua ac difficilia, si ad ea vocetur, absque ulla trepidatione præsumit. Libenter absconditus manet, sed si gloria Dei ac proximorum utilitas postulet, in publicum prodire, et inter magnos hujus mundi loqui non metuit. Dum vita comes fuerit, quæ sibi pro æstate conceditur, quia se pauperem putat, merita parat, quibus in hieme mortis ditescat. A meritis suis omnia superflua et vanæ ostentationi servientia resecat, ne germen inanis gloriæ pullulascat. Si opera quæ fecit, aliquas imperfectiones habeant, consumendas justitiæ soli præsentat. Semper laborat, quia nunquam se satis perfectum existimat. Et juvari ab aliis non refugit, quia in recte factis nullum sibi honorem inquirit. An non videtur tibi iste sapientior mundi sapientibus, cui tanta congregandorum meritorum accessit industria?

Secunda species altior est lepusculorum, sive cuniculorum, qui scilicet ita sunt humiles, ut plane suis viribus diffisi confugiant ad petram, id est, omnes suas spes defigant in Christo, in eoque evadunt fortes et magnanimi. Talis erat David dicens, II *Reg.* XXII, 2 : « Dominus petra mea, et robur meum, et salvator meus; Deus fortis meus, sperabo in eum. » Hæc eadem humilis quisque proclamat : Mihi fugienti tu, Domine, petra es, in qua consisto; mihi trepidanti arx munitissima es, hujus protectionis muris cingor atque defendor; mihi opem imploranti liberator es, cujus invicta potentia ab unguibus leonum me persequentium eripior. Si infirmus sum et impotens, nihil curo, quia tu fortis meus es; si solitarius relinquor, nihil refert, quia tu spes mea es; si hostes ignita tela in me jaculentur, alacer sum et securus, quia tu scutum meum es; si in me facto impetu irruant, eos facile in fugam converto, quoniam tu vice gladii et lanceæ in manu mea es.

Tertia species est locustarum turmatim, ordinate, quiete et concorditer procedentium. Talis est humilium congregatio, quorum quilibet, cum se sibimetipsi sufficientem non reputet, aliorum fratrum juvamen poscit, et eis charitatis vinculo uniri contendit. Est quasi regem non habeat, quia non timore Prælati, sed amore fratrum et notitia suæ necessitatis edoctus, pacem cum aliis tenet, et ab omni discordia et singularitate discedit. Per turmas humiles egrediuntur, quoniam licet in studiis spiritualibus æquales non sint, sed magis unus, alius minus dono divinæ familiaritatis emineat, tamen in labore corporis, et externæ observantia disciplinæ nemo se subtrahit, sed universi ac si æquales meritis essent, socialiter vivunt. Hinc et S. Augustinus in *Psalm.* CVIII, exposit. 2, per locustas accipit justos, vel ob multitudinem, vel quod transierint de loco in locum. Sunt igitur humiles sicut locustæ in hoc quod sunt animalia munda, in hoc quod a rebus terrenis ad desideria cœlestia saliunt, in hoc quod non timore superioris alicujus oppressi, sed propriæ imbecillitatis cognitione incitati, non solivagi, sed aliis aggregati procedunt.

Quarta species est stellionis, quod est reptile vile, simile lacertæ. Hic est humilis, qui ex vili sui æstimatione infimo loco sedet, sed virtutibus suis quasi stellulis quibusdam splendet. Hic ergo licet parum valeat, licet nihil sapiat, illud tamen didicit, mundum ridere, ejus honores et dignitates fugere, ac summum honorem (sicut vere est) Dei amicitiam et familiaritatem reputare. Pro hac assequenda manibus nititur et summis conatibus ac desideriis hunc verum honorem, hanc veram gloriam obtinere conatur. Constat ex his humilitatem veram esse sapientiam, siquidem docet opes cœlestes lucrari in habitatione terrena

sima, nimirum in Dei protectione residere, fraternitatem diligere et verum honorem a falso discernere. Humiles profecto sunt minimi terræ, quia nolunt in terra magni esse, ut magnitudinem habeant in cœlis; sed sunt sapientiores sapientibus, quia illud sciunt virtutis summum, et ad illud aspirant, quod vani sapientes ignorant. Humilitas denique non tantum vera, sed et sola sapientia est, quam ipse (ut jam diximus) in mundum veniens suos fideles edocuit, dicens : « Venite ad me, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, » *Matth.* xi, 28.

Talis stellio fuit Paulus Simplex, S. Franciscus, S. Bonaventura et similes. Stellio enim est simplex et humilis, sed industrius et laboriosus, qui doctum otiosum et vanum in cœlo præcedet.

Christus est formica, lepus, locusta, stellio.

Denique hæc omnia præ cæteris uni competunt Christo : Christus enim est formica per sedulitatem, prudentiam et providentiam, qua suis fidelibus et Ecclesiæ de omnibus ad salutem proficuis prospicit. Ipse est lepusculus vel cuniculus per fecunditatem, qua omnes gentes per suum sanguinem in baptismo regenerat, easque in excelsis petræ scissuris, id est in sacris passionis suæ vulneribus collocat, ut ab omni hostium incursu sint tutæ et securæ. Ipse est locusta per concordiam et ordinem, qua populos sibi contrarios in una Ecclesia quasi fratres ordinate associat, imo sibi realiter in Eucharistia unit et incorporat. Ipse est stellio per gratiam, qua omnium animos sibi conciliat et subjugat. Unde quidam censent stellionem repræsentare Christum in nativitate parvulum : sicut enim stellio manibus, sic parvuli manibus et pedibus nituntur et reptant; et sicut stellio in aulis regum habitat, sic Christus in aula SS. Trinitatis degit, quasi « unigenitus qui est in sinu Patris, » *Joan.* i; imo qua homo merito humilitatis et passionis suæ exaltatus, ascendit in cœlum, sedetque ad dexteram Dei.

Vers. 29, 30 et 31.

29, 30 et 31. TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, ET QUARTUM QUOD INCEDIT FELICITER : LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM : GALLUS SUCCINCTUS LUMBOS SUOS : ET ARIES, NEC EST REX QUI RESISTAT EI.

TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, etc. — Hebraice, *tria sunt incessum bonificantia, et quatuor bonificantia iter;* Septuaginta, *tria sunt quæ prospere vadunt, et quartum quod bene incedit;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *tria sunt benum facientia gressum.*

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, etc. — Hebraice, *leo fortis vel potens animalibus, et non revertetur a facie omnium;* Septuaginta, *catulus leonis fortior bestiis, qui non avertitur neque horret bestiam;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *qui non horret a facie cujusquam;* Vatablus, *hæc tria bene incedunt, imo quatuor belle incedunt : leo qui heros est inter belluas, nec a cujusquam conspectu fugit; canis venaticus, aries, et rex alcum.* Sic et Pagninus : *Tria, inquit, sunt optimi incessus, et quatuor optimi itinerationis : leo fortis inter animalia, et non revertetur a facie omnium; lelaps accinctus lumbos, vel aries, et rex alcum cum eo;* Syrus, *catulus leonis neque fugatur, neque convertitur a quoquam; gallus qui deambulat inter gallinas; aries qui primus ante greges incedit, et rex qui loquitur inter populos.*

Pro *gallus succinctus lumbos* hebraice est זרזיר מתנים *zarzir motnaim,* id est *zarzir lumborum,* hoc est præcinctus lumbos. Per quod aliqui accipiunt animal lumbos stringens, arctans et quasi succingens, qualis est apis et vespa, item formica. Alii accipiunt animal quod graciles habet lumbos, ideoque agiles, quale est lelaps, sive canis venaticus et leporarius, qui dicitur *zarzir,* id est distractor, a radice בזר *bazer,* id est distraxit, discerpsit, quod suo robore animalia, quæ venatur, laceret et discerpat ut devoret. Verum Noster optime vertit, *gallum :* hic enim inter aves in incessu eminet; incedit enim erectus composite, generose, regie, quasi lumbis ad iter, imo ad prælium præcinctis. Unde et Chaldæus vertit, *et gallus inter gallinas succinctus;* Septuaginta, *et gallus conscendens gallinas alacer;* Aquila et Theodotion, *et gallus dorso succinctus;* Symmachus, *et gallus succinctus lumbos* (1).

Pro *aries* hebraice est תיש *thais,* id est hircus, vel aries : uterque enim egregie incedit, gregemque præcedit et ducit, juxta illud : « Dux gregis ipse caper. » Unde Arabicus, *et aries qui præcedit gregem.*

NEC EST REX (perperam aliqui legunt, *res quæ*) QUI RESISTAT EI. — Hebraice, *et rex alcum cum eo.* Unde Vatablus et Pagninus τὸ *alcum* accipiunt ut nomen proprium regis, eo tempore illustris; imo nonnulli censent Salomonem se vocare *Alkum,* quod omnes omnium ætatum reges opibus, robore, felicitate, gloria superarit, ut nemo coram eo stare, id est illi æquari vel resistere posset. Marinus in *Lexico* suspicatur *alkum* esse nomen animalis cujusdam, sic dicti a corporis fortitudine, contra quod nullum aliud animal insurgere audeat : quod etiam hac de causa regis nomine ornetur, et forte, ait, leonis est descriptio, sed alterius speciei a ליש *lais* diversæ. Alii *alkum* vertunt *alcen,* quæ vulgo magna bestia vocatur, cujus ungula medetur morbo caduco. Cæteri *alkum* accipiunt ut appellativum, conflatum ex *al kum,* id est non stare, vel non surgere : unde vertunt, *et non insurgens cum eo,* id est rex fortis, in quem nullus insurgere ausit. Chaldæus, *rex qui stat et loquitur in domo populi sui;* Septuaginta, *et rex*

(1) Τῷ *succinctus lumbis* Gesenio describi videtur *equus bellator,* fibulis lorisque in lumbis ornatus; Maurero autem, *luctator,* qui corpore decoro beneque composito incedit, et gressu majestatem et superbiam præ se fert. — Sequitur, *et rex non est surgere cum eo,* id est, adversus quem stare quis non potest; recentiores tamen *alkum* pro ipsa arabica voce habent, retento articulo vertuntque, *et rex quocum est populus ejus,* populo sibi adstante.

qui concionatur in gente : legerunt עמו *ammo*, id est in gente, vel populo : jam legunt עמו *immo*, id est *cum eo*; Arabicus, *et rex qui post se ducit populos*, vel *qui desponsat*, id est copulat, *sibi populos*.

Hinc liquet quartum quod bene incedit esse regem. Unde Lyranus, Dionysius, Clarius, Jansenius et alii censent in Vulgatam irrepsisse mendum, sicque verba esse transportanda : « Et rex, nec est qui resistat ei. » Verum vetusti codices plerique, ac imprimis Romæ correcti constanter habent, *nec est rex qui resistat ei*. Quæ verba ut conformentur Hebræo, Septuaginta, Chaldæo et cæteris Interpretibus, sic exponenda sunt, *q. d. Nec est rex*, scilicet habens aliquem, *qui resistat ei*, id est *sibi* : rex enim est quartum quod præ cæteris tribus magnifice et regaliter incedit, ut nemo ei resistere velit aut valeat. Vel cum Francisco Luca in notis hic, τὸ *rex* ut a casu absolutum (quomodo suis nominibus utuntur Hebræi) per antiptosin ponitur pro dativo *regi*, *q. d. Nec est regi, qui resistat ei*, hoc est, *nec est qui regi resistat* : τὸ enim *ei* Hebræo redundat; quod perinde est ac si dixeris, *et rex, nec est qui resistat ei*; vel, ut habent Hebræa, Chaldæa, et Septuaginta, *et rex, nec est qui stet* vel *surgat coram eo*, id est contra eum. Alioqui enim inepte diceretur de ariete vel gallo : « Nec est rex qui resistat ei; » quis enim rex adeo imbellis est, ut resistere nequeat arieti vel gallo? igitur hæc particula per se consistit, quartumque bene incedens assignat, scilicet regem, qui idcirco tribus cæteris bene gradientibus, puta leoni, gallo, arieti adjungitur, ut dotes eximias quæ in illis animalibus cernuntur, sibi imitandas proponat. Jam horum quatuor significata sensumque vestigemus. Hoc enim est sextum ænigma bene gradientium.

Sextum ænigma bene incedentium. Prima ejus expositio.

Primo, Hebræi per quatuor hæc feliciter incedentia putant hieroglyphice significari quatuor monarchias, earumque felicitatem et magnificentiam, scilicet per leonem notari monarchiam Assyriorum et Chaldæorum, quam leoni comparavit Jeremias, cap. IV, 7, dicens : « Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit. » Nabuchodonosor enim victorias victoriis, gentes gentibus accumulans incessit ut leo, cui nemo resistere possit. Per *gallum*, vel, ut Hebræi vertunt, *canem venaticum*, accipiunt monarchiam Persarum; hæc enim cœpit a Cyro, qui infans ab avo Astyage expositus fertur lactatus a cane, ac venationi ferarum per canes impense studuit, teste Xenophonte : nam venatio græce dicitur ζύρα, unde Cyrus. Per arietem vel hircum intelligunt monarchiam Græcorum, quia hæc cœpit ab Alexandro Magno, quem Daniel, cap. VIII, 21, comparat hirco, dicens : « Porro hircus caprarum rex Græcorum est. » Causas ibidem assignavi. Denique per « regem non levari cum eo, » ut ex Hebræo vertunt, intelligunt imperium Romanorum, qui Tarquinio Superbo ultimo rege expulso, per consules et senatum administrarunt Rempublicam ea felicitate, ut ad summum imperii fastigium conscenderit. Verum hæc, licet non inepte dicantur, tamen longe petita videntur : præsertim cum tempore Salomonis, qui hæc scripsit, non exstaret monarchia Chaldæorum, multo minus Persarum, Græcorum et Romanorum; ipse enim hasce omnes ætates præcessit. Imo tunc Roma necdum erat in rerum natura : condita enim est sub Joatham rege Juda, 228 post Salomonem annis.

R. Salomonis expositio.

Huc pertinet expositio R. Salomonis, qui quinque hæc emblemata sive quaternarios, qui a vers. 15 hucusque propositi sunt, de iisdem quatuor monarchiis exponit. Audi eum : Allegorice, inquit, quinque hæ partes singulis quaternis constantes, de quatuor regnis exponuntur, propterea quod eorum imperium firmatum fuerit in Israelitas ob eorumdem scelera, quibus divinam legem quinque libris comprehensam violarant, ut ideo quinquies eorum facta sit mentio. « Infernus : » regnum Babylonicum inferno innuitur, juxta illud quod de Nabuchodonosore usurpatur : « Qui dilatavit quasi infernus animam suam, » *Habac.* II, 7. « Os vulvæ, » constrictio vulvæ, hoc est Medorum imperium, cum per illam tempestatem Israelitæ fœtus suscipere nequirent, ut testantur illa : « Missæ sunt per cursores regis, ut occiderent atque delerent omnes Judæos, » *Esther* III, 13. « Terra quæ non satiatur aqua, » id est Græcorum regnum, cui nunquam satis fuit in Israelitas leges suaque edicta exitii sancire. « Ignis, » hoc est regnum Esau, quod ira inflammatum incendia Israeliticæ gentis edidit, ita ut eadem die mulieres cum suis infantibus e medio tolli jusserit. « Viam aquilæ in cœlo, » hæc est Babylon, aquila ingens, alisque late sese effundens. « Viam colubri, » hic est Medus. « Viam navis in medio mari ; » pertinent hæc ad Græcos, qui citissimi erant ad leges ferendas. « Viam viri in adolescentia : » hi sunt Persæ vel Romani, qui sui imperii nullum unquam finem futurum affirmarunt. « Talis est via mulieris adulteræ : » hæc est calamitas, cujus sibi opifex fuit Israelitica gens, superstitiosum idolorum cultum a Deo recedens amplexata, ex quo pœnas hasce ingruentes in sese experta fuit; hæc enim illud jactabat : « Nullo me crimine obstrinxi; » ex quo invicem illud a Deo responsum : « Ideo judicio meo es obnoxia, quod crimine te carere affirmaris. » « Movetur terra, » id est Israelitæ, « per servum. » Pertinet id ad Nabuchodonosor, qui servus fuit Merodach Baladan, eique ab epistolis inservivit. « Per stultum cum saturatus fuerit : » hic est Assuerus, qui 180 dierum spatio epulas regias exhibuit. « Per odiosam mulierem : » ad Græcos id est referendum. « Per ancillam cum fuerit hæres dominæ : » referendum est ad posteritatem Esau, quem Jacobo fas erat inservire, cum tamen secus res successerit. « Formicæ populus infirmus, » id est Zorobabel, ut testantur illa : « Ecce terra Chaldæorum, talis populus non

fuit, » *Isaiæ* XXIII, 13. « Præparet in messe cibum sibi, » Nabuchodonosori aliquando dei honorem detulit per ætatem Merodach Baladan, qui litteras ad Ezechiam perscribens, ait : « Salus Ezechiæ, salus civitati Jerusalem, salus Deo magno Nabuchodonosor. » Ergo qui illi erat ab epistolis eo forte die aberat, cumque rediisset, eorum quæ gesta fuerant conscius factus, ait : « Deum magnum appellatis, illumque postremo adscribitis? » Ergo post nuntium, excurrens, illum reduxit. Quare propter hujusmodi cursum ad regnum evectus est. Is ergo messis tempestate alimenta sibi præparavit formicam imitatus. « Lepusculus plebs invalida : » hi sunt Medi et Persæ, qui quidem cubile in petra collocarunt, propterea quod templum Hierosolymiticum ædificarint. « Stellio manibus : » Romani, posteritas Esau, innuuntur, juxta illud : « Manus autem Esau, » *Genes.* XXVII. « Moratur in ædibus regis : » Romani enim Hierosolymiticum templum ingressi, idem funditus deleverunt. « Leo fortis : » hic est Nabuchodonosor, juxta illud : « Ascendit leo de cubili suo, » *Jerem.* IV. « Gallus succinctus lumbos : » hi sunt Medi et Persæ, qui simul conspirantes lumbos accingentes Balthasarem interfecerunt, eidemque regnum eripuerunt. « Aries : » hi sunt Græci, qui hujusmodi voce sunt appellati, juxta illud : « Porro hircus caprarum rex Græcorum est, » *Daniel.* VIII 21. « Nec est rex : » spectant hæc ad Persas, qui illud de se usurpabant : « Ego sum, et non est præter me alius, » *Isaiæ* XLVII, 8 et 10; iis enim nemo vires suas apponere audebat; uti *alkum* significat, « nemo poterat ei obsistere »

Confutatur. Huc usque ad verbum R. Salomon. Verum hæc partim aliena sunt, partim falsa, ut quod per Esau et Idumæos accipit Romanos, quasi Julius Cæsar et Romani prognati sint ab Idumæis, quæ magna est historiæ inscitia ac calumnia; partim incerta et fabulosa, ut quod ait Nabuchodonosori fuisse servum Baladan Merodach, cum inter utrumque intercesserint centum anni et amplius; nam Baladan regnavit sub Ezechia rege Juda, Nabuchodonosor vero sub Joakim, qui quintus fuit rex post Ezechiam.

Secunda interpretatio. *Secundo*, alii per hæc quatuor *feliciter*, id est prospere quoad humanam felicitatem, sed perperam et prave quoad futuram et divinam incedentia, putant notari quatuor vitia regum, nimirum per leonem indicari regum fastum, iram et sævitiam, juxta illud cap. XX, 2 : « Sicut fremitus leonis, ita et terror regis. » Per gallum notari regum libidinem : gallus enim est animal salax. Unde Septuaginta vertunt, *gallus conscendens feminas alacer*; aut, ut Salazar, gallus oblivionem et memoriæ defectum notat, qui inter præcipua regum vitia referri debet. Nihil enim, inquit ipse, principibus ac regibus solemne magis quam subditorum officia et merita oblivisci; ita enim ferunt regum superbi mores, ut omnia sibi deberi existiment, et nullis se officiis obstringi putent : hinc oblivio et memoriæ defectus, quem gallus notat. Aiunt enim illum præ cæteris animantibus immemorem esse; inde natum vulgare illud apud nostrates proverbium : « Memoria de gallo; » et Phisiognomici tradunt eos, quorum capita temporibus compressis gallos imitantur, labilis admodum memoriæ esse. Per arietem insinuari regum imprudentiam, pertinaciam et stoliditatem : nihil enim stolidius ove et ariete. Denique injustitiam et tyrannidem eorum notari cum dicitur : « Nec est qui resistat ei, » *q. d.* Rex agit omnia pro libito, quæcumque ei libent pariter licent, nemo est qui se ei opponat.

Tertia et genuina. *Tertio* et genuine : Sicut Salomon, vers. 11 et deinceps proposuit quinque emblemata sive quaternarios, *primo*, quatuor generationum perversarum; *secundo*, quatuor insaturabilium; *tertio*, quatuor cognitu difficilium; *quarto*, quatuor intolerabilium; *quinto*, quatuor minimorum sapientissimorum, per quæ quasi physica symbola aliquid ethicum et morale repræsentat : ita et hic proponit sextum emblema bene incedentium, per quod physice significat quatuor hæc, scilicet leonem, gallum, arietem et regem bene et feliciter, id est honeste, composite, concinne, decore, firmiter æque ac prudenter, expedite, animose, potenter, efficaciter et feliciter incedere; adeo ut cuilibet eorum nihil ejusdem similisve generis æquari, vel sese opponere aut resistere audeat; bonus enim felixque incessus in incedendo tum honestatem et compositionem, tum decorem et elegantiam, tum providentiam, tum agilitatem, tum firmitatem, tum robur et efficaciam, tum successum et felicitatem incessus denotat. Leo enim incedit erecta cervice, generose explicatis jubis, caudam velut lanceam vibrans, gradu magnifico velut rex ferarum, adeo ut eum incedentem cæteræ adversis oculis aspicere non sustineant, sed protinus diffugiant et in latebras sese abdant. Gallus pariter incedit alta cervice, et erectis cristis; certat cum gallis gloriæ studio, canit in victoria, principem se ostendens; excitat suo cantu homines e lecto, lucemque adesse nuntiat; gallinis maritali adest affectu, eas defendens. Dicitur autem gallus succinctus lumbos, quia paratus ad ingressum et pugnam, quod scilicet per lumborum fortitudinem promptus sit ad certamen et procreationem. Denique gallus in sua area gallinis pullisque dominatur, nec patitur rivalem, sed solus in sua area et sterquilinio, ut vulgo dicitur, imperat. Aries similiter toto grege major, cornibus armatus, composite et animose incedit, imo gregem totum præcedit ducitque, adeo ut omnes oves eum velut principem studiose sequantur, præsertim quia ejus modestiam et clementiam adamant. Rex denique regali habitu et incessu, sceptro, purpura et diademate coronatus, regaliter incedit stipatus illustri aulicorum, stipatorum, militum, equorumque phaleratorum, auratorum curruum et rhedarum acie et pompa,

ut nemo ei se componere vel opponere ausit. Hæc physice.

Rex sit magnanimus ut leo.

Sub hoc physico schemate ethice et moraliter repræsentat Salomon qualis debeat esse rex, ejusque incedendi et procedendi modus, dum eum componit incessui leonis, galli et arietis, nimirum regem debere imitari leonis fortitudinem, ut ejus magnanimitatem præ se ferat, qua tamen utatur ad subditorum tutelam, non abutatur ad tyrannidem; leo enim non sævit nisi irritatus, subjectis sciens parcere. In gallo proponitur imitanda vigilantia, ad quam et suos jugiter excitare debet. In ariete vel hirco monetur, quod subjectos bonis exemplis præire, bonis legibus ad ea quæ recta sunt ducere, et ad eorum defensionem se hostibus objicere obligetur.

Vigilans ut gallus, præeat ut aries.

Cæteras trium horum animalium dotes regi imitandas mox subjiciam.

Porro Salomon non solum regem, sed sub eo quemlibet superiorem, imo quemvis privatum informat. Dat enim sub hoc schemate cuilibet exemplar morum et vitæ recte instituendæ. Igitur hæc sententia politice dat formam regendæ reipublicæ, œconomice dat formam regendæ familiæ, ethice dat formam regendæ animæ; tam enim magistratus in republica quam pater in familia, et privatus quisque in seipso est quasi rex: primi regnum est respublica, secundi familia, tertii anima.

Politice quid significet leo, gallus et aries?

Politice ergo princeps in republica, Episcopus in diœcesi, Abbas in monasterio, Rector in collegio vel congregatione sit leo per fortitudinem et magnanimitatem, ut contra feras, id est hæreticos, latrones cæterosque sceleratos rugiat et sæviat. Idem sit gallus per vigilantiam, ut omnes ad labores excitet, nec patiatur rivalem, vel æmulum qui subditos a se avertat et pervertat, sed pro iis instar galli acerrime dimicet. Idem sit aries per mansuetudinem, gravitatem et modestiam, qua subditis virtutis exemplo præeat. Idem sit rex per sapientiam, qua juste et congrue subditos regat sapienterque omnia administret.

Œconomice.

Œconomice, paterfamilias sit leo in domo sua, ut ab ea feras, puta scelera vitiaque superbiæ, invidiæ, discordiæ, litium, murmurationum, odiorum, etc., profliget. Sit gallus, ut jus matrimonii severe tueatur, nec adulteris aditum ad gynæceum permittat, sed illud castum servet, ex eoque proles honeste procreet, educet, multiplicet, quibus de vestitu cæterisque ad corpus et animam necessariis vigilanter provideat. Sit aries per comitatem et benevolentiam ac virtutum exempla, ut domesticis singulari omnis honestatis et probitatis exemplo præeat. Sit denique rex per providentiam, æquitatem et justitiam, qua uxori, filiis, servis et ancillis ea quæ jure debita sunt præstet: quare singulos et singula obeat, visitet, lustret, tueatur, custodiat, protegat et promoveat. Sic fortiter incedit ut leo, vigilanter ut gallus, comiter ut aries, sapienter ut rex. Sic bonus felixque per omnia ejus erit incessus, dum in verbis honestatem, in actionibus concinnitatem, in corripiendo lenitatem, in puniendo severitatem, in custodiendo vigilantiam, in providendo sedulitatem, in imperando prudentiam, in regendo æquitatem præ se fert.

Ethice.

Ethice, quisque in animæ suæ republica et regno incedat fortiter ut leo, sapienter ut gallus, temperanter ut aries, juste ut rex. Notantur hic ergo quatuor virtutes cardinales, scilicet fortitudo, prudentia, temperantia et justitia, quibus veluti quatuor rotis optime incedunt et progrediuntur piorum hominum vitæ et cursus ad felicitatem properantes æternam. In leone fortitudinem quis dubitat indicatam, quæ omnia hujus mundi seu prospera seu adversa facile contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quidquid evenerit, ut est hæc mortalis vita pluribus incommodis obnoxia? Accinctum lumbos, quodcumque sit animal (Noster gallum accipit), continentiam significat, qua carnales restringimus affectiones, tanto magis idonei et habiles ad cœlestem cursum, quanto minus carnis illecebris laxamus frena. In ariete vero seu hirco, qui dux gregis est, et reliquum vulgus videtur quodam modo gubernare, non absurde prudentiam possumus intelligere; quæ virtus cum recte dispenset omnia, et futurorum rationem habeat, spiritualem cursum plurimum juvat. In rege denique quocum nemo congredi potest, vel contra quem nemo potest insurgere, justitiam amplectimur virtutum omnium reginam; quæ tanta æquitate, tam justa mensura et pondere omnia librat, ut nemo quantumvis alioqui alienus a virtute, justitiam possit accusare aut condemnare. Nam quæ tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur, male vero de nemine. Sicut ergo rex, cui nullus resistere potest, qui nullum formidat, nullius precibus vel minis cedit: sic et justitia, cum sincera est et integra, nec precibus, nec lacrymis, nec promissis, nec terroribus se flecti sinit. Ita Baynus, Jansenius et alii. Jam singula particulatim et minutius expendamus.

Leo typus fortitudinis, gallus temperantiæ, aries prudentiæ, rex justitiæ.

Quatuor hæ virtutes adumbratæ sunt quatuor Cherubinis, stipantibus currum providentiæ et gloriæ Dei, *Ezech.* I, qui faciem et speciem habent quatuor animalium, scilicet leonis, bovis, aquilæ et hominis, quibus totidem hic animalia Salomonis ex æquo respondent: leoni enim respondet leo, bovi aries, aquilæ gallus, homini rex; vide dicta *Ezech.* I, sub finem capitis, *Quæst.* III. Præclare Seneca in *Octavia*, regis officia ita paucis complectitur:

> Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
> Cæde abstinere, tempus atque iræ dare,
> Orbi quietem, sæculo pacem suo.

Rex incedit ut leo. Primo.

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM. — *Primo*, Aristoteles loco citato: « Leo, ait, ambulat tarde et magnifice, ac movens se in

spatulis cum ambulat : » sic rex et Prælatus in actione non sit levis et præceps, sed gravis, tardus, magnificus.

Secundo, leo ad nullius ursi, pardi, tigridis, lupi alteriusve feræ pavet occursum, sed omnes pavidos efficit et percellit : sic rex sua sapientia et robore se faciat impavidum et constantem, ut omnibus sui pavorem metumque incutiat. Unde Aben-Ezra τὸ *nec est rex qui resistat ei*, sic exponit, *q. d.* Tunc rex felici gressu incedit, cum nemo ad bellum inferendum insurgit, resque feliciter succedunt, eo quod justitiæ tramiti insistens, nullum adversarium hostemque habeat, uti nullum in regno suo habuit Salomon, quem aliqui nomine *alkum* hic, quasi per ænigma indicari autumant, uti dixi.

Tertio. *Tertio*, Aristoteles, lib. IX *Histor. animal.* cap. XLIV : « Leo, ait, dum cernitur, nunquam fugit; sed si venatorum multitudini cedere cogitur, sensim pedatimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quam maxime potest veloci se subtrahit, donec in aperta deveniat, tunc rursus lente incedit. » Sic rex, si quando bellis vel adversis pressus et oppressus cogatur cedere, honeste, constanter et decore id faciat, ne fuga ignominiosa majestati regiæ notam timiditatis et pusillanimitatis inurat, uti Justinianum monet Agapetus Diaconus : « Quemadmodum enim, ait, leone subsistente ac respectante hærent venatores : sic etiam principe constanter agente, malorum impetus franguntur. »

Quarto. *Quarto*, Aristoteles, lib. II *Histor. animal.* cap. I : « Gradiuntur, ait, pedatim leones, nimirum sinister pes manusque non transit dextrum, sed subsequitur more camelorum : » sic rex sinistra postponat dextris, hoc est turpia honestis, improvida prudentibus, dubia certis, caduca æternis, humana divinis; ac dextros, id est sapientiores et meliores in gubernando, præferat sinistris, id est minus bonis minusque sapientibus.

Quinto. *Quinto*, S. Gregorius Nazianzenus in Carm. *De virtute humana* asserit leonem pedum suorum vestigia cauda everrere et abolere, ne a venatoribus ea cerni queant, ut ipsum persequantur : sic rex consilia sua tegat et celet, ne ab adversariis deprehendi et everti possint. Plurimum enim ad regimen valet secretum.

Sexto, Plinius, lib. VIII, cap. XVI, leoni hæc generositatis dat elogia : « Generositas maxime in periculis deprehenditur : non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur; cooriturque non tanquam periculo coactus, sed tanquam amentiæ iratus. Illa nobilior animi significatio, quamlibet magna canum et venantium urgente vi, contemptim restitansque cedit in campis, et ubi spectari potest. » Sic rex in periculis sit intrepidus, iisque acuatur ejus animus, ut et alios ad robur exacuat; nam « crescit adversis agitata virtus, » nimirum quæ vera est et heroica. Eleganter et sapienter R. Juda in *Pirke Avoth*, id est in *Apophth. Patrum* : « Audacem, ait, te oportet esse ut pardum, alacrem et expeditum pedibus quasi capream; sicut aquilam, regiam et solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem; denique adinstar leonis strenuum ac bellicosum, fortem et magnanimum ad mandandum exsecutioni Dei ac patris tui voluntatem. »

Exstat apud nostrum Jacobum Pontanum, volum. III *Progymn.* part. I, cap. XLIII, cujus titulus, *Leontarchia*, sive *leonis inter bestias principatus*, insignis hac de re dissertatio, et leonis cum elephante de primatu contentio; in qua cætera animalia omnia leoni causam adjudicant, eumque ut suum principem adorant, unde idem tandem facit elephas, seque a leone vinci profitetur, eique ultro sese submittit.

Gallus succinctus lumbos suos. — Apposite quasi per gradationem a leone ascendit ad gallum, quia hic terror est leoni, uti mox ostendam. Gallus pompatice incedit; nam in incessu alte crura elevat, ut majori energia pedes figat : hinc a Poeta vocatur *altigradus*. Rursum « cum limen intrat, ait Ælianus, tametsi altissimum existat, cristam inclinat ne crista uspiam offendatur; » crista enim ipsi est pro diademate, quare studiose eam intactam servat, ut obstacula et pericula etiam remota declinet. Sic rex providus sit, ut non tantum vicina et certa, sed et remota dubiaque hostium et adversitatum discrimina eminus prospiciat, avertat et discutiat. Rursum gallus cantu suo exsultans superbit, leoni omnium animalium ferocissimo aspectu suo terrorem incutit, regnum in quacumque sit domo exercet, ternas discernit horas, quasi gnarus astrorum, ait Aldrovandus initio lib. XIV *Ornithol.* Jam singula hæc pluraque alia minutim digeramus, et regi Prælatoque aptemus.

Rex sit similis gallo. Primo. *Primo*, in gallo mirus est amor erga gallinas et pullos, mira eorum cura, ut pro eis certet usque ad mortem : similem habeat rex curam regni et subditorum, ut pro eis vitam si opus est, impendat. Audi Aldrovandum, lib. IV *Ornithol.* : Gallus, ait, optimi patrisfamilias exemplar est : is enim non vigilem tantum sese suorumque præbet custodem, et mane dum tempus est, ad quotidianum invitat laborem; sed ipse primus exsilit, non tam voce, quam reapse quid faciendum sit ostendens; ipse omnia verrit, omnia explorat, omnia dispicit, et simulatque aliquid escæ nactus est, gallinas et pullos ad pascendum convocat; interim ceu pater quidam et symposiarchus excelsus adstat, et ad epulandum invitat, hoc unum semper curæ habens, ut suis sit quod edant. Interea ipse disquirit ecquid in proximo reperiat, quo reperto rursus suam familiam citat alta voce. Accurrunt illico. Ille sublimem se gerens, et undique circumspiciens ecquid hostile usquam appareat, totam cohortem circumit, et obiter granum aliquando unum sibi sumit, non citra invitatio-

nem ut se sui sequantur. Porro zelotypia et amor galli erga gallinas sibi subjectas, inquit Rhodiginus, gallum toties noctu excitat, et ideo canit, ut cantu suo se adesse testetur : simili ratione zelus et amor erga regnum, probum regem principemque pervigilem efficiat.

Secundo, gallus miro pollet præsagoque, ut ita dicam, ingenio, industria et solertia. Hanc imitetur rex. Audi Plinium, lib. X, cap. XXI : « Galli, ait, proxime gloriam sentiunt, et hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremve revocant. Nec solis ortum incautis sinunt obrepere, diemque venientem nuntiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent. Dimicatione paritur hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes. » Ælianus etiam non solis tantum, sed lunæ etiam ortu lætari gallinaceos scribit, ubi ait : « Gallinaceum exoriente luna, quasi divino quodam spiritu afflatum bacchari, atque exsultare ferunt. Oriens autem sol nunquam ipsum fallit : tum vehementissima voce contendens, semet magis magisque cantando vincere conatur. Ita Ælianus, lib. IV, cap. XXIX. Hinc illud *Job*. cap. XXXVIII, vers. 36 : « Quis dedit gallo intelligentiam ? » Galli enim cantus diem et noctem sapienter distinguit, perinde ac si intellectu præditus foret.

Tertio, mira est galli magnanimitas, præsertim in duello et pugna : hanc induat rex. Audi Aldrovandum loco citato : Laus gallo maxima, inquit, in animo plusquam regio, adeo ut Oppianus avium omnium pugnacissimum vocare non sit veritus : cujus nimirum tam excelsus animus est, tanta animi constantia, ut non vitæ, quæ omnibus animalibus carissima est, pericula tantum subire, sed perdere etiam eam malit, quam alterius imperium jugumque, vel ad unicum tantummodo temporis momentum, pati. Scivit hoc Themistocles, sciverunt majores nostri, qui anniversariis solemnibusque gallorum pugnis solemni ritu institutis, perpetuos nos esse voluerunt gallorum imitatores. Aiunt vero non leonem modo ad eorum cantum, sed et basiliscum expavescere; quod an verum sit, ut parvi refert, ita certum est nullum animal majori animo et excelsiori, vel caput cristatum, et caudam erectam falcatamque gerere, vel certamen inire, in quo frequenter ante moritur quam adversario cedat. Quare jure merito Marti, bellorum pugnarumque deo, sacer habitus fuit, et proverbialiter ἄρεως νέοττος, hoc est *Martis pullus*, vocatur, quasi ad bella pugnasque magnopere propensus.

Porro in pugna galli mira utuntur arte et gestibus : dum enim pugnant, naturæ ductu terram feriunt, et plumas circum collum erigunt, pennasque caudæ quantum possunt sursum atque deorsum vibrant, assilientes interim, quo magis calcaribus suis, quæ ob id ceu tela in cruribus agnata teste Plinio agnoscunt, hostem feriant.

Ab ejusmodi certamine vulgare exstat adagium : « Gallus insilit, » in eum qui semel victus redintegrat certamen, quod sane sævissimum in gallo conspicitur. Unde dicebat D. Augustinus. « Cum ecce ante fores advertimus gallos gallinaceos, ineuntes pugnam nimis acrem. » Et paulo post pugnam ita describit : « Ut in ipsis gallis erat videre intenta projectius capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautissimas evitationes, et in omni motu animalium rationis expertum nihil non decorum : quippe alia ratione desuper omnia moderante; postremo legem ipsam victoris superbum cantum, et membra in unum quasi orbem collecta, velut in fastum dominationis. » Sed doctissime idem certamen hisce versibus quam breviter Angelus Politianus complexus est in *Rustra* :

> Et regnum sibi marte parant, quippe obvia rostris
> Rostra ferunt, crebrisque acuunt assultibus iras.
> Ignescunt animis, et calcem calce repulsant
> Infesto, adversumque affligunt corpore pectus.
> Victor ovans cantu palmam testatur, et hosti
> Insultans victo, pavidum pede calcat iniquo :
> Ille silet, latebrasque petit, dominumque superbum
> Ferre gemit : comes it merito plebs cætera regi.

Ælianus, lib. IV, cap. XXIX : « Quod si, ait, palma contingit, statim in victoria canunt; seque ipsi principes testantur, etc. Cœlumque sola volucrum aspicit, crebro in sublime caudam quoque falcatam erigens. » Et Plinius : « Si ex certamine victoriam reportarit, tum oculorum eminentia, tum cervice erecta, simul et cantus contentione insolenter effertur, et triumphanti similis est. » Quocirca Miltiades Athenienses contra Persas ad prælium exacuit proposito gallorum duellantium spectaculo. « Spectata enim, ait Philo, in brutis patientia, pertinacique contentione usque ad necem pugnantibus, invicto pectore correptis armis eam expeditionem susceperunt, quasi bellaturi cum ingenti strage hostium, contemptis mortibus et vulneribus, ut saltem insepelirentur libero solo patriæ. Nihil enim ad rem graviter gerendam magis excitat, ac deteriorum victoria major quam sperari poterat. » Tradit item Diogenes Laertius Socratem Iphicrati duci animos adjecisse, cum ei ostendisset gallos gallinaceos tonsoris Midæ adversus eos qui erant Calliæ pennis ac rostro dimicantes. Huc facit symbolum Pythagoræ : « Gallum nutrias, ne tamen sacrifices, id est, milites alas ad urbis tutelam, sed eos sacris ne adhibeto. »

Quarto, gallus formidini est leoni; imo Plinius, lib. XXIX, cap. XIV, tradit a leonibus et pantheris non attingi eos qui jure galli peruncti fuerint, maxime si ei allium admisceatur. Rursum gal-

lum metuit aspis, simia, basiliscus: sic rex sit formidabilis maleficis.

Quinto, gallus est animal solare, miramque cum sole habet sympathiam: hunc enim ad omnes mundi angulos festinantem, exortivum, occiduum et meridianum voce admodum vocali, et alarum applausu congratulantis in morem sæpenumero salutat et resalutat.

Rursum gallus symbolum est vigilantiæ; unde pluvias et tempestates præsentit: eas autem imprimis præsagit, cum paulo post solis occasum, vel primis horis noctis, statim a vespertino crepusculo, insolens in raucisonum cucuritum, non sine alarum motu indefessus prorumpit. « Gallinacei, ait Ælianus, cæteræque domesticæ aves alarum percussione concrepantes et cucurientes, et sua quadam voce obstrepentes, tempestatem nuntiant. » Rationem ejus alias assignavimus, quod scilicet Auster una cum vaporoso aere vocalia instrumenta ut sensim replet, ita multa pituita infarcit: cujus motum sentientes galli, per eum cœli et corporis statum facile raucescunt. Cæterum ut gravante hac sarcinula, vocis et motus præsidio sese exonerent, ad cantum modo insolito stimulantur. Adde, si videbitur, laryngis per humidum aeris statum dilatationem, quæ ut vocem graviorem, ita raucam et clangosam solet reddere. Sic rex futura famis, belli, seditionum, etc., pericula sagaciter prospiciat et discutiat. Præclare S. Ephrem, in serm. ascetico ad imitationem *Proverb.*: « Non exiguum, ait, damnum sibi conciliat pastor, qui extra ovile dormit ovium: somnolentia enim pastorum, luporum est gaudium. »

Sexto. *Sexto*, gallus acuti est visus, acremque habet oculorum aciem. Argumento est, quod unico tantum oculo sursum elevato, semper rapaces aves, infensissimos hostes suos observet, ne ex improviso vel pullum aliquem, vel gallinam, aut ipsummet ex area abripiant; altero vero diligentissime minutissima quæque in locis etiam parum lucidis disquirat. Ita rex uno oculo cœlum Deumque intueatur, necubi eum offendat, et dæmonis rapinæ pateat; altero regnum inspiciat, ut subditis de rebus omnibus provideat: sed ita ut prior oculus regat posteriorem, ut scilicet cura religionis cultusque Dei dirigat curam terrenorum. Recta enim ratio dictat infera a superis, terrena a cœlestibus, humana a divinis debere gubernari.

Septimo. *Septimo*, gallus maxime gestit et pompatice incedit exoriente luna: tunc enim, inquit Ælianus, quasi divino quodam afflatus spiritu ovat et exsultat; quare videtur regi a luna, eique se per omnia subdere et conformare: unde juxta lunæ motum et vices cantum iterat et innovat. Sic rex humanæ mutabilitati, cujus symbolum est luna, sese accommodet, et quasi se subdat, ut pro mutatione rerum et temporum, consilia, edicta, actiones et studia mutet, illisque adaptet.

Octavo. *Octavo*, S. Augustinus, lib. I *De Ordine*, tradit gallos in pugnam non prosilire, nisi ut gallinas sibi subditas, areamque sibi concreditam tueantur. Docent ergo galli regem non movere bellum ut aliena invadat, sed ut sua ab aliis invasa recuperet, vel tueatur. Unde Varro tradit gallos generosiores pugnam non ordiri, nec priores hostem invadere, sed aggredientibus fortiter repugnare.

ET ARIES, — qui gregem præit ducitque mane ad pascua, et ad stabulum sero reducit. Unde Varro: « Totius, inquit, gregis oculus est aries: » hinc aries prudentiæ et providentiæ est symbolum. Unde Pausanias in *Corinth.* narrat Corinthi æneum Mercurii simulacrum fuisse, cui aries ex opposito assistebat, ut significaretur, inquit, eloquentiæ, cujus præses erat Mercurius, jungendam esse prudentiam. Rursum aries, etsi in oves quas ducit, sit comis et mansuetus, tamen in hircos et arietes rivales est ferox et pugnax. Quocirca Pierius, *hierogl.* 10, cap. XXIX: Quantum, ait, in agno mansuetudinis, tantum in ariete ferocitatis experimur. Simul enim ac cornua accreverunt, pugnacissimi fiunt, neque se tantum in suo genere lacessunt, incursantesque invicem arietant; verum et homines impetunt, in bellumque provocant. Hinc Marti cœlestis aries dicatus. Romani quoque bellum cuipiam indicturi arietem per fæcialem præmittebant, quem in hostium fines immitteret. Pari modo rex suis benignus, hostibus sit formidabilis, juxta illud Virgilii de Marcello, cujus imperandi artem hisce duobus comprehendit, *Æneid.* VI:

> Parcere subjectis, et debellare superbos.

Addamus hic alias arietis dotes regi imitandas. *Primo*, elephantum furentem conspecto ariete insania solvi, et mansuescere, tradit Plutarchus, lib. II *Sympos.* Quæst. VII. Addit Ælianus elephantum exhorrescere arietis cornua, atque hac ratione a Romanis fugatos fuisse elephantos Pyrrhi Epirotarum regis objectu arietum. Pluribus idipsum docet Aldrovandus in *Elephanto*: sic subditorum iras et tumultus sedet rex sua mansuetudine et vultus hilaritate. Qua in re imitetur Deum; nam, ut ait S. Bernardus, « tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. »

Secundo, Albertus Magnus scribit, si cornua arietis sepeliantur ad radicem fici arboris, fructus in ea citius maturescere. Et Antonius Mizaldus ficum, ne fructus amittat, arietis cornibus circa radices obrui jubet, teste Aldrovando, tract. *De Ove*: sic rex bonus sua fortitudine mixta clementia fecundat ditatque subditos.

Tertio, nota est arietis cum lupo antipathia, odium et bellum, quæ etiam post mortem durat, præsertim in pelle, lana et chordis. Unde Pythagoras auctor est, si pellis arietis lupinæ apponatur defluxuram lanam arietinæ; chordæ ex nervis arietum mixtæ chordis ex nervis lupinis sonum non edunt. Oppianus scribit, si ex lupina pelle feceris tympanum, id inter cætera pulsatum so-

lum resonabit silentibus arietinis et cæteris utcumque prius sonoris. Scribit Albertus, lib. I *Hist. animal.* cap. XXXVIII, si funiculum ex intestino lupi sepeliveris in terra, ovile pecus eo transire prohibebis, etiamsi fuste adigatur. Notum est illud Alciati :

> Cætera mutescent, coriumque silebit ovillum,
> Si confecta lupi tympana pelle sonent.

Hanc antipathiam cum hæreticis, quos lupis rapacibus comparat Christus, similibusque reipublicæ pestibus rex imitetur, ut eos ubique persequatur et exterminet.

Quarto, Ægyptii Jovi Hammonio appingebant cornua arietis. Unde ad ejus imitationem prisci Gentiles in sepulcris ejusdem cornua insculpebant : Ægyptii enim Hammonem velut salutiferum salutisque deum mire venerabantur. Quin et prisci arietis pelle tecti, eique indormientes oracula ex somniis captabant, uti ex Pausania et Virgilio docet Aldrovandus in *Ove* : aries enim misericordiæ, mansuetudinis, benevolentiæ et beneficentiæ divinæ est symbolum. Hanc imitetur rex.

Quinto. Aries symbolum herois.

Quinto, heroum symbolum fuit aries. Saporis regis gestamen celebrat Ammianus, aureo capitis arietini figmento elaboratum. Quod et insigne militiæ, et quasi sodalitatis cujusdam suæ, recentissima memoria (inquit Pierius Valerianus, *hierogl.* 10, cap. XXVI) Carolus fortissimus Burgundionum Dux, Caroli V Imperatoris avus, adscivit, aureum arietis caput singulis pro gestamine imponendo, et arietini capitis cognomento sodalitatem vocando : eam Tossionis aurei vulgo appellarunt (*l'ordine del Tosone*), quod ea locutio caput arietinum lingua patria designaret. Nummum reperire est Galieni Imperatoris, in quo aries expressus cernitur inscriptione addita JOVI CONS. AUG. Sebastianus Erizius alium depingit nummum Antinoi, magnum Græcum æreum, et ab excellenti quodam sculptore factum, cum istiusmodi litteris ANTINOOC HPΩC, id est Antinous heros : ostendit ab altera parte arietem pulcherrime expressum cum quibusdam litteris, quæ tamen propter temporis injuriam erosæ legi non possunt. Hic, ait, nummus a Græcis fuit excusus honoris ac memoriæ gratia post mortem Antinoi, ac fortasse ut Adriano Imperatore cui ille erat in deliciis, ablandirentur, qui ubique terrarum statuas ei erigebat. Heroes hosce rex æmuletur, ut ipse arietum sit aries, et heroum heros, puta heroum choragus et dux ad heroica quæque facinora generose capessenda.

Ita S. Ephrem, in Encomio S. Basilii, eum comparat arieti : « Arietem, ait, aliquando vidi, cui pulchra erat pellis, et cornua ratione prædita divinitus loquentia, ad quem ego propius cum multa anxietate accedens, parvum filum ex ipso sensim abstuli. Sapiens hic est et fidelis Basilius. Basilius enim vere gressus est virtutum, liber laudum, vita miraculorum; qui in carne gradiens spiritu incedebat; beryllum (beryllo gemma constans) plectrum mysticæ citharæ, regionem sanctorum Angelorum oblectans, certus agnus matricis suæ, Spiritus Sancti agrum ac hortum illustrans, desiderio atque amore exsultans, ac florem ex ima radice pretiosissimæ crucis decerpens; præsepe sacrorum dogmatum, lingua verborum, membrana pulchra divinæ sapientiæ, quæ de cœlo divinas elementorum impressiones accepit. »

Sexto, patientiæ et martyrii symbolum est ovis et aries, utpote qui nulli nocet et nocentes tolerat, juxta illud christiani Poetæ :

> Hic scopus unus erit cunctis prodesse, nocere
> Nulli, et amare bonos, ac tolerare malos.

Item hoc alterum :

> Juvare cunctos, ac nocere nemini,
> Est summa vitæ Christianæ regula.

Quemadmodum et Cicero « virum bonum » esse dicit eum, qui prosit omnibus, noceat nemini, nisi lacessitus injuria. » Alibi additur ex Claudiano ad Adrianum, « mens ignara nocendi. » Pingit denique idem ovem, sive agnum, quem lupus mordicus prehensum tenet, cum verbis : FIT SUAVIOR :

> Dum premitur justus, fit gratior hostia Olympo;
> Sic quoque fit morsu, suavior agna, lupi.

Hinc S. Augustinus Apostolos vocat arietes gregis Dominici, qui illi viam præivere in cœlum per victimam martyrii. Horum patientiam, fortitudinem et zelum imitetur rex et Prælatus quilibet. Quæ enim de rege dixi, mutato tantum nomine cuivis principi, Episcopo, Prælato, Pastori, rectori, imo cuilibet privato adapta.

Allegorice quatuor animalia aptantur Christo.

Allegorice, hæc quatuor optime competunt Christo, qui est leo de tribu Juda, Rex regum, et Dominus dominantium, cui proinde nemo resistere potest; qui tanquam gallus vigil excubat, et peccatores ut a peccati somno evigilent suscitat, clamando : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis. » Ipse est et per arietem illum significatus, qui inter vepres hærebat cornibus suis, et pro Isaac, id est fidelibus et electis, immolatus est, *Genes.* XXII. Ipse denique est aries, imo pastor qui ante oves vadit, et pro eis animam suam ponit, *Joan.* cap. X. Ita S. Augustinus, lib. XII *Contra Faustum*, cap. XLII, qui sic hanc gnomen legit, sicque explicat : « Catulus leonis fortior jumentis, hoc est parvulus majoribus; si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum? si non dormivit ut leo? quia in ipsa morte non est victus, sed vicit; et ut catulus leonis? inde enim mortuus est, unde et natus. » Ideo Christus moriens dicitur catulus leonis, quia ab initio ad mortem natus et morti destinatus est. Sic etiam Auctor *Catenæ Græc.* hæc quatuor attribuit Christo.

Tropologice.

Tropologice S. Gregorius (quem more suo sequitur Beda, et Salonius), lib. XXX *Moral.* cap. III, vel juxta aliam editionem v, per *leonem* accipit Christum; per *gallum* doctores et prædicatores, postmodum sacerdotes : « Ipse, ait, hoc loco leo ponitur, de quo scriptum est : Vicit leo de tribu Juda; qui fortissimus bestiarum, quia in illo hoc quod infirmum est Dei, fortius est hominibus; qui ad nullius pavet occursum. Dicit enim : Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam. Gallus succinctus lumbos, id est prædicatores sancti inter hujus noctis tenebras verum mane nuntiantes. Qui succincti lumbos sunt, quia a membris suis luxuriæ fluxa restringunt : in lumbis quippe luxuria est. Unde et eisdem a Domino dicitur : Sint lumbi vestri præcincti. Et aries, nec est rex qui resistat ei. Quem alium hoc loco arietem accipimus, nisi primum intra Ecclesiam ordinem sacerdotum? De quibus scriptum est : Afferte Domino filios arietum; qui per exempla sua gradientem populum, quasi subsequentem ovium gregem trahunt. Quibus spiritualiter recteque viventibus nullus rex sufficit omnino resistere; quia quilibet persecutor intentionem eorum non valet præpedire; sciunt enim ad eum, quem desiderant et anxie currere, et moriendo pervenire. Ponitur ergo *primus* leo, *secundus* gallus, *tertius* aries. Apparuit enim Christus, deinde sancti prædicatores Apostoli, et tunc demum spiritales patres Ecclesiarum præpositi, videlicet duces gregum, quia doctores sequentium populorum. » Addit deinde quartum, quod feliciter, id est prospere, quoad temporalia; sed non bene, imo pessime, quoad spiritalia incedit, esse stultum elevatum in sublime, puta Antichristum, de quo vers. seq. Verum melius cæteri omnes, quartum bene et feliciter (hæc enim unum idemque sunt; pro utroque enim in hebræo est eadem vox מטיבי *metibe*) incedens, censent esse regem, uti dixi.

Vers. 32. 32. EST QUI STULTUS APPARUIT, POSTQUAM ELEVATUS EST IN SUBLIME; SI ENIM INTELLEXISSET, ORI SUO IMPOSUISSET MANUM. — Pro *est* nonnulli legunt *et*, unde hunc versum nectunt præcedenti, quasi hic assignetur quartum feliciter incedens, scilicet stultus elevatus in sublime, per quem S. Gregorius, XXX *Moral.* cap. III, intellexit Antichristum, qui a dæmone elevabitur, fietque monarcha mundi (1).

Verum pro *et* legendum *est*, uti legunt codices Vaticani et cæteri emendati. Hebraice est, *si stulte egisti in elevando te, et si cogitasti, manum ad os,* scilicet pone et sile : ubi prius אם *im*, id est *si*, ex phrasi hebræa est negantis, significans *ne, non*. Unde Chaldæus vertit, *ne te extollas, ne sis insipiens*, vel, *ne elatus in altum libere et insipienter agas, aut loquaris*, ut stulti solent; quod Noster clare vertit, *est qui stultus apparuit postquam elatus est in sublime*. Hebræum נבל *nabal* significat stultescere, item cadere, defluere et marcescere; ac de herbis et floribus dicitur, ut sicut litteris et voce, sic et significato consentiat cum נפל *naphal*, id est cadere, decidere. Unde Pagninus vertit, *si cecidisti cum te efferres; si cogitasti, magnum ad os pone*; alii : *Siluisti postquam exaltatus es*, etc. Septuaginta, *si profuderis*, vel *profuderis te in lætitiam, et extenderis manum tuum cum pugna, inhonoraberis*; R. David sic vertit, *si cecidisti*, vel *desipuisti*, id *fuit in elevando te : si sapuisti, id fuit quia manum ori apposuisti*. Sermo Agur dirigitur ad discipulos Ithielem et Uchal, ait Aben-Ezra, ut patet ex dictis vers. 1. Sed sub his quemvis lectorem vel auditorem accipe, *q. d.* Si insipientiæ famam et notam incurristi, causa fuit tua superbia, quod te præ cæteris elevaris et venditaris : superbiæ enim comes est insipientia æque ac infamia; sin vero sapientiæ nomen et decus acquisivisti, causa fuit tua modestia, humilitas et silentium, qua manum ori apposuisti, ne quid insulsum effutires : « Stultus enim si tacuerit, sapiens reputabitur, » ut ait Salomon, *Prov.* XVII, 28.

Rursum idem R. David sic explicat, *q. d.* Si excidisti tuo statu, gradu, honore, ac in imam vilitatem et pauperiem deturbatus es, noli desperare; sed cogita et sapienter age, ut manum ori apponas, id est ut manibus labores, hocque labore tibi victum pares, quem ori tuo inferas.

Secundo, Vatablus vertit, *si quid stulte egisti efferendo te, aut si quid sceleratí apud te cogitasti* (hoc enim est זמותא *zamotha*), *pone manum super os*, id est, saltem os statim compescito, ne scelus erumpat, et tibi vitæ, vel opum et formæ periculum creet. Huc accedit R. Levi : *Si sapis*, ait, *pone manum super os*, id est secretum tibi commissum ore clauso sile et cela; multi enim se et alios perdiderunt per revelationem secreti. Aut *pone manum super os*, id est, silenter et sapienter cogita qua ratione, id quod stulte egisti vel dixisti, emendes, corrigas et restaures.

Tertio, Syrus vertit, *ne desideriis indulgeas* (uti faciunt stulti), *ne probris afficiaris, neque manus ad os tuum injuste apponas*, ut aliquem vituperes, calumnieris, falso accuses, ac ori manum, id est duris verbis duriora verbera adjungas. Plures alias Hebræorum interpretationes legere est apud R. Salomonem et Aben-Ezra, quas, quia parum probabiles et appositæ videntur, consulto omitto.

Quarto, [illegible]etanus, *siluisti cum exaltatus es, et si considerasti manum ad os*, quasi sit oraculum de futuro quod ipse sic [illegible]iro modo explicat : Apo-

(1) *Si ita stultus factus*, ut *te efferre* volueris, *et cogitasti* iræ laxare habenas, *manum ad os*, scilicet impone, frena teipsum.

Vers. 33. *Nam* quemadmodum *pressio lactis* in utre *producit butyrum, et pressio nasi educit sanguinem*, naso compresso et durius emuncto elicitur sanguis, *et ita compressio narium*, id est iræ, *educit litem*. *Compressio iræ* hic non est ejusdem cohibitio ne erumpat, sed concitatio, similitudine sumpta ab eo qui comprimat aliquid in quo succus est, ut exeat ille succus. Significatur qui alterius longanimitatem injuriis dictisve aculeatis ad iram concitat.

strophe est, inquit, ad Rempublicam Romanam, futurum prædicens, ut tunc maxime cum evecta foret, vilius dejecta rueret, et in antiquam humilitatem ad reges devoluta recideret, cum Cæsares imperium capesserent, et dictaturam perpetuam sibi usurparent. Atque id sibi vult illud : *Si consideraști manum ad os*; nam manus ad os executio est ad imperium oris, quibus verbis innuitur dictatoris officium, cujus tanta erat in Rempublicam auctoritas, ut quidquid diceret, illico exsequerentur, *q. d.* Futurum est quandoque ut ruente Republica et senatu Romanorum, omnium manus ad os unius, id est ad imperium Cæsaris moveantur; aut ut eorum manus, id est exercitus, ad os et scientiam unius Imperatoris dirigantur. Verum hæc versio et interpretatio nova est, peregrina et violenta.

Quinto, alii verisimilius sic, *q. d.* Si forte cum stultus esses, et rerum ignarus, elatus es ad dignitates vel regimen, noli subito ad novas res, novaque edicta et molimina prosilire; sed mature cogita ponendo manum super os, id est silendo et deliberando tecum quid facto sit opus; ex matura enim deliberatione sequitur matura executio et gubernatio. Verum hæc omnia longe abeunt a Vulgata versione.

Sexto ergo, juxta Vulgatam hic planus et genuinus est sensus. Dixerat Salomon vers. præced., regem sapientem similem esse leoni, gallo et arieti, ut ei nemo obsistere queat; nunc per antithesin subjungit nonnullos insipientes et stultos, cum elevantur ad regnum vel alias dignitates, stultitiam suam prodere stulte loquendo, agendo vel imperando : quapropter eos stulte regnum vel dignitatem acceptasse, ad quam ob stultitiam vel imprudentiam, aut inexperientiam et imperitiam se sciebant ineptos et inidoneos; in regimine enim eos stultitiam suam prius reconditam aliisque incognitam, stulte imperando prodidisse, et publicam fecisse; quare ex regno vel dignitate non nisi dedecus et infamiam sibi conscivisse. « Si enim intellexisset, » id est si intelligens et sapiens fuisset, « ori suo imposuisset manum, » id est in regnum vel dignitatem ad quam eligebatur, aut postulabatur, non consensisset, nec eam acceptasset, utpote conscius suæ ineptitudinis et stultitiæ. Rursum acceptato regno siluisset, id est silenter, tacite et modeste processisset, ne temere stulteque agendo, loquendo vel jubendo, stultitiam suam proderet.

Summa, hæc sententia indicat imprudentem illius garrulitatem, mordacemque dicacitatem multum mali tam ipsi loquaci, quam audientibus afferre, utpote quos ad iram, lites, rixas et cædes suscitet, uti explicat vers. seq . Illum enim huc pertinere patet ex hebræo, qui pro *qui autem*, habet *qui enim*, quasi hujus dicti et versiculi det causam.

Porro Septuaginta alio abeunt; vertunt enim, *si profuderis te in lætitia, et extenderis manus tuas cum pugna, inhonoraberis*. Quo nonnulli putant Salomonem monere reges, ne nimis sint vel blandi, vel severi et rigidi; sed inter utrumque medii comitatem gravitate temperent erga subditos; *q. d.* Si, o princeps, te profuderis in lætitiam, ut tuis subditis festive et familiariter nimis usus fueris, *inhonoraberis* ab ipsis, quia scilicet ipsi tua lenitate abutentur, tecumque agent quasi pares cum pari, non quasi subditi cum rege; quod si vice versa *extenderis manus tuas cum pugna*; id est, si in eosdem severe et pugnaciter egeris, vim et manus eis inferens, minas jactans, pugnas indicens, similiter *inhonoraberis*. Nam subditi ut se tueantur, et vim injuriamque propulsent, principes suos impetere, violare et lædere non formidant. Huc quoque trahunt versionem Vulgatam, multa in eo supplendo.

Verum facilius traxeris versionem Septuaginta ad Vulgatam, illique accommodaris. Est enim unica gnome unimembris, non bimembris; alioqui enim repeteretur τὸ *si*. Sensus ergo est, *q. d.* Si, o princeps, in sublime evectus te effuderis, more stultorum cum subditis leviter jocando, eos carpendo, vellicando, verberando, et quasi joco pugnando, inhonoraberis : hoc est, si subditos petulanter verbis vel pugnis vexaveris, illi te inhonorabunt et vilipendent, tibique similia regerent, teque similiter verbis et pugnis appetent. Idem est sensus Vulgatæ. Unde sequitur :

33. QUI AUTEM FORTITER PREMIT UBERA AD ELICIENDUM LAC, EXPRIMIT BUTYRUM; ET QUI VEHEMENTER EMUNGIT, ELICIT SANGUINEM; ET QUI PROVOCAT IRAS, PRODUCIT DISCORDIAS. — Pro *qui fortiter premit, emungit, provocat*, hebraice idem est nomen מיץ *mits*; id est emulsor, emunctor, expressor; vel, ut alii, emulsio, emunctio, expressio. Hebræa ergo sic habent, *quia emulsor lactis educit butyrum, emunctor nasi elicit sanguinem, et emunctor furorum producit litem*; Septuaginta, *mulge lac, et erit butyrum; si autem expresseris nares, exibit sanguis; si autem extraxeris sermones, exibunt lites et rixæ*; Chaldæus, *quia qui exprimit lac, elicit butyrum; et de expressione furoris exit sanguis; et de naribus vultus exit contentio*. Aquila quoque pro *naso* vertit *furorem*; quia hic maxime in naso flammans cernitur. Syrus, *a pinguedine lactis exit butyrum; et si compresseris manum super pruritum, egreditur sanguis : ita ex contentione facierum procedunt lites*; clare Vatablus, *certe ut concussio frequens lactis exprimit butyrum, et vehemens emunctio nasi exprimit sanguinem : ita et irritatio iræ vehemens excitat contentionem*. Hinc patet primo, minus recte Bedam, Lyranum, Hugonem et alios utrumque prius hemistichium referre ad ubera, *q. d.* « Qui fortiter premit ubera, exprimit butyrum; et qui eadem vehementer emungit, elicit sanguinem. » Constat enim ex Hebræo et Septuaginta, priorem emulsionem ad ubera, posteriorem ad nares referri; qui enim nimis mucum e naribus emungit, tandem pro muco emungit sanguinem. Perperam

quoque Baynus pro *ubera* legit *utrem*, eo quod butyrum non mulgeatur ex uberibus, ex lacte vero in utre pulsato eliciatur butyrum. Nam omnes codices Latini habent *ubera*. Ex uberibus enim simul cum lacte mulgetur butyrum; butyrum enim cum lacte commixtum est, ejusque est quasi adeps et pinguedo, quæ in utre ligneo per crebram concussionem a lacte separatur, densatur, et fit butyrum. Denique perperam Lyranus per *butyrum* accipit adipem, *q. d.* Qui nimis fortiter mulget premitque ubera, tandem pro lacte quod deficit, emungit ipsum uberum adipem et pinguedinem; licet enim hoc verum sit et appositum, tamen butyrum non significat adipem. Jam

Qui vehementer emungit, elicit sanguinem: quo sensu?

Resp. Primo.

Primo, Cajetanus per emulsionem et emunctionem accipit dictaturam, de qua explicuit et versum præcedentem, quæ ruina fuit Romanæ libertatis, dum Julius Cæsar usurpavit sibi dictaturam perpetuam, id est urbis et orbis imperium. Vox enim *quia*, inquit, dat causam versus præcedentis. Ratio siquidem quare Roma et viluit et cecidit a libertate, fuit dictatura; et quoniam dictatura boni quandoque effectus fuit, et quandoque mali, ideo affertur una eademque actio proferens quandoque bonum, et quandoque malum: emulsio siquidem lactis invenitur proferens bonum; puta butyrum: ex emulso enim lacte resultat butyrum; rursus emulsio invenitur effectrix mali: nam emulsio nasi profert sanguinem. Et hinc tertio loco applicat ad propositum, dicendo quod emulsio furorum profert litem. Ad litteram enim emulsio furorum Cæsaris et Pompeii protulit litem, quam oportuit bello dirimere cum jactura Romanæ libertatis. Verum hæc explicatio, uti dixi vers. præcedent., aliena videtur et coacta.

Secundo, alii hanc emulsionem et emunctionem accipiunt hominis in seipso, *q. d.* Qui nimis fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, id est, qui nimis vehementer urget stimulatque suum ingenium, indolem, naturam, sive ad scientiam et studium, sive ad jejunia, pœnitentias, vigilias, etc., sive ad quid aliud suæ complexioni vim inferendo, hic exprimit butyrum, id est, omnem naturæ vigorem, robur et vires exsugit, ut ex vivida fiat effœta, ex læta tetrica, ex benigna iracunda et contentiosa. Verum hic sensus a scopo Salomonis alienior videtur.

Tertio, alii aptius emunctionem lactis referunt ad eos qui naturæ sunt facilis et benignæ; emunctionem vero narium ad eos qui indolis sunt asperæ et cholericæ, *q. d.* Sicut qui nimis premit ubera, cum lacte exprimit butyrum, id est omnem pinguedinem et adipem: sic qui nimis premit benignos et mansuetos, acriusque eos urget vel objurgat, hic eis exprimit omne robur, omnem animum et vires, facitque ut fiant pusillanimes et desperent. Qui vero asperos et cholericos nimis urget et increpat, hic elicit sanguinem, id est provocat eorum iram et sævitiam.

Quarto, alii lac referunt ad amicos, sanguinem ad inimicos; *q. d.* Sicut qui lac nimis premit et concutit, elicit butyrum: sic qui petax est, et amicos nimiis postulationibus vel querelis urget, hic omnem ab eis exprimit gratiam, ut eis fiat invisus et exosus; qui vero inimicos acrius insectatur et arguit, hic eorum contra se iram et furorem concitat.

Quinto, Jansenius tam lac et butyrum quam nares et sanguinem refert ad idem, puta ad iram et contentionem. Loquitur, inquit, Sapiens de duplici vehementi emulsione, altera lactis ex uberibus, altera muci ex naribus. Et his comparat tertiam, quia expressio irarum producit discordias, *q. d.* Sicut per emulsionem lactis simul educitur butyrum, et sicut per emunctionem narium, si vehemens est, educitur sæpe et sanguis: ita si quis non cohibeat cogitationes suas et conceptam iracundiam, sed per stultitiam suam emulgeat eam, et exprimat verbis iracundis et minabundis, volens semper jus suum prosequi; aut potius qui verbis importunis provocat aliorum iras, simul producet et excitabit sibi discordias et contentiones contra alios. Monet ergo hæc parabola comprimendam iracundiam, et ori manum imponendam, cum quis exagitatur malis vel superbis cogitationibus. Huc accedunt Hebraizantes, qui lac accipiunt non in ubere, sed in utre concussum ut exprimatur butyrum, *q. d.* Sicut lac liquidum et molle, in utre diu vehementerque concussum, tandem indurescit et in butyrum concrescit: sic etiam mansueti et benigni, si vehementius a Superiore vel alio quovis exagitentur, corripiantur aut verberentur, indurescunt, indignantur et exasperantur. Hæc expositio valde respondet hebræo.

Sexto, noster Salazar tam lac quam sanguinem refert ad nimis acrem correptionem, et ad nimiam vectigalium et tributorum exactionem, *q. d.* Sicut is qui eadem ubera vehementius comprimit, exhausto lacte sanguinem extrudit: sic etiam princeps, qui subditos suos nimia severitate compescit, et plusquam satis est legibus premit, non utique bonos mores et justam vivendi rationem illis suadet, sed eorumdem iram et furorem in se concitat, et impatientes animos ad bella et seditiones cogitandas exacuit. Simili ratione monet hæc gnome, tributa a subditis parce admodum exigenda; subditos uberum in morem mulgendos esse, non emungendos et exhauriendos: nam ubi se exhauriri vident, seditiones cogitant.

Huc facit Alexandri Magni responsum apud Plutarchum in *Apophth.*, qui cuidam sibi suggerenti, ut majora tributa populo suo imponeret: « Odi, inquit, olitorem, qui radicitus olera exscindit. » Et Tiberii Cæsaris apud Maximum, *serm.* 13: « Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere. » Ita ipse more suo eleganter et ingeniose; nisi quod non satis apte hic per expressionem butyri intelligitur expressio adipis, id est fortu-

narum a subditis: aliud enim est butyrum, aliud adeps. Rursum lactis bonum et fructus eximius est, quod contusum det butyrum. Butyrum enim est flos, succus et pinguedo lactis: quare butyrum non malæ, sed bonæ rei et nominis est symbolum et omen.

Septimo, genuine.

Septimo ergo, plane et genuine, lac pertinet ad virtutem modestiæ et mansuetudinis, sanguis ad vitium superbiæ et asperitatis. Hebræum enim כִּי *ki*, id est *quia*, indicat hic dari causam ejus quod dixi vers. præced., stultum elevatum in sublime prodere suam stultitiam, stulte et superbe loquendo, agendo, imperando. Unde priorem lactis et butyri parabolam non applicat Salomon, sed velut obviam et facilem legenti applicandam relinquit; posteriorem vero nasi et sanguinis applicat, quia proposito ejus servit, scilicet ut illa probet stulti elevati stultitiam. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut qui fortiter trahens ubera mulget lac, et ex eo fortiter concusso elicit butyrum: sic qui modeste, suaviter et blande loquitur, atque huic blande loquendi modo fortiter et constanter insistit, præsertim si rex sit et princeps, dum quid gravius imperat vel postulat, hic conciliat sibi audientes et subditos, eosque velut leni suavique butyro pascit et recreat, ac vicissim ab eis butyrum, id est pinguedinem, gratiam, dulcedinem, amorem, officia, tributa elicit et impetrat. Ex adverso, sicut qui acrius emungit nares, eductis sordibus et muco prolicit sanguinem: cum enim natura plus pituitæ, quod emungenti suggerat, non habeat, exhausta urgenti suggerit sanguinem qui sibi restat: sic pariter qui sordida, puta superba, iracunda, minacia, contumeliosa proloquitur, parit contentiones, lites et rixas, ac præsertim rex et princeps, qui duris imperiis, oneribus, minis et suppliciis vexat stimulatque populum, hic eum ad rebellionem, seditionem et cædes suscitat, ut indignans tandem grassetur in ipsam principis familiam, omniaque sanguine et flammis populetur et vastet.

Monet ergo hæc gnome reges, et quoslibet alios, ut subditorum, familiarium et cæterorum quorumlibet benevolentiam sibi concilient modeste, leniter et blande imperando, agendo, loquendo; vitent vero eorum malevolentiam, utpote quæ utrisque dissidium, rixam et extremam perniciem afferat. Quare rex, et quivis alius in subditos cæterosque durus et sævus, stultus est et desipit; qui vero in eos comis est et benignus, hic sapit tum sibi, tum toti populo.

Hunc esse sensum liquet *primo*, ex Septuaginta dum vertunt, *emulge lac, et erit butyrum: si autem expresseris nares, exibit sanguis.* Quæ verba satis significant alio pertinere lac et butyrum, scilicet ad modestiam et blanditiem sermonum, alio nares et sanguinem, puta ad duritiem et sævitiam loquendi, agendi et imperandi. Idem ergo hic dicitur quod cap. xv, 1: « Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem. »

Secundo, idem liquet ex hebræo, ubi in tertio membro, puta in applicatione parabolæ, אַפַּיִם *appaim*, id est *iras*, et nomine et significato respondet אַף *aph*, id est *naso*, ex quo elicitur sanguis, de quo dictum est in secundo membro; plane vero dissidet a חמאה *chema*, id est butyro, quod nominatum est in membro primo.

Tertio, quia ita hæc secernunt et opponunt S. Gregorius tam Magnus quam Nazianzenus, Beda, Auctor *Catenæ Græc.*, Glossa, Jansenius, Baynus, et alii. Quocirca huic expositioni insistens S. Gregorius, II *Moral.* cap. 1, mystice sic exponit: « Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, etc. Ubera quippe fortiter premimus, cum verba sacri eloquii subtili intellectu pensamus, qua pressione dum lac quærimus, butyrum invenimus, quia dum nutriri vel levi intellectu quærimus, ubertate internæ pinguedinis ungimur, quod tamen nec nimie, nec semper agendum est, ne, dum lac quæritur ab uberibus, sanguis sequatur. Plerumque etenim dum verba quidam sacri eloquii plusquam debent discutiunt, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem quippe elicit, qui vehementer emungit, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia spiritus discussione sentitur. » Huc pertinet illud D. Gregorii Nazianzeni, *orat.* 1: « Mulge lac, ait ille, et erit butyrum, id est sedulo exquire, et fortasse in his succulentius aliquid invenies. »

Hæc gnome variis aptatur.

Porro hæc gnome generalis est, quare variis aptari potest, ut magistris plagiariis in discipulos sævientibus, et sanguineis plagis errata castigantibus; confessariis, qui nimiis pœnitentiis et præceptis pœnitentes arctant; rectoribus, qui nimiis legibus, reprehensionibus, nimisque rigida disciplina subditos stringunt, quibus competit illud: « Si strinxeris, erumpit; » hi enim subditos vel in desperationem vel in furorem et rebellionem adigunt, causaque sunt vel occasio multorum scelerum, ut murmurationum, detractionum, inobedientiæ, conspirationum, etc. Præfectis, qui in milites nimis acerbi sunt; telonariis, qui nimium vectigal exigunt et emungunt; magistratibus, qui in cives desæviunt, etc. Unde Dionysius: « Per hæc, inquit, edocetur, quod non debemus nimium importune ab alio aliquid postulare, nec eum qui bonæ est voluntatis immoderatius molestare, vel nimis acriter increpare, ne exasperetur, et totum neget quod petebatur, sicque viscera pietatis extrahantur ab eo, quæ nomine exprimimus butyri, et vitam animæ (quæ est gratia Dei) amittat. Hinc Seneca loquitur: Nihil petas, quod negaturus es; nihil neges, quod petiturus es. Itemque: Furor fit patientia sæpius læsa. Et: Denuo bonus animus læsus, gravius multo irascitur. »

Unde S. Gregorius in epist. *ad Augustinum*, Anglorum Episcopum, ut habetur dist. IV, cap. fin., Ecclesiasticis præscribens, ut jejunium Quadragesimæ inchoent a Dominica Quinquagesimæ,

excipit laicos et sæculares, qui illa Dominica, et dubiis sequentibus diebus solent celebrare Bacchanalia, ac vino et carne se ingurgitare : « Nec a tali consuetudine, inquit, averti possunt, et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte pejores existant, si a tali consuetudine prohibeantur; ut enim ait Salomon : Qui multum emungit, elicit sanguinem. » Hæc S. Gregorius.

Denique exempla hujus sententiæ sunt in Julio Cæsare, qui nimio fastu emungens senatum, nulliique e senatoribus salutantibus assurgens; ac perpetuam dictaturam, Imperatoris nomen, cognomen patris patriæ, regiam potestatem, statuam inter reges, suggestum in orchestra, imo sedem auream in curia, templa, aras, simulacra, pulvinar, flaminem, etc., sibi arrogans, omnium iram et invidiam sibi conflavit, quo factum est ut sexaginta senatoribus in ejus necem conjurantibus, in senatu 23 vulneribus confossus, velut tyrannus et patriæ oppressor mactatus sit, uti fuse narrat Suetonius in ejus Vita, cap. LXXVI et seq. Et in C. Caligula, qui cum in quoslibet sævitia, libidine, rapinis, extorsionibus, cædibus ad libitum grassaretur, monitus ab Antonia avia, ut modestius ageret, tanquam parum esset non obedire : « Memento, ait, omnia mihi et in omnes licere; oderint, dum metuant. » Infensus turbæ sibi adversanti exclamavit : « Utinam populus Romanus unam cervicem haberet, » ut scilicet eam unico ictu amputaret. Cassio Chæreæ tribuno et familiari suo arridens, causam rogatus, dixit : « Rideo, ait, quia caput tuum in manu mea est, ut illud ad libitum tibi tollam; » quare ab eodem præventus, gladio percussus trucidatusque est. Et in Nerone, qui senatores proscribens, spolians, occidens, ab eisdem hostis patriæ judicatus, fugiens ne ab insequentibus comprehenderetur, ipse sibi pugione in pectus adacto necem consciscere coactus est. Ita Suetonius in *Caio* et *Nerone*. Exempla quotidiana quilibet cernere et notare potest in provinciis, urbibus, congregationibus, quibus præsident homines imprudentes, superbi, inhumani, avari, rigidi et sævi, qui subditorum iras et seditiones sua asperitate in se provocant. Nota est historia Roboam, qui minans se tributis et oneribus emuncturum populum, decem tribus a se domoque Davidis in perpetuum avertit, ac regno Israelis excidit, III *Reg.* XII.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon recenset monita sibi a matre data de cavendo vino et mulieribus, deque sectanda beneficentia et justitia. Inde, vers. 10, in matris gratiam et laudem, mulierem fortem et strenuam, ac in ea matrem matrisque dotes depingit et celebrat.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudivit eum mater sua. 2. Quid, dilecte mi, quid, dilecte uteri mei, quid, dilecte votorum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum : quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, 5. et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis. 6. Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo : 7. bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius. 8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt : 9. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem. 10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus. 11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. 12. Reddet ei bonum, et non malum, omnibus diebus vitæ suæ. 13. Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. 16. Consideravit agrum, et emit eum : de fructu manuum suarum plantavit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. 18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio ejus : non extinguetur in nocte lucerna ejus. 19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum. 20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ a frigoribus nivis : omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.

22. Stragulatam vestem fecit sibi : byssus et purpura indumentum ejus. **23.** Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. **24.** Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo. **25.** Fortitudo et decor indumentum ejus, et ridebit in die novissimo. **26.** Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus. **27.** Consideravit semitas domus suæ, et panem otiosa non comedit. **28.** Surrexerunt filii ejus, et beatissimam prædicaverunt; vir ejus, et laudavit eam. **29.** Multæ filiæ congregaverunt divitias: tu supergressa es universas. **30.** Fallax gratia, et vana est pulchritudo; mulier timens Dominum, ipsa laudabitur. **31.** Date ei de fructu manuum suarum : et laudent eam in portis opera ejus.

1. VERBA LAMUELIS REGIS. — Sicut Salomon cap. præced., in hoc sapientiæ quasi symposio, inducit Agurem loquentem elegantiæ causa, et tamen in Agure ipse loquitur Salomon : sic hic inducit Lamuelem interloquentem, et tamen in Lamuele non alius loquitur quam Salomon. Sic Plato in suis dialogis inducit Protagoram, Socratem, Cratylum, et alios interloquentes, et tamen in iis non alius loquitur quam ipse Plato. Sic hodie multi scribunt libros et dialogos, in quibus inducunt loquentes Philotheum, Philotimum aliasque personas veras, vel fictas, ut ex earum significato vel analogia libri argumentum etscopum indicent, itaque suavius in animos legentium influant. Ergo « verba Lamuelis, » id est Salomonis; ita omnes Hebræi, Græci et Latini : nec enim ullus alius apud Hebræos vel exteros invenitur rex, qui dictus sit Lamuel. Theodotion vertit, *verba Rebuel*, quia *lamed* subinde commutatur vel depravatur in litteram *resch*.

Salomon est Lamuel, cur? Quæres, cur Salomon vocatur *Lamuel?* Respondeo : Variæ sunt analogiæ et causæ, ob varia Lamuelis etyma.

Resp. Primo. *Primo* enim Baynus censet *Lamuel* idem esse quod *lemo el*, id est *cui est Deus;* R. Salomon vero autumat *Lamuel* idem esse quod לאל *leel*, id est *Dei* vel *Deo* : Salomon enim fuit Dei quasi peculium, imo filius, unde typus fuit Christi ex se nascituri. Hinc de utroque dicitur a Deo : « Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, » II *Reg.* VII, 14. Rursum Salomon a puero Deo fuit dilectus, dicatus et consecratus; unde ab eo per Nathan vocatus est « Ididia, id est amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus, » II *Reg.* XII, 25. Sic rex Melchisedech, *Gen.* XIV, vocatur sacerdos *leel elion*, id est Dei Altissimi, scilicet consecratus Deo omnipotenti; *el* enim significat Deum qui potens est per essentiam et omnipotentiam, ita ut ab eo omnis potestas, vis et robur hominum, Angelorum et creaturarum omnium, ceu radius a sole dimanet : sic ut hoc nomine omnis creatura arctissime Deo obstricta sit ad eum amandum, colendum, gratias agendum, invocandum, omnibusque corporis et mentis viribus serviendum.

Secundo, Syrus *Lamuel* decurtans vertit *muel*, sicut Galli decurtantes nomen *Emmanuel* dicunt *Noel* : unde diem natalem Christi vocant *Noel*. « Verba Muelis Regis Prophetæ, » ait Syrus. Jam *Muel* dicitur quasi מאל *meel*, id est *a Deo*, scilicet electus, evectus et consecratus rex, regum omnium potentissimus, ditissimus, sapientissimus. « Verba Lamuelis » ergo, hoc est verba ejus, qui a Deo creatus sit rex. Ita R. Levi.

Tertio, « Lamuel » alii dici censent quasi למוד אל *lemud el*, id est doctus a Deo, ut littera *daleth* durior euphoniæ causa elidatur : Salomon enim sapientiam a Deo infusam accepit, quam hic depromit. Unde Septuaginta pro דברי *dibre*, id est *verba*, legentes דברי *debarai*, id est *verba mea*, vertunt : *Verba mea profecta sunt a Deo, quæ velut oraculum didici a matre mea.* Ita Auctor *Catenæ Græcor.*

Quarto. *Quarto*, *Lamuel* vel *lamoel*, uti vocatur vers. 4, dici potest quasi לעמו אל *lemmo el*, id est *cum illo est Deus* : unde postea filius ejus Christus, qui ei in regno Israelis, id est Ecclesiæ fidelium, successit, dictus est Emmanuel, id est *nobiscum Deus*, *Isaiæ* VII; ita Aben-Ezra. Sic Salomon cap. præced. vers. 1, vocatus est *Ithiel*, id est *cum quo est Deus*. Ita Beda, Lyranus et alii. Hinc Lamuelis nomen alludit ad id quod Nathan propheta dixit Davidi : « Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, sic sit cum Salomone, III *Reg.* I, 37; » et ad illud Angeli ad Gedeonem : « Dominus tecum, virorum fortissime, » *Judic.* VI, 12. Hoc etymon, æque ac illo primo loco recensitum, valde est plausibile.

Quinto. *Quinto*, alii *Lamuel* censent componi ex אם *em* et אל *el*, q. d. *Cui in matrem fuit Deus;* Salomonem enim Deus amavit, instruxit, evexit, quasi mater.

Sexto, Jansenius censet *Lamuel* esse deflexum a *Salomon*, ac significare *ipsi Deus*, vel *cum ipso Deus*. Unde Aquila vertit, *verba Lammun*, id est Salomon. Omissa est enim prima littera S, et additum est nomen Dei *el*; et videri potest hoc nomen matrem ei tribuisse, postquam videret Deum esse cum eo : quoniam in verbis matris nomen hoc ponitur, ut quæ prius vocavit eum Salomonem, nunc omissis quibusdam et quibusdam additis, vocaverit eum *Lamuel*. Dicuntur autem verba subjuncta esse *verba Lamuelis*, cum mox dicat esse verba matris suæ, sive quod sint ab ipso descripta, sive quod ad ipsum pertineant, tanquam ad ipsum peculiariter a matre dicta.

Denique *Lamuel* alludit ad *Samuel*. Sicut enim *Samuel* dictus est quasi a matre Anna sterili « postulatus » et impetratus « a Deo, » I *Reg.* I, 20; sic Salomon dictus est *Lamuel*, quasi datus a Deo Deoque dicatus. Rursum Salonius *Lamuel* vertit, *In ipso Deus*, quia Salomon fuit typus Christi, in quo « plenitudo divinitatis habitavit corporaliter, » *Coless.* II, 9. Hugo censet quod Salomon infans vel parvulus, a matre unice eum diligente ex deliciis amoris, delicato nomine vocatus sit *Lamuel*, uti pueri a matribus inflexo paulisper nomine proprio, alio vicino deliciose compellantur. Aben-Ezra censet nomen *Lamuel* a matre cum his monitis datum Salomoni post mortem patris Davidis, cum in ipsam tota filii cura recumberet, ut eum formaret ad regnum : regendi enim dat præcepta, ac proinde Salomoni non parvulo, sed grandiori, et jam proxime regnaturo a matre illa data videntur (1).

VISIO QUA ERUDIVIT EUM MATER SUA. — Pro *visio* Hebraice est משא *massa*, id est *onus*; Aquila, *pondus*; Symmachus, *assumptio*; S. Ambrosius ad Virgines, *admonitio*; Chaldæus, *prophetia et correptio, qua erudivit eum mater sua*.

Hebræi, quos sequitur Arboreus et Dionysius, tradunt hæc a Bethsabee matre Salomoni per correptionem dicta fuisse, eo quod ille prima die nuptiarum cum filia Pharaonis, qua et templum dedicatum esse aiunt, cum largius genio vinoque indulsisset, totam noctem audiendis organis cæterisque musicis instrumentis insomnem transegisset : ex quo postridie, ad horam usque quartam diei somnum cepit, quo factum fuerit ut usque in horam diei quartam, præter morem rejecta et dilata fuerit oblatio sacrificii jugis, quod ex lege primo mane offerri debebat, eo quod ipse templi claves sub cervicali suppositas haberet. Unde amanter, sed acriter matrem corripuisse eum ceu filium, dicendo : « Quid dilecte mi ? » etc., *q. d.* Quid tuis, o fili, voluptatibus adeo indulges, ut eis divina officia postponas ? Verum hæc fabellam redolent, et Judæorum somnia videntur.

Cur hæc dicta vocantur visio? Resp. Prima. Secunda.

Quæres, cur hæc Bethsabee matris Salomonis instructio et admonitio ad filium vocetur « visio, » id est prophetia. Respondeo : Varii varias dant causas : *Prima* est, quod vera et certa, æque ac gravis et pia sit instar prophetiæ, ut sit catachresis. Ita Vatablus. *Secunda*, quod Bethsabee videns Salomonis complexionem, indolem et mores in gulam et venerem proclives, conjectaret id quod evenit, scilicet Salomonem fore mulierosum, vinolentum et voluptuarium, ideoque hæc ejus vitia, cujus jam indicia cernebat, castiget. Conjectores enim vocantur divini, et conjectare subinde vocamus divinare vel prophetare : quia conjector idem facit quod Propheta, nimirum attingit et prædicit id quod verum est, licet Propheta id faciat ex revelatione divina, conjector ex sagacitate et indiciis naturalibus. *Tertia*, quod Bethsabee hæc acceperit a Nathan, qui vere erat Propheta : Nathan enim hæc videtur suggessisse matri, ut iis imbueret Salomonem. Ita Cajetanus. *Quarta*, quod matres et patres filiis sint quasi Dei vicarii, et, ut ait Plato, lib. XII *De Legibus*, « Dei simulacra, » imo dii quidam terrestres; quare eorum monita et consilia ea reverentia et observantia a filiis excipienda sunt, quasi essent Dei oracula, ut vertunt Septuaginta. Itaque ea se hæc a matre excepisse testatur hic Salomon. Ita Baynus.

Quinta, propria et genuina, est quod Bethsabee hæc dictarit Salomoni ex instinctu Spiritus Sancti : illo enim afflata velut prophetissa hæc dixit et docuit Salomonem. Id patet ex eo quod hæc ejus monita sint pars *Proverb.*, id est Sacræ Scripturæ, ideoque fide divina credenda quasi verba Dei et Spiritus Sancti, idque non tantum quatenus referuntur a Salomone, sed etiam quatenus dicta sunt a matre. Salomon enim verba non sua, sed matris refert in suum hunc sacrum et Canonicum *Proverb.* librum, eaque vocat *visionem*, id est doctrinam per revelationem a Deo acceptam, puta oraculum Dei. Movit enim Spiritus Sanctus mentem et os Bethsabee ad hoc eloquendum, quia prævidebat Salomonis in mulieres et vina prolapsum, ideoque eum præmonendo præcavere volebat. Sic omnes scriptores Hagiographi vocantur Prophetæ, et quælibet S. Scriptura, etiam historialis et ethica, a S. Petro, *epist.* II, cap. I, 20, vocatur « prophetia, » id est revelatio rei arcanæ, sive oraculum Dei. Nam, ut ait Philo, lib. *De Præm. et pœnit.* : « Propheta est interpres Dei dictantis oracula. » Addunt Baynus, Jansenius, Pineda et alii Bethsabee vere proprieque fuisse prophetissam, ac ex revelatione Dei prævidisse Salomonis ruinam, ideoque tam sollicite de ea hic filium præmonere. Vide Pinedam, lib. I *De Reb. Salomonis*, cap. IV, num. 8 et seq., ubi docet Bethsabee post adulterium cum Davide pœnituisse, fuisseque feminam probam et Deum timentem, ideoque vocari ancillam Dei : « Deus, inquit Salomon *Sapient.* IX, 5, patrum meorum, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ. » Porro Bethsabee hic monet Salomonem de quatuor rebus ipsi maxime necessariis : *primo*, ut caveat a mulieribus; *secundo*, ut caveat a vino tam ipse, quam omnes proceres; *tertio*, ut in afflictos sit clemens et liberalis; *quarto*, ut justitiam præsertim pauperum tueatur.

Mysti[ce], Beda per matrem accipit Dei gratiam

(1) *Verba Lamuelis regis*, quæ ei dicta sunt, *effatum quod docuit eum mater sua*. Non male Schultens *Lamuelis* nomen convenire existimat cum alio nomine *Jedidiah* Salomoni a Nathane imposito, II *Sam.* XII, 25; quemadmodum enim id nominis *dilectum Jovæ* notat, ita Lamuel *peculium Dei* significare. Addit Geierus, et alii, *Lamuel et Shelomoh* unum idemque esse nomen, illamque priorem formam quasi diminutivum hujus posterioris esse arbitratur, qua Bethsabee in appellando tenello adhuc filiolo usa fuerit. Solent hodienum matres infantum nomina amoris leporisque gratia varia ratione inflectere.

quæ interius hanc sapientiam docuit Salomonem, ut et ipse eamdem alios doceret. Auctor *Catenæ Græcor.* per matrem accipit sapientiam, quasi ipsa Salomonem ceu filium hic instrueret.

Vers. 2. 2. QUID, DILECTE MI? QUID, DILECTE UTERI MEI? QUID, DILECTE VOTORUM MEORUM? — Hebraice, *quid, fili mi? quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum?* Chaldæus, *quale væ, fili mi, væ, fili uteri mei, væ, fili votorum meorum? q. d.* Magnum væ, id est magnus dolor, magna pernicies tum præsens, tum æterna tibi, o fili, imminet, si sequaris vina et mulieres, in quas te proclivem video. Septuaginta, *quid, fili, servabis, quid? dictiones Dei; primogenite, tibi dico, fili : quid, fili mei ventris? quid, fili mearum orationum?* Syrus, *væ, fili mi.* Τὸ *quid* ter repetitur ad pathos, ut mater vehementiam amoris sui filio indicet, ac hæc documenta vehementer ei commendet et inculcet. Supplendum est hic verbum aliquod: hoc enim desideratur, quod varii varie supplent. Sunt ex Hebræis, inter quos est R. Levi, qui putant hanc fuisse matris responsionem, quæ, rogata a filio post mortem patris ut aliquid ab eo peteret, respondit : Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, non quem educavi, ut filia Pharaonis educavit Moysen, sed quem peperi; quid petam nisi ut ne des mulieribus fortitudinem tuam? Alii tum tandem putant matrem his verbis usam erga filium, cum videret eum multas accipere uxores, præsertim alienigenas; sed cum hanc admonitionem et correptionem matris tanquam prophetiam proponat nobis, melius intelligimus etiamnum puerum his verbis fuisse instructum Salomonem a matre, tanquam divinante qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat. « Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei? » Supplendum est aliquid. Quid, fili mi, cogitas, vel quem animum habes in me quæ te portavi in utero, quæ pro te vota feci? Alii sic: « Quid, fili mi? quid, fili uteri mei? » supple facis, qui multiplicas tibi uxores, et tantopere deditus es amoribus mulierum? Alii sic : « Quid, fili mi, » supple petam abs te? Quid, inquam, petam, quæ gestavi te in utero meo, quod te nutriverim et educaverim? Mihi magis arridet, ut ad ea quæ sequuntur referantur hæ interrogationes, ut sit sensus : Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, potissimum te admoneam pro maximo quo te prosequor amore; quid a te petam vel exigam ut facias? utique non aliud, quam id quod subjungo : « Ne dederis mulieribus substantiam tuam, » etc.

Unde Auctor *Catenæ Græcor.* juxta Septuaginta sic clare vertit, *quid, fili, quid tandem custodies, nisi sermones Dei? quid, fili primogenite (te enim compello), quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum, aliud te moneam quam ne mulieribus dederis divitias tuas?*

QUID, DILECTE MI? — Pro *dilecte* hebraice est ברי *beri*, quod *primo*, Septuaginta vertunt, *fili*; *bar* enim chaldaice significat filium. *Secundo*, *bar* (unde *beri*) hebræum derivatur a ברר *barar*, id est mundus, purus, electus, dilectus fuit; unde vertunt, *quid, munde, pure, electe, dilecte mi? q. d.* Tu, Salomon, adhuc innocens es, purus et mundus : quid ergo commendabo tibi aliud, quam ut talis per sobrietatem et castitatem permaneas? Cave igitur ne te cum mulieribus coinquines, ut puritatem et innocentiam puerilem deperdas, eamque cum libidine et scortatione commutes. Rursum tu es dilectus et electus a Deo in regem Israelis; vide ergo ut eum diligas amore spiritali, et caveas ab amore contrario, puta carnali mulierum. Septuaginta vertunt, *quid, fili mi primogenite?* Fuit enim Salomon primogenitus Davidis ex Bethsabee, quæ plures alios post Salomonem filios Davidi peperit, uti ostendit noster Pineda, lib. I *De Rebus Salom.* cap. VIII. Rursum *primogenite*, id est specie, pulchritudine, prudentia et cæteris omnibus ornate, et secundum mea vota ad tantam eminentiam evecte, ideoque præ cæteris dilecte. Ita Auctor *Catenæ Græcor.*

QUID, DILECTE UTERI MEI? — Solent matres ut delicias amoris filiis ostendant, iisque ipsos urgeant ad sibi obtemperandum, refricare dolores, fastidia, metus et pericula, quæ pro ipsi per novem menses sustinuere, cum eos utero gestarunt. Ita mater Machabæorum : « Fili, inquit, miserere mei, quæ te in utero novem mensibus portavi, et lac triennio dedi, et alui, et in ætatem istam perduxi, II *Machab.* VII, 27. Rursum noster Pineda, lib. I *De Rebus Salomonis*, cap. VI, censet per *uterum*, non tantum conceptum et partum, sed et lactationem notari, *q. d.* Ego te utero meo concepi et genui; ego quoque in sinu meo quasi ad pectus et uterum continue te gestavi, lactavi, fovi, nec te aliis lactandum dedi, ut faciunt nonnullæ nobiles et delicatæ matres; sed ipsa e meis visceribus, meo sanguine, puta meo lacte te alui, ut totus quantus quantus es, meus sis in solidum, nullamque substantiam, carnem et sanguinem nisi meam possideas : quare par est ut pariter hæc mea monita tua facias, tuæque menti penitus inscribas.

QUID, DILECTE VOTORUM MEORUM? — *Vota* hic *primo*, accipi possunt desideria, *q. d.* O fili exoptatissime, quem omnibus votis et desideriis concupivi, cujus bonum totis animæ medullis opto et desidero? Ita Vatablus et Jansenius. *Secundo*, Baynus et Cajetanus, *q. d.* O fili tot votis et desideriis expetite, tot suspiriis et lacrymis a Deo postulate, ut non sis minus desideriorum meorum filius quam uteri mei, utpote quem animo magis quam corpore enixa sum! Audi ergo hæc mea, quæ adeo de tua salute sollicita sum, extrema monita et vota. *Tertio*, Beda legit : « Quid, electe votorum meorum? » *q. d.* O fili electe et evecte jam ad regnum, quod ego omnibus votis tibi desideravi et procuravi! *Quarto*, « votorum, » scilicet pro quo multas preces et vota Deo nuncupavi, ut juxta promissa Dei feliciter nascereris, felicius

educareris, felicissime regnares. Ante nativitatem enim Deus promiserat Davidi ex Bethsabee filium, cui nomen futurum erat Salomon, eique regnum, opes, gloriam omniaque bona destinarat, ut patet II *Reg.* VII; Bethsabee ergo orabat et vota nuncupabat, ut Deus sua hæc de Salomone promissa exhiberet et compleret. *Quinto*, nonnulli censent Bethsabee fuisse sterilem, ideoque per preces et vota obtinuisse a Deo per miraculum fecunditatem et nativitatem Salomonis. Ita Rupertus in cap. II *Matth.*: « Septem matres, ait, fuisse steriles Sacra Scriptura memorat, Saram et Rebeccam, Rachel et eam quæ peperit Samson, Annam matrem Samuelis, Bethsabee quæ fuit mater Salomonis, et Elisabeth quæ peperit præcursorem Domini; qui ex istis nati fuerunt, magni fuerunt, et in plerisque (ut jam dictum est) admirabiles quasdam similitudines Domini prætulerunt de virginitate nasciturі, quæ naturaliter sterilis est et non parit, videlicet Isaac et Jacob, Joseph et Samson, Samuel, Salomon et Joannes. » Verum id recte refutat noster Pineda loco citato cap. VII. Nam ex Scriptura liquet Bethsabee illico ex adulterio Davidis concepisse prolem : ergo naturaliter erat fecunda; nam quis dicat Deum adulteræ sterili, in ipso adulterio fecunditatem per miraculum concessisse? Sic enim visus fuisset Deus adulterium probare, illique cooperari : quod ergo dicitur ipsa « sanctificata ab immunditia, » intellige quod purificata fuerit a sordibus menstrui, a quibus lege veteri et Evangelica purificantur puerperæ. *Sexto*, idem Pineda, quem sequitur Salazar, censet Bethsabee cum videret prolem, quam ex adulterio Davidis conceperat, illico morte a Deo percussam, fuisse perculsam, ac metuisse vehementer ne pari modo secundus filius, puta Salomon simili nece feriretur, ideoque pro ejus vita sollicitam preces et vota nuncupasse : qua de causa, inquiunt, illum filium votorum suorum appellat, id est, quem non solum ex utero editum pepererat, sed in dies etiam votis ac precibus quodam modo reparturiebat. Huc spectat lectio Septuaginta qui habent, *quid, fili mearum orationum?* Itaque Salomon *orationum filius* dicitur, sive quia precibus illum mater a Deo obtinuit, sive etiam quia editum jam in lucem mater precibus a præcoci morte vindicavit, sive etiam quia regnum, sapientiam et probos mores eidem mater precibus suis exoravit. Quapropter affirmare licet orationem una cum Bethsabee Salomonis matrem fuisse, aut etiam commatrem : sic enim in homil. *De Anna et Samuele* S. Chrysostomus asserit orationem in procreando, alendo et educando Samuele Annæ commatrem exstitisse.

3. NE DEDERIS MULIERIBUS SUBSTANTIAM TUAM, ET DIVITIAS TUAS AD DELENDOS REGES. — Hebraice, *ne dederis mulieribus robur tuum, et vias tuas ad delendos reges*; Chaldæus, *ne dederis mulieribus fortitudinem tuam, et vias tuas filiabus regum*; Septuaginta Vaticani, *ne dederis mulieribus substantiam tuam, et mentem tuam, et vitam in seram consilii mutationem*; Complutensis et Regia æque ac Theodotion, εἰς μεταμέλειαν, id est *in pœnitentiam*. Pro *substantiam* hebraice est חילך *chelecha*, id est *robur tuum*, vel *virtutem tuam*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *pecunias tuas* : in his enim robur suum constituunt divites; Septuaginta, *opes tuas*.

Igitur *primo*, per *substantiam* accipias opes, *q. d.* Ne opes tuas, o Salomon, profundas in mulieres; meretrix enim est abyssus et vorago, quæ opes quantumvis magnas et regias vorat et sorbet.

Secundo, « ne dederis substantiam, » id est robur, carnem et sanguinem tuum mulieribus : libido enim et fornicatio exhaurit corporis vigorem, spiritus et sanguinem, illudque emaciat et consumit, imo lue venerea multisque morbis inficit et conficit, ut dixi cap. V, vers. 9 et sequentibus.

Sensus ergo est, *q. d.* Noli, o fili mi, mulierum potentum contagio integerrimas regis vires, atque amplissimas regni tui opes delere et exstinguere. Vera fuit vates Bethsabee; vero enim præsagio divinavit Salomonis per mulieres lapsum et exitium. Porro pro *divitias* Hebræa et Chaldæa habent, *vias tuas ad delendos reges*. *Primo* et genuine, *q. d.* Ne ineas illas vias, hoc est, ne capessas illas actiones, quibus enervari, deleri et perdi solent reges; actiones hæ sunt fornicationes, comessationes, ebrietates, profusiones opum æque ac virium in meretrices et mulieres. Hæ enim regibus adimunt robur mentis et corporis, judicium, prudentiam, sanitatem, æque ac ærarium exhauriunt, ut sumptus ad rempublicam tuendam necessarios non habeant, fiantque inopes, ignavi, viles, imbelles et contemptibiles, quæ certa est pernicies regum et regnorum, dum reges voluptatibus dediti regnum negligunt, regnique opes in suas delicias et luxurias absumunt. Unde Chaldæus vertit, *ne des vias tuas filiabus regum*, ut copuleris amore carnali filiabus principum, præsertim regum vicinorum Chananæorum, quod lege a Deo vetitum est, uti reipsa immemor hujus moniti materni, eis copulatus est Salomon cum gravi sua culpa æque ac pœna, III *Reg.* XI, 1.

Syrus, *ne des vias tuas cibis regum*. Ergo vetat gulam et libidinem, quibus se dedere solent reges, qui opibus regiis ad luxum et licentiam carnis abutuntur. Hoc enim hemistichium pendet a priori : « Ne dederis mulieribus substantiam tuam, » illudque inculcat et exaggerat ostendendo ejus effectus et damna, scilicet quod mulieres perdunt regum opes, famam, dignitatem, robur et vitam. Ita Hebræi, Beda, Jansenius, Baynus et alii. Exempla sunt in Davide, Samsone, Sardanapalo, Hercule et ipso Salomone : hisce enim mulieres ademerunt sapientiam, sanctitatem, robur, vigorem omneque decus : imo eos effeminarunt, hostibusque prodiderunt et perdiderunt.

Secundo, alii, *q. d.* Noli, o Salomon, tuas opes et vires profundere in mulieres, ne hoc tibi exe-

plo deleas et perdas reges, regumque ac tuos imprimis, proceres et consiliarios, ut illi pariter sua in meretrices profundant. Potens enim est regis exemplum : illud enim subditi et proceres intueri et imitari solent.

Tertio, alii censent hic diversum a præcedenti, novumque esse monitum de colenda pace cum vicinis, *q. d.* Noli, o Lamuel, bellum movere vicinis regibus, ut eos evertas, et regna eorum in te transcribas : hoc enim superbum et injustum est; sed potius stude paci et amicitiæ, ut quiete et diutine regnes, sisque uti nomine, ita reipsa Salomon, id est pacificus. Hoc enim sapiens pacis consilium dedit Bethsabee Salomoni, ne in belli molestias et damna tam se, quam reges gentesque vicinas conjiceret. Idque secutus Salomon regnum effecit pacificum, opulentum et fortunatum (1).

Porro Septuaginta vertunt, *ne dederis mentem tuam et vitam in seram consilii mutationem*, vel, ut habet Auctor *Catenæ Græc.*, *ne mentem vitamque tuam ei studio mancipes, cujus postea te pœniteat*, quod fiet, si opes viresque tuas in mulieres prodigas, uti præcessit. Qua ratione hæc versio consentiat cum Hebræo, non satis liquet. Aliqui sic adaptant : Septuaginta, inquiunt, ex Hebræo verterunt, *ad delendum reges*, id est ad deletionem et oblitterationem regum, *q. d.* Ne vias illas et vivendi rationes ineas, quæ cogunt reges stylum vertere, id est sententias et consilia mutare, ut sit metaphora ab his, qui quod semel in tabulis exararunt, converso stylo detergere et delere coguntur. Alii censent Septuaginta more suo Hebræa non verbotenus, sed quoad sensum paraphrastice reddidisse : alibi enim non raro magis paraphrasten quam interpretem agunt. Verior ratio est, quod Septuaginta per מלכין *melachin*, id est *reges*, intellexerunt *consilium*, *q. d. ad delendum consilium*, hoc est, ad seram consilii mutationem. Unde mox subdunt : *Cum consilio omnia fac*; de quo mox plura.

Vers. 4. 4. NOLI REGIBUS, O LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM : QUIA NULLUM SECRETUM EST, UBI REGNAT EBRIETAS. — Hebraice, *non regum, o Lamuel, non regum bibere vinum, et gubernatorum non est sicera*; Chaldæus, *observa te a regibus, o Lamuel, observate a regibus qui bibunt vinum, et a potentibus qui bibunt siceram*; Septuaginta paulo aliter, *cum consilio omnia fac, cum consilio vinum pota; potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant*; S. Hieronymus in cap. v *Isaiæ* sic reddit verba Septuaginta, *potentes vero, si iracundi sint, vinum non bibant* (2).

Pro *nullum secretum* hebraice est לרוזנים *lerozenim*, id est, *principibus ne des siceram*. Hebræum enim אי *e* valet אין *en*, id est *non*, ait Aben-Ezra et cæteri. Videtur Noster in Hebræo legisse ולא רוזנים *velo rozenim*, id est, *quia non secretarii*, scilicet sunt, *ubi est ebrietas*; unde vertit, *quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas. Rozenim* enim secretarios et secretorum scrutatores significat, ut patet *Isaiæ* XL, 21. Ita Jansenius.

Quæres, cur Septuaginta pro : *Noli regibus dare vinum*, vertant, *cum consilio omnia fac*; Hebræum enim *melachim* significat *reges*, non *consilium*. Respondeo : Hebræum *melachim*, id est *reges*, significat quoque *consilium*, et מלך *melach*, id est regnare, significat quoque consulere, eo quod vere regnare sit consulere reipublicæ, sive cum consilio et prudentia rempublicam gubernare. Unde rex idem est qui consultor et prudens gubernator, uti multis ostendi *Daniel.* IV, 24, juxta illud S. Basilii apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. I : « Proprium est regis iis quibus præsit prospicere. Regnum est legitima præfectura. » Idque plane hic et *Eccle.* II, 12, significant Septuaginta dum pro *melachim*, id est reges, vertunt *consilium*; quare pro אל *al*, id est *non*, legerunt אל *el*, id est *ad*, *cum*. Unde apposite vertunt, *cum consilio omnia fac, et cum consilio vinum bibe,* puta sobrie, parce et moderate, quantum sanitas mentis et corporis requirit, *q. d.* Cave, o fili mi, Salomon rex, a mulieribus æque ac a vinolentia, quia utræque auferunt consilium maturamque deliberationem et prudentiam quæ in rege ad sapienter regendum requiritur vel maxime, juxta illud *Osee* IV, 11 : « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor, » uti pluribus ibidem ostendi. Atque hac de causa in regibus majora sunt peccata et culpæ quam in plebeiis, quia scilicet impediunt sanum consilium, quod summe regibus ad recte regendum est necessarium, uti docet D. Thomas, II II, *Quæst.* CXLIX, art. 4 in corp. Unde Auctor *Catenæ Græc*, sic Septuaginta explicat, *q. d.* Vino potius et crapulæ tute imperes, quam imperium illorum subeas; nam si isthuc feceris, ab honesto quod natura vel ratio dictat, non facile excides. Occuperis autem circa veræ vitis vinum, hoc est circa divinarum Scripturarum interpretationem, rerumque natura constantium considerationem, magnoque judicio et mentis deliberatione in ea incumbas.

Hinc patet sensus Vulgatæ versionis : « Noli regibus, o Lamuel, dare vinum; » quæ verba prima fronte videntur non Salomoni interdicere vinum, sed jubere ut Salomon aliis regibus vinum interdicat. Verum hic sensus parergus est, imo absurdus. In Judæa enim unus duntaxat rex erat Salomon : apud Gentiles vicinos, plures quidem erant

(1) Ita multi, in his Winerus. Maurer tamen, ob parallelismum, *et vias tuas* ne des *ad perdendum reges*, id est, studia tua et instituta ne conferas in id quod exitio est regibus, mulierum immodicum amorem : conf. v, 9; VII, 26. *Lamechoth* pro *lehamechoth*, infin. *hiphil* nominascente. *Melakin* chaldaica plurali terminatione instruitur. Gesenius *mechoth* habet plur. femin. nominis participialis *macheh*, vel legit *mochoth*, vertitque, *ne dedas te corruptricibus regum*, pellicibus.

(2) Membrum posterius in hebræo, *et principibus ad quid temetum?* Alii, *et ne sit*, vel absit *a principibus*, ut dicant : *Ubi* est *temetum?* Maurer, *absit a regibus bibere*, potatio vini! *Et a principibus, aut temetum.*

reges, sed his vino interdicere nequibat Salomon. Hinc nonnulli censent matrem hic suggerere Salomoni, ne regibus, id est præfectis, judicibus et consiliariis suis permittat vinum, ut sobrii sana dent consilia, eaque servent secreta, ac rempublicam sapienter administrent.

Verum, cum mater hic instruat Salomonem, cæteraque monita ad ipsummet dirigat, hoc quoque ad ipsum dirigere non est dubium. Sensus ergo est, *q. d.* Noli regibus, id est tibi ipsi, o fili mi Salomon, qui es rex, tuisque regiis consiliariis (qui *melachim* quoque, id est reges, vocantur; regnare enim est consulere reipublicæ ut paulo ante dixi) dare vinum, scilicet in magna copia, ut fiant temulenti, vinolenti vel ebrii : nam vinum moderate sumptum acuit ingenium, consilium et sapientiam ad recte gubernandum. Est euphemismus : festive enim et decore, honoris causa Salomoni loquitur mater non in secunda, sed in tertia persona more veterum Hebræorum, quem hodie præ cæteris nationibus Germani sequuntur, qui, dum viris honoratis loquuntur, non dicunt in secunda persona : Domine, facito hoc vel illud; sed in tertia : Dominus faciat hoc vel istud. Odiosum enim et rusticum est tuizare, et dicere : Tu, o rex vel princeps, abstine vino.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, ex quo sic passim vertunt : « Non est regum, o Lamuel, non est regum vinum, » hoc est, non est tuum, o Salomon, qui es rex, indulgere vino, sed vacare sapientiæ et sapienti Israelis gubernationi. Unde et quod Noster subdit in plurali : « Ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, » Hebræa efferunt in singulari : « Ne forte bibat, et obliviscatur statuti, » id est, ne forte bibas tu, o rex fili mi Salomon, et obliviscaris statuti, scilicet præcepti, et juris divini vel humani. Hic Chaldeus clare vertit : *Ne forte bibas, et pervertas nationem.*

Noster Vilalpando in *Ezech.* cap. XXVII, vers. 15, pag. 19, lit. D, putat שכר *sechar*, id est sicera inebrians, et ipsa ebrietas, alludere ad אשכר *escar*, id est donum, pretium, munus, quasi hic vetetur principibus et judicibus, ne accipiant munera, quia munera eos inebriant instar vini, ut juris obliviscantur illudque pervertant; vinum ergo hic accipi pro munere instar vini dementante, per catachresin. Verum ex antecedenti et sequenti liquet hæc omnia spectare ad vinolentiam, non ad acceptionem munreum.

NOLI REGIBUS, O LAMUEL, NOLI REGIBUS DARE VINUM. — Iterat τὸ *regibus* ad pondus et emphasim, *q. d.* Omnino omnibusque modis reges arcendi sunt a vinolentia, tum quia plane dedecorosum et probrosum est, si rex, cujus est regere regnum, sit ebrius et regatur a vino, tum quia regum est omnia cum ratione, judicio et consilio facere, ut vertunt Septuaginta. Sobrii ergo sint oportet, non ebrii et rationis consiliique impotes. Idem a Salomone didicit Plato, qui, lib. III *De Republ.* : « Ab ebrietate itaque, ait, omnibus diximus abstinendum; sed tamen cum alii, tum maxime custodi non conceditur, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat. Nempe ridiculum esset custode indigere custodem. » Custodem vocat principem, quia principis est instar custodis vigilare, et ab hostibus cæterisque malis custodire subditos. Et Solon, qui Atheniensibus hanc tulit legem : « Princeps, si deprehendatur ebrius, morte mulctetur. » Item Alexander ab Alexandro, lib. III, cap. XI, tradit apud Indos lege similiter cautum ut concubina, vel alia quælibet mulier, regem temulentum occidens, hoc donaretur munere, ut successori nuberet. Exemplum est in Alexandro Magno, qui ex temulentia Clitum sibi charissimum et fidissimum occidit; de quo S. Augustinus, *Exhort. ad sacras virgines* : « Innumerabiles quidem, ait, jugum dominationis diu recusantes, vinolentia in alienum redegit arbitrium : Alexander omnium victor a vino victus est. »

Exempla.

O LAMUEL, — Tacite hic Bethsabee aliam dat causam, cur Salomon cæterique reges abstinere debeant a potatione, quod scilicet sint *Lamueles*, id est vicarii Dei in terris, cum quibus et in quibus est, imperatque et gubernat Deus. Deus autem plane exsors carnis, utpote purus spiritus, horret vinolentos et ebrios. Ebrietas enim facit iracundos et furiosos instar dæmonum. Unde S. Augustinus, serm. 24, eum vocat « dæmonem blandum ; » S. Chrysostomus, hom. 1 *ad Popul.* : « Ebrius, ait, dæmon est voluntarius. » Rursum S. Basilius, homil. 16 *De ingluvie et ebrietate* : « Ebrietas, ait, non suscipit Dominum, Spiritum Sanctum depellit; nam ut fumus fugat apes, sic crapula fugat dona Spiritus Sancti. »

QUIA NULLUM SECRETUM EST UBI REGNAT EBRIETAS. — Hæc est prima ratio expressa, ob quam Bethsabee Salomoni et regibus interdicit vinum, quod scilicet vinolentia detegat arcana eorum consilia, quo fit ut tumultus, seditiones et bella concitentur. « Quod enim latet in mente sobrii, hoc natat in ore ebrii. » Quocirca ad hunc Salomonis locum alludens S. Augustinus, hom. *ad sacras virgines* : « Ebrius, ait, vultu dejecto supinus accumbit, et nullo alio cogente præter vinum cordis sui arcana patefacit, et amicorum commissa secreta in medium producit. » Pondera illud ; « Nullo alio cogente præter vinum, » *q. d.* Vinum ad proditionem secreti ebrium non tam agit, quam cogit.

Nimirum « speculum formæ est æs, animi autem vinum, » ait Æschines apud Maximum, *serm.* 30. Hac de causa nonnulli principes solent inebriare eos quos suspectos habent, ut ab ebriis expiscentur et extorqueant arcana eorum consilia. Nam, ut ait Plato in *Symposio* : « Vinum et cum pueritia, et sine pueritia veridicum est. » Hinc illud Poetæ : « Et vino tortus et ira. » Torquentur enim quodam modo homines vino et ira, potique et irati arcana

sibi commissa interdum enuntiant. Ita, *ode* 21, lib. III, Horatius canit :

> Tu lene tormentum ingenio admoves
> Plerumque duro ; tu sapientium
> Curas, et arcanum jocoso
> Consilium retegis Lyæo.

Recte vero Plato, lib. I *De Legibus*, nullum ait esse tormentum minus sumptuosum, minusque noxium ac periculosum quam vinum, ad explorandos hominum affectus et mores. Apposite rursum Horatius *ad Pisones* :

> Dicuntur reges magnis urgere culullis,
> Et torquere mero, quem perspexisse laborant.

Unde ὠμηστὴς Διόνυσος, id est *crudelis Bacchus*, Græcis dicebatur, non tam quia olim vivi homines ei sacrificarentur, quam quod excruciet qui sese illi dicarunt, id est ebrios. Et Διόνυσος dictus quasi τὸν δία, hoc est τὸν νοῦν νύσσων, id est, *mentem feriens*, pungens, lancinans, vulnerans. Anacharsis in *Convivio* apud Platonem ita dormiens decubuit, ut quæ procreationis causa natura corpori affinxit sinistra manu, os vero dextra comprimeret, quod bene poti hominis linguam valentiore freno existimaret indigere. Quocirca veteres picam Baccho sacram fecerunt dicaruntque, teste Natali Comite, lib. I *Mythol.* cap. XI. Pica enim est garrula, et quidquid audierit refert. Idem facit ebrius, unde Horatius :

Ebrietas revelat arcana.

> Arcanum demens detegit ebrietas.

Nam : « In vino veritas. »

Sapienter Seneca, *epist.* 84 : « Quemadmodum, ait, musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris ejectat : sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur et prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum vino redundante, ita ne secretum quidem ; quod suum alienumque est, pariter effundunt. » Egregie Ambrosius hanc eamdem vini vim contemplans dixit, lib. *De Elia et Jejun.* cap. XVII : « Plerique vino utuntur ut equuleo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Quis inter cyathos texit quod latere cupiebat ? » Cujus rei si exempla quæras, notum illud M. Crassi. Is enim, ut Dio, lib. LI, bellum contra Dacos et Bastarnas exercens, admisit eorum legatos, et convivio satis lauto excepit : qui vino pleni sua omnia consilia denudarunt. Sic etiam Bonosus imperator Barbarorum legatos propinato vino ebrios reddebat, extorquebatque quæcumque vellet, ut ait Flavius Vopiscus. Ebrii enim nullum secretum tegere norunt; imo, et qui retegunt, ebrii sunt censendi : ebrii enim est et insipientis secretum suum aperire, sed maxime extraneo.

Aliam rationem cur reges abstinere debeant vino, dant Septuaginta dum vertunt, *potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant*. Vinum enim accendit iram et bilem, et iracundos agit in furorem. Unde Plato, lib. VIII *De Republ.* : « Ebrius vir, ait, tyrannicum gerit animum ; quin etiam furiosus et extra se positus, non solum hominibus, sed et diis imperare contendit, speratque se id consecuturum. » Ac causam subjicit, quod ebrietas acuit animos et iras, quæ pariunt tyrannidem et furorem. Vere Eratosthenes apud Stobæum, serm. 18 *De incontinentia* : « Vinum, ait, igni æqualem habet vim ut hominem subierit, quem conturbat ut Libycum mare Aquilo vel Auster, itaque prodit latentia in mentis recessu, animumque universum concutit. » Tullius Cimber vinolentus erat, ideoque iracundus, et jugi dominiique impatiens ; quare in Julii Cæsaris cædem cum sociis conjuravit, dicens : « Ego quemquam feram, qui vinum ferre non possum ? » uti refert Seneca, *epist.* 84.

Acuit iram.

5. ET NE FORTE BIBANT, ET OBLIVISCANTUR JUDICIORUM, ET MUTENT (commutent) CAUSAM FILIORUM PAUPERIS. — Hebraice, *ne forte bibat, et obliviscatur statuti* (juris et justitiæ) *et mutet judicium filiorum afflictionis*. Loquitur mater Salomoni in plurali, et in tertia persona honoris causa, ut dixi, *q. d.* Ne forte tu, cum tuis consiliariis bibens vinum, fias temulentus, et per temulentiam obliviscaris juris et justitiæ, itaque mutes et transversas causas pauperum. Unde clare Chaldæus vertit, *ne forte bibas, et pervertas rationem tuam, et mutes judicia omnium filiorum pauperis* ; Septuaginta, *ne obliviscantur sapientiæ, et recte judicare non possint imbecilles* ; vel, ut Auctor *Catenæ Græcorum*, *ne infirmos ac debiles conterant* ; Syrus, *a regibus cave*, vel, *ne bibas et obliviscaris investigationis, et obliviscaris judicii filiorum pauperis*.

Vers. 5. Judicium pervertit

Causa physica est, quod ebrietas mentem sopit, imo mergit et sepelit in vino, ut homo jam sit rationis impos, nec tam homo, quam brutum : quare sapientiæ, juris, justitiæ, causarum rerumque omnium eum capit oblivio. Fumis enim vini turbatum habet cerebrum, qui species phantasiæ obnubilant, confundunt et commiscent, ut pro veris falsa imaginetur, et videre sibi videatur. Causa ethica est, quod ebrietas faciat hominem levem, petulantem, iræ et amori obnoxium, ut sopita jam ratione in gratiam amici compotoris, multa promittat et faciat quæ juri et honestati adversantur.

Causa physica. Ethica.

Quocirca S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XLI : « Illis, ait, qui in ebrietate et luxuria vivunt, dies in caliginem nocturnam vertitur, non quidem exstincto sole, sed mente ipsorum per ebrietatem obfuscata. Ebrietas est rectæ rationis alienatio, et delirium, et secundum animam sanitatis perditio. Vinum immodice potum luxuriæ fomes est, voluptatum suppeditatio, lues juventutis, animæ venenum, rationis exstinctio, virtutis alienatio. » Ibidem

Clemens : « Omnis vinosus, ait, inferior est ira, et mente vacuus. » Ibidem S. Basilius : « Vinum a Deo, ait, datum temperantibus donum ad consolationem infirmitatis, lascivientibus nunc factum est instrumentum luxuriæ. Ignis ille qui carni ex vino innascitur, fomes fit ignitorum jaculorum inimici : rationem enim et mentem vinum demergit; affectus autem et voluptates, ut oleum flammam, accendit. » Et mox : « Ebrietas dæmon est sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis; hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, justitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua repugnat igni, sic immoderatio vini sobriam mentem exstinguit. Ebriorum graves sunt somni, profundi, et suffocationi, imo revera morti vicini; vigiliæ vero ipsorum, minus etiam quam somni, sensuum habent; vita enim eis insomnium est, qui cum tunicam non habeant, neque quod in crastinum comedant, regnant tamen, et exercitibus imperant in ipsa ebrietate, et urbes ædificant, et pecunias distribuunt. » Idem, homil. *De Jejunio* : « Ebrietas, inquit, ut somnum affert mortis germanum, ita vigiliam habet obliviosam somnis assimilem. »

Quocirca Deus sacerdotibus, dum sacris funguntur, vino sub pœna mortis interdicit, *Levit.* cap. x, 9 : « Vinum, inquit, et omne quod inebriare potest, non bibetis tu et filii tui, quando intrabitis in tabernaculum testimonii, ne moriamini : quia præceptum sempiternum est in generationes vestras : et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum : doceatisque filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus sum ad eos. » Atque hac de causa Nadab et Abiu, quia temulenti pro igne sacro ignem profanum obtulerunt, eodem igne cremati sunt, uti ibidem ostendi.

Vers. 6 et 7.

6 et 7. DATE SICERAM MŒRENTIBUS, ET VINUM HIS QUI AMARO SUNT ANIMO : BIBANT, ET OBLIVISCANTUR EGESTATIS SUÆ (Chaldæus, *detritarum vestium*), ET DOLORIS SUI (Septuaginta, *laborum suorum;* Symmachus, *molestiarum suarum*) NON RECORDENTUR AMPLIUS, — quamdiu scilicet vinum, vel vis vini in eis fuerit, ait Galatinus, lib. V *De Arcanis fidei*, cap. VII, ubi pluribus exemplis probat τὸ *amplius*, vel *ultra*, non semper æternum aut longum sed subinde breve tempus significare. Septuaginta, *date inebriativum his qui in mœroribus, et vinum bibere his qui in doloribus*. In Hebræo pulchra est paronomasia inter שכר *sechar*, id est *sicera* sive vinum, et לא יזכר *lo iizchar*, id est *non recordetur*, q. d. *Sechar* sive sicera tollit זכר *zechar*, id est memoriam dolorum et angorum.

Primo, pro *mœrentibus* hebraice est לאובד *leobed*, id est *pereunti*, id est damnato ad mortem, inquiunt Hebræi et Arboreus, his enim dari solet vinum, ut mœrores suos mitigent, roburque mentis et corporis colligant ad tolerandum supplicia, juxta illud *Amos* II, 8 : « Et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui. » Sic Judæi Christo crucifigendo dederunt vinum myrrhatum ad perferendum crucis tormentum, *Marci* XV, 23. Unde Vatablus vertit, *damnatis date vinum*, etc., *ut calamitatis suæ non recordentur*; Syrus, *ut injustitiæ et calamitatis non reminiscantur*. Scilicet Bethsabee dissuadet Salomoni et judicibus vinum, argumento petito a contrariis, *q. d.* Vinum pertinet ad reos, eosque qui morte ob scelera mulctandi sunt : indecens ergo et indignum est ut judices, qui eos morte mulctant, in reorum locum subeant, vinumque bibant. Audi Galatinum ex libro Sanhedrin, lib. VIII *De Arcanis fidei*, cap. XIX : « Dixit R. Rasda, quod egressurus occidendus potabatur pulvere incensi in scypho vini, quatenus separarentur sensus ejus ab eo, sicut dictum est *Proverb.* XXXI : Date ebriativum perdito, et vinum amaro animo. Erant autem in Jerusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte mittebant. »

Secundo.

Secundo, alii per *mœrentes* accipiunt *lugentes*, qui scilicet lugent mortem patris, fratris, sororis, uxoris : his enim de more datur vinum, ut mœrorem pellant vel mitigent. Unde *Jerem.* cap. XVI, inter extremas Hebræorum calamitates assignat, quod vino ad temperandum luctum destituerentur : « Et non dabunt, ait, illis potum calicis, ad consolandum super patre suo et matre. » Ita noster Hieronymus Prado in *Ezechiel.* cap. XLIV.

Tertio, genuine.

Tertio et genuine, quoslibet mœrentes hic accipe cum S. Chrysostomo et aliis passim. Hi enim hebraice vocantur *pereuntes*, quia mœrore conficiuntur et contabescunt, ut prope perire videantur, ait R. Levi. Ad hoc enim Deus post diluvium docuit Noe modum conficiendi vinum ex uvis, ut ejus et filiorum mœrorem ob inductum mundo diluvium, et rerum omnium exterminium, hilaritate vini temperaret, *Genes.* IX, 20. Vinum enim dolorum oblivionem inducit, phantasiam recreat, mentem exhilarat. Nec mœrentibus magnum periculum est ab ebrietate, quia mœror ebrietati resistit. Unde Hippocrates et medici docent tristes et melancholicos ægre vino vinci et inebriari, sed id facile contingere sanguineis, et in lætitiam effusis. Audi S. Chrysostomum, homil. 29 *in Genes.*, qui explicans illud *Genes.* IX, 20 : « Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, et plantavit vineam, bibensque vinum (copiosius) inebriatus est, » causam assignat : « Quia, ait, magna tenebatur tristitia, et sibi ipsi consolationem inde excogitare volebat, sicut et sapiens quidam dicit : Date vinum iis qui in tristitia, et siceram iis qui in dolore, monstrans quod nullum tam præsens est tristitiæ remedium, atque vini usus; tantam utilitatem ejus ne perdat intemperantia. Quod autem in tristitia et mœrore fuerit justus ille, videns seipsum in tanta solitudine, et illorum hominum corpora ante oculos projecta, et commune omnium sepulcrum hominibus et brutis factum, quis contradiceret? Mos enim Prophetarum et justorum

Mœsti ægre inebriantur, cur?

Vinum datum a Deo ad remedium tristitiæ

omnium est, non solum pro iis duntaxat dolere, qui sibi proximi sunt, sed et pro reliquis omnibus. »

Idem S. Chrysostomus, homil. *De Castitate et Sobrietate* : « Vinum moderatum, ait, debilem stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus infusum medetur, antidotis etiam diversisque medicamentis adjunctum salutem operatur, tristitiam removet, languores animi delet, lætitiam infundit, convivas honesta miscere colloquia facit; paulo amplius vero sumptum quodammodo convertitur in venenum. » Et post nonnulla : « Rusticanum quidem, sed sanum dictum : Vini medicamentum plus justo sumptum, venenum esse cognoscitur. » Salomonem de more secutus Siracides : « Vinum, ait, in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem ab initio. Exultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum, » *Eccli.* cap. XXXI, 35. Vide ibi dicta. Alcæus Græcus poeta lyricus sic de vino canit :

> Vinum enim, quia oblivia dolorum inducit, Semelæ et Jovis filius
> Hominibus dedit. Infunde miscens vinum,
> Unam ad aquæ mensuram duas addens meraci,

ut scilicet in cyatho duæ partes sint vini, tertia sit aquæ. Idem :

> Nullam aliam severis arborem prius vite.

Ex quo Horatius :

> Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Xenophon in *Symposio* : « Vinum ita mœrores sopit, ut mandragora hominem; benevolentiam autem, non aliter quam oleum flammans, excitat. » Epictetus apud Maximum, *serm.* 30 : « Cicadæ, ait, canoræ, cochleæ autem mutæ, gaudent tamen hæ humectatione, illæ vero calore : hæ provocantur rore, et in eum exeunt, illas contra excitat sol ardens, et in eo canunt. Itaque si vis et musicus, et ex omni parte aptus vir existere, cum in compotationibus vino animus irrigatus fuerit, tum eum progredi et contaminari ne sinito : at, cum in consessibus a ratione animus incensus fuerit, tum et divinare et justitiæ oracula canere jubet. » Hac de causa vini repertor dictus fuit Liber, vel quod det licentiam et libertatem loquendi, vel quod liberet a curis, ait Seneca, lib. *De Tranquillitate animi,* de quo vide Jacobum Pontanum, lib. II. *Progymn.* Unde Horatius, *ode* 7, lib. I :

> O fortes, *ait*, majoraque passi
> Mecum sæpe, viri, nunc vino pellite curas.

Idem, lib. II, *Satyr.* 5 :

> Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ,

hoc est, ait Lambinus : « Potare, seu haurire oblivia curarum. » Et Anacreon :

> Quando vinum bibo, dormiunt curæ.

Et Ovidius :

> Vina parant animos faciuntque caloribus aptos :
> Cura fugit multo diluiturque mero.
> Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit :
> Tunc dolor et curæ, rugaque frontis abit.

Et Plato, lib. I *De Legibus* : « Vinum, ait, haustum continuo hominem seipso lætiorem atque hilariorem reddit. » Socrates apud Xenophontem, in *Symposio* : « Atque ut bibamus, ait, viri, etiam mihi valde placet. Revera enim vinum rigans animos, curas quidem non secus atque mandragora homines, sopit. » Panyasis apud Athenæum, lib. II :

> Est cibus igni par, vinum mortalibus ipsum,
> Cujusvis medicina mali, medicina dolorum,
> Maxima lætitiæ pars, et splendoris in ipsis.

Denique S. Augustinus, *Ad Virgin.* cap. I : « Vinum, ait, tristitiam removet, omnes animi languores delet, lætitiam infundit, convivas honesta colloquia miscere facit (1). »

Neque hoc ignoravit Lutherus, hæresum nostri ævi fax, qui, uti refert Cochlæus, cum acres ob novatam fidem et adinventam hæresim, assiduosque pateretur conscientiæ scrupulos, ut eos vino sopiret vel exstingueret, quotidie perpotabat et pergræcabatur strenue, ut videretur semper vinolentus et temulentus; atque suæ perfidiæ asseclis, qui similibus conscientiæ scrupulis exagitabantur, idem remedium suggerebat, ut scilicet scrupulos vino obruerent, sed frustra : nam ex ebrietate evigilantibus, et jam sobriis vivacius recrudescebant scrupuli, atque mordaces mentis angores eos acrius mordebant et discruciabant; malam enim conscientiam, et perfidiam assidue mordentem, nec vinum, nec res ulla mundi sanare potest, nisi vera fides duntaxat et pœnitentia.

Tropologice, Nesteros Abbas apud Cassianum, *Collat.* XIV, XVII, ex Septuaginta : « Date μέθην, hoc est, ait, ebrietatem (id est *inebriamentum,* ut vertunt Vaticani, puta *siceram inebriativam*), his qui in tristitia sunt, etc., id est, his qui pro pœnitudine actuum pristinorum mœrore atque tristitia deprimuntur, spiritalis scientiæ jucunditatem velut vinum quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eosque salutaris verbi crapula refovete, ne forte jugitate mœroris, ac lethali desperatione demersi, abundantiore tristitia absorbeantur qui ejusmodi sunt. »

8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt. — Vatablus, *patrocinare silenti in causa sua;* alii, *loquere pro muto;* Aben-Ezra, *propter eum qui effari nequit, tu loquere. Mutus* ergo vocatur, qui ad tribunal vocatus, jus suum tueri vel præ pudore non audet, vel præ imperitia nescit, quales sunt peregrini, pu-

(1) Et Homerus, *Iliad.* Z, 261 :

> Ἀνδρὶ δὲ κεκμηῶτι μένος μέγα οἶνος ἀέξει,
> *Viro defatigato robur magnum vinum auget.*

pilli, rustici, viduæ, quæ ab אָלַם, illem, id est mutus vel ligatus, cui scilicet lingua est ligata ne fari queat, vocantur אלמנות almanoth, quod ligatæ sint vel mutæ, ut suas injurias propulsare, suumque jus per rationes et leges tueri non valeant. His enim judex et princeps debet esse patronus, ac pro eis loqui, eorumque jus contra potentes et eloquentes defendere, uti fecit S. Ivo pauperum advocatus, S. Ludovicus rex Franciæ, et S. Job : « Auris audiens, ait, beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum, etc. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum : et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et dentibus illius auferebam prædam, » *Job* XXIX, 11. Ita passim Interpretes (1).

Quare minus genuine aliqui per *mutum* accipiunt taciturnum et servantem secretum, *q. d.* Tua secreta nulli reveles nisi muto, id est silenti, qui secretum non effutit, sed silens in mente condit et conservat : silens enim videtur elinguis et mutus. Verum hic non agitur de servando secreto, sed de tutandis miseris qui se tueri nesciunt. Unde Chaldæus vertit, *aperi os tuum his qui non pervertunt judicium*, imo jus habent, quod explicare et probare nequeunt.

Septuaginta per *mutum* accipiunt verbum Dei : « Aperi, inquiunt, os tuum verbo Dei, et judica omnes sane vel integre, » *q. d.* Verbum Dei exaratum in S. Scriptura elingue est, inanime et quasi mutum, quia leges judiciales et jura scriptis chartis tabulisque S. Scripturæ continentur, nec fari seque tueri queunt. Tuum ergo, o rex et judex, est ea animare et vocalia efficere, ut ea ore tuo enunties, promulges, defendas, ac ex eis justam sententiam proferas, sontes damnando et puniendo, insontes absolvendo et præmiando. Rex ergo et judex est os verbi Dei, æque ac juris et justitiæ, quod illam velut mutam facit vocalem, sonoram et formidabilem. Aliter alii : censent enim Septuaginta pro *muto* in dativo vertisse *mutus* in nominativo, scilicet *aperi os tuum mutus*, hoc est, non tua, o rex, sed Dei verba proferre debes : noli ergo ex cerebro tuo loqui, sed mutus et tacens exspecta a Deo quidquid dicturus es; ac tunc demum dictata a Deo verba dicito : Dei enim potestate et vice fungeris, ejus nomine jus dicis et causas judicas; ergo sic loquere ut Deum decet, cujus vices geris : utere scilicet verbis Dei, hoc est, ad eum modum integre ac juste sententiam profer, ac si Deus ipse ex solio sententiam proferret : Deus enim per judicem velut per os suum loquitur, et justum judicium enuntiat. Verum prior expositio, uti plenior, ita germanior est.

ET CAUSIS OMNIUM FILIORUM QUI PERTRANSEUNT. — Minus recte Tigurina vertit, *aperi os tuum muto, in judicio omnium eorum qui provocant*, scilicet ad tuum tribunal et judicium. Hebraice enim est בני חלוף *bene chaloph*, id est *filiorum mutationis* vel *transitus*. Quod *primo*, Pagninus vertit, *omnium filiorum mundi;* hi enim in perpetua sunt mutatione ac assidue transeunt tenduntque ad mortem. Omnis ergo homo est filius mutationis, quia a vita transit in mortem, a morte in immortalitatem. Unde Vatablus vertit, *in causa omnium filiorum interitus*, id est mortis, *q. d.* Omnibus esto æquus, omnes ex æquitate judica; neminem verere, esto is potens, dives et princeps sit : quia omnes sunt mortales brevique morientur, juxta illud : « Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram quæ non revertuntur, » II *Reg.* cap. XIV, 14; et illud : « Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat, » *Psal.* LXXXIX, 6; et illud *Job* XIV, 1 : « Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, etc., fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. »

Filii mutationis, qui? Respond. primo.

Secundo, Chaldæus vertit, *judica causas perversorum :* hi enim sunt *filii mutationis*, quia jura pervertunt, eaque in injurias mutant et convertunt.

Secundo.

Tertio, alii per *filios mutationis* accipiunt eos quorum fortuna commutata est, ut ex prosperitate et opibus dejecti sint in adversitatem et pauperiem : horum enim sors miserior est sorte eorum qui nunquam felices vel opulenti fuere, ideoque magis miseranda et sublevanda. Huc accedit R. Salomon : « Qui pertranseunt, » ait, sunt populi, quorum auxilium præteriit et irritum evasit.

Tertio.

Quarto, alii per *filios commutationis* accipiunt reos, qui vitam cum morte commutant, *q. d.* Vide, o Salomon, o rex, o judex, ne quem præcipitanter morti adjudices; a morte enim non est commutatio et reditus in vitam, sed semel occisus in æternum manet occisus; quare vide ne quem temere inaudita causa condemnes : sic enim facile insontem et justum condemnabis. Ita Aben-Ezra : « Bene chaloph, ait, sunt morti adjudicati ob capitale supplicium; horum igitur causam rite solerterque discutiendam curato. »

Quarto.

Quinto, proprie et genuine, *filii mutationis* vel *transitus* vocantur peregrini. Hi enim cum a patria absint, sintque apud exteros, nullum habent notum vel patronum, nesciunt jura loci, ab indigenis parvi fiunt, facileque ab improbis opprimi vel circumveniri queunt. Principis ergo est eorum patrocinium suscipere, eosque velut suos protegere et promovere. Exponit quod dixit : « Aperi os tuum muto. » Peregrini enim peregre sunt quasi elingues et muti, præsertim quia sæpe linguam loci non intelligunt, aut eloqui nesciunt.

Quinto, genuine.

Mystice, S. Hieronymus (vel potius Rabanus) in cap. I *Threnor.*, ad illa : *O vos omnes qui transitis per viam* : « Hinc, ait, per Salomonem dicitur :

(1) *Aperi os tuum muto*, pro iis qui se in judicio defendere non possunt, *in causam*, vel *pro causa omnium filiorum oppressionis; chalaph irruit* quoque significat.

Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt; muti enim dicuntur, qui prædicatorum verbis contradicendo minime resistunt, qui etiam pertranseuntes sunt, quia intentionem mentis in amore vitæ præsentis dedignantur agere. » Aliter Beda : « Os, ait, aperire muto, est populo gentium fidei verbum prædicare, qui divina eloquia prius personare nesciebat. »

9. **Aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem.** — Hebraice, *aperi os tuum, et judica justitiam, et judicium* (1) *afflicti et egeni;* Chaldæus, *et jus redde pauperibus, et injuriam patientibus;* Septuaginta, *et judica pauperem et imbecillum.* Addunt prisci codices : *Et vindica inopem et pauperem.* Quæ verba a quopiam per modum glossæ adjecta fuere. *Judica* enim idem est quod *vindica* inopem et pauperem a vi et oppressione divitum : regis enim est pauperum jura tueri contra potentiam divitum, cum ipsi contra eos se defendere nequeant. Tu ergo, o Lamuel, cum quo est Deus, in terris vices Dei exerce, de quo ait Psaltes : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. » Præclare S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. vi : « Non in pretiosa veste et zona, inquit, nec in præconis voce cernitur princeps, sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt corrigat, ac in injuriosos animadvertat, nec patiatur a potentioribus jus auferri. » Et Epictetus : « Nihil est quod magis eum qui præsit, deceat, quam ut neminem vel superbe contemnat, vel indecore admiretur, sed ex æquo omnibus præsit. »

ALTERA PARS CAPITIS ET ULTIMA LIBRI.

Huc usque audivimus monita Bethsabee data Salomoni filio : nunc Salomon matri vices rependit, ac matris occasione mulierem fortem, id est insignem matremfamilias, in eaque ipsammet matrem graphice depingit et celebrat. Sicut Christus accepto testimonio a S. Joanne Baptista, quod ipse esset Messias et Agnus, qui tollit peccata mundi, Joanni vicem rependit, hæc ei dans encomia : « Quid existis in desertum videre? etc. prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista. » *Matth.* cap. xi, 7. Ita Vatablus, Baynus, Aben-Ezra, Jansenius et alii.

Alii censent hæc quoque esse verba Bethsabee, quasi ipsa postquam monuit Salomonem de cavendis mulieribus, nunc eum doceat qualem ambire debeat uxorem, ac quot illa quantisque dotibus pollere debeat. Ita Cajetanus. Verum prius quod dixi verius est.

(1) Aliis *din* est verbum, eodem sensu, scilicet, *judica inopem et pauperem,* ut Vulgatus.

Porro elegantiæ causa versus hi sunt alphabetici : *primus* enim incipit a prima littera *aleph*, *secundus* a secunda littera *beth*, et ita consequenter per 22 versus; qui a totidem litteris Hebraicis ordine alphabetico inchoantur. Idem fit in *Threnis* Jeremiæ, ubi causam assignavi, et in Psalmis nonnullis, ut xxv, xxxiv, xxxvii, cxi, cxii, cxviii, cxlv. S. Hieronymus, ad *Paulam Urbicam*, censet hæc omnia ad finem capitis Iambico tetrametro esse conscripta : cujus metri quænam olim apud Hebræos fuerit ratio, numerus, pedes et mensura, jam ignoramus.

Allegorice depingit hic Salomon Ecclesiam, quæ uxor est Christi, veri Salomonis, et materfamilias fidelium omnium. Ita Auctor *Imperfecti* apud Chrysostomum, hom. 23 *in Matth.*, S. Gregorius, XXXIII *Moral.* xxii, vel juxta aliam editionem, xvi, Beda, Salonius, Glossa, Arboreus, Baynus et alii, quin et S. Ambrosius in fin. tom. II editionis Romanæ, fuse totum hoc caput Ecclesiæ adaptat; sed hic commentarius pene ad verbum idem est cum serm. 45 S. Augustini *De Diversis*, magisque redolet stylum S. Augustini, ac S. Augustino tributus a Possidio et Beda *Rom.* viii, et a doctoribus Lovaniensibus, qui hos S. Augustini sermones velut novos primi ediderunt. In textu tamen aliter sæpe vertit legitque hos Salomonis versus S. Ambrosius, aliter S. Augustinus. Rursum S. Ambrosius uberior est, et plura habet quam S. Augustinus.

Apposite ergo Christianos alloquitur S. Epiphanius in suo *Ancorato* : « O vos orthodoxi et Ecclesiæ filii, veritatis filii, sapientis et fortissimæ mulieris illius filii, cujus gloria est apud Salomonem dicentem : Mulierem fortem quis inveniet? *Proverb.* xxxi. Velut rara sit, imo potius una, fortem mulierem intelligit Ecclesiam Dei, vestram matrem, qua nihil fortius est, ut quæ moriatur per singulas excitatas persecutiones, pro nomine viri sui. » Hæc Epiphanius.

Tropologice depingit animam sanctam heroicis virtutibus deditam, ac signanter B. Virginem, cui hæc applicat S. Bernardus, *serm.* 9 inter parvos, et fusius serm. 2 super *Missus est*; sic et Auctor *Catenæ Græcorum.*

Symbolice, mulier fortis est sapientia, item S. Scriptura, quia hæc adaptat Lyranus ex R. Salomone.

Rursum mulier fortis est virtus heroica, sive virtutis perfectio. Ita R. Levi. Audi nostrum Pinedam, lib. II *De Rebus Salomonic.* cap. iv, num. 10. Monetur, inquit, a matre Salomon ne accipiat conjugem de terra Chanaan, dum ait : « Ne dederis mulieribus (Chananæis, profanis doctrinis, voluptatibus, falsæ religioni) substantiam tuam, et vias tuas ad delendos reges; » sed vaca sapientiæ, quæ reges amplificat. Suadet igitur ut « mulierem fortem accipiat de ultimis finibus et procul : » ipsa est sapientia. Hinc ejus dotes alphabetario carmine describit, ut ipsa etiam elementa

litteraria cum sapientiæ studio conjungantur, et puerum ab ipsa alphabetaria tabella sapientiæ et pietati assuefaciat.

Scripsit de muliere forti ingentem librum Albertus Magnus, quo singula capitis verba fuse examinat, ex iisque discursus et conceptus morales elicit, quibus magnam concionibus materiam suppeditat.

Vers. 10. Aleph. 10. MULIEREM FORTEM QUIS INVENIET? (*q. d.* inventu est non impossibilis, sed difficilis, quia paucæ tales sunt, et velut rara avis in terris) PROCUL ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EJUS. — Marcus Antonius Abagarus ex vetustissimis Bibliis ante annos 800, Armenorum lingua et charactere scriptis, legit: *Mulierem sani cerebri quis inveniet? pretiosior ea est lapidibus pretiosis.* Pro *muliere* hebraice est אשת *esceth*, id est mulierem vel uxorem: de conjugata enim et matrefamilias hic agi patet ex sequenti: « Confidit in ea cor viri sui, » etc.

Mulier fortis quæ? Respond. primo. Pro *fortem* hebraice est חיל *chail*, id est roboris, virtutis, strenuitatis. Unde *primo*, aliqui vertunt, *mulierem divitiarum*: divitiæ enim sunt robur et fortitudo divitis, *Prov.* XVIII, 11. Ita Aben-Ezra, qui vertit, *mulierem divitias parantem*, *q. d.* « Quis invenire queat mulierem rem facientem, roburque parantem præ sapientia qua sit exculta? »

Secundo, alii vertunt, *mulierem exercitus*, id est mulierem validam et militarem: unde de ea subdit: « Et spoliis non indigebit, » *q. d.* Fortitudine sua ampla ab hostibus spolia referet, quales olim fuere Amazones quæ tractando arma bellicosissimæ evaserunt, de quibus Valerius, lib. V *Argonaut.*: « Qualem Mavortia vidit Amazon; » Mavortia, id est bellicosa vel Marte genita, uti ipsæ de se jactabant. Et Virgilius, I *Æneid.*:

> Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis,
> Penthesilea furens.

Sic Lycurgus, legislator Spartæ, corpora virginum cursu, lucta, disci et telorum jactu exercebat. Rogatus, hanc causam dedit: « Ut in valido corpore fœtus validas agens radices, pulchre adolescat, ipsæque deinde mulieres robore in partu fœtæ, ejus dolores et conjugii domusque labores facile sustineant et superent, utque si necessitas postulet, pro se suisque liberis et patria possint pugnare et præliari. » Hinc Gorgo Leonidæ uxor cuidam dicenti: « Solæ vos Lacænæ, viris imperatis, » respondit: « Solæ enim nos viros parimus. » Ita Plutarchus in *Lycurg.* et in *Apophthegm. Lacon.* Similes Amazones et Lacænas nostra vidit videtque ætas. Sane durior et severior educatio filiarum facit eas robustas, animosas, strenuas, generosas, uti experientia quotidiana docet. « Sauromatæ uxoribus ceu dominis per omnia parent: virginem non prius locant ad nuptias, quam hostem occiderit, » ait Nicolaus, *De Moribus gentium*.

Tertio, Septuaginta melius vertunt, γυναῖκα ἀνδρείαν, id est *mulierem virilem*, puta viraginem, quæ virtute cum viris certet, imo viros superet; Chaldæus, *mulierem bonam;* Vatablus, *mulierem masculam;* alii proprie et genuine; *mulierem strenuam, industriam, heroicam*, puta heroinam; alii, *omni virtute cumulatam;* Baynus, *mulierem audacem ad res gerendas.* Solent enim mulieres esse pusillanimes et timidæ; unde mulier dicta est quasi *mollier.* « Quare mulier fortis, ait Hieronymus Osorius, dicitur, quæ muliebrem superat infirmitatem: nam fere mulierum genus infirmum et molle est, mulieremque a *mollitie* dictam passim docet Etymologorum turba: ergo femina quæ muliebrem, id est mollem et imbecillem naturam vicit, et conditione sua superior existit, hæc mulier fortis appellatur, seu mulier virtutis. » Hebræum enim *chail* vocatur strenuitas, industria, vigor tam mentis quam corporis, qui scilicet in labore et exercitio consistit, ac cum dolore enititur, et quasi parturit (radix enim חול *chol* significat parturire, et cum dolore eniti) facinora et actus heroicos. Mulier ergo *chail*, id est virtutis et strenuitatis, est quæ in operando est strenua, in patiendo magnanima, in regendo discreta et sapiens, in consolando blanda, in mercando industria, in providendo sollicita, quæ maritum alit, solatur, ditat, beat; quæ proles severe educat in lege et timore Dei, quæ servos et ancillas in officio et concordia continet, quæ domum et familiam prudenter moderatur, ei de victu et vestitu providet, eam locupletat. Talis fuit Salome, mater septem Machabæorum, II *Machab.* VII. Talis fuit S. Felicitas, talis S. Symphorosa, quæ septem filios erudivere ad martyrium. Talis fuit Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, de qua ipse in funere patris sic ait: « Divinam Scripturam dicentem audivi: Mulierem fortem quis inveniet? qua in sententia externi quoque sunt: siquidem illorum hoc est, nullam proba uxore meliorem rem cuique evenire posse, nec rursus improba pejorem. » Porro probam definit eam quæ pia est erga Deum, et industria sedulaque erga familiam, ac ab utroque matrem dilaudat: difficile enim est utrumque copulare; pietas enim quietem et otium, sedulitas sollicitudinem et negotium requirit.

PROCUL ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EJUS. — Hebraice Noster forte legit מפנים *mippinanim*, id est *ab angulis*, id est *ultimis finibus* (פנה *pinna* enim angulum et finem significat) *pretium ejus;* jam aliis punctis legunt מפנינים *mippeninim*, id est *præ margaritis*, sive *unionibus pretium ejus;* Septuaginta, *pretiosior est lapidibus pretiosis quæ talis est;* Chaldæus, *pretiosior est lapidibus optimis;* alii, *pretiosior est rubinis*, sive *carbunculis;* Vatablus, *feminam virtute præditam quisquis nactus fuerit, mercem habet gemmis procul petitis pretiosiorem* (1). Jam

(1) Recte Rosenmullerus, *et longe majus margaritis duetium ejus.*

Primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Mulier fortis res adeo rara et pretiosa est, ut in ultimis terræ finibus sit inquirenda, indeque arcessenda et evocanda. Sic regina Saba dicitur « venisse a finibus terræ, » id est a longinqua regione ad Salomonem, ut ejus sapientiam audiret, III *Reg.* x, 1, et *Matth.* xii, 42.

Secundo, planius et germanius, *q. d.* Mulier fortis, id est strenua et industria, rara res est rarique pretii, uti solent esse ea quæ de ultimis Indorum terris afferuntur : pretium enim ejus tantum est, ut cum pretiosissimis gemmis et margaritis, quæ ex remotissimis orbis partibus adducuntur, æquiparandum sit. Unde ex Hebræo legentes *mippeninim*, jam vertunt, *longinquum ab unionibus pretium ejus*, id est, longe superat pretium unionum sive margaritarum. Aut quod eodem redit, *q. d.* Pretium mulieris fortis adeo magnum, carum et rarum est, ut de ultimis terræ finibus petendum sit : nihil enim quantumvis pretiosum in terra nostra est, quod pretium mulieris fortis adæquet; sed a longe petendum est, quod ei in pretio debeat comparari et adæquari, hoc est, mulier fortis est res pretiosissima, cujus pretium vix æstimari, difficilius inveniri potest, quia pretium auri et argenti superat, ac cum pretio gemmarum certat, imo illud ipsum vincit et transcendit.

Alludit ad priscam uxorum coemptionem. Olim enim mariti uxores dato pretio coemebant ab eorum parentibus, uti Osee, cap. iii, vers. 2, uxorem sibi emit quindecim argenteis. Vide ibi dicta. Et Jacob emit Rachelem, serviendo pro ea Laban patri ejus septem annis, *Gen.* xxix, 27. Sensus ergo est, *q. d.* Si uxorem strenuam et virilem dato de more pretio justo emere velis, nulli parcas expensæ, quia talis omne pretium superat. Hinc Septuaginta vertunt, *pretiosior est lapidibus pretiosis, quæ talis est*; Hebræa, *pretiosior est margaritis.* Quale et quantum sit pretium margaritarum, ac sanctorum qui per eas repræsentantur, præsertim B. Virginis, per multas utrorumque analogias ostendi *Apoc.* xxi, 21. Syrus, *pretiosior est lapillis pretiosissimis, quibus nullum par pretium est.*

Mystice, mulier fortis est Ecclesia.

Allegorice, S. Ambrosius in hoc *Proverb.* caput, sub finem tom. II, per mulierem fortem accipit Ecclesiam, per ejus virum Christum, per filios Martyres : « Congruit, ait, diei Martyrum fortitudo mulieris; nisi enim ipsa fortis esset, ejus pignora in passione defecissent. » Et S. Augustinus, serm. 217 *De Tempore* : « Mulierem fortem quis inveniet? quod dixit : Quis inveniet, difficultatem inveniendi, non impossibilitatem oportet intelligi. Mulier ista fortis Ecclesia est. Quomodo non est fortis, quæ ab initio mundi tantis tribulationibus fatigatur, et tamen non vincitur? Mulierem fortem quis inveniet? Quis alius nisi Christus? Non autem eam fortem invenit, sed inveniendo fortem fecit. Nam ut eam inveniret, nonaginta novem dimisit in montibus, et quæsivit unam quæ erraverat, et humeris suis impositam ad ovile proprium revocavit. » Et fusius, *serm.* 218 : « Mulierem fortem quis inveniet? Difficile est invenire eam, et difficile est nescire eam. Nonne ipsa est civitas in monte, quæ abscondi non potest? quare ergo dictum est : Quis inveniet? cum dici debuerit : Quis non inveniet? Sed tu civitatem in monte positam vides, ut autem in monte ponitur, inventa est : ipsa est enim ovis illa quæ perierat. » Et nonnullis interjectis : « Et postquam eam invenit, non solummodo de spinis peccatorum suorum eripuit, sed etiam lapidibus pretiosis ornavit. Ideo de ipsa dicitur : Pretiosior est lapidibus pretiosis. » Concludit denique assignans ejus lapides pretiosos, seu mundum muliebrem : « Sunt in Ecclesia lapides pretiosi, et semper fuerunt, docti scilicet, abundantes scientia et eloquentia, et omni instructione legis. Pretiosi plane isti lapides sunt : de ipsis fuit Cyprianus, de ipsis fuit Ambrosius, et cæteri eorum similes. Ex eorum numero quidam erraverunt ab ornatu hujus mulieris. » Eadem pene ad verbum habet S. Ambrosius loco jam citato; quare ex alterutro in altero transcripta esse videntur.

Luculentius magisque pathetice Beda, qui per pretium mulieris fortis, id est Ecclesiæ, accipit Christum, qui pretio sanguinis sui eam redemit : hoc autem pretium procul fuit, quia de cœlis venit. Addit deinde : « Quamvis et ita recte possit intelligi, pretium sanctæ Ecclesiæ procul positum fuisse, quia incarnatio Verbi Dei, conversatio inter homines, passio ac resurrectio longe a nostræ esset naturæ conditione discreta; quoniam videlicet ille et quando voluit, et de qua voluit matre natus est, et sine peccato vixit in mundo, et quando voluit, et qua voluit morte discessit a mundo, tempusque resurrectionis et ascensionis suæ in potestate habuit, et cætera hujusmodi, in quibus tam procul est a nobis, quam cœlum distat a terra. »

Tropologice, mulier fortis B. Virgo.

Tropologice, mulier fortis, imo heroina omnium fortissima, ac martyrum princeps et regina est B. Virgo, quæ, ut ait S. Bernardus, *serm.* 9 inter parvos : « Adeo fortis fuit, ut illius serpentis caput contereret, cui a Domino dictum est : Inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius : ipsa conteret caput tuum. » Quocirca B. Maria est margarita, quæ omne pretium superat : pluris enim valet quam omnes angeli et homines mundusque universus, et, ut ait S. Augustinus : « Ornamenti sui ipsa pretium est. » Quæ recte unio dicitur, quia sibi suæque carni, et consequenter toti generi humano Filium Dei, et comitanter totam SS. Trinitatem univit et copulavit in perpetuum. Idem S. Bernardus, serm. 2 super *Missus est* : « Cui, ait, hæc victoria (contriti serpentis) servata est nisi Mariæ? Quam vero aliam Salomon requirebat,

cum dicebat : Mulierem fortem quis inveniet? Noverat quippe Sapiens hujus sexus infirmitatem, fragile corpus, lubricam mentem : quia tamen et Deum legerat promisisse, et ita videbat congruere, ut qui vicerat per feminam, vinceretur per ipsam; vehementer admirans aiebat : Mulierem fortem quis inveniet? quod est dicere : Si ita de manu feminæ pendet et nostra omnium salus, et innocentiæ restitutio, et de hoste victoria, fortis omnino necesse est ut provideatur, quæ ad tantum opus possit esse idonea. Sed mulierem fortem quis inveniet? At ne hoc quæsisse putent desperando, subdit prophetando : Procul et de ultimis finibus pretium ejus, hoc est, non vile, non parvum, non mediocre, non denique de terra, sed de cœlo; nec de cœlo proximo terris pretium fortis hujus mulieris, sed a summo cœlo egressio ejus. »

Et anima sancta.

Rursum mulier fortis est anima sancta et religiosa, præsertim quæ actionem contemplationi jungit. Vita enim activa est quasi ancilla, contemplativa est quasi filia pulchra et delicata; at utraque simul est quasi mulier fortis uxor Christi, ipsum namque contemplationis stringit amplexibus, ac sua doctrina, prædicatione et actione multos ei filios gignit, educat et gubernat. Talis rara est et inventu difficilis. Hujus indumentum est fortitudo patientiæ, et decor justitiæ : fortitudo tuetur decorem, et decor ornat fortitudinem. Vide nostrum Alvarum de Paz, libro II *De Vita spirituali*, part. II, cap. XIX.

Vers. 11. Beth.

11. CONFIDIT IN EA COR VIRI SUI, ET SPOLIIS NON INDIGEBIT. — « Confidit, » id est secure in uxore strenua conquiescit cor mariti, quia certus est non tantum de ejus castitate, sed et de ejus fide et strenuitate ; in eam ergo cordis sui curas et sollicitudines de providendo familiæ resignat ; illi opes suas, arcana sua, resque omnes vel actas vel agendas tuto credit et committit. Magna enim est mariti crux et anxietas, si uxorem de fide suspectam, aut pigram vel improvidam habeat : tunc enim tota domus cura in maritum recidit, nec tantum domus, sed uxoris ipsius : timet enim maritus ne uxor res suas prodigat, aut cum amicis vel amasiis epulando consumat, aut in suos cognatos furtim dispenset, aut per imprudentiam negligendo dissipet : quare mille, ut ita dicam, oculis ejus actus ceu Argus observat, ut vix aliud agere queat, nec animus ei sit ad quippiam magni aggrediendum. Hisce omnibus maritum exonerat uxor prudens et strenua, quæ proinde marito confidentiam, quietem, securitatem et gaudium inenarrabile affert.

ET SPOLIIS NON INDIGEBIT. — scilicet vir, non uxor. Hebræum enim יחסר *iechsar* est masculini generis; unde virum respicit, non uxorem. Potest tamen ad utrumque referri, si sic ad verbum ex Hebræo vertas, *et spolium non deficiet*, scilicet tam viro quam uxori. Chaldæus, *et non spoliatur, neque indiget*. Jam

Spolia quæ? Resp. primo.

Primo, per *spolia* aliqui accipiunt annonam et cibos ad alendam familiam necessarios. Unde Syrus vertit, *et dactylis non indigebit*. Dactylis enim, qui fructus est palmæ, Syri, Indi et Ægyptii victitant, utpote quibus suppetit palmarum copia, quæ eis victum et vestitum suppeditant. Unde S. Paulus primus Eremita, S. Antonius, S. Macarius, cæterique Anachoretæ in Thebaide dactylis, quos paucos per diem sumebant, per multos annos vixerunt.

Secundo.

Secundo, alii per *spolia*, accipiunt opes et bona quælibet (1). Unde R. Salomon vertit, *et bonis non carebit*; Vatablus, *re domestica non egebit*; Tigurina, *res ejus non decrescunt*; Aben-Ezra, *mariti animus in ea confidit, quod rem familiarem administret; quare supellectilem quæ ab ea paratur, nunquam desiderabit*.

Tertio.

Tertio, noster Salazar per *spolium* accipit vestem scutulatam, quæ a scuto dicitur, quod scutorum formis sit insignita. Scuta autem solent esse spolia belli, *q. d.* Uxor strenua non indiget scutulata veste et monilibus, sed nuda et indotata a marito duci potest, tum quia illi dos sufficiens est industria et strenuitas propria; tum quia ipsa virilis est, ideoque ornamenta illa muliebria ceu feminea et vilia, quæ tam studiose sectantur mulieres vanæ et philocosmæ, utpote veris prudentiæ et virtutum ornamentis destitutæ, despicit atque contemnit, omnemque sui cultum collocat in sapientia, probitate et strenuitate.

Quarto.

Quarto, Jansenius proprie *spolia* accipit, *q. d.* Vir hujus strenuæ uxoris non opus habebit ut ad castra procedat, fiatque miles ad captanda hostium spolia, ut ex iis se alat et ditet : quia uxor strenua affatim opum ei suggeret, ut eas ex spoliis hostium cum tanto sui impendio et periculo quærere non debeat.

Quinto.

Quinto, Luysius Legionensis, tract. *De Muliere forti*, per *spolia* accipit mercaturam et merces, quia non raro mercatores merces et opes ex spoliis, puta ex usuris, fraudibus et injustis contractibus, quibus alios spoliant, congerunt; *q. d.* Vir iste felix, cui diligens ac sollicita uxor contigit, augendæ rei familiaris spem in ipsa reponens, satis sibi ducet agros colere et fructus decerpere, quos tellus sponte affert; negotia vero et mercaturam exercere ad quæstus ampliores percipiendos, opus sibi esse non existimabit.

Sexto, genuine.

Sexto, planius et plenius, *q. d.* Confidit in ea cor viri sui, quod ipsa sibi et familiæ suæ industria de rebus necessariis abunde providebit, ita ut spoliis non indigeat; sed loco spoliorum armis partorum sint illi fruges et opes, labore vigoreque suo partæ. Nominat *spolia*, *primo*, quia persistit in metaphora *mulieris fortis*, hebraice חיל *chail*, id est militaris et bellicosæ, cujus spolia sunt manuum, non hostium : suis enim ma-

(1) Recte.

quibus diripit lucra ingentia instar spoliorum; secundo, quia olim primæ Hebræorum opes conflatæ fuere ex spoliis, quibus spoliarunt Ægyptum, Exodi XII, 36, et Chananæos, cum per Josue eos devicerunt, et Chananæam occuparunt. Hinc per catachresin Hebræi quaslibet opes vocant *spolium* vel prædam, ut patet versu 15. Sic etiamnum Arabes, Tartari, Cosaki aliique plures vivunt ex rapto : unde omnes eorum opes sunt spolia; *tertio*, τὸ *spolia* notat tum virtutem mulieris, tum opum copiam, *q. d.* Mulier fortis suo valore et sapientia res ad familiam necessarias viro sibique comparabit, non minore industria, nec minore virtute quam si victis hostibus asportasset spolia; quare rebus omnibus affluet, perinde ac si opima ab hoste spolia retulisset: nam, captis urbibus, magna et varia rerum supellex victoribus cedit, quæ spolia dicuntur; ita Baynus. Hinc Septuaginta : *Et bonis* vel *honestis spoliis nunquam indigebit*, ubi Auctor *Catenæ Græcor.* : Ejus, inquit, proventus et fructus appellantur honesta spolia ad differentiam malorum, qualia sunt quæ injuste comparantur.

Allegorice. Allegorice, cor Dei et Christi confidit in Ecclesia, quam sibi despondit, quia per gratiam et charismata sua eam fortem et stabilem efficit, ut contra omnes dæmonis et impiorum impugnationes fidelis et sancta perseveret usque in finem mundi, imo in æternum. Ita S. Ambrosius, lib. VI *in Lucam*, post initium : « Confidit, inquit, in ea vir suus. Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus ejus, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem ejus divinitatis suæ gloria; sicut et illa bina vestimenta fecit viro suo, ut in præsenti et in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc femina, cujus tale textrinum est, quam non mollia lanæ fila carpentem, sed pretiosa virtutis pensa tractantem vir ejus inveniat, quæ manus extollat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare non mensuram, gloriosi subtegmen laboris intexens. » Causam subjicit amorem et exspectationem sponsi, puta Christi. Unde ait : « Sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et jam cum viro suo esse desiderans, dicens : Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum; occurram ei facie ad faciem, cum venire cœperit in gloria sua. Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi : Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis), inebrietur spiritu; agnoscat mysterium, loquatur oraculum. »

Rursum S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis* (exstant inter novos a Lovaniensibus editos), qui ad verbum idem reperitur apud S. Ambrosium, in hunc *Proverb.* locum sub finem tom. II, editionis Romanæ, sive Sixtinæ : « Plane confidit, ait, et ut confidamus et nos, docuit. Commendavit enim Ecclesiam usque ad terminos orbis terrarum per omnes gentes, et a mari usque ad mare. Hæc si non usque ad finem perseveraret, in ea cor viri ejus non utique confideret. » Et post nonnulla : « Mulier hæc spoliis non indiget, non quia non quærat, sed quia abundat multis. Undique mundum spoliat, rapit undique trophæa diabolo. Ideo dicit viro suo, sicut scriptum est in Psalmo : Exsulto ego in verbis tuis sicut qui invenit spolia multa. Quemadmodum spoliis indigebit, quæ undique rapit, undique trahit, undique acquirit, undique operatur bona? »

Sic et Beda, qui et causam addit: Novit enim, ait, spiritum gratiæ, quem dedit; novit virtutem charitatis, quam ejus præcordiis infudit. Unde ei dicitur a sponso *Cantic.* VIII, 6 : « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. »

Idem ab eodem sponso tropologice dicitur cuilibet animæ fideli et sanctæ, quæ totam mentem, totum amorem et affectum in Christo ceu sponso defixit. Unde S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus « quænam esset via ad sanctitatem, » respondit : « Una ad unum, una ad unum, » scilicet una anima uni Deo detur, tota et in solidum, quanta quanta est; sic evadet sancta, imo cœlestis et divina, ut in ea ceu in templo suo confidat et conquiescat Deus, ac vicissim ipsa in Deo et Christo ceu sponso amantissime confidat et conquiescat; uti præ cæteris fecisse S. Agnetem legimus in ejus Vita apud Ambrosium, *serm.* 90, et lib. I *De Virgin.* Anima enim sancta, perfecte Deum et Christum amans, tota se in ejus amorem effundit et transfundit : quare non aliud cogitat quam ipsum, quem in omnibus rebus contemplatur et amat; nec in iis amat aliud quam ipsum, unde æqualiter ipsum amat in omnibus tam adversis quam prosperis : quia Christum suum reperit tam in monte Calvariæ, quam in monte Thabor. Sicut ergo in monte Calvariæ non amat crucem, sed Christum crucifixum, sic in Thabor non amat gloriam, sed Christum gloriosum : illi enim dicit : « Dilectus meus mihi, et ego illi. »

Via ad sanctitatem, quæ?

Rursum mulier fortis est B. Virgo, in qua vir ejus, puta S. Joseph, post plane perspectam eximiam ejus sanctitatem, et conceptionem de Spiritu Sancto ex angeli revelatione cognitam, plane confisus est et conquievit. Hinc graves theologi asserunt Josepho, mox ut conjugium iniit cum B. Virgine, ob tantæ virginis et matris Dei reverentiam, exemptum fuisse omnem libidinis fomitem et sensum, ita ut ne primos quidem ejus motus persentisceret. Ita censent Joannes Eckius, serm. *De S. Joseph*, Jacobus Christopolitanus in *Magnificat*, Gersonius, serm. *De Nativ. Virginis*, et

De B. Virgine in qua confidit vir Joseph.

alii. Porro idipsum, puta fœdis hisce motibus sese liberum, utique persentiscebat ipse Joseph; idque non ante, sed a conjugio B. Virginis sibi obtigisse advertebat: illam ergo ut virginem divinam reverebatur, omnemque post Deum in illam spem et fiduciam collocabat. Rursum Spiritus Sanctus fuit quasi vir B. Virginis, quia in ea operatus est conceptionem Christi, fecitque in ea quod in aliis mulieribus efficit vir. Unde cum B. Virgo angelo nuntianti Christi incarnationem respondisset: « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? » occurrit angelus, et virum assignavit Spiritum Sanctum, dicens: « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; » ut scilicet totus tota sua plenitudine in te illabatur, itaque in te confidat, id est confidenter et secure in te habitet, tibi sua dona omnia communicet, tibi seipsum omniaque sua credat et committat, imo Verbum cum tota deitate ceu suppositum, imo depositum divinum, in te confidenter collocet et deponat. Unde S. Laurentius Justinus agens de nuptiis B. Virginis, ait Spiritum Sanctum et Josephum sic officia inter se partitos fuisse, ut cura et custodia corporis Virginis ad Josephum pertineret, animi autem curam et custodiam sibi sumeret Spiritus Sanctus. Denique in ea confidit cor Spiritus Sancti, quia eam peccatorum advocatam constituit, per quam plurima eorum, qui a peccatis ejus ope salvantur, spolia acquirit; cujus rei innumera sunt exempla: unde ipsa vocatur « spes peccatorum, et fiducia miserorum. »

Et Spiritus Sanctus.

12. REDDET EI (scilicet viro, ut patet ex Hebræo הוא *hu* quod est masculinum) BONUM, ET NON MALUM, OMNIBUS DIEBUS VITÆ SUÆ, — quibus scilicet vivit ipsa mulier, ut patet ex Hebræo, *q. d.* Non ad aliquot dies, menses vel annos, sed constanter per omnem vitam uxor strenua reddet marito bonum, et non malum.

Vers. 12. Simel. Uxor strenua reddet viro bonum, quod?

Primo, Aben-Ezra sic exponit, *q. d.* Mulier strenua marito bona rependit, eo quod maritus in eamdem spem suam rejiciat, in eaque confidat, nec unquam de ea male mereatur. Huc accedit Baynus, *q. d.* Uxor viro pro confidentia, qua illam sibi devinxit, reddet ei fidem, non perfidiam, ut scilicet bona ei retribuat, non mala, quod sinceram et liberalem uxoris indolem arguit, ac magnanimitatis ejus est indicium, eo quod amore se vinci non sinat, sed amorem amore penset, obsequia obsequiis superet.

Sp. Primo.

Secundo, Vatablus, *q. d.* Uxor mascula virum suum semper lætitia afficit, quia facit ut jugiter gaudeat ob bona quæ ei assidue procurat; *bonum* enim sæpe significat lætum, sive jucundum, sicut *malum* significat triste et molestum; ut cum dicitur: « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! » Et: « Sufficit diei malitia sua, » id est afflictio et tristitia sua, *Matth.* VI, 34.

Tertio, alii, *q. d.* Uxor proba viri opes non dissipabit, sed cumulabit et augebit, idque faciet ut bonum bono rependat, quo significat Salomon virum ita benevolum et beneficum esse debere uxori, et sua benevolentia et beneficentia provocet, et quasi cogat illam ut eamdem sibi reddat et retribuat, quod sane prudens est consilium; hæc enim est optima ratio conciliandi pacem et concordiam inter conjuges, si obsequiis inter se certent. Vir ergo præveniat uxorem beneficiis, uxor eadem, imo majora illi rependat: « Magnes enim amoris est amor; » et: « Si vis amari, ama. » Nullum enim potentius telum ad extorquendum amorem, quam amor.

Quarto, Jansenius *bonum* quodlibet accipit, *q. d.* Mulier fortis reddet viro bonum, et non malum; hoc est, juxta confidentiam, quam vir de ea habet, reddet hæc mulier viro bonum, idque sine alicujus mali permixtione; nec id ad breve tempus, sed omnibus diebus vitæ suæ; ergo et post mortem mariti, si ipsam superesse contingat, non obliviscetur ejus, sed pie semper erga illum affecta persistet. Bonum autem quod mulier viro reddit, est animi securitas, et per illam cordis lætitia, vitæ longævitas, rerum domesticarum procuratio et conservatio, etc. Sic et Ecclesiasticus ait, cap. XXVI, 1: « Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex. Mulier fortis oblectat virum suum, et annos vitæ illius in pace implebit; » et vers. 16: « Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit; disciplina illius datum Dei est. »

Quarto.

Quinto, pressius et strictius noster Salazar hæc accipit de uxore, cui severus, morosus et durus obtigit maritus, *q. d.* Licet maritus acerbus uxorem generosam objurget, carpat, succenseat, ipsa tamen adeo lenis et magnanima est, ut omnia sustineat, et bona placidaque verba malis et acerbis regerat; itaque vincit mariti asperitatem, ut ex iracundo fiat mitis et blandus, uti B. Monica mater S. Augustini sua lenitate domuit iras Patritii sui mariti, ut refert S. Augustinus, lib. IX *Confess.* Qua de re pulchrum exemplum viperæ, quæ, dum copulatur cum muræna, prius venenum evomit, affert et conjugibus imitandum proponit S. Basilius, hom. 7 *Hexam.*: « Vipera, ait, ob nuptiarum venerationem virus evomit: tu duritiam, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis? »

Quinto.

Igitur hic est heroicus mansuetudinis, patientiæ et magnanimitatis gradus, qua uxor viro bonum pro malo, mollia pro asperis, humilia pro superbis, blanda pro iracundis rependit. Nimirum hominis est bonum pro bono regerere; sancti et angeli est bonum pro malo reponere; vice versa, ethnici est malum pro malo reddere; barbari et dæmonis est malum pro bono retribuere. Omnes hi sensus oppositi sunt; primus tamen planior est, quartus plenior, quintus pressior et profundior.

Porro R. Levi τὸ *reddet* vel *retribuet* accipit improprie pro dabit, largietur, quomodo subinde

in Scriptura accipitur τὸ *retribuere* pro *tribuere*, ἀντίδωρον pro δῶρον, scilicet compositum pro simplici, nulla habita ratione meriti vel recompensæ. Unde exponit, *q. d.* Uxor gnava virum sibi beneficiis demeretur, eo quod ejus servituti et obsequio se prorsus demittat et mancipet, neque unquam servitutem defugiat. Hinc et Septuaginta Complutenses vertunt, *operatur enim viro suo bonum, et non malum tota vita sua;* Vaticani, *operatur enim viro bona in omni vita sua, q. d.* Mulier pigra, vel morosa et rixosa, molestat virum eumque stimulat ad mala, puta ad iram, tristitiam, desperationem; at mulier sedula, et viri amans, illi cooperatur ad omne bonum, quia eum in adversis solatur et erigit, in difficilibus animat, in perplexis sanum suggerit consilium. Quare sicut boves idem trahentes jugum, se invicem solantur, animant, roborant, ut currum frugibus onustum facile trahant, quem alteruter solus trahere nequiret: sic uxor eodem jugo matrimonii conjugata (unde et conjunx dicitur), et copulata cum viro, ejus labores et dolores compatiendo et consolando alleviat, imo in se transcribit, ut junctis utrinque viribus facile omnes tolerent et superent, itaque jugum conjugii paribus animis et passibus alacres et læti ducant. S. Augustinus, serm. 48 *De Diversis*, legit, *operatur viro suo bona et non mala;* et Syrus, *fecit ei bonum;* et Auctor *Catenæ Græc., tota vita viro conciliat bonum, et non malum; q. d.* Ut viri gratiam captet, bona semper operatur, nunquam mala; hoc signum est probæ indolis, æque ac virtutis: fidelium enim et Sanctorum hoc axioma proprium est, quod in omnibus actionibus velut præmeditatum præferunt: « Omnibus bene, nulli male facito: de omnibus bene merere: omnes amicos benevolentia retine, inimicos officiis tuis concilia et fac amicos. » Docuit idipsum Christus verbo et exemplo, qui nulli licet inimicissimo vindictam optavit, multo minus intulit, sed omnibus suam doctrinam et gratiam obtulit. Unde de eo ait S. Lucas, *Actor.* x, 38: « Transiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. » Deus enim omnibus benefacit, nulli male, ideoque est et vocatur Deus, quia « solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, » *Matth.* v, 45.

Allegorice, de Ecclesia et anima sancta.

Allegorice Ecclesia, et anima sancta sponso suo Christo reddit bonum, et non malum, quia studet bonis operibus, et cavet a malis, ut ei placeat, ideoque bona bonis accumulare satagit, ut eis magis magisque suam gratiam et Christi gloriam magnis quotidie incrementis adaugeat. Ita S. Ambrosius in cap. xxxi *Proverb.*, sub finem tom. II: « Hinc mulier ista, ait, quia exspoliat mundum, rapit gentes, tota vita operatur bonum; verum non sibi, sed viro: ut quæ jam non sibi vivat, sed qui pro omnibus mortuus est, et resurrexit. Viro ergo operatur bonum, illi servit, illi devota est, illum diligit, illi placere semper studet. Non se ornat, nec propter suos, nec propter alienos oculos; non quærit hominibus placere; non quærit quæ sua sunt: operatur omnia viro suo. » Huc accedit Beda: « Reddit quippe, ait, anima Christo bonum, cum perceptis ab eo vitæ muneribus recte vivendo respondet; cum ea quæ ipsa scire vel facere ab illo adjuta potuit, etiam aliis intimare satagit. »

B. Virgo Josepho retribuit omne bonum.

Rursum mulier hæc est B. Virgo, quæ Josepho sponso, eo quod virginitatis suæ fuerit in conjugio custos, retribuit omne bonum. Audi S. Bernardum, serm. *De S. Josepho*: « Amplius autem, quia omnia quæ sunt uxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Joseph recipere poterat, ei liberalissime exhibebat. » Et post nonnulla: « Quantas putas exhortationes, consolationes, promissiones, illuminationes, et æternorum bonorum revelationes recepit in transitu suo Joseph a sanctissima sua sponsa Maria? » Hac de causa B. Virgo Josepho cooperata est ad omnem virtutem, gratiam et gloriam, uti explicare pergit S. Bernardus: « Quomodo, ait, cogitare potest mens discreta, quod tanta unione uniret menti tantæ Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? unde credo Joseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione, » etc.

Vers. 13. Daleth.

13. QUÆSIVIT LANAM ET LINUM, ET OPERATA EST CONSILIO MANUUM SUARUM. — Hebraice, *quæsivit lanam et lina, et fecit in voluntate manuum suarum* (1); alii, *in beneplacito manuum suarum;* Chaldæus, *et operata est juxta voluntatem manuum suarum;* Septuaginta, *filans lanam et linum, fecit quod utile est manibus suis;* Syrus, *vestigavit linteum, seu tunicam; operata est ejus manus quodcumque libuit.*

Consilium manuum multiplex.

Sensus clarus est, *q. d.* Studuit lanificio: unde non exspectavit donec maritus ei lanam et linum coemeret, vel obtruderet; sed ultro ipsa utrumque quæsivit, ut inde vestes laneas et lineas conficeret, quibus virum, filios et domesticos decore vestiret. Hoc est quod subdit: « Et operata est consilio manuum suarum, » id est, manus juxta voluntatem ejus operatæ sunt, ita ut manus tam promptæ forent ad opus quam voluntas, perinde ac si manibus insita fuisset voluntas et promptitudo operandi. Est hypallage. Ita Aben-Erza: Operata est, inquit, in voluntate manuum, quasi manibus volendi facultas insit; ut e contra in manibus pigri est nolitio, ut ita dicam, operandi. Et Vatablus, *in beneplacito*, ait, *manuum suarum, quia complacet sibi, et delectatur opere manuum suarum;* Tigurina, *operatur cum voluptate manibus suis;* ut enim opus sit facile, fructuosum et constans, voluntas adsit oportet.

(1) *Studiosa est lanificii et linificii, et tractat* (lanam et linum) *labore, vel peritia manuum suarum.* Maurer, *tractat*, manibus terit (coll. arab.) *lanam et linum, et opus facit manibus lubentibus.*

Secundo, R. Emmanuel vertit, *fecit voluntatem manibus suis*, id est, quidquid voluit ex lana et lino confecit; tanta erat ejus operandi in lino et lana dexteritas, ut voluntas non materiam, sed materia voluntatem et manum sequeretur, ut quidquid illa vellet, illico dexteritate manuum in lucem proderet et fieret.

Tertio, Noster vertit, « consilio, » id est industria, peritia et dexteritate manuum suarum, *q. d.* Mira pollet manuum, æque ac mentis industria, ad eximie et dexterrime filandum, texendum, et quodlibet opus textile conficiendum. Ars enim, puta habitus et dexteritas filandi, texendi, fabricandi, etc., tum in mente manus ad opus dirigente, tum in ipsis manibus operantibus, quæ ex assidua operatione habitum et facilitatem operandi induerunt, consistit. Sic de Beseleel architecto tabernaculi ait Deus *Exodi* XXXI, 2 : « Implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest. »

Rursum « consilio, » id est prudentia prudentique electione, *q. d.* Prudenter operatur manibus non res futiles et inutiles, sed serias et utiles, quæ ad domesticorum vestitum conferant. Unde Septuaginta vertunt, *et fecit quod utile est manibus suis*. Multæ enim nugosæ et curiosæ mulieres operantur res nugosas et curiosas, sed inutiles, imo illecebrosas et noxias : at mulier hæc prudens non nisi utilia, sana et sancta operatur. Hoc est ejus consilium, hæc ejus sapientia et prudentia. Hinc Plato in *Symposio* Salomonem secutus, πόρον, id est opum deum, fecit filium μήτιδος, id est consilii : consilio enim parantur opes. Illecebrosa sunt pepla, et sindones adeo subtiles, ut per eas corporis forma et nuditas transluceat, quæ proinde carpens S. Hieronymus, epist. 7 *ad Lætam*, de institutione filiæ, sic ait : « Spernat bombycum telas, serum vellera, et aurum in fila lentescens : talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. »

Moraliter de linificio feminarum.

Moraliter, discant hic mulieres se suasque filias linificio et lanificio assuefacere : hoc enim proprium est feminarum opus, ut ad hoc natæ et a natura fictæ factæque videantur, idque duplici fine et fructu : *primo*, ad fugam otii ; *secundo*, ad custodiam honestatis et castitatis. Operi enim dum intendunt, amasios fugiunt, eisque attendere nequeunt. Quocirca ab omni ævo strenuarum mulierum, etiam principum et reginarum, hæc in lana et lino fuit occupatio. Laudatur Anna uxor Tobiæ, quod ibat quotidie ad opus textorium, *Tob.* cap. II. S. Hieronymus instituens virginem Demetriadem : « Habeto, ait, lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusi vertantur. » Et alibi *ad Lætam*, de institutione filiæ : « Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere. » Ex veteri Romanorum more thalassii nomen in nuptiis crebro jactabatur, ut videlicet hac nuptiali voce provocarentur novæ nuptæ, exhortarenturque ad opus et lanificium, ut Varro et Juba, et Plutarchus tum in *Romulo*, tum in *Quæstionibus*, cap. XXIX, et Festus Pompeius tradiderunt : ταλάσιον enim significat lanificium, ait Plutarchus, unde Latinis *thalassio*. Quam vocem crebro occinebant sponsæ, illamque signum fuisse lanificii testatur Varro, scilicet thalassionem veteres vocasse quasillum vas lanificiis aptum. Hinc Thalassio apud Romanos erat Hymenæus, puta virginitatis deus, inquit Servius : virginitatis enim custos est lanificium. Sed et sponsæ (quod scribit Varro, et Plutarchus postremo a me citato loco, et Plinius lib. VIII, cap. XLVIII) colum secum in domum sponsi inferebant et fusum, virorumque januam lana coronabant ac cingebant : hac quoque cæremonia nuptiali indicantes, lanificium a nuptis in domo maritali exercendum esse. Item apud eosdem Romanos in pelle lanata nova nupta considere solebat, quo testaretur lanificii officium se præstituram viro, ut refert ipse Pompeius. Quin ipsi Romani apud Caiæ Cæciliæ statuam æream, in templo M. Anci sitam, colum, lanam et fusum confixerunt, pudicitiæ et industriæ ejus certa monumenta. Auctores M. Varro et Plinius loco jam citato, et Plutarchus in *Problem.* dicto cap. XXIX. Ea est autem, ut scribit idem Pompeius, quæ, antequam Romam venisset, Tanaquil vocabatur, uxor Tarquinii Prisci Romanorum regis, quæ tantæ probitatis fuit, ut id Caiæ nomen boni ominis causa frequentarent nubentes, quam summam asseverant fuisse lanificam. Cujus etiam rei meminit Caius Titus Probus in *Epitome* X lib. Valerii Maximi, si non titulus ejus libri fallax sit : ubi et illud præterea dicit ideo institutum fuisse, ut nova nupta ante januam mariti interrogata quænam vocaretur, Caiam esse se diceret. Non multo post tempore Lucretiam nocte sera lanæ deditam, inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem, Collatinus maritus juvenesque Tarquinii inveniunt ; quod pro signo probitatis accipi voluit Livius, paulo ante finem lib. I ab Urbe condita, et Plinius, aut quisquis est auctor, lib. *De Viris illustr.* in Tarquinio et Collatino ; et Servius in eum locum Virgilii, lib. VIII *Æneidos* :

> Nec non Tarquinium ejectum.

Sed et eamdem historiam recensens Ovidius, lib. II *Fastorum*, ait :

> Inde cito passu petitur Lucretia ; cujus
> Ante thorum calathi, lanaque mollis erat :
> Lumen ad exiguum famulæ data pensa trahebant.

Theano Pythagorica, Brotini Crotoniatæ (ut Plotino placuit) aut ipsius Pythagoræ (ut Theocritus maluit) uxor interrogata, quam potissime uxorem commendaret, respondit illud Homericum : « Telam tenentem et meum (id est viri)

nam Agamemnon est qui loquitur) lectum instruentem. » Ita Athenæus Naucratita, et Stobæus, *serm.* 72. Apud eumdem Homerum, lib. IV, tum *Odysseæ*, tum *Iliados*, Helena lanificium exercet; et lib. V ejusdem *Odysseæ*, Mercurius Calypso nympham, Atlantis filiam, texentem reperit; et lib. VI, Areten Alcinoi regis uxorem in foco sedentem, cum ancillis et pensa purpurea torquentem invenit Nausicaa ipsius filia. Herodotus in *Calliope* tradit Xerxem regem regum, ab Amestri uxore donatum amiculo quod ipsa texuerat. Curtius quoque, lib. V, memoriæ prodidit Alexandrum vestes Macedonicas ad se ex Macedonia missas, cum his qui eas confecerant, tradi Sisygambi matri Darii jussisse, eamque admoneri præcepisse ut, si cordi vestes essent, eis neptes assuefaceret. Ad quam vocem cum lacrymæ obortæ prodidissent animum aspernantis id munus (quippe cum non aliam contumeliam magis Persarum feminæ accipiant, quam admovere lanæ manus), Alexander ea re cognita ad eam pervenit : « Et, mater, inquit, hanc vestem qua indutus sum, sororum non solum donum, sed etiam opus vides; nostri decepere me mores. Cave, obsecro, ne in contumeliam accipias ignorantiam meam. » Apud Terentium in *Andria*, Simonis senis ad Sosiam libertum hæc verba sunt :

> Primum hæc pudice vitam, parce ac duriter
> Agebat, lana ac tela victum quæritans.

Huc facit illud Ovidii ad Leandrum :

> Tortaque versato ducentes stamina filo,
> Feminea tardas fallimus arte moras.

Et Claudianus in eo epigrammate, quod de equo Honorii Imperatoris edidit, loquens de Serena regina uxore Stiliconis :

> Et medium te zona liget, variata colorum
> Floribus, et castæ manibus sudata Serenæ.

Tranquillus memorat Augustum Cæsarem ita filiam et neptes instituisse, ut lanificio se assuefacerent. Idemque fecisse Carolum Magnum scribit Eginhardus illius Cancellarius in Vita ipsius. Alibi item testatur ipse Plutarchus Augustum ipsum non temere alia veste, quam domestica usum esse, ab uxore, et sorore, et filia et neptibus confecta. Plutarchus testimonio Bibuli asseverat Brutum ad bellum exiturum, Porciam uxorem interpellantem ad colum et telam remisisse, usum versibus, quos Homerus Hectori Andromachen alloquenti assignat, *Iliad.* XXII, ubi narrat ipsam, dum telam orditur, lamenta ejulatusque e turri ob mortem mariti audivisse. Nota est casta heroina Penelope Ulyssis uxor, quæ absente marito ob formam a procis appetita ut eos falleret, dicebat se nulli nupturam nisi prius telam, quam orsa erat, pertexuisset; quare interdiu telam texebat, sed noctu eamdem retexebat, ut nunquam eam pertexeret. Denique Virgilius, lib. VII *Æneid.*, ita castam probamque feminam pingit :

> Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
> Impositum cinerem, et sopitos suscitat ignes;
> Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
> Exercet penso, castum ut servare cubile
> Conjugis, et possit parvos educere natos.

Hæc et plura Tiraquellus, leg. x *Connub.* num. 58 et seq.

Porro Carolus Magnus, rogatus cur filias lanificio occuparet, duas causas dedit : *primo*, ut otium vitarent; *secundo*, ut, si ad paupertatem per reflantem et adversam fortunam redigerentur, hoc opere sibi victum pararent. Ita Eginhardus. Hoc in opere eminuit S. Elisabetha, Andreæ Hungarorum regis filia, quæ per summam injuriam a cognatis castris et possessionibus spoliata, lanam manibus operabatur et linum, ut de sui laboris impendio se aleret, et pauperes, quorum erat ancilla, ut mater vestiret. Ita nobilissimis orta natalibus mundo se fecit ignobilem, ut nobilitaretur in cœlis, pro corona suscipiens cinerem, cilicium pro fascia pectorali, fusum lanæ et lini pro sceptro. Unde et meruit, in cœlum defixa, videre Dei Filium Jesum ad se inclinatum cœlis patentibus, eumque inter alia consolationis lenimenta audire dicentem : « Si tu vis esse mecum, ego ero tecum, et a te nullatenus separabor. » Ita habet ejus Vita.

S. Elisabetha lanam et linum operans, cur?

Poetæ deas ipsas linum lanamque tractare asserunt. Narrat Ovidius, lib. VI *Metamorph.* Arachnen Idmonis filiam, eo quod deam Palladem in lanificio provocare ausa esset, ab ea superatam, versam esse in araneam, quæ pristinam adhuc telæ servat artem; unde et aranea græce vocatur ἀραχνή.

Fusus virorum dedecus.

Dixi fusum feminarum esse decus, nam virorum est dedecus. Unde David Joab homicidæ imprecatus est : « Nec deficiat de domo Joab... tenens fusum, » II *Reg.* III, 29; *q. d.* Posteri Joab sint effeminati, ut ad vile et muliebre exercitium filandi redigantur, eoque victum sibi quærere cogantur. Sic Sardanapolo probrum fuit et exitium, quod eum Artabanus dux militum inter concubinas purpuram nentem invenisset; illum enim regno et vita privavit. Hinc Eutropium eunuchum Arcadii Imperatoris pædagogum, ideoque imperii rectorem, ita perstringit Claudianus :

> — Quid te turpissime bellis
> Inseris, aut sævi pertentas Pallada campi?
> Tu potes alteris studiis hærere Minervæ,
> Tu telas non tela pati, tu stamina nosse,
> Tu segnes operum solers urgere puellas,
> Et niveam dominæ pensis involvere lanam.

Idcirco Narseti viris multis fortiori, Justiniani Imperatoris illa Juno impotens minitata, se illum gynæceo pensis et quasillis addicturam; quam ignominiam vir strenuus, graviter cum Romani imperii clade vindicavit. Exemplum ingens ne.

qui superiores sunt, in subditos temere linguam laxent.

Allegorice.

Allegorice S. Augustinus, serm. 217 *De Temp.*: Mulier fortis, id est Ecclesia, ait, et anima sancta operatur lanam, id est carnalia et temporalia; et linum, id est spiritualia et æterna: utraque enim in hac vita fidelibus necessaria sunt. Sed audi S. Augustinum: « Quid est lana, quid linum? Lana carnale aliquid, linum vero spiritale signat; quia in ordine vestimentorum, interiora sunt linea vestimenta, lanea vero exteriora. Lana etiam de commixtione animalium nascitur, linum vero sine carnis voluptate de terra procreatur, imo castitatis imaginem præferre videtur. In tantum ut sacerdotes veteris Testamenti ex præcepto legis, propter castitatis indicium, lineis femoralibus uterentur. Ergo in lana carnale aliquid, in lino vero spiritale significatur. Pro laude etiam ponuntur. Invenis enim hominem porrigentem manu eleemosynas pauperi, nec tamen de Deo ibi cogitantem, sed hominibus placere cupientem: laneam vestem, quæ videri potest, habet, interiorem lineam non habet. Invenis alium dicentem tibi: Sufficit mihi conscientia mea, Deum colo, Deum adoro, quid mihi opus est ad ecclesiam ire, aut visibiliter christianis misceri? lineam vult habere sine tunica. Non novit, neque commendat talia mulier ista. Invenit hæc mulier lanam et linum, et fecit utile. Multi inveniunt, sed non faciunt utile manibus suis. Cum libenter auditis, invenitis; cum bene vivitis, facitis. » Eadem pene ad verbum habet S. Ambrosius in XXXI *Prov.*, sub finem t. II, qui et addit: « Operari carne, et non operari spiritu, quamvis bonum videatur, utile non est; operari vero spiritu, et non operari carne, pigrorum est, etc. Tene spiritualia, et carnalia spiritualiter, operare. »

Lana carnalia opera, linum spiritualia notat.

Beda vero per lanam accipit simplicitatis et pietatis opera, per linum castigationem carnis: linum enim variis modis macerando, tundendo, pectendo, carminando, etc., præparatur et quasi castigatur: « Possunt, ait, in lana, qui ovinus est habitus, omnia pietatis et simplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Potest in lino, quod ex terra virens oritur, sed longo ac multiplici exercitio amittit humorem nativum, atque ad gratiam novi candoris pervenit, castigatio nostræ carnis intimari: cujus dum ingenitas vitiorum sordes per continentiam exequimus, dignam profecto eam, qua Christum induamus, efficimus, juxta illud Apostoli: Quotquot ergo baptizati estis, Christum induistis. Quærit ergo mulier fortis lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum, cum Ecclesia sancta sollicite perquirit, quibus se pietatis fructibus exerceat, quomodo a carnalibus emundet illecebris. Et hoc utrumque consilio prudentissimo; hoc est supernæ solummodo retributionis facit intuitu. »

Lana est pietatis, linum carnis maceratio.

Rursum opus lanæ et lini optime convenit B. Virgini. *Primo*, plane ad litteram; nam, ut ait Epiphanius, Presbyter Constantinopolitanus, in *Vita B. Virginis*, « erat ipsa docilis, et amans doctrinam, et non solum in sacris Litteris, sed etiam in lana et lino, serico et bysso laborabat. Erat præterea in sapientia et intelligentia, super omnes illius sæculi adolescentulas, cunctis admirationi, quæ et vere conficeret ea quorum usus in templo erat sacerdotibus. » Et S. Anselmus in lib. *De Vita Virgin.*: « Opus vero manuum ejus, ait, erat lanæ, lini et serici. » Hinc et Moniales in monasteriis, exemplo beatæ Virginis, magnam diei partem in opere manuali, lanam et linum operando, transigunt. Idem virginibus feminisque devotis suadent, imo jubent, prudentes Confessarii; quæ enim eo relicto totas se dedere volunt orationi, lectioni, contemplationi, cerebrum quod feminis est debile, affligunt et lædunt, fiuntque phantasticæ, anxiæ, scrupulosæ, maniacæ, superbæ, deliræ, uti experientia multa didici.

Secundo.

Secundo, allegorice: quia, ut ait S. Epiphanius, lib. III *Contra hæres.*, longius a principio, explicans illud *Job* cap. XXXVIII, juxta Septuaginta: *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, et variegandi scientiam?* « Mariæ datum est, ait, ut peperit nobis agnum et ovem, et ex gloria ipsius agni et ovis, factum est nobis velut ex vellere in sapientia per virtutem ipsius, indumentum incorruptibilitatis. »

Tertio.

Tertio, tropologice: nam, ut ait Proclus Cyzicenus Episcopus, *De Nativ. Christi* (exstat initio *Concil. Ephesini*), « hæc sola pons est, per quem Deus ad hominem descendit: hæc admiranda illius œconomiæ tela, ex qua et in qua ineffabili quodam modo admirabilis illius unionis tunica confecta est; cujus quidem textor exstitit Spiritus Sanctus, netrix virtus ex alto obumbrans, lana vetusta villosaque Ada[illegible] pellis, trama impolluta Virginis caro, radius [illegible]ris immensa gestantis gratia, artifex verb[illegible] per auditum illapsum. » Trama est subt[illegible] et (ut ait Sergius) filum quod intra [illegible] currit. Trama dicta, ut ait Varro, « q[illegible]gionis tranat vestimentum. » Pro *tranat* videtur legendum *trameat*, id est *transmeat*, sive *penetrat*.

Quarto.

Quarto, anagogice: quia lana repræsentat vitam activam, linum subtile contemplativam; utramque operata est, et in eminenti gradu exercuit B. Virgo, quæ in omni opere Martham Magdalenæ mirifica harmonia perfecte associavit.

Vers. 14 He.

14. FACTA EST QUASI NAVIS INSTITORIS DE LONGE PORTANS PANEM SUUM. — Hebraice, *fuit sicut navis circumeuntis, de longe adducet panem suum*; Chaldæus, *facta est sicut navis mercatoris, cujus e longinquo affertur cibus*; Septuaginta Vaticani, *facta est tanquam navis mercaturam exercens de longe; congregat autem hæc vitam*; Complutenses et Regii habent, *congregat autem hæc divitias*; Syrus, *tanquam navis mercatoris a longinquo mercimonia advehens*. Institor ergo vocatur mercator, eo quod cumulandis mercibus opibusque sedulus instet, vel quia negotio suo insistit, inquit Ulpianus. Unde et domos ar-

besque circumit (ideoque hebraice vocatur *socher*, id est circitor vel circuitor) singulis suas merces offerens, et ut eas emant urgens et instans.

Sensus ergo est, *q. d.* Mulier hæc strenua operando lanam et linum similis est navibus mercatorum, quia sicut illæ pannos, telas, aliasque merces in longinquas orbis partes deferunt, pro quibus ex eisdem locis referunt alias merces, unde mercatores sibi victum et necessaria comparant : ita et illa a longe sibi parat panem suum, hoc est victum familiæ necessarium, quia pro his quæ manibus suis operata est, comparat sibi etiam quæ ex longinquo afferuntur, dansque exteris pannum a se confectum, accipit ab eis frumentum in cibum; ipsa ergo cum domi maneat, nec cum mercatoribus extremos currat ad Indos, tamen velut navis quædam necessaria a longe advehens, etiam ipsa sua exteris communicando portat de longe panem suum.

Analogia mulieris strenuæ et navis. Prima.

Igitur analogia navis et mulieris sedulæ in his consistit. *Primo*, sicut navis frumentaria ex Sicilia vel Ægypto (quod olim erat horreum Italiæ) frumenta devehit in Italiam : sic mulier hæc panem, id est cibum quemlibet invehit in domum suam. Rursum, sicut naves Indicæ ex India in Hispaniam et Europam deferunt aromata, aurum, argentum aliasque merces pretiosas; et sicut navis Japonica quotannis ex India Lusitanis, et Religiosis in Japone degentibus et evangelizantibus defert annonam totius anni, adeo ut si navis pereat, periclitentur omnes Religiosi, qui in Japone sunt, de victu et vita : sic pariter mulier hæc quemlibet cibum et supellectilem familiæ necessariam procurat, ita ut ab illa omnium qui in domo sunt, victus et vita pendeat. Hinc eam comparat navi, non currui, quia una navis plus vehit quam centum, imo mille currus.

Secundo, sicut navis merces domesticas in longinquas oras vehit et vendit, indeque alias revehit, itaque duplex facit lucrum : ex utrisque enim lucratur : sic pariter mulier hæc suos pannos et telas, quas per se suosque texuit, per naves et mercatores in exteras regiones, ubi cariores sunt, mittit et distrahit; indeque merces alias comparat, quibus familiam alat, vel quas divendat; itaque duplex, vel triplex lucrum facit. Imo, ut notat Baynus, in eo superat naves, quod ipsa domi secure consistens, hæc omnia per mercatores vel famulos et ancillas efficiat, cum naves longissimas regiones peragrare et oberrare debeant, idque cum perpetuo sui et mercium periculo, ne naufragium patiantur, aut a piratis capiantur.

Tertio, sicut navis nunquam, ne noctu quidem nautis dormientibus, quiescit, sed semper navigat, ac circumit et obit varias regiones, singulis suas merces proponens, et indigenis ad eas emendum instans : sic mulier strenua nunquam quiescit, sed cæteris dormientibus ipsa vigilat, semper sollicita, omnibus invigilans, jugiter cogitans quomodo domui de omnibus prospiciat; ideoque assidue perdia et pernox operatur et laborat, nec unquam in opere fatigatur aut lassescit.

Quarta.

Quarto, sicut naves non uno alterove anno, sed quamdiu durant, subeunt maria, mercesque vehunt et revehunt : sic mulier sedula tota vita sua sibi similis est, semperque laborat ut res familiæ curet et adaugeat, nec quiescit nisi in morte, quasi jam peracto navigationis suæ cursu.

Quinta.

Quinto, sicut naves e remotissimis regionibus merces raras et pretiosas advehunt, quo fit ut Veneti, Antuerpienses, Genuenses, cæterique maris accolæ, qui navigationi et mercaturæ vacant, domi suæ habeant opes et delicias quaslibet, ac quidquid alicubi præclarum vel pretiosum est, quia omnia per naves sibi afferri curant : sic pariter mulier strenua domum instruit non tantum carne, vino, telis, pannis illius regionis, sed et ex remotis ea quæ ad familiæ non tantum necessitatem, sed et splendorem faciunt, accersit.

Sexta.

Sexto, mulier hæc comparatur non uni navi, sed navibus in plurali, ut habent Hebræa, puta classi integræ, quæ ingentem mercium copiam affert, quia ipsa licet una instar est multorum, ac per se perque filios, servos et ancillas plura conficit, quam multi simul juncti in suis familiis efficiant.

Allegorice.

Allegorice et tropologice, hæc omnia facile est adaptare Ecclesiæ et animæ sanctæ, mutato duntaxat nomine mulieris in nomen Ecclesiæ vel animæ. Ecclesia enim ceu navis omnis generis annonam fidelibus affert, puta verbum Dei, Sanctorum exempla, conciones, exhortationes, Sacramenta, ac præsertim Eucharistiam, quæ est panis vitalis, manducantibus afferens vitam præsentem et æternam. Audi Bedam : « Navis, ait, per mare peregrina, ut illic venditis quæ attulerat, cariora ad domum reportet : sic nimirum sancta Ecclesia, sic anima quæque perfecta virtutum divitiis gaudet onustari, quibus majora divinæ gratiæ dona mercetur. Optimum namque est commercium, cum bona quæ valemus operantes, primo hanc a Domino mercedem recipimus, ut ad majora semper agenda proficiamus, dehinc vitam percipiamus sempiternam. Facta ergo est anima sancta quasi navis institoris, quæ transit desiderio fluctus sæculi præsentis, solaque se in cœlis accipere sperat æterna gaudia, et pro his abundantius adipiscendis quidquid valet instanter agere, quidquid adversum occurrit, fortiter superare contendit. »

Audi et Auctorem *Operis imperfecti in S. Matth.*, apud S. Chrysostomum, XXIII : « Facta est tanquam navis mercaturæ longinqua, id est Ecclesia, quæ navigantibus Apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu Sancto, prædicationis verbo ubique discurrit, portans secum magnum et inæstimabile pretium, quo omne genus humanum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est, de quo idem Salomon, cap. XXX, 19, retulit dicens, vestigium navis pelagizantis inveniri non posse,

ostendens conversationem Ecclesiæ non terrenam esse, sed cœlestem, juxta id quod Apostolus ait: Nostra conversatio in cœlis est, » Philip. III.

De B. Virgine. Primo. Pari modo eadem adaptes B. Virgini, quæ in domum, id est in Ecclesiam, invexit panem vivificum, puta Christum Dominum, dum eum peperit in Bethlehem, id est in domo panis. Unde S. Gregorius, homil. 8 *in Evang.*: « Bene, ait, in Bethlehem nascitur, id est in domo panis; ipse enim est qui ait: Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi, » *Joan.* VI. Ipsa ergo « de longe, » id est de cœlis, per vitæ hujus pelagus portat panem suum. Tò enim *de longe* notat distantiam inter Verbum et humanam naturam, quam sibi hypostatice univit in utero hujus mulieris benedictæ. Recte vero panem hunc vocat *suum*, quia sola absque viri opera illum concepit, quem in Bethlehem per partum suum virgineum, tanquam ex navi in omnium utilitatem exposuit, ut eo in Eucharistia pascamur. Secundo. Rursum, ipsa navis institoris plena fuit mercibus cœlestibus, puta omni virtute et gratia. Unde Damascenus, orat. 1 *De Dormit. Virgin.*: « Hæc est, ait, quæ gratiæ abyssum invenit, et duplicem virginitatis navem incolumem servaverat, animamque non minus quam corpus incolumem custodierat. » Tertio. *Tertio*, Virgo etiam dormiens mente vigilabat intenta orationi et amori divino, juxta illud in *Cantic.*: « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Quocirca perdia et pernox augebat virtutum merita et lucra, quibus fideles et Ecclesiam ditavit. Quarto. *Quarto*, B. Virgo velut materfamilias Ecclesiæ assidue e cœlo illi de omnibus prospicit, quia apud filium omnem illi gratiam exposcit et impetrat. Ipsa est quæ animavit S. Athanasium, ut Ecclesiam defenderet contra Arianos, S. Cyrillum contra Nestorianos, S. Augustinum contra Pelagianos, S. Dominicum contra Albigenses, S. Ignatium contra Lutheranos. Ipsa est quæ statis temporibus religiones novas suscitat, ut Ecclesiam senescentem novo doctrinæ et virtutum splendore renovent et illustrent. Qua de re vide Hieronymum Platum, lib. I *De Bono status Relig.* cap. XXXIV.

Vers. 15. Vav. 15. ET DE NOCTE SURREXIT, DEDITQUE PRÆDAM DOMESTICIS SUIS, ET CIBARIA ANCILLIS SUIS. — Hebraice, *et surrexit adhuc nocte* (dum adhuc nox esset), *deditque prædam domui suæ, et statutum puellis suis.*

Pro *prædam* hebraice est טרף *tereph*, quod proprie est esca ferina, diciturque de feris quæ venando prædantur minores feras et jumenta, eaque discerpunt et devorant. Inde per catachresim transfertur ad quamlibet escam animalium et hominum, præsertim quæ venando, id est laborando et sudando, comparatur. Est metaphora a leonibus et feris, quorum omnis cibus prædando acquiritur, estque præda.

Pro *cibaria* hebraice est חוק *choc*, id est demensum, statutum, consuetum, a radice חקק *chacac*, id est statuere, describere, definire: unde tam ad statum cibum, quam ad statum pensum referri potest. Hinc Chaldæus vertit, *dedit pensum ancillis suis;* Syrus, *dedit opus puellis suis;* Theodotion, *dedit constitutionem puellis suis;* Septuaginta, *dedit opera puellis suis. Choc* ergo tam pensum operis quam demensum cibi, puta portionem et cibum definitum, hoc est statum panem et escam in dies constitutam sive ordinatam, ideoque ordinariam significat.

Sensus ergo est, *q. d.* Mulier hæc strenua et provida non stertit in multam lucem, sed ante auroram noctu surgit, ut servis et ancillis, filiis et filiabus cæterisque domesticis præparet tribuatque cibos, utque totius diei operas et pensa inter eos partiatur, singulisque sua distribuat et adæquet, scilicet ne quid perdant lucis et temporis, sed id totum operi impendant. Quare servis ituris ad agros colendos, vel aliud opus summo mane, imo noctu, maturius dat jentaculum, ac simul cibos assignat, quos in agrum deferant, ibique comedant, ne, si domum ad prandium revertantur, tantillum temporis perdant et operi suffurentur. Ancillis pariter suis in aurora pensa lanæ, lini et operarum distribuit, ac annonam assignat, ut expeditæ sint ad opus, illique totum diem insumant. Hæc enim sunt signa, imo actus magnæ providentiæ, sedulitatis et strenuitatis in matrefamilias.

Cibi vocantur præda. Primo. Porro cibos hosce vocat « prædam, » *primo*, quia noctu obiter quasi capiuntur et rapiuntur. Alludit enim ad leones et feras, quæ post cœnam nocte digestam rursum famelicæ, in tenebris et aurora exeunt venatum et prædatum, ut alias feras et animalia, ceu prædam capiant et devorent. Sic *Job* XXIV, 5, dicitur: « Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantes ad prædam (Hebraice, *aurorantes prædæ* vel *rapinæ*) præparant panem liberis. » Hinc vocantur lupi vespertini, id est nocturni, qui noctu prædantur, de quibus multa dixi *Habac.* I, 8, et *Jerem.* V, 6. Ita quoque mulier hæc leonina summo mane cibos hosce servis et ancillis obiter capiendos et quasi rapiendos parat, ut ad iter opusque sint expediti et celeres. Secundo. Rursum *præda* significat hosce cibos magna industria et labore mulieris comparari, ac non nisi labori insigni servorum et ancillarum velut mercedem attribui. « Qui enim non laborat, non manducat, » ait Apostolus. Hinc, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Abraham*: « In domo sapientis nemo piger est. » Olim matres in Balearibus insulis pueris non dabant cibum, nisi cum eminus propositum fundæ jactu dejecissent, tum ut eos labori assuefacerent, tum ut in arte sagittandi exercerent, in qua proinde tam eximii evasere, ut scopum quemlibet non fallente, sed certo ictu contingerent, imo pilum in coma capite illæso ferirent: quocirca in prælio fundibularii exstitere hostibus formidabiles.

Tertio. *Tertio*, sicut leo et leæna prædam quam venatus est, non ipse solus comedit, sed in partes

discerpit, atque catulis suis sive leunculis distribuit : sic mulier hæc cibos industria sua partos, in servos et ancillas partitur, sed seorsim, non mixtim, scilicet primo servis dat טרף *tereph*, id est carnem ferinam, puta escas duriores; deinde seorsim ancillis dat cibaria leviora. Ubi nota ejus honestatem et pudicitiæ studium, quæ ancillas a servis separat, ut mutuos aspectus, colloquia, aliasque luxuriæ inter eos illecebras amoveat; ac simul discretionem, qua cuique annonam congruam attribuit.

Quarto, pro *et cibaria ancillis suis*, Septuaginta, Chaldæus, Syrus et alii vertunt, *et pensum operarum ancillis suis*. Hebræum enim חוק *choc*, tam pensum operarum, quam demensum escarum, penso operarum, velut mercedem merito laborique respondentem, significat : quo innuit mulierem sapientem hanc legem fixisse ancillis suis, ut non prius demensum escarum sive statutum cibum sumant, quam pensa operarum persolverint.

Moraliter, hic disce matrisfamilias dotem esse vigiliam, ut, sicut ille ait, ultima eat cubitum, prima ante alios, et ante lucem surgat, qua in re mulierum indolem transcendat oportet : mulier enim natura sua phlegmatica est, ideoque lenta, tarda, somnolenta, adeo ut Comicus eam ex mora natam asserat. Sic enim ait Pleusides Plautinus in *Milite* :

> Mulier profecto nata est ex ipsa mora
> Nam quævis alia, quæ mora est æque, mora
> Minor ea videtur, quam quæ propter mulierem est.

Et Terentius in *Heautont.* :

> Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.

Secus est in hac muliere virili, quæ virago est, et non tantum mulieres, sed et viros et virtute et vigilantia superat. Unde vigilantia in emblematibus pingitur quasi matrona et virago, dextra tenens librum, sinistra virgam cum lucerna accensa: astat ei grus pede altero elevato sustinens lapidem, ut, si quo casu in somnum incidat, lapidis ruentis ad pavimentum allisu strepituque excitetur et evigilet.

Rursum uxor hæc suis dat cibum noctu, ut innuat totum diem dandum labori et operi, noctem vero necessariæ refectioni. Ita S. Antonius, S. Hilarion cæterique Anachoretæ cibum non per diem, sed vespere et noctu sumebant, idque duabus de causis. Prior erat, ut totam diem operi vel manuali, vel mentali, puta orationi, studio, lectioni et contemplationi impenderent, nec ab eo per cibum impedirentur : venter enim cibo onustus mentem hebetat, ut nequeat acumine suo uti, et sublimia scrutari. Posterior, quod verecundarentur, et quasi indignum ducerent hominem et servum Dei comedere per diem, quodque sol eum comedentem aspiceret. Vilissima enim hominis actio est comedere, utpote in qua mens hominis nata ad spiritualia et cœlestia, deprimitur ad terrena et carnalia, similisque est brutis. Unde sanctus ille Anachoreta in Vitis Patrum pudore suffusus, lacrymabatur, cum cibum sumeret, eo quod noctu escam porcorum et animalium sumere cogeretur, qui per diem cibo vescebatur angelorum.

Allegorice S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*, hæc exponit de Ecclesia, æque ac de anima sancta : « De noctibus, ait, exsurgit : noctes tribulationes sunt, sed cui hæc? De noctibus surgit, id est in tribulationibus proficit, etc. Et dedit escas domui suæ : in noctibus præbuit se imitandam, faciens docuit quod faciendum dixit. »

Rursum Beda : « Nox, ait, dicata est quieti, dies labori. Sic Ecclesia et anima sancta quasi nocte quiescit, cum intermissa ad tempus sollicitudine externa, sibimet vacare, seque ipsam spiritualiter incipit curare : vel lectionibus videlicet sacris, vel orationibus ac lacrymis sese, vel aliis hujusmodi studiis secretius exercendo. Surgit autem de nocte, cum in eisdem suis fidelibus, ad agendam etiam proximorum curam se sollicite accingit. Quod fraternæ administrationis opus duobus modis exercere consuevit : quia et eos qui foris errabant, ad fidei gratiam convocat; et illos qui fidei Sacramentis jam sunt imbuti, ut bonis operibus amplius insistant, excitare non desinit. Unde bene dicitur : Dedit prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. Dat namque prædam domesticis suis, cum eos quos ab antiquo hoste docendo eripere potuit, societati illorum qui in fide præcessere, conciliat; dat et ancillis cibaria, cum humiles quosque, et debito timore sua jussa servantes, ne pio labore lassescant, supernæ mercedis commemoratione reficit. »

De B. Virgine. Porro hæc omnia mutato nomine adapta B. Virgini, quæ nocte excipiens incarnationis Verbi ab Archangelo nuntium, illi assensum præbens, Verbum in se corporavit, ut illud in escam nobis proponeret in Eucharistia. Rursum suam gratiam et merita, quæ in nocte hujus vitæ innumera et quasi immensa, per actus intensæ charitatis, humilitatis, patientiæ cæterarumque virtutum comparavit, non sibi soli servavit, sed in Ecclesiam fidelesque omnes dispensavit, et in dies dispensat. Nam, ut ait S. Bernardus, « de plenitudine illius omnes accepimus. » Insuper, eminentes Sanctos noctu, id est ante ætatem, prævenit, ut a puero, imo ab utero, incipiant vacare Deo et pietati, uti de S. Joanne Baptista, S. Nicolao, S. Dominico, et aliis legimus : quare tunc eis virtutum pensa dispensat, ut ea sensim illi crescentes ætate et meritis pertexant et perficiant.

Vers. 16. Zain. 16. CONSIDERAVIT AGRUM, ET EMIT EUM (1) : DE FRUCTU MANUUM SUARUM PLANTAVIT (2) VINEAM. —

(1) Sensus est : Si quando placentem agrum in animum inducit emere, rem ad exitum perducit agrumque comparat.

(2) *Plantavit* in hebræo verbum est masculinum, quod

Hebraice, *cogitavit agrum et accepit eum*; Aben-Ezra, *de agro emendo cogitationem suscepit*; Chaldæus, *cogitavit in consilio, et accepit agrum*; Vatablus, *contemplatur agrum*; Tigurina, *consultat de agro, et emit eum*; Septuaginta, *considerans agrum emit eum, et de fructibus manuum suarum emit possessionem*; Syrus, *agriculturam meditatur*.

Dupliciter hic versus accipi potest : *primo*, de agro a vinea separato, *q. d.* Mulier hæc prudens et sedula ex pretio telarum et pannorum quos confecit, emit tam agrum quam vineam, id est, agrum, ad sementem et messem frumenti; vineam, ad vindemiam uvarum et vini : atque ita familiæ tam de cibo quam de potu, puta tam de pane quam de vino prospexit. Ubi nota τὸ *consideravit*, *q. d.* Non temere, non fortuito, sed mature et consulto emit agrum, nimirum prius exacte consideravit conditionem, commoditatem et fertilitatem agri, æque ac vilitatem pretii quo venalis offerebatur : quare agrum fertilem bono vilique pretio emit. Rursum simili modo emit vineam, in eaque vites conseri curavit, aut certe eas in parte agri jam empti ad vites apti consevit. Sic videmus in Lombardia in eodem agro vites segetibus et arboribus immixtas, magna elegantia et fructu. Idem enim ager fert frumentum, uvas, poma et pira.

Secundo, accipi potest de agro in vineam commutato, *q. d.* Consideravit agrum quemdam ob tenuem frumenti proventum ab heris negligi, parvique æstimari; quare emit eum vili pretio, atque ex eo vineam effecit : quia considerans eum, perspexit glebas ejus, et eum vitibus, quam segetibus esse aptiorem, et uvarum quam frumenti feraciorem; quare ex inculto cultum, ex sterili fertilem effecit, quæ sane egregia est ejus industria ac solertia. Frumentum enim exigit solum crassum et pingue, vites vero solum gracile et tenue. Audi Virgilium, I *Georg.* :

> Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
> Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo.

Planius clariusque Theophrastus, lib. II, cap. XXV : « Pratense et arenaceum, ait, vitibus percommodum est, et in summa solutum, leve, tenue. » Audi et Columellam in lib. *De Arboribus*, cap. XIII : « Locis aridis, et macris, et siccis vitem sere, natura feracem et validam, crebrisque acinis : quod si pingui agro validas vites deposueris, pampinis magis eluxuriabunt, et qualemcumque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. » Et lib. III, cap. V, ait : « Vitiarium faciendum in terra mediocri potius quam pingui. »

Anagogice. Anagogice S. Augustinus, *serm.* 45, inter novos Lovanienses, per *agrum* accipit cœlum, cœlestemque gloriam, quam Ecclesia et anima fidelis mercatur et emit labore manuum suarum, puta laborando, et accumulando multa bona opera, præsertim charitatis et patientiæ. Considerat enim et prospicit, quod « non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. »

Allegorice. Allegorice Beda per *agrum* et *vineam* accipit primitivæ Ecclesiæ propagationem : Ecclesia enim a Christo fundata in Judæa, cœpit se propagare et plantare per vicinas provincias et gentes, easque per novalia spiritualium agrorum et vinearum excolere, indeque messem et vindemiam magnam fidelium, virginum, martyrum et confessorum colligere.

B. Virgo ager et vinea. Primo. Secundo. Hæc omnia adaptes B. Virgini, quæ *primo*, in seipsa plantavit agrum et vineam, cum corpus et animam assidua virtutum omnium operatione excoluit. *Secundo*, ipsa agrum et vineam primitivæ Ecclesiæ sua sapientia, providentia, meritis et exemplis plantavit, adeoque fertilem effecit, ut in omni sanctitate effloresceret, ac viros Apostolicos, martyres et virgines proferret, imo ut omnes fideles viverent vitam non tantum christianam, sed et religiosam in paupertate, castitate et obedientia, uti fecere Essæi sub S. Marco Alexandriæ, et Hierosolymitæ Christiani sub S. Petro, ut patet *Actor.* cap. II, III et IV, ubi plura hac de re dixi. Rursum ipsa per omnia sæcula propagavit agrum Ecclesiæ per alias et alias gentes, ac in eis plantavit vineas sanctarum selectarumque congregationum, præsertim Religionum, et Religiosorum diversorum ordinum, qui vino suæ devotionis, castitatis et charitatis Ecclesiam inebriarent. Insuper ipsa ex agro et vinea sua profert fidelibus in Eucharistia « frumentum electorum, et vinum germinans virgines, » ut ait Zacharias cap. IX, 17. Tertio. *Tertio*, ipsa fideles singulos quasi agros et vineas novellas in fide et sanctitate excolit : nullus enim fidelium et Sanctorum est, qui non suam fidem et sanctitatem, qualiscumque et quantacumque ea sit, debeat B. Virgini : ipsa enim a Christo constituta est materfamilias, cujus proinde filii, quos ipsa Christo parit, alit et provehit, sunt omnes fideles et justi. Porro, sicut mulier illa sapiens sua sagacitate tellurem aptam semini facit agrum, tellurem vero feracem uvarum facit vineam : sic et B. Virgo quemque fidelium ad eam virtutem, statum et perfectionem dirigit provehitque, ad quam per naturam et gratiam maxime propendet, maximeque idoneus et aptus videtur. Qua in re illam imitentur prælati, principes, rectores Religionum, et quilibet superiores, ut subditos applicent illis muniis, ad quæ eos per indolem et gratiam maxime habiles et proclives animadvertunt : naturam enim secundante gratia magnum quid producitur; sin hæc duo dissideant et gratia naturæ sit dissona, parum proficitur, juxta illud :

> Tu nihil invita facies dicesve Minerva,

id est natura. Quis enim perpetuo naturæ obluc-

ad maritum est referendum, nisi impersonaliter sumas, subaudito participio *plantans*.

tari, et velut adverso flumine remigare, ventisque contrariis perpetim navigare valeat?

Vers. 17. Chet.

17. ACCINXIT FORTITUDINE LUMBOS SUOS, ET ROBORAVIT BRACHIUM SUUM. — Hebraice, *cinxit in fortitudine lumbos suos, et confirmavit brachia sua ad opus;* Septuaginta, *præcincta fortiter lumbum suum, firmavit brachia sua ad opus;* Aquila et Theodotion, *accinxit fortitudine sua* τὸν νῶτον, id est *humerum,* vel *armum,* vel *dorsum suum.* Pro *roboravit* Symmachus vertit, ἐκραταίωσεν, id est *solidavit;* Aquila et Theodotion, ἐκαρτέρωσεν, id est *induravit callosque obducere fecit;* Vatablus, *fortiter lumbos suos accinxit;* Aben-Ezra, *renes suos illa succinxit quasi robore sese instruxerit* (1).

Primo, S. Augustinus, *serm.* 45, Beda, Salonius et Hugo per cingulum hoc mulieris strenuæ accipiunt mortificationem et castitatem; in lumbis enim est origo seminis et luxuriæ, uti docent medici. Lumbos ergo succingere in fortitudine, est fortiter carnis concupiscentias restringere et cohibere. Unde Beda: « Actio boni operis Domino acceptabilis esse non valet, si non fluxa luxuriæ quis prius simul a carne et a mente restringat. » Sic et S. Gregorius in illud *Lucæ* XII : *Sint lumbi vestri præcincti :* « Tunc, ait, lumbos præcingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus. » Hinc zona olim virginitatis erat insigne, quam proinde solvebant conjugatæ. Verum hic proprie non a castitate, sed a fortitudine laudatur hæc virago; comitanter tamen a castitate, quia, sicut libido vires exhaurit et enervat, sic castitas easdem firmat et roborat, uti experientia docet. Unde *castra* militum fortium dicta sunt a *castitate,* vel a *castratione* libidinis, uti alibi ostendi. Castitas ergo facit fortem hanc viraginem.

Secundo et genuine, alludit ad cingulum quo viragines et viri, præsertim profecturi, laboraturi, vel præliaturi lumbos succingunt, ut eos in se infirmos, molles et fluxos cingulo astringant, densent, firment et roborent : ita pariter cingulo succingit se hæc virago, ut robur viresque colligat, tum ut domum, agrum et vineam veloci fortique gressu obeat lustretque, tum ut opera robusta robusto corpore menteque capessat. Quare et cingulo, et per cingulum magis ipsa fortitudine se accingit; hæc enim ipsi est cingulum, et velut balteus militaris, quo ad opera heroica ceu miles ad prælia se accingit, animumque et robur exacuit. Significatur ergo hac catachresi, quod hæc virago naturam femineam mollemque excitet et exstimulet ad virile robur, tum mentis, tum corporis, *q. d.* Virile robur, viriles animos excitavit et induit, uti fecit mater septem Machabæorum, « femineæ cogitationi masculinum animum inserens, » filiosque fortiter exhortans ad martyrium, II *Machab.* VII, 21. Vide quæ de cingulo militis christiani fuse dixi *Ephes.* VI, 14.

ET ROBORAVIT BRACHIUM SUUM, — *q. d.* Robusta brachia sua exeruit ad robustos labores quos exercuit : hoc enim roboris exercitio augetur robur. Unde Milo Crotoniates nobilis pugil, quotidie brachiis portando vitulum, cum ille ætate et mole cresceret, sensim per exercitium crescente pariter brachiorum robore, iisdem portavit eumdem adultum et bovem effectum. Huc facit quod Plato, lib. V *De Republica,* et lib. VIII *De Legibus,* doceat viragines militiæ adscribendas, ideoque exercendas in circo et ludo equestri, atque in *Critia* asserit tales olim fuisse, quæ in deas ob sua fortia facinora relatæ sint. Verum plus æquo mulieribus tribuit Plato, dum eodem libro *De Republica* vult eas viris omnibus esse communes ad majorem civium unionem, in quo plane vir sapiens delirat.

Mystice S. Augustinus, *serm.* 45 *De Diversis,* sive inter novos a Lovaniensibus editos, hæc applicat Ecclesiæ et animæ sanctæ : « Succincta, ait, fortiter lumbos firmavit brachia sua, vere fortis. Vide si non est ancilla, quam devote servit, quam parate : ne fluctuantes sinus carnalium concupiscentiarum impediant operantem, succinxit lumbos, ut nihil superfluum calcet, dum in opere festinat; ibi enim castitas mulieris hujus zona præcepti constricta, succincta fortiter lumbos suos, firmavit brachia non defectura. »

De B. Virgine.

Porro hæc omnia adaptes B. Virgini, cujus virginitas et fortitudo divina enituit, tum in itineribus, laboribus, paupertate, persecutionibus, quas ab Herode et Judæis pro Christo infante fortiter pertulit; tum in constantia, qua Christo crucifixo usque ad mortem adstitit, omniaque tormentorum genera, quæ Christus patiendo, ipsa compatiendo pertulit; tum quod in Pentecoste cum Apostolis, imo præ Apostolis, induta sit virtute ex alto, ac Spiritum receperit in summa fortitudinis plenitudine, ut scilicet ipsa post Christi mortem omnes Apostolorum dolores, omnes fidelium cruces, totumque Ecclesiæ pondus sustineret; quod et reipsa præstitit. Vide dicta cap. VIII, vers. 14, ad illa : « Mea est fortitudo. » Fuit ergo ipsa quasi Atlas Ecclesiæ primitivæ, uti et est modernæ.

B. Virgo Atlas Ecclesiæ.

Vers. 18 Teth.

18. GUSTAVIT ET VIDIT QUIA BONA EST NEGOTIATIO EJUS : NON EXSTINGUETUR IN NOCTE LUCERNA EJUS. — Hebraice, *gustavit quod bona circuitio ejus non exstinguetur,* etc.; Septuaginta, *gustavit quia bonum est operari, et non exstinguitur lucerna ejus totam noctem;* Vatablus, *percipiens opus suum esse frugiferum, etiam nocte operatur;* Aber-Erza, *solerti ratione et consilio* (טעם *taam* enim, id est gustus, etiam consilium et rationem significat, quia sicut gustus sapit et discernit cibos, sic ratio sapit et discernit res commodas ab incommodis), *deprehendit et intellexit negotiationi vacare utilissimum esse.* Alii *taam* vertunt, *supputavit apud se negotiationes,* id est impensas et lucra, ac vidit, id est certo collegit artem quæstuosam se exercere.

(1) Sensus est : Alacriter et strenue ad labores obeundos accedit. Loquendi forma inde desumpta, quod qui prolixioribus vestimentis utuntur, solent ea in operibus faciendis succingere, ne impedimento sint. Græcus Alexandrinus recte adverbialiter ἰσχυρῶς, *fortiter,* reddidit.

Gustavit ergo, id est experientia didicit, ac gustu ipso clare sensit, quantum et quam suave esset lucrum negotiationis suæ et diligentiæ in operando lana et lino, præsertim dum ex iis emit agrum et vineam, indeque vinum gustavit et bibit: quare totam pene noctem opere impendit ad lucernam, ideoque eam non permisit exstingui. Τὸ *gustavit* significat *primo*, considerationem et computum expensarum et lucri; *secundo*, crebram experientiam, quod scilicet crebro ingens lucrum ex lanificio et linificio reportarit et senserit; *tertio*, gustum et oblectationem : lucrum enim labore partum, velut proprium, propriæque industriæ fructus mire sapit, et velut saccharum labores condit, sapidosque efficit; cum lucrum ἄπονον, id est sine labore obveniens, v. g. ex hæreditate aut donatione, velut alienum et extrinsecum parum delectet, et quasi insipidum sit : quod enim magno stetit, rarum et carum est; quod ultro obvenit, parvi æstimatur.

Porro olim feminas strenuas cum suis puellis et ancillis, non tantum per diem, sed et noctu ad lucernam vacasse lanificio et linificio, patet ex dictis vers. 13. Unde Virgilius, I *Georg.* :

> Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
> Nescivere hiemem.

Et Ovidius, lib. II *Fastor.*, Lucretiam a Tarquinio adultero noctu sic inventam refert :

> Inde cito passu petitur Lucretia, cujus
> Ante thorum calathi, lanaque mollis erat.

Et rursus in epistola sic Penelope ad Ulyssem :

> Nec mihi quærenti spatiosam fallere noctem,
> Lassaret viduas pendula tela manus.

Id imitentur Pastores, Prælati virique zelosi, ut cum pastoribus Bethlehemiticis super gregem suum pervigilent; sic merebuntur cum eis primi videre Christum nascentem, imo resurgentem et venientem ad judicium; hoc enim vel summo mane, vel noctu peragendum est, juxta parabolam virginum prudentum noctu lampadas accensas habentium, et sponsum exspectantium : «Media, ait, nocte clamor factus est : Ecce sponsus venit, exite obviam ei, etc., et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias,» *Matth.* XXV, 6.

Nocturnorum origo. Quocirca Ecclesia celebrabat olim in festis Martyrum vigilias : noctu enim pervigilabant fideles in oratione ad templa et sepulcra Martyrum. Hinc nocturni in officio Ecclesiastico, quos etiamnum Religiosi permulti noctu decantant; qua in re imitantur Christum, qui per diem prædicabat, vespere vero secedens in montes pernoctabat in oratione. Unde mystice Auctor *Catenæ Græcorum* : Per lucernam, ait, mentem puram et contemplationi deditam, donisque spiritualibus ornatam accipe.

S. Genovefæ. Memorabile est quod de S. Genovefa legimus in ejus Vita, cum singulis sabbatis soleret pernoctare in oratione, ac quadam vice nocte pergeret ad basilicam S. Dionysii sua opera constructam, cereus illi et sociabus prælucens exstinctus, ipsa orante, illico cœlitus ab angelis rursus fuit accensus (Idem contigit S. Gudulæ, quæ fuit filia S. Amelbergæ sororis Pipini, estque Bruxellensium advocata, ut habet ejus Vita apud Surium ad diem 8 januarii). *Lucerna ab angelo accensa.* Unde ejus imagini apte subscribi solet hic versus : « Non exstinguetur in nocte lucerna ejus,» præsertim quia ipsa splendore sanctitatis, jugis orationis, abstinentiæ et miraculorum toti Galliæ, imo orbi, præluxit et prælucet. Ideoque S. Simeon Stylites per litteras ejus se precibus commendavit, ac S. Remigius, Clodovæus, Clotildis aliique Principes et Prælati illi coævi, magno eam in honore et pretio habuerunt, adeo ut Parisienses eam jugiter ut patronam colant, eo quod præter alia ab eorum urbe Attilam et Hunnos, qui cæteram Galliam vastabant, suis orationibus averterit.

Moraliter, de conturna vigilia et labore. Olim in Oriente erat monasterium *Acœmetarum*, id est non dormientium, sed semper in Dei laudibus pervigilantium, uti fecit S. Simeon Stylites, et S. Daniel ejus assecla, aliique : nimirum, « vita Sanctorum vigilia; » vita brevis est, æternitas longa; tam ergo noctu quam diu operemur bonum, ut merita et gloriam accumulemus in omne ævum duraturam.

Salomonem secutus Plato : « Nemo dormiens, ait, ulla re dignus est; » ita refert Laertius, lib. III; et Philippus rex Macedonum, cum in exercitu quodam tempore obdormisset, experrectus : « Tuto, ait, dormivi, vigilat enim Antipater, » significans non esse regum indulgere somno, præsertim in bello, nisi habeant fidum vigilum præfectum. Ita Plutarchus in *Apophth.* Vere Philo apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XLII : « Somnus, ait, velut publicanus dimidium vitæ nobiscum partitur. » Et Democritus apud Maximum, *serm.* 29 : « Temperantes, ait, et studiosi nunquam dormitant, etiamsi sua studia in multam noctem producant; non enim somnus tanquam dominus quidam eos impellit, cervicem vino subactam et in servitutem redactam, quasi cum contumelia deprimens; sed liberi et recti permanent : cum autem somnum petunt, eum pura mente recipiunt, neque prosperitatibus elati, neque ullis rebus adversis dejecti : æqualiter enim utraque hæc fert animus sobrius, neutroque horum se vinci patitur; itaque et suavissime dormit omni dolore vacuus, et somno non intercepto.»

Symbolice. Symbolice, « non exstinguetur in nocte, » id est, in adversis tentationibus et persecutionibus, virginis lucerna, id est lætitia, ratio, consilium, gloria, posteritas, felicitas; horum enim symbolum est lucerna, uti dixi cap. XX, 27, et cap. XXIV, 20.

Allegorice. Allegorice S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis* : Ecclesiæ lucerna in nocte, ait, est spes in tribulatione et ærumnis hujus vitæ; hæc enim spes eam illuminat, animat, corroborat, ut constans

in virtute et bonis operibus persistat, exspectans lucem et diem beatæ immortalitatis. « Ut in tenebris, ait, non deficiamus, sed per patientiam exspectemus; quod non videmus, speremus. Tota ergo nocte ardeat lucerna nostra. Et quia qui nobis quotidie loquitur verbum, oleum infundit, ne lucerna extinguatur : ideo quotidie audiamus verbum, suscipiamus oleum, sustentemus lucernas ardentes, ut docet Dominus : Et lucernæ ardentes in manibus vestris, *Lucæ* XII. Sic enim mulieris fortis hujus exemplum imitabimur. »

Audi et Bedam : « Gustavit, ait, Ecclesia, et quælibet anima perfecta, id est intimo mentis desiderio cognovit, quia bona est negotiatio vitæ immarcescibilis, quam relictis illecebris temporalibus æternam mercemur in cœlis. Gustavit autem, id est aperte didicit, quia bonum est per instantiam prædicandi, quoscumque valet, ad viam veritatis adducere, atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipsa morte potest lucerna devotionis ejus exstingui. Eorum namque lucerna nocte exstinguitur, quamvis in die videatur ardere, qui, sicut Dominus ait, ad tempus credunt et in tempore tentationis recedunt. »

Subdit deinde per noctem posse accipi quietem orationis et contemplationis, *q. d.* « Lucerna Ecclesiæ et animæ sanctæ non exstinguitur in nocte, quia et cum a negotio quiescit actionis, vacat liberius luci supernæ contemplationis; cumque a publicis cessat operibus, curat se ardentius vel auditui sanctæ lectionis, vel laudibus mancipare divinis, juxta exemplum videlicet mulieris industriæ, quæ non solum interdiu necessariis solet instare laboribus, sed et noctu sæpius accenso lumine lucernæ parilem rei familiaris agere curam. »

B. Virginis nocturna lucerna. Primo.

Optime hæc accommodes B. Virgini. *Primo,* quia ipsa tam noctu quam diu vacabat orationi, et amori divino cæterisque bonis operibus, juxta illud *Cantic.* v, 2 : « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Unde S. Bernardus, serm. 2 *De Assumptione,* opponens illam virginibus fatuis, quæ, veniente sponso, caruerunt oleo ad lampades suas accendendas : « Non sic, ait, mulier illa fortis, quæ serpentis caput contrivit; habes enim post multa in laudibus ejus, quia non exstinguetur in nocte lucerna ipsius. In flagellationem hoc dicitur fatuarum, quæ, veniente media nocte sponso, conqueruntur sero, et dicunt : Quia lampades nostræ exstinguuntur. Processit igitur gloriosa Virgo, cujus lampas ardentissima ipsis quoque angelis lucis miraculo fuit, ut dicerent : Quæ est ista? etc. : clarius enim cæteris rutilabat, quam replevit oleo gratiæ præ participibus suis Christus Jesus filius ejus, » etc.

Secundo, quia Christo in cruce morienti, cum apostoli de ejus resurrectione diffiderent et desperarent, in sola B. Virgine mansit lucerna, id est certa fides et spes resurrectionis, quod scilicet tertio die resurgeret, uti promiserat. Atque hoc repræsentat Ecclesia, inquit Amalarius in *Officio Eccles.* hebdomadæ sanctæ, cum cereos duodecim exstinguit, unicumque accensum reservat : scilicet significat in duodecim Apostolis obscuratam, vel exstinctam fuisse fidem et spem resurrectionis Christi, in B. Virgine vero vivam et splendidam permansisse. Unde S. Cyrillus, serm. *Contra Nestorium,* eam vocat « lampadem inexstinguibilem. » Deipara ergo fidem tempore Dominicæ passionis, veluti in nocte tribulationis et angustiæ, sibi propter filii compassionem nimis tenebrosa, solidam atque ardentem servavit, quod satis ostendit, dum filio in cruce suffixo fortiter astitit, neque ejus crucem erubuit domi se abdendo, sed palam in publicum prodiit, et ut Christi passionibus magis communicaret, illum secuta stabat juxta crucem ejus. Cum cæteris autem mulieribus ad ungendum corpus ejus (quem firma fide tertia die resurrecturum credebat) nequaquam accessit, ut propterea de muliere illa forti dictum sit : « Non exstinguetur in nocte lucerna ejus. »

Tertio, quia dum moreretur, illico resurrexit, ac tam corpore, quam anima felix et gloriosa assumpta est in cœlum; quare mors illi non tam mors quam vita fuit. Lucerna ergo, id est vita, ejus non fuit morte exstincta, sed magis accensa. Unde Damascenus, orat. 2 *De Assumptione* : « Tu sola nobis, ait, in terra consolatio relicta es, et te vivente simul vivere, et moriente simul mori beatum est; quid autem moriente dicemus? tibi enim mors quoque ipsa vita est, ac vita præstantior, atque hanc vitam incomparabiliter antecedens. »

Quarto, quia B. Virgo et dum viveret, et multo magis jam in cœlis, pro omnium fidelium hominumque salute sollicita, perdia et pernox laborat et pervigilat, efficitque ut singuli pro sua salute solliciti pervigilent. Quo S. Bernardus adaptat illud : « Ad lumen ejus ambulabunt in nocte. » Hoc est, inquit, favor illius et gratia mihi pro face et lumine erunt, ad hujus sæculi nocturnas tenebras dispellendas. Ipsa ergo est velut pharus luminibus circumdata, fidelibus in nocte et mari hujus sæculi navigantibus portum salutis ostendens. Quidni? cum S. Paulus singulis fidelibus dicat, *Philip.* II, 15 : « Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. »

Denique S. Bernardus, serm. 2 *De Pentecoste* : « Ad illam, ait, sicut ad medium, sicut ad arcam Dei, sicut ad rerum causam, sicut ad negotium omnium sæculorum, respiciunt, et qui in cœlo habitant, et qui in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus, et qui sequentur, et nati natorum, et qui nascentur ab illis. Illi qui sunt in cœlo, ut resarciantur; et qui in inferno, ut eripiantur; qui præcesserunt, ut Prophetæ fideles inveniantur; qui sequentur, ut glorificentur, etc. In te er[illegible] tiam, justi gratiam, peccatores v[illegible] æternum. Merito in te re-

spectant oculi omnis creaturæ, quia in te, et per te, et de te benigna manus Omnipotentis quidquid creaverat, recreavit. »

Ubi nota B. Virginem vocari *negotium omnium sæculorum : primo*, passive et objective, quia scilicet ad ipsam tendunt omnia sæcula, ut ad eam ornandam et coronandam omnia sæcula negotiari, id est perpetuo volvi, laborare et operari videantur; *secundo*, active, quia ipsa est « negotium, » id est negotiatrix apud Deum pro fidelibus cujusvis sæculi, idque facit tanta cura et studio, ut non tam negotiatrix quam ipsum negotium cujusque esse videatur; adeo enim cordi habet cujusque salutis negotium, ac si sua propria res et negotium ageretur; quare instar ipsius negotii nunquam otiatur, sed negotiatur intente et assidue.

19. MANUM SUAM MISIT AD FORTIA, ET DIGITI EJUS APPREHENDERUNT FUSUM. — Septuaginta, *cubitos suos extendit ad utilia, et manus suas ad fusum*, quasi dicant : Ita constanter fila ducit, ut manus ad fusum firmatas et alligatas habere videatur.

Pro *fortia* hebraice est כישור *kiscor*, quod Rabbini, Vatablus, Pagninus et alii passim vertunt *colum*, vel *verticulum*; Chaldæus, *vertibulum*. Per quod accipi potest vel annulus ille lapideus, qui inferne fuso inseritur, tum ad pondus, ut descendat et defluat, tum ut rotunditate ejus facilius fusus gyretur; vel rota, quæ una manu circumacta, fila quæ altera manu nentur, fuso circumducit, qua proinde utuntur honestiores et ditiores feminæ, tum ad facilitatem nendi, tum ut brevi tempore multa stamina filaque conficiant et accumulent (1).

Verum Noster melius vertit, *fortia*. Nam Symmachus, Aquila et Theodotion vertunt ἀνδρεῖα, id est *virilia*; Septuaginta, *utilia*. Hebræum enim כשר *cascar* significat rectum esse, congruere, convenire. Hinc כישור *kiscor* est rectitudo, congruentia, convenientia, decorum, utile, item industria recte faciendi, quæ est vera fortitudo. Significat ergo, quod virago hæc manus extenderit ad opera sibi congrua, decora, utilia, industria, et consequenter fortia. Per quæ tum generatim quælibet opera heroica muliebria accipe, tum speciatim opus lanificii et linificii, quod magnam industriam et fortitudinem requirit. Unde de eo explicans subdit : « Et digiti ejus apprehenderunt fusum. » Nullum enim opus mulieribus est convenientius, decentius, honestius, dignius, utilius, quam nere et texere, ut patet ex dictis vers. 13 : hoc enim insigne ingenium artemque requirit; hoc quoque forte est, tum ob causas jam dictas, tum quia magnam corporis animique constantiam requirit, ut mentem æque ac brachia ad assidue filandum et texendum virago hæc obfirmet, utque omnem vitam huic labori impendat, imo noctes integras in eo pervigilet. Quocirca Poetæ Palladem, sive Minervam deam, fecerunt præsidem tum nendi et texendi, tum bellandi, tum studendi. Eidem ergo deæ tribuerunt hæc tria, linum cum lana, arma et litteras, quia industria texendi fortes simul ac doctas mulieres in genere suo, sive juxta statum gradumque suum efficit. Unde *Exodi* XXXV, 25 : « Sed et mulieres doctæ, ait, quæ neverant hyacinthum, purpuram, » etc. Hinc « fusus, ait S. Isidorus, lib. XIX *Orig.* cap. XXIX, dicitur, quod per ipsum fundatur, quod netum est; colum, quod sit in longitudine et rotunditate quasi columna. » Mulieri ergo arma sunt colus et fusus; iidem illi sunt liber sapientiæ, honestatis et virtutis. Paulo aliter, sed moraliter explicat B. Petrus Damianus, *Opuscul.* XV, cap. I : « Manum suam, ait, misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum, quia videlicet hujus vitæ idoneus executor sic se per majora opera ex desiderii fervore dilatat, ut etiam cautus quæ sunt minima non relinquat. »

Minerva dea bellandi, nendi et studendi : cur?

Allegorice S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*, hæc adaptans Ecclesiæ et fidelibus, docet eos continue ducere fusum, cum assidue intendunt bonis operibus in præsenti, ut multa colligant merita quasi stamina, nec ea differant in futurum, cum hoc incertum sit, et sæpe non eveniat; idque ex eo quod per modicum hunc laborem præsentem sperent certo se consecuturos ingentia præmia in futuro sæculo : « Diligenter, ait, attende in lanificio duo instrumenta, colum et fusum. In colo quidem lana involuta est, quæ filo ducenda transeat in fusum : quod in colo involutum est, adhuc in sinistra est, et nondum in fuso est; quod in fuso collectum est, jam præteritum est; opus ergo tuum in fuso sit, et non in colo; in colo enim est quod facturus es, in fuso quod fecisti. Vide ergo si habes aliquid in fuso; ibi enim firmantur brachia tua, ibi erit fortis constantia tua, ibi securus Deo dices : Da, quia dedi; dimitte, quia dimisi; fac, quia feci. Quod pendet in colo, ad fusum trajiciendum est; non autem quod collectum est in fuso, ad colum revocandum est. Ergo vide quid agas ut habeas in fuso, ut brachia tua firmes in fuso, quod te consoletur, quod te confirmet, quod tibi det fiduciam deprecandi et sperandi. »

Hoc ut repræsentent Poetæ, constituunt tres Parcas, quæ nendo homini vitæ dies et sortes quasi stamina distribuunt, ut cum diebus vitæ cujusque educant pariter ejus sortes, actiones scilicet et passiones; vita enim in actione consistit, vivere enim est se movere et agere. Unde otiosus qui nil agit, mortuus potius videtur quam vivus. Hinc Poeta tres Parcas ita depingit :

Parcarum trium symbolum.

Clotho rotat fusum, Lachesis net, at Atropos occat.

Nam, ut ait Apuleius : « Tres Parcæ, tria fata sunt numero, cum ratione temporis facientia, si potestatem earum ad ejusdem temporis similitu-

(1) *Kiscor est rectitudo, erectio baculus erectus*, spec. *colus*, gall. *quenouille*.

dinem referas. Nam quod in fuso perfectum est, præteriti temporis habet speciem; et quod torquetur in digitis, momenti præsentis indicat spatia; et quod nondum ex colo tractum est, subactumque cura digitorum, futuri et consequentis sæculi posteriora videtur ostendere. » Lachesim dictam esse putant, quasi sortem, quia λαγχάνω græce *sortior* designat; Atropon, quia reverti non possit; Clothon, quoniam contorta et coordinata omnia teneat. Hæc enim nomina ipsa lingua græca ostendunt. Hinc Martialis, lib. I :

> Lanificas nulli tres exorare puellas
> Contigit : observant quem statuere diem.

Rursum :

> Concordes stabili fatorum numine Parcæ,

ait Virgilius, *Eclog.* 4 :

Decore quisque pro gradu suo operetur. Porro quisque operari debet *vachiser*, id est in rectitudine et congruentia, ut scilicet operetur congrue ad suam personam, vocationem et gradum : nimirum rex operetur regaliter, civis civiliter, Religiosus religiose, sacerdos uti decet sacerdotem, miles uti decet militem, senator uti decet senatorem, etc., idque perfecte et excellenter; sic quisque personam suam aget decenter et eximie.

Mystice fusus est recta intentio. Rursum per *fusum* qui rectus est et recte rotatur, Hugo accipit rectitudinem intentionis, quæ opera etiam indifferentia rectificat et sanctificat, ut quo rectior et sanctior est intentio, eo rectius et sanctius sit opus; intentio enim est quasi forma et anima operis : « Digiti, ait, hujus manus sunt omnes electi, qui apprehendunt fusum, id est rectitudinem intentionis, per quam omnia opera quasi fila in orbem æternitatis retorquent. Hic autem notari debet, quod per sinistram temporalia, per dexteram spiritualia et æterna bona significantur. Item per colum significatur vita temporalis, per fusum intentio boni operis : colus quidem in sinistra ponitur, et fuso lana vel linum in dexteram retorquetur, quod est recte nere : hoc autem fit quando temporalia et humana sic exerceantur, ut per bonam intentionem quasi in filum ducta, ad æterni spiritualisque meriti conditionem transeant. » Insuper Auctor *Catenæ Græc.* : « Fusus, ait, est mens pura, quæ virtutem virtuti, dogmaque dogmati continuo attexit. »

De B. Virgine. Hæc omnia mutato nomine adaptes B. Virgini, quæ fortia, id est suæ dignitati congruentia et heroica charitatis, dilectionis inimicorum, ut Judæorum qui Christum occiderant, patientiæ, etc., opera assidue exercebat, qualia decebat operari matrem Christi, ac nominatim corporaliter assidue ducebat fusum, ut telas conficeret pro templo, et Christo filio suo : spiritaliter vero in omni opere bono habebat fusum, id est rectissimam intentionem, æque ac assiduam continuationem, atque eorum inter se aptam connexionem et ordinem, ut inter se pulchre connexa et ordinata essent, instar filorum in fuso. Hæc enim tria, scilicet rectitudinem, continuationem et connexionem, sive ordinem actionum repræsentat fusus. Quare quotiescumque illi bene operandi occasio offerebatur, eam arripiebat, et ex illa quasi ex colo bona opera, velut stamina efficaci operatione in fusum, id est, in cumulum meritorum suorum, transmittebat. Rursum, quoties illi bonum desiderium a Deo immittebatur, continuo ex eo quasi ex colo et lino fila efficacis operationis educebat. Nobis tot occasiones, tot bona desideria ingeruntur, sed velut linum in colo hærent, quia ex eis stamina bonarum actionum non educimus, ac interim stamina vitæ nostræ ad finem decurrunt; quare in morte fusum meritorum nostrorum exilem et gracilem reperiemus, et sero pœnitebimus.

Fusus tria notat.

Anagogice. Anagogice Beda per colum, qui est in dextra, accipit vitam æternam; per fusum qui in sinistra, vitam præsentem : « Sæpe, ait, in Scriptura dextra vitam perpetuam, læva præsentia Dei dona significat, opulentiam videlicet rerum, pacem temporum, sospitatem corporum, scientiam quoque Scripturarum, et cœlestium perceptionem sacramentorum. Hæc et hujusmodi bona cum Domino largiente perceperimus, quasi lanam colo involutam in læva gestamus. At cum ea præ amore cœlestium salubriter exercere incipimus, jam lanam Agni immaculati de colo in fusum, de læva in dexteram trajicimus, quia de donis nostri redemptoris, de exemplis operum ejus stolam nobis gloriæ cœlestis, ac vestem charitatis nuptialem facimus. » Et inferius : « Et bene dicitur : Apprehenderunt, ut vivacius commendetur quanto studio, quanta festinatione in hujus vitæ incerto, pro certis apud Dominum præmiis agere debeamus. »

Tropologice Martyres, Virgines, Religiosi robustos, viriles et martios gerunt spiritus, ideoque manum mittunt ad fortia; quid enim fortius quam bestias, ignes, cruces superare, imo ambire? quid fortius quam in carne quasi sine carne, instar angeli vivere? quid fortius quam seipsum vincere, se totum Deo consecrare, virtutes omnes, omnemque perfectionem, omnes dotes opesque terræ et cœli invadere et diripere?

Vers. 20. Caph. 20. MANUM SUAM APERUIT INOPI, ET PALMAS SUAS EXTENDIT AD PAUPEREM. — Hebraice, *manum suam extendit ad afflictum, et manus suas misit ad egenum*; Chaldæus, *manum suam extendit ad inopem, et brachia sua misit injuriam patientibus*; Septuaginta, *manus suas aperuit pauperi, et palmam extendit inopi.*

Pro *palmam* græce est χαρπὸν, quæ vox et fructum, et commissuram sive juncturam brachii cum manu, quam Latini post Græcos carpum vocant, et consequenter palmam significat. Unde S. Augustinus legit : *Et fructum suum porrexit inopi.* Verum hoc loco palmam significare, non fructum, patet ex Hebræo, Chaldæo et Vulgata. Pro ape-

ruit hebraice est פרש paras, id est extendit, distendit, expendit, quæ vox liberalitatem hujus viraginis notat, q. d. Manum, quam aliæ mulieres timidæ ne quando egeant, curvam et clausam (hanc enim significat hebræum כף caph) habere solent, hæc virago non tantum aperuit, sed et liberaliter ad obvios quosque expandit, imo et ad remotos distendit, idque fecit non solum benefaciendi, sed et sibi suæque familiæ consulendi studio. Sciebat enim nihil ita opes familiæ augere ac eleemosynam, utpote cui Deus benedicit, nec tantum par pari, sed et decuplum simplo rependit. Vide S. Chrysostomum, homil. *Quod eleemosyna est ars omnium artium quæstuosissima.* Septuaginta vertunt, *carpum suum extendit pauperi*, quod aliqui sic explicant, q. d. Pauperi non tantum præsentem dabat eleemosynam, sed et futuram quasi data per carpum fide pollicebatur. Solebant enim veteres, teste Clemente Alexandrino, cum alicui se obstringerent et fidem darent, carpum manu tenere, alterique cui fidem dabant premendum præbere, ut hoc ritu fidei obstrictæ nodus exprimeretur.

S. Augustinus καρπὸν vertens, *fructum*, sic explicat, q. d. Fructum, puta lucrum quod ex opere manuum suarum collegit et conflavit, non sibi servavit, nec tantum in familiam alendam expendit, sed et in pauperes distribuit: quo significatur ingens viraginis hujus opera, et operæ lucrum, æque ac ejus animus et beneficentia, ut hæc illi suppar, et ex æquo commensa foret. Id præstitit B. Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, de qua ipse ita scribit *orat.* 19: « Solas has tuas atque ab omni surreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus effundere opes, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis tanquam flore quodam excidissent: quibus quod necesse esset duntaxat præbere, non calamitatis depulsionem, sed monimentum esse judicabat; liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi honoris, ac perfectissimi solatii esse. »

Nonna mater Nazianzeni effusa in pauperes.

Et B. Gorgonia, filia B. Nonnæ, sororque S. Gregorii Nazianzeni, de qua ipse ita scribit *orat.* 11: « Quænam liberatiorem egentibus manum porrexit? Equidem Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: Ostium ejus viatori omni patebat, nec foris jacebat peregrinus. Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater. De ipsius porro erga viduas humanitate ac misericordia qu... majus dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam suæ cuique facultates: dispersit, dedit pauperibus, atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo Christum ipsum excepit. »

B. Gorgonia.

S. Paula adeo effusa fuit in pauperes, ut opes quas habebat maximas, exhauserit, ac moriens ingentia debita filiæ S. Eustochio persolvenda reliquerit; imo quod optarat ei obtigerit, ut in aliena sindone sepeliretur: testis est S. Hieronymus in ejus Epitaphio.

Memorabile est quod legimus de S. Oswaldo, rege Angliæ, ejus manum ob eleemosynas large erogatas, post mortem mansisse incorruptam. Audi de eo Bedam, lib. III *Historiæ Anglor.*: « Cum die sancto Paschæ cum Aidano Pontifice, » (id est Episcopo,) « consedisset ad prandium, positusque esset in mensa coram eo discus argenteus, regalibus epulis refertus, jamque essent manus ad panem benedicendum missuri: intravit subito minister ipsius, cui suscipiendorum inopum erat cura delegata, et indicavit regi, quia multitudo pauperum undecumque adveniens maxima per plateas sederet, postulans aliquid eleemosynæ a rege, qui mox dapes sibimet appositas deferri pauperibus jussit; sed et discum confringi, atque eisdem minutatim dividi præcepit. Quo viso Episcopus qui assidebat, delectatus tali facto pietatis apprehendit dexteram ejus, et ait: Nunquam inveterascat hæc manus, quod et ita juxta votum benedictionis ejus provenit. Nam cum interfecto illo in pugna, manus cum brachio a cætero esset corpore resecta, contigit, ut hactenus incorrupta perduret. Denique in urbe regia, quæ a regina quondam vocabulo Bebba cognominatur, loculo inclusa argenteo in ecclesia S. Petri servatur, ac digno a cunctis honore veneratur. »

S. Oswaldi manus incorrupta.

Simili modo dextera manus S. Stephani primi Hungarorum regis et apostoli, qua largas dabat eleemosynas, post mortem mansit incorrupta, ab angelo revelata, et a proceribus regni debito cultu honorata, uti habet ejus Vita. Vita functus transiit ad superos anno Domini 1038.

Allegorice Beda: « Ecclesia, ait, aperuit manum inopi, cum mysteria fidei ignorantibus per operarios veritatis revelavit. Palmas extendit ad pauperem, cum longe lateque prædicatores ad imbuendos æternæ salutis indigenas per nationes dispersit. »

Porro hæc omnia facile est accommodare B. Virgini, cujus eleemosynas, misericordiam et liberalitatem celebrant omnium sæculorum historiæ, omnes nationes, omnis ætas et sexus; quam proinde tota Ecclesia quotidie hisce vocibus inclamat, et hisce elogiis ejus opem implorat: « Salve, regina, mater misericordiæ; vita, dulcedo et spes nostra, salve. » Nam, ut ait S. Anselmus: « Charitatem et misericordiam velut alumnas suas ulnis fovet; » et S. Bernardus: « Nihil nos Deus habere voluit, quod per manus Mariæ non transiret. » Unde S. Bonaventura: « Sicut oculi, ait, ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominam nostram donec misereatur nostri. »

Et B. Virgo.

21. NON TIMEBIT DOMUI SUÆ (domesticis suis) A FRIGORIBUS NIVIS: OMNES ENIM DOMESTICI EJUS (Hebraice *omnis domus ejus*) VESTITI SUNT DUPLICIBUS.

Vers. 21. Lane d

— Pro *duplicibus* hebraice est שנים *scanim*, quod Chaldæus, Pagninus et alii vertunt, *coccinum*. Sic enim habet Chaldæus, *non timebunt filii domus ejus a nive : quoniam omnes domestici ejus vestiti sunt coccino*, id est vestibus coccineis, *q. d.* Omnes vestiti sunt vestibus pretiosis, quanto magis necessariis ad arcendum frigus? Ita Vatablus.

Verum indecorum videtur, ut hæc virago viles ancillas operibus lanæ linique addictas, ac servos culturæ agri et vineæ deputatos, vestiat pretioso cocco : præsertim quia coccus etsi calidus, tamen simplex et subtilis est : quare minus arcet frigus quam vestis crassa et suffulta.

Igitur Noster melius vertit, *duplicibus*; hebræum enim *scanim* descendit a שנה *scana*, id est mutare, iterare, geminare, unde *scanim* significat geminatum et duplex; vel, si aliis punctis legas שנים *scenaim*, idem est præcise quod *duabus* vel *duplicibus*. Unde Septuaginta nectentes cum מרבדים *marbaddim*, quod sequitur vers. proximo, vertunt, διοσάς, id est *binas*, vel *duplices*; sed prisci codices Septuaginta consentiunt cum Vulgata; unde Cassianus, *Collat.* XIV, cap. VIII, legit ex Septuaginta, *omnes enim qui apud eam sunt, vestiti sunt dupliciter*. Per *duplices* vestes alii accipiunt unam æstivam leviorem, alteram hiemalem crassiorem et calidiorem; alii, unam vestem detritam et veterem, aliam novam et villosam. Verum prie accipias vestes duplices, scilicet binas et geminas; aut simplices, sed suffultas. In hieme enim solent ditiores vestes multiplicare, et binas vestes induere, aut certe unam pellibus vel panno suffultam, ut sit instar duarum ad pellendum frigus. Rursum *duplicibus* accipi potest pro *multiplicibus*, cujus significati alibi plura collegi exempla. Significatur enim hic provida viraginis cura et liberalitas, qua domui et domesticis de multiplici supellectile, annona et veste copiose prospicit. Illorum enim decus et decora vestis sunt decus ipsius viraginis. Nam, ut ait S. Chrysostomus : « Integra familia integri adinstar cujusdam corporis obtinet, cujus caput vir et uxor, reliqui autem domestici (scilicet filii et filiæ, servi atque famulæ) alia membra componunt. Ergo qui servos suos indecore nudos, aut detritis absoletisque vestibus amictos esse sinit, sui corporis bonam partem dedecore afficit. »

Adde hoc esse lucrum viraginis et familiæ. Cum enim domestici ab ea contra frigus vestibus muniti sunt, calent ferventque ad opus : quare duplo plus operis conficiunt, quam conficerent si nuditate et frigore algerent et torperent. Audiat hoc Religio, cujus hæc mulier typum gerit, et Abbates, Priores et Rectores Religionum, ac manus suas Christi pauperibus, religiosis filiis suis, qui propter Christum pauperes se fecerunt, aperiant, et eis necessaria cum magna charitatis significatione provideat, ne a parentibus vel amicis ea emendicare, aut aliunde ea sibi comparare, cum paupertatis, famæ et disciplinæ jactura cogantur.

Hanc gnomen insigni apologo testudinis et muris suis parabolis infarto, Cyrillus illustrat, lib. I Apolog. moral. cap. VII, cujus titulus : *Semper cum tuto onere perge* : « Mus, ait, per cellarium festino gressu discurrens, testudini lento passu pergenti obviavit. Cujus quidem congruam gravitatem mox stultus deridens, ironice cum illusione sic dixit : Quid, soror, tam rapida velocitate incedis? Cui illa moto capite illusorem deludens, ad veritatem respondit : Ego sic pergo, quoniam onerata sum armis meis. Tunc ille : Stultum est tantum onus ubique portare. At illa : Imo stultum est quod judicas non sentire, ac stolidum magis nondum securum ab hostibus, inermem saltando discurrere : nimirum ex naturæ providentia tota corticis pondere circumquaque vallata, domum, murum et clypeum, cum necessitas instat, mihimet ipsi reperio, et mendicando suffragia non discurro. Tu vero levis, quia inermis es; cum hostis tibi ungula furibunda occurrerit, hinc inde quærendo suffragia, stupidus curris; ac subito præventus ab hostili milite, peris, si non inveneris ubi mox abscondaris. Quid ergo de lethifera levitate lætaris? » Idem deinde similitudine nautarum, equi, maris, terræ et stipulæ confirmat, aitque : « Attende igitur, quod ventorum levitas in profundum sæpe nautam submergit : et belliger equus, nisi sit pondere aggravatus, haud securus in hostium cuneum se immittit, maris unda fluctuosa levitate semper circumfluit, et tellus sua ponderositate quiescit, levis stipula flatu ventorum inquieta revolvitur, et lapillus sua gravitate firmatur. Igitur, frater mi, tibi tuæ sit levitatis grata tempestas; mihi meæ ponderositatis chara tranquillitas. Placet certe ubique suave jugum protectionis, ac semper habere mecum opus leve salutis. Quibus dictis recedens, derisoris sui risum convertit in luctum. »

Porro Septuaginta non ad verbum, sed paraphrastice vertunt, *non est sollicitus de his qui in domo vir ejus, sicubi moratus fuerit* (nive intercludente reditum); *omnes enim qui apud eam degunt, probe sunt induti recteque constituti*. Ita Auctor *Catenæ Græc. q. d.* Vir omnem domesticorum circa victum et vestitum sollicitudinem in uxorem, quæ virago est, rejicit. Scit enim ab ea omnibus de cibo et vestibus abunde prospici, ac in primis sibi, utpote marito : unde subdunt Septuaginta, *binas vestes fecit viro suo*.

Allegorice Beda et ex eo Glossa : Ecclesia, inquit, et anima fidelis vestitur duplici veste, scilicet *primo*, doctrina et virtute; *secundo*, sapientia et patientia; *tertio*, gratia et bonis præsentis vitæ, ac gloria futuræ; *quarto*, fide et operibus; *quinto*, Christi Sacramentis et exemplis. Audi Bedam : « Vestiti sunt duplicibus, quia promissionem habent vitæ quæ nunc est et futuræ : nunc in peregrinatione temporali divino auxilio, ne deficiant,

adjuti : tunc in patriæ perpetis habitatione divinæ gratiæ visione, ut felices semper vivant, allevati. Item domestici ejus induti veste sunt duplici, una operis, altera mentis, fidei habentes factorumque velamina, Sacramentis videlicet sui redemptoris imbuti, et informati exemplis. Sic enim fit illud Apostoli : Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Possunt autem frigora nivis tormenta æterna intelligi, quæ igne et frigore mixta esse legimus, cum dicitur : Ibi erit fletus et stridor dentium. Fletum quippe oculis ignis et fumus, stridorem vero dentibus solet frigus gignere. Unde et beatus Job de pœnis reproborum loquens æternis : Ad calorem, ait, nimium transibunt ab aquis nivium, *Job.* XXIV, 19. Sed ab his Ecclesia domui suæ non timebit : quia quicumque pereunt, ad domum illius non pertinebant, nec veste ipsius spirituali erant induti, tametsi mysteriis ejus ad tempus videbantur instituti. »

Rursum Hugo : « Duplex, ait, vestis est bonum opus cum recta intentione, qua vestiti sunt viri Ecclesiastici : hypocritæ vero penulas habent, id est vestes simplices sine suffultura, quia bona opera faciunt, sed non recta intentione. » Idem Hugo : « Duplex vestis, ait, est hiemalis et æstivalis. Vestem hiemalem dico virtutes, quibus protegimur contra pluviam et grandinem tentationum et persecutionum : ejusmodi sunt patientia, mansuetudo, humilitas et alia id genus. Æstivalem dico virtutes, quibus tempore pacis et tranquillitatis vacatur bonis operibus et contemplationi, qualis est charitas, pietas, devotio, sapientia. »

Insuper Ecclesia et anima fidelis contra frigus nivis, id est acediæ et torporis, vestitur duplici charitate, scilicet Dei et proximi, quæ proinde est coccus bis tinctus, ait S. Gregorius.

Porro S. Ambrosius, lib. II *ad Gratianum*, in procemio, per duplices vestes accipit sacerdotales, quasi eas imitata sit hæc virago, ut sacram earum significationem sibi ob oculos poneret : « Bona enim et illa, ait, quæ textrinum indumenti sacerdotalis ostendit, vel lex scilicet, vel Ecclesia, quæ binas vestes fecit viro suo, sicut scriptum est, unam operis, alteram mentis, fidei intexens factorumque velamina. Itaque alibi, sicut legimus, aurum prætexit, et postea hyacinthum ac purpuram cum cocco subjungit et bysso, *Exodi* XXVIII. Rursus alibi ex hyacintho et cæteris prius flosculos format, aurumque subnectit, et unus est habitus sacerdotis, ut iisdem coloribus micans, gratiæ decorisque diversitas ordinis diversitate resplendeat. »

Idem S. Ambrosius in cap. XXXI. *Proverb.*, per binas vestes geminam de Christo fidem accipit : Christum enim tam Deum quam hominem credimus et confitemur. Denique S. Bernardus, lib. III *De Considerat. ad Eugenium*, per duplices vestes accipit fortitudinem et decorem : fortitudinem in conscientia, decorem in fama. « Dominus inquit, regnavit, decorem induit : induit Dominus fortitudinem. Tu quoque esto fortis in fide, decorus in gloria, et probasti te imitatorem Dei. Fortitudo tua, fiducia fidelis conscientiæ; decor tuus, splendor bonæ opinionis. Ita, quæso, induere fortitudinem : etenim gaudium Domini fortitudo tua. Porro specie tua et pulchritudine tua nihilominus tanquam propria similitudine delectatur. Induere vestimentis gloriæ tuæ, vestire duplicibus, quibus domesticos suos fortis illa mulier induere consuevit. Non sit in conscientia nutans infirmitas modicæ fidei, non sit in fama nævus malæ speciei; et vestieris duplicibus, et gaudebit sponsus super sponsam animam tuam, et gaudebit super te Deus tuus. »

Symbolice Cassianus, *Collat.* XIV, cap. VIII, per duplices vestes accipit duplicem S. Scripturæ sensum, scilicet litteralem et mysticum; utroque enim se vestit ornatque Ecclesia.

B. Virgo vestita duplicibus : quibus?

Hæc omnia facile est adaptare B. Virgini; ipsa enim vestita fuit veste duplici et coccinea bis tincta, id est ardenti charitate Dei et proximi, juxta illud *Psal.* XLIV : « Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus, » puta omnium virtutum varietate. Interioris enim hominis, puta mentis, vestis aurea est charitas; exterioris hominis vero vestis est modestia et continentia, quæ cæteras virtutes complectitur. Rursum ipsa duplici veste, scilicet vita activa et contemplativa, dotata fuit. Porro pretiosissima fuit ejus charitas, tum quia superveniens in eam Spiritus Sanctus, qui per essentiam, imo ex vi processionis suæ est increatus amor et charitas, totum se cum illa Virgini infudit; tum quia ipsa continuos et ardentes hujus amoris actus eliciens, eam immensis incrementis adaugebat; tum quia ipsa heroico charitatis actu crebro et quasi assidue se cum filio, Deo in holocaustum morti pro salute hominum devovebat : cujus actus undequaque pretium et meritum erat ingens, et nobis incomprehensibile.

Eadem veste ipsa ornat sibi devotos, eaque rursus duplex est, quia tam Christi, quam B. Virginis virtutibus eos vestit et induit, juxta illud S. Bonaventuræ in *Psalter.* : « Mariam induite quotquot diligitis eam; hæc luceat in moribus, splendeat in actionibus. »

Porro quomodo duplex vestis, id est ardens et continuus charitatis actus, excludat omne frigus nivis, id est peccati, ostendam in fine versus seq.

Insuper sicut Eva, ut ait S. Bernardus, serm. *De Laudibus S. Mariæ*, « supervestivit carnem filiorum suorum, sicut diploide confusione sua : de manu quippe illius duplicis mali semen terra nostra suscepit, scilicet iniquitatem et culpam in anima, calamitatem in corpore : » sic ex adverso B. Virgo duplici veste contraria nos donat, scilicet gratia et gloria, tam corporis quam animæ. Hæc ergo est diplois fulgida, quam suis tribuit Virgo gloriosa. Quocirca illi optime convenit versio Sep-

tuaginta, *non est sollicitus de his quæ in domo viri ejus, sicubi moratus fuerit; omnes enim qui apud ipsam vestiti sunt* : quia scilicet Christus Ecclesiæ et fidelium administrationem usque ad diem judicii, quo ipse post longam moram omnes judicaturus redibit, commisit B. Virgini, uti docet S. Germanus, S. Bernardus, S. Bonaventura et alii.

Rursum Doctor priscus, pius et eruditus, ex hoc loco docet eos, qui in hac vita peculiari devotione servierunt B. Virgini, ab ea singulari gloria quasi veste duplici donandos in cœlo : « Sicut, ait, servi regii et reginæ in curia regia, certis vestibus et insignibus deaurati procedunt, per quæ agnoscuntur esse servi regis vel reginæ, ac speciali purpura vestiti ambulant : ita in curia cœlesti servi B. Virginis speciali ornatu et gloria, qua præ aliis discernuntur, quod sint servi Mariæ, fulgebunt, juxta illud *Proverb.* ult.: Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus. »

Denique nonnulli per duplices vestes accipiunt duplicatum meritum singularum actionum B. Virginis. Nam Franciscus Suarez, III part., *Quæst.* XXXVII, art. 4, disput. 18, sect. II et IV, censet B. Virginem in vita continue meruisse, et in gratia crevisse : frequentissime enim et quasi assidue actus charitatis intensissimos elicuisse, itaque eos per meritum conduplicasse, idque continua intensione et conduplicatione : qua factum est ut in fine ad immensum charitatis et meritorum cumulum pervenerit. Docet enim Deiparam secundum omnes gradus intensionis habitus charitatis et gratiæ semper operatam fuisse, adeo ut præexistens jam habitus totam vim sequenti actu exhauriret. Probat hoc *primo*, exemplo angelorum, qui dum viatores essent, idipsum præstiterunt : intensissime enim et continuo amore amarunt et coluerunt Deum, ita ut actualis amor habitu suo esset commensus et adæquatus, illumque exhauriret; quod autem angelis aut alicui creaturæ est concessum, id matri Dei congrue denegari nequit. *Secundo*, probat idipsum ratione, quia nihil erat in Virgine, quod vim istam habitus hebetaret, non distractio, non tentatio, non concupiscentia, non gravedo corporis, quæ in nobis actus retundunt et hebetant, ut nemo hominum sit, qui assidue tantum amet Deum, quantum ex habitu charitatis, quem habet, amare potest. Ergo demus B. Virginem in *primo* instanti habuisse habitum charitatis et gratiæ intensum ut mille (infusus est enim illi major habitus quam supremo Seraphino), ac elicuisse actum charitatis ut mille, illo actu meruit totidem gradus adjici habitui charitatis, eumque duplicari : Deus ergo illico eum duplicavit, fecitque intensum ut bis mille. *Secundo* operationis suæ instanti ex habitu hoc intenso ut bis mille, elicuit actum æque intensum ut bis mille : meruit ergo totidem, scilicet bis mille gradus adjici habitui charitatis, ut jam is esset intensus ut quatuor mille. *Tertio* operationis instanti eidem ex æquo coöperata, elicuit actum intensum ut quatuor mille : meruit ergo augmentum aliorum quatuor mille, ut jam acciperet habitum intensum ut octo mille. Et sic semper actui adæquando habitum, continuo eum conduplicavit, ut *quarto* instanti habitus foret intensus ut sedecim millia, *quinto* ut 32 millia, *sexto* ut 64 millia, *septimo* ut 128 millia, *octavo* ut 256 millia, *nono* ut 512 millia, *decimo* ut 1024 millia, *undecimo* ut 2048 millia, *duodecimo* ut 4096 millia : et ita consequenter per progressionem arithmeticam, qua numerus et pretium exiguum post paucas progressiones crescit in immensum. Inde colligit Suarez B. Virginem extremo charitatis actu, quem elicuit moriens, majorem gratiam et gloriam meruisse, quam omnibus actibus totius vitæ præcedentis. Sic enim in progressione arithmetica ultimus numerus conduplicatus multitudine superat omnes præcedentes.

Mel... sententia. Hæc supputatio pia et probabilis est, ac Deo possibilis; at non usquequaque certa, tum quia incertum est an continuo per singulas operationes totius vitæ per 72 annos tam intensos actus elicuerit B. Virgo, ut semper habitum adæquarent et exhaurirent : præsertim cum id non fecerit Adam in statu innocentiæ, nec forte fecissent angeli per 72 annos, si eorum status viæ et merendi tam diu durasset : potentia enim creata flexilis et libera non videtur ferre tam longam et continuam attentionem, intentionem et contentionem : est enim extrema, ideoque violenta : unde nullum ejus exstat exemplum; tum quia actus in homine non tam crebro innovantur, sed iidem in contemplativis durare solent ad plures quadrantes et horas; tum quia incertum est an actus ut tria mereatur augmentum habitus ut tria, præsertim ut id illico detur in hac vita; nam meritum actuum supernaturalium videtur respondere actioni physicæ actuum naturalium : actus autem naturales non augent, nec duplicant habitum nisi illo sint intensiores. Potuit utique Deus per continuos et vehementes gratiæ impulsus voluntatem Virginis ita excitare et roborare, ut non tantum habitum actu adæquaret, sed et superaret, utque tam diu, quam noctu actus ardentissimos assidue eliceret et conduplicaret : sed an re ipsa hæc præstiterit, non certo liquet. Certum est multa extraordinaria nobis incognita in B. Virginem Deum contulisse privilegia, quæ matrem Dei decebant; sed quæ præcise, qualia et quanta illa fuerint, nulli hactenus revelavit, quare varii varia opinantur et conjectant.

22. Stragulatam vestem fecit sibi : byssus et purpura indumentum ejus. — Hebraice pro *stragulatam vestem* est מרבדים *marbaddim*, quod Aquila et Theodotion vertunt, *peristromata*; Symmachus et Vatablus, *tapetia*; Chaldæus, *strata fecit sibi*; Syrus, *lectulum* (lectisternium) *fecit sibi*; minus recte Pagninus, *torquem fecit sibi*; Noster ergo optime vertit, *stragulatam vestem*. Radix enim רבד *rabad* significat sternere, et sternendo ornare : unde *marbaddim* significat stragula ornata et va-

riegata. Nam Varro, *De Lingua latina* : « Quidquid insternebant, ait, a sternendo stragulum vocatur. » Valla, lib. VI, cap. XLVI : Stragula, inquit, est genus vestis, sive quidquid insternitur lecto, equo vel alii, ut altari, parieti, pulpito, etc.

Porro veteres hæc stragula varia textura, acupictura et vario delineamento figurarum conficiebant et exornabant, ideoque erant pretiosa; unde Tibullus, lib. I *Eleg.* :

Nam neque tunc plumæ, nec stragula picta soporem.

Hinc inter stragula numerantur tapetia Turcica et Belgica, affabre variis figuris incisa vel acupicta. Unde Isidorus, lib. XIX, cap. XXVI : « Stragulum, ait, vestis est discolor, quod manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem quod in stratu, et amictu aptum sit, de quo Salomon : Stragulatam vestem fecit sibi. » Et cap. VII, 16 : « Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto, » ubi in Hebræo idem est verbum רבד *rabad* quod hic. Vestis ergo stragulata est vestis diversis figuris, coloribus, liciis variegata per variam sive texturam, sive acupicturam, sive incisuram, etc.

Sensus ergo est, *q. d.* Virago hæc non tantum simplices telas et pannos lineos laneosque nevit et texuit pro domesticis, servis et ancillis, sed et pretiosa stragula, puta tapetia, lectisternia, frontalia, etc., vel texendo, vel acupingendo opere phrygionico eleganter elaboravit, iisque domum instruxit et adornavit uti iisdem domos nobilium et principum videmus instrui et adornari.

BYSSUS ET PURPURA INDUMENTUM EJUS, — *q. d.* Sua industria sibi æque ac marito, ut habent Septuaginta, et filiis byssinas et purpureas vestes confecit, qua in re sacerdotales vestes imitata est : hæ enim contextæ erant ex bysso et purpura : ut significaret ornatum suum esse sacrum et mysticum; sicut enim sacerdos iis ornatur ad placendum Deo, sic et illa similibus se decore ornavit ad placendum, tam Deo, quam marito. Byssus enim candore suo pudicitiam, purpura flammeo colore amorem conjugalem repræsentat. Unde olim velum, quo sponsæ in nuptiis velabantur, candidum erat et purpureum, indeque flammeum vocabatur, ut Isidorus et alii testantur. Bysso ergo suam castitatem, purpura suum amorem præ se fert et profitetur.

Flammeum quid?

Byssus est castitas, purpura charitas.

Allegorice hæc adaptes Ecclesiæ, unde S. Ambrosius, lib. *De Tobia,* cap. XX : « Sapientiæ vestimentum, ait, est ex illis vestimentis, quæ ex bysso et purpura sapientia sibi fecit, hoc est, indumentum fidei constat ex prædicatione cœlestium, et Dominicæ sanguine passionis. Bysso æthera figurantur, purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cœleste confertur. Idem in cap. XXXI *Prov.* : « Fecit et de bysso et de purpura indumenta sibi. De bysso propter candidam confessionem, de purpura propter gloriosam passionem. Hujus byssum cum oramus agnoscimus, hujus purpuram in Martyribus collaudamus. » Eadem ad verbum habet S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis.*

Accedit Beda, qui per vestem stragulatam accipit varia virtutum, imo virtutis cujusque ornamenta. Humilitas enim ornatur, et quasi variegatur, modestia, verecundia, silentio, etc.; charitas ornatur eleemosyna, beneficentia, liberalitate, zelo, etc., et sic de cæteris virtutibus. Byssus est casta et pura conversatio, purpura est sanguinis pro Christo et pietate profusio; Ecclesia enim in pace habet lilia candida et quasi byssina virginum, in bello rosas purpureas Martyrum.

Ubi nota byssum veterum fuisse linum præstantissimum, ex quo telæ pretiosæ, quales jam sunt Hollandicæ et Cameracenses, conficiebantur, uti ostendi *Exodi* cap. XXV, 4. Linum autem, quia varie carpitur, tunditur, maceratur, carminatur, significat carnis castigationem, qua castitas conservanda est. Audi Bedam : « Quia byssus, ait, de terra virens oritur, sed per exercitationes longas ac multifarias, amisso humore ac virore nativo ad decorem candidæ vestis perducitur. Purpura autem regalis est habitus. Bysso induitur Ecclesia, cum castigant corpora sua electi, et servituti subjiciunt : purpura autem, cum eamdem continentiam non ob favorem vulgi, sed ad acquirendam beatitudinem regni perennis exercent. Sed hic virtutum habitus in præsenti quidem nescientibus videtur contemptibilis, sed in futuro qualis fuerit manifeste patebit. Unde pulchre in Apocalypsi sua Joannes sanctorum se voces audisse refert dicentium : Gaudeamus et exsultemus, quia venerunt nuptiæ agni, et uxor ejus præparavit se, et datum est illi ut cooperiat se byssino splendenti et candido. Byssinum enim justificationes sunt sanctorum. »

B. Virginis byssus et purpura.

Hæc omnia eminenter habuit B. Virgo, cujus vestis erat byssus, id est virginitas plusquam angelica; et purpura, id est charitas ardentissima. Vestis stragulata fuit varietas sanctarum inspirationum et desideriorum, quam tum angeli phantasiæ, tum Deus ipse menti ipsius jugiter ingerebant, ad quaslibet virtutum heroicarum actiones strenue obeundas, sed præcipue ad jugem et continuum ardentemque Dei amorem. Hunc enim in illa extitisse, a primo instanti conceptionis continuum, imo crescentem semper, et per sui meritum assidua progressione, si non ex æquo geminatum et conduplicatum, certe valde augescentem, docent Franciscus Suarez, Gabriel Vasquez, Barradius, Canisius, Salazar et alii. Porro cum hic actus amoris Dei initio conceptionis in ea tam intensus fuerit, ut superarit omnes actus amoris divini, quos elicuerunt summi angeli, etiam Cherubini et Seraphini in termino viæ suæ, qui utique fuere intensissimi : hoc enim decebat eam, quæ a Deo destinata erat, et proxime futura mater Dei : hinc colligunt eam continuo hoc divini amoris incremento, ad tantum charitatis incremen-

tum, imo incendium, et ad tantum meritorum culmen in fine vitæ, puta anno ætatis suæ 72, conscendisse, ut si in una lance bilancis collocarentur omnia omnium Sanctorum et angelorum, etiam Seraphinorum, opera ac merita, in altera vero unius B. Virginis, hæc illi præponderaret. Rursum hinc colligunt B. Virginem, etsi liberi semper fuerit arbitrii, ut peccare posset (quam tamen peccandi potentiam Virgini adimunt S. Bonaventura, Richardus, Marsilius, Almainus et alii) ad majus ejus meritum, nunquam tamen peccasse ne minimo quidem peccato veniali, uti sentit tota Ecclesia, teste Concilio Tridentino : quia scilicet Deus eam, exterius amovendo occasiones peccatorum, et interius suggerendo assidue menti ejus sanctas cogitationes et desideria, ita secure certoque dirigebat et acuebat, ut non nisi sancta cogitaret, desideraret et operaretur. Intellectui enim ejus tot pias illuminationes, ac voluntati tot sanctas affectiones jugiter immittebat, ut omne peccatum exhorresceret velut diabolum, utque ad virtutum omnium, præsertim amoris Dei, actus ferventissimos, instar torrentis continuo raperetur, nec vires capitis et mentis in hoc ardore unquam remitterentur aut lassarentur, sed potius augerentur et acuerentur.

B. Virgo plus habuit gratiæ quam omnes angeli et homines simul.

Hoc est quod de ea in sensu mystico ait Ecclesiasticus cap. XXIV, 41 : « Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso. » Vide ibi dicta. Et S. Augustinus, cujus verba recitat et sequitur Bonaventura in *Speculo*, cap. XIV : « Quis, inquit, dubitare potest, omnino in charitatis affectionem transiisse viscera Mariæ, in quibus ipsa, quæ Deus est, charitas novem mensibus corporaliter requievit? » *q. d.* B. Virgo videtur charitate non tam imbuta, quam informata et animata, adeoque esse ipsissima charitas, sicut ferrum ignitum non tam ferrum esse videtur quam ignis.

Gnomæ Patrum.

Accedit Damascenus, orat. 1 *De Nativitate*: « Sanctam omnem, inquit, et cum animi utilitate conjunctam cogitationem habes; contra supervacaneam omnem et animis exitiosam, antequam gustes, exspuis. » Deinde singulas sensuum actiones recensens : « Oculi, ait, ejus semper ad Dominum, perenne ac inaccessum lumen intuentes; aures divinum sermonem hauriunt, ac spiritus cithara delectantur, etc. Cor purum ac labis expers, Deum spurcitie omni carentem cernens, ipsiusque cupiditate semper flagrans. » Addit deinde eam Dei cognitione superare Cherubinos, et amore Seraphinos, ideoque repræsentatam Mosi per rubum qui ardebat et non comburebatur, *Exodi* III. Denique Galatinus, lib. VII *De Arcanis fidei*, ex priscis Rabbinis, quem citat et laudat noster Canisius, lib. I *De B. Virgine*, cap. XIII : « Inter cæteras, ait, perfectiones eo prophetiæ spiritu donata est, ut si forte aliquid inconcessum seu illicitum vel visura vel auditura esset, illico ejus aures et oculi clauderentur, ita ut sensus ejus vel membra nonnisi divinæ voluntati deservire viderentur. »

Causa ergo immunitatis ab omni peccato, etiam veniali, in B. Virgine fuit duplex. Prior, protectio et jugis assistentia Dei, quæ ita sensus ejus, mentemque regebat, ut prohiberent omnes illicitos concupiscentiæ motus, etiam indeliberatos et primo primos, uti fiebat in Adamo ante peccatum quamdiu mansit in statu innocentiæ. Atque hæc proprie est causa cur in ea sopitus, imo exstinctus fuerit fomes concupiscentiæ, at non sufficiens ad non peccandum omnino; potuisset enim, exstincto licet fomite, uti nihilominus libertate sua ad malum et peccare, uti fecit Adam. Altera ergo, et adæquata causa cur non peccarit unquam, fuit stragulata vestis, id est ardentissima ejus charitas, amorque Dei continuus, qui ab ea procul omne frigus nivis, id est peccati cujuslibet, longe dispulit. Sicut enim ardor continuus opponitur nivi, eamque excludit, sic amor continuus opponitur peccato, illudque excludit. Dico *continuus*, quia si intermittatur ardor et amor, remittetur calor et amor, fietque tepor, ac subeunte frigore fiet nix, imo gelu et glacies frigidissima. Docet id hic ad vers. præced. Albertus Magnus, qui assignans causam physicam cur nix sit frigidissima, ejusque generationis modum ex Aristotele, lib. II *Meteor.* describens : « Nix, inquit, generatur ex vapore calido in media regione aeris vehementer elevato, cujus significatio est, quia cadit lata ad modum lanæ carminatæ; hoc enim contigit ei, quia calor nubis tantus est, quod frigus non vincit nisi partem et partem, et non totum per partes magnas, ita ut totum indurare possit. Similiter quantum ad qualitatem, est frigida vehementer, quia regula est, quod quanto aliquid calidius fuerit, tanto efficitur frigidius cum calor expellitur. Calor enim qui ante infuit, aperit poros, ita ut abundanter, et ubique frigus ingrediatur, et ita multum capit frigoris. Hujus signum est, quod calida aqua profundius constringitur et congelatur frigore, quam in toto frigida. Quantum vero ad calorem est alba, eo quod sit ex humido puro disgregato primo per calorem nubis, et postea congelato per frigus. Albedo enim causatur a frigore ipsius, et humidi perspicuitate et luciditate. » Quæ deinde singula mystice peccato et peccatoribus accommodat. Simili modo ethice videmus eos, qui in Religione, zelo cæterisque virtutibus ferventes et flagrantissimi fuere, si hunc fervorem intermittant, fieri tepidos, ac tandem, maxime torpidos, frigidos et rigidos; perinde ac ii qui incaluerunt in hypocausto, si in aerem frigidum exeant, in poros calore apertos subintrante frigore, fiunt frigidissimi; imo in gravissima scelera prolabuntur, uti Lucifer ex ardentissimo Seraphino factus est teterrimus cacodæmon; sic Judas ex Apostolo factus est Christi proditor; Lutherus ex monacho, doctore et concionatore factus est hæresiarcha. Unde S. Augustinus ait se non invenisse meliores iis qui

Causa duplex puritatis in Virgine. Prima.

Calida fiunt frigidissima. Cur?

Ex fervidis frigidissimi.

profecerunt in monasteriis, nec pejores iis qui defecerunt in monasteriis.

Verum B. Virgo quia seraphicis amoris æstibus jugiter ardebat, nullum dedit locum frigori aut tepori, sed iis assidue magis exarsit; quare procul ab ea fugit omne peccatum, etiam tenuissimum, omnisque tentatio, sicut muscæ fugiunt ab olla fervente et bulliente, ut ait quidam Sanctorum; præsertim quia oculi ejus, mens, sensus et affectus defixa et absorpta erant in verbo incarnato, puta in Christo Domino Filio suo. Nam, ut ait S. Cyprianus, tract. *De Nativit. Christi*, « præsentia parvuli sic eorum qui aderant oculos occupabat, sic illuminaverat animos, sic corda illexerat, ut in hoc summo bono omnium bonorum unita collectio videretur, nec opus esset evagari et mendicare per partes, quod simul in se uno fidelibus omnipotens infantia præsentabat; » et post nonnulla : « Possidebat (Spiritus Sanctus) domum suam, et templum, quod sibi consecraverat, adornabat, servabat sacrarium suum, et sanctimoniæ thalamum honorabant, lætificabant consolationes hujusmodi animam benedictam, et tanti habitatoris reverentia concupiscentiarum ludibria abigebat; legem mentis lex carnis non infestabat; rebellio nulla quietem spiritus affligebat. Parvulus sugens ubera pura alimonia utebatur, et fons sacri pectoris defæcatum edulium ori mundissimo infundebat. Sed et cor matris quædam dulcedines, quæ humanum superant intellectum, imbuebant, eratque utrinque mera jucunditas, cum pia sanctæ matris et devota humilitas, et Sancti sanctorum immensa benignitas, confœderatis affectibus mergerentur. »

Vers. 23. *Nun.*

23. NOBILIS IN PORTIS VIR EJUS, QUANDO SEDERIT CUM SENATORIBUS TERRÆ. — Hebr. נודע *noda*, id est *notus*, id est illustris, conspicuus, *in portis maritus ejus, cum sederit cum senioribus terræ*, id est cum principibus, ait Vatablus; nam olim seniores erant principes et judices regionis. Chaldæus, *notus in provinciis vir ejus*; Syrus, *inter urbes maritus ejus celebris*; Septuaginta, *conspicuus autem fit vir ejus in portis, quandocumque sederit in consessu cum senioribus habitatoribus terræ*, puta cum senatoribus et judicibus; hi enim pro tribunali considebant in portis, ut tam advenis et rusticis, quam civibus faciles darent ad se aditus, uti alibi dixi. Noster pro *notus* apte et eleganter vertit *nobilis*, id est excellens et illustris; *nobilis* enim dicitur quasi *noscibilis*, quia sua dignitate et virtute passim notus est, omnibusque cognitus. Unde Cicero *pro Flacco* : « Cæteri, ait, homines apud vos noti, inter suos nobiles; » et *pro Cælio* : « Clodia, ait, non solum nobilis, sed etiam nota; » et Plautus in *Pseudol.* : « Cum iis mihi nec locus, nec sermo convenit; iis nunquam nobilis fui, » id est cognitus.

Nobilis quasi noscibilis.

Laudavit viraginem ex seipsa, nunc laudat a marito, q. d. Ipsa in se nobilis est nobilitate virtutum et actionum illustrium; nobilis est pariter nobilitate mariti, imo ipsa maritum honestat et nobilitat, tum quia suo labore et industria virum et familiam honestat, ditat, illustrat : divites enim fiunt nobiles, et alleguntur in senatum; tum quia ipsa ita curat domum, ut maritum omni cura domestica liberet, isque possit se totum addicere negotiis reipublicæ in senatu, quod illustrium et nobilium est; nam, ut ait Plato in *Menone* : « Viri est administrare rempublicam, mulieris familiam; » tum quia bysso et purpura eum decore et splendide vestit, uti paulo ante dixit, ut nobili amictu inter senatores illustris emineat : vestitus enim nobilis facit hominem spectabilem et nobilem, præsertim apud vulgus. Tum denique quia, ut ait R. Levi, eum vir ejus inter sapientes assederit, sapientia conspicuus erit, eo quod ab uxore sua prudente eximie sit ad comparandam sapientiam excultus et institutus : ipsa enim viro, uti opes, sic et consilia suggerit, ac suas virtutes suique decus, famam et nomen in maritum transcribit, ut omnes propter viraginem ita celebrem virum honorent et nobilitent (1).

B. Nonna viro pietatis magistra.

Id præstitit B. Nonna S. Gregorii Nazianzeni mater et Gregorii senioris uxor, de qua ita scribit Nazianzenus, orat. 19 *in funere patris* : « Huic mulier Dei beneficio concessa non modo adjutrix, sed et dux et antesignana fuit : nimirum eum vita et sermone ad optima quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, fidei autem et pietatis magistram quoque se præbere haudquaquam erubescens; » et mox : « Unam nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri sumus, intelligamus. » Matrem sanctam secuta est filia S. Gorgonia, soror S. Gregorii Nazianzeni, quam ipse, *orat.* 11, hisce elogiis ornat : « Gorgoniæ patria fuit superna Jerusalem (fuit ergo nobilissima, quia cœlestis); civitas, inquam, illa quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente intelligitur, in qua civium munere fungimur et ad quam omni celeritate properamus, cujus civis Christus est, et concives frequens ille cœtus et Ecclesia primitivorum, qui in cœlis descripti sunt, et circum magnum urbis conditorem per gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam choream agitant; nobilitas autem, divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desiderium eos, qui supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie magis ac magis

Et S. Gorgonia.

(1) Commentarii instar sit locus Columellæ in Præfat. ad lib. XII *De Re rustica* : « Apud Græcos, et mox apud Romanos, usque ad patrum nostrorum memoriam, fere domesticus labor matronalis fuit.... Erat enim summa reverentia cum concordia et diligentia mixta, flagrabatque mulier pulcherrima æmulatione, studens negotia viri cura sua majora et meliora reddere.... In commune conspirabantur, ut cum forensibus negotiis viri matronalis sedulitas et industria rationem parem faceret. »

quantum ad Deum attinet, informans; ac denique cognitum habere, et quinam, et quam ob causam facti sumus. »

S. Cæcilia. Sic S. Cæcilia nobilitavit suum sponsum S. Valerianum, dum eum christianum, sanctum et illustrem martyrem effecit. S. Clotildis. Sic S. Clotildis nobilitavit Clodovæum, primum regem Francorum christianum, ac S. Pulcheria S. Pulcheria. Theodosium fratrem et Marcianum maritum Imperatorem, quando eos Dei cultores et pios, ideoque hostium victores, potentes et gloriosos reddidere.

Allegorice. Allegorice, Ecclesiæ maritus Christus Dominus merito humilitatis suæ, qua judicatus et damnatus a Pilato, velut ignobilis, imo infamis latro crucifixus est; *nobilis*, id est illustris apparebit, quando judex gloriose sedebit in sede majestatis suæ, cum Apostolis velut senatoribus et assessoribus, judicaturus orbem. Ita S. Augustinus, Beda, Salonius et alii. Nobiles enim sunt Apostoli, et similes, qui cœlestia terrenis præferunt; ignobiles vero sunt mundani, qui terram cœlo, lutum auro, humana divinis, temporalia æternis anteponunt, uti ait S. Gregorius explicans hæc Salomonis verba, lib. XIX *Moralium*, cap. XVI. B. Virginis quoque sponsus, puta S. Joseph, erit in hoc consessu nobilis, quia post B. Virginem censetur inter primos sanctos; quare in die judicii inter Prophetas et Apostolos considebit, imo inter primos angelorum ordines illustris et conspicuus apparebit. Alii per maritum Virginis accipiunt Spiritum Sanctum, qui inter senatores, id est inter duas personas SS. Trinitatis, scilicet Patrem et Filium, tertius nobilis est, imo illis per omnia par et æqualis. Hic enim cum eis consedit in B. Virgine, cum in ea incarnationem Verbi operatus est, juxta illud *Lucæ* I : « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. »

Vers. 24. Samech. 24. SINDONEM FECIT ET VENDIDIT, ET CINGULUM TRADIDIT CHANANÆO. — Chaldæus, Vatablus et R. Salomon, *mercatori*. Sic et Septuaginta Vaticani, Complutenses et Regii; sed in *Catena Græcor.* sic habent Septuaginta, *sindones texuit, et tradidit Phœnicibus; zonas autem, et vendidit Chananæis.* Additque Auctor, *sindon contexitur ex lino;* Pagninus, *linteum fecit et vendidit, et cingulum tradidit negotiatori;* Vatablus, *linteam, id est telam, texuit.*

Sadin et *sindon*, quid? Nam Hebræum סדין *sadin*, unde Latinum et Græcum *sindon*, significat linteum et linteamen, uti vertit Noster *Isaiæ* III, 22, sed subtile et pretiosum; unde Septuaginta *Isaiæ* III, 22, vertunt, *byssum*; byssus enim veterum erat linum subtilissimum et candidissimum, uti dixi vers. 22. Ejus etymon. Forte *sadin*, dictum a Sidone (littera *tsade*, quæ initialis est in Sidone, conversa in vicinum *samech*, quæ est prima in *sadin*), urbe Phœniciæ, quod in ea sindones hæ præstantissimæ texerentur; unde et Martialis, lib. IV, *epigr.* 19 :

> Ridebis, *ait*, ventos hoc munere tectus, et imbres :
> Nec sic in Tyria sindone tutus eris.

Tyrus enim adjacebat Sidoni; licet enim aliqui sindonem putant vocari Tyriam, quod Tyrio murice sive purpura esset tincta, tamen alii censent sindonem ita dici, quod in Tyro et Sidone conficeretur. Ita Theodorus Gaza in lib. IV Theophrastis *Hist. plant.* cap. IX : « Sindon, ait, vestis ex lino ita dicta, quia primum in Sidone urbe hujusmodi amictus fuerit cœptus, ob id Tyria a Martiale dicta; erant enim vicinæ urbes Tyrus et Sidon. » Accedit Syrus, qui pro *sadin*, id est *sindon*, vertit, *vestem xylinam;* xylon enim est frutex exiguus laniger, ex quo telæ conficiuntur, de quo Plinius, lib. XIX, cap. I : « Superior pars Ægypti, ait, in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon, et ideo lina inde facta xylina, » id est gossipina. Vide Ruellium, lib. II, cap. CL. Favet S. Joannes Evangelista, cap. XIX, 40, ubi de Josepho ab Arimathia corpus Christi sepeliente cum sociis, ait : « Ligaverunt illud ἐν ὀθονίοις, » id est *linteis cum aromatibus,* pro quo S. Matthæus, cap. XXVII, 59, ait : « Joseph involvit illud in sindone munda, » atque sindonem hanc lineam fuisse patet, quia ipsa etiamnum Taurini talis visitur, et magna veneratione colitur.

Postea Græci et Latini nomen *sindon* ad certum vestis elegantis genus significandum traduxerunt, cum proprie *sadin* Hebræum, indeque Græcum et Latinum *sindon* linteum, sive telam lineam subtiliorem significet. Unde recte eam *vendidit*, quia non decebat illam ea vestiri, utpote per quam tam subtilem nuditas ejus corporis appareret, quod contrarium erat eximiæ ejus honestati et pudicitiæ. Hinc Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædagog.* cap. X, feminis castis sindones vetat : « Non est enim amplius, inquit, tegumentum mollis et delicata vestis, quæ nudam figuram non potest occulere. Ejusmodi enim vestis in corpus incidens, mollius ipsi corpori imprimitur et applicatur, figuræ carnis instar adhærens, et mulieris typum ita exprimit, ut vel non videnti manifesta sit tota constitutio corporis. »

Zona priscis Palæstinis cur usitata? Porro cingulum, sive zona, Palæstinis cæterisque Orientalibus, qui pro femoralibus et thorace tunicis utuntur, communis et celebris est; tunicam enim fluidam laxamque zona corpori astringunt et succingunt; ideoque zonam velut conspicuum tunicæ redimiculum solebant acu pingere, liliis, floribus similibusque figuris partim aureis, partim argenteis, partim purpureis et byssinis intexere. Unde Homerus Veneris zonam describens : « Solvit, inquit, de pectore zonam textilem, picturatam. »

Et mox :

> Sinuique tuo succingito zonam
> Contextam varie.

Baltei etymon. Hinc zona dicta *balteus* quasi *bullateus;* balteus enim erat cingulum e corio, bullis ex auro, bysso, purpura, gemmis, etc., ornatum. Unde Livius :

« Auratæ, ait, vaginæ, aurata baltea illis erant; » et Virgilius, V *Æneid.* :

> Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
> Threiciis, lato quam circum amplectitur auro
> Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.

Sensus ergo est, *q. d.* Virago hæc omni arte et modo rem suam et familiæ auxit; unde sindones pretiosas, a se suisque contextas, ac singula affabre acu picta et elaborata vendidit, et vendenda tradidit *Chananæo*, id est mercatori, indeque magna confecit lucra. Chananæi enim eo quod mari essent vicini, mercaturæ maxime erant dediti. Unde in Scriptura *Chananæus* idem est quod mercator, ut patet *Zachar.* XIV, 21; *Isaiæ* XXIII, 8, ubi pro *mercator* hebraice est *Chananæus*. Idem patet ex Tyro et Tyriis qui mercaturæ et navigationi fuere addictissimi. Tyrus enim erat emporium Chananææ, puta metropolis Phœniciæ. Ita Chaldæus et R. Salomon, Aben-Ezra, R. Levi, Vatablus, Pagninus et alii passim. Exemplum illustre rursum dedit B. Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, quæ omnes numeros mulieris strenuæ adimplevit, de qua proinde ita scribit Nazianzenus, *orat.* 19 : « Jam cum aliæ rei familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excellant (utrumque enim assequi difficile est), utroque nomine mulieres omnes superavit, tum quod utrumque horum ad summum usque præstiterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim domesticam industria et solertia sua, juxta leges mulieri forti a Salomone statutas ita auxit, quasi pietatem colere nesciret; Deo rursum ac divinis rebus ita se addixit, tanquam a rerum domesticarum procuratione plurimum abesset; neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope fulcivit et confirmavit. »

Armena versio apud Abagarum habet, *fecit animæ suæ cingulum, et sibi zonam*, sive *cingulum*, *q. d.* Tam sponso suo, quam sibi fecit cingulum, quo significaret mutuo conjugii et conjugalis amoris vinculo sese esse constrictos. Sponsum enim vocat animam suam, quia eum amabat ut animam suam, quo et vivebat informata. Anima enim magis est ubi amat quam ubi animat; sic amans enixe alterum, vocat eum suam animam, suum corculum.

Sindon quid allegorice? Allegorice S. Gregorius, lib. XXXIII *Moralium*, cap. XVI : « Quid, ait, signatur per linteum sindonis, nisi subtilis intextio sanctæ prædicationis? in qua molliter quiescitur, quia mens in illa fidelium spe superna refovetur. Unde et Petro animalia in linteo demonstrantur, quia peccatorum animæ misericorditer aggregatæ in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo sindonem Ecclesia fecit et vendidit, quia fidem quam credendo texuerat, loquendo dedit, et ab infidelibus vitam rectæ conversationis accepit. Quæ et Chananæo cingulum tradidit, quia per vigorem demonstratæ justitiæ fluxa opera gentilitatis astrinxit, ut hoc quod præcipitur, vivendo teneatur. Sint lumbi vestri præcincti. Prædicatores ergo suos Dominus quærendo, ancillas invenit, permutando amicos facit, ditando negotiatores exhibet. » Hæc ex S. Gregorio more suo ad verbum transcripsit Beda et Salonius.

Porro B. Virgo sindonem fecit et vendidit, cum exemplo et verbo docuit conjugatas maritis se subdere, eisque obedire, et per omnia obsequi : hujus enim symbolum est sindon, puta velum lineum, quod in capite gestant, juxta illud Apostoli : « Debet mulier velamen, vel potestatem, habere super caput, » hoc enim velum symbolum est eam subjacere potestati viri, I *Cor.* cap. XI, 10. Vide ibi dicta. B. Virgo enim Josepho humillime se subjecit et obedivit, uti docet S. Ambrosius in cap. I *Lucæ*.

Rursum et aptius sindon symbolum est puritatis et virginitatis, quam ipsa pretio humilitatis, abstinentiæ et orationum vendit virginibus; ipsa enim virginum est antesignana et virginitatis præses. Cingulum vero, quia lumbos, in quibus origo est libidinis et concupiscentiæ, astringit, symbolum est mortificationis et pœnitentiæ; quam B. Virgo tradit lapsis in luxuriam et incontinentiam, ut illam in castitatem et continentiam commutent, itaque sint Chananæi, id est commutatores et negotiatores, qui mercem cum merce, puta concupiscentiam cum pœnitentia, luxuriam cum continentia commutent.

25. FORTITUDO ET DECOR INDUMENTUM EJUS : ET RIDEBIT IN DIE NOVISSIMO. — Septuaginta, *fortitudinem et honestatem induit : et gaudebit in diebus novissimis;* Syrus, *exsultabit in die extremo*. Pro *decor* hebraice est הדר *hadar*, id est decus, decor, decentia, pulchritudo, splendor, magnificentia; Septuaginta vertunt, εὐπρέπεια, id est decor, forma, honestas, ornatus. S. Ambrosius et S. Augustinus mox citandi per *fortitudinem* accipiunt *purpuram* : hæc enim fortis est; per *decorem* vero byssum : hæc enim decora est, ut hic idem dicatur quod vers. 22 : « Byssus et purpura indumentum ejus; » verba eorum mox recitabo. Posset vice versa, ut ordo verborum ordini utrinque respondeat, per *fortitudinem* accipi byssus veterum, quæ fortis erat adeo ut igni resisteret, et in eo illæsa instar asbesti permaneret, ut dixi *Exodi* XXV, 4; per *decorem* vero purpura : hæc enim mire decora est. Tripliciter hunc versum explicant interpretes : *primo*, aliqui fortitudinem accipiunt internam, decorem vero externum; *secundo*, alii utrumque internum; *tertio*, alii utrumque externum accipiunt.

Primo ergo Lyranus : *Fortitudo*, ait, est constantia mentis; *decor* est exterior modestia et honestas. Et Cajetanus : *Fortitudo*, ait, est habitus fortitudinis, qui medium tenet inter audaciam et timiditatem, qui mentem viraginis vestit, eoque ipsa exterius apparet in actibus suis fortis, simul

et decorum servans modestiæ atque auctoritatis: gravitatem enim decoram præ se fert, *q. d.* Virago hæc vestitur interius virtute fortitudinis, exterius gravitate decora. Accedit R. Levi : Induit, inquit, fortitudinis et decoris vestes, quia corporis cupiditates forti continentia coercet, et decore præclareque mores instituit, eo quod sanctæ legis semitas inierit.

Virtus a vi et viro dicta quasi virilitas.

Secundo, alii per *fortitudinem* et *decorem* accipiunt omnem virtutem et probitatem mentis; virtus enim a *vi* et *viro* cujus est virilitas et fortitudo, dicitur, quasi actio et opus viri fortis et strenui. Unde Cicero, *Tuscul.* II, docet virtutem proprie significare fortitudinem virilem. « Appellata est, ait, a viro virtus; viri autem propria maxime est fortitudo; » et lib. V *De Finibus* : « Virtus, ait, est vis illa, qua res cujus est virtus, perfecta est; » et *ad Plancum*, lib. X : « Omnia summa consecutus es virtute duce, comite fortuna; » et Virgilius, lib. V *Æneid.* :

Tunc pudor incendit vires, et conscia virtus.

Sensus ergo est, *q. d.* Hæc virago sindonem non induit, sed vendidit, quia non decebat eam veste tam subtili indui, nec ipsa gaudet ornatu externo vestiumque splendore; sed internum virtutum virilium et fortium amictum ambit, eoque longe pulchrius se vestit et ornat; per hunc enim virilis efficitur, ut jam non tam femina, quam virago, imo vir esse videatur, juxta id quod monet et sancit S. Petrus, *epist.* I, cap. III : « Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. » Idem docet S. Chrysostomus in *Psal.* XLIV, ubi addit feminas, licet deformes, posse hanc virtutum formam et pulchritudinem sibi accersere, eamque in immensum augere, cum externam sæpe non possint; insuper cultum externum magnis sumptibus stare, internum vero sola voluntate parari.

Ornat virtus, non vestis.

Tertio, alii melius accipiunt fortitudinem et decorem externum, sed ab interno manantem, *q. d.* Virago hæc non curat sindones et vestes pretiosas, sed graviter, modeste et honeste se vestit, uti decet feminam fortem et virilem : quare in omnibus ejus gestibus et actibus resplendet fortitudo, id est gravitas, maturitas, robur et vigor virilis animi, et decor, id est morum honestas, decus et gratia; perinde ac si ejus amictus esset ipsa fortitudo et decor, inquit Aben-Ezra, quæ internam animi fortitudinem et virtutum decorem indicant et ostendunt. Quare non luxuriat illa corporis ornatu, uti cæteræ mulieres philocosmæ; sed virtutibus se comit, nempe fortitudine et honestate, ac totius vitæ decore ornari gaudet, magis quam vestibus sumptuosis. Atque inde provenit, ait Baynus, quod semper sit læta, imo, quo diutius vivit, vel usque ad extremam senectutem, semper crescentibus animi virtutibus crescit illius lætitia, et gaudium conscientiæ securæ. Mulierculæ quæ florem ætatis deliciis transigunt, et curioso corporis ornatu sese delectant, et pulchritudine sibi placent, ubi temporis injuria flos ætatis emarcuerit, ubi rugata facies nullo stibio aut purpurisso nitescere velit, ubi vetulæ contemni cœperint; deficientibus simul viribus et pulchritudine mœrent, infelices jam corporis et animæ destitutæ dotibus : quando sapiens mulier potissimum gaudet instante postremo die, quo laborum præmia se recepturam novit.

Favet huic expositioni, quod in Septuaginta Vaticanis ante hunc versum præmittatur : « Os suum aperuit attente et legitime, et ordinem posuit linguæ suæ; » et subjungatur : « Os suum aperuit sapienter et congruenter legibus. » Quæ videntur esse duæ interpretationes unius ejusdemque sententiæ. Nam pro utroque Hebræa, Vulgata et Septuaginta Complutenses habent hunc duntaxat, qui proxime sequitur : *Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus*, *q. d.* Virago hæc fortis et virilis, æque ac decora et gratiosa est tam in agendo, quam in loquendo, adeoque fortitudine et decore amicta videtur : nam loquitur sapienter, ideoque constanter et fortiter; atque clementer, ideoque decore et gratiose. Favet et Auctor *Catenæ Græcorum*, qui hunc versum sequenti nectens ex Septuaginta sic legit : « Fortitudinem et decorem induit, lætaque et jucunda erit in diebus novissimis. Os suum aperit caute et legi consentanee, ordinemque et modum præstituit linguæ suæ; » ac deinde sic explicat : « Videtur hoc loco exponere virilia sapientiæ facta. Primo enim aperit os suum prudenter et ornate. Mox eutaxiam venustumque ordinem præfigit linguæ suæ. Hinc in operibus misericordiæ aliisque honestis actionibus sese fortem virilemque ostendit. Ex quo tandem sequitur ut novissimis diebus, quando nimirum bonis operibus plena hinc excedet, gaudeat. Tunc enim bonæ honestæque illius actiones apud omnes manifestabuntur et magnificabuntur, multisque et magnis præmiis remunerabuntur. »

Disce hic modestiam esse vestem et purpuram virtutum. Ipsa enim prodit et manat ex interna animi virtutibus præditi compositione, illamque ornat ac aliis ostendit; atque hæc est viraginis hujus vestis, quam per periphrasin describens, ait : « Fortitudo et decor indumentum ejus; » virilis enim modestia et gravitas in omnibus gestibus, verbis et actionibus relucens cum decore et gratia, vestis ejus est et cyclas pulcherrima. Quam proinde Tertullianus feminis imitandam et induendam proponens, lib. *De Habitu feminarum* : « Pudicitiæ, ait, atque honestati christianæ satis non est esse, verum et videri; tanta enim debet esse plenitudo ejus, ut emanet ab animo in habitum, et eructet a conscientia in superficiem, ut et foris inspiciat quasi supellectilem suam. » Sub-

jungit deinde : « Prodite vos jam medicamentis et ornamentis instructæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia et os taciturnitate, inserentes in aures sermones Dei, annectentes cervicibus jugum Christi; caput maritis subjicite, et satis ornatæ eritis; manus lanis occupate, pedes domi figite, et plus quam in auro placebunt; vestite vos serico pubertatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ : taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem. »

Allegoricè. Primo. Allegorice S. Gregorius in *Psal.* IV *Pœnit.* : Ecclesia, ait, et anima fidelis vestitur fortitudine, ut tentationibus resistat; ac decore, id est splendore justitiæ, ut operibus justitiæ effulgeat. Rursum fortitudo mentem perseverantem designat, qua quis adversus se pugnat; et decor nitorem puritatis, quo semetipsum exornat. Ideo autem unius et ejusdem vestis fortitudo et decor pares esse dicuntur : quia qui perseverantiæ in sui abnegatione obliviscitur, minime perfectæ virtutis pulchritudine decoratur. Quin imo dum homo prius se abnegans atque mortificans, a studio abnegationis cessat, paulatim ex munditia ad immunditiam, et ex magna perfectione ad magnas imperfectiones declinat. Estque similis statuæ per somnum a superbo illo rege conspectæ, quæ in auro cœpit et in luto finivit, *Daniel.* II.

Secundo. S. Augustinus vero, serm. 45 *De Diversis*, et plenius S. Ambrosius in cap. XXXI *Proverb.*, sub fin. tom. II, cap. X : « Fortitudinem, ait, et honestatem induit, honestatem tanquam byssum, fortitudinem tanquam purpuram : quia fortis lætatur in passione, quia honesta : Speciosi pedes evangelizantium pacem. Et lætata est in diebus ultimis. In diebus ultimis lætatur, quia in mundo hoc jugiter tribulatur. Quare pulchre scriptum est : Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, *Matth.* V. Et Dominus ad discipulos : In mundo pressuram habebitis, *Joan.* XVI; et : Tristitia vestra vertetur in gaudium, *ibidem.* Sine tribulatione unde haberet purpureum indumentum? Hinc sciscitanti Prophetæ : Quare rubra sunt vestimenta tua, et indumenta tua sicut calcati torcularis? respondet : Torcular calcavi solus, » etc., *Isaiæ* LXIII.

Tertio. Uberius Beda, et ex eo Glossa : « Fortitudo, ait, ad tolerandam perversorum improbitatem; decor ad exercendam virtutum gratiam. Decor, quia operatur justitiam; fortitudo, quia persecutionem patitur propter justitiam; et ideo ridebit in die novissimo, id est gaudebit in retributione regni cœlestis, quæ dolebat in certamine vitæ præsentis. Mos etenim Scripturæ est pro gaudio risum ponere, sicut et Dominus ait : Beati qui nunc fletis, quia ridebitis, *Lucæ* VI. Et beatus Job : Os autem veracium replebitur risu, *Job* VIII. Similem sane huic sententiam Propheta de Domino ac Salvatore hujus fortissimæ mulieris posuit, dicens : Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem, *Psalm.* XCII. Cum enim prædicaret Evangelium regni, aliis placebat, aliis displicebat; alii bene loquebantur, alii detrahebant, lacerabant, mordebant, conviciabantur. Ad eos ergo quibus placebat, decorem induit : ad eos quibus displicebat, fortitudinem. Imitare ergo et tu Dominum tuum, ut possis esse vestis ipsius; esto cum decore ad eos quibus placent bona opera tua, esto fortis adversus detractores. »

De B. Virgine. Primo. Porro hæc omnia, et sigillatim tres sensus initio datos, facile est assignare B. Virgini. Nam ipsa juxta primum summa pollebat mentis constantia et fortitudine; interius ac exterius pari modestia et decore in omnibus nutibus, actibus, loquelis et gestibus, juxta illud *Psal.* XLIV : « Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. » *Secundo*, juxta secundum excellebat omni virtute et probitate : habebat enim omnes virtutes in actu heroico, prout decebat matrem Dei; vide dicta cap. VIII, 14, ad illa : « Mea est fortitudo. » *Tertio*, juxta tertium, ipsa ejus corporis species simulacrum erat mentis, figura probitatis. « Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, » ait S. Ambrosius, lib. II *De Virg.* Audi S. Bonaventuram in *Specul. B. Virg.* lect. 2, ex D. Bernardo : « Non sic, ait, timent hostes visibiles castrorum multitudinem copiosam, sicut potestates Mariæ vocabulum, patrocinium, exemplum; fluunt et pereunt sicut cera a facie ignis, ubicumque inveniunt crebram hujus nominis recordationem, devotam invocationem, sollicitam imitationem. » Et D. Bernardus, *serm.* 51, art. 3, cap. II : « Sicut magnus ignis effugat muscas, sic ab ardentissima Virginis mente et inflammatissima charitate effugabantur dæmones, et pellebantur in tantum, quod solum in modico non erant ausi respicere mentem ejus, nec de magno spatio illi propinquare. » Et Richardus Victorinus, cap. XXVI *in Cant.* : « Virgo, ait, tenebrarum principibus terribilis fuit, ut ad eam accedere eamque tentare non præsumpserint; deterrebat enim eos flamma charitatis, incendebant orationes, et fervor devotionis : stupebant immunem a peccatis. »

(Marginal notes: Secundo. Tertio. B. Virgo terror est dæmonum.)

Et ridebit in die novissimo. — *Primo*, aliqui per *diem novissimum* accipiunt sabbatum, *q. d.* Hæc virago strenue operatur per omnes dies hebdomadæ : unde in ultimo, puta in sabbato, juxta legem feriatur, et partis lucris fruitur, ridet et gaudet.

Secundo, alii accipiunt hiemem, *q. d.* Operatur in æstate, unde quiescit in hieme, et instar formicæ laute vivit escis paratis in æstate. Verum hæc frigida sunt.

Tertio, melius Baynus, Jansenius et alii per *diem novissimum* accipiunt sequentem ætatem, et posteriora tempora : Hebr. enim אחרון *acharon*, id est novissimum, significat tempus sequens, futurum et posterum (1).

(1) Hebraice est, *ridetque diem posterum*, id est non timet sibi, sed secura est in tempus futurum, qualecum-

Quarto, proprie et præcise per *diem novissimum* accipias senectam et ultima vitæ tempora, *q. d.* Mulieres pigræ, quæ in juventute otiantes sterterunt, egent et mœrent in senecta. At hæc virago, quia in juventute strenue laboravit, hinc in senecta opibus abundat, ideoque ridet et ovat.

Denique per *diem novissimum* accipias mortem, *q. d.* Virago hæc probe et strenue operata est omne bonum per totam vitam : quare in morte bene sibi conscia, et sperans præmia cœlestia, non tristabitur, sed ridebit et exsultabit, canetque cum S. Simeone et cum S. Maria Ægyptiaca cycnæum illud : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. »

Risus Sanctorum in morte.

Exempla.

Exemplum ad litteram est in S. Sabina, quæ S. Pionii (ut habent ejus acta prisca, quæ probat Baronius) in martyrio fuit socia, die prima februarii. Cum enim Pionius præfectis diceret : « Utinam vobis persuadere possem ut fieretis Christiani ! illi risu soluto dixerunt : Tu vero ne id feceris, ne vivi comburamur. Gravius et acerbius, inquit Pionius, est post mortem igne comburi sempiterno. Arridenteque Sabina, æedituus et satellites ejus dixerunt : Rides ? Ita Deo placet, ait illa : Christiani enim sumus : et qui fide sunt in Christum firma atque constanti, risu ridebunt perpetuo ; cumque illi minarentur lupanar, respondit : Sancto Deo id erit curæ. »

S. Mechtildis in morte ter impugnata a dæmonibus, ter flevit; sed ter defensa a sanctis Angelis ter risit, ridensque et ovans velut victrix et triumphatrix spiritum Deo reddidit, teste Engelhardo in ejus Vita. Ita S. Gorgonia, teste ejus fratre S. Gregorio Nazianzeno, *orat.* 11, placida lætaque obdormivit in Domino, jubilans : « In pace in idipsum dormiam et requiescam. »

S. Gertrudis sub mortem per visum vidit se recipi in sinum Christi, ab eoque cordi suo applicari, mox accedere vicissim sanctos Angelos, Patriarchas, Prophetas, Apostolos, Martyres, Virgines, ac singulos sua dona et gratias quibus excelluerunt, illi communicare; quibus circumdata et penetrata cum foret medullitus, Christus eamdem tam similem sibi reddebat, quam ferrum ignitum simile efficitur igni. Ita habet ejus *Vita*, lib. IV, cap. XXXIV. Quantum ergo ejus erat tunc gaudium, quantus risus et jubilus !

S. Tharsilla, amita S. Gregorii, moriens vidit S. Felicem Pontificem atavum suum, qui ei « mansionem perpetuæ claritatis ostendit, dicens : Veni, quia in hac te lucis mansione suscipio; quæ mox febre correpta ad diem pervenit extremum. Cum subito illa sursum respiciens Jesum venientem vidit, et cum magna animadversione cœpit circumstantibus clamare, dicens : Recedite, recedite, Jesus venit. Cumque in eum intenderet quem videbat, sancta illa anima e corpore est egressa; tantaque subito fragrantia miri odoris aspersa est, ut ipsa quoque suavitas cunctis ostenderet illic auctorem suavitatis venisse, » ait S. Gregorius, lib. IV *Dialog.* cap. XVII. Similia habet eodem lib. I, cap. XIII, de Galla, Symmachi consulis filia, et cap. XV de Romula, in cujus morte « ante ejus cellulam duo chori psallentium constiterunt : psalmodiæ cantus dicebant viri, et feminæ respondebant; sicque sancta illa anima carne soluta est, qua ad cœlum ducta, quanto chori psallentium altius ascendebant, tanto cœpit psalmodia lenius audiri, quousque et ejusdem psalmodiæ sonitus, et odoris suavitas elongata finiretur, » ait S. Gregorius.

S. Maria Oigniacensis moriens risit, et ovans irrisit mortem; nam, ut scribit oculatus testis Cardinalis Jacobus de Vitriaco, lib. II *Vitæ* ejus, cap. XIII : « Præ gaudio diutissime subridens, submissa voce cantabat : Quam pulcher es, rex noster Domine ! In eo gaudio postquam diu perstitit cantando, ridendo, et interdum plaudendo manibus, tandem ad se reversa : Mirabilia, ait, dicerem, si auderem. » Et inferius : « Dulci voce cantavit Alleluia; et tota fere nocte illa tanquam ad epulas invitata fuit in jubilo et exsultatione; at paulo post iterum cantans Alleluia, in vigilia S. Joannis Baptistæ (qua et creditur S. Joannes Evangelista migrasse e sæculo), circa horam nonam, qua Christus in cruce spiritum Patri reddidit, ipsa quoque ad Dominum migravit, nullo unquam mortis dolore vultus Angelici hilaritatem amittens, anno Domini 1213, ætatis 36. » Hæc Cardinalis fusius, ex quibus pauca excerpsi.

Multo magis B. Virgo in morte, viso Christo suo, et ab eo evocata : « Veni, electa mea, gaudens et ridens soluta est corpore, et perrexit ad Dominum, » ait S. Ildefonsus, serm. 3 *De Assumptione*. imo graves auctores censent illam ex nimio Christi videndi desiderio, amore et gaudio animam exhalasse. Unde S. Damascenus in orat. 1 *De Virg. dormit.*, exclamat : « O miraculum sane natura præstantius ! o res summæ admirationis plena ! Mors, quæ odio et execrationi prius erat, hic commendatur ac beata censetur; quæ olim luctum et mœrorem, lacrymasque et tristitiam afferebat, nunc gaudii et lætæ celebritatis causa est. » Et paulo post : « Quocirca, ait, non te mors beatam reddidit, sed ipsa mortem exornasti, ut quæ ejus mœstitiam sustuleris, ac mortem gaudium esse plenum feceris. » Et *orat.* 2 de eadem dormitione sic scribit : « Ut enim antequam ullo partus dolore afficeretur peperit, ita etiam ipsius e vita discessus doloribus caruit. » Unde concludit : « Ac proinde sacram tuam migrationem mortem haudquaquam appellabimus, sed somnum aut peregrinationem, vel, ut aptiori verbo utar, cum Domino præsentiam. » Idipsum ex revelatione ipsius Deiparæ facta S. Brigittæ, lib. VI *Revel.* cap. LXII, confirmatur : « Paravi, ait Deipara.

que accidat, ut hyemem, aut tempus famis, aut senectutem, quia jam res necessarias domi suæ reposuit. *Ridere* quis dicitur quod contemnit, quod non curat, de quo non sit sollicitus et anxius.

me ad exitum, circumiens omnia loca more meo, in quibus filius meus passus fuerat; cumque quadam die animus meus suspensus esset in admiratione divinæ charitatis, tunc anima mea in ipsa contemplatione repleta fuit tanta exsultatione, quod vix se capere poterat, et in ipsa consideratione anima mea a corpore fuit soluta. »

Vers 26. Pe.

26. Os SUUM APERUIT SAPIENTIÆ, ET LEX CLEMENTIÆ IN LINGUA EJUS. — Hebraice, *os suum aperuit in sapientia, et lex pietatis super lingua ejus;* Chaldæus et Theodotion, *et lex gratiæ in lingua ejus*; Septuaginta Vaticani, *os suum aperuit attente et legitime, et ordinem posuit linguæ suæ;* Complutenses vero, *os suum aperuit sapienter et legaliter : at eleemosynæ ejus in lingua ejus*; Vatablus, *sapienter loquitur, et est gratiosa.* Pro *clementiæ* hebraice est חסד *chesed,* id est pietas, gratia, charitas, benevolentia, beneficentia, gratitudo, bonitas, sanctitas (1).

Explicat hic quod dixit vers. præced. : « Fortitudo et decor indumentum ejus, » nimirum gravitatem et decoram modestiam hujus viraginis maxime elucere in verbis sapientibus et clementibus. Solent enim mulieres, quia otiosæ et curiosæ, esse loquaces et garrulæ; et quia parvi præ viris sunt cerebri, ac passionibus aguntur, hinc multa imprudenter, dicaciter et procaciter effutiunt et vociferantur. Secus facit virago hæc, quæ mentem æque ac linguam suam domuit et castigavit sapientia et pietate : sapientia, ut nil insipiens; pietate, ut nil injurium vel noxium loquatur.

Vox *aperuit* notat eam clausum habere os et obsignatum silentio, quod nil nisi clavis sapientiæ reseret. Rursum τὸ *aperuit sapientiæ* innuit sapientiam habitare in corde ejus, illudque quasi animare, movere, regere et aurigare, ut non tam virago quam sapientia ipsa per os ejus loqui, et per manus ejus operari videatur. Ita S. Mechtildis adeo recte « servabat silentium, ut eam mutam putares : sin loqueretur, tanta id gratia faciebat, ut cum angelo te colloqui existimares, » ait Engelhardus in ejus Vita, cap. v.

Lex clementiæ quæ? Resp. primo.

ET LEX CLEMENTIÆ. — *Primo, q. d.* In verbis non est aspera, morosa, clamosa, iracunda, sed lenis, blanda, modesta, suavis : hanc enim legem sibi clementiæ fixit, ut cum omnibus benigne et clementer loquatur; quare hæc clementiæ lex quasi dictatrix menti insidens et præsidens, linguam ejus moderatur et regit, ut non nisi clementia et benevola, quæ ei suggerit et dictat, promat et lingua proferat.

Secundo.

Secundo, Chaldæus, Theodotion et S. Ambrosius in cap. XXXI *Proverb.* vertunt, *lex gratiæ, q. d.* Gratiosam se exhibet in loquendo, ut non tam ipsa, quam gratia per os ejus loqui videatur.

Tertio.

Tertio, hebræum *chesed* proprie significat pietatem, id est pium affectum, quo quis parentes, consanguineos, domesticos prosequitur, *q. d.* Materfamilias hæc in virum, filios, servos et ancillas pia est, benevola et benefica : quare viri labores et mœrores benevolis verbis solatur et abstergit. Rursum filiorum, servorum et ancillarum lites et jurgia amicis sermonibus sedat et componit, ut ipsa videatur totius familiæ esse pax, concordia et amor mutuus; quia omnibus hasce virtutes verbis et factis instillat : quare si quis ab alio læsus sit vel offensus, curat ut offendens humiliando se, vel veniam petendo, offenso se reconciliet, ac offensus offendenti clementer culpam condonet, et pristinam amicitiam redintegret. Sic Abigail sua placida et blanda oratione Davidis iras sedavit, ut parceret Nabal et domui suæ, I *Reg.* XXV, 24; et Esther regina, simili oratione, placavit animum Assueri, et ad clementiam, ut Judæis innocentibus parceret, inflexit.

Quarto, chesed cum Septuaginta vertas, *eleemosynam* et misericordiam, et cum Tigurina, *beneficentiam, q. d.* Virago hæc assidue in lingua, æque ac mente et manu habet nomen eleemosynæ; quia assidue eam omnibus commendat, jubetque suis ut nulli petenti eam denegent. Ita Aben-Ezra. Rursum, cum manu non potest, lingua dat eleemosynam, blandis verbis afflictum solando, instruendo, animando, consilium dando, commendando, etc. Denique in omnes est benefica, sibique fixit legem beneficentiæ, ut quibuscumque potest benefaciat.

Quinto.

Quinto, R. Levi per *chesed* accipit pietatem in Deum, *q. d.* Hæc virago assidue in lingua habet Deum, piaque verba de Deo, Deique in homines et totum mundum beneficentia : assidue enim eam prædicat et celebrat, cæterosque ad eamdem celebrandam invitat et excitat. Hinc rursum *chesed* vertas bonitatem et sanctitatem, *q. d.* Non nisi bona et sancta eloquitur, ut omnes ad sanctitatem impellat; quare os ejus videtur organum, et lingua ejus esse plectrum Spiritus Sancti, juxta illud S. Petri, *epist.* I, cap. IV, 11 : « Si quis loquitur, quasi sermones Dei. » Vide ibi dicta.

Os S. Gertrudis os Spiritus Sancti.

Sic S. Gertrudis pia et sancta cuilibet dabat monita salutis, adeoque non tam ipsa quam Spiritus Sanctus per os et linguam ejus loqui videbatur. Quare omnes ad illam velut ad cœleste oraculum concurrebant, ac quolibet veniente, ejusque auxilium vel consilium postulante, antequam ipse qua in re id postularet, ediceret, Spiritus Sanctus ei suggerebat quid respondere, quid consulere et eloqui deberet. Ita habet ejus Vita. Similia legimus de S. Catharina Senensi, cujus verba efficacia erant et ardentia, ut nullus peccator eis resistere posset, nec quisquam nisi melior effectus, ab ea recederet.

Clementia effectus sapientiæ.

Nota clementiam jungi sapientiæ, quasi effectum causæ; vera enim sapientia movet hominem ad clementiam et beneficentiam, *q. d.* Virago hæc loquitur sapienter, ideoque clementer; sapientia

(1) Sensus est : Sermo ejus est sapiens, gratia et dulcedine temperatus.

enim ipsam docet clementiam et misericordiam, utpote quæ sit virtus et dos propria Deo, quæque homines faciat divinos, et quasi deos, juxta illud Nazianzeni, *orat.* 16 : « Esto calamitoso Deus. »

Hanc legem sapientiæ et clementiæ S. Hieronymus, vel potius S. Paulinus, inculcat Celantiæ matronæ : « Sermo, ait, in omnibus sit moderatus et parcus, et qui necessitatem loquendi magis indicet quam voluntatem. Ornet prudentiam verecundia : quodque præcipuum in feminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu autem considera quid loquendum sit, ne quid dixisse pœniteat; verba tua ponderet cogitatio, et linguæ officium animi libra dispenset. Unde Scriptura dicit : Aurum et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos, et attende ne forte labaris in lingua, » *Eccli.* XXVIII, 29.

Deinde de lege clementiæ ista illico subjungit : « Nunquam malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis juberis etiam maledicentibus benedicere. Misericordes, ait, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes, I *Petri* III, 8. Mentiri autem atque jurare lingua tua prorsus ignoret, tantusque in te sit veri amor, ut quidquid dixeris, juratum putes. » Ac tandem concludit : « In omni igitur actu, atque verbo quieta mens et placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat ; sit humilis animus ac mitis, et adversus sola vitia erectus. »

Legem hanc clementiæ egregie didicerat S. Monica, mater S. Augustini, quæ per eamdem iras et choleram mariti sui cicuravit, atque ex leone ovem effecit, imo ex pagano christianum : quin et eamdem legem ipsa alias matronas docebat, quæ doctrinam ejus secutæ cum maritis, in jugi pace et amore vitam felicem agebant, uti narrat S. Augustinus, lib. IX *Confess.* cap. XXIX.

B. Virgo clementissima.

Verum præ omnibus matronis, viris et angelis legem hanc sapientiæ et clementiæ servavit et docuit, servatque et docet B. Virgo, quæ, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Virgin.* : « Corde erat humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendi parcior, legendi studiosior. » Et S. Damascenus, orat. 1 *De Nativit.* : « Sermo ejus, ait, jucundus ex leni anima progrediens. » Et S. Bonaventura in *Speculo*, cap. VIII : « Maria, ait, mansuetissima fuit per lenitatem, patientissima contra omnem adversitatem. » Clementiæ ejus in peccatores et afflictos innumera exstant exempla. Quocirca Ecclesia eam in hymno *Salve, regina*, ita salutat et invocat : « O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria! » Et in hymno *Ave, maris stella* : « Virgo singularis, inter omnes mitis, nos culpis solutos, mites fac et castos. » Et S. Bernardus, serm. in illud *Apocal.* XII : *Signum magnum* : « Nihil, ait, austerum in ea, nihil terribile, tota suavis est offerens lac et lanam. » Et mox : « Quod si (ut vere sunt) plena magis omnia pietatis et gratiæ, plena mansuetudinis et misericordiæ, quæ ad eam pertinent, inveneris; age gratias ei, qui talem tibi mediatricem benignissima miseratione providit. » Causam dat S. Ildefonsus, serm. 1 *De Assumptione* : « B. Mariam, ait, velut ignis ferrum, Spiritus Sanctus totam decoxit, incanduit et ignivit, ita ut in ea Spiritus Sanctus flamma videatur, nec sentiatur nisi tantum ignis amoris Dei. » Quid enim amor tantus nisi amabilia, blanda, clementia exhalat? scilicet ut nec a sole auferri potest lux, ut non luceat; nec ab igne calor, ut non adurat : ita nec a Virgine Dei matre clementia, ut misericors et pia non sit, quia ipsa innatam, inviolabilem, sempiternam simul cum dignitate matris Dei, legem clementiæ divinitus accepit. In lingua ejus hæc esse dicitur, eo quod in continuis supplicationibus ad Deum filium effusis, admirabilem istam et maternam pietatem demonstrat. Quapropter ipsa omnes ad se invitans : « Transite, ait, ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini; spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum, » *Eccli.* XXIV, 26. Vide ibi dicta.

Allegorice Beda hæc attribuit Ecclesiæ et animæ sanctæ : « Os suum aperuit sapientiæ, » ait, *q. d.* « Ad hoc tantum loquens os aperuit, ut sapientiam doceret, juxta illud Apostoli : Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus, *Ephes.* IV. Vel certe os cordis aperuit ad discendam ab ipsa sapientia interius veritatem, quam alios foris doceret. Utrique autem sensui, quia utrumque fecit Ecclesia, concinit apte quod sequitur : Et lex clementiæ in lingua ejus; illa videlicet, ut non statim more legis Mosaicæ peccantes puniret, sed misericorditer ad pœnitentiæ remedia vocaret. Cujus exemplum clementiæ ab ipso Deo et Salvatore nostro manifeste percepit, cum oblata ei peccatrice muliere : Si quis, ait, sine peccato est, primus mittat in illam lapidem. Et sic eam a crimine quod patrarat, sub conditione amplius non peccandi, miseratus absolvit. »

Vers. 27. Paraphrasis.

27. CONSIDERAVIT SEMITAS DOMUS SUÆ, ET PANEM OTIOSA NON COMEDIT. — Hebraice, *speculans vias domus suæ, et panem pigritiæ non comedit*; Chaldæus, *manifestæ sunt viæ domus ejus*; Septuaginta Complutenses, *angustæ sunt viæ domus ejus, cibos autem otiosa non comedit*; sed Vaticani sic, *constrictæ* (græce στεγναί, id est strictæ, præclusæ, obseptæ, firmæ, solidæ) *mansiones domorum ejus, cibos autem pigros non manducavit*; Symmachus, *considerat itinera domus suæ*; clare. Vatablus, *speculatur statum domus suæ, et panem ignaviæ* (Scholiastes Græcus, *panem socordiæ*; Chaldæus, *panem pigredinis*) *non edit*; R. Salomon, *observat diligenter, quæ familiæ suæ opus sint*.

Pro *consideravit* hebraice est צופיה *tsopia*, id est speculata est, perspexit, discooperuit, apertis oculis circumlustravit. Unde צופה *tsophe* est specu-

lator (inde patria Samuelis vocatur *Ramathaim sophim*, id est speculatorum); מצפה *mitspa* est specula; unde *Maspha* vocata est urbs Levitarum, sita in monte quasi specula Israelis. Porro radix צפה *tsapha* est contrariæ significationis: sicut enim passim significat speculando aperire, sic et subinde significat obductis laminis tegere, claudere et operire, ut patet *Exodi* xxxvi, 34. Hinc Septuaginta vertunt: *Clausæ vel arctæ et constrictæ viæ domus ejus.*

Uxor vigilet in domo.

Notatur hic propria dos et præcipuum officium matrisfamilias, quod est speculari, ac quasi e specula prospicere et circumlustrare totam domum omnesque domesticos, atque ab iis inertiam omniaque noxia arcere, et sedulitatem omniaque bona procurare; per *semitas* enim *domus* accipe tum ostia, cubicula, angulos domus: hæc enim omnia lustrat, et vigilat excubatque ne quid in domum se inscia inferatur noxium, vel efferatur furtivum; tum vias, id est actiones domesticorum, metonymice, *q. d.* Materfamilias hæc diligentem domus et familiæ suæ curam gerit, excubat, speculatur et circumspicit actiones et mores domesticorum suorum, quid scilicet, quale et quantum agant, num torpescant otio, num litibus, crapulæ, libidini se dedant; quare ad hæc rite excludendum, omnes urget ad laborem et opus tum verbo, tum magis præiens exemplo: quocirca «panem otiosa (Hebraice, *panem incuriæ* vel *socordiæ*) non comedit;» sed panem multis curis et laboribus conditum meritumque parce sumit, et aliis laborantibus sumendum distribuit. Pigris enim et otiosis intentat illud Apostoli: «Qui non laborat, non manducet.» Virago ergo prudenter fame castigat otium et otiosos; hos enim fames cogit laborare. Celebre apud Romanos erat illud Appii Claudii: «Negotium melius populo Romano committit quam otium;» idem fideli cuilibet dicatur.

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quod cura domus propriæ incumbat uxori, sicut negotia externa marito, uti dixi vers. 21. Hoc est quod ait Aristoteles, lib. I *De Re famil.*, cap. III: «Divina providentia utriusque naturæ, viri scilicet ac mulieris, ordinata est ad societatem. Alterum enim robustum fecit, alterum imbecillius: hoc quidem ob timorem cautius, illud vero propter fortitudinem pugnacius; et hoc quidem ut foris suppeditaret, quæ necessaria sunt; illud autem ut intus eadem conservaret.» Præclarius S. Hieronymus, vel potius S. Paulinus, Celantiam ita instruit: «Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est quod ab amore, quam quod a metu proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato Apostolicæ regulæ ordo teneatur. Servetur in primis viro auctoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo; tu magnum illum tua humilitate demonstra, tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. Caput enim, ut ait Apostolus, mulieris est vir, nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate.»

Prælatus excubet in Ecclesia.

Allegorice. Prælatus quilibet diligenter consideret Ecclesiam, vel congregationem sibi commissam. A consideratione enim pendet omne bonum, ab inconsideratione omne malum tam Prælati quam Ecclesiæ, uti graphice docet S. Bernardus libris quinque quos *De Consideratione* eximios scripsit ad Eugenium Pontificem, ubi inter cætera, lib. I, ante finem, sic ait: «Et primum quidem ipsum fontem suum, id est mentem de qua oritur, purificat consideratio; deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat et ordinat; postremo divinarum pariter et humanarum rerum scientiam confert. Hæc est quæ confusa disterminat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta et fucata explorat. Hæc est quæ agenda præordinat; acta recogitat, ut nihil in mente resideat aut incorrectum, aut correctione egens. Hæc est quæ in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit: quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiæ est.» Subdit deinde ab ea pendere omnes virtutes: «Ibi etiam advertere tibi est suavissimum quemdam concentum complexumque virtutum atque alteram pendere ex altera; sicut hoc loco vides fortitudinis matrem esse prudentiam, nec fortitudinem, sed temeritatem esse quemlibet ausum, quem non parturivit prudentia. Hæc item est quæ inter voluptates et necessitates media quasi quædam arbitra sedens, utrimque certis limitibus disterminat fines, istis assignans et præbens quod sat est, illis quod nimis est demens, et sic ex alterutro tertiam formans virtutem, quam dicunt temperantiam. Nempe intemperantem ipsa consideratio censet tam eum qui necessariis pertinaciter demit, quam qui indulget superfluis. Non ergo est temperantia in solis resecandis superfluis, est et in admittendis necessariis.»

Considerationis officia.

Tropologice S. Gregorius, XXXV *Moral.* cap. xv, cujus verba de more transcribit Beda, et plura adjungit, per hanc considerationem semitarum, id est actionum, accipit examen conscientiæ, quod ad animæ purgationem et profectum utilissimum est: «Semitas, ait, domus suæ considerat, quia cunctas suæ conscientiæ cogitationes subtiliter investigat. Panem otiosa non comedit, quia hoc quod de sacro eloquio intelligendo perceperat, ante æterni Judicis oculos exhibendo operibus ostendit. Item domus fortis mulieris, habitatio est patriæ cœlestis. Semitæ domus illius præcepta justitiæ, quibus ad æternæ vitæ mansionem pervenitur. Quas profecto semitas anima bene considerat, cum et diligenter quibus actibus ad superna pervenire debeat, inspicit, et quæ agenda didicit, sedula exercere non desinit.» Prosequitur

deinde ea quæ sequuntur, et sigillatim explicat: « Panem quoque otiosa non comedit, cum sacrificium Dominici corporis percipiens studet imitari actu, quod in mysterio celebrat, multum sollicita ne indigne panem Domini comedendo, et calicem bibendo, judicium sibi manducet et bibat, sed ut patiendo pro Christo, ac lacrymas fundendo, bonis quoque actibus insistendo, passionum exempla ipsius quantum valet sequatur. »

Porro Septuaginta vertunt, *constrictæ sunt mansiones domus ejus, q. d.* Virago hæc constringit et claudit horreum, penum, abacum, etc., eorumque clavem sibi servat, ut custodiat annonam et supellectilem, ne ad eam accessus vel furibus, vel domesticis ad eam efferendam et dissipandam pateat.

Moraliter, Prælatus et Princeps gnavus stringit disciplinam, arcteque servari vult omnes leges et ordinationes, itaque facit ut floreat respublica: nam ubi rigor, ibi vigor; » ignavus vero laxat disciplinam et leges, itaque rempublicam dissipat. Solebat Carolus V Imperator urbem quamlibet ingrediens, ex tribus P conjicere an in ea vigeret politia, foretque bonum regimen; considerabat enim an gnavus in ea esset pastor, prætor et præceptor; gnavus enim pastor severe tuetur disciplinam Ecclesiæ, prætor reipublicæ, præceptor scholæ, ut juventus recte erudiatur et formetur. Et S. P. N. Ignatius ex tribus conjiciebat an in monasterio vel collegio quolibet vigeret religio, scilicet considerabat an in eo exacte servaretur clausura, nitor et silentium; hæc enim tria aiebat certa esse indicia bonæ disciplinæ.

Tria indicia bonæ disciplinæ in urbe vel collegio.

Symbolice Auctor *Catenæ Græc.* hæc applicans B. Virgini, per angustas vel constrictas ejus semitas accipit ejus virginitatem, et virginalem clauso utero partum.

S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*, pro *constrictæ* vertit: « Severæ conversationes domus ejus, cibos autem pigros non comedit: severæ, inquam, fortes, districtæ; non est ubi diffluatur, non amat dissolutionem; et merito tantum acquisivit, quia cibos pigros non comedit, » *q. d.* Virago hæc severe tuetur domus ordinem et disciplinam, ideoque non molli otio, sed severo labori omnes assuefacit ipsaque exemplo eis præit; quare panes non pigros, sed sudore elaboratos partosque comedit. « Est ergo, ait S. Ambrosius in hunc *Proverb.* locum, mulier hæc laboriosa, vigilans, sollicita, surgens de noctibus, anxia ne lucerna extinguatur, in tribulatione fortis, promissis nondum acceptis patiens, digitos suos ad fusum formans, panem pigra non manducans; sed post labores istos quid erit ei? Surrexerunt filii ejus, et divites facti sunt. Dicebat Apostolus I *Cor.* XV: « Seminatur corpus in ignobilitate, surget in gloria. Tunc ditabuntur filii ejus; para ergo te divitias (dotes membrorum gloriosas) resurrectionis accipere. » Sic ipse legit ex Septuaginta sicque explicat.

Hæc applices B. Virgini, cujus severa et rigida fuit vita in jejuniis, orationibus, lacrymis, persecutionibus, doloribus, passionibus. Unde S. Bernardus in Meditat. super *Salve regina*: « O certe vita, inquit, amabilis, vita desiderabilis, vita delectabilis! o vita quæ nutris tuos cœlestibus alimentis? qui enim vult te habere, se affligat, delicias respuat, delicata quæque contemnat; et qui amplius mortificatus fuerit, te amplius possidebit. »

B. Virginis austera vitæ.

Huc facit quod S. Brigitta narrat B. Virginem sibi revelasse, nullam se gratiam a Deo accepisse, nisi prævio magno labore, precibus et lacrymis, ideoque eamdem hortatur ac quosvis fideles, ut iisdem mediis gratiæ dona sibi procurent; non enim aliam esse viam ad gratiam, quam mortificationem et crucem.

Vers. 28. Koph.

28. Surrexerunt filii ejus, et beatissimam prædicaverunt (Chaldæus, *beatitudinem illi dederunt*): vir ejus, et laudavit eam. — Hebræum אשר *ascar* in *piel* significat et beare vel beatum prædicare, ac ditare; opes enim divites faciunt felices et beatos. Unde Septuaginta Complutenses vertunt, *surrexerunt filii ejus, et ditati sunt*; Vaticani vero, *eleemosyna autem suscitavit filios ejus, et ditati sunt*; Auctor *Catenæ Græc.*, *eleemosynæ ejus suscitarunt liberos ejus, et ditati sunt.*

Hebraice קם *kam*, id est surrexit, stetit, sæpe non corporis se erigentis stantisve situm, sed existentiam duntaxat et præsentiam, vel actionis initium et inchoationem significat, *q. d.* Surrexerunt filii, id est, virago hæc non est sterilis, nec illiberis; sed plures insignes habet filios, qui existentes et præsentes videntesque matrem tam sedulam, strenuam et opulentam, cœperunt eam celebrare et beatissimam prædicare. Potest tamen hoc loco *kam* et *kamu*, id est *surrexerunt*, proprie accipi, idque habet emphasim. *Primo, q. d.* Filii, qui totam noctem sine cura, quiete et jucunde dormierunt, mane surrexerunt, inquit Aben-Ezra, inveneruntque matrem iis dormientibus noctu pervigilasse, lanam et linum pexuisse, filasse, texuisse, cibaria famulis et ancillis præparasse, resque totius domus in diem futurum decore et eximie ordinasse; imo ejus industria tam se quam domesticos omnes vestibus duplicibus, rebusque omnibus abundare; quare se cum domesticis felices et beatos tali matre, matrem vero beatissimam prædicaverunt, utpote cui omnis hæc laus, omne domus decus et gloria debetur.

Secundo, « surrexerunt, » inquit Baynus, id est adoleverunt et creverunt filii, non solum ætate et statura corporis, sed et virtutibus quas a matre didicerunt, indeque honoribus, dignitatibus et gloria, quibus omnibus non tam voce quam facto apud omnes celebrarunt matrem, ac reipsa illam prædicarunt beatissimam, utpote quæ tam beatos genuisset, aluisset et effecisset liberos; solet enim prolium educatio incumbere matri; quare earum probitas, dignitas et gloria matri jure tribuitur.

Vir etiam non tantum voce, sed etiam moribus suis mulierem hanc dilaudare et commendare dicitur, quia viri facilitas, lenitas et suavitas morum ad uxorem magna ex parte spectat; et ab illius moribus pendet.

Porro Septuaginta Complutenses vertunt, *surrexerunt filii ejus, et ditati sunt, q. d.* Mater tantas opes colligit, ut, cum filii ducta uxore surgerent, id est e domo materna in propriam migrarent, divitem eis dotem et hæreditatem assignarit, ut filii ab ea adeo ditati beatissimam matrem prædicarent; et laudibus in cœlum veherent. Septuaginta vero Vaticani habent, *eleemosyna autem suscitavit filios ejus, q. d.* Mulieres timidæ, ideoque avaræ sua retinent, nec dant pauperibus etiam poscentibus eleemosynas, ne per eas depauperentur; at hæc virago sapiens et magnanima largiter dedit eleemosynas poscentibus, æque ac non poscentibus : sciebat enim per has se et suos a Deo fore benedicendos, et magno cum fœnore ditandos. Itaque reipsa factum est; nam eleemosynæ ejus *suscitarunt*, id est ad magnas opes et honores filios evexerunt : hunc enim esse eleemosynæ fructum docet S. Chrysostomus, homil. *Quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima*, ac S. Basilius, homil. *in Divites avaros*, S. Joannes Eleemosynarius, et alii quos superius citavi.

Tropologice.

Tropologice Auctor *Catenæ Græc.* : « Nullus, ait, apud illam claudicat aut cespitat : nam si quos in flagitium aliquod prolapsos animadvertit, statim pro sua pietate et clementia e sordibus in quibus jacent, excitat illos, opibusque spiritualibus auget. Quare etiam vir ejus laudat et admiratur illam. »

Anagogice.

Anagogice Sancti qui in hac vita sedent, lugentes in cinere et sacco pœnitentiæ, in cœlo surgent, imo resurgent in stola gloriæ, ibique beatam prædicabunt matrem suam Ecclesiam nunc militantem, tunc triumphantem. Eamdem vir suus, puta Christus, laudabit videns eam cum tanta multitudine filiorum divitum in resurrectione mortuorum, ait S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*. Et Beda : « Surgunt, ait, filii Ecclesiæ, et beatissimam eam prædicant, cum cœlestibus bonis sublimati quanta sit illius patriæ beatitas, cujus participes esse meruerunt, aspiciunt, et hanc debita laudatione in divina visione concelebrant. Laudat eam vir ejus, cum bona quæ ipse donavit, remunerat. Quibus autem verbis eam laudet consequenter ostenditur, cum dicitur : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. »

B. Virgo beatissima celebratur.

Hæc omnia facile adaptes B. Virgini. Ipsam enim beatissimam prædicavit Christus filius ejus, tum verbo, tum opere et moribus. Christus enim suam indolem cum natura hausit a B. Virgine : quare actiones et mores Christi repræsentarunt actiones et mores matris, ac virtus, beatitudo et gloria Christi repræsentat virtutem, beatitudinem et gloriam matris. Unde illa in Evangelio exclamabat : « Beatus venter qui te portavit; et ubera quæ suxisti. » Tota enim laus filii in matrem redit; et, ut ait Salomon : « Gloria patris (et matris) est filius sapiens. » Rursum S. Joannes, quem Christus moriens sibi substituit, filiumque B. Virgini arrogavit, eam beatam prædicavit, cum ejus eximiam sanctitatem sua sanctitate expressit. Idem fecere S. Germanus, Damascenus, Ildefonsus, Anselmus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, Ignatius, aliique innumeri, qui B. Virgini ceu devotissimi filii, ejus præconia per se et suos verbis factisque celebrarunt, et in dies celebrant, indeque eximia gratiarum dona cœlitus hauriunt. Nam, ut ait S. Bonaventura in *Psalterio* : « Jucundus homo qui non satiatur in laude tua; exortum est in corde illius lumen Dei, Spiritus Sanctus illuminat intelligentiam ejus. » Denique omnes omnium sæculorum in Ecclesia fideles mire amant et glorificant B. Virginem. Hinc nulla pene est civitas, quæ non habeat templum in honorem Virginis dedicatum; nullum templum, quod non habeat sacellum, vel altare, vel imaginem B. Virginis; nulla ecclesia, quæ non ei quotidie *Salve regina*, similesve hymnos et laudes accinat; imo tota Ecclesia eam assidue salutat : « Benedicta tu in mulieribus, et (id est quia) benedictus fructus ventris tui. » Hoc est quod ipsa spiritu prophetico prævidens præcinuit : « Beatam me dicent omnes generationes. » Nam, ut ait Damascenus, orat. *De Nativit.* : « Virgo omnium encomiorum legem excedit; nec, si omnes toto orbe dispersæ linguæ in unum coeant, ejus laudes oratione consequi possent. » Nimirum :

Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cœlo.

Rursum vir ejus, puta Spiritus Sanctus, laudavit laudatque eam, cum omnes Prophetas, Apostolos et Sanctos in ejus laudes excitavit. Hinc ubique Congregationes et Religiones in honorem Virginis erexit, quæ jugiter ejus Officium concinerent et laudes deprædicarent, uti inter alias facit Ordo Carmelitarum, Annuntiatarum et Servitarum, qui toti cultui et Virgini addicti, dicti sunt Servitæ quasi servi Virginis.

29. MULTÆ FILIÆ CONGREGAVERUNT (Chaldæus, *possederunt*) DIVITIAS; TU SUPERGRESSA ES UNIVERSAS. — Hebraice, *multæ filiæ fecerunt* חיל *chail*, id est *virtutem, strenuitatem* (1), *fortitudinem, gloriam, opes; et tu ascendisti super universas ipsas.* Hinc Septuaginta, utramque *chail* significationem complexi, vertunt, *multæ filiæ acquisierunt divitias, multæ fecerunt virtutem; tu autem excellis*, vel *emines et supergressa es universas*, hoc est, excellenter et eminenter, sive eminus, supergressa es universas : est hendiadys. S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis*, legit : *Multæ filiæ fecerunt potentiam, tu autem superasti et superposuisti omnes.* Posset quo-

(1) Id est, strenue se gesserunt. *Filiæ* hic notat *mulieres*, ut *Genes.* XXX, 13.

que verti, *multæ filiæ fecerunt exercitum*, id est copiam filiorum, servorum, ancillarum; « sed tu superasti omnes, » quia multos genuisti filios, et plures comparasti servos et ancillas, ut ex illis exercitum conflare et instruere possis, ac acie contra hostes decertare valeas, uti fecit Abraham, *Genes.* cap. XIV. Armena versio apud M. Antonium Abagarum habet : *Multæ filiæ congregaverunt magnificentiam, acquisierunt justitiam.*

Sensus ergo est, *q. d.* Tu tua strenuitate et heroicis facinoribus parasti tibi robur, decus, gloriam et opes, quantas nulla cæterarum mulierum; sed iis omnes transcendis et superas. Est hæc laus viraginis, qua, ut præcessit, laudat eam vir suus, ait Beda, et filii beatissimam prædicant, dicendo scilicet quod ipsa suo *chail*, id est vigore, valore, industria, robore, opibus, cæteris feminis longe antecellat. Id præstitit B. Gorgonia soror S. Gregorii Nazienzeni, cui hoc ipse dat elogium, *orat.* 11 : « Et ut quosdam fuisse demus, qui una aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius; sic autem ad summum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret. » Unde sigillatim nonnulla recensens exclamat : « O squalidum corpus, et indumentum virtute sola florens ! O anima corpus pene sine cibo, velut materiæ expers, retinentem ! O noctes insomnes, et psalmorum cantus, et stationem ex die in diem indesinentem ! etc. O lacrymarum fontes, quæ ex afflictione seminabantur, ut in exsultatione meterent ! O nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem ! O spiritus fervorem ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem ! O femineam naturam, quæ propter commune salutis certamen virilem naturam superasti, atque illud conspicuum fecisti, masculum et feminam corporis, non item animæ discrimen esse ! O ingentem post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo ! O amarum gustum, et Evam, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpentem, ut mortem illius continentia superatam ! O Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones ipsius mortificatione honoratas. »

Virtus eximia S. Gorgoniæ.

Symbolice Lyranus hanc gnomen : « Tu supergressa es universas, » de S. Scriptura accipit, quæ plures et utiliores veritates includit, quam omnia cæterorum scriptorum monumenta. Hinc S. Augustinus in *Psalm.* CXXX, explicans illud I *Cor.* cap. XV, 10 : *Abundantius omnibus laboravi* : « Paulus, inquit, plus omnibus laboravit, quia copiosius omnibus scripsit. » Alii enim Apostoli non scripserunt, alii nec tantum, nec tanta gratia scripserunt. Ubi ergo plus scribitur, plus laboratur; quasi unus scribendi labor tantus sit, ut nullus alius, quantumvis importunus, cum illo conferendus videatur.

Allegorice S. Augustinus, S. Ambrosius et Beda hæc accipiunt de Ecclesia, quæ omnes filias, id est Synagogam Judæorum, scholas Philosophorum sectasque hæreticorum omnium (quæ filiæ vocantur, quia idem baptisma, eumdem Deum confitentur, sed male ob hæresim) de suis jejuniis, orationibus, eleemosynis, quin et prophetiis et miraculis gloriantes, longe vera fide, sapientia, virtute, gratia et gloria transcendit. « Multæ, ait S. Ambrosius, fecerunt potentias, multæ locutæ sunt linguis, sciverunt mysteria, dæmonia excluserunt, res suas pauperibus distribuerunt, corpora sua ignibus cremanda tradiderunt; tamen quia charitatem non habuerunt, inflatæ sunt, et laude et præmio defraudatæ remanserunt. Hæc vero mulier et flore et fructu abundat, quia charitate plena est, quam spiritus fructum testatur Apostolus ad Galatas, *Galat.* v. Ipsa est botrus vineæ dilectæ, *Cantic.* I; ab ea enim procedunt cæterarum perfectiones virtutum, quas Apostolus ad Galatas enumerat dicens : Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, etc., *Galat.* v. Verum quia in his filiis, quæ et potentias fecerunt, defuit charitas, ideo illis dicitur : Fallaces gratiæ, et vana species, quia sine charitate sunt sicut æramentum resonans, et sicut cymbalum tinniens; nihil sunt, nihil virtutes prosunt. Igitur fallaces gratiæ. Ista vero quia quæsivit quid intelligeret, quia intellectum custodivit, merito sapiens commendatur. »

Tropologice hæc adaptes animæ heroicæ, qualis fuit S. Pauli, S. Augustini, S. Athanasii, S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, etc., qui communes cæterorum Sanctorum virtutes, gratiam et gloriam, per illustriorem Dei gratiam et per heroicas virtutum operationes transcenderunt. Igitur in hac viragine describitur emblema heroicæ animæ et virtutis, cui singulas gnomas ex dictis facile est adaptare.

Singulariter vero et eximie hanc Salomonis gnomen B. Virginis sic adaptant Patres et Doctores. *Primo*, S. Bernardinus, tom. II *Concionum*, serm. 2 *De B. Virgine* : « Maria virgo, ait, sanctissima, quæ Salvatorem genuit, peperit et aluit; quæ jugiter ejus adhæsit lateri, quæ comes individua nullo fere abfuit itinere, quæ intensa præ cæteris invigilavit verbo, et operi ejus, sola Salvatoris actuum insignia opera, melliflua prædicationis genera, inaudita contra mundum, et peccatum, et tartareum zabulum divinæ severitatis acerrima eloquia, quod eis diu interfuit, specialius vidit, secretius audivit, citius agnovit, propensius retinuit, et Apostolis aliisque discipulis locupletius edidit, diligentius retulit, melius indidit, fidelius tradidit. » Probat id ex hac gnome : « Hinc est quod de ea legitur in Evangelio : Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde

suo. Hinc in ejus laudibus legitur : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas; licet enim in parabolis loqueretur ad turbas, licet Apostolis omnia nota faceret ut amicis, quædam tamen credendum est præ cæteris matrem suam, quemadmodum dilexisse, ita etiam propensius erudisse, quædam et secretius intimasse, frequenter eam ad montem myrrhæ, et ad colles thuris sublimasse, in cellam vinariam occultasse, sui, prout novit et voluit, gloriam deificam, et supercœlestem revelasse notitiam. Unde Joannes in *Apocal.* cap. IV : De throno, ait, procedebant fulgura, voces et tonitrua, quia mater filii Jesu Christi parabolas, ænigmata, legalia, et mirifica gesta, dicta, opera avidius ebibit, fidelius credidit, sincerius luculentiusque aliis edidit. »

Secundo, S. Bonaventura in *Speculo*, cap. II : « Mariæ, ait, Deus præparaverat non solum magnitudinem, sed et multitudinem bonorum in cœlo, ita ut nullus Angelus, nullus Sanctorum ei æquari possit in multitudine et congregatione bonorum cœlestium, juxta illud : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu sola supergressa es universas, *Prov.* XXXI. Si filias istas intelligamus animas sanctas, vel intelligentias angelicas, numquid non supergressa es divitias omnium, cum ipsa sit primitiva Virginum, speculum Confessorum, rosa Martyrum, registrum Apostolorum, oraculum Prophetarum, filia Patriarcharum, regina Angelorum? Quid enim de divitiis omnium horum defuit? S. Hieronymus enim ait : Mariam si diligentius aspicias, nihil virtutis est, nihil speciositatis, nihil candoris et gloriæ, quod in ea non resplendeat. » Idem, cap. VIII : « Et quia Dominus, ait, opulentissimus opulentissime est tecum, ideo tu es opulentissima sive ditissima secum; ut ita vere dici tibi possit illud *Proverb.* : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. Filia Agnes, filia Lucia, filia Cæcilia, filia Agatha, filia Catharina, et multæ aliæ filiæ, et multæ aliæ virgines sanctæ, et multæ animæ justæ congregaverunt divitias virtutum et gratiarum, divitias meritorum et præmiorum; sed Maria universis divitiis supergressa est excellentissime universas. » Et cap. X : « Supergressa, ait, est Maria cunctas filias, supergressa est in natura, supergressa est in gratia, supergressa est in gloria universas filias, id est universas animas, et universas intelligentias angelicas. »

Tertio, S. Bernardinus, tom. II *Concionum*, serm. 51, art. 3, cap. X, dicit B. Virginem actu illo fidei et obedientiæ, quo Angelo Christi incarnationem annuntianti assensit, et assentiendo sese condigne disposuit, ac de congruo meruit ut esset mater Dei, plus meruisse quam meruerunt omnes Angeli et Sancti in omnibus actibus suis, quia scilicet (ut explicat Suarius, disp. 12, sect. IV) eo actu meruit saltem de congruo eam dignitatem (maternitatem Dei) cui excellentior gratia et gloria quodam modo debebatur. Verba S. Bernardini hæc sunt : « Si quis, ait, considerat ad tantum mysterium finalem virginei consensus terminum, clare intelliget, quod omnis dignitas et perfectio inclusa in hoc quod est esse matrem Dei, tam mente, quam carne comprehendatur in eo, quod quidem transcendit in merito in infinitum, quidquid sub Deo homine cogitari vel dici potest. Si igitur terminus tam ineffabilis fuit suo merito proportionatus, oportet quod meritoria perfectio hujus consensus fuerit perfectioni sui termini pariter proportionata. » Ex hoc principio hanc conclusionem infert : « Ex his igitur colligi potest, Virginem Beatam in conceptionis Filii Dei consensu plus meruisse, quam omnes creaturas, tam Angelos quam homines in cunctis actibus, motibus ac cogitationibus suis : nempe omnes, qui meruerunt, nihil aliud potuerunt mereri, nisi secundum varios status et gradus gloriam sempiternam; hæc autem Virgo in illo admirando consensu meruit totalem fomitis exstinctionem, dominium et primatum totius orbis, plenitudinem omnium gratiarum, omnium virtutum, omnium donorum, omnium beatitudinum, omnium fructuum spiritus, cunctarum scientiarum, interpretationes sermonum, spiritus prophetiæ, discretiones spirituum, operationes virtutum : meruit fecunditatem in virginitate, maternitatem Filii Dei : meruit quod sit stella maris, porta cœli, et super omnia quod regina misericordiæ nuncupetur, ac talis nominis consequatur effectum. Unde merito *Proverb.* ult., de ipsa B. Virgine Salomon ait : Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. »

Quarto, Patres docent B. Virginem gratia et gloria omnes omnino sanctos homines et Angelos, etiam Cherubinos et Seraphinos, longe superare, ac nullam creaturam cum illa comparari posse, utpote quæ a solo creatore Deo superatur. Ita D. Epiphanius in orat. *De Laudib. Virg.* : « Solo Deo excepto, ait, cunctis superior existis. » D. Gregorius, lib. I *Regum*, cap. II : « Mons fuit beatissima Virgo, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ sublimitate transcendit. » D. Damascenus, serm. *De Nativit. Virg.* : « Hodie, ait, mundi salus inchoavit; exsultate, montes, hoc est ratione præditæ naturæ quæque ad spiritualis contemplationis fastigium assurgitis : siquidem clarissimus Dei mons paritur, mons, inquam, ille, qui collem omnem ac montem, id est Angelorum atque hominum sublimitatem, exsuperat. »

Quinto, omnes consentiunt B. Virginem sicut gratia, sic quoque dignitate et honore superare omnes Angelos et homines, quia tota Ecclesia hos colit dulia, B. Virginem vero hyperdulia, quæ proxime accedit ad latriam, qua colitur Deus. Junge jam simul omnes honores, qui singulis angelis et hominibus debentur ac deferuntur, omnes erunt duliæ, nec unquam pertingent,

quantumcumque increscant, ad hyperduliam B. Virgini debitam, quia hæc altioris est ordinis; quare omnes alias dignitates in unum conflatas transcendit, sicut aurum dignitate transcendit omne argentum, et cœlum transcendit omnia elementa et corpora elementaria.

Ratio a priori.

Ratio a priori est quod B. Virgo colatur ut mater Dei : hæc enim, cum sit dignitas immensa, longe omnes alias transcendit; hinc ei honor pariter et cultus, qui cæteros omnes transcendat, debetur. Maternitas Dei enim est dignitas incomparabilis et incomprehensibilis. Ipsa enim est consanguinitas cum Deo eaque proxima, summa et arctissima : quare per eam B. Virgo elevata est, facta quasi ordinis divini, ut eumdem Deum habeat filium sibi consubstantialem in humanitate, quem Deus Pater sibi habet ὁμοούσιον et consubstantialem in divinitate. Quare sicut ei dicit Deus Pater : « Filius meus es tu, ego hodie genui te; » sic idem eidem dicere potest B. Virgo. Ipsa ergo præ cæteris omnibus proprie est « mater, filia, sponsa Dei, » puta mater Dei Filii, filia unigenita Dei Patris, sponsa Spiritus Sancti. Quid ergo quantumque est esse matrem Dei? Est esse maternitate quodam modo superiorem Deo, est parere et gignere Deum, est Deo dare suam substantiam, suam essentiam, suum corpus, suam carnem et sanguinem; est habere jus maternum in Deum; velut suum infantem et prolem; est Deum habere sibi subditum ceu filium, ut Deus eam vocet genitricem suam, eam colat ut matrem, amet ut matrem, ei obediat ut matri; rursus ut eam exornet illis dotibus et gratiis, quæ et matrem Dei et Deum Filium decent : honor enim filii pendet ab honore matris. Quare sicut matrem regis decet esse reginam tanto filio dignam : sic pariter Dei matrem decet esse Deo dignam. Sicut enim turpe esset regi habere matrem eo indignam, vilem et abjectam: sic pariter turpe esset, si Deus haberet matrem se indignam, nec iis ornatam dotibus quæ Deum decent. Hinc matris Dei decus obstupescens S. Bernardus exclamat, hom. 1 super *Missus est* : « Utrinque stupor, utrinque miraculum, et quod Deus feminæ obtemperet, humilitas absque exemplo; et quod Deo femina principetur, sublimitas sine socio. »

Maternitas Dei quanta sit dignitas.

Idipsum liquet rursum ex eo quod dignitas unionis hypostaticæ humanitatis cum Deo, in Christo sit plane immensa, quæ omnes omnium creaturarum dignitates et excellentias in unum conflatas longe superat : facit enim hunc hominem, puta Jesum, esse Deum. Huic autem unioni intime et proxime cooperata est B. Virgo, dum Verbum æternum e suis visceribus corporavit, et carne sua induit. Maternitas ergo ejus proxime accedit ad Verbi incarnationem. Unde sicut nihil hac unione, sic nec maternitate Dei quidquam præstantius, vel ab ipso Deo fieri potest, uti docet D. Thomas, I part. *Quæst.* XXV, art. 6, ad 4 : « Dicendum, ait, quod humanitas Christi ex hoc quod est unita Deo, et beatitudo creata ex hoc quod est fruitio Dei, et B. Virgo ex hoc quod est mater Dei, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus; et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo. » Ex quibus colligas quod, licet maternitas Dei, sicut et visio Dei, sit dos et dignitas entitative et absolute finita, utpote quæ recipitur in intellectu et natura creata, quæ, cum sit limitata et finita, doni infiniti non est capax; tamen objective et respective sit infinita, quia scilicet utraque respicit tenditque in objectum infinitum, quod est Deus. Hinc esse matrem Dei, in morali hominum æstimatione et conceptu censetur esse dignitas immensa : quare ita vocatur a S. Epiphanio, Anselmo, Damasceno et aliis; quia omnes alias dotes et dignitates quibusvis hominibus et Angelis datas, longe transcendit, et a sola unione hypostatica Christo communicata superatur.

Deus nil potest facere maternitate Dei præstantius, qua ratione.

Sexto, ex hac radice et fundamento omnia Virginis Deiparæ charismata et privilegia profluunt, inter quæ graves Doctores, ut Franciscus Suarez, Salazar et alii censent esse hoc, quod B. Virgo sua gratia suisque meritis superet omnem omnium Angelorum et hominum gratiam ac merita, non tantum seorsim sumpta, sed etiam adunata et in unum cumulum collecta, ut si in una bilancis lance ponerentur ista omnia, in altera vero solius Virginis, hæc illi præponderaret. Unde consequitur ipsam magis Deo esse gratam, dilectam et in pretio, quam sint omnes homines et Angeli simul sumpti : quare ejus preces pluris valere apud Deum, quam valeant preces omnium hominum et Angelorum. Mater Dei enim dignior est ut exaudiatur a Deo, quam sint omnes homines et Angeli simul.

Preces B. Virginis efficaciores precibus omnium Sanctorum. Cur?

Ratio a priori est dignitas maternitatis jam assignata, quæ plane hanc præcellentiam quasi jure suo deposcere videtur. Accedit quod, sicut materfamilias, qua talis, dignior est omnibus suis filiis, servis et ancillis simul sumptis, tanquam mater, caput et princeps totius familiæ : sic et B. Virgo a Christo constituta materfamilias suæ Ecclesiæ, omnibus ejus filiis et fidelibus, etiam simul sumptis, dignior sit oportet. Unde S. Irenæus : « Quid est, ait, quod sine Mariæ consensu non perficitur incarnationis mysterium? quia nempe vult illam Deus omnium bonorum esse principium; » et S. Gregorius, lib. I *Reg.* cap. II : « Mons fuit beatissima Virgo, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ sublimitate transcendit. »

B. Virgo materfamilias Ecclesiæ.

Insuper B. Virgo, quia mater Dei effecta est regina omnium Angelorum et hominum, ut omnes ei se subjicere, ejusque se subditos, imo servos profiteri, atque illam ceu dominam, principem et pleno jure reginam suam agnoscere debeant, imo gaudeant et optent. Atqui honor et dignitas Reginæ superat omnes dignitates Ducum,

Regina Angelorum.

Baronum, Comitum illi subditorum, etiam simul sumptas, quia est transcendens et altioris ordinis, ac par regiæ majestati. Ergo pariter B. Virgo, quia regina cœli et terræ, regia hac majestate superat omnes dignitates omnium Angelorum et hominum, utpote sibi subditorum, etiam adunatas et in unum conflatas.

Mediatrix fidelium.

Denique B. Virgo, quia mater Dei, a S. Anselmo et Patribus vocatur et revera est mediatrix totius Ecclesiæ et omnium fidelium, quia ipsa proxime cooperata est incarnationi Verbi, et consequenter redemptioni nostræ. Rursum per illam ceu matremfamilias et mediatricem, Deus Martyribus distribuit fortitudinem, Virginibus castitatem, Apostolis zelum, Confessoribus patientiam, Anachoretis austeritatem, Religiosis humilitatem, paupertatem, obedientiam; conjugibus continentiam et fidem conjugalem, ac cæteris fidelibus suas dotes, virtutes et gratias cuique congruas et proprias. Quare hasce omnes ipsa perfectius et eminentius in sese habeat oportet: sicut causa universalis, v. g. cœlum eminenter in se continet omnes perfectiones corporum elementariorum, quas ipsa causat et producit; quare sicut cœlum superat omnia terrena, ignis calore superat omnem calorem a se productum, et sicut sol suo splendore vincit et obscurat omnem lucem aeris et stellarum, utpote a se productam: sic pariter gratia, et consequenter gloria B. Virginis, superat omnem gratiam et gloriam fidelium omnium. Rursum, sicut caput sensum, rationem, motum et directionem influens in cætera membra, iis omnibus etiam simul sumptis longe antecellit (plus enim habet rationis et sapientiæ solum caput, quam omnia membra simul sumpta): sic etiam gratia B. Virginis gratiam cæterorum omnium simul sumptorum præcellat oportet, quia est gratia capitis, quam proinde non sibi soli accepit, sed velut caput eamdem in cæteros fideles pro cujusque capacitate transfundit.

Gratia B. Virginis est gratia capitis.

Porro etiamsi nec Christus gratiam et gloriam Angelis meruerit, nec illam eis B. Virgo impetrarit aut distribuerit, ut proprie Angelorum mediatrix dici nequeat: hactenus tamen mediatrix eorum dici potest, quod una sit in cœlis Ecclesia, Angelorum et hominum beatorum; quare cum Christus et B. Virgo effecerint ut ruinæ Angelorum, lapsu dæmonum factæ, per homines sarcirentur, unaque integra et plena, omnibus numeris perfecta et beata Ecclesia triumphans ex utrisque conflarentur, hinc fit ut Christus Angelorum mediator, et B. Virgo mediatrix dici queat, quia magnum eis bonum contulit, scilicet reipublicæ et Ecclesiæ eorum laceræ redintegrationem, indeque gaudia mutua, quæ beatitudinem Angelorum accidentalem mire adaugent. Gaudent enim mirifice Angeli de Apostolorum zelo et fructu, de Martyrum invicta constantia, de angelica Virginum castitate, etc., atque eorum merita, triumphos, gloriam et præmia sua æstimant per communionem charitatis et Ecclesiæ. Hæc enim facit ut, quod unius Beati est, id alterius quoque fiat, adeoque quisque Beatus fruatur et gaudeat de bono alterius, perinde ac si id suum propriumque foret. Quare cum omnes Angeli simul hanc suæ ruinæ per homines restaurationem mereri et impetrare nequiverint, sed id præstiterit Christus, et post perque Christum B. Virgo, hinc sequitur plus eam apud Deum gratia valere, plusque ab eo impetrasse, ipsis etiam Angelis, quam omnes Angeli simul juncti sibi impetrare potuerint, ac proinde B. Virginem tam gratia quam gloria, omnes Angelos simul sumptos transcendere et superare. Unde S. Anselmus ait per B. Virginem totum mundum esse erectum, et totam rerum naturam esse renovatam. Et B. Petrus Damianus, serm. *De Assumpt.*, ad illa: *Electa ut sol*: « Electa, ait, sed præelecta ut sol, quia sicut sol solus orbem illuminat, sic hæc sola solidiori lumine et Angelos et homines illustrat. » Denique S. Bernardus: « Maria, ait, omnibus misericordiæ sinum aperuit, ut de plenitudine ejus accipiant universi, peccator veniam, justus gratiam, Angelus lætitiam, tota Trinitas gloriam (1). »

B. Virgo mediatrix Angelorum, qua ratione?

30. Fallax gratia, et vana est pulchritudo; mulier timens Dominum ipsa laudabitur. — Hebraice, *mendacium gratia, et vanitas pulchritudo; mulier timens* (vel *timor*, utrumque enim significat hebræum יראת *iirath*, *q. d.* Qui est timor Domini, vel qui ita timet Dominum, ut videatur esse ipse timor) *Domini ipsa laudabitur*; Syrus, *mentitur decor, infructuosa est pulchritudo, etc.*; R. Salomon, *mulier haud laudibus extollenda, quod forma præcellat, cum omnia sint quid inane et merum mendacium; mulier vero quæ Deum vereatur, hæc solum laudibus est celebranda.* Idem per mulierem hanc mystice accipit S. Scripturam et legem Dei. Septuaginta hic variant; nam Vaticani habent: *Fallaces gratiæ, et vana pulchritudo; mulier enim intelligens benedicitur: timorem autem Domini ista laudet*, quæ ultima videntur esse duplex versio ejusdem sententiæ Hebrææ. Complutenses et Regii, *mendaces gratiæ et vana pulchritudo non est in te;* et S. Ambrosius, *fallaces* (S. Augustinus, *falsæ*) *gratiæ, et vana species; mulier prudens* (S. Augustinus, *sapiens*) *benedicitur: timorem autem Domini ista laudet*; sicque mystice exponit. *q. d.* Vanæ sunt virtutes sine charitate; timor enim Dei filialis est amor et charitas. Auctor *Catenæ Græc.* sic legit, sicque mystice explicat, *mendaces gratiæ, et vana mulieris pulchritudo nulla est in te; mulier prudens apud omnes bene audit. Ipsa autem timorem Domini laudet et extollat*: « Multæ, inquit, sunt artes et disciplinæ externæ sapientiæ, quæ hominem ad se pelliciunt et distrahunt. Verum divina sapientia, vera illa et salutari pulchritudine ornata, excellit

(1) Quæ sequuntur, videntur esse non continuatio verborum mariti, sed auctoris epiphonema, quo matrisfamilias omnibus numeris perfectæ encomio finem imponit.

omnes. Timorem autem Domini laudet, etc. Anima, inquit, quæ hanc sapientiam adepta est, non se efferat, sed Deum timeat et laudet, ut qui omnis cognitionis auctor et parens ipsi exstiterit. »

Gratia quid?

Gratia est gratiosa venustas, sive decor et concinnitas, tum corporis, tum gestuum et actionum, qua quis in habitu, incessu, sermone et actione ita decore se gerit, ut intuentium amorem sibi conciliet, eisque acceptus et gratiosus existat : sic feminæ bene educatæ solent esse gratiosæ in dicendo et agendo, omnique gestu et habitu. « Pulchritudo est bona illa concinnitas in compositione membrorum, floris instar superinductam sibi gratiam habens, » ait S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LX. Pulchritudo in tribus sita est : *primo*, in justa corporis quantitate, qualitate et complexione; *secundo*, in congrua membrorum proportione; *tertio*, in grata coloris suavitate.

Pulchritudo in tribus sita.

Sensus est, *q. d.* Cæteræ mulieres laudem quærunt vanam ex sua gratia, et laudari cupiunt a sua pulchritudine; at hæc virago laudem veram aucupatur ex timore Dei. Vana enim dos, et vana laus, est pulchritudo; at vera laus et vera dos laudanda, est timor Dei, ideoque ipsa præ cæteris reipsa laudabitur. Solent enim feminæ ponere suum decus in gratia morum et pulchritudine corporum, tum naturali, tum ascititia quam sibi asciscunt, obliniendo faciem purpurisso, cerussa, aliisque pigmentis et fucis : item vestiendo sebysso, monilibus, catenis aureis, unionibus, armillis, cæteroque mundo muliebri. At omnis hæc gratia est fallax et vana, citoque tollitur et evanescit. Quocirca virago hæc decus suum ponit non in gratia et pulchritudine, sed in timore Dei, qui manet in sæculum sæculi, atque Dei et Angelorum gratiam et gloriam, laudemque æternam illi conciliat.

Secundo, q. d. Gratia et pulchritudo corporea, quam adeo ambiunt homines et feminæ, fallax est et vana; vera enim gratia et pulchritudo sita est in virtute, quam affert timor Dei : illa enim pulchritudo corpus duntaxat ornat; at hæc virtutis tam animam quam corpus condecorat, ideoque præ illi sub omnibus laudari et celebrari solet; virtus enim sola est laude digna : unde a Poetis per metonymiam virtus vocari solet laus. Præclare S. Gregorius Nazianzenus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LX : « Pulchritudinem, ait, existima animi ornatum. » Et S. Chrysostomus : « Non in corporis forma, sed in moribus et modestia pulchritudo sita est. »

Pulchritudo vana. Primo.

Nota : Gratia et pulchritudo vocatur mendax, falsa, fallax et vana; vel, ut nervosius habent Hebr. mendacium sive falsitas et vanitas. *Primo*, quia brevis est et caduca, fugax et evanida : cito enim per ætatem, morbum, laborem, aliudve accidens deperit et evanescit. Mentitur ergo se esse rem realem et stabilem, cum revera sit umbratica et instabilis. Unde Pœta :

> Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos
> Fit minor, et spatio carpitur illa suo.

Sicut ergo radii solares, per vitrum rubrum transparentes apparent rubri, cum revera tales non sint, sed vitrum mentiatur eos esse rubros; et sicut sepulcra intus plena putoribus, vermibus et cadaveribus, exterius mentiuntur se esse pulchra, puta alba et aurea : sic feminæ pulchræ et coopertæ, ut meretrices, externo fuco mentiuntur se esse pulchras, cum interius sint plenæ sordibus, putoribus intolerabilibus, ac morbis et lue venerea quam amasiis afflant, ut vere meretrix non sit aliud quam sepulcrum dealbatum, et caro spurca per cutem spatiose tralucens.

Secundo.

Secundo, quia gratia et pulchritudo fallit, decipit et dejicit ipsas feminas gratiosas et pulchras, quia facit eas superbas, morosas, intemperantes. Unde illud :

> Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.

Pulchræ enim cupiunt omnibus suam formam ostentare, ideoque omnium concupiscentias et tentationes in se provocant. Unde Naso :

> Lis est cum forma magna pudicitiæ,

quia formosæ ægre sunt castæ : nam juvenes et mœchi earum formæ insidiantur. Hinc Aristippus philosophus, consultus a quopiam an uxorem ducere deberet, negavit, rationemque attulit dicens : Vel duces deformem, vel formosam; si deformem, habebis ποινήν, id est pœnam; si formosam, habebis κοινήν, id est communem multis. Ita Antonius in *Melissa*, part. II, cap. XXXIV. Vide S. Chrysostomum, homil. *De Muliere et pulchritudine*, tom. VI, et homil. 20 in epist. *ad Ephes.*

Feminæ se deformantes studio castitatis.

Quocirca legimus in Vitis Sanctorum virgines et viragines castas petiisse a Deo, ut ab eis hanc illecebram pulchritudinis tolleret, ac sese efficeret deformes, atque impetrasse; alias oculos sibi eruisse, nasos truncasse, vibicibus faciem deformasse, ut incestis tentationis ansam præciderent. Nam, ut ait Leucippus apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. LX : « Pulchritudo acutius telo vulnerat, et per oculos in animam defluit; » et Anonymus ibidem : « Eximia forma multis etiam criminibus scatet. » Ita S. Ebba Abbatissa Collinghammensis cœnobii in Anglia, anno 870, Danis Angliam invadentibus, ut eorum lasciviam effugeret, sese cum omnibus monialibus naso et labro superiore truncavit : quare Dani furentes ipsas cum cœnobio concremarunt, itaque pro virginitate martyrii lauream adeptæ sunt, uti ex Matthæo Westmonasteriensi refert Baronius, tom. X, ad annum Christi 870. Sophronius, vel potius Joannes Moschus in *Prato Spirit.* cap. LX, narrat virginem ob oculorum pulchritudinem a juvene appetitam, effodisse sibi oculos, eosque juveni misisse; quo viso ille compunctus, sæculum deseruit, et probatissimus factus est monachus. Idem fecit Sanctimonialis quædam, de qua scribit Jacobus de Vitriaco Cardinalis, quæ adamata a principe ob oculorum speciem, eos sibi evulsit, ac in disco

Exempla.

principi destinavit: « Habeto, ait, oculos quos desiderasti, modo meos cordis oculos intactos atque illæsos relinquas. » Quod exemplum post Vitriacum recenset Vincentius Bellovacensis in *Speculo morali*, lib. I, part. III, dist. 96, illudque in Anglia contigisse testatur; principem vero illum fuisse Richardum Angliæ regem, qui se monasterium combusturum minabatur, nisi sibi Sanctimonialis adeo formosa dederetur.

Tertio. *Tertio*, quia gratia et pulchritudo fallit et dementat mentes virorum et juvenum, ut velut amentes illas insane adament, et velut effrænes equi ad equas adhinniant, itaque cum eis castitatem, sanitatem, virtutem, conscientiam, famam, cœlum deperdant, ac feminini et incesti fiant, mortemque præsentem et æternam in gehenna sibi æque ac feminæ, quas adamarunt, accersant. Huc facit illud Theophrasti, quod citat S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovinian.* : « Pulchra, ait, cito adamatur; difficile autem custoditur quod plures amant: nihil tutum est, in quod totius populi vota suspirant : alius forma, alius artificio, alius facetiis, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo vel aliquando expugnatur, quod undique incessitur. » Et infra : « Omnis, quantumvis circumspecta et prudens, custodia luditur. »

Pulchritudinis epit ieta. Quocirca quid est *gratia*, quid *pulchritudo*? Respondeant sapientes tam Patres quam Philosophi, quos citat Maximus, *serm.* 44; Antonius in *Melissa*, part. I, cap. LX; Stobæus, part. II, *serm.* 66 et 63, et Tiraquellus, *leg.* II *Connub.* num. 10 et seq.; S. Hieronymus : « Pulchritudo est oblivio rationis; » Socrates : « Pulchritudo est modici temporis tyrannis, » quod formæ gratia mox deflorescat; idem : « Formosorum oscula vitanda sunt quasi animalium morsus venenatorum; » Theophrastus : « Pulchritudo est tacita deceptio, » quod absque verbis persuadeat; » Euripides in *Helena* : « Pulchritudo est res infelix; » Xenophon, lib. *De Amore* : « Pulchritudo est ignis, qui tangentes urit, distantes inflammat. Est autem animæ cultus disciplina, et mens ad prudentiam composita; » Petrarcha, lib. I *De Remed. utriusque fortunæ* : « Pulchritudo est velum oculis, laqueus pedibus, viscus alis, ut non facile vera discernat, nec virtutem sequatur, nec in altum animæ evolet. Est hostis domesticus, raptor quietis, materia laboris, tormentum libidinis. » Proclus, lib. *De Anima*, ait : « Animæ deceptæ propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur et depereunt. » S. Chrysostomus, epist. *ad Theod. lapsum* : « Pulchritudo, ait, est gypsum sepulcro inductum, id est phlegma sanguine mixtum pulchre per pellem pellucens. » Detrahe pellem, et videbis quam putida subsit caro, quale sterquilinium sit in ventre, quale phlegma per os, nares, oculos, etc., distillet. Omitto vomicas, gangrænas, carcinomata, flatus, fœtores, pædores.

Rursum Bion apud Laertium, lib. IV, cap. VII : « Forma, ait, est bonum alienum, » sentiens extra hominem esse, quod ipse sibi nec dare potest, nec tueri datum. Animi bona vere nostra sunt. Theocritus : « Forma est eburneum detrimentum, » quod grata quidem sit aspectui, sed multorum incommodorum causa. Carneades : « Forma est regnum absque satellitio, » quod formosi impetrent quidquid volunt, nulla adhibita vi. Refert hæc Laertius, lib. V, cap. I, et Stobæus, *serm.* 63.

Isocrates eos qui pulchrum habent corpus, animam autem malam, dicebat optimam habere navim, gubernatorem autem pravum; Æsopus : « Ne mihi formam, ait, sed mentem aspice; » ita Maximus, *serm.* 44. Alius : « Forma est flos juventæ, qui deflorescit in senecta. » Sicut rosa floret mane, marcet vespere. Vide roseum vultum juvenis, eumque confer cum rugis canisque senectæ. Seneca in *Hippolyto* :

> Ut fulgor teneris qui radiat genis,
> Momento rapitur, nullaque non dies
> Formosi spolium corporis abstulit.
> Res est forma fugax.

Philo, lib. *De Providentia* : « Ob formositatem corporis, ait, se jactare, et laudes aucupari, mentis compos nemo poterit, quæ brevi adeo exstinguitur tempore, ut antequam florescat defloruisse videatur. » Denique S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 31 : « Pulchritudo, ait, est temporis et morbi ludibrium; » nam, ut ait Boetius, lib. III *De Consol.* prosa 8 : « Triduanæ febris igniculo potest dissolvi. »

Pulchritudo corporis refert pulchritudinem animi. Nota : Non negat Salomon pulchritudinem et gratiam esse decus viraginis, sed tantum asserit id esse fallax et caducum, cum verum solidumque ejus decus sit sapientia et virtus, quam parit timor Domini. Cæteroqui forma corporis sæpe index et specimen est formæ animæ. Quocirca Bartholomæus Capranus, Mediolanensis Archiepiscopus, idcirco se ministros forma præstantes quæsivisse dicebat : « Quoniam turpes animi turpia corpora incolerent; improbitatem autem in egregio corpore raro compertam esse, » ait Æneas Sylvius, lib. II *De Gestis Alfonsi* : unde illud :

> Gratior est pulchro veniens e corpore virtus.

Et illud Ovidii :

> Pulchra verecundo suffundens ora rubore,

quæ est virginum pulchritudo. Bion : « Forma, ait, mulieres ornat, virum autem robur; » Menander : « Si naturæ decus mores exornent boni, duplo amore accedens capitur; » Plato : « Sensus omnes formosus delectat; » Aristoteles : « Pulchritudine homines magis quam quavis epistola commendantur; » Plutarchus : « Pulchritudo corporis opus est animæ, gratificantis ei decus formæ : » hæc et plura Stobæus, *serm.* 65. Hinc S. Augustinus, lib. XV *De Civit.* cap. XXII, asserit pulchritudinem esse donum Dei.

Igitur damnat pulchritudinem ascititiam, quam

sibi parant feminæ philocosmæ; naturalem vero formam non damnat, sed fallacem et fugacem esse docet, ac, si comparetur cum timore Dei et virtute, longe illi esse postponendam, cum virtus sit vera solidaque animi corporisque forma et pulchritudo, uti docet S. Petrus, *epist.* I, cap. III, 3 et seq., ubi plura hac de re dixi, æque ac *Isaiæ* III, sub finem cap.

Norat hoc optime B. Nonna mater S. Gregorii Nazianzeni, de qua ipse ita scribit, *orat.* 19 : « Illa est, ait, quæ cum aliæ mulieres tam ob formæ elegantiam nativam, quam fictam et ascititiam gloriari, atque animis efferri soleant, ipsa contra hanc unam quæ in anima divinaque imagine sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abjiciebat. »

Exempla.

Matrem sapientem secuta est sapiens filia S. Gorgonia, de qua idem ita loquitur, *orat.* 11 : « Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum apparentes, tum sublucentes, non crinium nodi et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficientium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificentia, non lapidum splendores et gratiæ propinquum aerem colorantes, ac formas lumine circumfundentes, non pictorum artes et præstigiæ, ac vilis et parvo constans pulchritudo, terrenusque fictor in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obducens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, surripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus suis, atque intus conditio splendore præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor affert; unus candor, quem parit abstinentia. Nam pigmenta et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam formæ venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere. »

MULIER TIMENS DEUM IPSA LAUDABITUR : — a vera solidaque animi pulchritudine, quæ consistit in timore Dei et virtute; virtus ergo sola est laudabilis, ac vera laus decusque viraginis. Septuaginta vertunt, *timorem autem Domini ista laudet, q. d.* Laudent aliæ philocosmæ et vanæ suam gratiam et pulchritudinem genarum, oculorum, vultus, etc.; at hæc cordata virago laudet timorem Dei, in quo omne suum decus formamque sapienter collocavit. De hoc ergo glorietur, hunc celebret, hunc omnibus verbo et magis opere deprædicet, ut discant illum sibi accersere, ac relicta vana corporeæ pulchritudinis cura, illo seipsas longe speciosius exornare.

Sapienter S. Bernardus, serm. 1 *De S. Victore* : « Quæ sine virtute, ait, est gloria, profecto indebita venit, præpropere affectatur, periculose captatur. Virtus gradus ad gloriam, virtus mater gloriæ est. Fallax gratia et vana est pulchritudo, quam illa non parturivit; sola est, cui gloria debetur jure, et secure impenditur. »

Ubi nota : Virago hæc tantæ est sapientiæ, virtutis, nominis et famæ, ut non tam ipsa laudetur a timore Dei, quam ipsa eum laudet et commendet. Sic enim viragines et viri eminentes suo verbo et exemplo legibus, regulis et virtutibus dant pondus, auctoritatem, decus et laudem, ipsasque alias a vulgo neglectas et parvi æstimatas appretiant, auctorant et velut canonizant; sic Christus sua auctoritate addidit pondus, auctoravit, et quasi canonizavit paupertatem, humilitatem, patientiam, crucem, martyrium, quarum dignitas et pretium ab hominibus ignorabatur, imo quæ ut viles et ignobiles contemptui habebantur, quando ipse semetipsum humiliavit et exinanivit formam servi accipiens, nascens in stabulo, reclinatus in præsepio, pauperem vitam agens, patiens opprobria, tormenta et mortem crucis, moriens in patibulo. Unde eum secuti sunt omnes Apostoli, Martyres, Confessores, Anachoretæ, Virgines, Religiosi. Hinc S. Bernardus, serm. 1 *in Vigilia Nativit.*, loquens de paupertate : « In terris, ait, abundat et superabundat hæc species, et nesciebat homo pretium ejus. Hanc itaque Dei Filius concupiscens descendit, ut eam eligat sibi, et nobis quoque sua æstimatione faciat pretiosam. Adorna thalamum tuum, Sion, sed humilitate, sed paupertate. » Sic B. Virgo auctoravit virginitatem, humilitatem cæterasque virtutes, quando ipsa noluit esse mater Dei, nisi persisteret virgo; unde virginitatis, nuncupato ejus voto, prima vexillum sustulit, quod deinde tot agmina virginum secuta sunt; sic Religiosi, Doctores et gradu eminentes auctorant Ordinis sui disciplinam, obedientiam, paupertatem, officia humilia, cum ipsi ea obeunt, ac junioribus eadem obeundi exemplo prælucent.

Allegorice.

Allegorice S. Augustinus, serm. 45 *De Diversis* : « Fallax, ait, gratia, et vana species mulieris, quia si charitatem non habeo, nihil sum, etc. Timorem autem Domini ipsa collaudat, ipsaque benedicitur; collaudat illud, unde benedicitur. Quid collaudat? timorem Domini quo perducta est ad sapientiam. Initium enim sapientiæ timor Domini. Timorem autem Domini ipsa collaudet, laboriosa tot laudibus, inter tot scandala patiens, provida ad exspectandum, fortis ad tolerandum, constans ad perseverandum. Laboribus finitis, date illi de fructibus manuum suarum. Quid date? Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis paratum ab origine mundi. »

B. Virgo pulcherrima.

Rursum hanc gnomen adaptes B. Virgini, quæ corpore fuit eximie præclaro et pulchro, non feminea et illecebrosa, sed gravi, decora, venerabili et augusta pulchritudine, qualem præferunt imagines ejus a S. Luca depictæ, quas hic Romæ

spectamus et veneramur. Eadem patet ex egregia physiognomia membrorum ejus, quam graphice ex Epiphanio presbytero depingit Nicephorus, lib. II *Hist.* cap. XXIII.

Ratio prima. Ratio fuit *prima*, quia ipsa per miraculum a sterilibus senibusque parentibus concepta, non tam parentum, quam Dei et Spiritus Sancti fuit opus. Spiritus Sancti autem opera sunt perfecta, pulchra, eximia. Ita Albertus Magnus apud Dionysium Carthusianum, lib. I *De Laudibus Virg.* cap. III : « Quemadmodum, ait, corpus Christi, quod Deus supernaturaliter per seipsum formavit, est perfectissimum atque pulcherrimum in natura, quoad fieri potuit secundum statum viæ : sic corpus Virginis ad hoc immediate ordinatum fuit pulcherrimum secundum statum viæ, quod natura per se operans facere potest; ideo dicimus quod, sicut Christus fuit speciosus forma præ filiis hominum, sic Virgo pulcherrima fuit inter filias hominum, et quod ipsa habuit summum et perfectissimum, quod potuit esse in mortali corpore femineo, secundum statum viæ operante natura. » Hæc Albertus.

Ipse Dionysius ibidem, art. 35 : « A planta, ait, pedis usque ad verticem capitis, nihil penitus fuit in Virgine neque in corpore, neque in anima indecens, reprehensibile, indecorum, imo totum fuit divinæ sapientiæ formatum pulcherrime, circumcisum ab omni superfluitate, plenissime ac speciosissime operatum. Nempe sicut Christi humanitatem propter ejus personalem cum Deo unionem, decuit omni perfectione naturæ et gratiæ in termino excellentiæ præfulgere : ita ipsius genitricis personam post unigeniti sui humanitatem, oportebat in omnibus sic ornari. Quoniam post hypostaticam in Deo conjunctionem, non est alia tam vicina, ut unio matris Dei cum Deo filio suo. » Hæc Dionysius. Idem, art. 36, existimat Virginis sanctissimæ vultum splendore quodam illustratum, ejusque carnem suavem odorem spirasse.

Secunda. *Secunda*, quia ipsa ceu mater formavit corpus Christi, quod fuit speciosissimum, juxta illud *Psal.* XLIV : « Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis. » Christi ergo species et pulchritudo derivata est a specie et pulchritudine matris : hanc enim magis a matre quam a patre trahere solent proles, utpote quæ in earum utero formantur ex earum visceribus; quare sæpe proles solent magis matrissare quam patrissare, magisque matris lineamenta, mores et gestus, quam patris referre, juxta illud : « Multum de patre decoris, plus de matre feras. »

Tertia. *Tertia*, quia interna mentis pulchritudo transfundebat se in corpus Virginis, quo fiebat ut divina ejus puritas et sanctitas luminosa in facie radiaret. Simile de S. Antonio scribit S. Athanasius.

Pulchritudo animæ B. Virginis. Porro si tanta fuit corporis B. Virginis pulchritudo, quanta fuit animæ et mentis! lege Cantica Canticorum et id videbis; illa enim in Canticis præ cæteris Ecclesiæ fidelibus describitur et depingitur. Unde illud cap. IV, 7 : « Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. » Ratio a priori est quod ipsa fuerit thalamus Verbi ex se incarnati, atque consequenter totius S. Trinitatis. Quid Dei throno pulchrius? Nam, ut ait S. Augustinus, tract. 32 *in Joan.* : « Sicut animus facit decus in corpore, sic Deus in animo; » et mox : Decus ergo corporis animus, decus animi Deus. »

Rursum animi decor in virtutum omnium splendore, ac divinæ gratiæ præcellentia consistit : B. Virgo autem gratia et virtutibus omnes homines et Angelos longe transcendit. Nihil ergo creatum in cœlo et terra, illa fuit nobilius, illa pulchrius.

Gnomæ Patrum. Accipe nunc Patrum et Doctorum de utraque Virginis forma sensa et dicta. S. Gregorius Nazianzenus in Tragœdia, *Christus patiens*, sic de ea canit :

> Eheu pudicas inter et pulcherrimas,
> Atque venerandas prima, virgo eadem
> Et parens Maria!

Et rursum ex persona chori :

> O Virgo formæ quæ nitore cæteras
> Præis, puella nobilis, quæ bajulans
> Infantem in utero (ut tu refers) tuo Deum,
> Thesaurum eodem bajulasti maximum.

S. Ephrem, orat. *De Deipara*, eam urnam pulcherrimam vocat, quæ cœli manna gestat. Epiphanius, orat. *De Laudib. Virg.*, eam his verbis compellat : « Quæ solo Deo excepto cunctis superior existis, formosior es ipsis Cherubim et Seraphim, et omni exercitu Angelico. » Andreas Cretensis, oratione *De Dormit. Deiparæ*, his eam elogiis exornat : « Eximia pulchritudo a Deo sculpta, statua recte descripta, vivi archetypi imago. » Gregorius Nicomediensis, oratione *De Oblatione*, Deiparam sic affatur : « O pulcherrima pulchritudo omnium pulchritudinum ! o Dei genitrix pulchrorum omnium summum ornamentum ! »

Richardus Victorinus, cap. XXVI *in Cantica*, B. Virgini, dat puritatem angelicam et vultum angelicum. S. Bonaventura in *Litaniis* sic eam vocat et invocat : « Sancta Maria feminarum pulcherrima. » Idem in *Speculo* : « Dicamus, ait, illud *Cant.* V : Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum ! et ecce ipsa respondens statim dicit : Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus, ipse candor lucis æternæ. Candidus quidem est divinitate, rubicundus autem humanitate; candidus quoque conversatione, rubicundus passione. Ecce quam pulcher fructus : propter hoc bene dicit de ipso Augustinus : Pulcher in cœlis, pulcher in terris, pulcher in Patre Verbum, pulcher in matre caro et Verbum; hæc autem pulcherrima arbor Maria, non solum habet pulcherrimum fructum ventris, sed etiam pulcher-

rimos habet fructus mentis; de quibus Apostolus ad *Galatas*, cap. v, scribens ait : Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. »

Idem docent S. Antoninus, IV part. tit. xv, cap. xi; Canisius, lib. I *De B. Virgine*, cap. xiii; Suarez, tom. II, in III part. disp. 2, sect. ii; Barradius, lib. VI, cap. ix. Denique S. Brigitta in *Serm. angel.* cap. xiii : « Quemadmodum, inquit, Deus et Angeli de Virginis animæ venustate gratulabantur in cœlis, ita etiam gratissima ejus corporis pulchritudo omnibus eam cernere cupientibus utilis fuit et consolatoria in terris; » et lib. V, post interrog. 9, Christus Dominus singula suæ genitricis membra dilaudat, et mystice eorum pulchritudinem declarat; et lib. I, cap. li, matri suæ hæc dixisse perhibetur : « Angeli considerant alter alterius pulchritudinem, et pulchritudinem omnium animarum et omnium corporum admirantur; sed animæ tuæ pulchritudinem vident esse super omnia quæ creata sunt, et corporis tui honestatem excellere omnes homines qui creati sunt, et sic omnes Angelos, et omnia quæ creata sunt, excellit pulchritudo tua. »

Addit S. Ambrosius, lib. *De Instit. virg.* cap. vii, loquens de Deipara : « Tanta, inquit, erat ejus gratia, ut non solum in se virginitatis gratiam servaret, sed etiam his quos viseret integritatis insigne conferret; visitavit Joannem Baptistam, nec immerito mansit integer corpore, quem in tribus mensibus oleo quodam suæ præsentiæ, et integritatis unguento Domini mater exercuit. » Alensis, III part. suæ *Theol.*, Quæst. IX, num. 2, art. 5 : « Beata Virgo, inquit, suo aspectu concupiscentiæ motus exstinxit. » S. Thomas, in III part., dist. iii, Quæst. I, art. 2, quæstiunc. 1, ad 4 : « Gratia, inquit, sanctificationis in B. Virgine non tantum repressit in illa motus illicitos, sed etiam in aliis efficaciam habuit, ita ut, quamvis esset pulchra, a nullo unquam potuerit concupisci. »

Denique Rupertus, lib. III *in Cant.*, in illud cap. iv : *Quam pulchra es, amica mea! oculi tui columbarum*, septem Deiparæ virtutes in septem corporis membris significatas esse animadvertit, propter quas a sponso laudatur, et formosa ab Angelis et hominibus jure optimo reputatur : « O pulchritudo, inquit, admirabilis, quam sic admiratur et collaudat pulcherrimus auctor pulchritudinis! Septem præconiis consideravit oculos, capillos, dentes, labia, genas, collum et ubera, et pro singulis dilectis singula decantavit dignæ collaudationis capitula : laudatur in oculis simplicitas, in capillis cogitationum tuarum munditia, in dentibus innocentia, in labiis doctrina, in genis verecundia, in collo humilitas, in uberibus tuis admiranda cum fecunditate virginitas. »

S. Dionysius B. Virginem pene

Quocirca S. Dionysius Areopagita, conversus a S. Paulo, ab eoque missus ad B. Virginem, ejus confestim aspectu tanta est suavitate perfusus, tantaque admiratione correptus, ex ea quam in Virgine plusquam mortalem persensit dignitatem, ut, nisi a magistro Paulo (nam sic ad eum ipse scripsit) fuisset de veritate informatus, deam procul dubio existimasset, ac pro dea habitam adorasset. Tanta erat universæ Ecclesiæ de B. Virgine opinio, ea de ejus virtute concepta existimatio, utpote quæ vel ipso vultu Dei matris præ se ferret dignitatem, omnesque se intuentes sua componeret majestate, internosque affectus miris modis mitigaret. Circumfertur hac de re epistola S. Dionysii ad S. Paulum, quam recitat noster Christophorus a Castro in *Hist. Deiparæ*, cap. xix, in qua inter cætera sic ait : « Ductus fui ad Deiformem præsentiam altissimæ Virginis, et tam me immensus divinus splendor circumfulsit exterius, et plenius irradiavit interius; tanta etiam in me omnium odoramentorum superabundavit fragrantia, ut nec corpus infelix, neque spiritus posset totius ac tantæ æternæ felicitatis insignia sustinere. Defecit cor meum, defecit et spiritus, tantæ gloriæ majestatis oppressus. Testor, qui aderat in Virgine Deum, si tua divina concepta mente non me docuissent, hanc ego verum Deum esse credidissem : quoniam nulla videri major esse posset gloria Beatorum, quam felicitas illa, quam ego infelix nunc, tunc vero felicissimus degustavi. »

Vers. 31. Thau.

31. Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus. — Aquila, *laudabunt eam in portis opificia ejus*; Septuaginta Vaticani pro *manuum* habent *labiorum* : *Date*, inquiunt, *ei de fructu labiorum suorum*. Verum Regii, Complutenses, S. Ambrosius, S. Augustinus et Auctor *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta legunt *manuum*, non *labiorum*, hæcque videtur prisca et sincera Septuaginta versio. Respondet enim Hebræo et Vulgatæ, ac Aquilæ, Symmacho et Theodotioni, qui constanter vertunt *manuum*; quare Septuaginta verterunt χειρῶν, id est *manuum*, quod deinde a Scribis deflexum videtur in χειλῶν, id est *labiorum* (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Cum virago hæc manibus strenua, tot opes sibi et familiæ peperit, digna nunc est ut iis perfruatur. Date ei ergo bibere vinum delicatum, quod protulit vinea quam ipsa plantavit : date illi vestem byssinam et purpuream : vestite illam sindone, quam ipsa manibus suis filavit et texuit : mensam opiparam illi instruite ex annona omnigena et pretiosa, quam ipsa suo labore comparavit : gaudeat supellectile aurea et argentea, qua ipsa domum sua industria adornavit. Scriptum est enim : « Labores manuum tuarum manducabis; beatus es, et bene tibi erit, » *Psalm.* cxxvii, 2.

Secundo, Aben-Ezra : *Date*, inquit, *scilicet laudes ei*, id est laudate eam, juxta illud : « Date Domino Deo vestro gloriam, » *Jerem.* xiii, 16; et : « Date gloriam laudi ejus, » *Psalm.* lxv, 2. Sic

(1) Sensus est : Laudate eam, uti merentur ejus opera.

sensus erit, *q. d.* Date laudem operibus ejus, quæ manibus operata est, imo ipsa ejus opera laudent eam in portis, coram cœtu magistratus populique totius.

Si cum Septuaginta Vaticanis pro *manuum* legas *labiorum*, sensus erit, *q. d.* Date, id est offerte, ei fructum sermonum suorum, quibus suos ad Dei timorem, prudentiam et probitatem instruxit: offerte illi proles, servos, ancillas, etc., ejus instructione bene moratos, probos, industrios, ut de iis velut fructibus suis gaudeat, ac propter illos ipsam laudate et celebrate. Rursum orationis, recteque loquendi et sermocinandi copiam ab illa petite et accipite, ait Auctor *Catenæ Græc.* Aut, *q. d.* Hæc virago labiis suis non est abusa ad convicia, jurgia, rixas; sed bene iis usa ad Dei laudem et proximorum utilitatem; nulli detraxit, sed de omnibus honeste locuta est; nulli maledixit, sed omnibus benedixit. Ergo simili modo nullus de ea male loquatur, omnes eam laudent, omnes eam benedicant, nemo maledicere, aut male de ea loqui audeat.

ET LAUDENT EAM IN PORTIS OPERA EJUS, — *q. d.* Jactent alii patrum et avorum facta, opes, decora, ab iisque se laudent: ab heroina hæc sua, non aliena promit, ab iisque se laudabilem efficit. Nam cum sit gravis, modesta et verecunda, de se modeste sentit, nec ipsa verbis se jactat, sed opera ejus strenua et magnifica, ipsa etiam tacente, loquuntur ejus laudes; idque non tantum domi, ut ex iis laudetur a domesticis; sed etiam *in portis*, id est palam et in publico magistratus judicumque consessu, ubi viri sapientes et nobiles ejus opera heroica admirantes celebrant, et laudibus in cœlum vehunt: idque tum ad ejus laudem et gloriam, tum ad aliorum exemplum, ut ejus laus cæteris sit stimulus ad virtutem.

Septuaginta eodem sensu vertunt: *Et laudetur in portis vir ejus, q. d.* Judices et principes populi, qui in portis more prisco considere solent, laudant et felicem prædicant ejus virum, qui talem uxorem et viraginem nactus sit, quæ tot bonis, opibus, fama et gloria ipsum, totamque ipsius familiam cumularit.

Allegorice et anagogice, Ecclesia et anima sancta audiet in hora mortis, et in die judicii a Christo judice, et a sanctis Angelis: « Date ei de fructu manuum suarum, » scilicet, date ei mercedem et gloriam pro merito heroicorum operum, quæ manibus operata est. Ita Salonius: « Hæc, ait, sunt verba Christi dicenda ad Angelos in die judicii: Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus, » ut scilicet in portis cœli inscribantur fortia ejus facinora, quæ æternam ejus laudem omnibus cœli incolis perpetuo repræsentent, ut ipsi illa Deumque in illis perpetim laudent et celebrent. Ejus victoriæ et trophæa quæ retulit de mundo, carne, diabolo insculpantur valvis paradisi, velut perennia virtutis et fortitudinis ejus, Deique gratiæ encomia.

Opera in cœlo laudant Beatos, quo modo?

Imo, sicut Christus in cœlo servabit sacra suæ passionis et vulnerum stigmata, sic et Sancti ibidem suas ostentabunt vibices et cicatrices, quasi perennes Dei suique laudes et præconia. Ibi craticula ignea laudabit S. Laurentium, sagittæ S. Sebastianum, crux S. Andream, etc. Ibi enim quemque laudabunt non verba, sed verbera; non dicta, sed facta; non linguæ, sed manus et opera.

Hoc cogita, o Christi athleta, dum arduum opus aggrederis, cum dura ingruit tentatio, persecutio, mors, martyrium. Propone tibi æternam laudem et gloriam, quam, si illud superes, consequeris; labor et dolor brevi transibit, sed merces et gloria ejus perennabit in omne ævum: laudabunt te Deus, Angeli et Cœlites universi quod teipsum viceris, quod mundum calcaris, quod tormenta superaris. « Momentaneum enim et leve tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis. » Unde S. Gregorius, lib. VI *Moral.* cap. XV, cujus titulus est: *Dies judicii est porta regni.* « De his portis, inquit, Salomon iterum dicit: Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus. Tunc quippe sancta Ecclesia de fructu manuum suarum accipit, cum eam ad percipienda cœlestia laboris sui retributio attollit. Tunc eam sua opera in portis laudant, quando ejus membris in ipso regni aditu dicitur: Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi potum; hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me, *Matth.* XXV. Filii igitur hujus sæculi ante portam elati sunt, sed in porta conterentur: quia amatores hujus sæculi in præsenti vita superbiunt, sed in ipso regni aditu æterna animadversione feriuntur. » Accedit Beda: Date, inquit, ei mercedem in cœlo, quia fructum spiritus proferre satagit, scilicet charitatem, gaudium, pacem, benignitatem, modestiam, continentiam, fidem, patientiam.

Audi S. Ambrosium in hunc *Proverb.* locum, et S. Augustinum, serm. 45 *De Diversis*: « Laudatur in portis vir ejus. Portus nostrorum laborum est videre Deum, laudare Deum. Hoc docet Joannes in Apocalypsi, dum Beati in regno cœlorum se mutuo invitantes, dicunt: Gaudeamus et exsultemus, et demus gloriam Deo, *Apocal.* XIX. Non ibi dicetur: Labora, vesti servos, vesti teipsum, orna te purpura, da escam ancillis, attende ne exstinguatur lucerna, sollicita esto, surge de noctibus, aperi manum pauperi, trajice de colo in fusum: non erunt opera necessitatis, ubi nulla indigentia; non erunt opera misericordiæ, ubi nulla miseria. Non enim frangis pauperi panem, ubi nemo mendicat; non suscipis peregrinum, ubi quilibet in patria quiescit; non visitas ægrotum, ubi omnes perpetua potiuntur sanctitate; non vestis nudum, ubi cuncti æterna vestiti sunt luce: non mortuum sepelis, ubi omnes sine termino vivunt. » Subjicit quale erit in beato otio Sanctorum negotium: « Nec tamen ista non agendo eris otiosus. Quid ergo facies? Docet Propheta: Ut videam volupta-

tem Domini, *Psalm.* XXVI; videbis quem desiderasti, eumque laudabis indeficienter. Hunc recipies fructum. Tunc potieris illa una, quam poposcisti dicens : Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, *ibidem.* Tunc mors ultra non erit, neque luctus, neque dolor. Tunc laus, exsultatio et gaudium comprehendet, et fugiet dolor, et tristitia et gemitus, *Isaiæ* XXXV. Tunc erit Deus omnia in omnibus, I *Cor.* XV. Tunc laudabitur in portis vir ejus : quia beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te, *Psalm.* LXXXIII, qui vivis et regnas in æternum. Amen. »

Hæc omnia facile est adaptare B. Virgini, quæ transcendentium laborum et dolorum suorum fructum et gloriam præ omnibus Sanctis et Angelis percipit in cœlo, ibique ob heroica suæ humilitatis, patientiæ, charitatis, etc., opera laudatur ab Angelis et Cœlitibus omnibus. Audi S. Joannem Damascenum, orat. 2. *De Dormit. B. Virginis,* loquentem de ejus assumptione in cœlum : « Hodierno, inquit, die choreas agunt Angeli, plaudunt Archangeli, Virtutes concelebrant, Principatus exsultant, Potestates lætantur, Dominationes gaudent, Throni festum diem agunt, Cherubim laudibus efferunt, Seraphim gloria afficiunt : nec minus ipsi gloria afficiuntur, cum gloriæ parenti gloriam tribuunt. » Et post nonnulla asserit Angelos omnes dormitioni Virginis interfuisse : « Quantumcumque enim, inquit, summo Regi astent, illius tamen matrem, et omnibus rebus conditis excellentiorem stipare oportebat. » Idem, orat. 1 *De Nativit.*, alloquens S. Joachim et Annam : « Vos, inquit, Angelis superiorem, nunc autem Angelis dominantem filiam extulistis. » S. Athanasius, serm. *De Deipara :* « Beatam, niquit, te prædicant omnes Angelorum et terrestrium hierarchiæ, quæ et in cœlis benediceris, et in terris beata prædicaris. » Et singularum hierarchiarum benedictiones, quibus eam celebrant, assignat S. Ephrem, serm. *De Laudib. Virgin. :* « Ave, inquit, canticum Cherubim et Seraphim, et hymnodia Angelorum : ave, præclarissimum hierarchiarum cœlestium ornamentum. » Sophronius inter opera S. Hieronymi *De Assumptione Virg. :* « Hæc, inquit, dicitur terribilis ut castrorum acies ordinata, multis freta et vallata Sanctorum agminibus : siquidem terribilis suis facta virtutibus, ut castrorum acies admodum ordinata, hinc inde Angelorum sanctorum fulta præsidiis, pulchra ut luna, imo pulchrior quam luna, quia jam sine defectu sui coruscat cœlestibus illustrata fulgoribus. » S. Augustinus, serm. 35 *De Sanctis :* « Si cœlum, inquit, te vocem, altior es; si matrem gentium dicam, præcedis; si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris. » S. Epiphanius, serm. *De Laudib. Deiparæ :* « Conspicio, inquit, Virginem ab Angelis adorari. Gabriel imprimis salutat : Ave, gratia plena. » Et infra : « O Virgo incomprehensi mysterii ferens miraculum, quæ fidem ter optatam orbi prædicasti; Virgo sublimior facta, et superior ipsis Cherubim et Seraphim, placens Christo regi, a Deo in honore habita tanquam ancilla digna et mater. » S. Bonaventura in *Cantico :* « Tibi, inquit, omnes Angeli et Archangeli, tibi Throni et Principatus fideliter deserviunt; tibi omnes Potestates et Virtutes cœlorum, et universæ Dominationes obediunt; tibi omnes Chori, tibi Cherubim et Seraphim existentes assistunt; tibi omnis angelica creatura incessabili voce proclamat : Sancta, sancta, sancta Maria Dei genitrix, mater et Virgo. » S. Bernardinus Senensis, tom. IV *De Nativit.* cap. VI : « Tot, inquit, creaturæ serviunt gloriosæ Virgini Mariæ, quot serviunt Trinitati; omnes nempe creaturæ quemcumque gradum teneant in creatis, sive spirituales ut Angeli, sive rationales ut homines, sive corporales ut cœli et elementa, sive damnati, sive beati; omnia quæ divino imperio sunt subjugata, gloriosæ Virgini sunt subjecta. Ille enim qui filius Dei est et Virginis, benedictæ matri famulatur in terra, » juxta illud *Lucæ* II : « Erat subditus illis. » Claudat Sanctorum agmen Doctor Angelicus, qui, I part. *Quæst.* XXV, art. 3, ad 4, aureum hoc B. Virgini dat elogium : « B. Virgo, ex hoc quod est mater Dei, habet quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus; et ex hac parte non potest fieri aliquid melius ea. »

S. Virginem ut laudent cœlites.

S. Gregorius Nazianzenus in *Distichis :* « Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe; nam hæc præsens quotidie homines fallit. »

Boetius, lib. II *De Consolat. :* « Infiniti vero atque finiti nulla unquam poterit esse collatio. Ita fit ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta æternitate cogitetur, non parva, sed plane nulla esse videatur. »

Habacuc cap. III : « Incurvati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis ejus. »

Sixtus Philosophus in *Sentent. :* « Immortales crede te manere in judicio honores et pœnas. »

« Si octoginta aut centum annos laborantes in opere Dei vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro, sed pro prædictis annis omnium nobis sæculorum regna tribuentur. » S. Antonius apud Athanasium.

« Nullus labor durus videri debet, nullum tempus longum, quo gloria æternitatis acquiritur. » Angeli apud Bedam lib. III *Histor.* cap. XIX.

Aleam jacis de æternitate, jactus unicus et irrevocabilis est; vide ergo ut pro senione non canum, sed cœlum jacias.

« Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. »

VIVE ÆTERNITATI.

FINIS.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ

QUÆ IN PROVERBIORUM LIBRO EXPLICANTUR, VEL ELUCIDANTUR.

(*Prior numerus paginam, secundus columnam innuit; sicubi unicus tantum est numerus, eum ad priorem referri signum est; asteriscus tomum posteriorem, scil. VI, indicat.*)

EX VETERE TESTAMENTO.

EX PROVERBIIS.

EX ECCLESIASTE.

EX CANTICIS.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

EX ECCLESIASTICO.

EX ISAIA.

EX JEREMIA.

EX DANIELE.

EX OSEE.

EX AMOS.

EX ABDIA.

EX HABACUC.

EX ZACHARIA.

EX MALACHIA.

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

EX S. LUCA.

EX S. JOANNE.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

EX EPISTOLIS S. PAULI.

EX EPISTOLA S. JACOBI.

EX APOCALYPSI S. JOANNIS.

INDEX

RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM

QUÆ IN HOC COMMENTARIO CONTINENTUR.

A.

B.

C.

D.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

U.

V.

INDEX

MATERIARUM MORALIUM

QUÆ HOC TOMO UBERIUS DEDUCUNTUR.

VERBIS EVANGELII PER DOMINICAS, FESTOS DIES, ET FERIAS NONNULLAS OCCURRENTIS ACCOMMODATARUM, IN GRATIAM ET USUM CONCIONANTIUM.

æterno apud Deum fuit, cap. VIII, vers. 22. quomodo Christus creatus dicatur, *ibid.*

HOC ERAT IN PRINCIPIO APUD DEUM. — Filius Dei semper gignitur et genitus est, cap. VIII, vers. 25.

OMNIA PER IPSUM FACTA SUNT. — Christus est princeps operum Dei, item omnium supernaturalium, omnisque virtutis, cap. VIII, vers. 22.

IN FESTO SS. INNOCENTIUM.

SURGE ET ACCIPE PUERUM. — Deum curatorem filio relinquat pater, uti hic Deo Patri parvulus Jesus curæ fuit, cap. XX, vers. 7.

ET ESTO IBI. — Mutatur tribus de causis locus utiliter; id alioquin facere noxium est, cap. XXVII, vers. 8.

OCCIDIT OMNES A BIMATU ET INFRA. — Atque in his proprium filium. Porro reges non sint ad ultionem præcipites, cap. XXV, vers. 8. patres barbari filios suos necant, cap. XIX, vers. 18.

DOMINICA INFRA OCTAV. NATIVIT.

ET HÆC VIDUA ERAT. — Viduæ cur Deo sint curæ, cap. XV, vers. 25.

CONFERENS IN CORDE SUO. — Doctrina audita postea est in mente conferenda, et opere exercenda, cap. XXII, vers. 18.

IN FESTO CIRCUMCISIONIS.

VOCATUM EST NOMEN EJUS JESUS. — Nomen Dei est asylum, cap. XVIII, vers. 10. et protegit ipsum invocantes, cap. XIX, vers. 23. nullum est nomen Dei adæquatum quod ejus naturam exprimat, cap. XXX, vers. 4. *Vide notata in Indice Rerum, voc.* Jesus Christus.

IN VIGILIA EPIPHANIÆ.

AUDIENS QUOD REGNARET ARCHELAUS, ETC., SECESSIT IN PARTES GALILÆÆ. — Regnantibus impiis, justi se subducunt, cap. XXVIII, vers. 28.

IN EPIPHANIA DOMINI.

ECCE MAGI VENERUNT. — Magi pascunt ventos quo sensu, cap. X, vers. 4.

HERODES. — Ejus typus est vulpes et ursa, cur, cap. XVII, vers. 12.

TURBATUS EST. — Tyranni semper pavent ut et peccatores, cap. XIX, vers. 12; cap. XXVIII, vers. 1.

ET OMNIS HIEROSOLYMA CUM ILLO. — Regnantes impii suam improbitatem propagare contendunt, cap. XXVIII, vers. 28. seditiosi regna suis rixis et motibus scindunt, cap. XXIX, vers. 8.

SCISCITABATUR AB EIS. — Sapiens explorat aliorum secreta, cap. XX, vers. 5. mysteria Dei impervestigabilia non sunt temere scrutanda, cap. XXIII, vers. 4.

CLAM VOCATIS. — Sapiens celat arcanum suum, cap. XII, vers. 23. regum cor cur sit inscrutabile, cap. XXV, vers. 3.

DIDICIT AB EIS. — Reges debent habere bonos consiliarios, cap. XIV, vers. 35.

UT ET EGO VENIENS. — Mentitur Herodes fraudulenter. Ficto amico non credendum, cap. XXVI, vers. 25. ejus pœna, *ibid.* fraudulenti omnibus sunt odio, vers. 26. sæpe cadunt in laqueos quos aliis pararunt, vers. 27; cap. XXIX, vers. 5 et 6. oderunt eos qui ipsorum fraudes detegunt, cap. XXVI, vers. 28.

AURUM, THUS. — Quæ sint indicia venæ auri, cap. XX, vers. 11.

NE REDIRENT. — Cor regum est in manu Dei, cap. XXI, vers. 1.

RESPONSO ACCEPTO. — Dirigit Deus nostros gressus, cap. XX, vers. 24.

PER ALIAM VIAM. — Quomodo via impii sit aliena, cap. XXI, vers. 8.

DOMINICA INFRA OCTAV. EPIPHANIÆ.

CUM FACTUS ESSET JESUS ANNORUM DUODECIM. — A puero virtuti studendum, cap. IV, vers. 3. filii sunt diligenter instituendi, cap. VI, vers. 20. pueri nonnulli suam tegunt indolem, cap. XX, vers. 11. pueritia præludit virili ætati, *ibid.* multi pueri a teneris signa præmonstrarunt virtutis cui futuri erant addicti, *ibid.* adolescens quam viam semel iniit, eam retinebit, cap. XXII, vers. 6. puer est a primo usu rationis instituendus, Deo dedicandus, virtuti assuefaciendus, moderate est castigandus, *ibid.* et vers. 15. institutio prima semper puero adhærescit, vers. 6. virga est frenum pueri, cap. XXIII, vers. 13. impedit hæc ne ipse damnetur, *ibid.* puer domandus ut pullus equinus, cap. XXIX, vers. 15. filius doctus gaudio et refrigerio est matri suæ, cap. XXIX, vers. 1. cur pueritia sit periculosa, cap. I, vers. 4. concupiscentia ei est colligata, cap. XXII, vers. 15. severa educatio facit robustos, cap. XXIII, vers. 13. indoles bona descendit a parentibus, *ibid.* vers. 25.

IN COMITATU. — Viri ergo seorsum a mulieribus incedant, nec alter alterius negotiis sese immisceat, cap. XXXI, vers. 12.

IN MEDIO DOCTORUM. — Senes utpote prudentes decet canities, cap. XX, vers. 29. senex sit inter juvenes quasi Deus, *ibid.* eum decet morum gravitas, *ibid.* senectutis et juventutis quod sit discrimen, *ibid.* senem ægre quidquam doceas, cap. XXII, vers. 6. — *Vide plura in Festo Purificationis B. Virginis.*

Doctrina moralis velut fons est, cap. V, vers. 15. reddit hominem Deo et hominibus acceptum, cap. XIII, vers. 15. facit tardum ad iram, cap. XIX, vers. 11. scientia animæ quæ dicatur, cap. XIX, vers. 2.

DOCTORUM. — Doctoribus quadruplex datur osculum, cap. XXIV, vers. 26. doctor vera docens affert vitam, cap. XVIII, vers. 21.

B. Virgo interest eruditis congregationibus et doctrinis, cap. VIII, vers. 12. promovet ad omnigenas virtutes et doctrinas, *ibid.*

AUDIENTEM ET INTERROGANTEM. — Conscius sui nihili et inscitiæ, libenter aliis auscultat, cap. XIII, vers. 10.

AUDIENTEM. — Auribus sapientia percipitur, cap. I, vers. 5; cap. XVIII, vers. 15.

SUPER PRUDENTIA ET RESPONSIS. — Prudentia et doctrina qui differant, cap. I, vers. 3.

PATER TUUS ET EGO. — Christus fuit unigenitus Patris et matris, eisque dilectus, cap. IV, vers. 3. parentes sunt filiis instar Dei creatoris, cap. XXX, vers. 17. filii iis rebelles a corvis laniabuntur, *ibid.*

QUIA IN HIS QUÆ PATRIS MEI SUNT OPORTET ME ESSE. — Piæ occupationes et exercitia facile non sunt mutandæ, cap. XXVII, vers. 8. in vocatione et gradu primo persistendum est, *ibid.*

ERAT SUBDITUS ILLIS. — Consilia sua homo Deo substernat, cap. XIX, vers. 21. vir obediens multas loquitur victorias, cap. XXI, vers. 28.

Obedientiæ corona multiplex, cap. I, vers. 9. eam meditatur justus, cap. XV, vers. 28.

CONSERVABAT OMNIA IN CORDE SUO. — Secretum prodens vere est insipiens, cap. X, vers. 18. at sapiens celat, cap. XII, vers. 15. ipsum celandum, tum proprium, tum alienum, cap. XI, vers. 13.

PROFICIEBAT. — Sancti sunt velut aurora, et a Deo magis magisque illustrantur, cap. IV, vers. 18. doctrina sensim est paranda, cap. XIII, vers. 11.

SAPIENTIA. — Sapientia est thesaurus, cap. II, vers. 4. est lignum vitæ, cap. III, vers. 18. per eam regnant reges, cap. VIII, vers. 16. qui sint nidi sapientiæ, cap. XVI, vers. 16. proprie ipsa senum est, cap. XIX, vers. 20. reddit infirmos validos, cap. XXIV, vers. 5. est stulto ardua, vers. 6. opes ei obstant, cap. XXVIII, vers. 11.

Ordo sapientiæ Dei, cap. VIII, vers. 23. sapiens solus

liber est, cap. xvii, vers. 2. est velut flumen sapientiæ, cap. xviii, vers. 4. ipse solus est patiens, cap. xix, vers. 11. comparatur vasi pretioso, cap. xx, vers. 15. ejusque os velut crater est, *ibid.* — *Vide notata in Indice Rerum, voc.* Sapientia, Doctrina.

Gratia. — Christus est acervus gratiarum, cap. v, vers. 19.

DOMINICA II POST EPIPHANIAM.

Nuptiæ factæ sunt. — Spirituales nuptiæ Religiosi cum Deo, cap. v, vers. 19.

Uxor propria dat marito puram voluptatem, cap. v, vers. 15 et seq. ejus et cervæ analogiæ, vers. 19. — *Vide notata Sabbato post Domin. III in Quadragesima, et in Indice Rerum, voc.* Mulier, Femina, Uxor.

Vinum non habent. — Uti B. Virgo nonnisi rarissime et quam paucissimis locuta est, sic et nobis pauciloquium suadetur, cap. x, vers. 14. quod multiloquium vetitum sit, vers. 19. ut hic Deipara a benignitate est sponsorum miserta, sic et nos ipsa amat, et quare, cap. viii, vers. 17. est mire clemens, vers. 26. est nostra mediatrix, vers. 19. est omnium nostrum mater, vers. 23. adest ipsam invocantibus, vers. 31. ejus misericordia erga fideles, cap. xxxi, vers. 20.

Bonum vinum ponit. — Quod sit vinum sapientiæ, cap. ix, vers. 2. vino olim torquebantur rei, quia ipsum secreta pandit, cap. xxiii, vers. 2. ejus color non est aspiciendus, vers. 31. ingreditur blande, est simile serpenti : inficit spiritus, et sanguinem inflammat, ut basiliscus venena diffundit : ejus malignitas, *ibid.* vinum dedecet reges et rectores, vers. 34. est dandum mœrentibus, cap. xxxi, vers. 6. hi ægre inebriantur, *ibid.* id bibendum moderate, vers. 7. pellit curas, *ibid.*

Et cum inebriati. — *Vide de ebrietate notata Domin. Quinquagesimæ, et in Indice Rerum, voc.* Vinum, Ebrietas.

DOMINICA III POST EPIPHANIAM.

Vide, nemini dixeris. — Delicta delinquentium celans, eorum amorem sibi conciliat, cap. xvii, vers. 9.

Domine, puer meus.— Herus hic, esto erga servum benevolus, docet tamen non esse servo nimis familiariter utendum, cap. xxix, vers. 21. patrisfamilias partes et officia, cap. xxx, vers. 25 et seq. vers. 30, 31. sermo lenis et benevolus, maxime in principe, conciliat animos subditorum, cap. xxx, vers. 33. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Servus, Dominus, Sermo.

Sed tantum dic verbo.— Dicere Dei est efficax, cap. xi, vers. 11.

Dico huic, vade, et vadit. — Sapiens solus liber est, nec servit, cap. xvii, vers. 2; cap. xxix, vers. 19. obsequia Domino exhibita similia sunt ficui, cap. xxvii, vers. 18. servitus quam sit probrosa et odiosa, cap. xxix, vers. 19.

Non inveni tantam fidem in Israel. — Qui sint viri fideles, et tales difficulter invenire est, cap. xx, vers. 6.

Filii autem regni ejicientur foras. — Sæculares sæpe eos virtutum actus exercent quos Religiosi negligunt, cap. xiii, vers. 23. Judæi adhærentes fabulis rejecta fide Christi, a Deo repudiati sunt, cap. xx, vers. 17. neglectæ vocationis ultio gravis est, cap. i, vers. 24, 26 et 27. impii inique terram occupant, cap. ii, vers. 21.

In tenebras exteriores. — Qui sunt in inferno, tenebris et oblivione involuti, videntur periisse, cap. xv, vers. 11. infernalium pœnarum atrocitas, cap. vii, vers. 27. — *Vide notata Feria II post Domin. I in Quadragesima, et Indicem Rerum, voc.* Infernus, Damnati.

Ibi erit stridor dentium. — Dentium tria officia, cap. xxv, vers. 19.

DOMINICA IV POST EPIPHANIAM.

Motus magnus factus est. — Animi motus sunt ad Dei voluntatem ordinandi, cap. viii, vers. 23. cupiditates nobis sunt compescendæ, cap. xxv, vers. 28. concupiscentia turbat totam terram et hominem, cap. xxx, vers. 21. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Concupiscentia, Peccatum. — Impius est velut procella, cap. x, vers. 25.

In mari. — Mare mysticum triplex est, cap. i, vers. 5.

Domine, salva nos.— Tribulatio docet hominem sapere, cap. x, vers. 17. castigationes Dei sunt ut vulnera amici, cap. xxvii, vers. 6.

Quid timidi estis modicæ fidei? — An et quis timor est in cœlo, cap. i, vers. 33. virtus omnem timorem aufert, cap. iii, vers. 26. at conscientia mala est in continuo pavore, cap. xiii, vers. 21. diffidentia in rebus perplexis cavenda est, cap. xxiv, vers. 10. impius semper pavet, justus est impavidus nixus Deo, cap. xxviii, vers. 1. sæpius pavor homini pavido est velut laqueus, cap. xxix, vers. 25.

Ipse vero dormiebat. — Christus hic ita se gerit, quasi de tempestate nihil sciret; ad eumdem modum ludit diversimode in orbe terrarum cum hominibus, cap. viii, vers. 31.

Dormiebat. — Sic justus est in mediis periculis intrepidus, cap. x, vers. 9. ejus constantia in adversis, vers. 25. tribulationes a Deo immissas forti animo tolerat, cap. xii, vers. 21. nihil ei accidit mali nisi disponente Domino, cap. xvi, vers. 33. est fortis et robustus, cap. xiv, vers. 26.

Dormiebat. — Somnolentiam sequitur egestas, cap. xx, vers. 13. inter sæculi tentationes non est secure dormiendum, cap. xxiii, vers. 34.

Imperavit ventis.— Qui illico subsidunt, quia dicere Dei est efficax, cap. xi, vers. 11.

Facta est tranquillitas. — Rector prudens imitetur nauclerum, cap. i, vers. 5. tranquillitas animi summum est bonum vitæ hujus, cap. xii, vers. 21. justi regunt suos affectus, cap. xxi, vers. 1. in eorum corde regnat Deus quiete, *ibid.* Deus omnes inimicos justis amicat, cap. xvi, vers. 7.

Mare et venti. — Ventos pascunt magi, cap. x, vers. 4. Aquilo quas res deleat, cap. xxvii, vers. 16.

Obediunt ei. — Solus Deus imperat ventis, cap. x, vers. 4. eorum gyratio et motus ejus innuunt potentiam, cap. xxx, vers. 4. obedienti Deo obediunt etiam omnes animæ potentiæ, cap. xvi, vers. 7. iracundiæ motus compescens velut rex est, cap. xxv, vers. 15. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Obediens, Obedientia, *et notata Dominica infra Octavam Epiphan.*

DOMINICA V POST EPIPHANIAM.

Sinite utraque crescere. — Impii aliquandiu tolerantur a Deo, at tandem ei dabunt pœnas, cap. iii, vers. 24.

Colligate ad comburendum. — Impii tandem a Deo deprimentur et confundentur, cap. iii, vers. 35.

DOMINICA VI POST EPIPHANIAM.

Simile est regnum.— Regnum per lucernam denotatur, cap. xx, vers. 20.

Seminavit in agro. — Agricolandi præcepta, cap. xxvii, vers. 27. agricultura potior est mercatura, cap. xii, vers. 11. est ars innocentissima, cap. xiii, vers. 23. fuit etiam olim a principibus usurpata, cap. xxiv, vers. 27. limites agrorum non sunt transgrediendi, cap. xxii, vers. 28.

Simile est regnum cœlorum fermento.— Fermenti qualitates competunt stulto, cap. x, vers 8.

Et sine parabolis non loquebatur. — Proverbiorum Salomonis utilitas, in *Argumento.* Parabolarum dignitas et utilitas, *ibid.* et cap. i, vers. 1. quinque earum species, cap. i, vers. 1. omnia Christi Domini dicta sunt parabolæ et sententiæ, *ibid.* parabola in ore stulti non convenit, cap. xxvi, vers. 7. est in ejus ore velut spina, vers. 9. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Parabola, Proverbium.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

PATRIFAMILIAS. — Quæ familia sit optima, cap. XXIV, vers. 3.

PRIMO MANE. — Laborandum in juventute et ætate, cap. X, vers. 5. mane vacandum orationi, et opera bona per diem exercenda, sunt destinanda, cap. XI, vers. 26.

CONDUCERE. — Officiales quales a regibus sint seligendi, cap. XXII, vers. 29.

QUID HIC STATIS TOTA DIE OTIOSI? — Otium imprimis fugiendum, cap. VI, vers. 11; cap. X, vers. 4. pigritia in rebus spiritualibus excutienda, quia probrosa, cap. VI, vers. 11. ejus damna, cap. XVIII, vers. 8; cap. XXI, vers. 25. torporis mala, et effectus, et symbola, cap. XIX, vers. 15. ejus emblema, vers. 24. somnolentiam sequitur egestas, cap. XX, vers. 13.

Otiosus est vere stultus, cap. XII, vers. 11. piger multa cupit, sed quia laborare detrectat, nihil obtinet, cap. XIII, vers. 4. opera sua quæ fecit destruit, cap. XVIII, vers. 9. mavult torpere quam operari ut manducet, cap. XIX, vers. 24. non vult incumbere virtutum studio, ideo in die angustiæ mendicabit, cap. XX, vers. 4. desideria eum necant, quia operari detrectat, cap. XXI, vers. 25. mille inanes metus confingit ne cogatur laborare, cap. XXII, vers. 13. in lecto volvitur ut ostium in cardine, cap. XXVI, vers. 14. ut diligentiam discat, imitetur formicas, cap. VI, vers. 8. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Piger, Pigritia.

Piger in spiritualibus operibus mille in eis comminiscitur difficultates, cap. XXII, vers. 13.

ITE ET VOS IN VINEAM MEAM. — Anima nobis colenda est ut vinea et ager, cap. XII, vers. 11. cultor animæ cultor est vineæ, cap. XXIV, vers. 31.

VOCA OPERARIOS. — Labor et operatio parit omne bonum, cap. XIX, vers. 15.

PORTAVIMUS PONDUS DIEI. — Labor et pœna nocentum tuetur innocentes, cap. XIX, vers. 29. nimius fervor et redundantia initio non probatur, cap. XXIX, vers. 21.

QUI CIRCA UNDECIMAM. — Festinandum lente est, cap. XIX, vers. 2.

AMICE, NON FACIO TIBI INJURIAM. — Jurgium cum amico amice est transigendum, cap. XXV, vers. 9.

NON LICET MIHI QUOD VOLO FACERE? — Dei voluntas a nullo potest impediri, cap. XIX, vers. 21. voluntas propria est insatiabilis, cap. XXX, vers. 15.

AN OCULUS TUUS? — Oculi sunt maxime nobis custodiendi, cap. IV, vers. 25; cap. VI, vers. 25. sanctorum oculi et vultus sunt sereni, cap. XVII, vers. 24.

Oculi feminei quam sint illecebrosi, cap. VI, vers. 25, 27. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Oculus.

NEQUAM EST. — Invidia quam noxia sit, cap. XIV, vers. 30. avarus omnis est invidus, cap. XXVIII, vers. 22. in quæ damna incidat; redigitur ad paupertatem temporalem et spiritualem, *ibid.* invidia quam sit intolerabilis et potens, cap. XXVII, vers. 3.

Oculus symbolum est intentionis. Porro recta intentio velut fusus est, cap. XXXI, vers. 19. intentio operis patet Deo: intentio bona in omni opere habenda, cap. XVI, vers. 2. ex affectu nostro erga alios, metiendus alienus erga nos, cap. XXVII, vers. 19. affectum et voluntatem in omni opere sibi Deus imprimis deposcit, cap. XXIII, vers. 16.

MULTI SUNT VOCATI. — Salutis initium est a gratia præveniente, cap. VIII, vers. 34.

Qui prædestinationis suæ nuntium accipit, habet gaudendi occasionem, cap. XV, vers. 30.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

EXIIT QUI SEMINAT. — *Vide notata Dominica VI post Epiphan., et Indicem Rerum, voc.* Agricola. Doctor in quo seminantem debeat imitari, cap. XV, vers. 7. seminans mala, metet et mala, cap. XXII, vers. 8.

SUPRA PETRAM. — Peccatum est lapidosus panis, cap. XX, vers. 17. duri et incorrigibiles frustra docentur, cap. IX, vers. 7.

INTER SPINAS. — Anima pigri scatet sentibus, et caret fructibus bonorum operum, cap. XXIV, vers. 31.

VOBIS DATUM EST NOSSE MYSTERIUM. — Mysteria Dei incomprehensibilia non sunt scrutanda, cap. XXIII, vers. 4. ejus judicia ab homine penetrari nequeunt, cap. XXV, vers. 2.

SEMEN EST VERBUM DEI. Prædicatores verbi Dei bove denotantur, cap. XIV, vers. 14. sermo Dei cur sit ignitus, — *Vide notata in festo Pentecostes.* Verbum Dei est nobis instar clypei, cap. XXX, vers. 5.

IN TEMPORE TENTATIONIS RECEDUNT. — Impii retrogrediuntur ut cancri, cap. II, vers. 15. perseverantia in virtute necessaria est, cap. III, vers. 3. apostatantium qualitates variæ, cap. VI, vers. 14.

ET A VOLUPTATIBUS VITÆ. — Concupiscentia est velut meretrix, cap. II, vers. 16. per sanguisugam denotatur, cap. XXX, vers. 15. cupiditatis proprietates describuntur, cap. IX, vers. 13 et seq. qui eam sequitur, vere pauper est, cap. XIII, vers. 7. ejus initiis obsistendum, cap. XIV, vers. 12. voluptatis damna et illicia, cap. V, vers. 2. initio dulcis est, at postmodum amara, cap. XIV, vers. 12. cur voluptas mundana sit mendax, cap. XXIII, vers. 3. melle repræsentatur, cap. XXV, vers. 16. — *Vide notata Domin. in Quinquages., et Indicem Rerum, voc.* Voluptas, Concupiscentia.

AUDIENTES VERBUM RETINENT. — Audiendi aviditas est via sapientiæ, semperque discendum est, cap. I, vers. 5.

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

IPSE VERO MULTO MAGIS CLAMABAT. — Quis spiritus in loquendo sit cohibendus, cap. XXV, vers. 28. loquendi pruritus difficillime in homine comprimitur, *ibid.*

DOMINE, UT VIDEAM. — Quanta peccantium et impiorum sit caligo, cap. IV, vers. 19.

Occasione instantium Bacchanalium præmoneatur auditor, ne cor gravet crapula et ebrietate, caveatque omne dissolutionis genus: Deliciæ non decent impium, cap. XIX, vers. 10. sunt mendaces, cap. XXIII, vers. 3. omnia dulcia brevia sunt, et mox nauseam creant; sunt et gravia, quia terrea, cap. XXV, vers. 15. corpus non est delicate nimis nutriendum, cap. XXIX, vers. 21.

Carnales sunt velut pueri, cap. I, vers. 22. peccator omnis peccando dat annos suos diabolo, cap. V, vers. 9. omnes quoque vires bene agendi et merendi deperdit, vers. 11. devorat iniquitatem velut escam panis, cap. XIX, vers. 28. lancinatur assiduo conscientiæ remorsu, cap. XXV, vers. 2?

Peccatum quam sit dirus carnifex, cap. V, vers. 9. voluptas omnis initio mellea, postea fit absinthium, cap. XIV, vers. 12. improbitas hominem adigit ad scelera scelerumque pœnas, cap. XIX, vers. 2.

Crapulæ et ebrietatis damna et probra, cap. XII, vers. 11; cap. XX, vers. 1 et seq.; cap. XLIII, vers. 30. vinum creat luxum, cap. XX, vers. 1. tria ejus damna: accendit ad iram, *ibid.* epulæ redigunt ad inopiam, cap. XXI, vers. 17. gula quam sit exitialis, cap. XXIII, vers. 21. ebrietas prodit secreta, cap. XXXI, vers. 4. accendit iram, judicium pervertit, et eripit homini mentem, vers. 5. frugalitas priscorum patrum, cap. XXVII, vers. 27.

Ebrii petulantia et lascivia, cap. XX, vers. 1. est voluntarius dæmon, prorumpit in pugnas et cædes, oculos habet rubicundos, cap. XXIII, vers. 29. videtur in dolio habitare, vers. 30. exardescit in concupiscentia mulierum, vers. 33. est quasi navarchus in mediis tempestatibus dormiens, vers. 34. omnium ludibrio exponitur, et est canibus fœdior; experrectus rursus ad vinum aspirat, vers. 35. — *Vide notata Domin. I post Pentecost., et Indicem Rerum, voc.* Ebrietas, Peccatum, Vinum, Voluptas.

Multitudo impiorum (qualis [illegible]

sit licentiam peccandi, cap. xxix, vers. 16. stultus se temere conjicit in pericula animæ et corporis, cap. xxviii, vers. 26.

FERIA IV CINERUM.

Exterminant facies suas. — Nimiæ austeritates non sunt assumendæ, cap. xxiii, vers. 4.

Facies suas. Tristis facies similis est Aquiloni, cap. xxv, vers. 23.

Nolite thesaurizare in terra, ubi tinea, — etc. Opes avolant ut aquilæ, et sunt aquilis similes, idque per plurimas aquilarum proprietates declaratur, cap. xxiii, vers. 5. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Opes.

Thesaurizate vobis thesauros in cœlo. — Quæ sint opes spirituales, cap. viii, vers. 18. quæ divitiæ nobis sint consectandæ, cap. xxiv, vers. 4. sapientia pretiosissimus est thesaurus, cap. ii, vers. 4.

Ibi est et cor tuum. — Cor sibi Deus imprimis deposcit, id est voluntatem, cap. xxiii, vers. 26. cor semper sancta cogitet, cap. xxiv, vers. 9. virtus ex corde procedat oportet, cap. iii, vers. 3.

FERIA V POST CINERES.

Vide notata Dominica III post Epiphan. Idem est enim Evangelium.

FERIA VI POST CINERES.

Odio habebis inimicum. — De publica vindicta, utpote actu justitiæ, licet gaudere, cap. xxiv, vers. 17.

Diligite inimicos vestros. — Deus justis omnes inimicos amicat, cap. xvi, vers. 7. inimici beneficiis sunt demulcendi, cap. xxv, vers. 21. bonum pro malo iis reddere, sancta vindicta est, *ibid.*

Estote ergo vos perfecti. — Virtus dicta a vi et viro; ipsa ornat nos, non vestis, cap. xxxi, vers. 25. ejus præstantia, cap. iv, vers. 9. est vera animæ pulchritudo, cap. ii, vers. 10, 11. ejus via initio quidem est arcta, sed postea dilatatur, nec lassat hominem, sed vires ei adauget, cap. iv, vers. 12. anima sancta domus est Dei, cap. ix, vers. 1. praxis crescendi in virtute est ejus desiderium, cap. xi, vers. 28. perfectio virtutum hominem contra omnia adversa, vitia et dæmones tuetur, cap. xviii, vers. 11. est stulto ardua, cap. xxiv, vers. 6. fit per Dei gratiam facilis, vers. 7. quæ sit via ad perfectionem, cap. xxxi, vers. 11.

Justi per venialia commissa non desinunt esse justi, cap. xxiv, vers. 16. nonnulli perfecti nunquam peccant deliberate, *ibid.* eos decet gestuum modestia, cap. vi, vers. 14.

Via virtutum cardinalium ducit ad vitam æternam, cap. xxx, vers. 19. hæ per quatuor generosa animalia denotantur, vers. 30.

Vide notata in Communi Confessorum, et in Indice Rerum, voc. Religiosus, Justi, Virtus.

Te autem faciente eleemosynam. — Deus honoratur per eleemosynam, cap. iii, vers. 9. ipsa dantem locupletat, vers. 10; cap. xxii, vers. 9; cap. xxviii, vers. 27. est Deo fœnus idque fructuosissimum, cap. xix, vers. 17. hoc fœnus bis ab eo solvitur, et pro veteri credito, novum spondet debitum, *ibid.* voluntas in eleemosyna danda magis Deo placet quam donum, cap. xxii, vers. 9. quando, quibus, quoties, quomodo ea danda, *ibid.* vincit Deum, peccata, dæmones, avaritiam, etc. *ibid.*

Pauperes sunt præoccupandi ut aliquid iis detur, cap. xxii, vers. 2.

Eleemosynarii in futuro sæculo remunerationem a Deo accipient, cap. xviii, vers. 16. sint in dando hilares, cap. xxii, vers. 9. at tenaci et immisericordi omnes in cœlo, terra, inferno maledicunt, cap. xxviii, vers. 27. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Eleemosyna, Eleemosynarius, Misericors, Opes.

Pater tuus qui videt in abscondito. — Præsentia Dei omnitenentis est stimulus ad virtutem, cap. vii, vers. 6. Deus omnia intuetur et audit, cap. xx, vers. 12. et proinde est rex mentium, cap. xxi, vers. 1. et penetrat cordium intima, vers. 2. quam scientiam oculi Dei observent, cap. xxii, vers. 12. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Deus, Oculus.

SABBATO POST CINERES.

Quotquot tangebant eum, salvi fiebant. — Sanitas cordis diversimode accipitur, cap. xiv, vers. 30.

DOMINICA I IN QUADRAGESIMA.

Ductus est Jesus in desertum. — Solitudinis elogia, cap. xvii, vers. 1. latere præstat quam agere in turba, cap. xxi, vers. 9. eremitæ multi habuerunt angelos curatores, cap. xxiii, vers. 11. silentii laus et commendatio, cap. xvii, vers. 28. ipsum est signum sapientiæ, cap. x, vers. 19.

Ut tentaretur. — Per solam Dei gratiam tentationes superantur, cap. xxi, vers. 31. et consilio, non violentia, cap. xxiv, vers. 6. in iis non est de Dei auxilio desperandum, vers. 10.

Postea esuriit. — Sobrietatis elogia, cap. xx, vers. 1. ejus commoda, cap. xxiii, vers. 30.

Tentator. — Dæmones per corvum repræsentantur, cujus natura describitur, cap. xxx, vers. 17. item per gigantes, cap. ix, vers. 18.

Ut lapides isti panes fiant. — Peccatum est panis lapidosus, cap. xx, vers. 17.

Scriptum est. — Christus patientia sua vicit dæmonem, ut et omnis patiens, cap. xvi, vers. 32.

Hæc omnia tibi dabo. — Sancti sunt domini totius mundi, cap. xiv, vers. 4.

Vade, Satana. — Satanas est summus apostata, cap. vi, vers. 14. angelorum et dæmonum volitiones et intentiones solus Deus videt, cap. xxvii, vers. 19.

Angeli ministrabant ei. — Christus homo præest toti mundo et angelis, cap. viii, vers. 16.

FERIA II.

Oves ab hædis. — Arietis et regis symbola, cap. xxx, vers. 31. item herois et martyris, *ibid.*

Uni ex his fratribus meis minimis. — *Vide notata Feria VI post Cineres, et Indicem Rerum, voc.* Eleemosyna, Dives, Pauper. Pauperes vexans vexat Christum; et contra eis benefaciens, Christo benefacit, cap. xxii, vers. 16 et 22.

Supplicium æternum. — Damnati apud inferos in gigantibus repræsentantur, cap. ix, vers. 18. quam atroces sint pœnæ infernales, cap. vii, vers. 27. — *Vide notata Dominica III post Epiphan.*

FERIA III.

Cathedras vendentium evertit. — *Vide notata Dominica IX et XIX post Pentecost., et Indicem Rerum, voc.* Mercator, Pondera, Statera.

FERIA IV.

Generatio mala et adultera. — Indoles bona descendit a parentibus, cap. xxiii, vers. 25. cur spurii sint vitiosi, cap. xxx, vers. 11.

Audire sapientiam Salomonis. — Salomonis elogium: fuit vere Propheta, ejus sapientia divina fuit, non humana, in *Argumento* cur vocetur filius tener, et an fuerit matri unigenitus, cap. iv, vers. 3.

Omne regnum divisum desolabitur. — Regnum incolis abundat sub benigno et clemente rege, cap. xiv, vers. 28.

Revertar in domum meam. — Peccatum reiterans est velut sus revertens ad volutabrum, cap. xi, vers. 22. consuetudo peccandi quam sit noxia, cap. xviii, vers. 3.

FIUNT NOVISSIMA PEJORA PRIORIBUS.—Impius ex una impietate in aliam prolabitur, cap. XVIII, vers. 3. quibus gradibus ad tartara descendat, *ibid.* quod sit profundum peccatorum, *ibid.* desperatio peccantium oritur ab obduratione, *ibid.* obdurati peccatores sunt indociles, cap. XXVII, vers. 22. insensibilitas sequitur ex peccato consuetudine roborato, cap. XXIII, vers. 35. peccatum quasi centrum est, cap. XVIII, vers. 3. — *Vide notata Domin. III in Quadraget., et Indicem Rerum*, *voc.* Peccatum, Relapsus.

EXTENDENS MANUM IN DISCIPULOS. — Diversimode Deus manus extendit, cap. I, vers. 24.

IPSE MEUS FRATER ET SOROR. — Virtus nostra est soror, quo sensu : item soror castitatis, cap. VII, vers. 4.

FERIA V.

DOMINE, ADJUVA ME. — Sancti a Deo dirigi orant et impetraut, cap. III, vers. 6.

DOMINICA II IN QUADRAGESIMA.

ASSUMPSIT JESUS PETRUM ET JACOBUM. — Sancti sunt Deo familiares et secretarii, cap. III, vers. 32.

TRANSFIGURATUS EST ANTE EOS. — Deliciatur Christus cum sanctis hominibus, cap. VIII, vers. 31.

BONUM EST NOS HIC ESSE. — Deus amicos suos facit extaticos et quasi amentes, cap. VIII, vers. 31.

Contemplatio Dei est quasi finis rerum omnium, cap. XVI, vers. 4.

FERIA III.

DICUNT ET NON FACIUNT, etc. — Vita mala dedecorat bonam doctrinam, cap. XI, vers. 22. promittens et nihil præstans, similis est nubi non emittenti pluviam, cap. XXV, vers. 14. temere nihil Deo vovendum, aut proximo promittendum, cap. XII, vers. 16.

MAGNIFICANS FIMBRIAS. — Quomodo Judæi ad litteram servatores se legis ostenderent, cap. VII, vers. 3.

AMANT PRIMOS RECUBITUS. — Contentionem de principe loco cavere oportet, cap. XXV, vers. 7.

SALUTATIONES IN FORO. — Salutationes matutinæ ad ædes divitum olim erant in usu, cap. XXVII, vers. 14.

AMANT VOCARI RABBI. — Piger putat se esse sapientissimum, cap. XXVI, vers. 16.

NOLITE VOCARI RABBI. — Non est sapientiæ nomen aucupandum, nec nimis sapiendum, cap. XXV, vers. 16. adulatione et laudibus auditis plerique capiuntur, cap. XXIX, vers. 5.

QUI SE EXALTAVERIT. — Humilitas exaltat, superbia infamat, cap. XXIX, vers. 23. — *Vide notata Domin. X post Pentecost.*

FERIA IV.

DIC UT SEDEANT. — Virtus propria nobilitat, non avorum, secus ac prætendebat hæc mater, nixa cognatione cum Christo, cap. XII, vers. 9. ineptum ad officia sacra vel profana promovens, vel commendans, peccat in justitiam, cap. XIX, vers. 28. contentio de primo loco vitanda est, cap. XXV, vers. 7. lucro dediti non sunt ad prælaturas promovendi, cap. XXVI, vers. 8.

UNUS AD DEXTERAM. — Dextra an potior sit sinistra, et quæ utriusque symbola, cap. III, vers. 16. dextrum vocatur id quod felix et bonum est, cap. IV, vers. 27.

IN REGNO TUO. — Ambitio est sanguisuga insatiabilis, ejus et ignis analogiæ, cap. XXX, vers. 15.

NESCITIS QUID PETATIS. — Quia non simul, sed gradatim ad honores est ascendendum, cap. XXV, vers. 7. honores non sunt dandi insipientibus, cap. XXVI, vers. 8. in quo sint hi Mercurio similes, *ibid.* pauper aliis pauperibus non est præficiendus, cur, cap. XXVIII, vers. 3.

DICUNT EI : POSSUMUS. — Gloria dedecet stultum et indignum, quia et nocet, cap. XXVI, vers. 1.

PRINCIPES GENTIUM DOMINANTUR. — Rector omni hominum generi se accommodet, cap. XI, vers. 14. regat suos affectus, cap. XVI, vers. 15. iram cohibeat, cap. XIX, vers. 12. ejus ira similis rugitui leonis; at hilaritas similis rori, *ibid.* rex solo suo intuitu e solio celsitudinis omnia scelera dissipat, et scelestos fugat, cap. XX, vers. 8. quomodo sedeat in solio judicii, *ibid.* sit sol, *ibid.* veritas eum custodit, vers. 28. impuritas et impura eum dedecent, cap. XXII, vers. 11. et nemo audet refragari, cap. XXIV, vers. 22. magnos habet animos et conceptus, cap. XXV, vers. 3. quæ sit regis idea, vers. 5. non fert superbos, quia omnibus vult eminere, vers. 6. quæ animalia debeat imitari, cap. XXX, vers. 30. incedit ut leo, *ibid.* — *Vide notata Domin. XXII post Pentecost., et Indicem Rerum*, *voc.* Princeps, Rex.

DOMINANTUR EORUM. — Familia quæ sit optima, cap. XXIV, vers. 3. regi obediendum cum non præcipit contraria Deo, vers. 21.

ET QUI MAJORES SUNT. — Divites soli in magistratum cooptandi, cap. XXVIII, vers. 3. justo regnante floret respublica, vers. 12. probitas requiritur in omni rectore, cap. XXIX, vers. 9.

POTESTATEM EXERCENT. — Reges sint benevoli, non severi et tyranni, cap. XXV, vers. 5. dum regnant impii, magna fit hominum ruina, cap. XXVIII, vers. 12. at sub piis regibus populus exultat, cap. XXIX, vers. 2.

Rector omnis quid ab animalibus discere debeat, cap. XXX, vers. 30. non sit nimis severus, vers. 33. nec sit nimius vini potator, cap. XXXI, vers. 4. sit sobrius, cap. XXIII, vers. 34.

FERIA V.

HOMO QUIDAM ERAT DIVES. — Divitiæ pariunt superbiam et audaciam, cap. X, vers. 15.

Dives opibus suis se oblectat, cap. XVIII, vers. 11. multos habet amicos, pauper paucos, cap. XIX, vers. 4. dives eget paupere, et pauper divite : uterque sit sua sorte contentus, cap. XXII, vers. 2. quærat dives opes cœlestes, *ibid.* Dei consilio hic est dives, ille pauper, *ibid.* divitum prosperitati non est invidendum, cap. XXIII, vers. 18. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Dives, Opes.

EPULABATUR SPLENDIDE. — Quam gula sit exitialis, cap. XXIII, vers. 21. — *Vide notata Dominica in Quinquagesima, et in Indice Rerum*, *voc.* Epulæ, Gula, Convivium, Vinum. Voluptas non in satie, sed fame consistit, cap. XXVII, vers. 7. ea utendum moderate ut sapiat, *ibid.* quia natura paucis est contenta, vers. 27. qui in re domestica modum servat, semper abundat, cap. XXVIII, vers. 7.

ET NEMO EI DABAT. — Durus in pauperes graviter peccat, cap. XIV, vers. 21. hic excitat Dei et hominum iram, cap. XXI, vers. 14. divites debent amare pauperes, imo eos præoccupent, cap. XXII, vers. 2. pauperes vexans vexat Christum, vers. 23.

SEPULTUS EST IN INFERNO. — Peccator dæmones secutus, tandem ad eorum sedes deducetur, cap. XXI, vers. 16.

FILI, RECORDARE QUIA RECEPISTI BONA. — Impii labores operum suorum in inferno comedunt, cap. I, vers. 30. talionis lege punit Deus durum in pauperes, cap. XXI, vers. 13.

TU CRUCIARIS. — Voluptas in fine vitæ sectatorem suum deserit, cap. XX, vers. 21.

FERIA VI.

LOCABIT EAM ALIIS. — Impii occupant terram inique, cap. II, vers. 11.

AGRICOLIS. — *Vide notata Dominica VI post Epiphaniam, et Indicem Rerum*, *voc.* Ager, Agricola, Pastor, Vinea.

SABBATO.

ADOLESCENTIOR. — Cur adolescentia sit periculosa, cap. I, vers. 4. hinc indiget custode, cap. II, vers. 17. juventutis

emblema et schema, cap. vii, vers. 7. adolescens viam quam iniit, semper retinebit, verum per Dei gratiam sæpe ab ea deflectit, cap. 22, vers. 6. huic dæmon maxime insidiatur : quatuor ei sunt commendanda, *ibid.* concupiscentia ei est colligata, vers. 15. est mobilis et instabilis, cap. xxx, vers. 19.

Filius delinquens castigandus est, idque mane, cap. xiii, vers. 24. adolescens continens et temperans gaudio afficit patrem, cap. xxix, vers. 3. filius doctus refrigerio est patri suo, vers. 17. adolescens bene moratus omnibus est admirationi, cap. xxx, vers. 19.

Da mihi portionem. — Libertas in adolescente quam sit noxia, cap. iv, vers. 13. fur paternorum bonorum quomodo sit socius homicidæ, cap. xxviii, vers. 24.

In statu vitæ deligendo mature deliberandum, cap. xiv, vers. 8.

Vivendo luxuriose. — Luxuriosi ægre fiunt casti, cap. ii, vers. 19. juventus quam sit petulans et lasciva, cap. xxii, vers. 15. adolescens incontinens disperdit opes paternas, cap. xxix, vers. 3. filii ex adulterio nati cur sint plerumque vitiosi, cap. xxx, vers. 11. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Filius, Libido, Fornicatio, Mulier, Meretrix, *et notata Sabbato post Domin. III in Quadragesima.*

Luxuriose. — Meretricis mores describuntur, cap. ix, vers. 13.

Fames. — Castigatio aperit oculos, et emundat a peccato, cap. xx, vers. 30.

Cecidit super collum ejus. — Amplexus quam sit illecebrosus, cap. vii, vers. 18.

Et osculatus est eum. — Osculum quadruplex datur, cap. xxiv, vers. 26. at inimici oscula sunt fraudulenta, cap. xxvii, vers. 6.

Proferte stolam primam. — Stola et torques erant signa honoris : torques varias sapientiæ dotes denotat, cap. iii, vers. 3.

Symphoniam et chorum. — Uti hic cantus invidum fratrem male habuit, sic musica exasperat animum pessimum et mœstum, cap. xxv, vers. 20.

Epulari et gaudere oportebat. — Convivium ex amore debet instrui, cap. xv, vers. 17.

Mortuus erat et revixit. — Pater hic de recepto filio sibi gratulatur, ceu de ad vitam resuscitato, porro patres barbari nonnulli filios necant, licet pater nullum jus in vitam filii habeat, cap. xix, vers. 18.

DOMINICA III IN QUADRAGESIMA.

Omne regnum divisum desolabitur. — Concordiæ quanta sit vis, cap. xviii, vers. 19. seditiosi suis rixis et motibus regna discindunt, cap. xxix, vers. 8.

Regnum. — Regnum lucerna repræsentatur, cap. xx, vers. 20. regnum et respublica quid ab animalibus discere debeat, cap. xxx, vers. 23 et seq.

Cum fortis armatus custodit. — In bello tamen plus valet consilium quam robur, cap. xx, vers. 18. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Bellum.

Quærens requiem, et non inveniens. — Improbus non quiescit, donec improbitatem expleverit, cap. xxi, vers. 11.

Revertar in domum meam. — Relapsus in peccatum similis est cani vomitum resorbenti, cap. xxvi, vers. 10.

Et fiunt novissima. — *Vide notata Feria IV post Dominica I in Quadragesima.* Obdurati sunt indociles, cap. xxvii, vers. 22.

FERIA II.

Et repleti sunt omnes ira. — Judæi hi, ut et iracundi omnes, injurias animo volventes meditantur ultionem, cap. xxix, vers. 22. — *Vide notata Domin. V et XIX post Pentecost.*

FERIA III.

Corripe. — Corripiens est amandus ut medicus, cap. xxi vers. 29. correptio est velut inauris aurea, cap. xxv, vers. 12. correptio manifesta melior quam amor absconditus, cap. xxvii, vers. 5 et 6. tres sunt gradus correptionis, vers. 19. ea sit lenis, cap. xxix, vers. 1. correptio amanda est, cap. xii, vers. 2.

Corripe eum inter te et ipsum. — Increpationes bene sunt admittendæ, cap. x, vers. 17. suscipiens correptionem possidet cor, cap. xv, vers. 32. quomodo se impius in ea gerat, cap. xxi, vers. 29. sed qui eam spernit, perribit, cap. xxix, vers. 1. stultus audiens corripientem, potior est garrulo et loquace, cap. xxix, vers. 20.

Sapientes amant corripi, cap. ix, vers. 8. justus dum corripitur quomodo se gerat, cap. xxi, vers. 29. incorrigibiles frustra monentur, cap. ix, vers. 7. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Castigatio, Correptio, Disciplina.

Inter te et ipsum solum. — Vitia proximi propalat insipiens, sapiens celat, cap. xi, vers. 11 et 12.

Lucratus eris fratrem tuum. — Amicus amicum peccantem corripiens, vere se illi fratrem exhibet, cap. xxvii, vers. 5. amor dat suavia vulnera, vers. 6.

Si duo ex vobis consenserint. — Cum iracundo agens fiet iracundus, et animæ suæ nocet, cap. xxii, vers. 24. iracundi non sunt apti ad amicitiam, *ibid.* vitæ socialis commoda, cap. xxvii, vers. 17. concordiam nos docet locusta, cap. xxx, vers. 27.

Rixæ se immiscens est velut tenens canem aure, cap. xxvi, vers. 17. rixa cavenda est, *ibid.* eam suscitat susurro, vers. 20. — *Consule Indicem Rerum, voc.* Amicus, Concordia, Conjux, Lis, Rixa, Vicinus, Uxor.

FERIA IV.

Transgrediuntur traditiones. — Ergo illæ servandæ sunt præter verbum Dei scriptum : quomodo igitur nihil ei addi queat, cap. xxx, vers. 6.

Honora patrem tuum et matrem tuam. — Prima lex jubet parentes honorari, cap. i, vers. 8. parentum proborum filii sunt beati, cap. xx, vers. 7. vita a parentibus descendit, anima creatur a Deo, cap. xx, vers. 20.

Filius sapiens patrem lætificat, stultus mœstitia est matri suæ, cap. x, vers. 1.

Qui maledixerit patri. — Filius affligens patrem, et matrem fugere compellens, est ignominiosus, cap. xix, vers. 26. et hæc afflictio portendit ei infelicitatem, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Filius, Parentes, Mater, Pater.

Quæ procedunt de ore, coinquinant hominem. — Os impiorum est quasi stagnum putiscens, cap. x, vers. 11. quod multiloquium sit vetitum, quia multiloqui facile in peccatum labuntur, vers. 19. sermo est speculum mentis, cap. xii, vers. 8. stultus effutit quidquid in buccam venit, tum in litigando, tum in scientia ostentanda, cap. xxix, vers. 11. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Lingua, Verbum, *et notata Dominica XI post Pentecost.*

De corde exeunt cogitationes malæ. — Impii semper malum cogitant et machinantur, cap. iv, vers. 16. idcirco cor quam maxime est custodiendum, quia est principium multiplicis vitæ, vers. 23. ipsum est symbolum mentis, sapientiæ, amoris, cap. xvi, vers. 23.

Cogitationes malæ. — Cogitatio turpis est velut ignis in sinu, cap. vi, vers. 27. ipsa Deo est abominabilis, cap. xv, vers. 26. at bona mire animæ conducit, cap. viii, vers. 19 — *Vide Indicem Rerum, voc.* Cogitatio, Cor.

Fornicationes. — Fornicationis turpitudo, cap. vi, vers. 33.

Furta. — Cur furtiva omnia sint sapidiora et suaviora, cap. ix, vers. 17.

Falsa testimonia. — Susurro suscitat rixas, cap. xxvi, vers. 20. susurratio quomodo sit pejor homicidio, cap. vi, vers. 19. testis mendax tandem patescit, nonnisi trepidans testimonium dicit, cap. xix, vers. 5. deridet judicium, vers. 28. famam et opes proximi instar gladii dissecat, cap. xxv,

vers. 18. punietur a Deo hic et in futuro, vers. 29. peribit, at verus non confundetur, cap. XXI, vers. 28.

Detractor tres occidit uno ictu, cap. XVIII, vers. 21. edit carnes proximi sui, cap. XXIII, vers. 21. est austero vultu retundendus, cap. XXV, vers. 23. detractio vitanda est, *ibid.*

Lites oriuntur a lingua non refrænata, cap. XVII, vers. 14. linguæ incontinentis octo cruciatus, cap. XXI, vers. 28.

Mendacium perniciosum abominatur Dominus, cap. VI, vers. 17, 19. mendacium est vento simile, cap. X, vers. 4. ipsum turpe est, nec unquam licitum, cap. 13, vers. 5. dedecet principes, cap. XVII, vers. 7. opes eo partæ cito diffluntur, cap. XXI, vers. 6, 7.

Mendax lingua sextuplex est, cap. XXI, vers. 6. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Lingua, Detractio, Mendacium, Testis.

Blasphemiæ.—Inter quas summa est hæresis, cujus mores describuntur sub schemate meretricis, cap. IX, vers. 13 et seq.; cap. XXII, vers. 14. convicians conviciis excipitur ab alio, cap. XI, vers. 12. maledicentia est velut sanguisuga, cap. XXX, vers. 15. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Convicium, Maledictio.

FERIA V.

Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare. — Christus per pagos, vicos et oppida discurrit docendo, cap. I, vers. 21.

FERIA VI.

Qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum. — Artes vetitæ sunt velut aquæ furtivæ, cap. IX, vers. 17.

Fiet in eo fons aquæ salientis. — Fontes mystici varii, cap. V, vers. 15.

In vitam æternam. — Tria pharmaca ad diu vivendum, cap. XVII, vers. 21.

Da mihi hanc aquam. — Sancti sitiunt Deum, cap. XI, vers. 28. — *Vide notata in Festo omnium Sanctorum.*

SABBATO.

Mulierem deprehensam in adulterio.— Adulterii damna, cap. II, vers. 17. est id velut ignis in sinu, cap. VI, vers. 27. peccator spirituale adulterium committit, vers. 35. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Adulter, Adultera, Fornicatio, Libido, Mœchus, Meretrix.

Adulter mentem quodammodo perdidit, cap. VI, vers. 32. adulteram uxorem vir abs se dimittat, cap. XVIII, vers. 12. adultera semper celat suam turpitudinem, cap. XXX, vers. 20.

Libido vires exhaurit, cap. V, vers. 11. sapientiæ maxime contraria est, cap. II, vers. 16. fornicationis varia damna, cap. 5, vers. 4, 9. ejus ardorem exstinxerunt Sancti igne corporeo, cap. VI, vers. 27. ejus turpitudo, vers. 33, est pœna hæreseos et superbiæ, cap. XXII, vers. 14. est sanguisuga, cap. XXX, vers. 15. cur furtiva libido magis sapiat quam licita, cap. IX, vers. 17.

Mulierem.— Mulieris fallaciæ non attendendum, cap. V, vers. 2. ejus descriptio, *ibid.* quam sit ejus familiaritas noxia, ideoque cavenda est, cap. VI, vers. 27, ejus epitheta, cap. VII, vers. 13. pulchritudo non quadrat mulieri stultæ, cap. XI, vers. 22. concupiscentia mulierum est insatiabilis, cap. XXX, vers. 16.

Meretrix cur dicatur crudelis, cap. V, vers. 9. ejus vilitas, cap. VI, vers. 26. quamobrem anima pretiosa non est ei tradenda, *ibid.* quam sit voluptas, quam dat, brevis, *ibid.* ejus illecebræ variæ, cap. VII, vers. 10 et seq. est velut sphinx, vers. 21. ejus mores describuntur, cap. IX, vers. 13. est similis porco, cap. XI, vers. 22. ejus illecebræ sunt fovea profunda, cap. XXII, vers. 14. est fossa, mors, sepulcrum, sordes, puteus; est voracissima, et congeries omnium ferarum cap. XXIII, vers 27 insidiatur ut latro, *ibid.* cur spurii sint plerumque malæ indolis, cap. XXX, vers 11.

DOMINICA IV IN QUADRAGESIMA.

Erat autem fœnum multum. — Nullo labore paratur herba et gramen gregibus, cap. XXVII, vers. 25.

Et impleti sunt. — Cur justus saturetur eo quod comedit, cap. XIII, vers. 25.

Collegerunt quæ superfuerunt. — Ut hic reliquiæ plures fuere panibus, ita beneficus in pauperes semper abundat, cap. XI, vers. 15. — *Vide notata Dominica VI post Pentecosten.*

Cum vidissent signum, etc. — Liberalitas et munera omnium animos evincunt, cap. XXI, vers. 14.

Quia hic est vere Propheta. — Prophetæ fuere boni nuntii, cap. XXV, vers. 25.

Fugit in montem ipse solus. — Christus regnum fugiens, docet vitam privatam esse vitam beatam, cap. XXV, vers. 6.

Fugit. — Sapientes celant suam sapientiam et dotes, cap. X, vers. 14. — *Vide notata Dominica I in Quadragesima.*

FERIA II.

Zelus domus tuæ.—Zelus per ignem denotatur, cap. XXVII, vers. 4. — *Vide reliqua in Dominica Pentecost., et Indicem Rerum, voc.* Ignis, Zelus.

Ejecit de templo. — *Vide notata Dominica IX post Pentecosten.*

FERIA III.

Quomodo hic litteras scit cum non didicerit? — Scientia animæ quæ dicatur, cap. XIX, vers. 2. ea potissimum quæ futura et præterita circumlustrat; *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Doctrina, Scientia, *et notata Dominica infra Octav. Epiphaniæ.*

Nolite judicare secundum faciem. — Justus non condemnandus præ injusto, cap. XVII, vers. 15. improbi non curant rei æquitatem, student tantum cupiditati, cap. XXVIII, vers. 5.

Rectum judicium judicate. — Judicem corrumpunt munera: eorum vis: tales judices sunt infames, cap. XVII, vers. 23. judices non opprimant pauperem, cap. XXII, vers. 22. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Judex, Judicium.

Pii semper intuentur Dei judicia tum futura, tum præsentia, cap. XXVIII, vers. 5.

FERIA IV.

Quis peccavit, ut hic cæcus nasceretur? — Castigatio emundat peccata, cap. XX, vers. 30.

Me oportet operari. — Qui spiritualia opera facere detractant, fingunt mille difficultates in iis, cap. XXII, vers. 13.

Lux sum mundi. — Anima duplicem habet lucem, naturalem et supernaturalem, cap. XX, vers. 27. animæ lux est gratia, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Lucerna, Lux.

Da gloriam Deo. — Juramentum quando et quos deceat, cap. XIV, vers. 5.

Scimus quia peccatores Deus non audit. — Cur impii a Deo non exaudiantur, cap. I, vers. 30. legem non audiens, ut est peccator, non audietur a Deo, cap. XXVIII, vers. 9. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Peccator, Impii.

In peccatis natus es totus. — Fomes peccati et concupiscentiæ cuivis inhæret, cap. XX, vers. 9.

FERIA V.

Misericordia motus. — *Vide notata Dominica VI et XV post Pentecost., et Indicem Rerum, voc.* Eleemosyna, Misericordia.

FERIA VI.

Lazarus amicus noster dormit. — Deus amicos suos castigat, et quare, cap. III, vers. 12. castigationis bonum, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Correptio, Disciplina, Virga.

Infirmitas hæc non est ad mortem. — Prospera magis nocent quam adversa, morbi minus quam bona valetudo, cap. I, vers. 32. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Prosperitas.

Solvite eum. — Qui funes peccatorum peccatorem ligent, cap. V, vers. 22. justum liberat Deus a morte, cap. XI, vers. 8.

SABBATO.

Ego sum lux mundi. — Modestia morum lucere debent Sancti, cap. VI, vers. 14. virtus similis est luci magnæ, cap. XIII, vers. 9.

Sum lux. — Quæ lux justum lætificet, cap. XIII, vers. 9. — *Vide notata Feria IV hujus Hebdomadæ.*

Et nemo apprehendit eum. — Sermo mollis frangit iram, sermo durus excitat furorem, cap. XV, vers. 1. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Sermo, Verbum.

DOMINICA DE PASSIONE.

Quis arguet me de peccato? — Peccatum quasi centrum est, cap. XVIII, vers. 3. nemo mundus a peccato est, quo sensu, cap. XX, vers. 9. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Peccatum, Vitium, *et notata Dominica in Quinquagesima.*

Quis arguet me? — Innocentia tutissimum asylum est, cap. XXII, vers. 23.

Ego non quæro gloriam, est qui quærat. — Gloria dedecet stultum et indignum, cap. XXVI, vers. 1.

Si veritatem dico. — Veritas vendi nequit, cap. XXIII, vers. 23. — *Consule Indicem Rerum*, *voc.* Verax, Veritas.

Jesus autem abscondit se. — Ut lites evitentur, cedendum, cap. XVII, vers. 14. sapiens pericula declinat, quod et animalia faciunt, cap. XXII, vers. 3. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Fuga.

FERIA III.

Me odit, quia ego testimonium perhibeo. Odiens disciplinam stultus est, cap. XII, vers. 1.

FERIA IV.

Opera quæ ego facio. — Deus operatur propter gloriam suam increatam, non creatam, cap. XVI, vers. 3.

Operi suo serio attendens, nec id temere suscipiens, ipsum sapienter conficiet, cap. XVI, vers. 20. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Operarius, Opus, *et notata Dominica in Septuagesima.*

FERIA VI.

Quia hic homo multa signa facit. — Laudatio ab hoste vera est, non fucata, cap. XXVII, vers. 2.

DOMINICA IN PALMIS.

Sedit super asinam. — Nobis quidem asinus vile est animal, sed in Palæstina pares sunt equis, cap. XXVI, vers. 3.

Hosanna filio David. — Gloria Deo immensa debetur, cap. VIII, vers. 18.

Quia hodie Passionis Dominicæ Ecclesia facit mentionem, hinc ejus materia hic suggeritur.

Christi hodiernus triumphus mox transit in crucem, cap. XIV, vers. 13. ejus patientia in adversis et passione, cap. XIX, vers. 11. quam victima Christi in cruce fuerit sufficiens, cap. IX, vers. 2. Christus in cruce est arbor optimos fructus proferens, cap. XI, vers. 28. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Jesus, Gaudium, Mundus.

Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? — Si pii etiam luant, quam ergo graviter castigabuntur impii, cap. XII, vers. 13.

Dabant ei vinum bibere. — Cur reis morituris daretur vinum, cap. XXXI, vers. 6.

DOMINICA RESURRECT. DOMINI.

Valde mane una sabbati. — Mane vacandum orationi, et destinanda per diem exercenda, cap. XI, vers. 26.

Resurrexit. — B. Virgo uti nec sub filii cruce diffisa est, sed constans permansit : ita nec de ejusdem resurrectione dubitavit, unde lucerna fidei ejus neutiquam exstincta est, cap. XXXI, vers. 18. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Jesus, Resurrectio.

FERIA II POST PASCHA.

Nos autem sperabamus. — Spes nos locat in cura Dei, cap. XXVIII, vers. 25. hinc tota in eum transferenda est, cap. III, vers. 5. spes dilata animum sperantis cruciat, cap. XIII, vers. 12. pii proprie sperant, impii desperant; idque tum præsentia, tum futura, cap. XXIII, vers. 18. spes infida est pes lassus, et dens putridus, cap. XXV, vers. 19. spes in tribulatione est velut lucerna lucens in tenebris, cap. XXXI, vers. 18. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Spes.

Interpretabatur illis in omnibus Scripturis. — Sententiæ sacræ Scripturæ utiliter addiscuntur et in tempore depromuntur, cap. XXII, vers. 18. Scripturæ sensus allegoricus melle designatur, cap. XXIV, vers. 13. — *Consule Indicem Rerum*, *voc.* Scriptura.

Nonne cor nostrum ardens erat cum loqueretur? — Verbum opportune prolatum simile est pomo aureo in theca argentea, cap. XXV, vers. 11. Verbum suas habet rotas, quin et ipsa opportunitas similis est rotæ, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Sermo, Verbum.

FERIA III POST PASCHA.

Conturbati et conterriti. — Justus nullis rebus perturbatur, cap. XII, vers. 21.

Favum mellis. — Apes sunt symbolum virginum, quas in re eas imitari debeamus, cap. VI, vers. 8. favus mellis est sapientia mellita, cap. XXIV, vers. 13.

Mellis. — Mel est symbolum virtutis et sanctitatis, cap. XXIV, vers. 13. spiritus consolationes sunt instar mellis, *ibid.*; cap. XXV, vers. 16. quid mel denotet symbolice, cap. XXV, vers. 16. laus humana ipso repræsentatur, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Apes, Mel, *et notata Feria IV Quatuor Tempor. Adventus.*

DOMINICA IN ALBIS.

Thomas, qui dicitur Didymus. — Unde Thomas dictus sit Didymus, cap. XXVI, vers. 20.

Quorum remiseritis peccata. — Confessio sacramentalis et a pœna et a culpa liberat, estque a Deo prædestinata omnes ante homines, cap. XVIII, vers. 17. — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Confessio, Peccatum.

Infer digitum tuum huc. — Ut hic Christus Thomæ ob absentiam priorem dedit occasionem in fide proficiendi, sic superiores dent subditis interdum occasionem actus virtutum exercendi, cap. IX, vers. 9.

DOMINICA II POST PASCHA.

Ego sum pastor bonus. — Pastor sit vigilans, cap. VI, vers. 1. pastoritia ars est antiqua et innocens, cap. XXVII, vers. 23. pastorum princeps (qualis est Christus) olim coronabatur, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum*, *voc.* Episcopus, Pastor, Prælatus, Princeps, Superior.

Et cognoscunt me meæ. — Tam e vultu quam voce. Nam omnes homines diversum habent vultum et vocem, cap. XXVII, vers. 19.

Ponit animam pro ovibus. — Pro amici vita et castitate licet morti se exponere, cap. XII, vers. 27.

Animam pono pro ovibus meis. — Pastores sunt sponsores pro animabus subditorum, cap. vi, vers. 1. pecus suum curent et inspiciant, cap. xxvii, vers. 23.

Mercenarius autem fugit. — Hypocrita fugit tempore periculi, at verus pastor manet, cap. xxii, vers. 3.

DOMINICA III POST PASCHA.

Plorabitis et flebitis, mundus autem gaudebit. — Impii prosperantur, pii affliguntur, cap. iii, vers. 31 et 33. cordis tristitia quam ex se sit mala, cap. xv, vers. 13; cap. xxv, vers. 20. macerat et exedit corpus, cap. xvii, vers. 22. est similis tineis, lenitur a sermone leni, cap. xxv, vers. 20. ejus remedium est cogitare cœlestia, *ibid.*

Mundus autem gaudebit. — Risus frequens est causa dissolutionis, cap. x, vers. 23. impii pios et justos deridept, cap. xiv, vers. 9. risus peccantium transit in luctum, vers. 13. gaudia mundi mixta sunt dolore, et cur, *ibid.*

Tristitia vestra vertetur in gaudium. — Justus moriens bene sperat, et jubilat in morte, cap. xiv, vers. 32.

Mulier cum parit. — Virtutis difficultates sunt perfringendæ, ut ejus dulcedo percipiatur, cap. xv, vers. 19. fortius est dura pati quam agere, cap. xvi, vers. 32.

Gaudium vestrum nemo tollet a vobis. — Conscientiæ bonæ quantum sit gaudium, cap. xv, vers. 15. animi gaudium etiam in corpus et vultum se transfundit, vers. 13; cap. xvii, vers. 21. gaudet justus ob opera virtutis, quæ agit; contra impius mœret, cap. xxi, vers. 15. virtus sola affert verum gaudium, *ibid.*; cap. xxiii, vers. 16.— *Vide in Indice Rerum, voc.* Gaudium, Mœror, Tristitia, Tribulatio, *et notata in Festo omnium Sanctorum.*

DOMINICA IV POST PASCHA.

De justitia et judicio. — Judicium, justitia, æquitas, qui differant, cap. i, vers. 3.

De judicio. — Judicia Dei sunt multa, cap. xvi, vers. 11. eaque sunt incomprehensibilia, cap. xxv, vers. 2.

Sed non potestis portare modo. — Magister se accommodet capacitati discipulorum, cap. xviii, vers. 2. mysteria Dei impervestigabilia non sunt scrutanda, cap. xxiii, vers. 4. multa fidei mysteria captum hominum superant, cap. xxv, vers. 2. Deus omnia sua secreta non pandit, quædam sibi reservat, *ibid.*

Docebit vos omnem veritatem.— Doctrina facit tardum ad iram, cap. xix, vers. 11.

DOMINICA V POST PASCHA.

Proverbium nullum dicis. — Parabola in ore stulti non convenit, cap. xxvi, vers. 7. est in ejus ore velut spina, vers. 9. — *Vide notata in Dominica VI post Epiphaniam, et in Indice Rerum, voc.* Proverbium, Parabola.

IN LITANIIS MAJORIBUS.

Amicus meus venit. — Amicitiæ bonum, et quæ ejus ineundæ ratio, cap. xvii, vers. 17. amicus est alter ego, cap. xviii, vers. 24. est magis amandus quam frater, *ibid.* cap. xxvii, vers. 10. Christus est nobis summus amicus, cap. xviii, vers. 24. — *Consule Indicem Rerum, voc.* Amicitia, Amicus. Quæ sint signa ficti amici, cap. xxvi, vers. 24. ei non est credendum, vers. 25. ejus pœna, vers. 26. amicus vetus non dimittendus ob novum, cap. xxvii, vers. 10.

Non possum surgere. — Beneficium porro statim dandum est, cap. iii, vers. 28.

Propter improbitatem tamen ejus. — Amici domus non est plus æquo frequentanda, cap. xxv, vers. 17.

Qui petit accipit. — Invocatio Dei tutum in adversis asylum est, cap. xviii, vers. 10. piis suis precibus expugnant urbes hostium, cap. xxi, vers. 22.

Nostis bona data dare filiis. — Bona spiritualia promissa Christianis, terra Judæis, cap. i, vers. 33.

Quanto magis Pater vester. — Victoria a solo Deo petenda, et datur, cap. xxi, vers. 31.

DOMINICA PENTECOSTES.

Spiritus Sanctus fons est, cap. v, vers. 15. tristitia pellit Spiritum Sanctum, cap. xv, vers. 13.

Quis dicatur spiritus viri infirmitatem sustentans. cap. xviii, vers. 14. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Spiritus Sanctus, Consilium, Doctrina, Sapientia, Scientia, Fortitudo, Timor, Timens.

Pacem meam do vobis. — Triplex datur pax; cum Deo, hominibus, secum, cap. xvii, vers. 1.

Dispertitæ linguæ tanquam ignis. — Quo igne Deus corda probet, cap. xvii, vers. 3. lingua primum moriens, ultimum vivens, cap. xviii, vers. 21. zelus est instar ignis, cap. xxvii, vers. 4. cur sermo Dei sit ignitus, cap. xxx, vers. 5. ignis est symbolum verborum Dei, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Ignis, Lingua.

Deus promisit bona temporalia Judæis, Christianis vero charismata Spiritus Sancti, cap. i, vers. 33. hæc ut et virtutes sunt velut angeli e cœlo missi, cap. iii, vers. 3. inter quæ unum est Sapientia. Quomodo hæc differat a disciplina, cap. i, vers. 3. hæc reddit infirmos validos, cap. xxiv, vers. 5.

Scientia. — Lac symbolum est doctrinæ et scientiæ, cap. i, vers. 10.

Consilium. — Consilium simile aromati, cap. xxvii, vers. 9. consilio regenda respublica, cap. xi, vers. 14. consultandum mature, quia præcipitantia omnis est noxia, cap. xx, vers. 21. velocitas sit in executione, tarditas in consilio, cap. xxii, vers. 29.

Reges debent habere bonos consiliarios, cap. xiv, vers. 35.

Fortitudo. — Spiritus Sanctus dat suis fortes animos, cap. xviii, vers. 14. sapiens est tripliciter fortis, ejus symbolum est asinus, cap. xxiv, vers. 5.

Timor Domini. — Hic timor est principium sapientiæ, cap. i, vers. 27; cap. ix, vers. 1. timor est duplex, filialis et servilis, cap. ii, vers. 5. timor Domini præstat opibus, cap. xv, vers. 16. quatuor ejus effectus, cap. xix, vers. 23. est vera pulchritudo animæ, cap. xxxi, vers. 30.

Timentes Deum sunt fortes et robusti, cap. xiv, vers. 26.

FERIA II POST PENTECOSTEN.

Sic Deus dilexit mundum. — Amoris paradoxa et axiomata, cap. viii, vers. 17. deliciatur Deus ex amore cum hominibus, vers. 31. quia fuit quasi amore ebrius, vers. 34. *Vide Indicem Rerum, voc.* Amor, Christus.

Odit lucem.— Lux est lucerna variis de causis, cap. vi, vers. 23.— *Vide Indicem Rerum, voc.* Lucerna, Lux.

FERIA III POST PENTECOSTEN.

Fur non venit nisi ut furetur. — Paterna bona quatenus liceat filio furari, cap. xxviii, vers. 24. furti societas multipliciter admittitur, cap. xxix, vers. 24. — *Consule Indicem Rerum, voc.* Fur.

DOMINICA I POST PENTECOSTEN.

Estote misericordes. — Misericordia et veritas quid in Scriptura denotent, cap. iii, vers. 3. misericordiam præfert Deus victimis, cap. xxi, vers. 3.

Misericors est beatissimus, cap. xiv, vers. 21. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Misericordia, Eleemosyna.

Date, et dabitur vobis. — Misericordes oculi a Deo benedicuntur, cap. xxii, vers. 9.

Mensuram bonam. — Deus odit mensuras duplices, cap. xx, vers. 10.

Supereffluentem. — Beneficio semper aliquid superredundabit, cap. xi, vers. 25.

Perfectus autem erit. — Quomodo domus perfectionis ædificetur, cap. xxiv, vers. 3. Christus sua humilitate et

paupertate auctoravit humilitatem, paupertatem, crucem, passiones et omnem perfectionem, cap. XXXI, vers. 30. — *Vide notata Feria VI post Cineres et Indicem Rerum, voc.* Justi, Perfectio, Virtus.

IN FESTO SS. TRINITATIS.

Deo optimo maximo proprium est se communicare alteri, cap. XX, vers. 6. ejus sapientia et potentia est inenarrabilis, cap. XXX, vers. 4. quin et ipse est ineffabilis, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Deus, Trinitas.

IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI. — Ternarius numerus Hebræis est multitudinis, cap. XXII, vers. 20. SS. Trinitatis symbolum quod sit, cap. XXX, vers. 1. prisci Judæi eam non cognoverunt, vers. 4. non est in ea quaternitas, vers. 21. Dei filius fuit Hebræis incognitus, vers. 4. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Pater, Filius, Spiritus Sanctus.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

CARO MEA VERE EST CIBUS. — Venerabilis Eucharistia est mensa Ecclesiæ, cap. IX, vers. 2. ipsa Deo per se placet, cap. XV, vers. 8. est dignior quam omnia vetera sacrificia et epulæ mundi, cap. XVII, vers. 1. decem ejus miracula recensentur, cap. XXIII, vers. 2. est velut ficus, cap. XXVII, vers. 18. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Eucharistia, Communio.

Altare est velut mensa sapientiæ, cap. IX, vers. 2. ad hostiam gratam tria requiruntur, cap. XXI, vers. 27.

NISI MANDUCAVERITIS. — Digne ad communionem accedens domus fit Dei, cap. IX, vers. 2.

VIVET IN ÆTERNUM. — Longævitatis tria pharmaca, cap. XVII, vers. 21.

DOMINICA II POST PENTECOSTEN.

JUGA BOUM EMI. — Contentus suis, est felicissimus, cap. XII, vers. 9.

Avaritia cur sit cordis dilatatio, cap. XXI, vers. 4. est sanguisuga insatiabilis, cap. XXX, vers. 15. sæpius inferno assimilatur, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Avaritia, Avarus.

UXOREM DUXI. — Res uxoria maxime sapientiæ adversatur, cap. II, vers. 16. in concupiscentia carnali maxime elucet fomes peccati et naturæ corruptio, cap. XX, vers. 9. Oculi avertendi ab aspectu mulierum, cap. XXIII, vers. 33.

Mulieris descriptio, cap. V, vers. 2. et epitheta, cap. VII, vers. 13. mulier rixosa virum continuo excruciat, cap. XIX, vers. 13. cur mulier in rixas prona sit, *ibid.* talis omnes cœli tempestates exprimit, cap. XXI, vers. 9. deterior est deserto, vers. 19. — *Vide notata Dominica I post Epiphan. et Sabbato post Dominic. III in Quadrages, et Indicem Rerum, voc.* Adulter, Libido, Meretrix, Uxor.

Uxor bona res rara et inventu difficilis, cap. XVIII, vers. 22. quæ bona talis in familiam invehat, *ibid.* uxor viro congrua ingens Dei donum est, cap. XIX, vers. 14. quæratur prudens et composita, conveniat cum viro in religione, in obsequio, conditione, affectibus, concordia: talis a Deo datur, *ibid.* mulier fortis et virago describitur, cap. XXXI, a vers. 10 *usque ad finem.* modestia decorat feminas et morum honestas, cap. XXXI, vers. 25. uxor sit in domo vigilans, vers. 27. feminæ multæ se deformarunt studio castitatis, vers. 30.

DUXI. — Zelotypia in maritis quam sit vehemens, cap. XXVII, vers. 4. zelus est instar ignis, *ibid.* uxoris propriæ et cervæ analogia, cap. XV, vers. 19.

COMPELLE INTRARE. — An hæretici possint violenter ad fidem cogi, cap. XXVII, vers. 6

DOMINICA III POST PENTECOSTEN.

ERANT APPROPINQUANTES AD JESUM PECCATORES. — Sancti suscipiunt animas omnes, etiam peccatores, cap. XI, vers. 30. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Misericors, Benignus.

CONVOCAT AMICOS ET VICINOS. — Vicini prosunt præ amicis et consanguineis, cap. XXVII, vers. 10. quæ bonus vicinus adferat bona, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Vicinus.

ACCENDIT LUCERNAM. — Quid lucerna symbolice denotet, maxime vitam repræsentat, cap. XX, vers. 20 et 27. — *Consule Indicem Rerum, voc.* Lucerna, Lux.

GAUDIUM ERIT IN COELO SUPER UNO PECCATORE POENITENTIAM AGENTE. — Compunctio continet cœleste gaudium, cap. XIV, vers. 10. pœnitens ea pascitur, et quæ compunctionis sit materia, *ibid.* — *Vide notata in Festo S. Mariæ Magdalenæ.*

DOMINICA IV POST PENTECOSTEN.

CUM TURBÆ IRRUERENT. — Turba enim nimia obest potius quam prosit, cap. XIV, vers. 28.

NAVIM QUÆ ERAT SIMONIS. — Ut hic in navi Petri docuit Redemptor turbas, sic in Ecclesia quæ Domus est sapientiæ, docet omnes omnino homines, cap. IX, vers 1. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Ecclesia, S. Petrus.

Navis et hominis similitudo, cap. XXIII, vers. 34. navis item et mulieris strenuæ, cap. XXXI, vers. 14.

PER TOTAM NOCTEM LABORANTES. — Noctu vigilandum et laborandum, cap. XXXI, vers. 18. — *Vide notata Dominica in Septuagesima.*

ANNUERUNT SOCIIS. — Variis de causis annuunt homines oculis, cap. X, vers. 10.

EXI A ME, QUIA HOMO PECCATOR SUM. — Quomodo Sancti se vocent maximos peccatores, cap. XXX, vers. 2. — *Vide notata Dominica X post Pentecosten, et in Indice Rerum, voc.* Humilis, Humilitas.

DOMINICA V POST PENTECOSTEN.

NON OCCIDES. — Homicida omnibus exosus est, etiam bestiis, cap. XXVIII, vers. 7.

QUI IRASCITUR FRATRI SUO. — Ira stulti et sapientis quomodo differant, cap. XII, vers. 16. iræ sedandæ modus efficax, *ibid.* alia ejusdem remedia, cap. XV, vers. 1. ira est præoccupanda antequam hominem occupet, cap. XVI, vers. 22. doctrina facit tardum ad iram, cap. XIX, vers. 11. Ira leonem redolet, vers. 12. est homini laqueus, cap. XXII, vers. 28. ira stulti est intolerabilis, cap. XXVII, vers 3. ira est sanguisuga insatiabilis et furia, cap. XXX, vers. 15. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Ira, Iratus, Iracundi.

QUI DICIT FRATRI SUO RACA. — Quare fratrum odia acerbiora sint, cap. XVIII, vers. 19.

RACA. — Convicia monent nos nostrorum vitiorum, cap. XXIV, vers. 18.

QUOD FRATER TUUS HABET ALIQUID ADVERSUM TE. — Lites, quoad possunt, fugiendæ sunt, cap. XX, vers. 3. lis cum amico amice transigenda est, cap. XXV, vers. 9. imo amici sunt multiplicandi, vers. 10. lites plerumque oriuntur ex stultorum dicacitate, cap. XXVI, vers. 10. eas suscitat susurro, *ibid.* vers. 20.

VADE PRIUS TE RECONCILIARI FRATRI TUO. — Quærens in offensa reconciliationem, edit opus heroicæ virtutis, cap. XX, vers. 5. injuriam acceptam non ulcisci, sancta est ultio, cap. XIX, vers. 11. ira patientiæ et charitatis sinu suffocanda est, cap. XXIX, vers. 11. — *Vide notata Feria III post Domin. III in Quadragesima, et Indicem Rerum, voc.* Lis, Rixa, Jurgium.

DOMINICA VI POST PENTECOSTEN.

MANDUCAVERUNT, ET SATURATI SUNT. — Sancti pascuntur spiritualiter et temporaliter, cap. X, vers. 3. solus Deus, ejusque timor mentem satiare potest, cap. XIX, vers. 23.

ET SUSTULERUNT QUÆ SUPERAVERUNT. — Deus facit locupletes et abundantes, cap. X, vers. 22.

Vide notata Domin. IV in Quadrages.; est enim idem Evangelium.

DOMINICA VII POST PENTECOSTEN.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS. — Quales sunt hæretici,

qui commode per gigantes denotantur, cap. XXI, vers. 16. an cogi possint ad fidem suscipiendam, cap. XXVII, vers. 6. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Hæresis, Hæreticus, Impii, Socii.

Societas malorum quam sit noxia, cap. IV, vers. 15; cap. XXII, vers. 24. maxime dum spe prædæ allicit, cap. I, vers. 14.

NUMQUID COLLIGUNT DE SPINIS UVAS? iniquitas similis est uvæ acerbæ et fumo, cap. X, vers. 26.

NON POTEST ARBOR BONA MALOS FRUCTUS FACERE. — Christus in cruce est arbor fructifera, cap. XI, vers. 28.

A FRUCTIBUS EORUM COGNOSCETIS EOS. — Sermones et actus produnt interiorem hominis animum, cap. XXVII, vers. 19.

NON OMNIS QUI DICIT MIHI : DOMINE, ETC.—Devorare verba in Sanctorum invocatione displicet Deo, cap. XX, vers. 25.

DOMINICA VIII POST PENTECOSTEN.

QUASI DISSIPASSET. — Epulæ redigunt ad inopiam, parcimonia ditat, cap. XXI, vers. 17.

QUID HOC AUDIO DE TE? — Infamia velut putredo est, cap. X, vers. 7. fama præstat opibus : bonæ famæ, quantum sit bonum, cap. XXII, vers. 1. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Fama, Infamia.

FODERE NON VALEO, MENDICARE ERUBESCO. — Multi se fingunt divites, cum vere sint pauperes, cap. XIII, vers. 7.

FILII HUJUS SÆCULI PRUDENTIORES FILIIS LUCIS. — Malum facilius addiscitur quam bonum, cap. XIII, vers. 20.

FACITE VOBIS AMICOS. — Amici sunt multiplicandi, cap. XXV, vers. 10.

DE MAMMONA INIQUITATIS. — Cur mammona et opes dicantur injustæ, cap. X, vers. 2. ducunt ad atheismum, sunt scelerum occasio, aliaque homini damna afferunt, cap. XXX, vers. 9. sunt vanæ, cap. XVIII, vers. 11. obstant sapientiæ, cap. XX, vers. 14. opes iniquæ cito avolant, vers. 4; cap. XXI, vers. 6, 7. sunt panis mendacii, cap. XX, vers. 17. opes festinatæ non sunt diuturnæ, cap. XIII, vers. 11; cap. XX, vers. 21. opes ornant pium, non impium, cap. XIV, vers. 24. modicæ præstant magnis injustis, cap. XVI, vers. 8. sine virtute non prosunt, sed sapientiæ subservire debent, cap. XVII, vers. 16. opes avari ad liberalem derivantur, cap. XXVIII, vers. 8. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Dives, Avarus, Impii, Opes. Deus solus facit divites, cap. X, vers. 22. mundus totus divitiarum est hominis Deo fidentis, eique ille servit, cap. XVII, vers. 4.

DOMINICA IX POST PENTECOSTEN.

ET QUIDEM IN HAC DIE.— Opportunitas verborum et temporis similis est rotæ, cap. XXV, vers. 11.

NON MANEBIT IN TE LAPIS SUPER LAPIDEM. — Deus irridet sui irrisores, et gravi clade et ruina eos opprimet, cap. I, vers. 27. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Ira, Princeps, Rex.

COANGUSTABUNT TE UNDIQUE. — Judæa Christianis urbe evertenda egressis, soli perfidi Judæi obsessi sunt et afflicti : sic impius sæpe luit pœnas, pio manente indemni, cap. XXI, vers. 18.

ET EJECIT VENDENTES ET EMENTES. — Justitia in emptione et venditione servanda est, quæ alioqui hic periclitatur, cap. XI, vers. 1. emptor et venditor quas fraudes in mercando committant, cap. XX, vers. 14. mensuras iniquas odit Deus, cap. XX, vers. 10.

Vide notata Feria III post Dominic. I in Quadrages.

DOMINICA X POST PENTECOSTEN.

QUI IN SE CONFIDEBANT. — Cur stulti sibi præfidant, cap. XII, vers. 15. superbi erigunt præ arrogantia oculos suos, cap. XXI, vers. 4. sunt stolidi, vers. 24. qui sibi sapiens videtur, pejor est stulto, et facile a dæmone decipitur, cap. XXVI, vers. 12.

NON SUM SICUT CÆTERI. — Doctrinam suam jactantes tandem cadunt in ignominiam, cap. XXVII, vers. 16. dives superbe Deum rogat, cap. XVIII, vers. 23. improbus peccatum suum non vult agnoscere, cap. XIX, vers. 3. ostentationis vesania, cap. XXV, vers. 14. laus sui ipsius sordet, cap. XXVII, vers. 2. arrogans omnibus exosus est, cap. XVI, vers. 5.

PUBLICANUS A LONGE STANS. — Humilis tamen est Deo vicinus, cap. XI, vers. 2.

PROPITIUS ESTO MIHI PECCATORI. — Justus prior se accusat, antequam alios, cap. XVIII, vers. 17. confessio sit prima apud Deum et homines, *ibid.*

QUI SE EXALTAT, HUMILIABITUR. — Superbiam sequitur ignominia, et superbus alios despicit, cap. XI, vers. 2. superbia est causa omnium malorum, cap. XVI, vers. 18. gloria dedecet stultum et indignum, eique nocet, cap. XXVI, vers. 1.

QUI SE HUMILIAT, EXALTABITUR. — Humilitas vera est astutia, cap. I, vers. 4. ejus elogium, cap. XV, vers. 33. parit timorem Domini, cap. XXII, vers. 4. ipsa exaltat, superbia probro afficit, cap. XXIX, vers. 22.

Humiles a Deo exaltantur, cap. XVI, vers. 18. plane obtinent sapientiam, cap. XXX, vers. 28. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Humilis, Humilitas, Superbus, Superbia.

DOMINICA XI POST PENTECOSTEN.

ET DEPRECABANTUR EUM. — Invocatio Dei tutum in morbis et adversis asylum est, cap. XVIII, vers. 10.

ADAPERIRE. — Os diversa habet claustra tum a natura, tum mystica, cap. XXV, vers. 28.

SOLUTUM EST VINCULUM LINGUÆ EJUS. — Sermones eloquentis Deus disponit, cap. XVI, vers. 1. regitque linguam ejus, quæ est velut auriga, *ibid.* in lingua consistit vita et mors, cap. XVIII, vers. 21. velox ad loquendum cito impingit, et stulta profert, illo potior est stultus audiens correptionem, cap. XXIX, vers. 20.

LOQUEBATUR RECTE. — Pauciloquium quam sit laudabile, cap. X, vers. 14. pauciloqui sunt prudentes et sapientes, vers. 19; cap. XVII, vers. 2. eloquentiæ gratia vana est, cap. XV, vers. 2. silentii laus et commendatio, cap. XVII, vers. 18. quæ contra sint damna loquacitatis, cap. XIX, vers. 8. quia loquax prodit secreta, cap. XX, vers. 19. loquacitatis remedium, cap. XXIX, vers. 20.

Lingua justi est instar argenti, cap. X, vers. 20. sermo sit lenis, quia asper turbat animum audientis, cap. XII, vers. 25. lingua sapientis ornat scientiam, cap. XV, vers. 2. lingua placida est velut arbor vitæ, vers. 4. in quo situs sit dulcis sermo, cap. XVI, vers. 21. ipse est quasi favus mellis, vers. 24. sermo bonus quos pariat fructus, cap. XVIII, vers. 20. sermo lenis in rege conciliat animos subditorum, cap. XXX, vers. 33. — *Vide notata Feria IV post Dominicam III in Quadrages. et Indicem Rerum, voc.* Lingua.

TANTO MAGIS PLUS PRÆDICABANT. — Lites oriuntur a lingua non refrænata, cap. XVII, vers. 14. devorare verba in Sanctorum precatione Deo displicet, cap. XX, vers. 25. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Lis, Rixa.

BENE OMNIA FECIT. — Mundi terræque creatio scite perfecta est, cap. III, vers. 19. creata omnia sunt propter hominem, cap. XVI, vers. 4.

Benefaciens aliis sibi benefacit, cap. XI, vers. 17.

DOMINICA XII POST PENTECOSTEN.

IN LEGE QUID SCRIPTUM EST? — Lex est custodienda ut pupilla oculi, cap. VII, vers. 2. idque ob sex causas, cap. XIX, vers. 16.

DILIGES DOMINUM DEUM TUUM. — Charitatis encomium, cap. IV, vers. 23. est regina omnium virtutum, cap. XXIV, vers. 3. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Amor, Charitas.

EX TOTO CORDE. — Nihil tamen Deo temere vovendum, cap. XII, vers. 16.

ET PROXIMUM SICUT TEIPSUM. — Proximo nihil temere

promittendum, cap. XII, vers. 16. amor unus provocat alterum, cap. XVIII, vers. 16. boni soli se amant, mali invicem oderunt, cap. XIX, vers. 8. amoris pretium est amor, cap. XXI, vers. 12. amor, quo diligitur proximus, pendet ab amore Dei, cap. XVII, vers. 17.

QUIS EST MEUS PROXIMUS? — Cum extraneo commercia ineunda non sint, cap. XX, vers. 16.

INFUNDENS OLEUM. — Olei et blanditiarum analogiæ, cap. V, vers. 8. olei usus quadruplex, ejusque varia symbola, cap. XXI, vers. 20.

OLEUM ET VINUM. — Hoc amaricat, illud lenit. Sic Superiores subinde misceant rigorem dulcedini, cap. X, vers. 17. — *Vide de vino notata Dominica I post Epiphan., et Indicem Rerum, voc.* Vinum, Oleum.

VADE ET TU FAC SIMILITER. — Exempla sancta sunt velut mensa Ecclesiæ, cap. IX, vers. 2.

DOMINICA XIII POST PENTECOSTEN.

OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS. — Confessio sacramentalis et a culpa et a pœna liberat, cap. XVIII, vers. 17. est a Deo prædestinata ante omnes homines, *ibid.* de peccatorum venia nunquam est desperandum, cap. XXIV, vers. 10. confessio sacramentalis an a Salomone sit prævisa, cap. XXVIII, vers. 13. ejus dignitas, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Confessio, Sacerdos.

DOMINICA XIV POST PENTECOSTEN.

NON POTESTIS DEO SERVIRE ET MAMMONÆ. — Quis dives sit Deo, cap. XXII, vers. 7. mediocritas opum petenda a Deo, non abundantia, cap. XXX, vers. 8. — *Vide notata Dominica VIII post Pentecosten.*

NE SOLLICITI SITIS. — Nimium ditescendi studium reprehenditur, cap. XXIII, vers. 7. de crastino non est laborandum, quia tempus parit futura, cap. XXVII, vers. 1. Deo fidens totum possidet mundum, cap. XVII, vers. 4.

RESPICITE VOLATILIA. — Frustra jacitur rete avibus pennatis, cap. I, vers. 17. quæ sit formicarum sapientia: quid nos doceant, cap. XXX, vers. 25. — *Vide notata de apibus Feria IV post Pascha.* Animalia docent nos ethicam, politicam, œconomicam, cap. XXX, vers. 24 et seqq.

CONSIDERATE LILIA AGRI. — Dei sapientia elucet in minimis, cap. XXX, vers. 24.

IN OMNI GLORIA SUA SIC COOPERTUS EST. — Pulchritudinis epitheta, cap. XXXI, vers. 30. pulchritudo animæ e corporali colligitur, *ibid.*

SI FOENUM AGRI DEUS SIC VESTIT. — Pulchritudo vera sita est in virtute, cap. II, vers. 10, 11. virtus vere hominem ornat, non vestis, cap. XXXI, vers. 25. pulchritudo corporis in tribus sita est, cur vana et fallax sit, cap. XXXI, vers. 30. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Forma, Pulchritudo.

QUÆRITE PRIMUM REGNUM DEI. — Avari caducis inhiantes amittunt æterna, cap. XX, vers. 21. pulchritudo vera est timor Dei, cap. XXXI, vers. 30. feminæ multæ se deformarunt studio castitatis, *ibid.*

DOMINICA XV POST PENTECOSTEN.

FILIUS UNICUS MATRIS SUÆ. — Peccator (ut hic adolescens) semper sibi longam vitam promittit, cap. V, vers. 23.

UNICUS. — Pupillorum jura non sunt invadenda, cap. XXIII, vers. 10. eos tuetur Deus, vers. 11.

ET HÆC VIDUA. — Viduæ Deo sunt curæ, cap. XV, vers. 25. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Pupillus, Parvulus, Vidua.

DOMINICA XVI POST PENTECOSTEN.

CUJUS VESTRUM ASINUS. — Justus novit jumentorum suorum animas, iis sedulo prospicit, et in ea misericors est; cap. XII, vers. 10. animalia docent nos politicam, ethicam, œconomicam, cap. XXX, vers. 24 et seqq. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Animal, Justi.

ET NON CONTINUO EXTRAHET ILLUM? — Justus semper cogitat de aliis a perditione avocandis, cap. XXI, vers. 12.

PRIMOS ACCUBITUS. — *Vide notata Feria III post Dominicam I in Quadragesima.*

QUI SE EXALTAT, etc. — *Vide notata Dominica X post Pentecosten.*

DOMINICA XVII POST PENTECOSTEN.

QUOD EST MANDATUM MAGNUM? — Mandata Dei sunt via homini ad Deum, vitam, salutem, cap. XIX, vers. 16.

DILIGES. — *Vide notata Dominica XII post Pentecosten.*

VIDENS FIDEM ILLORUM, DIXIT: CONFIDE. — Vota justorum Deus audit, hinc in eo semper sperant, cap. X, vers. 24.

DOMINICA XVIII POST PENTECOSTEN.

CUM VIDISSET COGITATIONES. — Dei oculus omnia rimatur et penetrat, cap. XV, vers. 3. cogitationes bonæ quantum animæ prosint, vers. 26. cogitationes quælibet Deo patent, cap. XVI, vers. 2. a cogitationibus primis pendet diei totius operatio, cap. XXI, vers. 5.

Secreta cordis scire est facilius quam inferni, cap. XV, vers. 11. mens ipsa sibi speculum est, cap. XXVII, vers. 19. solus Deus hominum, angelorum, dæmonum volitiones et intentiones pervidet, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Cogitatio, *et notata Feria IV post Domin. IV in Quadragesima.*

UT QUID COGITATIS MALA? — Cogitationes perversæ Deo sunt abominabiles, cap. XV, vers. 26. impius semper cogitat malum, idque in ruinam alterius, cap. XVI, vers. 27 et 30. cogitantes malum, id facilius exsequuntur quam qui bonum, cap. XXIV, vers. 8. cor semper cogitet bona, vers. 9. cogitationes suas sequitur impius et equus effrenis, *ibid.*

TOLLE LECTUM TUUM. — Lecti mollities est pulvinar diaboli, cap. VII, vers. 16. stragulum in usu lecti quid proprie sit, cap. XXXI, vers. 22.

DOMINICA XIX POST PENTECOSTEN.

HOMINI REGI. — Mens recte agens rex est, cap. XX, vers. 8. vere rex est qui seipsum regit, cap. XXX, vers. 22.

FECIT NUPTIAS FILIO SUO. — Quæ sit sapientiæ domus et convivium, cap. IX, vers. 1. secura mens quasi juge convivium, cap. XV, vers. 15. mensa mystica Ecclesiæ, Eucharistiæ, incarnationis, cap. XXIII, vers. 1.

MISIT SERVOS SUOS. — Prædicatores sunt velut ancillæ missæ ad invitandos homines, cap. IX, vers. 3. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Concionatores, *et notata Domin. in Sexagesima.*

ECCE PRANDIUM MEUM PARAVI. — Convivium ex amore instituatur, cap. XV, vers. 17. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Convivium, Mensa.

AD NEGOTIATIONEM. — Virtutis mercatura præstantissima est, cap. III, vers. 14. vendentes et ementes quas fraudes committant, cap. XX, vers. 14. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Mercurius, Mercator.

CONTUMELIIS AFFECTOS OCCIDERUNT. — Homicidam omnes persequuntur, etiam bestiæ, cap. XXVIII, vers. 17.

REX IRATUS. — Iram cohibeat rex, ejus ira similis rugitui leonis, at hilaritas rori, cap. XIX, vers. 12. ira est quasi furia, *ibid.* regis iram nemo provocet, quia est terribilis, cap. XX, vers. 2. regis dotes quæ sint, vers. 8. ne sit præceps ad ultionem, cap. XV, vers. 15. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Ira, Iracundi, Iratus, Princeps, Rex.

AMICE, QUOMODO HUC INTRASTI? — Convivæ principum gerant se circumspecte, cap. XXIII, vers. 1.

AT ILLE OBMUTUIT. — Silentii laus et commendatio, cap. XVII, vers. 28.

DOMINICA XX POST PENTECOSTEN.

ERAT QUIDAM REGULUS. — *Vide notata Dominica III post Epiphaniam et Indicem Rerum, voc.* Princeps, Rex, Servus.

DOMINICA XXI POST PENTECOSTEN.

PATIENTIAM HABE IN ME. — Quomodo patiens ab impatiente differat, cap. XIV, vers. 29. responsio mollis frangit iram Domini, cap. XV, vers. 1. impatiens sibi est tortor, cap. XIX, vers. 19. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Patiens, Patientia, Impatientia, Servus.

MISERTUS AUTEM DOMINUS. — Clementia et justitia reges custodit, cap. XX, vers. 28.

TENENS SUFFOCABAT EUM. — Servus non debet dominari, cap. XIX, vers. 10. impatiens multa sibi male accersit, vers. 19.

SERVE NEQUAM. — Sermo durus excitat furorem, cap. XV, vers. 1. servo non est nimis familiariter utendum, cap. XXIX, vers. 21.

OPORTUIT MISERERI CONSERVI TUI? — Commiseratio homini a natura est insita, cap. XIX, vers. 22.

JUSSIT EUM VENUMDARI. — Prudens verbo corrigitur, stultus virga, cap. XVII, vers. 10. pauperem opprimens, opprimetur a ditiore ut hic contingit, cap. XXII, vers. 16. quin imo tributis regiis gravatur, eo quod pauperem expilavit: quia quod non habet Christus, hoc capit fiscus, *ibid.*

DOMINICA XXII POST PENTECOSTEN.

CONSILIUM INIERUNT. — Non est consilium contra Dei voluntatem, cap. XXI, vers. 30.

UT CAPERENT EUM IN SERMONE. — Odium absconditum est nocentius aperto, cap. X, vers. 18; cap. XXVI, vers. 28. laquei fraudulentorum varii, cap. XXI, vers. 6. fraus perdit perversos, cap. XI, vers. 3; cap. XXVI, vers. 26. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Odium, Fraus. Vultus sæpe prodit animum, cap. XVII, vers. 22 et 24.

SCIMUS QUIA VERAX ES, ET VIAM DEI IN VERITATE DOCES. — Christus est prima veritas, ejusque dicta sunt velut oracula, cap. XVI, vers. 10. doctor bona docens adfert vitam, secus mortem, cap. XVIII, vers. 21. veritas regi sit curæ, cap. XXIX, vers. 14.

Adulatores sunt perversi corde et versuti, cap. XVII, vers. 20; cap. XVIII, vers. 8. decipere volunt eum cui blandiuntur, cap. XXIX, vers. 5.

ET NON EST TIBI CURA DE ALIQUO. — Acceptio personarum quam grave sit scelus, cap. XVIII, vers. 6. rex non sit personarum acceptor, cap. XXIV, vers. 23.

Acceptio personarum in judicio et corruptio judicii per munera, Deo odibilis est, cap. XXVIII, vers. 21. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Acceptio, Persona.

Justitia est regnorum centrum, cap. XXIX, vers. 4.

LICETNE TRIBUTUM DARE CÆSARI? — Justi regis edicta suscipienda sunt ut Dei oracula, cap. XVI, vers. 10. tyranni populum tributis opprimentes similes leoni et urso, cap. XXVIII, vers. 15. qui proprie sint tyranni, vers. 16. rex pauper vere sycophanta est, *ibid.*

COGNITA NEQUITIA. — Intentio operis patet Deo, cap. XVI, vers. 2. maledicta recidunt in maledicentes, cap. XXVI, vers. 2. et decipietur decipiens, cap. XXVIII, vers. 10. frustra fraus paratur homini sapienti, et rete jacitur pennatis, cap. I, vers. 17.

QUID ME TENTATIS, HYPOCRITÆ? — Derisores rerum sacrarum et sanctarum summe sunt noxii, cap. XIX, vers. 25. vitio alicui addictus, ipsum mox in alio suspicatur, cap. XXIII, vers. 6. respondendum stulto juxta stultitiam suam, et aliquando non respondendum, cap. XXVI, vers. 5. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Hypocrita, Simulatio.

NUMISMA CENSUS. — Numisma et nummus unde dicta sint, cap. X, vers. 2.

DATE CÆSARI. — Rex moderari tributa debet, cap. XXVIII, vers. 16. tributorum nimietas turbat et enecat subditos, cap. XXX, vers. 33. quia vehementer emungens, elicit sanguinem, *ibid.* tributa nova excogitantibus irascitur populus, cap. XXIV, vers. 21. regi obediendum quando Deo contraria non præcipit, *ibid.*

CÆSARIS. — Sub clemente et bono rege abundat regnum incolis, cap. XIV, vers. 28. reges Deo nitantur, ab eoque regi debent, cap. XVI, vers. 10. ne dent regni opes et vires mulieribus, cap. XXXI, vers. 3. regnant per sapientiam, cap. VIII, vers. 16. decet eos clementia, cap. XVI, vers. 15; cap. XX, vers. 28. item fidelitas; dedecet vero mendacium, cap. XVII, vers. 7; cap. XXIX, vers. 14. non sint personarum acceptores, cap. XXIV, vers. 23. sint benevoli, non severi et tyranni, cap. XXV, vers. 15; cap. XXX, vers. 33. sint justi et benefici, cap. XXIX, vers. 4. — *Vide notata Feria IV post Domin. I in Quadrages., et in Indice Rerum, voc.* Princeps, Rex.

DOMINICA XXIII POST PENTECOSTEN.

FILIA MEA MODO DEFUNCTA EST. — Mors spiritualis a proximo avertenda est, cap. XXIV, vers. 11. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Mors, Mortuus.

CUM VIDISSET TIBICINES. — Musica exasperat animum tristem et mœstum, cap. XXV, vers. 20.

TURBAM TUMULTUANTEM. — Turba nimia obest potius quam prosit, cap. XIV, vers. 28. — contra Sancti in morte rident, cap. XXXI, vers. 25.

ET SURREXIT PUELLA. — A morte alium non liberans, eamdem incurrit, cap. XXIV, vers. 11.

EXIIT FAMA IN UNIVERSAM TERRAM. — Fama præstat opibus, cap. XXII, vers. 1.

DOMINICA XXIV POST PENTECOSTEN.

QUI IN JUDÆA SUNT, FUGIANT AD MONTES. — Justi subducunt se regnantibus impiis, cap. XXVIII, vers. 28.

VIDEBITIS FILIUM HOMINIS VENIENTEM CUM POTESTATE. — Christus in ultimo judicio futurus terribilis ut leo, cap. XIX, vers. 12. judicii extremi cogitatio avocat hominem a malo, cap. XXVIII, vers. 14. cur id maxime sit metuendum, cap. XXIX, vers. 26. ira Christi judicis erit mortis nuntius, cap. XVI, vers. 14. divinorum judiciorum timor non debe esse nimius, sed moderatus, cap. XXVIII, vers. 14. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Judicium.

SCITIS QUIA PROPE EST ÆSTAS. — Æstas est symbolum juventutis et commodæ occasionis, cap. X, vers. 5.

IN FESTO S. ANDREÆ.

ET VOCAVIT EOS. — Deus hominem diversimode vocat, cap. I, vers. 24.

IN FESTO S. FRANCISCI XAVERII.

Vide Indicem Rerum, voc. S. Franciscus Xaverius.

IN FESTO S. NICOLAI EPISCOPI.

UNICUIQUE SECUNDUM PROPRIAM VIRTUTEM. — Officia statui incongrua non sunt assumenda, sed quisque statu suo sit contentus, cap. XXIII, vers. 5. officium suum et dignitas unicuique a Domino assignatur, cap. XXIX, vers. 26. quisque pro statu suo decore operetur, cap. XXXI, vers. 19.

EUGE, SERVE BONE ET FIDELIS. — Fidelitas in omni ministro requiritur, cap. XX, vers. 6.

Vide notata in Communi Confessorum.

IN FESTO CONCEPTIONIS B. VIRGINIS.

LIBER GENERATIONIS. — Ex hoc libro B. Virginis nobilis prosapia patet. Porro mundana nobilitas inflat, cap. XXX, vers. 11. virtus vera est nobilitas, *ibid.*

EX EA QUÆ FUIT URIÆ. — Hæc mulier nomine Bethsabee, fuit prophetissa et pœnitentiæ speculum, cap. XXXI, vers. 1 et seqq.

B. Virgo est principium operum Dei, cap. VIII, vers. 22. maxime supernaturalium, vers. 25. fuit ab æterno ordinata, vers. 23. — *Vide Indicem Rerum, voc.* B. Maria Virgo, *et notata in Festo Assumptionis B. Virginis.*

IN FESTO PURIFICATIONIS.

NUNC DIMITTIS. — Occasione Simeonis pii senis agi pote-

rit de canitie et senio. Corona senum multiplex est, cap. XVI, vers. 31. senes valent consilio, *ibid.* — *Vide notata Domin. infra Octavam Epiphaniæ.*

POSTQUAM IMPLETI SUNT DIES PURIFICATIONIS. — Deiparam non necesse fuit purificari, nihilominus legi obedivit. Ejus virginitas et charitas, cap. XXXI, vers. 22. puritatis ejus causa duplex est, *ibid.* præses est virginitatis, vers. 24. ejus modestia, vers. 25.

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

ECCLESIAM MEAM. — Ecclesia habet mensam sacram, et quæ sit illa, cap. IX, vers. 2; cap. XXIII, vers. 2. Ecclesia est mulier fortis, cap. XXXI, vers. 10. in ea confidit cor Dei et Christi, vers. 11. aliæ ejus dotes eodem cap. in seq. versibus deducuntur.

ET PORTÆ INFERI NON PRÆVALEBUNT. — Fides antiqua non est temere immutanda, cap. XXII, vers. 28. Ecclesia est velut arx inexpugnabilis, cap. IX, vers. 3. — *Vide Indicem Rerum, voc.* Ecclesia, S. Petrus.

IN FESTO S. MATTHIÆ APOSTOLI.

ET SUSPENSUS JUDAS. — Desperans de peccati venia Judas, ad laqueum confugit. Porro desperatio oritur ab obduratione, cap. XVIII, vers. 3. de peccati venia nunquam est desperandum, cap. XXIV, vers. 10.

OSTENDE QUEM ELEGERIS. — In fortuitis Dei auxilium et assistentia imploranda est, cap. XVI, vers. 33. unicuique sua dignitas et status a Deo assignatur, cap. XXIX, vers. 26.

SORS CECIDIT SUPER MATTHIAM. — Sortes hominum a Deo temperantur, cap. XVI, vers. 33. nihil bonis accidit, nisi disponente Deo, *ibid.* sortes peculiari cura a Deo curantur, *ibid.* — *Vide Indicem Rerum, voc.* Sors.

IN FESTO ANNUNTIAT. B. VIRGINIS.

MISSUS EST ANGELUS GABRIEL. — Fuit hic fidelis Dei nuntius, cap. XIII, vers. 17. nuntii quoque boni sunt qui Christi adventum nuntiarunt, cap. XV, vers. 30. ut Prophetæ, cap. XXV, vers. 25. legatus fidelis est similis nivi æstivæ, vers. 3. tales plurimi recensentur, *ibid.* nuntium hunc Deipara accepit de nocte, cap. XXXI, vers. 15.

NOMEN VIRGINIS MARIA. — Mariæ nominis etymon et derivatio, cap. VIII, vers. 29.

AVE GRATIA PLENA. — B. Virginis gratia et pulchritudo, cap. XXXI, vers. 30. sua vita sancta virtutes omnes auctoravit, *ibid.* pulchritudo animæ ejus, item corporis, ut ob eam pene habita sit dea, *ibid.* est microcosmus gratiarum, cap. VIII, vers. 22. plus habuit gratiæ quam omnes angeli et homines simul, cap. XXXI, vers. 20 et 29. — *Vide notata Dominica XIV post Pentecosten.*

TURBATA EST. — E pudore haud dubie, qui comes est virtutis, cap. XIII, vers. 18.

ECCE CONCIPIES. — B. Virgo fuit aurora et lucis initium, cap. IV, vers. 18. ejus uterus domus est Dei, cap. IX, vers. 1. pariendo filium præparavit nobis mensam, vers. 2. est thronus Verbi, cap. XXX, vers. 19. est navis ferens panem de longe in Ecclesiam, cap. XXXI, vers. 14.

DABIT ILLI DOMINUS SEDEM DAVID PATRIS EJUS. — Sub rege Christo abundabit justitia et pax, cap. XXIX, vers. 2.

SPIRITUS SANCTUS SUPERVENIET IN TE. — Qui in B. Virgine confisus est, cap. XXXI, vers. 11.

Verbum Dei per incarnationem non fuit immutatum, cap. VIII, vers. 22. quomodo ante incarnationem in orbe luserit, vers. 31. humanitas est ejus domus, cap. IX, vers. 1. fuit hæc ei velut corona carnea, cap. XII, vers. 4. Christi in carnem adventum avide exspectarunt animæ Patrum in limbo, cap. XIII, vers. 12. recte Christus dictus est Emmanuel, cap. XXX, vers. 3.

ECCE ANCILLA DOMINI, FIAT MIHI. — B. Virgo incarnationis nuntio assentiendo, per actum illum fidei et obedientiæ plus meruit quam omnes Angeli et Sancti simul, cap. XXXI, vers. 29. hæc Dei maternitas quantæ in ea sit dignitatis, *ibid.* est salutis nostræ auctrix, cap. VIII, vers. 19. Deo proprium est se homini communicare, cap. XX, vers. 6.

Incarnationis Christi mensa quæ, cap. XXIII, vers. 2. Incarnatio in Virgine fuit a Salomone prædicta, cap. XXX, vers. 19. eadem repræsentatur per viam aquilæ, colubri et navis, *ibid.* quin et Christus propterea est aquila, coluber, navis, *ibid.* item formica, lepus, locusta, stellio, vers. 24. item leo, aries, gallus, vers. 31.

IN FESTO S. MARCI EVANGELIST.

MISIT ILLOS BINOS. — *Vide notata Feria III post Dominicam III Quadragesimæ.* Amicitiæ bonum, et quæ sit ratio ejus ineundæ, cap. XVII, vers. 17. concordiæ quanta sit vis, cap. XVIII, vers. 17. religiosæ communitatis bona, *ibid.*

IN FESTO SS. APOSTOL. PETRI ET PAULI.

Vide notata in Festo Cathedræ S. Petri.

IN FESTO VISITAT. B. MARIÆ VIRGINIS.

ABIIT IN MONTANA CUM FESTINATIONE. — Deipara est vere mulier fortis, cap. XXXI, vers. 10. ejus fortitudo in quo eluxerit, vers. 17. ejus fortitudo virilis et modestia, vers. 25. opera heroica virtutum patravit, vers. 19.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

IN CIVITATE PECCATRIX. — Muliebris illecebra inescat juvenes, cap. VII, vers. 22 et seqq. amantium corda transfiguntur amore et dolore, vers. 23. meretrix recta ad inferos deducit, vers. 27.

LACRYMIS COEPIT RIGARE PEDES EJUS. — Compunctio continet cœleste gaudium, eaque pascitur pœnitens, et quæ ejus materia, cap. XIV, vers. 10.

DUO DEBITORES ERANT CUIDAM FOENERATORI. — Fœneratarius fit servus fœneratoris, cap. XXII, vers. 7. quanta debitorum sit miseria, *ibid.*

VIDES HANC MULIEREM. — Ut Christus hanc peccatricem, sic justi defendunt causas pauperum, cap. XXIX, vers. 7. Deus protegit timentes se, cap. XIX, vers. 23.

OLEO CAPUT MEUM NON UNXISTI. — Unguenta odorata emolliunt, cap. VII, vers. 17. quod sit unguentum pudicitiæ, *ibid.*

OSCULUM. — *Vide notata Sabbato post Dominicam II Quadrages.*

REMITTUNTUR EI PECCATA. — De peccati venia nunquam est desperandum, cap. XXIV, vers. 10. — *Vide notata Dominica XIII post Pentecost., et Indicem Rerum, voc.* Peccatum, Compunctio, Confessio.

IN FESTO S. JACOBI APOSTOLI.

Vide notata Feria IV post Dominicam II in Quadragesima, nam idem est Evangelium.

IN FESTO S. IGNATII DE LOYOLA.

Vide Indicem Rerum, voc. S. Ignatius.

IN FESTO S. MARIÆ AD NIVES.

Rei historia narratur, cap. VIII, vers. 3. miracula B. Mariæ Majoris, *ibid.*

IN FESTO S. DOMINICI.

Vide Indicem Rerum, voc. S. Dominicus.

IN FESTO ASSUMPT. B. MARIÆ VIRGINIS.

B. Virgo odit superbos, cap. VIII, vers. 13. est regina mundi, hinc et varia regna ei sunt dedicata, vers. 16. mire nos amat, et cur, vers. 17. quanta ejus sit gloria etiam e bello pro Christianis suscepto, *ibid.* nostra est mediatrix, vers. 19, est princeps operum Dei, vers. 22. est omnium mater, vers. 23. est cœlum animatum, alia-

FINIS INDICIS.

CORRIGENDA.

TOMUS V.

Passim pro lib. *De Caino, lege* lib. *De Cain*

Pag. 1, *col.* 1, *lin.* 2, — hoc est
— 1, — 2, — 35, — קהלת.
— 105, — 1, — 7, — Chrysologus
— 109, — 2, — 38, — סלו לרכב.
— 109, — 2, — 56, — סלח.
— 288, — 2, — 16, — מחתת.
— 313, — 1, — 14, — C. XXXI, *Non afferamus* : « Non
— 452, — 2, — 5, — Igitur Hebræum
— 553, — 2, — 39, *dele* æterna.
— 569, — 1, — 51, *lege* Dio Chrysostomus in *Diog.*

Pag. 588, *col.* 2, *lin.* 13, *lege* propinquum aversere..... diremptio.

TOMUS VI.

Pag. 5, *col.* 2, *lin.* 17, *lege* qui jaceret
— 8, — 1, — 36, — Apostoli e Judæis.
— 53. — 2 (1), — 2, — suis omnem
— 193, — 2 (1), — 2, — constat. »
— 251, — 2, — 19, — *Antiquitatis Historia.*
— 351, — 1, — 17, — speculum tui
— 351, — 1, — 50, — Romylis :
— 508, — 2, — 15, — *forsan delendum* non, *vel pro* non *legendum* onus.

Coulommiers. — Typogr. Albert PONSOT et P. BRODARD.